ФРАЗЕОЛОГИЧЕН РЕЧНИК НА БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

ФРАЗЕОЛОГИЧЕН РЕЧНИК, Т. I (А—Н)

Печатни грешки

Стр.		Ред	Напечатано	Да се чете	По вина на
37	отг.	18	адиектнвни	адективни	авт.
38	„	3	**СВИВАМ СЕ / СБИЯ СЕ**	**СВИВАМ СЕ / СВИЯ СЕ**	кор.
40	отд.	1—2	**и ДЯВОЛА ПРОДАВАМ**	**И ДЯВОЛА ПРОДАВАМ**	кор.
95	отг.	6	Пелопонез	Пелопонес	авт.
100	„	7	безобиден човек	безобиден човек, който не умее да защищава своето право.	авт.
102	„	24	прост	глупав	„
103	„	5	**Броим се на еднат ръка**	**Броим се на пръстите на едната ръка**	„
127	„	2	ен	не	печ.
143	отд.	10	**Вземам си / взема си двете пари** /в 1 знач./.	**Вземам си / взема си двете пари** /в 1 знач. към 1 знач./.	авт.
147	отг.	13	*нентрален*	*централен*	печ.
150	„	16	*Аз тебе ако ти видя гърба,*	*Аз тебе ако ти не видя гърба,*	кор.
180	отд.	24	*но с едно формено недоразумение*	*но е едно формено недоразумение*	„
229	отг.	4	**ДАВАМ / ДАМ КЪМИ**	**ДАВАМ / ДАМ КАМИ**	авт.
229	„	5	*къми*	*ками*	„
263	„	10	**ДОЙДЕ МИ ОТ КЛЮНЕЦО**	**ДОЙДЕ МИ ДО КЛЮНЕЦО**	кор.
272	„	1	**ДО УШИТЕ**	**ДО УШИ⟨ТЕ⟩**	авт.
341	отд.	2	*склопя*	*заклопя*	„
477	„	1	**БАБЕР**	**БЕБЕР**	„
498	„	19	**ОЖИЛЕН**	**УЖИЛЕН**	„

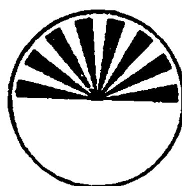

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИНСТИТУТ ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

К. НИЧЕВА, С. СПАСОВА-МИХАЙЛОВА,
КР. ЧОЛАКОВА

ФРАЗЕОЛОГИЧЕН РЕЧНИК НА БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

Том първи

А—Н

София · 1974
ИЗДАТЕЛСТВО НА БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

808 Б

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРЕДГОВОР

Въпросите на фразеологията отдавна са обект на изследване в лингвистиката. През последните години обаче интересът към изучаване на същността и функциите на фразеологичните единици като особен вид езикови единици е много повишен. Затова и необходимостта от по-пълно, по-подробно лексикографско описание на фразеологичния състав на отделните езици изпъква с още по-голяма острота.

Задачата на „Фразеологичен речник на българския език" е да представи подробно и систематизирано богатата фразеология на българския език (както фразеологията, присъща на разговорната реч, така и книжната фразеология), сематичната и функционална специфика на фразеологизмите като самостоятелни езикови единици, формата и границите на отделната фразеологична единица и модификациите на формалната ѝ структура.

Речникът е предназначен за тези, които работят в областта на българската словесност — писатели, журналисти, преводачи на художествена литература, езиковеди, учители по български език, автори на речници, а също и за всички онези, които се интересуват от въпросите на родния ни език.

В нашата лексикография досега няма фразеологичен речник на българския език. Въпреки това обаче не може да се каже, че фразеологията на българския език е оставена без внимание. В това отношение може да се набележат два етапа: първи етап — зарегистриране на фразеологизми в различни сборници с фолклорни (най-често с пословици) или с диалектни материали, и втори етап — зарегистриране на фразеологизми в излезлите досега тълковни речници на българския език, където те, за разлика от сборниците, вече са подложени на определена лексикографска обработка.

Първият сборник, който съдържа фразеологизми (естествено, наред с други фолклорни материали), излиза още преди Освобождението. Той е дело на големия наш възрожденец Л. Каравелов и носи заглавие: „Памятники народного быта болгар, издаваемые Любеном Каравеловым. Книга первая, Москва, 1861." Повечето материали в тая сбирка са обяснени, а освен това в специални забележки е разкрит произходът на много неясни иначе за читателя фразеологизми.

Забележителна по богатството на събрания материал е известната сбирка с пословици на П. Р. Славейков, Български притчи или пословици и характерни думи, ч. I (А—Н), Пловдив, 1889; ч. II (О—Я), София, 1897.

От многобройните сбирки с пословици и поговорки от различни области на страната, публикувани в СбНУ, по-значителни са тези на П. К. Гъбьов, на Д. Вълчев, на С. А. Шишков, Ал. Бурмов и др.[1]

Фразеологизми намираме и всред обнародваните в различни сборници и списания клетви и благослови. Отделна сбирка с клетви (а също и друга с благослови) е издала Мариана Евст. Дабева.

---

[1] Подробно описание на тези и другите сборници вж. в Извори за Фразеологичния речник на българския език, с. 52—54.

Фразеологичен материал има и в някои по-обширни изследвания на отделни говори, напр. в изследването на Кр. С. Стойчев за тетевенския говор.

Докато в изброените дотук сборници и сбирки с фолклорни и диалектни материали фразеологизмите са дадени наред с други материали, в излезлите досега речници на българския език тази специфична езикова категория се дава диференцирано и лексикографски обработена.

Най-богато е отразена народната фразеология на нашия език в речника на Н. Геров (Речник на блъгарский язик, Пловдив, 1895—1908), а по-малко в речника на А. Дювернуа (Словарь болгарского языка, Москва, 1885—1889). Фразеологичният материал на Български тълковен речник с оглед към народните говори от Ст. Младенов, София, т. I, А—К, 1951, се базира главно върху материал, поместен в речниците на Н. Геров и А. Дювернуа.

Богата фразеология, както народна, така и книжна се съдържа в Речник на съвременния български книжовен език, т. I—III, БАН, София, 1955—1959, а също и в Български тълковен речник от Л. Андрейчин, Л. Георгиев и др., София, 1955.

В нашата лексикография има три двуезични речника, които носят название фразеологични речници — Немско-български фразеологичен речник от Ж. Николова-Гълъбова и К. Гълъбов, София, 1958, Българско-немски фразеологичен речник, София, 1968, от същите автори и Диференциален фразеологичен руско-български речник от К. Панчев, София, 1955. Тези речници не са в истинския смисъл на думата фразеологични речници, и освен това двата от тях имат за обект фразеологията на други езици, а не на българския език. В първите два речника е включен най-разнороден материал — дадени са не само фразеологизми, но и голям брой типични синтактични свързвания на думите, най-обикновени изрази и др. Речникът на К. Панчев изобщо не съдържа фразеологизми — той е диференциален речник, който обхваща руските думи, еднакви по форма с българските, но с друго значение.

Фразеологичният речник на българския език е плод на многогодишен труд. Той е изработен преди всичко на базата на петмилионната картотека с речникови материали при Секцията за българска лексикология и лексикография в Института за български език при БАН от старшите научни сътруднички в същата секция к. ф. н. К. Ничева, С. Спасова-Михайлова и Кр. Чолакова. Авторките са събирали и самостоятелно материал както от произведения на художествената литература, така и от устната реч. Фразеологичен материал е извлечен и от споменатите по-горе речници и различни сборници с фолклорни и диалектни материали и др. (вж. Извори за Фразеологичния речник на българския език, с. 52—54).

Фразеологичният речник на българския език съдържа над 13 000 фразеологични единици (заедно с вариантите им).

Теоретичната база на речника — концепцията за характера и същността на фразеологичната единица и принципите за лексикографската ѝ обработка — е разработена в редица отделни студии и статии на трите авторки. Трябваше да бъдат разрешени немалко проблеми, отнасящи се до обема и границите на фразеологичния състав на езика ни, до семантичната и функционална страна на фразеологизмите като самостоятелни езикови единици, до формата и границите на отделната фразеологична единица и модификациите в нейната формална структура и др. Не може да не се отбележи, че въпреки съществуването на многобройни изследвания в областта на фразеологията все още има редица въпроси, които не са намерили окончателно разрешение. Освен това са налице много противоречия в схващанията на езиковедите по отношение на специфичните признаци на фразеологичните единици. Всичко това създава значителни трудности при лексикографската обработка на фразеологизмите.

Първоначалната концепция за характера на Фразеологичния речник на българския език, изложена в излязлата през 1963 г. статия-проспект за Речника[1], е запазена до голяма степен в основата си. По редица въпроси обаче са внесени корекции, уточнения и допълнения, наложили се в процеса на работата както поради допълнителната теоретична разработка на някои проблеми, така и вследствие на съобразяване с общия развой на науката за фразеологията (проучени са най-важните трудове в това отношение в съветската и полската научна литература). Особено много усилия бяха положени, за да се представят фразеологизмите на българския език не откъснато, изолирано един от друг, а в система, като се разкрият сьотношенията и връзките между тях. Осъществяването на тази задача беше особено трудно. То бе извършено с помощта на специален работен показалец от около 40 хиляди фиша, на които бяха отбелязани думите-компоненти на различните фразеологизми и съответните фразеологизми. Този показалец даде възможност да се открият и свържат различните варианти, както и да се уточнят всички други видоизменения във формата на фразеологичните единици, а също и да се види семантичната близост или диференцираност между тях. Това от своя страна помогна да се въведе унификация при оформяването на дефинициите на фразеологизмите-варианти.

Речникът е изработен по строго колективен метод. При първоначалния етап на работата върху материалите от речниковата картотека и материалите, извлечени от речници, сборници и др., статиите на отделните фразеологизми са съставяни при всичките им компоненти. При втория етап (работата с помощта на показалеца) обработката на фразеологизмите бе извършена, като те бяха групирани по вариантни и семантични кръгове, след което се направи и взаимен преглед на изработените статии. Всички възникнали спорни въпроси както от теоретичен характер, така и отнасящи се до отделни конкретни фразеологични единици, се решаваха на специални обсъждания.

Статиите на фразеологизмите са подготвени за печат, както следва: К. Ничева — буквите **И, К, Л, Р, Т** и **Н** (от **не разбирам / разбера от дума** до края на буква **Н**); **О** (от **обаждам се като куче в ръженица** до **опявам го на вяра**); **П** (от **попара ли ще правя** до **пращам / пратя по дяволите** и от **пребиваме се като две пари в кесия** до **припряна ми е работата**).

С. Спасова-Михайлова — буквите **А, Д, Е, Ж, Ц, Ч, Ш, Щ, Ю, Я** и **З** (от **завъртява ми се / завърти ми се свят** до края на буква **З**); **Н** (от **на аба** до **не разбирам <ни<то> бъкел**); **П** (от **платих общия дълг** до **попадам / попадна под ударите** и от **присмяла се камилата на гърнето, че няма уши** до края на буква **П**); **С** (от **смятам за три кола тръне** до края на буква **С**).

Кр. Чолакова — буквите **Б, В, Г, М, У, Ф, Х** и **З** (от **за акъл** до **завъртява ми се / завърти ми се главата**); **О** (от **орала мухата на вола на рогата** до края на буква **О**); **П** (от **пада / падна <воденичен> камък от гърба ми** до **пламнали ми са ушите**); **С** (от **саде мене ме няма** до **смъртни останки**).

Теоретичният увод е изработен, както следва:

К. Ничева — Граници и обем на фразеологията на българския език и подбор на фразеологизмите в Речника (без частите: Фразеологизми-варианти (с. 19—20) и Фразеологизми-деривати (с. 21); Стилистична характеристика на фразеологизмите; Илюстративен материал и уводните бележки към Показалеца.

С. Спасова-Михайлова — от дял I: Семантична характеристика на фразеологичната единица; частите: Фразеологизми-варианти, Фразеологизми-деривати; Лексикална вариантност; от дял II (Лексикографска обработка на фразеологичните единици): Тълкуване на фразеологизмите; Представяне на вариантите.

---

[1] Вж. К. Ничева, С. Спасова-Михайлова и Кр. Чолакова. Някои въпроси във връзка с изработването на „Фразеологичен речник на българския език". — Бълг. език, кн. 4—5, 1963, с. 434—446.

Кр. Чолакова — от дял I: Структура на Речника; Форма на фразеологичната единица (без частта Лексикална вариантност (с. 28—30); от дял II (Лексикографска обработка на фразеологичните единици): Структура на статията; Оформяване на заглавката на речниковата статия; Оформяване на граматичните указания към фразеологичната единица; Препратки.

Същност и характер на фразеологичната единица е написана от трите авторки.

Речникът е редактиран от трите авторки така, че всяка една от тях е редактирала другите две части, на които тя не е авторка.

Техническа помощ при работата по Речника са оказали сътрудничките към Секцията С. Павлова и Л. Йорданова. С. Павлова е съставила списъка на произведенията от художествената и публицистичната литература, откъдето са почерпени примери за фразеологичните единици. Л. Йорданова е извършила по-голямата част от техническата работа по изработване на показалеца.

Изказваме благодарност на ст. н. с. Стефан Илчев, на проф. Й. Заимов, на сътрудниците от секциите за диалектология, съвременен български език и за лексикология и лексикография при Института за български език, с чиято помощ установихме значенията на някои неясни за нас диалектни фразеологизми, взети главно от сборници с фолклорни материали.

Авторките умоляват читателите на Речника, ако знаят някои други значения на отделни фразеологизми или ако им са известни някои невключени в Речника фразеологични единици, да изпращат предложенията си за допълване на Фразеологичния речник до Института за български език при БАН, Секция за лексикология и лексикография.

От авторките

УВОД

I

ОСНОВНИ ТЕОРЕТИЧНИ ВЪПРОСИ ЗА СЪСТАВЯНЕТО НА ФРАЗЕОЛОГИЧЕН РЕЧНИК НА БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

СЪЩНОСТ И ХАРАКТЕР НА ФРАЗЕОЛОГИЧНАТА ЕДИНИЦА

Многообразието от мнения за същността и характера на фразеологичната единица налага да се изясни преди всичко какво е становището за фразеологичната единица, прието в предлагания Фразеологичен речник на българския език.

Фразеологичната единица, която се отличава с константност в своя състав и традиционна повторяемост в речта, представлява самостоятелна езикова единица със свои специфични признаци. Тя е единица със сложна разделено оформена структура, образувана от два или повече компонента-лексеми (**тегля каиша, вземам си / взема си хляба в ръцете**). Фразеологизмът има единно, цялостно значение, възникнало от семантичното преобразуване на съставящите го елементи, чието значение, повече или по-малко е избледняло (**седя със скръстени ръце, с единия крак съм в гроба**) или напълно се е десемантизирало (**сея на корена <му> ряпа, държи ми влага, от игла до конец**). На фразеологичната единица е присъща емоционално-експресивна оцветеност. Като единица на номинация тя същевременно (с малки изключения) е и единица, с която се изразява отношение към действителността. Фразеологизмите притежават граматични значения, обусловени, от една страна, от съдържащото се понятие във фразеологизма съответно за предметност, качество, действие или обстоятелствено отношение и, от друга, от техните синтактични функции като части на изречението.

Съпоставена с лексикалната единица, фразеологичната единица по редица свои признаци (семантико-граматични и функционални) се изравнява с нея. При фразеологичните единици се наблюдават семантичните процеси, като: многозначност, синонимия, антонимия, омонимия. На тях също е присъща в една или друга степен конструктивно обусловената, както и лексикално ограничената съчетаемост. Като единици с граматични значения, те притежават и парадигматични изменения на формата си. Функционирайки като части на изречението, те са съотносителни с лексико-граматичните категории (частите на речта). При тях се различават глаголни (**удрям / ударя на (о) камък**), именни (като съществителни (**дясна ръка**), прилагателни (**в гората расъл**), обобщителни (**куцо и сакато**) и отрицателни местоимения (**<ни> чер <ни> бял**), адвербиални (**на куковден**) и междуметни фразеологизми (**и таз добра**).

Същевременно обаче редица други признаци на фразеологичната единица я разграничават от думата и показват, че тя не е нейн пълен еквивалент. Тя се разграни-

чава от лексикалната единица по организацията на материалния си състав като единица с разделено оформена формална структура. Това създава условия за позиционна подвижност на компонентите ѝ и за проникване на външни, контекстови елементи във формалната ѝ структура. На нейната форма са присъщи различни структурни видоизменения, неутрални към семантико-граматичните ѝ качества. Парадигматичните изменения на формата на фразеологичните единици са сравнително по-ограничени, отколкото при думата и поради това парадигматичната дефективност при фразеологизмите е застъпена в по-голяма степен. Единното цялостно значение на фразеологичната единица е качествено различно от значението на лексикалната единица. То има своя специфика, изразяваща се в обобщена назовно-характеризираща номинация, съчетана с експресивност (вж. по-подробно с. 30—34). Фразеологизмите не са съотносителни с всички лексико-граматични категории — като напр. с числителни, предлози, съюзи. Те функционират като глаголни, именни, адвербиални и междуметни преди всичко поради семантико-синтактичните си признаци. Съпоставени с лексикалните единици, които се групират в отделни части на речта въз основа на морфологични, семантични и синтактични признаци, някои от фразеологизмите не притежават всички тези черти. Затова фразеологичните единици могат да бъдат или максимални, или относителни еквиваленти на една или друга лексико-граматична категория.[1] Съществуват обаче и фразеологизми, ярко експресивни, които не могат да бъдат приравнени с определена част на речта. Едни от тях съчетават синтетично черти на няколко категории, напр. на глаголни и именни (**дебели ми са очите**), а други, отличаващи се с функционално-семантичното си и синтактично своеобразие, не могат да бъдат отнесени към нито една от частите на речта (**пръстите си да изядеш**).[2]

ГРАНИЦИ И ОБЕМ НА ФРАЗЕОЛОГИЯТА В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК И ПОДБОР НА ФРАЗЕОЛОГИЗМИТЕ В РЕЧНИКА

Във Фразеологичния речник на българския език са включени онези фразеологизми, които поради експресивността си са специфично изразно средство в езика и на които са присъщи посочените по-горе характерни за фразеологичната единица признаци.

Основен критерий при подбора на фразеологизмите е семантичната трансформация на компонентите, в резултат на която дадено устойчиво съчетание или устойчива фраза изпъква като самостоятелна езикова единица с единна семантика.

Преди да бъдат очертани границите на фразеологията, трябва да се отбележи, че от фразеологизмите не са намерили място в Речника само онези, които са сложни названия. Както вече се каза, експресивността е една от специфичните черти на фразеологизмите. Една малка част обаче от тях (касае се за сложните названия от типа **момина сълза, гръдна жаба, попова лъжичка** и др.) се отделят рязко от основната маса на фразеологизмите. Тези сложни названия се отличават с пълно преосмисляне на компонентите им, тяхното значение не се съотнася със значението на думите — техни компоненти, и затова тези названия безспорно трябва да бъдат отнесени към фразеологизмите. Те обаче са лишени от експресивност и имат чисто номинативна функция. За да се запази монолитният характер на Речника, в него не са включени фразеологизмите-сложни названия от разгледания по-горе тип.

---

[1] Вж. Кр. Чолакова. За лексико-граматичната еквивалентност на фразеологичната единица с думата. Славистичен сборник, т. II, 1968, с. 209—219.

[2] Вж. К. Ничева. Към въпроса за специфичните черти на фразеологичната единица. — Езиковедски изследвания в памет на проф. д-р Стойко Стойков, София (под печат).

Намират място в Речника обаче близките до сложните названия съчетания от типа **жълтата гостенка** (книж.) 'туберкулоза', **юдино желязо** (диал.) 'пари', защото те имат не само назовна функция, но и експресивен характер, и са експресивни и стилистични синоними на дадена неутрална дума, която е неутралното название на съответното понятие.

Границите на фразеологията ще бъдат очертани по-долу, като се разгледат по категории устойчивите съчетания и устойчивите фрази, близки по някои черти до фразеологичните единици, и се направи разграничение между едните и другите. Така ще се допълни, от една страна, характеристиката на фразеологичната единица, и същевременно ще се обосноват и причините, поради които определени групи устойчиви съчетания и устойчиви фрази се изключват от рамките на фразеологията и респективно от Фразеологичния речник на българския език.

Отграничаването на фразеологизмите от сродни с тях групи ще бъде разгледано от три различни страни, като ще се изяснят взаимоотношенията на фразеологизмите с три различни категории:

1. Отношение между устойчиви съчетания и фразеологизми.
2. Отношение между устойчиви фрази и фразеологизми.
3. Отношение между дума и фразеологизъм.

I. Устойчиви съчетания и фразеологизми

1. Съчетания с описателно изразено действие. В Речника не се включват такива устойчиви съчетания, при които новото, сборно значение, равно на значение на лексикална единица, представлява описателно изразено действие, срв. *отивам на дъното* 'потъвам'; *свършвам живота си* 'умирам' и др.

2. Устойчиви съчетания, свързани с жест, мимика, символ. Не са фразеологизми устойчивите съчетания, при които значението се изразява екстралингвистически, с помощта на съответен жест или мимика, описан със съчетанието, напр. *кимвам с глава* 1. 'одобрявам'; 2. 'заплашвам'; *сбера устни* 'нацупвам се, намръщвам се' ; *показвам лакът* някому 'правя неприличен жест с лакътя си в знак на несъгласие, отказ' и др. Тук спадат и случаи, когато известно действие съдържа някакъв символ, чрез който се изразява нещо, напр. напиване на водата, носена в менци от мома от страна на момък е знак на задиряне (в народния бит). От този тип съчетания по пътя на усилването на абстракцията и пълното (или частично) елиминиране на жеста, мимиката се получават същински фразеологизми, които обаче продължават да съществуват наред със съчетанията, изразяващи съответното значение само по екстралингвистичен начин, т. е. с помощта на жест, действие. Фразеологизми от този тип са: **свивам рамене, вдигам рамене, потупвам по рамото, почесвам се по врата (тила), вдигам бяло знаме, бия се в гърдите** и др.

3. Фраземи. Двукомпонентни устойчиви съчетания, в които едната дума има значение, обусловено само от даденото конкретно съчетание на думи, а другата дума пази значението си, не се включват в Речника. Тези съчетания не са фразеологизми, тъй като единият им компонент пази значението си. (Случаите, при които една от думите-компоненти на даден трикомпонентен или четирикомпонентен фразеологизъм пази значението си, са много редки; повечето пъти тази дума е служебна дума, по-рядко прилагателно, числително име или наречие.) При това част от фраземите са или сложни названия, или са близки до сложните названия, т. е. и по други свои характерни черти (липса на експресивност) те не могат да се включат в Речника, срв. *сляп цирей, сляпо черво, министерски подпис, мъртвешки сън, мъртва тишина, мечешка услуга, кучешко време, дяволско коляно, бели кахъри, обичам чашката* и др.

С разгледаните дотук случаи не бива да се смесват случаите, когато единият от компонентите като лексикална единица има като второ, преносно значение значението на

съчетанието като цяло, срв. *цапнат в устата* 'който обича да говори неприлични, цинични думи; циничен' и цапнат със същото значение. При случаи от тоя тип е ясно, че при употребата на фразеологизма в речта е станало съкращаване, като вторият компонент е отпаднал и цялостното значение на съчетанието е било поето от първия компонент.

4. Фразеологични съчетания. Не са включени в Речника и фразеологичните съчетания от типа *висок пост, високо призвание, висок гост; твърда воля, твърда вяра, твърди убеждения; давам съвет (заповед, гаранция, съгласие, отговор, обещание); изпадам в ужас (ярост, гняв, отчаяние)* и др., които представят реализация на една страна от значението на дадена дума, свързана с ограничен семантичен кръг от думи. При едни от тези случаи (именните съчетания) ново, преносно значение добива само едната дума, а не съчетанието като цяло (срв. по-горе висок, твърд в посочените групи съчетания). При останалите (глаголно-именните словосъчетания) глаголът се свързва с определен семантичен кръг от съществителни и има обобщаващо значение — извършване на действието по значението на съществителното, срв. *давам съвет* 'съветвам', *давам отговор* 'отговарям', *изпадам в ужас* 'ужасявам се' и т. н.

При именните съчетания от тази група се очертава един по-особен и по-труден случай. Понякога в езика се образуват сродни фразеологизми с един и същ компонент, напр. **букова глава** 'упорит, твърдоглав, инат човек'; **корава глава** 'упорит човек'; **дървена глава** 'глупав човек' (с компонент *глава*). Или също така с компонент *сърце*: **златно сърце** 'добър човек'; **бучимишево сърце** 'страхлив човек, страхливец, бъзльо'; **заешко сърце** 'страхлив човек'. В тълковните речници при думите *глава* и *сърце* от тези случаи се извеждат отделни значения 'човек'. Тези значения се извличат от цяла редица подобни на погорните устойчиви съчетания, част от които могат да се приемат за фразеологизми (посочените по-горе, при които и двете думи променят значението си). Останалата част от устойчивите съчетания с посочените компоненти, при които първият компонент (прилагателното име) пази значението си, не могат да бъдат отнесени към фразеологията, срв. *добро сърце* 'добър човек'; *луда глава* 'луд, буен човек'; *буйна глава* 'буен човек'.

5. Устойчиви сравнения. Кои устойчиви сравнения трябва да бъдат отнесени към същинските фразеологизми? Тук ще бъдат разгледани само някои по-типични случаи. От обема на фразеологията (и от рамките на Речника) са изключени онези устойчиви сравнения, при които сравнението има за задача да разкрие значението на думата, която се сравнява, чрез съпоставянето ѝ с общоизвестен предмет, широко познат, който притежава във висока степен качеството, съдържащо се в думата, чието значение се разкрива с помощта на сравнението, срв. *бял като сняг, черен като въглен, строен като топола, черен като тъжка (кютюк, катран, абанос)* и др. При всички посочени случаи предметът, с който се сравнява, е конкретен и качеството, заради което се прави сравнението, е присъщо на самата природа на предмета, неизменно е и е общовалидно.

Втора група представят сравненията, при които сравняването се извършва с обект, притежаващ във висока степен някакво качество, но не като природно дадено (напр. някаква черта на характера). За разлика от случаите в първата група типичното качество на обекта не му е органически присъщо, а е характерно за определена среда и определен исторически момент, срв. *лъжа* **като циганин** 'за мъж — много (лъжа)'. Подобни случаи представят най-слабата степен на фразеологизиране на устойчивите сравнения и ще бъдат включени в Речника.

Трета група представят сравненията, при които думата се сравнява с абстрактен предмет. Самият факт, че сравнението става с абстрактен предмет, вече говори, че тук се цели постигането на по-голяма експресивност и затова тези сравнения могат да се включат в Речника (естествено, ако са лексикализирани), напр. *мек* **като душа** 'извънредно много (мек)'; *ям* **като ламя** 'извънредно много, в голямо количество и лакомо (ям)'.

Към четвърта група ще отнесем сравненията с иронична отсянка, напр. **прав като въже в торба** (ирон.) 'крив, изкривен'; **бял като на тенджера дъното** (ирон.) 'много черен'; **сит като просяк** (ирон.) 'извънредно много гладен'. Тези сравнения са безспорни фразеологизми, тъй като при тях е налице пълно преосмисляне на значенията на всички компоненти.

6. Сложни съюзи, предлози и други. От Речника са изключени и сложните съюзи, предлози и частици, като *при всичко че, освен да, при все че, благодарение на, по случай (на), едва ли, все пак* и под., които представят единно семантично и структурно цяло, обаче нямат образност и експресивност и имат служебна функция в изречението, не са пълнозначни думи.

7. Предложно-именни съчетания. При тази група безспорни фразеологизми са устойчивите съчетания от предлог и съществително от типа **до крак** 'всички изцяло, без изключение'; **до уши<те>** '1. Извънредно много, извънредно силно, във висока степен. 2. Извънредно голям . . .'; **на (за, по) вятъра** 'напразно, напусто. . .' При тези съчетания е налице пълно преосмисляне на компонентите им. Принадлежността на подобни съчетания към фразеологизмите ясно изпъква при съпоставянето им с устойчиви предложно-именни съчетания, чиито компоненти пазят значението си, срв. **до забрава, до насита, до пояс, на помощ, под лихва** и др. (тези съчетания, естествено, са вън от рамките на фразеологията).

8. Фразеологизирани конструкции. В Речника не са включени и конструкциите, известни под името „синтактични фразеологизми" или „фразеологизирани конструкции". Тези конструкции обикновено представят застинал синтактичен модел с постоянни и променливи членове. Терминът „фразеологизирани конструкции" тук е употребен в по-широк смисъл, като се взема пред вид фразеологизацията както на простото, така и на сложното изречение, т. е. вземат се под внимание и случаите със сложни изречения — устойчиви конструкции. Ето защо разглежданият тук тип от устойчиви образувания е на границата между двете основни категории — устойчиви съчетания и устойчиви фрази, от които трябва да се отграничат същинските фразеологизми.

Фразеологизираните конструкции не могат да бъдат отнесени към фразеологизмите, защото те имат постоянна схема на построение, създадени са по определен модел, и имат постоянни и променливи членове, докато фразеологизмите не се създават по определен модел, имат постоянни компоненти и своя индивидуалност. Примери за фразеологизирани конструкции: *за добър — добър е; град като град; чете та чете; той та той; грях не грях; като бъде за сещане, ний много се сещаме; лош не, ами лош; въпрос на дни (часове, възпитание)* и др.

В рамките на някои от посочените по-горе фразеологизирани конструкции обаче могат да се обособят, да се индивидуализират отделни съчетания, които да претърпят семантична трансформация и така да минат към категорията на същинските фразеологизми. Така например глаголно-именни съчетания, образувани с т. нар. figura etymologica, напр. *жалба жаля, сън сънувам* и под., при които се акцентува върху предикативния признак и обекта му, не са фразелогизми. Съчетанието обаче **град градя**. 1. *Върху някого*. 'Възлагам големи надежди върху някого,. . .2 . . . .' е вече фразеологизъм. Също така от групата съчетания, образувани по модел (старобългарски-черковнославянски, респективно старо гръцко-латински) имен. пад. плюс род. пад. мн. ч. от същото име — в бълг. с предл. *на* срв. соуета соуетъ, новобълг. *суета на суетите*, се отделя като фразеологизъм съчетанието *святая святих* 'нещо най-ценно, съкровено, скъпо за човека'. От съчетанията, образувани с *от. . . до*, срв. *от пролетта до есента*, се обособяват като фразеологизми съчетанията **от тъмно до тъмно** 'от ранни зори, докато настане вечер, . . .' и **от Божик до Коледа** 'съвсем малко, кратко време' и др.

II. Устойчиви фрази и фразеологизми

По-голямата част от фразеологизмите имат структура на съчетания. Срещат се обаче и фразеологизми със структура на изречение (било подчинени, било главни изречения, или прости — понякога елиптични — изречения, и сложни изречения). Ето защо се налага да се отграничат същинските фразеологизми и от устойчивите фрази.

От устойчивите изрази със структура на изречение само една малка част имат характерни черти на фразеологизми. Тук трябва да се отбележи, че когато се говори за структура на изречение, се има пред вид формата на съответните фразеологизми като езикови единици, а не формата на реализациите им в речта.

II.I. От устойчивите изрази с форма на затворено изречение (т. е. изрази, които и като езикови единици, и при употребата им в речта имат само една форма, не се допълват в речта със синтактични единици, които са вън от тяхната структура, както е при изразите с отворена структура) безспорни фразеологизми, които са включени в Речника, са следните:

1. Междуметни и модални фразеологизми, напр.: **няма го тоз господ; не ти е работа; стой, та гледай; няма мърдане.** Тези фразеологизми не могат да изиграят ролята на част на изречението. Причината за това обаче се крие в междуметния им характер — семантично и функционално те са равни на междуметия.

2. Дефективни по отношение на парадигмата си глаголни фразеологизми, които в речта се употребяват само във форма на въпросителни, възклицателни или повелителни изречения: **гледай си масата; да ти забуха бухала на комина; да те видя на бял кон.** Разгледани откъм друг аспект, част от фразеологизмите от тази група могат да се определят като клетви и заклинателни формули или като пожелания и поздравления.

II.II. Необходимо е да се отграничат фразеологизмите от следните две групи устойчиви фрази: пословици и крилати изрази.

1. Крилати изрази. Крилатите изрази по структура са два вида: крилати изрази със структура на съчетания (напр. **авгиеви обори**) и крилати изрази със структура на изречение (напр. **разделяй и владей**). Тук се имат пред вид само онези крилати изрази, при които е налице семантична трансформация на компонентите им, защото крилатите изрази, при които думите-компоненти пазят значението си (срв. *човек — това звучи гордо*), и без това са вън от рамките на фразеологията. Крилатите изрази със структура на съчетание и със семантична трансформация влизат на общо основание в Речника. От крилатите изрази със структура на затворено изречение в Речника са включени само онези, които имат значение, близко до значението на фразеологизмите (т. е. са преходен тип, вж. по-долу), но не и онези, в основата на смисловото съдържание на които лежи не понятие, а съждение. Ето защо в Речника е включен крилатият израз от преходен тип **има нещо гнило в Дания**, но не и **божието — богу, кесаревото — кесарю.**

2. Пословици и поговорки. Проблемата за отношението на пословиците и поговорките към фразеологичния фонд на езика е една от особено спорните проблеми в областта на фразеологията. Естествено тук не става въпрос за пословиците, които са вън от рамките на фразеологията поради това, че при тях не е налице семантична трансформация на компонентите им (срв. *който се учи, той ще сполучи*).

По-сложен е въпросът за онези пословици, при които е налице семантично преосмисляне на компонентите им, получено въз основа на някакъв образ, напр. *блага реч железни врата отваря; на зло куче и опашката му тежи; куче, което не знае да лае, само вкарва вълка в кошарата* и др. Такива пословици не могат да бъдат отнесени към фразеологията, тъй като в основата на смисловото им съдържание лежи не понятие, а съждение. Не само по структура, но и по значение и по функция пословиците се различават от фразеологизмите. Те не са елементи от системата на езика, не могат да бъдат части на изречението, а представят особен литературен жанр.

II.III. Наред с безспорните пословици обаче се срещат редица устойчиви изрази, които имат структура на завършени затворени изречения, но по смисловото си съдържание, по значението си не са пословици, тъй като им липсва характерната за пословиците отличителна черта — извод, умозаключение, поучение. Такива изрази могат да бъдат разглеждани като преходни случаи между същинските фразеологизми и пословиците и за пълнота са включени в Речника. Като преходен тип те не биха били напълно на мястото си нито в един речник на пословиците, нито в един фразеологичен речник. Именно поради това съображение обаче те не бива да останат извън вниманието на лексикографите и затова са включени във Фразеологичния речник. Фразеологизмите от преходен тип се тълкуват по начин, различен от начина на тълкуване на същинските фразеологизми, с цел да се отграничат от тях (вж. Тълкуване на фразеологизмите, с. 44).

Към преходните случаи между фразеологизми и пословици се отнасят следните:

1. Изрази, с които по образен път се изгражда характеристика на човек, предмет, ситуация или действие (напр. **вехта крина, ново дъно** 'за ерген, женен за вдовица'; **видяла вода свекървина риза** 'за недобре изпрано пране'; **ходила Цаца на Враца** 'употребява се, когато някой не успее да постигне целта си'.

2. Изрази, с които се прави характеристика на някое лице, като същевременно едно качество на лицето се противопоставя на друго негово качество, без да се прави някакъв извод (напр. **горе осо, долу босо** 'за беден човек, сиромах, но горд'; **гърми, вали, а не тряска**).

3. Изрази, с които се прави характеристика на проява на човек при дадена ситуация или на някаква важна, необикновена случка или събитие (напр. **нашето магаре от таз песен умря** (подигр.) 'казва се, когато някой пее фалшиво, лошо'; **не ща, куме, печено прасе; ще дойде мачка за погачка; търтил се е нейде вълк** и др.).

4. Изрази с форма на въпросителни и подбудителни изречения, с които се прави характеристика на човек или се изразява отношение към действията на някого, напр. **червена аспра загива ли; гледай си, Гано, Бъдния вечер** и др.

5. Включват се със строг подбор изразите, които се употребяват при определена ситуация, и са отправени към едно или няколко лица, напр. **жива е баба ти** 'употребява се, когато някой мъж отиде в чужд дом и завари домашните, че ядат'. Също така са включени изрази, които се употребяват винаги като отговор и обикновено са гневна реакция на нещо казано. Тези изрази са изградени върху някои от думите, предизвикали съответната реакция на говорещия, срв. **стригли те дяволите** 'употребява се като отговор, когато кажат на някоя жена „стрино“, а тя се мисли за по-млада'; **стар е на баща ти вола** 'употребява се като отговор на някого, който е нарекъл сравнително млад човек „старец“'; **да ти остареят кокошките** и др.

Не е необходимо да се включат в Речника устойчиви изрази с характер на предсказания въз основа на определени белези или случки, които са налице в момента на говоренето, напр. *ще станем роднина* 'казва се, когато някои си настъпят дрехата или при ръкуване си кръстосат ръцете'.

Устойчиви изрази без определено значение, отправени към лице при дадена ситуация също не се включват, срв. *там изсипала циганката солта си* 'казва се, когато някой падне'. Включени са в Речника само онези изрази от посочената група, които имат ярка (обикновено иронична или подигравателна) експресивност, срв. **у вас врати няма ли** (неодобр.) 'употребява се, когато някой влиза някъде, без да затваря вратата'; **в къщи вода ли извира** (ирон.) 'казва се на някого, който непрекъснато ходи, снове нагоре-надолу и не се спира в къщи'.

Повечето от поговорките имат структура на съчетания и на общо основание (щом е налице семантична трансформация на компонентите им) влизат в Речника, срв. **от тръни, та на глог; барабар Петко с мъжете; от стара коза яре** и др.

III. Дума и фразеологизъм

На пръв поглед изглежда излишно и странно отграничаването на фразеологизма от лексикалната единица. Тук обаче се налага да се разгледат следните два случая: 1. Да се направи разграничение между фразеологизъм и сложна дума и 2. Да се разграничат фразеологизмите от отделни значения на дадена дума, която се употребява обикновено в съчетание с определена служебна дума, най-вече отрицание и др.

III.I. Фразеологизъм и сложна дума. Съществуват отделни, редки случаи на фразеологизми, които по традиция се пишат със съединителна чертица и затова е нужно да се отграничат от сложните думи. Правописът в случая не може да бъде решаващ критерий. Като основни критерии ще служат: 1. Ударението и интонацията в съответните сложни образувания и 2. Структурата им.

При сложните думи обикновено са налице две ударения — едно основно и друго второстепенно, срв. *сѐнокòс, вѐдопòй*. При фразеологизмите, написани със съединителна чертица *(взèл-дàл, идѝ-дойдѝ, гòре-дòлу)* всеки от компонентите има свое отделно, самостойно ударение, като освен това (при посочените три случая) е налице и възходящо-низходяща интонация (/\), докато при сложните думи интонацията е равна.

Вторият важен критерий е структурата на сложните думи, от една страна, и на фразеологизмите, от друга. Докато сложните думи имат определен модел, за фразеологизмите по начало е характерно, че те не се построяват по определен модел. Известно е обаче, че редица фразеологизми са изградени или със синоними, или с антоними в състава им — нещо, което им придава ярка експресивност, срв. **не по врат, а по шия; давам мило за драго; сядам и ставам** *с нещо*; **мало и голямо.**

Разгледаните по-горе случаи на сложни образувания са изградени с използуване на антоними: **взел-дал, иди-дойди, горе-долу.** С използуване на синоними е образуван **речено <и> казано** и др. Всички посочени случаи са безспорни фразеологизми, а не сложни думи.

В подкрепа на казаното може да се приведе още един аргумент — някои от сложните образувания от този тип могат да се употребят и с вмъкване на трети компонент (служебна дума), нещо, което е изключено за една сложна дума, срв. **тук-там — тук и там; врели-некипели — ни врели, ни кипели; речено-казано — речено и казано.**

III.II. Фразеологизъм и значение на дадена дума. Има случаи, когато дадена дума (глагол или съществително) се употребява в речта винаги с отрицание. При глаголите тези форми са обикновено застинали в определено време, т. е. ограничени са и по време. Най-често при глаголите тези форми представят откъснала се част от фразеологизъм, която заживява самостоятелно обикновено след като фразеологизмът е престанал да се употребява или се употребява в друг езиков стил. Такъв е случаят със съчетанието **не съм светил** *някому*. На пръв поглед може да се помисли, че то се състои от два компонента — *не*+глагол. Обаче частицата *не* пази значението си и затова „съчетанието“ има само един компонент. В същност това е откъснала се част от народния фразеологизъм **не съм светил със свещ** *някому*, който се е разпространил в книжовния език в съкратена форма, без втората му част. Същото нещо важи и за „съчетанието“ **не е притупало,** което представя откъснала се част от народния фразеологизъм **не е притупал тъпана (не са притупали тъпаните).**[1]

[1] По-подробно за въпросите, свързани със състава на Речника, вж. К. Ничева, Към характеристиката на фразеологизмите в българския език. — Бълг. език, кн. 1, 1967, с. 23—35; Фразеологизирани конструкции в българския език. — Изв. Инст. за бълг. език, кн. XVI, 1968, с. 713—722; Фразеологизми със структура на изречение в българския език. — Изв. Инст. за бълг. език, кн. XV 1967, с. 183—215; вж. също цит. съч, с. 12.

Дотук са характеризирани фразеологизмите с оглед на взаимоотношенията между фразеологизми и нефразеологизми.

IV. Включените в Речника (и респ. изключените от Речника) фразеологизми ще бъдат характеризирани и откъм някои други аспекти — откъм сферата на употреба, откъм отразяването на вариантите, откъм лексикализираност, а също и с оглед на взаимоотношението между отделните фразеологизми.

1. **Разговорна и диалектна фразеология.** Тъй като фразеологията е една от самобитните страни на всеки език, естествено е, че основното ѝ ядро представят разговорните фразеологизми. В Речника е обхваната колкото е възможно по-пълно разговорната и просторечна фразеология, изобщо фразеологията, присъща на разговорната реч. С цел да се представи по-широко фразеологичното богатство на българския език, във Фразеологичния речник са включени и диалектните фразеологизми, които са зарегистирани в използуваните от нас източници. Основанията ни са следните. Преди всичко много трудно е да се направи строго разграничение между разговорните и диалектни фразеологизми, защото границите между диалектната и разговорната фразеология в нашия език в много случаи са плъзгави. Трудно е да се определи даден фразеологизъм само като диалектен (особено ако се среща в художествената литература и се употребява и в разговорната реч, макар и от лица от определена говорна област). Като се има пред вид, че българският книжовен език се е формирал на народна основа и има сравнително кратък живот, и че чрез произведенията на майсторите на словото много фразеологизми стават достъпни на читателите, не е необходимо само поради сравнително по-ограничената им употреба те да бъдат определяни като извънлитературни и да бъдат изключени от състава на Речника. Естествено, далеч не си поставяме за цел да изчерпим цялото богатство на диалектната фразеология на българския език.

От диалектните фразеологизми, зарегистрирани в използуваните от нас източници, не се включват онези, които съдържат съвсем неясни по форма и по значение за обикновения читател компоненти Няма да намерят място в Речника също така и онези фразеологизми, които съдържат диалектна дума в съответна диалектна морфологична форма (напр. диалектна членна форма), срв. **притиснало ме е барчинесо; хватили ми куцулиси,** защото в Речника тези фразеологизми не могат нито да се предадат със съответната диалектна форма, нито пък е правилно да се нормализира морфологичната категория при диалектна дума.

2. **Книжна фразеология.** При подбора на фразеологията от книжната реч не се включват фразеологизми, свойствени на руския език, намерили място у един или друг наш писател и особено в пресата, но незатвърдени, неприети в книжовния ни език (напр. **свалям от болната глава върху здравата** (пресата) — рус. **валить с больной головы на здоровую; стрижа на един гребен** (Немско-български фразеологичен речник) — рус. **стричь <всех> под одну гребенку; пращя по всички шевове** (пресата) — рус. **трещать по <всем> швам; син чорап** 'жена, лишена от женственост, обаяние и всецяло погълната от книжни, научни интереси' (калка от руското **синий чулок,** което пък е калка от английски) и др.

3. **Фразеологизми-варианти.** Фразеологията в български език се отличава с широки възможности за структурни промени, с подчертана подвижност на компонентите, което води до сложно вариантно многообразие.

Стремежът да се отрази във Фразеологичния речник на българския език по възможност по-разностранно фразеологичното богатство на нашия език до голяма степен е свързан и с това да се обхване богатството на вариантното разнообразие в българската фразеология.

Вариантността при фразеологията обаче има такъв широк обхват, че трудно може изцяло да бъде отразена в един фразеологичен речник. Освен това вариантността е явление,

колкото установено чрез езиковата традиция, толкова и непрекъснато създаващо се. А във връзка с това твърде мъчно е да се разграничат общонародните варианти от авторските или потенциално възможните. Трудно, почти невъзможно е да се намери обективен и непогрешим критерий за разграничаване на едните от другите варианти. Затова в Речника са отразени по възможност по-общите и по-употребимите варианти. Включени са и някои фразеологизми, употребени от писатели. Излиза се от становището, че писателят, като творец на езика, макар и да е претворил даден фразеологизъм и е създал свой вариант, може да въздействува с езика си и този вариант да стане общонароден. От друга страна, писателите са носители и на характерна диалектна фразеология, за която може да нямаме данни в събрания от нас материал. В такъв смисъл употребената от писателите фразеология до известна степен също е намерила своето място в Речника.

За да се представи по-пълно вариантното разнообразие на българската фразеология, в Речника са включени и някои диалектни фразеологизми (със или без диалектна лексика в състава им), които представят варианти на фразеологизми от общонародната фразеология, напр.: **тража под вола теле** към **търся под вола теле**.

Възможно е да са останали неотразени отделни варианти, които за някои читатели да са съвсем обикновени и близки, или пък да са включени такива, които не се приемат от други читатели. Широтата на лексикалната вариантност води до редица трудности при определянето на вариантите и в крайна сметка все пак не може да се обхване цялото вариантно многообразие на българската фразеология. Във Фразеологичния речник на българския език са включени вариантите, намерени в материалите, въз основа на които е съставен Речникът. Вариантните връзки са установени и уточнени, както бе посочено, чрез специален работен показалец.

4. Авторски фразеологизми. Труден за разрешаване е въпросът, как да се разграничат авторските, нелексикализираните фразеологизми от лексикализираните, общонародните.

а) Редица авторски варианти на фразеологизми са създадени чрез синонимна замяна на един от компонентите на общоупотребими, общонародни фразеологизми, напр.: **през плет съм слушал** (Ив. Вазов) срещу общоупотребимия фразеологизъм **през плет съм видял**; **през три села** (Г. Караславов) срещу **през девет села**; **снемам калпак** (Й. Йовков) срещу **снемам шапка**; **ушите ми са на четири** (Ст. Загорчинов) срещу **очите ми са на четири** и др. Авторският характер на подобни фразеологизми се установява при сравняването им с общоупотребимия вариант.

б) Много по-големи трудности възникват при отграничаването на лексикализирани от нелексикализирани единици в случаите, когато дадено съчетание, в основата на което лежи ярък образ, се употребява обикновено от няколко автори, по-рядко от един, но все още не може да бъде отнесено към категорията на фразеологизмите, защото при него образът превалира над семантиката. Това са случаи, при които образността е все още много ярка, не е минала на втори план, а именно към нея е насочено вниманието на писателя, на поета, респ. на лицето, което си служи със съответното съчетание, срв. **горя сърцето** *някому*; **строшавам зъба на клеветата** (единичен случай у Вазов) и др. Тъй като критерият за разграничаване на лексикализираните и нелексикализираните единици при тази група е доста плъзгав, доста несигурен, възможно е тук да бъде проявена известна доза субективизъм при подбора и включването на отделни фразеологизми от този тип в Речника.

5. Фразеологизми-контаминации. Няма да намерят място в Речника и фразеологизми, които нарушават нормите на книжовния език, защото са употребени погрешно, образувани са чрез контаминация било от общоупотребим фразеологизъм и близка до него по значение дума, било от два фразеологизма. Такива са напр. *счепкваме се за косите* (Немско-български фразеологичен речник на Ж. и К. Гълъбови) или *счепкваме се гуша за гуша* (Г. Караславов), които представят контаминация от *счепквам се* с някого,

от една страна, и **хващаме се / хванем се за косите (хващаме се / хванем се за гушата)**, от друга; също така *отплащам се със същата монета* (у Вазов) — от **плащам със същата монета** + *отплащам се* някому; *повеждам се по гайдата* на някого (А. Коен) — контаминация от **вървя по гайдата** *на някого* + **повеждам се по ума** *на някого* и др.

6. Фразеологизми-деривати. На последно място стои въпросът, до каква степен ще бъдат изчерпани при подбора на фразеологизмите фразеологимите-деривати. Това важи преди всичко за глаголните фразеологизми. Различават се три случая:

а) Редица глаголни фразеологизми имат производни с компонент причастие (= прилагателно). Разликата в семантиката при производните фразеологизми се дължи единствено на различните форми (глагол — причастие). Различната форма води и до различна синтактична функция на съответните фразеологизми (срв. **изпускам / изпусна влака** 'за стар ерген или стара мома — не успявам да се оженя (омъжа), оставам неженен (неомъжена) 'и **изпуснал влака** 'за стар ерген или стара мома — останал(а) неженен(а), пропуснал(а) всички възможности за брак'. От фразеологизмите от този тип с компонент причастие ще се включат само онези, които са много често употребими.

б) Други фразеологизми-деривати се образуват чрез префиксация на глаголния компонент.[1] Обикновено глаголът се префигира с представките *по-* или *за-*, които запазват значението си за 'ограниченост, ненапълно извършване на някакво действие' или за 'начало, започване на действието'. Тези фразеологизми имат значение, различно от значението на изходния фразеологизъм, променено в зависимост от семантиката на съответната представка, която видоизменя значението на целия фразеологизъм, напр.: **кръвта ми играе** 'не мога да стоя спокойно, не мога да се спра на едно място; лудувам, буен съм'; **кръвта ми заиграва / заиграе** 'обхваща ме силно вълнение'; **мирише на барут** 'има признаци за близка война или бунт'; **замирисва / замирише на барут** 'явяват се признаци за близка война или бунт'; **направям / направя главата** 'напивам се'; **понаправям / понаправя главата** 'напивам се малко, понапивам се'.

Новите фразеологизми не са напълно самостоятелни в смисъл, че тяхното съществуване се обуславя винаги от други фразеологизми-основи, което именно ги определя като фразеологизми-деривати. Критерият за подбора на такива деривати е същият, както при т. 1 (вж. по-горе).

в) По-рядък е случаят, когато от глаголен фразеологизъм се образува фразеологизъм с отглаголно съществително, напр. **изгарям всички мостове — изгаряне на всички мостове** 'унищожаване на всякаква възможност за възобновяване на връзките с някого. . .'; **преливам от пусто в празно — преливане от пусто в празно**. Подобни деривати са включени в Речника също с подбор.

СТРУКТУРА НА РЕЧНИКА

Структурата на един фразеологичен речник и мястото на разработка на отделната фразеологична единица могат да бъдат подчинени на различни принципи. Най-сполучлив и обективен принцип е този, който отговаря на същността на фразеологизма. Специфичните, определящи признаци на фразеологичните единици им отреждат самостойно място в лексикалната система на езика като равноправни елементи наред с лексикалните единици. Затова основна единица в един фразеологичен речник трябва да бъде фразеологизмът, а не отделната дума-компонент.

Практиката в някои речници да се подреждат фразеологизмите под отделни думи, изведени от съответните компоненти и дадени в основната им форма, не е целесъобразна,

[1] Вж. по-подробно С. Спасова-Михайлова. Създаване на фразеологизми по словообразувателен път (чрез префиксация на глаголния компонент). — В: Славистичен сборник, 1973, с. 195—201.

първо, защото обект на фразеологичния речник е фразеологичната единица, а не думата, и, второ, защото изкуствено се разчленява фразеологизмът и се нарушава неговата цялостност (структурна и семантична). Още по-нецелесъобразно е да се търси семантически опорна дума при наличието на единно, цялостно значение при фразеологичната единица. Фразеологизмите не могат да бъдат давани и под граматически водещия елемент, понеже не всички съдържат такъв елемент. Лексико-граматичната характеристика на фразеологизмите не всякога се базира на граматически водещ елемент. Принципът на разработка на фразеологичната единица при структурно организиращия елемент, ако и да дава възможност да се види съотношението между отделните групи фразеологизми, в които влиза съответният структурно организиращ елемент, има следните недостатъци: 1) разчленява се фразеологичната единица и се нарушава нейната структурна цялост; 2) всяка единица се отбелязва в речника толкова пъти, колкото са на брой нейните компоненти; 3) речникът се отрупва с многобройни препратки, които не само не улесняват, а затрудняват читателя.

Най-удобен за практическите нужди остава начинът на подреждане на фразеологичните единици по азбучен ред — класическият принцип за оформянето на един речник.

Тъй като обектът на фразеологичния речник е фразеологичната единица, най-целесъобразно е единиците във Фразеологичния речник на българския език да се подреждат по азбучен ред по първия им компонент, като всяка от тях бъде представена в самостоятелна статия. Този начин на оформяване на Речника не противоречи на същността на съдържащите се в него единици, първо, и, второ, с такава структура Речникът е леснодостъпен за читателя, тъй като е снабден с показалец на компонентите на включените в него фразеологични единици с указание за мястото на съответния фразеологизъм.

Всяка фразеологична единица е разработена в отделна статия. Същевременно в Речника се допускат и двойки или тройки заглавни фразеологизми (вж. по-подробно Лексикографска обработка на фразеологичните единици, с. 40—41). В заглавката на всяка статия фразеологизмът е представен в неговата форма като езикова единица.

Правилното и научно обосновано лексикографско оформяне на статиите на фразеологичните единици изисква не само да се изясни точно смисловата им страна и да се посочи тяхната стилна принадлежност и емоционално-експресивна характеристика, но и да се представи точно формата, с която те функционират като езикови единици. При лексикографската обработка на фразеологизмите е наложително най-напред да бъде установен действителният им материален състав, неговата организация, а след това да се разграничат различните вариации, наблюдавани в тяхната форма. Затова вторият основен въпрос след проблема за състава на Речника е въпросът за формата на фразеологичните единици и многообразните ѝ модификации.

ФОРМА НА ФРАЗЕОЛОГИЧНАТА ЕДИНИЦА

Като самостоятелна езикова единица фразеологизмът има и своя определена форма. По своята външна структурна организация на елементите си, като единица с разделено оформена структура, фразеологичната единица не се различава от съчетанието, а в някои случаи и от изречението, тъй като структурният ѝ модел е синтактичният модел на съчетанието или изречението. Семантичната трансформация обаче на нейните елементи, като елементи с отслабено или затъмнено значение, е довела до отслабване и формализиране на синтактичните отношения помежду им, затова фразеологичната единица по своята форма само външно може да се съотнася със съчетанието или с изречението. Формата на фразеологичната единица се характеризира с двустранност. В нея се разграничават: 1. Структурна страна, която обхваща материалния ѝ състав, границите и структурната организация на този състав, както и неговите видоизменения, свързани с възможността за

формална и лексикална вариантност на отделните компоненти, от една страна, и за факултативност, от друга — видоизменения, неутрални към семантико-граматичните качества на фразеологичната единица и 2. Парадигматична страна, която е свързана с промените в граматическите значения на фразеологизмите и се проявява при връзките им с думите в изречението.[1]

I. Граници на фразеологичната единица

Единиците във Фразеологичния речник на българския език са представени с техния действителен материален състав, след като са разграничени техните задължителни елементи от елементите извън границите им, които в дадена речева ситуация могат да бъдат свързани по един или друг начин с тези единици като цяло.

I.I. При определянето на границите на фразеологичната единица е необходим внимателен анализ на материалния ѝ състав, при който да се диференцират нейните конструктивни елементи от ония контекстови елементи в позиция между компонентите ѝ или в позиция пред или след нея, които имат чисто синтактични отношения с тази единица.

1. При функционирането на фразеологизмите в речта външно техният състав може да бъде привидно видоизменен. Разделено оформената структура на фразеологичната единица създава възможност за проникване на външни елементи в материалния ѝ състав. Често елементи от контекста се вмъкват между нейните компоненти. Ролята на тези елементи може да бъде различна. В едни случаи те могат да имат уточняваща, конкретизираща функция към цялостното ѝ смислово съдържание, независимо от това, че формално се съгласуват с един от нейните компоненти. Такива елементи могат да бъдат от различни лексико-граматични категории. Най-често се наблюдава проникване на прилагателни, числителни или местоимения като формални определения към именен компонент, а също така и наречия като формални обстоятелствени пояснения към глаголен компонент, срв. напр.: **вземам си беля на главата** или **държа фронта** съответно в контекст: „**Взех си** *голяма* **беля на главата** с тая работа"; „**Ще си взема** *такава* **беля на главата**, и как ще се оправя не зная" или „Все още **държа** *здраво* **фронта**". Тези случаи на проникване на контекстов елемент често създават трудности при лексикографската работа, когато трябва да се установят границите на фразеологичната единица, за да бъде представена тя със своята форма като езикова единица. Те могат да се смесят с фразеологизми, чийто материален състав съдържа атрибутивен елемент (формално определение към именен компонент), напр.: **обръщам / обърна дебелия край** 'пристъпвам към строги мерки, . . .', **правя мили очи** 'старая се да угодя на някого. . .' и под. Сравнени, двата типа фразеологизми имат съществена разлика. Във втория случай атрибутивният елемент е част от структурата на фразеологизма и участвува в оформянето на неговото единно значение. В първия случай обаче проникналият контекстов елемент с уточняваща роля към целия фразеологизъм се запазва като самостоятелна дума и не взема участие в оформянето на фразеологичната единица като единно структурно и семантично цяло. Следователно проникналите при дадена речева ситуация контекстови елементи във формалната структура на фразеологичната единица стоят извън нейните граници.

---

[1] По-подробно за формата на фразеологичната единица и нейните видоизменения (структурни и парадигматични) вж.: Кр. Чолакова, Към въпроса за формата на фразеологичната единица. — Изв. Инст. за бълг. език, т. XV, 1968, с. 139—181; За някои видоизменения във формалната структура на фразеологичните единици. — Изв. Инст. за бълг. език, т. XVI, 1968, с. 703—711; Съотношение между фразеологичната единица и лексикалната единица. — В: Славянска филология, т. XI, София, 1968, с. 83—96; Структурно-синтактични особености на фразеологичните единици и пунктуация и правопис.—Изв. Инст. за бълг. език, т. XIX, 1970, с. 391—401.

Такива фразеологизми в Речника се дават като заглавки без тези елементи, напр.: **вземам си / взема си беля на главата; държа фронта** и т. н.

2. При определянето на границите на фразеологичните единици специално внимание заслужават фразеологизми, които се употребяват с кратките форми на дателен и винителен падеж на личните местоимения: **ми, ти, му, ѝ, ни, ви, им** и **ме, те, го, ѝ, ни, ви, ги.** Разграничават се два случая:

а) В единия — кратките местоименни форми са задължителни елементи в границите на фразеологичните единици, напр.: **влиза ми / влезе ми в ума** 'непрестанно започвам да мисля за някого или нещо. . .'; **порастват ми / пораснат ми ушите** 'възгордявам се от успехи, похвали и др. . . .'; **държи ми влага** 'чувствувам се добре. . . за дълго време', а в другия — те са външни контекстови елементи: **влизам / вляза под кожата** *някому* 'умишлено повлиявам на някого да постъпва, да действува по моята воля. . .', в контекст: **„Влязла** *му* **е под кожата вече"; „Влезе** *ѝ* лесно **под кожата".**

В първия случай формалната структура е оформена с третоличен или безличен глаголен компонент и кратките местоименни форми **ми, ти, му** и т. н. Те са постоянен, задължителен елемент в съответните фразеологизми, тъй като без тях фразеологизмите биха се разрушили като единно структурно и семантично цяло. Тия елементи не могат да се смятат като вариращи, понеже взаимозамяната при тях е свързана с промяна в граматическото значение на съответните фразеологични единици за лице и число. Местоименните елементи, като изразители на глаголното лице и число, видоизменят граматически формата на съответните фразеологизми, напр.: **мед ми пада / падне на сърцето** 'извънредно много съм доволен от нещо. . .', **мед ти пада / падне на сърцето** 'извънредно много си доволен от нещо. . .'.

Следователно езиковата форма, в която са представени в Речника, съдържа в своите граници елемента **ми**, оформяващ глаголния фразеологизъм в 1 л. ед. ч.

При втората група глаголният компонент е личен глагол. Те са оформени като структурно и семантично цяло без местоименен елемент. Този елемент в случая се запазва като самостойна лексико-граматична единица независимо от позицията си по отношение на компонентите на съответната фразеологична единица при дадена речева ситуация и има само синтактична функция спрямо фразеологичната единица. Поради това той е извън нейните граници.

В Речника такива фразеологизми са без местоименен елемент, напр.: **влизам / вляза под кожата** *някому*.

б) Аналогични на фразеологичните единици със задължителни елементи **ми, ти, му** и т. н. са фразеологизмите с третоличен глаголен компонент и местоименните елементи: **ме, те, го, ѝ, ни, ви, ги** във формалната си структура, напр.: **вятър ме вее** '1. . . . 2. занимавам се с празни работи, несериозен, лекомислен съм'; **хващат ме / хванат ме дяволите** 'изпадам в силно раздразнено състояние, силно се разгневявам,. . .'.

Местоименният елемент и при тези единици е неделима част от тяхната структурна и семантична цялост. Затова представителната форма на такива фразеологизми в Речника е формата им с местоименния елемент **ме**.

3. Когато се установява точният материален състав на фразеологичните единици, налага се да се обърне внимание и на участието на служебните думи. И тук въпросът се поставя двустранно. За да се разкрие кога една служебна дума е задължителен елемент в границите на една фразеологична единица, трябва да се разграничат случаите, когато служебната дума участвува във формирането на фразеологизма като езикова единица от случаите, когато тя е контекстов елемент, с който фразеологизмът се свързва само при дадена употреба в речта. Участието на служебните думи във формалната структура на фразеологичните единици е същото както при пълнозначните думи. Като необходими, фиксирани елементи в границите на фразеологичните единици, те напълно или частично пре-

стават да бъдат носители на съответните лексико-граматични функции, напр.: **не взимам уста на заем** 'мога винаги да намеря подходящ отговор. . .'; **бога ли съм бил с камъни** 'не съм извършил непоправима грешка. . .'; **с лека ръка** 'необмислено и прибързано'; **когато на коня израснат рогове** 'никога'; **както дявола чете евангелието** 'неточно, неправилно, изопачено. . .'.

Такива фразеологизми се оформят в Речника със служебната дума, тъй като заедно с нея функционират като цялостни езикови единици.

Не могат да бъдат представени като въпросителни, отрицателни или подбудителни по форма онези фразеологизми, които само контекстово се срещат свързани със служебни думи, срв. напр.: **дойде на моята; ритам си късмета; мирна ми е главата** — съответно в контекст: „Най-сетне **дойде** *ли* **на моята?**"; „*Не* **си ритай късмета**, ожени се!"; „*Нека* **ми е мирна главата!**".

Също така диференцират се случаите, когато подчинителен съюз или съюзна дума са елементи в структурата на адвербиални фразеологични единици от случаите, когато те (съюзите и съюзните думи) осъществяват чисто синтактична връзка между главното изречение и неговото подчинено, в което се намира даден фразеологизъм в позиция непосредствено до съюза, срв. напр.: „Излъга, **без да му мигне окото**"; „Ще го изберат, **когато си види ушите**" и „Слушал как спорят, *без да* **взема нечия страна**"; „Съгласи се, *когато* **видя дебелия край**". Явно е, че фразеологизмите от вторите примери не са адвербиални и не могат да бъдат оформени в Речника със съюз, тъй като той е извън техните граници.

I.II. Въпросът за определяне на границите на фразеологичната единица засяга и фразеологизми, които функционират в речта задължително с някакво пояснение, свързано с тях в определена конструкция, с помощта на което те реализират значението си, както и фразеологизми, които осъществяват своето значение само когато се свързват с лексикални единици от даден семантичен кръг или само с една определена лексикална единица (за значения от този вид вж. с. 32). Нерядко в тълковните речници и в някои изследвания елементите, необходими за реализация на значението на такива фразеологизми, неправилно се оформят като задължителни елементи в границите на тези единици.

1. Задължителното пояснение, което участвува в реализацията на конструктивно обусловеното значение на фразеологичната единица може да бъде предложно допълнение или обстоятелствено пояснение, и двете формирани със строго фиксиран предлог, или следващо подчинено изречение със съюзите **да, че** и др. Тези необходими пояснения се състоят от променлив елемент и от предлог или съюз, които са непроменливи, фиксирани елементи, напр.: **хвърлям / хвърля око** '1. *На някого или нещо*. . . „Нашият Лило. . . **хвърлил око** *на* оная, Цековата унука" (М. Георгиев); „**Беше хвърлил око** *на* къщата и *на* градината"; **нямам сърце** *за нещо или със следв. изр. със съюз* **да**. . . „**Нямам сърце** *за* работа"; **Няма сърце** *да* му се зарадва"; „**Няма сърце** *да* се усмихне дори". Променливите елементи от допълнението или обстоятелството са контекстови елементи. Предлогът и съюзът въпреки своята закрепеност, непроменливост, запазват граматическата си функция да осъществяват синтактичната връзка между фразеологизма като цяло и неговото пояснение, изразено с допълнение, обстоятелствено пояснение или подчинено изречение. Като свързващи звена и предлогът, и съюзът са също външни елементи.

Формата на такива фразеологизми в Речника е представена без съответния предлог или съюз, обаче предлогът и съюзът са отбелязани като задължително съпровождащи ги контекстови елементи.

2. Пояснението, което спомага за реализиране на конструктивно обусловеното значение на фразеологизма може да бъде негово несъгласувано или съгласувано определение, срв. напр.: „Той все още продължаваше да **лежи на гърба** *на баща си*"; „Никой не го искаше в смяната си, за да не **лежи върху** *неговия* **гръб**"; „**Стига си хвърлял камъни в** *моята* **градина**". Фразеологични единици, като **лежа на (върху) гърба** *на някого*; **хвърлям /**

хвърля камъни в *нечия* **градина** и др. от този вид, въпреки че са оформени като едно структурно цяло, се нуждаят от някакво пояснение, с помощта на което осъществяват цялостното си значение. Това необходимо пояснение е променлив елемент. То може да се изрази с най-различни думи, които са елементи от контекста. Запазили се като самостойни лексикални единици, те имат синтактична връзка със съответния фразеологизъм като негово определение (съгласувано или несъгласувано). Затова тези елементи са добавъчни външни елементи, които задължително съпровождат фразеологизма.

В Речника фразеологизми от този тип се оформяват без добавъчния елемент, но се посочва, че те функционират задължително с такъв елемент, напр.: **лежа на (върху)** *нечий* **гръб и лежа на (върху) гърба** *на някого*; **плувам в** *нечии* **води и плувам във водите** *на някого*.

3. Лексикалният елемент, с помощта на който се реализира лексикално свързаното значение на фразеологичните единици с ограничена или строго фиксирана съчетаемост, се запазва семантично и функционално като самостоятелна лексикална единица, срв. напр.: *зная* **на пръсти** 'зная много добре, в най-големи подробности. . .'; *живея* **на широка нога** 'живея богато, разполагайки с много пари' и т. н. Този елемент не е част от формалната структура на съответната фразеологична единица, тъй като тя и без него е оформена като единно структурно цяло. Обаче поради обстоятелството, че не всякога елементите на фразеологичната единица се десемантизират напълно, понякога в отделни случаи разграничаването на компонент на фразеологизма от задължително съпровождащ елемент е много трудно и до голяма степен условно (вж. на с. 22 по-подробно по този въпрос). Структурната монолитност на такива фразеологизми проличава най-лесно в случаите, когато те се съчетават с повече лексикални единици, с всяка от които реализират своето значение, срв. **в миша дупка,** *скривам се* (*спотайвам се, крия се, укривам се, изпокривам се*) 'на много скрито, потайно, затулено място' (скривам се); **по бели гащи** *заварвам* (*залавям, улавям, спипвам*) 'съвсем неподготвен' (заварвам); **мезе в устата** *ставам* (*съм* или *правя, направя*) 'предмет на постоянни шеги, подигравки (ставам или правя). Тези самостойни лексикални елементи (един или повече), ако и задължително да съпровождат такива фразеологизми, остават извън техните граници.

В Речника този вид фразеологизми са оформени със задължително съпровождащите ги елементи, но, за да проличи, че тези елементи са външни, помощни, те са набрани с друг шрифт, напр. **НА ШИРОКА НОГА, живея.**

II. Видоизменения във формата на фразеологичната единица

Представителната форма на фразеологичните единици с подвижен състав е установена, след като са разкрити различните видоизменения в тяхната форма и са диференцирани структурните вариации на формата от нейните парадигматични изменения.

II.I. *Структурни изменения.* Видоизмененията в материалния състав на фразеологичните единици, свързани със структурната страна на тяхната форма, се изразяват в отпадане или прибавяне на компонент, в позиционна подвижност на един или няколко компонента, в замяна на един или повече компоненти с други лексикални елементи (синонимни или не) и в поява на двойни форми при даден компонент. Структурните трансформации в материалния състав на фразеологичната единица, които създават различни форми при съответната единица, са напълно неутрални по отношение на нейното цялостно значение и нейните граматически функции. Това са вариации на нейната форма като езикова единица. Затова тези видоизменения са отразени в Речника.

1. Редица фразеологични единици функционират с пълен и съкратен състав. Количествените вариации в материалния състав на фразеологизмите частично видоизменят тяхната форма, без обаче да оказват някакво въздействие върху семантико-граматичните

им качества, напр. **събирам си / събера си ума <в главата>; от <дядово> адамово време; меля като <празна> воденица** и др. Елементът, който може да отпадне от състава на фразеологичната единица, е неин факултативен елемент, той не е задължителен елемент, защото съответната единица и без него функционира като единно структурно и семантично цяло. Факултативните елементи обаче участвуват в структурата на пълните форми на тези единици, в които те са семантично преобразувани така, както останалите компоненти. Затова в Речника са представени и пълните, и съкратени форми на фразеологизмите.

При някои фразеологични единици съществуват повече вариации вследствие разнообразието в комбинирането на компонентите им, напр.: **смуча кръвта и потта** *на някого* и **смуча кръвта** *на някого* и **смуча потта** *на някого*; **вкарвам / вкарам в правия път** *някого* и **вкарвам / вкарам в пътя** *някого* и **вкарвам / вкарам в правия** *някого* или **бащин и майчин син, бащин и майчин и майчин син.**

Количествените видоизменения в материалния състав на фразеологичната единица могат да доведат и до създаване на отделни единици. Когато отпадне глаголен компонент, получава се фразеологизъм с друго семантико-граматично качество, напр.: **преглъщам / преглътна горчивия хап** 'изживявам безропотно нещо много неприятно, . . .' и **горчив хап** 'неизбежно неприятно изживяване. . .': „Това, което чух, беше **горчив хап** за мене", срв. още: **слагам / сложа на топа на устата, слагам / сложа на топа** 'заставям някого да поеме риска и отговорността за нещо. . .' и отделна фразеологична единица **на топа на устата** 'в неблагоприятно положение, при което трябва да се поеме рискът, отговорността. . .': „Нали ги знаеш ония какви са бюрократи. . . А после кой **на топа на устата**?" (Ив. Венков). Отпадналият глаголен компонент в тия случаи не е факултативен елемент, понеже възниква единица с друга семантико-граматична характеристика. Такива фразеологизми функционират в езика редом с единиците, от които са произлезли, затова те са представени в Речника като отделни заглавки.[1]

Като отделни заглавни фразеологизми са дадени и такива, при които се наблюдава процес, обратен на разгледания. Понякога материалният състав на някои фразеологични единици се разширява чрез прибавяне на нов елемент. Такъв вид количествена промяна на материалния състав на фразеологичната единица влече след себе си промяна и в нейната семантика, което показва, че се е получила отделна единица, а не друга форма, срв. напр.: **вадя душата** *някому* 'мъча, измъчвам или притеснявам някого' и **вадя душата с памук** 'мъча, измъчвам някого, без той да почувствува, незабелязано'.

Следователно в Речника са диференцирани количествените изменения на състава на фразеологичната единица, които създават различните нейни форми, без да я променят качествено като езикова единица, от ония количествени вариации в нейния състав, които са свързани с качествени промени в нейната семантична или семантико-граматична страна.

2. **Широко** разпространено явление, което модифицира структурната страна на формата на фразеологичните единици, без да засяга техните семантико-граматични качества, е вариантността. Въпреки многообразието от форми, което се създава при варирането на компонентите на фразеологичните единици, явлението се очертава главно в две насоки: 1) замяна на една форма на даден компонент с друга негова форма — формална вариантност и 2) замяна на компонентите на даден фразеологизъм с други лексикални елементи — лексикална вариантност.

а) Формалната вариантност се проявява главно при глаголни и адвербиални фразеологизми. Видоизмененията засягат именния компонент на тези единици, като в едни случаи един и същ именен компонент може да бъде членуван или нечленуван, напр.: **виждам / видя дявол<а> по пладне; светва ми / светне ми пред очи<те>; като свят (света),**

---

[1] За такива случаи вж. Кр. Чолакова, За устойчивото в структурата на някои фразеологични единици. — Бълг. език, 1961, кн. 5—6, с. 436—443.

а в други — един и същ именен компонент може да се яви в единствено и в множествено число, напр.: **отварям / отворя скоба (скоби); отбивам / отбия удара (ударите).**

Вариациите от първата група фразеологизми показват, че членната форма на компонента, който може да се среща и без член, в една и съща единица не носи никакво граматическо значение за определеност по отношение на цялостното значение на съответните фразеологизми, нито го променя семантично. Също фразеологичните единици от втората група не притежават признак за количество като цяло в зависимост от компонента, който може да бъде във форма както за единствено, така и за множествено число, нито се променят смислово във връзка с числото на този именен компонент.

Ако обаче при такъв вид вариации формалното различие е придружено от разлики от семантико-функционален характер, тогава налице са не отделни форми (формални варианти) на един и същ фразеологизъм, а различни фразеологични единици, срв. напр.: **събирам / събера ум** 'ставам умен, образовам се' и **събирам / събера ума** *на някого* 'накарвам някого да престане да върши неразумни, необмислени неща. . .'; **вдигам / вдигна ръка** *на, срещу някого* 'замахвам да ударя. . .' и **вдигам / вдигна ръце** *от някого или нещо* 'преставам да се интересувам от постъпките на някого. . .'.

Така в Речника са разграничени формалните варианти на една и съща фразеологична единица от фразеологизми с еднакъв материален състав, които се различават помежду си по формата на един от компонентите си и по семантичните си или семантико-граматични качества.

б) Лексикалната вариантност[1] засяга голяма част от фразеологизмите и най-пряко се свързва с фразеологичното богатство на езика. Тя се изразява в замяната на един или повече от компонентите на фразеологичната единица с други лексикални елементи, без това да води до изменение в значението или функцията на целия фразеологизъм. Лексикалните варианти се различават помежду си по отношение на един или няколко от своите компонента, напр.: **стоя със скръстени ръце** и **седя със скръстени ръце; докарвам / докарам вода от девет кладенци** и **докасям / донеса вода от девет дерета.**

Замяната между компонентите обикновено става между лексикални единици от една и съща граматична категория (компонент глагол се заменя с глагол, съществително със съществително и т. н.). Най-подвижен, неустойчив компонент е глаголът, а след него съществителното. Много по-рядко промяната засяга фразеологични компоненти, които са други части на речта. От служебните думи замени има при предлозите, напр.: **бия на (в) очи; между (на) четири очи.** Още по-редки са случаите, когато даден компонент на фразеологизма се заменя с цяло съчетание, напр.: **направям / направя със земята равен** и **сравнявам / сравня със земята; виждам / видя звезди по пладне** и **виждам / видя звезди посред бял ден; имам да давам на Михаля** и **длъжен съм на Михаля.**

Много често вариантите са еднакво разпространени в разговорната реч и не може с положителност да се твърди кой от тях е основният, от който са се развили като варианти останалите. Ето защо най-често се говори за замяна в условен смисъл, а в същност се касае за паралелно употребявани фразеологизми, без да може да се посочи единият от тях като основен.

Във Фразеологичния речник на българския език е застъпена лексикална вариантност, получена по различни пътища. Твърде широки са границите на вариантността, получена

[1] За лексикалните варианти вж. по-подробно С. Спасова-Михайлова. Фразеологични варианти и фразеологични синоними в български език.— В: Славистичен сборник, 1963, с. 235—249; Фразеологични варианти с общ компонент съществителното „език". — Бълг. език, 1965, кн. 4—5, с. 326—339; Ролята на лексика от чужд произход като фразеологичен компонент в български език. — Изв. Инст. за бълг. език, XVI, 1968, с. 735—744; Ролята на диалектната лексика като фразеологичен компонент.— В: Езиковедски изследвания в памет на проф. д-р Стойко Стойков. С. 1974.

чрез синонимна замяна (особено при глаголните фразеологизми), напр.: **слагам / сложа пръст на (в) раната и турям / туря пръст на (в) раната; тегля каиша и опъвам каиша.**

Фразеологизмите с тези синоними са утвърдени в езиковата практика. Променливите компоненти са пак в известен смисъл устойчиви, тъй като те са утвърдени като компоненти за дадените фразеологими и не могат свободно да бъдат избирани от съответен синонимен ред (например глаголният компонент **изтривам / изтрия** във фразеологизма **изтривам / изтрия от лицето на земята** може да се замени със **заличавам / залича**, но не и с **избърсвам / избърша**).

Понякога в синонимната замяна могат да участвуват повече елементи от един синонимен ред така, че фразеологизмът се употребява с няколко синонимни глагола, напр.: **пъхам, пъхвам / пъхна (бутам, бутвам / бутна, бъркам, въвирам / въвра, завирам / завра, муша, мушкам, мушвам / мушна, вра, навирам / навра, тикам, тиквам / тикна, увирам / увра) си гагата.**

Освен чрез синонимна замяна на фразеологичните компоненти, много често варианти се образуват и чрез замяна на компонентите по пътя на метонимията, метафората въз основа на някаква асоциативна връзка или друга близост в семантиката. Ето защо замяната става не само между компоненти синоними, а и между лексикални единици, означаващи сродни, близки понятия и понятия, които се свързват най-често посредством единството на образа, легнал в основата на значението на фразеологизма, напр.: **държа си езика (устата); пускам / пусна (докарвам / докарам) вълка в кошарата; когато си видя ушите (врата); плаша гаргите (врабците, кокошките); плюя си на краката (петите, подметките); зъб (дума) не обелвам / обеля** и диал. **зъб не отголвам / отголя; поливам / полея (попарвам / попаря) с вряла вода** и др.

При фразеологизми, които имат няколко варирващи компонента, или при които компонентите се заменят неколкократно, вариантите обикновено се получават паралелно — и по пътя на синонимната, и по пътя на другия вид замяна. В приведения по-горе пример **пъхам си гагата** глаголният компонент, както се посочи, е синонимно заменим, а именният компонент се заменя със съществителното **нос** или **муцуна** въз основа на асоциативна връзка.

При фразеологичните варианти трябва да се има винаги пред вид не само общността в лексикалния състав и еднаквостта на значението им, но и еднаквостта в тяхното фразеологично начало. Два фразеологизма може да имат еднакво значение и общи компоненти, но по своя произход, най-често по образа, легнал в основата на значението им, да се различават. Такива фразеологизми не се свързват в Речника като варианти, напр.: **докопал съм се като келяв о шапка** не е вариант на **докопал съм се като слепец о тояга; вървя по гайдата** и **вървя по свирката** *на някого* са варианти помежду си, но не се свързват вариантно с **вървя по ума** *на някого*.

Вариантното разнообразие на фразеологията в български език е отграничено в Речника от синонимните съответствия между фразеологизмите. Вариантността при фразеологизмите понякога прераства в синонимия. Това става, когато замяната засегне всички компоненти, в резултат на което се получават фразеологични синоними, т. е. фразеологични единици, различни по състав, но с еднакво значение. Във фразеологизми като **държа си езика, свивам си / свия си езика, събирам си / събера си езика** и **държа си устата, свивам си / свия си устата, събирам си / събера си устата** заменими са и двата компонента, вследствие на което не всички от тези фразеологизми се отнасят помежду си като варианти. Като са се заменили последователно глаголният и именният компонент, са се получили в същност фразеологични единици съвсем различни по лексикален състав (**държа си езика** и **свивам си устата; свивам си / свия си езика** и **събирам си / събера си устата; събирам си езика** и **държа си устата**), които следователно се отнасят помежду си като фразеологични синоними. По отношение обаче на трети фразеологизъм те представят фразеологични варианти, така **държа си езика** и **свивам си устата** са поотделно варианти на **държа си устата; събирам**

си / събера си езика и **свивам си / свия си устата** са поотделно варианти на **събирам си / събера си устата** и т. н. Освен това между компонентите на такива фразеологични единици съществува синонимна, асоциативна, метонимична или друга връзка и те са взаимнозаменяющи се, което е изключено при фразеологизми-синоними.

Фразеологизми, получени по този път, се срещат твърде често. Различието в състава и еднаквостта в семантиката им ги изравнява с фразеологизмите-синоними. Същевременно обаче този вид фразеологични единици имат общи черти и с фразеологичните варианти — синонимна или друга връзка между компонентите им и вследствие на това възможност за заменяне между тях, еднаквост в произхода на значението и най-накрая наличието на един фразеологизъм, по отношение на който те са фразеологични варианти. Поради тези характерни черти, посочените фразеологизми представят междинен тип между фразеологичните варианти и фразеологичните синоними. Те могат да се определят като фразеологични синоними, получени по вариантен път. Затова във Фразеологичния речник на българския език те не са дадени заедно с фразеологичните варианти (вж. с. 48).

Разнообразието от форми и отделни фразеологични единици, създадено при лексикалната вариантност, е разграничено и представено във Фразеологичния речник на българския език в неговата възможна пълнота.

II.II. *Парадигматични изменения*. Тези изменения във формата на фразеологизмите са свързани с тяхната граматична страна, т. е. с различните им граматични значения за род, число, определеност (при членуваните фразеологизми) или за лице, време, наклонение, вид. Парадигматичните видоизменения се реализират при употребата на фразеологичните единици в речта при свързването им като цяло с частите на изречението. Те се изразяват формално чрез граматически господстващия елемент, въз основа на който даден фразеологизъм функционира като еквивалент на определена част на речта, напр.: **отървавам / отърва кожата си, отърваваш / отървеш кожата си** и т. н., **мамино синче**, мн. **мамини синчета**, членувано **мамините синчета**; в **гората расъл**, -а, -о, мн. -и. Такива изменения са присъщи на глаголните и именните фразеологизми, но все пак това явление е сравнително ограничено. Първо, не всички именни фразеологизми имат парадигматични изменения, напр. **глас в пустиня, и куцо и сляпо, мало и голямо** и др. и, второ, редица фразеологизми са парадигматично дефективни. Те могат да са ограничени по отношение на формите за число: **броим се на пръсти, вадим си очите, зли езици, бабини деветини, пето колело, дясна ръка** (обаче могат да се членуват — **злите езици, петото колело** и т. н.); във формите си за лице и число: **ще му се чуе гласа**; във формите си за време или наклонение: **сол и вода станах, пиши го на челото си**. Съществуват и фразеологизми, които се употребяват предимно в определени свои форми, напр. в минало и бъдеще време само в свършен вид: **прескочих трапа** и **ще прескоча трапа**.

За да бъде представена правилно формата на фразеологичната единица в Речника откъм нейната парадигматична страна, необходимо е да се установи дали дадена единица функционира с пълна парадигма или е ограничена по форма. В Речника са разграничени фразеологизмите с пълна парадигма от тези, които са парадигматично дефективни. За оформянето на представителната форма и на едните, и на другите вж. с. 37—38.

СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ФРАЗЕОЛОГИЧНАТА ЕДИНИЦА[1]

I. Значението на фразеологизмите изпъква като една от най-характерните черти на фразеологията, неин отличителен признак. Спецификата на това значение обуславя и обяснява съществуването на фразеология в езика. Фразеологизмите от обсега на съ-

[1] За семантичната характеристика на фразеологичната единица вж. по-подробно С. Спасова-Михайлова. Към въпроса за семантичната същност на фразеологичната единица. — Изв. Инст. за бълг. език, XIX, 1970, с. 381—390.

щинската фразеология, които се включват във Фразеологичния речник на българския език, представяйки особено изразно средство в езика, служат и за особен вид назоваване. Тяхното значение се отличава със сложност, свързана с характерен вид езикова абстракция, която се изгражда въз основа на своеобразното съчетаване между представата за разделено оформената структура на фразеологичната единица и обобщената ѝ номинация.

1. Значението на фразеологичната единица съществува винаги като единство, което не произлиза пряко от предметно-логическите отношения и връзки, означавани от отделните компоненти във фразеологичната единица, а от тяхното цялостно преосмисляне. Затова значението на фразеологизмите не представя сбор от значенията на фразеологичните компоненти, а е резултат на по-нататъшен развой, базата на който трябва да се търси в цялостната семантична трансформация вследствие спойката на фразеологичните компоненти, която се получава по своеобразен път. Най-често тази спойка се получава по пътя на образността, чрез използуване на различни тропи (метафора, метонимия, хипербола, ирония). При това преобразува се не отделната лексикална единица, както е в поетичната реч, а съчетанието от няколко лексикални единици, обобщени в едно цяло, което се обособява като отделен вид езикова единица със свои специфични черти. Съчетанието се преосмисля като единство и това цялостно преосмисляне се свързва с единно назоваване на нови предмети, явления, действия. Така се е получила нова номинация, присъща на друга езикова единица — на фразеологичната единица. Номинацията почти винаги се съпътствува с някаква характеризираща, оценъчна представа, с някакво окачествяване и определено експресивно отношение.

Следователно, получила се е качествено нова съотнесеност с действителността, с назованото и във връзка с това и особения вид фразеологична номинация — характеризираща, съчетана с експресивност.

На фразеологичната единица не е присъща пряко-конкретна номинация, както на лексикалната единица в нейното конкретно значение. Съответните лексикални единици, станали компоненти на фразеологизми, се лишават от конкретна съотнесеност. Това произлиза от начина, по който се е създала фразеологичната единица. Може да се каже, че фразеологизацията на едно съчетание започва оттам, откъдето изпъква на преден план отдалечаването, откъсването, отклоняването на конкретното значение на отделните компоненти и изобщо от аналитичното схващане на съчетанието, и откъдето се утвърждава трансформирането му в едно цяло, свързващо се с единно назоваване на нови явления, предмети, действия.

Освен това значението на фразеологизмите не може да се уеднакви с преносното значение или образната употреба на лексикалната единица. То може в много случаи да се получи по пътя на образността, на пренасянето, но по своя характер не е нито преносно, нито образно. Образността на отделната лексикална единица, употребена за изграждане на някакъв образ, е различна от образността на цялото съчетание, представящо етимологическа основа на значението на фразеологизма. В първия случай образността е във връзка с употребата на думата в речта в определен контекст, а във втория тя е самата база, от която се ражда едно съчетание, функциониращо като обособена езикова единица. Тя е същността на неговото фразеологично начало, неговата вътрешна форма.

2. Трябва да се подчертае обаче, че между семантичната същност на фразеологичната единица и на лексикалната единица наблюдаваме по-близко сходство по отношение на значенията, определяни в зависимост от езиковата среда, в която се изграждат, а именно по отношение на конструктивно обусловените и лексикално свързаните значения.

За конструктивно обусловено значение можем да говорим, когато значението на фразеологичната единица се изгражда чрез свързване с определен предлог или съюз и следващо подчинено изречение, или с друга определена конструкция, напр.: **вдигам / вдигна ръка** *против (срещу, на, въз) някого*' 1. Замахвам, посягам да ударя... 2. Опълчвам

се срещу някого. . '; **на път съм.** *Обикн. със следв. изр. със съюз* **да** 'непосредно ми предстои да извърша, да направя нещо'; **направям / направя пътека** *до някъде* 'много често отивам някъде'; **<та> две не виждам.** *След главно изр. или след прил.* 'извънредно много'.

Задължителността на конструкцията за реализиране на значението особено изпъква при многозначните фразеологизми, където конструктивно обусловеното значение ясно се отделя от другите значения, напр. **загубвам си / загубя си ума** '1. Обезумявам. . . 4. *По (подир) някого.* Силно се влюбвам в някого'.

За лексикално свързано значение на фразеологичната единица може да се говори в случаите, когато за реализиране на значението на фразеологизма е необходимо той да се свърже с определени лексикални единици, които пазят значението си (може да бъде една лексикална единица или няколко близки по значение от един семантичен кръг, а също и от различни семантични кръгове, което определя многозначността на фразеологизма), напр. **под дърво и камък,** *търся* (*диря* и др.). 'навсякъде (търся)'; **с отворени обятия,** *посрещам* (*чакам, приемам*) 'с желание, сърдечно, радушно (посрещам)'; **<като> по вода** '1. *В съчет. с чета* (*смятам* и др.). Много добре; леко, без усилие, без запъване, бързо (чета). 2. *В съчет. с върви ми, тръгва ми* и др. Много добре, успешно, благополучно (ми върви)'.

Дали едни елементи-лексеми са в границите на фразеологизма или са извън него и само го съпровождат за пълната реализация на неговото значение зависи от степента на тяхната десемантизация. А тя от своя страна до голяма степен се основава на това, дали даден елемент участвува в изграждането на вътрешната форма на фразеологичната единица, най-често в образа, който е свързан с нейното семантично единство, или не. Трудност представят онези случаи, при които дадена лексикална единица-компонент има и преносно значение, което съвпада със значението на целия фразеологизъм. Така напр. в **дрънкам като празна воденица** глаголът *дрънкам* със своето конкретно значение се включва в образното начало на фразеологизма, който има значение 'прекалено много, непрекъснато говоря, и то обикн. празни приказки'. Глаголът следователно влиза в границите на фразеологичната единица, макар като лексикална единица *дрънкам* да има същото преносно значение, каквото има и фразеологичната единица.

3. Много важна характерна черта на значението на фразеологизмите е, че то играе роля и на функционален белег на фразеологичната единица, т. е. то определя и като каква част на речта функционира даден фразеологизъм.

Тази черта е свързана с обстоятелството, че фразеологичните единици са еквиваленти на една или друга част на речта в зависимост от граматически водещия компонент (обикн. глаголен или именен). Съществуват обаче и фразеологизми без граматически водещ елемент. Функцията на такива фразеологизми се определя само от характера на цялостното им значение. Дори понякога фразеологичната единица може да има функция, която да не отговаря на нито един от нейните компоненти. Това най-често се среща при фразеологизми, които имат функция на наречие или на прилагателно, напр.: **под път и над път** 'навсякъде'; **когато си видиш ушите** 'никога'; **от един дол дренки** 'съвсем еднакви, едни и същи'.

Освен това фразеологичните единици, определяни като преходни (вж. с. 17), се отделят от същинските фразеологизми в зависимост от обстоятелството, че по своята структура и семантика, а заедно с това и по функцията си в речта, те не могат да бъдат съотносими с определена част на речта и следователно не функционират в речта като напълно обособени езикови единици с единно значение, напр.: **брада царска, глава воденичарска** 'за прост човек с хубава външност'; **мечка се жени** 'употребява се, когато едновременно вали дъжд и грее слънце'. Те се употребяват за характеристика на предмет, лице

или при определена ситуация, като в повечето случаи имат подчертано експресивна наситеност.

При друга неголяма група фразеологизми значещото начало, номинацията отстъпва на силно изразения експресивен елемент. Това обстоятелство довежда до характерната за тях семантична неопределеност, която пряко отговаря и на тяхната функционална неопределеност. Такива фразеологизми също не могат да бъдат приравнени към никоя част на речта, напр. **да ти падне шапката, свят да ти се замае, пръстите си да изядеш.**

II. Многозначни фразеологизми. Единството във вътрешната форма на фразеологизмите обуславя една друга характерна черта в семантичната характеристика на фразеологичната единица, а именно единния характер на нейните значения. Значенията във фразеологичната единица се отличават с едноплановост, еднородност. Докато значенията на лексикалната единица могат да се развият в няколко плана — в конкретен с разширяване и стесняване на семантичното поле, в терминологичен, преносен, образна употреба, от значението на фразеологизма не може да се развие друг вид значение, което да отразява друг вид съотнесеност с означаваното.

Единният и еднородният характер на значението на фразеологичната единица се проявява както по отношение на значението на лексикалната единица, така и с оглед на вътрешно-семантичното поле на самата фразеологична единица, т. е. в съотношението между значенията на един фразеологизъм. Значенията на многозначните фразеологизми също се нареждат в един план и могат да се поставят на една плоскост като еднородни и равностойни.

Най-чести са случаите, когато всяко едно от значенията на многозначната фразеологична единица е получено по пътя на паралелно пренасяне и преосмисляне на съчетанието, от което то произлиза.

При паралелното преосмисляне на съчетанието разграничаването на значенията на един многозначен фразеологизъм става в зависимост от обекта, с който се свързва фразеологизмът, или изобщо от смисъла на целия контекст, в който той е употребен. Напр. фразеологизмът **минава ми / мине ми през главата**, когато се отнася за 'преживяване, премеждие' означава 'преживявам, изживявам големи неприятности, нещастия; претеглям, изпащам', а когато се свързва с 'мисъл' има значение 'помислям си нещо, сещам се за нещо'.

Паралелното преосмисляне може най-общо да се свързва с одушевен или неодушевен предмет, което също понякога е база за разграничаване на две значения на фразеологизма, напр.: **виждам / видя сметката** '1. *На нещо.* Изяждам, изпивам, изконсумирам нещо или похабявам, скъсвам. . . 2. *На нещо.* Унищожавам нещо, като го събарям, счупвам или изхарчвам. 3. *На някого.* Премахвам, унищожавам, убивам някого'.

Когато обектът, с който се свързва фразеологизмът, или към който се отнася, е един и същ, за да се разграничат и изпъкнат отделните значения, обикновено е необходим по-разширен контекст. Напр. фразеологичната единица **навеждам / наведа глава** в зависимост от смисъла на контекста може да означава 'угрижвам се, отчайвам се. . .' или '. . . смирявам се, подчинявам се'. Също **потъвам / потъна в дън земя<та>** — 'извънредно много се засрамвам' или 'изчезвам, загубвам се безследно'.

Вътрешен развой в значението на фразеологизмите се среща по-рядко. Тогава в същност има повторно пренасяне и преосмисляне на съчетанието, напр.: **дохождам / дойда на себе си** '1. Възстановявам нормалното си състояние, след като съм бил припаднал; възвръщам съзнанието си, свестявам се. 2. Възвръщам нормалното си душевно състояние, душевното си спокойствие след силно вълнение, смущение, уплаха; съвземам се, овладявам се, окопитвам се'; **давам / дам ухо** '1. Мъча се да доловя със слуха си това, което се говори. . . 2. . . 3. *На нещо.* Обръщам внимание на нещо, което се говори, обръщам внимание на чужди приказки'.

С оглед към характера на фразеологичната семантика и неговата еднородност връзката между отделните значения на многозначния фразеологизъм не винаги изпъква ясно. Изобщо може да се каже, че взаимовръзката между значения с еднакъв характер е относително по-мъчно доловима, отколкото между значения, различни по характер, особено когато между тях съществува вътрешна зависимост и органическа връзка, каквато има между конкретното и преносното значение на лексикалната единица.

Относително по-ясно се осъзнава връзката между различните значения на фразеологичната единица, които са резултат на повторно пренасяне и преосмисляне.

Единният, еднородният характер на значението на фразеологизма обяснява до голяма степен и ограничеността на промените, които стават в семантиката на фразеологията в нейното историческо съществуване. Това от своя страна допринася за стабилността на значението на тези единици. С това донякъде се свързва и по-малко развитата полисемия при фразеологизмите, отколкото при думите.

III. Фразеологични омоними. При паралелното пренасяне и преосмисляне на фразеологичната цялост в някои случаи се оформят значения, между които не съществува никаква връзка. Така са се получили два фразеологизма, съвпадащи формално по материалния си състав, но различни по семантичното си съдържание, т. е. получили са се фразеологизми-омоними.

Трябва да се подчертае, че омонимията при фразеологизмите се базира предимно на семантичен критерий. Затова когато в основата на фразеологичното значение е заложено различно преосмисляне на цялото съчетание и вследствие на това са се оформили две значения, между които не съществува никаква връзка, трябва да се приеме, че са се оформили и два фразеологизма-омонима, напр.: **турям / туря в джоба си**[1] *някого* 'превъзхождам някого по способности, знания, култура или постижения'; **турям / туря в джоба си**[2] *нещо* 'вземам за себе си, присвоявам незаконно (обик. пари)'.

Независимостта на паралелното преосмисляне особено ясно проличава, когато изграждането на фразеологичното значение е станало в два функционални стила, напр. в разговорната реч и в диалектите: **изкарвам / изкарам на мегдан**[1] 'правя да се узнае нещо от всички, да стане достояние на всички; разкривам'; **изкарвам / изкарам на мегдан**[2]. *Диал.* 'помагам на някого да се образова и да си създаде добро материално положение, да преуспее в живота'; **давам / дам лице**[1] 'правя нещо да придобие добър външен вид'; **давам / дам лице**[2]. *Диал.* 'отнасям се с някого така, че той престава да се стеснява и почва да се държи не както трябва'.

СТИЛИСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ФРАЗЕОЛОГИЗМИТЕ

1. Тъй като основната маса фразеологизми са разговорни, не е необходимо да им се поставя стилистична бележка *разг.* — те се дават без никаква стилистична бележка. Липсата на стилистична бележка е указание за принадлежността на даден фразеологизъм към основния пласт — разговорната фразеология. Стилистични бележки се поставят само при онези фразеологични единици, които принадлежат към някой друг пласт. Така фразеологизмите с книжен характер (тези, които са навлезли в книжовния ни език по книжен път), се отбелязват с бележка *книж.*, напр. **троянски кон**. Фразеологизми, които се употребяват в разговорния стил на интелигенцията (напр. **безгласна буква**) не се отбелязват с бележка *книж.*, дори когато водят началото си от литературни източници. Наред с бележката *книж.* в редки случаи се употребява бележката *ритор.* (риторическо), напр. **вечно жилище; изтеглям / изтегля меч.**

Бележката *диал.* (диалектен фразеологизъм или значение) се използва пестеливо. Фразеологизми, които се употребяват в разговорната реч, в разговорния стил на интелиген-

цията, и се срещат в художествената литература, дори и когато не са широко разпространени, не се отбелязват с бележката *диал.* Тази бележка се поставя най-вече при фразеологизми, които имат ограничена употреба в един или няколко диалекта. Най-често тези фразеологизми са взети от речници, сборници или сбирки с фолклорни или диалектни материали и за тях не разполагаме с илюстративен материал, напр. **обземам / обзема глава.** Бележка *диал.* се поставя и при фразеологизми, които съдържат диалектна дума (или диалектна форма на дума), напр. **тража пуйчо сирене; обръщам / обърна другото листо.** Употребяват се още бележките *простореч.* (простореченен фразеологизъм или значение), напр. **мижи да те лъжем; и толкоз;** *жарг.* (жаргонен фразеологизъм или значение), напр. **баба ти госпожица ли е; не мога да си кажа заглавието,** и *нар.-поет.* (при фразеологизми, характерни за народно-поетичната реч), напр. **в (по) нотайна доба.**

2. Освен стилистичните бележки, с които се посочва принадлежността на даден фразеологизъм към един или друг езиков стил или употребата им вън от сферите на книжовния език, прилагат се и следните стилистични бележки за означаване на експресивна оцветеност (тези бележки се поставят винаги след първия вид бележки): *ирон.* (иронично), напр. **развлачам боб** *за някого;* *подигр.* (подигравателно), напр. **изпратил си мустаците на перачка; имам кокоши ум;** *пренебр.* (пренебрежително), напр. **разбира ли ти свиня от кладенчева вода;** *руг.* (ругателно), напр. **на гърлото ти да остане; верицата ти мръсна;** *грубо,* напр. **оплави си солта; да ти видя гърба;** *укор.* (укорно), напр. **оди да видиш смок с обици;** *евфем.* (евфемизъм), напр. **излизам повън;** *шег.* (шеговито), напр. **нежна половина.** При фразеологизми с компонент нецензурна дума (*гъз, задник, лайно* и под.) се поставя бележка *вулг.* (вулгарно) или *грубо*, напр. **развявам си / развея си пръднята, сядам си / седна си на задника.** Трябва да се отбележи, че разграничаването на бележките *грубо* и *вулг.* в отделни случаи е условно и разтегливо. По-рядко се използува бележката *неодобр.* (неодобрително). Тя се поставя при онези фразеологизми, с които се изразява отрицателно отношение към нещо или някого (ако от тълкуването не е съвсем ясно, че се касае за отрицателно отношение), напр. **влизам като в хан** 'не затварям вратата след себе си'; **обръщам се на сто и осемдесет градуса.** '1. Възприемам съвсем противоположни възгледи, мнение или променям напълно поведението си, . . . 'и др. . . .

3. В единични случаи е употребена и бележка *остар.* (остаряло значение, по-рядко фразеологизъм), напр. **на своя нога; на нога (нозе).**

ИЛЮСТРАТИВЕН МАТЕРИАЛ

1. Цитатите към фразеологизмите са подбрани най-вече от художествената литература (съвременна и класическа), също от пресата, по-рядко от научно-популярната литература или от народното творчество. В случаите, когато в материалите няма пример за даден фразеологизъм, са дадени примери от самите съставителки (обикн. това са примери, чути в устна реч). Без илюстрация са оставени предимно онези фразеологизми, които са взети от речници или сборници с пословици и под. (обикн. това се отнася за диалектни фразеологизми).

Примерите са подбирани така, че по възможност да бъде подкрепено с цитати всяко значение на многозначните фразеологизми, а също да бъдат отразени различните видоизменения във формата, както и различната съчетаемост на фразеологизма с определен задължителен кръг от думи. Давани са примери както от по-старите, така и от по-новите автори. Поради всичко това е налице известна несъразмерност в илюстративния материал, като някои статии имат повече примери, а други са без примери.

Допуска се да се дават примери от един и същ автор в рамките на едно и също значение. Примерите по начало не са нормализирани, запазени са в тях морфологичните

и фонетични особености на езика на съответния автор (напр. *изпедепцам* в прим. от Л. Каравелов към фразеологизма **изпедепсвам занаята** или *заборчал* в прим. от Елин Пелин към **и на кучетата** *заборчлял* (нормализирани са обаче местоименните форми *ма, та, са*).

Допуска се в редки случаи (особено ако не е налице никакъв друг илюстративен материал) да се дадат примери с авторски видоизменения във формата на фразеологичната единица (напр. при **на дявола камък в ушите** пример (единствен) от Ц. Церковски: „*И пое работата Здравко; неделя-две, тъй потръгна, поспоря всичко. Но дяволът — камък в ушите му — не стои мирно, изтика и Здравка.*" Ц. Церковски, Не отърва; при **върви по дяволите** наред с другите примери и следния пример от А. Каралийчев „*Изпратен е тук на заточение за някакъв тъмен грях. Когато ударих вратата още по-настойчиво, той махна с ръка и ми стори знак да вървя по дяволите*". Такива авторски преобразувания на формата на фразеологизма не се отбелязват в заглавката.

2. След всеки пример е посочено името на автора и заглавието на произведението. В онези случаи, когато примерите са ексцерпирани от книги, които нямат индивидуално, специфично заглавие, а съдържат различни творби (разкази, стихотворения и пр.), като представят отделна книга от поредица „Събрани съчинения" или „Избрани съчинения", или носят заглавие „Разкази", „Стихотворения" и пр., след името на автора се цитира заглавието на съответния разказ, стихотворение и пр.

При диалектните фразеологизми, които са взети от определени източници (сборници, речници и пр.), не се посочва съответният източник. Това се прави по следните причини: в редица случаи един и същ фразеологизъм е зарегистриран у няколко автори (напр. у Л. Каравелов и П. Р. Славейков или у Н. Геров и П. Р. Славейков и пр.). Не е целесъобразно да се претоварва статията с отбелязването на всички източници, от друга страна, в специален дял се посочват изворите, от които са черпени фразеологизми, с пълното им описание и затова не е нужно да се посочва отде са взети отделните конкретни фразеологизми. Само в случаите, когато се дава като илюстративен материал пример, взет от съответен речник или сборник, се посочва авторът, тъй като навсякъде при илюстративния материал се отбелязва името на автора.

II

ЛЕКСИКОГРАФСКА ОБРАБОТКА НА ФРАЗЕОЛОГИЧНИТЕ ЕДИНИЦИ

I. СТРУКТУРА НА СТАТИЯТА

1) В началото на статията се поставя фразеологичната единица в нейната представителна форма като езикова единица в абзац с главни букви петит получер. 2) След нея следват, където е необходимо, граматически указания за употребата на фразеологизма в петит курсив светъл. Ако фразеологизмът е многозначен и отделните значения имат различна употреба, граматическите указания се дават след цифрата за значението. 3) След тия указания се посочва стилистичната характеристика със съответни съкратени бележки в курсив светъл. При многозначни фразеологизми стилистичната бележка се поставя също след цифрата за значението. Ако към това значение има някакви граматични указания, стилистичната бележка се дава след тях. 4) Непосредствено след представителната форма на фразеологичната единица на същия ред се поставя нейното тълкуване, ако няма бележки, или ако има граматични указания или стилистични бележки — непосредствено след тях в петит обикновен. Ако фразеологичната единица е многозначна,

отделните значения, без първото, се дават на нов ред без абзац след арабска цифра. В някои случаи се използуват и букви а), б) (при фразеологизми, употребявани като възклицания). 5) Ако някои отделни форми на фразеологичната единица имат по-особена употреба, това се отбелязва в статията. 6) След дефиницията за значението на фразеологизма следва илюстративният материал в петит курсив светъл. 7) Произходът на фразеологичните единици, за които имаме данни, се отбелязва на нов ред в абзац с нонпарей след значенията преди вариантите. 8) В края на статията се посочва и лексикалната вариантност на фразеологичните единици на нов ред в абзац в петит обикновен получер след бележка „още", която е в петит обикновен.

II. ОФОРМЯВАНЕ НА ЗАГЛАВКАТА НА РЕЧНИКОВАТА СТАТИЯ

Заглавката на статията е представителната форма на фразеологичната единица. Тя се определя въз основа на следните елементи: действителен материален състав на фразеологичната единица, функционално на каква част от речта отговаря съответният фразеологизъм, структурни видоизменения, наличност или отсъствие на парадигматични изменения, пълна парадигма или парадигматична ограниченост.

II.I. Организацията на елементите на формалната структура на фразеологизмите е представена в зависимост от техните семантико-граматични качества, според това как функционират, като именни (субстантивни, адиективни, местоименни), глаголни, адвербиални или междуметни.

1. Фразеологични единици, които се употребяват с функция на съществително, в заглавката се дават или в единствената си форма, в която се срещат, или във форма за единствено число, ако са изменяеми по число: **БОЖА КРАВИЧКА; ДАМОКЛЕВ МЕЧ; БЕЗГРЪБНАЧНО ЖИВОТНО; МАМИНО СИНЧЕ.** Членуваната форма и формата за мн. число се посочват по възможност в примерите. Във форма за мн. число се дават ония фразеологизми, които нямат форма за ед. число: **АВГИЕВИ ОБОРИ; БАБИНИ ДЕВЕТИНИ; ЗЛИ ЕЗИЦИ.** В примерите се посочват членуваните им форми.

2. Фразеологизми с функция на прилагателни се оформяват по два начина: 1) в единствената форма, в която се срещат: **<САМО> КОЖА И КОСТИ; СВОЕГО РОДА; НИЩО И ПОЛОВИНА;** 2) ако са изменяеми по род и число — във формата за м. р. ед. ч.: **СИЛЕН НА ДЕНЯ; НИ ЖИВ НИ МЪРТЪВ; В ГОРАТА РАСЪЛ; С БОГА ВЕЧЕРЯЛ.** Формите им за останалите родове и за мн. ч. се дават по възможност в примерите.

3. Фразеологични единици, които функционират като обобщаващо или неопределително местоимение, се дават в единствената им форма, в която се употребяват: **МАЛО И ГОЛЯМО; И КУЦО И СЛЯПО; НИ БЯЛ НИ ЧЕРЕН.**

4. Глаголните фразеологизми са представени в заглавката с оглед на граматичните им качества.

а) Те са оформени с глаголния компонент на първо място, независимо от възможността за позиционна подвижност на този компонент в речева ситуация: **БИЯ ТЪПАНА; ВИРЯ НОС; ВАДЯ СИ ОЧИТЕ; ЛАЗЯ ПО КОРЕМ.** Не се дава на първо място глаголният компонент, когато е на второ или трето място в състава на фразеологизма и не е подвижен: **<И> ДУМА ДА НЕ СТАВА** или когато при употребата на фразеологизма в речта се наблягa на именния компонент за по-голяма експресивност: **МЕД МИ ПАДА / ПАДНЕ НА СЪРЦЕТО.**

б) Ако фразеологизмите са двувидови, глаголният компонент се дава в двата вида, разделени с наклонена чертица: **ОСТАВАМ / ОСТАНА С ПРЪСТ В УСТАТА; ПРЕВИВАМ / ПРЕВИЯ ВРАТ; ПОДЛАГАМ / ПОДЛОЖА РЪКА.** Ако глаголният фразеологизъм се употребява в един от двата вида, той се оформява като едновидов: **ОПИЧАМ СИ АКЪЛА; РАЗИГРАВАМ СИ КОНЯ.**

в) Фразеологизми с елементи се, си, ми, ме, ми се в своя състав се оформят с тези елементи на две места съответно след компонента с форма на несв. и св. вид: **КИПВА МИ / КИПНЕ МИ КЕЛЯ; ХВАЩАТ МЕ / ХВАНАТ МЕ ДЯВОЛИТЕ; СВИВАМ СЕ / СБИЯ СЕ В ЧЕРУПКАТА СИ; РАЗВЯВАМ СИ / РАЗВЕЯ СИ БАЙРАКА; СТОВАРВА МИ СЕ / СТОВАРИ МИ СЕ НА ГЛАВАТА.**

г) Ако двувидовата фразеологична единица съдържа отрицателна частица не, тя се отбелязва само един път, пред компонента за несв. вид: **НЕ ПАДАМ / ПАДНА НА ГЪРБА СИ.**

д) Глаголните фразеологизми с пълна парадигма се дават в 1 л. ед. ч., като тяхна основна форма: **ВАДЯ ДУШАТА; ВДИГАМ / ВДИГНА НОС; ОБИРАМ / ОБЕРА ПАРСАТА.**

Фразеологизми с формална структура на съчетание или изречение, съдържащи третоличен или безличен глаголен компонент и кратките енклитични форми ми (ти, му и т. н.) или ме (те, го и т. н.), чрез които се осъществява глаголната парадигма за лице и число, се оформят за 1 л. ед. ч. съответно с елементите ми или ме: **ПОРАСВАТ МИ / ПОРАСНАТ МИ УШИТЕ; ИДЕ МИ ОТРЪКИ; СЪРБИ МЕ ЕЗИКА; КЪСА МИ СЕ СЪРЦЕТО.**

е) Глаголните фразеологизми, които са с пълна парадигма, но същевременно отделна тяхна форма е с предпочитана употреба в речта, се дават в заглавката във формата си за 1 л. ед. ч., сег. вр. и в квадратни скоби се посочва предпочитаната им форма в петит получер след бележка „често" или „по-често" в петит курсив светъл: **ОПИЧАМ СИ УМА <В ГЛАВАТА>.** [*Често*: **Опичай си ума <в главата>**].

ж) Глаголните фразеологизми, дефективни парадигматично по отношение на формите си за лице, число, време или наклонение, се дават в единствената форма, в която се срещат: **МИРИШЕ НА БАРУТ; СТАНАХ СОЛ И ВОДА; ОДРАЛ КОЖАТА** *на някого*; **ПИШИ ГО НА ЛЕДА**, или, ако имат форми само за мн. ч., — в 1 л. мн. ч.: **БРОИМ СЕ НА ПРЪСТИ**, или, ако са ограничени във формите си за време, но имат сегашно време, се дават в сег. вр.: **ДУША И СВЯТ МИ Е.**

з) Глаголни фразеологизми, употребявани в св. вид обикновено в минало и бъдеще време, ако и да се срещат и в други форми в подчинено изречение, се оформят като заглавка с двете си най-често употребими форми, като втората форма се дава в квадратни скоби: **ПРЕСКОЧИХ ТРАПА [ЩЕ ПРЕСКОЧА ТРАПА]; НАПРАВИХ ДУПКА В МОРЕТО [ЩЕ НАПРАВЯ ДУПКА В МОРЕТО].**

В илюстративния материал се дават примери и с други техни форми.

и) Глаголни фразеологизми, които в ед. ч. се употребяват задължително с предложно допълнение, а в мн. ч. — без допълнение, се оформят в заглавката с двете си форми, като втората се поставя в квадратни скоби: **КАТО ЧЕ ЛИ <ВЧЕРА> СЪМ ЯЛ И ПИЛ <ЗАЕДНО>** *с някого* **[КАТО ЧЕ ЛИ <ВЧЕРА> СМЕ ЯЛИ И ПИЛИ <ЗАЕДНО>]; В ЕДНО ГЪРНЕ <СЕ> БЪРКАМЕ** [*по-рядко* **В ЕДНО ГЪРНЕ БЪРКАМ** *с някого*].

5. Адвербиалните фразеологизми се дават в заглавката с единствената си форма, в която се употребяват: **НА СМЕТКА; МЕЖДУ ЧУК И НАКОВАЛНЯ; КОГАТО СИ ВИДИШ УШИТЕ.**

6. Междуметните фразеологизми се дават както адвербиалните в единствената си форма, която имат: **ВЕЛИКИ БОЖЕ; ЕЙ БОГУ; НЕ ТИ Е РАБОТА.**

II.II. При количествените видоизменения на формата, когато няма сложни комбинации, факултативният елемент се огражда с малки ъглести скоби < >: **ОТ <ДЯДОВО> АДАМОВО ВРЕМЕ; В КЪРПА МИ Е <ВЪРЗАНО>; СЛАГАМ / СЛОЖА НА ТОПА <НА УСТАТА>.**

II.III. В заглавката на някои фразеологизми с формална вариантност също се използват ъглести скоби:

1. При фразеологични единици, при които именният компонент може да бъде членуван и нечленуван, членната форма се огражда с ъглести скоби: **ВКАРВАМ / ВКАРАМ В БЕЛЯ<ТА>** *някого*; **ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА В СМЕТКА<ТА>**.

2. Глаголни фразеологизми с еднакъв състав, които се употребяват със и без елемент *си*, но с едно и също значение, се оформяват също с ъглести скоби: **ЗАВИВАМ <СИ>/ ЗАВИЯ <СИ> КРАЯ**. Когато във фразеологизма с елемент **си** именният компонент е членуван, не се използуват ъглести скоби. За по-голяма яснота в заглавката (тъй като елементът **си** е подвижен) се изписват и двете форми с елемента **си** и без този елемент: **ВИРЯ ОПАШКА** и **ВИРЯ СИ ОПАШКАТА** (в контекст може и *виря опашката си*).

При позиционно неподвижен елемент **си** използуват се ъглести скоби: **ВДИГАМ СЕ / ВДИГНА СЕ НА КРАКА<ТА СИ>**.

От тези единици са разграничени по оформяване на заглавката двойки фразеологизми с еднакъв състав, единият от които съдържа елементите **си** или **се**. Такива фразеологични единици са оформени в отделни статии, тъй като се различават помежду си по своите семантико-граматични качества. Те функционират съответно като преходни и непреходни глаголни фразеологични единици, срв.: **ТЕГЛЯ КУРШУМА** *някому* и **ТЕГЛЯ СИ КУРШУМА; НАСАЖДАМ / НАСАДЯ НА ПАЧИ ЯЙЦА** и **НАСАЖДАМ СЕ / НАСАДЯ СЕ НА ПАЧИ ЯЙЦА**.

3. Ъглести скоби се употребяват още в заглавката на фразеологизми с компонент **ни**, който се заменя с **нито**, или компонент **колко**, заменян с **колкото**: **НИ<ТО> ЛУК ЯЛ НИ<ТО> ЛУК МИРИСАЛ; КОЛКО<ТО> ЩЕШ**.

II.IV. При фразеологизми, които съдържат предлог и той може да се заменя с други предлози (един или повече), тези предлози се дават в заглавния фразеологизъм, като се ограждат с малки кръгли скоби: **ВАДЯ ОТ (ИЗ, ПРЕЗ) НОСА** *на някого нещо*. Ако предлогът е начален елемент, фразеологичната единица се дава на едно място, обикн. по азбучния ред на първия предлог: **В (ОТ, ИЗ) ЕДНОТО УХО ВЛИЗА, ОТ (ИЗ) ДРУГОТО ИЗЛИЗА**. В илюстративния материал се дават примери и с другите предлози.

По същия начин се постъпва, когато фразеологизмът има начален компонент **къде** или **където**, които съответно се заменят с **де**, **дето**: **КЪДЕ (ДЕ) ГО БИЕШ, КЪДЕ (ДЕ) СЕ ПУКА**.

II.V. При фразеологизми с формална вариантност, при които именният компонент може да бъде във форма и за ед. ч. и за мн. ч., втората форма се поставя в кръгли скоби: **ОТБИВАМ / ОТБИЯ УДАРА (УДАРИТЕ); ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА В ДИРИТЕ (ДИРЯТА)** *на някого*.

Не се оформят като формална вариантност (тъй като тя не съществува) случаите, когато именен компонент на глаголен фразеологизъм в контекст е в мн. число поради обстоятелството, че действието, изразено с глаголния фразеологизъм, е насочено към много обекти: **БЪРКАМ ГЛАВАТА** *на някого* . . , в контекст: *не бъркайте главите на хората* (причините са синтактични — непълно умъртвяване на синтактичната функция на компонентите).

II.VI. Глаголни фразеологични единици, в чиято формална структура участват дублетни глаголни елементи, които като лексикални единици извън фразеологизма са дублети или дублетни двойки, се оформяват съответно в една заглавка като дублетни елементи или дублетни двойки елементи, като се използуват кръгли скоби: 1) **ПУСКАМ (ПУЩАМ) / ПУСНА МУХАТА <В ГЛАВАТА>** *някому*; 2) **ТУРЯМ СИ / ТУРЯ СИ (ТУРВАМ СИ / ТУРНА СИ) ГЛАВАТА В ТОРБАТА**.

По същия начин с кръгли скоби се оформяват заглавките на фразеологизми с глаголни компоненти, които като лексикални елементи, извън фразеологичната единица, са многоактни глаголи на **-ам** и едноактни на **-вам** и **-на**. Като елементи във фразеологичната единица те не притежават вече признака за многоактност или едноактност: **БУТАМ СЕ (БУТВАМ СЕ / БУТНА СЕ) У ШАМАРИТЕ**. Сам си създавам неприятности. . .; **МЯТАМ (МЯТВАМ / МЕТНА) ПРИМКА НА ШИЯТА** . . . 1. Обесвам някого.

Заб. Не се дават в една заглавка фразеологизми с глаголни компоненти, които като лексикални единици са многоактни на -ам и едноактни на -вам и -на, когато тези фразеологизми се различават по семантико-граматичните си качества, срв.: **БУТАМ СИ НОСА** *някъде*. Меся се там, където не трябва... и **БУТВАМ СИ / БУТНА СИ НОСА** *някъде*. Намесвам се там, където не трябва...

II.VII. Някои фразеологични единици са оформени като двойка или тройка заглавни фразеологизми.

1. Като двойка заглавни фразеологизми се дават изписаните поотделно и свързани с „и" пълни и съкратени форми на фразеологизми с факултативни елементи, при които разнообразието в комбинирането на тези елементи не позволява да се употребят само ъглести скоби: **ПРЕВРЪЩАМ / ПРЕВЪРНА НА ПРАХ <И ПЕПЕЛ>** и **ПРЕВРЪЩАМ / ПРЕВЪРНА НА ПЕПЕЛ; СМУЧА КРЪВТА <И ПОТТА>** *на някого* и **СМУЧА ПОТТА** *на някого*; **БАЩИН И МАЙЧИН <СИН>** и **МАЙЧИН СИН; ВАДЯ <ЛУДА> ПАРА** и **ВАДЯ <ЛУДИ> ПАРИ.**

2. Когато при двойката заглавни фразеологизми фразеологичната единица с факултативен елемент е по-рядко употребима, този елемент не се огражда с ъглести скоби, а се изписват и двете форми с бележка „по-рядко" (в курсив светъл) пред формата с факултативния елемент: **ПЕТО КОЛЕЛО** и *по-рядко* **ПЕТО КОЛЕЛО В КОЛАТА.**

3. Като двойка заглавни фразеологизми се оформяват случаите, когато количествените изменения в структурната страна на формата се комбинират с формална вариантност или са свързани с промени в синтактичните връзки на фразеологизма:

а) При отпадане на членуван елемент редовно в съкратената форма се появява определителен член при компонента, към който в пълната форма стои членуван елемент като формално съгласувано определение: **НЕ СИ ПОМРЪДВАМ МАЛКИЯ ПРЪСТ** и **НЕ СИ ПОМРЪДВАМ ПРЪСТА; ВКАРВАМ / ВКАРАМ В ПРАВИЯ <ПЪТ>** и **ВКАРВАМ В ПЪТЯ.**

б) Когато при отпадане на компонент се променя синтактичната съчетаемост на фразеологичната единица: **СМЪКВАМ / СМЪКНА ДВЕ КОЖИ ОТ ГЪРБА** *на някого* и **СМЪКВАМ/ СМЪКНА ДВЕ КОЖИ** *от някого.*

4. Като двойка заглавни фразеологизми се оформяват случаите, когато формалната вариантност е съчетана със структурни изменения във фразеологизма, което води понякога и до промяна на неговата съчетаемост: **ВЗЕМАМ / ВЗЕМА МЕРНИКА** *на някого* и **ВЗЕМАМ / ВЗЕМА НА МЕРНИК** *някого*; **ВИРЯ ОПАШКА** и **ВИРЯ СИ ОПАШКАТА.**

5. Като двойка заглавни фразеологизми се дават и такива единици, които функционират с две форми — отрицателна и въпросителна. Двойката заглавни фразеологизми се оформяват при отрицателната единица, а въпросителната, поставена на съответното място по азбучен ред, се препраща към двойката, където е тълкуването и илюстративният материал и за двете форми: **НЕ СЪМ БИЛ БОГА С КАМЪНИ** и **БОГА ЛИ СЪМ БИЛ С КАМЪНИ; НЕ ЩЕ ПОБИЯ КОЛ <НА ТОЯ СВЯТ>** и **КОЛ ЛИ ЩЕ ПОБИЯ <НА ТОЯ СВЯТ>.**

6. Като двойки заглавни фразеологизми се дават и единици, които имат еднакво разпространени две форми, възникнали по пътя на позиционната вариантност: **БОГ ВИСОКО, ЦАР ДАЛЕКО** и **ЦАР ДАЛЕКО, БОГ ВИСОКО.**

7. В двойка заглавни фразеологизми се оформяват и единици, които наред с редовната си основна форма имат и предпочитани форми, при които понякога може да има и позиционна вариантност. При втората форма в квадратни скоби се дава и друга предпочитана форма, ако има: **И ДЯВОЛА ПОДКОВАВАМ <НА ЛЕДА>** и **И ДЯВОЛА БИХ ПОДКОВАЛ <НА ЛЕДА> [И ДЯВОЛА ЩЕ ПОДКОВА <НА ЛЕДА>]**; и **ДЯВОЛА ПРОДАВАМ** и **И ДЯВОЛА БИХ ПРОДАЛ [И ДЯВОЛА ЩЕ ПРОДАМ].**

8. Като двойка заглавни фразеологизми се оформяват и ония, които са конструирани с третоличен или безличен глаголен компонент и елемент **ми** и имат разпространена форма и с елемент **мой**: **ПАДА / ПАДНЕ НА ГЪРБА МИ** и **ПАДА / ПАДНЕ НА МОЯ ГРЪБ.**

9. Като двойка заглавни фразеологизми се отбелязват и фразеологични единици с конструктивно обусловено значение, което се реализира посредством съгласувано или несъгласувано определение: **ПЛУВАМ В** *нечии* **ВОДИ** и **ПЛУВАМ ВЪВ ВОДИТЕ** *на някого*; **ТРЪН СЪМ В** *нечии* **ОЧИ** и **ТРЪН СЪМ В ОЧИТЕ** *на някого.*

10. Като тройка заглавни фразеологизми се оформяват тези единици, при които разнообразието във формалната им вариантност не позволява да се използуват скоби: **БЪРКАМ СЕ В** *някаква* **КАША, БЪРКАМ СЕ В** *някакви* **КАШИ** и **БЪРКАМ СЕ В КАШАТА.**

II.VIII. Заглавката на фразеологизми, които реализират значението си при строго определена съчетаемост с една фиксирана лексикална единица или с ограничен брой думи от даден семантичен кръг, се оформява заедно с този задължителен външен елемент, който се дава в петит получер в разредка. Тези елементи (един или повече), въпреки че са подвижни, т. е. могат да стоят пред или след фразеологизма, се поставят в заглавката след него, като се отделят със запетая, което е указание за подвижността им: **НА ШИРОКА НОГА, живея.** Ако задължително съпровождащите елементи са няколко, те се поставят в кръгли скоби, освен първия: **С ОТВОРЕНИ ОБЯТИЯ, приемам (посрещам, чакам); НА ГЪРБА СИ, изпитвам (почувствувам** и **др.).**

При многозначни фразеологизми този задължителен външен елемент се дава след цифрата за всяко значение с бележка „в съчет. с“ (в петит курсив светъл): **НА ЖИВОТ И СМЪРТ.** 1. *В съчет. с* **борба . . .** 2. *В съчет. с* **боря се. . .** 3. *В съчет. с* **въпрос . . .**

Заглавката може да се оформи със задължителен елемент и пред фразеологичната единица, ако той е позиционно неподвижен и стои пред нея: **и аз ДУША НОСЯ; жена ми МИ НОСИ КАЛПАКА.** Такива случаи са сравнително редки.

II.IX. Диалектни фразеологизми, съдържащи компонент фонетичен или морфологичен вариант на книжовна дума, обикновено се нормализират: **КОН ВОДЯ, ПЕШИ ХОДЯ,** а не **кон водим, пеши одим.**

Диалектни фразеологизми, навлезли с фонетичния си диалектен облик в книжовния език, не се нормализират: **БАЩА НЕМА, ДЕДÀ САКА.** В такива случаи се отбелязва и ударението, ако то е различно от книжовното: **ОКО ДА ВИДИ; КАРАЙ ПРЕКО ПÒЛЕ И ДÒЛЕ.** Не се нормализират и компоненти, които са лексикални или словообразователни диалектни варианти на книжовни думи: **КОН ВОДЯ, ПЕШИ ХОДЯ** (има се пред вид елемента **пеши**); **У ДЪН ЗЕМИ; <И> НА МРАВЯТА ПЪТ СТРУВАМ; <И> НА МРАВУЧКАТА НЕ МИНУВАМ ПЪТ.**

II.X. Заглавките на фразеологизмите са оформени по официалния правопис. Изключение се прави само по отношение на членната форма при именен компонент от мъжки род: разговорните фразеологизми се дават в повечето случаи в непълната членна форма, защото това е типичното произношение.

III. ОФОРМЯВАНЕ НА ГРАМАТИЧНИТЕ УКАЗАНИЯ КЪМ ФРАЗЕОЛОГИЧНАТА ЕДИНИЦА

Граматичните указания се поставят непосредствено след заглавната форма на фразеологичната единица. С тях се посочва синтактичната ѝ съчетаемост в контекстова среда, необходимите ѝ лексико-синтактични връзки за реализиране на конструктивно-обусловеното значение и ограничеността в парадигмата ѝ. Към граматичните указания се дават, когато е необходимо, и следните допълнителни бележки в петит курсив светъл: *Обикн., В съчет. с, По-рядко с (без), Понякога с, Често, По-често.*

1. Указанията за синтактичната съчетаемост на фразеологизма с думи в контекста се оформяват с формата на неопределителните местоимения: *някого, на някого, някому, нещо:* **ХВАЩАМ / ХВАНА ЗА УХОТО** *някого*; **КЛАТЯ ШАПКА** *някому*; **ПОДЛИВАМ / ПОДЛЕЯ ВОДА** *някому*; **ВАДЯ НА БЯЛ СВЯТ** *нещо*; **НАВИВАМ / НАВИЯ НА ПРЪСТ** и **НАВИВАМ СИ / НАВИЯ СИ НА ПРЪСТА [НАВИЛ СЪМ СИ НА ПРЪСТА]**. 1. *Нещо.* Непрекъснато и упорито повтарям, припомням някому едно и също нещо. 2. *Някого. Диал.* Непрекъснато и упорито одумвам някого за нещо, злословя по адрес на някого.

2. Указанията за синтактичната съчетаемост на фразеологичните единици при реализиране на конструктивно обусловено значение са с оглед на задължителното им свързване.

а) с предложно допълнение или с обстоятелствено пояснение: **ХВЪРЛЯМ / ХВЪРЛЯ ПЕТНО** *върху някого или нещо*; **ГУБЯ СИ УМА** *по някого или нещо*; **СЛАГАМ / СЛОЖА РЪКА** *върху (на) нещо*; **ИМАМ ПРЪСТ** *в нещо*; **ХВЪРЛЕН МИ Е ПЪПА** *някъде*. Ако фразеологичната единица се употребява в определена синтактична съчетаемост и самостоятелно, това също се отбелязва: **ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА В ОГЪНЯ.** *Самост. или за някого за нещо*; **ВИЖДАМ / ВИДЯ ХАИР** *от нещо, от някого или самост.*

б) с определен вид следващо изречение, обикновено подчинено, въведено със строго фиксиран съюз в петит получер в разредка, а понякога със следващо главно изречение: **НА ПЪТ СЪМ.** *Със следв. изр. със съюз* да; **ДА НЕ МИ Е ИМЕТО.** *Със следв. изр. със съюз* ако; **НЯМАМ СЪРЦЕ** *за нещо или със следв. изр. със съюз* да; **С ПЯСЪК ДА СЕ ТРИЕШ.** *Със следв. отриц. изр.*; **ПРЪСТ ДА МИ СЕ ПОКАЖЕ.** *Със следв. главно изр.*; **<ТА> ДВЕ НЕ ВИЖДАМ.** *След главно изр.*

в) със съгласувано или несъгласувано определение: **ЛЕЖА НА** *нечий* **ГРЪБ** или **ЛЕЖА НА ГЪРБА** *на някого*; **ХВЪРЛЯМ / ХВЪРЛЯ КАМЪНИ В** *нечия* **ГРАДИНА** или **ХВЪРЛЯМ / ХВЪРЛЯ КАМЪНИ В ГРАДИНАТА** *на някого.*

3. Указания за употребата на дадена фразеологична единица или отделно нейно значение само или обикн. в дадено лице, или в определено време, наклонение и пр.: **ДЪРЖА СИ УСТАТА.** 1. . . . 2. *Само в пов. накл. . . .*; **В ДУПКА ДА СЕ СКРИЕШ.** *Обикн. във 2 и 3 л.*; **МЯТАМ (МЯТВАМ / МЕТНА) ПЕТАЛАТА (ПЕТАЛИТЕ).** *Обикн. в св. вид. . .*; **ХВАЩАМ СЕ / ХВАНА СЕ ЗА ГУША<ТА>** *с някого* **[ХВАЩАМЕ СЕ / ХВАНЕМ СЕ ЗА ГУШАТА (ГУШИТЕ)]** 1. . . . 2. *Обикн. в св. вид в мин. или бъд. вр. само мн. ч. . . .*

IV. ТЪЛКУВАНЕ НА ФРАЗЕОЛОГИЗМИТЕ

1. Значението на фразеологизмите, а заедно с това и типът на тълкуване определя каква функция има даден фразеологизъм — дали той е глаголен, именен или е равен функционално на наречие, междуметие. Фразеологизмите, които по функция са равни на отделните части на речта, имат и дефиниции, които отговарят по функция на съответната част на речта. Така напр. глаголните фразеологизми се тълкуват с глагол и глаголен обрат, както се тълкуват и глаголите; именните фразеологизми се тълкуват с име и именен обрат, както се тълкуват съществителните имена; адвербиални фразеологизми се тълкуват с дефиниция за наречия и т. н., напр.:

ЗАПРЕТВАМ / ЗАПРЕТНА РЪКАВИ. Залавям се усърдно и усилено за работа.

АХИЛЕСОВА ПЕТА. Слабо, уязвимо място.

НА ТРЪН ЗАДОЕН. Много нервен, опък, сприхав.

НИ В КЛИН НИ В РЪКАВ. Неуместно, без връзка с това, което се говори или прави, без причина. . .

И ТАЗ (ТАЯ) ДОБРА. Възклицание за изразяване на неприятна изненада от нещо, възмущение, недоволство.

За фразеологизмите, които нямат изяснено значение и функция, равна на отделна част на речта, се използува определена по форма дефиниция, която да отразява тяхната по-сложна и неопределена семантична и функционална характеристика (вж. с. 44).

2. Тълкуването на фразеологизмите отговаря на представителната форма, в която са дадени в заглавката. Тълкуването на глаголните фразеологизми е с глагол в 1 лице, единствено число, сегашно време от несвършен вид; именните фразеологизми се тълкуват със съществително в единствено число, адективните фразеологизми — с прилагателно в мъжки род.

а) Когато обаче фразеологизмът е даден с две форми, това обикновено съответно е изразено и в тълкуването, напр.:

НАМИРАМ / НАМЕРЯ ОБЩ ЕЗИК *с някого* **[НАМИРАМЕ / НАМЕРИМ ОБЩ ЕЗИК].** Стигам до разбирателство с някого (стигаме до разбирателство), до общо мнение, схващане.

В други случаи независимо от двойните форми значението на фразеологизма се свързва с едно глаг. време: **НА ГОЛ КАМЪК СЕ НАХРАНВАМ [НА ГОЛ КАМЪК ЩЕ СЕ НАХРАНЯ].** Няма да остана гладен, мога, умея да се справя с всяко положение.

б) При двойки заглавни фразеологизми с отрицателна и въпросителна форма значението им също се изразява с единно тълкуване, напр. **НЕ ЩЕ ПОБИЯ КОЛ** и **КОЛ ЛИ ЩЕ ПОБИЯ.** Няма да живея вечно, ще умра.

в) Фразеологизми, в които глаголният компонент е само в мн. ч., се тълкуват също с глагол и глаголен обрат в множествено число, напр.: **ХВАЩАМЕ СЕ / ХВАНЕМЕ СЕ ЗА КОСИТЕ.** Скарваме се помежду си остро, до бой или се сбиваме.

БРОИМ СЕ НА ПРЪСТИ. Много малко сме на брой, малцина сме; много нарядко се срещаме.

3. В тълкуването на фразеологизми с лексикално свързано значение, лексикалните единици, необходими за реализиране на значението, не се включват в тълкуването, а се дават след него в скоби, напр.:

ПОД ДЪРВО И КАМЪК, търся (диря и под.). Навсякъде (търся);

ДО НЕБЕСАТА (НЕБЕТО). 1. *В съчет. с* **хваля (въздигам, превъзнасям, величая** и под). Извънредно, прекалено (хваля). 2. *В съчет. с* **викам (крещя, рева, пищя** и под.). Извънредно силно, високо (викам). 3. *В съчет. с* **вик (рев, писък** и под.). Извънредно силен, висок (вик).

IV.1. Типове дефиниции. 1. Тълкуването на значенията на фразеологизмите става обикновено с описателна дефиниция. То трябва да разкрива експресивно-характеризиращата страна на номинацията и сложния характер на фразеологичното значение.

За пълното семантично разкриване на фразеологизмите понякога се използува и двойно тълкуване от две синонимни описателни дефиниции. Всяко едно от тях представя самостоятелно тълкуване, разкриващо по различен начин значението на фразеологизма, напр.: **ВЛИЗА МИ / ВЛЕЗЕ МИ ДЯВОЛ<А> ПОД КОЖАТА.** Ставам своеволен и лекомислен в постъпките си; почвам да върша неразумни, лоши неща, безобразия.

2. В по-редки случаи се използува и синонимно тълкуване, т. е. тълкуване на фразеологична единица със съответен синоним лексикална единица. То се прилага в случаите, когато значението на фразеологизма напълно съвпада със значението на съответната лексикална единица.

Синонимното тълкуване се използува най-често при фразеологизми с функция на наречие, също при някои диалектни фразеологизми, напр.: **ПРЕЗ КУП ЗА ГРОШ.** Повърхностно.

НА КОНСКИ ВЕЛИКДЕН. Никога.

ВЪРЗАХ МАГАРЕТО. *Диал.* Заспах.

Синонимно тълкуване с фразеологична единица не се допуска, тъй като почти винаги между фразеологизмите-синоними съществува семантична или стилистична и експресивна разлика. Вследствие на това фразеологично-синонимната дефиниция не може да бъде точна, нито пък е достатъчна, за да изясни тълкувания фразеологизъм.

3. Използува се и смесено описателно-синонимно тълкуване тогава, когато след описателното тълкуване се дава и синоним лексикална единица, която в известен смисъл обобщава тълкуването в описателната дефиниция, напр.:

СТРОЯ ВЪЗДУШНИ КУЛИ. Създавам си, кроя неосъществими, нереални планове; въобразявам си, фантазирам.

IV.II. Особености при тълкуването. Фразеологизмите с неопределена семантика и функция (вж. с. 33) се тълкуват обикновено с дефиниция със 'за', а когато е възможно се дават и синонимни изрази, напр.:

ДА ТИ ПАДНЕ ШАПКАТА. За изразяване на учудване, възхищение от нещо много хубаво, необикновено; да се смаеш, да се слисаш.

Тези единици са особен вид фразеологизми. Обстоятелството обаче, че те не се изравняват с част на речта нито функционално, нито семантично, ги доближава до известна степен до единиците от преходен тип. Понякога е доста трудно да се прокара рязка граница между единия и другия тип и затова тези два типа се тълкуват с близки, понякога идентични, по характера си дефиниции.

IV.III. Тълкуване на случаите от преходен тип. При тези случаи се използуват описателни дефиниции, които започват с 'употребява се за' или 'употребява се, когато', 'казва се за' или 'казва се, когато', или само със 'за'. Този начин на тълкване е свързан с особения характер на тези единици. По своето значение и по функция те не се изравняват с пълнозначните части на речта — не са равни нито на глагол, нито на съществително, прилагателно или наречие, и в рамките на изречението не могат да се употребят като негова част. Самите те обаче обикновено имат структура на изречение. Затова те се тълкуват, като се посочва обектът и видът на характеристиката или ситуацията, когато се употребяват:

1. Такива, с които се характеризира лице, предмет, явление. Те се тълкуват обикновено, като дефиницията започва със 'за' и с 'употребява се за', 'казва се за', напр.:

НИ ЦАРЮ ХАРАЧ, НИ БОГУ КОЛАЧ. Казва се за човек, който нищо не работи и е безполезен за обществото.

УДАВИЛА СЕ МУХА В БРАШНО. Употребява се за омаловажаване на нещо станало, някоя случка.

2. Такива, с които се характеризира проява, постъпка, поведение. Използува се дефиниция със 'за' и по-често с 'употребява се, когато', напр.:

ЯДВАШ ЛИ, КУМЕ, ПЕЧЕНО ПРАСЕ. Употребява се, когато излишно питат някого дали е съгласен да получи нещо хубаво, съблазнително, което всеки с удоволствие би взел.

3. Такива, които се употребяват при дадена ситуация. Те се тълкуват, като обикновено дефиницията започва с 'казва се за', 'казва се, когато' или 'употребява се за', 'употребява се, когато', напр.:

МЕЧКА СЕ ЖЕНИ. Употребява се, когато едновременно вали дъжд и грее слънце.

4. Такива, които се употребяват като отговор или се казват на някого при даден случай. Те се тълкуват, като обикновено дефиницията започва с 'казва се на', 'казва се в отговор (като отговор)' или 'употребява се. . .':

ЗАГАСИ ФЕНЕРА. 1. Казва се на някого, когато закъснее за някъде, обикн. сутрин за работа. 2. Казва се на човек със съвършено плешива глава, когато дойде или се появи някъде.

ВСРЕД ГОРАТА КЛЕЧКА НЯМА. Употребява се в отговор на някого, който твърди, че някъде няма нещо, което в същност го има в голямо количество.

IV.IV. Уточнителни бележки към тълкуването на фразеологизмите. Към тълкуването на фразеологизмите в някои случаи се дават уточнителни бележки. Обикновено те се посочват придружени с предлога 'за' пред или след дефиницията и с тях се уточняват

семантично-обемните граници на някои фразеологизми или се подчертават особености в тяхната функция и употреба.

1. Уточнителни бележки при глаголни фразеологизми:

а) Бележки за ограниченост по отношение вършителя на дадено действие. Те се дават пред тълкуването.

Когато вършителят на действието е строго ограничен, напр.:

ПРОПУСКАМ (ПРОПУЩАМ) / ПРОПУСНА ВЛАКА. За стар ерген или стара мома— не успявам да се оженя (омъжа), оставам неженен (неомъжена).

ДОХОЖДАМ / ДОЙДА ДО *нечия* **ЧЕРГА.** За нещо лошо, нещастие, беда — засягам някого или неговия дом, семейство.

Тези бележки се дават и когато глаголният фразеологизъм само в едно от значенията си е ограничен.

Когато отделните значения на многозначни фразеологизми са свързани с различен вършител на действието — одушевен или неодушевен, и разграничаването между тези значения не може да се постигне с тълкуването, пред дефиницията се дава 'За човек', 'За нещо', напр.:

ХВАЩАМ / ХВАНА КОРЕН (КОРЕНИ). 1. За човек — оставам да живея някъде; задържам се, установявам се да живея някъде. 2. За нещо — укрепвам се, задържам се, добивам голяма сила, трая. *Ненавистта хвана корен в неговото сърце.*

При многозначните фразеологизми може да има двата вида бележки — за фиксиран субект и обща бележка.

б) Бележки за ограниченост по отношение на обекта на дадено действие. Те се дават след тълкуването в скоби, когато се налага.

Когато обектът е строго ограничен, напр.:

ХВЪРЛЯМ / ХВЪРЛЯ ГИ НА ТУПАН. Давам, без да държа сметка, давам щедро като подарък или бакшиш (пари).

ДОСТИГА МИ / ДОСТИГНЕ МИ ДО УШИТЕ. Научавам се, узнавам нещо (обикн. някакъв слух, мълва).

Така се постъпва и при многозначни фразеологизми.

Когато обектът се отнася за одушевен или неодушевен предмет без ограничение или конкретизиране, указания от този род се дават чрез отбелязване на съчетаемостта на глаголния фразеологизъм с граматическа бележка (вж. с. 42).

2. Уточнителни бележки при именни фразеологизми, равни по функция на прилагателно или съществително:

Бележки за ограниченост по отношение на носителя на дадено качество. Те се дават пред тълкуването.

а) Когато носителят на дадено качество е строго ограничен:

ДЪРВО БЕЗ КОРЕН. За самолет или кораб — превозно средство, което не се движи по земята и затова се смята за несигурно.

б) Когато с дадено качество се характеризира одушевен или неодушевен предмет без ограничение или конкретизиране, и това е свързано със семантични разлики, пред тълкуването се дава 'За човек', 'За нещо'.

При многозначните фразеологизми в зависимост от характера на значението бележките се дават по същия начин. Може да има бележки от двата вида, напр.:

НИ СЛАДИ, НИ БЛАЖИ. *Диал.* 1. За ястие — безвкусно (е). 2. За човек — (не е) нито добър, нито лош; нито (е) за похвала, но не (е) и за укор.

IV.V. Указания за употребата на някои фразеологизми. В някои случаи след тълкуването на фразеологизмите в скоби се дават и някои данни за употребата, напр.:

ВУРА ТУТА. С много мъки, най-после, най-сетне (за извършване на някаква работа без желание и насила);

ПЕРО НЕ ГО ХВАЩА. Не може да бъде описан (за нещо, което е извънредно грозно, лошо, нередно).

IV.VI. Омоними. Омонимията при фразеологизмите се базира на семантичен критерий. Там, където няма връзка между значенията, фразеологизмите се дават като омоними с цифри 1, 2. . ., както при лексикалните единици, напр.:

ИЗКАРВАМ / ИЗКАРАМ НА МЕГДАН[1]. Правя да се узнае нещо от всички, да стане достояние на всички; разкривам.

ИЗКАРВАМ / ИЗКАРАМ НА МЕГДАН[2]. *Диал.* Помагам на някого да се образова и да си създаде добро материално положение, да преуспее в живота.

Когато един фразеологизъм е равен по функция на различни части на речта, различните функции се дават като значения, а не като омоними (ако съществува семантична връзка между тях), напр.:

ДО ШИЯ. 1. *В съчет. със* **заборчлявам (загазвам, потъвам в дългове** и др.). Извънредно много. 2. *В съчет. със* **сиромашия (голотия).** Извънредно голяма.

Когато повелителната форма на някои фразеологизми има напълно друго значение, тя се отделя в самостоятелна статия:

ЧУКАМ СИ ГЛАВАТА. 1. Съжалявам много за нещо, случило се по моя вина; горчиво се кая, разкайвам се за нещо. 2. Мъча се, трудя се над нещо, работя непосилно.

ЧУКАЙ СИ ГЛАВАТА. Прави каквото искаш (обикн. като не си разумен, като не слушаш); оправяй се сам както можеш.

V. ПРЕПРАТКИ

Препратките във Фразеологичния речник на българския език са ограничени.

1. Препращат се фразеологични единици, които са лексикални варианти помежду си. За препратките при тях вж. стр. 47—48.

2. Фразеологизми във въпросителна форма със съответни отрицателни форми, с които образуват двойка заглавни фразеологизми, се препращат към отрицателния по форма фразеологизъм: **НА ГРОБ КАМЪК ЛИ СЪМ.** Вж. Не съм на гроб камък; **БОГА ЛИ СЪМ БИЛ С КАМЪНИ.** Вж. Не съм бил бога с камъни.

3. Оформяване на препратките:

а) Препратките се дават с бележка Вж. и в петит обикновен: **МЕРЯ С ДВА АРШИНА.** Вж. Меря с двоен аршин.

Фразеологичните единици, към които се препращат заглавните фразеологизми, се дават с граматични указания за синтактичната им съчетаемост, в случай че имат: **ИЗБИВАМ / ИЗБИЯ ОТ УМА** *на някого нещо.* Вж. Избивам / избия от главата *на някого нещо.*

б) При фразеологизми с лексикално свързано значение, които са оформени със задължителен външен елемент, този елемент при препратката не се дава: **КАТО НА ПСЕ, минава ми.** Вж. Като на куче.

в) При препратката към двойки заглавни фразеологизми се отбелязва само единият от двойката.

4. В Речника има и следният вид по-особени препратки, дадени с цел да се избягнат излишни повторения:

а) При фразеологични единици, които се различават само фонетично по някои свои компоненти:

ДИГАМ. . . Фразеологизми с начален компонент **дигам** вж. при фразеологизми с **ВДИГАМ.**

ЗЕМАМ. . . Фразеологизми с начален компонент **земам (зимам)** вж. при фразеологизми с **ВЗЕМАМ.**

ДЕ. . . Фразеологизми с начален компонент **де** вж. при фразеологизми с **КЪДЕ.**

Фразеологизмите с начални компоненти **дигам, земам,** са представени в илюстративния материал към статиите на съответните фразеологизми с начален компонент **вдигам, вземам.**

б) При фразеологизми с начален компонент **нямам,** които представят отрицателна форма на фразеологизми с начален компонент **имам.**

Тези фразеологизми се дават в статиите на фразеологичните единици с компонент **имам.**

VI. ПРЕДСТАВЯНЕ НА ВАРИАНТИТЕ

1. Всички лексикални варианти се дават като самостоятелни статии на мястото им по азбучен ред.

2. В края на статията на всеки фразеологичен вариант след бележка „още" се отбелязват съответно неговите варианти. Те се дават в същата форма, в която са отбелязани като заглавни фразеологизми.

За начина на представяне на формалните варианти вж. с. 38—39, 41.

3. С препратка се дават само фразеологизми, които имат напълно еднакви варианти и следват един след друг или са съвсем наблизо по азбучен ред. Илюстративният материал обаче се дава към всеки вариант поотделно.

Ако следват повече варианти един след друг, всички се препращат към единия от тях, който е тълкуван, напр.:

ВИЖДАМ / ВИДЯ БЯЛ БИВОЛ ПО ПЛАДНЕ. Вж. Виждам / видя бял вълк <по (посред) пладне>.

ВИЖДАМ / ВИДЯ БЯЛ ВЪЛК <ПО (ПОСРЕД) ПЛАДНЕ>. Тълкуване.

Още: **Виждам / видя бял бивол по пладне. Виждам / видя бял вълк у пладнина.** *Диал.*

ВИЖДАМ / ВИДЯ БЯЛ ВЪЛК У ПЛАДНИНА. *Диал.* Вж. Виждам / видя бял вълк <по (посред) пладне>.

По-рядко употребимият вариант се препраща към по-често употребимия. Ако са еднакво употребими, има се пред вид азбучният ред. Препраща се този фразеологизъм, който е по-назад по азбучен ред:

ВДИГАМ / ВДИГНА НА ВИЛИ И КОКИЛИ *някого.* Вж. Вдигам / вдигна на вили и <на> мотовили *някого.*

ВДИГАМ / ВДИГНА НА ВИЛИ И <НА> МОТОВИЛИ *някого.* Тълкуване.

Още: **Вдигам / вдигна на вили и кокили.**

ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА В РЕЛСИТЕ. Тълкуване.

Още: **Влизам / вляза в руслото.**

ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА В РУСЛОТО. Вж. Влизам / вляза в релсите.

ВИРЯ БЪКЛИЦА Тълкуване.

Още: **Виря чаша (чашката).**

ВИРЯ ЧАША. Вж Виря бъклица.

ВИРЯ ЧАШКАТА. Вж. Виря бъклица.

Диалектен фразеологизъм, лексикален вариант на книжовен, се препраща към книжовния фразеологизъм:

ВДЯВАМ / ВДЯНА В БЕЗУШКА ИГЛА. *Диал. Неодобр.* Вж. Вдявам / вдяна в игла без уши.

ВДЯВАМ / ВДЯНА В ИГЛА БЕЗ УШИ. *Неодобр.* Тълкуване.

Още: **Вдявам / вдяна в безушка игла.** *Диал. Неодобр.*

4. Фразеологизми, лексикални варианти, които са от различни букви, не се препращат, ако и да съвпадат техните варианти, напр.:

ВИЖДАМ СЕ / ВИДЯ СЕ <КАТО> В НЕБРАНО ЛОЗЕ. Тълкуване.

Още: **Намирам се / намеря се (попадам / попадна, оставам / остана) <като> в небрано лозе. . . .**

НАМИРАМ СЕ / НАМЕРЯ СЕ <КАТО> В НЕБРАНО ЛОЗЕ. Тълкуване.

Още: **Виждам се / видя се (попадам / попадна, оставам / остана) <като> в небрано лозе. . . .**

Постъпва се така, за да бъде улеснен читателят.

5. Фразеологизми, които са лексикални варианти помежду си само в някои свои значения, също не се препращат. Те се разработват самостоятелно:

ВИЖДАМ / ВИДЯ РАБОТАТА. Тълкуване.

Още: **Виждам / видя сметката** /в 1 и 3 знач. към 1 и 2 знач./.

ВИЖДАМ / ВИДЯ СМЕТКАТА. Тълкуване.

Още: **Виждам / видя работата** /в 1 и 2 знач. към 1 и 3 знач./.

6. Фразеологизми, лексикални варианти, не се препращат и в случаите, когато не съвпадат напълно по отношение на вариантите си, макар и да следват един след друг, на пр.:

В ЕДИН ДОЛ ХОДИМ ДА БЕРЕМ ДРЕНКИ. Тълкуване.

Още: **В една гора берем дренки. В един дол ходим за раци.**

В ЕДИН ДОЛ ХОДИМ ЗА РАЦИ. Тълкуване.

Още: **В един дол ходим да берем дренки.**

7. Фразеологизми, лексикални варианти, дадени един под друг, не се препращат и когато съществува замяна на всичките им компоненти. Прието е, когато се препращат статиите, препратката да се отнася за цялата статия, следователно и за вариантите към нея. В тези случаи обаче поради замяна на всички компоненти между вариантите има и такива, които се отнасят към единия фразеологизъм като фразеологични варианти, а към другия като фразеологични синоними, и това прави невъзможна препратката, напр.:

СЕДЯ НА ИГЛИ. Тълкуване.

Още: **Седя на тръни. Стоя на игли.**

СЕДЯ НА ТРЪНИ. Тълкуване.

Още: **Седя на игли. Стоя на тръни.**

(Срв. **Стоя на игли** и **седя на тръни** — синонимни фразеологизми).

Това на пръв поглед може да се сметне за повторение, но то се налага с оглед на принципното становище във Фразеологичния речник на българския език да се отразява само фразеологичната вариантност. Смесването на вариантност и синонимия би довело до твърде неточно и непълно предаване на двете явления. По този начин биха били застъпени само синонимите, получени по вариантен път, а другите синоними ще останат незастъпени. Освен това при представянето на синонимията в повечето случаи се изисква и семантично разграничение между синонимите. Частично представяне на синонимните отношения, и то смесени с вариантните отношения, би довело до несистемност и неточност в Речника.

8. Ако към даден фразеологизъм има повече варианти, получени чрез замяна на няколко от компонентите, обикновено вариантите се дават, като вариращите компоненти се изреждат в скоби. По тоя начин обаче могат да се изредят замените само на един от компонентите, напр.:

ХВАЩАМ / ХВАНА ГОРАТА. Тълкуване.

Още: **Хващам / хвана балкана (шумата). Улавям / уловя гората.** (А не **хващам / хвана (улавям / уловя) балкана (шумата).**

Отбелязването заедно на всички замени на компонентите довежда до неяснота и в същност до отбелязване и на синоними, получаващи се при кръстосването на заменящите се компоненти.

9. При вариантите след „още" не се дават задължителните външни елементи, нито данни за синтактичната съчетаемост на вариантите или други граматически указания.

Изключение се прави само за фразеологизми, употребявани в контекст със съгласувано определение, представящо задължителен елемент, който формално не се включва в границите на фразеологизма, но позиционно е неподвижен между фразеологичните компоненти, напр.:

ЗАМЕСЕН СЪМ ОТ *някакво (нечие)* **ТЕСТО.**

Още: **Замесен съм с** *някаква (нечия)* **закваса.**

10. Бележката „още" ни дава известна свобода да посочваме лексикалните варианти, които са свързани с някои промени в синтактичната структура на фразеологизмите, напр.:

НЕ МИ ПАДА ГЪРБА НА ЗЕМЯТА. Тълкуване.

Още: **Не падам по гръб на земята.**

ЕДИНИЯТ МИ КРАК Е В ГРОБА. Тълкуване.

Още: **С единия крак съм в гроба.**

ЗАПЯВАМ ДРУГА ПЕСЕН. Тълкуване.

Още: **Запявам на друг глас.**

11. Когато фразеологизъм с компонент глагол от един вид (обикновено от несвършен вид) има вариант фразеологизъм с глаголен компонент-двойка (от несв. и св. вид), след „още" се дават варианти само от съвпадащия със заглавката вид, напр.:

ДЪРЖА СИ ЕЗИКА. Тълкуване.

Още: **Свивам (събирам, прибирам) си езика.**

12. Когато един фразеологизъм има вариант, който се употребява и с по-разширен лексикален състав, след „още" се дава само с този състав, с който вариантно отговаря на заглавката, напр.:

НА КОНЕЦ. Тълкуване.

Още: **На косъм** (а не на **<един> косъм**).

Когато частта, която се съкращава, варира, тогава само при една от заглавките се посочва съкращаването на фразеологизма, а другите заглавки се дават в пълната форма, напр.: **погалвам / погаля с <гъше (паче)> перо** ще се даде по следния начин:

ПОГАЛВАМ / ПОГАЛЯ С <ПАЧЕ> ПЕРО. Тълкуване.

ПОГАЛВАМ / ПОГАЛЯ С ГЪШЕ ПЕРО. Тълкуване.

Във втората заглавка факултативността на единия компонент не се отбелязва.

13. Ако между вариантите има структурни различия или различия в синтактичната съчетаемост, заменящите се компоненти не се дават в скоби, а се изписват целите фразеологизми поотделно, напр.:

СЛАГАМ / СЛОЖА ДИНЕНА КОРА *някому.*

Още: **Турям / туря (поставям/поставя) динена кора. Подхлъзвам / подхлъзна на динена кора.**

14. Стилистичната характеристика се дава и към вариантите независимо от това, дали тази характеристика съвпада с характеристиката на заглавния фразеологизъм или не.

Ако два варианта след „още" се различават по стилистичните си бележки, те се дават отделно, макар да имат компонентна замяна, която в други случаи се посочва със скоби:

СТИСВАМ / СТИСНА ЗА ГУШАТА.

Още: **Стисвам / стисна за гърлото. Стисвам / стисна за гушмака.** *Диал.*

15. Ако многозначни фразеологизми не съвпадат във всичките си значения напълно по отношение на вариантите си, това се отбелязва в скоби, като се посочва в кои значения точно фразеологизмите са варианти помежду си, напр.:

ЯВЯВАМ СЕ / ЯВЯ СЕ НА <БЯЛ> СВЯТ. 1. Раждам се. 2. За писмено произведение — бивам отпечатан, публикуван.

Още: **Излизам / изляза на <бял> свят** /във 2 и 3 знач./. **Дохождам / дойда (идвам, ида) на <бял> свят** /към 1 знач./.

От авторките

СЪКРАЩЕНИЯ

безл. — безлично
бъд. — бъдеще
вж. — виж
вр. — време
глаг. — глагол
въпросит. — въпросителен
ед. — единствено
знач. — значение
изр. — изречение
л. — лице
мин. — минало
мн. — множествено
накл. — наклонение
несв. — несвършен вид
обикн. — обикновено
обстоят. — обстоятелствено
отриц. — отрицание, отрицателно
пов. — повелително
догов. — поговорка
под. — подобни
подч. — подчинено
послов. — пословица
предх. — предходно
самост. — самостоятелно
св. — свършен вид
сег. — сегашно
следв. — следващо
състав. — съставно
с. — страница
ч. — число

Вулг. — вулгарно
Диал. — диалектен, диалектно значение
Ефем. — ефемистично
Жарг. — жаргонно
Ирон. — иронично
Книж. — книжно
Нар.-поет. — народно-поетично
Неодобр. — неодобрително
Остар. — остаряло
Подигр. — подигравателно
Пренебр. — пренебрежително
Простореч. — просторечно
Ритор. — риторично
Руг. — ругателно
Укор. — укорно
Шег. — шеговито

ЗНАЦИ

/ 1) За отделяне на глаголен компонент от несв. вид от глаголен компонент от св. вид.
2) За отделяне на стихове (при илюстративния материал).

... За пропуснат текст в пример.

< > За ограждане на факултативен елемент на фразеологизма.

( ) 1) За ограждане на елемент на фразеологизма при формална вариантност.
2) За ограждане на компонент на фразеологизма при лексикална вариантност.
3) За ограждане на данните от литературата за произхода на фразеологизма.

[ ] 1) За ограждане на формата на фразеологизма, когато трябва да бъде дадена в заглавката или след заглавния фразеологизъм.
2) За ограждане на пояснение към някоя дума в илюстративния материал.

/ / Употребяват се при посочване значението, по което съвпадат лексикалните варианти.

● За отделяне на примерите без автор.

ИЗВОРИ ЗА ФРАЗЕОЛОГИЧНИЯ РЕЧНИК НА БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

I. **Лексикални картотеки** на Секцията за лексикология и лексикография при Института за български език (вж. Списъка на произведенията от художествената и публицистична литература, откъдето са почерпени примери за фразеологичните единици).

II. **Речници, сборници** с фолклорни и диалектни материали, **диалектоложки изследвания** и др.:

Андрейчин, Л., Л. Георгиев и др. Български тълковен речник, С., 1955.
Близнев, Л. Вж. Шапкарев Ив.
Богоев, Ив. А. Български народни песни и пословици. Книжка първа. Пеща, 1842, 63 с.
Божев, С. Д. Пословици от Демирхисарско. — СбНУ, V, 1891, с. 203—205.
Божкова, Зл. Принос към речника на софийския говор. — Бълг. диалектология, 1962, кн. I, с. 241—273.
Бурмов, Ал. Народни умотворения от с. Бяла Черкова (Търновско). — СбНУ, XXXVIII, 1930, с. 1—192.
Български пословици. Летоструй, Календар на българите. Годишник на „Българска матица", Солун, т. II, 1910; т. III, 1911 и т. IV, 1912.
Вацов, Л. Пословици от Пирот. — СбНУ, I, 1889, с. 142—145.
Вълчев, Д. Клетви и благословии от Дупнишко. — СбНУ, IX, 1893, с. 211—217; X, 1894, с. 198—203; XI, 1894, с. 164—169; XII, 1895, с. 253.
Вълчев, Д. Пословици от Дупничко. — СбНУ, X, 1894, с. 171—196; XI, 1894, с. 153—159; XII, 1895, с. 223—232; XIII, 1896, с. 224—285.
Геров, Н. Речник на блъгарский язик, т. I—III, Пловдив, 1895—1908.
Горов, Г. Странджанският говор. — Бълг. диалектология, 1962, кн. I, с. 13—164.
Гъбьов, П. К. По говора на гр. В. Търново. — СбНУ, XIII, 1896, с. 442—473.
Гъбьов, П. К. По говора на село Конопище (Чирпанско). — СбНУ, XII, 1895, с. 630—639.
Гъбьов, П. К. Пословици и пословични изрази от В. Търново. — СбНУ, XV, 1898, с. 138—147; XVI—XVII, 1900, с. 346—351.
Гъбьов, П. К. Пословици и пословични изрази (по говора във Видин, Търново и др.). — СбНУ, XXV, 1909, с. 1—80.
Гълъбов, К. Вж. Николова-Гълъбова, Ж.
Гълъбов, Л. Говорът на с. Доброславци, Софийско. — Бълг. диалектология, 1965, кн. II, с. 3—118.
Дабева, М. Български народни клетви. С., 1934, XVII+ 139 с.
Дабева, М. Пожелания и благословии у българския народ. С., 1937, XXIII+159 с.
Димчев, К. Вж. Кювлиева, В.
Друмев, К. В. Клетви и благословии от Царибродско и Пиротско. — СбНУ, XIII, 1896, с. 230—234.
Дунев, Д. Български легенди, сказания, обряди и пословици за пчелата. С., 1938, 117 с.
Дювернуа, А. Словарь болгарского языка по памятникам народной словесности и произведениям новейшей печати. М., 1885—1889.
Ецов, Ш. Г. Клетви и благословии от Велес. — СбНУ, XIV, 1897, с. 159—176.
Живков, Г. Характерни думи, изрази, клетви, заклевания и пр. от Трънско. — СбНУ, XXI, 1905, с. 59—64.
Иванов, Г. п. Орханийският говор. — СбНУ, XXXVIII, 1930, с. 1—150.
Илчев, Ст. Към ботевградската лексика. — Бълг. диалектология, 1962, кн. I, с. 183—205.
Каравелов, Л. Памятники народного быта болгар. Книга первая. М., 1861.

Кепов, Ив. Народописни, животописни и езикови материали от с. Бобошево—Дупнишко. — СбНУ, XLII, 1936, с. 1—288.
Колев, Н. Ив. По-особени думи в говора на с. Страхилово, Свищовско. — Бълг. диалектология, 1967, кн. III, с. 233—315.
Краев, Г. Народни изрази. — Родна реч, XIV, 1940, кн. I, с. 24—28 и кн. II, с. 192—196.
Краев, Г. Народни пословици. — Родна реч, XV, 1941, кн. 1, с. 37—43.
Кръстанов, В. Пословици от Чепеларе (Рунгос). — СбНУ, II, 1890, с. 219.
Кювлиева, В. и К. Димчев. Речник на хасковския градски говор. — Бълг. диалектология, 1970, кн. V, с. 53—105.
Кювлиева, В. Фразеологични съчетания в белетристиката на Ив. Вазов. С., 1966 (ръкопис на канд. дис.).
Лингорът, В. Ил. Поговорки и пословици от Троян. — Български народ, I, С., 1941, с. 61—62.
Любенов, П. Цв. Сборник с разни народни умотворения из Кюстендилско. С., 1896, с. VII+80.
Македонска, Цв. Към въпроса за изграждането на фразеологията от епохата на Възраждането. — Изв. на И-та за бълг. език, XXI, 1972, с. 73—112.
Маринов, Д. Думи и фрази от Западна България. — СбНУ, X, 1894, с. 217—232 и XI, 1894, с. 187—195.
Маринов, Д. Материали за български речник. Из Западна България. — СбНУ, XII, 1895, с. 270—296; XIII, 1896, с. 249—271.
Мечев, К. Особени думи и изрази в Еленския говор. — Бълг. диалектология, 1965, кн. II, с. 315—320.
Минков, Цв. Българско народно творчество, т. XII. Пословици, поговорки, гатанки. С., 1963.
Младенов, М. Сл. Лексиката на ихтиманския говор. — Бълг. диалектология, 1967, кн. III, с. 3—196.
Младенов, Ст. Български тълковен речник с оглед към народните говори, т. I, С., 1926—1951.
Намеранов, Н. Чужди думи в професионалния говор на българските шивачи. Бълг. диалектология, 1962, кн. I, с. 219—240.
Николова-Гълъбова, Ж. и К. Гълъбов. Немско-български фразеологичен речник. С., Наука и изкуство, 1958, V+931 с.
Памукчиев, И. С. Пословици от Троян. — СбНУ, VII, 1892, с. 211—213.
Панчев, Г. Пословици от Панагюрише. — СбНУ, I, 1889, с. 145.
Петев, Х. Български юридически пословици. — СбНУ, XX, 1904, с. 1—28.
Попгеоргиев, С. Из лексиката на с. Чешнегирово. — Бълг. диалектология, 1962, кн. I, с. 207—217.
Попиванов, Г. Бележки за говорите в Севлиевско, Троянско и Тетевенско. — Бълг. диалектология, 1962, кн. I, с. 165—182.
Попов, Г. Пословици от Харманлийско. — СбНУ, II, 1890, с. 219.
Речник на съвременния български книжовен език. С., БАН, т. I—III, 1955—1959.
Русакиев, С. I Народни песни на малоазийските българи в Новопазарско. — СбНУ, XLVII, 1956, 1—214.
Русакиев, С. II Народни песни и приказки от Нови Пазар и с. Еньово, Новопазарско. — СбНУ, XLVII, 1956, с. 217—466.
Славейков, П. Р. Български притчи или пословици и характерни думи. Част I, Пловдив, 1889; Част II, С., 1897.
Спространов, Е. Клетви и благословии от Охрид. — СбНУ, XII, 1895, с. 246—253.
Сребров, П. Пословици, изречения и клетви. Народни умотворения за Родопите. — Родопски напредък, I, 1903, кн. V, с. 188—192.
Сталийски, Ц. Пословици от Царибродско. — СбНУ, XII, 1895, с. 243.
Стоилов, А. П. Пословици от Горноджумайско. — СбНУ, V, 1891, с. 205—206.
Стойков, Д. Пословици от Софийско. — СбНУ, VII, 1892, с. 213—214; IX, 1893, с. 196—207.
Стойчев, Кр. С. Тетевенски говор, изследван по програмата на проф. Б. Цонев. — СбНУ, XXXI, 1915: Пословици, с. 135—160; Благословии, клетви и поздрави, с. 129—134.
Стойчев, Т. Родопски речник. — Бълг. диалектология, 1965, кн. II, с. 119—314.
Цветанов, Ц. Българско народно творчество. Бълг. златна библиотека, I, 1936, кн. 2.
Чачаров, М. А. Народни клетви от Щип (Македония). — СбНУ, VI, 1891, с. 206—213.
Чачаров, М. А. Народни умотворения. — СбНУ, VIII, 1892, с. 239—248.
Чачаров, М. А. Пословици от Ореховско. — СбНУ, VIII, 1892, с. 231—239.

Чачаров, М. А. Пословици от Щип (Македония). — СбНУ, III, 1890, с. 246—263.
Чехларов, Н. Пословици от Горнооряховско и Габровско. — СбНУ, XXVI, 1910—1911, с. 301—304.
Чолаков, В. Българский народен сборник, Болград, 1872, XXIV+356+XII.
Шапкарев, Ив. К. и Л. Близнев. Речник на самоковския градски говор. — Бълг. диалектология, 1967, кн. III, с. 197—291.
Шишков, Ст. Н. Народни пословици, гатанки и клетви. — Родопски напредък, I, 1903, кн. III, с. 116—117.
Шишков, Ст. Н. Пословици, изречения и клетви. — Родопски напредък, I, 1903, кн. VII—VIII, с. 308—311.
Шишков, Ст. Н. Пословици от Ахърчелебийско. — СбНУ, VI, 1891, с. 181—205.

СПИСЪК

на произведенията от художествената и публицистична литература откъдето са почерпени примери за фразеологичните единици

Акавина, А. Алжир на дневен ред. Разговорите в Рабат. Улични сблъсквания в Оран. — Отеч. фронт, бр. 5134, 2 март 1961.
Александрова, Л. Има едно щастие. С., 1957.
Анастасов, Т. Градът на предприемчивите планинци. — Веч. новини, бр. 4646, 22 авг. 1966.
Ангелов, Б. Литературни статии. С., 1960.
Алеко Константинов (231—242); Българското народно творчество (23—84); Книгата в стара България и нейната съдба през вековете (127—156); Настроения и поетически наблюдения из живота на българското село (259—276).
Ангелов, Д. На живот и смърт. С., 1955.
Ангелов, Сл. Хитрата лисана, бабина отмяна. С., 1952.
Ангелов, Цв. Наши познайници. С., 1959.
Ангелов, Цв. Поезията за деца през 1955. — Лит. фронт, бр. 48, 29 ноем. 1956.
Ангелов, Цв. Честна дума. С., 1958.
Ангелова, Т. Понякога женската гордост се плаща скъпо. — Веч. новини, бр. 2526, 6 окт. 1959.
Андреев, В. Партизански разкази. С., 1963.
Андреев, Вл. Атомната енергия и живата материя. С., 1963.
Анестев, Д. Крилатият. — Раб. дело, бр. 357, 23 дек. 1965.
Антов, Я. Една мечка по-малко. С., 1969.
Антов, Я. Ха наздраве! — Стършел, бр. 1039, 7 ян. 1966.
Антонов, Н. В открито море. С., 1967.
Априлов, Б. Кифлата на началника. С., 1968.
Аржентински, Ив. Сребърната пътека. С., 1968.
Арнаудов, М. Гьоте — човек, поет, мислител. С., 1966.
Асенов, Др. Изпити. С., 1970.
Атанасов, Т. Бунт. — Отеч. фронт, бр. 1507, 22 юли 1949.
Атъпов, Д. Кавичките. — Веч. новини, бр. 2509, 16 септ. 1959.
Ахасвер. Раждането на човека. — Веч. новини, бр. 4229, 14 апр. 1965.
Бабек, Ал. Малкият емигрант. С., 1959.
Багряна, Ел. Вечната и святата. С., 1929.
Багряна, Ел. Звезда на моряка. С., 1945.
Багряна, Ел. Пет звезди. С., 1953.
Багряна, Ел. Сърце човешко, С., 1945.
Бакалов, Г., Избрани произведения. С., 1953.
Г. С. Раковски. (133—164)
Бакалов, Г. Сръбските социалисти. — Борба, г. II, кн. 4, 109—117.
Балабанов, Ал. Антон Страшимиров, Ел. Пелин и Йордан Йовков в спомените на съвременниците си. С., 1962.
Балабанов, Н. Българските планини. — В: Българска географска христоматия, П. Делирадев. С., 1943.
Бегунов, Д. Мъките на най-големия. С., 1960.
Белев, Г. Какво видях в Америка. С., 1949.
Белев, Г. Картини из Румъния. С., 1958.
Белев, Г. Патилата на едно момче. С., 1959.
Белев, Кр. Запад. Пловдив, 1944.
Белев, Кр. Поема за загиналия боец. Пловдив, 1944.

Белев, Кр. Ръцете от слонова кост. С., 1968.
Бицин, Г. Допотопна философия. — Раб. дело, бр. 313, 27 ноем. 1950.
Благоева, Ст. Георги Димитров, биогр. очерк. С, 1949.
Блъсков, Ил. Донка хубавица. Русе, 1886.
Блъсков, Ил. Злочеста Кръстинка. Русе, 1870.
Блъсков, Ил. Изгубена Станка. Русе, 1867.
Блъсков, Ил. Куцото учителче. Видин, 1888.
Блъсков, Ил. Пиян баща. Русе, Варна, 1879.
Блъсков, Ил. Рада клюкарката. Варна, 1885.
Бобев, П. Гърбавата ела. С., 1960.
Бобев, П. Заешка пакост. С., 1959.
Бобев, П. Кактуси. С., 1961.
Бобева-Банкова, Ан. Цани Гинчев, Мих. Георгиев и др. в спомените на съвременниците си. С., 1964.
Богданов, Ив. Спътници на първенците. С., 1960.
Богоров, Ив. Селският лекар. Виена, 1875.
Бозаков, Д. Дълбоки снегове. С., 1960.
Боздуганов, Н. Има си човек! — Веч. новини, бр. 2710, 11 май 1960.
Бойчев, В. С голямо сърце. — Веч. новини, бр. 2471, 1 авг. 1959.
Болгар, Б. Близнаците. С., 1958.
Болгар, Б. Славейко си взема дълбоко дъх. — Веч. новини, бр. 2907, 31 дек. 1960.
Бонев, Б. х. Ан. Страшимиров и др. в спомените на съвременниците си. Вж. Балабанов, Ал.
Бончев, Ст. Лиляна. — Веч. новини, бр. 2659, 11 март 1960.
Бончева, В. Анчето пише. С., 1959.
Босев, Ас. Димитровски огън. С., 1949.
Босев, Ас. Село Цветна светна. С., 1948.
Босилков, Св. Един самотен скулптор. — Лит. фронт, бр. 2, 12 ян. 1956.
Ботев, Хр. Вж. Каравелов, Л.
Ботев, Хр. — Знаме, бр. 2, 15 дек. 1874.
Ботев, Хр. Песни и стихотворения, кн. I. Букурещ, 1875.
Гергьовден (28); До моето първо либе (8—9); На прощаване (5—7): Обесването на В. Левски (37); Патриот (29); Странник (22—23); Хайдути (31—34); Хаджи Димитър (16—17)
Ботев, Хр. Послания от небето. Писмо II. — Независимост, бр. 46, 31 авг. 1874.
Бояджиев, О. Пътеките. С., 1959.
Брезински, Ст. Нищо работа. — Веч. новини, бр. 2000, 22 ян. 1958.
Брилец, Н. Софиянци. — Отеч. фронт, бр. 4551, 15 апр. 1959.
Бръзицов, Хр. Някога в Цариград. Варна, 1966.
Бурин, Ив. По неравни профили. С., 1950.
Вазов, Ив. Бури и мелодии, т. I. С., 1940.
Вазов Ив. Бури и мелодии, т. II. С., 1941.
Вазов, Ив. Величков, К. Българска христоматия, ч. I — проза, ч. II — поезия. Пловдив, Свищов, Солун, 1884.
Вазов, Ив. Двубой. С., 1939.
Вазов, Ив. Златната планина. С., 1940.
Вазов, Ив. Из големите поети (преводи). С., 1935.
Слон и мъниче (87).
Вазов, Ив. Из сенките на нашия живот. С., 1940.
Вазов, Ив. Михалаки чорбаджи. Пловдив, Свищов, Солун, 1882.
Вазов, Ив. Невинни разкази. С., 1940.
Хамалинът (55—63).
Вазов, Ив. Неиздадени произведения. С., 1968.
С чужди драг, в къщи враг (173—203).
Вазов, Ив. Непубликувани писма. С., 1955.
Вазов, Ив. Нора. С., 1939.
Вазов, Ив. Писма до Евгения Марс. С., 1947.
Вазов, Ив. Поетическа биография. С., 1927.
Вазов, Ив. Руска. Пловдив, 1889.
Вазов, Ив. Съчинения, т. I. С., 1921.
Левски (169—173); Практическият човек (162—163); Триумфът на турчина (38—39).
Вазов, Ив. Съчинения, т. III. С., 1921.
Двадесет и втората му годишнина (151); Резигнация (39); Предпролетни сонети (64—79); Цветя (143).

Вазов, Ив. Съчинения, т. IV. С., 1921.
Грамада (5—55).
Вазов, Ив. Съчинения, т. V. С., 1921.
Песни за Македония (117—184); Под гърма на победите (3—79).
Вазов, Ив. Съчинения, т. VI. С., 1921.
В Пирин (107—113); Вълко на война (113—124); Кандидат за „хамама“ (181—214); Немили недраги (3—106); Соломоновският цирк (133—145); Хаджи Ахил (145—181).
Вазов, Ив. Съчинения т. VII. С., 1921.
Белимелецът (54—83); Бикоглав (122—133); Дядо Нистор (91—104); Из кривините (84—91); Митрофан и Дормидолски (3—54); Среща (105—115).
Вазов, Ив. Съчинения, т. VIII. С., 1921.
Бурна нощ (153—159); Два врага (146—153); Епитропът (135—146); Искров и Райна (84—120); Пейзаж (159—167); Чичовци (3—83).
Вазов, Ив. Съчинения, т. IX. Драски и шарки. С., 1921.
Вазов, Ив. Съчинения, т. X. Драски и шарки. Видено и чуто. С., 1921.
Кардашев на лов (3—91); Михаил Чонин (143—150).
Вазов, Ив. Съчинения, т. XI. Пъстър свят. С., 1921.
Епоха кърмачка на велики хора (140—184); Сладкодумен гост на държавната трапеза (185—204).
Вазов, Ив. Съчинения, т. XII. Утро в Банки. С., 1921.
Балканските Ромео и Юлия (7—17); Една одисея из Дели Ормана (104—147).
Вазов, Ив. Съчинения, т. XIII. С., 1921.
Иван Александър (99—189); Небивала защита (22—26); Победил живота (34—38); Последният му ден (39—40); Фелдфебел Стамболков (5—13).
Вазов, Ив. Съчинения, т. XIV. Светослав Тертер. С., 1921.
Вазов, Ив. Съчинения, т. XV. С., 1921.
Великата рилска пустиня (3—105); Мусала (106—160).
Вазов, Ив. Съчинения, т. XVI. С., 1921.
В недрата на Родопите (3—116); Извън България (пътни записки) (119—184).
Вазов, Ив. Съчинения, т. XVII. Живописна България. С., 1921.
Из Мала Стара планина (19—27).
Вазов, Ив. Съчинения, т. XVIII. С., 1921.
Вестникар ли? (113—152); Хъшове (5—109).
Вазов, Ив. Съчинения, т. XVIII. С., 1921.
Хъшове (5—109).
Вазов, Ив. Съчинения, т. XIX. С., 1921.
Кандидати на славата (57—98); Службогонци (5—54).
Вазов, Ив. Съчинения, т. XX. С., 1921.
Борислав (5—101); Към пропаст (105—195).
Вазов, Ив. Съчинения, т. XXI. Ивайло. С., 1922.
Вазов, Ив. Съчинения, т. XXII. Под игото, ч. I, С., 1922.
Вазов, Ив. Съчинения, т. XXIV. Нова земя, ч. I, II и III. С., 1922.
Вазов, Ив. Съчинения, т. XXV. Нова земя, ч. IV, V, VI, VII. С., 1922.
Вазов, Ив. Съчинения, т. XXVII. Казаларската царица. С., 1922.
Вазов, Ив. Съчинения, т. XXVIII. Легенди при Царевец. С., 1920.
Вапцаров, Н. Избрани стихотворения. С., 1946.
Вяра (15—17); Горки (63—68); Завод (20—21); История (44—46); Песен за човека (35—40); Романтика (25—26); Хайдушка (82).
Васев, Сл. Българската комунистическа партия и нашият театър.—Театър, 1954, кн. 2, 48—50.
Василев, О. Дивата гора. С., 1945.
Василев, О. Зъб за зъб. С., 1960.
Василев, О. Любов. С., 1953.
Василев, О. Тор. С., 1932.
Василев, О. Умните патици. С., 1958.
Вежинов, П. В полето. С., 1950.
Вежинов, П. Втора рота. С., 1949.
Вежинов, П. Далече от бреговете. С., 1958.
Вежинов, П. Дни и вечери. С., 1942.
Вежинов, П. До Мелбърн по въздух и море. С., 1957.
Вежинов, П. За честта на родината. С., 1965.
Вежинов, П. Звездите над нас. С., 1966.
Вежинов, П. Нашата сила. С., 1957.
Вежинов, П. Сините пеперуди. С., 1970.

Вежинов, П. Следите остават. С., 1954.
Величков, К. Българска христоматия. Вж. Вазов Ив.
Величков, К. Съчинения, т. I. Повести, разкази, спомени. С., 1911.
В тъмница (спомени от 1876 година) (3—152); Таласъм (очерк из селския живот) (155—163).
Величков, К. Събрани съчинения, т. VIII. С., 1914.
Л. Каравелов (19—64); Митрополит Климент (67—81).
Велков, Кр. Село Борово. С., 1952.
Велков, П. Дъбът на Ленин. С., 1970.
Велков, П. Стълба до небето. С., 1957.
Венков, Ив. Хора край нас. С., 1965.
Влайков, Т. Г. Две майки. — Библ. „Св. Климент“, т. I, кн. I—IV. Средец, 1888—1889, 502—513.
Влайков, Т. Г. За чича Стайка. — Демократ, г. II, 121.
Влайков, Т. Г. Преживяното, ч. I. С., 1934.
Влайков, Т. Г. Разказ за леля Гена. Средец, 1890.
Влайков, Т. Г. Разкази и повести. С., 1897.
Среща.
Влайков, Т. Г. Съчинения, т. I. С., 1925.
Дядовата Славчова унука (58—165); Златко (28—58); Седянка (1—27); Стрина Венковица и снаха ѝ (165—314).
Влайков, Т. Г. Съчинения, т. II. Плевен, 1926.
Житието на една майка (198—304); Леля Гена (1—55); Неприятният гост (161—197); Ратай (90—144); Стрина Радовица се вълнува (145—161); Чичо Стайко (72—90).
Влайков, Т. Г. Съчинения, т. III. С., 1928.
В село (161—197); Подават си ръка (260—300); Пред огнището и на нивата, (301—326); Силна ръка (111—146); Сянката на новия кмет (232—259); Другари (13—43); Каменов (53—76); Косач (1—13).
Влайков, Т. Г. Съчинения, т. III, С., 1943.
Каменов (53—76); Косач (1—13).
Войников, Д. Кратка българска история. Виена, 1861.
Войников, Д. Райна княгина. Браила, 1875.
Волев, Ст. Младите столетници. С., 1960.
Волен, Ил. Божи хора. С., 1937.
Волен, Ил. Диви души. С., 1945.
Волен, Ил. Между два свята. С., 1958.
Волен, Ил. На село през войната. С., 1967.
Волен, Ил. Радост в къщи. С., 1942.
Вранчев, Ив. Излаях си хляба. — Стършел, бр. 1300, 1 фев. 1971.
Вълев, М. Прах след стадата. С., 1937.
Вълков, Кр. Мед от оса. С., 1967.
Вълчев, Г. Ан. Страшимиров и др. в спомените на съвременниците си. Вж. Балабанов, Ал.
Вълчев, Й. Родихме се змейове. Варна, 1969.
Вълчев, Й. Стъпала към небе. Варна, 1969.
Габе, Д. Мълчаливи герои. С., 1955.
Габровски, Р. За някои „малки“ неуредици. — Веч. новини, бр. 3873, 17 февр. 1964.
Гайдаров, Ив. Добрина чешма. С., 1960.
Галина, Л. Лястовичката. С., 1960.
Ганчев, Т. Народен контрольор. — Раб. дело, бр. 133, 13 май 1965.
Генади, Д. За боята и пр. — Веч. новини, бр. 152, 18 окт. 1961.
Генов, Т. Дневник с обратна дата. С., 1968.
Генов, Т. Избрани произведения, С., 1963.
Беркси Квидер от Флорида (237—247); Окървавените трубадури (201—207); Париж се събужда (49—52); Съдът като намери, че (121—124); В тия вечери (93—1(05).
Генов, Т. Освободената истина. — Веч. новини, бр. 3880, 25 февр. 1964.
Геновска, В. Повест за Юлиус Фучик. С., 1959.
Геновска, В. Седем години. С., 1960.
Георгиев, Б. Цани Гинчев и др. в спомените на съвременниците си. Вж. Бобева-Банкова, Ан.
Георгиев, В. Партизански песни. С., 1949.
Георгиев, Г. Избрани произведения, С., 1952.

Агентите на царизма (268—270); Демократи и прогресивни либерали (83—85); Един партиен въпрос (325—332); Един учител на българските социалисти (101—107); Котерия и партия (275—284); Нашите противници (271—274); Нови приятели на работничеството (400—405); Обединението на анархообщоделците (468—475); Още върху политическото затишие (217—220); Руската революция и българските реакционери (258—261); Социализъм или демократизъм (166—202).
Георгиев, М. Избрани разкази. С., 1952.
Бае Митар пророкът (86—125); От зло на по-зло (226—265); Рада (41—86); С тебешир и с въглен (146—226); Тошо (126—146).
Георгиев, М. Цани Гинчев и др. в спомените на съвременниците си. Вж. Бобева-Банкова, Ан.
Георгиев, М. И комедии, и трагедии, и пантомими. — Веч. новини, бр. 3253, 15 февр. 1962.
Георгиева, М. Жените могат да бъдат горди само в социалистическото общество. — Веч. новини, бр. 2522, 1 окт. 1959.
Герасков, М. Недъзи на новата световна реорганизация.— Борба, г. II, кн. 4, 97—101.
Гетман, Ал. Виетнамско сърце. С., 1960.
Гешев, Й. Вик от тъмнината С., 1968.
Гинчев. Ц. Ганчо Косерката. С., 1942.
Глогински. Б. Дядо Мраз в шинела. — Нар армия, бр. 4740, 3 ян. 1964.
Голосманов, Н. Цани Гинчев и др. в спомените на съвременниците. Вж. Бобева-Банкова. Ан.
Григоров, Кр. АТЗ и куртовоконарци. — Раб. дело, бр. 349, 15 дек. 1950.
Григоров, Кр. Великденски пости. — Пламък, 1969, кн. 5, 26—29.
Григоров, Кр. В леярната пред Първи май. — Раб. дело. бр. 117, 27 април 1940.
Григоров, Кр. В Сталийска махала. — Раб. дело. бр. 207, 26 юли 1950.
Григоров, Кр. За един първи май. — Раб. дело, бр. 121, 1 май, 1950.
Григоров, Кр. Игличево. С., 1953.
Григоров, Кр. Искам думата. — Раб. дело, бр. 37, 6 февр. 1960.
Григоров, Кр. Йото. — Раб. дело, бр. 210, 29 юли 1950.
Григоров, Кр. Новодомци. С., 1948.
Григоров, Кр. Отново на училище. С., 1959.
Григоров, Кр. Пролет в Черешово. С., 1962.
Григоров, Кр. Раздолчани. С., 1958.
Григоров, Кр. След конференцията. — Раб. дело, бр. 103, 13 апр. 1950.
Григоров, Кр. Танчо от Гороцвет. С., 1959.
Грубешлиева, М. Оказионен магазин. С., 1960.
Грижи и радости (41—73).
Грубешлиева, М. Пред прага. С., 1955.
Грубешлиева, М. През иглено ухо. С., 1957.
Грудев, Ст. Андриана Будевска. С., 1967.
Грудев, Ст. Бележити българи. С., 1960.
Гуляшки, А. Златното руно. С., 1958
Гуляшки, А. Любов. С., 1955.
Гуляшки, А. МТ станция. С., 1951.
Гуляшки, А. Село Ведрово. С., 1952.
Гълъбов, К. Страшимиров и др. в спомените на съвременниците си. Вж. Балабанов, Ал.
Гюров. Ал. Б. з. — Бълг. нар. театър, бр. 215—216, 1 юли 1941.
Дамянов, Д. Пред олтара на слънцето. С., 1964.
Данаилов, Т. Акъл море, глава-шамандура. — Стършел, бр. 1277, 26 септ. 1969.
Данаилов, Т. Начало на „Работния ден“. — Веч. новини, бр. 2857, 2 ноем. 1961.
Данаилов, Т. Отново в строя. — Стършел, бр. 1201, 14 февр. 1969.
Данаилов, Т. Разочаровани. — Веч. новини, бр. 4642, 17 авг. 1966.
Данчев, П. Образът на поета. — Лит. фронт, бр. 2, 9 ян. 1958.
Даскалов, Ж. Вари го, печи го, кулак си е. — Раб. дело, бр. 220, 8 авг. 1950.
Даскалов, Ст. Ц. Без межда. С., 1948.
Даскалов, Ст. Ц. Бялата погача, С., 1959.
Даскалов, Ст. Ц. Вода от манастира. С., 1958.
Даскалов, Ст. Ц. Десетопръстник. — Стършел, бр. 940, 14 февр. 1964.
Даскалов, Ст. Ц. Есенно сено. С., 1966.
Даскалов, Ст. Ц. Земна светлина. С., 1968.
Даскалов, Ст. Ц. Кантонерката. — Раб. дело, бр. 2, 2 ян. 1958.
Даскалов, Ст. Ц. Магдина чука. С., 1943.
Даскалов, Ст. Ц. Под ямурлука. С., 1946.

Даскалов. Ст. Ц. Рашко Масовизираният. — Раб. дело, бр. 307, 3 ноемв. 1950.
Даскалов, Ст. Ц. Само село. — Веч. новини, бр. 2282, 22 дек. 1958.
Даскалов, Ст. Ц. Селски души. С., 1958.
Даскалов, Ст. Ц. Стубленските липи. С., 1960.
Даскалов, Ст. Ц. Храна за ефрейтора. — Отеч. фронт, бр. 8094, 10 окт. 1970.
Дебелянов, Д. Стихотворения. С., 1946.
Любов от далече (151).
Декало, Ал. Кой издигна Косев. — Веч. новини, бр. 2958, 1 март 1961.
Делирадев, П. Витоша. С., 1926.
Делчев, Б. — Веч. новини, бр. 182, 2 авг. 1955.
Делчев, Н. Хора от скелетата. — Веч. новини, бр. 2557, 12 ноемв. 1959.
Демирев, Й. и Горчев, Д. Особен случай. С., 1960.
Денчева, З. Майстори-зидари. — Веч. новини, бр. 2635, 12 февр. 1960.
Дилов, Л. Почивката на Боян Дарев. Варна, 1961.
Дилов, Л. Тръстиките. Варна, 1968.
Димитров, Г. Без работническа класа няма народна демокрация. С., 1948.
Димитров, Г. Вторият конгрес на Отечествения фронт. С., 1948.
Димитров, Г. До отечественофронтовска България. С., 1945.
Димитров, Г. За единния фронт в България 1923. С., 1946.
Димитров, Г. От поражение към победа. С., 1948.
Димитров, Г. Политически отчет на ЦК на БРП(к) пред V конгрес на партията. С., 1948.
Димитров, Г. Пред фашисткия съд (писма и документи от времето на ареста и на Лайпцигския процес). С., 1945.
Димитров, Г. Реч пред 27 редовен конгрес на БЗНС. С., 1948.
Димитров, Г. Съчинения, т. III. С., 1947.
България и Югославия ще вървят заедно (294—298); България ще бъде Народна република (368—372); Българската жена завоюва почетно място в нашата страна (336—345); Делото на Девети септември е историческо дело (148—168); Задълженията на народните партизани (202—205); За съвместна работа на българската и югославската младеж (319—321); Изявления (568—576); Историческото призвание на БРП(к) (218—230);Ключът за разрешаването на всички наши трудности е в наши ръце (169—171); Кризата в България (16—23); Културните бригади (357—361); Най-важните условия за укрепването на ТКЗС (503—513); Накъде върви България(6—15); Напред за блестяща съкрушителна изборна победа (89—96); Напред за осъществяване на двегодишния стопански план (546—549); Напред против реакцията и фашизма за тържеството на делото на спасителния и непобедим ОФ (389—406); Отечественият фронт ще победи въпреки всичко! (407—428); Предвижданията на нашата партия се потвърждават блестящо (524—535); Програмната декларация на новото правителство на ОФ (461—475); Първи май (254—256); Резултатите от изборите за Велико народно събрание (433—442); РМС трябва да бъде школа за социализъм (303—316); Ръка за ръка напред и все напред, въпреки всичко! (552—555); Спасителният път за България (26—36); Съревнованието и ударничеството в нова България (269—273); Трите големи национални задачи (332—335); Ударничеството и съревнованието имат огромно значение (577—581).
Димитров Ем. п. В страната на розите. С., 1943.
Димитров, Ем. п. Събрани съчинения, т. V С., 1931.
В очакване (84—86).
Димитров-Рудар, П. сб. Хоро. С., 1955.
Габе, Д. Екскурзия. (71).
Каралийчев, А. Галената дъщеря (100—104)
Разцветников, А. Умна глава (89—91)
Церковски, Ц. Пуйо (21).
Димитров, Т. Уругвай. С., 1965.
Димитрова, Бл. Лиляна. С., 1959.
Димов, Д. Жени с минало. С., 1960.
Димов, Д. Осъдени души. С., 1960.
Димов, Д. Тютюн. С., 1951.
Димов, Ив. Ако имах два живота. С., 1967.
Дичев, Ст. За свободата. С., 1956.
Добревски, Д. Бунтът на крайцера „Надежда“. С., 1952.
Дончев, А. Време разделно. С., 1964.
Дончев, А. Сказание за времето на Самуила. С., 1961.

Дончев, Н. Моят приятел. — Веч. новини, бр. 2952, 22 февр. 1961.
Драганов, Н. Певец от народа. — Веч. новини, бр. 187, 8 авг. 1955.
Драгова, Н. Климент Охридски. С., 1966.
Друмев, В. Иванко. Б. м. 1872.
Друмев, В. Нещастна фамилия. Русе, 1873.
Друмев, Г. Една натъпкана петица. — Стършел, бр. 1272, 26 юни 1970.
Дръндаров, Г. Велчова завера. С., 1960.
Дудочкин, П. Хлябът насъщни. — Веч. новини, бр. 3849, 20 ян. 1964.
Евстратиева, Т. Творчески търсения. — Раб. дело, бр. 7, 7 ян. 1958.
Елин Пелин. Аз, ти, той. С., 1942.
Елин Пелин. Гераците. С., 1943.
Елин Пелин. Земя. С., 1943.
Елин Пелин. Летен ден. С., 1943.
Елин Пелин. Приказки и разкази. С., 1955.
Весела дружина (207—211); Сила и хитрост (160—165); Старата воденичка (50—52); Страхливият мъж (153).
Елин Пелин, Пижо и Пендо. С., 1942.
Елин Пелин. Черни рози, Пижо и Пендо. С., 1942.
Елин Пелин. Щъркови гнезда. С., 1943.
Елин Пелин. Ян Бибиян. С., 1933.
Елин Пелин. Ян Бибиян на луната. С., 1948.
Енчева, М. 30 години Работнически младежки съюз. — Веч. новини, бр. 2103, 23 май 1958.
Жотев, Д. Пак мамеше изгрева. С., 1965.
Загорчинов, Ст. Две писма. — Веч. новини, бр. 2131, 26 юни 1958.
Загорчинов, Ст. Ден последен. С., 1949.
Загорчинов, Ст. Избрани произведения, т. III. Ивайло. С., 1969.
Загорчинов, Ст. Легенда за света София. С., 1940.
Захариев, Кр., Богданов, Ас. Борба за всяка минута. — Веч. новини, бр. 2858, 3 ноем. 1960.
Здравков, П. Незабравимо детство. С., 1959.
Златаров, Ас. Ан. Страшимиров и др. в спомените на съвременниците си. Вж. Балабанов, Ал.
Златаров, Ас. Избрани съчинения в три тома: т. II. С., 1966.
Акцията на Синдикалния съюз (285—287); В страната на Съветите: Как просвещават народа (103—145); Борба с алкохола (324—341); Народните четения (260—263).
Золейкин, П. Лятна приказка. — Веч. новини, бр. 3063, 5 юли 1961.
Иванов, В. Бележитият Стоян Бъчваров като артист и човек. — Театър, 1954, кн. 2, 51—54.
Иванов, Г. Диалог. — Веч. новини, бр. 2839, 12 окт. 1960.
Иванов, Евг. Над белия континент. — Веч. новини, бр. 2216, 4 окт. 1958.
Иванов, М. Бай Прокопи. — Веч. новини, бр. 4229, 14 апр. 1965.
Иванов, М. Във века на нервите. — Стършел, бр. 1274, 10 юли 1970.
Иванов, М., Николов, Н. Непослушният управител. — Веч. новини, бр. 2681, 6 апр. 1960.
Иванов, М. Разказ на водолаза. — Веч. новини, бр. 3051, 21 юни 1961.
Иванов, М. Съдбовни мигове. — Веч. новини, бр. 3264, 28 февр. 1962.
Иванов, М. Ще се сбъдне моята мечта. — Стършел, бр. 726, 8 ян. 1960.
Игнатов, И. Възмъжава в работата. — Нар. армия, бр. 3426, 27 септ. 1959.
Иларионов, Р. Инертни материали. — Веч. новини, бр. 3016, 10 май 1961.
Иларионов, Р. Любов от пръв поглед. — Лит. фронт, бр. 6981, 21 февр. 1967.
Иларионов, Р. Мери ли точно шублерът? — Стършел, бр. 1235, 10 окт. 1969.
Иларионов, Р. Тихият залив. — Веч. новини, бр. 3134, 27 септ. 1961.
Илийски, Д. Судан. С., 1965.
Исаев, Мл. Поема за винтовката. С., 1947.
Исаев, Мл. Ясни далечини. С., 1959.
Йовков, Й. Ако можеха да говорят. С., 1936.
Йовков, Й. Албена. С., 1930.
Йовков, Й. Боряна. С., 1932.
Йовков, Й. Вечери в Антимовския хан. С., 1931.
Йовков, Й. Женско сърце. С., 1943.
Йовков, Й. Жетварят. С., 1945.
Йовков, Й. Звездна вечер. — Наблюдател, г. II.
Йовков, Й. Милионерът. С., 1930.
Йовков, Й. Обикновен човек. С., 1936.

Йовков, Й. Песента на колелетата. Последна радост. С., 1926.
Йовков, Й. Приключенията на Гороломов. С., 1943.
Йовков, Й. Профилаксия (прев.). — Зора, бр. 5473, 25 септ. 1937.
Йовков, Й. Разкази, т. I. С., 1928.
Балкан (100—127); Българка (135—143); Земляци (5—100); Предвестникът (205—215); Пръстенът (152—172); Седемте (127—135);
Йовков, Й. Разкази, т. II. С., 1932.
Ески-Арап (7—35); Кайша. (149—164); Край Места (29—35); Мустафа-Ачи (211—220), Пред Одрин (166—210); Първата победа (123—143); Светата нощ (55—73); Случайни гости (36—73); Чудният (74—89);
Йовков, Й. Разкази, т. III. С., 1932.
Другар (19—29); Дунавската армия (187—194); Те победиха (60—66); Хермина (30—41).
Йовков, Й. Старопланински легенди. С., 1932.
Йовков, Й. Урок (прев.). — Зора, бр. 5460, 12 септ. 1937.
Йовков, Й. Чифликът край границата. С., 1934.
Йовчев, Цв. Урокът на Митко. — Отеч. фронт, бр. 8120, 11 ноем. 1970.
Йончев, Сп. Ах, тези карти! С., 1966.
Йончев, Сп. Как се става ангел. — Стършел, бр. 1041, 21 ян. 1966.
Йончев, Сп. Познавате ли го? — Веч. новини, бр. 4646, 22 авг. 1966.
Йончев, Сп. По кой път? — Стършел, бр. 1255, 27 февр. 1970.
Йончев, Сп. Прости хора. — Стършел, бр. 1200, 7 февр. 1969.
Йончев, Сп. Разхубавяване с брадва. С., 1966.
Йончев, Сп. Съблазни. С., 1968.
Йончев, Сп. Шепа дяволии. С., 1970.
Йорданов, Кр. Литературни разпри (Дим. Бояджиев).— Комедия, бр. 113, 25 ноем. 1927.
Йосифова, Бр. Бирена чаша с монети. С., 1960.
Казанджиев, Сп. Ан. Страшимиров и др. в спомените на съвременниците си. Вж. Балабанов, Ал.
Казасов, Д. Видено и преживяно 1891—1944. С., 1969.
Кай Юлий Сципион Градничарски. Сладка работа. — Веч. новини, бр. 3122, 13 септ. 1961.
Калфов, Д. Вашите познати. С., 1932.
Калфов, Д. Избрани разкази. С., 1957.
Багажната количка (264—268); Витамини (203—209); Гора (32—41); Долу рефера! (127—132); Епидемия (159—164); Жан Самаре (136—145); Закъсняло лято (164—171); Идеалният човек (215—223); Индийският петел (15—21); Необоримият (340—372); Неуловимият (268—274); Реабилитация (5—11); Сок от мандарини (373—399); Ястребът (241—245).
Калфов, Д. Изпуща ли се такъв шаран? Варна, 1969.
Калфов, Д. Край реката. С., 1940.
Калфов, Д. Под южното небе. С., 1917.
Калфов, Д. Сърничката. С., 1960.
Калчев, К. Двама в новия град. С., 1964.
Калчев, К. Живите помнят. С., 1958.
Калчев, К. При извора на живота. С., 1968.
Калчев, К. Семейството на тъкачите, кн. II. С., 1960.
Калчев, К. Училището на чичо Стоил. С., 1959.
Каменова, А. Харитининият грях. С., 1943.
Каравелов, Л. и Хр. Ботев. Знаеш ли ти кои сме? С., 1947.
Каравелов, Л. Стана. Солун, 1894.
Каравелов, Л. Съчинения, т. I. Русе, 1886.
Боже мили, не създавай (107); Българинът печели (24—26); Нека ходя дрипав (110—111).
Каравелов, Л. Съчинения, т. II. Русе. 1887.
Българи от старо време (1—129); Войвода (129—159).
Каравелов, Л. Съчинения, т. IV. С., 1942.
Богатият сиромах (118—208); Главчо (229—252); Мъченик (1—74); Стоян (209—228)
Каравелов, Л. Съчинения, т. VII. Маминото детенце. Русе, 1887.
Каравелов, Л. Съчинения, т. VIII. Русе, 1887.
Каравелов, Л. Тука му е краят. Русе, 1887.
Карагьозов, В. Избрани произведения. С., 1959.
Смъртта на Юлий (63—64).

Караджов, С. Линии. — Стършел, бр. 1233, 26 септ. 1969.
Караиванов, Г. Перущица гнездо на герои. С., 1960.
Караиванов, Г. Юнашка майка. С., 1962.
Каралиева, Н. Безумие. — Театр библ. 1966, кн. 8 (77—101).
Каралиева, Н. Ден на предложенията. Библ. „Театр. самодейност", 1965, кн. V (5—55).
Каралиева, Н. Неуловимият. С., 1960.
Каралиева, Н. Разпети петък. — Театър, 1966 (59—78).
Каралиева, Н. Синята метличина — Театър, 1963, 43—56.
Каралиева, Н. Сработил се. — Раб. дело, бр. 233, 21 авг. 1950.
Каралиева, Н. Три дни от половин век. — Театър, 1966, 65—80.
Каралийчев, А. Ан. Страшимиров и др. в спомените на съвременниците си. Вж. Балабанов, Ал.
Каралийчев, А. Вихрушка. С., 1943.
Цамблак в Търново (145—158).
Каралийчев, А. Лъжовен свят. С., 1946.
Каралийчев, А. Малкият орач. С., 1953.
Каралийчев, А. Мравешка история. С., 1931.
Каралийчев, А. Наковалня или чук. С., 1954.
Каралийчев, А. Народен закрилник. С., 1949.
Каралийчев, А. Приказен свят. С., 1946, кн. I, V изд., кн. III, II изд. 1943.
Каралийчев, А. Птичка от глина. С., 1946.
Каралийчев, А. Първомайска история. — Отеч. фронт, бр. 1751, 1 май 1950.
Каралийчев, А. Пътища далечни. С., 1955.
Каралийчев, А. Светлинката на Яковия трактор. — Отеч. фронт, бр. 1897, 17 окт. 1950.
Каралийчев, А. Спомени. С., 1967.
Каралийчев, А. Строители на републиката. С., 1950.
Каралийчев, А. Топла ръкавичка. С., 1959.
Карановски, Ив. Разкази, т. I, С., 1929.
Вечната съдба (51—68); Гургурицата (73—100); Женитбата на Боганин Модров (165—177); Огняна (150—161); Пощенски куриер (68—73); Цветановият кавал (33—51).
Карапетров, П. Пенсионери. — Веч. новини, бр. 3290, 30 март 1962.
Караславов, Г. Избрани съчинения. т. I, С., 1956.
Без гроб (94—97); Воля за живот (102—106); Враг (117—125); Времена (334—340); Делегат (212—222); Жажда (130—145); Имот (309—317); Кавалът плаче (85—94); На линия (150—158); На пост (109—117); На прав път (197—206); На стража (371—393); По наклон (176—196); Пред портрета (73—81); При опит за бягство (393—415); Първа крамола (274—280); Разстрелът в Ястребино (415—423); Свои (268—274); Сметки (317—334); Съвест (81—85); Съвет (206—212); Чудак (280—287).
Караславов, Г. Избрани съчинения, т. II. С., 1957.
Ами какво ли ще стане след година (453—455); Амнистия (261—265); Баба (132—135); Баща (61—65); Време (390—393); Във влака (79—83); Герой (224—230); Да останеше на мене (182—184); Двете опашки (441—442); Доктор (110—113); Другари (319—322); Екзекуция (277—279); Ех, сега да ми е . . . (456—458); Жана д'Арк от вила „Еделвайс" (89—95); За ефект (306—307); Знахарка (140—146); Зрелище (29—37); Измама (280—284); Изповед на един къшей хляб (363—366); Изпращане (123—125); Изчадия адови (5—28); Как бай Раю се класоосъзна (258—260); Как Генчо Завалията се болшевизира (293—296); Как селяните от Развейтрън разбраха една противосъветска реч (266—268); Как чичо Дичо се отказа . . . (254—257); Колеги (84—88); Конкретен метод (101—104); Красота (136—139); Кьор Хасан Идипцизоглу (356—359); Легитимационни (239—240); Между нас да си остане (167—170); Милицията ми дайте (426—427); Минало (147—150); Моралът на комунистите (339—341); Неслука (469—474); Няма да се върне (436—437); Обиколка (61—65); Общественик (159—162); Очищение (300—303); Плодоносно заседание (345—347); Покровител (105—109); Приятели на Левски (269—272); Проповед (126—128); Противодържавен елемент (403—405); Пътник (57—60); Развален свят (179—181); Разочарованието на равноапостолите (377—380); Репарационна вноска (333—335); Рожба (70—74); Свърши се нашата (416—419); Сега му е времето (151—154); Слабото място на дядо Йорго (117—119); Спор (75—78); Стари вълци (423—425); Съветски милионер (244—246); Съседи (428—431); Така е (185—188); Театрален реализъм (447—449); Условия (421—422); Ученик (171—173); Учител (174—178); Фалшифициални сведения за изборните резултати (237—238); Чиновническа история (189—223);
Караславов, Г, Избрани съчинения, т. III. С., 1957.

Варшавски дневник (367—385); В героична Корея (5—157); От Лидице до Банска Бистрица (159—319)
Караславов, Г. Избрани съчинения, т. IV. С., 1957.
Д-р Симеон Грозев (386—389); Едно будно село (425—430); Максим (399—404); Начо Иванов (368—370); Неосъществени планове (353—356); Паваж (414—419); Спомени за Димитър Найденов (374—380); Срещи и разговори с Никола Вапцаров (303—346).
Караславов, Г. Избрани съчинения, т. V. С., 1957.
Неверникът Тома (147—218); Орлов камък (219—374).
Караславов, Г. Избрани съчинения, т. VI. С., 1958.
Ленко (177—401); След ноември (101—176).
Караславов, Г. Съчинения, т. VIII. С., 1958.
На село (229—349); Седмото отделение (151—226); Споржилов (7—148).
Караславов, Г. Избрани съчинения, т. X. С., 1958.
Акранин (120—124); Биография (115—119); Габерови (131—204) Закрила на любовта (93—100); За пръв път (86—92); Къща с колони (75—85); Нови пътища (64—74); Освобождение (57—63); Подпис за мира (101—110).
Караславов, Г. Обикновени хора. С., 1953, ч. I, 1956, ч. II, 1963, ч. III, 1966, ч. IV,
Караславов, Г. Поуки от втория конкурс на съветските писатели. — Септември, 1955. кн. 3. 143—152.
Караславов, Г. Предговор към „Хапят ли охлювите“ от Христо Пелитев. С., 1965.
Караславов, Г. Проходът на младежта. С., 1947.
Караславов, Г. Селски истории, кн. I. С., 1946.
Караславов, Г. Снаха. С., 1945.
Караславов, Г. Танго. С., 1951.
Караславов, Г. Татул, С., 1955.
Каролев, Ст. По неверен път. — Лит. фронт, бр. 14, 3 апр. 1958.
Кинкел, М. Цани Гинчев и др. в спомените на съвременниците си. Вж. Бобева-Банкова, Ан.
Кирилов, Ив. Бащино огнище. С., 1927.
Кирилов, Ив. Жерави. Тутракан, 1907.
Кирилов, Н. Пролетен дъжд. С., 1960.
Кирков, Г. Избрани произведения, т. I. С., 1950.
Гладът ни научи! (71—73); Де е нашето място? (88—90); Днешната наредба (47—48); Кой пие, а кой плаща? (49—50); Накъде? (71—79); Нашата програма (45—46); Предговор към брошурата „Против „широкия“ социализъм“ от Хюберт Лагардел и Парвус (113—116); Пред прага на революцията (80—82); Предстоящите конгреси (171—173); Работническата класа е революционна Светата троица (83—85); Съдбата на либерализма у нас (29—31).
Кисьов, Д. Щастието не идва само. С., 1960.
Коларов, В. Против хитлеризма и неговите български слуги. С., 1947.
Коларов, В. С перо и слово за българо-съветската дружба. С., 1947.
Колев, Ж. и др. Червеноармейци, български партизани. С., 1964.
Кольо, К. — Вечерни новини, бр. 2675, 30 март 1960.
Команов, Н. Цани Гинчев и др. в спомените на съвременниците си. Вж. Бобева-Банкова, Ан.
Константинов, Ал. Бай Ганьо. С., 1895.
Константинов, Ал. До Чикаго и назад. — Български преглед, 1893, кн. III, 27—58, IV, 40—55, V, 49—79.
Константинов, Ал. Съчинения, кн. I. С., 1901.
Ами мен защо закачаш, бе, Тодоре? (154—158); В българска Швейцария (238—243); Вий знаете ли що значи амнистия? се провикна умния Стоенчо Михайловски (33—38); Добре сме си с турците — гледайте си кефа (152—154); До Желюша с говежди вагон (69—73); Дребни работи (105—109); Един неочакван годеж (263—276); Ех, че гуляй му дръпнахме! (117—120); Иди му се надевай (305—312); Из кореспонденцията на бай Ганю Балкански (247—252); Из миналия живот на „Славянска Беседа“ (289—295); И сега бият, брате мой (135—139); И той ако не е симпатичен, артък (149—152); Какво? Швейцария ли! (98—105); Македонският митинг (139—143); „Малко сравнение“ (63—66); Миш-Маш (113—117); Молитвата на Велзевула) (12—15); Нещо шумолеше, ама какво беше!! (225—231); Освидетелствувание зъбите на посещающите Черната Джамия (20—24); От много ум (276—281); Пази боже сляпо да прогледа (281—289); 15-годишния юбилей на Славянска Беседа в София (73—77); Покана (89—93); През марта на Чепино

(255—260); Приятелски писма (191—195); Разни „дреболии“ (15—20); Разни хора, разни идеали I (203—207); Разни хора, разни идеали II (207—211); Разни хора, разни идеали III (211—214); Разни хора, разни идеали IV (244—247); Сеятели на рабски чувства (109—113); Скромна лепта на общия жертвеник (231—238); Смирно! Рот-а-а п'ли! (44—48); София—Мездра—Враца (218—225); Страст (120—124); Тържеството на Велзевула (9—12); Що значи „народа ликува“ (128—132).
Константинов, К. Ан. Страшимиров и др. в спомените на съвременниците си. Вж. Балабанов, Ал.
Константинов, К. Избрани разкази и пътеписи. С., 1968.
Заник (9—23); По реката (164—174).
Константинов, К. Път през годините. С., 1959.
Константинов, К. Седем часът заранта. С., 1940.
Константинов, П. Предание от изчезналия град. Варна, 1966.
Конституция на Народна република България. С., 1947.
Консулов, Хр. Достойна представителка на работническата класа. — Раб. дело бр. 111, 2 май 1949.
Коралов, Ем. Дъщерята на партизанина. С., 1952.
Коралов, Ем. Малкият въстаник. С., 1960.
Костов, Ст. Л. Избрани творби. С., 1943.
Вражалец (477—650); Златната мина (337—472).
Костов, Ст. Л. Мъжемразка. С., 1914.
Костов, Ст., Мишев, Д. Христоматия по изучаване словесността в горните класове на гимназиите, т. II. Пловдив, 1889.
Краев, Г. Аз си знам. С., 1966.
Краев, Г. Интервю. — Стършел, бр. 1186, 1 ноем. 1968.
Краев, Г. Любов с последствие. С., 1968.
Краев, Г. Опасният. — Стършел, бр. 1168, 28 юни 1968.
Краев, Г. От нас да замине. — Стършел, бр. 1064, 1 юли 1966.
Краев, Г. Семейна тайна. С., 1970.
Краев, Г. Сняг. — Веч. новини, бр. 4292, 29 юни 1965.
Краев, Г. Телешка глава. — Стършел, бр. 1008, 4 юни 1965.
Краев, Г. Хитростта на пазача. — Отеч. фронт, бр. 1806, 2 юли 1950.
Краев, Г. Човещина. С., 1963.
Кралевски, Сп. Възвърната обич. С., 1958.
Кремен, М. Брегалница. С., 1946.
Кремен, М. Романът на Яворов, т. I. С., 1959.
Кремен, М. Схлупени стрехи. С., 1914.
Кринчев, Стр. Забравени реалисти. С., 1960.
В страната на палмите (341—396).
Кръстев, Д. Чуждите — свои, а своя — чужд. — Веч. новини, бр. 3289, 29 март 1962.
Кръстев, Кр. Катастрофа. С., 1962.
Кънчев, Л., Топалов, М. Не съм от тях (изказване на Чудомировата буля Груйчовица на събранието на 625-отечественофронтовска организация). — Веч. новини, бр. 2669, 23 март 1960.
Кънчев, Л., Топалов, М. Подкованият. — Веч. новини, бр. 5615, 15 окт. 1969.
Кънчев, Л. Препоръка. — Веч. новини, бр. 229, 17 авг. 1970.
Кънчев, Л. Удивителен случай. — Веч. новини, бр. 2592, 23 дек. 1959.
Кюлюмов, К. Последният шанс. С., 1969.
Кюлявков, Кр. Оградата се люшка. С., 1946.
Кюлявков, Кр. Светлини по пътя. С., 1945.
Ламбрев, К. Средногорски партизани. С., 1945.
Лачева, Ц. Селският ангел. С., 1959.
Ликова, Р. За младежкия сб. „Смяна“. — Септември, 1951, кн. 1, 181—188.
Лилиев, Н. Бележки върху сценичното слово. — Театър, 1954, кн. 3, 5—18.
Лилиев, Н. Стихотворения. С., 1932.
Отровна мисъл ме похити (34).
Лилиев, Н. Съчинения, т. III. С., 1964.
Изказване за системата на Станиславски (273—285); Интернационален конгрес на взелите участие във войната (254—257); Майстор на българското слово (362—368).
Лиляшки, Ф., Грозев, К. Рушим, за да строим. — Стършел, бр. 1210, 18 апр. 1969.
Линков, Д. За земята българска. С., 1959.
Лъкатник, М. Весели портретчета. С., 1959.

Льочев, П. Песента на белите платна. С., 1960.
Маджаров, М. Цани Гинчев и др. в спомените на съвременниците си. Вж. Бобева-Банкова, Ан.
Македонски, Сл. Една земя ми стига. Пловдив, 1963.
Максимов, Хр. Забравени реалисти. С., 1960.
Кой ни е крив? (15—38); Неслога (39—44); Чудноват сън (45—55).
Мандаджиев, А. Белият цвят на рибите. Пловдив, 1968.
Мандаджиев, А. Отровният шип. С., 1959.
Манов, Ем. Бягството на Галатея. С., 1963.
Манов, Ем. Ден се ражда. С., 1959.
Манов, Ем. Моето първо лято. С., 1967.
Манов, Ем. Пленено ято. С., 1948.
Мантов, Д. Хайдушка кръв. Варна, 1969.
Манчов, Д. Бащин език за деца. Пловдив, Свищов, Солун 1881.
Манчов, Д. Начално наставление (прев.). Пловдив, 1879.
Марамски, Др. По един от къщи. — Стършел, бр. 1133, 27 окт. 1967.
Марангозов, Н. От Ялово до Воронеж. С., 1951.
Маринов, В. Сред хората. — Веч. новини, бр. 3247, 8 февр. 1962.
Маринов, В. Черни мисли в ясна нощ. — Веч. новини, бр. 2970, 15 март 1961.
Маринов, Н. Родината е само една. — Отеч. фронт, бр. 4314, 11 юли 1958.
Марков, Ст. Дълбоки бразди. С., 1959.
Мартинов, Ив. Драва тече през славянски земи. С., 1946.
Мартинов, Ив. Миньори. С., 1950.
Мартинов, Ив. Пролет мила. С., 1960.
Марчевски, Д. Дошло е време. С., 1959.
Марчевски, М. Героите на Белица. С., 1952.
Марчевски, М. Митко Палаузов, С., 1953.
Марчевски, М. Остров Тамбукту. С., 1959.
Марчевски, М. Повести. С., 1959.
Калофер войвода (5—88); Страх (88—130); Тихо пристанище (130—296).
Марчевски, М. Тайнствените светлини. С., 1958.
Масалитинова, Т. Как работих върху ролята на Ирина от „Три сестри" на Чехов. — Театър, 1954, кн. 2, 51—59.
Мелнишки, Л. Камерун. С., 1965.
Мелнишки, Л. Сенегал. С., 1962.
Методиев, Д. Шумят тополите. С., 1958.
Минев, Д. Цани Гинчев и др. в спомените на съвременниците си. Вж. Бобева-Банкова, Ан.
Минева, П. Какво показва критичният анализ. — Стършел, бр. 1204, 7 март 1969.
Минков, Св. Бракоразводно сражение. С., 1960.
Случай в родителен падеж (18—44).
Минков, Св. Другата Америка. С., 1946.
Минков, Св. Избрани произведения. С., 1955.
Водородният господин и кислородното момиче (51—66); Заплетен случай (257—264); Защо останах без двойник (135—143). Лунатик! . . . Лунатик! . . . Лунатик! (66—80); Опашарска история (486—492); Откраднатата къща (455—465); Седмата минута (177—486); Сламеният фелдфебел (19—31); Човекът Бил и котката Кет (264—278).
Минков, Св. Призракът от Кендари. С., 1959.
Минков, Св. Разкази в таралежова кожа. С., 1947.
Минков, Св. Снежната царица и др. (прев.). С., 1966.
Минков, Цв. Момчето от Загоричене. С., 1959.
Мирски, Ив. През девет земи. С., 1957.
Мирчев, П. София от завчера. С., 1969.
Митев, К. През бури. С., 1957.
Михайлов, А. Децата на шивачката. С., 1960.
Михайлов, П. Малката партизанка. С., 1957.
Михайлов, П. Под земята. С., 1957.
Михайлова, Л. Жени. С., 1966.
Михайловски, Ст. Басни. — Бълг. сбирка, 1915, кн. 1, 8—11, кн. 5, 249—251.
Михайловски, Ст. Страници из дневника на Мирза Аббас. — Мисъл, год. VI, 169—193.
Мищев, Д. Вж. Костов, Ст.
Мишев, Ив. Акцията в с. Радьовене, Врачанско. — Веч. новини, бр. 2480, 12 авг. 1959.
Монов, Т. Смърт няма. С., 1960.

Мусаков, Вл. Забравени реалисти. С., 1960.
Кървави петна (399—444).
Мутафчиева, В. И Клио е муза. Пловдив, 1969.
Мутафчиева, В. Летопис на смутното време. С., 1965.
Наимович, М. Едно от лицата. — Лит. фронт, бр. 51, 18 дек. 1969.
Найденов, Ст. Клуб за чужди езици. — Раб. дело, бр. 182, 1 юли 1965.
Наковски, А. Мария против Пиралков. С., 1962.
Недялков, М. Дузпа. — Веч. новини, бр. 2976, 22 март 1961.
Недялков, М. Светлинският председател. — Отеч. фронт, бр. 4241, 15 апр. 1958.
Незнакомов, П. Ако бях млад. С., 1968.
Незнакомов, П. Бяло и черно. С., 1954.
Незнакомов, П. Един ден пред вратата на ада. — Стършел, бр. 1005, 14 май 1965.
Незнакомов, П. Как обменихме опит със страната Луанда-Гурунда (из посмъртните записки на един самоед). — Стършел, бр. 1038, 31 дек. 1965.
Незнакомов, П. Маргаритка и аз. С., 1959.
Незнакомов, П. Метаморфозите. — Веч. новини, бр. 4269, 2 юни 1965.
Незнакомов, П. Приказка за многознайковците. — Стършел, бр. 924, 25 окт. 1963.
Незнакомов, П. След нас потоп. С., 1959.
Незнакомов, П. Стара мечта. С., 1961.
Незнакомов, П., Иванов, М. Секириада. — Стършел, бр. 888, 15 февр. 1963.
Незнакомов, П. Техниката в моя живот. — Орбита, бр. 1, 10 ян. 1972.
Немиров, Д. Бедният Лука. С., 1928.
Немиров, Д. Братя. С., 1928.
Немиров, Д. Въззелът. С., 1937.
Немиров, Д. Дело № 9. С., 1925.
Немиров, Д. Другият. С., 1918.
Немиров, Д. Когато бях малък. С., 1942.
Ненков, Е. ЮАР. С., 1964.
Несин, А. Ами ако бях жена? — Веч. новини, бр. 2054, 26 март 1958.
Несторов, Б. Ариф и Рамзина. С., 1960.
Несторов, Б. Пантомима. — Веч. новини, бр. 2664, 17 март 1960.
Несторов, Б. Светлина над Родопите. С., 1961.
Нешков, В. Командири. — Нар. армия, бр. 4675, 17 окт. 1963.
Нешков, В. Настъпление. С., 1958.
Никман. Каракулак. — Отеч. фронт., бр. 1901, 21 окт. 1950.
Никман. Свиждане. — Веч. новини, бр. 2054, 26 март 1958.
Николов, Б. Късмет. — Веч. новини, бр. 183, 3 авг. 1955.
Николов, Г. Съдба. — Веч. новини, бр. 2498, септ. 1959.
Николов, К. Чудното изобретение. — Веч. новини, бр. 3051, 21 юни 1961.
Николов, М., Ан. Страшимиров и др. в спомените на съвременниците си. Вж. Балабанов, Ал.
Нинов, Н. Една шепа орехи. С., 1964.
Обретенов, Б. Сноп. С., 1960.
Орлинов, О. Проверка. С., 1959.
Остриков, Ив. Път през ада. — Театр. библ., 1966. кн. 8, 5—56.
Павлов, Ан. Лудият от стая 17. — Стършел, бр. 1279, 14 авг. 1970.
Павлов, Т. За марксическа история на България. С., 1954.
Панов, А. Ан. Страшимиров и др. в спомените на съвременниците си. Вж. Балабанов, Ал.
Пелитев, Хр. Хапят ли охлювите? С., 1965.
Пенев, Б. Начало на българското възраждане. С., 1919.
Пенчев, П. В стоманените редици. — Народна армия, бр. 3439, 13 окт. 1959.
Пенчев, С. Шофьорска хроника. — Веч. новини, бр. 2687, 13 апр. 1960.
Пенчева, Ст. Последната бръчка. — Лит. фронт, бр. 10, 6 март 1958.
Петканов, К. Без деца. С., 1943.
Петканов, К. Вълнолом. С., б. г.
Петканов, К. Дамяновата челяд. С., 1943.
Петканов, К. Златната земя. С., 1938.
Петканов, К. Морава звезда кървава. С., 1945.
Петканов, К. Омайно биле. С., 1938.
Петканов, К. Преселници. С., 1936.
Петканов, К. Старото време. С., 1944.
Петканов, К. Хайдути. С., 1945.
Петканова, М. Царица Теодора. С., 1946.

Петков, П. Разплата. — Веч. новини, бр. 2665, 18 март 1960.
Петров, Д. Инглиш с магнетофон. — Стършел, бр. 1007, 28 май 1965.
Петров, Ем. Живите помнят, роман от К. Калчев [рец.]. — Септември, 1951, кн. 2, 172—175.
Петров, З. Под чехъл. — Веч. новини, бр. 2964, 8 март 1961.
Петров, З. „Преспанските камбани" от Димитър Талев. — Веч. новини, бр. 184, 4 авг. 1955 [рец.].
Петров, З. Съжители. — Веч. новини, бр. 2727, 1 юни 1960.
Петров, И. Леля се годява. С., 1969.
Петров, И. Мъртво вълнение. С., 1961.
Петров, И. Нонкината любов. С., 1956.
Петров, И. Преди да се родя. С., 1968.
Петроханов, Сл. Очакване. — Веч. новини, бр. 5738, 9 март 1970.
Пиндарев, Т. Между двете очи. — Стършел, бр. 1258, 20 март 1970.
Пишманмайсторов, Скокльо. Б. з. — Веч. новини, бр. 3158, 25 окт. 1961.
Планински, Ив. Без стряха. С., 1960.
Подвързачов, Д. Ан. Страшимиров и др. в спомените на съвременниците си. Вж. Балабанов, Ал.
Подвързачов, Д. Басни, С., 1938.
Молла Кеседжия и сабята му (125—127); Бай Влади (72—74).
Полянов, Вл. Белият вятър в планината. С., 1963.
Полянов, Вл. По пътя. С., 1959.
Попов, Й. Птичи глътки. — Стършел, бр. 1338, 1 окт. 1971.
Попов, Й. Тези егоисти децата. — Стършел, бр. 1157, 12 апр. 1968.
Поптонев, Ст. Начало. — Нар. младеж. бр. 39, 15 февр. 1956.
Поптонев, Ст. Сватба и ядец. — Стършел, бр. 727, 15 ян. 1960.
Поптонев, Ст. Четвъртият го няма. — Веч. новини, бр. 2644, 23 февр. 1960.
Правчански, Н. Само от невнимание ли? — Веч. новини, бр. 2468, 29 юли 1959.
Проданов, П. Седмокласници. С., 1960.
Радевски, Хр. Басни. С., 1951.
Вълкът и овенът (13—14).
Радевски, Хр. Избр. произведения, кн. II. С., 1957.
По Пушкина (246).
Радевски, Хр. Избрани произведения, кн. III. С., 1957.
Главатарките (177—179); Интервю със св. Кирил и Методий (146—149). Нахалникът (63—65); Недоразумение (70—73); По тоя въпрос ние няма вече какво да спорим (19—22); Разговор с президента (58—60); Ред в умиранията (125—126); Седмичен репортаж (43—57); Чичо Иван получава заем от ипотекарната банка (90—95).
Радевски, Хр. Б. з. — Лит. фронт, бр. 4, 23 ян. 1958.
Радевски, Хр. Пулс. С., 1945.
Радичков, Й. Барутен буквар. С, 1969.
Радичков, Й. Беден роднина. — Лит. фронт, бр. 19, 1 май 1968.
Радичков, Й. Горещо пладне. С., 1965.
Радичков, Й. Неосветените дворове. С., 1966.
Радичков, Й. Планинско цвете. С., 1964.
Радичков, Й. Свой човек. — Веч. новини, бр. 2635, 12 февр. 1960.
Радоев, Ив. Китайчето Хао Ли. С., 1954.
Радулов, Р. От Икар до Гагарин. С., 1965.
Разцветников, Ас. Избрани произведения, т. III. С., 1952.
Илиада (прев.) (7—74); Тартюф (прев.) (143—237).
Разцветников, Ас. От нищо-нещо. С., 1947.
Разцветников, Ас. Снежанка и други приказки (прев.). С. 1966.
Пъстрокожка (43—53).
Райков, В. Прекършено весло. С., 1964.
Райнов, Б. Дъждовна вечер. С., 1961.
Райнов, Б. Г-н Никой. С., 1967.
Райнов, Б. Един човек се връща от миналото. С., 1966.
Райнов, Б. Няма нищо по-хубаво от лошото време. С., 1968.
Райнов, Б. Човекът на ъгъла. С., 1958.
Райнов, Н. Богомилски легенди. С., 1918.
Райнов, Н. Видения из древна България. С., 1918.
Райнов, Н. Книга за царете. С., 1918.
Райнов, Н. Княз и чума. ч. II. С., 1931.
Райнов, Н. Събрани съчинения, т. XIII. Сърдечен огън. С., 1939.

Райчев, Г. Вълчето. С., 1959.
Райчев, Г. Еленово царство. С., 1935.
Райчев, Г. Златният ключ. С., 1942.
Райчев, Г. Избрани съчинения, кн. I. С., 1940.
Грях (83—153); Мерзавец (157—225); Мъничък свят (1—81).
Райчев, Г. Избрани съчинения, кн. II. С., 1940.
Лина(111—152); Lustig (174—201); Незнайният (5—35); Сестрата (202—217); Сновидения (67—110).
Райчев, Г. Пъстра броеница. С., 1956.
Райчев, Г. Цани Гинчев и др. в спомените на съвременниците си. Вж. Бобева-Банкова, Ан.
Ракитин, Н. Съчинения, кн. II. С., 1946.
Водил е дружина (123—124); Не сбъднаха се светлите мечти (111); Там погребаха го (132).
Ралин, Р. Духът и II[-то] пише. С., 1967.
Най-храбрият юнак (39—43).
Ран Босилек. Весели приказки. С., 1954.
Ран Босилек. Радост. С., 1956.
Рачев, Д. Светлина от север. С., 1968.
Ризов, Кр. В Краище. — Веч. новини, бр. 2565, 21 ноем. 1959.
Робов, Ем. Осъществяване на идеята. — Стършел, бр. 1243, 5 дек. 1969.
Робов, Ем. Страшно село. — Стършел, 1137, 24 ноем. 1967.
Росен, П. В поле широко. С., 1938.
Русафов, Г. И те са били деца. С., 1967.
Русев, Х. Под земята. С., 1959.
Русев, Х. По стръмнините. С., 1948.
Сакаров, Н. Договорът за мир ни заробва. — Борба, 1919, кн. 2, 33—37.
Северняк, С. Ветрило от сандалово дърво. С., 1966.
Северняк, С. От нашия кореспондент. С., 1959.
Сегренски, А. За скромността. — Веч. новини, бр. 2616, 21 ян. 1960.
Сегренски, А. Многото часове на дядо Трак. — Раб. дело, бр. 227, 15 авг. 1965.
Сестримски, Ив. „Белият дом на рудничаря“, повест от Никола Маринов. — Септември, 1951, кн. 2, 182—185.
Сивриев, Ст. Завръщане след бягство. С., 1967.
Сивриев, Ст. Петко войвода. С., 1959.
Славейков, П. П. Кървава песен. С., 1931.
Славейков, П. П. На острова на блажените. С., 1921.
Славейков, П. П. Съчинения, т. I. Епически песни. С., 1921.
Славейков, П. П. Събрани съчинения, т. V. Немски поети. С., 1921.
Славейков, П. П. Събрани съчинения, т. VI, кн. II. Българска литература. С., 1922.
Език и култура (127—143); Летен блян през зимна нощ (372—378); Поети (358—363); Три български литературни списания (226—261).
Славейков, П. П. Събрани съчинения, т. VII. Чужди литератури. С., 1925.
Славейков, П. Р. Габровското училище и неговите първи попечители. Цариград, 1866.
Славейков, П. Р. Избрани произведения, т. I. С., 1954.
Голям Пенчо (329); Двете жаби (290); Куко и пипе (276); Малък и голям (327); Орач и маймуна (267).
Славейков, П. Р. Избрани произведения, т. II. С., 1956.
Звездарски предвещания за 1874 (322—331); Епизодът (87—106); Из незавършената автобиография на П. Р. Славейков: Майка ми (15—24); Тримата Ивановци (38—46).
Славейков, П. Р. Смешен календар за нова година 1861. Цариград, 1861.
Славейков, П. Р. Умните вадиряни. — Ден, 1875, бр. 4.
Славейков, П. Р. Цариградски потайности (прев.). Цариград, 1877.
Славински, П. Момичето със слънчеви коси. С., 1959.
Славински, П. Последният щурм. С., 1955.
Славински, П. Претворена земя. С., 1959.
Славчев, И. Ковачът бай Александър. — Раб. дело, бр. 320, 16 ноем. 1950.
Славчев, Ив., Дончев, В. София през вековете. — Раб. дело, бр. 4, 4 ян. 1958.
Славчев, Ил. Писаровска тактика. — Раб. дело, бр. 301, 28 окт. 1950.
Смилова, М. Друм се вие. С., 1968.
Смирненски, Хр. Съчинения, т. I. С., 1932.
Гладиатор (126—127).
Смирненски, Хр. Съчинения, т. II. С., 1946.

Безотпускна елегия (44—87); В „Леге“ 43; Внуците на Ахилеса (130); Принц безпаричен, роден край Егея (71); Пътни акварели (48); Скитникът Сандо пътува из Европа (94).
Смирненски, Хр. Съчинения, т. III. С., 1947.
Как ще си умра млад и зелен (157—159); Прощаване (212—214).
Спасов, Ал. Спомени. С., 1959.
Сътрудници на „Светулка“ (92—95).
Спасов, П. Греховната любов на зографа Захарий. Легенда за Али ботуш. Варна, 1960.
Спасов, П. Хлябът на хората. С., 1954.
Спространов, Д. Охридска пролет. С., 1967.
Спространов, Д. Самообречените. С., 1966.
Сребров, З. Избрани разкази. С., 1959.
Балванската битка (73—113); В пролетен разлив (7—47); В Россотрой (188—189); Детето (122—125); Малката Офелия (216—222); Печалбар (129—134); Улицата на моето детство (140—145).
Сребров, З. Момчил слиза от планината. С., 1962
Стаматов, Г. П. Разкази, т. I. С., 1929.
Малкият Содом (63—115).
Стаматов, Г. П. Разкази, т. II. С., 1930.
В кабинетна мъгла (20—39); Дело № 15 (132—140); Лалка и Лили (69—79); На село (156—173); Шурочка (39—55).
Станев, Ем. В тиха вечер. С., 1948.
Станев, Ем. Горски чудеса. С., 1962.
Станев, Ем. Иван Кондарев. С., ч. I и II, 1962, ч. III, 1967, ч. III и IV, изд. II, 1967.
Станев, Ем. Козелът. С., 1958.
Станев, Ем. Повест за една гора. С., 1948.
Станев, Ем. През гори и води. С., 1954.
Станев, Ем. Януарско гнездо. С., 1953.
Станев, Л. Поглед от хълма. С., 1968.
Станилов, В. Пред вратите на Алма матер. — Стършел, бр. 992, 2 апр. 1965.
Станоев, А. Първите. С., 1968.
Станчев, Ст. На раздумка. С., 1959.
Станчев, Ст. Под ясно слънце. С., 1962.
Станчева, П. На гости. — Веч. новини, бр. 2671, 25 март 1960.
Стефанова, Л. Вулканите на Мексико димят. С., 1969.
Стефанова, Н. Откриване на света. С., 1960.
Стефанова, Н. Романтично пътешествие. С., 1959.
Стойчев, Ст. Конгресът на германските писатели. — Лит. фронт, бр. 2, 12 ян. 1956.
Стоянов, И. Под дъгата. С., 1964.
Стоянов, Л. Ан. Страшимиров и др. в спомените на съвременниците си. Вж. Балабанов, Ал.
Стоянов, Л. Бенковски. С., 1958.
Стоянов, Л. Избрани съчинения. Повести, т. III. С., 1952.
Мехмед Синап (185—336); Сребърната сватба на полковник Матов (337).
Стоянов, Л. Холера. С., 1945.
Стоянов, Р. Майстори. С., 1927.
Стоянов, Т. Наш празник. — Веч. новини, бр. 2964, 8 март 1961.
Стоянов, Т. Против подценяването на драмата „Иванко“. — Лит. фронт, бр. 3, 19 ян. 1956.
Стратиев, Ст. Самотните вятърни мелница. С., 1969.
Страшимиров, А. Антология. С., 1922.
Анатема (557—578); Водители (156—193);Еснафка (44—87); Из детството (299—334); Кочаловската крамола (531—557); Някога (578—626); Хъшове (216—252).
Страшимиров, А. Есенни дни. С., 1902.
Страшимиров, А. Кръстопът. С., 1904.
Страшимиров, А. Роби. С., 1930.
Страшимиров, А. Упоритото шопче. С., 1959.
Стъпов, П. Гласове от вековете. С., 1958.
Стъпов, П. Живот с надежда. С., 1962.
Стъпов, П. Човекът от трамвая. С., 1964.
Сяров, Д. Мед и желязо. — Септември, 1954, кн. 3, 34—106.
Талев, Д. Гласовете ви чувам. С., 1966.
Талев, Д. Железният светилник. С., 1952.
Талев, Д. Илинден. С., 1953.
Талев, Д. Преспанските камбани. С., 1954.

Талев, Д. Самуил. С., 1959.
Талев, Д. Старата къща. С., 1943.
Танков, В. Българи в тайгата. — Раб. дело, бр. 281, 7 окт. 1968.
Тарас, Н. Ш. Ах, тези купувачи! — Стършел, бр. 1005, 14 май 1965.
Тарас, Н. Ш. Героите са уморени. — Стършел, бр. 1321, 4 юни 1971.
Тарас, Н. Ш. Дали ще ни се размине? — Раб. дело, бр. 46, 15 февр. 1963.
Тарас, Н. Ш. Изтърсакът. — Раб. дело, бр. 82, 23 март 1961.
Тарас, Н. Ш. Как станах началник и... обратно. — Раб. дело, бр. 72, 13 март 1970.
Тарас, Н. Ш. Нашата борба със сушата. — Раб. дело, бр. 144, 23 май 1968.
Тарас, Н. Ш. Не умея и толкова. — Веч. новини, бр. 2633, 10 февр. 1960.
Тарас, Н. Ш. Новата. — Стършел, бр. 1137, 24 ноем. 1967.
Тарас, Н. Ш. Превзети работи. — Веч. новини, бр. 2934, 1 февр. 1961.
Тарас, Н. Ш. Само той да е! — Раб. дело, бр. 234, 22 авг. 1965.
Тарас, Н. Ш. Смешно и горчиво. С., 1967.
Тарас, Н. Ш. Среден път няма ли? — Веч. новини, бр. 2615, 20 ян. 1960.
Тарас, Н. Ш. Широка душа. — Веч. новини, бр. 4229, 14 апр. 1965.
Темков, Б. Ирак. С., 1962.
Темков, Б. Кюрдистан. С., 1964.
Тенев, Л. За някои въпроси на най-новата драматургия. — Театър, 1954, кн. 5, 3—12.
Тихонов, Н. Дни като другите. С., 1960.
Тодоров, А. Изпращане. — Веч. новини, бр. 2994, 12 апр. 1961.
Тодоров, А. Поправителната рота. — Веч. новини, бр. 2066, 9 апр. 1958.
Тодоров, А. Трамвайни. — Стършел, бр. 1166, 14 юни 1968.
Тодоров, Ас. Бележки към „Н. Лилиев", Съч., т. II, С., 1964.
Тодоров, П. Ю. Идилии, ч. I. С., 1918.
Мечкар (26—33); Несретник (85—112); Нехранимайка (54—60); От прозореца (115—163); Райският ключар (42—50); Сенокос (13—17).
Тодоров, П. Ю. Идилии, ч. II. С., 1946.
Дядо Матея (35—41); Ръка (117—123); Камъни (11—17).
Тодоров, П. Ю. Събрани произведения, т. II. С., 1957.
Зидари (5—104); Змейова сватба (251—327); Невеста Боряна (313—251); Първите (327—437); Самодива (105—185); Страхил страшен хайдутин (185—213).
Тонич, А. А. Гайда за милиони. С., 1966.
Тонич, А. А. Как станах шампион. С., 1968.
Тонич, А. А. Метаморфоза. — Стършел, бр. 1041, 21 ян. 1966.
Тонич, А. А. По втория начин. С., 1961.
Тонич, А. А. Случаят Глухарски. — Стършел, бр. 1202, 21 февр. 1969.
Тонич, А. А. Трудовите постижения на дясното крило. — Стършел, бр. 1005, 14 май 1965.
Топалов, М. Каменната крепост. — Веч. новини, бр. 2103, 23 май 1958.
Топалов, М. Опасният човек. — Веч. новини, бр. 5846, 15 юли 1970.
Топалов, М., Иванов, Асп. Ремонти. — Веч. новини, бр. 302, 30 ноем. 1955.
Топалов, М. Стават и такива работи. — Веч. новини, бр. 4311, 21 юли 1965.
Топалов, М. Хитростта на простия. — Стършел, бр. 1005, 14 май 1965.
Топалов, М. 4 т. жена. — Веч. новини, бр. 2515, 23 септ. 1959.
Точев, Д. Ах, тоя вуйчо! — Веч. новини, бр. 2627, 3 февр. 1960.
Трайков, Б. Владетел на океани. С., 1964
Трифонов, Г. По света. През седмицата. — Веч. новини, бр. 2477, 8 авг. 1959.
Трънски, Сл. Неотдавна. С., 1957.
Угаров, Гр. По следите на заточеника. С., 1959.
Узунов, Г. На лов за страх. — Стършел, бр 1218, 13 юни 1969.
Узунов, Г. Обичай ближния си. — Стършел, бр. 1203, 28 февр.1969.
Узунов, Г. Спирка Вишнева. — Стършел, бр. 1262, 17 апр. 1970.
Унджиев, В. В. Левски, биография. С., 1967.
Филипов, Д. Кения. С., 1964.
Филипов, Н. п. Бирникът дошъл. С., 1928.
Филипов, Н. п. Разкази на ловеца. С., 1928.
Фол, Н. Рушвет. — Стършел, бр. 1193, 20 дек. 1968.
Фурнаджиев, Н. Велики дни. С., 1950.
Фурнаджиев, Н. Между приятели. С., 1951.
Фурнаджиев, Н. По пътищата ти вървях. С., 1958.
Фучеджиев, Д. Гневно пътуване. С., 1965.
Хаджийски, Ив. Бит и душевност на нашия народ, т. I. С., 1945.
Хаджийски, Ив. Бит и душевност на нашия народ, т. II. С., 1945.

Хаджимарчев, Ив. Овчарчето Калитко. С., 1949.
Хайтов, Н. Асеновград. С., 1963.
Хайтов, Н. Диви разкази. Пловдив, 1970.
Хайтов, Н. Писма от пущинаците. С., 1960.
Хайтов, Н. По земята. — Театър, 1962, кн. 1, 65—80.
Хайтов, Н. Приключения в гората. С., 1970.
Хайтов, Н. Съперници. С., 1957.
Хайтов, Н. Шумки от габър. С., 1966.
Харалампиев, Вл. По следите на светлината. С., 1963.
Харманджиев, Т. Грешница. С., 1967.
Харманджиев, Т. Краят на едно детство. С., 1965.
Харманджиев, Т. Крилато време. С., 1958.
Харманджиев, Т. Родове. С., 1960.
Хитов, П. Моето пътуване по Стара планина. Букурещ, 1872.
Христов, К. Ан. Страшимиров и др. в спомените на съвременниците си. Вж. Балабанов, Ал.
Христов, К. Игра над бездни. С., 1941.
Христов, К. Избрани стихотворения. С., 1903.
Каук кадия не прави (165—168); Чемерика (223—226).
Христов, К. На кръстопът. С., 1901.
Христов, К. Самодивска китка. С., 1905.
Христов, К. Слънчогледи. С., 1939. II изд.
Усмивка (151).
Христов, К. Победни песни. С., 1940.
Христов, К. Трепети. Сливен, 1897.
Христов, К. Цани Гинчев и др. в спомените на съвременниците си. Вж. Бобева-Банкова, Ан.
Христов, К. Чеда на Балкана. С., 1928.
Христов, М. Грип. — Веч. новини, бр. 3276, 14 март 1962.
Христов, М. Сменям професията си. — Веч. новини, бр. 3134, 27 септ. 1961.
Христофоров, А. Ангария. С., 1960.
Христофоров, А. Откровения. С., 1970.
Христофоров, А. Планинари. С., 1959.
Цачев, Кл. Войници. С., 1968.
Цачев, Кл. Горчив залък. С., 1960.
Цачев, Кл. Свят широк. Варна, 1968.
Церковски, Ц. Съчинения, т. II. С., 1947.
Всред боровете (241—248); Димитър младо търговче (172—177); Касканджи Сандо (200—206); Прокоба (249—255); Селянино (84—85).
Церковски, Ц. Съчинения, т. III. С., 1948.
Баща (122—130); Божко (184—193); Босилек (73—78); В незнаен гроб (157—171); Зад крайчеца на завесата (171—184); Кървта вода не става (130—157); Минкина сватба (84—95); Гергьовден (201—212); За пример (252—256); Награда (271—273); Недоучил (256—263); Не отърва (247—252); Около белянката (23—31); Орисани (95—122); По витата пътека (19—23); Под старата върба (36—47); Поръките на едно птиче (285—287); Правдата (280—285); Продадени съвести (277—280); Пъдар (7—19); Роб до гроб (263—265); Свършило се житото (223—237); Скръбта (287—291); Срамушка (67—73); Сто пари на цяло (212—223); Тъй е то (265—271).
Цонев, В. Едно време в Овча купел. С., 1970.
Цонев, В. Лято иде. — Стършел, бр. 1267, 22 май 1970.
Цонев, В. Най-новите приключения на Дон Кихот и Санчо Панса. — Стършел, бр. 1006, 21 май 1965.
Цонев, В. Удивителен случай. — Веч. новини, бр. 2225, 15 окт. 1958.
Цончев, Д. Червени слонове. Пловдив, 1970.
Чанков, В. Наградата. — Народна армия, бр. 3439, 13 окт. 1959.
Челебонов, Хр. Предсеитбена история във Врачанска околия. — Раб. дело, бр. 289, 16 окт. 1950.
Челебонов, Хр. Търси се магаре. — Стършел, бр. 1251, 30 ян. 1970.
Челкаш. Меки сърца. — Раб. дело, бр. 38, 7 февр. 1971.
Челкаш. Останки печални. С., 1969.
Челкаш. Пясък в машината. С., 1956.
Челкаш. Вж. сб. Стършел. С., 1957.
Вежинов, П. Психически реакции у критикуваните (67—69); Специалист (55—60); Данаилов, Т. Среща (377—380); Диаватов, В. Последният успех на

Гочо Ганчев (281—290); Йончев, Сп. Палчеви (146—154), Йончев, Сп. Труженик (155—160); Калфов, Д. Интернационалът (38—43); Карасимеонов, Ал. Анатомическо изменение (393—396); Караславов, Г. Случай с лулата (15—21); Краев, Г. Какво могат кокошките? (139—141); Сваковата круша (133—138); Тодоров, А. Нетипичен случай (46—49); Чертовенски, В. Дъртешки работи (236—239).
Ченков, В. Здравейте, хора. С., 1969.
Ченков, В. Последната смяна. — Раб. дело, бр. 157, 6 юни 1965.
Ченков, В. По стръмното. С., 1960.
Ченков, В. С нови другари. С., 1959.
Черемухин. В Бруса за маймуни. — Стършел, бр. 1281, 28 авг. 1970.
Черемухин. Морски вълк. — Веч. новини, бр. 3270, 7 март 1962.
Черемухин. Човешка слабост. — Веч. новини, бр. 2663, 16 окт. 1960.
Чернишев, Сл. Вятърната мелница. С., 1962.
Чертовенски, В. Гуляй на открито. С., 1958.
Чертовенски, В. Другарски съд. — Стършел, бр. 1005, 14 май 1965.
Чилингиров, Ст. В стария бащин дом. С., 1959.
Чилингиров, Ст. Първа жертва. С., 1935.
Чилингиров, Ст. Рибена кост. С., 1938.
Чилингиров, Ст. Хлеб наш насущний. С., 1926.
Чолакова, Зл. Бачо Киро. С., 1935.
Чудомир. Избрани произведения. С., 1949.
Аламинут (156); Ах, съдбо, съдбо (212); Бламът на старейшините (13); В бяло (220); Визата (138); В черковния двор (95); Генчовисти и пенчовисти (245); Допустимо (237); Дудунът (98); Дядо Слави Жерденя (41); Енория (114); Знамето (216); Изкласил (177); И я че изокам некой ден (31); Кара Кольо (21); Кой както я нареди (195); Компетентът (208); Кондрат (142); Конституцията (266); Консул на Голо-Бърдо (274); Косачи (1); Майката и лихвите (88); Марковите глави (91); Навици (191); Нашенци; На погребение (123); Наш Пондьо (49); Не съм от тях (37); Паметник (129); Папай, Филчо! (160); Педагогията на Хаджи Дончa (44); Портрет (8); Постоянен делегат (56); Провинциалистки (204); Пунтовете (52); Първият урок (167); Светецът (291); Свако Тако Хопа (186); Скъпете ми времето (232); Страх (269); Тактика (258); Трес617 (25); Търговска майка (228); Убийство (23); Урок по история (242); Фотографът (72); Фюуууут! (281); Цанко (17); Шареното колче (151).
Чудомир Критик. — Стършел, бр. 1258, 20 март 1970.
Шивачев, Б. Писма от Южна Америка. С., 1958.
Шивачев, Б. Съчинения, т. I. С., 1947.
Испанска литература (115—116); Космополитизъм и литература (65—69); Неиздадените и недовършени романи на Бласко Ибанес (129—134); Опит за автобиография (106—112).
Шинов, Ч. Момчета. — Поглед, бр. 18, 29 апр. 1968.
Шинов, Ч. Тикви за тикваря. — Стършел, бр. 1209, 11 апр. 1909.
Шишков, Т. Глезен Мирчо. Цариград, 1873.
Шишманов, Ив. Ан. Страшимиров и др. в спомените на съвременниците си. Вж. Балабанов, Ал.
Шишманов, Ив. Първо разочарование. — Борба, 1919, кн. 2, 40—44.
Шишманов, Ив. Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, т. XI. Константин Фотинов (591—763). С., 1894.
Шойлев, Зах. Непримиримостта на комуниста. — Веч. новини, бр. 2509, 16 септ. 1959.
Яворов, П. К. Съчинения, т. I. Подир сенките на облаците. С., 1924.
Маска (142—144); Овчарска песен (34—35); Пазлета делия и Павлетица млада (42—44); Родина (123—124).
Яворов, П. К. Съчинения, т. II. С., 1924.
Хайдушки копнения (5—159); В полите на Витоша (7—170); Гоце Делчев (167—267).
Яворов, П. К. Съчинения, т. III. С., 1965.
До Дора Габе (275—284); Петко Р. Славейков (229—234).
Яворски, М. През огъня на Балванската битка. С., 1960.
Яворски, М. Хората се промениха. С., 1963.
Ягодов, М. Горун призори. С., 1956.
Ясенов, Хр. Събрани произведения. С., 1953.
Злополучните пози на Връбчо Добриянов (132—134); Любовта към българщината (149—150); Общоделски позив към българския народ (144—146); Подуенският принц Хамлет (137—139); Трагичният край на барабанчика Връбчо (136).

Вестници

Борба, бр. 1896, 23 авг. 1927.
България, бр. 449, 19 ян. 1902.
България, бр. 454, 28 ян. 1902.
България, бр. 455, 29 ян. 1902.
България, бр. 456, 31 ян. 1902.
България, бр. 459, 9 февр. 1902.
България, бр. 466, 23 февр. 1902.
България, бр. 470, 5 март 1902.
България, бр. 472, 9 март 1902.
България, бр. 483, 4 апр. 1902.
България, бр. 509, 23 юни 1902.
Веч. новини, бр. 286, 7 дек. 1953.
Веч. новини, бр. 1997, 18 ян. 1958.
Веч. новини, бр. 2032, 28 февр. 1958.
Веч. новини, бр. 2033, 1 март 1958.
Веч. новини, бр. 2082, 28 апр. 1958.
Веч. новини, бр. 2103, 23 май 1958.
Веч. новини, бр. 2127, 21 юни 1958.
Веч. новини, бр. 2131, 26 юни 1958.
Веч. новини, бр. 2272, 10 дек. 1958.
Веч. новини, бр. 2282, 22 дек. 1958.
Веч. новини, бр. 2284, 24 дек. 1958.
Веч. новини, бр. 2411, 23 май 1959.
Веч. новини, бр. 2453, 11 юли 1959.
Веч. новини, бр. 2477, 8 авг. 1959.
Веч. новини, бр. 2489, 22 авг. 1959.
Веч. новини, бр. 2498, 2 септ. 1959.
Веч. новини, бр. 2508, 14 септ. 1959.
Веч. новини, бр. 2516, 24 септ. 1959.
Веч. новини, бр. 2518, 26 септ. 1959.
Веч. новини, бр. 2525, 5 окт. 1959.
Веч. новини, бр. 2562, 18 ноем. 1959.
Веч. новини, бр. 2603, 6 ян. 1960.
Веч. новини, бр. 2604, 7 ян. 1960.
Веч. новини, бр. 2606, 9 ян. 1960.
Веч. новини, бр. 2612, 16 ян. 1960.
Веч. новини, бр. 2630, 6 февр. 1960.
Веч. новини, бр. 2635, 12 февр. 1960.
Веч. новини, бр. 2656, 8 март 1960.
Веч. новини, бр. 2664, 17 март 1960.
Веч. новини, бр. 2665, 18 март 1960.
Веч. новини, бр. 2671, 25 март 1960.
Веч. новини, бр. 2681, 6 апр. 1960.
Веч. новини, бр. 2704, 4 май 1960.
Веч. новини, бр. 2707, 7 май 1960.
Веч. новини, бр. 2710, 11 май 1960.
Веч. новини, бр. 2727, 1 юни 1960.
Веч. новини, бр. 2742, 18 юни 1960.
Веч. новини, бр. 2743, 20 юни 1960.
Веч. новини, бр. 2745, 22 юни 1960.
Веч. новини, бр. 2796, 20 авг. 1960.
Веч. новини, бр. 2854, 29 окт. 1960.
Веч. новини, бр. 2857, 2 ноем. 1960.
Веч. новини, бр. 2880, 30 ноем. 1960.
Веч. новини, бр. 2901, 24 дек. 1960.
Веч. новини, бр. 2952, 22 февр. 1961.
Веч. новини, бр. 2964, 8 март 1961.
Веч. новини, бр. 2970, 15 март 1961.
Веч. новини, бр. 2994, 12 апр. 1961.
Веч. новини, бр. 2998, 17 апр. 1961.
Веч. новини, бр. 3016, 10 май 1961.

Веч. новини, бр. 3063, 5 юли 1961.
Веч. новини, бр. 3106, 24 авг. 1961.
Веч. новини, бр. 3159, 26 окт. 1961.
Веч. новини, бр. 3283, 22 март 1962.
Веч. новини, бр. 3799, 21 ноем. 1963.
Веч. новини, бр. 3849, 20 ян. 2964.
Знаме, бр. 11, 16 март 1875.
Знаме, бр. 18, 30 септ. 1875.
Комедия, бр. 116, 16 дек. 1927.
Лит. фронт, бр. 48, 29 ноем. 1956.
Лит. фронт, 2, 9 ян. 1958.
Лит. фронт, бр. 7, 13 февр. 1958.
Лит. фронт, бр. 10, 6 март 1958,
Лит. фронт, бр. 15, 10 апр. 1958.
Лит. фронт, бр. 17, 24 апр. 1958.
Лит. фронт, бр. 51, 18 дек. 1969.
Нар. армия, бр. 3426, 27 септ. 1959.
Нар. култура, бр. 34, 23 авг. 1958.
Нар. култура, бр. 47, 22 ноем. 1958.
Нар. култура, бр. 51, 20 дек. 1958.
Нар. култура, бр. 40, 5 окт. 1968.
Нар. младеж, бр. 284, 4 дек. 1958.
Нар. младеж, бр. 285, 5 дек. 1958.
Нар. младеж, бр. 267, 11 ноем. 1959.
Отеч. фронт, бр. 1491, 5 юли 1949.
Отеч. фронт, бр. 1712, 4 апр. 1950.
Отеч. фронт, 1761, 12 май 1950.
Отеч. фронт, бр. 1775, 28 май 1950.
Отеч. фронт, бр. 1779, 1 юни 1950.
Отеч. фронт, бр. 1785, 18 юни 1950.
Отеч. фронт, бр. 1801, 28 юни 1950.
Отеч. фронт, бр. 1811, 8 юли 1950.
Отеч. фронт, бр. 1818, 16 юли 1950.
Отеч. фронт, 1819, 18 юли 1950.
Отеч. фронт, бр. 1823, 22 юли 1950.
Отеч. фронт, бр. 1824, 23 юли 1950.
Отеч. фронт, бр. 1831, 1 авг. 1950.
Отеч. фронт, бр. 1833, 3 авг. 1950.
Отеч. фронт, бр. 1841, 12 авг. 1950.
Отеч. фронт, бр. 1843, 15 авг. 1950.
Отеч. фронт, бр. 1888, 6 окт. 1950.
Отеч. фронт, бр. 3446, 29 септ. 1955.
Отеч. фронт, бр. 4193, 18 февр. 1958.
Отеч. фронт, бр. 4314, 11 юли 1958.
Отеч. фронт, бр. 4424, 18 ноем. 1958.
Отеч. фронт, бр. 4439, 4 дек. 1958.
Отеч. фронт, бр. 5134, 2 март 1961.
Отеч. фронт, бр. 8120, 11 ноем. 1970.
Пладне, бр. 1554, 18 ян. 1934.
Пряпорец, бр. 8, 15 март 1903.
Пряпорец, бр. 9, 28 май 1903.
Пряпорец, бр. 13, 11 юни 1903.
Пряпорец, бр. 16, 21 юни 1903.
Пряпорец, бр. 77, 1 февр. 1903.
Пряпорец, бр. 83, 22 февр. 1903.
Пряпорец, бр. 89, 15 март 1903.
Работник, бр. 2, 8 май 1934.
Раб. дело, бр. 111, 1 май 1949.
Раб. дело, бр. 77, 18 март 1950.
Раб. дело, бр. 88, 29 март 1950.
Раб. дело, бр. 110, 20 апр. 1950.
Раб. дело, бр. 113, 23 апр. 1950.
Раб. дело, бр. 153, 2 юни 1950.

Раб. дело, бр. 167, 16 юни 1950
Раб. дело, бр. 172, 21 юни 1950.
Раб. дело, бр. 192, 2 юли 1950.
Раб. дело, бр. 197, 16 юли 1950.
Раб. дело, бр. 211, 30 юли 1950.
Раб. дело бр. 220, 8 авг. 1950.
Раб. дело, бр. 226, 14 авг. 1950.
Раб. дело, бр. 232, 20 авг. 1950.
Раб. дело, бр. 234, 22 авг. 1950.
Раб. дело, бр. 235, 23 авг. 1950.
Раб. дело, бр. 236, 24 авг. 1950.
Раб. дело, бр. 261, 18 септ. 1950.
Раб. дело, бр. 273, 30 септ. 1950.
Раб. дело, бр. 305, 1 ноем. 1950.
Раб. дело, бр. 329, 25 ноем. 1950.
Раб. дело, бр. 110, 2 март. 1957.
Раб. дело, бр. 6, 6 ян. 1958.
Раб. дело, бр. 7, 7 ян. 1958.
Раб. дело, бр. 35, 4 февр. 1958.
Раб. дело, бр. 184, 3 юли 1959.
Раб. дело, бр. 217, 5 авг. 1959.
Раб. дело, бр. 256, 13 септ. 1959.
Раб. дело, бр. 257, 14 септ. 1959.
Раб. дело, бр. 265, 22 септ. 1959.
Раб. дело, бр. 268, 25 септ. 1959.
Раб. дело, бр. 307, 3 ноем. 1959.
Раб. дело, бр. 13, 13 ян. 1960,
Раб. дело, бр. 118, 27 апр. 1960.
Раб. дело, бр. 168, 17 юни 1960.
Раб. дело, бр. 258, 14 септ. 1960.
Раб. дело, бр. 318, 14 ноем. 1961.
Раб. солидарност, бр. 2, 10 март 1933.
Развигор, бр. 2404, 29 ян. 1927.
Стършел, бр. 727, 15 ян. 1960.
Театър и изкуство, бр. 31, 21 март 1926

Списания:

Космос, 1963, кн. 1; 1963, кн. 2; 1963, кн. 8.
Летоструй, 1872.
Летоструй. — Книгопечатание. 1874.
Летоструй, 1875.
Септември, 1954, кн. 3.
Читалище, 1870.

Учебници:

Ботаника за V и VI кл. С., 1951.
История за VI кл. С., 1965.
История за VII кл. С., 1965,
История за IX—X кл. С., 1965.
История за X кл. С., 1951.
История на България за X и XI кл. С., 1965.
История на ВКП(б). С., 1948.
Литература за X кл. С., 1965.

Психология за X кл. С., 1951.
Тригонометрия за VI кл. С., 1951.
Физика за X кл. С., 1951.
Физика за X кл. С., 1965.
Химия за VII кл. С., 1950.
Химия за VII кл. С., 1965.

Сборници за народни умотворения:

Братя Миладинови. Български народни песни. С., 1942.
СбНУ, т. XLIV. С., 1949.
СбНУ, т. XLVI. С., 1953.

А

АВГИЕВИ ОБОРИ. *Книж.* Нещо много замърсено или оставено в пълно безредие.

От гръцкия мит за замърсените в продължение на 30 години обори на цар Авгий, почистени от Херкулес за един ден.

АВРАМОВ ДОМ. Семейство, къща, където постоянно има гости, които преспиват и биват гощавани; много гостоприемно семейство. — *Така ли се влиза?... Тука да не е аврамов дом?* Д. Димов, Тютюн.

Във връзка с библейския разказ за дома на Аврам.

АГУПСКА ТРЕСКА МЕ ТРЕСЕ. *Диал.* Много съм изплашен.

АД НЕСИТ. *Диал.* Човек, който е грабител, изедник.

АЗ КОЛЯ, АЗ БЕСЯ. За всичко се слуша и изпълнява моята воля, пълен и всевластен господар съм, от мене зависи всичко. *И влиянието му така беше грамадно в тая околия. Той колеше, той бесеше.* Ив. Вазов, Нова земя. *Начело на имението стоеше боляринът огнищанин — господарят на трите момци. Той колеше, той бесеше.* А. Дончев, Сказание за Самуила. — *В града има по-силни и от него* [околийския началник]. — *Има — трици! — извърна се раздразнено към нея Кръстьо. — Сега той коли, той беси... Сега само неговата дума се чуе...* Г. Караславов, Обикновени хора.

По-рядко: **Коля и беся.** *Сако се ползува с голямо доверие пред директора. Той е, който коли и беси в този сектор.* П. Незнакомов, Бяло и черно.

АЗ ПАЛЯ, АЗ ГАСЯ. *Диал.* За всичко се слуша и изпълнява моята воля, пълен и всевластен господар съм, от мене зависи всичко.

Вероятно от погов. Ти палиш, света Петке, ти гасиш.

Още: Аз **паля**, аз **жаря.** *Диал.*

АЗ ПАЛЯ, АЗ ЖАРЯ. *Диал.* **Вж.** Аз паля, аз гася.

АКО БЕШЕ, ЧЕШЕ. *Диал. Ирон.* Употребява се обикн. като отговор на изречение със съюза „ако", за да се изрази, че е излишно да се приказва за нещо, което вече не може да стане. — *Ако беше ме послушал, нямаше да патиш сега.* — *Ако беше, чеше.*

АКО БЪДЕ БОГУ НА ПЪТ. *Диал.* Употребява се за изразяване на надежда, очакване, че нещо ще стане, ще се изпълни някакво желание. *Ако бъде богу на път, и това ще стане.*

От народното вярване, че господ обхожда земята, поправя неправди и изпълнява справедливи желания.

АКО Е РЕКЪЛ БОГ и *по-рядко* **АКО РЕЧЕ БОГ.** Вж. Ако е рекъл господ. *От понеделник, ако рече бог, тръгваме на жътва.* К. Петканов, Без деца. *Ако е рекъл бог, всичко ще се нареди добре.*

АКО Е РЕКЪЛ ГОСПОД и *по-рядко* **АКО РЕЧЕ ГОСПОД.** *Вметнато.* Ако не се случи нещо непредвидено, ако нещо не попречи (употребява се при уговорка за нещо). *Никой не мой каза отнапреж, че е негово, щото е сял, докато не го тури в хамбаря си*

ама ако е рекъл господ, голям спор и берекет ще бъде таз година. Й. Йовков, Вечери в Антимовския хан. — *Защото е само на тридесет и две години, а е постигнал вече всичко. Ако да имаше още няколко годинки, положително би бил министър... Но и това, ако е рекъл господ, ще стане.* Г. Караславов, Танго. — *Нали знаете, че Кирчови са в Добруджа... Там са били, страшни табиета имало... Мрежи, кай, оръдия, ама ще ги минат... ако е рекъл господ.* Г. Райчев, Пъстрата броеница. — *Накъде, ако е рекъл господ, господине? — ... — За Сара-Кьой.* Ив. Вазов, Нова земя. *Ако рече господ, утре тръгвам на път.*
Още: **Ако е рекъл бог.**

АКО НЕ КРИЛЦЕ, ПОНЕ (БАРЕМ) ПЕРЦЕ. *Диал.* Поне малко, нещичко; що-годе.
Още: **Или перце, или крилце.** *Диал.*

АКО НЕ ТЕЧЕ, <ТО ПОНЕ, СЁ> КАПЕ. Употребява се, когато има малък, но редовен, постоянен приход. — *А бе, човече, продавай си моливи, перца, тетрадки. Ако не тече, капе. Има хляб.* Й. Йовков, Приключенията на Гороломов.
Още: **Не тече, но (ами) капе.**

АКО РЕКОХ, НЕ ИЗПЕКОХ. *Диал.* Казах, но не обещах съвсем сигурно. — *Защо се отмяташ от думата си, нали обеща да купиш цялата стока. — Ако рекох, не изпекох.*

АКО РУЧА, НЕ ВЕЧЕРЯ. *Диал.* Крайно беден, сиромах е.

АКО ЩЕ БИ И С ДВЕ ГЛАВИ ДА Е. *Диал.* Колкото и да е страшен (като уверение, че някой няма да се уплаши от някого, не се бои от някого). *Ако ще би и с две глави да е, няма да се уплаши от него.* ● *Ще му кажа всичко, ако ще би и с две глави да е.*

АКО (КАТО) <ЩЕ> Е ГАРГА, РОШАВА ДА Е. Употребява се, за да се подчертае че нещо трябва да стане, както е най-добре, както му е реда. *Искам да посрещна рождения си ден с торта и много гости — ако ще е гарга, рошава да е.*

<АКО ЩЕ> И СВИНКА В ДЖАМИЯ ДА ВЛЕЗЕ. Вж. <Ако ще> и свиня в джамия да влезе. *Ще се махна оттук, ако ще и свинка в джамия да влезе* ● *Ако ще и свинка в джамия да влезе, няма да ти позволя да отидеш.*

<АКО ЩЕ> И СВИНЯ В ДЖАМИЯ ДА ВЛЕЗЕ. 1. На всяка цена, непременно (при уверяване, че нещо ще бъде направено или че нещо ще стане). *Ако ще и свиня в джамия да влезе, но трябва да си получа парите.*
2. *В отриц. изр.* Никога (при категоричен отказ, че нещо няма да бъде направено или няма да се допусне да стане). *Няма да кажа, ако ще и свиня в джамия да влезе.*
Още: **<Ако ще> и свинка в джамия да влезе**

<АКО ЩЕ> И ТУРСКО ДА СТАНЕ. 1. На всяка цена, непременно (при уверяване, че нещо ще бъде направено или че нещо ще стане). — *Добре! Прекрасно! Ще го намеря аз и ще му връча призовката до утре, па ако ще и турско да стане.* Чудомир, Конституцията. *Аз много обичах чичо Кръстник и си знаех — щом той каже, че трябва да бием камбаните, значи, се налага да ги бием и ще ги бием, ако ще и турско да стане.* В. Цонев, Едно време в Овча купел.
2. *В отриц. изр.* Никога (при категоричен отказ, че нещо няма да бъде направено или няма да се допусне да стане). *И турско да стане, няма да се съглася с тебе.*

АКО ЯЙЦЕТО СЕ СТРИЖЕШЕ, ТОЙ ЩЕШЕ ДА ГО БРЪСНЕ. За свидлив човек, скъперник.

АКЪЛА МИ Е В КРАКАТА. Не мога да мисля, да разсъждавам; постъпвам глупаво, неразумно. — *Какво правиш ти, защо постъпваш така, тебе акъла ти е в краката.*

АКЪЛА МИ НЕ ГО ПОБИРА / ПОБЕРЕ. Не проумявам нещо, недоумявам от нещо, струва ми се невероятно (обикн. за нещо много лошо, което ме изненадва). *Акъла ми не го побира как можа да повярваш тази лъжа.*
Още: **Ума (главата) ми не го побира / побере.**

АКЪЛА МИ РЕЖЕ КАТО БРЪСНАЧ. Много съм умен и съобразителен; имам остър, пъргав ум. *Не го ли виждаш какъв е схватлив, акъла му реже като бръснач.*

Още: **Ума (главата) ми реже като бръснач.**

АКЪЛ МОРЕ, УМ БРИЧ. *Диал. Подигр.* Употребява се за подчертаване, че дадена проява, постъпка е много глупава, неразумна.

Още: **Акъл море, <ум бръснач >.** *Подигр.* **Ум море, акъл бръснач.** *Подигр.*

АКЪЛ МОРЕ, <УМ БРЪСНАЧ> и УМ БРЪСНАЧ. *Подигр.* Употребява се за подчертаване, че дадена проява, постъпка е много глупава, неразумна.

Още: **Ум море, акъл бръснач.** *Подигр.* **Акъл море, ум брич.** *Диал. Подигр.*

АКЪЛ НАЗАЕМ НЕ ИСКАМ. *Пренебр.* Не ми е приятно да ме поучават. — *Няма да остана. Аз акъл назаем не искам. — Че и аз нямам излишен.* Н. Каралиева, Синята метличина.

АЛА БАЛА. Нещо несериозно, без значение или смисъл, празна работа. — *Че как тъй... Какво пък разбира Жельо от коларски занаят, та ще го назначават в домакинска част. ... Как ще ги* [конете] *управлява той... По френцузки ще им приказва... Туй да му не е ала бала...* К. Калчев, Семейството на тъкачите. — *Що ми е тоя латински, питам те аз? Каква полза от всичките тия герундиуми и ала бала от тоя род? Буржоата с герундиуми и акузативуми няма да свалим, а с това! — и той разтърси юмрук.* А. Гуляшки, Любов. *Не ми разправяй ала бала, ами ми отговори сериозно.* ● *Това е било само ала бала, за да ме залъже, защото не е искал да ми каже истината.*

От броенето на децата кой да бъде пръв в играта.

АЛФАТА И ОМЕГАТА *на нещо. Книж.* Всичко най-важно, същината на нещо. *Масова работа, масова борба, масова съпротива, единен фронт, никакви авантюри. Такава е алфата и омегата на комунистическата тактика.* Г. Димитров, Пред фашисткия съд. *От другарите си искаше да вдигнат на бойна тревога цялата организация, тъй като алфата и омегата за този момент бе да се масовизира партизанското движение.* Сл. Трънски, Неотдавна. *Вечерта, ..., когато съпрузите сядаха при изстиналия и замирисал на дим гювеч — алфата и омегата на всичката готварска мъдрост на младата и почитаема госпожа Ракова, — вратата се бутна.* Ив. Вазов, Драски и шарки.

От Апокалипсиса („Откровение на Йоан Богослов") — думи на господ: „Аз съм алфата и омегата, началото и краят." Алфата е първата, а омегата е последната буква от гръцката азбука.

АМИ АКО ГО ОЧУКА ГРАДО̀. *Диал.* Употребява се, когато някой прояви съвсем неоснователно песимистично отношение към нещо.

От народната приказка за един селянин, който всичко виждал от лошата му страна, и дори когато селяните се наговорили да му дадат по една крина овес след жътвата, за да е доволен, той отговорил с горните думи.

<АМИ> И ОТТАТЪК МИНАВА (ЩЕ МИНЕ). За категорично потвърждаване на нещо. *Попитах Арифа, дали тая песен ще върви за гайда? — О-оф! И оттатък минава!... Нашите песни са половината в гайда родени.* Н. Хайтов, Шумки от габър.

АМИН ГЕРГЕ. *Диал. Подигр.* Употребява се като подигравка, когато някой изкаже хубаво пожелание за нещо.

АНАТЕМА ДЯВОЛА. *Диал. Пренебр.* Възклицание за подчертаване, че нещо не заслужава внимание, че се проявява снизхождение към нещо. — *Тоя, дето искаш да му дам хубава служба... Търчеше от къща на къща като бесен... Не служба — тюрма трябваше за него, ама хайде, анатема дявола!* Г. Караславов, Обикновени хора. — *Ти знаеш ли какво приказваш? — пламна и се наежи Тинко. — Знаеш ли, че мога и в съд да те дам — ето има и свидетели... — В съд ли?... — Ама хайде, анатема дявола! — рече примирително Тинко с тон на съжаление и прощение.* Г. Караславов, Селски истории.

АНГЕЛ НЕБЕСЕН. *Обикн. Ирон.* Много добър, много кротък, незлобив човек. *Ти се оплакваш, че имаш неприятности с дъщеря си, а да не би моята да е ангел небесен. И аз имам неприятности.*

АНИБАЛОВА КЛЕТВА. *Книж.* Твърдо решение за борба докрай.

От историческото предание за Анибал, който по искане на баща си се заклел да бъде през целия си живот непримирим враг на Рим и изпълнил клетвата си.

АРБАНАШКО СТИХЬО. *Диал.* **1.** Буен, непокорен младеж; гидия. **2.** Негодник, хаирсъзин.

АРМАСАЛИ ЗА ЦЪРНОЗЕМСКО ЮНАЧЕ *някоя. Диал.* Погребали я, заровили я в земята (за умряла девойка).

АРМЕНСКИ ПОП. *Шег.* Човек, на когото постоянно ходят да се оплакват, но без полза, защото той съвсем не може да им помогне. — *Оплакаха ми се хората — опита се Зографа да оправдае намесата си. — То се знае. Ти пей даваш да си арменски поп.* В. Геновска, Седем години. — *Нали знаете какви диви петли са военните — ще ти теглят куршума, а ти сетне върви се жалвай на арменския поп.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Няма да ти върна парите, пък ти иди се оплачи на арменския поп, ако искаш.*

АРНАУТСКА ПИПЕРКА. Много избухлив, проклет човек. *Жена му е една арнаутска пиперка, никога не можеш да се разбереш с нея.*

Още: **Арнаутска чушка.**

АРНАУТСКА ЧУШКА. Вж. **Арнаутска пиперка.**

АРТИСАЛО НА СУРЧО, ТА ДАЛ НА МЪРЧО. *Диал.* За проявена не на място щедрост от бедняк, който сам е зле материално.

АСЛИ БИ ТАЯ. *Диал.* Разбира се, така е и другояче не може да бъде (употребява се при отговор за експресивно потвърждение и усилване). *Жена му хубава ли е? — Асли би тая!*

АСТА Е РИБА ПРЯСНА. *Диал.* Употребява се, когато съвсем неочаквано някой сполучи в това, което желае (напр. при игра на карти, когато някой хвърли такава карта, каквато желае).

От приказката за един влах, който търсел да купи прясна риба, но все му посочвали отдавна ловена, докато му посочили една, която още мърдала, и той казал горните думи (аста, рум. 'тази'). (П. Гъбьов, Пословици и пословични изрази по говора във Видин, Търново и др. СбНУ, XXV, 1909, с. 38).

À СТАНАЛ АГА, À ЗАВИЛ ЧАЛМА. *Диал.* Употребява се, когато някой незаслужено се гордее или хвали.

АТ ИМАМ, ПОЛЕ НЯМАМ. *Диал.* Макар и да имам нещо, не мога да го използувам.

АТИЧЕСКА СОЛ. *Книж.* Духовита, остроумна шега; тънко остроумие. *И за да не бъде разказът ми гол, / аз ще го поръся. . . с атическа сол.* Ив. Вазов, Сантиментална разходка по Европа.

Произхожда от думи, казани от Цицерон, за жителите на Атика, прославени със своето красноречие и остроумие.

А ТОЙ ПОСРЕД БЯЛ ЧЕРВЕН. *Диал.* Употребява се за добър, разбран човек, когато страда между лоши, неразбрани хора.

А ТОЙ ПОСРЕД ЦЪФТИ И ВЪРЖЕ. *Диал.* Употребява се, когато добър и разбран човек страда между лоши, неразбрани хора.

А ТОЙ СИ ТРЪН ВАДИ. *След главно изр. Неодобр.* Съвсем не слуша какво го съветвам, поучавам. *Аз му говоря, а той си трън вади.* ● *Ти го учиш на ум и разум, а то си трън вади.*

АХИЛЕСОВА ПЕТА. *Книж.* Най-слабото, уязвимо място на някого или нещо. *Фашистите не успяха да получат нито един нужен за тях свидетел от средата на работниците... И това бе ахилесовата пета на обвинението.* Г. Димитров, Пред фашисткия съд. *Тя* [сърната] *е бягала без оглед през храстите, слезнала в реката, тук настигната и изядена. Това е ахилесовата пета на сърните, кошутите, па даже и на говедата. Погнати от вълци, те тичат към реката и хвърлят се в нея с надежда, че ще се спасят, а тъкмо тук най-апетитно ги изяждат.* Н. п. Филипов, Разкази на ловеца. — *Тя би се влюбила само в много елегантен мъж! Модата е нейната слабост — каза Бурсука. — А на тебе тъкмо там ти е ахилесовата пета!* А. Антонов-Тонич, Как станах шампион.

От гръцкия мит за Ахил, на когото цялото тяло било неуязвимо с изключение на петата, където го държала майка му, богинята Тетида, когато го потапяла в чудодейната река Стикс, за да го направи невредим и безсмъртен.

Б

БАБА ДЯДА ЗАБРАВИЛА. *Диал. Шег.* Употребява се за изразяване на недоверие към отговор на деца, когато твърдят, че са забравили да ядат.

БАБА ЗНАЕ И ДРУГА УЛИЧКА. *Диал.* Употребява се при подчертаване, че може да се намери и друг начин, за да се постигне нещо.

БАБА НЕДА НЕ МУ ГЛЕДА. *Диал.* Употребява се, когато някой не проявява придирчивост и приема всичко, без да избира.

БАБА СИ ЗНАЕ БАБЕШКАТА. Вж. Баба си знае бабината.

БАБА СИ ЗНАЕ БАБИНАТА. Употребява се, когато някой постъпва, както е свикнал и не желае да се вслуша в съвети или да възприеме нещо ново. *Каквото щеш ѝ говори, все едно — няма да те послуша, баба си знае бабината.*
Още: **Баба си знае бабешката.**

БАБА СТАЯ КАИЛ И ЗА ГНИЛИ КРУШИ. *Диал.* Употребява се, когато някой е готов да приеме нещо какво да е, без избор.

БАБА ТИ. Възклицание за изразяване на недоволство, че нещо не става, не се извършва. — *Вие пестите ли?|И в частност ти|колко спести?|Въздъхнал чертожникът. — Пестиме, баба ти! и си влязъл отново да работи.* В. Петров. Легенда за чертожника.

БАБА ТИ ГОСПОЖИЦА ЛИ Е. *Жарг. Ирон.* Казва се на някого, който се опитва да хитрува, да шмекерува, за да се покаже, че хитрините му се разбират.

БАБЕШКИ ПРИКАЗКИ. Измислици, нелепости (обикн. при изразяване на недоверие, съмнение в нещо). *Хайредин Арап ага се изправи — не искаше да слуша повече такива бабешки приказки.* Д. Талев, Преспанските камбани.

БАБИНАТА МУ НА УХО. *Диал.* Възклицание за изразяване на недоверие към думите на някого.

БАБИНАТА ТИ ГАРУШИНА. *Диал.* Вж. Бабината ти <трънкина>.

БАБИНАТА ТИ <ТРЪНКИНА>. Възклицание за изразяване на пренебрежително отношение към изказано несъстоятелно мнение или несъгласие с нещо. *Това ли ви е яденето? — А че какво?... Качамак лошо ли е? — Бабината ти! — отвърна кисело Червени.* П. Вежинов, Нашата сила. *Разпръснете се, господа, за да си нямате неприятности!... — Бабината ти трънкина! — извика някой от оградата.* К. Калчев, Живите помнят. *Той разправяше на Анастаса, че в Молдавата едно време той пак видял такава една сватба, и че в Америка благородните хора тъй се женили. — Бабината ти трънкина! — измърмори Хамамджиолу.* Ив. Вазов. Нова земя.
Още: **Бабината ти гарушина.** *Диал.*

БАБИНИ ДЕВЕТИНИ. Невероятни неща, измислици; нелепости, глупости. *Тая нощ видях твърде лош сън, който не знам какво ще значи, макар че твърде малко вярвам в бабини деветини.* Л. Стоянов, Бенковски. — *Една звезда падна — каза Марин. — Умря*

някой . . . — Умрял. . . знаеш ти. . . Бабини деветини. Й. Йовков, Ако можеха да говорят. *— Мене болест ме не лови. — Ти не ми разправяй бабини деветини — разсърди се Гаврил.* Ем. Манов, Ден се ражда. *„Бабини деветини! — мислеше си той. — Кому ще ги разправят те тия! Нямало да се месим в тая работа! И какво ще правим? Ще чакаме да подберат и нас.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Той си мислел, че има още една седмица, а ето че тази светла дата се изтърсила като бомба върху главата му. Майка ни обаче го вряза и каза, че това са бабини деветини — никаква бомба не се е изтърсвала на главата му.* В. Цонев, Едно време в Овча купел.

БАЙ, БАБО, ЗА БЪЛХИ. Употребява се, когато някой говори излишни приказки, след като се е случило нещо неприятно. *Виновни сме всички! . . . Трябваше да се внимава. — Бай си, бабо, за бълхи. Когато колата се прекатури, пътища много.* Й. Йовков, Приключенията на Гороломов.

БАЙ БОЕН ХОДИЛ У НИХ. *Диал. Ирон.* Били се.

БАЙ ГАНЬО. Прост, недодялан, хитър и недоверчив човек; дебелак, простак (по името на героя от едноименното произведение от Ал. Константинов — тип на еснаф, спекулант, представител на зараждащата се буржоазна класа у нас през втората половина от XIX в.).

БАЙ <МИ>, БАБО, ДА МЕ НЕ СРЕЩНЕ МЕЧКА<ТА>. Употребява се за изразяване на опасение от нещо неприятно, което би сполетяло някого. *— Ба, може човек и да си гледа работата и пак да няма. . . когато друг му вземе хляба. . . — А, няма кой да го вземе. . . и клатя глава. . . Ти току — бай, бабо, да ме не срещне мечка.* Ст. Чилингиров, Хлеб наш насущний.

БАЛДЪЗА МИ ОТ КЕСТРИЧ. *Жарг. Грубо.* Неизвестно кой (употребява се като отговор на въпрос „кой", когато запитаният не иска да отговори направо или не знае). *Кой направи това? — Балдъза ми от Кестрич.*

БАРАБАР ПЕТКО С МЪЖЕТЕ. *Ирон.* Употребява се, когато някой се заема да извърши нещо наред с другите, без това да е по силите му. *Виждаш, че пътят е труден и не ще можеш да издържиш, но упорствуваш — и ти барабар Петко с мъжете.● Знаеш, че не ти носи главата, ама пиеш, барабар Петко с мъжете.*
По-рядко съкратено: **Барабар с мъжете.** *Ден-два Джендаки в шумата, отвсякъде заградено, села горят, хора се убиват, подплашиха го на няколко места, ето ти го вече комита, барабар с мъжете!* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания.
Още: **Барабар Петко с мъжете и отрепката на пояс.** *Диал. Ирон.* **И наш Петко с мъжете и отрепка му на пояса.** *Диал. Ирон.*

БАРАБАР ПЕТКО С МЪЖЕТЕ И ОТРЕПКАТА НА ПОЯС. *Диал. Ирон.* Вж. Барабар Петко с мъжете.

<БАРОН ЕФЕНДИ> СУЛТАН БЕЗ ГАЩИ. *Диал. Ирон.* За сиромах, който се големее.

БАЧКАМ НОМЕРА *някому. Жарг.* Съзнателно устройвам лоши шеги на някого, за да му причиня неприятности или да го подиграя. *Ако е да те дразня, и аз мога да ти бачкам номера.*
Още: **Правя номера.**

БАЩА МИ МЕ НАПРАВИЛ ВЪВ ВОДЕНИЦА. *Пренебр.* Вж. Баща ми ме правил на воденица.

БАЩА МИ МЕ ПИЯН ПРАВИЛ. *Пренебр.* Не слушам никого; вироглав и своеобразен съм.

БАЩА МИ МЕ ПРАВИЛ НА ВОДЕНИЦА. *Пренебр.* Обичам много да приказвам; много бъбрив съм.
Още: **Баща ми ме направил във воденица.** *Пренебр.*

БАЩА МУ НЯМА ВРАТА. *Неодобр.* Употребява се, когато някой влиза някъде, без да затваря вратата.
Още: **У баща си врати видял ли си.** *Неодобр.* **У вас врати няма ли.** *Неодобр.*

БАЩА НЕМА, ДЕДА̀ САКА. *Диал. Подигр.* Употребява се, когато някой иска нещо, което е невъзможно да получи.

Още: **Баща нема, деда̀ тражи.** *Диал. Подигр.*

БАЩА НЕМА, ДЕДА̀ ТРАЖИ. *Диал. Подигр.* Вж. Баща нема, деда̀ сака.

БАЩА СИ И МАЙКА СИ, искам. Прекалено скъпо, прекомерно висока цена за нещо (искам). — *Не те ли е срам бе — захвана да го съди един пазарянин — малко ли пари ти даде човекът, баща си и майка си ли искаш за един бивол!* А. Каралийчев, Топла ръкавичка. — *Кой е луд да бяга от пари, ама сметка нямам. Искам да ти харижа стоката си. . . — Обикалям го стока да купя от него, ама човек ли е? Баща си и майка си иска. Бесилка за тях, мамка им.* В. Нешков, Настъпление.

БАЩА СИ ИСКАМ ДА КРЪЩАВАМ. *Обикн. във 2 и 3 л. Диал.* Самонадеян съм и се опитвам да поучавам по-опитните от себе си.

БАЩИН И МАЙЧИН <СИН> и МАЙЧИН СИН. 1. Силен физически и безстрашен, смел, решителен човек; юначага. *Като стигна на хармана, пожарището още все пушеше. . . Да има някой бащин и майчин и от сараите му да накладе такава седянка, ще запаля на св. Герги две свещи.* Ц. Гинчев, Ганчо Косерката. *Един от средната маса забеляза това и викна предизвикателно: — Ха де, сине майчин, дръж се сега да те видя. . . И, без да дочака отговор от Никита, скочи, удари крак с крак и започна на свой ред: „Друс-друс, друс-друс."* Ст. Чилингиров, Хлеб наш насущний. *И други път селският дописник Босилко Пенков беше изнасял във вестниците някои работици. . . Но този път майчиният син беше нацапал образите на такива отговорни лица като счетоводителя и председателя на селкоопа.* Н. Каралиева, Неуловимият. *Ах, ах, няма ли някой майчин и бащин да ме претрепе.* Д. Немиров, Бедния Лука. *Как не се намери един майчин и бащин да го добие, ами го оставят да се шири тоз душеядец мръсен!* Д. Немиров, Братя.

2. *Пренебр.* Синковец, нехранимайко. *Как можаха да изгорят знамената! Светините! Кои майчини синове са дръзнали? Дай ми ги да им извия шията!* В. Геновска, Седем години. *Бездомник такъв — дало му село парче хляб и него не знае как да яде. . . Отде ще е тоя майчин син, джанъм?* Ц. Церковски, Театрални забавалки. *Възгордя се майчиният син. Първенството на селото погази, око не му мигна. Жена си в гроба ще прати.* Н. Каралиева, Синята метличина.

Още: **Мамин син** /във 2 знач. към 2 знач./.

БАЯ НА ГЛАВАТА *на някого.* Мърморя, укорявам някого или дотягам на някого със съвети, напомняния. — *Ами срамота е и грехота е това, което вършиш! — Кой те прати да ми баеш на главата?* К. Петканов, Морава звезда кървава. *Е, стига сте ми баяли на главата! Ако сте дошли ум да ми давате, вървете си.* К. Петканов, Златната земя. — *Тотке, много бъбриш, досадна си! Мене ми е мъчно за Дойчина, а ти си седнала да ми баеш на главата!* К. Петканов, Златната земя.

БАЯ СИ ЗА (НА) БЪЛХИТЕ. Недоволен съм от нещо и си приказвам, говоря на себе си. *Гунчо Митин стои прав до чердака, държи камшик, гледа навъсено и нещо си мърмори. . . — Бай Гунчо, какво си приказваш сам? — Бая си за бълхи. В една воденица няма ли ред, ти я остави нея. По-хубаво земи, че я запали.* Й. Йовков, Албена.

БАЯ СИ НА (ЗА) ГЛАВАТА. Недоволен съм от нещо и си приказвам, говоря на себе си. — *Кой е луд, Рашко? — Бая си за главата. Сам си приказвам празни приказки.* К. Петканов, Златната земя.

БЕДИЩЕ ЛЕ СТОРЕНА. *Диал. Ирон.* Употребява се за виновен, който се оплаква, че е набеден.

БЕЗ ВРЕМЕ. 1. Преждевременно, много рано. *Грозни одумки отсам-оттатък, ядове и плач по дъщеря ѝ я сведоха без време в гроба.* П. Ю. Тодоров, Идилии.
2. В неудобен момент. *Без време гост от турчин по-лош.* Поговорка.

БЕЗ ВЯРА. *Диал.* **1.** Който не вярва; недоверчив. *Стояна е без вяра, мисли, че всички я лъжат.* Н. Геров, Речник на блъгарский язик.
2. На когото не трябва да се вярва; нечестен, непочтен. *Не работи с него, той е без вяра, ще те измами.* Н. Геров, Речник на блъгарский язик.

БЕЗГЛАСНА БУКВА. *Пренебр.* Човек без авторитет, чието мнение не се зачита. *„Такова наказание, казва, няма в правилника. Не е законно"... „Ти, казва, безгласна букво, няма да ме учиш какво е закон."* П. Незнакомов, Бяло и черно.

БЕЗГРЪБНАЧНО ЖИВОТНО. *Пренебр.* Човек без достойнство, който угодничи, раболепничи. *Пада ти се!... Никой, никой не ти е крив! Ти си едно безгръбначно животно — влечуго си ти!* Д. Калфов, Необоримият.

БЕЗ ДА МИ МИГНЕ ОКОТО. 1. Без ни най-малко колебание и тревога, изведнъж и решително. *Такъв един строг, намръщен, сякаш съм му изял и пропил бащинията. Дай власт на такъв и той ще обеси невинния човек, без да му мигне окото.* М. Марчевски, Тайнствените светлини. *Баща му е черноборсаджия и мошеник, дрехите ти от гърба може да свали, без да му мигне окото, а и този синковец не е по-долен от него.* В. Нешков, Настъпление. *Работих и в мините на Колорадо. А там мъжете пият, играят комар и се избиват един друг, без да им мигне окото.* Ал. Бабек, Малкият емигрант.
2. Най-безсрамно, най-безочливо, най-нагло. *Излъга, без да му мигне окото.*
Още: **Без да ми трепне окото.**

БЕЗ ДА МИ ПАДНЕ ВЛАКНО ОТ ГЛАВАТА. Вж. Без да ми падне косъм от главата.

БЕЗ ДА МИ ПАДНЕ КОСЪМ ОТ ГЛАВАТА. Без да пострадам ни най-малко, без ни най-малка щета за мене. *Те си дадоха дума да не мръднат от местата си, докато не измислят нещо такова, което да смрази кръвта в жилите на Босилко, без да падне косъм от главата му.* Н. Каралиева, Неумолимият.
Още: **Без да ми падне влакно от главата.**

БЕЗ ДА МИ ТРЕПНЕ ОКОТО. Вж. Без да ми мигне окото. *Ние знаем кои са нашите врагове, ..., и ще ги смачкаме, без да ни трепне окото.* Г. Караславов, При опит за бягство. *Подпоручикът знаеше само едно — че той мрази комунистите и ги разстрелва, без да му трепне окото.* Г. Караславов, Разстрелът в Ястребино. *Ограби жената, без да ти трепне окото.*

БЕЗ ДА СИ ВДИГНА ПРЪСТА. Вж. Без да си мръдна пръста.

БЕЗ ДА СИ МРЪДНА ПРЪСТА. 1. Без да проявя ни най-малко усилие. *Аз пък поемам доставката... и на края на годината изсипвам десет процента от печалбата в ръцете ви, без да сте мръднали пръста си, без да сте рискували нищо.* Д. Димов, Тютюн. *Всичко се нареди, без да си мръднеш пръста.*
2. Най-безучастно. *Стояха и наблюдаваха всичко, без да си мръднат пръста.*
Още: **Без да си помръдна (вдигна, повдигна) пръста.**

БЕЗ ДА СИ ПОВДИГНА ПРЪСТА. Вж. Без да си мръдна пръста.

БЕЗ ДА СИ ПОМРЪДНА ПРЪСТА. Вж. Без да си мръдна пръста.

БЕЗ ДВА ДНИ ТРИ ДНИ и ТРИ ДНИ БЕЗ ДВА ДНИ. *Диал. Ирон.* За прибързан срок и неточно пресмятане.

БЕЗ ДЕНЕ, ще си ида. *Диал.* Преждевременно (ще си ида). — *Прахосник е той, готованин, а не дете! Душата ми почерни! От него без дене ще си ида!* Г. Караславов, Габерови.

БЕЗ ЗАЛЪК ХЛЯБ, оставям (оставам, съм). Без никакви средства за препитание (оставям). *След неговата смърт децата му останаха без залък хляб.*
Още. **Без парче хляб.**

БЕЗЗЪБА БАБА ОРЕХ ОПЕКЛА. *Диал. Ирон.* Употребява се, когато някой е направил нещо, от което не може да се възползува.

БЕЗ КОМПАС. Без определена посока или цел. — *Къде отиваш?* — *И аз не знам, ходя ей-тъй, без компас.*

БЕЗ НОЖ КОЛЯ *някого*. Измъчвам някого, без това да се забелязва.

БЕЗ ОТОРАВАНЕ. *Диал.* Без намеци, подмятания отдалеч.

БЕЗ ПАРИ. Съвсем евтино. *Взе ми само два лева за поправката, просто без пари.* ● *Струва пет лева, без пари.*

БЕЗПАРИЧНА ТРЕСКА МЕ ГАЗИ. Останал съм без пари, нямам пари.

БЕЗ ПАРЧЕ ХЛЯБ, оставям (оставам, съм). Вж. Без залък хляб (оставям).

БЕЗ ПАСМА. *Диал.* За човек — некомислен.

БЕЗ РИЗА ХОДЯ. *Диал.* **1.** Некадърен съм, а обичам да се хваля.
2. Работлив съм, но съм много лаком и разточителен.

БЕЗ СМЕТКА. Без да пестя, разточително. *Татко се разболя. Камен без сметка пари троши за него по бани, лекари и клиники.* Д. Немиров, Възелът. *Живея без сметка.*

БЕЗ СЪРЦЕ. Неохотно, без желание. *Все страни от дружките си. Без сърце ходи привечер на̀-вода.* Т. Г. Влайков, Дядовата Славчова унука. *Йордан работеше без сърце. Разочарование, страх и неизвестност от бъдещето го измъчваше.* Ив. Петров, Мъртво вълнение. *Стрина Венковица отговаряше някак без сърце.* Т. Г. Влайков, Стрина Венковица и снаха ѝ. *Отидохме на нивата и взехме да копеем. Тогаз чак се сетих, че е празник. Да си вървим, грехота е... А Петровица — не, стой. Аз съм останала без сърце, ама копаем.* Й. Йовков, Женско сърце.

БЕЗТРАГА ДА ХВАНЕШ. *Диал. Грубо.* Махай се, върви, където щеш.
Още: **Иди <в> безтрага.** *Диал. Грубо.*

БЕЙ ГИБИ, живея. *Простореч.* Охолно, богато, в разкош (живея). *Живее си човекът бей гиби, не се интересува от нищо и от никого.*
Още: **Като бей.**

БЕЛЕЯ СЕ КАТО НА ТЕНДЖЕРАТА ДЪНОТО. *Ирон.* Много съм черен.

БЕЛЕЯ СЕ КАТО ТИГАН НА МЕСЕЧИНА. *Подигр.* Много съм лъскав; блестя.
Още: **Лъщя като тиган на месечина.** *Подигр.*

БЕЛЕЖА НА РАБОШ<А>. *Диал.* **1.** *Някого.* Имам пред вид някого, обикн. за да му напакостя. *В Цветковата кръчма му казаха, че кметът се заканва да му намести костите, задето го е предал на бегълците. Белчо прие всичко като истина, усмихна се и намигна на Цветка. — Защо ми намигаш? — И тебе съм белязал на рабоша. — Ти гледай аз да не ти нашаря гърба.* К. Петканов, Морава звезда кървава.
2. *Нещо.* Запомням нещо и го имам пред вид. *Когато аз приказвам, ти мълчи и ми бележи приказките на рабош.* П. Ю. Тодоров, Невеста Боряна.

БЕЛИ ПАРИ ЗА ЧЕРНИ ДНИ. Спестявания за в случай на нужда. *Трупаше той бели пари за черни дни, хранеше се добре и не можеше да се каже, че бе злояд.* Г. Караславов, Кьорхасан Идищизоглу. *С едната парица си купуваше хляб, а другата отнасяше в къщи. Нека се намират бели пари за черни дни! — думаше си бедният рибар.* А. Каралийчев, Мравешка история.

БЕЛЯЗАНА ОВЦА. **1.** Човек, за когото има съставено недобро мнение и затова всички негови постъпки правят впечатление.
2. Човек с лоши, недобри прояви, който рязко се отделя по тях от близките си или от хората от околната среда. — *Значи и ти си влязъл по втория начин... — рече той, като хвърли готовия шпринг, който звънна о палубата. — И ти си белязана овца!* Н. Антонов, В открито море.
Още: **Черна овца. Белязано магаре** /към 1 знач./.

БЕЛЯЗАНО МАГАРЕ. Човек, за когото има съставено недобро мнение и затова всички негови постъпки правят впечатление. *Нали съм белязано магаре, каквото и да стане, всички мислят, че аз съм виновен.*
Още: **Белязана овца.** /в 1 знач./.

БЕРА ГРЕХА (ГРЕХОВЕТЕ) *някому*. [*Често*: **Да ми бере греха.**] Виновен съм, нося отговорност за неблагоприятното положение, в което е изпаднал някой, или за действията и простъпките на някого. *Язък е за младежа, па и баба Павлевица може да умре от жалост, да й не берем греха. Отпусни го, Никола.* Ив. Вазов, Дядо Нистор. *А като го доядя още повече, повиши глас: — Че какъв инспектор си ми ти? Да ти бере греха онзи, дето те е пратил да ни объркваш работите.* Ст. Марков, Дълбоки бразди. *Ако ни бяха сдумкали, щях да отида при аллаха по къси гащета. И тогава ти щеше да ми береш греховете.* Ас. Станоев, Първите. *Че зарежи я тая пуста пукница бе, бай Танасе. Белким ти потръгне работата... Да ми бере греха Митьо Русанов. За пример у вестниците ме написа, че съм скрил у плевнята царски офицер.* Н. Каралиева, Синята метличина. *— Слушай, знаеш ли в същност защо дядо Щилян е в затвора? Бай Спас се засмя и махна с ръка. — Питай тия, дето са го затворили!... Те да му берат греха!* П. Вежинов, Звездите над нас. *— Да им берете вие греха на тия, дето догодина ще изпукат от глад.* А. Гуляшки, МТ станция.

Още: **Тегля греха.**

БЕРА ДУША. В агония съм, умирам, издъхвам. *Какво да правим? Струнка бере душа, клетата. Ни доктори, ни светена водица — нищо!* Н. Кирилов, Пролетен дъжд. *Догана береше душа. От минута на минута дишането му спираше, гърдите му все по-бавно и по-ниско се повдигаха.* Ив. Петров, Мъртво вълнение. *А един от нас е тежко болен. Бере душа, изтегнат на мръсния одър в ъгъла.* Б. Шивачев, Писма от Южна Америка. *— Та той бере душа! — рече настръхналият митрополит. — И каква е тая кръв по устата му?* А. Христофоров, Ангария. *Събирали, събирали убитите и ги трупали на грамада като цепеници. Имало хора, още берели душа. Тях отделили настрана.* Ст. Загорчинов, Ивайло. *Непознатата жена бе с пречупени пищяли, изпод главата й течеше кръв. Тя беше издъхнала или поне береше душа.* Й. Вълчев, Стъпала към небе.

Още: **Събирам душа.** *Диал.*

БЕРА ЗАЗЪБИЦА (ЗАЗЪБИЦИ). *Диал.* Много ми се яде нещо, което е пред очите ми и дразни апетита ми. *Дай му да хапне от баницата да не бере зазъбици.*

Още: **Бера скомина.** *Диал.*

БЕРА ЛОЙ. *Диал.* **1.** Слабея, не съм добре.
2. Измъчвам се, страдам, тегля.

БЕРА МУХИ. *Диал.* Губя си времето, без да върша нещо; бездействувам, безделнича.

Още: **Ловя мухи.**

БЕРА ПЕТАЛА. *Диал.* **1.** Оставам назад от другите при ходене, вървене.
2. Хванал съм се и играя на самия край на хорото.

БЕРА СИ ГОСТИ. *Диал.* Създавам си грижи, неприятности.

БЕРА СКОМИНА. *Диал.* Вж. **Бера зазъбица (зазъбици).**

БЕРА ЯГОДИ. *Диал.* Червя се за нещо пред някого; срамувам се.

БЕСЯ КУЧЕТО. Пълен, всевластен господар съм аз, за всичко се слуша и изпълнява моята воля, командвам аз; от мене зависи всичко. *Мене ме избраха за двете Търновски събрания и за това ще ме изберат. Другият ще бъде който кажа аз! В Искрец бай ти Иван беси кучето!* Ив. Вазов, Нова земя.

Още: **Коля кучето.**

БЕШЕ ТО. Вж. **Беше тя <тая>.** *— Ами ако поискат да те задържат пак в село? ... — Ама как ще ме задържат... Да не съм аз вол от обора им. Беше то, бачо Лазаре!* Д. Талев, Преспанските камбани. *— Найдене, сега ние ще ти честитим хубава булка, пък утре вечер — депутатство. — То беше!* Ив. Вазов, Нова земя.

БЕШЕ ТЯ <ТАЯ>. Свърши се вече, стана и няма да се повтори, минало е вече. *Хайде да се отбием в отсрещната сладкарничка! — Сладкарничка! Аз пък научих, че ти отново си се върнал към първичната страст... или лъжат, а? — Беше тя тая — въздъхна мрачно Марко Г. Марков.* П. Незнакомов, Бяло и черно.

Още: **Беше то.**

БИВОЛА НА КАВАЛ ЩЕ ЗАСВИРИ. *След или пред изр. със съюз* **докато.** За много бавен човек, който мъчно схваща или много бавно върши нещо. *Докато разбере, бивола на кавал ще засвири.*● *Бивола на кавал ще засвири, докато го изречеш.*

БИВОЛИ ЛИ ВОДИШ. *Диал. Подигр.* Казва се на човек, който върви бавно.

БИЕ Ѝ ЗАНЗАЛОТО ИЗ СЕЛОТО. *Диал.* За жена — говори се за поведението ѝ, става предмет на одумки, шеги и подигравки.

БИЕ МЕ ПАРА̀ТА. Много съм богат. — *И ти, уж работата си не гледаш, а все накоптен, все избръснат, и пара̀ те бие, и къщата ти наредена... Я ми кажи, как става тая работа, а?* Г. Караславов, Селски истории. — *Ех, Димитре — въздъхна брат му, — да беше послушал на времето баща ни, сега пара̀ да те бие. А виж, ще останеш само на една служба, на една заплата.* В. Геновска, Седем години. *Оня грък, интернираният, уж интерниран, ама пуши все папироси. Изглежда, че го бие парата!"* Й. Радичков, Барутен буквар. — *А бе сега всички са добре! Пара има народът, не е като едно време! — махна илюстративно с ръка магазинерът. — Парата го бие народа вече, парата!* Н. Ширков-Тарас, Смешно и горчиво. — *Направи кооперация с някого и ела пак! Бюфет софийски, напитки мераклийски... Кого да намери — всички танцуваха. — Колко стотинки ще ми вземеш да се сьортачим? — отиде при Техническото образование... Техническото образование не беше стиснат. Биеше го парата.* Кл. Цачев, Войници. *През размирното време всекиму се щеше да се отърве от имота си, та да крие само сухо злато, а Осман купуваше и купуваше. „Бие го парата — викаха си видинлии, — чуди се къде да дене дядовото и бащиното си имане".* В Мутафчиева, Летопис на смутното време.

БИЕ МЕ УМА МИ. *Диал.* Страдам, тегля по собствена вина, поради собствената си глупост.

БИЛ И В СИТО, И В РЕШЕТО и **БИЛ И В ГОЛЯМО РЕШЕТО И В МАЛКО СИТО, БИЛ В ГОЛЯМО И МАЛКО РЕШЕТО, БИЛ В МАЛКО И ГОЛЯМО СИТО.** *Диал.* Който има голям опит, който е извънредно опитен и обигран, понеже е прекарал всякакви изпитания, трудности.

Още: **Влизал и в сито, и в решето.** *Диал.* **Минал и през голямо решето и през малко решето и минал през <сито и> решето. Преминал през сито и решето.**

БИЛКИ ДИРЯ ПО БАИРА. *Диал. Ирон.* Скитам без работа; безделнича.

БИЛ НА ХОРОТО, НЕ ВИДЯЛ ГАЙДАТА. *Ирон.* Употребява се, когато някой е пропуснал да извърши най-важното или да забележи най-очевидното.

Още: **На хорото играл, гайда не видял.** *Ирон.*

БИЛ СЪМ И ПРЕБИЛ *с някого* **[БИЛИ СМЕ И ПРЕБИЛИ].** *Обикн. ирон.* Много съм близък с някого и добре го познавам. *Като съм бил и пребил с всички. Зная на всекиго под ноктите.* П. Ю. Тодоров, Змейова сватба. *Интимничи с мене, сякаш сме били и пребили.* К. Калчев, Семейството на тъкачите.

БИЛ СЪМ НА БАЩА СИ В ПЕТИТЕ. *Диал.* Не съм бил роден още тогава.

БИР ПАРЧЕ. *Простореч. Със следв. същ.* Нещо подобно на, нещо като, до известна степен някакъв. — *Ти бояджия ли си? Бояджия, господин поручик, бир парче художник.* П. Вежинов, Втора рота. — *Делийски, я виж тука, оправи тая бумага, ти си бир парче писател.* Ем. Манов, Ден се ражда. — *Олеле-е-е, колко е зле момчето — цяло гори... — Господин фелдфебел, моля да доложа — обади се тихо Михалчев. — Няма що да долагаш, и аз съм бир парче доктор. Твоята болест е „кръшкачус лежачус" и както ме сърбят ръцете, малко само ако те почеша, не само ще оздравееш, ами и песен ще ми запееш — нареждаше фелдфебелът.* В. Нешков. Настъпление.

БИСТЪР КАТО БОЗА. *Диал. Ирон.* Много мътен, нечист.

БИТОЛСКИ ПРОСЯК. Нахален човек.

БИ ЩЕ И В НАШАТА УЛИЦА ПРАЗНИК. Употребява се, за да се изрази, че лицето, което говори, очаква настъпването на щастливи дни или някакъв успех, сполука.

Още: **И на нашата улица ще дойде празник (Великден).**

БИ ЩЕ И НА НАШЕ СЕЛО СБОР. *Диал.* Употребява се, за да се изрази, че лицето, което говори, очаква настъпването на щастливи дни или някакъв успех, сполука.
Още: **Ще дойде и на наше село сбора.** *Диал.*

БИЯ БАРАБАН<А>. Правя нещо достояние на много хора, разгласявам, разтръбявам, раздрънквам нещо. — *А бе не съм му казал! Мънках там, че на тебе трябват за женски работи, ама той изглежда се досети. — Леле, Тончо, какъв си човек, та биеш барабан!* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи. *Тая лекторска колегия, която не счете за нужно да бие барабан по вестниците, че е образувана и че има намерение да работи, изработи подработен проект за народните четения.* Ас. Златаров, Народните творения.
Още: **Бия тъпан<а>.**

БИЯ БИГЛАТА. *Диал.* Ходя, скитам без посока и без цел; шляя се.

БИЯ БОЙ *с някого. Диал.* Разчитам на някого. *Не можеш дума да ѝ кажеш, защото бие бой с началника, нали ѝ е съгражданин.*

БИЯ В ГЛАВАТА. Обикн. за спиртно питие — причинявам змайване, главоболие; зашеметявам. *Това вино бие в главата.*
Още: **Удрям в главата.**

БИЯ В НОСА. За миризма, аромат — бивам усещан силно, много силно мириша. *Като някои, той беше полял върху косата си някакъв одеколон, чиято миризма биеше в носа от петдесет крачки.* Д. Калфов, Идеалният човек. *Силният дъх на събудената земя биеше в носа, наливаше тялото.* В. Андреев, Партизански разкази.
Още: **Удрям в носа.**

БИЯ ВОДАТА В ХАВАН. Върша нещо напълно безполезно, напълно излишно.
Още: **Чукам водата в хаван.**

БИЯ ВОДАТА ДА ИЗКАРА МАСЛО. Вж. Бия водата да пусне масло.

БИЯ ВОДАТА ДА ПУСНЕ МАСЛО. Полагам напразни усилия за нещо неизпълнимо; върша безполезна работа. *Тоя член... се отнася за всички други случаи, освен когато няма гласуван бюджет. Бият водата да пусне масло.* в. България.
Още: **Бия водата да изкара масло.**

БИЯ В ОТВОРЕНИ ВРАТИ. *Книж.* Полагам безсмислени усилия да докажа нещо, което е съвсем очевидно. *Ти биеш сега в отворени врати, защото аз отдавна съм се убедил в това, в което ме убеждаваш.*
Още: **Разбивам отворени врати.** *Книж.*

БИЯ В (НА) ОЧИ. Лесно и бързо бивам забелязван, правя впечатление, налагам се на вниманието. *Когато вървя сам или с други мъже — които и да са, гледам да се посвия, да се смаля някак, та да не бия в очи.* А. Гуляшки, Златното руно. *Той беше младолик и строен, с една напрегната, изправена стойка, която биеше на очи отдалече.* Ст. Дичев, За свободата. *Най-вече биеше на очи един нисък и пълен болярин в зелен плащ, който пристъпваше гордо зад царя.* Ст Загорчинов, Ден последен. *Свиленка все повече и повече биеше в очи като справедлива, отворена жена.* Кр. Григоров, Игличево. *Биеше в очи било с новата си забрадка, блузка или пола, било със закачките си, които се помнеха повече от облеклото.* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено. *Михалчев ... и Симо Калчев, също студент ...бяха успели да си извоюват някаква привилегированост — често да прескачат до в къщи, да излизат в града за било и не било, а когато и това започваше да бие на очи, те симулираха, че страдат от гръдна или някаква друга болест.* В. Нешков, Настъпление. *Оттогава много работи се промениха в къщата на Мустафа паша сокак, при все че тия промени не биеха на очи преди всичко,..., там идваше Ламбро.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. *Пушка със себе си не взех: пушката се вижда, бие на очи, но заредих нагапта.* Н. Хайтов, Диви разкази.
Още: **Хвърлям се (набивам се, навирам се) в очи<те>. Падам (удрям) в очи.**

БИЯ КАНТАРА. Умишлено тегля неточно, по-ниско, за да спечеля. *Приемниците при кантарите да бият кантара. С други думи, да съобщават по-ниско тегло.* П. Спасов, Хлябът на хората.
Още: **Удрям <в> кантара.**

БИЯ НА ДЕБЕЛО. *Диал.* За нещо — има изгледи да завърша зле. *Беха им наловили риба, печено агне беха опекли да ги гощават, но началникът не прие гощавката, ами нареди транзит през село да се мине и да се отиде на самото място в гората и там да се разпитат свидетелите... Работата, значи, бие на дебело.* Н. Хайтов, Диви разкази.

БИЯ НА ЖЕГЛО. *Диал.* Не съгласувам действията си с другите, държа се настрана, не участвувам в някаква работа; страня от хората.

БИЯ НА КАМЪК. *Диал.* Оставам излъган в надеждите си, в очакванията си, претърпявам неуспех в нещо, не успявам в нещо. *Наближаваше обед, а усилията на бай Нончо започнаха да бият на камък.* А. Гуляшки, Село Ведрово.

Още: **Удрям на камък.**

БИЯ ОТБОЙ. 1. Отказвам се от някакво свое упорито защищавано твърдение, мнение, намерение. *— Още не е извършено благодеянието, и Вие почнахте да ругаете благодетеля. — Ъ, да го ругая — започна да бие отбой Дринчев, — не съм имал никога такова намерение. Аз само разсъждавах на обща, на философска почва.* Ст. Чилингиров, Рибена кост. *Аз ще кажа на баща ти, ..., да видиш ти, цигански сине, как се кривиш на стар човек — биеше вече отбой дядо Таско.* Т. Харманджиев, Краят на едно детство.
2. *Пред нещо.* Отстъпвам, отказвам се от нещо. *По-голяма е вината и на директора и техническото ръководсво, които биха отбой пред трудния, но все пак изпълним план.* в. Работническо дело.

БИЯ ПРАГА *на някого или на нещо.* Непрекъснато ходя някъде с цел да измоля, постигна нещо. *Бия прага на министерството на просвещението, искам учителска длъжност. „Няма!" казват. А аз ще умра от глад.* Ив. Вазов, Казаларската царица.

Още: **Изтривам (изтърквам, претривам, протривам) прага (праговете). Престъргвам праговете.**

БИЯ САМАРА <ДА СЕ СЕЩА МАГАРЕТО>. Говоря със заобикалки, намеквам за нещо, обикн. неприятно. *Бедрие ханъм изненадано го погледна. Тя му бе разправяла за патилата на някакъв филибелийски паша — как заради едно арменско момиче станал за смях и подигравка. Всичко сама бе измислила, заедно със смешните подробности. Искаше Юмер да се сети за какво бие самара. Беше научила за големия моабет, който направил миналата седмица един от богатите търновски бейове в лятната си къща в Костимялската долина и на който нейният Юмер,... сам играл кючек с метла на кръста.* Д. Мантов, Хайдушка кръв.

Още: **Удрям самара да се сеща кобилата.**

БИЯ СЕ В ГЛАВАТА. Съжалявам много за нещо, случило се по моя вина; горчиво се кая, разкайвам се за нещо. *Колкото и да се биеш в главата сега, вече е късно, нищо не ще поправиш.*

Още: **Бия си главата** /във 2 знач./.

БИЯ СЕ В ГЪРДИТЕ. 1. Изтъквам себе си, приписвам си заслуги, хваля се незаслужено; самоизтъквам се. *Все в гърдите се бият и за народа плачат — големи общественици де! А цялата дандания е за кокала. Лапнат ли го, налегнат си парцалите.* Г. Караславов, Между нас да си остане. *Ей го кметът! Изпрати трима сина, и тримата се завърнаха. Големият — разказваха — смъкнал сума злато от Беломорието, купуваше сега ниви и се биеше в гърдите, че бил патриот и спасявал отечеството.* Г. Караславов, Селски истории. *При това Христо не обича да се изтъква, да се хвали..., да се бие в гърдите.* Г. Караславов, Максим.
2. Вайкам се или се кая. *Ето! Сам го каза. Ти не разполагаш със себе си. Ти си се свързал с Елена, с това дете, трябва да им осигуриш спокоен живот, дом, щастие, нали? Но тези неща се заплащат твърде скъпо, особено сега. С какво намери да платиш? С живота на приятелите си! Така ли е? Отговори ми! А сега хленчиш и се биеш в гърдите. „Не ми ли вярваш?" Не ти вярвам!* Ив. Остриков, Път през ада.

Води началото си от Евангелието.

Още: **Тупам се (удрям се, бъхтя се) в гърдите.**

БИЯ СЕ КАТО ВОДА О БРЯГ. Трудя се, работя пряко силите си, но без особен резултат. *Малко ли години се наказвам аз и се бия като вода о бряг.* Ив. Вазов, Драски и шарки.

Още: **Блъскам се (бухам се, бъхтя се) като вода о бряг.**

БИЯ СЕ С АКЪЛ. *Обикн. със след. изр. със съюз* **да.** *Диал.* Мъча се да разбера, да проумея или да разреша нещо. *И за себе си не мислеше толкова — изтърпнала беше на хули и клетви, но жалеше мене, дървника, че се бия с акъл, на два огъня напечен.* Н. Хайтов, Съперници.
Още: **Бия се с ум.** *Диал.*

БИЯ СЕ С ПЕТА ПО ЗАДНИКА. Живея много добре, богато, щастливо. *Запознала се с някакъв човек с добро положение, оженила се за него и сега се бие с пета по задника.*

От движенията при игране на ръченица.

БИЯ СЕ С УМ. *Диал.* Вж. Бия се с акъл. *Сговор чинят, с ум се бият/ що да сторят, да направят.* П. Р. Славейков, Умните вадиряни.

БИЯ СИ АКЪЛА. Мъча се да разбера, да проумея или разреша нещо.
Още: **Бия си главата (ангелите)** /в 1 знач./. **Бия си ума. Блъскам си (бъхтя си) акъла.**

БИЯ СИ АНГЕЛИТЕ. 1. Мъча се да разбера, да проумея или разреша нещо. *Аз тъкмо си биех ангелите и се чудех как да отговоря на мама.* Ив. Вазов, Нова земя. *Трябва да се избере кокошка носачка. Едно време имахме разни породи местни. Те и носеха, и даваха добро месо, ама ги изтровихме. Това беше грешка. . . Ама нема какво да си бием ангелите по това, дето го нема вече и нема да го бъде.* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено.
2. Мъча се, трудя се над нещо, работя непосилно. *Който смята да прави халва и катран, нека си бие ангелите.* Л. Стоянов, Бенковски.
Още: **Бия си главата** /в 1 знач. към 1 знач./. **Бия си ума (акъла)** /към 1 знач./. **Блъскам си (бъхтя си) ангелите.**

БИЯ СИ ГЛАВАТА. 1. Мъча се да разбера, да проумея или разреша нещо. *Чудното бе, че Соколов. . . не бе с тях във файтона. . . Защо той липсува? Какво се е случило? Над тия въпроси биех главата си.* Н. п. Филипов, Разкази на ловеца. *Еднъж в едно от списанията ни аз дълго си бих главата над някои декадентски стихотворения от добри наши лирици, непроницаеми като нощ под декадентското си було.* Ив. Вазов, Ц. Гинчев и др. В спомените на съвременниците си.
2. Съжалявам много за нещо, случило се по моя вина; горчиво се кая, разкайвам се за нещо. *Ако ги послушаш сега и тръгнеш, ще си биеш главата.*
Още: **Бия се в главата** /към 2 знач./. **Бия си главата с камъни (два камъка)** /към 2 знач./. **Бия си акъла (ума)** /към 1 знач./. **Бия си ангелите** /в 1 знач. към 1 знач./. **Блъскам си главата** /в 1 и 3 знач./. **Бъхтя си главата** /в 1 знач. към 1 знач./. **Чукам си главата** /в 1 знач. към 2 знач./.

БИЯ СИ ГЛАВАТА С ДВА КАМЪКА. Съжалявам много за нещо, случило се по моя вина; горчиво се кая, разкайвам се за нещо. *Трай, душо, черней, кожо! — казваш и мълчиш. Не може инак, натирват те, иди сетне, та си бий главата с два камъка, пък стария занаят да почна — не мога.* Г. Караславов, Съвест.
Още: **Бия си главата** /във 2 знач./. **Бия си главата с камъни. Чукам си главата с два камъка.**

БИЯ СИ ГЛАВАТА С КАМЪНИ. Вж. Бия си главата с два камъка.

БИЯ СИ ГО НА (О) ГЛАВАТА. [*Често*: **Ще си го бия на (о) главата**]. *Пренебр.*
1. Чудя се какво да правя с някого или с нещо, което ми е ненужно, излишно, или не го искам (при изразяване на недоволство). *Защо си ми донесъл и тези книги? Не виждаш ли, че нямам никакво място за тях. Сега ще си ги бия на главата.*
2. *В пов. накл.* **Бий си го на (о) главата.** Прави с него каквото щеш. *Ето ти материалите! Бий си ги о главата.*
Още: **Блъскам (трия, търкам, чукам) си го на (о) главата. Облъскай (обръскай, обий) си го на (о) главата** /към 2 знач./. *Диал. Пренебр.*

БИЯ СИ УМА. Мъча се да разбера, да проумея или разреша нещо. *Нима е толкова интересно да се донесе в столицата на България един къшей хляб от Егридеренските села? Мисля, бия си ума в този въпрос и не мога да му намеря отговор.* Г. Караславов, Изповед на един къшей хляб.
Още: **Бия си главата (ангелите)** /в 1 знач./. **Бия си акъла.**

БИЯ СИ ШАМАРИ. 1. *Ирон.* Нямам какво да правя, бездействувам и затова върша нещо безсмислено. *Какво ще правиш сега? — Ще си бия шамари.*
2. Разкайвам се за нещо, което съм направил.

БИЯТ МЕ УСТАТА МИ. Сам си създавам неприятности, сам си вредя поради това, че говоря остро и необмислено.
Още: **Устата ми големи и те ме бият.**

БИЯТ ПРЕЗ ПАЛЦИТЕ. Вж. Бият през пръстите.

БИЯТ ПРЕЗ ПРЪСТИТЕ. *Самост. или някого.* Наказвам строго за извършването на нещо забранено, нередно. *Че за таквоз нещо бият през пръстите бе! Как тъй! Да спираме масовизацията?* А. Гуляшки, Златното руно.
Още: **Бият през палците (ръцете).**

БИЯТ ПРЕЗ РЪЦЕТЕ. Вж. Бият през пръстите. *Защо например не я пратиха в затвора на лагер или не я разстреляха? Какво значи това? Значи, че е била човек на полицията. . . — Твърде допустимо е това, но кой ще сигнализира? На тия улики трябва да се даде гласност. Ако предприемем нещо на своя глава, началствата ще ни бият през ръцете.* В. Нешков, Настъпление.

БИЯ ТРЕВОГА. Предупреждавам за някаква нередност или опасност, която трябва да бъде отстранена или предотвратена. *Лазар биеше тревога — чокоите извозвали снопите си, щели скришом да вършеят!* А. Гуляшки, Село Ведрово. *Това, че Ведровският район изостана със сеитбата — . . . — ни накара да бием тревога на Министерството.* А. Гуляшки, МТ станция. *— Тишина, другари, отклонихме се от дневния ред — бие тревога агитаторът и тропа по масата.* Н. Хайтов, Съперници.
Още: **Вдигам тревога.**

БИЯ ТЪМНИЛОТО. *Диал.* Вж. Бия тъмнини<те>. *Не бия тъмнилото от добро. Загубих си добичето. Цяла вечер се бъхтя и не мога да го намеря. Пропадна в мъглата.* А. Каралийчев, Строители на републиката.

БИЯ ТЪМНИНИ<ТЕ>. Изминавам изморителен, труден път нощно време. *И омръзна му тъмнини да бие, калове да гази, Минкини двори да обикаля.* Ц. Церковски, Минкина сватба.
Още: **Бия тъмнилото.** *Диал.*

БИЯ ТЪПАН<А>. Правя нещо достояние на много хора, разгласявам, разтръбявам, раздрънквам нещо. — *Важното е, че ние първи сме се сетили, а не той. . . както бие тъпана наляво и надясно.* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи. *Петко бе сигурен, че Гана не знае, но не можеше да си обясни как така Ралчовци са успели да склонят Тончо и сега го пращат да бие сам тъпана по всички места. „Може и да са му бутнали някой лев!" — допускаше Петко.* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи.
Още: **Бия барабан<а>.**

БИЯ ТЪПАН<И> <НА ГЛАВАТА> *някому.* 1. *Само в подч. изр. със съюз* **да.** Вдигам голям шум близко до някого. *Заспал е. . . Той си ляга с кокошките и тъкмо сега се е унесъл. Тъпан да му бият на главата, няма да се събуди.* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи.
2. *Само в отриц. бъдеще с* **няма да.** Говоря високо и ясно, повтарям това, което съм казал, за да бъда чут. — *Хей, селямсъз! Едно добро утро поне няма ли за нас? — Казах, поздравих — обади се глухо Бургазът, — няма да ти бия тъпан на главата.* Чудомир, Страх.
3. *Само в подч. изр. със съюз* **да.** Натрапчиво, по няколко пъти повтарям, казвам нещо на някого, за да го разбере и да го изпълни. *Защо един с две думи ще те разбере, а друг и тъпан да му биеш, няма да те чуе?* М. Марчевски, Тихо пристанище. *Нищо не знам — хълцукна кметът. — Никой не ми е казвал. — Трябваше тъпан да ти бият — въздържаше гнева си околийският началник.* Г. Караславов, Обикновени хора.

БЛАГ КАТО МЕХЛЕМ НА РАНА. *Диал. Ирон.* За човек — зъл, опак, лош.

БЛАЖЕНА АРКАДИЯ. *Книж.* Страна или място, където се живее и работи спокойно, безгрижно, където животът не е смущаван от никакви неприятности. *Ние четем в известна част от българската преса — . . . — че България е оная блажена Аркадия, в която няма страдания и мизерия, няма опасност от глад за народа ни.* Ас. Златаров, Акцията на Синдикалния съюз.

От името на древната Аркадия, област в Пелопонез, чието население според описанията в литературата живеело щастлив и безгрижен живот.

БЛАЖЕНИ <СА> ВЕРУЮЩИТЕ. *Книж. Ирон.* Употребява се в реплики, за да се подчертае, че някой наивно е повярвал нещо, което е в същност невярно или неизпълнимо, невъзможно.

Израз от Евангелието.

БЛАЗНИ МЕ ДЯВОЛА <НА СЪН>. Иска ми се да направя нещо лошо.
Още: **Блазни ме Панчо.** *Диал.* **Надува ме дявола. Веда ме блазни.**

БЛАЗНИ МЕ ПАНЧО. *Диал.* Иска ми се да направя нещо лошо.
Още: **Блазни ме дявола. Дразни ме (стегнал ме) Панчо.** *Диал.* **Веда ме блазни.**

БЛЕСТУНКИ МИ ИЗЛИЗАТ / ИЗЛЯЗАТ ОТ ОЧИТЕ. Струва ми се, че виждам искри след силен удар или вследствие на внезапна и силна болка.
Още: **Искри (свитки) ми излизат / излязат от очите.**

БЛИЖА КАЛТА ОТ ПОДМЕТКИТЕ *на някого.* Държа се угоднически, сервилно пред някого, подмазвам се на някого; подлизурствувам.
Още: **Лижа калта от подметките. Ближа праха от подметките.**

БЛИЖА ПАНИЦИТЕ *на някого.* Държа се угоднически, сервилно пред някого; подмазвам се на някого; подлизурствувам. *Вие ближехте паниците на това правителство, което сега атакувате. Много късно.* в. България.
Още: **Облизвам паниците.**

БЛИЖА ПРАХА НА НОЗЕТЕ *на някого.* Държа се угоднически, сервилно пред някого, подмазвам се на някого; подлизурствувам. *Мерзко раболепие!. . . Но не е виноват военният министър, виновати са рабските натури, които ближат праха на нозете му.* Ал. Константинов, Сеятели на рабски чувства.
Още: **Ближа праха от подметките.**

БЛИЖА ПРАХА ОТ ПОДМЕТКИТЕ *на някого.* Държа се угоднически, сервилно пред някого, подмазвам се на някого; подлизурствувам.
Още: **Лижа праха от подметките. Ближа калта от подметките. Ближа праха на нозете.**

БЛИЖА РЪЦЕТЕ *на някого.* Държа се угоднически, сервилно пред някого, подмазвам се на някого, подлизурствувам. *А Тъпаджиклията. . ., закрачи бързо към пруста и — това да видиш, че да го не повярваш — отиде, па седна до Сирозлията, до стария си душманин. Като да искаше да покаже, че сега Сирозлията му е по-свой от алчната глутница, която бе заобиколила господаря, ближеше ръцете му и чакаше подаяние.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. *Ето Савата го арестували. Любо изчезна с парите. Сигурно и него. . .Кого подозираш? Савата или Любо? И двамата не са като тебе! На тебе един шамар да ти пухнат и ще започнеш да им ближеш ръцете.* Ив. Остриков, Път през ада.
Още: **Лижа ръцете.**

БЛИЗКО ДО УМА. Лесно за разбиране, съвсем ясно, съвсем очевидно. — *Колоните, които отиват към Серес са български. . . — Откъде заключавате това? — Близко е до ума. . . Преди няколко дни между офицерите в корпуса се говореше, че нашето командуване е започнало да изтегля войските си от фронта на Солун.* Д. Димов, Тютюн.
Още: **Близо до ума.**

БЛИЗО ДО УМА. Вж. Близко до ума. *Възможността на такава непредвидена пречка, която може там, на бойното поле, да обърне работите съвсем на друга страна — беше близо до ума.* Ц. Церковски, Кръвта вода не става.

БЛИЗО ЛИ Е КОЗИРОГ ПРИ ГЪРНЯ. *Диал. Ирон.* Употребява се в случай, когато някой пита за известни неща.

От имената на двете близки села в Дряновско — Козирог и Гърня. (П. Р. Славейков, Български притчи или пословици и характерни думи, т. I, с. 45).

БЛЪСВА МЕ / БЛЪСНЕ МЕ ГЛАВА. Почувствувам изведнъж силно главоболие. *Като ме блъсна една глава — до вечерта не станах от леглото. Цяла нощ ми слага Теньо оцетни кърпи на челото, та едва на разсъмване съм заспала.* Чудомир, Провинциалистки.

БЛЪСКАМ СЕ КАТО <МЪТНА> ВОДА О (В) БРЯГ. Трудя се, работя пряко силите си, но без особен резултат. *Комунистите, щом сте за сиромашта, да видим сега пак ще ни оставите ли да се блъскаме като мътна вода в бряг.* П. Славински, Претворена земя.

Още: **Бия се (бухам се, бъхтя се) като вода о бряг.**

БЛЪСКАМ СИ АКЪЛА. Мъча се да разбера, да проумея или разреша нещо. *Макар че си блъсках акъла през целия ден, пак не можа да ми стане ясно всичко.*

Още: **Блъскам си ума. Блъскам си главата (ангелите)** /в 1 знач./. **Бия си (бъхтя си) акъла.**

БЛЪСКАМ СИ АНГЕЛИТЕ. 1. Мъча се да разбера, да проумея или разреша нещо. *Той си блъскаше ангелите с въпроса какво поведение да държи.* Ив. Вазов, Нова земя. *— Нали е учен, иска да ни надхитри. . . Каза няколко думи и след това иди си блъскай ангелите да ги разбереш.* Д. Кисьов, Щастието не идва само.
2. Мъча се, трудя се над нещо, работя непосилно.

Още: **Блъскам си главата** /в 1 и 2 знач./. **Блъскам си ума (акъла)** /към 1 знач./. **Бия си (бъхтя си) ангелите.**

БЛЪСКАМ СИ БЛЪСКИТЕ. *Диал.* Мъча се, старая се да постигна нещо. *А пък ако те са изпроводили до Кара Фейзи — май че най-вече него е трябвало да намериш и нему не само прошка е трябвало да обещаеш. Тъй ли? — хич не си блъскай блъските! На Кара Фейзи да дадеш и земя за цялата дружина, за всичките там хилядо и толкоз саби и аянлък и везирство и какво не — няма да се смири, това да знаете.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.

БЛЪСКАМ СИ ГЛАВАТА. 1. Мъча се да разбера, да проумея или разреша нещо. *Блъскаше си главата, но не можеше да разбере промяната в мъжа си.* К. Петканов, Морава звезда кървава. *Лозето ни беше на Имански връх. . . Все си блъсках главата откъде иде името му.* Ст. Даскалов, Бялата погача. *— Тук е хладничко, трябва да затоплите. — Е, да, но сега е 16 октомври, а парното го пускат през ноември. — Ама електрическа печка ще турите. — Да, ама има режим. . . забранено е. Докторът мъдро замълча по този въпрос. Остави ни да си блъскаме главите.* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено. *Нещо лошо се беше случило между Василка и старите, но какво точно беше, Васко не можеше да се досети. Ако не му го кажеше тя самата, той щеше да си блъска главата, но все напразно щеше да бъде.* Кл. Цачев, Войници.
2. Мъча се, трудя се над нещо, работя непосилно. *И ето че всичко се трупа на мене само, за всичко аз останах да се грижа и да си блъскам главата.* Т. Г. Влайков, Дядовата Славчова унука. *Дойде, постои ден-два, па запраши някъде. . ., а тя остане сама с детето да си блъска главата.* Ив. Мартинов, Миньори. *Досега трябваше да измерят мерата, та всеки да знае къде ще си блъска главата.* К. Петканов, Старото време.
3. Съжалявам много за нещо, случило се по моя вина; горчиво се кая, разкайвам се за нещо. *Струваше ѝ се, че писмото е вече в ръцете на Дима. Той го чете и си блъска главата, задето толкова време не е писал писмо на децата си.* К. Петканов, Морава звезда кървава. *„Играя си с огъня — ще си блъскам после главата. . ." — рече си той за стотен път.* Ст. Дичев, За свободата.

Още: **Блъскам си ангелите** /към 1 и 2 знач./. **Блъскам си ума (акъла)** /към 1 знач./. **Бия си главата** /към 1 и 3 знач./. **Бъхтя си главата** /към 1 и 2 знач./. **Чукам си главата** /в 1 знач. към 3 знач. и във 2 знач. към 2 знач./.

БЛЪСКАМ СИ ГО НА (О) ГЛАВАТА. [*Често*: **Ще си го блъскам на (о) главата**]. *Пренебр.* **1.** Чудя се какво да правя с някого или с нещо, което ми е ненужно, излишно, или не го искам (при изразяване на недоволство). *Донесъл ми едни круши, зелени и твърди като камък. За нищо не стават — да си ги блъскам на главата.*

2. *В пов. накл.* **Блъскай си го на (о) главата.** Прави с него каквото щеш. *Вземи си апарата и не ми додявай повече с него. Блъскай си го о главата, като не ме послуша и побърза да го купиш. Не мога да го поправя.*

Още: **Бия (трия, търкам, чукам) си го на (о) главата.** *Пренебр.* **Облъскай (обръскай, обвий) си го на (о) главата** /към 2 знач./ *Диал. Пренебр.*

БЛЪСКАМ СИ УМА. Мъча се да разбера, да проумея или разреша нещо. *Козачев сам разбра, че тоя софизъм не можеше да успокои девойката и си блъскаше ума да найде изход из това мътно и ... глупаво положение.* Ив. Вазов, Пъстър свят.

Още: **Блъскам си акъла. Блъскам си главата (ангелите)** /в 1 знач./. **Бия си (бъхтя си) ума.**

БЛЪСКАМ ТЪМНИЦАТА. Изминавам изморителен, труден път нощно време. *Една вечер майка ми... не ми дава да изляза по седенки. „Къде ще блъскаш тъмницата — вика, — може да те сгази нещо!“* Ил. Волен, Радост в къщи.

БЛЪСНА МЕ ГОРНИЯ, ТА ВИДЯХ ДОЛНИЯ. Опомних се, след като получих заслуженото възмездие за нещо (обикн. когато съм се възгордял).

Още: **Удари ме горния <праг>, та видях долния. Чукна ме горния праг, та видях (погледнах) долния.**

БЛЮВАМ ГУЩЕРИ И ЖАБИ. *Самост. или срещу някого. Диал.* В силно раздразнено състояние съм и говоря язвително, с озлобление, с омраза срещу някого или по някакъв повод.

Още: **Блювам <зелени> гущери.** *Диал.* **Блювам гущери и чемери.** *Диал.*

БЛЮВАМ ГУЩЕРИ И ЧЕМЕРИ. *Диал.* Вж. Блювам гущери и жаби.

БЛЮВАМ <ЗЕЛЕНИ> ГУЩЕРИ. *Самост. или срещу някого. Диал.* В силно раздразнено състояние съм и говоря язвително, с озлобление, с омраза срещу някого или по някакъв повод.

Още: **Бълвам <зелени> гущери. Блювам гущери и жаби (чемери).** *Диал.*

БЛЮВАМ ЗЕХИР. *Диал.* Извънредно силно се гневя; много ме е яд.

БОБ И БОБЕЦ. *Ирон.* Все едно и също.

БОБ ХВЪРЛЯМ *за някого. Ирон.* Никак не желая да видя някого, да се срещна с някого.

Още: **Развлачам боб.** *Ирон.*

БОГА ЛИ РАЗПНАХ. Вж. Не разпнах бога.

БОГА ЛИ СЪМ БИЛ С КАМЪНИ. Вж. Не съм бил бога с камъни.

БОГА ЛИ СЪМ ГОНИЛ С КАМЪНИ. Вж. Не съм гонил бога с камъни.

БОГА ЛИ СЪМ ЗАМЕРЯЛ С КАМЪНИ. Вж. Не съм замерял бога с камъни.

БОГА МИ. Възклицание за уверяване в нещо. *Да не смей никой да дига глава, бога ми, на парчета ще го сториме!* Д. Талев, Преспанските камбани.

БОГ ВИСОКО, ЦАР ДАЛЕКО и **ЦАР ДАЛЕКО, БОГ ВИСОКО.** Употребява се за подчертаване, че няма кой да помогне някому, който е изпаднал в тежко положение. *Не мога да живея повече под такъв тормоз... — А защо мълчиш? — попита го Меркулов. — Защо не се оплачеш? — На кого? Бог високо, цар далеко! — На партията! — Аз съм безпартиен човек, Михале... — Тъкмо защото си безпартиен, трябва да се оплачеш.* М. Марчевски, Тихо пристанище.

Още: **Господ високо, цар далеко. Цар на земята, бог на небето.**

БОГ ГО Е ПРЕКРЪСТИЛ. Употребява се, когато лош, зъл човек неочаквано се промени и извърши нещо добро, направи някаква добрина.

Още: **Господ го е прекръстил.**

БОГ ДА ГО ПРОСТИ. Няма да се намери или поправи (за нещо загубено или повредено). *Какво стана с апарата — нищо, бог да го прости, стои си така. Не може да му се открие повредата.*

БОГ ДАЛ, БОГ ВЗЕЛ. Употребява се за изразяване на примирение, когато умр близък човек (обикн. дете) или при друг вид загуба.

БОГ ЗНАЕ ДОКОГА. *Обикн. в отриц. изр.* с **не** *или в изр.* с **като да, като че, като че ли, че, сякаш.** Много до късно. *И тази нощ ще стоиш бог знае докога.*● *Днес много ми се спи, сякаш снощи съм седял бог знае докога.*
Още: **Кой знае докога.**

БОГ ЗНАЕ КАКВО. *Обикн. в отриц. изр.* с **не** *или в изр.* с **като да, като че, като че ли, че, сякаш.** За лице, предмет или действие, чиито качества обикн. незаслужено се преувеличават в положителен или отрицателен смисъл — нещо значително, голямо, което заслужава внимание или нещо неприятно, лошо. *Аз съм уволнен и нямам пари, пък за братята ви тая сума не е бог знае какво.* Ем. Станев, Иван Кондарев. — *А бе какво сте се разкиснали, та все плачете, като че бог знае какво е станало.* Ив. Вазов, Под игото. *Вярвай ми, тато, че Тончо и неговите другари са способни да измислят бог знае какво.* Л. Каравелов, Българе от старо време.
Още: **Бог знае що** /във 2 знач/. **Господ (кой) знае какво.**

БОГ ЗНАЕ КАКЪВ. *Обикн. в отриц. изр.* с **не** *или в изр.* с **като да, като че, като че ли, че, сякаш.** Много голям, значителен, забележителен, хубав или много неприятен, лош (за качество, което обикн, незаслужено се преувеличава в положителен или отрицателен смисъл). *Ти мислиш, че си вложил бог знае какъв ум! Какво направи? Посегна на хотела, издигна два етажа, застрои празното място... Аз не можех ли да го направя? Много ум ли трябва?* Д. Немиров, Възелът. *Това не е бог знае каква беда.*● *Къщата им е голяма, но не е бог знае каква.*● *Мислите, че е станало бог знае какво чудо.*● *Говорите за него като да е бог знае какъв.*● *Често я одумваха като че е бог знае каква.*● *Представи го като човек с бог знае какъв опит.*
Още: **Бог знае що** /в 1 знач./. **Господ (кой) знае какъв.**

БОГ ЗНАЕ КОГА. *Обикн. в отриц. изр.* с **не** *или в изр.* с **като да, като че, като че ли, че, сякаш.** 1. Много отдавна, някога. *Това се случи скоро, не бог знае кога след като се запознахме.*
2. Много късно *И тази вечер ще си легна бог знае кога.*
Още: **Кой знае кога.**

БОГ ЗНАЕ КОЛКО. *Обикн. в отриц. изр.* с **не** *или в изр.* с **като че, като че ли, като да, че, сякаш.** Много, толкова много. — *Знаете ли какво, господа, хайде някой път да си опечем една тиква! Тъй — другарски. Не струва бог знае колко.* Елин Пелин. Летен ден. *Не е бог знае колко красива.*● *Не се уплаших бог знае колко.*● *Не е бог знае колко далеч.*
Още: **Господ (кой) знае колко.**

БОГ ЗНАЕ КЪДЕ. *Обикн. в отриц. изр.* с **не** *или в изр.* с **като да, като че, като че ли, че, сякаш.** 1. Много далече. *Можем да тръгнем и по-късно, къщата им не е бог знае къде.*● *Бързаше да не закъснее, като че киното беше бог знае къде.*
2. На добро или лошо място, в добра или лоша среда. *Не се тревожи, не си попаднал бог знае къде — добри хора сме.*● *Все е недоволен, като че ли е живял бог знае къде.*
Още: **Кой знае къде.**

БОГ ЗНАЕ ОТКОГА. *Обикн. в отриц. изр.* с **не** *или в изр.* с **като да, като че, като че ли, че, сякаш.** От много отдавна. *Не се познаваме бог знае откога.*
Още: **Кой знае откога.**

БОГ ЗНАЕ ОТКЪДЕ. *Обикн. в отриц. изр.* с **не** *или в изр.* с **като да, като че, като че ли, че, сякаш.** 1. От много далече. *Скоро ще бъде тук, не идва бог знае откъде.*

2. От добро или лошо място, от добра или лоша среда. *Не се плаши, не идва бог знае откъде.*● *Надува се, като да е бог знае откъде.*
Още: **Кой знае откъде.**

БОГ ЗНАЕ ЩО. *Обикн. в отриц. изр. с* **не** *или в изр. с* **като да, като че, като че ли, че, сякаш. 1.** Много голям, значителен, забележителен, хубав или много неприятен, лош (за качество, което обикн. незаслужено се преувеличава в положителен или отрицателен смисъл). *Този плат не е бог знае що, че да се ядосваш, ще намериш и по-хубав.*
2. За лице, предмет или действие, чиито качества обикн. се преувеличават в положителен или отрицателен смисъл — нещо значително, голямо, което заслужава внимание или нещо неприятно, лошо. *Няма ах, няма ох... На кино отивам, не е бог знае що.* Б. Болгар, Близнаците. *Не е бог знае що, че да се боиш от него.*● *Струваше му се, че е извършил бог знае що.*
Още: **Бог знае какъв** /към 1 знач./. **Бог знае какво** /към 2 знач./.

БОГ МИ Е СВИДЕТЕЛ. Употребява се за уверяване, че нещо не подлежи на съмнение. *Никъде не съм бил снощи, бог ми е свидетел, през целия ден и вечерта си бях у дома.*

БОДА <В> ОЧИТЕ. 1. Натрапвам се на вниманието. *Хилядо рубли награда на победителя... гласяха... безчислените розови обявления, които бодяха очите днес по всички площади, улици.* Ив. Вазов, Соломоновският цирк.
2. *На някого.* Неприятен съм на някого, дразня някого с присъствието си, със съществуването си или с нещо друго; преча някому. *Виновници (за освиркването на Фердинанд) трябваше да има и те бяха намерени: министърът на народното просвещение д-р Иван Шишманов... и неколцина професори — радикали, които отдавна бодяха очите на правителството.* К. Константинов, Път през годините. *Бодем му очите, като ни гледа!* П. Ю. Тодоров, Змейова сватба. *— Нали е моя пенсията, каквото искам ще я правя. — Един борец... да си върне пенсията, знаеш ли какво е това, стрино? — Па щом не ни треба... — мръдна рамене Обретеновица. — Що ще бодем в очите на хората.* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено.
3. *Някого. Диал.* Натяквам на някого за нещо.
Още: **Бъркам в очите** /в 1 и 2 знач. към 2 и 3 знач./. **Вадя очите** /в 1 и 2 знач. към 2 и 3 знач./. **Въвирам (навирам) в очите** /в 4 знач. към 3 знач./. **Набивам (тиквам) в очите** /във 2 знач. към 3 знач./. **Увирам в очите** /във 2 знач. към 3 знач./. *Диал.*

БОДА СИ ОЧИТЕ. Измъчвам се над някаква работа, свързана с напрегнато взиране. *Страшно ме заинтригува задрасканото. Бодях си очите цели часове, докато най-после открих.* М. Кремен, Романът на Яворов. *В една дупка семкаджията продава тиквени семки... По-нататък шивачът си боде очите, тропосва нещо.* Й. Радичков, Барутен буквар.

БОДАТ МЕ ПАРИТЕ. 1. Харча, без да правя сметка, разточителствувам, защото имам много пари. *Купува всякакви предмети, дрехи, пътува къде ли не, защото парите го бодат.*
2. Похарчвам много пари за нещо неналожително или не особено ценно. *Защо купи тази чанта, не виждаш ли, че за нищо не ще ти служи, бодяха те парите.*
Още: **Сърбят ме парите.**

БОДВА МЕ / БОДНЕ МЕ В СЪРЦЕТО. Внезапно изпитвам силна мъка от нещо. *Червени, който познаваше от години широкия равен гръб и якия врат на бай Пантелей, усети как нещо в сърцето го бодна — старикът бе страшно отслабнал.* П. Вежинов, Нашата сила.
Още: **Жегва ме / жегне ме в сърцето.**

БОДВА МЕ / БОДНЕ МЕ ПОД ЛЪЖИЧКАТА. Внезапно изпитвам силна мъка от нещо. *Еднъж, увлечен от забавата на другарите си, аз дръпнах непредпазливо Татата за палтото. Той изгуби равновесие и падна... Нещо ме бодна под лъжичката. Мина ми през ума да му поискам прошка и да му целуна ръка, но се побоях от другарите си.* Ст. Чилингиров, Хлеб наш насущний.
Още: **Бодва ме / бодне ме в сърцето. Жегва ме / жегне ме (парва ме) / парне ме) под лъжичката.**

БОДЕ МЕ НА СЪРЦЕТО. *Диал.* Не съм спокоен, вълнувам се от нещо, което ми се иска да кажа или да направя.

БОДЕ МЕ ШИЛОТО. Не ме свърта на едно място, не съм спокоен. *Днес съм някак си неспокоен, боде ме шилото, непрекъснато се разхождам.*● *То е едно такова дете, буйно, весело, боде го шилото, цял ден палува.*

БОЖА ДУШИЦА. Кротък, тих, добър и отстъпчив човек; добряк. *Та поприказвай с вашето попче да му я дадат — сиромах човек, божа душица, ще бъде полезен и на църквата ще помага — туй-онуй.* Г. Караславов, Селски истории.

БОЖА КРАВИЦА. 1. Кротък, тих, добър и отстъпчив човек; безобиден човек. *Никому нищо не прави. . . — божа кравица.* Й. Йовков, Женско сърце. — *Докле сме пък слаби, ще хитруваме, ще хитруваме и ще се правим на божи кравици.* Ст. Загорчинов, Ивайло.
2. *Диал.* Податлива жена.
Още: **Божа кравичка** /към 1 знач./.

БОЖА КРАВИЧКА. Кротък, тих, добър и отстъпчив човек; безобиден човек, който не умее да защищава своето право. — *Да, изкалпазаниха се нашите хора — каза Лисицата. . . — Дори Мравката, тази божа кравичка, . . . дори и тя почна да гледа през пръсти на работата.* П. Незнакомов, След нас потоп. — *Какво излезе от цялата работа?* — . . . — *В кооперацията значи няма съмнителни хора?* . . . — *А това не е вярно!* — . . . — *Онзи човек внесе тук позивите и ги остави, излезе без тях. . . Кому ги е оставил?. . . Значи някоя от твоите божи кравички е таен фашист.* П. Вежинов. Следите остават. *Добър човек е, тих, кротък, ама прилика ли са ки! Той е божа кравичка, а тя. . . макар да не я харесвам, все пак признавам, че е умно, културно момиче.* Хар. Русев, Под земята.
Още: **Божа кравица** /в 1 знач./.

БОЖА РАБОТА. Нещо, което не зависи от никого и става въпреки волята или очакванията на когото да е (употребява се често за изразяване на примирение с нещо). *Преди три-четири дни нещо кученцето ми умря. . . Ех, рекох си, умряло — умряло. Божа работа.* Г. Караславов, Баща.

БОЖЕ ОПАЗИ. Възклицание: а) За изразяване на опасение от нещо лошо или нежелано: дано не стане. — *Боже опази! — възкликна игуменът. — Близо сме до Дряново, ама рядко се случва да се мерне фес тъдява.* Д. Марчевски, Дошло е време. *Мъже християни сваляха шапки, а бабички се кръстеха след удавничето и шепнеха: — Боже опази.* Б. Несторов, Ариф и Рамзина.
б) *Обикн. ирон.* За уверяване, че нещо е противоположно на очакваното или за пълно отричане на нещо; тъкмо обратното, съвсем не. *Той четеше много, но все леко четиво, а научна литература — боже опази! — Никога!*
в) *Неодобр.* За посочване на висока степен на някакво лошо качество на нещо или на някого. *Вчера бях у тях — къщата ѝ — боже опази! Разхвърлена, непочистена.*● *Има един син — боже опази! Разхайтен и разсипник!*
Още: **Пази боже.**

БОЖИ ПРЪСТ *в нещо. Книж.* Справедлива намеса на провидението, обикн. справедливо възмездие, наказание за извършен грях, простъпка. *Жестът беше несъзнателен, но Доки отмаля. . . Не беше ли туй пръст божи! Божа поличба!* Г. Райчев, Мерзавец. — *Виждa божи пръст в твоето нещастие. Никола! Разкаяние трябва.* К. Петканов, Омайно биле.

БОЖО ГОВЕДЦЕ. *Диал.* Простодушен и глуповат човек; будала. *Тих и кротък човечец беше чичо ти, с никого не се разправяше, оставяше се да го лъжат, с една дума, божо говедце.*

БОЗАЯ ОТ ГОЛЯМА НЕНКА. *Ирон.* Имам много добра служба и голяма заплата, много добре съм материално.

БОЗАЯ ОТ ДВЕ МАЙКИ. От две места извличам облаги за себе си. — *Не го взимай навътре — успокоява ме Тони. Тебе ти сече пипето. Няма да останеш на пътя. Лошото е, че вече няма да можеш да бозаеш от две майки.* Б. Райнов, Господин Никой.
Още: **Суча от две майки. Цицам от две майки.** *Диал.*

БОЙНО КРЪЩЕНИЕ. Първо участие в нещо, в някакво голямо и важно дело. *Защо не смеете? Или все още сте развълнувани от днешното бойно кръщение? Без вашата намеса сега сигурно щях да нощувам в участъка.* Ал. Бабек, Малкият емигрант.

БОЛЕН ЗДРАВ НОСИ. *Ирон.* Употребява се, когато някой, който е по-слаб и по-зле от друг, чрез измама е принуден от него да му помага. *Млад мъж, добре облечен... им предложи: — Купете си ябълка от един безработен!... Бенко го погледна, подаде му пет сента и като отхапа от вече купената ябълка, промълви: В такива случаи ние казваме: болен здрав носи.* Ал. Бабек, Малкият емигрант.

От народната приказка Лисица и вълк, където се разказва за измамата на лисицата, която под предлог, че е много зле, принудила пребития вълк да я носи на гърба си и си говорила тихо: „болен здрав носи".

БОЛЕН СЕ ПИТА. *Ирон.* Употребява се като отговор на неуместно задаван въпрос при предлагане на нещо за ядене или пиене.

БОЛИ МЕ ГЪЗА. *Вулг. Ирон.* Много съжалявам, скърбя за нещо.

БОЛИ МЕ ЗЪБ, ТА КУЦАМ. *Подигр.* **1.** Употребява се, когато някой, накаран на работа, се преструва на болен.
2. Употребява се като отговор на неподходящ въпрос, обикн. когато питат здравия дали е болен.
Още: **Зъб ме боли, та кривя.** *Диал. Подигр.*

БОЛИ МЕ КАПАТА. *Диал.* Вж. Боли ме шапката.

БОЛИ МЕ СЪРЦЕТО. *Обикн. за някого или за нещо.* Изпитвам мъка, измъчвам се за някого, мъчно ми е за някого или за нещо. *Той знаеше, че снаха му ще го пита за Коминкина Цвята, а сърцето го болеше, като помислеше за нея.* Елин Пелин, Земя. *Сърцето го болеше за студения извор на Ширинейската поляна, за Гръми дол.* А. Каралийчев, Топла ръкавичка.

БОЛИ МЕ ШАПКАТА. *Диал.* Употребява се като извинение, когато няма какво друго да се каже.
Още: **Боли ме капата.** *Диал.*

БОЛНО МЯСТО. **1.** *На някого.* Най-чувствителната, най-уязвимата страна на някого обикн. някаква страст, слабост. *Твоите другари отдавна вече са полковници, а и генерали Настъпила го беше на най-болното място. Как да не избухне?* М. Грубешлиева, Пред прага. *Той, Юмер бей, би се оправдал поне пред себе си, ако не знаеше кое е болното място на султана. А то, кой по-добре от него можеше да каже за какво постоянно се тюхка падишахът?* Д. Мантов, Хайдушка кръв.
2. *На нещо.* Най-уязвимата, лошата страна на нещо, слабост в нещо. *Болното място на градската телефонна служба са учрежденските телефонни централи.* в. Вечерни новини.
Още: **Слабо място.**

БОЛЯ СИ ГЛАВАТА *с (над) нещо.* Полагам много труд и усилия да направя нещо; мъча се над нещо. *Неведнаж си болих главата, докато туря в ред и колектива и работата.*

БОЛЯТ МЕ ОЧИТЕ. *Диал.* Изпитвам срам; срамувам се, свеня се.

БОРЯ СЕ С ДУША. В агония съм; умирам. *И полетя бързо тя надолу /.../ Божичко! притъпкан на земята,* [Босилко] */ тежко диша и с душа се бори.* П. П. Славейков, Епически песни.

БОСА КОМАНДА. Сбирщина от младежи или момчета, които скитат без работа. *Една боса команда се бе събрала на улицата, крещеше, надвикваше се, едни искаха да тръгват, други да останат и накрая всички се разпръснаха.*

БОСИЛЕК ДА ТИ ЗАНЕСАТ. *Обикн. във 2 или 3 л. Диал.* Да умреш.

БОСТАН КУРКУСЎ. Много грозен човек (обикн. жена). *Оженил се за една жена — бостан куркусу.*

БОСТАНСКО ПЛАШИЛО. Много грозен човек (обикн. жена). *Неговото упорито и вечно мълчание най-много дразнеше останалите момчета и те постоянно го сърдеха... — Продумай и ти нещичко, дърво такова!... — Бостанско плашило.* Ив. Хаджимарчев, Овчарчето Калитко.

БОЯДИСАХ ГАЩИТЕ [ЩЕ БОЯДИСАМ ГАЩИТЕ]. *Подигр.* Силно се изплаших (ще се изплаша).
Още: **Опапах (намокрих, напълних) гащите.**

БОЯ СЕ <И> ОТ СЯНКАТА СИ. Наплашен съм много и съм извънредно предпазлив в постъпките си. *Тю-у-у! у балкана расъл, а се бои от сянката си.* Ц. Церковски, Театрални забавалки.
Още: **Плаша се (страхувам се) <и> от сянката си.**

БРАВА НА КРАВА. *Диал. Ирон.* Употребява се за неуместна похвала.

БРАДА ЗА ГЛАВА ДА ИДЕ. *Диал.* Употребява се при съветване да се жертвува по-маловажното, по-малко ценното.

БРАДА МУ ПОРАСНА. *Жарг. Ирон.* Известен е отдавна, остаря. *На този виц брада му порасна.*

БРАДА РИЖАВА, ГЛАВА ГНИДАВА. *Диал.* За човек без авторитет, който си придава важност.

БРАДА СИВА, ГЛАВА ДИВА. *Диал.* За упорит човек.

От народното вярване, че сивият косъм показва упоритост (П. Р. Славейков, Български притчи или пословици и характерни думи, т. I, с. 54).

БРАДАТА МИ Е ПОБЕЛЯЛА НЕ НА ВОДЕНИЦА. *Диал.* Преживял съм много, имал съм много изпитания, затова съм опитен.

БРАДА ЦАРСКА, ГЛАВА ВОДЕНИЧАРСКА. *Ирон.* За прост човек с хубава външност. *Твърдко се засмя. — Брада царска, глава воденичарска — отвърна той, като чешеше коня по челото, а добичето доволно примигваше очи.* Ст. Загорчинов, Ден последен.
Още: **Брада царска, глава пъдарска.** *Ирон.* **Капа има царска, ама глава воденичарска.** *Диал. Ирон.*

БРАДА ЦАРСКА, ГЛАВА ПЪДАРСКА. *Ирон.* За глупав човек с хубава външност.
Още: **Брада царска, глава воденичарска.** *Ирон.*

БРАЛА МУХА МЕД, ПОТЪНАЛА В ОЦЕТ. *Диал.* Употребява се, когато някой вместо добро направи зло.

БРАХ ОМАЙНИКА. *Диал.* Лежа в несвяст от удар или бой в главата.

БРАШНЕН ЧУВАЛ. 1. Човек, от който винаги може да се вземе още, обикн. пари. *Дядо ти е брашнен чувал, уж няма пари, а все ти дава по нещичко.*
2. Сложна работа, която, въпреки вложения голям труд, се нуждае от още поправки и допълнения, от която винаги излизат грешки. *Речникът е брашнен чувал, колкото пъти го преглеждам, все откривам някаква грешка.*

БРИЧА БЕЗ САПУН *някого. Диал.* Мамя, ограбвам, като продавам прекалено скъпо. *Той е голям скъпчия, бричи без сапун.*
Още: **Бръсна без сапун.**

БРИЧА ВЪЗ КОСА *някого. Диал.* Причинявам нещо неприятно на някого; мъча, измъчвам.

БРОИМ СЕ НА ПРЪСТИ. Много малко сме на брой, много нарядко се срещаме; малцина сме. *По това време образованите младежи в Добруджа се брояха на пръсти.* А. Гуляшки, Село Ведрово. *Нощта бе топла и тиха. Такива нощи в Родопите лятно време се броят на пръсти.* Ив. Хаджимарчев, Овчарчето Калитко. *Старите моряци на брега се брояха на пръсти; ..., те умираха някак много скоро „от мъка по морето".*

Н. Антонов, В открито море. *Колко останаха тези като Кабакчиоглу, които ще бяха прокопсали под крилото на оджака? Брояха се на пръсти.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. *Такива като тебе са много малко... на пръсти се броят.* Н. Каралиева, Три дни от половин век.

Още: **Четем се (пребройваме се) на пръсти. Броим се на едната ръка.**

БРОИМ СЕ НА ПРЪСТИТЕ НА ЕДНАТА РЪКА. Вж. Броим се на пръсти. *Такива добри момчета, като сина ти вече се броят на пръстите на едната ръка.*

БРОЯ БРОЕНИЦИТЕ. *Диал.* Не работя, бездейничa и гладувам.

БРОЯ ВСЯКА СТОТИНКА и **БРОЯ СТОТИНКИТЕ.** Харча крайно пестеливо поради липса на средства или от скъперничество. *Като студент, той живееше в крайно мизерна стаичка, хранеше се оскъдно и броеше всяка стотинка.● Дядо ми беше заможен човек, но броеше стотинките.*

БРОЯ ГАРГИ<ТЕ>. Занимавам се с празни работи; нищо не върша; безделнича. *— Откъде идваш? Васко каза окръга, селото си, тъй както се пише на пощенските картички. — Мъкнат се, мъкнат се разни, а ние охрана сме поставили! Старшина, ти гарги ли броиш или?... Знаеш ли, че ще ти изстине мястото!... Как е влязъл тук?* Кл. Цачев, Войници.

БРОЯ ДО ТРИ. Давам извънредно кратък срок за нещо, изчаквам малко, преди да пристъпя към някакво действие (обикн. като предупреждение към някого). *Ще броя до три и през това време ножчето трябва да се намери.* П. Проданов, Седмокласници.

БРОЯ ЗАЛЪЦИТЕ *някому.* **1.** Гледам вторачено, наблюдавам внимателно какво яде някой, обикн. защото ми се свиди или съм гладен. *Нали знаеш, че когато спя или ям, не искам да ме гледат. Не ща да ми броят залъците.* Г. Караиванов, Юнашка майка. *Не му се ядеше, като гледаше как гладното момче брои залъците му.* Гр. Угаров, По следите на заточеника.

2. Свиди ми се храната, която някой яде. *Старецът стана страшно свидлив, криеше си парите, броеше залъците на всички.● Мащехата броеше залъците на завареничето.*

Още: **Броя хапките. Чета залъците.**

БРОЯ ЗВЕЗДИТЕ. Държа се надменно; надувам се, надигам се.

БРОЯ СТЪПКИТЕ *на някого. Диал.* Следя внимателно някого, за да узная какво прави и къде ходи. *Обратна следа нямаше при Вървището, следователно, Единакът не се е върнал назад. Денем той не би прехвърлил голото, като длан, било. Значи, той е тук някъде из леса. Може би той сега иззад някой храст ме следи с очи и брои стъпките ми.* Н. п. Филипов, Разкази на ловеца.

Още: **Чета стъпките.** *Диал.*

БРОЯТ МИ СЕ ДНИТЕ. Малко ми остава да живея, скоро ще умра. *Много е зле, едва се движи, броят му се дните.*

Още: **Дните ми са преброени (прочетени)** /в 1 знач./. **Свършили ми са се (скъсали ми са се) дните.**

БРОЯТ МИ СЕ КОКАЛИТЕ. Много съм слаб, хилав. *През зимата много боледувах, още не мога да се съвзема, броят ми се кокалите.*

Още: **Броят ми се ребрата. Четат ми се кокалите.**

БРОЯТ МИ СЕ РЕБРАТА. Много съм слаб, хилав. *Бях ваш ученик в учителския институт — разбира се, не можете да си спомните, тогава аз бях кльощав, ребрата ми се брояха като на умрял кон, а сега съм, както виждате, доста понапълнял.* Г. Караславов, Ученик.

Още: **Броят ми се кокалите. Четат ми се ребрата.**

БРОЯ ХАПКИТЕ *на някого.* **1.** Гледам вторачено, наблюдавам внимателно какво яде някой, обикн. защото ми се свиди или съм гладен.

2. Свиди ми се храната, която някой яде. *Страшно стиснат човек си станал, на всички броиш хапките.*

Още: **Броя залъците.**

БРЪЖДИ МИ ОТДОЛУ. *Диал.* Страхувам се.

БРЪКВАМ / БРЪКНА В ДЖОБА СИ. Вж. Бръквам / бръкна в кесията си. *Накара ме да бръкна в джоба си и купя нещо съвсем ненужно, което едва ли ще го употребя.*

БРЪКВАМ / БРЪКНА В ДУШАТА *някому.* Предразполагам някого към себе си, като го разчувствувам. *Ти знаеш хала на народа. С две приказки можеш да му бръкнеш в душата.* В. Геновска, Седем години.

БРЪКВАМ / БРЪКНА В КАСАТА. Открадвам обществени пари. *И когато сега беше бръкнато в общата каса, те мислеха, че е обрано цялото село. Петдесет хиляди накуп никой от тях не беше виждал и това снопче от банкноти растеше пред очите им, ставаше все по-голямо и по-голямо.* Ст. Ц. Даскалов, Без межда. *Ще го осъдят, как няма да го осъдят, като си е позволил да бръкне в касата.*
Още: **Бръквам / бръкна в хазната.**

БРЪКВАМ / БРЪКНА В КЕСИЯТА СИ. Похарчвам пари за нещо. *За Великден ще ти купя блуза от сърма, да няма друга като тебе. И той беше искрен, като казваше така, но додеше ли Великден и трябваше вече да бръкне в кесията си, сърцето го заболяваше и се затваряше.* Ил. Волен, Диви души.
Още: **Бръквам / бръкна в джоба си.**

БРЪКВАМ / БРЪКНА В ХАЗНАТА. Вж. Бръквам / бръкна в касата. *Или царят бе отстъпил от данта на византийците, или е бръкнал в държавната хазна да обогати някой манастир. Радомир не разбра това.* М. Смилова, Друм се вие.

БРЪКВАМ СЕ / БРЪКНА СЕ В ДЖОБА. Вж. Бръквам се / бръкна се в кесията. *Я, казвам, братлета, се бръкнете в джобовете си. Всеки да даде колкото може!* П. Незнакомов, Бяло и черно.

БРЪКВАМ СЕ / БРЪКНА СЕ В КЕСИЯТА. Плащам, похарчвам обикн. неохотно, против желанието си. *Бръкни се в кесията, за общото благо е, всички дадоха по нещо.*
Още: **Бръквам се / бръкна се в джоба.**

БРЪКВАМ / БРЪКНА С РЪЧИЧКА. Открадвам. *Никой не е виновен!. . . А бе ние така казваме и в милицията, и на събранието, ама виж, че от проверката друго излиза!. . . Освен някой от Ранговите да е бръкнал с ръчичка!* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи.

БРЪМБАРИ БРЪМЧАТ В ГЛАВАТА МИ. Глупав, лекомислен, несериозен съм. *Как можеш да дружиш с такъв човек, него само бръмбари му бръмчат в главата, не се интересува от нищо сериозно.*
Още: **Мухи бръмчат в главата ми. Имам бръмбари в главата си. Бръмчат ми в главата.** *Диал.*

БРЪМВА МИ / БРЪМНЕ МИ МУХА В ГЛАВАТА. Втълпявам си някаква безполезна, неразумна мисъл или идея, която ме занимава, безпокои непрестанно. *В чия глава бръмна тая муха — да направят оглед на чужда мера?* К. Петканов, Старото време.
Още: **Влиза ми / влезе ми муха в главата.**

БРЪМЧАТ МИ В ГЛАВАТА. *Диал.* Вж. Бръмбари брамчат в главата ми.

БРЪСНА БЕЗ САПУН *някого.* Мамя, ограбвам, като продавам прекалено скъпо.
Още: **Брича без сапун.** *Диал.*

БРЪСНА НА ВЪЗ КОСМИ *някого. Диал.* Причинявам нещо неприятно на някого; мъча, измъчвам.

БРЪСНА С ПАМУК *някого.* Действувам внимателно срещу някого, който се е провинил. *Извади от жилетката си хартийка и прочете от нея имената на двама метежници За единия бе установено, че е ятак на четата, другият бе стрелял срещу войската. Не можело ли да ги осъдят по-леко? Братът на единия бил с влияние, щял да потрябва. Времената били такива, трябвало да бръснеш човека с памук.* Ем. Станев, Иван Кондарев.

БРЪСНА ЯЙЦЕТО. Голям сметкаджия и скъперник съм и от всичко искам да извлека полза. *Такъв е той, яйцето бръсне, готов е да загуби цял ден, да обиколи целия град, но да купи нещо по-евтино.*

Още: **Стрижа яйцето.**

БУКВА ПО БУКВА. *Книж.* Съвсем точно и последователно (за нещо преразказано или прочетено устно или на ум). *Той повтори писмото, повтори го. . . , дума по дума, буква по буква, но нищо ново не откри.* Г. Караславов, На стража.

БУКОВА ГЛАВА. *Диал.* **1.** Упорит, твърдоглав, инат човек. **2.** Човек, който трудно схваща, разбира, тъп човек; тъпак.

Още: **Корава глава** /към 1 знач./. **Дебела глава.**

БУРИДАНОВОТО МАГАРЕ. *Книж. Обикн. в сравнение.* Крайно нерешителен човек, който се колебае между две равностойни възможности. *А тия, които стоят на два стола. . ., които като Буридановото магаре не знаят от коя купа сено да вземат да ядат, тоя валяк ще ги отхвърли настрана като непотребна архивна вещ.* Г. Димитров, Реч пред 27 редовен конгрес на Български земеделски народен съюз.

Израз, приписван на френския философ-мислител от 14 в. Ж. Буридан. Той привел като доказателство за липса на свобода пример с магарето, което, намиращо се на еднакво разстояние от два наръча сено, трябвало да умре от глад, понеже при пълната свобода на волята не могло да реши кой наръч сено да предпочете.

БУРЯ В ЧАША ВОДА. *Книж.* Много шум, голям спор за нещо съвсем незначително, незаслужаващо внимание. *И тази буря от дълбоко възмущение дълго време не можа да утихне. . . Това беше буря в чаша вода, тя се уталожи.* в. Пряпорец.

Израз, приписван на френския мислител и политически деятел Ш. Л. Монтескьо, употребен от него според О. де Балзак по повод неуредиците в държавицата Сан Марино.

БУТАЙ ДА ВЪРВИ. *Пренебр.* Не обръщай внимание на нищо, постъпвай както можеш, както желаеш, без да се съобразяваш с обстоятелствата.

Още: **Карай да върви.** *Пренебр.*

БУТАМ (БУТВАМ / БУТНА) В ГЛУХА ЛИНИЯ *някого.* Не давам възможност на някого да се прояви, да напредне служебно или обществено. *Татко каза, че когато разпределяли премиите в завода, него все го бутали в глуха линия.* С. Караджов, Линии.

Още: **Държа (оставям / оставя) в глуха линия.**

БУТВАМ / БУТНА КАЛПАКА *някому. Обикн. в отриц. изр.* Измамвам, ощетявам, онеправдавам някого. *Я, дядо Марко, отворен ти е внукът. Няма лесно да му бутнат калпака.* З. Сребров, Момчил слиза от планината.

БУТАМ (БУТВАМ / БУТНА) ПРЪСТ<А> В РАНАТА. Засягам най-болезненото, най-чувствителното място. *Пред хората се бие в гърдите и се кълне във верноподанство на комунистите, а бутнеш ли пръста си в раната, провесва нос.* М. Марчевски, Тихо пристанище.

Още: **Поставям / поставя (слагам / сложа, турям / туря, турвам / турна) пръст на (в) раната. Бъркам (бърквам / бръкна) с пръст в раната.**

БУТАМ СЕ (БУТВАМ СЕ / БУТНА СЕ) У ШАМАРИТЕ. Сам си създавам неприятности, сам се поставям в неблагоприятно положение. *Защо му трябваше да се бута у шамарите, като че ли не знае с какъв човек има работа, сприхав и неразбран, който знае само да ругае.*●*Без да ща бутнах се у шамарите.*

Още: **Навирам се / навира се между шамарите.**

БУТАМ СИ ГАГАТА *някъде.* Меся се там, където не трябва, нито е желано, или проявявам някакъв неоправдан, ненужен интерес към нещо. *Престани да си буташ гагата в тия работи, ще си изпатиш.*

Още: **Бутам си носа. Бъркам си (вра си, въвирам си, завирам си, навирам си, муша си, мушкам си, пъхам си, тикам си, увирам си) гагата.**

БУТАМ СИ НОСА *някъде.* Меся се там, където не трябва, нито е желано, или проявявам някакъв неоправдан, ненужен интерес към нещо. *И такива като вас съм ги виждал неведнъж, дето много знаят и си бутат носа навсякъде.* Б. Райнов, Дъждовна вечер.

Още: **Бутам си гагата. Бъркам си (вра си, въвирам си, завирам си, навирам си, муша си, мушкам си, пъхам си, тикам си, увирам си) носа.**

БУТВАМ СИ / БУТНА СИ ГАГАТА *някъде.* Намесвам се там, където не трябва, нито е желано, или проявявам някакъв неоправдан, ненужен интерес към нещо. *И тук успя да си бутнеш гагата.*
Още: **Бутвам си / бутна си носа. Мушвам си / мушна си (пъхвам си / пъхна си, тиквам си / тикна си, въвира си / въвра си, завирам си / завра си, навирам си / навра си, увирам си / увра си) гагата.**

БУТВАМ СИ / БУТНА СИ НОСА *някъде.* Намесвам се там, където не трябва, нито е желано, или проявявам някакъв неоправдан, ненужен интерес към нещо. *Защо ти трябваше да си бутваш носа в тая работа.* ● *Не разбра ли, че и тук ако си бутнеш носа, пак ще имаш неприятности.*
Още: **Бутвам си / бутна си гагата. Мушвам си / мушна си (пъхвам си / пъхна си, тиквам си / тикна си, въвирам си / въвра си, завирам си / завра си, навирам си / навра си, увирам си / увра си) носа.**

БУХАЛИ И КУКУМЯВКИ В КЪЩАТА ТИ ДА БУХАТ. *Обикн. във 2 и 3 л. Диал.* Да умреш и да ти запустее домът.
Още: **Да ти бухне бухал на къщата.**

БУХАМ СЕ КАТО ВОДА О БРЯГ. Трудя се, работя пряко силите си, но без особен резултат. *Дълги години той се буха като вода о бряг, в разни търговщини и служибици, без никаква сполука.* Ив. Вазов. Нова земя.
Още: **Бия се (блъскам се, бъхтя се) като вода о бряг.**

БУХАТ БУХАЛИ ВЪТРЕ. *Диал.* За празна голяма къща.
Още: **Бухтят бухалите вътре.** *Диал.*

БУХТЯТ БУХАЛИТЕ ВЪТРЕ. *Диал.* Вж. Бухат бухали вътре.

БУЧИМИШЕВО СЪРЦЕ. *Диал.* Страхлив човек; страхливец, бъзльо.

БУЧНИ ПРЪЧКА, ПИЙ ВИНО. *Ирон.* Казва се на човек, който няма търпение да изчака нещо.

БУЧИНИШОВА МИ Е РАБОТАТА. *Диал.* Извършил съм нещо нередно, непочтено и съм изпаднал в тежко, опасно положение.

БЪКЕЛ ОТИШЪЛ, КРАТУНА ДОШЪЛ. *Диал. Ирон.* За човек, който никак не се е променил, който е останал същият глупак.
Още: **Бъкел отишъл, кратуна се върнал.** *Диал. Ирон.*

БЪКЕЛ ОТИШЪЛ, КРАТУНА СЕ ВЪРНАЛ. *Диал. Ирон.* Вж. Бъкел отишъл, кратуна дошъл.

БЪЛВАМ <ЗЕЛЕНИ> ГУЩЕРИ. *Самост. или срещу някого.* В силно раздразнено състояние съм и говоря язвително, с озлобление, с омраза срещу някого или по някакъв повод. *Мащехата гледала златото си заварениче, бълвала гущери от яд и чакала да си дойде и нейното по-злато и по-хубаво.* Народна приказка.
Още: **Блювам <зелени> гущери.** *Диал.*

БЪЛВАМ ЗМИИ <И ГУЩЕРИ>. *Самост. или срещу някого.* В силно раздразнено състояние съм и говоря язвително, с озлобление, с омраза срещу някого или по някакъв повод. *И в последния ден бълвеше змии и гущери срещу своя силен и неуязвим противник.* Т Г. Влайков, Житието на една майка.

БЪЛВАМ ОГЪН <И ЖУПЕЛ>. *Самост. и срещу (против) някого.* Отправям най-остри, най-груби думи или обвинения срещу някого, нападам някого най-остро, най-яростно. *Продължи по-предпазливо да ги преследва. Все повече се ядосваше, че не можа да ги свари на трапезата в къщи. Огън бълваше срещу тия, които ги бяха предупредили.* К. Петканов, Хайдути.
Още: **Сипя (пращам) огън и жупел.**

БЪЛВАМ ОТРОВА. Извънредно силно се гневя, много ме е яд. *Бълваше отрова като се сетеше, как нагло го бяха изиграли.*

БЪЛГАРСКИ РАЗБИРАШ ЛИ. *Неодобр.* За изразяване на недоволство от някого, който, въпреки че ясно му се казва да направи нещо, не го прави.

БЪЛХА <НЕ> ЩЕ МЕ УХАПЕ [БЪЛХА МЕ УХАПА]. *Ирон.* Не ще понеса (не понесох) някаква чувствителна загуба, не ще бъда (не бях) ощетен, не ще пострадам (не пострадах). *И габровци трябва да си поразвържат кесиите... Нека запишат, бълха няма да ги ухапе.* А. Каралийчев, Народен закрилник. *Какво има на такъв човек да подари някое и друго пособие?... И бълха няма да го ухапе, ако рече да хвърли няколко хилядарки.* Ст. Чилингиров, Рибена кост.

БЪРЗАМ КАТО ВДОВИЦА НА ОДЪР. *Диал. Ирон.* Проявявам нетърпение за нещо, препирам за нещо да се свърши по-бързо.

БЪРЗАМ КАТО ГУЩЕР ВЪЗ (ВРЪЗ) БАИР. *Диал. Ирон.* Вървя или работя едва-едва, много бавно; крайно муден съм.

БЪРЗАМ КАТО ЖАБА ПРЕЗ УГАР. *Диал. Ирон.* Вървя или работя едва-едва, много бавно; крайно муден съм.
Още: **Бързам като желка през угар.** *Диал. Ирон.*

БЪРЗАМ КАТО ЖЕЛКА ПРЕЗ УГАР. *Диал. Ирон.* **Вж.** Бързам като жаба през угар.

БЪРЗАМ КАТО НА ВОДЕНИЦАТА ДОЛНИЯ КАМЪК. *Диал. Ирон.* Крайно ленив, муден съм.
Още: **Мърдам се като на воденицата долния камък.** *Диал. Ирон.* **Разбързал съм се като долния камък на воденицата.** *Диал. Ирон.*

БЪРЗАМ КАТО ПОПАДИЯ В ПЛЕВНИК. *Диал. Ирон.* Проявявам нетърпение за нещо, препирам за нещо да се свърши по-бързо.

БЪРЗАМ КАТО ПАЛЕ ПРЕД МАЙКА СИ. *Ирон.* Проявявам нетърпение, като прибързвам да кажа нещо не добре обмислено (предположение или мнение), или да извърша нещо. — *Дадено! — и сервитьорът тръгна да изпълни поръчката му,... — Чакай, какво бързаш като пале пред майка си? Не съм свършил: донеси ми червено вино след това!* Н. Широв-Тарас, Широка душа.
Още: **Бързам като пуле (пърле) пред майка си.** *Диал. Ирон.*

БЪРЗАМ КАТО ПОП ЗА ПОРЯЗАНИЦА (ПОРЯЗАНИЦИ). *Диал. Ирон.* Нямам търпение, крайно нетърпелив съм за нещо, пепирам за нещо да се свърши по-бързо.

БЪРЗАМ КАТО ПРОСЯК НА ЗАДУШНИЦА. *Ирон.* Нямам търпение, крайно нетърпелив съм за нещо, препирам за нещо да се свърши по-бързо.
Още: **Припкам като просяк на задушница.** *Ирон.*

БЪРЗАМ КАТО ПУЛЕ ПРЕД МАЙКА СИ. *Диал. Ирон.* Проявявам нетърпение, като прибързвам да кажа нещо не добре обмислено (предположение или мнение), или да извърша нещо.
Още: **Бързам като пърле пред майка си.** *Диал. Ирон.* **Бързам като пале пред майка си.** *Ирон.* **Преварям като малко пуле майка си.** *Диал. Ирон.*

БЪРЗАМ КАТО ПЪРЛЕ ПРЕД МАЙКА СИ. *Диал. Ирон.* Проявявам нетърпение, като прибързвам да кажа нещо не добре обмислено (предположение или мнение), или да извърша нещо. *Жалко, ако е убито — намеси се Хрътката. Воспир го пресече: — Ти, Хрътка, не бързай като пърле пред майка си! Не се знае.* Ив. Хаджимарчев, Овчарчето Калитко.
Още: **Преварям като пърле майка си.** *Диал. Ирон.* **Бързам като пале пред майка си.** *Ирон.* **Бързам като пуле пред майка си.** *Диал. Ирон.*

БЪРЗАМ КАТО ТАРАЛЕЖ ЗА МЕРУДИЯ. *Диал. Ирон.* Вървя или работя едва-едва, много бавно; крайно муден съм.

БЪРЗАМ С ДУШИЦА. *Диал.* Работя припряно, нервно, защото съм притеснен. *Аз бързам с душица, а ти си дошел да ме занимаваш със себе си.*

БЪРКАМ АКЪЛА *на някого.* Влияя зле на някого, като му внушавам вредни идеи и го отклонявам от правилния начин на мислене и действие; размирявам.
Още: **Мътя акъла. Бъркам главата (ума).**

БЪРКАМ (БРЪКВАМ / БРЪКНА) В ДЖОБА *на някого.* Вж. Бъркам (бръквам / бръкна) в кесията. — *Протестирам! — викаше Георги Василев. — Никой няма право да ми бърка в джоба!* П. Спасов, Хлябът на хората.

БЪРКАМ В ДУШАТА *някому.* Искам, стремя се с нахално любопитство да узная най-съкровените мисли, чувства на някого. *Ако той желае, може да ти каже, никой няма право да бърка в душата на другия.*

БЪРКАМ В ЖАРТА С ЧУЖДИ РЪЦЕ. Използувам другиго при извършване на опасна и рискована работа, която ще ми донесе облага. *Познавам го добре, той обича да бърка в жарта с чужди ръце.*

БЪРКАМ В КАСАТА. Крада обществени пари. *Я ми кажете вие, Фильо Камболчев, защо сте бъркали в държавната каса?* Д. Калфов, Реабилитация. — *Разчита на своите пари, затова е такъв — отвърна Младенов. — Не е свикнал да бърка в чужди каси?* Хар. Русев, Под земята. — *Ааа, специалист е наш Кольо! — ... И прав е човекът — да те надчетат не веднъж, не дваж, а цели тридесет и четири пъти и пак да те оставят да бъркаш в общата каса — и това ако не е способност, здраве му кажи!* в. Стършел. Способен мъж.

БЪРКАМ (БРЪКВАМ / БРЪКНА) В КЕСИЯТА *на някого.* Принудително вземам пари от някого за нещо; принуждавам някого да даде пари или да заплати за нещо. — *Никой не дава с добро да му бръкнат у кесията!* А. Г. Христофоров, Ангария. *Искат да бръкнат в кесията на кожодерите, които се гояха, когато ние гниехме в окопите.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Той беше сигурен, че едно зачитане на стареца ще развърже не само сърцето му, но и по-надълбоко ще бръкне в кесията му.* В. Нешков, Настъпление.
Още: **Бъркам (бръквам / бръкна) в джоба.**

БЪРКАМ В КЮПА. Ползвам се от някакви облаги непочтено; върша кражби. — *Старият помощник с тях ли държи? — С тях, сине! Къде ще се делят; бъркали са заедно в кюпа.* А. Страшимиров, Някога.

БЪРКАМ В ОЧИ<ТЕ> *някому.* **1.** Неприятен съм на някого, дразня някого с присъствието си, със съществуването си или с нещо друго; преча някому. *Защо ще ми взимат дюкянчето, питам ви? ... кому бърка в очи мойта бакалничка? Сам си работя аз, никого не съм подял.* Ем. Манов, Ден се ражда.
2. Натяквам на някого за нещо. *Колко къщи станаха в текезесета? — Трийсе и петшест. — Ганчо Симеонкин кандиса ли? — Не е. С него ония ни бъркат в очите.* Ем. Манов, Ден се ражда. *Видяхте ли го вашия ръководител какво представлява! — бъркаха им в очите.* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи.
Още: **Бода в очите** /във 2 и 3 знач./.

БЪРКАМ ГЛАВАТА *на някого.* Влияя зле на някого, като му внушавам вредни идеи и го отклонявам от правилния начин на мислене и действие; размирявам. *Не бъркайте главите на хората. Властта няма да ви дадем тъй, както си правите сметката. Което куче ни е залаяло, все е побесняло. Аз знам едно, че там, където е истината, там е силата. Затуй не мътете главите на хората, няма да я бъде, както искате.* В. Нешков, Настъпление.
Още: **Мътя главата. Бъркам акъла (ума).**

БЪРКАМ *някаква* **КАША и БЪРКАМ КАШАТА.** *Самост.* или *някому.* Причинявам някакви неприятности някому; създавам неприятно, объркано положение, обикн. с интриги, клевети. *Омръзна ни да се кланяме пред византийците, ..., да се преструваме, че не знаем какви каши ни бъркат със сърбите, пък и венгрите... Мъже искаме да бъдем, мъже и воини, разбра ли?* М. Смилова, Друм се вие. — *Едни бъркат кашата, други я сърбат... — откърти през кашлица друг, прегърнал увито в одеяло дете.* М. Грубешлиева, През иглено ухо.
Още: **Бъркам** *някакви* **трици.**

БЪРКАМ С ДВЕ РЪЦЕ *в нещо.* Разпореждам се изцяло с нещо и имам облаги от това. *Прати го* [сина си] *в търговско училище, после го издържа в странство и го направи главен секретар на финансовото министерство. А това какво значи? Това значи да бъдеш в курса на държавните доставки и предприятия, на държавните заеми, с една дума, да бъркаш с две ръце в бюджета.* Л. Стоянов, Сребърната сватба на полковник Матов.

БЪРКАМ СЕ *в някаква* **КАША, БЪРКАМ СЕ В** *някакви* **КАШИ** и **БЪРКАМ СЕ В КАШАТА.** Съучастник съм в някаква неприятна или непочтена работа; меся се в нещо нередно. *Той е убеден, че още в Кюстендил ще настъпи разплатата и че най-доброто за нас е да не се бъркаме в тая каша.* Л. Стоянов, Холера. — *Я слушай, Сава, чувам пак зашетали комити... Ти си ми свой човек, казвам ти направо, седи си настрана, не се бъркай в таз каша!* Д. Марчевски, Дошло е време. *Студ премина по гърба му, като си спомни ония безкрайно дълги месеци зад решетката... И за какво? За глупостта да се подведе по празните обещания на един изкуфял пастор... Не, Не! Той никога вече няма да се бърка в подобни каши!* М. Грубешлиева, Оказионен магазин.

БЪРКАМ СИ ГАГАТА *някъде.* Меся се там, където не трябва, нито е желано, или проявявам някакъв неоправдан, ненужен интерес към нещо. — *Я да вземеш да ѝ кажеш да си се прибере вече. Работила, що работила там, стига ѝ толкоз... Не си клекнала толкоз, една манджа все ще сготвиш. И не си бъркай гагата.* Ив. Петров, Нонкината любов.

Още: **Бъркам си носа. Бутам си (вра си, взвирам си, завирам си, навирам си, муша си, мушкам си, пъхам си, тикам си, увирам си) гагата.**

БЪРКАМ СИ НОСА *някъде.* Меся се там, където не трябва, нито е желано, или проявявам някакъв неоправдан, ненужен интерес към нещо. *Ние сме далеч от мисълта да преустройваме света и да си бъркаме носа в частния живот на хората.* Св. Минков, Разкази в таралежова кожа. *От Херодота насам се наплодиха хиляди учени мъже, които изследват дервишите, ..., бъркат си носа дори в египетските мистерии, ала досега нито един от тия предпочтени господа не се е занимал с мистерията на своето собствено всекидневие.* Св. Минков, Разкази в таралежова кожа.

Още: **Бъркам си гагата. Бутам си (вра си, взвирам си, завирам си, навирам си, муша, си, мушкам си, пъхам си, тикам си, увирам си) носа.**

БЪРКАМ (БРЪКВАМ / БРЪКНА) С ПРЪСТ В РАНАТА. Засягам най-болезненото, най-чувствителното място. — *И все пак цялото ви сърце е при онези хора, срещу които работите сега, нали? Манев трепна. Той не очакваше от Чугун такова откровеност — да бръкне с пръст в кръвясалата рана.* В. Нешков, Настъпление.

Още: **Бутам (бутвам / бутна, поставям / поставя, слагам / сложа, турям / туря, турвам / турна) пръст на (в) раната.**

БЪРКАМ *някакви* **ТРИЦИ.** *Самост. или някому.* Причинявам някакви неприятности някому, създавам неприятно, объркано положение, обикн. с интриги, клевети. *Едва ли някой ще смее вече да бърка такива трици.*

Още: **Забърквам (обърквам, разбърквам, надробявам)** *някакви* **трици. Бъркам** *някаква* **каша.**

БЪРКАМ УМА *на някого.* Влияя зле на някого, като му внушавам вредни идеи и го отклонявам от правилния начин на мислене и действие; размирявам.

Още: **Мътя ума. Бъркам акъла (главата).**

БЪРША СЪЛЗИТЕ *на някого.* Утешавам, успокоявам някого. — *Даскале, — рече той веднаж на бай Петър — чувам, че раздаваш пенсията си и хрантутиш сираците на ония, дето вирнаха глава срещу царя. Не забравяй, че съм се врекъл да ти одера кожата...* — *Одери я — отговори прегърбеният народен учител. — Щом като смяташ, че е престъпно човек да бърше сълзите на клетите дечица.* А. Каралийчев, Строители на републиката.

Още: **Избърсвам (изтривам) сълзите.**

БЪХТЯ СЕ В ГЪРДИТЕ. 1. Изтъквам себе си, приписвам си заслуги, хваля се незаслужено; самоизтъквам се. *Не вярвай на такива, дето се бъхтят в гърдите.*
2. Вайкам се или се кая. *За служби при Гърмелов дойдоха близки и на стария Чунчулев, и на Манол Пухчев, изтърси се дори и пияният Тодор Клисаров, който се бъхтеше в*

гърдите и се кълнеше, че бил преследван от съборената земеделска власт. Г. Караславов, Обикновени хора.

Още: **Бия се (тупам се, удрям се) в гърдите.**

БЪХТЯ СЕ КАТО ВОДА О БРЯГ. Трудя се, работя пряко силите си, но без особен резултат. — *Дошъл съм си да ме съдите ли? Затуй ли се прибирам аз в тази къща! От сутрин до вечер като вода о бряг се бъхтя, нà ви богатство, нà ви имот — да ви дигам и честта пред хората, и пак аз грешен да ме съдите!* П. Ю. Тодоров, Невяста Боряна.

Още: **Бия се (блъскам се, бухам се) като вода о бряг.**

БЪХТЯ СЕ О ДЪРВО И О КАМЪК. *Диал.* Постоянно работя, много съм трудолюбив.

БЪХТЯ СИ АКЪЛА. Мъча се да разбера, да проумея или разреша нещо. *Бъхтих си акъла с тая задача цял следобед и не можах да я реша.*

Още: **Бъхтя си ума. Бъхтя си главата (ангелите)** / в 1 знач. /. **Бия си (блъскам си) акъла.**

БЪХТЯ СИ АНГЕЛИТЕ. 1. Мъча се да разбера, да проумея или разреша нещо. *Бъхтя си ангелите над таз зацапана хартийка, дето нищо не ѝ се отбира — отвърна Малеев.* Ст. Марков, Дълбоки бразди.
2. Мъча се, трудя се над нещо, работя непосилно. — *Хе-е-е, учил съм ги* [момчетата]. *Как съм си бъхтал ангела, от всекиго челяк да изкарам. Хаджи.* П. Ю. Тодоров, Първите.

Още: **Бъхтя си главата. Бъхтя си ума (акъла)** / към 1 знач. /. **Бия си (блъскам си) ангелите.**

БЪХТЯ СИ ГЛАВАТА. 1. Мъча се да разбера, да проумея или разреша нещо. *Димитър заедно с много комитетски хора трябваше да си бъхти главата за това как да бъде спасен Апостола.* Г. Караславов, Освобождение. *Тончо, ела да ми помогнеш, синe. Бъхтя си главата, ама акълът ми не сече. Вземай молива и пиши.* С. Кралевски, Възвърнатa обич. *„Коя е тази жена, къде съм я виждала?" — бъхтеше тя главата си в какви ли не предположения.* В. Нешков, Настъпление.
2. Мъча се, трудя се над нещо, работя непосилно. *Оставил я сама с две деца да си бъхти главата денонощно.*

Още: **Бъхтя си ангелите. Бъхтя си ума (акъла)** / към 1 знач. /. **Бия си главата** / в 1 знач. към 1 знач. /. **Блъскам си главата** / в 1 и 2 знач./.

БЪХТЯ СИ УМА. Мъча се да разбера, да проумея или разреша нещо. *Какво всъщност можеше да направи, Ленко не знаеше. А вече и не искаше да мисли, късно е да си бъхти ума за неща, които са минали.* Г. Караславов, Ленко. *Старата изтръпваше от дълбок мъчителен страх, бъхтеше си ума и не можеше да разбере, защо животът ставаше все по-тежък, по-сложен и по-объркан.* Г. Караславов, Обикновени хора.

Още: **Бъхтя си акъла. Бъхтя си главата (ангелите)** / в 1 знач. /. **Бия си (блъскам си) ума.**

БЯГА МИ КЕФА. *Диал.* Става ми неприятно от нещо и си развалям настроението.
Още: **Скършва ми се (счупва ми се) кефа. Разтуря ми се кефа.** *Диал.*

БЯГА МИ ОКОТО У МЛЯКОТО. *Диал.* За мъж — имам слабост към по-млади.

БЯГАМ КАТО ДЯВОЛ<А> ОТ КРЪСТ. *Диал.* Вж. Бягам като дявол<а> от тамян

БЯГАМ КАТО ДЯВОЛ<А> ОТ ТАМЯН. 1. *От нещо.* Упорито страня от нещо, отбягвам нещо, което ми е неприятно или не желая да извърша. *Да ви видя как ще ее разберете с ония дангалаци, мързеливци и хитреци, които знаят само за високи надници да бръщолевят, а от работа бягат като дяволи от тамян.* Г. Караславов, Свърши се нашата.
2. *От нещо или от някого.* Много се страхувам от нещо или от някого и най-старателно го избягвам. *Виждаш ли тази колибка тук? ... — До миналата година фашистите бяха влюбени в нея, а сега бягат като дявол от тамян. Лоши спомени им остави тя.* К. Ламбрев, Средногорски партизани. *Покажи образа на клеветника така, че читателите да го намразят и да бягат от него като дявола от тамян.* М. Марчевски, Тайнствените светлини.

Още: **Бягам като дявол<а> от кръст.** *Диал.*

БЯГАМ КАТО ОПЪРЛЕН *от нещо.* Упорито страня от нещо, отбягвам нещо, което ми е неприятно или не желая да го извърша. *Но вие пръв път гледате, че е убит един кръвопиец, . . . , и ето че бягате, като опърлени.* Ив. Вазов, Руска. *Водата беше много студена, но трябваше да я газя; не можех да търся мостове, от мостовете бягах като опърлен.* Й. Радичков, Барутен буквар.

БЯГАМ КАТО ОТ ВЕШИЛО *от нещо. Диал.* Вж. Бягам като от въже.

БЯГАМ КАТО ОТ ВЪЖЕ *от нещо.* Упорито отбягвам, не желая да върша нещо защото се страхувам от него или ми е неприятно.
Още: **Бягам като от вешило.** *Диал.*

БЯГАМ ОТ КЪСМЕТА СИ. Отказвам се от благоприятен случай. *Ожени се за този човек, не бягай от късмета си.*

БЯГАХМЕ ОТ АЧИЯ, ВРЪХЛЕТЯХМЕ НА ГЮМРЮКЧИЯ. *Диал. Ирон.* Сполетя ни по-голямо зло.
Още: **Бягахме от бачия, налетяхме на гюмрюкчия.** *Диал. Ирон.*

БЯГАХМЕ ОТ БАЧИЯ, НАЛЕТЯХМЕ НА ГЮМРУКЧИЯ. *Диал. Ирон.* Вж. Бягахме от ачия, връхлетяхме на гюмрукчия.

БЯГАХМЕ ОТ ВЪЛЦИ, НАЛЕТЯХМЕ НА МЕЧКИ. *Диал. Ирон.* Сполетя ни по-голямо зло.
Още: **Бягахме от кучета, налетяхме на вълци.** *Диал. Ирон.*

БЯГАХМЕ ОТ ДЪЖД, НАЛЕТЯХМЕ НА ГРАД. *Диал. Ирон.* Сполетя ни по-голямо зло.

БЯГАХМЕ ОТ КУЧЕТА, НАЛЕТЯХМЕ НА ВЪЛЦИ. *Диал. Ирон.* Вж. Бягахме от вълци, налетяхме на мечки.

БЯГАХМЕ ОТ ОСИ, НАЛЕТЯХМЕ НА ЗМИИ. *Диал. Ирон.* Сполетя ни по-голямо зло.

БЯЛА ВРАНА. Нещо по-особено, по-различно от другите, нещо чудновато, необикновено, някакво изключение. *Стоян се усмихваше виновно на закачките на чирачетата, . . . Не беше пазарен ден и той, селянинът, беше като бяла врана в чаршията.* Д. Талев, Железният светилник. *Гракнали на него като на бела врана.* П. Р. Славейков, Български притчи или пословици и характерни думи.

БЯЛА КОСА ДА НЕ ВИДИШ. *Обикн. 2 и 3 л. Диал.* Млад да умреш.

БЯЛВАМ СИ / БЯЛНА СИ ОЧИТЕ *някъде. Диал.* Идвам, мярвам се, вестявам се някъде. *Мъчно им е, че рядко ги спохождат гости, че дори и началствата от дъжд на вятър бялвали очите си насам.* Ст. Станчев, На раздумка.

БЯЛ ДЕН. Добър, честит живот. *За едно ѝ домъчня — не дочака Великден, та да ги зарадва. „Какъв ти Великден — помисли горчиво, — има ли за нас Великден, бял ден има ли за нас?* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. *Поучи сиромасите българи, вяра им вдъхни, че все някога ще настане бял ден и за тях.* М. Марчевски, Дошло е време. *Нямаше вече за него бял ден.*
Още: **Бял свят.**

БЯЛ КАТО ВЪГЛЕН. *Диал. Ирон.* Много черен.

БЯЛ КАТО НА ТЕНДЖЕРА ДЪНОТО. *Ирон.* Много черен.
Още: **Бял като на тигана дъното.** *Ирон.*

БЯЛ КАТО НА ТИГАНА ДЪНОТО. *Ирон.* Вж. Бял като на тенджера дъното.

БЯЛ СВЯТ. Вж. Бял ден. *Нямаше ли някой между тях последните, който да не е успял да погребе убитите си родители, деца, братя и сестри. . . Не беше ли възможно. . . щото подобни хора, за които няма вече бял свят, да се нахвърлят на бившия си проповедник.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания. *От люлката до гроба няма / бял свят / за роби.* П. Р. Славейков, Български притчи или пословици и характерни думи.

В

ВАВИЛОНСКО СТЪЛПОТВОРЕНИЕ. *Книж.* Голяма бъркотия, голяма неразбория. *През това време спирачите, агентите на храноизноса и цялата глутница комисионери и чифликчийски надзиратели сновяха като бесни по гората. Селяните гледаха това вавилонско стълпотворение, радваха се на неразборията.* А. Гуляшки, Село Ведрово. — *Та, както ви казвам, на сцената шум, в салона шум — вавилонско стълпотворение.* П. Спасов, Хлябът на хората.

От библейската легенда за Вавилонската кула, която е трябвало да бъде висока до небето, за да се достигне до бога. Бог обаче се разгневил, смесил езиците на строителите, поради което те престанали да се разбират и кулата останала недовършена.

В АДАМОВО ОБЛЕКЛО. *Шег.* За мъж — съвсем гол. — *Извинявай, бях в адамово облекло, у нас е адски горещо — рече той, когато отвори вратата и пусна Ивана при себе си.* Ем. Станев, Иван Кондарев.

Още: **В <дядово> адамово одеяние.** *Книж. Шег.*

ВАДЕНА КОЖА. *Диал.* Много хитър, практичен и опитен човек.

ВАДИМ СИ ОЧИТЕ. В много лоши, във враждебни отношения сме; караме се, враждуваме помежду си. *Ако вие с Дочоолу си имате разправии, няма защо и мене да ме намесвате... Карай се с него, вадете си очите, мене не ме бъркайте!* К. Калчев, При извора на живота. *Ако сърби, хървати, черногорци, далматинци и пр. си вадят очите на всяка стъпка в живота, то в доста голяма степен за това е виновен техният език.* П. П. Славейков, Българска литература.

Още: **Ще си извадим (ще си издерем, ще си изкараме, ще си изповадим) очите** /във 2 знач./.

ВАДЯ ГО <КАТО> ИЗ ДЖОБ. *Диал.* **1.** Мога, готов съм всякога да дам някакъв отговор, имам готов отговор за всичко.
2. Имам нещо готово на разположение, което може веднага да ми послужи за работа.

ВАДЯ ДУМИ *някому или за някого. Диал.* Създавам лошо мнение за някого, като злословя за него *Не претълкувай криво чуждите думи и работи; не вади думи никому.* Д. Манчов, Начално наставление.

Още: **Вадя приказки.**

ВАДЯ ДУМИТЕ С КУКА ОТ УСТАТА *на някого.* Много трудно успявам да получа от някого отговор на въпросите си (за мълчалив човек или за човек, който едва отговаря на въпроси поради незнание). *При нас — казвам — най-лошите пациенти са от два вида. Едните са тия, които, като ги запитате как са прекарали предния ден, почват от спомените, свързани с прохождането си. Други са онези, на които трябва да вадиш всяка дума с кука от устата.* Б. Райнов, Един човек се връща от миналото.

Още: **Вадя думите с ченгел от устата.**

ВАДЯ ДУМИТЕ С ЧЕНГЕЛ (ЧЕНГЕЛИ) <ОТ УСТАТА> *на някого.* Много трудно успявам да получа от някого отговор на въпросите си (за мълчалив човек или за човек, който едва отговаря на въпроси, обикн. поради незнание). *Остана само мълчаливостта ѝ; — То едно такова темерутче... С ченгел трябва да вадиш думите от устата му... — оплакваше се тя на съседките.* Г. Райчев, Златният ключ. — *От два часа, господин*

Александре, баща ви и аз му вадим думите из устата с ченгел. Ем. Станев, Иван Кондарев.

Още: **Вадя приказките с ченгел. Вадя думите с кука от устата. Тегля думите с ченгел (ченгели) <от устата>. Изтеглям с ченгел думичка от устата.**

ВАДЯ ДУШАТА *някому.* **1.** Мъча, измъчвам или притеснявам някого. *Кажи по-скоро, че ми вадиш душата от страх.* Ив. Вазов, Драски и шарки. — *Върбане бре? Ти какво ни вадиш душите! Че може ли чиляк деня и нощя да работи?* Ст. Марков, Дълбоки бразди. *Когато тя изказа желание да се разходи с него до Осеново, той се зарадва. — Ела, разбира се, мама отдавна ми вади душата, че не те водя.* Ем. Манов, Ден се ражда. — *Зер не му вадех душата на моя човек преди — нова къща да направим, та да направим.* Кр. Григоров, Пролет в Черешово. *Този конвой, дето ми вади душата да бързам, не е току-така.* Кр. Велков, Село Борово.
2. *Диал.* Лишавам от живот някого; умъртвявам, уморявам. — *Душата само дето не ни взеха, како! — думаше Кировица. — То, като ти вземат хляба, все едно че и душата ти вадят.* Г. Караславов, Обикновени хора. — *Което трябва на царщината, да си го купи, натърти тати, . . . Но това натъртване му докара такова нервно сътресение, че той почти падна на стола. — Ти, Тодорие, да не си дошел да вадиш душата на тоя измъчен човек?* Ст. Чилингиров, Хлеб наш насъщний.

Още: **Вадя душичката (душицата). Изваждам (изкарвам) душата. Изтръгвам душата** /към 2 знач./.

ВАДЯ ДУШИЦАТА *някому.* 1. Мъча, измъчвам или много притеснявам някого. *Жандарин ми проводили обирниците. . . Мъчат бедния народец, вадят му душицата.* А. Каралийчев, Лъжовен свят. *Цяла една година тоя слуга вадил душицата на Теменужка, поглъщал всичкото ѝ време за притягане.* Н. Хайтов, Съперници. *Хората умират отглади, а Жанката наеми ще събира. . . — Аз от Жанката не съм взел педя земя, мене общината ще ми вади душицата.* Г. Караславов, Селски истории.
2. *Диал.* Лишавам от живот някого, умъртвявам, уморявам.

Още: **Вадя душата (душичката). Изваждам (изкарвам) душицата. Изтръгвам душицата** /към 2 знач./.

ВАДЯ ДУШИЧКАТА *някому.* 1. Мъча, измъчвам или много притеснявам някого. — *Хайде почвай закалката! — обадил се великанът. — Ще почакате малко, докато доведа всички мои братя, гдето сте им вадили душичката. Те ще ви потъркалят най-хубаво!* Ран Босилек, Радост.
2. *Диал.* Лишавам от живот някого; умъртвявам, уморявам.

Още: **Вадя душата (душицата). Изваждам (изкарвам) душичката.**

ВАДЯ ЗАЛЪКА ОТ УСТАТА *някому.* Лишавам някого от последните средства за препитание; ограбвам. *С новото правителство бяха най-ненавижданите хора в селото, стари хайдуци, що и залъка на сиромашията вадеха от устата ѝ. А против новото правителство бяха всички честни и работливи хора.* Г. Караславов, Обикновени хора.

Още: **Вземам залъка от устата** /в 1 знач./. **Грабя (изтръгвам) залъка от устата.**

ВАДЯ КЕСТЕНИТЕ ОТ ЖАРАВАТА *за някого.* Вж. Вадя кестените от жарта *за някого. Далеко са от нас тия разбойници, Раксине, и не ми е до война сега. . . При това тия агарянци повече са опасни за Кантакузин; неговите земи най-много страдат. Нека той си троши главата с тях. Няма аз да вадя за него кестените из жаравата.* Ив. Вазов, Към пропаст.

ВАДЯ КЕСТЕНИТЕ ОТ ЖАРТА *за някого.* Извършвам опасна и рискована работа, която ще ползува друг. *Нима руслите трябваше да вадят кестените от жарта за една страна, която в ръцете на нейните неприятели би могла да заточи зъби срещу своите създатели.* в. България.

Още: **Вадя кестените от огъня. Вадя кестените от жаравата.**

ВАДЯ КЕСТЕНИТЕ ОТ ОГЪНЯ[1] *за някого.* Извършвам опасна и рискована работа, която ще ползува друг. — *Колко малко са ви познавали и ония, които са ви се доверили и са ви сваляли звезди от небето, за да вадите кестените от огъня заради тях.* В. Нешков, Настъпление. *Той сключи лицемерно „пакт за дружба" със Съветския съюз, който водеше последователна политика на мир и не желаеше да вади от огъня кестените за други.* В. Коларов, Против хитлеризма и неговите български слуги. *Обаче редица латино-американски прави-*

телства не искат да вадят кестените от огъня за американската военщина. в. Вечерни новини. *Възползувайки се от добитите права, фанариотите започнали да грабят българското население. Фанариотските попове сочели на властта непокорните като бунтовници. Какво губят и турците, че друг вади кестените от огъня вместо тях?* Хр. Д. Бръзицов, Някога в Цариград.

От баснята на Лафонтен „Маймуната и котката", в която се разказва за маймуната, изплъзнала се от наказание, въпреки че е била виновна, и котката, която си изгорила лапите и яла бой, защото измъкнала от жарта опечени кестени, изпълнявайки желанието на маймуната.

Още: **Изваждам кестените от огъня[1]. Вадя кестените от жарта (жаравата).**

ВАДЯ КЕСТЕНИТЕ ОТ ОГЪНЯ[2] *чрез някого.* Използувам другиго при извършване на опасна и рискована работа, която ще ми донесе облага. *Смята човека да му стана маша — чрез мен да вади кестените от огъня.* Т. Г. Влайков, Сянката на новия кмет.

За произхода вж. Вадя кестените от огъня.[1]

Още: **Вадя (изваждам) кестените от огъня с чужди ръце. Вадя кестените от огъня с людски ръце.** *Диал.* **Изваждам кестените от огъня.[2]**

ВАДЯ КЕСТЕНИТЕ ОТ ОГЪНЯ С ЛЮДСКИ РЪЦЕ. *Диал.* Вж. Вадя кестените от огъня[2] *чрез някого.*

ВАДЯ КЕСТЕНИТЕ ОТ ОГЪНЯ С ЧУЖДИ РЪЦЕ. Използувам другиго при извършване на опасна и рискована работа, която ще ми донесе облага.

Още: **Вадя кестените от огъня.[2] Вадя кестените от огъня с людски ръце.** *Диал.* **Изваждам кестените от огъня с чужди ръце.**

ВАДЯ <ЛУДА> ПАРА и **ВАДЯ <ЛУДИ> ПАРИ** *от нещо.* Печеля извънредно много. *Геле превозваше пътници и багаж от гарата до курорта, скубеше хората и вадеше луда пара.* Г. Краев, Аз си знам.

ВАДЯ МЕЧ и **ВАДЯ МЕЧА СИ** *против (срещу) някого или за нещо. Книж. Ритор.* Започвам, повеждам въоръжена борба против някого или за нещо. — *Що мислиш, побратиме, щяха ли да дойдат едните от толкова далеко да не бях вадил меча си за правда?* Ст. Загорчинов, Ден последен.

Още: **Вдигам (изтеглям) меч.** *Книж. Ритор.*

ВАДЯ НА БЯЛ СВЯТ *нещо.* **1.** Правя да се узнае нещо от всички, да стане достояние на всички; разкривам. *Всичките тези безобразия той вадеше на бял свят последователно, едно след друго.*

2. Обнародвам, публикувам. *Всеки месец той вади по една статия на бял свят.*

Още: **Изваждам (изнасям, измъквам) на бял свят. Изкарвам на бял свят[1]** /в 1 и 2 знач./.

ВАДЯ НОЖ *на (срещу) някого.* **1.** Правя опит да убия някого, заплашвам някого с убийство. *На мене бяха вадили нож Бурунсуза от Карамушица и Крив Салих. Призна ми сетне Кривото. „Ако се беше, кай, обърнал да бягаш, нанизал та бях с ножа."* Н. Хайтов, Диви разкази. *В турско време бяхме слога дружина,. . . Тогава имахме една механа, а сега цели три на една шепа хора, па и трите пълни и у делник и у празник. . . пиянство, крамоли, пакости, неслога, брат на брата нож вади.* Хр. Максимов, Забравени реалисти. **2.** Готов съм да се бия за нещо. *Сега из града се стигаха и срещаха само войскари. . . сеймени на тоя-оня паша — едри, отбрани мъже, които говореха по-високо от всички и за нищо вадеха нож — така се бяхаояли от грабеж.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.

Още: **Вадя оръжие** /към 1 знач./.

ВАДЯ ОРЪЖИЕ *на (срещу) някого.* Правя опит да убия някого, заплашвам някого с убийство. *Даскалът бръкна във вътрешния си джоб за кама, а попът бръкна в подрасника за пищова. Ала на вързан вълк лесно се вади оръжие, засрамиха се.* Й. Вълчев, Родихме се змейове.

Още: **Вадя нож** /в 1 знач./.

ВАДЯ ОТ АКЪЛ *някого.* Подучвам някого да извърши нещо неразумно, нередно, повлиявам зле на някого с вредни идеи; подстрекавам, размирявам. *Не ме вади от акъл да дойда, нямам време, затрупан съм с работа.*

Още: **Вадя от глава[1] (ум). Изваждам (изкарвам) от акъл.**

ВАДЯ ОТ БАТАКА *някого.* Помагам на някого да си закрепи здравето, спасявам някого. *Детето й растеше хилаво, болнаво, от батака го вадеха, каквато болест се появеше, то все ще се разболее.*

ВАДЯ ОТ ГЛАВА[1] *някого.* Подучвам някого да извърши нещо неразумно, нередно, повлиявам зле на някого с вредни идеи; подстрекавам, размирявам. *Стига си ме вадил от глава, екскурзията е хубава, но няма да дойда.*
Още: **Вадя от акъл (ум). Изваждам (изкарвам) от глава.**

ВАДЯ ОТ ГЛАВА[2] *нещо. Диал.* Измислям.

ВАДЯ ОТ (ИЗ, ПРЕЗ) НОСА *на някого нещо.* Натяквам на някого или му причинявам голяма неприятност заради доброто, което съм му направил. *Помага ми, а после ми го вади от носа.*
Още: **Изваждам (изкарвам) от (из, през) носа** /в 1 знач./.

ВАДЯ ОТ УМ *някого.* Подучвам някого да извърши нещо неразумно, нередно, повлиявам зле на някого с вредни идеи; подстрекавам, размирявам. *Той псуваше и ругаеше още отдалеч. . . и ония. . ., които са тръгнали да се месят в царските разправии и които вадят сиромашията от ум.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания. *Не беше ли възможно. . ., щото подобни хора, за които няма вече бял свят, да се нахвърлят на бившия си проповедник, който е ходил да ги вади от ум, по селата им?* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания.
Още: **Вадя от акъл (глава). Изваждам (изкарвам) от ум.**

ВАДЯ ОЧИ. За нещо — лесно и бързо бивам забелязан, правя впечатление, налагам се на вниманието. *Крушков по никой начин не може да има сега трийсет години! Тоя факт вади очи, каза Кардашев, като изглеждаше депутата.* Ив. Вазов, Драски и шарки.

ВАДЯ ОЧИТЕ *на някого.* **1.** Неприятен съм на някого, дразня някого с присъствието си, със съществуването си; преча. — *Поне тоя дъб да отсече, да го не гледам — корените му са порасли в сърцето ми. . . — Ще го отсека, като му вади очите.* Елин Пелин, Земя. *Защо тая проклетница с другите ергени се държи така, а пък с мене съвсем напротив? Какво й вадя аз очите?* Т. Г. Влайков, Вестовой. *Цялото село обраха, отвлякоха най-хубавата мома. Какво още? — Вади им черквата очите и мъст искат да си вадят.* П. Ю. Тодоров, Зидари. — *Ти си на пост, а пък се занимаваш с друго. — Шчо?. . . — Ляте я погледна враждебно. Очите ли ти вадам со иглата?* Д. Димов, Тютюн.
2. Натяквам на някого за нещо. *Ами я ако свърне каруцарят по някоя тъмна уличка и остави половината жито у дома си!. . . Има да ни вадят очите кооператорите, че малко им се е паднало на трудоден.* Кр. Григоров, Игличево. *Нямам вече пари, продадох всичко, що ми остави баща ти. . . — Че аз. . . казах ли ти. . . да продаваш? Продавала си. . . защото. . . си искала. . . да продаваш. Защо. . . ми вадиш очите. . . сега.* Й. Йовков, Урок (превод).
Още: **Бода очите** /във 2 и 3 знач./.

ВАДЯ ПЕРКИ. *Жарг.* Добивам високо самочувствие, започвам да си въобразявам, че много зная и умея да върша всичко; започвам да важнича. *Недей да вадиш перки, че ставаш смешен.*
Още: **Вдигам <си> / вдигна <си> (надигам <си> / надигна <си>, надувам <си> надуя <си>) перки<те>.** *Жарг.*

ВАДЯ ПРИКАЗКА (ПРИКАЗКИ) *някому или за някого.* Създавам лошо мнение за някого, като злословя за него. — *Да не съм те чул да приказваш тъй за момичето!. . . Туй момиче иде дохак на много мъже, затуй му вадят приказки.* Ив. Петров, Нонкината любов.
Още: **Изваждам (изкарвам) приказка (приказки). Пускам (пущам) приказка (приказки)** /в 1 знач./. **Вадя думи.** *Диал.*

ВАДЯ ПРИКАЗКИТЕ С ЧЕНГЕЛ *някому.* Много трудно успявам да получа от някого отговор на въпросите си (за мълчалив човек или за човек, който едва отговаря на въпроси, обикн. поради незнание). — *Работа имал, но каква работа — не казва, мълчи! — отвърна загрижен Илия. — Гледам го, не е като други път. С ченгел вадя приказките му, нещо му е криво.* П. Стъпов, Живот с надежда.
Още: **Вадя думите с ченгел.**

ВАДЯ СИ ГНЕВА *от (на) някого.* Ядосан съм и хокам, ругая някого, обикн. без да е виновен. *Защо си вадиш гнева от мене, когато аз нищо не зная и не съм виновен.*

Още: **Вадя си яда. Вадя си юфкето.** *Диал.* **Изваждам си (изкарвам си, изливам си) гнева.**

ВАДЯ СИ ОЧИТЕ.[1] *Самост. или на (над) нещо.* **1.** Мъча се с някаква работа, свързана с напрегнато и продължително взиране или извършвана при лошо осветление. *Затвори дупката на покрива, като отвори прозореца на стената. Нека жена му Стана да седи до стъклото, та когато шие да си не вади очите.* К. Петканов, Старото време. — *Няма го [Найден]. Мръква се вече, а той още се мае. — Какво вижда сега да работи? Само си вади очите.* Р. Стоянов, Майстори. — *Цяла година съм си вадила очите над тия ситни везма.* К. Петканов, Старото време. — *Нима като им разправя, че няма да си вадят очите на газеничето, че моята Джемалка на светлина ще си пише и учи, . . . те няма да се съгласят да дадат бакъра си?* Б. Несторов, Светлина над Родопите. *Кажи-речи, в такова положение го завари пълномощникът на селото Тодорчин — да си вади очите над лошите циклостилни букви, гдето с мъка се разгадават думите.* Б. Обретенов, Сноп. — *Играхме до късно на карти и ги домързя да си отидат. . . — Кой ще си вади очите по тъмните сокаци — обади се и Орце.* Д. Спространов, Самообречените. *Вече се е почти стъмнило, престани да четеш, не си вади очите повече.*
2. *Над нещо, с нещо или самост.* Непосилно се трудя, мъча, за да свърша нещо, или да се препитавам. *Мама нощес до втори петли си вади очите над тия ръкавички, а той изгуби едната още при първото си излизане!* А. Каралийчев, Топла ръкавичка. *Баща му беше прост селски шивач и той от седемгодишен си е вадил очите с иглата.* Л. Стоянов, Сребърната сватба на полковник Матов. *В общината, макар и вече твърде късно, още си вадеше очите секретар-бирникът, цял заровен в разни списъци и квитанции.* Д. Калфов, Интернационалът. *Илия се помъчи да вземе пари. И тогава тя настръхна като квачка; — Не ги давам!. . . — За децата си вадя очите по цяла нощ, не за шкембето на Салкъмчето!* Г. Караславов, Сметки. *„А нашите сиромаси на село вардят прекрасната Копривщица гладни, вадят си очите над шаяците ден и нощ и не хвърлят поглед към извора“. . . — пише в друго свое писмо Каблешков.* Н. Стефанова, Романтично пътешествие. *Пак до късно ще си вадя очите над тези коректури.*
3. *Някъде.* Заемам се с някаква тежка и опасна работа. *Еле по едно време, като чух, че тръгнал да си вади очите в Македония, олекна ми.* Ал. Константинов, Разни хора, разни идеали.
4. *Диал.* Работя нещо без желание, по принуда.

ВАДЯ СИ ОЧИТЕ[2] *с някого* **[ВАДИМ СИ ОЧИТЕ].** В интимни отношения съм (сме) с някого. *Кой знае с кои си е вадила очите. Да не мислиш, че е читава, щом по града е шетала.* Кр. Григоров, Раздолчани. *Жените, чиито мъже „кръшкат“ и „си вадят очите с чужди жени“, на Преображене пробиват дупка в средата на добре цъфнал слънчоглед и през нея прозират мъжете си — отсега нататък мъжете им ще се преобразят и ще се обърнат с лице към венчаните си жени.* Ив. Хаджийски, Бит и душевност на нашия народ. *Па много-много не шавай, му каза тя с един заповеден тон, че знаеш ли — баща ще ставаш вече! — Аз ли? — попита Кънчо засрамено, . . . — Ти, ами кой други си е вадил очите?* Т. Г. Влайков, Вестовой. — *Но сега вече и децата знаят, че ти си вадила очите си с тоя мръсник Мачо, залитали са те и други мъже.* Кр. Григоров, Пролет в Черешово.

ВАДЯ СИ ХЛЯБА. *Самост. или от (с) нещо.* Препитавам се от нещо. *Ще мъкне кофите, без да почувствува тежестта им. Та най-после нали при мене вади хляба си, задължен ми е!* Й. Гешев, Вик от тъмнината. — *Не, Монте Карло ще го оставим, моето момче. Това е едно напълно пропаднало градче. Не искам да си имам работа с тия типове. Не, ние ще си вадим честно хляба.* В. Цонев, Едно време в Овча купел. *Следваше и си вадеше хляба от коректури.* ● *Вадя си хляба с шев.*

ВАДЯ СИ ЮФКЕТО *от (на) някого. Диал.* Ядосан съм и хокам, ругая някого, обикн. без да е виновен.

Още: **Вадя си яда (гнева). Изкарвам си юфкето.** *Диал.*

ВАДЯ СИ ЯДА *от (на) някого.* Ядосан съм и хокам, ругая някого, обикн. без да е виновен. *Ядосван от някои неуредици в работата си, той си вадеше яда от децата си.*

Още: **Вадя си гнева. Вадя си юфкето.** *Диал.* **Изваждам си (изкарвам си, изливам си) яда.**

ВАДЯ С ПАМУК ДУШАТА *някому.* Мъча, измъчвам някого незабелязано, без да показвам това външно. *Досега бай Гешо кметския върти — суче покрай началствата, ама все още не смее. . . Съблича ни елека вярно, ама гледа така полека, с два пръста, да ни не разсърди. . . С памук, дето се казва, ни вади душата.* Ст. Ц. Даскалов, Без межда. *Такива купувачи все пак се понасят. Но онези — кротките и смирените, които с памук вадят душата на продавача, те са страшни!* Р. Широв-Тарас, Ах тези купувачи!

Още: **Вадя с памук душицата. Изваждам (изкарвам) с памук душата.**

ВАДЯ С ПАМУК ДУШИЦАТА *някому.* Мъча, измъчвам някого незабелязано, без да показвам това външно. *Любезничи с тебе, но и с памук ти вади душицата.*

Още: **Вадя с памук душата. Изваждам (изкарвам) с памук душицата.**

ВАЖНА КЛЕЧКА. *Обикн. ирон.* Човек с високо служебно или обществено положение. *Свако ми Мирон е важна клечка в ж. п. транспорт и веднага ще ме нареди, и то с по-висока заплата.* П. Незнакомов, Бяло и черно. *Другите колеги също не посмяха да му кажат. Важна клечка е. И, както на много други места, всъщност той е главният. Понеже нашият главен редактор все го няма.* Л. Дилов, Тръстиките.

Още: **Голяма клечка.** *Обикн. ирон.*

ВАЖНА ПТИЦА. *Ирон.* Човек с високо служебно или обществено положение. *Очакваха окръжния управител и някакъв пратеник от София. Трябва този пратеник да беше важна птица, защото окръжният управител заминал за Пловдив да го чака.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Наемателите на десетъка били неколцина важни птици, които обикновено си седели в Цариград, а работата им по събирането на данъка вършели техни въоръжени хора.* Н. Хайтов, Шумки от габър.

ВАЛТАСАРОВ ПИР. *Книж.* Весело и лекомислено прекарване на времето при някакво бедствие.

От библейската легенда за пиршеството у последния вавилонски цар Валтасар, когато тайнствена ръка била начертала на стената знаците: „мане, текел, фарес", предвещаващи гибелта на царя и царството. Същата нощ Валтасар бива убит и царството му покорено от персите.

ВАЛЯМ СИ РЪЦЕТЕ *с някого, с нещо или самост. Обикн. с отриц. Диал.* Извършвам някакво непочтено, нечестно дело, престъпление или вземам участие в нещо нечестно, в някакво престъпление.

Още: **Мърся си (цапам си) ръцете.**

ВАЛЯМ СЛИВИ. *Диал.* Говоря неясно, като че ли дъвча думите си.

ВАПЦАХ Я (ГО). Като възклицание за изразяване на отчаяние от нещо или възмущение при неочаквана неприятност, при настъпване на неприятно, критично положение. *Насъбрал се е народ — искат да се отпишат от стопанството. . . и агронома да бият!. . . — Е, вапцахме я! А защо искат да бият агронома?* А. Гуляшки, МТ станция.

ВАРДЯ СЕ ДА НЕ НАСТЪПЯ МРАВЯТА. *Диал.* Много съм кротък; добродушен, благ, незлобив и отстъпчив съм. *Синът растеше, учеше старателно и беше много тих, вардеше се да не настъпи мравята.*

ВАРДЯ КАТО ВРАНАТА ГОРНИЯ СНОП. *Диал. Ирон.* Напълно унищожавам, опустошавам или разхищавам всичко.

Още: **Чувам като врана<та> горния сноп.** *Диал.*

ВАРДЯ ХАТЪР<А> *на някого. Диал.* Отнасям се много благосклонно към някого и постъпвам, както му е угодно и приятно, не му противореча. *Изобличенията, нападките на Славейкова дълбоко са ги засягали, още повече, че в тези си изобличения той, — . . . — не е вардил никому хатър.* П. П. Славейков, Българска литература.

Още: **Гледам (пазя) хатър<а>. Държа (струвам) хатър.** *Диал.*

ВАРЕН И ПЕЧЕН, знаея. *Диал.* Много добре, всестранно (зная, познавам някого).

ВАРИ ГО, ПЕЧИ ГО. Каквито усилия и да се полагат (за човек, който не се поддава на благотворно въздействие). *Беше на школа, след като го освободиха от председателството, но едва ли с нещо се е променил! Вари го, печи го — все си е такъв и с хубавото, и с лошото,*

Б. Обретенов, Сноп. *Ние сме бедна страна и трябва да се опрем на богати държави с широк гръб, . . . — . . . Вари го, печи го, все си е чужда вяра.* В. Нешков, Настъпление. *Вари го, печи го, пак си е тая стока.*

От погов. Вари го, печи го, с ориз тъпчи го, пак е рак.

ВАРИМ КРУШИ ЗА БАБИНИ ДУШИ. *Диал.* Занимаваме се с безполезни, празни неща, губим си времето.

ВАРТОЛОМЕЕВА НОЩ. *Книж.* Масово избиване на невинни хора, масово кръвопролитие. *Жителите на града живееха под страх и очакваха нова вартоломеева нощ.*

От историческото събитие, станало през нощта срещу празника св. Вартоломей във Франция, когато по заповед на католишкото духовенство и краля са били избити 3000 хугеноти.

ВАРЯ СЕ <КАТО> НА ОГЪН. *Диал.* Страдам, измъчвам се душевно от нещо.

В БЕЗТРАГА, отивам (намирам се). *Диал.* Много далече, много надалеч (отивам, намирам се).

ВБИВАМ / ВБИЯ В ГЛАВАТА *на някого нещо.* Втълпявам някому нещо. *Не можах да му вбия в главата, че математиката е интересна наука.*

ВБИВАМ / ВБИЯ КЛИН. *Книж.* Разваляем добрите отношения между приятели, приятелски страни, внасям разцепление между съюзници. *Да бъде нанесен удар на ония, които вбиват клин между Китай и Индия.* в. Работническо дело.
Още: **Забивам / забия клин.** *Книж.*

ВБИВАМ СИ / ВБИЯ СИ В ГЛАВАТА *нещо.* Втълпявам си нещо; запомням нещо. *Мислеше той предпазливо, мъчеше се да разбере всичко с простия си ум, да му стане ясно, да го вбие в главата си наздраво и издълбоко.* Г. Караславов, Татул.

В БРОЙ. Срещу заплащане веднага. *Кой ви каза, че ще купувам от вас на доверие! Всичко плащам в брой и в жълтици.* К. Петканов, Златната земя.

В ГАВАНКА ДА ГО ИЗПИЕШ. 1. За човек—много хубав, много красив. *Има една сестра в гаванка да я изпиеш.*
2. *Ирон.* За човек — лош по характер; проклет.

От погов. В гаванка да го изпиеш, в корито да го избълваш.

Още: **В чаша (чашка) да го изпиеш.**

В ГЛАВАТА МИ ВСЕ ТОЗ ВЯТЪР ВЕЕ. *Диал.* Едни и същи празни мисли ме занимават.

В ГЛАВАТА МИ ВЯТЪР ВЛЯЗЛО. *Диал.* Върша неразумни неща.

В (ПО) ГЛУХА ДОБА. След полунощ, още по тъмно. *Събрали се бяха те по тъмно тук и останаха да почакат до първи петли, . . . и така крояха те — да стигнат до чифлика по глуха доба.* Д. Талев, Преспанските камбани. *В нощна глуха доба, вълча глутница, силно изгладняла, застава на закрито, в гората. . . и чака да мине нещо — добитък какъв да е или човек.* Н. п. Филипов, Разкази на ловеца. *И днес, говори се в овчарите, всяка година по това време, посред нощ, в глуха доба, на брега на езерото се чуват звуците на кавал. Това бил Манчо, зовещ стадото си.* Н. п. Филипов, Разкази на ловеца.
Още: **В (по) потайна доба.** *Нар.-поет.*

В ГЛУХА ЛИНИЯ. В изолирано положение, без възможност да се напредва. *Поправо Пандов се кара с него. Не може да търпи вчерашно хлапе да го учи. Младият комунист ръководи партийната организация, а старият — в глуха линия.* М. Марчевски, Тихо пристанище. *— По-скоро да се свърши и да бягам, да бягам оттук. На някоя крайна гара, в глуха линия или по-добре — кантон.* М. Марчевски, Тихо пристанище. *Тук* [в София] *е имало хора със самостоятелни умове, които винаги са били на правилни позиции и са предпочитали да отидат в глуха линия, отколкото да вървят против повелята на сърцето.* П. Незнакомов, След нас потоп.

В ГЛУХА ЛИНИЯ СЪМ. Отстранен съм, изолиран съм и не ми се дава възможност да се проявя, да напредна служебно или обществено. — *Ако бяхме в Сърбия, хубава работа щяхме да свършим. Тука сме в глуха линия. . . — казваше бръснарят.* Д. Кисьов, Щастието не идва само.

Още: **Намирам се (стоя) в глуха линия.**

В ГОРАТА РАСЪЛ. *Пренебр.* Прост, груб, недодялан, див. *„Да си не мислят те, че сме в гората расли! И ний сме с модите."* К. Христов, Чеда на Балкана.

В ГОРИ ТИЛИЛЕЙСКИ. Някъде много далеч. *Такива хора трябва да са тук, в центъра, начело на управлението. А те. . . гонят ги чак в гори тилилейски.* Хар. Русев, Под земята. *Подозират ли те, тия невинни като полска трева души, че нейде в гори тилилейски умират забравени най-близките им.* Л. Стоянов, Холера.

От народните песни и баяния, обикн. от баяния за уроки, в които тилилейско горе означава 'далечна, незнайна пуста планина'.

В ГРОБА СИ ЛИ ЩЕ НОСЯ *нещо.* Вж. Не ще нося в гроба си *нещо.*

В ГЪЗА МИ ЖИЧКА ОТ ТАМБУРА НЕ МОЖЕШ ВКАРА. *Вулг.* Извънредно голям скъперник съм.

В (НА) ДЖЕНДЕМА. *Пренебр.* Много далеч, неизвестно къде. *Изпрати го в джендема. Отиде в джендема.*●*Тяхната къща е на джендема чак.*●*В джендема трябва да отида, за да намеря тази билка.*

В ДЖЕНДЕМА <НА ДЪНОТО> ДА ИДЕШ. *Обикн. във 2 и 3 л. Грубо.* Да се махнеш оттук, да отидеш много далеч и да не се върнеш вече.

В ДЖОБА МИ Е. Напълно съм уверен, че нещо ще стане за мене, че ще получа, ще притежавам нещо. *Цяла есен я* [нивата] *пазариха с Христо Самоковлията. . ., направиха договора и надвечер я поляха с малко сливовица. — Свършено е, жено — рече пийналият и развеселен Нане. . . В джеба ни е вече.* Кр. Григоров, Новодомци.

В ДИАРБЕКИР. Много далече. *Живее някъде си далеч, в края на града, в Диарбекир.*

От град Диарбекир на река Ефрат в Мала Азия, където в турско време заточавали българските борци за свобода.

ВДИГАМ / ВДИГНА АКЦИИТЕ *на някого.* Прекомерно хваля някого и ставам причина да си въобрази, че е особено значителен, да добие високо самочувствие. *Не се сърди, че се е възгордял, ти му вдигна акциите.*

ВДИГАМ / ВДИГНА БУЛОТО. 1. *На нещо.* Разкривам, обикн. някаква непочтена постъпка, някакви непочтени дела.
2. *На някого.* Показвам истинския лик на някого.

Още: **Махам (махвам / махна, снемам / снема, свалям / сваля, смъквам / смъкна) булото.**

ВДИГАМ / ВДИГНА БЯЛО ЗНАМЕ. 1. При въоръжена борба — предавам се, искам примирие. *Той беше и при Шейново, . . . Там напорът на руските юнаци и на опълченците беше толкова страшен, че турците изгубиха ума и дума и вдигнаха бяло знаме.* А. Каралийчев, Топла ръкавичка.
2. Съгласявам се с нещо, след като дълго време съм се противопоставял, признавам се за победен. *Слушаха стопаните, поклащаха глави; ала примерът на Кабзата не им даваше мира. Щом като тоя, който най-много се лютеше срещу разпоредбите, е вдигнал бялото знаме, имаше ли смисъл те да се съпротивляват?* А. Гуляшки, Село Ведрово. *Цеков сякаш се беше забравил и само хвалеше виното: — Докторе, и аз минавам за майстор винар, ама вдигам бяло знаме, лъгали са ме моите даскали.* В. Нешков, Настъпление. *Въпросът беше да се печели време, . . . В края на краищата бай Нико беше поне в едно прав — не биваше да се вдига веднага бялото знаме.* П. Вежинов, Звездите над нас.

ВДИГАМ / ВДИГНА ВОДЕНИЦАТА. *Диал.* Започвам да викам повече.

ВДИГАМ / ВДИГНА ВРЪХ. *Диал.* Напредвам в работата си.

ВДИГАМ / ВДИГНА ВЪВ ВЪЗДУХА *нещо.* Разрушавам, сривам нещо с взрив. *Тя* [Варвара] *знаеше, че една група трябваше да вдигне железопътния мост във въздуха.* Д. Димов, Тютюн. *Балчев безцеремонно го блъсна и отстрани от прага. — Защо не отвори вратата бе, дурак? Щяхме да ти дигнем къщата във въздуха.* Ем. Станев, Иван Кондарев. — *Нацистите минират квартала. Ще го вдигнат целия във въздуха.* Б. Райнов, Човекът на ъгъла. *Запалили го бяха при отстъплението си немските фашисти. И рушат, вдигат във въздуха всичко — релси, гари, пристанища и къщи — и бягат.* П. Михайлов, Малката партизанка.

Още: **Хвърлям / хвърля във въздуха.**

ВДИГАМ / ВДИГНА ГЛАВА. 1. *Самост. или срещу (против) някого или нещо.* Проявявам неподчинение, непокорство, ставам непокорен; възбунтувам се, въставам. *Не само че не искаха да изберат посочения негов човек, ами, като никога, вдигнаха глава и против самия него.* Т. Г. Влайков, В село. *Ето снахата дигна глава срещу нея. За пръв път... и нямаше да бъде само този път.* Д. Талев, Преспанските камбани. *Аз също се боя, но негли от силата на техния дух. Страх ме е, че скоро те ще вдигнат глава за своите права и в името на своята вяра ще умират по кладите, които ние ще издигнем срещу народа си.* М. Смилова, Друм се вие. *Дръж тоя Ивайло по-далеч и не го оставяй да размирява отроците ти. Царството, ... е отслабнало — ... — и отроците са вдигнали глава навсякъде.* Ст. Загорчинов, Ивайло. — *Ако пък ти искаш, Дорославе, да се наредиш до ония непокорни боляри, дето са вдигнали глави в Овеч срещу царя и мене — ... — заповядай, върви при тях, добър ти път!* Ст. Загорчинов, Ивайло.

2. Ставам надменен, надут; възгордявам се, надувам се. *Видиш ли го ти, магарето н'едно, какво е дигнал глава! От мен по-горен е станал! Не ще се преклони да ми се помоли!* Т. Г. Влайков, Ратай. *Нелегалните ще поскитат, ще се повардят, поясняваше адвокатът, па ще се престрашат и ще се приберат по домовете си. И тогава трябва да им се нанесе ударът... Сега те са депремирани, но ако си минат благо и медено, скоро ще се наперчат и ще дигнат глави. А това не трябва да допуснем.* Г. Караславов, Обикновени хора.

Още: **Вдигам / вдигна нос** /към 2 знач./. **Надигам / надигна (вирвам / вирна, навирвам (навирям) / навиря) глава. Повдигам / подвигна глава** /към 1 знач./.

ВДИГАМ / ВДИГНА ГЛАС. 1. *За нещо.* Обявявам се, изказвам се решително в защита на нещо. *Нешев стоеше все тъй намръщен, но вече не дигна глас за права и предимства.* Д. Талев, Илинден.

2. *Против (срещу) нещо, някого или самост.* Обявявам се против някого или нещо изказвам недоволство срещу нещо или някого; протестирам. *Ако можеше... да говори тя би вдигнала глас срещу човешката жестокост и неправда.* Г. Райчев, Златният ключ. *Не се уплаши Таки Брашнаров, а стана прав и най-напред с погледа си искаше да срази тия там до вратата, които дигаха глас срещу него.* Д. Талев, Преспанските камбани. *Ние вдигаме глас против тия, които се отнасят нечовешки към черните.* Л. Стефанова, Вулканите на Мексико димят. *Мексико вдигна глас на протест против италианската агресия в Етиопия.* Л. Стефанова, Вулканите на Мексико димят.

Още: **Издигам / издигна глас.**

ВДИГАМ / ВДИГНА ДЕСНИЦАТА СИ *от някого. Книж.* Преставам да се грижа за някого, да бъда благосклонен към него. *Ала бог, който беше вдигнал десницата си от българите, проводи в лагера на Петър Деляна един родоотстъпник на име Алусиан.* А. Каралийчев, Вихрушка.

ВДИГАМ / ВДИГНА ДО НЕБЕСАТА (НЕБЕТО) *някого. Книж.* Прекалено много хваля, възхвалявам, превъзнасям някого. — *Ако бех успел да спипам Рашид бея, вие първи щехте да ме хвалите, да ме дигнете до небесата.* Д. Талев, Илинден.

Още: **Вдигам / вдигна до облаците.** *Книж.* **Издигам / издигна до небесата.** *Книж.*

ВДИГАМ / ВДИГНА ДО ОБЛАЦИТЕ *някого. Книж.* Прекалено много хваля, възхвалявам, превъзнасям някого. *Езикът ѝ не натаксваше да хвали и дига до облаците. Стремски.* Ив. Вазов, Нова земя.

Още: **Вдигам / вдигна до небесата (небето).** *Книж.* **Издигам / издигна до облаците.** *Книж.*

ВДИГАМЕ СЕ / ВДИГНЕМ СЕ НА КРАК. Започваме да действуваме бързо и енергично. *В късна вечер непознат турист се обади по телефона от Боровец и съобщи, че*

пазачът на хижа „Заврачица“ бил счупил единия си крак. Вкоследствие новината се оказа пресилена, но спасителите се вдигнаха на крак. А. Христофоров, Планинари. *Досега на крак са се вдигнали само селяни от Овечко и Преславско. Ала ако за татарите силите ни стигнаха, против болярите ще ни е тежко.* Ст. Загорчинов, Ивайло.

ВДИГАМ / ВДИГНА ЗАВЕСАТА. *Книж.* Откривам, разкривам нещо скрито, което се пази в тайна и което обикн. представя обществен интерес. *Голямата река блещеше спокойна, светла и тиха. Но сега тя като че по-ясно откриваше тайните си, дигаше завесата на миналото и в своя вековен летопис прибавяше още една легенда.* Й. Йовков, Дунавска армия. *Ударът сякаш вдигна завесата и той видя истинския лик на компанията.* К. Кръстев, Катастрофа. *Една черна ръка дигна завесата на миналото. Мигом пред очите му се разкри трапезата в чифлика Чардаклия.* А. Каралийчев, Птичка от глина. *Истинският разказ не е там, дето авторът стои през всичкото време пред читателя и му посочва ту едно, ту друго, а там, дето авторът вдига завесата и оставя читателя сам да следи живота, който става пред очите му.* Сп. Казанджиев, А. Страшимиров и др. в спомените на съвременниците си.

Още: **Повдигам / повдигна завесата.** *Книж.*

ВДИГАМ / ВДИГНА ЗНАМЕТО. *Книж.* Подемам борба, започвам да се боря за нещо. *Сега Огнянов бързаше да иде в Бяла черква, да вземе последните мерки по приготовлението, в няколко дни, които му оставаха да вдигне знамето в Бяла черква, на уречения ден.* Ив. Вазов, Под игото. *Раковски вдига знамето на организирания бунт.* Ив. Унджиев, Васил Левски. *Ние, бачо Лазаре, ще се борим за нещо друго — ще се борим за една автономна Македония... — Бачо Лазаре... Ти да дигнеш най-напред знамето в Преспа! Да дадеш пример.* Д. Талев, Препанските камбани. *САЩ и Англия имаха нескривани предпочитания към него. Само той, според тях, бе в състояние да вдигне знамето на контрареволюцията в страната.* Ас. Станоев, Първите.

ВДИГАМ И СЛАГАМ *някого.* Непрекъснато характеризирам някого в добър или лош смисъл в зависимост от мнението, което имам за него. *В 1826 година преди шуменската ордия още от пролетта турците бяха се наежили и настръхнали... и вред дето седнеха и станеха, дигаха и слагаха българите с лошавото в онова време име „заверaджи“.* Ц. Гинчев, Ганчо Косерката. *Дигат я и слагат я най-скромна, пък тя виж каква излезе.*

ВДИГАМ И СЛАГАМ НА РЪЦЕ *някого.* Полагам извънредно големи грижи за някого; отнасям се с голямо внимание към някого. *Те си имаха само една щерка, много я обичаха и не даваха прашинка да падне отгоре ѝ. На ръце я дигаха и слагаха.* А. Каралийчев, Галената дъщеря.

ВДИГАМ / ВДИГНА МАХАЛАТА. *Неодобр.* Викам много силно или шумно разгласявам нещо и ставам причина да се говори за мене. *Не викай така де! — обърна се Петровица към Николовица. — Влезте в къщи, та се разправяйте, дигнахте цялата махала.* Г. Караславов, Обикновени хора.

Още: **Събирам / събера махалата.** *Неодобр.*

ВДИГАМ / ВДИГНА МЕРНИК<А>[1] *някому или към някого.* Насочвам вниманието си към някого с недоброжелателна цел. *Андрей си помисли: и към Меркулов си дигнал мерника, приятелю, но ме е страх и на тебе да не ти вземат мярка.* М. Марчевски, Тихо пристанище. — *Докторът е много възмутен от поведенито на Слановски. — Кажете, кажете, аз и без туй съм му вдигнал мерник — губеше вече търпение Матейчо.* В. Нешков, Настъпление. *Бързам да ти отговоря веднага, защото, ..., ще минат две седмици и повече и, току-виж, си се разгневила и още сега вземеш, че ми вдигнеш мерника — какво става от нази после?* Сл. Македонски, Една земя ми стига.

ВДИГАМ / ВДИГНА МЕРНИКА[2] *към някого или самост.* Увеличавам изискванията си, ставам по-взискателен, по-строг (обикн. при изпит, конкурс). *Баща ѝ винаги бе я слагал на кантар с една кокошка, а сега искаше за нея три хиляди лева, един данак, ... и разни други вещи от първа необходимост. На дядо най-напред му мина през ума да стане и да си отиде с достойнство, но след малко се съвзе, потисна вродената си гордост и на свой ред вдигна мерника до небето.* Ив. Петров, Преди да се родя. *Тази година вдигнаха много мерника на конкурса по математика — имаше само две шестици.*

ВДИГАМ / ВДИГНА МЕЧ *против (срещу) някого или за нещо. Книж. Ритор.* Започвам, повеждам въоръжена борба против някого или за нещо. *Горко на войника, който вдигне меч против царя си.* Ив. Вазов, Борислав.
Още: **Вадя (изтеглям / изтегля) меч.** *Книж. Ритор.*

ВДИГАМ / ВДИГНА МЪЖЕЦА *на някого. Диал.* Измамвам, излъгвам някого.

ВДИГАМ / ВДИГНА НА БАЛОН *някого.* Шумно одумвам и подигравам някого. *В Търново, казват, имало десет хиляди от оранжевата гвардия. Младият се засмя. — Само това ни остава — да ни напердашат. Комунистите ще ни дигнат на балон. Как ни се смееха!* Ем. Станев, Иван Кондарев.

ВДИГАМ / ВДИГНА НА ВИЛИ И КОКИЛИ. Вж. Вдигам / вдигна на вили и <на> мотовили *някого. Как да открие момата? Да каже на някого от стражарите, целият град ще научи намеренията му. Има ли почтеност у българина по тия тънки работи? Ще се научи и ще го дигне на вили и кокили, него — началника.* Ст. Чилингиров, Първа жертва. *Пък и зевзеци — еша им го няма. Ще вземат и такъв кюляф ще му скроят... Нали ги знаеш — ще го направят за мезе на устата, та мало и голямо да го дигне на вили и кокили.* Ст. Чилингиров, Първа жертва.

ВДИГАМ / ВДИГНА НА ВИЛИ И <НА> МОТОВИЛИ *някого.* Шумно одумвам и подигравам някого. *Нали тия вестникари ще разтръбят по целия свят, че министърът на пропагандата се бои от въпросите на Димитров... Ще го вдигнат на вили и на мотовили.* А. Каралийчев, Наковалня или чук. — *Аз — ... — бях решил и да не се венчавам. Но виждам, че не отива. — Недей, какино, недей. Село е, хората ще ви вдигнат на вили — на мотовили.* Д. Ангелов, На живот и смърт. — *Ще кажеш на майка си, че си се отбила да ни видиш. — Щом ѝ кажа, че съм идвала тука, ще се разсърди. Хората са я подлудили. Ден не минава да не ме дигат пред нея на вили мотовили.* К. Петканов, Хайдути.
Още: **Вдигам / вдигна на вили и кокили.**

ВДИГАМ / ВДИГНА НА ГЛАВАТА СИ *нещо. Неодобр.* **1.** Правя някъде голям шум и нарушавам някакъв ред. *Ето на, днес — сряда — нямат училище и вижте какво са дигнали къщата на главата си.* Ив. Вазов, Драски и шарки.
2. Викам много силно или шумно разгласявам някъде нещо и ставам причина да се говори за мене. *Жените се разсмяха. Тоя смях опомни Велика... В един миг видя, колко глупаво постъпи, като вдигна цялото село на главата си.* К. Петканов, Морава звезда кървава.

ВДИГАМ / ВДИГНА НА КРАК *някого или нещо.* **1.** Привеждам в бойна готовност; мобилизирам. *Едва бе минал Араповския мост, и Христо видя, че и тука вестта за четата е дигнала града на крак.* Ст. Дичев, За свободата. — *Ще си направите сметка по какъв начин най-лесно и най-бързо ще можете да вдигнете на крак всички годни да носят оръжие.* Й. Вълчев, Стъпала към небе. *Избягалият конник вдигна на крак турците в цялата кааза.* П. Спасов, Легенда за Али Ботуш. — *Где е мъжът на тая жена? — попита следователят, ... — Избягал, господин следовател — отвърна единият стражар. — Снощи цяла нощ го търсихме, цели села дигнахме на крак, но никъде го няма.* Д. Немиров, Дело № 9.
2 Подтиквам към бързо, енергично действие, мобилизирам за действие, работа. *Пенчо Знаховски се спря пред една порта, отвори я боязливо и влезна в двора... След няколко минути той излезе бледен и бързишком се запъти из друга една улица. Там се пак спря пред друга порта и влезе. Подир обяд Знаховски тръгна пак! Той дигаше на крак цяла София! Трябваше да се измоли, спечели, грабне службата.* Ив. Вазов, Драски и шарки. *Вечерта, по тъмно, Вардарски заведе двамата руснаци в квартирата си. Радостно възбуден, нетърпелив, щедър, той дигна на крак всички там — и хазаите си... и селското семейство.* Д. Талев, Преспанските камбани. *Лозунгът на Партията за изпълнение на петилетката в съкратени срокове вдигна на крак и отечественофронтовците от Плевенската градска организация.* в. Отечествен фронт. *Да се хвърли смело в огъня, за да стане слънце за своето Мексико — това е наистина той. И може би затова неговата смърт вдигнала на крак цялата страна.* Л. Стефанова, Вулканите на Мексико димят. *Стрелбата вдигна на крак цялото село. Залаяха кучета, закудкудякаха кокошки, заскърцаха врати.* Сл. Трънски, Неотдавна.
Още: **Вдигам / вдигна на нога. Турям / туря (турвам / турна, поставям / поставя) на крак.**

ВДИГАМ / ВДИГНА НА КРАКА *някого.* Помагам на някого да си възстанови здравето; излекувам. *Той идеше тука като ангел хранител, да направи едно чудо, да я*

дигне на крака, да ги зарадва. Ив. Вазов, Под игото. *Той вършил чудеса над болните; разслаблените дига на крака и им повръща прежното здраве и сила.* Ив. Вазов, Пъстър свят. *Ако Минтан разтвори сърцето си за радостта, то тя ще раздвижи кръвта му и отново ще го дигне на крака.* К. Петканов, Дамяновата челяд.

Още: **Изправям / изправя на крака** /в 3 знач./.

ВДИГАМ / ВДИГНА НА НОГА *някого или нещо.* **1** Привеждам в бойна готовност; мобилизирам. *Турската власт дигна на нога всички отбранителни сили на застрашената империя: войска, полиция, съдилища.* Д. Талев. Илинден.
2. Подтиквам към бързо, енергично действие, мобилизирам за действие, работа.

Още: **Вдигам / вдигна на крак. Турям / туря (турнам / турна) на нога.**

ВДИГАМ / ВДИГНА НА ОРЪЖИЕ *някого.* Повеждам някого на въоръжена борба; възбунтувам. *Васил Коларов и Георги Димитров бяха членове на Централния комитет на Българската комунистическа партия и следователно, ако е имало решение за отлагане на въстанието, те нямаше да дигнат на оръжие целия този край.* Г. Караславов, Обикновени хора.

ВДИГАМ / ВДИГНА НА УРА *някого.* Шумно одумвам и подигравам някого. *Ако се научат от каква дреболия сме се изплашили, ще ни вдигнат на ура.*

ВДИГАМ / ВДИГНА НОС и **ВДИГАМ СИ / ВДИГНА СИ НОСА.** Ставам надменен, надут: възгордявам се, надувам се. *Василица... се хвърли на стражарите, и изкопчи Василя из техните ръце... — Па и ти сега ще речеш, че си ме отървала, нали? И ми се гордейш, и дигаш нос като че ли.* Ив. Вазов, Драски и шарки. *Почува се, което и ти трябва да си чул, че московецът пак се готви... — Помирисват те, че балъкчията се кани, че затуй взеха да дигат нос... Зная им аз цера, ама то се минало — турчене или сатър.* Ц. Гинчев, Ганчо Косерката.

Още: **Вдигам / вдигна глава** /във 2 знач./. **Надигам / надигна (вирвам / вирна) нос. Навирвам (навирям) / навиря нос** /във 2 знач./.

ВДИГАМ / ВДИГНА ОПАШКА и **ВДИГАМ СИ / ВДИГНА СИ ОПАШКАТА.**
1. Почвам да се държа надменно, да се големея; възгордявам се, надувам се. *Забогатяха и вдигнаха опашка, едва поздравяват.*
2. *Грубо.* За жена — имам неморално поведение; развратнича.

Още: **виря <си> опашка<та>** /във 2 знач. към 2 знач./.

ВДИГАМ / ВДИГНА ОПАШКА<ТА> *някому. Диал.* Хваля, лаская някого, угоднича пред някого. *Казвай, ще станеш ли евреин, за да кажа да те пуснат още сега? — Моята вяра ми е по-скъпа и от свободата, и от богатството. Върви и дигай опашка на кучетата!* К. Петканов, Златната земя.

ВДИГАМ ОРЛЯКА. *Диал.* Мириша тежко; воня.

ВДИГАМ / ВДИГНА ОРЪЖИЕ<ТО>. Повеждам, започвам въоръжена борба; въставам. *Вечерта на 26 априлий получихме известие от с. Белово, че околните български села са готови да дигнат оръжие.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания. *През такова едно тихо утро Мичкин беше напуснал своя дом, за да вдигне оръжие срещу света, който бе убил единствения му син.* Д. Димов, Тютюн.

Още: **Грабвам / грабна (хващам / хвана) оръжие<то>. Вдигам / вдигна пушка.**

ВДИГНА / ВДИГНА ОТ КАЛТА *някого.* Спасявам някого от безпътен, безнравствен живот или от мизерия, нищета. *Спаси я, вдигна я от калта, като се ожени за нея.*

Още: **Изваждам / извадя (измъквам / измъкна) от (из) калта.**

ВДИГАМ / ВДИГНА ПАРА. 1. Полагам усилия нещо да стане бързо, работя напрегнато и припряно; препирам. *— Каквото и да е, но ти идва отръки — продължи Златан. — Което е право — бързо пипаш. Докато сме двамата тука, мисля аз, много ще дигат другите пàра да ни стигнат.* П. Вежинов, Втора рота.
2. Вълнувам се много от нещо и бурно реагирам. *— Не бави чакъла де! — Да не съм машина, впрегни се ти, че да видиш! — Не дигай пàра!* Кр. Белев, Ръцете от слонова кост. *Забърза към кафенето и Дикран пръв узна добрата вест. Тя сякаш не го зарадва. — Ти не вдигай*

толкоз пàра отсега: — рече той на ихтиманеца. — Какво си спечелил? А. Г. Христофоров, Ангария. *Цанка не се стърпя и пак се скараха, когато научи, че Ванко се е побъркал сега пък руски език да изучава. — Пак нищо няма да направиш, затова ме е яд! — сърдеше се тя. —Нищо не си докусурил досега. А и защо ти е руски? — Как? — дигна пàра Ванко и скочи от стола като подхвърлен от пружина.* П. Велков, Стълба до небето. — *Казах ли ти, че Шишманя е тук, ти пак на твоето държиш. Като чу името на Шишманя, Матейчо пребледня малко, посмути се, но изведнъж се овладя. — Защо вдигаш такава пàра? Аз ще заловя Шишманя, стига да е жив.* В. Нешков, Настъпление.

ВДИГАМ / ВДИГНА ПЕРКИ и ВДИГАМ СИ / ВДИГНА СИ ПЕРКИТЕ. *Жарг.* Добивам високо самочувствие, започвам да си въобразявам, че много зная и умея да върша всичко, започвам да важнича. *След толкова похвали, естествено беше за него да почне да вдига перки.*

Още: **Вадя перки.** *Жарг.* **Надигам <си> / надигна <си> (надувам <си> / надуя <си>) перки<те>.**

ВДИГАМ / ВДИГНА ПУШЕК. Вж. **Вдигам / вдигна пушилката.**

ВДИГАМ / ВДИГНА ПУШИЛКАТА. 1. Бързо, стремглаво се отправям, забързвам за някъде. *Даде му палтото си и единствените два чаршафа, изгони момчетата и през задните врата дигна пушилката към къщи.* Чудомир, В бяло.

2. Шумно, разпалено се заканвам, че ще предприема нещо срещу някого. *Стана му горещо, приятно. Беше му весело, радостно. Нека директорът да си записва на цигарената кутия, нека младши лейтенантът да вдига пушилката. Нищо няма да направят те!* Кл. Цачев, Войници.

Още: **Вдигам / вдигна пушек.**

ВДИГАМ / ВДИГНА ПУШКА. Повеждам, започвам въоръжена борба; въставам. *Всичко угнетено и поробено на Балканския полуостров е дигнало вече пушка за свое лично съществувание и независим живот.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания.

Още: **Вдигам / вдигна оръжие.**

ВДИГАМ / ВДИГНА РАМЕНЕ. 1. Показвам, че не зная нещо, за което ме питат, или изразявам някакво недоумение; показвам примирение или снизходителност към нещо (обикн. придружено със съответен жест). *Момичето беше изчезнало. Попитаха у съседите, надникнаха у някои роднини, но хората дигаха рамене — никой от снощи не беше я виждал.* Г. Караславов, Ленко. *Апостол се помъчи да узнае кои са, на които старецът е давал в заем, но всички дигаха рамене. Кой ще ти каже, че е взимал пари?* Д. Немиров, В рая. *— Защо да го уволнявам — дигна рамене Тинко, — не го уволнявам, и той ще ходи с нас.* Г. Караславов, Селски истории. *Вечер Калето оживяваше. Кънтеха там младежки песни и смях... Хората от крайния квартал... излизаха пред дворните врати, споглеждаха се усмихнато, вдигаха рамене: „Младост, какво да я правиш?“* Ем. Манов, Ден се ражда.

2. Изразявам равнодушие, незаинтересованост към някого или към нещо. *Никой нищо не искал да му каже, всички дигали рамене и гледали своята работа.*

Още: **Повдигам / повдигна рамене.**

ВДИГАМ / ВДИГНА РЪКА[1] *против (срещу, на, въз) някого или самост.* **1.** Замахвам, посягам да ударя или удрям, бия някого. *Мен ли обвиняваш! — изкрещя Павел гневно и обиден... вдигна ръка срещу Божан... Ти нема за добро си дошъл — викаше Божан. И ръка ще вдигаш, а! Разбойник, хайдутин!* Елин Пелин, Гераците. *Веднъж вдигна ръка и против Сяро Барутчията.* Й. Йовков, Старопланински легенди. — *Толкоз хора тук — аз ще оставя ли един хашлак да дигне ръка на баща ти?* П. Ю. Тодоров, Първите. *Бил е в Стрелча..., и клал е там говеда, но на човек в живота си ръка не е дигал.* К. Величков, В тъмница. *Какво, да ида да пребия човек с дърво като куче!... Как да дигна ръка въз човек невинен и да бера грях?* Ив. Вазов, Пъстър свят. *Тя знаеше, че той я подлъга някога да се оженят, заради имота на баща й. А после, когато татко й не му даде нищо, дойдоха на гара Росица. И веднага се промени, гълчеше за щяло и нещяло, после взе да вдига ръка.* Й. Гешев, Вик от тъмнината.

2. Опълчвам се срещу някого или нещо, почвам да се бунтувам; възбунтувам се. *Войниците обещаха, че вече никога не ще вдигнат ръка срещу партизаните, но отказаха да се присъединят към тях.* К. Ламбрев, Средногорски партизани. *Той недоумява как може да се намери човек, който да дигне ръка срещу вековните светини на българския народ — вярата и съгласието.* Ст. Чилингиров, Хлеб наш насущний. *Ще обеси най-малко десетина души,*

ще ги окачи по геранште сред селото, та да помнят и да знаят кога са ръка дигали против падишаха и царщината му. Г. Караславов, Освобождение. *Мисълта, че раята може да бъде недоволна срещу милостите на султана, че да дигне ръка срещу него — за цариградските сановници е изглеждала невъзможна.* Л. Стоянов, Бенковски. *Не беше съгласен да се вдига ръка против държавата.* В. Андреев, Партизански разкази. *Навън хайдутите изпълваха двора, чакаха да замирише на пожар. . . Той се улови за дирека, изгледа ги всички и каза глухо: — Аз не мога да вдигна ръка на това село. Кой иска, нека прави каквото му сърцето каже.* П. Константинов, Предание от изчезналия град. *Уж отроци, а се осмеляваха да вдигнат ръка срещу болярите!* Ст. Загорчинов, Ивайло.

Още: **Пускам (пущам) / пусна ръка** /във 2 знач. към 1 знач./.

ВДИГАМ / ВДИГНА РЪКА[2] *за някого, за нещо или самост.* Гласувам за някого или за нещо. *Заговорих какво значи да вдигнат ръка всички твои другари за теб, каква гордост е то!* Л. Александрова, Има едно щастие. *Марин Великов е виновен и ние ще го накажем. Но лично аз не бих вдигнал ръка с чиста съвест, ако не кажа, че станалото с нашия другар е резултат и на собственото наше недоглеждане.* О. Василев, Любов.

ВДИГАМ / ВДИГНА РЪЦЕ (РЪКА). 1. *От някого.* Преставам да се интересувам от постъпките, от поведението на някого, преставам да се боря, за да го поправя или вразумя; отчайвам се от някого. *Още като дете той не приличаше на другите деца и баща му дигна ръка от него.* Д. Талев, Старата къща. *Най-сетне Чакъра вдигна ръце и го остави да върши каквото си иска.* Д. Димов, Тютюн. *Правете, каквото искате! — опитва се отново да стане сериозна мама. — Аз вече съм вдигнала ръце от вас.* П. Незнакомов, Маргаритка и аз. *— Имам един млад горски милиционер. От него съм дигнал ръце. Мислех да го уволня, но после го съжалих и го оставих тук, вместо разсилен.* Ем. Станев, Повест за една гора. *По-рано често му се караха, но той не се променяше. И те вдигнаха ръце, примириха се с навика му.* Й. Гешев, Вик от тъмнината.
2. *От някого или от нещо.* Преставам да се грижа за някого или за нещо, да се интересувам от някого или нещо. *Тъй или инак, тя имала вече трима сина и две дъщери и бай Коце се погрижил да се изженят и омъжат, дал им по парче земя и дигнал ръка от тях.* Л. Стоянов, Сребърната сватба на полковник Матов. *Какво трябва да е станало в душата му, че да дигне ръце от имота?* Д. Немиров, Възелът. *Да дам, ама го късам от челядта си. Па като виждам, че не стига доникъде — ни за нас, ни за вас, иде ми да вдигна ръка от всичко. — Грехота е да се оплакваш.* М. Смилова, Друм се вие. *— Защо прочие, сине, терзаеш душата си с грижи за еретиците. . . Не е беда, ако погладуват, па и да измрат — все едно. . . — Как да те разбера, твое преосвещенство, нима вдигаш ръка от тях?* М. Смилова, Друм се вие. *— Не бой се ма! — . . . — Не съм умрел за тебе! Аз от жени съм ръце дигнал!* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено.

ВДИГАМ / ВДИГНА СЕМАФОРА. Обръщам внимание на нещо, поглеждам на нещо с необходимата сериозност. *Може работата да опре до министерския съвет. . . Друго е, като се явят двама-трима, пък по-дружко е, като се изпречат десетина мъжаги от производството. . . — Веднага ще кажат: „Не е шега работата" и ще вдигнат семафора.* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено.

ВДИГАМ СЕ / ВДИГНА СЕ НАВИСОКО. 1. Големея се, гордея се, надувам се. *Белиловци не бяха богати хора — . . . — но живееха нашироко — все облечени, все нахранени, . . . гражданееха се, дигаха се нависоко.* И. Волен, Между два свята.
2. Имам големи претенции, искам много, без да се съобразявам с действителността.

Още: **Хвърча (изхвърлям се / изхвърля се) нависоко. Имам се нависоко** /към 1 знач./. **Вдигам се / вдигна се на голямо** /към 1 знач./. *Диал.*

ВДИГАМ СЕ / ВДИГНА СЕ НА ГОЛЯМО. *Диал.* Големея се, гордея се, надувам се. *Лудо младо вино пие, / вино пие, агне яде, / калпак държи на колено, / ем се дига на голямо.* Народна песен.

Още: **Имам се (ида) на голямо.** *Диал.* **Държа се на голямо. Вдигам се / вдигна се нависоко** /в 1 знач./.

ВДИГАМ СЕ / ВДИГНА СЕ НА КРАКА и ВДИГАМ СЕ / ВДИГНА СЕ НА КРАКАТА СИ. Възстановявам здравето си след тежко боледуване; оздравявам. *Същият, който ми заговори вечерта, бил лекар в една болница. Гледаше ме като дете, докато се дигна на краката си.* А. Каменова, Харитининият грях. *Изкусният в лекуване Радоилов другар, Страхил, обяви, че Радоил ще се вдигне на крака след една неделя.* Ив. Вазов, Светослав Тертер.

Още: **Изправям се / изправя се на крака<та си>** /в 1 знач./. **Стъпвам / стъпя на крака<та си>** /в 3 знач./.

ВДИГАМ СЕ / ВДИГНА СЕ ОТ ЛЕГЛО<ТО>. Възстановявам здравето си след тежко боледуване; оздравявам. *Като се научихме с голямо прискърбие, че си легнал болен от невярна болест в кръста, ние не можахме да те поканим в Царевград-Търнов за коронясването на нашия син Михаил. . . Това ние правим сега, след като дойде вест до ушите ни, че си се вдигнал от леглото с божията помощ и си почнал да управляваш отново мъдро своето деспотство.* Ст. Загорчинов, Ивайло.

Още: **Вдигам се / вдигна се от постелките.** *Диал.*

ВДИГАМ СЕ / ВДИГНА СЕ ОТ ПОСТЕЛКИТЕ. *Диал.* Вж. Вдигам се / вдигна се от легло<то> *До вратата беше дежурен Метко, който скоро се вдигна от постелките.* Л. Александрова, Има едно щастие.

ВДИГАМ СИ / ВДИГНА СИ БАГАЖА *от някъде.* Отивам си, напускам нещо или някого. *Дали бяха го уловили, или сам беше си дигнал багажа, не ми стана ясно.* Г. Караславов, Срещи и разговори с Н. Вапцаров. *Някога един лесничей се беше опитал да надникне служебно в реда на работите му, но скоро се разочарова. След два дни лесничеят получи нареждане да си дига багажа от Борово.* Кр. Велков, Село Борово.

ВДИГАМ СИ / ВДИГНА СИ БАГАТЕРИИТЕ. *Жарг. Обикн. пренебр.* Махам се отнякъде, напущам някое място; отивам си.

Още: **Вдигам си / вдигна си чуковете (такъмите, дрипите, дърмите, парцалите, партушините, партакешите).** *Обикн. пренебр.* **Обирам си / обера си (прибирам си / прибера си, събирам си / събера си) багатериите.** *Жарг.*

ВДИГАМ СИ / ВДИГНА СИ ДРИПИТЕ. *Обикн. пренебр.* Махам се отнякъде, напущам някое място; отивам си.

Още: **Вдигам си / вдигна си парцалите (партакешите, партушините, дърмите, чуковете, такъмите).** *Обикн. пренебр.* **Вдигам си / вдигна си багатериите.** *Жарг. Обикн. пренебр.* **Вземам си / взема си (обирам си / обера си, прибирам си / прибера си, събирам си / събера си) дрипите.** *Обикн. пренебр.* **Задигам си / задигна си дрипите.** *Диал. Обикн. пренебр.*

ВДИГАМ СИ / ВДИГНА СИ ДЪРМИТЕ. *Обикн. пренебр.* Махам се отнякъде, напущам някое място; отивам си. *— Чу ли? — пристъпи към нея Манол. — Дигай си дърмите и да те няма. Аз си познавам сина.* В. Ченков, С нови другари. *„Пък аз му казвам, на Тата — на камион е по-весело и не ме плаши с камион, че мога сам да си вдигна дърмите, не ме знаеш що за чешит съм!“* Ат. Мандаджиев, Белият цвят на рибите. *— Бай Симеон ме прати — глухо измънка Шериф. — В затвора да те беше пратил — изсумтя Савата. — Наръга добрия човек. Вдигай си дърмите и да те няма тук. Не мога да те гледам.* В. Ченков, По стръмното. *Дойде си една вечер жена ми и връхлетя върху мене. . . Вика, крещя, пустосва. Защо? Иска да става софиянка. Аз мигах, търпях, . . . , но нищо не помогна. Вдигна си дърмите тя и да я няма.* Н. Брилец, Софиянци. *Какво не му думах! Дигна си един ден дърмите, че чак от Габрово я довлече.* Чудомир, Не съм от тях.

Още: **Вдигам си / вдигна си чуковете (такъмите, дрипите, парцалите, партакешите, партушините).** *Обикн. пренебр.* **Вдигам си / вдигна си багатериите.** *Жарг. Обикн. пренебр.* **Обирам си / обера си (прибирам си / прибера си, събирам си / събера си, вземам си / взема си, хващам си / хвана си) дърмите.** *Обикн. пренебр.* **Задигам си / задигна си дърмите.** *Диал. Обикн. пренебр.*

ВДИГАМ СИ / ВДИГНА СИ КОНСУЛИТЕ. Махам се отнякъде, напущам някое място; скъсвам всякакви отношения с някого. *— Тебе пък откога ти дойде на ум да се тревожиш за Русия? И от какво е тя недоволна? — От този журнал, който мътите тука — посочи тя съседната стая, която държеше Благоев. — Ако нашите не го спрат, Русия ще си вдигне консулите.* В. Геновска, Седем години.

Още: **Изтеглям си / изтегля си (оттегля си / оттегля си, обирам си / обера си) консулите.**

ВДИГАМ СИ / ВДИГНА СИ ПАРТАКЕШИТЕ. *Обикн. пренебр.* Махам се отнякъде, напущам някое място; отивам си. *Станка преглътна мъчително и нищо не продума. Това упорито мълчание не се хареса на Кръстевица. — Учител, учител — наведе се и изсъска поверително тя, — но той утре ще си дигне партакешите, а ти ще си останеш*

тук! Г. Караславов, Обикновени хора. *А може и да не дочака година. Мина Хаджийкина ен се ли ожени на шестия месец! . . . И Тошка, още утре ако ще, нека да си дигне партакешите, никому не е затрябвала тя, само стоката да не пипа.* Г. Караславов, Татул. *Нека и тя сама да се поотпусне, че ако продължава да я хока, току-виж, дигнала си партакешите след някого, преди да направят година на Минча.* Г. Караславов, Татул.

Още: **Вдигам си / вдигна си дрипите (парцалите, партушините, дърмите, чуковете, такъмите).** *Обикн. пренебр.* **Вдигам си / вдигна си багатерите.** *Жарг. Обикн. пренебр.* **Обирам си / обера си (прибирам си / прибера си, събирам си / събера си) партакешите.** *Обикн. пренебр.* **Задигам си / задигна си партакешите.** *Диал. Обикн. пренебр.*

ВДИГАМ СИ / ВДИГНА СИ ПАРТУШИНИТЕ (ПАРТУШИНАТА). *Обикн. пренебр.* Махам се отнякъде, напущам някое място; отивам си. — *Ще спим в хола, няма да ти пречим — продължи леля Дешка. — Пък на втори или трети декември, като мине преброяването, ще си дигнем партушините.* П. Незнакомов, След нас потоп. *Надзирателят влезе в бараката и каза: — Старец, свободен си! . . . — Свободен си, казвам. Вдигай си партушината и дим да те няма!* Ив. Петров, Леля се годява. — *Кажете му — заповядва подофицерът — да си премести нанякъде багажа, иначе ще му теглим кибрита. . . — Ей, бако, вдигай си партушината, иначе — фюююю!* П. Вежинов, За честта на родината.

Още: **Вдигам си / вдигна си дрипите (парцалите, партакешите, дърмите, чуковете, такъмите).** *Обикн. пренебр.* **Вдигам си / вдигна си багатерите.** *Жарг. Обикн. пренебр.* **Обирам си / обера си (прибирам си / прибера си, събирам си / събера си) партушините.** *Обикн. пренебр.* **Задигам си / задигна си партушините.** *Диал. Обикн. пренебр.*

ВДИГАМ СИ / ВДИГНА СИ ПАРЦАЛИТЕ. *Обикн. пренебр.* Махам се отнякъде, напущам някое място; отивам си. *Наред с пренебрежителните подмятания, които хвърляше срещу него, той му пращаше и грозни закани. . . Скоро ще си вдигне парцалите от Буково! Инспекторът е с него, с Младена и за всичко го слуша. Ще го прати той него да гони пак Михала по някои забутани краища!* Т. Г. Влайков, На село. *Та моята къща да не е сиропиталище? Да си вдигнете парцалите още утре. Чувате ли?* М. Грубешлиева, Пред прага. *Смисли и за мене, бре. Смисли за мене. . . че. . . Че ми иде да си дигна парцалите и да си вървя у бащини.* Н. Хайтов, По земята. *Върнах се аз на другия ден, надрусах на доктора още едно анонимно писмо, че ако си не дигне парцалите оттук, квартирата му ще бъде дигната във въздуха.* Чудомир, Тактика. *„Да се махнат, викам аз, да се махнат веднъж агаларите от нашите земи, та тогаз и ние да си вдигнем парцалите от Истанбул.“* А. Христофоров, Ангария.

Още: **Вдигам си / вдигна си дрипите (партакешите, партушините, дърмите, чуковете, такъмите).** *Обикн. пренебр.* **Вдигам си / вдигна си багатерите.** *Жарг. Обикн. пренебр.* **Обирам си / обера си (прибирам си / прибера си, събирам си / събера си) парцалите.** *Пренебр.* **Задигам си / задигна си парцалите.** *Диал. Обикн. пренебр.*

ВДИГАМ СИ / ВДИГНА СИ РИЗАТА НА ПРЪТ. За жена — започвам да водя разпуснат, безпътен живот. *Дядо поп изгледа Кандова. — Как да се не венчава? — попита в недоумение. — Да я оставят свободна, и тя има човешки права — каза натъртено студентът. Ама как свободна? Да си вдигне ризата на прът ли?* Ив. Вазов, Под игото.

ВДИГАМ СИ / ВДИГНА СИ ТАКЪМИТЕ. *Обикн. пренебр.* Махам се отнякъде, напущам някое място; отивам си. *Може би те щяха да разкъсат палатката, след като не можеха да разкъсат Ботьо, обаче Ботьо си вдигна такъмите и тръгна към друг гьол, а жените влязоха в палатката.* М. Иванов, Във века на нервите.

Още: **Вдигам си / вдигна си чуковете (дърмите, дрипите, парцалите, партакешите, партушините).** *Обикн. пренебр.* **Вдигам си / вдигна си багатерите.** *Жарг. Обикн. пренебр.* **Обирам си / обера си (прибирам си / прибера си, събирам си / събера си) такъмите.** *Обикн. пренебр.* **Задигам си / задигна си такъмите.** *Диал. Обикн. пренебр.*

ВДИГАМ СИ / ВДИГНА СИ ЧУКОВЕТЕ. *Обикн. пренебр.* Махам се отнякъде, напущам някое място; отивам си. *Утре сутрин ще тръгнеш, за да не окъснееш* [за училище]. *А на председателя ще кажеш; стадото е непокътнато и трите каци са пълни със сирене. . . Подир една-две недели и аз ще си вдигам чуковете оттука. Подивях в гората.* А. Каралийчев, Топла ръкавичка. *При мене те не мелят, защото аз ги режа като силаж. — Как? — С мълчанието си. Те си приказват против някого по цял час, а аз си мълча и на края, . . ., аз им казвам: „Ще видим тая работа, трябва да я проверим, не може така!“ И те си вдигат чуковете, та при Дойчинов.* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи. *Не знам дали Графа ще ви напусне, но аз мога всеки момент да си вдигна*

чуковете и да ви освободя от присъствието си. Др. Асенов, Изпити. — *Сетне каза, че пак ще намине, а нищо не сме оправили и не зная дали ще се оправи или овреме да си дигам чуковете.* Н. Хайтов, Съперници. *Бившият началник само мигаше, после си дигна чуковете и замина за своето „тихо пристанище", а Андрей остана на мястото си.* М. Марчевски, Тихо пристанище.

Още: **Вдигам си / вдигна си такъмите (дърмите, дрипите, парцалите, партакешите, партушините).** *Обикн. пренебр.* **Вдигам си / вдигна си багатерийте.** *Жарг. Обикн. пренебр.* **Обирам си / обера си (прибирам си / прибера си, събирам си / събера си) чуковете.** *Обикн. пренебр.* **Задигам си / задигна си чуковете.** *Диал. Обикн. пренебр.*

ВДИГАМ СТОЙКИ ПОД КОТЛОНА. *Жарг.* Много съм малък, не съм пораснал. *Помня те, това беше отдавна, тогава ти вдигаше стойки под котлона.*

ВДИГАМ СЯНКА ПО-ГОЛЯМА ОТ БОЯ СИ. *Диал.* Имам високо мнение за себе си; надценявам се.

ВДИГАМ / ВДИГНА ТРЕВОГА. Предупреждавам за някаква нередност или опасност, която трябва да бъде отстранена или предотвратена. *Ти, комунистката, прикриваш с криво разбраната си любов загниването на един ценен, отговорен другар! . . . И двамата сте членове на Партията. Вдигна ли ти тревога? Или чакаш Партията да ви потърси?* О. Василев, Любов. *В една строго специализирана градина, където растяха само избрани прави дръвчета, веднъж се случи непредвидено. . . събитие. . . Едно от дръвчетата започна да се изкривява. Налагаше се да се вземат извънредни мерки. Звеноводката сигнализира в по-горна инстанция. Там се отнесоха с необходимата сериозност на сигнала и вдигнаха тревога.* П. Незнакомов, Ако бях млад.

Още: **Бия тревога.**

ВДИГАМ / ВДИГНА УШИ. *Диал.*Ставам надменен, надут; възгордявам се, надувам се.

ВДИГАМ / ВДИГНА ЧАША<ТА> *за някого или за нещо и самост.* Пия наздравица за някого или за нещо. *Тук-таме в някое ресторантче прокънтяваше Интернационала или разгорещен оратор вдигаше чаша за Съветския съюз.* Д. Димов, Тютюн. *Капитанът вдигна чаша за щастливото ни пристигане.* Г. Белев, Какво видях в Америка. — *Преди да вдигнем чашите, ние трябва да кажем за какво сме се събрали, нали. . .?* Д. Кисьов, Щастието не идва само.

ВДИГАМ / ВДИГНА ШУМ *за (около) някого или нещо.* Говоря много, разгласявам шумно за нещо или за някого. *Вдигнаха много шум около неговото пристигане.*

ВДИГАТ МИ СЕ / ВДИГАТ МИ СЕ АКЦИИТЕ. 1. Добивам по-голямо значение, по-голям престиж.
2. Добивам по-голямо самочувствие от отправени към мене хвалби, похвали.

Още: **Качват ми се / качат ми се (повдигат ми се / повдигнат ми се) акциите.**

ВДИГНАЛ СЪМ СЕ С ГЪЗА <СИ> НАГОРЕ. *Грубо.* Без причина съм сърдит, крив, без настроение съм.

Още: **Станал съм с гъза <си> нагоре.** *Грубо.*

ВДИГНАЛ СЪМ СЕ СЪС ЗАДНИКА <СИ> НАГОРЕ. *Грубо.* Вж. Вдигнал съм се с гъза <си> нагоре.

ВДИГНАЛ СЪМ СИ ГЛАВАТА КАТО СВИНЯ. *Диал.* Разсърдил съм се, ядосал съм се.

В ДИРИТЕ (ДИРЯТА) СЪМ *на някого или нещо.* Успявам да науча откъде е минал и накъде е отишъл някой, когото търся, преследвам или успявам да открия нещо, което търся. *Каза само, че бил вече в дирите на това, което търсел, а какво е то, не зная.* М. Марчевски, Тайнствените светлини.

В ДУПКА ДА СЕ СКРИЕШ. *Обикн. във 2 и 3 л. Диал.* Да умреш.

ВДЪН ЗЕМЯ<ТА>. Безследно. *Гръм да ви удари. . . вдън земя да се пръждосате.* Г. Караславов, Свърши се нашата.

Още: **У дън земи.** *Диал.*

В ДЪНОТО НА ДУШАТА СИ. *Книж.* Дълбоко в съзнанието си, дълбоко в себе си *В дъното на душата си секретарят го мразеше необяснимо.* Д. Димов, Тютюн. *Тя се прибра в стаичката си и отново заплака горчиво, понеже в дъното на душата си съзнаваше, че упрекът на баща ѝ беше справедлив.* Д. Димов, Тютюн.

ВДЯВАМ В БЕЗУШКА ИГЛА. *Диал. Неодобр.* Вж. Вдявам в игла без уши.

ВДЯВАМ В ИГЛА БЕЗ УШИ. *Неодобр.* Върша безполезна работа, занимавам се с празни работи. *Аз се въртя край теб и какво? Вдявам в игла без уши. Като ще е пак по старо, ще се върна в моята избица.* П. Славински, Претворена земя.
Още: **Вдявам в безушка игла.** *Диал. Неодобр.*

В <ДЯДОВО> АДАМОВО ОДЕЯНИЕ. *Книж. Шег.* За мъж — съвсем гол.
Още: **В адамово облекло.** *Шег.*

В ЕВИНО ОБЛЕКЛО. *Шег.* За жена — напълно гола. *Двете момичета прекараха целия ден в евино облекло зад скалата, пекоха се на слънце и се къпаха в реката.*

ВЕДА МЕ БЛАЗНИ. *Диал.* Иска ми се да върша злини, не съм добър човек.
Още: **Блазни ме дявола. Блазни ме Панчо.** *Диал.*

В (ИЗ) ЕДИН ГЛАС. Заедно, едновременно. *Ние викнахме да пеем в един глас нашите любими песни.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания. *Тогава и тримата почти в един глас започнаха да ѝ обясняват какво трябва да направи.* П. Вежинов, Следите остават. *Някъде из дълбочината на земята пак се чу кучешки лай. Много кучета виеха в един глас — лаеха ожесточено и радостно едновременно.* М. Грубешлиева, През иглено ухо. *Ниско и в един глас го питаме за положението.* Й. Йовков, Кайпа. *— Че казвате, вий, не сте намирали стотях пари, а? — почна той, като гледаше изпитателно приятелите си. — Бе я-а-а — отвърнаха всички из един глас.* Ц. Церковски, Сто пари на цяло. *— Тате! — викат всичките ми деца из един глас.* Ц. Церковски, Зад крайчеца на завесата.

В ЕДИН ДОЛ ХОДИМ ДА БЕРЕМ ДРЕНКИ. *Диал. Неодобр.* Еднакви сме, едни и същи сме (за хора с някакви недостатъци).
Още: **В една гора берем дренки.** *Диал. Неодобр.* **В един дол ходим за раци.** *Диал. Неодобр.*

В ЕДИН ДОЛ ХОДИМ ЗА РАЦИ. *Диал. Неодобр.* Еднакви сме, едни и същи сме (за хора с някакви недостатъци).
Още: **В един дол ходим да берем дренки.** *Диал. Неодобр.*

В ЕДНА ГОРА БЕРЕМ ДРЕНКИ. *Диал. Неодобр.* Еднакви сме, едни и същи сме (за хора с някакви недостатъци).
Още: **В един дол ходим да берем дренки.** *Диал. Неодобр.*

В (С) <ЕДНА> КАПКА ВОДА БИХ УДАВИЛ [В (С) <ЕДНА> КАПКА ВОДА ЩЕ УДАВЯ] *някого.* С всички средства бих напакостил (ще напакостя) някому, защото силно го мразя. *Макар и съюзници, те си тъкат платното за своя сметка. . . А прелюбезните ни поданици — болярите и отроците им, — те с една капка вода ще ни удавят!* Ст. Загорчинов, Ивайло. *Захаринчо — дете-шикалка, . . . , обича ги, а с капка вода биха го удавили.* Елин Пелин, Гераците. *Господа, без заповед на моето по-висше началство нищо не мога да направя. Аз нося отговорност. . . Той просто се инатеше . . . Не че му бяха мили комунистите — тях той в капка вода би ги удавил. Той просто искаше да покаже на тройката, че техните решения за него са нищо, ако не бъдат потвърдени от погорното началство.* М. Марчевски, Героите на Белица. *Така го мразеше, че да е кабил в капка вода да го удави.* ● *Да може в капка вода ще ме удави.*
Още: **В (с) <една> лъжица вода бих удавил. С плюнка бих удавил.**

В (С) <ЕДНА> ЛЪЖИЦА ВОДА БИХ УДАВИЛ [В (С) <ЕДНА> ЛЪЖИЦА ВОДА ЩЕ УДАВЯ] *някого.* Вж. В (с) <една> капка вода бих удавил *някого. Все търси повод да се кара с него и да можеше в една лъжица вода би го удавил.* ● *Да му падне с лъжица вода ще го удави.*

В ЕДНА ТИКВА ПЪРДИМ [*по-рядко* **В ЕДНА ТИКВА ПЪРДЯ** *с някого*]. *Грубо*. Единодушно вършим едно и също нещо, съучастници сме в нещо, обикн. нередно, непочтено.

Още: **В едно гърне пърдим.** *Грубо.*

В ЕДНО ГЪРНЕ <СЕ> БЪРКАМЕ [*по-рядко* **В ЕДНО ГЪРНЕ БЪРКАМ** *с някого*]. *Неодобр.* Единодушно вършим едно и също нещо, съучастници сме в нещо, обикн. нередно, непочтено. *Нема цяла неделя сме сѐ заедно и в едно гърне, вика се,бъркаме се, а пък сега бягаш от мене?* Т. Г. Влайков, Вестовой.

Още: **В едно гърне плюем (пърдим).** *Грубо.*

В ЕДНО ГЪРНЕ ПЛЮЕМ [*по-рядко* **В ЕДНО ГЪРНЕ ПЛЮЯ** *с някого*]. *Грубо.* Единодушно вършим едно и също нещо, съучастници сме в нещо, обикн. нередно, непочтено.

Още: **В едно гърне пърдим.** *Грубо.* **В едно гърне бъркаме.** *Неодобр.*

В ЕДНО ГЪРНЕ ПЪРДИМ [*по-рядко* **В ЕДНО ГЪРНЕ ПЪРДЯ** *с някого*]. *Грубо.* Единодушно вършим едно и също нещо, съучастници сме в нещо, обикн. нередно, непочтено.

Още: **В едно гърне бъркаме.** *Неодобр.* **В едно гърне плюем.** *Грубо.* **В една тиква пърдим.** *Грубо.*

В (ОТ, ПРЕЗ) ЕДНОТО МИ УХО ВЛИЗА, ОТ ДРУГОТО ИЗЛИЗА. Проявявам небрежно отношение към съветите, думите на някого, не обръщам внимание на това, което ми се говори или за което съм съветван. *Раздавай, продавай, разпилявай, па ако щеш и на огън предай бащиния си имот, все ми е едно! — На това ли си ме учил цял живот, та да го направя? — То мойто учение. . . през едното ухо влязло, от другото излязло!* К. Петканов, Дамяновата челяд. *Те си спомняха за свои другари на фронта, тесни социалисти, които много често ги отделяха и се мъчеха да им разяснят световната политика. Но тогава от едното ухо влизаше, от другото излизаше, както сами се изразяваха.* Г. Караславов, Обикновени хора.

В ЕДРИ ЩРИХИ. *Книж.* В най-общ вид. *Това е в едри щрихи нашият проект.*

ВЕЖДИТЕ МИ СА ОКАПАЛИ. *Обикн. във 2 и 3 л. Ирон.* Не изпитвам никакъв срам, станал съм съвсем безсрамен. *Докога брат ти ще продължава да е толкова безскрупулен, веждите му са окапали.* ● *Не ме поставяй в неудобно положение с хвалбите си. — Ами, веждите ти са окапали.*

Още: **Изтрили ми са се веждите.**

ВЕЛИКДЕН ДА НЕ ЗАВАРИШ. *Обикн. във 2 и 3 л.* Да умреш скоро.

ВЕЛИКИ БОЖЕ. Възклицание при изразяване на учудване или несъгласие, упрек. *Великий боже, а до днешен ден все мисълта за нея му е мила.* П. П. Славейков, Сън за щастие. *Велики боже — та той бил страшен неблагодарник!*

ВЕРИЦАТА ТИ <МРЪСНА>. *Обикн. във 2 и 3 л. Руг.* Възклицание при закана или изразяване на лошо, неприязнено отношение към някого. *— Комунисти! — ревеше Пеньо — на кол да ги види тейко им, верицата му мръсна и на него! Той ги учи на тия харсъзлъци, той ги е пратил да идат да бастисват мирните хора по кърищата.* Г. Караславов, Съседи. *Той с примряло сърце зашари с очи из склада за другата мечка. От вегетарианката нямаше и косъм! Явно беше, че стръвницата ѝ бе видяла сметката. — Изяде ми повишението, верицата ѝ! — каза Досев.* Хр. Пелитев, Хапят ли охлювите.

Още: **Мамицата ти <мръсна>.**

ВЕРИЦАТА ЩЕ РАЗПЛАЧА *някому. Грубо.* Ще отмъстя жестоко на някого (обикн. при закана за жестока разправа). *Той го погледна направо: има защо да е недоволен. „Сега ще ми разплаче верицата, ще ми разгони сояʺ — помисли си Боньо. Но се излъга.* Кр. Белев, Ръцете от слонова кост.

ВЕСЕЛИ ТИ ОЧИ. Като възклицание при поздравление към някого, на когото е дошъл приятен гост или се е завърнал близък човек. *Денят на свободата нагази стърнищата на равна Добруджа. . . 27 години се изтърколиха. Ето сега двамина от тях* [българи]

тичат да посрещнат българската войска... Обич към майката родина извира от сърцата им... Военната музика раздруса селото. В мрачината се лутат мъже и жени като омагьосани. Поздрав: — Хайде, весели ти очи! Честито! А. Каралийчев, Птичка от глина.

ВЕСТНИК ДА ЧЕТЕШ ПРЕЗ УШИТЕ МУ. Извънредно слаб; кльощав. *И нейното дете е едно такова, вестник да четеш през ушите му, пък и злоядо, капризно.*

ВЕХТА КРИНА, НОВО ДЪНО. *Диал.* За ерген, женен за вдовица.

ВЕЧЕРЯЙ, СВЕКРЕ, ДА ТЕ ПОПОЩЯ. *Диал. Ирон.* Казва се на човек, който иска нещо в най-неподходящ момент.

ВЕЧНАТА ПЕСЕН. *Неодобр.* Досадно повтаряне на едно и също нещо. *Търпение, господин полковник, щом се одобри книгата, ще ви дадем субсидия... — Вечната песен! А защо да не се одобри?* Л. Стоянов, Сребърната сватба на полковник Матов.

ВЕЧНО ЖИЛИЩЕ. *Ритор.* Гроб. *Дошъл да отдаде последна почит на видния покойник и да го изпрати до вечното му жилище.* Елин Пелин, Аз, ти, той.

ВЗЕ ДА Я БЛИЖЕ БЯЛКА. *Диал.* За девойка — замомява се.

ВЗЕЛ-ДАЛ. **1.** За човек — напълно негоден за работа, много съсипан, изнемощял, остарял. — *Това е от мене... ти ги* [банкнотите] *скътай... на мене може и да ми не потрябват вече — наблегна той многозначително. — Аз съм взел-дал... нали ме виждаш.* Г. Караславов, Обикновени хора. — *На тия гадове много-много не може да се вярва — поясни той. — Виж, че утрепали човека. Пък аз съм вече стар, аз съм, дето се вика, взел-дал.* Г. Караславов, Ленко.
2. За нещо — напълно похабен, негоден, изхабен, износен. — *То... къщата е зела-дала веке — ... — И е време да си направим нова, току нали не достига.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Погледнах гарибалдейката си — ожулена, зела-дала, вика се.* Ив. Вазов, Под игото.

ВЗЕЛ СЪМ КЛЕЧКА ДА БИЯ МЕЧКА. *Диал. Ирон.* Върша нещо неразумно, необмислено. *Брат ти взел клечка да бие мечка, по цял ден си губи времето с изхабените инструменти и нищо досега не е направил.*

ВЗЕЛ СЪМ СИ ДВЕТЕ ПАРИ. Не струвам вече за нищо, не ме бива никак. *Взел съм си вече двете пари, от най-малка работа се изморявам.*

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА АКЪЛ *от някого.* Уча се, поучавам се от някого или се съветвам с някого. — *Кажи, ми, Йордане, правичката ми кажи... Ти си по-млад от мене... ама съм дошъл от тебе акъл да зема. Каквото ми речеш, туй ще сторя.* Ст. Марков, Дълбоки бразди. *Ей го Калчо, комунист стана, в кооперативното някакъв големец... Ала в миг нова мисъл се загнездваше в главата му... Не каниха ли го още в началото... Но от прост акъл Наке не взема... Колкото Калчо разбира, толкова и Наке... Нали и двамата учиха първо отделение досред зима... И все пак тоя Калчо не бе предишният* Кр. Григоров, Новодомци.
Още: **Вземам / взема ум.**

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА АКЪЛА *на някого.* **1.** Отнемам способността на някого да разсъждава разумно, трезво, лишавам някого от разум, правя някой да оглупее или да обезумее; побърквам. *Бях се зарекла на тоя ден* [Обсечене] *да не похващам работа, ама де-де. Накара ли те дяволът, заслепи те, та не виждаш... и акъла ти вземе, и ума ти изпие.* Кр. Григоров. Отново на училище. *Фатма закърши ръце, завайка се. — Аллах, защо тъй рано му взе акъла?* Б. Несторов, Ариф и Рамзина.
2. Смайвам, слисвам някого от голяма изненада или възхищение. *За да не го разберат колко тежи и особено когато искаше да изглежда умен, той мълчеше. Проговорваше само когато беше сигурен, че с приказките си ще направи добро впечатление, ще вземе акъла на хората, както обичаше сам да си казва.* В. Нешков, Настъпление. — *Акъла ми взе с тия думи... „В тюрмата са — казваш, — аз ги изпратих там!" Па кажи, че по работа си ги пратил!* А. Г. Христофоров, Ангария. — *А как пее и как свири на китара!... Акъла ми взе миналата вечер!* Т. Данаилов, Разочаровани. *А сега ние, децата от нашата улица, стояхме пред файтона на бай Чавдар, оглеждахме се в лъсналите му калници...*

— Това е работа! — . . . — Този файтон ми взима акъла! С. Стратиев, Самотните вятърни мелници.
3. Правя някой да се влюби силно в мене; увличам по себе си някого. *Войводата мисли за топъл скут на жена — . . . Сестрата на байрактаря му взела акъла.* М. Марчевски, Калофер войвода. *Очите ѝ още горяха като трескави, хубавият ѝ нос сякаш бе изтънял от болестта. . . „Ще му вземе акъла!“ — мислеше туркинята, докато я гледаше.* А. Христофоров, Ангария. *— Поживей си, бай Матейчо! — говореше той на себе си срещу огледалото. Каква хазяйка имаш, а? Работи ти късметът, магаре, чудо жена, ама и ти ѝ взе акъла, — сече ти чейнето като халваджийска тесла.* В. Нешков, Настъпление.
4. Силно изплашвам или разтревожвам много някого. *Всеки от офицерите си пази службичката и го е страх да не го уволнят. Народният съд им взе акъла.* Д. Кисьов, Щастието не идва само. *Разбойникът трябва да зарасте за камънака и драките, разбираш ли? . . . И всичкото му е да вземе акъла на пътника, а след акъла — парите.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.

Още: **Вземам / взема ума. Вземам / взема главата** /в 1 знач. към 1 знач./. **Прибирам / прибера акъла** /към 2 знач./. *Жарг.*

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА БАЛКАНА. Забягвам в планината и ставам хайдутин или партизанин.

Още: **Вземам / взема гората** /в 1 знач./. **Хващам / хвана (улавям / уловя) балкана.**

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА ВРЪХ *над нещо, над някого или самост.* Получавам надмощие над някого или над нещо, побеждавам, надделявам. *Анадолецът вземаше вече връх над вълка.* Й. Йовков, Ако можеха да говорят. *Чувство на страх изпитваха даже и най-храбрите, но у някои понякога това чувство вземаше връх над всичко друго и ги правеше смешни.* К. Ламбрев, Средногорски партизани. *„Нека правят каквото искат, не ми е работа да се меся“ — утешаваше се Кольо, обаче страхът, че утре ще го извикат в полицията, взе връх над другите му мисли.* Ем. Станев, Иван Кондарев. *Страшната омраза, която тя имаше към чорбаджи Стоила, взе връх над нейните чувства; силен гняв закипя в гърдите ѝ.* Хр. Максимов, Забравени реалисти. *Мисълта за правдина и чувството на съжаляване към Колча се сподавят от чувството на огорчение, което взима връх в душата ѝ и което избива в озлобяване.* Т. Г. Влайков, Стрина Венковица и снаха ѝ. *Мислех колко е изтеглила, каква безмерна скръб носи на сърцето си, и чувствата, които накипяха в гърдите ми, взеха връх над волята ми.* К. Величков, В тъмница. *По тоя начин партията за предаването взела връх, с изключение на няколко души, гласът на които нямал никаква тежест.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания.

Още: **Удържам / удържа връх.**

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА В РЪЦЕ и ВЗЕМАМ / ВЗЕМА В РЪЦЕТЕ СИ. 1. *Нещо.* Заемам се изцяло с някаква работа, започвам изцяло да се разпореждам с нещо, да ръководя нещо. *Юрталанката беше проста, глупава и несръчна жена, та за Севда не беше трудно още от първите дни да вземе цялата къщна работа и уредба в ръцете си.* Г. Караславов, Снаха. *Ама какъв чифлик беше едно време!. . . То пак добре, че и толкоз оцеля подир х. Вълчо! Старата хаджийка беше чалашкън жена, мъжка жена — всичко взе в ръце.* К. Константинов, Седем часът заранта. *Ами като престанем да чакаме ние жените всичко наготово, като вземем нашата си работа в ръцете, ще станем по-смели, по-свободни, по-независими.* Д. Талев, Преспанските камбани. *— И да знаеш — продължи Ставрос Милонас, — да знаеш, че ние тук вземаме твоята работа в ръцете си. Бяхме те изпуснали, разглези се ти. . . В скоро време ние ще ти намерим мъж, няма да те оставим да ни позориш пред целия град.* Д. Талев, Гласовете ви чувам.
2. *Някого.* Подчинявам някого напълно на волята си, накарвам някого да ме слуша напълно. *Той трябва да овладее пак Дика!. . . Той ще вземе пак Дика в ръцете си, ако стане нужда — ще бъде груб, дори жесток с него.* Г. Райчев, Грях.

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА ВЪЗДУХ. Разхождам се на открито. *Пък може и само да поскитаме, да се пошляем, въздух да вземем.* Б. Болгар, Близнаците. *— Ще се поразходя малко — . . . — Да не ти е лошо?. . . — Не, просто ми се иска да взема малко въздух.* Л. Станев, Поглед от хълма.

Още: **Вземам / взема вятър** /в 1 знач./. *Диал.*

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА ВЪРХУ СЕБЕ СИ[1] *нещо.* Помислям, че нещо казано (обикн. неприятно, оскърбително) се отнася до мене и се засягам; обиждам се от нещо. *— Не е хубаво в такива неща човек да има пълно доверие, Чорни! — спокойно забеляза той. . .*

— *Не го вземай върху себе си. Ти си минал през такова училище, че урока скоро няма да го забравиш!* П. Вежинов, Нашата сила. — *Но защо изсъскахте? Артистът, вероятно, взе върху себе си това.* Ив. Вазов, Видяно и чуто.

Още: **Вземам / взема отгоре си.**

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА ВЪРХУ СЕБЕ СИ[2] *нещо.* Поемам, съгласен съм да нося (за вина, грижа, отговорност и под.). *Нали господин Сесѐ има добрината да земе върху себе си грижата за постройката на дворци — ний ще кажем сполай ти и ще чакаме.* Ал. Константинов, Добре сме си с турците — гледайте си кефа. *Щом началник-влакът пише, че не е виновен, Спасов му вярва и взема всичката вина върху себе си.* М. Марчевски, Тихо пристанище.

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА ВЯТЪР. *Диал.* **1.** Разхождам се на открито. — *Да излезем да земем малко вятър, извика Хаджият.* Ив. Вазов, Немили-недраги.
2. Започвам да имам високо мнение за себе си, ставам високомерен, надменен.

Още: **Вземам / взема въздух** /към 1 знач./.

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА ГЛАВАТА[1] *на някого.* **1.** Отнемам способността на някого да разсъждава разумно, трезво, лишавам някого от разум, правя някой да оглупее или да обезумее; побърквам. *В къта легнал Росин татко, / . . . / Пие вино и ракия, / па я хока и кори я: / „Дъще, взеха ти главата / кладенците и хорàта. . .“* П. К. Яворов, Подир сенките на облаците.
2. Лишавам от живот някого, отнемам живота на някого, премахвам някого; умъртвявам, убивам. *Богдан намисля да вземе главата на младия воевода Радан.* Ив. Петров, Нонкината любов. — *Ще ме пуснеш ли да ти донеса откупа, или ще ми вземеш главата? И едното, ѝ другото е в твоите ръце, твоя воля е.* Ст. Загорчинов, Ден последен. *Ако не смогне до залез да я* [царската нива] *изоре — царският палач ще му земе главата.* А. Каралийчев, Малкият орач. *Не мислиш ли, че сега си син на султанов душманин? За теб вече и заточение е малко, поне на каторга ще те пратят, ако не ти вземат главата.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.

Още: **Вземам / взема ума (акъла)** /в 1 знач. към 1 знач./.

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА ГЛАВАТА[2] *някому. Диал.* Удържам, обуздавам (за кон). *Дору мома порти да отвори / пак конче се през порти превърли / то че ръгна през широко поле / че не можа глава да му земе.* Народна песен.

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА <ГО> ОТ УСТАТА *на някого.* Изпреварвам и казвам нещо, което друг се е канел да каже в момента. *За Райчовия брой мисля да направим клише, изобразяващо партизанин и партизанка с приведени знамена в ръка. . . — От устата ми го взема — отвърна Полски.* К. Ламбрев, Средногорски партизани. *Не се грижи. . . От царя няма да изляза с празни ръце. . . — Благословен да бъдеш, чедо. От устата ми взе тая молба, дето така ми тежеше.* Ст. Загорчинов, Ден последен.

Още: **Вземам / взема думата от устата.**

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА ГОРАТА. 1. Забягвам в планината и ставам хайдутин или партизанин.
2. Забягвам нанякъде, запилявам се някъде. *Деверът го поведе след жаловитата гайда към момини двори, а той съвсем се е загубил. . . Иде му да рипне, да вземе гората.* П. Росен, В поле широко.

Още: **Вземам / взема балкана** /към 1 знач./. **Хващам / хвана (улавям / уловя) гората. Захващам / захвана гората** /към 1 знач./. *Диал.*

ВЗЕМАМ ДЕТЕ ОТ МАЙКА. *Диал.* Изпечен крадец съм.

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА ДИРЯТА *на някого. Диал.* Успявам да науча откъде е минал и накъде е отишъл някой, когото търся, преследвам. — *Видели го някои, казаха ми, с Македонеца от бичкията се мярнал. . . Ама иди му вземи дирята!* П. Ю. Тодоров, Невяста Боряна.

Още: **Улавям / уловя (хващам / хвана) дирята** /в 1 знач./.

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА ДНИТЕ *някому.* Лишавам някого от живот, отнемам живота на някого, премахвам някого; убивам.

Още: **Събирам / събера (сбирам / сбера) дните.** *Диал.*

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА ДУМАТА. Започвам да говоря, да се изказвам на събрание. *След Милена отново взе думата Иван, за да уточни някои въпроси.* К. Калчев, Живите помнят. *Той замълча за миг и тоя миг се стори на другарите така натегнат, че дори поп Кръстьо, който винаги пръв вземаше думата, не дръзна да се обади.* Ст. Дичев, За свободата. *Но докато онзи се чудеше дали да вземе думата, Мутин натъртено се обади.* Ст. Марков, Дълбоки бразди.

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА ДУМАТА ОТ (ИЗ) УСТАТА *на някого.* Изпреварвам и казвам нещо, което друг в момента е смятал да каже. *Само че да ти кажа правичката, свато, мене сватба не ми се прави. Илийко го удари по коляното. — Взе ми думата от устата! И защо ще дигаш дандании.* Г. Караславов, Времена. *Защото по-добре е хората да ядат зеленчук, отколкото месо. . . Взе думата от устата ми, докторе! Тъй е!* Й. Йовков, Милионерът. *Маргарита предложи да се разходят тримата до Софийския остров, във Вълтава. — Ти ми взема думата из устата, да се разходим.* Ив. Вазов, Утро в Банки. *Нека не забравят ромеите, че Симеон им е бил цар, ще рече — ние господари. — Така ами. . . — Браво, Ивац, ти взе думата от устата ми.* М. Смилова, Друм се вие.
Още: **Грабвам / грабна думата от устата. Вземам / взема го от устата.**

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА ДУШАТА *на някого.* **1.** Лишавам някого от живот, отнемам живота на някого; умъртвявам, убивам, премахвам. „*Кажи ми, сестро, де — Караджата? / Де е и мойта вярна дружина? / Кажи ми, пък ми земи душата, — / аз искам, сестро, тук да загина!*" Хр. Ботев, Хаджи Димитър. *Стига си стоял на вратата, като че ще ми вземаш душата.* Й. Йовков, Боряна. *Моя мъж ми здравето взема, Господ душата му да вземе!* Елин Пелин, Щъркови гнезда. *Дядо Трак стиска зъби и го псува на ум. А този над главата му пък псува него: — Животно, кретен! Искаш да ти вземем душата ли, не ти ли е мил животът? Казвай, твойта мамка.* А. Сегренски, Многото часове на дядо Трак. **2.** Пленявам, омайвам някого с красотата си. *Първите звуци зашумяха като дълбока и продължителна въздишка и полека-лека загаснаха. . . После отново по-тъжно и по-високо се подемаха, падаха на сърцето, вземаха душата и като вълшебни и диви съница я унасяха и увличаха в своите леки вълни.* Елин Пелин, Летен ден.
3. *Диал.* Измъчвам някого с непосилен труд.

ВЗЕМА МЕ / ВЗЕМЕ МЕ ВЯТЪРА. Разведрявам се. *Филип стана от столчето си. — Къде? — Ще се разходя, бай Ставри, да ме вземе вятъра.* Ем. Манов, Бягството на Галатея.

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА ЗАЛЪКА <ОТ УСТАТА> *някому.* **1.** Лишавам някого и от последните средства за препитание; ограбвам. *В това време селяните пъшкаха от непосилен труд, бързаха час по-скоро да приберат хляба с една потайна въздишка, че тая година ще бъде последната на робство, че повече няма да им бъркат по кошовете и вземат залъка им от устата.* Ст. Ц. Даскалов, Без межда. *А Манол рече: — Петгласец го купувам аз и селяните ми. А тапиите ще дадеш на името на тия люде. Не искам да се говори за планината, че сме взели залъка на сираците.* А. Дончев, Време разделно.
2. Отнемам възможността на някого да работи и да се издържа.
Още: **Вземам / взема хляба от устата. Грабя (вадя, изтръгвам / изтръгна) залъка от устата** /към 1 знач./.

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА ЗА ПОЧЕСТ. Заставам мирно и козирувам. *Около къщурката се разтичват пет-шестима войници,. . . Белите навои и цевите на пушките блестят на слънцето. Вижда се как вземат за почест и параходчето тържествено и гордо надува сирената, отговаря на честта.* К. Константинов, По реката. *Идеха, носеха светинята* [знамето]! *Редиците стояха неподвижни, офицерите взеха за почест.* Вл. Полянов, По пътя.

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА ЗА СВОЯ СМЕТКА *нещо.* Смятам, че нещо казано, написано се отнася до мене, че съм визиран аз.

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА ЗА ЧИСТА МОНЕТА *нещо. Книж.* Смятам нещо за пълна истина. — *Как, вие допущате подобна мерзост?* [анонимни писма] — *Не, господин професоре, не ме разбирайте криво. С чиста съвест не мога да твърдя това, но знаем на какво са способни някои хора в партизанските си страсти. Ами че господин Абрашев може и хабер да няма! Неговите хора са го направили на своя глава. Той ще ви се смее. Не вземайте всяко нещо за чиста монета.* Ем. Станев, Иван Кондарев.
Още: **Приемам / приема за чиста монета.** *Книж.*

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА ЗДРАВЕТО *на някого.* **1.** Чрез побой, изтезания, подлагане на глад и под. разболявам някого, изтощавам организма на някого. *Поп Иван мразеше този туберкулозен обущар, на когото в околийското управление през април 1925 година бяха взели само здравето.* Г. Караславов, Изчадия адови. *Стражарите се криеха като плъхове и заключваха вратата на изоставената ниска попска къща, където полицейският пристав Гонгъла взе здравето на много борци за народна свобода.* А. Каралийчев, Спомени. *Изпразниха ми хамбарите* [управниците], *взеха ми хубавите коне, здравето ми взеха, а сега ме връщат при децата ми като палячо.* К. Петканов, Морава звезда кървава. *Накрая полицаите взеха Манола и го отведоха в града... Сетне дядо Тома научи, че много са били сина му в полицията, много са го мъчили. Но корав мъж беше той. Взели му здравето, но издържал, нищо не признал.* Г. Караславов, Неверникът Тома. *— От какво е болен Никола? — . . . — Пипна го маларията — . . . — Туй вегетарианство ще му вземе здравето.* Ем. Станев, Иван Кондарев.
2. Преуморявам някого прекалено много чрез непосилна, изтощителна работа или от голямо напрежение при постигане на нещо. *Тая къща ти взе здравето, Есенке! Не беше ли така? На майстори да месиш и готвиш толкова време, всичко сама!* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи. *— Трябва да оставиш вече тоя проклет склад! — подхвана напевно и наставнически майката... И на Вкрила трябва да се найде някоя по-сгодна работа — оня чакал ще му вземе здравето.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Само левият му клепач трепкаше някак по-често от другия, нервен тик някакъв... — Какво да ви кажа? Взеха му здравето, докато си прокара проекта. Това, с окото, му е първият орден.* Л. Дилов, Тръстиките.
Още: **Смъквам / смъкна здравето.**

ВЗЕМА МИ ГЛАВАТА. *Обикн. с отриц.* **1.** Умен съм, схватлив съм, лесно разбирам, възприемам.
2. Лесно се съгласявам, не проявявам упорство, инат.
Още: **Хваща ми главата** /към 1 знач./. **Стига ми главата** /във 2 знач. към 1 знач./.

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА И ДРЕХАТА ОТ ГЪРБА *на някого.* Безмилостно ограбвам някого, като го оставям без каквито и да е средства.
Още: **Вземам / взема <и> ризата от гърба.**

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА <И> КАЛПАКА ОТ ГЛАВАТА *на някого.* Вж. Вземам / взема <и> шапката от главата *на някого.*

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА ИНТИФА *от някого. Простореч.* Поучавам се от някого и се старая да постъпвам или постъпвам като него; подражавам. *— Та думата ми е за изборите... Трябва да си отваряме очите на четири... Разправят, май че царят ходил в Германия да взема интифа от онзи там, лудия... Изглежда, решили са да вървят по неговия път.* К. Калчев, Живите помнят.
Още: **Вземам / взема терк (юрнек).** *Простореч.* **Вземам / взема пример.**

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА И ПРАХА ОТ ЦЪРВУЛИТЕ *някому.* Безмилостно ограбвам някого, като го оставям без каквито и да е средства. *Доде ли при вас сиромах човяк нещо да му продадете, ще му земете и праха от цървулите.* Т. Г. Влайков, Ратай.

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА <И> РИЗАТА ОТ ГЪРБА *на някого.* Безмилостно ограбвам някого, като го оставям без каквито и да е средства. *Икона подарява, венци подарява, а на човека ризата от гърба му ще вземе.* Й. Йовков, Жетварят.
Още: **Свалям / сваля (свличам / свлека, смъквам / смъкна, събличам / съблека) <и> ризата от гърба. Вземам / взема и дрехата от гърба.**

ВЗЕМА МИ СЕ / ВЗЕМЕ МИ СЕ АКЪЛА. Вж. Взема ми се / вземе ми се ума. *На тоя човек като че ли му се е взел акъла, погледът му блуждае нанякъде и нищо не разбира от това, което му се говори.* ● *Такива красоти се откриха, като изкачихме върха, че акъла ни се взе.* ● *Долу се чуваха ужасни писъци — акъла ми се взе.* ● *Хубаво и умно бе момичето, затова не случайно му се взе акъла по него.*

ВЗЕМА МИ СЕ / ВЗЕМЕ МИ СЕ УМА. **1.** Преставам да разсъждавам разумно, оглупявам или загубвам разсъдъка си; обезумявам, побърквам се, полудявам. *На госпожицата се е случило нещо. Май че ума ѝ се е взел.* Ст. Грудев, Бележити българи. *— Позна ме, синко, ще рече, не си ме забравил —...— Ти каквото си прекарал при безбожните моганци, и ума ти може да се вземе, да забравиш, щото е било отнапреж.* Ст. Загор-

чинов, Ивайло. *Зная, зная, но не впивай / огнен поглед ти във мене, / — жива рана не откривай! / — Трай — ума ни ще се вземе!* Ц. Церковски, Всред боровете. *Де-де... не глупей от някакви си милиони... да ти се смеят хората. — Съвсем ми се взе ума... — Присъствие на духа... ела на себе си, жено!* Ст. Л. Костов, Златната мина.
2. Смайвам се, слисвам се от голяма изненада или възхищение. *Хората гледаха смаяни Оджак. По-после, когато го огледаха отблизо, ума им се взе съвсем — нали не бяха видели досега турци да построят нещо темел.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. *— Адрианочке, утре заминаваме за фронта. Приготви бърже всичко! За мене не можаха да се намерят дрехи, ни ботуши. Ще трябва... с тези... На Будевска се взема ума. — Как на фронта?! С тези тънки дрехи! С цивилните? — пита изумена съпругата.* Ст. Грудев, Адриана Будевска. *Дръннаха парите, разпиляха се, взе ѝ се ума и на моята баба.* Н. Хайтов, Диви разкази.
3. Силно се подплашвам или много се разтревожвам. *Ами като ви се мерне на един посег само черният гребен на морската свиня, която се въртяла във водите като удавник... ума ви се взима!* А. Страшимиров, Упоритото шопче. *— Добре ще бъде да ви вземат наистина за татари. Извикай на вардачите високо няколко думи на татарски, та съвсем да им се вземе ума!* Ст. Загорчинов, Ивайло. *Взе да крещи и да се тегли като вол, когато карат на салхана... А на бегълците досущ се взе ума — и притискаха се един о друг в тъмното, с широко обещени очи.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.
4. *По някого.* Влюбвам се в някого, увличам се по някого. — *Ти дойде. Като те видях, ума ми се взе, и аз... нà... пристанах ти, а истината скрих.* Ст. Загорчинов, Ивайло. *Ума ѝ се взе по това момче, по цял ден за него мисли и приказва.* ● *Хубавица беше сестра ти, а и умна, не случайно ума му се взе по нея.*
Още: **Взема ми се / вземе ми се акъла.**

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА <И> ШАПКАТА <ОТ ГЛАВАТА> *на някого.* Безмилостно ограбвам някого, като го оставям без каквито и да е средства.
Още: **Вземам / взема <и> калпака от главата.**

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА КРИВИЯ ПЪТ. *Диал.* Започвам да върша лоши, непозволени, нечестни работи; ставам неморален, нечестен. *Провали се момчето ѝ, престана да учи, изключиха го и то взе кривия път.*
Още: **Хващам / хвана кривия път. Тръгвам / тръгна по крив път. Захващам / захвана кривия път.** *Диал.*

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА МАЙСТОРИЯТА *на някого.* Изучавам занаята, умението на някого и ставам изкусен майстор като него; изучавам се в нещо много добре. *От малък го дадоха при добър майстор обущар, където той се изучи да прави красиви обувки — беше взел майсторията на учителя си.*
Още: **Вземам / взема усталъка.** *Диал.*

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА МЕГДАН. Изпреварвам някого или нещо. *Нападателите се спущаха безрезултатно... Мурджо прелиташе край самите им бедра, вземаше мегдан, завъртваше се леко и с два-три скока се озоваваше между тях.* Г. Караславов, Враг. *Я пък това знам: рано ли засееш, тегли зърното влага, корени се дълбоко и взема мегдан преди студовете. Затова ми раждат нивите.* Н. Хайтов, Съперници.

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА МЮЖДЕТО. Пръв съобщавам някаква радостна, приятна вест. *Като се нарадва, изфръкна из прозореца и отиде да вземе мюждето от баща ви, че ни е намерила живи и здрави.* Ив. Вазов, Утро в Банки. *Ще намеря някой да се обади на Ватьовата невеста. Да знае, че соколът ѝ е жив — поздрав да ѝ предам от партизанина... Да взема мюждето.* З. Сребров, В пролетен разлив. *Петричка се измъкна и изтърча до майкини си, за да вземе мюждето. Но закъсня — когато влезе в двора, оттам вече излизаха двама съседи — бяха обадили за пристигането на Въкрила.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Наведе се, коленичи и целуна новородения си син някъде над челцето... — Сега иди у нас да вземеш мюждето — рече му тъщата.* Г. Караславов, Обикновени хора.
От народния обичай да се награждава този, който съобщава пръв някаква радостна вест някому.

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА МЯРКА<ТА> *някому.* Справям се с някого, като го наказвам сурово, отстранявам го от някъде или го погубвам. *Насила смъкнаха мъжете от каруците и ги натикаха в стаята на началника. — Вашата няма да мине — развика се той. — Ще ви взема мярката!* В. Геновска, Седем години. *И неговата песен скоро ще бъде изпята — каза Меркулов... — Станкулов и на него ще му вземе мярка, и то много*

скоро. М. Марчевски, Тихо пристанище. *Малко са в сандъчето патроните, | но политат винаги в целта! | — Сашо! | Вземай мярката на оня там! | — Ясно! — | Изстрел — | блеснаха пагоните.* О. Орлинов, Проверка. — *Но аз не разбирам — рекох, . . . — защо го държат, след като виждат какъв е. . . Отдавна му е взета мярката — обясни ми събеседникът, — но все още не могат да му намерят заместник.* А. Тодоров, Нетипичен случай. — *Ти разбра ли, че са му взели мярката на тоя председател? — . . . — Дойчинов не казва, ама изглежда, че от другаде нареждат.* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи.

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА НАВЪТРЕ *нещо***.** Проявявам прекалена чувствителност, силно се засягам, обиждам от нещо. — *Не го взимай навътре — успокоява ме Тони. — Тебе ти сече пипето. Няма да останеш на пътя. Лошото е, че вече няма да можеш да бозаеш от две майки.* Б. Райнов, Господин Никой. — *Пък ти, братко, не го взимай толкова навътре. . . Войник, който не е ял калая и не е носил наказание, не е войник.* П. Вежинов, За честта на родината.

Още: **Вземам / взема надълбоко.**

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА НА ГЪРБА СИ *нещо*. Наемам се с извършването на нещо, на някаква трудна задача или работа; нагърбвам се с нещо. — *Не се плаши от хорските думи. Чичо ти Апостол взе вече на гърба си всички грижи и работата добре ще потръгне.* Д. Немиров, Братя.

Още: **Вземам / взема на плещите си.**

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА НА ДРЪНГЪЗИЦА *някого. Диал. Грубо*. Започвам да се подигравам на някого.

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА НА ДУШАТА СИ. 1. *Някого*. Наемам се да се погрижа, да помогна на някого, на когото съчувствувам, към когото съм разположен благоприятно. — *Е, Атанасе. . . загинахме. . . — въздъхна, едва ли не проплака един от селяните. . .: — Богоя ни я нареди тая работа! И ако трябва да го* [Богоя] *стисне за гърлото — той трябва да го стисне, Атанас, макар да му е шурей. Той, Атанас, взе най-напред на душата си тия люде.* Д. Талев, Преспанските камбани.

2. *Нещо*. Виновен, отговорен съм за нещо, грехът за нещо е мой.

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА НАДЪЛБОКО *нещо*. Вж. Вземам / взема навътре *нещо*. *Спряха се пред широко разтворените порти и Дамян кротко забеляза: — Моят старец е остър човек, не вземай надълбоко думите му.* К. Петканов, Дамяновата челяд. — *Но да оставим теориите. Толкова малко искам от теб! — Малко? Ти ми искаш всичко и това, което нямам и което не мога да ти дам. — Ти много надълбоко вземаш всичко.* Г. Караславов, Габерови.

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА НА ЗЪБ *някого*. Настройвам се враждебно към някого и проявявам лошото си отношние към него, искам да му напакостя или да го погубя. *Особено му беше чоглаво и тежко, дето би и оная стара жена. Тя има още четири живи сина. Те ще го вземат на зъб и ще му найдат цаката.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Бре, оттогава насам оня ми ти човек като ме взе на зъб — чер съм му пред очите.* Б. Обретенов, Сноп. *Не стига дето него гонеха така, ами и цялото му домочадие взеха на зъб. Имаше момичка, . . . ама остана без дружки — нито едно момиче не рачи да тръгне с нея.* Г. Караславов, На село. *Та нали си го зная аз, както ме е взел на зъб и ходи по петите ми, току-виж, че ми изстинало мястото и на тая служба за нищо и никакво.* Б. Обретенов, Сноп. — *Гледай да го натириш, че като са ни взели на зъб душманите, само това чакат.* В. Нешков, Настъпление.

Още: **Вземам / взема на око.**

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА НА ИГРА *някого. Диал.* Подигравам се, гавря се с някого.

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА НА ИЛЮЗИЯ *някого. Жарг.* Подигравам се с някого.

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА НА (ЗА) МЕЗЕ *някого*. Подигравам се, надсмивам се на някого. — *Частниците са ни взели на мезе. Хо-хо, казват. Хи-хи! Изорахте ли?* А. Гуляшки, МТ станция. *И еничаринът се заизмъква от човешкия кръг изпод подигравките. Щом си отиде агата, хората се смълчаха, вече нямаше кого да вземат за мезе.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА НА МЕРНИК *някого* и **ВЗЕМАМ / ВЗЕМА МЕРНИКА** *някому.*
1. Прицелвам се, за да убия, застрелям някого. *Прилепил се до долния ъгъл на прозореца, Матьо видя как един стражар, стиснал бухалка в ръка, се опита да пресече улицата и да прибяга до къщата. Той моментално го взе на мерник и гръмна.* Д. Ангелов, На живот и смърт.
2. Нарочвам някого и започвам да го преследвам, тормозя или да си отмъщавам. *От един невинен случай взел ме е на мерник, не мога да се отърва от него, каквото и да се случи, все аз съм крив.*
Още: **Вземам / взема на мушка (прицел, нишан). Вземам / взема на щик** /към 2 знач./.

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА НА МУШКА и **ВЗЕМАМ / ВЗЕМА НА МУШКАТА СИ** *някого.*
1. Прицелвам се, за да убия, застрелям някого. *Всичко на всичко Кара Ибраим беше го* [козела] *виждал десетина пъти, но нито веднъж не му се удаде да го вземе на мушка.* Ем. Станев, Козелът. *Павел това и чакаше. Прилепи лице на приклада, взе го* [португалеца] *на мушка, стреля, но не го улучи.* Гр. Угаров, По следите на заточеника.
2. Нарочвам някого и започвам да го преследвам, тормозя или да си отмъщавам. *И ги заплаши да не влизат в никакви разправии с квартирантите си, защото Неделчо Пенев е важен човек и зле им се пише, ако ги вземе на мушка.* Н. Каралиева, Неуловимият. *Аз мислех, че имам правото да се изкажа по тия въпроси, и се изказах на околийската конференция. Но оттогава другарят Дойчинов ме взе на мушката си и обърна ухото си за слуховете... и интригите.* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи. — *Цаката му е да си плюеш на ръцете една седмица пред Нова година — съветваха ония, от стария набор, а те имаха опит. — Инак началството ще те вземе на мушка и хоп в наряд. За възпитателна цел.* В. Глогински, Дядо Мраз в шинела. *Най-спокоен и търпелив на закачките и шегите беше бай Дончо... — Ех, ти, стари дяволе! Все с мене се ядеш. Взел си ме на мушка, но с халосни пердашиш.* Ас. Станоев, Първите.
Още: **Вземам / взема на мерник (прицел, нишан) и вземам / взема мерника. Вземам / взема на щик** /към 2 знач./. **Слагам / сложа на мушка<та>.**

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА НА НИШАН *някого.* 1. Прицелвам се, за да убия, застрелям някого. *През дънерите той забележил трима хора..., които разбрал, че са трима харамии, и ги взима на нишан.* Ив. Вазов, В недрата на Родопите. *Той знаеше, че преди години беят е убил двама селяни от чардака на кулата — тъй, взел ги е на нишан, както си вървели по пътя.* Д. Талев, Железният светилник.
2. Нарочвам някого и започвам да го преследвам, тормозя или да си отмъщавам. *Хаирсъзите ще дадат първо юруш на Жеравна, след туй ще налетят на нас. Всичко сега стана ясно като ден: кърджалиите наистина са взели Жеравна на нишан.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. *Отдавна котленските попове бяха взели Стойко на нишан, не можеха да му простят учеността, сладкодумието, доброто име, което имаше между братята в Зограф и другите големи книжни средища.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.
Още: **Вземам / взема на мерник (мушка, прицел) и вземам / взема мерника. Вземам / взема на щик** /към 2 знач./.

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА НА ОКО (ОЧИ)[1] *някого.* Настройвам се враждебно към някого и проявявам лошо отношение към него, искам да му напакостя или да го погубя. — *Рашко, не се закачай с турците, ще те вземат на око и ще патиш.* К. Петканов, Златната земя. —*Турците пак започнали да ни трепат! — Човек малко да не се покаже, веднага го вземат на очи.* К. Петканов, Хайдути. *Христо е добър човек, викат, ама не може с работата да смогне. Тъкмо за това, викат, тебе ще туриме. „Е, па добре, казвам, само Христо да не ме вземе на очи."* Ст. Ц. Даскалов, Селски души. — *Ще бягам — рече той. — Мътно време е. Взели са ме на око.* З. Сребров, Момчил слиза от планината.
Още: **Вземам / взема на зъб. Турям / туря (турвам / турна) на око** /във 2 знач./.

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА НА ОКО[2] *някого.* Одобрявам някого и насочвам вниманието си към него, харесвам много някого. *Плаша Чанко беше овдовял, та намисли да задоми щерка си Пена. И взема на око Йовка — иска да си го стори зет.* А. Страшимиров, Анатема

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА НА ОТКУП. Разпореждам се с нещо обществено, както желая, така като че ли е моя собственост. *Така Костадин и Ралчо сметнаха, че са взели селото на откуп от околийския комитет. Щом усетеха ропот, сменяваха си постовете и пак си караха по старому.* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи.

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА НА ПЛЕЩИТЕ СИ *нещо.* Наемам се с извършването на нещо, на някаква трудна задача или работа; нагърбвам се с нещо. *Ние сме взели върху плещите*

си тежката грижа да снабдяваме с храна храбрата армия, която освобождава отечеството ви. Ив. Вазов, Нова земя.

Още: **Вземам / взема на гърба си. Поемам / поема на плещите си.**

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА НА ПРИЦЕЛ *някого.* **1.** Прицелвам се, за да убия, застрелям някого. *Петимата партизани слушаха войнишкия разговор и не знаеха какво да правят. . . . Да изскочат иззад храстите и да ги вземат на прицел, войниците можеха да се развикат и побягнат, а наблизо може би имаше и други картечни гнезда.* Д. Ангелов, На живот и смърт. *А сега отдръпнете се всички към стената. Още, още. . . Бързо! — извика им изведнъж страшно, като ги взе на прицел с шмайзера си. — Назад! Обърнете се с очи към стената!* Д. Ангелов, На живот и смърт.
2. Нарочвам някого и започвам да го преследвам, тормозя или да си отмъщавам. *И за пръв път Николина разбра, че Петко е взет на прицел и попаднал в дълбок водовъртеж. Нему наистина трябва да се подаде ръка, докато не е късно.* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи.

Още: **Вземам / взема на мерник (мушка, нишан) и вземам / взема мерника. Вземам / взема на щик** /към 2 знач./.

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА НА СЪРЦЕ *нещо.* Вж. Вземам / взема присърце *нещо. С тая цел щеше да замине тия дни за Пловдив едно важно лице. . . Аз щях да го препоръчам Вам, на Вазова и на Попова, като вярвам, че ще вземете на сърце делото.* [К. Величков, Писмо до М. Маджаров]. М. Маджаров, Ц. Гинчев и др. в спомените на съвременниците си.

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА НА УМ *нещо.* Решавам да извърша нещо; наумявам си. *Бях взел на ум да посетя няколко изложби през този ден.*

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА НА ЩИК. Нарочвам някого и започвам да го преследвам, тормозя или да си отмъщавам. — *И вместо да направи изводи от всичко това, околийският секретар взема на щик всички ония като мене, които им посочват грешките и се старае да ги потули и замаже.* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи.

Още: **Вземам / взема на мерник (мушка, нишан, прицел)** /във 2 знач./.

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА ОТГОРЕ СИ *нещо.* Помислям, че нещо казано (обикн. неприятно, оскърбително) се отнася до мене и се засягам; обиждам се от нещо. *Каквото и да кажа, ти все отгоре си го вземаш, не смея вече нищо да говоря пред тебе.*

Още: **Вземам / взема върху себе си.**[1]

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА ОТ ГЪРЛОТО *на някого.* Безмилостно ограбвам някого, като го оставям без най-необходимото. *Как ще крада бре, Танаско, . . . когато всичко по списък ми се отпуска. . . Пък и нали е грехота, нали е срамота да взема от гърлото на близките си.* Г. Караславов, Обикновени хора.

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА ОТ УЛИЦАТА *някого.* **1.** Оженвам се за някого, който е бил крайно беден или е бил с лошо поведение, неморален (обикн. за жена). *Взех я, дето се вика, от улицата, дадох ѝ име и обществено положение.* Зах. Петров, Под чехъл.
2. Прибирам при себе си някого, който е бил напълно изоставен, без никакви средства и подкрепа, за да се грижа за него или да го отглеждам, отхраня. *Кой съм аз? Едно подхвърлено дете, взето от улицата, отхранено от жалост и състрадание.* В. Друмев, Иванко.

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА ОЧИТЕ (ОКОТО). 1. *На някого или самост.* Много се харесвам на някого, смайвам, пленявам някого с хубостта си. *Живял в тоя град един майстор-магьосник. Той можел да прави всичко: украшения, които вземали очите на хората, коне от желязо, които ходели като живи.* А. Каралийчев, Приказен свят. *Но тънката ли Ганкина снага взе очите му или пък сочните ѝ уста го примами, лепна се той веднъж за нея и не се отлепи.* Ст. Ц. Даскалов, Магдина чука. *Минал край нея бей някакъв и му взела очите — толкова хубава била.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. — *Същата си е, гиздава, пременена —. . .— То не е само до премяна. Хубава е. На такава и чул да ѝ сложиш, пак ще ти взима окото.* П. Константинов, Предание от изчезналия град. *Красотата на джунглата е така смайваща, така взема очите, че човек забравя за дебнещите го опасности.*

Ал. Гетман, Виетнамско сърце. *А най-интересни бяха петлетата. Целите бяха червени с гребенче на главата и с опашчица на края. Вместо крака имаха бяла клечица. Те вземаха очите ми.* Кр. Григоров, Отново на училище. *И песента е като момата. Потребно е да се понакити, за да вземе очите на хората. Без нагласка тая работа не може.* А. Каралийчев, Спомени.
2. За нещо с много ярки тонове, ярки шарки или силен блясък — въздействувам силно на зрението; премрежвам погледа. *Широки ливади и вълнуващи се ниви вземаха очите с блясъка на пресната си зеленина.* Ив. Вазов, Дядо Нистор. *Яркоцветните облекла взимаха очите.* Ив. Вазов, Пътни бележки. *Цялото небе разделено на две от една огромна дъга, която взе очите на всички с ярките си цветове.* А. Каралийчев, Спомени. *Селим,раснал в харема, бе видял немалко накити. Но десетте игли върху черното кадифе така взимаха очите, че му се зави свят.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. *Когато зад гърба им остана градът и пред тях светна полето, тъй зелено, че взимаше очите, момчето пое дълбоко, . . . , сякаш се гмурна в мократа зеленина.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.
3. *На някого.* Отнемам възможността на някого да вижда, да преценява нещата правилно. *Немотията трябваше ум да им даде, а им взела и очите.* Г. Караславов, Имот. *И семето му* [на издайника] *затрий. Такова семе трябва да се затрива, за да намалеят издайниците по земята ни и да се стряскат ония, на които турското злато им взема очите, а турските милости — душите.* Д. Мантов, Хайдушка кръв.

Още: **Грабвам / грабна очите** /в 1 и 2 знач. към 1 и 2 знач./. **Хващам / хвана очите** /към 2 знач./.

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА ПЕПЕЛ ЗА СОЛ. *Диал.* Бивам ощетен, връща ми се по-малко, отколкото съм дал.

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА ПОД ВНИМАНИЕ. Имам пред вид нещо, съобразявам се с нещо. *—Тогава аз бях пиян и не помня какво съм викал. — Твоето пиянство ще се вземе под вимание като смекчаващо вината обстоятелство — рече му председателят делово.* Д. Ангелов, На живот и смърт. *Всичко, което ще си кажем, трябва да се запази в най-строга тайна. Но аз, като домакиня, съм взела всичко под внимание.* О. Василев, Дивата гора. *— Слушай! — . . . — Ти трябва да помогнеш. Иди при Саваков, моля те! Той не може да не вземе под внимание ходатайството ти! Прокурор си най-сетне.* Д. Ангелов, На живот и смърт.

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА ПОД КРАК *някого. Диал.* Изпреварвам някого.

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА ПОЗА<ТА> *на някакъв. Книж.* Започвам да действувам или да се държа като някакъв. *Росица не отговори. Тя реши вече да мълчи и да вземе позата на обидена.* К. Кръстев, Катастрофа. *— Катя, не ме изваждай от търпение. Не заемай пак поза на мъченица.* М. Грубешлиева, През иглено ухо. *Това беше в духа на времето и в характера на самия Страшимиров: да вземе позата на изобличител на съвременните нрави.* М. Кремен, Романът на Яворов. *До мене беше тази, която аз толкова много мечтаех да ме види вече голям, с пусната пред краката ми престилка или с престилка, препасана около кръста ми. И, без да искам, аз я притеглих още по-настрана, взех позата на покровител и ѝ пришепнах тъй, че тя непременно да ме изгледа хубаво: „Макар да съм малък, аз пак съм голям."* Ст. Чилингиров, Хлеб наш насущний. *Вземам позата на ментор.*

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА ПОЧКАТА *на някого. Диал.* Успявам да науча откъде е минал и накъде е отишъл някой, когото търся, преследвам.

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА ПРАВИЯ ПЪТ. *Диал.* Изоставям лошите си навици и започвам да живея почтено, да водя морален живот; поправям се.

Още: **Тръгвам / тръгна в правия път. Влизам / вляза в правия път.**

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА ПРЕДНИНА<ТА>. *Самост. или някому.* Получавам надмощие над някого или нещо; надделявам, надвивам някому. *Кутулата сърдито сумтеше и не издържаше вече. Все едно, трябваше да се съгласи, но се пазеше от това, защото тя* [жена му] *щеше да вземе още по-голяма преднина.* В. Нешков, Настъпление. *— Ти чуваш ли се какви ги плещиш мари, кучко? — закрещя той. . . — Или мислиш, че си ми вече чорбаджия, а? Че си ми взела преднината и аз ще се повлека по патешкия ти акъл?* Ст. Марков, Дълбоки бразди. *У Димитър Найденов се бореха две призвания — журналистическото и писателското. Поради стечение на много обстоятелства, журналистиката взе*

прєднина. Г. Караславов, Спомени за Димитър Найденов. *Филчовият дядо също имаше сушилня и казан. . . , но имаше и една вършачка — нещо, за което чичо Сава не можеше още и да мечтае. . . Не ще и дума, че Филчовият дядо беше взел прєднина с тая вършачка.* К. Калчев, При извора на живота.

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА ПРИМЕР *от някого.* Поучавам се от някого и се старая да постъпвам или постъпвам като него; подражавам. *Преминава с пълна шестица. Нека ѝ е честита. Да се учи и за в бъдеще все така, а другите деца да вземат пример от нея.* Кр. Григоров, Отново на училище.

Още: **Вземам / взема интифа (терк, юрнек).** *Простореч.*

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА ПРИСЪРЦЕ *нещо.* **1.** Заемам се усърдно с нещо, действувам енергично и с готовност за осъществяването на нещо. *Ние горещо вярваме, че руският посланик в Цариград ще вземе присърце дипломатическата защита на въстаналия роб.* Ст. Дичев, За свободата. *Бащата не гледа с добро око на това, че синът не взема присърце процесите в съда и губи повече време за странични занятия.* М. Арнаудов, Гьоте. **2.** Изживявам дълбоко нещо, силно се тревожа от нещо. *Невясто, не правиш добре, че плачеш! . . . Зная, Младен е виновен, но и на него трябва да е мъчно! — Като му е мъчно, та да ме напада ли? Защо бега от мене и ходи по кръчмите да пие? Златан се приготви да ѝ каже утешителни думи, да не взема всичко присърце.* К. Петканов, Без деца.

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА ПЪТЯ *за (към) някъде.* Тръгвам, поемам за някъде; отправям се. *Из почти всички улици на Подгорово поскърцваха коли на други ранобудни орачи, . . . Панко и Радой взеха пътя за Боянския дол.* Д. Ангелов, На живот и смърт. *Късно след обяд напуснах селото и взех пътя към гарата.* Н. п. Филипов, Разкази на ловеца. *Когато закривиха и взеха пътя към девическата гимназия, зададе се насреща конният стражар и един пеши.* Ив. Вазов, Пъстър свят. *Грабна си мотиката и абата и зе пътя към ливадата.* Т. Г. Влайков, Дядовата Славчова унука.

Още: **Хващам / хвана пътя**[1] /1 знач./. **Дръпвам си / дръпна си пътя.** *Диал.*

ВЗЕМАМ СИ / ВЗЕМА СИ БЕЛЕЖКА. Поучавам се, имам пред вид как да постъпя при дадени обстоятелства, обикн. след критика, укор или отказ за нещо. *Още от първите пет минути пролича, че главният инженер си е взел добра бележка от думите на партийния секретар.* Д. Кисьов, Щастието не идва само. *Но все пак за нарушение на дисциплината Петканов бе мъмрен. Той си взе бележка, направи си самокритика и продължи партийната си работа.* К. Калчев, Живите помнят. *Заминавам с мотора. Ако искаш . . . в коша има едно място. Не, ние ще отидем пеш . . . Значи отказваш? . . . — Е, добре вземам си бележка.* К. Калчев, Живите помнят. — *Хубав, здрав чиляк, а кусурите му много. Но смятам, че той ще си вземе бележка от думите на всинца ни. Млад е още и вироглав, но ще разбере, че хортуваме за негово добро.* Й. Гешев, Вик от тъмнината. *Две години по-късно* (1909) *Будевска играе пак своята Маргарита. Артистката твърди, че не се е отклонила от основното разбиране на образа — това на Дузе — . . . Взела си е бележка от критиките . . . и се е помъчила да премахне и ония остатъци от външна театралност, които не е могла да долови при по-ранишните си излизания.* Ст. Грудев, Адриана Будевска.

ВЗЕМАМ СИ / ВЗЕМА СИ БЕЛЯ НА ГЛАВАТА и **ВЗЕМАМ СИ / ВЗЕМА СИ БЕЛЯ<ТА>.** *Самост. или с нещо, с някого.* Имам неприятности от нещо, което съм се заел да върша или с което искам да помогна, услужа на някого; сам си създавам неприятности с нещо или с някого. *Сложих му двойки, ама си взех беля на главата. Като се заредиха, брате, баща му, майка му, леля му, . . . , че и кметът даже ми обърна внимание!* Чудомир, Наш Пондьо. — *Тази вечер той ще спи при мене. Нали ще останеш при мене, Маринчо? . . . — Ще си вземеш беля на главата, Ноне. Някой път се буди посред нощ, ще ти развали съня.* Ив. Петров, Нонкината любов. *Дончо махна с ръка. — Не е за тебе работа, Стойчо! Да ти дадем понтона, ще рече да си вземем беля на главата.* В. Ченков, По стръмното. *Взех си беля с тоя човек, исках да му помогна, но не можах и няма да мога, а той очаква много от мене и постоянно ме търси.*●*Ще си взема белята с тая история.*

Още: **Навличам си / навлека си (докарвам си / докарам си, турям си / туря си, турвам си / турна си) беля на главата и навличам си / навлека си (докарвам си / докарам си, хващам си / хвана си) беля<та>. Намирам си / намеря си белята. Купувам си / купя си белята.** *Диал.*

ВЗЕМАМ СИ / ВЗЕМА СИ ГЛАВАТА. *Обикн. пренебр.* Махам се отнякъде, напускам някое място, отивам си с намерение никога да не се връщам повече; забягвам. — *Аз ще си взема един път главата, няма да ме видят вече... Додея ми вече само разправии да слушам.* П. Ю. Тодоров, Самодива.

Още: **Вземам си / взема си очите.** *Обикн. пренебр.* **Хващам си / хвана си главата.** *Обикн. пренебр.* **Вземам си / взема си пиргата (пиргите).** *Диал. Обикн. пренебр.*

ВЗЕМАМ СИ / ВЗЕМА СИ ГРОША. *Обикн. пренебр.* Махам се отнякъде, отивам си. *Скараха се, той си взе гроша и до днес го няма.*

Още: **Вземам си / взема си двете (петте, петтях) пари** /в 1 знач./. *Обикн. пренебр.*

ВЗЕМАМ СИ / ВЗЕМА СИ ГРЯХ НА ДУШАТА. Извършвам престъпление спрямо някого, прегрешавам спрямо някого, който е невинен. *И нанесе с нея* [палката] *силен удар по голите стъпала на стареца... — Пожалете ме, господ да ви пожали! Стар човек съм, не вземайте грях на душата си!* Д. Ангелов, На живот и смърт.

Още: **Навличам си / навлека си грях на душата.**

ВЗЕМАМ СИ / ВЗЕМА СИ ДАРАТА. *Диал. Обикн. пренебр.* Махам се отнякъде, напущам някое място, отивам си с намерение никога да не се връщам повече; забягвам.

ВЗЕМАМ СИ / ВЗЕМА СИ ДВЕТЕ ПАРИ. *Обикн. пренебр.* 1. Махам се отнякъде, отивам си. *Не ми се стои вече тук, омръзнаха ми тия разправии, ще си взема най-сетне двете пари.*

2. *Диал.* Отказвам се да се мъча да достигна нещо.

Още: **Вземам си / взема си петте (петтях) пари** /в 1 знач. към 1 знач./. *Обикн. пренебр.* **Вземам си / взема си гроша** /към 1 знач./. *Обикн. пренебр.*

ВЗЕМАМ СИ / ВЗЕМА СИ ДРИПИТЕ. *Обикн. пренебр.* Махам се отнякъде, напущам някое място; отивам си. *Още сега да си вземеш дрипите и да не те виждам повече тук.*

Още: **Вземам си / взема си дърмите. Вдигам си / вдигна си (обирам си, обера си, прибирам си / прибера си, събирам си / събера си) дрипите.** *Обикн. пренебр.* **Задигам си / задигна си дрипите.** *Диал. Обикн. пренебр.*

ВЗЕМАМ СИ / ВЗЕМА СИ ДУМИТЕ НАЗАД. Отказвам се от това, което съм казал (при несправедлива обида, критика към някого). *Впрочем, може би казвам една клевета и затова взимам си думите назад.* Ив. Вазов, Великата Рилска пустиня. — *Уличници! Безсрамници —развика се Беров и дигна пестник... — Вземи си думите назад!* К. Петканов, Вълнолом. *Ще докажа на тоя секретар на околийския комитет, как се казваше? — ... —Да, Дойчинов, че не е прав, и ще го накарам да си вземе думите назад!* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи. — *Не ми трябва да разбирам и не съм вземал никаква тетрадка. Моля ти се да си вземеш думите назад, защото ще ти потърся сметката.* Ст. Ц. Даскалов, Земна светлина.

ВЗЕМАМ СИ / ВЗЕМА СИ ДУШАТА КАТО ПРЕЗ ИГЛЕНИ УШИ. *Диал.* Скоро ще умра, агонизирам.

Още: **Тегля си душата като през иглени уши.** *Диал.*

ВЗЕМАМ СИ / ВЗЕМА СИ ДЪРМИТЕ. *Обикн. пренебр.* Махам се отнякъде, напущам някое място; отивам си. — *Щом толкоз ти е дотегнало при мене, земай си дърмите и се запилявай в джендемите, дето искаш върви!* Ст. Марков, Дълбоки бразди. *Топил, мазал, изглеждал с едно око и пъшкал, пустият му майстор, а когато призори си взел дърмите, сепнатият царски син вижда — къдрици, спуснати от ляво и десно, обвиват едно мило моминско лице и дълбоки тъмни очи мятат плах поглед към него.* П. П. Славейков, Българска литература. — *Той си е вземал дърмите в планината — каза чорбаджи Недьо, — ама скоро и неговата кожа ще бъде одрана!* Ив. Вазов, Белимелецът. *Ще си взема дърмите аз и ще вървя гурбетчия, пък каквото рекъл господ.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.

Още: **Вземам си / взема си дрипите.** *Обикн. пренебр.* **Вдигам си / вдигна си (обирам си / обера си, прибирам си / прибера си, събирам си / събера си, хващам си / хвана си) дърмите.** *Обикн. пренебр.*

ВЗЕМАМ СИ / ВЗЕМА СИ ДЪХ<А>. Отдъхвам си, отпочивам си след усилена работа, тежък труд, голяма умора или вълнение. *Щерьо изкачи на един дъх стъпалата на хотел*

„Петербург“, . . . Постоя малко да си вземе дъх и позвъни на вратата на Столетовия апартамент. Д. Добревски, Бунтът на крайцера „Надежда“. *Едва бе успяла да си вземе дъха и неочаквано откъм селото, . . . се появи човешка фигура.* К. Ламбрев, Средногорски партизани. *— Заповядайте — каза тя и му посочи другия стол. — Чакайте малко да си взема дъха. Бързах!* М. Грубешлиева, През иглено ухо. *И с последни сили едва се мъкнеше по стръмните пътеки . . . Отпочиваше за малко, ставаше, тръгваше и пак спираше да си вземе дъха.* Ив. Хаджимарчев, Овчарчето Калитко. *И наистина тръгна. Но не веднага. Абаджията го насили да остане поне ден-два, да си вземе дъх, че тогава.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. *И ако случайно понякога тя млъкваше, . . . , да си вземе дъха, . . . , то в очите ѝ се виждаше как мислите ѝ продължават сè още да се усмихват на нейния светъл идеал.* Елин Пелин, Щъркови гнезда. *Тя направи продължителна пауза, взе си дъх и изведнъж изтърси: — Утре в 10 часа се записвам в гражданското отделение.* П. Незнакомов, Бяло и черно.

Още: **Вземам си / взема си солук<а>. Поемам си / поема си дъх<а>.**

ВЗЕМАМ СИ / ВЗЕМА СИ ЛЕКОТО. *Диал.* Заболявам неизлечимо, пострадвам много тежко.

ВЗЕМАМ СИ / ВЗЕМА СИ МАЙНАТА. *Грубо.* Направям нещо, което съм си намислил, макар и да няма полза от него.

ВЗЕМАМ СИ / ВЗЕМА СИ МЪГЛИТЕ. *Обикн. пренебр.* Махам се отнякъде, напущам някое място, отивам си с намерение никога да не се връщам повече; забягвам. *Ламбо скръцна зъби, изгледа зверски противника си и си взема мъглите нагоре из планината.* Ив. Вазов, Два врага.

Още: **Вземам си / взема си пътя.** *Обикн. пренебр.*

ВЗЕМАМ СИ / ВЗЕМА СИ ОЧИТЕ. *Обикн. пренебр.* Махам се отнякъде, напущам някое място, отивам си с намерение никога да не се връщам повече; забягвам. *Останах съвсем сам, взех си очите от мъка, тръгнах по света.* К. Петканов, Преселници. *— Ще ме оставиш ли на мира, или пак искаш да си взема очите нанякъде?* К. Петканов, Омайно биле. *Ама — яде го нещо тоз човек! . . . Страх ме е някой ден да не зареже всичко и да си вземе пак очите нанякъде!* К. Константинов, Седем часът заранта. *Не разбра ли, че той се подиграва с тебе? Дрънна те из селото и след това си взе очите — избяга.* К. Петканов, Дамяновата челяд. *— Иде ми да си взема очите, да вървя, да вървя и да не се върна вече. Не мога да ги слушам да се карат тъй.* Й. Йовков, Чифрикът край границата. *Няма го! . . . Потърсихме го сериозно, а мнозина се съмниха да не е станало нещо, т. е. да не се е отчаял войводата и си е зел очите из гората.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания. *Някой предложи, че тъй като работата очевидно не е чиста, да си вземат очите, докато е време. — Къде в джендема ще отидем, когато се намираме като сред море? — отвърна сърдито Бенковски.* Л. Стоянов, Бенковски.

Още: **Вземам си / взема си главата.** *Обикн. пренебр.* **Вземам си / взема си светилата.** *Диал. Обикн. пренебр.* **Хващам си / хвана си очите.** *Обикн. пренебр.*

ВЗЕМАМ СИ / ВЗЕМА СИ ОЧИТЕ В РЪЦЕ. *Диал.* Тръгвам, упътвам се за някъде.

ВЗЕМАМ СИ / ВЗЕМА СИ ПЕТТЕ (ПЕТТЯХ) ПАРИ. *Обикн. пренебр.* **1.** Махам се отнякъде, отивам си. *Стига си ме ядосвал, че ще си взема петте пари и няма да ме видиш повече.*
2. *Диал.* Отвръща ми се.

Още: **Вземам си / взема си двете пари** /в 1 знач./. *Обикн. пренебр.* **Вземам си / взема си гроша** /към 1 знач./. *Обикн. пренебр.*

ВЗЕМАМ СИ / ВЗЕМА СИ ПИРГАТА (ПИРГИТЕ). *Диал. Обикн. пренебр.* Махам се отнякъде, напущам някое място, отивам си с намерение никога да не се връщам повече; забягвам.

Още: **Вземам си / взема си главата.** *Обикн. пренебр.*

ВЗЕМАМ СИ / ВЗЕМА СИ ПЪТЯ. *Обикн. пренебр.* Махам се отнякъде, напущам някое място, отивам си с намерение никога да не се връщам повече; забягвам. *Мъничкият Гики — с големите очила — никой не забеляза. И толкоз по-добре, разбира се. Той се подвоуми; дойде му навярно да си земе пътя.* А. Страшимиров, Роби. *Като сдадох ши-*

нелите в Пирот, взех си пътя и отидох към позициите на центъра. Ал. Константинов, Ами мен защо закачаш бе, Тодоре. *Ама и в манастира стана като у поп Евтимий: уловиха ме и като ме набиха здравата, изгониха ме. И аз си взех пътя.* Ст. Загорчинов, Ивайло.
Още: **Вземам си / взема си мъглите.** *Обикн. пренебр.* **Хващам си / хвана си пътя.** *Обикн. пренебр.*

ВЗЕМАМ СИ / ВЗЕМА СИ СВЕТИЛАТА. *Диал. Обикн. пренебр.* Махам се отнякъде, напущам някое място, отивам си с намерение никога да не се връщам повече; забягвам.
Още: **Хващам си / хвана си светилата.** *Диал. Обикн. пренебр.* **Вземам си / взема си очите.** *Обикн. пренебр.*

ВЗЕМАМ СИ / ВЗЕМА СИ СОЛУК<А>. Отдъхвам си, отпочивам си след усилена работа, тежък труд, голяма умора или вълнение. *Цене изпъшка още веднъж, легна по гръб на земята. — Какво ти е? — приближи го Бодко. — Уморен ли си? — Мани — махна с ръка Цене. — Ще ти кажа. Нека да си взема солука.* В. Ченков, С нови другари. — *Те . . . идат! — гърдите го стискаха от умора. . . — Чакай малко! — . . . — Вземи си солук! Дайте една глътка ракия, бе!* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. *Не ми дава солука си да взема.* ● *Все ми трупа работа, не мога солука си да взема.* ● *Вземи си солука и почни пак работа.* ● *Спряха се в хижата колкото солука си да вземат и пак тръгнаха.*
Още: **Вземам си / взема си дъх<а>.**

ВЗЕМАМ СИ / ВЗЕМА СИ ТАРАЛЕЖ В ГАЩИТЕ. Съгласявам се да приема при себе си на работа, да живея или да предприема обща работа с човек, който след това непрекъснато ми създава големи неприятности.
Още: **Слагам си / сложа си (турям си / туря си, турвам си / турна си) таралеж в гащите.**

ВЗЕМАМ СИ / ВЗЕМА СИ ТЕСТИРО. *Диал.* Бият ме, ям бой.

ВЗЕМАМ СИ / ВЗЕМА СИ ХЛЯБА В (НА) РЪКАТА (РЪЦЕТЕ). Ставам годен, способен сам да се издържам, сдобивам се с професия, от която печеля и ставам напълно самостоятелен. — *Двама сина, а? — Двама — смигна шеговито Филипов . . . И въздъхна: — Гърбината ми знае. . . Големият как да е — тази година свършва гимназия, ще си вземе хляба в ръцете.* Ем. Манов, Ден се ражда. *С неволя и блъскане не позна тя младост, па не можа и на стари години да отдъхне. . . Най-големият ѝ син, Петър, подрасте и тъкмо да си земе хляб на ръката, кривна по чужбина — не можа да види от първенец помощ.* П. Ю. Тодоров. Райският ключар. *Хвани се на работа! Ей нà, хаджи Пени ще те вземе, че занаят да научиш и хляба си в ръката да вземеш.* Д. Немиров, Братя. *По този въпрос еснафът правеше следните разсъждения: Всеки да си вземе хляба на ръцете. Башка (отделно) да си работи.* Ив. Хаджийски, Бит и душевност на еснафа.

ВЗЕМАМ СИ / ВЗЕМА СИ ХЪЗА. *Самост. или от нещо, от някого. Простореч.* Насищам се на нещо или на някого и не го желая повече, отказвам се от него. *Щом Костадин заяви, че ще се жени за Христина, Джупунката разбра, че е ударил часът да осъществи заветната си мечта. За волята на малкия си син тя дори не искаше да мисли. Костадин щеше да си вземе хъза от дъщерята на бъчварина, стига да станеше сватовщината с хаджи Драгана.* Ем. Станев, Иван Кондарев.

ВЗЕМАМ СИ / ВЗЕМА СИ ШАПКАТА. *Пренебр.* Отказвам се от нещо, изоставям нещо или някого и си отивам, напущам нещо или някого (обикн. за служба, работа). *Иде ми да си взема шапката и да се махна оттук.* М. Марчевски, Тихо пристанище. *Ще намериш три трактора за Стубел и ще ги изпратиш още днеска! Не ме интересува откъде ще ги вземеш! Да! От главата си ги избий, ама бригада в Стубел ще пратиш, иначе си вземай шапката!* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи. *Както е тръгнало, ще си взема някой ден шапката и повече няма да ме видите.*

ВЗЕМАМ СИ / ВЗЕМА СИ ЩЮЩЕТО. *Диал. Обикн. пренебр.* Махам се отнякъде, напущам някое място, отивам си с намерение никога да не се връщам повече; забягвам.
Още: **Завивам си / завия си щющето.** *Диал. Обикн. пренебр.*

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА СТРАНА. Не стоя неутрален, присъединявам се към едно или друго мнение, становище. *Хъркалът взе страна и се нахвърли срещу присмехулниците: —Защо се присмивате на човека? Та вие по-горни ли сте от него?* К. Петканов, Старото

време. — *Аз ще ти дам само тоя съвет — . . . , — пази се там да не те обвинят, че вземаш страна, защото са се изпоразцепили, и ако се сближиш с едните, другите веднага ще гракнат върху тебе.* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи. *Едни бяха вдъхновени поклонници на Яворов като човек, но по-голямата част — упорити негови врагове . . . Аз не вземах страна, изслушвах търпеливо всички.* М. Кремен, Романът на Яворов. *Погледнах за помощ Нюрка, но и тя тоя път се беше изправила мълчаливо до Рукия. Двете още не смееха да вземат страна.* Л. Александрова, Има едно щастие.

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА СТРАНАТА *на някого* и **ВЗЕМАМ / ВЗЕМА** *нечия* **СТРАНА.** Присъединявам се към някого, подкрепям някого при спор, защищавам някого при разправия и пр. *Той пазеше от старите да не научат, че принуждава Нонка да напусне фермата, защото се страхуваше баща му да не вземе Нонкина страна и да попречи на плана му.* Ив. Петров, Нонкината любов. *Откак някога, пред събранието в ловчанските лозя, председателят на Плевенския частен комитет Хинов взе страната на Общи, нови чувства се бяха породили неусетно между тях.* Ст. Дичев, За свободата. *Двете снахи, всяка зела страната на своя мъж, се гледаха като квачки.* Й. Йовков, Вечери в Антимовския хан. *Става дума за решението на Историко-филологическия факултет да изключат д-р Кръстев от университета за това, че със статиите си в „Мисъл" е взел страната на студентите след освиркването на Фердинанд.* М. Кремен, Романът на Яворов. *Наистина, в този момент Николай бе забравил, че трябва да се показва сърдит пред другарите си. Пък и той им се сърдеше само в началото. Но когато в къщи и майка му взе тяхната страна, Николай разбра, че само той е виновен.* П. Проданов, Седмокласници. *Щом Агапий се научава, че аз, . . . , съм заминал за Враца и там съм се условил за учител, той се разписва писма до чорбаджиите да ме изгонят; . . . Тогава се отвори жива борба между мене и него. В тая борба гражданите, които ненавиждаха Агапия, явно и скрито зеха моя страна.* П. Р. Славейков, Български притчи или пословици и характерни думи.

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА СТРАХА *на някого.* 1. Много се боя от някого. *Стрина Венковица, па с нея и децата, беха взеле страха на чича Венка, който бе строг и суров, та приказваха в къщи сè нисичко и стеснено.* Т. Г. Влайков, Стрина Венковица и снаха ѝ. *Насаждат у децата знания само с помощта на „дървения господ", както той наричаше пръчката, която винаги държеше в ръката си. Още от първолаче му взеха страха.* Г. Белев, Патилата на едно момче. *Че ако падне и Русия, тогава Али бей може не само Геранлията да изпъди, но и от селото да ни изсели . . . — Ба, ще ни изсели — замахна с ръка Садък. — Взел ти е страха като змия на мишле.* Хар. Русев, Под земята.
2. Правя някой да се страхува от мене. *Вие там, в града, сте си добре, по-тихо е при вас. А тука — сам се оправяй в тъмното. Ако не им вземеш страха, ще почнат да ни трепят един по един.* Ем. Манов, Ден се ражда. — *Татарите могат да дойдат пак по нашите места, а хората са наплашени. Поганците им взеха страха.* Ст. Загорчинов, Ивайло. *Без да се помръдне, все така непоколебим и външно предизвикателно спокоен, защото разбра, че е взел страха на това глупаво офицерче, Кидерев го измери отгоре додолу и отдолу догоре, като че щеше да го купува.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Ако му стиска да те пита, речи, че те е пратил сейменинът. Мустафата се хилеше доволен, радваше се, види се, че и неговото име взима някому страха.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. *Дертли Мехмедовите обирници стоваряха всекиму по няколко, за да вземат страха, а някои — нароченитe . . . направо простряха от бой.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА СЪРЦЕТО *някому.* Накарвам някого да ме обикне силно, бивам обикнат силно от някого. *Петър не сваляше очи от люлката. — Това дете ми взе сърцето. Ако нещо му стане, не знам как бих го прежалил.* К. Петканов, Без деца. *И при такива изключителни условия на конспиративност и строга предпазливост той, без да има нито един провал и нито едно предателство, се е срещнал лично със стотици хора, на които просто е взел сърцата.* Г. Караславов, От Лидице до Банска Бистрица. *Майка ми казваше: — Тая учителка май ти е взела сърцето, Куне. Така и трябва. Слушай я, тя е по-учена от нас, повече знае от всички ни.* Кр. Григоров, Отново на училище. — *Ще отида при стареца Григорий в Парория. Сърцето ми взе той, позна ми болката, всичко, всичко като на длан видя.* Ст. Загорчинов, Ден последен.
Още: **Грабвам / грабна сърцето** /в 1 знач./.

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА ТЕРК *от някого. Простореч.* Поучавам се от някого и се старая да постъпвам или постъпвам като него; подражавам. *Идеше му да каже: — Та на*

мене ли ги разправяш тия, бе Хаджи, нали от тебе терк съм вземал! — но благоразумно замълча. А. Гуляшки, Село Ведрово.

Още: **Вземам / взема интифа (юрнек).** *Простореч.* **Вземам / взема пример.**

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА ТОН<А> *на нещо или на някакъв. Книж.*, о ивам характер на нещо или на някакъв, превръщам се на някакъв. *Навярно разговорът би взел тон на чисто полицейски разпит, срещу което аз вече имах намерение да удостоверя документално с писмо и адреса на Андерсен Нексе.* Кр. Белев, Запад. *Той изпъстряше речта си с цитати и вземаше тона на пророк.* Й. Йовков, Песента на колелетата.

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА УМ *от някого.* Уча се, поучвам се от някого или се съветвам с някого. — *Тя от тебе взема ум! От тебе се учи на непокорство!* В. Геновска, Седем години. — *Седнал съм от воденичар ум да вземам. Хей, че съм се объркал!* К. Петканов, Преселници. *Аз не толко, че ми е дотрябвало да взема ум от тях, ама ха рекох да видя, като какво ще кажат пък те.* Ст. Ц. Даскалов, Без межда.

Още: **Вземам / взема акъл.**

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА УМА *на някого.* **1.** Отнемам способността на някого да разсъждава разумно, трезво, лишавам някого от разум; правя някой да оглупее или да обезумее; побърквам. — *И ти си тръгнала по пътеките на мъжа си! . . . — озъби се баба Гана. — Дяволът е взел умовете ви, дъщее! Ако господ не помогне, докторите хич.* Г. Караславов, Баба. *Слисан се лута по село / Петя — и бъбри все нещо без свяст, / счумрил набръчкано чело. / Кротко върви, и за миг полети / и нададе олелия . . . / Бродници, в презнощна доба, умът / зеха на Петя, горкия.* П. П. Славейков, На острова на блажените. *Направила магия на Петра, взела му ума.* К. Петканов, Без деца. *Сиротата! Господ ѝ зема ума — полудя клетницата.* Л. Каравелов, Войвода. *Затà, кога бог ще погуби някого, взема му най-напред ума.* Й. Йовков, Вечери в Антимовския хан. *Когато Караибрахим дочу вестта, че Манол ще се жени на седмия ден от дадения срок, той само каза: — Аллах е взел ума му и ще го предаде в ръцете ни.* А. Дончев, Време разделно.
2. Смайвам, слисвам някого от голяма изненада или възхищение. *Мишка едва сдържаше мотора. Много му се искаше да натисне педала, да подкара машината както си знаеше, че отведнъж да вземе ума на всички.* А. Гуляшки, МТ станция. — *Като ми стовариха от лятос до сега петдесет чувала жито, двадесет чувала царевица, две тенекии сирене, . . . , ума ми взеха.* Н. Каралиева, Неуловимият. — *Е, казах ли ви, че ходатайствувам само за хора, в които съм напълно сигурен? Мери е взела ума на цялото министерство. — Такава хала в работата си, казва Борис, не съм виждал. Всички началници му завиждат.* Д. Димов, Жени с минало. *Тежките главатари се смееха с глас, весело им беше да гледат как се поти голелмецът. Сигурно си е мислил, че ще вземе ума с просешките си санове. Как не!* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.
3. Правя някой да се влюби силно в мене, увличам по себе си някого. *Ефендим — севда. Взела му е ума една гяурка. И каква мома е!* Й. Йовков, Старопланински легенди. *Ето го някогашния млад поручик, чиято стройна осанка ѝ взе внезапно ума!* Л. Стоянов, Сребърната сватба на полковник Матов. *Знам аз, Минке, знам от що е луда тя; взе ѝ ума ней оня — Колева скопосник, туку!* Ц. Церковски, Театрални забавалки. — *За жена намекваш? — извика Костадин, изпълнен с нови подозрения. — За тая, дето ти е взела ума, щом си решил за нея да се жениш — отвърна Манол и с презрение изгледа объркания Костадин.* Ем. Станев, Иван Кондарев. *Макар да не я харесвам, все пак признавам, че е умно, културно момиче, на кой да е мъж ума ще вземе.* Хар. Русев, Под земята. — *Обичаш ли я?—започнах направо аз. Момчето се изчерви, но пак нищо не каза. — Значи така, а? . . . Забрави родината си, нашето героично минало и някаква шведка ти взема ума!* Кл. Цачев, Свят широк.
4. Силно изплашвам или разтревожвам много някого. *Ружка току излизаше навън, хлопаше вратите, майка ѝ се стряскаше и най-после ядосано ѝ викна: — Стига си щовъкала нагоре-надолу, че ми взе ума.* Ем. Коралов, Дъщерята на партизанина. *„Онзи идиот ми взе ума! — мислеше той. — Като бесен викаше подире ми и се обърках. Сега моторът щеше да работи!“* М. Грубешлиева, През иглено ухо. *Така нашият пост от двама души взе ума на полицаите, които панически се разбягаха.* Ив. Мишев, Акцията в с. Радьовене, Врачанско. *Посещението на кометата действително разстрои не малко свят: страхът от смъртта бе взел ума на много хора.* М. Кремен, Романът на Яворов. *Постникът е взел ума на селяните, като ги плашел с татарите и болярските хора.* Ст. Загорчинов, Ивайло. — *Що има? Къде? Кой? — питаха се един друг мъжете и не смееха да се погледнат в очи, може само двайсетина души да са били тези, които им взеха ума.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.

Още: **Вземам / взема акъла. Вземам / взема главата** /в 1 знач. към 1 знач./.

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА УСТАЛЪКА *на някого. Диал.* Изучавам занаята, умението на някого и ставам изкусен майстор като него; изучавам се в нещо много добре.
Още: **Вземам / взема майсторията.**

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА УСТАТА *на някого.* Разбирам какво мнение има някой за нещо, какво мисли за него. *Я иди му вземи устата.*

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА ХЛЯБА <ОТ РЪКАТА> *на някого.* Отнемам възможността на някого да работи и да се издържа. *Свободен живот. Вече чуждо ли е, твое ли е — разлика няма. И едното, и другото ще ти вземат хляба от ръката, пък ти — лягай, че мри!* Ст. Чилингиров, Хлеб наш насущний. *Вземи ти хляба на човека, че приказвай тогава за душата му.* Ст. Чилингиров, Хлеб наш насущний. *— Кой ви каза, че аз ще взема хляба от ръката на един честен занаятчия. . . — С какво право вие искате да му затворя дюгеня.* Д. Немиров, Братя. *Отборчето ми не е лошо, имам две бекчета и един нентрален — истински катърчета. Топката край тях може да мине, ама чужд играч — цикога! Ще ви се доверя — вие сте на друга работа, няма да ми вземете хляба; с такива бекчета който и отбор да ни дойде на гости, не го пускаме сух.* А. Антонов-Тонич, Гайда за милиони.
Още: **Вземам / взема хляба от устата** /във 2 знач./.

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА ХЛЯБА ОТ УСТАТА *на някого.* **1.** Лишавам някого и от последните средства за препитание; ограбвам. *Войната беше в разгара си, в окупираните райони врагът вземаше хляба от устата на народа.*
2. Отнемам някому възможността да работи и да се издържа. *Имаше тежко семейство, жена и пет деца, затова каквото и да ставаше, той работеше и мълчеше, страхуваше се да не му вземат хляба от устата.*
Още: **Вземам / взема залъка от устата. Вземам / взема хляба** /към 2 знач./.

ВЗЕМАМ / ВЗЕМА ЮРНЕК *от някого. Простореч.* Вж. Вземам / взема терк *от някого. Веднага се вижда откъде могилчани са взели юрнек за своята булчинска носия.* Н. Хайтов, Писма от пущинаците.

ВЗЕМАТ МЕ ДЯВОЛИТЕ. Изпадам в силно раздразнено състояние, силно се разгневявам; ядосвам се, разсърдвам се много. *Мен почнаха малко да ме зимат дяволите, ама се сдържах.* Ал. Константинов, Бай Ганьо. *Тя така хубаво я посрещна и нагости там, в София, че сега искаше поне малко да ѝ се отплати. Но къде я взеха дяволите, пък тогава да иде да се разправя чак в железарската работилница.* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи.
Още: **Хващат ме / хванат ме дяволите.**

ВЗЕМАТ МЕ МЪТНИТЕ. Побърквам се. *Без да снеме от тавана вдъхновения си и някак замечтан поглед, . . . , поп Иван не виждаше какво става сред публиката. . . — А бе, май че го взеха мътните! — разсъждаваше като на себе си висок мрачен мъж.* Г. Караславов, Изчадия адови.

ВЗЕМАТ МИ СЕ ОЧИТЕ. 1. *От нещо.* Не мога да виждам добре поради яркостта на багрите или от преплитането на шарките, обикн. на някакъв плат. *Вземаха ми се очите от пепитената ѝ рокля и аз трябваше да примижвам.*
2. *Самост. или по нещо, по някого.* Много харесвам нещо или някого, възхитен съм от нещо или от някого (обикн. за нещо, което не мога да имам, да купя или което желая да имам). *Украшението беше великолепно, очите ми се взеха.*● *Очите му се взеха по тънкото и стройно девойче, което се беше изправило до прозореца, близо до него.*
Още: **Отиват ми / отидат ми (остават ми / останат ми) очите** /в 1 знач. към 2 знач./.

ВЗЕМИ ЕДИНИЯ, ТА УДАРИ ДРУГИЯ. *Пренебр.* Еднакви са, приличат си по недостатъците си; които са с едни и същи недостатъци. *Тя се разтревожи, но не забрави изсипаните зърна. Занарежда с тих глас огорченията си от бащата и сина: „Вземи единия, та удари другия. Да остане на тях, всичко ще опропастят."* К. Петканов, Дамяновата челяд. *Остави ги тях — и двамата са вземи единия, удари другия.*
Още: **Хвани единия, удари другия.** *Пренебр.* **Един грабни, друг удари.** *Диал. Пренебр.*

<ВЗЕТ> ОТ УЛИЦАТА. За човек — случаен, несигурен, на когото нищо не може да се вярва или да се разчита. — *Като му дойде времето, ще я узнаеш — каза*

той тайнствено, сякаш аз съм човек от улицата, пред когото трябва да крие тайните си. В. Геновска, Седем години. *Не се отнасяй с мене така, не съм взет от улицата.*

ВЗЕХ-ДАДОХ. 1. Съвсем съм изтощен, изнемощял, нямам сили и възможност да върша нещо. *От най-малката работа се изморявам, взех-дадох вече, не мога да свърша нищо.*
2. *Диал.* Нямам повече работа с някого или някъде.
3. За нещо — напълно съм негоден да служа някому, негоден, износен съм вече. *Къщата ни взе-даде, покривът тече отвсякъде, стените порутени, прозорците изпочупени.*

В ЗОБИЛНИЦА ДА ГО ПОБЕРАТ. *Диал.* Извънредно слаб, сух, мършав. *Затова пък старата беше. . . огън. Инак телесно беше слаба — в зобилница да я побереш.* Н. Хайтов, Съперници.

ВИДЕ ЛИ МЕ, ПОПЕ, КОГА СЕ КОМКАХ, С ПАФТИ ЛИ БЯХ. *Диал. Подигр.* Употребява се, когато някой прояви непростима разсеяност.

ВИДИ МИ СЕ НЕЩО В ОЧИТЕ. *Диал.* Не са на добро, не предвещават добро постъпките ми, готвя се да извърша нещо лошо.

ВИДЕЛА ВОДА СВЕКЪРВИНА РИЗА. *Диал. Ирон.* За недобре изпрано пране.
Още: **Кръсти, водо, свекървина риза.** *Диал. Ирон.*

ВИДЯЛА ДВА СВЯТА. *Диал. Ирон.* Употребява се за мома, която не е излязла девствена или за жена, която се е женила два пъти.

ВИДЯЛА СЕ Е МОЯТА. Зле съм, не очаквам нещо добро за себе си. — *Ама чувай — опитваше се отново да я склони Петър Шишманя, — рано или късно ще го уловят. Неговата се е видяла. Ще го убият.* В. Нешков, Настъпление.

ВИДЯЛА СЕ Е ТЯ и **ВИДЯЛО СЕ Е ТО.** Възклицание за изразяване на някаква безизходност, на отчаяние от нещо, за което няма изгледи да се подобри. — *Видяла се е тя! Каквото вчера, това е и днеска, това ще бъде и заран.* Т. Г. Влайков, В село.

ВИДЯЛА ТЕ МАЙКА ТИ НА БЯЛА КОБИЛА. *Пренебр.* Казва се на някого, който се намесва в разговор, без да е осведомен или без да го питат.

ВИДЯ ПАРИТЕ, ЧЕ СЕ СМЕЕ (СМЕЕШ). *Подигр.* Употребява се, когато някой наивно вярва, че ще му бъдат върнати парите, които е дал назаем на човек, който не е в състояние да ги върне. *Видя парите, че се смее, се основава на една известна приказка за Хитър Петър.* Б. Ангелов, Българското народно творчество.

От народната приказка за Хитър Петър, който дължал пари на някакъв човек. Когато този човек дошъл да си ги иска, дъщерята на Хитър Петър се подиграла с него, като му казала, че баща ѝ е отишъл при тръните, за да събира вълната на овците по тях, та да изтъче шаяк, от продажбата на който да си плати дълга. Човекът се усмихнал и си отишъл.

Още: **Усети парите пешин, че се смее.** *Подигр.*

ВЍДЯ СИ ЧЕРВАТА ОТВЪН. *Диал.* Изпитвам голяма мъка.

ВИДЯХ И ПАТИХ [ЩЕ ВИДЯ И ЩЕ ПАТЯ]. Преодолях (ще преодолея) много трудности, неприятности и под.; много преживях (ще преживея), докато извърша или постигна нещо, с което съм се заел. — *Нещо ме бодна. Трябва да съм седнал на трън. — А, трън трябва да е. Наоколо има много тръни. Преди няколко дни бях излязъл бос из поляните, та видях и патих. Попаднах на едни бабини зъби, че още ми парят краката.* К. Петканов, Преселници. *Там* [под ябълката] *ще намерите онуй, което съм скътал за вас. Много видях и патих през живота си, много труд се трудих — туй можах да сбера.* А. Каралийчев, Приказен свят. *Дядо Еким стоеше с наведена глава. . . И предишните му тревоги се изпариха като мъгла. Те сега му изглеждаха нищожни в сравнение с онуй, което му предстоеше да види и да пати.* К. Калчев, Семейството на тъкачите. *Я виж ти машина веднъж! Главатарят видя и пати, доде я донесе от Европа.* П. Р. Славейков, Цариградски потайности. *Едрите мазолести ръце и малко грубото му, но приветливо и решително лице показваха, че този човек на труда не се бои от нищо, че много е видял и патил.* Ем. Коралов, Дъщерята на партизанина.

ВИЕ МИ СЕ ГЛАВАТА. 1. Губя равновесие и ми е лошо.
2. Слисал съм се от работа, неприятности и под. и се чудя какво да предприема. *— Виждаш ли? Можеш ли да извадиш от една празна кесия седемдесет лева? — На мене главата ми се вие, а ти се шегуваш. — Завила му се главата! Като няма откъде, какво ще занесеш?* Цв. Йовчев, Урокът на Митко.
Още: **Вие ми се свят. Мае ми се главата. Вие ми се свяст** /към 1 знач./.

ВИЕ МИ СЕ НАД (НА) ГЛАВАТА. Заплашва ме някаква неприятност, предстои ми нещо неприятно. *Сам той нищо не знаеше, занят цяла нощ с изборната агитация, и никой не дошъл в Сара-Кьой да обади каква буря се виеше над главата му.* Ив. Вазов, Нова земя. *Андрешко избягва, за да иде да предупреди своя съсед за бедата, която му се вие над главата.* Б. Ангелов, Настроения и поетически наблюдения из живота на българското село.
Още: **Върти ми се (завило ми се, завъртяло ми се е) над (на) главата.**

ВИЕ МИ СЕ СВЯСТ. *Диал.* Губя равновесие и ми е лошо. *На мене не ми се даваше никаква работа, не само защото нямаше. . ., но и защото аз не бях в състояние да извърша почти нищо; постоянно ми се виеше свяст.* Ст. Чилингиров, Хлеб наш насущний.
Още: **Вие ми се свят (главата)** /в 1 знач./.

ВИЕ МИ СЕ СВЯТ. 1. Губя равновесие и ми е лошо. *Здравко пропълзя до гората и като се изправи на крака, усети, че му се вие свят от глад и безсъние.* Цв. Ангелов, Честна дума. *Той вървеше, носен от общата вълна: отвред го притискаха хора; прилоша му, краката му трепереха, виеше му се свят.* Г. Райчев, Незнайният. *Свят му се виеше. Тръпки разтърсваха цялото му тяло.* М. Грубешлиева, През иглено ухо. *Когато излезе от заседанието, Станкул усещаше, че му се вие свят.* Ст. Марков, Дълбоки бразди.
2. Слисал съм се от работа, неприятности и под. и се чудя какво да предприема. *Слисан, Манчо се хванал за главата. . . Свят му се виел. Въртели се из водата овни и шилета и надавали страшен, потресен блей.* Н. п. Филипов, Разкази на ловеца. *— Кажи, Милено, къде ти е болката? — На сърце, Добро! Цял ден свят ми се вие от мъка.* К. Петканов, Хайдути.
Още: **Вие ми се главата. Вие ми се свяст.** *Диал.* /към 1 знач./. **Върти ми се (мае ми се) свят** /към 1 знач./. *Диал.*

ВИЖДАМ / ВИДЯ БЯЛА БОГА. 1. *Диал.* Постигам, доживявам честит, щастлив живот, добро положение, успехи; преуспявам. *Мама, която слагаше палеца си вместо подпис, въздъхна, и като постоя учудена, горчиво се усмихна: — Дано, мама, дано барем ти видиш бела бога!* Ст. Ц. Даскалов, Бялата погача.
2. *Само в св. вид, обикн. в бъд. вр.* **Ще видя бяла бога.** Ще имам големи неприятности, ще патя. *Тя ще се ожени за него, ама ще види бяла бога.*

ВИЖДАМ / ВИДЯ БЯЛ БИВОЛ ПО ПЛАДНЕ. Вж. Виждам / видя бял вълк <по (посред) пладне>.

ВИЖДАМ / ВИДЯ БЯЛ ВЪЛК <ПО (ПОСРЕД) ПЛАДНЕ>. 1. Подложен съм на изпитание; изпитвам големи трудности, неприятности. *— Позивът. . . нищо — въздъхна леко Олга и бакъреният оттенък на русоватото ѝ лице помрачня. — Ще чакаме. . . ще видим. . . — Ще видим — бял вълк посред пладне! — вметна горчиво и остро Тюлев.* Г. Караславов, Обикновени хора.
2. *Само в св. вид, обикн. в бъд. вр. във 2 и 3 л.* **Ще видиш бял вълк по пладне.** Зле ще си изпатиш, ще си получиш заслуженото. *— Разбойници сте вие, пладнешки разбойници! . . . — . . . започвате война с изненада, с подла изненада. . . Но почакайте, . . . Ще видите вие бял вълк посред пладне!* Д. Ангелов, На живот и смърт.
Още: **Виждам / видя бял вълк у пладнина.** *Диал.* **Виждам / видя бял бивол по пладне.**

ВИЖДАМ / ВИДЯ БЯЛ ВЪЛК У ПЛАДНИНА. *Диал.* Вж. Виждам / видя бял вълк <по (посред) пладне>.

ВИЖДАМ / ВИДЯ <БЯЛ> СВЯТ. 1. Раждам се. *Живея в града, но съм видял бял свят в село.*
2. За писмено произведение — бивам отпечатан, публикуван. *За П. П. Славейков той* [Маринополски] *написал цяла книга. Тя била уговаряна за издаване няколко пъти, но по една или друга причина не видяла бял свят.* Ив. Богданов, Спътници на първенците. *В годишнина втора и трета на същото списание* [Работническо дело] *тези преводи на Кринчев*

видели бял свят под инициалите С. К. Ив. Богданов, Спътници на първенците. *Освен разкази и повести той пишеше и стихотворения. Писал е и пиеси, но нито една не е видяла бял свят, понеже изгубвал ръкописите.* П. Тихолов, А. Страшимиров и др. в спомените на съвременниците си. *И когато най-сетне повестта видя бял свят и вече се намираше в ръцете на читателите, грозен вой срещу автора се надигна в долината на Черни Искър и отекна чак до столицата.* А. Христофоров, Откровения.

Още: **Явявам се / явя се (появявам се / появя се) на <бял> свят. Излизам / изляза на бял свят /във 2 и 3 знач./. Дохождам / дойда (идвам / ида) на <бял> свят /към 1 знач./.**

ВИЖДАМ / ВИДЯ ГЪРБА *някому.* **1.** Свидетел съм на изгонването на някого от някое място или служба, или на принудителното му заминаване отнякъде. *Поглеждали го под вежди старейте, подсмивали се скришом под мустак, но лакомецът се упоил, та нищо не зърнал. Не чул и гръмогласния им смях, когато му видели гърба. С магарешко месо го гостили, да помни кога е идвал в Перущица.* Ст. Станчев, Под ясно слънце. *Аз, брат, десет години служа на тая гара, ко-олко началници идваха и си отиваха, а аз оставам. . . И на тоя ще му видим гърба някой ден.* М. Марчевски, Тихо пристанище. **2.** Изгонвам някого от някъде. — *Аз на тебе ако ти видя гърба, нà, баба Герма да не съм!* Г. Караславов, Знахарка.

ВИЖДАМ / ВИДЯ ДЕБЕЛИЯ КРАЙ. Чувствувам, разбирам, че ще се вземат строги мерки срещу мене, че ще ме сполети нещо неприятно. *Слушах, слушах, па като го сеирдисах: „Че ти да не си ме взел само за разправии, бе господинчо?. . . Па, като видя дебелия край, да знаеш как омекна!"* Ст. Чилингиров, Хлеб наш насущний. *Това си викаше и конарчето: дребно и слабо нещо е човек, . . , а види ли дебелия край — подгонят ли го султановите чауши и черибашии — за някакви два-три месеца се озове от Конаре в Оджак.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. *През годините на голямата суша планинците видяха дебелия край. Пасищата прегоряха, че и мор падна, та от десет овце я им останаха по две-три, я никак.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. — *Абе къде, нали виждаш, не стигат хора. Партията иска доброволци, ние сме длъжни първи да се отзовем. Да ида сега и кажа: няма да замина, че съм болен, ще кажат: виж го, видя дебелия край и се чуди как да изклинчи.* В. Нешков, Настъпление. *Клепарите взеха да капят един подир друг. . . Умряха трийсет парчета и едва тогава председателят видя дебелия край и се разтича заедно с цялата си свита.* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено.

ВИЖДАМ / ВИДЯ ДОБРО. 1. *От нещо или самост.* Замогвам се материално от нещо или ставам, бивам щастлив от нещо; преуспявам, сполучвам, спечелвам. *От тия пари аз не видях добро, не видя добро и Братоя.* Й. Йовков, Вечери в Антимовския хан. *Щял да вземе нивите или ги взел вече — нека ги вземе. И той няма да види добро от тях.* Й. Йовков, Жетварят. *Само за Храноизноса той остана като гръмнат. Глей ти! Затуй, значи, те не видяха добро от него! . . . Думбазите купуват от тях евтино житце, продават го на държавата скъпо, държавата губи и смъква загубите от гърба на работниците.* Г. Караславов, На прав път. *Щом стигна до стълба със стрелите, той* [дядо Тодоран] *си сне лулата. Намести си очилата и прочете надписа „Лисин дом". Поклати глава и вдигна заканително юмрук. Разтърси го. — Ще я науча аз нея! Кожичката ѝ ще одера! Тя ми яде кокошките, но добро няма да види.* А. Каралийчев, Топла ръкавичка. — *Парите ще дам, ей ги — каза тихо той. . . — Нà, вземете, поделете ги по равно, нищо не ща от тях. Доброто им няма да видите.* Ст. Загорчинов, Ден последен.
2. *От някого.* Бивам ощастливен от някого, получавам облага, помощ, грижи, внимание от някого. *Никой няма да ме забрави и никой не ще каже, че не е видял добро от мене.* Й. Йовков, Вечери в Антимовския хан.

Още: **Виждам / видя хаир (хубаво).**

ВИЖДАМ / ВИДЯ ДЯВОЛА ПО МЕСЕЧИНА. Вж. Виждам / видя дявол<а> по пладне. *Диал.*

ВИЖДАМ / ВИДЯ ДЯВОЛ<А> ПО ПЛАДНЕ. 1. Подложен съм на изпитание, напрежение; изпитвам големи трудности, неприятности. — *Попчето се страшно заканя. . . Щял биле да те тикне и в затвора. — Тъй ли? Да се опита. О-хо, попе, минаха те, онез времена, когато той ги тикаше. Кажи му ти, че Гюлчето не се бои от черникапци. Ако иска да види дявол по пладня, нека се закача.* Ц. Церковски, Свършило се житото. **2.** *Само в св. вид, обикн. в бъд. вр. във 2 и 3 л.* **Ще видиш дявола по пладне.** Зле ще си изпатиш, ще си получиш заслуженото (употребява се като закана). *„Братушките" се готвели още днес да нападнат селото със своите катюши. Очаквало се такъв бой, в който швабите ще*

видят дявол по пладне. Ив. Мартинов, Драва тече през славянски земи. — *Татарите ще ударят на Овеч... Продан погледна Ивайло уплашено, но после се съвзе. — Ще видят тогава поганците дявола по пладне. Стените на града са здрави и все отбор войници вардят пред бойниците денем и нощем.* Ст. Загорчинов, Ивайло.

Още: **Виждам / видя дявола по месечина. Виждам / видя дявол посред бял ден.**

ВИЖДАМ / ВИДЯ ДЯВОЛ ПОСРЕД БЯЛ ДЕН. Вж. **Виждам / видя дявол<а> по пладне.** *Данчо Данев може да е всякакъв, но специално за Слановски имаше пълно право. Направих му обиск есенес, вярваш ли, цялата къща обърнах, но как не можах да намеря нищо. Тогава той щеше да види дявол посред бял ден.* В. Нешков, Настъпление.

ВИЖДАМ / ВИДЯ ЗВЕЗДИ ПО ПЛАДНЕ. 1. Подложен съм на изпитание, напрежение, изпитвам големи трудности, неприятности; патя, тегля. *Обирът в асабеглийската кория приятно изненада тополчани. ... Едни одобряваха постъпката на Филча, други я осъждаха привидно, но имаше и такива, които се радваха, че и Чиллията е видял звезди по пладне.* К. Петканов, Хайдути. — *Бе то за снопето — иди-доди, вършачката на Скачковите го омете нощем, без да го видят и чуят, ами човекът звезди видя по пладне, кога го усука главният ремък.* Б. Обретенов, Сноп.
2. *Само в св. вид, обикн. в бъд. вр. във 2 и 3 л.* **Ще видиш звезди по пладне.** Зле ще си изпатиш, ще си получиш заслуженото (употребява се като закана). *Ще му отмъстя, но и ти ще видиш звезди по пладне.*

Още: **Виждам / видя звезди посред бял ден.**

ВИЖДАМ / ВИДЯ ЗВЕЗДИ ПОСРЕД БЯЛ ДЕН. Вж. **Виждам / видя звезди по пладне.** *Ще видим... няма да мине много време... Защото едно е да те арестува бай Начо Кидерев, а друго е да те докопа господин Хумников, пък ако щеш — да те пипне и Антон Стоянов... Ще видиш тогава звезди посред бял ден.* Г. Караславов, Обикновени хора. — *Тази сутрин цар Фердинанд е обявил война на Турция — ... — Ха така!... — ще има да видят звезди посред бял ден проклетите анадолци!* Г. Русафов, И те са били деца. *По-бързо от вятър новината обходи селото; Младен е „завързан", магия му направили... — Милост нямат тези хора, бре! — скръцна със зъби дядо Младен... Това е работа на Пена Черната или на Клена. Язък, че съм правил толкова добрина на Клена. Ако е негова работа тази... Ще види звезди посред бял ден той.* П. Велков, Стълба до небето.

ВИЖДА МИ СЕ / ВИДИ МИ СЕ КРАЯ. 1. Към привършване, завършване съм, скоро ще бъда прекратен, завършен; свършвам. — *Ще свърши ли войната скоро? —попита го Атанас Пинтов, ... — На всички е дотегнала войната — ... но кога точно ще свърши, това не може да се каже... — То краят ѝ се вижда де — поясни той.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Уморил се бях, легнах през почивката по-настрани от другите и си мислех кога ще се види краят на службата.* Ив. Петров, Нонкината любов. — *Напълни ми се устата с пясък, мама му! — викна Първан на пълнача си, ама онзи не чу, как ще чуе. И продължиха да си гледат усърдно работата, защото вече ѝ се виждаше краят — войската на сераскера бягаше като изтървана.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.
2. Скоро ще умра, няма да живея много още. *Вече не мога да се движа, зле ми е, вижда ми се края.*

ВИЖДАМ / ВИДЯ КРАЯ *на нещо.* Завършвам, привършвам, свършвам нещо (обикн. за някаква работа, която е отдавна започната или е трудна, отекчителна). *Нивата е близо двайсет декара. Орало да не забодеш в нея, пак ще ти даде петнайсетина крини на декар... — Какво прави то? Двайсет хиляди в кърпа вързани. А като си плюеш на ръцете, за две-три години ще ѝ видиш края. — Сметките лесно се правят.* Г. Караславов, Сметки.

ВИЖДАМ / ВИДЯ ПЕТИТЕ *някому.* Принуждавам някого да напусне бързо някое място; изгонвам, прогонвам някого. *Както се хортува, дошъл, казват, от София, реформи в нашето село ще прави... Можем ли му видя петите по изгрев? ... Народът е стихия, като се вдигне на събрание... ние ще ти подкрепим гърба. С човек като тебе всякак ще се разберем.* Н. Каралиева, Ден на предложенията.

ВИЖДАМ / ВИДЯ РАБОТАТА. 1. *На нещо.* Изяждам, изпивам, консумирам нещо или похабявам, скъсвам (обикн. за храна или облекло). *Отвори чекмеджето на скрина, съкру-*

щено поклати глава: — Имаше тук бонбони, но изглежда Огнян им е видял работата.. С какво да ви черпя сега? Ем. Манов, Ден се ражда. — *Ела сега тука да ѝ видиме работата на таз тиква.* А. Каралийчев, Вихрушка. *Едрото момче не бързаше. Свали от устата си цигарата и се изплю шумно встрани. — Още една кутия! — бавно изрече той. — Още една?! — задъха се Николай. — Та нали. . . — Е, да. Искаш да кажеш за оная ли? На нея Джобето отдавна ѝ видя работата.* П. Проданов, Седмокласници. *Видях им работата на тия обувки, за една седмица ги съсипах.*

2. *На някого.* Премахвам, унищожавам, убивам някого. *Тя вече не е жива! Тоя нож — той извади един кървав нож — ѝ видя работата.* Т. Г. Влайков, Млевари. *Но Гьоре Павлев каза веднъж на Бориса: — Ако взема аз да се пазя премного, да бегам все пред агаларите, те по-лесно ще ми видят работата. По-трудно ще им е, като ги карам да се плашат от мене.* Д. Талев, Илинден. — *Жените са повече от мъжете — продума Ивайло. . . — Така е — отвърна Детко, — мъжете са на боб зърно. Татарите им видяха работата.* Ст. Загорчинов, Ивайло. *Четири козички ми изядоха* [вълците] *и Караман удавиха. Подмамиха го и му видяха работата в едно дере — говореше Танчо.* Ем. Станев, Януарско гнездо. — *Тате-е, да го* [Голчо] *утрепеш! — Трай, сине! Спи си ти! Посреднощ с големия чук ще му видя работата.* Ран Босилек, Радост.

Още: **Виждам / видя сметката** /в 1 и 3 знач. към 1 и 2 знач./.

ВИЖДАМ / ВИДЯ СВЯТ. 1. Посещавам, обикалям много и различни места, страни и се запознавам с живота и културата им. — *Добре, че не си умрях, та да видя свят — викаше тя. — Три дни и три нощи вървяхме с машината и пак края на България не стигнахме. Много голяма била България.* Г. Караславов, Неверникът Тома. *Тогава ще ида в Бургас, ще се кача на чуждестранен параход и тъгвам да видя свят.* Ив. Хаджимарчев, Овчарчето Калитко. *Моите приятели свършиха гимназия и веднага ги пратиха в чужбина. . . Ще видят свят, ще натрупат култура. . . Ех!* М. Грубешлиева, През иглено ухо. — *Ех — въздишаше калугерът. — Да бях млад като вас двамата, не икона — един добър кон и тежка сбруя щях да ти поискам, да поскитам и аз, да видя свят.* Д. Рачев, Светлина от север.

2. Срещам се с много и различни хора, запознавам се с различни неща там, където съм отишъл. — *Ще идем в града — продължи Юрталана, — ще ги венчеем там, и толкова. Ние — назад, а те ще се качат на трена и ще заминат за София. . . Да се поразходят. . . да видят свят.* Г. Караславов, Снаха. *Искаше му се да мине по светлите широки улици на столицата, да види свят и да излъже очите си с това, с онова.* К. Петканов, Морава звезда кървава.

ВИЖДАМ СЕ / ВИДЯ СЕ В ЧУДО.[1] Силно се изненадвам от нещо, смайвам се, слисвам се и не зная как да постъпя, как да се справя с нещо; изпадам в крайно затруднено положение. *Той* [Кавръчето] *беше се заканил да открадне Толюва Танаска, та родителите ѝ трябваше да я задомят набързо за другиго. На повратките през нощта изгоря плевникът им и хората се видяха в чудо, докато да изхранят добитъка си до пролетта.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Все току* [пролетта] *надничаше през разтворените прозорци на класните стаи и зовеше палавите душички навън. . . Учителите се видяха в чудо. Какво да сторят, за да отърват децата от магията на пролетта и да ги върнат отново към уроците?* Г. Русафов, И те са били деца. *Но капитанът твърде скоро се видя в чудо — през ден, през два момчета, които бяха установили връзка с партийната организация, му водеха по един червеноармеец!* Ж. Колев и др., Червеноармейци български партизани. *Кметът се видя в чудо. Противниците до преди минута-две се бяха обединили в името на едно добро, на едно справедливо дело.* Ст. Чилингиров, Първа жертва. *Мекушавият и боязлив по природа юноша този път се показа много упорит и групата се видя в чудо какво да го прави.* Д. Ангелов, На живот и смърт. *Нали гората се сече, пари падат е така, с шепи. . . та радоилци в чудо се видяха къде да ги дянат толкова пари.* Н. п. Филипов, Разкази на ловеца.

Още: **Намирам се / намеря се в чудо.**

ВИЖДАМ СЕ / ВИДЯ СЕ В ЧУДО.[2] *Диал.* Големея се поради доброто си материално положение.

ВИЖДАМ СЕ / ВИДЯ СЕ <КАТО> В НЕБРАНО ЛОЗЕ. Неочаквано изпадам в крайно неудобно, неловко положение и се чудя как да постъпя; стъписвам се. *Съвсем не очаквах такава реакция от негова страна, видях се в небрано лозе, при това той беше виновен.*

Още: **Намирам се / намеря се (попадам / попадна, оставам / остана) <като> в небрано лозе. Хващам се / хвана се в небрано лозе.** *Диал.*

ВИЖДАМ СЕ / ВИДЯ СЕ В ТЯСНО. *Диал.* Вж. Виждам се / видя се натясно. *Видя се в тясно Делисивко и нали е чорбаджия, имаше достове големи — дигна цялата полиция да гони Али.* Н. Хайтов, Диви разкази. *Кога се научи за това Иван, веднага отиде, та обиколи Димотика, а гърците, като се видяха в тясно, хванаха да се катерят по стените и да се молят на българския цар да ги прости.* Д. П. Войников, Кратка българска история.

ВИЖДАМ СЕ / ВИДЯ СЕ НАТЯСНО. Неочаквано изпадам в крайно неудобно, неловко положение, при което съм принуден да постъпя по един или друг начин. *Когато руската аристокрация и руската буржоазия се видят натясно, те ще повикат на помощ оня, който им е подръка.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Докторът заклати заканително с глава и все така бавно и решително пристъпяше към него. Глухонемият се дръпна насам, загна се нататък и, като се видя натясно, завъртя се бързо и избяга.* Г. Караславов, Селски истории.

Още: **Виждам се / видя се в тясно.** *Диал.*

ВИЖДАМ СИ / ВИДЯ СИ АНГЕЛА. *Диал.* Дочаквам последния си час.

ВИЖДАМ СИ / ВИДЯ СИ СМЕТКИТЕ (СМЕТКАТА) *с някого.* **1.** Ликвидирам окончателно някакви парични отношения с някого; плащам на някого или разплащам се на някого. *Работата в Беден бе за три месеца. Но по средата на втория Садък я привърши. Видяха си сметките с Рустем и тоя го изпрати както и други години до разклона на големия път.* П. Константинов, Предание от изчезналия град.
2. Изяснявам личните си отношения с някого, като търся отговорност за постъпките му. *— А сега, майстор Найдене, да си видим сметката с тебе, тук пред всички.* Р. Стоянов, Майстори. — *Бебровски отиде да види сметките си с Никулеска.* Ив. Вазов, Немили-недраги. *На третия ден не ме сдържа и тръгнах да викам аллаха от Бъзов камък, да го питам! Бъзов камък е високо, в гората. Побих се на средния чукар и бясно поревах да слезе да си видим сметките.* Н. Хайтов, Шумки от габър.
3. Разправям се сурово с някого, отплащам му се, отмъщавам си, като го убивам. *Хайде! Грабвайте брадвите и да вървим!... Ще си видим сметките с кожодерите!* Й. Йовков, Чифликът край границата. *Ръката му се протягаше назад и нервно пипаше за дръжката на револвера... — Остави, остави! — ... Друг път ще си видим сметките с него.* Й. Йовков, Жетварят. — *Значи, следил? — каза като на себе си Миньо. — Следил — потвърди угрижено Ленко. — Гад! — стисна юмруци Миньо и въздъхна дълбоко. — Ще си видим сметките с него!* Г. Караславов, Ленко.

Още: **Гледам си сметките** /в 1 и 2 знач. към 1 и 3 знач./. **Разчиствам си / разчистя си сметките (сметката)** /в 1, 2, 3 знач./. **Очиствам си / очистя си (уреждам си / уредя си) сметките (сметката).**

ВИЖДАМ / ВИДЯ СМЕТКАТА. 1. *На нещо.* Изяждам, изпивам, консумирам нещо или похабявам, скъсвам нещо (обикн. за храна или облекло). *Всички дебнат кога баба ми ще извади топлата питка от огнището, за да се нахвърлят върху нея. Както са изгладнели от игрите, завчас ще ѝ видят сметката още топла-топла и сетне — все едно, че не са яли!* Г. Русафов, И те са били деца. *Така и така отивах в Лисичево, дали пък не можеше да извъртиме там едно чеверме? — Може! — ... — Има бракувани кооперативни шилета, ще платим и като се качим горе на Лисичево — ще му видим сметката.* Н. Хайтов, Писма от пущинаците. — *От нашите младини е това нещо,* [виното] *Морис. Трябва и на него да му видим сметката.* Б. Райнов, Човекът на ъгъла. *Стоица е бутнал цялото прасе във фурната и когато го изважда, вика от сред двора: — Елате, комшии, да му видим сметката!* Сл. Македонски, Една земя ми стига. *На Шишкови им източили виното от мазето. С туби ли, с дамаджани ли са го източвали — за една нощ му видели сметката.* Н. Широв-Тарас, Смешно и горчиво. *Вчера Здравка получи колет, готвим се да му видим сметката още от заранта... Благодаря, вече закусих.* Др. Асенов, Изпити. *Видях ѝ сметката на роклята си, опръсках я с мастило.* ● *Закачи си чорапа на стола и му видя сметката.*
2. *На нещо.* Унищожавам нещо, като го събарям, счупвам или изхарчвам. *Дойдоха техници. Метнаха някой и друг поглед на старото паянтово училище, което имаше само една продънена стая и решиха да му видят сметката.* Б. Несторов, Светлина над Родопите. *Останалите лампи изобщо ги нямаше — отдавна им бяхме видели сметката с прашките.* С. Стратиев, Самотните вятърни мелници. *Може за един ден да види сметката на заплатата си.*
3. *На някого.* Премахвам, унищожавам, убивам някого. *Тез изедници, тез кожодери, ще им видим сметката. Ще ги избесим, а, кмете, един по един ще ги избесим на кавака пред общината.* Й. Йовков, Боряна. — *Ще направи беля тоя вещер, голема беля ще направи ...*

— *Отдавна е време Йоле да му види сметката на тоя дъртак.* Д. Талев, Илинден. *В двора на каймакамина да би влязъл в тоя си каяфет, никой не би се усъмнил, че това е страшният хайдутин от Драгойна. И никой не би се досетил, че в същата торба, където е тиганът, са камата и двата пищова, с които е тръгнал да види сметката на Мушон бея в Цариград.* Н. Хайтов, Шумки от габър. *Трябва да го издебне някоя вечер, да го причака някъде и . . . Да го халоса както трябва и да му види сметката.* Г. Караславов, Селски истории. *Сега вардели да убият и нея, вълчицата. . . Те ще ѝ видят сметката.* Й. Йовков, Ако можеха да говорят. — *Ти кравите гледай, че полека-лека ще се измъкнат на границата, а там я някой сърбин, я някой наш планинец ще ги прехвърли отвъд и ще им види сметката.* П. Здравков, Незабравимо детство.
4. *На някого или на нещо.* Справям се с някого или с нещо; давам заслуженото на някого. *Когато Евстатиев си позволи да му се бърка в работата и да иска отмяна на веднъж дадени директорски разпореждания, му видя на бърза ръка сметката. Уволни го за сриване на единоначалието.* П. Незнакомов, Метаморфозите. *Жорж не окуця, но оттогава всички сополиви и мръсни гаменчета, . . . , му имахме зъб и само чакахме удобен случай, за да му видим сметката.* С. Стратиев, Самотните вятърни мелници. *Като гръм от ясно небе се срина дружината му из ловечките села, . . . , сетне възви към Етрополския Балкан и слезе в Златица. Снощи видяха сметката на Златица. Без палеж размина този път.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. — *А скоро и на Германия сметката ще се види — рече Тодор, когато старият пак започна да утешава жените. — Пък с нея заедно ще си идат и нашите разбойници.* Г. Караславов, Танго. *Тримата братя от воденицата гарантираха, че той* [балонът] *ще се уплете в тополите. В края на селото имаше тополи, издигнали до небето зелените си копия. Ще му видим ние там сметката, при тополите!* Й. Радичков, Горещо пладне.

Още: **Виждам / видя работата** /в 1 и 2 към 1 и 3 знач./.

ВИЖДАМ / ВИДЯ СРЕДНИЯ ПРЪСТ. *Вулг.* Излъгвам се в очакванията си, нищо не постигам, нищо не сполучвам; не успявам в нищо.

ВИЖДАМ / ВИДЯ ХАИР *от нещо, от някого или самост.*, **ВИЖДАМ / ВИДЯ ХАИРА** *на нещо или някого* и **ВИЖДАМ СИ / ВИДЯ СИ ХАИРА** *самост.* Вж. Виждам / видя добро *от нещо или самост.; от някого. Горановчанинът, като се огледа печално в суходолината, по едно време махна с ръка: — Видял съм си хаира, но барем нека вкусят децата от дините. Това ще им бъде отплата за помощта.* Кр. Григоров, Отново на училище. *През 1930 година един куртовоконарец донесе отнякъде в книжна кесийка изкуствен тор. . . — И това не ще ти изкара червени домати. . . Тоя селянин не се подаде на присмеха им и го поръси в една леха с домати. — Така и така не върви — рече той. — Видял съм си хаира, ако излезе нещо, излезе, ако не, няма да имам кой знае каква загуба.* Кр. Григоров. АТЗ и куртовоконарци. *„Аргатин да съм станел, чирак из чаршията" — . . „Ще рече, може и правоверен да не види хаир" — продължаваше да мисли Фейзи вече в мократа си, студена стаица.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. — *Ново! — изръмжа мълчаливият млад мъж. . . — Да не чуя тази дума — ново!. . . — А че какво? Може за добро да е — обади се плахо един от конарците. — Нели на стария ред сме видели хаира. Полошо мъчно може да бъде, ще рече, за добро е.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.

ВИЖДАМ / ВИДЯ ХУБАВО *от нещо, от някого или самост.* Вж. Виждам / видя добро *от нещо или самост.; от някого. Ами Петко и Стефчо? . . . Аз и без това хубаво няма да видя, барем те да поживеят.* Г. Караславов, Сметки. *Само хубаво е видял от мене.*

ВИЖДАМ / ВИДЯ ЧУДОТО *някому.* Справям се с някого, като го ликвидирам, убивам. — *Какво му е пък на султана? Мене дай султанови кахъри! — Като е султан и той глава носи. А една ли султанова глава е паднала? Трепери. Чуди се кому как да хареса. Ама то безкрай не може така. — Мигар? Пък кои ли ще му видят чудото? Такива като тези тук ли?* В. Мутафчиева, Летопис за смутното време.

ВИЖ МУ АКЪЛА <ЧЕ МУ КРОЙ ШАПКА<ТА>>. За глупав, несъобразителен човек. *От пленниците оцеля към трета част — туй турчинът, нали аллах не му позволявал да се пази от болест, ако пожелаел той, аллахът, нямало да те прихване. . . — измряха като мухи, акъла им виж!* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. — *Я го гледай този нахал! — казал той на сестра си Артемида. — Вчерашно лайно, . . ., а вече иска да се мери с мене. Виж му акъла, че му крой шапката!* П. Незнакомов, Ако бях млад.

Още: **Виж му акъла, че му скрой кюляф.** *Диал.* **Виж му ума, та му скрой шапка.** *Диал.* **Виж му главата, та му крой калпак (кюляф).** *Диал.* **Виж му ума, че му крой калпак (аба).** *Диал.*

ВИЖ МУ АКЪЛА, ЧЕ МУ СКРОЙ КЮЛЯФ. *Диал.* За глупав, несъобразителен човек.

Още: **Виж му главата, та му крой кюляф.** *Диал.* **Виж му ума, та му скрой шапка (долама).** *Диал.* **Виж му акъла, че му крой шапка<та>.**

ВИЖ МУ ГЛАВАТА, ТА МУ КРОЙ КАЛПАК. *Диал.* За глупав, несъобразителен човек.

Още: **Виж му главата, та му крой кюляф.** *Диал.* **Виж му ума, че му крой калпак (аба).** *Диал.*

ВИЖ МУ ГЛАВАТА, ТА МУ КРОЙ КЮЛЯФ. *Диал.* За глупав, несъобразителен човек.

Още: **Виж му главата, та му крой калпак.** *Диал.* **Виж му ума, че му крой аба (калпак).** *Диал.* **Виж му акъла, че му скрой кюляф.** *Диал.*

ВИЖ МУ УМА, ТА МУ КРОЙ АБА. *Диал.* За глупав, несъобразителен човек.

Още: **Виж му ума, че му крой калпак.** *Диал.* **Виж му ума, та му скрой шапка (долама).** *Диал.* **Виж му главата, та крой калпак (кюляф).** *Диал.* **Виж му акъла, че му крой шапка.**

ВИЖ МУ УМА, ТА МУ КРОЙ ЗА ДОМА. *Диал.* За глупав, несъобразителен човек.

ВИЖ МУ УМА, ТА МУ СКРОЙ ДОЛАМА. *Диал.* За глупав, несъобразителен човек.

Още: **Виж му ума, та му скрой шапка. Виж му ума, та му крой аба (калпак).** *Диал.* **Гледай му ума, че му скрой чалма.**

ВИЖ МУ УМА, ТА МУ СКРОЙ ШАПКА. *Диал.* За глупав, несъобразителен човек.

Още: **Виж му ума, та му скрой долама.** *Диал.* **Виж му ума, та му крой аба (калпак).** *Диал.* **Виж му акъла, че му скрой кюляф.** *Диал.* **Гледай му ума, та му скрой чалма.** *Диал.* **Виж му акъла, че му крой шапка.**

ВИЖ МУ УМА, ЧЕ МУ КРОЙ КАЛПАК. *Диал.* Вж. Виж му ума, та му крой аба.

ВИЖ МУ УМА, ЧЕ МУ КУПИ ГАЙДА. *Диал.* За глупав, несъобразителен човек.

ВИЖТЕ МЕ СЕГА, ЧЕ ИМАМ РОГА. *Диал. Подигр.* Казва се на този, който се хвали с нещо опозоряващо го, опетняващо го, засрамващо го.

ВИКАЙТЕ ПОПА ДА МУ ЧЕТЕ. *Диал.* За побъркан човек.

От християнския обичай попът да чете молитва на болен, побъркал се.

ВИКАЛИ МУ ЧЕТВОРИЦА НА ГЛАВАТА. *Диал.* Не е жив вече, умрял е.

ВИКАМ БАБА ДА ВОДИ КРИВУЛАКО. *Диал.* Възлагам някаква работа на съвсем неподходящ човек.

ВИКАМ ВЪЛКА ДА ВАРДИ ОВЦЕТЕ *на някого. Диал.* Възлагам някаква работа на съвсем неподходящ човек, който ще навреди или ще унищожи повереното му.

ВИКАМ ГЪРМА НА ГЛАВАТА СИ. Сам си причинявам зло. *Хората му говорят за негово добро, а той вика гърма на главата си.* А. Дончев, Сказание за Самуил.

ВИКАМ НАЗАД *на някого или нещо. Диал.* Превъзхождам, надминавам някого или нещо. *Той беше още ученик, ама вика назад и на даскала си.*

ВИНОТО ИГРАЕ В МЕНЕ. *Диал.* Проявявам буйство при гуляй, напиване и под.

ВИРВАМ / ВИРНА ГЛАВА. 1. *Самост. или срещу (против) някого или нещо.* Проявявам неподчинение, непокорство, ставам непокорен; възбунтувам се, въставам. — *Избухнал е бунт в Русе — . . . Тази сутрин. Напразно правителството се мъчи да пази тайна и да скрие това, което става в Силистра и Русе. Целият град знае. Русофилите са вирнали глава.* В. Геновска, Седем години. — *Даскале, — . . . — чувам, че раздаваш пенсията си*

и хрантутиш сираците на ония, дето вирнаха глави срещу царя. А. Каралийчев, Строители на републиката. *Хората си гледат работата, с пот на чело изкарват хляба си, а даскал Киро седи на сянка, книжки чете, чуди се какво да прави, та вирнал глава срещу султана!* Д. Марчевски, Дошло е време.
2. Ставам надменен, надут; възгордявам се, надувам се. *Учителката беше много щедра в похвалите си — . . . И оттогава Марин вирна глава — помисли, че се отличава от другарите си.* С. Кралевски, Възвърната обич. — *Вие, младите, много бърже забравихте доброто, което ни направиха русите. Вирнали сте глави — нищо не признавате. Зер не сте се молили да прати бог Русия да ни освободи. Не сте посрещали русите като избавители.* В. Геновска, Седем години. — *Извести ми, светла царице, що да правя. Силата на развилнелите се боляри расте, а моята слабее. Само царска войска може да уплаши тия хора, дето са вирнали глави и дето седнат и станат, говорят срещу тебе.* Ст. Загорчинов, Ивайло.

Още: **Вирвам / вирна нос** /към 2 знач./. **Навирвам (навирям) / навиря (вдигам / вдигна, навдигам / навдигна) глава. Повдигам / повдигна глава** /към 1 знач./.

ВИРВАМ / ВИРНА НОС и **ВИРВАМ СИ / ВИРНА СИ НОСА.** Ставам надменен, надут; възгордявам се, надувам се. *Ехей, какво си вирнал нос, погледни насам. Ние да не сме бога с камъни замеряли?* Кр. Григоров, Раздолчани. *В настъпилото мълчание Стефан не сваляше очи от Найдена. Всички като него се считаха все за герои от Сливница. Вирнали са нос, не можеш покрай тях да минеш.* В. Геновска, Седем години. *Да оставим ли и занапред сегашния кмет. . . — Вирнал е нос сегашният и не си гледа работата. Аз ще реча да го махнем него.* Т. Г. Влайков, В село. *Та и ти—да се не надуеш там, като станеш кмет, да не вирнеш нос пред по-големите!* Г. Караславов, Съвет. *Костадин се извръща нервно срещу Георги. . . Ралчо е другар с опит. . . Ти недей го защищава, че и двамата си бяхте вирнали носовете. Ни партия, ни бригадири слушахте — засича го пак Георги.* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи. — *Откак те направиха главен хетериарх, ти си вирнал много нос, Ланцерте.* Ст. Загорчинов, Ден последен. — *Борка, я да отидем в Сливен на по-тихичко, че ми омръзна да се влача като пребито куче из тези пусти софийски улици. Всеки си вирнал носа, не те поглежда! Ами!* К. Калчев, Семейството на тъкачите.

Още: **Вирвам / вирна глава** /във 2 знач./. **Навирвам (навирям) / навиря нос** /във 2 знач./. **Вдигам / вдигна (надигам / надигна) нос.**

ВИР-ВОДА. Съвършено, напълно мокър. — *Дъжд рукна — и аз не знаех, де да подслоня глава. — Вир-вода станах, а бурята не секваше ни за миг.* Н. Райнов, Книга за царете. *Никола почна да търкаля едрите снопи. Пот рукна от челото му. Вир-вода стана бялата му риза.* А. Каралийчев, Строители на републиката. *Дойдохме си вир-вода.*

Още: **Гола вода** /в 1 знач./. **Жива вода.**

ВИРНАТ НОС. Надут, надменен човек. — *Ще махнем тоя вирнат нос! — И додаде: — Манола ще направим сега кмет!* Т. Г. Влайков, В село. *Той е един вирнат нос, по-добре не искай нищо от него.*

ВИРЯ БЪКЛИЦА. *Диал.* Обичам да пия, пия много.

Още: **Виря чаша (чашката).** *Диал.*

ВИРЯ ГЛАВА и **ВИРЯ СИ ГЛАВАТА. 1.** Държа се надменно; големея се, надувам се. *Дъщерята му, студентка в София, с нищо не се отличаваше от дъщерите на буржоазията в града — дружеше с тях и гордо виреше глава.* Ем. Станев, Иван Кондарев. *Как ли ще се чувствува Радомир сред пламъците? Дали все така гордо ще вири глава?* М. Смилова, Друм се вие.
2. Проявявам непокорство; бунтувам се. *Той разбра, че ходжата е поставен от властта да следи кой е комита и кой вири глава пред властта.* Д. Немиров, Братя. *Успя ли да сплаши Кольо и Митко? Кой знае!. . . Все пак ще се постреснат от приказките му, даде хубав урок на другите. О, ще укроти всички! Искат да вирят глави, но ще се опарят.* Й. Гешев, Вик от тъмнината.

Още: **Виря <си> нос<а>** /към 1 знач./.

ВИРЯ НОС и **ВИРЯ СИ НОСА.** Държа се надменно; големея се, надувам се. *Ама от мене ти една работа ще знаеш — който е истински войник, не си вири носа. Истинският войник е скромен.* П. Вежинов, За честта на родината. *Наместо да вирим нос, . . . то като комунисти преди всичко трябва да бъдем хора.* В. Нешков, Настъпление. — *Приведен зет никога не може да разбере грижите около една къща като нашата, Методи! Затова той трябва разумно да мълчи и да не дава възможност на слугинята да вири*

нос! М. Грубешлиева, Пред прага. *Цялото село гледа на вас, другари. Псуват тузовете, а беднотията вири носове. Санким, видите ли какви младежи имаме?* А. Гуляшки, МТ станция.

Още: **Виря <си> глава<та>** /в 1 знач./.

ВИРЯ ОПАШКА и ВИРЯ СИ ОПАШКАТА. 1. Държа се предизвикателно, надменно. — *За тия гадове само бой, па да видим тогава дали ще смеят много често да вирят опашка. Който не е с нас, значи е против нашето дело.* В. Нешков, Настъпление. — *Мен да ме оставят тук — за нищо няма да приема. На село ще свърша десет пъти повече работа. И без това гадовете вирят вече опашка.* В. Нешков, Настъпление.
2. *Грубо.* За жена — имам неморално поведение, развратнича. *Мъже — кучета. Видят ли някоя, че си вири опашката, готови са да се залепят до нея. Жена, деца, нищо не гледат.* Б. Несторов, Ариф и Рамзина. *Как не схванах по-рано маневрата ѝ. . . Баща ѝ фашистки кмет. . . Тя пуши, пие, вири опашка.* Б. Болгар, Близнаците.

Още: **Вдигам <си> опашка<та>** /във 2 знач. към 2 знач./.

ВИРЯ ЧАША. *Диал.* Вж. Виря бъклица.

ВИРЯ ЧАШКАТА. *Диал.* Вж. Виря бъклица.

ВИСВАМ / ВИСНА КАТО ЦИФКА НА ПРОСЕШКИ НОС. *Диал. Грубо.* Заседявам се с гости продължително време някъде или посещавам често някого, у когото не съм особено желан.

ВИСВАМ / ВИСНА НА ВРАТА *на някого.* Натрапвам се на някого да се грижи за мене, да ме издържа материално. — *И се връща за нещо неспособен безработник, да висне на врата на работящите и да въздиша за прекараните в хайталък години по чужбина.* П. П. Славейков, Българска литература.

Още: **Обесвам се / обеся се (окачвам се (окачам се) / окача се, увисвам /увисна) на врата** /в 1 знач./. **Навързвам се / навържа се на врата** /в 1 знач./. *Диал.*

ВИСИ МИ НА ВРАТА. *Диал.* **1.** Имам да извърша нещо, предстои ми да извърша някаква работа. *Цялата домашна работа ми виси на врата.*
2 Заплашва ме, застрашен съм (обикн. от беда, смъртна опасност и под.). *Смъртта виси на врата ми.* П. Р. Славейков, Български притчи или пословици и характерни думи.

Още: **Виси ми над главата** /към 2 знач./. **Виси ми на главата** /към 1 знач./.

ВИСИ МИ НА ГЛАВАТА. Имам да извърша нещо, предстои ми да извърша някаква работа. *Жътвата и вършитбата им висяха сега на главата, затова не можеше да се мисли за нищо друго.*

Още: **Виси ми на врата** /в 1 знач./. *Диал.*

ВИСИ МИ НАД (ВЪРХУ) ГЛАВАТА. Заплашва ме, застрашен съм (обикн. от беда, смъртна опасност и под.). *Момчетата от тоя преден и опасен бункер буквално миришеха на барут. Тук почти всеки ден се сражаваха, всеки ден върху главите им висеше смъртна опасност.* П. Вежинов, Нашата сила. *Но не дошъл съм най-виновний да ругая, / а за да го предупредя, / че над главата му виси беда / и по-ужасна.* К. Христов, Чеда на Балкана.

Още: **Виси ми на врата** /във 2 знач./. *Диал.*

ВИСИ МИ НА ЕЗИКА. 1. Зная нещо, но не мога в момента изведнъж да се сетя и да го кажа; малко остава напълно да си припомня нещо, което искам да кажа. *Пуста дума, виси ми на езика, ама де-де.* Ст. Л. Костов, Златната мина.
2. Изпитвам силно желание да кажа нещо, но съзнателно го премълчавам.

Още: **Върти ми се на езика. Плете ми се на езика** /към 1 знач./. *Диал.* **Мотае ми се на езика** /към 1 знач./. **Тежи ми на езика** /към 2 знач./. **На езика ми е.**

ВИСИ МИ НОСА *за нещо или за някъде.* Много, силно желая нещо. *Все за вънка ти виси носа.*

ВИСЯ ВЪВ ВЪЗДУХА. 1. Намирам се в неблагоприятно и неустановено положение или в безизходица. *След войната, когато излишните офицери бяха изхвърлени от армията, всички успяха да се настанят на разни тлъсти места, само той остана да виси във въздуха.* Л. Стоянов, Сребърната сватба на полковник Матов. *Съкращават в бюджета*

всички суми, чрез които в една или друга форма биха могли да се подпомогнат духовните ни работници, и тия работници продължават да висят във въздуха. Сп. Казанджиев, А. Страшимиров и др. в спомените на съвременниците си.
2. Не съм подкрепен с доказателства, дела; нямам реална основа. *Така Талев е създал съвсем свой, автономен художествен свят, създал е една поетична история на Илинденското въстание, но тези измислени истории не висят във въздуха, а пресъздават една реална действителност, чиято истинност, правдивост ние можем да проверим, да установим документално.* в. Вечерни новини.

ВИСЯ КАТО КАПКА НА ЛИСТ. *Диал.* Съвършено беден съм, нямам нищо, никакъв имот, средства.

ВИСЯ КАТО КОН НА (ПРЕД) ПРАЗНИ ЯСЛИ. *Ирон.* Стоя без да върша нещо и без да зная какво да правя. *Кой знае в кой дворцов кът се е скрил и ни е оставил тук да висим като коне пред празни ясли.* Д. Казасов, Видяно и преживяно.
Още: **Дремя като кон на празни ясли.** *Ирон.* **Дремизгам (дреждя) като кон на празни ясли.** *Диал. Ирон.*

ВИСЯ НА ВЛАКНО. *Диал.* Вж. Вися на косъм. *Животът на влакно / виси ли и не знай човек где да се дене, / тук дойдеш и намериш облекчение.* К. Христов, Чеда на Балкана.

ВИСЯ НА ВРАТА *на някого* и **ВИСЯ НА** *нечий* **ВРАТ.** *Неодобр.* Получавам прехрана наготово от някого, бивам издържан материално от някого — *Вашата е лесна. Днеска тук, утре там. Я да ти висят ей тия на врата, ще видиш тогава.* В. Андреев, Партизански разкази. *Освен многолюдното му семейство, на врата на брат ѝ висеше и една племенница на жена му.* ● *Двете по-малки сестрички останаха да висят на моя врат.*
Още: **Вися на ръцете** и **вися** *на нечии* **ръце.** *Неодобр.*

ВИСЯ НА (НАД) ГЛАВАТА *на някого.* **1.** Додявам на някого с продължителното си присъствие в очакване на нещо от него или като наблюдавам отблизо работата му. *Бенковски онемя: неговият глас, . . . сега захвана да се чува по-малко. Няколко куриери,. . ., които висяха над главата му за положителен отговор. . ., разбиваха още повече неговия кураж.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания. *Спука се гумата на камиона по пътя между село Михалково и „Цанкова скала“. Шофьорът остана да я поправя, а на мене каза: — Ти недей вися над главата ми. Върви полека-полека, пък аз, като направя гумата, ще те настигна и ще се качиш пак.* Н. Хайтов, Шумки от габър. — *Как можеш да се държиш по такъв начин? — Докога ще ни виси* [Джаров] *на главата? — Ще остане още ден-два.* К. Кюлюмов, Последният шанс.
2. Зорко бдя над заниманията на някого, като го ръководя и контролирам. *Ще се вдигнат от село, ще отидат там, в града, и ще заживеят спокойно. Ще работят, ще вадят сухи пари и никой няма да им виси на главата, както тук.* Ив. Петров, Мъртво вълнение. *Голям Борован им се чуди защо правят това, кипи от негодуване и яд, че и него наричат кръжочник и го карат насила да ги слуша. . . Пък не стига това, ами Гануш виси над главата му и когато няма кръжок: учи го да чете.* Д. Ангелов, На живот и смърт. *Докато родителите висяха над главата му, успехът му беше добър.*
Още: **Седя (стоя) на (над) главата. На (над) главата съм** /към 2 знач./. **Стърча на (над) главата** /към 1 знач./.

ВИСЯ НА КОНЕЦ. Вж. Вися на косъм. *Троянчани и до днес говорят. . . за оня комита, който влязъл в селото им с китка цвете на главата в ония тежки времена, когато съдбата на тяхното село висеше на конец.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания. *О, дни люлебургазки, о, дни на страх, тревога, / кога съдбата наша висеше на конец.* Ив. Вазов, Под гърма на победите. *Животът му висеше на конец.*

ВИСЯ НА КОСЪМ. 1. За нещо — намирам се пред гибел, застрашен съм от смъртна опасност. *Той чувствуваше в ужас, че животът на Огнянова виси на косъм.* Ив. Вазов, Под игото. *Захари разтърка очи и при вида на толкова въоръжени хора помисли, че животът му виси на косъм.* Л. Стоянов, Бенковски. *Няма да е отпред на огъня, сред куршумите и гранатите, и да виси животът му на косъм всяка минута! Отзад! В обоза!* Ил. Волен, На село през войната.
2. За нещо — в извънредно опасно положение съм, застрашен съм от голяма беда, голяма загуба. *Старшията почувствува гняв. Той съзна, че сега кариерата и службата му висяха на косъм.* Д. Димов, Тютюн. *Особено подозрителни и свирепи бяха те сега, когато усещаха, че*

агаларството им виси на косъм. Г. Караславов, Освобождение. *Сега виждам, това със стрелбата е било истинска глупост, но в оная тъмна и зловеща нощ, когато хората се тъкмяха да бягат и работата висеше на косъм, нямах време спокойно да размислям и разреших на Врагов да стреля.* Н. Хайтов, Приключения в гората.

Още: **Вися на влакно.** *Диал.* **Вися на конец.**

ВИСЯ НА РЪЦЕТЕ *на някого* и **ВИСЯ НА** *нечии* **РЪЦЕ.** *Неодобр.* Вж. Вися на врата на някого. *И тя, като гледаше в земята, тихо и с прекъсване му разправи живота си. Как майка й натяквала; „Ожени се, та ожени се, в години си, докога ще висиш на ръцете ми?"* А. Гуляшки, Любов. *Тази година и братовата му дъщеря остана да виси на неговите ръце.*

ВИСЯ НА ЧУЖДА ВРАТА. Прехранвам се, препитавам се с работа като ратай при някого. *Дафина се прибра да живее в Ичме при дъщеря си. Останалите й деца се разпръснаха по чужди врати и тя много рядко ги виждаше. Най-много тя тъгуваше за Стояна. Страдаше, че най-голямото й момче яде чужд хляб и виси на чужда врата.* К. Петканов, Преселници.

Още: **На чужда врата съм.**

ВИТА ГЛАВА. *Диал.* Упорит, своенравен и опак човек. *Дай!. . . Вита глава е той. . . За втори път да знае!* Н. Хайтов, По земята.

ВИТАЯ В (ПО) ОБЛАЦИТЕ. *Книж.* Възприемам нереално действителността, неправилно виждам обстановката, нещата; фантазирам. — *Само понякога на Аароновото лице се появяваше тоя израз: на проклетия, упоритост и непреклонност. . . Тогава той й приличаше на Самуила, когото тя ненавиждаше, та изпита същата ненавист и към мъжа си — късоглед глупак, а се мисли за мъдрец и витае по облаците.* А. Дончев, Сказание за времето на Самуила.

2. Непрактичен съм, не умея да се справям с битови въпроси.

Още: **Живея в облаците. Летя (хвърча) в облаците** /в 1 и 3 знач./. *Книж.*

ВИХРИ МЕ НОСЯТ. *Диал. Ирон.* 1. Постоянно бързам, но нищо не свършвам. 2. Говоря, без да мисля; лекомислен, несериозен, смахнат съм.

ВИЯ СЕ КАТО ВЪРБОВА КЛЕЧКА. *Диал.* Умилквам се, подмилквам се.

ВИЯ СЕ КАТО ЗМИЯ В ПАПЕЦ. *Диал.* Много се измъчвам.

В КАВИЧКИ. *Книж. Ирон.* Така наречен, никакъв, фалшив (поляризира, отрича качеството, изразено в предходното съществително). — *Стари теми! — Ние свободните хора? Ама че го каза! Ти ли си свободен човек, ти жертва на днешната свобода в кавички?* М. Грубешлиева, През иглено ухо. *Минаха онези времена, когато буржоазните котерии и фашистките клики с администрацията и полицията докарваха свое болшинство в Народното събрание — в кавички Народно събрание.* Г. Димитров, Напред против реакцията и фашизма. *Доброжелател в кавички.* ● *Приятел в кавички.* ● *Моралист в кавички.*

В КАЛЦУН. *Диал.* За работа — сигурна.

ВКАРВАМ / ВКАРВАМ В БЕДА *някого.* Ставам причина някой да си изпати, да пострада. *Те просто трябва да се разделят. — Разбира се — разпери ръце Боян. —Този човек ще го вкара в някаква беда. Ти трябва да бдиш.* М. Грубешлиева, През иглено ухо.

ВКАРВАМ / ВКАРАМ В БЕЛЯ<ТА> *някого.* Ставам причина да сполетят някого някакви неприятности, създавам неприятности на някого. — *Кои са тия хора? Не им е чиста работата. . . Ще ни вкарат в някоя беля.* Л. Стоянов, Холера. *Все пак от последните арести четата като че ли била доста смутена и момчетата мърморели — приказвали, че Чорни ще ги вкара в беля.*П. Вежинов, Нашата сила. — *Тия пък пушки пипнахме от зелениковската застава. . . — Не е кой знае каква плячка! — въздъхна Червени. — Такава пушка я гръмне, я не гръмне. . . Може само да те вкара в беля.* П. Вежинов, Нашата сила. — *Ее, момчета, добре сте пазили вие царското сено! — засмя се Тимошкин. . . — Да му се не видяло и сеното! — . . . — То ни вкара в белята!* П. Вежинов, В полето.

ВКАРВАМ / ВКАРАМ В ГРОБА *някого.* Ставам причина за смъртта на някого; уморявам. *Ето и жена му: какво ѝ пречи да тури къщата в ред, да не го ядосва, да му вярва, когато ѝ казва, че няма пари... а не да става нощно време, да му прави обиски като на престъпник и ако случайно намери някоя скрита банкнота /.../, да му устройва сцени, че ето на̀, той ще я погуби, ще я вкара без време в гроба, ще ѝ докара охтика.* Л. Стоянов, Сребърната сватба на полковник Матов.

Още: **Пращам / пратя (изпращам / изпратя) в гроба** /във 2 знач./. **Завличам / завлека (свалям / сваля, смъквам / смъкна) в гроба.**

ВКАРВАМ / ВКАРАМ В ГРЯХ. Ставам причина някой да извърши нещо нередно. *Ти в грях ме вкара днес. На черкова щях да ида аз.* Й. Йовков, Боряна. *Дядо Иван наведе глава, помълча и се обади като с чужд глас: — Върни се в село, та си гледай работата! ... — Защо? — недоумяваше синът. — Така. Ний я издадохме вчера с Желчо овчаря. И добави: Влез вътре в одаята, та ѝ занес и кожата. Оттогава дядо Иван Пурекът не се опитваше да вкара никого в грях.* Ил. Волен, Радост в къщи.

ВКАРВАМ / ВКАРАМ В КАПАНА <С ДВАТА КРАКА> *някого.* Поставям някого в положение да се издаде и да пострада. *Именно тия телеграми те вкарват с двата крака в капана.* Ал. Константинов, Ами мен защо закачаш бе, Тодоре.

Още: **Вкарвам / вкарам в клопка <та> (примката).**

ВКАРВАМ / ВКАРАМ В КЛОПКА<ТА> *някого.* Вж. Вкарвам / вкарам в капана *някого. Танас ще спечели... Разбира се, ще спечели омразата на целия еснаф, работа през празнични дни и подигравките на Гиня, който си потрива ръцете и дума: Добре ги вкарах в клопката.* Ст. Чилингиров, Хлеб наш насущний.

ВКАРВАМ / ВКАРАМ В КОЗИ РОГ *някого.* 1. Нахоквам жестоко някого. 2. Отмъщавам си на някого, наказвам някого, като го поставям в затруднено, безизходно положение и го правя безсилен, безвреден. *Младен с нетърпение чакаше новия избор и готвеше се за сериозна борба... Прангата ли? Ще го вкара той него в кози рог. Злоупотребления имало... Защо не извади на бял свят протокола, дето го правиха със смахнатия даскал? Защото са вятър тия измислици! Истински злоупотребления са неговите.* Т. Г. Влайков, В село.

Още: **Навирам / навра (натиквам / натикам, натъпквам / натъпча, ъвирам / ъвра) в кози рог. Навкарвам / навкарам в кози рог.** *Диал.*

ВКАРВАМ / ВКАРАМ В КУЧИ ГЪЗ *някого. Грубо.* 1. Нахоквам жестоко някого. 2. Отмъщавам си на някого, наказвам някого, като го поставям в затруднено, безизходно положение и го правя безсилен, безвреден.

Още: **Ъвирам / ъвра (завирам / завра, навирам / навра, натиквам / натикам) в кучи гъз.** *Грубо.*

ВКАРВАМ / ВКАРАМ В МИША ДУПКА *някого.* 1. Нахоквам жестоко някого. 2. Отмъщавам си на някого, наказвам някого, като го поставям в затруднено, безизходно положение и го правя безсилен, безвреден. *Ще го вкарам в миша дупка! Ще го изселя оттука биле! Да познае той, кой е Гаврил Даскала!* Т. Г. Влайков, Ратай. — *Важното е, че хитлеризмът беше бит и даже вкаран в миша дупка. За неговата капитулация научихме в град Надканижа.* А. Тодоров, Няма как иначе — победа! *„Прав ли съм, дявол да го вземе? Хората честичко започнаха да се опъват. Отгоре ми казват: дръжте класовия враг! Вкарал съм тузовете в миша дупка и пак не върви."* В. Нешков, Настъпление.

Още: **Завирам / завра (ъвирам / ъвра, навирам / навра, натиквам / натикам, напъхвам / напъхам, натъпквам / натъпча) в миша дупка. Навкарвам / навкарам в миша дупка.** *Диал.*

ВКАРВАМ / ВКАРАМ В ПРАВИЯ <ПЪТ> и ВКАРВАМ / ВКАРАМ В ПЪТЯ *някого.* Въздействувам, повлиявам на някого да се поправи, да се отучи от лошите си навици, да стане почтен; вразумявам, поправям някого. *Той се прибра в ротата и изведнъж..., започна да прави впечатление на крайно благовъзпитан човек..., фелдфебелът тържествуваше, че е успял да вкара в пътя тоя разюздан младеж.* Св. Минков, Сламеният фелдфебел. *Бедните му родители полагаха много труд и грижи, за да вкарат в пътя своето любимо и единствено момче.* Елин Пелин, Ян Бибиян. — *Пешкин момче е даскалът! — ... — Вкара той нашите калпазани в правия!* Ст. Дичев, За свободата. *Ти си чудесно момче. Свилка още не можете да я вкарате в правия път. Посвийте ѝ малко чембера, много надалеч го разперва.* Кр. Григоров, Игличево. — *Брей, ха дано сега си намериш майсторите. Ако и военните не те вкарат в пътя, нямаш оправяне, докато си жив.* В. Нешков, Настъпление.

ВКАРВАМ / ВКАРАМ В ПРИМКАТА *някого.* Вж. Вкарвам / вкарам в канана *някого. Когато* [Обретенови] *ги навързали вече, предателят Пенчо се приближи и им казал: — Не можахте да изгорите вътре, кучета проклети! Цели три деня ме оставихте от работа, догдето ви вкарам в примката!* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания.

ВКАРВАМ / ВКАРАМ В УСТАТА НА ВЪЛКА *някого.* Излагам на голяма опасност, на голям риск някого, причинявам голямо зло някому, напакостявам. [Колибарите] *Мразели и агата, и гавазите му тъй люто и сляпо, че тази омраза ги вкарала на вълка в устата.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.

ВКАРВАМ / ВКАРАМ ВЪЛКА В КОШАРАТА. Поради необмислените си действия, постъпки си причинявам някаква щета, пакост, напакостявам на себе си или на тези, които са около мене. *Зад всяка от малките балкански държави стои някоя от големите европейски държави и ги насърчава в тяхната алчност. . . Но какво ще правим ние сами срещу тях, как ще се спасим от тяхната алчност? Като разчитаме най-напред на своите собствени сили, за да не вкараме вълци в своята кошара.* Д. Талев, Илинден. — *В Македония няма сърби, има сърбомани. Ако ги признаем за сърби, ние сами ще вкараме вълка в кошарата. Това е отдавнашна цел на сръбската политика.* Д. Талев, Гласовете ви чувам. — *Вие подкопахте сами един от най-важните устои на Организацията, нейната най-здрава опора, нейната независимост и сами вкарахте вълка в кошарата.* Д. Талев, Гласовете ви чувам.

От погов. Куче, което не знае да лае, само вкарва вълка в кошарата.

Още: **Докарвам / докарам (пускам (пущам) / пусна) вълка в кошарата.**

ВКАРВАМ / ВКАРАМ ДЯВОЛА В КЪЩАТА СИ. Сам си създавам неприятности, сам си причинявам беда, нещастие. — *Оплаквала се е на майка си, за това ще да я е натирил!— подметна Юрталана, като поглеждаше под око.— Вземе ли една булка да реве на майка си за щяло и нещяло, тя вече е вкарала дявола в къщата си.* Г. Караславов, Снаха.

ВКАРВАМ / ВКАРАМ МУХА В ГЛАВАТА *на някого.* Внушавам на някого някаква неприятна, натрапчива мисъл, която почва да го вълнува, смущава, тревожи, или подстрекавам, подбуждам някого за нещо, да извърши нещо. — *Туй вегетарианство ще му вземе здравето. — . . . — Кой му вкара тая муха в главата? — Тук идва един гражданин. . . Той го подкокороса.* Ем. Станев, Иван Кондарев.

Още: **Пускам (пущам) / пусна муха <в главата>.**

ВКАРВАМ / ВКАРАМ СЪРЦЕТО ПОД ЧАТАЛ *някому. Диал.* Накарвам някого да се двоуми, да се колебае да вземе някакво решение; раздвоявам. *Тя усети, че съм надве. —Нали с тебе ще вървим? — пита, заковала ма с очите. Вкара ми сърцето под чатал, жената с жена! В такова време ти се ще да имаш две сърца — едното за чест, другото за мерак.* Н. Хайтов, Диви разкази. *Жена си имам в къщи, верно, ама тая — жена и половина, . . . Вкара ми сърцето под чатал, жената с жена!* Н. Хайтов, Диви разкази.

В КОРЕМА МИ Е КАТО ЧИФУТСКА ЧАРШИЯ. *Диал.* **1.** Лукав съм и мисля зло на другите.
2. Претоварен съм, обременен съм от тежки мисли, тревоги.

В КОРЕМА МИ ЖАБИ КУРКАТ. Изгладнял съм много, прегладнял съм.

В КРАЙНА СМЕТКА. *Книж.* В същност, най-сетне, най-после (при привеждане на доводи или факти за нещо). *Но независимо от това, кой ще бъде победителят* [в съревнованието], *ще спечели в крайна сметка родната промишленост.* в. Вечерни новини. *Изпълнението на строителните работи зависи в крайна сметка от хората — от инженерите и техниците, от кофражистите и бетонджиите, от арматуристите и монтажниците.* в. Работническо дело. *Ние искаме в крайна сметка да бъдат ликвидирани армиите.* в. Отечествен фронт.

Още: **В последна сметка.** *Книж.*

В КРАК СЪМ *с нещо. Книж.* Съгласувам действията си с някакви изисквания, не изоставам от нещо. — *Странно — каза Санчо Панса, — не мога да разбера как става така, че вие правите подаяния с моите цървули, и не на мен, а на вас се оказват почести,. . . — Трябва да бъдем в крак с времето, Санчо — каза достопочтеният хидалго.* В. Цонев, Най-новите приключения на Дон Кихот и Санчо Панса.

В КРАКАТА МИ Е. Разпореждам се с някого, както пожелая, изцяло ми е подчинен и е напълно на мое разположение.

В КРЪВТА МИ Е. 1. По рождение, по природа имам силна склонност към нещо, удава ми се лесно, имам усет за него и обичам да го върша. *На мене ми дай да ходя, да скитам. И какво да правя пък, туй ми е в кръвта, такава бях и като малка.* Й. Йовков, Чифликът край границата. *Танцът ми е в кръвта.*
2. За качество, проява — вродено ми е, имам го по природа, наследил съм го. *Големството ни е в кръвта... и името ни такова. Кой не знае Големановци?* Ст. Л. Костов, Големанов. *Напуска рудника и става келнер, защото да сменява професиите е в кръвта му.* в. Вечерни новини.
Още: **Имам (нося) в кръвта <си>.**

В КЪРПА ДА ГО ВЪРЖЕШ. Много е хубав, чудесен. *Живей, бе пехливан! Я го гледай каква е юначина, в кърпа да го вържеш.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания. *Имаше един син в кърпа да го вържеш.*

В КЪРПА ДА СЕ НОСИ. За вино — много (е) гъсто и хубаво, чудесно, прекрасно. *Имал вино в кърпа да се носи.* П. Ю. Тодоров, Змейова сватба.

В КЪРПА Е ВЪРЗАН. Непременно ще стане, ще се осъществи, ще се спечели; осигурен е. *Както е сигурно, че ще се мръкне, за да съмне отново, така е в кърпа вързано нашето освобождение.* А. Гуляшки, МТ станция. — *Ще спечелите ... сто на сто! Победата, както се казва, е в кърпа вързана.* Цв. Ангелов, Честна дума. — *Сега остава да спечелим делото. Как мислиш, ще го спечелим ли? — На всяка цена — казах. — Всички ще свидетелствуваме с най-голямо удоволствие против бай Анчо, тъй че делото е в кърпа вързано.* Ив. Петров, Преди да се родя. *Винаги, когато решеше нещо, той се успокояваше. Да замине в понеделник за Метлица, това вече беше добре обмислено. Къщата на сестра му според него беше вече в кърпа вързана. На душата му олекна, той забрави за смръщения, капризен израз на батя си Кръстя.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Нищо, че не ви пресрещнаха — тяхното е в кърпа вързано. Вие си продължавайте обсадата, за тях не се грижете!* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. *Успехът в кърпа е вързан.* ◆ *Печалбата е вързана в кърпа.*

В КЪРПА МИ Е <ВЪРЗАНО>. 1. Осигурен ми е благоприятният изход на нещо, непременно ще се осъществи, ще стане нещо, което е в моя полза. *Ако на събранието се държиш, както трябва, бригадирството го искай от мене, в кърпа ти е вързано.* Ст. Марков, Дълбоки бразди. *Кина беше саката, той беше сигурен, че ще я вземе само бедно, послушно и работливо момче. И понеже не виждаше по-добър от себе си, мислеше, че работата му е в кърпа вързана.* Г. Караславов, Селски истории. *Като видях, че фалиментът ми е в кърпа, реших: „Вересия никому! Господ от небето да слезе, ще го върна, ако не плати с пари!"* Н. Хайтов, Диви разкази. *Ние имаме пълно основание да искаме самостоятелно властта. И ако се стегнем здраво, тя ни е вързана в кърпа.* В. Нешков, Настъпление.
2. *Понякога:* **В кърпа ми е <вързан>.** Осигурен ми е успехът по отношение на някого или спечелил съм някого на своя страна; осигурен ми е. *Седне на стола, нагласи триножника, закрепи пушката върху триножника — пушка с най-последна техника, ..., тъй че — сляп да си, сложи пръста на кондака и еленът ти е в кърпа!* Н. Хайтов, Диви разкази. *— Абе човек, ти разбираш ли, че те дебнат, под дърво и камък те търсят. — ... Да знаеш само как люто ти се заканват. Той, казват, в кърпа ни е вързан, ама искаме да разберем кой го храни.* В. Нешков, Настъпление. *Тук клиентелата ти е в кърпа вързана — и ти познаваш хората, и хората познават тебе.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Петима от гласуващите са ми в кърпа вързани.*
Още: **Имам го в кърпа вързано** /към 1 знач./.

В КЪРПА ЩЕ ВЪРЖА *някого.* Ще накарам, ще принудя някого да ме слуша, да ми се подчинява. *Тук, у село, веке си имаме човек на место! Ето ви бай Михил. Него ще изправим пред них. В кърпа ще ги върже всинца, стига вие да се изправите като гора зад него.* П. Здравков, Незабравимо детство

В КЪЩИ ВОДА ЛИ ИЗВИРА. *Подигр.* Казва се на някого, който непрекъснато ходи, снове нагоре-надолу и не се спира в къщи.

ВЛАГАМ / ВЛОЖА СЪРЦЕ *в нещо.* Изработвам или действувам с желание с любов. *Строителите от III район... са вложили сърце и майсторство до окончателното завършване на сградата.* в. Вечерни новини. *Във всичко тя влагаше сърце: и като обу-*

чаваше малките си ученици, и като организираше забавите им, и като изнасяше доклади пред колегите си.

ВЛАЗЯМ В ДЕБЕЛ. *Диал.* 1. За нож, секира — ставам много тъп. 2. За човек — отпадам, изнемощявам от старост.

ВЛАЧА ВЪЖЕТО ПОДИРЕ СИ. Постъпвам неразумно, лекомислено и заслужавам да бъда наказан.

Още: **Влача си въжето.**

ВЛАЧА ОПАШКАТА СИ ДО ДЕВЕТА РОДА. Продължавам да съществувам много дълго време. *Отколе не е имало случай светът да съди свой събрат. В миналото, . . . , никога не е бивало така изведнъж. Всичко се е знаело отнапред и всеки е имал сгода и време да се огледа, да претегли провиненията и делата му, за сетнините на наложената казън да направи сметка и за себе си, и за рода си да помисли. Такъв несговор влачи опашката си до девета рода.* М. Смилова, Друм се вие.

ВЛАЧА ПОДИРЕ СИ КАТО СЪДРАН ЦЪРВУЛ *някого.* Водя със себе си някого, който никак не ми е нужен.

ВЛАЧА СЕ В ОПАШКАТА. Изоставам в развитието си или в работата си; не отбелязвам никакъв напредък в нещо. *Вашата работа не ми харесва. . . . — Виждате ли, . . , вашият отряд се влачи непрекъснато в опашката.* Цв. Ангелов, Честна дума. *Тъкмо такъв човек трябва за вашето село. Ще търпите ли вие да се влачите все в опашката? Няма ли у вас сили да се преборите с други села, да ги настигнете и задминете?* Кр. Григоров, Игличево. *Но листчето не излезе толкова забавно, колкото тревожно. То съобщи, че на първо място в съревнованието стои втори отряд, а в опашката се влачи девети.* Цв. Ангелов, Честна дума. *Наесен, . . . , пак трябваше да обяснява, сконфузен, пред сто души защо „неговите работи куцат и се влачат на опашката".* Ив. Петров, Мъртво вълнение. *Има не малко партийни членове и дори цели първични партийни оргнизации, главно в селата, които все още не са в състояние да изпълняват роля на авангард, влачат се в опашката на събитията.* Г. Димитров, Политически отчет на ЦК на БРП(к) пред V конгрес на партията.

Още: **Мъкна се в опашката.**

ВЛАЧА СЕ КАТО СЯНКА. 1. Имам извънредно лош, съкрушен, отпаднал вид, психически съм разстроен. *След смъртта на сина си тя се влачеше като сянка, беше станала неузнаваема.*
2. *След някого.* Неотстъпно, неотклонно следвам, съпровождам някого. *Той беше останал на старини сам с единствения си прислужник, който се влачеше като сянка след него и се грижеше за него като за дете.*

Още: **Ходя (влека се) като сянка.**

ВЛАЧА СЕ ПО АКЪЛА *на някого* и **ВЛАЧА СЕ ПО** *нечий* **АКЪЛ.** *Неодобр.* Постъпвам, действувам напълно под нечие влияние, изцяло се влияя от някого в постъпките си. *Ти нямаш жена нея да послушаш, ами се влачиш по акъла на Пени.* В. Нешков, Настъпление.

Още: **Влача се по ума.** *Неодобр.* **Водя се (вървя) по акъла.** *Неодобр.*

ВЛАЧА СЕ ПО КОРЕМ. 1. Полагам извънредно големи усилия, изнемогвам при извършване на нещо, което не е по силите ми, за да постигна целта си. *— Дано бог даде час по-скоро да се срещнем! — прекръсти се Теофан, . . . — Ние по корем ще се влачим и пак ще стигнем до крепостта.* О. Василев, Зъб за зъб.
2. Измъчван съм от тежка болест или тежък живот, изпълнен с лишения, неволи, живея много зле; мъча се, тегля. *— Дъще, лошо ли се удари? Елена отвори очи, освободи се от ръцете на брата си и пак политна да падне. — Оставете ме! Моят живот отсега нататък ще бъде да се влача по корем.* К. Петканов, Вълнолом. *— Мари, твоят мъж циганин ли е, или татарин? — намеси се Филчовица. — Проклетникът, той докара джандарите у нас. Сляп да го видя! По корем да се влачи! Камъни да яде! Да не хароса!* К. Петканов, Хайдути.
3. *Самост. или пред някого.* Държа се раболепно, унижавам се, угоднича пред някого, за да постигна целта си. *Знаем ги ние такива капитани — за големи патриоти се пишат сега, а през войната се влачеха по корем, за да не идат на фронта.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Прави, струва, по корем се влачи и пак успя да си намери добра работа.*

Още: **Влека се (лазя, пълзя) по корем** /към 1 и 3 знач./. **Влача се по корем и по лакти** /към 1 знач./.

ВЛАЧА СЕ ПО КОРЕМ И ПО ЛАКТИ. Полагам извънредно големи усилия, изнемогвам при извършването на нещо, което не е по силите ми, за да постигна целта си.

Кажи сега на равногорци: „Сариев заръча да вървите на работа“, краката си ще изпречукат, но ще отидат, а мене и ангария да ме повикат да поработя на държавата, по корем и по лакти ще се влача, но ще отида. Н. Хайтов, Писма от пущинаците.
Още: **Влача се по корем** /в 1 знач./.

ВЛАЧА СЕ ПО УМА *на някого* и **ВЛАЧА СЕ ПО** *нечий* **УМ.** *Неодобр.* Постъпвам, действувам напълно под нечие влияние, изцяло се влияя от някого в постъпките си. *Е, посърди се Станимир, укорясва баща си, но след станалото не взе да се бие, я ... Щом не разбира, нека се влачи по ума на кулаците, дорде му дойде ума в главата.* Кр. Григоров, Новодомци. *Не е и той китка за мирисане, с Боян другарува, влачи се по ума му, където е единият, там и другият.* М. Смилова, Друм се вие.
Още: **Влача се по акъла.** *Неодобр.* **Водя се (вървя) по ума.** *Неодобр.*

ВЛАЧА СИ ВЪЖЕТО. Постъпвам неразумно, лекомислено и заслужавам да бъда наказан жестоко.
Още: **Влача въжето подире си. Влека си въжето.**

ВЛАЧА СИ ЖИВОТА. Живея в неволи, тегля, мъча се.
Още: **Влека си живота.**

ВЛАЧА СИ ПОЯСА. Държа се предизвикателно, давам повод, за да се разправят с мене. *Той* [Кючук Кадри] *уби Ицо Бабулев, той беше и с Арап ага. Ще го убием, за да се знай, че не сме рая покорна, както велиш, а и секи разумен турчин ще си рече: Кадрията отдавна си влачеше пояса.* Д. Талев, Преспанските камбани.

От турския обичай някои разюздани побойници да си провличат пояса, та който неволно го настъпи, да имат повод да го бият.

Още: **Влека си пояса.**

ВЛАЧИ МИ СЕ ОПАШКАТА. *Диал.* Бивам одумван, злослови се за мене.
Още: **Влече ми се опашката.** *Диал.*

ВЛАШКА ПРЕСТИЛКА. *Пренебр.* Човек, който си мени мнението според обстоятелствата.

ВЛАШКИ ЦИГАНИН. Човек, който много лъже; лъжец. *Не му вярвай какво ти разправя, той е влашки циганин.*

ВЛЕЗЕ МИ В ГЛАВАТА. *Диал.* Не мога да понасям някого, който говори високо, вдига шум.

ВЛЕЗЛИ МИ СА ДЯВОЛИТЕ. *Диал.* Станал съм лош.

ВЛЕКА СЕ КАТО СЯНКА. 1. Имам извънредно лош, съкрушен, отпаднал вид, психически съм разстроен *След случилото се нещастие, той дълго не можа да се съвземе. Влечеше се като сянка.*
2. *След (зад) някого.* Неотстъпно, неотклонно следвам, съпровождам някого. *Между колите сновеше Смил и помагаше да отпрягат, а зад него като сянка се влачеше и дядо Кузман, просякът.* Ст. Загорчинов, Ден последен.
Още: **Ходя (влача се) като сянка.**

ВЛЕКА СЕ ПО КОРЕМ. 1. Полагам извънредно големи усилия, изнемогвам при извършването на нещо, което не е по силите ми, за да постигна целта си. *Знаете ли вие, че аз, ..., съм докарван до състояние, когато съм се най-непоколебимо клел по корем да се влека, ..., но да си отмъстя.* А. Страшимиров, Смутно време. *По корем ще ви карам да се влечете и пак ще ви науча на чиста и спорна жътва.* К. Петканов, Златната земя.
2. *Самост. или пред някого.* Държа се раболепно, унижавам се, угоднича пред някого, за да постигна целта си. *Познаваше се, че новият гост е богат човек — не току тъй Гърбуна се е стъписал срещу него, готов по корем да се влече.* Д. Немиров, Дело № 9. *Сам враг на всеки, който достойнства обладава / големи, малки власти той раздава, / на най-негодното, което се влече / пред него по корем.* К. Христов, Чеда на Балкана.
Още: **Лазя (пълзя) по корем. Влача се по корем** /в 1 и 3 знач./.

ВЛЕКА СИ ВЪЖЕТО. Постъпвам неразумно, лекомислено и заслужавам да бъда наказан.
Още: **Влача си въжето.**

ВЛЕКА СИ ДНИТЕ. Живея в неволи, тегля, мъча се.
Още: **Влека си живота.**

ВЛЕКА СИ ЖИВОТА. Живея в неволи, тегля, мъча се.
Още: **Влача си живота. Влека си дните.**

ВЛЕКА СИ ПОЯСА. Държа се предизвикателно, давам повод, за да се разправят с мене. — *А пък другият, Борис, за кавга умира, влече си пояса за кавга.* Ив. Вазов, Драски и шарки.
За произхода вж. **Влача си пояса.**
Още: **Влача си пояса.**

ВЛЕЧЕ МЕ МЪТНАТА. Занимавам се с празни, безрезултатни работи, несериозен, лекомислен съм; завеян съм. *Намерих Димитра, съкрушен от работа, все тъй необлечен, . . . , необръснат, . . . — Как си, Димитре? — Както бях и по-рано. Все ни влече мътната.* А. Каралийчев, А. Страшимиров и др. в спомените на съвременниците си.
Още: **Мътната ме носи.**

ВЛЕЧЕ МИ СЕ ОПАШКАТА. *Диал.* Бивам одумван, злослови се за мене.
Още: **Влачи ми се опашката.** *Диал.*

ВЛИЗАЛ И В СИТО, И В РЕШЕТО. *Диал.* Който има голям опит, който е извънредно опитен и обигран, понеже е прекарал всякакви изпитания, трудности.
Още: **Бил и в сито, и в решето.** *Диал.* **Минал през <сито и> решето. Преминал през сито и решето.**

ВЛИЗА ЛИ МИ В РАБОТАТА. Вж. Не ми влиза в работата.

ВЛИЗА ЛИ ТИ НЕЩО. *Във 2 и 3 л. Неодобр.* Засяга ли те (казва се на някого, който се меси неуместно в чужди работи).
Още: **Какво ти влиза.** *Неодобр.*

ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА В АРХИВАТА. *Книж.* Отживявам времето си, изгубвам значение. *Легендата за „природното неравенство“ между мъжа и жената влезе в прашните архиви на далечното минало.* Г. Караславов, Проходът на младежта.
Още: **Отивам / отида (преминавам / премина) в архивата.** *Книж.*

ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА В АТМОСФЕРАТА. *Самост. или на нещо. Книж.* Приобщавам се към изискванията или към настроението в някаква среда. *Той нетърпеливо поглеждаше към мене да преписва, но аз изчаквах да се отпусне, да влезе в атмосферата.* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено. *Скоро след постъпването си на работа той успя да влезе в атмосферата на учреждението.*

ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА В БИТА. *Книж.* Ставам свойствен, присъщ на ежедневния живот. *Нови и усъвършенствувани домакински електрически уреди влизат в бита.*

ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА В ГОДИНИ. Ставам възрастен; остарявам. *Като влезе в години човек, какви ли болести не го спохождат, започват да го болят крака, кръст, ръце.* ● *Въпреки че беше влязъл в години, той ходеше изправен със стегната походка.*
Още: **Навлизам / навляза в години.**

ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА В ГРЕБЕН. *Диал.* Уреждам живота си като всички хора, започвам да живея като другите. *Да вземам да го оженим за Дима, дано влезе в гребен да се свърти в къщи като хората.* Г. Горов, Странджански говор.
С отриц. не: **Не влизам в гребен.** Не съм като другите, опак съм. *Наш Никола какво ще го правим — не знам, като не влиза в гребен; с момчета и с моми не ходи, с хора не се събира.* Г. Горов, Странджански говор.

ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА В ГРОБА. *Обикн. в св. вид.* Умирам. *Но Лепо по-лесно ще влезе в гроба, отколкото да се раздели с нея.* Елин Пелин, Летен ден.
Още: **Отивам / отида в гроба.**

ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА В ГРЯХ. 1. Подозирам някого, че е извършил нещо непочтено или някакво престъпление. *Колебаех се дали той е виновният, не исках да влизам в грях, преди да се разузнае всичко.*

2. Извършвам нещо нередно, непочтено или някакво престъпно дело. — *Боже, защо ме не вразуми, ами ме остави да вляза в грях срещу моята най-близка.* Елин Пелин, Земя. — *От Гергьовден насам детето слугува у доктора. Дойде си ония дни — изпъдили го... Разплака се, срам го от мен, казало на майка си. Влязло в грях. Полъгал го синът на доктора и сега детето е бременно.* В. Нешков, Настъпление. *Накара ме силом да дам момичето си на другиго... Хем чедото си зачерних — хем аз влязох в грях.* П. Ю. Тодоров. Първите. — *Слушай, — подзе низко Вучо, когато жената застана пред него, — ти ще сготвиш обяд за бирника... — Ама пости е сега бае Вучо; трябва да разгоня децата и да се заключа в къщата. В грехове ... ще вляза с това готвене.* Н. п. Филипов, Бирникът дошъл.

ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА В ДЖОБА *на някого* и **ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА** *в нечий* **ДЖОБ.** За нещо, обикн. пари — нося материална облага някому, облагодетелствувам материално; обогатявам. *Когато жените се тюхкаха и се вайкаха след него, той се обръщаше и ги мъмреше високомерно, студено: — Не го вземам за себе си, не влиза в моя джоб. За войниците е, за нашите чада е.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Но ако се съдеше по това колко бързо започна да се замогва, трябваше да се съди, че нещо все влизаше в джоба, му... „Лисица! — викнаха за него хората. — Вълна влачи, а душите с памук вади."* Г. Караславов, Обикновени хора. *Виж, залата е пълна с народ. Денонощно приижда нови зрители. А всички рано или късно трябва да сложат нещо в уста; закусят по някой сандвич, ядат захаросани ядки, пият кока-кола и си купуват цигари. Можеш ли да си представиш колко пари влизат в джобовете на господарите?* Ал. Бабек, Малкият емигрант.
Още: **Отивам / отида в джоба.**

ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА В ДИРИТЕ (ДИРЯТА) *на някого.* **1.** Успявам да науча откъде е минал и накъде е отишъл някой, когото търся, преследвам. — *Партизаните ще вървят нощем и без път, напреко през стърнища и ниви, а това безспорно ще ги бави. За шест или седем часа, ..., те не биха могли да отидат далеч, още повече, ако полицейските части влязат в дирите им.* П. Вежинов, В полето. — *Още не са го заловили, ама нищо чудно, че могат да го спипат. — Ако не си отваря очите. Да не са му влезли в дирята?* В. Нешков, Настъпление.
2. Узнавам, откривам какво върши някой. *Те сами бяха подушили престъпниците, те сами бяха влезли в дирите им, бяха разкрили плановете им и сега, когато трябваше да бъдат сложени на колене, друг щеше да извърши това!* П. Вежинов, Следите остават. *Казват, че твоя баща, дядо Рали, имал пари (...) — много пари, и ги криел, а ти си влязъл в дирите му — ... — разбрал си де са парите му и си ги взел.* **Й. Йовков,** Боряна.
Още: **Влизам / вляза в пътя.** *Диал.*

ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА В ДУШАТА *на някого.* Бивам харесан и обикнат от някого. *Той местеше погледа си по огъня и навсякъде виждаше младата жена. Виждаше я ясно и се чудеше на тая игра на огъня и на своето въображение. Ния Глаушева беше в мислите му, тя бе влязла в душата му.* Д. Талев. Преспанските камбани. *Само Кузман и Драгой бяха същите, може би защото те не бяха селяни и не можеха да влязат в душата на селяните.* Ст. Загорчинов, Ивайло.
Още: **Влизам / вляза в сърцето.**

ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА В ЖИВОТА. 1. За младеж или девойка — започвам да водя самостоятелен живот като зрял човек. *Първите три години живяхме в пансион и като затворнички... Затворени бяхме, но все пак бяхме в Русия. Учехме се, четяхме книги ... После и сами влязохме в живота.* Д. Талев, Преспанските камбани.
2. *На някого.* Обикн. за предмет — ставам ежедневно необходим за някого. *Бащата и майката се грижеха сега повече за нея* [леката кола], *отколкото синът. Те вече я и пастриха, да източват и сипват водата ѝ, като че доят мляко. Защото тя бе влязла в живота им, вършеше им работа.* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено.

ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА В КАПАНА. 1. Оставям се да бъда заловен и изобличен или наказан, обикн. за извършено от мене непочтено дело или престъпление. *Повечето от разбойниците са вече в ръцете на властта, и това е добре. Лошото е, че най-важните, организаторите, че те не влязоха в капана.* Г. Караславов, Обикновени хора. — *Хубаво ще бъде ... хвъркат стражарин! — засмя се замисленият арестант... — Само да не влизаме в капана като тебе, — отвърна стражарят.* Елин Пелин. Летен ден. *Ако е усетила нещо, може да провери. Или направо в участъка да се обади. И като се върна, току-виж влязъл съм в капана. Ще почнат разпити.* П. Вежинов, Звездите над нас. — *Я, и двамата влязоха в капана. Ха сега да ги видя... Господине кмете, не ги пущай, догдето не ти разправят от игла до конец как стои работата.* Ст. Чилингиров, Първа жертва.

2. Оставям се да бъда измамен, подведен; повярвам в някаква хитро скроена измама. *Бащата трябва да намерим и да си ги венчаем такова! . . . — Абе, то бащата се знае, ама как да го пипнем тоя загорец, като в капан не влиза?* Чудомир, Бламът на старейшините. *Не чу ли, вика ме Мехмед паша да се спр,кажем, видял е, че без мен не ще помине. . . Вкопчена за вратата с цялото си дребно тяло, жената хлипаше, . .: — Недей сам влиза в капана, Омер! Бягай, всичко остави и бягай!* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. — *Дойчин от колко време лежи в тъмницата? — От няколко дни! — . . . Дойчин, нали си го знаеш, главата му лесно не увира, та влезе в капана.* К. Петканов, Златната земя.

Още: **Влизам / вляза в клопка<та> (примката). Падам / падна (попадам / попадна, хващам се / хвана се, улавям се / уловя се) в капана.**

ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА В КЛОПКА<ТА>. 1. Оставям се да бъда заловен и изобличен или наказан, обикн. за извършено от мене непочтено дело или престъпление. *Не отивай у тях, виж, че нещо са подразбрали и тогава ще вляза вече в клопката.*
2. Оставям се да бъда измамен, подведен; повярвам в някаква хитро скроена измама. *„Да платим еднъж нивата" — утешаваше се Илия. „Сами си влязохме в тази клопка" — мислеше ядосана Ганка.* Г. Караславов, Сметки. *Най-хубавата му нива, най-близката му нива, . . . , тая нива да загуби! И защо? Полакоми се за повече, польга се, че край Ганчовския ще може да се нареди някак, а то . . . Сам си влезе в клопката, никой не му е крив сега.* Г. Караславов, Татул.

Още: **Влизам / вляза в капана (примката). Падам / падна (попадам / попадна, хващам се / хвана се, улавям се / уловя се) в клопка<та>.**

ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА В КРАК. 1. Започвам да вървя с еднаква стъпка с някого (обикн. в редица при маршируване). — *Слушай, татко, ти си едничкият в редицата, който не спазва крак. . . „Я го виж пък нашия какъв е — помисли Старият. — Едва го довлякох на манифестация и вече почва да ме учи. . . После се усмихна и влезе в крак.* Б. Райнов, Човекът на ъгъла.
2. Започвам да се съобразявам с необходимите изисквания, започвам да не изоставам в нещо. *Затова пленумът набляга да се съсредоточи вниманието главно на изоставащите участници, с оглед те да влязат в крак със задачата „Петилетката в съкратени срокове".* в. Вечерни новини. *Дано ти дойде поне малко от малко ум в главата. . . — Дано, ама не знам защо не ми се ще да вярвам. Пък то е за главата ти, като не рачиш да влизаш в крак, ще изничаш по прозорците на занданите.* В. Нешков, Настъпление. *Негова милост — посочи той Матейчо — тръгнал към него с изваден пистолет: . . . На какво прилича туй, другари? — . . . Влизай в крак, карай по човешки, не ни излагай.* В. Нешков, Настъпление.

ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА В МРЕЖАТА (МРЕЖИТЕ) *на някого.* Изпадам под лошото, зловредното влияние на някого; бивам привлечен като съучастник на някого в нещо нередно, непочтено. — *А защо затвориха невинните хорица? — попита с възмущение един селянин. — Защо ли? Защото Делча и Елпезето си мислят, че като ги махнат, чичовците по-лесно ще влязат в мрежата им.* Г. Караславов, Селски истории.

Още: **Влизам / вляза в примките (примката). Попадам / попадна (улавям се / уловя се) в мрежата (мрежите).**

ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА В ОГЪНЯ. *Самост. или за някого, за нещо.* Излагам се на голяма, смъртна опасност; рискувам живота си за някого или за нещо. *Дадоха му двайсетина души от славната Лопушанска дружина. . . С такива хора човек може да влезе в огъня.* А. Каралийчев, Наковалня или чук. *Ех, Сибирец, де ги днес другари като тебе! . . . За тебе в огъня влизам.* Н. Каралиева, Синята метличина. *Аз сключвам до говори най-малко за три години, но за него ще направя изключение. Заради тебе, приятелю Мехмед. . . Нали ме разбираш? За приятеля си и в огъня влизам.* М. Марчевски, Остров Тамбукту. — *Господин Венчев . . . душата си давам аз за тебе! Речи само! В огъня влизам за тебе!* Д. Талев, Гласовете ви чувам.

Още: **Стъпвам / стъпя в огъня. Хвърлям се / хвърля се в огъня** /във 2 знач./.

ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА В ОЧИ<ТЕ> (В ОКОТО). *Самост. или на някого.* **1.** Привличам вниманието, бивам забелязан, обикн поради външния си вид; харесвам се. *Тя, Вена, нали си я знаете, една такваз сбутана, в очи не влязла, . . . пък той един млад, хрисим, . . . но на щастие.* Ст. Л. Костов, Златната мина. *Тази празна земя влезе в окото на Чолака и той реши да я поиска от стопанина ѝ под наем.* Ст. Марков, Дълбоки бразди.
2. Създавам недобро отношение към себе си, ставам предмет на омраза, неприязън.

Нали беше чужденец, пък ядеше котленски хляб, все той влизаше в очи, та залягаше за трима. В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.

ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА В ПЕША *на някого. Диал.* **1.** Успявам да науча откъде е минал и накъде е отишъл някой, когото търся, преследвам.
2. Узнавам, откривам какво върши някой.

ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА В ПОЛОЖЕНИЕТО *на някого.* Постаравам се да разбера някого, съчувствувам на някого и желая да му помогна. — *Поздрави брат ми Анастаса, Дяконе — рече пак в тъмнината Данаил. — И не го съди строго... влез му в положението... Ти знаеш добре де.* Ст. Дичев, За свободата. *Влез ми в положението, другарю Петков! Чернев ще ме даде под съд.* К. Калчев, Живите помнят. *Знае ли те човек какво мислиш? Не си като хората да влезеш в положението на човека.* Н. Каралиева, Ден на предложенията.

ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА В ПРАВИЯ <ПЪТ> и **ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА В ПЪТЯ.** Изоставям лошите си навици и започвам да живея почтено, да водя морален живот; поправям се. *Родителите на Ян Бибиян, макар и да бяха дигнали ръка от сина си, пак им беше жално за него. Те мислеха да го накажат със своето престорено равнодушие, ..., та той така, сам по себе си, да влезе в правия път.* Елин Пелин, Ян Бибиян. *Слушай, на тебе казвам, Гърдьо: или ще влезеш в пътя, или аз ще те вкарам в него!* Й. Йовков, Чифликът край границата. *И двамата бяха буйни, а понякога безразсъдни, особено Мануш, но с времето улегнаха и влязоха в пътя.* Ив. Петров, Мъртво вълнение. *А като гледат Рале какъв прибран къщовник стана, кривят уста, цъкат по прагищата баби: иди се надей на този развейпрах да влезе в пътя.* П. Ю. Тодоров, От прозореца. — *Змиорски, когато се обаждате по телефона, казвайте „ало", а не „моля" ... това ваше „моля" убива собственото ви достойнство и подронва авторитета на предприятието! И Змиорски тутакси сменяше „моля" с „ало", а Вълнаров, доволен, си казваше: И този влезе в пътя!* А. Антонов-Тонич, Гайда за милиони.

Още: **Тръгвам / тръгна в правия път. Вземам / взема правия път.** *Диал.*

ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА В ПРИМКАТА. 1. Оставям се да бъда заловен и изобличен или наказан, обикн. за извършено от мене непочтено дело или престъпление. *Да се помоли уважаемият наш другар господин Крушков да каже, счита ли се, че е навършил тридесет години, ... — В деня на избора ми аз имах точно тридесет години и шест дена! ... — Да беше някой будала, щеше да влезе в примката — казваше се по-нататък.* Ив. Вазов, Драски и шарки.
2. *На някого.* Оставям се да бъда измамен, подведен; повярвам в някаква хитро скроена измама. *Лесно влезе в примката ѝ, защото тя бе обаятелна с външността си и изкусно лъжеше.*

Още: **Влизам / вляза в капана (клопка<та>). Падам / падна (попадам / попадна, хващам се / хвана се, улавям се / уловя се) в примката.**

ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА В ПРИМКИТЕ (ПРИМКАТА) *на някого.* Изпадам под лошото, зловредното влияние на някого; бивам привлечен като съучастник на някого в нещо нередно, непочтено. *Той беше изпечен мошеник и изкусен лъжец, така че момчето не разбра как влезе в примките му и стана негов помощник в нечистите му сделки.* ● *Влязъл веднъж в примките му, той не знаеше как да се отскубне и спаси от него.*

Още: **Влизам / вляза в мрежата (мрежите). Падам / падна (попадам / попадна, хващам се / хвана се, улавям се / уловя се) в примките.**

ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА В ПЪТЯ *на някого. Диал.* Вж. Влизам / вляза в дирите *на някого.*

ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА В РАБОТА. Използувам се, бивам използуван. — *Това е работа на ковача — казвам аз и пак ги* [мотиките] *ритам пренебрежително, — трябва да се наклепят, за да им опада ръждата, тогава може да влязат в работа.* К. Калчев, При извора на живота. *Но, дойдеше ли да се пуснат и разпитат съгледвачи из стамбулските кафенета и мегдани: да бъде запрян някой неугоден везир... — нито Челеби Мехмед, нито Ибрахим Кехая влизаха в работа. Само един — ... — довчерашният роб, ..., Юсуф ага, само той бе способен да помогне на Селим.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. *Да вървим при тоя главатар, рекохме си, да му се примолим, дано ни вземе. Все ще влезем в работа. Около конете ще слугуваме, ще носим.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. *Горе, ..., имаше чуден материал. Всичко беше така запазено, като че ли никак не е влизало в работа.* Г. Караславов, Сноржилов. *Сега пък*

Дянко вдигаше ръка. — Нека и аз да кажа нещо! Дадоха му думата, а той сияеше. Най-сетне бе дошло времето ситно изписаните в бележката редове да влязат в работа. П. Проданов, Седмокласници. *Но когато бащата ненадейно умря и ангросистите си прибраха стоката от дюкянчето му, Моис поприказва със Сара и тя се съгласи парите й да влязат в работа.* П. Спасов, Хлябът на хората. — *Ще я съборим, тате — рече той, — ще й веземем гредите, а и керемидите ще влязат в работа.* Ст. Марков, Дълбоки бразди.

ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА В РАЗРЕЗ *с нещо. Книж.* Изпадам в несъответствие, в противоречие с нещо; не съответствувам, противореча на нещо. *Легендарният юнак от пиесата на сцената е делничен и обикновен и влиза в разрез с романтичния стил на автора.* в. Литературен фронт.

ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА В РЕЛСИТЕ. Започвам да действувам, да постъпвам по установените норми и изисквания.
Още: **Влизам / вляза в руслото.**

ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА В РОЛЯТА *на някакъв.* Започвам да действувам, да постъпвам като някакъв, в качеството на някакъв. *Най-напред предсватбената суматоха започна с поръчката на юрганите, чийто цвят дава повод за оживени спорове между майката и дъщерята — спорове, които биха се изродили в скандал, ако самият продавач не влиза в ролята на посредник и не заявява открито, че виолетовият цвят не е тъй траен, както портокаловия.* Св. Минков, Разкази в таралежова кожа.

ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА В РОЛЯТА СИ. Започвам да действувам, да постъпвам според това, какъвто съм. *Не можеше всякога да се върви, ей тъй, направо през просото, дето се казва. Понякога трябваше да се обикаля покрай самите зидове и затвора и тука вече Ванко влизаше в ролята си със своите алинеи, параграфи и букви.* Кр. Велков, Село Борово. *Тук Гаврил Хлътев влезе в ролята си. Като познавач на турския език и нрави, той веднага спечели разположението на капитана.* Л. Стоянов, Бенковски.

ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА В РУСЛОТО. Вж. Влизам / вляза в релсите. *Искам да живея като хората... Нима нямам право? ... — Значи все пак един декар с овошки и кокошки, а наоколо девет реда бодлива тел — рече Бахчевански. — ... Мнозина постъпват тъкмо така — каза той, .. — Мнозина от нашите... Какво може да се направи срещу това? Както обичаш да се изразяваш, животът си влезе в руслото, без да ни пита нас с тебе.* Ем. Манов, Бягството на Галатея.

ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА В РЪЦЕ. *Диал.* Попадам на неприятел, бивам хванат, уловен от неприятел.

ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА В РЪЦЕТЕ *на някого.* **1.** Попадам под нечия зависимост, ставам притежание на някого или бивам използуван от някого. *Питам, кой е тоз. Поет, думат ми. Боже, упази я, рекох, на поет в ръцете да не влезе. Ще й засуче някое стихотворение, та ще замае главата на момичето.* Елин Пелин. Аз ти той. *Веднъж да влязат документите в ръцете му, да видим как ще се държи той по-нататък.*● *Да не ти влезе някоя книга в ръцете, веднага ще я оръфаш, изцапаш или омачкаш.*
2. Давам възможност някому да ме залови; бивам заловен от някого. *И Алексо беше сега там, сред тях. Е, тя не го издаде, не каза, че се крие под хамбара, главицата на детето й щеше да отиде, той сам дойде, сам влезе в ръцете на душманите.* Д. Талев, Гласовете ви чувам.

ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА В СИЛА. *Книж.* За закон, присъда, решение — почвам да се прилагам, почвам да важа, да действувам. *Присъдата влезе в сила: затвориха го и лежа в затвора четири месеца.* Й. Йовков, Приключенията на Гороломов. *Тази вечер ще си легнем, както винаги, няма да показваме с нищо, че ние сме вече скъсали със старото! ... Утре заран, точно в осем часа, влиза в сила решението ни!* Д. Добревски, Бунтът на крайцера „Надежда". *Законът влиза в сила три дни след обнародването му освен ако в самия закон е определен друг срок.* Конституция на НР България. *Защото от това време, откак тая запрета влезе в сила, и до ден днешен, никаква, дори най-нищожна сполука ние не срещнахме в нашия живот.* А. Дончев, Сказание за времето на Самуила.

ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА В СМЕТКА<ТА>. Бивам взет под внимание, предвиждам се. *Вярваше, че ще успее да избяга... Необходимо бе да поддържа тая увереност и той не си представи нито веднъж, че може да бъде убит, като че това не влизаше в смет-*

ката. Ем. Станев, В тиха вечер. — *Да, господа съдии. Тия обстоятелства, трябва да влязат, така да се каже, в сметка.* Елин Пелин, Летен ден. *Ставаше дума за парите, които всеки отдавна бе решил как и за какво да похарчи. Скъпи бяха тези пари, изкарани по чужди морета и океани. Но сега това не влизаше в сметката. Беро Краев събираше зеленикавите банкноти, без дори да записва колко и от кого взема.* Н. Антонов, В открито море.

ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА В <СТРАНИЦИТЕ НА> ИСТОРИЯТА. *Книж.* Увековечавам се.

ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА В СТРОЯ. *Книж.* **1.** Ставам годен за работа, за използване. *Крайцерът ще бъде готов след четири-пет дни... Щом влезе машината в строя, ние ще се измъкнем от Севастопол.* Д. Добревски, Бунтът на крайцера „Надежда". *Новият циментов завод влиза в строя в забележително за страната ни време.* в. Народна младеж.
2. Отново ставам годен да участвувам в някаква работа, мога вече да работя, да върша нещо, да действувам. *Скоро ще оздравее и той и ще влезе в строя.*
Още: **Връщам се / върна се в строя** /към 2 знач./.

ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА В СЪРЦЕТО *на някого.* Бивам харесан и обикнат от някого. — *Не помня откъде съм слушала за вашата девойка — ... — И, ако щете вярвайте, понякога очите на човека още не си видял, а той вече и в сърцето ти е влязъл.* Ст. Бончев, Лиляна.
Още: **Влизам / вляза в душата. Врязвам се / врежа се в сърцето.**

ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА В ТОН. *Книж.* **1.** *Обикн. с някого или нещо.* Приобщавам се към изискванията или към настроението на някого или на някаква среда. *Всички край него бяха много весели, шегуваха се, но той все не можеше да влезе в тон.*
2. Постигам нужната форма в дейността си, работата си. *На сцената той бързо влизаше в тон.*
Още: **Попадам / попадна в тон.**

ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА В УСТАТА *на някого.* Ставам предмет на одумки, клюки или укори, бивам одумван, укоряван от някого. *Видели, че голям пласт от житото е съсипано... И решили, за да не влизат в устата на кооператорите, да го изхвърлят.* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи. *Един ден дядо Велко влезе в устата на железничани.* Сл. Македонски, Една земя ми стига.
Още: **Падам / падна в устата.**

ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА В ЧУЖДО УХО. Ставам достояние на друг, не свой човек. *Той беше сигурен до днеска, че страшната, тайна за Астаровото момче няма да влезе в чуждо ухо! „Стойко ѝ е казал!" изпъшка той и страшно проклятие замръзна на устните му.* Г. Караславов, Снаха.

ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА ВЪТРЕ. Бивам ощетен материално, защото не ми излиза сметката и трябва да заплатя със собствени пари недостига в обществена или държавна каса. *Не мога да бъда повече касиер, защото всеки месец влизам вътре с по няколко лева.*
Още: **Вътре съм** /в 3 знач./.

ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА В ЯМАТА. *Диал.* Бивам уловен в нещо.
Още: **Падам / падна в ямата.** *Диал.*

ВЛИЗА МИ / ВЛЕЗЕ МИ БРЪМБАР В ГЛАВАТА. Втълпявам си някаква безполезна, неразумна мисъл или идея, която ме занимава, безпокои непрестанно — *Пак ти е влязъл бръмбар в главата, не ти се продумва!* К. Петканов, Старото време. *Какви бръмбари са влезли в главата ти? — продължи старият Ткачев... Нямаш професия, нямаш нищо здраво под краката си и си тръгнал да се жениш. С какъв ум?* Г. Караславов, Обикновени хора.
Още: **Влиза ми / влезе ми бръмбар в чутурата.** *Простореч. Пренебр.* **Влиза ми / влезе ми муха в главата. Влизат ми / влязат ми бръмбарчета в главата. Забръмчават ми / забръмчат ми бръмбари в главата.**

ВЛИЗА МИ / ВЛЕЗЕ МИ БРЪМБАР В ЧУТУРАТА. *Простореч. Пренебр.* Втълпявам си някаква безполезна, неразумна мисъл или идея, която ме занимава, безпокои непрестанно. *Де го знаеш дали и на него не са му влезли някакви бръмбари в чутурата... На кого? — На Петя.* Г. Караславов, Свет.
Още: **Влиза ми / влезе ми бръмбар в главата.**

ВЛИЗА МИ / ВЛЕЗЕ МИ БЪЛХА В УХОТО. *Диал.* Втълпявам си някаква неприятна, натрапчива мисъл, която ме безпокои, тревожи.

ВЛИЗА МИ / ВЛЕЗЕ МИ В АКЪЛА. Вж. Влиза ми / влезе ми в ума.

ВЛИЗА МИ / ВЛЕЗЕ МИ В ГЛАВАТА. 1. Схващам и запаметявам това, което изучавам или слушам. *Цял ден четох и най-после ми влезе в главата.*● *Уж внимателно слушах и все пак не ми влезе всичко в главата.*
2. Непрестанно започвам да мисля за някого или за нещо или си втълпявам нещо. *Тя го погледна учудена. Я го гледай ти, как се е възгордял! До вчера като срещнеше погледа й, червенина заиграваше по бузите му. И колко пъти бе обикалял нейния двор и той — . . . И бе мислила да му отвори. . . А сега какво? Аха! Учителката е влязла в главата му.* Д. Талев, Илинден. *Но нейното добро сърце не допущаше жестоката мисъл да влезе в главата й.* Ив. Вазов, Под игото.
Още: **Влиза ми / влезе ми в ума (акъла)** /към 2 знач./.

ВЛИЗА МИ / ВЛЕЗЕ МИ В ОЧИ<ТЕ>. Харесвам някого, нрави ми се някой. *Хубаво момиче, влезе ми в очите.* ●*И двете му приятелки бяха високи, стройни девойки. Все такива момичета му влизаха в очи.*

ВЛИЗА МИ / ВЛЕЗЕ МИ В РАБОТА. Мога да използвам нещо, мога да си послужа с нещо (за някакъв предмет). — *Запазила съм си по нещо от моите деца. Виж дали ще ти влезе нещо в работа. А тоя повой тука ще го вземеш. С него аз и Лазара съм повивала. Сега ти пък повий с него и детето му.* Д. Талев. Преспанските камбани. *И парички нося, и готов материал за мелница докарах. Сега сградата в твоята ливада ще ми влезе в работа.* Г. Белев, Патилата на едно момче. *Купи някои вещи, които по тия места се смятаха за най-обикновени: едно малко кантарче с топуз, едно склопито ножче, . . . , няколко вида тютюн и други някои такива неща, които сигурно му се виждаха любопитни и кой знай дали биха му влезли в работа.* Д. Талев, Преспанските камбани. *Той тикна в ръцете на Петьо голяма кутия бонбони и момчето веднага се залови да обели лъскавия целофан, който непременно щеше да му влезе в работа.* Ем. Манов, Ден се ражда. *Прибери тези дрехи, те ще ти влязат в работа.*●*Добре, че бях запазил тези инструменти, сега ми влязоха в работа.*

ВЛИЗА МИ / ВЛЕЗЕ МИ В СЪРЦЕ<ТО>. 1. Силно пожелавам нещо. *Хубав плат, влезе ми в сърце.*
2. Харесвам и обиквам някого. *Много мило дете, веднага ми влезе в сърцето.*● *Това момиче ми е влязло в сърцето.*

ВЛИЗА МИ / ВЛЕЗЕ МИ В УМА. Непрестанно започвам да мисля за някого или за нещо или си втълпявам нещо. *Аз бях го забравил. . . отколе беше. А сега като влезе в ума ми, вече не излиза.* Й. Йовков. Женско сърце. *Ама като влезеше нещо в ума му, не можеше да излезе, докато не се изясни точно истината.* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи.
Още: **Влиза ми / влезе ми в акъла. Влиза ми / влезе ми в главата** /в 2 знач./.

ВЛИЗА МИ / ВЛЕЗЕ МИ ДЯВОЛ<А> ПОД КОЖАТА. Ставам своеволен и лекомислен в постъпките си; почвам да върша неразумни, лоши неща, безобразия. *Днешните девойки — свободни. Мъчно ли е да им влезе дявол под кожата, докато имат днешното разпасано възпитание и лекомислени другарки?* Ив. Вазов, Вестникар ли?

ВЛИЗА МИ / ВЛЕЗЕ МИ МУХА В ГЛАВАТА. Втълпявам си някаква безполезна, неразумна мисъл или идея, която ме занимава, безпокои непрестанно. *Денят започна радостно и ми се прииска и аз за нещо да се зарадвам. Влезе ми тази муха в главата и не мога да я изпъдя, за да си гледам работата.* Д. Кисьов, Щастието не идва само.
Още: **Влиза ми / влезе ми бръмбар в главата. Бръмва ми / бръмне ми муха в главата.**

ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА КАТО В КРЪЧМА. *Неодобр.* Вж. Влизам / вляза като в хан. — *Добре, че се досетих овреме. Забравила си пътната врата отключена. Пет пари не даваш. Влизаш като в кръчма.* А. Каралийчев, Първомайска история.

ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА КАТО В НЕБРАНО ЛОЗЕ[1]. *Диал.* Бивам заловен в нещо нередно случва ми се беда.

ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА КАТО В НЕБРАНО ЛОЗЕ[2]. *Диал.* Нищо не пестя, нищо не жаля.

ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА КАТО В ХАН. *Неодобр.* Не затварям вратата след себе си. *Става течение, докога ще влизаш като в хан?*
Още: **Влизам / вляза като в кръчма.** *Неодобр.*

ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА КАТО ТРЪН В ОЧИТЕ *някому или самост.* Създавам враждебно, неприязнено настроение към себе си, настройвам срещу себе си. *Ще си търся другаде работа, влязъл съм като трън в очите му, нямам спокойствие тук.* ● *Внимавай, такива хора като тебе лесно влизат като трън в очите.*

ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА МЕЖДУ ХОРАТА. Започвам да общувам с хората, преставам да живея затворен живот. *Щял да сказва слово в Железовия салон, да си отидел и ти. Че иди пък. Влез и ти между хората.* Й. Йовков, Женско сърце.
Още: **Влизам / вляза у люде.** *Диал.*

ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА НА ВЪЛКА В УСТАТА. 1. Излагам се на много голяма или на смъртна опасност. *Атанас Пинтов каза, че на тази власт не трябва да се вярва, че Касаветов само ще ги подмами, за да влязат на вълка в устата,* Г. Караславов, Обикновени хора. — *Сбогом, мале! — Не тръгвай, сине! . . . — Дай си сърце, мамо! Ти да не мислиш, че ей тъй ще вляза на вълка в устата. Няма да се дам лесно на душманите.* Ив. Гайдаров, Добрина чешма. — *И как можа самичък чак в ромейския стан да слезеш? В устата на вълка да влезеш.* О. Василев, Зъб за зъб. *Ако сте дошли да размирявате хората. . ., за мене не сте „добре дошли“ . . . ! Току виж, пак сте почнали да ги надумвате да слязат в полето, че да влязат в устата на вълците, сиреч на татарите.* Ст. Загорчинов, Ивайло.
2. За имот и под. — ставам жертва на грабител. *Целият му имот влезе на вълка в устата, лихварят всичко бе обсебил.*
Още: **Отивам / отида (завирам се / завра се) на вълка в устата.**

ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА ПОД ВЕНЧИЛО. Оженвам се. *Благунка почака да каже нещо, почака, па се обади: — Аз питах попа. Дядо попе, рекох му, право ще си ми кажеш, мога ли да вляза под венчило, като ми се не е обаждал* [съпругът], *стана тринайсе години?* Ил. Волен, Диви души.
Още: **Минавам / мина (отивам / отида) под венчило.**

ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА ПОД КОЖАТА *на някого. Неодобр.* Умишлено повлиявам на някого да постъпва, да действува по моята воля и в мой интерес, да ме слуша във всичко. *Обзе го тревожно и парливо желание да ѝ помогне, като спаси от реквизиция вилата ѝ. Ала това желание се сблъска веднага с партийния дълг. Другарите му щяха да кажат, влизат му под кожата буржоазни жени.* Д. Димов, Тютюн. *Жал му беше за Иван. . ., но не можеше да му помогне. — Дина беше влязла под кожата му, беше го наковала здравата.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Кара Мустафа например умееше като малцина да влезе под кожата на раята, да проумее желанията ѝ и онова, което тя премълчава, но желае найсилно.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. *Освен на Лилито не беше ли успял да завърти главата и на моята уж умна, хитра и проницателна сестра? Не беше ли сполучил до такава степен да ѝ влезе под кожата, че да я накара да извърти на сто и осемдесет градуса разбиранията и принципите си?* Л. Станев, Поглед от хълма. *Току-виж, че някой царски душманин им влязъл под кожата и ги предумал да хванат гората, да отидат с някоя чета.* Д. Спространов, Самообречените. *Известно ли ви е, че те много умело и умно се подвират край наши отговорни другари, влизат им под кожата, за да разслабват нащите редици?* В. Нешков, Настъпление.
Още: **Вмъквам се / вмъкна се под кожата.** *Неодобр.* **Навирам се / навра се под кожата.** *Диал. Неодобр.*

ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА ПРЕЗ ЗАДНАТА ВРАТА. *Ирон.* Бивам приет да уча, да следвам някъде по незаконен начин, без изпит и класиране.

Още: **Минавам / мина през задната врата.** *Ирон.* **Влизам / вляза през комина.** *Жарг. Ирон.*

ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА ПРЕЗ КОМИНА. *Жарг. Ирон.* Бивам приет да уча, да следвам някъде по незаконен начин, без изпит и класиране.

Още: **Влизам / вляза през задната врата.** *Ирон.*

ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА С КОТКА В ЧУВАЛ. Сам се поставям в неблагоприятно положение, като предприемам обща работа с човек, който ми създава големи неприятности. *Само това има да ти кажа, председателю, да не влизаш с котка в чувал!* Н. Хайтов, По земята.

ВЛИЗАМ / ВЛЯЗА У ЛЮДЕ. *Диал.* Вж. Влизам / вляза между хората. *Заживей и ти като другите, влез у люде.*

ВЛИЗА ПАТКА, ИЗЛИЗА ГЪСКА. *Диал. Ирон.* За човек, който никак не се е променил, който е останал същия глупак.

ВЛИЗАТ МИ / ВЛЯЗАТ МИ БРЪМБАРЧЕТА В ГЛАВАТА. Втълпявам си някаква безполезна, неразумна мисъл или идея, която ме занимава, безпокои непрестанно.

Още: **Влиза ми / влезе ми бръмбар в главата.**

В ЛИЦЕТО *на някого.* **1.** *В съчет. с* **казвам (говоря и под.).** Без заобикалки, без да се скрива истината от някого; открито (казвам). *Каза му всичко в лицето, без да се стеснява и без да го щади.*
2. *В съчет. със* **смея се (присмивам се и под.).** Явно, открито пред самия човек, за когото се отнася (смея се). *Алекси пламна от негодувание, обърна се, за да му се изсмее в лицето, но пак се изчерви, и Ставри, и помощникът му гледаха към него.* А. Гуляшки, Село Ведрово.

Още: **В очите**[1] /в 1 и 2 знач./.

В ЛУДИЯ УМ. През ранната младост на човек, когато е неразумен и буен.

ВЛЯЗЛА МИ Е ГЛАВАТА В ТОРБАТА. Изложен съм на смъртна опасност, застрашен ми е животът. *Ако речем един ден да си чистим сметките с комунистите, бая работа ще ни свърши. Защото веднъж вече главата му* [на полицая] *е влязла в торбата.* В. Нешков, Настъпление.

Свързва се с обичая в миналото отсечена глава да се носи в конска торба.

Още: **Главата ми е в торбата.**

ВЛЯЗЛА МИ Е ЗМИЯ В КЕСИЯТА. Голям скъперник съм, свиди ми се да дам пари за нещо.

Още: **Свила се е змия в кесията ми.**

ВЛЯЗЪЛ В ЛОЗЕТО И МРЪЖДИ СЕ НА ГРОЗДЕТО. *Диал.* Употребява се за човек, който е постигнал нещо и пак не е доволен.

ВЛЯЗЪЛ МИ Е В КРЪВТА. Силно съм обикнал нещо или някого, държа много на него, не мога без него. *Към Димитровград се стичат постоянно хора от всички краища на страната — майстори и общи работници, специалисти... изтъкнати ударници... хора на които строителството е влязло в кръвта и които не могат вече да се задоволят с обикновения живот.* в. Работническо дело *Тая жена ми бе влязла в кръвта и толкова. Нямаше какво да се направи срещу туй.* Б. Райнов, Моята непозната.

ВЛЯЗЪЛ МИ Е ВЪГЛЕН В КАЛЕЦА. *Диал.* За момък или девойка — искам да се женя.

ВЛЯЗЪЛ НА ПОПА В ДЖОБА. *Диал.* Умрял.

ВМЕСТО ДА ИЗПИША ВЕЖДИ, ИЗВАЖДАМ [ИЗВАДИХ, ЩЕ ИЗВАДЯ] ОЧИ. Въпреки стремежа си да направя нещо добро, навличам (навлякох, ще навлека) на себе си или другиму беда. — *Добре. Ще им дадеме на двамата хиляда лева... — Я по-добре да не човъркаме тоя въпрос пред партийното събрание, де да знаеш, че няма да извадим очи, вместо да изпишем вежди!* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи. *Вкочинясалият труп на хубавото зверче се показа из кухината... — Ето какво излиза, когато човек направи грешка! — изръмжа Вълко. — Отровихме златка. Вместо да изпишем вежди, извадихме очи! Тъй де!*

Ем. Станев, Повест за една гора. *Щяхме да пратим патрул да те търси..., немците щяха да засилят своята бдителност и така — вместо да изпишем вежди, щяхме да извадим очи.* П. Вежинов, За честта на родината. *Не може да се мине реката с лодка, без немците веднага да усетят. Тогава вместо да изпишем вежди, ще извадим очи.* П. Вежинов, За честта на родината.

Още: **Вместо да направя вежди, извадих (избодох) очи.** *Диал.* **Наместо вежди да сгладя, извадих (избодох) очи.** *Диал.*

ВМЕСТО ДА НАПРАВЯ ВЕЖДИ, ИЗБОДОХ ОЧИ. *Диал.* Вж. Вместо да изпиша вежди, изваждам [извадих, ще извадя] очи.

ВМЕСТО ДА НАПРАВЯ ВЕЖДИ, ИЗВАДИХ ОЧИ. *Диал.* Вж. Вместо да изпиша вежди, изваждам [извадих, ще извадя] очи.

В МИША ДУПКА, крия се (скривам се и под.). На много скрито, потайно, затулено място (се крия). *Целият свят е уверен, че Левски сега се крие в миша дупка.* Ив. Вазов, Утро в Банки. *Селото заглъхна, всичко живо се замълча, скри се в миша дупка и зачака.* К. Петканов, Хайдути. *Ще го спипа и да тича и където и да иде. В миша дупка да се скрие, и оттам ще го измъкне.* Г. Караславов, Снаха. *А богатите собственици, обитаващи съседните вили, се спотайваха в миши дупки. Ирина нямаше към кого да се обърне.* Д. Димов, Тютюн. *Изплашените от народното въстание търговци са се изпокрили в миша дупка.* П. Вежинов, За честта на родината. *Хубаво почнаха нашите, ама де да беше дошъл на помощ дядо Иван, та да видиш дали ще се чуе и види някое цанково куче. В миша дупка щеше да се свре.* Кр. Григоров, Отново на училище. *В миша дупка да се пъхне, пак ще го намерим!* Ив. Хаджимарчев, Овчарчето Калитко. *— Кой ще ти дойде? В миша дупка са се заврели хората. Снощи не чу ли? Разграбиха Долната чаршия.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.

В МОРЕТО С ЛЪЖИЦА ВОДА ПРИТУРЯМ. *Диал.* Беден съм, а помагам на богат.

ВМЪКВАМ СЕ / ВМЪКНА СЕ ПОД КОЖАТА *на някого. Неодобр.* Умишлено повлиявам на някого да постъпва, да действува по моята воля и в мой интерес, да ме слуша във всичко. *Стана ясно, че бай Лазо е разкрил моето присъствие пред непознатия и понеже предположих, че някой подлец му се е вмъкнал под кожата, извадих пистолета и поставих показалеца в скобата.* Сл. Трънски, Неотдавна.

Още: **Влизам / вляза под кожата.** *Неодобр.* **Навирам се / навра се под кожата.** *Диал. Неодобр.*

В НАСТРОЕНИЕ. *Шег.* Пийнал. *Баща ти снощи закъсня, дойде си в настроение.*

В НИЕДНО ВРЕМЕ. 1. В най-неудобен, най-неподходящ момент за извършване на нещо. *Дъждецът есенен ръми / и мокри и пронизва чак до кости / и турци, и кара гяури, що на гости / във ниедно тям време са дошли.* К. Христов, Чеда на Балкана. *— Ех, какво ще права сега ни в едно време у мамини? Може и тук да има нящо работа.* Т. Г. Влайков, Стрина Венковица и снаха й.
2. Късно през нощта. *Беше се смрачило. От едно дърво долиташе зловещият крясък на кукумявката... Катеричката прескочи два-три клона надолу и се вгледа в земята. — Ти ли си, Сивушке? Къде така в ниедно време си тръгнала? — Ох, сестрице... Лоши новини ти нося.* О. Василев, Дивата гора. *Снощи в ниедно време някой почна силно да тропа на вратата.*

Още: **В никое време.**

В (ПО) НИКОЕ ВРЕМЕ. 1. В най-неудобен, най-неподходящ момент за извършване на нещо. *В четвъртък дойде Тоню. Той беше прашен, омърлушен, небръснат, гледаше разсеяно и отбягваше да погледне двете жени право в очите. Особено се пазеше той от погледа на Севда. Защо идеше той по това никое време?* Г. Караславов, Снаха. *И всички те мислеха в това време и за децата си, и за работата си, която през тези летни дни не можеше да чака. Ама че в никое време дойде този преврат, косяха се мнозина, и не можеше да не се косят — жетвата започваше, имаше пашкули да се дообират, царевиците трябваше да се окопават и прореждат.* Г. Караславов, Обикновени хора.
2. Късно през нощта. *— Защо се връщаш в никое време? — попита баща му сърдито.* Ем. Коралов, Дъщерята на партизанина.

Още: **В ниедно време.**

ВНИМАВАЙ В КАРТИНКАТА. *Жарг.* Забележи, обърни внимание, виж нещо (обикн. за нещо, над което се надсмиваме). *Радков — същи Голиат — седи с вдигнати ръце, а в ръцете му — две барамини, дебеловратия като биче Салих... Нека писарите гледат Радковата снимка и да внимават в картинката!* Н. Хайтов, Шумки от габър.
Още: **Гледай в картинката.**

В ОБЯТИЯТА НА МОРФЕЯ СЪМ. *Книж.* Спя дълбоко и спокойно.
В гръцката митология Морфей е бог на сънищата, син на бога на съня Хипнос.
Още: **Намирам се в обятията на Морфея.** *Книж.*

ВО ВЕКИ ВЕКОВ. *Книж.* Завинаги, за вечни времена. *Ще вървим ли днес в чаршията? — Нема! — ... — Днеска ще празнуваме цел ден. И сега година на тоя ден, во веки веков!* Д. Талев, Преспанските камбани. — *Болея, сине Симеонов, когато гледам как в неведението си отроците пият от еретическата отрова. Низвергнати ще са те от Христовото лоно во веки веков.* М. Смилова, Друм се вие. *Майката е била, е и ще бъде во веки веков пръв водач и покровител в живота на сичко, що живее!* сп. Читалище, 1870.

ВО ВРЕМЯ ОНО. *Книж.* Много отдавна, някога си. *Той во время оно е платил за виното не по-честно от войниците.* Л. Каравелов, Българе от старо време. — *Драгоми е — хиля се. Нямал съм кръчма во време оно да съм ядовит.* Н. Хайтов, Съперници.

ВО ГЛАВЕ *с някого. Книж.* Начело с някого, под водачеството на някого. *На края на телеграмата той изказва пълно доверие към патриотическото му правителство, во главе с достойния и велик президент.* Т. Г. Влайков, Силна ръка.

ВОДА БРОДЯ, ЖАДЕН ХОДЯ. *Диал.* Съвсем съм се забравил.
Още: **Вода газя, жаден ходя** /във 2 знач./. *Диал.*

ВОДА ГАЗЯ, ГЛАДЕН ХОДЯ ЗА ТЕБЕ. *Подигр.* Употребява се, когато някой каже нещо неподходящо.

ВОДА ГАЗЯ, ЖАДЕН ХОДЯ. 1. *Ирон.* Не мога да се възползувам от нещо, с което съм в непосредствен контакт, въпреки желанието си.
2. *Диал.* Съвсем съм се забравил.
Още: **Вода бродя, жаден ходя** /към 2 знач./.

ВОДА ГЛЕДА, ЗА ОГЪН ПРИКАЗВА. *Подигр.* Употребява се, когато някой каже нещо неподходящо.

ВОДА ЗА ВОДЕНИЦАТА *на някого* и **ВОДА ЗА** *нечия* **ВОДЕНИЦА.** Довод, аргумент или факт в полза на някого. *Поработят, освидетелствуват бременността си и хайде широк живот за сметка на фабриката... „Вода за моята воденица — рече си. — Ще се махна ... Три месеца ми са осигурени... В София никой не ме знае."* Б. Болгар. Близнаците.

ВОДА НЕ ДАВАМ ДА ПИЕ *някому. Диал.* От завист или от ненавист изключвам, отстранявам някого от всичко.

ВОДА НОСИ *на някого или на нещо.* С по-добри качества е в сравнение с някого или с нещо. *Тази му статия не е много хубава, но тя вода носи на предишните му статии.*

ВОДА<ТА> ГО ОТНЕСЛА. *Диал.* **1.** Изгубил се, изчезнал.
2. За нещо — похабило се е.

ВОДЕН ДЯВОЛ. *Диал.* Хитър и дяволит човек. *Очите му играят като на воден дявол.* Н. Геров, Речник на блъгарский язик.

ВОДЕНИЦАТА МЕЛИ, НИЩО НЕ СМИЛА. Употребява се за човек, който много приказва, а не казва нищо съществено или не върши нищо.

ВОДИ ГИ КАТО ПЧЕЛИ. *Диал.* За човек — който умее да увлича масово, който е голям авторитет, който има голямо обществено влияние.

ВОДИ МИ СЕ АКЪЛА. *Диал.* Вярвам, че нещо ще стане, надявм се на нещо. *Води ми се акъла, че няма да се разделят, че ще се вземат.*

ВОДИМ СЕ КАТО БИТОЛСКИ ПРОСЯЦИ. Неразделни приятели сме, винаги сме заедно.

ВОДИМ СЕ КАТО СЛЕПЦИ. Неразделни приятели сме, винаги сме заедно.

ВОДИМ СЕ КАТО ХИНКО И ДОДЬО. *Диал. Ирон.* Неразделни сме.

Свързва се с имената Хинко и Додьо — двама братя слабоумни, които не се делили никога (Кр. С. Стойчев, Тетевенски говор, СбНУ, XXXI, 1915, с. 159).

ВОДИ СИ МАГАРЕТО. *Диал. Грубо.* Гледай си своята работа и не се бъркай в чуждите работи.
Още: **Карай си магарето.** *Грубо.*

ВОДЯ ЗА НОСА *някого.* **1.** Подчинил съм някого напълно на своята воля и го карам да върши послушно всичко, което желая; постъпвам с някого, както желая. *Дешка наистина я беше яд на това, дето девер ѝ беше мекушав и тя го водеше за носа. Че му била донесла имот, та сега и той, и баща му, и майка му — всичките на мост ѝ се бяха сторили. Не смеят дума да ѝ повърнат.* Ст. Ц. Даскалов, Без межда. *Ти ме подведе да я назначим, а сега тя се опитва да ни води за носа.* К. Калчев, Двама в новия град. *Виж какъв дремчо е. Не разбира, че тя го води за носа и го е обяздила.* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено. *Отличителната черта обаче на тия програми е тази. . . — да заблуждават и държат в невежество неопитното работно население и безнаказано да го водят за носа.* Г. Кирков, Нашата програма. *Младен вече не ме слуша. Хората го водят за носа.* К. Петканов, Без деца. **2.** *Диал.* Мамя, лъжа някого.

ВОДЯ ЗА ПОВОДИТЕ *някого.* Вж. Водя за юздите *някого.*

ВОДЯ ЗА ЮЗДИТЕ *някого.* Подчинил съм някого напълно на своята воля и го карам да върши послушно всичко, което желая; постъпвам с някого, както желая.
Още: **Водя за юларя (поводите).**

ВОДЯ ЗА ЮЛАРЯ *някого.* Вж. Водя за юздите *някого.*

ВОДЯ КЕРВАНА. Вж. Водя хорото. *Бай Петър Дълбокият не беше от ония, които водят кервана. . . Той беше един обикновен човек, който премина живота си в сянка и на трапезите, по сватбите и след погребенията, сядаше най-накрая.* А. Каралийчев, Строители на републиката.

ВОДЯ СЕ ПО АКЪЛА *на някого* и **ВОДЯ СЕ ПО** *нечий* **АКЪЛ.** *Неодобр.* Постъпвам, действувам напълно под нечие влияние, изцяло се влияя от някого в постъпките си. *— Чуден човек си! — скара му се Илка. — Водиш се по акъла на деца като Милена.* К. Калчев, Живите помнят. *И бегълците свърнаха на юг, без повече приказки. Момчето крачеше до тях и си мислеше; „Защо винаги става така? Защо другите слушат Вели и се водят по акъла му?“* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.
Още: **Водя се по ума.** *Неодобр.* **Влача се (вървя) по акъла.** *Неодобр.*

ВОДЯ СЕ ПО УМА *на някого* и **ВОДЯ СЕ ПО** *нечий* **УМ.** *Неодобр.* Постъпвам, действувам напълно под нечие влияние, изцяло се влияя от някого в постъпките си. *— Сигур Шутия е напипал някъде зайци. Пак ще те влачи за тоя що духа. Не се води по неговия ум, да си късаш цървулите.* Елин Пелин, Аз ти той. *Тя за миг успя да хване погледа му. Панчо беше изплашен, объркан. . . — Ти си добър човек — по-меко каза тя. — Защо се водиш по ума на Мира. Защо ходиш при нея?* В. Ченков, С нови другари. *Сега му е времето да си найдеш мястото, да си уредиш живота — продължи той със самочувствието на човек умен, практичен и силен. — Не се води по ума на такива като Пироневия лапни-шаран, който изпапа нивиците на майка си.* Г. Караславов, Обикновени хора.
Още: **Водя се по акъла.** *Неодобр.* **Влача се (вървя) по ума.** *Неодобр.*

ВОДЯ СМЕТКА *на някого или самост.* **1.** Следя действията, постъпките на някого и искам от него да отговаря за тях. *Истина, гледал съм по божя правина да живея, ама кой те пита. Нима господ ще седне да води сметка на такива като мене.* Елин Пелин, Летен

ден. *Но в ягодовския отряд водеха строга сметка за поведението на всеки ротен началник.* Ив. Хаджимарчев, Овчарчето Калитко.
2. *За нещо.* Следя количеството, броя на нещо; пресмятам, изчислявам нещо.
Още: **Държа сметка** /в 1 и 2 знач./.

ВОДЯТ МЕ НА СВЕТИ КРЕПКИ. *Диал. Ирон.* Толкова съм пиян, че не мога да вървя, без да бъда подкрепян от някого.

ВОДЯ ХОРОТО. Стоя начело на нещо; ръководя. *Имах късмет да попадна в четата на Ламята. Сега ние водиме хорото... Бием целия отред. Знамето държим ние и сме решили да не го даваме никому.* А. Каралийчев, Народен закрилник. *Партийният секретар е описвач, значи подчинен на началника, а иска той да води хорото.* М. Марчевски, Тихо пристанище.
Още: **Водя кервана.**

ВОЗЯ СЕ НА *нечия* **КОЛА.** *Обикн. с отриц.* Вслушвам се в съветите на някого, постъпвам така, както той ми внушава. — *Не се вози на женска кола. Мене слушай. Жени — много!* П. Велков, Стълба до небето. *Не се вози на людски кола.* П. Р. Славейков, Български притчи или пословици и характерни думи.
Още: **Качвам се на** *нечия* **кола.**

ВОЛА МИ ЕЗИКА ИЗПАСЪЛ. *Диал. Ирон.* Не проговарям нищо; мълча.

ВОЛ БЕЗ РОГА. *Диал.* Див, прост човек.

ВОЛ И КОН, струва (излезе). Много пари, много скъпо (струва). *Това пътуване ми излезе вол и кон.*

ВОЛОВЕТЕ У ПРОСОТО. *Диал. Ирон.* Употребява се, когато някой започне да лъже.

ВОЛ ОТИДЕ, БИВОЛ СЕ ВЪРНА. *Диал. Пренебр.* За човек, който никак не се е променил, който е останал същия глупак.
Още: **Вол отиде, крава се върна.** *Диал. Пренебр.*

ВОЛ ОТИДЕ, КРАВА СЕ ВЪРНА. *Диал. Пренебр.* Вж. Вол отиде, бивол се върна.

ВОЛСКИ ЕЗИК. Стара банкнота от хиляда лева. — *Ще купим от Балчик райска свещ. Там има един стар иманяр. Той може да ни продаде райска свещ, но ще трябват много пари... — Колко ще трябват? — попитах ги. — Ами, ще трябват по 20 волски езици на човек... Заложих аз къщата си, изтеглих от банката двайсет хилядарки и заминах за Балчик.* А. Каралийчев, Народен закрилник. *Ще спечели дядо ти Мирьо най-малко два волски езика. Волски езици той наричаше банкнотите по хиляда лева.* Ем. Станев, Януарско гнездо.

ВОНЕЯТ МИ ЗЪБИТЕ НА МЛЯКО. *Диал.* Още съм много млад, незрял и съвсем неопитен.
Още: **Вонеят ми устата на мляко.** *Диал.* **Миришат ми зъбите на мляко.**

ВОНЕЯТ МИ УСТАТА НА МЛЯКО. *Диал.* Още съм много млад, незрял и съвсем неопитен.
Още: **Вонеят ми зъбите на мляко.** *Диал.* **Миришат ми устата на мляко.**

ВОНЯ МЕ НОСИ. *Диал.* Не съм добре, не напредвам, нямам успех.

В ОЧИТЕ[1] *на някого.* **1.** *В съчет. с* **казвам (говоря** и под.). Без заобикалки, без да се скрива истината от някого; открито (казвам). *Подозират ме, разбираш ли, смятат ме за саботьорка... Казаха ми го в очите.* Б. Болгар, Близнаците. *Дето му мълчах и това му е много. Трябваше да му кажа в очите, че Илия не е прав.* Г. Караславов, След ноември.
2. *В съчет.* **смея се (присмивам се** и под.). Явно, открито пред самия човек, за когото се отнася (смея се). *Иконописецът не само не го слушаше, а смееше да се подиграва в очите му.* Й. Йовков, Жетварят. *Стана ни къщата за смях пред хората. В очите ми ай тъй с глас захванаха да се смеят.* П. Ю. Тодоров, Самодива. *Нищо, от никъде ни пара...*

Отгоре ми се смеят в очите — за златната ли мина трябват пари? Ст. Л. Костов, Златната мина.
3. *В съчет. с* **лъжа (излъгвам** и под.). Без стеснение и съвсем явно (лъжа). — *Абе, Кабза — това не е жребец, а кранта, вярно ли? — Вярно! — ще вдигне Кабзата рамене. — А защо ме лъжеш в очите, не те ли е срам?* А. Гуляшки, Село Ведрово. *Ай тъй вижда — в очите му го лъжат, той сякаш сам се прави на ахмак, вярва на цял свят.* П. Ю. Тодоров, Първите.

Още: **В лицето** /към 1 и 2 знач./.

В (ПРЕД) ОЧИТЕ[2] *на някого* и **В (ПРЕД)** *нечии* **ОЧИ.** Според схващанията, според преценката или мнението на някого. *Неговата тайна беше разкрита в очите ми. .!. Той беше непоправим подлец и капитулант.* Г. Караславов, По наклон. *Занимаваше се с мисли за себе си, за своите постъпки, за това, как изглежда в очите на познатите си и тия мисли винаги водеха до лошо самочувствие.* Л. Дилов, Почивката на Боян Дарев. *А пък нашите богаташи не представляваха пред моите очи нещо повече от пепелта на снощната ми последна цигара.* Ал. Константинов, Страст. *Те сами някак си се свенуваха да си позволяват волности пред чорбаджии, за каквито минаваха пред очите им охолните и безгрижни еснафи.* Ст. Чилингиров, Първа жертва.

В ОЧИТЕ СЪМ *на някого.* Навлякъл съм си неприятно отношение от страна на някого; навикан, нарочен съм от някого, който търси начин да ме тормози, да ми отмъщава. *А в болницата му изнамериха най-различни кусури. Все той беше в очите им. Завиждаха му на успехите при лечение на болните.* Й. Гешев, Вик от тъмнината.

ВОЩЕНА СВЕЩ ДА ТИ ЗАНЕСА. *Във 2 и 3 л. Диал.* Да те видя умрял.

В ПАКЕТ. Заедно, общо (обикн. за група лица, хора). *До 20-я километър групата* [колоездачи] *бе в пакет и се очакваше, че така ще продължи до финиша.* в. Вечерни новини. *Движим се в пакет.*

В (ПО) ПЕТИТЕ. В непосредствена близост. *Всички тичаха, всички бягаха запъхтени и обезумели като хора, които някой гони в петите.* Ив. Вазов, Под игото. *Следваха го по петите.*

ВПИВАМ / ВПИЯ ОЧИ *в някого или нещо.* Гледам втренчено, съсредоточено някого или в нещо. *Милко спря коня и впи очи в младата жена.* Ц. Церковски, По витата пътека. *Като минаваха край турчетата, едно от тях,. . ., впи зли очи в Стояна.* Д. Талев, Железният светилник. — *Милено. . . Милено. . . къде се дяна? — завика малко обезпокоен той и внимателно впи очи в мрачината.* Елин Пелин, Летен ден.

Още: **Впивам / впия поглед.**

ВПИВАМ / ВПИЯ ПОГЛЕД *в някого или в нещо.* Вж. Впивам / впия очи *в някого или в нещо. Затулен между хората на сянка, Ненко жадно впи поглед в Райка.* Т. Г. Влайков, Дядовата Славчова унука. *Той си вдигна главата и впи поглед напред към Света гора.* Ст. Загорчинов, Ден последен.

ВПИРАМ / ВПРА ОЧИТЕ СИ *в някого. Диал.* Наумявам си нещо за някого, решавам да извърша, да предприема нещо за някого. *Раснал съм със стар бубайка и с баба, ала на баба дясната й рака се вдърви, та нямаше кой къщната работа да върши и дядо впря очите си в мене да ме жени.* Н. Хайтов, Диви разкази.

В ПЛЕН СЪМ *на нещо. Книж.* Намирам се под влиянието, властта на някакви идеи, схващания. *Мнозина бяха още в плен на своите стари представи за света и отношенията между хората.*

ВПЛИТАМ / ВПЛЕТА В МРЕЖАТА (МРЕЖИТЕ) СИ *някого.* **1.** С хитрост, с коварство успявам да привлека някого и да го въвлека в непочтени дела. *Той е непочтен човек, внимавай да не те вплете в мрежите си.*
2. Успявам с хитрост, с коварство да накарам някого да се влюби силно в мене, да се увлече сляпо по мене. *Богата наследница беше увлечена в него. . . Нека момичето напълно се вплете в мрежата му.* М. Грубешлиева, През иглено ухо.

Още: **Вплитам / вплета в примките си. Уплитам / уплета (улавям / уловя, хващам / хвана, заплитам / заплета) в мрежата (мрежите) си.**

ВПЛИТАМ / ВПЛЕТА В ПРИМКИТЕ СИ *някого*. **1.** С хитрост, с коварство успявам да привлека някого и да го въвлека в непочтени дела.
2. Успявам с хитрост, с коварство да накарам някого да се влюби силно в мене, да се увлече сляпо по мене. *Дилян, наистина, се беше върнал... Знаеше, че той още я обича и никога не беше се заканвал да я убива. Това беше измислила тя, за да вплете в примките си чистосърдечния и искрен овчар* [Цветан]. Ив. Карановски, Цветановият кавал.

Още: **Вплитам / вплета в мрежата (мрежите) си. Уплитам / уплета (заплитам / заплета, хващам / хвана, улавям / уловя) в примките си.**

В (ОТ) ПЛЪТ И КРЪВ. *Книж.* Напълно реален, осезаем. *В разгорещения мозък изчезнаха поетическите видения — яви се жената в плът и кръв.* Г. П. Стаматов, Дело № 5. *Царят и Сара бяха в плът и кръв и сякаш по-други: земни, близки, а затова и по-трудно му бе да кори и да вини.* Ст. Загорчинов, Ден последен.

В ПОЛОЖЕНИЕ. Бременна. *Чедо, наистина ли си в положение? Я стани и си легни на легло — мама ей сега ще ти постели.* К. Петканов, Хайдути.

В ПОСЛЕДНА СМЕТКА. *Книж.* В същност, най-сетне, най-после (при привеждане на доводи или факти за нещо). *В последна сметка единствената полза от цялата тая история оставаше това, че щеше да научи поне кои са доверените и близки хора на Личев в ротата му.* П. Вежинов, Втора рота. *Заради нагледността и живостта на изображението... той пренебрегва характера на типизацията и в последна сметка — идейния смисъл на творбата.* Ст. Каролев, По неверен път. *„Критиците" и „ревизионистите" на Маркса и Енгелса се оказаха в последна сметка не само много лоши познавачи и своеобразни тълкувачи на учението на тия бележити мъже, но и жалки опортюнисти в практиката.* Г. Кирков, Предговор към брошурата Против широкия социализъм. *И понеже разпитването на различните Хитърпетровци в последна сметка беше начин все пак да проникне в гяурското, в българското фелсефе, той отново нареди на Кара Хасан: дойде ли някой нов Хитърпетровец, да го пусне при него.* Д. Мантов, Хайдушка кръв.

Още: **В крайна сметка.** *Книж.*

В ПОСЛЕДНИЯ СИ ЧАС. Умирайки, при издъхването си. *Тя имаше наивността да мисли, че поне в последния си час той е разбрал грешката си и е готов да се разкае.* Л. Стоянов, Сребърната сватба на полковник Матов.

В (ПО) ПОТАЙНА ДОБА. *Нар.-поет.* След полунощ, още по тъмно. *Беда ли заплашва и тебе и нас, та в потайна доба си се върнал.* П. Спасов, Греховната любов на зографа Захарий. *Нощем се отлъчавал* [Петър Осоговец], *казваха, в незнайни места, ходил в потайна доба по самодивски хорища билки да бере, та в име бесовско да цери нелечими недъзи.* Н. Райнов, Книга за царете.

Още: **В (по) глуха доба.**

ВПРЯГАМ / ВПРЕГНА В КОЛЕСНИЦАТА *на някого (нещо или някого). Книж.* Поставям обществена група, партия или държава в положение на пълна зависимост от политиката, целите на някого. *Грешка подир грешка правеше той... Сигурно мислеше, че ще останем вечно румелийски поданици, а той ще впрегне либералите в колесницата на Начовича и Грекова.* В. Геновска, Седем години.

Още: **Завързвам / завържа (привързвам / привържа) към колесницата.** *Книж.*

ВПРЯГАМ / ВПРЕГНА КОЛАТА ПРЕД ВОЛОВЕТЕ. Върша нещо наопаки, не както трябва, не както е редно.

Още: **Впрягам / впрегна колата пред конете.**

ВПРЯГАМ / ВПРЕГНА КОЛАТА ПРЕД КОНЕТЕ. Вж. Впрягам / впрегна колата пред воловете.

ВПРЯГАМ ОДВЕ, ОТРИ. *Диал.* Повтарям и потретвам нещо.

ВПРЯГАМ СЕ / ВПРЕГНА СЕ В СЪЩАТА КОЛА. Изпадам в еднакво положение с някого, споделям еднаква участ с някого.

ВПРЯГАМ СЕ / ВПРЕГНА СЕ В ХОМОТА. Заемам се с тежка задача.

Още: **Впрягам се / впрегна се в ярема.**

ВПРЯГАМ СЕ / ВПРЕГНА СЕ В ЯРЕМА. Вж. Впрягам се / впрегна се в хомота. *Впрягаха се* [младежите] *в ярема на земеделския труд и като млади юнета, не хванали още шия, пъшкаха, кръшкаха и гледаха с извърнати очи нагоре не мръква ли.* Ст. Ц. Даскалов, Без межда.

ВПУЛВАМ СЕ / ВПУЛЯ СЕ В ТАВАНА. *Обикн. в св. вид.* Умирам. *По улицата минава старец; похлопва с тояжката, крета. . . . — Към заник отиваш и ти, както и я, ама нейсе — шегува се бай Сандьо. — Размотала се е вече макарата ти, глухчо-о, някой ден ще се крати жичката и ще се впулим в тавана.* Н. Хайтов, Шумки от габър.

В ПЪЛЕН ХОД, съм (намирам се). *Книж.* В своя най-голям разгар (съм). *Първият квартал на новия град е почти готов, няколко нови блока имат вече обитатели, а строежът на останалите блокове е в пълен ход.* в. Отечествен фронт. *В цялата страна жътвата е на привършване. Вършитбата е в пълен ход.* в. Работническо дело. *В Германия избухнали въстания, а партизанската война в Испания била в пълен ход.* История за X клас.

В ПЪЛНА ВЛАСТ *на някого,* **оставам (съм).** Напълно зависим от някого (оставам). *Всъщност от този ден се почнаха истинските мъки на момичето. Дотогава тя имаше сигурен защитник — инженерът. Но ето че сега оставаше в пълна власт на сестра си.* Г. Райчев, Сестрата.

В ПЪЛНАТА СИ СИЛА и **В СИЛАТА СИ, съм.** В разгара си (съм).

В РАЗРЕЗ *с нещо. Книж.* В несъответствие, в противоречие с нещо. *Съветвам ви да не си поставяте проблеми, които са в разрез с основния смисъл на лекарската етика!* П. Славински, Последният щурм.

ВРАНА КОСТ ДА ТИ НЕ НОСИ *някъде. Във 2 и 3 л.* Никога да не отидеш някъде, това място да е недостъпно, проклето за тебе. *Пък друг път врана кост да ти не носи в мой имот.* Т. Харманджиев, Краят на едно детство.

ВРА СЕ, ДЕТО НЕ МЕ СЕЯТ. Меся се, намесвам се там, където не трябва, нито е желано или проявявам някакъв неоправдан, ненужен интерес към нещо. — *Какъв е при вас* [Матейчо]*? — попита Чугун. — Политически офицер, но с едно формено недоразумение. А се вре, вре се, дето го не сееш.* В. Нешков, Настъпление.

ВРА СИ ГАГАТА *някъде.* Меся се там, където не трябва, нито е желано или проявявам неоправдан, ненужен интерес към нещо. — *Слушай, ти с тоя характер далече няма да идеш. — Защо? — Все си вреш гагата, дето не ти е работа. Само аларми правиш и някой ден май ще си разменим шапките.* В. Нешков, Настъпление. *Оплакал се хер Зауербах, че Генчо не работи добре, много си врял гагата, дето не трябвало.* В. Ченков, Здравейте хора.

Още: **Въвирам си (бутам си, бъркам си, завирам си, навирам си, муша си, мушкам си, пъхам си, тикам си, увирам си) гагата. Вра си носа. Вра си главата.** *Диал.*

ВРА СИ ГЛАВАТА *някъде. Диал.* Меся се, намесвам се там, където не трябва, нито е желано или проявявам някакъв неоправдан, ненужен интерес към нещо. *Да ти опустеят и събранията и намярата, вреш си главата, където не ти е място.* В. Нешков, Настъпление.

Още: **Въвирам си главата.** *Диал.* **Вра си гагата (носа).**

ВРА СИ НОСА *някъде.* Меся се там, където не трябва, нито е желано или проявявам неоправдан, ненужен интерес към нещо. — *Ако има търговско образование, ще си вре носа навсякъде.* Д. Кисьов, Щастието не идва само. *Не ти ли омръзна да си вреш носа в хорските работи.*

Още: **Въвирам си (бутам си, бъркам си, завирам си, навирам си, муша си, мушкам си, пъхам си, тикам си, увирам си) носа. Вра си гагата. Вра си главата.** *Диал.*

ВРАТА ВЪВ ВРАТА СЪМ *с някого.* Живея съвсем близко до някого, в най-близко съседство с някого. — *Ти погаждаш ли се с дядови Маринови? — Аа, погаждаме се, ами що да се не погаждаме! Нали сме врата във врата, се казва.* Ил. Волен, Божи хора.

ВРАТА МУ КАТО НА БИТОЛСКИ ПРОСЯК. За човек — силен, здрав и охранен, дебел. *Има един брат — врата му като на битолски просяк.*

Още: **Наложил врат като битолски просяк.**

ВРЕД ТЕ ТЪРСИХ, ПОПЕ, САДЕ У ВАС НЕ ХОДИХ. *Диал. Ирон.* Казва се на някого, който е извършил много работа, но се е свършил най-главното.

Още: **Навсъде те търсих, дядо попе, само у вас не ходих.** *Диал. Ирон.*

ВРЕЛИ НЕКИПЕЛИ. Празни, излишни приказки, глупости, измислици. — *Той сега го намирам още повече изветрял. Приказва врели некипели.* Ив. Вазов, Нова земя. — *Не я слушай, како. Дрънка си тя врели некипели.* Г. Караславов, Татул. *Много хора са на неговия ум, само че не се издават. Взели са ни на зъб, дрънкат врели некипели.* Г. Караславов, Обикновени хора.

ВРЕМЕ МИ Е. Настъпил е определеният или подходящият момент да извърша нещо. *Той сега ще дойде — време му е вече, може да го почакаш — обади се от поставката Цвятко.* К. Петканов, Морава звезда кървава. *Време му е да се ожени вече.*

ВРЕМЕТО ХВАНА КАПАН. Стана студено. *Заломоти каквото му падне на устата. Например миналата година, като хванало времето капан, той закъснял с каруцата в „Корията" и го нападнали вълци. Ако искате, вярвайте, единият бил голям като магаре.* Ив. Петров, Леля се годява.

ВРИВАМ СЕ / ВРИНА СЕ В ОГЪН. *Диал.* Силно се засрамвам и не зная как да постъпя.

В РИМ ЖИВЯЛ, ПАПАТА НЕ ВИДЯЛ. *Книж. Ирон.* За човек, който е пропуснал да извърши най-важното или да забележи най-очевидното.

Още: **В Цариград живял, царя не видял.**

ВРИ МИ ЗАДНИКА КИСЕЛО *за някого. Диал. Вулг. Ирон.* Никак не ме е грижа за някого, никак не се интересувам от някого.

Още: **Пръщи ми задника кисело.** *Диал. Вулг. Ирон.*

ВРЪЗВАЙ / ВЪРЖИ ГО НАКЪСО. Говори кратко и за най-същественото. *Нямам време да те слушам. Вържи го накъсо, ще те разбера.* ● *Ясно ми е какво е станало. Връзвай го накъсо, че бързам.*

Още: **Късо го вържи.** *Диал.*

ВРЪЗВАМ / ВЪРЖА БИКА ЗА РОГАТА. Действувам решително и енергично, като се справям с най-главното и най-трудното, най-опасното; обезвредявам някого или нещо. —*Макар и той да би излязъл подлец като Михов — друг избор засега нямам. Трябва навреме да се върже бикът за рогата.* Хар. Русев, По стръмнините.

Още: **Хващам / хвана бика за рогата.**

ВРЪЗВАМ / ВЪРЖА В ДЕВЕТ ВЪЗЕЛА. Много усърдно пазя, крия нещо (обикн. спестени пари). *Вечер, както изискваха обичаите, започваха веселбите. За жените и тогава нямаше време за почивка, те отново и отново прехвърляха даровете за сватбата и гласяха кое за кого ще бъде. Събираното с толкова пот и връзвано в девет възела сега се пилееше без мярка.* Ив. Венков, Хора край нас. *Едва за хляб бе му остало някоя друга парица, коя вържеше в девет възела и на всеки час попипваше, да не би да изгуби и тях.* Ил. Блъсков, Злочеста Кръстинка.

ВРЪЗВАМ / ВЪРЖА ВОДЕНИЧЕН КАМЪК *някому.* Създавам някому много големи трудности в работата му или правя живота на някого извънредно тежък. *Аз на тебе. . . воденичен камък ще ти вържа на врата за тия думи.* Н. Хайтов, По земята.

ВРЪЗВАМ / ВЪРЖА ГЛАВАТА *на някого. Диал.* Оженвам, задомявам някого.

ВРЪЗВАМ / ВЪРЖА ГО НА ПРЪСТ. *Диал.* Непрекъснато припомням, не забравям нещо казано или направено.

От обичая да се връзва конец на пръста, за да не се забрави нещо.

ВРЪЗВАМ / ВЪРЖА ДВАТА КРАЯ. Успявам да живея, да преживявам с оскъдни средства. *Работеха му с Дочка по цели седмици срещу надница. И пак трудно връзваха двата края.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Ние сме, кажи-речи, сиромаси хора, трудно връзваме двата края.* Г. Караславов, Обикновени хора. — *Който има повечко и по-хубава земица, той има добър доход. А такива като нас по-мъчно връзват двата края. И декарите малко, и земята слаба. . . Ние поработваме и чуждо, а инак, да остане само на нашето, трудно ще изхраня осем гърла.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Киснеше* [Пеню] *по цял ден из кръчмите и кафенетата и нищичко не похващаше. А не беше никакъв богаташ. Чудеха се всички как живее така и откъде връзва двата края.* Г. Караславов, Снаха.
Още: **Свързвам / свържа (завързвам / завържа, събирам / събера) двата края. Връзвам / вържа двата края на едно.** *Диал.* **Сбирам / сбера двата края.** *Диал.*

ВРЪЗВАМ / ВЪРЖА ДВАТА КРАЯ НА ЕДНО. *Диал.* Успявам да живея, да преживявам с оскъдни средсва. „*Няма, кай, нашену копиле двана края да му върже на едно, щом е взело картофите да бели, като да е баща му каймакамин.*" Н. Хайтов, Съперници.
Още: **Връзвам / вържа двата края.**

ВРЪЗВАМ / ВЪРЖА ЕЗИКА *на някого.* Ставам причина някой да не смее да говори, да каже нещо; не позволявам някому да говори, преча му да говори. *Но хората по нас, знайш. . . не можеш да им вържеш езика.* Ив. Вазов, Чичовци. *Тук очитавелите никополски бегълци бяха пребледнели — ужасът връзваше езика им.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. *Сега се намеси великият болярин Генадий. И нему постъпката на селянина бе направила силно впечатление и му върза за някое време и езика и ръцете, но лека-полека се опомни.* Ст. Загорчинов, Ивайло.
Още: **Завързвам / завържа езика.**

ВРЪЗВАМ / ВЪРЖА КОКАЛ. Наедрявам, заяквам. *Ще приближа, той ще бръкне в торбата, ще извади шепа лешници и ще ми ги подаде: „Хрупни малко, че да вържеш кокал! Хрупни, хрупни да чуя!"* Н. Хайтов, Шумки от габър.
Още: **Връзвам / вържа кост.**

ВРЪЗВАМ / ВЪРЖА КОСТ. Вж. Връзвам / вържа кокал. *Пък и свидно ѝ беше да го замъчи още от много малък. Нека позаякне, да порасне, кост да върже и тогава да работи.* Кр. Григоров, Пролет в Черешово.

ВРЪЗВАМ / ВЪРЖА ЛОЙ. Напълнявам, затлъстявам. *Изведнъж се почувствувах като пуяк,. . ., когото тъпчат с орехи, за да върже лой, а след това да го заколят.* С. Сивриев, Завръщане след бягство.

ВРЪЗВАМ / ВЪРЖА НАКЪСО. Действувам решително и бързо; ликвидирам бързо с нещо. *Кръстевица не можеше да угади какво ставаше с дъщеря ѝ. — Знаем ги такива граждани! — рече тя поучително. — За тях е лесно — ще си поиграят, ще се погаврят и . . . — Очите ѝ блеснаха. — Слушай, пази се! Връзвай накъсо и се дръж надалече. Чу ли?* Г. Караславов, Обикновени хора. — *От народ благодарност не чакай, ами връзвай накъсо, та да не шава много.* Г. Караславов, Обикновени хора.

ВРЪЗВАМ / ВЪРЖА НА ПРАЗНИ ЯСЛИ *някого.* Измамвам, изигравам някого. — *Хитруват, но ще си платят хитруванията. Няма да се оставя да ме вържат на празни ясли.* Д. Ангелов. На живот и смърт. „*Нямам пари в себе си — казал побойникът. — Ще отида да донеса." И кадията го пуснал. . . Чака Хитър Петър, чака и кадийницата, ала оня не идва и не идва. Мръкнало се. Разбрал Хитър Петър, че са го вързали на празна ясла.* Д. Мантов, Хайдушка кръв.
Още: **Връзвам / вържа на ясла.** *Диал.*

ВРЪЗВАМ / ВЪРЖА НА ЯСЛА *някого. Диал.* Вж. Връзвам / вържа на празни ясли *някого.*

ВРЪЗВАМ / ВЪРЖА РЪЦЕТЕ *на някого.* Преча или отнемам възможността на някого да действува свободно, ограничавам някого в действията му. [Заптиите] *отговаряха с наведени глави, че законът им вързал ръцете.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания. *Обичам живота, децата!. . . — Децата, де, но все пак те ни връзват ръцете. Аз просто съжалявам моята другарка. Тя е лекарка. . . а те ѝ отнемат цялото време.* Н. Каралиева, Неуловимият. *Ако туй щастие, дявол да го вземе, може да се вкара в бутилка,*

в кутия, ей тъй в нещо, дето може да се опипа, аз бих го държал в шепи като заловено птиче, макар че ще ми върже ръцете. В. Нешков, Настъпление. *Намерих пари. Знаеш, липсата им страшно ни мъчеше, връзваше ни ръцете.* Д. Спространов, Самообречените.
Още: **Свързвам / свържа ръцете.**

ВРЪЗВАМ СИ / ВЪРЖА СИ ЕЗИКА. Съзнателно не проговарям, не казвам нищо, обикн. за да премълча, да прикрия нещо, или преставам да говоря; млъквам, замлъквам. *Царицата, изглежда, с теб студено се държи, / та затова ти мъничко езика си вържи.* М. Петканова, Царица Теодора. *Те се сърдят, негодуват, роптаят. Младен с престорена усмивка и със сладникав тон им обяснява, че така е наредено, че другояче не може. Ала по един явно доловим начин им дава да разберат, че туй е зарад тяхното волнодумство. Някои се сепват и връзват езика си. А други още повече се раздразнуват и още по-явно почват да роптаят и хулят.* Т. Г. Влайков, Вещина и чисти сметки.

ВЪРЗВАМ СИ / ВЪРЖА СИ ЕЗИКА НА ФЛЬОНГА. *Жарг.* От силно смущение не съм в състояние нищо да говоря, да кажа.

ВРЪЗВАМ СИ / ВЪРЖА СИ КОНЕТЕ (КОНЯ) *с някого.* Живея с някого в сговор и разбирателство; в добри отношения съм с някого, разбирам се с някого. — *Дошли сме да се жалваме — въздъхна Митьо Ганин. . . — Какво, пак ли не си връзвате конете със съюзниците? — каза Цветков, като търкаше с палец слепите си очи.* В. Нешков, Настъпление.

ВРЪЗВАМ СИ / ВЪРЖА СИ РЪЦЕТЕ. 1. Сам си отнемам възможността да действувам, сам си създавам пречки в работата си. *Я сметни колко струва този инвентар, едрият и дребният — на цялото село сме го събрали туканка. Нали като го прахосаме, сами ще си вържем ръцете утре и ще се чудим и маем що да правим!?* Б. Обретенов, Сноп. **2.** Заемам се изцяло с някаква работа, която ме ограничава, пречи да върша друго. *Така си вързах ръцете с това дете, че не мога една книга да прочета.*

ВРЪЗВАМ / ВЪРЖА С ПАМУЧЕН КОНЕЦ *нещо. Диал.* Сговарям се за нещо, но не го извършвам както трябва, сериозно, солидно.
Още: **Завързвам / завържа (увързвам / увържа) с памучен конец.** *Диал.*

ВРЪЗВАМ / ВЪРЖА ТЕНЕКЕ<ТО> *някому. Грубо.* Подигравам се жестоко с някого, обикн. като го изгонвам отнякъде, от някаква работа.
Още: **Врързвам / вържа тенекия.** *Грубо.*

ВРЪЗВАМ / ВЪРЖА ТЕНЕКИЯ *някому. Грубо.* Вж. Врързвам / вържа тенеке<то> *някому.*

ВРЪЗВАМ / ВЪРЖА ЧЕРВЕН ГЕРДАН НА ШИЯТА. Заколвам (животно). *Тази вечер касапинът му* [на агнето] *върза червен гердан на шията.* А. Каралийчев, Народен закрилник.

ВРЪЗВАМ / ВЪРЖА ЧЕРНА КЪРПА <НА ГЛАВАТА>. Ставам причина някой да е в траур, да жалее за някого. *Майка му примираше от страх за него и често му подвикваше: — Синко, ще ми вържеш черна кърпа на главата с твоите лудории!* Ем. Коралов, Дъщерята на партизанина.

ВРЪЗ (ВЪЗ) ТУПАН БРЕЦАЛО. *Диал.* **1.** Излишна работа, която идва съвсем не на място, не навреме; нещо излишно. *Стига си носила ядене, има много, това е вече връз тупан брецало.*
2. Излишен човек в някаква среда, общество.

ВРЪСТНИК С БЕЛИТЕ ОРЛИ и ВРЪСТНИК С ОРЛИТЕ. За човек — който е стигнал до дълбоки старини; много стар. *Дядо ти е връстник с белите орли, наближава стоте.*

ВРЪТВА МИ СЕ / ВРЪТНЕ МИ СЕ ТЕРСЯ. *Диал.* Объркавам се. *Намерих се в едни малки, тесни и криви улички и ми се врътна терся, не мога да разбера откъде мога да се върна.*

В РЪЦЕТЕ *на някого* и **В** *нечии (някакви)* **РЪЦЕ. 1.** Лично у някого, у самия него. *Другите 21 кóли останали в ръцете на слависта М. К. Бобровски.* Б. Ангелов, Книгата в стара

България и нейната съдба през вековете. *Мистер Да ла Падуа му каза, че за първата седмица заплатата му е отишла в ръцете на мистър Уолф.* Ал. Бабек, Малкият емигрант. *Той разбираше, че арестуването му не е без причина, но не знаеше какво точно полицията имаше в ръцете си. Възможно е да са го арестували само по подозрение.* Д. Ангелов, На живот и смърт.
2. В пълната власт на някого, в пълна зависимост от някого. *Отиваха да му кажат, че съдбата на селото е в неговите ръце.* Й. Йовков, Старопланински легенди. *Господар съм ти! Твоят живот е в ръцете ми!* К. Петканов, Преселници. *Като застана по войнишки, той рапортува: —Другарю командир, телеграфо-пощенската станция е в наши ръце!* К.Ламбрев, Средногорски партизани. *О, Александре, има още време, ти свести се! В ръцете ти е още твойта чест.* М. Петканова, Царица Теодора. *Струваше им се, че те едвам не са извършили престъпление спрямо близките си, задето са тръгнали сами, а тях са оставили в ръцете на зверове.* Сл. Трънски, Неотдавна. — *Ще разглася — казвам — на съветниците! — Разгласявай, но да ти е ясно отсега, че аз съм кмет, а ти като разсилен си ми в ръцете!* Н. Хайтов, Диви разкази. *Аз съм сега в ръцете ти и ти наистина можеш да ме пречукаш, обаче имай пред вид, че... тоя път ще платиш с лихвите.* Б. Райнов, Господин Никой.
3. Под ръководството на някого. *Но той бе остарял и беше болнав, та бе оставил всичко в ръцете на сина си Селим бея.* Д. Талев, Илинден. *Някога те, учениците, бяха в ръцете на учителя, доверяваха му се и го обичаха.* С. Кралевски, Възвърнатата обич.
4. Под грижите на някого, при личното участие на някого. *Там е то, милата ѝ рожбица — расте в чужди ръце, без майчина реч и милувка.* Г. Райчев, Златният ключ. *Нека изгорят... И без това всичко е вече свършено... Но Левски е вече далеч, и парите за оръжието. И Тодора е в добри ръце.* Ст. Дичев, За свободата. *Слезе на дъното сред тинята и започна да разправя как вождът на животните издъхнал в ръцете ѝ* [на жабата]. Св. Минков, Призракът от Кендари.

ВРЪЩАМ / ВЪРНА ГО ТЪПКАНО *на някого.* Отмъщавам си жестоко на някого като отплата за сторено ми, макар и по-малко зло. — *Как сте, господин експерте? — язвително попита той... — На мене наистина ми предлагат да стана експерт — отговори Борис, — а ти цял живот ще си останеш канцеларско леке... — Върна ти го тъпкано — възхитено рече машинописката след излизането на Борис.* Д. Димов, Тютюн. *„О, нека почакат! Аз така ще ги наредя, че ще има да ме помнят. И този ментарджия!“ — закани се той на Хаваджиев, „Тъпкано ще му го върна!“* Г. Караславов, Танго. *Деян те накара да ме пречукаш? ... Той ме накара, той ... Ама чакай, ти няма защо да се заяждаш с него ... ще му платя аз... тъпкано ще му го върна — като на заем* Г. Караславов, Селски истории. — *И тръгва той, саморазжалван един вид, ..., гледа — хора... Завеждат го в щаба, а там ... нашият човек ... — Виж докъде се докара работата: тъпкано се връща!* Н. Антонов, В открито море.
От послов. На заем брашно тъпкано се връща.

ВРЪЩАМ / ВЪРНА ДУМА. Отказвам се от уговореното.
Още: **Връщам / върна реч** /във 2 знач./. *Диал.*

ВРЪЩАМ / ВЪРНА ЖИВОТА *някому.* Излекувам някого, който е бил безнадеждно болен.

ВРЪЩАМ / ВЪРНА ЖЪЛТИЦАТА *някому. Диал.* Вж. Връщам / върна китката *някому.*

ВРЪЩАМ / ВЪРНА КИТКАТА *някому.* Развалям годежа (си); разгодявам (се).
От народния обичай да се връщат при разгодяване даровете, както и китката, дадена в знак на обич.
Още: **Връщам / върна жълтицата.** *Диал.*

ВРЪЩАМ / ВЪРНА КОЛЕЛОТО НА ИСТОРИЯТА НАЗАД. *Книж.* Спирам естествения развой на събитията, преча на прогреса. *Фашизмът иска да върне назад колелото на световната история.* Г. Димитров, Пред фашисткия съд. *Опозиционните водачи ги обединява общото тяхно желание да върнат колелото на историята назад, да върнат България към миналото.* Г. Димитров, Отечественият фронт ще победи въпреки всичко.

ВРЪЩАМ / ВЪРНА НА ЗЕМЯТА *някого.* Принуждавам някого да се опомни, да престане да фантазира. *Говореха грубо, но бях решил да разтърся най-сетне туй същество, да го изтръгна от високомерното му безразличие, да го върна на земята и нямах никакво настроение да подбирам думите си.* Б. Райнов, Дъждовна вечер.

ВРЪЩАМ / ВЪРНА ОБУЩАТА *на някого. Диал.* Отхвърлям предложение за годеж.

ВРЪЩАМ / ВЪРНА РЕЧ *на някого. Диал.* **1.** Възразявам на някого, отказвам на някого. **2.** Отказвам се от уговореното.

Още: **Връщам / върна дума** /към 2 знач./.

ВРЪЩАМ СЕ / ВЪРНА СЕ В СТРОЯ. Отново ставам годен да участвувам в някаква работа, мога вече да работя, да върша нещо, да действувам. *Само Стоян бе леко одраскан около слепите очи и веднага след превръзката се върна в строя.* П. Вежинов, Втора рота.

Още: **Влизам / вляза в строя** /във 2 знач./.

ВРЪЩАМ СЕ / ВЪРНА СЕ И БЕЗ ЦЪРВУЛИ. *Диал.* Нищо не спечелвам, като прахосвам и това, което съм имал (употребява се за човек, заминал за печалба и нищо не спечелил).

ВРЪЩАМ / ВЪРНА С ЛИХВАТА (ЛИХВИТЕ) *някому.* Отмъщавам си жестоко на някого като отплата за сторено ми, макар и по-малко зло. *Нищо не съм чел! — мрачно отговори Златан и си спомни за Пешо, за онзи кратък бой с него на забоя... Той никога не забравяше за това и беше сигурен, че ще му го върне с лихвите.* Т. Монов, Смърт няма.

Още: **Плащам / платя (заплащам / заплатя) с лихвата (лихвите)** /в 1 знач./.

ВРЯЗВАМ СЕ / ВРЕЖА СЕ В ПАМЕТТА *на някого. Книж.* Оставям ярък спомен за себе си у някого. *Дълбоко се врязаха в паметта ми стаите, запазената покъщнина, дрехите, библиотеката на Александър Сергеевич Пушкин в последната му петербургска квартира на улица Мойка 12.* А. Каралийчев, Пътища далечни. *Нейният образ, който дълбоко се е врязал в паметта ми, не е нито жизнен, нито щастлив.* Г. Белев, Патилата на едно момче.

Още: **Врязвам се / врежа се в ума.** *Книж.* **Запечатвам се / запечатам се в паметта.** *Книж.*

ВРЯЗВАМ СЕ / ВРЕЖА СЕ В УМА *на някого.* Оставям ярък спомен за себе си у някого. *И сега сякаш го гледам пред очите си дяда Славча — толкова ми се е врязал в ума!* Т. Г. Влайков, Дядовата Славчова унука.

Още: **Врязвам се / врежа се в паметта.** *Книж.*

ВРЯЗВАМ СЕ / ВРЕЖА СЕ В СЪРЦЕТО *на някого.* Бивам харесан и обикнат от някого. *Тя взела малко по малко да му се врязва в сърцето.* Н. Геров, Речник на българский язик.

Още: **Влизам / вляза в сърцето.**

ВРЯ И КИПЯ. 1. *В нещо.* Имам голям опит в нещо, много добре зная, познавам нещо, защото дълго съм се занимавал с него. *Може за другите деца да са интересни приближаването на парахода, гърлените команди на капитана, хвърлянето на дебелите въжета на кея, ... На нас, които сме врели и кипели в морските работи, всичко това отдавна е омръзнало.* П. Незнакомов, Маргаритка и аз. *Чудиха се, че казакът говореше някак завалено български, че разпитваше за тукашни места и хора, сякаш е врял и кипял по тия гори.* Ив. Гайдаров, Добрина чешма.
2. *В нещо.* Работя усилено, намирам се в разгара на нещо. [Полицаите] *следяха я като кучета, ..., често тя биваше нелегална, но и тогава не преставаше да ври и кипи в борбата.* в. Вечерни новини.
3. *Обикн. в 3 л. ед.* Усилено се действува, в разгара си е (за борба въстание и под.). *Как не ви е срам, бе! Че когато вреше и кипеше — ... — оня се ширеше с пагоните по София, а ти изтегли всичко.* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи. *Наоколо ври и кипи ... нийде никакви хора се наловиха да наоглавят, ето тая долу, дето се прави на кротка, само че ние черешовците гледаме сеир.* Н. Хайтов, Шумки от габър.
4. Силно се ядосвам, разгневявам за нещо. *По всичко личеше, че Надя вреше и кипеше вътрешно.* М. Марчевски, Тайнствените светлини.

ВРЯЛ В ГОЛЯМО И МАЛКО ГЪРНЕ. Който има голям опит, който е извънредно опитен, обигран, понеже е прекарал всякакви изпитания, трудности.

ВРЯЛ И КИПЯЛ *в нещо.* Който има голям опит, който е извънредно опитен, обигран в нещо, понеже е прекарал всякакви изпитания, трудности. — *Ами кажи какво да правим? — ... — Ти по си врял и кипял в тия работи, по ги разбираш.* Г. Караславов, Освобождение. *Двамата турци, ..., клюмаха одобрително глава, като че бяха врели и кипели в*

идеите на френската революция. Л. Стоянов, Бенковски. *Работата го увличаше, той не чувстваше никаква умора, само му липсваше един по-здрав другар и помощник, врял и кипял в партийните работи.* Г. Караславов, Селски истории. *Георги Мамарчев Буюкли, врял и кипял във военните работи, проявил рядко геройство в редица битки срещу турците.* Г. Дрънкаров, Велчова завера. — *А за комунизъм място у нас няма.* — *И като помълча, . . . подхвана:* — *Ти Въкриле, си умен човек, врял си и кипял си, дето се вика, ти барем това трябва да го разбереш.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Още същия миг врялата и кипяла баба Кера съликаза със сълзливите си очи отрочето и профъфли:* — *Вьй-й-й, бащелко!* — *Същински бащичко!* — *додаде баба Рада.* А. Антонов-Тонич, Гайда за милиони.

Още: **На дъното врял и кипял.** *Диал.*

ВСЕ ГРАД НИ БЪХТЕ. *Диал.* Употребява се при утешаване на някого, когото е сполетяла беда.

<ВСЕ> ЕДНА СТОКА. *Ирон.* С едни и същи недостатъци, еднакви. — *Че за какво да се караме с тях? Сиромашията ли да делим?* — *усмихна се старецът.* — *Всички сме все една стока* — *гольовци.* К. Калчев, Живите помнят.

ВСЕ ЕДНА<ТА> СИ ЗНАЯ и ЕДНАТА СИ ЗНАЯ. Упорито настоявам на своето. *Той си знаеше все едната. „Не можем. Бедно е селото".* Т. Г. Влайков, Силна ръка.

Още: **Зная си тая.**

ВСЕ ЕДНО МИ Е и ВСЕ ЕДНО Е ЗА МЕНЕ. Безразличен съм към нещо, никак не се вълнувам, не се смущавам от нещо. *Искаше, сякаш, да каже, че ѝ е сѐ едно.* Т. Г. Влайков, Стрина Венковица и снаха ѝ. *Други лежеха по пода с глави опрени о стената, . . . В техните очи Гражев забеляза едно безразличие и привидно спокойствие, сякаш им беше все едно* — *тук ли ще останат да лежат . . . или ще се хвърлят в атака срещу врага.* Ив. Мартинов, Драва тече през славянски земи. *За тях беше все едно кой им е господарят* — *Чоки или Смилец.* Ив. Вазов, Светослав Тертер. *Стоя привидно примирен сред тоя хаос . . . и гледам с досада как жена ми се суети пред огледалото, приближава се към него, отдръпва се, криви се ту на една, ту на друга страна и всичко това върши подчертано бавно и с онова нейно безразличие, което говори по-добре от всякакви думи: все ми е едно, както си знам* — *така.* Ив. Венков, Хора край нас.

ВСЕ Е МАЛКО НА ПОПОВО ОКО. За алчен, ненаситен на нищо човек.

ВСЕ И ВСЯ. *Книж.* С голямо влияние и власт, всесилен, всевластен; всичко. *Ще дойде ден и вий, . . . , / ще видите, че вас за нос ви е повел / Войводата; / . . . / Знам, той иска вся и все да бъде.* П. П. Славейков, Кървава песен. — *Ето кому трябва да благодарим . . . Тя е душата на нашето движение!* — *О не, напротив, ти, сестро!* — *Не, не, и хиляди пъти не. . . Ти си все и вся тука и аз с радост ти отстъпвам първенството.* Ст. Л. Костов, Мъжемразка.

ВСЕ ТУЙ ЛАЙНО СЪМ. *Простореч. Вулг.* Не съм се променил никак, не съм станал по-добър, не съм се поправил.

В СИЛА СЪМ. *Книж.* За закон, наредба, решение и под. — прилагам се, важа, действувам. *Против тая фелдфебелска логика никаква друга не бе в сила.* Ив. Вазов, Фелдфебел Стамболков. *Реакциите между веществата в разтворено състояние също биват пълни и непълни. Тук обаче са в сила така наречените закони на Бертолѐ, въз основа на които ние лесно можем да предвидим коя реакция ще се извърши докрай и коя не.* Химия за VII клас. *За събирателните лещи е в сила същата формула, която намерихме при вдлъбнатите сферични огледала.* Физика за X клас.

Още: **Имам сила.**

ВСИЧКИ НАОПАКИ, ТОЙ НА ТЕРСЕНЕ. *Пренебр.* Употребява се за много опак, неразбран човек.

ВСИЧКО ЗАВЪРШВА ЧИЧО МИТО. *Диал. Ирон.* Казва се на някого, който много се хвали, а нищо не върши.

ВСИЧКО МАРА ВТАСАЛА. *Ирон.* Употребява се, когато някой върши нещо съвсем излишно, ненужно, когато други важни неща не са му в ред. *Чужда стока,* — *чужда:*

добре. Ами кой ще я купува? . . . Европейските кундури не са правени за български крака, а за францушки. . . Всичко Мара втасала та. Ст. Чилингиров, Хлеб наш насущний.

От погов. Всичко Мара втасала, сал не се сресала.

ВСИЧКО НЕ МИ Е В РЕД ПОД ШАПКАТА. Не съм напълно нормален; смахнат, завеян съм.

В (МЕЖДУ) СКОБИ. *Книж.* Допълнително, като странично допълнение към нещо. *Ще си позволя да отбележа в скоби: не опроверга ли привържениците на контрола върху разоръжаването като самоцел фактът, че сега не се извършват ядрени експлозии?* в. Народна армия. *Между скоби казано . . . тия резултати, до известна степен, бяха постигнати.* П. К. Яворов, Гоце Делчев.

В СЛЕПИТЕ ЗОРИ, СТАВАМ. *Диал. Ирон.* Много късно сутрин (ставам).

ВСМУКВАМ / ВСМУЧА С МАЙЧИНОТО СИ МЛЯКО. Усвоявам, получавам нещо от рождение. — *Как нямаш капчица срам! — Срамът се всмуква още с майчиното мляко! Изглежда, че не си ме закърмила с него!* О. Василев, Любов.

В СОКАКА НЕ СЕ ХВАЩАМ. Много съм надут, високомерен. *Дъщеря ѝ станала наерепа, не поздравява, в сокака не се хваща.*

ВСРЕД ГОРАТА КЛЕЧКА НЯМА. *Ирон.* Употребява се в отговор на някого, който твърди, че някъде няма нещо, което в същност го има в голямо количество.
Още: **В Средна гора клечка няма.** *Ирон.*

В СРЕДНА ГОРА КЛЕЧКА НЯМА. *Ирон.* Вж. Всред гората клечка няма.

В СТИХИЯТА СИ. В най-голямата си сила и възможности. *Тъй като досега отговаряше на всички любезни въпроси много лаконично, домакинята се безпокоеше дали до края на вечерята ще намерят общ език. А Матейчо от своя страна се ядосваше, че не се отваря дума за службата или за миналото, където той винаги се чувствуваше в стихията си.* В. Нешков, Настъпление. *Цялата северна стена на стенописа е посветена на доиспанския период на Мексико. . . на централната, най-обширната стена с нас говори Мексико от момента на неговото завладяване от конквистадорите. . . Но най-изумителна е третата, южната стена. Ривера комунистът тук е в своята стихия. Селските движения, могъщи и пълноводни въстания, яростни опити на реакцията да ги потъпче . . . изтръпваш пред това ярко класово и политическо платно.* Л. Стефанова, Вулканите на Мексико димят.

В СЪБОТА ПРЕД ВЕЛИКДЕН. *Ирон.* В последния момент, когато няма достатъчно време да се свърши нещо.

В СЪРЦЕТО *на нещо.* В самия център на нещо. *Рила планина е в сърцето на Балканския полуостров.* Ив. Вазов, Великата рилска пустиня.

ВСЯКА КОЗА НА (ЗА) СВОЙ КРАК. Употребява се, когато някой иска да изтъкне, че е независим от другите, че за собствените си постъпки сам отговаря. *Ти си сиромах, не ти е мястото при тия хора. Ще дойде ден, когато ще се каеш. Много евтино се продаде, язък ти за теглото и пътищата, дето си бил по фронтовете. — Е, всяка коза за свой крак. Опитахме от меда и на вашите хора — за едни е сладък, за други горчелив.* В. Нешков, Настъпление. — *И другарите от полка съобщават да се съблюдава дисциплината и да се арестуват само тия, които имат престъпления. . . — Всяка коза за свой крак — нервно отвърна школникът.* Д. Кисьов, Щастието не идва само. *Наш Груйо тъй дума: „Във всяка къща — и наредба, всяка коза — на свой крак.* Чудомир, Не съм от тях. *Отче, не си прави труд, ние сме безбожници — обади се Борис. — Ти ще отговориш за себе си — обърна се наставнически свещеникът. — Всяка коза за свой крак.* Г. Караславов, Танго.

От погов. Всяка коза на свой крак виси.

ВСЯКАЯ ВСЯЧИНА. *Книж. Пренебр.* Хора без никакъв подбор; всякакви, каквито и да са. — *Ще примиряваме, ха? Ще правим патриоти всякая всячина — тъй ли? Да поканим тогаз и Кръстевича.* А. Страшимиров, Хъшове.

ВСЯКНА МИ СЕ ДУША. *Диал.* Съвзех се, след като бях изплашен.

ВСЯКНА МИ СЕ МЕСЕЧИНАТА. *Диал.* **1.** Съвзех се, след като бях силно изплашен. 2. Имах успех в нещо, сполучих в нещо.

В СЯНКА СЪМ. 1. Пренебрегнат, незабелязан съм и не се оценяват качествата и заслугите ми. *Бай Петър Дълбокият не беше от ония, които водят кервана, . . . Той беше един обикновен човек, който премина живота си в сянка и на трапезите, по сватбите и след погребенията, сядаше най-накрая.* А. Каралийчев, Строители на републиката.
2. Прикрит съм, не се издавам, че съм участвувал в нещо или че съм инициаторът, причината за нещо, обикн. нередно. *Оказа се, че истинският извършител на диверсията — един стар чуждестранен агент — е бил дълбоко в сянка.* Й. Демирев, Д. Горчев, Особен случай.

Още: **Стоя в сянка. Седя в сянка** /към 1 знач./.

ВТАСАЛ МИ ГЪЗА ЗА БОБ, ТА ЗА ЛЕЩА. *Вулг. Ирон.* Не съм се оправил, а мечтая за нещо по-голямо. — *Той едва сега се назначи на работа и ходи с едно момиче. — Да не иска да се жени? — Втасал му гъзът за боб, та за леща.*

ВТАСАХ Я. Като възклицание за изразяване на опасение от нещо или възмущение при неочаквана неприятност, при настъпване на неприятно положение. *Слушайте, братя българи! Нов град на Марица ще се прави! . . . А сега, Танасе! Втасахме я! . . . Къщи безброй си правил, училища, казарми . . . ама ете град! — град досега не си правил!* О. Василев, Любов. *Крясъците „брадва-а“, „брадва -а“ стигаха и най-затънтените гъсталаци на гората, до ушите на дивите свине. — Брадва ли? — Водачът на стадото, старият Глиган изтърва току-що захапаната луковица и наежил козината на гърба си, силно изгрухтя: — Сега я втасахме!* Н. Хайтов, Приключения в гората.

В ТЕЖЕСТ СЪМ *на някого.* Създавам грижи, притеснения на някого който е принуден да ме издържа или да поеме някакъв материален ангажимент за мене. *Мене ми беше тежко, млад и способен за работа човек, какъвто бях, да стоя празен и най-вече, вместо да бъда нещо помощ на родителите си, да им бъда в тяжест.* П. Р. Славейков, Български притчи или пословици и характерни думи. *Инспекторът бе обиколил много села и знаеше, че не се празнува вече, . . . , нито Великден, нито Коледа. Затова и не искаше да бъде в тежест на никого.* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи.

В ТЕЧЕНИЕ СЪМ *на нещо. Книж.* Запознат съм със състоянието или развоя на нещо, известно ми е нещо. *Нужен ни е собственикът Стефанов по бърза работа. — Може би аз мога да го заместя, аз съм в течение.* Ем. Манов, Ден се ражда. *Славчо Николов беше в течение почти на цялата дейност на комитета.* Сл. Трънски, Неотдавна.

В ТОН СЪМ. *Книж.* **1.** *Обикн. с някого или с нещо.* Постъпвам в съответствие с изискванията на някого или на някаква среда. *Катя реши, че непременно трябва да бъде в тон с Фани — дъщерята на хазяйката, която според нея беше жена с характер и маниер.* К. Кръстев, Катастрофа.
2. Отговарям на необходимите изисквания, в необходимата форма съм. *Вече на сцената . . . артистът тихо си шепне първите реплики не само да е готов за героя си, но и за да може да вземе съвършено верен тон, т. е. да е вече в тон, когато ще каже репликата си.* Ст. Грудев, Бележити българи.

ВТОРА ПРИРОДА. *Книж.* Дълбоко вкоренен навик. *На същата причина се дължеше и умението на Костов да устройва пищни угощения. Това бе особен вид лакейство, наложено от търговията. С течение на времето то бе станало втора природа у двамата.* Д. Димов, Тютюн. *Тази опитност на окото и на ума, хладнокръвната и бърза съобразителност бяха се превърнали в мощно оръжие на нелегалния, във втора негова природа, която му помагаше да се измъква като вълк-единак покрай вълчи ями.* З. Сребров, Пролетен разлив.

ВТОРИ ПЕТЛИ. Времето, когато петлите пеят за втори път. *Те щели да станат твърде рано, преди втори петли.* Ив. Вазов, Под игото. *Вдигат се от сън след втори петли към три часа и половина и бдят на корените, додето мрак покрие Тракийската равнина.* А. Каралийчев, Пътища далечни.

ВТРИВАМ СЕ / ВТРИЯ СЕ КАТО КАЛПАВ БАН В ХИЛЯДО. *Диал. Неодобр.* Натрапвам се, навирам се там, където не ми е мястото, където не трябва.

В (ОТ, ПО) ТЪМНИ ЗОРИ. Много рано сутринта, преди съмване. *Заран в тъмни зори ще стане, ще накладе огъня, ще сготви нящо, па ще иде да издои кравата.* Т. Г. Влайков, Стрина Венковица и снаха й. *Сутринта аз още спях, тя станала в тъмни зори и излязла.* П. Р. Славейков, Из незавършената автобиография. *От тъмни зори като отиде нагоре по ливадите, едвам за обед се прибра дядо Милко.* П. Ю. Тодоров, Сенокос. *Открай докрай . . . се люлеят златни ниви, и морни работници се мяркат там от тъмни зори.* Елин Пелин, Летен ден. *Тогава по тъмни зори и самичък /на същата нива дойдох и погледнах: / растяха наоколо бурен и трьне, / метличина, пукал и люта коприва. / И почнах да чистя.* Ем. п. Димитров, Златни ниви и бойни полета.

ВУЙЧО ВЛАДИКА, имам (нямам). Близко влиятелно лице, на чиято подкрепа може да се разчита за постигане на нещо (имам). — *Ти пък защо толкова много си се отчаял? — Много просто, защото всеки от вас си има по някой и друг вуйчо владика, а пък аз си нямам никого!* Д. Калфов, Ястребът. — *Вас кой ви назначи тук на работа? — попита Шперлинг и ме погледна проницателно. — Вие сигурно имате вуйчо владика!* Хр. Пелитев, Хапят ли охлювите. — *Откога си войник? — От десет месеца. — На фронта беше ли? — Не, тук ме записаха в етапното комендантство. — А, сигурно имаш вуйчо владика. Карай да спасиш кожата.* Л. Стоянов, Холера.

От послов. Имаш ли вуйчо владика, ще станеш поп.

В УМА МИ Е. 1. Мисля за някого или за нещо, или възнамерявам да извърша нещо. — *Другарю полковник, само за това мисля, само това ми е в ума . . . Исках да видя найпосле дали ще мога.* С. Северняк, Разказ за летеца. *В ума ми беше, ама нали съм жена — забравих.* Й. Йовков, Старопланински легенди. — *Аз слизам долу. . . А ти гледай тука за търновците, те да са ти в ума. Видиш ли ги да се задават откъм Грамена, надуй рога!* Ст. Загорчинов, Ивайло.

2. Зная нещо, но в момента не мога да го кажа. *Ще ти кажа, почакай малко, в ума ми е, ще се сетя.*

В (НА) УМА СИ. Мислено. *Моканина набързо го претегли в ума си и реши, че е от ония меки и отпуснати хора, за които се казва, че и на мравята път стрyват.* Й. Йовков, Вечери в Антимовския хан.

ВУРА ТУТА. *Диал.* С много мъки най-после, най-сетне (за извършване на някаква работа без желание и насила) *Вура тута завърши гимназия.* ● *Вура тута стигнахме най-после.*

В (НА) УСТАТА МИ Е. 1. Говоря, казвам едно и също нещо, повтарям нещо. *Ами защо на всяка дума в устата ти е все това „не зная!" — кипна най-сетне поручикът.* П. Вежинов, Втора рота. *Оттогава на сербезлиите все името на Али Бекира им беше в устата: с него лягаха и ставаха, с него плашеха и се заканваха.* Н. Хайтов, Диви разкази.

2. Одумвам някого, клюкарствувам за някого. *Все тя им е в устата, като че ли другите са по-добри.*

В ХАМБАРА МИ МИШКИ ИГРАЯТ. *Диал.* Нямам нищо, беден съм.

В ХОР. Едновременно (за нещо казано). *Втора и четвърта* [стотни] *да нападнат полицейското управление. . . Разбрано ли е? — Разбрано — отвърнаха в хор войводите.* Ст. Дичев, За свободата. *Цар без пари не управлява . . . Ще увеличите данъците на народа, ще съберете много пари и ще ми дадете толкоз, колкото ми трябват. . . Съгласни ли сте? — Съгласни — отговорили в хор всички.* Ц. Церковски, Продадени съвести.

В ЦАРИГРАД НЕ ДЪРЖАТ ХЛЯБА ДА СЕ ОБАЯТВА. *Диал. Ирон.* Казва се на човек, който се хвали, че знае някакъв чужд език, а не може да преведе на този език някоя българска дума.

В ЦАРИГРАД ЖИВЯЛ, ЦАРЯ НЕ ВИДЯЛ. *Ирон.* За човек, който е пропуснал да извърши най-важното или да забележи най-очевидното.

Още: **Ходил в Стамбул, а царя не видял.** *Ирон.* **В Рим живял, папата не видял.** *Книж. Ирон.*

В (С) ЧАША ДА ГО ИЗПИЕШ. **1.** За човек — много хубав, много красив. — *Ех, да го знаете вий, какъв беше той, бае ви Ивана, на времето. . . Да го гледаш, да му се не нагледаш, в чаша да го изпиеш, такъв беше.* П. Р. Славейков, Тримата Ивановци. **2.** *Ирон.* Лош по характер; проклет.
Още: **В чашка (гаванка) да го изпиеш.**

В ЧАШКА ДА ГО ИЗПИЕШ. Вж. В чаша да го изпиеш.

ВЧЕРАШНО ЛАЙНО. *Пренебр. Вулг.* Неопитен, незрял, млад човек. *Вчерашно лайно, още жълтото по устата му не е изсъхнало, а вече иска да се мери с мене!* П. Незнакомов, Ако бях млад.
От погов. Вчерашно лайно, и то ще ми се размазва.

ВЧЕТВОРЯВАТ МИ СЕ / ВЧЕТВОРЯТ МИ СЕ ОЧИТЕ. *Диал.* От преумора, от много работа виждам двойно, премрежено.

В ЧУЖДА МАНДЖА СОЛ НЕ ТУРЯМ. Не се заемам да оправям работи, които не се отнасят до мене.
Още: **В чуждо гърне сол не турям.**

В ЧУЖДО ГЪРНЕ СОЛ НЕ ТУРЯМ. Вж. В чужда манджа сол не турям.

В ШАХ. В несигурно, напрегнато, неблагоприятно положение, при което съдбата ми зависи от някого. *Влязоха дваминaта татари, . . . Кримски татари бяха, съюзници на султана, даваха му петдесет хиляди лека конница. Те държеха в шах московците и поляците.* А. Дончев, Време разделно. *Постави го в шах.*

В (У) ШИШЕ. В тежко, сериозно, притеснено, напрегнато положение; в положение, при което се изисква сериозна работа и отговорност. *Директорът — сериозен, а другите гледат в земята и мълчат . . . Рекох да седна, но шефът ме строи: — Застани прав! . . . — Какво ще кажеш — пита ме директорът и по гласа му разбирам, че работата е в шише.* Н. Хайтов, Диви разкази. — *Е, другари! Тогава нашата е свършена . . . Ние сме пряко под надзора на министъра. . . — Ами сега? — Да се стягаме! Да работим, защото нашата е в шише.* М. Топалов, Опасният човек. *Отивам при попа: „Тъй и тъй, работата е в шише. Трябва да отложим служебата за утре.“* Н. Хайтов, Диви разкази.

ВЪВИРАМ / ВЪВРА В КОЗИ РОГ *някого.* **1.** Нахоквам жестоко някого. **2.** Отмъщавам си на някого, наказвам някого, като го поставям в затруднено, безизходно положение и го правя безсилен, безвреден.
Още: **Вкарвам / вкарам (навирам / навра, натиквам / натикам, натъпквам / натъпча) в кози рог. Навкарвам / навкарам в кози рог.** *Диал.*

ВЪВИРАМ / ВЪВРА В КУЧЕШКИ ГЪЗ *някого. Грубо.* **1.** Нахоквам жестоко някого. **2.** Отмъщавам си на някого, наказвам някого, като го поставям в затруднено, безизходно положение и го правя безсилен, безвреден.
Още: **Въвирам / въвра в кучи гъз.** *Грубо.*

ВЪВИРАМ / ВЪВРА В КУЧИ ГЪЗ *някого. Грубо.* **1.** Нахоквам жестоко някого. **2.** Отмъщавам си на някого, наказвам някого, като го поставям в затруднено, безизходно положение и го правя безсилен, безвреден.
Още: **Въвирам / въвра в кучешки гъз.** *Грубо.* **Вкарвам / вкарам (завирам / завра, навирам / навра, натиквам / натикам) в кучи гъз.** *Грубо.*

ВЪВИРАМ / ВЪВРА В МИША ДУПКА *някого.* **1.** Нахоквам жестоко някого. **2.** Отмъщавам си на някого, наказвам някого, като го поставям в затруднено, безизходно положение и го правя безсилен, безвреден.
Още: **Вкарвам / вкарам (завирам / завра, навирам / навра, натиквам / натикам, напъхвам / напъхам, натъпквам / натъпча) в миша дупка. Навкарвам / навкарам в миша дупка.** *Диал.*

ВЪВИРАМ / ВЪВРА В НОСА *на някого нещо.* **1.** Съвсем отблизо показвам на някого нещо (обикн. някакъв документ) като доказателство за правотата, истинността на нещо. *Най-сетне трябваше да му въвра в носа договора, за да го убедя.*

2. Казвам на някого някакъв факт, с който му доказвам, че не е прав.
3. Настойчиво и досадно непрекъснато напомням на някого за нещо или за някого.
4. Натяквам на някого за нещо.

Още: **Завирам / завра (навирам / навра, тикам) в носа. Въвирам / въвра в очите. Въвирам / въвра под носа** /към 1 знач./. **Тиквам / тикна в носа** /към 1 и 2 знач./.

ВЪВИРАМ / ВЪВРА В НОСА ФИТИЛИ *някому. Диал.* Измъчвам някого с натякванията си, натяквам на някого за нещо.

ВЪВИРАМ / ВЪВРА В ОЧИТЕ *на някого нещо.* **1.** Съвсем отблизо показвам на някого нещо (обикн. някакъв документ) като доказателство за правотата, истинността на нещо. *Като му въврях в очите писмото, чак тогава повярва.*
2. Казвам на някого някакъв факт, с който му доказвам, че не е прав. *Колкото и да му говорех, той си оставаше непреклонен, но като му въврях в очите и последната случка, той се убеди, че е грешил.*
3. Настойчиво и досадно непрекъснато напомням на някого за нещо или за някого. *Дано не те види отнякъде Мита — Кехайовата щерка. — Стига ми си въвирал тая Мита в очите.* К. Петканов, Златната земя. — *Докато не смачка бялата Пендевска гъркиня, няма да се успокои. Не може да понася надутостта му, че е богат . . . Пък и хората не го оставят на мира, само го задяват и все му въвират в очите Христа. Като да е царски син, а не една бяла гъркиня.* К. Петканов, Хайдути. — *Лукан е добро момче. Знам, че ти го обичаш. Тя ми каза със злост. — Отде-накъде ми въвираш в очите тоя Лукан?* Елин Пелин, Щъркови гнезда. *Ивана отново я настигна при дървеното мостче. — Пусти Белчо, очите му играят като на лалугер. Велика, . . . , най-после не изтрая, нападна Ивана: — Какво си тръгнала след мене да ми въвираш в очите тоя куцак?* К. Петканов, Морава звезда кървава.
4. Натяквам на някого за нещо. — *Чегато аз не знам, какво може и какво не може млада невяста да върши, та сè това ще ми се вовира в очите — че съм искала да се прекъсне!* Т. Г. Влайков, Стрина Венковица и снаха й.

Още: **Навирам / навра в очите. Набивам / набия (тикам) в очите** /към 3 и 4 знач./. **Бода в очите** /в 3 знач. към 4 знач./. **Увирам / увра в очите** /към 3 и 4 знач./. *Диал.* **Въвирам / въвра в носа.**

ВЪВИРАМ / ВЪВРА ПОД НОСА *на някого нещо.* Съвсем отблизо показвам на някого нещо (обикн. някакъв документ) като доказателство за правотата, истинността на нещо.

Още: **Завирам / завра (навирам / навра) под носа. Въвирам / въвра в носа** /в 1 знач./. **Тикам (тиквам / тикна) под носа** /в 1 знач./.

ВЪВИРАМ СЕ / ВЪВРА СЕ В УСТАТА НА ВЪЛКА. Постъпвам така, че сам се излагам на голяма опасност, която идва от страна на някого.

Още: **Въвирам се / въвра се в устата на звяра. Навирам се / навра се (пъхам се, пъхвам се / пъхна се) в устата на вълка.**

ВЪВИРАМ СЕ / ВЪВРА СЕ В УСТАТА НА ЗВЯРА. Постъпвам така, че сам се излагам на опасност, която идва от страна на някого.

Още: **Въвирам се / въвра се в устата на вълка. Навирам се / навра се (пъхам се, пъхвам се / пъхна се) в устата на звяра.**

ВЪВИРАМ СИ / ВЪВРА СИ ГАГАТА *някъде.* Меся се, намесвам се там, където не трябва, нито е желано, или проявявам някакъв неоправдан, ненужен интерес към нещо. *Не беше ли санким съвсем достатъчно да свършат работата само с официалните делегати, ами трябваше и бай Ганьо да си въвира гагата.* Ал. Константинов, Бай Ганьо. *Той като на себе си каза: — Тоя господин почна да си въвира гагата там, където не му е работа, иска много да знае.* Д. Спространов, Самообречените.

Още: **Въвирам си / въвра си носа. Въвирам си / въвра си муцуната.** *Пренебр.* **Въвирам си / въвра си главата.** *Диал.* **Бутам си (бутвам си / бутна си, бъркам си, вра си, завирам си / завра си, навирам си / навра си, муша си, мушкам си, мушвам си / мушна си, пъхам си, пъхвам си / пъхна си, тикам си, тиквам си / тикна си, увирам си / увра си) гагата.**

ВЪВИРАМ СИ / ВЪВРА СИ ГЛАВАТА *някъде. Диал.* Меся се, намесвам се там, където не трябва, нито е желано, или проявявам някакъв неоправдан, ненужен интерес към нещо.

Още: **Вра си главата.** *Диал.* **Въвирам си / въвра си гагата (носа). Въвирам си / въвра си муцуната.** *Пренебр.*

ВЪВИРАМ СИ / ВЪВРА СИ МУЦУНАТА *някъде. Пренебр.* Меся се, намесвам се там, където не трябва, нито е желано, или проявявам някакъв неоправдан, ненужен интерес към нещо. — *Ех че ги нацапали! Я слушай да ти прочета. . . — Извинете, господин Балкански, поне тука искам да успокоя ушите си от тази политика, казах аз и станах от стола си, — сбогом! — Ама ти чуй само това: „Онази разбойническа сган от сводници, крадци и мръсници, които си въвират муцуните в нечистотиите. . . „Чакайте, понататък е още по-хубаво!* Ал. Константинов, Бай Ганьо.

Още: **Въвирам си / въвра си гагата (носа). Въвирам си / въвра си главата.** *Диал.* **Пъхам си (пъхвам си / пъхна си) муцуната.** *Пренебр.*

ВЪВИРАМ СИ / ВЪВРА СИ НОСА и ВЪВИРАМ / ВЪВРА НОС *някъде.* Меся се, намесвам се там, където не трябва, нито е желано, или проявявам някакъв неоправдан, ненужен интерес към нещо. — *Нали е мома . . . преструвки! / Жълтий Кукуряк зловолно / се обади и промъмра: /знам аз за какво е болна! / „Ти мълчи! Незван, неканен, / нос навсякъде въвираш.“* П. П. Славейков, Епически песни. *Стига си си въвирал носа в чуждите работи.*

Още: **Въвирам си / въвра си гагата. Въвирам си / въвра си муцуната.** *Пренебр.* **Въвирам си / въвра си главата.** *Диал.* **Бутам си (бутвам си / бутна си, бъркам си, вра си, завирам си / завра си, навирам си / навра си, муша си, мушкам си, мушвам си / мушна си, пъхам си, пъхвам си / пъхна си, тикам си, тиквам си / тикна си, увирам си / увра си) носа.**

ВЪВ ФОРМА СЪМ. *Книж.* В най-добро състояние за извършване на някаква работа, за развиване на някаква дейност (съм). *Още от първия ден състезателите бяха във форма.* ● *Днес не ми се свири, не съм във форма.*

ВЪЖЕТО <ЧЕРНО БЕШЕ> ИЗБЕЛЯ [ВЪЖЕТО <ЧЕРНО БЕШЕ> ЩЕ ИЗВЕЛЕЕ]. *Диал.* Узна се (ще се узнае), разкри се (ще се разкрие).

ВЪЗВИВАМ / ВЪЗВИЯ ГРЪБ *към нещо.* Напълно забравям, изоставям нещо; скъсвам с нещо. *Мъчно е човек да забрави навиците си. — Ти каза истината. Болярин съм и трудно ще възвия гръб към миналото си.* М. Смилова, Друм се вие.

ВЪЗВИРА МИ / ВЪЗВРИ МИ ДРОБА. *Диал.* Обхваща ме силен яд, гняв; избухвам, разсърдвам се.

Още: **Възвира ми / възври ми келя.** *Диал.* **Възвират ми / възврат ми червата.** *Диал.*

ВЪЗВИРА МИ / ВЪЗВРИ МИ КЕЛЯ. *Диал.* Обхваща ме силен яд, гняв; избухвам, разсърдвам се.

Още: **Кипва ми / кипне ми келя. Завира ми / заври ми (хваща ме / хване ме, шупва ми / шупне ми) келя.** *Диал.* **Възвира ми / възври ми дроба.** *Диал.* **Възвират ми / възврат ми червата.** *Диал.*

ВЪЗВИРАТ МИ / ВЪЗВРАТ МИ ЧЕРВАТА. *Диал.* Вж. Възвира ми / възври ми дроба.

ВЪЗСЕДНАЛ МЕ Е ДЯВОЛА. *Диал.* Върша лоши и неправи работи, предал съм се на лоши дела.

ВЪЛКА В ОВЦЕТЕ. *Диал.* Употребява се за някой, който пристига в момента, когато се говори за него.

ВЪЛК В АГНЕШКА КОЖА. Вж. Вълк в овча кожа. — *Виждa ми се смирен човек. — Смирен! — приподигна рамена по-старият му син. — Те всички са вълци в ягнешка кожа. Или крият страха си с привидно смирение.* Д. Талев, Гласовете ви чувам.

ВЪЛК В ОВЧА КОЖА. Прикрит, лош човек; прикрит враг. *Жал им беше за бай Яни. Знаеха, че се преструва, че е вълк в овча кожа, но не можеха да търпят този негов трогателен глас.* П. Стъпов, Човекът от трамвая. *Нему* [на богатия] *се кланя дивак учител, / и с вестникарин зайдно мъдруват, / че страх от бога било начало / на сяка мъдрост. . . Туй е казало / Стадо от вълци във овчи кожи.* Хр. Ботев, Борба. *Искате съд? Искате адвокати? Искате вълци в овчи кожи?* Й. Йовков, Приключенията на Гороломов.

Още: **Вълк в агнешка кожа.**

ВЪЛК МИ ПРЕПРЕЧИ ПЪТЯ. *Диал.* Ще ми върви, ще имам успех, ще сполуча.
Още: **Срещна ме вълк.** *Диал.*

ВЪЛК ОВЦЕ ПАСЕ. *Диал. Ирон.* Казва се на някого, който говори неверни, невъзможни неща, лъжи.

ВЪЛК СЕ ЖЕНИ, МЕЧКА СЕ ГЛАВИ. *Диал.* Употребява се за някаква неразбория за нещо, което не е в ред.

ВЪЛЦИ ГО ЯЛИ. *Обикн. във 2 и 3 л.* Възклицание за изразяване на недоволство от някого или пренебрежение към някого. *Момчето клепе, гайдата пищи, сякаш прасета колят, а на плета — майката мераклийката. — Ще се научи ли, бат Гочо? — Ще се научи. . . вълци го яли! Не го ли чуеш как мъчи свирката?* Н. Хайтов, Шумки от габър.

ВЪЛЧЕШКА ГЛУТНИЦА. *Диал.* Група хора, между които няма разбирателство, между които има разногласия.

ВЪЛЧИ ПАСПОРТ. *Книж.* Неоснователни лоши сведения за някого, давани с цел да му се пречи.

ВЪН ОТ ИГРАТА СЪМ. Съвсем не се съобразяват с мене при някакви действия, постъпки, които ме засягат. *А какво ще каже за това, което си намислила, мъжът ти? — Той е вън от играта.*

ВЪН ОТ ПЪТЯ. *Диал.* Нереден, неприличен, непозволен. *Думите ти са вън от пътя.*
Още: **Извън (отвън) пътя** /в 1 знач./.

ВЪН <ОТ> СВЕТА. *Диал.* Не какъвто трябва; недобър, лош, несвестен. *Защо дядо Добри да го смята вън света и Койна да слуша одумки за него, мислеше си той.* П. Ю. Тодоров, Несретник. — *Пишман-Кишиша от Харлаковци, от Добри дял Иван Убий-булката: всичко вън света тръгнало подир Емен-аа да трепе и плени.* П. Ю. Тодоров, Зидари. *Постъпката му е вън от света.*
Още: **От света навън.** *Диал.* **Извън света.**

ВЪН ОТ СЕБЕ СИ. В крайно възбудено състояние, обикн. вследствие на някакво неприятно изживяване. — *Аз искам да отмъстя, брате — викаше Петър вън от себе си.* Ив. Вазов, Под игото. *Той я пусна засрамен, главата му се въртеше. Вън от себе си, тя дръзко сграбчи писмата си и ги разкъса на парчета пред очите му.* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи. *Махай се! произнесе тя вън от себе си. Той се опита да каже нещо, но тя изсъска още веднаж: — Махай се! . . . Махай се веднага отпреде ми!* Д. Димов, Тютюн. *Хвана го с две ръце за рамената и тъй го стисна, че на Гороломова му притъмня от болка. Вън от себе си, той поиска да го блъсне.* Й. Йовков, Приключенията на Гороломов. *Кой се надяваше, кой мислеше, че народът е бил дотолкова готов, говореше вън от себе си И. Манчев.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания.
Още: **Извън себе си.**

ВЪН ОТ СИЛИТЕ СИ. Прекомерно. *Всички помагаха на общото дело, според силите си; а някои помагаха даже вън от силите си.* Ал. Константинов, Ами мен защо закачаш бе, Тодоре.

ВЪПРОС НА ДЕНЯ. *Книж.* Събитие, което живо занимава обществото в даден момент.

ВЪРБА<ТА> МАСЛИНИ РОДИЛА. *Диал. Ирон.* Употребява се, когато някой говори неверни, невъзможни неща, лъжи.

ВЪРБОВА СЯНКА. Място, където може да се седи без работа, място за почивка (употребява се предимно за лесна, несвързана с много отговорности и напрежение и сравнително добре заплатена работа).

От обичайния отговор „Тук не е върбова сянка", даван някога от собственик на кафене или кръчма към посетител, който не желаел да си поръча нищо. Свързва се с факта, че върбите растат в места, които не са нечия собственост и сянката им може да се ползува от всички (Ст. Илчев, Фразеологизми, Народна младеж, 1971, бр. 68, стр. 4).

Още: **Дебела сянка.**

ВЪРБОВ ЦВЯТ. *Диал.* Нещо нищожно или несъществуващо.

ВЪРВИ В ДЖЕНДЕМА. *Във 2 и 3 л. Пренебр.* Махай се, отивай си, не ме интересуваш. *Това е началото ... на края. И все ти ... винаги ти ... ми носиш такива новини. Върви в джендема! — ... — Махайте се при тартора всички!* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.

Още: **Върви по дяволите.** *Пренебр.* **Иди в джендема.** *Пренебр.*

ВЪРВИ ЗА̀ГЛАВА. *Във 2 и 3 л. Диал. Грубо.* Махай се.

ВЪРВИ МИ НАПРЕД КАТО ТУРСКИЯ РАМАЗАН. *Ирон.* Не ми спори, не съм добре с работата си.

ВЪРВЍ НА МАЙНАТА СИ. *Във 2 и 3 л. Грубо. Пренебр.* Махай се, отивай си, не ме интересуваш. — *Да върви на майната си! — ... Това вече бе много! Грабнах ключа от ръцете на брат си и се изправих срещу побелялото лице.* С. Сивриев, Завръщане след бягство.

ВЪРВЍ ПО ДЯВОЛИТЕ. *Във 2 и 3 л. Пренебр.* Махай се, отивай си, не ме интересуваш. — *Дамяне, хайде, тръгвай към къщи, че децата те чакат за вечеря. А тия готовановци да вървят по дяволите. С такива другари надалеч не се отива.* К. Петканов, Дамяновата челяд. *Не две върви жълтици си сложил тук, Стоене, а две люти отровни змии... Вземи си ги и се махай от главата ми! Върви по дяволите!* К. Калчев, Живите помнят. — *Слушайте — каза Филип. — Млъкнете и вървете по дяволите.* Ем. Манов, Бягството на Галатея. — *Нека образуваме съвет на умните животни и Паякът да бъде наш генерал — ... — Съгласни сме, съгласни сме! — Вървете по дяволите — изръмжа Вълкът.* Н. Хайтов, Приключения в гората. *Баща ми реши да го* [чичо ми] *направи бояджия и го взе при себе си, но скоро се отказа... Когато баща ми му каза да върви по дяволите, чичо много се зарадва.* В. Цонев, Едно време в Овча купел. *Бяха ме предупредили, че игуменът не е с всичкия си. Изпратен е тук на заточение за някакъв тъмен грях. Когато ударих вратата още по-настойчиво, той махна с ръка и ми стори знак да вървя по дяволите.* А. Каралийчев, Вихрушка.

Още: **Иди по дяволите.** *Пренебр.* **Върви в джендема.** *Пренебр.*

ВЪРВИ ПО ПРЪЖДОМИТЕ. *Във 2 и 3 л. Грубо.* Махай се, отивай си, не ме интересуваш. *Татьовото беше детето, което очакваше, и той живееше с неговото невидимо присъствие... С него ще живее, другите да вървят по пръждомите!* Ем. Станев, Иван Кондарев.

ВЪРВИ СИ ПО (В, ИЗ) ПЪТЯ. *Във 2 и 3 л. Грубо.* **1.** Не се занимавай с неща, които не те засягат, не се меси в чужди работи. — *Бре момче, я си върви по пътя, не се подигравай със стари хора, че е срамота.* Елин Пелин, Летен ден. — *Петре бе — ... — сега от тебе в Извор по-голям няма. На аяна си братовчед, а? — Хайде, хайде! Върви си в пътя! Не е Петре крив за резила на рода си!* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. *Върви си по пътя, богомолче, а мене остави.* Ст. Загорчинов, Ден последен.

2. Махай се. *По Мария Луиза ги* [Ванко и Боян] *подгониха две проститутки... Боян изруга през зъби: — Я си вървете по пътя!* М. Грубешлиева, През иглено ухо. — *Е, още си зелен... — снизходително възропта Баташки. — Ще научиш и тия неща, но понататък. Искаш ли да пийнем по една ракийка? — Не искам. Върви си по пътя.* Д. Димов, Тютюн. *Давай сега гюмчето и си върви по пътя.* П. Золейкин, Лятна приказка. — *Не изкушавай бога и царя, Панчо! — проговори пълният, червен логотет Филип, като през две-три думи си отдишваше тежко. — Има у царя верни служители... да те вземат от кулата... ако такава бъде волята на самодържеца... Върви си по пътя!* Ст. Загорчинов, Ден последен.

Още: **Карай си <из> пътя.** *Грубо.* **Карай си низ пътя** /към 2 знач./. *Диал. Грубо.* **Дръж си пътя.** *Грубо.*

ВЪРВИ СИ ПО РАБОТАТА. *Във 2 и 3 л. Грубо.* Не се занимавай с неща, които не те засягат, не се меси в чужди дела. — *Я си вървете по работата! — обади се Милен с висок решителен тон. — Не мъркай много! — чу до себе си гласа на Драган, досущ като своя.* Б. Болгар, Близнаците.

ВЪРВЯ В КРАК *с някого или с нещо. Книж.* Съгласувам действията си с изискванията на някого или нещо, не изоставам в работата си или в развитието си. — *Аз всякога съм твърдял, че българската социалдемокрация върви в крак с европейската.* Г. Караславов, Плодоносно заседание. — *Хляб и зрелища, — дигна рамене Аврамов, — няма какво да се прави, трябва да се върви в крак с времето.* Г. Караславов, Селски истории. *Вас, буржоата, един по един ще ви стискаме за гушите... Ако, кай, не вървите в крак.* В. Нешков, Настъпление.

ВЪРВЯ КАТО КРАВА ЗА СЛАМА *след някого. Диал.* Не мога да се отделя от някого; неотлъчно следвам някого, от когото очаквам облага.

ВЪРВЯ <КАТО> ПО МЕД И МАСЛО и **ВЪРВЯ <КАТО> ПО МАСЛО, ВЪРВЯ <КАТО> ПО МЕД.** За нещо — ставам, извършвам се без пречки или затруднения, лесно и много добре. *Три години този вестник лъга, че на фронта всичко върви по мед и масло, че войниците са доволни.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Нещо куца на вашата гара, другарю Станкулов... — А у вас всичко върви по мед и масло, нали? — троснато каза Станкулов.* М. Марчевски, Тихо пристанище. *Недьо Дунков си ги има всичките тия качества, отговаря на условията и затова му върви работата като по масло.* Чудомир, Търговска майка. *Ефендим, моля ви, как ще да са живее без храна? Извиках аз жално, жално уж, а в душата си тържествувах, че работата ми вървеше като по мед.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания. *В армията беше леко, лесно и просто — на висшите чинове се подчиняваш, на нисшите — заповядваш, а на подофицерите и войниците — и по мордата, когато се наложеше. И затова всичко в армията върви като по масло.* Г. Караславов, Обикновени хора. — *Как се чувствуваш в новата служба? — Доволен съм, разбирам се с хората. — С други думи — върви по мед и масло.*
Още: **Тека <като> по мед и масло.**

ВЪРВЯ НАГОРЕ. 1. Издигам се духовно, интелектуално или обществено и материално. *Умен и способен човек беше, затова вървеше бързо нагоре, сега е на много отговорна работа.*
2. За цена — повишавам се, повдигам се. *През войната оскъдицата беше голяма, много стоки нямаше, а цените вървяха нагоре.*

ВЪРВЯ НАДОЛУ. 1. Изпадам в лошо материално състояние или изоставам в развитието си; постепенно се провалям. *С това пиянство той постепенно се изоставяше, вървеше надолу, докато най-сетне напълно се провали.* ● *Докато дружиш с тези нехранимайковци, ще вървиш все надолу.*
2. За цена — спадам, снижавам се. *Изобилието от продукти растеше и цените бързо вървяха надолу.*

ВЪРВЯ НА ЕПЕК. За нещо — не съм в добро положение, не преуспявам, не се развивам добре. *Като видя, че работата върви на епек, председателят на стопанството се изниши към дома си.* Т. Ганчев, Народен контрольор.

ВЪРВЯ НА ЖЕГЛА. *Диал.* Не съгласувам действията си с другите, държа се настрана, не участвувам в някаква работа или страня от хората.
Още: **Удрям на жегла.**

ВЪРВЯ НА ПИКАЙ-ВОЛ. *Подигр.* Пиян съм и се олюлявам.

ВЪРВЯ ОТ РЪКА НА (В) РЪКА. 1. Последователно съм вземан ту от един, ту от друг за кратко време. *Около трапезата бяха вече човек до човек, и две-три калени плоски с подгрята ракия вървяха от ръка на ръка.* Н. п. Филипов, Разкази на ловеца.
2. Последователно бивам използуван или ставам собственост ту на един, ту на друг. *Два-трите екземпляра, колкото са останали в местното читалище, постоянно вървят от ръка на ръка.* Ст. Станчев, На раздумка.
Още: **Минавам (ходя) от ръка на (в) ръка.**

ВЪРВЯ ПО АКЪЛА *на някого* и **ВЪРВЯ ПО** *нечий* **АКЪЛ.** *Неодобр.* Постъпвам, действувам напълно под нечие влияние, изцяло се влияя от някого в постъпките си. — *Ако бях ти казал вчера „не оставай" — щеше да ме наречеш „бъзлю" и не знам още що... Това е да вървиш по акъла на жена.* М. Грубешлиева, Пред прага.
Още: **Вървя по ума.** *Неодобр.* **Водя се (влача се) по акъла.** *Неодобр.*

ВЪРВЯ ПО ВОДАТА *на някого. Неодобр.* Безропотно изпълнявам желанията на някого, подчинявам се напълно на волята му. — *Ти мислеше, че като се ожениш, всичко ще върви по твоята вода. Каквото кажеш, туй ще остане. Няма го майстора.* Ив. Петров, Нонкината любов. — *Защо се деляхме с Майстора? Като вас! Защото не можем да разделим една мома ли? — Защото не ти върви по водата.* П. Ю. Тодоров, Зидари.

Още: **Ходя по водата.** *Неодобр.*

ВЪРВЯ ПО ВЯТЪРА. Действувам според създадените обстоятелства, условия с оглед на лична изгода; приспособявам се към създадените обстоятелства с оглед на лична изгода. *Не му вярвай много. Той е от тези, дето вървят по вятъра.*

ВЪРВЯ ПО ГАЙДАТА *на някого. Неодобр.* Изпълнявам безропотно желанията и заповедите на някого, постъпвам така, както той иска, слушам някого във всичко. — *А откъде черпи сила Кралев? — Как откъде? Че той върши цялата работа. Димов не може без него, затова му върви по гайдата, без да му идва на ум, че оня някой ден ще го измести.* Б. Райнов, Господин Никой. *Дядо Хаджия обичаше дяда Славча, защото дядо Славчо беше набожен като него, беше разговорлив. . . , вървеше му по гайдата и на всичко климаше с глава.* Т. Г. Влайков. Дядовата Славчова унука. *В Търново царицата си разиграва коня, както иска. Който не й върви по гайдата, да му мисли! Великият аллагатор Дорослав е затворен в Балдуиновата кула. . . , този, онзи, какво да ти говоря.* Ст. Загорчинов, Ивайло. *От устата на двамата не слизат закани срещу всеки, който не иска да върви по тяхната гайда.* В. Нешков, Настъпление.

Още: **Играя (ходя) по гайдата. Уйдисвам по гайдата (на гайдите).** *Диал.* **Вървя по свирката.**

ВЪРВЯ ПО КРИВИ ПЪТЕКИ. *Диал.* Постъпвам по нечестен, неморален начин, живея безнравствено. *Смятахме като запасен подофицер ще се оправи, а той все по кривите пътеки върви.* Кр. Григоров, Раздолчани.

Още: **Вървя по крив път (по криви пътища).**

ВЪРВЯ ПО КРИВ ПЪТ (ПО КРИВИ ПЪТИЩА). Постъпвам по нечестен, неморален начин, живея безнравствено.

Още: **Вървя по криви пътеки.** *Диал.* **Вървя по лош път.**

ВЪРВЯ ПО ЛОШ ПЪТ. Постъпвам по нечестен, неморален начин, живея безнравствено. *Тя си помисли, че най-после се е променил, разбрал е, че върви по лош път.* К. Петканов, Омайно биле.

Още: **Вървя по крив път.**

ВЪРВЯ ПО НАКЛОНЕНА ПЛОСКОСТ. *Книж.* Водя живот, който свидетелствува за морално и нравствено пропадане.

Още: **Движа се по наклонена<та> плоскост.**

ВЪРВЯ ПО (В) ПЕТИТЕ *на някого.* **1.** Преследвам, гоня някого съвсем отблизо. *Преследвачите подновиха огъня си из самата гора. — Лошо! — мина светкавично през главата на партизанчето. — По петите ни вървят.* Ив. Хаджимарчев, Овчарчето Калитко. *Янко хукна да бяга. Цели дървета прескачаше, но вълчицата вървеше по петите му.* А. Каралийчев, Топла ръкавичка. *Оня ахмак, Мехмед паша, за какво ме мисли, та е проводил двама-трима по-ахмаци от него да ми вървят в петите? Сега да река да им щипна, ще останат с пръст в носа.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. *Стражите. . . му обясниха, че тук Кракра оплени лъжливите ромейски пратеници — уж викали, че са пратеници, а всъщност били убийци, пратени да убият Аарона. Ала боляринът подушил и вървял по петите им.* А. Дончев, Сказание за времето на Самуила.

2. Непрекъснато наблюдавам, следя отблизо действията на някого. *Ибришима говореше искрено, думите му внасяха надежди. Само комунистите му се опираха. Те вървяха по петите му и той не можеше да разбере защо тези хора работят против него с такава жар.* Г. Караславов, На прав път.

3. За нещо (страх, отчаяние и под.)—съпътствувам някого. *Нещо се мъчеше пред хората да бъде спокоен, но страхът все вървеше по петите му.* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено. *Напразно е избягал* [Стр. Кринчев] *стотици километри от родината си — мизерията върви по петите му и тук.* Ив. Богданов, Спътници на първенците.

Още: **Ида по петите** /към 1 знач./. **По петите съм** /към 1 знач./.

ВЪРВЯ ПО ПЪТЯ *на някого.* Постъпвам, действувам или живея като някого; с постъпките си или по начина на живот следвам някого. — *Ако вървим по пътя на лошите хора, всички трябва да станем лоши! А пък не е така то.* Г. Райчев, Златният ключ.

ВЪРВЯ ПО СВИРКАТА *на някого. Неодобр.* Изпълнявам безропотно желанията и заповедите на някого, постъпвам така, както той иска, слушам някого във всичко. — *А ти на кого се сърдиш? — Сърди се на мене, че не вървя по свирката му.* Г. Караславов, Габерови.

Още: **Играя по свирката. Вървя по гайдата.**

ВЪРВЯ ПО (В) СВОЙ ПЪТ и **ВЪРВЯ ПО (В) ПЪТЯ СИ.** Живея по начин, както аз разбирам, по собствените си разбирания. *Няма прокопсия за свещеника, отче, ти барем знаеш... А с абаджилъка е друго... — Нищо, отче — утеши го по-младият, — всеки да си върви в пътя. Насила не се служи.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.

ВЪРВЯ ПО СЛЕДИТЕ *на някого.* Вж. Вървя по стъпките *на някого.*

ВЪРВЯ ПО СТЪПКИТЕ *на някого.* Следвам примера на някого, подражавам на някого (обикн. при творчество или обществена дейност). — *Урбулешката не става, бай Стоиле. Ние ще вървим по стъпките им. Каквото те правят, така ще нагаждаме и нашата борба.* Кр. Григоров, Новодомци. *Млади либерали..., открито възхваляваха убийството на царя. Един тиранин по-малко. Някои от тях стигаха дотам, да напомнят, че нихилистите ще видят работата и на новия цар, ако той върви по стъпките на баща си.* В. Геновска, Седем години. *Един посредствен писател може да спечели известно влияние... Почитателите и подражателите, които неминуемо си създава, са наклонни да хвалят всичко в него и да вървят във всичко по стъпките му.* К. Величков, Български писатели.

Още: **Вървя по следите.**

ВЪРВЯ ПО ТЕЧЕНИЕТО. *Книж.* Действувам по общоустановените норми и традиции или според господствуващите в даден момент норми и схващания; не се противопоставям на общоустановеното, общоприетото. *А позицията на Ради, това е „позицията на тихата вода": да вървим напред, но по-бавно; да не се отказваме от високите цели, но да гледаме лесно да ги постигнем, с една дума, ако вървим, да вървим по течението; не ние да движим събитията, а те да движат нас.* В. Стефанова, Режисьорски бележки [към Н. Каралиева, Ден на предложенията].

Още: **Плувам по течението.**

ВЪРВЯ ПО УМА *на някого* и **ВЪРВЯ ПО** *нечий* **УМ.** *Неодобр.* Постъпвам, действувам напълно под нечие влияние, изцяло се влияя от някого в постъпките си.

Още: **Вървя по акъла.** *Неодобр.* **Водя се (влача се) по ума.** *Неодобр.*

ВЪРВЯ ПО УТЪПКАН ПЪТ. Постъпвам, действувам по установения, приетия, известния вече начин; не съм оригинален. *Някои писатели все още предпочитат да вървят по отдавна утъпкания път: вземат традиционни герои.* в. Литературен фронт. *Такъв или онакъв, веднъж станал началник, той ще върви, разбира се, по утъпкания път.* Т. Г. Влайков, Пред огнището и на нивата.

ВЪРВЯ ПРЕЗ ПРОСОТО. Върша нередности, постъпвам безотговорно, като не спазвам ред, приличие или законност. *В безкрайните лихви, контрабанди и фалшификации..., ставаше нужда да назърта понякога и компетентното око на адвоката. Не можеше всякога да се върви, ей тъй, направо през просото, дето се казва.* Кр. Велков, Село Борово.

Още: **Карам през просото. Тичам през просото.** *Диал.*

ВЪРВЯ С ГОЛЕМИ КРАЧКИ. Напредвам бързо, усилено. *Когато ние споделяхме някои грешки или слабости в нашата работа, той* [Гладков] *не ни оставяше да се доизкажем: — Не! Не! Вие вървите с големи крачки напред. Спомнете си какво бяхте преди 4—5 години.* Н. Фурнаджиев, Между приятели.

Още: **Вървя с широки крачки.**

ВЪРВЯ <СИ> В (ИЗ, ПО) ПРАВИЯ <ПЪТ> и **ВЪРВЯ <СИ> В ПЪТЯ.** Постъпвам разумно, честно; живея според изискванията на обществения морал. *Та толкова ли за долна ме имаш? — Не те имам за долна, но не вървиш по правия път.* К. Петканов, Морава звезда кървава. *Богат бил, сиромах бил, трябва да си върви в пътя. Да си върви в*

пътя, или ако не — други ще го вкарат, хубаво да знай. Й. Йовков, Албена. — *Не разумяваме църковното, дядо попе. Вярно, не е чак като гръцко, все пооткъснеш по дума-две, ама къде ти! Къде ще ми го сравниш с тази книжка, да речем — всяка думичка в нея си е на място. И хубави слова пише в нея, за Александра, за Троя. . . Божието слово го чуваме в неделя заран, не бой се, вървим си в правия път. Пък това е за друго, за разтуха.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.

ВЪРВЯ <СИ> ПО ЦАРСКИЯ <ПЪТ>. Действувам, постъпвам по законен начин за постигане на нещо. — *Селото ви е бунтовно, но аз ще го оправя. Който не върви по царския път, сам ще си подпише присъдата.* М. Марчевски, Героите на Белица. — *Защо сте тръгнали супротив властта? Що не си вървите по царския?* М. Марчевски, Митко Палаузов.

Още: **Вървя <си> по правия път.**

ВЪРВЯ СРЕЩУ (ПРОТИВ) ТЕЧЕНИЕТО. *Книж.* Действувам срещу общоустановените норми и традиции или срещу господствуващите в даден момент норми и схващания; противопоставям се на общоустановеното, общоприетото. *Да се върви срещу течението е трудно, особено при дадената обстановка.*

Още: **Плувам срещу (против) течението.** *Книж.*

ВЪРВЯ С ШИРОКИ КРАЧКИ. Напредвам бързо, усилено.

Още: **Вървя с големи крачки. Крача с широки крачки.**

ВЪРВЯТ МИ ГЕМИЙТЕ. *Диал.* Празноскитник съм.

ВЪРЖИ ПОПА, ДА Е МИРНО СЕЛОТО. Употребява се като съвет, напомняне към някого да се справи с най-главния виновник, за да няма неприятности. *Какъвто е здрав като бик попът, да те хване, с два пръста ще те удуши. — Връзване! Връзване! — настояваше Зелков. — Ще стане като в приказката — вържи попа, да е мирно селото! — каза някой и се изсмя звънко.* Г. Караславов, Изчадия адови.

ВЪРЖИ СИ ЧЕРВЕНКО <НА ПРЪСТА>. *Във 2 и 3 л.* Помни, че ще си отвърна, ще ти отмъстя.

ВЪРЗАНА МИ Е ГЛАВАТА. *Диал.* За жена — не смея да си позволявам интимност с чужд мъж, не смея да кръшкам, да шавам.

ВЪРЗАН В ЕЗИКА. Който не може, не умее да говори, да се изразява добре. *Закачливи са нашите момичета, найдат ли момче малко срамежливо и вързано в езика, още се раздяволяват.* Ц. Церковски, Божко. *Той две думи смислени не може да каже. Съвсем е вързан в езика.*

ВЪРЗАН В КРАКАТА. Който не умее да танцува или да играе хоро, некадърен за танц. — *Все още между нашите другари се намират сектанти, които не умеят да танцуват и се отказват да танцуват. Петканов се усмихна: — Какво да правя, като съм вързан в краката.* К. Калчев, Живите помнят.

ВЪРЗАН В РЪЦЕТЕ. Много несръчен, непохватен, който не умее нищо да прави. *На пътя изскочи заяк. . . — Мери, господин старши! Заякът, подплашен, избяга в храсталака. . . — Ама че си туткав, господин старши!. . . Изпусна лова. — Та ти си ловджия, а?. . . — Ех! — въздъхна арестуваният. . . Пък аз съм страшно вързан в ръцете — не мога кола със сено да ударя!* Елин Пелин, Летен ден.

Още: **Схванат в ръцете.**

ВЪРЗАН В УМА И РЪЦЕТЕ. Изключително некадърен, непохватен, който не може да се справи с положението и трудностите в живота. *На времето дядо ми имал пет златни наполеона, ала нали бил вързан в ума и ръцете, нищо не предприемал, а така ги стискал под възглавницата, види се, за да го топлят, когато спи.* Кр. Григоров, Отново на училище.

ВЪРЗАН ЗА ДЯДОВИЯ. Неспособен, негоден, некадърен, непохватен.

ВЪРЗАН ЗА ПЕТИЙ СИ КРАК. *Диал.* Неспособен, негоден, некадърен, непохватен.

ВЪРЗАНИ МИ СА РЪЦЕТЕ. Не мога да действувам свободно, не съм свободен да действувам. *Баща ти, Кериме, е на служба в друго село. Моите ръце са вързани от ситната челяд. Как мислиш, ще засеем ли с тебе и тая година три декара тютюн?* Н. Каралиева, Неуловимият.

Още: **С вързани ръце съм.**

ВЪРЗАН МИ Е ЕЗИКА. 1. Не мога да говоря, да кажа нещо поради някакво силно чувство, преживяване, обикн. страх, уплаха или изненада, учудване.
2. Не мога, не умея да говоря, да се изразявам добре.

ВЪРЗАН МИ Е ПЪТА *някъде. Диал.* Обичам, предпочитам да прекарвам по-голяма част от времето си някъде, често да бъда някъде. — *И аз съм от града, но пътят ми е вързан в село, та знам и градските, и селските работи.* Кр. Белев, Ръцете от слонова кост.

Още: **Хвърлен ми е пъта. Отрязан ми е пъта.** *Диал.*

ВЪРЗАН, ПА ПУЩЕН. *Диал.* Който не може да се справи с нищо; изключително непохватен, некадърен.

ВЪРЗАН СЪМ ЗА ПЪТА *на някого.* Не мога да се отделя от някого, неотклонно следвам някого.

ВЪРЗАХ МАГАРЕТО. *Диал.* Заспах.

ВЪРЗАХ СИ МАГАРЕТО. *Диал.* Подредих си работата, подредена ми е работата.

ВЪРНАХ СЕ ОТ ОНЯ СВЯТ. Оздравях от тежка болест, след като бях на умиране.

ВЪРТИ МЕ ИЗВЪТРЕ. *Диал.* Вж. Върти ме отвътре.

ВЪРТИ МЕ КАТО ЧЕРВЕЙ В ДЪРВО. *Диал.* **1.** Безпокои ме нещо, съвестта ме измъчва за нещо.
2. Измъчван съм от постоянни и безполезни натяквания.

ВЪРТИ МЕ ОТВЪТРЕ. Не съм спокоен, тревожа се; измъчва ме нещо.

Още: **Върти ме извътре.** *Диал.*

ВЪРТИ МИ СЕ БРЪМБАР В ГЛАВАТА. Непрестанно ме занимава, безпокои някаква безполезна, неразумна мисъл, идея. — *Искам да зная аз какъв бръмбар ти се върти в главата.* П. Ю. Тодоров, Змейова сватба.

ВЪРТИ МИ СЕ В ГЛАВАТА. 1. Съзнанието ми е заето от нещо (някаква мисъл, представа, образ и под.). *Тя си наля, па си поседна, . . . , край кладенеца. А в главата ѝ се въртяха сѐ същите мисли.* Т. Г. Влайков, Дядовата Славчова унука. *Защо ли се беше причервило онова момиче, . . . и много време сѐ това момиче му се въртеше в главата.* Т. Г. Влайков, Дядовата Славчова унука.
2. Зная нещо, но не мога в момента изведнъж да се сетя и да го кажа; малко остава напълно да си припомня нещо, което искам да кажа. *Но в коя година русите освободиха България? Като че ли в главата му се въртеше една дата.* П. Стъпов, Гласове от вековете.

Още: **Върти ми се в ума. Върти ми се в устата** /в 1 знач. към 2 знач./. **Върти ми се на езика** /в 1 знач. към 2 знач./.

ВЪРТИ МИ СЕ В УМА. Вж. Върти ми се в главата. *Най-после Милутин не издържа и зададе пряко въпроса, който се въртеше в ума му още от началото на разговора.* П. Вежинов, Далече от бреговете. *И уроците си тя учеше с голяма мъка, защото, когато четеше, буквите галопираха пред погледа ѝ, а в ума ѝ се въртеше той — нейният мил и незабравим батко.* Г. Караславов, Танго.

ВЪРТИ МИ СЕ В УСТАТА. 1. Зная нещо, но не мога в момента изведнъж да се сетя и да го кажа; малко остава напълно да си припомня нещо, което искам да кажа.
2. Изпитвам силно желание да кажа нещо, но съзнателно го премълчавам.

Още: **Върти ми се на езика. Върти ми се в главата (ума)** /във 2 знач. към 1 знач./. **Мотолеви ми се в устата** /към 1 знач./. *Диал.* **На (в) устата ми е** /в 1 знач. към 1 знач./.

ВЪРТИ МИ СЕ КЪЩАТА[1]. *Диал.* Много съм пиян.

ВЪРТИ МИ СЕ КЪЩАТА[2]. *Диал.* Замогвам се материално.

ВЪРТИ МИ СЕ НАД ГЛАВАТА. Заплашва ме някаква неприятност, предстои ми нещо неприятно. *Тук Бotьо бе запрян... което беше знак, че работата му не отива добре, върти се над главата му бесилницата.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания.
Още: **Вие ми се (завило ми се е, завъртяло ми се е) над (на) главата.**

ВЪРТИ МИ СЕ НА ЕЗИКА. 1. Зная нещо, но не мога в момента изведнъж да се сетя и да го кажа; малко остава напълно да си припомня нещо, което искам да кажа. **2.** Изпитвам силно желание да кажа нещо, но съзнателно го премълчавам. — *Богдан и той стана като тях, сякаш им е брат. Добра неволно се усмихна... Въртеше ѝ се нещо на езика за Богдана, но не посмя да го каже, за да не се издаде.* К. Петканов, Хайдути. *Кънчу нещо се подигаше в гърдите и в устата му, нещо се въртеше на езика, — па се удържа.* Т. Г. Влайков, Вестовой.
Още: **Виси ми на езика. Върти ми се в устата. Върти ми се в главата (ума)** /във 2 знач. към 1 знач./. **Плете ми се на езика** /към 1 знач./. *Диал.* **Мотае ми се на езика** /към 1 знач./. **На езика ми е. Тежи ми на езика** /към 2 знач./.

ВЪРТИ МИ СЕ ПРЕД ОЧИТЕ. Не мога да пазя равновесие; олюлявам се, залитам.

ВЪРТИ МИ СЕ СВЯТ. Губя равновесие и ми е лошо. *Почувствува лек шемет от виното, разтърси глава и се изправи да види, дали наистина му се върти свят.* К. Петканов, Златната земя. *Когато отново отваря очи, вече се чувствува по-добре. Не му се върти свят. Главоболието е преминало.* Ас. Станоев, Първите. *Ушите му пищяха, светът му се въртеше.* Ив. Вазов, Под игото.
Още: **Вие ми се свят** /в 1 знач./. **Мае ми се свят.** *Диал.*

ВЪРТЯ КЪЩАТА. Занимавам се с цялата домакинска работа. *Корава и решителна е като мъж — цялата къща тя върти, а чичо Цонко сякаш, че е ратай в къщи.* Т. Г. Влайков, Седянка.

ВЪРТЯ НА КЪТЕН ЗЪБ *някого.* Карам някого да върши, каквото аз искам, командувам го.

ВЪРТЯ НА МЕДЕНА ПАНИЦА *някого.* Разигравам някого. *За нея, изглежда, е било интересно да ме върти на медена паница. После ми стана ясно, че ме мотае.* Т. Харманджиев, Грешницата.

ВЪРТЯ НА ПРЪСТ и ВЪРТЯ НА ПРЪСТА СИ *някого. Неодобр.* Постъпвам с някого, както ми е угодно, разигравам го, както желая. *Толкова време кметуваше, въртеше на пръст селото, че и министри.* Н. Кирилов, Пролетен дъжд. *В Европа си ходил, там наука си учил ... И с какви хора си се срещал, хеее дето света на пръст въртят.* Г. Караславов, Сега му е времето. *Той бе подочул, че Пиронев е завършил вече учението си и че се тъкмял да си отваря адвокатска кантора в града. „Ще успее!" думаше си той. „Хората на пръст ще върти."* Г. Караславов, Обикновени хора. *Приставът беше дясната ръка на околийския началник, а понякога, когато началникът не си разбираше от работата, той въртеше на пръст цялата околия.* Г. Караславов, Обикновени хора.

ВЪРТЯ НА РЪЖЕН *някого.* Създавам големи неприятности на някого, подлагам го на големи изпитания, мъчения; измъчвам, изтезавам. *Цяла една нощ въртя Султана баба си на ръжен и успя да ѝ вземе всички ключове от сандъци и долапи.* Д. Талев, Железният светилник.
Още: **Въртя на шиш. Пека на ръжен.**

ВЪРТЯ НА ШИШ *някого.* Създавам големи неприятности на някого, подлагам някого на големи изпитания, мъчения; измъчвам, изтезавам. *Колю никак не беше спокоен за Нонка... Каквато е лоша и надута* [свекърва ѝ], *ще върти Нонето на шиш и ще я гризе като кокал.* Ив. Петров, Нонкината любов. *И чака дядо Личко да си дойде негова Здравко от царска служба — еднъж да си дойде... Той е друг — стегни-глава е той... Не е като тия. Пък какъвто си е сръчен, ще подеме работата и ще наведе главите на тия, що на шиш го въртят сега.* Ц. Церковски, Не отърва. *Минаваше вече половин час и останалите*

в автобуса замърмориха — едно родопско, нерешително мърморене, което ме вдигна от седалката с шумнал в главата гняв. . . — На шиш ви въртят, а вие се умилявате от чевермеджиите! — чух задавения си глас. С. Сивриев, Завръщане след бягство. — *Оплаквала си се от мене!. . . — Не съм. . . — А отде знаят тия неща . . . А? Кому ще дойде на ум да ми приказва, че съм груб. . . И да ме въртят на шиш,. . . уж че съм ударил кравата!* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено.

Още: **Въртя на ръжен. Пека на шиш.**

ВЪРТЯ ОПАШКА. 1. Докарвам се пред някого; подмазвам се, лаская. *Не се е променило много нещо и там, и тук. Само страхът у поповете и болярите стана по-голям, стъписаха се, въртят опашки.* Д. Талев, Самуил. *Това животно по едно време въртеше опашка да стане Мишеморов зет.* Ив. Вазов, Вестникар ли? — *Бре! Че откога. До вчера въртеше опашка около легионерите. . . Как тъй стана толкова важен деец сега!* Челкаш, Останки печални.
2. *Пренебр.* За жена — с лошо поведение съм, неморална съм.

Още: **Клатя (махам <с>) опашка** /към 1 знач./. **Играе ми опашката** /към 2 знач./.

ВЪРТЯ ОЧИ и ВЪРТЯ СИ ОЧИТЕ. Обикн. за жена — гледам предизвикателно мъжете; кокетирам, флиртувам. *Красивата жена винаги си мисли, че недостатъчно е сполучила с брака си, почва да фантазира разни работи, върти си очите натук и нататък, конти се.* Г. Караславов, Колеги. — *Защо не си гледаш работата, а си тръгнал посред пладне да зяпаш хорските жени? Я се махай от очите ми. . . — Какво съм крив аз, когато дъщеря ти върти очи като кошута?* К. Петканов, Морава звезда кървава.

ВЪРТЯ ОЧИ КАТО ЛИСИЦА <ПРЕД КУРНИК> и ВЪРТЯ ОЧИТЕ СИ КАТО ЛИСИЦА <ПРЕД КУРНИК>. *Диал.* Преструвам се на кротък, наивен; хитрувам. *Димо я хвана за китката и я погледна с кафявите си очи. — Защо подкара конете? Имах нещо да кажа на Белча. — Намерил си, с кого да приказваш. Не виждаш, върти очите си като лисица.* К. Петканов, Морава звезда кървава. — *Зная те из тебе. Слагаш се като слагушка и въртиш очи като лисица пред курник. И с тебе имам сметки да уреждам.* К. Петканов, Морава звезда кървава.

ВЪРТЯ СЕ КАТО ГЪСКА В МЪГЛА. Вж. Въртя се като патка в мъгла.

ВЪРТЯ СЕ КАТО КАЛАЙДЖИЙКА. *Диал.* За жена — непостоянна и вятърничава съм.

Още: **Върти се като калайджийско дъно.** *Диал.*

ВЪРТЯ СЕ КАТО КАЛАЙДЖИЙСКО ДЪНО. *Диал.* Вж. Въртя се като калайджийка.

ВЪРТЯ СЕ КАТО МУХА БЕЗ ГЛАВА. Мотая се, лутам се и не съумявам да започна да върша нещо сериозно, смислено или не зная какво трябва да върша; суетя се. *Сърненци пак ще ни натупат. Ей нà, и във вестника ги хвалят. Ама техният председател си знае работата. . . А нашият е баба, само се върти като муха без глава.* Г. Караславов, Габерови.

Още: **Ходя като муха без глава. Хвърча като муха без глава.** *Диал.*

ВЪРТЯ СЕ КАТО НА ТРЪНИ. Неспокоен съм в очакване на нещо неприятно, нещо ме безпокои, тревожа се за нещо. *Качиха се на сайванта. Мишо гледаше сивите греди,. . Старият се въртеше като на тръни — искаше му се да го заприказва, да го запита* Г. Караславов, Селски истории.

Още: **Стоя (седя) като на тръни. <Като> на тръни съм.**

ВЪРТЯ СЕ КАТО ОБРАН ЕВРЕИН. Неспокойно, тревожно се озъртам, с цел да видя и забележа всичко наоколо, което може да ми помогне.

ВЪРТЯ СЕ КАТО ПАТЕ В МЪГЛА. Вж. Въртя се като патка в мъгла.

ВЪРТЯ СЕ КАТО ПАТЕ В РЕШЕТО. Не мога да реша как да се справя с нещо, не знам как да постъпя; чудя се, мая се, в безизходица съм.

ВЪРТЯ СЕ КАТО ПАТКА В МЪГЛА. Не мога да реша как да се справя с нещо, не знам как да постъпя; чудя се, мая се, в безизходица съм. *Ако ние бяхме работили къртовски,*

нямаше много войници на фронта и много сиромаси в тила да се въртят като патки в мъгла и да не знаят какво да правят. Г. Караславов, Обикновени хора.

Още: **Въртя се като гъска (пате) в мъгла.**

ВЪРТЯ СЕ КАТО ПИЯНА КОКОШКА. *Диал.* Слисал съм се и не зная какво да правя.

Още: **Въртя се като улава кокошка.** *Диал.*

ВЪРТЯ СЕ КАТО ПЧЕЛА ОКОЛО КОШЕР. *Диал.* Стремя се постоянно към нещо, от което имам облаги.

ВЪРТЯ СЕ КАТО РОЙ. *Диал.* Мотая се, лутам се и не съумявам да започна да върша нещо сериозно, смислено; суетя се.

ВЪРТЯ СЕ КАТО УЛАВА КОКОШКА. *Диал.* Вж. Въртя се като пияна кокошка.

ВЪРТЯ СЕ КАТО ФУРНАДЖИЙСКА ЛОПАТА. Лесно си меня мнението, не съм последователен в мнението си или в действията си, в постъпките си. — *Щом не се имате с брат си, не ти ща услугата. Само ще го ядосаме... — Няма да се ядоса, защото ми е задължен... — Здравата ме уплетохте вие мене, въртите се като фурнаджийска лопата. Ако щете говорете, ако не щете — недейте, много ви здраве!* Й. Попов, Птичи глътки.

ВЪРТЯ СЕ КАТО ЦИГАНИН В ЧЕРКВА. *Диал.* Вж. Въртя се като циганка в черква.

ВЪРТЯ СЕ КАТО ЦИГАНКА В ЧЕРКВА. *Диал.* Мотая се, лутам се и не съумявам да започна да работя; суетя се.

Още: **Въртя се като циганин в черква.** *Диал.*

ВЪРТЯ СЕ НА ПЕРГЕЛ. 1. Много съм жив и пъргав, работя много и бързо. *Григор... напъваше се още да лъже дяда попа по въпроса на нашето пътуване; а тоя последният се въртеше из стаята си на пергел да ни пренася за ядене.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания.
2. Голям дявол, хитрец съм; дяволувам.

ВЪРТЯ СЕ НА ПЕТА. 1. Върша всичко бързо, енергично. *Бюфетчикът Тунчо се върти на пета. — Една бира! — Джиброва!* С. Северняк, От нашия кореспондент.
2. *Обикн. някому, пред, около някого.* Раболепно угаждам на всичките желания и прищевки на някого; угоднича пред някого. *Пред лебеницата се изправил един млад и гиздав момък, който принадлежал в числото на ония нередки същества..., които умеят да мълчат, да се въртят на пета,... и да ядат останките от чорбаджийския обед.* Л. Каравелов, Маминото детенце. *В душата на всеки човек живее едно малко, бяло, пухкаво зайче, което непрекъснато трепери. Оперило уши, то само чака да му свирнат отнякъде, за да побегне презглава,... то е, което кара мнозина да подълствуват и се въртят на пета край властимащите.* Хр. Пелитев, Хапят ли охлювите. — *Виждал ли си някъде този капитан? ... — Този е главен тук, не виждаш ли, че всички на пета му се въртят.* В. Нешков, Настъпление.

ВЪРТЯ СЕ ОКОЛО ОПАШКАТА СИ. Полагам големи, но безрезултатни усилия, за да свърша нещо; работя без резултат.

ВЪРТЯ СЕ ОКОЛО ПЕША *на някого.* Неотлъчно следвам някого с определена цел, обикн. за да извлека някаква облага. *И всички тези тревоги и срамове, които сега го халосаха изневиделица, идват от тях — от тоя дебелак Тюлев, който живее като чорбаджия, а плаче за сиромасите, и от Слав, който се върти около пеша му.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Сега той мразеше от дъното на душата си... този господин Рифат, който се въртеше около пеша му не като помощник,..., а като шпионин.* Г. Караславов, Обикновени хора.

ВЪРТЯ СЕ ОКОЛО ПОЛАТА НА ЖЕНА СИ. *Пренебр.* Стоя в къщи и бездействувам. *Всички се свили, мълчат, въртят се около полите на жените си и зъб не смеят да обелят.* Г. Караславов, Селски истории.

ВЪРТЯ СИ ОЧИТЕ НА ЧЕТИРИ. Внимателно, зорко наблюдавам и оглеждам всичко наоколо, старая се да видя всичко, да узная нещо. *Стига съм те слушал! Уж нищо не разбира, уж нищо не иска, а си върти очите на четири.* Д. Немиров, Възелът. *В малките градчета, дето кръстосваха гестаповците, дето слухтяха агент-провокаторите и дето въртяха на четири очите... си петоколонци, беше тежко да се крие нелегалният антифашист.* Г. Караславов, Пътеписи.

ВЪРТЯ СУЧА. 1. Правя всичко възможно, за да постигна нещо, да успея в нещо. *Но нали сме си малоимотни — въртим, сучем, хлябът не ни стига.* Кр. Григоров, Новодомци. *Разтърчаха се там разни големци, ..., въртяха я, сукаха я, ..., наредиха я с две години затвор и се оправи.* Г. Караславов, Общественик. *Ще върти, ще суче, де с кандърми, де с гюрултии — ще ме измъчи, ще ме притесни да се наконти и избръсне.* Н. Широв-Тарас, Превзети работи. *Да поседнем и да си кажем приказките... — Приказките ни няма да са дълги, за да сядаме. Каквото и да сучеш и въртиш, от оброчището ще си вървиш ти, не аз.* Ст. Загорчинов, Ивайло.
2. Говоря с недомлъвки, не казвам направо нещо, което желая да получа или да се направи за мене. *Ах, Ноне, онзи ден ме държа половин час на улицата. Върти, сучи и на края пак: „Много здраве на приятелката ти."* Ив. Петров, Нонкината любов.
Още: **Въртя усуквам.**

ВЪРТЯ УСУКВАМ. Вж. Въртя суча. *На другата година, за голям мой ужас, Пондьо беше пак мой ученик. Не само това, а и партията на баща му дойде на власт... Пристигна Пондьо мазен, ухилен и със сини очила. И още по-тъй. Мъчих го, въртях го, усуквах го дано изкопча нещо от него — не ще и не ще! Пак му писах слаба бележка за срока.* Чудомир, Наш Пондьо. *Не му родила нивата и сега човекът върти, усуква, но накрая си каза болката. Малко жито да му дам напролет.* Ст. Поптонев, Начало.

ВЪРТЯ ЧЕРВАТА *на някого.* Мъча, измъчвам някого, като непрекъснато и настойтелно искам нещо от него или му натяквам за нещо; досаждам някому с молбите си.

ВЪРША РАБОТА КОЛКОТО ВЪРБОВ КЛИН. *Диал.* Слаб съм, за нищо не ме бива.

ВЪРШЕЯ ПЛЯВА. Говоря празни приказки.

ВЪРШЕЯ ТРЪНИ НА ГЛАВАТА *на някого.* Тормозя, измъчвам някого с непрекъснати натяквания, укори, кавги, скандали. *Най-много ме е яд на наш Теня, дето стана причина градът ни да се обяви за курортен... Аз наш Теня има да му вършея тръни на голата глава, ама де да видим.* Чудомир, Провинциалистка. *С нескрито доволство и гордост Хаджи Дончо го представяше на гостите: — Ей, го, хубавецът!... В него ми е надеждата, ама може и тръне да ми вършее на главата някога.* Чудомир, Педагогиката на Хаджи Донча. *Скърца завистта! Тя скърца в душата ви. От завист ме довлякохте тука:... На главата ми тръне да вършеете.* Н. Хайтов, По земята.

ВЪТРЕ СЪМ. 1. Замесен съм в нещо, участвувам в някакво дело или в някакви непочтени работи. *И той бил вътре с двата крака. Дошъл си, за да стане бунтовник.* П. Стъпов, Живот с надежда. *Чухте ли за аферата, и синът ѝ бил вътре.*
2. Бивам приет някъде за някаква работа или да следвам в учебно заведение. *Днес са изложени списъците на приетите кандидат-студенти. Как е синът ти, вътре ли е?*
3. Бивам ощетен материално, защото не ми излиза сметката и трябва да заплатя със собствени пари недостига в обществена или държавна каса.
Още: **Влизам вътре** /към 3 знач./.

ВЪШКАВ С (ОТ) ПАРИ. *Неодобр.* Който има много пари; много богат. *Човек погледне ли Първан, никога не би допуснал, че този човек има спестени пари... Ходи съвсем окъсан, ..., цяло лято яде само краставици и домати, рядко си купува сирене... Такъв човек е въшкав с пари.* Й. Гешев, Вик от тъмнината.
Още: **Червив (гъбав) с пари.** *Неодобр.* **Гъбясал от пари.** *Неодобр.*

ВЯРНО КУЧЕ *на някого.* *Пренебр.* Човек, който е крайно предан и привързан към някого и изпълнява всичките му заповеди. *Гледа те като бик, а е вярно куче на Кралйча.* Ив. Вазов, Под игото. *Васил Бабаноглу беше мухтарин на Сопот, вярно куче на турските управници.* М. Марчевски, Калофер войвода.

ВЯТЪРА СЕ ОБРЪЩА / СЕ ОБЪРНЕ. Настъпва промяна в нещо, променя се положението. *Хайде, дим да те няма, дорде не съм ти отпрал потурите... — Чакай! Какво носиш в дисагите? ... Като разбра, че вятъра се обръща, скитникът предпазливо добави: — Руски книги, брате.* Д. Рачев, Светлина от север.

ВЯТЪР ВАРЕН, СНЯГ ПЕЧЕН. *Диал.* Невъзможни, невероятни неща.

ВЯТЪР ВЕЕ, ГОРА СЕ ЛЮЛЕЕ. *Диал. Ирон.* Употребява се в случаи, когато е станало нещо съвсем обикновено.

ВЯТЪР И МЪГЛА. Несериозна, празна работа (често като възклицание). *На техните обещания аз не вярвам. Вярвам само на вас. Каквото направите вие за нас, туй ще бъде. Всичко друго е вятър и мъгла.* К. Калчев, Живите помнят. *Щом продавате на народа стока, щом му вземате парите — дайте му качество! Щом вземате от народа пари, имайте отговорност, срам имайте! И после добави след пауза: ... Вятър и мъгла!* Т. Монов, Смърт няма. *Дарба ли? Вятър и мъгла е тя тази, драги!* Н. Широв-Тарас, Смешно и горчиво.

ВЯТЪР МЕ ВЕЕ[1]. *Ирон.* 1. Не ме бива за някаква работа, негоден съм за нещо; не струвам. *Дуна не бързаше, разглеждаше пръснатите карти с равнодушните си очи... —Вятър ги вее твоите карти. Лъжат като съновника.*Ем. Станев,Иван Кондарев.—*Магарета има ли там* [в другата земя]? *— Няма магарета. — Вятър я вее, щом няма магарета — рече с дълбоко съжаление дългоухият.* А. Каралийчев, Приказен свят.
2. Занимавам се с празни работи; несериозен, лекомислен съм, завеян съм. *Тъй ме дигат, тъй ме слагат всички: пияницата и толкова. Вятър ме вее мене.* Ст. Чилингиров, Първа жертва. *Вътре върху една маса, ..., бяха натрупани в безпорядък бутилки и блюда... Край масата гуляеха белогвардейци... — Натряскали се... Няма какво да ги зяпаме, вятър ги вее тях. Вчера ги изметоха от казармите, защото няма къде да слагат метежниците.* Ем. Станев, Иван Кондарев.
Още: **Вятър ме носи.** *Ирон.* **Вятър ме вее на бяла кобила** /към 2 знач./. *Ирон.* **Вятър ме вее на сива (сляпа) кобила** /към 2 знач./. *Диал. Ирон.* **Вятър ме вее на бял кон** /към 2 знач./. *Ирон.*

ВЯТЪР МЕ ВЕЕ[2]. *Диал.* Много бързо ходя.

ВЯТЪР МЕ ВЕЕ НА БЯЛА КОБИЛА. *Ирон.* Занимавам се с празни работи; несериозен, лекомислен съм, завеян съм. *Да им умра на средното и на висшето образование, вятър ги вее на бяла кобила разните му висшисти и специалисти. Животът е сукалче, което трябва да умееш да люлееш, Маринчо! Приспиш ли го един път, по-нататък е лесно. Има, момчето ми, житейски тайни, които, ако съумееш да разбереш и възседнеш, все едно, че си се родил със сребърна лъжица в уста.* Ив. Кождахристов, Житейски тайни.
Още: **Вятър ме вее** /във 2 знач./. *Ирон.* **Вятър ме носи на бяла кобила.** *Ирон.* **Вятър ме вее на сива (сляпа) кобила.** *Диал. Ирон.* **Вятър ме вее на бял кон.** *Ирон.*

ВЯТЪР МЕ ВЕЕ НА ГОЛА ВЕДРИНА. *Диал. Ирон.* Нищо не разбирам от нещо.

ВЯТЪР МЕ ВЕЕ НА СИВА КОБИЛА. *Диал. Ирон.* Занимавам се с празни работи; несериозен, лекомислен съм, завеян съм.
Още: **Вятър ме вее** /във 2 знач./. *Ирон.* **Вятър ме вее на бяла кобила.** *Ирон.* **Вятър ме вее на сляпа кобила.** *Диал. Ирон.* **Вятър ме вее на бял кон.** *Ирон.*

ВЯТЪР МЕ ВЕЕ НА СЛЯПА КОБИЛА. *Диал. Ирон.* Вж. Вятър ме вее на сива кобила.

ВЯТЪР МЕ НОСИ. *Ирон.* 1. Не ме бива за някаква работа, негоден съм за нещо; не струвам.
2. Занимавам се с празни работи; несериозен, лекомислен съм, завеян съм.
Още: **Вятър ме вее.** *Ирон.* **Вятър ме носи на бяла кобила** /към 2 знач./. *Ирон.* **Вятър ме носи на бял кон** /към 2 знач./. *Ирон.*

ВЯТЪР МЕ НОСИ НА БЯЛА КОБИЛА. *Ирон.* Занимавам се с празни работи; несериозен, лекомислен съм, завеян съм. *— Вятър ви носи вас на бяла кобила. За реката,*

дето го приказвате — добро. За китовете — и то добро. Ама дето ще режете по една жълтица на пампор, да има да вземате. А. Каралийчев, Птичка от глина.

Още: **Вятър ме носи** /във 2 знач./. *Ирон.* **Вятър ме вее на бяла кобила.** *Ирон.* **Вятър ме носи на бял кон.** *Ирон.*

ВЯТЪР МЕ НОСИ НА БЯЛ КОН. *Ирон.* Занимавам се с празни работи; несериозен, лекомислен съм, завеян съм.

Още: **Вятър ме носи** /във 2 знач./. *Ирон.* **Вятър ме носи на бяла кобила.** *Ирон.* **Вятър ме вее на бял кон.** *Ирон.*

ВЯТЪР МИ ДУХА В УШИТЕ. *Диал.* Не се вслушвам в добрите съвети на някого; не слушам никого. *На бача вятър му духа в ушите, каквото и да му приказваш. Аз му виждам всичките хитрини.* Ем. Станев, Иван Кондарев.

ВЯТЪР РАБОТА. 1. Нещо невъзможно, невярно, недействително. *Станкулов беше сигурен, че Иван Сърмов ще дойде да го моли и реши да бъде твърд и непреклонен, та да не помисли стрелочникът, че заповедта за уволнението е вятър работа.* М. Марчевски, Тихо пристанище. *От една книга научил имената на царете ни. Вятър работа може да е, нали отец Серафим все големи ги разправяше.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. **2.** *Ирон.* Обикн. като възклицание: **а)** за изразяване на недоверие, съмнение; едва ли. *За кражба някаква приказваха. Нещо каса сте разбивали. — Вятър работа! — Така, така се чу, синко. — Не е така, татко.* Елин Пелин, Щъркови гнезда. *Но тя отиваше в Париж уж да следва приложно изкуство. Вятър работа! Това беше само претекст.* М. Грубешлиева, През иглено ухо. — *Сигурно са отишли на екскурзия! — . . . — Вятър работа! — . . . — Кой ходи на екскурзия посред нощ!* П. Вежинов, Следите остават. **б)** за изразяване на пренебрежително отношение към нещо; какво от това, няма значение. *Викат, годил се — вятър работа! Дума дадена, дума земена.* Елин Пелин, Земя.

ВЯТЪР СВИРИ МЕЖДУ КРАКАТА МИ. Много съм слаб, мършав.

Г

ГАБРОВСКО БЛЮДО. *Диал.* Лош, подъл, никакъв човек.

ГАЗЙ МЕ ВАЛЯКА. Претърпях някаква неприятност, нещастие, несполука; зле си изпатих. — *Трябваше по-рано да ни гази валяка, та да се оправим, ама и сега не е късно!* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи.

Още: **Мина ме валяка** /в 1 знач./. *Жарг.* **Газй ме мечка<та>.**

ГАЗЙ МЕ МЕЧКА<ТА>. Претърпях някаква неприятност, нещастие, несполука; зле си изпатих. — *Газила го е мечката, затова така „Както искате, моля ви се!" А по-рано само „Давайте" без „моля ви се" — шегуваше се Вандо.* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи. *Хвърляхме плочки по вировете на реката. Много ни се искаше да се изкъпем... И дядо, и баба, и мама — всички казваха... че до Гергьовден... хората не се къпят. Който избърза, господ го наказва: простива, боледува, а може и да умре... О-ох, не ни се щеше да ни гази мечка!* П. Велков, Дъбът на Ленин.

Още: **Газй ме валяка.**

ГАЗЯ БОС ИЗ ЛУКА. Върша нередности, постъпвам безотговорно, като не се интересувам от ред, приличие или законност. *Попът, да ви кажа ли аз вас, май хвана да гази бос из луко, кога има кръщене, сватби или задушница, той за там готов.* Ил. Блъсков, Злочеста Кръстинка.

Още: **Ходя бос из лука.**

ГАЗЯ ДУМИТЕ (ДУМА) *някому. Обикн. с отриц. Диал.* Не зачитам съветите, нарежданията на някого и не ги изпълнявам.

Още: **Тъпча думите.**

ГАЗЯ СИ ДУМАТА. *Обикн. с отриц. Диал.* Не изпълнявам това, което съм казал, обещал.

Още: **Подгазвам си думата** *Диал.* **Потъпквам думата си.**

ГАЗЯТ МЕ УРОКИ. *Диал.* Често се понапивам.

ГАЙДАТА МИ Е НАДУТА. *Диал.* Работите ми са много добре; преуспявам.

ГАЛАТЕН В УСТАТА. *Диал.* Който обича да говори неприлични, цинични думи; циничен.

Още: **Цапнат в устата.**

ГАЛЕНО ДЕТЕ. *Книж.* Човек, ограден с особено внимание и почит; привилегирован човек. *Аз и тука забележих, че ние сме пак галеното дете на Русия и от всичките ѝ гости славяни — ние ѝ бяхме най-милите и най-своите.* Ив. Вазов, Непубликувани писма. *Художниците са обични, но не и галени деца на съдбата.* П. П. Славейков, Чужда литература. — *На Георгиева обаче плащате напълно — забележи Иванова първа. — Тя е галеното дете — каза Иванова втора... — Георгиева няма четири рога на главата, та да я предпочитате — отговори Иванова първа.* Ив. Вазов, Казаларската царица.

ГАЛЯ С ПЕРО *някого. Обикн. във въпросит. или отриц. изр. или в изр. с въпросит. интонация. Ирон.* Отнасям се извънредно внимателно и благосклонно към някого, дори

и когато постъпките му не са за одобряване. *Нима искаш да те галят с перо, след това безобразие.*

Още: **Гладя (поглаждам, погалвам) с перо.** *Ирон.*

ГАСЯ ВАР. [*Често*: **Имам вар да гася**]. Обикн. за пиян човек — изпитвам силна жажда и пия много вода. *— Къде дянахте стомната? Вар има да гася — рече друг и зашумя.* Ем. Станев, Иван Кондарев.

Още: **Гася киреч.**

ГАСЯ ВЪГЛЕНА. *Диал.* Обичам да пия вино, ракия; пияница съм.

Още: **Уливам на въглена.** *Диал.*

ГАСЯ КИРЕЧ. Вж. Гася вар.

ГАСЯ ОГЪНЯ С МАСЛО. *Диал.* Вж. Гася огъня със зехтин.

ГАСЯ ОГЪНЯ СЪС ЗЕХТИН. *Диал.* Правя да се увеличи разпрата, подклаждам, раздухвам разпра.

Още: **Гася огъня с масло.** *Диал.*

ГАЧЕ ЛИ ВЪРВЯ ПО ОЧИТЕ СИ. *Диал.* Не гледам къде стъпвам; спъвам се, падам.

ГАЧЕ НА КНИГА ГО ЧЕТЕ, приказвам (говоря). *Диал.* Съвсем гладко, без никакво запъване (приказвам, говоря). *Виж какъв окат и сладкодумен е станал, приказва, гаче на книга го чете.* Г. Караславов, Обикновени хора.

Още: **Като <че> по (на) книга чета.**

ГАЧЕ ЩЕ ЛАПНА *някого*, **гледам.** *Диал.* Настойчиво, втренчено, обикн. с любов, желание, копнеж (гледам). *На̀, и тоя ме гледа, гаче ще ме лапне.* Ив. Вазов, Чичовци.

Още: **Като че ли (сякаш) ще лапна. Чегато ще лапна.** *Диал.*

ГАЩИ НЯМА, ГАЙДА ИСКА. *Диал. Ирон.* Употребява се в случай, когато някой иска нещо ненужно, при положение, че му липсва най-необходимото.

Още: **Цървули няма, гайда иска.** *Ирон.*

ГЕМИИТЕ ЛИ СА ТИ ИЗГОРЕЛИ <В МОРЕТО>. Вж. Да не <би да> са ти изгорели гемиите <в морето>.

ГЕМИИТЕ ЛИ СА ТИ ИЗГОРЕЛИ В ЧЕРНО МОРЕ. Вж. Да не <би да> са ти изгорели гемиите в Черно море.

ГЕМИИТЕ ЛИ СА ТИ ПОТЪНАЛИ <В МОРЕТО>. Вж. Да не <би да> са ти потънали гемиите <в морето>.

ГЕМИИТЕ ЛИ СА ТИ ПОТЪНАЛИ В ЧЕРНО МОРЕ. Вж. Да не <би да> са ти потънали гемиите в Черно море.

ГЕМИИТЕ ЛИ СА ТИ ПРОПАДНАЛИ <В МОРЕТО>. Вж. Да не <би да> са ти пропаднали гемиите <в морето>.

ГЕМИИТЕ ЛИ СА ТИ ПРОПАДНАЛИ В ЧЕРНО МОРЕ. Вж. Да не <би да> са ти пропаднали гемиите в Черно море.

ГЕНЕРАЛ БЕЗ АРМИЯ. *Подигр.* Човек, който иска да ръководи, да управлява някакъв колектив, а няма налице нито един подчинен.

Още: **Генерал без войска.**

ГЕНЕРАЛ БЕЗ ВОЙСКА. *Подигр.* Вж. Генерал без армия. *Иванчо тържествуваше. Той намери горещо подкрепление в своите съюзници, когато учител Гатьо още отрано се умори, защото не видя някаква облага от своите. Той беше генерал без войска. Дядо Нистор даже му измени.* Ив. Вазов, Чичовци.

ГЕНИЙ БЕЗ МОЗЪК. *Ирон.* Посредствен човек с много високо мнение за себе си.

ГЕНКО ГИНКИН. *Подигр.* Съпруг с мекушав характер, който не може да прояви никаква лична инициатива, във всичко слуша жена си и ѝ се подчинява.

От името на Генко Гинкин, съпруг на кака Гинка, героиня от романа на Ив. Вазов „Под игото".

ГЕРОЙ НА ДЕНЯ. *Книж.* Отличил се човек, за когото се говори много в даден момент. *Името на Христо Максимов — Максим, полетява навсякъде из обектите... той става герой на деня, любимец на всички.* Г. Караславов, Максим.

ГЕЧ МУ УВИРА ЛЕЩАТА. *Диал.* За човек — много е бавен в работата си, ленив.

ГЛАВА ДО ГЛАВА. 1. Много нагъсто, един до друг. *На първите скамейки седяха господа офицерите от гарнизона,... Назад глава до глава се тълпяха близки на подсъдимите, граждани.* Д. Добревски, Бунтът на крайцера „Надежда".
2. Интимно един до друг. *Бяха седнали двамата глава до глава и си говореха тихичко.*

ГЛАВА ЗА ЧЕТИРИ НОЗЕ. *Диал. Ирон.* Глупав човек.

ГЛАВА И ВЪЗГЛАВЕ. *Диал.* Съвсем близки приятели.

ГЛАВА ИМАМ ЗА ДУВАР. Не се вслушвам в съветите, думите на другите; упорит, дебелоглав, неразбран съм.

ГЛАВА НЕ БОЛИ *от нещо.* Нищо няма да стане, няма да се пострада от извършване на нещо. *Нали ти казах — обърна се инженерът, — мостът е граничарски, солидна работа. — От проверка глава не боли — каза шофьорът, освободи спирачките и даде газ.* Б. Несторов, Светлина над Родопите. *От мълчание глава не боли.* П. Р. Славейков, Български притчи или пословици и характерни думи.

ГЛАВАТА МИ Е В ТОРБАТА. Изложен съм на смъртна опасност, застрашен ми е животът. *Откъде да го знам, че няма да ме причака някоя вечер — и без туй главата му е в торбата.* В. Нешков, Настъпление.

Свързва се с обичая в миналото отсечена глава да се носи в конска торба.

Още: **Влязла ми е главата в торбата.**

ГЛАВАТА МИ Е КАТО ДРЪВНИК. *Диал.* Не се вслушвам в съветите на другите; неразбран и упорит съм.

ГЛАВАТА МИ Е КУХА. *Пренебр.* Глупав съм, глупак съм.
Още: **Кратуната ми е куха.** *Пренебр.*

ГЛАВАТА МИ Е ПРАЗНА КРАТУНА. *Пренебр.* Глупав съм, глупак съм.

ГЛАВАТА МИ Е ПЪЛНА С БРЪМБАРИ. Глупав, лекомислен, несериозен съм.
Още: **Главата ми е пълна с мухи.**

ГЛАВАТА МИ Е ПЪЛНА С МУХИ. Глупав, лекомислен, несериозен съм.
Още: **Главата ми е пълна с бръмбари. Имам мухи в главата си.**

ГЛАВАТА МИ Е ПЪЛНА СЪС СЛАМА. *Диал.* Глупав, несериозен, лекомислен съм.

ГЛАВАТА МИ НЕ ГО ПОБИРА / ПОБЕРЕ. Не проумявам нещо, недоумявам от нещо, струва ми се невероятно (обикн. за нещо много лошо, което ме изненадва). *Стоян не вярва, глава му го не побира: — Тя, неговата Райна, се венчава днес.* П. Ю. Тодоров, Идилии.
Още: **Ума ми не го побира / побере.**

ГЛАВАТА МИ НЕ Е В РЕД. Не съм напълно нормален. *Главата ѝ също, както ви казах, не беше в ред. Забравила бе много от станалото, а живееше с небивали неща.* Б. Райнов, Човекът от ъгъла.

ГЛАДЕН ТА МАЖЕ. *Диал. Ирон.* Който говори така, че да угоди някому, който угодничи пред някого.

ГЛАДЕН ХАРМАН. Преждевременно вършеене. *Още към средата на юни много стопани бяха очукали ръжта на нивите и бяха я пренесли скришно в хамбарите си. Всички бързаха да изкарат по някой гладен харман, та хем да има какво да ядат, хем да объркат реквизиционните комисии и общинските власти, за да си поскрият малко зърно.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Иван изкара един гладен харман, както казваха в селото на предивременното вършеене.* Г. Караславов, Татул. — *Хайде сега! После като овършеем всичкото, ще си получиш допълнителното. Сега това ти даваме на гладен харман, после ще правим калкулация по трудодни и рента!* Ст. Ц. Даскалов, Рашко масовизираният.

ГЛАДНА ВЪШКА. *Диал.* Беден човек; сиромах.

ГЛАДЯ ПО КОСЪМА *някого.* Проявявам прекалено внимание и зачитане към някого, прекалено тача, зачитам някого. *Пак го налегна онова особено недоволство и като че ли срам, като гледаше как Самуил разговаря с простите селяци. . . Струваше му се, че съвсем се изравнява с тях. Сърбина одобряваше проектите на Самуила, ала не разбираше защо чак толкова трябва селякът да се глади по косъма. Селяк е той и селяк ще си остане.* А. Дончев, Сказание за Самуила.

ГЛАДЯ С <ПАЧЕ> ПЕРО *някого. Обикн. във въпросит. или отриц. изр. или в изр. с въпросит. интонация. Ирон.* Отнасям се извънредно внимателно и благосклонно към някого, дори и когато постъпките му не са за одобряване. — *Как не те е срам да биеш едно дете. . . — Тя ще ми чупи чиниите, а аз. . . Да не искаш да я гладя с перо!* Д. Ангелов, На живот и смърт. *Който не е с нас, значи е против нашето дело. И вие сте ни учили, че враговете няма да·ги гладим с пече перо.* В. Нешков, Настъпление.
Още: **Галя с перо.** *Ирон.* **Погалвам (поглаждам) с <пачe> перо.** *Ирон.* **Мажа с пачe перо.** *Ирон.* **Гладя с перце.** *Ирон.*

ГЛАДЯ С ПЕРЦЕ <ПО ГЛАВАТА> *някого. Обикн. във въпросит. или отриц. изр. или в изр. с въпросит. интонация. Ирон.* Отнасям се извънредно внимателно и благосклонно към някого, дори и когато постъпките му не са за одобряване. *Гладеха го с перце по главата. . . и му сипваха наркотична отрова в яденето.* А. Каралийчев, Наковалня или чук. — *Да, изпълняваше моята идиотска воля, като я гладеше с перце!* А. Гуляшки, Село Ведрово.
Още: **Гладя с перо. Поглаждам с перце.**

ГЛАС <ВОПИЮЩИ> В ПУСТИНЯ. *Книж.* Напразен зов за помощ, призив, на който никой не се отзовава. *О, майко моя, родино, мила, / защо тъй жално, тъй милно плачеш?/ . . ./ Затуй, че твоя свещен глас, майко, / е глас без помощ, глас в пустиня.* Хр. Ботев, Обесване на Васил Левски. *Техният слаб, но справедлив глас не можа да подействува. Той остана глас вопиющи в пустиня между грозното изгърмявание на няколко пушки сред дворът на бае Ивана.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания.

От библейския разказ за евреите в пустинята, които не се отзовали на призива на един от пророците, който ги съветвал, за да приготвят пътя на бога, да изравнят земята, като снижат планините и напълнят долините.

ГЛАСА МИ ИЗЛИЗА КАТО (СЯКАШ) ИЗ (ОТ) <ПРАЗНА> БЪЧВА. Говоря силно, високо. *Този младеж виждах за първи път. Направи ми впечатление изкривеното му лице — . . . и дебелият му глас, който излизаше сякаш от бъчва.* Сл. Трънски, Неотдавна. *Ходеше по селата. . . и всекиму говореше с купешки приказки. Гласа му излизаше като из празна бъчва.* А. Каралийчев, Лъжовен свят.

ГЛЕДАЙ В КАРТИНКАТА. *Жарг.* Забележи, обърни внимание, виж нещо (обикн. за нещо, над което някой се надсмива).
Още: **Внимавай в картинката.** *Жарг.*

ГЛЕДАЙ МУ АКЪЛА, ПА МУ КРОЙ КАПА. *Диал.* За глупав, несъобразителен човек.
Още: **Гледай му акъла, па му скрой чалма. Гледай му памет, крой му капа.** *Диал.*

ГЛЕДАЙ МУ АКЪЛА, ПА МУ СКРОЙ ЧАЛМА. *Диал.* За глупав, несъобразителен човек.
Още: **Гледай му акъла, па му крой капа.** *Диал.* **Гледай му ума, че му скрой чалма.** *Диал.*

ГЛЕДАЙ МУ ПАМЕТ, КРОЙ МУ КАПА. *Диал.* За глупав, несъобразителен човек.
Още: **Гледай му акъла, па му крой капа.** *Диал.*

ГЛЕДАЙ МУ УМА, ЧЕ МУ СКРОЙ ЧАЛМА. *Диал.* За глупав, несъобразителен човек.
Още: **Гледай му акъла, па му скрой чалма.** *Диал.* **Виж му ума, та му скрой шапка (долама).** *Диал.*

ГЛЕДАЙ СИ, ГАНО, БЪДНИЯ ВЕЧЕР. *Диал. Грубо.* Казва се на някой, който проявява излишно любопитство и се меси в чужди работи.

ГЛЕДАЙ СИ КЕФА. Не се тревожи, не се безпокой. *Ранен ли си? — попита бай Стоян. После добави. — Гледай си кефа, леко се отърва.* Л. Стоянов, Холера. — *Забеляза ли те някой? — повтори тревожно въпроса си Грозда. — Кой ще ме забележи? Я си гледай кефа!* Б. Болгар, Близнаците. *Мъчех се да измисля някакво особено отмъщение, но нищо не ми идваше на ум. — Гледай си кефа, ще му платим на магарето така, че ще ни помни, докато е живо — ме утешаваше Данчо бабин Сусин.* Г. Белев, Патилата на едно момче. — *Уж ние сме им господари, а те вирнали глави по-високо от нашите... — Гледай си кефа — успокои го Хаким ефенди. — Господари сме си пак ние.* Г. Дръндаров, Велчова завера. — *Ще ти изкапят зъбите, не бива да ядеш много захар. — Гледай си кефа... Когато му дойде времето, и да ям, и да не ям — пак ще изкапят.* Д. Спространов, Самообречените.
Още: **Гледай си работата** /в 1 знач./. **Гледай си рахата.** *Диал.* **Глей си кефа.** *Простореч.*

ГЛЕДАЙ СИ МАСАТА. *Грубо.* Не се меси в работи, които не те засягат; не проявявай излишно любопитство към чужди работи. *Секнаха разговорите. Работниците оставиха чашите си по масата... — Намери си заместник... — Откъде да го изпиша? — Твоя работа. — Я си гледай масата!* Й. Гешев, Вик от тъмнината.
Още: **Гледай си работата** /във 2 знач./. *Грубо.*

ГЛЕДАЙ СИ РАБОТАТА. 1. Не се тревожи, не се безпокой (понякога употребено и като закана). *Който няма добитък, за него няма щета, — отговорих му с участие. — Гледай си работата, па глава и челяд да са живи.* Н. п. Филипов, Разкази на ловеца. *Гледай си работата, тате. Всяка болка си има церът.* Елин Пелин, Гераците. *Иде ми да скоча някой ден в Осъм. За кого живея, подсмиват ми се зад гърба... — Е-е, че я рече и ти! Та заради кого ще се давиш? Заради този келчо ли? Я си гледай работата!* В. Нешков, Настъпление. *И ти ще се ожениш, гледай си работата, не си престаряла.* Й. Йовков, Вечери в Антимовския хан. *Пастирчето можа да чуе само: „Ще ми паднеш, гледай си работата! Ще те ремича аз тебе, да ти дойде ума в главата.“* Г. Краев, Човещина.
2. *Грубо.* Не се меси в работи, които не те засягат, не проявявай излишно любопитство към чужди работи. — *Христо, внимавай! — предупреди го жена му. — Ти си гледай там работата!* К. Петканов, Вълнолом. *Измъчван от любопитство, Голям Борован се присламчи към двамата... Атанас Щерев сви вежди и му рече малко остро: — Страхиле, гледай си работата! Ако ни потрябваш, ще те повикаме.* Д. Ангелов, На живот и смърт. — *Де, де... гледай си работата — отвърна пренебрежително Мицо и се завърна гърбом към него, заговори отново с другарите си.* Т. Харманджиев, Родове.
Още: **Глей си работата.** *Простореч.* **Гледай си кефа (рахата)** /към 1 знач./. **Гледай си масата.** /към 2 знач./. *Грубо.*

ГЛЕДАЙ СИ РАХАТА. *Диал.* Вж. Гледай си кефа. — *Сватби ли? Как може в такова време сватби?! А нивите стоят незасети! — И аз тъй викам... Ама ти си гледай рахата. Като им лепна по една глобица, ще ме помнят до трето поколение.* Ил. Славчев, Писаровска тактика.

ГЛЕДАЙ СИ ХУРКАТА. *Грубо.* Не се меси в мъжките работи. *Лошо за Пендевия имот, намери мъжа си на двора около хората и го попита: — Истина ли е, че ти ще плащаш? — Я си гледай хурката!* К. Петканов, Старото време. — *А ти по-полека карай* [кабриолета], *че как се гдева, ще изхвръкне некой от нас — каза натъртено Михаил Савов... — Гледай си хурката, господин Савов, я отговарям.* Т. Харманджиев, Крилато време.

ГЛЕДАМ В ОЧИТЕ *някого.* Изпълнявам волята на някого, угаждам на някого във всичко, ръководен от хубавото си чувство и уважение към него или защото се страхувам от него. *И макар че си беше такъв малко разпуснат къщовник, Гана много си го имаше, .., гледаше го в очите, във всичко му отстъпваше и всичко му прощаваше.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Гина, моята братовчедка, ми разправи, че Яна продумала пред дружките си, че ме разлюбила, защото съм бил жалостив и мек към нея, все в очите съм я гледал и*

каквото тя кажела, това ставало. Й. Гешев, Вик от тъмнината. *Отдавна Кръстевица бе забелязала, че Въкрил слушаше Станка, гледаше я в очите, тя имаше някаква особена власт над него, на нея той никога и за нищо не възразяваше.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Щом го зърнеха от вратата начумерен, малките деца се спотайваха по ъглите на стаята, а по-големите го гледаха право в очи.* Кр. Григоров, Новодомци.

ГЛЕДАМ В РЪЦЕТЕ *някого.* Очаквам да получа нещо от някого, да ми се донесе нещо. *И децата, които други път го гледаха в ръцете за армаган, сега стояха настрани, неловко смълчани.* Ив. Петров, Мъртво вълнение.

ГЛЕДАМ В УСТАТА *някого.* **1.** Внимателно и прехласнато слушам това, което ми се говори от някого, обикн. за да усвоя, науча нещо. *Следял работата на стария майстор, гледал го в устата какво ще каже.* Н. Делчев, Хора от скелетата. — *Другари, братя! . . . — Секва моят глас. / Момчетата ме гледат във устата. / — И аз бях бетонджия като вас, / бях майстор бетонджия на сърцата! / В тях знаех всяка шупла, всеки стон!* Д. Дамянов, Пред олтара на слънцето.
2. Следя внимателно за желанията на някого, за да ги изпълнявам, ръководен от хубавото си чувство и уважение към него или от личен интерес. — *Всякого ще превземе с таз хубост и с таз усмивка. Петър и дъртият в устата я гледат, угаждат ѝ.* Ив. Петров, Нонкината любов. — *Дойде от България, а ние тука. . . нели знайш, щом е дошъл от горе, в устата го гледаме.* Д. Талев, Гласовете ви чувам. — *Де-де, ще те видим и тебе, като ти дойде времето. Че нещо твоя хубостник още отсега го гледаш все в устата да не би да сбъркаш нещо, ако го превариш.* В. Райков, Прекършено весло. *И се почуди на това безгрижие — на големия началник и на неговия помощник. А че бе помощник, личеше, че му носеше чантата и го гледаше все в устата.* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено.
Още: **Зяпам в устата.**

ГЛЕДАМ ИЗВИСОКО. **1.** *Някого или на някого.* Държа се високомерно, надменно, отнасям се пренебрежително към някого. *С тях* [инструментите] *тати се отличаваше и от другите обущари, на които гледаше извисоко, като на хора, които не разбират и не умеят да приложат всичките тънкости на обущарството.* Ст. Чилингиров, Хлеб наш насущний.
2. *На нещо.* Отнасям се към нещо с пренебрежение, небрежно, смятам го незначително. *Баща ѝ е успял да я настрои срещу мен, . . . аз съм гледал на всичко извисоко и снизходително— мислеше си той.* Ем. Станев, Иван Кондарев.
Още: **Гледам отвисоко (отгоре)** /в 1 и 2 знач./.

ГЛЕДАМ КАТО КУЧЕ НА ЗРЕЛИ СЛИВИ. *Диал.* Извънредно много се изплашвам и не мога да намеря изход от неблагоприятното положение, в което съм изпаднал по моя вина (употребява се обикн., когато някой е заловен при извършване на нещо нередно).

ГЛЕДАМ КАТО КОТКА НА ДЖИГЕР. *Ирон.* Иска ми се да хапна, да вкуся от нещо.

ГЛЕДАМ КАТО МУХА В МЪТЕНИЦА *някого.* Едва търпя, едва понасям някого.

ГЛЕДАМ НАВИСОКО. Стремя се към големство.

ГЛЕДАМ НАКРИВО *някого.* Имам лошо отношение към някого, враждебно съм настроен към някого. *Хората го дразнеха, а и някак го плашеха — струваше му се, че го гледат накриво, като че им е длъжник.* А. Мандаджиев, Отровният шип. *С нея не се отнасяха като със свой човек. Гледаха я накриво, говореха зад гърба ѝ, разкарваха я като чужда.* К. Петканов, Без деца. — *Да не искаш после всички да ни гледат накриво! — . . . — И без това какви не ги говорят.* Й. Гешев, Вик от тъмнината. *И Сашковият баща беше убит край града през ония септемврийски дни. Двамата седяха на един чин, учеха се добре, но все ги гледаха някак накриво. За всичко най-напред тях обвиняваха.* Ал. Бабек, Малкият емигрант.

ГЛЕДАМ НА КРЪВ *някого или самост.* **1.** Готов съм да извърша убийство, да убия някого. *Стиснал е секирата, навъсил е черните си рунтави вежди, струва ти се — на кръв гледа.* А. Гуляшки, МТ станция.
2. Много съм сърдит, навъсен и съм готов да се карам. *Днес той гледа на кръв, ядосаха го, затова не му говори по този въпрос.*
Още: **Очите ми гледат на кръв.**

ГЛЕДАМ НА РЪЦЕТЕ *на някого* и **ГЛЕДАМ НА** *нечии* **РЪЦЕ.** Разчитам на някого да ме изхранва, издържа. *Тежко му* [на баща ми] *беше да ни прехранва, защото бяхме единадесет души в къщи и шестнадесет на дюгена и всинца гледахме на неговите две ръце.* П. Р. Славейков, Из незавършената автобиография.

ГЛЕДАМ НА ЧЕТИРИ. *Диал.* 1. Внимавам много да не ми се случи нещо лошо, неприятно, действувам много предпазливо.
2. *Със следв. изр. със съюз* да. Очаквам с голямо нетърпение и желание да стане, да се случи нещо. *Знам аз — разплака се тя този път наистина, сълзите обилно падаха по бузите ѝ, — на четири гледаш да се отървеш от мен. Ако съм ти толкова отстинала, кажи ми — тръгна тя ридаеща към къщи.* В. Нешков, Настъпление.
3. Смутен съм, уплашен съм.
Още: **Гледам с четири очи** /към 2 знач./ **Очите ми гледат на четири** /към 1 знач./.

ГЛЕДАМ ОТВИСОКО. 1. *Някого или на някого.* Държа се високомерно, надменно, отнасям се пренебрежително към някого. *Майката на Алекси се носеше горделиво, гледаше на съседите си отвисоко като на преселници.* А. Гуляшки, Село Ведрово. *Той осъждаше зетьовете и дъщерите си, че го гледат отвисоко.* Л. Стоянов, Сребърната сватба на полковник Матов.
2. *На нещо.* Отнасям се към нещо с пренебрежение, небрежно, смятам го незначително. *На първо време след завръщането от Пловдив той гледаше на света малко отвисоко.* Г. Караславов, Татул. *Той гледаше отвисоко на дребнавите интриги на колегите си.*
3. *На нещо.* Отнасям се към нещо с известна широта, без дребнавост. *Борис го слушаше с любопитство и му изглеждаше чуден начинът, по който Ванков гледаше на света, на реда в живота. Ванков гледаше някак отвисоко и далеко напред, а Борис се ровеше в себе си.* Д. Талев, Илинден.
Още: **Гледам извисоко** /към 1 и 2 знач./. **Гледам отгоре.**

ГЛЕДАМ ОТГОРЕ. Вж. Гледам отвисоко. *Не ми е приятно да ходя у тях, защото ме гледат някак си отгоре.*

ГЛЕДАМ ОТ СВОЕТО ПРОЗОРЧЕ *нещо.* Преценявам нещо крайно субективно, само от свое гледище. *Издигнете се по-нагоре, опитайте се да погледнете на събитията по-широко, не гледайте на всичко от своето прозорче.* в. Работническо дело.

ГЛЕДАМ <ПРАВО> В ЛИЦЕТО *нещо или на нещо. Книж.* Твърдо посрещам нещо, не се страхувам да приема нещо такова, каквото е. *Подгответе детето за живота, приучете го да гледа на нещата право в лицето.* Ел. Пелин, Аз ти той.
Още: **Гледам <право> в очите.** *Книж.*

ГЛЕДАМ <ПРАВО> В ОЧИТЕ *нещо или на нещо. Книж.* Вж. гледам <право> в лицето *нещо или на нещо. ООН трябва да гледа истината право в очите и да взема мерки за разрешаването на проблемите в съгласие с фактите.* в. Работническо дело.

ГЛЕДАМ ПОД ЗЪБИТЕ *на някого.* Проявявам изключителна придирчивост към някого; придирвам някому. *Горе при мене няма свекърва да ти гледа под зъбите.* П. Ю. Тодоров, Змейова сватба.

ГЛЕДАМ ПРЕЗ ПРЪСТИ *нещо или на нещо.* Не съм прецизен в работата си, върша нещо небрежно, нехайно. *Околийският началник, който виждаше, че няма да се задържи много на власт, гледаше съвсем през пръсти на всичко.* Г. Караславов, Обикновени хора. — *Аз да ти кажа ли, бай Алисея, то е до човека! Когато го мързи, и на своята работа гледа през пръсти.* Ил. Волен, Между два свята.
Още: **Карам през пръсти.**

ГЛЕДАМ ПРЕЗ (С) РОЗОВИ ОЧИЛА *нещо или на нещо.* Не забелязвам нередностите и слабостите и се отнасям оптимистично към действителността. *През тия часове неврастенията му избиваше ту в заядливост и песимизъм, ту в маниакалната веселост на човек, който гледа на света през розови очила.* Д. Димов, Тютюн. *Добре е, че гледаш тия работи с розови очила, че не се тревожиш излишно.*

ГЛЕДАМ ПРЕЗ (С) ЧЕРНИ ОЧИЛА *нещо или на нещо.* Възприемам действителността откъм лошата ѝ страна и се отнасям песимистично към нещата. *Не гледай с черни очила*

на тези работи, всичко се оправи. ● *Винаги беше начумерен, недоволен, защото гледаше всичко през черни очила.*

ГЛЕДАМ С БЯЛОТО <НА ОКОТО (ОЧИТЕ) СИ>. Сърдя се на някого, недоволен съм от някого; имам лошо отношение към някого. *Подкачих аз веднъж-два пъти нашия човек за женитбата, а той мълчи, гледа с бялото като биволски бик.* Ем. Манов, Ден се ражда. *Не съм се провинил и не зная защо ме гледа с бялото на окото си.*

ГЛЕДАМ С ДОБРО ОКО *някого или нещо.* Имам хубаво мнение за някого и се отнасям добре към него или имам добро отношение към нещо. *Тя виждаше, че хората не го гледаха с добро око. Дочуваше, че по кръчмите и кафенетата го ругаели и му се присмивали.* Г. Караславов, Селски истории. *Най-недоволен беше Деян. . . Калофер знаеше това и не го гледаше с добро око.* М. Марчевски, Калофер войвода. *Ако в щаба гледаха с по-добро око на мене, щеше да е по-лесно.* Д. Добревски, Бунтът на крайцера „Надежда“. *С това той искаше да се хареса на владиката, който не гледаше с добро око на службата му.* Ст. Ц. Даскалов, Вода от манастира. *А Темир и нойоните на останалите орди знаеха, че византийският император гледа с добро око на техните шетания из българската земя и е сключил военен съюз с хан Ногая.* Ст. Загорчинов, Ивайло.

ГЛЕДАМ С ДРУГИ ОЧИ (С ПО-ДРУГО ОКО) *на някого или на нещо.* **1.** Имам по-особено, обикн. по-благосклонно, отношение към някого или към нещо. *За нея и момчетата, и момичетата бяха едно. Но все пак на момичетата тя гледаше с по-друго око.* Г. Караславов, Обикновени хора.
2. Променил съм отношението си, с друго, ново отношение съм към някого или към нещо. *Преди опожаряването на Коритковата колиба, Ленко не би обърнал внимание. Но сега беше друго — Ленко вече гледаше с други очи на хората.* Г. Караславов, Ленко. *Дуса слушаше внимателно и сега вече „с уважение“, както Кольо отбеляза в паметта си. „Започна да гледа на мене с други очи. Не е глупава като Зоя“ — мотаеше се из ума му.* Ем. Станев, Иван Кондарев.
Още: **Имам друго око** /към 2 знач./.

ГЛЕДАМ СЕИР *самост.* и **ГЛЕДАМ СЕИРА** *някому.* Стоя безучастно и със задоволство наблюдавам нещо неприятно за някого; забавлявам се, развличам се с нещо, което е неприятно за друг. *Скарахме се и се сбихме с ръце, а другите около нас гледаха сеир.* в. Вечерни новини, Най-сигурното лекарство (без автор). *— Турците навсякъде бегат, отстъпват. . . Русите бързат към Стара планина. . . Ами тия. . . австрийците, що правят?. . . — Нищо. Гледат сеир и чакат.* Д. Талев, Преспанските камбани. *— Хубава жена. Като я мразиш, защо я пускаш в къщата си? — Аллах, за какво? Как за какво? Да гледам сеир. Да гледам как мъжете се увъртат около нея.* А. Дончев, Време разделно. *— Днеска след църква ще идем да съборим сърбоманската камбанария! . . . — . . . Хайде, разпръсквайте се! — кресна той. — Да не съм дошъл аз тук сеир да гледам, бре!* Д. Талев, Гласовете ви чувам.

ГЛЕДАМ СЕ КАТО СГОДЕН ЦИГАНИН. *Ирон.* Отделям преголямо внимание на външността си, прекалено се грижа за външния си вид.
Още: **Гледам се като сгодено циганче.** *Ирон.*

ГЛЕДАМ СЕ КАТО СГОДЕНО ЦИГАНЧЕ. *Ирон.* Вж. Гледам се като сгоден циганин.

ГЛЕДАМ СЕ НАКРИВО *с някого* **[ГЛЕДАМЕ СЕ НАКРИВО].** Във враждебни отношения съм с някого (враждуваме помежду си). *Кръстевица не можеше да проумее защо мъжете са се счепкали като котараци за тая пуста политика — очите си ще издерат. . . Та те могат и да си се препират, и да си се убеждават, но защо за някакви незнайни ветрища, ще трябва и накриво да се гледат.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Постепенно и неусетно двете добри по-ранишни приятелки почнаха да се гледат накриво.* Д. Калфов, Вашите познати.

ГЛЕДАМ СИ БЛАГОУТРОБИЕТО. Угаждам си в ядене.

ГЛЕДАМ СИ ДУШАТА. Водя редовен живот и си угаждам. *Той беше от тези хора, които не се претоварват с много работа, държат да са добре нахранени и да имат добра компания — с една дума от тези, които си гледат душата.*

Още: **Гледам си живота (животеца).**

ГЛЕДАМ СИ ЖИВОТА. Вж. Гледам си душата.

ГЛЕДАМ СИ ЖИВОТЕЦА. Вж. Гледам си душата.

ГЛЕДАМ СИ КЕФА. Живея безгрижно, като мисля предимно за удоволствията си. *Ходи на лов, гледа си кефа човекът — рече той.* Г. Караславов, Татул. *Заговор тук става, / а ние с тебе гледаме си кефа.* Ем. п. Димитров, В страната на розите. *Какво сте се окумили и двамата? Сиромашките на мъка отиват с песен, вий си гледате кефа тук и мълчите.* П. Ю. Тодоров, Първите. *Великият везир стана. Това означаваше, че разговорът е свършен, че Бейтула бей може да си отиде в Пазарджик и да си гледа кефа.* М. Марчевски, Калофер войвода. *Когато нас ни мандахерцаха по затворите, той си гледаше кефа, а сега по-голям от него няма.* В. Нешков, Настъпление. *Ще се видиш някоя сутрин милионер и туй то! Живей си тогава и кефа си гледай!* Г. Вълчев, А. Страшимиров и др. в спомените на съвременниците си.
Още: **Гледам си хавата.** *Диал.*

ГЛЕДАМ СИ ПЪПА. Стоя в бездействие, не работя, не върша нищо; бездействувам. *Я ставай да организираме скачките, . . . И не си гледай пъпа, а гледай коча какво работи и се учи!* Н. Хайтов, Диви разкази.

ГЛЕДАМ СИ РАБОТАТА. Сериозно и съвестно работя. *Син ти, Матея, си гледа работата момчето.* Й. Йовков, Вечери в Антимовския хан. *Бе то, думам аз нему, човек като си гледа работата, все няма да се върне с празни ръце в къщи.* Ст. Чилингиров, Хлеб наш насущний.

ГЛЕДАМ СИ РАХАТА. Живея добре, спокойно. *Като че кой знае на какви тежки работи сме я накарали... Аз ще си върша всичко, а пък тя нека си гледа рахата!* Т. Г. Влайков, Стрина Венковица и снаха й.
Още: **Гледам си рахатлъка.**

ГЛЕДАМ СИ РАХАТЛЪКА. Вж. Гледам си рахата. — *Вие старите сте като деца: не си гледате рахатлъка, ами все нещо ви скърца и скрибуца.* Н. Хайтов, Диви разкази.

ГЛЕДАМ СИ СМЕТКИТЕ *с някого.* **1.** Ликвидирам окончателно някакви парични отношения с някого, плащам на някого или разплащам се на някого.
2. Разправям се сурово с някого, отплащам му, отмъщавам си на някого, като го убивам. — *Казак, — обърна се един мургав селянин, колко кожи ти смъкна Деяна от гърбината? . . . — Ние с него сетне ще си гледаме сметките... Ще познае той кой е Димо Казаков.* Г. Караславов, Селски истории.
Още: **Виждам си (очиствам си, разчиствам си / уреждам си (сметките** /в 1 и 3 знач./.

ГЛЕДАМ СИ ХАВАТА. *Диал.* Вж. Гледам си кефа.

ГЛЕДАМ С КРИВО ОКО *някого.* Имам лошо отношение към някого, враждебно съм настроен към някого. *Но дигне ли го учителят и сопне ли му се малко, устата му се заключват и ако можеш, ела изкопчи една сричка от тях... А знаех си урока. Зная го и сега. На, ако искате да ви го разправя. Ама когато не ме е страх, когато не ме гледат с криво око.* Ст. Чилингиров, В стария бащин дом. *Беше й тежко, че я гледаха някак си с криво око, без да има някаква вина за това.*

ГЛЕДАМ С ЛОШО ОКО *някого или нещо.* Нямам добро мнение за някого и се отнасям зле към него или нямам добро отношение към нещо. *Всичко трябва да се върши предпазливо и бавно, за да не забележат турците. И без това околните турци ни гледат с лошо око.* К. Петканов, Златната земя.

ГЛЕДАМ С ЛУПА *нещо. Книж.* Най-старателно търся да открия някакви грешки, слабости, пропуски, обикн. в книга, съчинение. *Трябва да внимаваме как ще напишем статията, защото противниците ни ще гледат всичко с лупа.*

ГЛЕДАМ С ОЧИТЕ *на някого* и **ГЛЕДАМ С** *нечии* **ОЧИ.** Възприемам и преценявам нещо, както някой друг. *И днес мнозина артисти, пък и някои млади литературни работници*

в театъра се стремят да гледат на своята работа с очите на Николай Лилиев. Ас. Тодоров, Бележки към „Николай Лилиев". *Не мога да се съглася с това, защото не бих могъл да гледам с твоите очи.*

ГЛЕДАМ С ЧЕТИРИ ОЧИ. *Със следв. изр. със съюз* **да.** Очаквам с голямо нетърпение и желание да стане, да се случи нещо. *Аз с четири очи гледам да снесе кокошката прясно яйце, та да го дам на детето си, а ти го вземаш.* Й. Йовков, Обикновен човек.

Още: **Гледам на четири.** *Диал.*

ГЛЕДАМ ТАВАНА. *Диал.* Стар съм и скоро ще умра; на умиране съм.

ГЛЕДАМ ХАТЪР<А> *на някого.* Отнасям се много благосклонно към някого и постъпвам както му е угодно и приятно, не му противореча. *Кметът му гледа хатър, че бил богат.* Й. Йовков, Албена. — *Тя твойта свекърва е една, друга такава не ще се намери! — . . . — Ами хубаво да й гледаш хатъра, чедо!* Т. Г. Влайков, Стрина Венковица и снаха й. *Албена, като мине сега, ще я заплюя! Очите й ще издера! . . . Ами, ще й гледаме хатър.* Й. Йовков, Албена. — *Той е. . . мръсникът. . . „героят" от велевската кръчма —рече Вълчан. — Той е, а защо го глезите, другари? — Коли го, както колеше той, какво му гледаш хатъра?* Ив. Хаджимарчев, Овчарчето Калитко.

Още: **Пазя хатър<а>. Вардя хатър<а>.** *Диал.* **Държа (струвам) хатър.** *Диал.*

ГЛЕЙ СИ КЕФА. *Простореч.* Не се тревожи, не се безпокой. *Изключи магнетофона, ти казвам. Киро няма да ти прости. Глей си кефа! . . . Внимание, гвоздеят на нашето соаре.* [*Пуска магнетофона.*] К. Кюлюмов, Последният шанс.

Още: **Гледай си кефа. Глей си работата** /в 1 знач./. *Простореч.*

ГЛЕЙ СИ РАБОТАТА. *Простореч.* **1.** Не се тревожи, не се безпокой. *То теглото по хората ходи. Защо сме родени, нали да теглим — . . . — Глей си работата, куме, то доброто и злото заедно вървят.* Елин Пелин, Щъркови гнезда.
2. Не се меси в работи, които не те засягат, не проявявай излишно любопитство към чужди работи.

Още: **Гледай си работата. Глей си кефа** /към 1 знач./ *Простореч.*

ГЛИСТИ МИ СЕ ВПИКАВАТ. *Диал.* Поисква ми се, поревва ми се нещо.

ГЛОЖДЯ КОКАЛ. *Диал.* Дадена ми е работа, от която се препитавам.

Още: **Гризя кокал.** *Диал.*

ГЛОЖДЯ ПОДЛОГИТЕ *някому.* Злословя за някого, клеветя, одумвам някого *Човекът едва диша, а още му глождят подлогите.*

Още: **Глождя цървулите. Гриза подлогите.**

ГЛОЖДЯ ЦЪРВУЛИТЕ *някому.* Злословя за някого, клеветя, одумвам някого. *Завиждат му и затова му глождят цървулите.*

Още: **Ям (глозгам, гриза) цървулите. Глождя подлогите.**

ГЛОЗГАМ ЦЪРВУЛИТЕ *някому.* Злословя за някого, клеветя, одумвам някого. *А сега за четата да знаеш колко са ми глозгали цървулите! Аз съм им бил дал пари.* Ст. Дичев, За свободата. — *За какво те викат? — Сега ще видиш ти — продължаваше да злорадствува той — глозгахте ми цървулите, сега ще ви гледам жалбите аз на вас, трън бях в очите ви досега.* В. Нешков, Настъпление.

Още: **Глождя (ям, гриза) цървулите.**

ГЛЪТВАМ / ГЛЪТНА ВЪДИЦАТА. 1. Влюбвам се, увличам се в някого. *Той твърде добре помни минутата, когато за пръв път й откри, че я обича, обаче, преди да стори това, всички знаеха, че той е влюбен в нея. И всякога, когато почваше да говори за нея, другарите му казваха: — Даскале, ти си глътнал въдицата.* Елин Пелин, Летен ден. *Нека пожадува! Да мисли за нея, да я сънува, да глътне добре въдицата.* Б. Болгар, Близнаците.
2. Оставям се да бъда излъган, измамен, изигран.

Още: **Лапвам / лапна (налапвам / налапам, захапвам / захапя) въдицата.**

ГЛЪТВАМ СИ / ГЛЪТНА СИ ГРАМАТИКАТА. *Жарг.* Изплашвам се силно и не смея или не мога нищо да кажа.
Още: **Поглъщам си / погълна си граматиката.** *Жарг.*

ГЛЪТВАМ СИ / ГЛЪТНА СИ ЕЗИКА и *по-рядко* **ГЛЪТВАМ / ГЛЪТНА ЕЗИК.** 1. Замлъквам, занемявам поради силна уплаха, смущение или учудване от нещо; силно се изплашвам, стресвам се, слисвам се, смайвам се. — *А-а, господин Душко! — рече му той — та вий сте си опекли тиква. . . Душко си глътна езика и не можа да каже нищо.* Елин Пелин, Летен ден. — *А кой е пратил самолета с рудничарите? — попита малкият. — Лично другарят Георги Димитров. За мене. Истински самолет. Крилата му великански. Като го погледнах — глътнах си езика.* А. Каралийчев, Народен закрилник. *Едно тенеке, съборено в тъмнината, ги накара да си глътнат езиците.* А. Каралийчев, Строители на републиката. — *Брей, чудо голямо! Хората вече спътник на земята пуснаха, ракета на луната пратиха, а той ми се хвали с парна машина. И то стил „Рококо" — осемнадесети век! — присмя се пак Тинчо. — Ще видим кой век е, когато я донеса в училище. Езиците си ще глътнете.* П. Проданов, Седмокласници. *Вие сте даровит момък, многообещаващ голям поет! — говореше възторжено Страшимиров. Беше се изправил срещу нас, а ние стояхме мълчаливи. Христо беше неузнаваем, беше си глътнал езика.* Б. х. Бонев, А. Страшимиров, Ел. Пелин, Й. Йовков в спомените на съвременниците си. *И таман се качваме по стъпалата, срещу нас изскочи една добруджанка. Езика си глътнах. Висока, хубава и сърдита — огън.* Н. Каралиева, Неуловимият. *Взе ѝ се ума и на мойта баба. . . Глътна си езика баба. Три пъти очите си разтърка да не сънува.* Н. Хайтов, Диви разкази.
2. Съзнателно мълквам, за да не кажа нещо, което не трябва, или за да не издам нещо пред някого. *Хората гълчат, но скоро, ако има живот и здраве, може и до годеж да се дойде, . . . Тогава всички лоши и завистливи хора в селото ще си глътнат езиците.* Г. Караславов, Обикновени хора. — *Димо, ти знаеш, че аз не обичам свадата, . . . Ако Желю не си глътне езика, ще го наложа тъй, че ще ме помни, докато е жив!* К. Петканов, Морава звезда кървава.
Още: **Поглъщам си / погълна си езика. Прехапвам <си> / прехапя <си> език<а>.**

ГОВОРИМ НА ЕДИН <И СЪЩ> ЕЗИК. *Книж.* Еднакво мислим, разбираме се. *Говореха на един и същ език, еднакво мислеха, еднакво знаеха.* Д. Талев, Железният светилник.
Още: **Имаме един <и същ> език.** *Книж.*

ГОВОРИМ НА РАЗЛИЧНИ ЕЗИЦИ. *Книж.* Не можем да се разберем, не можем да постигнем разбирателство, да се споразумеем. *Сега пък беше ред на Юмер бей да се изненада. Каква броеница? Та той приказваше за съвсем друго. . . Бедрие ханъм разбра, че днес двамата говорят на различни езици.* Д. Мантов, Хайдушка кръв.
Още: **Приказваме на различни езици.** *Книж.*

ГОДЯ ЗА ЧЕРНОЗЕМСКА ДЪЩЕРЯ. *Диал.* Погребвам млад момък.

ГОДЯ ЗА ЧЕРНОЗЕМСКО ЮНАЧЕ. *Диал.* Погребвам младо момиче.

ГОЛА ВОДА. 1. Съвършено, напълно мокър. — *Много ли е потна ризата ми — Рашко, гола вода си, пази се да не изстинеш!* К. Петканов, Златната земя. *Пендевският дъб — дядо Костадин умря от простуда. Отиде на работа в Елнъзач, върна се мокър — гола вода, легна и не стана.* К. Петканов, Хайдути.
2. Съвсем разреден. *Млякото днес е гола вода.*
Още: **Вир (жива) вода** /към 1 знач./.

ГОЛЕМИ ПРИКАЗКИ. *Пренебр.* 1. Обещания, за които е съмнително дали ще бъдат изпълнени. *Той е по големите приказки, недей да вярваш, че ще изпълни всичко, което ти казва.*
2. Хвалби; самохвалства. *Големи приказки приказваше за себе си, но нищо не излезе от него, дори образованието си не можа да завърши.*

ГОЛЕМИ ЯЙЦА. *Ирон.* Възклицание за изразяване на пренебрежение, насмешка към нещо, което се изтъква или към някаква хвалба. — *Питам ви, кой от вас е виждал Левски? Никой. — Е, та какво, че си го виждал — не се сдържаше Васил Петкин. — Големи яйца. Защо не научи нещо от него?* Кр. Григоров, Раздолчани.

ГОЛ И БОС. Който е без никакви средства, съвсем беден. *Роден съм в село Булгаркьой, Одринско. Бях още хлапак, когато турците го изгориха през 1913 година. Гол и бос, едва успях да се добера до България. За да не умра от глад, почнах да слугувам по кръчмите на Пловдив.* Д. Сяров, Мед и желязо. *Но освен дето бяхме гладни и нямахме квартири, ходехме в известен смисъл голи и боси.* Г. Узунов, Спирка Вишнева.

ГОЛ КАТО ПИЩОВ *и по-рядко* **ГОЛ КАТО АРНАУТСКИ ПИЩОВ.** Съвършено беден, който няма никакъв имот и средства. *Знаеш ли го Теня Сарьюрданов? . . . Едно време беше гол като пищов, децата му ходеха като циганчета.* Г. Караславов, Общественик.
Още: **Гол като пушка.**

ГОЛ КАТО ПРЪСТ. Съвършено беден, който няма никакъв имот и средства.

ГОЛ КАТО ПРЪТ. Вж. Гол като тояга. *Друга доброжелателка ѝ обаждаше: — На портата я причакват всяка вечер ергени, там се смеят, приказват. . . Други се тревожеха от сиромашията на Хрусанова. — Мари такава ли гола като прът девойка да иска да земе господин Христо!* Ив. Вазов, Казаларската царица.

ГОЛ КАТО ПРЪЧКА. Вж. Гол като тояга.

ГОЛ КАТО ПУШКА. Вж. Гол като пищов. *Нищо че си няма имот. Янко Гъбишев дойде гол като пушка, я го, стана първият търговец в околията.* Г. Караславов, Селски истории.

ГОЛ КАТО СОКОЛ. Съвършено беден, който няма никакъв имот и средства *— Гледам ви от седмица — . . . — и аз съм бил млад някога, проумявам. Зная и какво ще ми отговориш: че си гол като сокол — . . . Е, какво — и аз съм започнал с две голи ръце, пък се замогнах.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.

ГОЛ КАТО ТОЯГА. Съвършено беден, който няма никакъв имот и средства *Аз имам чича во Влашко. Леля Куна разправя, че е отишел гол като тояга, а пък сега имал голямо богатство.* Т. Г. Влайков, Дядовата Славчова унука. *И работил Димо даром две години. Върнал се във къщи гол като тояга.* Ран Босилек, Радост. *— Ха — усмихна се брат ми, — какво ще ми помогне Кънньо! За тази работа трябват капитали, а Кънньо е гол като тояга. Той е против капитала.* К. Калчев, При извора на живота.
Още: **Гол като пръчка (прът, хурка).**

ГОЛ КАТО ТУПАН. *Диал.* Вж. Гол като тъпан. *Когато дойде, беше гол като тупан, и опинци немаше на краката си.* Мих. Георгиев, С тебешир и с въглен.

ГОЛ КАТО ТЪПАН. Съвършено беден, който няма никакъв имот и средства.
Още: **Гол като тупан.** *Диал.*

ГОЛ КАТО ФИШЕК. Съвършено беден, който няма никакъв имот и средства. *— Земи, та целувай ръка на жена си, че тя те направи човек, инак щеше да ходиш гол като фишек!* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи.

ГОЛ КАТО ХУРКА. Вж. Гол като тояга. *Наследство получил. . . А пък аз го мислех гол като хурка.* Й. Йовков, Милионерът.

ГОЛЯМА ДУМА (ГОЛЕМИ ДУМИ) НЕ КАЗВАМ [*Често;* **Голяма дума не казвай**]. Старая се да не прибързвам с необмислени изявления или обещания. *— Голяма дума не казвай, сестрице, — пресече я кротко Теодосий. — Ще стане, каквото бог даде. Богу се моли!* Ст. Загорчинов, Ден последен. *— Не си прав. Не я познаваш. . . Аз мога да заложа за нея името и честта си на комунист. — Не казвай големи думи!* Л. Станев, Поглед от хълма. *Голяма дума да не казвам, но от известно време главоболието ми престана.*

От послов. „Голям залък изяж (лапни), голяма дума не казвай."

ГОЛЯМА КЛЕЧКА. *Обикн. Ирон.* Човек с високо служебно или обществено положение. *— С какво пристигнахте? — С файтон. — Голяма клечка — не му стига каруца, а е дошъл с файтон.* К. Петканов, Дамянова челяд.

Вероятно от названието на една част от колата, наречена „голяма клечка". (По данни от Хр. Вакарелски „За българския народен речник", Родна реч, V, 1935, с. 213).

Още: **Важна клечка.** *Обикн. Ирон.*

ГОЛЯМА МУ Е ТАФРАТА, МАЛКА МУ Е СОФРАТА. *Диал.* Употребява се за беден човек, който обича да се гизди.

ГОЛЯМА РАБОТА[1]. *Диал. Шег.* Човек, издигнал се обществено или служебно. *Е, голяма работа си станал, направили те началник.*

ГОЛЯМА РАБОТА[2]. В реплика — като възклицание за изразяване на пренебрежително отношение към нещо станало или за омаловажаване на нещо; нищо особено, какво от това. — *Ами ти от бързане, забравил си да заплатиш бирата си, . . . — Голяма работа!* Ал. Константинов, Бай Ганьо. *За да се измъкне днес, бе излъгал шефа, . . . „Голяма работа — каза си, — като че ли другите малко клинчат през работно време!"* Б. Болгар, Близнаците. — *Че какъв е Иван, какви са неговите другари? Обикновени селянчета, прости момчета, не са някакви водачи, . . . пък не са направили и кой знае каква пакост — отрязали един кабел и подпалили няколко купи сено — голяма работа.* Г. Караславов, Танго. — *Приказки. . . Голяма работа, като е снаха на министър.* Ст. Л. Костов, Златната мина. — *Седни, седни — . . . — Не се тревожи, няма да го* [креслото] *изцапаш. Пък и да го изцапаш — голяма работа!* Д. Ангелов, На живот и смърт.

ГОЛЯМА ФИРМА, БЕДНО ПОЛОЖЕНИЕ. *Ирон.* Човек, който изглежда богат или че има добра служба, а в същност няма достатъчно пари или имот; набеден богаташ. *Брат ти, както изглежда, е голяма фирма, бедно положение — има къща, лозя, добра работа, а в края на месеца все търси пари назаем.*

ГОЛЯМ Е ГОСПОД. Като възклицание: а) За изразяване на надежда, че ще се поправи положението или че ще се даде заслуженото някому.
б) За изразяване на задоволство, че вече се е поправило положението, или че някой е получил заслуженото.
Още: **Добър (жив) е господ.**

ГОЛЯМ ФЕС, АМА ПРАЗЕН. *Диал.* Глупав човек; празноглавец.

ГОНИ МЕ НАВЪН. *Диал.* Обикн. при заболяване — изпитвам необходимост да извърша естествена физиологична потребност.
Още: **Кара ме навън.**

ГОНЯ БОСИТЕ. *Диал.* Занимавам се с празни работи; губя си, пилея си времето.

ГОНЯ ВЯТЪРА. Полагам напразни усилия да постигна нещо, върша нещо безсмислено. *Оставили сте жени и деца, напуснали сте си работата и сте тръгнали вятъра да гоните!* К. Петканов, Морава звезда кървава. *Сега му е времето и ние да си отворим очите, . . . Че сетне, като се сключи мир, ще надомъкнат пак истинска вълна, ще я направят пак на мода и — иди гони вятъра тогава.* Г. Караславов, Сега му е времето. *Те наближаваха и говореха: — Той си седи в кръчмата, а ти. . . гони вятъра. — Той си знае и не е наша работа кой какво прави!* Ив. Венков, Хора край нас. *Мария изведнъж отново почна да се смее и посочи натам, откъдето идеха виковете. — Чувате ли? Гони вятъра. Излъгах го — никакъв кон не се е губил.* А. Дончев, Сказание за времето на Самуила. *Ако му предложиш по-голяма лихва, той с по-голям ищах ще брои жълтичките. Най-късно след два месеца байрак ще се вее тук, а бай Пейо нека гони вятъра!* П. Стъпов, Живот с надежда.
Още: **Гоня този (тоя), дето (що) духа.**

ГОНЯ КИМ *някому. Диал.* Неприязнено съм настроен срещу някого заради нещо и желая да му отмъстя, да му напакостя. *Гърдьо ми гони ким за една работа отпреди двайсет години. . . Защо съм бил говорил против него в съда, та го били осъдили — затуй ми дири сметка сега.* Й. Йовков, Чифликът край границата.

ГОНЯ МИХАЛЯ. Полагам напразни, безрезултатни усилия, нищо не мога да постигна. *Тоя път комунистите ще си направят изборите и без нас, а ние ще има да гоним Михаля.* Ем. Манов, Ден се ражда. *Е, бай Манчо, бай Манчо! — провикна се Свиленка. — Ами я ако свърне каруцарят по някоя тъмна уличка и остави половината жито у дома си! Има да гоним Михаля!* Кр. Григоров, Игличево. *Има да гони Михаля Васил, ако не влезе в стопанството.* Кр. Григоров, Новодомци. — *Миналия месец Кръчмарски ни изигра за оня партизанин, но сега — няма го майстора. Все те ще лапат, а ние ще гоним*

по чуките Михаля. Кл. Цачев, Свят широк. *Да, какви пари натрупаха хората, а ние гоним Михаля... Не е ли тъй?* К. Калчев, Двама в новия град. *Имаше между тях* [войниците] *и добри момчета, ама имаше едни такива баш като вас хубостници. Големи патриоти, големи лапачи, всичко дават на приказката, ама друг да се бие заради тях, друг да мре и да гони Михаля по баирите.* В. Нешков, Настъпление.

ГОНЯ МЪГЛИТЕ. Вж. Гоня облаците.

ГОНЯ ОБЛАЦИТЕ. Занимавам се с празни, несериозни, безполезни работи или преследвам някаква цел напразно. *В нашето село като дойде някой чужденец, мало и голямо зяпва в устата му. А нас, дето сме тук и не ходим да гоним облаците, тачат ни като леща на Великден.* Р. Стоянов, Майстори.
Още: **Гоня мъглите.**

ГОНЯ ТОЗИ (ТОЯ), ДЕТО (ЩО) ДУХА. Вж. Гоня вятъра. *Тяхното що е? — Игра на политика. Вятърничева работа — гонят тоя, що духа.* Т. Г. Влайков, Каменов.

ГОРА И ВОДА. *Диал.* Всичко, целият свят. *Дано те, Радо, намразя / майка ти, магьосницата / магьоса гора и вода.* Народна песен.

ГОРА УШИ И МРАК ОЧИ. *Диал.* Употребява се, когато се говори нещо тайно, като предупреждение към събеседника да внимава, да се пази.

ГОРДИЕВ ВЪЗЕЛ. *Книж.* Заплетена и трудноразрешима задача; сложен и почти неразрешим въпрос.

От името на фригийския цар Гордий. Според легендата, предавана от древните историци, фригийците, съобразявайки се с предсказанието на оракула, провъзгласили за цар селянина Гордий — първият човек, срещнат на пътя с каруца. Цар Гордий поставил в храма на Зевс каруцата, като завързал ярема с необикновено сложен възел. Според предсказанието владетел на цяла Азия ще стане онзи, който успее да развърже този възел.

ГОРЕ ГЛАВАТА. Като възклицание за изразяване на поощрение, обнадеждване; не се отчайвай, смело. — *Кажи какво се е случило! ... Уплашил си се като заек... Горе главата, момчето ми! ... Ротфронт!* Д. Димов, Тютюн. *Но е още рано да се отчайваме. Горе главата! Не прилича на вас, воина, да обесвате нос. Европа, ротмистър, няма да ни остави.* Ем. Станев, Иван Кондарев. *Изведнъж чу познат глас; — Горе главата, Ага! Мравки ли има по перона, та се боиш да не настъпиш някоя?* М. Марчевски, Тихо пристанище. — *Горе главата, Анче. Знам, криво ти е. Но аз не мога да откажа на един баща да види детето си, само защото е сбъркал веднъж преди тринайсет години.* Б. Бончева, Анчето пише.

ГОРЕ-ДОЛУ. Приблизително, почти. — *Аз познавам горе-долу местността. Вървете оттук! — и тръгна напред.* Хар. Русев, По стръмнините. *Попето имаше горе-долу понятие за онова, което ставаше около него.* Й. Йовков, Чудният.

ГОРЕ ОСО, ДОЛУ БОСО. *Диал.* За беден човек, сиромах, но горд.

ГОРЕ РЪЦЕТЕ. Предай се, не се съпротивявай. — *Горе ръцете! — грубо извика стражарят и насочи револвера си срещу Ванко.* М. Грубешлиева, През иглено ухо. *Старшията колебливо се поспря и се прицели в главата му. — Не мърдай, горе ръцете! — и се приближи до него.* Хар. Русев, По стръмнините.

ГОРЕЩНИЦИТЕ МИ СА. *Диал.* Имам най-усилена работа, намирам се в най-голямо притеснение. *Сега ми са горещниците и така ще бъде до края на месеца.*

ГОРИ МИ СЪРЦЕ<ТО>. 1. Усещам силна жажда или болка. *Гори ми сърцето за водица.*
2. Изпитвам някаква мъка. *Горете ми, тънки дари, така гори мене сърце / от бащини ми страхове, / от маичини ми жалбови.* Народна песен.

ГОРКО МИ ДОШЛО. *Диал. Ирон.* Не се тревожа, не ме е грижа за нещо, не се вълнувам от нещо.

ГОРНА РЪКА, човек (хора). Който е заможен, знатен, с влияние (човек, хора).
Още: **Първа ръка.**

ГОРСКО ПИЛЕ. Разбойник. *Турците — разбойници стояха в градовете, под закрилата на стрехите си и на турската власт. А разбойниците, които търсеха покровителството на гъсталаците и балканските пущинаци, бяха българи. Може да се каже, че тоя кът на България е бил най-последното убежище на тия горски пилета.* Ив. Вазов, Белимелецът. *Той се развесели и каза, че купил свинята от Московеца и снощи спал на къшлата, но да не губи деня, решил да тръгне след полунощ. — Хубаво, че те застигнах да не съм самичък, зер сега из Балкана има и горски пилета — заключи той, като се подсмихваше в тъмнината.* Ем. Станев, Иван Кондарев.

ГОРЧИВА<ТА> ЧАША. Тежко изпитание, страдание, нещастие, мъка. *Не можа да се размине горчивата чаша. Нощеска Тинка се помина.* Т. Г. Влайков, Стрина Венковица и снаха ѝ. *Опита се Ния да отклони горчивата чаша, а вече знаеше, че няма да я избегне и ще я изпие до капка: ... Днес или утре тя ще поеме върху плещите си и пред очите на цяла Преспа тежкия кръст на жена, прокълната с безплодие.* Д. Талев, Преспанските камбани. *Той* [игуменът] *му поръча да тури дисагите на магарето и да тръгне за село Войнягово... — Отче игумене, — не е ли по-добре да се отмени тая горчива чаша от вашия покорен брат?* Ив. Вазов, Под игото. *Времето е заличило отколе спомена за горчивата чаша, която им поднесе съдбата. Челата им са набръчкани и черни, но в очите им грее светлина.* А. Каралийчев, Птичка от глина.

ГОРЧИВ ХАП. Неизбежно неприятно изживяване, неизбежна неприятност. *— Това, което чух, беше горчив хап за мене... Зад всеки един от кандидатите стояла могъщата фигура на някакъв влиятелен човек.* Л. Кънчев, Удивителен случай.

ГОРЯ В (НА) ОГЪН. Изпаднал съм, намирам се в много тежко положение, имам големи неприятности, подложен съм на големи изпитания, трудности. *— Василчо, де си, де, сине, да видиш в какъв огън горим и няма никой да ни помогне.* Ил. Блъсков, Изгубена Станка. *— Тичало си, та си се съсипало! — каза Гинка на Невянка. — Вярно е, како Гинке... Ама по-далеко бих тичала — сниши гласа си Невянка лукаво. — Ох, нали го викат: „За брата до море, за либе през море". Горяла съм ази на този огън — казваше кака Гинка.* Ив. Вазов, Нова земя.

Още: **Пека се (пържа се) на огън.**

ГОРЯ ДУМАТА *на някого. Диал.* Не зачитам мнението на някого; не слушам някого.

ГОРЯ МЕЖДУ ДВА ОГЪНЯ. Изпаднал съм, намирам се в много тежко положение, имам двойни неприятности, подложен съм на двойни изтезания.

Още: **Пека се на два огъня.**

ГОРЯ, НЕ КАДЯ. Силно съм ядосан, но не проявявам яда си, не избухвам, старая се да се въздържам. *Успокой се, няма защо толкова да се вълнуваш, виждам те, че гориш, но не кадиш.*

ГОСПОДА ЛИ СЪМ БИЛ С КАМЪНИ. Вж. Не съм бил господа с камъни.

ГОСПОДА ЛИ СЪМ ГОНИЛ С КАМЪНИ. Вж. Не съм гонил господа с камъни.

ГОСПОДА ЛИ СЪМ ЗАМЕРЯЛ С КАМЪНИ. Вж. Не съм замерял господа с камъни.

ГОСПОД ВИСОКО, ЦАР ДАЛЕКО. Употребява се за подчертаване, че няма кой да помогне някому, който е изпаднал в тежко положение.

Още: **Бог високо, цар далеко** и **цар далеко, бог високо.**

ГОСПОД ГО БЕЛЯЗАЛ. За човек — който е с някакъв физически недостатък и обикновено се проявява като зъл, лош. *Пази се от този човек, бъди внимателна, него господ го белязал.*

ГОСПОД ГО Е ПРЕКРЪСТИЛ. Употребява се, когато лош, зъл човек неочаквано се промени и извърши нещо добро, направи някаква добрина.

Още: **Бог го е прекръстил.**

ГОСПОД ДА ГО ПОРАЗИ. *Обикн. вметнато.* Възклицание за изразяване на омраза, ненавист към някого. — *След като татарите — господ да ги порази! — си отишли, колкото селяни останали живи, тръгнали из селото да вдигат умрелите.* Ст. Загорчинов, Ивайло.

ГОСПОД ДА МИ Е НА ПОМОЩ. *Понякога ирон.* В крайно тежко положение съм, никак не може да ми се помогне; тежко ми, горко ми (употребява се обикн. като възклицание). *Смутно време беше тогава; хората се изпокрили, спотаили се, само аскер кръстосваше по села и кърища. Господ да му е на помощ, когото хванеха.* Г. Караславов, Кавалът плаче. — *Оставете го, той е луд! — Луд ли? Господ да му е на помощ!* К. Петканов, Старото време.

ГОСПОД ЗНАЕ КАКВО. *Обикн. в отриц. изр. с* **не** *или в изр. с* **като да, като че, като че ли, че, сякаш.** За лице, предмет или действие, чиито качества обикн. незаслужено се преувеличават в положителен или отрицателен смисъл — нещо значително, голямо, което заслужава внимание, или нещо неприятно, лошо. *Като че ли господ знае какво ще стане, ако дойдат.* ● *Това не е господ знае какво, че да се тревожиш.*
Още: **Бог (кой) знае какво.**

ГОСПОД ЗНАЕ КАКЪВ. *Обикн. в отриц. изр. с* **не** *или в изр. с* **като да, като че, като че ли, че, сякаш.** Много голям, значителен, забележителен, хубав или много неприятен, лош (за качество, което обикн. незаслужено се преувеличава в положителен или отрицателен смисъл). *Вчера беше умърлушен, свесил вежди / сякаш тегнат на душа му господ знай какви предмежди.* Д. Дебелянов, Любов от далече.
Още: **Бог (кой) знае какъв.**

ГОСПОД ЗНАЕ КОЛКО. *Обикн. в отриц. изр. с* **не** *или в изр. с* **като да, като че, като че ли, че, сякаш.** Много, толкова много. *Не е господ знае колко скъпо.*
Още: **Бог (кой) знае колко.**

ГОСПОДИ, ЗАЩО НЕ СИ ПРИБЕРЕШ ВЕРЕСИИТЕ. *Подигр.* Възклицание, употребявано, когато някой направи нещо много глупаво или за много глупав човек.

ГОСПОД НЕ Е СКИТАЧ, АМИ СЪБИРАЧ. Употребява се, когато добър мъж се ожени за нескопосна жена.

ГРАБВАМ / ГРАБНА ДУМАТА ОТ УСТАТА *на някого.* Изпреварвам и казвам нещо, което друг в момента е смятал да каже. — *А бе, ти знаеш ли... че това снабдяване трябва някак си да се подсили... — Ама дето има една дума, грабна думата от устата ми, да ти кажа.* Р. Иларионов, Инертни материали.
Още: **Вземам / взема думата от устата.**

ГРАБВАМ / ГРАБНА ОРЪЖИЕ<ТО>. Повеждам, започвам въоръжена борба; въставам. *Нашата сила, войводо, е в народа. Трябва да го събудим и да го накараме да грабне оръжието.* М. Марчевски, Калофер войвода.
Още: **Вдигам / вдигна (хващам / хвана) оръжие<то>.**

ГРАБВАМ / ГРАБНА ОЧИТЕ. 1. *На някого.* Много се харесвам на някого, смайвам, пленявам някого с хубостта си. *Станах и разтворих прозореца — виеха съседните борики. Канех се да го затворя, но извисилите се тъмни очертания на върха грабнаха очите ми... Страшен и самотен сред съседните му върхове, смълчаният през деня Пресенк сега ехтеше.* Н. Хайтов, Шумки от габър.
2. За нещо с много ярки тонове, ярки шарки или силен блясък — въздействувам силно върху зрението; премрежвам погледа. *По автострадите фиати и ланчии свистяха шеметно и грабваха очите.* Ст. Сивриев, Завръщане след бягство. *Свежата зеленина на обширния двор грабна очите му.* А. Христофоров, Ангария.
Още: **Вземам / взема очите** /в 1 и 2 знач./.

ГРАБВАМ / ГРАБНА СЪРЦЕТО *на някого.* **1.** Накарвам някого да ме обикне силно, бивам обикнат силно от някого. *Знаем кой е народният изедник Аврам Немтур, обаче ни е грабнала сърцето неговата щерка Ния.* Д. Талев, Преспанските камбани. — *Не като във Ваймар, с ваше позволение.* — *Северов пак се поклони.* — *Госпожице Катя,*

знаете ли, че той там грабна сърцата поне на десет Гретхени. М. Грубешлиева, През иглено ухо. *Ето един момък, който ми грабна сърцето.* Ив. Вазов, Вестникар ли?
2. За нещо — много се харесвам и разчувствувам, развълнувам. *Тази мелодия ми грабна сърцето.*
Още: **Вземам / взема сърцето** /към 1 знач./.

ГРАБВАМ / ГРАБНА УМА (УМОВЕТЕ). Правя извънредно силно, смайващо впечатление. *Приказката за Ангел войвода му грабна ума.* Г. Караславов, На село.

ГРАБЯ ЗАЛЪКА ОТ УСТАТА *някому.* Лишавам някого и от последните средства за препитание; ограбвам. *Мъка се събра в очите на Калина... В душата му се подигаше страшна злоба, но не против други, а против вълка. Тоя вълк не го оставяше да спи, тоя вълк грабеше залъка от устата му.* Й. Йовков, Вечери в Антимовския хан. — *Де ще разбереш кой е свой и кой е чужд — рече с някакво тъжно безразличие Кръстьо. — Ех, няма да разбереш! — упрекна го Илков. Който граби залъка от устата ти, той е враг.* Г. Караславов, Обикновени хора.
Още: **Вземам залъка от устата** /в 1 знач./. **Изтръгвам залъка от устата.**

ГРАД ГО БИЛ. *Пренебр.* За човек — с много непривлекателна, неугледна външност; смачкан, очукан. *Взе една жена — град я бил, да не я погледнеш.*

ГРАД ГРАДЯ. 1. *Върху някого.* Възлагам големи надежди върху някого, имам пълна увереност във възможностите на някого и очаквам от него много, големи постижения, успехи. *Беше отличен ученик и класният му наставник град градеше върху него.*
2. *За някого. Диал.* Закрилям, пазя някого да не го сполети неприятност. *Имаше слабост към най-малкото си внуче и град градеше за него.*

ГРАД МЕ БИЕ. *Диал.* Търпя неуспех отвсякъде, работите ми са в лошо положение.

ГРАДЯ <ВЪЗДУШНИ> КУЛИ. Създавам си нереални, неосъществими планове; въобразявам си, фантазирам. *Когато няма интимна компания, такова уединение ми подопада. Гениални мисли ми идат тогава и градя най-смелите въздушни кули.* Н. п. Филипов, Разкази на ловеца.
Още: **Строя <въздушни> кули. Градя кули във въздуха.**

ГРАДЯ КУЛИ ВЪВ ВЪЗДУХА. Създавам си нереални, неосъществими планове; въобразявам си, фантазирам.
Още: **Градя въздушни кули.**

ГРАДЯ НА ПЯСЪК. *Книж.* Предприемам нещо съвсем несигурно, нетрайно, от което няма да има резултат.
От евангелската притча за човека, който построил дома си на пясък, поради което той се разрушил.
Още: **Строя на пясък.** *Книж.*

ГРЕХ НА ОРЕХ. *Диал.* Употребява се, когато някой рискува да сгреши нещо.

ГРИЖА БОГА ЗА ЛУДА ТИКВА. Употребява се, когато се изтъква, че не може да се очаква някакво внимание, загриженост за нещо или за някого.

ГРИЗА КОКАЛ. *Диал.* Дадена ми е работа, от която се препитавам.
Още: **Глождя кокал.** *Диал.*

ГРИЗА КОКАЛИТЕ *на някого.* Говоря лошо, злобно (обикн. за покойник); злословя, одумвам.
Още: **Гриза костите.**

ГРИЗА КОСТИТЕ *на някого.* Вж. Гриза кокалите *на някого.* — *Бай Мильо, за тате лошо да не хортуваш... Стига му гризà костите приживе! — каза Младен с разтреперан глас.* Ив. Вазов, Бикоглав.

ГРИЗА ПОДЛОГИТЕ *някому.* Злословя за някого, клеветя, одумвам някого. — *Не им омръзна цяла година да му гризят подлогите.*
Още: **Глождя подлогите. Гриза цървулите (подметките).**

ГРИЗА ПОДМЕТКИТЕ *някому.* Злословя за някого, клеветя, одумвам някого. *Тя ни най-малко не се тревожеше от това, че години наред ѝ гризеха подметките.*

Още: **Гриза цървулите (подлогите).**

ГРИЗА СИ САМАРА. *Диал.* **1.** Не се примирявам с положението си, боря се, за да бъда в по-добро положение.
2. За мъж или младеж — увъртам се около жена или девойка.
3. Правя нещо против интересите си; сам си пакостя.
4. Ядосвам се, кося се, че нещо не е станало, както съм искал или предполагал.

ГРИЗА ЦЪРВУЛИТЕ *някому.* Злословя за някого, клеветя, одумвам някого. — *Комка раздавам. Палюнка, ела да те комкам, стига си се драл. Не си подир говедата — Пънди, не ми гризи цървулите, не са млади ярки. Оставиха ги да се разправят.* К. Петканов, Преселници. — *Георги, помни ми думата, ще дойде ден, всички тия хора ще ми целуват ръцете!. . . Нека ми гризат цървулите сега!* К. Петканов, Старото време.

Още: **Ям (глозгам, глождя) цървулите. Гриза подлогите (подметките).**

ГРОБ СЪМ. Умея да мълча, да пазя тайна. *Почакай. . . Моля, не споменавай пред другите името ми. . . Нека да не знаят, че съм тука. . . Аз съм гроб! Да се оттегля ли?* Др. Асенов, Изпити.

ГРОМ И ЛОМ. *Диал.* За време — лошо, развалено. *Гром и лом е станало вънка.*

ГРОША МИ НЕ МИНАВА НА ПАЗАРА. *Диал.* Нямам влияние, не се вслушват в мнението ми. *Ний им препоръчваме да вземат добър урок от случая и да помнят, че много години още техния грош не ще минава на пазаря.* в. България.

ГРОША С КУРШУМ МЕРЯ. Зле съм с парите, нямам пари, не ми стигат средствата. — *Дай поне четиристотин лева за път до София.* — *Нямам! Сега се строи. Гроша с куршум меря.* Д. Немиров, Възелът.

ГРОШ ЦЕНА *на нещо. Пренебр.* Който е лош, негоден, който не струва (обикн. за някакъв вид работа). *Грош цена на неговата работа.*

ГРЪМВА МИ / ГРЪМНЕ МИ ГЛАВАТА. Изпитвам преумора, досада от много работа, разправии или шум. *Аз, другари, съм старши счетоводител и напоследък се преуморих. Цифри, бордера, главни книги, . . . — гръмна ми главата.* В. Цонев, Удивителен случай.

ГРЪМ ОТ ЯСНО НЕБЕ. Нещо съвсем неочаквано, което предизвиква голяма изненада, обикн. неприятна. *Не щеш ли, един ден, като изневиделица, му дошло уволнението. Гръм от ясно небе!* Чудомир, Ах, съдбо, съдбо. *Бягството на сина му беше за него гръм от ясно небе.*

Още: **Гръм посред бял ден.**

ГРЪМ ПОСРЕД БЯЛ ДЕН. Вж. Гръм от ясно небе. *Новината за бягството му беше гръм посред бял ден.*

ГРЯХ МИ <Е> НА ДУШАТА. *Обикн. във 2 и 3 л. и със следв. подч. изр., често със съюз* **ако** *или самост.* Не съм прав, не съм справедлив (употребява се като укор, когато се прояви незаслужено лошо отношение към някого или нещо). — *Я го виж как му светят очите като на котарак през март.* — *Грях ви на душата, ако и за този човек кажете нещо!* Г. Караславов, Селски истории. *Грях му на душата, дето обвини другаря си в лъжа.*● *Той е отличен момък, защо си го наказал, грях ти на душата.*● *Грях ти на душата, ако кажеш, че тази картина не ти харесва.*

ГРЯХ МИ НА ШИЯ. *Обикн. във 2 и 3 л. Диал.* Сам съм си виновен за нещо, моя е вината. *Искаш ли да дойдеш с нас на екскурзия, ще бъде много хубаво! — Не, няма да дойда. — Грях ти на шия.*

ГУБЯ ДУШАТА СИ. *Диал.* Правя злини, грехове; прегрешавам.

ГУБЯ ПОЧВА <ПОД КРАКАТА СИ>. *Книж.* **1.** Не се чувствувам сигурен в себе си, преставам да съм уверен в нещо; проявявам колебание, несигурност в нещо. *С фактите*

той се беше примирил. Но не бе се примирил с онова, което бе станало с него самия. Този първи сърдечен трус в живота му го бе разтревожил повече от всичко друго. Защото в онези нощни часове в хотела бе почувствувал, че губи почва под краката си, че с него става нещо, което накърнява вярата му в себе си, в собствения му разум. Ем. Манов, Ден се ражда. *В школата имаше още неколцина офицери комунисти. Мнозинството от останалите бяха честни, но все още нестабилни... Лесно губеха почва под краката си. А врагът това и чакаше.* Ас. Станоев, Първите.
2. Преставам да имам власт, влияние, авторитет. *След като бе властвувал над умовете на една част от интелигенцията цяло десетилетие, кръгът „Мисъл“ губеше почва. Неговата идеология вече не удовлетворяваше.* Ив. Богданов, Спътници на първенците. *Без „Никотиана“ той* [Костов] *губеше почвата под краката си, нямаше кого да подкупва, увещава или заплашва с нейната мощ.* Д. Димов, Тютюн.
Още: **Загубвам (изгубвам) почва <под краката си>.**

ГУБЯ СИ АКЪЛА *по някого, по нещо или самост.* Постоянно мисля за някого, в когото съм влюбен, или за нещо, което силно желая. — *Виждат те често с Дундовия син, вярно ли е? — свъси една вечер баща ѝ големите си прошарени вежди... — Отваряй си очите добре и много не си губи акъла!* Б. Несторов, Светлина над Родопите.
Още: **Губя си ума** /в 1 знач./.

ГУБЯ СИ ДУМИТЕ. Напразно говоря някому нещо, напразно му искам нещо или го съветвам, защото няма да бъда послушан. *Не си губи думите, като не иска да те слуша.*
Още: **Хабя си думите.**

ГУБЯ СИ У̀МА. 1. *По някого, по нещо или самост.* Постоянно мисля за някого, в когото съм влюбен, или за нещо, което силно желая. — *Чедо, не си губи ума! Не можем се мери с Пендевци. Те са горди и инат хора. Забрави тая гола хубостница, та тя не ти е лика-прилика.* К. Петканов, Старото време.
2. *Диал.* Усилено мисля за нещо, мъча се да разбера нещо; размислям.
Още: **Губя си акъла** /към 1 знач./.

ГУБЯ У̀МА И ДУМА. Силно съм смутен, объркан, обикновено от голяма уплаха или изненада и не мога нищо да правя или кажа; стъписвам се, смайвам се, сащисвам се. *Не може бъдещето да принадлежи на хора и народи, които, когато се явява буря, губят самообладанието и нервите си, губят и у̀ма и дума.* Г. Димитров, Резултатите от изборите за Великото народно събрание. *Сърце му не достигало, казваше, от нищо и никакво губел у̀ма и дума... Това говореше попадията.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.
Още: **Загубвам (изгубвам) у̀ма и дума.**

ГУЖДАМ / ГУДЯ РЪКА *на нещо. Диал.* Обсебвам, присвоявам нещо.
Още: **Слагам / сложа (турям / туря, турвам / турна) ръка** /в 1 знач./.

ГУЖДАМ СИ / ГУДЯ СИ ГЛАВАТА В ТОРБА<ТА>. *Диал.* Заемам се с рисковано дело, което може да ми струва живота; излагам се на смъртна опасност, на голям риск. *А пак ти още знаеш, че наший занаят е такъв, що който тръгне по него, трябва да гуди главата си в торба, па тогава да върви.* Ил. Блъсков, Изгубена Станка.

Свързва се обичая в миналото отсечена глава да се носи в конска торба.

Още: **Турям си / туря си (турвам си / турна си, слагам си / сложа си, поставям си / поставя си) главата в торбата.**

ГУРЛЬО СЕ СМЕЕ НА ЛЮДСКИТЕ ГУРЕЛИ. *Диал. Ирон.* Употребява се, когато някой не вижда своите недостатъци, а се смее на чуждите.

ГЪБАВ С ПАРИ. *Неодобр.* Който има много пари; много богат. *Гъбав е с пари, но те са закопани, и счупена пара не дава... Сякаш змия му е в кесията.* Ив. Вазов, Бурна нощ.
Още: **Червив (въшкав) с пари.** *Неодобр.* **Гъбясал от пари.** *Неодобр.*

ГЪБИ И КОПРИВА ЯМ. *Диал.* Заканвам се жестоко в яда си на някого, говоря заканително и със злоба.

ГЪБЯСАЛ ОТ ПАРИ. *Неодобр.* Вж. Гъбав с пари.

ГЪЗ БЕЗ РЪЦЕ. *Диал. Подигр. Грубо.* Човек, комуто нищо не приляга; много несръчен, непохватен човек.

ГЪЗ НЕ МОЖЕШ ДА МУ НАЧУКАШ. *Диал. Вулг.* Много е пестелив, голям скъперник е.

ГЪК НЕ КАЗВАМ / КАЖА. 1. Съвсем нищо не възразявам, обикн. поради смущение, страх, незнание. *Свили си опашките ония ми ти хора, гък не могат да кажат!* Ал. Константинов, Бай Ганьо. *Да го тикнат там* [в затвора[, *няма гък да каже... защото си знае каква стока е.* Г. Караславов, Между нас да си остане.
2. Не издавам никакъв звук при силна болка. *Половин час му прочистваха раната без упойка, а той гък не каза.*
Още: **Гък не рекох.**

ГЪК НЕ РЕКОХ [ГЪК НЕ ЩЕ РЕКА]. Вж. Гък не казвам / кажа. *Мислите ли! Да останеше на мене, в миша дупка бих ви натикал, гък няма да речете, никъде няма да се мярнат очилатите ви мутри.* Г. Караславов, Да останеше на мене.

ГЪЛТАМ МУХИ<ТЕ>. *Диал.* Губя си времето, без да върша нещо; бездействувам, безделнича. *Наливате от пусто в празно и от празно в пусто, а зяпльовците гълтат мухи — бреe! Вижте ги учените хора, големите мозъци.* Г. Караславов, Да останеше на мене.
Още: **Лапам мухи<те>** /в 1 знач./.

ГЪЛТАМ <СИ> (ГЛЪТВАМ <СИ> / ГЛЪТНА <СИ>) ДУМИТЕ. Премълчавам нещо, съзнателно не казвам нещо. *Детето застана до вратата и като че ли искаше да каже нещо, но си глътна думите и заплака.*
Още: **Преглъщам / преглътна думите си.**

ГЪЛТАМ С ОЧИ *някого или нещо.* Гледам жадно, с желание някого или нещо. *А той седи на своя стол до отворения прозорец и зяпа жената, гълта я с очи.* Б. Болгар, Близнаците.
Още: **Поглъщам с очи.**

ГЪЛТАМ (ГЛЪТВАМ / ГЛЪТНА) ХАПА. Съгласявам се, скланям за нещо, приемам нещо (обикн. за нещо неприятно). *Съобщиха му, че трябва веднага да замине. Колкото и да беше неприятно за него това, трябваше да глътне хапа, друг изход нямаше.*

ГЪНГАТА СИ НЕ ДАВАМ *за някого. Диал. Пренебр.* Струвам много повече от някого.

ГЪРБА МИ Е СТУДЕН. *Диал.* **1.** Беден съм. *Нищо не можеш да вземеш от него, не виждаш ли, че гърба му е студен.*
2. Нямам на кого да се осланям, нямам подкрепа.
3. Не съм удовлетворен.

ГЪРБА МИ НОСИ. Издържам, свикнал съм, мога да понасям (обикн. тежка работа или неприятности).

ГЪРДИ СРЕЩУ ГЪРДИ. В ръкопашен бой; един срещу друг. *Тогава скачат изгорелите от слънце и жажда орловци и опълченци и за десети път се хвърлят гърди срещу гърди.* Дора Габе, Мълчаливи герои. *Смелостта им побеждаваше врага при сблъскване гърди с гърди.* М. Марчевски, Калофер войвода. *Още веднъж, докато имаше месечина, Петър го видя да се бори с вълка гърди срещу гърди.* Й. Йовков, Ако можеха да говорят. *Бия се гърди срещу гърди.* ● *Войниците се сражаваха гърди срещу гърди.*

ГЪРМИ, ВАЛИ, А НЕ ТРЕСКА. *Диал.* За човек — слаб и мекушав, който обича много да се кара, но не прави зло.

ГЪРМЯН ЗАЕК. Хитър, опитен човек, понеже е понесъл всякакви беди, премеждия. *Бай Спас Геренски е гърмян заек и няма да се остави като младо даначе да бъде вкаран в кланицата.* Д. Кралев, Горчи ли пелинът?
Още: **Стрелян заек.**

ГЪРНЕ И КОПРИВА. *Диал.* Много близки хора.

ГЪРЧАВ КАТО ТОЧИЛКА. *Диал. Ирон.* Съвсем прав.

ГЮРО МИХАЙЛОВ. Човек, който се жертвува безсмислено, който проявява криворазбран героизъм.
По името на войника Гюро Михайлов, който изгорял на поста си, когато се запалила хазната.

Д

ДАВА ЖИТО ЗА СЛАМА. *Диал.* Наивен, смахнат, ненормален (е).

ДАВАМ / ДАМ ВИД. *Със следв. изр. със съюз* **че.** Показвам какви намерения имам, какво искам да правя. *И сега тя кипеше от час на час: времето минаваше, а той още не бе излязъл за продукти. Той и не даваше вид, че съзнава това, макар тя да му напомняше всеки десет минути.* Л. Стоянов, Сребърната сватба на полковник Матов. *Дядо Любен даде вид, че се готви да стане, но Селвета притисна с две ръце гърдите му и го задържа.* К. Петканов, Дамяновата челяд.

ДАВАМ / ДАМ В РЪЦЕТЕ *някому нещо или някого.* Предоставям някому нещо без труд, без усилие от негова страна. *Тракия е пламнала от четири страни от тия безверници... Християни сами дават своите братя в ръцете им, дотам е дошло вече.* Ст. Загорчинов, Ден последен. *Няма да ти го дадат в ръцете, и ти малко трябва да се потрудиш.*

ДАВАМ / ДАМ ВЯТЪР *някому. Диал.* Хваля, лаская някого, докато го измамя за нещо.

ДАВАМ / ДАМ ГАЗ. Изведнъж засилвам, ускорявам някаква работа, дейност. *Трябва да дадеш газ и да завършиш предсрочно работата.*

ДАВАМ / ДАМ ГО С РЪЦЕ, ВЗЕМАМ ГО С КРАКА. *Диал.* За нещо, което съм дал назаем и което трябва сам да ходя, за да си го получа обратно.

ДАВАМ / ДАМ ГРЪБ *някому.* **1.** Обръщам се гърбом към някого (обикновено когато се отдалечавам, напускам някого или за да изразя пренебрежителното си отношение). *Страх го беше да я заговори веднага — може пак да му даде гръб.* Б. Несторов, Ариф и Рамзина. — *Хубаво време... — рекох малко неочаквано и за себе си. Жената не отговори. — Само доста топло, нали? Този път непознатата бавно се извърна и ми даде гръб.* Б. Райнов, Дъждовна вечер. — *Изследователят нека да им бере греховете, господин Василев! Довиждане! Дадох му, значи, гръб и се връщам при апашите.* Н. Хайтов, Диви разкази.
2. *Някому.* Преставам да общувам с някого, да се интересувам от него; отбягвам, пренебрегвам, изоставям. *Офицерът се обиди..., че едно нискостоящо длъжностно лице му дава гръб.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Нямаше и железничарите, те ми бяха дали гръб, защото наистина аз бях пиян.* К. Калчев, Двама в новия град.
Още: **Обръщам / обърна гръб** /в 3 знач. към 2 знач./.

ДАВАМ / ДАМ ГРЪБ ЗА САМАР *някому.* Позволявам да използуват труда ми; доброволно се оставям да ме експлоатират. — *Никога няма да забравиш боя, дето ни хвърли полицейският пристав Ганчоолу, нали? — И на онзи свят не ще го забравя, ... — Тъй бе, ама сега някои дават гръб за самар на буржоазията. Веднъж само да ни сложат юлара, ела гледай сетне какво става.* В. Нешков, Настъпление.

ДАВАМ / ДАМ ДВЕТЕ ПАРИ *някому.* Изпъждам грубо, изгонвам някого. — *Той* [Огнянов] *бил избягал из Диарбекир и го търсят под листо... — Що думаш, Кириак? Този човек е опасен... Аз добре предлагах вчера да му дадем двете пари — той не е за нас тоя човек.* Ив. Вазов, Под игото. — *Като не искаш да работиш, ще ти дам двете пари.*

ДАВАМ / ДАМ ДЖЕВАП. 1. *Някому или пред някого.* Нося отговорността за нещо (обикн. за лоши дела и постъпки). — *Какво, завърна ли се и ти от войната? — попитах шеговито. — На война не съм ходил, та да се завръщам — отговори той, — но оттам не се завърнаха три сина и четири унука, на господа джеевап да дават оний, дето ги пратиха на бой...* Ив. Вазов, Писма до Евгения Марс. — *Идете си, джанъм. Тая жена уби ли някого?... — Дядо попе, не я брани, ами и ти се засрами. Ти я намери... Отпрати я още сега от село, че не можеш ни да̀ джеевап.* Ив. Вазов, Казаларската царица. *Баба Вачовица заведе ханъмата в крайната стая и като я прегледа и ѝ даде наставление да се не цери — тя искаше да си мята детето — каза ѝ, че ако направи нещо, тя си е излязла от греха и няма да дава джеевап пред господа за душата на детето, и освен това я заплаши, че детето е вече голямо и с убиването му ще си изяде и тя сама главата.* Ц. Гинчев, Ганчо Косерката.
2. *Само в несв. вид.* Умея да отговарям във всякакъв момент и за всичко; умен и устат съм. *Тя на всекиго джеевап дава.*

ДАВАМ / ДАМ ЕДИН ЗЪБ *някому.* Скарвам се, нахоквам някого. — *Плези се ти, плези! — скара ѝ се стрина Колювица. — По това време сама-самичка из кьра, не е ли срамота? Ами че дай ѝ един зъб, бре Колю! — смигна тя на мъжа си.* Ив. Петров, Нонкината любов.

ДАВА МИ / ДАДЕ МИ РЪКА. *Диал.* Имам материална възможност да направя нещо; заможен съм и мога да направя, да постигна нещо. *Даде ми ръка да закупя имот и да си направя къща.*
Още: **Стига ми / стигне ми ръка.** *Диал.*

ДАВАМ / ДАМ ЙОЛО *някому. Диал.* Отказвам някому нещо и го изпъждам.

ДАВАМ / ДАМ КАРТ БЛАНШ *някому. Книж.* Предоставям, разрешавам някому пълна свобода на действие. *От градския съвет удовлетвориха и тази молба на Господин Колев. Отпуснаха му вместо исканите десет, девет щатни бройки ..., като му дадоха карт бланш да си подири сам подходящи кадри.* П. Незнакомов и М. Иванов, Секириада. *Давам ти карт бланш да организираш работата, както намериш за добре.*

ДАВАМ / ДАМ КОЗ <В РЪЦЕТЕ>. *Самост. или някому. Книж.* Самият аз ставам причина с поведението си да се каже, мисли или направи нещо, което не е в моя полза. — *Ами твоята болка може много лесно да се оперира. — Дума да не става — запротиви се Матейчо. — С това ще дам само коз в ръцете на ония, които имат лично отношение с мен.* В. Нешков, Настъпление. *Той очакваше от Митонка най-после да чуе онова, което досега никоя не каза и не му даде коз в ръцете.* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено. *С твоята необмислена постъпка ти даваш коз в ръцете на неприятеля.*

ДАВАМ / ДАМ КРАК *някому.* Преставам да се интересувам от някого; изоставям, зарязвам някого, с когото съм бил в близки, интимни отношения. *След като мъжът ѝ се пенсионира, тя му даде крак.*
Още: **Давам / дам ритник<а>** /във 2 знач./. **Ударя / удрям крак** /във 2 знач./.

ДАВАМ / ДАМ КРАЧКА. Закрачвам по-бързо. *Козата повреща, повреща, млъкна по едно време и взе да подтичва. И аз дадох крачка, не се обръщам, обаче позаслушвам, дали оня не иде.* Й. Радичков, Барутен буквар.

ДАВАМ / ДАМ КРИЛА *на някого. Книж.* **1.** Повишавам самочувствието на някого и желанието му за работа, дейност; насърчавам, въодушевявам. *Аз говоря за такова изкуство, което ще даде крила на хората,... — Мисълта ми беше такава: зрелият талант ще намери начин и средства да разкрие истината въздействуващо и вълнуващо.* А. Гуляшки, Любов. *Писателят Антон Страшимиров, редактор на списанието,..., хареса белетристичните творби на непознатия момък и ги помести. Това даде крила на младия автор и той скоро изпрати — ... — нови свои творби.* Г. Русафов, И те са били деца. *Каквото и да бе, но душата му бе като опустошена. Революционният възторг, който през последните дни му даваше крила за полети, сега като че бе посипан с пепел.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Любовта му даваше крила, той стана деен, ентусиазиран.*
2. *На нещо.* Давам простор на действие. *Една радост чиста и безпределна, като даваше крила на духа, унисаше ни в области, дето разумът изчезва и чувството, оставено само на себе си, рисува пленителни образи.* К. Величков, В тъмницата. *Виното е масло в светилника*

и човек вижда по-ясно. Господ го е създал наравно с хляба, който храни тялото, а виното е огън в сърцето и дава крила на ума. Д. Талев, Железният светилник. *Всичко това даде крила на мисълта му.*

ДАВАМ / ДАМ КЪМИ *някому. Диал.* Подтиквам някого да върши нещо (обикн. лошо); подстрекавам. *Не му давай къми да се кара с жена си.*

ДАВАМ / ДАМ ЛИВАДИТЕ *някому. Диал.* Изгонвам, изпъждам някого отнякъде

ДАВАМ / ДАМ ЛИЦЕ[1] *на нещо.* Правя нещо да има добър външен вид. *Угарите се ширнаха, опасаха баирите,. . ., дадоха лице на полето.* К. Петканов, Морава звезда кървава. *Боядисаха всички къщи, изчистиха дворовете и дадоха лице на цялата улица.*

ДАВАМ / ДАМ ЛИЦЕ[2] *някому.* Държа се с някого така, че да не се срамува от мене, да се отпусне.

ДАВАМ / ДАМ МАСЛИНА ДА ВЗЕМА ТУЛУМ. Постъпвам така, че с малко спечелвам голяма печалба, имам много облаги. *Ти какво искаш, да дадеш маслина да вземеш тулум, но няма да те огрее. Трябва повече да се потрудиш и повече да дадеш.*
Още: **Давам / дам маслина да получа тулум. Давам / дам маслинка да взема тулумче.**

ДАВАМ / ДАМ МАСЛИНА ДА ПОЛУЧА ТУЛУМ. Постъпвам така, че с малко спечелвам голяма печалба, имам много облаги.
Още: **Давам / дам маслина да взема тулум. Давам / дам маслинка да получа тулумче.**

ДАВАМ / ДАМ МАСЛИНКА ДА ВЗЕМА ТУЛУМЧЕ. Постъпвам така, че с малко спечелвам голяма печалба, имам много облаги.
Още: **Давам / дам маслинка да получа тулумче. Давам / дам маслина да взема тулум.**

ДАВАМ / ДАМ МАСЛИНКА ДА ПОЛУЧА ТУЛУМЧЕ. Постъпвам така, че с малко спечелвам голяма печалба, имам много облаги. *„Дай маслинка, за да получиш тулумче." И нашата работа така ще стане. Ще похарчим малко пари и ще спечелим за държавата много.* Д. Кисьов, Щастието не идва само.
Още: **Давам / дам маслинка да взема тулумче. Давам / дам маслина да получа тулум.**

ДАВАМ / ДАМ МЕГДАН *на някого.* Помагам на някого, откривам му възможност да се прояви, да напредне или да направи нещо. *Където погледнеш: . . . — все бук,. . . След малко, обаче, и той е принуден да поотстъпи и да даде мегдан на друг един завоевател: елата.* Ив. Вазов, Великата Рилска пустиня. *— Ела сега, майсторе. Като му даваше все мегдан, ела да го чуеш.* П. Ю. Тодоров, Зидари. *Мъжът е хитър дявол, ви казвам. Дръж го здраво — показвай интерес към работата му,. . . Пък му давай мегдан да повлезе в кафенето, да се срещне с приятели.* М. Кинкел, Ц. Гинчев и др. в спомените на съвременниците си.

ДАВАМ / ДАМ МЕНТАТА *някому. Диал.* Изгонвам, изпъждам някого отнякъде. *Дай му ментата, не се занимавай повече с него.*

ДАВАМ / ДАМ НА СЛЕПЕЦ ОКО. Направям някой да види, да разбере каква е работата; казвам му каква е работата.

ДАВАМ / ДАМ ОБУЩАТА В РЪЦЕТЕ *някому. Диал.* Отпращам, изпъждам някого.
Още: **Давам / дам посталите в ръка.** *Диал.* **Давам / дам чехлите в ръцете.** *Диал.*

ДАВАМ / ДАМ ОКА ЧЕРЕШИ ЗА ОКА ВЪЛНА. *Диал.* Постъпвам така, че с малко спечелвам голяма печалба, имам много облаги.

ДАВАМ / ДАМ ПЕТ ЗА ДЕВЕТ. *Диал.* Излъгвам някого.

ДАВАМ / ДАМ ПЕЧЕН ХЛЯБ В РЪЦЕТЕ *някому. Диал.* Научавам някого на занаят; помагам на някого да се сдобие с професия.
Още: **Давам / дам хляб<а> в ръцете** /в 1 знач./.

ДАВАМ / ДАМ ПЛЪТ И КРЪВ *на нещо. Книж.* Осъществявам нещо, създавам нещо. *Как те се натрупват с неотразима сила на мисълта на поета, за да им даде плът и кръв.*

Ив. Вазов, Легенди за Царевец. *След това тя* [идеята за организиране на комитети] *принадлежи на Апостола, който прозря нейната историческа роля, даде ѝ плът и кръв.* Ив. Унджиев, В. Левски, биография. *Не шестима, а ако кажем шестдесет наши автори (не ще се излъжеме) непрестанно търсят действуващи лица, за да дадат кръв и плът на техните сновидения и призраци.* в. Комедия. *Задълбоченото външно оформяне на спектакъла даде плът и кръв на идейния и художествен замисъл на автора.*

ДАВАМ / ДАМ ПОВЕЧЕ СОЛ ОТ ХЛЯБ *някому. Диал.* Набивам някого добре, напердашвам го здравата.

ДАВАМ / ДАМ ПОСТАЛИТЕ В РЪКА *някому. Диал.* Вж. Давам / дам обущата в ръцете *някому.*

ДАВАМ / ДАМ ПРЪТА <ПО ГЪРБА> *някому. Обикн. в св. вид.* Изпъждам, изгонвам грубо някого. *Само че не казвай на другаря председател, че ще ми даде пръта веднага да заминавам.* Б. Обретенов, Сноп. *Ще ти дам пръта по гърба и повече няма да те прибера в къщата си.*

ДАВАМ / ДАМ ПЪТ 1. *Някому.* Отдръпвам се, за да може някой да мине пред мене. *Ние тръгнахме в шест часа след пладне. . ., и нашият параход трябваше да пищи всяка минута, за да му даде път безчетното множество от параходчета, които замрежваха канала по всичката му дължина и ширина.* Ал. Константинов, До Чикаго и назад. *В трамвая трябва да се дава път на майките с малки деца.*
2. *Книж. Някому.* Давам възможност на някого да действува или да напредне в работата си. — *Дядо Стаменкооо, стягай се да напущаш службата! Време е вече. . . Дай път и ти на младите.* А. Каралийчев, Птичка от глина. *Той искаше да блесне пред тях. . . и да кажат: „Дайте път на Ваклев!. . . Това е изключителен талант!“* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено.
3. *На нещо.* Оставям нещо да се прояви, свободно да действува. *Най-после беше дошъл един близък човек, пред когото свободно можеше да даде път на сълзите си.* К. Петканов, Дамяновата челяд.
Още: **Направям / направя път. Правя път** /към 1 знач./.

ДАВАМ / ДАМ ПЪТЯ *на някого.* Изгонвам, изпъждам грубо някого. — *Днес гледам едно хлапе все около нея. . . — Не бой се, нищо няма. . . Ще му дам пътя.* Ст. Л. Костов, Големанов. — *А за заплатата не смееш и да попиташ. Колкото ти платят — толкова! Речеш ли много да знаеш — фют! — дават ти пътя!* Г. Караславов, Споржилов. — *Нека дойде момчето да го видим. Като не го харесваш, ще му дадеш пътя — и толкоз.* Ст. Чилингиров, Рибена кост. *Той и други трима вече не са на „Анселмус“. Мистър Уорълд им даде пътя.* Н. Антонов, В открито море.
Още: **Показвам / покажа (посочвам / посоча) пътя.**

ДАВАМ / ДАМ РИТНИК<А> *някому.* **1.** Изгонвам, грубо изпъждам някого, отстранявам го отнякъде; натирвам. — *И да си опичаш ума — самичък си тука и на никого не си притрябал. Като ти дам един ритник — няма биля кой да попита за тебе!* П. Ю. Тодоров, Първите. *Наполеон Бонапарт от похода си срещу тази страна не можа друго да ѝ остави, освен една издънка от династията си, на чийто последен представител — Алфонс XIII народът даде ритник през 1931 година.* Кр. Белев, Запад. *Виж, господарите си свършиха работата и ни дадоха ритник.* Г. Караславов, Споржилов.
2. Преставам да се интересувам от някого; изоставям, зарязвам някого, с когото съм бил в близки, интимни отношения. *Ходи цяла година с момичето, па после му даде ритник.*
Още: **Удрям / ударя ритник<а>. Давам / дам крак** /към 2 знач./.

ДАВАМ РЪКА *за нещо или със следв. изр. със съюз* **да**. Спомагам, благоприятствувам за извършването, осъществяването на нещо. *Те* [светкавиците] *показваха, че времето ще се задържи хубаво и селяните се радваха, че бог им дава ръка да приберат това, което беше народила земята.* Ил. Волен, Между два свята. *Ще го настигна и задмина аз него, стига да не е кално и да дава ръка за сеитба земята.* Б. Обретенов, Сноп.

ДАВАМ СЕ / ДАМ СЕ В РЪЦЕТЕ *на някого.* Оставям се да бъда заловен, да бъда пленен. *И не някой враг, а брат / брата на врага предаде. / Но се младий горд юнак / жив в ръцете им не даде.* П. П. Славейков, Островът на блажените. *Войникът не се даде в ръцете на неприятеля.*

ДАВАМ СИ / ДАМ СИ ВИД. *Със следв. изр. със съюз* **че.** Преструвам се. *Той ги дава вид, че се е отстранил заради кучето, но всъщност намира повод да избяга.* Й. Йовков, Ако можеха да говорят. *И бай Михаил учудено разтвори ръце, като си даваше вид, че е много зачуден как тези хора са попаднали в неговата плевня.* Хар. Русев, По стръмнините. *Закачи се с Деля, колкото да си докара едно малко разнообразие,. . ., пък и да си даде вид, че се е приспособил напълно към живота на града.* Ст. Чилингиров, Първа жертва.

Още: **Придавам си / придам си вид.**

ДАВАМ СИ / ДАМ СИ ГЛАВАТА и *по-рядко* **ГЛАВА ДАВАМ. 1.** *Обикн. в св. вид.* Жертвувам си живота; жертвувам се. *Много младежи си дадоха главите за великото дело.* **2.** *Само в сег. вр. от несв. вид или в бъд. вр. от св. вид със следв. изр. със съюз* **че, ако.** Напълно съм уверен в достоверността на нещо; съвсем съм сигурен, че нещо ще стане, че е така (с оглед на изказаното твърдение в следващото изречение). *Аз глава давам, че щом си разкажеш ти така хала, както на мене, като прост и сиромах човек, големите ефендета ще да те простят.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания. *Давам си главата, че това е така.* ● *Ще си дам главата, ако това не излезе само една лъжа.*

Още: **Залагам си / заложа си главата** /във 2 знач. към 2 знач./. **Отрязвам си / отрежа си (режа си) главата** /към 2 знач./.

ДАВАМ СИ / ДАМ СИ И ДУШАТА. *Обикн. в несв. вид* и **ДУША ДАВАМ. 1.** *За някого или нещо.* Много обичам някого и съм готов всичко да направя за него или да жертвувам за него всичко, което имам. — *Ти си народен човек, господине, и за такива братя аз душата си давам.* Ив. Вазов, Под игото. — *И тя душата си даваше за него. Като речеше някога „Коленце!", та сякаш мед ѝ капеше от устата. Много се обичаха.* Т. Г. Влайков, Стрина Венковица и снаха ѝ. *Овчарчето с развълнуван глас каза: — Благодаря ти, бай Христо. — Хайде, море, ще ми благодариш. — И мъжът, . . ., махна с ръка. „За Орце и другарите му и душата си давам."* Д. Спространов, Самообречените. *Божков беше стар адвокат,. . . За Русия той душа даваше, с Русия лягаше, с Русия ставаше.* Г. Караславов, След ноември. *Той виждаше как в тая жена закипява новото. Макар и да се стрясва понякога, влязла веднъж в стопанството, тя беше готова душата си да даде за него.* Ст. Ц. Даскалов, Без межда.

2. *За нещо или със следв. изр. със съюз* **да.** Много ми харесва, много ми се нрави нещо или много обичам да правя нещо (за някакво действие, дейност). *Много ти е сладка чорбицата, бабичко, душата си давам за джоджан.* А. Каралийчев, Строители на републиката. *Патриот е — душа дава / за наука, за свобода; / Но не свойта душа, братя, / а душата на народа!* Хр. Ботев, Патриот. *Мнозина, а особено помаците, които за песен и за свирня дават душа, слушаха подпрени с ръка.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания. *А беше лакома. . . много лакома за почит и слава. Душа даваше да похвалят нещо нейно.* Н. Хайтов, Съперници.

ДАВАМ СИ / ДАМ СИ <И> ЗАЛЪКА <ОТ УСТАТА>. Лишавам се от храната си и от най-необходимото, за да пестя и да имам средства за някого или нещо. — *Какъв враг може да ти бъде дядо Еким, твоят най-близък човек, родният ти баща, дето се вика, който си е давал залъка от устата само и само да ти е добре.* К. Калчев, Семейството на тъкачите. *Тези мирни горяни, тези инак кротки селяни, които са готови да дадат залъка от устата си на всеки непознат гост, са били докарани от окупаторите до състояние да гледат на всеки хитлеристки войник като на най-опасен звяр.* Г. Караславов, От Лидице до Банска Бистрица. — *Аз се надявам на взводния — подчерта Русин. — Млад адвокат, запасняк. . . душа човек. . . за войниците и залъка си дава.* Г. Караславов, След октомври.

Още: **Отделям / отделя залъка от устата си.**

ДАВАМ СИ / ДАМ СИ И КАЛПАКА ОТ ГЛАВАТА. *Диал.* Вж. Давам си / дам си и шапката от главата.

ДАВАМ СИ / ДАМ СИ <И> КАЛТА ПОД (ИЗПОД) НОКТИТЕ. Правя, направям много големи материални жертви за някого или нещо. *Това ли дочаках да чуя за моята щерка? Учихме я, калта изпод ноктите си дададохме за нея, а тя тръгнала по мъж?* Д. Талев, Илинден.

Още: **Давам си / дам си и черното под (изпод) ноктите. Издавам си / издам си <и> калта под (изпод) ноктите.**

ДАВАМ СИ / ДАМ СИ И РИЗАТА ОТ ГЪРБА. Готов съм да жертвувам или жертвувам всичко, което имам; проявявам голяма щедрост. *Даваше и ризата от гърба си на другите — защото аз предях и те обличах.* П. Ю. Тодоров, Райският ключар.

ДАВАМ СИ / ДАМ СИ <И> СЛЮНКАТА ОТ ГЪРЛОТО. Вж. Давам си / дам си <и> слюнката под езика. *Дадоха си и слюнката от гърлото да си направят къща, да имат свой дом.*

ДАВАМ СИ / ДАМ СИ <И> СЛЮНКАТА ОТ УСТАТА. Вж. Давам си / дам си <и> слюнката под езика.

ДАВАМ СИ / ДАМ СИ <И> СЛЮНКАТА ПОД ЕЗИКА. Готов съм да жертвувам или жертвувам всичко, което имам, даже и най-необходимото. *Изпродаде стоката си, заложи къщата си, ако би могъл слюнката под езика си би дал да ме поддържа.* П. Ю. Тодоров, Първите. *А виж: и слюнката си под езика даде, / да им помогне!* К. Христов, Чеда на Балкана.

Още: **Давам си / дам си <и> слюнката от гърлото (устата).**

ДАВАМ СИ / ДАМ СИ И ЧЕРНОТО ПОД (ИЗПОД) НОКТИТЕ. Правя, направям много големи материални жертви за някого или нещо.

Още: **Давам си / дам си <и> калта под (изпод) ноктите.**

ДАВАМ СИ / ДАМ СИ И ШАПКАТА ОТ ГЛАВАТА. *Диал.* Готов съм да жертвувам или жертвувам всичко, което имам.

Още: **Давам си / дам си и калпака от главата.** *Диал.*

ДАВАМ СИ / ДАМ СИ ОТЧЕТ. *Самост. или за нещо. Книж.* Вж. Давам си / дам си сметка. *Даскал Стефан се замисли и като си даде отчет, намери, че наистина молитвите пострадват. — Истина, отче, прав си! Ще поправя тази грешка.* Д. Немиров, Братя. *Щетно бих искал сега да си дам отчет за ония потресни чувства, които изпитвахме всички.* К. Величков, В тъмница.

ДАВАМ СИ / ДАМ СИ СМЕТКА. *Самост. или за нещо.* Ясно съзнавам, разбирам, преценявам положението. — *Ти, Спасе, не се обиждай. Трябва да ти го кажем направо... Е, и какво всъщност става на „Надежда", вие дали ли сте си сметка? Не, нали?* Д. Добревски, Бунтът на крайцера „Надежда". *За пръв път бай Атанас се опита да си даде точна сметка за пътя. Вървяха право на юг и ако не изменеха посоката, щяха да пресекат мекия път, който свързваше Златарица с околийския град.* П. Вежинов, В полето. *Той си даваше добра сметка, че занапред и Росинка ще бъде на всяка крачка дебната от полицейски куршум.* Д. Ангелов, На живот и смърт. *Кунка се огледа и нейното същество се изпълни със смъртен страх. Без да си дава сметка, тя се завтече към дъбовата кория.* Ем. Станев, Повест за една гора. *Вие не сте успели да си дадете сметка какъв опасен конспиратор сте приемали.* М. Грубешлиева, През иглено ухо. *Вера гледаше баща си и се мъчеше да проникне в болестта му. Сърцето ѝ биеше ускорено, тя чувствуваше, че се приближава нещо голямо, но сама не можеше да си даде сметка, не умееше да оцени важността на момента.* Л. Стоянов, Сребърната сватба на полковник Матов. *Не си дава сметка какво говори и какво прави.*

Още: **Давам си / дам си отчет.** *Книж.*

ДАВАМ СИ / ДАМ СИ СЪРЦЕ. Старая се да не изпадна в отчаяние или да не ме обхване силен страх; окуражавам се. — *Теглото ти е черно, но ти си давай сърце, всичко ще мине. На млади години теглото най-лесно се забравя.* К. Петканов, Хайдути. — *Ами няма да ти е добре зер, като се косиш за нищо и никакви работи! ... Мъж си, какво си се разкиснал, давай си сърце, всичко ще мине, ще се нареди.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Всъщност и тя се малко страхуваше от пресилване, ала даваше си сърце и не искаше пред Колча да покаже слабост.* Т. Г. Влайков, Стрина Венковица и снаха ѝ.

Още: **Правя си сърце.**

ДАВАМ СИ / ДАМ СИ СЪРЦЕТО *на някого.* Обиквам силно някого. *Миналата година зажених дъщеря. Тя си била дала сърцето на момък от Андрониковата рая.* П. Ю. Тодоров, Първите. *Нея обикна един подпоручик... и тя му даде цялото си сърце.* Елин Пелин, Щъркови гнезда.

ДАВАМ СИ / ДАМ СИ ТРУД. Старая се да върша нещо, полагам усилия да направя нещо. — *Всеки от нас е търсил в размирието аянство, имане или сан... Право ли е? ... — Право, ами! Така си е! — нестройно се обадиха неколцина, а другите не си дадоха и този труд.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.
Още: **Правя си труд** /в 1 знач./.

ДАВАМ СИ / ДАМ СИ ФАСОН. Старая се да се представя, да се докарам пред някого. — *Дръж овцата, че бяга! ... — Ти се не бой, той ще си я кандардише. Женско може ли да си не даде фасон.* Н. Хайтов, Диви разкази.
Още: **Продавам фасони** /във 2 знач./.

ДАВАМ СИ / ДАМ СИ ФОРЦА. Засилвам, ускорявам изведнъж работата си. *Трябва да си дам форца и да я свърша напълно тази работа.*

ДАВАМ / ДАМ СМЕТКА. *Самост. или някому.* Отговарям за лошите си постъпки. — *Ти, значи, крадеш? Крадеш от родните си братя?... Горан го сграбчи за яката. — Дай сметка! — рече глухо... — Дай сметка или...* Д. Ангелов, На живот и смърт. — *Ти да си събираш езичето,..., аз за тия думи в миша дупка ще те натикам, ти сметка ще даваш!* Г. Караславов, Обикновени хора. *Тя не дочака, а ето сега мъжът се връща и сметка ще поиска. — Дай сметка! Чисто ли е сърцето ти?* Д. Талев, Илинден. *Това засяга нас и ти си длъжен на нас преди всичко да дадеш сметка.* Ст. Дичев, За свободата.

ДАВАМ / ДАМ СЪРЦЕ *някому или самост.* Вдъхвам някому смелост, кураж; окуражавам. *Той видеше и познаваше колко се убива кака Дона по детето и колко го жали, затова гледаше да я утеши и да ѝ даде сърце.* Т. Г. Влайков, Две майки. — *Слушай, вземи си и ножа! ... Оръжието дава сърце. Слушай, да те придружа... Огнянов сега сам се учуди на мрачната решителност на тоя момък.* Ив. Вазов, Под игото.

ДАВАМ / ДАМ ТОН *на нещо. Книж.* **1.** Придавам един или друг характер на нещо, най-съществен съм за нещо. *Нека тури ръката на сърцето си и да каже: може ли той като марксист да приеме светогледа и настроенията, които дават тон на преобладаващата част от тези стихотворения.* Хр. Радевски, в. Литературен фронт.
2. Насочвам развоя на нещо, давам пример за подражание в нещо. *Тия гиздосии вакарелки... първи дават тон на модата в слугинския свят на столния град.* Ив. Вазов, Драски и шарки. *Комунистът трябва да бъде весел, общителен, жизнерадостен,..., да дава тон на всичко.* Д. Димов, Тютюн. *Те започнаха да си говорят. Първа даде тон Венета.* Л. Станев, Поглед от хълма.

ДАВАМ / ДАМ ТРИЦИ ЗА БРАШНО. Стремя се да постъпвам така, че от малко нещо да имам голяма печалба, много облаги. *Ти все гледаш да дадеш трици за брашно.*

ДАВАМ / ДАМ ТРЪНКАТА *на някого. Диал.* Изпъждам, изгонвам някого. *И на тоя ще му дадеш вятъра веднага. Кажи на тате... дошъл е само да ме изложи... А-а... Така му кажи ти... Баща ти ще му даде трънката още сега.* Ст. Ц. Даскалов, Селски души.

ДАВАМ / ДАМ УРОК *някому.* Извършвам нещо, с което накарвам някого да разбере, че е постъпил неправилно, лошо и че не трябва да постъпва вече така. — *Който погази моя заповед — смърт!... Върви да спиш. И добре си отваряй зъркелите, да не се измъкнат. Добър урок ще им дам аз, и на всички тия в града.* Д. Талев, Гласовете ви чувам. *Аз, каже, такъв урок му дадох, та веке няма и да помисли за кражба.* Й. Вълчев, Родихме се змейове. — *Необходимо ли беше да се приказва повече с него? — Да, трябва да се даде урок на този самозабравил се полковнишки син!* Д. Добревски, Бунтът на крайцера „Надежда".

ДАВАМ / ДАМ УХО. **1.** Мъча се да доловя със слуха си това, което се говори, пее, свири или някакъв шум; ослушвам се. *Без да иска, Фейзи даде ухо, помъчи се да разплете нишките на говора навън, да улови поне една.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. *Стрина Търпена, която спеше като заек, се понадигна и даде ухо.* Д. Спространов, Охридска пролет. *От минута на минута спираше и даваше ухо дали няма да чуе бученето на някоя моторна кола по шосето.* Д. Ангелов, На живот и смърт.

2. Съсредоточавам вниманието си и започвам да слушам внимателно, обикн. това, което се говори; заслушвам се. *Той не даваше ухо какво говорят, а си мислеше нещо друго.* Й. Йовков, Чифликът край границата. *Всичките копачки се бяха запрели да слушат тая нечувана свирня. Ала ни една тъй не бе й дала ухо както Райка.* Т. Г. Влайков, Дядовата Славчова унука.
3. *На нещо.* Обръщам внимание на нещо, което се говори, поддавам се на чужди думи, приказки; вслушвам се. *А той, . . ., подучен от чорбаджията, започна да работи. Ходи от човек на човек и шушне: защо да не се върне гората на Юсуф кехая? . . . Секачите нямаха друго препитание и изнемогваха. Готови бяха да дадат ухо на всякаква приказка.* Б. Несторов, Светлина над Родопите. *Новият цар заявил, че Ивайло няма никакви права над българския престол и няма да бъде пуснат в Търново. Но Ивайло не даде ухо на тази вест. . . Той зачака пратениците си Дамян, отец Неофант и Кузман, които изпроводи в Царевец да искат предаването на града.* Ст. Загорчинов, Ивайло. *Трифон не бързаше с вършитбата, защото и той бе дал ухо на чокойската пропаганда.* А. Гуляшки, Село Ведрово. *Не давай ухо на клюки, знаеш, че не ги обичам тези работи.* Н. Антонов, В открито море.

Още: **Надавам / надам ухо. Нагаждам / нагодя ухо.** *Диал.* /към 1 знач./. **Удрям / удари ухо.** *Диал.*/към 2 знач./.

ДАВАМ / ДАМ ФОРЦА *на нещо.* Изведнъж засилвам, ускорявам някаква работа, дейност. *Дай форца на работата да свърши по-рано.*

ДАВАМ / ДАМ ХЛЯБ<А> *някому.* Осигурявам прехраната, препитанието някому. *— Представи си, че и аз бях художник — кой щеше да ви храни и облича? Кой щеше да дава хляб на толкова служащи и работници?* К. Петканов, Вълнолом. *— И аз не трябва да де изкарам нещо? С какво ще се прехранвам? — Тъй кажи тогаз. Давал съм хляб на много кучета, ще дам и на тебе.* Й. Йовков, Приключенията на Гороломов. *— Ама на мене стамболовистите ми дадоха хляба. . . Когато Дочоолу беше кмет, той ме назначи. . . Пък ти сега ми вземаш хляба.* К. Калчев, При извора на живота.

ДАВАМ / ДАМ ХЛЯБ<А> В РЪЦЕТЕ (РЪКАТА) *някому. Обикн. в св. вид.* **1.** Научавам някого на занаят; помагам на някого да се сдобие с професия. *И аз си спомних Хреля от първия ден на неговото дохождане в нашия дюкян. Довел го беше баща му. — Хаджи, на тебе го оставям, ти баща, ти майка. Само кожа и кокал ми го върни, но дай му хляб в ръката и човек го направи.* Ст. Чилингиров, Хлеб наш насущний. *Имаше много ученици, на които беше дал хляба в ръцете.*
2. Давам работа на някого, осигурявам му възможност да си изкарва прехраната. *Изгледа двама сина, възпита ги и им даде хляба в ръцете.* ● *Трябва да му дам хляб в ръцете, пък тогава да се отдели от нас.*

Още: **Давам / дам печен хляб в ръцете.** *Диал.* /към 1 знач./.

ДАВАМ / ДАМ ХРАНА *на нещо.* Спомагам нещо да се прояви ясно, да се развие. *Тъй щото ще бъде глупост от моя страна да давам доброволно храна на хорското злорадство.* Ал. Константинов, Иди му се надявай. *Той скоро обикна работата и с охота се увличаше в нея. Разбира се, Гаврилов беше първият, който даде храна на Младеновите интереси.* Д. Немиров, Дело № 9. *Това беше жизнен въпрос за почтените съпрузи, . . . , той даваше храна на разговорите им.* Ив. Вазов, Драски и шарки. *Всичко, което чу, даде богата храна на неговото въображение.*

ДАВАМ / ДАМ ЧЕХЛИТЕ В РЪЦЕТЕ *някому. Диал.* Отпращам, изпъждам някого. *— Ако да беше друг кмет, отдавна ти би дал чехлите в ръцете.* Ил. Р. Блъсков, Куцото учителче.

Още: **Давам / дам обущата в ръцете.** *Диал.* **Давам / дам посталите в ръка.** *Диал.*

ДАВАМ / ДАМ ЮЗДИТЕ *някому. Диал.* Оставям някого свободен.

ДАВИЛА МЕ Е МЕЧКА<ТА>. *Диал.* Бил съм вече женен.

ДАВЯ СЕ ОТКЪМ ГЪЗА. *Диал. Вулг.* Без да съзнавам сам си вредя.

ДА ГИ НЯМАМЕ ТАКИВА. За изразяване на несъгласие с нещо, което някой иска да направи и за предупреждение, че нещо не бива да се допусне, не бива да се прави. *—Джупунов, къде? Да ги нямаме такива—добави той, като видя, че Костадин взема пушката*

и налага каскета си. Ем. Станев, Иван Кондарев. — *Ще ида сам. — Да ги нямаме такива — възпротиви се Скарфас. Заедно ще вървим.* Б. Райнов, Човекът на ъгъла. — *Къде се намираш? Мислиш — държавно е, куче влачи. . . А-а, да ги нямаме такива.* П. Велков, Стълба до небето. *Качихме се в таксито. При пристигането ние с бай Анчо се бръкнахме да платим, но Петкан Мечков отблъсна парите ни. — А, да ги нямаме такива. Който е поръчал, той ще плаща. Така де!* Ив. Петров, Преди да се родя.—*Хайде, върна ми документите, сега си върви и друг път да ги нямаме такива.* Сл. Македонски, Една земя ми стига.

ДА ГЛЕДАШ ПОПА В БРАДАТА. *Обикн. във 2 и 3 л. Диал.* Да умреш.

ДА ГО БИЕШ И ПО КОРЕМА. Заслужава голямо наказание, много се е провинил.

ДА ГО ВДИГА СЪБИ. *Диал.* Да се маха оттук.

<ДА ГО ВИДИШ>, ДА БЯГАШ ОТ НЕГО ТРИ ДНИ ДАЛЕЧ. Много е неприятен, грозен или страшен. *Жена му е една, да я видиш да бягаш от нея три дни далеч.*

ДА ГО ДУХНЕШ, ЩЕ ПАДНЕ. Много (е) слаб, немощен. *Гледам го, израсъл, ама бузите му хлътнали, под очите му сенки. Да го духнеш и ще падне.* Кл. Цачев, Свят широк. *На другия ден откараха бай Петра в околийския град. Ръцете му бяха вързани отзад. Разследваха го две недели време и когато го пуснаха, доде си разсипан — да го духнеш, ще падне.* А. Каралийчев, Народен закрилник. *През последните десетина дни тя дотолкова беше отслабнала, . . . да я духнеш, ще падне.* Г. Караславов, Обикновени хора.

ДА ГОНИШ БЪЛХИ. *Диал.* За място, пространство — много широко, просторно. *Харманлийската станция е кацнала на голото поле като орел, . . ., а наоколо ѝ, равно и гладко, да гониш бълхи.* З. Стоянов, Записки по българските въстания.

ДА ГО ОБЕСЯТ, ЩЕ МУ ОПРАТ КРАКАТА О ЗЕМЯТА. *Диал.* Много, прекалено (е) висок. *Виж го какъв израсна, да го обесят, ще му опрат краката о земята.*

Още: **Да го обесят, ще се повлекат краката му.** *Диал.* **Да го обесят, ще опре о земята.** *Диал.*

ДА ГО ОБЕСЯТ, ЩЕ ОПРЕ О ЗЕМЯТА. *Диал.* Вж. Да го обесят, ще му опрат краката о земята.

ДА ГО ОБЕСЯТ, ЩЕ СЕ ПОВЛЕКАТ КРАКАТА МУ. *Диал.* Вж. Да го обесят, ще му опрат краката о земята.

ДА ГО ПЛЮЕШ В ОЧИТЕ, ПАК НЕ МИГА. *Диал.* Много е безочлив, от нищо не се засрамва. *Тя си нямаше срама, да я плюеш в очите, пак не мига.*

ДА ГО ПОМИРИШЕШ, НОСА ТИ ОКАПВА. Много (е) лош, проклет. *С него си нямай работа и стой по-далеч. Него да го помиришеш, носа ти окапва.*

Още: **Който го помирише, носа му окапва (пада).**

ДА ГО СРЕЩНЕШ, ДА СЕ КРЪСТИШ. Предизвиква учудване, недоумение. *Тя така ходи из града, че да я срещнеш, да се кръстиш.*

ДА ГО СРЕЩНЕШ, ЧЕ ДА БЯГАШ. Лош, проклет (е), от който е по-добре да си далеч, за да не си изпатиш. — *Не я взимай за жена, лоша е ти казвам, да я срещнеш, че да бягаш.*

ДАДЕ БОГ. За нещо хубаво, добро — стана, успя, случи се (употребява се обикн. като пожелание). — *Ето нà какви са пътищата божии, Костадине, пак даде бог да се видим! Радвам се, радвам се!* Ст. Загорчинов, Ден последен. *Да даде бог и ти да се сдобиеш с чедо.* ● *Дано даде бог да посрещнем скъп гост.*

Още: **Даде господ.**

ДАДЕ ГОСПОД. Вж. Даде бог. — *А защо тази черпня? — . . . — За сина, чичо Василе. — Ааа! — заклати глава старецът. — Хайде наздраве, и нека да ви е жив и да даде господ и на сватбата му така да черпиш.* Г. Караславов, Рожба. *А в това време минавала месечината и чула що казоват за нея, и рекла им: „Да даде господ никога да не прокопсате, всякой да бяга от вас, като от таласъм.“* Народна приказка.

ДАДОХА МИ ТИКВА В РЪКА. *Диал.* Не се съгласиха да взема за жена момата която исках.

ДА Е КАБИЛ ЩО ИЗСЕРЕ ДА ИЗЯДЕ. *Диал. Вулг.* Голям скъперник е.

ДА ЖИВЕЕШ ОТ БОБ ДО ЧЕРЕШИ. *Обикн. във 2 и 3 л. Диал.* Още малко време да си жив, скоро да умреш.

ДА ЖИВЕЕШ ОТ БЪДНИ ВЕЧЕР ДО КОЛЕДА. *Обикн. във 2 и 3 л. Диал.* Още малко време да си жив, скоро да умреш.
Още: **Да живееш от Бъдник вечер до Божик.** *Диал.*

ДА ЖИВЕЕШ ОТ БЪДНИК ВЕЧЕР ДО БОЖИК. *Обикн. във 2 и 3 л. Диал.* Вж. Да живееш от Бъдни вечер до Коледа.

ДА ЖИВЕЕШ ОТ «ДОБРО УТРО» ДО «ДОБЪР ДЕН». *Обикн. във 2 и 3 л. Диал.* Още малко време да си жив, скоро да умреш.

ДА ЖИВЕЕШ ОТ КАРПУЗИ ДО ГРОЗДЕ. *Обикн. във 2 и 3 л. Диал.* Още малко време да си жив, скоро да умреш.

ДА ЖИВЕЕШ ОТ ТИКВИ ДО КРАТУНИ. *Обикн. във 2 и 3 л. Диал.* Още малко време да си жив, скоро да умреш.

ДА ЗАКОЛИМ ВОЛА, ДА НАПРАВИМ СБОРА. *Диал.* Употребява се, когато се загуби нещо голямо заради нещо малко.

ДА ЗАКУКАШ КАТО КУКУВИЦА. *Обикн. във 2 и 3 л.* Да преживееш близките си и да останеш сам в къщата си.

ДА ЗАПАЛИМ ЧЕРЯСЛОТО. *Диал. Пренебр.* И аз не зная какво да правим, като няма нищо (употребява се като ироничен отговор).

Свързва се с конкретен повод от бита на българина в миналото — когато се свършвали свещите и снахата или дъщерята отивали да питат свекървата (майката) какво да запалят, като няма свещи, свекървата така отговаряла.

ДА ЗАРЕЖЕМ НА ВРАТАТА. Употребява се, когато някой извърши нещо неочаквано, нещо, което нарушава навиците му. *Да зарежем на вратата, кой очакваше, че ти ще ни дойдеш на гости.* ● *Да зарежем на вратата, и ти се хвана да копаеш в градината.*
Още: **Къде (трябва) да зарежем.**

ДА ИДЕ <В ГОРАТА ТРЕВА> ДА ПАСЕ. *Пренебр.* Да прави каквото иска, не заслужава човек да се занимава с него (употребява се, за да се изрази неодобрение или несъгласие с постъпката, поведението на някого).

ДА ИДЕШ НА БАНЯ И ДА СИ НОСИШ ВОДА. *Подигр.* Употребява се, когато някой се престарава в нещо и излишно си усложнява работата (обикн. когато без нужда взема или се снабдява с нещо).
Още: **Да отидеш на баня и да си носиш вода.** *Подигр.*

ДА ИДЕШ НА БОЖИ ГРОБ ПО КАЛЦУНИ. *Обикн. във 2 и 3 л. Диал.* Да умреш.
От народното поверие, че всички мъртви ще се съберат на Божи гроб.
Още: **Да идеш на Божи гроб по чехли (месеви).** *Диал.*

ДА ИДЕШ НА БОЖИ ГРОБ ПО МЕСЕВИ. *Обикн. във 2 и 3 л. Диал.* Вж. Да идеш на Божи гроб по калцуни.

ДА ИДЕШ НА БОЖИ ГРОБ ПО ЧЕХЛИ. *Обикн. във 2 и 3 л. Диал.* Вж. Да идеш на Божи гроб по калцуни.

ДА ИДЕШ НА БОЖИ ГРОБ С ДЪРВЕН КОН. *Обикн. във 2 и 3 л. Диал.* Да умреш.

ДА ИДЕШ С ДЕЦА НА БАНЯ, ДА ТИ ИЗЯДАТ САПУНА. *Подигр.* Употребява се, когато някой сам си е утежнил положението като е взел някого със себе си или се

се заангажирал с човек съвсем неподходящ за извършването на нещо, който вместо да му помага му пречи, прави пакости.

Още: **Да отидеш с деца на баня, да ти изядат сапуна.** *Подигр.*

ДА ИМАШ ДА ВЗЕМАШ [ЩЕ ИМА ДА ВЗЕМАШ]. За изразяване на категорично несъгласие, груб отказ. — *Ти мислиш, че дъщеря ти е длъжна да седи цял живот при тебе и да те гледа? Да имаш да вземаш!* Й. Йовков, Женско сърце. — *Виж ги* [тухлите] *как са се наредили. Като войници. Ще ги харесат хората, ще искат и на тях да направиш. Ама ще имат да вземат. Не продаваме майсторлъка си.* Кр. Григоров, Отново на училище.

ДАЙ БОЖЕ. Дано. — *Добре дошли. Бързам да ви пророкувам — Бъдни вечер ще ви донесе щастие! — Дай боже!* К. Петканов, Вълнолом. — *Как си, Танко, живо-здраво ли си? — попита го Арнаутина. — Добре съм, дядо Герге. — Дай боже, дай боже.* Й. Йовков, Приключенията на Гороломов. *Може някъде по другите планети да съществува друг живот, съвсем различен от нашия, — дай боже. Когато умрем, ако сме безсмъртни, там ще идем и няма да плащаме нито стотинка за нищо.* Св. Минков, Разкази в таралежова кожа.

ДАЙ ДУМАНЪТ *някому. Диал.* Натири някого, остави го.

ДАЙ МУ НОЖ ДА ТЕ ЗАКОЛИ. *Диал.* За неблагодарник, който на добрината, която му се прави, отвръща със зло. *Отгледаха го, изхраниха го като свой син, а той излезе голям неблагодарник, дай му нож да те заколи.*

Още: **Дай му нож да ти извади (избоде) очите.** *Диал.*

ДАЙ МУ НОЖ ДА ТИ ИЗБОДЕ ОЧИТЕ. *Диал.* Вж. Дай му нож да те заколи.

ДАЙ МУ НОЖ ДА ТИ ИЗВАДИ ОЧИТЕ. *Диал.* Вж. Дай му нож да те заколи.

ДАЙ ПАРА ДА СЕ ЗАКАЧИШ, ДАЙ ДЕСЕТ ДА СЕ ОТКАЧИШ. За досаден човек, натрапник, от когото мъчно можеш да се освободиш, ако се обърнеш за нещо към него.

ДАЙ СИ МИ КУКЛИТЕ, НА̀ СИ ТИ ПАРЦАЛИТЕ. *Шег.* Употребява се, когато двама души, които са били близки, се скарат и не искат повече да имат нищо общо. — *Не искам повече да идвам у вас и да дружа с тебе,д ай си ми куклите, на̀ си ти парцалите.*

ДАЙ СИ, МЪЖО, ЖЕНАТА, А ТИ ЗАБИЙ В ГОРАТА. *Диал.* Вж. Дай си, мъжо, жената, а ти иди в гората.

ДАЙ СИ, МЪЖО, ЖЕНАТА, А ТИ ЗАБИЙ <В> ТРЪНЕТО. *Диал.* Вж. Дай си, мъжо, жената, а ти иди в гората.

ДАЙ СИ, МЪЖО, ЖЕНАТА, А ТИ ИДИ В ГОРАТА. *Диал.* Употребява се, когато някой дава нещо ценно, потребно (хляб, пари и под.), а той остава да тегли, да се мъчи без него.

Още: **Дай си, мъжо, жената, а ти иди в трънето.** *Диал.* **Дай, си, мъжо, жената, а ти хвани гората (трънето).** *Диал.* **Дай си, мъжо, жената, а ти забий <в> трънето.** *Диал.* **Дай си, мъжо, жената, а ти забий в гората.** *Диал.*

ДАЙ СИ, МЪЖО, ЖЕНАТА, А ТИ ИДИ В ТРЪНЕТО. *Диал.* Вж. Дай си, мъжо, жената, а ти иди в гората. *Децата са отишле да навадят краставиците, а пък аз: дай си, мъжо, жената, а ти иди в трънето!. . .* Ив. Вазов, Чичовци.

ДАЙ СИ, МЪЖО, ЖЕНАТА, А ТИ ХВАНИ ГОРАТА. Вж. Дай си, мъжо, жената, а ти иди в гората.

ДАЙ СИ, МЪЖО, ЖЕНАТА, А ТИ ХВАНИ ТРЪНЕТО. Вж. Дай си, мъжо, жената, а ти иди в гората.

ДА КАЖЕШ «ДИЙ» <И> ЩЕ ТРЪГНЕ. За нещо, оставено в пълно безредие; за нещо много разхвърляно, натрупано (обикн. стая, бюро и под.). *Олеле каква ти е стаята, да кажеш „дий" и ще тръгне.*

ДАЛ БОГ. Вж. Дал господ.

ДАЛ ГОСПОД. Има, на разположение е (обикн. за нещо в голямо количество). *Вино и ракия тогава дал господ, ама къде да ги продадеш и колко ще ти дадат?* Г. Караславов, Минало. — *Имам фасул, Василко — уведомила го жена му. — Ще изтържа и няколко яйца. Па и млекце дал господ.* Сл. Трънски, Неотдавна. *Щерка ще женя за багатур... А у мене прикя дал господ.* Й. Вълчев, Стъпала към небе. *Пингов отвори едно от чекмеджетата на масата, извади от него самун черен хляб, бучка сирене,... и ги сложи на масата: — Яжте, момчета. Това дал господ, това ви давам.* Д. Спространов, Самообречените. — *Има ли нещо за ядене тази вечер? — Дал господ.* — *Имаш ли пари? — Дал господ.*

Още: Дал бог.

ДАЛЕЧ МИ СТИГА РЪКАТА. Разполагам с много средства, много съм богат. — *Утре ще раздам на всички сиромаси в града по две кофи жито. Врявата отново се оживи. — Ще го направи. — Далече му стига ръката.* Т. Харманджиев, Родове.

ДАЛ КОЛЬО, ВЗЕЛ КОЛЬО. *Ирон.* Употребява се, когато някой не е спечелил нищо от нещо (обикн. някаква работа, търговия и под.). — *Кажи, не ти ли се плава? — Моята с морето е „Дал Кольо — взел Кольо" — неискрено каза Хай-Хай.* Н. Антонов, В открито море.

ДАЛ СЪМ ПЕТ ЗА ЧЕТИРИ. *Диал.* Измамен съм в някаква работа с пари, в търговия.

ДАМА НА СЪРЦЕТО. *Книж.* Любима. — *И което, струва ми се, най-много те засяга, той е на път да отвлече в неизвестна посока дамата на твоето сърце.* Б. Райнов, Господин Никой.

От романа на М. Сервантес „Дон Кихот" и от рицарските романи.

ДА МИ ВИДИ ГЪЗА ПЪТ. *Ирон. Грубо.* Да се разходя, да се пошляя (употребява се, когато някой отива някъде, без да е било наложително или без работа). *Тръгнал да пътува, колкото да му види гъза път.*

Още: **Да ми види задника (дупето) път.** *Ирон. Грубо.*

ДА МИ ВИДИ ДУПЕТО ПЪТ. *Ирон. Грубо.* Вж. Да ми види гъза път.

ДА МИ ВИДИ ЗАДНИКА ПЪТ. *Ирон. Грубо.* Вж. Да ми види гъза път.

ДА (ЩЕ) МИ ДУХА КОН НА (ЗАД, ПО) ВРАТА. Да вървя (ще вървя) пред конна стража, да (ще) съм арестуван. *Той искаше да изпрати Гороломова пеш в града — „да му духа кон на врата", т. е. Гороломов напред, а стражарят на кон зад него.* Й. Йовков, Приключенията на Гороломов. *Той се виждаше вече отново до стрелките, а началникът, разобличен враг, дига куфарчето си и заминава... „А може и кон да му духа на врата, нищо не се знае!..."* М. Марчевски, Тихо пристанище. *Герган вървеше трудно пред конете,... — Гергане, Гергане — нареждаше тихо тя, — дотам ли я докара, Гергане, да ти духа кон на врата... В най-работното време да те вземат... да те откъснат...* К. Калчев, Живите помнят. — *Кажи им, че забранявам всякакви веселия тази вечер... Веднага им кажи да си обират партенките, че иначе ще им духа кон зад врата.* В. Нешков, Настъпление. *Тия думи се бяха разнесли, та беше идвал при Гогоша приставът да го предупреди да си гледа сиромашията, ако не иска кон да му духа по врата.* Н. Хайтов, Диви разкази.

ДА МИ ДЪРЖИШ УШИТЕ. *Диал. Подигр.* Употребява се като отговор на някого, който излишно пита какво да прави, когато има много работа.

ДА МИ ИЗСЪХНЕ ЕЗИКА. 1. Да онемея, да не мога да говоря (употребява се за изразяване на разкаяние и яд, когато някой каже нещо, което не е трябвало, или издаде тайна). — *„Да ми изсъхне езикът!" — тюхкаше се на ум той, защото полича, че и Кара Фейзи е забелязал пакостните думи.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. **Да ти изсъхне езика.** *Във 2 и 3 л.* Да онемееш, да не можеш да говориш (употребява се като заканително предупреждение към някого да не издаде нещо).

2. *Със следв. изр. и съюз* **ако.** Да онемея (употребява се за подчертано уверяване в нещо, изразено със следващото изречение). — *На, езикът ми да изсъхне, ако съм продумала дума!* П. Ю. Тодоров, Самодива.

ДА МИ ЯДАТ КУЧЕТА ГЛАВАТА. *Руг.* **1.** *За 2 и 3 л.* За изразяване укор, недоволство от постъпката, поведението на някого. *Да ти ядат кучета главата, стига си лъгал.*
2. *Със следв. изр. и съюз* **ако.** За подчертано уверяване в нещо, изразено със следващото изречение. — *Виж ме, остави ме тука Ивайло да пазя господарката. Той е на война от три месеца. Де да го видя? Да ми ядат кучета главата, ако разбирам какво намери в моята муцуна, та ме остави да пазя жените и кокошките.* Ив. Вазов, Ивайло.

ДАМОКЛОВ МЕЧ. *Книж.* Голяма опасност, която непосредствено и непрекъснато застрашава някого. *Впечатлителен и слаб, той рано или късно, . . ., щеше да обади моралния си съучастник. Докторът постоянно чувствуваше главата си под тоя дамоклов меч.* Ив. Вазов, Нова земя.

От древногръцкото предание за сиракузкия тиранин Дионисий, който, за да покаже на Дамокъл несигурността на своето щастие, заповядал да поставят над главата на Дамокъл меч, висящ на конски косъм.

ДА МУ ИЗПАДНАТ ЗЪБИТЕ НА ЗЕЛЕНА ТРЕВА. *Диал.* За кон — да умре.
Още: **Да му изскокнат зъбите на зелена трева.** *Диал.*

ДА МУ ИЗСКОКНАТ ЗЪБИТЕ НА ЗЕЛЕНА ТРЕВА. *Диал.* Вж. Да му изпаднат зъбите на зелена трева.

ДА МУ СЕ ПОКАЧИ ЧЕСЪН <ЗА УРОКИ>. *Диал. Шег.* Употребява се за подчертаване, че някой е извършил нещо неочаквано, което нарушава навиците му. *Иван днес се прибра рано, трябва да му се покачи чесън за уроки.*

ДА НЕ <БИ ДА> СА ТИ ИЗГОРЕЛИ ГЕМИИТЕ <В МОРЕТО> и **ГЕМИИТЕ ЛИ СА ТИ ИЗГОРЕЛИ <В МОРЕТО>.** Вж. Да не <би да> са ти потънали гемиите <в морето>.

ДА НЕ <БИ ДА> СИ ТИ ИЗГОРЕЛИ ГЕМИИТЕ В ЧЕРНО МОРЕ и **ГЕМИИТЕ ЛИ СА ТИ ИЗГОРЕЛИ В ЧЕРНО МОРЕ.** Вж. Да не <би да> са ти потънали гемиите <в морето>.

ДА НЕ <БИ ДА> СА ТИ ПОТЪНАЛИ ГЕМИИТЕ <В МОРЕТО> и **ГЕМИИТЕ ЛИ СА ТИ ПОТЪНАЛИ <В МОРЕТО>.** *Самост. или със следв. изр. със съюз* **че, та.** *Ирон.* Употребява се, когато някой се е намусил или умислил, без да има сериозна причина за това. — *Какво нещо си посърнал — запита стрина Цена. — Да не ти са потънали гемиите... Или нещо си болен?* Кр. Григоров, Новодомци. *Ама ти какво седиш така омърлушен? — продължи да подпитва той. — За какво си се закахърил? Да не са ти потънали гемиите?* В. Полянов, Белият вятър в планината. — *Добър ви ден, хора!... — Какво сте се намусили такива? Да не ви са потънали гемиите?* П. Вежинов, Нашата сила. — *Дядо Петре! — какво си се замислил толкоз? Да не са ти потънали гемиите в морето?* Й. Йовков, Жетварят.
Още: **Да не <би да> са ти потънали гемиите в Черно море. Да не <би да> са ти пропаднали (изгорели) гемиите <в морето> (в Черно море). Сякаш са ти потънали гемиите <в морето> (в Черно море).**

ДА НЕ <БИ ДА> СА ТИ ПОТЪНАЛИ ГЕМИИТЕ В ЧЕРНО МОРЕ и **ГЕМИИТЕ ЛИ СА ТИ ПОТЪНАЛИ В ЧЕРНО МОРЕ.** Вж. Да не <би да> са ти потънали гемиите <в морето>.

ДА НЕ <БИ ДА> СА ТИ ПРОПАДНАЛИ ГЕМИИТЕ <В МОРЕТО> и **ГЕМИИТЕ ЛИ СА ТИ ПРОПАДНАЛИ <В МОРЕТО>.** Вж. Да не <би да> са ти потънали гемиите <в морето>. — *Да не са ти пропаднали гемиите? Че кажи и ти нещо, какво си се умислил като пуяк през велики пости — рече бай Христо, когато му омръзна да се весели сам.* Ем. Станев, Иван Кондарев.

ДА НЕ <БИ ДА> СА ТИ ПРОПАДНАЛИ ГЕМИИТЕ В ЧЕРНО МОРЕ и **ГЕМИИТЕ ЛИ СА ТИ ПРОПАДНАЛИ В ЧЕРНО МОРЕ.** Вж. Да не <би да> са ти пропаднали гемиите <в морето>.

ДА НЕ ГЛЕДАШ ПОПА В ГЪРБА. *Обикн. във 2 и 3 л. Диал.* Да не умреш, да живееш още.

ДА НЕ ДАВА БОГ. Вж. Да не дава господ.

ДА НЕ ДАВА ГОСПОД. *Със следв. изр. със съюз* **да.** Дано не се случи. *Тракторът е страшна сила. Да не ти дава господ да се бориш с такава мечка.* А. Каралийчев, Строители на републиката. *Да не дава господ в такова време да си на път.*
Още: **Да не дава бог.**

ДА НЕ ДОЙДЕ ПУХО И РЕВО. *Диал.* Да не ядеш бой и да ревеш (заканително предупреждение, обикн. към деца). *Седи мирен да не дойде Пухо и Рево.*

ДА НЕ ДОЧАКАШ КУКУВИЦА. *Обикн. във 2 и 3 л. Диал.* Дано скоро да умреш, още преди да настъпи пролетта.

Свързва се с това, че кукувицата почва да кука, когато се запролети.

ДА НЕ ДОЧАКАШ ЧЕРВЕНОТО ЯЙЦЕ. *Обикн. във 2 и 3 л. Диал.* Дано скоро да умреш, още преди да настъпи пролетта.

Свързва се с народния обичай, според който за празника Великден през пролетта се боядисват червени яйца.

ДА НЕ Е КРЪСТЕН, МЕСОТО МУ СЕ ЯДВА. *Диал. Ирон.* Глупав е като говедо.

ДА НЕ Е СВЕТА БЕЗ ХОРА, живея. Употребява се обикновено като отговор, когато питат някого как живее, за да изрази, че лошо, зле или без цел, без полза (живее).

ДА НЕ ИДЕШ НА БОЕВЦИ. *Обикн. във 2 и 3 л. Диал.* Да не ядеш бой (заканително предупреждение). *Бъди послушен, че да не идеш на Боевци.*

ДА НЕ ИЗХВРЪКНЕ ПИЛЕТО. Казва се, когато някой при студено време, като излиза от стаята, не затваря вратата след себе си (употребява се като укор или напомняне да се затвори вратата).

ДА НЕ МЕ Е ГАЗИЛ ТРАМВАЙ. *Жарг.* Не съм различен или по-долу от другите, не съм с недостатък, та да не заслужавам нещо. — *Имаш късмет, ожени се за много добро и хубаво момиче. — Мене да не ме е газил трамвай, и аз съм добър.*

ДА НЕ МИ Е ИМЕТО. *Със следв. собст. име и изр. със съюз* **ако.** За подчертано уверяване, че непременно ще направя нещо или че нещо е точно така, както аз твърдя. *Да не ми е името Андрея, ако не натъпча всекиго в кози рог!* П. Ю. Тодоров, Първите. — *Ще я натикам при Петко и ще повикам Тончо да ги заловим някоя нощ. Да ми не е името Неша, ако това не стане.* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи. *Да не ми е името Иван, ако не му кажа всичко в лицето.*

ДА НЕ НАПРАВИШ ИМЕТО СИ. *Обикн. във 2 и 3 л. Диал.* Да не дочакаш имения си ден, да умреш скоро.

ДА НЕ СЪМ ЛИПОВА СЯНКА и **ЛИПОВА СЯНКА ЛИ СЪМ.** *Диал.* Не съм безчувствен към нещо, не мога да не се засегна и да не реагирам.

ДА НЕ СЪМ МУ ЧУКНАЛ ВЪШКА НА ГЪЗА. *Грубо.* Не съм направил нещо, с което да го обидя, не съм го засегнал кой знае колко (употребява се по адрес на някого, който без сериозна причина се е обидил за нещо).

ДА НЕ СЪМ НА ДЪЖД НАКАПАН. Не съм различен или по-долу от другите, не съм с недостатък, та да не заслужавам нещо. *Да не съм на дъжд накапан, че да не мога и аз да си купя кола.*

ДА НЕ СЪМ ПРАВЕН В КРАТУНА. Да не съм различен или по-долу от другите, не съм с недостатък. — *Като какви ни смята той нази? — почнаха да си шушукат гайтанджийци. — Да не сме в кратуна правени?* А. Антонов, Гайда за милиони.

ДА НЕ ТЕ ВИЖДАТ / ВИДЯТ ОЧИТЕ МИ. Махай се, върви си и да не идваш повече при мене, да не се появяваш пред мене. — *Затова ли ядеш държавния хляб! — удари по масата кметът. — Марш в общината, събличай дрехите и да не те видят очите ми!* Кл. Цачев, Горчив залък.

ДА НЕ ТИ Е КОЛИ. *Обикн. за 2 и 3 л. Диал.* Да не живееш много.

ДА НЕ ТИ Е (СА) У̀РОКИ. *Обикн. за 2 и 3 л.* Дано не ти се случи нещо лошо (употребява се заедно с изказване на похвала към (за) някого). *Жените се трупат около тях, гледат леля и викат: „Ух, че хубава булка, да не ѝ е уроки!", и плюват на пръстите си.* Ив. Петров, Леля се годява. *Да не му е уроки, сече му главата!* Ал. Константинов, Бай Ганьо. — *Да ти не са уроки, Еленке: цъфтиш като гюл.* Ив. Вазов, Нова земя. — *Уроки да не ти е, Гюрго Самодиво, играеш!* П. Ю. Тодоров, Самодива. — *Брей, да не са ти уроки, ама жив си бил.* Л. Стоянов, Холера.

От народното вярване, че ако някому завидят и го погледнат с лошо отношение или го похвалят ще се разболее от болестта уроки.

ДА НЕ ТИ ЗАШИЯ <И> УМА и ЩЕ ТИ ЗАШИЯ <И> УМА. Казва се на някого като предупреждение да не мърда, защото шият нещо на дрехата му, както е облечен с нея. — *Не мърдай! — сгълча го тя — ... И тури нещо в устата си, та да ти не зашия и ума.* Й. Йовков, Старопланински легенди. *Стой мирно, че ще ти зашия ума.*

ДА НЕ ЧУЕ ДЯВОЛА. Употребява се, когато се каже, че нещо е добро, добре върви или че е станало нещо хубаво, за да се изрази опасение, да не би да се влоши, да се развали. *Да не чуе дявола, сега съм здрав, нищо не ме боли.* ● *И двете ми деца се учат добре, да не чуе дявола.*

ДАНО СИ СЧУПИ ДЯВОЛА КРАКАТА. *Диал.* Дано не се случи беда, дано не дойде нещастие (обикн. когато има опасност за това). *Дано си счупи дявола краката и се завърнете живи и здрави дома.*

ДА НОСИШ МНОГО ЗДРАВЕ НА МЪРТВИТЕ. *Обикн. във 2 и 3 л. Диал.* Дано умреш.

Още: Да носиш много здраве на тата. *Диал.*

ДА НОСИШ МНОГО ЗДРАВЕ НА ТАТА. *Обикн. във 2 и 3 л. Диал.* Вж. Да носиш много здраве на мъртвите.

ДА НЯМА ДЯВОЛА ОЧИ. *Диал.* Употребява се като отговор към някого, когато каже, че няма пари.

ДА НЯМА НОС, ПАСЪЛ БИ ТРЕВА. *Диал. Ирон.* Много е тъп, глупав. *Не го ли виждаш, че нищо не разбира каквото му говориш. Той да няма нос, пасъл би трева.*

ДА НЯМАШ ВОСЪК В УШИТЕ СИ. *Обикн. във 2 и 3 л. Пренебр.* Вж. Да нямаш памук в ушите си.

ДА НЯМАШ ПАМУК В УШИТЕ СИ. *Обикн. във 2 и 3 л. Пренебр.* Казва се като укор към някого, който не възприема, не слуша това, което му се говори или заповядва. — *Чу ли, че трябва да отидеш да купиш хляб. Защо не отговаряш, да нямаш памук в ушите си.*

Още: Да нямаш восък в ушите си.

ДА ОСТРИЖЕМ ЖАБАТА. *Диал.* Нищо няма да направим, нищо няма да получим.

ДА ОТИДЕШ НА БАНЯ И ДА СИ НОСИШ ВОДА. *Подигр.* Употребява се, когато някой се престарава в нещо и излишно си усложнява работата (обикн. когато без нужда взима или се снабдява с нещо).

Още: Да идеш на баня и да си носиш вода. *Подигр.*

ДА ОТИДЕШ С ДЕЦА НА БАНЯ, ДА ТИ ИЗЯДАТ САПУНА. *Подигр.* Употребява се, когато някой сам си е утежнил положението, като е взел някого със себе си или се е заангажирал с човек, съвсем неподходящ за извършването на нещо, който вместо да му помага, му пречи, прави пакости. *Да отидеш на баня с деца, че да ти изядат сапуна, тоест да пратиш наш Генади за боя и той да ти намери! Абсурд!* Д. Генади, За боята и пр.

Още: **Да идеш с деца на баня, да ти изядат сапуна.** *Подигр.*

ДА ПЛЮЕ НА ЗМИЯ В УСТАТА, ЩЕ Я ОТРОВИ. За човек — много (е) зъл, проклет. *Не можеше да угоди на свекърва си. Тя беше една да плюе на змия в устата, ще я отрови.*

ДА ПРЪДНЕ, ПРАХ ЩЕ ВДИГНЕ. *Подигр.* Много (е) късокрак; с нисък чатал (е). *Виж какъв е нисък и тътлест, да пръдне, прах ще вдигне.*

Още: **Като пръдне, прах вдига.** *Подигр.*

ДА СА ЖИВИ ПРЕДНИ ЗЪБИ. Ще премълча (употребява се, когато някой иска да подчертае, че се е въздържал да каже нещо, премълчал е нещо, обикн. неприятно или лошо за някого). — *Не мога да избия из главата си едно нещо: — промълви девойката, — че вие... — Че ние... що? ... — Така... нищо... Да са живи предни зъби.* Н. п. Филипов, Разкази на ловеца. *Знам те какви войни кара ти, ама да са живи предни зъби! — викаше тя като луда и въртеше застрашително вилицата под носа му.* М. Грубешлиева, Пред прага.

Още: **Да са здрави предни зъби.**

ДА СА ЗДРАВИ ПРЕДНИ ЗЪБИ. Вж. Да са живи предни зъби. *С никого не беше съгласен, никого не смяташе прав. .. „Бе аз ще ви дам да разберете, ама да са здрави предни зъби!“* Й. Йовков, Вечери в Антимовския хан.

ДА СЕ ЗАСМЕЕШ НА ПОПА В ПЕТИТЕ. *Обикн. във 2 и 3 л. Диал.* Да умреш.

ДА (ДАНО) СЕ ЗАСМЕЕШ ПОД ПЛАТНО. *Обикн. във 2 и 3 л. Диал.* Да умреш.

ДА СЕ ИЗПРУЖИШ НА ПОПА МЕЖДУ НОЗЕТЕ. *Обикн. във 2 и 3 л. Диал.* Да умреш.

ДА СЕ КРЪСТИШ С ДВЕТЕ РЪЦЕ и **ДА СЕ КРЪСТИ ЧОВЕК С ДВЕТЕ РЪЦЕ.** Като възклицание за изразяване на недоумение, недоволство, възмущение от нещо нередно, необичайно; да се чудиш и да се маеш.

Още: **Да се кръстиш с лявата ръка. Да се прекръстиш с двете ръце. С лявата си ръка ли да се кръстя, с дясната ли.**

ДА СЕ КРЪСТИШ С ЛЯВА<ТА> РЪКА и **ДА СЕ КРЪСТИ ЧОВЕК С ЛЯВА<ТА> РЪКА.** Като възклицание за изразяване на недоумение, недоволство, възмущение от нещо нередно, необичайно; да се чудиш и да се маеш.

Още: **Да се кръстиш с двете ръце. Да се прекръстиш с лявата ръка. С лявата си ръка ли да се кръстя, с дясната ли.**

ДА СЕ МАХАШ НА МОСТА. *Обикн. във 2 и 3 л. Диал.* Да те обесят.

ДА СЕ ОБЕСИШ НА СУХА ВЪРБА. *Обикн. във 2 и 3 л. Диал. Пренебр.* Употребява се, когато някой разправя неща, които не са за вярване, когато много лъже.

Още: **Да се обесиш на сухо дърво.** *Диал. Пренебр.*

ДА СЕ ОБЕСИШ НА СУХО ДЪРВО. *Обикн. във 2 и 3 л. Диал. Пренебр.* Вж. Да се обесиш на суха върба.

ДА СЕ ОЗЪБИШ КАТО УМРЯЛ КОН НА ЗЕЛЕНА ТРЕВА. *Обикн. във 2 и 3 л. Диал.* Да умреш.

ДА СЕ ОПАШЕШ С ЛИКО. *Обикн. във 2 и 3 л. Диал.* Да обеднееш много, да станеш просяк.

ДА СЕ ПОМЕНЕ ЗЛО ПОД КАМЪК. *Диал.* Нека не се чуе, да не се разправя, да се премълчи (употребява се, когато се каже нещо лошо за някого).

За произхода вж. Да спи куче под камък.

Още: **Да спи зло под камък** /в 1 знач./. **Да стои зло под камък.**

ДА СЕ ПОМЕНЕ ПОД КАМЪК. *Диал.* Да се забрави, да не се чуе вече за някого или нещо.

ДА СЕ ПРЕКРЪСТИШ, КАТО ГО ВИДИШ. За някого или нещо, което предизвиква учудване, недоумение.

ДА СЕ ПРЕКРЪСТИШ С ДВЕТЕ РЪЦЕ и **ДА СЕ ПРЕКРЪСТИ ЧОВЕК С ДВЕТЕ РЪЦЕ.** Като възклицание за изразяване на недоумение, недоволство, възмущение от нещо нередно, необичайно; да се чудиш и да се маеш.

Още: **Да се прекръстиш с лявата ръка. Да се кръстиш с двете ръце. С лявата си ръка ли да се прекръстя, с дясната ли.**

ДА СЕ ПРЕКРЪСТИШ С ЛЯВА<ТА> РЪКА и **ДА СЕ ПРЕКРЪСТИ ЧОВЕК С ЛЯВА<ТА> РЪКА.** Като възклицание за изразяване на недоумение, недоволство, възмущение от нещо нередно, необичайно; да се чудиш и да се маеш. *И току избухна* [старата Глаушева] *с голямо огорчение, взе да се кръсти едно след друго: — Господи, боже мой, богородичке, майчице... Да се прекръсти човек с лева ръка! ... Що става с вас, вие загубихте веке и срам, и чест.* Д. Талев, Преспанските камбани.

Още: **Да се прекръстиш с двете ръце. Да се кръстиш с лявата ръка. С лявата си ръка ли да се прекръстя, с дясната ли.**

ДА СЕ ПУКНЕ ДЯВОЛА. Като възклицание за изразяване на злорадство, че от успеха на някого ще се ядосват неговите врагове.

ДА СЕ СМРЪЗНЕШ НА ПЕТРОВДЕН. *Диал.* Кой те пита тебе (за изразяване на пренебрежително отношение към думите на някого).

ДА СЕ ТРЕСЕШ КАТО ЛИСТ НА ГОРА. *Обикн. във 2 и 3 л. Диал.* Да те е страх от всичко и всякога.

ДА СЕ ТУРЧИШ ЛИ, ДА СЕ КАВУРИШ ЛИ. Казват на този, който е причинил вреда другиму.

ДА СЕ ЧУДЯТ ЧАВКИТЕ. *Ирон.* За нещо съвсем необикновено, което предизвиква голямо учудване, недоумение. *Как можа така евтино да продадеш този хубав апартамент, да се чудят чавките.*

ДА <СИ> ГО КИТИШ НА КИТКА. *Във 2 и 3 л. Диал. Пренебр.* Не ми е нужно нещо, не ми е притрябвало, дръж си го (казва се обикн., когато някой е отказал да даде временно нещо, да услужи с нещо). *Не искам да ми дава чашите си, нека си гй кити на китка.*

ДА СИ ЗАПЛАЧЕШ ЗА ГРОБА. *Обикн. във 2 и 3 л. Диал.* Да бъдеш така зле, че да пожелаеш да умреш.

ДА (ЩЕ) СИ ИЗБЪЛВАШ ЧЕРВАТА. За изразяване на неприятно чувство от нещо много противно, гнусно, неприятно. *Да си избълваш червата, като гледаш тези мърсотии тук.*

Още: **Да си повърнеш червата.**

ДА СИ ИМАМЕ УВАЖЕНИЕТО. Категорично възразяване някому да направи нещо, което ще е във вреда, ще засегне този, който възразява. — *Пусни ме да мина, бай Гергане, отивам по много важна работа в Крива река... — Не! Да си имаме уважението, Милено, ти трябва да почетеш народа!* К. Калчев, Живите помнят.

ДА СИ КЪСАШ ГЛАВАТА. За изразяване на неприятно чувство от някого или нещо много противно, лошо, грозно. *Възпрегна се старата... направи едни баклави, да си късаш главата. Неомесени, с живо брашно между листата, неопечени и сладост нямат никаква.* Чудомир, Дудунът.

Още: **Да си откъснеш главата.**

ДА СИ ОТКЪСНЕШ ГЛАВАТА. Вж. Да си късаш главата. *Да го видиш, да си откъснеш главата.*

ДА (ЩЕ) СИ ПОВЪРНЕШ ЧЕРВАТА. Вж. Да си избълваш червата.

ДА СИ ПРЕВЪРЖЕШ ГЛАВАТА С КЪРПА. *Обикн. във 2 и 3 л. Диал.* Казва се на дете момче — да умрат родителите ти.

От народния обичай в миналото—когато умрат родителите на момче, то си превързва главата с кърпа.

ДА СИ СЪДЕРЕШ КЪРПАТА. *Диал. Със следв. отриц. изр.* Каквото и да направиш (за подчертаване, че нещо няма да стане в никакъв случай). *Да си съдереш кърпата, пак няма да се съглася.*

Свързано е с бита на турското население в България в миналото — когато жена си съдирала кърпата, това било белег, че не иска мъжа си. Преди да се утвърдят правата на кадиите и владиците, християните също са уреждали отношенията си по този турски обичай (П. Р. Славейков, Български притчи или пословици и характерни думи, т. I, с. 130).

ДА СИ ЯДЕШ КРАКАТА. *Обикн. във 2 и 3 л. Пренебр.* За изразяване на недоволство от постъпката на някого (употребява се, когато някой направи нещо лошо или много лъже). *Да си ядеш краката, стига си ми дрънкал глупости.*
Още: **Да си ядеш подлогите.** *Пренебр.*

ДА СИ ЯДЕШ ПОДЛОГИТЕ. *Обикн. във 2 и 3 л. Пренебр.* Вж. Да си ядеш краката.

ДА СИ ЯДЕШ УШИТЕ. *Обикн. във 2 и 3 л. Пренебр.* За изразяване на недоволство, възмущение от постъпката на някого (казва се на някого, когато направи нещо лошо или много лъже). *Какво ми разправяш и ме залъгваш. Да си ядеш ушите ти.*
Още: **Да си ядеш шапката.** *Пренебр.*

ДА СИ ЯДЕШ ШАПКАТА. *Във 2 и 3 л. Пренебр.* Вж. Да си ядеш ушите. — *Вярно ли е, че носиш на гърба си един цял век? — Какво? — Век? Така каза учителят по история... — Да си яде шапката той! — каза прапрадядо и си легна.* Ив. Петров, Леля се годява.

ДАСКАЛ ПРАСКАЛ. *Диал.* Бърборко, празнодумец.

ДА СПИ ЗЛО ПОД КАМЪК. 1. Нека не се чуе, да не се разправя, да се премълчи (употребява се, когато се каже нещо лошо за някого). — *Той те е виждал... Идвал е у вас. Всичко зная аз, ама да спи зло под камък.* М. Марчевски, Калофер войвода. — *Женен съм, но булката ми е бая корава, тя е... — той внезапно сложи ръка на устата си — да спи зло под камък.* З. Сребров, В пролетен разлив. — *Аз зная отде взе пари за автомобила, който си купи..., но нека спи зло под камък.* М. Марчевски, Митко Палаузов. *Мина моето време. А оженените мъже искат не обич, а разнообразие. То и ние, жените, не падаме по-долу, ама да спи зло под камък.* Ст. Чилингиров, Рибена кост.
2. *Остар.* Да умре (за турчин).

За произхода вж. Да спи куче под камък.

Още: **Да стои зло под камък** /към 1 знач./. **Да спи куче под камък.** *Диал.* **Да се помене зло под камък** *Диал.* /към 1 знач./.

ДА СПИ КУЧЕ ПОД КАМЪК. *Диал.* 1. Нека не се чуе, да не се разправя, да се премълчи (употребява се, когато се каже нещо лошо за някого). — *Ще го държа това свинче баре вода да ми носи, докато си намеря по-свястна слугиня, па ще му дам пътя... но да спи куче под камък.* Ив. Вазов, Драски и шарки.
2. *Остар.* Да умре (за турчин).

Свързва се с това, че на турските гробове се слага камък.

Още: **Да спи зло под камък.**

ДА СТАНЕ СОЛ И ВОДА. *Диал.* Да не се сбъдне.

ДА СТОИ ЗЛО ПОД КАМЪК. *Диал.* Нека не се чуе, да не се разправя, да се премълчи (употребява се, когато се каже нещо лошо за някого).

За произхода вж. Да спи куче под камък.

Още: **Да спи зло под камък** /в 1 знач./. **Да се помене зло под камък.** *Диал.*

ДА ТЕ ВДИГНАТ ЧЕТВОРИЦА. *Обикн. за 2 и 3 л. Диал.* Да умреш.
Още: **Да те носят (кренат) четворица.** *Диал.* **Да те понесат четворица <къде църквата>.** *Диал.*

ДА ТЕ ВИДЯ НА БЯЛ КОН. *Обикн. за 2 и 3 л. Диал.* Да се отличиш.

ДА ТЕ ВИДЯ НА ДЪРВЕН КОН. *Обикн. за 2 и 3 л. Диал.* Да умреш.

ДА ТЕ ЗАБРАВИ ГОСПОД. *Диал.* Употребява се като извинение, когато забравят някого, обикн. за нещо хубаво.

ДА ТЕ ЗАБУЛЯТ С БЯЛО. *Обикн. за 2 и 3 л. Диал.* Да умреш. *Днес ходих за булки и имам успех... „Да те забулят с бяло!" — чувам тихо и остро иззад завесата.* Г. Краев, Аз си знам.

ДА ТЕ КРЕНАТ ЧЕТВОРИЦА. *Обикн. за 2 и 3 л. Диал.* Вж. Да те вдигнат четворица.

ДА ТЕ НЕ ПРАТЯ НА ПЛАЧКОВЦИ. *Обикн. за 2 и 3 л. Диал.* Да не те накарам да плачеш (употребява се като закана).

ДА ТЕ НОСЯТ ЧЕТВОРИЦА. *Обикн. за 2 и 3 л. Диал.* Вж. Да те вдигнат четворица.

ДА (ЩЕ) ТЕ ПИТАМ АЗ ТЕБЕ КАК ПЪРДИ ВЪЛК В ДЖАМИЯ. *Диал. Грубо.* Употребява се като закана към някого, че ще си получи заслуженото за сторено от него зло.
Още: **Да (ще) ти кажа аз тебе как пърди вълк в джамия.** *Диал. Грубо.*

ДА (ЩЕ) ТЕ ПИТАМ АЗ ТЕБЕ КАК СЕ ПЛЮЕ В ДЖАМИЯ. *Диал.* Употребява се като закана към някого, че ще си получи заслуженото за сторено от него зло.
Още: **Да (ще) ти кажа аз тебе как се плюе в джамия.**

ДА ТЕ ПОКРИЯТ С ПЛАТНО. *Обикн. за 2 и 3 л. Диал.* Да умреш.

ДА ТЕ ПОМЕТЕ ЧЕРНАТА <МЕТЛА>. *Обикн. за 2 и 3 л. Диал.* Да умреш.

ДА ТЕ ПОНЕСАТ НАПРЕКИ. *Обикн. за 2 и 3 л. Диал.* Да умреш.

ДА ТЕ ПОНЕСАТ НА ТЕЗГЕРЕ. *Обикн. за 2 и 3 л. Диал.* Вж. Да те понесат с носило.

ДА ТЕ ПОНЕСАТ С НОСИЛО. *Обикн. за 2 и 3 л.* Да умреш.
Още: **Да те понесат на тезгере.** *Диал.*

ДА ТЕ ПОНЕСАТ ЧЕТВОРИЦА <КЪДЕ ЦЪРКВАТА> и ДА ТЕ ПОНЕСАТ КЪДЕ ЦЪРКВАТА. *Обикн. за 2 и 3 л. Диал.* Вж. Да те вдигнат четворица.

ДА ТЕ ПРАТЯ СМЪРТТА ДА МИ ДОВЕДЕШ. *Диал.* Употребява се като укор към някого, който е много бавен (понеже е бавен, няма скоро да доведе смъртта).

ДА ТЕ ПРЕВЕДЕ ПРЕЗ ВОДАТА И ДА ТИ НЕ ДАДЕ ВОДА. *Диал.* Изкусен лъжец (е).
Още: **Да те преведе през реката и да ти не даде вода.** *Диал.* **Да те прекара през девет води и па да ти не даде вода да пиеш.** *Диал.*

ДА ТЕ ПРЕВЕДЕ ПРЕЗ РЕКАТА И ДА ТИ НЕ ДАДЕ ВОДА. *Диал.* Вж. Да те преведе през водата и да ти не даде вода.

ДА ТЕ ПРЕКАРА ПРЕЗ ДЕВЕТ ВОДИ И ПА ДА ТИ НЕ ДАДЕ ВОДА ДА ПИЕШ. *Диал.* Вж. Да те преведе през водата и да ти не даде вода.

ДА ТЕ ТРОНЯСАТ В ТРОНЧЕТО. *Обикн. за 2 и 3 л. Диал.* Да те затворят, да те запрат (употребява се като закана).

ДА ТЕ ЯДАТ ЧЕРВЕИ. *Обикн. за 2 и 3 л.* Да умреш. — *Червеи да ви ядат вас, червеи! Хайвани с хайвани! Пропъдихте хубавата снахица! Ти що стоиш като обран лоп, бе! Скоро да вървиш да я доведеш!* Ив. Петров, Нонкината любов.

ДА ТИ БУХА БУХАЛ НА КОМИНА. *Обикн. за 2 и 3 л. Диал.* Да умреш и да ти запустее домът.
Още: **Да ти забуха бухала на комина.** *Диал.* **Да ти буха бухал на къщата.** *Диал.*

ДА ТИ БУХА БУХАЛ НА КЪЩАТА. *Обикн. за 2 и 3 л. Диал.* Да умреш и да ти запустее домът.
Още: **Бухали и кукумявки в къщата ти да бухат.** *Диал.* **Да ти буха бухал на комина.** *Диал.*

ДА ТИ ВИДЯ ГЪРБА. *Грубо.* Махни се оттук, иди си, върви си.—*Да си вземеш тоягата и да поемаш! Чу ли? Ей сега да ти видя гърба!* Д. Немиров, Братя. — *Добър ти час, жено. . . — Господже! Не бивайте тъй немилосърди. . . — Да ти видя гърба, ти рекох.* П. Р. Славейков, Цариградски потайности (превод). *Повикаха кехаята, а в това време Странджев драсна нещо в самата Брайкова записка и я повърна на егюпеца. — Да я връчиш лично на кмета, чу ли? Ха да ти вида гърба! Кехаята повъртя в ръцете си записката, като че ли искаше да се опре, но веднага се покори и връцна навън.* А. Страшимиров, Антология. *Милиционерът с интерес погледна малкия си събеседник. — Много знаеш ти! Хайде заминавайте, да ви видя на всички гърбовете! Тука някой от вас може да се пребие.* П. Вежинов, Следите остават. — *Стига си стърчал на вратата ми, ами да ти видя по-скоро гърба —отвърна пренебрежително старата.* Т. Харманджиев, Родове.
Още: **Да ти изгледам гърба.** *Грубо.* **Да ти видя плещите.** *Диал. Грубо.*

ДА ТИ ВИДЯ ДИРЯТА. *Диал.* Махай се оттук, върви си, иди си.

ДА ТИ ВИДЯ ОГОЯТА. *Обикн. за 2 и 3 л. Диал.* Да умреш.

ДА ТИ ВИДЯ ПЛЕЩИТЕ. *Диал. Грубо.* Махни се оттук, иди си, върви си.
Още: **Да ти видя гърба.** *Грубо.*

ДА ТИ ЗАБУХА БУХАЛА НА КОМИНА. *Обикн. за 2 и 3 л. Диал.* Да умреш и да ти запустее домът.
Още: **Да ти буха бухал на комина.** *Диал.*

ДА ТИ ИЗГЛЕДАМ ГЪРБА. *Грубо.* Махни се оттук, иди си, върви си.
Още: **Да ти видя гърба.** *Грубо.*

ДА ТИ ИЗРАСТЕ НА ГРОБА ТРЕВА. *Обикн. за 2 и 3 л.* Да бъдеш забравен от всички след смъртта ти.

ДА ТИ ИЗЯМ РЪЦЕТЕ. *Диал. Пренебр.* **1.** Казва се на някого, който ходи с мръсни ръце.
2. Казва се на някого, който разваля нещо, вместо да го направи.

ДА (ЩЕ) ТИ КАЖА АЗ ТЕБЕ КАК ПЪРДИ ВЪЛК В ДЖАМИЯ. *Диал. Грубо.* **Вж.** Да (ще) те питам аз тебе как пърди вълк в джамия. *Диал. Грубо.*

ДА (ЩЕ) ТИ КАЖА АЗ ТЕБЕ КАК СЕ ПЛЮЕ В ДЖАМИЯ. *Диал.* **Вж.** Да (ще) те питам аз тебе как се плюе в джамия. *Диал.*

ДА ТИ НЕ ВЛЯЗВА В КЪЩАТА ЧУЖД ГВОЗДЕЙ. Да нямаш нищо чуждо в къщата си, защото ще си имаш неприятности.
От народната приказка за един човек, който продал къщата си, като оставил само един гвоздей непродаден, и след това идвал по всяко време на денонощието в къщата да си види гвоздея и непрекъснато безпокоеля новия стопанин.

ДА ТИ ОПУСТЕЕ ГЛАВАТА. *Обикн. за 2 и 3 л.* Да умреш.
Още: **Да ти опустее шапката (калпака).** *Диал.*

ДА ТИ ОПУСТЕЕ КАЛПАКА. *Обикн. за 2 и 3 л. Диал.* **Вж.** Да ти опустее главата.

ДА ТИ ОПУСТЕЕ ШАПКАТА. *Обикн. за 2 и 3 л. Диал.* Вж. Да ти опустее главата.

ДА ТИ ОСТАРЕЯТ КОКОШКИТЕ. *Диал.* Употребява се като отговор на някого, който е нарекъл сравнително млад човек „старец".

ДА (ЩЕ) ТИ ПАДНЕ КАПАТА. За изразяване на учудване, възхищение от нещо много хубаво, необикновено; да се смаеш, да се слисаш. *Ще вземем един ден с жената да омесиме хляб, голям като връх Тодорини кукли... Ето такъв хляб един ден ние с жената ще омесиме, та като го видите, ще ви паднат капите!* Й. Радичков, Барутен буквар. *Да видиш Рим — това е изумително! От чудесии да ти падне капата!* О. Орлинов, Проверка.

Още: **Да (ще) ти падне шапката. Да (ще) ти хвръкне капата.**

ДА (ЩЕ) ТИ ПАДНЕ ШАПКАТА. За изразяване на учудване, възхищение от нещо много хубаво, необикновено; да се смаеш, да се слисаш. *Като рипне Лале, като дръпне една реч, шапката ти да падне!* П. Велков, Стълба до небето. *Каква хубава гора!... все буки прави и високи... да ти падне шапката.* Ив. Вазов, Руска. *Стига сте цъкали като будилници — перчеше се Семо. — Какво още има да видите, ехей-й!... Шапката ви ще падне.* П. Проданов, Седмокласници.

Още: **Да (ще) ти падне капата. Да (ще) ти хвръкне шапката.**

ДА ТИ ПИКАЯ В МОЗЪКА. *Жарг. Грубо.* За изразяване на пренебрежително отношение към някого, който е казал нещо много глупаво.

ДА ТИ ПОСАДЯТ НА ГРОБА ЦВЕТЕ. *Обикн. за 2 и 3 л. Диал.* Да умреш млад, неженен.

ДА ТИ ПРИКАПЕ НА СЪРЦЕТО. *Понякога ирон.* За изразяване на приятно чувство от нещо хубаво. *Любопитно е да гледаш негрите вечерно време на разходка... черните им муцунки изпъкнали напред..., че като се озъбят, като завъртят белтъците на очите си — да ти прикапе на сърцето от хубост!* Ал. Константинов, До Чикаго и назад.

ДА ТИ СА МНОГО И ТРИ ДНИ. *Обикн. за 2 и 3 л. Диал.* Скоро да умреш.

ДА ТИ СЕ НАПРАВИ ТЕМИЯ НА ГЛАВАТА. *Диал. Грубо.* Употребява се, когато някой на питането направил ли е нещо, отговаря, че го е направил, но в същност не го е направил добре.

Свързва се със старния народен обичай селяни да хвърлят камъни край пътя на селото (от което се образува купчина — темия), когато проклинали някой свой съселянин, който е извършил престъпление, но е останал ненаказан от властите.

ДА <ТИ (МУ)> СЕ НЕ ВИДИ И. *Със следв. същ.* Възклицание за изразяване на недоволство, гняв, възмущение от някого или нещо (изразени със следв. същ.) *Ловци излизат. Ще ми намерят белката. — Да ти се не види и белката, и чудото... То барем да я хванеш, ами саде ходиш да мръзнеш и да плашиш животното.* Елин Пелин, Аз ти той. *Курбана си платете. Да ти се не види и курбана, да се не видиш и ти никакъв с него!* Н. п. Филипов, Бирникът дошъл. *Добре, мислех си, че се намери тоя Тошо, иначе как щях да се върна в София? Да им се не видят и пътищата, и намярата.* С. Северняк, Ветрило от сандалово дърво. — *Със сто и петдесет караше. Излезе ми душата... Да ви се не видят и басовете, и надбягванията.* Л. Станев, Поглед от хълма.
Безлично: **Да се не види.** „Ей сега, ей сега, то нали сме народ селски, всякакъв боклук из къщата, чакайте само да светна, туу да се не види!..." Й. Радичков, Барутен буквар.

Още: **Да <ти (му)> се не види макар.**

ДА <ТИ (МУ)> СЕ НЕ ВИДИ МАКАР. Вж. Да <ти (му)> се не види и. — *Ей, оттук не се минава! Връщай се!.. — А защо да не се минава? Оттук е по-направо... — Забранено е... — Ех, да му се не види макар! ... — Значи трябва да се връщам.* Д. Ангелов, На живот и смърт.—*Мари, како Станке, да му се не види макар! — удари се тя по бедрата. — Отде да сме го знаели, мари, че купувал гарги.* Г. Караславов, Покровител. *Отзад дядо викаше: — Стой, запри ги, че ралото се счупи! Да му се не види макар*! Кр. Григоров, Отново на училище. *Той пак се ослуша: нищо, нищо не се чува... —Бре, да се не види макар! — завика той. — Каква беля ми дойде на главата.* Й. Йовков, Приключенията на Гороломов. — *Тю,*

да се не види макар! Върна се момчето от служба и не може мома да си избере! Току да избере, оно се война отвори. Елин Пелин, Пижо и Пендо. — *Мъжете, та мъжете! Вай, да се не види макар! Върколаци. Че какво можете вие без нас, самохвалковци такива.* А. Гуляшки, Златното руно.

ДА ТИ СЕ ОБЪРНАТ ЧЕРВАТА. За изразяване на неприятно чувство от нещо много противно, гнусно, неприятно. *Да ти се обърнат червата, като гледаш тези мърсотии.*

ДА ТИ СЕ ПРЕВЪРНЕ СТОМАХА. За изразяване на неприятно чувство от нещо много противно, грозно, гнусно. *На повърхността на водата се образувал един тлъст, вонещ, сив каймак, да ти се превърне стомахът, като го погледнеш.* Ал. Константинов, До Чикаго и назад.

ДА ТИ СЕРЕ ПЧЕЛА В УСТАТА. *Диал. Грубо.* Употребява се, когато слушаш похвални думи от своя събеседник.

ДА ТИ СЕ СВЪРШАТ КОНЦИТЕ. *Обикн. за 2 и 3 л. Диал.* Скоро да умреш.

ДА ТИ СЕ СКЪСА ДУШАТА. За подчертаване, че нещо предизвиква тъжни чувства, че е покъртително. *Децата се юрнаха да събират бонбоните... А Стойчо Селимов вървеше пред тях и свиреше тъжно, тъжно — да ти се скъса душата.* К. Калчев, Живите помнят.

ДА ТИ СЕЯТ РЯПА НА ОГНИЩЕТО. *Обикн. за 2 и 3 л. Диал.* Да умреш и домът ти да запустее.

ДА (ЩЕ) ТИ ХВРЪКНЕ КАПАТА. За изразяване на учудване, възхищение от нещо много хубаво, необикновено; да се смаеш, да се слисаш — *Аз си знаех, че тази работа не е за мен — за мен трябва нещо голямо. Намислил съм една работа — ще ти хвръкне капата!* В. Цонев, Едно време в Овча купел.

Още: **Да (ще) ти падне капата. Да (ще) ти хвръкне шапката.**

ДА (ЩЕ) ТИ ХВРЪКНЕ ШАПКАТА. За изразяване на учудване, възхищение от нещо много хубаво, необикновено; да се смаеш, да се слисаш.

Още: **Да (ще) ти хвръкне капата. Да (ще) ти падне шапката.**

ДА ТИ ХУКАТ ДЕРВИШИ НА ГЛАВАТА. *Обикн. за 2 и 3 л. Диал.* Да умреш.

ДА ТИ ЯДАТ УСТАТА МЕД. *Диал.* Казва се, когато слушаш похвални думи от своя събеседник.

ДА ХВЪРЛИШ КАМЪК, ЩЕ УДАРИШ КУЧЕ. *Диал.* За подчертаване, че лошите хора са станали много и често се срещат.

ДА ЧУКНА НА ДЪРВО и ЧУКАЙ (ЧУКНИ) НА ДЪРВО. Употребява се, когато някой каже, че нещо е добро, добре върви или че е станало нещо хубаво (обикн. заедно със съответния жест). *Вие знаете какви са роднините на Темчо, търговци наистина, но все пак провинциали... И слава богу, да чукна на дърво, но детето не е взело нищо от тях.* П. Незнакомов, Бяло и черно. — *Добре ли си сега със службата? — Чукай на дърво, не мога да се оплача.*

Свързано е с вярването, че като се чукне на дърво, може да се предотврати, избегне нещо лошо.

ДА ЯДЕШ УШИТЕ *някому. Пренебр.* За изразяване на крайно недоволство, възмущение от постъпката по отношение на някого. *Тя се разгневи отново на себе си поради угризението, че сливовата струваше по-скъпо от гроздовата и въпреки това искаше от нея. — Огън да изгори кръчмата ти и всички, които влизат в нея!... На децата ми ушите да ядеш!* Д. Димов, Тютюн. — *Продължават да безобразничат. Нощес свръзката му ми обади, че пак са играли на комар, ... — Който го е направил лекар, ушите му да яде. Ей този върши цялата лечебна работа — посочи той към Беязов.* В. Нешков, Настъпление.

ДА Я ШИБНЕШ, ЩЕ ТРЪГНЕ. *Диал.* За нещо много хубаво, добре стъкнато, подредено (обикн. къща, стая и под.). *Къщичката, ниска и продълговата, чисто варосана отпред, със сини первази около прозорците — спретната и хубава, да я шибнеш, ще тръгне — такваз стана тя, откакто влезе в нея Минка.* Й. Йовков, Женско сърце.

ДВАНАЙСЕТ ЛИСИЦИ В ЕДНА ДУПКА. *Диал.* Вж. Девет лисици в една дупка ще спят.

ДВАТА КРАЯ В (И) СРЕДАТА, съм (свършил и под.). *Ирон.* Нищо (не съм свършил) (употребява се за изразяване на недоволство, че е незавършена започната работа или че е пропиляно време, без да се свърши някоя работа). — *Свърши ли тази работа?* — *Двата края в средата, че нямам време.*

ДВЕ ГЛАВИ НЕ НОСИ. *Диал.* Не е толкова страшен, не се боя от него, не може да ме уплаши. *Какво ме плашиш с него, две глави не носи я.*

Още: **Не е с две глави.** *Диал.*

ДВЕ ДУМИ, казвам. 1. Малко, накратко (казвам). *Но — настрана англичаните. За тях ще ми се падне още случай да кажа две думи, като посетим славния Лондон.* Ал. Константинов, До Чикаго и назад. — *Не бързай, Кумане: че ще вървим, ще вървим. Ама първен искам да кажа две думи на болярин Владислав и на другите боляри.* Ст. Загорчинов, Ивайло. *Две думи беше достатъчно да каже, за да го разбера... Искам да кажа само две думи.* **2.** *В отриц. изр.* Нищо (не казвам). *Пък Парпула е едно плямпало!... Две думи не могат да си кажат Христофор и Мона в негово присъствие.* Б. Болгар, Близнаците. *През цялото време две думи не проговори.*

ДВЕ ДУМИ НА КРЪСТ НЕ МОГА ДА КАЖА. 1. Не умея да говоря, да се изказвам. *Той е един глупак, две думи на кръст не може да каже като хората.* **2.** Занемял съм от смущение или уплаха. *Не си знаеше урока и като го вдигнаха днес по физика, две думи на кръст не можа да каже.*

Още: **Не мога да кажа две думи** /в 1 знач. към 1 знач./.

ДВЕ НА (В) ЕДНО НЕ СВЪРЗВАМ / СВЪРЖА. Вж. Две на едно не събирам / събера. *Преди Казакът никога не бе помислял нито за своя хал, нито за хала на бедните. Той знаеше, че и светът да се провали, чорбаджиите ще си господаруват, аргатите ще им работят, а бедните селяни никога няма да свържат две в едно.* Г. Караславов, Селски истории.

ДВЕ НА ЕДНО НЕ СЪБИРАМ / СЪБЕРА и ДВЕ НА ЕДНО НЕ МОГА ДА СЪБЕРА. Живея в бедност, в недоимък; не мога да се замогна, да стана имотен. *Трепеше се от изгрев слънце до заник и все не можеше две на едно да събере. На това отгоре болката не го оставяше да почине и заспи.* Н. Хайтов, Съперници. — *Не е само в погаждането, но... — засече Мишо — хубаво е да си подсигурен с нещичко... Старият приблед ня: „Не са дошли за хубаво!" — реши той. — Я нива, я нещо друго ще поискат... Не давам! Пък и какво имаме — гладуваме, две на едно не можем да съберем.* Г. Караславов, Селски истории. *Две на едно да не събереш дано.* Клетва.

По-рядко без отриц.: **Две на едно съм събрал.** *Дядо ти — Гатю, прапрадядо — Гатю и пак живели, хайдутували, война воювали, две на едно събрали, дали на държавата двама Гатювци ятаци.* Н. Хайтов, Диви разкази.

Още: **Две на (в) едно не свързвам / свържа (не турям / туря, турна).**

ДВЕ НА ЕДНО НЕ ТУРЯМ / ТУРЯ (ТУРНА) и ДВЕ НА ЕДНО НЕ МОГА ДА ТУРЯ (ТУРНА). Вж. Две на едно не събирам / събера. — *Паздерка, пердесис свят, разпилей прах. Две на едно няма да турнат. Поразили ги и туйто... Нц-нц-нц. Че да са малко или па дребно, както и да е, а то сто пари на цяло — викаше Калю и гледаше уплашено бедния Паздерка.* Ц. Церковски, Сто пари на цяло.

ДВЕ ПАРИ. 1. *В съчет. с* **не давам (не вземам, не получавам).** Никакво възнаграждение, нищо. *Преписвах дамаскини, сказания, а главно започенатия в Килифарево акатист на св. Иван Златоуст, ама нали за всичко това, що работех, никой ми не даваше ни две пари!* П. Р. Славейков, Епизодът. **2.** *В съчет. с* **не струвам (не чиня).** Нищо. *Рибата опечена,..., сложиха я в една чиния и под любезната команда на бай Ганя: „Скоро! Скоро! додето е гореща, дайте лимон и вино, без вино две пари не чини!* Ал. Константинов, Бай Ганьо. *Нямам никакви сили, две пари не чиня без твоята помощ.*

Още: **Пет пари** /в 3 знач. към 2 знач./.

ДВЕ ПЕДИ човек (човеченце). Съвсем нисък, съвсем малък (човек). *Павлин се виждал с Жила почти секи ден; той я знаял чак от онова време, когато бил ученик в Хаджи Генчовото*

училище и когато тя била още две педи човечение. Л. Каравелов, Българе от старо време. *Две педи човек, пък колко сили има.*

ДВИЖА СЕ ПО НАКЛОНЕНА<ТА> ПЛОСКОСТ. *Книж.* Водя живот, който свидетелствува за морално и нравствено пропадане. *Младежта не трябва да се движи по наклонената плоскост.*

Още: **Вървя по наклонена<та> плоскост.**

ДВОЕЛИКА ЛОПАТА. *Диал.* Човек, който често мени мнението си според обстоятелствата; непостоянен, двуличен, лицемерен човек.

ДВОЕН ДИКИШ. Повтаряне на някакво действие, повторно извършване на някаква работа. *Той кара гимназията цели десет години. Всеки клас — двоен дикиш.* П. Незнакомов, Стара мечта.

От послов.: Двоен дикиш по-здраво държи.

ДЕ... Фразеологизми с начален компонент де вж. при фразеологизми с **къде (де).**

ДЕБЕЛА ГЛАВА. 1. Упорит, непреклонен, твърдоглав, инат човек. — *Ще живеем приятелски, ако запомните думите ми: ако пък някои дебели глави мислят да я карат по старому, ще си имат работа с мен. Тъй де — заключи той и се усмихна малко смутено.* Ем. Станев, Повест за една гора. — *Казах му, заливай трошляка с вода, усойница се крие в него. А той — дебела глава! Почнал да товари, газта се дигнала и паднал като круша. Едва го измъкнах, душа не ми остана, докато отворя очите му.* Хар. Русев, Под земята. *Всичко бе нагласено така, че бдинецът да забрави бдителността си и недоверието към нея* [царицата] — . . *И ето сега този Дорослав, тази дебела глава. , . Колкото и да бе очистила великия съвет на болярите от непокорни, все някой бе останал!* Ст. Загорчинов, Ивайло.

2. Човек, който трудно схваща, разбира; тъп човек, тъпак. *„Дебела глава, от малко не взема — . . . — трябва отблизо да му разправя“.* Й. Йовков, Приключенията на Гороломов. *Ний сме прости, ний сме дебели глави.* Й. Йовков, Приключенията на Гороломов.

Още: **Букова глава.** *Диал.* **Корава глава** /към 1 знач./.

ДЕБЕЛА МИ Е КОЖАТА. Мога лесно да понасям обиди и оскърбления, не съм чувствителен. *Колкото и дебела да ми е кожата, не мога да не се обидя от неговите намеци.*

Още: **Имам дебела кожа.**

ДЕБЕЛА СЯНКА. Място, където може да се седи без работа, място за почивка (употребява се предимно за лесна, несвързана с много отговорности и напрежение, и сравнително добре заплатена работа). *Щом се провали някой по стопанска линия, хайде, викат, върви на културния сектор! А че той бъкел не разбира от култура — няма значение. Сякаш тука не е отговорно място... За дебела сянка го смятат...* П. Незнакомов, След нас потоп. *Влезе прислужничката — млада и здрава селянка с червени бузи, която беше предпочела дебелата сянка в канцеларията пред летния пек на кооперативните блокове.* М. Марчевски, Тихо пристанище.

Още: **Върбова сянка.**

ДЕБЕЛИ МИ СА ОЧИТЕ. Безочлив съм, нахален съм, нямам чувство за срам. *Какво да го правя, като му са дебели очите и от нищо не се засрамва.*

Още: **Имам дебели очи.**

ДЕБЕЛИЯ КРАЙ. Строги, крайни мерки; строго отношение. — *Да върнеш козите назад, че като дойда със сопата! — Ела, елааа... обадил се Буйната, — ела се опитай! Аз съм тука! Чакам те! — Като усетил дебелия край, Кара Кольо се направил, че не чул, поръмжал, поръмжал и не посмял да иде.* Чудомир, Кара Кольо. — *Значи Владимир Златев оттам е подхванал дебелия край — каза Милин след кратко мълчание. — Затова е сега цар в града.* Хар. Русев. По стръмнините. *И в края на крайщата те и сами заявиха, че на тези български разбойници трябва да се покаже дебелият край...* Г. Караславов, Освобождение. —*Ще те науча аз тебе как се работи на своя глава. Виж оня душманин, добре го е рекъл. Гавазин му е, каже. И така ще бъде! Така или... аз знам и дебелия край!* Т. Г. Влайков, В село.

ДЕВЕТА ДУПКА НА КАВАЛА. *Пренебр.* Човек, който няма значение, влияние; ненужен, излишен човек. *Не отивай при него за помощ, той е деветата дупка на кавала в завода.*

Още: **Девета дупка у дудука.** *Диал. Пренебр.* **Десетата (седмата) дупка на кавала.** *Пренебр.* **Роден на деветата дупка на кавала.** *Пренебр.*

ДЕВЕТА ДУПКА У ДУДУКА. *Диал. Пренебр.* Вж. Девета дупка на кавала.

ДЕВЕТА РАЗКЛАДКА. Изобилно и богато угощение, гощаване. *Надвечер от ротната застава се завърна Арсо артелчикът и тоя път двете му мулета бяха натоварени с рядък товар: червени яйца, козунаци, агнешко месо и две бурета с вино. Това беше прочутата девета разкладка.* Й. Йовков, Светата нощ. *Вечер пак чай. В тържествени дни — девета разкладка — цели агнета, вино и торти от сладкарница.* Г. П. Стаматов, Малкият Содом. *Думата ми е, че нея година Първи май се случи по Великден. И из батареята се пусна партенка, че артелчикът е отишъл в Елхово да получава яйца и вино и ще има девета разкладка.* Н. Широв-Тарас, Смешно и горчиво.

ДЕВЕТ БРАТЯ С ЕДНА РИЗА. *Диал.* За голяма сиромашия.

ДЕВЕТДЕСЕТ И ДЕВЕТ. *В съчет. със същ.* Извънредно много или най-различни. *То песента е за планинский цар-юнак, / що мъртъв паднал там сред тъмните балкани / на гръд с деветдесет и девет люти рани.* П. П. Славейков, Кървава песен. *Селяните сами свличаха вързопчетата дърва до града, продаваха ги и за да не ни изгубят* [банкнотите], *след като ни получеха, завързваха ни в деветдесет и девет възли.* Г. Караславов, Репарационна вноска. *Доктор Златков изслушваше еднакво търпеливо и безконечните оплаквания на старите жени, които не забравяха нито една от своите деветдесет и девет болки, и страхливите, замиращи от вълнения хълцания на младите майки.* Н. Каралиева, Неуловимият. *Деветдесет и девет довода приведе, за да му докаже своето.*● *Деветдесет и девет пъти ти казах да не ходиш там.*

ДЕВЕТИ У ПЛУГА. *Диал.* Човек, който няма значение; ненужен, излишен.

ДЕВЕТ ЛИСИЦИ В ЕДНА ДУПКА ЩЕ СПЯТ. *Диал.* Много е студено, голям студ е. *Тая нощ девет лисици в една дупка ще спят.*

Когато времето е студено, лисиците се събират в една дупка, да се топлят.

Още: **Дванадесет лисици в една дупка.** *Диал.*

ДЕВЕТОУМНА МАРА. Жена с непостоянен характер.

ДЕ ДЯЛАТ ДЪРВАТА, ДЕ ПАДАТ ТРЕСКИТЕ. *Диал.* Употребява се, когато се очаква едно, а излиза или се случва съвсем друго.

Още: **Де секат дървата, де падат трескитe.** *Диал.*

ДЕ Е РАСЛО, ДЕ Е ПАСЛО. Възклицание за изразяване на учудване, удивление от високия ръст на някого и от силата му. *Да му се чудиш какво едро и хубаво момче стана. За него хората, като го видеха, казваха: де е расло, де е пасло.*

ДЕКА ГО ЧУКАШ, ДЕКА СЕ ПУКА. *Диал.* **1.** Употребява се, когато се очаква или подготвя едно, а се случва или излиза съвсем друго.
2. Употребява се, когато някому се говори едно, а той разбира или се прави, че разбира, че се сеща за съвсем друго. *— Сал си мълчи, да не усети цинцарино. — Коя, цинцарката ли? — Гле! Дек' го чукаш, дек' се пука.* Елин Пелин, Пижо и Пендо.

Още: **Къде (де) го биеш (чукаш), къде (де) се пука.**

ДЕКА НЕ МЕ СЕЕШ, ТАМ КЕ МЕ НАЙДЕШ. *Диал.* Внезапно се появявам, отивам някъде, където не ме очакват, не ме искат, или дето съвсем не ми е мястото.

Още: **Дето ме не сееш (сеят), там никна. Дето ме не сееш, там раста (се раждам).** *Диал.*

ДЕЛЯ ДУВАР *с някого* **[ДЕЛИМ ДУВАР].** Съсед съм с някого (съседи сме). *Познавам го много добре, от години дувар делим.*

Още: **Деля темел.**

ДЕЛЯ ЗАЛЪКА (ЗАЛЪЦИТЕ) <СИ> *с някого* **[ДЕЛИМ ЗАЛЪЦИТЕ СИ]. 1.** Давам на някого от оскъдните средства, които имам за препитание. *Народните хора често спохождаха скривалището и деляха залъка си с партизаните.* М. Марчевски, Митко Палаузов. *Те*

[селяните] *пазеха малката чета, деляха с нея залъка си, прибираха я по къщите си, сновяха денонощно из полето, за да следят потерите, понасяха зверствата на преследвачите ѝ и все мълчаливо, търпеливо, упорито.* Д. Талев, Илинден.
2. Живея при еднакви условия с някого, имаме еднакъв начин на живот. *Той пожела и аз го доведох при нас, та с нас заедно да дели залъка или по-добре — глада и теглилата.* Ив. Вазов, Хъшове. *Всеки, който бе минал по тези места, е бил придружаван от отряд въоръжени войници или ако е вземал носачи, той ги е държал далече от себе си и никога не е делил залъка си с тях.* Гр. Угаров, По следите на заточеника. *Трябва залъка си да делим. Това аз разбирам другарство.* Ст. Ц. Даскалов, Селски души. *Сближени от общо нещастие, въодушевени от еднакви чувства, деляхме братски залъците си, теглобите си и надеждите си.* К. Величков, В тъмница. *С него сме си кроили какви да станем, като пораснем, с него сме делили залъците си, с него сме участвували във всички махленски похождения и то всякога рамо до рамо.* Д. Немиров, Когато бях малък.

ДЕЛЯ ЛЕГЛО *с някого* **[ДЕЛИМ ЛЕГЛО].** Имам интимна връзка с някого (имаме интимна връзка). *Те, старите, ще живеят и ще умрат на същото място, в същата стая, дето са живели през целия си общ живот, дето са делили легло.* Д. Талев, Преспанските камбани. *Човек от доброто си не бяга. Ще рече, не е искала да дели легло с тебе, това си е. А пък ето нà, отишла при тоя Бърдоква и му станала жена,. . ., скрила,. че не си ѝ дал разпус.* Ст. Загорчинов, Ивайло. *И всичко дадох, за да пия наслада. С индийски апатие лекувах лудост на млади жени, за да делят легло с мене.* Н. Райнов, Книга за царете.
Още: **Разделям легло. Деля постеля<та>.** *Диал.*

ДЕЛЯ МЕГДАН *с някого.* Съпернича си с някого в някаква област, дейност; на едно равнище съм с някого. *Ревнивият грък го е смазал само с един удар и пак му е казал: „Не посягай, дето съм аз. Тук. . . има по-големи майстори от тебе, но никой не се решава да дели мегдан с мене."* Д. Талев, Железният светилник. *Я! — рече той присмехулно. — С Шабан ага ли ще делите мегдан, бе хора? Ами че той има пари да купи цялата карловска нахия!* Ст. Дичев, За свободата. *Онзи, който дръзваше да дели мегдан с него, намираше смъртта си от куршума или от ятагана му.* Й. Йовков, Старопланински легенди. *Те само двамата деляха мегдана и се бореха за гласовете на избирателите.* Ив. Вазов, Нова земя.

ДЕЛЯ ОТ ГОЛА ДУША. Пестя средства за някого или нещо, въпреки че съм крайно беден. *Те бяха последни бедняци, деляха от гола душа, за да спестят някой лев и го изпратят на сила си да се учи.*
Още: **Деля от голо гърло. Отделям (късам) от гола душа.**

ДЕЛЯ ОТ <ГОЛО> ГЪРЛО и **ДЕЛЯ ОТ ГЪРЛОТО СИ.** Пестя средства за някого или нещо, въпреки че съм крайно беден. *Още от снощи старицата беше опекла баница и беше стъкмила сума други неща за внука си. Деляха от гърло, от гола душа отделяха, дето се вика, само и само да изпратят на него.* Г. Караславов, Танго. *Толкова години сме ги пестили, от голо гърло сме ги делили, уж дюкян да си отворим.* Г. Караславов, Освобождение.
Още: **Деля от гола душа. Отделям от <голо> гърло.**

ДЕЛЯ ОТ ЗАЛЪКА СИ. Пестя, като се лишавам от най-необходимото или от храна, за да имам средства за нещо. *Ще работя за двама, за трима, ще работя и дене и нощем, от залъка си ще деля, ама ще спечеля.* Т. Г. Влайков, Дядовата Славчова унука. *И на сън не си надявала дрехите, които Яна ще облече за сватбата. . . От залъка си съм делила, такъв ден да посрещна!* К. Петканов, Старото време. — *Парите ми задигнаха, братя! Убиха ме! — стенеше Първан. — Цял живот за тях се трепах, балкана обикалях деня и нощя, от залъка си делях, а той, проклетникът, да посегне. . .* Й. Гешев, Вик от тъмнината. *Ще запалят къщата някоя нощ, а той. . . Защо сме бъхтали, защо сме събирали, защо сме делили от залъка си, да се създадем уж като хора.* Ст. Ц. Даскалов, Без межда.
Още: **Отделям (късам) от залъка си. Деля от устата си.**

ДЕЛЯ ОТ УСТАТА СИ. Пестя, като се лишавам от най-необходимото или от храна, за да имам средства за нещо. *От устата си ще деля, но ще събера пари за къща.*
Още: **Отделям от устата си. Деля от залъка си.**

ДЕЛЯ ПОСТЕЛЯ<ТА> *с някого* **[ДЕЛИМ ПОСТЕЛЯ].** *Диал.* Имам интимна връзка с някого (имаме интимна връзка). *А той човек ли беше, мъж ли ѝ беше. . . Не я поглеждаше, не делеше и постелята с него.* Н. Каралиева, Неуловимият.
Още: **Деля легло.**

ДЕЛЯ ТЕМЕЛ *с някого* **[ДЕЛИМ ТЕМЕЛ]**. Вж. Деля дувар. *Жените, дето предат пред къщите, ще настават, когато минава той, защото не е добре да изпратиш стар съсед седнал. А баба Донковица ще рече: — Не ни забравяйте, комшу... Темел делихме толкоз години...* Л. Михайлова, Жени.

ДЕ МЕ СЪРБИ, ДЕ МЕ ЧЕШЕШ. Занимаваш ме с неща, които съвсем не ме интересуват в момента. *Какво ми разправяш какво щяло да бъде след десет години, де ме сърби, де ме чешеш.*

Още: **Чешеш ме, дето не ме сърби. Не ме сърби там, дето ме чешеш.**

ДЕН ДА МИНЕ <ДРУГ ДА ДОЙДЕ>. Безотговорно, нехайно; без сериозно отношение към работата и задълженията. — *Тюю! — секна той с длан. — Не ги боли за общото, гледат ден да мине.* Г. Караславов, За пръв път. — *Ей, добре че ми напомни. Утре ще дойдем рано за аванс! — Махни, това не е аванс, а аванта според мен. — Какво става с тебе, бе! Ти дегенерираш! Стига с тая твоя сантименталност, не е на мода. Ден да мине. Ние тая заплата си я излежаваме.* Г. Краев, Аз си знам. *Изрисувани са и кооператорките Драгана Тодорова и Мария Величкова от с. Войнеговци, които работели през пръсти — ден да мине, друг да дойде.* в. Вечерни новини.

ДЕН ДО ПЛАДНЕ и *по-рядко* **ОТ ДЕН ДО ПЛАДНЕ.** За кратко време, за малко. *Здравецът молел да го не дава на момците, защото те носели китка здравец ден до пладне.* Г. Караславов, Проходът на младежта. *Като всяко чудо и чорбаджийското злорадство за сиромашките момчета трая ден до пладне.* Цв. Минков, Момчето от Загоричане. *И всичко ден до пладне. Работата винаги се свършва тъй бързо.* Б. Шивачев, Писма от Южна Америка. *Хлапак дванайсетгодишен / овчар го даде майка му, / но стоя Чавдар, що стоя — / стоял ми й / от ден до пладня!* Хр. Ботев, Хайдути.

ДЕН ЗА ДЕН. *Обикн. в съчет. с* **живея**. Без мисъл, грижа или перспективи за бъдещето. *Ти можеш да живееш само тъй, ден за ден, и аз съм била голяма глупачка, дето се надявах, че ще се промениш.* Б. Райнов, Дъждовна вечер.

ДЕН ИЗ ДЕН. Непрекъснато, постоянно в продължение на много време. *Целият народ яде и пие — един ден, два дни, три дни, ден из ден — защото такъв е обичаят. Някъде по средата на сватбата почнали да говорят колко е богата тая мома.* Й. Радичков, Неосветените дворове. *Ден из ден на брега стояха редиците — хиляди мъже, здрави, силни, с непоколебимо желание и воля за победа — и не позволяваха никому да се приближи до плавателните съдове.* Ал. Бабек, Малкият емигрант. *По магистралата „Север—юг“, ... ден из ден на стотици метра растат срещуположни високи постройки.* в. Вечерни новини.

ДЕНЯ НЕ Е В ТОРБА. *Диал.* Казва се някому, който работи ноще, за да се изтъкне, че не работи, когато му е времето през деня.

ДЕ ОТИДА, ЛЕЛЬО, ВСЕ (СЀ) МЕ БИЯТ. *Шег.* За човек, който навсякъде, където отиде, прави пакости или се държи така, че си навлича неприятности.

ДЕРА ГЪРЛО и **ДЕРА СИ ГЪРЛОТО.** Викам, крещя, рева много високо и продължително. *Жените виеха, децата деряха гърлата си, сякаш ги колеха, и всичко това се сливаше в едно общо, страховито ехтене.* Д. Ангелов, На живот и смърт. *Турчинът отстъпи десетина крачки, скри се зад дънера на старо дърво и завика за помощ. — Щом нямаш друга работа, дери си гърлото!* К. Петканов, Хайдути. *Първия ден виках, драх си гърлото — не можах да продам нито една чушка.* А. Каралийчев, Птичка от глина. — *Тишина! — дереше гърлото си дежурният по лагер, но не успяваше да надвика дружината.* Цв. Ангелов, Честна дума.

Още: **Надувам <си> гърло<то>** /в 1 знач./.

ДЕРА ЗЕМЯТА *за нещо или някого.* На всяка цена се стремя да получа, добия нещо. *Като дигна една модерна мелница с четири-пет камъка и с маслобойна, от вашите кречетала няма да остане и помен... А такава мелница няма. Няма и маслобойна и в цялата околия хората дерат земята за такова нещо, защото ходят за едно кило олио чак в Джулюница.* Ем. Станев, Иван Кондарев. — *Тази ли е Татарската гора? — Тази е. — Тука някъде има скрито оръжие. Народните дружини земята дерат за пушки.* А. Каралийчев, Народен закрилник. — *И какво работиш? — Пипам туй-онуй, колкото да се намирам на работа. — Значи, ти тука се потриваш, а пък ние земята дерем за такъв човек като тебе.* А. Каралийчев, Народен закрилник.

Още: **Продирам земята.**

ДЕРА КОЖАТА <ОТ ГЪРБА> *на някого* и **ДЕРА КОЖИ.** *Самост.* Безмилостно ограбвам, експлоатирам някого. *Една шайка катастрофаджии е стъпила на врата на народа, за да дере кожата му, и ние да дигнем ръце и да го ударим на молба.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Ние се борим еднакво и против едните, и против другите буржоазни котерии, които водят помежду си борба само за едно — кой да дере кожата на българския народ.* А. Каралийчев, Наковалня или чук. — *Вие сте се побългарили, братко — ... — Бе ние и по-рано бяхме едно в теглото, братко. Една гушава вода пиехме,..., едни обирници драха кожата ни.* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено. *Някакъв аптекар — ... — продавал лекарства само срещу злато... И все скъпи лекарства, донасяли му ги контрабанда от Германия, а той дерял кожите на хората.* В. Андреев, Партизански разкази. — *Баща ѝ — продума Кочо полугласно... До гуша е в пари. Под лихва дава... Двайсет, петдесет и кой знай колко на сто. Сè со шопите тука, около София. Кожи дере.* Д. Талев, Преспанските камбани. *Лихварите дереха кожата от гърба на народа.*
Още: **Одирам (съдирам, смъквам, свличам) кожата <от гърба>** /във 2 знач./.

ДЕРА КОЗА (КОЗИ<ТЕ>). *Диал.* Вж. Дера котки[1]

ДЕРА КОЗЕЛ. *Диал.* Вж. Дера котки[1].

ДЕРА КОТКИ[1] (КОТКА<ТА>). Повръщам. *Младежите весело завикаха: — Хайде-е, чичкото дере котките! Мануш се тресеше от спазми.* Ив. Петров, Мъртво вълнение.
Още: **Дера лисици. Дера коза (кози<те>, козел, пръч<а>).** *Диал.*

ДЕРА КОТКИ[2]. *Диал.* Увисвам на нещо и се премятам презглава около него, обикн. около дърво.

ДЕРА КЪРПИ. *Диал.* Страшно се ядосвам, нямам спокойствие.

ДЕРА ЛИСИЦИ. Вж. Дера котки[1]. *Не мога да пътувам с параход, че ми става лошо и дера лисици.*

ДЕРА НА ТУЛУМ *някого. Диал.* Измъчвам някого, правя каквото си искам с него. *Ако не организираме здраво удара, всички ще си рекат: — не може, срещу Жанката насреща се не излиза! — и свърши се вече... ще ни дере на тулум, без гък някой да каже.* Г. Караславов, Селски истории.

ДЕРА ОТ ЕДНА ОВЦА <ПО> ДВЕ КОЖИ. Безмилостно ограбвам, жестоко експлоатирам. *Ама искали ти данъци — ще дадеш, какво щеш? Царство е туй. Ще речете — добре, но са отсекли лоши закони и са разхвърлили данъци такива, дето от една овца дерат две кожи. Е, така е. Ала кой е крив за това? Князът ли? Министрите ли?* А. Страшимиров, Кръстопът. — *Няма добри чорбаджии по света, мале! Все от един дол дренки са! — Ама ти тука да ги видиш, сине! „Добре сме ние с турците" — думат. Че как няма да са добре! Нали мюдюринът и неколцина аги ги крепят да дерат заедно от една овца по две кожи!* Д. Марчевски, Дошло е време.
Още: **Смъквам от една овца <по> две кожи.**

ДЕРА ПО ДВЕ КОЖИ ОТ ГЪРБА *на някого* и **ДЕРА ПО ДВЕ КОЖИ** *от някого.* Безмилостно ограбвам, експлоатирам някого. *Години наред той им тежеше като воденичен камък на врата,..., дереше по две кожи от гърба им.* К. Калчев, Училището на чичо Стоил. *Лихварят, търговецът, бирникът и днес, както и по-рано, дерат от тях* [от селяните и занаятчиите] *по две кожи.* Г. Георгиев, Демократи и прогресивни либерали. — *Бащичко. Да ни е живо това Станкулче, по две кожи ще дере от нас!* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено.
Още: **Смъквам (съдирам) по две кожи <от гърба>.**

ДЕРА ПРЪЧ<А>. *Диал.* Вж. Дера котки[1].

ДЕРА СИ ЗАДНИКА. *Грубо.* Полагам големи усилия да свърша нещо. *Имаме и ние тука две-три пиленца от младите,..., гъркомани,..., ходиха, драха си задника, ама нищо не можаха да направят.* П. Р. Славейков, Из незавършената автобиография.

ДЕРА ЯРЕТА. Кашлям силно. *Съблякох неговата риза, дадох му я, навлякох моята си, а ризата съхнала-недосъхнала, се лепна на мене. Легнах, ама заспива ли се? От това спане си докарах една кашлица — и до днеска си я кашлям. Понастина ли малко, дера ярета, та чак ушите ми цъкат.* Д. Жотев, Ситневини.

ДЕРЕМ СИ ОЧИТЕ. Караме се и се бием с настървение, с ожесточение. *И в Отечествения фронт има спорове и разногласия, но отечественофронтовските партии не се хващат за косите и не си дерат очите, а работят и ще работят съвместно.* Г. Димитров, Напред за блестяща, съкрушителна изборна победа. *Двете етърви се мразеха и си деряха очите.*

Още: **Ще си издерем (извадим, изкараме, изповадим) очите** /в 1 знач./.

ДЕ СЕКАТ ДЪРВАТА, ДЕ ПАДАТ ТРЕСКИТЕ. *Диал.* Употребява се, когато се очаква едно, а излиза или се случва съвсем друго.

Още: **Де дялат дървата, де падат трескитe.** *Диал.*

ДЕСЕТА ДУПКА НА КАВАЛА. *Пренебр.* Човек, който няма значение, ненужен, излишен човек. *Става дума за гражданина Д. Гонесеев — един от онези, за които все не остава място в докладите, репортажите и очерците. Защото е както ще се убедим, Д. Гонесеев не е десета дупка на кавала, тоест някаква си там безгласна буква.* Сп. Йончев, Познавате ли го?

Още: **Девета (седма) дупка на кавала.** *Пренебр.*

ДЕТЕ В МАЙКА ЗАПЛАКА [ДЕТЕ В МАЙКА ЩЕ ЗАПЛАЧЕ]. Вж. Дете в майка проплака. *И пътници от Едрене разказвали, че много бил платил бегликчията на паши и везири, за да откупи правото си данък да събира и че от хората му дете в майка щяло да заплаче.* П. Спасов, Легенда за Али Ботуш.

ДЕТЕ В МАЙКА ПРОПИЩЯ [ДЕТЕ В МАЙКА ЩЕ ПРОПИЩИ]. Вж. Дете в майка проплака. — *Какво има? — В Аджар са дошли аскери... Дете в майка ще пропищи.* М. Марчевски, Калофер войвода.

ДЕТЕ В МАЙКА ПРОПЛАКА [ДЕТЕ В МАЙКА ЩЕ ПРОПЛАЧЕ]. Положението стана (ще стане) много тежко, лошо поради жестокостите, зверствата на някого. — *Къде сама по това време из гората? — Търся хайдутите. — Защо ти са притрябвали посред нощ хайдутите? — В Горица дете в майка проплака от проклетника Али Пехливан!* К. Петканов, Хайдути. *Реките почервеняха от християнска кръв. Дете в майка проплака.* Д. Талев, Преспанските камбани. *Много е патила и мойта глава, ама таквоз чудо никога не съм виждал. Еле откак дойде тоя капитан Николчев, дете в майка проплака.* М. Марчевски, Героите от Белица.
По-рядко *в сег. вр. от несв. вид*: **Дете в майка проплаква.** *Черни, грозни татари яхат луди коне и де кого срещнат, колят и бесят. Дете в майка проплаква.* К. Петканов, Хайдути.

Още: **Дете в майка пропищя (заплака).**

ДЕТЕ В МАЙЧИН КОРЕМ ПИСНА [ДЕТЕ В МАЙЧИН КОРЕМ ЩЕ ПИСНЕ]. *Диал.* Положението стана (ще стане) много тежко, лошо поради жестокостите, зверствата на някого.

ДЕТО ВСИЧКИ, ТАМ И ГОЛ АХМЕД. *Ирон.* Употребява се, когато някой иска да изтъкне, че ще действува и той като всички, че няма да се дели от мнозинството.

Още: **Дето сите турци, там и гол Асан. (Хасан).** *Ирон.* **Дето има сбор, там и гол Асан (Хасан).** *Ирон.*

ДЕ<ТО> ДА ОТИДЕ ВРАНА, ВСЕ (СЀ) ПОСРАНА. *Ирон.* За човек, който при всички условия и обстоятелства се проявява с отрицателните си качества.

Още: **Де<то> иде врана, все (сѐ) посрана.** *Ирон.*

ДЕТО ДВАМА И ТОЙ ТРЕТИ. *Диал.* За човек, който не работи, а само се шляе и се меси във всичко, без да му е работа.

ДЕ ТОЗ (ТОЯ) ГОСПОД. Дано стане, дано се случи (употребява се като отговор при пожелаване някому нещо хубаво). *Владо изгледа другарите си бащински и за свое оправдание забеляза: — Странджата ще се погрижи за вас — ще ви намеря нещо хубаво и топличко — и той покровителствено изгледа гемиджиите. — Ех, де тоя господ! — обади се Марко.* Д. Спространов, Самообречените.

Още: **Кам тоз (тоя) господ.** *Диал.*

ДЕ<ТО> ИДЕ ВРАНА, ВСЕ (СЀ) ПОСРАНА. *Ирон.* Вж. Де<то> да отиде врана, все (сѐ) посрана.

ДЕТО ИМА ЕДНА ДУМА. Както се казва (употребява се обикн. вметнато преди да се каже поговорка, пословица или фразеологизъм, съчетание). — *Вие ми дайте най-напред пет хиляди, пък за другите може и да почакам... Дето има една дума: направи добро, па го хвърли в морето.* Д. Ангелов, На живот и смърт. — *Вижте, какво, другарю. Ние не сме виновни! — поде най-възрастният от горските. — Не по наша вина, но разрешителното ви, дето има една дума, е, така да се каже... фалшиво.* Хр. Пелитев, Хапят ли охлювите.
Още: **Дето има една приказка (реч).**

ДЕТО ИМА ЕДНА ПРИКАЗКА. Вж. Дето има една дума. *Ето, замисля се той, спомня си как я купи тази нива и се усмихна. Насила му я тикнаха в ръцете, дето има една приказка.* Г. Караславов, Снаха. — *Пометях мари, сватя, изчистех, кръстът ми откажеше, дето има една приказка. А той, мари, като влезеше — същинска мечка, — размахва мотовили, изпонацапа всичко.* Г. Караславов, Ами какво ли ще стане след година.

ДЕТО ИМА ЕДНА РЕЧ. Вж. Дето има една дума.

ДЕТО ИМА СБОР, ТАМ И ГОЛ АСАН (ХАСАН). *Ирон.* Вж. Дето сите <турци>, там и гол Асан (Хасан).

ДЕТО МЕ НЕ СЕЕШ (СЕЯТ), ТАМ НИКНА. Внезапно се появявам, отивам някъде, където не ме очакват, не ме искат, или където съвсем не ми е мястото. — *Ама ти и във Видин ли си ходил бе, Анго!... Дяволите да те вземат, шило с шило — дето не те сеят, там никнеш.* Г. Караславов, Спор. — *Бре, Първане, жив ли си? Дето те не сеят, там никнеш!...* Ив. Вазов, Два врага. *Все ще избие на една страна това, че Стана Иванина шари из село. Дето я не сееш, там никне. Всяка се е захлупила у дома си,..., а тя ту тоя вратник ще бутне, ту чак при Диляна ще се потири.* М. Смилова, Друм се вие.
Още: **Дето ме не сееш, там раста (се раждам).** *Диал.* **Дека не ме сееш, там ке ме найдеш.** *Диал.*

ДЕТО МЕ НЕ СЕЕШ, ТАМ РАСТА. *Диал.* Вж. Дето не ме сееш (сеят), там никна.

ДЕТО МЕ НЕ СЕЕШ, ТАМ СЕ РАЖДАМ. *Диал.* Вж. Дето ме не сееш (сеят), там никна.

ДЕТО ПЛАЧА, ТАМ СЕ И СМЕЯ. В нрава ми е лесно да меня настроението си.

ДЕТО ПЛЮЯ, НЕ СЕ ОБРЪЩАМ ДА ГО ЛИЖА. Не се отказвам, не се отмятам от това, което съм казал или обещал.
Още: **Не лижа това, дето (което) съм плюл. Каквото плюя не (го) лижа.**

ДЕТО РАНА И ТОЙ МУХА. За досаден и нетактичен човек.

ДЕ<ТО> СЕДНЕ, ДЕ<ТО> СТАНЕ и ДЕ<ТО> СЕДНЕ И СТАНЕ. Навсякъде и постоянно, непрекъснато. *Едва си спасихте душите, селяни, от поганските татари, а тоя Детко, де седне и де стане, все едно нарежда: да сте слезли долу в селата,..., та пак да налетите на татарите.* Ст. Загорчинов, Ивайло. *Кооператорите цяла зима — дето седнеха, дето станеха — все за текезесето приказваха.* Ил. Волен, Между два свята. *За нивата на Аладжакория му е зора. Дето седне, дето стане, все за нея дрънка.* Г. Караславов, Имот. *Дето седне и стане все от него се оплаква.*

ДЕТО СИТЕ <ТУРЦИ>, ТАМ И ГОЛ АСАН (ХАСАН). *Ирон.* Употребява се, когато някой иска да изтъкне, че ще действува и той като всички, че няма да се дели от мнозинството. *Той причакваше, заран или вечер, когато се връщаше и виждаше с очите си и Върбан, и всичките нови кооператори как вървят радостни след другите. Най-после един ден кипна и отряза: — ще се нагазва вече, та каквото ще да става. Дето сите турци, там и гол Асан!* Ст. Ц. Даскалов, Без межда. — *Белким и чешмата ви е тука?... — Прекараха си всички, та и ние: дето сите, там и гол Хасан... Сега сме рахат.* Н. Хайтов, Съперници.
Още: **Дето всички, там и гол Ахмед.** *Ирон.* **Дето има сбор, там и гол Асан (Хасан)** *Ирон.*

ДЖАСТА-ПРАСТА. Повърхностно, небрежно, набързо. *Ти си научен да правиш всичко джаста-праста.*

ДЖОБЪТ МИ Е ПЪЛЕН. Разполагам с много пари. *На тебе джоба ти е пълен и не можеш да разбереш сиромасите хора.*

ДИВ ПЕТЕЛ. Вироглав, опърничав, неразбран човек. *Стамен, тоя див петел, също влезе в стопанството.* П. Велков, Стълба до небето. *С него не можеш се разбра, той е един див петел.*

ДИГАМ... Фразеологизми с начален компонент **дигам** вж. при фразеологизми с **вдигам.**

ДИЛАФА НЕ МИ СЛИЗА ОТ ГЪРБА. Постоянно бивам наказван с бой, постоянно ме бият.

ДИМ ДА МЕ НЯМА. Побягвам стремително; изчезвам бързо и без всякаква следа. — *От пристанището по-лесно ще офейкаме — продължи той. — Ще се качим на лодката, ще пуснем мотора и — дим да ни няма.* П. Вежинов, Далече от бреговете. *Запалих пушката — дааан, а заекът сви уши и дим да го няма.* Елин Пелин, Аз ти той. *Надзирателят влезе в бараката и каза: — Старец, свободен си!... — Свободен си, казвам. Вдигай си партушините и дим да те няма!* Ив. Петров, Леля се годява. *Дошло им на отроците до гуша от болярските тегоби, па току зарязали стрехите и дим да ги няма. С децата, с говедата, та и с кучетата. Забягнали.* М. Смилова, Друм се вие.

ДИМНА ЗАВЕСА. *Книж.* Думи или дела, които служат като прикритие на нещо. *Достатъчно е да надникнем зад димната завеса, с която продажният печат старателно забулва онова, което става в нашата страна.* В. Коларов, Против хитлеризма и неговите български слуги.

ДИРЯ ОТ КЬОРАВ ОЧИ. *Ирон.* Мъча се да постигна нещо невъзможно, неосъществимо.

ДИРЯ СИ БЕЛЯТА *и по-рядко* **ДИРЯ СИ БЕЛЯТА СЪС СВЕЩ.** Правя, върша нещо неразумно или рисковано, с което сам си навличам неприятности, беда. *Той се облегна върху ритлата на каруцата и почна да шари с очи. — Какво търсиш? — попита го Станчо. —Диря си белята —отговори кръчмаринът и подаде шишето.* А. Каралийчев, Птичка от глина. *—Глупчо дългокраки, дириш си белята! / Щъркелчо отвърнал: / — Кой каквото дири, това ще намери!* Ран Босилек, Радост. *Шаро, ти се връщай, / дириш си белята — / само хора ходят / горе в планината!* Д. Габе, Екскурзия.

Още: **Търся си белята** и **търся си белята със свещ.**

ДИРЯ СИ БОЯ и *по-рядко* **ДИРЯ СИ БОЯ СЪС СВЕЩ.** Съзнателно правя, върша нередност, с което сам ставам причина да бъда наказан. *Кравата пощипваше тук-таме по листо или прегоряла тревичка... Беше гладна. Цене я завръщаше надолу към къщите, ... И когато Бодко се зададе, задъхан и изпотен под тежестта на пълната чанта, той изруга: — Де се губиш, бе? Аз боя си диря заради тебе, а ти се моташ.* В. Ченков, С нови другари.

Още: **Търся си боя** и **търся си боя със свещ.**

ДИРЯ СИ МАЙСТОРА. 1. Постъпвам така (обикн. неразумно), че става необходимо да си получа заслуженото, да се справят с мене. *Дириш си майстора ти с твоя инат, ама де да видим кой ще се справи най-после с тебе.*

2. *Само в 3 л.* Изисква опитна ръка, умение, за да бъде направен добре. *И свои, / и другоселци идваха при него, / като при първи майстор бъчевар — / че работата майстора си дири.* П. П. Славейков, Епически песни.

Още: **Търся си майстора.**

ДИРЯ СИ ЦЕРА̀. Стремя се да намеря начин да изляза от някакво положение (обикн. лошо, трудно). *Селянинът не го слушаше. Той не вярваше в неизменността и силата на някакви закони и бе свикнал да търси прорез, през който да се провре, пък другите да си дирят цера, кой както може.* Ем. Станев, Иван Кондарев.

ДИРЯ СМЕТКА *някому, от някого или самост.* Изисквам от някого да отговаря за делата си, за постъпките си. *Защо съм бил говорил против него в съда, та го били осъдили —*

затуй ми дири сметка сега. Й. Йовков, Чифликът край границата. — *Сговор, селяни, че свят иде след нас, свят отворен — сметка ще дири той и ще пита що сме сторили за него, що сме дали. . . И с тия думи склопи той очи.* Ц. Церковски, Тъй е то.

Още: **Търся (искам) сметка.**

ДЛЪЖЕН СЪМ НА МИХАЛЯ. Не съм съвсем нормален; безумен съм, луд съм.

Още: **Дължа на Михаля. Дължа на Михаля за дъски пари.** *Диал.* **Имам да давам (плащам) на Михаля.**

ДЛЪЖКИ МИ СА РЪЦЕТЕ. Крадлив съм, имам навик да крада.

Още: **Имам дълга ръка (дълги ръце).**

ДНЕС БАХТ, ЗАРАН ТАХТ. *Диал.* Употребява се за човек, който не пести, а когато има пари, харчи и не мисли за утрешния ден.

ДНЕС ЗА ДНЕС. В настоящия момент. *Събитията от последните две години, въпреки всички очаквания, хвърлиха такъв огън и опустошение в неговите* [на либерализма] *и тъй вече поредели редове, щото днес за днес ние имаме работа с един безнадеждно изгубен болник.* Г. Кирков, Съдбата на либерализма у нас. *Днес за днес дядо Либен живее само със своите възпоменания.* Л. Каравелов, Българе от старо време.

ДНИТЕ МИ СА ПРЕБРОЕНИ. Малко ми остава да живея, да съществувам, скоро ще умра, няма вече да ме има. — *Какво има, татко, какво ти е? . . . — Усещам, Танке, нещо ми казва, че дните ми са преброени, та ако, не дай боже, ми дойде часът, искам прилично, като черковен човек да бъда погребан.* Чудомир, Страх. *„Иде ми краят! — говореше си той. — Преброени ми са вече дните!" И заключаваше с мъка: „Но колко народ ще изморят още!"* Г. Караславов, Неверникът Тома. *„Прости ми, боже, на мене, неразумната. Животът ми изтече като вода през сито, не остана време да помисля за душата си. . . Цял живот се блъсках да събирам покъщнина и богатство. Стискала съм всеки парцал и всяка стотинка, . . Сърцето ми се отвори, когато дните ми са вече преброени. . ."* Ем. Станев, Иван Кондарев.

Още: **Часовете (минутите) ми са преброени. Броят ми се (свършили ми се) дните. Дните ми са прочетени.**

ДНИТЕ МИ СА ПРОЧЕТЕНИ. Съвсем малко ми остава да живея, да съществувам, скоро ще умра, няма вече да ме има. *Старите поробители клатеха глави. . . И когато на небето се появи една опашата звезда, всички изтръпнаха. — Лошо пише. Тя, нашата, се свърши вече. Тази звезда показва, че на един цар дните са прочетени.* А. Каралийчев, Приказен свят. — *Тъй ще му е по-добре на княза. Ние да викаме помежду си, а той да ни помирява и да дърпа юздите. Но и неговите дни са прочетени.* В. Геновска, Седем години.

Още: **Дните ми са преброени. Броят ми се (свършили ми се) дните.**

ДНИТЕ НЕ СА СЕ СЪБРАЛИ У ВРЕТИЩЕ. *Диал.* Казва се някому, който работи нощем, за да се изтъкне, че не работи, когато му е времето през деня.

ДОБИВАМ / ДОБИЯ КРИЛА. *Книж.* Повишава ми се самочувствието, чувствувам желание и готовност да извърша големи дела. *Допра ли се до теб, като Антея, / аз пак крила добивам и младея!* Ив. Вазов, Предпролетни сонети. *Когато театърът ехти и се тресе от техните ръкопляскания, на артиста става добре, ободрява се, добива крила.* Ив. Вазов, Утро в Банки.

Още: **Израстват ми / израснат ми (порастват ми / пораснат ми) крила.** *Книж.*

ДОБИВАМ / ДОБИЯ ПЛЪТ <И КРЪВ>. *Книж.* Ставам действителен; осъществявам се, реализирам се. *Сянка, така трябваше да наречем и ние нашия Фотинов, и такъв щеше да си остане и той, ако да не принадлежеше за добра чест към ония редки личности, които растат и добиват плът и кръв под перото на биографа от само себе си, които може да възстановиш и по една дума и по едно дело тяхно.* Ив. Д. Шишманов, Константин Г. Фотинов. *Това е новата романтика, / която / се ражда / и добива своя плът.* Н. Вапцаров, Романтика.

Още: **Придобивам / придобия (получавам / получа) плът и кръв.** *Книж.*

ДО БОГА. 1. *В съчет. с* **викам (крещя, пищя, рева** и под.). Извънредно силно, високо, кански (викам). *Загледа се в ревналата водна стихия, ужаси се от постъпката си и писна до бога: — Олеле, майчице!* К. Петканов, Без деца. *Крещя до бога. Викам до бога.* **2.** *В съчет. с* **вик (рев, писък** и под.). Извънредно силен, кански (вик). *Малчуганите*

заудряха калпаците си по земята, сборичкаха се и вдигнаха врява до бога. А. Каралийчев, Птичка от глина. *Надавам вик до бога. Смях до бога. Писък до бога.*
3. *Рядко. В съчет. с* **чува се (разчува се)**. Навсякъде (се чува).
Още: **До бяла бога** /към 1 и 2 знач./. *Диал.*

ДОБРА МИ Е РЪКАТА. *Диал.* Лесно завършвам това, което съм започнал; върви ми, спори ми в работата.
Още: **Лека ми е ръката. Имам лека ръка.**

ДОБРЕ ДОШЛО Е *за някого или нещо.* Благоприятно е, в полза е за някого или нещо. *Ако кулата се варди, не я обграждай отвред. Дай им път на вардачите да си спасят кожите, нека избягат! Каквото са видели, ще занесат чак до Овеч. Нека! Така е добре дошло за нас!* Ст. Загорчинов, Ивайло. *Туристите предпочитат да се катерят по високи върхове, а тука върховете са все едни такива трътлести, тумбести и силните туристи ги избягват. За мене то пък е добре дошло, защото обичам да си говоря сам.* Н. Хайтов, Приключения в гората. *Часовникът ми показва само девет... Това, че е само девет, ..., е добре дошло за мене.* Б. Райнов, Господин Никой. *Кой знае какъв нехранимайко е бащата, затова и тя не ще да го знае... Тогава?... За нея ще бъде добре дошло, ако някой поеме тайничко грижата за децата... Две деца лесно гледат ли се?* Б. Болгар, Близнаците.

ДОБРЕ ДОШЪЛ СЪМ *някъде.* Приет съм някъде радушно, с желание или съм нужен някъде. *По ония времена новата държава пищеше за чиновници,..., фалиралите търговци заемаха съдийски места,..., а учителите бяха добре дошли навсякъде, във всички министерства — стига да пожелаят.* А. Каралийчев, Птичка от глина.

ДОБРЕ МИ Е КАТО ЗЕТ НА КЪЩА. *Ирон.* Зле ми е, в лошо положение съм.
Още: **Добре ми е като зет на привод.** *Диал. Ирон.*

ДОБРЕ МИ Е КАТО ЗЕТ НА ПРИВОД. *Диал. Ирон.* Вж. Добре ми е като зет на къща.

ДОБРЕ МИ Е КАТО РАК НА ВЪГЛЕНИ. *Диал. Ирон.* Зле ми е, в лошо положение съм.

ДОБРЕ МИ Е КАТО ЦАР ВРЪЗ САМАР. *Диал. Ирон.* Зле ми е, в лошо положение съм.
Още: **Прокопсал съм като цар връз самар.** *Диал. Ирон.*

ДОБРИНАТА МИ Е НА (ДО) КОЛЯНОТО. Лесно и бързо променям доброто си отношение, настроение към другите, лесно се разсърдвам на някого, след като току-що съм проявил добро отношение към него. *На него не може да се разчита, добрината му е на коляното.*
Още: **Достлука ми е на (до) коляното. Добрината ми стои на (до) коляното.**

ДОБРИНАТА МИ СТОИ НА (ДО) КОЛЯНОТО. Вж. Добрината ми е на (до) коляното. — *Когато беше тука снаха ти, гледаше с една капка да я удавиш, сега ми приплакват —... — Твойта добрина стои на коляното!* Ив. Петров, Нонкината любов.

ДОБРОТО СТАРО ВРЕМЕ. Недалечното минало, гледано обикновено в идеализирана светлина. *И в тия замлъкнали звуци, под праха на годините погребана е за всякога пленителната поезия на доброто старо време.* Й. Йовков, Край Места. *А пък следи и паметници от доброто старо време можеха да се видят навсякъде.* Й. Йовков, Край Места.

ДОБРО УТРО. Възклицание за изразяване на подигравка, когато някой каже нещо отдавна известно така, като че ли той го открива в момента. — *Той живеел в същата къща. — Добро утро! Ти сега ли разбра.*
Още: **Добър ден.**

ДОБЪР ДЕН. *Вж.* Добро утро. — *Вие сте били съученици! — Добър ден, нали знаеш, че сме съученици.*

ДОБЪР Е ГОСПОД. Като възклицание: **1.** За изразяване на надежда, че ще се поправи положението и че ще се даде заслуженото някому. — *Следователно, да се потрудим и ние, да се задържим още няколко дена, па добър е господ; от гдето най-се не надяваме,*

оттам може да ни дойде помощ. Зах. Стоянов, Записки по българските въстания.—*Бе, джанъм, на света не са се свършили добрите хора — обадиха се някои оптимисти. — Добър е господ, да ги намерим отсега нататък.* Л. Стоянов, Бенковски. *Нали ти кажем, що злини върши тоя човек заедно с попа, оно не е за изказване, ама добър е господ.* Мих. Георгиев, С тебешир и с въглен.
2. За изразяване на задоволство, че вече се е поправило положението или че някой си е получил заслуженото. *Е, добър е господ, и ние доживяхме да се видим пак живи и здрави.*
Още: **Голям (жив) е господ.**

ДОБЪР ТИ ПЪТ. *Пренебр.* Махай се, върви, където искаш. *Чуваш ли, дядо Пинто? А пък ти, ако искаш, отказвай се! Отказвай се, дорде е време... Ние такива съюзници не щем. Хайде, добър ти път...* Д. Ангелов, На живот и смърт. — *Ако пък ти искаш, Дорославе, да се наредиш до ония непокорни боляри, дето са вдигнали глави в Овеч срещу царя и мене — ... — заповядай, върви при тях, добър ти път!* Ст. Загорчинов, Ивайло.
Още: **Прав (широк) ти път.** *Пренебр.*

ДО БЯЛА БОГА, викам. *Диал.* Вж. До бога /в 1 и 2 знач./. *Вика до бяла бога. Пищи, та се чува до бяла бога. Рев до бяла бога.*

ДОВЕЖДАМ / ДОВЕДА ДО ПРОСЯШКА ТОЯГА *някого.* Ставам причина някой съвсем да обеднее, разорявам го напълно. *Ето сега и него, не го ли доведоха до просяшка тояга? Уважаван от всички полковник, бъдещ генерал, може да се каже, превърнаха го в отрепка, в нищо.* Л. Стоянов, Сребърната сватба на полковник Матов. *Поговорих му за тежкото положение на село,..., за причините, които доведоха нашия народ до просяшка тояга, и за изхода от това тежко положение.* Сл. Трънски, Неотдавна.
Още: **Докарвам / докарам до просяшка тояга.**

ДО ВЛАКНО. *Диал.* Без остатък, напълно, съвсем, всичко. *Бае Крачун се мотолеви между них,..., все разпитва... Разпитва по тънко, все иска да узнае до влакно, всичко.* Мих. Георгиев, От зло на по-зло.

ДО ВРЕМЕ. Не докрай, до определен момент, временно. *Всичко е до време. Ябълка стои на дървото, докато узрее, после капва.* Й. Йовков, Женско сърце. *Сяка сила до време е, а царската до година.* Поговорка. *Всяка младост е до време.*

ДО ВТОРО ПРИШЕСТВИЕ, чакам. Безкрайно дълго време (чакам). — *Като идеш в Кратово,..., отбий се у златарина Димитраки и му кажи, че си искам парите. Да ми изплати главницата с горницата. Той да не смята, че ще го чакам до второ пришествие.* А. Каралийчев, Птичка от глина. — *Аз няма да ви чакам до второ пришествие. Намерете си къща... излезте си.* М. Грубешлиева, Пред прага. — *Рано или късно той ще излезе оттук и аз ще го чакам, макар и до второ пришествие.* М. Марчевски, Тайнствените светлини. *Тъй си чака от година време, а може и до второ пришествие да чака.* Г. Караславов, Съвест.
От християнската религия за второто идване („второто пришествие") на Христос на земята.

ДОГОДИНА ПО (В) ТИКВИ. *Ирон.* Никога (употребява се при отказ за нещо или неувереност, че нещо ще стане, ще се случи). — *Имам да взимам от него пари. — Ще ти върне парите догодина по тикви.*

ДОГОДИНА ПО ТОВА ВРЕМЕ. *Ирон.* Никога (употребява се при отказ за нещо или неувереност, че нещо ще стане, ще се изпълни). — *Кога ще свършиш тази работа? — Догодина по това време.*
Още: **Утре по това време.** *Ирон.*

ДО ГУША, задлъжнявам (загазвам, потъвам в дългове и под.). Извънредно много, във висока степен, до краен предел (задлъжнявам). *Още преди да се ожени за Никула, бог да я прости, беше потънал до гуша в борчове.* Зл. Чолакова, Бачо Киро. — *Ти, да речем, имаш да даваш... — Не да речеш, ами така си е: потънал съм до гуша в дългове!* Г. Караславов, Как чичо Дичо се отказа. — *Същата вечер, когато ти разказвах патилата си, нашите дечица от дружинката се събрали в училището и техният командир ... им разказал за мене, че съм бил затънал до гуша и работата ми била спукана.* А. Каралийчев, Народен закрилник. — *Не си потънал до гуша в дългове като*

мене. Не плащаш газ, вода, електричество, данъци, наем. Б. Райнов, Човекът на ъгъла. *Задлъжнял съм до гуша.* ● *Загазих до гуша в задължения.*
Още: **До шия** /в 1 знач./.

ДОДЕ БАБА ПРИВТАСА И СВАТБАТА СКОЛАСА. *Диал.* За много бавен, муден човек.

ДО ДЕВЕТА РОДА, гоня (преследвам и др.). Вж. До девето коляно. *Никой с пръст не ме е закачил, а той да ме удари. . ., ще го гоня до девета рода!* Й. Йовков, Жетварят. *Изкарайте бъчви вино! И, думам ви, който ни сватбата не зачете и който ни виното не пие, него ще го гоня до девета рода!* А. Страшимиров, Есенни дни. *Тежко въздишал и шушнел борът: „Не ме сечи! Рухна ли, добро няма да видиш до девета рода. . ." Но слуша ли безумна глава!* Ст. Станчев, Под ясно слънце. *Една снаха си доведохме, как'Сийке, господ да те пази до девета рода!* Чудомир, Не съм от тях. *Бащина клетва и кумова до девета рода гони.* Поговорка.

ДО ДЕВЕТО КОЛЯНО. *В съчет. с* **гоня (преследвам** и др.). **1.** Докато е жив някой и докато са живи най-далечните му потомци (гоня, преследвам). *Враговете си той преследваше до девето коляно, отмъщаваше им, както можеше и както знаеше.* Г. Караславов, Татул. *— Дано огън тях да изгори! . . . — Да ги гори до девето коляно, господ да ги убие.* Д. Ангелов, На живот и смърт.
2. До потомците от няколко поколения. *Този старши лейтенант — . . . не го викаше за дребна работа. . . Войниците разказваха още за него, че той получавал сведенията, които се изпращали от родните им места, и си ги сортирал в отделни папки. Знаел всичко за тях, до девето коляно.* Кл. Цачев, Войници. *Проучиха му рода до девето коляно.* **3.** Всички преки потомци на дадено лице от няколко поколения. *Баща ми, дядо ми и прадядо ми — чак до девето коляно — все попове.* А. Гуляшки, МТСтанция. *И ще почнат другарите да те поучават: баща, майка, братя, сестри, стрини, лели — до девето коляно!* М. Марчевски, Тихо пристанище. *Пъшкаха котленци от чорбаджиите, кълняха ги до девето коляно, ама хем кълняха, хем не мърдаха от Котел: глад има — золум няма.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.
Още: **До девета рода.**

ДО ДЕВЕТОТО НЕБЕ, превъзнасям. Извънредно много, прекалено (превъзнасям).
Още: **До седмото небе. До небесата (небето)** /в 1 знач./.

ДОДЕ Е НА ХАРМАНА. *Диал.* Докато е време, докато е удобен момента да стане нещо или да се вземе, получи, даде нещо.
От послов. Доде е на хармана или вземи, или дай.

ДОДЕ КЛЕПЕ ЧЕРКВА, бия. *Диал.* Извънредно много, безмилостно (бия).

ДОДЕ МИ ХЛОПНЕ ДЪСКАТА. *Диал.* До гроба, докато умра, докрай. *Човек се блъска, труди се, мъчи се, доде му хлопне дъската.*

ДОДЕ ОБЕРАТ ЛОЗЯТА ПО БАЛКАНА, бия. Извънредно много, безмилостно (бия).

ДОДЕ ТИ ИЗСЪХНЕ ПЛЮНКАТА. Съвсем бързо. *Доде ти изсъхне плюнката и ще се върна, чакай ме.*
Още: **Още не ти изсъхнала плюнката.**

ДО ДУПКА. Докрай. *Платил той, подкарал стадото и си думал: „Нагласи ме тоя синковец. Ще го гоня до дупка. . ."* Кр. Григоров, Пролет в Черешово. *— Войната, драги, си е война! Ще се бием до дупка!* О. Василев, Житие-битие. *Никакви отстъпки, никакви изключения! И подхванеш ли една работа, докрай ще я караш. До дупка, дето има една дума.* Чудомир, Конституцията.

ДО ДЪГА, се нарязвам. *Диал.* Извънредно много, прекалено (се нарязвам, се напивам).

ДО ДЪН ДУША. Извънредно много, дълбоко, силно. *Филип пръв позна Пенчо и се спусна към него. . . Пристигането на Пенчо го развълнува до дън душа.* В. Геновска, Седем години. *Гащите му са също скъсани и той с труд прикрива срамотиите си, обиден до дън душа от унизителното положение, в което е поставен.* Л. Стоянов, Холера. *Предатели! Край името на Левски / и Димитров не ще ви спомена, / но цял народ, до*

дън душа потресен, / проклина ви на вечни времена! И. Бурин, Пролетта и тракториста. *Покъртен до дън душа.* ● *Възмущавам се до дън душа.*
Още: **До дъното на душата <си>.**

ДО ДЪНО. Без остатък, изцяло, напълно. *Искам да дигна пълна чаша, да я пресуша до дъно.* Ал. Константинов, Разни хора, разни идеали. *Поп Кръстьо чукна силно чашката си в чашката на непознатия,... и изпи ракията до дъно.* Ст. Дичев, За свободата. *На обед Джеймс получи първото канче с партизански качамак. За голямо учудване на всички, американецът изгълта до дъно горещия качамак, полят с лъжица мед отгоре.* К. Ламбрев, Средногорски партизани. *Димитър бавно навири шишенцето и дълго цъка с устните си. Изпразни го до дъно.* К. Петканов, Старото време.

ДО ДЪНОТО НА ДУШАТА <СИ>. Извънредно много, дълбоко, силно. *Съжалявам, че не мога да предам думите му. Слушахме ги трогнати до дъното на душата... Усещахме някакво облекчение, като слушахме жив човек да изказва милост и състрадание към нас.* К. Величков, В тъмница. — *И понеже баща ти не можа да събере тези пари, не успя да те омъжи за аптекар. Но ти бе страшно огорчена от това, възмутена до дъното на душата си от този дребен, нищожен, търгуващ с всичко еврейски свят.* Д. Димов, Тютюн. *Той беше просмукан до дъното на душата си от враждебния мироглед.* Д. Димов, Тютюн. *Мразя го до дъното на душата си.* ● *Благодарен съм му до дъното на душата.*
Още: **До дъното на сърцето <си>. До дън душа.**

ДО ДЪНОТО НА СЪРЦЕТО <СИ>. Извънредно много, дълбоко, силно. *Това беззаветно горещо участие на другарите му по дружба и по идея го покърти до дъното на сърцето.* Ив Вазов, Под игото.
Още: **До дъното на душата <си>.**

ДО ЕДИН. Всички изцяло, без изключение. *Габарската камбана слушаме. На умряло бие. — Нека бие — смръщи вежди Кара Кольо. — Нека мрат! До един да изпукат!* Чудомир, Кара Кольо. *От тях* [от шипарките] *покапаха на снега семена безброй. Зачакаха да покълнат, но снегът бързо се стопи и ги завлече. Останаха тук-там пъпки, помъчиха се да забият корен, но опряха в кораво, в скала. Изсъхнаха и те, загинаха — до едно.* Н. Хайтов, Шумки от габър.

ДО ЗВЕЗДИ<ТЕ>. 1. *В съчет.* **с хваля (въздигам, превъзнасям, величая).** Извънредно много, прекалено (хваля).
2. *В съчет.* **с викам (крещя** и под.). Извънредно силно, високо (викам).
3. *В съчет.* **с вик (рев, вой** и под.). Извънредно силен, висок (вик). *Отначало песента му* [на сенегалеца] *е тиха и скръбна, ... и накрай се превръща в проточен до звездите ликуващ вик.* Св. Минков, Другата Америка. *Аз чух на ранените тъжния вой — / достигаше той дори до звездите.* Мл. Исаев, Поема за Винтовката. *Какъв оброк ставаше там, под двата бряста! ... Като заколеха няколко овни, ..., па вино, па ракия, па свирни до звезди!* Ил. Волен. Между два свята.
Още: **До небесата (небето).**

ДО ЗЪБИ, въоръжен. Много добре (въоръжен). *На следния ден полицейски камиони от Пловдив, Чирпан и Карлово, натъпкани с настървени полицаи, въоръжени до зъби с автоматично оръжие, бомби и минохвъргачки, се движеха бързо по шосетата, водещи към Средна гора.* К. Ламбрев, Средногорски партизани. *Всички бяха въоръжени до зъби с пушки, саби, револвери и бомби-бухалки.* П. Михайлов, Малката партизанка. *В селото се настаниха един войнишки и един цивилен отред, въоръжени до зъби.* Кр. Велков, Село Борово.

ДО ИЗУЙ-ГАЩИ, докарвам. *Диал.* До пълна сиромашия, немотия (докарвам). *Ами я си представете, ..., че друг беше на моето място, примерно в камиона влезеше външен враг и започне да задига планово и на едро. Той щеше да докара кооператорите до изуй-гащи.* Г. Краев, Аз обвинявам!

ДОЙДА ДО ЮС. *Диал.* Завършвам докрай, напълно. *Хрътката с подигната опашка отиваше вече през ливадите, за да стигне новия си стопанин. — Нали я убихме тая пущина? — попита зачудено игуменът. — Аз я хвърлих полуумряла в улея, за да се удави там, но ето я пак жива, за беда! ... — Когато човек захване подобно нещо, трябва да дойде до юс, па тогава да остави...* Ив. Вазов, Под игото.

ДОЙДЕ ЛИ НА МОЯТА <ДУМА>. *Диал.* Съгласи ли се най-после с мене

ДОЙДЕ МИ ВРЕМЕТО и *по-рядко* **ДОЙДЕ МОЕТО ВРЕМЕ. 1.** Настъпи моментът, когато ще умра. *На всеки рано или късно ще му дойде времето и ще си отиде от тоя свят.*
2. Настъпи решителният момент, когато ще действувам, ще се проявя в нещо важно. *— Да задържим и да затвърдим това, що сме извоювали досега. Да ни се признай наша народна църква, наш език и народност. Да просветне еднаж пред очите на народа и ето сега е дошло тъкмо твоето време, учителю.* Д. Талев, Преспанските камбани.
Още: **Дойде ми часа.**

ДОЙДЕ МИ ОТ КЛЮНЕЦО. *Диал.* Много ми дотегна, омръзна нещо, изтормозих се, не мога повече да търпя.

ДОЙДЕ МИ ОТ ГЪЗА ХАБЕР. *Диал. Вулг. Подигр.* Сетих се късно за нещо.

ДОЙДЕ МИ СЪРЦЕ НА МЯСТО [ЩЕ МИ ДОЙДЕ СЪРЦЕ НА МЯСТО]. 1. Много съм (ще съм) доволен, стана ми (ще ми стане) много драго, понеже се изпълни (ще се изпълни) някакво мое силно желание. *— Момчета, я вие викнете някоя стара хайдушка песня, да дойде сърце на място.* Ив. Вазов, Под игото. *Та Сашо взе и разгони стрина Пена и тогава тя се курдиса у стрина Вела Пенковска и й дойде сърце на място. Защото у стринини Велини имаше седянка.* Й. Вълчев, Родихме се змейове. *Ние се престрашихме и се шмугнахме в калабалъка. Така и на нас ни дойде сърце на място — чухме приказката отново и от много близо.* Й. Вълчев, Родихме се змейове.
2. Успокоих се, съвзех се, не се вълнувам вече от нищо (обикн. от страх). *Ариф скоро се изгуби в букака с напета, царствена походка, а аз останах с двайсеткилограмовата раница и замръзнали от студ крака... Пийнах едно конче и малко по малко дойде ми сърце на място.* Н. Хайтов, Писма от пущинаците. *Уплаших се и още не може да ми дойде сърце на място.* Н. Геров, Речник на блъгарский язик.
Още: **Легна ми (падна ми) сърце на място** /към 1 знач./.

ДОЙДЕ МИ ЧАСА и *по-рядко* **ДОЙДЕ МОЯ ЧАС. 1.** Настъпи моментът, когато ще умра. *— Нищо не ми е, момче, нищо не ми е. Дойде ми часа и това си е. Добре че се случи тук... дето умря... Курта.* Й. Йовков, Старопланински легенди. *Дните ми са преброени, та ако, не дай боже, ми дойде часът, искам прилично, като черковен човек да бъда погребан.* Чудомир, Страх.
2. Настъпи решителният момент, когато ще действувам, ще се проявя в нещо важно. *— Не ти прилича на годините, какво си се развихрил! — Това е, дойде ми най-после часът! Ще победя, да знаеш, главата си залагам!* Й. Вълчев, Стъпала към небе.
Още: **Удари (настъпи) ми часа. Дойде ми времето.**

ДОЙДЕ (ДОШЪЛ Е) НОЖА ДО КОКАЛА. Настъпи решителният, критичният момент за действие, за разплата, крайният предел, когато повече не може да се търпи. *Много бяха изпатили и много бяха изтърпели, но вече дойде ножа до кокала.*
По-рядко: **Дойде ми (дошъл ми е) ножа до кокала.** Стигнах до положение, когато нещо не може повече да се понася и трябва да се намери изход. *— Ами какво да ги правим! Не виж, че хората не от добро... а от чудо! Като ни дойде ножа до кокала, да видиш как и ние — не балкана, ами от отвъд балкана.* Ст. Ц. Даскалов, Без межда.
Още: **Допря ножа до кокала. Опря ножа до (о, в) кокала.**

ДОЙДЕ УМЪТ, АМА СИ ПОЙДЕ КУМЪТ. *Диал.* Употребява се в случаи, когато някой се вразуми късно, след като вече е загубил нещо.

ДОЙДИ ЗЛО, ЧЕ БЕЗ ТЕБЕ ПО-ЗЛО. Употребява се като израз за примирение с някаква злина, която сравнително с друга е по-малка.
Още: **Ела зло, че без тебе по-зло.**

ДОЙДОХ СИ ЧАК СЕГА У ДОМА. *Диал.* Едвам сега се сетих.

ДОЙНА КРАВА. *Неодобр.* Човек, когото постоянно използуват материално. *Никой вече не го зачитал за нищо. Имал значение само дотолкова, доколкото могли да го използват като дойна крава.* Д. Димов, Тютюн. *Другарите са много чувствителни към*

такива заблудени души като тебе, които са се превърнали в дойни крави, макар и привидно. М. Марчевски, Тихо пристанище.
Още: **Млечна крава.** *Диал.*

ДО ЙОТА, **зная.** Много добре, до най-малките подробности (зная). *Призори, когато ви тръгваше, Теодосий разправи всичко на Никандър, а старецът го слушаше спокойно, сякаш знаеше до йота това, що му се говореше, или пък тъкмо това е очаквал да чуе.* П. Константинов, Предание за изчезналия град.

ДО КАПКА, **изпивам** и др. Без остатък, всичко докрай, напълно (изпивам). — *Сам изпи виното до капка, а искаш бъклицата. Да не сме кръчмари.* Ст. Загорчинов, Ивайло. *Друг път войниците така си и хвърляха чорбата, а тоя път я изкусаха до капка.* П. Вежинов, Втора рота.

ДОКАРВАМ / ДОКАРАМ АКЪЛА В ГЛАВАТА *на някого.* Накарвам някого да се вразуми, принуждавам го да престане да постъпва неразумно; вразумявам.
Още: **Докарвам / докарам ума <в главата>.**

ДОКАРВАМ / ДОКАРАМ БЕЛЯ <НА ГЛАВАТА> *някому.* Ставам причина някакви неприятности да сполетят някого, създавам неприятности на някого. *Тоя рошав дърдорко . . . може да излезе човек с връзки и да ти докара беля на главата.* Й. Йовков, Приключенията на Гороломов.—*Ще ви дам, но страх ме е, че ще ви възвои кръвта, ще си спомните за балкана и ще ми докарате някоя беля, каза той.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания. — *Какво направи, какво направи ти сега с твоите нападки и бръщолевения? . . . Наистина, какво ли лошо, каква ли беля докарах на къщата?* П. Михайлов, Малката партизанка. *Каква беля докара ти на селото.*
Още: **Навличам / навлека (стоварвам / стоваря) беля <на главата>.**

ДОКАРВАМ / ДОКАРАМ ВОДА ОТ ДЕВЕТ ВОДЕНИЦИ. *Диал.* Привеждам най-различни доводи и доказателства, за да докажа правотата на нещо или да убедя някого в нещо.
Още: **Докарвам / докарам вода от девет дерета (кладенци). Докарвам / докарам вода от деветдесет и девет реки.**

ДОКАРВАМ / ДОКАРАМ ВОДА ОТ ДЕВЕТ ДЕРЕТА. Привеждам най-различни доводи и доказателства, за да докажа правотата на нещо или да убедя някого в нещо. *Докара вода от девет дерета, но пак не ме убеди, че е прав.*
Още: **Докарвам / докарам вода от девет кладенци. Докарвам / докарам вода от девет воденици.** *Диал.* **Докарвам / докарам вода от деветдесет и девет реки. Донасям / донеса (нося) вода от девет дерета (кладенци). Наваждам / навадя вода от девет дерета (кладенци).** *Диал.*

ДОКАРВАМ / ДОКАРАМ ВОДА ОТ ДЕВЕТДЕСЕТ И ДЕВЕТ РЕКИ. Привеждам най-различни доводи и доказателства, за да докажа правотата на нещо или да убедя някого в нещо.
Още: **Докарвам / докарам вода от девет кладенци (дерета). Докарвам / докарам вода от девет воденици.** *Диал.* **Донасям / донеса вода от деветдесет и девет реки.**

ДОКАРВАМ / ДОКАРАМ ВОДА ОТ ДЕВЕТ КЛАДЕНЦИ. Вж. Докарвам / докарам вода от девет дерета. *От девет кладенци вода ще докара и пак туй, дето е рекъл да го направи, ще го направи.* П. Ю. Тодоров, Невяста Боряна.

ДОКАРВАМ / ДОКАРАМ ВЪЛКА В КОШАРАТА. Поради необмислените си действия сам ставам причина враговете да ме заловят, намерят. — *По пътя другарите срещнали камиона и го обстрелвали. Имало и убити, и ранени, но колко и кои — още не знаем. . . Това е грешка. С това ще докараме вълка в кошарата.* Хар. Русев, По стръмнините. *Костов влезе в двора не съвсем предпазливо. Общата небрежност към бдителността на полицията, . . ., беше се отразила и върху него. — Внимавай да не докараш вълка в кошарата — укори го Руменов, когато Костов влезе в задимената от цигарите стая.* Хар. Русев, По стръмнините.
От погов. Куче, което не знае да лае, само докарва вълка в кошарата.
Още: **Вкарвам / вкарам (пускам, пущам / пусна) вълка в кошарата.**

ДОКАРВАМ / ДОКАРАМ ДО ГЛАВАТА *някому нещо.* Ставам причина да сполети някого нещо лошо, беда; създавам неприятности за някого. *Свят — колело. Върти се*

насам, върти се нататък и никой не може да ти каже докъде ще се завърти и какво ще ти докара до главата. Г. Караславов, Време.

ДОКАРВАМ / ДОКАРАМ ДО ПРОСЯШКА ТОЯГА *някого.* Ставам причина някой да обеднее съвсем, разорявам го напълно. — *Разсипница!... Нищо не си донесла на мъжа си, а разполагаш с чуждото, като със свое! Да не си решила да докараш сина ми до просяшка тояга?* К. Петканов, Дамяновата челяд. *Боря се против гестаповците и фабрикантите, които си играят с живота ни и ще ни докарат до просяшка тояга.* Д. Кисьов, Щастието не идва само.

Още: **Довеждам / доведа до просяшка тояга. Докарвам / докарам до торбата.** *Диал.*

ДОКАРВАМ / ДОКАРАМ ДО ТОРБАТА *някого. Диал.* Ставам причина някой да обеднее съвсем, разорявам го напълно.

Още: **Докарвам / докарам до просяшка тояга.**

ДОКАРВАМ / ДОКАРАМ НА ВЯРА *някого. Диал.* Справям се с някого, направям го да бъде какъвто трябва.

ДОКАРВАМ / ДОКАРАМ НА САЛАМУРАТА *някого.* Поставям някого в такова положение, че да бъде принуден сам да направи нещо, което в същност съвсем не е по волята и желанието му. *Ще го докара на саламурата да му се моли, но сега му отказва.*

ДОКАРВАМ / ДОКАРАМ НА УМ *някому.* **1.** *За нещо или със следв. изр. със съюз* **че.** Правя някой да си помисли за нещо, да съобрази за нещо. *Това ми докара на ум, че той и по-рано спомена за някакъв рус човек, негов близък.*
2. Подсещам някого за нещо, припомням. *Тези думи ми докараха на ум, че той е кръгъл сирак.*

ДОКАРВАМ СИ / ДОКАРАМ СИ БЕЛЯ НА ГЛАВАТА и **ДОКАРВАМ СИ / ДОКАРАМ СИ БЕЛЯ<ТА>.** *Самост. или с нещо, с някого.* Имам неприятности от нещо, с което съм се заел или с което искам да помогна, да услужа на някого; сам си създавам неприятности с нещо или с някого. — *Ще си докарате някоя беля на главите!— говореха те* [селяните от Троянско]. Зах. Стоянов, Записки по българските въстания. *Някого ще нахока, задето сам си е докарал тая беля, другиму пък ще поука да даде и на ум ще го научи.* Т. Г. Влайков, В село.

Още: **Вземам си / взема си (навличам си / навлека си, турям си / туря си, турвам си / турна си) беля на главата и вземам си / взема си (навличам си / навлека си, хващам си / хвана си) беля<та>. Намирам си / намеря си белята. Купувам си / купя си белята.** *Диал.*

ДОКАРВАМ СИ / ДОКАРАМ СИ НА УМ *нещо, за нещо или със следв. изр. със съюз* **че, да.** Сещам се, спомням си за нещо. *Докарай си на ум, Петре, детските ни години.* В. Друмев, Иванко. *Как се плаша аз, като си докарам на ум за него!* В. Друмев, Иванко. *Той си докара на ум за майка си, как се тюхкаха сега зарад него.* Ив. Вазов, Вълко на война. *И той се помъчи да отхвърли от себе си мислите за Николина и да си докара на ума за своята Цвета.* Т. Г. Влайков, Вестовой. *Докарвам си на ум, че тя имаше и по-малка сестра.*

ДОКАРВАМ / ДОКАРАМ УМА <В ГЛАВАТА> *на някого.* Накарвам някого да се вразуми, принуждавам го да престане да постъпва неразумно; вразумявам. *И ето, той се промени: започна сам да става нощно време да пази... „Докарах му ума в главата“ — радваше се Рахни.* Й. Йовков, Вечери в Антимовския хан. *Забраних изрично на Костов да прави постъпки за освобождаването му. Стефан отдавна има нужда от плесница, която да докара ума в главата му.* Д. Димов, Тютюн. — *Все ще ми паднете в ръката! Ще ви докарам ума в главата. Клони ли ще чупите? Ръцете ви ще счупя!* К. Петканов, Старото време.

Още: **Докарвам / докарам акъла в главата.**

ДОКАТО КАЖЕ ЛЕБЛЕБИЯ, ЩЕ ЗАТВОРЯТ ЦЯЛАТА ЧАРШИЯ. За човек, който много бавно върши работата си; за бавен, муден човек.

ДОКАТО (ДОДЕТО) МИ ПАДНЕ КАЛПАКА. *Диал.* Докато мога, докрай. *На шейсет и пет години съм, кай, никой с пръст не ме е закачил, а той да ме удари. Ще го гоня, кай, додето ми падне калпакът.* Й. Йовков, Жетварят.

Още: **Додето ми падне капата.** *Диал.*

ДОКАТО (ДОДЕТО) МИ ПАДНЕ КАПАТА. *Диал.* Вж. Докато (додето) ми падне калпака. — *Аргатите. . . и те също като чиновници: работят, да речем, осем часа, а сетне — кеф. Яденето им на порции, една, две, три — докато им паднат капите.* Г. Караславов, Селски истории.

ДОКАТО (ДОДЕТО) ОЧИ ГЛЕДАТ. Докато съм жив. — *Живо-здраво, дядо Пеньо! Как си, . . . — Сполай на бога, добре съм, Андончо. То моята се е видяла веке, ама само дето тъпча грешната. . . Е, додето очи гледат — не може. . .* Г. Караславов, Враг.

ДОКАТО СВЯТ СВЕТУВА. Докато има хора на земята. *То ще бъде такава тревога, такова смущение, такава паника и същевременно такава радост, че докато свят светува, за него ще се пее и разказва.* Г. Караславов, Танго.

ДОКАТО (ДОКЛЕ) СЕ КАЧИ СВИНЯ НА ДЪРВО, бия. *Диал.* Извънредно много, безмилостно (бия).
Още: **Докато (доде) се покачи свиня на дърво.** *Диал.*

ДОКАТО (ДОДЕ, ДОРДЕ) СЕ ОБЪРНЕШ и ДОКАТО (ДОДЕ, ДОРДЕ) СЕ ОБЪРНЕ ЧОВЕК. 1. Много бързо, за кратко време. *Ставаше ми леко-леко от тия думи, та се затичвах, премятах в ръце калта и дорде се обърне човек, тухлата вече заемаше своето място в редиците, които от минута на минута големееха.* Кр. Григоров, Отново на училище.
2. Без да се забележи, неусетно. *Докато се обърнеш и лятото мине.* ● *Докато се обърне човек и ваканцията вече свърши.*

ДОКАТО (ДОДЕ) СЕ ПОКАЧИ СВИНЯ НА ДЪРВО, бия. *Диал.* Вж. Докато (докле) се качи свиня на дърво. *Диал.*

ДОКЛЕ ДОЙДЕ МАГАРЕТО ОТ ВОДА, бия. *Диал.* Извънредно много, безмилостно (бия).

ДОКОГА, КУМЕ, ДО КОЙ ДЕН. *Диал.* Казва се на човек, който нищо не дава, а само обещава.

ДО КОЗИРКАТА, напивам се (натряскам се). *Простореч.* Извънредно много, съвсем (се напивам). — *Днес от сутринта ме боли главата. — Как няма да те боли, като снощи се натряска до козирката.*

ДО КОЛЯНО, управия (прокопсия). Никаква (управия, прокопсия) (употребява се обикн. като възклицание за изразяване на възмущение, яд, че нещо не е в ред, не върви както трябва). *И аз диване току й мъкна в петък кошницата от пазар; . . . И пак нищо, и пак нямам звънец. Управия до коляно!* Ал. Константинов, Разни хора, разни идеали. *Започни от даскаллък, от кебарлък,. . . — продължаваше баща ми,— а че свърши на казанджилък: „прокопсия до коляно“.* П. Р. Славейков, Епизодът.

ДОКОПАЛ СЪМ СЕ КАТО КЕЛЯВ О ШАПКА. *Диал.* Не се разделям от нещо, защото ми е нужно.

ДОКОПАЛ СЪМ СЕ КАТО СЛЕПЕЦ О ТОЯГА. *Диал.* Не се разделям от нещо, защото ми е нужно.

ДОКОПВАМ / ДОКОПАМ КОКАЛА и ДОКОПВАМ СЕ / ДОКОПАМ СЕ ДО КОКАЛА. Успявам, макар и незаслужено, да получа добре платена служба или власт, която носи големи материални облаги. *А хиляди други, изпъдени от служба, ще очакват нови политически промени, за да се докопат пак до кокала.* Ив. Вазов, Службогонци. *Не ни слагай на една дъска с либералите. . . — Ние спасяваме България, бате — . . . — Спасяваме — трици! — . . . Откак се помня, всички, които са се докопвали до кокала, все България са спасявали.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Това щели да сторят, онова да направят, дорде се докопат до кокала, па напокон. . .* Т. Г. Влайков, Сянката на новия кмет. *Веднъж докопали кокъла, не искат да се откажат ни от власт, ни от пари.*

ДО КОРЕНА НА КОСМИТЕ, изчервявам се (почервенявам). Много, извънредно силно (се изчервявам). *Детето се засрами много и се изчерви до корена на космите.*

ДО КОСТИ<ТЕ>, мокър (измокрен, измокрям се). Извънредно много, съвсем, силно (мокър, измокрен, измокрям се). *Валеше проливен дъжд... Мокри до кости, към обед стигнаха в село Тюркмен.* К. Ламбрев, Средногорски партизани. *По страните ѝ се стичаше вода, измокрена бе до костите, но тя нищо не усещаше.* К. Петканов, Без деца. *Валеше ситен дъждец. Бавно, неусетно измокря човека до костите.* П. Михайлов, Малката партизанка. *Черна вода плискаше и го заливаше цял. Ян Бибиян се измокри до костите.* Елин Пелин, Ян Бибиян.

ДО КОСЪМ. Без остатък, всичко, докрай, напълно. *Едни думаха, че тя* [дружината] *е минала в друго място да се подвизава, други уверяваха, че са я изсекли до косъм някъде във Врачанския балкан.* Ив. Вазов, Белимецът. *Братята ми прибраха всичко. Всичко — ти думам — до косъм.* Ст. Чилингиров, Хлеб наш насущний.

ДО КРАК. Всички изцяло, без изключение. *И в единия, и в другия случай групата на Мичкин играеше ролята на пожертвуван ариергард. Значи, оставането на могилата имаше смисъл, но хората върху нея щяха да бъдат избити до крак.* Д. Димов, Тютюн. *Апелирам към вашето съзнание на български офицер да ни помогнете за унищожаването на тия бандити... Ние ще ги изтребим до крак.* Г. Караславов, При опит за бягство. *Но не всички татари можеха да избягат. Останаха ония, които бяха проникнали най-дълбоко, искайки да оградят прибойчани в железен обръч и да ги избият до крак.* Ст. Загорчинов, Ивайло. *Самотната мишка поклати глава. — Както вървят работите, не ще мине много време и в тая девствена, богата гора, не ще остане нито едно от преследваните животни, нито един гризач. Хищниците ще ни изтребят до крак.* О. Василев, Дивата гора.

ДО КРИВА ПЪТЕКА. *Ирон.* **1.** Доникъде (казва се в отговор на питането „докъде отиде (ходи)?“, за да се подчертае, че не съм успял да стигна дотам, докъдето съм искал да отида, и съм се върнал от пътя). — *Докъде ходихте с колата в неделя? — До крива пътека.*
2. Твърде малко, нищо (казва се в отговор на питането „докъде докара, оправи (работата)?“ или „докъде стигна (работата?)“, за да се подчертае, че нещо започнато не е изкарано докрай или че съвсем нищо не е постигнато в някаква дейност, въпреки че се работи в нея. — *Докъде стигна с дисертацията си? — До крива пътека.*
Още: **До кривата круша.** *Ирон.*

ДО КРИВАТА КРУША. *Ирон.* **1.** Доникъде (казва се в отговор на питането „докъде отиде (ходи)?“, за да се подчертае, че не съм успял да стигна дотам, докъдето съм искал да отида, и съм се върнал от пътя). — *Ставай — ... — ставай, че стигнахме. — Къде? — ... — До кривата круша — усмихна се той.* Н. Хайтов, Съперници.
2. Твърде малко, нищо (казва се в отговор на питането „докъде докара, оправи (работата)?“ или „докъде стигна (работата?)“, за да се подчертае, че нещо започнато не е изкарано докрай или че съвсем нищо не е постигнато в някаква дейност, въпреки че се работи в нея). — *Докъде стигна с готвенето? — До кривата круша.*
Още: **До крива пътека. До под крушата.**

ДО КРУШИ. *Диал.* **1.** *В съчет. със* **знае.** Нищо (не знае) (употребява се за някого, когото незаслужено хвалят, че знае много). — *Той знае много езици. — До круши знае.*
2. *В съчет. с* **има.** Нищо (няма) или твърде малко (има).

ДО КРЪВ, стига се (дохожда се, идва и др.). До убийство (се стига) (обикн. при сбиване, спор). *Вероятно бяха имали с тях разпри, които не е чудно да са дохождали до кръв. Не зная по кой начин подушихме чувствата им към съжителите им турци.* К. Величков, В тъмница.

ДОКЪДЕ<ТО> (ДОДЕТО) ТИ ОКО ВИДИ (ВИЖДА) и ДОКЪДЕ<ТО> (ДОДЕТО) <ТИ> ОЧИ ВИДЯТ (ВИЖДАТ). Много надалече, докъдето може да стигне погледът. *Открай докрай, докъде ти око види, се люлеят златни ниви.* Елин Пелин, Летен ден. *От ранни зори още ловците пуснаха кучетата в рядката ниска кория, която покриваше върхове и долини докъде ти око види и гърмяха цял ден.* Елин Пелин, Аз ти той. *На тая страна полето постепенно се снишава и бяга далеч, далеч, додето очи виждат.* Й. Йовков, Вечери в Антимовския хан. *Весело е лете да си на нива! Докъдето ти види око гледаш всякакви нивя и бърда и долини.* Д. Манчов, Бащин език за деца.
Още: **Докъде<то> (додето) ти око стига.**

ДОКЪДЕ<ТО>(ДОДЕТО) ТИ ОКО СТИГА и **ДОКЪДЕ<ТО> (ДОДЕТО) ТИ ОЧИ СТИГАТ.** Вж. Докъде <то> (додето) ти око види (вижда). *Оттука като се понесеш по онова ширине надолу — хи-и-и, доде ти очи стигат!... И душата ти се разширява тъй... небо и земя в нея да побереш.* П. Ю. Тодоров, Змейова сватба.

ДОЛЕН ГОСПОД. *Диал.* Влиятелно лице, на чиято подкрепа някой може да разчита.

От погов. Ако имаш долен господ, надявай се и на горния. ●Ако имаш долен господ, смисли ще те и горния.

ДОЛЕН КАМЪК. *Диал.* Човек, който е подчинен, зависим от някого. *Той нищо не може да ти помогне, той е долен камък там и не му се слуша думата.*

ДОЛНА МАНДЖА НЕ ЯМ. Не се задоволявам с каквото и да е, търся, желая нещо по-хубаво; проявявам грандоманство. *Иска все на Златните пясъци да летува, долна манджа не яде.*

Още: **Друга манджа не ям.**

ДОЛНА РЪКА, човек (хора). Който е от по-бедните, по-простите; който е от по-нисък обществен слой (човек, хора). *Зад тях* [първите редове зрители] *идеше други ред, по-долня ръка.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания.

ДОЛУ РЪЦЕТЕ *от някого* или *от нещо. Книж.* Възглас, с който се иска оттеглянето на чужди войски, на чужда власт отнякъде. *Долу ръцете от Корея! — това казват хората, които зачитат свято независимостта на народите.* в. Работническо дело.

ДОМАШНО ПИЛЕ. Човек, който по-голямата част от времето си стои у дома си, който не обича да излиза от къщи. *Личен и юнак мъж е Калофер, ала не е за жена. Задоми ли се, ще преклони глава пред турци и чорбаджии и тогаз всеки на подбив ще го вземе... Ще кажат хората: хей го нà, слезе орелът от планината и стана домашно пиле.* М. Марчевски, Калофер войвода.

Още: **Къщно пиле.**

ДО МИШЕ КОЛЯНО. *Диал.* Съвсем плитък, недълбок. — *Искам да се хвърля в кладенеца. Аз съм една нещастна майка — продума лястовичката. — Добре — рече кравата, — но щом си решила да се давиш, удави се поне в по-дълбока вода. Този кладенец е до мише коляно.* А. Каралийчев, Приказен свят.

ДО <МОЗЪКА НА> КОСТИ<ТЕ>. *След същ. или прил.* Извънредно много, до краен предел (за посочване на най-висока степен на някакво качество, обикн. лошо). *Съзнавах, че постъпката му е безобразна, че той е... грубиян и простак до мозъка на костите..., но съжалих го.* Ал. Константинов, Бай Ганьо. *И той е развален до костите, знам, и некадърен е, и пияница.* Т. Г. Влайков, Дядовата Славчова унука. *Той е покварен до мозъка на костите.*

ДО МОТИКА И ЛОПАТА, гоня. *Диал.* До смърт, докрай (гоня). *Ще те гоня до мотика и лопата.*

ДОНАСЯМ / ДОНЕСА БЕЛЯ НА ГЛАВАТА *някому.* Ставам причина някого да сполетят неприятности; създавам неприятности на някого. *Тая пушка насмалко щеше да ми донесе беля на главата!* Л. Каравелов, Българе от старо време.

Още: **Докарвам / докарам (навличам / навлека, стоварвам / стоваря) беля на главата.**

ДОНАСЯМ / ДОНЕСА ВОДА ОТ ДЕВЕТ ДЕРЕТА. Привеждам най-различни доводи и доказателства, за да докажа правотата на нещо или да убедя някого в нещо. *Той би му издрал очите, би му донесъл от девет дерета вода, за да го накара да се откаже от думите си.* Н. Каралиева, Неуловимият.

Още: **Донасям / донеса вода от девет кладенци (от деветдесет и девет реки). Докарвам / докарам (нося) вода от девет дерета (кладенци). Наваждам / навадя вода от девет дерета (кладенци).** *Диал.*

ДОНАСЯМ / ДОНЕСА ВОДА ОТ ДЕВЕТДЕСЕТ И ДЕВЕТ РЕКИ. Привеждам най-различни доводи и доказателства, за да докажа правотата на нещо или да убедя някого в нещо.

Още: **Донасям / донеса вода от девет кладенци (дерета). Докарвам / докарам вода от деветдесет и девет реки.**

ДОНАСЯМ / ДОНЕСА ВОДА ОТ ДЕВЕТ КЛАДЕНЦИ. *Диал.* Вж. Донасям / донеса вода от девет дерета.

ДО НЕБЕСАТА (НЕБЕТО). 1. *В съчет. с* **хваля (въздигам, превъзнасям, величая** и под.). Извънредно много, прекалено (хваля). *Като почнат да се вдигат наздравици, . . . току-виж някой от тукашните боляри ще се похвали със сливенските вина, до небето ще ги разхвали.* Ст. Загорчинов, Ден последен.
2. *В съчет. с* **викам (крещя, рева, пищя** и под.). Извънредно силно, високо (викам). *Виках до небеса за капка милост, бащи и майки наричах сичките, кълнях се, че нищо не зная, от онова, за което ме питаха.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания. *В една кошница лежало едно мъничко божие създание, което крещяло до небесата.* Ив. Вазов, Чичовци.
3. *В съчет. с* **вик (рев, писък** и под.). Извънредно силен, висок (вик).
Още: **До звездите. До деветото (седмото) небе** /към 1 знач./.

ДО НЕМАЙ-КЪДЕ. Извънредно много, премного. *Върна се назад, взе в шъпа болното птиче от кръстопътя и го отнесе на майка му. Като го видя, черната птичка се зарадва до немай-къде.* А. Каралийчев, Приказен свят. — *Ех, да видите какви момчета има в ония села! Мило за драго дават, само да се сдобият с пушки. А пък до немай-къде сиромаси!* Д. Марчевски, Дошло е време. *В слабия отблясък на огъня се видя главата на човека, рошава и космата до немай-къде.* Ст. Загорчинов, Ивайло. — *И тримата са мои приятели. Честни до немай-къде. Можеш спокойно да им дадеш пари.* Г. Белев, Патилата на едно момче. *Жена му е мързелива до немай-къде.*

ДО ОНЯ КРАЙ. *Диал.* Извънредно много, премного. *Освен кокошките и черното куче. . . бай Нако има и една коза, шута и проклета до оня край, на име Вида.* Г. Краев, Човещина.

ДО ОНЯ СВЯТ. *Диал.* Извънредно много, премного. *Сиромаси до оня свят.*

ДО ПЕТАК. Без остатък, докрай, напълно. *Налетял на шайка разбойници в Делиормана и не само че го обрали до петак, ами съблекли го гол.* А. Гуляшки, Златното руно.
Още: **До стотинка.**

ДО ПЛАДНЕ ИЛИЯ, ОТ ПЛАДНЕ АЛИЯ. *Диал. Ирон.* Все един и същ.

ДО ПОД КРУШАТА. *Ирон.* **1.** Доникъде (казва се в отговор на питането „докъде отиде (ходи)?", за да се подчертае, че не съм успял да стигна дотам, докъдето съм искал да отида, и съм се върнал от пътя). — *Защо се връщате, докъде ходихте?* — *До под крушата.*
2. Твърде малко, нищо (казва се в отговор на питането „докъде докара, оправи (работата)?" или „докъде стигна (работата)?", за да се подчертае, че нещо започнато не е изкарано докрай или че съвсем нищо не е постигнато в някаква дейност, въпреки че се работи в нея). — *Докъде я докара работата?* — *До под крушата.*
Още: **До кривата круша.** *Ирон.*

ДО ПОРАЗА, се напивам. *Диал.* Много (се напивам). *На третия ден те отново се намериха в кръчмата. И пиха повече от всеки друг път, пиха до пораза.* П. Михайлов, Под земята.

ДО <ПОСЛЕДНА> ИГЛА. Без остатък, докрай, напълно. *Да си призная, всъщност не съм привърженик на оная човешка наклонност към клюкарство, която подтиква хората след смъртта на бележитите мъже да раздрънкват всички дреболии от личния им живот до последна игла.* Д. Подвързачов, А. Страшимиров, Елин Пелин, Й. Йовков в спомените на съвременниците си. *Но сега вече той не се задоволява само с ограбване страната до игла и довеждането българския народ до глад.* В. Коларов, Против хитлеризма и неговите български слуги.

ДО ПОСЛЕДНА КАПКА КРЪВ. *Книж.* До смърт, докрай (при борба, сражение). — *Удряйте мъжки и постоянствувайте до последна капка кръв, защото ако покажем слабост още на първото сражение, ще да ободрим неприятеля — говореше той.* Зах. Стоянов, Записки

по българските въстания. *Позициите бяха защищавани до последна капка кръв: на места беше стигнало до ръкопашен бой.* Л. Стоянов, Бенковски.— *Братя, — добави той — жребият е хвърлен. Макар и сами, ние ще се борим до последна капка кръв. Малодушни няма и не бива да има между нас.* Г. Караиванов, Перущица — гнездо на герои. *Изоставеният защитник на кулата измъкна меч и бавно, накуцвайки, се запъти назад. Навярно искаше да се промъкне през вратата на засеката и зад нея да се брани от нападателите до последна капка кръв.* Ст. Загорчинов, Ивайло.

ДОПРЯ (ДОПРЯЛ Е) НОЖ<А> ДО КОКАЛ<А>. Настъпи решителният, критичният момент за действие, за разплата, крайният предел, когато повече не може да се търпи. *Както щете вий, а пò ще е добре / доде е време, не когато чак допре / до кокал ножа, ний градът да го изпразним!* П. П. Славейков, Кървава песен. — *И за нас веке, жено, няма живот тука. Ще бягаме в града... — Арап ага и сега ми крои нещо, викат ме в кулата. Сега веке допре нож до кокал. — Ние сѐ така — изръмжа срещу него Вардарски. — Като допре нож до кокал!* Д. Талев, Преспанските камбани.
По-рядко: **Допря ми (допрял ми е) ножа до кокала.** Стигнах до положение, когато не мога повече да понасям нещо и трябва да намеря изход.

Още: **Дойде ножа до кокала. Опря ножа до (о, в) кокала.**

ДОРДЕ НЕ РЕЧЕШ. *Диал.* Много бързо, веднага. *В нашето село ни вади зъбите Станчо Глухарят, дорде не речеш.* Чудомир, Нашенци.

ДОРДЕ НЕ СА ВИКНАЛИ НА ЕДНО КУЧЕ «ХЪ БРЕ«. Употребява се, когато постоянно се обвинява някой, че е виновен само защото веднъж вече се е провинил (без винаги да е у него вината). *Все него обвиняват и когато стане някоя пакост все мислят, че той я е направил. То нали знаеш, дорде не са викнали на едно куче „хъ бре".*

ДОРДЕ НЕ СА КАЗАЛИ НА ЕДНО КУЧЕ, ЧЕ Е БЯСНО. Употребява се, когато постоянно се обвинява някой, че е виновен, само защото веднъж вече се е провинил (без винаги да е у него вината). *Той не беше замесен в тази работа, но дорде не са казали на едно куче, че е бясно.*

ДОР<ДЕ> СЕ КАЧА НА КОНЯ. *Диал.* За мома — докато се омъжа. *Жали ме, сестро, жали ме, докога ще си ме жалиш? — Ще жаля, брате Стояне, дор да се кача на коня.* Народна песен.

Свързва се със сватбените обичаи.

ДО РОГОВЕТЕ, пиян. *Диал.* Извънредно много, премного (пиян).

ДО СВИТКА. *Диал.* Докрай, до най-малката частица. *Захарта ни се свърши до свитка.*

ДОСЕГА СЕ Е НАЯЛ И КОЙТО СИ Е ЗАГУБИЛ ВОЛОВЕТЕ. *Диал.* Употребява се, за да се подчертае, че дълго време се бави извършването на нещо (обикн. обяд).

ДОСЕГА ЩЯХ ДА ИЗПРОСЯ КОН И ВОЛ. *Диал.* Употребява се, за да се подчертае, че някой се моли дълго време за нещо, и все не му го дават.

ДО СЕДМОТО НЕБЕ, превъзнасям. Извънредно много, прекалено (превъзнасям). —*Какво, братко, нещо лошо ли се чува от земята?... — Напротив — ... — Превъзнасят ни до седмото небе.* Г. Караславов, Разочарованието на равноапостолите.

Произходът му е свързан със съчинението „За небето" на древния гръцки философ Аристотел, където той обяснява устройството на небесния свод като състоящ се от седем неподвижни кристални сфери. За седем небеса се говори и в Корана (Н. С. Ашукин, М. Г. Ашукина, Крылатые слова. М., 1966, с. 421).

Още: **До деветото небе. До небесата (небето)** /в 1 знач./.

ДО СМЪРТ. 1. Крайно жестоко, смъртоносно (бия, изтезавам и под.). *Били го до смърт, но той не издал тайната.* Ст. Ц. Даскалов, Бялата погача. *Може би днес щяха да го убият, арестуват, изтезават до смърт, да го изпратят по незнайни следствени пътища в София, откъдето нямаше да се върне никога!* Д. Димов, Тютюн. *Беше направил план да арестува Киневица, да я затвори в караулното помещение тихомълком... и да я набие до смърт, но постепенно изостави този план.* Г. Караславов, Обикновени хора. **2.** Много силно, извънредно много. *Двете животни, изплашени до смърт, се втурнаха право надолу към дола.* Ем. Станев, Повест за една гора. *Отегчаваше се до смърт, но търпеливо понасяше убийствената самота.* М. Марчевски, Тихо пристанище. *Тази нощ той се напи*

до смърт, а на другия ден отиде в профкомитета да се оплаче от младежа с привлекателната външност. К. Калчев, Семейството на тъкачите. — *Бойчо, ти да не си имал спречкване с Кондова в Клисура? — До смърт.* Ив. Вазов, Под игото. *Предан до смърт.* ● *Обиден до смърт.*

ДОСТИГАМ / ДОСТИГНА ДО ПРОСЯШКА ТОЯГА. Ставам много беден, съвсем обеднявам, разорявам се напълно. *Народът е оголял и е достигнал до просяшка тояга.* К. Петканов, Вълнолом.

Още: **Стигам / стигна (идвам) до просяшка тояга.**

ДОСТИГАМ / ДОСТИГНА ДО УШИТЕ (УХОТО) *на някого.* За мълва, слух — бивам чут, узнат. *Най-тръпнеше Койка, че тези приказки и одумки ще достигнат до ухото на дяда Добря.* П. Ю. Тодоров, Несретник. *Войниците почнаха да мърморят, да немарят за службата си и да бягат. Всичко това достигаше до ушите на Ивайло, понякога преувеличено, но в основата си вярно.* Ст. Загорчинов, Ивайло.

Още: **Дохождам / дойда (стигам / стигна, идвам) до ушите (ухото).**

ДОСТИГА МИ / ДОСТИГНЕ МИ ДО УШИТЕ (УХОТО). *Обикн. със следв. изр. и съюз* **че.** Научавам се, узнавам нещо (обикн. някакъв слух, мълва). *Все един ден ще достигне до ушите ѝ, че той ѝ изневерява.*

Още: **Дохожда ми / дойде ми (стига ми / стигне ми, идва ми) до ушите (ухото).**

ДОСТЛУКА МИ Е НА (ДО) КОЛЯНО<ТО>. Лесно и бързо променям доброто си отношение, настроение към другите, лесно се разсърдвам на някого, след като току-що съм проявил добро отношение към него *Кос коджа ми ти дърти хора и отишли да барат пчелите. . . На пчелата достлукът ѝ е на коляното — ще те целуне тъй, че ще го помниш, чак догде си жив.* Ц. Гинчев, Ганчо Косерката. *Той знаеше много добре, че достлука и любовта на агата е на коляно: днес я има, утре я няма.* в. Пряпорец. *На турчина достлука на коляното му.* Поговорка.

Свързан е с житейски наблюдения и опит, а именно: по стар обичай, когато някой седне на ниско столче да се храни, „окачва" шапката си на коляното. Оттук вероятно е възникнала успоредицата: както сложена на коляно шапка лесно се събаря, така приятелството с неверник скоро се разваля. (Вж. Ст. Илчев, Времена и думи Езикови въпроси, София, 1943, с. 115).

Още: **Добрината ми е на (до) коляното.**

ДО СТО И ЕДНО. Много. *Само така! Ако почнеш да отстъпваш, ще те въртят до сто и едно.* Ив. Петров, Мъртво вълнение.

ДО СТОТИНКА. Без остатък, докрай, напълно. *Разноските в къщи бяха съкратени до стотинка.* Г. Караславов, Сметки. — *И моите пари са у баба. Нали до стотинка ми го прибра, още щом пристигнах.* Г. Караславов, На село. *Изхарчих си парите до стотинка.*

Още: **До петак.**

ДО ТРОХА. Без остатък, докрай, напълно. *Вечер, ако момчето не се върнеше навреме, бащата и сестрата изяждаха оскъдната вечеря до троха и Кольо биваше принуден да ляга гладен.* Ем. Станев, Иван Кондарев.

Още: **До шушка.**

ДОТУК КУЧКА НА БАЧИЯ. *Диал.* Употребява се, когато някой се зарича да не прави занапред нещо, да не продължава повече. — *Как се върна от фронта? — Ами щом се разби Каймакчалан, обърнахме колата, че в къщи. Дотук кучка на бачия.* Ем. Станев, Иван Кондарев.

ДОТЪКАХ СИ ПЛАТНОТО, РИТНАХ (РИТАМ) ТИ КРОСНОТО. *Диал.* Показвам се неблагодарен, след като са ми сторили услуга, след като са ми помогнали за нещо. *Измени плана, та не му закачиха дюкяните, дето щеше да става площад. И като си дотъка платното — ритна им кросното, — нито заплата им даде, нито барем по едно кафе ги почерпи.* Г. Караславов, Между нас да си остане.

Още: **Изтъках си платното, ритнах (ритам) ти кросното. Изтъках си платното, пущина ти кросното.** *Диал.*

ДО ТЪМНО. До свечеряване, докато настане вечер. *Не си учи урока. До тъмно играе по улиците с момчетата.* А. Каралийчев, Приказен свят.

ДО УШИТЕ. 1. *В съчет. със* **засмян, зачервен, влюбен, заборчлял** и др. Извънредно много, извънредно силно, във висока степен. *Хвана се, пустата му бялка! На бърза ръка се хвана. Одра ѝ кожата щастливият нане Вуте и засмян до уши се отзова с нея чак у Змеини колиби, да се похвали.* Елин Пелин, Аз ти той. *Селските ергени навярно вадят ножове за тебе. Нено я погледна в очите. Девойката пламна и се изчерви до ушите.* А. Каралийчев, Народен закрилник. *Като влезе у акушерката, той се забърка, не знаеше как да ѝ обади. — Викат те у нас, — смънка най-сетне той, гузен, свит, пламнал чак до уши. — За твойта булка ли? — попита го спокойно и делово акушерката. — За нея.* Г. Караславов, Селски истории. *Ако не си се влюбила още, на бас се ловя, че в най-скоро време то ще стане — ще хлътнеш до ушите.* Ем. Манов, Ден се ражда. *В същност Кольо не смееше да си отговори на въпроса и хитруваше пред себе си, макар да знаеше, че е влюбен в Дуса до уши.* Ем. Станев, Иван Кондарев. *Па заповядай, тъкмо съм изварил прясна джанковица. Ще пийнем по чашка. Откога се тъкмя да те попоканя, ама нали пуста работа. И аз съм потънал до уши, па и ти не се свърташ в къщи.* Кр. Григоров, Игличево. *Потънал съм в борч до уши.*
2. *В съчет. с* **борч, борчлия.** Извънредно голям. *Откак се е зазимило, от стаята си навън не е излизал. Хората дърва секат, коли острят, а той се затворил там и пише... Борч до уши — а той пише!* Ц. Церковски, Зад крайчеца на завесата. *Борчлия до уши.*

ДОХОЖДАМ / ДОЙДА В ГЛАВА *някому, на нещо. Диал.* Успявам да се справя с някого или с нещо надвивам го, превъзмогвам го.
Още: **Излизам / изляза на глава.**

ДОХОЖДАМ / ДОЙДА ДО ЗЕЛЕНКАТА. *Диал.* **1.** Идвам до средата на някаква работа; свършвам половината от някаква работа.
2. Стигам до средата на живота си.

От народния бит — бележка, която си правят жените със зелено при навиване на платното за тъкане, която показва средата (П. Р. Славейков, Български притчи или пословици и характерни думи, т. I, стр. 150).

ДОХОЖДАМ / ДОЙДА ДО УШИТЕ (УХОТО) *на някого.* За мълва, слух — бивам чут, узнат. *„И един ден татарите пак ще ни изненадат и като бъдат повече от нас, как ще ги спрем, ..." Те не само си мислеха това, но и го шушнеха помежду си... А това, което си шушнеха селяните, дойде до ушите на Ивайло.* Ст. Загорчинов, Ивайло. *Едно обаче се знаеше положително — неговата слабост към жените... Тая не твърде ласкателна слава скоро дойде до ушите на околийския началник.* Ст. Чилингиров, Първа жертва.
Още: **Достигам / достигна (стигам / стигна, идвам) до ушите (ухото).**

ДОХОЖДАМ / ДОЙДА ДОХАК (ДОХАКИ) *някому или на нещо. Обикн. в св. вид.* Успявам да се справя с вироглавството на някого или да преодолея нещо. *Той си караше своята и колкото да викаше и да го хокаше стареца, пак дохак не можа да му доде.* П. Ю. Тодоров, От прозореца. *Дойдох да уча децата в класното училище. — Добре си сторил. На нашите немирници такъв даскал ще им доде дохак!* Д. Марчевски, Дошло е време. *Тате, аз казах: или ще взема Борянка, или. — Хайде стига! Той ще доде баща ѝ, той ще ти доде дохак.* Й. Йовков, Боряна. *Ройдю не беше човек, с когото можеш да се задяваш... Нека си дойде Ройдю — мислеше си Ройдювица, — той ще дойде дохак на всички.* Й. Йовков, Женско сърце. *Работата през лятото не е много, ще ѝ додеш дохаки, ще ѝ надвиеш.* А. Гуляшки, Златното руно.
Още: **Дохождам / дойда отхак (отхаки). Идвам дохак (дохаки).**

ДОХОЖДАМ / ДОЙДА ДО *нечия* **ЧЕРГА.** За нещо лошо, нещастие беда — засягам някого или неговия дом, семейство. *Пламнал беше пожар у съседите, гореше огън земята, не беше за чудо и до нашата черга да дойде.* Г. Райчев, Вълчето.
Още: **Идвам до** *нечия* **черга.**

ДОХОЖДА МИ / ДОЙДЕ МИ АКЪЛА <В ГЛАВАТА>. Ставам по-разумен, преставам да постъпвам необмислено; вразумявам се. *— Така е! — обади се отново той. — Казах, каквото казах... Тебе трябвало да запрат, за да ти дойде акълът в главата, а не момчето.* Кл. Цачев, Горчив залък. *Пада ми се! Остава да излезе някой сега, че да ми хвърли един бой, та да ми доде акълът в главата.* В. Нешков, Настъпление. *— Осъждам постъпката на другаря Диманов. Той е виновен и ние трябва да го накажем, та да му дойде акълът.* К. Кръстев, Катастрофа.

Още: **Идва ми (иде ми) акъла <в главата>. Дохожда ми / дойде ми ума <в главата>. Дохожда ми / дойде ми акъла на място<то си>. Дохожда ми / дойде ми шипето <в главата>.** *Пренебр.*

ДОХОЖДА МИ / ДОЙДЕ МИ АКЪЛА НА МЯСТО<ТО СИ>. Ставам по-разумен, преставам да постъпвам необмислено; вразумявам се. *Но аз мисля, че за тебе по-добре ще е да отидеш в Синода и да се молиш, ... та белким акъла ти дойде на мястото си.* Хр. Ясенов, Злополучните пози на Връбчо Добриянов.
Още: **Дохожда ми / дойде ми акъла в главата.**

ДОХОЖДА МИ / ДОЙДЕ МИ В ГЛАВАТА. Хрумва ми нещо, помислям си нещо, съобразявам нещо. *Как ти е дошла в главата тази мисъл?*
Още: **Дохожда ми / дойде ми на ум<а> (акъла)** /в 1 знач../

ДОХОЖДА МИ / ДОЙДЕ МИ ДО (НА) ГЛАВАТА. *Обикн. в св. вид.* Случва ми се, сполетява ме (за нещо неприятно, лошо, някаква беда, нещастие). *И беят въздъхна: — Войната е лошо нещо... Не знаеш какво ще ти дойде на главата.* Д. Талев, Преспанските камбани. *Някак взе да се примирява Наке... Е, що ти дойде до главата, ще го теглиш...* Кр. Григоров, Новодомци. — *Не мога вече, с мене ще стане нещо. Ако все така върви, ще се удавя! — Глупешки думи са тези, невясто!... Дошло е до главите ни, ще се търпи.* К. Петканов, Без деца. — *Бре, да се не види макар! — завика той. — Каква беля ми дойде на главата. Таквоз нещо не бях изпащал. И кучета не се чуват! И овци няма!* Й. Йовков, Приключенията на Гороломов. *Всичките селяни българи бяха като сварени, защото чакаха да им дойде до главата някое зло, а най-вече се грижеха тия, които имаха моми, да не се залови на инат да им изтурчи децата.* Ц. Гинчев, Ганчо Косерката. *На хората какво ли не им дохожда до главата, но се справят някак си.*
Още: **Идва ми до (на) главата.**

ДОХОЖДА МИ / ДОЙДЕ МИ ДО ГУША [ДОШЛО МИ Е ДО ГУША]. *Обикн. в св. вид.* Много ми дотяга, омръзва, става ми съвсем непоносимо (много ми е дотегнало, омръзнало, станало ми е съвсем непоносимо). *Види се, много трябва да бяха измъчени и угнетени бедните хора, сигурно и на тях дългата война беше им дошла до гуша, както беше дошла до гуша и на фронтоваците.* Г. Караславов, Обикновени хора. *До гуша ми дойде от непоносимия ти характер... от пиянството и скандалите ти...* Д. Димов, Тютюн. *Щом видя задалия се през площада файтон, той съвсем се намръщи. До гуша му беше дошло от посетители.* Ст. Марков, Дълбоки бразди. *Дошло им на отроците до гуша от болярските тегоби, па току зарязали стрехите и дим да ги няма. С децата, с говедата, та и с кучетата. Забягнали.* М. Смилова, Друм се вие.
Още: **Дошло ми е да дýша и до гуша.** *Диал.* **Идва ми до гуша.**

ДОХОЖДА МИ / ДОЙДЕ МИ ДО ЗЪБИ. Много ми дотяга, омръзва, повече не мога да понасям, да търпя. — *Чуй, яху! Когато на хората дойде до зъби и плюят на всичко — ... — трябва им един, само един човек, дето да им рече: юруш! И без да се замислят ще пометат това, що им е показал.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.
Още: **Стига ми / стигне ми до зъби.**

ДОХОЖДА МИ / ДОЙДЕ МИ ДО КОЗИРКАТА. *Жарг.* Много ми дотяга, омръзва става ми съвсем непоносимо. *Стига си се оплаквала, стига си повтаряла едно и също че ми дойде до козирката.*
Още: **Идва ми до козирката.**

ДОХОЖДА МИ / ДОЙДЕ МИ ДОТУК<А>. Много ми дотяга, омръзва, повече не мога да търпя (придружено с жест, с който се сочи шията). — *Все по тез партии тичат, кучета да късат и партиите и главата им!... — Кипнала съм, че ей дотук ми е дошло.* Й. Йовков, Чифликът край границата. *Да не излезе като другите — да се разходи, наяде и напие на наша сметка и после — прощавай! ... Че дотук ми дойдоха тези, които се интересуват от нашата мина.* Ст. Костов, Златната мина. *Много ме, кай, третираха, много се мъчех... Дотук ми дойде, кай.* Й. Йовков, Женско сърце. — *Ей дотука ми дойде всичко. А в къщи не ми се отива. Татко е много досаден.* М. Грубешлиева, През иглено ухо.
Още: **Идва ми дотук<а>.**

ДОХОЖДА МИ / ДОЙДЕ МИ ДО УШИТЕ (УХОТО). *Обикн. със следв. изр. и съюз* **че.** Научавам се, узнавам нещо (обикн. някакъв слух, мълва). — *Дойде до нашите уши, че при теб идвали пратеници от великия доместик, за да узнаят ще ли се отметнеш от Кантакузин.* Ст. Загорчинов, Ден последен. *Дойде до ушите ми, че в миналото той се проявявал зле.*

Още: **Достига ми / достигне ми (стига ми / стигне ми, идва ми) до ушите (ухото).**

ДОХОЖДА МИ / ДОЙДЕ МИ ДРУГ АКЪЛ. Променям намерението си, решението си. *Бешемлията се взря в Куньовица и по лицето му премина сянка. — Да не би на мъжа ти да е дошъл друг акъл? — запита той. — Защо си се разциврила?* А. Гуляшки, Село Ведрово.

Още: **Дохожда ми / дойде ми друг ум. Идва ми друг акъл.**

ДОХОЖДА МИ / ДОЙДЕ МИ ДРУГ УМ. Променям си намерението, решението. *— Оставете го! — кимна Ралчо и Вандо и Костадин го положиха отново в кревата. — Нека си помисли до надвечер, може да му дойде друг ум!* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи. *— Ба, нека почакаме. Може пък утре друг ум да дойде на търновчани, че да отворят портите. — Щом кажеш, да почакаме!* Ст. Загорчинов, Ивайло. *— Щом сега ги* [пушките] *дава, трябва незабавно да ги вземем. . . Зер може, ако протакаме, друг ум да му дойде.* Г. Караславов, Обикновени хора.

Още: **Идва ми друг ум. Дохожда ми / дойде ми друг акъл.**

ДОХОЖДА МИ / ДОЙДЕ МИ НА АКЪЛА. 1. *Самост. или със следв. изр. със съюз* **да, че.** Хрумва ми нещо, помислям си нещо, съобразявам нещо. *Дойде ми на акъла, че той би могъл да ми помогне, но късно, той беше си отишъл.*
2. *Самост., за нещо, за някого или със следв. изр. със съюз* **че.** Спомням си нещо, припомням си нещо, досещам се за нещо. *Често ми дохождаха на акъла разни случки от миналото.*

Още: **Дохожда ми / дойде ми на ум<а>. Иде ми (идва ми) на акъла. Дохожда ми / дойде ми в главата** /към 1 знач./.

ДОХОЖДА МИ / ДОЙДЕ МИ НАГОРНО. *Обикн. със следв. изр. със съюз* **да.** Трудно ми е, мъчно ми е да се справя с нещо, трябва да положа големи усилия, чувствувам се затруднен. — *Аз ви предупреждавам, . . ., вземете си бележка, иначе последствията ще паднат пак върху вас. „Зъбите се — мислеше си той, — но аз ще разпитам и други, аз така ще ви засека, че сетне бая нагорно ще ви дойде. . .“* В. Нешков, Настъпление.

Още: **Иде ми (идва ми) нагорно. Дохожда ми / дойде ми нанагорно.**

ДОХОЖДА МИ / ДОЙДЕ МИ НА ЕЗИКА. *Обикн. в св. вид.* **1.** Казвам нещо, което ми хрумва в момента, без да съм го обмислил или без предварително да съм искал да го кажа. *Започна с първите думи, които дойдоха на езика му.* Д. Талев, Преспанските камбани. *Ивайло този път назова госта направо с името му, сякаш то така дойде на езика му, ала и гостът нищо не каза, не даде вид, че се е оскърбил.* Ст. Загорчинов, Ивайло. *Млъкни, че какви ли не глупости все ти дохождат на езика.*
2. *Обикн. със следв. изр. със съюз* **да.** Готов съм, поисква ми се да кажа (за нещо, което се премълчава). *Дойде ми на езика да му кажа как стоят точно нещата, но си замълчах.*

Още: **Дохожда ми / дойде ми на (до) устата. Идва ми (иде ми) на езика.**

ДОХОЖДА МИ / ДОЙДЕ МИ НАНАГОРНО. *Обикн. със следв. изр. със съюз* **да.** *Обикн. в св. вид.* Трудно ми е, мъчно ми е да се справя с нещо, трябва да положа големи усилия, чувствувам се затруднен. *Дойде ми нанагорно да подготвя пет изпита за сесията, но все пак успях.*

Още: **Идва ми (иде ми) нанагорно. Дохожда ми / дойде ми нагорно.**

ДОХОЖДА МИ / ДОЙДЕ МИ НА УМ<А>. 1. *Самост. или със следв. изр. със съюз* **да, че.** *Обикн. в св. вид.* Хрумва ми нещо, помислям си нещо, съобразявам нещо. *Дойде ми на ум да се скрия. Прескочих водата в дола и седнах зад един глог.* Ем. Станев, Януарско гнездо. *Да не беше сам Куздо загатнал, де щеше да ми дойде на ум да искам да се сродим с такъв преден челяк!* Ив. Вазов, Руска. *Той несъзнателно разтвори високия двукрилен гардероб,. . ., и изведнъж му дойде на ум нова идея: гардеробът нямаше долно чекмедже и дъното му лежеше близо две педи над пода на стаята.* Д. Ангелов, На живот и смърт. *Чак сега Ванко се разкая, че не беше пил от водата. Как не му дойде на ума порано!* М. Грубешлиева, През иглено ухо. *На Джони дойде на ум, че нямаше да бъде*

зле, ако запазеше добри отношения поне със Стоичко Данкин. Д. Димов, Тютюн.
2. *Самост., за нещо, някого или със следв. изр. със съюз* че, да. Спомням си нещо, припомням си нещо, досещам се за нещо. *Помисли си да влезе вътре... пък ѝ дойде на ума, че у Тинкини има зло куче... и затова Райка не влезе.* Т. Г. Влайков, Дядовата Славчова унука. *Най-напред му дойде на ума студентския живот, който неотдавна бе напуснал.* Мих. Георгиев, С тебешир и с въглен. *Изведнъж ми дойде на ум за една малка скулптурна група, която видях на последната художествена изложба, — „Те победиха".* Й. Йовков, Те победиха. *Тренът тръгна. Чак тогава ми дойде на ум, че кучето остана.* Елин Пелин, Аз ти той.

Още: **Иде ми (идва ми) на ум<а>. Дохожда ми / дойде ми на акъла. Дохожда ми / дойде ми в главата** /към 1 знач./.

ДОХОЖДА МИ / ДОЙДЕ МИ НА (ДО) УСТАТА. *Обикн. в св. вид.* 1. Казвам нещо, което ми хрумва в момента, без да съм го обмислил или без предварително да съм искал да го кажа. *Такива думи можеше да каже кръчмарският син Виктор,..., но какво стана, че и на Янко те дойдоха на устата? Той ги чу от другарите си и ги повтори, без да мисли.* Ем. Коралов, Дъщерята на партизанина.
2. *Обикн. със следв. изр. със съюз* да. Готов съм, поисква ми се да кажа (за нещо, което се премълчава). *Дойде ми до устата да отговоря, но се отказах.*

Още: **Дохожда ми / дойде ми на езика. Идва ми (иде ми) на устата.**

ДОХОЖДА МИ / ДОЙДЕ МИ ПИПЕТО <В ГЛАВАТА>. *Обикн. в св. вид. Пренебр.* Ставам по-разумен, преставам да постъпвам необмислено; вразумявам се. *Ние сме рекли: фронт на частниците! Изолация, майка им стара, да им дойде пипето в главите.* А. Гуляшки, Златното руно. *Ще те напердаша, че да ти дойде пипето в главата.*

Още: **Идва ми (иде ми) пипето <в главата>.** *Пренебр.* **Дохожда ми / дойде ми ума (акъла) <в главата>.**

ДОХОЖДА МИ / ДОЙДЕ МИ ПРЪТ В КОЛЕЛОТО. *Обикн. в св. вид.* Появява се някаква пречка, спънка в работата ми. *Щях да си свърша всичко, но ми дойде прът в колелото.*

<ДОХОЖДА МИ / ДОЙДЕ МИ> СЪРЦЕТО В ПЕТИТЕ. Силно се изплашвам. *В балкана, другарю комисар, така се не плашех, а сега... сърцето в петите, още ме тресе. Види се, много ми се живее.* Ем. Манов, Ден се ражда. *Той се стресна и сърцето му дойде в петите.*

Още: **Пада ми / падне ми (отива ми / отиде ми) сърцето в петите.**

ДОХОЖДА МИ / ДОЙДЕ МИ УМА <В ГЛАВАТА>. Ставам по-разумен, преставам да постъпвам необмислено; вразумявам се. — *И оная вечер пак си гонил момите с камиона. Ами ако някоя се уплаши и падне под колелото, кой ще отговаря? Ти остави другото, ами и човешки живот можеш да вземеш! И войник ходи, и пак не ти дойде умът в главата!* Кл. Цачев, Свят широк. — *Я, вика, Шебане, да я заведете в гората пак, да поседи с елите сама, та белким ѝ дойде ума в главата!* Н. Хайтов, Диви разкази. *Стоварих му една по главата ли, по гърба ли... не видях... „Ха, викам, дойде ли ти сега умът в главата!"* П. Незнакомов, Бяло и черно. — *За наказание няма да ядеш, да ти дойде умът в главата!* Г. Краев, Аз си знам. *Ако нам болярите не ни дойде умът да не грабим и мъчим народа, а вам хусарите и непокорниците — да се не бунтувате срещу царя и да късате царството, не ще минат десет години и тук агарянско ще стане.* Ст. Загорчинов, Ден последен. *Сега и Вардарски се обърна срещу него, подпрян на лакътя си: — Виждам, че ти е дошъл най-сетне умът, но пак тънко я предеш. Първо, второ... шесто! Ами работата е по-проста.* Д. Талев, Преспанските камбани.

Още: **Идва ми (иде) ми ума <в главата>. Дохожда ми / дойде ми акъла <в главата>. Дохожда ми / дойде ми ума в куфалницата.** *Пренебр.* **Дохожда ми / дойде ми пипето <в главата>.** *Пренебр.*

ДОХОЖДА МИ / ДОЙДЕ МИ УМА В КУФАЛНИЦАТА. *Обикн. с отриц. Пренебр.* Ставам по-разумен, преставам да постъпвам необмислено; вразумявам се. *Тегли, ама ума му не дохожда в куфалницата.* П. Р. Славейков, Български притчи или пословици и характерни думи.

Още: **Дохожда ми / дойде ми ума в главата.**

ДОХОЖДА МИ / ДОЙДЕ МИ ЯЙЦЕТО ДО (НА) ГЪЗА. *Обикн. в св. вид Вулг.* Не мога повече да отлагам нещо, незабавно трябва да действувам, да извърша нещо. *Сега, като ти дойде яйцето до гъза, тогава се разработи както трябва.*

Още: **Дохожда ми / дойде ми яйцето до задника.** *Вулг.* **Опира ми / опре ми яйцето до гъза.** *Вулг.*

ДОХОЖДА МИ / ДОЙДЕ МИ ЯЙЦЕТО ДО ЗАДНИКА. *Обикн. в св. вид. Вулг.* Не мога повече да отлагам нещо, незабавно трябва да действувам, да извърша нещо.

Още: **Дохожда ми / дойде ми яйцето до (на) гъза.** *Вулг.* **Опира ми / опре ми яйцето до задника.** *Вулг.*

ДОХОЖДАМ / ДОЙДА НА <БЯЛ> СВЯТ. Раждам се. *Откакто малкото дойде на свят, Найден стана съвсем друг: порасна в собствените си очи, възгордя се.* Г. Райчев, Златният ключ. *Така е писано от бога: мъжът да надвие жената и да я повали... -- Жената, Минчо, жената... Ами детето?... Това не бяха думи, а рев. — То не е дошло на свят и не влиза в законите.* Ст. Чилингиров, Първа жертва.

Още: **Идвам (ида) на <бял> свят. Излизам / изляза на бял свят** /във 2 знач./. **Явявам се / явя се (появявам се / появя се) на <бял> свят** /в 1 знач./. **Виждам / видя <бял> свят** /в 1 знач./. **Дохождам / дойда на тоя свят.**

ДОХОЖДАМ НА ВЪТЪКА ОСНОВА *някому. Диал.* **1.** Равностоен съм с някого; мога да се меря с него.
2. Страхувам се от някого.

ДОХОЖДАМ / ДОЙДА НА КРАКА *някому.* Лично, сам идвам при някого, обикн. за да изразя уважението си към него или да му помогна в нещо, да извърша нещо за него. — *Защо да не се прегледам. Като ми е дошел доктор на крака, защо да не се прегледам...* Й. Йовков, Приключенията на Гороломов. *След малко вместо Драгана влезе Александър. — Аз ти дойдох на крака. Какво има да ми кажеш — каза той сухо.* Ив. Вазов, Иван Александър.

Още: **Идвам (ида) на крака.**

ДОХОЖДАМ / ДОЙДА НА РЪБ. *Обикн. в св. вид. Диал.* За работа, дело — изпадам в безизходно положение, много съм зле. *Щом председателят казва, няма какво. Работата, както се вижда, е дошла на ръб: ни така, ни инак.* Н. Хайтов, По земята

ДОХОЖДАМ / ДОЙДА НА СЕБЕ СИ. *Обикн. в св. вид.* **1.** Възстановявам нормалното си състояние, след като съм бил припаднал; възвръщам съзнанието си, свестявам се. *Иван беше почти в безсъзнание... Той дойде на себе си, когато в гърлото му се впиха пръстите на един висок, с подпухнало лице и малки злобни очи човек във военен мундир.* К. Ламбрев, Средногорски партизани. *Провериха сърцето ѝ, сложиха наркотична маска на лицето ѝ... Когато дойде на себе си, разбра, че някой я тупа леко по ръката.* Б. Болгар, Близнаците. *След първото замайване той бавно дойде на себе си и разбра, че мина бе паднала наблизо до тях.* Ив. Мартинов, Драва тече през славянски земи. *Трябва да съм го ударил зле. Донесох вода, измих кръвта от лицето му, после го развързах и лека-полека той дойде на себе си.* Св. Минков, Откраднатата къща.
2. Възвръщам нормалното си душевно състояние, душевното си спокойствие след силно вълнение, смущение, уплаха и под.; съвземам се, овладявам се, окопитвам се. *Едва тогава неудържимо пламнаха сърцата им. Двамата се прегърнаха горещо. После дълго не можаха да продумат, да се успокоят, да дойдат на себе си.* П. Михайлов, Малката партизанка. *— Първо искам да си почина, да дойда на себе си, че просто съм бягал нагоре.* П. Михайлов, Малката партизанка. *— Добре, че са оставили ракията. Тя ще ти разкара уплахата и ще дойдеш на себе си.* К. Петканов, Морава звезда кървава. *Гражев се бе унесъл в себе си, глух и ням за това, което ставаше наоколо му, и дълго, след като бяха свършили песните, не можа да дойде на себе си.* Ив. Мартинов, Драва тече през славянски земи. *Турчинът не можеше да дойде на себе си от яд. Разхождаше се напред-назад като гладна, разсърдена мечка, въртеше бич и хвърляше на всички страни свирепи погледи.* К. Петканов, Хайдути.

Още: **Идвам на себе си.**

ДОХОЖДАМ / ДОЙДА НА <ТОЯ> СВЯТ. Раждам се, появявам се. *Всеки, който е дошъл на тоя свят, трябва да живее човешки.*

Още: **Идвам (ида) на <тоя> свят. Дохождам / дойда на бял свят.**

ДОХОЖДАМ / ДОЙДА НА УМ. *Диал.* Ставам умен, разумен; вразумявам се.

ДОХОЖДАМ / ДОЙДА ОТХАК (ОТХАКИ) *някому или на нещо. Обикн. в св. вид.* Успявам да се справя с вироглавството, упорството на някого или да преодолея нещо.

Замълчах и си излязох. На крив човек можеш ли му дойде отхак? Ст. Чилингиров, Хлеб наш насущний. *„Само майка ѝ ще ѝ дойде отхак! Каравеловица е умна жена. Ще видиш, че ще я прибере при Дрянков."* М. Кремен, Романът на Яворов. *С какво ще се дигне народа на буна? С голи ръце ли? Че ние не можем дà отхаки на една рота войска бе!* А. Страшимиров, Кръстопът.
Още: **Дохождам / дойда дохак (дохаки). Идвам отхак (отхаки).**

ДОХОЖДАМ СИ / ДОЙДА СИ НА ДУМАТА. *Обикн. в св. вид.* Продължавам прекъснат разговор, отново се връщам към това, за което сме говорили. *Та да си дойда на думата, снощи като чух каруцата, слушах, слушах, па тозчас си рекох: „Туй е каруцата на Чауша."* Й. Йовков, Песента на колелетата. *Юрдан схвана недоумението му, погледна слънцето и рипна изведнъж: — Я да завърнем овцете — предложи той, — а сетне ще си дойдеме на думата.* Н. Хайтов, Съперници.
Още: **Дохождам си / дойда си на приказката. Идвам си на думата.**

ДОХОЖДАМ СИ / ДОЙДА СИ НА ПРИКАЗКАТА. *Обикн. в св. вид.* Продължавам прекъснат разговор, отново се връщам към това, за което сме говорили. — *Но чакай да си дойдем на приказката. Не стигаше ти дето видя надписа на Мицинотo писмо, но ти помисли и да го откраднеш.* Ил. Блъсков, Рада клюкарката. — *Я каква жена и какво дете имаш — картинки! Ами за тях, леля, за тях! — упрекна ме с майчинска обич в очите леля Кичка и като ни окуражи с едно: „О-ох, млади сте, млади сте още, има време за всичко!" — дойде си на приказката.* Н. Широв-Тарас, Смешно и горчиво.
Още: **Дохождам си / дойда си на думата. Идвам си на приказката.**

ДОХОЖДАТ МИ / ДОЙДАТ МИ ТРИСТА УМА. Хрумват ми най-различни предположения, мисли, обикн. във връзка с нещо неизвестно, което ме тревожи и плаши. — *Защо ме закарваше Осман в това турско село? — дойдоха ми триста ума.* Ив. Вазов, Неотдавна. *Чакаме го първата вечер... не дойде; нам, на баба ви и мене, дойдоха триста ума.* Ив. Вазов, Утро в Банки.

ДО ШИЯ. 1. *В съчет. със* **заборчлявам (загазвам, потъвам в дългове и под.)** **1.** Извънредно много, във висока степен, до краен предел (заборчлявам). *Батю ли? Баталяса и той като мене, свърши... Потънал е до шия в дългове.* Г. Караславов, Селски истории. *Задлъжняхме, брате мой, / забатачихме до шия! / В днешния банкерски строй / бял ден не видяхме ние.* Хр. Радевски, Сатира. *Добруването не дойде, това го виждате вие сами,..., защото сте потънали до шия в данъци.* Кр. Велков, Село Борово. **2.** *В съчет. със* **сиромашия (голотия).** Извънредно голяма (сиромашия). — *От дяда си зная овчарлъка аз, че от малък останах бездомовен,... Сиромашия до шия, дето се казва, имало у тях. Шест деца били!* Ст. Станчев, На раздумка. — *Влез оттука, бай Цанко, да вържа магарето! — каза Павли и тръгна към ниска, схлупена, измазана с глина къщурка. — Е-е-ех, Павле, Павле! Значи в същата кочина се навирате? — съчувствено се провикна Цанко... Сиромашия до шия! Я!... Фукара!* Т. Данаилов, Среща.
Още: **До гуша /към 1 знач./.**

ДОШЛА КРАСТА ПРИ ШУГА. *Диал. Ирон.* Събрали се хора с еднакви недостатъци.

ДОШЛИ СА МИ БРАТЯТА. *Диал.* Гневя се, лютя се.

ДОШЛО МИ Е ДА ДУ̀ША И ДО ГУША. *Диал.* Много ми е дотегнало, омръзнало, станало е съвсем непоносимо.
Още: **Дошло ми е до гуша.**

ДО ШУШКА. Докрай, напълно, без остатък. *Пък и не пишеш в писмото кой е запалил гатера и целият ли е изгорял. Как се запали? — Много лесно — отвърна Борко... — Дадоха му огъня партизаните и до шушка изгоря.* М. Марчевски, Героите на Белица. *Наема, Василе, наема... Оня ден, като потропаха за портиерското, душата ми се преобърна... Обраха ме до шушка...* Др. Асенов, Изпити.
Още: **До троха.**

ДО̀ ЩЕ ВЕЛИКДЕН. *Диал.* Употребява се, за да се изрази, че лицето, което говори, очаква настъпването на щастливи дни или някакъв успех, сполука. *Търпи, душо, дò ще Великден.* Л. Каравелов, Памятники народного быта болгар.

ДО̀ ЩЕ ЛУЛА ЗА ОГНЕЦ, ТУРНА ЩЕ И ПЕПЕЛЕЦ. Казва се някому при отказ на някаква услуга като закана, че и на него няма да се услужи, когато поиска нещо. *— Разбери, Рачко, не може сега! . . . — Слушай, ще почерпя едно шише ракия например, ако ме пуснеш да го видя. . . — Няма що, господин Нишов, показа си човещината например. Ама дд ще лула за огнец, турна ще й пепелец.* Елин Пелин, Орден.

ДО̀ ЩЕ ТИКВА ЗА ВОДА. *Диал.* Казва се на някого, който отказва услуга със закана, че и нему ще се откаже, когато поиска нещо.

ДОЯЖДАМ СИ / ДОЯМ СИ ХЛЯБА. Свършвам се, преставам да съществувам. *Едните — . . . — виждаха все по-трескавото напрежение, което сякаш топеше и без това трескавия султан. . . , другите —. . .— си викаха, че колкото по-зле, толкова по-добре, по-скоро ще си доядат хляба и новият ред и гяурите, промъкнали се в управлението.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.

ДОЯ КАТО КРАВА *някого.* Използувам непрекъснато труда или материалните средства на някого; постоянно искам пари от някого или го карам да работи за моя сметка. *Но пораснах, видях вече / що е чест и слава / и народът как го доят / като млечна крава.* П. Р. Славейков, Малък и голям.

ДОЯ ОТ ДВЕ КРАВИ. От две места извличам облаги за себе си. *Аз работя с хора, които съм получил, така да се каже, заедно с „Никотиана“ от татко Пиер. Не смея да се свързвам с нови. . . Има шмекери, които доят от две крави! . . .* Д. Димов, Тютюн.

ДРАЗНИ МЕ ПАНЧО. *Диал.* Иска ми се да направя нещо лошо.
Още: **Блазни ме (стегнал ме е) Панчо.** *Диал.*

ДРАЗНЯ КОТКИТЕ. *Ирон.* Свиря или пея лошо; не умея да свиря или пея. *Млъкни най-после, стига си дразнил котките.*

ДРАСВАМ / ДРАСНА КИБРИТА *на нещо.* Запалвам, подпалвам нещо. *Комитетът за изпълнението на тази задача особено разчиташе на Гаврил Хлътев, който познаваше турската столица като петте си пръста и вярваше, че не ще е мъчно в някоя тъмна нощ да й драсне кибрита от няколко места.* Л. Стоянов, Бенковски.
Още: **Тегля (удрям / ударя) кибрита. Тръквам / тръкна кибрита.** *Диал.*

ДРАСКАЛ СЪМ НА МАЧКИТЕ ОЧИТЕ. *Диал.* Написал съм нещо много грозно, разкривено.

ДРЕБНА РИБА. Незначителен, без значение човек, който не е от най-главните в някоя област.*—Какво си направил със снощния турчин. Много ли си го бил?. . .—Дребна риба бе, Дойчине! Не си заслужава труда!* К. Петканов, Златната земя. *Единият от тях разказа накратко и уморено, че полицията е разгромила Централния комитет на Комунистическата партия, като повечето от членовете му били изловени. — Хванахме и тази дребна риба — допълни същият, като посочи с глава към проснатия на канапето човек.* Д. Ангелов, На живот и смърт.

ДРЕЖДЯ КАТО КОН НА ПРАЗНИ ЯСЛИ. *Диал. Ирон.* Вж. Дремя като кон на празни ясли.

ДРЕМИЗГАМ КАТО КОН НА ПРАЗНИ ЯСЛИ. *Диал. Ирон.* Вж. Дремя като кон на празни ясли.

ДРЕМЯ КАТО КОН НА ПРАЗНИ ЯСЛИ (ПРАЗНА ЯСЛА). *Ирон.* Стоя, без да върша нещо и без да зная какво да правя. — *Да ти кажа правичката — намръщи се бай Пондьо, — пд ми се ходи в канцеларията — там барем седя. . . А в тая църква — дремя като кон на празна ясла и гледам как бабичките лижат иконите.* Г. Караславов, Чиновническа история.
Още: **Вися като кон на празни ясли.** *Ирон.* **Дремизгам (дреждя) като кон на празни ясли.** *Диал. Ирон.*

ДРЕМЯ КАТО ПУЙКА НА ПРЪЩИНИ. *Диал. Подигр.* Стоя умислен, замислен за нещо.

ДРЕНОВЦИТЕ НАБЛИЖИХА. *Диал.* Додремало му се, доспало му се (обикн. за дете).

ДРОБИЛ СЪМ *някаква* **ПОПАРА, ЩЕ Я СЪРБАМ.** Сам съм извършил нещо и затова трябва да понеса неприятните последици от него. *Правете щото знайте, аз не се бъркам. Време за сватба ли е сега?... Вий сте дробили таз попара, вий я сърбайте.* Й. Йовков, Боряна. *Е, казвам ѝ, станало що станало, дробили сте една попара, сега ще я сърбате.* Ив. Петров, Нонкината любов.

ДРОБЯ В ЕДНА ПАНИЦА *с някого.* Върша нещо общо с някого, имам обща работа с него. *Къде и какво е моето място? Не искам да дробя в една паница с моя баща. Той не стана предател, но остана безумец.* Й. Вълчев, Стъпала към небе.

ДРОБЯ *някаква* **ПОПАРА.** *Самост. или някому.* Причинявам неприятности някому, създавам неприятно, объркано положение, обикн. с интриги, клевети. *За Нако през тази отвратителна вечер тук се дробеше една попара, такава, каквато той никога не очакваше. най-малко от внука си.* Кр. Велков, Село Борово.

Още: **Надробявам (сдробявам, забърквам, сварявам)** *някаква* **попара.**

ДРУГА МАНДЖА НЕ ЯМ. Не се задоволявам с каквото да е, търся, желая нещо по-хубаво. — *Аз мисля — подзе господин Фратю, — най-хубаво е република, тя може да се нарече „Балканска република“. — Па може и царство — зебележи Франгов. — О, ще ни преседне! — каза поп Димчо, — друга манджа не ядеш.* Ив. Вазов, Под игото. *„Страната ще бъде омиротворена само когато се даде пълна автономия на народите, населяващи Империята!“ — завършил Павлов натъртено. — Друга манджа не ядеш ли? — извикал някой от болшинството.* Хр. Д. Бръзицов, Някога в Цариград.

Още: **Долна манджа не ям.**

ДРУГА НЕ Е РОДИЛА, ОСВЕН МАРА — ВАСИЛА. *Диал. Подигр.* За жена, която постоянно изтъква своето дете и неговите качества. *Тя все хвали сина си, то друга не е родила, освен Мара — Васила.*

ДРУГАР СЪМ С МИХАЛКО. *Диал.* Не съм съвсем нормален; безумен съм, луд съм.

ДРУГ ВЯТЪР ВЕЕ *някъде.* Положението, обстоятелствата, условията са изменени, не са като преди. *След малко идват двама санитари с носилка и ме изнасят горе в тясна стая с кревати. Тук вее друг вятър. Болните лежат търпеливо.* Л. Стоянов, Холера. *При бившия началник друг вятър вееше: плащаш си по тарифата и си гледаш работата. А като забраниха глобите, всяко неявяване на работа се оформяше като отпуска.* М. Марчевски, Тихо пристанище.

Още: **Друг вятър духа.**

ДРУГ ВЯТЪР ДУХА *някъде.* Вж. Друг вятър вее. — *Ама, Дойчине... нема веке! Сърбия и България союз ще правят. Имам аз вестник от София. — Той намери бързо вестника в чантата си, ... — Ето тука пише. Друг ветър духа сега. Братство, согласие.* Д. Талев, Гласовете ви чувам.

ДРУГ ВЯТЪР ДУХВА / ДУХНЕ *някъде.* Положението, обстоятелствата стават други; настъпва промяна в положението. — *Не виждаш ли, че напоследък много са омекнали. Откакто се върна князът от Русия, друг вятър духна.* В. Геновска, Седем години.

Още: **Задухва / задуха (завява / завее, повява / повее) друг вятър.**

ДРУГ ГОСПОД *е някъде.* По-добре, по-хубаво и приятно е някъде. *Тука вече е друг гоепод. Навън е задушно, топло, а тук прохладно.*

ДРУГИМУ ГИ ПРОДАВАЙ ТИЯ (ТЕЗИ). *Пренебр.* Не се опитвай да ме лъжеш и заблуждаваш, мене не можеш да излъжеш, не ти вярвам. *Ти другиму ги продавай тези, че работиш само за идеята и за нищо друго не мислиш.*

Още: **Не ми ги продавай тия (тези).** *Пренебр.*

ДРУГИЯ СВЯТ. У вярващите — задгробния мир, там, където душата продължава да живее след смъртта на човека. *Стои на престола със облачно чело / и с пламък във взора. От другия свят / ужасно страданье тук го е довело / в неговия стари, потъмнял палат.* Ив. Вазов, Легенди за Царевец.

Още: **Оня (онзи) свят.**

ДРУГО МИ <Е> НА УСТАТА, ДРУГО НА СЪРЦЕТО. Неискрен съм и не говоря това, което мисля и чувствувам. *Да беше някой, който познава по-харно дедо Дичо по лицето, щеше да разбере, че друго му е на сърцето, а друго на езика.* Мих. Георгиев, Рада.

Още: **Едно ми <е> на езика (устата), <а> друго <ми е> на сърцето.**

ДРУГО ТУРСКО. *Диал.* Възклицание за изразяване на възмущение, учудване при неочаквана нередност, безобразие.

ДРУГ ПЪТ. *Жарг. Обикн. в диалог.* За категорично отричане на нещо казано по-горе (обикн. за да се подчертае, че нещо не е така, както се твърди или че нещо няма да стане, да се осъществи). — *Ослепял е! — извика Тони. — Блъсна се в дъската! — Ослепял е друг път! — каза нещото, като тупна на земята. — Той прескочи дъската. Ама аз не можах да я видя!* С. Стратиев, Самотните вятърни мелници. — *Но свали щита и ще видиш, че зад него стои, кой мислиш? Ти стоиш — цял целеничък. . . — Друг път аз! — завъртя глава момъкът в пълно несъгласие.* Ат. Мандаджиев, Белият цвят на рибите. *И той реши — назначи ме. Разбира се — заради мама. Заради мене — друг път би го направил, айде да не се знаем! . . .* Н. Широв-Тарас, Как станах началник и. . . обратно! *Ще ти даде ли пари? — Друг път ще ми даде.*

ДРЪЖ БОСИЯ, ТА (ЧЕ, И) МУ ВЗЕМИ ОПИНЦИТЕ. *Ирон.* Употребява се, когато не може да се получи, вземе нещо от някого, защото и той го няма. — *Той ще си изплати ли дълга? — Дръж босия, та му вземи опинците.*

Още: **Хвани (улови) босия, та (че, и) му вземи опинците.** *Ирон.* **Дръж (хвани, улови) босия, та (че, и) му вземи цървулите.** *Ирон.* **Погони (стигни) босия, та (че, и) му вземи цървулите.** *Диал. Ирон.*

ДРЪЖ БОСИЯ, ТА (ЧЕ, И) МУ ВЗЕМИ ЦЪРВУЛИТЕ. *Ирон.* Вж. Дръж босия, та (че, и) му вземи опинците.

ДРЪЖ ГОЛИЯ ДА МУ ВЗЕМЕШ ДРЕХИТЕ. *Диал. Ирон.* Употребява се, когато не може да се получи нещо от някого, защото и той го няма.

ДРЪЖ МЕ ДА НЕ ПАДНА. *Подигр.* Възклицание, което се употребява, когато се види някой много нагласен, наконтен човек. — *Гледай я само какво се е натруфила. — Дръж ме да не падна.*

ДРЪЖ СЕ ЗА (О) ЗЕМЯТА. *Шег.* Казва се някому на смях, когато падне. *Хупа-на, кьорчо, дръж се о земята.* П. Р. Славейков, Български притчи или пословици и характерни думи.

ДРЪЖ СЕ, МАНГО, ЦАРСТВО ТИ Е. *Диал.* Казва се на циганин, когато заплашва.

ДРЪЖ СЕ, СЛЕПЧО, ТОЯГАТА Е ГОТОВА. *Диал. Шег.* Казва се, когато някой се спъне.

ДРЪЖ СИ ПЪТЯ. *Грубо.* **1.** Не се занимавай с неща, които не те засягат, не се меси в чужди дела.
2. Махай се. — *За българи, все сме българи, но защо не ви се разбира много езикът? Отстранени сте и не сте се смешали още, а? — А ти да се мешаме ли искаш? Я си дръж пътя! — озъби се един с брадва в ръцете си.* Й. Вълчев, Стъпала към небе.

Още: **Карай си <из> пътя.** *Грубо.* **Върви си по (в, из) пътя.** *Грубо.* **Карай си низ пътя** /към 2 знач./. *Диал. Грубо.*

ДРЪЖТЕ МЕ НОЗЕ (НОГИ). Побягвам, хуквам (употребява се и като подкана преди някой да побегне, да хукне). *Че като рече тоя мъж: дръжте ма, ноги, ако си вятър — стигни го.* Н. Хайтов, Диви разкази.

ДРЪЖТЕ СЕ ДА СИ ПЛЮЯ НА РЪЦЕТЕ. *Диал. Ирон.* Употребява се, когато някой постъпи много глупаво.

ДРЪН, ДРЪН, ТРИ И ПОЛОВИНА. *Диал. Грубо. Подигр.* Вж. Дрън, дрън, ярина.

ДРЪН, ДРЪН, ЯРИНА. *Пренебр.* Празни приказки, глупости. — *Колега, намирам, че вашият тон не е съвсем подходящ за служебен разговор... — Дрън, дрън, ярина! — каза Кутинчев и ми обърна най-арогантно гръб.* П. Незнакомов, Бяло и черно.
Още: **Дрън, дрън, три и половина.** *Диал. Пренебр.*

ДРЪНКАМ КАТО <ВОДЕНИЧАРСКО> КРЕЧЕТАЛО. *Пренебр.* Прекалено много, непрекъснато говоря, и то обикн. празни приказки. *Стига си дрънкал като кречетало, ами иди да си гледаш работата.*
Още: **Дрънкам като на воденицата кречеталото.** *Пренебр.* **Плещя като кречетало.** *Пренебр.*

ДРЪНКАМ КАТО НА ВОДЕНИЦА<ТА> КРЕЧЕТАЛОТО. *Пренебр.* Вж. Дрънкам като <воденичарско> кречетало. *Абе, тези жени цял ден дрънкат като на воденица кречеталото.*

ДРЪНКАМ КАТО <ПРАЗНА> ВОДЕНИЦА. *Пренебр.* Прекалено много, непрекъснато говоря, и то обикн. празни приказки. — *Думах му: стой, магарски сине! Не бутай дръвчето... Не рачи да ме послуша. Отсече го проклетникът... А Мотовилата, като размахваше дългите си ръце,... отмина и промърмори: Какво ли ми дрънкаш като празна воденица!* А. Каралийчев, Птичка от глина. *Цял ден дрънка като воденица, да го заболи човек главата.*
Още: **Дрънкам като празна мелница.** *Пренебр.* **Меля като <празна> воденица.** *Пренебр.* **Дрънча (тропам) като <празна> воденица.** *Диал. Пренебр.* **Хлопам като воденица.** *Диал. Пренебр.*

ДРЪНКАМ КАТО <ПРАЗНА> МЕЛНИЦА. *Пренебр.* Прекалено много, непрекъснато говоря, и то обикн. празни приказки.
Още: **Дрънкам като <празна> воденица.**

ДРЪНКАМ ОРЪЖИЕ. *Книж.* Заплашвам с война. *Събитията в Лаос предизвикват основателна тревога за мира на Югоизточна Азия, защото никак не е трудно да се види кой дрънка оръжието.* в. Вечерни новини.
Още: **Раздрънквам оръжие.** *Книж.*

ДРЪНКАТ МИ ЗЪБИТЕ. *Пренебр.* Прекалено много, непрекъснато говоря, и то обикн. празни приказки.

ДРЪНЧА КАТО <ПРАЗНА> ВОДЕНИЦА. *Диал. Пренебр.* Вж. Дрънкам като <празна> воденица.

ДРЪПВАМ / ДРЪПНА ВЪЖЕТО *някому.* Обесвам някого. *И чичо Ристе в увлечението си отиде дотам, че си представи как сам го покачва на електрическия стълб, за да го беси. — Аз сам ще му дръпна въжето на това куче... Аз сам, ти да го знаеш...* П. Михайлов, Малката партизанка. *Голям разбойник е. Заслужава да го хванеш и да му дръпнеш въжето.*
Още: **Тегля въжето.**

ДРЪПВАМ / ДРЪПНА ЗА УШИТЕ (УХОТО) *някого* и **ДРЪПВАМ / ДРЪПНА УШИТЕ (УХОТО)** *някому.* Скарвам се на някого, смъмрям го много остро, наказвам го заради някаква негова грешка, провинение. — *Случи ли се нещо лошо? — попита Матьо. — Не, нищо лошо. Но да знаеш, че ще ти дръпнат ушите за тази ти постъпка.* Д. Ангелов, На живот и смърт. — *Направи всичко, както му е ред, та като не дойде сега, да можеш утре да го дръпнеш за ухото: — Ти, господинчо мой, ще идваш ли навреме, та и ние да сме оправни?* Г. Караславов, Снаха. —*Пък и ако грешката ни беше чак такава, както казваш, Стойчо, все щяха и от окръга да ни дръпнат ухото.* Н. Каралиева, Синята метличина.
Още: **Издърпвам / издърпам ушите (ухото).**

ДРЪПВАМ / ДРЪПНА ЗА ЯКАТА *някого.* Потърсвам отговорност от някого за делата му, поисквам да отговаря за постъпките си и да бъде наказан. *Кметът беше хитър — той беше събрал тия хора, та утре, като го дръпнат за яката, да има с кого да се оправдава.* Г. Караславов, Ленко. *Трябва да изкореним болните прояви. А когато някой обижда на улицата или се бие, не бива да отминаваме, а да се намесим, да дръпнем грубиянина за яката.* в. Вечерни новини.
Още: **Улавям / уловя (хващам / хвана, пипвам / пипна) за яката.**

ДРЪПВА МИ СЕ / ДРЪПНЕ МИ СЕ ВОДАТА. Слисвам се, същисвам се. *Еле на четвъртата нощ* [кравата] *се отели. Като го погледнах с осем глави, водата ми се дръпна, не знам какво да правя.* Ив. Петров, Леля се годява.

ДРЪПВАМ/ ДРЪПНА КАЛАЯ и ДРЪПВАМ/ ДРЪПНА ЕДИН КАЛАЙ *някому.* Смъмрям строго някого, накарвам се здравата на някого; нахоквам. *Като разбра каква голяма пакост е направил, дръпна му един калай.*
Още: **Тегля калая.**

ДРЪПВАМ СИ / ДРЪПНА СИ ВЪЖЕТО. Обесвам се. *Животът ми е дотегнал и ми иде да си дръпна въжето.*
Още: **Тегля си въжето.**

ДРЪПВАМ СИ / ДРЪПНА СИ ПЪТЯ. *Диал.* Тръгвам поемам за някъде; отправям се. *Свърши си работата бързо, па си дръпна пътя към село.*
Още: **Вземам си / взема си пътя. Хващам / хвана пътя**[1] /в 1 знач./.

ДРЪПВАМ / ДРЪПНА ЮЗДИТЕ (ЮЗДАТА) *някому.* Ставам строг в отношението си към някого и не му позволявам да върши каквото си иска, да своеволничи. — *Тук няма женска, няма мъжка работа. Трябва да ѝ дръпнеш юздите и да не я разпускаш така! Иначе всички ще станем за смях пред хората.* К. Кръстев, Катастрофа.
Още: **Сбирам / сбера (свивам / свия, стягам / стегна, хващам / хвана, опъвам / опъна) юздите (юздата).**

ДРЪПНАЛА СИ ВОДАТА. *Диал.* За жена над 40 год. — не е вече млада, поостаряла е.

ДРЯНОВЧЕНИ МЕ ВИКАТ. *Диал.* Доспива ми се, дреме ми се.

ДУМА ДА НЕ СТАВА. 1. Невъзможно, изключено (употребява се като категоричен отказ или отричане на нещо). — *Ти трябва да се съгласиш, дядо Андрей! — И дума да не става! — кипна старецът.* К. Калчев, Живите помнят. *У дома говореха, че започнали сватбата в лошо време, по-добре било да се почака, че тогава. — Дума да не става! — отсече дядо. — Кой каквото е дробил — да сърба!* Ив. Венков, Хора край нас. *А работа — доста: лакомо прасенце, гъски десетина, овощна градина. . . Ето че не смогвам гозба да направя. А пък за почивка — дума да не става.* Сл. Ангелов, Хитрата Лисана бабина отмяна.
2. Безспорно, без съмнение, разбира се. *Наистина, всяко от тях бе хващало нещо — я врабче, я гарга, — но такава чудесия. . . Дума да не става, кой може да се мери с Пейо?* П. Бобев, Гърбавата ела. — *А бе аз си искам моето. . . — За твоето и дума да не става! . . . Ами кажи къде да ти отмерим!* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено.
Още: **Лаф да не става** /към 2 знач./. **Дума да няма.**

ДУМА ДА НЯМА. 1. Безспорно, без съмнение, разбира се. — *Обичаш паричките ти, което си е право. И голям скрънза беше, дума да няма.* Н. Драганов, Среща. — *А бе дума да няма. Всеки трябва да си носи вината.* Вл. Полянов, По пътя. *На разсъмване Бешемлията ще те докара. Нали, Иване? — Дума да няма.* А. Гуляшки, МТ Станция. *Залесяването е голямо нещо. . . Хубава работа, дума да няма — чиста!* Н. Хайтов, Диви разкази.
2. Невъзможно, изключено (употребява се като категоричен отказ или отричане на нещо). — *Какво да те правя? Да те задържа или да те освободя?. . . Ще кажеш ли на полицията, че си ме видял тук?. . . — Аз ли да кажа?! Дума да няма! — твърдо отсече ловецът.* К. Ламбрев, Средногорски партизани.
Още: **Не ще <и (ни)> дума** /към 1 знач./. **Дума да не става.**

ДУМА ДУПКА НЕ ПРАВИ. Употребява се, за да се изрази неувереност, че нещо, което е само казано, обещано, наистина ще се изпълни, ще се осъществи. — *Добре, щом е тъй — каза мижо Сали. — Давам петстотин лева. Това не бяха малко пари. Но мижо Сали ги обеща, без много да мисли. Той знаеше, че ако мъжът и жената се разделяха, никой нищо не даваше на жената. . . „Дума дупка не прави" — помисли си той и с лека ръка отсече работата.* Б. Несторов, Ариф и Рамзина. — *Все заповядват, а мен никой не ме пита! — Какво, какво? Я се върни назад! — спря го дежурният. — Мърморя си. Дума дупка не прави, другарю лейтенант! — рече Гилзата и ускори ход.* Хр. Пелитев, Хапят ли

охлювите. *Твърде много в тази статия се говореше за милосърдие, за хуманизъм. Какво пък — дума дупка не прави.* Г. Караславов, Седмото отделение.

ДУМА НЕ ИЗЛИЗА / ИЗЛЕЗЕ *от мене.* **1.** Нищо не казвам, нищо не издавам. *Те разбраха, че както и да го молят, от него дума няма да излезе.* ●*В участъка го бият, но от него дума не излиза.*
2. Не казвам нищо лошо, не казвам груби, лоши приказки някому. *Двете се спогледаха, усмихнаха се и едновременно се хвърлиха една към друга. — Тъй, тъй, добре да си живеете двете — чу се тиха благословия. — Думи от вас да не излизат.* Б. Несторов, Ариф и Рамзина.

ДУМА НЕ ОБЕЛВАМ / ОБЕЛЯ. Мълча, нищо не казвам, не продумвам. — *Алекси замина — продума тихо Людмила. . . — Какви се извъдихте такива! — разсърди се чизмарят. — Заминават, а на баща си дума не обелват!. . . Приказвай — къде замина, кой го изпрати?* А. Гуляшки, Село Ведрово. *Един ден — . . . — някой от долненците нарамил тайно чувал зърно и го отнесъл на мливо в чифлика, . . ., Колибарите не обелили дума, траяли си, а след два дни бил намерен намушен с вила.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. *Когато дохождаше сам, той не обелваше дума за парите — само се усмихваше, даваше ми ги, без дори да ме погледне.* А. Гуляшки, Златното руно. *Васил сякаш си бе глътнал езика и не можеше дума да обели.* Д. Минков, За земята българска.
Още: **Зъб не обелвам / обеля. Думица не обелвам / обеля.**

ДУМА ПО ДУМА. Всичко подробно, буквално, точно. — *Ще ти разправя от игла до конец, па ти да седнеш да я напишеш моята история така, дума по дума, да я знае вред света.* Н. п. Филипов, Разкази на ловеца. — *Казах му, каквото ми бе заръчал, дума по дума. Той внимателно ме изслуша.* Г. Дръндаров, Велчова завера. *Пророчеството дума по дума ще се изпълни.* Ив. Вазов, Под игото. *Чуй как стене гора и шума, / чуй как ечат буки вековни, / как нареждат дума по дума — / приказки за стари времена / и песни за нови теглила.* Хр. Ботев, До моето първо либе. *Щом се върна в стаята си, написа всичката песен дума по дума, както я изпяха двамата ашика, и я тури в пазвата си.* Ц. Гинчев, Ганчо Косерката. *Дума по дума той разказа всичко, което се беше случило с него.*

ДУМАТА МИ НА ДВЕ НЕ СТАВА / СТАНЕ. 1. Изпълнява се това, което заповядвам, казвам; не ми се отказва това, което искам, желая. *Е, жена ти била болна? . . . Като е болна, ще дойде ли на къната? — Щом аз кажа — ще дойде. Думата ми на две не става.* К. Петканов, Без деца. *Пандишпана беше близък с околийския началник и каквото induceше, думата му на две не ставаше.* Г. Караславов, Изчадия адови. *Учителите мълчаха или я ласкаеха от приличие. И тя вярваше, че като им поприказва за глухонемия, думата ѝ няма да стане на две. . . Но когато им продума за него, те се изсмяха снизходително.* Г. Караславов, Селски истории.
2. Не се отричам, отказвам от това, което съм казал или обещал. *Да не ми е името Сокол, ако ме видите да сръбна чашка ракия. . . Соколовата дума на две не става.* Кр. Григоров, Раздолчани. *Давам ви всички отрязани трупи — казва, — стига да си възвърна гората. Тъй ми каза Юсуф кехая. . . Чорбаджия е той, на две думата му няма да стане.* Б. Несторов, Светлина над Родопите. *Кажеше ли, думата му на две не ставаше. Ако ще сто пъти да са прави другите, той сто пъти ще каже — не!* В. Ченков, По стръмното.
Още: **Приказката ми на две не става.**

ДУМА<ТА> МИ СЕ НЕ МЕСТИ. *Диал.* Винаги се изпълнява това, което аз заповядам, кажа; винаги се зачита волята ми. *Царят даде дума, и свършено. А каже ли Асен нещо, . . ., думата му се не мести.* Ив. Вазов, Борислав.

От погов.: Нога му се мести, дума му се не мести. ● Планина се мести, думата му се не мести.

ДУМИТЕ МИ ПАДАТ / ПАДНАТ НА МЯСТО. Това, което казвам, говоря на някого, постига своята цел; има резултат от това, което казвам. *И старецът започна да се усмихва. А Петканов, като чувствуваше, че думите му падат на място, нанасяше все по-силни удари, до пълното омаломощаване на старческата упоритост.* К. Калчев, Живите помнят. *Деяна гледаше с половин око и с радост забеляза, че думите му паднаха на място.* Г. Караславов, Селски истории. *Бай Васил дишаше все по-дълбоко и по-бързо. Кръчмарят се увлече, струваше му се, че думите му падат на място.* К. Калчев, Живите помнят.

ДУМИТЕ МИ СТАНАХА БАЯТ. *Диал.* Много говорих; прекалих с говоренето.

ДУМИЦА НЕ ОБЕЛВАМ / ОБЕЛЯ. Вж. Дума не обелвам / обеля. *Ами кажи ми тогаз, защо от два месеца негова светлост мълчи? Думица не обелва и никого от нас не смее да погледне.* Д. Немиров, Възелът. *Всички още викаха и ръкопляскаха, а тя мълчеше, думица не обелваше, от дупките на маската очите й блясках и играеха.* Й. Вълчев, Родихме се змейове.

ДУПЕ И ГАЩИ. *Простореч. Подигр.* Много близки, неразделни приятели. *От скоро време те станаха дупе и гащи.*● *Те са дупе и гащи, все заедно ходят и все се търсят.*

ДУПКА В МОРЕТО. *Ирон.* Съвсем нищо (казва се в отговор на питането „какво направи, какво свърши" или „какво стана" и под., за да се подчертае, че нищо не е направено, нищо не е свършено). *Като отиде там, какво направи? — Дупка в морето.*
Още: **Дупка във водата.**

ДУПКА ВЪВ ВОДАТА. Вж. Дупка в морето.

ДУПКИ ЗА ЗАПУШВАНЕ. Вж. Дупки за запълване.

ДУПКИ ЗА ЗАПЪЛВАНЕ, имам (нямам). Материални нужди за задоволяване (имам, нямам). *Взех пари, ама имам толкова дупки за запълване, че няма да ми стигнат.*
Още: **Дупки за запушване.**

ДУХАМ ТИКВАТА НА ПЛЕТА. Вж. Духам тиквите отдалеч.

ДУХАМ ТИКВИТЕ ОТДАЛЕЧ. Предварително вземам предпазни мерки за нещо (дори когато това е излишно), тъй като имам горчив опит. *Той добре си изпати от тази работа, та сега вече духа тиквите отдалеч.*
Още: **Духам тиквата на плета.**

ДУХВА МИ / ДУХНЕ МИ ГОСПОД СВЕЩИЦАТА. *Обикн. в св. вид.* Умирам. *Три денонощия я давил огънят, а на третия — духнал й господ свещицата и ни оставил сираци. Преди да издъхне, дошла тя на себе си.* Н. Хайтов, Съперници.

ДУХВАМ / ДУХНА ПОД ОПАШКАТА *някому.* Изпъждам, изгонвам някого, обикн. от работа, от служба. *Всеки ден издаваше заповеди за глоби... И какво ми направи? Нищо! Не на мен, а на него му дърпаха ушите отгоре... А като му дойде времето, духнаха му под опашката, а аз си останах.* М Марчевски, Тихо пристанище. *Тази вършачка пристигна и покрай кръстците на чичо Сава овърша житото и на цялата махала наоколо. Това много ядоса Филчовия дядо. Още същата вечер той казал: „Кметът иска да ме подяда, ама ще му духна под опашката?"* К. Калчев, При извора на живота. — *Че как иначе! Ти и да врещиш и да крещиш, нищо не можеш ми направи. Ама разсърдим ли началството, току виж, ни духнало под опашката.* Т. Монов, Смърт няма.
Още: **Плюя / плюна под опашката.**

ДУХВАМ СИ / ДУХНА СИ НА КРАКАТА. Бързо побягвам, махам се отнякъде. — *Илийко, аз знам колко зор видях, докато го придумам да те пусне. Закачи сахата, па духни на краката си и — беж.* Ст. Чилингиров, Първа жертва.
Още: **Плюя си на краката /в 1 знач./.**

ДУХНЍ ФЕНЕРА. *Подигр.* **1.** Казва се на някого, който е закъснял за някъде (обикн. сутрин за работа).
2. Казва се на човек със съвършено плешива глава, когато се появи някъде.
Още: **Загасѝ (угасѝ) фенера.** *Подигр.*

ДУША ВОНЕЩИЦИТЕ ДА ПРАВЯ ТАМЯН. *Диал. Ирон.* **1.** Нищо не правя; скитам се насам-натам.
2. Занимавам се с празни и неприятни работи.

ДУША ДАДОХ. *Диал.* Умрях. *Колко се напи Янина майка, / колко се напи студена вода, / à ми се напи, à душа даде.* Народна песен. *Сама се пушка отпела / на Стоянова бачия, / та ударила двамина, / ... Стояна и на Йована. / Йован на место душа дал, / Стоян е болен останал.* Народна песен.

ДУША ДА МИ ЗНАЕ. Като възклицание, за означаване, че ми предстои да изтърпя нещо тежко, да понеса нещо неприятно. *Тръгнал по селата един Арап ага — тежко и горко, ако някой наш човек рече да бега в града! Хваща той роднините му в селото — татко, майка, братя, братучеди и душа да им знай!* Д. Талев, Преспанските камбани.

ДУША ЗА ДВЕ ПАРИ НЯМАМ. Съвсем съм немощен, слаб. *Булка Стана сама не може да ти помогне. — Дребна е като гарга — душа за две пари няма!* К. Петканов, Без деца.

ДУША И СВЯТ МИ Е. *Обикн. със следв. изр. със съюз* **да.** Много ми харесва, много ми се нрави или много обичам да правя нещо (за някакво действие). *В моето ранно детство душа и свят ми бе да сложа глава на маминия скут и да се заглеждам в нея.* Т. Г. Влайков, Преживяното. *Тебе ти е душа и свят да правиш хората прости.* Ив. Вазов, Михалаки Чорбаджи. *Обичаше Хаджи Дончо да чете, но душа и свят му беше кога накараше да чете малкия си син Митко, към когото питаеше особена любов.* Чудомир, Педагогията на Хаджи Донча.

ДУША НЕ МИ ОСТАВА / ОСТАНЕ и ДУША НЕ ОСТАВА / ОСТАНЕ У (В) МЕНЕ. *Обикн. в св. вид.* Изморявам се, изтощавам се извънредно много, обикн. от тежка работа или болест. *— Казвах му, заливай трошляка с вода, усойница се крие в него. А той — дебела глава! Почнал да товари, газта се дигнала и паднал като круша. Едва го измъкнах, душа не ми остана, докато отворя очите му.* Хар. Русев, Под земята. *— Татко ли? . . . Горкия, само го разкарват ден през ден по участъците. . . Не остана душа у него.* П. Михайловски, Малката партизанка. *Душа у мен не остана. Къде не ходих!* П. Ю. Тодоров, Невяста Боряна. *—Ния, майко, Ния. . . Казаха ми зле била. . . — Е, поизмъчи се тя. . . Душа не ѝ остана.* Д. Талев, Преспанските камбани. *Когато ни вижда* [тълпата], *че сме вече до вратата, гръмва един всеобщ рев и от всички страни налита въз нас. Душа не остана у нас.* К. Величков, В тъмница.

Още: **Оставам / остана без душа. Душица (душичка) не ми остава / остане.**

ДУША НОСЯ. Изложен съм на всичко, което може да сполети, да се случи на всеки човек. *Човек душа носи, стар съм, току-виж, препънал съм се утре, та да ми подпишеш една хартийка. . .* П. Велков, Стълба до небето. *— Стягай се, бабо, ще те водя на гости. . . Къде ли. . . При свато Панто. Отдавна не сме се виждали. . . Що е речено, човек душа носи, едно виждане — цял век. . .* Кр. Григоров, Новодомци.

ДУША ПОД НАЕМ НОСЯ. *Диал.* На умиране съм.

ДУША СЕ КРИЕ ПОД НОКЪТ. Употребява се за изразяване на надежда, че някой ще оздравее, макар положението му да е безнадеждно. *— Много е зле, бере душа. — Не се знае, може и да оздравее, душа се крие под нокът.*

ДУША<ТА> И СЪРЦЕ<ТО> *на нещо.* Главен организатор, вдъхновител, ръководител на някакво дело, общество. *Недьо се закашля, надигна се, лицето му посиня. . . „Отива си човекът, който можеше да стане душа и сърце на един комитет в Караач" — помисли с болка Никола.* В. Геновска, Седем години. *Той е душата и сърцето на това движение.*

ДУШАТА МИ Е В (ЗАД, НА) ЗЪБИТЕ. 1. Много съм зле, съвсем съм отпаднал и скоро ще умра. *— Виж ти — беля! — просъска в мустаците си цивилният мъж, . . . —Душата му е била зад зъбите! — изруга той и напипа китката на ръката му, за да провери пулса. И се изправи. — Май че е така. . . не диша. . .* Г. Караславов, Обикновени хора. *Гледам го — нисичък човек, душата му на зъбите.* Кл. Цачев, Свят широк.
2. Едва дишам, не мога дъх да си поема от прекалена умора. *Твоята дума е като скала или като голямо дърво — сто души да се съберат, няма да я поклатят, нито ще я изкоренят. Не ни връщай, защото душата на тия люде е между зъбите им.* А. Дончев, Време разделно. *Чакай, повече не мога да тичам, душата ми е в зъбите.*

Още: **Душата ми седи (се е запряла, се е събрала, е дошла) в зъбите.**

ДУШАТА МИ Е ДОШЛА В (ДО) ЗЪБИТЕ. Вж. Душата ми е в (зад, на) зъбите.

ДУШАТА МИ Е ПОД НОСА. *Диал.* Нетърпелив съм.

ДУШАТА МИ ИГРАЕ. *Диал.* Жив съм, не съм още умрял. *И Неда чума хванала, / душа ѝ още играе, / либе ѝ място купува.* Народна песен.

ДУШАТА МИ МИРИШЕ НА ПЛЕСЕН. Много съм отпаднал, скоро ще умра. *На моята баба душата й мирише на плесен, но се мъчи да ни помогне с каквото може.*

ДУШАТА МИ СЕДИ В ЗЪБИТЕ. Вж. Душата ми е в (зад, на) зъбите.

ДУШАТА МИ СЕ Е ЗАКРЕПИЛА ПОД НОКТИТЕ. Много съм зле, съвсем съм отпаднал и скоро ще умра. *Усещаше, че малкият неспокойно зашава, простена. Обзе го жалост — втасало беше сиромашкото, едва под ноктите се е закрепила душата му, а все мислеше, търсеше надежда някаква.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.
Още: **Душата ми се е събрала в нокът.**

ДУШАТА МИ СЕ Е ЗАПРЯЛА В ЗЪБИТЕ. Вж. Душата ми е в (зад, на) зъбите.

ДУШАТА МИ СЕ Е СЪБРАЛА В ЗЪБИТЕ. 1. Много съм зле, съвсем съм отпаднал и скоро ще умра.
2. Едва дишам, не мога дъх да си поема от прекалена умора. *Търча той, гонен от гръмотевиците, около половин час. Душата му се събрала в зъбите. И тъкмо когато наближи, слънцето изведнъж напече.* Хр. Пелитев, Хапят ли охлювите.
Още: **Душата ми се е събрала в нокът** /към 1 знач./. **Душата ми е (седи, се е запряла, е дошла) в зъбите.**

ДУШАТА МИ СЕ Е СЪБРАЛА В НОКЪТ. Много съм зле, съвсем съм отпаднал и скоро ще умра. — *Стига с твоето другарство!* — . . . — *На нас душата ни в нокътя се е събрала, той притчи ще ми чете!* Н. Антонов, В открито море.
Още: **Душата ми се е закрепила под ноктите. Душата ми се е събрала в зъбите** /в 1 знач./.

ДУШАТА МУ ВОНЕЕ НА БЪЧВА. *Диал.* Голям пияница е.

ДУШИЦА НЕ МИ ОСТАВА / ОСТАНЕ и ДУШИЦА НЕ ОСТАВА / ОСТАНЕ У МЕНЕ. *Обикн. в св. вид.* Изморявам се, изтощавам се извънредно много, обикн. от тежка работа или болест. *Я си помислете, от него е туй тегло. Право да си кажа, вече не мога.* — *Никола има право* — . . . — *Много стана, много. Душица не остана, и силица.* Й. Йовков, Земляци.
Още: **Душа (душичка) не ми остава / остане.**

ДУШИЦАТА МИ ЗНАЕ. Вж. Душичката ми знае.

ДУШИЧКА НЕ МИ ОСТАВА / ОСТАНЕ и ДУШИЧКА НЕ ОСТАВА / ОСТАНЕ У (В) МЕНЕ. Вж. Душица не ми остава / остане. *Човекът ме прати да се надтичвам с неговото тримесечно братче. Аз него не можах да надбягам! Ами ако бях тичал с голобрадия! Душичка не щеше да остане в мене!* Ран Босилек, Радост.

ДУШИЧКАТА МИ ЗНАЕ. Само аз самият си зная колко страдам, колко много ми струва нещо. *Нали знаеш, сестрице, едно чедо имам. Нашето Генче. Криво-ляво завърши гимназия. Не ме питай, сестрице, как стана това. Душичката ми знае.* Б. Николов, Късмет.
Още: **Душицата ми знае.**

ДЪВЧА КАТО С БАБИНИ ЗЪБИ *нещо. Диал.* Режа, нарязвам нещо лошо, не както трябва.

ДЪЛБОКА МИ Е КЕСИЯТА. Вж. Дълбок ми е джоба.

ДЪЛБОК МИ Е ДЖОБА. Разполагам с много пари, имам големи материални възможности. *Мене ми трябва две-трийсет села в санджака да живеят хубаво,. . . За да чуят другите, . . . , че само при Пазвантоглу раята диша свободно. А това може да бъде само за сметка на съседната рая, не е чак толкова дълбок джобът ми, та да плащам данъка на трийсет села всяка година.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.
Още: **Дълбока ми е кесията.**

ДЪЛГА И ШИРОКА. *Обикн. след лич. местоим.* **тя, то.** За случка, събитие, работа:
1. За разказването или извършването на която е необходимо много време. — *Прикажи ми,*

моля ти се, бабо, как стана всичко това. Много ще ти бъда благодарен. — Тя, баби, е дълга и широка. Т. Г. Влайков, Седянка. — *А защо тебе те изпратиха за прикачвач? Няма ли по-млади в стопанството? ... — Дълга и широка е тя, ами давай да започнем.* А. Гуляшки, Село Ведрово. — *От трена ли? Как падна, уби ли се? — Е, то е дълга и широка история.* Й. Йовков, Чифликът край границата. — *Та на думата си. Докато старият умре, докато синът продаде имотите си — тя е дълга и широка.* Ст. Л. Костов, Златната мина. *Калфите се били надумали да разхитят европейската стока. Те не вярвали на майсторите си, защото щели да действуват чрез правителството, а тази работа била дълга и широка.* Ст. Чилингиров, Хлеб наш насущний.
2. Който е много усложнен, оплетен и обикн. неприятен. — *Я вижте вий — да го молим! За парите си! — Работничките шумяха. — Да бе, да бе! — успокояваше началникът... Но в закона пише и друго! Ако откажат — трябва да ги съдите. Помирителен съд, нали знаете. И всяка от вас — отделно дело. Дълга и широка става.* П. Спасов, Хлябът на хората. — *Защо те изгони полицията от Русия? —...— Тя е дълга и широка, брате, — отвърна неохотно Димитър.* В. Геновска, Седем години.—*Този сън е едно пророчество за голямата ми работа, която иде... иде... — И която още държиш в тайна от нас. — Разбира се. Защото, ако ти кажа и ако не стане, тогава веднага ще задрънкаш — да беше тъй, да беше инак, защо това, защо онова — дълга и широка.* Ст. Л. Костов, Златната мина. *Тя моята е дълга и широка, край няма.*

ДЪЛГИ МИ СА КРАКАТА. *Диал.* Пиян съм и залитам.

ДЪЛГИ МИ СА УШИТЕ. Осведомен съм за това, което се говори от някого за някакъв слух, мълва. — *Не е ли вярно, че цели две години от теб бяха дигнали другарите ръце, когато германците напредваха на Източния фронт? Постоянно си пищял тогава,..., че не ти е мястото при тях, че не си никакъв комунист,... — Брей, много ти били дълги ушите! — опита се да иронизира Матейчо.* В. Нешков, Настъпление.
Още: **Имам дълги уши.**

ДЪЛЖА НА МИХАЛЯ. Не съм съвсем нормален; безумен съм, луд съм. *Остави го, какво го слушаш, не виждаш ли, че дължи на Михаля.*
Още: **Длъжен съм на Михаля. Дължа на Михаля за дъски пари.** *Диал.* **Имам да плащам на Михаля.**

ДЪЛЖА НА МИХАЛЯ ЗА ДЪСКИ ПАРИ. *Диал.* Не съм съвсем нормален; безумен съм, луд съм.
Още: **Дължа на Михаля. Имам да плащам на Михаля за дъски пари.**

ДЪЛЪГ МИ Е ЕЗИКА. Много приказвам и често говоря необмислени, неуместни, излишни неща, които могат и да обидят, засегнат някого.— *Туй момче... има сметка от политиката, затуй му е дълъг езикът. Тук си прав, господине, заговори ли за политика, зъл става!* Н. Каралиева, Разпети петък. *Защо не взе на дядовите Маринови кола предницата,... Ама те болят очите от него, че е мъж! Пък аз, нали съм жена, с мене може всякак! — Е холан, и ти! — намръщи се кметът, който най-сетне успя да я прекъсне.—Какъв ти е дълъг езика! ...* Ил. Волен, Божи хора.
Още: **Имам дълъг език.**

ДЪНО НЯМА. За лъжа — много голяма. *Лъжата му дъно няма.*

ДЪНЯ МОТИКАТА. Копая много усилено и продължително. *Когато отиде на лозето си, от сутрин до вечер дъни мотиката.*

ДЪРВЕН ГОСПОД. *Шег.* Бой. *Ако Хюсеиновият син е сираче и няма кой да му държи юздата, то Неновият нехранимайковец не би трябвало да се оставя без дървен господ.* Л. Каравелов, Маминото детенце. *Отмина ме дървен господ.* Ив. Вазов, Кандидати на славата. *По градинските дървеса наоколо примамливо виси,..., всякакъв плод и тъй съблазнително ни се усмихва, че макар да рискуваме да го изплатим с дървен господ — недостигът от хляб се доваксва от него.* П. П. Славейков, Христо Белчев. — *Иди се разправяй с такива пачаври! — изруга той. — Тях само дървен господ ще ги оправи.* Г. Караславов, Обикновени хора. *„Ще има дървен господ, на такова мирише" — плашеше се сам Иван. И се окуражаваше отново: „Пък каквото, такова. Не съм гърне да се строша, я!"* Г. Караславов, Татул. — *Е, та не е още готово, ха? — питал харамийският войвода.*

— *Не е, господине... Наежили се харамиите: де дървен господ, де! А белобрадите ставали все по-смели.* А. Страшимиров, Хъшове.

Израз, останал от езическо време, когато правели образите на боговете от дърво. Оттук дърво за наказание, за бой. Ст. Младенов и др. Български тълковен речник с оглед към народните говори, т. I, стр. 461.

ДЪРВЕН ДЕВЕР. *Диал.* Гроб.

ДЪРВЕН ФИЛОСОФ. *Пренебр.* Човек, който разсъждава съвсем глупаво и обикн. само приказва, а нищо не върши. — *Горoломов не прощава. Има един кмет в Пчеларово,... Ще се занимая с него. Ще се яви скоро нещо във „Фар"... Вън някой каза: — Остави го... дървен философ...* Й. Йовков, Приключенията на Гороломов. — *Палете свещите!.. Ей, дървени философи — обърна се тя към групата на младите, — я стига сте философствували, ами свършете една полезна работа.* Л. Станев, Поглед от хълма. — *А какво лошо, че има съзнание! Нали съзнанието е ранното пиле, дето излюпва постановленията!.. — Я не се прави на дървен философ!* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено. *Той не можа да се сдържи и каза, че Мермеров не е нищо друго, освен един дървен философ.* Д. Кисьов, Щастието не идва само.

ДЪРВО БЕЗ КОРЕН. За самолет или кораб — превозно средство, което не се движи по земята и затова се смята за несигурно. *Крачи той към школата за летци. — Къде отиваш, сине? На дърво без корен се качваш.* А. Станоев, Първите. *На дърво без корен не ми трябва да се качвам, че ми е мил животът. Ще пътувам с влак, а не със самолет.*

<ДЪРВО И> КАМЪК СЕ ПУКА. Много голям студ е, времето е много студено. *Върла зима вилнува тогава. Студ и скреж — дърво и камък се пука.* А. Каралийчев, Приказен свят. *Дърво и камък се пука от студ, а той се скита из планината.* К. Петканов, Вълнолом. — *Ти си луд!... Дърво и камък се пука от студ, а ние ще минаваме дефилето.* Д. Димов, Тютюн.

ДЪРВО И КАМЪК СЕ ПУКНА и **ДЪРВО И КАМЪК ДА СЕ ПУКНЕ.** *Диал.* Много голяма суша е. — *Че то, — суша, суша, дърво и камък се пукна, а от небе — ни капка...* Ц. Церковски, Театрални забавалки. — *Хъ-ъ-ъ-ъ! — развилнели се бяхте, ама тъй за вас! — Суша — дърво и камък да се пукне.* Ц. Церковски, Театрални забавалки.

ДЪРЖА БАРУТА<СИ>СУХ. *Книж.* Намирам се в състояние на пълна бойна готовност. *За тия гадове само бой, па да видим тогава дали ще смеят много често да вирят опашка... Ние държим барута винаги сух, но трябва да се пазим от техните предизвикателства.* В. Нешков, Настъпление. *Щом Правителството не е могло да предотврати нахлуването, първа негова обязаност е да държи барута си сух.* в. Пряпорец.

ДЪРЖА В ГЛУХА ЛИНИЯ *някого.* Не давам възможност на някого да се прояви, да напредне служебно или обществено. — *Тази вечер ще дойде генерал Молчев,... Горкият, все в глуха линия го държаха. Добре, че се отвори война, та и той да стане генерал.* Д. Кисьов, Щастието не идва само. *Въпреки високите му и оригинални постижения буржоазията не дава път на прогресивния учен, държи го в глуха линия.* в. Вечерни новини.

Още: **Оставям / оставя в глуха линия.**

ДЪРЖА ВИСОКО ЗНАМЕТО *на нещо. Книж.* Действувам неотклонно, ратувам за осъществяването на нещо; боря се в името на нещо. *Нашият вестник ще държи високо и непоколебимо свещеното знаме на народната свобода.* Г. Кирков, Нашата програма. *А че Бай Ганьо е държал високо и с достолепие знамето на българския патриотизъм, това ще види всякой ясно от следующето интервю.* Ал. Константинов, Бай Ганьо. *Държат високо знамето на ленинските принципи.*

ДЪРЖА В РЪЦЕТЕ (РЪКАТА) СИ *някого или нещо.* В моя власт е някой или нещо, в пълна зависимост от мене е, напълно ми е подчинен. *Този млад свещеник, патриот, безбожник,..., малоучен, но с ум лукав и остър, хипнотизуваше населението в тая околия и го държеше в ръката си.* Ив. Вазов, Нова земя. — *Бабо Митано — рече Ивайло и махна с ръка, — ти остави за татарите, ами я кажи що говори отец Неофант, що прави със селяните, та ги държи в ръката си.* Ст. Загорчинов, Ивайло. *Да ви представя,..., кмета на с. Шугово и главния учител. Наши хора, знаете, верни хора и държат цялото село в ръцете си.* Чудомир, Постоянен делегат. *Смешни му се виждаха и чорбаджиите, като ги*

следаше как развяват дънестите си потури, как се събират и си шепнат важно-важно, като че държат света в ръцете си. Й. Йовков, Старопланински легенди. *Никога през живота си не съм правил зло на човек, та сега ли, когато аз бях командир и държах всичко в ръцете си.* Кл. Цачев, Свят широк. *Опитах да се откъсна от Пиер,. . ., но вече бях извършила работи, които ме уличаваха в измяна към родината, и той ме държеше в ръцете си.* Йор. Демирев и Д. Горчев, Особен случай. *Планът трябва незабавно и решително да се проведе, ако не искат да загубят добрите позиции, които държат здраво в ръцете си още от сутринта.* Ив. Мартинов, Драва тече през славянски земи.

Още: **Държа в ръчичките си. Държа в шепата си.**

ДЪРЖА В РЪЧИЧКИТЕ СИ *някого или нещо.* Вж.**Държа в ръцете (ръката) си** *някого или нещо. Аз знам едно негово престъпление и го държа в ръчичките си.* П. Славински, Претворена земя.

ДЪРЖА В СЯНКА *някого.* Не оценявам, не изтъквам заслугите и качествата на някого и го оставям незабелязан, пренебрегнат. *Тия ценители на изкуството никога не можаха да се освободят от властта на предпочитанията и капризите: дълго време Захари Стоянов бе държан в сянка, Вазов — развенчаван.* М. Кремен, Романът на Яворов. *Досега го бутаха все на заден план, държаха го нарочно в сянка, за да не ги засенчи.* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено.

Още: **Оставям в сянка** /в 1 знач./.

ДЪРЖА В ШАХ *някого.* Поставил съм някого в несигурно, напрегнато, неблагоприятно положение, при което съдбата му зависи от мене и не му позволявам да промени положението си. — *Ще дадем една малка част от доставките на Кришиванек, за да държим „Никотиана“ в шах.* Д. Димов, Тютюн. *Кримски татари бяха,. . . Те държаха в шах московците и поляците, а султанът държеше тях с войските си в Кафа и Тана, водени от бейлер-бег.* А. Дончев, Време разделно.

ДЪРЖА В ШЕПАТА СИ и *по-рядко* **ДЪРЖА В ШЕПА** *някого или нещо.* Вж. **Държа в ръцете (ръката) си** *някого или нещо. Иван Славовски,. . ., седя дълги години кмет на селото. И както се казва, държеше селото в шепа. Каквото кажеше, това ставаше.* Ил. Волен, Между два свята. — *Гледайте си работата! Другото е моя грижа. Аз знам как да държа бея в шепата си.* К. Петканов, Златната земя. *Той можеше да прояви такт в постъпките си,. . . и логика за всеки довод при спазаряването, както в банката, когато му се удаваше случай да държи в шепата си хора със солидни фирми и високо обществено положение.* Хар. Русев, Под земята. *Представи си, похвали ми се, че и досега държала мъжа си в шепа, десет години след брака. . . Той я ухажвал понякога като в годенишко време.* Ем. Манов, Ден се ражда.

ДЪРЖА ГЛАВАТА СИ ВИСОКО. 1. Горд съм, имам достойнство. *Главата си аз всякога държа високо.* Л. Каравелов, До моята майка. *Човек трябва да държи главата си високо, когато знае, че правото е на негова страна.*
2. Отнасям се надменно, високомерно. *Николчо е имал голямо сходство с родителите си, които са държале главите си високо, които са говориле с по-сиромасите от тях високомерно.* Л. Каравелов, Маминото детенце.

ДЪРЖА ГО КАТО ВОДА В ШЕПА. *Диал. Ирон.* Никак не мога да задържа нещо.

ДЪРЖА ГОРЕЩО ЖЕЛЯЗО С ЧУЖДИ РЪЦЕ. *Диал.* Използувам другиго при извършване на опасна и рискована работа, която ще ми донесе облага.

ДЪРЖА ДУШАТА СИ ЗАД ЗЪБИТЕ. Много съм зле, много съм отпаднал, едва имам сили да живея. *Стар и болен беше, държеше душата си зад зъбите.*

Още: **Стискам душата си в (зад) зъбите. Нося душата си в зъбите.**

ДЪРЖА ЕДНО *с някого* **[ДЪРЖИМ ЕДНО].** На същото мнение съм с някого, солидарен сьм с някого (имаме еднакво мнение, солидарни сме помежду си). *Аз го помня, тук под дъба на сборището като разправяше делбите и препирните на селото. Същи цар беше той тук! Ама тогази всички държаха едно с него, нямаше тези вжби помежду ни.* П. Ю. Тодоров, Зидари. *Нямаха мир и слога в селото си и се деляха на безброй партии, делиисуфчени държаха едно и на изборите се явяваха вкупом.* Й. Йовков, Приключенията на Гороломов.

2. *Самост.* Отстоявам някакво твърдение, мнение, становище. *Той се приближи до мене и прошепна ми тихо: „За Ясь-Курия ни викат. Едно ще държим: че аз и Данаил сме ходили по търговия, а ти си ни придружил само за разходка“.* К. Величков, В тъмница.

ДЪРЖА *някакъв* **ЕЗИК** и **ДЪРЖА ЕЗИК** *на някакъв.* Говоря по някакъв начин или по начин, присъщ на някого. *Дъщеря било това! Да я отгледаш от парче месо, дето се казва, и на туй отгоре да ти държи такъв неприличен език!* Св. Минков, Разкази в таралежова кожа. *Ние всички чухме какъв език държа този наш колега към бригадира. Какви думи само изрече, как го наскърби!* Й. Гешев, Вик от тъмнината. — *Я дръжте по-приличен език! — избухна той внезапно. — Какъв сте вие, че да ми заповядвате. Пред вас стои български подпоручик, а вие нямате дори пагони на ефрейтор.* П. Вежинов, Втора рота. *Не можа да се сдържи и закряска отново: — Как си позволявате вие? Къде се намираш ти? В моя кабинет да държиш такъв език?* П. Спасов, Хлябът на хората. *Държа остър език.* ● *Държа рязък език.* ● *Държа мек език.* ● *Държи език на последен простак.*

ДЪРЖА ЗМИЯ В ПАЗВАТА СИ. Грижа се за някого, смятам го за близък, без да подозирам, че той в същност ми е враг. *Да го имам за верен човек, да го храня, да го туря пред всички,. . . — Змия съм държал в пазвата си аз, змия!* Й. Йовков, Ако можеха да говорят.

Още: **Нося змия<та> в пазва<та> си. Крия змия в пазвата си.**

ДЪРЖА ИЗКЪСО *някого.* Отнасям се строго към някого, като не му позволявам да прави каквото си иска. *Вълко формулираше всяка постановка като истина, дадена веднъж завинаги. Доста педантичен, той държеше изкъсо своите слушатели и не им позволяваше ни за миг да се разсейват.* Д. Жотев, Пак мамеше изгрева.

ДЪРЖА ИСО. 1. *Някому.* Послушно изпълнявам волята на някого и говоря по негова угода, каквото той каже и иска. *Той напълно отговаря на целите на идеологическите мракобесници на империализма и техните ревизионистки копиеносци, които държат исото на всяка културна диверсия на империализма.* в. Народна култура. *Иска да се хареса на началството и угоднически му държи исо.*
2. *Самост.* Говоря най-високо от всички (обикн. при спор, кавга). *Щом го видяха да се връща в Лиляче и да крачи бодро към училището, селските чорбаджии начаса побесняха. . . — Видяхте ли, оня безбожник пак запраши към училището да трови душиците на децата ни — държеше над всички исо попът.* Г. Русафов, И те са били деца.

ДЪРЖА КАЛЕМ. *Остар.* Вж. Държа молив. *Аз като ще дам запис, не мога ли да си го напиша и подпиша сам? Слава богу и аз знам да държа калем.* Ил. Блъсков, Пияна баща.

ДЪРЖА КАМЪК<А> В ПАЗУХАТА СИ. *Диал.* Имам съвсем студено, безразлично държане. *Ако моята глава и да ми заповяда да държа камъка в пазухата си и да бъда доколкото е възможно по-хладнокръвен, то за моето нещастие езикът и сърцето ми са не повинявят.* Л. Каравелов, Децата не приличат на бащите си.

ДЪРЖА КАНТАРА В ОКОТО СИ. Съвсем точно мога да премеря само с поглед. *В своите професионални снимки той толкова усърдно не се взираше, макар да беше известен между фотожурналистите като човек, който държи кантара в окото си.* Б. Болгар, Близнаците.

ДЪРЖА КЛЮЧА *на нещо. Книж.* **1.** Имам, владея достъпа до нещо. *Той* [върхът Зли Дол] *командуваше на околността и държеше ключа на друма.* Ив. Вазов, Под игото.
2. Имам възможност да разкрия нещо. *Държа ключа на тази загадка.*

ДЪРЖА КОЗ <В РЪЦЕТЕ СИ>. Имам предимство в нещо, имам основание за нещо. *Бях въртял каменоломен чук, Малкия Катък ми беше доказателство, че съм го въртял, но той не подозираше, че държи коз. . . Сядането на една маса с Катъка щеше да бъде онова разпуснато изравняване с простолюдието, което всъщност го унижава.* С. Сивриев, Завръщане след бягство.

Още: **Имам коз <в ръцете си>.**

ДЪРЖА КОКАЛА. Ползувам се от някакви големи облаги (обикн. от добра служба, власт и под.). *Идеха хора и от тези, които не бяха сегашни. Повечето — изпаднали вел-*

мозъци. От първите се отличаваха само по това, че не държаха кокала... Всяка смяна на властта можеше да ги извлече нагоре, да напълни техните, а не чуждите кесии. В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.

ДЪРЖА КОНСКО <ЕВАНГЕЛИЕ> и **ДЪРЖА ЕВАНГЕЛИЕ** *някому.* Карам се на някого, съдя някого и го наставлявам. *След като по навик ни държа едно конско евангелие, поручикът попита фелдфебела: — А къде е третият подофицер?* А. Тодоров, В поправителната рота.

Още: **Чета конско <евангелие>. Прочитам конско <евангелие>. Чета <конска> молитва.** *Диал.*

ДЪРЖА КОРМИЛОТО *на нещо. Книж.* Ръководя нещо. *Либералната партия ще се раздвои и Каравелов ще поеме властта. Тези ще държат кормилото — посочи той Любен.* В. Геновска, Седем години. *Той държи кормилото на държавното управление.*]

ДЪРЖА МОЛИВ. Пиша, грамотен съм. *Той още едва държи молив и взел стихове да съчинява.*

Още: **Държа калем.** *Остар.*

ДЪРЖА МЪСТ КАТО КАМИЛА. Много съм отмъстителен, злопаметен. *Той държи мъст като камила и затова не можа да ѝ прости за обидата, която му нанесе.*

ДЪРЖА НА (ЗА) БУКВАТА <НА ЗАКОНА>. *Книж.* Изисквам точно спазване на формалната страна на нещо (обикн. наредба, разпореждане и под.); проявявам педантизъм. *Хазаинът искаше увеличение на наема; Матей Матов държеше за буквата на закона — и така спорът се протакаше безкрайно.* Л. Стоянов, Сребърната сватба на полковник Матов. *Годечкото околийско пътно управление е писало до М-во на строежите и пътищата с искане пътят да бъде поне 5-метров. Министерството е отговорило, че член 11 от закона за селските пътища не разрешава пътят да бъде по-широк от 4 м. Министерството държи за буквата.* в. Работническо дело.

Още: **Придържам се към буквата <на закона>.**

ДЪРЖА НА ДИСТАНЦИЯ *някого. Книж.* Вж. Държа на <почетно> разстояние някого. *Мухкин веднага отиде в смела атака срещу исполина. Дългите ръце на Лозанов обаче го държеха на дистанция — Мухкин продължи да понася удари, без да може да направи нещо.* П. Вежинов, До Мелбърн по въздух и море.

ДЪРЖА НА КРАК *някого.* Заставям някого да бъде готов да действува (обикн. за бойни действия). *Държаха на крак войска от няколко дивизии.*

ДЪРЖА НА КЪСА РЕМИЧКА *някого. Диал.* Отнасям се много строго към някого, като не му позволявам да прави каквото си иска или да своеволничи.

Още: **Държа на къса юзда.**

ДЪРЖА НА КЪСА ЮЗДА *някого.* Отнасям се строго към някого, като не му позволявам да прави каквото си иска, да своеволничи. *За да има ред в класа, учителят трябва да държи учениците си на къса юзда.*

Още: **Държа на къса ремичка.** *Диал.* **Държа юздите <изкъсо>.**

ДЪРЖА НА <ПОЧЕТНО> РАЗСТОЯНИЕ *някого. Книж.* Не позволявам, не давам възможност на някого да се сближи с мене, да бъде интимен с мене. *В погледа на неговите черни очи нямаше игриво лукавство и блуд, а някаква умерена студенина, презрение и самота. С всичко това той внушаваше респект и държеше другите на разстояние от себе си.* К. Константинов, Път през годините. *Както в миналото, така и сега, Виолета ме държи на разстояние от себе си.* К. Калчев, Двама в новия град. *Той можеше лесно да я срещне, да я спре на улицата, да я увлече в разговор, тя беше винаги внимателна, приветлива, но винаги умееше да го държи на определено разстояние от себе си.* Д. Талев, Преспанските камбани.

Още: **Държа на почтено разстояние (на дистанция).** *Книж.*

ДЪРЖА НА ПОЧТЕНО РАЗСТОЯНИЕ *някого. Книж.* Вж. Държа на <почетно> разстояние някого. *Има големи писатели, които ни подчиняват под своята власт, държат ни*

на едно почтено разстояние от себе си, отдето ние съзерцавамг блясъка и силата на тяхното творчество с учудване и благоговение. Б. Ангелов, Литературни студии.

ДЪРЖА НАСТРАНА *някого.* **1.** *От нещо или самост.* Не позволявам, не давам възможност на някого да участвува в нещо. — *Защо си ме държал настрана досега, защо не си ме направил рибар?* Д. Калфов, Идеалният човек. *Няма защо да криете от мене, можете да проверите и в спиртоварната, където работих. А гледам, държите ме настрана...* Д. Ангелов, На живот и смърт.
2. *От някого или самост.* Не позволявам, не давам възможност някому да се сближи с някого, да бъде интимен с него. *Тя и сама се упрекваше, че не направи всичко, което зависеше от нея, за да държи момата си по-настрана от Кировия кираджия.* Г. Караславов, Обикновени хора.

ДЪРЖА ОЧИТЕ СИ ОТВОРЕНИ. Зорко бдя, внимавам да не ми се случи нещо неприятно. *Аз ще ти намеря верни хора,... Нека тогава посмее някой да прави илле! Трябва само да знаеш да държиш очите си отворени.* Д. Немиров, Братя.

ДЪРЖА ПАРА̀ КАТО ЧУВАЛ ВОДА. *Диал.* Не мога, не умея да пестя. *От него пари не очаквай, той държи пара като чувал вода.*

ДЪРЖА ПЕЧЕНО. *Диал.* Не отстъпвам, настоявам на своето мнение, решение. *Ако държим печено, ще ги накараме да се съгласят на нашето предложение.* ● *Ще държа печено и ще успея.*

ДЪРЖА ПОД ЗНАМЕНАТА *някого.* Имам на разположение войска в пълна бойна готовност. *За да се пазят от нашественици, властите държаха под знамената много войници.*

ДЪРЖА ПОД КЛЮЧ *някого или нещо.* Пазя някого или нещо, като съм го заключил, затворил. *Грехота е, чада, да ви държим вече под ключ.* Ив. Вазов, Под игото. *Аз държах парите под ключ, а ти ги изтръгваше от ръцете ми.* К. Петканов, Дамяновата челяд. *Може би не я пуска да следва? Има и такива комунисти. Гледат те да изпъкнат, а жените си държат под ключ.* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи.

ДЪРЖА ПОД ОГЪН *някого или нещо. Книж.* Обстрелвам. *Турците държаха под кръстосан огън позицията.* Д. Линков, За земята българска.

ДЪРЖА ПОД (ИЗПОД, НА) ОКО (ОЧИ). 1. *Някого или нещо.* Непрекъснато зорко наблюдавам отблизо някого или нещо, следя го с погледа си. *Той искаше да излезе на Маркови поляни,..., та хем да държи под око редките храсти, зад които зайците се криеха, хем да наблюдава и обраните царевици.* Г. Караславов, Наслука. *Да се мярнат по хребета, означава сами да се покажат на бракониерите, които ще държат пътеката под око.* Н. Хайтов, Писма от пущинаците. *Гледам си работата, ама с едно око все попоглеждам дали ще настъпи някакво движение в селцето,... Обикалям около стожера, притъпквам и държа селцето изпод око.* Й. Радичков, Барутен буквар. *Сепнаха го много стъпки. Не бяха откъм дерето, дерето той държеше под очи — откъм село идеха.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. *Първо вий ще нападнете стана на татарите... Всеки човек ще си избере един татарин и ще го държи под око. Из един път, като им махнеш с ръка, всички ще хвърлят по една стрела, след това още една.* Ст. Загорчинов, Ивайло.
2. *Някого.* Следя, наблюдавам поведението, държанието на някого. *На Христофор възложихме да държи хората под око и щом се появят признаци на опасност от арестуване, да ги събере и доведе при нас.* Сл. Трънски, Неотдавна. — *Право да си кажа, не ми се искаше да го вземам — ... — но ми се примоли: ... Ти го дръж под око, аз нарочно го изпратих в твоето отделение.* Д. Ангелов, На живот и смърт. *А отдавна старият Сурсувул държеше на око царския брат, ала не можеше да стори нищо, че не дръзваше от царя.* Н. Райнов, Книга за царете.
Още: **Имам под око** /към 1 знач./.

ДЪРЖА ПОД ПА̀РА *някого.* Карам някого да бъде в постоянно напрежение при някаква работа. *На тебе ти остава само да предупредиш старшията, винаги да държи хората си под пара. Никакви отпуски на полицаите, всеки да си седи на мястото с пушка в ръка и да чака.* М. Марчевски, Героите на Белица. *Освен тая веселост в държането на парторга, имаше в него и нещо друго — строго, буйно,..., което никога не ти дава да*

се усмихнете спокойно, държи ме в страх или може би не страх, а под пара, под напрежение. Т. Монов, Смърт няма.

ДЪРЖА ПОД РЪКА *някого или нещо.* Подчинен ми е някой, в моя власт е нещо. *Битката при Велбужд стана пет години преди това, та види се, че сърбите са държели под ръка тъдявашни някои места.* Ив. Вазов, Великата Рилска пустиня.

ДЪРЖА ПОД ЧЕХЪЛ. *Шег.* За жена — заставям мъжа си за всичко да ме слуша и да ми се подчинява. *Тя държеше мъжа си под чехъл и за всичко тя се разпореждаше в къщи.*

ДЪРЖА ПОД (В) ЮЗДА *някого или нещо.* В моя власт е някой, нещо, в пълна зависимост от мене е, напълно ми е подчинен. *Кюрдите изглеждат такива, каквито са: мидийците на днешното време, достойни, само ако се обединят, да станат велика военна нация, чиято сурова и закалена природа би могла да държи под юзда по-малоценните народи, всред които те живеят.* Б. Темков, Кюрдистан. *Полицията в Южна Африка е страж на апартейда. Главна нейна задача е не да предотвратява престъпленията, а да държи в юзда възмутеното население. Тя наказва независимо дали човек е виновен, или не.* Е. Ненков, ЮАР.

ДЪРЖА СВЕЩ *някому. Диал.* Чакам някого да умре, да издъхне.

ДЪРЖА СЕ ЗА ПЕША *на някого.* Следвам неотлъчно някого (обикн. мъж), без когото смятам, че не мога. *Само един жест или остра дума можеше да отвърне този упорит и див селянин завинаги от стопанството. За неговия пеш се държаха стопаните от цялата махала.* Ив. Петров, Мъртво вълнение. *Ти без него на никъде не ходиш, все за пеша му се държиш.*
Още: **Държа се за полата.**

ДЪРЖА СЕ ЗА ПОЛАТА *на някого.* Следвам неотлъчно някого (обикн. жена), без когото смятам, че не мога. *Той все за полата на жена си се държи и не смее да мръдне никъде без нея.*
Още: **Държа се за пеша.**

ДЪРЖА СЕ КАТО РАК НА БЪРЗЕЙ. *Диал.* Не отстъпвам на пречките.

ДЪРЖА СЕ КАТО СЛЕПЕЦ О (ЗА) ТОЯГА<ТА> *за някого или за нещо.* Безрезервно, сляпо разчитам в надеждите си на някого или на нещо за постигане на някаква цел. *Нали не знаех друго освен земята: ни книга, ни занаят. Държах се все за нея като слепец за тояга, да не пукнат децата ми от глад.* Н. Хайтов, Съперници.
Още: **Държа се като слепия о (за) тояга<та>.**

ДЪРЖА СЕ КАТО СЛЕПИЯ О (ЗА) ТОЯГА<ТА> *за някого или за нещо.* Вж. **Държа се като слепец о (за) тояга<та>.**

ДЪРЖА СЕ НАВИСОКО. Големея се, гордея се, надувам се. — *Помисли, че ханката е дъщеря на цар, и пак се покори и си живее весело при хана; а ти, една проста болярка само, държиш се много нависоко и забравяш, че си се удостоила да делиш леглото с един млад благороден властелин.* Ив. Вазов, Светослав Тертер. *Дюкянджиите се държаха малко нависоко, а чиновниците — о, те бяха убедени, че са направени от по-друго тесто.* Г. Белев, Патилата на едно момче. *През първата половина на юни Гунка постъпи отново на работа. Сега тя беше в семейството на голям търговец. . . Държаха се нависоко, приемаха важни гости.* Г. Райчев, Златният ключ.
Още: **Държа се на голямо. Имам се нависоко. Хвърча (вдигам се, изхвърлям се) нависоко** /в 1 знач./.

ДЪРЖА СЕ НА ГОЛЯМО. Големея се, гордея се, надувам се. *Пишен Георги започна да се държи на голямо, разхождаше се с ръце отзад като чорбаджия.* К. Петканов, Старото време. *Бе позастаряла мома, с един дълъг нос, с порасnали жълтеникави косми по брадата й, че да не бе я взел Наке за жена, едвали щеше да се омъжи. . . Тя сякаш бе забравила това, та все се държеше на голямо.* Кр. Григоров, Новодомци. — *Наша Дочка се държи на голямо. Много скоро забрави, че е вдовица.* К. Петканов, Морава

звезда кървава. — *А ти какво търсиш? — запита Герган... — Стига, стига! — ***[illegible]*** го с юмрук старшията. — Пък и на голямо се държи!...* К. Калчев, Живите помнят.

Още: **Държа се нависоко. Имам се (ида, вдигам се) на голямо.** *Диал.*

ДЪРЖА СЕ НА ДИСТАНЦИЯ *от някого. Книж.* Отнасям се хладно, официално с някого. *Той предпочиташе да се държи на дистанция от хората.*

Още: **Държа се на разстояние.**

ДЪРЖА СЕ НА ИГЛЕН ВРЪХ. *Диал.* Намирам се в много опасно, критично положение. *Градът Троян като че беше опустял... А всичко това беше знак, че тие... познаваха, че съдбата на селото им се държи на иглен връх.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания.

ДЪРЖА СЕ НА КРАКА и **ДЪРЖА СЕ НА КРАКАТА СИ. 1.** Имам сили, мога да стоя прав, да ходя. *Той се е отпуснал в окопа, безсилен да се държи на краката си.* Л. Стоянов, Холера. *От мъжа на съседното легло Бенко разбра, че бай Михал наистина бе спечелил по точки, но заедно с наградата бе получил много тежки наранявания и... само три счупени ребра... Всички се чудели как се бе държал на крака до края на мача...* Ал. Бабек, Малкият емигрант. *Войниците бяха се пръснали из къщите, ... и плячкосваха всичко, каквото намереха — ..., след това влизаха в хладните зимници и пиеха ракия! На сигнала се явиха само ония, които още се държаха на крака.* М. Марчевски, Калофер войвода. *Мъча се да се държа на крака и да наблюдавам докрай.* Кр. Белев, Запад.
2. Имам сили, здрав съм, държелив съм. *Баща му беше много стар, но все още се държеше на крака.*

Още: **Държа се на нозе<те си>. Държат ми краката.**

ДЪРЖА СЕ НА НОЗЕ и **ДЪРЖА СЕ НА НОЗЕТЕ СИ. 1.** Имам сили, мога да стоя прав, да ходя.
2. Имам сили, здрав съм, държелив съм.

Още: **Държа се на крака<та си>. Държат ми нозете.**

ДЪРЖА СЕ НА ПОЛОЖЕНИЕ. Имам съзнание за важността си, за значимостта си и не си позволявам постъпки, които биха уронили достойнството ми, престижа ми. *Не е много разговорчив, държи се на положение.* Н. Широв-Тарас, Изтърсакът. — *Изпиши ни, бате, и на нас! — молеха се вече те, уверени, че аз мога да нарисувам всичко, каквото река. — Тц — държах се аз на положение.* Ст. Ц. Даскалов, Бялата погача. *Отначало съм се държал на положение, а сетне съм грабнал кебапчетата с ръце и съм почнал да ги блъскам в устата си.* В. Цонев, Едно време в Овча купел. *Навярно още като пристигнаха гостите той трябваше да остави лопатата, но нали трябва да се държи малко-малко на положение? Така де, няма да юрнеш да ги посрещаш чак от улицата.* Ив. Петров, Леля се годява.

Още: **Държа се на цена.**

ДЪРЖА СЕ НА <ПОЧЕТНО> РАЗСТОЯНИЕ *от някого. Книж.* Отнасям се хладно, официално с някого. *Държеше се на почетно разстояние от него и не искаше да го среща.*

Още: **Пазя <почетно> разстояние.** *Книж.* **Държа се на почтено разстояние (на дистанция).** *Книж.*

ДЪРЖА СЕ НА ПОЧТЕНО РАЗСТОЯНИЕ *от някого. Книж.* Вж. **Държа се на <почетно> разстояние** *от някого. Държи се на почтено разстояние от своите подчинени.*

ДЪРЖА СЕ НА СВЕТИ КРЕПКИ. *Диал.* **1.** За предмет — зле съм закрепен, поставен, всеки момент мога да падна.
2. За предмет — скъсан съм, вехт съм, стар съм. *Дрехата ти се държи на свети крепки.*
3. За обещание, думи и под. — несигурен съм.

Още: **Крепя се на свети крепки.** *Диал.* **Държат ме свети крепки.** *Диал.*

ДЪРЖА СЕ НАСТРАНА. 1. *От някого или самост.* Не общувам, не дружа с някого. *Анадолецът се държеше настрана, нежности не знаеше, беше сериозен и недостъпен.* Й. Йовков, Ако можеха да говорят. *Мъжът ѝ се случи строг и скъп на думи, а покрай него и тя свикна да приказва малко с хората, да се държи настрана от тях и да се големее.* Ив. Петров, Нонкината любов. *Те не бяха прекрачили прага му. Сватове бяха,*

а се държаха настрана като чужди. Ив. Петров, Нонкината любов. *Мълчалив, но не самомнителен, винаги любезен, винаги отзивчив и услужлив, той се държеше настрана, не търсеше другари.* М. Кремен, Брегалница. *Не е добър човек той — дръж се понастрана от него.*
2. *От нещо или самост.* Не участвувам, не се меся в нещо. *А пък като му казах, че влизам в Ремса, само промърмори,че трябвало да се държа по-настрана от „политиканството", нищо повече.* Ем. Манов, Ден се ражда. — *Все по-хубаво е човек да се държи настрана от такива разправии!* К. Петканов, Златната земя.

Още: **Стоя <си> (седя <си>) настрана** /към 2 знач./.

ДЪРЖА СЕ НА ЦЕНА. Имам съзнание за важността си, значимостта си и не си позволявам постъпки, които биха уронили достойнството, престижа ми. *Е хубаво, ама жената се държи на цена. Хляб няма да яде, ама на, не ще.* Й. Йовков, Чифликът край границата. — *Послушай съвета ми, сключи договор с англичанина само за една година. Трябва да си оставиш отворена врата, да излезеш жив от ада. Дръж се на цена.* М. Марчевски, Остров Тамбукту.

Още: **Държа се на положение.**

ДЪРЖА СИ ДУМИТЕ ПОД ЕЗИКА. Мълча, въздържам се да говоря, обикн. за да не кажа нещо, което не искам, или за да не издам тайна. — *Ти дръж думите си под езика, старо-харо! Па пий!* Ст. Загорчинов, Ден последен.

ДЪРЖА СИ ЕЗИКА *и по-рядко* **ДЪРЖА СИ ЕЗИКА ЗАД ЗЪБИТЕ. 1.** Мълча, въздържам се да говоря, обикн., за да не кажа нещо, което не искам, или за да не издам тайна. *А пък за това, че щели сме да пострадаме... Щом си държим здраво езика зад зъбите, никой нищо няма да научи.* Д. Ангелов, На живот и смърт. *Баща му не можеше да държи езика си, пламваше от нищо и аллах билир, какво приказваше тогава.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. *В такива случаи той късно разбираше, че тя е изцедила от него това, което ѝ е трябвало, и се заричаше в бъдеще да държи поздраво езика зад зъбите си.* Т. Харманджиев, Родове. — *Нищо, и ти си прав. За тия работи по-добре е да си държиш езика зад зъбите. Само едно искам да зная — от София ли е вдовичката?* П. Незнакомов, След нас потоп. *Ще ти кажа направо в какво се състои работата. Но ще приемеш или няма да приемеш, ще си държиш езика — ... Проговориш ли — ще ти тегля ножа.* Д. Спространов, Самообречените. *И си дръжте езиците — никому нито думица за туй, което чухте тук.* М. Марчевски, Калофер войвода. — *Махни веднага сандъка и дръж езика зад зъбите си. Не си виждал нито мене, нито някакво момиче. Със здраве...* М. Грубешлиева, През иглено ухо.
2. *В пов. накл.:* **Дръж си езика!** *Грубо.* Внимавай какво говориш, въздържай се да говориш необмислено, неуместни или обидни думи; млъкни! — *Дръж езика си, Лазар Глауш! Ти още не си станал каймакамин тук...* Д. Талев, Преспанските камбани. — *И къде си била! — На чешмата... Толкоз късно за вода и сама... Да чува господ такава жена!... — Я си дръж езика, че... — прекъсна го тя и отмина, без да го подкани да тръгне.* П. Михайлов, Под земята. — *Дръж си езика! Ще ми станеш само на Диковци — наежи се Петрун и наметна свлеченото си палто.* Кр. Григоров, Раздолчани.

Още: **Държа си устата. Сдържам си (прибирам си, свивам си, събирам си) езика** /към 2 знач./. *Грубо.* **Сбирам си езика** /към 2 знач./. *Простореч. Грубо.*

ДЪРЖА <СИ> НА СВОЕТО. Упорито поддържам мнението си, отстоявам това, което мисля или искам и не се вслушвам в мненията и съветите на другите (обикн. при спор, разправия). *Не стигнаха до никакво разбирателство. Цене упорито държеше на своето, а Бодко...., се мъчеше да го склони.* В. Ченков, С нови другари. — *Нее! — още веднъж твърдо, решително отсече и тръсна упорито глава. — Е, защо така настойчиво държиш на своето, безполезно е.* П. Михайлов, Малката партизанка. *В началото момчетата не можеха да го разберат; държаха на своето и искаха да живеят, да работят и да умрат така както техните деди и бащи.* Ив. Мартинов, Миньори. *Старата кипна и поде разправия до бога. Но Карамфила държеше на своето. Тя чувствуваше, че сега не е сама, има кой да се застъпи за нея.* Н. Каралиева, Неуловимият.

Още: **Стоя си на своето (своята).**

ДЪРЖА СИ УСТАТА. 1. Мълча, въздържам се да говоря, обикн. за да не кажа нещо, което не искам, или за да не издам тайна. *Да си държиш устата и да се научиш да пазиш тайна.* Й. Йовков, Чифликът край границата. — *И ти като Станча само мелиш... — Да ме затворят. Като не знай да си държи устата.* Й. Йовков, Женско сърце. *Дойде*

моят адвокатин при мене, па захвана и он да ме хули, оти не съм си бил държал устата. Мих. Георгиев, С тебешир и с въглен.
2. *В пов. накл.*: **Дръж си устата!** *Грубо.* Внимавай какво говориш, въздържай се да говориш необмислено, неуместно или обидни думи; млъкни! *Дойде тук с адвоката, поскара се пак с вашата дойна крава и фертиг — рече той,. . . — Каква дойна крава? — Ами оная дърта баранка, ортака ви — пренебрежително отвърна момъкът. — Ти да си държиш устата! — извика Костадин, смаян от нахалния отговор.* Ем. Станев, Иван Кондарев. *— А вие, другарю капитан, какво правихте нощес около самолетите? . . . — Глупак! — ревна той. — Дръж си устата!* Йор. Демирев и Д. Горчев, Особен случай. *— Ей, дядо Маноле! Дръж си устата! — викаше той. — Кой е хайдутин?* Й. Йовков, Чифликът край границата.

Още: **Държа си езика.** *Грубо.* **Прибирам си (събирам си, стискам си, свивам си устата)** /към 2 знач./. *Грубо.* **Сбирам си устата** /към 2 знач./. *Простореч. Грубо.*

ДЪРЖА СМЕТКА. **1.** *На някого.* Следя действията, постъпките на някого и искам от него да отговаря за тях. *Той бе дошъл в Ягодово на своя глава и начело на ловната рота често се проявяваше най-безотговорно, без някой да му държи сметка.* Ив. Хаджимарчев, Овчарчето Калитко. *Земята е харна — хората се изюдиха. Гледаш го — през деня набожен, на хората сметка държи, ако се не прекръстят, а през нощта и с дяволите другарлък прави.* Г. Караславов, Селски истории. *— Моята работа е такава, че мога да отида, когато си искам. В общежитието никой не ми държи сметка.* К. Калчев, Семейството на тъкачите. *— Не забравяй, че навсякъде има „Кадри", които държат сметка и за миналото, и за настоящето.* М. Марчевски, Тихо пристанище.
2. *На нещо.* Следя количеството, броя на нещо, пресмятам, изчислявам нещо. *Ленко беше се залепил плътно зад един камък и се мереше. Бяха му казали да държи сметка за патроните, но увлечен в битката, беше забравил да ги брои.* Г. Караславов, Ленко. *Дядо Хаджи захваща сега да пазарува,. . ., и сичко това той бележи с тебеширя, държи сметка на разноските, като понадписва и за труда си.* Ил. Блъсков, Пиян баща. *Помагали си; ако на единия трябвало нещо, искал от другия, давали си те кое жито, кое царевица, кое дърва и никой не държал сметка какво точно е взел.* Г. Караславов, На село.
3. *За нещо.* Имам пред вид нещо, съобразявам се с нещо. *На първо място, то ще изработи и приеме една действително прогресивна конституция на Народната република, която ще държи сметка за нуждите на българския народ.* Г. Димитров, Програмната декларация на новото правителство на Отечествения фронт. *Разбира се, читалището не е само за кооператорите, читалището извън обсега на своята пряка задача трябва да държи сметка за настроенията на всички свои членове.* Г. Караславов, Едно будно село. *Има и обществено мнение, за което. . . трябва да държим сметка.* Хар. Русев, По стръмнините. *Ти и другите ме обвинявате, че гледам на революцията като военен и не държа сметка за силите и настроението на масите.* Ем. Станев, Иван Кондарев. *— Така сте по-екзотична. . . и по-зряла. . . — Вие също не изглеждате прекомерно зелен — отвръща жената, без да държи сметка, че разговаря с шефа си.* Б. Райнов, Няма нищо по-хубаво от лошото време.

Още: **Водя сметка** /към 1 и 2 знач./.

ДЪРЖА СМЕТКА НА (ЗА) ДУМИТЕ СИ. **1.** *Обикн. с отриц.* Приказвам, като внимавам и се съобразявам с нещо. *Той не държеше сметка на думите си. Говореше развалено, каквото му беше на сърцето.* К. Калчев, Живите помнят. *Най-непримирима бе Димитрица. Тя не държеше сметка на думите си.* К. Петканов, Старото време. *Не си знае устата, на думите си сметка не държи.* Г. Караславов, Проповед. *Длъжен си да държиш сметка на думите си.* ● *Ако беше държал сметка на думите си, нямаше да се стигне дотук.*
2. *В пов. накл.*: **Дръж сметка на (за) думите си!** Внимавай какво говориш, въздържай се да говориш необмислени, неуместни или обидни неща. *— Дръж сметка за думите си, защото има военен съд.* Л. Стоянов, Холера. *— Слушай, слушай! — . . . — Дръж сметка за думите си, че после. . . — Какво? — . . . — Ти ли ще ме плашиш? — Ще те науча аз тебе.* Д. Ангелов, На живот и смърт.

ДЪРЖА СТРАНА. Имам определено мнение, поддържам някакво становище; не съм неутрален. *Като не държи страна, редакцията моли ония, които мислят, че раздаването на премиите трябва да стане по друг начин,. . ., да се изкажат.* в. Театър и изкуство.

ДЪРЖА СТРАНАТА *на някого.* Поддържам мнението на някого, защищавам го, обикн. при спор, разногласие. *Грък владика имахме ние тогива, хем какъв? С поп да се*

биеш не се събаряше, той силен беше той, защото турците му държаха страната. Ил. Блъсков, Куцото учителче. *Аз дружех или воювах с гърци, и с франки, и с българи, като държех винаги страната на по-силните*. Ив. Вазов, Борислав. *Невястата и пред майка си мълчи, все негова страна държи и гледа как да го закриля*. П. Ю. Тодоров, Невяста Боряна. *Някак настрана от кавгите стоеше Коста. Старият го харесваше за това, мъчеше се да държи страната му*. Г. Караславов, Имот.

Още: **На страната съм.**

ДЪРЖА ТАМЯНА ПОД НОСА СИ. *Диал.* Много съм зле и скоро ще умра. *Той съвсем остаря и отпадна, държи тамяна под носа си.*

Още: **Носи си тамяна под носа.**

ДЪРЖА ТАРАЛЕЖ В ГАЩИТЕ СИ. Съгласил съм се да приема при себе си на работа, да живея или да имам обща работа с човек, който след това непрекъснато ми създава големи неприятности. *Не ти е леко на тебе да работиш заедно с него, държиш си таралеж в гащите.*

ДЪРЖАТ МЕ СВЕТИ КРЕПКИ. *Диал.* **1.** За предмет — зле съм закрепен, поставен, всеки момент мога да падна.
2. За предмет — скъсан съм, вехт съм, стар съм.
3. За обещание, думи и под. — несигурен съм.

Още: **Крепят ме свети крепки.** *Диал.* **Държа се на свети крепки.** *Диал.*

ДЪРЖАТ МИ КРАКАТА и по-рядко **ДЪРЖАТ КРАКА<ТА>. 1.** Имам сили, мога да стоя прав, да ходя. — *Да не искаш да ти доведа и кон? Де се е видяло жена на кон! — Краката ми държат — отвърна жената просто*. Ст. Загорчинов, Ивайло. — *Ей, Гочо, държат ли краката още?... Величко, ще играем ли?* Ц. Церковски, Бирникът дошъл. — *Ех, обичам аз нощта, обичам!... Ей той тръгнеш — не срещаш никого; вървй — додето ти крака държат: вършй — щото ти душа поиска*. Ц. Церковски, Театрални забавалки. *Пред черковните врата,..., се събират... сиромаси — просяци:... Онези, които им държат що-годе краката, стоят прави*. Ил. Блъсков, Пиян баща.
2. Имам сили, здрав съм, държелив съм. *Аз макар и стара, при снахата ще се подмладя, заедно с нея и лози ще копая и мамули ще заравям,..., краката и ръцете ми държат още*. Ил. Блъсков, Донка хубавица.
Често с отриц.: **Не ми държат краката** и по-рядко **Не държат крака<та>.** Нямам сили, много съм отпаднал, немощен съм (обикн. от умора, болест или от старост). *Уморих се, крака не държат. И задъхвам се, често се спирам*. Ив. Вазов, Бури и мелодии. *Ние влизаме с мъка, но веднага лягаме на земята; тя е топла от юлското слънце, а и краката ни не държат*. Л. Стоянов, Холера. — *Работй или лобут ще да ядеш, викали стражарите. — Не мога, болен съм... краката ми не държат, казал Цено и паднал на земята*. Л. Каравелов, Мъченик. — *О, не мога вече, бате Никола; аз отслабнах, краката ми веч не държат, изрече Станка, обезсилена и да хортува*. Ил. Блъсков, Изгубена Станка. *Старата беше много отпаднала. А след тази инфлуенца никаква я нямаше... Краката ѝ не държаха вече*. Г. Караславов, Татул.

Още: **Държат ми нозете. Държа се на крака<та си>.**

ДЪРЖАТ МИ НОЗЕТЕ и по-рядко **ДЪРЖАТ НОЗЕ<ТЕ>. 1.** Имам сили, мога да стоя прав, да ходя. *Вземи че изходи този парк, ако ти държат нозете*. Ал. Константинов, До Чикаго и назад.
2. Имам сили, здрав съм, държелив съм.
Често с отриц.: **Не ми държат нозете** и по-рядко **Не държат нозе<те>.** Нямам сили, много съм отпаднал, немощен съм (обикн. от умора, болест или от старост). *Да вървим при Начо чорбаджия — / води пак другарите Илия. / .. / Скрил се бе у бъчвата в мазето, / че да бяга — не държат нозете*. А. Босев, Димитровски огън.

Още: **Държат ми краката. Държа се на нозе<те си>.**

ДЪРЖА У ГЛАВА. *Диал.* Проявявам благоразумие за нещо, от което съм си вече изпатил. *Да държиш у глава, та да не се разболееш пак.*

ДЪРЖА ФРОНТА. *Книж.* Боря се за осъществяването или запазването на нещо; отстоявам нещо. *Рано или късно ще дойда във фабриката, но дотогава ти трябва здраво да държиш там фронта*. Д. Кисьов, Щастието не идва само. *Ако аз загина поранo от тебе, ти дръж фронта, воювай геройски*. Сл. Трънски, Неотдавна.

ДЪРЖА ХАТЪР *някому Диал.* Отнасям се много благосклонно към някого и постъпвам, както му е угодно, приятно, не му противореча. *Ти трябва да му държиш хатър и да го тачиш, нали ти е сват.*
Още: **Вардя хатър<а>.** *Диал.* **Гледам (пазя) хатър<а>. Струвам хатър.** *Диал.*

ДЪРЖА ХЛАБАВО ЮЗДИТЕ (ЮЗДАТА) *на някого.* Не се отнасям достатъчно строго към някого, позволявам му да върши каквото си иска. *Само Петровата юзда държеше по-хлабаво, защото имаше слабост към него.* Ив. Петров, Нонкината любов.

ДЪРЖА ЮЗДИТЕ (ЮЗДАТА) <ИЗКЪСО> *някому.* Отнасям се строго към някого, като не му позволявам да прави каквото си иска, да своеволничи. *Ако Хюсеиновият син е сираче и няма кой да му държи юздата, то Неновият нехранимайковец не би трябвало да се оставя без дървен господ.* Л. Каравелов, Маминото детенце. *Борис. . . даваше напътствията си към Ружа как по-здраво да държи юздите на персонала в предприятието, за да я уважават.* К. Калчев, Семейството на тъкачите. *Бащите трябва да държат юздите на синовете си изкъсо, за да не се разхайтят.*
Още: **Дърпам юздите (юздата). Държа юздите (юздата) отблизо.**

ДЪРЖА ЮЗДИТЕ (ЮЗДАТА) ОТБЛИЗО *някому.* Вж. Държа юздите (юздата) <изкъсо> *някому. Баба Генчовица ще я стегне хубаво, ще й държи юздата отблизо, — продума си майката, като не сваляше очи от стройния стан на дъщеря си.* Ив. Вазов, Пъстър свят.

ДЪРЖИ МИ ВЛАГА. 1. Чувствувам се добре, приятно ми е от нещо, задоволен съм от нещо за дълго време. *Кое, знаеш, покметувах,. . ., кое в тричленка постоях и позакачих туй-онуй, вкусих от обществената благинка, благодарим. Ама пък сладни ми, пущината, ама пък държи ли влага!* Г. Караславов, Общественик. *То се знае. Една блага дума на министра държи влага шест месеца.* Ив. Вазов, Службогонци. *Една година съм бил на власт — . . . , но тая година ще ми държи влага, докато съм жив.* Н. Хайтов, Диви разкази. *Вместо да си поживея и тъй да си поживея, че да ми държи влага през цялата служба, предпочел съм предварителния арест.* Ат. Мандаджиев, Белият цвят на рибите.
2. Помня нещо неприятно, лошо и ми служи дълго време за назидание, поука. — *И бой какъв, ще му държи влага дор е жив.* Ив. Вазов, Пъстър свят. *Сега така ще ги нажуля, та да им държи влага за много време.* Т. Г. Влайков, В село.
Още: **Държи ми топло.**

ДЪРЖИ МИ ВРАТА. Имам сили, мога. *Побързайте, ваше величество, дорде поп Герасим е още в сила. . . и дорде още му държи врата да превземе цариградската Къз-кулеси.* Хр. Ботев, Послание от небето.

ДЪРЖИ МИ ГЛАВАТА. Мога да изпия голямо количество алкохол, без да се напия; мъчно се напивам. — *Дайте ми да опитам от всички вина.* — *Държи ли ти главата?*
Още: **Носи ми главата.**

ДЪРЖИ МИ КРЪСТА. 1. Имам сили, издръжлив съм, здрав съм. *Панайот как е? Държи ли му още кръста? Мен ме хептен не бива.* Ал. Константинов, Малко сравнение.
2. За мъж — полово съм силен. *Той е вече на години, но още му държи кръста.*
3. Разчитам на силите си, надявам се на себе си, на възможностите си. — *Аз ти писах, тате: ще ида в Европа да следвам инженерство. . .* — *Няма ли кабил друго учение да избереш, дето се учи в София, във висшето училище? Така ще съберем двата края. Но за Европа не ми държи кръста.* Ив. Вазов, Ваканция. *Ако ти държи кръста, заеми се с тази работа.* ● *Не ми държи кръста да свърша всичко това.*

ДЪРЖИ МИ ТОПЛО. Вж. Държи ми влага. — *Да се знай барим, друго ако не — на параля сме седнали двама. . . Хм, от туй сякаш топло ще ми държи! . . . Вятър! . . .* П. Ю. Тодоров, Змейова сватба.

ДЪРПАЛИ СА МЕ ГЛАДНИ КУЧЕТА. *Диал.* Нетърпелив съм.

ДЪРПАМ ВЪГЛЕНА КЪМ СВОЕТО ЯЙЦЕ. *Диал.* Стремя се да уредя нещата, както на мене ми е угодно, в моя полза (обикн. в нещо общо — работа, дейност и др.).
Още: **Тегля въглена към своето яйце.** *Диал.*

ДЪРПАМ ДЯВОЛА ЗА ОПАШКАТА. Излагам се на риск, опасност, сам си докарвам някакво нещастие, беля. — *Ние трябва да отмъстим за него, бре! И ние требва да ударим сега поне двама или трима от агаларите . . . Лазар почака малко, като че да прекини яростта на Вардарски, и рече: — Ето що съм наумил аз, учителю: ние ще убием само Кючук Кадри. . . Нищо повеке нам не ни требва, ние нема защо да дърпаме тъкмо сега дявола за опашката.* Д. Талев, Преспанските камбани. *Наместникът се загледа в него мълчаливо, като обмисляше какво да му каже и сетне тихо продума, с доброжелателен тон, а очите му гледаха остро: — Млади момко, не дърпайте дявола за опашката.* Д. Талев, Железният светилник.

ДЪРПА МЕ КЪСИЯ. *Диал.* Не ми стигат парите, живея в немотия. *Защо да не дадем, нали е за нашето училище, само че какво да дадем, като ни дърпа късия, — почеса се по тила един от първенците.* А. Каралийчев, Народен закрилник.

Още: **Късьо ме дърпа.**

ДЪРПАМ КОНЦИТЕ. Ръководя, командувам скрито, като оставям друг да действува явно. *На профсъюзни събрания шефът седеше пред нас, направляваше нашите действия, дърпаше конците.* Сл. Македонски, Една земя ми стига. — *Тъй ще му е по-добре на княза. Ние да викаме помежду си, а той да ни помирява и да дърпа конците. Но и неговите дни са прочетени.* В. Геновска, Седем години. *Анко мелничарят дърпа конците по-издалече — той понякога се подиграва на поп Мешинко.* Кр. Григоров, Раздолчани.

ДЪРПАМ ОГЪНЯ КЪМ СВОЯТА ПИТА. *Диал.* Стремя се да уредя нещата, както на мене е угодно, както е в мой интерес (обикн. в нещо общо — работа, дейност и др.).

ДЪРПАМ ПОЛИТЕ *някому. Диал.* Съдя, критикувам някого за лошото му поведение. *Добрина далечна роднина не понесе спокойно заядливите думи на дълга Рада, та побърза да се намеси: — Добра хубаво ти каза — с лошо сърце си! . . . — Коя седнала да ми дърпа полите. Поне ти мълчи — цялото село знае, че гониш мъжа си с пожаварника!* К. Петканов, Хайдути.

ДЪРПАМ СЕ КАТО МАГАРЕ НА МОСТ. Проявявам много голямо упорство, инат; не отстъпвам, инатя се. *Стига си се дърпал като магаре на мост, ами склони да дойдеш с нас.*

Още: **Запъвам се (тегля се) като магаре на мост.**

ДЪРПАМ УШИТЕ (УХОТО) *на някого.* Карам се на някого, мъмря го строго или наказвам някого заради допуснати от него грешки. *Ако ви пусна да си идете, татко ще ми дърпа ушите.* А. Гуляшки, МТ станция. *Всеки ден издаваше заповеди за глоби. . . И какво ми направи? Нищо! Не на мене, а на него му дърпаха ушите отгоре. . . А като му дойде времето, духнаха му под опашката, а аз си останах.* М. Марчевски, Тихо пристанище. *И от околийския комитет им дърпаха ушите, ама тия нашите тука не бръснат никого бе! Май че тоягата ще ги оправи!* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи. *Ще го затвориш и това е. . . — Не мога, Тоше! Негово владение е. . . Нали после мен ще ми дърпат ушите!* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено.

Още: **Тегля (издърпвам, опъвам) ушите.**

ДЪРПАМ <ЧЕРГАТА> КЪМ СЕБЕ СИ. Стремя се да уредя нещата както на мене ми е угодно, както е в мой интерес (обикн. в нещо общо — работа, дейност и др.). *Смея да твърдя, че лоши* [хора] *изобщо не съществуват. Повечето дърпат чергата към себе си, на трапезата пущат тези, които им допадат, раздават си взаимно благата на живота.* Сл. Македонски, Една земя ми стига. *Всички християни, целият български народ можеше в робство да падне — и цар, и боляри, и отроци, а ето пак всеки дърпа към себе си и сговор няма.* Ст. Загорчинов, Ден последен. — *Аз, колега, съм селско чедо и щеречеш, че дърпам чергата към себе си. Все ми е едно. На гражданите не вярвам. Ние, селяните, изнесохме войната на плещите си.* Ем. Станев, Иван Кондарев.

Още: **Тегля <чергата> към себе си.**

ДЪРПАМ ЧЕРЕН БОБ *за някого. Диал.* Никак не желая да видя някого, да се срещна с някого. *Той дърпа черен боб за тебе, а ти все за него мислиш.*

ДЪРПАМ ЮЗДИТЕ (ЮЗДАТА). Отнасям се строго към някого, като не му позволявам да прави каквото си иска, да своеволничи. *Мъжът е хитър дявол, ви казвам.*

Дръж го здраво — показвай интерес към работата му, . . . Ако трябва, дърпай юздите, ама да не забележи. М. Кинкел, Ц. Гинчев и др. в спомените на съвременниците си.
Още: **Държа юздите (юздата).**

ДЪХ ДА ТИ СЕ ВЗЕМЕ. За изразяване на възхищение, удивление пред нещо много хубаво, необикновено или много страшно; да се слисаш, да се смаеш. *Долу — почна доволно и нашироко той — днес турихме вратата. Като свършим и тук, като мръкне, ще минем пак оттам, да видите и вие: страшно нещо стана, дъх да ти се вземе!* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.

ДЯВОЛА МЕ ИЗДУ. *Диал.* Вж. Дявола ме наду.

ДЯВОЛА МЕ НАДУ и ДЯВОЛИТЕ МЕ НАДУХА. 1. Поддадох се на лошите си инстинкти и извърших нещо лошо. *Помисли си: скришом побягва от Свищов, нито хабер дава, нито пари взема със себе си! Какъв дявол го наду, брате, не зная.* Ив. Вазов, Хъшове.
2. *В сег. вр.:* **Надува ме дявола.** Иска ми се да направя нещо лошо. *Какво искаш, какво ти е влязло в главата? Я остави тоз дявол, дето те надува, че си гледай работата.* Й. Йовков, Албена.
Още: **Дявола ме изду (надъха, подстори).** *Диал.* **Блазни ме дявола.** *Диал.*

ДЯВОЛА МЕ НАДЪХА. *Диал.* Вж. Дявола ме наду.

ДЯВОЛА МЕ ПОДСТОРИ. Вж. Дявола ме наду.

ДЯВОЛА НЕ Е ТОЛКОВА ЧЕРЕН. Употребява се като утешение, че нещо, което застрашава някого, може да не е толкова лошо. *Щом го пуснем и ще застреля някой от твоите другари. . . И то в гърба. В това наистина беше прав — повечето от ранените идваха при мене ударени в засада. . . — И все пак дяволът не е толкова черен — измърморих аз недоволно.* П. Вежинов, Звездите над нас. — *Ще видим сега дали дяволът е толкова черен, колкото го правите! — Ще видиш! — каза Червени. . . — Ще има да го помниш. . .* П. Вежинов, Нашата сила.

ДЯВОЛА НЕ ОРЕ, НЕ КОПАЕ. *Диал.* Казва се (обикн. на деца или на хора, заети с опасна работа) като предупреждение да внимават да не се случи някакво нещастие, беда.

От послов.: **Дявола не оре, не копае, а учи хората на зло.** ● **Дявола не оре, не копае, само гледа зло да направи.**

ДЯВОЛА НЕ СТОИ МИРНО. *Диал.* Употребява се, за да се изрази опасение, че може да се случи беда, нещастие. *И пое работата Здравко; неделя-две, тъй потръгна, посспоря всичко. Но дяволът — . . . — не стои мирно, изтика и Здравка.* Ц. Церковски, Не отърва.

ДЯВОЛА СИ НЯМА РАБОТА. 1. Употребява се за изразяване на опасение, че може да се случи беда, нещастие. *Само, тате, да се махнеме оттук, за да не би да ни намери някой. . . знаеш, дявола си няма работа. . .* В. Друмев, Иванко.
2. *В мин. вр.:* **Дявола си нямал (немà) работа.** За изразяване на съжаление, че се е случило някакво нещастие, беда. *Кольо си потривал ръцете, но и дяволът си нямал работа: в една падинка конят хлътнал с предния крак и сколенисал в калта.* Н. Хайтов, Съперници. *Дяволът си немà работа, влезе под кожата и на Хаджи Личковите синове. Че какъвговор имаха, как им беше потръгнало, ама нà, сега един — хър, други — мър.* Ц. Церковски, Не отърва.

ДЯВОЛ ДА (ЩЕ) ТЕ ВЗЕМЕ, ДЯВОЛИТЕ ДА (ЩЕ) ТЕ ВЗЕМАТ и ДЯВОЛ ТЕ ВЗЕЛ, ДЯВОЛИ ТЕ ВЗЕЛИ. Възклицание: **1.** а) За изразяване на недоволство, възмущение, яд, отправени към някого или нещо. *„Аз нали зная, че ний не сме виновати; пък тези чужденци, да ги вземе дявола!* Ал. Константинов, Бай Ганьо. *Файтонът креташе в навалицата. Няколко души от последната изразиха протеста си, задето файтонът минаваше през площада. — Ще ви вземат дяволите! . . . Връщайте се назад!* Д. Димов, Тютюн. — *Гълтай, да те вземат дяволите. А когато ти е много тежко, изпивай по три чаши сливовица, това освобождава съзнанието.* Ем. Манов, Бягството на Галатея. *Офицери, вятър! Врангел произвеждал през време на бягството разни пройдохи, дявол-*

ги взел — с презрение казваше Викилов за тях. Той не криеше ненавистта и презрението си към белогвардейците. Ем. Станев, Иван Кондарев. *Кабелът водеше право към реката... Накъде, дявол го взел, водеше? Какво означаваше тая странна загадка?* П. Вежинов, За честта на родината.
б) За изразяване на учудване, изненада или удивление, възхищение от някого или нещо. *Черната дълга брада на Спартак заигра, очите му светнаха. . . — Дявол да те вземе, Спартак, — каза Морозов — не щях да повярвам, че си ти, ако нямаше таз метла на гърдите си!* К. Ламбрев, Средногорски партизани. *— Ама ти и във Видин ли си ходил бе, Анга! — прехапа устни той. — Дяволите да те вземат, шило е шило — гдето не те сеят, там никнеш!* Г. Караславов, Спор. *Дявол да я вземе, скоклива песен!* Ив. Вазов, Утро в Банки.
2. **Дявол да го вземе и дявол го взел.** а) За изразяване на недоволство, възмущение, яд изобщо без конкретно да е отправено към някого или нещо. *Тю, дявол да го вземе, ядосват се младите и си блъскат главите над неразрешимата задача.* Св. Минков, Разкази в таралежова кожа. *Изведнъж раздразнение и яд сбърчиха цялото му лице. — Дявол да го вземе — извика той. — Туй не било злато!* Й. Йовков, Жетварят. *Огледа се за чаша. — Дявол да го вземе, прибрал съм всичко... Бояне, стани и пийни водица от чешмата.* М. Грубешлиева, През иглено ухо. *И тогава внезапно фон Гайер скочи от мястото си и с неочаквана ярост улови Адлер за яката. — Говорете, дявол да го вземе!...* Д. Димов, Тютюн. *Дявол да го вземе, как можах така да се изложа.*
б) За изразяване на учудване, недоумение, изненада или удивление, възхищение изобщо, без конкретно да е отправено към някого или нещо. *Довиждане, Тошко! — Довиждане! — отговори хладно Тошко и тръгна към стълбата, като подсвирква безразлично с уста. Каква е тая работа, дявол да го вземе! Има нещо тук, което не мога да разбера. Двамата се разделиха в Приморско много сърдечно... защо е сега тая студенина?* П. Незнакомов, Маргаритка и аз. *Влез в железница, в параход: наред с губернатора, с милионера седи обущарин, ... и не искат да знаят, че този бил голелец, а онзи работник. А пък от друга страна не знаеш, дявол да го вземе, как да си обясниш туй ламтене на богатите американки да се женят за европейските барони и барончета!...* Ал. Константинов, До Чикаго и назад. *Залюля се пъстро хоро на върха на планината... Ех, че хоро ли пък беше, дявол да го вземе!... Считам се и досега за щастлив, че съм бил честит да присъствувам там.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания.
в) За изразяване на решимост за някаква постъпка. *„Дявол да го вземе! Ще пусна една червена бюлетина, да видим какво ще излезе!“* Й. Йовков, Те победиха. *Чудо ще направя, дявол да го вземе!* Елин Пелин, Летен ден.

ДЯВОЛ ИЗ ВИРОВЕТЕ. *Диал.* Много способен, умен, хитър човек.

ДЯВОЛ И ПОЛОВИНА. 1. Много скъпо, прескъпо. *Тази къща му излезе дявол и половина.*
2. Много сложно, много объркано. *След това да ходим на пазар и пак да се връщаме, то ще стане дявол и половина.*

ДЯВОЛИТЕ МЪТЯТ В НЕГО. *Диал.* Голям хитрец е, а се показва тих, кротък човек.

ДЯВОЛСКА КОСТ. *Диал. Пренебр.* Прозвище на жената. *Простият народ е определил с една само дума жената. Той я нарича: „Дяволска кост!“* Ив. Вазов, Нова земя. *Опропасти само човека! — Поврага!... Жената е дяволска кост.* Ив. Вазов, Драски и шарки.

ДЯВОЛСКА УНУКА. *Диал.* Голям хитрец. *Хе-хе-хе, тие са сичките големи майстори и дяволски унуки!* Л. Каравелов, Българе от старо време. *Уверен е и друг напълно във сполука: / нали е попски син и дяволска унука / тоз, ... / Какво ще стане, знай той.* К. Христов, Чеда на Балкана.
От погов. Попско чедо, дяволска унука.

ДЯВОЛСКО СЕМЕ. *Диал.* Лоши, проклети хора. *Сичките тие пезевенци са лъжливи хора, калпави души и дяволско семе.* Л. Каравелов, Българе от старо време

ДЯВОЛСКО ШИЛО. *Диал.* Дяволит, хитър човек.

ДЯДО ИВАН. Русия в представата на българина като спасителка, освободителка от турското робство. *На него нападнали няколко лесичевски въстаници да го бият, защото ги бил излъгал, като им казвал от по-напред, че щом въстанат, щели да им дойдат на помощ казаците на дядо Ивана.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания. *Климент Бенков*

се сепна за миг: да, той много пъти бе казвал тайно, че дядо Иван скоро ще освободи всички славяни от турско робство. Д. Талев, Железният светилник. — *Ще стане то и селото, и дворът му* [на Рашид бей] *нивя, както стана и Агушовият чифлик на лозя... нали идел пак дядо Иван — ще ги питам аз тях* [турците], *в коя миша дупка ще се завират.* Й. Гинчев, Ганчо Косерката.

<ДЯДО> ПОПЕ, ВИДЯ ЛИ МЕ КОМКАХ ЛИ СЕ. *Диал. Подигр.* Употребява се, когато някой неуместно пита другите за нещо, което се отнася само до него и той трябва да го знае.

Още: **Кажи, дядо попе, аз комках ли се. Луди попе, видя ли ме комках ли се. Мари жени (люде), видяхте ли ме комках ли се.**

ДЯЛАН КАМЪК. Човек, който е опитен и може да се справи с всичко, което му се възложи или трябва. — *Ти пък кой си и какво искаш? — разсърди се Бреговата. — Спокойно, спокойно! — зашътка оня. — Аз съм, така да се каже, дялан камък, за всичко може да потрябвам. Стар кадър...* Кл. Цачев, Войници.

ДЯСНА РЪКА. Най-добър и доверен помощник на някого. *Той се казваше Продан и бе отрок, ала беше станал дясна ръка на болярина, много приближен на господаря си.* Ст. Загорчинов, Ивайло. *Мене Ваца ме е викала навсякъде — и при попарването против главията и при засяването, аз съм ѝ била дясна ръка.* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи. *Женско чедо, дясна ръка.* Поговорка.

Още: **Дясна ръчица.** *Гальов.*

ДЯСНА РЪЧИЦА. *Гальов.* Вж. Дясна ръка. *Ех, Мишко — въздъхна снощи старецът, след като подвариха млякото и го подквасиха — ти ми беше дясна ръчица през лятото.* А. Каралийчев, Топла ръкавичка.

Е

ЕВИНА ДЪЩЕРЯ. Жена. *Това се случи именно в това време, когато Николчо захванал вече да зяпа по прозорците и да се занимава с евините дъщери.* Л. Каравелов, Маминото детенце.

ЕВРЕЙСКИ ВЕСТНИК. *Жарг.* Печени и осолени тиквени семки, които евреите много обичали да ядат, и това им било занимание като четене на вестник.

ЕГА ТИ ЗАПЕЯТ ДЪЛГОТО СВЕТИ БОЖЕ. *За 2 и 3 л. Диал.* Дано умреш.

ЕГА ХВАНЕШ ЧЕРНИЯ СВЯТ. *Във 2 и 3 л.* Дано умреш.

ЕДВА ДУША НОСЯ. С мъка живея, много съм немощен, безсилен (обикн. поради болест или старост). — *Виж го болника, щом видя призовката, веднага оздравя. . . — Е, бай Стоиле, не думай така, не видиш ли го човека, едвам душа носи — каза полека, ала с твърд глас Иван, сестриникът на Богданица.* Хр. Максимов, Кой ни е крив.

ЕДВА МИ КОЖАТА КОСТИТЕ ДЪРЖИ. *Диал.* Много съм слаб, отслабнал, може скоро да умра.

ЕДВА СЕ ДЪРЖА НА КРАКАТА СИ. Съвсем съм отмалял, отпаднал, нямам никакви сили. *Пресиян искаше да направи някоя забележка, но се отказа. Кавханът и без това едва се държеше на краката си от умора.* Й. Вълчев, Стъпала към небето. *Мама е в къщи. Седи до прозореца, гледа навън. Отслабнала е. Уж все е лежала и почивала, а едвам се държи на краката си.* В. Бончева, Анчето пише. *Мнозина по изнурените си лица се познаваха, че бяха бити и изтезавани, едва се държеха на краката си.* К. Величков, В тъмница. *Миланица се мъчеше да бъде любезна като пред гостенин и дори се усмихва, но се виждаше, че едва се държи на краката си и че душата й е попарена.* Г. Караславов, Танго. *Тежката болест така го съсипа, и макар вече да беше оздравял, все още едва се държеше на краката си.*

Още: **Едва се крепя на краката си. Не мога да се държа на краката си. Едва се държа на нозете си. Не ме държат краката.**

ЕДВА СЕ ДЪРЖА НА НОЗЕТЕ СИ. Съвсем съм отмалял, отпаднал, нямам никакви сили. *Баба Бенковица го посреща край огнището, но се вижда, че едва се държи на нозете си от умора.* Д. Талев, Преспанските камбани.

Още: **Едва се държа на краката си. Не мога да се държа на нозете си. Не ме държат нозете.**

ЕДВА СЕ КРЕПЯ НА КРАКАТА СИ. Съвсем съм отмалял, отпаднал, нямам никакви сили. *Макар че едва се крепеше на краката си след тежката болест, той на всяка цена искаше да дойде на тържеството.*

Още: **Едва се държа на краката си.**

ЕДВА СЕ ПОБИРАМ / ПОБЕРА В КОЖАТА СИ. 1. Много съм ядосан, разгневен и дълго не мога да се успокоя или примиря с нещо. *Михо още повече забърза, блъсна се в пътната врата, отвори я силно и я тръшна след себе си. Едва се побираше в кожата си от гняв.* К. Петканов, Без деца.

2. Много съм развълнуван и не мога да се успокоя от някакво силно чувство, вълнение.

Още: **Не мога да се побера в кожата си.**

ЕДИН АКЪЛ ЗА ЗИМЕ ЛИ, ЗА ЛЕТЕ ЛИ. *Подигр.* Употребява се, когато някой забрави, не се сети навреме нещо или сбърка нещо съвсем просто. *Забравих да купя хляб. То един акъл за зиме ли, за лете ли.*

Още: **Един ум за зиме ли, за лете ли.** *Подигр.* **Един акъл за събота ли, за неделя ли.** *Диал. Подигр.*

ЕДИН АКЪЛ ЗА СЪБОТА ЛИ, ЗА НЕДЕЛЯ ЛИ. *Диал. Подигр.* Употребява се, когато някой забрави, не се сети навреме нещо или сбърка нещо съвсем просто.

Още: **Един ум за събота ли, за неделя ли.** *Диал. Подигр.* **Един акъл за зиме ли, за лете ли.** *Подигр.*

ЕДИНА СЪЖЕЖЍ, ДРУГИЯ ПОСИПЍ. *Диал. Пренебр.* За хора с еднакви недостатъци.

Още: **Изгорѝ едина (едного), та посипѝ другия (другиго).** *Диал. Пренебр.*

ЕДИН БИЕ ТЪПАНА, ДРУГ ОБИРА ПАРСАТА. **Вж.** Един бие тъпана, друг събира парсата.

ЕДИН БИЕ ТЪПАНА, ДРУГ СЪБИРА ПАРСАТА. Употребява се, когато някой съвсем без да се е трудил получи нещо, ползува се от някаква облага, придобита с труд от другиго. — *Ето какви са хората — мислеше си той, — навсякъде засади и конспирации... Един бие тъпана, а друг събира парсата.* К. Калчев, Живите помнят. *Ама май тя бие тъпана, пък глухонемият и Гено Хаджикостов събират парсата, смигна му един момък.* Г. Караславов, Селски истории.

Още: **Един бие тъпана, друг обира парсата. Един туна тъпана, друг събира парсата.** *Диал.*

<ЕДИН> БОГ ЗНАЕ. Неизвестно е, не се знае (употребява се за подчертаване на неизвестност или съмнение в нещо). *„И днес ако не спечелим, ако не ни излезе късметът, вече един бог знае накъде. От осем дни сме залепнали за канарите... и все нищо, няма сполука."* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. *Но той много малко се бави вътре. Бог знае имаше ли някаква работа там или не.* Й. Йовков, Земляци. *Двамата ми братя, далеч от мене, стоят в Цариград като залог, бог знае кога те ще се върнат.* Д. Войников, Райна княгиня. *Добре че тръгна назад след един отряд, който бог знае защо излизаше от крепостта.* А. Дончев, Сказание за времето на Самуила. *Обикновено записки или лични въспоменания се публикуват след няколко години... Аз се не съгласявам с това правило, бог знае защо и за какво установено в вропейските литератури.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания. *Те* [птичките на дядо Мирьо] *всички бяха отлични певци и аз се удивлявах на умението му да ги принуждава да пеят. Как постигаше това бог знае, но всички птици пееха с часове в неговата бедна къщурка.* Ем. Станев, Януарско гнездо. *Той замълви някакви думи, замилва главата ми, лицето ми, постави ме на стола до масата и попита кръчмаря, няма ли нещо сладко за мене. Бог знае какъв бе тоя човек!* Д. Немиров, Когато бях малък.

Още: **<Един> господ знае. <Един> дявол знае.** *Пренебр.*

ЕДИН ВИД. 1. Нещо като, нещо подобно на. *Минуваш през желязна порта в дебела стена и влазяш в един вид изба проста и гола. Тук е музеят, библиотеката и старинните документи.* Ив. Вазов, Великата рилска пустиня. *Тази песен беше тогава един вид българска марсилеза.* Ив. Вазов, Вѝдено и чуто.

2. С други думи, по-точно казано; в същност. — *Обещайте, че нищо лошо не ще направите! — смигна ми Нина. Разбирам: един вид преговаряме.* В. Андреев, Партизански разкази. *Разбира се, никой от домашните ми не призна, че съм ги посещавал, ..., но проверката на полицията бе един вид предупреждение, че повече не бива да си ходя дома.* Сл. Трънски, Неотдавна. — *Първият сняг раздвижва всички животни — каза Вълко... Те тръгват да дирят нови легловища и променят местата, където дотогава са живели. Тъй де, един вид прехвърлят се на други квартири.* Ем. Станев, Повест за една гора.

ЕДИН ВЯТЪР НИ ВЕЕ. *Пренебр.* Еднакви сме, едни и същи сме (за хора с еднакви недостатъци).

ЕДИН ВЯТЪР НИ НОСИ. 1. Идваме по една и съща работа.

2. Имаме еднаква участ, съдба; еднакво страдаме и патим от нещо.

Още: **Една вода ни носи** /към 2 знач./.

<ЕДИН> ГОСПОД ЗНАЕ. Вж. Един бог знае. *Какво приказваше то? Един господ знае.* — *думи, които не значат нищо.* Й. Йовков, Старопланински легенди. *Господ знае кой ще оживее от нас, каза Боримечката.* Ив. Вазов, Под игото. *Откак дойде твоят брат, ти не приличаш на себе си. Само аванси теглиш. Къде ще му отиде краят, един господ знае.* М. Грубешлиева, През иглено ухо. *Що ви трябваше беля на главата? Кой знае какво ще излезе от тази работа!... Как ще я изкарате вие, само един господ знае.* В. Нешков, Настъпление. *Един господ знае ще устоиш ли на думата си.*● *Един господ знае ще се съгласи ли.*● *Един господ знае къде отиде и изчезна.*

ЕДИН ГРАБНИ, ДРУГ УДАРИ. *Диал. Пренебр.* Еднакви са, приличат си по недостатъците си; които са с едни и същи недостатъци.

Още: **Вземи (хвани) единия, удари другия.** *Пренебр.*

<ЕДИН> ДЯВОЛ ЗНАЕ. *Пренебр.* Вж. <Един> бог знае. *Преди няколко деня беше купил той тая кобила и ето че се беше разболяла... Дявол знае що й е. Не е човек да каже ки.* Й. Йовков, Вечери в Антимовския хан. *Ройтер се поспирваше тук-там, оглеждаше дявол знае що.* Хар. Русев, Под земята. — *Какъв човек?* — *учудено попита снахата.* — *Човек, дявол го знае какъв. За гостенин някакъв пита господинът.* Хар. Русев, По стръмнините. — *Лена, защо искаш да се караме? Ти вчера сама говореше, че ще ти е тежко, че не искаш да се превърнеш на домашна прислужница, а сега ме обвиняваш в... дявол знае какво.* Ем. Манов, Ден се ражда. *Как и кога се е измъкнал от болницата, един дявол знае... и то... по халат, и ударил по къщите.* П. Михайлов, Малката партизанка. *Стягаха се, какво правеха, един дявол знаеше... Старата взе да се безпокои.* Г. Караславов, Татул. *Минаваше му през ума да подаде оставката си, да се махне нанякъде — дявол знае къде!* А. Гуляшки, Село Ведрово.

ЕДИНИЯ ЗА КРАКА<ТА>, ТА ДРУГИЯ В ГЛАВА<ТА>. *Пренебр.* За хора с еднакви, с едни и същи недостатъци.

Още: **Хвани (улови) едного за краката, та удряй другиго по главата.** *Пренебр.*

ЕДИНИЯ МИ КРАК Е В ГЕРАНА. *Диал.* Много съм зле, скоро ще умра.

Още: **Единия ми крак е в гроба.**

ЕДИНИЯ МИ КРАК Е В ГРОБА. Много съм зле, скоро ще умра. *Когато ражда жената, единият й крак е в гроба.* Д. Талев, Железният светилник.

Още: **Единия ми крак е в герана.** *Диал.* **С единия крак съм в гроба.**

ЕДИН КАРА НА „ЙЕЙЕ“, ДРУГ НА „ЧА“. *Диал.* За несговорни хора.

<ЕДИН> КОСЪМ МЕ ДЕЛИ *от нещо.* Много близко съм до нещо (обикн. лошо); непосредно съм застрашен от нещо. *А и нашия трен само един косъм го делеше от такава катастрофа.* Ал. Константинов, В българска Швейцария. *Дали предчувствуваше той* [заекът], *че само косъм го дели от смъртта, че цевта на моята пушка го гледа право в сърцето?* Ив. Петров, Леля се годява.

ЕДИН НА ВИЛИ, ДРУГ НА КОКИЛИ. *Диал.* Вж. Един на вили, друг на мотовили.

ЕДИН НА ВИЛИ, ДРУГ НА МОГИЛИ. *Диал.* Вж. Един на вили, друг на мотовили.

ЕДИН НА ВИЛИ, ДРУГ НА МОТОВИЛИ. *Диал.* За несговорни хора.

Още: **Един на вили, друг на кокили (могили).** *Диал.*

ЕДИН ПЪТ. *Жарг.* Изключителен, рядък с добрите си качества; много хубав. — *Зет имаш един път. Харно момче.* Кр. Григоров, Пролет в Черешево. — *А Весето, Весето е мома един път. Не видиш ли само каква снага има.* К. Кръстев, Катастрофа. — *Ще се поразходя наоколо.* — *Хубаво е наистина* — *одобри Камен.* — *Та тук има природа един път.* Й. Гешев, Вик от тъмнината. *Беше един път майстор, ама дойдоха други, млади ще им се да водят и хайде... критика, критика, та го затъркаха и го прогониха.* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено.

ЕДИН ПЪТ <ЩЕ> СЕ МРЕ. Употребява се, когато някой предприема нещо рисковано, опасно, но въпреки това възнамерява и иска да го направи. *Страх ме е да пътувам със самолет, но ще се кача. Един път ще се мре.*

Още: **Еднъж се мре, дваж не ще.** *Диал.*

ЕДИН С ЕДИН. *В отриц. изр.* Никой с никого (употребява се, за да се подчертае разлика, несходство). *Един с един не си приличат.* ● *Не са един с един — сè са сбирщина.*

ЕДИН ТЕГЛИ НАПРЕД, А ДРУГ ДЪРПА НАЗАД. За несговорни хора в някаква обща работа. *Трябва всички да си плюем на ръцете, с целия колектив да тръгнем напред. Но как ще вървиш, когато един тегли напред, а друг дърпа назад?* М. Марчевски, Тихо пристанище.

ЕДИН ТУПА ТЪПАНА, ДРУГ СЪБИРА ПАРСАТА. *Диал.* Употребява се, когато някой съвсем без да се е трудил, получи нещо, ползува се от някаква облага, придобита с труд от другиго.

Още: **Един бие тъпана, друг събира (обира) парсата.**

ЕДИН УМ ЗА ЗИМЕ ЛИ, ЗА ЛЕТЕ ЛИ. *Подигр.* Употребява се, когато някой забрави, не се сети навреме нещо или сбърка нещо съвсем просто. *Ама ти, учителю, речи на учителката, нека не дава на ония да пеят без време, а то. . . един ум за зиме ли, за лете ли?* А. Страшимиров, Кръстопът. *Бях на гарата и забравих да попитам кога тръгва вечерният влак за София — един ум за зиме ли, за лете ли.*

Още: **Един акъл за зиме ли, за лете ли.** *Подигр.* **Един ум за събота ли, за неделя ли.** *Диал. Подигр.*

ЕДИН УМ ЗА СЪБОТА ЛИ, ЗА НЕДЕЛЯ ЛИ. *Диал. Подигр.* Употребява се, когато някой забрави, не се сети навреме нещо или сбърка нещо съвсем просто.

Още: **Един акъл за събота ли, за неделя ли.** *Диал. Подигр.* **Един ум за зиме ли, за лете ли.** *Подигр.*

ЕДИН ФАЙТОН хора. *Подигр.* Много малко на брой (хора). *Колко сме ние самоедите, един файтон хора.* П. Незнакомов, Как обменихме опит със страната Луанда Турунда.,

Още: **Една талига.** *Подигр.*

ЕДИН ХВЪРЛЕЙ КАМЪК. Съвсем малко разстояние. *Така урвата на Бричебор е изключително облечена с гора от иглолистни дървета: ела. . ., смърч, а отсамната урва — от листнати: бук, явор,. . . В милионите ели — рядко някой бук, и обратно! А един хвърлей камък има от едната до другата!* Ив. Вазов, Великата рилска пустиня.]

ЕДНА БУЛКА НА МЪЖ ЩЕ ИДЕ. *Диал.* за нещо, което става много бавно. *Ти докато го направиш, една булка на мъж ще иде.*

ЕДНА ВОДА НИ НОСИ. Имаме еднаква участ, съдба, еднакво страдаме и патим от нещо.

Още: **Един вятър ни носи** /във 2 знач./.

ЕДНА ВЯРА СМЕ. *Диал.* Еднакви сме, не се различаваме.

ЕДНА ДУША, ЕДНА КРУША. *Диал.* Сам-самичък, съвсем сам.

ЕДНА ЖИЛКА СЪМ *с някого* **[ЕДНА ЖИЛКА СМЕ].** Вж. Една кръв съм *с някого. Абе, господин старши, не знам какво да рече чиляк, една жилка сме, дето има една дума. . . правил золуми, туй-онуй, посрами ни, ама си виках, нека от друг да излезе, да не е от брат му.* В. Нешков, Настъпление.

ЕДНА КРЪВ СЪМ *с някого* **[ЕДНА КРЪВ СМЕ].** Близък, кръвен роднина съм с някого (близки, кръвни роднини сме). — *Бе Иване, една кръв сте! Посрещни човека! — Не се стърпях. Майорът почака и понечи да си тръгне.* Н. Кирилов, Пролетен дъжд.

Още: **Една жилка съм.**

ЕДНА МУ ГЛАВА, А СТО МУ ЕЗИКА. За устат човек.

ЕДНА НИ Е <ЛЮЛКА> ЗАЛЮЛЯЛА. Имаме еднаква участ, еднакво лоша съдба. *Тоя смях и общата ни болест поуспокои объркания Стоенчо. Нали не е само той с празен хамбар. — Братя сме; една ни люлка залюляла — дума Гюлчето.* Ц. Церковски, Свършило се житото. *Е, ти си мой брат. Нас една ни е залюляла, една и ще да ни свърши, каза*

ухилен до ушите бъдещият ми приятел, като ме потупка и по гърба. Зах. Стоянов, Записки по българските въстания.

ЕДНА ПАРА ДВА ПЪТИ ВРЪЗВАМ. *Диал.* Вж. Една<та> пара в девет възела връзвам.

ЕДНА СЕ СТЪЛБА ВДИГА, ДРУГА СЕ СЛАГА. Употребява се, когато един пада от власт, друг се качва, един успява, но пропада и на негово място идва друг.

ЕДНА ТАЛИГА хора. *Подигр.* Вж. Един файтон (хора). *Дивотино е една талига хора, но пак не можаха да открият тези, които бяха оскърбили пътуващия кореспондент.* Сл. Македонски, Една земя ми стига.

ЕДНА<ТА> ПАРА В ДЕВЕТ ВЪЗЕЛА ВРЪЗВАМ. *Диал.* Много съм пестелив.
Още: **Една пара два пъти връзвам.** *Диал.*

<ЕДНА (НИ)> ТОРБА КАМЪНИ, не струвам. Съвсем нищо (не струвам). *Твоят имот торба камъни не струва.*

ЕДНА ШЕПА ДУША, ЕДНО ДЖЕЗВЕ КОКАЛИ. За дребен и слаб човек. *От тази болест той съвсем се смъкна и какво остана от него — една шепа душа и едно джезве кокали.*

ЕДНА ШЕПА хора. Много малко на брой (хора). — *Та те не са имали доверие на своите хора! — косеше се Гюлев. — Само са се перчили. — Перчили! С какво са се перчили! — Слав се извърна и плюна настрана. — С една шепа жандари, събрани от кол и от въже.* Г. Караславов, Обикновени хора.

ЕДНО ВРЕМЕ. Много отдавна, преди много време, някога си (често така започва разказът в приказките). *Буля ти Зарювица и тя не ме харесваше едно време, но сега питай я, да ти каже, може ли без мене.* Ив. Карановски, Вечната съдба. *Живял едно време един цар, който имал жена със златни коси и тя била толкова хубава, че на земята нямало друга като нея.* А. Разцветников, Пъстрокожка (превод). *Имало едно време един дядо и една баба.*

ЕДНО ДА ТЕ ДЪРПА, ДРУГО ДА ТЕ СЕЦА. *Диал.* За голяма бъркотия, неразбория. *В стаята всичко беше едно да те дърпа, друго да те сеца.*

ЕДНО-ДРУГО. Различни неща, някои неща. — *Тая неделя ща да ида във Филибе да си купя едно-друго.* Л. Каравелов, Маминото детенце. *Продадох на пазара едно-друго и спечелих малко пари.*

ЕДНО ЗА ГЛАВА, ДРУГО ЗА НОЗЕ. *Диал.* Вж. Едно за глава<та>, друго за крака<та>.

ЕДНО ЗА ГЛАВА<ТА>, ДРУГО ЗА КРАКА<ТА>. Безразборно, без ред, хаотично (употребява се, когато някой започва няколко работи едновременно, без да завърши нито една от тях). *Той започваше много работи, но едно за главата, друго за краката и затова не му спореше в нищо.*
Още: **Едно за глава, друго за нозе.** *Диал.*

ЕДНО КЪМ ГЬОТУРЕ. *Неодобр.* Вж. Едно към кесим.

ЕДНО КЪМ КЕСИМ. *Неодобр.* Неточно, произволно, без да се изчислява както трябва. *Написа си сметката, като изчисли едно към кесим какво е похарчил.*
Още: **Едно към гьотуре.** *Неодобр.*

ЕДНО МИ <Е> НА ЕЗИКА, <А> ДРУГО <МИ Е> НА СЪРЦЕТО. Неискрен съм и не говоря това, което мисля и чувствувам. *Той е много двуличен и човек не може да го разбере, защото едно му е на езика, а друго на сърцето.*
Още: **Едно ми <е> на устата, <а> друго <ми е> на сърцето. Друго ми <е> на устата, друго на сърцето.**

ЕДНО МИ <Е> НА УСТАТА, <А> ДРУГО <МИ Е> НА СЪРЦЕТО. Вж. Едно ми <е> на езика, <а> друго <ми е> на сърцето. *Не е хубаво така едно да ти е на устата, а друго да ти е на сърцето.*

ЕДНОМУ НАРЕЧЕНО, ДРУГИМУ НАВЛЕЧЕНО. *Диал.* Употребява се, когато някой получи нещо съвсем неочаквано и без да е предназначено за него. *Тя облече роклята на сестра си. То стана едному наречено, другиму навлечено.*
Още: **Едному наречено, другиму опечено.** *Диал.*

ЕДНОМУ НАРЕЧЕНО, ДРУГИМУ ОПЕЧЕНО. *Диал.* Вж. Едному наречено, другиму навлечено.

ЕДНО НА ДРУГО. Приблизително, средно. *Раздадох едно на друго по 10 лв. на всеки участник.* ● *Едно на друго дойде ми всичко за 100 лв.*

ЕДНО НА РЪКА. Съвсем сигурно, напълно ясно (обикн. при изтъкване на нещо, което е необходимо условие, сигурна предпоставка за нещо друго, което следва).—*Що ще кажете, братя? А че болярина е научил за татарите и за боя пред селото и за предишния бой при тинестата рекичка, то е едно на ръка. Иначе нямаше и да идва.* Ст. Загорчинов, Ивайло. *Че американците ще платят откуп. . . ще платят: какви ще ги бъркат. Не, то е вече едно на ръка: откуп ще се земе.* А. Страшимиров, Роби. — *Ама що — да не си свършия парите? — А бе, то едно на ръка.* Ц. Церковски, Свършило се житото. — *Че ще цопне* [зъбът] *някога в казана с чорбата и някой от нас ще го намери в чинията си, е едно на ръка.* Ас. Станоев, Първите.

ЕДНО <СИ> БАБА ЗНАЕ, ЕДНО <СИ> БАЕ. *Диал.* За човек, който върши нещо, както си е свикнал, както може, както умее. *Ала Пуйо една кара: „Крук, клюк" — чак до края. Едно знае баба Мара и едно си бае.* Ц. Церковски, Пуйо.
Още: **Така баба знае, така бае. Тъй знае баба, тъй бае. Толкова баба знае, толкова бае. Това баба знае, това си и бае. Колко знае баба, толкова и бае.** *Диал.* **Така знае дядо да бае.** *Диал.*

ЕДНО СМЕ НА КАНТАРА. *Диал.* С еднакви недостатъци сме.
Още: **На един кантар ще дойдем.** *Диал.*

ЕДНОТО ВИКА, ДРУГОТО НЕ ЧУВА. *Диал.* За нещо, което е много лошо, нескопосно направено, изработено. *Така си закърпила панталона ми, че едното вика, другото не чува.*

ЕДНОТО МИ ОКО ВСЕ НАВЪН ГЛЕДА. Имам желание да се махна от някъде, където се намирам; стремя се да изляза и отида другаде. *В кооперативното беше Рангел, а едното му око все гледаше навън. Откак пък даде и добитъка си, той като че се разболя.* Кр. Григоров, Новодомци.

ЕДНО ХОРО ИГРАЕМ. Еднаква работа вършим. — *Какви сме ние? Прашинка! — обади се някой. — Прашинка ли? — сопна се един селянин. Германия и Австрия бяха големи държави, но ако не бяхме ние, нямаше и два месеца да удържат. — Големи, малки — всички едно хоро играят — рече кафеджията и погледна съчувствено Миша.* Г. Караславов, Селски истории.

ЕДНЪЖ СЕ МРЕ, ДВАЖ НЕ ЩЕ. *Диал.* Употребява се, когато някой предприема нещо рисковано, опасно, но въпреки това възнамерява и иска да го направи.
Още: **Един път <ще> се мре.**

ЕДРА РИБА. Богат, важен, заемащ видно място в някаква област човек. *Борете се! Вие сте едри риби! Ако стане нещо, ще ви измъкнат под американски щикове.* О. Василев, Любов.

ЕЗИКА МИ СЕ ВРЪЗВА / ВЪРЖЕ. Изгубвам способността да кажа нещо, не мога да проговоря (поради някакво силно чувство, преживяване, обикн. страх, уплаха или изненада, учудване). *Като отида на изпит и езика ми се връзва.*
Още: **Езика ми се схваща / схване.**

ЕЗИКА МИ СЕ ЗАПЛИТА / ЗАПЛЕТЕ. Започвам да изговарям думите неясно, да говоря неразбрано (обикн. понеже съм в пияно състояние или поради силно смущение, страх). *От първите още думи, които произнесе, видяхме, че езикът му се заплита и говори с мъка.* К. Величков, Български писатели.
Още: **Езика ми се сплита / сплете. Заплитам <си> / заплета <си> език<а>.**

ЕЗИКА МИ СЕ ПЛЕТЕ. Изговарям думите неразбрано, говоря неясно (обикн. понеже съм в пияно състояние или поради силно смущение, страх). *Мене ми се плете езика. Не зная какво щях да ти кажа.* П. Ю. Тодоров, Змейова сватба.
Още: **Плета <си> език<а>. Езика ми се преплита.**

ЕЗИКА МИ СЕ ПОРАЗВЪРЗВА / ПОРАЗВЪРЖЕ. 1. Започвам да говоря малко повече, като понякога казвам и неща, които би трябвало да премълча. *Като пийнаха и хапнаха, езиците на кмета и лекаря се поразвързаха. Почнаха да се хвалят един друг какви патриотични речи са произнесли.* Кр. Григоров, Раздолчани.
2. Започвам да говоря малко по-свободно, по-плавно. *Ученикът се успокои малко, успя да събере мислите си и езика му се поразвърза.*
Още: **Поразвързвам <си> / поразвържа <си> език<а>.**

ЕЗИКА МИ СЕ ПРЕПЛИТА / ПРЕПЛЕТЕ. Изговарям думите неразбрано, говоря неясно (обикн. понеже съм в пияно състояние или поради силно смущение, страх). *Еньо стоеше зад тезгяха съвсем пиян, наливаше някому и говореше нещо, но езика му се преплиташе и устата му се кривяха така грозно, че нищо не му се разбираше.* Елин Пелин, Земя. *Хаджията беше станал разсеян, бъркаше мислите си и езикът му се преплиташе.* В. Геновска, Седем години.
Още: **Преплитам <си> / преплета <си> език<а>. Езика ми се плете.**

ЕЗИКА МИ СЕ РАЗВЪРЗВА / РАЗВЪРЖЕ. 1. Започвам да говоря много и обикн. за неща, които би трябвало да премълча, да не казвам; разприказвам се, раздрънквам се. *Като всеки несвикнал да пие човек той беше понаправил главата от една-две чаши и езикът му се беше развързал.* Ив. Петров, Нонкината любов. *Виното беше развързало езиците — едни се смееха, весело и високо приказваха.* Д. Спространов, Самообречените.
2. Започвам да говоря свободно, плавно. *Ръцете му вече не треперят, езикът се развързва. Думите се отсичат ясно и отчетливо от устата му.* Елин Пелин, Летен ден. *Тоя ням човек коленичи пред мощите на светията, целуна ги и езикът му се развърза!... Господ му върна дара да говори.* Н. Райнов, Сърдечен огън.
Още: **Устата ми се развързва / развърже. Развързвам <си> / развържа <си> език<а> (уста<та>)** /към 1 знач./.

ЕЗИКА МИ СЕ СПЛИТА / СПЛЕТЕ. Започвам да изговарям думите неясно, да говоря неразбрано, обикн. понеже съм в пияно състояние или поради силно смущение, страх. *Краката и ръцете му трепереха, очите му се премрежваха, езикът му се сплиташе.* Елин Пелин, Летен ден.
Още: **Езика ми се заплита / заплете. Сплитам <си> / сплета <си> език<а>.**

ЕЗИКА МИ СЕ СХВАЩА / СХВАНЕ. Изгубвам способността да кажа нещо, не мога да проговоря (поради някакво силно чувство, преживяване, обикн. страх, уплаха или изненада, учудване). *Момчето така се уплаши, че езика му се схвана от страх.*
Още: **Езика ми се връзва / върже.**

ЕЗИКА МИ ХВАНА МАЗОЛИ. *Обикн. със следв. изр. със съюз* **да.** Омръзна ми, дотегна ми (употребява се, когато непрекъснато се повтаря или дълго се говори за едно и също нещо). *Казал съм ти толкова пъти вече да мирясаш... Езикът ми мазоли хвана да ти чета конско евангелие.* В. Нешков. Настъпление.

ЕЗИКА ТИ ЩЕ ОТРЕЖА [ЕЗИКА ТИ ОТРЯЗВАМ]. Жестоко ще те накажа (заканително предупреждение към някого, за да не каже или да не издаде нещо). *Мино! — рече ѝ Матей страшно. — Ако изтървеш макар една думица, езика ти ще отрежа.* Д. Ангелов, На живот и смърт. *Да не си продумала някому, че езика ти отрязвам.* Й. Йовков, Боряна.

ЕЙ БОГУ. Възклицание за уверяване в нещо. *Златоград — това е самата идилия!... А къщите! Ей богу, другаде не съм виждал такива оригинални къщи с кръгли и*

високи като рога комини от двете страни на челото... Н. Стефанова, Романтично пътешествие. *Много добър човек. Ей богу, ти казвам, можеше като нищо да ме скъса...* М. Грубешлиева, През иглено ухо.

ЕКСИК МИ Е ЕДНАТА ДЪСКА В ГЛАВАТА и ЕКСИК МИ Е ДЪСКАТА. Безумен, луд, ненормален съм. *Сиромах Лило, ходи божем, ама баш като че е пиян-залян, едвам пристъпва, па се клатушка: ..., също като че му е ексик някоя дъска.* Мих. Георгиев, Рада. *Не му се чуди какво прави, нему му е ексик едната дъска в главата.*

Още: **Липсва ми (не ми достига, не ми стига) едната дъска. Ексик ми е едната чивия.** *Диал.*

ЕКСИК МИ Е ЕДНАТА СЪБОТА. *Диал.* Безумен, луд, ненормален съм. *А пък онази вещица имаше и тя една дъщеря, беше хубавичка и тя, ама беше май като халосаничка, недомасленичка такваз, като че ѝ беше едната събота ексик.* П. Р. Славейков, Мемоари.

Още: **Липсва ми (не ми достига) едната събота.** *Диал.*

ЕКСИК МИ Е ЕДНАТА ЧИВИЯ. *Диал.* Безумен, луд, ненормален съм.

Още: **Липсва ми едната чивия.** *Диал.* **Ексик ми е едната дъска в главата.**

ЕКСТРА БЕЗ МАЛКО. *Жарг. Ирон.* Не много добре, зле. — *Как си? — Екстра без малко.*

ЕЛА, ВЪЛЧО, ИЗЯЖ МЕ. Ела, зло, че ме унищожи, ела, напаст (употребява се обикн. с отриц. за подчертаване, че никой не вика сам нещастията). *Не искай от мене да кажа: ела, вълчо, изяж ме.* ● *Тя стана една — ела, вълчо, изяж ме, но аз съм си виновен.*

ЕЛА ГЛЕДАЙ. Употребява се, когато някой очаква, че ще се случи нещо извънредно (може да бъде добро или лошо, неприятно). *Ние ще бъдем само мост,..., пък сетне ела гледай какво става.* В. Нешков, Настъпление. *Като падне сняг, всички деца излизат да се пързалят с шейните си и ела гледай какво става на пързалката при нас.*

Още: **Стой, та (и) гледай. Ела да видиш.**

ЕЛА ДА ВИДИШ. Употребява се, когато някой очаква, че ще се случи нещо извънредно (може да бъде добро или лошо, неприятно). *А Наке съвсем другояче си го представяше новия живот... Събори чорбаджиите, дай да дъхне сиромашта, па ела да видиш... Ще работи Наке, ще работят с жената и децата, па ха една нива днеска купи, ха утре друга и току имотът му се умножил.* Кр. Григоров, Новодомци. *А напролет като вземат да швъкат ония ми ти руски каравели по морето, като захванат московците да бият от вода и от сухо калето, ела да видиш!* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. *Имаме само една грешка: изпуснахме юздата на раята. Да пипнем ние пак тая юзда, да я вземем здраво в ръката си, пък ела да видиш! — И той завъртя наоколо кръгли очи, сложи ръка върху оръжието си.* Д. Талев, Преспанските камбани.

Още: **Ела гледай.**

ЕЛА ЗЛО, ЧЕ БЕЗ ТЕБЕ ПО-ЗЛО. Употребява се за изразяване на примирение с някаква злина, която сравнително с друга е по-малка. *По-добре, че се ожени за него, отколкото да остане стара мома, то ела зло, че без тебе по-зло.*

Още: **Дойди зло, че без тебе по-зло.**

ЕЛА НА СЕБЕ СИ. 1. Свести се. *Той поливаше челото ми с вода, а мама разтриваше слепите очи и пищеше. — Синко, ела на себе си, мама.* Ст. Чилингиров, Хлеб наш насущний.

2. Съвземи се, овладей се. *Боже, сега пък плаче! Вълко!... Вълко, ела на себе си, изплаши ни! — Мира закърши ръце и заедно с него заплака.* К. Петканов, Преселници.

ЕЛА, ХЛЯБ, ДА ТЕ ИЗЯМ. *Диал. Ирон.* Казва се томува, който нищо не работи и чака всичко наготово.

ЕЛА, ЧЕ МИ ТРЯБВАШ. *Жарг.* Употребява се като закана или за подчертаване, че нещо притежава някакво отрицателно качество в най-висока степен. *На това отгоре филоксерата налегна кьра с лозята и започна едно мъртвило — ела, че ми трябваш!* Н. Хайтов, Диви разкази. *Страх ме е от такова плашило, по-право — не от плашилото, а*

от тоя, дето ще го навива. Инак това моторизирано плашило може да стане — ела, че ми трябваш! Н. Хайтов, Диви разкази.

ЕНЯ БАБА ЗА ДЯДА ЕНЯ. *Пренебр.* Употребява се, за да се подчертае, че някой съвсем не го е грижа, нехае за нещо. *Еня баба за дядо Еня, че ти си щял да останеш на улицата без подслон, той гледа той да е добре.*

ЕТО МУ ОЧИТЕ. Нека каже, нека потвърди (казва се на някого, който знае, че това, за което става дума, е вярно, защото е станало в негово присъствие, чул го е или го е видял). — *Да няма Милка с него нещо... да не му е дала я дума, я на шега да не му е казала нещо?... — Не знам, рече дядо Добри, ето й очите, да каже, ти си я кръщавал.* Ц. Гинчев, Ганчо Косерката.

Още: Те му очите.

ЕТО (ЕЙ, ХЕЙ, ХЕ) ТИ ПЪТЯ. *Грубо.* Махай се, върви където искаш; пръждосай се. — *Волнодумие няма да позволим — ..., — който не желае да се вразуми, ето му пътя! На добър му час!* К. Калчев, Живите помнят. — *Ама колко пъти ти казвах бе, Чорни, да си бяхме отишли в Пловдив... — Мльк! — кресна страшно Чорни... Аз ти казах — хе ти пътя! Ако искаш, върви!* П. Вежинов, Нашата сила. — *Не е твоя тя, тази е наша къща. Тук аз ще заповядвам. Ще се бием ли, ще се колим ли — то е наша работа. Ей ти пътя — върви си.* Г. Райчев, Златният ключ.

ЕША МИ НЯМА. Няма равен на мене, никой или нищо не е като мене, не може да се сравни с мене (обикн. за човек с отрицателни качества). *Инат, сестро, темерутин — еша му нямаше през девет села, та в десетото.* Г. Караславов, Ами какво ли ще стане след година. *А що беше силовит, що беше як — еша му нема у девет села!* Мих. Георгиев, Тошо. *И той е един печалбар, та еша му няма! Къде ходи — по Германия, по Гърция — и пак е гол като пушка.* В. Нешков, Настъпление.

Ж

ЖАБА В ТУПИЛО ДА ПУКНЕ. *Диал.* Употребява се, когато някой иска да направи нещо, без да мисли за последиците.

ЖАБЧЕТО ЗАКУРКА. *Диал.* Поиска ми се да пия (употребява се, когато закуркат червата на някого).

ЖЕГВА МЕ / ЖЕГНЕ МЕ В СЪРЦЕТО. Внезапно изпитвам силна мъка от нещо. *Но в миг нещо го жегва в сърцето. Да, баща му каза, че тая година няма да го пусне на училище.* С. Кралевски, Възвърната обич. — *Вие* [учителите] *сте по-учени — поусмихна се чичо Бинбел; — и кога речете приказка, жегва ме в сърцето.* А. Страшимиров, Кръстопът.
Още: **Бодва ме / бодне ме в сърцето. Жегва ме / жегне ме под лъжичката.**

ЖЕГВА МЕ / ЖЕГНЕ МЕ ПОД ЛЪЖИЧКАТА. Внезапно изпитвам силна мъка от нещо.—*Научил си стихотворението дума по дума. Но не бързай. . . Нещо като че ме жегна под лъжичката. Без да се бавя повече, грабнах листчето с преписаното на ръка стихотворение, та навън.* Кр. Григоров, Отново на училище.
Още: **Бодва ме / бодне ме (парва ме / парне ме) под лъжичката.**

ЖЕГ ДА ГО ТЪРТИ. *Диал.* Като възклицание за изразяване на негодувание, несъгласие, когато някой съвсем млад, без да му е още време, иска да се жени.
Още: **Жегло да го търти.** *Диал.*

ЖЕГЛО ДА ГО ЖЕГНЕ. *Диал.* Като възклицание за изразяване на негодувание, несъгласие, когато някой съвсем млад, без да му е още време, иска да се жени.
Още: **Жегло да го търти.** *Диал.*

ЖЕГЛО ДА ГО ТЪРТИ. *Диал.* Като възклицание за изразяване на негодувание, несъгласие, когато някой съвсем млад, без да му е още време, иска да се жени.
Още: **Жег да го търти.** *Диал.* **Жегло да го жегне.** *Диал.*

ЖЕЖИ МЕ НА ДРОБА. *Диал.* Безпокоя се много, грижа се, тревожа се много за нещо.

ЖЕЛЯЗНА ЗАВЕСА. *Книж.* Название в някои кръгове на Запад за граничната линия между капиталистическите и социалистическите страни, представяна като преграда, през която не може да се проникне и разбере положението в тези страни.

жена ми МИ НАЛАГА КАЛПАКА. *Диал.* Вж. Жена ми ми носи калпака.

жена ми МИ НОСИ КАЛПАКА. *Диал.* За съпруг — командуван съм в къщи (от жена си).

Още: **Жена ми ми носи капата.** *Диал.* **Жена ми ми налага калпака.** *Диал.*

жена ми МИ НОСИ КАПАТА. *Диал.* Вж. *Жена ми* ми носи калпака.

жената МЕ В И ЗА ЕЗИКА. *Диал.* За съпруг — командуван съм в къщи (от жена си).

жената МЕ ВЪЗСЯДА КАТО КОН. *Диал.* За съпруг — командуван съм в къщи (от жена си).

ЖЕНО ВРАЧАНСКА. За изразяване на пренебрежение, възмущение, укор (употребява се като обръщение към някого и по-рядко към нещо). *Те отидоха някъде, а той продължава нататък. „Чакай, жено врачанска, падна ли в ръчицата ми?", казвам си, и подир него. На ъгъла на улица Шипка виждам двама стражари на пост. „Елате с мене, казвам им. Този вагабонт с палтото е началник на динамитаджиите."* Ив. Вазов, Двубой. *Не щеш ли, и жената, ни в клин, ни в ръкав се нахвърля въз мене... Станах, па я хванах за косичката. „Чакай, рекох, жено врачанска, да ти кажа кой дава хляба: да разбереш кой кум, кой сват."* Н. п. Филипов, Разкази на ловеца. — *Йоцкооо, ти си, жено врачанска, ами излез да те оженим! Стига ти вече.* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено. *Но ето, че човекът победи земната сила, хвана я и ѝ каза: „Тука ще вървиш, жено врачанска!"... И ето — тя върви като кротко добиче.* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено.

ЖЕНСКА БОГОРОДИЦА. *Диал. Подигр.* Мъж, който обича да приказва с жените, да ги задява.

ЖЕНСКА ВЯРА. За изразяване пренебежително отношение към жена или нещо, извършено от жена, което ѝ е присъщо, характерно. — *Плискай, Тошо — на едни жени ли ще се вдадем! — Плискайте, момчета!... Женска вяра, долу!* Ц. Церковски, Театрални забавалки. *Ама нà, женска вяра, разправяй им небъдници и ще те зяпат и слушат, догде им прегорят тенджерите на огъня.* Чудомир, Светецът.

ЖЕНСКА ОПАШКА. *Диал. Подигр.* Приведен зет.

ЖЕНСКА ТЕТКА. *Подигр.* Мъж, който цял ден седи в къщи.

ЖЕНСКИ ДОЙНО. *Диал. Подигр.* Мъж, който проявява интерес и се меси в работите на жените. *Върви в кафенето. Какво си се завъртял тука като женски Дойно.* Д. Немиров, Бедния Лука.
Още: **Женски Райо.** *Диал. Подигр.*

ЖЕНСКИ КАЛЕЦ. *Диал. Подигр.* Мъж, който проявява интерес и се меси в женски работи.

ЖЕНСКИ РАЙО. *Диал. Подигр.* Вж. Женски Дойно. *Мъжът ѝ е един женски Райо, иска всичко да знае и от него нищо не може да се скрие.*

ЖЕНСКО ПОКРЕПАЛО. *Диал. Подигр.* Приведен зет.

ЖЕНЯ ВЪЛКА ЗА ОВЦАТА. *Диал.* Мъча се да направя нещо невъзможно.

ЖИВА ВОДА. Съвършено мокър. *И все тъй — дъждът не спираше. — Гледай ти — оплакваха се жени в тъмнината — сега пък тоя дъжд! Малко ли ни беше другото? Станахме жива вода. Ще изпростинат децата.* Д. Талев, Илинден. *Людете бяха побягнали кой както е сварил и бяха жива вода.* Д. Талев, Самуил. *Дъжд вали, че станах жива вода, докато отида до училището.*
Още: **Вир (гола) вода.**

ЖИВА ГРАМАТИКА. *Шег.* Чужденец, в непрекъснатата дружба с който и с помощта на който някой усвоява непосредно говоримата реч на чуждия език.

ЖИВА ДИХА, няма. *Диал.* Вж. Жива душа. *Из полето няма жива диха.*

ЖИВА ДУША. 1. *В отриц. изр.* Никакъв човек, никой. *Мъртвило и тишина цареше наоколо... Нямаше жива душа в това голо, замръзнало поле.* Й. Йовков, Ако можеха да говорят. *Жива душа не се вижда, ни човек, ни звяр.* Й. Йовков, Жетварят. *Вън беше тихо и пусто; нищо не се обаждаше, жива душа не се мяркаше — сякаш цялото село беше измряло.* Ил. Волен, Между два свята. — *Върви из пътищата и жива душа не среща, отбива се из селата — вратниците зеят разтворени.* К. Петканов, Преселници. *Всички села в Средногорието бяха блокирани. Не даваха да излезе навън жива душа.* К. Ламбрев, Средногорски партизани.

2. Някакъв човек, някой. *Наистина, цели страшни глутници се разхождаха по полето и чакаха де ще се покаже жива душа, за да й светят маслото. През тая година на всички познатият Стойо Опинчарят стана жертва на вълците.* Хр. Максимов, Кой ни е крив. *Едно прозорче светеше гостолюбиво и всред здрача на вечерта сякаш там само имаше жива душа.* Ст. Загорчинов, Ден последен. *Както улиците, така и хубавата градска градина беха почти запустели. Редко се срещаше жива душа.* Мих. Георгиев, С тебешир и с въглен. *Една година няма да ми плащате, пък после ще видим. . . Не съм си правила сметката аз от кирия да живея. Пуснах ви, защото искам да има жива душа край мене. Ха вървете сега, че там сигурно ви чакат!* Кл. Цачев, Войници.

Още: **Жива диха.** *Диал.* /към 1 знач./.

ЖИВА Е БАБА ТИ. *Диал.* Употребява се, когато някой мъж отиде в чужд дом и завари домашните, че ядат на трапезата.

Още: **Жива е тъща ти.** *Диал.*

ЖИВА Е СВЕКЪРВА ТИ. *Диал.* Употребява се, когато някоя жена отиде в чужд дом и завари домашните, че ядат на трапезата.

ЖИВА Е ТЪЩА ТИ. *Диал.* Вж. Жива е баба ти.

ЖИВА ИСТОРИЯ. Човек, съвременник на много исторически събития, които помни и разказва. *Дядо ми е жива история. От него може много да се научи за времето след Първата световна война.*

ЖИВА КНИГА, БАЧЕ ДОБРЕ. *Диал.* За някой, който умее да говори, разказва хубаво, последователно, умно.

Още: **Жива книга, бачо Начо.** *Диал.*

ЖИВА КНИГА, БАЧО НАЧО. *Диал.* Вж. Жива книга, баче Добре.

ЖИВА РАЗКРИВА. *Диал.* Голям шегобиец, който много сполучливо прави най-различни мимики с лицето си и разсмива другите.

ЖИВА СТЕНА. Плътна преграда от много хора. *Опитах се оттук-оттам да мина, да се провра, обаче навсякъде беше задръстено. . . С мъка, с лакти си пробивах път между тия живи стени от хора.* П. Михайлов, Малката партизанка. *Нека се поучат добрите хора в нея от поговорката „парен каша духа" и като жива стена да се изпречат пред разрушителите.* в. Вечерни новини.

ЖИВ ДА МЕ ОПЛАЧЕШ. В много лошо, окаяно положение, състояние съм; за окайване съм. *Той снощи мина оттука, из сокака, отъркалян, окъсан, оцапан. . . Жив да го оплачеш!* Д. Немиров, Братя. *Детето й заболяло, залиняло, да го видиш, да го ожалиш, в три дни кожа и кости станало, живо да го оплачеш.* К. Величков, Таласъм. *Хората тебе жив те оплакват, че ще идеш в това село. . . Добре се масовизирахме, ами сега какво ще правим!* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи. *Този тих старец,. . ., носеше на себе си само едно бяло платно от кръста до петите,. . ., и беше толкова слаб, че освен кости и морави вени под кафявата кожа нищо друго не се долавяше. Жив да го оплачеш.* Б. Трайков, Владетел на океани.

ЖИВ ДА СИ. Като възклицание: 1. За подсилване на някаква молба, някакво желание. *Боцата се изплаши до смърт, сложи ръка на устата на Тончо. — Моля ти се, не викай! — после го прегърна и го зацелува: — Жив да си, недей! Къщата ми ще подпалиш. Дома ще ми разсипеш. . . За три кожи.* Ст. Ц. Даскалов. Стубленските липи. — *Бабо, жива да си! — кажи, що беше това?* Ц. Церковски, Театрални забавалки. — *Бабо, жива да си — пусни ни да идем на лозе.* Ц. Церковски, Театрални забавалки.
2. За изразяване на благодарност. *Жива да си, че ми даде хляб и топли дрехи.* ● *Жив да си, че ми дойде на помощ.*

ЖИВ Е ГОСПОД. Като възклицание: **1.** За изразяване на надежда, че ще се поправи положението или че ще се даде заслуженото някому. — *Утре ще намерим работа. Сега да се помъчим да заспим, че жив е господ за утре.* П. Р. Славейков, Из незавършената автобиография.

2. За изразяване на задоволство, че вече се е поправило положението или, че някой си е получил заслуженото.

Още: **Голям (добър) е господ.**

ЖИВЕЙ, КОНЬО, ЗА ЗЕЛЕНА ТРЕВА. *Диал.* Казва се обикн. в отговор, когато съветват някого да изтърпи някакво лошо положение, като живее с надежда за по-добри дни, а той вече няма търпение да чака или не вярва, че ще доживее до по-добро бъдеще.

Още: **Трай, коньо, за зелена трева (тревица).**

ЖИВЕЦ И НОКЕТ. *Диал.* Много близки приятели.

Още: **Нокът и месо.**

ЖИВЕЯ В ОБЛАЦИТЕ. 1. Възприемам нереално действителността, неправилно виждам обстановката, нещата; фантазирам. *Стига си живял в облаците, ами гледай правилно да преценяваш нещата.*
2. Непрактичен съм, не умея да се справям с битови въпроси. *Не ми трябва такава жена, която живее в облаците.*

Още: **Хвърча (летя) в облаците** /в 1 и 3 знач./. **Витая в облаците.** *Книж.*

ЖИВЕЯ КАТО КУЧЕ ПОД СТРЯХА. Бездомен съм, нямам дом, семейство.

ЖИВ <ИЛИ> МЪРТЪВ. 1. В каквото и да е състояние. — *Раксине, Костадине, жив или мъртъв да ми доведете злосторника!* Ст. Загорчинов, Ден последен. *Търся го сега, жив, мъртъв, трябва да го намеря.* Й. Йовков, Вечери в Антимовския хан.
2. При всички обстоятелства; непременно (употребява се при настоятелно изискване на нещо от някого). *Утре жив или мъртъв трябва да дойдеш на срещата.*

ЖИВИ МОЩИ. Съвсем слаб, изтощен, приличен на смъртник човек. *Я виж на какво си заприличала. Живи мощи. Ще умориш и себе си и детото от глад.* Ст. Чилингиров, Рибена кост. *Три дни лежа той в постеля, като смъртник... Идва чичо му, ... Говори му, утешава го и най-сетне на четвъртия ден той се дигна — живи мощи.* Г. Райчев, Златният ключ. *Станал е живи мощи.*

ЖИВ МИ КРЪСТ. Кълна се, заклевам се. — *Не ме питай повеке. Нищо няма да ти кажа... Ето — раздвижи се той живо и бързо се прекръсти два-три пъти с набожно изражение на лицето: — Ето, жив ми кръст, клетва давам, нема да кажа нищо.* Д. Талев, Гласовете ви чувам.

ЖИВО ЛИ ТИ Е МАГАРЕТО, ЩО СЕ ОБЕСИ ЛАНИ. *Диал. Подигр.* За неуместно питане, въпрос.

ЖИВОТ <СИ> ЖИВЕЯ и **ЖИВОТА СИ ЖИВЕЯ.** Намирам се при много благоприятни условия, имам всички условия за добро съществуване. *Работникът там живот си живее... И отпуските му осигурени, и квартирата му — квартира, не е като тая твоя дупка тук...* М. Грубешлиева, През иглено ухо. *Когато се върна у дома си* [майката], *тя се провикна към мъжа си: — Вземи дряновицата и върви да докараш тук дъщеря си. Аз съм я учила живот да живее, а не да робува.* Народна приказка. *Дядо Иван се повърна пак; той искаше живот да живее, за да се радва на децата си...* И. Р. Блъсков, Изгубена Станка. — *Добре сте се спрели тука — рече Гурко, като се оглеждаше. — И река има, и трева. Живеете си живота.* С. Стратиев, Самотните вятърни мелници.

ЖИВ ТРУП. Човек осакатен или много зле болен, в когото едва мъждука живот. *Ала не смъртоносно бе потопен в пламъка на барута попът. Изгоряха само брадата, косите и очите. И той остана жив труп, между защитниците на манастиря, без да може да се бори с тях заедно.* Зл. Чолакова, Бачо Киро.

ЖИВ УМРЯЛ СЪМ [ЖИВ УМРЯХ]. 1. Много съм зле, осъден съм на сигурна гибел. — *И слънчогледа да забранят, тогава сме живи умрели. Няма какво да се яде бе, свато!* Г. Караславов, Така е.
2. Много съм изплашен (се изплаших). *Аз с мечка съм се борил... и в Отечествената война невъзпламенена бомба хвърлих обратно и пак не мога да кажа, че съм премирал от страх, а тука, вярвай бога — жив умрях.* Н. Хайтов, Диви разкази. *Когато мечката излезе насреща им, те бяха живи умрели и краката им трепереха от страх.*

ЖИВ ЩЕ ДЕРА *някого.* Вж. Жив ще одера. — *Запалихме къщата му!... Ама него, него да пипнем, жив ще го дерем! — скърцаха със зъби жандармеристите. — В ръцете ни бе, в ръцете ни, и да го опуснем!* Ст. Ц. Даскалов, Без межда.

ЖИВ ЩЕ ЗАКОПАЯ *някого.* Ще причиня някому много ядове, неприятности; ще го съсипя, унищожа. *Пандов ме мрази и е готов жив да ме закопае, това е факт.* М. Марчевски, Тихо пристанище. — *Какви овни, какви опашки? — отстъпи назад Фатмака. — Не обиждай! — Аз ще те обидя тебе! Да не си посмял да ми искаш мляко от овнетата, че жив ще те закопая! Разбра ли? — пристъпи още по-напред кака Гина.* Хр. Пелитев, Хапят ли охлювите.
Още: **Жив ще заровя.**

ЖИВ ЩЕ ЗАРОВЯ *някого.* Вж. Жив ще закопая *някого.*

ЖИВ ЩЕ ИЗГОРЯ *някого.* Ще причиня някому много ядове, неприятности, ще го съсипя, унищожа. *Мина, жената на Матея,..., макар и да не беше чужда на подмолната работа на мъжа си, уплашено закърши ръце: — Бре, Матея, живи ще ни изгорят, бре!* Д. Ангелов, На живот и смърт. — *Тая вечер много се смееш, но не ти е за добро. — Турците да му мислят! Бай Станчо не посрещна тоя разговор като шега. Мина му през ума, че двамата другари готвят нещо... — Тая работа, дето я кроите двамата, не е хубава. Ще запалите някой огън в селото, че живи ще ни изгорите!* К. Петканов, Хайдути.

ЖИВ ЩЕ ИЗЯМ *някого.* Ще причиня много неприятности някому, ще го съсипя, унищожа. — *Тежко ти е. Залюбил си гъркинче, а гърците тук убиват приятелите ти... — Вземи си гъркинчето и... бягай някъде по-далеко. В България или където искаш. Тук жив ще те изедат. И нашите, и техните.* Д. Талев, Гласовете ви чувам. *Тончо поклати глава и процеди през стиснатите си зъби: — Оня човек, домакина, в затвора го вкараха, а мене жив щяха да ме изядат, че съм ги нарекъл разсипници, крадци... От дома ме прогониха.* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи. — *Запалихме къщата му!... Ама него, него да пипнем... — скърцаха със зъби жандармеристите. — В ръцете ни бе, в ръцете ни, и да го опуснем! Командирът живи ще ни изяде, ако го не хванем.* Ст. Ц. Даскалов, Без межда.

ЖИВ ЩЕ ОДЕРА *някого.* Ще причиня много неприятности някому, ще го съсипя, унищожа. — *Хайде да вървим!... — Ама така — без оръжието ли? — Без оръжието, без оръжието...— Не правиш добре, другарю комисар! — каза глухо момчето. — За тая работа Чорни жив ще ме одере.* П. Вежинов, Нашата сила. *Пази се да не заглеждаш тук работничките. Има една много хубава. Казва се Христина. Моят шеф жив ще те одере, ако си въобрази, че я харесваш.* М. Грубешлиева, През иглено ухо.
Още: **Жив ще дера.**

ЖИТОТО МИ Е НА НОСА. *Диал.* Много съм зле, съвсем съм отпаднал и скоро ще умра. — *Ти от лакомия дойде до този ред. Я се погледни какъв си одрънкан. Житото ти е на носа.* Г. Краев, Човещина.

ЖЛЕБ ТЕЧЕ, ЖЕНАТА РАЖДА. Употребява се при неблагоприятно струпване на няколко нещастия или тежки обстоятелства едновременно. *След два дни имам изпит, а детето ми се разболя, пък и мъжът ми замина на бригада — жлеб тече, жената ражда.*

ЖРЕБИЯТ Е ХВЪРЛЕН. *Книж.* Извършено е някакво действие от решително значение, вследствие на което окончателно е решено нещо и връщане няма. *Нападението нямаше да бъде внезапно, както мислехме, но жребият беше хвърлен и нищо не можеше да отмени онова, що беше решила съдбата.* К. Величков, В тъмница — *Бунт! Въстание!... На оръжие!... Комисарите не упорствуваха вече; жребият бе хвърлен; тие излязоха набързо... като казаха, че отиват да се приготвят и въоръжат.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания. *Но нека! Аз ще приема вашата ръка, та ще видиме после... нима жребият вече е хвърлен и връщане няма?* В. Друмев, Иванко.

От историческо събитие, описано от древните писатели Плутарх, Светоний и др. През 49 г. пр. н. е. Юлий Цезар казал тези думи, когато противно на законите преминал р. Рубикон, северната граница на Италия, заедно с легионите си. Това събитие послужило за начало на гражданска война в Рим, вследствие на която Цезар завладял Рим и станал диктатор.

ЖЮМИШКАТА МИНАХ МОСТА. *Диал.* Не можах да използувам добрия случай.

От народната приказка за един човек, който всеки ден минавал по един мост, но веднъж решил да мине моста със затворени очи, а тъкмо тогава господ оставил там торба жълтици.

ЖЪЛТАТА ГОСТЕНКА. *Книж.* Туберкулоза. *Заедно с изпаренията в химическите лаборатории през неговите студентски дни в гърдите му бе заседнала и жълтата гостенка.* А. Христофоров, Откровения. *Тогава нямаше помен от грижа за младите книжовни работници и всички гладуваха поголовно. Затуй жълтата гостенка отнесе в земята автора на „Да бъде ден“, преди да стигне зрялата си възраст.* А. Каралийчев, Спомени.

ЖЪЛТ КАТО КЕРЕМИДА ВЪВ ВОДА. *Диал. Ирон.* Много зачервен. — *Как си със здравето? — Видиш ме, жълт съм като керемида във вода.* Ив. Вазов, Службогонци.
Още: **Пожълтял като керемида във вода** *Диал. Ирон.*

З

ЗА АКЪЛ. За да се поуча (обикн. от нещо, което съм сбъркал). *Той кърпеше изгорялата част на панталона и въздишаше... — Това ти е за акъл — рече Делчо. — Друг път, като спиш, да не си слагаш краката в огнището.* Сл. Трънски, Неотдавна. — *И туй пусто мое каруцарство — защо се съгласих да замествам някого си? Три дни карах тия коне — три години в затвора ще отида да лежа за акъл.* Б. Обретенов, Сноп.
Още: **За акъл парасѐ.** *Диал.*

ЗА АКЪЛ ПАРАСЀ. *Диал.* Вж. За акъл. *Това да ти е за акъл парасѐ.* ● *Нека сега да плати за акъл парасѐ.*

ЗА АСПРА, нямам вяра. *Диал.* Никак (нямам вяра). *Нямаха му вяра за аспра.*
Още: **За дуката.** *Диал.*

ЗАБИВАМ / ЗАБИЯ ГЛАВА и ЗАБИВАМ СИ / ЗАБИЯ СИ ГЛАВАТА *в нещо или някъде.* Съсредоточвам се в нещо, което гледам, чета или върша. *Забили си главите в чорапа, млъкнали — мене на сън взе да ме прибива.* П. Ю. Тодоров, Змейова сватба. *Той заби глава в тефтера. Поразлисти го набързо, спря се на една случайна страница, намокри с края на езика си молива и старателно започна да записва цифрите.* П. Михайлов, Малката партизанка. *Велика едва изтърпя на изкушението да грабне писмото от ръцете на свещеника и да забие глава в чудните му редове.* К. Петканов, Морава звезда кървава. — *Аз не съм искал нарочно — напълно искрено прошепна Сашо. — Вие знаете... аз... — очите му се напълниха и той заби глава в земята.* С. Чернишев, Вятърната мелница. *Момичетата забиха глави в чиновете, рамената им се разтърсиха от сподавено хлипане.* Г. Русафов, И те са били деца. *Ти само дойдеш, забиеш глава на масата и си знаеш своето.* Ст. Чилингиров, Рибена кост.
Още: **Забивам <си> / забия <си> очи<те>** /във 2 знач./. **Забивам <си> / забия <си> нос<а>** /в 1 знач./. **Забождам / забода (забучвам / забуча) глава.**

ЗАБИВАМ / ЗАБИЯ <ДЪЛБОКИ> КОРЕНИ (КОРЕН). За нещо — укрепвам се, задържам се, добивам голяма сила; трая. *Тоя народен празник заби много по-дълбоки корени в народното чувство нежели онзи бой: при Лайпциг.* Летоструй.
Още: **Хващам / хвана корен<и>** /във 2 знач./. **Пускам (пущам)/пусна <дълбоки> корени (корен)** /във 2 знач./. **Ловя корен.**

ЗАБИВАМ / ЗАБИЯ КЛИН. *Книж.* Развалям добрите отношения между приятели, приятелски страни, внасям разцепление между съюзници. *Всички фашистки интриги с цел да забият клин между съюзниците... претърпяха пълен провал.* В. Коларов, Против хитлеризма и неговите български слуги. *Защото Ралчовци гледат от самите нас нещо да откопчат, че тогава да ни забият клина и да ни разбият като дърво.* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи. *От два месеца все още не можеше да си отговори какво бе разделило Каравелова и Цанкова, какво бе забило клин в единството на либералите.* В. Геновска, Седем години.
Още: **Вбивам / вбия клин.** *Книж.*

ЗАБИВАМ / ЗАБИЯ КОЛ. *Самост. или някъде.* **1.** Установявам се да живея някъде за дълго време, заселвам се някъде, създавам си дом. — *Полянките на много наши загорци са завили ума... Онази, Койка ли я викат — ще те доведе тя да забиеш кол в полето.* П. Ю. Тодоров, Несретник. — *Кога пари ще печелиш, та и ти кол да забиеш, и ти*

къща да завъртиш. Ал. Константинов, Разни хора, разни идеали. — *Отроците ти добри и земя дал бог, та рекохме да останем тук, дето се вика, тук да забием кол, ако твое болярство позволиш.* М. Смилова, Друм се вие.
2. Нареждам се пръв в редицата, за да се наредят другите по мене (при строяване на ученици или войници). — *Строй се! — извика още по-натъртено старшината. — Я ти, високият, забий кола до вратата! Нареждай се след него в две редици и без много приказки!* Кл. Цачев, Войници.

Още: **Побивам / побия кол** /към 1 знач./.

ЗАБИВАМ / ЗАБИЯ МЪГЛАТА. Тръгвам без посока, отправям се нанякъде. *Братан изчезна от селото... — Пуснаха му мухата и заби мъглата! — Курс следва.* Ст. Ц. Даскалов, Земна светлина.

ЗАБИВАМ / ЗАБИЯ НОЖ В ГЪРБА и ЗАБИВАМ НОЖА *някому.* Постъпвам подло спрямо някого, като предателски го нападам. *Щом му нанесе последния удар, Спасов ще се предаде. Но преди това Методиев трябва да го окуражи. Преди да му забие ножа в гърба, трябва да го потупа по рамото.* М. Марчевски, Тихо пристанище. *И тъкмо отивам в параходството да кажа, че утре потегляме, хърт — забиват ми ножа и казват: „Извинявай, ... ще трябва да понамалим персонала.* М. Иванов, Разказ на водолаза. *— Те ще запомнят кога са забивали нож в гърба на социализма! — заканваше се той и ускоряваше крачките.* Ст. Марков, Дълбоки бразди. *Да се гласува за тази противонародна опозиция, това значи да се забива нож в гърба на нашата Народна република.* Г. Димитров, Отечественият фронт ще победи въпреки всичко!

ЗАБИВАМ / ЗАБИЯ НОЖ В ГЪРДИТЕ *някому.* Унищожавам, премахвам някого. *Там на „Свети Никола" ти заби нож в гърдите на вековния тиранин.* К. Петканов, Дамяновата челяд.

ЗАБИВАМ / ЗАБИЯ НОС и ЗАБИВАМ СИ / ЗАБИЯ СИ НОСА *в нещо или някъде.* **1.** Съсредоточавам се в нещо, което гледам, чета или върша. *На друга маса по-встрани седеше Стоян Михайловски, забил нос в „Le Temps" или в „Journal de Débats".* К. Константинов, Път през годините. *Когато Косатев излезе и Гаврилов наново заби нос в преписката, Младенов рече: — Господин Гаврилов, позволете да ви запитам нещо.* Д. Немиров, Дело № 9. *Жената забелязва, че я гледам, ..., но демонстративно забива нос в киносписанието, с което убива времето.* Б. Райнов, Няма нищо по-хубаво от лошото време. *Докладчикът, непознат младеж ..., и вероятно късоглед, подължаваше да чете, забил носа си над изписаните листове.* К. Калчев, Двама в новия град.
2. Падам по лицето си върху нещо. *В кръчмата нахлу като хала полицейският пристав, ... Хвана го* [пияния] *под мишниците, бабаитски го вдигна и го потири към вратата. Там го тласна навън. Селянинът преплете крака по двете каменни стъпала и заби нос в праха пред кръчмата.* В. Геновска, Седем години. *Над реката — мостче малко. / А на мостчето — дете. / ... / Ха, ха, ха! Ще се подхлъзне / и надолу ще се плъзне, ще забие нос в леда.* Мих. Лакатник, Весели портретчета.

Още: **Забивам <си> /забия <си> глава<та>** /към 1 знач./. **Забивам <си> / забия <си> очи<те>** /във 2 знач. към 1 знач./. **Забождам / забода (забучвам / забуча) нос** /във 2 знач. към 1 знач./. **Заравям / заровя нос** /към 1 знач./.

ЗАБИВАМ / ЗАБИЯ ОЧИ и ЗАБИВАМ СИ / ЗАБИЯ СИ ОЧИТЕ *в нещо или някъде.* **1.** Заглеждам се съсредоточено някъде, обикн. надолу. *Бай Христо седеше край софрата, — ... Хайде ма, и ти намери кога да носиш книги на приятелките си! Христина побърза да коленичи на меката възглавница и смирено заби очи в софрата.* Ем. Станев, Иван Кондарев. *Но и тримата бяха забили очи в пода, всеки си казваше, че другият би могъл да стане вместо него.* Ст. Дичев, За свободата. *Васьо постави червейче на въдицата, заметна във вира и заби очи в червената плувка.* Д. Калфов, Сърничката. *Гледа изпод вежди Румяна, прави уста да каже нещо, но не казва; потръгва и спира се пак, забил очи в земя.* Ц. Церковски, Театрални забавалки.
2. Съсредоточавам се в нещо, което гледам, чета или върша. *Директорът свали очилата си, погледна го по-любезно и каза: ... Най-напред ще работите на пишеща машина ... Идете в отсрещното здание. И веднага пак сложи очилата си. Заби очи във вестника.* М. Грубешлиева. През иглено ухо. *Забила очи в плетката, тя не усети кога мръкна.* ● *Забивам очи в книгата.*

Още: **Забивам / забия поглед. Забивам <си> / забия <си> глава<та>** /към 2 знач./. **Забивам <си> / забия <си> нос<а>** /в 1 знач. към 2 знач./. **Забождам / забода очи.**

ЗАБИВАМ / ЗАБИЯ ПИРОН *в нещо или някъде.* Заглеждам се съсредоточено надолу (обикн. когато вървя). *Аз като ходя из планината, обичам да се спирам и да гледам красотите ѝ, а други като забият пирон, нищо не виждат наоколо си.*

ЗАБИВАМ / ЗАБИЯ ПОГЛЕД *в някого, в нещо или някъде.* **1.** Заглеждам се съсредоточено някъде, обикн. надолу. *Очите му се местеха от един сътрапезник на друг. Най-после заби поглед в логотета.* Й. Вълчев, Стъпала към небе. *Петър изправи глава, заби поглед в малкото прозорче на порутеното бордейче и се смълча като пред някоя беда.* Ц. Церковски, Орисани. *Погълнат от впечатленията си за учителя, той крачеше полека, забил поглед в тъмния път пред себе си.* Кр. Велков, Село Борово. *— Дойдох да те изпратя. Сърдиш ли ми се? — едва можа да каже Мита и заби поглед в земята.* К. Петканов, Златната земя. *Еньо, забил поглед в земята, слуша като в просъница.* Елин Пелин, Земя.
2. Съсредоточавам се в нещо, което гледам, чета или върша. *Като си забил поглед в книгата, не обръщаш внимание на нищо наоколо.*
Още: **Забивам / забия очи. Забождам / забода (забучвам / забуча) поглед.**

ЗАБИВАМ / ЗАБИЯ ПО СВЕТА. Заминавам, отправям се за някъде без определена посока, обикн. надалеч и на различни места. *Минаха години, откакто заби по света и никаква вест няма от него.*
Още: **Тръгвам / тръгна по света. Улавям / уловя (хващам / хвана) света.**

ЗАБИВАМ / ЗАБИЯ ТРЕВОГА. *Книж.* Започвам да предупреждавам за някаква нередност или опасност, която трябва да бъде отстранена или предотвратена. *Световната прогресивна общественост заби тревога. Тя почувствува, че германският фашизъм готви чудовищна провокация, свързана с неговите скрити намерения против народите.* Ст. Благоева, Г. Димитров.

ЗАБИВАМ / ЗАБИЯ ТРЪН В ПЕТАТА *някому.* Причинявам някому някаква неприятност. *Йовков го изгледа и после с едно намигване и кимване на глава ми каза: „Виждаш ли го? Кефът му е строшен днес, забиха му трън в петата. Днешният „Съвременник" е напечатал една критика от някой си Г. Спиров за драмата му „Тъмни души".* Сп. Казанджиев, А. Страшимиров и др. в спомените на съвременниците си.

ЗАБИЛ ГЛАВА. *Диал.* Паднал пиян и заспал.

ЗАБИЛ МИ СЕ Е СЛУХА. *Диал.* Не слушам, не чувам.

ЗА БИЛО И НЕ БИЛО. Без сериозна причина, и за значително и за незначително нещо. *Ако гяуринът се оплаче, каймакаминът ще повика в конака злодееца Арап ага, ще му се закани... Ами после? Как ще се спаси Ицо от гнева на Хайредин Арап ага, който за било и не било посяга към оръжието си?* Д. Талев, Преспанските камбани. *Докато полкът беше на фронта, Михалчев, синът на доктор Петров и Симо Калчев, също студент във Виена, бяха успели да си извоюват някаква привилегированост — често да прескачат до в къщи и да излизат в града за било и не било.* В. Нешков, Настъпление. *Тя беше заядлива и за било и не било все му се караше.*
Още: **За щяло и нещяло.**

ЗАБИТ КОЛ, нямам. *Диал.* Никакъв имот, къща, сграда и под. (нямам). *Бедняци ще ни управляват! Той няма един забит кол, изтъпанили го министър. Той има ли нещо в тази държава, че да трепери над нея?* Ст. Л. Костов, Големанов.
Още: **<Ни> побит кол.** *Диал.*

ЗАБИХ БИГЛАТА [ЩЕ ЗАБИЯ БИГЛАТА]. *Диал.* Отидох (ще отида) някъде далече; скрих се (ще се скрия) от погледа на другите. *Мина вече година, откак той заби биглата и никаква вест няма от него.*

ЗАБЛУДЕНА ОВЦА. *Книж.* Човек, който не постъпва както трябва; безпътен човек. *Той немилостиво бичуваше заблудените овци, които се отбиваха от лоното на православната църква, за да се потопят в богомилската скверн.* Ив. Вазов, Светослав Тертер.
Води началото си от Евангелието.

ЗА БОГА. Възклицание: а) За изразяване на молба. *— Добър ден, кир Яне, дайте ми комат хлебец, за бога, прибърза да каже Бойчо, за да заяви своите миролюбиви*

намерения. Ив. Вазов, Под игото. — *За бога, нищо не му говори... Когато идем в България, тогава.* Ив. Вазов, Пъстър свят. — *Извинете, г-н Попов, — понечи да проговори девойката, но гласът ѝ секна, ... Той ѝ се поклони без усмивка. — Успокойте се, за бога — каза и излезе.* А. Страшимиров, Смутно време. — *Но, Оля, ти не си на себе си! Успокой се, за бога!* Б. Болгар, Близнаците.
б) За изразяване на учудване, недоумение. — *Ах, господи! — извика изненадано Калиопа, ... — Но за бога, и вие ли сте тука, хаджи.* Ст. Дичев, За свободата. — *Отначало викаха, но им запушихме устата с парцали... — Моля ви се, господин Палкоджандаров — ... — Какво ми говорите, за бога? — Нали се интересувате за гласовете на пребитите комунисти? — Ех, че си прост! Искам да знам колко гласа получиха.* Г. Караславов, Фалшифицирани сведения за изборните резултати. — *Лудост го кажи, лудост! — Защо, за бога! Да послужиш на едно велико дело... И то в такива решителни моменти!* Ив. Кирилов, Жерави.

Още: **Ради бога** /към 1 знач./. *Книж.*

ЗА БОГ ДА ПРОСТИ. **1.** *В съчет. с* **давам, раздавам** и др. Даром, безвъзмездно. — *Ах, кочове селски, ще ви науча аз вас! Ах, гнила лукова глава, всичко раздавал за бог да прости! — викаше Батенката и не можеше да си намери място в бакалницата,* А. Каралийчев, Народен закрилник. *Като говорят за стойността на пътуването, представят ти я до такава степен изгодна... като че возят пътниците за благодеяние, за бог да прости.* Ал. Константинов, До Чикаго и назад. — *Гледай го, Дидов — вика на счетоводителя, — гледай го светеца безсребреник, дето прави пътища за бог да прости! Без пари!* Н. Хайтов, Диви разкази.
2. *Диал. В съчет. с* **отивам си**. Без полза, напразно. *Много хора загинаха във войната. Отидоха си за бог да прости.*

ЗА БОДКА. Който е без полза, безполезен, напразен. *Вие ще искате примери, нали? Защото мислите, както и аз, че хиляда думи за бодка, ако действителността не ги потвърждава.* П. П. Славейков, Българска литература.

Още: **За пара** /във 2 знач./.

ЗАБОЖДАМ / ЗАБОДА ГЛАВА *в нещо или някъде.* Съсредоточавам се в нещо, което гледам, чета или върша. *Читалището стихва, опустява. / А там, във книгата забол глава, / един хлапак последен пак остава.* Бл. Димитрова, Лиляна.

Още: **Забождам / забода очи (нос)** /във 2 знач./. **Забивам / забия (забучвам / забуча) глава.**

ЗАБОЖДАМ / ЗАБОДА НОС *в нещо или някъде.* **1.** Заглеждам се съсредоточено някъде, обикн. надолу. *Тръгне той из улицата, погледне насам — некролог, погледне нататък — некролог. И като няма накъде да гледа, забоде нос в земята и стъпва като уловен крадец.* Г. Караславов, Време. *Забол нос в дъската* [на кабината], *Чамур Хамид гълташе и се опиваше от някакъв неопитван досега еликсир. „Машалла, машалла!" — повтаряше в себе си старикът и едва се крепеше на крака.* Д. Калфов, Закъсняло лято.
2. Съсредоточавам се в нещо, което гледам, чета или върша. *По цял ден не излиза от къщи, забол нос в книгите.* ● *Като забоде нос в книгите, нищо друго не го интересува.*

Още: **Забождам / забода очи. Забождам / забода глава** /към 2 знач./. **Забивам / забия нос** /в 1 знач. към 2 знач./. **Забучвам / забуча нос. Заравям / заровя нос** /към 2 знач./.

ЗАБОЖДАМ / ЗАБОДА ОЧИ *в нещо или някъде.* **1.** Заглеждам се съсредоточено някъде, обикн. надолу. *Попов, забол очи в килима, потреперваше от време на време.* Д. Добревски, Бунтът на крайцера „Надежда". *Тихичко, предпазливо, той отмести с трепереща ръка една малка дъсчица и забоде око в дупчицата на един чекор.* Д. Калфов, Закъсняло лято.
2. Съсредоточавам се в нещо, което гледам, чета или върша. *Сега вече можеше да се залови пак за работа. Взе молива и забоде очи в едни диаграми.* Д. Калфов, Витамини.

Още: **Забождам / забода поглед (нос). Забождам / забода глава** /към 2 знач./. **Забивам / забия очи.**

ЗАБОЖДАМ / ЗАБОДА ПОГЛЕД *в нещо или някъде.* **1.** Заглеждам се съсредоточено в нещо, обикн. надолу. *Той се изчерви от неуместната забележка и вместо да отговори, забоде поглед в книгата.*
2. Съсредоточавам се в нещо, което гледам, чета или върша. *Михко и Байрам му приказваха, запитваха го за нещо, но той — забол поглед във вестника — не им отговаряше.*

Ил. Волен, Между два свята. *Забоя поглед в чертежа, нищо не чул, нито когато съм влязъл, нито когато съм си излязъл.*

Още: **Забождам / забода очи. Забивам / забия (забучвам / забуча) поглед.**

ЗА БОЖЕ ИМЕ. *Диал. Ирон.* За без нищо.

ЗА БОКЛУКА. Напълно негоден. *Тази дреха стана вече за боклука.* ● *Обувките ми са за боклука вече.* ● *Уши палтото така, че го направи за боклука.*

ЗАБОЛЯВА МЕ / ЗАБОЛИ МЕ СЪРЦЕТО *и по-рядко* **ЗАБОЛЯВА МЕ / ЗАБОЛИ МЕ НА СЪРЦЕТО.** *Самост. или за някого, за нещо, от нещо.* Домъчнява ми, става ми мъчно, болно, тъжно. — *Аз влязох, госпожице, в народа. Видях положението му и ме заболя сърцето.* Ив. Вазов, Казаларската царица. *Тинка се прибере дома малко успокоена и примирена. Ала като срещне хладния поглед и недоверчивото отнасяне на свекърва си, пак ѝ натегне на душата и я заболи сърцето.* Т. Г. Влайков, Стрина Венковица и снаха ѝ. — *По-важно беше, че нейният Лазе отеднаж се бе показал не такъв, какъвто го знаеше тя и обичаше. За пръв път се размъти в сърцето ѝ, надигна се в нея недоволство против Лазара. И я заболя сърцето ѝ до сълзи.* Д. Талев, Преспанските камбани. *И две момичета бяха там* [в болницата] — *хубавки, да те заболи сърцето, като ги гледаш.* Л. Станев, Поглед от хълма. *Едновременно с известието влезе и Боян. Поздрави, . . . , видя свитъка, бледността на царя и сърцето го заболя от несретата на брат му.* М. Смилова, Друм се вие. *Как не му е свидно за тази земя, която ражда най-хубавата храна, как не го заболя сърцето за нивата, където тя му изпя най-сладките песни през живота си?* А. Каралийчев, Строители на републиката. — *Ти, когато не си бил достоен да помогнеш на своята жена, когато не те е заболяло на сърцето от нейните викове, не треба да мърсиш тоя свят, каза Бенковски.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания. *Кака Дона треперишком разповиваше детето и го гледаше едно милно, едно жално и свидно, дето като я погледне човек, не може и него да не заболи на сърцето зарад нея.* Т. Г. Влайков, Две майки.

ЗАБРАВЯМ / ЗАБРАВЯ ПЪТЯ *за някъде.* Преставам да отивам някъде (обикн. защото съм се уплашил или съм изпатил нещо). — *По-нахакано! Вземи му акъла! Закопай го! Направи го перушан, да забрави пътя насам!* Н. Антонов, В открито море. — *Ти май забрави пътя за у нас, откакто те бих на табла последния път.*

ЗАБРАНЕН ПЛОД. *Книж.* Нещо забранено и недостъпно, което силно привлича, изкушава. *А пийнеш ли, изкушенията сами идват при тебе; иска ти се от всичко да опиташ, и най-вече от забранения плод.* Д. Мантов, Хайдушка кръв.

От библейския разказ за дървото на познанието, плодовете на което били забранени за Адам и Ева.

Още: **Запретен плод.** *Книж.*

ЗАБРЪМЧАВАТ МИ / ЗАБРЪМЧАТ МИ БРЪМБАРИ В ГЛАВАТА. Втълпявам си някаква безполезна, неразумна мисъл или идея, която ме занимава, безпокои непрестанно. — *Как ще е същият, когато ляга и става с царски мисли? Знаеш ли какви бръмбари са забръмчали в главата му.* К. Петканов, Златната земя.

Още: **Влиза ми / влезе ми бръмбар в главата.**

ЗАБУЧВАМ / ЗАБУЧА ГЛАВА *в нещо или някъде.* Съсредоточвам се в нещо, което гледам, чета или върша. [Велика] *събра голяма ръкойка, . . . развика се на децата си: — Рунке, Кирчо, елате да помагате, че слънцето ще събори всички класове. Руна без желание пристигна и забучи глава в класовете.* К. Петканов, Морава звезда кървава.

Още: **Забучвам / забуча нос** /във 2 знач./. **Забивам / забия (забождам / забода) глава.**

ЗАБУЧВАМ / ЗАБУЧА НОС *в нещо или някъде.* **1.** Заглеждам се съсредоточено някъде, обикн. надолу. *Старата забучи нос в скута си и се замисли. — Ами ти сигурна ли си, че ще повтори? — попита изведнъж Кина. Старата я погледна и заклати бавно глава.* Г. Караславов, Татул.

2. Съсредоточвам се в нещо, което гледам, чета или върша. *Гологлав, с разрошени коси, той беше забучил нос в последните турски вестници.* А. Христофоров, Ангария.

Още: **Забучвам / забуча глава** /към 2 знач./. **Забивам / забия нос** /в 1 знач. към 2 знач./. **Забождам / забода нос. Заравям / заровя нос** /към 2 знач./.

ЗАБУЧВАМ / ЗАБУЧА ПОГЛЕД *в нещо или някъде.* **1.** Заглеждам се съсредоточено някъде, обикн. надолу. *Нико мълчеше, забучил поглед в мръсния под.* Г. Караславов, Обикновени хора.
2. Съсредоточвам се в нещо, което гледам, чета или върша. *Председателят на околийския народен съвет..., безмълвен и застинал като препариран, беше забучил поглед в дебела сива папка.* Г. Караславов, Закрила на любовта.
Още: **Забивам / забия (забождам / забода) поглед.**

ЗА БЪЗЕВ ГРЕБЕН, не струвам (не ме бива). *Пренебр.* Нищо, никак (не струвам, не ме бива). — *Радо, Стойке, нагласете някоя, та засрамете ергените, нашите ергени не струват за бъзев гребен — не пеят.* Ив. Вазов, Под игото. — *Е, че Варлаам и Фарлам сѐ едно е... — Как сѐ едно? ... Гаче сѐ едно е да държиш бухалка и перо. Назад, назад вървим, не ни бива за бъзев гребен.* Ив. Вазов, Чичовци.

ЗА БЪЛХАТА ГУБЕРА ИЗГАРЯМ. *Диал.* Вж. За (заради) бълхата изгарям юргана.

ЗА (ЗАРАДИ) БЪЛХАТА ИЗГАРЯМ ЮРГАНА и ЗА (ЗАРАДИ) ЕДНА БЪЛХА ЮРГАНА ИЗГАРЯМ. Дребнав съм, неразумен съм и заради маловажни, дребни неща жертвувам по-големите, по-значителните неща. *Никола Търновалията е родом от г. Търново и затова той от инат за бълхата изгаря юргана.* Ал. Константинов, Бай Ганьо. *Тоя човек е непоправим скептик — помислих си аз. — От ония, които заради бълхата изгарят юргана.* М. Марчевски, Тайнствените светлини. — *Събраха на хората кравите, пратиха ги на паша в Котленския балкан, умориха ги... Стига грешки, докога? — Нашият добруджанец няма да изгори юргана заради бълхата. Пак ще завъди и крави, и свине.* Н. Каралиева, Синята метличина.
Още: **За една бълха цяла черга изгарям.** *Диал.* **За бълхата губера изгарям.** *Диал.*

ЗА БЪЛХИТЕ В ПЛЕВНЯТА, споря (боря се). Съвсем напразно, безсмислено, без да има защо (споря). *Недей сега да спорим за бълхите в плевнята, ами да се разберем с добро.*

ЗАБЪРКАЛ СЪМ ТРИЦИ *за някого. Пренебр.* Съвсем не ме интересува някой, не ми е притрябвал, не го обичам. *Забъркал съм трици за тебе, като не искаш да идваш у нас.*
Още: **Трици бъркам.** *Пренебр.*

ЗАБЪРКВАМ / ЗАБЪРКАМ АКЪЛА *на някого.* **1.** Повлиявам зле на някого, като му внушавам вредни идеи и го отклонявам от правилния начин на мислене и действие; размирявам някого. *Те бяха забъркали акъла на младежите, които извършиха редица пакости и си изпатиха от това.*
2. Успявам да направя някой да се влюби в мене, успявам да увлека някого по себе си. *Момчетата ѝ забъркаха акъла и тя започна да изостава в учението.*
Още: **Забърквам / забъркам ума (главата). Разбърквам / разбъркам акъла** /към 1 знач./. **Размътвам / размътя акъла** /във 2 знач. към 1 знач./. **Завъртявам / завъртя акъла** /в 1 знач. към 2 знач./. **Омотавам / омотая акъла** /към 2 знач./.

ЗАБЪРКВАМ / ЗАБЪРКАМ *в някаква* **КАША и ЗАБЪРКВАМ / ЗАБЪРКАМ В КАШАТА** *някого.* Направям някого съучастник в някаква неприятна или непочтена работа; намесвам някого в нещо нередно. — *В кантората днес идваха хора от полицията да ме питат за тебе. Стражарят замесил нещо и твоето име. — Че какво съм им крива аз? — Нищо... Помолих ги да не забъркват и тебе в тази каша.* Г. Райчев, Златният ключ. *„Тъй значи, Юсуф ага! ... Той ще да е връзката между недоволните везири и принца... „Нещастно, малокръвно момче! — мина през ума му... — Даваш ли си сметка в каква каша те забъркват? Еничарите са взели главата на не един султан и садразам — защо ще пощадят твоята?* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. *Всичко това можеше да му прости! Но защо, защо помъкна със себе си и забърка в кашата и този простак Гатю?* К. Калчев, Семейството на тъкачите.
Още: **Замесвам / замеся в** *някаква* **каша.**

ЗАБЪРКВАМ / ЗАБЪРКАМ ГИ ЕДНИ. Ставам причина за някакви неприятности, създавам неприятно, объркано положение. *Забърка ги едни, сега те е срам да си покажеш лицето пред хората. Чакаш на тепсия да ти я донесат, ама няма да дочакаш.* Ив. Петров, Нонкината любов.

ЗАБЪРКВАМ / ЗАБЪРКАМ ГЛАВАТА *на някого.* **1.** Повлиявам зле на някого, като му внушавам вредни идеи и го отклонявам от правилния начин на мислене и действие, размирявам някого. *Той беше опасен, защото забърка главите на много младежи.* **2.** Успявам да направя някой да се влюби в мене, успявам да увлека някого по себе си. *Той така ѝ забърка главата, че тя не може да види, че той я лъже и няма да се ожени за нея.*

Още: **Забърквам / забъркам ума (акъла). Разбърквам / разбъркам главата** /към 1 знач./. **Размътвам / размътя главата** /във 2 знач. към 1 знач./. **Завъртявам / завъртя главата** /в 1 знач. към 2 знач./.

ЗАБЪРКВАМ / ЗАБЪРКАМ *някаква* **КАША** и **ЗАБЪРКВАМ / ЗАБЪРКАМ КАША<ТА>.** *Самост. или някому.* Причинявам някакви неприятности, създавам неприятно, заплетено положение, обикн. с интриги, клевети. — *Излъга ме, а заедно с теб ний двамата излъгахме отец Неофант и селяните. Добра каша забърка ти, Като!* Ст. Загорчинов, Ивайло. *Всички мислеха, че Васил не бил заминал в отпуска, а просто офейкал, защото тук бил забъркал някаква каша и сега се крие.* М. Грубешлиева, През иглено ухо. — *Ако и втори път ми забъркаш такава каша и ходиш по циганската махала да палиш на хората сеното, да знаеш, че ще те обеся като оная свраката, която още виси за плашило пред плевнята! — се закани баща ми.* Г. Белев, Патилата на едно момче. — *Ти да мълчиш — каза чичо Колю. — Дето да бръкнеш, все една каша ще забъркаш. Там ѝ е мястото на Нонето.* Ив. Петров, Нонкината любов. *Запасното полковниче и жена му подушват скоро влошените отношения между младите и старите и се намесват, . . . Ала тяхната намеса,. . . усложнява още повече положението и забърква такава една каша, че в края на краищата самите сватове и свати се хващат за гушите.* Св. Минков, Разкази в таралежова кожа. *Сигурен бях, че ще се разтреперят краката му, щом прекрачи прага на съда. И в края на краищата кой знае каква каша щеше да забърка от цялата тая история.* П. Вежинов, Звездите над нас. *През лятото чичо Мартин забърка и друга каша и за малко не вкара в беда и нашето семейство.* Ив. Петров, Преди да се родя. *Панайот изпсува. — На тебе оставих да избереш мястото, ти да водиш тоя път! . . . Ех че каша забърка — живи да ни опекат! — Кащите са виновни — не спряха там, дето мислех.* Ст. Дичев, За свободата. — *Сетне военните забъркаха кашата, . . . — поручик Игнатов побързал да се престарае, . . . Доверил се на Слановски, а той от своя страна обадил на една от връзките на отреда.* В. Нешков, Настъпление. *Когато се завърнах нощес, намерих почти целия си гардероб изпразнен. . . — Това е Македонскиева работа. Заклевам се, че Македонски е забъркал тая каша.* Ив. Вазов, Немили-недраги.

Още: **Забърквам / забъркам** *някаква* **попара. Забърквам / забъркам** *някакви* **трици. Обърквам / объркам** *някаква* **каша.**

ЗАБЪРКВАМ / ЗАБЪРКАМ КОНЦИТЕ. 1. Обърквам се и не мога да намеря изход от някакво неблагоприятно положение, в което съм изпаднал, не зная как да постъпя. — *Гърците са хитри. — Хитри са, но тоя път забъркаха конците — отвърна дълбокомислено Гроздан. — Като си идат англо-френците, ще ги питам аз тогава.* Г. Караславов, Обикновени хора.
2. Обхваща ме силно смущение и не зная какво да отговоря, да кажа; обърквам се. — *Ти си скромен човек, . . . и не разбираш от търговия. Щом не продаваш воденичката, помогни ми, да ти помогна и аз. Колко пари имаш? Миряна забърка конците. Имаше в спестовната каса десетина хиляди лева, . . . но да признаеше, че има само толкова, беше му срамно.* Ем. Станев, Иван Кондарев.

Още: **Обърквам / объркам (сбърквам / сбъркам, заплитам / заплета, уплитам / уплета) конците. Скосявам / скося конците.** *Диал.*

ЗАБЪРКВАМ / ЗАБЪРКАМ *някаква* **ПОПАРА** и **ЗАБЪРКВАМ / ЗАБЪРКАМ ПОПАРАТА.** *Самост. или някому.* Причинявам някакви неприятности, създавам неприятно, заплетено положение, обикн. с интриги, клевети. *От няколко дена и той също се безпокоеше, като гледаше угрижения вид на двамата млади, и догаждаше, че има раздор в семейството. . . „Оня, помисли си той, ще е забъркал тука някоя попара".* Ив. Вазов, Нова земя. *Тя стана, тя! Каква ли беше тази? / На̀, пак сгреших, / забърках хубава попара! / Жената пак ще ми се кара.* М. Петканова, Царица Теодора.

Още: **Забърквам / забъркам** *някакви* **трици. Забърквам / забъркам** *някаква* **каша. Дробя (надробявам / надробя, сдробявам / сдробя, сварявам / сваря)** *някаква* **попара.**

ЗАБЪРКВАМ / ЗАБЪРКАМ ПУСУЛАТА. *Диал.* Обърквам се и не зная какво да правя, как да действувам и постъпвам необмислено. *Вдигнеха ли го на урок по химия, забъркваше пусулата и нищо не можеше да си спомни от урока.*

Още: **Изпускам / изпусна (загубвам / загубя, изгубвам / изгубя, изтървавам / изтърва) пусулата. Сбърквам / сбъркам пусулата.** *Диал.*

ЗАБЪРКВАМ СЕ / ЗАБЪРКАМ СЕ *в някаква* **КАША** и **ЗАБЪРКВАМ СЕ / ЗАБЪРКАМ СЕ В КАШАТА.** Ставам съучастник в някаква неприятна или непочтена работа, намесвам се в нещо нередно. *Той предупреди сина си да внимава и ако съмненията им се окажат положителни, веднага да обадят на милицията, за да не се забъркат в някоя каша, която би причинила вреди на родината и самите тях.* С. Чернишев, Вятърната мелница. *Друго ме интересува и вълнува напоследък, а може да се каже не само напоследък, но през цялото време на тази война, от момента, когато и ние се забъркахме в тази каша.* К. Калчев, Живите помнят. — *Не виждаш ли, че нямаш риза на гърба си, ами света си тръгнал да оправяш. Още бой трябвало да ядеш. . . — Знам аз какво правя — не се предаваше Луканчето, а дълбоко в себе си съжаляваше, че се забърка и увлече в тази каша.* В. Нешков, Настъпление. — *Даскалите и книгите разбъркаха умовете на младите, бай Цочо! Пък и да видиш — в тази каша се забъркват и занаятчиите.* Д. Марчевски, Дошло е време.

Още: **Замесвам се / замеся се в** *някаква* **каша.**

ЗАБЪРКВАМ СЕ / ЗАБЪРКАМ СЕ КАТО КУЧЕ В НЕБРАНО ЛОЗЕ. *Диал.* Извънредно много се изплашвам и не мога да намеря изход от неблагоприятното положение, в което съм изпаднал по моя вина (употребява се, обикн. когато някой е заловен при извършване на нещо нередно).

Още: **Забърквам се / забъркам се като куче в сливи.** *Диал.* **Смайвам се / смая се като куче в небрано лозе.** *Диал.*

ЗАБЪРКВАМ СЕ / ЗАБЪРКАМ СЕ КАТО КУЧЕ В СЛИВИ. *Диал.* Извънредно много се изплашвам и не мога да намеря изход от неблагоприятното положение, в което съм изпаднал по моя вина (употребява се, обикн. когато някой е заловен при извършване на нещо нередно).

Още: **Забърквам се / забъркам се като псе в сливи.** *Диал.* **Забърквам се / забъркам се като куче в небрано лозе.** *Диал.* **Сбърквам се / сбъркам се като куче в сливи.** *Диал.*

ЗАБЪРКВАМ СЕ / ЗАБЪРКАМ СЕ КАТО КУЧЕ НА (ВЪВ) ВОДЕНИЦА. *Диал.* Извънредно много се изплашвам и не мога да намеря изход от неблагоприятното положение, в което съм изпаднал по моя вина (употребява се, обикн. когато някой е заловен при извършване на нещо нередно).

Още: **Сбърквам се / сбъркам се (намирам се / намеря се, объркват се / объркам се) като куче на (във) воденица.** *Диал.*

ЗАБЪРКВАМ СЕ / ЗАБЪРКАМ СЕ КАТО ПАТЕ В КЪЛЧИЩА. Обхваща ме силно смущение и съвсем не зная как да постъпя или да отговоря. — *С ред бе, джанъм, с ред. И аз бързам. Не виждате ли, че и аз се забърках като пате в кълчища? — отговаряше Джезара.* Ст. Чилингиров, Първа жертва.

Още: **Забърквам се / забъркам се като петел (пиле) в кълчища. Уплитам се / уплета се (объркват се / объркам се) като пате в кълчища.**

ЗАБЪРКВАМ СЕ / ЗАБЪРКАМ СЕ КАТО ПЕТЕЛ В КЪЛЧИЩА. Обхваща ме силно смущение и съвсем не зная как да постъпя или да отговоря.

Още: **Обърквам се / объркам се (уплитам се / уплета се, заплитам се / заплета се, омотавам се / омотая се) като петел в кълчища. Сплитам се / сплета се като петел в кълчища.** *Диал.* **Оправям се / оправя се като петел в кълчища.** *Диал. Ирон.* **Забърквам се / забъркам се като пате (пиле) в кълчища.**

ЗАБЪРКВАМ СЕ / ЗАБЪРКАМ СЕ КАТО ПИЛЕ В КЪЛЧИЩА. Обхваща ме силно смущение и съвсем не зная как да постъпя или да отговоря.

Още: **Забърквам се / забъркам се като пате (петел) в кълчища. Уплитам се / уплета се (объркват се / объркам се) като пиле в кълчища.**

ЗАБЪРКВАМ СЕ / ЗАБЪРКАМ СЕ КАТО ПСЕ В СЛИВИ. *Диал.* Извънредно много се изплашвам и не мога да намеря изход от неблагоприятното положение, в което съм изпаднал по моя вина (употребява се, обикн. когато някой е заловен при извършване на нещо нередно).

Още: **Забърквам се / забъркам се като куче в сливи.** *Диал.* **Смайвам се / смая се като псе в сливи.** *Диал.*

ЗАБЪРКВАМ / ЗАБЪРКАМ СМЕТКИТЕ *на някого.* Попречвам за осъществяването на плановете или намеренията на някого; развалям, осуетявам плановете, намеренията на някого. *Ти съвсем ми забърка сметките за лятото с твоето ненавременно идване тук.*

Още: **Обърквам / объркам (разбърквам / разбъркам) сметките.**

ЗАБЪРКВАМ / ЗАБЪРКАМ СМЕТКИТЕ СИ. Разстройвам се финансово. *От нищо не се плаши той, пък като забърка сметките си, току се смей само. Като печели пък — печели. Така по-рано со саханите с капаци. . . Направи ги со стотици, а никой не иска да ги купува. Пере се смей.* Д. Талев, Преспанските камбани.

Още: **Обърквам / объркам сметките си.**

ЗАБЪРКВАМ / ЗАБЪРКАМ *някакви* **ТРИЦИ.** *Самост. или някому.* Причинявам някакви неприятности, създавам неприятно, заплетено положение, обикн. с интриги, клевети. *Гневът на Стамболова подействува успокоително на Славейкова. Щом се гневи, усеща, че не е прав. — Седни, седни — подкани го той. — Аз не казвам аферим на това, което прави тук Каулбарс. И той много трици забърка.* В. Геновска, Седем години.

Още: **Забърквам / забъркам** *някаква* **каша (попара). Бъркам (обърквам / объркам, разбърквам / разбъркам, надробявам / надробя)** *някакви* **трици.**

ЗАБЪРКВАМ / ЗАБЪРКАМ УМА *на някого.* **1.** Повлиявам зле на някого, като му внушавам вредни идеи и го отклонявам от правилния начин на мислене и действие; размирявам някого. *Лоши другари му забъркаха ума и той избяга от къщи.*
2. Успявам да направя някой да се влюби в мене, успявам да увлека някого по себе си. *— Акима ти е забъркала ума, момче. Не показвай слабост пред жените.* Елин Пелин, Щъркови гнезда.

Още: **Забърквам / забъркам акъла (главата). Разбърквам / разбъркам ума** /към 1 знач./. **Размътвам / размътя ума** /във 2 знач. към 1 знач./. **Завъртявам / завъртя ума** /в 1 знач. към 2 знач./. **Омотавам / омотая ума** /към 2 знач./.

ЗАБЪРКВА СЕ / ЗАБЪРКА СЕ *някаква* **КАША.** Става, произлиза някаква неприятност, някакво объркано положение. *Те и двамата щеха да се пръснат от яд. Догневя ги страшно и на тях си, и на Панча, и на снахата проклета, зарад която се забърка сичката каша.* Т. Г. Влайков, Ратай. *Чудото помълча малко, после каза едва ли не с отвращение: — Ще се забърка тя една каша.* П. Вежинов, Втора рота. *Каймакаминът се съвсем обърка! Кипи от гняв, мърмори, а нещо неспокоен. Поглежда турците — очите са опулени, лицата изопнати — също недоумяват. Каква е тази дързост. . . Дали не ще се забърка някоя каша.* П. Росен, В поле широко.

ЗА БЯЛА БОГА, отивам. Без полза, напразно, напусто (отивам). *Димо да беше тука. . . нямаше толкова жито да отиде на вятъра. — Не само житото отива на вятъра, но и хората отиват за бяла бога! — занесено продума Куна.* К. Петканов, Морава звезда кървава.

ЗАВАРДВАМ / ЗАВАРДЯ КАПИЯ<ТА>. Осигурявам положението си. *Страх ме е да не се получи обратното, осиновителите да се откажат и от Милен, да си изберат друго бебе. . . . Домна си каза: „Я по-добре да завардя капията! Нека посвикнат осиновителите!* Б. Болгар, Близнаците.

От игра на табла.

Още: **Хващам / хвана капия<та>.**

ЗАВЕДИ ГО ПРИ ПОПА ДА МУ ЧЕТЕ МОЛИТВА. *Диал.* Полудял е.

От християнския обичай попът да чете молитва на болен, побъркал се и др.

Още: **Трябва да му се чете молитва.** *Диал.*

ЗАВЕЖДАМ / ЗАВЕДА В ПРОПАСТТА *някого.* Погубвам, съсипвам някого материално или морално; разорявам. *Анатемосваше го, че с тоя нихилизъм ще заведе България в пропастта.* В. Геновска, Седем години.

ЗАВЕЖДАМ / ЗАВЕДА НА БЕСИЛКА<ТА>. Ставам причина някой да бъде наказан със смърт. *А това погубва добрите чувства у младежите и ги прави безделници или ги завежда на бесилка.* Ив. Вазов, Под игото.

ЗАВИВАМ / ЗАВИЯ ВРАТ. *Самост. или нанякъде. Диал. Неодобр.* Отивам си, без да се грижа за каквото и да е, захвърлям всичко и се махам отнякъде. *Ако й е ред да*

гледа децата, а она ще завие врат и ще тръгне по свои кефове, па още промънка натъртено: който ги е раждал, нека си ги гледа! Па си пойде, хич и не сака да мари! Мих. Георгиев, Рада.

Още: **Завивам / завия глава.** *Диал. Неодобр.*

ЗАВИВАМ / ЗАВИЯ ГЛАВА. *Самост. или нанякъде. Диал. Неодобр.* Вж. Завивам / завия врат.

ЗАВИВА МИ СЕ / ЗАВИЕ МИ СЕ ГЛАВАТА. 1. Загубвам равновесие и ми става лошо; прилошава ми. *Като се кача нависоко, завива ми се главата.*
2. Слисвам се от работа, неприятности и под. и се чудя какво да предприема. *— Виждаш ли? Можеш ли да извадиш от една празна кесия седемдесет лева? — На мене главата ми се вие, а ти се шегуваш. — Завила му се главата! Като няма откъде, какво ще занесеш?* Цв. Йовчев, Урокът на Митко. *Като ми казаха цената на плата, зави ми се главата.*
3. Изпитвам изключително силно чувство, обикн. от нещо извънредно приятно, хубаво, което ме е смаяло.

Още: **Завива ми се / завие ми се свят. Завъртява ми се / завърти ми се главата** /в 1, 2 и 3 знач./. **Замайва ми се / замае ми се (зашеметява ми се / зашемети ми се) главата.**

ЗАВИВА МИ СЕ / ЗАВИЕ МИ СЕ СВЯТ. 1. Загубвам равновесие и ми става лошо; прилошава ми. *Когато стъпи на крака, зави й се свят — очите й се премрежиха и всичко заедно с тавана полетя надолу.* М. Кремен, Схлупени стрехи. *Никога не ми се завива свят, дори и когато вървя по ръба на най-страшната висока скала.* Ем. Станев, През гори и води. *От миризмата на тютюна му се зави свят и едва не падна.* М. Грубешлиева, През иглено ухо.
2. Слисвам се от работа, неприятности и под. и се чудя какво да предприема. *Изгонен! Бре сега, зави ми се света.* Ив. Вазов, Драски и шарки. *Зави ми се свят, като видях колко тетрадки трябва да прегледам само за един ден.*
3. Изпитвам изключително силно чувство, обикн. от нещо извънредно приятно, хубаво, което ме е смаяло. *Милицийката ми дайте вие на мене! Нея да пипна аз, че елате сетне да си приказваме! Ох, майчице! Само като си помисля за това щастие и свят ми се завива.* Г. Караславов, Милицията ми дайте. *— Никога не очаквах, че имате такъв хубав и нежен глас!. . . — О, тя да рече да отпусне гласа си и да ви запее, ще ви се завие свят.* М. Грубешлиева, През иглено ухо. *Рядко се падаше такъв късмет — здраво, хубаво, хрисимо момче, работливо и примерно, и имотно, и богато — свят да ти се завие!* Г. Караславов, Снаха.

Още: **Завива ми се / завие ми се главата. Замайва ми се / замае ми се (завъртява ми се / завърти ми се) свят.**

ЗАВИВАМ / ЗАВИЯ НА ПРЪСТА СИ *някого. Неодобр.* Започвам да постъпвам с някого, както ми е угодно, да го разигравам, както желая. *— За хубост — хубава. А и инак тя би ни завила на пръста си, но не е имала среда.* А. Страшимиров, Кръстопът.

Още: **Завъртявам / завъртя на пръста си.**

ЗАВИВАМ / ЗАВИЯ ПОД КАМЪК *нещо. Диал.* Прикривам нещо, направям да не се чуе, да не се узнае нещо.

ЗАВИВАМ <СИ> / ЗАВИЯ <СИ> КРАЯ и ЗАВИВАМ / ЗАВИЯ КРАЙ. *Неодобр.* Отивам си, без да се грижа за каквото и да е. *— Горане, пусни ме!. . . Замръкнахме, Горане! — Горан ли ще те пусне?. . . Горан е на планина расъл, Севдано! Тъй да знаеш. — Ти сѐ тъй хортуваш, Горане, а утре ще завиеш край и хората ще хортуват.* Ц. Церковски, Около белянката. *Той би желал сега да я види тука, да й забие ножа си в гърдите и си завие края към планината.* Ив. Вазов, Нова земя. *Не, не всякога избухвало всенародно въстание — за такава работа трябва на всички по също време да стане невъзможно, подобни съвпадения са редки. Най-често, щом някому стигнело до гуша. . ., той си завивал края и улавял шушавата, набивал гората, хващал Балкана.* В. Мутафчиева, И Клио е муза. *Ами че ти отде знаеш, какви са онези на касата? Прибере ти гюлът, — завий си края нанякъде. . . Е, сетне!* Ал. Константинов, Бай Ганьо. *— Нещо трябва да свършим. — Разумява се какво ще е. Да си завиваме края дорде е време. . . Да кажем на хората. Да се измъкват към планината.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.

Още: **Завивам си / завия си края на една страна.** *Диал. Неодобр.* **Завивам си / завия си опашката (куйрука).** *Диал. Неодобр.*

ЗАВИВАМ СИ / ЗАВИЯ СИ КРАЯ НА ЕДНА СТРАНА. *Диал. Неодобр.* Вж. Завивам си / завия си края.

ЗАВИВАМ СИ / ЗАВИЯ СИ КУЙРУКА. *Диал. Неодобр.* Вж. Завивам <си> / завия <си> края. *Дойде само да си вземе нещата и си зави куйрука, без да пита дали има още работа за свършване.*

ЗАВИВАМ СИ / ЗАВИЯ СИ ОПАШКАТА. *Диал. Неодобр.* Вж. Завивам <си> / завия <си> края.

ЗАВИВАМ СИ / ЗАВИЯ СИ ШЮЩЕТО. *Диал. Обикн. пренебр.* Махам се отнякъде, напущам някое място, отивам си с намерение никога да не се връщам повече; забягвам.

Още: **Вземам си / взема си шющето.** *Диал. Обикн. пренебр.*

ЗАВИЛА МИ СЕ Е КОСАТА НА ГЛАВАТА. *Диал.* Измъчен съм, изтормозен съм.

ЗАВИЛО МИ СЕ НАД (НА) ГЛАВАТА. Заплашва ме някаква неприятност, предстои ми нещо неприятно.

Още: **Вие ми се (върти ми се, завъртяло ми се е) над (на) главата.**

ЗАВИЛ СЪМ СИ САМ ЮЛАРЯ. Станал съм непокорен, не слушам никого, не се подчинявам на никого и си върша каквото искам. *Оставил си една жена, завила си сама юларя: ни от дума зема, ни иска от някого да знае.* П. Ю. Тодоров, Самодива.

ЗАВИРАМ / ЗАВРА В КУЧИ ГЪЗ *някого. Грубо.* **1.** Нахоквам жестоко някого. **2.** Отмъщавам си на някого, наказвам някого, като го поставям в затруднено, безизходно положение и го правя безсилен, безвреден. *Ако ми паднеш, в кучи гъз ще те завра да ме помниш.*

Още: **Вкарвам / вкарам (навирам / навра, натиквам / натикам) в кучи гъз.** *Грубо.* **Завирам / завра у куче дупе.** *Диал. Грубо.*

ЗАВИРАМ / ЗАВРА В МИША ДУПКА *някого.* **1.** Нахоквам жестоко някого.
2. Отмъщавам си на някого, наказвам някого, като го поставям в затруднено, безизходно положение и го правя безсилен, безвреден. *Народът е с нас. . ., ония черни души, чорбаджиите, ний тях. . . в миши дупки ще ги заврем.* Й. Йовков, Боряна. *Не се стърпях, от гняв заврях / и в миша дупка го заврях.* Кр. Вълков, Мед от оса.

Още: **Вкарвам / вкарам (въвирам / въвра, навирам / навра, натиквам / натикам, напъхвам / напъхам, натъпквам / натъпча) в миша дупка. Навкарвам / навкарам в миша дупка.** *Диал.*

ЗАВИРАМ / ЗАВРА В НОСА *на някого нещо.* **1.** Съвсем отблизо показвам на някого нещо (обикн. някакъв документ) като доказателство за правотата, истинността на нещо. *Ако се скара, ще му завра в носа квитанцията.*
2. Казвам на някого някакъв факт, с който му доказвам, че не е прав. *Не вярваше в подлостта му, но като ѝ заврях в носа и тази му постъпка, престана да го защищава.*
3. Настойчиво и досадно непрекъснато напомням на някого за нещо. — *С тоя Хекел излезе глупаво — каза той. — Знам аз кой е Хекел, нямаше защо да ми го завира в носа. . . Младежът виновно мълчеше.* П. Вежинов, Далече от бреговете.
4. Натяквам на някого за нещо. *Непрекъснато му завираше в носа, че е невнимателен и неучтив.*

Още: **Въвирам / въвра (навирам / навра, тикам) в носа. Завирам / завра под носа** /към 1 знач./. **Тиквам / тикна в носа** /към 1 и 2 знач./.

ЗАВИРАМ / ЗАВРА В ОРЕХОВА ЧЕРУПКА *някого.* Поставям някого в крайно неблагоприятно положение, отнемам му всякаква възможност за защита или съпротива. *Много да не знаеш и да не ми се перчиш, че ще те завра в орехова черупка.*

Още: **Навирам / навра (натиквам / натикам, натъпквам / натъпча) в орехова черупка.**

ЗАВИРА МИ / ЗАВРИ МИ КЕЛЯ. *Диал.* Обхваща ме силен яд, гняв; избухвам, разсърдвам се.

Още: **Кипва ми / кипне ми келя. Възвира ми / възври ми (хваща ме / хване ме, шупва ми / шупне ми) келя.** *Диал.*

ЗАВИРАМ / ЗАВРА ПОД НОСА *на някого нещо.* Съвсем отблизо показвам на някого нещо (обикн. някакъв документ) като доказателство за правотата, истинността на нещо. — *Той взе от етажерката една връзка с документи, намери Станкуловата разписка и я завря под носа на Малеев.* Ст. Марков, Дълбоки бразди.

Още: **Въвирам / въвра (навирам / навра) под носа. Завирам / завра в носа** /в 1 знач./. **Тикам (тиквам / тикна) под носа** /в 1 знач./.

ЗАВИРАМ СЕ / ЗАВРА СЕ В МИША ДУПКА. Скривам се някъде на съвсем тайно място. *Нали идел пак дядо Иван — ще ги питам аз тях* [турците], *в коя миша дупка ще се завират, каза Барбулата.* Ц. Гинчев, Ганчо Косерката.

Още: **Намъквам се / намъкна се (натиквам се / натикам се, навирам се / навра се) в миша дупка.**

ЗАВИРАМ СЕ / ЗАВРА СЕ В УСТАТА НА ВЪЛКА. Постъпвам така, че сам се излагам на голяма опасност, която идва от страна на някого. *„Ама ахмак излязох... Сам се насадих на пачи яйца... Кой ме би по главата сам да се завирам на вълка в устата... — ... Нека да ме убият на фронта, барем голяма пенсия да получаваш."* В. Нешков, Настъпление.

Още: **Навирам се / навра се (пъхам се, пъхвам се / пъхна се, напъхвам се / напъхам се) в устата на вълка.**

ЗАВИРАМ СЕ / ЗАВРА СЕ ПОД НОСА *на някого.* Отивам много близо до някого, където мога да бъде виден; натрапвам се на вниманието на някого. *Той захвърли писалката, тръгна бързо-бързо към господина и се завря под носа му.* Д. Калфов, Индийският петел.

ЗАВИРАМ СЕ / ЗАВРА СИ ГАГАТА *някъде.* Меся се, намесвам се там, където не трябва, нито е желано, или проявявам някакъв неоправдан, ненужен интерес към нещо. *Тримата приятели влязоха в стаичката вече значително успокоени. Юлия беше съвсем близо до вратата и по смутеното ѝ лице те разбраха, че отново се е опитвала да подслушва. — Ей че си лошо момиче! — не се стърпя Коста. — Току си завираш гагата, дето не ти е работа!* П. Вежинов, Следите остават. — *Женски разправии! — каза тя и потри пламналите си бузи. — Тя да не си завира гагата кулашка, дето не ѝ е работа.* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи.

Още: **Завирам се / завра си носа (муцуната). Завирам си / завра си муцката.** *Диал.* **Бутам си (бутвам си / бутна си, бъркам си, вра си, въвирам си / въвра си, навирам си / навра си, муша си, мушкам си, мушвам си / мушна си, пъхам си, пъхвам си / пъхна си, тикам си, тиквам си / тикна си, увирам си / увра си) гагата.**

ЗАВИРАМ / ЗАВРА ГЛАВА В ПЯСЪКА и **ЗАВИРАМ СИ / ЗАВРА СИ ГЛАВАТА В ПЯСЪКА.** Вземам съвсем наивни, неподходящи мерки, за да се предпазя от нещо. *Не завирай глава в пясъка. Ти знаеш отлично какво търси от тебе тази Мария и ако все още се инатиш, то е поради инерцията... Лицемер.* Ем. Манов, Бягството на Галатея.

ЗАВИРАМ СИ / ЗАВРА СИ МУЦКАТА. *Диал.* Вж. Завирам си / завра си муцуната.

ЗАВИРАМ СИ / ЗАВРА СИ МУЦУНАТА *някъде.* Меся се, намесвам се там, където не трябва, нито е желано, или проявявам някакъв неоправдан, ненужен интерес към нещо. *Ти все обичаш да си завираш муцуната в хорските работи.*

Още: **Завирам си / завра си гагата (носа). Завирам си / завра си муцката.** *Диал.*

ЗАВИРАМ СИ / ЗАВРА СИ НОСА *някъде.* Меся се, намесвам се там, където не трябва, нито е желано, или проявявам някакъв неоправдан, ненужен интерес към нещо. *Ако се съберем всички и поведем народа, и вътрешно ще сме силни, и външно ще ни уважават, и няма много-много да си завират носа в нашите работи.* В. Геновска, Седем години.

Още: **Завирам си / завра си гагата (муцуната). Завирам си / завра си муцката.** *Диал.* **Бутам си (бутвам си / бутна си, бъркам си, вра си, въвирам си / въвра си, навирам си / навра си, муша си, мушкам си, мушвам си / мушна си, пъхам си, пъхвам си / пъхна си, тикам си, тиквам си / тикна си, увирам си / увра си) носа.**

ЗАВИРАМ СИ / ЗАВРА СИ ПРЪСТА МЕЖДУ ВРАТАТА. Бъркам се, намесвам се в някоя работа, от която си докарвам неприятности. *Остави ги сами да оправят тази работа, не си завирай пръста между вратата.*

ЗАВИРАМ / ЗАВРА У КУЧЕ ДУПЕ *някого. Диал. Грубо.* 1. Нахоквам жестоко някого. 2. Отмъщавам си на някого, наказвам някого, като го поставям в затруднено, безизходно положение и го правя безсилен, безвреден.

Още: **Завирам / завра в кучи гъз.** *Грубо.*

ЗАВИХ СЕ И <СЕ> ЗАМАЯХ. *Обикн. със следв. косвен въпрос.* Стъписах се, слисах се. *Добичето измуча жално и там си остана... Жената почна да чупи ръце и викна да плаче като за умрял човек. Писнаха и дечицата ми. Завих се и замаях какво да правя.* А. Каралийчев, Народен закрилник.

ЗА В КАЦАТА. За човек (обикн. жена) — който няма какво да облече.

ЗАВЛИЧАЙ СИ МЪГЛИТЕ. Махай се, иди си. — *Я стига си дрънкал!... Завличай си мъглите! Хайде!* Н. Хайтов, По земята.

ЗАВЛИЧАМ / ЗАВЛЕКА В ГРОБА. Ставам причина за смъртта на някого; уморявам. *Той страдаше от тежка болест, която най-накрая го завлече в гроба.*

Още: **Вкарвам / вкарам (смъквам / смъкна, свалям/ сваля) в гроба. Пращам / пратя (изпращам / изпратя) в гроба** /във 2 знач./.

ЗАВЛИЧАМ / ЗАВЛЕКА ОЧИ и **ЗАВЛИЧАМ / ЗАВЛЕКА С ОЧИТЕ.** *Обикн. в св. вид. Диал.* Подремвам, поспивам малко, за кратко време. *И щом се стъмни, ..., протегне се на канапето и в един миг завлече очи и захърка.* Д. Калфов, Жан Самаре. *Ще дойда, но нека по-напред да завлека малко с очите.*

ЗАВЛЯКЪЛ СЪМ СЕЛСКАТА КРИНА. *Диал. Ирон.* Не съм успял, претърпял съм неуспех в нещо.

ЗА ВОДА ОТИШЪЛ И ВОДА НЕ ПИЛ. *Диал. Ирон.* За човек, който нищо не е свършил от това, което е възнамерявал.

ЗА В РАБОТА. За нещо — който може да бъде използуван; годен. — *Прибери едно-друго, което ти е по за в работа... не може да земем сега сичко.* Д. Талев, Преспанските камбани. *Не го изхвърляй, то още е за в работа.*

ЗА ВРЕМЕ. *Остар.* Временно, за кратко. *Събрани бяха привечер веднаж / съседките при болната родилка / и нея те — за време укротена / от огницата — со поволни думи разтушваха.* П. П. Славейков, Епически песни. *След първите избухи от негодувание и горещи протести против жестоката присъда на Европа, южна България затаи за време в гърдите си ламтежа за съединението.* Ив. Вазов, Нова земя.

ЗАВЪЖДАМ / ЗАВЪДЯ ОТ ИСКРА ОГЪН. *Диал.* Забогатявам, като започвам с минимални средства.

ЗА ВЪЖЕ СЪМ. Провинил съм се, заслужавам голямо наказание. *Тези калпазани са за въже, толкова пакости направиха.*

ЗА ВЪЛКА ГОВОРИМ И (А) ВЪЛКА (ТОЙ) В КОШАРАТА. Употребява се, когато неочаквано се появява някой, за когото в момента се говори. — *Бре, Чаплек — възкликна отецът — ние тъкмо за вълка говорехме, а той бил в кошарата... Що идеш по туй време, не си ли на мелницата?* Ц. Лачева, Селският ангел. — *Коне много — каза той. — За вълка говорим, вълкът в кошарата. Аскер ще е.* Ст. Дичев, За свободата.

Още: **За вълка приказваме и (а) вълка (той) в кошарата. За вълка говорим (приказваме) и (а) вълка (той) насреща. За вълка хоратим и (а) вълка (той) в кошарата.** *Диал.*

ЗА ВЪЛКА ГОВОРИМ И (А) ВЪЛКА (ТОЙ) НАСРЕЩА. Вж. За вълка говорим и (а) вълка в кошарата.

ЗА ВЪЛКА ПРИКАЗВАМЕ И (А) ВЪЛКА (ТОЙ) В КОШАРАТА. Вж. За вълка говорим и (а) вълка в кошарата. *Връща се и Герчо. Клюмнал глава, върви и не види, че отпреде му стои онзи, от когото цяла година е бягал. — За вълка приказваме, и вълкът в кошарата — извика Стрижи-бълхата и се ухили насреща Герчо.* Ц. Церковски, Гергьовден.

ЗА ВЪЛКА ПРИКАЗВАМЕ И (А) ВЪЛКА (ТОЙ) НАСРЕЩА. Вж. За вълка говорим и (а) вълка в кошарата. *За вълка приказваме, той насреща — ето че тъкмо когато говорехме за брат ми, той неочаквано влезе в стаята, пристигнал току-що от града.*

ЗА ВЪЛКА ХОРАТИМ И (А) ВЪЛКА (ТОЙ) В КОШАРАТА. *Диал.* Вж. За вълка говорим и (а) вълка в кошарата.

ЗА ВЪЛНА ТРЪГНАЛ, ОСТРИГАН СЕ ВЪРНАЛ. *Диал. Ирон.* За човек, който не само нищо не свършил, но останал и ощетен.

ЗАВЪРЗВАМ / ЗАВЪРЖА ВЪЗЕЛ. Успявам да спестя пари; спестявам. — *Мине не мине, отбия се и изям една баклава, мине не мине ден, пак вляза и пак изям някоя. — Доньоо — думам си — хлапее! Тая работа не отива на добре! С това харчене — викам си — ти възел не можеш завърза, ами виж — викам — с време да се отървеш и човек да станеш.* Чудомир, Дудукът.

ЗАВЪРЗВАМ / ЗАВЪРЖА ДВАТА КРАЯ. Успявам да живея, да преживявам с оскъдни средства. *С приемането на работниците те обикновено си правят гешефти. Това става под формата на подаръци: част от първата заплата или масло, ако просителят е беден селянин, дошъл тук, в големия град, да спечели нещо, за да завърже двата края.* Г. Караславов, Споржилов.

Още: **Събирам / събера (свързвам / свържа, връзвам / вържа) двата края. Сбирам / сбера двата края.** *Диал.*

ЗАВЪРЗВАМ / ЗАВЪРЖА ЕЗИКА *на някого.* Ставам причина някой да не смее да говори, да каже нещо; не позволявам някому, да говори, преча му да говори. *Виждаше се работата, че той искаше да ни говори нещо, но стечението на разни обстоятелства, отдавна бяха завързали езикът му.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания.

Още: **Връзвам / вържа езика.**

ЗАВЪРЗВАМ / ЗАВЪРЖА КЪМ КОЛЕСНИЦАТА *на някого нещо или някого. Книж.* Поставям обществена група, партия или държава в положение на пълна зависимост от политиката, целите на някого.

Още: **Впрягам / впрегна в колесницата.** *Книж.* **Привързвам / привържа към колесницата.** *Книж.*

ЗАВЪРЗВАМ / ЗАВЪРЖА С ПАМУЧЕН КОНЕЦ *нещо. Диал.* Сговарям се за нещо, но не го извършвам както трябва сериозно, солидно.

Още: **Връзвам / вържа (увързвам / увържа) с памучен конец.** *Диал.*

ЗАВЪРТЯВАМ / ЗАВЪРТЯ АКЪЛА *на някого.* **1.** Успявам да направя някой да се влюби в мене, успявам да увлека някого по себе си. *Това момиче съвсем му е завъртяло акъла и той ще се жени за него.*
2. Повлиявам на някого, без той да усети, да одобрява всичко, което върша и да преценява нещата от мое гледище. — *Рангел ли ви завъртя акълите? — попита насмешливо Беров.* Д. Кисьов, Щастието не идва само.
3. Внушавам на някого прекалена увереност в личните му възможности; главозамайвам.

Още: **Завъртявам / завъртя главата (ума, мозъка). Забърквам / забъркам акъла** /във 2 знач. към 1 знач./. **Омотавам / омотая акъла** /към 1 знач./.

ЗАВЪРТЯВАМ / ЗАВЪРТЯ ГЛАВАТА *на някого.* **1.** Успявам да направя някой да се влюби в мене, успявам да увлека някого по себе си. *„Пък чудо е девойчето — Росица!" / „Не завъртиш ли ѝ главата — суровица / заслужаваш!"* К. Христов, Чеда на Балкана. — *Па внимавай да не ти завърти главата, момиче! — викна след нея Катя. — Кой, мамо? — недоумяваше Росица. — Оня, дето се върти около нас.* К. Кръстев, Катастрофа. — *Хей, Златке, пази човека си! — рече ѝ. — Оная от бюфета му е звъртяла главата. Пази го, инак ще останеш без мъж!* Й. Гешев, Вик от тъмнината.
2. Повлиявам на някого, без той да усети, да одобрява всичко, което върша и да преценява нещата от мое гледище. *Видях ви, като носехте техните дебели журнали и ако са успели да ви завъртят главите, аз мога да ви припомня какви договори сме подписали с вас.* Н. Антонов, В открито море. — *То и моят маскара не е много за хвалене — рече той. — Младо е, нали знаеш. . . Всичко може да му завърти главата. Но искам да му купя един кат дрехи.* Д. Димов, Тютюн. *Каравелов направо поиска да му кажем: държавна ли да бъде банката*

или акционерна с чужди капитали. — Е? — Тлъстите риби, които могат да станат акционери и на които австриецът Шлезингер е завъртял главите, искат акционерна. В. Геновска, Седем години.
3. Внушавам на някого прекалена увереност в личните му възможности; главозамайвам. *Бързите и евтини победи съвсем му завъртяха главата.*

Още: **Завъртявам / завъртя ума (акъла, мозъка). Забърквам / забъркам главата** /във 2 знач. към 1 знач./.

ЗАВЪРТЯВА МИ СЕ / ЗАВЪРТИ МИ СЕ ГЛАВАТА. 1. Загубвам равновесие и ми става лошо; прилошава ми. *Мен, токо ми се завъртя главата и, както си седех, паднах на земята унесвес.* Т. Г. Влайков, Златко.
2. Слисвам се от работа, неприятности и под. и се чудя какво да предприема. *Не е достатъчно само да се напряга физическа енергия до степен да се завърти главата на ударника и той да стане неспособен за работа, а е нужна ловкост.* Г. Димитров, Ударничеството и съревнованието имат огромно значение.
3. Изпитвам изключително силно чувство, обикн. от нещо извънредно приятно, хубаво, което ме е смаяло. — *И тебе ти се е завъртяла главата от страх — продължи да вика сърдито игуменката.* Ст. Загорчинов, Ден последен.
4. Изпадам в състояние да не мога да преценявам реално възможностите си, силите си; самозабравям се, главозамайвам се. *Няма нищо по-опасно от това да ти се завърти главата от успехите.*

Още: **Завива ми се / завие ми се (замайва ми се / замае ми се, зашеметява ми се / зашемети ми се) главата** /към 1, 2 и 3 знач./. **Завъртява ми се / завърти ми се свят** /към 1, 2 и 3 знач./.

ЗАВЪРТЯВА МИ СЕ / ЗАВЪРТИ МИ СЕ СВЯТ. 1. Загубвам равновесие и ми става лошо; прилошава ми. *Завъртя му се свят и не усети как падна.*
2. Слисвам се от работа, неприятности и под. и се чудя какво да предприема. *Па помислих и за тебе, и за децата, пак ще останем без хляб, като ме изпъдят... Само като си напомня, Ано, това, светът ми се завъртява.* Ив. Вазов, Пъстър свят. *Свят ми се е завъртял от всички тези задължения, които имам.*
3. Изпитвам изключително силно чувство, обикн. от нещо извънредно приятно, хубаво, което ме е смаяло. *Тя беше, майко, леля ми, / леля ми, леля Еленка... / Като я видях, съгледах, / свят ми се, майко, завъртя, / от жалба не се обадих, / от сълзи не й продумах.* Ц. Церковски, Димитър младо търговче.

Още: **Завива ми се / завие ми се (замайва ми си / замае ми се) свят. Завъртява ми се / завърти ми се главата** /в 1, 2 и 3 знач./.

ЗАВЪРТЯВАМ / ЗАВЪРТЯ КОЛЕЛОТО. *Книж.* Предприемам някакво действие, което има значение за развитието на нещо, за по-нататъшния ход на нещо. — *Всеки е свободен да разбира революцията както може. Ние трябва да завъртим колелото, все едно дали ще вземем властта, или ще бъдем бити.* Ем. Станев, Иван Кондарев.

ЗАВЪРТЯВАМ / ЗАВЪРТЯ МОЗЪКА *на някого.* **1.** Успявам да направя някой да се влюби в мене, успявам да увлека някого по себе си. *Друга, друга една има, хвърлил съм око на нея, ама кой знай? Нà, ней да мога да завъртя мозъка — има какво да се удари. Богата!* Ал. Константинов, Бай Ганьо.
2. Повлиявам на някого, без той да усети, да одобрява всичко, което върша и да преценява нещата от мое гледище. — *Хитра е тя, Минка, снахо; завъртяла му е мозъка, току да склонява Генко — с добро да склонява.* Ц. Церковски, Театрални забавалки. *А с големците той* [Алиш ефенди] *и неговите събратя умеели много добре да се отнасят: ще ги посрещнат, ще ги нагостят богато, ще ги изпратят с почести, най-накрая ще им завъртят мозъците тъй, щото ще ги смятат за светци, и току-виж, че капнала някоя облага за тяхната община.* Ал. Константинов, През марта на Чепино.
3. Внушавам на някого прекалена увереност в личните му възможности; главозамайвам.

Още: **Завъртявам / завъртя главата (ума, акъла).**

ЗАВЪРТЯВАМ / ЗАВЪРТЯ НА ПРЪСТА СИ *някого.* Започвам да постъпвам с някого, както ми е угодно, да го разигравам, както желая. *Първата ми грешка, това е, че допуснах тоя хитрец да влезе в кооператива... — И какво се случи...? Случи се това, че вместо ние него да използуваме, той ни завъртя на пръста си.* А. Гуляшки, МТ станция.

Още: **Завивам / завия на пръста си.**

ЗАВЪРТЯВАМ / ЗАВЪРТЯ НА СТО И ОСЕМДЕСЕТ ГРАДУСА *нещо. Неодобр.* Изменям напълно нещо (възглед, мнение, твърдение); възприемам точно обратното нещо (възглед, мнение, твърдение). *След рецензиите трябваше да завърти на сто и осемдесет градуса работата си.*

Още: **Обръщам / обърна (извъртявам / извъртя) на сто и осемдесет градуса.** *Неодобр.*

ЗАВЪРТЯВАМ НА ЧЕКРЪК. *Диал.* Бая да се забърка някой и да не може да намери пътя.

ЗАВЪРТЯВАМ / ЗАВЪРТЯ ОПАШКА. 1. Почвам да се докарвам пред някого, да се подмазвам, да го лаская. *Не те бръснат, байновото, не дават кокал, ако не си завъртиш опашката!* Г. Караславов, Съвет.
2. *Пренебр.* За жена — ставам с лошо поведение, ставам неморална.

ЗАВЪРТЯВАМ СЕ / ЗАВЪРТЯ СЕ НА ПЕТА (ПЕТИ<ТЕ СИ>). Обръщам се, за да се отдалеча, да си отида от някъде. — *Свободен сте! Тук бедният архивар се завъртява на петите си и се измъква като попарен из богато наредения кметски кабинет.* Св. Минков, Разкази в таралежова кожа. *И Петко се завъртя на петата си и излезе бърже.* Т. Г. Влайков, Среща. *Стори му се, че Хаваджиева не се зарадва, като го видя. Тя само кимна небрежно с глава и дори не го покани да седне при тях. Сега беше момент да завърти пети, да си иде и веднъж завинаги да скъса с тази високомерна жена.* Г. Караславов, Танго.

ЗАВЪРТЯВАМ СЕ / ЗАВЪРТЯ СЕ НА СТО И ОСЕМДЕСЕТ ГРАДУСА. *Неодобр.* **1.** Възприемам съвсем противоположни на досегашните си възгледи, мнения или променям напълно поведението си. *Откакто го критикуваха, завъртя се на сто и осемдесет градуса и сега говори съвсем друго.*
2. За нещо — променям се коренно, напълно.

Още: **Обръщам се / обърна се (извъртявам се / извъртя се) на сто и осемдесет градуса.** *Неодобр.*

ЗАВЪРТЯВАМ / ЗАВЪРТЯ УМА *на някого.* **1.** Успявам да направя някой да се влюби в мене, успявам да увлека някого по себе си. — *Мария!... — Гласът на експерта прозвуча почти с укор. — Аз зная, че ти не си по случайните флиртове... Не мога да допусна, че някой глупак ти е завъртял ума. — Той не е глупак — каза Мария с усмивка. И после добави тихо: — Утре ще го видите.* Д. Димов, Тютюн. *Павел тихо подрънкваше струните на мандолината и гледаше мечтателно към луната. Една руса главица с треперещи ресници му беше завъртяла ума.* А. Каралийчев, Строители на републиката. *Сега тъкмо захващат седенки, на десет моми бари да завъртиш ума!* П. Ю. Тодоров, Зидари. — *Много си нагизден, гледам... — да не би да си завъртял ума на някое момиче от онова село?* Д. Калфов, Под южното небе.
2. Повлиявам на някого, без той да усети, да одобрява всичко, което върша, и да преценява нещата от мое гледище.
3. Внушавам на някого прекалена увереност в личните му възможности; главозамайвам.

Още: **Завъртявам / завъртя главата (акъла, мозъка). Забърквам / забъркам ума** /във 2 знач. към 1 знач./. **Омотавам / омотая ума** /към 1 знач./.

ЗАВЪРТЯЛО МИ СЕ Е В ГЛАВАТА. Втълпил съм си нещо и непрекъснато мисля за него. *Завъртяло ми се е в главата, че трябва да направя нещо.*

ЗАВЪРТЯЛО МИ СЕ Е НАД (НА) ГЛАВАТА. Заплашва ме някаква неприятност, предстои ми нещо неприятно. *Ти не знаеш какво ми се е завъртяло на главата, какви грижи си имам.*

Още: **Вие ми се (върти ми се, завило ми се е) над (на) главата.**

ЗАВЪРТЯ СЕ ГЮВЕЧА. *Диал.* Сполучи се, има успех, излезе успешно.

ЗАВЯВА / ЗАВЕЕ ДРУГ ВЯТЪР. Положението, обстоятелствата стават други; настъпва промяна в положението. *Германците на изток беха спрени. Червената армия започваше вече да ги отблъсква и да настъпва. А ето сега заградила цяла немска армия при Сталинград. Смачкат ли тази заградена армия, тогава и тук друг вятър ще завее.* Г. Караславов, Танго.

Още: **Задухва / задуха (духва / духне, повява / повее) друг вятър.**

ЗАВЯВА МЕ / ЗАВЕЕ МЕ ВЯТЪРА *някъде.* Отивам някъде съвсем случайно, без предварително да зная. — *Докато ти лежиш в затвора, строежът ще бъде завършен и кой знае на кой обект ще ни завее вятърът.* Кл. Цачев, Войници.

ЗА ВЯТЪРА, ДЕТО ВЕЕ. Напразно, напусто, без полза, без смисъл. *Накара ме да отида там за вятъра, дето вее, нищо не свърших.*
Още: **За вятъра, дето духа.**

ЗА ВЯТЪРА, ДЕТО ДУХА. Напразно, напусто, без полза, без смисъл.
Още: **За вятъра, дето вее. За този (тоя), дето (що) духа.**

ЗАГАСЍ ФЕНЕРА. *Подигр.* **1.** Казва се на някого, който е закъснял за някъде (обикн. сутрин за работа).
2. Казва се на човек със съвършено плешива глава, когато се появи някъде.
Още: **Духнѝ (угасѝ) фенера.** *Подигр.*

ЗА ГЛАВАТА МИ. За мене (употребява се, обикн. когато някой извърши нещо лошо, нередно, от което самият той пострадва). — *Все те мисля дали слушаш началниците си. Ти си малко вироглав, недисциплиниран... А на началника не трябва да му отговаряш, защото то е за главата ти. Началникът, синко, било в казармата, било в живота.* Кл. Цачев, Войници. — *Не знам — стана старата, — правете, каквото щете, то е за главата ви. Моята се е видяла.* В. Нешков, Настъпление. *И туй проклето куче цяла нощ е вило. — Вие за главата си. Куче кога вие, или ще побеснее, или ще умре.* Й. Йовков. Жетварят. *Кой каквото прави, за главата си го прави.* Пословица.

ЗАГЛАЖДАМ / ЗАГЛАДЯ КОСЪМ<А> и ЗАГЛАЖДАМ СИ / ЗАГЛАДЯ СИ КОСЪМА. Оправям се физически, телесно; напълнявам, надебелявам, изглеждам добре. *Гòра, загладила косъм, пръхтеше, подскачаше на топличко в обора.* Д. Калфов, Гòра. *Видях го... Загладия косъма — засмя се тихичко Левски. — И булка си взел.* Ст. Дичев, За свободата.
Още: **Оглаждам си / огладя си (лъсвам / лъсна) косъма.**

ЗАГРИЖИЛА СЕ ПОПАДИЯТА, ЧЕ ИЗРАСЛА НА ПОПА БРАДА. *Диал. Подигр.* Употребява се, когато някой напразно се тревожи за нещо излишно.

ЗА ГРЪНЧО МЯСТО НЯМА. Употребява се, когато за нещо малко все не може да се намери място. — *Наредих раницата, но за солницата няма място. — За грънчо място няма.*

ЗАГУБВАМ / ЗАГУБЯ <И> Ỳ́МА И ДУМА. Силно съм смутен, объркан, обикновено от голяма уплаха или изненада, и не мога нищо да направя или кажа; стъписвам се, сащисвам се, смайвам се. *Двамата пленници, като видяха какво се готви на Ахмед, съвсем загубиха ума и дума.* К. Ламбрев, Средногорски партизани. *Тя го присрещна с юмрука си и го удари някъде под брадата така силно, че зъбите му изтракаха... Той беше загубил и ума и дума.* К. Калчев, Семейството на тъкачите. *Не зная какви са критериите на Борчо, но той все пак се отнася към доктора като към същество по-висше от „боцливите" сестри — може би защото съумява да запази самообладание, а те загубват и ума, и дума, когато влязат в стаята и той им извика: — Вън! Мах-ни се от очи-те ми!* Н. Стефанова, Откриване на света. *Ханът заставаше скрит зад вратата и когато самонадеяният претендент само докоснеше бравата, той му изреваваше неистово, като същински лъв. При което претендентът загубваше и ума и дума..., строполясваше се по мраморните стълби и се търкаляше надолу като канара.* Радой Ралин, Най-храбрият юнак.
Още: **Губя (изгубвам / изгубя) ỳма и дума.**

ЗАГУБВАМ / ЗАГУБЯ ПОЧВА <ПОД КРАКАТА СИ>. *Книж.* **1.** Не се чувствувам вече сигурен в себе си, преставам да съм уверен в нещо; проявявам колебание, несигурност в нещо. *Той се чувствуваше объркан, загубил почва под краката си: престана да пише цели три седмици.* Ем. Манов, Ден се ражда.
2. Преставам да имам власт, влияние, авторитет. *Съдържанието на вестника стана еднообразно и той загуби почва, не удовлетворяваше интересите на читателите си.*
Още: **Губя (изгубвам / изгубя) почва <под краката си>.**

ЗАГУБВАМ / ЗАГУБЯ ПУСУЛАТА. Обърквам се и не зная какво да правя, как да действувам и постъпвам необмислено. *Само след още миг зад наемта се набъкаха сейме-*

ните. Сега на пашата олекна — ще рече, не напразно е бил страхът му, сеймените бяха съвсем загубили пусулата. В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.

Още: **Изпускам / изпусна (изгубвам / изгубя, изтървавам / изтърва, забърквам / забъркам, сбърквам / сбъркам) пусулата.**

ЗАГУБВАМ / ЗАГУБЯ СВЕТА. Изпадам в безсъзнание, прилошава ми и ставам безчувствен. *Улови я за ръката и я дръпна — високо на стола, до себе си. . . От този миг нататък тя загуби света. Нищо не помнеше.* Г. Райчев, Златният ключ.

ЗАГУБВАМ СИ / ЗАГУБЯ СИ АКЪЛА. *Обикн. в св. вид.* **1.** Обезумявам.
2. Ставам като безумен поради изживяване на някакво силно чувство или болка. *Цяла нощ нещо се тополеше горе на тавана, акъла си загубих от страх.*
3. Постъпвам, действувам неразумно като безумен. *Пожарът не беше голям, но хората си загубиха акъла, тичаха нагоре-надолу, носеха вода, но нищо не предприемаха.* ● *Ти съвсем си си загубил акъла, щом така мислиш.*
4. *По (подир) някого.* Силно се влюбвам в някого. *Ако си загубиш акъла по този човек, ще бъдеш нещастна, не е за тебе.*

Още: **Загубвам си / загубя си ума. Изгубвам си / изгубя си акъла.**

ЗАГУБВАМ СИ / ЗАГУБЯ СИ УМА. *Обикн. в св. вид.* **1.** Обезумявам.
2. Ставам като безумен поради изживяване на някакво силно чувство или болка. *Спипал той една нощ игумена на близкото манастирче в килията му и до зори го мъчил да изкаже де крие парите си. Онзи си загубил ума от страх, от болка, ама нищичко не издал.* К. Константинов, Седем часа заранта. *Загубил си ума от радост.* ● *Майката си загуби ума от скръб по сина си.*
3. Постъпвам, действувам неразумно като безумен. *По цели часове Станка стоеше пред огледалото. Само за едно отиване до кладенеца тя се гласеше като за Великден. „Това момиче си е загубило ума!" — не на шега се ядосваше майката.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Ти си си загубил ума, щом искаш да тръгнеш на път в тази буря.* ● *Ти съвсем си си загубил ума, щом приказваш така.*
4. *По (подир) някого.* Силно се влюбвам в някого. *А нали виждам, тя е загубила ума си по тебе..* В. Геновска, Седем години.

Още: **Загубвам си / загубя си акъла. Изгубвам си / изгубя си ума.**

ЗАГУБЕНА РАБОТА. Обикн. като възклицание: **1.** За изразяване на недоверие, съмнение за осъществяването на нещо; няма да стане, не е възможно! — *Назначиха ли те?* — *Не още. Досега, нищо няма. Загубена работа! Все нещо изчакват.*
2. За изразяване на недоволство от нещо. — *Е, какво видя там* [в църквата]? — *Ами първо, много картини. . . — Значи интересно, а? — Ами! Какво му е интересното?. . . Нито ти дават да разглеждаш картинките, нито можеш да се смееш с глас. Загубена работа!* П. Незнакомов, Маргаритка и аз.

ЗАГУБИЛА СИ БУЛКАТА БРАДВАТА ЗАД ВРАТАТА. *Ирон.* Употребява се, когато някой казва, че е загубил нещо, а то се намира, където му е мястото.

Още: **Загубила си булката черясловото зад вратата.**

ЗАГУБИЛА СИ БУЛКАТА ЧЕРЯСЛОТО ЗАД ВРАТАТА. Вж. Загубила си булката брадвата зад вратата.

ЗА ГУСКА — МАСКА. *Диал.* Казва се на този продавач, който иска два пъти повече, отколкото е цената на стоката му.

ЗА ДВЕ ПАРИ. 1. Който е много евтин. *Лекарство за две пари, но кой да го е знаял.*
2. Незначителен, дребен, нищожен. — *Да ти не каже човек нещо, да те не накара за две пари работа да му свършиш.* Г. Караславов, Снаха. — *Ще се опраштите, невесто! — каза Фирето. — Булка Стана сама не може да та помогне. — Дребна е като гарга — душа за две пари няма! — пошегува се Фирето.* К. Петканов, Без деца.

Още: **За пара /в 1 знач. към 1 знач./.**

ЗАД ВРАТАТА Й ПЕЧУРКИ НИКНАТ. *Диал. Ирон.* За жена — много е мързелива.

ЗАД ГЪРБА *на някого.* Тайно от някого, без знанието на някого. *На Кръстя се искаше да се скара на жена си, задето навреме не е стягала дъщеря си, да я упрекне, че на такава никаква любов е гледала халтаво, но сърце не му даваше, защото и сам се чувствуваше виновен. Та не знаеше ли той за тази любов? Та да не е ставало нещо зад гърба му?* Г. Караславов, Обикновени хора. *Беше съвсем очевидно, че подпоручик Личев не спи, че е готов да се бори, че навярно крои нещо зад гърба му.* П. Вежинов, Втора рота. *Какво става в къщата ми? — Амчи самичък ако не виждаш, най-подир не чуваш ли барим какво шушукат зад гърба ти?* П. Ю. Тодоров, Самодива. *Някой пусна слуха, че тя не е негова годеница, а на брат му. Почна се шушукане и подмятане зад гърба ѝ.* М. Грубешлиева, През иглено ухо.

ЗАД ГЪРБА СЪМ *на някого.* **1.** Подкрепям, подпомагам някого, служа му като опора. — *Твоята е лесна — съкрушено въздъхна Спасов. — Брат ти е зад гърба ти. А какво да правим ние, които нямаме братя партизани и секретари на партията!* М. Марчевски, Тихо пристанище.
2. Действувам чрез някого.
Още: **Стоя зад гърба.**

ЗАД ДЕВЕТ МОРЕТА. Много надалеч. — *Закъде си готвил тоя вързоп? За саракинската ли земя, дето е зад девет морета?* Ст. Загорчинов, Ден последен.
Още: **През девет <земи и> морета.**

ЗА (КОЛКОТО) ДЕВЕТ СЕЛА, лъжа (лудувам, немирен съм и под.). Извънредно много, прекалено (лъжа, лудувам). *Лъже колкото за девет села.*● *Има един син, Камен се казва, луд колкото девет села.*

ЗА ДЕВЕТ ЦИГАНИ, лъжа. Извънредно много, прекалено (лъжа).

ЗАДИГАМ СИ / ЗАДИГНА СИ ДРИПИТЕ. *Диал. Обикн. пренебр.* Махам се отнякъде, напущам някое място; отивам си. *Задигам си дрипите и няма да ме видите скоро.*
Още: **Задигам си / задигна си парцалите (партакешите, партушините, дърмите, такъмите, чуковете).** *Диал. Обикн. пренебр.* **Вдигам си / вдигна си (обирам си / обера си, прибирам си / прибера си, събирам си / събера си) дрипите.** *Обикн. пренебр.*

ЗАДИГАМ СИ / ЗАДИГНА СИ ДЪРМИТЕ. *Диал. Обикн. пренебр.* Махам се отнякъде, напущам някое място; отивам си. *Задигна си дърмите от село и отиде на работа в града.*
Още: **Задигам си / задигна си дрипите (парцалите, партакешите, партушините, чуковете, такъмите).** *Диал. Обикн. Пренебр.* **Вдигам си / вдигна си (обирам си / обера си, прибирам си / прибера си, събирам си / събера си) дърмите.** *Обикн. пренебр.*

ЗАДИГАМ СИ / ЗАДИГНА СИ ПАРТАКЕШИТЕ. *Диал. Обикн. пренебр.* Махам се отнякъде, напущам някое място; отивам си.
Още: **Задигам си / задигна си дрипите (парцалите, партушините, дърмите, чуковете, такъмите).** *Диал. Обикн. пренебр.* **Вдигам си / вдигна си (обирам си / обера си, прибирам си / прибера си, събирам си / събера си) партакешите.** *Обикн. пренебр.*

ЗАДИГАМ СИ / ЗАДИГНА СИ ПАРТУШИНИТЕ. *Диал. Обикн. пренебр.* Махам се отнякъде, напущам някое място; отивам си. *Задигни си партушините и не се връщай!*
Още: **Задигам си / задигна си дрипите (парцалите, дърмите, партакешите, чуковете, такъмите).** *Диал. Обикн. пренебр.* **Вдигам си / вдигна си (обирам си / обера си, прибирам си / прибера си, събирам си / събера си) партушините.** *Обикн. пренебр.*

ЗАДИГАМ СИ / ЗАДИГНА СИ ПАРЦАЛИТЕ. *Диал. Обикн. пренебр.* Махам се отнякъде, напущам някое място; отивам си. *Ще си задигна парцалите и ще замина далеч оттук.*
Още: **Задигам си / задигна си дрипите (партакешите, партушините, дърмите, такъмите, чуковете).** *Диал. Обикн. пренебр.* **Вдигам си / вдигна си (обирам си / обера си, прибирам си / прибера си, събирам си / събера си) парцалите.** *Обикн. пренебр.*

ЗАДИГАМ СИ / ЗАДИГНА СИ ТАКЪМИТЕ. *Диал. Обикн. пренебр.* Махам се отнякъде, напущам някое място; отивам си.

Още: **Задигам си / задигна си чуковете (дрипите, дърмите, парцалите, партакешите, партушините).** *Диал. Обикн. пренебр.* **Вдигам си / вдигна си (обирам си / обера си, прибирам си / прибера си, събирам си / събера си) такъмите.** *Обикн. пренебр.*

ЗАДИГАМ СИ / ЗАДИГНА СИ ЧУКОВЕТЕ. *Диал. Обикн. пренебр.* Махам се отнякъде, напущам някое място; отивам си. *Прочее, на мене не оставаше друго освен да си задигна чуковете от Елеш и да отида в Трявна, гдето се услових за учител.* П. Р. Славейков, Български притчи или пословици и характерни думи. *Понякога ми се иска да си задигна чуковете и да напусна, но не ми се мъкнат сандъци на халите.* Б. Райнов, Господин Никой.

Още: **Задигам си / задигна си такъмите (дрипите, парцалите, партакешите, партушините, дърмите).** *Диал. Обикн. пренебр.* **Вдигам си / вдигна си (обирам си / обера си, прибирам, прибера си, събирам си / събера си) чуковете.** *Обикн. пренебр.*

ЗАД КУЛИСИТЕ. *Книж.* Тайно, скрито и обикн. не по почтен начин. *И тук се наредиха пак старите подлизурки, ходиха, шетаха зад... кулиси, останаха на топли места, а той, Матей Матов, победител при Демиркая, изхвръкна.* Л. Стоянов, Сребърната сватба на полковник Матов. *Комунистическата партия,..., не чувствува никаква нужда да действува зад кулисите.* Г. Димитров, За единния фронт в България 1923 год. *Те вършеха зад кулисите всичко, за да му попречат да заеме службата, за която се готвеше.*

ЗАД МЕТЛАТА. В неблагоприятно положение, на последно място. *И аз уж се увирам около големците:..., па все гледаш, че другите ме надпреварват, а аз все зад метлата.* Ал. Константинов, Разни хора, разни идеали.

ЗАДРЕМАЛ СЪМ НА ГОВНОТО СИ. *Вулг.* Не се сещам да си отида, заседявам се дълго време някъде.

ЗАД РЕШЕТКАТА (РЕШЕТКИТЕ). В затвора. *Студ премина по гърба му, като си спомни ония безкрайно дълги месеци зад решетката.* М. Грубешлиева, Оказионен магазин. *Дълго говориха хората, а Венко замина за града и там го тикнаха зад решетките.* К. Калчев, Училището на чичо Стоил.

ЗА ДУКАТО, нямам вяра. *Диал.* Никак (нямам вяра). *Нямам ти вяра за дукато.*
Още: **За аспра.** *Диал.*

ЗАДУХВА / ЗАДУХА ДРУГ ВЯТЪР. Положението, обстоятелствата стават други; настъпва промяна в положението. *Обърне ли се времето, задуха ли другият вятър, къде ще иде Манчо. С комунистите ли?* Кр. Григоров, Игличево.
Още: **Завява / завее (повява / повее, духва / духне) друг вятър.**

ЗАДЪНЕНА УЛИЦА. Положение, от което няма никакъв изход; тежко, безизходно положение. *Редят се с динамизъм и вътрешна противоречивост факти и изводи, които на два-три пъти довеждат следствието до задънена улица.* Й. Демирев, Д. Горчев, Особен случай. *Такъв процес ставаше и в средата на оная част от интелигенцията,..., която търсеше изход от задънената улица, където монархизмът и капиталистическата буржоазия бяха тикнали България.* Г. Димитров, Вторият конгрес на Отечествения фронт. *До задънена улица стигна и следствието със заловения в антикварната книжарница шпионин. Той не отрече вината си. Още при първия разпит книжарят разказа всичко, което знаеше, но то не беше много.* П. Вежинов, Следите остават. — *Той вашият Станкул само мъдрува, затуй докара работите в Старосел до задънена улица.* Ст. Марков, Дълбоки бразди. *Зографа отново тръгна,..., и внезапно почувствува вътрешно освобождение,непонятно просветление в тая тъмна нощ... Изведнъж му се стори, че не е вече човекът, който не може да си намери място в живота и винаги се натъква на задънени улици.* В. Геновска, Седем години.
Още: **Задънен сокак.**

ЗАДЪНЕН СОКАК. Вж. Задънена улица. — *Слушай, Николчо — започна той сериозно и загрижено. — Ти добре виждаш в какъв задънен сокак сме. Или ще има България, или няма да има.* В. Геновска, Седем години. *Ясно е, че тук сходство между думи и дела няма. А липсата на такова сходство може да срине не само авторитета на отделния човек, но и да тикне в задънен сокак политиката на цяла страна.* в. Вечерни новини. *Ех,*

Животът / така ни потиска / и ни плиска / с толкова мрак, / че понякога / простор / ти се иска, / а затънеш / в задънен сокак. Хр. Радевски, Пулс.

ЗАДЯВАМ СЕ / ЗАДЯНА СЕ БЕЗ ВЪЖЕ. *Диал.* Предприемам нещо несигурно, без да имам изгледи за успех.

ЗАДЯНАЛ СЪМ КОПАНЯТА. *Диал.* Прегърбил съм се; прегърбен, изгърбен съм.

ЗА ЕДИНИЯ ОМРАЗ. *Диал.* Много противен, който буди отвращение или омраза.

ЗА ЕДИН<ИЯ> ХЛЯБ и ЗА ХЛЯБА. Срещу съвсем нищожно заплащане, колкото за оскъдна прехрана. *Ако някой сиромах удареше на камък и нямаше откъде да вземе, тичаше при тях. Ако и те не му дадяха, тогава продаваше житото, дето го е оставил за ядене, пък сетне го отгладуваше и пръскаше децата си да аргатуват без време и само за единия хляб.* Г. Караславов, Минало. — *Изяде ме той* [чорбаджията], *братко — не мога! Фиката го погледна остро и изпитателно. — Друго ни яде нас, Димо, друго... — Що? — ококори се Казакът. — Това нà, че сме бедни и аргатуваме само за един хляб... — А какво да правим? — Да се борим... Само там е спасението!* Г. Караславов, Селски истории. *Ала едно беше всеобщо известно: Бальо работеше само за хляба.* Ст. Чилингиров, Хлеб нашъ насущний.

Още: **Колкото за хляба.**

ЗА ЕДИН ЮМРУК ДУША НОСЯ. *Диал.* Съвсем слаб, немощен съм.

ЗА ЕДНА БЪЛХА ЦЯЛА ЧЕРГА ИЗГАРЯМ и ИЗГАРЯМ ЧЕРГАТА ЗАРАД ЕДНА БЪЛХА. *Диал.* Дребнав съм, неразумен съм и заради маловажни, дребни неща жертвувам по-големите, по-значителни неща. *Като с железен обръч той бе обиколил цялото село... и никой не смееше да кръкне ни една дума, противна на чорбаджията, защото от опит всички знаеха, че Стоил не обича да се шегува и за една бълха изгаря цяла черга, особено кога чергата е чужда.* Хр. Максимов, Кой ни е крив.

Още: **За (заради) бълхата изгарям юргана и за (заради) една бълха юргана изгарям. За бълхата губера изгарям.** *Диал.*

ЗА <ЕДНА> КОРА ХЛЯБ. Срещу съвсем нищожно заплащане, колкото за оскъдна прехрана. *Когато най-после се показа в селото, какво да видиш — кожа и кости беше станал човекът. Разбра се къде е бил — ангарувал само за една кора хляб в една мина край морето, във вода до коляно.* Б. Несторов, Светлина над Родопите. — *... Не работи ли по цели месеци само за кора хляб?... Дали някога няма и той* [Бате Коле] *да стане богат?* К. Петканов, Хайдути. *Един да има да живее царски, а друг да мре за кора хляб. Къде е тук правдата?* Елин Пелин, Щъркови гнезда. *В тази страна — праг между Изтока и Запада, кръговрат на войни и бедствия, — дето хората живеят за кора хляб и педя земя, какво е нашата безполезна лирика, мои братя.* Е. Багряна, Звезда на моряка.

Още: **За <една> коричка хляб. За парче (залък, комат) хляб.**

ЗА <ЕДНА> КОРИЧКА ХЛЯБ. Вж. За <една> кора хляб. *Моли със задавен глас дъщеря си да се смили над него и да не го разорява, защото той, бедният, щял да остане на улицата и да протяга ръка като просяк за една коричка хляб.* Св. Минков, Разкази в таралежова кожа. — *Чакай де, ами ти пък какво ще бъде, Малине, ако си имаме още едно дете? — Как какво! Не виждаш ли какви са времената? Хората за една коричка хляб гледат, пък ако се случи момче, какво ще го правим?* Ил. Волен, Диви души.

ЗА ЕДНА<ТА> БРОЙКА. Насмалко, без малко. *Вместо да бъда настоящ, но посредствен лекар, цял живот ще си мисля, че за една бройка не съм станал гениалният хирург, който сменя сърца и съживява мъртъвци десетина часа след настъпване на смъртта.* Б. Райнов, Един човек се връща от миналото. *За едната бройка щеше да изпусне влака.*

ЗА ЕДНАТА ХУБОСТ. 1. За подчертаване на нещо изключително, обикн. добро, хубаво, което буди възхищение, удивление; много хубаво. *Дойде си вечер лятно време бае Крачун в къщи, па завари стрина Тота, че завратила ръкави, подбола пешове, па улива оная градинка, улива я, а онова цвете се размирисало, размирисало — за едната хубост!* Мих. Георгиев, От зло по-зло.

2. За подчертаване, че е избягнато нещо лошо, нещо непредвидено; насмалко. *Щях да се удавя за едната хубост.*

3. За подчертаване, че нещо (обикн. неприятно) ще бъде извършено; непременно. *Другото — бакър, накити,. . . — оставаше на тоя, дето го е грабнал. . . Но недай боже някому да скимнеше да прибере неброена пара — отиваше си за едната хубост, ако го подушат.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. *Я дай-сам фасула тука. . . Не ме гледай така учудено, ами ще го върна, ти казвам, за едната хубост ще го върна.* Ст. Чилингиров, Хлеб наш насущний.
4. За подчертаване, че нещо става без полза, без да има защо; напразно, нахалост. *— Ще те цапна, рогачо! Ще погрознееш за едната хубост! Чижа прибра ножа си, оттегляйки се с отчаяна и смешна физиономия.* Ст. Волев, Младите столетници. *Колкото и да си повтаряше, че хората пред яхъра не биха посмели, знаеше, че не е съвсем тъй. Спомни си как никополският черибашия си отиде за едната хубост.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.

<ЗА> ЕДНИ СВАТБА, <ЗА> ДРУГИ БРАДВА. Употребява се, когато някой си изпаща от нещо, което за други е хубаво, добро. — *Едни се мъчат за парче хляб като мене, като вас, а други се чудят къде да си дянат парите — . . . — Нали знаете — за едни сватба, за други брадва.* Д. Спространов, Самообречените. *Едни сватба, пък други брадва. Война. И защо им е тая пуста война!* Ил. Волен, На село през войната.

ЗАЕДНО СМЕ РАСЛИ И ПАСЛИ. Много добре се познаваме, в много близки приятелски отношения сме.

ЗАЕДНО СМЕ ЯЛИ И ПИЛИ. Много добре се познаваме, в много близки, приятелски отношения сме.

ЗА ЕДНОТО ЧУДО. 1. За подчертаване на нещо изключително, изненадващо. *Не къща — истинска вила ще стане, за едното чудо. . . Като влизат в селото, хората ще я сочат и ще хълцат.* Г. Караславов, Къща с колони. *За едното чудо, изядоха цяло агне.*
2. За подчертаване, че е избягната непредвидена неприятност; насмалко. *Един ден ме причакаха ей тука, хванаха ме, ако не бяха някои хора, щяха да ме претрепят за едното чудо.* Г. Караславов, Обикновени хора.
3. За подчертаване, че нещо ще бъде извършено (обикн. за нещо нередно, неприятно); непременно. — *Боже, тоз моя син ще умори людското момиче! Има ли ум! За едното чудо ще го умори.* П. Ю. Тодоров, Невяста Боряна. *Всичко можеше да свърши зле, ако не успее да се срещне с таркана, ще го обесят за едното чудо.* Й. Вълчев, Стъпала към небе. *„Ох, боже, отникъде помощ, булката ще умре за едното чудо!" — закърши ръце Юрданица и в тая минута зърна Тодю малоумния да дига прахоляка по улицата.* Ив. Петров, Мъртво вълнение. *— Дай, царю, дай мило за драго, шепнеше Прохор на царя. — Тоя разбойник ще те предаде на бунтовника за едното чудо.* Ст. Загорчинов, Ивайло.

ЗАЕЦА В ГОРАТА, А НИЙ РЪЖЕН ТЪКМИМ. *Диал.* Употребява се, когато някой предприема предварителни приготовления за нещо, чието осъществяване още е съвсем несигурно.

ЗАЕШКА КРЪВ. Хубаво таниново вино. *Матейчо също вдигаше чашата си. . . и с тон на познавач подкрепяше Цеков. — Екстра винце. По нас на такова казват заешка кръв.* В. Нешков, Настъпление.

ЗАЕШКА ТУПУРДИЯ. *Пренебр.* Несериозни действия, които не заслужават внимание, не будят тревога. *Колкото се касае до втеляването на турското правителство, при такива открити и нагли агитации, при толкова шумно въоръжаване и готвене за въстание на България, то се обяснява чрез неговата слепота и презрение към нарасналите сили на раята. „Това са заешки тупурдии" — казваха благодушните ефендета.* Ив. Вазов, Под игото. *Той заповяда на някого си башибозук, Делиа,. . ., да ма извадят навън край р. Осма и там да ме заколят,. . . Аз помислих, че това може да бъде заешка тупурдия, само за сплашване.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания.
Още: **Миша тупурдия.** *Пренебр.*

ЗА ЖИВО И ЗА УМРЯЛО. 1. *В съчет. с* **пия.** Извънредно много, без мярка (пия пиянствувам).
2. *В съчет. с* **лъжа.** Извънредно много, без да държа сметка за нищо (лъжа).
Още: **<И за живите> и за умрелите** /към 1 знач./.

ЗА ЗАЛЪК ХЛЯБ. Вж. За <една> кора хляб.

ЗА ЗЛА ВРАГА. За нещастие (употребява се, когато непредвидено, неочаквано се случи нещо лошо, което попречва на нещо). — *Да ми не е името генерал Маринов, ако не подбия още с първия снаряд площадката!... Добре, ама за зла врага, снарядчето се изсилило, та не ударило в площадката.* Й. Вълчев, Родихме се змейове.

ЗА ЗЛА ЧЕСТ. За нещастие (употребява се, когато непредвидено, неочаквано се случи нещо лошо, което попречва на нещо). *За зла чест учителят като че ли нарочно все гледаше към него и Борето не успя нищо да препише.* П. Стъпов, Човекът от трамвая.

ЗА ЗОР ЗАМАН. В случай на нужда, когато потрябва. *Едновременно с това до превеждането на друга група* [партизани] *решихме да изкопаем една-две землянки, в които да консервираме малки количества храна за зор заман — за живеене ние съвсем не смятахме да ги използуваме.* Сл. Трънски, Неотдавна. *И макар да знаеше, че тютюнът в ротата се е свършил отдавна и че неговият тютюночерпец Иван, който му криеше цигари за зор заман, лежи сега на един хвърлей място върху угарта с изцъклени към небето мъртви очи, той още веднъж претърси джобовете на куртката и брича си.* С. Северняк, От нашия кореспондент.

ЗАЙЦИ ДА ГОНИШ. За пусто, голо място. — *Че и да е учил* [Цончо], *какво ще оре? Десет дюлюма; за какво по-напред ... — И то да е нива, ами пусталък — зайци да гониш.* Ц. Церковски, Недоучил.

ЗА КАДИЯ, да се намира. *Диал.* В случай на нужда, когато потрябва (да се намира).

ЗА КАКВИ ТРИЦИ. *Пренебр.* Възклицание за изразяване на недоволство, досада или недоумение и раздразнение от нещо, което съществува или се извършва съвсем без да има нужда, съвсем безполезно и безсмислено; защо, за какво! — *Лаеш на аба! — махна пренебрежително с длан Ангел. — За какви трици й е Азия. За какво ще й трябва?* Г. Караславов, Обикновени хора. *За какви трици ми приказваш всичко това?*

ЗА КАКЪВ БЯС. *Пренебр.* Възклицание за изразяване на недоволство, досада или недоумение и раздразнение от нещо, което съществува или се извършва съвсем без да има нужда, съвсем безполезно и безсмислено; защо, за какво. *Пък гладен, в стомаха му революция, но за какъв бяс ще си дава паричките на вятъра, когато е поканен на обяд?* Ал. Константинов, Бай Ганьо. *За какъв бяс си тръгнал да обикаляш улиците по студа, а не се прибереш в къщи.* ● *За какъв си ми бяс днес, аз те чаках да дойдеш вчера.* ● *За какъв бяс ми е тази книга.*

ЗА КАКЪВ (КОЙ) ДЯВОЛ. *Пренебр.* Възклицание за изразяване на недоволство, досада или недоумение и раздразнение от нещо, което съществува или се извършва съвсем без да има нужда, съвсем безполезно и безсмислено; защо, за какво. — *Не, така не бива,..., вземи си поне една тетрадка... — Ама за кой дявол ми е? — учудих се. — Как защо — ами че ти няма ли да водиш бележки?* Г. Райчев, Мъничък свят. *Защо му са на него готови пари? Не е сладък такъв хляб, купен с готови пари. За какъв дявол ще му е тая земя, когато няма да му носи никаква радост.* А. Гуляшки, Село Ведрово. *За какъв дявол майката и бащата са взели и момчето в града, на продажбата на тютюна... На това пладнешко обирничество.* Сл. Македонски, Една земя ми стига. *За какъв дявол разиграваше тя* [девойката] *цялата тая комедия, какво търсеше в този високомерен и неприятен свят, който не бе нейният?* Б. Райнов, Дъждовна вечер. — *Кажете, господин Иванов, за какъв дявол сте се домъкнали в дома ми?* Хар. Русев, Под земята. *За какъв дявол ме безпокоите толкова късно.*

ЗА КАКЪВ КИЙ. *Диал. Пренебр.* Възклицание за изразяване на недоволство, досада или недоумение и раздразнение от нещо, което съществува или се извършва съвсем без да има нужда, съвсем безполезно и безсмислено; защо, за какво. *За какъв кий си дошъл!* ● *За какъв кий ми е тази дреха!*

Още: За какъв кияк. *Диал. Пренебр.*

ЗА КАКЪВ КИЯК. *Диал. Пренебр.* Вж. За какъв кий. — *Ама аз няма да я преправям къщата — пресече го чичо Иван — за какъв кияк ми е инджелер.* Хр. Радевски, Чичо Иван получава заем от ипотекарната банка.

ЗА КАКЪВ ЧЕМЕР. *Диал.* Възклицание за изразяване на недоволство, досада или недоумение и раздразнение от нещо, което съществува или се извършва съвсем без да има нужда, съвсем безполезно и безмислено; защо, за какво. *За какъв чемер ми е тази дреха.*●*За какъв чемер си ми дошъл в къщата.*

ЗАКАЧВАМ (ЗАКАЧАМ) / ЗАКАЧА НА ГВОЗДЕЯ (ГВОЗДЕЙ) *нещо.* Изоставям някаква работа, която съм започнал, преставам да се занимавам с нещо; занемарявам нещо, отказвам се от нещо. *Завери двата семестъра и всичко заряза. Дето се казва, закачи правото на гвоздей.* М. Грубешлиева, През иглено ухо. *Помня, че когато бях вече съдия в Софийския окръжен съд, един от началниците, ..., ме посрещна с предупреждението: „Сега ще закачиш поезията на гвоздей и ще си гледаш съдийската работа".* К. Константинов, Път през годините.

Още: **Закачвам (закачам) / закача на пирона (кука<та>, клечка<та>, стената). Окачвам (окачам) / окача на гвоздея.**

ЗАКАЧВАМ (ЗАКАЧАМ) / ЗАКАЧА НА КЛЕЧКА<ТА> *нещо.* Изоставям някаква работа, която съм започнал, преставам да се занимавам с нещо; занемарявам нещо, отказвам се от нещо. *Трети пък, като чуваха къде съм се скитал миналото лято и на колко места съм се залавял и съм напущал, заключаваха за мене и явно говореха, че аз не „държа дикиш", т. е. не стоя на едно място... Тъй аз от всякъде си отбих омут'я и най-подир сторих да закача даскалъка на клечката и да стана казанджия.* П. Р. Славейков, Български притчи или пословици и характерни думи. *Изморен и наситен от гола врява, българина може най-сетне да закачи на клечката тоя проклет въпрос.* П. П. Славейков, Българска литература.

Още: **Закачвам (закачам) / закача на гвоздея (гвоздей, пирона, кука<та>, стената). Окачвам (окачам) / окача на клечката.**

ЗАКАЧВАМ (ЗАКАЧАМ) / ЗАКАЧА НА КУКА<ТА>. Изоставям някаква работа, която съм започнал, преставам да се занимавам с нещо; занемарявам нещо, отказвам се от нещо. *Той закачи адвокатството на куката и поведен от един по-млад от него другар, тръгна да пробива път в литературата.* П. П. Славейков, Българска литература.

Още: **Закачвам (закачам) / закача на гвоздея (гвоздей, пирона, клечка<та>, стената). Окачвам (окачам) / окача на кука<та>.**

ЗАКАЧВАМ (ЗАКАЧАМ) / ЗАКАЧА НА НОВАТА КЛЕЧКА. *Диал.* Правя някому голяма чест.

ЗАКАЧВАМ (ЗАКАЧАМ) / ЗАКАЧА НА ПИРОНА *нещо.* Изоставям някаква работа, която съм започнал, преставам да се занимавам с нещо; занемарявам нещо, отказвам се от нещо. *Миналата година учих усилено френски език, но тая година го закачих на пирона.*

Още: **Закачвам (закачам) / закача на гвоздея (гвоздей, клечка<та>, кука<та>, стената). Окачвам (окачам) / окача (турям / туря, турвам / турна) на пирона.**

ЗАКАЧВАМ (ЗАКАЧАМ) / ЗАКАЧА НА СТЕНАТА *нещо.* Изоставям някаква работа, която съм започнал, преставам да се занимавам с нещо; занемарявам нещо, отказвам се от нещо. *Синът ми закачи пианото на стената. Не му се свири вече.*

Още: **Закачвам (закачам) / закача на гвоздея (гвоздей, пирона, кука<та>, клечка<та>).**

ЗАКАЧВАМ СИ (ЗАКАЧАМ СИ) / ЗАКАЧА СИ ОБИЦА НА УХОТО. Поучавам се, вземам поука от някаква преживяна неприятност или грешка и внимавам тя да не се повтори. *Трябва да си закачим обица на ухото и да помним ден и нощ, че ние, големите, средните и малките деятели на нашата партия, сме служители на партията, на народа си.* Г. Димитров, Предвижданията на нашата партия се потвърдиха блестящо. *Закачи си обица на ухото, че повече не трябва да се закачаш с него.*

Още: **Окачвам си (окачам си) / окача си обица на ухото /в 1 знач./. Слагам си / сложа си (турям си / туря си, турвам си / турна си) обица на ухото.**

ЗАКЛАХ ПО ЗАКОЛА *някого. Диал.* Уязвих някого, както трябва, както заслужава.

ЗАКЛОПВАМ / ЗАКЛОПЯ ОЧИ. *Обикн. в св. вид. Диал.* Умирам. *Нищо не ми се свиди вече и нищо не ми трябва, ама как ще очи заклопя, като ми е много мило за този свят!* Чудомир, Знамето. *Дойде вече време очи да склопя.*

Още: **Затварям / затворя (склопвам / склопя) очи /във 2 знач./.**

ЗА КОМАТ ХЛЯБ. Вж. За <една> кора хляб. — *Да ти кажа ли, — усмихна му се* [на старшията] *Бабашев; — то е току-речи тъй: ние, учителите, сме развързали езици пряко мера, но знай, същинското зло го носите вие, дето за комат хляб сте готови да претрепите и бащите си.* А. Страшимиров, Кръстопът.

ЗАКОПАВАМ / ЗАКОПАЯ ВДЪН ЗЕМЯ *някого. Диал.* Съсипвам, разорявам напълно някого.

ЗА КОШ ПЛЯВА. *Пренебр.* На съвсем нищожна, ниска цена. *Продаде хубавия си имот за кош плява.*
Още: **За кош слама.** *Пренебр.*

ЗА КОШ СЛАМА. *Пренебр.* На съвсем нищожна, ниска цена. *Туй го купих за кош слама.*
Още: **За чувал слама.** *Пренебр.* **За кош плява.** *Пренебр.*

ЗАКРИВАМ СИ / ЗАКРИЯ СИ ОЧИТЕ *пред нещо и самост.* Съзнателно се правя, че не забелязвам нещо, обикн. нередно, нарочно не му отдавам значение.
Още: **Затварям си / затворя си очите.**

ЗА КУКУРИГУ, трампа. *Диал. Пренебр.* Безсмислена, безполезна (трампа).

ЗА КЪДЕ СМЕ. Безпомощни сме, не ни бива, нищо не можем да направим. — *Без него за къде сме? Ако не беше той, Щоф мене ли щеше да препоръча за Германия?* Хар. Русев, Под земята.

ЗАКЪРПВАМ / ЗАКЪРПЯ ВЪЗГЛАВНИЦАТА. *Диал. Шег.* Лягам и заспивам.

ЗАКЪРПЕН С БЕЛИ КОНЦИ. 1. В който неумело са прикрити лъжата, неискреността, измамата (обикн. за думи, твърдения).
2. Неподходящо прибавен към друго нещо.
Още: **Шит (зашит, съшит, скърпен) с бели конци.**

ЗАКЪРШВАМ / ЗАКЪРША РЪЦЕ. Изпадам в отчаяние, започвам да се вайкам за нещо (обикн. като давам външен израз на чувствата си със съответния жест). *Безпомощно закършила ръце девойката и проронила три сълзи.* А. Каралийчев, Строители на републиката.

ЗАЛАВЯМ СЕ / ЗАЛОВЯ СЕ КАТО РАК НА БЪРЗЕЙ. *Диал. Обикн. в св. вид* Напрягам се, мъча се, полагам големи усилия да направя нещо, при което срещам спънки, трудности.
Още: **Запрягам се / запрегна се като рак на бързей.** *Диал.* **Напиням се като рак на бързей.** *Диал.*

ЗАЛАГАМ / ЗАЛОЖА НА БИТА КАРТА *нещо или самост.* Рискувам, като разчитам на нещо, което няма никакви възможности. — *Мълчете!... Имах далеч по-добро мнение за вас!... На каква карта залагате? На една глупава, бита карта! Нима не ви е ясно, че Германия вече е загубила тая война?* П. Вежинов, Нашата сила. *Защо се надяваш на това място, то вече е обещано на друг, залагаш на бита карта.*

ЗАЛАГАМ / ЗАЛОЖА НА ЕДНА <ЕДИНСТВЕНА> КАРТА *нещо или самост.* Рискувам, като разчитам изцяло само на една възможност. *Това беше грозна, но горда, великолепна гора от жилави старци, заложили на единствената карта „победа или смърт".* Н. Хайтов, Шумки от габър.
Още: **Слагам / сложа на една карта.**

ЗАЛАГАМ / ЗАЛОЖА НА КАРТА *нещо или самост.* Излагам на риск, рискувам. *Казваше си: „Да става, каквото ще, няма да изневеря на Петър Янков, няма да избягна съдбата", макар че не бе в състояние да си даде сметка кое го кара да залага на карта бъдещето и сигурността на своето семейство.* Ем. Станев, Иван Кондарев. *Та, доколкото мога, успях да доловя, че той отговарял по тия съвместни мерки за работата на люпилнята и че името му било заложено на карта с тия пусти пилета.* Б. Обретенов, Сноп. — *Чакай, бате Димитре, да си помисля;... — Залагам на карта службата си, живота си.* Д. Спространов, Самообречените.

ЗАЛАГАМ / ЗАЛОЖА ПОСЛЕДНАТА СИ КАРТА. Опитвам, използувам и последната си възможност, за да постигна нещо.

Още: **Хвърлям / хвърля (изигравам / изиграя) последната си карта. Залагам / заложа последния си коз.**

ЗАЛАГАМ / ЗАЛОЖА ПОСЛЕДНИЯ СИ КОЗ. Опитвам, използувам последната си възможност, за да постигна нещо.

Още: **Хвърлям / хвърля (изигравам / изиграя) последния си коз. Залагам / заложа последната си карта.**

ЗАЛАГАМ СИ / ЗАЛОЖА СИ ГЛАВАТА. 1. Жертвувам или готов съм да се жертвувам за нещо; излагам живота си на риск. *Беше се срещал с въстаници и други запалени глави, но никога не бе вкусил онова чувство на необходим, на полезен човек, който залага главата си за едно дело.* В. Геновска, Седем години. *Това беше тъмното, оживяващо нощем чувство на страх, че може да се случи нещо непредвидено и вместо той да продаде войводата, него да продадат. Понякога до петляно време се мяташе в постелята и осъмваше с мътна глава и с разкаяние — що ли му трябва да залага главата си още един път.* Д. Мантов, Хайдушка кръв. *Но трябва да ви напомня, че борбата ще бъде трудна, ще иска усилия и жертви от нас, залагаме главите си.* Д. Спространов, Охридска пролет. *Какви страхливи, подли душички! Главата си залагаш за тях, а те — една нощ не искат да те подслонят.* В. Андреев, Партизански разкази.
2. *Само в сег. вр. от несв. вид или бъд. вр. от св. вид със следв. изр. със съюз* **че, ако.** Напълно съм уверен в достоверността на нещо, съвсем съм сигурен, че нещо ще стане, че е така (с оглед на изказаното твърдение в следващото изречение). — *Аз си залагам главата, че днес или утре Бойчо-комита е в примката.* Ив. Вазов, Под игото. *Това е, дойде ми най-после часът! Ще победя, да знаеш, главата си залагам!* Й. Вълчев, Стъпала към небе. — *А аз още за първи път като видях Христо, и нещо ми подсказа, че този човек е бил женен, развел се е и има дете, но крие. Главата си залагам, че е така!* Н. Широв-Тарас, Смешно и горчиво. *За мен, който ще да ми казва, пожарът е от тоя пияница. . . Главата си залагам. Легнал там пиян, палил цигара и. . .* Ив. Венков, Хора край нас. *Касаветов слезе от файтона, приближи до младежите, които четяха и тълкуваха лозунгите, прочете ги и той, върна се във файтона, настани се пак удобно и рече без особено вълнение: — Да, тесняшка демагогия! . . . — Главата си залагам, ако това не е работа на Спас Илков! — изсумтя заканително околийският началник.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Залагам си главата, че той не е искал да каже това. Напразно се обиждаш.*

Още: **Давам си / дам си главата. Отрязвам си / отрежа си (режа си) главата** /към 2 знач./.

ЗА ЛЕК. *При същ. в отриц. изр.* Никакъв. — *В две години три пъти изгоних татарите от Стохълмието, счупих обръча на Михаил Глава, а от войските на Мурин и Априн не остана човек за лек.* Ст. Загорчинов, Ивайло. *Па и онова ясно и хубаво време — да му се не нарадваш: небето чисто, като огледало, няма облаче за лек.* Т. Г. Влайков, Дядовата Славчова унука.

Още: **За цяр.**

ЗАЛЕПИЛИ МИ СЕ ЧЕРВАТА. Много съм гладен, от дълго време не съм ял нищо; прегладнял съм.

Още: **Слепили ми се червата.**

ЗАЛЕПЯ МИ СЕ ЗА СЪРЦЕТО. *Диал.* Обиквам. *Седя и се чудя, господи, рекъл Адам, како едно животинче не ми се залепи за сърцето.* Н. Геров, Речник на блъгарский язик. *Лош човек е, нищо не му се залепя за сърцето.*

ЗАЛЕПЯМ СЕ / ЗАЛЕПЯ СЕ КАТО ГЕРБОВА МАРКА *за някого.* Тръгвам с някого, като неотклонно и нахално го следвам навсякъде. *Какво си се залепил за него като гербова марка, не виждаш ли, че не те иска.*

ЗАЛЕПЯМ СЕ / ЗАЛЕПЯ СЕ КАТО ПЧЕЛА НА МЕД. Егоистично използувам нещо, без да мисля за другите.

ЗАЛЕПЯМ СЕ / ЗАЛЕПЯ СЕ КАТО РЕПЕЙ <О ДРЕХА> *за някого.* Непрекъснато и без стеснение, нахално следвам някого навсякъде и му досаждам с присъствието си. — *Щото трябва да кажа на болярина, ще му кажа, а той, както реши. Залепил си се за*

мен като репей, не ме пущаш, брей-и! Дойди сега момъка! Ст. Загорчинов, Ивайло. — *Личи си, че този Ивайло се е залепил за хората ти като репей о дреха, Владиславе. Да не стане тъй, че да гориш дрехата заради репея!* Ст. Загорчинов, Ивайло. *Другарите му бяха лоши и му влияеха лошо, но той се беше залепил за тях като репей.*
Още: **Лепвам се / лепна се като репей.**

ЗАЛИТА МИ КОЛЕСНИКА. *Диал.* Не съм съвсем нормален; смахнат съм.
Още: **Заходя ми колесника.** *Диал.*

ЗАЛИЧАВАМ / ЗАЛИЧА ОТ ЛИЦЕТО НА ЗЕМЯТА *някого или нещо. Книж.* Унищожавам, премахвам напълно (обикн. държава, народ, град и под.). *Днес той* [града] *е заличен от лицето на земята, превърнат е в куп развалини.* в. Работническо дело.
Още: **Изтривам / изтрия от лицето на земята.**

ЗАЛОВИЛА СЕ ЦАРСКАТА ДЪЩЕРЯ ЗА (НА) РАБОТА. *Ирон.* Употребява се за човек, който се е заел с непривична за него работа или изобщо с някаква работа и е пострадал леко при нея. — *Заших си копчето и си убодох пръста. — Абе то, заловила се царската дъщеря на работа.*
Още: **Хванала се (уловила се) царската дъщеря за работа.** *Ирон.*

ЗАЛОСТИЛ СЪМ СИ ГЛАВАТА МЕЖДУ ДВА КАМЪКА. *Диал.* Изпаднал съм в тежко, затруднено положение.
Още: **Залостил съм си главата между две плочи.** *Диал.*

ЗАЛОСТИЛ СЪМ СИ ГЛАВАТА МЕЖДУ ДВЕ ПЛОЧИ. *Диал.* Вж. Залостил съм си главата между два камъка.

ЗА ЛУКОВА ГЛАВА ЛИ МИ Е. *Пренебр.* Като възклицание за изразяване на недоволство, досада и подчертаване, че нещо съвсем не ми е нужно, не ми трябва. *За лукова глава ли ми е твоят подарък, не го ща.* ● *За лукова глава ли ми е твоята помощ, ще мина и без нея.*

ЗА ЛУКОВА ГЛАВА ЛИ СЪМ. Като възклицание за изразяване на възмущение от пренебрежително или невнимателно отношение към някого, незачитане на някого, с желание да се подчертае, че не заслужава такова отношение. — *Е кога е анкетирано? Ние за лукова глава ли сме тука? — . . . — Амаа хаа, ние па няма да ги приемем. . . . — Ще обясниш с две думи на събранието, че отгоре ги възвръщат.* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи.

ЗА ЛУЛА ТЮТЮН, не зачитам. *Пренебр.* Никак, ни най-малко (не зачитам). *Полицията взема мерки. . . на какво би заприличало, ако тя не се изтърси. . . и не покаже с гордия си, презрителен вид, че днес никого не би зачела за лула тютюн.* Г. Караславов, Споржилов.

ЗАЛЪГВАМ / ЗАЛЪЖА ОКОТО *на някого.* Външният ми вид създава впечатление, че съм хубав, доброкачествен, без в същност да съм такъв. — *Гледах аз днес ония спални, за които ми разправяше. Ами че те били съвсем просто нещо бе, Софче! Нито материалът им материал, нито изработката им изработка, покрили го там само с някакъв лъскав шперплат, колкото да залъжат окото на човека.* Св. Минков, Разкази в таралежова кожа.
Още: **Лъжа окото** /във 2 знач./.

ЗАЛЯЗВА МИ / ЗАЛЕЗЕ МИ ЗВЕЗДАТА. *Книж.* Преставам да съм прочут, знаменит, славата ми отминава. *От две години вече звездата на този артист залязва.*
Още: **Угасва ми / угасне ми звездата.** *Книж.* /в 1 знач./.

ЗАЛЯЗВА МИ / ЗАЛЕЗЕ МИ ЧИВИЯТА. *Диал.* Объркват ми се работите, изпадам в тежко положение; забатачвам.

ЗАМАЗВАМ / ЗАМАЖА ОЧИТЕ *на някого.* Залъгвам някого със странични, второстепенни неща, за да не види истинския вид на нещо лошо. *Какво ме гледаш като побъркана? Не се опитвай с хитрост да ми замажеш очите. Докато съм жива, ще следя ръцете ти.* К. Петканов, Дамяновата челяд. *Гощава ги, подкупва ги,. . ., подмилква им се. . .*

Не бой се, Иванко! На всичките ще замажем ние очите. В. Друмев, Иванко. *Вземат ни мъжете, а след това ни замазват очите с геройство. Геройство къща не върти, сираци не гледа.* К. Петканов, Морава звезда кървава. *Те щедро изливат своето красноречие, за да ни замажат очите и прикрият намеренията си, насочени изключително към нашата кесия.* Г. Кирков, Гладът ни научи. — *То и празна работа може да излезе, ама не си ли викаш: щом дойде време да замазват очите на раята, все нещо ще става, а?* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.

ЗАМАЙВАМ / ЗАМАЯ ГЛАВАТА *на някого.* **1.** Въодушевявам някого за нещо. *Свободата на частната инициатива е замаяла главите на болшинството американци. Всички мечтаят да станат милионери. Затова се толкова плашат от червените. Тям са неприятни и прогресивните гости и намират, че е напълно естествено, когато властта взема репресивни мерки срещу тях.* Г. Белев, Какво видях в Америка.
2. Накарвам някого да се влюби в мене. *Питам, кой е тоз. Поет, думат ми. Боже упази я, рекох, на поет в ръцете да не влезе. Ще ѝ засуче стихотворение, та ще замае главата на момичето.* Елин Пелин, Аз ти той.

Още: **Замотавам / замотая главата. Завъртявам / завъртя главата** /в 1 знач. към 2 знач./.

ЗАМАЙВА МИ СЕ / ЗАМАЕ МИ СЕ ГЛАВАТА. 1. Загубвам равновесие и ми става лошо; прилошава ми. — *Вие с него в едно вярвате. В парите и властта. Не божията, а земната власт. След тия думи старата усети, че главата ѝ се замайва, лицата започват да се замъгляват пред очите ѝ.* В. Геновска, Седем години. *Главата ѝ* [на Яна] *се замая, ушите ѝ писнаха, та нищо не чу.* К. Петканов, Старото време. *В същия миг две ръце ме хванаха за врата и ме стиснаха като клещи. В гърдите ми въздухът се свърши, главата ми се замая, краката ми се подкосиха и аз започнах да губя съзнание.* Ив. Мартинов, Пролет мила.
2. Слисвам се от работа, неприятности и под. и се чудя какво да предприема. *Главата ми се е замаяла тези дни, не знам какво да правя . . . — и той разказа за червеноармейците — как ги намерил в кошарата, как ги хранил няколко дни и сега вече се страхува да не ги открие някой.* Ж. Колев и др., Червеноармейци български партизани. — *Ах, остави ни с твоите глупости! Нас ни се е замаяла главата, тук милиони играят, той за жената си разправя!* П. Спасов, Хлябът на хората. *Главата ми се замайва, докато оправя къщата.*
3. Изпитвам изключително силно чувство, обикн. от нещо извънредно приятно, хубаво, което ме е смаяло. *За пръв път малкият виждаше град и още в самото начало главата му се замая от впечатления.* Чудомир, Изкласил. *Главата да ти се замае, като гледаш хубавите къщи, широките булеварди и богатите витрини.*

Още: **Замайва ми се / замае ми се свят. Завива ми се / завие ми се (зашеметява ми се / зашемети ми се) главата. Завъртява ми се / завърти ми се главата** /в 1, 2 и 3 знач./.

ЗАМАЙВА МИ СЕ / ЗАМАЕ МИ СЕ СВЯТ. 1. Загубвам равновесие и ми става лошо; прилошава ми. *Замая му се свят от слънчевите струи, за да не падне, подпря се с ръка на явора.* К. Петканов, Златната земя. *Бабичката често се оплакваше, . . . , че от по-дълго навеждане отмалявала и дори понякога свят ѝ се замайвал.* Г. Караславов, На стража.
2. Слисвам се от работа, неприятности и под. и се чудя какво да предприема. *Накрая му теглих такава една лъжа, че свят му се замая сиромаха.* А. Разцветников, Умна глава. — *Шивачките се надули, искат едни цени — свят да ти се замае.* Г. Караславов, Двете опашки.
3. Изпитвам изключително силно чувство, обикн. от нещо извънредно приятно, хубаво, което ме е смаяло. — *Билянке, ще ми станеш ли къщница? От тия думи свят ѝ се замайва, наклонява глава до конюва грива и се изгубва в топли тръпки.* К. Петканов, Омайно биле. *По-възрастният шивач, плешив и мършав, премери дрехите, отбеляза си нещо и на следния ден пак ги донесе, ушити, стегнати, нагласени — свят да ти се замае.* Г. Караславов, Орлов камък. *Едно време хората вярваха в господа, уважаваха по-първите хора и господ даваше — трупахме камари, кръстци, купи — свят да ти се замае.* Г. Караславов, Време.

Още: **Завива ми се / завие ми се (завъртява ми се / завърти ми се) свят. Замайва ми се / замае ми се главата.**

ЗАМЕРИЛ СЪМ В ГЛАВАТА, УДАРИЛ СЪМ В КРАКАТА. *Диал.* Излъган съм, не съм успял, не съм сполучил.

Още: **Померил съм в главата, ударил съм в краката.** *Диал.*

ЗАМЕРЯМ ЛЕВА С КУРШУМ. Много ми са малко парите, съвсем ми са недостатъчни. *Сега, при таз нужда, хората лева с куршум го замерят, а той... Злато е туй, я му направи сметката, колко прави!* Й. Йовков, Боряна.

ЗАМЕСВАМ / ЗАМЕСЯ *в някаква* **КАША** и **ЗАМЕСВАМ / ЗАМЕСЯ В КАШАТА** *някого.* Направям някого съучастник в някаква неприятна или непочтена работа, намесвам някого в нещо нередно. *— Можеш ли да кажеш, кой е обрал църквата? . . . — Деяна е. Пък ако не е Деяна, попът ще да е и никой друг! — Де и ти, какво замеси и попа в тази каша!* Г. Караславов, Селски истории. *— Право да ви кажа, като прочетох това писмо, изтръпнах. Заради Робинзон. И се питах: Може ли такъв прекрасен човек да бъде мошеник? — Значи и вие се съмнявате? — В какво? — В това, че Робинзон е замесен в тая каша.* М. Марчевски, Тайнствените светлини.
Още: **Забърквам / забъркам в** *някаква* **каша.**

ЗАМЕСВАМ СЕ / ЗАМЕСЯ СЕ *в някаква* **КАША** и **ЗАМЕСВАМ СЕ / ЗАМЕСЯ СЕ В КАШАТА.** Ставам съучастник в някаква неприятна или непочтена работа, намесвам се в нещо нередно.
Още: **Забърквам се / забъркам се** *в някаква* **каша.**

ЗАМЕСЕН СЪМ ОТ *някакво (нечие)* **ТЕСТО.** Имам някакъв характер, същност (за изтъкване на отличителна черта при сравняване). *— Друг човек е Деян, от жилаво тесто е замесен.* М. Марчевски, Калофер войвода. *Бях влюбен в моите малки ученици от село Нюргюз; другояче и не можеше да бъде, защото аз самият бях замесен от селско тесто.* в. Работническо дело. *Той* [Райко] *е замесен от тестото на оня особен човешки тип, той е от тия хора, които могат да бъдат докрай апостоли, герои и мъченици.* З. Петров, Преспанските камбани от Д. Талев. *От какво тесто е замесен тоя момък?* Ив. Вазов, Видено и чуто. *Замесен съм от градско тесто.*
Още: **Замесен съм с** *някаква (нечия)* **закваса.**

ЗАМЕСЕН СЪМ С *някаква (нечия)* **ЗАКВАСА.** Вж. Замесен съм от *някакво (нечие)* тесто. *Замесен е със селска закваса.*

ЗАМИГАМ КАТО КУЧЕ В ЛАПАВИЦА. Започвам да гледам виновно и да не възразявам, макар да ми се карат, да ме изобличават. *— Партии ли? — извика троснато Сливата и замига като куче в лапавица. — Слушай мене — партии. Те ще ни спасят, комшу. Ти ми хортуваш нам що, ама днес сами чиляк не струва ни пукната парà.* Ц. Церковски, Свършило се житото.

ЗАМИНАВАМ / ЗАМИНА ЗА ОНЗИ (ОНЯ) СВЯТ. Умирам. *Върнах се при Теня. Той беше отворил уста и с изплашени очи гледаше небето. Побутнах го, но главата му се заклати насам, натам и аз разбрах, че е заминал за оня свят.* К. Петканов, Морава звезда кървава. *— Родил съм се задушен и, ако не е било едно младо докторче, щял съм да замина на онзи свят.* Сл. Петроханов, Очакване.
Още: **Отивам / отида на онзи (оня) свят. Преселвам се / преселя се на онзи (оня) свят.**

ЗАМИНАВАМ / ЗАМИНА С ДЕВЕР. *Диал.* Подкарват ме под стража.

ЗАМИНАВАМ СИ / ЗАМИНА СИ ОТ ТОЗИ (ТОЯ) СВЯТ. Умирам. *Ще си замина от тоя свят, без да ми каже едно ангелче „бабо", без да видя и тебе наредена.* Ст. Чилингиров, Рибена кост.
Още: **Ида си (отивам си / отида си) от този (тоя) свят. Напускам (напущам) / напусна този (тоя) свят.**

ЗАМИНА ПОМИНА *някъде.* Минавам, без да се отбивам някъде. *Колкото пъти замине помине край тях, все поглеждаше към прозорците ѝ.*

ЗАМИРИСВА / ЗАМИРИШЕ НА БАРУТ. Явяват се признаци за близка война, бунт. *Ако сичките тие слухове, известия и явни политически симптоми се развиват понататък, то скоро около нас ще да замерише на барут.* Хр. Ботев, в. Знаме.

ЗА МИРЧА ВИЛА НЯМА. *Диал. Ирон.* За човек, който само привидно иска да помогне в някоя работа.

ЗАМОТАВАМ / ЗАМОТАЯ ГЛАВАТА *на някого.* **1.** Въодушевявам някого за нещо. **2.** Накарвам някого да се влюби в мене. *След няколко часа, прекарани заедно един до друг, някои* [от бойците] *вече я обичаха така силно и просто, както могат да обикнат хората, когато срещнат жена, която изведнъж да им хареса и да им замотае главите.* Ив. Мартинов, Драва тече през славянски земи.

Още: **Замайвам / замая главата. Завъртявам / завъртя главата** /във 1 знач. към 2 знач./.

ЗАМОЧАЛ СЪМ ОЧИ КАТО ЗАЕК. *Диал. Грубо.* Загубил съм напълно чувството си за срам; проявявам безсрамие, нахалство.

Още: **Замочал съм очи, па тука, па ондека.** *Диал. Грубо.*

ЗАМОЧАЛ СЪМ ОЧИ, ПА ТУКА, ПА ОНДЕКА. *Диал. Грубо.* Вж. Замочал съм очи като заек.

ЗАМРЪКВАМ И ОСЪМВАМ *някъде.* Непрекъснато стоя някъде, по цял ден се намирам някъде. *Заедно ще си бъдат те, заедно ще работят, заедно ще осъмват и замръкват по блоковете.* Ст. Марков, Дълбоки бразди. *Разтича се най-много Калинко. На кокошарниците замръкваше, там осъмваше.* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено. *Майка ѝ всеки ден ходи у тях да ѝ гледа децата, там замръква и осъмва.*

ЗАМРЪКНАЛ МИ Е УМА. *Диал.* Полудял съм, обезумял съм.

ЗАМРЪКНАЛ, ТА НЕ ОСЪМНАЛ. *Диал.* **1.** Умрял. **2.** Забягнал.

ЗА МУСТАКА, съм (ставам). Много зле, в много тежко положение (съм, ставам). *Останах съвсем без пари и съм за мустака.* ● *За мустака съм, че не можах да си взема изпита.*

Разпространен през Втората световна война. Може да се допълни — за мустака са ме хванали, опънали, което е много болезнено. (Вж. Ст. Илчев, Фразеологизми, в. Народна младеж, 1971, бр. 68, с. 4).

ЗАМЪЧИЛА СЕ ПЛАНИНАТА, ТА РОДИЛА МИШКА. *Ирон.* Употребява се, когато след много усилия се получи малък резултат. *Какво представлява в същност тази помощ от 500 млн. долара? Замъчила се планината, та родила мишка.* в. Вечерни новини.

Още: **Напънала се планината, та родила мишка.**

ЗАНАСЯМ / ЗАНЕСА В ГРОБА СИ *нещо.* Умирам, без да издам някаква тайна, без да кажа нещо, което знам. — *Ох! Емине, знаеш ли, че Омар ми е син? ... — ... това е тайната ми и аз ще я занеса в гроба.* В. Друмев, Нещастна фамилия. *Всички ми казваха, че съм влязъл в напреднала възраст, та било непростимо да занеса в гроба онова, което знам.* М. Кремен, Романа на Яворов.

ЗАНАСЯМ СЕ КАТО СТРОШЕНА КОЛА. *Подигр.* Много се превземам, захласвам, преструвам за нещо. *Не се занасяй като строшена кола, ами бъди сериозен.*

ЗАНИМАВАМ СЕ С БОМБАДЖИЛЪК. *Диал.* Клюкар съм и затова ме избягват и където отида, хората се разбягват (като да е ударила бомба).

ЗА НИЩО <И НИКАКВО>. Без сериозна, значителна причина, без всякакъв смисъл. *Наби ме, и то за какво? — За нищо и никакво.*

ЗА НИЩО НА СВЕТА. *Със следв. отриц. изр.* В никакъв случай, по никой начин (за засилване на отрицанието). *Милица започна да мечтае какво би станало, ако имаха тия пари. О, тогава за нищо на света не биха стояли в тоя запустял град, а ще отидат другаде, а може дори и в София да отидат.* Д. Немиров, Бедния Лука. *Щерьо стоеше вече мирно,. . . Той беше издействувал най-трудно идването си на крайцера и за нищо на света не би слязъл обратно на брега.* Д. Добревски, Бунтът на крайцера „Надежда". *Сега животът ѝ не бе лек, но тя за нищо на света не би заменила своя Ваня, който караше вече летата година.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Гмуреца проникна в душата му чак сега,. . . И затова посред нощ, когато за нищо на света не би почукал на чужда порта, той се реши да го събуди.* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи. *Жената го погледна с нескрита омраза: — Ако знаех, че вие сте директорът, за нищо на света нямаше да дойда.* Л. Станев, Поглед от хълма.

ЗА НИЩО НЕЩО. Поради някаква незначителна, нищожна, дребна причина. — *Ами какво ще занеса на децата в село, като забравих да си събера мидички. — Уж е вече първокласница, а рони сълзи за нищо нещо!* Л. Галина, Лястовичката.

ЗА ОШАВ ЗА СОЛ ПАРИ, не спечелвам. *Диал.* Съвсем малко или нищо (не спечелвам).

ЗА ПАЕШКА КЪЛКА, приказвам (разправям). Празни приказки, глупости (приказвам). *Какво си седнал за паешка кълка да ми ги приказваш и искаш да ти вярвам.*

ЗАПАЗВАМ <СИ> / ЗАПАЗЯ <СИ> КОЖАТА. Успявам да остана невредим; избавям се от смъртна опасност, оцелявам. *Особено големи са опустошенията в нашите редове от съветските минохвъргачки, когато действуват последните, дори и най-ревностните нацисти престават да мислят за именията и длъжностите. Всеки се стреми да запази кожата си. В последния бой от нашата рота се спасиха само неколцина, а всички останали загинаха.* В. Коларов, Против хитлеризма и неговите български слуги. *В тези размирни времена всеки се стреми само да си запази кожата.*

Още: **Спасявам <си> / спася <си> кожата. Отървавам <си> / отърва <си> кожата** /в 1 знач./.

ЗАПАЗЕН ПЕРИМЕТЪР. *Книж.* Определена област, над която някой си е присвоил право на действие. — *Виж какво, колега, най-добре ще е да не си мешаме шапките... Юцко е запазен периметър... — Какъв Юцко? — Юлия, момичето... Та ти казвам, мой периметър е, не си слагай там пръста.* П. Вежинов, Втора рота.

От капиталистическата икономика — право на капиталист да експлоатира залежите в определена местност.

ЗАПАЛВАМ / ЗАПАЛЯ ГЛАВАТА *на някого.* **1.** Създавам големи неприятности на някого, поставям някого в много тежко положение.
2. Въодушевявам някого за нещо. *Със своето вдъхновено слово той запалваше главите на младите.*

ЗАПАЛВА МИ СЕ / ЗАПАЛИ МИ СЕ ГЛАВАТА. Въодушевявам се много за нещо. *Защо не знаех това по-рано! Вместо да ме бият, щяха да ме възнаградят богато... Защо не знаех! И той изскокна пак от пещерата и наново отиде в града, за да възвести за великото събитие и да вземе богатата награда, за която му се запали главата.* Елин Пелин, Аз ти той.

ЗАПАЛВА МИ СЕ / ЗАПАЛИ МИ СЕ КЪЩАТА. Някакво нещастие, беда сполетява мене и семейството ми.

Още: **Подпалва ми се / подпали ми се къщата. Запалва ми се / запали ми се чергата.**

ЗАПАЛВА МИ СЕ / ЗАПАЛИ МИ СЕ ОГЪН НА ГЛАВАТА. Сполетяват ме големи неприятности, изпадам в много тежко положение. — *Остави се, дядо Димитре! Голям огън се запали на главата ми. Откога искам да ти кажа, а се срамно ми идеше някак.* Ив. Петров, Нонкината любов.

ЗАПАЛВА МИ СЕ / ЗАПАЛИ МИ СЕ ЧЕРГАТА. Някакво нещастие, беда сполетява мене и семейството ми. *На много хора през последната война се запали чергата.*

Още: **Запалва ми се / запали ми се къщата. Подпалва ми се / подпали ми се чергата.**

ЗАПАЛВАМ / ЗАПАЛЯ КРЪВТА *на някого.* Въодушевявам, развълнувам някого. *Имат музика, която приспива змиите и запалва кръвта на жените, които танцуват полуголи.* Й. Йовков, Ески-арап. *Той я търсеше, гледаше я с тъмен поглед и мълчеше, а тя сещаше как все повече запалват кръвта ѝ — гласът му, погледът, целият той.* Г. Райчев, Златният ключ. *Ала млади девойки си шепнеха високо, за да бъдат чути, — дали императорската щерка не е болна от оная болест, която запалва напролет кръвта и кара сърцата силно да бият!* Ст. Загорчинов, Легенда за света София.

ЗАПАЛВАМ / ЗАПАЛЯ КЪЩАТА *някому.* Причинявам голяма неприятност, щета на семейството на някого, докарвам му нещастие. *Когато Бенковски извика, „отваряйте портите до назад, за да излезем по-тържествено на улицата", в къщата на бае Ивана се зачу женски плач,... Скоро застана напредя ни и бае Иван,... — Къщата ми!... Къ-*

щата ми запалихте! Моля поне за децата ми се смилете, бърбореше той. Зах. Стоянов. Записки по българските въстания.

Още: **Запалвам / запаля чергата. Изгарям / изгоря (подпалвам / подпаля) къщата.**

ЗАПАЛВАМ / ЗАПАЛЯ ОГЪН НА ГЛАВАТА *на някого.* Създавам големи неприятности на някого, поставям някого в много тежко положение. *Той охкаше от заран до вечер, плачеше и проклинаше всички ония, които са помамили народа и са запалили огън на главата му.* К. Величков, В тъмница.

ЗАПАЛВАМ / ЗАПАЛЯ СВЕЩ. *Обикн. в св. вид.* **1.** *Някому или за някого.* Моля се за доброто на някого; желая му доброто (често като израз на благодарност). — *Защото ми се чини, че и ти си от тия, които щяха с радост да запалят свещ за императора.* В. Геновска, Седем години. — *За мъка ли, за мъка ли?... Да бях аз на твое място, че да поиска детето ми такъв човек, хич нямаше да се чудя... Ще му го заведа веднага у дома и после свещ ще му запаля в църквата за доброто, дето ми е направил.* Кл. Цачев, Горчив залък.
2. *Диал. Някому.* Създавам някому големи неприятности, тревоги. *„Защо Стойко й е казал!" — сви се яростно Юрталана. „Защо не си е мълчал!" Той се извърна, седна, хвана се за челото и се разтърси. — Сине, сине! — изпъшка глухо. — Каква свещ ми запали ти, каква!* Г. Караславов, Снаха.
3. *Диал. Някому.* Убивам, премахвам някого.

ЗАПАЛВАМ / ЗАПАЛЯ СУХА ШУМА НА ВРАТА *на някого.* Причинявам нещо много неприятно някому, създавам му голяма неприятност. *Работниците я изгледаха и не й отговориха. По-добре бе да мълчат, за да не сбъркат. С евреи шега не бива — виж, че им е запалила суха шума на врата.* К. Петканов, Златната земя.

ЗАПАЛВАМ / ЗАПАЛЯ ФИТИЛА *някому.* Подбуждам, подстрекавам някого да върши нещо. *Защо му запали фитила да ходи да се разправя с началството.*

ЗАПАЛВАМ / ЗАПАЛЯ ЧЕРГАТА *някому.* Причинявам голяма неприятност, щета на семейството на някого, докарвам му нещастие. *Нечестивият ви е белязал всичките... издайници мръсни! Български като мене говорите, а само гледате да запалите на някого чергата.* Д. Мантов, Хайдушка кръв. *Тотков разкопча сетрето и дръпна ризата, за да оголи гърдите си. — Гърми бе, гърми! Убийте ни, няма да ви оставим да ни запалите чергите!* Ем. Станев, Иван Кондарев.

Още: **Подпалвам / подпаля (изгарям / изгоря) чергата. Запалвам / запаля къщата. Опърждам / опържа чергата.** *Диал.*

ЗАПАЛИЛА МИ СЕ Е ГЛАВАТА. Намирам се в крайно тежко положение, имам големи грижи, неприятности, трудности. *Мене ми се запалила главата, а той си играе.* Й. Йовков, Албена. *Запали ли се главата на някой сиромах, току виж, че Месечката усетил и иде като орел на мърша.* Й. Йовков, Вечери в Антимовския хан. *С тоя мой непослушен син ми се е запалила главата.*

Още: **Пламнала ми е главата.**

ЗАПАЛИЛА СЕ Е СОФИЯ. *Диал.* Казва се от гостите, когато черпенето се забави.

ЗАПАЛИЛИ МИ СА СЕ ГАЩИТЕ. Изпаднал съм в лошо, притеснено положение; имам големи грижи, неприятности.

ЗАПАЛИ МУ СВЕЩ, ДАЙ МУ ЯЙЦЕ ДА БЕЛИ. *Диал.* Употребява се, когато някой разказва нещо невероятно или много се хвали.

ЗА ПАНИЦА ЛЕЩА. Срещу нищожна цена или възнаграждение. *Трябва решително да отхвърлим всички ония, които за паница леща... са готови да продадат бъдещето на своята родина.* Г. Димитров, До отечественофронтовска България. *Не можеше да забрави оня упорит младеж, осъден на смърт, когото пак той предаде за паница леща.* М. Марчевски, Тихо пристанище. *А сега ни заместиха крадци, изнудвачи, раболепни парвенюта, способни да се продават всекиму за паница леща.* Д. Димов, Тютюн. *А хората, като знаеха, че Връбчо е човек из Кариот и за паница леща продава душата си, надсмиваха му се добродушно и със съжаление го отминаваха.* Хр. Ясенов, Трагичният край на барабанчика Връбчо.

ЗА ПАРА. 1. Който е много евтин. *Ама, де що е рекъл некой... за парà лек, ама знаеш ли го къде е и кое е?* Мих. Георгиев, Бае Митар пророкът. — *Ако чакате на докторите, тъй ще си влачите ревматизма. Чуйте — аз вече нямам ревматизъм! — Брей — засмя се Захари. — За парà лек — продължаваше бай Тошо, — продават го на пазара. Турнах си тънки резенчета навред, дето ме върти, и като че ли с ръка някой ми махна всички болки.* П. Карапетров, Пенсионери.
2. Който е без полза; безполезен, напразен. *Молбата за помилване до царя той не подписа... А на адвоката заяви: „Хиляди молби за парà, ако са решили да ни обесят".* Г. Караславов, Танго. *Нали всеки ден я виждаше, всеки ден ѝ приказваше. — Триста приказки за парà, Никола.* В. Геновска, Седем години. — *Добре, ама Еленка за тебе не е още рекла, че ще та земне. — Тъй ама аз ѝ съм писал писмо, макар с друга ръка. — Триста писма за парà! Макар и тя да ти е писала, ще ти пише, за да ти опита умо.* Т. Шишков, Глезен Мирчо.
3. Който нищо не струва, който е много лош в сравнение с друг. —*Ти знаеш ли какво е казашка пика? Като градобитен облак върви и няма сила в света да ѝ излезе... — Какви пики, дядо Томе! — ... — За какви пики ми приказваш ти? В техниката е силата сега, а не в някакви си пики. Хилядо пики за парà, като им излезе един германски танк.* Г. Караславов, Неверникът Тома. *Като дигнал ония благочестиви очи към небесата, като се заудрял по гърдите — триста дервиши за парà.* Ал. Константинов, И той ако не е симпатичен артък...
4. Никак.*Сам не можеше да се захване с някоя по-свястна работа, а и не искаше да се прилепи до Кира, мусеше му се, караше се с него и не го зачиташе за парà.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Той не вярваше нито за парà на ония офицери от Софийския гарнизон, които минаваха за съмишленици — в решителния момент щяха да се откажат да действуват.* Ем. Станев, Ив. Кондарев.

Още: **За две пари** /в 1 знач. към 1 знач./. **За бодка** /към 2 знач./. **За пет пари** /във 2. знач. към 4 знач./.

ЗА ПАРЧЕ ХЛЯБ. Срещу съвсем нищожно заплащане, колкото за оскъдна прехрана. — *Казвай, при Филча ли отиваш? На хайдутите хляб ли носиш? — Не. Отивам на нивата. — Тъй си е — отивам на нивата. Аз съм сиромах човек, мъча се за парче хляб.* К. Петканов, Хайдути. — *Ами горският? С новия горски какво да правим? — ... — Само току ходи край колибите и заглежда. „Без позволително веке и един остен, каже, няма да ви дам да отсечете..." — Какво е виновен горският? И той скита за парче хляб.* П. Здравков, Незабравимо детство. *Мнозинството от хората се бореха за парче хляб, връщаха се вечер от нивите, пребити от умора, вечеряха корав ръжен хляб и се просваха на сламените легла.* Кр. Ризов, В Краище (писма от родния край). *Какво му бяха виновни хората? И те са слуги тука за парче хляб.* Ст. Ц. Даскалов, Без межда.

Още: **За кора (коричка, залък, комат) хляб.**

ЗА ПЕТ ПАРИ. *В отриц. изр.* 1. Никакъв. — *Холан и ти — нахвърли се старата върху мъжа си. — Раздрънка се тук, стар човек, пък за пет пари ум нямаш...* Г. Караславов, Снаха. *А сега дъщеря му искаше всеки месец пари за частни уроци. Странно поколение. Няма за пет пари самостоятелност.* Л. Стоянов, Сребърната сватба на полковник Матов. — *Жени сте вие и нямате за пет пари постоянство.* Елин Пелин, Летен ден. *Женеше се синът на едно видно лице от управляващата партия,..., та сега трябваше да се купи някой скъп подарък. Скъп да е, па ако ще и за пет пари работа да не върши.* Г. Караславов, Обиколка. — *Виж го нашия хубавец — обърна се Кальча към Огнян. — Дай му само да се големи и да плещи неврели-некипели, иначе за пет пари работа не чакай от него.* В. Нешков, Настъпление.
2. Никак. — *Я се спри, стига си нервничил — ... Той се обърна ядосан, но погледът ѝ го охлади — ... Чунким не знаеш какъв тип е Бобев, та си седнал да се ядосваш. Аз на него му не вярвам за пет пари, а ти беше лапнал като шаран.* Ем. Манов, Ден се ражда. *Тя стана тъй, че един човек, дето дава имота си, добитъка и усталъка си, не го зачитат за пет пари, а на един гол циганин са готови да клатят шапка.* В. Нешков, Настъпление.

Още: **За парà** /в 4 знач. към 2 знач./.

ЗАПЕЧАТВАМ СЕ / ЗАПЕЧАТАМ СЕ В ПАМЕТТА *на някого. Книж.* Оставям ярък спомен за себе си у някого. *Това чествуване се запечати в паметта на неговите съвременници.*

Още: **Врязвам се / вреже се в паметта.** *Книж.*

ЗАПИКАЛ СЪМ ОЧИ КАТО БЯСНА СВИНЯ. *Диал. Грубо.* Загубил съм напълно чувството си за срам; проявявам безсрамие, нахалство.

Още: **Запикал съм <си> очи<те>.** *Грубо.*

ЗАПИКАЛ СЪМ СИ ОЧИТЕ и ЗАПИКАЛ СЪМ ОЧИ. *Грубо.* Загубил съм напълно чувството си за срам; проявявам безсрамие, нахалство. *Той съвсем си е запикал очите и върши какви ли не безобразия.*

Още: **Засрал съм <си> очи<те>.** *Грубо.* **Запикал съм си очите като бясна свиня.** *Диал. Грубо.*

ЗАПИСВАМ / ЗАПИША В ТЕФТЕРА *някого.* Запомвам някого, за да му отмъстя, да му напакостя; вземам решение да отмъстя някому. — *Хай, светете му водата!...* — *Записахме го в тефтера...* Ив. Вазов, Нова земя.

ЗАПИСВАМ / ЗАПИША В ЧЕРНИЯ СПИСЪК *някого.* Смятам някого за неблагонадежден в политическо отношение; причислявам някого към неблагонадеждните.

Още: **Записвам / запиша в черния тефтер. Слагам / сложа (турям/ туря, турвам / турна) в черния списък.**

ЗАПИСВАМ / ЗАПИША В ЧЕРНИЯ ТЕФТЕР (ЧЕРНИТЕ ТЕФТЕРИ) *някого.* Смятам някого за неблагонадежден в политическо отношение; причислявам някого към неблагонадеждните. *Ще се разчуе, ще се раздрънка, ще запишат Крумча в черните тефтери и когато един ден се върне, ще го затворят.* Г. Караславов, На стража.

Още: **Турям / туря (турвам / турна, слагам / сложа) в черния тефтер (черните тефтери). Записвам / запиша в черния списък.**

ЗАПИСВАМ / ЗАПИША СВЕТЛИ СТРАНИЦИ. *Книж.* Извършвам дела, които представят важност от обществено, историческо значение. *Начело с комунистите нашият антифашистки народ записа най-светлите страници от новата ни история.* в. Работническо дело. *Освен чрез опълчението, което при Стара Загора, на Шипка и край Шейново записа светли страници на героизъм и саможертва, той* [българският народ] *подпомогна руските войски, като участвуваше в бойните отреди.* в. Вечерни новини. *Под ръководството на Партията РМС взе активно участие в борбата на нашия народ за освобождение на страната от двойното иго — германското и българофашисткото, и записа светли страници в историята.* в. Вечерни новини.

ЗАПИСВАМ СИ / ЗАПИША СИ ЕДНО НА УМ. 1. *Обикн. в пов. накл.* Внимавам, запомвам, че може да ми се случи нещо лошо и съм готов да го предотвратя или да се справя с него. *Запиши си едно на ум, че повече не трябва да ходиш там без позволение.*
2. Намислил съм си нещо и искам да го осъществя или съм готов да направя, да извърша нещо. *Записал съм си едно на ум да си спестя пари и да си направя библиотека.*

Още: **Имам <си> едно на ум.**

ЗАПИСВАМ <СИ> / ЗАПИША <СИ> НА РАБОШ. Забелязвам си, запомням нещо (обикн. лошо, някакво зло, което ми е причинено), за да си отмъстя някога.
На рабош запиши. *Със след. изр. със съюз* **ако.** Употребява се за подчертаване, че нещо вече никога няма да се случи, няма да се повтори. — *Ех, Кондарев, каква я забърка... Втори път на рабош запиши, ако тръгна с тебе.* Ем. Станев, Иван Кондарев.

Още: **Зарязвам / зарежа на рабош.**

ЗАПИСВАМ / ЗАПИША СЪС ЗЛАТНИ БУКВИ *нещо. Книж.* Отдавам дължимото обществено и историческо признание на някого или нещо. *Днес в славната летопис на героичното овладяване на Космоса ... съветският народ записа със златни букви нови имена — на Валерий Биковски и Валентина Терешкова.* в. Работническо дело. *Историята ще запише вашите подвизи със златни букви.* Л. Стоянов, Холера.

ЗАПИШИ ГО НА БАДЖАТА. *Диал.* Вж. Запиши го на комина.

ЗАПИШИ ГО НА БУКОВО ЛИСТО. *Диал.* Откажи се от тях, няма да ти ги върнат, няма да ти се изплатят (за пари, дадени в заем, за дълг към някого).

ЗАПИШИ ГО НА КАМИНАТА. *Диал.* Вж. Запиши го на комина.

ЗАПИШИ ГО НА КОМИНА. *Диал.* Откажи се от тях, няма да ти ги върнат, няма да ти се изплатят (за пари, дадени в заем, за дълг към някого).
Още: **Запиши го на баджата (камината).** *Диал.*

ЗАПИШИ ГО НА ЛЕДА. Откажи се от тях, няма да ти ги върнат, няма да ти се изплатят (за пари, дадени в заем, за дълг към някого).
Още: **Пиши го на леда. Запиши го на снега и запиши го на (върху) ланския сняг. Запиши го на мраза.** *Диал.*

ЗАПИШИ ГО НА МРАЗА. *Диал.* Вж. Запиши го на снега.

ЗАПИШИ ГО НА ПЯСЪКА. Откажи се от тях, няма да ти ги върнат, няма да ти се изплатят (за пари, дадени в заем, за дълг към някого).

ЗАПИШИ ГО НА СНЕГА и ЗАПИШИ ГО НА (ВЪРХУ) ЛАНСКИЯ СНЯГ. Откажи се от тях, няма да ти ги върнат, няма да ти се изплатят (за пари, дадени в заем, за дълг към някого). — *Севастократоре, запиши, че велможите от Търновград се оплакват. — . . . — Ще запиша, василевсе, всичко ще запиша върху ланския сняг.* А. Каралийчев, Птичка от глина.
Още: **Запиши го на леда. Запиши го на мраза.** *Диал.*

ЗАПИШИ СИ ГО НА ЧЕЛОТО. 1. Запомни, имай пред вид нещо. *Има мъже, та си служат с всякакви хватки, за да спечелят една жена . . . — Може с други, ама с мене не може. Аз съм Живка от Живовци. Това си го запиши на челото.* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено. — *Господар на света ще бъде само световният пролетариат. И никой друг — това на челото си да го запишеш.* П. Вежинов, Звездите над нас.
2. Запомни го, гледай да не го направиш (за нещо, което създава неприятности).
3. Помни и знай, че ще ти го върна, ще ти отмъстя.
Още: **Пиши си го на челото.**

ЗАПЛАКАХ НА ЧУЖД ГРОБ (ЧУЖДИ ГРОБИЩА) [ЩЕ ЗАПЛАЧА НА ЧУЖД ГРОБ (ЧУЖДИ ГРОБИЩА)]. Разтревожих се (ще се разтревожа) излишно, без да има нужда, за чуждо нещастие. *Някой си измрънква, че, нали така, не е редно на шофьорите в работно време да се дава. . . Но и тук Милойко е на поста си: — Хайде-е — намесва се той. — Пак заплакахме на чужди гробища.* Сп. Йончев, Шепа дяволии.

ЗАПЛАЩАМ СИ / ЗАПЛАТЯ СИ БОРЧА. *Диал.* Умирам.

ЗАПЛАЩАМ / ЗАПЛАТЯ С ЛИХВАТА (ЛИХВИТЕ). 1. *Някому.* Отмъщавам си жестоко на някого като отплата за сторено ми, макар и по-малко зло. *Няма да му се размине, дето ми причини тези неприятности, ще му заплатя с лихвата.*
2. Изпащам си жестоко от някого заради сторено от мене зло. *С лихвите заплатих, че си позволих да му противореча и да го изложа.*
Още: **Плащам / платя с лихвата (лихвите). Връщам / върна с лихвата (лихвите)** /към 1 знач./.

ЗАПЛАЩАМ / ЗАПЛАТЯ СЪС СЪЩАТА МОНЕТА *някому.* Постъпвам спрямо някого по същия начин, както той е постъпил спрямо мене, отговарям му със същото (обикн. за нещо недобро). *На уплашения евреин казахме да бъде свободен. . . Гено Теллията се задължи да внимава оттук нататък, щото друговерците, находящи се на Еледжик, да не бъдат притеснявани. Евреинът обаче не ни заплати със същата монета, както ще видят читателите по-нататък.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания.
Още: **Плащам / платя със същата монета.**

ЗАПЛИТАМ / ЗАПЛЕТА В МРЕЖАТА (МРЕЖИТЕ) СИ *някого.* 1. С хитрост, с коварство успявам да привлека някого и да го въвлека в непочтени дела. *В скоро време чрез лихварство той заплете в мрежите си земеделското население в околните села и търговската класа в Карлово и Бяла-Черква.* Ив. Вазов, Нова земя. *Фотий няма да се откаже от действията си — още повече ще го отделя от сина му, още повече ще настройва тарканите срещу него, още повече ще го заплита в своите мрежи.* Й. Вълчев, Стъпала към небе.
2. Успявам с хитрост, с коварство да накарам някого да се влюби силно в мене, да се увлече сляпо по мене. *Той беше заплел няколко момичета в мрежите си.*

Още: **Вплитам / вплета (уплитам / уплета, улавям / уловя, хващам / хвана) в мрежата (мрежите) си. Заплитам / заплета в примките си.**

ЗАПЛИТАМ / ЗАПЛЕТА В ПРИМКИТЕ СИ *някого.* 1. С хитрост и коварство успявам да привлека някого и да го въвлека в непочтени дела.
2. Успявам с хитрост, с коварство да накарам някого да се влюби силно в мене, да се увлече сляпо по мене. *Сякаш беше го тя някак обмагьосала — тъй го бе заплела в своите примки.* Т. Г. Влайков, Вестовой.

Още: **Заплитам / заплета в мрежата (мрежите) си. Вплитам / вплета (уплитам / уплета, улавям / уловя, хващам / хвана) в примките си.**

ЗАПЛИТАМ / ЗАПЛЕТА ЕЗИК и ЗАПЛИТАМ СИ / ЗАПЛЕТА СИ ЕЗИКА. Започвам да изговарям думите неясно, да говоря неразбрано, обикн. понеже съм в пияно състояние или поради силно смущение, страх. *Ненко срещна погледа на Райка, ... и затова се забърка, заплете езика си и не можа да си доизкаже приказката.* Т. Г. Влайков, Дядовата Славчова унука.

Още: **Сплитам <си> / сплета <си> (преплитам <си> / преплета <си>) език<а>. Езика ми се заплита / заплете.**

ЗАПЛИТАМ / ЗАПЛЕТА КОНЦИТЕ. 1. Обърквам се и не мога да намеря изход от някакво неблагоприятно положение, в което съм изпаднал, не зная как да постъпя. *Те са хитри, но тоя път заплетоха конците.*
2. Обхваща ме силно смущение и не зная какво да отговоря, да кажа; обърквам се. *— Защо си тук? — Той заплете конците и само смънка нещо неразбрано.*

Още: **Уплитам / уплета (забърквам / забъркам, обърквам / объркам, сбърквам / сбъркам) конците. Скосявам / скося конците.** *Диал.*

ЗАПЛИТАМ СЕ / ЗАПЛЕТА СЕ КАТО ПЕТЕЛ В КЪЛЧИЩА. Обхваща ме силно смущение и съвсем не зная как да постъпя или да отговоря. *Твърде често господство му са поотпуща да говори и за висока политика,. . ., па току виж, че се е заплел нейде като петел в кълчища и тури,. . ., точка на своите бръщолевения.* П. П. Славейков, Три български литературни списания. *Защо така се заплитам като петел в кълчища, та да не мога и да се отплета? — с тревога разсъждаваше Голям Крушко и се мъчеше — и се бореха две съвести у него.* Б. Обретенов, Сноп. *Само един път кир Сотираки се заплел като петел в кълчища и почервенял, но истината била открита и той в същата минута получил назад всичката своя репутация.* Л. Каравелов, Децата не приличат на бащите си.

Още: **Уплитам се / уплета се (забърквам се / забъркам се, обърквам се / объркам се) като петел в кълчища. Омотавам се / омотая се (сплитам се / сплета се) като петел в кълчища.** *Диал.* **Оправям се / оправя се като петел в кълчища.** *Диал. Ирон.*

ЗАПЛИТАМ СЕ / ЗАПЛЕТА СЕ КАТО ПИЛЕ В КОЧИНА. *Диал.* Обхваща ме силно смущение и съвсем не зная как да постъпя или да отговоря.

ЗАПЛЮВАМ / ЗАПЛЮЯ <ПРАВО> В ЛИЦЕТО *някого.* Изказвам лично на някого възмущението си от негова постъпка, поведение. *Стоян вървеше и не смееше да дигне глава. Струваше му се, че гората и слънцето ще го заплюват в лицето, задето е тръгнал с преселниците.* К. Петканов, Преселници. *Той постъпи така подло, че заслужава човек да го заплюе в лицето.* ● *Няма да мълча, ще го заплюя право в лицето. Нека знае какво мисля за неговата жалка личност.*

ЗАПОЗНАЛИ СА МЕ И КЪСИТЕ КУЧЕТА. *Диал* Много съм известен.
Още: **Познават (знаят) ме и късите кучета.**

ЗА (НА) ПРАВА БОГА. Незаслужено, без вина, напразно. *— Прибери ме, християнино, — промълви през бликнали сълзи болният, — и аз съм българин. . . — Ами как да те прибера? Де да знам какъв си, що си? — Българин съм. . . За права бога лежах в зандана и ме изхвърлиха оттам.* Д. Немиров, Братя. *— Ние нямаме свидетели и ако не се открият убийците, ще отидем в затвора за права бога — рече той, гледайки мрачно в пода.* Ем. Станев, Иван Кондарев. *Велика и Кина се връщаха сами от гробищата. Отпускарят Стоил ги настигна и заговори: — Горко на хубавото момче. Отиде си за права бога.* К. Петканов, Морава звезда кървава. *Остава да затворят очи и да бъде както орисията е орисала. За права бога ще се пропилеят младините му. Повгага. И той не е кой да е.* М. Смилова, Друм се вие. *Щял си да пострадаш за права бога! — зацъкаха*

всички. Й. Вълчев, Стъпала към небе. — *Днес овцете ви са като копани — кореше ги на права бога той.* Н. Хайтов, Съперници.

ЗА ПРАЗНИ ЧУВАЛИ, плещя. *Диал. Неодобр.* Безсмислени, празни приказки (плещя).

ЗАПРЕГРИЗВАМ КИСЕЛИЦИ. *Диал.* Почват да ми текат лиги, защото ми се додщява да ям нещо, което гледам.

ЗА ПРЕД КУМА. *Диал.* Какъвто трябва, какъвто подобава; приличен, хубав. *Да беше сега изчерпано султанското благоволение, разбирам — щяхме, знайш, да дигнем някоя гюрултийка из Македония, революцийка кое, туй-онуй и може би ще излезе нещо за пред кума.* Ал. Константинов, Разни хора, разни идеали. — *Усетихте, машалла, че има нещо за пред кума. — Казвай по-скоро да чуем, бе дядо Въльо, какво се е случило? — Каквото се е случило, то се случи и вам не остава друго, освен да черпите.* Л. Стоянов, Бенковски.

ЗА <ПРЕД> СВЕТА и ЗА СВЯТ. *Обикн. в отриц. изр.* Какъвто трябва, какъвто подобава; приличен, хубав. *И да ти река: позастарях вече, не съм сякаш за света.* Л. Александрова, Има едно щастие. — *А да ти се намира случайно цигарка?... — Имам — казва той. — Но не знам дали са за свят. — Защо? — Много отдавна ги имам.* П. Вежинов, Нашата сила. *А село Долняк — да не стъпиш в него... И магазин нямат за света, камо ли красива булка като нашата.* Г. Краев, Не е ваша работа.
Още: Като света (свят). За пред хора<та>.

ЗА ПРЕД ХОРА<ТА>. *Обикн. в отриц. изр.* Какъвто трябва, какъвто подобава; приличен, хубав. *Стаята беше тясна, с неизмит под, ... Бай Динко, ... едва сега разбра колко не за пред хора е квартирата им.* Хар. Русев, Под земята. *Аз знам, че нямам дрехи за пред хора, затова много любопитствувам да видя с какво ли ще ме облече, и то „прилично".* Д. Немиров, Когато бях малък. — *Излязъл си от нощовите, Димитре. Барем да бе отупал дрехите от паспала. Воденичарят сякаш едва сега се сети, че съвсем не бе за пред хора с вида си, и като се огледа, засмя се.* Ст. Загорчинов, Ивайло. *Той продължи още нещо да приказва, но думите му не се чуваха вече ясно. И все пак селяните и това разбраха и взеха още по-силно да се смеят — дядо Яким каза нещо не за пред хората. Най-сетне сред смях и закачки той си седна на мястото.* Ст. Загорчинов, Ивайло. *Такова свиркало не е много за пред хора, но я си представете какво ще е без него.* Н. Хайтов, Шумки от габър.
Още: За <пред> света.

ЗАПРЕТВАМ / ЗАПРЕТНА РЪКАВИ. Залавям се усърдно и усилено за работа. *Днес всеки е запретнал ръкави ... строи заводи, фабрики и язовири.* М. Марчевски, Тихо пристанище. *Аз отивам, а вие запретнете ръкави и всичко това, което си говорихме, час по-скоро да стане дело.* Хар. Русев, По стръмнините. *Щом се свършило предаването главорезите башибозуци запретнали ръкави. Те нападнали на обезоръжените жертви, на които отсекли главите с брадви.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания.
Още: Засуквам / засуча (подвивам / подвия) ръкави.

ЗАПРЕТЕН ПЛОД. *Книж.* Нещо забранено и недостъпно, което силно привлича, изкушава.

От библейския разказ за дървото на познанието, плодовете на което били забранени за Адам и Ева.

Още: Забранен плод. *Книж.*

ЗАПРЕХВЪРЛЯМ ПРЕЗ УМА СИ *нещо.* Почвам да разсъждавам върху нещо чуто, преживяно, нещо, което зная, или върху различни неща. *Докато стражарите тършуваха, тя трескаво запрехвърля през ума си всичко, какво ѝ беше казал мъжът ѝ до днес.* Ст. Ц. Даскалов, Без межда.

ЗАПРИЛИЧВАМ / ЗАПРИЛИЧАМ НА КУКА. Отслабвам много, измършавявам, та чак се прегърбвам. *Аз глава не мога да дигна от работа, на кука съм заприличала вече, я ме виж.* М. Марчевски, Тихо пристанище.
Още: Ставам / стана на кука.

ЗАПРЯГАМ СЕ / ЗАПРЕГНА СЕ КАТО РАК НА БЪРЗЕЙ. *Диал. Обикн. в св. вид.* Напрягам се, мъча се, полагам големи усилия да направя нещо, при което срещам спънки, трудности.

Още: **Залавям се / заловя се (нашиям се) като рак на бързей.** *Диал.*

ЗАПУСТЯМ / ЗАПУСТЯ РАЛОТО *някому. Диал. Остар.* **1.** За чорбаджия — взимам биволите на селянина за борч.
2. За турчин — убивам български селянин.

ЗАПУШВАМ / ЗАПУША *някоя* **ДУПКА.** Задоволявам някаква, обикн. материална нужда. *А че седнаха да мислят с агите кого да направят горски. .. — Защо, вика, да не направиме тоя? . . . — Бива — рекоха агите. — Той и без това е куц с едната си нога, та не го бива за оран и копан, нека да запуши баре тая дупка.* Н. Хайтов, Диви разкази. *Взех пари, но имам да запушвам много дупки, та пак няма да стигнат.*

Още: **Затулвам / затуля** *някоя* **дупка.**

ЗАПУШВАМ / ЗАПУША КОМИН. Създавам си дом, семейство; задомявам се. *Тия, дето си направиха къщи, чакаха Калофер да ги доведе по селата да си вземат моми за жени — комин да запушат, дом да съберат.* М. Марчевски, Калофер войвода. *Натиснаха го тогава близки и роднини, . . . и го ожениха за Стана Парцал Димова, догде не речеш, та да чопли бащини гладни келеми и комин уж да запуши.* Чудомир, Бламът на старейшините.

ЗАПУШВАМ СИ / ЗАПУША СИ УШИТЕ. Съзнателно се старая да не слушам нещо и да не му обръщам внимание (обикн. нещо, което ме засяга или е отправено към мене — клюки, подмятания, молби).

Още: **Затварям си / затворя си ушите.**

ЗАПУШВАМ / ЗАПУША УСТАТА *на някого.* **1.** Накарвам някого да млъкне, да не говори повече. *Тошо Чорлавия вдигна ръка за изказване. Хулигана се поколеба какво да прави и не му даде думата. .. — Ама вие — рипна без разрешение Чорлавия — и сега ли ще ми запушвате устата? Вчера ми викате: „Недей на обекта, утре на събранието. ..“ А и днес пак не може.* Й. Гешев, Вик от тъмнината. *— Гунке, знаеш ли, че всички ни одумват вече? — Кои, бре Кольо? — Е, кои — . . . всички момичета от квартала. — Па нека ни одумват. Можем ли да запушим чуждите уста.* Г. Райчев, Златният ключ. **2.** Накарвам някого да млъкне, като оборвам твърденията му със силни доводи или факти, действия, на които не може да се възрази. *Кондукторът се сърди, но нахалникът бърза да заяви, че е висша особа и с това запушва устата на кондуктора.* Хр. Радевски, Нахалникът. *— А бе, мъжо, ние сме си сиромаси, но я да се отсрамим пред хората, както подобава. Да запушим устата на гороцветчани, че не сме стиснати.* Кр. Григоров, Танчо от Гороцвет. *И на сън не си надявала дрехите, които Яна ще облече за сватбата. .. Дай боже, да дочакам тоя ден, на всички ви ще запуша устата.* К. Петканов, Старото време.

Още: **Затварям / затворя устата. Затъквам / затъкна (зашивам / зашия устата) /към 1 знач./**

ЗАПУШЍ СИ ФУНИЯТА. *Жарг. Грубо.* Престани да говориш, престани да дрънкаш; млъкни. *Я си запуши фунията, че съвсем не ми се слушат идиотски приказки.* А. Тодоров, Трамвайни.

ЗАПЪВАМ СЕ / ЗАПЪНА СЕ КАТО МАГАРЕ НА ЛЕД. Проявявам много голямо упорство, инат; не отстъпвам, инатя се. *Своите позиции той не обосноваваше и не можеше да ги обоснове, но от тях не отстъпваше — запъваше се като магаре на лед.* Сл. Трънски, Неотдавна. *— Денчо — провикна се той, — ела при кмета веднага. — Ами ако не дойда? — инатеше се той. — Не се запъвай като магаре на лед. Я ела с добро.* В. Нешков, Настъпление.

Още: **Запъвам се / запъна се като магаре на мост. Опъвам се / опъна се като магаре на лед.**

ЗАПЪВАМ СЕ / ЗАПЪНА СЕ КАТО МАГАРЕ НА МОСТ. Проявявам много голямо упорство, инат; не отстъпвам, инатя се.

Още: **Запъвам се / запъна се като магаре на лед. Дърпам се (опъвам се / опъна се) като магаре на мост.**

ЗАПЪВАМ СЕ / ЗАПЪНА СЕ КАТО РАК НА БЪРЗЕЙ. Проявявам голямо упорство; инатя се, упорствувам. *Намислили сме да реорганизираме работата си, а още отначалото ударихме на камък. И кой, мислиш, е виновен за всичко това? Вашата Яна. . . — Ей тъй, запъна се като рак на бързей и ни напред, ни назад.* К. Калчев, Семейството на тъкачите. *Не продавайте отечеството си и чувствата към нашата освободителка. . . . — Не сме го продали и няма да го продадем — викна нервно Стамболов. — Защо се запъваш в тая работа като рак на бързей.* В. Геновска, Седем години.

ЗАПЪВАМ СЕ / ЗАПЪНА СЕ КАТО РИБЯ КОСТ НА ГЪРЛО. *Диал.* Проявявам неразумна и излишна упоритост, упорито отказвам да отстъпя. *И тъй дядото — т. е. бай Гето Палашев, отведнъж се запънал като рибя кост на гърло и рекъл: — Аз дъщеря си не пущам на чужда къща, без да е минала под венчило.* Ст. Поптонев, Сватба и ядец.

ЗАПЪЛВАМ (ЗАПЪЛНЯМ) / ЗАПЪЛНЯ НЯКОЯ ТРАПЧИНА. *Обикн. в св. вид. Простореч.* Умирам. *— Брат — рекъл Иван — дали ще останем живи, или ще запълним някоя трапчина?* Сл. Трънски, Неотдавна.

Още: **Запълвам (запълням) / запълня трапа.** *Простореч.*

ЗАПЪЛВАМ (ЗАПЪЛНЯМ) / ЗАПЪЛНЯ ТРАПА. *Обикн. в св. вид. Простореч.* Умирам. *Изчезнала е майката. . . А бащата кой знае къде стиска пушката, а очите му тъмнеят за дома или е запълнил трапа.* З. Сребров, Детето.

Още: **Изпълвам (изпълням) / изпълня трапа.** *Простореч.* **Запълвам (запълням) / запълня някоя трапчина.** *Простореч.* **Напълвам (напълням) / напълня трапа.** *Простореч.*

ЗАПЪЛЗЯВАТ МИ / ЗАПЪЛЗЯТ МИ МРАВКИ ПО ГЪРБА. Изведнъж ме обзема силно безпокойство, тревога, страх. *Сърцето на Мойше каточе пада в ботушите му, мравки запълзяват по гърба му.* Ал. Константинов, Нещо шумолеше, ама какво беше.

Още: **Полазват ми / полазят ми (запъплят ми) мравки по гърба.**

ЗАПЪПЛЯТ МИ МРАВКИ ПО ГЪРБА. Вж. Запълзяват ми /запълзят ми мравки по гърба.

ЗАПЪРЖВАМ СЕ / ЗАПЪРЖА СЕ НА ЖЕГЛА. *Диал.* Изпадам в много тежко положение, излагам се на големи изпитания, трудности. *— Имахме нещо като бас с Хайдук-Гено. Запържихме се на жегла — де да видим кой ще надвие.* О. Василев, Житие-битие.

ЗАПЯВАМ / ЗАПЕЯ ДРУГА ПЕСЕН. Променям поведението си, започвам да говоря и действувам по начин, различен от досегашния. *Тя* [баба] *с поглед ме стрелна и строго ми рече: — Слушай, Патиланe. Да не беше болен, знаеш що те чака. Но и то ще стане, като оздравееш. Съвсем друга песен тогаз ще запея.* Ран Босилек, Радост. *— Или пък да ѝ взема копринени чорапи? — колебаеше се той гласно. — Как мислиш? . . . А бе каквото и да е то, но като види, братленце, пликчето, веднага ще запее друга песен. Такива са — да си го знаеш от мен — жените.* П. Вежинов, Втора рота. *Той беше забравил много неща, но Методиев ще му ги припомни и тогава той ще запее друга песен.* М. Марчевски, Тихо пристанище. *— Опасен човек — въздъхна Бейтула бей. — Най-добре с хитрост да го подмамим да сложи оръжието. Когато гяурката бъде в ръцете ни, друга песен ще запее той.* М. Марчевски, Калофер войвода. *Разправяй ги ти пред други — . . . — май че ако те подпъне някой мъжага като Голям Крушка,. . ., друга песен ще ми запееш ти мене.* Б. Обретенов, Сноп.

Още: **Запявам / запея на друг глас.**

ЗАПЯВАМ / ЗАПЕЯ НА ДРУГ ГЛАС. Вж. Запявам / запея друга песен. *— Хайде, Босев, иди на катедрата и ни прочети творбата си. . . „Сега говори така, но като чуе какво съм написал за него, веднага ще запее на друг глас.“* Г. Русафов, И те са били деца.

ЗАПЯВАМ / ЗАПЕЯ *някаква* **ПЕСЕН.** Почвам да постъпвам, действувам по някакъв начин. *Слушай бе, жена ти и децата ти в найлон се обличат, а ти си ми запял една песен. . . Навънка да е, у моето да не е.* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено. *Знаеше си, че това не е последната им дума — . . . Размирниците не искаха да се хванат открито на султанова служба — продаваха големство пред другите главатари, ама до довечера, до утре щяха да запеят нова песен.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. *Запя пак същата песен.*

ЗАРАВЯМ / ЗАРОВЯ НОС *в нещо*. Съсредоточвам се в нещо, което гледам, чета или върша. *Заровил е нос в учебниците си и по цял ден не дига глава от тях.*
Още: **Забивам / забия нос** /в 1 знач./. **Забождам / забода (забучвам / забуча) нос** /във 2 знач./.

ЗАРЕКЛА СЕ СВИНЯ ДА НЕ ЯДЕ ГОВНА. *Диал. Вулг. Ирон.* Употребява се като израз на съмнение, недоверие към някого, който казва, че ще се откаже от нещо (обикн. лошо), което е присъщо, храктерно за него.
От погов. Зарекла се свиня да не яде говна, прескокнала плет, изяла пет.

ЗАРЕКЛО СЕ КУЧЕ ДА НЕ ЯДЕ КОКАЛИ. *Диал. Ирон.* Употребява се като израз на съмнение, недоверие към някого, който казва, че ще се откаже от нещо (обикн. лошо), което е присъщо, характерно за него.

ЗАРЕКЪЛ СЕ ПОП ДА НЕ РЕЖЕ ГОЛЕМИ ПОРЯЗАНИЦИ. *Диал. Ирон.* Употребява се като израз на съмнение, недоверие към някого, който казва, че ще се откаже от нещо, което е присъщо, характерно за него.

ЗАРЕКЪЛ СЪМ СЕ ДА НЕ ПИЯ ВОДА. *Диал.* Станал съм пияница.

ЗАРИВАМ / ЗАРИЯ КОРЕНА *на някого*. *Диал.* Отмъщавам някому, наказвам го. *Ще ти зария корена, да ме помниш.*

ЗАРИВАМ / ЗАРИЯ ОГЪНЯ *някому*. *Диал.* Отмъщавам някому, наказвам го.

ЗАРИТ МИ Е ОГЪНЯ. *Диал.* Лошо ми е положението, зле съм.
Още: **Зарит ми е пепела.** *Диал.*

ЗАРИТ МИ Е ПЕПЕЛА. *Диал.* Вж. Зарит ми е огъня.

ЗАРОВИЛ СЪМ ОГЪНЯ. *Диал* Напуснал съм работата, господарите си, без да се обадя.

ЗАРЯЗВАМ / ЗАРЕЖА НА РАБОШ *нещо*. Забелязвам си, запомням нещо (обикн. лошо, някакво зло, което ми е причинено), за да си отмъстя, върна някога.
Още: **Записвам <си> / запиша <си> на рабош.**

ЗА СВОЯ ДУША. За себе си (употребява се, когато нещо хубаво се запазва за лично ползване). — *Море така думаш, ама да изпречем тук цинцарката, тук бурето с ракията, па да кажем: ха сега избирай! Кое че земеш, а? — Че помислим малко, Пендо. — Бе и я че помислим, дали теб да ги дадем, дали за своя душа да ги задържим.* Елин Пелин, Пижо и Пендо.

ЗА СВОЯТА <СИ> ЧЕРГА. За себе си, за своя интерес, в своя полза. *Едно време всякой се грижеше само за своята черга,. . .: сега работим задружно и съгласно, та на всички е добре.* Хр. Максимов, Чудноват сън.

ЗА СЀ БОГА. *Диал.* Само, единствено. *Богати някои господар и господарка,. . ., много годин след тяхното оженване роди им се за се бога едно дете, женска рожба.* Ил. Блъсков, Рада клюкарката.

ЗА СЛИВА , не зачитам. *Пренебр.* Никак, ни най-малко (не зачитам). *Грозданка е дявол. . . Цяла седмица го не погледна и се преструва, че го не зачита за слива, сал да види, какво че да прави.* Елин Пелин, Пижо и Пендо.

ЗАСМЕЛИ МИ <СА> СЕ И ДРЕХИТЕ <НА ГЪРБА>. *Диал.* Много съм радостен.
Още: **Засмели ми <са> се и дрипите (парцалите, потурите).** *Диал.*

ЗАСМЕЛИ МИ <СА> СЕ И ДРИПИТЕ. *Диал.* Вж. Засмели ми <са> се дрехите <на гърба>.

ЗАСМЕЛИ МИ <СА> СЕ И ПАРЦАЛИТЕ. *Диал.* Вж. Засмели ми <са> се и дрехите <на гърба>.

ЗАСМЕЛИ МИ <СА> СЕ И ПОТУРИТЕ. Вж. Засмели ми <са> се и дрехите <на гърба>. *Засмяха се на Юмера и потурите, че дружина ще си има, грабна ми и ямурлука, и торбата, насмалко и мене да нарами!* Н. Хайтов, Диви разкази.

ЗА *нечия* **СМЕТКА** и **ЗА СМЕТКА** *на някого или нещо.* **1.** При заплащане разхода или получаване прихода на нещо от някого. *Когато селяните са добивали рудата за своя сметка и са я препродавали на виднярите и маданджиите, тяхната самостоятелност и в този случай е била фиктивна.* П. Делирадев, Витоша. *Всяка година кара вършачка, а няма риза на гърба си. Вършѐ за чужда сметка.* К. Петканов, Морава звезда кървава. *Той умееше да губи на покер и бридж... Призори, ... равнодушно вписваше проиграните суми за сметка на „Никотиана“.* Д. Димов, Тютюн. — *Пий една мастика за моя сметка — добави Генади — и ме чакай, докато натоварим каруците.* К. Калчев, Семейството на тъкачите. *Но бичметата,..., трябва да се платят!... — Ами ще ги минеш за сметка на станцията.* А. Гуляшки, МТ станция. *Тия селяни бяха прикрепени към земята си,... Те я обработваха за своя сметка, но със задължение част от произведенията си да дават на болярина.* Ив. Вазов, Светослав Тертер.
2. Използувайки средствата или труда, силите на някого. *Като упреква българските мечоносци* [сиреч фронтови войници], *задето напуснали фронта само за това, че зад гърба им имало хищници, грабители, кожодери и чорбаджии, които тлъстеели за тяхна сметка, пише:...* Хр. Ясенов, Любовта към българщината. — *Царят мисли, че управлява... Господари са най-богатите, той и на тях слугува. Те пък го крепят, плащат му с наша пот... — Ясна е тя... Не е важно кой е най-отгоре, нали е все за наша сметка!* Д. Добревски, Бунтът на крайцера „Надежда“. — *Живели са едно време простите и неуки попове за наша сметка... Излезеш на къра — ниви, свят да ти се завие. И на кого? — На попа... А сега? — Голотия.* Г. Караславов, Изчадия адови. *А това, че имаш три, четири деца на главата си, това е дребна работа. А коя била едрата — ние да мрем, а големците да се ширят за наша сметка.* К. Петканов, Морава звезда кървава. *Почти навред в селата общинската власт е в ръцете на лихвари, кръчмари, търговци-житари; това са все местните дерибеи,..., това са хората, които живеят за сметка на дребната селска буржоазия, които трупат своите капитали чрез нейното пропадане.* Г. Георгиев, Котерия и партия.
3. Във вреда или полза на някого или нещо. — *Но ударничество за сметка на качеството на работата и горивото няма да признавам.* А. Гуляшки, МТ станция. *На нас ни заповядват да се бием за чужда сметка... Съгласни ли сте да обявим война на военолюбците, на капитан Столетов, на цялата гнила власт на капитализма.* Д. Добревски, Бунтът на крайцера „Надежда“. *В изграждането на народните университети обаче не трябва да се допускат увлечения, да се гони количество за сметка на съдържанието и качеството на работата.* в. Работническо дело. *Щом вие отхвърляте предложението, всичко остава за ваша сметка.*
4. Благодарение на някого или въз основа на нещо. *През плодородната година само се издигат нови капиталисти за сметка на дребната буржоазия, която в своето болшинство си остава в същото незакрепнало положение...* Г. Георгиев, Още върху политическото затишие. *Нарастването на корена се извършва за сметка на делението и растежа на клетките.* Ботаника за V и VI клас. *Огромното количество енергия, която се отделя при разпадането на радиоактивните ядра, се появява за сметка на тяхната маса.* Химия за VII клас.
5. В замяна на. — *Денчо изглеждаше дори още по-тънък, отколкото беше, но за сметка на това се чувствуваше здрав и бодър.* Сл. Трънски, Неотдавна. *Но острата проницателност и комбинативните способности на ума му бяха намалели значително за сметка на педантизма, който се беше увеличил.* Д. Димов, Тютюн. *За сметка на неизпълнението на плана по тези асортименти, планът е преизпълнен по други асортименти.*
6. По адрес на някого. *Аз бях гърбом към тях и бай Ганьо не можа да ме познае, а че не ме позна, това се видя от думите, които той пусна за наша сметка: „и тези трябва да са се насвяткали“.* Ал. Константинов, Бай Ганьо. *Сума шеги и бодли се пуснаха за сметка на железопътните ни управници.* Ал. Константинов, Бай Ганьо. *Идеха две закъснели от някъде жени, от които гласът на едната като че ми бе познат. Тя бе оная радиновка, Магда, която в Гражино си чешеше езика за сметка на нас, ловците.* Н. п. Филипов, Разкази на ловеца. *Той подава на Иванка стрък синя теменуга и ѝ шепне за сметка на секретаря: — Теменуга. Скрита любов.* Й. Йовков, Песента на колелетата.
7. *Остар.* От нечия страна. — *Нямаше съвсем нужда: те те бяха харесали и без това, и бяха те избрали. — Но и аз исках да избера, за моя сметка.* Ив. Вазов, Казаларската царица. *Движението беше извънредно по конашкия двор. Сички тичаха от малкия до големия,*

секи за своя сметка даваше заповеди. Зах. Стоянов, Записки по българските въстания. *В него* [търга] *не учатвува само представителството на еснафа от името на самите еснафи, а всеки от последните се яви за своя сметка или за сметка на неколцина свои съеснафи.* Ст. Чилингиров, Хлеб наш насъщний.

Още: На *нечия* сметка /в 1, 2 и 6 знач. към 1, 2 и 3 знач./.

ЗАСМЯЛ СЕ Е КАТО СЛЪНЦЕ ОТ ОБЛАК. *Диал. Подигр.* Много е намусен, сърдит.

ЗАСПАЛА СВЕТА НЕДЕЛЯ НА СВЕТА ПЕТКА НА СКУТА. *Диал.* Употребява се, когато някой не може да пее, няма глас, а пее.

·Просяците пеели тази песен и оттам, когато някой пее лошо, казват така (Л. Каравелов, Памятники народного быта болгар, с. 45).

ЗАСПАЛ ДЕЙКО, ВТРЕСЛО ГО. *Диал.* Употребява се, когато някой не може да пее, няма глас, а пее.

Още: **Умрял Дейко, втресло го.** *Диал.*

ЗАСПАЛ МИХО НА ПРИПЕК. *Диал.* Употребява се, когато някой не може да пее, няма глас, а пее.

За произхода вж. **Заспала света Неделя на света Петка на скута.**

ЗАСПАЛ ОТ ДЪЛГИЯ. *Диал.* Умрял.

Да заспиш от дългия — да умреш. *Дано заспиш от дългия и да не те видя вече.*

ЗАСПИВАМ / ЗАСПЯ НА ЛАВРИТЕ СИ. *Книж.* Задоволявам се с постигнатото и не се стремя към нови успехи, към нови постижения. *А затова те трябва да не заспиват на минали лаври, а да си запретнат ръкавите и да се учат, растат и квалифицират.* Г. Димитров, Задълженията на народните партизани.

Още: **Почивам (лежа) на лаврите си.** *Книж.*

ЗАСРАЛ СЪМ СИ ЛИЦЕТО. *Грубо.* Загубил съм напълно чувството за срам; проявявам безсрамие, нахалство.

Още: **Засрал съм си сурата.** *Грубо.* **Засрал съм <си> очи<те>.** *Грубо.*

ЗАСРАЛ СЪМ СИ ОЧИТЕ и ЗАСРАЛ СЪМ ОЧИ. *Грубо.* Загубил съм напълно чувството си за срам; проявявам безсрамие, нахалство.

Още: **Запикал съм <си> очи<те>.** *Грубо.* **Засрал съм си лицето (сурата).** *Грубо.*

ЗАСРАЛ СЪМ СИ СУРАТА. *Грубо.* Загубил съм напълно чувството си за срам; проявявам безсрамие, нахалство.

Още: **Засрал съм си лицето.** *Грубо.* **Засрал съм <си> очи<те>.** *Грубо.*

ЗАСРАХ СИ ПЪТЕКИТЕ. *Грубо.* С поведението си направих така, че повече не мога да отивам някъде, у някого. *Как можа така да се изложиш. Вече няма да те канят у тях, засра си пътеките.*

ЗАСТАВАМ / ЗАСТАНА НА ПЪТЯ *на някого.* **1.** Попречвам на някого в някаква работа, дейност. *Ала той и насън не беше помислил, че на пътя му ще застане агрономът Раденко Раденков, този овчарски заврян зет, млад и неопитен, дошел кой знае откъде.* Б. Обретенов, Сноп.
2. Срещам се, запознавам се с някого и оказвам някакво влияние върху живота и съдбата му. *През живота ѝ той два пъти заставаше на пътя ѝ.*

Още: **Изпречвам се / изпреча се на пътя.**

ЗАСТЪПВАМ / ЗАСТЪПЯ МАЧЕШКИ ЗАД ВРАТА *някого. Диал.* Добре, здравата шипвам, хващам някого.

ЗАСУКВАМ / ЗАСУЧА МУСТАК. *Нар.* За мъж — почвам да се стремя да се харесам на момите, почвам да ергенувам. *А Доко порасна като планина, службата си изкара, мустаци засука и заприпира да се ожени.* Чудомир, Треските.

ЗАСУКВАМ / ЗАСУЧА РЪКАВИ. Залавям се усърдно и усилено за работа. *И когато въоръжените ратаи заградиха и вързаха ръцете на ромеите, боляринът Иванко си засука ръкавите и викна.* А. Каралийчев, Птичка от глина.

Още: **Запретвам / запретна (подвивам / подвия) ръкави.**

ЗАСЪРБЯЛ МЕ Е ГЪРБА <ЗА ТОЯГА>. *Шег.* Постъпвам така, че заслужавам бой, наказание. *Стайко, Гуне, не бивай такваз! . . . Стринка Гуне . . . Теб та е много засърбял гърба, ама де да видим!* Ц. Церковски, Театрални забавалки.

Още: **Сърби ме гърба <за тояга>.** *Шег.* **Чеше ми се гърба за тояга.** *Диал. Шег.*

ЗАСЪХВА МИ / ЗАСЪХНЕ МИ ПЛЮНКАТА НА ГЪРЛОТО. Изплашвам се, смущавам се много (обикн. придружено с усещане на сухота в устата). *Цели два часа продължи обискът. Накрая полицаите взеха Манола и го отведоха в града. Като съобрази колко нощи Манол не се е прибирал, с колко хора се е срещал в тъмното, плюнката в гърлото на стареца засъхна. „Не е добро — рече си той, — може би тоя път няма да мине лесно!“* Г. Караславов, Неверникът Тома. *Примо пребледня, разтрепера се. плюнката в гърлото му засъхна. А, ето каква била работата! Ще му вземат първия помагач, най-голямата опора в живота!* Г. Караславов, Орлов камък.

ЗАСЯДА МИ / ЗАСЕДНЕ МИ БУЦА В (НА) ГЪРДИТЕ. Усещам тежест, изпитвам мъка от някакво силно и неприятно душевно преживяване. *В гърдите ѝ бе заседнала ледена буца, но то не беше нищо — тя чувствуваше, че се владее.* Д. Талев, Илинден. *Очите му се просълзиха и на гърдите му заседна мъчително-ледена буца.* Г. Караславов, Герой.

Още: **Засяда ми / заседне ми буца на (в) гърлото. Ляга ми / легне ми буца в гърдите. Засяда ми / заседне ми буца под лъжичката.** *Диал.*

ЗАСЯДА МИ / ЗАСЕДНЕ МИ БУЦА НА (В) ГЪРЛОТО. Усещам тежест, изпитвам мъка от някакво силно и неприятно душевно преживяване. *Никъде не можа да я* [ръкавичката] *намери. Сякаш беше потънала в земята. Буца заседна на гърлото му, когато повлече шейната си към дома.* А. Каралийчев, Топлата ръкавичка. *Дядо Йордан се отпускаше за миг, но колчем си спомняше за арестувания унук, една мъчителна буца засядаше на гърлото му.* Г. Караславов, Селски истории. *За вечеря пак го забравиха, а на другия ден му отделиха яденето както на всички ратаи. Тежка буца заседна на гърлото му. Работата не беше чиста — идеше Димитровден, Деяна мислеше да му даде пътя.* Г. Караславов, Селски истории.

Още: **Засяда ми / заседне ми бучка на (в) гърлото. Засяда ми / заседне ми буца в (на) гърдите. Засяда ми / заседне ми буца под лъжичката.** *Диал.*

ЗАСЯДА МИ / ЗАСЕДНЕ МИ БУЦА ПОД ЛЪЖИЧКАТА. *Диал.* Усещам тежест, изпитвам мъка от някакво силно и неприятно душевно преживяване. *Загубихме Беднотията, а първият човек беше той в селото ни... Чу и това Чибура, чу го и гореща буца заседна под лъжичката му. „Първият човек в селото“ — кипеше той вътрешно, но нямаше какво да направи.* Г. Караславов, Време.

Още: **Засяда ми / заседне ми буца на (в) гърлото (гърдите).**

ЗАСЯДА МИ / ЗАСЕДНЕ МИ БУЧКА НА (В) ГЪРЛОТО. Усещам тежест, изпитвам мъка от някакво силно и неприятно душевно преживяване. *Трогнах се. Някаква бучка ми заседна на гърлото и сълзите напират.* Ал. Карасимеонов, Анатомическо изменение. *И все пак, макар и нарядко, в гърлото му засядаше горчива бучка, доискваше му се да отиде при някого и да му обясни всичко.* Л. Станев, Поглед от хълма.

Още: **Засяда ми / заседне ми буца на (в) гърлото.**

ЗАСЯДА МИ / ЗАСЕДНЕ МИ ЗАЛЪКА <НА ГЪРЛОТО> и **ЗАСЯДАТ МИ / ЗАСЕДНАТ МИ ЗАЛЦИТЕ <НА ГЪРЛОТО>.** Изпитвам мъка, потиснат съм от някакво неприятно чувство, тежко настроение (обикн. когато се храня). *Не можех повече да ям незаслужено чуждия хляб — всеки залък засядаше на гърлото ми. Аз трябваше да работя, сам да изкарвам прехраната си.* М. Марчевски, Остров Тамбукту. *— Пускаш ли ме да се запиша в училището? — Тая няма да стане — отговаря бащата. . . Залъкът засяда в гърлото на Ящар.* С. Кралевски. Възвърната обич. *Деляха грошове от своята печалба, за да поддържат недостойния духовник. А на попа засядаше залъкът, подхвърлен по милост.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.

Още: **Засяда ми / заседне ми на (в) гърлото нещо. Засяда ми / заседне ми хапката <на гърлото>.**

ЗАСЯДА МИ / ЗАСЕДНЕ МИ КАТО ЗМИЙСКА КОСТ НА ГЪРЛОТО. Вж. Засяда ми / заседне ми като рибена (рибя) кост. *Из носа ти ще ги изкара той тия дърва, чоveче... Държавни са, хей, като змийска кост на гърлото ти ще заседнат.* М. Марчевски, Героите на Белица.

ЗАСЯДА МИ / ЗАСЕДНЕ МИ КАТО РИБЕНА (РИБЯ) КОСТ НА ГЪРЛОТО. Създава ми големи неприятности; мъчи ме, пречи ми. — *Да събира имот, който може да го задържи в ръцете си, Недьо. Вие се юрнахте като слепи, заграбихте де що ви попадна, а сега всичко ви заседна като рибя кост на гърлото.* В. Геновска, Седем години. *Знаеш ли какво, чичо Тома — казах му аз и едва не се задавих: думата „чичо" заседна в гърлото ми като рибена кост.* А. Гуляшки, Златното руно.

Още: Засяда ми / заседне ми като змийска кост на гърлото.

ЗАСЯДА МИ / ЗАСЕДНЕ МИ НА (В) ГЪРЛОТО НЕЩО. Вж. Засяда ми / заседне ми залъка <на гърлото>. *Това е образът, който се е запечатил в паметта ми и винаги, когато си го спомня, нещо засяда в гърлото ми.* Г. Белев, Патилата на едно момче.

ЗАСЯДА МИ / ЗАСЕДНЕ МИ ХАПКАТА <НА ГЪРЛОТО> и **ЗАСЯДАТ МИ / ЗАСЕДНАТ МИ ХАПКИТЕ <НА ГЪРЛОТО>.** Вж. Засяда ми / заседне ми залъка <на гърлото>. *Ако жена му ядеше с апетит, той се радваше... Ако ядеше без желание, и неговите хапки му засядаха на гърлото, той жалеше за потрошените пари.* П. Вежинов, Далече от бреговете.

ЗА ТАМЯН И СВЕЩИ ДА ГИ ДАВАШ. *Във 2 и 3 л.* Да не видиш добро от тях, да ги харчиш за зло (за пари, получени по нечестен начин).

ЗАТВАРЯМ / ЗАТВОРЯ ВРАТАТА (ВРАТИТЕ) *някому или за някого. Книж.* **1.** Отказвам да приема някого някъде или преставам да го приемам. *Аз можех да ти затворя вратата и никогаж да не влезеш тука.* Д. Талев, Преспанските камбани. *Само да я пуща в къщата си, само да не затваря вратите си за нея!* Й. Йовков, Старопланински легенди. *„Аз, вика, със зачернено лице не мога да ходя! На мене да затварят вратата си, да ме повърнат!..."* П. Ю. Тодоров, Невяста Боряна. — *Дързостта на тоя тип минава всякаква граница!... Не мога да го понасям. — Молила съм те много пъти да му затвориш вратата.* Д. Димов, Жени с минало.
2. Не давам или отнемам възможността на някого да има достъп някъде, да участвува в нещо или да се ползува от нещо; отказвам някому нещо. *А аз бях вече обикнал всеотдайно, от все сърце децата. И само мисълта, че тая заповед* [за уволнение] *ми затваряше вратите на училището,..., ме хвърляше в ужас.* Г. Русафов, И те са били деца. *Снощи баща ти ми затвори вратата си, днес и еснафите ме отритнаха.* П. Ю. Тодоров, Първите.
3. *На нещо.* Отнемам възможността на нещо да стане, да се реализира. *Направеното от тях предложение не е било окончателно и не затваряло вратата на преговорите.* в. Вечерни новини.

ЗАТВАРЯМ / ЗАТВОРЯ ВРАТАТА (ВРАТИТЕ) ПОД НОСА *на някого.* Отказвам на някого да го приема, не го допускам да влезе някъде, където непосредно се намира. *Единият от тях поиска да влезе с него, но Евгени не му позволи и грубо затвори вратата под носа му.* Д. Ангелов. На живот и смърт. *Като се прибираше в хотела си,..., настръхнал от злоба към цялата тази собственическа каста, която затваряше вратите си под носа му, видя познатото, вече гледано на десетки места съобщение,... — „Мобелирана стая — под наем".* А. Гуляшки, МТ станция.

ЗАТВАРЯ МИ СЕ / ЗАТВОРИ МИ СЕ СЪРЦЕТО. Обзема ме мъка, скръб или равнодушие към всичко. *Откакто загуби сина си, сърцето ѝ се затвори.*
Още: Сключва ми се / сключи ми се сърцето. *Диал.*

ЗАТВАРЯМ / ЗАТВОРЯ КРЪГА *на нещо. Книж.* Свързвам началото с края; давам цялостен завършек на нещо. *С последната му книга се затваря кръга на трудовете, посветени на старата история.*

ЗАТВАРЯМ / ЗАТВОРЯ КЪЩАТА *някому. Диал.* Унищожавам напълно семейството, рода на някого, не оставям нито един член от семейството му.

ЗАТВАРЯМ / ЗАТВОРЯ ОЧИ. 1. *Обикн. с отриц.* Не заспивам. *На Еледжик ние стигнахме на разсъмване, убити и изморени, понеже две нощи ставаше, как не бяхме затваряли очи.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания. *Един от тях очи си не затвори / и бдя за дълго, буден в нощний мрак.* П. П. Славейков, Епически песни.
2. Умирам. *Аз може да затворя очи, да си отида.* Й. Йовков, Обикновен човек. *Имаше четири деца, аз пето. Добре, ама като порасназа — пръснаха се кое накъдето види, няма кой да я гледа. Нямаше как, взех я при мене, гледах я, докато затвори очи.* П. Вежинов, Звездите над нас.

Още: **Склопвам / склопя очи. Заклопвам / заклопя очи.** *Диал.* /към 2 знач./.

ЗАТВАРЯМ / ЗАТВОРЯ ОЧИТЕ *някому.* Намирам се при някого в последните му минути; при някого съм, когато издъхва, умира. *Той беше едничкото й мъжко дете, той щеше да я гледа на старини, той щеше да затвори очите й.* Ив. Петров, Нонкината любов. — *Сполай, дето си затворил очите на баща ми. Искаше му се да каже много повече... благодарността, че кръщелникът драговолно е заел неговото синовно място край смъртния одър на стария.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.

ЗАТВАРЯМ СЕ / ЗАТВОРЯ СЕ В ЧЕРУПКАТА СИ. Не смея вече да предприема нищо: наплашен съм много и се спотайвам. *След огорчението, което преживя, той се затвори в черупката си и не общуваше с никого.*

Още: **Скривам се / скрия се в черупката си. Свивам се / свия се в черупката си** /в 1 знач./.

ЗАТВАРЯМ СИ / ЗАТВОРЯ СИ ОЧИТЕ *пред (за) нещо или самост.* Съзнателно се правя, че не забелязвам нещо (обикн. нередно), нарочно не му отдавам значение. *Австралиецът не е никак пристрастен, чувството на обективност у него е добре развито. Той не обича да си затваря очите пред истината, приема по-доброто, стига да се убеди, че ще му бъде полезно.* П. Вежинов, До Мелбърн по въздух и море. *Рушвет той* [каймакаминът] *вземаше не само от презрените гяури, но и от някои османлии, като си затваряше очите пред техните золуми над раята.* Д. Талев, Илинден. *Аз зная, че има хора на непобедимото предубеждение,..., но аз заявявам, че няма нищо по-пагубно от един такъв фанатизъм, който си затваря очите пред очевидните факти.* Ас. Златаров, В страната на съветите. *Разправяше се обаче, че войниците си затваряли очите и рядко арестували истинските конспиратори.* М. Грубешлиева, През иглено ухо. *Туряха огъня на някоя махала или чаршия и в суматохата,..., отнасяха парите и стоката на мирните търговци. Властта рядко ги наказваше, а повече си затваряше очите — по-добре беше войската да се храни с грабеж, отколкото султанът да има разправии с еничарски бунтове.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. *Даде му власт и сила,..., търпеше дружбата му с Боян, затваряше очите си за участието му в заговора, беше готов да му кумува дори, за да има мир и ред.* М. Смилова, Друм се вие.

Още: **Закривам си / закрия си очите.**

ЗАТВАРЯМ СИ / ЗАТВОРЯ СИ УСТАТА. 1. *Обикн. в пов. накл.* Млъквам, преставам да говоря. *Затваряй си устата! — изръмжа отново Кралев. — Сега ние задаваме въпросите.* Б. Райнов, Господин Никой. — *Пак ли при него отиваш, чума да го беше пукнала! — прокълна тя, когато Йончоолу отваряше вратата. — Затваряй си устата и много да не лаеш. Отивам да си търся белята.* В. Нешков, Настъпление. *Обирът не е дребна случка. Затворете си устите и ни дума повече.* К. Петканов, Хайдути. — *Я си затваряй устата, че... знаеш ли ме ти! — нахвърли... той...* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено.
2. Въздържам се да говоря, не казвам нищо, обикн. за да премълча или да прикрия нещо. *Тази сутрин, след дълго мислене, той реши, че трябва да намери упоритата учителка и да я предупреди, че или трябва да си затваря устата, или пък в противен случай ще я даде под съд за обида...* Кр. Велков, Село Борово. *А Стефан имаше остър език и не знаеше да си затваря устата...* Н. Тихолов, Дни като другите. — *Ела, докторе, не бой се! — ... Приискa ми се да го ритна за това вечно негово „не бой се". Ако го дърдори пред мене, защо не си затваря устата поне пред хората!* П. Вежинов, Звездите над нас. — *Мълкни мари, аз да не съм кираджийски кон да ме товари кой си иска и колкото си иска. Хей търси някой друг. А колкото за подозренията, по-добре да си затваряш устата, докато аз не съм ти ги затворил.* Сл. Трънски, Неотдавна. — *Не се стеснявайте, господарят изглежда строг, ама е много добър. Той не е като вашите в София, гдето ще ви изгонят не в туй време, не в онуй. Досега ръка не е дигнал да удари някого. — Ш-т, Тинке! Казахме я, ще те вземем за чистачка, ама ще си затваряш устата.* Д. Немиров, Възелът. *Какво в същност можеше да*

направи, Ленко не знаеше... Да си затворя устата, това само му оставаше. Г. Караславов, Ленко.

Още: **Зашивам си / зашия си устата.**

ЗАТВАРЯМ СИ / ЗАТВОРЯ СИ УШИТЕ. Съзнателно се старая да не слушам нещо и да не му обръщам внимание (обикн. нещо, което ме засяга или е отправено към мене — клюки, подмятания, молби). *Дочувала бе оттук-оттам несмели подмятания, но те повече я дразнеха като опити да смутят спокойствието, което сама си бе създала, и тя не искаше да ги чува, отхвърляше ги, затваряше ушите си.* Д. Талев, Самуил.

Още: **Запушвам си / запуша си ушите.**

ЗАТВАРЯМ / ЗАТВОРЯ УСТАТА *на някого.* **1.** Накарвам някого да млъкне, да не говори повече. *Тя говореше така не защото беше съгласна да дадат Колето, не защото чакаше някога от него да получи помощ, а защото не се спогаждаха със старата и искаше сега да ѝ затвори устата, да я накара да млъкне.* Кл. Цачев, Горчив залък. — *Ти какво се беше раздрънкал за кооперацията? — внезапно попита той. — Искаше да ти затворя устата с ракия, нали? — Их, Джоне... — ухили се гузно Стоичко Данкин.* Д. Димов, Тютюн. *Войводата вдигна очите си... Този поглед гореше с черен огън под нависналите вежди и дето се спреше, сякаш там хала бутваше хората назад, навеждаше главите им, затваряше устата.* Ст. Загорчинов, Ден последен.

2. Накарвам някого да млъкне, като оборвам твърденията му със силни доводи или факти, действия, на които не може да се възрази. *Ще му затворя устата, като му кажа, че аз лично съм го видял и не трябва да отрича.*

Още: **Запушвам / запуша устата. Затъквам / затъкна (зашивам / зашия) устата** /към 1 знач./.

ЗАТВАРЯТ МИ СЕ ОЧИТЕ. Много ми се спи. *Сложи детето да си легне, не виждаш ли, че му се затварят очите.*

ЗАТВО̀РИ СИ ПЛЮВАЛНИКА. *Жарг. Грубо.* Млъкни!

ЗА ТЕБЕ ДА СИ ОСТАНЕ. Пази го в тайна, никому не казвай. — *И каквото ти казвам, Ральовице, за теб да си остане, чу ли?* А. Каменова, Харитининият грях.

ЗАТИШИЕ ПРЕД БУРЯ. *Книж.* Момент, след който се очаква да избухне спор, кавга или война. *Това спокойствие не беше за дълго, то беше само затишие пред буря.*

ЗА ТОЗИ (ТОЯ), ДЕТО (ЩО) ДУХА. 1. Без полза, без смисъл; безсмислено, безполезно, безрезултатно. *Още не беше му преминало, задето ходи напразно до каменоломнята. „Да хлопам аз празна каруца, да трепя добичетата за тоз, дето духа..."* Н. Нинов Една шепа орехи. — *Ти мълчи там — не е твоя работа! — Все не е моя работа, а твоята е — да работиш за тоя, дето духа. Миналата година плати за поръчителство двадесет жълтици. Не ти ли дойде умът?* К. Петканов, Старото време. *Никола стана... и каза: — Като не ще никой, сам ще ида. Ако утре не намерите плоската, че виси на кладенеца, кажете, че за тоя, що духа съм ял две години наред солдатски хляб.* К. Величков, Таласъм. *В кухнята,... Митра гълчеше сина си: — Виж какво направиха с баща ти! Опичай си ума,... Тя хорската, ни край, ни дъно има... Ей го: отиде здравето на Петра! И защо? За тоя, дето духа...* Г. Караславов, Селски истории. *На масата беше и Дракона, с когото Шутия ходеше заедно на лов... — Какво, бе Драконе, какво така се замисли? — попита го някой... — Сигур Шутия е напипал някъде зайци. Пак ще те влачи за тоя, що духа. Не се води по неговия ум, да си късаш царвулите.* Елин Пелин, Аз ти той.

2. Без да има защо, без основание, без причина. *Откак взеха сина им и го хвърлиха да лежи за този, дето духа, той се стопи като мартенски сняг.* Г. Караславов, Воля за живот.

Още: **За този (тоя), дето (що) клати гората. За вятъра, дето духа.**

ЗА ТОЗИ (ТОЯ), ДЕТО (ЩО) КЛАТИ ГОРАТА. Напразно, напусто, без полза, без смисъл. — *Е, казвай сега, за какво би пътя?... — За тоя, дето клати гората! — хвърли той торбата и прилегна уморен.* Ст. Ц. Даскалов, Без межда. *А Милан и Стаматко лежат в земята — за какво? За тоя, дето клати гората.* Л. Стоянов, Холера. *А той, синецът, се оженил за една ватманка и по цял ден шари с нея по софийските линии...*

Тя кара и го храни, а той скитосва за тоя, дето клати гората! А. Антонов-Тонич, Как станах шампион.

Още: **За този (тоя), дето (що) духа.**

ЗАТУЙ МЕЧКАТА НЯМА ОПАШКА. *Диал. Подигр.* Употребява се, когато се случват неправди, несправедливости спрямо някого.

ЗАТУЛВАМ / ЗАТУЛЯ *някоя* **ДУПКА.** Задоволявам някаква, обикн. материална нужда. — *Ще настоява, разбира се, за делба, няма да му мигне окото да измами собственото си дете, за да затули някоя дупка в объркание си рабити.* Ем. Станев, Иван Кондарев. *Има да затулвам много дупки, но най-напред ще платя наема си.*

Още: **Запушвам / запуша** *някоя* **дупка.**

ЗАТУЛЯМ / ЗАТУЛЯ СЛЪНЦЕТО С РЕШЕТО. *Диал.* Върша безполезна, безсмислена работа.

ЗАТЪВАМ / ЗАТЪНА С ДВАТА КРАКА. Изпадам в много тежко, безизходно положение; опропастявам се, пропадам. — *Наш Христо я оцапа! — каза си той с прехапани устни. Сякаш нещо ми казваше, когато го раздумвах, че сродяването с това семейство няма да ни направи чест, а ще ни засрами... Наш Христо затъна с двата крака... А други ден — имаме сватба...* Ив. Вазов, Казаларската царица.

Още: **Хлътвам / хлътна с двата крака.**

ЗАТЪКВАМ / ЗАТЪКНА НА ПОЯСА СИ *някого.* По-силен съм от някого; лесно се справям с някого, лесно го побеждавам, надвивам. *А бе чоджум, ний такива като тебе ги затъкваме на пояса си.* Ив. Вазов, Вестникар ли?

ЗАТЪКВАМ / ЗАТЪКНА УСТАТА *на някого.* Накарвам някого да млъкне, да не говори повече (обикн. когато говори лошо за някого, когато злослови). — *Млъквай, ти казвам! — Ти пред нея... за нея — в моята къща ще ми затъкваш устата!* П. Ю. Тодоров, Самодива.

Още: **Затварям / затворя (запушвам / запуша) устата** /в 1 знач./. **Зашивам / зашия устата.**

ЗАХАПАЛ СЪМ КЪДЕЛКАТА. *Диал.* Мустаците ми са побелели.

ЗАХАПАЛ СЪМ ТАМЯН У ЗЪБИТЕ и **ЗАХАПАЛ СЪМ ТАМЯНА.** *Диал.* Много съм зле и скоро ще умра. *Баща му съвсем остаря, грохна, вече е захапал тамяна.*

ЗАХАПАХ ДЖАМА. *Диал.* Напих се, станах мъртво пиян.

ЗАХАПВАМ / ЗАХАПЯ ВЪДИЦАТА. 1. Влюбвам се, увличам се в някого. — *Хубавичка ли е? — Не е лоша, красивка, русокоса. — И сигурно сантиментална. Сантименталните най-лесно захапват въдицата.* Ив. Вазов, Казаларската царица.
2. Оставям се да бъда измамен, излъган, изигран.

Още: **Лапвам / лапна (глътвам / глътна, налапвам / налапам) въдицата.**

ЗАХАПВАМ / ЗАХАПЯ ЮЗДИТЕ. Залавям се за някаква работа, за нещо и не мога вече да се откажа, да се върна назад. — *Не ме разбирате, аз говоря за друго. — А аз — за същото — каза рязко Филип... — Филип, ти прекаляваш — каза Мария — Никак дори. — Той беше захапал юздите и не можеше да се спре по средата.* Е. Манов, Бягството на Галатея.

ЗА ХАТЪР ЛАЙНО НЕ ЯМ. *Диал. Грубо.* Заради облаги не угоднича, не раболепнича пред някого.

От народната приказка за султана, който искал да назначи нов везир и заръчал на една от харемите си да направи сладкиш вътре с лайна, и накарал всички кандидати за везирския пост да опитат сладкиша и да си кажат мнението; всички кандидати хапвали и се изказвали одобрително, само Кьор Хасан, като помирисал, отказал да вкуси и казал: „За хатър лайно не ям", и султанът го избрал за везир.

ЗАХВАНАЛ ОТ АЗ, ЧЕ НЕ ИЗКАРАЛ ДО БУКИ. *Диал.* Почнал, но донякъде не стигнал; нищо не свършил.

ЗАХВАЩАМ / ЗАХВАНА ГОРАТА. *Диал.* Забягвам в планината и ставам хайдутин или партизанин.
Още: **Вземам / взема (хващам / хвана, улавям / уловя) гората** /в 1 знач./.

ЗАХВАЩАМ / ЗАХВАНА КРИВИЯ ПЪТ. *Диал.* Започвам да върша лоши, непозволени, нечестни работи; ставам неморален, нечестен.
Още: **Вземам / взема кривия път.** *Диал.* **Тръгвам / тръгна по крив път (по криви пътища). Хващам / хвана кривия път.**

ЗАХВЪРЛЯМ / ЗАХВЪРЛЯ НА БОКЛУКА *някого.* Пренебрегвам, унищожавам някого, като го лишавам от възможност да работи или да живее добре.
Още: **Изхвърлям / изхвърля на боклука.**

ЗАХЛУПВАМ ПОД ВЪРШИНА *някого. Диал.* По-способен съм от някого.

ЗАХЛУПВАМ / ЗАХЛУПЯ ПОД КОПАНЯТА *някого. Диал.* Пренебрегвам някого отстранявам го от всичко; проявявам незачитане към някого. — *Чакай де, чакай... Не се пали! Нали трябва да зная! Осем години бригадир... бронзов медал и отведнъж — луп... да го захлупим под копанята.* Н. Хайтов, По земята.

ЗАХЛУПВАМ / ЗАХЛУПЯ ПОД КОРИТО<ТО> *някого.* **1.** Преженвам по-голяма сестра или брат. *Жените, като я гледаха да расте хубава и дяволита, често се шегуваха с кака ѝ: — Жени се, маа Стойно! Жени се, доде не са се вгледали ергените на това Радкестето, че ще те захлупи под коритото, а!* Ил. Волен, Диви души. *Към Димитровден ще вдигнем сватбата. Ако дотогава ергенуваш, ще те захлупим под коритото...* В. Нешков, Настъпление.
2. Успявам да надмина значително някого по постижения, успехи. — *Че като припаса на другия ден пистолета на кръста си оная ми ти Марена Алтънова! Малей, земята пищи под нея!... Всичките младежи ги захлупи под коритото! —* *кривеше глава и цъкаше той.* И. Волен, Между два свята. — *Пуснете ме — извика Кольо, — че и вас ще метна на тоя плет да висите като кратуни и да ви се смее цялото село! Вторият брат пришепна на третия: — Тоя ще ни захлупи под коритото. Бой му се пада!* Ламар, По планини и равнини.

От приказката за Пепеляшка или от приказката за Златното момиче, в които се разказва, че мащехата скрила Пепеляшка (Златното момиче), като я захлупила под корито, за да не я види царският син и да не се ожени за нея. Вместо нея мащехата му дала своята по-грозна и по-голяма доведена дъщеря.

Този елемент в посочените приказки е свързан с народен обичай, според който девойка, която има по-голяма сестра, не може да се момее и да се омъжи преди сестра си. „В старо време захлупвали по-малката девица под корито, когато е дохождал момък да сгледва по-голямата, да не би, ако се случи да е по-хубава малката, да остане голямата". (Данни за такъв конкретен обичай дава Г. С. Раковски, Показалец,ч. I, Одеса, 1859, с. 96).

Още: **Турям / туря (турвам / турна, слагам / сложа) под корито<то>.**

ЗАХОДЯ МИ КОЛЕСНИКА. *Диал.* Не съм съвсем нормален; смахнат съм.
Още: **Залита ми колесника.** *Диал.*

ЗА ХОРСКО ЛИЦЕ. *Диал.* За да се даде външно вид, че нещо, което трябва да се направи, е направено; привидно, формално.
Още: **<Колкото> за лице.**

ЗА ЦЯР. *При същ. в отриц. изр.* Никакъв. — *Какво те води къде нас, стрино Велико? — Дойдох да ми дадеш шепа сол. — Днес изтърсих кратуната — за цяр сол нямаме.* К. Петканов, Морава звезда кървава. *Стана суша, барата се изтреби — / не остало в нея вода ни за цяр.* П. Р. Славейков, Двете жаби. *Чаршия — пуста, няма купувачи за цяр, седят занаятчиите, прозяват се.* Ал. Константинов, Миш-маш.
Още: **За лек.**

ЗАЧЕРВИЛ СЪМ ГРЕБЕНА. Много съм добре, в добро здраве съм, оправил съм се. *Личи си, че си бил на почивка, зачервил си гребена.*
Още: **Червенее ми се гребена.**

ЗАЧЕРВИЛ СЪМ СЕ КАТО БАЛДЬОВСКИ ПРОСЯК. *Диал.* Силен, здрав и охранен, дебел съм, пращя от здраве и сили.

По преданието, че от пловдивското село Балдьово излизат само просяци, които на външен вид са силни и здрави. (Л. Каравелов, Памятники народного быта болгар, с. 45—46).

ЗАЧЕРВИЛ СЪМ СЕ КАТО БИТОЛСКИ ПРОСЯК. Силен, здрав и охранен, дебел съм.
Още: **Червеньл се като битолски просяк.**

ЗА ЧЕРНИ ДНИ. В случай на нужда. *Героинята ни, госпожа Нонка,. . ., като всяка къщовница жена, била си отделила настрани в дисагите още на Петрич две-три пити хляб и до половин ока сирене, за черни дни, без да я знае някой, разбира се.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания. *Баща му, прегърбено старче, брои остатъка от въртаните за черни дни пари.* Ем. Станев, Иван Кондарев.
От погов. Бели пари за черни дни.

ЗА ЧЕРНИТЕ ОЧИ *на някого* **и ЗА ЧЕРНИ ОЧИ.** *Обикн. в отриц. или въпрос. изр.* Без да има някой лична облага, заинтересованост. *Защо приказва с него главатарят им? Сигурно не е за черните им очи! Сигурно ще иска да отскубне нещо от него, нещо да го подпита.* П. Вежинов, Далеч от бреговете. *„Ето я! — мислеше си ревниво Марина, като се въртеше пред огледалото и поглеждаше под око братовчедка си. — Дотътрала се е рано-рано, още не сме станали. . . Да не иде за черните ми очи, лисица такава. . .“* Г. Караславов, Обикновени хора. *Вярно, преди три години му изпратих няколкостотин души войска. Не за черни очи, не загдето ми е умилял. Ама Пазвантоглу се биеше против султана, против всички султанови псета. Защо да не му помогна.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. *За да стане човек калфа, т. е. за да получава заплата и да се отърве от кобилицата, която секи е длъжен да мъкне в дома на майстора,. . ., трябват му няколко години да слугува за черни очи.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания.

ЗА ЧУВАЛ СЛАМА. *Пренебр.* На съвсем нищожна, ниска цена. *Продавам (купувам) нещо за чувал слама.*
Още: **За кош слама.** *Пренебр.*

ЗА ЧУДО И <ЗА> ПРИКАЗ. 1. Който буди възхищение с много добрите си качества, изключителен; който дълго ще се помни, за който дълго ще се споменава. *Тази пролет овошките напъпиха рано. Заредиха се топли слънчеви дни. Нацъфтяха черешите и вишните из градините. . . А роди се плод за чудо и приказ.* Д. Марчевски, Дошло е време. *— Познахме, а? — попита той весело и смигна. — Излезе от тебе бронеизтребител за чудо и приказ.* П. Вежинов. Втора рота. *Да ни е честито! Дебел сняг — голям комат! — Ех, какви жита ще се люшнат тук догодина, за чудо и приказ!* П. Бобев, Заешка пакост. *Като тази свирня няма да има втора, тя ще остане за чудо и за приказ на вечни времена.* Г. Караславов, Орлов камък. *Да мине и Димитровден, таман и сладкото вино да се поустои, па като ще направим една сватба — за чудо и приказ!* Т. Г. Влайков, Дядовата Славчова унука.
2. Много хубав на външен вид, много красив. *Родили и отхранили брат и сестра: Златица и Пирдоп. Златица пораснала — мома за чудо и приказ — китна, свенлива.* Н. Стефанова, Романтично пътешествие. *— Имаме си всичко: и пари, и дете, и дом. Скоро ще се махнем от този див балкан. Ще отидем в моя роден край. Ще вдигнем къща за чудо и приказ. . .* Й. Гешев. Вик от тъмнината. *А Яничка е станала една мома, за чудо и приказ.* Д. Ангелов, На живот и смърт.
3. Изключително, много хубаво. *А как пее тоя Хаджи Генчо? — за чудо и за приказ!* Л. Каравелов, Българе от старо време. *Един прочут мъдрец имал едничък син, работлив, умен и даровит за чудо и приказ.* Ран Босилек, Радост.
Още: **За чудо и помен.**

ЗА ЧУДО И ПОМЕН. *Диал.* Вж. За чудо и <за> приказ. *След неделя сватба: за чудо и помен сватба направиха — сватба по любов; и живот по любов заживяха Божко и Минка, живот за завиждане. . .* Ц. Церковски, Божко. *Ех, Нейчо, ще направим ние с тебе една градина за чудо и помен.* А. Каралийчев, Строители на републиката.

ЗА ЧУЖД ГЪЗ СЕФЕР. *Диал. Грубо.* Употребява се за човек, който за чуждо добро се кара с хората.

ЗАШЕМЕТЯВА МИ СЕ / ЗАШЕМЕТИ МИ СЕ ГЛАВАТА. 1. Загубвам равновесие и ми става лошо; прилошава ми.
2. Слисвам се от работа, неприятности и под. и се чудя, какво да предприема.
3. Изпитвам изключително силно чувство, обикн. от нещо извънредно приятно, хубаво, което ме е смаяло.

Още: **Замайва ми се / замае ми се (завива ми се / завие ми се) главата. Завъртява ми се завърти ми се главата** /в 1, 2 и 3 знач./.

ЗАШИВАМ СИ / ЗАШИЯ СИ УСТАТА. 1. *Обикн. в пов. накл.* Млъквам, преставам да говоря. *Зад гърба му на коня седеше нисичък набит човечец. Узнали стария Събо, разбойниците обърнаха към него закачките и шумните си подвиквания. Ала Райко издигна гласа си: — Зашийте си устата, хей-й! Царски люде шетат низ гората, да не целувате земята наопаки!* Ст. Загорчинов, Ден последен.
2. Въздържам се да говоря, не казвам нищо, обикн. за да премълча или да прикрия нещо. — *Мамо, сгреших — друг път ще си зашия устата! — Ти по-хубаво си завържи краката и стига си миткала край плетищата.* К. Петканов, Морава звезда кървава. — *Щом работиш с някого заедно — било мъж или жена, — няма да си зашиеш устата, та да занемееш.* Кр. Григоров, Пролет в Черешово.
Още: **Затварям си / затворя си устата.**

ЗАШИВАМ / ЗАШИЯ УСТАТА *на някого.* Накарвам някого да млъкне, да не говори повече.
Още: **Затварям / затворя (запушвам / запуша) устата** /в 1 знач./. **Затъквам / затъкна устата.**

ЗАШИТ С БЕЛИ КОНЦИ. 1. В който неумело са прикрити лъжата, неискреността, измамата (обикн. за думи, твърдения). *Това, дето го приказваш, не го вярвам. Зашито е с бели конци.*
2. Който е неподходящо прибавен към друго нещо.
Още: **Шит (сшит, скърпен, закърпен) с бели конци.**

ЗАШЪЛ МИ Е УМА. *Диал.* Обезумял съм, побъркал съм се.

ЗАЩО (ЩО) МИ ТРЯБВА НА БАИР ЛОЗЕ. Вж. Не ми трябва на баир лозе.

ЗАЩО (ЩО) МИ ТРЯБВА ОТ МЕЧКА РЕМЪК (РЕМИК). Вж. Не ми трябва от мечка ремък (ремик).

ЗАЩО (ЩО) МИ ТРЯБВА ТАРАЛЕЖ В ГАЩИТЕ. Вж. Не ми трябва таралеж в гащите.

ЗАЩО <СИ> ИДЕШ ЗАХАПАЛ ПРЪСТ. *Диал.* Казва се като укор към стопанина, който се връща в къщи, без да е купил нещо за ядене. *Защо си идеш захапал пръст, не можа ли да купиш нещо за вечеря.*

ЗАЩО (ЩО) НЕ <СИ> ТЕ ПРИБЕРЕ ГОСПОД. *Обикн. за 2 и 3 л. Пренебр.* Възклицание за изразяване на неодобрение, пренебрежение, когато някой каже нещо съвсем не на място, нещо много глупаво.

ЗА ЩЯЛО И НЕЩЯЛО. Без сериозна причина; и за значително и за незначително нещо. *Тя не се смееше като по-рано, не се сърдеше за щяло и нещяло и не капризничеше като дете.* Г. Караславов, Ленко. *Какво ли си мислят за него тези хора? Няма си работа и току се мъкне за щяло и нещяло...* Г. Караславов, Обикновени хора. *Началството никак не обича наоколо му да се въртят безгрижни млади пройдохи, да се кискат за щяло и нещяло в същото време, когато него го свива язвата.* П. Незнакомов, Ако бях млад. *Не говорех за щяло и нещяло, само за едното говорене. И какво се получи в резултат? — Този ли, остави го ти него! Свит човек, наивник.* Г. Краев, Аз си знам.
Още: **За било и небило.**

ЗАЯЖДА МЕ / ЗАЯДЕ МЕ КРАСТАТА <МИ>. Обхваща ме силно желание да върша нещо, към което имам слабост. *Дали не го е заяла пак крастата му? Дали не е дошел часът му? Давид искаше да каже, дали не беше дошло времето на дядо Василя да се напие.* Й. Йовков, Женско сърце.

ЗАЯЛИ СА МЕ КУЧЕТАТА. *Диал.* Ядосвам се.

ЗВЕЗДИ МИ ИЗСКАЧАТ / ИЗСКОЧАТ ОТ ОЧИТЕ. Изпитвам толкова силна болка от ненадеен и силен удар, та виждам светли петна. *Така ме удари по лицето, че ми изскочиха звезди от очите.*

Още: **Звезди ми светват / светнат пред очите. Свитки ми излизат / изл .зат от очите. Искри ми изскачат / изскочат от очите.**

ЗВЕЗДИ МИ СВЕТВАТ / СВЕТНАТ ПРЕД ОЧИТЕ. Изпитвам толкова силна болка от ненадеен и силен удар, та виждам светли петна. *По едно време като изплющя един камшик по врата ми — звезди ми светнаха пред очите.* Ал. Константинов, Из миналия живот на Славянска беседа.
Още: **Звезди ми изскачат / изскочат от очите.**

ЗДРАВА РЪКА. Силна, непоколебима власт, ръководство. *Липсвала здрава ръка, която да стегне всичко.* Д. Димов, Тютюн.
Още: **Твърда ръка.**

ЗДРАВЕ МУ КАЖИ. Възклицание за подчертаване на изключителни качества (добри или лоши) у някого или нещо. *Не пропуснах да посетя и прочутия склад от вани на братия Кръскиеви... Тук ни поднесоха едно деветгодишно златно вино — здраве му кажи!* Ал. Константинов, София—Мездра—Враца. *За пръв път попаднах в участъка... Мизерия и мръсотия — здраве му кажи.* Г. Караславов, В участъка. — *По-подходящ за тази работа от него — здраве му кажи! — Буден човек ли е? — Може да те купи и продаде без сметко-разписка...* Л. Кънчев, Препоръка. — *Ще ги оправя аз тия дяволи... Ама и аз съм един шаран, здраве му кажи...* А. Станоев, Първите. — *Защото да спи зло под камък, ама и днес, при господствуването на твоите либерални начала ние виждаме такъв либерализъм, дето — здраве му кажи!* Т. Г. Влайков, Каменов.
Още: **Здраве му речи.**

ЗДРАВЕ МУ РЕЧИ. Вж. Здраве му кажи. *Луди пари натрупаха котленските чорбаджии, вдигнаха къщи като сараи, живееха — здраве му речи!* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.

ЗДРАВИ ГАЩИ. *Шег.* Кураж, смелост. *Трябва ум в главата и ей това — и той подръпна с два пръста брича си. — Дънце, дънце — поясни охотно Чудото. Трябват здрави гащи!* П. Вежинов, Втора рота.

ЗДРАВ КАТО КОШНИЦА. *Ирон.* Много болнав, кекав.

ЗЕМАМ... Фразеологизми с начален компонент **земам, зимам** вж. при фразеологизми с **вземам.**

ЗЕЛ ГО Е ДУРУНДЕЙ. *Диал. Подигр.* Употребява се, когато се твърди, че не се знае къде се е дянало нещо.

ЗЕЛЕНА УЛИЦА. *Книж.* Възможност за преуспяване, за свободно развиване на нещо. *След като му отговорихме, че кръжокът е благословен от партийното бюро, председателят каза нещо подобно на „Правилно! Ако искаме да бием империалистите, трябва да познаваме езикът им." Така на кръжока беше осигурена зелена улица. Ние започнахме да се събираме два пъти седмично...* Д. Петров, Инглиш с магнетофон *На хумора и на сатирата у нас е дадена зелена улица.* Г. Караславов, Предговор към Хапят ли охлювите от Хр. Пелитев. *Давайте зелена улица на новото в живота,* ● *Дава се зелена улица преди всичко на тежката промишленост.* ● *Тези условия откриха зелена улица за неговата кариера.*

ЗЕЛЕН ОТКИНАТ. *Диал.* Вж. Зелен откъснат.

ЗЕЛЕН ОТКЪСНАТ. *Диал.* Който още не е поумнял, не е станал умен.
Още: **Зелен откинат.** *Диал.*

ЗЕМЯТА Е НА РЕШЕТО. *Диал. Остар.* Употребявало се е, когато гостите си отивали посред нощ и се страхували от самодиви.

Във връзка с народното поверие, че среднощ по земята ходят самодиви.

ЗЕМЯТА ТВЪРДА, НЕБЕТО ВИСОКО. *Диал.* Употребява се, за подчертаване, че няма кой да помогне някому, който е изпаднал в тежко положение.

ЗИД УШИ ИМА, <А ПЛЕТ ОЧИ ИМА>. *Диал.* Употребява се, когато се говори нещо тайно, като предупреждение към събеседника да внимава и се пази, защото може да

го чуят и видят. *От опит знаеш, че зид уши има, а плет очи има. Дебнеш в мрака и се оглеждаш. Храница за него и другарите му носиш на уреченото място.* Н. Чолаков, Българка.

Още: **И стена уши има, и плет очи има.** *Диал.*

ЗИНАЛИ СА МИ ТРИСТА ДУПКИ. Имам много нужди за задоволяване. *Трябват ми много пари, че са ми зинали триста дупки.*

ЗИНАЛ СЪМ ДА ЛАПНА *някого. Диал.* Яд ме е на някого и съм готов да му напакостя или да го унищожа. *Като са зинали да ме лапнат, не ме оставят спокойно да работя.*

ЗИНАЛ СЪМ КАТО ЛАМЯ. *Диал.* Проявявам голяма алчност, не мога да се наситя. *Всеки зинал като ламя и прибира, мъкне, крие, като че ще векува на земята.* Елин Пелин, Гераците.

ЗИНАЛ СЪМ КАТО НЕДОКЛАН ВОЛ. *Диал.* Много крещя, викам. *Мълкни най-после, какво си зинал като недоклан вол.*

ЗИНАЛ СЪМ КАТО ПЛЕВНЯ. *Диал.* **1.** Много съм лаком, ям много. **2.** За дете — рева, плача силно.

Още: **Зинал съм като яма.** *Диал.*

ЗИНАЛ СЪМ КАТО ЧАВКА. *Диал.* Загледал съм се в нещо и нищо не правя

ЗИНАЛ СЪМ КАТО ЯМА. *Диал.* Вж. Зинал съм като плевня.

ЗЛАТА̀ КАКА ПОД КОРИТО. *Диал.* Употребява се, когато малката мома (подявката) е по-хубава от сестра си.

От народната приказка за Златното момиче, което било скрито под коритото, за да не го видят и харесат сватовниците. По-подробно вж. М о м а п о д к о р и т о.

ЗЛАТНА МИ Е РЪЧИЦАТА. Много съм сръчен, похватен, майстор съм в занаята си; много хубаво работя. — *Ти видя ли копията и паламите, дето е стъкмил Детко? Бива си го. . . — И гледай каква хижа си е издигнал! Ръчицата му е златна.* Ст. Загорчинов, Ивайло.

Още: **Златна ми е ръчичката. Златни ми са ръцете.**

ЗЛАТНА МИ Е РЪЧИЧКАТА. Вж. Златна ми е ръчицата.

ЗЛАТНА<ТА> СРЕДА. *Книж.* Решение, начин на постъпване, в което има мярка липса на увличане в крайности или излагане на риск. *Той умееше да смекчава конфликтите. . . Намираше тая златна среда, която можеше да задоволи и двете страни.* Й. Йовков, Жетварят *Хората обичат златната среда, а той се движеше или около центъра, или по диагонал държеше за истината преди всичко.* Л. Стоянов, Сребърната сватба на полковник Матов.

Превод на латинското aurea mediocritas — думи на поета Хораций (Оди, II, 10, 5), с които казва, че едно средно положение, гаранция за спокойствие, трябва да се предпочита пред всичко друго.

ЗЛАТНА ТИ РЪЧИЦА. Вж. Златна ти ръчичка.

ЗЛАТНА ТИ РЪЧИЧКА. Като възклицание за изразяване на одобрение, похвала към някого, че нещо е много добре, майсторски направено. — *Слушай, това дето ти поменаваше, някой го е направил! — Тъй ли! — . . . Златна му ръчичка!* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи. *От следните три снаряда, два отново улучиха и самоходката се обви в синкав бензинов дим, после пламна. Скрит зад бронята, Чудото бурно целуна мерача по синкавото твърдо ухо и се разкрещя. — Подпали се! Гледай го — гори! Златна ти ръчичка, Златанчо!* П. Вежинов, Втора рота.

Още: **Златна ти ръчица.**

ЗЛАТНА ТРЕСКА. *Книж.* Ненаситно желание за богатство и стремеж към трупане на пари. *Златната треска на тютюна го водеше към гибел.* Д. Димов, Тютюн.

ЗЛАТНИ МИ СА РЪЦЕТЕ. Много съм сръчен, похватен, майстор съм в занаята си; много хубаво работя. *И докато отначало дърводелецът и чираците му гледат насмешливо*

на тоя чуден другоселец, който сам иска да се поти над чужда работа, скоро очите им се отварят широко-широко — и главината на колелето, и процепът са направени от хубаво по-хубаво, така че нищо повече не им трябва! — Бре, че теб ръцете ти са златни, човече — ще рече най-старият от селяните. Ст. Загорчинов, Ивайло. — *Ръцете ти са златни, приятелю. И затова ще бъдеш богат!* Й. Гешев, Вик от тъмнината.

Още: **Имам златни ръце. Златна ми е ръчицата (ръчичката).**

ЗЛАТНИ ПЛАНИНИ, обещавам. *Книж.* Много голямо богатство, изключително благополучие, което реално не може да се осъществи (обещавам). *Нямам нужда да ви обещавам златни планини; ще работя, колкото ми силите позволяват за интересите на страната и частно за вашите.* Ив. Вазов, Кандидат за „хамама".

ЗЛАТНИ ТИ УСТА. Употребява се като отговор към някого, който е изказал пожелание, с благодарност и надежда, че то ще се сбъдне. — *Всички българи из нашата земя ще се надигнат и ще смажат турците! — Дай боже! Златни ти уста, бачо Иване...* Д. Марчевски, Дошло е време. *Една текстилка знае, че колкото повече тъкан изтъче, толкова повече народ ще облече в тия голи военни години. — Е-ех, златна ти уста.* Б. Болгар, Близнаците.

ЗЛАТНИЯ ТЕЛЕЦ. *Книж.* Злато, пари, богатство като обект на алчност. — *Вие сте поклонници на златния телец! — избухна Вардарски. — Аз ви събрах тук, за да просвещавам ума ви,..., а вие що? Дошли сте да се учите на сметки!* Д. Талев, Преспанските камбани. *Откога младите пред дълга предпочитат спокойствието, и пред славата — златния телец?* Ив. Вазов, Светослав Тертер. *Знам, не сте вий само тъмни врази, / синове на златния телец: / има и такива, дето слагат / на бореца от тръни венец...* Кр. Белев, Поема за загиналия борец.

От библейския разказ за телето, направено от злато, на което евреите, странствувайки из пустинята, се кланяли като на бог.

ЗЛАТНО СЪРЦЕ. Много добър човек. *Неговата майка е златно сърце, всичко прави за сина си.*

ЗЛЕ МИ СЕ ПИШЕ. Ще ми се случи нещо неприятно, ще си изпатя. *И до вечерта при тях се яви цивилен гражданин и ги заплаши да не влизат в никакви разправии с квартирантите си, защото Неделчо Пенев е важен човек и зле им се пише, ако ги вземе на мушка.* Н. Каралиева, Неуловимият. *Оставете ме вие, ами вземете мерки, та смачкайте фасона на оня ревизор, да обърне топката от другия край, че иначе зле ни се пише!* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи.

Още: **Лошо ми се пише.**

ЗЛИ<ТЕ> ЕЗИЦИ. Хора, които съчиняват и разпространяват клюки, клевети клеветници. *В миналото името ѝ беше сплетено с имената на двама видни търговци от града. Но това говореха може би само злите езици.* М. Грубешлиева, Пред прага. *Ти не искаше да стъпиш у нас. Защо? Защото злите езици разправяха, че майка ти е била любовница на баща ми.* Д. Димов, Жени с минало. *Една бабичка, приятелка на покойната и близка комшийка, го наглеждаше. Злите езици отдавна ги бяха събрали „под венчило", но нямаше нищо вярно.* С. Чернишев, Вятърната мелница. — *Никакво връщане! Ще се върнеш да кукуваш сам! Да ме носят злите езици по село, че не мога да гледам баща си.* Н. Хайтов, Диви разкази. *Брат му пък водеше някакво дело за наследство в Чехия и според злите езици се бе позабъркал в тъмни афери около доставката на оръжия.* Д. Димов, Тютюн. *Зли езици говореха, че тя е разтурена. Не вярвай на злите езици.*

Още: **Лоши<те> езици.**

ЗЛОБАТА НА ДЕНЯ. *Книж.* Случка, събитие, изобщо нещо, което занимава и забавлява обществото в даден момент, в определено време. *Събрали се комшийките, заедно с тетка и мама. Бяха заприказвали за бае Митровото възкресение..., като това беше тогаз „злобата на деня", както се казва по сегашному.* Мих. Георгиев, Бае Митар пророкът. *Нов още тука, той не беше се запознал със злобите на деня, а интересите на политическия живот на страната бяха чужди на неговия ограничен ум.* Ив. Вазов, Нова земя.

ЗЛО ДА ТЕ ЗАБРАВИ. Употребява се като извинение, че са забравили някого, обикн. за нещо хубаво. *Влезе майката с поднос сладко и кафе. — Чаках да ми кажеш... — Забравих. — Нека зло да ви забрави.* Ст. Чилингиров, Рибена кост. — *Добро утро, май-*

старе... Подрипия г и ти, а? — Оо, здравей бе, Цочо — искрено се зарадва Васил, като го позна. — Къде се губиш, бе човече. Забравихме те хей, зло да те забрави...: Кр. Григоров, Игличево. — *Защо не донесохте и на мен от маслинките? — каза Игнат. — Носим ти, братовчед, как да не ти носим! Ама аз не съм ли ти ги дал още? Тюх, как забравих? Зло да те забрави!* Кл. Цачев, Войници.

ЗМИИ ВАРЯ. *Диал.* Силно съм разгневен, кипя от яд.

ЗМИЙСКИ ЕЗИК. 1. Говорене на остри, язвителни думи; остър, язвителен начин на приказване. *Той имаше един змийски език, никой не го обичаше.*● *Нейният змийски език никого не пощади.*
2. Човек с остър, язвителен начин на говорене.
Още: **Змийско езиче.**

ЗМИЙСКО ГНЕЗДО. Свърталище на зли, опасни хора, разбойници. *Цариград трябва да бъде занапред не змийско гнездо пак на гърците, отдето през векове злини са се пущали против нас.* Ив. Вазов, Борислав. — *Видя ли в какво змийско гнездо попадна Вилма? Тук има и един абат-нилаш. Ирена подозира, че той е един от убийците на мъжа й.* П. Славински, Последният щурм.

ЗМИЙСКО ЕЗИЧЕ. Вж. Змийски език. *Не липсваха бай Киро, църната Мара и Кичка, на която Домна викаше „змийското езиче", защото двете се джавкаха.* Б. Болгар, Близнаците.

ЗМИЯ МУ Е ПЛЮЛА В УСТАТА. Много е зъл, проклет.
Още: **Пепелянка му е плюла в устата.**

ЗМИЯ УСОЙНИЦА ИМА В УСТАТА. *Диал.* Има зъл език, говори лошо за хората.

ЗНАЕ АВРАМ ДЕ ЗИМУВАТ РАЦИТЕ. *Диал.* За хитър, практичен човек, който умее да се нарежда и да извлича лична облага от обстоятелствата. — *Практичен брат е този Панаретов — добави Шопов ухилено; — той е вечно в благоволение, той е с оная партия, която е на власт... Знай Аврам де зимуват раците...* Ив. Вазов, Нова земя.
Още: **Знае Кольо (Пейо) де зимуват раците.** *Диал.*

ЗНАЕ АВРАМ ДЕ КОПАЕ КОРЕНИ. *Диал.* За хитър, практичен човек, който умее да се нарежда и да извлича лична облага от обстоятелствата. *Какви сте чудни вие, сегашните млади! Годяват се, женят се, без да се сетят да известят на роднини и приятели. Милка ли каза, че бил и хубавец? Знае Аврам де копае корени, гиздосийке! — притури лелята, гледайки Цонка, която се стъкмяваше пред огледалото.* Ив. Вазов, Казаларската царица. — *Все лъскави ги търсиш... Знай Аврам де копай корени... — и той се усмихна и смигна към Драга.* Ив. Вазов, Нова земя.

ЗНАЕ КОЛЬО ДЕ ЗИМУВАТ РАЦИТЕ. *Диал.* Вж. Знае Аврам де зимуват раците.

ЗНАЕ ЛИ СВИНЯ ДА ПИЕ ИЗ БЪКЕЛ ВОДА. *Диал. Пренебр.* За прост, ограничен човек, който не разбира от нищо по-хубаво, по-добро.

ЗНАЕ ПЕЙО ДЕ ЗИМУВАТ РАЦИТЕ. *Диал.* Вж. Знае Аврам де зимуват раците.

ЗНАЕ ПЕТКО ДЕКА Е ЖЕЖКОТО. *Диал.* За хитър, практичен човек, който умее да се нарежда, да извлича лична изгода от обстоятелствата.

ЗНАЕ СВИНЯ ДА ЯДЕ ДИНЯ. *Диал. Пренебр.* За прост, ограничен човек, който не разбира от нищо по-хубаво, по-добро.
Още: **Знае <ти> свиня що е диня.** *Диал. Пренебр.*

ЗНАЕ СВИНЯ КЛАДЕНЧОВА ВОДА. За прост, ограничен човек, който не може да разбере от нещо по-хубаво, по-добро.
Още: **Разбира (отбира, проумява) ли <ти> свиня от кладенчова вода.**

ЗНАЕ СЕ, ЧЕ КРЪСТО Е КРЪСТЕН ЧОВЕК. *Диал.* Казва се на човек, който говори за общоизвестни неща (като предупреждение да не говори повече).

ЗНАЕ СТАНКА ДЕ ИМА КРУШИ. *Диал.* За хитър, практичен човек, който умее да извлича полза от обстоятелствата. *На мечката, изглежда, съвсем не ѝ се отиваше дома. Тя обърна глава към станяницата и като вдигна муцуната си, взе да души. Па тихо и доволно заръмжа. — Знае Станка де има круши — засмя се Събо. — Теглй, теглй към станяницата! И за нея, и за нас ще има на сватбата.* Ст. Загорчинов, Ден последен.

ЗНАЕ <ТИ> СВИНЯ ЩО Е ДИНЯ. *Диал. Пренебр.* Вж. Знае свиня да яде диня.

ЗНАЕШ ЛИ, ПОПЕ, ДА СВИРИШ. *Диал.* Употребява се, когато някому се случи нещо лошо, сполети го зло.

ЗНАЙ СИ ПЕТЪКА. *Диал.* Мисли какво правиш, съобразявай се какво ти е позволено.

ЗНАЯ ДВЕ И ДВЕСТА. Мога да се задоволя с малко и с много, според възможностите си или според обстоятелствата. *Он като е доживел до тия старини, хелбете ще знае повече; а дедо Дичо е хем стар, хем патил: он знае две, па и — двесте!* Мих. Георгиев, Рада.
От погов. Баба знае две и двеста.

ЗНАЯ ДЕ АВРАМ КОПАЕ КОРЕНИ. *Диал.* Хитър, практичен съм, умея да извличам лична облага от обстоятелствата. *Видиш ли, че на евреина, дето казваш, приели обущата, приели ги зер, защото той знае где Аврам копае корени, развържи си и ти кисията.* Ал. Константинов, Бай Ганьо.

ЗНАЯ ДЪЛБОКА КНИГА. *Диал.* Много съм образован. *Мойто е либе най-верно, / най-верно и най-сговорно, / че знае книга дълбока, / че ми е хитра, разумна.* Народна песен.

ЗНАЯ И ДЯВОЛА КЪДЕ СЕ КОТИ. *Диал.* Хитър, умен, ловък, съобразителен съм.

ЗНАЯ И НА ДЯВОЛА (ДЯВОЛИТЕ) ДУПКИТЕ. *Диал.* Хитър, умен, ловък, съобразителен съм.

ЗНАЯ КОЛКО<ТО> СВИНЯ ГРЪЧКИ. *Диал. Ирон.* Никак не умея да говоря, никак не говоря (чужд език).

ЗНАЯ КЪДЕ (ДЕ) ЗИМУВАТ РАЦИТЕ. Хитър, практичен съм; умея да се нареждам, да извличам лична изгода от обстоятелствата. *— Като освободим България, аз ще гледам да пипна търговията — . . . — Знаеш де зимуват раците ти, Анастасе. . .* Ст. Дичев, За свободата. *„Предвидливите хора се нареждат! — говореше си той, увесил дългия си нос. . . И Гешоолу, и той знае де зимуват раците — нещо такова шушу-мушу с букурещкия Христо Георгиев!“* Ст. Дичев, За свободата. *Нашите кооператори не са толкова глупави, че да не знаят де зимуват раците!* А. Гуляшки, Златното руно.

ЗНАЯ МЯРКА НА ЕЗИКА СИ. *Обикн. с отриц.* Внимавам какво говоря, преценявам какво трябва да говоря и какво не; не говоря необмислено.
Още: **Зная мярка на устата си.**

ЗНАЯ МЯРКА НА УСТАТА СИ. *Обикн. с отриц.* Внимавам какво говоря, преценявам какво трябва да говоря, и какво не; не говоря необмислено. *— Ти пък. . . Хайде-хайде! Като захванеш, не знаеш мярка на устата си.* П. Ю. Тодоров, Невяста Боряна.
Още: **Зная мярка на езика си. Имам мярка на устата си.**

ЗНАЯ НА ДЯВОЛА ГЪЗА. *Диал. Вулг.* Хитър, умен, съобразителен съм.

ЗНАЯ СЕБЕ СИ. Добре преценявам, чувствувам положението си, възможностите си. *— Ех, и ти! Какво щели да кажат хората. . . Нека си приказват, каквото щат. Те дошли ли са да видят как живеем? Всеки знае себе си, само ти не виждаш нашия хал.* Ем. Манов, Ден се ражда. *Ти знаеш себе си, аз зная себе си, никой да не отговаря за другия.*

ЗНАЯ СИ ГЬОЛА. Добре преценявам положението си и това, което мога или ми е позволено, и това, което не е за мене. *А надигне ли някой от пещерните жители глава, за да предложи нещо, да изкаже и той свое мнение по разните въпроси — цап по главата*

с тежката лапа. Да си знае там гьола, да не се бърка във висшите работи. П. Незнакомов, Приказка за многознайковците.

От погов. Всяка жаба да си знае гьола.

ЗНАЯ СИ ЕЗИКА. *Обикн. с отриц. или в пов. накл.* Внимавам какво говоря, преценявам какво трябва да говоря и какво не; не говоря необмислено. — *С тях отидоха и белогвардейци — чуваше се гласът на писарчето от свещоливницата. — Не са белогвардейци, а руски емигранти. Ти да си знаеш езика! — басово го кастреше Топалов.* Ем. Станев, Иван Кондарев. *Зачервен, запотен, бай Фильо не знаеше езика си. Как ли не наричаше Садет, Милко, тукашните хора.* Б. Несторов, Ариф и Рамзина.

Още: **Зная си устата.**

ЗНАЯ СИ МЯСТОТО. Преценявам добре себе си, възможностите си, имам ясна представа какво представлявам. — *Вие тук се разпореждате като у дома си и трябва само вас да слушаме. Така не може... и трябва да се спазва нужната дисциплина. И всеки да си знае мястото. Да!* Д. Талев, Илинден.

ЗНАЯ СИ НА УСТАТА ПЕТЪКА. *Обикн. с отриц. или в пов. накл.* Внимавам какво говоря, преценявам какво трябва да говоря и какво не; не говоря необмислено. — *Ти да си събираш езичето, да си знаеш на устата петъка, аз не съм ти слугиня тук, къде се намираш ти, аз за тия думи в миша дупка ще те натикам.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Да си знаеш на устата петъка и да не дрънкаш глупости.*

ЗНАЯ СИ СВОЕТО. Правя само това, което ми е угодно, което ми е по волята и не се вслушвам в чужди съвети. *Няма ли в туй текезесе друга работа за тебе... Тъй ѝ говореше стрина Колювица, а Нонка се смееше насреща ѝ, и пак своето си знаеше.* Ив. Петров, Нонкината любов.

ЗНАЯ СИ СМЕТКАТА (СМЕТКИТЕ). Умея да разпределям средствата, с които разполагам; не съм разточителен. *Не хвърляше дори трохите — лепеше ги с пръст и ги хрускаше. Беше от ония хора, които си знаят сметката.* Св. Минков, Разкази в таралежова кожа. *Може и да е звяр, но е хитър — ... И си знае винаги сметката. Преди месец получих сто лева от село...— „На човек като тебе пари вече за какво му са?" — и ми ги взе до рупче.* П. Вежинов, Звездите над нас.

ЗНАЯ СИ СТОКАТА. *Неодобр.* Много добре познавам някого и не мога да очаквам нещо хубаво от него (обикн. за близък човек). — *Казах ви аз отдавна, че така ще стане! — завърши Червени. — Знаех си стоката!* П. Вежинов, Нашата сила. *Не само нивите на бабалъка си — и баща си ще продадеш ти, нали си зная стоката.* М. Марчевски, Тихо пристанище. *Дайте ми го за един ден — ако не каже къде е кръстът, жив ме изгорете след това!... — Няма защо да ти го даваме: ние си знаем стоката.* Г. Караславов, Селски истории.

ЗНАЯ СИ ТАЯ. Повтарям все едно и също, упорито настоявам, че нещо е така; упорствувам на нещо. — *Ако ме обичаше повече, щеше да се решиш. — Ти пак тая си знаеш!... И по-напред така ме кореше.* Елин Пелин, Летен ден.

Още: **<Все> една<та> си зная.**

ЗНАЯ СИ УМА. Не правя нищо неприлично; владея се добре, разумен съм. *Гана, Бумкалска по баща, беше още от малка буйна и луда. Биеше момчетата, ако я закачаха нещо, но си знаеше ума.* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи. *Прощавай, бай Марко, пиян съм, като возелница..., но пак си зная ума...* Ив. Вазов, Под игото.

Още: **Помня си ума.**

ЗНАЯ СИ УСТАТА. *Обикн. с отриц. или в пов. накл.* Вж. Зная си езика. *Обидата и непреклонната юношеска гордост не им позволяваха да се върнат назад в комитетската стая и да молят отново за доверие. Оттам току-що бяха ги изпъдили като деца, които не си знаят устата.* С. Северняк, От нашия кореспондент. *Ти да си знаеш устата, чу ли! Моите овчери! Бе я се виж ти, себе си виж.* Й. Йовков, Вечери в Антимовския хан.

ЗНАЯ СПАТИИТЕ *на някого.* Известни са ми тайните постъпки на някого, скритите му замисли. — *Че де да те знам къде си! — вдигна Кьню рамене. — Зная ли ти спатиите?* А. Гуляшки, Любов. *Момчето, което пазеше встрани, дотича и зяпна изненадано. Брей! Той е офейкал! — и почервеня от гняв. — На ви сега старец. Разбрал е, че му знаем*

спатиите, и е духнал. С. Чернишев, Вятърната мелница. *Той се опита да я целуне, тъкмо когато пресичаха за към къщи. „Простак!" — отскубна се тя, а след себе си чу присмехулните му хули: „Де, де, знаем ти спатиите с редактора!"* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи.

ЗНАЯТ МЕ И КАМЪНИТЕ. *Диал.* Много съм известен.

ЗНАЯТ МЕ И КУЧЕТАТА и *по-рядко* **ЗНАЯТ МЕ И КЪСИТЕ КУЧЕТА.** Много съм известен. *На село не мога да се скрия, там ме знаят и къситe кучета.*

Още: **Познават ме и кучетата** и *по-рядко* **познават ме и къситe кучета. Запознали са ме и къситe кучета.** *Диал.*

ЗОБЕ ДУМИТЕ КАТО ЧЕРЕШИ. *Диал.* Много е сладкодумен.

ЗЪБ МЕ БОЛИ, ТА КРИВЯ. *Диал. Подигр.* **1.** Употребява се, когато някой, накаран на работа, се преструва на болен.
2. Употребява се като отговор на неподходящ въпрос, обикн. когато питат здравия дали е болен.

Още: **Боли ме зъб, та куцам.** *Подигр.*

ЗЪБ НЕ ОБЕЛВАМ / ОБЕЛЯ. Мълча, нищо не казвам, не продумвам. *Скара ли се с някого, след това не му говори с месеци, дори и с години. Като че устата му се заключваше с девет катинара — зъб не обелваше.* Кр. Григоров, Танчо от Героцвет. *Моето присъствие . . . дотолкова обикновено се видя на гостите от Чингене-Каушу, щото никой не си обели зъбът да ме попита, кой съм и що съм.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания. *Всички се свили, мълчат въртят се около полите на жените си и зъб не смеят да обелят . . .* Г. Караславов, Селски истории. *Извадих пашипорт — . . . — а на жената не обелвам нито зъб. Ще писне, ще ревне — и върви се оправяй. Реших да вървя тихомълком.* Н. Хайтов, Диви разкази. *Писах на стария, че съм си купил вехто „Рено", и той ми отвърна заядливо: „Казваш, че си си взел кола, а за идване не обелваш зъб. . ."* С. Северняк, Ветрило от сандалово дърво. *Нашето селце е мирно, само тоя грък дето докараха — . . . — ама той кротък човек,. . . засмял се чак до ушите, не знаг български зъб да обели.* Й. Радичков, Барутен буквар.
Рядно без отриц.: **Обелвам / обеля зъб.** — *Дай най-напред да се разберем. Даваш ли ми дума, ама арабийска? Сетне да не ти е криво — ха си обелил зъб, ха главите ни ще хвръкнат.* В. Нешков, Настъпление. — *Аз! — отсече глухонямата и ритна на крака преди онемялите ѝ дружки да обелят зъб.* А. Христофоров, Откровения.

Още: **Дума (думица) не обелвам / обеля. Зъб не отголвам / отголя.** *Диал.* **Уста не обелвам / обеля.**

ЗЪБ НЕ ОТГОЛВАМ / ОТГОЛЯ. *Диал.* Мълча, нищо не казвам, не продумвам.
Още: **Зъб не обелвам / обеля.**

ЗЪЛ ГЕНИЙ. *Книж.* Подбудител, подстрекател към зли, лоши дела. *Тя не знаеше кой е инициаторът, за нея Гошо беше злият гений на сина ѝ.* Б. Болгар, Близнаците.

ЗЪЛ ПЕТЪК. Лоши, тежки дни за преживяване. *Ще дойде и за него зъл петък.*
Още: **Черен петък.**

ЗЯПАМ В УСТАТА и **ЗЯПНАЛ СЪМ В УСТАТА** *някого.* **1.** Внимателно и прехласнато слушам това, което ми се говори от някого, обикн. за да усвоя, науча нещо. *Какви мили личица, русички главички, умни очици, които зяпат в устата ти и гълтат всяка твоя дума.* Ив. Вазов, Казаларската царица. *Той обичаше тихите и прости посетители, които го зяпаха в устата, когато им разправяше за непознати градове и земи, гдето беше ходил на времето си.* Г. Караславов, Спор. *Гостът продължи нататък, . . . Общо несдържано и нескривано „а-а-а!" се разнесе из всички редици на тълпата, която зяпаше в устата на великия болярин.* Ст. Загорчинов, Ивайло. *Легендарните му проповеди за гоненията на българските калугери по манастирите, за личбите и чудесиите, станали за спазването на българските слова, бяха тъй занимливи, щото,. . . , аз стоях та го слушах „зяпнал в устата му", както казват нашите.* П. Р. Славейков, Български притчи или пословици и характерни думи.
2. Следя внимателно за желанията на някого, за да ги изпълнявам, ръководен от хубавото си чувство и уважение към него или от личен интерес. *Водят ви за носа, и вие,*

хаплъовци, ги зяпате в устата... Хубаво ви чуруликат те... Д. Ангелов, На живот и смърт. *„Рекъл им е Вели, че ще иде в кафенето на Неджиб..., — и те са се потътрили подире му. Нали си нямат свой акъл, зяпат го в устата — чудо невиждано!“* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. — ... *Кой те е докундисал мари! Кой? — Докундиса ме твоята даскалица! — извърна се и отговори злобно и предизвикателно Николовица. — Ето тая, дето си я зяпнал в устата.* Г. Караславов, Обикновени хора.

Още: **Гледам в устата.**

ЗЯПАМ ПО ЧАВКИТЕ. *Диал.* Стоя без работа; блея.

ЗЯПВАМ / ЗЯПНА В УСТАТА *някого.* **1.** Започвам да слушам внимателно и прехласнато някого, когато разказва, говори нещо. *Тя дреме. Но щом усетеше, че ние децата сме я обкръжили, купчината се размърдваше и ние зяпвахме в устата й.* Г. Белев, Патилата на едно момче.
2. *Обикн. в св. вид.* Започвам да изпълнявам волята на някого, ръководен от хубавото си чувство и уважение към него, започвам да угаждам на някого във всичко. *Дойдох тука, зяпнах в устата на една, а тя ме ограби и ме изпъди, като ме нарече „маймуна“.* К. Петканов, Вълнолом.

И

и аз ДУША НОСЯ. Живо същество съм (и аз); чувствувам, мисля, имам желания и недостатъци (и аз). *Глътна залъка и не повтори — другия мед остави за стрина Неделя. — И тя носи душа, нека си хапне довечера, каквато е капнала от труд.* А. Каралийчев, Вихрушка. *Девет години го чака горката му стопанка... Най-после, живинка е, гдето има една дума, младо е, този го погледне, оня дума му подхвърли, а то нали душа носи — лъже се.* Чудомир, Бламът на старейшините. *Като е шампион, та какво? И той е човек, и той душа носи.* Л. Стефанова, Вулканите на Мексико димят. *Колко е добър — помисли си той — и пристъпи към Деля. Сам няма какво да яде, но другите не забравя. Знае той, че и те душа носят.* Ст. Чилингиров, Първа жертва.

и аз СЪМ ОТ МАЙКА РОДЕН. (И аз) се нуждая от човешко отношение, (и мене) трябва да ме зачитат, (и аз) съм човек.

И БАБА ЗНАЕ. *Със следв. изр. със съюз* **да**. *Ирон.* Употребява се, за да се изтъкне, че за всеки е лесно да извърши някаква работа при дадените обстоятелства. *Де е той, а, де е страхливецът? Нека дойде да се бие с мене — и баба знае да вика отдалече!...* Ст. Дичев, За свободата. — *Ела тука, тукаа! Ела, сине майчин, да те видя! На равното и баба знае да бие!* Чудомир, Кара Кольо. *С такива малки числа задачи и баба знае да решава.* Хр. Ботев, Аритметика. *„Ще играят без резерви — реши Дяков. — И баба знае да играе, когато има зад гърба си резерва: да се напънат сами да изковат победата!"* Я. Антов, Автобусът имаше 20 места.

<И> БАЩА СИ ЗА ПАРА̀ ПРОДАВА. *Диал.* Много е алчен, сребролюбив, няма нищо свято за него; безскрупулен (е).

И БЕЗ ПЕТЛИ СЪМНА и **И БЕЗ ПЕТЛИ <СЕ> СЪМВА.** *Ирон.* Употребява се, когато някаква работа се свършва, нещо става и без участието на някой, който си мисли, че е много необходим. *Но ако ние ви подаваме ръка — както на вас, така и на всички останали ваши другари, — то не значи, че ние сме така притиснати, че без вас не можем. Народът казва, че и без петли се съмва, нали?* В. Нешков, Настъпление.

И БИКА МУ ТЕЛЕ РОДИЛ. *Обикн. в 3 и 2 л. Диал.* Забогатял е, разбогатял е.

И БОБ И УСТА СИ НЕ ДЪРЖА. *Диал.* Не умея да премълчавам, говоря каквото не трябва и пред когото не трябва.

И БЪЛХА НЕ МЕ ХАПЕ. Вж. И бълха не ме щипе. *Па мъжете, лесно им е на тях и бълха ги не хапе! Ама ние, жените, си знаем... Ние плащаме за всичко!* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи.

И БЪЛХА НЕ МЕ ЩИПЕ. Не търпя никаква чувствителна загуба, никак не съм ощетен. — *Не половин, ами и две коля слама да натовариш, пак не е голяма работа. На текезесето нищо няма да му стане, и бълха не го щипе, дето е речено.* В. Чертовенски, Гуляй на открито.

Още: И бълха не ме хапе.

И ВАКО, И ТАКО. *Диал.* **1.** Който угодничи едновременно на две страни с различни интереси, за да извлече облага за себе си; двуличен, неискрен. *Какво си седнала да се ядосваш,*

че днес е с тебе, а утре с нея, не я ли познаваш, не знаеш ли, че е и вако и тако.
2. Двулично, неискрено.
Още: **И така, и вака.** *Диал.*

И В МОРЕТО ДА ВЛЕЗА, ПА СУХ ЩЕ ИЗЛЕЗА. *Диал. Неодобр.* Отървавам се от каквато и да е отговорност за извършена от мене нередност, престъпление и под., оставам ненаказан.

<И> В ЧЕРВАТА *някакъв.* **1.** *След прил.* Много, извънредно много (за подчертаване на много висока степен на качеството, изразено с прилагателното). *Не ги слушай. Те са проклети и в червата. Нямат образование. Нека лаят, а ти си гледай работата!* А. Каралийчев, Птичка от глина. — *Та и Селямсъзът стока ли е? — . . . — проклет в червата: издигнал е към Тарилйомовия двор преграда от шиндри.* Ив. Вазов, Чичовци. **2.** *След същ.* Много голям, изключителен (за подчертаване на много висока степен на качеството, изразено със съществителното). *И тогава събаряше властта, комуняга и в червата. Ходеше в гората, говореше си сам, оратор да става.* М. Яворски, Хората се промениха. *Скъперник и в червата.* ● *Фашист и в червата.*

И ВЪЛКА СИТ, И АГНЕТО ЦЯЛО. Употребява се, когато някой иска да задоволи едновременно противоречиви, взаимно изключващи се интереси. *Чорбаджи, ще рече* [пикьорът], *твоята е наредена вече. Пътната ти, ще рече, е вече изработена. Виж сега ти как ще се отсрамиш. . . Пък аз си знам работата, ще рече. Ще те отметна, и толкоз! След това ще отметне срещу буре вино и Чакъровците, . . . Генчо Кунин ще му брои някоя и друга стотарка, ще си ги мушне той в джеба — и вълка сит, и агнето цяло.* Чудомир, Търговска майка. *Правителството на Багрянов е повикано да решава неразрешима задача, а именно: и вълкът да бъде сит, и агнето — цяло.* Г. Димитров, За правителството на Багрянов.

ИГЛА ДА ЗАГУБИШ, ЩЕ Я НАМЕРИШ. *Диал.* За много добре разтребена къща, стая и под.

ИГЛА ДА ХВЪРЛИШ, НЯМА КЪДЕ ДА ПАДНЕ. За място, гъсто изпълнено, обикн. с хора, тълпа, множество. *Препълнен е със богомолци храма, / чак двора му. Игла да хвърлиш — няма / къде да падне тя.* К. Христов, Чеда на Балкана.
Още: **Яйце да хвърлиш, няма къде да падне. Няма къде игла да хвърлиш (да падне).**

И ГЛУХИЯТ ЦАР ГО Е ЧУЛ. *Ирон.* Употребява се за нещо, което е известно на всички, за което знаят всички. — *Знаете ли кой е този? — Бунтовник е. — Не, шпионин! — каза калугерката натъртено. Стефчов я погледна смаян. — И глухият цар го е чул, само ти не знаеш.* Ив. Вазов, Под игото.

И ГОРА УШИ ИМА. *Диал.* Употребява се, когато се говори нещо тайно като предупреждение към събеседника да внимава, да се пази, защото може да го чуят.

ИГРАЕ МИ КОНЧЕТО[1]. *Диал.* Вж. Играе ми коня /в 1 знач./.

ИГРАЕ МИ КОНЧЕТО[2]. *Неодобр.* За жена — имам неморално, леко поведение.

ИГРАЕ МИ КОНЯ. *Диал.* **1.** *Някъде.* Имам неограничена власт и свобода, мога да правя, каквото поискам. *Не му играе там конят.*
2. Добре ми върви търговията.
Още: **Играе ми кончето[1]** /към 1 знач./.

ИГРАЕ МИ ОПАШКАТА. *Диал. Неодобр.* За жена — имам неморално, леко поведение.

ИГРАЕ МИ ЧЕНЕТО. Умея да приказвам, да говоря убедително; красноречив съм. *А за тая работа трябва да хващат хора, кои да са отворени, да им играй ченето и да могат да просят по околните села, още и по далечните градища.* Ил. Блъсков, Злочеста Кръстинка. *Мълчанието, казват, било безцен камък, ама за онзи, който е ударен в устата. А ние, слава богу, ченетата ни играят.* Ц. Церковски, Свършило се житото.
Още: **Сече ми (работи ми) ченето.**

ИГРАЕМ СИ НА ИДИ МИ-ДОЙДИ МИ. *Неодобр.* Непрекъснато меним решенията си, не можем да вземем ясно и определено решение; нищо не вършим, протакаме нещо. *Докога ще си играем на иди ми-дойди ми?*

ИГРАЕМ <СИ> НА КРИЕНИЦА. *Неодобр.* Вж. Играем <си> на криш-миш. *— Диамандиев — рече той, като го сграбчи за раменете. — Диамандиев, тоя човек тук твърди, че ти лъжеш! Адвокатът пребледня. . . — Защо да лъжа аз, Касабов? И защо да играем на криеница пред господина Раковски? Ако нему не кажем, кому тогава?* Ст. Дичев, За свободата. *— Аз пристигнах днес неочаквано и научих от сестра си всичко — тъй че няма смисъл да играем на криеница с тебе.* Ем. Станев, Иван Кондарев.

Още: **Играем <си> на сляпа баба. Играем <си> на криш-миш.**

ИГРАЕМ <СИ> НА КРИШ-МИШ. *Неодобр.* За хора, свързани с обща работа, общи интереси — крием намеренията и мислите си един от друг.

Още: **Играем <си> на сляпа баба. Играем си на криеница.**

ИГРАЕМ СИ НА ОРЕХИ. Отнасяме се несериозно към нещо, занимаваме се с празни и несериозни работи. *Няма да му се дам! Служба служа, а не си играем на орехи.* П. Велков, Стълба до небето. *Ама пита се: защо не е обърнал внимание и къде са му били зъркелите? А? Служба ли ще слиужим, значи, или на орехи ще си играем?* Чудомир, Ах, съдбо, съдбо! *— Ние не сме дигнали хилядо души, за да си играем на орехи, а в оръжие да се противопоставим на врага.* Г. Караславов, Обикновени хора.

Още: **Играем си на шикалки.**

ИГРАЕМ <СИ> НА СЛЯПА БАБА. *Неодобр.* Вж. Играем <си> на криш-миш. *— Съмняваш се, че съм ранен. . . Губиш времето и на двама ни. Или си вярваме, или не си вярваме. Няма да играем на сляпа баба.* К. Кюлюмов, Последният шанс.

ИГРАЕМ СИ НА ШИКАЛКИ. Вж. Играем си на орехи. *Пиши там едно двадесет на сто. Га бъде, да бъде, няма да си играем тук на шикалки.* Г. Краев, Нашето обещание. *Не е бебе да го черпят с шоколадени бонбони. Няма да си играят на шикалки — стар войник ли е или що?* П. Вежинов, За честта на родината.

ИГРА НА ПРИРОДАТА. *Книж.* Изключително, рядко явление в животинския или растителния свят, което представя отклонение от естественото, от нормалното. *Яааа това пък! — вгледа се Тончо в едно прасенце, чиито очи течеха; то сàмо мижеше, не можеше да прогледне. . . Колкото и старецът да му обясняваше, че това е „божа работа", игра на природата — той не вярваше. Все му се щеше да мисли, че тук има някаква друга причина.* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи.

ИГРА НА СЛУЧАЯ. *Книж.* Странно, необикновено събитие, необикновено стечение на обстоятелствата, което се дължи на някаква случайност. *Повечето от сраженията почваха във вторник — и в тая сляпа игра на случая се търсеше особена намеса на съдбата.* М. Кремен, Брегалница.

ИГРА СИ ИГРАЯ. Отнасям се несериозно към нещо, върша несериозно някаква работа. *Втасахме! На бобени зърна — сметките на мезлиша! . . . Бре синковци мамини, вий си игра играйте!* П. Ю. Тодоров, Първите. *По едно време Михалчев легна по гръб и се запревива, . . . — Няма да му мине номерът. — Може и бой да си изкара — додаде Калчев. — Игра си играете със службата — намеси се и Траян.* В. Нешков, Настъпление.

ИГРАЧКА СЪМ В РЪЦЕТЕ *на някого.* Напълно съм подчинен на някого, който се разпорежда с мене както му е угодно, както си иска. *България не може повече да бъде играчка в ръцете на различни империалистически сили, както това беше в миналото.* в. Работническо дело. *На сляпа воля аз в ръцете съм тесто / и както тя си ще, за своя цел, ме мачка. . . / На тъмна воля аз в ръцете съм играчка!* П. П. Славейков, Кървава песен. *Хем те ограбват, хем те правят лош пред хората, с които живееш. Ти си просто играчка в ръцете и на кмета, и на бирника.* Сл. Трънски, Неотдавна.

ИГРАЯ ВА-БАНК. *Книж.* Постъпвам много смело, дръзко, постъпвам така, че рискувам всичко. *Ето защо съвършено е изключено, че Германската комунистическа партия е*

искала в този период да играе ва-банк. Г. Димитров, Пред фашисткия съд. — *Играем ва-банк!... — Тогава аз ще разкрия първа картите си.* Д. Димов, Жени с минало.

От някои хазартни игри, при които се играе в определен момент ва-банк, т. е. залагат се наведнъж всички пари, намиращи се в банката.

ИГРАЯ КОМЕДИЯ (КОМЕДИИ). Държа се неискрено, фалшиво; преструвам се. *И аз не й вярвам. Играе комедия. Смята ни за богати — хората дрънкат — естествено е, съжалява за своята глупост.* Г. П. Стаматов, Малкият Содом.

Още: **Разигравам комедия (комедии).**

ИГРАЯ НА ВЪЖЕ. Умело хитрувам, лавирам, извъртам нещата така, както ми изнася. *Познаваш ли попа от С.?... — Каква птица е тоя поп? — Играй на въже, дявола... и води сганта.* Ив. Вазов, Кандидат за „хамама". — *Сега големият въпрос е — ще стачкуват ли железничари и телеграфопощенци... — А защо не стачкувт? — ... — Широкашките големци играят на въже.* Г. Караславов, Обикновени хора.

ИГРАЯ <НА> ЖУМИТАРКА. *Диал.* Не знам какво правя, не гледам какво правя.

ИГРАЯ НА СЕЙ-<СЕЙ>-РЯПА. *Диал.* Върша безполезна, излишна работа.

ИГРАЯ ПО ГАЙДАТА *на някого. Неодобр.* Изпълнявам безропотно желанията и заповедите на някого, постъпвам така, както той иска; слушам някого във всичко. *Ще играя по гайдата му, какво да се прави? Поклони се злому, като на светому.* Ив. Вазов, Службогонци. *Куло, луда ли си да играеш по гайдата на тия военни обесници?* Ив. Хаджимарчев, Овчарчето Калитко. *Правителството не е българско, а е германско правителство, и играе по гайдата на кайзера! — рече все още с подигравателен тон Нача.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Хумников смяташе, че е изпълнил поръчението на господата от Пловдив и София,... Ако не ги слушаше и не играеше по гайдата им, щеше да изгуби облагите си и голямата си заплата.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Хубаво момче беше, кадърно и чисто, но го прогонихте, че не ви играеше по гайдата.* Н. Широв-Тарас, Смешно и горчиво.

Още: **Играя по свирката. Вървя (ходя) по гайдата. Уйдисвам по гайдата (на гайдите).** *Диал.*

ИГРАЯ ПО СВИРКАТА *на някого. Неодобр.* Изпълнявам безропотно желанията и заповедите на някого, постъпвам така, както той иска; слушам някого във всичко. *Сроди ли се Самуил с маджарите, ще ни накара да играем по свирката му... И тримата, които сме край Дунава — Сремон, аз и ти, щом речем да се противим на волята му, ще усетим в ребрата си маджарските копия...* А. Дончев, Сказание за времето на Самуила. *България ще бъде народна република... Тя не ще играе по свирката на разни капиталистически концерни и тръстове.* Г. Димитров, България ще бъде народна република. — *Терорът ще е за всички, които не играят по свирката на капиталистите — ... — Нали научи какво са направили оня ден в Пловдив?... Хората искат хляб, а те им дадоха куршуми.* Г. Караславов, Обикновени хора.

Още: **Вървя по свирката. Играя по гайдата.**

ИГРАЯ *някаква* **РОЛЯ** *в нещо* или *самост. Книж.* Имам някакво значение. *Може да се каже, че българката е играла твърде важна роля в нашето Възраждане, като е предавала на децата си своя роден език.* Б. Пенев, Начало на Българското възраждане. *Важното е обаче да се не харчат сили и енергия за работи от съмнително естество, в които главната роля играе не толкова разумът, колкото темпераментът.* Г. Кирков, Предстоящият конгрес. *Смешните днес поверия векове са крепили човека. Всяко едно от тях е имало някакъв свой смисъл, играло е някаква неизвестна за нас положителна роля.* Ил. Волен, Между два свята.

ИГРАЯ РОЛЯ. Представям се за някакъв, не такъв, какъвто съм в същност; преструвам се. *Омръзна ми да играя роля, да се преструвам, че нищо не разбирам.*

Още: **Играя ролята** /във 2 знач./.

ИГРАЯ РОЛЯТА *на някакъв* или *на някого.* **1.** Изпълнявам някакви функции, действувам във функцията на някого или постъпвам като някого, подобно на някого. *А Буби, който играе ролята на виночерпец, постоянно носи отнякъде вино в една порцеланова кана.*

Св. Минков, Разкази в таралежова кожа. *Фашистките глупци пожелаха да играят пред целия свят ролята на жандарми.* Димитров срещу Гьоринг.
2. Представям се за някакъв, не такъв, какъвто съм в същност; преструвам се. *Той изпитваше неугасимо желание да се наведе и да я попита: „Защо се преструваш и играеш ролята на невинна?"* Ив. Мартинов, Драва тече през славянски земи. *Очевидно тя направи това не за друго, а за да пофлиртува с Филип Славков, който продължаваше да играе пред нея ролята на верен съпруг.* К. Калчев, Семейството на тъкачите.
Още: **Играя роля** /към 2 знач./.

ИГРАЯ СИ НА ДРЪНГАЗИЦА. *Диал.* Постъпвам несериозно, неблагоразумно, лекомислено.

ИГРАЯ СИ <НА> ТИТРА *с някого. Диал.* Подигравам се, гавря се с някого, лъжа го.

ИГРАЯ СИ С МИЛИОНИ. Вж. Играя си с пари. *Способен съм, много по-умен от мнозина, които си играят с милиони, които се шлят с автомобили.* П. Бобев, Кактуси.

ИГРАЯ СИ С ОГЪНЯ. Върша нещо опасно, рисковано. *Значи всеки момент може да се вмъкне шпионин тук! Ти разбираш ли какво значи това? Ние с огъня си играем — с живота на тия хора вътре.* Ст. Дичев, За свободата. *Две вечери вие ме поучавате. Позволете, изслушайте и мен: вие си играете с огъня. Смея да претендирам, че поне малко от малко разбрах какво става с хората. На вас никой няма да ви даде власт.* В. Нешков, Настъпление. — *Е, и аз не ти вярвам, но филмите ги няма. Шефе, ако ги намеря, какво ми обещаваш? — Антонов, не си играй с огъня. Дай филмите и да вървим. Тук всяка секунда е скъпа, разбери!* К. Кюлюмов, Последният шанс.

ИГРАЯ СИ С ПАРИ. Много съм богат, харча без сметка. *Тасовата кръчмарница беше една от първите в града, а Тасо си играеше с пари — беше много богат.* Мих. Георгиев, Бае Митар пророкът. *Какви по-прости, по-очукани направиха положение. . . , какви нехранимайковци се разшетаха и сега си играят с пари, та той ли. . .* Г. Караславов, Обикновени хора. *Да се вземат и да тръгнат за чужбина. . . С пари ще си играеш там, ей, хахо, фабрики ще управляваш.* Кл. Цачев, Свят широк.
Още: **Играя си с милиони.**

ИГРАЯ С ОТКРИТИ КАРТИ. Действувам явно, откровено, показвам открито мислите си, целите си, намеренията си. *Смятам, че най-добрата политика се прави, когато се играе с открити карти.* Д. Спространов, Самообречените. — *Защо не ме арестувате? Защото все още разчитате, че ще се поддам на вашите машинации. Напразно си губите времето! — Боже мой! Ние играем с напълно открити карти.* Ив. Остриков, Път през ада.

ИГРАЯТ МИ НА ГЛАВАТА. *Диал.* Мъчат ме, измъчват ме, унижават ме, тъпчат ме.

ИГРАЯТ МИ ОЧИТЕ. Обикн. за жена — гледам предизвикателно мъжете; кокетирам, флиртувам. *„Върви си, Ганке, у дома, ох аман, аман, / ти не си за калугерка — / че ти играят очите, ох аман, аман/ връз луди-млади ергене."* Народна песен. *Цяло село беше на крак и стражарите с голяма мъка можаха да запазят Славенка и Биляла да не ги разкъсат. . . — Не я е срам! . . . С един циганин! . . . — Да я гледаш, шепа чиляк, а пък. Ама очите ѝ, очите ѝ виж как играят. . .* Й. Йовков, Женско сърце.
Още: **Играят ми очичките. Очите ми играят на четири** /в 3 знач./.

ИГРАЯТ МИ ОЧИЧКИТЕ. Обикн. за жена — гледам предизвикателно мъжете; кокетирам, флиртувам.
Още: **Играят ми очите.**

<И> ГРЕХА СИ НЕ ДАВАМ. *Диал.* 1. Много голям скъперник съм, не давам никому нищо.
2. *Някому.* Мразя смъртно някого.

ИДА НА ГОЛЯМО. *Диал.* Надувам се, големея се.
Още: **Имам се на голямо.** *Диал.* **Държа се на голямо.**

ИДА НА ЕДНО МЯСТО. [*Често:* **Ще ида на едно място**]. *Евфем.* Отдалечавам се да извърша естествена физиологична нужда.
Още: **Отивам на едно място.** *Евфем.*

ИДА (ИДВАМ) НА КРАКА *някому.* Лично, сам дохождам при някого, обикн. за да изразя уважението си към него или да му помогна в нещо, да извърша нещо за него. *Ревизорът още повече се смая, когато видя същият мирови съдия, че му иде на крака и с такова уважение.* Ив. Вазов, Митрофан и Дормидолски.
Още: **Дохождам на крака.**

ИДА <НАПРАВО> ОТ СЪРЦЕТО и ИДА ОТ САМОТО СЪРЦЕ *на някого.* За думи, чувства, прояви — отличавам се с много голяма искреност и топлота, сърдечност; искрен съм, сърдечен съм. *Николай чувствуваше, че повтаря чужди думи, които не идеха от сърцето му. Той ги повтори, за да скрие една от лошите си постъпки, а с това извърши нова, по-лоша.* П. Проданов, Седмокласници.
Още: **Извирам <направо> от сърцето. <Сякаш> извирам от <самото> сърце. Излизам направо от сърцето.**

ИДА НА РЕБРО. *Диал.* Страня от другите.

ИДА НА СМЪРТ. Заемам се с нещо, което ще ми донесе гибел, ще ми струва живота. *От народа бе издънка Петър Осоговец и сам обичаше с народа да върви — и за народно добро бе готов на смърт да иде.* Н. Райнов, Книга за царете.
Още: **Отида на смърт.**

ИДА НА СОПО̀Р. *Диал.* Говоря троснато.

ИДА НА ЧАПРАШЪК. *Диал.* Гордея се.

ИДА ПО ПЕТИТЕ *на някого.* Преследвам, гоня някого съвсем отблизо. *Климе видя с радост, че влазя в някакво село... Кое е, помашко ли е, християнско ли е — той не мисли, защото глутницата го погна и там. Тя иде по петите му.* Ив. Вазов, В Пирин.
Още: **Вървя по петите** /в 1 знач./. **По петите съм.**

ИДА ПО (ЗА ПОД) СЕБЕ <СИ>. *Диал. Евфем.* Отдалечавам се да извърша естествена физиологична нужда. *По едно време жена му рекла: „Ти поседни на днището, ..., че я ща д'ида за под себе“.* Народна приказка. *Скоро изведи децата да идат по себе си на син камък.* Ив. Вазов, Под игото.
Още: **Излизам по себе <си>.** *Диал. Евфем.* **Отивам по себе <си>.** *Диал. Евфем.*

ИДА СИ ОТ ТОЗИ (ТОЯ) СВЯТ. Умра. *Старият Калинков мислеше и за друго... Отживяха си те живота, вижда се, и може скоро да си идат от този свят.* Г. Караславов, На стража.
Още: **Отида си (замина си) от този (тоя) свят. Напусна този свят.**

ИДВАМ ДО МЪРТВА ТОЧКА. *Книж.* За някаква работа, дейност — не напредвам, не се развивам; спирам, замирам. *След двуседмични протакания и отлагания преговорите идват до мъртва точка.*
Още: **Стигам до мъртва точка.** *Книж.*

ИДВАМ ДО ПРОСЯШКА ТОЯГА. Ставам много беден, съвсем обеднявам; разорявам се напълно. *След тежките войни народът идва до просяшка тояга.*
Още: **Стигам (достигам) до просяшка тояга.**

ИДВАМ ДО ТОЧКАТА НА ЗАМРЪЗВАНЕТО. *Книж.* За някаква работа, дейност — не напредвам, не се развивам; спирам, замирам. *В този момент стачката идва до точката на замръзването.*
Още: **Стигам до точката на замръзването.** *Книж.*

ИДВАМ ДО УШИТЕ (УХОТО) *на някого.* За някаква мълва, слух за нещо — бивам чут, узнат от някого. *Новината за новия космически полет идва до ушите и на жителите на затънтеното селце.*
Още: **Дохождам (достигам, стигам) до ушите (ухото).**

ИДВАМ ДОХАК (ДОХАКИ) *някому или на нещо.* Успявам да се справя с упорството, упорството на някого или да преодолея нещо. — *На мъжа му идва дохаки само едно — говореше жената... — Вземе ли много да кръшка, заключи къщата за два дена и му дай гръб.* Й. Стоянов, Под дъгата. *Знаеш положението с председателя. От разправията насам дума не е продумал. Ей го и сега... Не човек, а градоносен облак. — На облака белият вятър идва дохаки.* Н. Хайтов, По земята.

Още: **Дохождам (излизам) дохак (дохаки). Идвам отхак (отхаки).**

ИДВАМ ДО *нечия* **ЧЕРГА.** За нещо лошо, нещастие, беда — засягам някого или неговия дом, семейство. *Войната вече идва и до нашата черга.*

Още: **Дохождам до** *нечия* **черга.**

ИДВА МИ (ИДЕ МИ) АКЪЛА <В ГЛАВАТА>. Ставам по-разумен, преставам да постъпвам необмислено; вразумявам се. — *На тебе, Тончо, акълът ти не идва още. Дръж се на положение. Даскалът може и да ни се подсмее.* Кр. Григоров, Раздолчани.

Още: **Дохожда ми акъла <в главата>. Идва ми (иде ми) ума <в главата>. Идва ми (иде ми) пипето <в главата>.** *Пренебр.*

ИДВА МИ ДО (НА) ГЛАВАТА. За нещо неприятно, лошо, някаква беда, нещастие — случва ми се, сполетява ме.

Още: **Дохожда ми до (на) главата.**

ИДВА МИ ДО ГУША. Много ми омръзва, дотяга, става ми съвсем непоносимо. *Случвало ли ти се е да пиеш до късна нощ с отегчителни глупци, когато целият свят ти идва до гуша?* Д. Димов, Тютюн.

Още: **Дохожда ми до гуша.**

ИДВА МИ ДО КОЗИРКАТА. *Жарг.* Много ми дотяга, омръзва, става ми съвсем непоносимо.

Още: **Дохожда ми до козирката.** *Жарг.*

ИДВА МИ ДОТУК<А>. Много ми дотяга, омръзва, повече не мога да търпя (придружен с жест, с който се сочи шията). *От тия чести заседания на човек му идва дотука.*

Още: **Дохожда ми дотук<а>.**

ИДВА МИ ДО УШИТЕ (УХОТО). *Обикн. със следв. изр. със съюз* **че.** Научавам се, узнавам нещо (обикн. някакъв слух, мълва).

Още: **Дохожда ми до ушите (ухото).**

ИДВА МИ ДРУГ АКЪЛ. Променям намерението, решението си. *След няколко дена му идва друг акъл и той решава да отложи заминаването си.*

Още: **Идва ми друг ум. Дохожда ми друг акъл.**

ИДВА МИ ДРУГ УМ. Променям намерението, решението си. *После ѝ идва друг ум и не ще вече да следва — омръзнало ѝ.*

Още: **Идва ми друг акъл. Дохожда ми друг ум.**

ИДВА МИ (ИДЕ МИ) ПИПЕТО <В ГЛАВАТА>. *Пренебр.* Ставам по-разумен, преставам да постъпвам необмислено; вразумявам се. *Коскоджамити мъж стана, а не му идва пипето в главата.*

Още: **Дохожда ми пипето <в главата>.** *Пренебр.* **Дохожда ми ума (акъла) <в главата>.**

ИДВА МИ (ИДЕ МИ) УМА <В ГЛАВАТА>. Ставам по-разумен, преставам да постъпвам необмислено; вразумявам се. *Добро и разумно говориш, болярино, — намеси се и Войхна, види се, много като пати човек, идва му умът.* Ст. Загорчинов, Ден последен. — *Мълчи, бре сине! Ще погубиш невястата. Що ти трябва да гълчиш такива приказки... Бре-е, бре! Остаря, а още умът ти не иде.* Г. Караславов, Танго. *Каза, че ще засее мястото. За да реализира допълнителни доходи. И роднините заявиха, че може би започва да му идва умът в главата.* Ч. Шинов, Тикви за тиквари те.

Още: **Идва ми (иде ми) акъла <в главата>. Дохожда ми ума <в главата>. Идва ми (иде ми) пипето <в главата>.** *Пренебр.*

ИДВАМ КАТО ЧЕЛЕБИЯ, ОТИВАМ СИ КАТО БРАНТИЯ. *Диал.* Дохождам някъде наперено, самоуверено, гордо, а се връщам посрамен.

ИДВАМ (ИДА) НА <БЯЛ> СВЯТ. Раждам се.
Още: **Дохождам на <бял> свят. Излизам на <бял> свят**[1] /във 2 знач./. **Явявам се (появявам се) на <бял> свят** /в 1 знач./. **Виждам <бял> свят** /в 1 знач./. **Идвам (ида) на тоя свят.**

ИДВАМ НА СЕБЕ СИ. 1. Възстановявам нормалното си състояние, след като съм бил припаднал, възвръща ми се съзнанието; свестявам се. *Той сложи на Борис втора инжекция и последният бавно почна да идва на себе си. Дихателните движения на гърдите му станаха видими, синкавият цвят на лицето му изчезна.* Д. Димов, Тютюн. *Някой ме удари изотзаде, та паднах ничком пред пещта,. . ., ритаха ме, удряха ме с приклади,. . ., но смътно си спомням тия работи. . . Тогава лека-полека почнах да идвам пак на себе си.* Й. Радичков, Барутен буквар. *Отпи глътка-две и бавно започна да идва на себе си.* В. Нешков, Настъпление.
2. Възвръщам нормалното си душевно състояние, душевното си спокойствие след силно вълнение, смущение, уплаха и под.; съвземам се, овладявам се, окопитвам се. *Бялна се шосето за Горна Оряховица и едва тогава изплашените коне престанаха да препускат, а хората започнаха да идват на себе си.* Ем. Станев, Иван Кондарев.
Още: **Дохождам на себе си.**

ИДВАМ (ИДА) НА ТОЯ СВЯТ. Раждам се, появявам се. *С плач идваме на тоя свят, с плач си отиваме.*
Още: **Дохождам на тоя свят. Идвам (ида) на <бял> свят.**

ИДВАМ ОТХАК (ОТХАКИ) *някому или на нещо.* Успявам да се справя с вироглавството, упорството на някого, или да преодолея нещо.
Още: **Идвам дохак (дохаки). Дохождам отхак (отхаки).**

ИДВАМ СИ НА ДУМАТА. Продължавам прекъснат разговор, отново се връщам към това, за което сме говорили.
Още: **Идвам си на приказката. Дохождам си на думата.**

ИДВАМ СИ НА ПРИКАЗКАТА. Продължавам прекъснат разговор, отново се връщам към това, за което сме говорили.
Още: **Дохождам си на приказката. Идвам си на думата.**

ИДВАТ МИ ВСЯКАКВИ АКЪЛИ. Хрумват ми най-различни предположения, мисли, решения. *Младо момиче е, идват му всякакви акъли — взело сега, че решило да става артистка.*
Още: **Идват ми най-различни акъли.**

ИДВАТ МИ НАЙ-РАЗЛИЧНИ АКЪЛИ. Вж. Идват ми всякакви акъли. *Детето много се забави, идват ми най-различни акъли, дали не му се е случило нещо лошо.*

И ДВЕТЕ НОГИ В ЕДИН ПАПУЦ ЩЕ ОБУЕ. *Диал.* Голям скъперник е.

ИДЕ МИ (ИДВА МИ) ВЪЗБРЪДНО. *Диал.* Вж. Иде ми (идва ми) възбрьдо.

ИДЕ МИ (ИДВА МИ) ВЪЗБРЪДО. *Диал. Обикн. със следв. изр. със съюз* **да.** Трудно ми е, мъчно ми е (да се справя с нещо), трябва да положа големи усилия, чувствувам се затруднен.
Още: **Иде ми (идва ми) нагоре (възбрьдно).** *Диал.* **Иде ми (идва ми) нанагорно (нагорно).**

ИДЕ МИ (ИДВА) МИ НА АКЪЛА. 1. *Със следв. изр. със съюз* **да** *или* **че.** Хрумва ми нещо, помислям си нещо, съобразявам нещо. *Влакът потегля. Изведнъж ми идва на акъла, че забравих да си взема шушляка.*
2. *За някого или нещо.* Спомням си, припомням си нещо, някого, досещам се за нещо или за някого.
Още: **Дохожда ми на акъла. Иде ми (идва ми) на ум<а>. Иде ми (идва ми) на имането** /към 1 знач./. *Пренебр.*

ИДЕ МИ (ИДВА МИ) НАГОРЕ. *Диал. Обикн. със следв. изр. със съюз* **да.** Трудно ми е, мъчно ми е (да се справя с нещо), чувствувам се затруднен.

Още: **Иде ми (идва ми) нанагорно (нагорно). Иде ми (идва ми) възбръдо (възбръдно).** *Диал.*

ИДЕ МИ (ИДВА МИ) НАГОРНО. *Обикн. със следв. изр. със съюз* **да.** Трудно ми е, мъчно ми е (да се справя с нещо), чувствувам се затруднен. *Ходя на курсове по английски и ми иде нагорно, защото другите са учили езика по две-три години, а аз не съм го учила.*

Още: **Иде ми (идва ми) нанагорно. Иде ми (идва ми) нагоре (възбръдо, възбръдно).** *Диал.* **Дохожда ми нагорно.**

ИДЕ МИ (ИДВА МИ) НА ЕЗИКА. Хрумва ми да кажа нещо, готов съм да кажа нещо, без да съм го обмислил, механично, неволно или по навик. — *Взе да се доспива и на сватята Андрон... (поправя се), хъм, сватята Димовица. Научила съм се, все Андроница ми иде на езика.* П. Ю. Тодоров, Невяста Боряна. *На езика му идеше да каже „господин поручик" или „господин майор".* Т. Г. Влайков, Вестовой.

Още: **Иде ми (идва ми) на устата. Дохожда ми на езика.**

ИДЕ МИ (ИДВА МИ) НАНАГОРНО. *Обикн. със следв. изр. със съюз* **да.** Трудно ми е, мъчно ми е (да се справя с нещо), чувствувам се затруднен. *Иде ми нанагорно да работя, да домакинствувам и да следвам задочно в същото време.*

Още: **Иде ми (идва ми) възбръдо (възбръдно, нагоре).** *Диал.* **Дохожда ми нанагорно.** *Диал.* **Иде ми (идва ми) нагорно.**

ИДЕ МИ (ИДВА МИ) НА ПИПЕТО. *Пренебр. Със следв. изр. съюз* **че** *или* **да.** Хрумва ми нещо, помислям си нещо, съобразявам нещо. *Та не му ли иде нему на пипето, че тая работа е досущ натъкмена и всеки по-отракан човек ще се договеди някъде бие.* Б. Обретенов, Сноп.

Още: **Иде ми (идва ми) на ум<а> (акъла)** /в 1 знач./.

ИДЕ МИ (ИДВА МИ) НАПРЕЗ РЪКА (РЪКИ). *Диал.* Не ми е удобно, не ми е лесно да хващам, да вземам нещо.

ИДЕ МИ НА ПЪТ. *Диал.* Удобно ми е да мѝна отнякъде.

ИДЕ МИ НА СМЕТКА<ТА>. В мой интерес е, изгодно ми е, изнася ми. *Такъв си е Кара Кольо, не мяза на дяда Рача Чобанът. И той беше глух... ама човек беше и не се преструваше, а пък този — остави се! Не се води, брате, не се кара и кога му иде на сметката, чува като заяк, а кога не, преструва се на ингилизин.* Чудомир, Кара Кольо.

Още: **ИМАМ СМЕТКА.**

ИДЕ МИ (ИДВА МИ) НА УМ<А>. 1. *Обикн. със следв. изр. със съюз* **да** *или* **че.** Хрумва ми нещо, помислям си нещо, съобразявам нещо. *Три аршина мустаци си пуснал и пак не ти иде на ума, че тая пуста служба не е за теб.* Елин Пелин, Гераците. *Като го гледах тъй физически убит, не ми идеше на ум да го осъждам.* К. Величков, В тъмница. *Колко време стоял тъй, не знаеше, не му идваше и на ум да стане да отиде другаде.* Й. Йовков, Жетварят. *Идва му на ум, че той може да изгуби много кръв и това е по-опасно.* Й. Йовков, Земляци. *На Куман не винаги му идваше на ум какво трябва да се прави като водиш хора зад себе си, ала сега извърши нещо много умно.* Ст. Загорчинов, Ивайло.

2. *Обикн. за някого или нещо.* Спомням си, припомням си нещо, някого, досещам се за нещо или за някого. *Две деца ми умряха. И все ми идеше на ум за тези гургуричета... Не трябваше да ги убивам.* Й. Йовков, Приключенията на Гороломов. *И таз добра! Веденка чак от село дошла да го види, от толкоз време го чака, пък той си прави разходките и хич не му иде на ум за нея.* Ст. Марков, Дълбоки бразди. *Ала на Арона... не му идваше на ума за старейшината.* Ст. Загорчинов, Ден последен. — *Не спомняй за синурите, опустели макар, че все ми идва на ума как се давихме с тебе като вълци за тях, та развалихме и спрягата, и роднината, и толкова години не се видяхме като хора!* Н. Хайтов, Съперници.

Още: **Дохожда ми на ум<а>. Иде ми (идва ми) на акъла. Идва ми на пипето.** *Пренебр.* /към 1 знач./.

ИДЕ МИ (ИДВА МИ) НА УСТАТА. Вж. Иде ми (идва ми) на езика. *Госпожа, ... искам да кажа другарко — все госпожа ми иде на устата.*
Още: **Дохожда ми на (до) устата.**

ИДЕ МИ (ИДВА МИ) ОТРЪКИ. Умея да върша нещо, лесно се справям с нещо; сръчен съм. *Хайде, Михаля, да речем, ще го дадем при чича му Прима да учи дърводелството. Обича да дяла той, иде му отръки.* Г. Караславов, Сметки. *По-отнапреди колко можех и колко работех! Всичко ми идеше отръки: и шиене, и ткане, и предене, и копане, и всичко.* Т. Г. Влайков, Златко. *Той беше сръчен и пъргав, всичко му идеше отръки, всичко вършеше хубаво и чисто.* Й. Йовков, Вечери в Антимовския хан. — *Направи си здрав курник. Това поне ти идва отръки — съветваше го дядо Мирьо.* Ем. Станев, Януарско гнездо. *Брат му го взел на дюкяна в село да му води сметките, зер това му идело най-отръки.* Ем. Манов, Пленено ято.
Още: **Иде ми (идва ми) отръце (отръка, сръки).** *Диал.*

ИДЕ МИ (ИДВА МИ) ОТРЪЦЕ (ОТРЪКА). *Диал.* Вж. Иде ми (идва ми) отръки. *Нищо не са вредни да изработят. Иде им отръце само да харчат без ред.* Т. Г. Влайков, Ратай. *И шина на точило да изкове и да я набие... и секира и сатър да наблизни — всичко му идеше отръка.* Мих. Георгиев, От зло на по-зло. *Като закърпих потурите и абите на трима-четирима от големците, което ми идеше отръка, влиянието им остана докрай в моя полза.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания.

ИДЕ МИ (ИДВА МИ) СРЪКИ. *Диал.* Вж. Иде ми (идва ми) отръки.

И ДЕТО СЪМ УХАПАЛ МАЙКА СИ ЗА ЦИЦАТА, ще кажа. *Диал.* Всичко (ще кажа, ще издам).

И ДЖИГЕРА СИ, познаваме. *Диал.* Много добре (се познаваме).

ИДИ <В> БЕЗТРАГА. *Диал. Грубо.* Махай се, върви където щеш!
Още: **Безтрага да хванеш.** *Диал. Грубо.*

ИДИ В ДЖЕНДЕМА. *Във 2 и 3 л. Грубо.* Махай се, върви си, не ме интересуваш!
Още: **Иди по дяволите.** *Грубо.* **Върви в джендема.** *Грубо.*

ИДИ ГЛЕДАЙ ХОРАТА В ОЧИТЕ. Като възклицание. Срам ме е, срамувам се от някаква своя постъпка или постъпка на близък човек, роднина. *Моето честно, незапетнено име — сега гавра в София... Иди гледай хората в очите сега!* Ив. Вазов, Казаларската царица.
Още: **Как ще гледам хората в очите.**

<ИДИ> ДА СИ ВЗЕМЕШ ПАРИТЕ ОТ ДАСКАЛА, <КОЙТО ТЕ Е УЧИЛ>. *Ирон.* Не знаеш, грешиш; твърдиш неверни неща, макар да мислиш, че много знаеш. — *Не отърва... Трудове много, а печалба никаква... — Ти да идеш да си вземеш парите от даскала, който те е учил. Чу ли?* Ц. Церковски, Не отърва.

ИДИ-ДОЙДИ и **ИДИ-ДОДИ.** 1. Както и да е, може да се помири човек. *Един син имаме, та от него ли ще се делим, бре... Па барем да бяхме го оженили... да не можем да се погодим със снахата, иди-дойди, а то накъде сме тръгнали...* Кр. Григоров, Новодомци. *Стар съм, със стара баба. Па и тя да е здрава, иди-доди; ами нефелита.* Ц. Церковски, Роб до гроб. *Сам царят се възпротиви — да го возят в колесница иди-доди, но да го носят в носилка като мъртвец, не, не вървеше!* Ст. Загорчинов, Ивайло.
2. Средно, не много добре. *Аз говоря български добре, руски — иди-доди, френски — през куп за грош.* Ив. Вазов, Извън България.
Още: **иди-ела.** *Диал.*

ИДИ-ЕЛА. *Диал.* Вж. Иди-дойди. *Откак се преселих в града, заемам тая почетна служба. През зимата иди-ела, ама през лятото мъчно се кара.* Чудомир, Консул на Голо-Бърдо.

ИДИ МИ, ДОЙДИ МИ <ПЕТ ПАРИ>. 1. Употребява се, за да се означи, че нищо не се върши, че само се протака някаква работа, само се дава вид, че се прави нещо. 2. Употребява се, за да се означи, че някой непрекъснато отива някъде, досажда на някого

с непрекъснати искания и молби. *А когато и калугерите от манастира Света Троица. . . взеха да връщат икономите, които иди ми-дойди ми се бяха научили да искат ту орехи за шарлаган, ту восъчни пити за свещи, ту бакър от пряноса на богомолците, владиката не изтрая.* Д. Рачев, Светлина от север.

ИДИ НА МАЙНАТА СИ. *Във 2 и 3 л. Вулг.* Махай се, не ме интересуваш! — *Море тоя щурчо Боньо Дървото трябва да го махнем! . . Да си иде на майната, и това е!* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи.

ИДИ НА ПО-ГОРНАТА ПОРТА. *Диал.* Казва се на онзи, който иска да го черпят.

ИДИ ПО ДЯВОЛИТЕ. *Във 2 и 3 л. Грубо.* Махай се, върви си, не ме интересуваш! *Не, не, Фют, иди си! Всичко е свършено между мене и тебе. Иди по дяволите, не си ми потребен! — извика ядосан Ян Бибиян.* Елин Пелин, Ян Бибиян на луната. *И туй го достигнах с една уж жертва — да изхвърля Радославова, Тончева и Пешева. Чунким много са ми потрябвали! Нека идат по дяволите!* Ал. Константинов, Тържеството на Велзевула.

Още: **Върви по дяволите.** *Грубо.* **Иди в джендема.** *Грубо.*

И ДИРЯТА МИ Е ИЗСТИНАЛА. *Диал.* Отдавна съм побягнал, съм се изгубил, отдавна ме няма.

ИДИ СЕ ИЗМИЙ НА ШОВРЪДАНЕТЕ. *Диал. Пренебр.* Казва се в отговор на някого, който иска нещо назаем или на вересия и му отказват.

Още: **Не си се измил на шовръданете.** *Диал. Пренебр.*

И ДУВАРА ИМА УШИ. Употребява се, когато се говори нещо тайно като предупреждение към събеседника да внимава, да се пази, защото може да бъде чут.

Още: **И зида има уши. И плет уши има.** *Диал.* **И стените имат уши.**

И ДЯВОЛА БИХ ПОДКЛАЛ НА ЛЕДА. *Диал.* Вж. И дявола подковавам <на леда>.

И ДЯВОЛА НАДХИТРЯМ и И ДЯВОЛА БИХ НАДХИТРИЛ [И ДЯВОЛА ЩЕ НАДХИТРЯ]. *Диал.* Вж. И дявола продавам.

И ДЯВОЛА ПОДКОВАВАМ <НА ЛЕДА> и И ДЯВОЛА БИХ ПОДКОВАЛ <НА ЛЕДА> [И ДЯВОЛА ЩЕ ПОДКОВА <НА ЛЕДА>.]. Голям хитрец съм, много съм хитър.

Още: **И дявола бих подклал на леда.** *Диал.*

И ДЯВОЛА ПРЕМЯТАМ и И ДЯВОЛА БИХ ПРЕМЕТНАЛ [И ДЯВОЛА ЩЕ ПРЕМЕТНА]. *Диал.* Вж. И дявола продавам.

И ДЯВОЛА ПРОДАВАМ и И ДЯВОЛА БИХ ПРОДАЛ [И ДЯВОЛА ЩЕ ПРОДАМ]. *Диал.* Голям хитрец съм, много съм хитър.

Още: **И дявола премятам (надхитрям).** *Диал.*

<И ЗА ЖИВИТЕ> И ЗА УМРЕЛИТЕ и ЗА ЖИВИТЕ И ЗА УМРЕЛИТЕ, пия. Извънредно много, без мярка (пия, пиянствувам). *Възрастни мъже го поканиха с круши и шишета ракия. Те добре познаваха проговорилия. Хич не говореше той преди, но пийваше и за умрелите.* Хр. Пелитев, Хапят ли охлювите.

Още: **За живо и за умряло** /в 1 знач./.

<И> ЗА МОЕ И <ЗА> ТВОЕ ЗДРАВЕ, пия. Извънредно много (пия, пиянствувам). *Ама иначе нищо не му е. Пие за твое и мое здраве, пак стърже цигулката и забрави ли песента, кара си все: тан-тини-нини. . .* Чудомир, Цанко.

И ЗА ОСНОВА, И ЗА ВЪТЪК, ми е това. *Диал.* За всичко, всичко (употребява се за подчертаване, че това, което някой притежава, е малко, крайно оскъдно).

И ЗА ХОП, И ЗА ГРОБ. За дреха — една-единствена за всички случаи, и за делник, и за празник. *Което виждаш на гърба ми, то е и за хоп, и за гроб.* Г. Караславов, Обикновени

хора. *Само Герасим нямаше какво да се пременува. Тия дрешки му си бяха и за хоп,. . ., и за гроб.* Ст. Ц. Даскалов, Селски души.

ИЗБЕЛЯ МИ ВЪЖЕТО. *Диал.* Делата ми станаха явни, известни.

ИЗБИВАМ / ИЗБИЯ БРЪМБАРИТЕ (ТОЯ БРЪМБАР) ОТ ГЛАВАТА *на някого.* Накарвам някого да се откаже от някакъв план, желание, проект, идея, която не одобрявам и която той е намислил да изпълни. *Няма да ти разреша да идеш на екскурзията. Ще ти избия тоя бръмбар от главата.*

ИЗБИВАМ / ИЗБИЯ ДЪРЖАЛЯ. *Диал.* Нарушавам общоприетите морални норми, ставам непорядъчен човек.

ИЗБИВА МЕ / ИЗБИЕ МЕ СТУДЕНА (СТУДЕН) ПОТ. Почувствувам се много неприятно, изпадам в много неудобно положение. *Да излезе Стоян Цеков! — извика пак учителката и мене ме изби студена пот.* Ст. Ц. Даскалов, Бялата погача.

ИЗБИВАМ / ИЗБИЯ ЖЕГЪЛА. *Диал.* **1.** Измъквам се, без да ме видят, без да са ме пуснали, незабелязано избягвам.
2. Изхитрувам, та се отървавам от мъчна работа; изклинчвам.
Още: **Избивам / избия клечката (клина, куката).** *Диал.*

ИЗБИВАМ / ИЗБИЯ КЛЕЧКАТА. *Диал.* Вж. Избивам / избия жегъла. *Вторий се измъкна; третий изветря. — „Да ги подирим, забавиха се" — рече четвъртий и изби клечката. Аз самичък ли оставам да плащам!* Ил. Блъсков, Злочеста Кръстинка.

ИЗБИВАМ / ИЗБИЯ КЛИНА. *Диал.* Вж. Избивам / избия жегъла. *Добре, бай Коста. . . Ти ще се заемеш с политическата икономия. „Стойте бе, момчета! Че какво разбирам аз от политическа икономия?. . . Оставете ме, аз съм прост и неподкован." . . . И този път изби клина.* Л. Кънчев, М. Топалов, Подкованият.

ИЗБИВАМ / ИЗБИЯ КУКАТА. *Диал.* Вж. Избивам / избия **жегъла.**

ИЗБИВАМ / ИЗБИЯ ОТ АКЪЛА *на някого нещо.* Вж. Избивам / **избия от** главата *на някого нещо.*

ИЗБИВАМ / ИЗБИЯ ОТ ГЛАВАТА *на някого нещо.* Принуждавам някого да се откаже от някакви мисли, идеи, намерения; разубеждавам. *Експертът излезе от хотела, след като употреби доста усилия да избие от главата на свещеника мисълта, че комунистите щяха да почнат революцията с клане на попове.* Д. Димов, Тютюн. *Тези щикове заедно с четириметровите стени бяха предназначени да избиват от главите на затворниците всяка мисъл за бягство.* Ем. Манов, Пленено ято. *Дано наесен го вземат войник и му избият от главата щуротиите.* В. Ченков, Последната смяна.
Още: **Избивам / избия от ума (акъла).**

ИЗБИВАМ / ИЗБИЯ ОТ УМА *на някого нещо.* Вж. Избивам / избия от главата *на някого нещо.*

ИЗБИВАМ СИ / ИЗБИЯ СИ БРЪМБАРИТЕ (ТОЯ БРЪМБАР) ОТ ГЛАВАТА. Отказвам се от някакво желание, проект, намерение, идея, която съм бил намислил да изпълня.

ИЗБИВАМ СИ / ИЗБИЯ СИ ОТ (ИЗ) АКЪЛА *някого или нещо.* Преставам да мисля за някого или за нещо, отказвам се от някого или от нещо; забравям. *Най-сетне вече трябва да си избиеш от акъла тия глупости.*
Още: **Избивам си / избия си от (из) главата (ума). Изваждам си / извадя си (изкарвам си / изкарам си) от (из) акъла** /в 1 знач./. **Махам си, махвам си / махна си от (из) акъла.**

ИЗБИВАМ СИ / ИЗБИЯ СИ ОТ (ИЗ) ГЛАВАТА *нещо или някого.* Преставам да мисля за някого или за нещо, отказвам се от някого или от нещо; забравям. *Сега всички искат да вървят да се бият, а тука кого ще оставим? Няма как, Герго, фронта си го избий от главата, говоря ти сериозно.* Ем. Манов, Ден се ражда. — *Както виждаш —*

напразна приказка — каза големият Василев, успокоен, че не е нарушил някой неизвестен нему дипломатически ход на жена си, и добави: — Но сега и аз да ти кажа. Избий тая французойка от главата си. П. Спасов, Хлябът на хората. *Детето няма защо да го слуша. Сърбина трябва да си избие това от главата и да се маха. Няма защо да ми подмамва момчето като мръсна каракачанска кучка.* Й. Радичков, Горещо пладне. — *А щом искаш ти, ще те назначим! Само да избиеш от главата си тия подозрения, че някой те гони!* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи.

Още: **Избивам си / избия си от (из) ума (акъла). Изваждам си / извадя си (изкарвам си / изкарам си, махам си, махвам си / махна си) от (из) главата** /в 1 знач./.

ИЗБИВАМ СИ / ИЗБИЯ СИ ОТ (ИЗ) УМА *нещо или някого.* Преставам да мисля за някого или за нещо, отказвам се от някого или от нещо; забравям. *Избий си от ума това пътуване, ясно е, че няма да се осъществи!* ● *Избий това момиче от ума си!*

Още: **Избивам си / избия си от (из) главата (акъла). Изваждам си / извадя си (изкарвам си / изкарам си) от (из) ума** /в 1 знач./. **Махам си, махвам си / махна си от (из) ума.**

ИЗБИВАМ / ИЗБИЯ ЧИВИЯ<ТА>. Компенсирам несполуката си, загубата си в някакво отношение с успех, сполука или печалба другаде. *Патриаршията продаваше владишките престоли на наддаване — скъпо и прескъпо. Владиците гледали да си възвърнат даденото на патриарха, като назначавали свещеници срещу подкуп. Свещениците пък гледали да си възвърнат дадения подкуп, да избият чивията.* Хр. Бръзицов, Някога в Цариград. *Мина неговото царско време — взеха му касапницата и това го още смачка. Като не можеше с друго чивия да избие, и тая чивия взе да избива с ракия.* Н. Хайтов, Диви разкази. *Веднага ще те включат на щат: мяркаш се на месеца два пъти — теглиш аванс и заплата. Повече нищо. Като надуят калкулацийките и готово — избиват чивия.* Сп. Йончев, По кой път?

ИЗБЛЕЩЯМ / ИЗБЛЕЩЯ ОЧИ. *Обикн. в св. вид.* Умирам. *И щях да изблещя очи, но се запречих в клоните на сливата и паднах по-леко на гърдите си.* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено.

Още: **Изцъклям / изцъкля (оцъклям / оцъкля) очи. Облещвам / облещя очи** /във 2 знач./.

ИЗБОЗАВАМ / ИЗБОЗАЯ ИЗ ПРЪСТА (ПРЪСТИТЕ) СИ *нещо. Обикн. с отриц. и в св. вид. Диал.* Измислям, съчинявам нещо, като твърдя, че е така, без то да е вярно.

Още: **Изцицвам / изцицам из пръстите си.** *Диал.* **Изсмуквам / изсмуча из (от) пръстите си** /в 1 знач./.

ИЗБРАНИК НА СЪДБАТА. *Книж.* Човек, който се отличава от другите с талантите си, постиженията си, необикновения си живот и пр. *Несъзнанието на своето нещастие беше щастието за този избраник на съдбата.* П. П. Славейков, На острова на блажените.

ИЗБРОИХ ДНИТЕ *някому. Диал.* Убих някого.

ИЗБРЪСКАХ МЕТАЛКАТА *някому. Диал.* Излъгах някого.

ИЗБЪРСВАМ / ИЗБЪРША СРАМА <ОТ ЧЕЛОТО> *на някого. Книж.* Възстановявам изгубената чест на някого.

Още: **Умивам / умия срама <от челото (лицето)>.**

ИЗБЪРСВАМ / ИЗБЪРША СЪЛЗИТЕ *на някого.* Утешавам, успокоявам някого. *Ти облекчи ли някога мъките / на угнетените? / Избърса ли сълзите / на някой приневолен?* П. П. Славейков, Немски поети (превод). *Обичаше да разказва весели случки,. . ., особено из живота на актьорите, . . . Той се мъчеше да избърше сълзите на ония, които плачеха за роли.* А. Каралийчев, Спомени.

Още: **Бърша (изтривам / изтрия) сълзите.**

ИЗВАДИХ НА ДАРА *нещо. Диал.* Оставих напразно нещо.

ИЗВАЖДАМ / ИЗВАДЯ ДУМА *на някого. Диал.* Създавам лошо мнение за някого, като злословя за него. *Пак се невяста провикна: „Я се манете от порти, комшиите да ни не чуят, дума да ми извадат."* Народна песен.

Още: **Изваждам / извадя приказка (<лошо> име).**

ИЗВАЖДАМ / ИЗВАДЯ ДУШАТА *някому.* **1.** Мъча, измъчвам или много притеснявам някого. — *Да ми направиш къща, майстор Дуко... — Аз ще ти кажа що искам, а по-нататък — твоя работа. — Така искам и аз. Да не ми се пречка много стопанинът. Майсторът съм аз. Има некои, нищо не знай, а душата ще ти извади. Ти кажи, Лазаре, що искаш и остави на мене.* Д. Талев, Преспанските камбани. *Два гроша ще дам за сол... Рабушчия нека ми извади душата, нека ме затвори! Що ще да ми земе?* Т. Г. Влайков, Дядовата Славчова унука. *В тоя арест нямаше побоища, но душите ни извадиха с някакво си нямо, идиот. Надзирателят на компанията беше подучил това нямо да идва пред вратата на барутницата, когато нямаше никой, и да хвърля през цепките на вратата трески от запалена борина.* Н. Хайтов, Диви разкази.
2. *Диал.* Лишавам от живот някого; умъртвявам, уморявам. *„Вън! Махай се от къщата ми, фармасонино! Хайде! Върви със селските чапкъни и хайлази!" Бащата викаше прегракнал, ръцете му бяха вдигнати застрашително. Юрдан излезе сив като есенна шума. Върна се след три деня. Старият още фучеше: „Душата ми ще извади, проклетникът! Майка му, бог да я прости, го разгали така!"* Г. Караславов, Селски истории. *А той си мисли: „Търпелив съм бил; едвам не ми извадиха душата! Като на баня съм се запотил."* Ем. п. Димитров, В страната на розите.

Още: **Изваждам / извадя душичката (душицата). Вадя (изкарвам / изкарам) душата. Изтръгвам / изтръгна душата** /към 2 знач./. *Диал.*

ИЗВАЖДАМ / ИЗВАДЯ ДУШИЦАТА *някому.* **1.** Мъча, измъчвам или много притеснявам някого. — *Защо да я жаля — ... Тя пожали ли ме толкоз години? Душицата ми извади!* В. Геновска, Седем години. *Ако отвори дума за имота, — бащина воля, ще каже, не можеше да иде срещу нея... Бащина воля ли? — попита се някъде издълбоко Митуш. — Та аз душицата му извадих, докато да ми прехвърли къщата...* Г. Караславов, Селски истории.
2. *Диал.* Лишавам от живот някого; умъртвявам, уморявам. *Кой каза на батя ти оная работа?... Признавай, или на мръвчици ще те направя... Душицата ти ще извадя, разбираш ли?* Г. Караславов, Селски истории.

Още: **Изваждам / извадя душата (душичката). Вадя (изкарвам / изкарам) душицата. Изтръгвам / изтръгна душицата** /към 2 знач./. *Диал.*

ИЗВАЖДАМ / ИЗВАДЯ ДУШИЧКАТА *някому.* **1.** Мъча, измъчвам или много притеснявам някого. *Извади ми душичката да се облека бързо, а сега трябва тебе да чакам.*
2. Лишавам от живот някого; умъртвявам, уморявам.

Още: **Изваждам / извадя душата (душицата). Вадя (изкарвам / изкарам) душичката.**

ИЗВАЖДАМ / ИЗВАДЯ ЗЪБИТЕ *на някого. Диал.* Заканвам се да направя нещо лошо на някого.

ИЗВАЖДАМ / ИЗВАДЯ ИЗ (ОТ) РЪКА *нещо. Диал.* Продавам, махвам нещо, избавям се от него.

ИЗВАЖДАМ / ИЗВАДЯ КЕСТЕНИТЕ ОТ ОГЪНЯ[1] *за някого.* Извършвам опасна и рискована работа, която ще ползува другиго.

От баснята на Лафонтен „Маймуната и котката", в която се разказва за маймуната, измъкнала се от наказание, въпреки че е била виновна, и котката, която си изгорила лапите и яла бой, защото измъкнала от жарта опечени кестени, изпълнявайки желанието на маймуната.

Още: **Вадя кестените от огъня.**

ИЗВАЖДАМ / ИЗВАДЯ КЕСТЕНИТЕ ОТ ОГЪНЯ[2] *чрез някого.* Използувам другиго при извършване на опасна и рискована работа, която ще ми донесе облага.

Още: **Вадя кестените от огъня[2]. Изваждам / извадя кестените от огъня с людски ръце.** *Диал.* **Изваждам / извадя кестените от огъня с чужди ръце.**

ИЗВАЖДАМ / ИЗВАДЯ КЕСТЕНИТЕ ОТ ОГЪНЯ С ЛЮДСКИ РЪЦЕ. *Диал.* Използувам другиго при извършване на опасна и рискована работа, която ще ми донесе облага.

Още: **Вадя кестените от огъня с чужди ръце. Вадя кестените от огъня с людски ръце.** *Диал.*

ИЗВАЖДАМ / ИЗВАДЯ КЕСТЕНИТЕ ОТ ОГЪНЯ С ЧУЖДИ РЪЦЕ. Използувам другиго при извършване на опасна и рискована работа, която ще ми донесе облага.
Още: **Вадя кестените от огъня с чужди ръце. Вадя кестените от огъня с людски ръце.** *Диал.*

ИЗВАЖДАМ / ИЗВАДЯ <ЛОШО> ИМЕ *на някого.* Създавам лошо мнение за някого, като злословя за него. *По-добре да ми извадят окото, че да не ми извадят лошо име.* П. Р. Славейков, Български притчи или пословици и характерни думи.
Още: **Изваждам / извадя <лоша> приказка (приказки). Изваждам / извадя дума.** *Диал.*

ИЗВАЖДАМ / ИЗВАДЯ НА БЕЛЯНКА *нещо. Диал.* Показвам открито нещо, правя да се види, да се разбере нещо.

ИЗВАЖДАМ / ИЗВАДЯ НА БЯЛО[1] *нещо. Диал.* Правя да се узнае нещо от всички, да стане достояние на всички; разкривам.
Още: **Изваждам / извадя на бял свят** /в 1 знач./.

ИЗВАЖДАМ / ИЗВАДЯ НА БЯЛО[2] *някого. Диал.* Правя някой да изпадне в безизходно положение, да остане без средства.
Още: **Изкарвам изкарам на бяло.** *Диал.*

ИЗВАЖДАМ / ИЗВАДЯ НА <БЯЛ> СВЯТ *нещо.* **1.** Правя да се узнае нещо от всички, да стане достояние на всички; разкривам. *Всичките му непочтени дела бяха извадени на бял свят.*
2. Обнародвам, публикувам. *Захариев, който е намерил и извадил на бял свят тоя скъпоценен ръкопис. . . обяснявал това леко обръщане в мохамеданство чрез дълговременното непрестанно сношение на чепинци с турските войски.* Ив. Вазов, В недрата на Родопите. *Искам да се спра и на няколко скудни лучи всред безпределна нощ от позор. Защото, . . . имало и черти от доблест, рожби на отчаянието; — утешающи и възвишающи и те не трябва да останат в забрава, и аз се считам длъжен да ги извадя на свят.* Ив. Вазов, В недрата на Родопите.
Още: **Вадя (изнасям / изнеса, измъквам / измъкна) на бял свят. Изкарвам / изкарам на бял свят** /в 1 и 2 знач./. **Изваждам / извадя на бяло** /към 1 знач./.

ИЗВАЖДАМ / ИЗВАДЯ НА КЬОРАВИЯ (КЬОРАВИТЕ) ОЧИТЕ. *Обикн. в св. вид. Диал. Ирон.* Нищо не свършвам, не мога нищо да направя, полагам безрезултатни усилия.

ИЗВАЖДАМ / ИЗВАДЯ НА ЛИЦЕ[1] *нещо.* Правя да се узнае нещо от всички, да стане достояние на всички; разкривам. *Но тук, по лекия и полу-насмешлив тон на офицерина, по небрежното му държане и по съвсем несериозното внимание, с което той слушаше неговите думи, явно личеше, че той говори не от искрено убеждение, но с цел да извади на лице истината.* Т. Г. Влайков, Стрина Радовица се вълнува.
Още: **Изкарвам / изкарам на лице.**

ИЗВАЖДАМ / ИЗВАДЯ НА ЛИЦЕ[2] *някого. Диал.* Помагам на някого да се образова и да си създаде добро материално положение, да преуспее в живота. *Дълго време се грижи за него да го извади на лице, да има работа и имот.*

ИЗВАЖДАМ / ИЗВАДЯ НА МЕГДАН[1] *нещо.* Правя да се узнае нещо от всички, да стане достояние на всички; разкривам.
Още: **Изкарвам / изкарам на мегдан**[1]. **Изваждам / извадя на пазара.**

ИЗВАЖДАМ / ИЗВАДЯ НА МЕГДАН[2] *някого. Диал.* Помагам на някого да се образова и да си създаде добро материално положение, да преуспее в живота.
Още: **Изкарвам / изкарам на мегдан**[2]. *Диал.*

ИЗВАЖДАМ / ИЗВАДЯ НА ПАЗАР<А> *нещо.* Правя да се узнае нещо от всички, да стане достояние на всички; разкривам.
Още: **Изкарвам / изкарам (изнасям / изнеса) на пазар<а>. Изваждам / извадя на мегдан**[1].

ИЗВАЖДАМ / ИЗВАДЯ <НА ПАЗАРА> КИРЛИВИТЕ РИЗИ *на някого.* Показвам открито, пред всички, нечестните, мръсните, лошите дела или постъпки на някого; разоб-

личавам. *За противниците ще казват, че те са лоши, че те са такива, онакива, ще им извадят всички кирливи ризи и ще им изредят и що било, и що не било.* Т. Г. Влайков, В село.

Още: **Изнасям / изнеса на пазар<а> кирливите ризи. Изкарвам / изкарам кирливите ризи.**

ИЗВАЖДАМ / ИЗВАДЯ НА ПОКАЗ *нещо.* Правя да се узнае нещо от всички, да стане достояние на всички; разкривам. *Защо душевни тайни да изваждам / на показ и в тоз мирен път?* Ив. Вазов, Цветя.

Още: **Изкарвам / изкарам на показ.**

ИЗВАЖДАМ / ИЗВАДЯ НАЯВЕ *нещо.* **1.** Правя да се узнае нещо от всички, да стане достояние на всички; разкривам. *Тоя нещастен резултат извади наяве недостатъците на артилерията.* Ив. Вазов, Под игото. *Ония недостатъци, които посочихме, и може би много други, които един подробен анализ би извадил наяве, са твърде слаби в сравнение с дивното общо впечатление от песента.* П. П. Славейков, Българска литература. *Убийството отново беше извадило наяве стария, незавършен етап от неговия живот, оня блуждаещ, безсилен полет на ума му, в който напразно беше се опитвал да се закрепи върху нещо отвлечено, чуждо на действителността край него.* Ем. Станев, Иван Кондарев.
2. Обнародвам, публикувам.

Още: **Изкарвам / изкарам наяве.**

ИЗВАЖДАМ / ИЗВАДЯ ОТ АКЪЛ *някого.* Подучвам някого да извърши нещо неразумно, нередно, повлиявам зле на някого с вредни идеи; подстрекавам, размирявам.

Още: **Изваждам / извадя от глава (ум). Вадя (изкарвам / изкарам) от акъл.**

ИЗВАЖДАМ / ИЗВАДЯ ОТ АРХИВАТА. 1. *Нещо.* Възвръщам към живот нещо изоставено.
2. *Някого.* Възлагам работа на някого, който дотогава е бил изоставен, забравен. *И вместо него на кметското място като председател на тричленната комисия постави един изваден из архивата стар чорбаджия.* Т. Г. Влайков, В село.

Още: **Измъквам / измъкна от архивата.**

ИЗВАЖДАМ / ИЗВАДЯ ОТ ГЛАВА *някого.* Подучвам някого да извърши нещо неразумно, нередно, повлиявам зле на някого с вредни идеи; подстрекавам, размирявам.

Още: **Изваждам / извадя от акъл (ум). Вадя (изкарвам / изкарам) от глава.**

ИЗВАЖДАМ / ИЗВАДЯ ОТ (ИЗ) КАЛТА *някого.* Спасявам някого от безпътен, безнравствен живот или от мизерия, нищета. *Какво мислиш да правиш с дъщеря ми? ... — А да не искаш зет да ти стана? — нахално отвръща мизерникът и ми показва белите си зъби. — Не стига, че от калта я извадих...* М. Грубешлиева, Пред прага. *Черничеви градини ни посади, пчели ни навъди, изпроси от Шумен да ни дохожда веднъж в неделята фелдшер и ветеринар в селото... С една дума, из калта ни извади тоя човек.* Ив. Вазов, Казаларската царица.

Още: **Вдигам / вдигна (измъквам / измъкна) от калта.**

ИЗВАЖДАМ / ИЗВАДЯ ОТ КОЖАТА *някого.* Силно ядосвам, разгневявам някого. *Най-напред обаче трябва да го* [Димов] *извадим от кожата му и да насочим злобата му встрани от нас.* Б. Райнов, Господин Никой.

Още: **Изкарвам / изкарам от кожата.**

ИЗВАЖДАМ / ИЗВАДЯ ОТ НАФТАЛИНА *някого.* Вж. Изваждам / извадя от ракитията. — *Откъде изкопахте тази учителка по пиано? Извадили сте я от нафталина, не я бива.*

ИЗВАЖДАМ / ИЗВАДЯ ОТ (ИЗ, ПРЕЗ) НОСА *на някого нещо.* **1.** Натяквам на някого или му причинявам голяма неприятност заради доброто, което съм му направил. — *Поискала ли съм един път аз нещо сама да направя, да не станете всички върху мене. Да ми го извадите из носа.* П. Ю. Тодоров, Змейова сватба.
2. Отмъщавам си на някого за някаква неприятност, която ми е причинил.

Още: **Изкарвам / изкарам от (из, през) носа. Вадя от (из, през) носа** /към 1 знач./.

ИЗВАЖДАМ / ИЗВАДЯ ОТ РАНТИЯТА *някого. Диал.* Възлагам работа на някого, който дотогава е бил изоставен, забравен. *Откак се пенсионира, беше се много отчаяла, но братовчед й я извади от рантията — назначи я библиотекарка в читалището.*
Още: **Изваждам / извадя от нафталина.**

ИЗВАЖДАМ / ИЗВАДЯ ОТ РЕЛСИТЕ *някого.* Раздразвам, ядосвам силно някого, ставам причина той да не може да се владее. *Тая невъзмутимост съвсем ме извади от релсите. Казах заядливо: — Не е важно, че съм забравил името.* Л. Дилов, Тръстиките.
Още: **Изкарвам / изкарам от релсите.**

ИЗВАЖДАМ / ИЗВАДЯ ОТ СТРОЯ. 1. *Някого.* Отстранявам някого от някаква работа, дейност, попречвам му да се занимава повече с нещо. *Нашата главна задача е да извадим Димов от строя. Това ще ти осигури първото място.* Б. Райнов, Господин Никой. *— Както се вижда,. . ., лечението ще продължи може би два-три месеца. Аз ще бъда изваден от строя.* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено.
2. *Нещо.* Прекратявам дейността на нещо, правя го негодно за работа. *Естествено след няколко дена те се снабдиха с две нови картечници. Трябваше на всяка цена и тях да извадим от строя.* Ал. Гетман, Виетнамско сърце. *Бронеизтребителите по целия фронт откриха огън срещу немските пехотни оръдия — мъчеха се да ги открият и не прекъсваха огъня си, докато не ги извадеха от строя.* П. Вежинов, Втора рота. *Съвсем мъничко зрънце силициев анхидрид беше попаднало в кондензатора на предавателя на Макинтош и извадило от строя усилвателя.* сп. Космос.
Още: **Изкарвам / изкарам от строя.**

ИЗВАЖДАМ / ИЗВАДЯ ОТ (ИЗ) ТЪРПЕНИЕ *някого.* Раздразням някого до такава степен, че той повече не може да се владее. *Със своята лоша, кисела упоритост Чудото можеше да извади от търпение всекиго, освен Златан.* П. Вежинов, Втора рота. *Катя, не ме изваждай от търпение. Не вземай пак поза на мъченица!* М. Грубешлиева, През иглено ухо.
Още: **Изкарвам / изкарам от (из) търпение.**

ИЗВАЖДАМ / ИЗВАДЯ ОТ УМ *някого.* Подучвам някого да извърши нещо неразумно, нередно, повлиявам зле на някого с вредни идеи; подстрекавам, размирявам.
Още: **Изваждам / извадя от акъл (глава). Вадя (изкарвам / изкарам) от ум.**

ИЗВАЖДАМ / ИЗВАДЯ ОЧИТЕ[1] *някому.* [*Често:* **Ще извадя очите**]. Причинявам зло, напакостявам на някого. *В правилника нали е предвидено да се водят затворниците на баня? — Има такова нещо — . . . — Но ще ти извадят очите, ако им го споменеш . . . Не е толкова от проклепия, ами правят далавери с горивото.* П. Вежинов, Звездите над нас. — *Излизай, че ще те омъкне тая хала бре! Па Сретеница на нас очите ще извади!* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено. *Занапред мир и сговор — . — и ако някой се опита отново да ги раздели и скара, очите да му извадят.* П. Вежинов, За честта на родината.

ИЗВАЖДАМ / ИЗВАДЯ ОЧИТЕ[2] *някому с нещо. Диал.* Продавам някому нещо по-скъпо, отколкото струва.

ИЗВАЖДАМ / ИЗВАДЯ <ЛОША> ПРИКАЗКА (ПРИКАЗКИ) *някому или за някого.* Създавам лошо мнение за някого, като злословя за него. *Не ти са лоши момичетата, Исене, недей отсега да им изваждаш лоши приказки.* Л. Александрова, Има едно щастие.
Още: **Вадя (изкарвам / изкарам) приказка (приказки). Пускам (пущам) / пусна приказка (приказки)** /в 1 знач./. **Изваждам / извадя <лошо> име. Изваждам / извадя дума.** *Диал.*

ИЗВАЖДАМ СИ / ИЗВАДЯ СИ ГНЕВА *от (на) някого.* Ядосан съм и хокам, ругая някого, обикн. без да е виновен. *Някой те е ядосал, а ти по мене викаш, от мене си изваждаш гнева. Аз какво съм крива?*
Още: **Вадя си (изкарвам си / изкарам си, изливам си / излея си) гнева. Изваждам си / извадя си яда.**

ИЗВАЖДАМ СИ / ИЗВАДЯ СИ МАГАРЕНЦЕТО ОТ КАЛТА. *Диал.* Оправям си, уреждам си работата, пазя си интересите. *За много други измежду нас работата щеше да спре дотук, защото са си оправили работата, извадили са магаренцето си от калта.* Й. Хаджиев, Една делва ум.

ИЗВАЖДАМ СИ / ИЗВАДЯ СИ ОТ (ИЗ) АКЪЛА. 1. *Някого или нещо.* Преставам да мисля за някого или за нещо, отказвам се от някого или от нещо; забравям. *Тоя нехранимайко ще си го извадиш из акъла, чу ли?*
2. *Нещо. Диал.* Измислям.
Още: **Изваждам си / извадя си от (из) главата (ума). Изкарвам си / изкарам си от (из) акъла. Избивам си / избия си (махам си, махвам си / махна си) от акъла** /към 1 знач./.

ИЗВАЖДАМ СИ / ИЗВАДЯ СИ ОТ (ИЗ) ГЛАВАТА. 1. *Някого или нещо.* Преставам да мисля за някого или за нещо, отказвам се от някого или от нещо; забравям. — *Ти, Кандовче, тия протестантски мисли да ги извадиш из главата си, дядовата.* Ив. Вазов, Под игото.
2. *Нещо. Диал.* Измислям.
Още: **Изваждам си / извадя си от (из) ума (акъла). Изкарвам си / изкарам си от (из) главата. Избивам си / избия си от (из) главата** /към 1 знач./. **Махам си (махвам си / махна си) от (из) главата** /в 1 знач. към 1 знач./.

ИЗВАЖДАМ СИ / ИЗВАДЯ СИ ОТ (ИЗ) УМА. 1. *Някого или нещо.* Преставам да мисля за някого или за нещо, отказвам се от някого или от нещо; забравям. *Султана беше доволна от новата си снаха, макар сърцето ѝ да оставаше все неспокойно. . . Какво има да се бои тя с Ния? Но ето Султана не може да я извади от ума си и погледът ѝ непрестанно върви след младата невеста, търси я, следи я зорко.* Д. Талев, Преспанските камбани. — *До снощи по-достойни от нас нямаше, сега! — Достойни? Кой ви е казал? Само това да извадите от ума си!* П. Ю. Тодоров, Първите.
2. *Нещо. Диал.* Измислям. *Това не е истина, той го е извадил из ума си.* Н. Геров, Речник на блъгарский язик.
Още: **Изваждам си / извадя си от (из) главата (акъла). Изкарвам си / изкарам си от (из) ума. Избивам си / избия си от ума** /към 1 знач./.

ИЗВАЖДАМ СИ / ИЗВАДЯ СИ ОЧИТЕ. 1. *Обикн. в св. вид.* Причинявам си зло, напакостявам си сам. *Чии произведения са ония, за които става дума в Vienac — дали мои или на баща ми? Освен това, баща ми умре през 1895, та е нямал възможност да води никаква разпря с г. Страшимирова, няколко години след смъртта си. Ето това се вика безсъвестно нападение и извъртване на фактите, тъкмо според вашите* [на Дерманчев] *думи; това значи сам да си извадиш очите!* П. П. Славейков, Българска литература.
2. *Само в св. вид в мин. и бъд. вр.:* **Извадих си очите [ще си извадя очите].** Измъчих се (ще се измъча), докато свърша нещо (за работа, свързана с продължително взиране). *Извадих си очите с този гоблен.* ● *Коректурите бяха много и той знаеше, че ще си извади очите, но въпреки това се съгласи да ги вземе.*
3. *Само в св. вид в мин. и бъд. вр.:* **Извадих си очите [Ще си извадя очите].** Нищо не виждам, защото е много тъмно. *Слязох в мазето, пък всички крушки изпочупени, очите ще си извади човек в тая тъмница.*

ИЗВАЖДАМ СИ / ИЗВАДЯ СИ ЯДА *от (на) някого.* Ядосан съм и хокам, ругая някого, обикн. без да е виновен. *На сутринта още редифите,. . ., ще поискат да отмъстят или да си извадят яда на християните за умората и теглото във войната.* в. Пряпорец.
Още: **Изваждам си / извадя си гнева. Вадя си (изкарвам си / изкарам си, изливам си / излея си) яда.**

ИЗВАЖДАМ / ИЗВАДЯ С ПАМУК ДУШАТА *някому.* Мъча, измъчвам някого незабелязано, без да показвам това външно. *Не се възхищавай толкова от него, защото той знае с памук да изважда душата.*
Още: **Изваждам / извадя с памук душицата. Вадя (изкарвам / изкарам) с памук душата.**

ИЗВАЖДАМ / ИЗВАДЯ С ПАМУК ДУШИЦАТА *някому.* Мъча, измъчвам някого незабелязано, без да показвам това външно. — *Мазна Гана, брей! — . . . — Душицата ти с памук ще извади и пак за светец ще мине!* Г. Караславов, Сметки.
Още: Изваждам / **извадя с памук душата. Вадя (изкарвам / изкарам) с памук душицата.**

ИЗВЕЖДАМ / ИЗВЕДА НА ДОБЪР КРАЙ *нещо.* Успешно завършвам нещо започнато, предприето.
Още: **Изкарвам / изкарам на добър край.**

ИЗВЕТРЯЛ МИ Е УМА. *Диал.* Полудял съм, подивял съм.

ИЗВИВАМ / ИЗВИЯ ВРАТА *на някого.* **1.** Убивам, погубвам, унищожавам. *Ако му попадне Богоя още веднъж в ръцете, може да го умъртви. — Нека му извие врата.* Д. Талев, Преспанските камбани. *Ще им дойде ума в главата. Сами ще извият вратовете на мръсниците, ще поумнеят, нииищо...* Н. Антонов, В открито море.
2. Направям някого да ми се подчини, да стане покорен; сломявам непокорството, съпротивата, ината на някого; подчинявам, покорявам. *Нуждата ще го принуди да се залови за работа, а работата ще го изпече и ще му даде сили да извие вратовете на неверниците и непокорниците.* К. Петканов, Дамяновата челяд.
Още: **Навивам / навия (превивам / превия, свивам / свия) врата** /към 2 знач./. **Счупвам / счупя (строшавам / строша)** /в 1 знач. към 1 знач./ **Прекършвам / прекърша (навеждам / наведа) врата** /към 2 знач./.

ИЗВИКВАМ / ИЗВИКАМ НА (ЗА) ЖИВОТ. *Книж.* Ставам причина нещо да се появи, да започне да съществува, да действува; създавам. *Силите на нашето национално възраждане, които извикаха на живот читалищата, помогнаха те да укрепнат като народни училища за възрастното население.* в. Отечествен фронт.

ИЗВИРА МИ ОТ КРАЧОЛИТЕ. *Понякога ирон.* Много съм имотен, богат.
Още: **Изтича ми от крачолите.** *Понякога ирон.* **Тече ми из (от) крачолите.** *Понякога ирон.*

ИЗВИРАМ <НАПРАВО> ОТ СЪРЦЕТО *на някого* и **<СЯКАШ> ИЗВИРАМ ОТ САМОТО СЪРЦЕ** *на някого.* За думи, чувства, прояви — отличавам се с много голяма искреност и топлота, сърдечност; искрен съм, сърдечен съм. *Думите извираха направо от сърцето му, затова и стигаха и до сърцата на планинците.* П. Здравков, Незабравимо детство. *Ами виждаш, че добрината им извира направо от сърцето, с нея са се родили.* Д. Талев, Преспанските камбани. *И старият ловец, като въздъхна, почна да ми разказва спокойно и равно, с глас, който сякаш извираше из самото му сърце, дивна легенда за тия самодивски скали.* Елин Пелин, Летен ден.
Още: **Ида <направо> от сърцето. Излизам направо от сърцето.**

ИЗВИТ КАТО КИТКА. *Диал.* Много красив, много хубав.

ИЗВИХ ВИР НА ГЛАВА *някому. Диал.* Много говорих на някого, настоявах много за нещо.
Още: **Извих море на глава.** *Диал.* **Извъртях вир на глава.** *Диал.*

ИЗВИХ МОРЕ НА ГЛАВА *някому. Диал.* Много говорих на някого, настоявах много за нещо.
Още: **Извъртях море на глава.** *Диал.* **Извих вир на глава.** *Диал.*

ИЗВРАТИЛ СЪМ ШАПКАТА. *Диал.* Станал съм лош.

ИЗВРАТИХ ПАНИЦАТА *на някого. Диал.* Отмъстих жестоко на някого.

ИЗВРЪЩАМ / ИЗВЪРНА КОЛАТА. Почвам да говоря или действувам по съвсем друг начин, обикн. противоположен на досегашния.
Още: **Обръщам / обърна колата.**

ИЗВРЪЩАМ / ИЗВЪРНА ПЕТАЛАТА *на някого.* Обикн. в св. вид. *Диал.* Надвивам, побеждавам някого.

ИЗВРЯКА МИ СЕ ГЪПА. *Диал.* Виках, крещях много силно.

ИЗВРЯЛ ИЗ ВИРОВЕТЕ. *Диал.* За човек — много способен, оригинален, изключителен. *Дъщеря й е изврялa из вировете — седемгодишна е, ама не можеш да я наддумаш, веднага ще ти затвори устата.*

ИЗВРЯЛО ИЗ ВИРОВЕТЕ. *Диал.* Много способен, оригинален, изключителен човек.

ИЗВРЯЛ СЪМ СЕ КАТО ПЛЪХ ОТ ПАСПАЛ. *Диал.* Излязъл съм пред хората с мръсни, нечисти дрехи.

ИЗВЪН (ОТВЪН) ПЪТЯ. 1. Нереден, неприличен, непозволен. *Да не направиш нещо извън пътя.*
2. Който е извън мярката, който е прекомерен. *Във всяка къща се говори все за него: — че какъв бил хубав... как си въртял черните очи въглени... То хубост, хубост, та отвън пътя.* Д. Немиров, Братя.
Още: **Вън от пътя** /към 1 знач./. *Диал.*

ИЗВЪН СВЕТА. 1. Не какъвто трябва; недобър, лош, несвестен. *Стана е свята и чиста душа, а майка й и братята й са извън света.* в. Знание.
2. Не както трябва, не както е редно; лошо. *Всичко прави извън света.*
Още: **Вън <от> света.** *Диал.* **От света навън.** *Диал.*

ИЗВЪН СЕБЕ СИ. В крайно възбудено състояние, обикн. вследствие на някакво неприятно изживяване. *Махайте се! Оставете ме!... Макар че бе извън себе си, не посмя да спомене името на сестра си Дочка.* К. Петканов, Морава звезда кървава. *Бай Мичо Бейзадето беше извън себе си и всред общия вик и глъчка разпалено разгромяваше Туркия и чорбаджи Николакя.* Ив. Вазов, Чичовци. *В карцера! Скоро в карцера! — зарева директорът извън себе си от ярост.* Д. Ангелов, На живот и смърт. *Тате, назад, че никого не жаля! — викна извън себе си Младен.* Елин Пелин, Летен ден. *В това време с тъпен се втурна към него Гана, хвана го с две ръце за палтото и го разтърси извън себе си: — Не е вярно ли? Ти, ти, ти! Ти напои Тончо.* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи.
Още: **Вън от себе си.**

ИЗВЪРТЯВАМ / ИЗВЪРТЯ НА СТО И ОСЕМДЕСЕТ ГРАДУСА *нещо. Неодобр.* Изменям напълно нещо (възглед, мнение, твърдение), възприемам точно обратното нещо (възглед, мнение, твърдение). *Освен на Лилито не беше ли успял да завърти главата и на моята уж умна, хитра и проницателна сестра? Не беше ли сполучил до такава степен да й влезе под кожата, че да я накара да извърти на сто и осемдесет градуса разбиранията и принципите си?...* Л. Станев, Поглед от хълма.
Още: **Обръщам / обърна (завъртявам / завъртя) на сто и осемдесет градуса.**

ИЗВЪРТЯВАМ СЕ / ИЗВЪРТЯ СЕ НА СТО И ОСЕМДЕСЕТ ГРАДУСА. *Неодобр.*
1. Възприемам съвсем противоположни на досегашните си възгледи, мнения или променям напълно поведението си. *Той отначало поддържаше нашето предложение, но после се извъртя на сто и осемдесет градуса и започна да поддържа предложението на шефа.*
2. За нещо — променям се коренно, напълно.
Още: **Обръщам се / обърна се (завъртявам се / завъртя се) на сто и осемдесет градуса.** *Неодобр.*

ИЗВЪРТЯХ ВИР НА ГЛАВА *някому. Диал.* Много говорих на някого, настоявах много за нещо.
Още: **Извъртях море на глава.** *Диал.* **Извих вир на глава.** *Диал.*

ИЗВЪРТЯХ МОРЕ НА ГЛАВА *някому. Диал.* Много говорих на някого, настоявах много за нещо.
Още: **Извъртях вир на глава.** *Диал.* **Извих море на глава.** *Диал.*

ИЗГАЗВАМ / ИЗГАЗЯ ЗЕЛЕТО. *Диал.* Извършвам нещо нередно; провинявам се.
Още: **Изгазвам / изгазя просото.** *Диал.*

ИЗГАЗВАМ / ИЗГАЗЯ ПРОСОТО. *Диал.* Извършвам нещо нередно; провинявам се.
Още: **Сгазвам / сгазя просото. Изгазвам / изгазя зелето.** *Диал.*

ИЗГАРЯМ / ИЗГОРЯ ВСИЧКИ МОСТОВЕ <ЗАД СЕБЕ СИ>. Унищожавам всякаква възможност за възобновяване на връзките си с някого или за връщане към нещо. *С нарочна заповед руският император го бе отчислил от списъка на руската армия, като го лишаваше от званието „Шеф на 13-и стрелкови полк". Когато узна това, князът разбра, че всичките мостове към Русия са изгорени.* В. Геновска, Седем години. *Това не ти било балканджийското влизане и излизане из закона; равнинният българин го правел веднъж за винаги, като изгарял всички мостове.* В. Мутафчиева, И Клио е муза.
Още: **Разрушавам / разруша (събарям / съборя, сгутвам / срутя) всички мостове зад себе си.**

ИЗГАРЯМ / ИЗГОРЯ ДО (ПО) ЧЕРНИЯ ДРОБ *някого. Диал.* Отмъщавам жестоко на някого.

ИЗГАРЯМ / ИЗГОРЯ ДУШАТА *някому*. **1.** Причинявам голяма мъка, скръб, неприятност на някого, правя го нещастен. *Да оставя пари! Че да ги яде моя зет, а, Петър да ги яде. Магарето с магаре! Ме изяде! Ми изгори душата!* Й. Йовков, Приключенията на Гороломов.
2. Ограбвам, опропастявам някого.
3. Погубвам някого, ставам причина за гибелта му. *Но ти се не бой от мене: никой път аз няма да изгоря душата на брата си.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания.
Още: **Изгарям / изгоря душицата.**

ИЗГАРЯМ / ИЗГОРЯ ДУШИЦАТА *някому*. Вж. Изгарям / изгоря душата *някому*. *Ами нивата на „Заимица", а? За правата правединка не ми ли я взеха, а? Докараха един вкатин от Хасково, кълчи се пред съдиите, върти ги, лъга ги и ми изгори душицата.* Г. Караславов, Слабото място на дядо Йорго. *Филчо преглътна залъка, . . . и забеляза: — Добре прави Богдан, турчин ли е, не ми го хвали! Душицата ми изгориха. Отсега нататък от мене добро да не чакат. Ден и нощ да трепереш над добитъка си и да дойдат насила да ти го вземат, това понася ли се? . . .* К. Петканов, Хайдути. *— Ами какви хора бяха? — Изкъртиха вратата и насочиха пълни пушки. — Позна ли ги? — Десет души познават ли се? . . . Изгориха ми душицата.* К. Петканов, Морава звезда кървава. *— „Няма ли, казва той* [хусарът], *тогава ще ви изгоря душицата, селяни-мечкодавци, богомили такива, отстъпници, дето на кръста се смеете и иконите да целувате се гнусите."* Ст. Загорчинов, Ден последен.

ИЗГАРЯМ / ИЗГОРЯ КЪЩАТА *на някого*. Причинявам голяма неприятност, щета на семейството на някого, докарвам му нещастие; съсипвам. *Затворниците-въстаници, като потвърдиха, че главата била на Георги Петковски, който им бил предводител, който изгорил къщата им и който ги докарал до това състояние, заплюха лицето ѝ.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания. *— Махни се оттук бре, поразнико! Ще ни изгориш къщата, чумата да те порази макар!* Хар. Русев, По стръмнините.
Още: **Изгарям / изгоря чергата. Запалвам (запалям) / запаля (подпалвам / подпаля) къщата.**

ИЗГАРЯМ СИ ЧЕРГАТА ДА МЕ НЕ ХАПЯТ БЪЛХИТЕ. *Диал.* Дребнав съм, неразумен съм и заради маловажни, дребни неща жертвувам по-големите, по-значителните неща.

ИЗГАРЯМ / ИЗГОРЯ ЧЕРГАТА *на някого*. Причинявам голяма неприятност, щета на семейството на някого, докаравам му нещастие; съсипвам. *Родителите му ще го чакат ден-два... и чак след това ще хукнат да го търсят. . . „Кои ли хорица ще тичат като луди по пътищата и кръстопътищата!" — хвана се за главата Юрталана. „На кои ли сиромаси изгорих чергата?"* Г. Караславов, Снаха.
Още: **Изгарям / изгоря къщата. Запалвам (запалям) / запаля (подпалвам / подпаля) чергата. Опърждвам / опържа чергата.** *Диал.*

ИЗГАРЯНЕ НА ВСИЧКИ МОСТОВЕ. Унищожаване на всякаква възможност за възобновяване на връзките с някого или за връщане към нещо. *Илинденското въстание е разгромено. . . Ето началото на новото, сякаш окончателно обезверяване, отчаяние на Яворов. . . Не са ли това най-благоприятните условия за пълно тържество на индивидуализма, за окончателно потъване в себе си, за изгаряне на всички мостове, които свързват с хората, със света?* П. Данчев, Образът на поета.

ИЗГАСИХ ТИ БОРНИЦАТА. *Диал.* Ще те унищожа (употребява се като закана). *Сега ти изгасих борницата.*

ИЗГЛЕЖДАМ СИ / ИЗГЛЕДАМ СИ ОЧИТЕ. *Обикн. в св. вид.* Вж. Изглеждат ми се / изгледат ми се очите /в 1 знач./. *Всеки ден дядо Пенко и Михал чакаха да срещнат царя и да му дадат молбата за помилване. Очите си изгледа старецът да се взира из пътеките.* М. Грубешлиева, Пред прага. *Всяка сутрин изтичвахме навън и гледахме към баира — не идат ли нашите хора. . . Стринка също си изгледа очите. Носи дърва през двора, а главата ѝ обърната към баира.* Й. Радичков, Барутен буквар. *Якутките превзеха тенекиеното самолетче, то изтърси водата от себе си и подскочи над брезите. Ловците сигурно са си изгледали очите в небето да чакат своите якутки.* Й. Радичков, Неосветените дворове.

ИЗГЛЕЖДАТ МИ СЕ / ИЗГЛЕДАТ МИ СЕ ОЧИТЕ. *Обикн. в св. вид.* **1.** С голямо нетърпение или безпокойство чакам да дойде, да се върне някой, който се бави, не дохожда. *Вечерта дочакахме в болезнен трепет. Очите ни се изгледаха за мама. Но тя не се задаваше отникъде.* Ст. Чилингиров, В стария бащин дом. — *Добре дошла´... Изгледаха ни се очите; и протегна ръка към дъщеря си.* Ив. Вазов, Казаларската царица. — *Хайде, печаловници! Изгледаха ми се очите да ви чакам! Стамена ги посрещна пред огнището тъй засмяна, като че цял ден беше се изтягала на хлад.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.
2. *Диал.* Много ми се харесва нещо.
Още: **Изглеждам си / изгледам си очите** /към 1 знач./.

ИЗГОРѝ ЕДИНА (ЕДНОГО), ТА ПОСИПѝ ДРУГИЯ (ДРУГИГО). *Диал.* За хора с еднакви недостатъци.
Още: **Изгорѝ Павла, та посипѝ Петра.** *Диал.* **Едина съжежѝ, другия посипѝ.** *Диал.*

ИЗГОРѝ ПАВЛА, ТА ПОСИПѝ ПЕТРА. *Диал.* За хора с еднакви недостатъци.
Още: **Изгорѝ едина (едного), та посипѝ другия (другиго).** *Диал.*

ИЗГОРЯЛ МИ Е БЕЛИЯ ДЖИГЕР *за някого. Ирон.* Не обичам някого, не се интересувам от него, не ми е притрябвал.
Още: **Изгоряло ми е ухото.** *Диал. Ирон.*

ИЗГОРЯЛО МИ Е ПРОСОТО *за някого. Диал. Ирон.* Не се интересувам от някого, не ме е грижа за него, не ми е притрябвал.

ИЗГОРЯЛО МИ Е УХОТО и **ИЗГОРЕЛИ СА МИ УШИТЕ** *за някого. Диал. Ирон.* Не обичам някого, не се интересувам от него, не ми е притрябвал. *Като видя през прозореца неканения гост, Данковата майка сви чело и тихо си каза: — Пак се мъкне тоя просяк! Като че ухото ми е изгоряло за него!* Ст. Ц. Даскалов, Бялата погача.
Още: **Изгорял ми е белия джигер.** *Ирон.* **Пламнали ми са ушите.** *Диал. Ирон.*

ИЗГОРЯ̀ МИ ДЖИГЕРА *за нещо.* Вж. Изгоря̀ ми душицата *за нещо.*

ИЗГОРЯ̀ МИ ДУШАТА. 1. *За нещо.* Изпитвам силно желание за нещо, силно желая нещо. — *Слушай, Атанасе, хайде готви се. Утре в три часа сутринта ще те водя на зайци... — Добре, съгласен съм. Имам работа, ама зарязвам всичко, че ми е изгоряла душата за заяк.* Елин Пелин, Аз ти той.
2. *Самост.* Силно съм измъчен, изтърпях много мъки и страдания. *Кметът ли? Що иска, война ли? Харно му беше на него, награби се... Нас да пита той, нас — дето ни изгоряха душите...* Г. Караславов, Селски истории.
Още: **Изгоря̀ ми душицата (душичката, сърцето, джигера)** /към 1 знач./.

ИЗГОРЯ̀ МИ ДУШИЦАТА *за нещо.* Изпитвам силно желание за нещо, силно желая нещо. *Иди, маминото, в лозята да ми намериш едно зърно от жълт грозд, че ми е изгоряла душицата за сладко нещо!* А. Каралийчев, Мравешка история. *Подивях в гората. Изгоря ми душицата за новинка.* А. Каралийчев, Топла ръкавичка.
Още: **Изгоря̀ ми душичката (сърцето, джигера). Изгоря̀ ми душата** /в 1 знач./.

ИЗГОРЯ̀ МИ ДУШИЧКАТА *за нещо.* Вж Изгоря̀ ми душицата *за нещо.*

ИЗГОРЯ̀ МИ РИЗАТА НА ГЪРБА. *Диал.* Работя непосилно, извънредно много.

ИЗГОРЯ̀ МИ СЪРЦЕТО *за нещо.* Вж. Изгоря̀ ми душицата *за нещо.*

ИЗГОРЯХА НА ЗАЙЦИТЕ УШИТЕ. *Диал.* Много е студено, голям студ настана.

ИЗГРЯВА МИ / ИЗГРЕЕ МИ ЗВЕЗДАТА. *Книж.* Ставам прочут, знаменит; прославям се.

ИЗГУБВАМ / ИЗГУБЯ ГЛАВА и **ИЗГУБВАМ СИ / ИЗГУБЯ СИ ГЛАВАТА.** *Диал.* Силно се изплашвам и действувам, без да мисля, без да разсъждавам. *Тоя слух фърли в безумен уплах населението. Всичко изгуби глава, мъже, жени, деца тичаха към Дунава, за да минат по понтонния мост.* Ив. Вазов, Пъстър свят.

ИЗГУБВАМ / ИЗГУБЯ <И> УМА И ДУМА. Силно съм смутен, объркан, обикн. от голяма уплаха или изненада, и не мога нищо да направя или кажа; стъписвам се, сащисвам се, смайвам се. — *Може големият ми син и да умре, но харам да е майчиното мляко на малкия, ако не ти свети маслото!... Кметът седеше като втрещен, изгубил и ума и дума от тази страшна жена.* Г. Караславов, Обикновени хора. *На масата се събра цяла купчина злато — 35 жълтици. Войниците се спогледаха смаяни. Алекси също изгуби дума и ума.* Й. Йовков, Чифликът край границата. *По-куражлия други път, мама сега беше изгубила и ума и дума пред неизвестното на утрешния ден.* Ст. Чилингиров, Хлеб наш насущний. — *Само не ме гледай в очите, изгубвам и ума и дума! — призна той.* Н. Стефанова, Откриване на света. *Ние бихме могли да кажем много неща за душевното състояние на нашия беден герой... Но по-добре е да не се простираме надълго и нашироко, а да се ограничим със забележката, че Буби изгубва и ума и дума между четирите зелени стени на иначе, все пак, приветливия вестибюл.* Св. Минков, Разкази в таралежова кожа.

Още: **Губя (загубвам / загубя) <и> ума и дума.**

ИЗГУБВАМ / ИЗГУБЯ ОТ (ИЗ) ОЧИТЕ СИ и ИЗГУБВАМ / ИЗГУБЯ ОТ (ИЗ) ОЧИ *някого или нещо.* Не виждам вече някого или нещо, което дотогава съм следил с поглед, което съм гледал. *Рилски тръгна подир него, но скоро го изгуби от очите си.* К. Петканов, Вълнолом. *Хорото се люшва и Стоил го изгубва от очи.* Й. Йовков, Земляци.

ИЗГУБВАМ / ИЗГУБЯ ПОЧВА <ПОД КРАКАТА СИ>. *Книж.* **1.** Не се чувствувам сигурен в себе си, проявявам колебание, несигурност в нещо. *Спиро Андреев... мълчеше. Той беше вече изгубил почва под краката си и като гледаше как Дянко Спасов и другите тържествуват, само стискаше зъби от яд, без да може да отвърне на подмятанията им.* Д. Ангелов, На живот и смърт.
2. Преставам да имам власт, влияние, авторитет.

Още: **Губя (загубвам / загубя) почва <под краката си>.**

ИЗГУБВАМ / ИЗГУБЯ ПУСУЛАТА. Обърквам се и не зная какво да правя, как да действувам. *Наивникът би се смаял, би изгубил пусулата при един такъв конфликт.* П. П. Славейков, Българска литература.

Още: **Изпускам (изпущам) / изпусна, изтървавам / изтърва) пусулата. Забърквам / забъркам (сбърквам / сбъркам) пусулата.** *Диал.*

ИЗГУБВАМ СЕ / ИЗГУБЯ СЕ ОТ ОЧИТЕ *на някого.* Преставам да съм в контакт с някого, той не знае къде се намирам. *Някога тя имаше две деца, две малки лъвчета, но те отдавна се бяха изгубили от очите ѝ.* Св. Минков, Призракът от Кендари.

ИЗГУБВАМ СИ / ИЗГУБЯ СИ АКЪЛА. *Обикн. в св. вид.* **1.** Обезумявам. *За такваз работа като нейната се иска пълно спокойствие — ... — А като разбере, че сме пропаднали, може акъла да си изгуби, та камо ли детето.* П. Вежинов, Далече от бреговете.
2. Ставам като безумен от изживяване на някакво силно чувство.
3. Постъпвам, действувам неразумно, като безумен.
4. *По (подир) някого.* Силно се влюбвам в някого.

Още: **Изгубвам си / изгубя си ума. Загубвам си / загубя си акъла.**

ИЗГУБВАМ СИ / ИЗГУБЯ СИ ЛИЦЕТО и ИЗГУБВАМ / ИЗГУБЯ ЛИЦЕ. *Диал.* Изведнъж пообледнявам, прежълтявам или погрознявам, изменям израза, вида си. *Уплаши се и си изгуби лицето.* Н. Геров, Речник на блъгарский язик.

Още: **Оставам / остана без лице.** *Диал.*

ИЗГУБВАМ СИ / ИЗГУБЯ СИ УМА. *Обикн. в св. вид.* **1.** Обезумявам. *Интересно ми е да знам причината, от която е изгубил ума си този клетник.* Ив. Вазов Драски и шарки.
2. Ставам като безумен от изживяване на някакво силно чувство. *Знаеш ли ти,..., какво нещо е любовната ревност?... Това е страшно, ужасно чувство. То прави човека да си изгубва ума... то затъмнява всички други чувства, заслепява разсъдъка.* В. Друмев, Иванко.
3. Постъпвам, действувам неразумно, като безумен. *Абе ти съвсем си си изгубил ума да се отказваш от поканата!*
4. *По (подир) някого или самост.* Силно се влюбвам в някого. *Зюмбюла му дала китка! — казва една от съседките. — Подир нея ли си изгубил ума! — отговаря друга.*

— Нали уж Дилян я задирял? Ив. Карановски, Цветановият кавал. *Часът беше три, когато Любица се яви в салона на госпожа Стридлова. . . При появяването ѝ, Вяра,. . ., извика от възторг. Заклевам се, че ако бях мъж, бих си изгубил ума.* Ив. Вазов, Нора.
Още: **Загубвам си / загубя си ума. Изгубвам си / изгубя си акъла.**

ИЗГУБВАМ / ИЗГУБЯ ЧОВЕШКИЯ СИ ОБРАЗ. *Книж.* Имам само лоши прояви постъпвам изключително жестоко и безсърдечно.

ИЗГУБЕНА ПОЩА СЪМ. *Диал.* Казва се от човек, когото срещат някъде на неочаквано място.

ИЗГУБЕНА СТАНКА. *Ирон.* Смотан, разсеян, завеян човек. *Тя пък за тая изгубена Станка ли намери да се ожени!*

От заглавието на повестта на Ил. Р. Блъсков „Изгубена Станка".

Още: **Станка пердю.** *Жарг. Ирон.*

ИЗГУБИЛ СИ МУСКИТЕ. *Диал.* Налудничав, извеян човек е.

ИЗГЪРМЯВАМ СИ / ИЗГЪРМЯ СИ ПАТРОНИТЕ и **ИЗГЪРМЯВАМ / ИЗГЪРМЯ ВСИЧКИТЕ СИ ПАТРОНИ.** Изчерпвам доводите си, възможностите си или резервите си. *Сега ще напиша само една кратка бележка, не искам да си изгърмя патроните.*
Още: **Изстрелвам си / изстрелям си (изхабявам си / изхабя си) патроните.**

ИЗДАВАМ / ИЗДАМ КАРТИТЕ СИ. Казвам открито какво мисля, показвам скритите си намерения. *Той беше хитър човек и не издаваше картите си.*
Още: **Разкривам / разкрия (откривам / открия) картите си.**

ИЗДАВАМ СИ / ИЗДАМ СИ <И> КАЛТА ПОД (ИЗПОД) НОКТИТЕ. Правя, направям много големи материални жертви за някого или нещо. *Издадохме си и калта под ноктите, докато построим тази къща.*
Още: **Давам си / дам си <и> калта под <изпод> ноктите.**

ИЗДИГАМ / ИЗДИГНА <ВИСОКО> ЗНАМЕТО *на нещо. Книж.* Повеждам борба в името на нещо; започвам да ратувам за осъществяването на нещо. *За да водят борбите успешно и да налагат мненията си, критиците създаваха литературни текста около някое списание, около някое голямо име. Те издигаха там знамето на някоя литературна школа, на която ставаха идеолози.* М. Кремен, Романът на Яворов. *Младежта издигна високо знамето на ленинските принципи.*

ИЗДИГАМ / ИЗДИГНА ГЛАС. 1. *За нещо.* Обявявам се, изказвам се решително в защита на нещо.
2. *Против (срещу) нещо, някого или самост.* Обявявам се против нещо или някого, изказвам недоволство срещу нещо или някого; протестирам. *Професорското тяло издигна глас на протест срещу издевателствата и произволите над студентите.* Д. Казасов, Видяно и преживяно. *Сега се намеси великият болярин Генадий. И нему постъпката на селянина бе направила силно впечатление и му върза за някое време и езика, и ръцете, но лека-полека се опомни, а накърнената му гордост го накара да издигне глас и да защити от оскърбленията на отрока и болярин Стойко. и самия стопанин на крепостта.* Ст. Загорчинов, Ивайло. *Внезапно отчаянието, което мачкаше Васила, се смени от неудържим, буен стремеж. Навярно същото чувство пламна и у Стефана, защото въпреки заповедта той издигна глас: — Оттатък нашите вече се изкачиха!* Ст. Дичев, За свободата.
Още: **Вдигам / вдигна глас.**

ИЗДИГАМ / ИЗДИГНА ДО НЕБЕСАТА. *Книж.* Прекалено много хваля, възхвалявам, превъзнасям някого.
Още: **Вдигам / вдигна до небесата.** *Книж.*

ИЗДИГА МЕ / ИЗДИГНЕ МЕ В ОЧИТЕ *на някого.* Моя проява, постъпка, качество става причина да бъда още по-ценѐн, по-уважаван. *Ловчанци го зачакаха с интерес, тъй като техният съгражданин служеше като лекар в цариградското руско посолство и това го издигаше в очите им на завидна и авторитетна висота.* Ст. Дичев, За свободата.

Тахчиев знаеше отлично турски език, разбираше по малко и от турското писмо и това особено много го издигаше в очите на турците от околните селца. Г. Караславов, Освобождение.

ИЗДИГА МЕ / ИЗДИГНЕ МЕ В СОБСТВЕНИТЕ МИ ОЧИ. Моя постъпка, проява става причина да получа по-високо самочувствие, да почна да се ценя повече. *Близо до Пандишпана се присламчиха и няколко бедняци. Те намираха сгоден случай да се изравнят със селския лихварин, едно, защото това ги издигаше в собствените им очи, и друго, защото се надяваха, че ще го предразположат и омилостивят при определянето на лихвите и събирането на дълговете им.* Г. Караславов, Изчадия адови. *Той отстояваше позициите си по време на конфликтите с шефа си и това го издигна в собствените му очи.*

ИЗДИГАМ / ИЗДИГНА НА ПИЕДЕСТАЛ *някого. Книж.* Прекланям се пред някого; превъзнасям, хваля. *Може би има нещо хубаво в тоя стремеж на Серафим Северняк, първо, да открие човечното у един пропаднал и, второ, да въведе в днешната литература един не съвсем обичаен за нея образ. Хубаво, но по първата точка той е прехвърлил мярката (. . .) и незаслужено го издига едва ли не на пиедестал.* в. Народна младеж.
Още: **Поставям / поставя на пиедестал.** *Книж.*

ИЗДИГАМ СЕ / ИЗДИГНА СЕ В ОЧИТЕ *на някого.* Спечелвам уважението на някого с някаква своя постъпка, проява, качество, някой почва да ме цени повече. *— Ах, сетих се от кои е! Баща му е от голям род и е добър и разумен човек. Знам я и майка му, една кротка женица. След тия думи на мама Койчо още повече се издига в моите очи.* Т. Г. Влайков, Преживяното. *Дълго след това майсторът разказваше за случката: — А бе аз да го бях направил — нямаше да е по-хубаво... И от този ден началникът се издигна още повече в очите му.* В. Райков, Прекършено весло.
Още: **Израствам / израсна (пораствам / порасна) в (пред) очите.**

ИЗДИГАМ СЕ / ИЗДИГНА СЕ В СОБСТВЕНИТЕ СИ ОЧИ. Придобивам по-високо самочувствие, имам вече по-хубаво мнение за себе си поради някаква своя постъпка, проява.
Още: **Пораствам / порасна (израствам / израсна) в собствените си очи.**

ИЗДИРАМ / ИЗДЕРА ОЧИТЕ *на някого.* **1.** Сърдя се и се карам извънредно много на някого. *Обадиш ли се, макар и за нейно добро да е, ще ти издере очите. У-у! — развика се, закряска.* П. Михайлов, Под земята. *Днес нямах настроение за излизане и добре че не бях с вас. Мама щеше да ми издере очите.* Ем. Станев, Иван Кондарев. *— А годеницата ти няма ли да ти издере очите, като научи за мен? — усмихна се самоуверено Калинка.* Т. Харманджиев, Родове. *Ех, само да се противеше снаха ѝ — очите ѝ, очите ѝ издираше. Такава стана баба Спаса.* Ст. Ц. Даскалов, Под ямурлука.
2. *Обикн. в св. вид в бъд. вр.* **Ще издера очите** *някому.* Ще се разправя жестоко, с бой, ще накажа жестоко някого (при закана.) *Таз Албена, като мине сега, ще я заплюя! Очите ѝ ще издера!* Й. Йовков, Албена. *Преди миг вярваше, че ей сега ще се нахвърли върху Домна, ще издере очите ѝ... Не постигна друго, а само се строполи на леглото си, раздрусана от ридания, което се видя смешно на Домна.* Б. Болгар, Близнаците.

ИЗ ДУПЕ РОДЕН. *Диал.* Много хитър.

ИЗДЪРПВАМ / ИЗДЪРПАМ УШИТЕ (УХОТО) *на някого.* Скарвам се на някого, смъмрям го много строго, наказвам го заради някаква негова грешка, провинение. *А за тези моряци? Дигна се много шум вече, ще ни издърпат ушите.* Д. Добревски, Бунтът на крайцера „Надежда". *— Кой е командирът ви? — Жельо Нонев. Ей го там зад крушата... — Иди да подредиш хората, да престане тая неразбория. Фронт ли е това, или панаир, дявол да ги вземе!... — Намери тоя Жельо и му издърпай ушите или го смени с някой подофицер!* Ем. Станев,Иван Кондарев.
Още: **Дръпвам / дръпна ушите (ухото).**

ИЗ ЕДНО ГЪРЛО, извикваме (изреваваме и под.). Заедно, едновременно (извикваме). *Всички из едно гърло и от сърце извикаха: „Искаме, войводо, как да не искаме!"* Ст. Загорчинов, Ден последен.

ИЗИГРАВАМ / ИЗИГРАЯ ИГРА *някому.* Измамвам, излъгвам някого. *Срещнеха ли се пет души, веднага започваха: — Мерачите и днес не дойдоха. — Няма и да дойдат. —*

— *Ама че игра ни изиграха!* К. Петканов, Старото време *Без да чука* [Лина], *пъхна нос през пролуката на вратата в кабинета и каза грубо: — Осем без четвърт. Методи отвори вратата и пропусна госта си. . . — Ако още веднъж ми изиграеш такава игра. . . — Какво ще ми направиш?* М. Грубешлиева, Пред прага.

ИЗИГРАВАМ / ИЗИГРАЯ КОЗОВЕТЕ СИ. Използувам, опитвам всички средства и възможности, с които разполагам, за да постигна нещо. — *Този път от земеделците няма да вземат* [за министри] — *казваше тя. — Изиграха си козовете — добавяше писарят, — но може от драгиевистите. . .* К. Калчев, При извора на живота.

ИЗИГРАВАМ / ИЗИГРАЯ КОМЕДИЯ<ТА>. Извършвам нещо неискрено, фалшиво; престорвам се. — *Е, изиграх комедията чудесно, нали? — Всеки подлец умее да прави това пред честните хора.* Д. Димов, Жени с минало. — *Всичко в къщи е нейно, дори и инструментите ми. . . — Видя ли сега? Затова аз изиграх снощната комедия, а то ти, както я беше почнал, кой знае в какъв ли хан щяха да ни ядат дървениците нощес.* Ст. Л. Костов, Мъжемразка.

ИЗИГРАВАМ / ИЗИГРАЯ НОМЕР *някому.* Съзнателно устройвам лоша шега на някого, създавам му някаква неприятност, подигравам го с някаква постъпка. — *Има си хас този майчин син да ни изиграе някой номер!* Г. Караславов, Габерови. *В същност аз бях единственият, който при всеки негов ход се дразнеше и озлобяваше и който в себе си беше винаги готов да му изиграе някой лош номер.* П. Вежинов, Звездите над нас. — *Анархист ли си? — пак попита Стефан. — Не. Продължавай. — Можеш да ми изиграеш неприятен номер, ако си тесногръд фанатик, но ще трябва да продължа.* Д. Димов, Тютюн.
Още: **Погаждам / погодя (скроявам / скроя) номер.**

ИЗИГРАВАМ / ИЗИГРАЯ ПОСЛЕДНАТА СИ КАРТА. Опитвам, използувам и последната си възможност, за да постигна нещо.
Още: **Хвърлям / хвърля (залагам / заложа) последната си карта. Изигравам / изиграя последния си коз.**

ИЗИГРАВАМ / ИЗИГРАЯ ПОСЛЕДНИЯ СИ КОЗ. Опитвам, използувам последната си възможност, за да постигна нещо.
Още: **Хвърлям / хвърля (залагам / заложа) последния си коз. Изигравам / изиграя последната си карта.**

ИЗИГРАВАМ / ИЗИГРАЯ *някаква* **РОЛЯ** *за нещо. Книж.* Допринасям по някакъв начин, в една или друга степен, за извършването, за осъществяването на нещо; помагам, спомагам. *Ако не бях случайно през тоя ден в Мюнхен, показанията на тоя свидетел биха изиграли сигурно решаваща роля в обвинителния акт.* Г. Димитров, Пред фашисткия съд. *Като литературен труд, тази история* [Славянобългарската] *няма голяма стойност. Обаче, от друга страна, тя изигра извънредно голяма роля за пробуждане националното съзнание на българина.* Б. Шивачев, Космополитизъм и литература.

ИЗИГРАВАМ / ИЗИГРАЯ РОЛЯТА СИ и ИЗИГРАВАМ / ИЗИГРАЯ СВОЯТА РОЛЯ. *Книж.* 1. Преставам да имам значение. *Опитът на последните години показа, че Вселенската патриаршия е изиграла вече своята роля.* Ст. Дичев, За свободата.
2. Допринасям, спомагам за извършването на нещо. *Но по-важно за нас е да знаем, че тая среща с брадатия гайдаджия изиграва своята роля. Още там бившият войвода се среща с дошли на събора хасковски поклонници и разбира, че там турците отново са притиснали народа. . . През лятото на 1850 година Ангеловата дружина отново „възкръсва“ току-речи в същия състав.* Н. Хайтов, Шумки от габър.
3. Съзнателно се престорвам, извършвам нещо по предварително обмислен план с цел да заблудя някого. *Наговорихме се да се покажем, че сме забравили всичко, що сме учили през годината, като се готвехме скришом за изпита. Ние изиграхме добре ролята си. Изпитът приближи, а ние сè не знаехме нищо.* Ив. Вазов, Видено и чуто.

И ЗИДА ИМА УШИ. Употребява се, когато се говори нещо тайно като предупреждение към събеседника да внимава, да се пази, защото може да бъде чут.
Още: **И дувара има уши. И плет уши има. И стените имат уши.**

ИЗ КАНДИЛО НИ ПОИ. *Диал.* Употребява се, когато гостите си изпиват чашите до капка.

ИЗКАПАХА МИ КЛИНЕТЕ. *Диал.* Ядосах се, разсърдих се.

ИЗКАРВАМ / ИЗКАРАМ АКЪЛА *на някого. Обикн. в св. вид.* Силно изплашвам, стрясвам някого. — *Изкара ни акъла, мари Милено! — изохка Илка. — Какво търсиш тук по туй време?* К. Калчев, Живите помнят. — *Стой! Стрелям! Горе ръцете!... „Ама ми върви — като на бясно куче тоягите. Намерих място и аз де да се укрия. И тоз серсемин ми изкара акъла.“* В. Нешков, Настъпление. — *„Дали не го е сгазил трамвай? Защо не го предупредих?!“... Ванко се отпусна като покосен на стола: — Изкара ми акъла, бе братче! — изохка той и изгледа с укор Боян.* М. Грубешлиева, През иглено ухо.
Още: **Изкарвам / изкарам ума.**

ИЗКАРВАМ / ИЗКАРАМ ДУШАТА *на някого.* **1.** Мъча, измъчвам или много притеснявам някого. — *Брей, Паздерката без малко щеше да изкара един даскал, ама не стана — викаше Делидимов Иван. — Щеше да изкара, ама сега Димо Матейкин душата ще му изкара за лихви — киска се Колчо Глушков.* Ц. Церковски, Недоучил. — *Този баир ми изкара душата.* Д. Кисьов, Щастието не идва само.
2. *Диал.* Лишавам от живот някого; умъртвявам, уморявам. *Разбила мечката вратата и Лиса се вмъкнала вътре. Тогава петелът рекъл на вола: — Натисни я с рогата до стената! Волът я натиснал така хубаво, че й изкарал душата.* Елин Пелин, Весела дружина.
Още: **Изкарвам / изкарам душичката (душицата). Вадя (изваждам / извадя) душата. Изтръгвам / изтръгна душата** /към 2 знач./. *Диал.*

ИЗКАРВАМ / ИЗКАРАМ ДУШИЦАТА *някому.* **1.** Мъча, измъчвам или много притеснявам някого. *Клинката едва смогваше да върви след него. — Хей, Дойчине, по-полека карай, че ще ми изкараш душицата.* К. Петканов, Златната земя.
2. *Диал.* Лишавам от живот някого; умъртвявам, уморявам. *Слушаш го с наслада, па го погледнеш... и си казваш неволно в себе си, че тоя същият човек... може да си дигне ръката и, без да му мигне окото, да те стисне за гушата и да ти изкара душицата.* К. Величков, В тъмница. *А ти си тука на пост. И да не си мръднал, че после душицата ти ще изкарам!* Ем. Коралов, Дъщерята на партизанина.
Още: **Изкарвам / изкарам душата (душичката). Вадя (изваждам / извадя) душицата. Изтръгвам / изтръгна душицата** /към 2 знач./. *Диал.*

ИЗКАРВАМ / ИЗКАРАМ ДУШИЧКАТА *някому.* **1.** Мъча, измъчвам или много притеснявам някого.
2. *Диал.* Лишавам от живот някого; умъртвявам, уморявам.
Още: **Изкарвам / изкарам душата (душицата). Вадя (изваждам / извадя) душичката.**

ИЗКАРВАМ / ИЗКАРАМ КИРЛИВИТЕ РИЗИ *на някого.* Показвам открито, пред всички нечестните, мръсните, лошите дела или постъпки на някого; разобличавам. — *Аз ще му изкарам всичките кирливи ризи. Хвали се, че бил военен. Лъже.* Й. Йовков, Милионерът. *Навсякъде, щом разбереха, че е дошъл ревизор, помръкваха, никому не беше приятно да му изкарват на лице кирливите ризи.* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи.
Още: **Изнасям / изнеса (изваждам / извадя) кирливите ризи.**

ИЗКАРВАМ / ИЗКАРАМ НА БЯЛО *някого. Диал.* Правя някой да изпадне в безизходно положение, да остане без средства.
Още: **Изваждам / извадя на бяло**[2]. *Диал.*

ИЗКАРВАМ / ИЗКАРАМ НА БЯЛ СВЯТ *нещо.* **1.** Правя да се узнае нещо от всички, да стане достояние на всички; разкривам. *Той реши: ще намери края на тази работа* [убийството на кмета], *ще изкара всичко на бял свят.* А. Страшимиров, Кръстопът.
2. Обнародвам, публикувам. *В тази книга много интересни факти бяха изкарани на бял свят.*
3. *Остар.* Изобретявам, измислям. *Левис изкара на бял свят чекръци на валове, с които се преде бързо.* Летоструй или Домашен календар 1872.
Още: **Вадя (изваждам / извадя, изнасям / изнеса, измъквам / измъкна) на бял свят** /към 1 и 2 знач./.

ИЗКАРВАМ / ИЗКАРАМ НА ГЛАВА *нещо. Диал.* Свършвам, завършвам докрай нещо.

ИЗКАРВАМ / ИЗКАРАМ НА ДОБЪР КРАЙ *нещо.* Успешно завършвам нещо започнато, предприето. *И даде бог да се разберем и щото поведохме, на добър край да го изкараме досега.* Ст. Загорчинов, Ден последен.
Още: **Извеждам / изведа на добър край.**

ИЗКАРВАМ / ИЗКАРАМ НА ЛИЦЕ *нещо.* Правя да се узнае нещо от всички, да стане достояние на всички; разкривам.
Още: **Изваждам / извадя на лице.**

ИЗКАРВАМ / ИЗКАРАМ НА МЕГДАН[1] *нещо.* Правя да се узнае нещо от всички, да стане достояние на всички; разкривам. — *И сметките им да прегледате... Всичко ще го изпитам и ще го изкарам на мегдан.* П. Ю. Тодоров, Първите. *Ако народняците бяха дошли на власт, щяха да изкарат на мегдан речта на Гешева.* в. България.
Още: **Изваждам / извадя на мегдан[1]. Изкарвам / изкарам на пазара.**

ИЗКАРВАМ / ИЗКАРАМ НА МЕГДАН[2] *някого. Диал.* Помагам на някого да се образова и да си създаде добро материално положение, да преуспее в живота. *С много зрижи най-сетне го изкараха на мегдан. Взе си занаята и сега добре печели.*
Още: **Изваждам / извадя на мегдан.[2]** *Диал.*

ИЗКАРВАМ / ИЗКАРАМ НА ПАЗАР<А> *нещо.* Правя да се узнае нещо от всички, да стане достояние на всички; разкривам. *Не обичам да изкарвам на пазара чужди думи.*
Още: **Изваждам / извадя (изнасям / изнеса) на пазар<а>. Изкарвам / изкарам на мегдан[1].**

ИЗКАРВАМ / ИЗКАРАМ НА ПОКАЗ *нещо.* Правя да се узнае нещо от всички, да стане достояние на всички; разкривам. *Смилец... изпитваше особено удоволствие да изкарва на показ пред внимателния народ ездаческата си сръчност и добра стойка.* Ив. Вазов, Светослав Тертер.
Още: **Изваждам / извадя на показ.**

ИЗКАРВАМ / ИЗКАРАМ НА СВЯТ *някого.* Помагам на някого да се образова и да си създаде добро материално положение, да преуспее в живота. *Умник си ми ти, как да те спирам... Да си беше жив ядникът — все баща ми беше в ума й, — дума да не става, щеше да струва, да прави, но на свят да те изкара.* Кр. Григоров, Отново на училище.

ИЗКАРВАМ / ИЗКАРАМ НАЯВЕ *нещо.* **1.** Правя да се узнае нещо от всички, да стане достояние на всички; разкривам. *Било що било, защо не си мълчи, както си е мълчал досега, защо сам го изкарва наяве.* Й. Йовков, Женско сърце. *Изследванията, естествено по-сложни и по-дълги по отношение към тях, изкарваха наяве всички виновници и установяха* [sic!] *ясно степента на тяхната виновност.* К. Величков, В тъмница.
2. Обнародвам, публикувам.
Още: **Изваждам / извадя наяве.**

ИЗКАРВАМ / ИЗКАРАМ ОТ АКЪЛ *някого.* Подучвам някого да извърши нещо неразумно, нередно, повлиявам зле на някого с вредни идеи; подстрекавам, размирявам.
Още: **Изкарвам / изкарам от глава (ум). Вадя (изваждам / извадя) от акъл.**

ИЗКАРВАМ / ИЗКАРАМ ОТ ГЛАВА *някого.* Подучвам някого да извърши нещо неразумно, нередно, повлиявам зле на някого с вредни идеи; подстрекавам, размирявам. *Тоя П. Ванков ме изкара най-напред от глава... Тоя П. Ванков ни обади такива неща, щото ние, колкото бяхме при него, прехапахме устна. Най-напред той ни каза, че хиляди турски софти пъплели вече из България, които насъсквали турското население да се приготовлява за напролет, защото всичката рая щяла да бъде турена под нож.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания.
Още: **Изкарвам / изкарам от акъл (ум). Вадя (изваждам / извадя) от глава.**

ИЗКАРВАМ / ИЗКАРАМ ОТ ДИРНИКА *на някого нещо. Вулг.* Набивам някого заради нещо, наказвам го жестоко за нещо. — *Коста е в лозята. Дали ще го пуснат да си дойде? — Защо да не го пуснат. Метежът в Миндя е смазан. Ще им изкараме политиката от дирниците.* Ем. Станев, Иван Кондарев.

ИЗКАРВАМ / ИЗКАРАМ ОТ КОЖАТА *някого.* Силно ядосвам, разгневявам някого. *Спокойствие и търпение! Ето две думи, които ме изкарват от кожата! — възрази троснато гостът.* Л. Стоянов, Бенковски. *Като не ми даде една подолка да ѝ напия мениците поминалата година, бях се зарекъл никога с мома да не захващам. — С тебе струвало да завъртя, само него от кожата да изкарам.* П. Ю. Тодоров, Зидари.
Още: **Изваждам / извадя от кожата.**

ИЗКАРВАМ / ИЗКАРАМ ОТ (ИЗ, ПРЕЗ) НОСА *на някого нещо.* **1.** Натяквам на някого или му причинявам голяма неприятност заради доброто, което съм му направил. *Рядко има добри и милозливи господари. Повечето са лоши и немилостиви към своите ратаи — гледат да ги одерат, гледат да им изкарат из носа парите, които им плащат.* Т. Г. Влайков, Ратай.
2. Отмъщавам си на някого за някаква неприятност, която ми е причинил. *Не ме оставяш спокоен, поне един сън да изкарам. Хубаво да ме помниш, това, дето ми го правиш, през носа ще ти го изкарам!* К. Петканов, Омайно биле. *Хъркълът не бе никога играл пред турчин,. . ., затова само обикаляше с троми стъпки около Бате Коле и се сърдеше на Тодораки. . . — Тодораки, през носа ще ти изкарам тая ръченица!* К. Петканов, Хайдути. *С цяло гърло съм зинал срещу двореца: „Бандера роса, Бандера роса!“. . . После в участъка ми изкараха тая „Бандера роса“ през носа. . .* П. Вежинов, Втора рота.
Още: **Изваждам / извадя от (из, през) носа. Вадя от (из, през) носа** /към 1 знач./.

ИЗКАРВАМ / ИЗКАРАМ ОТ РЕЛСИТЕ *някого.* Раздразвам, ядосвам силно някого, ставам причина той да не може да се владее. — *Всъщност аз дойдох, за да чуя може би точно това. . . Без постоянните ти извъртания. . . — Имаш чудната способност да ме изкарваш от релсите.* Др. Асенов, Изпити.
Още: **Изваждам / извадя от релсите.**

ИЗКАРВАМ / ИЗКАРАМ ОТ СТРОЯ. 1. *Някого.* Отстранявам някого от някаква работа, дейност, попречвам му да се занимава повече с нещо. *Така Георги Димитров изкарва от строя един след друг фашистките лъжесвидетели.* Ст. Благоева, Г. Димитров. *— Най-добрият летец,. . ., катастрофирал при пилотиране на нова съветска машина. — И тоя човек — добавих аз — завинаги е изкаран от строя. . .* Й. Демирев, Д. Горчев, Особен случай.
2. *Нещо.* Прекратявам дейността на нещо, правя го негодно за работа. *От вчера машината е изкарана от строя.*
Още: **Изваждам / извадя от строя.**

ИЗКАРВАМ / ИЗКАРАМ ОТ (ИЗ) ТЪРПЕНИЕ. Раздразням някого до такава степен, че той повече не може да се владее. *Една отпрана дъска отстрани постоянно, еднообразно, глухо и безразсъдно клепеше и, като удряше настоятелно нервите на дебелия господин във вълчия кожух, изкара го из търпение.* Елин Пелин, Летен ден. *— Приятельо! — Престани!— извика строго художникът- Или ще ме изкараш из търпение.* Г. Караславов, Другари.
Още: **Изваждам / извадя от (из) търпение.**

ИЗКАРВАМ / ИЗКАРАМ ОТ УМ *някого.* Подучвам някого да извърши нещо неразумно, нередно, повлиявам зле на някого с вредни идеи; подстрекавам, размирявам. *Ето какви са плодовете на тая пропаганда! Изкарват от ум младежите, па после правят от тях непотребни хора.* Ив. Вазов, Хъшове.
Още: **Изкарвам / изкарам от акъл (глава). Вадя (изваждам / извадя) от ум.**

ИЗКАРВАМ / ИЗКАРАМ ОЧИТЕ *на някого.* [*Често*: **Ще изкарам очите.**] Сърдя се и се карам извънредно много на някого. *Той не смее да ѝ откаже нищо, защото тя ще му изкара очите.*
Още: **Издирам / издера очите** /в 1 знач./.

ИЗКАРВАМ / ИЗКАРАМ ПАРИТЕ *на нещо.* Получавам печалба, придобивка от нещо, не по-малка от това, което съм дал за него. *Чудо машина е! Гаранция — десет години: А ний и за пет ще ѝ изкараме парите.* Й. Йовков, Жетварят. *На пазарлъка имаше много селяни. . . Те увещаваха Еньо да придаде. . . Дай цена на човека. . . Ти ще му изкараш сто пъти парите.* Елин Пелин, Земя.

ИЗКАРВАМ / ИЗКАРАМ ПРИКАЗКА (ПРИКАЗКИ) *някому или за някого.* Създавам лошо мнение за някого, като злословя за него. *Тя знаеше какво значи да оставиш малко*

дете на чужди ръце... знаеше какво значи да ти изкарат приказка в махалата и в селото. Г. Караславов, Обикновени хора.

Още: **Вадя (изваждам / извадя) приказка (приказки). Пускам (пущам) / пусна приказка (приказки)** /в 1 знач./.

ИЗКАРВАМ СИ / ИЗКАРАМ СИ АКЪЛА. *Обикн. в св. вид.* Силно се изплашвам. *И гледаме, завардват улиците... Знаете, че не съм страшлив, ама казвам ви, братя, бях си изкарал акъла.* Ст. Дичев, За свободата. *И започнаха да хвърлят ръчни бомби, но не последва никакъв взрив. — Тю, да му се не види! Учение правят, а ние си изкарахме акъла! — засмя се бай Сандо.* Ж. Колев и др., Червеноармейци български партизани. — *Изкарахме си акъла с баща ти. Защо не се обадихте поне, като сте решили да правите нощни разходки?* Ем. Манов, Моето първо лято.

Още: **Изкарвам си / изкарам си ума (ангелите).**

ИЗКАРВАМ СИ / ИЗКАРАМ СИ АНГЕЛИТЕ. *Обикн. в св. вид.* Вж. Изкарвам си / изкарам си акъла. *Отвън се чу силен трясък. Изкарахме си ангелите.*

ИЗКАРВАМ СИ / ИЗКАРАМ СИ ГНЕВА *от (на) някого.* Ядосан съм и хокам, ругая някого, обикн. без да е виновен.

Още: **Изкарвам си / изкарам си яда. Вадя си (изваждам си / извадя си, излівам си / излея си) гнева. Изкарвам си / изкарам си юфкето.** *Диал.*

ИЗКАРВАМ СИ / ИЗКАРАМ СИ ОТ (ИЗ) АКЪЛА. 1. *Някого или нещо.* Преставам да мисля за някого или за нещо, отказвам се от някого или от нещо; забравям.
2. *Нещо. Диал.* Измислям.

Още: **Изкарвам си / изкарам си от (из) главата (ума). Изваждам си / извадя си от (из) акъла. Избивам си / избия си (махам си, махвам си / махна си) от акъла** /към 1 знач./.

ИЗКАРВАМ СИ / ИЗКАРАМ СИ ОТ (ИЗ) ГЛАВАТА. 1. *Някого или нещо.* Преставам да мисля за някого или за нещо, отказвам се от някого или от нещо; забравям.
2. *Нещо. Диал.* Измислям.

Още: **Изкарвам си / изкарам си от (из) ума (акъла). Изваждам си / извадя си от (из) главата. Избивам си / избия си от (из) главата** /към 1 знач./. **Махам си, махвам си / махна си от (из) главата** /в 1 знач. към 1 знач./.

ИЗКАРВАМ СИ / ИЗКАРАМ СИ ОТ (ИЗ) УМА. 1. *Някого или нещо.* Преставам да мисля за някого или за нещо, отказвам се от някого или от нещо; забравям. *Изкарай си от ума, че ще бъдеш поканен.*
2. *Нещо. Диал.* Измислям.

Още: **Изкарвам си / изкарам си от (из) главата (акъла). Изваждам си / извадя си от (из) ума. Избивам си / избия си (махам си, махвам си / махна си) от (из) ума** /към 1 знач./.

ИЗКАРВАМ СИ / ИЗКАРАМ СИ ОЧИТЕ. 1. *Обикн. в св. вид.* Причинявам си зло, напакостявам си сам. *Ако се съглася, това значи да си изкарам очите.*
2. *Само в св. вид в мин. и бъд. вр.:* **Изкарах си очите [ще си изкарам очите].** Измъчих се (ще се измъча), докато свърша нещо (за работа, свързана с продължително взиране). *Изкарах си очите с тази плетка.*

ИЗКАРВАМ СИ / ИЗКАРАМ СИ УМА. *Обикн. в св. вид.* Вж. Изкарвам си / изкарам си акъла.

ИЗКАРВАМ СИ / ИЗКАРАМ СИ ЮФКЕТО *от (на) някого. Диал.* Ядосан съм и хокам, ругая някого, обикн. без да е виновен.

Още: **Изкарвам си / изкарам си яда (гнева). Вадя си юфкето.** *Диал.*

ИЗКАРВАМ СИ / ИЗКАРАМ СИ ЯДА *от (на) някого.* Ядосан съм и хокам, ругая някого, обикн. без да е виновен. *Сега той губеше непрестанно и затова беше възбуден и сърдит...Стефан кипеше от яд, викаше, псуваше и току търсеше да си изкара яда на някого.* П. Здравков, Незабравимо детство. *Яд го е за нещо... Милка се е навела и духа огъня, мъчи се да запали мокрите клечки. Той се сърди и от нея си изкарва яда: — Стига си духала там! Мързи те клечка кибрит да драснеш!* К. Петканов, Омайно биле. — *Ама какво, ма како Спаске... Какво съм ви сторила на всичките, ма... — Мария захълца отново... — Кой откъдето свари, на мен си изкарва яда...* Й. Стоянов, Под дъгата.

Понякога на твоята братовчедка си изкарвам яда, на Тони. М. Марчевски, Тихо пристанище.

Още: **Изкарвам си / изкарам си гнева. Вадя си (изваждам си / извадя си, изливам си / излея си) яда. Изкарвам си / изкарам си юфкето.** *Диал.*

ИЗКАРВАМ / ИЗКАРАМ С ПАМУК ДУШАТА *някому.* Мъча, измъчвам някого незабелязано, без да показвам това външно. — *Не бой се, възразяваше Хасан чауш, няма да те убия, няма да умреш така лесно, душата ти с памук ще изкарам.* К. Величков, В тъмница.

Още: **Изкарвам / изкарам с памук душицата. Вадя (изваждам / извадя) с памук душата.**

ИЗКАРВАМ / ИЗКАРАМ С ПАМУК ДУШИЦАТА *някому.* Мъча, измъчвам някого незабелязано, без да показвам това външно. *Въпреки че наглед изглежда добър и хрисим, той може да ти извади душицата с памук.*

Още: **Изкарвам / изкарам с памук душата. Вадя (изваждам / извадя) с памук душицата.**

ИЗКАРВАМ / ИЗКАРАМ УМА *на някого. Обикн. в св. вид.* Силно изплашвам, стрясвам някого. *Ето я мама на прага, аз се мушвам във вратата, преди тя да ме хване. — Муле с муле, изкара ми ума!* Л. Стоянов, Холера. — *Изкара ми ума, Митинка, дяволите да те вземат. Помислих, че ги избиваш — каза Балчев, когато взводът натовари картечниците и тръгна към селото.* Ем. Станев, Иван Кондарев. *Йордан се досети, че жените са го прибрали да им помага, и каза по-меко: — Ай, да те убие господ, Тодьо, изкара ни ума! Тука ли спиш?* Й. Петров, Мъртво вълнение. — *А! — възкликна женски глас. — Ти ли си... — Камене, защо си се върнал? И да беше ми се обадил, тъй ще ми изкараш ума някой път. Влизаш, не се отбиваш при мен.* Й. Гешев, Вик от тъмнината.

Още: **Изкарвам / изкарам акъла.**

ИЗКЕНЗАХ СЕ НА МЕТЕНО<ТО>. *Жарг. Вулг.* Объркох, оплесках, развалих нещо тъкмо когато е било оправено, уредено, нагласено.

Още: **Изтаковах се (изсрах се, срах) на метено<то>.** *Простореч. Вулг.*

ИЗКИПЯЛ МИ Е УМА. *Диал.* Обезумял съм, побъркал съм се.

ИЗКОПАВАМ / ИЗКОПАЯ ГРОБ<А> *някому.* Подготвил съм, замислил съм нещо много лошо за някого, гибелта на някого. *Изменникът бил тук, топлил съм го в пазвата си, копаел ми тайно гроба — и го изкопа.* Ив. Вазов, Борислав.

ИЗКОПАВАМ СИ / ИЗКОПАЯ СИ ГРОБА. Сам ставам причина за гибелта си. *Неверието на Колачев го разяде и омаломощи. Поражение на революцията, унищожение на кадрите... Хм... С една дума, да въстанат, та сами да си изкопаят гроба.* Г. Караславов, Обикновени хора.

ИЗКРАДВА МИ СЕ / ИЗКРАДНЕ МИ СЕ ОТ РЪЦЕТЕ. Изтървавам някого, изпускам го, отива си незабелязано за мене.

ИЗКРАДВАМ СЕ / ИЗКРАДНА СЕ ОТ РЪЦЕТЕ *на някого. Диал.* Отивам си, без някой да успее да ме види, незабелязано, тихомълком.

ИЗКРИВЯВАМ / ИЗКРИВЯ ВРАТ. Не се подчинявам, не се съгласявам с нещо, упорствувам за нещо. *Да ви тегли греха, който ви е оставил да изкривите врат, насреща ви да се не стои.* П. Ю. Тодоров, Зидари.

Още: **Навивам / навия врат.**

ИЗКРИВЯВАМ СИ / ИЗКРИВЯ СИ ВРАТА. Гледам продължително, с любопитство някого или нещо, следя го с поглед.

Още: **Кривя си врата. Скълчвам си / скълча си врата.** *Диал.*

ИЗКРИВЯВАМ СИ (ИЗКРИВЯМ СИ) / ИЗКРИВЯ СИ ДУШАТА. Казвам нещо невярно, умишлено излъгвам, проявявам неискреност. — *Познавам Захари Друшков... Той е честен човек... той не може да изкриви душата си.* Г. Караславов, Обикновени хора. — *Щом ти говориш, ага, и аз ще ти кажа нещо... Иди си, недей окървавява планината и*

вечно ще те благославяме. Ние сме верни поданици на падишаха. Няма да станем поверни, ако изкривим душите си. А. Дончев, Време разделно.
Още: **Изкривявам си (изкривям си) / изкривя си устата (езика).** *Диал.*

ИЗКРИВЯВАМ СИ (ИЗКРИВЯМ СИ) / ИЗКРИВЯ СИ ЕЗИКА. *Диал.* Вж. Изкривявам си (изкривям си) / изкривя си душата.

ИЗКРИВЯВАМ СИ (ИЗКРИВЯМ СИ) / ИЗКРИВЯ СИ УСТАТА. *Диал.* Вж. Изкривявам си (изкривям си) / изкривя си душата. *Вярно е това, че турците никак не ласкаят... Тие са жестоки, свирепи, кръвопийци, но никой няма си изкриви устата да ги нарича подли.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания. *Не мога да си изкривя устата.*
Още: **Изкривявам си (изкривям си) / изкривя си душата. Изкривявам си (изкривям си) / изкривя си езика.** *Диал.*

ИЗКЪЛЧИЛ СИ МУСТАКИТЕ. *Диал. Шег.* Употребява се, когато някой не е весел.

ИЗЛЕЗЕ МЪТЕК. *Диал.* Отиде напразно, не сполучи.

ИЗЛЕЗЕ <НА> ЛЮХ. *Диал.* Отиде напразно, не сполучи.

ИЗЛЕЗЕ НА ПОДПЛЕС. *Диал.* Отиде напразно, не сполучи.

ИЗЛИВАМ ОТ ПУСТО В ПРАЗНО. Върша нещо напълно безполезно, напълно излишно. *Ще видя как върви разтоварването на траверсите. Не обичам да изливам от пусто в празно.* М. Марчевски, Тихо пристанище.
Още: **Преливам (наливам) от пусто в празно.**

ИЗЛИВАМ СИ / ИЗЛЕЯ СИ ГНЕВА *върху някого.* Ядосан съм и хокам, ругая някого, обикн. без да е виновен. *Не мога да разбера защо си изливаш гнева върху мене. Аз нищо не знам за тая случка.*
Още: **Изливам си / излея си яда. Вадя си (изваждам си / извадя си, изкарвам си / изкарам си) гнева.**

ИЗЛИВАМ СИ / ИЗЛЕЯ СИ ДУШАТА *някому или пред някого. Ялка... беше ѝ изляла душата си и беше ѝ поверила причините на тичането си в дъжда.* Ив. Вазов, Под игото.

ИЗЛИВАМ СИ / ИЗЛЕЯ СИ ЖЛЪЧКАТА *срещу някого.* Давам израз на неприязнени чувства спрямо някого, на недоволство, яд, омраза спрямо някого. *Никога актрисата* [Будевска] *не направи една клюка,..., един донос, не оклевети никого и не изля жлъчката си срещу когото и да било.* Ст. Грудев, Адриана Будевска.

ИЗЛИВАМ СИ / ИЗЛЕЯ СИ ЯДА. Ядосан съм и хокам, ругая някого, обикн. без да е виновен.
Още: **Изливам си / излея си гнева. Вадя си (изваждам си / извадя си, изкарвам си / изкарам си) яда.**

ИЗЛИЗАМ / ИЗЛЯЗА <ВЪН> ОТ СТРОЯ. *Книж.* **1.** За предмет — не съм годен повече за употреба, за работа. *Преди малко флаермашина номер четири, на която ти работиш, излезе от строя.* Б. Болгар, Близнаците. *Още пред декември миналата година сключихме договор със Земснаб за четири тракторни глави, но ги няма до днес. Затуй четири трактора излязоха от строя.* А. Каралийчев, Спомени.
2. Преставам да вземам участие в някаква работа. *Мнозина актьори излязоха от строя, отидоха в килиите на затворите.* А. Каралийчев, Птичка от глина. *В същност ти би следвало да бъдеш доволен от развитието на нещата. Противниците ти един подир друг излизат от строя.* Б. Райнов, Господин Никой.

ИЗЛИЗАМ / ИЗЛЯЗА ДОХАК (ДОХАКИ) *някому.* Успявам да се справя с вироглавството упорството на някого. *Тя решаваше веднага, твърдо и което беше най-важното... — решаваше правилно. Станка бе сигурна, че тя и на този учен кандидат за народен представител би излязла дохаки, но нямаше как.* Г. Караславов, Обикновени хора.
Още: **Дохождам / дойда (идвам) дохак (дохаки).**

ИЗЛИЗА МИ / ИЗЛЕЗЕ МИ ГОРЧИВО. Имам големи неприятности заради нещо, скъпо заплащам за нещо.

Още: **Излиза ми / излезе ми кисело (солено, солен).**

ИЗЛИЗА МИ / ИЗЛЕЗЕ МИ ДУШАТА. 1. *Обикн. в св. вид.* В агония съм, умирам, издъхвам. *Още малко ми остая да живея. Ще тътна, ще се съсипвам, дорде ми излезе душата, ама ще го крепа общото и задружното, ще се мъча да го закрепа.* Т. Г. Влайков, Чичо Стайко.
2. Измъчвам се много от непосилен труд или от голямо притеснение. *Рядко и много рядко ще премине човек от едното село в другото. Стръмно, докато отидеш горе, душата ти да излезе.* Д. Талев, Гласовете ви чувам. — *Слушам бе, но знам ли и те какво правят, та толкова бавно вървят. Докато дойдат, душата ни ще излезе.* Хар. Русев, По стръмнините. *Чакахме известие — ха днес, ха утре. Душата ни излезе.* Ст. Л. Костов, Златната мина. *Аз твърдя, че по това шосе такава средна скорост е абсолютно изключена. — Сто и десет ли?! — намеси се малката ми снаха. — Със сто и петдесет караше. Излезе ми душата... Да ви се не видят и басовете, и надбягванията!* Л. Станев, Поглед от хълма. *Цял ден чистих, прах, гладих, душата ми излезе.* ● *Болна съм, но имам много работа и трябва да работя, душата ми излиза.*

Още: **Изскача ми / изскочи ми душата** /към 1 знач./.

ИЗЛИЗАМ / ИЗЛЯЗА ИЗВЪН (ВЪН ОТ, ОТ, ИЗ) СЕБЕ СИ. Изпадам в силно раздразнение, силно се разгневявам, ядосвам, преставам да се владея. *А това Петрунино натякване го накара да кипне и да излезе извън себе си. Той загълча, завика.* Ив. Вазов, Драски и шарки. *Мама излезе извън себе си и крясна.* Ст. Чилингиров, Хлеб наш насущний. *Той излезе извън себе си, когато те го обвиниха в пристрастно отношение, което му пречи да види истинското положение и действителното разположение на силите.* Г. Караславов, Чиновническа история. *Елениният плач и упоритото таене причините му я накараха да излезе извън себе си.* Ив. Вазов, Драски и шарки. *Изведнъж стекоха се братята му по крамолата... Само най-големия... се бе дръпнал настрана... Но най-подир и той излезе от себе си.* П. Ю. Тодоров, Идилии. *„Чудно нещо, отгде ти дойде на ум тази приказка", захвана той. „Не забеляза ли, че тя направи особено впечатление?" „Разбира се!" възразих аз. „Как да не забелязах, че по-голямата* [сестра] *се смееше при някои места повече, отколкото прилича, а по-младата поклащаше глава; че вие се споглеждахте многозначително и че ти почти излезе вън от себе си.* М. Арнаудов, Гьоте.

Още: **Излизам / изляза от (из, вън от, извън) кожата си.**

ИЗЛИЗАМ / ИЗЛЯЗА ИЗ МАЛИТЕ ВРАТЦА. *Диал.* Отивам да извърша естествена физиологична нужда.

ИЗЛИЗА МИ / ИЗЛЕЗЕ МИ ИЗ (ПРЕЗ, ОТ, НА) НОСА. Имам големи неприятности заради нещо, скъпо заплащам за нещо. *Този бяс, който ви е хванал срещу Русия, ще ви излезе из носа. И на вас, и на княза.* В. Геновска, Седем години. — *Нямат резервни гребла — каза развеселен Петър... Вярвайте ми, тази немарливост ще им излезе на носа.* В. Райков, Прекършено весло. *Топлеха ни новините от фронта... Ахтунг ни наблюдаваше мрачно... — Де, карцер, де!... Да не ви излезе през носа тоя Сталинград.* П. Вежинов, Звездите над нас. *Момичетата пък се заловиха за преждата — ...Навиваха чилета... и току поглеждаха как другите деца играят по калдъръма...— Не си слагайте мъка на сърце! — мъчеше се да ги раздума Стамена. — Не гледайте ги тия, че тичат, то ще им излезе на носа.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. *Дали пък няма да ме закачули пак с лед и скреж? Лед през юни? Ха-ха-ха! — изсмя се Борът. Горкият и наивен Бор. Не знаеше, че тоя смях ще му излезе през носа.* Н. Хайтов, Приключения в гората.

Още: **Излиза ми / излезе ми кисело из (през) носа.** *Диал.*

ИЗЛИЗА МИ / ИЗЛЕЗЕ МИ ИЗ (ОТ) ОЧИ<ТЕ>. *Обикн. в св. вид. Диал.* Ставам безразличен към нещо или някого, намразвам го, омръзва ми. *Мисъл за бъдеща опасност на неговий живот, на неговите чеда... принуждава го да забрави сичките благополучия, с кои го обсипва природата; сичко му е излязло от очи.* Ил. Блъсков, Изгубена Станка.

ИЗЛИЗА МИ / ИЗЛЕЗЕ МИ ИМЕ *на някакъв.* Говорят за мене, че съм станал някакъв (обикн. поради някаква отрицателна често повтаряна проява). *За добро ли, за зло ли, ама тази година по нашия край се навъдиха много зайци... Ама смееш ли да дигнеш ръка? Ха си чукнал някой и виж, че ти излязло име на бракониер.* Т. Ганчев, Народен контрольор. *Излезе му име на женкар.*

ИЗЛИЗА МИ / ИЗЛЕЗЕ МИ КИСЕЛО. Имам големи неприятности заради нещо, скъпо заплащам за нещо. *Имаха билети за опера, а мъжът ѝ не мисли, че могат да закъснеят!... Ще ме накара да стоя вън през първото действие, ама кисело ще му излезе.* М. Грубешлиева, Пред прага. *Опропастиха хорската стока, ама ще ми падне той мене оня — войводата им Горан — на ръка, че ще му излезе кисело.* Ц. Церковски, Театрални забавалки.
Още: **Излиза ми / излезе ми солено (горчиво). Излиза ми / излезе ми кисело из (през) носа.** *Диал.*

ИЗЛИЗА МИ / ИЗЛЕЗЕ МИ КИСЕЛО ИЗ (ПРЕЗ) НОСА. *Диал.* Имам големи неприятности заради нещо, скъпо заплащам за нещо. — *Кмет, поп — не бръсна вече аз — изригваше на залпове закани Гюлчето... — Какво ще ги бръснеш... Мина онуй време вече. Трябва да им излезе из носа кисело онова, което са изсмукали из нашите кожи.* Ц. Церковски, Свършило се житото.
Още: **Излиза ми / излезе ми из (през, от, на) носа. Излиза ми / излезе ми кисело. Дохожда ми / дойде ми кисело във носа.** *Диал.*

ИЗЛИЗА МИ / ИЗЛЕЗЕ МИ КРИВА СМЕТКАТА. Излъгвам се в предположенията си, в очакванията си; не става така, както съм очаквал. *Измъкнах от мазето руския щик... набучих го на тояга и с тази „пушка" се втурнах към Демирови, за да нападна неприятеля. Обаче сметката ми излезе крива. Дъбовата порта беше заключена.* Г. Белев, Патилата на едно момче. *„Няма да ме убият — дума Куман, — аз ще се преструвам на побъркан. Татарите не бутат с пръст побърканите, защото тях бог закрилял." — Добре го е намислил Куман, само да не му излезе крива сметката.* Ст. Загорчинов, Ивайло. — *Искали сте да си оправите сметката с Конаре, тъй ли? — Ами ако излезе крива тази сметка? Ако не се върнете от туй Конаре?* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.

ИЗЛИЗА МИ / ИЗЛЕЗЕ МИ КЪСМЕТА. 1. За мома — поискват ме за жена. *Няма ли да я сгодиш тая зима? — Ако ѝ излезе късметът, ще я дам.* К. Петканов, Старото време. — *Ами ти женена ли си? ... — Аз? ... Не... Тъй се случи. — В живота всичко се случва. Но види се, не ти е излязъл късметят.* Н. Каралиева, Синята метличина. — *Не си права, Гано! На момичето му е излязъл късметя, да не го отклоняваме, ... — Мъничко е още мари, мале! — Кь щяло да е мъничко... Че и аз се омъжих на времето на шеснайсе години.* К. Калчев, При извора на живота.
2. Имам успех в някаква работа; сполучвам. *Е, ще минете веднъж и за лош рибар... Ами като съм канил гости на вечеря и то нарочно на искърска риба? Още не е съвсем изгубено всичко. Може пък по пътя да ви излезе късметя.* Д. Калфов, Край реката. — *Бати Лазар ме съветва да пусна момчето... — Късметът му излиза, Димано, — сложи той ръка върху коленете на жена си. Да не му го вземем.* В. Геновска, Седем години. *Нà, и синът ти е в Белград, ще се бие демек. Човек не знае къде ще му излезе късметът. И да се отличи може, и да заслужи милост.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.

ИЗЛИЗА МИ / ИЗЛЕЗЕ МИ <ЛОША> ДУМА. Говорят лошо, злословят за мене, опозорен съм от мълвата. *Като дойде до женене, всеки се тегли назад — такваз била, онакваз била, сиреч, излезе дума на момичето, не я щат.* Й. Йовков, Албена. *Страхуваш се от мене — туй го знам, / излязла ми е много лоша дума, / макар че никакво месо не ям, / а хрупкам си трева и щипкам шума.* Хр. Радевски, Вълкът и овенът. — *Той спал и тук, у вас, а? ... — Спа една нощ... — Не е хубаво. — Защо? ... — Защото дума може да ти излезе ма, дъще!* Г. Караславов, Обикновени хора.
Още: **Излиза ми / излезе ми <лошо> име. Излиза ми / излезе ми приказка.**

ИЗЛИЗА МИ / ИЗЛЕЗЕ МИ <ЛОШО> ИМЕ. Вж. Излиза ми / излезе ми <лоша> дума. *Помисли за бъдещето на детето си — само едно лошо име да му излезе, и това ти стига.* Г. Караславов, Проповед. *Хората са казали — живеница да ти излезе, име да ти не излезе.* Г. Караславов, Изчадия адови.

ИЗЛИЗА МИ / ИЗЛЕЗЕ МИ ОТ (ИЗ) АКЪЛА. Забравям нещо, не мога да си го спомня. *Как се казваше той? Излезе ми из акъла.*
Още: Излиза ми / излезе ми от (из) ума (паметта). **Изхвръква ми / изхвръкне ми (изскача ми / изскочи ми, изпарява ми се / изпари ми се, изфирясва ми / изфиряса ми, изщуква ми / изщукне ми, щуква ми / щукне ми) от (из) акъла.**

ИЗЛИЗА МИ / ИЗЛЕЗЕ МИ ОТ ПАМЕТТА. Забравям нещо, не мога да си го спомня. *Работата го улиса и до вечерта той забрави нейното обещание. Просто то излезе от паметта му.* Ем. Манов, Ден се ражда.
Още: **Излиза ми / излезе ми от (из) ума (акъла).**

ИЗЛИЗА МИ / ИЗЛЕЗЕ МИ ОТ (ИЗ) УМА. Забравям нещо, не мога да си го спомня. *— Как беше заглавието на филма? — Как беше я? Излезе ми из ума.*
Още: **Излиза ми / излезе ми от паметта (акъла). Изхвръква ми / изхвръкне ми (изскача ми / изскочи ми, изпарява ми се / изпари ми се, изфирясва ми / изфиряса ми, изщуква ми / изщукне ми, щуква ми / щукне ми) от (из) ума.**

ИЗЛИЗА МИ / ИЗЛЕЗЕ МИ ПРИКАЗКА. Вж. Излиза ми / излезе ми <лоша> дума. *Всяка се боеше да сподели с друга съкровените си въжделения от страх да не ѝ излезе приказка.* Ст. Чилингиров, Първа жертва.

ИЗЛИЗА МИ / ИЗЛЕЗЕ МИ СКЪП (СКЪПО). Имам големи неприятности заради нещо, пострадвам тежко от нещо. *Позволих си някои либерални отношения, които щяха скъпи да ми излязат.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания.

ИЗЛИЗА МИ / ИЗЛЕЗЕ МИ СОЛЕНО (СОЛЕН). Имам големи неприятности заради нещо, скъпо заплащам за нещо. *Ти пак се каниш да влезеш в градинката, ама мисли му. Солено ще ти излезе тоя път. Виждаш ли вършината?* Ст. Чилингиров, Рибена кост. *Наистина грешките на полицията излизат солени на хората, но какво да се прави?* Хар. Русев, Под земята. *Откога съм се наканил да си купя четка за зъби, и все забравям. Най-сетне излезе ми солена тази разсеяност.* Ал. Константинов, Освидетелствуване зъбите на посещающите Черната Джамия. *Гледайте да не излезе и почивката солена на некоя. — С кого, щом и врабче не дохожда тука. . .* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено.
Още: **Излиза ми / излезе ми кисело (горчиво).**

ИЗЛИЗА МИ / ИЗЛЕЗЕ МИ ТИРАЖА и **ИЗЛИЗА / ИЗЛЕЗЕ И МОЯ ТИРАЖ.** Сбъдва се някакво мое желание, имам най-после късмет. *Моето лекарско достойнство ми пречеше да изтичам още при първия знак, а когато най-сетне отивах там* [при прозореца], *момичето изчезваше. . . Най-сетне към края на месеца излезе и моят тираж, и то с доста солидна печалба. Беше наистина русо, толкова хубаво, колкото може да бъде едно бедно момиче.* П. Вежинов, Звездите над нас.

ИЗЛИЗА МИ / ИЗЛЕЗЕ МИ УМА. *Диал.* Обезумявам, побърквам се.
Още: **Изфирясва ми / изфиряса ми (изхвръква ми / изхвръкне ми) ума. Изскоква ми / изскокне ми ума.** *Диал.*

ИЗЛИЗАМ КАТО НА ТИГАНА ДРЪЖКАТА. За нещо — въпреки всички старания не мога да се скрия; забелязвам се. *Простотията ѝ излиза като на тигана дръжката.*
От народната приказка за циганяна,който откраднал един тиган и колкото и да се мъчел да го скрие, дръжката на тигана все се показвала от торбата и издавала кражбата.

ИЗЛИЗАМ / ИЗЛЯЗА НА АРЕНАТА. *Книж.* Започвам борба, съревнование с някого. *Рим вече излиза на историческата арена организиран, дисциплиниран, жесток и неумолим.* сп. Космос.
Още: **Появявам се / появя се на арената.** *Книж.*

ИЗЛИЗАМ / ИЗЛЯЗА НА <БЯЛ> СВЯТ[1]. **1.** Ставам известен на всички; разкривам се. *— Но това не е всичко — с въздишка продължи Христов. — Тези показания не излязоха на бял свят. Нешев ги запази за себе си.* Хар. Русев, Под земята.
2. Раждам се.
3. За писмено произведение — бивам отпечатан, публикуван. *Не бихте ли се наели с издаването на Ивайло? Можете да бъдете сигурни в бързото и успешно пласиране на книгата (особено ако излезе на свят едновременно с представлението).* Ив. Вазов, Непубликувани писма.
Още: **Излизам / изляза наяве** /към 1 знач./. **Излизам / изляза на видело** /към 1 знач./. *Диал.* **Явявам се / явя се (появявам се / появя се) на <бял> свят** /към 2 и 3 знач./. **Виждам / видя бял свят** /към 2 и 3 знач./. **Идвам / ида (дохождам / дойда) на <бял> свят** /към 2 знач./.

ИЗЛИЗАМ / ИЗЛЯЗА НА БЯЛ СВЯТ[2]. *Диал.* Доживявам честит, щастлив живот, добри дни.

ИЗЛИЗАМ / ИЗЛЯЗА НА ВИДЕЛО. *Диал.* Ставам известен на всички, явен за всички; разкривам се.
Още: **Излизам / изляза наяве. Излизам / изляза на бял свят**[1] /в 1 знач./.

ИЗЛИЗАМ / ИЗЛЯЗА НА ГЛАВА *някому, на нещо или с някого, с нещо.* Успявам да се справя с някого или с нещо, надвивам го, превъзмогвам го. *Спорът ставаше все по-висок. . . Като видя, че сам не може да излезе на глава с тия двама младежи, чиновникът се дръпна и отиде да търси своя началник.* Ст. Дичев, За свободата. *Най-добре ще направи, ако повече не се разправя с Минтаница. С жена като нея на глава не се излиза. На човека всичко може да каже.* К. Петканов, Дамяновата челяд. *Марко Велков беше мек и добродушен човек, но с Иван не се излизаше на глава. Той беше упорит и остър като кремък.* Ив. Петров, Нонкината любов. *Гледа земята и, вместо жена си да пита, как сама излиза на глава с работата и с децата, той плюе, заканва се и псува. . .* К. Петканов, Морава звезда кървава. — *Хайде, Илке, хайде да си вървим! То се е видяло, че с този човек не може да се излезе на глава. Нека прави каквото си ще, то си е за главата му!* К. Калчев, Живите помнят. — *Бати Кунчо, с тях цяла седмица да приказваш, на глава няма да излезеш. Те са си навили на пръста едно и само това плещят.* В. Нешков, Настъпление. — *Интересно момче — казал попът, — чете всичко и затова ме оборва. Трудно му излизам на глава.* К. Калчев, При извора на живота.
Още: **Дохождам / дойда в глава.** *Диал.*

ИЗЛИЗАМ / ИЗЛЯЗА НА ДОБЪР КРАЙ. Постигам успех в работата си, в онова, което съм започнал, предприел. *Той не разговаряше много и не вярваше нито дума в събранията, нито пък че кооперативното стопанство ще излезе на добър край.* Кр. Григоров, Новодомци. *Препирахме се пак, наистина, но за общото: . . . , за да излезем всички, целият еснаф, на добър край.* Ст. Чилингиров. Хлеб наш насущний. *Трябваше само да слушаме и да се подчиняваме, за да излезе на добър край всичко, което бяхме започнали.* К. Калчев, При извора на живота.

ИЗЛИЗАМ / ИЗЛЯЗА НА ЛИЦЕ. Ставам известен на всички, явен за всички; разкривам се. *Някой беше го видял при един сарафин. Помислиха, че най-после златото на откраднатия венец излизаше на лице.* Й. Йовков, Жетварят.

ИЗЛИЗАМ / ИЗЛЯЗА НА МЕГДАН. *Диал.* Ставам известен на всички; разкривам се. *Съд! Съд! Съд за Стамболова. . . Нека всичките му злодейства излязат на мегдан.* Г. Кирков, Под съд тирана и шайката му. *Едно го* [царя] *видела царицата, и благодарила бога, оти ке излезе правината на мегдан.* Народна приказка. *Коа дойде до тамо приказната. . ., студена пот беше го избило, оти ке му излезит батакчилькот на мегдан.* Народна приказка.

ИЗЛИЗАМ / ИЗЛЯЗА НА ОЧИ. *Диал.* Заставам така, че да ме виждат, да бъда забелязан. *Най-много се изплаши Тотка. Веднага се обърна назад да види дали мъжът ѝ не е излязъл пак на очи.* К. Петканов, Златната земя.

ИЗЛИЗАМ <НАПРАВО> ОТ СЪРЦЕТО *на някого.* За думи, чувства, прояви — отличавам се с много голяма искреност и топлота, сърдечност; искрен съм, сърдечен съм. *Дали от жарта в пещта, или от това, че думите на майстора излизаха направо от сърцето, но лицето на Уста Генчо, като говореше, бе разпалено от вълнение.* П. Константинов, Предание от изчезналия град.
Още: **Извирам <направо> от сърцето. Ида <направо> от сърцето.**

ИЗЛИЗАМ / ИЗЛЯЗА НА ПРЕДЕН ПЛАН. *Книж.* Добивам първостепенно значение, важност; ставам най-важен, най-съществен. *В кухнята също кипи страстта към съревнованието, също така на преден план излиза ударничеството.* Г. Караславов, Проходът на младежта.

ИЗЛИЗАМ / ИЗЛЯЗА НАСРЕЩА. 1. *На някого.* Противопоставям се на някого, опълчвам се срещу него; справям се с някого (обикн. за лош или упорит човек). *Който дойде, да се не бои. Ако има таласъмин, аз ще му изляза насреща.* К. Величков, Таласъм. *Селяните ръмжеха, поглеждаха го скритом изпод вежди, но никой не смееше да излезе насреща му открито.* Ил. Волен, Между два свята. *Когато беше млада, и тя бе подчинена, но сега, пуснала корени в къщата и с нейния характер, никой не можеше да излезе насреща ѝ.* Б. Несторов, Ариф и Рамзина. *И аз нищо човек съм — ама не можеш ми излезе насреща, когато съм гладен!* П. Ю. Тодоров, Невяста Боряна. *Имаше тук един учител —*

Лазаров. . . та той беше тесен социалист и той тук стегна партията им. Подбираше почотракани момчета, учеше ги. Той си отиде, преместиха го, но остави едни палета, не можеш им излезе насреща. Г. Караславов, Обикновени хора. *Ивайло нареди във всяка къща едни да будуват, докато другите спят. Така че всички прибойчани бяха на крака, щом се разчу за приближаването на татарите, и с оръжието, което държаха до себе си, можеха да им излязат веднага насреща.* Ст. Загорчинов, Ивайло.
2. *На нещо.* Справям се с някакви трудности. *Сега само със земята и с овце не може да се поминува една къща, ами трябва и други работи да се закачат, та така да се излезе насреща.* Т. Г. Влайков, За чича Стайка.

ИЗЛИЗАМ / ИЗЛЯЗА НА СЦЕНАТА. *Книж.* Започвам да действувам, да се проявявам, да вземам участие в нещо. *Катастрофата наближаваше неотразимо. Паниката бе всеобща. Болярите, привърженици на хана и деспота, излязоха сега смело на сцената.* Ив. Вазов, Светослав Тертер.

Още: **Появявам се / появя се на сцената.** *Книж.*

ИЗЛИЗАМ / ИЗЛЯЗА НАЯВЕ. Ставам известен на всички; разкривам се. *Тая изповед, назначена да излезе наяве пред цял свят, биде скрита!* Ив. Вазов, Драски и шарки. *— Един ден — добави ловецът — правдата ще излезе наяве и всички ще повярват, че братът ти е невинен. . .* А. Дончев, Сказание за времето на Самуила.

Още: **Излизам / изляза на видело.** *Диал.* **Излизам / изляза на бял свят**[1] /в 1 знач./.

ИЗЛИЗАМ / ИЗЛЯЗА ОТ ВЯРА. *Диал.* Ставам издайник, изневерявам.

ИЗЛИЗАМ / ИЗЛЯЗА ОТГОРЕ. *Самост. или някому.* Имам успех, надмощие в някаква борба, съревнование и под.; побеждавам. *Той щеше да свети маслото на Бялото куче. Но така се случва, че Бялото куче излиза винаги отгоре. Нали му кучешка породата, отдалече надуши и веднага взема мерки.* Кр. Григоров, Раздолчани. *Турците са прост народ и нашите все донякога ще могат да излязат отгоре му.* Г. Дръндаров, Велчова завера.

ИЗЛИЗАМ / ИЗЛЯЗА ОТГОРЕ КАТО ЗЕХТИН <НАД ВОДА<ТА>> и ИЗЛИЗАМ / ИЗЛЯЗА КАТО ЗЕХТИН ОТГОРЕ. *Обикн. неодобр.* Надвивам, побеждавам, наддумвам, все се смятам за прав.

Още: **Изплувам отгоре като зехтин.** *Обикн. неодобр.*

ИЗЛИЗАМ / ИЗЛЯЗА ОТ (ИЗ, ВЪН ОТ, ИЗВЪН) КОЖАТА СИ. Изпадам в силно раздразнение, силно се разгневявам, ядосвам, и преставам да се владея. *Нему и през ум не беше минувало, че могат Колчови някога да се отделят. Самата тая мисъл го караше да излезе от кожата си.* Т. Г. Влайков, Стрина Венковица и снаха ѝ. *Всякога, когато някой иска да влезе при мене, раздражава ме: . .; аз излизам из кожата си и съм готов да унищожа омразния посетител.* Ал. Константинов, Иди му се надявай. *А пък тоя глупав Христо сега намери жена да избира. Ще го накара да излезе извън кожата.* К. Петканов, Старото време. *Кметският наместник се ядосваше, . . . и викаше: „Иш! Иш!", но петелът не мърдаше, затова човекът излизаше от кожата си и като замахваше с преспапието, та прааас върху петела.* Й. Радичков, Барутен буквар. *Човек не беше убивал и никога не е мислил да убива. Не му е давало сърце и ръка да дигне срещу човека, макар да се е случвало няколко пъти, но то е, когато човек съвсем излезе от кожата си.* Д. Талев, Гласовете ви чувам.

Още: **Излизам / изляза извън (вън от, от, из) себе си. Изскоквам / изскокна (изскачам / изскоча) от (из) кожата си** /в 1 знач./. *Диал.* **Изпръхвам / изпръхна из кожата си.** *Диал.*

ИЗЛИЗАМ / ИЗЛЯЗА ОТ МЯРАТА НАВЪН. *Диал.* Вж. Излизам / изляза от мярката.

ИЗЛИЗАМ / ИЗЛЯЗА ОТ МЯРКАТА. Извършвам нещо неприлично, непозволено, прекалявам с нещо. *Този човек никога не излиза от мярката.*

Още: **Излизам / изляза от мярата навън.** *Диал.*

ИЗЛИЗАМ / ИЗЛЯЗА ОТ (ИЗВЪН, ИЗ) РАМКИТЕ. 1. *Самост.* Извършвам нещо неприлично, непозволено, прекалявам с нещо.
2. *На нещо.* Не се ограничавам в определена област, сфера, разпростирам се вън от пределите на някаква област, сфера. *И какво пък: сама жена, празник, музика, вино. . . Може да е решила да пофлиртува. Но защо ли пък е избрала мен? Аз съм затворен, суров човек и никога не излизам из рамките на приличието.* Ив. Венков, Хора край нас.

Неговият талант не е изключителен. Той [Ст. Руневски] *не излиза извън рамките на всекидневието, не си поставя за цел да осветли други страни на живота освен ония, свързани с масовия човек от епохата, през която и самият той работи като писател.* Ив. Богданов, Спътници на първенците. *Маргарита Готие* [от „Дамата с камелиите"] *в никой случай не бива да излезе от рамките на психологическата канава и да се плъзне по линията на външния ефект, за който пиесата съдържа много изкусителни моменти.* Ст. Грудев, Адриана Будевска.

ИЗЛИЗАМ / ИЗЛЯЗА ОТ РЕЛСИТЕ. **1.** Не съм в нормалното си състояние, зле съм душевно. *След всички тия скандали тя съвсем излезе от релсите.*
2. Преставам да живея съобразно с нравствените норми; не работя, държа се зле.

ИЗЛИЗАМ / ИЗЛЯЗА ОТ (ИЗ) ТЪРПЕНИЕ. Силно се ядосвам, разгневявам се и преставам да се владея. *Джамал бей излезе от търпение; той удари с всичката си сила нещастния и дързостния Вълка.* В. Друмев, Нещастна фамилия.

ИЗЛИЗАМ / ИЗЛЯЗА ОТ ЧЕРУПКАТА СИ. Давам външен израз на чувствата и мислите си, преставам да бъда затворен в себе си. *И не словесата душите отварят! / Не шумният пъстър плакат, / а простата дума, дланта на другаря / разкриват големия свят / пред оня, що рядко в живота излиза / от свойта черупка навън. . .* Д. Дамянов, Пред олтара на слънцето. *Индивидуалистът бе излязъл от черупката си, самотният и недостъпен български Заратустра бе се спуснал от планината и се беше изравнил с тълпата.* М. Кремен, Романът на Яворов.

ИЗЛИЗАМ ПОВЪН. *Диал. Евфем.* Отдалечавам се да извърша естествена физиологична нужда.
Още: **Излизам повънка.** *Диал. Евфем.* **Излизам по себе <си>.** *Диал. Евфем.*

ИЗЛИЗАМ ПОВЪНКА. *Диал. Евфем.* Вж. Излизам повън.

ИЗЛИЗАМ ПО СЕБЕ <СИ>. *Диал. Евфем.* Отдалечавам се да извърша естествена физиологична нужда.
Още: **Излизам повън (повънка).** *Диал. Евфем.* **Ида по (за, под) себе <си>.** *Диал. Евфем.* **Отивам по себе <си>.** *Диал. Евфем.*

ИЗЛИЗАМ / ИЗЛЯЗА С БЯЛО ЛИЦЕ. *Диал.* Оказвам се прав, чист, непосрамен.
Още: **Излизам / изляза с отворено лице.** *Диал.*

ИЗЛИЗАМ / ИЗЛЯЗА С ОТВОРЕНО ЛИЦЕ. *Диал.* Вж. Излизам / изляза с бяло лице.

ИЗЛИЗАМ / ИЗЛЯЗА СУХ ОТ (ИЗ) ВОДАТА. *Неодобр.* Отървавам се от каквато и да е отговорност за извършена от мене нередност, престъпление и под., оставам ненаказан. *Преди няколко години бе съден за подправяне на документи — сега пък честен, всеки му подава ръка. . . Всеки знае, че фалшификацията беше истинска, но всеки се преструва, че вярва обратното. Сякаш че го почитат още повече, че е умял да излезе сух из водата.* Ив. Вазов, Казаларската царица.
Още: **Измъквам се / измъкна се сух от водата.**

ИЗЛИЗАМ / ИЗЛЯЗА С ЧИСТО ЧЕЛО. Оказвам се прав, невинен, непосрамен.

ИЗЛИЗАНА ПАРА̀. **1.** Опитен човек, много видял и патил.
2. За жена — бъбривка, лъжкиня, сплетница. *Тая Цона беше. .. хлевуста женица, излизана пара̀ и затькай-уши.* в. Знаме, 1875. [по А. Дювернуа].

ИЗЛИЗА / ИЗЛЕЗЕ ОТ КЕСИЯТА МИ и ИЗЛИЗА / ИЗЛЕЗЕ ОТ МОЯТА КЕСИЯ. Поемам разходите; плащам. *Харчат, харчат, а не искат да знаят. че всичко излиза от моята кесия.*

ИЗЛИЗАТ МИ / ИЗЛЯЗАТ МИ ПАРИТЕ. При пресмятане — получавам сума, равностойна на изразходваните от мене пари; точна ми е сметката. — *Направи ли сметка? — Да, излизат ми парите.*

ИЗЛИТАМ СЕ / ИЗЛЕТЯ СЕ ПО ЖИЛЕТКА. *Жарг.* Направям нещо ,за да се покажа; изфуквам се.

ИЗЛЪГАХ ХЛЯБА. *Диал.* Употребява се, когато някой се кани преди ядене да прави нещо или да иде нанякъде, а като се наяде, легне да спи.

ИЗЛЪГВАМ ТЕ, ТА ТЕ ПРОДАВАМ. *Диал.* Много съм хитър, умен, ловък.
Още: **Купувам те и те продавам.**

ИЗЛЯЗЛА МИ Е ПА̀РАТА. *Диал.* Много се изплаших.

ИЗЛЯЗЛО МИ Е ИЗВРЪХ ГЛАВАТА. *Диал.* Много ми е дотегнало, омръзнало ми е, не мога повече да търпя.

ИЗЛЯЗОХ НА ДАРА. *Диал.* Останах напразно.

ИЗЛЯЗЪЛ СЪМ КАТО СИТА ВЪШКА НА ЧЕЛО. *Диал. Подигр.* Самозабравил съм се и искам да се меря с най-първите. *Онзи ябанец Милчо, дето доде онази година с една гола сопа в ръка, пък сега като се е понахранил, та излязъл, като сита въшка на чело, не му стига, дето се застоя в туй село и се храни помежду ни, ами пуст пометен ерген и той се курдисал, скарясал до Ганка.* Ил. Блъсков, Злочеста Кръстинка.
Още: **Изстъпил съм се като въшка на чело.** *Диал. Подигр.*

ИЗЛЯЗЪЛ ЧИСТ КАТО ПОМИЯ. *Диал. Ирон.* Виновен в нещо човек, който успял да се оправдае.

ИЗЛЯЛ СЪМ СИ РЪЦЕТЕ *в нещо. Пренебр.* Извършил съм някаква работа много лошо, несръчно, не както трябва.
Още: **Оставям си / оставя си ръцете (ръката)** /в 1 знач./.

ИЗМАМЯМ / ИЗМАМЯ ОЧИ. *Диал.* Върша нещо само за външен показ, само за да отвлека вниманието на някого от нещо. *Всичко правим да измамим очи.* [по Ст. Младенов].

ИЗМЕНЯВАМ СЕ КАТО ПРЕЗ МАРТА ВРЕМЕТО. *Диал.* Вятърничав, непостоянен съм.
Още: **Менявам се като през марта времето.** *Диал.*

ИЗМЕРВАМ / ИЗМЕРЯ ЗЕМЯТА. *Обикн. в св. вид. Подигр.* **1.** Падам, просвам се на земята.
2. Живея безсмислено, върша нещо безсмислено.
Още: **Целувам / целуна земята** /към 1 знач./. *Подигр.*

ИЗМЕРВАМ / ИЗМЕРЯ ОТ ГЛАВА<ТА> ДО КРАКА<ТА> *някого.* Изглеждам изпитателно някого в целия му ръст, обикн. с недоволство, ненавист, презрение и под., или за да го преценя.
Още: **Измервам / измеря от глава<та> до пети<те> (отдолу догоре). Премервам / премеря от главата до краката.**

ИЗМЕРВАМ / ИЗМЕРЯ ОТ ГЛАВА<ТА> ДО ПЕТИ<ТЕ> *някого.* Изглеждам изпитателно някого в целия му ръст, обикн. с недоволство, ненавист, презрение и под., или за да го преценя. — *За такива като тебе и куршумът е милост, защото е кът и ще трябва за неприятеля — каза Бенковски, като измерваше шпионина от глава до пети.* Л. Стоянов, Бенковски. *Стиснал зъбите си, Герган слушаше хитреца и го измерваше от глава до пети.* К. Калчев, Живите помнят.
Още: **Измервам / измеря от глава<та> до крака<та> (отдолу догоре).**

ИЗМЕРВАМ / ИЗМЕРЯ ОТДОЛУ ДОГОРЕ *някого.* Изглеждам изпитателно някого в целия му ръст, обикн. с недоволство, ненавист, презрение и под., или за да го преценя.
Още: **Измервам / измеря от глава<та> до крака<та> (от глава<та> до пети<те>) Премервам / премеря отдолу догоре.**

ИЗМЕРВАМ / ИЗМЕРЯ С ОЧИ *някого.* Изглеждам изпитателно някого в целия му ръст, обикн. с недоволство, ненавист, презрение и под., или за да го преценя. *Меридор сграбчва и поваля Ферина върху кушетката, но в това време Анзор се впуща стремително отвън, спира посред залата и измерва с очи Меридора.* Г. Райчев, Еленово царство. *Ходжата мълчеше . . . Той измерваше с очи ту Нихад, ту мен, ту другите деца.* Л. Александрова, Има едно щастие. *В салона важно и тежко влиза семейството Кьосеви . . . Погледите на всички се обръщат към тях. Измерват ги с очи.* М. Кремен, Схлупени стрехи.
Още: **Премервам / премеря с очи. Измервам / измеря с поглед.**

ИЗМЕРВАМ / ИЗМЕРЯ С ПОГЛЕД *някого.* Изглеждам изпитателно някого в целия му ръст, обикн. с недоволство, ненавист, презрение и под., или за да го преценя. *Без да му отговори нещо, Гроздан го измерваше само с поглед.* Й. Йовков, Жетварят. *Сега тя забеляза, че мнозина се обръщат, измерват ги с поглед, някои поклащат глава, други цъкат с език.* К. Кръстев, Катастрофа. *Всеки от двамата измерваше с поглед другия.* Ст. Дичев, За свободата.

Още: **Измервам / измеря с очи. Премервам / премеря с поглед.**

ИЗМЕСТВАМ (ИЗМЕСТЯМ) / ИЗМЕСТЯ НА ВТОРИ ПЛАН *някого или нещо. Книж.* Отстранявам някого или нещо от първото място или ставам причина да престане да има първостепенно значение, важност. *Засягайки дейността на английското правителство, която има за цел да измести обсъждането на острия въпрос за ЮАС на втори план, влиятелният английски в. „Таймс" подчертава, че това не е така просто.* в. Вечерни новини.

Още: **Измествам (изместям) / изместя на заден план.** *Книж.* **Изтласквам / изтласкам на втори план.** *Книж.*

ИЗМЕСТВАМ (ИЗМЕСТЯМ) / ИЗМЕСТЯ НА ЗАДЕН ПЛАН *някого или нещо. Книж.* Отстранявам някого или нещо от първото място или ставам причина да престане да има първостепенно значение, важност. *Освен това, американските монополи, които все повече се насочват към Индия и Пакистан, се стремят да изместят на заден план английските империалисти.* в. Отечествен фронт.

Още: **Изтласквам / изтласкам на заден план.** *Книж.* **Измествам (изместям) / изместя на втори план.** *Книж.*

ИЗМЕСТВАМ (ИЗМЕСТЯМ) / ИЗМЕСТЯ *някого* **ОТ** *нечие* **СЪРЦЕ.** Направям някой да престане да обича някого, когото е обичал, и да започне да обича другиго. *Повестта за Вашата мъртва годеница разби всичко. Нея никой не може да измести от сърцето Ви, защото по-достойна от нея няма да се намери.* Г. Караславов, Обикновени хора.

ИЗМИВАМ СИ / ИЗМИЯ СИ РЪЦЕТЕ. 1. Снемам от себе си всякаква отговорност за нещо. *Цялата вина ще падне върху мен, а истинският престъпник щеше да остане неоткрит. Той щеше да използува моето бягство и съвсем да си измие ръцете.* Й. Демирев, Д. Горчев, Особен случай. *Най-лесно е да стоварим вината върху един човек, за да си измием ръцете и се скрием зад неговия гръб.* К. Кръстев, Катастрофа.
2. *С някого.* Прехвърлям върху другиго отговорността за нещо, оправдавам се с някого за нещо. *„Ще ми дадеш ли най-после ония триста франка, дето ми ги обеща, или пак ще си измиеш ръцете с оня глупак Димов. . ."* Б. Райнов, Господин Никой.

От евангелската легенда, според която Пилат, като предал Исус на тълпата за смъртно наказание, си измил ръцете и казал: „Не съм виновен аз за кръвта на този праведник."

Още: **Умивам си / умия си ръцете.**

ИЗМИЛ БЯЛОТО, ТА ОСТАЛО ЧЕРНОТО. *Диал. Подигр.* За човек, който много се мие и кити.

ИЗМИТАМ ПРАХА. 1. *На нещо.* Непрекъснато, много често ходя някъде във връзка с някаква работа. *Да се прибера и аз. Десет години измитах праха на съдилищата, увехтя ми душата като сетрето.* П. Ю. Тодоров, Идилии.
2. Хойкам, скиторя.

ИЗМИХ СИ ТИКВИТЕ. *Диал.* Избягах, отидох си.

Още: **Оплакнах си тиквите.** *Диал.*

ИЗМЪКВАМ / ИЗМЪКНА НА БЯЛ СВЯТ *нещо.* **1.** Правя да се узнае нещо от всички, да стане достояние на всички; разкривам. *Колко ли негови дела и делца, дремали с години под прокурорското сукно, ще измъкнат на бял свят тия две думици!* Ал. Константинов, Бай Ганьо. *Няколко факти, измъкнати на бял свят, бяха достатъчни да докажат невинността му.*
2. Обнародвам, публикувам. *Намерените документи и други материали бяха прегледани и измъкнати на бял свят.*

Още: **Вадя (изваждам / извадя, изнасям / изнеса) на бял свят. Изкарвам / изкарам на бял свят** /в 1 и 2 знач./.

ИЗМЪКВАМ / ИЗМЪКНА ОТ АРХИВАТА. 1. *Нещо.* Възвръщам към живот нещо изоставено.
2. *Някого.* Възлагам работа на някого, който дотогава е бил изоставен, забравен.
Още: **Изваждам / извадя от архивата.**

ИЗМЪКВАМ / ИЗМЪКНА ОТ БИТПАЗАР *нещо.* Възвръщам към живот нещо изоставено.
Още: **Измъквам / измъкна от вехтошарницата.**

ИЗМЪКВАМ / ИЗМЪКНА ОТ ВЕХТОШАРНИЦАТА *нещо.* **Вж. Измъквам / измъкна от битпазар** *нещо.*

ИЗМЪКВАМ / ИЗМЪКНА ОТ КАЛТА *някого.* Спасявам някого от безпътен, безнравствен живот или от мизерия, нищета. *Тя трябва да му бъде благодарна, защото той я измъкна от калта и я направи човек.*
Още: **Вдигам / вдигна (изваждам / извадя) от калта.**

ИЗМЪКВАМ СЕ / ИЗМЪКНА СЕ КАТО МОКРА ВРЪВ. Избягвам, офейквам, изоставям някого или нещо. *Доблестните борци бяха интернирани — продължи Манол, — а наша милост се измъкнахме като мокри върви... — нито пръста си дигнахме да ги защитим.* К. Калчев, Живите помнят.
Още: **Измъквам се / измъкна се като мокра сиджимка. Изнизвам се / изнижа се (изхлузвам се / изхлузя се) като мокра връв. Изсунвам се / изсуня се като мокра връв.** *Диал.*

ИЗМЪКВАМ СЕ / ИЗМЪКНА СЕ КАТО МОКРА СИДЖИМКА. Избягвам, офейквам, изоставям някого или нещо. — *Какво така се измъкваш като мокра сиджимка?* Л. Стоянов, Холера.
Още: **Измъквам се / измъкна се като мокра връв.**

ИЗМЪКВАМ СЕ / ИЗМЪКНА СЕ ПО АНГЛИЙСКИ. *Неодобр.* Отивам си, без да се сбогувам, незабелязано, обикн. за да избягна някакво задължение. *Той беше гост на една редакция, снощи му дадохме вечеря, ..., но когато стана дума за изпращане, всички се измъкнаха по английски.* А. Тодоров, Изпращане.

ИЗМЪКВАМ СЕ / ИЗМЪКНА СЕ СУХ ОТ ВОДАТА. *Неодобр.* Отървавам се от каквато и да е отговорност за извършена от мене нередност, престъпление и под.; оставам ненаказан. *Хитър е той, прави, струва, и тоя път се измъкна сух от водата, макар че беше виновен.*
Още: **Излизам / изляза сух от (из) водата.**

ИЗМЪКВАМ / ИЗМЪКНА ЧЕРГАТА *изпод някого.* Отнемам, вземам нещо от някого, изигравам го.
Още: **Изтеглям / изтегля чергата изпод краката.**

ИЗНАСЯМ ИЗ КЪЩИ ДУМИ. *Диал.* Разказвам на други хора за онова, което се говори и върши в къщи.

ИЗНАСЯМ / ИЗНЕСА НА БЯЛ СВЯТ *нещо.* 1. Правя да се узнае нещо от всички, да стане достояние на всички; разкривам. *Всичко, каквото бе говорил, бе изнесено на бял свят.*
2. Обнародвам, публикувам. *Подвоихме се тогаз именно връз това дали ще да е навремно да изнесем на бял свят тозика епизод или ще бъде по-добре да го спрем и да се смълчим.* П. Р. Славейков, Из незавършената автобиография.
Още: **Вадя (изваждам / извадя, измъквам / измъкна) на бял свят. Изкарвам / изкарам на бял свят** /в 1 и 2 знач./. **Изнасям / изнеса на видело** /към 1 знач./. *Диал.*

ИЗНАСЯМ / ИЗНЕСА НА ВИДЕЛО *нещо. Диал.* Правя да се узнае нещо от всички, да стане достояние на всички; разкривам. *А те наистина подслушаха сякаш неговите тайни мисли... и ги изнесоха на видело пред света.* Т. Г. Влайков, Дядовата Славчова унука.
Още: **Изнасям / изнеса на бял свят** /в 1 знач./.

ИЗНАСЯМ / ИЗНЕСА НА ГЪРБА СИ *нещо.* Извършвам най-важната и най-трудна част от някаква работа, някаква дейност. — *Много работа дадохме и туй лято... И тая година, може да се каже, жените изнесоха на гърба си най-тежкото бреме.* А. Каралийчев, Пътища далечни.

Още: **Изнасям / изнеса на плещите си.**

ИЗНАСЯМ / ИЗНЕСА НА ПАЗАР<А> *нещо.* Правя да се узнае нещо от всички, да стане достояние на всички; разкривам. *И сега с тези избори буржоазните партии дойдоха още един излишен път да изнесат на пазар само своята политическа безнравственост.* Г. Кирков, Изборите и българските буржоазни партии.

Още: **Изваждам / извадя (изкарвам / изкарам) на пазар<а>.**

ИЗНАСЯМ / ИЗНЕСА <НА ПАЗАРА> КИРЛИВИТЕ РИЗИ *на някого.* Показвам открито, пред всички, нечестните, мръсните, лошите дела или постъпки на някого; разобличавам.

Още: **Изнасям / изнеса непраните ризи. Изваждам / извадя <на пазара> кирливите ризи. Изкарвам / изкарам кирливите ризи.**

ИЗНАСЯМ / ИЗНЕСА НА ПЛЕЩИТЕ СИ *нещо.* Вж. Изнасям / изнеса на гърба си *нещо. В епохата на Възраждането българската революционна младеж изнесе на плещите си борбите на нашия народ.* в. Литературен фронт. *На гражданите не вярвам. Ние, селяните, изнесохме войната на плещите си, а на девети юни не си мръднахте пръста да ни помогнете.* Ем. Станев, Иван Кондарев.

ИЗНАСЯМ / ИЗНЕСА НЕПРАНИТЕ РИЗИ *на някого.* Показвам открито, пред всички, нечестните, мръсните, лошите дела или постъпки на някого; разобличавам.

Още: **Изнасям / изнеса кирливите ризи.**

ИЗНИЗВАМ СЕ / ИЗНИЖА СЕ КАТО МОКРА ВРЪВ. Избягвам, офейквам, изоставям някого или нещо.

Още: **Измъквам се / измъкна се (изхлузвам се / изхлузя се) като мокра връв. Изсунвам се / изсуня се като мокра връв.** *Диал.*

ИЗНИКВАМ / ИЗНИКНА КАТО (СЯКАШ) ИЗ (ОТ, ИЗПОД) ЗЕМЯТА. 1. Идвам, появявам се изведнъж, внезапно някъде, без околните да са забелязали приближаването ми. *Пазвантинът... изникна като из земята и съвсем незабелязано се лепна до момчето.* Г. Караславов, Ленко — *Той е наш човек — обади се отнякъде Орлето и след малко се появи при двамата, сякаш изникна от земята.* П. Проданов, Седмокласници.
2. Създавам се, появявам се изведнъж, внезапно и бързо. *Той стана адвокат и като от земята изникнаха: фабрика за тухли в града, воденица в едно село,... дюкяни, фурни и ханища в града.* Й. Йовков, Приключенията на Гороломов.

Още: **Като че (сякаш) израствам / израсна из (от) земята** /към 1 знач./.

ИЗНИКВАТ / ИЗНИКНАТ КАТО ГЪБИ <СЛЕД ДЪЖД>. Появяват се, създават се бързо едно след друго в голямо количество. *Няма да минат и пет години и из тая земя ще изникнат като гъби още много нови села!* К. Петканов, Златната земя. *Това бяха къщурките на последните бедняци и бездомници в града:... Обикновено те изникваха нощем, като гъби след дъжд.* Д. Ангелов, На живот и смърт.

Още: **Никнат като гъби <след дъжд>.**

ИЗНИКНА МИ НА КОРЕМА. За ядене — много ми омръзна, втръсна ми се (когато се яде все едно и също ястие). *Пак леща ли ще ядем, аман, изникна ми на корема тая леща!*

Още: **Поникна ми (израсна ми, порасна ми) на корема.**

ИЗОБРАЗИЛ СЕ В КАЛТА. *Диал.* Пиян, който не може да върви и е паднал.

ИЗОСТАВЯМ / ИЗОСТАВЯ НА ПРОИЗВОЛА НА СЪДБАТА *някого. Книж.* Ставам причина някой да изпадне в бедствено положение, като преставам да се интересувам дали той ще има подслон или средства. *Отчаяна, гладна, изоставена на произвола на съдбата, тя излезе от празната си къща, пропълзя към водата и коленичи.* А. Каралийчев, Мравешка история. *Аз вече знаех какво значи на техен език „изясняване на случая“. Пращат те по дяволите и повече не се интересуват от тебе... И тъй като възможността за*

една жестока разправа с мене винаги съществуваше, затова посрещнах дори с облекчение решението им да ме изоставят на произвола на съдбата. Ив. Аржентински, Сребърната пътека.

Още: **Оставям /оставя на произвола на съдбата.** *Книж.*

ИЗПАДНАЛ ГЕРМАНЕЦ. 1. Човек, който е изгубил състоянието си и живее в нужда; обеднял човек, бездомник (обикн. пришелец). *Един изпаднал германец е дошел в наше село — какъв вятър го е довял насам, не знам.* Й. Йовков, Женско сърце. **2.** Човек с окаян външен вид, развлечен, неспретнат, зле облечен.

ИЗПАДНАЛ МАЙЦИ ИЗ РЪЦЕ. *Диал.* Нещастен, злочест, онеправдан.

ИЗПАРЯВА МИ СЕ / ИЗПАРИ МИ СЕ ОТ АКЪЛА. Забравям съвсем нещо, не мога да си го спомня. *Всичко, което бях научил, ми се изпари от акъла.*

Още: **Изпарява ми се / изпари ми се от ума (главата, мозъка). Изфирясва ми / изфиряса ми (излиза ми / излезе ми, изхвръква ми / изхвръкне ми, изскача ми / изскочи ми, изщуква ми / изщукне ми, щуква ми / щукне ми) из (от) акъла.**

ИЗПАРЯВА МИ СЕ / ИЗПАРИ МИ СЕ ОТ ГЛАВАТА. Забравям съвсем нещо, не мога да си го спомня. *Даваше си вид, че слуша доклада с голямо внимание, но в същност чуваше само отделни думи, които веднага се изпаряваха от главата му.* Ив. Петров, Нонкината любов. *Дядо Иван помисли да остави една от нивите си на угар, но тази мисъл бърже се изпари от главата му.* Ст. Марков, Дълбоки бразди.

Още: **Изпарява ми се / изпари ми се от ума (мозъка, акъла). Изфирясва ми / изфиряса ми (изщуква ми / изщукне ми) от главата.**

ИЗПАРЯВА МИ СЕ / ИЗПАРИ МИ СЕ ОТ МОЗЪКА. Забравям съвсем нещо, не мога да си го спомня.

Още: **Изпарява ми се / изпари ми се от главата (ума, акъла). Изфирясва ми / изфиряса ми от мозъка.**

ИЗПАРЯВА МИ СЕ / ИЗПАРИ МИ СЕ ОТ УМА. Забравям съвсем нещо, не мога да си го спомня.

Още: **Изпарява ми се / изпари ми се от главата (мозъка, акъла). Изфирясва ми / изфиряса ми (излиза ми / излезе ми, изхвръква ми / изхвръкне ми, изскача ми / изскочи ми, изщуква ми / изщукне ми, щуква ми / щукне ми) из (от) ума.**

ИЗПЕДЕПСВАМ / ИЗПЕДЕПСАМ ЗАНАЯТА. Научавам се да върша нещо добре, усвоявам нещо (обикн. за нещо лошо, неморално). — *А за какво ви е локма-руху? — попитал Николчо. — Ах ти, лапнимухчо! . . . — Ти, както са види, няма да изпедепцаш занаята. . . Ако в нашата гюлова ракия се налее малко локма-руху, то тя може да възкреси и мъртвите.* Л. Каравелов, Маминото детенце.

Още: **Изпичам / изпека занаята.**

ИЗПЕКЪЛ СЪМ ГО. *Диал. Ирон.* Не съм прокопсал.

ИЗПИВАМ / ИЗПИЯ ГОРЧИВАТА ЧАША. *Книж.* Изтърпявам, понасям някакви страдания, изтърпявам някакви мъки, тегла.

ИЗПИВАМ / ИЗПИЯ ДО ДЪНО ГОРЧИВАТА ЧАША и ИЗПИВАМ / ИЗПИЯ ДО ДЪНО ЧАШАТА *на нещо. Книж.* Изтърпявам докрай някаква голяма мъка, голямо страдание, изпитание. — *Пък аз ще стискам зъби, за да дочакам края на изедниците! — Хаджията тръсна мъничката си главица. — А горчивата чаша ще изпием до дъно.* А. Гуляшки, Село Ведрово. *За тия ми години голям труд е за мене като разпятия кръст. Но го носех аз, защото, види се, угодно е било богу да изпия горчивата чаша до дъно.* А. Гуляшки, Село Ведрово. *Позволяваме си за миг да повярваме в предопределението, че на някои светли личности съдбата е отредила да изпият горчивата чаша до дъно.* Ст. Грудев, Адриана Будевска. *Беден студент,. . ., той бе изпил до дъно чашата на униженията и на теглилата и не виждаше изход.* Ив. Вазов, Победил живота. *Сам удивително скромен, той* [Огнянов] *идеализираше всичко в живота, поради което неведнъж изпиваше чашата на разочарованието до дъно.* Ив. Димов, Ако имах два живота.

Води произхода си от Библията, от Книгата на пророк Исайя: „Събуди се, стани, Иерусалиме, ти, който от ръката на господа изпи чашата на яростта му, изпи до дъно чашата на опиянението".

ИЗПИВАМ / ИЗПИЯ КРЪВТА *някому*. Убивам някого. *Още ли диша тая презряна твар? Не можах да му изпия кръвта.* Ив. Вазов, Под игото. *Партизанското му име било Гранит... Народните душмани му изпиха кръвта някъде към Клисурския манастир.* А. Каралийчев, Строители на републиката. *Някъде изтрещяха изстрели. По „Граф Игнатиев" препуснаха стражари... Ах, мръсниците, дали не изпиха кръвта на някой мой другар?* В. Андреев, Партизански разкази.

Още: **Изпивам / изпия кръвчицата.**

ИЗПИВАМ / ИЗПИЯ КРЪВЧИЦАТА *някому*. Вж. Изпивам / изпия кръвта *някому*. *Имах златен мъж, но македонците му изпиха кръвчицата, господ да ги убие.* Д. Димов, Тютюн. — *Ще ги убия, кръвчицата им ще изпия! — ръмжеше Явер. Баща му с всички сили го задържаше: — Я виж що хора, можеш ли им излезе на глава.* В. Полянов, Белият вятър в планината. — *Слушай, Кондарев, ти поне трябва да разбираш... Три месеца газим шумата из Балкана. Всяка краста може да ти изпие кръвчицата, щом за главата ти дават една камара пари.* Ем. Станев, Иван Кондарев.

ИЗПИВАМ / ИЗПИЯ С ОЧИТЕ СИ *някого*. **1.** Гледам втренчено, напрегнато, внимателно някого. *Михалските учители с учудване гледаха новия учител. Той... приказваше леко, непринудено. — Виж как го гледат само! Ще го изпият с очи! — мислеше си Начо.* Д. Марчевски, Дошло е време.
2. Гледам влюбено, с желание някого. *Русалката взе китката... Гледах я захласнат, изпивах я с очите си.* Н. п. Филипов, Разкази на ловеца. *Тя, която е била желана от всички мъже, и то толкова, че ѝ е било винаги непоносимо да я търсят и изпиват с очи!* М. Кремен, Романът на Яворов.

Още: **Изяждам / изям с очи** /в 1 и 2 знач./.

ИЗПИЛ СЪМ СИ И БАБКАТА ОТ БЪДНИ ВЕЧЕР. Вж. Изпил съм си и от Бъдни вечер грошето.

ИЗПИЛ СЪМ СИ И ОТ БЪДНИ ВЕЧЕР ГРОШЕТО. Станал съм последен бедняк, пропилял съм всичко от пиянство.

Свързва се със съществуващото всред народа схващане, че ако някой похарчи монетата от Бъдния вечер, от него не трябва да се очаква нищо добро. (Л. Каравелов, Памятники народного быта болгар, с. 163).

Още: **Изпил съм си и от Бъдни вечер дукатцето (бабката).**

ИЗПИЛ СЪМ СИ И ОТ БЪДНИ ВЕЧЕР ДУКАТЦЕТО. Вж. Изпил съм си и от Бъдни вечер грошето.

ИЗПИЛ СЪМ СИ И ПРЕЛИВКАТА. *Диал.* Прекалено много и в продължение на дълги години съм пил, голям пияница съм.

ИЗПИЛ СЪМ СИ УМА. *Диал.* От пиене съм обезумял, станал съм пияница.

ИЗПИХ СИ ВОДАТА. *Диал.* Нямам вече значение, отживял съм, не се държи за мене. *Тия сватбени официалности отдавна си изпиха водата и няма защо ние... да правим на публиката удоволствие с различни зрелища.* Елин Пелин, Щъркови гнезда.

ИЗПИЧАМ / ИЗПЕКА ЗАНАЯТА. Научавам се да върша нещо добре, усвоявам нещо (обикн. за нещо лошо, неморално). *Тръгнал с един цигански катун... Там изпекъл занаята. Научил се да краде кокошки от курниците, дини и пъпеши от бостаните, агнета от стадата на овчарите.* А. Каралийчев, Народен закрилник.

Още: **Изпедепсвам / изпедепсам занаята.**

ИЗПЛАВИХ ЕЗИКА КАТО БЯСНО КУЧЕ. *Диал.* **1.** Много се изморих от бърз вървеж.
2. Уплаших се от нещо.

ИЗПЛАКВАМ СИ / ИЗПЛАЧА СИ ОЧИТЕ. Плача много, продължително, повреждам си очите от плачене, не мога повече да плача. *В земята потъна, бе синко, майка ти, горката, очите си изплака. Да беше ни се обадил.* Елин Пелин, Щъркови гнезда. *Майката на Панча изплака очите си и ослепя горката.* Г. Караславов, Без гроб.

ИЗПЛАКВАМ СИ / ИЗПЛАКНА СИ ОЧИТЕ. Почувствувам голямо удоволствие, наслаждение от нещо хубаво, което гледам, на което се любувам.
Още: **Оплаквам си / оплакна си очите.**

ИЗПЛАТНЯВАМ / ИЗПЛАТНЯ КАТО ПЛАТНО. *Диал.* Много силно се изплашвам.

ИЗПЛЕЗВАМ / ИЗПЛЕЗЯ ЕЗИК. 1. Изморявам се много, обикн. при тичане, ходене, изкачване. *Младият елен изплези език. Беше по-слаб и едва издържаше напора.* Ем. Станев, Повест за една гора. *Имаше там със стотини хора... запъхтяни, заморени, изплезили език по върлата стена.* Ив. Вазов, Нова земя. *Изплезихме езици, докато стигнахме на върха.*
2. *Срещу някого. Диал.* Отнасям се зле с някого, карам се с някого. *А пък над всяка от булките висеше железния юмрук на мъжа ѝ. И те език не смееха да изплезят една срещу друга.* Ил. Волен, Диви души.

ИЗПЛИТАМ / ИЗПЛЕТА ВЪЖЕТО *някому.* Подтиквам някого да извърши нещо, заради което ще пострада тежко или ще загине.

ИЗПЛИТАМ СИ / ИЗПЛЕТА СИ КОШНИЦАТА. *Неодобр.* Уреждам нещата в своя полза, в свой интерес, постигам това, което искам. *Изплете си наш Светослав кошницата, па излъга и бога, и народа — каза друг.* Ив. Вазов, Светослав Тертер.
Още: **Уплитам си / уплета си кошницата.** *Неодобр.* **Изплитам си / изплета си кошничката.** *Неодобр.*

ИЗПЛИТАМ СИ / ИЗПЛЕТА СИ КОШНИЧКАТА. *Неодобр.* Уреждам нещата в своя полза, в свой интерес, постигам това, което искам. *Зара гледаше с трескаво любопитство ту него* [Борис], *ту Мария. Тук почваше нещо!.. Имаше какво да се разказва по чайовете на зяпнали от изненада приятелки — как Мария го видяла случайно, как го въвела при татко Пиер и как този умен и хубав младеж съумял веднага да изплете кошничката си.* Д. Димов, Тютюн.
Още: **Изплитам си / изплета си кошницата.** *Неодобр.* **Уплитам си / уплета си кошничката.** *Неодобр.*

ИЗПЛИТАМ СИ / ИЗПЛЕТА СИ МРЕЖАТА. Успявам да повлияя на някого, та да постигна някакви, обикн. користни цели. *Те* [комунистите], *както виждаш, продължават да внасят позиви, да крадат оръжие, да заразяват войниците... Добре са изплели мрежата си.* Д. Ангелов, На живот и смърт.

ИЗПЛУВАМ ОТГОРЕ КАТО ЗЕХТИН. *Обикн. неодобр.* Надвивам, побеждавам, наддумвам, все се смятам за прав.
Още: **Изплувам отгоре като масло. Излизам / изляза отгоре като зехтин <над водата>.**

ИЗПЛУВАМ ОТГОРЕ КАТО МАСЛО. *Обикн. Неодобр.* Надвивам, побеждавам, наддумвам, все се смятам за прав.
Още: **Изплувам отгоре като зехтин.** *Обикн. неодобр.*

ИЗПЛЪЗВАМ СЕ / ИЗПЛЪЗНА СЕ ОТ РЪЦЕТЕ *на някого.* **1.** Успявам да избягам от преследвачи, от плен, арест и под.; не се оставям да ме заловят, спасявам се. *Някои от участниците арестували, а брат ми по чудо се изплъзнал от ръцете на палачите.* П. Михайлов, Малката партизанка. *После обръчът около него почна наново да се затяга. Фашистите си говореха: — Няма да се изплъзне жив от ръцете ни!* К. Ламбрев, Средногорски партизани.
2. Измъквам се, освобождавам се от нечие влияние или власт. *Какво да ви кажа, кардашлар... раята се изплъзва от ръцете ни.* Д. Талев, Преспанските камбани. *Старата виждаше: Иван се изплъзваше от ръцете ѝ. Той не я слушаше вече, ходеше, дето си искаше, правеше, каквото си знаеше.* Г. Караславов, Татул.
3. За нещо — бивам загубен от някого, не могат да ме запазят или получат, преставам да принадлежа на някого. *Като го гледаха, слугите лесно разбираха защо чифликът се изплъзна из Захариевите ръце и мина в неговите.* Й. Йовков, Ако можеха да говорят. *Страхуваше се и ядосваше се в същото време, че обещаното нему от това министерство хубаво място... ще се изплъзне из ръцете му тъкмо тогава, когато той мислеше, че сигурно го вече притежава.* Т. Г. Влайков, Каменов.

ИЗПЛЮВАМ / ИЗПЛЮЯ КАМЪЧЕТО. *Обикн. в св. вид.* Казвам нещо лошо за някого или за самия себе си, което дълго съм премълчавал поради страх или неудобство. — *Защо винаги докарвате работите до разрив?.. — Аз ли ги докарвам, Ваше височество? — Той изведнъж скочи: — А вие защо не изплюете камъчето? Защо не кажете, че не ви се управлява с Каравелов?* В. Геновска, Седем години. *Нели преглъща нещо, отваря веднъж-дваж уста и най-после изплю камъчето: — Не можах всичко да прочета.* В. Бончева, Анчето пише. — *Ако след пет минути не сложиш нов шибър и не потеглиш, ще те пречукам. — Брей! — озъби се другият. — То аслѐ само това знаете вие. И така, изплю най-после камъчето! Сега вече му бе ясно с какъв човек имаше работа.* Л. Станев, Поглед от хълма. — *Изглежда, само глухите и ти не сте чули, че той ще се жени за Велислава. Изплюл камъчето, на войводата му стана неприятно от смущението на Радомир, затова взе да го успокоява: — Е, братко, голяма работа, че Войдан, . . . , заповядал да се мълчи.* М. Смилова, Друм се вие. *Казах ли ти аз за Ариф? . . . Рамзина чакаше, лицето ѝ бледнееше. — И тая натирил, мари! — изплю най-после Келепирица камъчето.* Б. Несторов, Ариф и Рамзина. — *Като си пийне, човек изплюва камъчето. Хеле пък нашите хора. Хване ли ги малко, и гдспода могат в очите да препсуват.* Ем. Манов, Ден се ражда.

От народната приказка за един поп и ратая му, които се били зарекли да не псуват повече и за да не забравят решението си, държали под езика си по едно камъче; веднъж обаче видели някакви безобразия и ратаят не можал да се сдържи и казал: „ще изплюя, дядо попе, камъчето", защото искал да изпсува.

ИЗПОВЯДВАМ / ИЗПОВЯДАМ С КРИВАКА ПО ГЛАВАТА *някого. Диал.* Пребивам някого. *Разбра ли сега, каква гадина е този духовник? От тебе искам да го настигнеш и да го изповядаш с кривака по главата.* К. Петканов, Преселници.

ИЗПОД (ПОД) ВЕЖДИ, гледам (поглеждам *и под.*). **1.** Крадешком, скрито, без да вдигам очи (гледам). *Елка гледаше мъжа си отстрани сѐ с тоя поглед на подплашена гугутка, учудено, изпод вежди и не вярваше.* Елин Пелин, Гераците. *Двете по-големи момиченца, (. . .), свенливо ме поглеждат изпод вежди.* Т. Г. Влайков, Преживяното. *Не можех да му се нарадвам. Тайничко, изпод вежди и отдалече го разглеждах — лицето поизгоряло от слънцето и кафяво.* П. Михайлов, Малката партизанка. *Лука дълго мълча, като гледа под вежди пленника, който бе приседнал на един обгорен пън, покорен и смирен.* Ст. Загорчинов, Ден последен. *Само Илчо, настанен между две възглавници до баща си, я гледаше изпод вежди и на устните му се бе появила тиха, радостна усмивка.* Д. Талев, Старата къща.
2. Сърдито, намръщено, гневно, враждебно (гледам). *Когато тя му се скараше, той я гледаше изпод вежди, ежеше се като биче и мълчеше.* Ив. Петров, Нонкината любов. *Филип често гледаше изпод вежди братчето си и много му се искаше да го натупа два-три пъти, но го беше страх от баща му.* П. Стъпов, Гласове от вековете. *Само Динко гледаше студено, недружелюбно, под вежди, разсърден, че със своето циврене тези жени развалиха имения им ден.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Тия думи доболяха много на татя. Хреньо изгледа под вежди офицера и видимо го наруга в себе си.* Ст. Чилингиров, Хлеб наш насущний. *Болярино, болярино, затвори си устата, че знаеш ли в чии ръце си? — каза сърдито Райко, гледайки го изпод вежди.* Ст. Загорчинов, Ден последен.
Още: **Изпод (под) око (очи)** /към 1 знач./.

ИЗПОД НОСА МИ, измъкват (вземат, грабват). *Неодобр.* В присъствието ми, обикн. без аз да разбера. *Значи сватба, а? . . . — Ами, ще ги оставя да грабнат доктора изпод носа ми. Да имат да вземат!* Й. Йовков, Милионерът. *Нали по такава се беше занесъл в село Топалово, но се намесиха родителите ѝ, явиха се някакви сватове и избраницата се ожени за други. Колко тежко му беше, че отнеха красавицата изпод носа му!* Б. Обретенов, Сноп.

ИЗПОД (ПОД) ОКО (ОЧИ), гледам (поглеждам и под.). Вж. Изпод (под) вежди /в 1 знач./. *Инджe погледна стареца изпод око и едва забелязано се усмихна.* Й. Йовков, Старопланински легенди. *Понякога тя ставаше да вземе нещо и Захари я следеше изпод око.* Й. Йовков, Ако можеха да говорят. *Аго гледаше изпод очи и мълчеше.* Й. Йовков, Ако можеха да говорят. *Спас го изгледа изпод очи.* Д. Добревски, Бунтът на крайцера „Надежда". *Той* [тате] *не мърда от стаята. Чете вестник. Поглежда ни под око. Таи нещо.* В. Бончева, Анчето пише. *Кой е той? Какъв е този субект? — питах се аз отмалял и изплашен. Погледнах го под око.* Г. Райчев, Незнайният. *Той играе все тъй лудо и под око следи за ефекта.* Й. Йовков, Земляци.

ИЗПОЛЗУВАМ НАМАЛЕНИЕТО. Получавам някакви облаги благодарение на временно благоприятни за нещо обстоятелства, ситуация.

ИЗПОТИХ СЕ И ПОД УХОТО. Измъчих се много, докато свърша нещо, видях голям зор.
Още: **Изпотих се под езика** /в 1 знач./.

ИЗПОТИХ СЕ ПОД ЕЗИКА. 1. Измъчих се много, докато свърша нещо; видях голям зор. **2.** *Шег.* Много ми е студено.
Още: **Изпотих се под носа** /към 2 знач./. *Шег.* **Изпотих се и под ухото** /към 1 знач./.

ИЗПОТИХ СЕ ПОД НОСА. *Шег.* Много ми е студено.
Още: **Изпотих се под езика** /в 1 знач./.

ИЗПОТРЕПВАМ СИ / ИЗПОТРЕПЯ СИ КРАКАТА. Ходя на много и различни места, изморявам се, капвам от ходене, за да свърша някаква работа. *Слуги и слугини си изпотрепаха краката да сноват по всичките посоки в града за провизия.* Ал. Константинов, Един неочакван годеж.
Още: **Изпочупвам си / изпочупя си краката.**

ИЗПОЧУПВАМ СИ / ИЗПОЧУПЯ СИ КРАКАТА. Вж. Изпотрепвам си / изпотрепя си краката. *Докато намеря тая панделка, си изпочупих краката да тичам по магазините.*

ИЗПРАВЯМ / ИЗПРАВЯ ГЪРБИЦАТА *някому.* Накарвам някого да започне да работи както трябва, да няма повече недостатъци в работата си. — *Какво чака този кмет бе? Да убие бикът някого ли? Това не е за кмет, ами и за свинар не е. На такива Ленин им изправи гърбиците!* П. Велков, Дъбът на Ленин.

ИЗПРАВЯ МИ СЕ / ИЗПРАВИ МИ СЕ КАТО КОЛ НА СЪРЦЕТО. *Диал.* Влюбвам се силно в някого.

ИЗПРАВЯ МИ СЕ / ИЗПРАВИ МИ СЕ <ПРАВО> НА СЪРЦЕ<ТО>. *Диал.* Влюбвам се силно в някого. *Там видях мома заморка, /. . ./ право ми се на сърце изправи, / твърде е, мамо, хубава; / ако ми тая мома не земеш, / никога не ща се ожени.* Народна песен.

ИЗПРАВЯМ / ИЗПРАВЯ НА КРАКА<ТА> *някого.* **1.** Помагам на някого да се оправи, да се съвземе след преживяно нещастие или да поправи материалното си състояние. *Всяка литературна неудача на своя колега те посрещат с прискърбие. И търсят начин не как да доубият човека, а как да му помогнат, да го изправят на крака.* Кр. Кюлявков, Светлини по пътя.
2. Помагам на някого да стане самостоятелен, да започне да работи и да печели.
3. Помагам на някого да си възстанови здравето; излекувам. *Близките му и най-вече попадията го накараха да отиде при някаква врачка. Мнозина била изправила на крак, викаха, не можели да се мерят с нея лечителите.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.
Още: **Поставям / поставя на крака** /към 2 знач./. **Вдигам / вдигна на крака** /към 3 знач./.

ИЗПРАВЯМ / ИЗПРАВЯ НА ПОДСЪДИМАТА СКАМЕЙКА *някого. Книж.* Завеждам съдебен процес срещу някого, давам под съд някого. *Та не се мина и половин година от навлизането ми в попрището на журналистиката и бях изправен на подсъдимата скамейка.* Сл. Македонски, Една земя ми стига.
Още: **Поставям / поставя на подсъдимата скамейка.** *Книж.*

ИЗПРАВЯМ / ИЗПРАВЯ ПРЕД ЗЕЛЕНАТА МАСА *някого. Книж.* Завеждам съдебен процес срещу някого, давам под съд някого.

ИЗПРАВЯМ / ИЗПРАВЯ ПРЕД СВЪРШЕН ФАКТ *някого.* Извършвам нещо, без да искам съгласието на някого, за да го принудя да приеме това, което вече съм направил. *В предложението се изтъква, че отказът на правителството да даде обяснения на парламента по този въпрос, както и последните изявления на генерал Норстед дават да се разбере, че Националното събрание би могло да бъде изправено пред свършен факт.* в. Вечерни новини.
Още: **Поставям / поставя пред свършен факт.**

ИЗПРАВЯМ / ИЗПРАВЯ РОГОВЕТЕ (РОГАТА) *на някого. Обикн. в св. вид. Диал.* С големи мъки, с бой, със сила накарвам някого да се отучи от нещо лошо, да се вразуми, да постъпва, както трябва.

ИЗПРАВЯМ СЕ / ИЗПРАВЯ СЕ НА КРАКА и ИЗПРАВЯМ СЕ / ИЗПРАВЯ СЕ НА КРАКАТА СИ. **1.** Възстановявам здравето си след тежко боледуване; оздравявам.
2. Замогвам се материално, съвземам се, след като съм бил изпаднал в лошо материално положение. *Иди сега, успокой се и запретвайте ръкави! Стубея трябва да се изправи на краката си, бай Ралчо!* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи.
3. Ставам самостоятелен, започвам сам да печеля прехраната си.
Още: **Вдигам се на крака<та си>** /към 1 знач./. **Стъпвам / стъпя на крака<та си>.**

ИЗПРАВЯТ МИ СЕ / ИЗПРАВЯТ МИ СЕ КОСИТЕ. Изпадам в ужас, обзема ме силен страх.
Още: **Настръхват ми / настръхнат ми (щръкват ми / щръкнат ми) косите.**

ИЗПРАЗВАМ / ИЗПРАЗНЯ ДЖОБОВЕТЕ *на някого.* Вземам всичките пари на някого, обирам го, ограбвам го.
Още: **Изпразвам / изпразня кесията.**

ИЗПРАЗВАМ / ИЗПРАЗНЯ КЕСИЯТА *на някого.* **Вж.** Изпразвам / изпразня джобовете *на някого.*

ИЗПРАЗВАМ СИ / ИЗПРАЗНЯ СИ ДЖОБОВЕТЕ. Охарчвам се, оставам без пари.
Още: **Изпразвам си / изпразня си кесията.**

ИЗПРАЗВАМ СИ / ИЗПРАЗНЯ СИ КЕСИЯТА. **Вж.** Изпразвам си / изпразня си джобовете. *С тая вила, дето я строим, си изпразних кесията, и се чудя какво ще правим.*

ИЗПРАТИЛ СИ МУСТАКИТЕ НА ПЕРАЧКА. *Диал. Подигр.* За мъж — кьосе.

ИЗПРАЩАМ / ИЗПРАТЯ В ГРОБА *някого.* Ставам причина за смъртта на някого; уморявам. *Нали си е един на баща и майка и чорбаджийски син, какви ли не лудории прави Теньо Гълъбарев! Ходи, дивя,. . . , па накрай и четири години в затвора прекара. Посрами родители,. . ., зачерни майка си, а баща си без време в гроба изпрати.* Г. Караславов, Рожба.
Още: **Пращам / пратя (завличам / завлека, вмъквам / вмъкна, вкарвам / вкарам, свалям / сваля, смъквам / смъкна) в гроба.**

ИЗПРАЩАМ / ИЗПРАТЯ ЗА ЗЕЛЕН ХАЙВЕР *някого.* Излъгвам, заблуждавам, измамвам някого за нещо.
Още: **Пращам / пратя за зелен хайвер. Провождам / проводя (продавам / продам) за зелен хайвер.** *Диал.*

Води произхода си от народната приказка, в която се разказва как една жена, за да може свободно да приема любовника си, искала да отпрати мъжа си за по-дълго време и затова се престорила на тежко болна, като казала на мъжа си, че ще се излекува само ако той намери и ѝ донесе да хапне зелен хайвер (Ст. Илчев, Фразеологизми, в. Народна младеж, XXVII, 1971, бр. 68 с. 4.).

ИЗПРАЩАМ / ИЗПРАТЯ НА ОНЗИ (ОНЯ) СВЯТ *някого.* **1.** Убивам някого. *— Какви грехове? — запита сопнато Момчил. Сьбо се почеса зад ухото и стеснително погледна към болярина. — На, ей такива като негова милост, малко ли сме им пакостили, па и на оня свят сме ги изпращали!* Ст. Загорчинов, Ден последен.
2. С поведението си, с действията си спрямо някого ставам причина за смъртта му; уморявам. *Мащехата ежедневно тормозела завареницата си и накрай я изпратила на онзи свят.*
Още: **Пращам / пратя на онзи (оня) свят.**

ИЗПРАЩАМ / ИЗПРАТЯ НА СМЪРТ *някого.* Възлагам на някого такава работа, при която има голяма вероятност той да загине. *На сутринта извикаха стария Калинков при капитана. . . Тъй като всички възрастни в къщи знаеха за помощите, които старият пращаше на партизаните, снахите се разплакаха и едва ли не изпратиха свекъра си на смърт.* Г. Караславов, На стража.
Още: **Пращам / пратя на смърт.**

ИЗПРАЩАМ / ИЗПРАТЯ ПО ДЯВОЛИТЕ. 1. *Някого или нещо.* Преставам да се интересувам от някого или нещо, изоставям, захвърлям го, отказвам се от някого или нещо. *Е, скъса ли с Минтана? Изпрати ли го по дяволите? Дамян замълча и не отговори нищо на баща си.* К. Петканов, Дамяновата челяд.
2. *Нещо.* Отхвърлям, отменям нещо.
3. *Някого.* Реагирам остро, невъздържано, с думи или действия срещу някого. *Понякога, през тези часове нахлуват при мене известни лица, които с такова нахалство изпреварват другите, че аз се виждам принуден да ги изпратя по дяволите.* в. Комедия.
Още: **Пращам / пратя по дяволите. Оставям / оставя по дяволите** /към 1 знач./.

ИЗПРЕЧВАМ СЕ / ИЗПРЕЧА СЕ НА ПЪТЯ *на някого.* 1. Попречвам на някого в някаква работа, дейност. *Ще си купи нови дрехи, ще се върне в селото, и тежко на този, който се изпречи на пътя му.* К. Петканов, Дамяновата челяд. *Ала онуй, което е известно може би само на твърде малцина от вас, то е, че се намериха наши сънародници от България и оттук, които да се изпречат на пътя на Организацията, които да пожелаят спирането на правилния неин ход, които да пожелаят и предприемат съсипването ѝ.* Д. Талев, Илинден.
2. Срещам се, запознавам се с някого и това оказва някакво влияние върху моята или неговата съдба, живот. *Като момиче тя дълго време мечтаеше да се ожени за някой чуждестранен аташе, . . . и тъй като много години бяха се изминали в очакване, а такъв чужденец още не ѝ се изпречваше на пътя, ожени се за Матеев.* Д. Калфов, Необоримият. *В Галац се срещнал с нашия дряновец дядо Максим Райкович. . . Поискал от чича Марина да му препоръча момче дряновче — да го проводи на учение в Русия. И ей на, че аз се изпречих на пътя на чича Марина!* Д. Марчевски, Дошло е време.
Още: **Заставам / застана на пътя.**

ИЗПРЕЧВАМ СЕ / ИЗПРЕЧА СЕ ПРЕД ОЧИТЕ *на някого.* Показвам се, появявам се пред някого, обикн. ненадейно. *Щом стъпихме на шосето, стражарят ни тласна по него и ни заповяда да не се изпречваме вече пред очите му.* Г. Белев, Патилата на едно момче. *Да се представи една обща картина на всичко туй, което се изпречва пред очите на пътника, посещаващ и за пръв път нюйоркското пристанище, е нещо положително невъзможно.* Ал. Константинов, До Чикаго и назад. *В Цариград от гемийката слизат трима джелепи (. . .) с фесове и дънести шалвари, наемат първия файтон, който се изпречва пред очите им, и се изгубват в кривите улици.* Н. Хайтов, Шумки от габър.

ИЗПРОСВАМ ДЕТЕ ОТ МАЙКА. *Диал.* Крайно настойчиво, досадно моля за нещо и успявам да получа и невъзможното.

ИЗПРУЖВАМ / ИЗПРУЖА НОЗЕ. *Обикн. в св. вид. Диал. Пренебр.* Умирам.
Още: **Изтягам / изтегна нозете.** *Пренебр.*

ИЗПРЪХВАМ / ИЗПРЪХНА ИЗ КОЖАТА СИ. *Диал. Обикн. в св. вид.* Изпадам в силно раздразнение, силно се разгневявам, ядосвам и преставам да се владея.
Още: **Излизам / изляза от (из, вън от, извън) кожата си. Изскоквам / изскокна (изскачам / изскоча) от (из) кожата си** /в 1 знач./. *Диал.*

ИЗПРЪЩЯЛА РЯПА. *Диал.* Нещо остаряло, изхабено, негодно вече.

ИЗПУСКАМ (ИЗПУЩАМ) / ИЗПУСНА ВЛАКА. *Обикн. в несв. вид.* За стар ерген или мома — не успявам да се оженя (омъжа), оставам неженен (неомъжена). — *Хайде да те оженим за Мария. — Не виждаш ли, че съм изпуснал влака?*
Още: **Изтървавам / изтърва (пропущам (пропускам) / пропусна) влака.**

ИЗПУСКАМ (ИЗПУЩАМ) / ИЗПУСНА ДУМА. Неволно казвам нещо, което е трябвало да се крие, да се премълчи или е нуместно; издавам тайна. *Внимавай да не изпуснеш пред някого дума за моята гърбица!* М. Марчевски, Митко Палаузов. — *Да не си изпуснал дума за Нешка! — предупреждаваше Костадин, като се озърташе, въпреки че бяха сами в коридора.* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи.
Още: **Изтървавам / изтърва дума.**

ИЗПУСКАМ (ИЗПУЩАМ) / ИЗПУСНА ДУХ. Вж. Изпускам (изпущам) / изпусна душата си. *Тоз ден нявга в Стара планина загина! / Дух изпусна под ханджара стареца.* Ив. Вазов, 22-та му годишнина.

ИЗПУСКАМ (ИЗПУЩАМ) / ИЗПУСНА ДУШАТА СИ. В агония съм, умирам, издъхвам. *Последната дума му замря в устата и той изпусна грешната си душа.* Л. Каравелов, Войвода.

Още: **Изпускам (изпущам) / изпусна дух.**

ИЗПУСКАМ (ИЗПУЩАМ) / ИЗПУСНА КОКАЛА ОТ РЪКАТА СИ. Загубвам някаква доходна служба, работа.

ИЗПУСКАМ (ИЗПУЩАМ) / ИЗПУСНА КОМАТА ОТ РЪЦЕТЕ СИ. Оставам без служба, без занаят, без препитание. *Препирахме се пак, наистина, но за общото: ... А сега, — кой как да се нареди в общата бъркотия, за да не изпусне комата от ръцете си.* Ст. Чилингиров, Хлеб наш насущний.

ИЗПУСКАМ (ИЗПУЩАМ) / ИЗПУСНА ОТ (ИЗ) ОЧИ *нещо.* Не вземам нещо пред вид, не се съобразявам с него, пропускам го. *Това, че държавата трябва своевременно да знае с какъв фонд от храни разполага, вие изпускате от очи.* А. Гуляшки, Село Ведрово.

ИЗПУСКАМ (ИЗПУЩАМ) / ИЗПУСНА ОТ (ИЗ) РЪЦЕ и **ИЗПУСКАМ (ИЗПУЩАМ) / ИЗПУСНА ОТ (ИЗ) РЪЦЕТЕ СИ. 1.** *Някого.* Не успявам да хвана или да задържа някого в плен, арест и под., оставям го да се изтръгне, да избяга. *И Нако зачака търпеливо, внушавайки всеки час на водачите на изтребителните отреди, че са изпуснали из ръцете си най-опасния и кръвожаден метежник на Борово.* Кр. Велков, Село Борово.
2. *Някого.* Преставам да имам власт или влияние над някого. *Лазар се изплъзна найнапред от ръцете ѝ. Някак и тя самата го изпусна от ръцете си.* Д. Талев, Преспанските камбани.
3. *Нещо.* Не успявам да запазя нещо, което притежавам, загубвам нещо. *Няма земя за всички. Нали затова купихме Елнъзач? Но, както ми изглежда, ще я изпуснем из ръце.* К. Петканов, Старото време.

ИЗПУСКАМ (ИЗПУЩАМ) / ИЗПУСНА ПУСУЛАТА. Объркват се и не зная какво да правя, как да действувам. *Правителството през това лято прокара един закон, по който вече и малолетните се осъждат на смърт. На такова нещо е способно само правителство, което вече е изпуснало пусулата.* Д. Ангелов, На живот и смърт.

Още: **Изгубвам / изгубя (изтървавам / изтърва, загубвам / загубя) пусулата. Забърквам / забъркам (сбърквам / сбъркам) пусулата.** *Диал.*

ИЗПУСКАМ (ИЗПУЩАМ) / ИЗПУСНА ФРОНТА. Преставам да се съпротивлявам, оставям се да бъда победен. *— А вие от коя рота сте? — От резервната. Вие ли изпуснахте фронта? — попита подофицерът и очите му блеснаха с особен блясък, който се стори на Гражев подигравателен.* Ив. Мартинов, Драва тече през славянски земи.

ИЗПУСКАМ (ИЗПУЩАМ) / ИЗПУСНА ЮЗДИТЕ (ЮЗДАТА). 1. *На някого.* Не съм повече в състояние да упражнявам надзор върху действията на някого, оставям го да върши, каквото той иска. *Имаме само една грешка: изпуснахме юздата на раята. Да пипнем ние пак тая юзда, да я вземем здраво в ръката си, пък ела да видиш! ... — Това е! Юздата да им стегнем здраво! — Те съвсем се забравиха, мръсните му гяури и свини!* Д. Талев, Преспанските камбани.
2. *Самост.* Не мога вече да се справя с положението, да го овладея, безпомощен съм.

Още: **Изтървавам / изтърва юздите.**

ИЗПУСНАЛ<А> ВЛАКА. За стар ерген или мома — останал(а) неженен(а), пропуснал(а) всички възможности.

ИЗПУСНАЛ СЪМ КОНЯ В РЕКАТА. *Диал.* В много лошо положение съм, загазил съм много, съвсем съм закъсал.

ИЗПУХАХ КРИЛАТА. *Диал.* Изхарчих всичко, останах без пари. *Черешарете веке изпуаа крилата, сичко им ойде.* Ив. К. Шапкарев, Л. Близнев, Речник на самоковския градски говор.

ИЗПУХВАМ / ИЗПУХАМ ПРАХА <ОТ ГЪРБА> *някому. Обикн. в св. вид.* Набивам, напердашвам някого. *Като не слушаш, ще видиш — баща ти довечера ще ти изпуха праха от гърба.*

Още: **Отупвам / отупам праха <от гърба>.** *Диал.* **Изтърсвам / изтърся (отърсвам / отърся, опухвам / опухам) праха.**

ИЗПЪВАМ / ИЗПЪНА КРАКА. *Обикн. в св. вид. Пренебр.* Умирам. — *Монка — обади се един полицай, . . . — видя ли оня под навеса, как е изпънал крака?* Ем. Станев, В тиха вечер.
Още: **Опъвам / опъна краката.** *Пренебр.*

ИЗПЪВАМ / ИЗПЪНА НЕРВИТЕ *на някого.* Ставам причина някой да бъде нервен, неспокоен, напрегнат, лесно да се раздразня. *Снощното пътуване, неочакваният арест, приготовлението за бягство и постоянните съмнения бяха изпънали нервите му.* Ем. Станев, В тиха вечер.
Още: **Опъвам / опъна нервите.**

ИЗПЪЛВАМ / ИЗПЪЛНЯ ГЛАВАТА *на някого. Диал.* Успявам да вразумя някого, да го убедя в нещо. *Най-после му изпълних главата, утре ще иде отново на училище.*
Още: **Напълвам (напълням) / напълня главата** /в 1 знач./.

ИЗПЪЛВАМ (ИЗПЪЛНЯМ) / ИЗПЪЛНЯ ОЧИТЕ. *Обикн. на някого. Диал.* **1.** Много се харесвам, спечелвам одобрението с външния си вид; понравям се. *Денем и нощем да се бъхтя — защо? Да гледам само на хората очите да изпълня.* П. Ю. Тодоров, Невяста Боряна.
2. *Диал. Само в св. вид.* Уплашвам някого.
3. *Диал.* Давам много нещо на някого.
Още: **Напълвам (напълням) / напълня очите** /към 1 знач./.

ИЗПЪЛВАМ (ИЗПЪЛНЯМ) / ИЗПЪЛНЯ ТРАПА и ИЗПЪЛВАМ (ИЗПЪЛНЯМ) / ИЗПЪЛНЯ НЯКОЙ ТРАП. *Простореч.* Умирам. *Щом не са изпълнили някой трап и са стигнали дотук, значи опасността е минала.* Л. Стоянов, Холера.
Още: **Запълвам (запълням) / запълня трапа (някоя трапчина).** *Простореч.*

ИЗПЪРДЯЛ СИ КЪСМЕТА. *Вулг.* Сам си провалил всичко, сам си изпуснал щастието.

ИЗПЯВАМ СИ / ИЗПЕЯ СИ УРОКА. *Неодобр.* Съобщавам, изговарям нещо, внушено ми от друг, и което ми е поръчано да кажа.
Още: Казвам **си / кажа си урока.** *Неодобр.*

ИЗПЯЛ МИ Е ПЕТЕЛА. Положението ми е безнадеждно, ще умра, няма да се спася. *Когато Орешки дойде на себе си, първото нещо, което забеляза, бе загриженото и пребледняло лице на Червени . . . А пък ние си помислихме, другарю комисар, че ти е изпял петелът — обади се едно русичко момче.* П. Вежинов, Нашата сила.

ИЗПЯХ СИ ПЕСЕНТА. **1.** Изживял съм вече живота си, близко съм до своя край. *Буките по Татардере са вече зажълтели, бориките изтънко свирят при всеки полъх на вятъра и показват, че лятото си е изпяло вече песента.* Н. Хайтов, Шумки от габър.
2. Не мога повече да бъда употребяван, развален съм, изхабен съм, негоден съм. *Тая воденичка си изпя вече песента, но на мястото ѝ можем да изградим чудна електрическа юзина.* Елин Пелин, Старата воденичка.
3. Нямам вече влияние, положение, власт, нямам изгледи за нещо хубаво. *От лонджата пък нямам намерение нищо да очаквам. Изпяла си е тя вече песента.* Ст. Чилингиров, Хлеб наш насущний.
Още: **Песента ми е изпята** /към 1 и 3 знач./.

ИЗРАВНЯВАМ / ИЗРАВНЯ СЪС ЗЕМЯТА *нещо.* Напълно унищожавам, сривам, събарям (селище, здание и под.). *Утре по волята на обезумелите управници военният ураган ще се понесе по цялата страна и ще изравни със земята нашите градове и села.* В. Коларов, Против хитлеризма и неговите български слуги. — *А бре, знам аз — не ми разправяй ти на мене. . . Електрическа е тя, ама ако се пръсне някой ден, селото ще затрие. Със земята ще го изравни, така да знаете.* О. Василев, Умните патици.
Още: **Сравнявам / сравня със земята** /в 1 знач./. **Сривам / срина със земята.**

ИЗРАВЯМ / ИЗРОВЯ *някакви* **ТРИЦИ.** Извършвам нещо не така, както трябва; обърквам, сгрешавам нещо. — *Харно, харно . . . Ами какво направихте рибиците? — Осолихме ги. — Хубави трици сте изровили!* Чудомир, Навици.

ИЗРАСНАЛ НА ДЮШЕК. Отгледан от родителите си с прекалени грижи; разглезен. *Израснала сте на дюшек, така казват в нашия край. Татко професор, уважаван човек. . . домашен уют . . .* Ем. Манов, Бягството на Галатея.

ИЗРАСНА МИ НА КОРЕМА. За ядене — много ми омръзна, втръсна ми се (когато се яде все едно и също ястие). *Все фасул, фасул, израсна ми на корема!*
Още: **Изникна ми (поникна ми, порасна ми) на корема.**

ИЗРАСНА МИ НА СЪРЦЕТО. Силно желая нещо и все за него мисля. *За тази къща те отколе си шушукаха, тя беше израснала на сърцето им.* Г. Караславов, Къща с колони. *Еле тази Солунска митница — на сърцето ми е израснала, ваджията!* Ал. Константинов, Разни хора, разни идеали.

ИЗРАСТВАМ / ИЗРАСНА В (ПРЕД) ОЧИТЕ *на някого.* Спечелвам уважението на някого с някаква своя постъпка, проява, качество, някой почва да ме цени. *Началникът израсна изведнъж пред очите им като човек деен, и, главно, смел до безразсъдност.* Ст. Чилингиров, Първа жертва. *Най-напред публиката се зае да разпознава артистите. . . Само когато на сцената се показа Какавидков, цялата зала гръмна от смях. — Михалев, учителят Михалев! — викаха всички в един глас. И този мъничък, свит, слаб, срамежлив учител. . . сега изведнъж израсна в очите на публиката. Той се беше слял с образа на Вазовия герой.* Г. Караславов, Селски истории. *Прочетох от критиките на д-р К. Кръстев, че това* [„Дядовата Славчова унука"] *било българската „Павел и Виргиния" — роман от Бернарден дьо Сен Пиер, който бях чел с такова увлечение, — и селските герои израстваха още повече в моите очи.* Ем. п. Димитров, Ц. Гинчев и др. в спомените на съвременниците си. *„Колко е хубаво, че на такъв човек служи Кузман, а не е слуга у велик болярин!" И Кузман израсна в очите ѝ, сърцето ѝ все повече се разтваряше за него.* Ст. Загорчинов, Ивайло.
Още: **Порастввам / порасна в (пред) очите. Издигам се / издигна се в очите.**

ИЗРАСТВАМ / ИЗРАСНА В СОБСТВЕНИТЕ СИ ОЧИ. Придобивам по-високо самочувствие, имам вече по-хубаво мнение за себе си поради някаква своя постъпка, проява.
Още: **Порастввам / порасна (издигам се / издигна се) в собствените си очи.**

ИЗРАСТВАТ МИ / ИЗРАСНАТ МИ КРИЛА. *Книж.* Повишава ми се самочувствието, чувствувам желание и готовност да извърша големи дела.
Още: **Порастват ми / пораснат ми крила.** *Книж.* **Добивам / добия крила.** *Книж.*

ИЗРЯЗАЛ НОС, САЛ ДА МИГНЕ. *Диал.* Изглежда много зле, като същински смъртник.

ИЗСИПВА МИ СЕ / ИЗСИПЕ МИ СЕ ВЪРХУ (НА) ГЛАВАТА. Сполетява ме нещо много неприятно, беда, нещастие. *От есента насам толкова неща ми се изсипаха върху главата, та никак не е чудно, че се разболях.*
Още: **Струпва ми се / струпа ми се на главата. Стоварва ми се / стовари ми се върху главата** /във 2 знач./.

ИЗСКАЧА МИ / ИЗСКОЧИ МИ ДУШАТА. *Обикн. в св. вид.* В агония съм, умирам, издъхвам. *Утешавай болния, дордето му изскочи душата.* Ем. Станев, Иван Кондарев.
Още: **Излиза ми / излезе ми душата** /в 1 знач./.

ИЗСКАЧА МИ / ИЗСКОЧИ МИ ИЗ (ОТ) АКЪЛА. Забравям нещо, не мога да си го спомня. *От сутринта се мъча да си спомня една мелодия и не мога — изскочила ми е из акъла.*
Още: **Изскача ми / изскочи ми из (от) ума. Изхвръква ми / изхвръкне ми (излиза ми / излезе ми, изпарява ми се / изпари ми се, изфирясва ми / изфиряса ми, изщуква ми / изщукне ми, щуква ми / щукне ми) из(от) акъла.**

ИЗСКАЧА МИ / ИЗСКОЧИ МИ ИЗ (ОТ) УМА. Забравям нещо, не мога да си го спомня.
Още: **Изхвръква ми / изхвръкне ми (излиза ми / излезе ми, изпарява ми се / изпари ми се, изфирясва ми / изфиряса ми, изщуква ми / изщукне ми, щуква ми / щукне ми) из (от) ума. Изскача ми / изскочи ми из (от) акъла.**

ИЗСКОКВА МИ / ИЗСКОКНЕ МИ УМА. *Диал.* Обезумявам, побърквам се.
Още: **Изхвръква ми / изхвръкне ми (изфирясва ми / изфиряса ми) ума. Излиза ми / излезе ми ума.** *Диал.*

ИЗСКОКВАМ / ИЗСКОКНА (ИЗСКАЧАМ / ИЗСКОЧА) ОТ (ИЗ) КОЖАТА СИ. *Диал.*
1. Изпадам в силно раздразнение, силно се разгневявам, ядосвам и преставам да се владея. *За мене да беше казал тия клевети, пак щях да изскокна из кожата си.* Ив. Вазов, Хъшове.
2. Обхваща ме много силно радостно чувство.
Още: **Излизам / изляза от (из, вън от, извън) кожата си** /към 1 знач./. **Излизам / изляза извън (вън от, от, из) себе си** /към 1 знач./. **Изпръхвам / изпръхна из кожата си** /към 1 знач./. *Диал.*

ИЗСКУБВАМ / ИЗСКУБНА ИЗ (ОТ) КОРЕН *нещо.* Унищожавам напълно, окончателно, докрай нещо. *Очевидно комунистическата партия минаваше в настъпление... И вместо да разкрие и удари центъра, да изскубне злото из корен, задоволяваше се с арести на дребно.* Д. Ангелов, На живот и смърт.
Още: **Изтръгвам / изтръгна от (из) корен (с корена).**

ИЗСМУКВАМ / ИЗСМУЧА ИЗ (ОТ) ПРЪСТИТЕ СИ *нещо.* **1.** *Обикн. с отриц.* Измислям, съчинявам нещо, като твърдя, че е така, без то да е вярно. *Това го има черно на бяло, не го изсмуквам из пръстите си.* Ив. Вазов, Под игото. *А това, дето ще ви разкажа, да не мислите, че ще го изсмуча из пръстите си — не. Това го помнят всички жители от нашия град.* Мих. Георгиев, Бае Митар пророкът.
2. Несполучливо създавам, сътворявам нещо, без да се придържам към реалната действителност (обикн. за произведение на изкуството). *Но ние можем да се похвалим с филми, сценариите на които са написани в големите кабинети, които са изсмукани от пръстите.* Г. Караславов, Поуки от втория конгрес на съветските писатели.
Още: **Избозавам / избозая из пръста (пръстите) си** /към 1 знач./. *Диал.* **Изцицвам / изцицам из пръстите си** /към 1 знач./. *Диал.* **Смуча от пръстите си** /към 2 знач./.

ИЗСМУКВАМ / ИЗСМУЧА <И> КРЪВТА *някому. Диал.* Вземам всичко на някого, ограбвам го, съсипвам го.
Още: **Изсмуквам / изсмуча <и> кръвчицата.** *Диал.*

ИЗСМУКВАМ / ИЗСМУЧА <И> КРЪВЧИЦАТА *някому.* Вж. Изсмуквам / изсмуча <и> кръвта *някому.*

ИЗСРАХ СЕ НА МЕТЕНО<ТО>. *Вулг.* Обърках, оплесках, развалих нещо тъкмо когато е било оправено, уредено, нагласено.
Още: **Изкензах се (изтаковах се, срах) на метено<то>.** *Вулг.*

ИЗСРАХ СЕ ПРАВ. *Вулг.* Направих голяма глупост, обикн. от която сам страдам.

ИЗСТИВА МИ / ИЗСТИНЕ МИ СЪРЦЕТО. 1. *Към (от) някого или нещо.* Преставам да обичам някого или нещо; ставам безразличен към някого или нещо. *Изстина ми сърце от тебе, откак узнах, че не лъжа, а истина е казал оня. Чужда ми си!* Р. Стоянов, Майстори. *Сърцето на дяда Давида изстина и към неговия кон.* Й. Йовков, Песента на колелетата. *Само откога заведе невяста в къщи, изстина ти сърце от всичко.* П. Ю. Тодоров, Самодива. *Някогашната благотворителност изчезна, сърцата на хората изстинаха към вярата и към черквите.* Й. Йовков, Жетварят.
2. *Самост. или от нещо.* Обхваща ме внезапна силна уплаха, силно се изплашвам. *Дядо Митар изтръпна, сърцето му изстина от тоя писък.* К. Петканов, Омайно биле. *Борис усети как изстина сърцето му и цял потрепера — той долови отделни турски думи в далечната врява и неволно ускори стъпки.* Д. Талев, Илинден.

ИЗСТИВАТ МИ / ИЗСТИНАТ МИ ПЕТИТЕ. *Обикн. в св. вид. Диал.* Умирам. *Изстинаха му петите.* ● *Изстинали ти петите.* Клетва.

ИЗСТИНА МИ ГНЕЗДОТО. *Диал.* Изпъдиха ме от служба, уволнен съм.

ИЗСТИСКВАМ / ИЗСТИСКАМ КАТО ЛИМОН *някого.* Вземам, получавам от някого всичко, което той може да даде, изчерпвам напълно силите му. *Негоден съм за творческа работа. И ти си негоден, изстискан си като лимон от войната.* К. Петканов, Вълнолом.

ИЗСТРЕЛВАМ СИ / ИЗСТРЕЛЯМ СИ ПАТРОНИТЕ и **ИЗСТРЕЛВАМ / ИЗСТРЕЛЯМ ВСИЧКИТЕ СИ ПАТРОНИ.** Изчерпвам доводите си, възможностите си или резервите си.
Още: **Изгърмявам си / изгърмя си (изхабявам си / изхабя си) патроните.**

ИЗСТЪПИЛ СЪМ СЕ КАТО ВЪШКА НА ЧЕЛО. *Диал. Подигр.* Самозабравил съм се и искам да се меря с най-първите.
Още: **Излязъл съм като сита въшка на чело.** *Диал. Подигр.*

ИЗСУНВАМ СЕ / ИЗСУНЯ СЕ КАТО МОКРА ВРЪВ. *Диал.* Избягвам, офейквам, изоставям някого или нещо.
Още: **Измъквам се / измъкна се (изнизвам се / изнижа се, изхлузвам се / изхлузя се) като мокра връв.**

ИЗСУЧИ КОНЕЦ, ЗАВЪРЖИ ГЪЗЕЦ. *Диал. Подигр.* Казва се на онзи, който обича сладки ястия.

ИЗСУШИХ ОПИНЦИТЕ [ЩЕ ИЗСУША ОПИНЦИТЕ] *на някого. Диал.* Вж. Изсуших цървулите *на някого.*

ИЗСУШИХ ЦЪРВУЛИТЕ [ЩЕ ИЗСУША ЦЪРВУЛИТЕ] *на някого. Диал.* Убих, премахнах някого.
Още: **Изсуших опинците.** *Диал.*

ИЗСЪРБВАМ / ИЗСЪРБАМ, КАКВОТО СЪМ СИ НАДРОБИЛ. *Изтърпявам, изживявам неприятните последствия от нещо, за което сам съм причина.*
Още: **Изяждам / изям попарата, която съм надробил.**

ИЗСЪХВА МИ / ИЗСЪХНЕ МИ ДУШИЦАТА. *Обикн. в св. вид.* Много се измъчвам, страдам. *Ами дано каквото става, да става по-скоро, че на бай Панталея душицата му изсъхна в затвора.* А. Гуляшки, Село Ведрово.
Още: **Изсъхва ми / изсъхне ми сърцето.**

ИЗСЪХВА МИ / ИЗСЪХНЕ МИ СЪРЦЕТО. *Обикн. в св. вид.* Вж. Изсъхва ми / изсъхне ми душицата. *Ти направи да изсъхне сърцето на тази млада от скръб и болест.* П. Р. Славейков, Цариградски потайности (превод).

ИЗСЪХВАТ МИ / ИЗСЪХНАТ МИ ЦЪРВУЛИТЕ *отнякъде.* [*Често:* **Ще ми изсъхнат цървулите**]. *Диал.* Бивам изгонен, изпъден отнякъде. — „*Надписал си половина ока, пезевенк!... Да те кажа ли на челебията? За два дене ще ти изсъхнат оттука цървулите.*“ Зах. Стоянов, Записки по българските въстания.

ИЗТАКОВАХ СЕ НА МЕТЕНО<ТО>. *Вулг.* Обърках, оплесках, развалих нещо тъкмо когато е било оправено, уредено, нагласено.
Още: **Изкензах се (изсрах се, срах) на метено<то>.** *Вулг.*

ИЗТЕГЛЯМ / ИЗТЕГЛЯ МЕЧ *против (срещу) някого или за нещо. Книж. Ритор.* Започвам, повеждам въоръжена борба против някого или за нещо. *Аз ти помня думата — ще дойдеш при мене, кога чуеш, че за правда само съм изтеглил меч.* Ст. Загорчинов, Ден последен.
Още: **Вадя (вдигам / вдигна) меч.** *Книж. Ритор.*

ИЗТЕГЛЯМ СИ / ИЗТЕГЛЯ СИ КОНСУЛИТЕ. Махам се отнякъде, напущам някое място, скъсвам всякакви отношения с някого. *Ако е отишла много далече с оня, може да си изтегля консулите.* Ем. Станев, Иван Кондарев.
Още: **Вдигам си / вдигна си (оттеглям си / оттегля си, обирам си / обера си) консулите.**

ИЗТЕГЛЯМ / ИЗТЕГЛЯ С ЧЕНГЕЛ ДУМИЧКА ОТ УСТАТА *на някого.* Много трудно успявам да получа от някого отговор на въпросите си (за мълчалив човек или за човек, който едва отговаря на въпроси, обикн. поради незнание). *Че то шега ли е, цяло село зяпнало да слуша. А пък ти, нали знаеш, като се засека веднъж, с ченгел не можеш думичка изтегли от устата ми.* А. Каралийчев, Птичка от глина. *С голямо усилие изтеглих с ченгел думичка от устата му.*
Още: **Вадя (тегля) думите с ченгел от устата.**

ИЗТЕГЛЯМ / ИЗТЕГЛЯ ЧЕРГАТА ИЗПОД КРАКАТА *на някого*. Отнемам, вземам нещо от някого, изигравам го. *Ламята хвърчеше с количката си, . . . но бай Мирчовите момчета упорито и мълчаливо изтегляха чергата изпод краката на опитния бригадир (. . .). Бай Мирчо поби преходното знаме като стар пълководец пред своята палатка.* А. Каралийчев, Народен закрилник.

Още: **Измъквам / измъкна чергата.**

ИЗТЕГНАЛ СЪМ СЕ КАТО БЕБЕР. *Диал.* Мързи ме да се помръдна.

Още: **Легнал съм като бебер.** *Диал.*

ИЗТЕГНАЛ СЪМ СЕ КАТО СТАР ПЕС НА ПАЗДЕР. *Диал.* Разположил съм се и лежа лениво, спокойно.

ИЗТЕКЛА МИ Е ВОДАТА. Не съм годен вече за работа, остарял съм и не ме бива вече. — *Че какво чакаш? Ти си главен агроном, ставай и председател, Задуная да върви на пенсия. Изтекла му е водата.* Н. Каралиева, Ден на предложенията.

ИЗТИЧА МИ ОТ КРАЧОЛИТЕ. *Понякога ирон.* Много съм имотен, богат.

Още: **Тече ми из (от) крачолите.** *Понякога ирон.* **Извира ми от крачолите.** *Понякога ирон.*

ИЗТИЧА МИ ОТ ПРАГА. *Понякога ирон.* Имотен съм, богат съм, имам много имане.

Още: **Прелива ми / прелее ми <и> през прага.** *Понякога ирон.*

ИЗТИЧАТ МИ / ИЗТЕКАТ МИ ОЧИТЕ. *Обикн. в св. вид.* **1.** Повреждат ми се очите от работа, плач и др. *И на булката Петровица очите изтекоха от предене и тъкане.* Г. Караславов, Габерови. *Драго, сине, очите ти ще изтекат над тия книги.* С. Кралевски, Възвърната обич.

2. *Със следв. изр. със съюз* **да.** Заболяват ме очите от продължително втренчено взиране да видя нещо или някого, очаквано с голямо нетърпение. *Изтекоха ми очите да гледам пътищата и да чакам, а той седнал човекът на припек и заспал.* К. Константинов, Преселници. *Снабдителите ми измръзнаха да стоят край Дунава и очите им изтекоха да гледат дали не идва някой шлеп.* Д. Кисьов, Щастието не идва само.

3. *По някого или нещо.* Гледам продължително някого (нещо), който (което) ме привлича, който (което) ми се харесва. *Побоя се, че като я види* [съперницата ѝ], *очите на Салчо ще изтекат по Домна.* Б. Болгар, Близнаците.

ИЗТЛАСКВАМ / ИЗТЛАСКАМ НА ВТОРИ ПЛАН *някого или нещо. Книж.* Отстранявам някого или нещо от първото място, ставам причина да престане да има първостепенно значение, важност.

Още: Изтласквам / **изтласкам на заден план.** *Книж.* **Измествам (изместям) / изместя на втори план.** *Книж.*

ИЗТЛАСКВАМ / ИЗТЛАСКАМ НА ЗАДЕН ПЛАН *някого или нещо. Книж.* Отстранявам някого или нещо от първото място, ставам причина да престане да има първостепенно значение, важност.

Още: **Измествам (изместям) / изместя на заден план.** *Книж.* **Изтласквам / изтласкам на втори план.** *Книж.*

ИЗТОЧЕН ВЪПРОС. *Книж.* Събитие, случка, която става предмет на голямо внимание, занимава всички, за която говорят всички. *Г. Ивановски ми каза, че считката на „Божана“ щял да нареди да стане тие дни. Подсетете го и вие да стане това по-скоро, та след репетициите на „Плодовете на просвещението“ да се зафанат веднага ония на „Божана“, та да се свърши най-после тоя източен въпрос.* Ив. Вазов, Непубликувани писма.

ИЗТРЕПВАМ СИ / ИЗТРЕПЯ СИ КРАКАТА. Силно се изморявам от ходене, тичане, продължително време ходя, тичам (обикн. за да постигна нещо).

ИЗТРИВАМ / ИЗТРИЯ ОТ ЛИЦЕТО НА ЗЕМЯТА *нещо. Книж.* Унищожавам, премахвам напълно (обикн. държава, народ, град и под.). *Аз ще живея до последния си дъх с вярата, че Червената армия ще ви изтрие от лицето на земята.* К. Митев, През бури.

Още: **Заличавам / заличи от лицето на земята.** *Книж.*

ИЗТРИВАМ / ИЗТРИЯ ПРАГА (ПРАГОВЕТЕ) *на някого или нещо*. Непрекъснато ходя някъде с цел да измоля, постигна нещо.
Още: **Бия (изтърквам / изтъркам, претривам / претрия, протривам / протрия) прага (праговете). Престъргвам / престържа праговете.**

ИЗТРИВАМ СИ / ИЗТРИЯ СИ ПЕТИТЕ. Мъча се да уредя нещо, полагам много големи усилия за нещо, свързани с ходене, тичане насам-натам.
Още: **Изтривам си / изтрия си подметките (токовете). Изтърквам си / изтъркам си петите.**

ИЗТРИВАМ СИ / ИЗТРИЯ СИ ПОДМЕТКИТЕ. Мъча се да уредя нещо, полагам много големи усилия за нещо, свързани с ходене, тичане насам-натам.
Още: **Изтривам си / изтрия си петите (токовете). Изтърквам си / изтъркам си (скъсвам си / скъсам си) подметките.**

ИЗТРИВАМ СИ / ИЗТРИЯ СИ ТОКОВЕТЕ. Мъча се да уредя нещо, полагам големи усилия за нещо, свързани с ходене, тичане насам-натам.
Още: **Изтривам си / изтрия си подметките (петите). Изтърквам си / изтъркам си токовете.**

ИЗТРИВАМ / ИЗТРИЯ СЪЛЗИТЕ *на някого*. Утешавам, успокоявам някого. *Вита си отиде утешена. Младен беше доволен, че изтри сълзите й.* Д. Немиров, Другият.
Още: **Бърша (избърсвам / избърша) сълзите.**

ИЗТРИЛИ МИ СА СЕ ВЕЖДИТЕ. *Обикн. във 2 и 3 л. Ирон.* Не изпитвам никакъв срам, станал съм съвсем безсрамен.
Още: **Веждите ми са окапали.** *Ирон.*

ИЗТРЪГВАМ / ИЗТРЪГНА ДУШИЦАТА *на някого. Диал.* Лишавам от живот някого; умъртвявам, уморявам. *Па като му викнах: море, сега ще ти изтръгнем циганската ти душица!* Мих. Георгиев, С тебешир и с въглен.
Още: **Вадя (изваждам / извадя, изкарвам / изкарам) душицата** /във 2 знач./. *Диал.*

ИЗТРЪГВАМ / ИЗТРЪГНА ЗАЛЪКА ОТ УСТАТА *на някого*. Лишавам някого и от последните средства за препитание; ограбвам. *Но ето, че животът бил друга лаборатория... Тук алчни, ..., нечестни и посредствени хора протягат ръце и всеки се мъчи да изтръгне залъка от устата на другия.* Елин Пелин, Щъркови гнезда.
Още: **Вземам / взема (грабвам / грабна) залъка от устата.**

ИЗТРЪГВА МИ СЕ / ИЗТРЪГНЕ МИ СЕ СЪРЦЕ<ТО>. *Обикн. в св. вид. Диал.* Внезапно се изплашвам силно. *Мечка имаше тука; мечка голяма... Като я видях, че ми се изтръгна сърце — пак бягах, бягах, че долу на реката!...* Ц. Церковски, Театрални забавалки.
Още: **Обръща ми се / обърне ми се сърцето** /в 1 знач./. **Премята ми се / преметне ми се сърцето** /в 1 знач./.

ИЗТРЪГВАМ / ИЗТРЪГНА ОТ (ИЗ) КОРЕН (С КОРЕНА) *нещо*. Унищожавам напълно, окончателно, докрай нещо. *Поздравявайки с новата година всички мои сънародници-антифашисти... желая им... да изтръгнат от корен смъртоносната зараза на великобългарския шовинизъм.* Г. Димитров, Пред прага на 1945 година.
Още: **Изскубвам / изскубна из (от) корен.**

ИЗТРЪГВАМ / ИЗТРЪГНА *някого* **ОТ ЛАПИТЕ** *на някого*. Вж. Изтръгвам / изтръгна от (из) ръцете *на някого* /в 1 знач./. *До края на 1943 г. Съветската армия изтръгна от лапите на врага 2/3 от окупираната съветска територия.* История за IX и X клас.

ИЗТРЪГВАМ / ИЗТРЪГНА *някого* **ОТ НОКТИТЕ** *на някого*. Вж. Изтръгвам / изтръгна от (из) ръцете *на някого* /в 1 знач./.

ИЗТРЪГВАМ / ИЗТРЪГНА ОТ (ИЗ) РЪЦЕТЕ *на някого*. **1.** *Някого*. Избавям някого от онзи, в чиято власт се намира; отървавам, освобождавам, спасявам. *Брате Йовчо, ние Станка изтървахме..., но аз искам сега да я изтръгнем пак от душмански ръце; ставаш ли ми другар?* Ил. Блъсков, Изгубена Станка.

2. *Нещо*. Изземвам, вземам нещо, което е било притежание на някого или във властта на някого. *Той реши да отстрани бедата от Лечева и от себе си, като изтръгне документите из ръцете на правосъдието*. Ив. Вазов, Нова земя.
Още: **Изтръгвам / изтръгна от ноктите (лапите)** /към 1 знач./.

ИЗТРЪГВАМ / ИЗТРЪГНА ОТ (ИЗ) СЪРЦЕТО СИ *някого или нещо*. Преставам да обичам някого или нещо, не милея вече за него. *Тя се съдеше, и се съдеше безпощадно и до болка не само защото знаеше, че отдавна е изтръгнала из сърцето си някогашния квартирант на чичови й Кирови, но и поради това, че всичко, което преживя преди малко, й изглеждаше като изневяра към Вкрила*. Г. Караславов, Обикновени хора.

ИЗТРЪГВАМ СЕ / ИЗТРЪГНА СЕ ОТ ЛАПИТЕ *на някого*. Вж. Изтръгвам се / изтръгна се от ръцете *на някого*. *У него* [Мирчо] *радостта, че се изтръгнаха от лапите на полицията, беше по-голяма от всичко*. Ем. Коралов, Дъщерята на партизанина.

ИЗТРЪГВАМ СЕ / ИЗТРЪГНА СЕ ОТ НОКТИТЕ *на някого*. Вж. Изтръгвам се / изтръгна се от ръцете *на някого*.

ИЗТРЪГВАМ СЕ / ИЗТРЪГНА СЕ ОТ РЪЦЕТЕ *на някого*. Избягвам от някой, който ме е бил заловил, пленил; спасявам се, отървавам се. *Но през ония страшни дни сърцето й се късаше от мъка и за Лена, защото още не знаеше, че Лена е прехвърлила границата и се е изтръгнала от ръцете на убийците*. А. Каралийчев, Наковалня или чук.
Още: **Изтръгвам се / изтръгна се от лапите (ноктите).**

ИЗТУПВАМ / ИЗТУПАМ КОЖУХА *някому. Обикн. в св. вид*. Набивам, напердашвам някого.

ИЗТУПВАМ / ИЗТУПАМ ПРАХА ОТ ДРЕХИТЕ *някому. Обикн. в св. вид*. Набивам, напердашвам някого.

ИЗТУРЯМ СИ / ИЗТУРЯ СИ ОЦЕТА. *Диал*. Изливам си гнева, яда.

ИЗТЪКАХ СИ ПЛАТНОТО. Свърших си, натъкмих се работата, като използувах някого за това; постигнах си целта. *А бай Стоян в туй време си нареди работата, изтъка си платното*. Й. Йовков, Приключенията на Гороломов. *Нещо тежко преживява, но какво, не мога ви каза. Инак, как ще се реши да вземе един незавършил младеж, който утре може да я остави, стига да си изтъче платното!* Ст. Чилингиров, Рибена кост. *Буржоазията ще ги използува, докато да си изтъче платното*. Г. Караславов, Обикновени хора.
Още: **Изтъках си чергата.**

ИЗТЪКАХ СИ ПЛАТНОТО, ПУЩИНА ТИ КРОСНОТО. *Диал*. Вж. Изтъках си платното, ритнах (ритам) ти кросното.

ИЗТЪКАХ СИ ПЛАТНОТО, РИТНАХ (РИТАМ) ТИ КРОСНОТО. Показвам се неблагодарен, след като са ми сторили услуга, след като са ми помогнали за нещо. *Измени плана, та не му закачиха дюкяните, дето щеше да става площад. И като си изтъка платното — ритна им кросното, — нито заплата им даде, нито барем по едно кафе ги почерпи*. Г. Караславов, Между нас да си остане. — *Като си изтъче платното, ще ни ритне кросното, ами току сега да я купим*. Ст. Чилингиров, Рибена кост. *Има и хитреци, които обещават, па изтъкнат ли си платното, ритнат кросното*. Кр. Григоров, Раздолчани.
Още: **Дотъках си платното, ритам ти кросното.** *Диал*. **Изтъках си платното, пущина ти кросното.** *Диал.*

ИЗТЪКАХ СИ ЧЕРГАТА. Вж. Изтъках си платното. *Подмамяй го, дорде си изтъчеш чергата*. Л. Каравелов, Памятники народного быта болгар.

ИЗТЪНЕЛИ МИ СА УШИТЕ. Много съм отслабнал, измършавял.
Още: **Светнали (просветнали) ми са ушите.**

ИЗТЪРА МИ СЕ ПУШКАТА. *Диал*. Изгладнях, огладнях.

ИЗТЪРВАВАМ / ИЗТЪРВА ВЛАКА. За стар ерген или мома — не успявам да се оженя (омъжа), оставам неженен (неомъжена).
Още: **Изпускам (изпущам) / изпусна (пропускам (пропущам) / пропусна) влака.**

ИЗТЪРВАВАМ / ИЗТЪРВА ДУМИЦА. Неволно казвам нещо, което е трябвало да се крие, да се премълчи или е неуместно; издавам тайна. — *Нали обеща, че никому дума? Всичко ще ти открия. . . Изтървеш ли думица от тази вечер нататък, отговаряш с главата си — заканително изви глава той.* В. Нешков, Настъпление.

Още: **Изтървавам / изтърва дума. Изтървавам / изтърва приказка.**

ИЗТЪРВАВАМ МУ / ИЗТЪРВА МУ КРАЯ. 1. Объркувам се, не намирам начин да се справя с някакво неприятно положение. *Ни жена ми ме рачи, ни аз сам зная за какво да се хвана. — Ех, тъй си е то, като му изтървеш края веднъж, Доко, тегли го за опашката.* П. Ю. Тодоров, Идилии.

2. Пропускам и последната възможност да свърша нещо както трябва.

3. Губя контрол над някого или над себе си.

ИЗТЪРВАВАМ / ИЗТЪРВА <НЯКОЯ> ДУМА. Неволно казвам нещо, което е трябвало да се крие, да се премълчи или е неуместно; издавам тайна. *Той, Богоя, ни е слабото место. Другите аз ги знам всичките — ни един нема и дума да изтърве. Богоя всичките ще ни обеси.* Д. Талев, Преспанските камбани. *Да, Райне, каквото и да те питат, ще казваш, че нищо не знаеш. Тука идвам и аз, идват и други, и ако изтървеш някоя дума, може да ни хванат и да ни. . . бият.* Д. Ангелов, На живот и смърт. *Само веднъж личният слуга на пашата, Селим, изтърва дума, че неговият стопанин плакал много за мъртвата си жена и се проклел. . .* Ст. Сивриев, Петко войвода.

Още: **Изтървавам / изтърва думица. Изпускам (изпущам) / изпусна дума. Изтървавам изтърва <някоя> приказка.**

ИЗТЪРВАВАМ / ИЗТЪРВА <НЯКОЯ> ПРИКАЗКА. Неволно казвам нещо, което е трябвало да се крие, да се премълчи или е неуместно; издавам тайна. *Моля ти се като на брат, да не би да изтървеш някоя приказка.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания. — *Единият ако е дал, дал е; другият ако е зел, е зел. Аз какво съм виновен да се наказвам?. . Катька разбира, че е изтървал приказка.* Ст. Сивриев, Завръщане след бягство.

Още: **Изтървавам / изтърва <някоя> дума. Изтървавам / изтърва думица.**

ИЗТЪРВАВАМ / ИЗТЪРВА ЕЗИКА СИ <ОТ ЗЪБИТЕ> и ИЗТЪРВАВАМ / ИЗТЪРВА ЕЗИК. Неволно казвам нещо, което е трябвало да се крие, да се премълчи или е неуместно; издавам тайна. *Старият турчин удари гръб в стената и изтърва езика си, нападна Кленката: — Гладно куче! Проклета вяра!. . .* К. Петканов, Златната земя. — *Да не би тя да ти е казала нещо, да додеш да ми кажеш? — Тъкмо. Намерил си. Не други, ами Стрина ще си изтърве от зъбите езика.* П. Ю. Тодоров, Самодива. *Не си вчерашна да не знаеш, че мойта работа е голяма и че трябва добре да я гледам. . . — Пуста да опустее тази твоя работа! — изтърва език Мита, без да иска.* К. Петканов, Златната земя.

ИЗТЪРВАВАМ / ИЗТЪРВА ПУСУЛАТА. Обърквам се и не зная какво да правя, как да действувам. *Вече съвсем изтървал пусулата, първомайсторът пое пред разлюляната дружина, като едновременно поменаваше и благославяше. Види се, беше забравил дали се прибира от сватба, или от помен.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. *Откак получи султановто писмо, бегълците не можеха да го познаят: мълчеше с часове, не поглеждаше в очи никого — . . . „Шаштисало се е, досущ е изтървало* [момчето] *пусулата" — викаше си Вели.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.

Още: **Изпускам (изпущам) / изпусна (изгубвам / изгубя, загубвам / загубя) пусулата. Забърквам / забъркам (сбърквам / сбъркам) пусулата.** *Диал.*

ИЗТЪРВАВАМ / ИЗТЪРВА ЮЗДИТЕ. 1. *На някого.* Не съм повече в състояние да упражнявам надзор върху действията на някого, оставям го да върши каквото той иска. *Той беше разбрал с кого ходи и какво прави, но, грохнал вече, нямаше сили да я свърне. Беше изтървал юздите ѝ още по-рано като маслобойкаджия, когато и той не прощаваше на чуждите жени.* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи. *В трескавостта на това отстъпление, в мълчанието и убийствената неизвестност, в противоречията и страшната суматоха прозираше безумието на ръка, която е изтървала юздите.* М. Кремен, Брегалница.

2. *Самост.* Не мога вече да се справя с положението, да го овладея; безпомощен съм.

Още: **Изпускам (изпущам) / изпусна юздите (юздата).**

ИЗТЪРКВАМ / ИЗТЪРКАМ ПРАГА *на някого или нещо.* Непрекъснато ходя някъде с цел да измоля, постигна нещо. *Изтърках прага на института, докато ме назначат.*

Още: **Бия (изтривам / изтрия, претривам / претрия, протривам / протрия) прага (праговете). Престъргвам / престържа праговете.**

ИЗТЪРКВАМ СИ / ИЗТЪРКАМ СИ ПЕТИТЕ. Мъча се да уредя нещо, полагам много големи усилия за нещо, свързани с ходене, тичане насам-натам.
Още: **Изтърквам си / изтъркам си токовете (подметките). Изтривам си / изтрия си петите.**

ИЗТЪРКВАМ СИ / ИЗТЪРКАМ СИ ПОДМЕТКИТЕ. Мъча се да уредя нещо, полагам много големи усилия за нещо, свързани с ходене, тичане насам-натам. *Изтърках си подметките, докато намеря цип за роклята си.*
Още: **Изтърквам си / изтъркам си токовете (петите). Изтривам си / изтрия си (скъсвам си / скъсам си) подметките.**

ИЗТЪРКВАМ СИ / ИЗТЪРКАМ СИ ТОКОВЕТЕ. Мъча се да уредя нещо, полагам много големи усилия за нещо, свързани с ходене, тичане насам-натам.
Още: **Изтърквам си / изтъркам си петите (подметките). Изтривам си / изтрия си токовете.**

ИЗТЪРПЯВАМ / ИЗТЪРПЯ КАТО НАСТРАДИНХОДЖОВОТО МАГАРЕ. *Диал. Шег.* Умирам. — *Ще търпим, ще търпим — обади се пак дядо Добри, — докато изтърпим като Настрадинходжовото магаре...* Г. Караславов, Как селяните от Развейтрън разбраха една противосъветска реч.

От народната приказка за Насрадин ходжа, който се оплаквал, че тъкмо когато научил магарето си да не яде, то умряло.

ИЗТЪРСВАМ / ИЗТЪРСЯ ПРАХА *някому. Обикн. в св. вид.* Набивам, напердашвам някого. — *Не направихте добре, дето накарахте владиците да служат! Аз исках да ви кажа, ама си премълчах, защото... Какво е това защото? Не да ти не изтърсят праха ли?...* Л. Каравелов, Хр. Ботев, Знаеш ли ти кои сме?
Още: **Изпухвам / изпухам праха от гърба. Отърсвам / отърся (отупвам / отупам, опухвам / опухам) праха.**

ИЗТЪРСВАМ СИ / ИЗТЪРСЯ СИ ДЖОБА. Похарчвам много пари.

ИЗТЪРСИХ КАТО ИЗ ДЖОБ *нещо. Диал.* Казах нещо, без много да мисля, нещо несвястно, непремислено.
Още: **Изтърсих <като> из чувал.** *Диал.*

ИЗТЪРСИХ <КАТО> ИЗ ЧУВАЛ *нещо. Диал.* Вж. Изтърсих като из джоб *нещо.*

ИЗТЯГАМ / ИЗТЕГНА НОЗЕТЕ. *Обикн. в св. вид. Диал. Пренебр.* Умирам.
Още: **Изпружвам / изпружа нозе.** *Диал. Пренебр.*

ИЗУЙ СЕ И ВЛЕЗ. *Диал.* Употребява се, когато някой отива след женитбата си в богат, напълно подреден и обзаведен дом, когато получи всичко наготово.

ИЗ УСТАТА ТИ, ТА В ПАЗУХАТА ТИ. *Диал.* На тебе да се случи това, за което говориш (казва се в отговор, когато някой прокълне или прокобва нещо лошо).

ИЗУЧИЛ СЕ ДО БУЛАМАЧ. *Диал. Ирон.* За невежа, който мисли, че знае много.

От приказката за помака, който през време на цялата си войнишка служба научил само една-единствена турска дума — булмач. (Кр. С. Стойчев, Тетевенски говор, ... СбНУ, XXXI, 1915, с. 147).

ИЗФИРЯСВА МИ / ИЗФИРЯСА МИ ОТ АКЪЛА. Забравям съвсем нещо, не мога да си го спомня.
Още: **Изфирясва ми / изфиряса ми от ума (мозъка, главата). Изпарява ми се / изпари ми се (излиза ми / излезе ми, изхвръква ми / изхвръкне ми, изскача ми / изскочи ми, изщуква ми / изщукне ми, щуква ми / щукне ми) из (от) акъла.**

ИЗФИРЯСВА МИ / ИЗФИРЯСА МИ ОТ ГЛАВАТА. Забравям съвсем нещо, не мога да си го спомня. *Той* [Въкрил] *знаеше, че ще го попитат какво трябва да правят, по пътя беше мислил какво да им каже, и тъкмо сега май всичко изфиряса от главата му.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Жадуваше да научи толкоз нови работи и мечтаеше да се срещне тъкмо с такъв учен и отракан мъж, а на, този човек беше на софрата му..., а като напук тъкмо сега от главата му като че изфирясаха всичките мисли и въпроси.* Г. Караславов, Обикновени хора.

Още: **Изфирясва ми / изфиряса ми от ума (мозъка, акъла). Изпарява ми се / изпари ми се (изщуква ми / изщукне ми) от главата.**

ИЗФИРЯСВА МИ / ИЗФИРЯСА МИ ОТ МОЗЪКА. Забравям съвсем нещо, не мога да си го спомня.

Още: **Изфирясва ми / изфиряса ми от ума (главата, акъла). Изпарява ми се / изпари ми се от мозъка.**

ИЗФИРЯСВА МИ / ИЗФИРЯСА МИ ОТ УМА. Забравям съвсем нещо, не мога да си го спомня.

Още: **Изфирясва ми / изфиряса ми от главата (мозъка, акъла). Изпарява ми се / изпари ми се (излиза ми / излезе ми, изхвръква ми / изхвръкне ми, изскача ми / изскочи ми, изщуква ми / изщукне ми, щуква ми / щукне ми) из (от) ума.**

ИЗФИРЯСВА МИ / ИЗФИРЯСА МИ УМА. Обезумявам, побърквам се. — *Ти си полудяла!. . . Умът ти е изфирясал на тебе.* Г. Караславов, Обикновени хора.

Още: **Изхвръква ми / изхвръкне ми ума. Изскоква ми / изскокне ми (излиза ми, излезе ми) ума.** *Диал.* **Изфирясва ми / изфиряса ми акъла.**

ИЗХАБЯВАМ СИ / ИЗХАБЯ СИ ДУМАТА (ДУМИТЕ). Напразно говоря някому нещо, напразно му искам нещо или го съветвам нещо, защото няма да бъда послушан.

Още: **Хабя си думите.**

ИЗХАБЯВАМ СИ / ИЗХАБЯ СИ ПАТРОНИТЕ и **ИЗХАБЯВАМ СИ / ИЗХАБЯ СИ ВСИЧКИТЕ ПАТРОНИ.** Изчерпвам доводите си, възможностите си или резервите си.

Още: **Изгърмявам си / изгърмя си (изстрелвам си / изстрелям си) патроните.**

ИЗХВРЪКВАМ / ИЗХВРЪКНА ИЗ (ОТ) ВРАТАТА. Бивам изпъден, изгонен отнякъде. *Можеш да изпиеш само една бира, а да се нахраниш хубавичко със закуски и ще правиш тази „икономия" дотогава, докато един ден стопанинът не те улови за яката и ти помогне да изхвръкнеш из вратата.* Ал. Константинов, До Чикаго и назад.

ИЗХВРЪКВА МИ / ИЗХВРЪКНЕ МИ АКЪЛА. Обезумявам, побърквам се.

Още: **Изхвръква ми / изхвръкне ми ума.**

ИЗХВРЪКВА МИ / ИЗХВРЪКНЕ МИ ИЗ (ОТ) АКЪЛА. Забравям съвсем нещо, не мога да си го спомня.

Още: **Изхвръква ми / изхвръкне ми из (от) ума. Изскача ми / изскочи ми (излиза ми / излезе ми, изпарява ми се / изпари ми се, изфирясва ми / изфиряса ми, изщуква ми / изщукне ми, щуква ми / щукне ми) из (от) акъла.**

ИЗХВРЪКВА МИ / ИЗХВРЪКНЕ МИ ИЗ (ОТ) УМА. Забравям съвсем нещо, не мога да си го спомня.

Още: **Изскача ми / изскочи ми (излиза ми / излезе ми, изпарява ми се / изпари ми се, изфирясва ми / изфиряса ми, изщуква ми / изщукне ми, щуква ми / щукне ми) из (от) ума. Изхвръква ми / изхвръкне ми из (от) акъла.**

ИЗХВРЪКВА МИ / ИЗХВРЪКНЕ МИ УМА. Обезумявам, побърквам се.

Още: **Изхвръква ми / изхвръкне ми акъла. Изскоква ми / изскокне ми (излиза ми/ излезе ми, пощуква ми / пощукне ми) ума.** *Диал.* **Щуква ми / щукне ми ума.**

ИЗХВРЪКВА МИ / ИЗХВРЪКНЕ МИ ЧИВИЯТА. *Обикн. в св. вид.* **1.** Обезумявам, побърквам се. *В този миг вие сте уверени сто на сто, че седите на пейки и столове и ме слушате. Но вие нито седите, нито слушате, нито пък аз ви приказвам нещо. Вие сте само една моя представа, а аз съм ваша представа. . . Това са представи и само представи. . . — Ай, завалията! — въздъхна дядо Пейо с дълбока горест и се изправи. — Изхвръкна му чивията, отиде.* Г. Караславов, Изчадия адови. *Сетне последва обвинението, че съм отровил чича си, за да заграбя имота му. . . Едва чивията ми не изхвръкна.* в. Пряпорец.
2. Ставам като безумен от изживяване на някакво силно чувство. *Към края на летуването на богослова му изхвръкна чивията и извърши една непростима глупост. . . но нека да разказвам поред.* Ив. Петров, Преди да се родя.

Още: **Хвръква ми / хвръкне ми чивията** /в 1 и 2 знач./. **Мръдва ми / мръдне ми чивията.**

ИЗХВРЪКВАМ / ИЗХВРЪКНА КАТО ПАРЦАЛ. Бивам изгонен, уволнен най-срамно, най-позорно отнякъде. *Сашо, да си отваряш очите, да не седнеш да сееш на корена ряпа... зер ще си изхвръкнеш като парцал и нито връзки ще си създадеш, нито положение.* Г. Караславов, Сьвет.

ИЗХВРЪКНАЛ МУ КОРЕМА КАТО НА ЦИГАНЧЕ. *Диал.* Осиромашал, оголял.

ИЗХВЪРЛЯМ / ИЗХВЪРЛЯ КАТО КИРЛИВ ФЕС *някого. Диал. Пренебр.* Изгонвам най-позорно, най-срамно някого.

ИЗХВЪРЛЯМ / ИЗХВЪРЛЯ КАТО МРЪСНО КОТЕ *някого. Пренебр.* Изгонвам, изпъждам най-безцеремонно и грубо някого. *Чух двама от по-старите колеги, като си говореха, че тези, които са се оплаквали, ще ги изхвърлят като мръсни котета от учреждението.*

ИЗХВЪРЛЯМ / ИЗХВЪРЛЯ КАТО ПАРЦАЛ *някого. Пренебр.* Изпъждам безцеремонно, най-позорно някого. *Беше директорът. — ... — На вас казвам!... Ако утре ви видя пак, ще заповядам на пазача да ви изхвърли кат парцал!... Борис се усмихна презрително.* Д. Димов, Тютюн. *Страх ме е от Станкулов. Чувствувам как ме дебне и чака да направя някаква грешка, за да ме изхвърли от гарата като парцал.* М. Марчевски, Тихо пристанище.

ИЗХВЪРЛЯМ / ИЗХВЪРЛЯ НА БОКЛУКА *някого.* Пренебрегвам, унижавам някого, като го лишавам от възможност да работи или да живее добре. — *А бе нека каже и Петко, ама мисля, че няма да е редно така отведнъж да изхвърлиме един наш заслужил другар на боклука — уж примирено отвръща Костадин.* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи.

Още: **Захвърлям / захвърля на боклука.**

ИЗХВЪРЛЯМ / ИЗХВЪРЛЯ НА ПЪТЯ. Вж. Изхвърлям / изхвърля на улицата *някого. От известно време взеха и за къщата да ме коткат да я препиша на Вики... — А, ще я препиша! Луд съм аз! Да ме изхвърлят на пътя. Че ни насам, ни натам. Ами!* К. Калчев, Семейството на тъкачите.

ИЗХВЪРЛЯМ / ИЗХВЪРЛЯ НА УЛИЦАТА *някого.* **1.** Изгонвам някого от жилището му. *Миналата година станах поръчител на братя Железарови. След една неделя Железаров ще бъде обявен в несъстоятелност. До утре ако не прехвърля имота, ще бъда изхвърлен на улицата.* Д. Немиров, Възелът. *Жилищната криза закачи кинозвездите Джес Барнър и Сузана Хейуард, изхвърлени на улицата с двете им деца.* Г. Белев, Какво видях в Америка.

2. Изпъждам от работа някого; уволнявам. *Поради голямата финансова криза стотици фабрики и заводи затварят вратите си и изхвърлят на улицата хиляди, милиони мъже и жени.* Ал. Бабек, Малкият емигрант. *Когато очите на татко заболяха от преумора над вашите баланси, баща ти го изхвърли без милост на улицата.* Д. Димов, Жени с минало. *Всеки ден от всички банки и фабрики се изхвърляха на улицата хиляди хора.* Г. Райчев, Lustig.

Още: **Изхвърлям / изхвърля на пътя.**

ИЗХВЪРЛЯМ СЕ / ИЗХВЪРЛЯ СЕ НАВИСОКО. 1. Надувам се, големея се.
2. Имам големи претенции, искам много, без да се съобразявам с действителността.

Още: **Хвърча (вдигам се / вдигна се) нависоко. Имам се нависоко** /към 1 знач./. *Диал.*

ИЗХВЪРЛЯМ СИ ПАРИТЕ НА УЛИЦАТА. Харча безразсъдно, харча за излишни, ненужни неща.

Още: **Хвърлям си парите на улицата.**

ИЗХЛУЗВАМ СЕ / ИЗХЛУЗЯ СЕ КАТО МОКРА ВРЪВ. Избягвам, офейквам, изоставям някого или нещо.

Още: **Измъквам се / измъкна се (изнизвам се / изнижа се) като мокра връв. Изсунвам се / изсуня се като мокра връв.** *Диал.*

ИЗЦИЦВАМ / ИЗЦИЦАМ ИЗ ПРЪСТИТЕ СИ *нещо. Обикн. с отриц. и в св. вид. Диал.* Измислям, съчинявам нещо, като твърдя, че е така, без то да е вярно.

Още: **Избозавам / избозая из пръста (пръстите) си.** *Диал.* **Изсмуквам / изсмуча из (от) пръстите си** /в 1 знач./.

ИЗЦЪКЛЯМ / ИЗЦЪКЛЯ ОЧИ. *Обикн. в св. вид.* Умирам, издъхвам. — *Убили го! Димча убили — мълви дядо Димо и изцъкля очи, втъва в мрак.* Ц. Церковски, В незнаен гроб. *Той нетърпеливо разбута хората си и припряно запита: — Кой, кой е гяурският бюлюкбашия? Най-напред загледа едрия, мустакат мъж, който бе изплезил език и изцъклил очи.* Д. Мантов, Хайдушка кръв.

Още: **Оцъклям / оцъкля (изблещям / изблещя) очи. Облещвам / облещя очи** /във 2 знач./.

ИЗЧАДИЕ НА АДА и **ИЗЧАДИЕ АДОВО.** *Книж.* Човек с крайно отрицателни качества и прояви; изключително зъл, жесток, престъпен човек. *Когато говорим за провокатор, обикновено изпитваме отвращение. В представите ни той е адово изчадие, родено да пакости на човека. За него съвестта е излишно бреме, съчувствието — смешно-сантиментална приумица, вярата в доброто — стръв за наивници.* Д. Жотев, Пак мамеше изгрева. *Като видя похитителя си, попът трепна и го прокле тихичко: — Анатема, изчадие адово! Душата ти нечестива в геена огнена дано потъне!* Г. Караславов, Герой. *Той нарича апостолите изчадия на ада, хаймани и пратеници на дявола. Да сме преклонили глави пред полумесеца, пише владиката.* П. Стъпов, Живот с надежда.

ИЗЧЕВЪРКВАМ / ИЗЧЕВЪРКАМ ИЗ ЗЪБИТЕ СИ *нещо. Диал.* Измислям, съчинявам нещо.

ИЗЧЕЗВАМ / ИЗЧЕЗНА ОТ ЛИЦЕТО НА ЗЕМЯТА. *Книж.* Преставам да съществувам. *Войната бе оставила своите кални следи... Цели квартали, дори цели села и градове, бяха изчезнали от лицето на земята.* Ив. Мартинов, Драва тече през славянски земи. *И ето защо ти пиша, славний царю на българите и гърците, и те моля да сториш да изчезне от лицето на земята Ногаевия син.* Ив. Вазов, Светослав Тертер.

ИЗЩУКВА МИ / ИЗЩУКНЕ МИ ИЗ (ОТ) АКЪЛА. Забравям съвсем нещо, не мога да си го спомня. — *Защо не си се облякла за излизане? Нали ще ходиме на гости? — О, съвсем ми изщукна из акъла.*

Още: **Изщуква ми / изщукне ми из (от) ума (главата). Изхвръква ми / изхвръкне ми (изскача ми / изскочи ми, щуква ми / щукне ми, излиза ми / излезе ми, изпарява ми се / изпари ми се, изфирясва ми / изфиряса ми) из (от) акъла.**

ИЗЩУКВА МИ / ИЗЩУКНЕ МИ ИЗ <ОТ> ГЛАВАТА. Забравям съвсем нещо, не мога да си го спомня. *Изщукна ми от главата името на улицата.*

Още: **Изщуква ми / изщукне ми из (от) акъла (ума). Изфирясва ми / изфиряса ми (изпарява ми се / изпари ми се) от главата.**

ИЗЩУКВА МИ / ИЗЩУКНЕ МИ ИЗ (ОТ) УМА. Забравям съвсем нещо, не мога да си го спомня. — *Но аз за какво дойдох? Изщукна ми из ума...* Ив. Вазов, С чужди драг, в къщи враг.

Още: **Изхвръква ми / изхвръкне ми (изскача ми / изскочи ми, щуква ми / щукне ми, излиза ми / излезе ми, изпарява ми се / изпари ми се, изфирясва ми / изфиряса ми) из (от) ума. Изщуква ми / изщукне ми из (от) акъла (главата).**

И ЗЪБИТЕ МУ, зная (познавам) и **И КЪТНИТЕ МУ ЗЪБИ, зная.** Много добре, отлично (зная, познавам някого). — *А ти откъде я познаваш?.. — Нея — съвсем бегло, но на мъжа ѝ и зъбите знам — каза Бахчевански. Колеги сме в института.* Ем. Манов, Бягството на Галатея. *Познаваше го отдавна, почти от момче, знаеше и зъбите му, но сега вече не можеше нищо да разбере нито за него, нито за бъдещите му планове.* П. Вежинов, Нашата сила. *Туй ще да е негова работа, само негова, зер му познавам и зъбите, че съм патил и препатил от него...* Б. Обретенов, Сноп. — *Какъв дъжд? Та слънцето си още грее? — Като грее, не ти ли някак припарва? Пàри значи за дъжд... Туй слънце шейсет и пет години ме е парило по тия същите места, та му знаем и кътните зъби.* Н. Хайтов, Шумки от габър.

ИЗЯДЕ МИ КРАВА ЕЗИКА. *Диал.* Мълча, не говоря нищо.

ИЗЯЖДАМ / ИЗЯМ ГЛАВАТА *на някого.* **1.** Убивам, премахвам някого. *Не зная дали еленът се е спасил, но Матейчо отиде. Нашите вълци* [народните врагове] *му изядоха главата. Ей там под ония вековни буки е гробът му.* А. Каралийчев, Строители на републиката.
2. Причинявам голямо зло, нещастие на някого, ставам причина за нещастието му; съсипвам. *Пенковци имаха един ратай, когото пердашеха, но той им изяде главите. Веднаж ратаят подсказа, че неговите чорбаджии имат много жито, царевица и брашно, укрито в едно скривалище.* А. Каралийчев, Пътища далечни. *Намериха се свидетели като бригадира Вандо и мнозина още, които с подписите си потвърдиха, че Петко се е намирал по това време при Гана. . . — Добър човек, ама се провали! Гана му изяде главата!* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи. *Съден съм и това ми изяде главата я. . . Две присъди ми лепнаха в Тексас и Оклахома. . . за кражба и за изнасилване и кешки да бях послушал тати и да си ги бях излежал в затвора. Не, полакомих се за пари и ми ги замениха с военна служба в този проклет Виетнам. . .* П. Незнакомов, Един ден пред вратата на ада.
Още: **Изяждам / изям главицата.**

ИЗЯЖДАМ / ИЗЯМ ГЛАВИЦАТА *на някого.* Вж. Изяждам / изям главата *на някого. Ох, боже, за нищо ще ти изядат главицата душмани!* В. Нешков, Настъпление.

ИЗЯЖДАМ / ИЗЯМ ДУШАТА *някому.* Вж. Изяждам / изям душицата *някому. От горния край на селото викаше жената на ковача: — Там за тебе-е, там!. . . Да изгнийш!. . . Че ми изяде душата. . . Че ме жива изгори. . .* Ив. Венков, Хора край нас.

ИЗЯЖДАМ / ИЗЯМ ДУШИЦАТА *някому.* **1.** Убивам, унищожавам, погубвам някого. *Убихте ме!. . . Олеле-мале, изядоха ми душицата!* Ст. Чилингиров, Хлеб наш насущний.
2. Причинявам голяма мъка, скръб, неприятност на някого, направям го нещастен. *Чума да те измете от селото, корен да не хване твоят род, задето ни изяде душицата.* К. Петканов, Дамяновата челяд. *„Ааа, ти ми изяде душицата, стоката ми изяде!“ — почна да се бие грузинецът в гърдите. . . Грузинецът напира, иска обезщетение, щото сипал кило мед във виното и развалил цялото вино.* Й. Радичков, Барутен буквар.
Още: **Изяждам / изям душата.**

ИЗЯЖДАМ / ИЗЯМ ЕВАНГЕЛИЕТО С КОРИТЕ. Кълна се лъжливо, че това, което твърдя, е вярно, лъжа най-безсрамно.

ИЗЯЖДАМ / ИЗЯМ КАЛАЯ и **ИЗЯЖДАМ / ИЗЯМ ЕДИН КАЛАЙ.** Бивам смъмрен строго, скарват ми се, нахокват ме. *Жените се преместиха при мене, отдето можеше по-удобно да се наблюдава. За да не изям наново калай от мама, аз се изнесох на тротоара.* Ст. Чилингиров, Хлеб наш насущний. *Истината се разкри в края на срока — пет неизвинени отсъствия в бележника. Аз капитулирах. Татко ме гледаше дълго и строго през очилата си. . . Накрая само каза: — Яж си супата, че ще изстине. . . Толкова. Бях дори малко разочарована, дето не изядох калая.* Ем. Манов, Моето първо лято. *Днеска пак изядох калая — оплака се Малък Крушко на председателя Раденко една вечер, когато му докладваше кои и за какво са го търсили през деня.* Б. Обретенов, Сноп.

ИЗЯЖДАМ / ИЗЯМ КАТО РИС. [*Често:* **Ще изям като рис**] *някого. Диал.* Безмилостно, жестоко унищожавам някого.

ИЗЯЖДАМ / ИЗЯМ ПОПАРАТА, КОЯТО СЪМ НАДРОБИЛ. Изтърпявам, изживявам неприятните последствия от нещо, за което сам съм причина.
Още: **Изсърбвам / изсърбам каквото съм си надробил.**

ИЗЯЖДАМ / ИЗЯМ С ДРИПИТЕ *някого.* [*Често:* **Ще изям с дрипите**]. Вж. Изяждам / изям с парцалите *някого. Дома ме изяждат с дрипите, ако не свърша нещо.* Л. Каравелов, Маминото детенце.

ИЗЯЖДАМ СИ / ИЗЯМ СИ ГЛАВАТА. Сам ставам причина за собственото си нещастие, за гибелта си; погубвам се. *— Една бродница имаше там на село, тя го изеде, вещицата, ама подир и тя си изеде главата я, и тя не хароса, ама стори зян челяка.* П. Р. Славейков, Из незавършената автобиография. *Ядосана, сърдита, в стаята нахлува майка му. — Защо ти е — казва тя — тоз ръждясал пищов? Ти, додето не си изядеш главата, няма да мирясаш.* М. Грубешлиева, Грижи и радости.

ИЗЯЖДАМ / ИЗЯМ С КОРИЦИТЕ *нещо.* Усърдно, с голям интерес и внимание чета, прочитам книга. *Докато дядо му спеше, той четеше книжки. . . Всякакви книжки. Изяждаше ги с кориците.* Ст. Ц. Даскалов, Земна светлина.

ИЗЯЖДАМ / ИЗЯМ С ПАРЦАЛИТЕ *някого.* [*Често:* **Ще изям с парцалите**]. Измъчвам някого, съсипвам го морално, обикн. без той да е виновен, а защото му завиждам или ми пречи на интересите. *Седнал хората да жали, тръгнал света да оправя и хорското да дели, пък за едно парче земя снаха си с парцалите ще изяде!* Г. Караславов, Татул. *Петко е бил две години по шумата, как мислиш ти тая работа! Той ще ги изяде с парцалите, не те него!* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи. *Нали са обещани от театъра за този сезон две български пиеси. Ако река да дам аз пиеса и бъде приета и играна, нали ще ме изядат с парцалите.* Сп. Казанджиев, А. Страшимиров и др. в спомените на съвременниците си. *— Свини са това, не хора. . . Хареса им при немците и унгарците, сега съскат като змии. Ако биха могли, с парцалите биха ви изяли.* П. Вежинов, За честта на родината. *Голям академичен труд издаде / професор наш, добре в света познат, / ала колега негов го изяде / ведно с парцалите.* Кр. Вълков, Мед от оса.

Още: **Изяждам / изям с дрипите.**

ИЗЯЖДАМ / ИЗЯМ С ОЧИ *някого.* **1.** Гледам втренчено, напрегнато, внимателно някого.
2. Гледам влюбено, с желание някого. *В същност аз я изядох с очи (. . .) и тя се остави да бъде изядена, каза ми го също с очи.* Д. Цончев, Червени слонове.
3. Гледам неприязнено, враждебно някого. *Георги Каракашев го изяждаше с очи. Нервно потропваше с крак и стискаше зад гърба си юмруци.* Ив. Петров, Мъртво вълнение.

Още: **Изпивам / изпия с очи** /към 1 и 2 знач./.

ИЗЯЖДАМ / ИЗЯМ ХАКА *на някого.* Несправедливо намалявам на някого възнаграждението му за извършена от него работа; не заплащам на някого толкова, колкото му се полага. *А тук нашата земя носи десятък, вергия носи. Кому, питам те? На тия, дето и брата си продават. Те изядоха хака на баща ми, те му взеха чифлиците!* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.

ИЗЯЖДАМ / ИЗЯМ ХЛЯБА *на някого.* **1.** Ставам причина някой да загуби работата си, да бъде уволнен, изпъден от работа. *Само един се случи мълчалив и сериозен, една очиларка от Мюнхен ли беше, откъде, не мога да ти кажа — . . . И тая очиларка ми изяде хляба. Уби той елена — най-красивото животно в развъдника. . . На заранта — вика ме директорът още в седем!* Н. Хайтов, Диви разкази.
2. Ставам причина някой да остане без средства за прехрана, като неволно или съзнателно не му давам възможност да работи, да упражнява занаята, професията си. *Посетителите на музея може сега да се подсмиват на оня миниатюрен прототип на „сингера", който седи в музея,. . ., но той е обърнал с краката нагоре стария терзийски занаят. Навярно и терзиите са се подсмивали и чудели на тая „ингилизка гяволия", която им е изяла хляба.* Н. Хайтов, Шумки от габър.

Още: **Отнемам / отнема хляба** /в 1 знач. към 2 знач./.

ИЗЯЛА МЕ ЛИПСАТА. *Жарг.* Изчезнал съм, няма ме, не се завръщам.
Още: **Хванала ме липсата.** *Жарг.*

ИЗЯЛА МИ Е КОТКА САЛОТО. *Диал.* Угрижен съм, умълчан съм, без да имам важна причина да бъда такъв.

ИЗЯЛ СИ КЪСМЕТА. *Диал.* **1.** Нещастен, злочест.
2. Много лаком, а беден.

ИЗЯЛ СЪМ МОХАМЕДОВИТЕ ЗАЛЦИ. *Обикн. във 2 и 3 л.* Говоря безсмислено, глупаво, неразумно.

От народната приказка, в която се разказва как един поп, за да докаже на царя, че ходжата му лъже, като казва, че знае какво върши в момента Мохамед (пуши наргиле и пие кафе), поискал да се направи следното: да донесат една купа с кисело мляко и два хляба и да дробят двамата (попът и ходжата) по един от хлебовете; след това попът наредил на ходжата да яде, но да взема само залците, дробени от попа, а дробените от ходжата да останат за Мохамед; когато ходжата почнал да яде, попът му ударил плесница и му казал: „Ти, глупако, изяде Мохамедовите залци" и на оправданията на ходжага, че не знае кои залци са дробени именно от него самия, му изтъкнал, че още по-малко може да знае какво прави в момента Мохамед. (Л. Каравелов, Памятники народного быта болгар, с. 52).

ИЗЯЛ СЪМ СИ ВЕЧЕ ЗЪБИТЕ. Изчерпал съм възможностите си и силите си, остарял съм и не съм годен вече за работа.

ИЗЯЛ СЪМ СИ УМА. Побъркал съм се, обезумял съм. — *Боже мили, господи, ти си си изял ума. И защо викаш като луд! — каза стрина Кольовица.* Ив. Петров, Нонкината любов.

ИЗЯЛ СЪМ СИ УМА В ГЛАДНОТО <ВРЕМЕ>. [Често: <Да> **не съм си изял ума в гладното.**] *Самост. и със следв. изр. със съюз* **че, та.** Съвсем съм оглупял, останал съм без разум (употребява се, когато някой извърши нещо съвсем неразумно, глупаво, често при възразяване или укор за нещо).

ИЗЯЛ СЪМ СИ ХЛЯБА. Не ме бива вече, негоден съм за употреба, не мога вече да служа; остарял съм, извехтял съм. *Нашият шофьор пипаше бързо, но трудно беше да се закърпи не само вътрешната гума, но да се закърпи по някакъв начин и външната гума, която вече беше си изяла хляба.* Г. Караславов, В героична Корея.

И ИМЕТО СИ НЕ МОГА ДА КАЖА. Съвсем се изплашвам, слисвам се и онемявам от уплаха.

<И> ИМЕТО СИ ЗАБРАВЯМ / ЗАБРАВЯ. 1. *След предх. подч. изр. Обикн. в бъд. време.* Много се изплашвам, обърквам, слисвам се и онемявам. — *Четири килограма и нещо! Само люспите му* [на чудовището] *са три сантиметра най-малко! Да ти дръпне такова, името си ще забравиш!* А. Наковски, Мария против Пиралков.
2. *В подч. изр. със съюз* **че, та.** Притеснен съм много от нещо, не мога да се съвзема, да се окопитя. — *Да не са болни нещо — уплашено наведе лицето си към него Мишо. — Не, здрави са, но нали знаеш, натиснала ги е работата, че, както се казва, името си човек забравя.* М. Яворски, Хората се промениха.

<И> КАКВИ ДЯВОЛИ НЕ ЩЕШ. Като възклицание за подчертаване, че е налице голямо разнообразие, че са налице разнообразни неща. *И брилянти ни подари човека, и цигарета, и пръстени, и фесчета, и какви дяволи не щеш!* Ал. Константинов, Разни хора, разни идеали.

И КАЛТА ПОД НОКТИТЕ МУ, зная. Много добре, напълно, всичко (зная за някого). *Но, драги Борисе, ние се познаваме отдавна с тебе, ние си знаем и калта под ноктите, за да не си правим сега вятър!* К. Калчев, Семейството на тъкачите.
Още: **И черното под ноктите.**

И КЕРЕМИДИТЕ НА КЪЩАТА МУ, зная. *Диал.* Много добре, всичко (зная за някого).

ИКОНОМИСВАМ <ОТ> ИСТИНАТА. Послъгвам, лъжа. — *Всеки смята себе си за добър. . . — И какво лошо има в това? — Може някой да му се иска да икономисва истината. . . Дали си наистина добър, това ще кажа аз.* Ив. Аржентински, Сребърната пътека. *Той има обичай да икономисва истината.*
Още: **Спестявам истината.**

И КОТКАТА ИМА МУСТАКИ. *Диал. Ирон.* **1.** За неспособен човек, който се гордее с мустаците си.
2. Употребява се като отговор към някого, който казва, че е мустакат, т. е. голям и не се нуждае вече от чужди съвети.

И КОТКАТА НА МЕКО СПИ. *Диал. Ирон.* Казва се като отговор на човек, който се гордее, че е богат и спи на меко.

<И> КУЦО И СЛЯПО. *Пренебр.* Всички, включително и най-неспособните и негодните. *Не можеш да разбереш накъде е тръгнал светът. Куцо и сляпо е хукнало чиновник да става.* В. Геновска, Седем години.
Още: **Куцо и сакато.** *Пренебр.*

И КУЧЕ И ЧОВЕК. *Диал.* Човек, който се проявява и като лош, заядлив и като добър, отзивчив, човечен.
Още: **Псе и човек.** *Диал.*

И КУЧЕТАТА ВАР НЕ ЛИЖАТ *някъде*. Вж. И кучетата вар не ядат *някъде*.

И КУЧЕТАТА ВАР НЕ ЯДАТ *някъде*. Голяма сиромашия, бедност е някъде. *Там и кучетата вар не ядат.* ● *Искаха я много богати ергени, но тя отиде дето и кучетата вар не ядат.*

Още: **И кучетата вар не лижат.**

И КУЧЕТАТА НЕ МЕ ЯДАТ. Никак не ме бива, не струвам. *Евтимия има право, ако не са жените, нас и кучетата няма да ни ядат.* Й. Йовков, Чифликът край границата.

И КУЧЕТО СИТО, И ПИТАТА ЦЯЛА. Употребява се, когато някой иска да задоволи едновременно противоречиви, взаимно изключващи се интереси. *Те искат и кучето да е сито, и питата да е цяла.* П. Р. Славейков, Български притчи или пословици и характерни думи.

ИЛИ ПЕРЦЕ, ИЛИ КРИЛЦЕ. *Диал.* Поне малко, нещичко, що-годе.

Още: **Ако не крилце, поне (барем) перце.** *Диал.*

ИЛ МЕЧКАТА, ИЛ МЕЧКАРЯ *до някога*. *Диал.* Употребява се за изразяване на неопределеност, неувереност какво ще стане, ще се случи занапред до определен момент и в чия полза ще бъде.

ИМА БОГ. Вж. Има господ. — *Казаха ми, че при тази болест може да настъпи самоизлекуване.* — *Има бог!*

ИМА ГОСПОД. Като възклицание: а) За изразяване на надежда, че ще се оправи положението или че ще се даде заслуженото някому.
б) За изразяване на задоволство, че вече се е поправило положението или че някой е получил заслуженото.

Още: **Има бог.**

И МАЙЧИНОТО СИ МЛЯКО, издавам (изказвам, казвам и под.). Всичко, което знам, което ми е известно (издавам). *Като грабна ей това неокастрено — заканил се началникът и посочил едно дълго дърво, — всичко ще кажете. И майчиното си мляко ще издадете.* Сл. Трънски, Неотдавна. *Хем как ще ги* [арестуваните] *разпитвам, няма никак да се усетят... И майчиното си мляко ще ми разправят.* К. Калчев, Живите помнят. *Ти си дърт комунист и знаеш всички конспирации в селото. Ако ти метна едно дърво, и майчиното си мляко ще кажеш.* Г. Караславов, Неверникът Тома. *Освен това, ако той* [Джендаки] *имаше върху си някое леке, то досега, след толкова бой, глад и истинтак, майчиното си мляко щеше да изкаже.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания. *Стоян бързаше да отговаря и с радост разправяше, че най-лошите и най-потайните хора са Пендевци... Ако е на мястото на Али Пехливана, още тая вечер ще ги накара да кажат и майчиното си мляко.* К. Петканов, Хайдути.

ИМА КОЛКОТО ПО ЯЙЦЕТО ВЪЛНА. *Диал. Ирон.* Няма никак.

ИМАМ БЛИЗО ДО СЪРЦЕТО СИ *нещо*. Милея за нещо, скъпо ми е, готов съм да го подпомогна.

Още: **Имам присърце.**

ИМАМ БРАДА. Обикн. за виц, анекдот и под. — известен съм отдавна на всички, стар съм. *Тоя анекдот, дето ми го разказваш, има брада.*

ИМАМ БРАШНО В ГЛАВАТА <СИ>. *Диал.* Глупав, лекомислен, несериозен съм.

ИМАМ БРЪМБАРИ В ГЛАВАТА <СИ>. Глупав, лекомислен, несериозен съм. — *Планове ли? Планове ли?* — *Очите на стария адвокат светеха с пламъка на най-унищожителното снизхождение.* — *Бръмбари имаш в главата си ти. Разбра ли?* Г. Караславов, Обикновени хора.

Още: **Имам мухи в главата си. Имам бръмбарчета в главата си.** *Диал.* **Бръмбари бръмчат в главата ми.**

ИМАМ БРЪМБАРЧЕТА В ГЛАВАТА СИ. *Диал.* Вж. Имам бръмбари в главата си.

ИМАМ БУЧИМИШЕВО СЪРЦЕ. *Диал.* Много съм страхлив.

ИМАМ ВЗЕМАНЕ-ДАВАНЕ *с някого.* Намирам се в някакви (делови, приятелски, интимни и други) отношения с някого, в някакви връзки с някого. *Още малко и да прихне, да каже, че с Домна е имал вземане-даване.* Б. Болгар, Близнаците. — *Ти какво земане-даване имаш със свинарина? — запита Иван. — Имам — троснато отвърна човекът от колата. — Имам. Свинаринът ми взе жената, това.* Ст. Загорчинов, Ивайло. *В Солун бяха останали само Марко Бошнак, Павел Шатев. . ., който вече беше имал в Цариград вземане-даване с тамошната полиция.* Д. Спространов, Самообречените.
С отриц.: **Нямам вземане-даване** *с някого. Широко му беше около врата на тоя синковец, нали нямаше никакво вземане-даване с работниците.* Д. Димов, Тютюн.

ИМАМ В КРЪВТА <СИ> *нещо.* **1.** По рождение, по природа имам силна склонност към нещо, удава ми се лесно, имам усет за него и обичам да го върша. *Майка й пееше и тя имаше в кръвта си музикалните способности.*
2. За качество, проява — вродено ми е, имам го по природа, наследил съм го.
Още: **В кръвта ми е. Нося в кръвта си.**

ИМАМ ВЪГАРЕЦ (ВЪГАРЦИ) В ЗАДНИКА СИ. *Диал. Грубо.* Не седя на едно място, не стоя мирен, въртя се непрекъснато.

ИМАМ ВЯТЪР *от някого. Диал.* Приличам донякъде на някого (обикн. за дете по отношение на някой от родителите му). — *Дъщеря ми на кого прилича — на мене или на баща си? — На баща си прилича, но има вятър и от тебе.*

ИМАМ В РЪКАТА СИ *нещо. Диал.* Присъщ ми е усет, похват за нещо; удава ми се лесно нещо.

ИМАМ ВЯТЪР В ГЛАВАТА. *Диал.* Надувам се, големея се.

ИМАМ ГЛАВА. Много съм умен.
С отриц.: **Нямам глава.** *Другият го поучаваше мрачно: Юрка, млъкни, затвори тая огромна уста. . . Ти не работиш с главата си, Юрка, ти нямаш глава за такава история.* Й. Радичков, Неосветените дворове.

ИМАМ ГО В КЪРПА ВЪРЗАНО. Осигурен ми е благоприятният изход на нещо, непременно ще се осъществи, ще стане нещо, което е в моя полза.—*Твоята работа аз ще я наредя като нищо. Имай я в кърпа вързана.* Чудомир, Постоянен делегат. — *А пък ти ще видиш какво после ще стане, Матьо! Ще видиш как след някой и друг ден ще почнат да бягат назад* [хитлеристите]. — *И ти го имаш това в кърпа вързано, а?* Д. Ангелов, На живот и смърт.
Още: **В кърпа ми е <вързано>** /в 1 знач./.

ИМАМ ГОЛЯМА УСТА. Не мога да бъда наддуман, много съм устат.
Още: **Устата ми е голяма.**

ИМАМ ГОЛЯМО ГЪРЛО. *Диал.* **1.** Ям много.
2. Гласът ми е много силен, гръмък.

ИМАМ ГУМЕНИ ПРЪСТИ. Несръчен съм, лесно изпускам предметите, които държа или вземам в ръцете си.

ИМАМ ГЪЗ КАТО КРЪГ. *Диал. Ирон. Вулг.* Здрав съм, а се преструвам на болен или не ми се работи.

ИМАМ ДА ДАВАМ НА МИХАЛКО ОТ ПЕЩЕРА. *Диал.* Не съм съвсем нормален; безумен съм, луд съм.
Още: **Имам да давам на Михаля.**

ИМАМ ДА ДАВАМ НА МИХАЛЯ. Не съм съвсем нормален; безумен съм, луд съм. *Остави го, не го закачай, не виждаш ли, че има да дава на Михаля.*
Още: **Имам да плащам на Михаля. Имам да давам на Михалко от Пещера.** *Диал.* **Длъжен съм на Михаля. Дълже на Михаля.**

ИМАМ ДА ПЛАЩАМ НА МИХАЛЯ. Не съм съвсем нормален; безумен съм, луд съм.
Още: **Имам да плащам на Михаля за дъски пари.** *Диал.* **Длъжен съм на Михаля. Дължа на Михаля. Имам да давам на Михаля.**

ИМАМ ДА ПЛАЩАМ НА МИХАЛЯ ЗА ДЪСКИ ПАРИ. *Диал.* Не съм съвсем нормален; безумен съм, луд съм.
Още: **Имам да плащам на Михаля. Дължа на Михаля за дъски пари.** *Диал.*

ИМАМ ДВЕ ЛЕВИ РЪЦЕ. Много съм непохватен, несръчен. — *Какъв ти шофьор ще стане от мене, аз имам две леви ръце.*

ИМАМ ДЕБЕЛА ГЛАВА. Не се вслушвам в съветите на другите; неразбран и упорит съм. — *Вие имате дебела глава!... Не мога да се справя с вас!...* П. Вежинов, Далече от бреговете.
Още: **Имам корава глава. Дебела ми е главата.**

ИМАМ ДЕБЕЛА КОЖА. Мога лесно да понасям обиди и оскърбления, не съм чувствителен. *Намерих писмото ти в редакцията, съхранено. Кой знае как си ме ругал, а? Нищо, фейлетонистът трябва да има дебела кожа.* Ем. Манов, Ден се ражда.
Още: **Дебела ми е кожата.**

ИМАМ ДЕБЕЛИ ОЧИ. Безочлив съм, нахален съм, нямам чувство за срам.
Още: **Имам корави очи. Дебели са ми очите.**

ИМАМ ДНИ. Ще живея още, здрав съм; няма скоро да умра.

ИМАМ ДРУГО ОКО *за някого.* Променил съм отношението си към някого; с друго, ново отношение съм към някого. *Сега Кольо беше по-смел... Притихнала беше и тя. Гледаше го: сега тя имаше друго око за мъжете.* Г. Райчев, Златният ключ.
Още: **Гледам с други очи (с по-друго око)** /във 2 знач./.

ИМАМ ДУМАТА. От мене зависи решението на някакъв въпрос, моето мнение ще бъде решаващо. — *Колкото за осиновяването на Михаил, само царят и царицата имат думата... Иван Асен тогава отново се привдигна от трона: — Ас и моята зена не искаме осиновим Михаил.* Ст. Загорчинов, Ивайло.
С отриц.: **Нямам думата.** Мене никой не ме пита, не ме смята за нещо, моето мнение не се взема под внимание.— *Ти ли ще се венчаваш днеска?... Там аз вече нямам думата. Дядото не ми дава булката — ако се опъна, ще ме направи за резил пред цяло село.* Ст. Поптонев, Сватба и ядец.

ИМАМ ДЪЛГА РЪКА[1] и **ИМАМ ДЪЛГИ РЪЦЕ.** Крадлив съм, имам навик да крада. — *И — знаеш ли? — дълга ръка има Андрея, краде.* Й. Йовков, Боряна.
Още: **Длъжки ми са ръцете. Имам си ръка.** *Диал.*

ИМАМ ДЪЛГА РЪКА[2]. *Диал.* Заможен съм, добре съм материално.

ИМАМ ДЪЛГИ УШИ. Осведомен съм за това, което се говори от някого, за някакъв слух, мълва. — *Особено вие, господин Соколов, трябва да бързате. — В града е помъчно, както знаете — властта има дълги уши.* Л. Стоянов, Бенковски.
Още: **Дълги ми са ушите.**

ИМАМ ДЪЛЪГ ЕЗИК. Много приказвам и често говоря необмислени, неуместни, излишни неща, които могат и да обидят, да засегнат някого. — *Жена ти има ли дълъг език?... — Тя, да речем, така, от женска глупост да е изплюла камъчето някъде?* В. Нешков, Настъпление.
Още: **Дълъг ми е езика.**

ИМА МЕГДАН. *Диал.* **1.** Възможно е, вероятно е нещо да стане, да се осъществи. *Има мегдан да иде пак.* Н. Геров, Речник на блъгарский язик.
2. Има време за нещо, рано е да стане, да се осъществи нещо. *Къщата още не сме я продали, но има мегдан и за това.*

ИМАМЕ ЕДИН <И СЪЩ> ЕЗИК. *Книж.* Еднакво мислим, разбираме се.
Още: **Говорим на един и същ език.** *Книж.*

ИМАМ ЕЗИК *на някакъв* и **ИМАМ** *някакъв* **ЕЗИК.** Говоря като някакъв, думите ми, речта ми са като на човек с качествата, изразени със съществителното или прилагателното. *Той има език на простак.* ● *Тоя човек има просташки език.* ● *Не мога да понасям нейния език на махленка.*

ИМАМ ЕНЯТА *на някого. Диал.* Обичам някого, почитам го.

ИМАМ ЖЕЛЯЗНО СЪРЦЕ. *Диал.* Упорит, неразбран, неотстъпчив съм.

ИМАМ ЖЕНСКО СЪРЦЕ. За мъж — страхлив съм. — *Не имай женско сърце, Емине! Ти си побледнял и трепериш... да не си се уплашил от моите думи?* В. Друмев, Нещастна фамилия.

ИМАМ ЖЪЛТО НА ГАГАТА. Млад и неопитен съм, не знам как да постъпвам.
С отриц.: **Нямам жълто на гагата.** *Останахме, ефендим, трима техни, наши четворица, болшинство! Е, разбира се, нямаме жълто на гагата — комисията излезе цяла наша.* Ал. Константинов, Бай Ганьо.
Още: **Имам <още> жълто около (на, край) устата <си>. Имам жълто под мустак.** *Диал.*

ИМАМ ЖЪЛТО НА ГЪЗА. *Диал. Вулг.* Много съм радостен, много съм щастлив.

ИМАМ ЖЪЛТО ПОД МУСТАК. *Диал.* Млад и неопитен съм, не знам как да постъпвам.
С отриц.: **Нямам жълто под мустак.** *Хитър си ти, ама и ние нямаме жълто под мустак. Ела, ела, ще омекнеш ти — викнаха отново мъчителите му и го помъкнаха към механата.* Ц. Церковски, На Гергьовден.
Още: **Имам <още> жълто около (на, край) устата <си>. Имам жълто на гагата.** *Диал.*

ИМАМ ЗАД ГЪРБА СИ. 1. *Някого.* Разчитам, уповавам се на близко влиятелно лице или на голям колектив от хора, които ми служат за опора, подпомагат ме, подкрепят ме. — *Не видя ли какъв беше наперен? — Абе, и ти да имаш зад гърба си хора, и ти ще се ежиш!* Н. Бозданов, Има си човек. *Аз бях избран делегат. Зад гърба си имах стотици учители, ... Това като че ми даде сили, окуражи ме.* Кр. Григоров, Раздолчани. *В началните сцени Вазов подготвя читателя за по-нататъшното разгръщане на сюжета въз основа на конфликта между революционно настроената интелигенция, подкрепена от народните маси, и малцината родоотстъпници, главно из средата на чорбаджийската класа, които имат зад гърба си турската власт.* Литература за X клас.
2. *Нещо.* Притежавам имот, капитал или някакви придобивки, на които мога да разчитам, които ми са опора за нещо. *Неговият изглед в същност отговаряше съвсем на това, което баща му имаше зад гърба си. В Истанбул всички познаваха Ханук Кувер, богат притежател на морски съдове.* П. Вежинов, Далече от бреговете. *Не, Мери! ... Твоето положение беше съвсем друго. Ти имаше зад гърба си къща, бижута, влогове! ... Самочувствието ти на богато момиче те спасяваше от угризения.* Д. Димов, Жени с минало.
3. *Нещо.* Имам някаква дейност, някакъв опит в дадена област. *Стаменков има зад гърба си четиридесетгодишен стаж по постройките.* в. Вечерни новини.
С отриц.: **Нямам зад гърба си.** *Баща му не му дава да се ожени за нея, защото тя няма нищо зад гърба си.*

ИМАМ ЗАЕШКО СЪРЦЕ. Много съм страхлив.

ИМАМ ЗА ОРТАК НА ДЖОБА СИ *някого или нещо.* Харча, изразходвам парите си за някого или нещо; харча много пари за някого или нещо. *Знам го колко получава Димов. И той не е цъфнал. Особено като има за ортак на джоба си такава разсипница като Мери.* Б. Райнов, Господин Никой.
Още: **Ортак на джоба ми е. Имам за ортак на кесията си.**

ИМАМ ЗА ОРТАК НА КЕСИЯТА СИ *някого или нещо.* Харча, изразходвам парите си за някого, харча много пари за някого или нещо.
Още: **Имам за ортак на джоба си. Ортак на кесията ми е.**

ИМАМ ЗЛАТНА УСТА. Много съм сладкодумен, умея да въздействувам на другите, да ги убеждавам с думите си. *Евреинът млъкна, за да почине. Другарите му, които го слушаха, превърнати в слух, се раздвижиха. — Златна уста имаш, Максиме,. . . — рече Спасуна. — Умът ти реже като бръснач.* Д. Димов, Тютюн.
Още: **Имам медена уста.**

ИМАМ ЗЛАТНИ РЪЦЕ. Много съм сръчен, похватен, майстор съм в занаята си; много хубаво работя. *— Златни ръце има Кольо — казват за него работниците. — За каквото се залови, все ще намери начин да облекчи труда ни.* Всякаква работа му приляга (б. а.). *— Сине — засмиваше се дядо Тасе, като благославяше дървото — моя ръка що пипне, пипано е. . . Златни ръце имам.* Кр. Григоров, Новодомци. — *На крака си, виждам. Баба Митана те е излекувала. Златни ръце има Гостиловата майка, златни!* Ст. Загорчинов, Ивайло. — *Я ела да видиш какво съм направил. . . Пред очите на Петър лежеше съвсем нова, прясно лакирана академична лодка четворка, тънка и елегантна, изпипана с майсторска ръка. — Прекрасна! — възкликна възхитено той. . . — Златни ръце имаш ти, бай Алекси, златни!* В. Райков, Прекършено весло.
Още: **Златни ми са ръцете.**

ИМАМ ЗЛАТНО СЪРЦЕ. Много добър човек съм. — *Сега се казвам Джиф, то ми е спомен от първата жена. Тя ми измисли това галено име. Много добра беше. И тази не е лоша, златно сърце има, но. . . — той не се доизказа.* Г. Белев, Какво видях в Америка.

ИМАМ ЗЪБ *на някого.* Настроен съм зле срещу някого, мразя го и се стремя да му навредя, да му напакостя. *Ала полека-лека те се престрашиха, започнаха да се застояват в кръчмарницата. . . Но все пак в общото помещение на кръчмата идваха и хора, които им имаха зъб, та понякога се заяждаха с тях.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Касаветов, който още от войната имаше зъб на Илия Кинев, предложи да задържат и този опасен бивш дезертьор.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Жорж не окуця, но оттогава всички сополиви и мръсни гаменчета, . . ., му имахме зъб.* С. Стратиев, Самотните вятърни мелници. — *Траяне — обади се пак Кутулата, — ако те подгони капитан Гуджев за гащите, мен ще викаш. Имам му зъб от есента. Главата ме болеше, та се пръскаше, отивам да ме прегледа, а той ми вика: „Ти, момче, си слагал лук под мишницата си, знам ги аз вашите номера.“* В. Нешков, Настъпление.

ИМАМ ИГЛА ДА ЗАКЪРПЯ КОЖУХА *на някого. Диал.* Знам как да наглася, наредя някого.

ИМА МИ НЕЩО. Не съм нормален, луд съм, побъркан съм. *Има ѝ нещо на тая жена, изведнъж без всякаква причина се разсърдва и почва да плаче.*

ИМАМ КАТАНЕЦ НА УСТАТА. Вж. Имам катинар на устата.

ИМАМ КАТИНАР НА УСТАТА. 1. Не смея или не желая да говоря за нещо, пазя пълно мълчание по даден въпрос.
2. Не умея да говоря, мълча непрекъснато, мълчалив съм.
Още: **Имам катанец на устата.**

ИМАМ КОЗ <В РЪЦЕТЕ СИ>. Имам предимство в нещо, имам основание за нещо. *С отриц.:* **Нямам коз <в ръцете си>.** — *Сега те нямат никакъв коз. И ако дойде ред да те задържат, нищо няма да признаваш.* Г. Караславов, Обикновени хора. — *Ще му дадем парите. . . Да няма коз в ръцете си.* Д. Спространов, Охридска пролет. *За работа вика, за работа спори, / но коз като няма — що може да стори?* Кр. Вълков, Мед от оса.
Още: **Държа коз <в ръцете си>.**

ИМАМ КОКОШИ УМ. *Подигр.* Глупав съм.

ИМАМ КОРАВА ГЛАВА. Не се вслушвам в съветите на другите; неразбран и упорит съм. *Стига си го убеждавал, не виждаш ли, че има корава глава.*
Още: **Имам твърда (дебела) глава. Корава ми е главата.**

ИМАМ КОРАВИ ОЧИ. Безочлив съм, нахален съм, нямам чувство за срам.
Още: **Имам дебели очи. Корави ми са очите.**

ИМАМ КУЧЕШКА ДУША. Мъжествено, твърдо понасям всички мъки и неволи.

ИМАМ КЪСА ПАМЕТ. Лесно и бързо забравям, не мога да помня. — *Хората са толкова жадни за веселба... Като след война. Или като пред война. — Май че сме далече от едното и другото — каза Филип. — Ба, не се знае. Констатирал съм, че човечеството има страшно къса памет.* Ем. Манов, Бягството на Галатея. *Но за жалост, ние имаме твърде къса памет. Не говоря за обществото и читателите;... Думата е за онези, които съдят, отсъждат и присъждат в литературата.* Г. Райчев, А. Страшимиров, Елин Пелин, Й. Йовков в спомените на съвременниците си.

С отриц.: **Нямам къса памет.** *Българският народ няма къса памет — той добре познава „демокрацията" на тия, които проливат по чуждите радиостанции лицемерни сълзи за неговата „свобода", за неговото „положение".* в. Работническо дело.

Още: **Къса ми е паметта. С къса памет съм.**

ИМАМ ЛАМЬОВИ УСТА. *Диал.* Лаком съм.

ИМАМ ЛЕКА РЪКА. Лесно завършвам това, което съм започнал, върви ми, спори ми в работата. *Стана дума кой пръв да хвърли семе... Едни диреха с очи кой има лека ръка, други настояваха да почнат направо с редосеялката, ала дядо Лазо Сегмалджията размаха калпака си и рече: — Какво ще се чудите... Нека пръв ръсне земята Анто, нашият Анто.* Кр. Григоров, Новодомци.

Още: **Добра ми е ръката.** *Диал.* **Лека ми е ръката.**

ИМАМ ЛЕКО ПЕРО. *Книж.* За писател, журналист и под. — пиша лесно и хубаво, с ясен и разбран език. — *Но хубаво го е написал Сахатчиев, нали? Леко перо има, магарето недно...* К. Калчев, Живите помнят.

ИМАМ ЛИЦЕ. *Със следв. изр. със съюз* **да.** *Обикн. във 2 и 3 л.* Не се срамувам да постъпя по един или друг начин, проявявам нахалство, безочие с някаква своя постъпка (употребява се за изразяване на възмущение от някого). *Пфу!... Безсрамна гадина!... Още има лице да ме гледа в очите и да ме кани. Пфу! Мръсна душа!* К. Петканов, Дамяновата челяд. — *Аз решително отказвам да говоря с нея. — Ти след всичко станало имаш ли лице да говориш и да се оправдаваш?* Ст. Л. Костов, Златната мина. *Турците станаха нетърпеливи, скрихави, започнаха да нападат Али Пехливана и да го наричат страхливец... — Още има лице да се надува. Малко остана хайдутите да му свалят гащите!* К. Петканов, Хайдути. *И ти имаш още лице да твърдиш, че не си излъгал.*

С отриц.: **Нямам лице.** Срамувам се да извърша нещо. *Нямам аз лице да те гледам тук! Каква майка съм аз таквази дъщеря да ти родя и отхраня?* П. Ю. Тодоров, Първите. — *Ами за улиците не става ли дума? — Виж, за тях нямам лице да го попитам.* Ст. Л. Костов, Златната мина.

Още: **Имам очи. Имам сурат.** *Простореч.*

ИМАМ ЛОШИ ОЧИ. Според представите на суеверните — с погледа си предизвиквам нещастие, зло, болести и под.

ИМАМ МЕГДАН. *Диал. Със следв. изр. със съюз* **да.** Мога, в състояние съм, по силите ми е да направя нещо. *Той има мегдан да прави такива работи.* Н. Геров, Речник на българский язик.

ИМАМ МЕДЕНА УСТА. Много съм сладкодумен, умея да въздействувам на другите, да ги убеждавам с думите си. *Трябваше тия прости селяни да се убеждават един по един... Той имаше медена уста, но как да ги събере, отде да започне?* Л. Стоянов, Сребърната сватба на полковник Матов.

Още: **Имам златна уста.**

ИМАМ МЕКИ ОЧИ. Мекошав, отстъпчив, добродушен съм. *Поискала ѝ назаем пари, и сестра ми, нали има меки очи, не можала да ѝ откаже, дала ѝ, а тя и до днешен не ги е върнала.*

Още: **Меки ми са очите.**

ИМАМ МЕКО СЪРЦЕ. Много съм добър, добродушен. *Йовка беше висока и грозновата като майка си, но имаше меко и добро сърце.* Елин Пелин, Гераците.

Още: **Меко ми е сърцето.**

ИМАМ МУХИ В ГЛАВАТА СИ. Глупав, лекомислен, несериозен съм.
Още: **Имам бръмбари в главата си. Мухи бръмчат в главата ми.**

ИМАМ МЯРКА НА УСТАТА СИ. *Обикн. в пов. накл. или с отриц.* Внимавам какво говоря, преценявам какво трябва да говоря и какво не, не говоря необмислено. *— Дръжте го да му свалим гащите! Ще псува, а! — Като на братя ви се моля, оставете ме! — Ха, тъй, че друг път да имаш мярка на устата си.* К. Петканов, Старото време.
С отриц.: **Нямам мярка на устата си.** *Ясно се чуваха честите караници между пияните клиенти, които обикновено нямаха мярка на устата си.* Г. Белев, Патилата на едно момче.
Още: **Знам мярка на устата си.**

ИМАМ НАБИТО ОКО. Лесно забелязвам и правилно разпознавам, разбирам, схващам нещо благодарение на опита си. *Налягали на някоя площадка, дивите кози мъчно се различаваха, но Кара Ибраим имаше набито око и рядко се излъгваше.* Ем. Станев, Козелът. *— Тоя господин е толкова твой баща, колкото аз — космонавт. — Я гледай ти каква самоувереност! Че защо? — Защото ти си бог, а тоя е мента. Аз имам набито око.* К. Кюлюмов, Последният шанс. *— Хваля се, защото има за какво, хайде и ти свърши такава работа, ще стана от стола да седнеш ти — сочеше той мястото си зад бюрото. — Имам набито око, дето нищо не може да му убегне.* В. Нешков, Настъпление.

ИМАМ НА ГЛАВАТА СИ. 1. *Някого.* Длъжен съм да се грижа за издръжката на някого, да го храня. *Но всеки имаше на главата си по пет-шест гърла и трябваше да се мисли за най-главното — хляба.* Й. Йовков, Старопланински легенди. *— Бай Стоянчо, — почна Кунчо и се поизкашля — тъкмо тебе търсех. Стана ми една нужда... Челяд имам на главата...* Ц. Церковски, Свършило се житото.
2. *Нещо.* Длъжен съм да ръководя, да управлявам нещо. *— Да отложим събранието за довечера! — Никакво отлагане! Аз имам цяла околия на главата си, а не като вас, само едно село! — язвително подхвърли Дойчинов.* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи.
Още: **На главата ми е** /в 1 знач./.

ИМАМ НА ДУШАТА СИ *нещо.* Тревожа се, безпокоя се от нещо, измъчва ме нещо. *Но господарите не искат да знаят какво имат на душата си слугите им, а гледат работата им.* Й. Йовков, Ако можеха да говорят. *Тази жена има нещо на душата си — гледам я напоследък посърнала, побледняла.*
Още: **Имам на сърце<то> <си>** /във 2 знач./.

ИМАМ НА ОКО (ОЧИ) *някого. Диал.* Харесъл съм някого за някаква работа, имам го пред вид за нещо. *Петко, аз имам и тебе на око... Ти много можеш да направиш и най-много от тебе може да очаквам.* Н. п. Филипов, Бирникът дошъл. *Питай момата кого има на очи, цигуларя ще посочи.* П. Р. Славейков, Български притчи или пословици и характерни думи.

ИМАМ НА РЪКА *нещо.* Разполагам с нещо или някого и всеки момент мога да го използувам. *Въпреки това ние пазехме най-строга конспирация при нашата просветна работа. Врагът можеше да знае, но не биваше да има доказателства на ръка.* Ем. Манов, Плененото ято.
С отриц.: **Нямам на ръка.** *То не беше кой знай колко, едно хубаво емприме щеше да струва сто и петдесет—двеста лева, но като ги няма на ръка!* Г. Караславов, За пръв път.

ИМАМ НА СВОЯ СТРАНА *някого.* Подкрепян съм в някакъв спор или борба от някого, привърженик ми е. *— Ами Йотата? — каза хаджи Смион и твърде безочливо се изсмя към Иванчо, от когото се не боеше вече, защото имаше на своя страна, освен учителя, дяда Нистора.* Ив. Вазов, Чичовци.

ИМАМ НА СЪРЦЕ и **ИМАМ НА СЪРЦЕТО <СИ>. 1.** *Някого.* Обичам някого, влюбен съм в него. *Ангелина е един него избрала между всички, че само него тя е имала и има на сърце.* А. Страшимиров, Есенни дни. *И прости на Пенка, що ми е казала, на сърце си она мене е имала.* Елин Пелин, Пижо и Пендо. *Стояне, синко Стояне!, На месец дойдеш бял-червен, / на месец дойдеш жълт-зелен, / дали си при зъл кехая, / ил имаш мома на сърце?* Народна песен. *Имах си едно комшийско чедо на сърце и взех, че си го доведох една вечер у дома; ... Не беше булката ми дотам хубавица, но беше пътна и блага жена.* Н. Хайтов, Съперници.

2. *Нещо.* Тревожа се, безпокоя се от нещо, измъчва ме нещо. *Сестро, ти имаш нещо на сърцето, каза тя. Ти страдаеш.* Ив. Вазов, Казаларската царица.
Още: **Имам на душата си** /към 2 знач./.

ИМАМ НА УМ и **ИМАМ НА УМА СИ.** 1. *Нещо.* Намислил съм, наумил съм си нещо, имам пред вид нещо. *Ех, каква лисица е той, какъв сметкаджия!... Има си нещо на ума той, не ще да го е довел току тъй.* Г. Караславов, Селски истории. — *Но ти вземи, че се ожени, дорде има време... ако не искаш да чакаш още една година — притури старецът, като имаше на ум, че след смъртта му всички в семейството трябва да носят траур цяла година.* Д. Ангелов, На живот и смърт. *Какво приказва тетка ѝ — кога не бе работила Ружа всичко в къщи? Какво имаше на ум тая жена? Изглежда да покаже, че племенничката ѝ е галена, изтънчена мома, да покаже и себе си.* Д. Талев, Илинден. *Отец Ефрем не бързаше да си ходи. Изглежда, имаше нещо на ум.* М. Смилова, Друм се вие. *Знаех, че Гюлфие не би пропуснала да отмъсти на Севда. Ала тя имаше и нещо друго на ум.* А. Дончев, Време разделно.
2. *Нещо. Диал.* Помня, не забравям нещо, мисля, грижа се за нещо.
3. *Някого.* Мисля си за някого, обичам го, искам го. *Найда от по-рано го е имала на ум. Затова беше е панала друга, зарад него замина тя, не за баща си.* А. Каменова, Харитининият грях. — *Той дали има някоя на ума си? — Има.* Ст. Л. Костов, Големанов.
По-рядко с отриц.: **На ум си нямам.** *Диал.* Не съм мислил за нещо, нямам намерение да направя нещо. — *Ами нема не мисли бае Марин да се приберете в село,... попитах аз леля Гена, макар и да знаех от баевите Маринови думи, че той за такова нещо и на ум си няма.* Т. Г. Влайков, Разказ за леля Гена.
Още: **На ума ми е** /към 1 знач./.

ИМАМ НЕЩО *с някого.* В любовни отношения съм с някого. — *Може ли толкова пари да се дадат за едно момиче, което не ти е нищо? — говореше свако Господин. — Другарка ли ти е? Годеница ли ти е? Нещо сериозно имаш ли с нея?* Ч. Шинов, Тикви за тиквarите. — *А кой е тоя Йордан Попйорданов?... Най-безопасният, паша ефенди. Мълчалив, затворен в себе си... Има нещо с една даскалица — Воденска, Катерина Воденска.* Д. Спространов, Самообречените.
С отриц.: **Нямам нищо** *с някого.* Не съм в любовни отношения с някого. *Няма да се усукваш около Християна... Напразно Ванко го убеждаваше, че няма нищо с нея.* М. Грубешлиева, През иглено ухо.

ИМАМ <НЕЩО> ОБЩО *с някого или нещо.* Намирам се в някаква връзка, в някакво отношение с някого, нещо. *Ето откъде дойде славата на Тошо като междалия и хората избягваха да имат общо с него.* Ст. Ц. Даскалов, Без межда. — *Аз какво общо имам с тази вечеринка? — изгледа го учуден лекарят.* Г. Караславов, Селски истории.
С отриц.: **Нямам нищо общо** *с някого или нещо. Председателят на съда... спря плавното течение на процеса и си позволи някои въпроси, които нямаха нищо общо с него.* Елин Пелин, Аз ти той. *Още при първия разпит полицията разбра, че този „ахмак" няма нищо общо с позивите.* Д. Ангелов, На живот и смърт. *Художникът Дагер обаче мислил съвсем иначе. Първо — опитите му нямали нищо общо с алхимията, второ — години преди него хората открили явления, които съвсем ясно говорели, че онова, което той е подхванал, рано или късно ще даде добри плодове.* Вл. Хараламиев, По следите на светлината.

ИМАМ НОС. Ориентирам се лесно в обстановката и хората, преценявам правилно хората и нещата. *Сега капитанът е в Димитровски строителен район... защото, както казах, капитанът има нос и око и разбра къде зимуват омарите.* Р. Иларионов, Тихият залив. — *Да не излезе като другите — да се разходи, наяде и напие на наша сметка и после — прощавай!.. — Възможно е и това. Но не ми се вярва. Аз имам нос и подушвам надеждните.* Ст. Л. Костов, Златната мина.

ИМАМ ОКО (ОЧИ) *за нещо.* Умея да възприема, да видя, да почувствувам, да оценя нещо. *Като признава, че Кръстев е с безспорни заслуги за развитието на нашата литературна критика, намира, че той има око само за недостатъците на нашите писатели.* Ив. Богданов, Спътници на първенците. *Тук пише, че си 25-годишен, а ти ми изглеждаш на 35... Но... Шшшт! Никакво „но"! Око имам аз за тези работи, мене ти не можеш да излъжеш.* Г. Караславов, Легитимационни. *А за твоята Шайце, тя и от мене, стария човек, се крие. Но Шайце ще разбере, защото има очи за хубавото, защото не на лошо я учиш.* Б. Несторов, Светлина над Родопите. — *Я гледай какъв юнак се извъди!...,* — *Имаш око, личи си... Ще стане от тебе разузнавач.* П. Вежинов, За честта на родината.

Той [Ленски] *е добър скулптор и художник. Автор е на ръководство по грим. Има око да улавя не само формите и цветовете на видимия свят, но и чувството за скритите трепети на човешката душа — „най-нежните нюанси във вълнуващата се човешка душа“ според думи на Будевска.* Ст. Грудев, Адриана Будевска.
С отриц.: **Нямам очи** *за нещо. Гледката беше красива, но никой от граничарите нямаше очи за нея.* Б. Несторов, Светлина над Родопите.

ИМАМ ОКО[2] *на нещо или някого. Диал.* **1.** Много съм харесал нещо или някого и искам да го притежавам. *Сам помакът Хасан ага,. . ., вървеше най-напред, възседнал на коня на Цоча Спасов, на който отдавна имал око.* Зах.Стоянов, Записки по българските въстания **2.** *Обикн. в пов. накл.* Наблюдавам непрекъснато нещо или някого, за да избягна някакви неприятни изненади. — *Ти. . . такова. . . имай око на селото. Татарите, знаеш ли ги? Стане ли нещо, прати Хрусан с коня.* Ст. Загорчинов, Ивайло.

ИМАМ ОРЛОВИ НОКТИ. *Диал.* Силен съм и никой не смее да ме закача.

ИМАМ ОСТРО ЕЗИЧЕ. Рязък съм, не съм деликатен, когато говоря или критикувам.
Още: **Остро ми е езичето. Имам остър език.**

ИМАМ ОСТЪР ЕЗИК. Рязък съм, не съм деликатен, когато говоря или критикувам. — *Пандов е нервен, сприхав и. . . как да ви кажа. . . има остър език.* М. Марчевски, Тихо пристанище. *Станкулов го смъмри: — Остър език имаш, ниско бръснеш.* М. Марчевски, Тихо пристанище.
Още: **Остър ми е езика. Имам остро езиче.**

ИМАМ ОЧИ. *Със следв. изр. със съюз* да. Обикн. във 2 и 3 л. Не се срамувам да постъпя по един или друг начин, проявявам нахалство, безочие с някаква своя постъпка (употребява се за изразяване на възмущение от някого). *Вие опозорихте батальона и имате очи да стоите пред мен! Под съд ще ви дам!* К. Кръстев, Катастрофа. *Една пролет, . . . кооператорите го подкачиха да влезе в стопанството. . . — Аз мога ли да разплача верицата на едни хора, дето обменят имота ми метър за вятър, а след туй имат очи да ме канят при тях? — попита той.* Хр. Пелитев, Хапят ли охлювите?
С отриц.: **Нямам очи.** Срамувам се да извърша нещо. *Как ще се върна у дома, какво ще кажа на мама и где вече ще търся неродена мома? При слънцето нямам вече очи да ида.* Народна приказка. *Марин мислеше дали не е по-добре да отиде и да каже на бригадира за повредата. Че трябваше така да стане, трябваше, но той все още не се решаваше. Беше го срам за хвалбите си оня ден, щяха да му се присмиват, а нямаше очи да погледне хората.* Ив. Венков, Хора край нас. — *Затова нямаше очи да остане тук. Защото има много работи да разкриваме! — Брей, мошеника му! Много му здраве тогава!* Ст. Ц. Даскалов, Земна светлина.
Още: **Имам лице. Имам сурат.** *Простореч.*

ИМАМ <ОЩЕ> ЖЪЛТО ОКОЛО (НА, КРАЙ, ПО) УСТАТА <СИ>. Млад и неопитен съм, не знам как да постъпвам. *Момата укори баща ми, че я откраднал тъкмо когато излизала да я открадне Стоян от Карабелово, а баща ми й каза, че не той, а Големия Танчо я задигнал вместо Бера Георгиевата. Оная разбра, че баща ми има още жълто около устата, започна да се усуква край него и да го придумва да я отведе още тази нощ в Карабелово.* Ив. Петров, Преди да се родя. — *Не е ли вярно, че по заповед на поручик Игнатов сте взели участие в разстрела на каменополските другари? — Не е. Не съм взел участие, аз избягах. — Да не би да имам жълто край устата си? — неприлично улови той долната си устна.* В. Нешков, Настъпление.
С отриц.: **Нямам жълто около (на, по) устата.** — *Амбулаторията затворена, а тя на гости. Мари, нямаме жълто по устата и очите ни виждат, слава богу.* Н. Каралиева, Ден на предложенията.
Още: **Имам жълто на гагата (под мустак).** *Диал.*

ИМАМ ПАРИ КАТО У ЖАБА ЧЕРВЕИ. *Диал.* Сиромах съм.

ИМАМ ПАРИ КАТО У КУЧЕ ЧЕРВЕИ. *Диал.* Богат съм.

ИМАМ ПЕРО. Умея да пиша, да съчинявам. *Когато младата сътрудничка написа първата си статия, ръководителят й веднага каза, че тя има перо.*

ИМАМ ПИЛЕШКО СЪРЦЕ. *Диал.* Много съм страхлив.
Още: **Нося пилешко сърце.** *Диал.*

ИМАМ ПОД ОКО *някого или нещо.* Непрекъснато наблюдавам отблизо някого или нещо, следя го, обикн. с погледа си. — *Ще вървите с нас — рече им командирът и мълчаливо направи знак на двама от габровските партизани да имат под око стражарите.* М. Марчевски, Митко Палаузов. *Какво крои този лукав старец? В думите му имаше заплаха — плашеше го с византийския император. Добре е да го има под око.* Ст. Загорчинов, Ивайло. — *На какво дължахме тая чест? — Много просто — господин Кадир е пожелал да ме види. Получил е досието ми от Кратово и нареждане да ме има под око — отговори Павел.* Д. Спространов, Самообречените.
Още: **Държа под (изпод, на) око (очи)** /в 1 знач./.

ИМАМ ПОД РЪКА *някого или нещо.* На разположение ми е някой или нещо; мога всеки момент да разчитам на някого за помощ или мога да ползувам нещо, което е на удобно за мене място. *Майката... натъпка в голямата раница своята акушерска чанта, няколко чаршафа и още нещо, което имаше под ръка.* П. Вежинов, Нашата сила. *Сигурен в неопровержимите доказателства, които имаше под ръка, продължи.* В. Нешков, Настъпление. *Касаветов бързо се сближи с този ограничен, глуповат, но много амбициозен млад мъж не само защото искаше да го има под ръка и да го контролира за лични свои интереси, но и поради обстоятелството, че старият Полит Стоянов,... с цялата си душа бе с национал-либералите.* Г. Караславов, Обикновени хора.
Още: **Под ръка ми е.**

ИМАМ ПОСЛЕДНАТА ДУМА[1]. *Книж.* **1.** За подсъдим — дава ми се възможност накрая, преди произнасяне на присъдата, да се защитя, да кажа нещо в свое оправдание.
2. За осъден на смърт — дава ми се се възможност да кажа последното си желание преди изпълнението на присъдата. — *Никола Шопов, имаш последната дума. Високият, мургав работник не трепва, когато му слагат примката на врата.* Ем. Манов, Пленено ято.

ИМАМ ПОСЛЕДНАТА ДУМА[2]. *Обикн. някъде, в, за нещо.* **1.** С решаващо значение съм за нещо, от мене зависи изходът на нещо. *Не един път Пантера бе изпадал в тежко положение. Веднъж той бе открит и обграден в една селска къща. Полицията и жандармерията блокираха цялото село. Никой не би повярвал, че Пантера ще може да остане жив. Но и тук неговата смелост и безстрашие имаха последната дума.* К. Ламбрев, Средногорски партизани.
2. Имам много голямо влияние в някаква област, най-напреднал съм.
Още: **Моя е последната дума** /към 2 знач./. *Книж.*

ИМАМ ПОЧВА ПОД КРАКАТА СИ. *Книж.* Чувствувам се сигурен в положението си.
С отриц.: **Нямам почва под краката си.**

ИМАМ ПРЕД ОЧИ. 1. *Нещо.* Съобразявам се с нещо, полагам усилия за нещо, действувам с оглед на нещо. *Кълна се в името на народа и на НР България, че в своята дейност... ще имам пред очи само общонародните и държавните интереси.* Конституция, 15. *По моему сега колибари и еснафи трябва да имат само туй пред очи: да смъкнат хомотя на чорбаджиите.* П. Ю. Тодоров, Първите. *Да имаме винаги пред очи изпълнението на Мордвинов в класическите пиеси, представени от Моссовет.* Н. Лилиев, Бележки върху сценичното слово.
2. *Някого или нещо.* Непрекъснато наблюдавам отблизо някого или нещо, следя го с погледа си. *Албанците не без съжаление пуснаха Гороломов, но не се отделиха настрана и пак го имаха пред очи.* Й. Йовков, Приключенията на Гороломов.

ИМАМ ПРИСЪРЦЕ *нещо.* Милея за нещо, скъпо ми е, готов съм да го подпомогна. *Аз обичам жените... имам присърце тяхното движение и помагам, доколкото мога.* Ст. Л. Костов, Мъжемразка.
Още: **Имам близо до сърцето си.**

ИМАМ ПРЪСТ *в нещо.* Замесен съм в нещо, взел съм участие в нещо. *Бяха го разкарвали преди две или три години по Пазарджик и Пловдив, че уж имал пръст в едно убийство на турци.* К. Величков, В тъмница. *В писмото сигурно имаше пръст и той, а може и цялото да е съчинено от него.* Г. Караславов, Селски истории. *И когато наскоро нахълтаха дома му полицаи, той се досети, че и владиката има пръст в тая работа.* Ст. Ц. Даскалов, Вода от манастира. *Само дядо Настас продължаваше да седи на стола си и да се чуди — как*

беше възможно един и същ човек едновременно и да пее по радиото, и да пътува с „автунбил". — Тукана опашатият ще да има пръст — рече си той и отпи издебело от резняка. А. Антонов-Тонич, Гайда за милиони.
С отриц.: **Нямам пръст** *в нещо. Ралчо твърдеше, че няма пръст в тая работа, всичко е станало без негово разрешение.* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи. — *И какво излезе? Опозориха целия ви хотел... Аз я изгледах подозрително. — Не, нямам пръст в това... — продължи тя.* К. Калчев, Двама в новия град.

ИМАМ РЕДКИ ПРЪСТИ. Не жаля средства, харча много, прекалено щедър, разточителен съм. *Кръчмарят опита парите на зъбите си и промърмори: — Новенички! Щом имаш редки пръсти, ще бъде по волята ти!* Й. Вълчев, Стъпала към небе.
Още: **Имам широки пръсти. Редки ми са пръстите.**

ИМАМ РОГА. За мъж — жена ми ми е изневерила; рогоносец съм.

ИМАМ РЪКА. Умея много добре да рисувам. *Дано я приемат в Художествената академия, тя трябва да влезе там, има ръка.*

ИМАМ СЕ НАВИСОКО. *Диал.* Големея се, гордея се, надувам се. *Не си царска дъщеря, та да се имаш толкова нависоко!* К. Петканов, Старото време.
Още: **Хвърча (вдигам се) нависоко** /в 1 знач./. **Имам се на голямо.** *Диал.* **Държа се нависоко.**

ИМАМ СЕ НА ГОЛЯМО. *Диал.* Големея се, гордея се, надувам се. — *Защо ме плюваш? — Защото си по-мръсен и от турчин... — Много на голямо се имаш, но ще видим!* К. Петканов, Златната земя.
Още: **Ида на голямо.** *Диал.* **Държа се на голямо. Имам се нависоко.** *Диал.*

ИМАМ СИ ВРЕМЕТО. *Диал.* Заможен съм, добре съм материално. — *Стояне, знаеш ли, че Милена много те иска?..—Коя Милена, Дойновата мома ли? Добра е, имат си времето. И ниви и овце имат.* К. Петканов, Старото време. *Михо си има времето, дал му господ, затова на дъщеря си ще трябва да даде.* К. Петканов, Без деца.

ИМАМ СИ В ПАПУЦА ВЪГЛЕНЧЕ. *Диал.* Безпокои ме, мъчи ме, тревожи ме нещо.

ИМАМ <СИ> ЕДНО НА УМ. [*Често*: **Имай <си> едно на ум**]. **1.** Внимавам, запомвам, че може да ми се случи нещо лошо и съм готов да го предотвратя или да се справя с него. — *Докторе, ти си кабинетен човек! — ... — Хората не са туй, което си мислиш за тях... Толкова съм патил, че винаги си имам едно на ум...* П. Вежинов, Звездите над нас. — *Аз ще я* [главата на юрдека] *спиртосам, ще я пазя в шкафа, та всеки, който влезе, да я види и да си има едно на ум!* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено. *Аз ще се обадя на Кунчо и Кальча, ама и ти да имаш едно на ум — обърна се той към Гешо, — да не би там да започнете да правите панаир с него — сочеше той уплашения войник, — здрав и читав го вземаш, такъв трябва да го предадеш по-нагоре.* В. Нешков, Настъпление.
2. Намислил съм си нещо и искам да го осъществя или съм готов да направя, да извърша нещо. — *Господин Банков, демек от нас какво се иска — ... — като свирнете вие отгоре, ние да си имаме едно на ум и с цялата дружба вън от Офето, тъй ли е?* В. Нешков, Настъпление.
Още: **Записвам си / запиша си едно на ум.**

ИМАМ <СИ> ЗАКАЧКА *с някого.* Намирам се в някакви (делови, приятелски, интимни и други) отношения с някого, в някакви връзки съм с някого. — *Ако пък имаш в Търново някоя закачка, Кузмане, доведи ни момата в Прибойна! Дали само ще се съгласи от гражданка да стане селянка? Ха-ха!* Ст. Загорчинов, Ивайло. — *Ако знам, че има ресторант там, аз потеглям. Нямало ресторант. Не е интересно. А Дона, нали си има закачка с попски род, като рече: — Давай за манастира!* Г. Краев, Аз си знам.
С отриц.: **Нямам <си> закачка.** *Това, че той, мъж вече на години, нямаше никаква закачка с някоя мома, я безпокоеше.* Г. Караславов, Обикновени хора.

ИМАМ СИ И ПОД КЕРЕМИДКА. *Диал.* Не съм безимотен, притежавам къща и други имоти.

ИМАМ СИ <КАТО> ОБИЦА НА УХОТО. [*Често:* **Имай си го <като> обица на ухото**]. **1.** Взел съм си поука от някаква преживяна неприятност или грешка и вече внимавам тя да не се повтори. *Добре! Така да бъде! Брак и същия ден молба за развод... Веднага ще даде гръб на тая шантажистка... И край... И ще си има като обица на ухото.* Б. Болгар, Близнаците. *Да знайш и да запомниш: аз нема да пусна да излезе от къщата ми Лазар... Да си имаш веке обица на ухото. И секой да си знай местото в тая къща.* Д. Талев, Преспанските камбани.
2. Помня добре, зная (употребява се, когато се напомня на някого, че трябва да се съобразява с някои обстоятелства). *Делба няма да има, и не може, докато аз не река. Това го имай като обица на ухото си.* Ем. Станев, Иван Кондарев. *Лого се върна в краварника. Мислеше, че управата иска да го сплаши само да си има обица на ухото, но до изгонване чак няма да стигне.* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено.

ИМАМ СИЛА. За закон, наредба, решение и под. — прилагам се, важа, действувам. *Този закон и сега има сила.*
Още: **В сила съм.**

ИМАМ СИ МУХА<ТА> ПОД (НА) КАПАТА. *Диал.* Мъчи ме някаква мисъл за нещо, някакво съмнение, безпокойство.

От народната приказка за един човек, който откраднал кошер с мед; съдията наредил да се съберат всички селяни и казал, че този, който е откраднал кошера, има муха на капата си; крадецът, гузен, направил жест да отпъди мухата (пчелата), и така се издал.

Още: **Си имам мушица на капица.** *Диал.*

ИМАМ СИ МЯСТО<ТО>. *Диал.* Уместен съм, подходящ съм. *Събраха се, разискваха, и най-после решиха: че макар тие и да са комити, техни душмани, но тука на туй място, в затвора, гдето всички са равни, гдето мерхаметът си има най-много място, гдето не е място за душманлък — то да ги приемат колкото се може по-добре.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания.

ИМАМ <СИ> РАБОТА *с някого.* **1.** Намирам се в някакви (делови, приятелски, интимни и други) отношения с някого, в някакви връзки с някого. *Всичките заптии се разкайваха, че не знаели от по-рано с какви хора имали работа.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания. *Обичаше ме някога, но сега не зная дали ме обича. А освен това научих от мои другари, че тя... имала си работа с друг.* Ив. Мартинов, Драва тече през славянски земи. — *Не, Монте Карло ще го оставим, моето момче. Това е едно напълно пропаднало градче. Не искам да си имам работа с тия типове. Не, ние ще си вадим честно хляба.* В. Цонев, Едно време в Овча купел. — *А не се ли страхува, че майор Пеев може да ни обади?* — ... — *Не, той му вярва. Освен това Пеев го е уверил, че няма да го предаде, но не желае да има работа с антинародна организация.* В. Нешков, Настъпление.
2. Разправям се с някого, който ме е обидил, оскърбил или е извършил нещо нередно. *Вие ще имате работа с най-опасния злодеец в столицата!* Ив. Вазов, Драски и шарки. *Той само да посмее да бие сина ми, и ще си има работа с мене.*
С отриц.: **Нямам <си> работа** *с някого.* — *Симо, гледай си пътя! Чу ли? Аз с пияни хора работа нямам.* Г. Райчев, Златният ключ.

ИМАМ СИ РЪКА. *Диал.* Крадлив съм, имам навик да крада.
Още: **Имам дълга ръка**[1].

ИМАМ <СИ> ХОШ-БЕШ *с някого* [**ИМАМЕ <СИ> ХОШ-БЕШ**]. *Диал.* В интимни отношения съм с някого, близък съм с някого (в интимни отношения сме, близки сме). — *Кажи ти, Русано? Инженерчето не ти ли каза? Вие си имате ож-беж.* [sic!]. *Той на тебе нищо не може да откаже!* Ст. Ц. Даскалов, Земна светлина.
С отриц.: **Нямам <си> хош-беш.**

ИМАМ СМЕТКА. В мой интерес е, изгодно ми е, изнася ми. — *Каквото и да излезе, пак държавата ще тури ръка.* — *И да тури... селото град ще направи. Пак ще имаме сметка.* Ст. Ц. Даскалов, Земна светлина. *Той е предател, той се опита да убие най-достойния от членовете на окръжния комитет и това се наказва само със смърт! А те? Изключили го! Това е, защото те имат сметка да изчезнат такива хора като Стефан Кибаров.* Д. Талев, Гласовете ви чувам.
По-рядко безл.: **Има сметка** *в нещо.* Изгодно е. *Сигур помисли, че искам да ти взема караджейката, защото в нея има сметка?* Ем. Станев, Иван Кондарев.

С отриц.: **Нямам сметка.** *Нямаше сметка да се отдели, защото капиталът му не беше дотам големичък.* Г. Караславов, Обикновени хора.

Още: **Иде ми на сметка <та>.**

ИМАМ СТРАХА *някому.* Страхувам се много от някого и се съобразявам в постъпките си с него. — *Защо ме удари, а?—Бих те — да ми имаш страха!* З. Сребров, Улицата на моето детство. *Всички учители му имат страха.* Ст. Чилингиров, Рибена кост. *Какво като е майор! Ще ми козирува той на мене. Защо не пишеш, бре, ще му река. Той, ще знаеш, много ми има страха.* Л. Михайлова, Жени. *Имам ти страха.*

ИМАМ СУРАТ. *Със следв. изр. със съюз* да. *Обикн. във 2 и 3 л. Простореч.* Не се срамувам да постъпя по един или друг начин, проявявам нахалство, безочие с някаква своя постъпка (употребява се за изразяване на възмущение от някого). *Не само черковното и училищното сребро са турили в джоб чорбаджиите, ами и ишрата, и опростеното на раята. Пю! — Пък имат още сурат да търсят вземане от народа.* П. Ю. Тодоров, Първите.

С отриц.: **Нямам сурат.** Срамувам се да извърша нещо.

Още: **Имам очи (лице).**

ИМАМ СЪРЦЕ. Способен съм да изпитам жалост, състрадание, скръб, да съчувствувам или да помогна на някого. *Тя ще намери колай да се промъкне вътре и да падне пред царя. Тя ще се примоли на пазачите — и те имат сърца, ще я разберат.* Г. Караславов, Танго. *Костадин бе поразен. По братовото му лице се изписа мъка. И за пръв път го осени мисълта, че и Манол може да страда, че и той има сърце.* Ем. Станев, Иван Кондарев. *—Често съм думал на баща ти:—. . . Павел ще си дойде, той има сърце.* Елин Пелин, Гераците.

С отриц.: **Нямам сърце.** — *Абре, що ми уби кучето, Дечо?. . . Не те ли догреша, бре кръвнико? Съвест нямаш ли? Сърце нямаш ли?* Чудомир, Убийство. — *Какви българи сте вие? Всички се дерат за своите състезатели по трибуните, а вие мълчите като мъртви. Сърце нямате!* Л. Стефанова, Вулканите на Мексико димят. *Началникът. . . предупреди учтиво: — Не мислете, че ние, полицаите, нямаме сърце.* М. Грубешлиева, През иглено ухо.

ИМАМ СЪРЦЕ КАТО БЪРЦЕ. *Диал.* Равнодушен съм, безгрижен съм, от нищо не се вълнувам.

ИМАМ ТВЪРДА ГЛАВА. Не се вслушвам в съветите на другите; неразбран и упорит съм.

Още: **Твърда ми е главата. Имам корава глава.**

ИМАМ ТЕЖКА РЪКА. 1. Бия много силно, много болезнено. *Ефенди, тежка ръка имаш! И падаше се на кучето тоя бой.* Й. Йовков, Старопланински легенди. — *Какво има да готвим — рече стражарят и замахна с цепеницата към Герган. . . Тъпа болка прониза цялото му тяло, сякаш с брадва отсякоха рамото му. „Тежка ръка има кучето мръсно!" — помисли си Герган.* К. Калчев, Живите помнят. *А защо на Алексис му липсват два зъба отпред? От приказване с капитана! Не знаеш каква тежка ръка има. . .* Н. Антонов, В открито море.

2. Не ми спори работата, не ми се удава лесно; нямам успех, сполука. — *Стига се муси! Пусни десетина семки. . . — Ще пусна, но ако не никнат? Нали знаеш, моята ръка е тежка.* К. Петканов, Без деца.

Още: **Тежка ми е ръката.**

ИМАМ ТРИСТА СВИНИ В БАЛТАТА. *Диал.* Много съм богат.

ИМАМ УСТА[1]. Вж. Имам чене. — *Как ще ги разкажеш! Да имам аз твоите уста!* Ал. Константинов, Бай Ганьо.

ИМАМ УСТА[2]. *Със следв. изр. със съюз* да. *Неодобр.* Осмелявам се, одързостявам се да кажа нещо, имам нахалството за нещо. — *Мльк! И още имаш уста да говориш! Не те е срам, хаирсъзин с хаирсъзин! Пфу!* Чудомир, В черковния двор.

ИМАМ УСТА КАТО ХАМБАР. *Пренебр.* Говоря прекалено много, не мога да бъда наддуман. — *Двамата бяхте на конференцията, двамата отговаряте. Как тъй отстъпихте първенството? Уста имаш като хамбар, ще ви насадим на пачи яйца. . . — Не си ти от тия, дето премълчават!* Н. Каралиева, Синята метличина.

ИМАМ ЦИГАНСКО СЪРЦЕ. Пощелив съм, иска ми се да имам това, което видя. — *Купи ми портокали. — Ще ти купя, нали знам, че имаш циганско сърце.*

ИМАМ ЦИГАНЧЕТА НА ОЧИТЕ. *Диал.* За дете — много ми се спи.

ИМАМ ЧЕНЕ. Умея да приказвам, да разказвам, да говоря убедително. *Тоя адвокат има чене — виж как го зяпат всички в устата.*
С отриц.: **Нямам чене.** *Ще мълча, не мога да се оправя. Нямам чене като тебе.*
Още: **Имам уста**[1].

ИМАМ ШИРОКА РЪКА. Не жаля средства, харча много, прекалено щедър, разточителен съм. *Аз си отивам, братко... Нека синът стегне засега източната стая. Е, широка ръка има той, аджамия е.* Ц. Лачева, Селският ангел.
Още: **Имам широки пръсти.**

ИМАМ ШИРОК ГРЪБ. Издържам, свикнал съм, мога да понасям (обикн. тежка работа или неприятности).
Още: **Широк ми е гърба.**

ИМАМ ШИРОКИ ПРЪСТИ. Не жаля средства, харча много, прекалено щедър, разточителен съм.
Още: **Имам широка ръка. Имам редки пръсти.**

ИМАМ ШИРОКО СЪРЦЕ. От нищо не се тревожа, не се вълнувам, с лек и безгрижен характер съм. *Накрехна шапка и запя:... Радой го погледна,... и завъртя глава: — Бре, Панко, честит Панко! Широко сърце имаш.* Д. Ангелов, На живот и смърт.

ИМАМ ШУШУ-МУШУ *с някого* **[ИМАМЕ ШУШУ-МУШУ].** Намирам се в любовни отношения, в любовни връзки с някого (в любовни отношения сме). — *Маро — викаха ѝ — твоята прабаба е имала шушу-мушу с Муса Кеседжия, затова си такава боялия...* Б. Болгар, Близнаците.

ИМА МЯСТО *за нещо.* Възможно е, може (да стане нещо, да се осъществи). *В този момент той приличаше на джамбазин, който е поискал висока цена, за да има място за пазарлък.* Ст. Марков, Дълбоки бразди.

ИМА НЕЩО ГНИЛО В ДАНИЯ. *Книж.* За държава, учреждение и пр., където съществуват големи нередности, престъпления, хаос и са нужни радикални мерки за оздравяване на атмосферата.
Цитат от Шекспировата трагедия „Хамлет".

ИМА НЕЩО ПОМЕЖДУ НИ. Намираме се в любовни отношения, в любовна връзка. *Аз съм чувала, че тоз Гърдьо, кога бил млад, се знаял с мама, уж имало нещо помежду им.* Й. Йовков, Чифликът край границата.
С отриц.: **Няма нищо помежду ни.** *Не ме обиждай. Разбери, няма нищо помежду ни.*

ИМА-НЯМА. Около, приблизително (е) (при определяне на количество, брой). — *Татарите са на отвъдния бряг, недалеч...* — *Колцина са* — *запита Ивайло.* — *Има-няма стотина.* Ст. Загорчинов, Ивайло. — *Има-няма година време, по нашите земи дойдоха татарите и мъката ни стана двойна и тройна. Дойдоха и вече не си отиват мръсните му коганци.* Ст. Загорчинов, Ивайло.
Още: **Я има, я няма.**

ИМА СИ КРУШКАТА ДРЪЖКА. Вж. Има си крушка<та> опашка. *Омразата на инструктор Дишлиев се оказа не случайна. Имала си крушката дръжка. Разбрал, че няма да се върне бохемският му летешки рай, реши да стане предател. Избяга от родината заедно със самолета.* Ас. Станоев, Първите.

ИМА СИ КРУШКА ОПАШКА. Съществува някаква причина, налице е някакво основание, някакъв повод за нещо или за да се говори, да се твърди нещо. *Додето Милка и Бранков се занимаваха с Трайчева, и Трайчев се занимаваше с тях. Като ги видя на станцията, че се качиха в колата, той си каза: — Ха! Та то си имала крушка опашка! Сега си обяснявам добродетелта на тая горда госпожица. Аз съм бил излишен.* Ив. Вазов,

Казаларската царица. — *Защо идваш по никое време?* — *Сигурно си има крушка опашка.* — *Много си весел.* — *Заради тебе. Черпня ще падне тая вечер.* К. Кюлюмов, Последният шанс.

Още: **Има си крушката дръжка.**

ИМА СИ ХАС. 1. *Със следв. изр. със съюз* **да.** Възклицание за изразяване на неприятно чувство при предположение, опасение, че нещо не е или няма да стане така, както се желае, както се очаква, или че се е случило нещо лошо; нима, възможно ли е. *Наоколо нямаше жива душа. Има си хас ратаят да се е запилял нанякъде — помисли си Манол.* Ем. Станев, Иван Кондарев. *Пак нещо ще иска — помисли си Чернев — има си хас да ми иска пари!* К. Калчев, Живите помнят. *Сега Ванко се обърна. Има си хас да не е попаднал на същия лекар!* М. Грубешлиева, През иглено ухо. *Тъкмо да заспя, и слушам по едно време нещо реве, бучи, пръхти. За вълци — рано. Има си хас мечка да е подплашила катърите!* Н. Хайтов, Шумки от габър.
2. *Със следв. изр. със съюз* **да.** Изключено е, не е възможно, няма причина за нещо (при твърдение за нещо сигурно). *Някои казват: почиващите са много доволни. Има си хас да не са доволни. Ако на всеки бъде предоставена отделна вила, той ще бъде още по-доволен.* в. Работническо дело.
3. Разбира се, естествено, как иначе (при отговор). — *Спомняш ли си коя съм?* — *Има си хас — отговори той.* К. Калчев, Семейството на тъкачите.

ИМА ХЛЯБ *в (у) нещо или някого.* **1.** Годен е, здрав е, може да работи. — *Има хляб, в теб има още хляб — успокои го актьорът.* — *Не се безпокой. Вдъхновението ще дойде. . .* Б. Априлов, Кифлата на началника.
2. За нещо — може още да се употребява, да се използува; бива го. — *Ама парна машина — един път! Сто години хляб има у нея, другарю председател, сто години!* Б. Обретенов, Сноп.
С отриц.: **Няма хляб.** *Няма хляб в тая дреха вече. Много е изтъняла, ще се скъса.*

ИМАШЕ ЛИ ОТ МАТЕЯ. *Жарг.* Биха ли те, наказаха ли те с бой? *Загубил си я* [шапката] *ти в пердаха, че и не помниш. Имаше ли от Матея?* Ем. Станев, Иван Кондарев.

ИМАШ ЛИ АКЪЛ. Вж. Имаш ли ум.

ИМАШ ЛИ УМ. *Във 2 и 3 л.* Възклицание за изразяване на възмущение, укор или учудване, когато някой постъпва съвсем неразумно или глупаво. — *Говорих и с татко, искаш ли да купим йошура заедно тая година?...* — *Ти, младо, имаш ли ум? Влизам ли аз в такъв капан сега? Светът се запалил, а ти?* Д. Талев, Преспанските камбани. *Та той има ли ум? На това дете е достатъчна една плесница, за да изкаже всичко.* Д. Добревски, Бунтът на крайцера „Надежда". — *Магаренцето ми дай! Ще го яхна юнашки. . .* — *Ум имаш ли, бре сине! — ядосал се бащата, — как ще яхнете изведнъж мъничко магаренце?* Ран Босилек, Весели приказки.

ИМАШ МНОГО ЗДРАВЕ и *по-рядко, жарг.* **ИМАШ МНОГО ЗДРАВЕ ОТ АРМЕНСКИЯ ПОП.** *Обикн. във 2 и 3 л. Пренебр.* **1.** Не си прав, съсем не е така. *Много здраве имат ония, които мислят, че любовта винаги ни окриля и ни кара да трошим производствените норми.* М. Иванов, Съдбовни мигове. — *Вярно, той се казва Глухарски, но няма нищо общо със студентите. . .* — *Имате много здраве и тримата! Аз не зная името на този другар, но съм запомнил веждите му от кинопрегледа. Бас ловя, ако не е председател на алпинистите!* Тонич, Случаят Глухарски. *Българичката има много здраве, когато ни втълпяваше, че бъдещето ни било ясно, стига да слушаме нея и да се учим от великите писатели.* Ем. Манов, Моето първо лято.
2. Няма да стане така, както ти мислиш. *Тоя изедник, тоя изедник. И сега ли ще му създава ядове. . .* — *Ехей, бако, имаш много здраве, рече си Алекси.* — *Това не ти е в миналото.* Кр. Григоров, Новодомци. *Те да не мислят, че ние така лесно ще се дадем. Хо-о, ще извинява Слановски, много здраве има тази слугиня. Да не мислят, че зарад такива като тях сме лашкани по затворите.* В. Нешков, Настъпление.

И МЕН<Е> Е МАЙКА РАЖДАЛА / РОДИЛА. 1. И аз се нуждая от човешко отношение, и мене трябва да ме зачитат, и аз съм човек. *Защо до днес никой правоверен не се сети, че човеците са равни пред бога, че всеки носел сърце, че и нас майка е раждала, че и нас боли за мъките на децата ни?* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. — *Или аз ще съм ви мухтар, или се оправяйте сами! — рязко ги прекъсна старият. . .* — *Ще трепем,*

като пилци ще ги избием — хора са това, не пилци! И тях е майка раждала, от добро не са тръгнали по обир. В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.
2. *Диал.* Не се боя, не се страхувам от някого. — *С Горана ли ще се мериш ти, бе хапльо. . .?— И мене е майка раждала.* Ц. Церковски, Театрални забавалки.

И МЕН<Е> МЕ Е КУМ КРЪЩАВАЛ. *Диал.* И аз се нуждая от човешко отношение, от зачитане, и аз съм човек.

И МЕН<Е> ЩЕ МАЙКА ОЖЕНИ <И АЗ ЩА СИ ДОБИ БУЛЧИЦА>. *Диал.* Употребява се, за да се изрази, че лицето, което говори, очаква настъпването на щастливи дни или някакъв успех, сполука.

И МЕН<Е> ЩЕ ПРЕКАРАТ ПРЕЗ СТЪРГАТА. *Диал.* И моят ред ще дойде (обикн. за нещо лошо).

ИМЕТО ИМ Е ЛЕГИОН. *Книж.* Вж. Имя им легион. *Тук* [във „Войвода" и „Дончо"] *имаме дребни, симпатични образи, от една страна, а от друга — грозни, безчовечни и отвратителни образи на готовановци, експлоататори и мъчители, чието име е легион.* Б. Ангелов, Литературни статии.

И МОЕТО КУЧЕ ЩЕ УЛОВИ ЗАЕК. Вж. И моята хрътка ще хване заек.

И МОЯТА ХРЪТКА ЩЕ ХВАНЕ ЗАЕК. Употребява се, за да се изрази, че лицето, което говори, очаква настъпването на щастливи дни или някакъв успех, сполука.
Още: **И моето куче ще улови заек. Улови ще и нашата хрътка заек.** *Диал.*

ИМЯ ИМ ЛЕГИОН. *Книж.* Много са, в голямо количество са.

От евангелския разказ за бесния, който на въпроса на Исус как му е името, отговорил „легион ми е името", защото в него (в бесния) били влезли много бесове.

Още: **Името им е легион.** *Книж.*

<И> НА БАЩИНОТО СИ КРЪЩЕНЕ НЕ СЪМ ЯЛ ТОЛКОВА. *Диал. Шег.* Казва се от някой, който се е наял добре.

<И> НА БОЖАТА КРАВА ПЪТ ПРАВЯ. Много съм кротък, добродушен, благ, незлобив и отстъпчив. *Бай Пъшо, баща ти, и на божата крава път прави. . ., а ти на кого си се метнал?* В. Нешков, Настъпление.
Още: **<И> на мравката път правя.**

И НА ВРАТА СИ ИМАМ ОЧИ. Вж. И на задника си имам очи.

И НА ГЪЗА СИ ИМАМ ОЧИ. *Вулг.* Вж. И на задника си имам очи.

И НА ГЪРБА СИ ИМАМ ОЧИ. Вж. И на задника си имам очи.

<И> НА ДЯВОЛА ДЖУВАП ДАВАМ. *Диал.* Съобразителен, умен и смел съм и умея убедително да докажа, че съм прав, да се защитя.
Още: **<И> на пашата (царя) джуван давам.** *Диал.*

И НА ЗАДНИКА СИ ИМАМ ОЧИ. *Вулг.* Много съм умен и предвидлив, хитър, ловък.
Още: **И на гъза си имам очи.** *Вулг.* **И на гърба (тила, врата) си имам очи.**

И НА КУЧЕТАТА, съм заборчлял (имам да давам). Извънредно много (съм заборчлял). — *Хубаво момиче. . . — Жал ми е да го гледам, като знам баща му. . . Заборчал е и на кучетата.* Елин Пелин, Земя.
Още: **И на псетата** /в 1 знач./.

И НА КУЧЕТАТА МАСКАРА, ставам (съм). За присмех на всички (ставам, съм)

И НА КУЧЕТО НА ОПАШКАТА, има го (ще го видиш). *Подигр.* Много често, непрекъснато (го има) (употребява се за нещо, обикн. дрехи, обувки, което се среща често, у много хора). *Такива обувки като нейните ще ги видиш и на кучето на опашката.*

<И> НА МРАВКА<ТА> ПЪТ НЕ МИНАВАМ / МИНА. Много съм кротък, добродушен, благ, незлобив и отстъпчив. — *Мирчо, чина, за наш Петка съм дошла, чедо, за нашия галфонин, припява една жена. Един патарок се е извъдил, дето го няма в околията. . . Пък инак кротко, кротко, и на мравка път не минава, ама дай му по цял ден на сянка да седи. . . Та виж, прави, струвай, настани го някъде писар, че не е за селска работа.* Чудомир, Консул на Голо Бърдо. — *Такава си е от време. Тя не знае да оскърби човека, нито на мравката път да мине.* Ив. Кирилов, Жерави. — *На мравката път не минаваше! — каза ми. Тиха, скромна, по-ниска от тревата, по-тиха от водата!* Кл. Цачев, Свят широк.

Още: **<И> на мравката път правя. <И> на мравучката не минувам път.** *Диал.*

<И> НА МРАВКАТА ПЪТ ПРАВЯ. Много съм кротък, добродушен, благ, незлобив и отстъпчив. *Единственото ѝ момиче — Райна — накуцваше с единия крак и беше хрисимо като баща си, а баща ѝ на мравката правеше път.* Сл. Трънски, Неотдавна. *Дечо е душа момък, той и на мравката път прави.* Г. Караславов, Баща.

Още: **<И> на мравката път не минавам. <И> на мравята път струвам.** *Диал.* **<И> на божата крава път правя.**

<И> НА МРАВУЧКАТА НЕ МИНУВАМ ПЪТ. *Диал.* Много съм кротък, добродушен, благ, незлобив и отстъпчив.

Още: **<И> на мравката път не минавам.**

<И> НА МРАВЯТА ПЪТ СТРУВАМ. *Диал.* Много съм кротък, добродушен, благ, незлобив и отстъпчив. *Моканина набързо го претегли в ума си и реши, че е от ония меки и отпуснати хора, за които се казва, че и на мравята път струват.* Й. Йовков, Вечери в Антимовския хан.

Още: **<И> на мравката път правя.**

И НА НАШАТА УЛИЦА ЩЕ ДОЙДЕ ВЕЛИКДЕН. Вж. И на нашата улица ще дойде празник.

И НА НАШАТА УЛИЦА ЩЕ ДОЙДЕ ПРАЗНИК. Употребява се, за да се изрази, че лицето, което говори, очаква настъпването на щастливи дни или някакъв успех, сполука.

Още: **Би ще и в нашата улица празник. И на нашата улица ще дойде Великден.**

И НА НАШАТА УЛИЦА ЩЕ ОГРЕЕ СЛЪНЦЕ. Употребява се, за да се изрази, че лицето, което говори, очаква настъпването на щастливи дни или някакъв успех, сполука.

Още: **И на нашата улица ще съмне.**

И НА НАШАТА УЛИЦА ЩЕ СЪМНЕ. Вж. И на нашата улица ще огрее слънце. —*Ще пристигне — . . . — вашият агроном-ръководител. „Е, най-сетне, мисля си аз, и на нашата улица ще съмне!“* А. Гуляшки, МТ станция.

<И> НА ПАШАТА ДЖУВАП ДАВАМ. *Диал.* Вж. <И> на дявола джувап давам.

И НА ПСЕТАТА. 1. *В съчет. със* **съм заборчлял** (съм длъжен) — извънредно много (съм заборчлял).
2. *Диал.* В съчет. със **съм омръзнал** — на всички (съм омръзнал).

Още: **И на кучетата** /към 1 знач./.

<И> НА СУХ КАМЪК СЕ НАХРАНВАМ [<И> НА СУХ КАМЪК ЩЕ СЕ НАХРАНЯ]. Практичен съм, способен съм, винаги намирам начин да си изкарам прехраната.

Още: **На гол камък се нахранвам. На сухо дърво се нахранвам.**

<И> НА СЪН НЕ СЪМ ВИЖДАЛ / ВИДЯЛ. 1. Никак не съм допускал, не съм очаквал, че е възможно, че съществува (за нещо рядко, много хубаво или много лошо). *Такова посрещане на сън не съм виждал.* ● *На сън не съм виждал такава красавица.*

2. Никак не ми е известно, че съществува, не съм запознат с нещо, не го зная. *Това списание на сън не съм видял.*
По-рядко без **не: Баре на сън да съм виждал / видял.** При възражение срещу нещо, което неоснователно се приписва някому. *Не е вярно, че аз съм дала такава книга, баре на сън да съм я видяла.*
Още: **<И> насъне не съм виждал / видял.** *Диал.*

<И> НАСЪНЕ НЕ СЪМ ВИЖДАЛ / ВИДЯЛ *нещо. Диал.* Вж. <И> на сън не съм виждал / видял *нещо. Баща ти ти е намерил такова едно ергенче, каквото ти и насъне не си виждала.* Л. Каравелов, Българе от старо време.

И НА ТИЛА СИ ИМАМ ОЧИ. Вж. И на задника си имам очи.

И НА ТРЪН КОЛАК. *Диал.* Голямо изобилие, голяма родитба, голямо плодородие.

<И> НА ЦАРЯ ДЖУВАП ДАВАМ. *Диал.* Съобразителен, умен и смел съм и умея убедително да докажа, че съм прав, да се защитя. — *Всички едно, всички едно!* — .. *Никой да не е нито напред, нито по-горе... — Добре, добре, съгласи се Гороломов. — Тя има право, тя мисли право — каза той. В погледа му имаше одобрение и учудване. — Бе ти какво я мислиш нея, старата — каза Слав. — Тя и на царя джувап дава.* Й. Йовков, Приключенията на Гороломов. *Също сипеха похвали и за Доча Войновски, че бил таман човек за кмет, че бил отворен, че могъл и на царя джеван да даде.* Т. Г. Влайков, В село.
Още: **<И> на дявола (на пашата) джувап давам.** *Диал.*

И НАШАТА ВЪРБА ЩЕ РОДИ КРУШИ. *Диал.* Употребява се, за да се изрази, че лицето, което говори, очаква настъпването на щастливи дни или някакъв успех, сполука.
Още: **Роди ще и нашата върба грозде.** *Диал.*

И НАШАТА КУКУВИЦА ЩЕ ПРИКУКА. *Диал.* Употребява се, за да се изрази, че лицето, което говори, очаква настъпването на щастливи дни или някакъв успех, сполука. *Ще дойде време и нашата кукувица да прикука.* П. А. Чачаров, Народни умотворения.

И НАШИЯ ПЕТЕЛ ЩЕ КУКУРИГНЕ. *Диал.* Употребява се, за да се изрази, че лицето, което говори, очаква настъпването на щастливи дни или някакъв успех, сполука. *До ще време и нашия петел да кукуригне.* Кр. С. Стойчев, Тетевенски говор.

И НАШ ПЕТКО С МЪЖЕТЕ И ОТРЕПКА МУ НА ПОЯСА. *Диал. Ирон.* Употребява се, когато някой се заема да извърши нещо наред с другите, без това да е по силите му.
Още: **Барабар Петко с мъжете.** *Ирон.* **Барабар Петко с мъжете и отрепката на пояс.** *Диал. Ирон.*

ИНЖЕНЕР ПО УЛИЦИТЕ. *Ирон.* Безделник, празноскитащ се.

<И> ОТ ЛАЙНОТО СИ ОШАВ ПРАВЯ. *Диал. Вулг.* Много голям скъперник съм, стиснат съм.

<И> ОТ ПИЛЕ МЛЯКО. Всичко, каквото искаш, потърсиш, включително и неща, които рядко, трудно се намират (за подчертаване, че някъде има голямо разнообразие от неща, изобилие, богатство). *Елънзач бе най-хубавата и плодородна земя. В нея се намира и от пиле мляко.* К. Петканов, Старото време. — *О, той е такъв човек! — възторжено възкликна Бранков. — Незаменим! От пиле мляко ще ти достави.* М. Марчевски, Тихо пристанище. *Голямо нещо е пазарът в богат край през сита есен: от пиле мляко ще видиш по сергиите, по мегдана и чаршията.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. — *Стана образцова бакалница — и от пиле мляко да поиска някой, ще му дадем.* Д. Спространов, Самообречените.
Още: **<И> от птиче (птичка) мляко. От врабче мляко.** *Диал.*

<И> ОТ ПРЪДЛЯ ГРОШ. *Диал. Ирон. Вулг.* Употребява се, за да се подиграе някой, който се хвали.

<И> ОТ ПТИЧЕ МЛЯКО. Вж. <И> от пиле мляко.

<И> ОТ ПТИЧКА МЛЯКО. Вж. <И> от пиле мляко. *Видяхме грамади от руски краставици, домати, пипер, пъпеши, ябълки, вишни,..., кокошки, яйца и какво ли не още. От птичка мляко можеш да намериш на тоя многоплоден пазар.* А. Каралийчев, Пътища далечни.

<И> ОЩЕ КАК. Естествено, разбира се (при подчертаване, че нещо е или се извършва в най-висша степен). — *Какво, ще ви слушат ли машините, а? — Ще слушат, ще слушат и още как! — отзова се в надпревара Черняй.* Б. Обретенов, Сноп. — *Бомбардират значи, не си играят!... — Хем още как!* М. Грубешлиева, През иглено ухо. — *А няма ли да ме заведете при Мороза да го видя?... — Познаваш ли го, дядо?... — Ехее... Още как! — многозначително и поверително отвърна дядо Петко.* К. Ламбрев, Средногорски партизани. *Кълнеше го и още как. И в къщи, и в черква, и на гробищата при гроба на булката.* Й. Йовков, Песента на колелетата.

И ПЕЧЕНИ КИСЕЛИЦИ, ще ям. Без да пробирам, всичко (ще ям). *Имат всичко, затова се глезят, а я да гладуваха, тогава и печени киселици щяха да ядат.*

От приказката за хрътката на един богат турчин, която била научена да яде само баница; веднъж обаче господарят ѝ заминал някъде и я оставил на един българин, който опитал да я храни с хляб, но тя не яла. Тогава той я държал два-три дена гладна, а след това ѝ дал печени киселици и тя лакомо ги изяла.

И ПЛЕТА ИМА ОЧИ. *Диал.* Употребява се, когато се върши нещо тайно като предупреждение към събеседника да внимава, да се пази, защото може да го видят.

И ПЛЕТ УШИ ИМА. *Диал.* Употребява се, когато се говори нещо тайно като предупреждение към събеседника да внимава, да се пази, защото може да го чуят.

Още: **И дувара (зида) има уши. И стените имат уши.**

И ПОЛОВИНА. *След същ. име.* Означава висока степен в качеството на онова, което е изразено със съществителното. *Ще натракаш деветдесет и шест хилядарки, ама ще имаш нива и половина.* Г. Караславов, Сметки. — *Та защо да не им помогна с нещо? Защо? Какво ми пречи? — Защото си лъжец и половина! — плеснах го с думата като с камшик.* П. Михайлов, Малката партизанка. — *Баща им, старият Сеиз, бог да го прости, беше човек и половина.* П. Незнакомов, Бяло и черно. *Ето ти, че по улицата се задала майката на баща ми, вдовичка и половина на трийсе и три години.* Й. Вълчев, Родихме се змейове. — *Луд и половина си е* [поп Иван], *ами кажете какво да го правим? — обърна се делово към скупчените хора един далечен роднина на Пандишпана.* Г. Караславов, Изчадия адови.

И ПОПАДИЯ ПО ТОЛКОВА ШАВА. *Диал.* Употребява се, за да се омаловажат някои слабости, недостатъци.

И ПОПАДИЯТА ТОЛКО КУСУРИ ИМА. *Диал.* Употребява се, за да се омаловажат някои слабости, недостатъци.

И РЕШЕТО СЪРЦЕ ИМА. Употребява се, за да се подчертае, че някакво тежко положение е достигнало до краен предел, че повече не може да се понасят някакви мъки, тегло. *Може ли това тегло да изтърпи и най-бездушният? И решето сърце има, — казват нашите.* Ив. Вазов, Под игото. *Не щеш ли, един път на министрите му* [на царя] *дотегнало да ги омотава в пакости... Току ги повиква един по един, па им дума: — Туй ще сторите, онуй ще сторите... Туй, онуй, трето... Е, то се не търпи. И решето сърце има.* Ц. Церковски, Продадени съвести. *И всички резервисти се смеят и изглеждат любопитно Вълка Папурчикът, по когото още висят тук-там парцали паяжина... — Стига, стига. Какво сте се разкикотили? И решето сърце има.* Ив. Вазов, Вълко на война.

ИРОНИЯ НА СЪДБАТА. *Книж.* Непредвидено и нежелано стечение на обстоятелствата, което е настъпило обикн. след като всички изгледи са били благоприятни. *По жестоката ирония на съдбата тези, които с възторг слушаха неговите възвишени и патриотически проповеди, трябваше в нещастието да го прокълнат.* Ив. Вазов, Епитропът.

И СЕМКА ДА НЕ ОСТАНЕ ОТ ТЕБЕ. *Обикн. във 2 и 3 л.* Да нямаш деца, потомство.

ИСКАМ ДА ДОЯ ОТ ЯЛОВА КРАВА МЛЯКО. *Диал.* Сребролюбив съм, жаден съм за големи облаги.

ИСКАМ ДА ИЗКАРАМ МАСЛО ОТ ВОДАТА. Полагам напразни усилия за нещо неизпълнимо; върша безполезна работа.

ИСКАМ РЪКАТА *на някого.* За мъж — правя на жена предложение за женитба. *Той харесва, обича Вена и ме праща да искам ръката ѝ.* Ст. Л. Костов, Големанов.

Още: **Поисквавам / поискам ръката.**

ИСКАМ СИ ЗОЛИЦАТА, НЕ ЩА ТИ ГРОША. *Диал. Подигр.* Употребява се за човек, който не знае да смята и настоява за нещо, противно на интересите му.

ИСКАМ СИ СВОЕТО. Налагам необходимото на някого (при подчертаване на неизбежността на нещо независимо от каквито и да е обстоятелства). *Животът си искаше своето. Можеше да се работи и говори и за друго.* Й. Йовков, Първата победа. *Децата си искат своето.* ● *Природата си иска своето.*

ИСКАМ СМЕТКА *от (на) някого или самост.* Изисквам от някого да отговаря за делата си, за постъпките си. *Уплаши се, навярно помисли, че те ей сега ще дойдат и ще ѝ искат сметка, задето събира работничиите и им се оплаква.* М. Грубешлиева, През иглено ухо. *Дигнал се човекът и тръгнал сметка да иска — защо са били сина му.* Д. Немиров, Когато бях малък. — *Дал ѝ брошката, забола я на гърдите! Утрепката, вонтата недна! Нищожният! Разбойникът!. . . Отивам да му искам сметка. Ще ме види коя съм.* Ив. Вазов, С чужди драг, в къщи враг.
Още: **Търся (диря) сметка.**

ИСКАМ С МЕЧКАТА ДА ЯМ ДРЕБНИЦИ. *Диал. Ирон.* Състезавам се с несравнено по-силен противник; не си преценявам силите.
Още: **Седнал съм с мечка дренки да ям.** *Диал. Ирон.*

ИСКАМ С ТРИЦИ МАЙМУНИ ДА ЛОВЯ. Мъча се да получа нещо, да постигна резултати, без да изразходвам никакви средства, без да дам нищо.

ИСКРА БОЖИЯ. Талант, дарба, вдъхновение и желание за работа в някаква област, обикн. изкуство или наука. *Чух, че искала да се пенсионира преди да стане професор. — И как ще стане, за три години нито ред не е написала. Като си няма човек искра божия. . .*

ИСКРИ МИ ИЗЛИЗАТ / ИЗЛЯЗАТ ОТ ОЧИТЕ. Изпитвам толкова голяма болка от ненадеен и силен удар, та виждам светли петна. *Играхме на топка и като ме удариха с топката по главата, та искри ми излязоха от очите.*
Още: **Звезди (свитки) ми излизат / излязат от очите. Блестунки ми излизат / излязат от очите.** *Диал.* **Искри ми изскачат / изскочат от очите.**

ИСКРИ МИ ИЗСКАЧАТ / ИЗСКОЧАТ ОТ ОЧИТЕ. Изпитвам толкова голяма болка от ненадеен и силен удар, та виждам светли петна.
Още: **Искри ми излизат / излязат от очите. Свитки ми изскачат / изскочат от очите.**

И СЛЮНКАТА ПОД ЕЗИКА МУ, зная. *Диал.* Много добре, всичко (зная за някого). *И двете партии работеха секретно, но и двете знаеха едни на други и слюнката под езика.* Мих. Георгиев, И комедии, и трагедии, и пантомими. . .

И СТАРА ПОПАДИЯ ИЗЛЪГВАМ. *Диал.* Голям лъжец съм, много лъжа.

И СТЕНА УШИ ИМА, И ПЛЕТ ОЧИ ИМА. *Диал.* Употребява се, когато се говори нещо тайно като предупреждение към събеседника да внимава, да се пази, защото може да го чуят и видят.
Още: **Зид уши има, а плет очи има.** *Диал.*

И СТЕНИТЕ ИМАТ УШИ. Употребява се, когато се говори нещо тайно, като предупреждение към събеседника да внимава, да се пази, защото може да бъде чут. *—Абе ти, Михале, малко на ботуш миришеш, че кой те знай!. . — Кой, аз ли? — опрадвава се бай Михал. — Не думай така бе, братко, ще чуй някой! И стените имат уши.* Ал. Константинов, Бай Ганьо. *Огнян Първи . . . — каза, че в нашата армия има много тайни оръжия, които не се показват навсякъде, за да не ги видят враговете. . . Огнян Втори. . . — го сряза и му забрани да говори по този въпрос. Щом като това е тайна, не трябва да се приказва много за нея, защото и стените имат уши. . .* Кл. Цачев, Войници.
Още: **И дувара (зида) има уши. И плет уши има.**

ИСТОРИЯТА МЪЛЧИ. *Шег.* Нищо не се знае, нищо не е известно във връзка с някакъв въпрос. — *Тя ли е героинята с балтона? — Историята мълчи.* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено.

И СУХО, И СУРОВО. Всички до един без изключение. *Писнало е и сухо, и сурово.* Н. Геров, Речник на българский язик.

И СЪРБИ, И БОЛИ. Казва се, когато човек иска нещо, но в същото време не му се харесват условията, при които може да се осъществи желанието му, и затова и му се иска то да се изпълни, и не му се иска.
Още: **Хем сърби, хем боли.**

И ТАЗ<И> (ТАЯ) ДОБРА. Вж. И таз<и> (тая) хубава. — *Писмо от Въкрилча — ... — Не ме лъжи, чичо Кольо! — рече задавено Станка и преглътна мъчително. — И таз добра! — ... — Кога съм те лъгал, а?* Г. Караславов, Обикновени хора.*—Какво има Цвета? — Една хубост!... — Ха, и таз добра! — ...— Че какво искаш да има? На младост — хубост.* Елин Пелин, Земя. *— Тъй ли, кой го уби? — изненадано скочи той. — Разсечен със секира на две. Намерили го на заранта до сами техния плет. — Ха, и таз добра. Арестуваха ли някого?* В. Нешков, Настъпление.

И ТАЗ<И> (ТАЯ) ХУБАВА. Възклицание за изразяване на неприятна изненада, възмущение, недоволство. — *Бакали, цървулановци, простаци? — На тезгяха да стоите, лук да копаете! Вий общи работи ще ми оправяте! — Вий... — И таз хубава! До снощи подостойни от нас нямаше, сега!* П. Ю. Тодоров, Зидари. — *Подплашихме май нощес селото. От тъмни зори са почнали да бягат мъжете. — И тази хубава! Какво говориш, отче?* А. Страшимиров, Някога. — *Сестро, не си прави труд — няма да ям. Отровена съм от мъки и ядове и нищо не ми се яде!... — И тази хубава! Като умреш, кой ще ти гледа децата?* К. Петканов, Морава звезда кървава. *И тоя иска служба и ме взима за министър! И тая хубава!* Ив. Вазов, Службогонци.
Още: **И таз<и> (тая) добра.**

И ТА̀КА, И ВА̀КА. *Диал.* **1.** Който угоднича едновременно на две страни с различни интереси, за да извлече облага за себе си; двуличен, неискрен.
2. Двулично, неискрено. *Хитруват нашите — ... И така, и вака — гледат политика да правят.* Д. Кисьов, Щастието не идва само.
Още: **И вако, и тако.** *Диал.*

<И> ТАКА И ТАКА. И без това, независимо от всичко. *Няма да търпим. Не можем да търпим. Не искаме да търпим. Така и така сме умрели, поне да си отмъстим.* К. Петканов, Морава звезда кървава. *Той шиба с камшика си съвсем ненужно старите кобилки, които и така и така не вървят.* Елин Пелин, Аз ти той.

И ТЕБЕ МАМА ЩЕ ВИДИ. *Диал.* Казва се на онзи, който се присмива някому, като предупреждение да не се присмива, защото може след време и той да стане за присмех.

И ТИ ЛИ, БРУТЕ, <СИНЕ МОЙ>. *Книж.* Употребява се като изпълнен с болка укор към някого, който е извършил предателство, изменил е на приятеля си или на човек, на когото е много задължен. — *Артък веке, Арпакаш! — обади се Ожилката. — И ти ли, Ожилка, и ти ли, Бруте! Я запей ти „Снощи си минах край Севлиево".* Ал. Константинов, Бай Ганьо.

От трагедията на Шекспир „Юлий Цезар", в която умиращият Цезар се обръща с тези думи към нападащия го Брут. (Брут, осиновен син на Цезар, е един от участниците в убийството му в 44 г. пр. н. е.).

И ТОВА <МИ> БИЛО. *Пред същ. име.* Означава, че онова, което е изразено със съществителното, не притежава необходимите качества, не го бива, предизвиква силно неодобрение, възмущение, разочарование. — *Оставете го, той е безумен. И това ми било инженер!* К. Петканов, Вълнолом. — *И това ми било мома — още малко и буболечки ще тръгнат по очите ти.* К. Петканов, Морава звезда кървава. *Брат... И това ми било брат! По-чужд от най-чуждите му е той сега.* В. Андреев, Партизански разкази.

<И> ТОВА СИ Е. *След предх. изр.* Употребява се, за да се наблегне върху някаква констатация, да се изтъкне, че за съжаление обстоятелствата са именно такива, а не други. — *Нямахме щастие да живеем заедно и това си е! — въздъхна Свилен.* Елин Пелин, Летен ден. *„Не ме бива и това си е!" — реши Ванко. — „Така и ще си върви... Няма да се осмеля да й кажа думица.."* М. Грубешлиева, През иглено ухо. *Ама мина месец, минаха два, три — ... — а за амнистията нито дума... — Ама нали... Народният*

блок... — Море! — рече непознатият. — Лъжат народа и това си е! По-лошо стана, по-харно не стана. Г. Караславов, Амнистия. *Не изпущай случая. На човек веднъж в живота кацва златната птичка, изпусне ли я — това си е.* Елин Пелин, Земя.

И ТОЙ Е КУТРЕ ОТ НАШАТА БАЧИЯ. Наш човек е, близък човек е. — *Нека и Иван вземе нещичко от наследството, нали и той е кутре от нашата бачия.*

И ТОЙ РАДОЙЛЕВ СИН. *Диал.* Упорит, своеглав човек.

Води началото си от времето на потурчването на с. Арда, когато се потурчило цялото село освен двама братя, синове на някой си Радоил, които се крили дълго из горите, за да запазят вярата си. (В. Добруски, Няколко сведения за потурчването родопските българе. — Периодическо списание, 1887, кн. XXI—XXII, с. 333).

И ТОЛКОВА. **1.** За потвърждаване на изказана преди това констатация, обикн. неприятна. — *Днес директорът каза да го наобиколиш тия дни. Имал нещо да ти казва. — Пак ще е нещо за неговия хлапак. Не му върви латинския, и толкова.* М. Грубешлиева, През иглено ухо. *Какво знаят докторите!... Знаят само пари да вземат, и толкова.* Елин Пелин, Щъркови гнезда.
2. Непременно, на всяка цена (за наблягане, усилване на изказана преди заповед или решение). *Я виж какво дете имаш! Пише, та чудо... Ще го учиш, и толкова.* Ст. Чилингиров, Хлеб наш насущний. *Няма какво да говорим! — изправи се Никола Златков пред събранието. — Отиваме там, и толкова!* З. Денчева, Майстори-зидари.
3. Нищо повече (за подчертаване на изказано в предишното изречение ограничаване). *Когато се омъжи за чифликчията Лени знаеше от Велчев, че Ралев е милионер, и толкова.* О. Василев, Тор. *Пейка нищо не беше им писала за него. Знаеха само, че се е омъжила, и толкова.* Г. Караславов, Селски истории.
Още: **И толкоз.** *Простореч.*

И ТОЛКОЗ. *Простореч.* Вж. И толкова. *Дълго спорим с бай Петър. Той е убеден, че чорбаджията е виновен, и толкоз.* П. Велков, Стълба до небето. — *А аз знам! Няма да я дам на ония простаци, и толкоз.* Ив. Петров, Мъртво вълнение. *Ако не скъса връзките си с ония хора, ние ще го изключим, и толкоз.* А. Гуляшки, Златното руно. *То сега какво е. Запишат се в съвета младите, поканят някои и други гости, почерпят се по чашка вино, и толкоз.* Ив. Петров, Нонкината любов.

И УТРЕ Е ДЕН. Употребява се, за да се подчертае, че може или трябва да се отложи някаква работа. *Стига си работила, ела да излезем, не е речено днес да довършиш статията; и утре е ден.*

И ХАЛА И ВРАНА. *Диал.* Всички, без изключение. *Тогава и хала и врана скочиха срещу него.*

И ХОРОТО СЕ СВЪРШИ. *Диал.* Употребява се, за да се подчертае, че някаква работа е траяла много малко време.

<И> ХОРО ЩЕ ИГРАЯ. *След главно изр.* Въпреки нежеланието си ще направя по принуда нещо (посочено в предходното изречение). *Като нажежа пиростията и я турна на главата ти, ще кажеш де са парите не, ами и хоро ще играеш.* Й. Йовков, Женско сърце. *Аз пък ти казвам, че ще дойдеш, ще дойдеш и хоро ще играеш.* Д. Ангелов, На живот и смърт. — *Хамид, тебе кой те пита, та се бъркаш? — викна от мястото си Юсуф кехая... — Ще ме питате и хоро ще играете! — отново се развика дядо Хамид.* Б. Несторов, Светлина над Родопите. *Мене по едно време ме виняха, че съм му давал хляб. Ами какво ще правиш, ако си на мойто място — все в балкана, под ножа му! — Ще даваш не, ами хоро ще играеш.* Н. Хайтов, Диви разкази.

И ЦИГАНКАТА ПОЗНА, ЧЕ СЪМ ХАДЖИЙКА. *Диал. Подигр.* За суетна, щеславна, надута жена.

От приказката за една жена, хаджийка, към която една циганка се обърнала с думите: „Сита, решета, вретена купи, хаджийко" (циганите на всяка жена казват „хаджийко"), а високомерната хаджийка казала на приятелките си: „Видите ли, и циганката позна, че съм хаджийка". (Л. Каравелов, Памятники народного быта болгар, с. 51).

И ЧЕРВАТА СИ, новърнах (избълвах). Извънредно много (повръщам, бълвам).

И ЧЕРВЕТО НЕ ЩАТ ДА ГО ЯДАТ. *Диал. Подигр.* Много е мършав и сърдит.

И ЧЕРВЕТО НЕ ЩЕ ДА ХРАНИ. *Диал. Подигр.* Голям сребролюбец е, много е сребролюбив.

И ЧЕРНОТО ПОД НОКТИТЕ МУ, зная. Много добре, напълно, всичко (зная за някого). *Зная и черното под ноктите й, двадесет години работим заедно.*
Още: **И калта под ноктите.**

И Я СЪМ УЧИЛ ПРИ ДАСКАЛ ЛУКА. *Диал.* И аз разбирам малко нещо.
В 3 л. **Он са учил при даскал Лука.** Прост е, нищо не разбира.

Й

ЙЕРИХОНСКА ТРЪБА. *Книж.* Извънредно силен, гръмък глас. *Ние вече бяхме забравили за какво сме дошли, когато мощен глас разтърси градината: . . . Следния миг сред обрулените клони стоеше само Наум Глупака, който поради глухотата си не беше чул йерихонската тръба на Узун Кольо и продължаваше да реве с всичка сила.* В. Цонев, Едно време в Овча купел.

От библейското предание за град Йерихон, чиито стени евреите разрушили със звуци от свещените си тръби.

ЙОЛА, МАРА И КАМШИК ТОДОРА. *Диал. Ирон.* Неразделни приятелки. *Те са Йола, Мара и камшик Тодора.*

К

КАБА КОЛАК. *Диал.* Необщителен, затворен в себе си човек.

КАДИЯ БЕЗ БРАДА. *Диал. Подигр.* Човек, комуто се оплакват от нещо с надежда, че той ще го оправи.

КАДЯ ТАМЯН *на някого.* Лаская някого, неискрено го хваля. *Подмазва се пред Станкулов, . . . кади му тамян, защото знае, че това му харесва.* М. Марчевски, Тихо пристанище. *„Константине, приятелят ти кади тамян и пред царя, и пред бунтовника! Мисли му!" Царевото лице не мръдна.* Ст. Загорчинов, Ивайло. *Ще стана журналист, рекло си момчето, и ще сека, ще сека. . . — А какво излезе? Очерци пишем, тамян кадим, осанна пеем.* Л. Дилов, Тръстиките.

КАЖИ ГО. 1. *Вметнато.* Почти, приблизително, около. *Ще река, че туй е, кажи го, бабини деветини.* Й. Йовков, Вечери в Антимовския хан.
2. *Повторено* **кажи го. . . кажи го. . .** *в съчет. със существ.* Може да се каже, да се нарече (при определяне, уточняване характера, облика на нещо). *Какъв живот живеем ний тук! Кажи го затвор, кажи го пустиня.* Й. Йовков, Песента на колелетата.
Още: **Речи го (ги).**

КАЖИ ГО НА ВЕХТАТА МИ ШАПКА. *Пренебр.* Не е вярно това, което казваш; лъжеш. — *Утре ще ти върне парите. — Кажи го на вехтата ми шапка.*
Още: **Разправяй (приказвай) на вехтата ми шапка.** *Пренебр.*

КАЖИ, ДЯДО ПОПЕ, АЗ КОМКАХ ЛИ СЕ. *Диал. Подигр.* Употребява се, когато някой неуместно пита другите за нещо, което се отнася само до него и той трябва да го знае.
Още: <Дядо> **попе, видя ли ме комках ли се. Луди попе, видя ли ме комках ли се. Мари жени (люде) видяхте ли ме комках ли се.**

КАЖИ МИ ДА ТИ КАЖА. *Шег.* Казва се като отговор на въпрос за нещо, което и запитаният не знае. — *Вярно ли е, че тя се развежда? — Кажи ми да ти кажа.*
Още: **Речи ми да ти река** /във 2 знач./.

КАЖИ МИ НА КАЛПАКА. *Пренебр.* Не е вярно това, което казваш; лъжеш.
Още: **Разправяй на калпака ми.** *Пренебр.*

КАЖИ МУ АГО, ДА МУ Е ДРАГО. Употребява се, за да се изтъкне, че някой угодничи пред някого, за да извлече облага. *Ама и ние разхвалихме нелепата попара на Фотева. . . Какво да го правиш? Кажи му аго, да му е драго.* Ив. Вазов, Кандидати на славата.
Още: **Речи му аго, да му е драго.**

КАЗАЛИ НА КОТКАТА, А ТЯ НА ОПАШКАТА СИ. Употребява се, когато карат някого да свърши някаква работа, а той я прехвърля другиму.
Още: **Рекли на котката, а тя на опашката си. Казали на лисицата (кучето), а тя (то) на опашката си. Накарали котката на работа, а тя опашката си.**

КАЗАЛИ НА КУЧЕТО, А ТО НА ОПАШКАТА СИ. Употребява се, когато карат някого да свърши някаква работа, а той я прехвърля другиму.

Още: **Рекли на кучето, а то на опашката си. Казали на лисицата (котката), а тя на опашката си. Накарали кучето на работа, а то опашката си.**

КАЗАЛИ НА ЛИСИЦАТА, А ТЯ НА ОПАШКАТА СИ. Употребява се, когато карат някого да свърши някаква работа, а той я прехвърля на другиго. — *Това ще кажа: малко сме. Да слязат още хора от оброчището. Там оставихме старците, жените и децата, ама има и здрави мъже. Ако не знаят да въртят меч, да орат барем знаят. Само да не стане тъй: казали на лисицата, а тя на опашката си!* Ст. Загорчинов, Ивайло.
Още: **Рекли на лисицата, а тя на опашката си. Казали на кучето (котката), а то (тя) на опашката си. Накарали лисицата на работа, а тя опашката си.**

КАЗВАМ / КАЖА АФЕРИМ *някому. Понякога ирон.* Изказвам похвала, похвалявам някого за нещо, което е направил, благодаря му за нещо. *Гневът на Стамболова подействува успокоително на Славейкова. Щом се гневи, усеща, че не е прав. — Седни, седни — подкани го той. — Аз не казвам аферим на това, което прави тук Каулбарс. И той много трици забърка.* В. Геновска, Седем години. — *Но детето е мое — извика той. — Като е твое, иди кажи на Богдана, па си го вземи. Занеси го на сватята Анастаси и на Фотина да го гледат. Те ще ти кажат аферим.* В. Геновска, Седем години.

КАЗВАМ / КАЖА ДВЕ ДУМИ *за някого.* Ходатайствувам за някого. *Кажи, моля ти се, две думи за дъщеря ми на шефа си — имали сте вакантно място.*

КАЗВАМ НА ДЯКОНА, А ТОЙ НА КЛИСАРЯ. *Диал.* Употребява се, когато карат някого да свърши някаква работа, а той я прехвърля на другиго.

КАЗВАМ / КАЖА НЯКОЛКО СЛАДКИ ДУМИ *някому. Жарг.* Карам се някому; хокам. *Другите учители се оплакали на шефа и той ни каза няколко сладки думи.*

КАЗВАМ ПОСЛЕДНАТА ДУМА *в нещо. Книж.* Имам много голямо влияние в някаква област, най-напреднал съм. *Заключението на всички е едно: мина времето, когато Америка казваше последната дума в строежа на автомобили.* в. Вечерни новини.
Още: **Имам последната дума**² /във 2 знач./. **Моя е последната дума** /във 2 знач./.

КАЗВАМ / КАЖА ПОСЛЕДНАТА СИ ДУМА и **КАЗВАМ / КАЖА СВОЯТА ПОСЛЕДНА ДУМА.** За осъден на смърт — написвам предсмъртно писмо, завет преди смъртта си. *Първата работа, с която се зае в затвора, беше да напише писмо — да каже своята последна дума на другарите си, на Партията, на народа.* К. Ламбрев, Средногорски партизани.

КАЗВАМ / КАЖА СБОГОМ *на нещо.* Скъсвам окончателно с нещо, разделям се с нещо. *Ще кажем вече сбогом на сиромашията, Мино. И парички нося, и готов материал за мелница докарах.* Г. Белев, Патилата на едно момче.

КАЗВАМ СИ / КАЖА СИ ДУМАТА и **КАЗВАМ / КАЖА СВОЯТА ДУМА. 1.** Изразявам становището си по известен въпрос, произнасям се за нещо. — *Другари, ако някой не е разбрал нещо, или мисли, че другарят Дончо е изпуснал нещо, да си каже думата!* Г. Караславов, Селски истории. — *Ти сигурно си научил, че скоро ще има избори за Велико народно събрание. Ние всички трябва като един да се вдигнем и да си кажем думата.* В. Геновска, Седем години. *Асеновият град бе обграден от всички страни от една войска на въоръжени селяни, които искаха да си кажат своята дума в управлението на царството; досега никой не ги бе зачитал за нищо.* Ст. Загорчинов, Ивайло.
2. Имам решаващо значение. *Допуснати са да участвуват и талантливи млади тенисисти — . . ., които показват хубава и технична игра, но при решаващите срещи рутината на противниците им си казва думата.* в. Вечерни новини. *Огромното немско огнево и числено превъзходство почна да си казва думата — българските части бавно се огъваха и отстъпваха назад.* П. Вежинов, За честта на родината.
Още: **Казвам си / кажа си приказката** /към 1 знач./.

КАЗВАМ СИ / КАЖА СИ ПРИКАЗКАТА. Изразявам становището си по известен въпрос, произнасям се за нещо. *Тебе нашите опълченци добре те знаят още от Освободителната война. Затова комитетът те подканя. . . и ти да си кажеш приказката, макар и отдалече.* В. Геновска, Седем години.
Още: **Казвам си / кажа си думата** /в 1 знач./.

КАЗВАМ СИ / КАЖА СИ ТЕЖКАТА ДУМА. Изразявам становището си по известен въпрос, което е меродавно и от него зависи осъществяването на нещо. *Тя искаше да го пита нещо за къщата. . . , но не смееше. Та той още сватове не беше ѝ пратил. Бате ѝ Ангел не беше си казал тежката дума на баща на място.* В. Геновска, Седем години. *Ако я приемат, тя ще бъде в техния дом първият човек с висше образование, макар старците да били против това — . . . Баща ѝ обаче си казал тежката дума. . . Само дано я приемат. Дипломата ѝ е отлична.* Ем. Манов, Бягството на Галатея. *Този факт сам по себе си означаваше, че Чудомир си е казал тежката дума и одобрява напълно работата. По това време той беше нещо като главен художествен ръководител на всички театрални прояви.* Т. Пиндарев, Между двете очи.

КАЗВАМ СИ / КАЖА СИ УРОКА. *Неодобр.* Съобщавам, изговарям нещо, внушено ми от друг, и което ми е поръчано да кажа. — *Чу ли го как се изказа на събранието? — Е да, каза си урока — знаеш кой е зад гърба му.*

Още: **Изпявам си / изпея си урока.** *Неодобр.*

КАЗВАМ / КАЖА С ОПАШКА *нещо.* Разказвайки, притурям от себе си нещо, което не е вярно, а е измислено от мене.

Още: **Наддавам / наддам опашка.** *Диал.*

КАЗЪК ЛИ ЩЕ ЗАБИЯ. Вж. Не ще забия казък.

КАЗЪК ЛИ ЩЕ ПОБИЯ. Вж. Не ще побия казък.

КАКВА ЖИЛКА ДА ПРЕРЕЖЕ. *Диал. Обикн. във 2 и 3 л. След главно изр.* Как да постъпи, как да се справи с нещо. *Той добре знае каква жилка да пререже.*

КАКВА ПЕСЕН ЩЕ ЗАПЕЕ и **КАКВА ЩЕ Я ЗАПЕЕ.** *Обикн. във 2 и 3 л. След главно изр.* Как ще се държи, как ще действува. *„Ще ви видя аз вас утре каква ще я запеете. . . Тогава ще се види кой на какво е способен.“* П. Пенчев, В стоманените редици. *„Глупав и самонадеян простак! — с омраза помисли Спасов. . . Ела на моето място, сине майчин, че да те видя каква песен ще запееш!“* М. Марчевски, Тихо пристанище.

КАКВА СТАНА ТЯ. Възклицание при случила се неочаквана неприятност. *Юсуф ага вече не смогваше да скрие яда си: каква стана тя? Просто пред очите му едрите размирници бяха обявили, че ще разкъсат Румелия.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. *Минчо не козирува. Само посочи с глава другарите си и мрачно сви ръце на гърди: — Каква стана тя, господин портупей? Докараха ни тука, заробиха ни, в България пуснаха сенегалци.* Д. Добревски, Бунтът на крайцера „Надежда“.
По-рядко: **Каква ще стане тя.** — *Че каква ще стане тя? — запита бай Стоян. — Трябва да се оплачем навреме, дето трябва — отвърна тати.* Ст. Чилингиров, Хлеб наш насущний.

Още: **Стана тя една.**

КАКВАТО МЕ Е <ЛЮЛКА> ЗАЛЮЛЯЛА, ТАКАВА ЩЕ МЕ ДОЛЮЛЕЕ. Какъвто е животът ми на младини, такъв е и на старост, цял живот тегля. *Старата пък прекарваше през ума си своя тежък и нерадостен живот. „Каквато те залюлее, такава и ще те долюлее.“* Г. Караславов, Татул.

Още: **Каквато ме люлка залюляла, такваз ме и мотика закопала** /във 2 знач./.

КАКВАТО МЕ ЛЮЛКА ЗАЛЮЛЯЛА, ТАКВАЗ МЕ И МОТИКА ЗАКОПАЛА. **1.** Какъвто съм през младостта си, такъв ще съм и през старостта си.
2. Какъвто е животът ми на младини, такъв е и на старост, цял живот тегля.

Още: **Каквато ме е люлка залюляла, такава ще ме долюлее** /към 2 знач./.

КАКВИ ЛИ СВАТОВЕ ОЩЕ ЩЕ МИ ВОДИ. *Диал.* Какви ли незаслужени неприятности ще трябва да изпитам, да изживея от някого. — *Какви ли сватове още ще ми води сестра ти?*

КАКВИ ТРИЦИ ЩЕ ЯМ. Вж. Какви ще ги дъвча /в 1 знач./. — *Какви трици ще яде да не влезе? — забележи поп Димчо.* Ив. Вазов, Под игото.

КАКВИ ЩЕ ГИ ДЪВЧА. **1.** Какво друго ще правя, ще бъда принуден да постъпя по един или друг начин; нямам друг изход. — *Може да не дойде — отвърна тя сухо. —*

Ще дойде като поп, какви ще ги дъвчи! Г. Караславов, Снаха. *Поръча жената... Нали знаеш, женската приказка на две не става... Ама ще почне да става... Когато няма в кесията, какви ще ги дъвче!* Ст. Чилингиров, Хлеб наш насущний. *„Дали щял да ги купува консуматорът, или не"... Смешки! Ще ги купува като поп. И ти ще ги купуваш. Какви ще ги дъвчеш, щом не можеш без тях!* Т. Данаилов, Акъл — море, глава — шамандура.
2. *Само във 2 и 3 л. След главно изр.* Как ще постъпи, ще съумее ли да се справи с нещо, няма ли да загази (обикн. с отсянка на злорадство). *Лесно му е на Гоци да дава съвети, да казва „ясно", да утешава... Ходи си с Диана, целуват се по кюшетата и хич не го е еня за другите. Ще се ожени и той, ще дойде майка ѝ, пък тогава ще го видим какви ще ги дъвче.* Кл. Цачев, Войници. *— Хе, сукин сине — рекох аз на себе си, — сега да ви видя какви ще ги дъвчете! Сега да ви видя как ще я оправяте, като парализирате частната инициатива и един вид я колективизирате!* Г. Караславов, Свърши се нашата.
Още: **Какви ще ги ям** /към 1 знач./. **Какви трици ще ям** /към 1 знач./.

КАКВИ ЩЕ ГИ РОВЯ. *Диал.* Какво ще правя, та няма да се съглася, нямам друг изход.

КАКВИ ЩЕ ГИ ЯМ. Вж. Какви ще ги дъвча /в 1 знач./. — *Съгласен... — Решаваш да ни помагаш? — Какви ще ги ям?* Ив. Аржентински, Сребърната пътека.

КАКВО ДА ОБЪРНЕМ. Казва се, когато се случи нещо неочаквано, обикн. радостно, нещо, което рядко се случва, напр. когато дойде на гости някой, който отдавна не е идвал. — *Какво да обърнем, отче Стойко — ... — как се сбърка да минеш?* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.
Още: **Какво да преобърнем.**

КАКВО ДА ПРЕОБЪРНЕМ. Вж. Какво да обърнем.

<КАКВО> ИМА ДА ЯДЕ И ДА ПИЙ. *Диал.* Възклицание, с което се подчертава, че някой има много да пати, очаква го нещо много лошо. *Той досега още нищо не е видял, но после има да яде и да пий.*

КАКВО МИ ВЛИЗА В ДЖОБА. *Обикн. със следв. изр. със съюз* **че.** *Пренебр.* Никак не ме засяга, не ме интересува. *Какво ми влиза в джоба, че тя не ме поздравлява?*
Още: **Какво ми влиза в кесията.** *Пренебр.* **Не (много) ми влиза в джоба.** *Пренебр.*

КАКВО МИ ВЛИЗА В КЕСИЯТА. *Обикн. със следв. изр. със съюз* **че.** *Пренебр.* Никак не ме засяга, не ме интересува.
Още: **Какво ми влиза в джоба. Не (много) ми влиза в кесията.**

КАКВО МИ ВЛИЗА <МЕНЕ> В РАБОТА<ТА>. *Обикн. във 2 и 3 л.* Не желая да се намесвам в нищо, не се интересувам от нещо, което не ме засяга. — *Защо се обаждаш, защо не си мълчиш; теб какво ти влиза в работа, че този бил подлец, па оня бил крадец?* Ал. Константинов, Разни хора, разни идеали. — *Защо плачеш? — наведе се тя над него. — Тебе какво ти влиза в работата? — ядно отвърна Шериф.* В. Ченков, По стръмното. *Какво му влиза в работа, че Швайниц е злоупотребил?* Д. Немиров, Другият. — *Напиши си домашното! — обажда се пак Самбо. — Тебе какво ти влиза в работата дали ще си напиша домашното или не? — викаше Савко и се заканваше на папагала.* Ив. Петров, Леля се годява. — *Няма как, ще трябва да заточим валията на Узи. В Акшехир. — Ще трябва!... Другите не се и обадиха, какво им влизаха в работа сметките между двамата?* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.
Още: **Много (не) ми влиза в работата. Що ми влиза в работата.** *Диал.*

КАКВО МИ Е НА СЪРЦЕТО. Какво ме мъчи, тревожи, безпокои. *Не знаеше и какво му бе на сърцето.* Т. Г. Влайков, Дядовата Славчова унука.

КАКВО МИ ТИКВА ДРЪНКОЛИ, НЕ Е СКОРО ВЕЛИКДЕН. *Диал.* Вж. Какво ми тиква тулолочи, не е скоро Великден.

КАКВО МИ ТИКВА ТУЛОЛОЧИ, НЕ Е СКОРО ВЕЛИКДЕН. *Диал.* Употребява се за изразяване на увереност, че нещо (обикн. хубаво) няма скоро да се осъществи.
Още: **Какво ми тиква дрънколи, не е скоро Великден.** *Диал.*

КАКВО ОШЕЛ ГОГО НА СТАМБУЛ, ТАКА ДОШЕЛ. *Диал. Ирон.* За човек, който никак не се е променил, който е останал същият глупак.

КАКВО СА ТЕБЕ ШИЕ И ПОРИ. *Диал. Неодобр.* Защо се месиш ти, какво те засяга, какво те интересува?

КАКВО СЛЪНЦЕ ЩЕ МЕ ГРЕЕ, /не/ зная. Какво ще ми се случи, какво ще ме сполети (<не> зная).

КАКВО СЪНУВА БАБА НЕ КАЗВА, ДРУГО КАЗВА. *Диал.* Употребява се, когато някой извърта истината, като обяснява фактите според своята изгода.

КАКВО ТЕ НОСИ НАСАМ. Защо си дошъл тук, по каква причина си дошъл? *— Здравей, Бенковски — каза учуден Заимов. — Какво има? — Какво те носи насам?* Л. Стоянов, Бенковски. *— Добър ден, момчета! — поздрави той развълнуван. (. . .) — Добре си дошъл. . . . Какво те носи насам?* К. Ламбрев, Средногорски партизани. *— Добър ден, бай Гоце. — Какво те носи при мен? — попита майсторът и му подаде единствения стол от плетен камъш, който се намираше в работилницата.* Д. Спространов, Самообречените. *— Какво те носи насам? — А, нищо особено — започнах аз, — просто дойдох да си поговорим.* С. Стратиев, Самотните вятърни мелници.

КАКВО ТИ Е ДОБРУТРОТО. *Обикн. във 2 и 3 л. След главно изр. Диал.* Какъв си, какво представляваш (обикн. за отрицателни качества). *Видях аз какво ти е добрутрото.*

КАКВОТО БОГ ДАДЕ. Каквото стане, каквото се случи (за изразяване на готовност да се приеме всичко, което ще се случи, и добро, и лошо). *Не минаха ни десетина години и двамата братя Бабулеви си отвориха свое дюкянче. . . И казваха скромно: — Работихме двамата, поспестихме от залъка си по някой грош, пък и на вересия взехме по нещо стока оттук-оттам. Да си опитаме късмета, пък каквото бог даде.* Д. Талев, Преспанските камбани.

КАКВОТО БОГ ДАЛ. Каквото имаме, с каквото разполагаме (обикн. за ядене, което ще се поднесе на гости). *Могъщият и златогрив Лъв се завърна след тежкия служебен ден в своето леговище, хапна набързо каквото бе дал бог, легна до своята Лъвица и се замисли.* П. Незнакомов, След нас потоп.
Още: **Що бог дал.** *Диал.* **Каквото господ дал.**

КАКВОТО ГОСПОД ДАЛ. Каквото имаме, с каквото разполагаме (обикн. за ядене, което ще се поднесе на гости). *— Седни, седни! Ще похапнем, каквото господ дал.* Й. Йовков, Предвестникът. *— Постой! — настоя Кръстьо. . . Почакай, ще хапнем каквото господ дал. . . Хайде, остани на вечеря у нас.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Киро тутакси стана. Сега вече увещанията на домакинята да го почерпят с каквото господ дал не помогнаха.* Г. Караславов, Обикновени хора. *За храна беше научен на каквото дал господ — парче хляб и бучка сирене му бяха достатъчни.* Д. Спространов, Самообречените.
Още: **Каквото бог дал.**

КАКВОТО ЗАВЪРНА, говоря (дрънкам, дърдоря и др.). Необмислено, прибързано, без да мисля (говоря). *Как няма да се сърдя, тя защо си позволява да говори каквото завърне.*

КАКВОТО КУКО, ТАКВОЗ И ПИПЕ. За хора с еднакви недостатъци. *Едно на друго те се подмазват /кой кого повеч с хвалби д'обсипе/: хората знаят и право казват: „Каквото куко, таквоз и пипе".* П. Р. Славейков, Куко и пипе.

КАКВОТО МИ ДОЙДЕ В ГЛАВАТА, говоря (дрънкам, дърдоря и под.). Вж. Каквото ми дойде на ума.

КАКВОТО МИ ДОЙДЕ НА АКЪЛА, говоря (дрънкам, дърдоря и под.). Вж. Каквото ми дойде на ума.

КАКВОТО МИ ДОЙДЕ НА ЕЗИКА, говоря (дрънкам, дърдоря и под.). Необмислено, прибързано, без да мисля (говоря). *— Аз не съм гимназист, за да си позволя да говоря безотговорно, каквото ми дойде на езика.* Д. Ангелов, На живот и смърт. *— Аз тогази*

и не помислих биля. Каквото ми доде на езика, туй казах. П. Ю. Тодоров, Змейова сватба.

Още: **Каквото ми дойде на (до) уста<та>. Каквото ми падне (попадне) на езика. Каквото ми идва на езика.**

КАКВОТО МИ ДОЙДЕ НА УМА, говоря (дрънкам, дърдоря и под.). Необмислено, прибързано, без да мисля (говоря).

Още: **Каквото ми дойде в главата. Каквото ми дойде на акъла.**

КАКВОТО МИ ДОЙДЕ НА (ДО) УСТА<ТА>, говоря (дрънкам, дърдоря и под.). Необмислено, прибързано, без да мисля (говоря). *Нямало кисело зеле в близкия „Плод-зеленчук" ... Голяма работа! ... или пък — яйцата в гастронома случайно се привършили. Трябва ли заради това да дърдорим каквото ни дойде на устата?* Т. Данаилов, Отново в строя. *Моят другар българин започна да псува каквото му дойдеше до устата.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания. *На Шукра можеш да си думаш каквото ти на уста дойде.* Л. Александрова, Има едно щастие.

Още: **Каквото ми дойде на езика.**

КАКВОТО МИ ДУША ИСКА. Каквото желая, каквото ми се нрави. *Аз си правя каквото ми душа иска.* П. Незнакомов, Бяло и черно.

Още: **Каквото ми душа сака.** *Простореч.*

КАКВОТО МИ ДУША САКА. *Простореч.* Вж. Каквото ми душа иска.

КАКВОТО МИ Е НА СЪРЦЕТО, казвам. Каквото мисля или което ме мъчи, тревожи. *Той я мразеше, че бе устата, всекиму казваше право в очите, каквото ѝ е на сърцето.* Кр. Григоров, Игличево.

Още: **Що ми е на сърцето.** *Диал.*

КАКВОТО МИ Е НА СЪРЦЕ<ТО>, ТАКОВА (ТОВА, ТУЙ, ТО) МИ Е НА ЕЗИКА. Искрен съм и говоря откровено това, което мисля и чувствувам. — *Аз не мога като вашите в село да вьртя, да суча. Много приказки мене не ми идат. Каквото ми е на сърцето, туй ми е на езика. Казвам тьй направо.* П. Ю. Тодоров, Змейова сватба.

Още: **Каквото ми е на сърце<то>, такова (това, туй, то) ми <е> на уста<та>. Що ми е на сърце<то>, такова (това, туй, то) ми <е> на езика.** *Диал.*

КАКВОТО МИ Е НА СЪРЦЕ<ТО>, ТАКОВА (ТОВА, ТУЙ, ТО) МИ Е НА УСТА<ТА>. Искрен съм и говоря откровено това, което мисля и чувствувам.

Още: **Каквото ми е на сърце<то>, такова (това, туй, то) ми е на езика. Що ми е на сърце<то>, такова (това, туй, то) ми е на уста<та>.** *Диал.*

КАКВОТО МИ ИДВА НА ЕЗИКА, говоря (дрънкам и под.). Необмислено, прибързано, без да мисля (говоря). *Дяконов минаваше от тема на тема безредно — говореше каквото идваше на езика му.* Д. Талев, Гласовете ви чувам.

Още: **Каквото ми дойде (падне, попадне) на езика.**

КАКВОТО МИ ПАДНЕ НА ЕЗИКА, говоря (дрънкам, дърдоря и под.). Вж. Каквото ми идва на езика.

КАКВОТО МИ ПОПАДНЕ НА ЕЗИКА, говоря (дрънкам, дърдоря и под.). Вж. Каквото ми идва на езика.

КАКВОТО НАДРОБЯ, ТОВА ЩЕ СЪРБАМ. Търпя, понасям неприятности, за които сам съм причина. — *Богоя се издал — запуши му устата. Пък ако не можем да изтрайме и ние — каквото си надробим, това ще си сърбаме.* Д. Талев, Преспанските камбани. *Прехвърли още днес всичките си имоти върху Мина... Не се крия аз зад женски фусти... Каквото съм надробил, ще си го сърбам!* Г. Белев, Патилата на едно момче.

Още: **Каквото съм дробил, това ще сърбам. Каквото съм надробил, това ще кусам.** *Диал.* **Сърбам каквото съм надробил.**

КАКВОТО (КОЕТО) ПЛЮЯ, НЕ <ГО> ЛИЖА. Не се отказвам, не се отмятам от това, което съм казал или обещал. — *Искаш ли си декларацията, Динко? — ... — Което съм плюл, няма да го лижа.* Н. Каралиева, Неуловимият.

Още: **Дето плюя, не се обръщам да го лижа. Не лижа това, дето (което) съм плюл.**

КАКВОТО САБЯ ПОКАЖЕ. Както се случи, какъвто ни е късметът. *Да вървим, брат — на добър път, па каквото сабя покаже.* Сл. Трънски, Неотдавна. *Докато ни държат ръцете и краката, ще работим, а сетне каквото сабя покаже.* В. Нешков, Настъпление.

От стихотворението на Хр. Ботев „На прощаване": „Аз вече пушка нарамих / и на глас тичам народен / срещу врага си безверни / . . . / пък. . . каквото сабя покаже / и честта, майко, юнашка!"

КАКВОТО (КОЛКОТО) <СИ> ИЗЧУКАМ, <СИ> ИЗПУКАМ. *Обикн. пренебр.* Изяждам и изпивам всичко, каквото спечеля. *Беднички сме. Каквото си изчукаме, си изпукаме.* Ив. Вазов, Казаларската царица. — *Ела при нас на воля. Колкото изчукаш — изпукаш, поне си свободен.* К. Калчев, Семейството на тъкачите. — *Заряза дома си, избяга от текезесето,. . . остави ме с три деца като с три синджира и ние чакаме, а той се развява по обектите и каквото изчука — изпука.* Ст. Ц. Даскалов, Кантонерката.

КАКВОТО СЪМ ДИРИЛ, НАМЕРИЛ СЪМ СИ ГО. Вж. Каквото съм търсил, намерил съм <си го>. — *Каквото е дирил, намерил си го. Искаше той да вземе хляба на другите, а дядо господ взе неговия.* Ст. Чилингиров, Хлеб наш насущний.

КАКВОТО СЪМ ДРОБИЛ, <ТОВА> ЩЕ СЪРБАМ. Търпя, понасям неприятности, за които сам съм причина. — *А после ще видим какво да правим с тебе. Каквото си дробил, това ще сърбаш!* Ив. Хаджимарчев, Овчарчето Калитко. *Подписах този акт, ами все нещо ми е чоголно — каза единият. — Какво ще ти е чоголно? — отговори другият. — Кой каквото си е дробил, да го сърба.* Ст. Марков, Дълбоки бразди.

Още: **Сърбам каквото съм дробил. Както съм дробил, така ще сърбам. Каквото надробя, това ще сърбам.**

КАКВОТО СЪМ НАДРОБИЛ, ТОВА ЩЕ КУСАМ. *Диал.* Търпя, понасям неприятности, за които сам съм причина. *„Каквото сте надробили, това ще кусате сега" — сопна се той на делегатите, като полуотвори вратата на кабинета си.* А. Гуляшки, Любов.

Още: **Каквото надробя, това ще сърбам. Сърбам каквото съм надробил.**

КАКВОТО СЪМ ТЪРСИЛ, НАМЕРИЛ СЪМ <СИ ГО>. Заслужил съм да си изпатя от нещо, получил съм си заслуженото за моя простъпка. — *Стига и ти! — обличаше шубата си Драгуня. — Хората си знаят работата. Кой каквото е търсил, намерил си го е.* Кл. Цачев, Горчив залък. — *Вашият Танас го ранили днес — каза с усилие околийският началник. — Драснали го — отвърна троснато и сухо Киро. . .: — Каквото търсил — намерил.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Но много тежки бяха за нея* [Куна] *празничните дни. През тези дни и хората сякаш се променяха. Те ставаха по-далечни, по-студени, по-равнодушни, те минаваха някак гордо край портата им и като че ли казваха: „Каквото е търсил синът ви, това е намерил!"* Г. Караславов, Танго.—*Какво пък, народът им дава отпор и това е правилно. — Да ги вземе дяволът — въздъхна той. — Каквото са си търсили, намерили са.* Ем. Манов, Ден се ражда.

Още: **Каквото съм дирил, намерил съм си го. Каквото съм търсил, това съм и намерил.**

КАКВОТО СЪМ ТЪРСИЛ, ТОВА СЪМ И НАМЕРИЛ. Вж. Каквото съм търсил, намерил съм <си го>. *Най-напред той не можеше да си прости, че нито веднъж след раняването на брата си не отиде да го види. . . Киро смяташе Атанас за несериозен човек. . . и скандалджия и намираше, че каквото е търсил, това е и намерил.* Г. Караславов, Обикновени хора.

КАКВО ТЪРСИШ В ГРЪСТЕТО. Казва се на някого, когато го изненадат на неудобно място или да върши нещо непозволено.

Още: **Що търсиш в гръстето.** *Диал.*

КАК ДА Е. 1. Не много добре, без големи изисквания. *Партизанката се отпусна и зарови глава в съскащата шума. — А за тебе? На голата земя ли ще останеш? — За мене не трябва много. Аз съм овчар, свикнал съм как да е.* Ив. Хаджимарчев, Овчарчето Калитко. *Казълбаша се обнадежди пак. — Да е мъж, свато, няма да му бера грижата, — рече той. — Ще го натъдя, ще го дам на занаят, ще живее как да е.* Г. Караславов, Снаха.
2. Небрежно, повърхностно. *Написа как да е домашното си и излезе да играе.*
3. По някакъв начин; някакси, както се случи. *Друшков идеше много рядко у Кръстеви. . . Защо беше дошъл сега? Ако идеше да им предлага помощ, Кръстевица щеше да му откаже.*

Те ще си се справят как да е. Г. Караславов, Обикновени хора. *Ала той* [подвижният бой] *изискваше ново, свръхчовешко усилие от партизаните, съсипани физически от дългия преход до гарата и сражението през цялата нощ. Но все пак те щяха да се измъкнат как да е и в тоя момент Мичкин не мислеше за тях.* Д. Димов, Тютюн. *Агарянците на Умура я изядоха главата на Момчила при Перитор! Да не бяха те, ние щяхме да се разправим как да е с Кантакузина.* Ст. Загорчинов, Ден последен.

КАК ОТИШЪЛ НА МЕЧКИ И ДОШЪЛ СИ БЕЗ РЪЧКИ. *Диал. Подигр.* Употребява се за човек, който е отишъл да печели и се е върнал пак сиромах.

КАК ТИ СЕ ПОБРА В УСТАТА и КАК МОЖА ДА ТИ СЕ ПОБЕРЕ В УСТАТА. Възклицание за изразяване на учудване и възмущение от нещо грубо, неприлично или несправедливо, дръзко казано от някого. *Не зная как ти се побра в устата тази лъжа.*

КАКТО (КАКВОТО) БОГ МЕ Е НАУЧИЛ. Както (каквото) реша, както (каквото) искам, както смятам за правилно. *Стой си дето си се родил и си живей както бог те е научил.* Й. Йовков, Жетварят. *— Кажи ми, поп Ерчо, какво да правим?. . . — Каквото те научи господ, това направи!* П. Стъпов, Живот с надежда.
Още: **Както (каквото) господ ме е научил.**

КАКТО ГО КУПИХ, ТАКА ГО И ПРОДАВАМ. Разказвам нещо така, както съм го чул, както ми е казано (обикн. за нещо невярно, за някаква лъжа). *— Йордо! Твоите новини излязоха вятър. — Както ги купих, тъй ти ги продадох — отговори той. — Преувеличили са — от бълхата хората правят бивол.* Ив. Вазов, Драски и шарки.
Още: **Тъй съм го купил, тъй го продавам.**

КАКТО ГО МАЙКА РОДИЛА. Съвсем гол. *Разправят, че я виждали нощем в потайно време да бере церове по скалаци и гори гола-голеничка, както я майка родила.* Ил. Волен, Между два свята. *Когато преминеше дъждът, ние, пастирчетата, събличахме мокрите си дрехи, простирахме ги на поляната да съхнат на слънцето, играехме голи, както ни е родила майка ни.* К. Калчев, При извора на живота.
Още: **Както от майка излязъл.**

КАКТО ГОСПОД ДАЛ. Както трябва, както е редно. *Стига си скитал по градовете, ами се прибери тук да си живеем тук, както господ дал.* Елин Пелин, Гераците. *Ще хапнем и ще пийнем както дал господ.* Й. Йовков, Пръстенът. *Влизаш, значи, в магазина, гледаш хранителните продукти, облизваш се и — не можеш да си купиш нищо, както господ дал.* Г. Караславов, Купони. *Разпуснете се веднъж, забравете за захарната си болест и за сърцето, хапнете си и си пийнете, както господ дал.* Г. Караславов, Ученик.

КАКТО (КАКВОТО) ГОСПОД МЕ Е НАУЧИЛ. Вж. Както (каквото) бог ме е научил. *— Земи колкото пари са нужни и потребисайте ги, както ви е научил господ.* Ив. Вазов, Под игото.

КАКТО ДОЙДЕ. Според обстоятелствата, както се случи. *На тоя сто гроша ще даде, на оня — двесте,. . ., всекиму според нуждите. Ех, вземаше файда човекът, вземаше и по малко, и по много, както дойде.* Г. Караславов, Развален свят.

КАКТО ДЯВОЛА ЧЕТЕ ЕВАНГЕЛИЕТО. Неточно, неправилно, изопачено; както ми изнася. *— Но ти четеш това, както дяволът чете евангелието! — викна Ботев.* Ст. Дичев, За свободата.

КАКТО МИ ДОЙДЕ. Без да положа усилия да направя нещо както трябва; както ми падне, наслуки. *Светла се обличаше както ѝ дойде, отнасяше се пренебрежително към контенето, както сама се изразяваше.* Ем. Манов, Ден се ражда. *— Всяко нещо, дори и чинията, си има свой секрет. Трябва да знаеш как да го хванеш. Ти я хващаш, чинията, както ти дойде, затова веднъж я удържиш, друг път я изпуснеш.* Б. Райнов, Дъждовна вечер.

КАКТО МИ ДОЙДЕ НА ГАЙДАТА. *Диал.* Както се случи, както ми падне, в зависимост от обстоятелствата, настроението ми и пр.

КАКТО (КАКВОТО) МИ СВИРЯТ, ТАКА (ТОВА) ИГРАЯ. Постъпвам така, както ми заповядват, както ми нареждат; подчинявам се. *— Ще ни карат да се бием! — каза в ужас хаджи Смион. — Каквото ни свирят, това ще играем — продума хаджи Евтим.* Ив. Вазов, Нова земя. *Настанят ли се* [комунистите] *и там, с нас е свършено, каквото ни свирят, това ще играем — продължи Банков.* В. Нешков, Настъпление.

КАКТО ОТ МАЙКА ИЗЛЯЗЪЛ. Вж. Както го майка родила.

КАКТО СЪМ ГО СОЛИЛ, ТАКА И ЩЕ ГО СЪРБАМ. *Диал.* Търпя, понасям неприятности, за които сам съм причина.
Още: **Както съм дробил, така ще сърбам.**

КАКТО СЪМ ДРОБИЛ, ТАКА ЩЕ СЪРБАМ. Търпя, понасям неприятности, за които сам съм причина.
Още: **Каквото съм дробил, това ще сърбам. Сърбам каквото съм дробил. Както съм го солил, така и ще го сърбам.** *Диал.*

КАК ЩЕ ГЛЕДАМ ХОРАТА В ОЧИТЕ и **КАК ЩЕ ГЛЕДАМ В ОЧИТЕ** *някого.* Като възклицание — срам ме е, срамувам се от някаква своя постъпка или постъпка на близък човек, роднина. *Генчо знае — ще има следствие. . . съд и затвор. Нищо. Ще мине всичко. . . Но как след това ще се върне в селото? Как ще гледа хората в очите?* Г. Караславов, Герой. *Господи, как ще гледам татко в очите! Какво ще правя сега? — чупеше ръце Росица.* К. Кръстев, Катастрофа.
Още: **Как ще погледна хората в очите и как ще погледна в очите. Иди гледай хората в очите.**

КАК ЩЕ ПОГЛЕДНА ХОРАТА В ОЧИТЕ и **КАК ЩЕ ПОГЛЕДНА В ОЧИТЕ** *някого.* Като възклицание — срам ме е, срамувам се от някаква своя постъпка или постъпка на близък човек, роднина. *Ще стоиш тук при мене на воденицата. Ще те чувам тук, че ако стане нещо, после как ще погледна майка ти в очите.* П. Здравков, Незабравимо детство.
Още: **Как ще гледам хората в очите и как ще гледам в очите.**

КАКЪВ (КОЙ) ВЯТЪР ВЕЕ. Какво е положението, какви са обстоятелствата в момента. *Вземи пример от мене: аз дружех или воювах с гърци, и с франки, и с българи, като държех винаги страната на по-силните и душех кой вятър вее.* Ив. Вазов, Борислав.
Още: **Какъв (кой) вятър духа.**

КАКЪВ (КОЙ) ВЯТЪР ДУХА. Вж. Какъв (кой) вятър вее. *Турчинът беше умно животно. . . Със своя верен кучешки нюх той бързо долови какъв вятър духа в дисциплината на отреда: че при новата обстановка всички отдават голяма почит и доверие на Червенокосия.* Ив. Хаджимарчев, Овчарчето Калитко.

КАКЪВ (КОЙ) ВЯТЪР ТЕ ДОВЕДЕ *някъде. Обикн. във 2 и 3 л.* Вж. Какъв (кой) вятър те довея *някъде. Ето, тази вечер те бяха навалени около сказчика,. . . „Кръглите" го приеха като гост на градчето и вече го имаха за свой човек. Другите искаха да го чуят, за да разберат що за птица е и какъв вятър го е довел при тях.* Г. Караславов, Гост. *— Мирчо. . . какъв вятър те доведе посред нощ? — зашепна тревожно Янковата майка.* Ем. Коралов, Дъщерята на партизанина.

КАКЪВ (КОЙ) ВЯТЪР ТЕ ДОВЕЯ *някъде. Обикн. във 2 и 3 л.* Като възклицание за изразяване на неудоволствие или изненада от неочакваното появяване, идване на някого някъде. *— Какъв вятър те довея, дяволе? — Филип беше и смутен, и зарадван от неочакваната поява на стария си приятел.* Ем. Манов, Бягството на Галатея. *Когато изпиха по чаша чай, домакинът покани: — Да чуем сега, драги, какъв вятър те довея насам — надявам се, че си дошъл при мене не само да видиш моята кулинарна изложба?* Г. Русафов, И те са били деца. *Какъв вятър го бе довял в полите на Сиера Мадре?* Л. Стефанова, Вулканите на Мексико димят.
Още: **Какъв (кой) вятър те доведе. Какъв (кой) вятър те завя (отвя) тук (насам).**

КАКЪВ (КОЙ) ВЯТЪР ТЕ ЗАВЯ НАСАМ. *Обикн. във 2 и 3 л.* Като възклицание за изразяване на неудоволствие или изненада от неочакваното появяване, идване на някого някъде.

Още: **Какъв (кой) вятър те отвя насам. Какъв (кой) вятър те завя тук. Какъв (кой) вятър те довея (доведе).**

КАКЪВ (КОЙ) ВЯТЪР ТЕ ЗАВЯ ТУК. *Обикн. във 2 и 3 л.* Като възклицание за изразяване на неудоволствие или изненада от неочакваното появяване, идване на някого някъде.
Още: **Какъв (кой) вятър те завя насам. Какъв (кой) вятър те отвя тук. Какъв (кой) вятър те довея (доведе).**

КАКЪВ (КОЙ) ВЯТЪР ТЕ ОТВЯ НАСАМ. *Обикн. във 2 и 3 л.* Като възклицание за изразяване на неудоволствия или изненада от неочакваното появяване, идване на някого някъде. — *Какъв вятър ви отвя насам към Мерона? — изведнъж запита Момчил.* Ст. Загорчинов, Ден последен.
Още: **Какъв (кой) вятър те отвя тук. Какъв (кой) вятър те завя насам. Какъв (кой) вятър те довея (доведе).**

КАКЪВ (КОЙ) ВЯТЪР ТЕ ОТВЯ ТУК. *Обикн. във 2 и 3 л.* Като възклицание за изразяване на неудоволствие или изненада от неочакваното появяване, идване на някого някъде.
Още: **Какъв (кой) вятър те завя тук. Какъв (кой) вятър те отвя насам. Какъв (кой) вятър те довея (доведе).**

КАКЪВ (КОЙ) ДЯВОЛ. Какво (за усилване на експресивността на зададения въпрос). *Мене ме остаят тука!. . . Какъв дявол ще търся тука?* Ив. Вазов, Фелдфебел Стамболков. *Инак защо ще свирят тия гранати над нас, кой дявол дирят там в камънаците?* Л. Стоянов, Холера.

КАКЪВТО ВЯТЪР ДУХА. Каквито условия, обстоятелства съществуват в момента (като предпоставка за някакво действие).

КАКЪВТО ВЯТЪР ЗАВЕЕ. Каквито условия, обстоятелства ще се създадат (като предпоставка за някакво действие).
Още: **Какъвто вятър задуха (повее).**

КАКЪВТО ВЯТЪР ЗАДУХА. Вж. Какъвто вятър завее.

КАКЪВТО ВЯТЪР ПОВЕЕ. Вж. Какъвто вятър завее. — *Руснаците идват отгоре — ще се бием ли срещу тях, или ще развяваме бял байрак. . . — Какъвто вятър повее, такова знаме ще се развява.* Д. Кисьов, Щастието не идва само.

КАКЪВТО НЕШКО, ТАКЪВ И ОБРЕШКО. *Диал.* Вж. Какъвто Павел, такъв и Петър.

КАКЪВТО ПАВЕЛ, ТАКЪВ И ПЕТЪР. *Диал.* За хора с еднакви недостатъци.
Още: **Какъвто Нешко, такъв и Обрешко.** *Диал.*

КАЛЕСАЙ ГО НА СВАТБА ДА ТЕ БЛАГОСЛОВИ И ДОГОДИНА. *Диал.* За глупав човек, глупак.

КАЛЕСВАМ С ЧОТРА *някого. Диал.* Сам ставам причина за беда, неприятност.

КАЛЕ СЪМ. *Самост. или някъде, при някого.* В много добро и сигурно положение съм някъде; неуязвим съм. *Вътре имаше 4 легла. — Другите две се блокират до второ нареждане — смигна ни домакинът. . . При мен сте кале, седете, колкото си искате.* Ем. Манов, Моето първо лято.

КАЛЕТО ПРОДАВАМ. *Диал.* Скитам се без работа, шляя се, безделнича.

Води началото си от следната случка: По времето, когато видинското кале било предадено на българите (1878 г.), един безделник, на име Огнян, се разхождал из него. Там го срещнали някакви власи и го запитали не могат ли да си вземат за спомен някои оръжия от калето, на което той отговорил, че това е възможно, ако му заплатят. Те му дали пари, а той избягал, и така те останали измамени. (П. Гъбьов, Пословици и пословични изрази по говора във Видин, Велико Търново и др., СбНУ, XXV, 1909, с. 49).

КАЛПАВ ГРОШ, не струвам (не чиня). Нищо (не струвам). *Сиромашията не чини нито калпав грош.* Л. Каравелов, Маминото детенце.
Още: **Пукнат (счупен, спукан) грош** /във 2 знач./.

КАЛПАВ МАНГЪР НЕ СЕ ГУБИ и **КАЛПАВ МАНГЪР ГУБИ ЛИ СЕ.** *Ирон.* Обикн. за човек — употребява се за подчертаване, че незначителното, не особено ценното не пропада, не загива, не му се случва нищо лошо. — *Ха — рече той, — викаха — Танаско се загубил,. . . Ето ви го и Танаско!. . . — Калпав мангър губи ли се, бре чичо Кольо!* Г. Караславов, Обикновени хора.

Още: **Черен (червен) мангър не се губи.** *Ирон.*

КАМЕН ПРЕТКНОВЕНИЯ. *Книж.* Трудно преодолима или непреодолима пречка, затруднение в работата, делото на някого. *Ние, родителите, се съгласихме с това предложение като някакви лекомислени гимназисти, без дори да подозираме какъв камен преткновения поставихме сами в своя спокоен (дотогава) жизнен път.* Тонич, По втория начин.

Води началото си от Библията (от Книгата на пророк Исая).

КАМИЛСКИ ВОДАЧ. *Диал. Подигр.* Магаре.

КАМ ТИ РОГОВЕТЕ. *Диал. Подигр.* Какво толкова спечели, каква облага имаш?

КАМ ТОЗ (ТОЯ) ГОСПОД. *Диал.* Дано стане, дано се случи (употребява се като отговор при пожелаване някому нещо хубаво).

Още: **Де тоз (тоя) господ.**

КАМШИК ТОДОРА. *Диал. Ирон.* Висока, дълга жена.

КАМЪК<А> ДА СТИСНЕ, ВОДА ЩЕ ПУСНЕ. Много е силен, як. *Кога навърши Младен двайсета година, а он стана един мъжага. . . Ония ръце дебели в рамената, па жилави. . . па яки, яки, камък да стисне, що е рекъл некой, вода ще пусне!* Мих. Георгиев, От зло на по-зло.

Още: **Камък да хване, вода ще пусне. От камък вода ще изстиска.**

КАМЪК (КАМЪНИ) *в нечия* **ГРАДИНА.** Намек, подмятане по адрес на някого. — *Тя ми се сърди, защото някой сигурно й е казал какво съм говорила за нея. — Ясно, това са камъни в моята градина.*

Води началото си от разпространеното още през древността сурово наказвано престъпление, а именно: престъпникът хвърлял камъни в земята на врага си, за да я направи неплодородна.

КАМЪК ВЪРХУ (НА) КАМЪК НЕ ОСТАВА / ОСТАНЕ. *Книж.* Напълно е унищожено, всичко е превърнато в развалини. — *Болярите и властителите са наши врагове. — Кулите им ще разрушим до основа, камък върху камък да не остане.* Ст. Загорчинов, Ден последен. *Преди една седмица англичаните така ни бомбардираха, че камък върху камък не остана от фабриката.* М. Грубешлиева, През иглено ухо. *На един косъм остана да ни избият като кучета,. . ., и да не остане камък на камък тука!* Ив. Вазов, Под игото.—*И всичко това, тия мъки, тия кърви,. . ., всичко това става в името на Христовата църква, за величието на Елада. . . Станете гърци, иначе ще ви унищожим, камък на камък няма да остане от селата ви.* Д. Талев, Гласовете ви чувам.

Води началото си от Евангелието. Изразът е свързан с легендата за Христос, който предсказал гибелта на Иерусалим: „Истина ви казвам: няма да остане тук камък върху камък; всичко ще бъде разрушено."

КАМЪК ДА ХВАНЕ, ВОДА ЩЕ ПУСНЕ. Вж. Камък<а> да стисне, вода ще пусне. *Силно момче е Спас. . . камък да хване, вода ще пусне.* Д. Немиров, Братя.

КАМЪК МИ ЛЕЖИ НА СЪРЦЕТО. Много ми е мъчно, много ми е тежко от нещо; изпитвам мъка, скръб.

Още: **Камък ми тежи (тегне) на сърцето.**

КАМЪК МИ ЛЯГА / ЛЕГНЕ НА СЪРЦЕ<ТО>. *Диал.* Вж. Камък ми пада / падне на сърце<то>. *Трябваше още първия ден да легне пак камък на сърцето й!* Г. Райчев, Златният ключ.

КАМЪК МИ ПАДА / ПАДНЕ НА СЪРЦЕ<ТО>. Става ми много мъчно, много тежко. *При татка искам да ида, / при татка в Стара планина; / . . . Зави се майка, замая — / камък й падна на сърце.* Хр. Ботев, Хайдути. *Да можеше да говориш, как ли би се оплакал от твоето тегло. . . Ала аз дали не се сещам? Сещам се, волчо, сещам се. И кога мучиш, и кога пъшкаш, и кога от умора гладен лягаш, — камък пада на сърцето ми.*

Ц. Церковски, Роб до гроб. *Трябва да махнем децата, трябва да ги заведем по-надалеч в гората, та да не могат да намерят пътя. Иначе няма спасение за нас. Камък паднал на сърцето на мъжа ѝ и той си рекъл: „По-добре да разделим с децата и последната хапка.“* Ас. Разцветников, Снежанка и др. (превод).

Още: **Камък ми ляга / легне на сърце <то>.**

КАМЪК МИ ТЕГНЕ НА СЪРЦЕТО. Вж. Камък ми лежи на сърцето. *Един камък само тегне на сърцето ми: мене ми е тежко само да остава бедната си майка.* Л. Каравелов, Българе от старо време.

КАМЪК МИ ТЕЖИ НА ДУШАТА. Много ми е мъчно, много ми е тежко от нещо; изпитвам мъка, скръб. *А да знае какво ми е на сърцето, какъв камък тежи на душата ми!* М. Марчевски, Тихо пристанище.

Още: **Камък ми тежи на сърцето.**

КАМЪК МИ ТЕЖИ НА СЪРЦЕТО. Много ми е мъчно, много ми е тежко от нещо изпитвам мъка, скръб. *На Захаринчо му стана жално. . . На сърцето му тежеше камък* Елин Пелин, Гераците.

Още: **Камък ми тежи на душата. Камък ми лежи (тегне) на сърцето.**

КАМЪК (КАМЪНИ) ПО *нечия* **ГЛАВА.** Упрек, укор или подмятане по адрес на някого.

КАМЪК СЪМ НА ШИЯТА *на някого.* В тежест съм на някого, който се грижи за мене морално и материално. *Като се омъжих за тебе, не ща да съм камък на шията ти.* Д. Талев, Илинден.

КАМЪК ТИ НА СЪРЦЕ. *Обикн. във 2 и 3 л. Диал.* Да умреш.

КАПА ИМА ЦАРСКА, АМА ГЛАВА ВОДЕНИЧАРСКА. *Диал. Ирон.* За глупав човек с хубава външност.

Още: **Брада царска, глава воденичарска.** *Ирон.*

КАПАК ПОХЛУПВАМ / ПОХЛУПЯ ОТГОРЕ *на нещо.* Съумявам да дам сполучлив, остроумен отговор за нещо, веднага отвръщам на нещо. *Пък едни уста отвори — не ти е работа! Речеш ли ѝ нещо, завчас капак му похлупи отгоре.* Чудомир, Бламът на старейшините.

Още: **Турям / туря (турвам / турна, слагам / сложа) капак** /в 1 знач./.

КАПЕ И МРЪЗНЕ. *Диал.* Много е студено.

КАПКА В МОРЕТО. Нещо съвсем малко, незначително; съвсем недостатъчно. *Децата растяха, растяха и разноските, а заплатата не помръдваше. Ех, дадоха там по някоя стотарка за децата, но то беше капка в морето.* Г. Караславов, Чиновническа история. *Строеж има, обаче той е недостатъчен, капка в морето. А жилищната криза е много остра.* Г. Белев, Какво видях в Америка. — *В кулата на болярина невям има оръжия: копия, мечове, лъкове,. . ., а нам ни трябва всичко това. Щото взехме плячка от татарите след боя, бе капка в морето.* Ст. Загорчинов, Ивайло.

КАПКА МЕД, БЛАТО ЖЛЪЧКА. *Диал.* Вж. Капка мед в ока оцет.

КАПКА МЕД В ОКА ОЦЕТ. *Диал.* Употребява се, когато някой с постъпките си допринася малко добро и много зло.

Още: **Капка мед, ока жлъчка и оцет.** *Диал.* **Капка мед, блато жлъчка.** *Диал.*

КАПКА МЕД, ОКА ЖЛЪЧКА И ОЦЕТ. *Диал.* Вж. Капка мед в ока оцет.

КАПЧАНА КАПКА, в о д а н я м а. *Диал.* Никак, съвсем (няма вода).

КАПЯТ КАТО <ГНИЛИ> КРУШИ. 1. За много предмети, голямо количество предмети — падат бързо един след друг. — *Машини — поясни важно Фиката — жънат, вършеят, сипват — всичко наведнъж. . . — Как наведнъж? — . . . Тъй! Пуснеш ги от тоя*

край на нивата, моторите пукат отпред, а отзад чувалите капят като круши. Г. Караславов, Селски истории.
2. За много хора или животни — загиват, измират един след друг. *Овците капят като гнили круши. Отиде ми хубавото стадо.* А. Каралийчев, Вихрушка.
3. За много хора — претърпяват един след друг нещо неприятно, отпадат отнякъде. *За тая сесия студентите не са подготвени — капят като круши.*

КАРА, ВАРА. Употребява се, за да се подчертае, че след изтичане на известно време са станали неочаквани промени, случило се е нещо, — обикн. странно, чудно. — *Та аз си я знам от мъничка, като свое чедо съм я гледала, дето има една дума. Пък то — божа работа — вара, кара, та наистина ще ми стане чедо.* Г. Караславов, След ноември.

КАРАЙ ДА ВЪРВИ. *Пренебр.* Не обръщай внимание на нищо, постъпвай както можеш, както желаеш, без да се съобразяваш с обстоятелствата. *Амчи нали ги гледам певиците, дето минават с цирковете и естрадите. Ами къде са те пред Тинка? Фигура ли имат по-хубава, глас ли? Амчи нали се е рекло, че са от София и карай да върви!* Тарас, Среден път няма ли?
Още: **Бутай да върви.** *Пренебр.*

КАРАЙ КОНЯ ДА ВЪРВИ. *Диал.* Не си оставяй работата.

КАРАЙ СИ <ИЗ> ПЪТЯ. *Грубо.* **1.** Не се занимавай с неща, които не те засягат, не се меси в чужди дела.
2. Махай се.
Още: **Върви си по (в, из) пътя.** *Грубо.* **Карай си низ пътя** /към 2 знач./. *Диал. Грубо.* **Дръж си пътя.** *Грубо.*

КАРАЙ СИ КОЛАТА. *Грубо.* Гледай си своята работа и не се меси в чуждите работи. — *Скива ли го оня фукльо?... — Скивах го. — Каква муцуна!... — Е, та?... — заяви той важно, сякаш е имал много такива наблюдения. — Карай си колата!* Б. Болгар, Блазнащите. — *Я карай си колата, брачо, сега, / не ставай на хората с туй за шега!* Хр. Смирненски, Скитникът Сандо пътува из Европа.
Още: **Карай си количката (магарето).** *Грубо.* **Карай си магарчето.** *Диал. Грубо.*

КАРАЙ СИ КОЛИЧКАТА. *Грубо.* Вж. Карай си колата. — *Какво сте се разлудували, бе хашлаци! Няма ли работа за вас? Скоро по домовете си!... — Ти пък какво си се разкрещял, бе даскале! Я си карай количката!* П. Здравков, Незабравимо детство.

КАРАЙ СИ МАГАРЕТО. *Грубо.* Вж. Карай си колата. — *Млади момко, защо си тъй тъжничък? Какво се е случило? Онзи, както бе захапал цигарата си, изгледа бай Анчо с бялото на очите и изръмжа: — Я си карай магарето!* Ив. Петров, Преди да се родя.

КАРАЙ СИ МАГАРЧЕТО. *Диал. Грубо.* Вж. Карай си колата.

КАРАЙ СИ НИЗ ПЪТЯ. *Диал. Грубо.* Махай се. *Карай си низ пътя, слушаш ли човече! / Или да повикам деверите вече?* П. К. Яворов, Павлета делия и Павлетица млада.
Още: **Карай си <из>пътя** /във 2 знач./. *Грубо.* **Върви си по (в, из) пътя** /във 2 знач./. *Грубо.* **Дръж си пътя.** *Грубо.*

КАРАМ <ГО> ПРЕЗ КЪРА. *Диал.* **1.** Върша повърхностно някаква работа.
2. Върша нередности, постъпвам нечестно, неморално.

КАРА МЕ НАВЪН. *Диал.* Обикн. при заболяване — изпитвам необходимост да извърша естествена физиологична потребност.
Още: **Гони ме навън.**

КАРАМ ЗОРЛЕ У РАЯ *някого. Диал.* Насила искам да направя добро някому, който е глупав и не разбира.

КАРАМ КИЛАВИТЕ НА ВОЙСКА. *Диал. Ирон.* Не правя нищо, не върша никаква работа. — *Но що правиш сега? — Караме килавите на войска, дето го рекъл оня... Какво правим? Гладуваме — и великанът се усмихна горчиво.* Ив. Вазов, Драски и шарки.

КАРАМ ПРЕЗ ДИВО И ПУСТО. *Диал.* Вървя, без да държа сметка за пътя, без да гледам откъде минавам.

КАРАМ ПРЕЗ ПРОСОТО. Върша нередности, постъпвам безотговорно, като не се интересувам от ред, приличие или законност. *В турско ли сме още или в българско?..; ако е турско, да си турим фесовете, пък карай през просото.* Ст. Чилингиров, Първа жертва. *Кутра се правеше пред Никос на смешник, пиянствуваше с него и му създаваше впечатлението, че българските държавници карат живота си през просото и никога не биха се досетили за намеренията на Византия в Моравия.* Й. Вълчев, Стъпала към небе. *Знам, и ази знам, че той / понякога съвсем през просото я кара; / и прекалява го.* П. П. Славейков, Кървава песен. *Едно време старите доктори я караха през просото. Никакъв микроскоп. Микроби ли? Като биволи да са, пак нямаше да ги видят.* Й. Йовков, Милионерът.
Още: **Вървя през просото. Тичам през просото.** *Диал.*

КАРАМ ПРЕЗ ПРЪСТИ *нещо.* Не съм прецизен в работата си, върша нещо небрежно, нехайно. *Той гледа по-лесно да изкара службата... Затова сигурно не заляга на дисциплината... кара през пръсти.* П. Вежинов, Втора рота. *— Не е така!... — възрази Прайбиш.— Аз си гледам добре работата, докато вие карате през пръсти. В Хамбург знаят това... Ако вие бяхте трудолюбив, предимството щеше да бъде на ваша страна.* Д. Димов, Тютюн. *— Няма да я бъде тъй, бай Танасе — ... Комунистите я карат съвсем през пръсти. Заял се е с мен Калъча, ама и аз няма да се дам лесно.* В. Нешков, Настъпление.
Още: **Гледам през пръсти.**

КАРАМ ПРЕКО ПО̀ЛЕ И ДО̀ЛЕ. *Диал.* Вървя, без да държа сметка за пътя, без да гледам откъде минавам.

КАРАМ СИ НА СВОЯТА СВИРКА. Не отстъпвам от мнението си, продължавам да поддържам мнението си, решението си. — *А бе, Банчо, като винаги си такъв препирица, с нищо не се съгласяваш, защо идваш? Седи си дома. Ще речете, че дядо Банчо се разсърди и си отиде? Ами! Пак си кара на своята свирка.* П. Велков, Дъбът на Ленин.

КАТА ДЕН ЯЙЦА СНИСАМ. *Диал.* Постоянно съм в страх за живота си.

КАТАЛАНСКИ СИН. *Диал.* Развратен и жесток младеж (обикн. в обръщение). *Гиди каталански сине!*

Свързва се с името на каталаните, от чиито нашествия и безчинства преди нахлуването на турците в Балканския полуостров е останал у българите неприятен спомен. (П. Р. Славейков, Български притчи или пословици и характерни думи, I, с. 92).

КАТО... Други фразеологизми с начален компонент **като** и **като че** вж. при фразеологизми със **сякаш.**

КАТО АГНЕ, кротък. Много, изключително (кротък). *Станах вегетарианец. Кротък като агне.* Елин Пелин, Аз ти той.
Още: **Като агънце.**

КАТО АГНЕ В ДИСАГИ, наредил съм се (съм). *Ирон.* Много зле (съм се наредил), в много лошо положение (съм). — *Вие вече намерихте хотел и се наредихте, нали? — Море наредил съм се като агне в дисаги.*

КАТО АГУПТИНА С БЕЛИЯ ГЪЗ, хваля се. *Диал. Ирон. Вулг.* Много (се хваля) (обикн. с нещо, което не притежавам и което никак не е за хвалене).

КАТО АГЪНЦЕ, *кротък.* Вж. Като агне, **кротък.** *На двадесет и петия ден, след като яде непрекъснато диетична храна, без месо и мазнини, стръвницата стана кротка като агънце.* Хр. Пелитев, Хапят ли охлювите?

КАТО АПТЕКАРСКИ ШИШЕТА. *Шег.* По височина в низходящ ред (за наредени няколко души). *До входа стояха няколко деца, наредени като аптекарски шишета.*
Още: **Като лампени шишета.** *Шег.*

КАТО БАБА МАРТА, начумерил съм се (наежил съм се). Много (съм се начумерил, наежил).

КАТО БАБЕР, напивам се. *Диал.* До безчувствие (се напивам).

КАТО БЕЗ ДЪНО, ям. *Подигр.* Много и ненаситно, лакомо (ям). *Как няма да е дебел, когато яде като без дъно.*

КАТО БЕЗ РЪЦЕ. 1. *В съчет. с* **работя (пипам).** Много несръчно, непохватно, без желание (работя).
2. *В съчет. със* **съм.** Затруднен в работата си; безпомощен. *Без своя помощник той беше като без ръце.* П. Вежинов, За честта на родината.

КАТО БЕЙ, живея. Охолно, богато, в разкош (живея). — *Защо ще работите на тия изедници, да живеят като бейове! Да не сте им аргати! — насъскваше тя жени и мъже.* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи.
Още: **Бей гиби.** *Простореч.*

КАТО БЕЙ У ПРАЗНИ ЯСЛИ, разположил съм се. *Подигр.* Важно, големливо без да има защо (съм се разположил).
Още: **Като паша у празни ясли.** *Подигр.*

КАТО БЕЛИЯ ЛУК. *Диал.* Много на брой (употребява се като отговор на въпрос колко души са в къщи, в някакво сдружение и др.).

КАТО БИВОЛ. 1. *В съчет. с* **тегля (търпя).** Прекомерно, много (търпя, работя, мъча се). *Познавам го, работи като бивол.*
2. *В съчет. с* **ям.** Много, в големи количества (ям).
3. *Диал. В съчет. с* **мълча.** Без да проговоря нито дума (обикн. защото не знам какво да кажа), упорито (мълча).
Още: **Като вол** /в 1 и 3 знач. към 1 и 2 знач./.

КАТО БИВОЛ <В> ЖЕЛЕЗНИЦА, гледам. *Ирон.* Глупаво, без да разбирам нещо (гледам) (обикн. нещо, което буди голямо недоумение).
Още: **Като теле (крава) в железница.** *Ирон.*

КАТО БИВОЛ В ТРИЦИ, пуля се. *Диал.* Много (се пуля).
Още: **Като мишка в трици** /в 1 знач./. *Диал.*

КАТО БИВОЛ ПРЕЗ ЯРЕМ, гледам. *Ирон.* Глупаво, без да разбирам нещо (гледам) (обикн. нещо, което буди голямо недоумение). *Всичко разбира — я какъв ме гледа като бивол през ярем!* Г. Караславов, Селски истории.

КАТО БРАДАТ ЦИГАНИН, лѣжа. Много (лѣжа). — *Лъжеш! — извика хаджи Смион. — Ти лъжеш като брадат циганин — и Иванчо захвърли книгите в очите му.* Ив. Вазов, Чичовци. *А какво правиме ние? Приследоваме лъжата, а лъжеме като брадати цигане; говориме за честността, а подаваме ръката си на секи подлец.* Л. Каравелов, Децата не приличат на бащите си.
Още: **Като влашки циганин. Като дърт циганин** /в 1 знач./.

КАТО БРАШНЕН ЧУВАЛ, падам (стоварвам се и под.). Тежко, тромаво (падам). *А Тодор Хайдутинът, който нямал случай да се научи да язди кон по планините, стовари се, като брашнян чувал отстрана на пътя, с вирнате крака нагоре.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания.

КАТО БУЛА В МЪТЕНИЦА, пуля се. *Диал.* Много (се пуля).

КАТО БУЛКА БЕЗ ДАР, шетам. *Диал.* Усърдно, старателно (шетам).

КАТО БЪБРЕК В ЛОЙ, живея. В охолство (живея). *Той живееше в своята тиха, . . ., спокойна атмосфера. . . като бъбрек в лой.* Ив.Вазов, Драски и шарки. *Както интересът го е накарал преди пет години да промени името си,. . . и да работи против отечеството си, така също неговата собствена кесия го е накарала и днес да бъде българин и да живее като бъбрек в лой.* Л. Каравелов, Хр. Ботев, Знаеш ли ти кои сме?

КАТО БЪДНИ ВЕЧЕР И БОЖИК. *Диал.* Съвсем близки приятели.

КАТО БЪКЕЛ, мълча. *Диал. Пренебр.* Упорито (мълча). *Но неговото упорито и вечно мълчание най-много дразнеше останалите момчета и те постоянно го сърдеха. — Какво мълчиш като бъкел? — питаше Агапи.* Ив. Хаджимарчев, Овчарчето Калитко.

КАТО БЪЛХА В ГАЩИ, крия се (спотайвам се). Без някой да ме забележи, съвсем (се крия, се спотайвам). *Даскал Иван се спотаи като бълха в гащи, казваме ние, простите хора.* П. Велков, Стълба до небето.

КАТО <БЯЛ> ВЯТЪР, минавам (преминавам). *Диал.* Лесно, бързо, неусетно (минавам). *Всичко ще премине като бял вятър. Лошото и мъката най-лесно се забравят.* К. Петканов, Старото време. *Мина — замина като вятър.*

КАТО БЯЛ ГАРВАН, рядък. *Диал.* Много, изключително (рядък).

КАТО БЯЛ ДЕН, ясно. Напълно, съвсем (ясно). *Не търсеше кое е лъжа, кое истина: за него беше ясно като бял ден, че там, на нивата, пред него беше се явила сама Антица.* Й. Йовков, Чифликът край границата. *А чумата казала: — С голяма радост ще дам скъпия дар на своя обичен зет, който не само уби змея, а и хвана дяволския бръмбар. На всички ни е ясно като бял ден, че от него няма по-изпечен магьосник по целия свят.* Н. Райнов, Княз и чума. *Поне вие, другарю началник, сте минавали през полицейския ад и знаете как пипаха неговите арахангели спасители, а тук е ясно като бял ден, че към нея са се отнесли като към свой човек.* В. Нешков, Настъпление.

КАТО ВАМПИРИН, черен. *Диал.* Много (черен).

КАТО <ВАРЕНА> ПАЧА, хиля се. Без да има защо, без да разбирам нещо (се хиля). *Гласуваха за него, избраха го. Побеснях от яд. Срещам ги аз, питам ги защо направиха така, а те, мошениците, ме гледат в очите и се хилят като варени пачи.* Г. Караславов, Между нас да си остане. *„Идиот с идиот! — помисли си Чернев. — Аз му говоря сериозно, а той се хили като варена пача!. . . Пфю!“* К. Калчев, Живите помнят. — *Льох! — извиква леля Жечка от чардака, — Йорги иде мари!. . . Лельо, Тодораке!. . . Я го вижте, мари, какъв се хили като пача!* Д. Немиров, Братя.

КАТО <ВАРЕН> РАК, изчервявам се (почервенявам, зачервявам се). Много, силно (се изчервявам). *Кръглото му лице се зачервило като рак.* Ив. Вазов, Кандидат за хамама. *Няколко капки вино опръскаха лачените обуща на царя. Правителственият депутат се изчерви като варен рак.* Д. Ангелов, На живот и смърт. *Татар-Христо почервеня като рак.* Й. Йовков, Женско сърце. — *Радослава земала писмото, разпечатала го, прегледала набързо неговото съдържание и почервеняла като рак. Из сичко се видяло, че в това писмо се намирала такава чудотворна сила, която била в състояние да извади червенина даже и на измореното Радославино чело, което почти никога не червеняло.* Л. Каравелов, Тука му е краят.

КАТО ВЕЙКА. 1. Извънредно отслабнал, изтънял, измършавял. *Дъщеря ти е като вейка, дълго ли боледува?*
2. *В съчет. със* **слаб (тънък)** и под. Извънредно много (слаб). *През лятото Паньо легна от тропическа малария, лежа един месец в държавната болница и си дойде ядосан, слаб като вейка.* Г. Караславов, На прав път. *Нисичък, тъничък като вейка, ала много подвижен и изпълнителен, той* [Стилиян] *беше успял да спечели сърцата на двамата главатари и дълго време се ползуваше от тяхното подчертано благоволение.* Г. Русафов, И те са били деца. *Той* [Юрталана] *се дигна, бледен и сух като вейка.* Г. Караславов, Снаха.
Още: Като **клечка** /в 1 знач. към 2 знач./.

<КАТО> ВЕНЕЦ НА ВСИЧКО. *Книж. Понякога ирон.* Последна, трудно поносима беда от редица неприятности. *Като венец на всички тия задължения за българската държава, искат и мините Перник и Бобов дол.* Н. Сакаров, Договорът за мир ни заробва.

КАТО (СЯКАШ) ВИСЯЛ НА ВЪЖЕ. Обхванат от силно нетърпение; нетърпелив. *Белуша закуси със страхотен апетит, сякаш досега е висяла на въже.* Г. Краев, Човещина.
Още: **Като че на въже държан.**

КАТО ВИТИ ГРИВНИ НА ШУГАВИ РЪЦЕ, прилича ми. *Диал. Ирон.* Никак, съвсем не (ми прилича) (за неподходящи за някого облекло или накит).

КАТО В КАТРАНИК, тъмно. *Диал.* Вж. Като в катраница.

КАТО В КАТРАНИЦА, тъмно. *Диал.* Много, непрогледно (тъмно). *Темню, брате, темно, ете, като в катраница.* Елин Пелин, Пижо и Пендо.
Още: **Като в катраник.** *Диал.*

КАТО ВКОПАН, стоя (спирам и под.). *Диал.* Без да мърдам, неподвижен, обикн. поради силен страх, голяма изненада (стоя). *В ответ на дръпнат гем разскача се Султан, / закима, сви уши и спря като вкопан.* К. Христов, Чеда на Балкана. *Тя втора стомна сложи / под чучурчето — първата веч пълна, / изправи се да сложи отстрана — / и тъй застана вмиг, като вкопана.* П. П. Славейков, Епически песни.

КАТО (СЯКАШ) В КРАТУНИ, стъпям. *Диал.* Вж. Като (сякаш) в паници.

КАТО ВЛАШКИ ЦИГАНИН, лъжа. Много (лъжа).
Още: **Като брадат циганин. Като дърт циганин** /в 1 знач/.

КАТО ВОДА НА БЪРЗЕЙ, мърморя. Непрекъснато и продължително (мърморя). *— Махай се от главата ми! Стига си мърморила като вода на бързей.* К. Петканов, Старото време.

КАТО ВОДА ПОД ПЛЯВА. Прикрит, коварен човек.

КАТО ВОДЕНИЧАР, кашлям. *Диал.* Дълбоко, продължително (кашлям).

КАТО ВОДЕНИЧАР С ГЮРЮЛТИЯ И ПАСПАЛ, богат. *Диал.* Много (богат).

КАТО ВОДЕНИЧАРСКА МИШКА, богат. *Диал.* Много (богат).

КАТО <ВОДЕНИЧАРСКО> КРЕЧЕТАЛО, бъбря (бърборя). Прекалено много и обикн. за празни работи (бъбря). *Райко му махна с ръка и продължи все тъй, обърнат към хората си: — Ти не бъбри като воденичарско кречетало, а иди ги посрещни.* Ст. Загорчинов, Ден последен.
Още: **Като на воденицата кречеталото.**

КАТО ВОДЕНИЧЕН КАМЪК НА ВРАТА *на някого* **съм.** В тежест на някого (съм), пречка, затруднение за някого (съм). *Кой ще му има доверие занапред, когато другарка ще му бъде дъщерята на фашисткия кмет, натоварена с най-тежко минало, уличена в опит за саботаж... Та тя ще бъде като воденичен камък на врата му!* Б. Болгар, Близнаците.

КАТО ВОЛ. 1. *В съчет.* **с работя (тегля).** Прекомерно, извънредно много (работя). *Той има пари... работи като вол, въди пчели, сади градини.* Елин Пелин, Летен ден. *Една сутрин* [Христо] *се връщаше натоварен с дини. Селяните го гледаха и му се чудеха: — И тоя си го бива, работи като вол!* К. Петканов, Старото време. *Пенчо е ерген, / но не е учен. / ... / Ходи гладен, гол, / тегли като вол.* П. Р. Славейков, Голям Пенчо.
2. *В съчет.* **с гледам.** Тъпо, глупаво (гледам).
3. *Диал. В съчет.* **с тъпча се.** Много, в големи количества (се тъпча).
Още: **Като бивол** /в 1 и 2 знач. към 1 и 3 знач./. **Като теле (овца)** /към 2 знач./.

КАТО ВОЛ НА ПРАЗНИ ЯСЛИ, стоя (мисля, замислил съм се). *Диал. Ирон.* Без да върша нещо и без да зная какво да правя (стоя).
Още: **Като кон на празни ясли.** *Ирон.* **Като магаре на празни ясли.** *Диал. Ирон.*

КАТО (СЯКАШ) В ПАНИЦИ, стъпвам (стъпям). Несигурно, неудобно, с люлеене, с препъване (стъпвам). *— Гледай ги — продължаваше той злобния си монолог. — Вървят като пипкави, стъпват като в паници. А бе хей, идиоти, като казвам аз, кой да слуша.* Л. Стоянов, Сребърната сватба на полковник Матов. *И Кънчо трепере, слухти, гледа плахо-плахо, стъпя като в паница, постоянно се препина.* Т. Г. Влайков, Вестовой. *В това също време към неговата къща крачиле доволно голямо число млади момци, които се вардиле от нещо си, вървели два по два, и стъпяле като в паници.* Л. Каравелов, Децата не приличат на бащите си.
Още: **Като (сякаш) в чинии. Като (сякаш) в кратуни.** *Диал.*

КАТО ВРАБЧЕ, ям. Извънредно малко (ям). *Това дете яде като врабче.*
Още: **Като коте.**

КАТО ВРАНА ЗА КРЪВ, жаден. *Диал.* Много (жаден).

КАТО <В> РОГ, тъмно (тъмен). Извънредно много, непрогледно (тъмно, тъмен). *Калитко излезе от ямата, припълзя напред и надникна към полянката. Беше тъмно като в рог и нищо не можеше да се различи.* Ив. Хаджимарчев, Овчарчето Калитко. *Нощта е тъмна като в рог.* Л. Стоянов, Холера. *Той тичаше из някаква тясна, тъмна като рог улица.* Ив. Вазов, Два врага.

КАТО В УМРЯЛО КУЧЕ ЧЕРВИ. *След същ.* В много голямо количество. *— Но вчера мина пак онзи таласъм. Адамов се досеща, че не го разбирам, и се поправя: — Мина един голям броненосец... У него топове, топове, като в умряло куче черви.* Й. Йовков, Записки на един граничар.

КАТО В ЦИГАНСКА МЕХАНА, разгълчали се. Много силно, много високо (се разгълчали).

КАТО В ЦИГАНСКИ ИШЛИК. *Диал. Ирон.* **1.** Много мръсно.
2. Много разхвърляно.

КАТО (СЯКАШ) В ЧИНИИ, стъпвам. Вж. Като (сякаш) в паници. *И да речеш, че новата е нещо по-така, а то — о... най-обикновена, семпла физиономия, кьощавичка и като ходи, сякаш стъпва в чинии, но млада!* Н. Широв-Тарас, Новата.

КАТО В ЧИФУТСКА АВРА. *Ирон.* **1.** Много шумно.
2. Много разхвърляно.

КАТО В ЧИФУТСКА ЧАРШИЯ. *Ирон.* **1.** Много разхвърляно.
2. Много мръсно.

КАТО ВЪЛК. 1. *В съчет.* с **гладен (огладнял и под.).** Извънредно много (гладен). *— Къде е сиренето? — Защо ти е? — изправи се на крака Велика. — Гладен съм като вълк. — Ами сега са коледни пости, Димо!* К. Петканов, Морава звезда кървава. *Плаваме мълчаливо и бързо, защото, ... всички сме огладнели като вълци.* П. Незнакомов, Маргаритка и аз.
2. *В съчет.* с **ям.** Бързо и лакомо, с настървение (ям).

КАТО ВЪЛКА ЗА ОВЦЕТЕ, загрижил се. *Ирон.* Никак не (се е загрижил за нещо или някого).

КАТО ВЪЛЧИТЕ ПРАЗНИЦИ, зачестил съм. *Диал.* Много (съм зачестил) (употребява се, когато някой почне да ходи много често на гости някъде).

КАТО ВЪРКОЛАК, ям. *Диал.* Много, лакомо (ям). *Виж го как яде като върколак.*

КАТО ВЪШКА В НОВА РИЗА, надувам се. *Диал. Подигр.* Много (се надувам, се гордея).

КАТО ВЪШКА НА ПЕРО, надувам се. *Диал. Подигр.* Много (се надувам, се гордея).

КАТО ВЪШКА НА ТЪПАН, надувам се. *Диал. Подигр.* Много (се надувам, се гордея).

КАТО ВЪШКА НА ЧЕЛО, надувам се. *Диал.* Много (се надувам, се гордея).

КАТО ГАРВАНИ НА МЪРША. В голямо количество, вкупом и в надпревара, с голямо настървение (обикн. при разграбване на плячка, стока, при закупване на нещо рядко или в недостатъчно количество). *Човеко ми грабна вилата, па зе да ги* [змейовете] *пъди, а они още повече налетеха, па нà, така, отгоре му, като гарвани на мърша!* Мих. Георгиев, С тебешир и с въглен.
Още: **Като гарги (орли, орляци) на мърша.**

КАКТО ГАРГИ НА МЪРША. *Диал.* Вж. Като гарвани на мърша. — *Влезе ли едно зрънце от ищирата в моя хамбар? Нали с Андроня я делихте и се скарахте за нея. — Бяха се нагадили като гарги на мърша. Мира не ми дадоха, докато не я изпроводих на Варна. И двамата са таквизи.* П. Ю. Тодоров, Първите.

КАТО ГВОЗДЕЙ, бия. *Диал.* Извънредно много, безмилостно (бия).

КАТО ГЕВЕНДИЯ, смея се. Високо, неприлично, несдържано (се смея). *Аз видях в очите си как неговата дражейша половина го биеше с папука си, . . . А той мълчи като теле, глади баките си като котак, и смее се като гевендия.* Л. Каравелов, Хр. Ботев, Знаеш ли ти кои сме?

КАТО ГОЛ ГЪЗ В КОПРИВА, ще прокопсам. *Диал. Ирон. Вулг.* Никак (няма да прокопсам).

КАТО ГОЛ КОКАЛ В ТЕНДЖЕРА, дрънча. За нещо — много силно (дрънча).

КАТО ГОЛ ЦИГАНИН, треперя. *Диал.* Силно, много (треперя, обикн. от студ).
Още: **Като дърт циганин** /във 2 знач./. *Диал.*

КАТО ГРЕШЕН ДЯВОЛ, мъча се (търпя и под.). Много (се мъча, търпя). *Толкоз години аз само страдах и като грешен дявол търпях мизерия.* Д. Немиров, Бедния Лука. — *Вън! Вън от нивата ми! Като грешни дяволи се мъчим да ги храним наготово, а пък те* [войниците] *тръгнали из нивята жените да закачат.* К. Петканов, Морава звезда кървава. *Репетициите за актрисата са истинска мъка. „Мъчих се като грешен дявол — пише Будевска в дневника си, — защото самокритиката беше страшно силно развита у мене!"* Ст. Грудев, Адриана Будевска. *Откакто умря мъжът ѝ, тя се мъчи като грешен дявол да изкара някой лев.*
Още: **Като черен дявол.**

КАТО ГРОБ, мълча. Съвсем, напълно (мълча). — *Хайде да се чукнем и да забравим тая работа. Нямаше никаква сметка да я ровиш и раздухваш. От мене не се плаши — аз мълча като гроб.* К. Петканов, Дамяновата челяд. *Мълчеше като гроб.* Ст. Ц. Даскалов, Селски души. — *Но каквото и да видиш и да чуеш, ще мълчиш като гроб! — продължи все така зъл и страшен Филип. — Главата ти да откъснат, ще мълчиш!* П. Стъпов, Гласове от вековете.

КАТО ГРЪМНАТ, стоя (оставам и под.). Силно изненадан от нещо, което никак не съм очаквал (стоя). *Гороломов стоеше като гръмнат. Той слушаше поразен и бе зашеметен от жестоките истини.* Ив. Вазов, Пъстър свят. *Докторът реши да я поиска. Ала трябваше да се съобразява с обичаите, . . . — да говори с бащата и майката. . . Мижо Сали остана като гръмнат, когато чу какво е намислил неговият началник.* Б. Несторов, Ариф и Рамзина. *Стоянчо, каза, . . ., тъкмо по това е свършил в Германия и във фабрика за изкуствена вълна е работил. . . Като ми каза Марето, че ти тъкмо по тая работа си завършил, тъй си и останах като гръмнат. Тѐ това си е, викам, да ти дойде късметът в ръцете.* Г. Караславов, Сега му е времето. *Войната е обявена! Ние останахме като гръмнати.* Й. Йовков, Паметният ден. *Тодора като луда се блъсна във вратата, отвори я и избяга. Всички останаха като гръмнати.* К. Петканов, Без деца.
Още: **Като треснат.**

КАТО ГРЪМ ОТ ЯСНО НЕБЕ. Съвсем неочаквано, изневиделица. — *Другари — подхвана просто Здравко, — трябва да ви кажа, че аз не убих орела. . . Това дойде като гръм от ясно небе.* Цв. Ангелов, Честна дума. *Вестта за назначаването на г. Стойчев дойде като гръм от ясно небе, за да порази страстите и амбициите на всички ония признати и непризнати таланти, които тайно и явно се стремяха към този пост.* в. Комедия. *Макар че смъртта на Тодора дойде за него като гръм от ясно небе, той я посрещна с рядка твърдост.* К. Петканов, Без деца.

КАТО ГУРГУЛОВО ЯЙЦЕ. *Диал.* Нежен, крехък, слаб. *Твоето дете е като гургулово яйце.*

КАТО ГЪРМЯН БИК, гледам. *Ирон.* Подплашено и същевременно кръвнишки (гледам).

КАТО ГЪСКА. 1. В *съчет.* с **тъпча.** Прекомерно много, усилено (тъпча, храня насила някого). *Стига си тъпкала детето като гъска.*
2. *В съчет.* с **глупав.** Много, извънредно (глупав). *Жена му е глупава като гъска.*

КАТО ГЪСКА В МЪГЛА, обърквам се (сбърквам се и под.). Много, съвсем (се обърквам).
Още: **Като патка (пате) в мъгла.**

КАТО ДА СЪМ ЯЛ РОВ. *Диал.* Невъздържан съм, буен съм, постъпвам неуравновесено; изглеждам като смахнат.
Още: **Като че съм ял лудото биле.** *Диал.*

КАТО ДАУЛ, спя. *Диал.* Много дълбоко (спя).
Още: **Като тъпан** /в 1 знач./.

КАТО ДВЕ И ДВЕ ЧЕТИРИ. 1. Съвсем точно, съвсем сигурно, напълно ясно. *На Деяна думата в къщи беше закон — Казакът знаеше като две и две четири.* Г. Караславов, Селски истории.
2. Непременно, на всяка цена. — *Карайте с този темп, па да видим докъде ще я докараме! Ще ви дам аз след няколко месеца Отечествен фронт, ще се провалите вие, ще пропаднете като две и две четири.* Г. Караславов, Свърши се нашата. *Карай тихата, кротката, умната и ще успееш като две и две четири.* Г. Караславов, Съвет.

КАТО ДВЕ КАПКИ ВОДА, приличаме си. Извънредно много, напълно (си приличаме). *Войводата се прощаваше с двама едри планинци, близнаци, види се, защото си приличаха като две капки вода.* Ст. Загорчинов, Ден последен. *Бебетата се развиваха много добре. Те бяха пълнички... Те си приличаха като две капки вода, както се казва.* Г. Караславов, Чиновническа история. *Ето сега той* [снегът] *ще развали събора... — Не е голяма беда, спокойно отговори тя... — Защото всичките събори си приличат като две капки вода.* Н. п. Филипов, Разкази на ловеца.

КАТО ДЕТЕ ТОЯГА, обичам. *Диал. Ирон.* Никак не (обичам).

КАТО ДИМ, изчезвам (изпарявам се). *Ирон.* Внезапно и безследно (изчезвам). *Секретарят го нямаше. Беше се изпарил като дим.* Н. Каралиева, Сработил се. *Всичкото му красноречие и философия изчезнаха като дим пред вида на тая любовна сцена.* Ив. Вазов, Под игото.
Още: **Яко дим.** *Книж. Ирон.*
Води началото си от Библията.

КАТО ДЛАНТА НА РЪКАТА СИ, зная (познавам). Много добре, в най-големи подробности, напълно (зная, познавам). *И тримата поеха бързо нагоре в безкрайната и пуста планина, която старият партизанин познаваше като дланта на ръката си.* Г. Караславов, Ленко.
Още: **Като пръстите на ръката си.**

КАТО ДРЪВНИК, се изправям (стоя). *Обикн. пренебр.* Неподвижно и безучастно, без да върша или да разбирам нещо (стоя).
Още: **Като пън.** *Обикн. пренебр.* /във 2 знач./. **Като дърво.** *Обикн. пренебр.*

КАТО ДУША, мек. Извънредно много (мек) (обикн. за хляб или друго тестено произведение). *Ако искате от бялото брашно, имаме... Отлични франзели стават. Меки като душа.* К. Калчев, Живите помнят. *Заради нея* [валцовата мелница] *спряха много воденички из Луговския край, понеже брашното й беше бяло,..., без примеси. А хлябът — мек като душа.* К. Калчев, Живите помнят.

КАТО ДЪБ. *Диал. Обикн. пренебр.* 1. *В съчет. със* **стоя (изправям се).** Неподвижно и безучастно, без да върша или да разбирам нещо (стоя).
2. *В съчет.* с **мълча.** Упорито (мълча) (обикн. защото не знам какво да кажа.). *На ръце ли искаш ти да те носят? Защо? Затуй ли, че в тяхното общество ти или като дъб мълчиш, или разтваряш уста само да бръщолевиш пошлости и глупости?* Ал. Константинов, Бай Ганьо.

КАТО ДЪРВО, стоя. *Обикн. пренебр.* Неподвижно и безучастно, без да върша или да разбирам нещо (стоя). — *Ефендим, — казва ниско на съдника — в тоя вестник няма нищо противно, той се типосва в Цариград. И ме поглежда усмихнато. Аз положително не разбирам нищо, стоя като дърво.* Ив. Вазов, Под игото.

Още: **Като пън** /във 2 знач./. *Обикн. пренебр.* **Като дръвник.** *Обикн. пренебр.*

КАТО ДЪРТ ЦИГАНИН. 1. *В съчет. с* **лъжа.** Много (лъжа). — *Не са бу́дали колкото тебе — обърна се Марко. — Тебе ще те изкарат за подщрекател, тях за заблудени — толкова. . . — Хайде и ти! — сопна му се поизплашен Есемето. — Честна дума! . . . Питай Казака! — Вярно! Вярно! — сепна се Казакът и всички се изсмяха, като видяха как Есемето ги изгледа страхливо и подозрително. — Лъжете като дърти цигани! — рече той сърдито и се дръпна в един прашен ъгъл.* Г. Караславов, Селски истории.
2. *Диал. В съчет. с* **треперя.** Силно, много (треперя, обикн. от студ).

Още: **Като брадат (влашки) циганин** /към 1 знач./. **Като гол циганин** /към 2 знач./.

КАТО ДЯВОЛ ОТ ТАМЯН. 1. *В съчет.* **с боя се (плаша се, страхувам се).** Извънредно много (се боя, страхувам). *Но движението на трудово-културните бригади има и врагове. . . Те се боят от него,. . ., като дявол от тамян.* Г. Димитров, Културните бригади. *Те се плашат като дявол от тамян от предложенията на СССР за разоръжаване и забрана на атомното оръжие.* в. Работническо дело.
2. *В съчет. с* **бягам.** Уплашено, със страх (бягам). — *Другарю Камен, виждаш ли тази колибка тук? Тя си има история — започна да разказва Гранит. — До миналата година фашистите бяха влюбени в нея, а сега бягат като дявол от тамян. Лоши спомени им остави тя.* К. Ламбрев, Средногорски партизани. *Да ви видя как ще се разберете с ония дангалаци, мързеливци и хитреци, които знаят само за високи надници да бръщолевят, а от работата бягат като дяволи от тамян.* Г. Караславов, Свърши се нашата.

КАТО ДЯВОЛ С КРЪСТА, боря се. *Диал.* Крайно ожесточено (се боря).

КАТО ЕДИН <ЧОВЕК>. Всички едновременно, единодушно, съгласно. *Балканът е крепост, която милион войска не може я зе! България ще скокне като един човек.* Ив. Вазов, Под игото. *Ще оголите държавата, ще озлобите народа, ще се дигнат като един и граждани, и селяни, ще ви направят на пух и прах.* Г. Караславов, Свърши се нашата. *Още същия ден Народната скупщина, като един човек, е осъдила тая вероломност на Карагеоргевичите и е вотирала вярност на краля.* в. България, 1902 г.

КАТО ЖАБА В ГЬОЛ, пуля се (пуля очи и под.). *Диал.* Вж. Като жаба в кал<та> /в 1 знач./.

КАТО ЖАБА В КАЛ<ТА>. *Диал.* **1.** *В съчет. с* **пуля се (пуля очи и под.).** Много (се пуля). *Пратен е от турците да ни научи позициите, гледайте го какъв се преструва на теле и се пули като жаба в кал.* Ив. Вазов, Под игото.
2. *В съчет. с* **разкрещявам се.** Много силно, високо (се разкрещявам). *Какво си се разкрещял като жаба в кал?*

Още: **Като жаба в гьол (тиня)** /към 1 знач./. *Диал.*

КАТО ЖАБА В ТИНЯ, пуля се (пуля очи и под.). *Диал.* Вж. Като жаба в кал<та> /в 1 знач./.

КАТО ЖАБА НА СУХ ВИР, оставам. *Диал.* В неблагоприятно, лошо положение (оставам).

КАТО ЖЕЛВА В УГАР, напрягам се. *Диал. Ирон.* Напразно, безсмислено (се напрягам, мъча).

КАТО ЗАЕК. 1. *В съчет. с* **бягам.** Много бързо и подплашено (бягам). *Стефанов сметна, че е попаднал на засада, но като видя, че стражарите бягат като зайци, . . ., разбра какво е станало.* Хар. Русев, Под земята. — *Бе той бяга от хората като заек, а ти — плашел жените! — смъмри го кротко Геньо.* Г. Караславов, Селски истории.
2. *В съчет. със* **спя.** Съвсем леко (спя).
3. *В съчет. със* **страхлив.** Извънредно много (страхлив). *Детето беше страхливо като заек.*
4. *В съчет. с* **треперя.** Много силно (треперя). — *Вижте го — подзе отново офицерът. — Не влязъл още, и вече трепере като заек. Не, ама вижте го само как трепере. На такъв*

покажи му една-две хватки и ще изтърси всичко, което знае. Б. Райнов, Както само ние умираме.

КАТО ЗАЕК НА ПЪРТИНА, мръзна. *Диал.* Извънредно много (мръзна).

КАТО ЗАЙЦИ, множат се. Усилено, извънредно бързо (се множат). *Циганите се множат като зайци.*

КАТО ЗАКЛАН. 1. *В съчет. със* **спя.** Много дълбоко, непробудно (спя). — *Както забелязахте вече, спя като заклан. Донесъл съм си будилник тука, инак съм загубен.* Ем. Манов, Моето първо лято. — *Години, Ангелеее, години! Едно време като заклан спех, а сега дремна не дремна, и ставам.*" Й. Радичков, Барутен буквар. *Призори се отби в ливадите тръшна се при една купа сено, и капнал от умора, заспа като заклан.* Елин Пелин, Летен ден.
2. *В съчет. с* **викам (крещя).** Много силно, много високо (викам). — *На помощ! на помощ! разбойници! . . . Той все вика, като заклан.* Ив. Вазов, Хъшове. — *Оле-лей! — ревна онзи като заклан и се тръшна на земята.* П. Велков, Стълба до небето. — *Какво ще съм виновен аз, бе дядо Фроне, завря си главата под масата, разрита столовете и преди да съм посегнал и без да съм го ударил, зарева като заклан.* Н. Хайтов, По земята.
3. *В съчет. със* **скачам (друсам се и под.).** Буйно, силно (скачам). *Тошка падна по очи, горчива обида я задави: . . . Тя се друсаше като заклана, пръстите ѝ се гърчеха и търсеха да уловят нещо неуловимо.* Г. Караславов, Татул. *Скача като заклан.*
Още: **Като заклан турчин** /към 1 знач./. *Диал.*

КАТО ЗАКЛАНА КРАВА, гледам. *Ирон.* Вж. Като заклана овца.

КАТО ЗАКЛАНА ОВЦА, гледам. *Ирон.* Глупаво, без да разбирам нещо (гледам) (обикн. нещо, което буди недоумение).
Още: **Като заклана крава.**

КАТО ЗАКЛАН ТУРЧИН, спя. *Диал.* Вж. Като заклан /в 1 знач./. *Никой не му се обади. — Спят като заклани турци, или пък. . . Ама ще им разваля манастира! — бутна вратата Безсония.* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи.

КАТО (КОЛКОТО) ЗА ЛЕК. Вж. Като (колкото) за цяр.

КАТО (СЯКАШ) ЗА ОГЪН, идвам (дохождам). За много малко време, набързо (идвам, дохождам). *През зимата, за бързо разпалване на печката пък и за икономия на трески, понякога се ходеше до близките комшии с лопатка за жар. Оттам е и поговорката за бързи гости: „Дошъл като за огън".* П. Мирчев, София от завчера. *Дъщеря ми много бързаше, дойде у нас като за огън и отиде веднага на дежурство.*

КАТО ЗА ПОЖАР, викам. Тревожно, припряно (викам).

КАТО ЗА СВОЯ ДУША. Много добре, като за себе си (за извършена работа). *Измих прозорците като за своя душа.*

КАТО ЗА УМРЯЛО. За дреха, обувки и под. — много лошо, небрежно изработени, от много лошо качество. *Нашили едни палта като за умряло.*

КАТО (КОЛКОТО) ЗА ЦЯР. В съвсем малко количество. *Кажи-речи, захарта на село се продава като за цяр.* Г. Караславов, Така е.— *Сода каустик дадоха само по едно дрънче, сварихме сапун колкото за цяр, изпрахме два-три пъти и — свърши се.* Г. Караславов, Обикновени хора.
Още: **Като (колкото) за лек.**

КАТО ЗЕНИЦАТА (ЗЕНИЦИТЕ) НА ОКОТО (ОЧИТЕ) СИ и КАТО ЗЕНИЦАТА СИ, пазя (вардя). Много старателно, с извънредно голямо внимание, най-зорко (пазя). *А ако ти наистина си стопанин, пази имота си като зеницата на очите си.* К. Петканов, Дамяновата челяд. *Чудно момиче си намерил, Бояне. Да я пазиш като зеницата на очите си.* М. Грубешлиева, През иглено ухо. — *Другари — повиши глас Златка, — народният имот е наш. Ние трябва да го пазим като зеницата на очите си.* А. Каралийчев, Топла ръкавичка. *Беше от един род с Вълковци и Чалъковци и държеше да се пази като*

зеницата на окото чорбаджийското име и достойнство. П. Константинов, Предание от изчезналия град.

КАТО ЗЛАТИШКО ДАНАЧЕ, наяждам се. *Диал.* Много, до насита (се наяждам).

КАТО ЗМИИ НА ЗМИИЩЕ. *Диал.* В голямо количество и накуп. *Събрали се като змии на змиище.*

КАТО ЗМИЙСКИТЕ ЯЙЦА. *Диал.* Задружни, сплотени, единни.

КАТО ЗЪБИТЕ НА БАБА МИ. За нож — който е много тъп. *Защо ми даваш тоя нож, не виждаш ли, че той е като зъбите на баба ми?*

КАТО ИЗВАДЕН ОТ ВЪЗГЛАВНИЦА. С много измачкани дрехи, неспретнат. *Извинявай, но в тия дрехи ти си като изваден от възглавница — ха-ха-ха!* Л. Стоянов, Холера.

КАТО ИЗ ВЕДРО. *В съчет.* **с вали** (**лее се** и под.) За дъжд — много силно, проливно, на големи потоци, струи (вали). *Обадил се дрезгав мъжки глас. — Ида от твоя сонда. Попаднахме в руда. Ще дойдеш ли да измериш лоста? — Веднага! И Спасова почнала трескаво да се облича. А навън се леел дъжд като из ведро. Но Спасова хукнала към сондата. Искала да отбележи точно редкия момент.* Д. Сяров, Мед и желязо. *Отведнаж се изсипа дъжд като из ведро.* Елин Пелин, Ян Бибиян. *Дъждът засили, а по-после ливна като из ведро.* Д. Немиров, Братя. *Вали като из ведро, не мога да изляза.*

КАТО ИЗВИТА КЪРПА. *Диал.* Приличен, скопосан, красив.

КАТО (КАТО ЧЕ, СЯКАШ) ИЗПОД ЗЕМЯТА. 1. Сподавено, глухо, тъпо. *Само отвреме-навреме като изпод земята долитаха глухите стенания на умиращите.* Ст. Загорчинов, Ден последен. *И ето далеч някъде, глухо и задавено, като че изпод земята. . ., се зачува ура.* Й. Йовков, Земляци. *Стон / протяжен носи се, като изпод земята* К. Христов, Чеда на Балкана.
2. Внезапно, неочаквано, изведнъж. *Партизаните блокираха селото. Те се явиха като изпод земята.* Г. Караславов, На стража. *Едва пристигнала стока в магазина и пред вратата веднага се нареждат първите опашкари, изскочили сякаш изпод земята.* Св. Минков, Опашкарска история.

КАТО ИЗ РЪКАВ. 1. *В съчет.* **с вали** (**лее се**). Много силно, изобилно, на големи потоци, струи, проливно (вали). *Било темно, като в пъкъла и дъжд валял като из ръкав.* Л. Каравелов, Войвода. *Дъждът падаше като из ръкав, на чучури.* Ив. Вазов, Под игото .*Дъждът се лееше като из ръкав, а ние бяхме вече мокри като мишки.* Г. Караславов, Споржилов. *Далеко някъде погърмя. . . Над гората вече се бяха напластили черни облаци. . . И още не отворили сънни очи, — рукна дъжд като из ръкав.* Ц. Церковски, Под старата върба.
2. *В съчет.* **с тека.** За нещо дребно, зърнесто и под. — в голямо количество. *Днес на блока във Винаревското дойде комбайн! . . . Жъне, върше — и всичко наведнъж. . . Житото тече в чувалите като из ръкав.* Г. Караславов, Габерови.
3. *Диал. В съчет.* **с върви ми.** Добре, благополучно, успешно (ми върви).

КАТО ИЗТЪРВАН ЗАЕК. 1. *В съчет.* **с гледам** (**оглеждам се, озъртам се** и под.). Плахо, боязливо, страхливо, уплашено (гледам). *В обора,. . ., седяха още седем души— . . . Кабака се оглеждаше като изтърван заек, пулеше се в тъмнината на обора и ги разпознаваше повече по гласовете, отколкото по лицата.* Г. Караславов, По наклон. *— Мустафа, ще дадеш ли момичето си? — започна той направо. . . — Какво ме гледаш като изтърван заек? — засмя се покровителствено кехаята. — Нали имаш момиче за женене?* Б. Несторов, Светлина над Родопите. *Но Минчо се спря до вратата и като че не смееше да пристъпи навътре. . . — Влез де! — рече Тошка и се засмя с глас. — Какво гледаш така като изтърван заек? Влез, сама съм, мама я няма тук.* Г. Караславов, Татул. **2.** *В съчет.* **с бягам.** Много бързо и подплашено (бягам).
Още: **Като пушнат заек** /към 2 знач./. *Диал.*

КАТО ИЗ УЛЕЙ, върви ми. *Диал.* Много добре, успешно, благополучно (ми върви).

КАТО ИСТУКАН, стоя (седя, гледам). Неподвижно и безучастно (стоя). *Често пъти майорът го биеше със сабята по лицето. И Тричко стоеше мирно като истукан, мигаше и приемаше покорно ударите.* Л. Стоянов, Сребърната сватба на полковник Матов. *Майсторът Симеон гледаше към плешивото теме на Герхард изкриво, недружелюбно, а работниците стояха неми като истукани.* Хар. Русев, По стръмнините. *Гарсонът, стегнат в смокинг и колосан нагръдник, стоеше на две крачки от тях като истукан и чакаше заповедите на англичанина.* Д. Спространов, Самообречените. *Тя* [танцувачката] *заудря смело, дръзко дайрето, то сякаш простена от болка, звънчетата зазвъняха неистово и изведнъж Зоя застана като истукан.* Д. Спространов, Самообречените.

КАТО КАЗАК, нарязвам се. Много (се нарязвам, се напивам). *Помниш ли Екима Степанича? Той кога се нарежеше като казак, и се люшкаше от дувар на дувар, имаше обичай да си гужда сини очила.* Ал. Константинов, Приятелски писма. *„И тези не ме разбират" — помисли си бай Ганьо и като се върна при другарите си, прибави: „нарязали се като... казаци".* Ал. Константинов, Бай Ганьо.

КАТО КАЛАЙДЖИЯ, въртя се. Постоянно, непрекъснато (се въртя). *А директорът,..., се върти като калайджия в коженото си кресло, усмихва се йезуитски и все разправя, че скоптовият комитет не се е събирал още на заседание.* Св. Минков, Разкази в таралежова кожа.

КАТО КАМЪК, здрав. Изключително, съвсем (здрав). *Остарях, синко, разхлопах се като разсъхнала кола... доскоро бях здрава като камък, зъб не бе ме заболявал.* Г. Караславов, Доктор. — *Е, как си със здравето? — Как да ви кажа... засега нищо ми няма, жив и здрав съм, както ме виждате, като камък!* П. Михайлов, Малката партизанка.

КАТО КАПАК ОТГОРЕ. Като последна неприятност свръх други неприятни неща. *След три дни заминавам, чудя се кога ще се приготвя и като капак отгоре ни се повреди бойлерът*

КАТО КАПКА. 1. *В съчет. с* **хубав.** Много (хубав) (обикн. за мома, момиче). *Гледа спокоен и хич не го е еня, че невестата му, млада и хубава като капка, се връща по първи петли, гази тъмницата сама-саменичка.* Г. Караславов, Подпис за мира. *Тоя Йоан Фердинандов, дето го срещнахме, е богат, но онзи, бащата на момичето, беше още по-богат. Вайнер се казваше. Негова дъщеря беше, хубаво момиче, като капка.* Й. Йовков, Хермина.
2. Много хубав, красив. *Дъщеря ѝ е момиче като капка.*

КАТО КАРТЕЧНИЦА, говоря (приказвам, бърборя). Извънредно бързо (говоря). *Тя знае български, но ти говориш като картечница и затова нищо няма да ти разбере.*

КАТО КАРТИНА. 1. *В съчет. с* **хубав.** Изключително, много (хубав). *Дъщеря ти е хубава като картина.*
2. *В съчет. с* **хубавица.** Изключителна, много голяма (хубавица).
3. Много хубав, красив. *Жената на доктора е като картина, не можеш да ѝ се нагледаш.*
Още: **Като картинка.**

КАТО КАРТИНКА. Вж. Като картина. *До него седеше коконата му — хубавица като картинка, спретнато облечена в европейски дрехи.* А. Каралийчев, Топла ръкавичка.

КАТО КАСАПИН, гледам. Кръвнишки, страшно (гледам).

КАТО КАТУНАРКА, лъжа. За жена — много (лъжа). *Мале, лъжеш като катунарка,* Ив. Вазов, Под игото.
Още: **Като циганка** /в 1 знач./.

КАТО КАТУНИН, лъжа. *Диал.* За мъж — много (лъжа).
Още: **Като циганин** /в 1 знач./.

КАТО КАЧУЛ НА ВСИЧКО. Като последна неприятност свръх други неприятни неща. *И като качул на всичко дойде уволнението на Васката и Андрея, че влезли пияни в тунела.* Т. Монов, Смърт няма.

КАТО КЕРКЕНЕЗ, гледам. Хищно, настървено (гледам).— *А за своята душа ти нищо няма да дадеш? — Аз ще да се помоля сама, — каза жената... Когато произхождаше*

всичкото това, то игуменът гледаше отдалече като керкенез. Л. Каравелов, Хр. Ботев, Знаеш ли ти кои сме? — *Сичкият майчинът му корем е такъв, бъбреше старата вулгия и гледаше към снаха си като керкенез. — Аз добре ти казвах да я не земаш. . . Крушата не пада далеч от дървото си.* Л. Каравелов, Главчо.

КАТО КИРАДЖИЙСКИ КОН. 1. *В съчет. с* **тегля (работя, трудя се).** Много, покорно и безропотно (работя, тегля).
2. По навик, автоматично, без да мисля. *Савата, който от синца ни имаше най-дълги мустаки, опънаха го за тях и той тръгна като кираджийски кон.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания. — *Ба — сърдеше се жената — ще хукнем като кираджийски коне! Нали трябва да си почиваме на обед?* Г. Караславов, Жана д'Арк от вила „Еделвайс".

КАТО КИФЛАДЖИЯ, излагам се. Много (се излагам). *Не забравяйте, че съмненията са си съмнения, а милицията иска факти. Не може да се излагаме като кифладжии. Открием ли нещо — тогава.* С. Чернишев, Вятърната мелница.

КАТО КЛЕЧКА. 1. *В съчет. със* **слаб.** Извънредно много (слаб). *Отвлечи ме до картечницата, защото тази жена е слаба като клечка и не може да направи това.* Д. Димов, Тютюн.
2. Извънредно слаб. *Бре, Мите, ти си като клечка, па на работата — хала! Така ми викаха. . . — въздъхна той и тая въздишка обви очите му с тънка влага, като стъкло, когато го духнеш.* Ст. Ц. Даскалов, Без межда.
Още: **Като вейка** /във 2 знач. към 1 знач./.

КАТО КОГА. Възклицание за изразяване на учудване, че се е случило нещо, което друг път не е ставало, че е настъпила неочаквана промяна. *Али не очакваше тоя въпрос. Като кога султанът да прояви интерес? И какво се крие зад всичко това?* Ст. Дичев, За свободата.

КАТО КОЗА В КАЛЕНДАР, гледам. *Ирон.* Глупаво, без да разбирам нещо (гледам) (обикн. нещо, което буди голямо недоумение).
Още: **Като котка в календар.** *Ирон.* **Като мачка календар.** *Ирон.*

КАТО КОЗА НА ЛЕД, ходя. С разкрачена походка от много умора (ходя).

КАТО КОМИН, пуша. Много, непрекъснато (пуша). *Около минута кметът седя замислен на стола, запали нова цигара. Димеше като комин.* Ив. Хаджимарчев, Овчарчето Калитко.

КАТО КОН (ЗА) НА ЗОБ, надявам се. *Диал. Ирон.* Напразно, без да има защо (се надявам).

КАТО КОН НА ПРАЗНА ТОРБА, надеям се. *Диал. Ирон.* Напразно, без да има защо (се надея, се надявам).

КАТО КОН НА ПРАЗНИ ЯСЛИ, стоя (мисля, замислил съм се и под.) *Ирон.* Без да върша нещо и без да зная какво да правя (стоя). *Да имаше поне по още три-четири залъка, всичко щеше да бъде по-иначе. А тъй сътрапезниците стоят като коне над празни ясли, и меланхолията им, кажи-речи, се превръща в ипохондрия.* Св. Минков, Разкази в таралежова кожа.
Още: **Като магаре (вол) на празни ясли.** *Диал. Ирон.*

КАТО КОНСКА МУХА, навирам се (преследвам). *Неодобр.* Натрапчиво, нахално (се навирам). *През целия път дотука мене ме преследваха безпощадно, като конска муха, куплетите на блудкавичката песен: Лятна нощ се превалява. . . / млад юнак си кон извожда.* Ив. Вазов, Из кривините.

КАТО КОН С КАПАЦИ, вървя. Без да гледам, без да разглеждам нещо наоколо (вървя). *Майка ми, като всяка жена, иска да погледне някоя витрина, да поразгледа, а баща ми върви като кон с капаци, не се спира, нищо не вижда.*

КАТО КОПАЧ, напивам се. *Диал.* Много (се напивам). *Кръстат се, кръстат, а най-после се и напият, като копаче.* Л. Каравелов, Българе от старо време. *За младите и за живите личности в Русчук остава само едно спасение: да идат в лозята, да се напият, като копаче, и да подъхат чист воздух. Хайдете и ние да идем в лозята.* Л. Каравелов, Богатият сиромах.

КАТО КОПЧЕ, мълча. Съвсем (мълча). *Зад гърба му критикува работата, а на обсъждането мълча като копче.*

КАТО КОСТЕНУРКА, пълзя (вървя и под.). Изключително бавно (пълзя). *Ала веднага след тая изненада авенида Рио Бранко се превръща в обикновен западноевропейски булевард: по средата ѝ минават трамваи, а отстрани — автомобили, които пълзят като костенурки и спират всяка секунда пред светлинните сигнали на кръстопътищата.* Св. Минков, Другата Америка. *От юг почнаха да пристигат вършачки. Те пълзят като костенурки.* А. Каралийчев, Птичка от глина. *— Господине, тоя трен пъпли като костенурка.* Ив. Вазов, Невинни разкази.

КАТО КОТАЦИ, гледаме се. *Диал.* Враждебно, предизвикателно (се гледаме).

КАТО КОТЕ, ям. Извънредно малко (ям). *Дъщеря ми яде като коте.*
Още: **Като врабче.**

КАТО КОТЕ ВЪВ ВЪЛНА, добре ми е. *Диал.* Много (ми е добре).

КАТО КОТКА В КАЛЕНДАР, гледам. *Ирон.* Вж. **Като коза в календар.**

КАТО КОТКА МИШКА, вардя. Много зорко, с голямо внимание (вардя).

КАТО КОТКА НА ЗЛО ВРЕМЕ, навъсвам се (намусвам се). Много (се навъсвам).

КАТО КОТКИ НА СИРЕНЕ. В голямо количество, вкупом и в надпревара, с голямо желание или настървено. *Набрали се като котки на сирене.*

КАТО КРАВА В ЖЕЛЕЗНИЦА, гледам. *Ирон.* Глупаво, без да разбирам нещо (гледам) (употребява се за нещо, което буди голямо недоумение).
Още: **Като теле (бивол) в железница.** *Ирон.*

КАТО КРАВА В ПАРАКЛИС, гледам. *Ирон.* Глупаво, без да разбирам нещо (гледам) (употребява се обикн. за нещо, което буди голямо недоумение).
Още: **Като магаре в параклис.** *Ирон.*

КАТО КРАВА <НА СЛИВА>, стоя. Глупаво и без да разбирам (стоя) (употребява се за невежа жена).

КАТО КУКЛА, облечен (пременен и под.). Пищно, красиво, великолепно (облечен). *Колкото имаше гости, толкова повече хора бяха надошли да видят и да чуят, за да разправят после от род на род за двамата царе, които се бяха целунали в уста на връх Гергьовден след венчаването, и за хубавите и пременени като кукли младоженци.* Ст. Загорчинов, Ден последен. *В това време влезе Теофану, натруфена като кукла, и подаде ми сладко.* Л. Каравелов, Стоян.

КАТО КУКУВИЦА, живея. Съвсем сам, без никого, самотно (живея). *Нощес съм сънувала, че уж добих дете. — Тя се изсмя и го погледна предизвикателно. — Ами като живея като кукувица, сама-саменинка.* Ем. Станев, Иван Кондарев.

КАТО КУРШУМ, тежа. Много (тежа).

КАТО КУЧЕ. 1. *В съчет. със* **страдам (тегля, гладувам и под.).** Извънредно много (страдам). *Осемдесет години теглих и страдах като куче, та сега ли рахат ще видя?* Елин Пелин, Летен ден. *— Какво не ми се е случвало в живота, ама съм търпял, търпял като куче.* Елин Пелин, Летен ден.
2. *В съчет. с* **живея (умирам, издъхвам, пуквам и под.).** В голяма нищета; като самотник, бездомен (живея). *Ще бъде глупаво да умра от глад като едно куче.* Ив. Вазов, Немили-недраги. *Ако раната се възпали, ще пукнеш като куче.* Г. Караславов, Селски истории.
3. *В съчет. с* **убивам (претрепвам и под.).** Без жал, без милост (убивам). *— Защо не го застреля! — избухна той. — Защо не го претрепа като куче!* П. Вежинов, Втора рота. *Русин ще му докаже* [на Гашков], *че ако не беше руската революция, войната нямаше да свърши, тях, фронтоваците, щяха да ги изтрепят като кучета.* Г. Караславов, След ноември. *На*

един косъм остана да ни избият като кучета. Ив. Вазов, Под игото. — *Давам ви точно две минути да си спомните за семейството Шуб. Разбирате ли? Ако след тези две минути не проговорите, ще ви застрелям пред очите на всички като куче.* П. Вежинов, Нашата сила.
4. *В съчет.* със **заяждам се.** Злобно (се заяждам).

КАТО КУЧЕ В КАРУЦА, наредих се. Много добре, чудесно (се наредих). *Пано му пригласяше: — Този Ненко се е наредил като куче в каруца. Ами той знае ли, че Танас само да плювне и ще го удави?* В. Нешков, Командири.
Още: **Като куче в кола.**

КАТО КУЧЕ В КОЛА, наредих се. Вж. Като куче в каруца.

КАТО КУЧЕ ВЪВ ФАСУЛ, надувам се. *Диал. Ирон.* Много (се надувам, се гордея).

КАТО КУЧЕ НА ЗАГОВЕЗНИ, наяждам се. *Диал.* Много, до насита (се наяждам).

КАТО КУЧЕТА <НА> УМРЯЛ КОН. *Диал.* В голямо количество и в надпревара, с голямо настървение, алчно. *Почнах аз полека-лека търговийката, ама нали ме начоголиха пак, като кучета умрял кон, тия пусти близки и роднини! Нали се зареди вересия след вересия!* Чудомир, Папай, Филчо!
Още: **Като псета на умрял кон.** *Диал.*

КАТО КУЧЕТА <ПРЕЗ ПЛЕТ>, ядем се (заяждаме се). Много (се ядем, се заяждаме). *Та и Пейка малко ли му е дрънкала за тези условия! Как се дърпаха те, как се заяждаха като кучета през плет.* Г. Караславов, Селски истории. — *Скарлатов е един безобразник! — каза запъхтян Нанков, като стреляше яростни погледи на дожа, навел глава, като гневен бик, готов да се спусне пак. — Защо се ядете като кучета?* Ив. Вазов, Казаларската царица.

КАТО КУЧЕ<ТО> И КОТКА<ТА>. 1. *В съчет. с* **гледаме се.** Враждебно, с омраза (се гледаме). *За няколко години струпа нова къща. И каква? Първа в селото. „За тебе е, една си" — казваше някой път той, когато Домна му домилееше, когато баща и дъщеря не се гледаха като куче и котка.* Б. Болгар, Близнаците. *Малко другари имам на трапезата. Две стари германки, едно гърче, с което се гледаме като кучето и котката (. . .) и една млада швейцарка, гувернантка на две деца.* Ив. Вазов, Писма до Евгения Марс.
2. *В съчет. с* **живеем.** В постоянни разправии, в кавги и омраза (живеем).
3. *Ирон. В съчет. с* **обичаме се (погаждаме се).** Никак, ни най-малко не (се обичаме). — *А как са ония двамата?. . . Погаждат ли се?. . . — Как да не се погаждат, господин поручик! — усмихна се той. — Баш като кучето и котката.* П. Вежинов, Нашата сила.
Още: **Като кучето и мачката.** *Диал.*

КАТО КУЧЕТО И МАЧКАТА. *Диал. Ирон.* Вж. Като куче<то> и котка<та>.

КАТО КУЧЕТО НА НИВАТА, свършвам работата (свършвам я). Несполучливо, безуспешно, лошо, зле (свършвам нещо). *Марин се прибра рано. . . Щом го чу да захлопва портата, Стамена знаеше, че ще го види празен. „Така си е, не съм ли с него, свършва я като кучето на нивата!" — помисли си.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. — *Комай — обади се по някое време един от агите (. . .) — комай я свършихме като кучето на нивата. Как цяло да вардим аяна, та да го предадем на тоя кучи син?* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.
Още: **Като (колкото) псето на нива.** *Диал.*

КАТО КУЧЕ ТОЯГА, обичам. *Диал. Ирон.* Никак не (обичам).

КАТО КУЧЕШКИ ЗЪБИ, режат. *Диал.* За ножици — лошо (режат).

КАТО КУЧКИ, ядем се. За жени — много (се ядем, караме се). *Под старата върба утихна всичко. Само баба Тръпка и баба Станка бъбреха на тих глас: — То и мойте снахи са пчешки, Дешке, ама и Колевските ще сторят. Нямат сгода за пара — думаше баба Тръпка. — Ами, имат! — отговаря баба Дешка, — ядат се те като кучки, току. . .* Ц. Церковски, Под старата върба. *Па благодарим бога, че и невестите ни се*

докараха такива, дето да се погаждат, че има нейде етърви, та се едат като кучки. Т. Г. Влайков, Косач.

КАТО КЪПАН, спя. Много добре, спокойно и дълбоко (спя). *Крила да бяха ни порасналu, нямаше толкова да ни е леко. Спахме като къпани, а на сутринта — при директора.* Н. Хайтов, Писма от пущинаците.

КАТО КЪРЛЕЖ В КУЧЕ УХО, живея. Охолно (живея).

КАТО КЪРТ, работя. Извънредно много и постоянно, неуморно (работя).

КАТО КЪРТ ПОД ЗЕМЯТА, работя. Тайно, прикрито (работя).

КАТО КЮТЮК. *Обикн. пренебр.* **1.** *В съчет. с* **мълча.** Упорито (мълча) (обикн. когато съм невежа в някакво отношение или не желая да кажа, да издам нещо). *И през време на държавния изпит мълча като кютюк на най-любимия си предмет и беше скъсана.* Н. Каралиева, Неуловимият.
2. *В съчет. с* **пиян.** Твърде много (пиян), мъртво (пиян).
Още: **Като пън.** *Обикн. пренебр.* /към 1 знач./.

КАТО КЬОРАВ КОН ПРЕЗ <ТУРСКИ> ГРОБИЩА, вървя. *Диал.* Без да гледам, без да обръщам внимание на нещата около себе си (вървя).

КАТО ЛАМПЕНИ ШИШЕТА. *Шег.* По височина в низходящ ред (за наредени няколко души).
Още: **Като аптекарски шишета.** *Шег.*

КАТО ЛАМЯ, ям. Извънредно много, в голямо количество и лакомо (ям). *Старият поп беше по-добър. . . и не беше лаком в яденето. . . Но младият жули ракията и яде като ламя.* А. Каралийчев, Народен закрилник.

КАТО (КОЛКОТО) ЛАНСКИЯ СНЯГ, мил ми е (обичам). *Ирон.* Никак не (ми е мил), никак не (обичам). *Миндилевци и Бибите аз ги обичам колкото ланския сняг, санким не ги знам какви са изедници.* Ем. Манов, Ден се ражда.
Още: **Като на ланския сняг.**

КАТО ЛАТЕРНА, приказвам (говоря и под.). Без прекъсване (приказвам). *После той седеше в гостната на Дсьо, гледаше съсредоточено шарките на килима и калните си обувки и слушаше момичето, което приказваше като латерна около него.* А. Гуляшки, МТ станция.

КАТО ЛЕЩА НА (ПО) ВЕЛИКДЕН, тача (обичам, драг ми е, мил ми е). *Ирон.* Никак не (тача, обичам), никак не (ми е мил). *В нашето село като дойде някой чужденец, мало и голямо зяпва в устата му. А нас, дето сме тук и не ходим да гоним облаците, тачат ни като леща по Великден.* Р. Стоянов, Майстори.

КАТО ЛИСИЦА В КАПАН. *Диал.* **1.** *Ирон. В съчет. с* **прокопсал съм.** Никак не (съм прокопсал).
2. *В съчет. със* **замислил съм се.** Много, дълбоко (съм се замислил).

КАТО ЛИСИЦАТА С ОПАШКАТА СИ. Небрежно, повърхностно. *Изчистих къщата като лисицата с опашката си.*

КАТО ЛИСТ, треперя (разтрепервам се). Много силно (треперя, разтрепервам се). *Едни дори се заканваха да подпалят къщата. А ние вътре с майка. . . като лист трепериме, очакваме всеки миг пламъкът да ни помете.* Т. Михайлов, Под земята. *Мамините очи бяха пълни със сълзи, а долната ѝ устна. . . трепереше като лист.* Ст. Чилингиров, Хлеб наш насущний. *Аз се разтрепервам като лист. . . аз чувствувам себе си способен да извърша най-трудните, най-славните и най-благите подвизи.* В. Друмев, Иванко.
Още: **Като лист на гора.** *Диал.* **Като шумка** /в 1 знач./. *Диал.*

КАТО ЛИСТ НА ГОРА, треперя. *Диал.* Вж. Като лист.

КАТО ЛОМОТИЦА, ям. Лакомо, много (ям).

От името на някой си от с. Рила, който веднъж, като тръгнал от Рилския манастир за селото си, изял много хляб, а като стигнал, изял още един зелник. (Д. Вълчев, Пословици от Дупнишко, СбНУ, X, 1894, с. 157).

КАТО ЛУД. 1. *В съчет. с* **тичам (разтичвам се** и под). Извънредно бързо, стремглаво. *Тя хвърля сърпа и тича като луда, морна, потна поема на гърди малкото пискунче.* Елин Пелин, Летен ден. — *Накъде и защо си се разтичал като луд из улиците посред нощ? — попитах го.* П. Михайлов, Малката партизанка. *А ето сега тия пъзливи доктори ни оставят като някакъв мъртъв инвентар, просто ни зарязват и хукват като луди.* Л. Стоянов, Холера.
2. *В съчет. с* **работя (свиря, чета** и под.). Извънредно много и постоянно, неуморно. *Играеха като луди, потънали в пот.* Й. Йовков, Старопланински легенди. *Ще й каже, че баща му го е накарал да иде до Череповата воденица, да отбие водата от яза и да напои ливадата. Цяла нощ е тичал, работил е като луд.* Г. Караславов, Снаха.
3. *В съчет. със* **смея се (викам, крещя).** Много силно, много високо и неудържимо. — *Мълчи, холан!... Петко!... Божичко мили, какво ти е сторило момчето, та си се развикал като луд!* Г. Караславов, Първа крамола. *Щом* [Гороломов и Иван] *се поотдалечиха и бай Тодор вече не се виждаше, Гороломов изведнъж започна да се смее като луд.* Й. Йовков, Приключенията на Гороломов. — *Аз да те храня тебе, — викаше Рахни като луд, — ядеш като ламя, а само спиш.* Й. Йовков, Вечери в Антимовския хан.

КАТО ЛУД НА СЕКИРА, смея се. Глупаво, безсмислено, когато е съвсем неподходящо (се смея).

КАТО МАГАРЕ В ПАРАКЛИС, гледам (стоя). *Ирон.* Глупаво, без да разбирам нещо (гледам) (обикн. нещо, което буди голямо недоумение).
Още: **Като магаре пред иконостас.** *Ирон.* **Като крава в параклис.** *Ирон.*

КАТО МАГАРЕ НА МОСТ, инатя се и под. Много, силно (се инатя). — *Пазарлък, господин бирник: помагай и ти да стане. За гайда ми трябва* [кожата] — *отговори горският. — Дадох му два лева, качих му и два гроша, а той като се заинатил като магаре на мост и казал три лева... пара не снема.* П. Филипов, Бирникът дошъл.

КАТО МАГАРЕ НА ПРАЗНИ ЯСЛИ, стоя (мисля, замислил съм се). *Диал. Ирон.* Без да върша нещо и без да зная какво да правя (стоя).
Още: **Като кон (вол) на празни ясли.** *Диал. Ирон.*

КАТО МАГАРЕ ПРЕД ИКОНОСТАС, гледам (стоя). *Ирон.* Глупаво, без да разбирам нещо (гледам) (употребява се обикн. за нещо, което буди голямо недоумение).
Още: **Като магаре (крава) в параклис.** *Ирон.* **Като теле пред иконостас.** *Ирон.*

КАТО МАЛКО ДЕТЕ НА ЦИЦА. *Диал.* Стремглаво и настървено. *Втурва се като малко дете на цица.*

КАТО МАНО У ГАЙДИТЕ, занасям се. *Диал.* Извънредно много (се занасям, се прехласвам в нещо).

От разказа за някой си Мано гайларина, ратай в Рилския манастир, който обичал да свири на гайда и която засвирел на хорото дотолкова се прехласвал в свирнята си, че често пъти хорото се разтуряло, а той продължавал да свири и да приглася на гласа на гайдата. (Д. Вълчев, Пословици от Дупнишко, СбНУ, X, 1894, с. 182).

КАТО МАЧЕ У ПТИЧЕ, гледам. *Диал.* С голямо желание да вкуся, да опитам от нещо; хищно (гледам).

КАТО МАЧКА И ПОГАНЕЦ, обичаме се. *Диал. Ирон.* Никак, ни най-малко не (се обичаме).

КАТО МАЧКА КАЛЕНДАР, гледам. *Ирон.* Глупаво, без да разбирам нещо (гледам) (обикн. нещо, което буди голямо недоумение).
Още: **Като коза (котка) в календар.** *Ирон.*

КАТО МЕМИШ ПАША, навесил съм се. *Диал. Подигр.* С много ордени, часовник и др. (съм се навесил).

КАТО МЕХТЕРОВАТА СВИНЯ, влизам (ходя и под.). Във всяка врата, която ми попадне на пътя (влизам). *Жена му всеки ден ходи от къща на къща като Мехтеровата свиня.*

КАТО МЕЧКА. 1. *В съчет. с* **ям.** Нечисто, некултурно (ям).
2. *В съчет. с* **ходя (вървя, стъпвам).** Грубо, тромаво (ходя): *Агата пристъпи, но не знаеше какво да прави, де да седне, какво да каже. — Какво гледаш, какво ходиш като мечка, хей Василе! — засмя се баба Мавродиица.* Й. Йовков, Женско сърце. *Възнизък, тънкяст, [Юрчо] стъпя като мечка, все с един ход спокоен и равен.* К. Величков, В тъмница.

КАТО МЕЧКА ГНИЛИ КРУШИ, пробирам. *Диал. Ирон.* Никак не (пробирам).

КАТО МИ ПЕЕШ, ПЕНКЕ ЛЕ, КОЙ ЛИ МИ ТЕ СЛУША. *Ирон.* Употребява се, за да се изрази пренебрежение, презрение към мнението, желанието, съветите на някого.

КАТО МИСИРЕК. *Диал.* **1.** *Подигр. В съчет. с* **надувам се.** Прекалено много (се надувам, се гордея).
2. *Пренебр. В съчет. с* **мълча.** Съвсем глупаво, като глупак (мълча).
3. *В съчет. с* **умислил съм се.** Много (съм се умислил).
Още: **Като пуяк. Като пуйка** /към 1 знач./. **Като фит.** *Диал.*

КАТО МИСИРЧЕ НА СЛЪНЦЕ, мисля (замислил съм се). *Диал. Подигр.* Дълбоко, много (съм се замислил).
Още: **Като пуйче на слънце.** *Диал. Подигр.*

КАТО МИШКА, измокрен (мокър). Много, силно (измокрен, мокър). *Подир три часа д-р М. се завърна измокрен като мишка.* Ив. Вазов, Мусала. *Конете и воловете от двата плуга, които бяха стояли на дъжда, бяха мокри като мишки.* Й. Йовков, Женско сърце. *Немците маршируваха отсечено и, измокрени като мишки, пееха с безстрастен глас.* М. Грубешлиева, През иглено ухо.

КАТО МИШКА В АРМЕЯ, прокопсал съм. *Диал. Ирон.* Никак не (съм прокопсал).

КАТО МИШКА В ДОЛАП, богат. *Диал.* Много (богат).

КАТО МИШКА В ЗИМНИК, имотен. Много (имотен).

КАТО МИШКА В ТРИЦИ. *Диал.* **1.** *В съчет. с* **пуля се.** Много (се пуля).
2. *В съчет. с* **потайвам се (крия се и под.).** Съвсем, усилено (се потайвам).
3. *В съчет. с* **имотен.** Много (имотен).
Още: **Като бивол в трици** /към 1 знач./. *Диал.* **Като плъх в трици** /към 2 знач./. *Диал.*

КАТО МИШКА И КОТКА, обичаме се. *Диал. Ирон.* Никак, ни най-малко не (се обичаме).

КАТО МИШКИ, разбягваме се (крием се). Силно изплашени (се разбягваме, крием се). — *Какво? — пулеше се той. — Да отивам в София, когато всички софиянци са се разбягали като мишки? Не ща аз да ме бомбардират англо-американците, една кожа имам.* Б. Болгар, Близнаците. — *Работите добре вървят, перперице моя: до месец ни един татарин не ще остане в Стохълмието. А болярите са се скрили като мишки в градовете.* Ст. Загорчинов, Ивайло.

КАТО МЛАДО ЯРЕ НА НОВ СНЯГ, гледам (чудя се). *Ирон.* В недоумение, без да разбирам нещо (гледам).

<КАТО (СЯКАШ)> МОКРА КОКОШКА. Жалък, засрамен, посрамен. *Русите гордо стъпят; турците вървят след тях като мокри кокошки.* П. П. Славейков, Българска литература. *Оня ми ти Гунчо сви уши. Нито дума повече. . . Измъкна се като мокра кокошка.* Кр. Григоров, Раздолчани. *Много ми хареса как пред цялата гимназия изцери Киро от бунтарските му изблици. От разгневен млад мъж го превърна на мокра кокошка. Хе-хе, двайсет правописни грешки на една страница.* К. Кюлюмов, Последният шанс. — *Какво се омърлушихте, сякаш мокри кокошки? — подвикна Божил на мъжете. — Да не мислите, че по-малък от Кара Фейзи ще тръгне за Котел?* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. *Нашите доброволци — ще намиришат фронта те, ще похапнат малко от Дойчовата попара и*

ще се върнат по милите си домове като мокри кокошки! Г. Караславов, Свърши се кашата.
Още: **Като мокър петел.** *Диал.*

КАТО МОКЪР ПЕТЕЛ. *Диал.* Жалък, засрамен, посрамен. *Връщам се като мокър петел.*
Още: **Като пран петел.** *Диал.* **Като мокра кокошка.**

КАТО МРАВКА. 1. *В съчет.* **с работя.** Извънредно трудолюбиво и постоянно, неуморно (работя). *Цял живот като мравка съм работила, чужда нишка съм прела, но сладък хляб съм яла!* К. Петканов, Старото време.
2. *В съчет.* **с вървя.** Много бавно, като че ли пъпля (вървя).

КАТО МУМИЯ. 1. *В съчет.* **с мълча.** Напълно, съвсем (мълча). *Старият воин пак не отговори. Златаров се засмя.—Мълчите като мумия! Не е ли смешно на моите шестдесет години да ми дърпате ушите! Хайде, хайде.* Вл. Полянов, По пътя.
2. *В съчет.* **със стоя.** Съвършено неподвижно и безмълвно (стоя). *Павлина не отговори. Тя стоеше изправена като мумия и само равномерното дишане показваше, че е още жива.* Ал. Бабек, Малкият емигрант.

КАТО МУХА. 1. *В съчет.* **с виждам ми се.** Съвсем дребен, незначителен и безсилен, нищожен. *Той досега не беше видял кръвта, но турците му се видяха като мухи.* Ив. Вазов, Под игото.
2. *В съчет.* **със съм.** Много кротък и смирен. *Мъжът ѝ е като муха, непретенциозен, скромен.*

КАТО МУХА БЕЗ ГЛАВА. Безпомощно, объркано, без да мога да се оправя. *София бе като море — там можеше да се плава нашироко и надълбоко... А тук, в тази затънтена провинция, хората се блъскаха като мухи без глави и, безпомощни и малки, чакаха да ги тласнат насам или натам.* Г. Караславов, Обикновени хора.

КАТО МУХИ, мрат (умират). В много голямо количество, масово (мрат). *Я иди виж в градовете, всички са се надули като мехове от пари. А войниците нека гладуват, нека мрат като мухи.* К. Петканов, Морава звезда кървава. *Там всички са забравили нивите, крият се в окопите, теглят като добитък и умират като мухи.* К. Петканов, Морава звезда кървава. *Дори започна* [Матейчо] *мълчаливо да се съгласява с Йончоолу, да дава ухо на приказките му, на привидните му грижи към съдбата на хилядите войници и офицери, които умирали като мухи от една страшна германска сила.* В. Нешков, Настъпление.

КАТО МУХИ НА МЕД. В голямо количество и в надпревара, с голямо желание или настървено. *В търикатския и криминален свят на такива млади мъже казват „лъскачи"... лекомислените момичета се лепят за тях като мухи на мед.* Г. Караславов, Седмото отделение.
Още: **Като пчели (оси) на мед.**

КАТО МЪГЛА БЕЗ ВЯТЪР, влача се. *Диал.* Едвам, с големи усилия, с мъка (се влача).

КАТО МЪЛНИЯ. Много бързо, с голяма бързина и за кратко време. *Гениално хрумване, като всички гениални хрумвания, освети съзнанието му за миг като мълния.* Г. Караславов, Герой.
Още: **Като светкавица.**

КАТО МЪРТЪВ, спя (заспивам). Много дълбоко, непробудно (спя, заспивам). *Като гледаше големия креват,..., дядовият Ангелов внук си мислеше, че както бе капнал от умора, само да легне на него, и веднага ще заспи като мъртъв. Но не стана така.* Г. Русафов, И те са били деца. *Жените, каталясали от работа на полето и от шетня в къщи, нямаха време дори да измият краката си, лягаха в нераздигнатите алища и заспиваха като мъртви.* Г. Караславов, Обикновени хора.

КАТО МЪРТЪВ ЦИГАНИН, нарязвам се. *Диал.* Много (се нарязвам, напивам).

КАТО МЯХ. *Диал.* **1.** *В съчет.* **с надувам се.** Много (се надувам, се гордея).
2. *В съчет.* **с падна.** Тежко (падна).

КАТО НА БАРАБАН. Припряно, набърже, без да може да се обмисли и подготви спокойно. *Нареждане за въстание — припряно, като на барабан, и — отменяне в последния момент! Недомислие ли бе това, недоразумение ли или просто предателство?* Г. Караславов, Обикновени хора.

КАТО НА БЕЙЛИК, работя. *Диал.* Насила, без желание и небрежно (работя).

КАТО НА БЯСНО КУЧЕ ТОЯГИ<ТЕ>, върви ми (потръгна ми). *Ирон.* Никак, съвсем не (ми върви) или за лоши работи (ми върви). — *Стой! Стрелям! Горе ръцете!. . „Ама ми върви — като на бясно куче тоягите. Намерих място и аз де да се укрия. И тоз берсемин ми изкара акъла.“* В. Нешков, Настъпление.

КАТО НАВИТА МАШИНА, приказвам. Без прекъсване, без да си поема дъх, досадно много и монотонно (приказвам).

КАТО НА ВЪГЛЕН<И>, стъпвам (вървя). Предпазливо, със страх (стъпвам). *Кадрие стъпваше като на въглени — сама сред толкова мъже!* Б. Несторов, Светлина над Родопите.

КАТО НА ДЕЦАТА ПРЪЧКАТА, мил ми е. *Диал. Ирон.* Никак не (ми е мил).
Още: **Като на децата тояга.** *Диал. Ирон.*

КАТО НА ДЕЦАТА ТОЯГА, мил ми е. *Диал. Ирон.* **Вж.** Като на децата пръчката.

КАТО НА ДЛАН, вижда се. Обикн. за гледка отвисоко, панорама — много ясно, много добре, без да е закрито за погледа от някаква пречка (се вижда). *Той* [чифликът] *беше близо до границата, мястото там постепенно се издигаше и всичко се виждаше като на длан.* Й. Йовков, Чифликът край границата. *Най-сетне преди разсъмване стигнаха до Дъбака, гористия хълм над село Дъбово, от върха на който селото и равнината наоколо се виждаха като на длан.* Ем. Коларов, Дъщерята на партизанина. *От височината на Детковата хижа оброчището се виждаше като на длан и Ивайло с любопитство отправи поглед надолу.* Ст. Загорчинов, Ивайло. *Наблюдателят е стоял скрит в изкуствената хралупа и е наблюдавал отблизо като на длан цялата ни позиция.* П. Вежинов, За честта на родината. *Когато пътят излезе от планината и се разля заедно с Искър в полето, като на длан лъсна малката кирпичена столица на Север.* Й. Вълчев, Стъпала към небе.

КАТО НА ДЪРТЕЛ КОВАН ГЕРДАН, прилича ми. *Диал. Ирон.* Никак, съвсем не (ми прилича) (за неподходящи за някого облекло или накит).

КАТО НА ЖАБА В УГАР, спори ми (ще ми поспори и под.). *Диал. Ирон.* Никак, ни най-малко не (ми спори).
Още: **Като на желка (костенурка) през угар.** *Диал. Ирон.*

КАТО НА ЖЕЛКА ПРЕЗ ОРАН, спори ми (ще ми поспори и под.). *Диал. Ирон.* Никак, ни най-малко не (ми спори, ми върви).
Още: **Като на желка през угар.** *Диал. Ирон.*

КАТО НА ЖЕЛКА ПРЕЗ УГАР, спори ми (върви ми и под.). *Диал. Ирон.* Никак, ни най-малко не (ми спори, ми върви).
Още: **Като на желка през оран.** *Диал. Ирон.* **Като на костенурка през угар.** *Диал. Ирон.* **Като на жаба в угар.** *Диал. Ирон.*

КАТО НА ИГРА. Много лесно, без усилие. *Учеше като на игра, защото нищо не го затрудняваше в училище и имаше време и за други занимания.*

КАТО НА КАМИЛА КОПРИНАРСТВО, прилича ми (приляга ми). *Диал. Ирон.* Никак, съвсем не (ми прилича) (за неподходящи за някого работа, дейност).
Още: **Като на камила свинарство.** *Диал. Ирон.*

КАТО НА КАМИЛА СВИНАРСТВО, прилича ми. *Диал. Ирон.* **Вж.** Като на камила копринарство.

КАТО НА КОЗА БРАДА, приляга ми. *Диал.* Много добре (ми приляга).

КАТО НА КОСТЕНУРКА ПРЕЗ УГАР, спори ми (върви ми и под.). *Диал. Ирон.* Никак, ни най-малко не (ми спори, ми върви).

Още: **Като на желка през угар.** *Диал. Ирон.* **Като на жаба в угар.** *Диал. Ирон.*

КАТО НА КОЧИНА КАТАНЕЦ, прилича ми. *Диал. Ирон.* Никак, съвсем не (ми прилича) (за неподходящи за някого облекло или накит).

КАТО НА КУТРЕ, минава ми. *Диал.* Вж. Като на куче. *За таз Боримечка туй е драскотина. . . Я ми дай йод и бинт да го превържа аз, че да му мине като на кутре!* А. Гуляшки, Златното руно.

КАТО НА КУЧЕ, минава ми (заздравява ми, преминава ми и под.). Много лесно, много бърже (ми минава) (обикн. за рана). *Чичо Марин внимателно му прегледа раната и я превърза. — Като на куче ще ти заздрави — забележи той.* Ив. Вазов, Под игото. *Лека драскотина с нож. За два-три дни ще ми мине, като на куче.* К. Петканов, Златната земя. *— Ако пък, недай боже, се случи да те ударят, ще направиш, както ти казах: стрий барут на ръката си, размажи го с плюнка и тури го на раната. А после — зехтин и калъч-оту. Таз билка е най-добър лек. Нали сам видя, с каква рана дойде тук, а само за десетина деня премина — зарасна като на куче.* Й. Йовков, Старопланински легенди.

Още: **Като на кученце (пес, псе). Като на кутре (кушле).** *Диал.*

КАТО НА КУЧЕ В КАРУЦА, добре ми е. Много (ми е добре).

КАТО НА КУЧЕНЦЕ, минава ми (преминава ми). Вж. Като на куче. *Хайде сега да те заведа у дома при баба да ти превърже пръста — като па кученце ще ти мине.* А. Каралийчев, Топла ръкавичка.

КАТО НА КУЧЕТО КАМЪКА, мил ми е. *Диал. Ирон.* Никак не (ми е мил).

КАТО НА КУШЛЕ, преминава ми (преболява). *Диал.* Вж. Като на куче. *Ще преболи като на кушле.*

КАТО НА ЛАНСКИЯ СНЯГ, радвам се. *Диал. Ирон.* Никак не (се радвам някому или на нещо).

КАТО НА МАГАРЕ СЕДЛО, прилича ми. *Ирон.* Никак, съвсем не (ми прилича) (обикн. за неподходящи за някого облекло или накит).

Още: **Като на свиня седло.** *Диал. Ирон.*

КАТО НА ОВЦЕТЕ ВЪЛКА, мил ми е. *Диал. Ирон.* Никак не (ми е мил).

КАТО НА ПЕС, минава ми. Вж. Като на куче. — *Е, натупала го жена му на обед, па сега се люти, — рече машинописката. — Ще му мине като на пес.* Чудомир, И я че изокам некой ден.

КАТО НА ПОМЕН, нарязвам се (опивам се). *Диал.* Много (се нарязвам, напивам).

КАТО НА ПСЕ, минава ми. Вж. Като на куче. — *Нищо не ти е, Събо — успокои го косматият Халахойда — ще ти мине като на псе.* Ст. Загорчинов, Ден последен.

КАТО НА РАК, върви ми (тръгна ми). Лошо, зле, назад (ми върви). *Работите ми тръгнаха като на рак.*

КАТО НА СВАТБА, нарязвам се. *Диал.* Много (се нарязвам).

КАТО НА СВИНЯ БОТУШИ, прилича ми. *Диал. Ирон.* Вж. Като (колкото) на свиня звънец.

КАТО НА СВИНЯ ДЖАНАРАК, приляга ми. *Диал. Ирон.* Вж. Като (колкото) на свиня звънец.

КАТО (КОЛКОТО) НА СВИНЯ ЗВЪНЕЦ, прилича ми. *Ирон.* Никак, съвсем не (ми прилича) (обикн. за неподходящи за някого облекло или накит). *Ще се смее, защото ще*

ти прибере парите, ще тури на главата ти срещу тях някаква шапка, която ще ти прилича, колкото прилича на Деля симитчийската табла и... на свиня звънец. Ст. Чилингиров, Хлеб наш насущний. *Ще става и той гражданин. Прилича ти като на свиня звънец.* Ив. Вазов, Службогонци.

Още: **Като на свиня обица (ботуши, седло, джанарак).** *Диал. Ирон.*

КАТО НА СВИНЯ ОБИЦА, прилича ми. *Диал. Ирон.* Вж. **Като (колкото) на свиня звънец.**

КАТО НА СВИНЯ СЕДЛО, прилича ми. *Диал. Ирон.* Никак, съвсем (не ми прилича) (обикн. за неподходящи за някого облекло или накит).

Още: **Като на магаре седло.** *Ирон.*

КАТО НА СЛЯП КОН ДЕН И НОЩ МИ Е. *Диал.* Равнодушен съм към всичко, нищо не ме вълнува; апатичен, безучастен съм.

КАТО НА СПУКАНИ ПЕТИ ЖЪЛТИ ЧЕХЛИ, прилича ми. *Диал. Ирон.* Никак, съвсем (не ми прилича) (за неподходящи за някого облекло или накит).

КАТО НА ТАТОВОТО КРЪЩЕНЕ, наяждам се. *Диал. Шег.* Много, до насита (се наяждам).

КАТО НА ТЕПСИЯ, вижда се. Обикн. за гледка отвисоко, за панорама — много ясно, без да е закрито за погледа от някаква пречка (се вижда). *Виждат се като на тепсия: Люлин, Вискер.* П. Делирадев, Витоша. *Висока кула... се издига посред Галата със своите сто и четиридесет стъпала. Сега на върха ѝ не се развява тревожното байраче, оповестяващо пожар, но от прозорчетата се показват главите на десетки подпалвачи... — европейски излетници, които алчно разглеждат града като на тепсия.* Хр. Д. Бръзицов, Някога в Цариград.

КАТО НА ТИКВА ОБРЪЧ, прилича ми. *Диал. Ирон.* Никак, съвсем не (ми прилича) (за неподходящи за някого облекло или накит).

КАТО НАТРАТЕНА МИШАНКА, гледам. *Диал.* Като зашеметен, като ударен, без да разбирам или правя нещо (гледам). *Що ме гледаш като натратена мишанка?*

КАТО НА ТРЪНИ, стъпвам (вървя). Предпазливо, със страх (стъпвам). *Заведоха момчето в щаба на дружината. Ленко стъпяше като на тръни и не дигаше очи, като че се срамуваше от нещо.* Г. Караславов, Ленко. *Стъпваше като на тръни, стесняваше се.* Й. Йовков, Ако можеха да говорят. *Стъпвайки като на тръни, Ведена влезе в къщи.* Ст. Марков, Дълбоки бразди.

Още: **Като на въглен<и>.**

<КАТО> НА ТРЪНИ СЪМ. Неспокоен съм в очакване на нещо неприятно; нещо ме безпокои, тревожа се за нещо. *Ние с Гана сме като на тръне с тия нашите телни крави... Ако ни изтърсят някое кьораво или кьопаво теле, иди се оправяй!* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи. *Задържаха Русина Вачов и Христа Герджикангов, но ги освободиха. Сега и те като мене са на тръни.* Г. Караславов, Освобождение. *Всички тези твърди позиции обаче няма да имат никакво значение, ако сега за временните му грешки и пагубни увлечения го изхвърлят от служба. И поради това бай Пондьо беше като на тръни.* Г. Караславов, Чиновническа история.

Още: **Седя (стоя, въртя се) <като> на тръни.**

<КАТО> НА (ЗА) УМРЯЛО, завиках (заплаках, заревах и под.). Много силно, отчаяно, сърцераздирателно (завиках) (обикн. при неочаквано нещастие, което сполетява някого). *Тя се тръшна на земята и се сви като изгонено куче..., хвана се за главата и завика като на умряло.* Елин Пелин, Щъркови гнезда. *Закрила лице с престилката си, Черньовица нареждаше като на умряло.* Ст. Марков, Дълбоки бразди. *На Стана ѝ идваше да завие като на умряло, да зареве с глас до небето.* Кр. Григоров, Танчо от Гороцвет. *Когато стражарите помъкнаха парцалената ѝ черга,..., двата медника и панагюрската тавичка — всички заплакаха като за умряло.* А. Каралийчев, Пътища далечни.

КАТО НА ХАЛВА <ПО СИРНИ ЗАГОВЕЗНИ>. *Диал.* В голям брой, вкупом и в надпревара, с голямо желание. *Натрупали се като на халва по сирни заговезни.*

КАТО НА ЦИГАНИН ДИВИТ, прилича ми. *Диал. Ирон.* Никак не (ми прилича).

КАТО НА ЦИГАНСКА СВАТБА, разгълчали се. Много силно, много високо (се разгълчали).

КАТО НА ЧЕРВЕЙ В РЯПА, добре ми е. *Диал.* Много (ми е добре).

КАТО НЕВИДЯЛ. *Диал.* Лакомо, алчно, ненаситно. *Какво се нахвърлихте върху баничите като невидели? Не ви е срам!*
Още: **Като невидяло.**

КАТО НЕВИДЯЛО. **Вж.** Като невидял. *Отидохме на гости, и каймер — детето ядеше като невидяло.*

КАТО НЕКОПАН КУКУРУЗ. *Диал.* Рошав, несресан.

КАТО НИЩО. 1. С голяма лекота, без никакво усилие, много лесно. *Аз съм завършил запасната подофицерска школа. Като нищо мога да изпълнявам тази служба.* К. Калчев, Живите помнят. *Както мъчно се намират навреме лекари и лекарства, бих могъл да си умра като нищо.* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено.
2. Без да се колебая, без да мисля, без да се интересувам от каквото и да е. — *Бай Стояне, хем внимавай, да не би да пиеш от манерката? По-добре хвърли я, тя е заразена. . . — Беля работа — казва той. — Ако не беше ми казал, щях да си пия като нищо.* Л. Стоянов, Холера.
3. За означаване, че известно предположение, твърдение е напълно вярно, напълно възможно. — *Колко сиромаси може да има в града? — Така например. . . петстотин. . . хиляда. . .? — Като нищо хиляда, бай Лазаре, а и повече.* Т. Харманджиев, Родове.

КАТО ОВЦА, гледам. Тъпо, глупаво (гледам).
Още: **Като теле. Като вол** /във 2 знач./.

КАТО ОВЦА НА ВЪЛК, драг ми е. *Диал. Ирон.* Никак не (ми е драг).

КАТО ОВЦЕ НА КЪРМА. *Диал.* В голямо количество, вкупом и в надпревара, с голямо желание или настървено. *Пред училищната сграда вече се трупаше народ. . . Хората нахлуха в тесния салон като овце на кърма.* Г. Караславов, Селски истории. *В празнични дни тези ергени се стичаха при нея до портата им като овце на кърма. Тя* [Севда] *още не можеше да разбере защо се трупаха те пред нея и защо нищо не ѝ правеха, когато ги подмяташе дяволито и им се присмиваше в очите.* Г. Караславов, Снаха.
Още: **Като <стадо> на кърма.** *Диал.*

КАТО ОЖИЛЕН. Изведнъж, рязко, бързо (скачам, ставам и под.). *Но като ме вижда по-добре, дръпва се като ожилен.* Л. Стоянов, Холера. *И аз видях как тя бързо и предпазливо му направи знак с очи. Калмука скочи като ожилен.* Й. Йовков, Вечери в Антимовския хан. — *Ако е за влизане в партията, аз тази вечер подавам декларация — съобщи героят. — Подавате ли? — скочи като ожилен пролетарският писател.* Г. Караславов, Закъснял пролетарски писател. *Катя стана като ожилена. Лицето ѝ пламна. — Тая услуга не мога да ви направя.* Д. Спространов, Самообречените.

КАТО ОПАРЕН. Изведнъж, много бързо и подплашено (скачам, дръпвам се, трепвам и др.). *Нона скочи като опарена, изпищя и притисна ръце на гърдите си.* Г. Райчев, Златният ключ. *А аз шпионин ли съм? — дръпна се като опарен младият офицер.* Г. Караславов, При опит за бягство. *Негърът се приближаваше вече, но изведнъж се спря като опарен.* Гр. Угаров, По следите на заточеника. *Селяните прихнаха. Ораторът скочи като опарен, но с тежък и спокоен жест Ибришима му посочи да седне.* Г. Караславов, На прав път.
Още: **Като попарен** /в 1 знач./.

КАТО ОРЕЛ НА МЪРША. С настървение, настървено, алчно. *Най обичаше да купува стока, продадена от нужда. Запали се главата на някой сиромах, току виж, че Месечката усети и иде като орел на мърша.* Й. Йовков, Вечери в Антимовския хан. — *Да си вървим!. . — Че защо? — лукаво подметна другият. — Не видиш ли, че владиката раздава за бог да прости? — Раздава, но гледа като орел на мърша.* А. Христофоров, Ангария.

КАТО ОРЛИ НА МЪРША. В голямо количество, вкупом и в надпревара, с голямо настървение, настървено (обикн. при разграбване на плячка, стока, при закупване на нещо рядко или в недостатъчно количество). *Купувачите на горивен материал се увеличиха извънредно много. Те се трупат на купчините като орли на мърша.* Г. Караславов, Споржилов. *Натрупали са се пред магазина като орли на мърша.* ● *Събрали са се при тезгяха като орли на мърша и всеки гледа да граби колкото може повече зеленчук и плодове.* ● *Плодовете бяха хубави и евтини и купувачите се трупаха като орли на мърша.*

Още: **Като орляци (гарвани, гарги) на мърша.**

КАТО ОРЛЯЦИ НА МЪРША. Вж. Като орли на мърша. *Пръснатите табори натириха офицерите си, присъединиха се към разбойническите шайки и всички заедно налетяха върху селата и градовете като орляци на мърша.* А. Гуляшки, Село Ведрово.

КАТО ОСИ НА МЕД. В голямо количество и в надпревара, с голямо желание или настървено. *Де едно време — като кажеш българско масло, като оси на мед тичаха.* Ал. Константинов, Бай Ганьо.

Още: **Като мухи (пчели) на мед.**

КАТО ОСОРЛИЦА, гледам. *Диал. Ирон.* Хищно (гледам).

КАТО ОСТАРЯЛ ЗАЕЦ, огладнял. *Диал.* Много (огладнял).

КАТО ОТ ВЪЖЕ, боя се. Извънредно много (се боя).

КАТО (СЯКАШ ЧЕ Е) ОТ ГРОБ ИЗВАДЕН. С много лош външен вид; изпит, хилав, немощен. *Ралчо отиде в стаята си, като от гроб изваден. Той каза и на жена си, която се бе събудила, че докторът е пресякъл болестта, появила се по овцете.* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи.

Още: **Като (сякаш че е) от гроб излязъл.**

КАТО (СЯКАШ ЧЕ Е) ОТ ГРОБ ИЗЛЯЗЪЛ. Вж. Като (сякаш че е) от гроб изваден.

КАТО (СЯКАШ) ОТ КАЛЪП ИЗВАДЕН. Много спретнат, с хубави, чисти и добре изгладени дрехи.

Още: **Като (сякаш) от кутия изваден. Като (сякаш) от калъп излязъл.**

КАТО (СЯКАШ) ОТ КАЛЪП ИЗЛЯЗЪЛ. Много спретнат, с хубави, чисти и добре изгладени дрехи.

Още: **Като (сякаш) от кутия излязъл. Като (сякаш) от калъп изваден.**

КАТО ОТ КОЛ ОТВЪРЗАН. *Диал.* Който нищо не е видял, не е преживял и затова е по характер упорит, своенравен.

КАТО ОТ КОН, приказвам. *Диал.* Бързо, отсечено, заповеднически (приказвам).

КАТО (СЯКАШ) ОТ КУТИЯ ИЗВАДЕН. Много спретнат, с хубави, чисти и добре изгладени дрехи. *Той навлича лачените си ботуши, самодоволен и горд, сякаш от кутия изваден, готов за бал.* Л. Стоянов, Холера.

Още: **Като (сякаш) от кутия излязъл. Като (сякаш) от калъп изваден.**

КАТО (СЯКАШ) ОТ КУТИЯ ИЗЛЯЗЪЛ. Много спретнат, с хубави, чисти и добре изгладени дрехи. *Майка ѝ е удивителна жена: винаги е като от кутия излязла.*

Още: **Като (сякаш) от кутия изваден.**

КАТО ОТ ОГЪН, страхувам се (пазя се). Извънредно много (се страхувам, пазя се). *Идеите на комунизма проникваха все по-дълбоко в българското село, за ужас на българската буржоазия, която се страхуваше като от огън от това.* История на България за X—XI клас. *Сляпото и рабско подражание е в състояние да убие всеки талант. Ония, които усещат в себе си зърно талант, трябва да се пазят от него, като от огън.* К. Величков, Л. Каравелов.

КАТО ОТЧЕ НАШ, зная. Много добре, отлично (зная). *Той знаеше устава като отче наш.*

КАТО ОТ ЧУМАТА, плаша се (страхувам се, боя се, бягам и под.). Извънредно много (се плаша, бягам). *А децата се боят от него като от чумата.* Л. Каравелов, Българе от старо време. *Гоних вълци, гоних мечки, гоних бързоноги елени. Дотегна ми. Бягат от мене лютите зверове като от чумата.* А. Каралийчев, Приказен свят.

КАТО ОЧИТЕ СИ и КАТО ДВЕТЕ СИ ОЧИ, пазя (вардя, гледам). Много старателно, с извънредно голямо внимание, най-зорко (пазя). *Нямаше газ, а свещите... пазех като очите си. Палех ги само когато трябваше да похапна нещо.* Г. Караславов, Учител. *Наистина в къщи имаше едни по-здрави панталони и една проста риза, които мъжът ѝ пазеше като очите си и които обличаше при по-тържествени случаи.* Г. Караславов, Орлов камък. *Бунтуват се! Против кого! — Против царя, против баща си и доброжелателя, който ни пази като двете си очи, влакно да не ни падне от главата.* Ив. Вазов, Под игото. *И останах сам със старите си кокали и с една почернена млада вдовица къща да въртя и унук да уча... Даде бог — направих каквото можех. Радвахме се с булката и го гледахме като очите си.* Г. Караславов, Без гроб. *Не ни траят децата... — Ей-туй ни остана само... Гледали сме го като очите си. От устата си съм отделял, да му купя нещо, да му направя дреха.* Й. Йовков, Вечери в Антимовския хан.

<КАТО> ПАДНАЛ ОТ НЕБЕТО. Силно изненадан от нещо (обикн. общоизвестно), което е неочаквано за него, не го знае, за което не е чул. *И ето, сега младата своенравна дъщеря на владетеля гледаше като паднала от небето. Тя още не вярваше на очите си, не вярваше и на ушите си.* Г. Караславов, Орлов камък.
Още: **Паднал от Марс.**

КАТО ПАСТЪРМА, суха. За жена — извънредно много (суха, слаба).

КАТО ПАТЕ В МЪГЛА, забърквам се (шашардисвам се и под.). Вж. Като патка в мъгла.

КАТО ПАТЕ В (У) РЕШЕТО. 1. В много тежко положение. *И очите си отваряй| и наляво, и надясно, | да се не намериш в тясно, — | като пате у решето.* П. П. Славейков, На острова на блажените.
2. *В съчет. с* **надувам се (големея се).** Много и без да има защо, напразно (се надувам).

КАТО ПАТКА В МЪГЛА, забърквам се (обърквам се и под.). Много, съвсем (се обърквам). *Работата е, като я* [слугинята] *имаш, да знаеш да я привлечеш... Ето и последната ни слугиня, Стоила: не щя да ме послушаш и ни напусна. — Сега се губим като патки из мъгла... — Та какво повече да ѝ дам? — отговори раздразнен Раков.* Ив. Вазов, Драски и шарки.
Още: **Като гъска (пате) в мъгла.**

КАТО ПАТКА В РЕШЕТО, престъпям. *Диал.* Грозно, неграциозно, тромаво (престъпям).

КАТО ПАША. Охолно, самовластно. — *Като паша живее. Двайсетина гавази видях само в двора му, коне, салтанат.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.

КАТО ПАША У ПРАЗНИ ЯСЛИ, разположил съм се. *Подигр.* Важно, големливо, без да има защо (съм се разположил).
Още: **Като бей у празни ясли.** *Подигр.*

КАТО ПЕРО. 1. *Обикн. в съчет. с* **лек.** Много, извънредно (лек). *Детенцето беше леко като перо.*
2. Много леко, пъргаво, подвижно. *Една млада жокейка препусна току пред носовете на публиката от първите редици. Тя скачаше от коня... прехвърляше се като перо — и все под равния и игрив такт на музиката.* Г. Караславов, Зрелище. *Тогава... изскачаше тя, отметаше като перо тежката плетена вратня и все така леко и пъргаво я притваряше.* Г. Караславов, Снаха.
Още: **Като перце (перушина, перушинка).**

КАТО ПЕРУШИНА, лек. Вж. Като перо. *Над блестящия захаросан връх се носеха леки като перушина облачета.* Д. Кисьов, Щастието не идва само.

КАТО ПЕРУШИНКА, лек. Вж. Като перо. *В това време аз се събличам, хвърлям се от кея и започвам да плувам в тихата топла вода. Това е такова удоволствие! Човек се чувствува лек като перушинка.* П. Незнакомов, Маргаритка и аз.

КАТО ПЕРЦЕ, лек. Вж. Като перо. — *Хайде, бе Зарко, какво си се свил като мишка. Няма да ти потънат гемиите, — подскачаше някой път дядо, като го хващаше за пояса и го вдигаше с една ръка, че бе слаб и лек като перце.* Кр. Григоров, Новодомци. *Гошка, ти си бил лек като перце!* К. Петканов, Омайно биле. *Той хвана Рачето за ръката... Сграбчи я в яката си прегръдка, понесе я като перце и извика: — Варде-е! Крака троша, внимавай!* Ив. Петров, Нонкината любов.

КАТО ПЕТЕЛ НА БУНИЩЕ, надувам се (перча се, големя се и под.). Много (се надувам, перча).
Още: **Като петел на купище (стобор).**

КАТО ПЕТЕЛ НА КУПИЩЕ, се надувам (перча се, големя се). Вж. Като петел на бунище.

КАТО ПЕТЕЛ НА СТОБОР, големя се. Вж. Като петел на бунище.

КАТО ПЕТ ПАРИ В КЕСИЯ, разполагам се. Удобно, нашироко (се разполагам). — *Ей ти, със звездата... Какво си се разположила там като пет пари в кесия... Не виждаш ли, български офицер стои прав.* М. Грубешлиева, През иглено ухо. — *Я гледай, какво безобразие, хората няма къде да седнат, а вие сте се разположили като пет пари в кесия.* К. Кръстев, Катастрофа.

КАТО ПЕТТЕ СИ ПРЪСТА, зная (познавам). Много добре, напълно, в най-големи подробности (зная, познавам). *След Дойчина вървяха цяла дружина овчари. Те познаваха пътищата и пътеките на планината като петте си пръста.* К. Петканов, Златната земя. *Всяка педя ягодовска земя му беше позната като петте му пръста.* Ив. Хаджимарчев, Овчарчето Калитко. *А Тоньо Църнуша и сега все за правда и справедливост си дрънка, все за чест говори, ... Фарисей! Зная го като петте си пръста — сърчицето му пъка от червеи.* Г. Караславов, Между нас да си остане. *Всичките върхове и чалове ги зная като петте си пръста.* Ив. Вазов, Великата рилска пустиня.
Още: **Като пръстите на ръката си.**

КАТО ПИЛЕТА. Вж. Като пилци. — *Те* [децата], *горките, като пилета се разпиляха: / едно при вуйчо, другото при чичо, / най-малкото при майка си отиде.* М. Петканова, Царица Теодора. — *Може да ни изколят като пилета, и никой жив човек няма да чуе.* Ив. Вазов, Утро в Банки.

КАТО ПИЛЦИ. 1. *В съчет.* с **пръскаме се (разпиляваме се).** За много хора, множество — в различни посоки, на различни страни (се пръскаме). — *Домъчня ми за вас, бе хора! Пръснахте се като пилци — кой накъде види! — Оставихме глухата провинция.* О. Василев, Любов. — *Министърът иде! ... Чиновниците се пръснаха като пилци, всеки се втурна към учреждението си.* Г. Белев, Патилата на едно момче.
2. *В съчет.* с **изколвам** и под. Много лесно, без съпротива (изколвам). *Ако в тая минута тая тълпа, която ни гонеше вън, беше нахлула внезапно да ни трепе, ние бихме оставили без съпротивление да ни изколят като пилци.* К. Величков, В тъмница. *Любезничи, за да ме привлече към своето котило. А иначе ме мрази, както се мрази... Утре да им паднем, ще ни изколят като пилци.* М. Грубешлиева, През иглено ухо. *А Дишо продължи: ако са само ученията, казва, нищо — ... Но утре ще почнат сраженията и нашият командир, какъвто е сербез и изпълнителен, ще ни хвърли в най-големия огън да ни изтрепат като пилци.* П. Вежинов, Втора рота.
Още: **Като пилета. Като яребичета** /към 1 знач./. *Диал.*

КАТО ПИСАНО ЯЙЦЕ. 1. Много хубав, много красив. *Детето ѝ е като писано яйце.*
2. *В съчет.* с **гледам (пазя).** С изключително внимание, с голямо старание и грижа (гледам). *Ожениха се те и добре си живееха, само дете не им се намери и това бе най-тежката им грижа. Свекървата я гледаше като писано яйце и постоянно търчеше по*

знахарки и билярки. Г. Караславов, Обикновени хора. *Гледана е като писано яйце. Минчо търчеше след нея като след дете, не даваше прах да ѝ падне.* Г. Караславов, Татул. *В къщи трепереха над нея и майка ѝ я гледаше като писано яйце.* Д. Спространов, Самообречените.
3. *В съчет. с* **обичам.** Много (обичам).
Още: **Като шарено яйце** /към 2 знач./.

КАТО ПИСКЮЛ ОТГОРЕ. Като последна неприятност свръх други неприятни неща. *Дядо Спас беше „бавачка". Като пискюл отгоре дойде на гости и академикът и като никога го притисна зле на шахматната дъска.* Е. Иванов, Над белия континент.

КАТО ПЛАНИНА. За човек — много едър, здрав, силен. *„Добре избрала е: мъж като планина!"* К. Христов, Чеда на Балкана.

КАТО ПЛАТНО, блед (бледен). Извънредно много (бледен) (за лице на човек при голяма уплаха или друго вълнение). *Преди надзирателите да отворят килията на Юрдан, той вече беше станал. Бяха станали и неговите другари. Всички чакаха, бледи като платно.* Г. Караславов, Танго. *След минута Николина застана до нея, пред стълбите — бледна като платно и със засъхнали устни.* Г. Райчев, Златният ключ.

КАТО ПЛЪХ В ТРИЦИ, крия се (спотайвам се). *Диал.* Съвсем, усилено (се крия).
Още: **Като мишка в трици** /във 2 знач./.

КАТО <ПОБИТ> КОЛ, заставам (изправям се). Неподвижно с изпънато тяло (заставам). *Искаш ли да разбереш как сивият рибар лови риба? Ей го де е застанал като кол.* Ем. Станев, Януарско гнездо. *Иде уж и той като другите на хорото, пък се изправи като побит кол някъде отстрани.* Ц. Церковски, Срамушка. *Но миг по-късно изтръпна — как ще накара другарчетата си да го слушат, когато той беше един от най-дребните ученици в цялото отделение! ... Разтърсван от тези противоречиви чувства, Стоян прекара дълго време в средата на стаята като побит кол.* Г. Русафов, И те са били деца.

<КАТО> ПО ВОДА. 1. *В съчет. с* **чета (смятам и др.)** Много добре; леко, без усилие, без запъване, бързо. *Дако Дермански... смяташе като по вода на сметачна машина.* Г. Райчев, Златният ключ. *И сред този весел и радостен въртоп се мярках и аз някъде там, декламирах, ... Писарят стоеше до нея* [баба]; *слушаше строго. — Декламира като по вода! — казал ѝ той. — Силна памет!* К. Калчев, При извора на живота. *— А пътуването ти дотука как мина? Благополучно или със затруднения? — Мина леко като по вода, защото бяхме в подводница.* П. Михайлов, Малката партизанка. *А кажете ми какво има написано на наш език? Апостола и Псалтикията! Хе, че моите ученици ги знаят като по вода.* Д. Немиров, Братя. *Чета като по вода.*
2. *В съчет. с* **върви ми (тръгва ми и др.).** Много добре, успешно, благополучно (ми върви). *Върееше му като по вода. Каквото похване, на злато се превръща.* К. Петканов, Без деца. *Разбъркаха се дами, господа / и разговорът тръгна по вода.* К. Христов, Чеда на Балкана. *И тръгна работата като по вода.* Елин Пелин, Аз ти той.
Още: **Като по река** /към 2 знач./. *Диал.*

КАТО ПОДГОНЕН ЗВЯР, живея. В постоянна тревога, безпокойство, напрежение (живея). *Живея като подгонен звяр... Изплащам, казано с ваши думи, греховете на баща си и дядо си, които са проявили безразсъдство да станат банкери.* Д. Димов, Жени с минало.

КАТО ПОД КАМЪК, раста. *Диал.* За момче — бавно (раста).

КАТО ПОД КОНЕЦ. Съвършено прав, в права линия. *Лози съединяваха двата двора в прегръдка. Макар че нямаше знак докъде е единият, на Обретенови си личеше — по-подреден... Лехите прави и чимосани, като под конец направени.* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено.

КАТО ПОД ЛАЙНО, раста. *Диал. Вулг.* За момиче — бързо (раста).

КАТО ПО МАХВАНЕ НА ВЪЛШЕБНА ПРЪЧКА. По необясним, много бърз и лесен начин; изведнъж. *В тоя момент като по махване на вълшебна пръчка артилерийският огън на немците изведнъж спря.* П. Вежинов, Нашата сила.

КАТО ПОП¹. *След главно изр.* Непременно, безусловно, ако и да не желая, понеже няма друг начин. *Ако поискам — ще ми кажеш всичко като поп. . . Ще кажеш и майчиното си мляко!* П. Вежинов, Следите остават. — *Ами нали сватанакът Тошо ще дойде? — Може да не дойде, — отвърна тя* [Севда] *сухо. — Ще дойде като поп, какви ще ги дъвчи! — разтри си той* [Казълбаша] *ръцете.* Г. Караславов, Снаха. — *Плати ли ти барем? — попита дядо Кольо Клепалото. — Щоо? И да ми не плати ли? Единайсе хилядарки наброи като поп.* Г. Караславов, Селски истории. — *Вие мълчете, аз за себе си няма да мълча! — . . . — Аз съм го взел на мерника си тоя ветеринар и докато не смъкна маската му, няма да го оставя. Кучката ми той ще плати като поп!* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи. *Коста даде парите като поп, но му досвидя да плати за всичките „кукуригу", макар да е от Згибовци.* Г. Краев, Човещина.

Свързва се със следните исторически обстоятелства: през време на гръцкото духовно робство владиците плащали на фенерската патриаршия уговорена годишна сума, която после събирали от ръкоположените от тях свещеници, зависещи всецяло от тях; оттук води началото си подигравателното сравнение „като поп" (първоначално под форма „ще платиш като поп"). (Ст. Илчев, Опит за обяснение на някои поговорки, Бълг. език, VIII (1958), кн. 6, с. 516).

КАТО ПОП². Небръснат, брадат. — *Казват, че текезарите от Горичево тръгнали като попове — нямат пари да се обръснат.* Ил. Волен, Между два свята. *Станал съм като поп. От три дни не съм се бръснал.*

КАТО ПОПАРЕН. 1. Изведнъж, много бързо и подплашено (скачам, дръпвам се и под.). *В това време кучетата от кошарата излаяха на човек и Иванчо рипна на крака като попарен.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания. *Той само от мене бяга. Като ме види, захване да се озърта, бяга като попарен.* Й. Йовков, Боряна. — *Несъзнателен! — отсъди в заключение Червени. — Бяга от часовете по политическа подготовка като попарен.* П. Вежинов, Нашата сила.
2. Неприятно изненадан и смутен, обзет от силна скръб, мъка, отчаяние. — *Заминал, заминал — . . . — Нали пише, че ще се върне. Е, и ще се върне. Но въпреки неговите успокоителни думи Кръстевица и Станка останаха като попарени.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Слухът за холерата бе излязъл празен, но всички бяха като попарени.* В. Геновска, Седем години. — *И ти ли още нищо не знаеш? Стиля се е оженила за един моряк! Симеон Черния нищо не отговори, остана на мястото си като попарен.* К. Петканов, Омайно биле. — *И това ми било брат! — каза с горест Гана и погледна към децата си, които стояха като попарени и слушаха с тревога баща си.* Г. Караславов, Обикновени хора.
Още: **Като опарен** /към 1 знач./.

КАТО ПОПАРЕНА ВЪШКА, надул съм се. *Грубо.* Много (съм се надул, съм се разсърдил).

КАТО ПОПАРЕН С ВРЯЛА ВОДА. *Диал.* Крайно неприятно изненадан, наскърбен, жегнат от нещо. *Рожбата ти е хубава и хубава, . . .; нъ тя ще бъде няма немица до 20 години. . . От тези думи на пущинака Обра майката и бащата останаха като с вряла вода попарени; те изтръпнаха на мястото си.* Ил. Блъсков, Рада клюкарката.

КАТО ПОП НА ЗАДУШНИЦА, нарязвам се. Много (се нарязвам, се напивам).

КАТО ПОПОВАТА ДЪЩЕРЯ НА ЗАДУШНИЦА, наяждам се (нахранвам се и под.). Вж. Като попско чедо на задушница.

КАТО ПОПОВО ПРАСЕ, наяждам се. *Диал.* Много, до насита (се наяждам).

КАТО ПОПОВ СИН, ям. *Диал.* Много, лакомо (ям).

КАТО ПОПСКИ ДИСАГИ, ненаситен. Много (ненаситен).

КАТО ПОПСКО ДЕТЕ НА ЗАДУШНИЦА, наяждам се (нахранвам се, ям и под.). Вж. Като попско чедо на задушница. *Нахранил се огладнелият сиромах като попско дете на задушница.* А. Каралийчев, Топла ръкавичка. *Гугувичето стоеше в гнездото, ядеше като попско дете на задушница и растеше.* А. Каралийчев, Приказен свят.

КАТО ПОПСКО ЧЕДО НА ЗАДУШНИЦА, наяждам се (нахранвам се и под.). Много, до насита (се наяждам). *Аз се налапвам като попско чедо на задушница и си гледам кефа.* Чудомир, Кой както я нареди.
Още: **Като попско дете на задушница. Като поповата дъщеря на задушница.**

КАТО ПО РЕКА, потръгва ми. Много добре, успешно, благополучно (ми потръгва). *Откакто синът му пое работата в дюкяна, потръгна им като по река.*
Още: **Като по вода** /във 2 знач./.

КАТО ПОСРАН, гледам (отивам си). *Вулг.* Виновно, гузно (гледам, отивам си).

КАТО ПОСРАНО ДЕТЕ МАЙКА СИ, гледам. *Вулг.* Виновно, гузно (гледам).

КАТО ПО ЧАСОВНИК. С голяма точност, редовно, ритмично. — *Сърненци пак ще ни натупат. Ей на, и във вестника ги хвалят. Ама техният председател си знае работата, всичко му върви като по часовник.* Г. Караславов, Габерови. *Тая вечер се събираме на съвещание и ще гледаме така да си подредим работата, че всичко да тръгне като по часовник.* Б. Обретенов, Сноп. *Тъй леко ли се напуща такава секция като неговата? Наистина тя не е първа, но е една от най-добрите. Работата върви като по часовник.* в. Работническо дело.

КАТО <ПРАЗНА> ВОДЕНИЦА, говоря. *Пренебр.* Прекалено много и обикн. за празни работи (говоря).
Още: **Като празна мелница.** *Пренебр.*

КАТО ПРАЗНА МЕЛНИЦА, бърборя (говоря). *Пренебр.* Вж. Като <празна> воденица.

КАТО ПРАЗНА ТЕНЕКИЯ, говоря (дрънкам). *Пренебр.* Много, прекалено (говоря). — *Трай, да подремнем още малко де, какво си се раздрънкала като празна тенекия!* Ив. Петров, Нонкината любов.

КАТО ПРАН ПЕТЕЛ. *Диал.* Жалък, посрамен, засрамен. *Върнали се от мача като прани петли.*
Още: **Като мокър петел.** *Диал.*

КАТО ПРАСКОВА, надул съм се. *Диал.* **1.** За жена — много (съм се надула, напълняла съм, оправила съм се).
2. Много (съм се надул, разсърдил съм се).

КАТО (КОЛКОТО, КОГАТО) ПРАХ НА ТЪПАН, запирам се (спирам се, събирам) и др. *Ирон.* Никак, никога не (се запирам, събирам). *„Венчай, куме, ама не проклиняй!" „— Я не кльнем — само срьце кльне: Дом да сбере като прах на тупан, род да роди като кукувица!"* Народна песен. *Запира се в къщи колкото прах на тъпан.* ● *Ще се запре в къщи, когато прах на тъпан се запре.* Поговорка.

КАТО ПРЕБИТ, спя. Много дълбоко (спя). *Другия чадър, на който няма нарисувано нищо, Оле разтваря над лошите деца и тогава те спят като пребити, а когато се събудят на сутринта, не могат нищо да разправят.* Св. Минков, Снежната царица и др. (превод).

КАТО ПРЕБИТА ЗМИЯ, влача се (влека се). Вж. Като пребито куче. *Баба Вачовица заведе ханъмата в крайната стая и като я прегледа и ѝ даде наставление да се не цери — тя искаше да си мята детето — каза ѝ,. . ., че детето е вече голямо и с убиването му ще си изяде и тя сама главата. „. . . Знаеш ли, че ако не се умориш заедно с детето, ще се осакатиш и ще се влечеш през целия си живот като пребита змия, та ще проклеваш часа, когато си турила ръка на рожбата си!"* Ц. Гинчев, Ганчо Косерката.

КАТО ПРЕБИТО КУЧЕ, влача се (влека се, ходя и под.). Едвам, с последни сили, изнемощяло (се влача). — *Борка, я да отидем в Сливен на по-тихичко, че ми омръзна да се влача като пребито куче из тези пусти софийски улици.* К. Калчев, Семейството на тъкачите. *Куцият Нейчо въздъхна дълбоко и се измъкна от салона като пребито куче*

А. Каралийчев, Строители на републиката. *Гледай го ти, гледай, серсемина, влачи се като пребито куче. . . Трябва да се е натряскал.* Н. Хайтов, По земята.
Още: **Като пребито псе. Като пребита змия.**

КАТО ПРЕБИТО ПСЕ, влача се (влека се, ходя). Вж. Като пребито куче. — *Решил съм тук да умра от нож или куршум, отколкото да се влека като пребито псе по тия урви.* Л. Стоянов, Бенковски.

КАТО ПРЕД КУМ, стоя. Мирно, чинно, като израз на голяма почит към някого (стоя).

КАТО ПРЕД ПРАЗНИК, размърдай се (разбързѝ се). *Диал.* По-бързо (се размърдай, работѝ).

КАТО ПРЕЗ ЗМИИ БЕГАЛ. *Диал.* Силно прежълтял, пребледнял, обикн. от страх.

КАТО ПРЕЗ ИГЛЕНИ УШИ. *Диал.* Твърде малко или твърде по малко.

КАТО ПРЕЗ КЮНЕЦ МИНАЛ. Съвсем тънък, слаб. *Ама и синът ѝ какъв е, като през кюнец минал.*

КАТО ПРЕЗ (ПОКРАЙ) ТУРСКИ ГРОБИЩА, минавам. *Обикн. във въпросит. изр.* Без да забележа, без да поздравя някого (което се схваща като израз на незачитане). — *Какво минаваш тъй като покрай турски гробища? — закани му се с пръст Сахатчиев. — Влизай де!* К. Калчев, Живите помнят. — *Ей, Младене! — извика той. — Какво минаваш като през турски гробища! Я ела насам!* А. Наковски, Мария против Пиралков. *Излезнаха и другите. Минават покрай Рада като покрай турски гробища.* Мих. Георгиев, Рада.

КАТО ПРЕПАРИРАН. Неподвижен и безмълвен (обикн. под влияние на някакво силно, внезапно чувство). *Колко време стоя така като препариран, с ръце опрени върху ръба на бюрото, Кидерев не знаеше и не искаше да знае.* Г. Караславов, Обикновени хора. — *Как можеш, бе Петко, как можеш с часове да лежиш по гръб и да гледаш все в тавана като препариран? — каза жена му.* Н. Широв-Тарас, Само той да е. *Взел първата книга, която му попадна, той изнесе малката кръгла масичка от спалнята си, . . . облегна се върху книгата, на която дори заглавието не погледна, и остана така дълго време като препариран.* Г. Караславов, Обикновени хора.

КАТО ПРИЛЕП КАНДИЛО, търся. *Диал. Ирон.* Никак не (търся, искам).

КАТО ПРОВАЛЕН, ям (пия). Вж. Като продънен.

КАТО ПРОДЪНЕН, ям (пия). Извънредно много, ненаситно (ям, пия). *Мама му* [на прасето] *забъркваше трици, баща ми му нарязваше тикви и то ядеше като продънено.* Ст. Ц. Даскалов, Бялата погача.
Още: **Като провален.**

КАТО ПРОСЯК С ПРАЗЕН ДИСАГ, надявам се. *Диал.* Много (се надявам за нещо).

КАТО ПРЪДНЕ, ПРАХ ВДИГА. *Подигр.* Много (е) късокрак; с нисък чатал (е).
Още: **Да пръдне, прах ще вдигне.**

КАТО ПРЪДНЯ В ГАЩИ, спотайвам се. *Вулг.* Гузно, виновно (се спотайвам).

КАТО ПРЪДНЯ ИЗ ГАЩИ, измъквам се. *Диал. Вулг.* Съвсем незабелязано, съвсем скришно, без някой да ме усети (се измъквам).

КАТО ПРЪСТ, прав. *Диал.* Съвсем (прав, невиновен, невинен).

КАТО ПРЪСТИТЕ НА РЪКАТА СИ, зная (познавам). Много добре, напълно, в най-големи подробности (зная, познавам). — *Е, Ставре, и ти ли помисли, че съм полудял? — попита го жлъчно усмихнат поп Иван. — Кой? Аз? Що думаш, отче? Да помисля такова нещо?*

. . . *Може ли? Та нали те познавам като пръстите на ръката си.* Г. Караславов, Изчадия адови.
Още: **Като дланта на ръката си.** *Диал.* **Като петте си пръста.**

КАТО ПСАЛТ, чета. *Подигр.* Монотонно, безизразно (чета).

КАТО ПСЕТА НА МЪРША. В голямо количество и в надпревара, с голямо настървение, алчно. — *Внимавай, Гунке. Пази се! Всякакви хора има в София. Хубава си. А на хубавите жени мъжете налитат като псета на мърша.* Г. Райчев, Златният ключ.
Още: **Като псета на умрял кон.** *Диал.*

КАТО ПСЕТА <НА> УМРЯЛ КОН. *Диал.* В голямо количество и в надпревара, с голямо настървение, алчно. *Струпали се като псета на умрял кон.*
Още: **Като кучета <на> умрял кон.** *Диал.* **Като псета на мърша.**

КАТО (КОЛКОТО) ПСЕТО НА НИВА, свършвам работата. *Диал.* Несполучливо, безуспешно, лошо, зле (свършвам нещо).
Още: **Като кучето на нивата.**

КАТО ПТИЧКА БОЖИЯ, живея. Безгрижно, свободно, волно (живея).

КАТО ПУЙКА, надувам се. *Подигр.* Много, прекалено (се надувам, се гордея). *Не мога да я понасям, откак се ожени се надува като пуйка.*
Още: **Като пуяк.** *Подигр.* /в 1 знач./.

КАТО ПУЙЧЕ НА СЛЪНЦЕ, замислям се. *Диал. Подигр.* Дълбоко, много (се замислям).
Още: **Като мисирче на слънце.** *Диал. Подигр.*

КАТО ПУКАЛ. *Пренебр.* **1.** *В съчет. с* **гледам.** Опулено и вторачено, безсмислено (гледам). *Владиката се беше захласнал, и дорде светеше водата, той гледаше майка ми като пукал... Майка ми няколко пъти почервеня от срам и излезе вън.* Л. Каравелов, Мъченик. — *Иди по-скоро и изнеси ми юнашката премяна. Хайде, върви и не гледай ме като пукал... Ти знаеш твърде добре, че думата ми е дума. Набери ми и китка.* Л. Каравелов, Тука му е краят.
2. *В съчет. с* **изправям се (стоя).** Неподвижно и безучастно, без да върша или да разбирам нещо (стоя). *Що стоиш на прозореца като пукал?* Л. Каравелов, Маминото детенце. *Мене не ми е за тях, ами ми е срамът, който ме очеква, когато изляза из града и когато погледам на пашата! Какво ще ми рече сега валията? „Ти казваш, че си верноподанник на султана; а твоите синове са станале заверджие...“, а аз ще да стоя като пукал и ще да го мола да ме прости. Лошава е работата!* Л. Каравелов, Богатият сиромах.
3. *В съчет. с* **мълча.** Упорито (мълча) (обикн. когато съм невежа в някакво отношение или не желая да кажа, да издам нещо). *Герган нищо не отговори. — Защо мълчиш като пукал? — повтори стражарят и стана от мястото си.* К. Калчев, Живите помнят. *Какво нещо е Ганка! — се чудеше той. — Тя сама те учи как да я командариш и какво да ѝ приказваш. Не е като другите да мълчи като пукал.* Д. Немиров, Дело № 9.
4. *Диал. В съчет. с* **пукам.** Много (пукам, ям).

КАТО ПУШНАТ ЗАЕК, бягам. *Диал.* Много бързо и подплашено (бягам).
Още: **Като изтърван заек** /във 2 знач./.

КАТО ПУЯК. 1. *Подигр. В съчет. с* **надувам се.** Прекалено много (се надувам, се гордея). *Те* [фронтоваците] *не познаваха сина на Полит Стоянов като офицер, . . . Но те ненавиждаха кадровите офицери, които, . . ., не зачитаха обикновените хора и се надуваха като пуяци.* Г. Караславов, Обикновени хора. — *Ти си даскал! . . . — гневно извика Борис. . . . Ти не можеш да ни понасяш, не можеш дори спокойно да разговаряш с нас, . . . защото единственото, което ти остава, е да се надуваш като пуяк с просяшката заплата и медала, който министерството ти окачи миналата година.* Д. Димов, Тютюн.
2. *Пренебр. В съчет. с* **мълча.** Съвсем глупаво, като глупак (мълча). — *И това ми било мъж! Нарекоха жена му пред цялото село „кукумявка“, а той мълчи като пуяк!* К. Петканов, Омайно биле.

3. *В съчет. с* **умисляя съм се.** Много (съм се умислил). *Какво си се умислил като пуяк?*
Още: Като **мисирек (фит).** *Диал.* Като **пуйка** /към 1 знач./.

КАТО ПУЯК НАД ПРЪЩИНИ, омърлушвам се (замислям се). *Диал. Подигр.* Много се омърлушвам (замислям). *Нено се омърлуши като пуяк над пръщини.* В. Чертовенски, Гуляй на открито.

КАТО ПЧЕЛИ НА МЕД. В голямо количество и в надпревара, с голямо желание или настървено. *Навалили като пчели на мед.* ● *Рукват като пчели на мед.*
Още: **Като мухи (оси) на мед.**

КАТО ПЪН. *Обикн. пренебр.* **1.** *В съчет. с* **мълча.** Упорито (мълча) (обикн. когато съм невежа в някакво отношение или не желая да кажа, да издам нещо). *Катил Хусу дърпа юздата на коня си, ругае, псува. Мълчат. Мълчат като пънове. Няма да узнае, няма да научи този ли е Джин гиби.* Ст. Дичев, За свободата. *Пенко изгаряше от любопитство и нетърпение да научи изведнъж всичко, но дядо Стоян не отрони повече нито дума и мълчеше като пън.* П. Здравков, Незабравимо детство.
2. *В съчет. със* **стоя (стърча, изправям се).** Неподвижно и безучастно, без да върша или да разбирам нещо (стоя). *В края на краищата той трябва да говори. Много да говори, да не стои като пън.* Й. Гешев, Вик от тъмнината.
3. *В съчет. със* **спя.** Много дълбоко, непробудно (спя). — *Нищо, нищо не съм чул — заклати глава раненият хусарин — като пън съм лежал, а вие сте се били, кръв сте проливали.* Ст. Загорчинов, Ден последен. *Ето на, преди малко открих доктор Дърволазкова, но — умряла, замръзнала от студ. — Ами, умряла! — . . . — Спи като пън.* П. Бобев, Гърбавата ела.
Още: Като **кютюк.** *Обикн. пренебр.* /към 1 знач./. **Като дръвник.** *Обикн. пренебр.* /към 2 знач./. **Като дърво** /към 2 знач./.

КАТО РАЗПРАН. 1. *В съчет. с* **ям.** Извънредно много и лакомо (ям). — *В Търново Сеймен ни дадоха сухоежбина. . . саздърма и хляб, та съм ял като разпран.* Г. Караславов, Обикновени хора.
2. *В съчет. с* **работя.** Извънредно много и неуморно (работя). *Работех му* [на чифликчията] *като разпран, а никога не ми даваше да си доям.* А. Каралийчев, Народен закрилник. *И двата рода са големи — имат по две бригади хора — и работят като разпрани.* Г. Краев, Човещина.
3. *В съчет. с* **говоря (приказвам).** Извънредно много и с лекота (говоря). — *Работи му ченето на тоз главанец, ей! — каза някой. . . Говори, май с чиляк, като разпран.* Й. Йовков, Чифликът край границата.
4. *В съчет. с* **викам (крещя, рева, пищя).** Извънредно силно, кански (пищя). *Дельо заподскача на един крак към чаршията и викаше като разпран: — Олеле, че сърби.* Ст. Чилингиров, Първа жертва.
Още: **Като разпрано.**

КАТО РАЗПРАНО. Вж. Като разпран. *Три месеца откато е дошло туна, ама да чуеш, френските ги говори като разпрано.* Ал. Константинов, Бай Ганьо.

КАТО РАК НА БЪРЗЕЙ. 1. *В съчет. с* **върви ми (спори ми).** Зле, лошо (ми върви).
2. *В съчет. с* **бързам.** Никак, съвсем не (бързам).

КАТО РЕКА, тече (лее се). В голямо изобилие, обилно (тече). *Пуснати са всички бъчви и виното тече като река.* Й. Йовков, Старопланински легенди. *Горещо било; слънце пекло / и пот като река от него текло!* П. Р. Славейков, Орач и маймуна. *Дядо Коста нарамил Цена на гърба си, занесъл го под черницата на тревата и захванал да му разтрива челото и да му обмива кръвта, която текла като река из устата му.* Л. Каравелов, Мъченик. *Ракията се лееше като река.*

КАТО РИБА. 1. *В съчет. с* **мълча.** Съвсем, упорито (мълча). *Човекът. . . говореше невисоко. . . Мълчаха като риби хората. . . — та гласът отзвъняваше чисто.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. *„Скандал няма да направят! — започна да се окуражава той. — Напротив, ще си мълчат като риби от моето европейско нищо."* Г. Караславов, Моралът на комунистите. — *Знам, знам — прекъсна я той. — Казвай да чуем какво си наумила. . . Нона ли те подучи? — Найдене, че защо пък месиш и Нонка? И тя мълчи като риба. Ами аз не виждам ли сама?* Г. Райчев, Златният ключ.

2. *В съчет.* с **ням.** Съвсем (ням). *Той и сега стоеше ням, като риба.* Й. Йовков, Трета смяна.

КАТО РИБА ВЪВ ВОДА, чувствувам се. Много добре, отлично (се чувствувам). *В тия разговори най-голямо и най-живо участие взема Никола. Той се чувствува като риба във вода.* Й. Йовков, Земляци. *Знам, не ти се ходи много в Кратово, тук се чувствуваш като риба във вода.* Д. Спространов, Самообречените. *Там, където комунистите са на нож, ние се чувствуваме като риба във вода.* М. Марчевски, Тихо пристанище.

КАТО РИБА НА ПЯСЪК, чувствувам се (съм). Вж. Като риба на сухо. *Как сте? Как се чувствувате? — Като риба на пясък — тихо отвърна Кукушкин.* М. Марчевски, Страх. *Работата е като за нас хора. Ние без нея сме като риба на пясък.* К. Петканов, Златната земя.

КАТО РИБА НА СУХО, чувствувам се. Много зле (се чувствувам).
Още: **Като риба на пясък.**

КАТО РИБИ, се ядем. *Диал.* Безпощадно, жестоко (се ядем, се преследваме).

<КАТО> РОВКО (РОВО) ЯЙЦЕ и <КАТО> РОХКО ЯЙЦЕ. 1. *В съчет.* **със съм.** Слаб физически, болнав и изнежен човек, който се нуждае от много грижи и внимание. *Но Станка бе упорита. Тя само повтаряше, че ще иде да навести мъжа си в затвора. . . — Ами ти още си като рово яйце, мари! — не отстъпваше и Кръстевица. — Та ти, дето се вика, вчера си се дигнала от сеното.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Мъжът ѝ е рохко яйце, непрекъснато боледува.*
2. *Само* **Като ровко (рово, рохко) яйце.** *В съчет.* **с гледам (вардя и под.).** С изключително внимание и старание, с голяма грижа. *Остана ѝ само Минчо, трепереше тя над него, гледаше го като рово яйце.* Г. Караславов, Татул. *Замини в странство. . ., а като изкараш четири семестъра. . . тогава ела. . . вземи, ожени се, за която си мома искаш. . . Ще я приема в къщата си като свое чедо. . . ще я гледам като рохко яйце, докато завършиш и останалите семестри.* Г. Караславов, Обикновени хора. *— Брех с човек! Вардим го като рово яйце, а се наперчил — в града ще ходи.* Г. Караславов, Обикновени хора. *„И тая зима изпратихме, Стойко — скоро ще се уловим за копривата. Като рохко яйце те крепи снашицата,. . ., а не знаят колко още жилава душа е останала у тебе, колко още зими ще изпратиш, дай боже!"* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.

КАТО <РЪЖЕН> КВАСНИК, надул съм се. *Диал.* Много (съм се надул, съм подпухнал).

КАТО РЯПА НА БУНИЩЕ, вирея. Много добре, отлично (вирея).
Още: **Като тиква на бунище.**

КАТО САРДЕЛИ. Много натясно, плътно един до друг. *Десетте вагона тръгват. Вътре като сардели войниците.* Ив. Вазов, Един влак. *На голия под бяха се натъркаляли двайсетина души, наредени един до друг като сардели.* М. Марчевски, Героите на Белица. *Той се раздвижи и погледна с отвращение мръсните одеяла, сламениците. . . — цялата жестока обстановка, в която бяха хвърлени тия дванадесет политически затворници, натъпкани като сардели в обща килия.* Д. Димов, Тютюн. — *На висшите чинове — комфорт. А ние, нижних чинов — тук като сардели. . . И той се изкиска на пресекулки, като че ли му бе драго, дето и лясковският учител ще тикнат в кауша.* Г. Караславов, Обикновени хора.

КАТО СВЕТА (СВЯТ). *Обикн. с отриц.* **1.** Както трябва, както е редно; хубаво, свястно. *Пролетта идеше гладна и суха, житата не поникнаха като свят, не братиха.* Г. Караславов, След ноември. *Вечерта царят си легнал рано. Той се опитал да забрави всичко, що станало дотогава, за да може поне една нощ да се наспи като света.* Н. Райнов, Княз и чума. *Старотия, чедо,. . . неволия! Ни крака държат, ни ръце, ни очи виждат като свят.* Чудомир, Знамето.
2. Какъвто трябва, какъвто подобава; хубав, добър, свестен. *Хората не му забелязваха, че малко е изорал или че оранта не е като света.* Кр. Григоров, Новодомци. — *Когато в едно тежко, чорбаджийско село някой двайсет години не успява да насмогне на борчовете си, нито да вдигне къща като свят, започват да го гледат и с жал, и с насмешка.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.
Още: **За (пред) света (за свят).**

КАТО (КОЛКОТО) <СВЕТЕНА> ВОДА В ЯЗ, стоя (задържам се, спирам се и под.). *Ирон.* Никак не (стоя, се задържам).

КАТО СВЕТКАВИЦА, минавам. Много бързо, с голяма бързина и за кратко време (минавам). *И в същия миг през главата на калпакчията мина като светкавица мисълта, че и той можеше да има магаре, стига да бе пожелал това.* Св. Минков, Призракът от Кендари.

Още: **Като мълния.**

КАТО СВЕЩ, прав. Много (прав, изправен). *Дъб, ти казвам, няма чеп, няма чвор, прав като свещ, да ти е драго да го гледаш.* Г. Караславов, Сега му е времето. *Неочаквано от горичката изскочи дядо Смилян, държащ в ръце дебела и права като свещ тояга.* К. Ламбрев, Средногорски партизани.

КАТО СВИНИ ЗА ОРШОВА. *Диал.* Много натясно, плътно един до друг.

Води началото си от факта, че едно време са карали свине за продан от Видин в Оршова, като ги държали много натясно. (П. К. Гъбьов, Пословици и пословични изрази (по говора във Видин, Търново и др.), СбНУ, XXV, 1909, с. 56).

КАТО СВИНСКА ВЪШКА, надувам се. *Диал. Подигр.* Много (се надувам, се гордея).

КАТО <СВИНСКИ> ЧЕРВА, влачим се (точим се). *Неодобр.* Безредно един след друг, разпасано (се влачим). — ... *А гледай ги тук как се влачат по пътищата като свински черва чак до някое си време. Разпусната работа.* К. Кръстев, Катастрофа. *Няма ред, дисциплина никаква. Точите се като черва. В цялата дивизия няма такава разпасана рота.* Л. Стоянов, Холера. — *А къде са Генерала и Локмарев? Точите се като свински черва.* Г. Караславов, Габерови. *Камен вдигна високо факлата, завъртя я: да идват. — Хайде, по-скоро! — развика се той. — Не се точете като свински черва!* Й. Гешев, Вик от тъмнината. — *Аман от тези първоначални училища, точат се като черва.* Г. Караславов, Разочарованието на равноапостолите. *Повлекли сме се като свински черва.*

КАТО СВРАКА НА ДРАКА, живея. Съвсем сам, самотен (живея).

КАТО С (ЧРЕЗ) ВЪЛШЕБЕН ЖЕЗЪЛ. По необясним, много бърз и лесен начин; изведнъж. *Три години подир тези произшествия Цариград бе се преобразил значително. Помислил би някой, че великийт този източен град се е преобразил изведнъж като чрез вълшебен жезъл в столица на някоя западна държава.* П. Р. Славейков, Цариградски потайности (превод).

Още: **Като с магически жезъл. Като с вълшебна пръчка.**

КАТО С ВЪЛШЕБНА ПРЪЧКА. По необясним, много бърз и лесен начин; изведнъж. — *Е-е-е-е, гъши даскал!. . . И може би това име щеше да го съпровожда като сянка през целия му ученически живот, ако наскоро не бе се случило едно събитие, което заличи веднъж завинаги като с вълшебна пръчка обидния прякор от името на ученолюбивото момче.* Г. Русафов, И те са били деца.

Още: **Като с магическа пръчка. Като с вълшебен жезъл.**

КАТО СЕ ПРЕКАТУРИ КОЛАТА. Твърде късно, след като вече се е случило някакво нещастие или неприятност. — *Ти винаги тъй! — прекъсна го той рязко. — Как тъй? — Винаги като се прекатури колата. . . Сега ми дойде на ума — каза Кръстан виновно.* П. Вежинов, Далече от бреговете.

От послов. Като се прекатурят колата, пътища много.

КАТО СИАМСКИ БЛИЗНАЦИ. Неразделни приятели. *Лили и Катя много се обичат, винаги са заедно, като сиамски близнаци.*

КАТО СИМЕОНЧО ПРЕДИ ДЕВЕТИ, живея. Вж. Като царче Симеонче.

КАТО СИМИТ, продавам се (харча се). За стока — много бързо (се продавам).

КАТО СИНИГЕР В КРАТУНА, прокопсал съм. *Диал. Ирон.* Никак не (съм прокопсал).

КАТО СИРАЧЕ НА СЛУЖБА, наяждам се. *Диал.* Много, до насита (се наяждам).

КАТО СИРОТА НА ПОМЕН, наяждам се. *Диал.* Много, много добре (се наяждам).

КАТО СЛЕЦЕП БЕЗ ТОЯГА, ходя. Като се препъвам, спъвам (ходя).
Още: **Като сляп без тояга.**

КАТО СЛЕПЕЦ НА ПРАГ, препирам се. *Диал.* Без да отстъпвам, упорито (се препирам).
Още: **Като сляп на праг.** *Диал.*

КАТО С ЛЮДСКИ, пипам (работя). *Диал.* Вж. Като с чужди ръце.

КАТО СЛЯПА КОЗА В ТРЪНЕ, ще прокопсам. *Диал. Ирон.* Никак (няма да прокопсам).

КАТО СЛЯП БЕЗ ТОЯГА. Вж. Като слепец без тояга.

КАТО СЛЯП НА ПРАГ, препирам се. *Диал.* Вж. Като слепец на праг.

КАТО С МАГИЧЕСКА ПРЪЧКА. По необясним, много бърз и лесен начин; изведнъж. *Загасената светлина като с магическа пръчка прекъсва шума. Препълнената зала притихва.* Т. Евстратиева, Творчески търсения. *В миг всичко изчезна. „Чудотворното" растение прогони кориците и пришинките по ъглите на изворчето. — Я-а-а-а? — възкликнаха всички.— Като с магическа пръчка! — Че нали му викаха „магьосник".* П. Проданов, Седмокласници.
Още: **Като с магически жезъл. Като с вълшебна пръчка.**

КАТО С МАГИЧЕСКИ ЖЕЗЪЛ. По необясним, много бърз и лесен начин; изведнъж. *За Манчестер заминува г. Балабанов. Всички мъки и тревоги се разрешават, като с магически жезъл, още със стъпването му в тоя град. Той намира топъл прием не само у няколкото българи, . . ., но и у някои от най-богатите гръцки търговци.* К. Величков, Български писатели.
Още: **Като с вълшебен жезъл. Като с магическа пръчка.**

КАТО С МОИТЕ, слуша. *Ирон.* Никак не (слуша).

КАТО СМОК, пия (смуча). Извънредно много, ненаситно (пия, пиянствувам). *— Как! Нима Григоров пие? — Като смок — каза с някакво особено задоволство Ст. Б.* П. Незнакомов, Бяло и черно.

КАТО СМЪРТ. *Диал.* Страшно, кръвнишки. *Гледа кат смърт.* Н. Геров, Речник на блъгарский язик.

КАТО СНАХА И СВЕКЪРВА, живеят. *Диал.* Не много добре, в постоянни кавги (живеят).

КАТО СНИМКА ОТ ПАСПОРТ, гледам. *Жарг.* Намръщено, навъсено (гледам). *Какво ме гледаш като снимка от паспорт?*

КАТО СОЛ В ОЧИТЕ, обичам. *Диал. Ирон.* Никак не (обичам).

КАТО С ПАМУК, пипам. *Диал.* Леко, нежно, така че да не боли (пипам).

КАТО СПЪНАТ КОН, вървя. Затруднено, препъвайки се (вървя).

КАТО С РЪКА ВЗЕМАМ / ВЗЕМА *нещо*. Вж. Като с ръка махвам / махна *нещо*. *Баба подробно разказа как бе излекувала детето си от треска, как го бе къпала с варени орехови листа, как тези листа взели като с ръка болката от детето.* Ив. Петров, Преди да се родя.

КАТО С РЪКА МАХВАМ / МАХНА *нещо*. Напълно, много лесно излекувам някого от някаква болест. *— Ама на наш Михалча помогна, махна му треската като с ръка, восподда го поживи, май човек с човека му.* Г. Караславов, Селски истории.
Още: **Като с ръка вземам / взема.**

КАТО СТАДО В КОШАРА, натъпкани. Много (натъпкани, наблъскани). *Пътниците във влака бяха натъпкани като стадо в кошара.*

КАТО <СТАДО> НА КЪРМА. *Диал.* В голямо количество, вкупом и в надпревара, с голямо желание или настървено. *Малко хора от селото се отбиваха да пият за здраве... Но от околните села тичаха като на кърма.* Г. Караславов, Селски истории. *Втурват се като стадо на кърма.* ● *Трупат се като на кърма.*
Още: Като стадо на (за) ярма. *Диал.* Като овце на кърма. *Диал.*

КАТО СТАДО НА РУКЛО. *Диал.* В голямо количество, вкупом и в надпревара, с голямо желание или настървено. *Втурват се като стадо на рукло.* ● *Валят като стадо на рукло.*

КАТО СТАДО НА (ЗА) ЯРМА. *Диал.* В голямо количество, вкупом и в надпревара, с голямо желание или настървено. *Валят като стадо на ярма.* ● *Навалиха като стадо за ярма.*
Още: Като стадо на кърма. *Диал.*

КАТО СТАРА ПЛАНИНА <ПРЕЗ МАРТА>, навъсил съм се. *Диал.* Много (съм се навъсил).

КАТО СТЕНА, блед. Извънредно много (блед) (за лице на човек при голяма уплаха или друго вълнение). *След като завърза обущата си, той се изправи блед като стена.* Елин Пелин, Аз ти той.

КАТО СТОЙ ТА ГЛЕДАЙ. *Диал.* Без да му попречи някой, много лесно, ей-така. *Колко хорица е съблекъл* [дядо поп от Сврачево], *на колко души греховете е прибрал, и мене, нà, виж ме, що е рекъл оня, гол пръст съм останал, па и мене не пожали, тамам двеста и тринайсет гроша и зола ми е изял, изяде ми ги като стой та гледай.* Мих. Георгиев, С тебешир и с въглен.

КАТО СФИНКС, мълча. Упорито, загадъчно (мълча). *Като сфинкс, тя* [Витоша] *гледа и мълчи.* П. Делирадев, Витоша.

КАТО С ЧУЖДИ РЪЦЕ, работя. Много несръчно, лошо, непохватно (работя).
Още: Като с людски. *Диал.*

КАТО СЪМ СЕ УЛОВИЛ НА ХОРОТО, ЩЕ ИГРАЯ ДОКРАЙ. Заел съм се заловил съм се с някаква работа, и ще я изкарам докрай, дори ако това ми е неприятно. *Много трудно върви колективната ни работа, но няма как — като сме се уловили на хорото, ще играем докрай.*

КАТО ТЕЛЕ, гледам (мигам и под.). Тъпо, глупаво (гледам). *Но селяните стояле на местата си, мигале като телета.* Л. Каравелов, Българе от старо време. *По-старите, които знаеха какво ще рече „воденичарска лъжица", се завтекоха къде реката, а младите се гледаха един другиго като телета.* Ц. Гинчев, Ганчо Косерката. *Боже мили, не създавай/ рогати говеда, / защото веч и човекът / като теле гледа.* Л. Каравелов, Боже мили, не създавай.
Още: Като вол /във 2 знач./. Като овца.

КАТО ТЕЛЕ ПОД ВОЛ, чудя се. *Жарг. Ирон.* Глупаво, без да разбирам нещо (се чудя) (обикн. за нещо, което буди голямо недоумение).

КАТО ТЕЛЕ ПРЕД (В) ЖЕЛЕЗНИЦА, гледам (стоя). *Ирон.* Глупаво, без да разбирам нещо (гледам) (обикн. за нещо, което буди голямо недоумение).
Още: Като бивол (крава) в железница. *Ирон.*

КАТО ТЕЛЕ ПРЕД ИКОНОСТАС, гледам (стоя). *Ирон.* Глупаво, без да разбирам нещо (гледам) (употребява се обикн. за нещо, което буди голямо недоумение).
Още: Като теле пред (в) шарена врата. *Ирон.* Като магаре пред иконостас. *Ирон.*

КАТО ТЕЛЕ ПРЕД (В) ШАРЕНА ВРАТА, гледам (заглеждам се). *Ирон.* Глупаво, без да разбирам нещо (гледам) (употребява се за нещо, което буди голямо недоумение).
Още: **Като теле пред (в) иконостас.** *Ирон.*

КАТО ТЕЛЕ У ОРНИЦА, гледам. *Диал. Ирон.* Глупаво, без да разбирам нещо (гледам) (за нещо, което буди голямо недоумение).

КАТО ТЕПСИЯ. 1. *В съчет. с* **равен.** Обикн. за земна повърхност — съвсем (равен). *Петко прехвръкна сякаш ратлините и пред него се откри равното като тепсия Момино поле.* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи. *Равнината беше просторна и гола. На запад тя се съединяваше с нивите, а на юг, край реката, продължаваше същата равна като тепсия.* Ем. Станев, Януарско гнездо. *Полето беше равно като тепсия, не се виждаха никакви слогове и межди, дорде поглед стига.* Кр. Григоров, Танчо от Гороцвет.
2. Изключително равен, съвсем равен. *Тези летни месеци бяха златни за овчарите на Матей кехая, които пасяха стадата му по егреците, пръснати в равнината, разстлала се като тепсия на север от Башкьой.* П. Константинов, Предание от изчезналия град.

КАТО ТИКВА НА БУНИЩЕ, вирея. Много добре, отлично (вирея).
Още: **Като ряпа на бунище.**

КАТО ТОПЪЛ ХЛЯБ. Много бързо и обикн. лесно, с лекота (за нещо, което се продава или предлага и бива разграбено, взето). *Купих двайсет хиляди литра вино кажиречи без пари... Пък му налях още два пъти по толкова вода, направих го на чист винен оцет и когато хората търсеха като луди оцет за туршиите си, продадох го на черната борса като топъл хляб.* Г. Караславов, Ученик. *И ще видите, че и нашите читанкаджии ще грабнат като топъл хляб моите преводи от Уланда.* П. П. Славейков, Немски поети. *— Ще напиша! — каза решително Петко... — Още сега ще го напиша с молив... и ще го разнеса из редакциите. Ще го лапнат като топъл хляб.* Н. Широв-Тарас, Само той да е. *— Нямало било доста злато, така казал някой си наш професор. Същият бил казал така за една медна мина, пък европейците я грабнаха като топъл хляб.* Ст. Л. Костов, Златната мина.

КАТО ТОРБА С КАРТОФИ, падам (пускам се). Тежко, тромаво (падам). *Петърчо се покатери по стената и се пусна като торба с картофи в сламата, зарови се в нея и заспа.* К. Ламбрев, Средногорски партизани.
Още: **Като чувал с картофи.**

КАТО ТРЕВА. За ядене — безвкусно, блудкаво. *Тая яхния е като трева — не мога да я ям.*

КАТО ТРЕСКА, напивам се. *Диал.* Много (се напивам).

КАТО ТРЕСНАТ. Силно изненадан от нещо, което никак не съм очаквал. *Един ден Беба идва при Буби със зачервени очи и с подути клепачи и му съобщава на глътки, че баща ѝ знае всичко... Буби стои като треснат и дълго не може да дойде на себе си.* Св. Минков, Разкази в таралежова кожа. *— Слушай! — рече той тихо и твърдо. — Прибери оная вълна, дето я домъкна снощи Дечо, и я скътай някъде, ама гледай да е на по-скришно място. — Тя се извърна учудена. — Не ме гледай като тресната — смъмри я той строго.* Г. Караславов, Баща.
Още: **Като гръмнат.**

КАТО ТРИОН, реже. За нож — лошо (реже).

<КАТО (СЯКАШ) ТРЪН> СЪМ В ОЧИТЕ *на някого.* Неприятен съм на някого, ненавиждан съм от някого, дразня го. *— Аз не се плаша от миналото си. Мога ли да знам от кого е този сигнал?... Доколкото разбирам, вие идвате по повод на някакво писмо. От кого е то, кой се е загрижил толкова за мен или съм трън в очите на някой подлец?* В. Нешков, Настъпление. *— Зная, че не ме обичате и че искате да се отървете от мене... На всички съм трън в очите!* К. Петканов, Омайно биле. *Оставаше да ударят Комунистическата партия. И те* [буржоазните партии] *ще я ударят. Тя е като трън в очите им. Тя им пречи. Тя ги заплашва.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Какво съм направила на тоз човек, че съм му като трън в очите?* Й. Йовков, Албена.

КАТО ТУЛУМ, заспивам. Много дълбоко, непробудно (заспивам). *Той знае едно — да припечели грош, да изпие два и да заспи като тулум.* Ст. Чилингиров, Първа жертва.

КАТО ТУРСКО ГРОБИЩЕ, мълча. Упорито (мълча). *Какво мълчиш като бъкел? — питаше Агапи. — Мълчи като турско гробище — добавяше друго.* Ив. Хаджимарчев, Овчарчето Калитко.

КАТО ТЪПАН. 1. *В съчет. със* **спя.** Много дълбоко (спя).
2. *В съчет. с* **наяждам се (нахранвам се, надумквам се).** Извънредно много, до пресищане (се нахранвам). *Трапезата е сложена на открито, под сянката на старо дъбово дърво. . . — Ох, не мога повече! — нарушава най-сетне общото мълчание Маргаритка. — Надумках се като тъпан.* П. Незнакомов, Маргаритка и аз.
Още: **Като даул** /към 1 знач./.

КАТО УБОДЕНО ДАНАЧЕ, гледам. *Диал. Ирон.* Жално, умилно (гледам).

КАТО УДАРЕН С МОКРА КЪРПА ПО ГЛАВАТА. Силно изненадан от нещо много неприятно; слисан. *Опърничев се огледа като ударен с мокра кърпа по главата, разтърка очите и се нацупи.* Г. Караславов, Московски агенти.
Още: **Като ударен с мокър парцал по главата. Като ударен с мокър пещемал.**

КАТО УДАРЕН С МОКЪР ПАРЦАЛ ПО ГЛАВАТА. Вж. Като ударен с мокра кърпа по главата.

КАТО УДАРЕН С МОКЪР ПЕЩЕМАЛ. Вж. Като ударен с мокра кърпа по главата.

КАТО У ДОМА СИ, чувствувам се. Много добре, удобно, спокойно (се чувствувам). *Аз съм живял дълго време в Германия, но да си призная, в малките провинциални градчета съм се чувствувал като у дома си.* Г. Караславов, Гост. — *Бъдете като у дома си — покани ги и домакинята.* Д. Спространов, Самообречените. *Колкото до рибаря, тоя стар морски вълк по свой опит знаеше вкуса на всяка служба, в която има опасности. . . В тая среда той се чувствуваше като у дома си.* Й. Йовков, Записки на един граничар.

КАТО У ПАМУК, чуван. *Диал.* Извънредно грижливо, в много добри условия (чуван, гледан). *За нея се помни, че била жена с „аристократични" вкусове, „като у памук чувана", била много зла и биела, като се разсърдела.* Ив. Д. Шишманов, Константин Г. Фотинов.

КАТО УТРЕ. Много бързо, неусетно. *Като утре ще дойде времето, когато и вие ще почнете да се занимавате с общи работи.* Ст. Чилингиров, Хлеб наш насущний.

КАТО ФАСУЛ, прост. Много, съвсем (прост). *А да си призная, дядовата Маринова философия ми беше проста като фасул.* В. Чертовенски, Гуляй на открито. *Не може вече да се кара как да е, през пръсти. От всекиго се иска да е на мястото си. . . Само Любен не иска да разбере тази проста като фасул истина. Излезе калпазанин и от нищо не взема поука.* В. Чанков, Последната смяна. *Задачата ми се видя проста като фасул.* ● *С него не може да се води разговор на никаква тема. Та той е прост като фасул.*

КАТО ФАСУЛ В ГЪРНЕ. Много натясно, плътно един до друг. *Беше третият ден на Коледа. Кръчмата на Маджарина гъмжеше от народ, натъпкал се тук като фасул в гърне.* Хр. Пелитев, Хапят ли охлювите.

КАТО ФИДАН В ГРАДИНА. *Диал.* За девойка — много хубава, много красива.

КАТО ФИТ. *Диал.* **1.** *Подигр. В съчет. с* **надувам се.** Прекалено много (се надувам).
2. *Пренебр. В съчет. с* **мълча.** Съвсем глупаво, като глупак (мълча).
3. *В съчет. с* **умислил съм се.** Много (съм се умислил).
Още: **Като пуяк. Като мисирек.** *Диал.* **Като пуйка** /към 1 знач./.

КАТО ХАМАТА КОКОШКА, ходя. *Диал.* Тромаво, като се клатя на две страни (ходя). *Уста Цончо имаше ръста и снагата на баща ми; само в хода не беше тъй пъргав и като ходеше, на'как се креташе на въз една страна и въз друга и баща ми казваше за него: „ходи като хамата кокошка".* П. Р. Славейков, Из незавършената автобиография.

КАТО ХАМОВО<ТО> СЕМЕ. *Книж.* На различни места, навсякъде. *Моите връстници се бяха разпръснали по всички страни като хамово семе.* Ст. Чилингиров, Хлеб наш насущний. *Ходи като хамовото семе.*

От библейския разказ за синовете на Хам, които са се пръснали по целия свят след потопа и от които впоследствие са възникнали еврейските малцинства в различните държави в света.

КАТО ХЛЯБ И СОЛ, погаждаме се (слагаме се). Много добре (се погаждаме).

КАТО ХОРАТА. 1. Както трябва, както е редно, както се полага. *Все пак трябва да го посрещнем като хората. Да се отсрамим.* К. Калчев, Живите помнят. *Той не бе вечерял и обядвал вчера като хората, а го питат дали е закусил.* Л. Станев, Поглед от хълма.
2. Какъвто трябва, приличен, подобаващ. *Тя беше загрижена и за прикята. Момата й нямаше ни дрехи като хората, нито пък дарове.* Г. Караславов, Следноември. *А тука, у нас, какво ще станеш?. . . Казваш, че си бил шивашки калфа!. . . Ще влезеш после в колектив и толкова. Един костюм като хората няма да можеш да направиш.* Кл. Цачев, Свят широк. *Не можах да я поканя, защото обстановката ми не е като хората.*

КАТО ХЪРВАТИН. *Диал.* 1. *В съчет с* **лапам (ям).** Много, лакомо (ям). *В тая стая Хаджи Генчо никого не пуща, даже и своята жена. . . — Не тряба да я пущам, защото тя обича да лапа като хърватин.* Л. Каравелов, Българе от старо време.
2. *В съчет с* **лапам (ровя).** Нечисто (ям) (казва се обикн. на деца, когато ядат нечисто и ровят).
3. *В съчет. с* **ходя.** Развлечен, небрежен за външността си (ходя). *Какъв ходи като хърватин!* П. Р. Славейков, Български притчи или пословици и характерни думи.

КАТО ЦАР, живея. Охолно и безгрижно, в разкош (живея).

КАТО ЦАРЧЕ СИМЕОНЧЕ, живея. Безгрижно, хубаво, волно (живея).
Още: **Като Симеончо преди девети.**

КАТО ЦИГАНИН. 1. *В съчет с* **лъжа.** За мъж — много (лъжа). — *Ти какво мислиш, тетко, като ме гледаш така? Сиромах Велинчо, мислиш, лъже като циганин!* Елин Пелин, Летен ден. — *Не лъжи като циганин! — възрази първият яростно. — Добре, Лепавчев, ти откъсна ланеца, а защо остави часовника? — попита Гороломов.* Ив. Вазов, Пъстър свят.
2. *В съчет. с* **ходя (обличам се и под.).** За мъж — нечисто и с окъсани дрехи, неспретнато. — *Да не ходиш такъв окъсан, като. . . — Като какъв? — Като циганин!* Й. Йовков, Старопланински легенди. *Кажи му да си ушие нови дрехи най-сетне, стига е ходил като циганин.*
3. *В съчет. с* **напивам се.** За мъж — много, до безпаметство (се напивам).
Още: **Като катунин** /към 1 знач./. *Диал.*

КАТО ЦИГАНИ НА ПАЗАР, разгълчали се. Много силно, много високо (се разгълчали).

КАТО ЦИГАНИН НА БАЙРАМА, оглеждам се. *Диал.* Внимателно и зорко, с цел да видя всичко наоколо, което може да ми е от полза (се оглеждам).

КАТО ЦИГАНИН ПРЕД ХАРАЧИЯ, треперя. *Диал.* Много, силно (треперя).

КАТО ЦИГАНКА. 1. *В съчет. с* **лъжа.** За жена — много (лъжа).
2. *В съчет. с* **ходя (обличам се).** За жена — нечисто и с окъсани дрехи, неспретнато. *Не ти ли омръзна да ходиш като циганка, купи си ново палто.*
Още: **Като катунарка** /към 1 знач./.

КАТО ЦЪРКОВНА МИШКА, беден. Извънредно, крайно (беден). *Цоко ходеше по чуждите села, лъжеше момите, че е богаташ, а той — беден като църковна мишка.* Н. Кирилов, Пролетен дъжд. *Пък и сухата пара те изкопчва от нещастие. . . А така никой неловеше вяра, че владиката е беден като църковна мишка. Владика без пари! Къде се е чуло?* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. *Димитро бе шивашки работник от Ксанти. . . Беден като църковна мишка, той бе успял да се ожени наскоро преди попадането си в затвора.* Ем. Манов, Пленено ято.

КАТО ЧЕ (СЯКАШ) ИЗРАСТВАМ / ИЗРАСНА ИЗ (ОТ) ЗЕМЯТА. Идвам, появявам се изведнъж, внезапно някъде, без околните да са забелязали приближаването ми. *На няколко крачки настрана се мярна човек, като че израсна из земята.* Й. Йовков, Чифликът край границата.
Още: **Изниквам / изникна като (сякаш) из (от, изпод) земята** /в 1 знач./.

КАТО ЧЕ ЛИ <ВЧЕРА> СЪМ ЯЛ И ПИЛ <ЗАЕДНО> *с някого* **[КАТО ЧЕ ЛИ <ВЧЕРА> СМЕ ЯЛИ И ПИЛИ <ЗАЕДНО>].** Като че ли съм много близък, интимен приятел с някого (като че ли сме много близки, интимни приятели) (употребява се, когато някой се държи свойски, фамилиарно с някого, без да е много близък с него). *Колата беше натоварена със събраните подаръци за манастира. . . Димитър Плахов и дядо Ганчо поемаха подаръците и ги срещдаха, където им беше мястото, а Тинко се покланяше дълбоко, пращаше много здраве от манастира и от патрона му, като че ли вчера са яли и пили заедно с него,. . ., благославяше.* Г. Караславов, Селски истории.

КАТО ЧЕ <ЛИ> ИЗВИРАТ ИЗ (ОТ) ЗЕМЯТА. Обикн. за хора, тълпа и под. — явяват се изведнъж един след друг в голямо количество, не престават да прииждат. *А по улиците и тротоарите — народ, народ! Хората като че ли извираха от земята.* Ал. Бабек, Малкият емигрант.

КАТО ЧЕ ЛИ ИМАМ ТРИСТА ГЛАВИ БЕЛИ ЛУК. *Диал.* Живея безгрижно, като че ли имам много имот.

КАТО ЧЕ ЛИ НА НЕГО ЩЕ ОСТАНЕ СВЕТА. Много алчен, ненаситен човек е.

КАТО ЧЕ ЛИ СЕДЯ НА УШИТЕ СИ. *Диал.* Нищо не чувам.

КАТО ЧЕ <ЛИ> СЪМ ГЛЪТНАЛ АРШИН. Вж. Като че ли (сякаш) съм глътнал бастун. *На обед трябваше аз да го забавлявам. Ти седеше, като че бе глътнала аршин.* Ем. Манов, Моето първо лято.

КАТО ЧЕ ЛИ (СЯКАШ) СЪМ ГЛЪТНАЛ БАСТУН. Неестествено изправен. *Офицерьт, обтегнат, като че ли е глътнал бастун, издаваше някакви звукове, и всички солдати,. . ., стройно се движеха и въртяха пушките си.* Ал. Константинов, До Чикаго и назад.
Още: **Като че <ли> съм глътнал аршин.**

КАТО ЧЕ ЛИ СЪМ СТЪПКАЛ ЛЕЩАТА *на някого. Диал.* Много съм мразен, много съм ненавиждан от някого.

КАТО ЧЕ ЛИ (СЯКАШ) ЩЕ ЛАПНА *някого,* **гледам.** Настойчиво, втренчено, обикн. с любов, желание, копнеж (гледам).
Още: **Чегато (гаче) ще лапна.** *Диал.*

КАТО ЧЕ (СЯКАШ) МЕ ОБЛЯХА СЪС СТУДЕНА ВОДА. Каза ми се, направено ми бе нещо, което ми подействува крайно неприятно, силно ме жегна. *Видя само, че той я отмина. И изведнъж като че със студена водя я обляха.* Т. Г. Влайков, Дядовата Славчова унука.
Още: **Като че (сякаш) ме поляха със студена вода.**

КАТО ЧЕ (СЯКАШ) МЕ ПОЛЯХА С ВРЯЛА ВОДА. *Диал.* Каза ми се, направено ми бе нещо, което ми подействува крайно неприятно, силно ме жегна. — *Е, как сте с текезето?. . . Аз, кажи-речи, се реших да дода при вас. . . — Сакън, Иване, сакън, братко, що ти трябва жив да се погребваш!. . . Сякаш поляха дядо Ивана с вряла вода. Той поиска да каже нещо, но само въздъхна.* Ст. Марков, Дълбоки бразди.
Още: **Като че (сякаш <че>) ме поляха със студена вода. Като че (сякаш) ме попариха с вряла вода.**

КАТО ЧЕ (СЯКАШ) МЕ ПОЛЯХА СЪС СТУДЕНА ВОДА. Каза ми се, направено ми бе нещо, което ми подействува крайно неприятно, силно ме жегна. *Дядо Мито ли? Той вече си намери ратай.* (. . .) *Панча като че поляха със студена вода — той изтръпна, кога чу това.* Т. Г. Влайков, Ратай. *Баба Джуровица,. . ., разбра тоя час, че дядо Славчо ѝ отказва. И сякаш със студена вода я поляха — тъй се сниза!* Т. Г. Влайков, Дядовата Славчова унука.

Още: **Като че (сякаш) ме обляха със студена вода. Като че (сякаш) ме поляха с вряла вода.**

КАТО ЧЕ (СЯКАШ) МЕ ПОПАРИХА С ВРЯЛА ВОДА. Каза ми се, направено ми бе нещо, което ми подействува крайно неприятно, силно ме жегна.

Още: **Като че (сякаш) ме поляха с вряла вода.** *Диал.* **Сякаш вряла вода ме попарва / попари.**

КАТО ЧЕ НА ВЕРИГА ДЪРЖАН. Обхванат от силно нетърпение; нетърпелив.

Още: **Като че на въже държан.**

КАТО ЧЕ НА ВЪЖЕ ДЪРЖАН. Обхванат от силно нетърпение; нетърпелив. *Сега звънецът биеше след два часа за голяма почивка. Момчетата, като че на въже държани,. . ., лудо се втурваха към двора.* Д. Марчевски, Дошло е време.

Още: **Като (сякаш) висял на въже. Като че на верига държан. Чегато държан в тъмница.** *Диал.*

КАТО ЧЕ (СЯКАШ) ПАДАМ / ПАДНА ОТ НЕБЕТО. *Обикн. във 2 и 3 л.* **1.** Толкова съм наивен, че не познавам действителността и все още се учудвам и възмущавам от някакви нередности.

2. Проявявам учудване или питам за нещо, което е всеизвестно, което би трябвало да знам. *Баба замълча. После пак запита: — Какви противници? Писарят се разсърди и очите му се зачервиха още повече: — Ти като че падаш от небето. . . Властта затяга каиша след въстанието.* К. Калчев, При извора на живота. *Дора остана като гръмната. Спря големите си очи с изумление на стихотворението, прочете го веднъж, прочете го два пъти. . . — Преструваш се, че нищо не знаеш, сякаш сега падаш от небето! — рече накрая с укор същото момиче, което я беше заговорило първо. — А уж сме приятелки!. . . — Остави я, Милке! Нали е станала писателка, какво сме вече ние за нея.* Г. Русафов, И те са били деца.

КАТО <ЧЕ> ПО (НА) КНИГА <ЧЕТА>, говоря (приказвам, разказвам). Съвсем гладко, без никакво запъване (говоря). *Изтъпани се някой път насред село, па като зине. . . Ни ти срам, ни ти очи. . . Пред цяло село говори. . . И то като по книга.* Кр. Григоров, Новодомци. *Хаджи Генчо ще да ти разкаже за всичко подробно, като по книга.* Л. Каравелов, Българе от старо време. *Михалските учители с учудване гледаха новия учител. Той дори пръчка не държеше в ръцете си. Приказаше леко, непринудено. — Виж как го гледат само! Ще го изпият с очи!. . . — мислеше си Начо. — Де при мене такова нещо! Ама и аз какво мога да им кажа! Тодор като че по книга чете.* Д. Марчевски, Дошло е време.

Още: **Гаче на книга го чете.** *Диал.*

КАТО ЧЕРЕН ДЯВОЛ, мъча се (работя). Много (се мъча, работя).

Още: **Като грешен дявол.**

КАТО ЧЕ СА ВЪРЗАНИ С ГОВНЯНО ВЪЖЕ. *Диал. Вулг.* Винаги са заедно, не се делят един от друг.

КАТО ЧЕ СА ГО МАЧКИ ЦИЦАЛИ. *Диал.* Много е слаб, изтощен.

КАТО ЧЕ С ЧУЖДИ ЗЪБИ ДЪВЧА. Никак не ми е вкусно това, което ям, не изпитвам никакво удоволствие.

КАТО ЧЕ СЪМ ВЗЕЛ С ТАПИЯ СВЕТА. *Диал.* Държа се като самовластен господар във всичко.

КАТО ЧЕ СЪМ В (У) ПРЪСТЕНИ. *Диал.* Несръчно работя нещо.

Още: **Като че съм в (у) ръкавици.** *Диал.*

КАТО ЧЕ СЪМ В (У) РЪКАВИЦИ. *Диал.* Вж. Като че съм в (у) пръстени.

КАТО ЧЕ СЪМ СИ ТУРИЛ ОЧИТЕ НА ГЪРБА. Безразличен съм към държането на другите към мене, не го виждам, не го забелязвам. *Докуша като че си бе турил очите на гърба — тъй равнодушно понасяше шегите на съседите си.* Ив. Петров, Мъртво вълнение.

КАТО ЧЕ СЪМ ЯЛ ЛУДОТО БИЛЕ. *Диал.* Невъздържан съм, буен съм, постъпвам неуравновесено, изглеждам като смахнат.
Още: **Като да съм ял ров.** *Диал.*

КАТО ЧИРОЗ, слаб (мършав, сух). Извънредно много (слаб). *Нисък и сух като чироз, бай Трайко бързо свикна с дългите походи.* Сл. Трънски, Неотдавна. *С вързопи се влачи кат чироз женица.* Хр. Смирненски, Пътни акварели.

КАТО ЧОВЕК. Хубаво, добре, както трябва. *Защо му отнемат* [на Казака] *едничката възможност да се нареди между хората, да заживее като човек, като господар?* Г. Караславов, Селски истории.

КАТО ЧУВАЛ С КАРТОФИ, падам (изтърсвам се и др.). Тежко, тромаво (падам). *По вътрешната стълба като чувал с картофи се изтърси Балавачев.* Н. Антонов, В открито море.
Още: **Като торба с картофи.**

КАТО ЧУМА В ПЕТЪК, надул съм се. *Диал.* Много (съм се надул, съм се разсърдил).

КАТО ШАРЕНО ЯЙЦЕ, гледам (пазя). С изключително внимание, с голямо старание и грижа (гледам). — *Никога няма да те оставя аз! И на Асен съм казал, и всички мои хора знаят. Ще те пазиме като шарено яйце, защото ти си ни жълтъкът на нас. Вътрешен човек.* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи.
Още: **Като писано яйце** /във 2 знач./.

КАТО ШУМКА. *Диал.* **1.** *В съчет. с* **треперя.** Много силно (треперя). *Кокона Еленка, която никога не виждала мъжа си в такова положение, отстъпила назад и излязла вън, а параманата стояла и треперала като шумка.* Л. Каравелов, Децата не приличат на бащите си.
2. *В съчет. с* **падна.** Леко (падна).
Още: **Като лист** /към 1 знач./.

КАТО ЯЗОР, гледам. *Диал.* Много добре и надалеч (гледам).

КАТО ЯРЕБИЧЕТА, се пръскаме. *Диал.* За много хора, множество — в различни посоки, на различни страни (се пръскаме).
Още: **Като пилци** /в 1 знач./. **Като пилета.**

КАТРАН МИ КАПЕ ОТ БРАДАТА. *Диал.* Много съм сърдит, почернял съм от яд.

КАТУРИ МИ СЕ КОЛАТА. *Диал.* Развали ми се настроението.

КАХЪР ЗА ДЪЖД. *Пренебр.* Не е за тревожене, съвсем неважно е. *Кахър за дъжд, че не искал да ме поздрави.*

КАЦНАЛА МИ Е МУХА НА НОСА. *Диал.* Случи ми се някаква неприятност.

КАЧВА МИ СЕ / КАЧИ МИ СЕ КРЪВТА В ГЛАВАТА. Силно се развълнувам, обикн. от гняв. *Дона се отдръпна,. . ., сепна се, изглежда, и Добра и продума с глух, отпаднал глас,. . .: — Ах, каква съм аз, каква съм. . . Изведнъж ми се качва кръвта в главата и не знам що мога да направя.* Д. Талев, Илинден.

КАЧВАМ / КАЧА НА БЕСИЛКАТА някого. 1. Обесвам някого. — *Оскубете му брадата! / — Препънете го за мас! / — На бесилка го качете! / — Не! Залейте го със газ!* Ив. Радоев, Китайчето Хао Ли. — *За стареца проверих, за присъдата. . . Нито знам, нито ме интересува — казах аз. . . — Пред мене тия хич не минават! Ако не пуснете нещо, още утре ще го кача на бесилката — да си го знаеш!* П. Вежинов, Звездите над нас.
2. Ставам причина някой да бъде обесен.
3. Приписвам някому действия, които той не е извършил; обвинявам някого в нещо, за което може невинно да пострада.
Още: **Окачвам / окача на бесилката. Качвам / кача на бесилото (въжето).**

КАЧВАМ / КАЧА НА БЕСИЛОТО *някого.* **1.** Обесвам някого. — *Тя е една престъпница! — пламна внезапно лекарят. — Нея и на бесилото да я качат, малко ще ѝ е. . . — Това ли ѝ е ползата — да разнася най-страшната детска епидемия, а?* Г. Караславов, Знахарка.
2. Ставам причина някой да бъде обесен.
3. Приписвам някому действия, който той не е извършил; обвинявам някого в нещо, за което може невинно да пострада.
Още: **Окачвам / окача на бесилото. Качвам / кача на (бесилката) въжето.**

КАЧВАМ / КАЧА НА ВЪЖЕТО *някого.* **1.** Обесвам някого.
2. Ставам причина някой да бъде обесен. — *Бре-ей, от тия деца нищо не можеш забъши. На въжето ще те качат. . . — ядоса се дядо.* П. Велков, Дъбът на Ленин.
3. Приписвам някому действия, които той не е извършил; обвинявам някого в нещо, за което може невинно да пострада.
Още: **Окачвам / окача на въжето. Качвам / кача на бесилката (бесилото).**

КАЧВАМ / КАЧА НА КОПАТА *някого. Диал.* Накарвам някого да се заеме с нещо тежко, мъчно и го оставям сам да се мъчи с него.
Още: **Турвам / турна на копата.** *Диал.*

КАЧВАМ СЕ / КАЧА СЕ НА ГЛАВАТА *на някого.* Не слушам някого, никак не му се подчинявам и правя каквото си искам. *Много беше се размекнал напоследък той и много лесно оставяше жена си и дъщеря си да се качват на главата му.* Д. Димов, Тютюн. — *Ти с твоята добрина все разваляш чираците си, та ти се качват на главата.* Д. Габе, Мълчаливи герои. — *А бе вие — извърна се той цял към Бориса — хептен искате да ми се качите на главата! Това не може, онова не може! Майстора го нема, даскале!* Д. Талев, Гласовете ви чувам. *Да не мислиш ти, като сме селяци, да ни се качиш на главите!* Елин Пелин, Щъркови гнезда. *Да ги турим наравно със себе си ли? Турим ли ги наравно, те ще ни се качат на главата и ще вземат връх. Не, не може. Бог така е наредил: царете и болярите да управляват.* Ст. Загорчинов, Ивайло.
Още: **Качвам се / кача се на гърба.**

КАЧВАМ СЕ / КАЧА СЕ НА ГЪРБА *на някого.* Вж. Качвам се / кача се на главата *на някого. И тоя истински предател иска сега пак да се качи на гърба на селото и да турне за кмет един надут и с празна глава човек.* Т. Г. Влайков, Ратай. *Млад войник ли си, всеки гледаше да ти се качи на гърба, да те подиграе.* Г. Караславов, Ех, сега да ми е.

КАЧВАМ СЕ / КАЧА СЕ НА *нечия* **КОЛА.** *Обикн. с отриц.* Вслушвам се в съветите на някого, постъпвам така, както той ми внушава. — *Харалане. . .! — обади се боцманът. . . — Що се качваш на чужда кола? Да си оставиш рахатлъка нà и да тръгнеш подир Михаля!* Н. Антонов, В открито море. *Жените са страхливи. „На женска кола не се качвай!" — усмихваше се Илия.* Г. Караславов, Сметки. — *Защо да не стане? — разгорещи се престорено Куцото. — Аз ви казвам, че всичко вече е в кърпа вързано. . . — Слушай, Гане! — извика повелително Делчо. . . — Ти на Юрталановата кола не се качвай: той тръгва за Пловдив, а отива в Хасково.* Г. Караславов, Снаха.
Още: **Возя се на** *нечия* **кола.**

КАЧВАМ СЕ / КАЧА СЕ НА ПРЕСТОЛА. За монарх — поемам държавната власт. *Цареубиецът Каломан, като се качи на престола, за да утвърди по-добре властта си, той принуди овдовялата царица да се венчее с него.* Д. П. Войников, Кратка българска история.
Още: **Сядам / седна (стъпвам / стъпя) на престола.**

КАЧВАТ МИ СЕ / КАЧАТ МИ СЕ АКЦИИТЕ. 1. Добивам по-голямо значение, по-голям престиж.
2. Добивам по-голямо самочувствие от отправени към мене хвалби, похвали.
Още: **Вдигат ми се / вдигнат ми се (повдигат ми се / повдигнат ми се) акциите.**

КАЧИХ СЕ НА ПОЛИЦА. *Диал.* Дойде ми ред да се женя.

КАШЛЯМ СЕ / КАШЛЯ СЕ В КРАТУНА. *Диал.* Изпитвам силен страх, страхувам се. *Разнесла сѐ мълва, че дяволите са се съюзили с раите. Ловджиите престанали да ходят на лов. . . Взели турците в кратуна да се кашлят.* Н. Хайтов, Шумки от габър.

КВАДРАТУРА НА КРЪГА. *Книж.* Нещо, което изобщо не може да бъде разрешено, да бъде осъществено.

КЕРЕМИДА МАСЛО ДА ПУСНЕ. Употребява се, когато голям скъперник неочаквано даде нещо. *Ходили тук-там, отбили се и при Дудунът. . . Подали му листа за помощите, наместил очилата той, па взел перото и записал в графата цели десет лева. — Бре, — рекли си приятелите на Кондовчето, — доживяхме да видим керемида масло да пусне!* Чудомир, Дудунът.
Още: **От керемида масло.**

КЕРЕМИДА НАД ГЛАВАТА СИ, имам (нямам). Собствено жилище или подслон (имам). *Години наред аз да отделям от залъка си, за да имам керемида над главата, а те* [комунистите] *да дойдат утре и да ми я вземат!* М. Грубешлиева, През иглено ухо.
Още: **Покрив над главата си.**

КЕСИЯТА МИ Е ТЪНКА. Беден съм, нямам пари.

КЕХАЯ БЕЗ БРАДА, не ща. *Диал.* Жена, която да ме съди, да ми заповядва (не ща).

КИНЕ МИ СЕ СЪРЦЕТО. *Диал.* Изпитвам голяма скръб; страдам, измъчвам се.
Още: **Къса ми се сърцето. Топи ми се сърцето** /в 3 знач./.

КИНИ ПОЛА, ТА ХВЪРЛЯЙ. *Диал.* Направи жертви, за да се отървеш, да избягаш от нещо или от някого; ликвидирай изведнъж, решително и без колебание с нещо или с някого.
Още: **Късай и (па) хвърляй.**

КИНИ, ТА НАДДАВАЙ. *Диал. Ирон.* За безсмислена работа, за безполезен труд.

КИПВА МИ / КИПНЕ МИ КЕЛАВЩИНАТА. *Диал.* Обхваща ме силен яд, гняв; избухвам, разсърдвам се.
Още: **Кипва ми / кипне ми келя.**

КИПВА МИ / КИПНЕ МИ КЕЛЯ. Обхваща ме силен яд, гняв; избухвам, разсърдвам се. *Еей! Че като кипва келят на нашия, че като зинал: „Ами вий — кай — бе, защо се обаждате, вий адвокатин ли на ректора ще станете?“* Ал. Константинов, Бай Ганьо. *— Разправят, че всеки е извършил мислено поне едно убийство. . . Аз съм извършила хиляди, или по-точно, върху един човек, но хиляди пъти. . . А ти? — Не знам — повтори той. — Ако ми кипне келят. . .* Л. Станев, Поглед от хълма. — *Като ни кипне келят, че като грабнем кой каквото може.* В. Нешков, Настъпление.
Още: **Възвира ми (възври ми) / (хваща ме / хване ме, шупва ми / шупне ми, завира ми / заври ми) келя.** *Диал.* **Кипва ми / кипне ми келавщината.** *Диал.*

КИПВА МИ / КИПНЕ МИ КРЪВТА. Обхваща ме силна възбуда, вълнение; изпадам под властта на някакво много силно чувство. *А Светослав и войводите бяха пияни, кръвта им бе кипнала, безумие бе замъглило погледа им — и те се нахвърлиха върху плахите българи с бичове.* Н. Райнов, Книга за царете. *— Ти си ни бил водач и ще ни бъдеш водач. . . Знай само това: ако ти кипне кръвта, попитай ума си, а после чуй какво казва и сърцето, па тогава решавай.* Ст. Загорчинов, Ивайло.

КИПВАТ МИ / КИПНАТ МИ ГОВНАТА. *Диал. Вулг.* Обхваща ме силен яд, гняв; избухвам, разсърдвам се.

КИПВАТ МИ / КИПНАТ МИ ТРИЦИТЕ. *Диал.* Обхваща ме силен яд, гняв; избухвам, разсърдвам се.

КИРАДЖИЙСКИ КОН. Човек, който безропотно и покорно върши най-тежка работа, на който непрекъснато се възлага да извършва тежка работа. *Не съм кираджийски кон.* ● *Господарят иска да направи слугите си кираджийски коне.*

КИРЛИВИТЕ РИЗИ *на някого,* **показвам (разкривам, откривам, прикривам).** Нечестните, мръсните, долните дела и постъпки на някого (показвам, разкривам). — *Брат* —

ще ми каже той, — дай десетина лева да хапна нещо, втори ден не съм сложил троха хляб в устата си. — Пък аз се хиля на ума си: „Преструвай се, дяволе! Знам те аз, знам и всички като тебе, ама ще дойде ден да ви разкрием кирливите ризи.“ Г. Караславов, Очищение. *Той го назначи, макар че кооператорите не го искаха, той го крепи толкова време и му прикрива кирливите ризи, а сега да говори, че му е разрешавал да закопава толкова храна! Но домакинът забърза и го догони.* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи. *Споразумяхме се за програмата на вестника и накрая — ето ти! Още не излязъл първият брой, и си показаха кирливите ризи господата! Титли и князе сънуват!. . . Тпу!* Ст. Дичев, За свободата. *Изложихме се, другарю Игнате. Изложихме се всички комунисти. Срам ни е да се показваме пред хората. За нашия Цочо искам да ти разкажа. Не ни събираше на събрание, така карахме през куп за грош. Чудехме се защо тоя човек повече и повече затъва. Най-после му открихме кирливите ризи.* Кр. Григоров, Игличево.

КИСЕЛ КАТО АРНАУТИН. *Диал.* **1.** Много избухлив, сприхав.
2. Много сърдит.

КИСЕЛ КАТО ОЦЕТ. *Диал.* **1.** Много избухлив, сприхав.
2. Много сърдит.

КИСЕЛ КАТО ТУРЧИН ПРЕЗ (НА) РАМАЗАН. *Диал.* Много сърдит, ядосан. *— И вие желаете да остане провинциален дръвник? — Кой желае? Никой не желае.* (*Низко*) *Кисел, като турчин на рамазан!* Ив. Вазов, Службогонци.

КИСЕЛО Е ГРОЗДЕТО. *Ирон.* Употребява се, когато някой лицемерно заявява, че не харесва и не желае нещо, което в същност желае, но не може да го постигне или да го има. *— Тя казва, че не се интересува от титли, не мисли за повишаване. — Ами, кисело е гроздето.*

От Езоповата басня за лисицата, която искала да яде грозде, но не можала да го достигне, защото то било високо, и казала тогава: „Кисело е гроздето“.

Още: **Не ще (не яде) лиса грозде, че е кисело.** *Диал. Ирон.*

КИСЕЛО ПЪРДЯ *за някого. Диал. Вулг. Ирон.* Никак не ме е грижа за някого, никак не се интересувам от някого.

КИТАЙСКА СТЕНА. *Книж.* Непреодолима преграда, която пречи за каквито и да било връзки, общуване; пълна изолираност от външно влияние. *Е, че пък няма да дигнем китайски стени между нас и Европа я. . .* Ст. Чилингиров, Хлеб наш насущний. *Полските и словашки капиталисти и чифликчии държаха част от украинския народ в глад и невежество, като го бяха отделили с китайска стена от неговите свободни братя отвъд съветската граница.* Н. Фурнаджиев, Между приятели. *Зад гърба му не стои никаква традиция, пред погледа му — никаква китайска стена.* П. П. Славейков, Българска литература.

По името на прочутата древна стена, построена в 215 г. пр. н. е., която ограждала Китай откъм Монголия и била за онова време сериозна пречка, преграда.

КИХВАМ / КИХНА НА ФАСОНА *на някого. Жарг. Пренебр.* Преставам да се интересувам от някого; не обръщам повече внимание на някого.

КИХНАЛ НА СВЕТИ ВАСИЛ. *Диал.* Щастлив.

КЛАНЯМ СЕ ДО ЗЕМЯТА някому. *Диал.* **1.** Засвидетелствувам голяма почит, уважение на някого.
2. Изразявам голяма благодарност към някого. *Алексей тряба до земята да ми се кланя, тряба краката ми да целува.* В. Друмев, Иванко.

КЛАНЯМ СЕ ДО СУРОВАТА ЗЕМЯ *някому.* Моля се коленопреклонно някому.

КЛАНЯМ СЕ КАТО НА СВЕТИЯ *някому. Диал.* Изразявам голяма почит, голямо уважение към някого.

КЛАТЯ ГЛАВА. Вж. Клатя шапка *някому. Не виждаш ли какво стана с Дойчина? И той много-много не клатеше глава, но отиде в затвора.* К. Петканов, Златната земя.

„Закалям дъщеря си. . . ама глава не клатя." — *И той глава не клати, и хаджият още по-упорит.* Ив. Вазов, Утро в Банки.

КЛАТЯ ОПАШКА. Докарвам се пред някого; подмазвам се, лаская.
Още: **Махам <с> опашка. Въртя опашка** /в 1 знач./.

КЛАТЯ СИ КРАКАТА. *Неодобр.* Нищо не работя, бездействувам. *Чете си вестника, жули „безработно" винце, клати си краката на сянка пред Василевата кръчма, а пенсийката тече ли тече.* А. Каралийчев, Птичка от глина. — *Василев бе, ти какво мислиш за колежката Минка? — За Минка Тинтирова? Тинтири-минтири! Клати си краката на стола, спортува с устата и получава заплата.* Н. Широв-Тарас, Смешно и горчиво.

КЛАТЯ ШАПКА *някому.* Държа се раболепно, подмазвам се на някого; угоднича. *Не обичаше да се навира около чорбаджиите, не им се усмихваше и не им клатеше шапка.* Г. Караславов, Селски истории. *Ами фелдфебелът си заяде с мен главата, че дип му не клатех шапка и от яд взе та ме назначи вестовой.* Т. Г. Влайков, Вестовой. *Питам веднъж Ферада: „Бе, ти амуджа, не клатиш много шапка на свети дух, не правиш достлук ни с бога, ни с дявола, пък ти изсипват берекета како из ръкав."* Н. Хайтов, Писма от пущинаците.
Още: **Клатя глава.**

КЛЕПВАТ МИ / КЛЕПНАТ МИ УШИТЕ. Изпадам в отчаяние, омърлушвам се; оклюмвам.

КЛОПАМ КАТО КВАЧКА. *Диал.* Имам обичай да обаждам, да клеветя, да издавам другите.
Още: **Клопам като кокошка.** *Диал.*

КЛОПАМ КАТО КОКОШКА. *Диал.* Вж. Клопам като квачка.

КЛОПАМ СИ ЗЪБИТЕ. *Диал.* Прекалено много говоря, и то обикн. празни приказки, или без полза, безсмислено.
Още: **Кълцам си (троша си, трия си, тропам си) зъбите.** *Диал.*

КЛЮМВАМ / КЛЮМНА ГЛАВА. Изпадам в отчаяние, изгубвам кураж; унивам. — *Не си я обичал ти Руска, не — . . . Защото ако си я обичал и ако още я обичаш, ти, вместо да клюмнеш глава ще се стегнеш още по-здраво.* Д. Ангелов, На живот и смърт.
Още: **Клюмвам / клюмна нос. Увесвам / увеся глава.**

КЛЮМВА МИ / КЛЮМНЕ МИ НОСА. Изпадам в отчаяние, изгубвам кураж; унивам. *Този път се върнах в хижата доста унила. Дори може да се каже, че носът ми съвсем беше клюмнал.* Ем. Манов, Моето първо лято. *Виждате ли го сериозния господин? Той нарочно почна за кризата, за да ни клюмнат носовете, а той в това време да убеди господина от България и да му глътне четири шлепчета с жито.* П. Спасов, Хлябът на хората.
Още: **Клюмвам / клюмна нос. Увисва ми / увисне ми носа** /в 1 знач./.

КЛЮМВАМ / КЛЮМНА НОС. Изпадам в отчаяние, изгубвам кураж; унивам. *От мене зависи докога и как ще живея! От моето душевно и физическо здраве! Ако се предам и клюмна нос като тебе!* О. Василев, Любов.
Още: **Клюмва ми / клюмне ми носа. Клюмвам / клюмна глава. Обесвам / обеся (провесвам / провеся, увесвам / увеся) нос.**

КЛЯКАМ СИ / КЛЕКНА СИ НА ЗАДНИКА. *Грубо.* Примирявам се с нещо, отстъпвам, съгласявам се да правя нещо, което не ми се нрави; укротявам се, умирявам се. *Ако всички от градове и села кажели, че няма да се бият вече за интересите на големите богаташи от Англия и Америка, английските и американските управници ще си подвият опашките и ще си клекнат на задниците.* Г. Караславов, Подпис за мира.
Още: **Сядам си / седна си на задника (дирника)** /във 2 знач./. *Грубо.*

КМЕТСКО МАСТИЛО. *Шег.* Ментовка.

КОВА ГВОЗДЕИ. *Диал.* Много ми е студено, тракат ми зъбите от студ, треперя от студ.

Още: **Кова клинци. Сека гвоздеи.** *Диал.*

КОВА КЛИНЦИ. Много ми е студено, тракат ми зъбите от студ, треперя от студ. *Добре, че свариха отворена Хаджи Дончовата кръчма, та преспаха на голите дъски, а то кой знае къде щяха да коват клинци цяла нощ на открито.* Чудомир, Шареното колче. *— Ти мълчи там, да не наредя да те изпъдят на двора, та да ковеш цяла нощ клинци — обърна се Пени към Луканчето.* В. Нешков, Настъпление.

Още: **Кова гвоздеи.** *Диал.* **Чукам клинци.** *Диал.*

КОВАЛ СЪМ СИ МАГАРЕТО. *Диал.* Приготвил съм се, подготвил съм се за това, което ще правя.

КОВАН КОЛАН ПРЕЗ ГОЛА МЕШИНА. *Диал. Подигр.* Употребява се, когато някой няма нещо много необходимо и важно, а иска или взема нещо, без което може.

КОГА БАБА ПРЪДНАЛА, КОГА ЗАМИРИСАЛО. *Ирон. Вулг.* Употребява се, когато някой прави въпрос за нещо не своевременно, не когато то се е случило или го е засегнало, а тогава, когато всичко е отминало, свършило се е.

Още: **Лани баба прърднала, сега замирисало (засмърдело).** *Ирон. Вулг.*

КОГА ВАРИЛ ТРИЕНИЦАТА, ТОГАЗ ОТИВА ДА КУПИ ЛЪЖИЦА. *Диал.* За човек, който не си организира добре работата и късно се сеща за нещо необходимо, чак когато то му дотрябва.

КОГА ДАЛ ГОСПОД СЛИВИТЕ, ЧЕ ДАЛ И КОСТИЛКИТЕ. *Диал.* Казва се на човек, комуто се случва и нещастие покрай хубавите неща.

КОГА ДЪЖДЪТ ПРЕВАЛЯЛ, ТОЙ НАМЕТНАЛ КАЧУЛКА. *Диал. Ирон.* За човек, който иска да работи, когато вече е минало времето.

КОГА Е ГОРЕЛО ВРАЦА. *Диал.* Много отдавна.

КОГА ИЗЛЕЗЕ НА ПЪТЯ, КУЧЕТАТА ЩЕ ТРЪГНАТ СЛЕД НЕГО. *Диал. Пренебр.* За човек, който се капе, когато яде.

КОГА ИЗЛЯЗЪЛ ИЗ ГРАДА, ТОГАЗ ПСУВА ПАШАТА. *Диал. Ирон.* За човек, който мълчи, когато се отнасят с него несправедливо и го обиждат, а се възмущава и критикува засегналите го лица не в тяхно присъствие.

От народната приказка за двама шопи, които пашата съдил и ги бил. Като ги пуснал, те излезли вън от града, обърнали се към пашовата къща и рекли: „Ти си керата", т. е. рогоносец. (Л. Каравелов, Памятники народного быта болгар, с. 59).

КОГА КИТИН МЪЖ ЧИСТО ЯЛ. *Диал.* Като възклицание за изразяване на недоволство от човек, на когото винаги нещата не са както трябва.

От народната приказка за някоя си Кита, която била неуредна и мъжът ѝ винаги намирал косми в храната; най-после тя се съблякла гола и взела да меси тесто, но без да иска седнала в тестото и тогава мъжът ѝ възкликнал: „Кога Китин мъж чисто ял".

КОГА КОВАЧ КОВА, КОГА ДУПЕ МУ ПОЧЕРНЯ. *Диал. Подигр. Вулг.* **1.** Употребява се, когато някой изказва компетентно мнение за неща, за които има съвсем малък опит.
2. Употребява се, когато някой получи висока длъжност и започне да се големее, да се надува.

Още: **Кога (ка) ли стана ковач, ка ли му кожа почърне.** *Диал. Подигр.*

КОГА (КА) ЛИ СТАНА КОВАЧ, КОГА (КА) ЛИ МУ КОЖА ПОЧЪРНЕ. *Диал. Подигр.* Вж. Кога ковач кова, кога дупе му почерня.

КОГА ЛИ СТАНА КЮМЮРДЖИЯ, КОГА ЛИ МУ РЪЦЕ ПОЧЕРНЯХА. *Диал. Подигр.* Вж. Кога стана кюмюрджия и кога му гъза почерня.

КОГА МИ ДОПРЕ ЯЙЦЕТО <НА ГЪЗА>, ТОГАЗ ПОЛОГ ТЪРСЯ. *Диал. Неодобр. Вулг.* Загриждам се за някаква работа в последния момент, когато вече е невъзможно повече да я отлагам и не се знае дали ще успея да я свърша.
Още: **Припряло ми на задника, че търси полог.** *Диал. Неодобр. Вулг.*

КОГА НАПРАВЯТ КОТКАТА КАЛУГЕРКА. *Ирон.* Никога (за подчертаване, че нещо няма да стане). *Ще се върне, кога направят котката калугерка.*

КОГА СЕ ВЪРНАТ ЧИФУТИТЕ ОТ БОЖИ ГРОБ. *Диал. Ирон.* Никога (за подчертаване, че нещо няма да се осъществи, да стане).

КОГА СЕ КАЧИ И НОГИ ЗАМАХА. *Диал. Подигр.* За човек, който в зависимост от интересите си бързо променя убежденията си или поведението си.

КОГА СЕ ПОКАЧИ СВИНЯ С ЖЪЛТИ ЧЕХЛИ НА КРУША. *Диал. Ирон.* Никога (за подчертаване, че нещо няма да стане). *Ще стане това, кога се покачи свиня с жълти чехли на круша.*

КОГА СЕ ПОТУРЧИ И ТУРСКА ЧАЛМА НАВИ. *Диал. Подигр.* За човек, който в зависимост от интересите си бързо променя убежденията си или поведението си.

КОГА СЕ СЕЛО ЗАСЕЛИ, КОГА ЛИ ПСЕТА ЛАВНАХА. *Диал. Подигр.* За човек, който отскоро е постигнал или придобил нещо, а се големее, възгордял се е, като че ли го има от много отдавна, като че ли е много опитен, обигран. — *Кога пък се възгордя толкова?* [Ламбушината дъщеря]. . . — *Я гледай ти. . . Кога се село засели, кога ми псета лавнаха.* Ст. Чилингиров, Хлеб наш насущний.

КОГА СИ ДОЙДАТ ЕВРЕИТЕ ОТ ХАДЖИЛЪК. *Диал. Ирон.* Никога (няма да стане нещо). — *Да кажат на ратая да ми върне парищите и лихвицата. — Ха-ха! Кога си дойдат евреите от хаджилък.* П. Ю. Тодоров, Първите.

КОГА СТАНА ВЪГЛЕНАР <И> КОГА МУ ПОЧЕРНЯ ВРАТА. *Диал. Подигр.* Вж. Кога стана въглищар <и> кога му почерня врата.

КОГА СТАНА ВЪГЛИЩАР <И> КОГА МУ ПОЧЕРНЯ ВРАТА. *Диал. Подигр.*
1. Употребява се, когато някой изказва компетентно мнение за неща, за който има съвсем малък опит.
2. Употребява се, когато някой получи висока длъжност и започне да се големее, да се надува. *А! Големци! И горделиви! С прости хора не сядат вече. . . Кога станахте въглищари, кога ви почерняха вратовете? — думаше им шеговито развеселеният Рангел.* Ив. Вазов, Нова земя.

КОГА СТАНА КАЛАЙДЖИЯ, КОГА МУ ПОЧЕРНЯ ЗАДНИКА. *Вулг. Подигр.*
1. Употребява се, когато някой изказва компетентно мнение за неща, за които има съвсем малък опит. *Гергин го подразни: — Кога стана калайджия, кога ти почерня. . . Много разбираш ти от изкуство.* Ем. Манов, Ден се ражда.
2. Употребява се, когато някой получи висока длъжност и започне да се големее, да се надува.
Още: **Кога стана кюмюрджия и кога му гъза (задника) почерня.** *Диал. Вулг. Подигр.*

КОГА СТАНА КЮМЮРДЖИЯ И КОГА МУ ГЪЗА ПОЧЕРНЯ. *Диал. Подигр. Вулг.* 1. Употребява се, когато някой изказва компетентно мнение за неща, за които има съвсем малък опит.
2. Употребява се, когато някой получи висока длъжност и започне да се големее, да се надува.
Още: **Кога стана кюмюрджия и кога му задника почерня.** *Диал. Вулг. Подигр.* **Кога стана кюмюрджия, кога се очерни.** *Подигр.* **Кога ли стана кюмюрджия, кога ли му ръце почерняха.** *Диал. Подигр.*

КОГА СТАНА КЮМЮРДЖИЯ И КОГА МУ ЗАДНИКА ПОЧЕРНЯ. *Диал. Вулг. Подигр.* 1. Употребява се, когато някой изказва компетентно мнение за неща, за които има съвсем малък опит.

2. Употребява се, когато някой получи висока длъжност и започне да се голямее, да се надува.

Още: **Кога стана кюмюрджия и кога му гъза почерня.** *Диал. Вулг. Подигр.* **Кога стана кюмюрджия, кога се очерни.** *Подигр.* **Кога ли стана кюмюрджия, кога ли му ръце почерняха.** *Диал. Подигр.* **Кога стана калайджия, кога му почерня задника.** *Вулг.*

КОГА СТАНА КЮМЮРДЖИЯ, КОГА СЕ ОЧЕРНИ. Вж. Кога стана кюмюрджия и кога му гъза почерня. — *Мене ли ще пъдиш бре, кучи сине! — кипна отново Кабака. — Баща си, а? Пфюй!. . . От хората ако нямаш срама, барем от господа! . . . — Кога стана кюмюрджия, кога се очерни! — подхвърли поигравателно Пеньо.* Г. Караславов, По наклон.

КОГА СТРИЖАТ ЯЙЦАТА. *Ирон.* Никога. — *Като си опича акъла, и бригадир може да стане — добряшки додаде дядо Величко. . . — Ще стане, кога стрижат яйцата. Нали и той като мене не знае да си напише името, има цял живот да рине фъшкии.* В. Ченков, По стръмното.

КОГАТО БИЛ ВЪЛКА КУЧЕ. *Ирон.* Никога (за действие в миналото, което никога не е ставало). *Било когато бил вълкът куче.*

КОГА<ТО> ВЛЕЗЕ СВИНКА В ДЖАМИЯ. *Ирон.* Никога (за нещо, което е невъзможно да стане). *Ще се съглася, когато влезе свинка в джамия.*

КОГА<ТО> ВЪЛКА СЕ ОЖЕНИ ЗА АГНЕТО. *Диал. Ирон.* Никога (за подчертаване, че нещо няма да стане, да се осъществи).

КОГАТО ВЪЛКА СИ ВИДИ ОНОВА НЕЩО. *Ирон.* Никога (за подчертаване, че нещо няма да стане). — *Ще се съглася, когато вълкът си види онова нещо!* Ив. Петров, Мъртво вълнение.

КОГА<ТО> ВЪРБА РОДИ ДРЕНКИ. *Ирон.* Вж. Кога<то> върба<та> роди грозде.

КОГА<ТО> ВЪРБА<ТА> РОДИ ГРОЗДЕ. *Ирон.* Никога (за подчертаване, че е невъзможно нещо да стане). — *Ще ги хванем, когато върбата роди грозде. Да не са зайци да стоят в нивите?* Ем. Станев, Иван Кондарев. *Хайде, хайде, бяла Радо! / Ти щеш видя майка, баща / кога роди върба грозде / и ракита жълти дюли.* Народна песен. *Рожба да родиш, кога роди върба грозде!*

Още: **Кога<то> върба роди дренки.** *Ирон.*

КОГАТО ГОСПОД НЕ ВИДИ. *Диал.* Нощем.

КОГА<ТО> ДОЙДЕ КОНСКИ ВЕЛИКДЕН. *Ирон.* Никога (за подчертаване, че нещо няма да се осъществи).

Още: **На конски<я> Великден.** *Ирон.*

КОГА<ТО> ДОЙДЕ КУКОВДЕН. *Ирон.* Никога (за подчертаване, че нещо няма да се осъществи). *Тя ще влезе в Университета, когато дойде куковден.*

Още: **На куковден.** *Ирон.*

КОГАТО ДОЙДЕ ЧЕТВЪРТЪК ПОДИР ПЕТЪК. *Диал. Ирон.* Никога (за подчертаване, че нещо няма да се осъществи).

КОГА<ТО> ЗАСВИРЯТ БИВОЛИТЕ С КАВАЛИ. *Диал. Ирон.* Никога (за подчертаване, че нещо няма да се осъществи). *Ще се научиш, кога засвирят биволите с кавали.* П. Р. Славейков, Български притчи или пословици и характерни думи.

Още: **Кога<то> засвирят славеите (билбюлите) с кавали.** *Диал. Ирон.*

КОГА<ТО> ЗАСВИРЯТ БИЛБЮЛИТЕ С КАВАЛ<И>. *Диал. Ирон.* Вж.Кога<то> засвирят биволите с кавали.

КОГА<ТО> ЗАСВИРЯТ СЛАВЕИТЕ С КАВАЛИ. *Диал. Ирон.* Кога<то> засвирят биволите с кавали.

КОГАТО МИ ДОПРЕ ЯЙЦЕТО НА ГЪЗА. *Грубо.* Вж. Когато ми допре яйцето на задника.

КОГАТО МИ ДОПРЕ ЯЙЦЕТО НА ЗАДНИКА. *Грубо.* В последния момент, когато вече не е възможно повече да се отлага нещо. *Тя почва да учи за изпити, когато ѝ допре яйцето на задника.*
Още: **Когато ми допре яйцето на гъза.**

КОГА<ТО> МИ ЗАКУКА КУКУВИЦА НА ГРОБА. *Диал. Ирон.* Никога (за подчертаване, че нещо няма да се осъществи). *Ще поумнее, кога му закука кукувица на гроба.* П. Р. Славейков, Български притчи или пословици и характерни думи.

КОГА<ТО> МИ ИЗРАСТЕ ВЪРБА В ГЪЗА. *Ирон. Вулг.* Никога (за подчертаване, че нещо няма да се осъществи).
Още: **Кога<то> ми израсте върба в задника.** *Ирон. Вулг.*

КОГА<ТО> МИ ИЗРАСТЕ ВЪРБА В ЗАДНИКА. *Ирон. Вулг.* Вж. Кога<то> ми израсте върба в гъза.

КОГА<ТО> МИ ИЗРАСТЕ НА ГРОБА ТРЕВА, ще прокопсам. *Диал. Ирон.* Никога (няма да прокопсам).

КОГА<ТО> МИ ПОНИКНАТ НА ДЛАНТА (ДЛАНИТЕ) КОСМИ. *Диал. Ирон.* Никога (за подчертаване, че нещо няма да стане, да се осъществи).
Още: **Кога<то> ми поникнат на петата косми.** *Диал. Ирон.*

КОГА<ТО> МИ ПОНИКНАТ НА ПЕТАТА КОСМИ. *Диал. Ирон.* Вж. Кога<то> ми поникнат на дланта (дланите) косми.

КОГАТО МИ ХЛОПНЕ ДЪСКАТА <НАД ГЛАВАТА>. *Диал.* Когато умра. *— Най-добрият му цяр е забравянието, рече мюфтията, и прошката, но видиш, ти не можеш да го забравиш. . . — Ще го забравя аз, но тогава, когато ми хлопне дъската над главата — в гроба може да го забравя, но на оня свят пак ще си търся правдината.* Ц. Гинчев, Ганчо Косерката.

КОГА<ТО> НА КОНЯ ИЗРАСНАТ (ИЗРАСТЯТ) РОГОВЕ. *Диал. Ирон.* Никога (за подчертаване, че нещо няма да стане, да се осъществи). *— Каймакаминът няма да отиде при хайдутите. . . — Бъзлив е, нали? — и Мито Ковано се усмихна с лукавите си очички. — Ще иде, кога на коня израснат рогове!* А. Христофоров, Ангария.
Още: **Когато пусне коня рога.** *Диал. Ирон.* **Кога<то> на коня пораснат рогове.** *Диал. Ирон.*

КОГА<ТО> НА КОНЯ ПОРАСНАТ РОГОВЕ. *Диал. Ирон.* Вж. Кога<то> на коня израснат (израстят) рогове.

КОГА<ТО> НА КЬОСЕТО ПОРАСНАТ МУСТАЦИ. *След главно изр. Ирон.* Никога (за подчертаване, че нещо няма да се осъществи). *И за да бъде убедителен, си послужил с популярната сред някои американски журналисти максима, че „това (разоръжаването — б. р.) може да се осъществи, когато се стигне луната“ (нещо като нашата поговорка: „Когато на кьосето пораснат мустаци“). Значи никога!* в. Вечерни новини.
Още: **Кога<то> поникнат на кьосето мустаци.** *Ирон.*

КОГА<ТО> ПОНИКНАТ НА КЬОСЕТО МУСТАЦИ. *Ирон.* Вж. Когато на кьосето пораснат мустаци.

КОГА<ТО> ПУСНЕ КОНЯ РОГА. *Диал.* Вж. Кога<то> на коня израснат (израстят) рогове.

КОГА<ТО> СЕ БРОЯТ ПИЛЕТАТА. При крайния резултат; най-накрая. — *Ние ще приказваме накрая, кога се броят пилетата.* Т. Монов, Смърт няма.
От посл. Пилетата се броят наесен.

КОГА<ТО> СЕ ВЪРНЕ БАЩА МИ ОТ ГРОБА. *Ирон.* Никога (употребява се, за да се подчертае, че е изключено някой да се върне). *Той ще се върне, кога се върне баща ми от гроба.*
Още: **Кога<то> си дойде баща ми от гроба.** *Ирон.*

КОГАТО СЕ ТИ РОДИ, Я СИ ПРАВЕХ ОПИНЦИ. *Диал.* По-стар съм и по-опитен съм от тебе.

КОГАТО СЕ ХВАНА НА ХОРОТО, ТОГАВА СЕ ПУКВА ТЪПАНА. *Диал.* Не ми върви, нямам късмет, винаги за мене се свършва някаква придобивка или привилегия.
Още: **Когато я заиграх, тога се свруши топана.** *Диал.*

КОГА<ТО> СИ ВИДЯ ВРАТА <БЕЗ ОГЛЕДАЛО>. *Ирон.* Вж. Кога<то> си видя ушите <без огледало>. — *. . . И чухте ли? Народът го здрависва като цар. — . . . Когато аз си видя врата, тогава той ще види престола.* Ив. Вазов, Ивайло.

КОГА<ТО> СИ ВИДЯ ГЪРБА БЕЗ ОГЛЕДАЛО. *Ирон.* Вж. Кога<то> си видя ушите <без огледало>.

КОГА<ТО> СИ ВИДЯ ТИЛА. *Ирон.* Вж. Кога<то> си видя ушите <без огледало>. *Ще се ожени, кога си види тила.*

КОГА<ТО> СИ ВИДЯ УШИТЕ <БЕЗ ОГЛЕДАЛО>. *Ирон.* Никога (за подчертаване, че нещо няма да се осъществи). — *Старае се бай Пандо, гони Димитровска награда. . . Лозан погледна към бавно движещите се вагони и промърмори: — Ще я стигне, когато си види ушите.* М. Марчевски, Тихо пристанище. — *Когато си видиш ушите, тогава и той ще се върне в лоното на светата църква! — рекъл Дочоолу.* К. Калчев, При извора на живота.
Още: **Кога<то> си видя тила.** *Ирон.* **Когато си видя врата <без огледало>.** *Ирон.* **Кога<то> си видя гърба без огледало.** *Ирон.*

КОГА<ТО> СИ ДОЙДЕ БАЩА МИ ОТ ГРОБА. *Ирон.* Вж. Кога<то> се върне баща ми от гроба.

КОГА<ТО> СТАНЕ ВЪЛКА КУЧЕ. *Ирон.* Никога (за бъдеще действие, което няма да се извърши). *Това, за което се надяваш, ще стане, кога стане вълкът куче.*

КОГАТО СТРИЖАТ БРЪМБАРИТЕ. *Диал. Ирон.* Никога (за подчертаване, че нещо няма да се осъществи).

КОГАТО ТАТО И МАМА МЕ СЪДЕХА, АЗ ГЛЕДАХ КУЧЕТО, КАТО СЕ ПОЩЕ. *Диал.* Казва се на човек, когото съдят и бият, а той пак върши каквото си знае.

КОГАТО ТАТО И МАМА МЕ СЪДЕХА, АЗ ЛОВЯХ МУХИ. *Диал.* Вж. Когато тато и мама ме учеха, аз ловях мухи.

КОГАТО ТАТО И МАМА МЕ УЧЕХА, АЗ ЛОВЯХ МУХИ. *Диал.* Казва се на човек, когото съдят и бият, а той пак върши, каквото си знае.
Още: **Когато тато и мама ме съдеха, аз ловях мухи.** *Диал.*

КОГАТО ТИ ОТИВАШЕ, АЗ СЕ ВРЪЩАХ. По-възрастен и по-опитен съм от тебе и вече съм изпитал това, което тебе ти предстои или те блазни.
Още: **Ти дето отиваш, аз оттам се връщам (ида).**

КОГА<ТО> ЦЪФНАТ НАЛЪМИТЕ. *Жарг. Ирон.* Никога (за подчертаване, че нещо няма да се осъществи). *Тя ще се ожени, когато цъфнат налъмите.*

КОГАТО Я ЗАИГРАХ, ТОГА СЕ СВРУШИ ТОПАНА. *Диал.* Вж. Когато се хвана на хорото, тогава се пуква тъпана.

КОГА ХОДИ, ЗЕМЯТА ПЛАЧЕ ПОД НЕГО. *Диал.* Юнак е, енергичен е.

КОГА ЧУМАТА ВЪРНЕ НА МАЙКИТЕ ДЕЦАТА. *Ирон.* Никога (за подчертаване, че нещо няма да се осъществи).

КОГА ЩЯЛО И КОГА НЕ ЩЯЛО. И когато е уместно и подходящо, и когато не е. *Спомняше си за интимните срещи с околийския началник. . . за речите, които произ-*

насяше кога щяло и кога не щяло, само и само да изпъкне и да се наложи като най-върлия привърженик на правителството. Г. Караславов, Чиновническа история.

КОГОТО НЕ БИЯТ, ТОЙ ПЛАЧЕ. *Диал. Ирон.* За човек, който неуместно се грижи за другите, че не им вървят работите добре.

КОЕ ВРЕМЕ Е. Много е късно. *Бъбрим ние, а другарят Павлов е гладен — кое време е!* А. Гуляшки, МТ станция.

КОЕ КУЧЕ <ТИ> ЛАЕ. *Ирон.* Употребява се, когато някой пита за нещо, за което до момента му е говорено, обяснявано, а той не е слушал. *Кое куче ти лае досега, че ти не си чул?*
Още: **Коя кучка <ти> лае.** *Ирон.*

КОЕТО КУЧЕ МЕ Е ЗАЛАЯЛО, ВСЕ Е ПОБЕСНЯЛО. Употребява се като отговор на неправилно клеветен към онзи, който го клевети, със закана, че клеветникът ще си изпати или изобщо към човек, който напада някого. — *Не бъркайте главите на хората. Властта няма да ви дадем тъй, както си правите сметката. Което куче ни е залаяло, все е побесняло. Аз знам едно, че там, където е истината, там е силата. Затуй не мътете главите на хората, няма да я бъде, както искате.* В. Нешков, Настъпление.
Още: **Което куче ме е ухапало, все е побесняло.**

КОЕТО КУЧЕ МЕ Е УХАПАЛО, ВСЕ Е ПОБЕСНЯЛО. Вж. Което куче ме е залаяло, все е побесняло.

КОЕ ЩО. 1. Различни неща, някои неща. *И празно уж се гледаше селото, овършано от всякакъв золум, а стопаните наизвадиха кое що. Орехи, просеник с козе мляко.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. *Най-после майката набутваше кое що в чантата, че я беше срам само нейният син да не е в ред.* Ст. Ц. Даскалов, Бялата погача.
2. Не много, нещичко. *Частниците изораха кое що, а нашият блок така си и седи.* А. Гуляшки, МТ станция.

КОЖАТА МИ НЕ СТРУВА ЗА НИЩО. *Диал.* Не ме бива за нищо, за никаква работа.

КОЗЕЛ ОТПУЩЕНИЯ. *Книж.* Човек, върху когото постоянно стоварват чужди грешки, чужда вина, който изкупва чужди провинения. *Изглежда, че в министерството има известно затлгане и изглежда, че аз ще бъда козел отпущения.* П. Незнакомов, Бяло и черно.

От библейската легенда за особения обред у старите евреи, при който греховете на целия еврейски народ се прехвърляли от първосвещеника върху един жив козел, изгонван след това в пустинята.

КОЙ ВРАГ ТЕ ДОВЛЕЧЕ. Защо дойде? (казва се на човек, чието неочаквано идване е нежелано, неприятно).

КОЙ ДАВА ЕЧЕМИКА. *След главно изр.* Кой е отговорен за нещо, или кой е господарят. *Тук трябва да се знае кой дава ечемика.*

КОЙ ДЯВОЛ МЕ НАКАРА. *Със следв. изр. със съюз* **да.** Възклицание за изразяване на съжаление, разкаяние, обикн. когато съм извършил нещо, от което съм пострадал. — *Поставили картечница — дойде отнякъде. Жени проплакаха уплашено: — Леле, божичко! Ами сега? Отидоха ни дечицата! . . . Че кой дявол ни накара пък нас да се врем тук в тази беля* [манифестацията] — *сопна се друга на мъжа си.* П. Здравков, Незабравимо детство.
Още: **Кой ме дявол караше.**

КОЙ ЗНАЕ. Неизвестно е, не се знае (употребява се за подчертаване на неизвестност или за съмнение). *Да я оженим още е рано, ще отиде да учи и кой знае какъв акъл ще ѝ дойде, дорде се върне.* Ем. Манов, Бягството на Галатея. *Да не бях дошел днес на панаира, кой знае дали щях вече да те видя.* Елин Пелин, Щърково гнездо. *Кой знае какво ни се върти над главата.* Ив. Вазов, Под игото. *Болна съм, дружки, зла болест ме бие. (. . .) Кой знае до утре ще ли да осъмна!* П. П. Славейков, Епически песни. *На всички,/ кой знае как, усмивката ѝ крехка / допадаше.* П. П. Славейков, Епически песни.

КОЙ ЗНАЕ ДОКОГА. *Обикн. в отриц. изр. с* **не** *или в изр. с* **като да, като че, като че ли, че, сякаш.** Много до късно. — *А бе, и това са само приказки на дяда*

ви Раковски! А тръгването кой знай докога ще се отлага! Ст. Дичев, За свободата. *Ще играят на карти и ще стоят вечерта кой знае докога.*

Още: **Бог знае докога.**

КОЙ ЗНАЕ КАКВО. *Обикн. в отриц. изр. с* **не** *или в изр. с* **като да, като че, като че ли, че, сякаш.** За лице, предмет или действие, чиито качества незаслужено се преувеличават в положителен или отрицателен смисъл — нещо значително, голямо, което заслужава внимание, или нещо неприятно, лошо. *Да не сме престъпници някакви; та нахлуха снощи като вълци и нададоха вой, като че кой знае какво. Арестуван си, викат, арестуван.* Ст. Ц. Даскалов, Без межда. *Нали повечето бяха родени гладници — . . . — винаги беше им се струвало, че придворният сан е кой знае какво.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. *Това списание не е кой знае какво.* ● *Мислеше се за кой знае какво* ● *Държеше се така, като да е кой знае какво.*

Още: **Кой знае що. Бог (господ) знае какво.**

КОЙ ЗНАЕ КАКЪВ. *Обикн. в отриц. изр.* с **не** или в изр. с **като да, като че, като че ли, че, сякаш.** Много голям, значителен, забележителен, много добър, хубав, или много неприятен, лош (за качество, което обикн. незаслужено се преувеличава в положителен или отрицателен смисъл). *Разтърчали сте се, като че кой знае какво чудо ще става.* Г. Караславов, Снаха. *Правилно, познахте! Само че тайната не е кой знае каква, всичко излиза много просто!* П. Вежинов, Следите остават. *Джурковата кръчма в Пчеларово не беше кой знай каква сграда — обикновена селска кръчма.* Й. Йовков, Приключенията на Гороломов. *Нека никой се не лъже да мисли, че Беседата има кой знай каква облага от наема, който ѝ се плаща за салона.* Ал. Константинов, 15-годишния юбилей на Славянска беседа в София. *Колко трепереше Коста за кожата си, като че представляваше кой знае каква ценност.* М. Кремен, Брегалница.

Още: **Бог (господ) знае какъв.**

КОЙ ЗНАЕ КОГА. *Обикн. в отриц. изр. с* **не** *или в изр. с* **като да, като че, като че ли, че, сякаш. 1.** Много отдавна, някога. *Това не е станало кой знае кога.* ● *Струваше му се, че тази среща е била кой знае кога.*
2. Много късно. *Довечера ще се върна пак кой знае кога.*

Още: **Бог знае кога.**

КОЙ ЗНАЕ КОЛКО. *Обикн. в отриц. изр. с* **не** *или в изр. с* **като да, като че, като че ли, че, сякаш.** Много, толкова много. *Не са богати и имотни кой знай колко.* П. Ю. Тодоров, Идилии. *Съквартирантите ни (. . .) напуснаха полуетажа, който обитавахме съвместно, и ние, макар че не се погаждахме кой знае колко с тях, изпаднахме в един вид меланхолия.* Г. Караславов, Как Генчо завалията се болшевизира. *Ако беше сам в тая гора . . . фашистите да са те смазали досега като хлебарка; а ти си кой знае колко умен и силен.* П. Вежинов, Нашата сила. *„Зила" е стар и аз не съм кой знае колко опитен, за да си позволявам разни волности.* К. Калчев, Двама в новия град.

Още: **Бог (господ) знае колко.**

КОЙ ЗНАЕ КЪДЕ. *Обикн. в отриц. изр. с* **не** *или в изр. с* **като да, като че, като че ли, че, сякаш. 1.** Много далече. *Ще тръгнем веднага, не е кой знае къде това място.* ● *Не искаше да се разходим, като че ли градината беше кой знае къде.*
2. На добро или лошо място, в добра или лоша среда. *Остави ме тук и не се обади да попиташ как съм що съм. — Не си кой знае къде попаднала.* Елин Пелин, Аз ти той. *Уплаших се, като че ли ме изпращаха кой знае къде* ● *Държи се надменно, като да е расъл кой знае къде.*

Още: **Бог знае къде.**

КОЙ ЗНАЕ ОТКОГА. *Обикн. в отриц. изр. с* **не** *или в изр. с* **като да, като че, като че ли, че, сякаш.** От много отдавна. *Насреща ни се качваше едно американско семейство, между което една мома, . . . се обръща към мене, като че се познаваме кой знае откога.* Ал. Константинов, До Чикаго и назад.

Още: **Бог знае откога.**

КОЙ ЗНАЕ ОТ КОИ ВРЕМЕНА. От много отдавна.

КОЙ ЗНАЕ ОТКЪДЕ. *Обикн. в отриц. изр. с* **не** *или в изр. с* **като да, като че, като че ли, че, сякаш. 1.** От много далече. *Скоро ще пристигнат, не са тръгнали кой знае откъде.*

2. От добро или лошо място, от добра или лоша среда. *Отнасяш се с хората, като че ли идваш кой знае откъде.*
Още: **Бог знае откъде.**

КОЙ ЗНАЕ ЩО. *Обикн. в отриц. изр. с* **не** *или в изр. с* **като да, като че, като че ли, че, сякаш.** За лице, предмет или действие, чиито качества обикн. незаслужено се преувеличават в положителен или отрицателен смисъл — нещо значително, голямо, което заслужава внимание, или нещо неприятно, лошо. *Разтревожил се, като че ли кой знае що е станало.* ● *Разсърдил се, не е кой знае що.*
Още: **Кой знае какво.**

КОЙ ЛИ СИ Е ЗАТРИЛ СРАМА ДА СИ ГО НАМЕРИЛ. *Диал. Ирон.* Казва се за безсрамен човек, който заявява, че го е досрамяло.

КОЙ МЕ ДЯВОЛ КАРАШЕ. *Със следв. изр. със съюз* да. Възклицание за изразяване на съжаление, разкаяние, когато съм извършил нещо, от което съм пострадал. *Че кой ме дявол караше на седянка да ида!* Народна песен.
Още: **Кой ме дявол накара.**

КОЙ МИ СРА В ГАЩИТЕ. *Диал. Вулг. Ирон.* Употребява се за човек, който обвинява другите за нещо лошо, което той сам е извършил или е причина то да стане.

КОЙ НАКЪДЕ<ТО> ВИДИ. Във всички посоки; в която посока се случи. *Но останалите живи хищници бягаха презглава кой накъде види.* О. Василев, Дивата гора. — *Домъчня ми за вас, бе хора! Пръснахте се като пилци кой накъде види!* О. Василев, Любов. *На двора между кокошките се дигна голяма тревога: разбягаха се коя накъдето види.* Й. Йовков, Чифликът край границата.
Още: **Кой накъде<то> свърне.**

КОЙ НАКЪДЕ<ТО> СВЪРНЕ. **Вж. Кой накъде<то> види.** *Заваля дъжд и хората се разбягаха кой накъдето свърне.*

КОЙ ТЕ БИЕ ПО ГЛАВАТА и НИКОЙ ТЕ НЕ БИЕ ПО ГЛАВАТА. [*Често* **Кой те би по главата и никой не те би по главата**]. *Със следв. изр. със съюз* да. Не те принуждават насила (казва се на някого, който се кани да направи нещо неуместно, без да е бил принуден, без да е нужно, за да се изрази недоволство, неодобрение). *Не виждам вече, синко, не чувам, чедо, и за нищо не ме бива. — Като не те бива, — мисля си — кой те е бил по главата да пътуваш?* Чудомир, Свако Тако Хопа. *Грешка! Грешка-а! Дума да не става. Кой те биеше по главата? Ама нà — да се покажеш пред капитана.* В. Андреев, Партизански разкази. — *Парите ни обра туй говедо, виното разля и на всичко отгоре си прави майтап с нас. — Сами сме си виновни, никой не ни бие по главите да се излагаме с такива келеши — вече по-примирено поклати глава Гуджев. — Завчера помощник-командирът ми подхвърли, че сме играели комар.* В. Нешков, Настъпление.

КОЙ ТЕ ПИТА БРИЧА ЛИ СЕ ВЛАДИКАТА. *Диал. Подигр.* Защо се бъркаш в чужд разговор, в чужда работа; не се намесвай, когато не те питат.
Още: **Кой те пита бръснат ли е владиката (бръсне ли се владика<та>).** *Подигр.* **Кой те пита женен ли е владика<та>.** *Диал. Подигр.*

КОЙ ТЕ ПИТА БРЪСНАТ ЛИ Е ВЛАДИКАТА (БРЪСНЕ ЛИ СЕ ВЛАДИКА<ТА>) *Подигр.* Защо се бъркаш в чужд разговор, в чужда работа; не се намесвай, когато не те питат. *Бре, нищожно животно, ..., тебе кой те пита бръснат ли е владиката?* Ив. Вазов, Драски и шарки.
Още: **Кой те пита брича ли се владиката.** *Диал. Подигр.* **Кой те пита бръснат ли е кадията.** *Подигр.* **Кой те пита женен ли е владиката.** *Диал. Подигр.*

КОЙ ТЕ ПИТА БРЪСНАТ ЛИ Е КАДИЯТА и ПИТА ЛИ ТЕ НЯКОЙ БРЪСНАТ ЛИ Е КАДИЯТА. *Подигр.* Защо се бъркаш в чужд разговор, в чужда работа; не се намесвай, когато не те питат. *Човек при учение е срамота да работи. По-добре да умре съществуването му. — Тебе кой те пита бръснат ли е кадията?* Ив. Вазов, Службогонци.
Още: **Кой те пита бръснат ли е владиката (бръсне ли се владика<та>).** *Подигр.*

КОЙ ТЕ ПИТА ДЕ СИ ВЪРЖЕШ КРАСТАВОТО МАГАРЕ. *Диал. Подигр.* Защо се бъркаш в чужд разговор, в чужда работа; не се намесвай, когато не те питат.

КОЙ ТЕ ПИТА ЖЕНЕН ЛИ Е ВЛАДИКАТА. *Диал. Подигр.* Защо се бъркаш в чужд разговор, в чужда работа; не се намесвай, когато не те питат.
Още: **Кой те пита бръснат ли е владиката (бръсне ли се владика<та>).** *Подигр.* **Кой те пита бриче ли се владиката.** *Диал. Подигр.*

КОЙ ТЕ ПИТА ЗА КОЛКО СИ ПРОДАВАШ КАЛПАКА. *Подигр.* Вж. Кой те пита тебе колко ти чини калпака.

КОЙ ТЕ ПИТА КОГА ТИ Е БАЙРАМА. *Диал. Подигр.* Защо се бъркаш в чужд разговор, в чужда работа; не се намесвай, когато не те питат.

КОЙ ТЕ ПИТА МЪЖКА ЛИ Е МАГАРИЦАТА. *Диал. Подигр.* Защо се бъркаш в чужд разговор, в чужда работа; не се намесвай, когато не те питат.

КОЙ ТЕ ПИТА СТРИЖЕ ЛИ СЕ ТОЙ. *Диал. Подигр.* Защо се бъркаш в чужд разговор, в чужда работа; не се намесвай, когато не те питат.

КОЙ ТЕ ПИТА ТЕБЕ КОЛКО ТИ СТРУВА КАЛПАКА. *Подигр.* Вж. Кой те пита тебе колко ти чини калпака.

КОЙ ТЕ ПИТА ТЕБЕ КОЛКО ТИ ЧИНИ КАЛПАКА. *Подигр.* Защо се бъркаш в чужд разговор, в чужда работа; не се намесвай, когато не те питат.
Още: **Кой те пита тебе колко ти струва калпака.** *Подигр.* **Кой те пита за колко си продаваш калпака.** *Подигр.*

КОЙ ТИ РАЗБИРА ОТ ВОЕННА МУЗИКА. Не заслужава толкова притеснение (обикн. за някаква грешка или за пропуск, който е останал незабелязан). — *Пиян си и цяла вечер говори глупости, потъна от срам... — Карай, кой ти разбира от военна музика. Не съм пиян, малко съм веселичък, ама докторицата нищо не струва.* В. Нешков, Настъпление.

КОЙТО ВЧЕРА УМРЯЛ, ДНЕС ПИШМАН СТАНАЛ. *Диал.* Употребява се, когато отначало времето е лошо, а после се оправи.

КОЙТО ГО ПОМИРИШЕ, НОСА МУ ОКАПВА. За човек — много (е) лош, проклет.
Още: **Да го помиришеш, носа ти окапва. Който го помирише, носа му пада.**

КОЙТО ГО ПОМИРИШЕ, НОСА МУ ПАДА. За човек — много (е) лош, проклет. — *Юнак е Първан над юнаците; но що му трябваше закачка с Ламба? Ламбо е македонец: който го помирише, носът му пада.* Ив. Вазов, Два врага.
Още: **Който го помирише, носа му окапва.**

КОЙТО НЯМА ГЛАВА, ИМА КРАКА. *Шег.* Употребява се, когато някой забрави нещо и трябва да се върне отново някъде, за да го вземе.

КОЙЧО ОТ БЕРЕНДЕ. *Шег.* Вж. Койчо от Койнаре <с кривото магаре>.

КОЙЧО ОТ КОЙНАРЕ <С КРИВОТО МАГАРЕ>. *Шег.* Неизвестно кой (употребява се като отговор на въпроса „кой“, когато запитаният не иска да отговори направо, или не знае). *Кой направи това? — Койчо от Койнаре.*
Още: **Койчо от Беренде.** *Шег.*

<КОЙ> ЩЕ ИЗПЪДИ ВОДЕНИЧАРЯ и ЩЕ ИЗПЪДИ НЯКОЙ ВОДЕНИЧАР. *Диал.* За човек, който яде много и остава подир всички на софрата да яде.

КОКОША ЖАЛБА. *Ирон.* Неискрена мъка, съчувствие. — *Е, ако се не върнеш жив? — ще стане кокоша жалба в махалата ни! — пресече го грубо Милко.* Ив. Вазов, Цоцовата

мъст. *Не бой се, няма да стане никаква кокоша жалба в махалата за вашите качулки и звънкулки!* Ив. Вазов, Кандидати на славата.
Още: **Кокоша жалост.** *Диал. Ирон.*

КОКОША ЖАЛОСТ. *Диал. Ирон.* Вж. Кокоша жалба. *Стана ще някоя кокоша жалост в махлата ни.* П. Р. Славейков, Български притчи или пословици и характерни думи.

КОКОШАТА НЕДЕЛЯ. *Диал.* Моментът, времето, когато някой, без много да мисли или да се колебае, решава да се ожени. — *Ти ожени ли се? — отведнъж промени разговора Стоян Влаев. — На дневен ред. И за мене дойде кокошата неделя.* М. Яворски, Хората се промениха.
Още: **Сляпа<та> (кьорава<та>) неделя.**

КОКОШКА ПЕЕ *някъде.* Изпълнява се в семейството волята на жената, жената командува. *Тази пролет Найденица роди и нарекли детето на друго име. Вижда се, че кокошка пее в оная къща.* В. Геновска, Седем години. — *Бре тая жена как ни сбърква плановете! — завъртя глава Ралчо и като помълча, подвикна: — Слушай, Гано, тука в тая къща кокошка ли пее, или петел?* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи.

КОКОШКА ПЪШКА, ПЕТЕЛ СЕ ТРЪШКА. *Диал. Ирон.* За човек, който се оплаква повече от пострадалия.

КОКОШКАТА НЕ ЗНАЕ, ЯЙЦЕТО ЗНАЕ. *Диал.* За човек, който се показва по-умен от другите, по-големи от него.

КОЛАТА МИ С ДВЕ КОЛЕЛА, ОБРЪЩАМ НАКЪДЕТО ЩА. *Диал.* Не съм постоянен, меня мненията си, решенията си и пр.
Още: Колата **ми с две колела, та се въртят и насам, и натам.** *Диал.*

КОЛАТА МИ С ДВЕ КОЛЕЛА, ТА СЕ ВЪРТЯТ И НАСАМ, И НАТАМ. *Диал.* Вж. Колата ми с две колела, обръщам накъдето ща.

КОЛАТА МИ СА С ДВЕ КОЛЕЛЕТА, ТА СЕ ВЪРТЯТ НАВСЯКЪДЕ. *Диал.* Тъй като съм богат, работата ми върви, както аз искам.

КОЛЕЦ ЛИ ЩЕ ПОБИЯ. Вж. Не ще побия колец.

КОЛКО АКЪЛА ЩЕ МИ ДОЙДАТ. *След главно изр.* Колко решения, мисли, намерения ще ми хрумнат. *Дотогава кой знае колко акъла ще ми дойдат.*

КОЛКО ВОДА ИЗТЕЧЕ *от някога* [**КОЛКО ВОДА ЩЕ ИЗТЕЧЕ** *до някога*]. Много време измина (ще се измине) от (до) даден момент, много неща се промениха, се случиха (ще се променят, ще се случат). *„Паспортът е, казвам, от петдесет и трета, бе другарю, а оттогава колко вода изтече.“* Н. Хайтов, Диви разкази. *Ильо се стресна — . . . „Ех, какво да е там, само живо и здраво да е“, укори се той и след малко пак си помисли, че ще бъде много добре, ако е момче. Но и момче да е — колко вода ще изтече, докато да порасне, та да вземе и да му помага.* Г. Караславов, Селски истории.
Още: **Много вода изтече.**

КОЛКО Е НА ХИЛЯДАТА ПОЛОВИНАТА ЛИ МИСЛИШ. *Ирон.* Употребява се като въпрос към някого, който се е замислил, умислил без сериозна причина.

КОЛКО ЗНАЕ БАБА, ТОЛКОВА И БАЕ. *Диал.* За човек, който върши нещо както си е свикнал, както може, както умее.
Още: **Така (толкова) баба знае, така (толкова) бае. Тъй знае баба, тъй бае. Това баба знае, това си и бае. Едно си баба знае, едно си бае.** *Диал.* **Така знае дядо да бае.** *Диал.*

КОЛКО ЗНАЕ ДЯДО, ТОЛКОЗ ХОРО СКАКА. *Диал.* За човек, който върши нещо както си знае, както може, както умее.

КОЛКО КАЛПАЦИ ЩЕ ОПУСТЕЯТ *до някога.* Много хора могат да измрат до определен момент. *Доде съмне, колко калпаци ще опустеят.*
Още: **Колко шапки ще опустеят. Колко капи ще опустеят.** *Диал.*

КОЛКО КАПИ ЩЕ ОПУСТЕЯТ *до някога. Диал.* Вж. Колко калпаци ще опустеят *до някога.*

КОЛКО ОТ КАМИК ВОДА. *След главно изр.* Нищо. *Ще ти даде пари колко от камик вода.*

КОЛКО ПАРИ СТРУВАМ. *След главно изр. Обикн. във 2 и 3 л.* За човек — какъв е, какво представлява, какви са възможностите му (обикн. за отрицателни качества). *„Аха, уплаши се! — . . . — Разбрах те аз какво цвете си и колко пари струваш, приятелю."* М. Марчевски, Тихо пристанище. *Знам те колко пари струваш! Добре че покойният дядо Костадин и на тебе отвори очите.* К. Петканов, Хайдути. *Приказва като жена и само се лези. Премерих го колко пари струва.* Кр. Григоров, Раздолчани. *Не съм от Перник, но съм работил там още преди Девети — отговори непознатият, опипвайки с поглед войника, като че преценяваше колко пари струва.* К. Кръстев, Катастрофа. *И тебе те зная колко пари струваш! Когато Хитлер удари Русията, помниш ли какво беше в твойта кръчма . . .? — хапеше го той.* Ст. Марков, Дълбоки бразди.

Още: **Колко пари чиня.** *Диал.*

КОЛКО ПАРИ <ТИ> СТРУВА *пред нещо.* Какво е в сравнение с нещо, нищо не представлява в сравнение с нещо друго (при подчертаване по-голямото значение, важност на второто нещо от две неща, които се сравняват). *Хляб ли, че колко пари ти струва той пред нашата младост? Нека го дирят гладните.* Ст. Чилингиров, Хлеб наш насущний.

КОЛКО ПАРИ ЧИНЯ. *Диал.* Вж. Колко пари струвам. *— Е, сьойле бакалъм, нажете да видим. . . — обърнал се султанът към новия български екзарх, оглеждайки го от глава до пети, да разбере колко пари чини.* Хр. Д. Бръзицов, Някога в Цариград.

КОЛКОТО БАМО В ТРОЯН, оправям. *Диал. Ирон.* Никак, съвсем не (оправям нещо). *Оправи работата колкото Бамо в Троян.*

КОЛКОТО ГЛАВА ДА СВРА. За жилище, дом — съвсем скромен, колкото да се подслоня. *Ама какво беше преди? Направи си копторка,. . ., колкото глава да свре с децата и жената на сушина като добитъка и толкоз. А сега — палати.* П. Станчева, На гости.

КОЛКОТО ГЛАС ИМАМ, викам (крещя, рева, пищя и под.). Извънредно силно (викам). *При все туй малко по-надолу той започва да пее колкото глас има.* Й. Йовков, Приключенията на Гороломов. *Той искаше да удари по масата, да извика колкото глас има, че всичко туй е лъжа, но от яд устата му като че се сковаха.* Й. Йовков, Женско сърце.

Още: **Колкото ми глас държи.**

<КОЛКОТО (САМО)> ДА СЕ НАМИРАМ / ДА СЕ НАМЕРЯ НА ДУМА. *Диал.* Колкото да не мълча, колкото да кажа нещо. *Но и Яна не искаше да мълчи, готвеше се да му каже нещо, но тя не можа да се реши, заприказва напосоки, колкото да се намира на дума.* К. Петканов, Хайдути. *— Ще излизаш ли, синко? — . . . — Нали съм поканен на годеж, или забрави? — Не съм забравила, но, ей така си питам, да се намирам на дума.* К. Петканов, Златната земя.

Още: **<Колкото (само)> да се намирам / да се намеря на приказка.** *Диал.*

<КОЛКОТО (САМО)> ДА СЕ НАМИРАМ / ДА СЕ НАМЕРЯ НА ПРИКАЗКА. *Диал.* Вж. <Колкото (само)> да се намирам / да се намеря на дума. *— Откъде знаеш, че единственият вход на помещението е от кабинета на Еванс — питам, колкото да се намирам на приказка.* Б. Райнов, Няма нищо по-хубаво от лошото време. *Заприказвахме за едно, за друго — да се намираме на приказка.* Ст. Сивриев, Завръщане след бягство. *— Гелак, сам знаеш, че тези неща не могат да се оправят за ден-два, или само да се намираме на приказка.* Н. Антонов, В открито море.

<КОЛКОТО> ДА СЕ НАМИРАМ НА РАБОТА. Колкото да си запълня времето, да не скучая, без да е особено наложително. *— А-а, аз като видя още клиента и познавам ще купува или няма да купува! . . . — И за мен какво решихте? — попитах с любопитство. — Гледате ей така, колкото да се намирате на работа! — призна ми откровено той.* Н. Широв-Тарас, Не умея и толкова. *Събу цървулите си. . . и пак бавно ги заобува. Всичко това вършеше да се намира на работа.* К. Петканов, Златната земя.

КОЛКОТО ЕДНО ДОБРУТРО, не струвам. *Подигр.* Никак, нищо (не струвам). — *С Тарилйома ли? Та той не струва колкото едно добрутро!* Ив. Вазов, Чичовци.

КОЛКОТО ЗА БОГ ДА ПРОСТИ. Съвсем малко, недостатъчно (за количество храна). *Даде му да хапне колкото за бог да прости.*

КОЛКОТО ЗА ЕДИНА МИ ЗЪБ. Съвсем малко (обикн. за ядене, храна). — *Каква си стипца! Донесъл си* [пастърма] *колкото за едина ми зъб.* К. Калчев, Живите помнят.

<КОЛКОТО> ЗА ЛИЦЕ. За да се даде външно вид, че нещо, което трябва да се направи, е направено; привидно, формално. *Ще напишем колкото за лице няколко бюлетини с неговото име.* Ал. Константинов, Бай Ганьо. *Както и да е, мина анкетата, мене ме посмъмриха колкото за лице, но аз взех да събирам сведения за двамата свои противници.* Г. Караславов, Жана д'Арк от вила „Еделвайс". *В селото ту имаше, ту нямаше кмет, и когато го имаше, той беше по-скоро за лице. Властта си беше в ръцете на кехаята.* Б. Несторов, Светлина над Родопите. *Вий нямахте патриотическата доблест да изкажете, поне за лице, недоволство, когато върху главата, която трябва да я краси белгийската корона, се наложи мавританската чалма.* Ал. Константинов, Приятелски писма. *Тя попита нещо Станка, колкото за лице, и наблюдаваше внимателно и двамата.* Г. Караславов, Обикновени хора.

Още: **<Колкото> за очи. За хорско лице.** *Диал.*

<КОЛКОТО> ЗА ОЧИ. За да се даде външно вид, че нещо, което трябва да се направи, е направено; привидно, формално. *По-рано реквизиционните комисии минаваха колкото за очи, омитаха пържените яйца и варените кокошки, които угодливите хора им мъкнеха, за да ги омилостивят, и се пръждосваха.* Г. Караславов, След ноември. *Същинското им намерение беше да срещнат пак учителките, но за да се прикрият, колкото за очи, отидоха да потърсят учителя Баташки.* Й. Йовков, Приключенията на Гороломов. *Една съдебна комисия ни разпита за очи и в два дни уреди работата по начертания от по-рано план.* К. Величков, В тъмница. *А владиката дъвчеше тъй усърдно, че се тресеше цялата му гъста брада и, колкото за очи, от време на време прекръстваше трапезата.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. — *Ами ти защо чумосваш болярина, жено! — рече да защити началника си десетникът, макар че думите му бяха казани само за очи.* Ст. Загорчинов, Ивайло.

Още: **<Колкото> за лице.**

КОЛКОТО ЗА ПОЩЯНКА. *Диал.* Твърде малко (обикн. за ядене, храна).

КОЛКОТО ЗА ХЛЯБА. Срещу съвсем нищожно заплащане, колкото за оскъдна прехрана. *Да, работеха понякога с надница за няколко гроша, колкото за хляба.* Ив. Вазов, Немили-недраги.

Още: **За един<ия> хляб.**

КОЛКОТО ИГЛЕН ВРЪХ. *Диал.* Вж. Колкото на игла<та> върха. *Ти ми си жена, но колкото иглен връх не знаеш.* К. Петканов, Преселници.

КОЛКОТО ИСКАШ. 1. Много, в голямо количество. — *Нататък има дрянови пръчки, а лозина надолу край върбалака колкото искаш! . . . Той* [овчарят] *скокна по рида, извади ножче и се погна да реже жилавите дряновини.* П. Ю. Тодоров, Идилии. *На американска територия не се е воювало, производството е цялостно, материали колкото искаш, и все пак жилищна криза.* Г. Белев, Какво видях в Америка. *Бащата едва дишаше от умора, ама устата му не спираха — псувни, закани колкото искаш.* В. Полянов, Белият вятър в планината.

2. Много, във висока степен. *Ще се разхождаме колкото искаш.*

Още: **Колко<то> щеш. Колкото <ти> душа иска.**

КОЛКОТО МАГАРЕ ОТ ВОЕННА МУЗИКА, разбирам. *Ирон.* Никак, нищо не (разбирам).

КОЛКОТО (КАТО) МАГАРЕ ОТ КАНТАР, разбирам (проумявам, познавам). *Ирон.* Нищо не (разбирам).

Още: **Колкото (като) муле от кантар.** *Диал. Ирон.*

КОЛКОТО (КАТО) МАГАРЕ ОТ КЛАДЕНЧЕВА ВОДА, отбирам. *Ирон.* Нищо не (отбирам, разбирам).

КОЛКОТО (КАТО) МАГАРЕ ОТ ПСАЛТИР, разбирам. *Диал. Ирон.* Нищо не (разбирам).

КОЛКОТО МИ ГЛАС ДЪРЖИ, викам (крещя, рева, пищя). Извънредно силно (викам). *Устабашият, който от неумение не прекъсна пререканията още в началото им, сега удряше с всички сили звънеца и викаше колкото му глас държи.* Ст. Чилингиров, Хлеб наш насущний. *Гинка извика; селянката изплака. Старата изрева колкото ѝ глас държеше.* Ив. Вазов, Нова земя. *Сивушка се качи на мравуняка. — Щъркове, — викна тя колкото ѝ глас държеше, — радвам се, че ви виждам сбрани, единни и готови за борба.* О. Василев, Дивата гора. *И по отсрещния тротоар на казармата се разхождаха остригани момчета. Те пък свиреха на китари и акордеони; пиеха коняк от тумбести бутилки и викаха и крещяха колкото им глас държи, уж че пееха.* Кл. Цачев, Войници. *После се качи на него, . . . и извика колкото му глас държеше на Йотата: Кукуригу!* Ив. Вазов, Чичовци.
Още: **Колкото глас имам. Що глас ми държи.** *Диал.*

КОЛКОТО МИ КРАКА<ТА> ДЪРЖАТ. С всички сили, колкото мога. *Трънката го пусна, оправи се и потърси място за сядане. Тинчо отстъпи няколко крачки заднешком, сетне се обърна и хукна да бяга колкото му краката държаха.* П. Проданов, Седмокласници. *Току виж, озовал се над воденицата, . . ., и децата, които често влизаха да берат сливи, щом го видеха, не слизаха, а просто нападваха и бягаха колкото им крака държат.* Й. Йовков, Старопланински легенди.
Още: **Колкото ми нозете държат.**

КОЛКОТО МИ НОЗЕТЕ ДЪРЖАТ. Вж. Колкото ми крака<та> държат. *Те тичаха колкото им държеха нозете, обезумели, загубили всякаква смелост. — Стойте! Върнете се назад!* Ст. Загорчинов, Ивайло.

КОЛКОТО (ЩО) МИ СЕ ОТКЪСНЕ ОТ ЗЪБИ. *Диал.* Колкото пожелая, колкото искам или мога. *Даде на синовете си колкото му се откъсна от зъби.*

КОЛКОТО МИ СИЛА ДЪРЖИ. Колкото мога, с всички сили. *Великанчето тръгнало към зайчето. Хукнало зайчето колкото му сили държат.* Ран Босилек, Радост. *В отсрещния двор отново се появи бабичката. Този път тя изглеждаше много изплашена. Затича се колкото ѝ силите държаха към ранения. — Милото на баба! Кръв! Ракия нося! Турете му ракия! . . .* К. Ламбрев, Средногорски партизани. *Аз забързах колкото ми сила държеше, без да се обърна.* Ив. Вазов, Утро в Банки.

КОЛКОТО (КАТО) МУЛЕ ОТ КАНТАР, разбирам. *Ирон.* Вж. Колкото магаре от кантар.

КОЛКОТО НА ИГЛА<ТА> ВЪРХА и КОЛКОТО НА ВРЪХ ИГЛА. *Диал.* **1.** Твърде малко, съвсем малко, мъничко. *Дай ми колкото на иглата върхът.*
2. При отриц. Нищо.
Още: **Колкото иглен връх.**

КОЛКОТО ОТ ЗЕМЯТА ДО НЕБЕТО и КОЛКОТО ОТ НЕБЕТО ДО ЗЕМЯТА. За разлика, несъответствие — много голяма (о). *Има разлика между тях колкото от земята до небето.* ● *Това е далеч от истината колкото от небето до земята.*

КОЛКОТО ОТ КОЧ МЛЯКО. *Ирон.* Никакъв. *Тоя ще получи Димитровска награда и ще се пенсионира. От такъв ползата е колкото от коч мляко.* М. Марчевски, Тихо пристанище.

КОЛКОТО РЕШЕТО ВОДА. Никак. *Държи дума, колкото решето вода.* Пословица.

КОЛКОТО (КАТО) СВИНЯ ОТ ДИНЯ, разбирам (разумявам, отбирам, познавам и под.). *Ирон.* Нищо не (разбирам).
Още: **Колкото (като) свиня от тиква (кратуна).** *Диал. Ирон.*

КОЛКОТО (КАТО) СВИНЯ ОТ ТИКВА, отбирам. *Диал. Ирон.* Вж. Колкото (като) свиня от диня.

КОЛКОТО (КАТО) СВИНЯ ОТ КАЛ, отбирам. *Диал. Ирон.* Нищо не (отбирам, разбирам).
Още: **Колкото (като) свиня от тиня.** *Диал. Ирон.*

КОЛКОТО (КАТО) СВИНЯ ОТ КРАТУНА, отбирам. *Диал. Ирон.* Вж. Колкото (като) свиня от диня.

КОЛКОТО (КАТО) СВИНЯ ОТ ТИНЯ, разбирам. *Диал. Ирон.* Вж. Колкото (като) свиня от кал.

КОЛКОТО СТРАХ ДА ВЗЕМЕ. Само да се уплаши и да не смее вече да не се подчинява, да не смее да върши пакости. *Нали ти казах да го поудариш малко, само колкото страх да вземе и друг път да не посяга!* Чудомир, Убийство.

КОЛКОТО <ТИ> ДУША ИСКА. 1. Много, в голямо количество. *Гъби и лобода имаше колкото душа иска в леса.* Ст. Загорчинов, Ден последен.
2. Много, във висока степен.
Още: **Колкото искаш. Колкото <ти> душа сака.** *Простореч.*

КОЛКОТО <ТИ> ДУША САКА. *Простореч.* **1.** Много, в голямо количество. *Имаше ядене и пиене колкото ти душа сака.*
2. Много, във висока степен. *Ядохме колкото душа сака.*
Още: **Колкото <ти> душа иска.**

КОЛКОТО ЦИГАНИН КИСЕЛО МЛЯКО. *С предходно изр.* Никак (употребява се, за да се посочи, че нещо няма да стане, няма да се осъществи). *Да свъртиш имот колкото циганин кисело мляко.*

КОЛКО<ТО> ЩЕШ. 1. Много, в голямо количество. — *Не само вълци, но и мечки има из нашата планина. И сърни, и диви свине, и кози. А зайци и лисици — колкото щеш.* П. Здравков, Незабравимо детство. *Годините много май станаха, пък и греховце — колкото щеш.* Ст. Загорчинов, Ден последен. — *И брашно имам — рекъл воденичарят, — и хляб колкото щеш.* Ран Босилек, Весели приказки.
2. Много, във висока степен. *На женски приказки той никога не обръщаше внимание. — Да имам аз куче и пушка, — каза в себе си той, — пък ти си дрънкай колкото щеш.* Елин Пелин, Щъркови гнезда. — *Радойчо, иди в градината! Там е по-хубаво: широко е, викай си колкото щеш.*
Още: **Колкото искаш.**

КОЛКО ХЛЯБ, ТОЛКО И СИРЕНЕ. *Диал.* За човек, който не пести; разсипник, прахосник.

КОЛКО ШАПКИ ЩЕ ОПУСТЕЯТ *до някога.* Много хора могат да измрат до определен момент. *До утре колко шапки ще опустеят.* ● *Дотогава не знаем колко шапки ще опустеят.*
Още: **Много шапки ще опустеят. Колко калпаци (капи) ще опустеят.** *Диал.*

КОЛ ЛИ ЩЕ ПОБИЯ <НА ЗЕМЯТА>. Вж. Не ще побия кол <на земята>.

КОЛ ЛИ ЩЕ ПОБИЯ НА ТОЯ СВЯТ (НА СВЕТА). *Диал.* Вж. Не ще побия кол на света.

КОЛУМБОВО ЯЙЦЕ. *Книж.* Остроумно решение на труден проблем, което, след като бъде чуто, се струва просто и лесно на всички. *Заприщихме и източния прозорец на коридора с нова клетка... Запалихме лампи в целия коридор... Така разрешихме неразрешимия въпрос — нашето колумбово яйце.* Б. Априлов, Кифлата на началника.

От анекдота за Христофор Колумб, който разрешил задачата да закрепи на едно място изправено яйце, като го счупил откъм долната му страна.

КОЛЯ КУЧЕТО. Пълен, всевластен господар съм аз, за всичко се слуша и изпълнява моята воля, командувам аз; от мен зависи всичко. *Сега е първи търговец на кожарска стока и най-голям чорбаджия. Той коли кучето в Габрово.* А. Каралийчев, Народен закрилник. — *Ама сега и бай Манол ще коли кучето — след кратко мълчание каза*

ратаят. Ем. Станев, Иван Кондарев. *Баща ми и майка ми се скараха — не разбирам за какво. По едно време татко рече: — Аз коля кучето в тази къща, какво повече!* Й. Вълчев, Родихме се змейове.
Още: **Беся кучето.**

КОЛЯ ОТКЪМ ВРАТА. *Диал.* **1.** Проявявам голяма жестокост, страшно измъчвам някого, жестоко се разправям с някого.
2. Извършвам нещо бавно и мъчително, не както трябва.

КОМАНДУВАМ ПАРАДА. Нареждам какво да се прави; налагам се. *И после, самата тази намеса* [на големците от селото] *означава, че те ще командуват парада, а той, униформеният, . . ., ще играе ролята на прост изпълнител.* М. Марчевски, Героите на Белица.

КОМАРА ЦЕДЯ, КАМИЛИ ГЪЛТАМ. *Диал.* **1.** Проявявам дребнавост, като пилея по-ценното, а държа за по-малоценното.
2. Забелязвам у другите и най-дребните недостатъци и грешки, а не виждам много по-големи свои слабости и грешки.

Води началото си от Евангелието — думи на Исус за хора, които за незначителни неща са по-съвестни, а за по-важните — безсъвестни.

КОМИНА МИ МНОГО ПУШИ. *Диал.* Много съм хремав.

КОМУ ГИ РАЗПРАВЯШ. *Пренебр.* Не ти вярвам, да не мислиш, че ти вярвам.
Още: **На мене ли ще ги разправяш.**

КОМУ ПРОДАВАШ <ТИЯ> <ЗЕЛЕНИ> КРАСТАВИЦИ. Вж. Не ми продавай краставици.

КОМУ ЩЕ НАКРИВИШ. *Ирон.* Никого няма да засегнеш, на никого няма да причиниш неприятност с постъпките си. *Кому ще накривиш, като се отровиш, или обесиш?* Ив. Вазов, Казаларската царица.

КОМШИЙСКАТА КОТКА ИЗЯЛА МЕСОТО, А НАШАТА СЕ НАЯЛА. *Диал.* Казва се на човек, който е направил сам нещо лошо, а обвинява другите.

КОМШИЙСКАТА КОТКА НАКУСИЛА МЛЯКОТО, А НАШАТА СЕ ОБЛИЗВА. *Диал.* Казва се на човек, който е направил сам нещо лошо, а обвинява другите.

КОН ВОДЯ, ПЕШИ ХОДЯ. *Диал.* Не се ползувам от това, което имам.

КОН ДА РАЗИГРАВАШ *в нещо или някъде.* За помещение, апартамент — много голям, много просторен. *И аз — в къщи. Какво да правя! Една къща — кон в нея да разиграваш, апартамент! . . . Накитено вътре, наредено, подредено, само, дето се вика, ти си артък.* Н. Хайтов, Диви разкази.
Още: **С кон да играеш.**

КОН НЯМАМ, КРАКА МАХАМ. Заловил съм се с някаква работа, без да са налице необходимите условия за осъществяването ѝ. *Някой продумал, друг пошепнал, а вие меч завъртяхте. Дето се рекло, кон нямате, крака махате. — Ти открай време си неверник, Драго.* М. Смилова, Друм се вие.

КОН ПЪРДИ, <ВЯТЪР ВЕЕ>. *Вулг.* За празни приказки, бръщолевене.
Още: **Кон пърди, вятър вей, гората се люлей.** *Диал. Вулг.* **Кон пърди, вятър вей, Димка перо люлей.** *Диал. Вулг.*

КОН ПЪРДИ, ВЯТЪР ВЕЙ, ГОРАТА СЕ ЛЮЛЕЙ. *Диал. Вулг.* Вж. Кон пърди, вятър вее.

КОН ПЪРДИ, ВЯТЪР ВЕЙ, ДИМКА ПЕРО ЛЮЛЕЙ. *Диал. Вулг.* Вж. Кон пърди, вятър вее.

КОН РАБСКА ДОБА. *Диал.* Към зазоряване, преди съмване.

КОН ТИ БЪРЗ. *Диал.* Възклицание, с което се пожелава добро, успешно пътуване; добър път.

КОНТРАТА ОСТАВА / ОСТАНЕ У МЕНЕ. Всички неприятни последици се струпват върху мене, аз изпитвам най-много неприятности при някаква работа, в която са замесени повече лица. — *Кой крив, кой прав не знам. . . Контрата остана у мене! — въздъхна Гатьо и бавно тръгна към вратата.* К. Калчев, Семейството на тъкачите. *Крадците рядко биваха улавяни и контрата оставаше у местните цигани.* Ив. Петров, Преди да се родя. *Защо изпратиха друг, след като конкурсът спечелих аз? Защо контрата остана у мене? За ваше сведение оттогава аз зная какво да правя.* Др. Асенов, Изпити.

КОПАЯ ГРОБ<А> *някому.* Готвя, замислям нещо много лошо за някого, гибелта на някого. *Изменникът бил тук, топлил съм го в пазвата си, копаел ми тайно гроба.* Ив. Вазов, Борислав. *И пред тях ще се кланяш, както се кланяше и пред мъжа ми, и пред мене, и пред оня Ивайло, а зад гърба им ще копаеш гроб, за да се издигнеш ти. Зная добре навиците ти. Нали аз те издигнах.* Ст. Загорчинов, Ивайло. *Йоаким и Светослав му копаеха тайно гроба, но по различни начини и с разни цели.* Ив. Вазов, Светослав Тертер.

Още: **Копая трап (яма).** *Диал.*

КОПАЯ С ИГЛА БУНАР. *Диал.* Вж. Копая с игла кладенец /в 1 знач./.

КОПАЯ С ИГЛА КЛАДЕНЕЦ. 1. *Диал.* Върша безсмислена работа; работя несвястно. **2.** Върша тежка, трудна, извънредно бавна работа, която едва след много дълги усилия дава резултати. *Докато разберем, . . . , че е в града — той зарязал службата и поел чифлика. . . Само че да ти кажа, трудничко трябва да му е, . . . Все едно, дето викат, с игла кладенец да копаеш.* К. Константинов, Седем часът заранта.

Още: **Копая с игла бунар** /към 1 знач./. *Диал.*

КОПАЯ СИ ГРОБА и **КОПАЯ СОБСТВЕНИЯ СИ ГРОБ.** Подготвям сам гибелта си. *Той* [Момчил] *чу пак като на сън как Момчиловците зашушукаха,. . ., а Райко извика: „Сами си копаят гроба."* Ст. Загорчинов, Ден последен. *Той дойде в онова положение, когато човек се води сякаш от злата си орисия и безсвестно си копае сам гроба.* А. Страшимиров, Есенни дни.

КОПАЯ ТРАП *някому. Диал.* Вж. Копая гроб<а> *някому.*

КОПАЯ ЯМА *някому. Диал.* Вж. Копая гроб<а> *някому.*

КОПРИВА ЯДЕ, КОПРИНА НОСИ. *Подигр.* За беден човек, който се облича в скъпи дрехи и се големее.

КОПРИНЕНА ЖЕНА С ВЪЛНЕН МЪЖ. *Диал.* Казва се, когато мъжът е по-прост от жена си или пък е неучен, простак.

КОПТИСВА МИ / КОПТИСА МИ ОТ СЪРЦЕ. *Обикн. със след. изр. със съюз* да. *Диал.* Поисква ми се, пожелавам силно нещо. *Тамам, брате; нали ти коптиса от сърце да идеш с мене и да се сториш хаджия, блазе тебе и преблазе на твоята грешна душа.* Н. Геров, Речник на българский язик.

КОПЧЕ НЕ МОГА ДА КАЖА и **КОПЧЕ НЯМА ДА КАЖА.** Съвсем нищо не възразявам. *Хеле имаше едно дребничко момче, страхливо и изпълнително — то, горкото, като го видеше, тъй си глътваше езика, че не можеше копче да каже.* Г. Караславов, Ех, сега да ми е. — *Заплатата на дясното крило Фичко Пестила е много малка. . . — Другарят директор ще му даде награда за Първи май! И никой няма да каже копче!. . . — Казвай да чуем! — промълви неуверено Бозуков, . . . — Тая работа ще трябва да се мотивира.* Тонич, Трудовите постижения на дясното крило. *Комунистите* (. . .) *му отвръщаха не с учени цитати, . . ., а с народни поговорки и пословици, срещу които той не можеше да каже копче.* Г. Караславов, Изчадия адови. *На това той копче не може да ми каже, знаеше, че съм прав.*

Още: **Копче не мога да река (няма да река).**

КОПЧЕ НЕ МОГА ДА РЕКА и **КОПЧЕ НЯМА ДА РЕКА.** Вж. Копче не мога да кажа.

КОРАВА ГЛАВА. Упорит, твърдоглав, инат човек. *Корава глава ще да е бил тоя Пелтек-Исеин и макар че домашните му го не пускали да върви, решил да отиде при деребея и да си иска правото.* Н. Хайтов, Съперници. *Не знам какви дяволи го бяха прихванали днес, но на всичко отгоре плати цялата сметка. Никак не обичам да ми плащат сметките, но може ли човек да спори с такава корава глава като Коноли.* П. Вежинов, Сините пеперуди. *Стефан вдигна стола да вразуми тая корава глава.* В. Андреев, Партизански разкази.

Още: **Корава кратуна.** *Пренебр.* **Дебела глава** /в 1 знач./. **Букова глава** /в 1 знач./. *Диал.*

КОРАВА КРАТУНА. *Пренебр.* Упорит, твърдоглав, инат човек. *Напипал варените тикви, плюскал, плескал се, та не мога да го позная, маскарата с маскара! — Как те казват бе, момченце! — ... Честолюбивият тиквоядец мълчи... Аз ще го науча да приказва! Ей сега ще омекне тая корава кратуна, дето се е метнала на майчината си.* Чудомир, Първият урок.

Още: **Корава глава.**

КОРАВА МИ Е ГЛАВАТА. Не се вслушвам в съветите на другите; неразбран и упорит съм.

Още: **Твърда (дебела) ми е главата. Имам корава глава.**

КОРАВИ МИ СА ОЧИТЕ. Безочлив съм, нахален съм, нямам чувство за срам. Още: **Имам корави очи. Дебели ми са очите.**

КОРЕМЪТ МУ МЕХАНА. *Диал.* Голям пияница е.

КОРИТОТО Е ЦИГАНКА. *Диал.* Употребява се, за да се подчертае, че прането няма край и свършване.

КОСТЕЛИВ ОРЕХ. 1. Човек, с когото мъчно можеш да се разбереш; упорит, опак, твърдоглав човек. *Омръзнали са ми учени жени, те са, как да кажа, костелив орех. Не мога да ги търпя.* Й. Йовков, Обикновен човек. *В гласа му има нещо заканително, твърдо, упорито. Личи, че е костелив орех дядо Паскал.* П. Велков, Стълба до небето. *„Кой би помислил, че вълчето има нокти? Ще ги пречупим, самонадеяни болярино, ще се превиеш и ще забравиш" — гледаше го Ирина. Отец Ангел мислеше за бащата на Радомир: „Прояви се най-после кръвта на Драгота. С костелив орех се е заела Ирина. Защо ѝ трябваше?"* М. Смилова, Друм се вие.
2. Нещо, което създава големи затруднения; трудна, мъчна работа. *Таганрог наистина се оказа костелив орех за руснаците. Вие бяхте минирали там даже и мишките.* П. Вежинов Нашата сила.

КОСТ МИ Е В ГЪРЛО. *Диал.* Пречи ми, мъчи ме.

КОСЪМ С РЪЦЕ НА ДВЕ ДЕЛЯ. *Диал.* Умея изкусно да върша всичко, много съм способен, сръчен, голям майстор съм.

КОТКА И МИШКА ЩЕ СПЯТ ЗАЕДНО. Много е студено, настъпил е голям мраз, студ.

Още: **Куче и котка ще спят заедно.**

КОТКА ПО ГРЪБ НЕ ПАДА и **КОТКА ПО ГРЪБ ПАДА ЛИ.** Употребява се за упорит човек, който не се признава за виновен, ако и да има вина за нещо, и за човек, който никога не отстъпва от мнението си.

КОЧА ДУША. *Диал.* Здрав, жилав човек, който се бори дълго със смъртта, не умира лесно.

КОЧИ ВЯТЪР МЕ ВЕЕ. *Диал.* Иска ми се да се женя.

КОЧИ НОКТИ ДРАСКАТ ПО СЪРЦЕТО МИ. *Диал.* Изпитвам душевна мъка, скръб.

КОЯ ВОДА ГО НОСИ. *Обикн. във 2 и 3 л. След главно изр.* Какво е предприел, в какво положение е, какво го чака. *И наш Георги доста се е заразил от тия крайни идеи — . . . И не знаят коя вода ги носи! . . . Само ще си изгуби бъдещето Борис.* Ив. Вазов, Нова земя.

КОЯ КУЧКА <ТИ> ЛАЕ. *Ирон.* Употребява се, когато някой пита за нещо, за което до момента му е говорено, обяснявано, а той не е слушал. *Ти защо не ме слушаш какво ти говоря, а питаш? Коя кучка ти лае досега?*
Още: **Кое куче <ти> лае.** *Ирон.*

КРАВАЙ НА РЪКА. *Диал.* За човек, който казва, че бърза.

КРАДОХА МЕ НА ДВА ФАЙТОНА. *Подигр.* **1.** Имах много кандидати (за стара мома, която се хвали, че е била искана за жена от мнозина).
2. Много съм желан, искан някъде.

КРАЙ НА ПРЕДАВАНЕТО. *Жарг.* Възклицание, с което се изразява категорично решение повече да не се върши нещо неприятно или досадно или се констатира, че нещо неприятно вече се е свършило. *Хайде сега да спим. . . Лека нощ! Край на предаването.* А. Каралийчев, Строители на републиката.

КРАЙЪГЪЛЕН КАМЪК. *Книж.* Най-важната, най-съществената част на нещо, основата на нещо. *Крайъгълен камък в нашата външна политика е нерушимата дружба с народите на Съветския съюз.* Г. Димитров, Изявления. *Преди всичко откриваме проблемата за необходимостта от вяра в човека — този високохуманен принцип на комунистическата идеология и морал, който беше потъпкан през времето на култа към личността и който с възобновяването на ленинските норми на живот отново се превръща в крайъгълен камък на взаимоотношенията между хората в нашето общество.* Д. Гюрова, Ив. Остриков, Път през ада.

Води началото си от Библията, от книгата на пророк Исая: „Аз полагам в основата на Сион камък, камък изпитан, крайъгълен, драгоценен, здраво положен".

КРАКА МИ НЕ СТЪПВА / СТЪПИ *някъде.* Не отивам, не ходя някъде. *Моята крава пусна през тая година четири хиляди и сто литра мляко. . . — Я, я, че тебе кракът ти не е стъпвал в обора! — обади се председателят.* Н. Каралиева, Неуловимият. *Старият човек на църковна служба не ходеше, кракът му в кръчма не стъпваше. Затуй пък — дойдеше ли празник — той се наместваше на това миндерче и през целия ден бавно и на глас с голямо внимание и явна наслада препрочиташе песните на една вехта песнопойка.* Г. Русафов, И те са били деца. *Даскал Димитър поиска тука пред вас да ме опетни. Няма кракът му да стъпи, докато не изближе всичко, каквото е казал.* П. Ю. Тодоров, Първите. — *Гости като тебе се посрещат с тояга. Така да знаеш. И друг път да не е стъпвал кракът ти в нашата къща.* П. Михайлов, Малката партизанка.
Още: **Ногата ми не стъпва / стъпи.** *Диал.*

КРАКА НЕ МИ ОСТАНАХА. Изморих се много от продължително ходене или от много работа, свързана с движение. *Когато изкусните в коларския занаят шипченци, . . ., са се връщали от габровския пазар, споделяли своите впечатления от града с думите: „Остави се, крака не ни останаха — то дълго, дълго, като учкур."* Т. Анастасов, Градът на предприемчивите планинци.
Още: **Останах без крака.**

КРАКАТА МИ ДА МИЕ, ВОДАТА МИ (ИМ) ДА ПИЕ. *Обикн. в подч. изр.* Много ми е предан, слуша ме за всичко, в нищо не ми противоречи. — *Мома, нàвро, мома. . . Намекваше ѝ Дешка за моминството, че била се мъкнала с какви ли не, докато намерила тоя, будалата, девер ѝ, та го заслепила с имот. — Е яд ли ви е, много ви е яд, че ви не слуша приказките, ами е готов краката да ми мие, водата да ми пие.* Ст. Ц. Даскалов, Без межда. *Гледай да си вземеш булка краката ти да мие, водата да пие.*

КРАКАТА МИ НЕ МЕ ПОСЛУШАХА. От слабост или от вълнение не можах да се помръдна, да тръгна, да се движа. *Поиска да стане и да избяга из градината, но краката ѝ не я послушаха.* К. Петканов, Вълнолом.
Още: **Нозете <ми> не ме послушаха.**

КРАКАТА МИ СЕ КЛАТЯТ. Служебното ми или общественото ми положение е несигурно; всеки момент мога да загубя службата си, поста си. *Тогава той започна да събира сведения за подначалника: как гледа на него началникът, как — управителят, какви слабости има и не му ли се клатят краката.* В. Диаватов, Последният успех на Гочо Ганчев. *Само ако видиш, че някому се клатят краката, тогава драсни едно тайничко писъмце в министерството — нареди там за него, каквото знаеш и каквото не знаеш, хвърли му, както казват, една динена кора да се хързулне още по-наздраво и пращай овреме хора да ти действуват да му заемеш мястото.* Г. Караславов, Съвет. *Но още същата нощ описах всичките им дела, на следния ден проверих всичко, преписах писмото и го изпратих в един опозиционен вестник. . . Побесня кметът, краката на главния учител започнаха да се клатят.* Г. Караславов, Жана д'Арк от вила „Еделвайс".
Още: **Краката ми се люлеят (люшкат)** /в 1 знач./.

КРАКАТА МИ СЕ ЛЮЛЕЯТ. 1. Служебното ми или общественото ми положение е несигурно; всеки момент мога да загубя службата си, поста си.
2. Много съм слаб, немощен (обикн. след тежка болест).
Още: **Краката ми се люшкат. Краката ми се клатят** /към 1 знач./.

КРАКАТА МИ СЕ ЛЮШКАТ. Вж. Краката ми се люлеят. *Как е? . . . Люшкат ли се краката на правителството, люшкат ли се? — произнесе той.* Ц. Церковски, Зад крайчеца на завесата.

КРАКАТА МИ СЕ ПЛЕТАТ. Ходя с несигурна стъпка и се клатя, обикн. поради голяма умора или понеже съм пиян. *Тя бяга; но плетат ѝ се краката.* К. Христов, На кръстопът.
Още: **Плета си краката.**

КРАКАТА МУ ДА МИЯ, ВОДАТА <ИМ> ДА ПИЯ. *Във 2 и 3 л. Обикн. в подч. изр.* Много съм задължен някому заради хубавото му отношение, хубавите му прояви към мене, не мога да му се отблагодаря. *Тя ми спаси детето от смърт, аз трябва краката ѝ да мия, водата им да пия.* ● *— Откак сме се оженили — вече десет години — все мъжът ми пали печката. — О, ти трябва тогава краката му да миеш, водата им да пиеш.*

КРАК НЕ МРЪДВАМ/НЯМА ДА МРЪДНА *отнякъде.* Не ще се отместя от някакво място, ще продължавам да стоя на някакво място. *Не ме радва огънят, братя. . . чини ми се, ще имаме работа тая нощ. . . — Пребийте ни, ама крак няма да мръднем оттук — допълни той.* Ст. Загорчинов, Ден последен.

КРАЛ ЯЙЦА. *Диал.* Употребява се, когато някой хълца.

КРАСТАВИЦИ НА ТЪРКАЛЕТА. Глупости, неверни неща (обикн. като възклицание).

КРАТУНАТА МИ Е КУХА. *Пренебр.* Глупав съм, глупак съм.
Още: **Главата ми е куха.** *Пренебр.* **Празна ми е кратуната.** *Пренебр.*

КРАЧА С ШИРОКИ КРАЧКИ. Напредвам бързо, усилено.
Още: **Вървя с широки крачки.**

КРАЧКА НАПРЕД. Напредък, постижение. *Новата книга на Камен Калчев бележи голяма крачка напред в неговото развитие.* Ем. Петров, Живите помнят (роман от Камен Калчев). *Трябваше да се организират народните сили, за да издържат напрежението и направят нова крачка напред.* Ем. Манов, Ден се ражда. *Въпреки това създаването на Лейбъристката партия било крачка напред в английското работническо движение. Английското работничество дошло до съзнанието от необходимостта за своя политическа партия.* История за X клас. *Нова голяма крачка напред в развитието на окото намираме при охлювите.* Вл. Хараламшиев, По следите на светлината.

КРАЧКА ПО КРАЧКА. Постепенно и упорито. *С труд и пот, крачка по крачка ние се стремим да построим социализма и да направим живота още по-прекрасен.* в. Отечествен фронт.

КРЕКНА МИ ГЪСКАТА. *Диал.* Настъпиха и за мене добри, щастливи дни, сполучих и аз в нещо, ощастливен бях.
Още: **Крекна ми патката.** *Диал.*

КРЕКНА МИ ПАТКАТА. *Диал.* Вж. **Крекна ми гъската.**

КРЕПЯ СЕ НА СВЕТИ КРЕПКИ. *Диал.* **1.** За предмет — зле съм закрепен, поставен, всеки момент може да падна. *Махни оттам тая чинийка, крепи се на свети крепки, ще вземе да падне.*
2. За предмет — скъсан съм, вехт съм, стар съм.
3. За обещание, думи и под. — несигурен съм, нестабилен съм.
Още: **Държа се на свети крепки.** *Диал.* **Крепят ме свети крепки.** *Диал.*

КРЕПЯТ МЕ СВЕТИ КРЕПКИ. *Диал.* **1.** Зле съм закрепен, поставен, всеки момент може да падна.
2. Скъсан съм, вехт съм, стар съм.
3. За обещание, думи и под. — несигурен съм, нестабилен съм. *Чак на делото ще дойда и все зад нея ще седя! Че женската дума, нали знаеш, свети крепки я крепят!* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи.
Още: **Държат ме свети крепки.** *Диал.* **Крепя се на свети крепки.** *Диал.*

КРИВВАМ / КРИВНА ВРАТ. *Диал.* Не се подчинявам, не се съгласявам с нещо, упорствувам за нещо. — *Те са дошли — продължи Бенков, без да ги слуша — дошли са да вземат детето от ръцете ви, те искат да го направят грък! — Ха — кривна врат Стоян — грък.* Д. Талев, Железният светилник.
Още: **Накривявам / накривя (изкривявам / изкривя, навивам / навия) врат.** *Диал.* **Криввам / кривна глава.** *Диал.*

КРИВВАМ / КРИВНА ГЛАВА. *Диал.* Не се подчинявам, не се съгласявам с нещо, упорствувам за нещо. — *Мари хей, моми, хем да не салмувате много — . . . каза накрай и втрина Николица, като стана също да си ходи, па скритом кривна глава на Ангелина — подсещаше я да се не мае.* А. Страшимиров, Есенни дни. *Кервандҗията кривна глава. Не може се той преви под ниска стряха.* П. Ю. Тодоров, Идилии.
Още: **Криввам / кривна врат.** *Диал.*

КРИВВАМ СИ / КРИВНА СИ ШАПКАТА. 1. Преставам да се тревожа за каквото и да е, почвам да живея лек, безгрижен живот.
2. Преставам да се интересувам от нещо, отказвам се от нещо, не поемам отговорност за нещо. *Той обещаваше, че ще се ожени за нея, отведе я една нощ в крайречния върбалак, после си кривна шапката и се запиля да следва някакви курсове.* Ив. Петров, Мъртво вълнение.
Още: **Накривявам си / накривя си шапката.**

КРИВИ ДЪРВА, имам (нямам). Недостатъци, лоши черти (имам, нямам). *Матей Матов изпитваше сякаш наслада да засилва краските, да сгъстява тъмните петна — така изпъкваше сам той и оправдаваше несполуките си. Ех, имаше и той криви дърва, но поне беше чист пред съвестта си, че никого не бе излъгал, не бе ограбил.* Л. Стоянов, Сребърната сватба на полковник Матов.

КРИВИ МИ КОЛАТА. *Диал.* Обикн. за дете — не съм в добро настроение, хленча, плача.

КРИВО ДЪРВО. Опак, неразбран човек.

КРИВЯ СИ ВРАТА *подир някого или нещо.* Гледам продължително, с любопитство някого или нещо, следя го с поглед. — *Сички знайме как си криви Таки Брашнаров врата подир сека срещната млада жена,. . . и нема той да ме учи тука кой е почтен и кой не е почтен.* Д. Талев, Преспанските камбани.
Още: **Изкривявам си / изкривя си врата. Скълчвам си / скълча си врата.** *Диал.*

КРИВЯ СИ ДУШАТА. Умишлено лъжа. — *Ами че нали все заедно бяхме бе, бай Ганьо, защо си кривиш душата?* Ал. Константинов, Бай Ганьо. — *Не те ли е срам, бе чичо — обърна се тя към дядо Пуне, — стар човек да си криви душата. . . Ако мое дете нощес е*

бродило посред село, на кал да стане. Кр. Григоров, Отново на училище. — *Аз, батьовете, защищавам правдата. . . — Аз не мога да си кривя душата.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Вие с Гергин станахте големи хора, хич не идете да ни видите. — Кьно, не си криви душата — обади се Гергин. — Не съм пропуснал месец да не дойда.* Ем. Манов, Ден се ражда. *А. . . да не си кривя душата, боровинките не бяха лоши. Едри, вкусни.* Цв. Ангелов, Честна дума.

Още: **Опача си душата.** *Диал.* **Кривя си устата** /в 1 знач./. *Диал.*

КРИВЯ СИ КАЛПАКА. Вж. Кривя си шапката. *Щом като е така, ще си кривя калпака, както ми е кеф.* Ст. Чилингиров, Хлеб наш насущний.

КРИВЯ СИ КАПАТА и КРИВЯ КАПА. Вж. Кривя си шапката. *Да не мислиш, че ми е било лесно! Туриха ме заедно с другите да управлявам, а пък аз и ратай не бях управлявал! Двадесет декара съм имал. И те изведнъж ми дадоха 20 хиляди. . ., защото, както знаеш, Ралчо само кривеше капа.* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи.

КРИВЯ СИ УСТАТА. *Диал.* **1.** Умишлено лъжа. *Тука Сминът се обади: / Я си не криви устата! / Тебе да обича — тя ли?* П. П. Славейков, Епически песни.
2. Говоря неискрени, ласкателни думи, нагаждам думите си с цел да се харесам на някого, да угоднича пред някого. *Но не от тия българи съм, които ще си кривят устата да Ви посрещат в Събора.* П. П. Славейков, Българска литература. *Машала бе, Хасан Пехливан! Аз не мислех, че сте знаели да жънете дотолкова бързо гяурски глави, кривял си устата един одрипан читак.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания. *Грях да бъде на душата на оня доктринар-педант, който си криви устата да иска благоразумие от въстаналия за свещени права и свобода народ.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания.

Още: **Кривя си душата** /към 1 знач./.

КРИВЯ СИ ШАПКАТА. Живея лек, безгрижен живот, за нищо не ме е грижа. *Той, човекът, си криви шапката нагоре-надолу, пък утре ще се довлече да иска дял.* Елин Пелин, Гераците. *Пак си прави чифчилъка, щом ти доставя удоволствие, криви си шапката, гледай си жената.* Ем. Станев, Иван Кондарев.

Още: **Кривя си калпака (капата).**

КРИВЯ УСТА. Изразявам недоволството си от нещо, недоволен съм от нещо. *А като гледат Рале какъв прибран къщовник стана, кривят уста, цъкат по прагища баби.* П. Ю. Тодоров, Идилии.

КРИЕ МИ СЕ В ОЧИТЕ. Изглежда ми, вижда ми се по-малко количество, отколкото е в действителност. *Тези въглища били 1 тон, но нещо ми се крият в очите.*

КРИЯ ЗМИЯ В ПАЗВАТА СИ. Грижа се за някого, смятам го за близък, без да подозирам, че той в същност ми е враг. *Сега не се чудя как моят мъдър, прозорлив баща е могъл да крие в пазвата си змията Иванка.* Ив. Вазов, Борислав.

Още: **Държа змия в пазвата си. Нося змия в пазва<та си>.**

КРИЯ СЕ ЗАД ГЪРБА *на някого.* Оставям някого да носи отговорността за постъпките ми и делата ми, използувам го като прикритие на моите действия. *Така, ако и един илик бъде направен лошо, ще се знае кой го е направил. Никой няма да се крие зад гърба на другите.* в. Вечерни новини.

Още: **Скривам се (прикривам се) зад гърба.**

КРОИ МИ СЕ ЗА ГЛАВАТА. *Диал.* Замисля се нещо неприятно, лошо за мене; мислят да ми напакостят.

КРОКОДИЛСКИ СЪЛЗИ. *Книж.* Неискрено, лицемерно съчувствие, съжаление. *Сълзите, които те* [народняците] *днес леят в „Мир", в разните мръсни свои провинциални вестничета и в специални брошури, са сълзи крокодилски.* в. България.

От поверието, че крокодилът уж плачел, изяждайки жертвите си.

КРОТКО ХОДЍ, ПРАХ НЕ ВДИГАЙ. *Диал. Подигр.* Казва се на онзи, който заплашва някого при кавга, при все че не е в състояние нищо да му направи.

КРОЯ КАЛЦИ *някому.* *Диал.* За куче — ухапвам някого. *Кучето му крои калци.*

КРОЯ КЮЛЯФ *някому.* Замислям нещо лошо за някого, правя план как да му причиня неприятност, да му навредя, да го изложа. *Този момък имаше двама неприятели, кои сякога му крояха кюляф.* Ил. Блъсков, Рада клюкарката. *Ти ми кажи с какъв акъл си тръгнал да дириш врагове там, дето ги няма?... Добре, че се обади бай Митьо, с какви очи щяхме да гледаме момичето, дано не се е научила какъв кюляф си й кроел.* В. Нешков, Настъпление.

КРУКНА МИ ЖАБАТА. *Диал.* Имах голям успех, спечелих много.

КРЪВ КАПЕ. *По-рядко в 1 и 2 л. Диал.* Много е свидлив, голям скъперник е. *Той нищо няма да даде, той кръв капе.*

КРЪВ КАПЕ ОТ (НА) СЪРЦЕТО МИ. Изпитвам много голяма мъка; скърбя силно. *Като си помисля как затриха бай Лале, та чак кръв ми капе на сърцето.* П. Велков, Стълба до небето. *Хората се радваха, а на мен кръв ми капеше на сърцето.* В. Нешков, Настъпление.

КРЪВ МИ Е В ОЧИТЕ. *Диал.* Настроен съм неприязнено към някого, ненавиждам го.

КРЪВТА ЗАГОВОРИ. *Книж.* Вж. Кръвта проговори. *Ех, лесно ли е разсеяно племе да сплътяваш? — Ала — ще дойде ново време, кръвта ще заговори!* Н. Райнов, Видения от древна България.

КРЪВТА МИ ВРИ. Обикн. за дете или за млад човек — не мога да стоя спокойно, не мога да се спра на едно място; лудувам, буен съм. — *Младо! Кръвта му ври като на краставо яре, а то ние за какво сме вече.* Ив. Петров, Нонкината любов.
Още: **Кръвта ми играе (кипи).**

КРЪВТА МИ ЗАИГРАВА / ЗАИГРАЕ. Обхваща ме силно вълнение.

КРЪВТА МИ ЗАМРЪЗВА / ЗАМРЪЗНЕ <В ЖИЛИТЕ>. Обхваща ме силен страх, ужас от нещо; силно се изплашвам.
Още: **Кръвта ми застива / застине (смръзва се / смръзне се, смразява се / смрази се) <в жилите>. Кръвчицата ми замръзва / замръзне <в жилите>.**

КРЪВТА МИ ЗАСТИВА / ЗАСТИНЕ <В ЖИЛИТЕ>. Обхваща ме силен страх, ужас от нещо; силно се изплашвам. *Днес нас ни връщат пак в старите граници. Люле-Бургас, Одрин, Чаталджа, тия... „величави дати" нима ще останат само празни звуци? При тази мисъл кръвта ни застива в жилите.* Л. Стоянов, Холера. — *Не мисли за това, Елено! Само Митко да се върне... Скоро ли щеше да бъде то? Или още дълго ще чака? И дали ще се върне? От проблясъка на тази последна мисъл, смесила се със спомена по набучената глава на Илия, кръвта й застина.* Хар. Русев, По стръмнините. *Ужасът стигаше тия граници, когато кръвта застива в жилите.* Й. Йовков, Походи и сражения.
Още: **Кръвта ми замръзва / замръзне (смразява се / смрази се, смръзва се / смръзне се) <в жилите>. Кръвчицата ми застива / застине <в жилите>.**

КРЪВТА МИ ИГРАЕ. Вж. Кръвта ми ври.

КРЪВТА МИ КИПИ. Вж. Кръвта ми ври. — *А я вижте Галка, нали е младо, кръвта му кипи, все е шавало и разритало песъка!* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено.

КРЪВТА МИ СЕ СМРАЗЯВА / СМРАЗИ <В ЖИЛИТЕ>. Обхваща ме силен страх, ужас от нещо; силно се изплашвам. *Мина време и Рамзина с ужас разбра, че напразно се залъгва — на два пъти бе носила, знаеше... Помисли за баба Рукия. Кръвта й се смрази в жилите — две жени бяха умрели от ръцете й.* Б. Несторов, Ариф и Рамзина. *И тръгваш във часа определен / със снопчето* [позиви] *напъхано в ръкава. / Ако ли с него бъдеш заловен... / Кръвта от тая мисъл се смразява.* Бл. Димитрова, Лиляна. *А по-плашливите помислили, че Чапаев е вече убит. Решават и трима-четирима пришпорват конете си и тръгват да го търсят. Превалили първото хълмче и кръвта се смразила в жилите им.* Д. Добревски, Бунтът на крайцера „Надежда".
Още: **Кръвта ми застива / застине (замръзва / замръзне, се смръзва / се смръзне) <в жилите>. Кръвчицата ми се смразява / се смрази <в жилите>.**

КРЪВТА МИ СЕ СМРЪЗВА / СМРЪЗНЕ <В ЖИЛИТЕ>. Обхваща ме силен страх, ужас от нещо; силно се изплашвам.
Още: **Кръвта ми застива / застине (замръзва / замръзне, смразява се / смрази се) <в жилите>. Кръвчицата ми се смръзва / се смръзне <в жилите>.**

КРЪВТА ПРОГОВОРИ. *Книж.* Почувствувах обич, състрадание към хора, с които имам кръвно родство (роднини, сънародници), почувствувах, че са ми близки. *Той срещна сродници, братя даже: кръвта в тях не проговори и те отминаха.* Ив. Вазов, Драски и шарки.
Още: **Кръвта заговори.** *Книж.*

КРЪВЧИЦАТА МИ ЗАМРЪЗВА / ЗАМРЪЗНЕ <В ЖИЛИТЕ>. Обхваща ме силен страх, ужас от нещо; силно се изплашвам.
Още: **Кръвта ми замръзва / замръзне <в жилите>. Кръвчицата ми застива / застине (се смръзва / се смръзне, се смразява / се смрази) <в жилите>.**

КРЪВЧИЦАТА МИ ЗАСТИВА / ЗАСТИНЕ <В ЖИЛИТЕ>. Обхваща ме силен страх, ужас от нещо; силно се изплашвам.
Още: **Кръвта ми застива / застине <в жилите>. Кръвчицата ми замръзва / замръзне (се смръзва / се смръзне, се смразява / се смрази) <в жилите>.**

КРЪВЧИЦАТА МИ СЕ СМРАЗЯВА / СМРАЗИ <В ЖИЛИТЕ>. Обхваща ме силен страх, ужас от нещо, силно се изплашвам.
Още: **Кръвта ми се смразява / се смрази <в жилите>. Кръвчицата ми застива / застине (замръзва / замръзне, смръзва се / смръзне се) <в жилите>.**

КРЪВЧИЦАТА МИ СЕ СМРЪЗВА / СМРЪЗНЕ <В ЖИЛИТЕ>. Обхваща ме силен страх, ужас от нещо; силно се изплашвам. *Фелдфебелът ти беше и бащата, и майката... Като го видеше войникът, кръвчицата му се смръзваше.* Г. Караславов, Ех, сега да ми е.
Още: **Кръвта ми се смръзва / смръзне <в жилите>. Кръвчицата ми застива / застине (замръзва / замръзне, се смразява / се смрази) <в жилите>.**

КРЪГЛА НУЛА. *Пренебр.* Съвсем незначителен, нищожен човек. *Той е — аз съм кръгла нула, аз даже не съм една буква от кръчмарска табела.* К. Петканов, Вълнолом.

КРЪСТ ДА ТИ ТУРЯТ НА ГЛАВАТА. *Обикн. във 2 и 3 л.* Да умреш.

КРЪСТЕН ДЯВОЛ. *Диал.* Много хитър човек. *Господ да те варди от кръстен дявол.* Поговорка.

КРЪСТЕН ТУРЧИН. *Диал.* Християнин, но много лош, проклет човек.

КРЪСТЍ, ВОДО, СВЕКЪРВИНА РИЗА. *Диал. Ирон.* За недобре изпрано пране.
Още: **Видяла вода свекървина риза.** *Диал. Ирон.*

КРЪСТИ СЕ, ЧЕ БЯГАЙ [ДА СЕ КРЪСТИШ И ДА БЯГАШ]. За лош, проклет човек или нещо лошо, от което е по-добре да си далеч, за да не си изпатиш.
Още: **Прекръсти се, че бягай.**

КРЪСТНОСЕН ПОХОД *срещу (против) нещо. Книж.* Масова и организирана кампания, акция срещу нещо. *Млади либерали... открито възхваляваха убийството на царя... Консерваторите използуваха тия настроения, за да вдигнат кръстоносен поход срещу нихилизма. В своите вестници те раздухваха всяка дума, всяка незначителна случка до размери на застрашаващи противодържавни прояви.* В. Геновска, Седем години.

Води началото си от походите през средните векове, организирани по призива на църквата за освобождаване на „светата земя“ от властта на турците.

КРЪСТОСВАМ / КРЪСТОСАМ МЕЧ. *Самост. или с някого. Книж.* Вж. Кръстосвам / кръстосам шпага *с някого.*

КРЪСТОСВАМ / КРЪСТОСАМ РЪЦЕ. 1. Преставам да работя, отказвам се да работя.
2. Отказвам се да предприема нещо за постигането на някаква цел, отказвам се да се боря. *Не се може тъй, не. За тия бедни хора... десятъкът сега е такъв клин на рана, че ти*

можеш ги поведе и в огъня. — Е, та какво трябва да правим? Нима трябва да кръстосаме ръце? — възрази буйният писар. А. Страшимиров, Кръстопът.

Още: **Скръствам / скръстя (сгъвам / сгъна) ръце. Сгръщам / сгърна ръце** /в 1 и 2 знач./.

КРЪСТОСВАМ УЛИЦИТЕ. Скитам без работа и без цел; миткам, шляя се. *— Работи си ги* [нивите] *ти! — Е, добре де, ще работя, досега не съм се излежавала. Пък ти, ако не те е срам от хората, кръстосвай улиците по цял ден.* В. Нешков, Настъпление.

Още: **Меря (мета) улиците.**

КРЪСТОСВАМ / КРЪСТОСАМ ШПАГА и КРЪСТОСВАМ СИ / КРЪСТОСАМ СИ ШПАГАТА. *Самост. или с някого. Книж.* **1.** Започвам въоръжена борба с някого. *— Ами ако поискаме да съединим Румелия с Княжеството, какво ще кажат по-силните?. . . — Ще си кръстосат шпагите над вашите глави — отвърна той.* В. Геновска, Седем години. **2.** Влизам в спор с някого.

Още: **Кръстосвам / кръстосам меч.** *Книж.*

КРЪСТЯ РЪЦЕ. *Диал.* Нищо не правя, нищо не работя; бездействувам. *— Тези пък какви ли ще са? — . . . — Арнаути. . .? От месец повече живеят в хана. . . От заран до вечер кръстят ръце, а парите им текат из крачолите.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. *Не кръсти ръце, а вземи измий прозорците.*

КУДА И КУРКУДА (КУДКУДА), сбрали се. *Диал.* Всякакви хора (се сбрали).

КУКНА МИ КУКУТО. Чака ме голям успех, големи постижения. *Кому кукна кукуто?*

КУКУВИЦА МИ Е ИЗПИЛА АКЪЛА. Съвсем съм оглупял, останал съм без разум (употребява се при укор, когато се извършва нещо неразумно).
В отриц. или въпросит. форма: <Да> **не ми е изпила кукувица акъла и кукувица ли ми е изпила акъла.** *Самост. или със следв. изр. със съюз* **че, та.** Не съм оглупял, няма да постъпя неразумно (обикн. при възражение). *— Но Василев е подписал задължителни бележки. Съгласно тях той ще отчете по експортни цени и тогава ние съвсем ще се изложим. Житарите се разсмяха. — Та Василев да не е идиот, да не му е изпила кукувица акъла?* П. Спасов, Хлябът на хората.

Още: **Чавка (патка, сврака) ми е изпила акъла. Кукувица ми е изпила ума (пипето, мозъка).**

КУКУВИЦА МИ Е ИЗПИЛА МОЗЪКА. Съвсем съм оглупял, останал съм без разум (употребява се при укор, когато се извършва нещо неразумно).
В отриц. или въпросит. форма: <Да> **не ми е изпила кукувица мозъка и кукувица ли ми е изпила мозъка.** *Самост. или със следв. изр. със съюз* **че, та.** Не съм оглупял, няма да постъпя неразумно (обикн. при възражение). *— Моя Марийка. . . се беше залюбила и молеше ме да я задома за тоя вагабонтин; но кукувицата не ми е изпила още мозъка. Озарана я годих за Ненча Тютюнджията, който е и богат, и прочут човек. Не ща аз вагабонти в къщата си!* Л. Каравелов, Богатият сиромах.

Още: **Чавка (сврака) ми е изпила мозъка. Кукувица ми е изпила ума, акъла (пипето).**

КУКУВИЦА МИ Е ИЗПИЛА ПИПЕТО. Съвсем съм оглупял, останал съм без разум (употребява се при укор, когато се извършва нещо неразумно).
В отриц. или въпросит. форма: <Да> **не ми е изпила кукувица пипето и кукувица ли ми е изпила пипето.** *Самост. или със следв. изр. със съюз* **че, та.** Не съм оглупял, няма да постъпя неразумно (обикн. при възражение).

Още: **Чавка ми е изпила пипето. Кукувица ми е изпила ума (акъла, мозъка).**

КУКУВИЦА МИ Е ИЗПИЛА УМА. Съвсем съм оглупял, останал съм без разум (употребява се при укор, когато се извършва нещо неразумно). *Ето какви простаци Варлаамовци са се наели да съсипят турското петстотингодишно царство! Изпила им кукувица ума!* Ив. Вазов, Чичовци. *Ама ти луда ли си, ма сестро, кукувица ли е изпила ума ти, че продължаваш да му пращаш пари!* Ст. Чилингиров, Рибена кост.
В отриц. или въпросит. форма: <Да> **не ми е изпила кукувица ума и кукувица ли ми е изпила ума.** *Самост. или със следв. изр. със съюз* **че, та.** Не съм оглупял, няма да постъпя неразумно (обикн. при възражение). *Да не ми е изпила кукувица ума, та на Разпети петък хоро да играя!* К. Петканов, Морава звезда кървава.

Още: **Чавка (патка, сврака) ми е изпила ума. Кукувица ми е изпила акъла (пипето, мозъка).**

КУМА ЛИСА. Хитър, умен човек; голям хитрец.
От народната приказка за лисицата, която непрекъснато надхитряла и измамвала вълка.

КУМ ДА ВИ ГО ЯДЕ. За нещо, което не е никак хубаво.

КУМИЦА НАДУЛА ПЪРЛИЦА. *Диал. Подигр.* За човек, който се е нацупил, който се сърди.

КУПИЛ СИ КРАКА. *Диал.* Откраднали го, изчезнал. — *Чадърът ми го няма. — Няма го, купил си крака.*

КУПИ МУ БРЪНКАЛКА И ПУСТИ ГО ДА БРЪНКА. *Диал.* За глупав, наивен човек.

КУПУВАМ СИ / КУПЯ СИ БЕЛЯТА. *Самост. или с нещо, с някого. Диал.* Имам неприятности от нещо, което съм се заел да върша, или с което искам да помогна, услужа на някого; сам си създавам неприятности с нещо или с някого.
Още: **Вземам си / взема си (докарвам си / докарам си, навличам си / навлека си, намирам си / намеря си, хващам си / хвана си) белята.**

КУПУВАМ ТЕ И ТЕ ПРОДАВАМ и **МОГА ДА ТЕ <КУПЯ И> ПРОДАМ [ЩЕ ТЕ КУПЯ И ЩЕ ТЕ ПРОДАМ].** Много съм хитър, умен, ловък. — *Във Враца последният кърпач ще те купи и продаде, докато усетиш, хитри хора са.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. *„Трябва да си сляп, та да счетеш раята за загубена — разсъждаваше Осман. — Изучила ги е мъката, купуват те и продават."* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. *Момчето ѝ е много умно и практично, може да те купи и продаде.*
Още: **Излъгвам те, та те продавам.** *Диал.*

КУПЯ СИ МЕНГУШ. [*Често:* **Да си купиш менгуш**]. *Диал.* Знам, помня, че ще ми се върне, ще ми се отмъсти.
Още: **Окачвам си (окачам си) / окача си менгуш.** *Диал.*

КУРДИСАЛ СЪМ СЕ КАТО РЪЖДИВ ПИЩОВ. *Диал.* **1.** Сиромах съм, а пък се големя.
2. Нищо не правя, седя по цял ден без работа; разполагам се някъде.
Още: **Курдисал съм се като строшен (цигански) пищов.** *Диал.*

КУРДИСАЛ СЪМ СЕ КАТО СТРОШЕН ПИЩОВ. *Диал.* Вж. Курдисал съм се като ръждив пищов.

КУРДИСАЛ СЪМ СЕ КАТО ТРИ И ЗОЛА. *Диал.* Разположил съм се нашироко и удобно.

КУРДИСАЛ СЪМ СЕ КАТО ЦИГАНСКИ ПИЩОВ. *Диал.* Вж. Курдисал съм се като ръждив пищов. *Хаджи Генчо закачил сабята на стената, дошъл при дяда Либена и курдисал се при него като цигански пищов.* Л. Каравелов, Българе от старо време.

КУРДИСВАМ / КУРДИСАМ ГЛАВАТА. Напивам се. *На сами ден Иванден, когато бяхме курдисали главата както трябва късно вечерта, дойдоха да ме повикат отстрана на дяда попа.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания.
Още: **Направям / направя главата.**

КУРУЛДИСУВАМ СЕ КАТО КАЛЯН ИБРИК. *Диал.* Горделив съм, без да имам за какво да се гордея.

КУРШУМ НЕ МЕ ЛОВИ. Неуязвим съм, не мога да бъда убит, застрелян. *Гониха го, стреляха го, но не го убиха. Казаха, че куршум не го ловял, такъв се бил родил.* К. Калчев, Живите помнят. *А славата на Гьоре Павлев растеше и в града, чуваше се името му във всеки разговор и го споменаваха с познатите юнашки думи: „Куршум не го лови, сабя не го сече".* Д. Талев, Илинден. *Пушката му на саат място бие. Куршум не*

го лови, сабя не го сече. А крилата му! Поганците от сянката му бягат. Д. Талев, Старата къща.

Още: **Куршум не ме хваща.**

КУРШУМ НЕ МЕ ХВАЩА. Вж. Куршум не ме лови. *В кафе-оджа се намираше уж затворен млад турчин... с кехлибарено цигаре и златошита муска на дясната му ръка, да го не хваща куршум.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания.

КУФАЛНИЦАТА МИ НЕ ДОСЯГА. *Диал. Пренебр.* Глупав съм, мъчно разбирам, мъчно възприемам.

Още: **Не ми стига куфалницата.** *Диал. Пренебр.*

КУЦАМ <И> С ДВАТА КРАКА. 1. В много лошо положение съм. *Ти ще чакаш..., а от окръга все ще те подсещат, че работите в околията куцат и с двата крака.* Ст. Марков, Дълбоки бразди. *Стъкмил книжлета две, па хванал да скимуца, / че критиката ни и с двата крака куца.* К. Христов, Чемерика.
2. Не мога да се справя с нещо, объркал съм работата си. *Старият началник млъкна и наведе глава. Станкулов го гледаше със съжаление. А когато го изпрати до влака и стисна меката му влажна ръка, той си помисли: „Куцаш с двата крака, приятелю, но да видим аз какво ще правя."* М. Марчевски, Тихо пристанище. *Да се организира строежът на 140 обекта не е лека работа. Това именно изисква точен график и строго изпълнение на графика. А така ли е в случая? Тъкмо тук ръководителите на района куцат и с двата крака.* в. Вечерни новини.

КУЦО И САКАТО. *Пренебр.* Всички, включително и най-неспособните и негодните. *Вие напразно ще дирите у мене първия весел и безгрижен Владимира — песнопоеца и шегобиеца, подир когото бягаше куцо и сакато у село.* Ц. Церковски, Босилек. *Ще ида на хаджилък. Ще донеса петстотин чифта броеници и ще раздавам на куцо и сакато.* Д. Немиров, Братя.

Още: **<И> куцо и сляпо.** *Пренебр.* **Сляпо (кьорав<о>) и сакат<о>.** *Пренебр.*

КУЧЕ ВЛАЧИ, <ДИРЯ НЯМА>. Не се търси отговорност за нещо, някакво провинение остава ненаказано. *Кради, прави, струвай, ама всичко да е законно. Законно ли е, куче влачи... Никой нищо не може да ти направи. Куче влачи, диря няма.* П. Велков, Стълба до небето. *Той се съгласи, даде колело. Разкарват го насам-натам, па му го върнат с клюмнали уши. „Утре ще ти донеса парите, бай Луко.." Утре... куче влачи.* Б. Болгар, Близнаците. *Седем месеца и девет дена съм управлявал най-голямото село в околията, батенка! Ама кмет и половина бях, не като сегашните. Строгост имаше, подчинение имаше и всеки си знаеше мястото. А сега? Куче влачи, диря няма. Характерност няма, личности няма и не се спазва конституцията.* Чудомир, Конституцията.

КУЧЕ ДА ВЪРЖЕШ *някъде*, **ЩЕ ПУКНЕ.** За много лоши условия. *Куче да вържеш там, ще пукне.* ● *Вън е толкова студено, куче да вържеш, ще пукне.*

КУЧЕ И КОТКА ЩЕ ПЕЯТ ЗАЕДНО. *Диал.* Много е студено, настъпил е голям студ, мраз.

Още: **Куче и котка ще спят заедно.**

КУЧЕ МЕ ВЛАЧИ. *Диал.* Не ме бива никак, западнал съм, осиромашял съм.

КУЧЕ С МАСЛО НЕ ГИ ЯДЕ. За думи — неприятни, лоши, които човек мъчно понася. *Тя такива думи приказва за мене, дето куче с масло не ги яде.*

КУЧЕТА ДА ЛАЯТ *по някого или нещо.* За нещо много лошо, грозно. *Той ходеше окъсан, раздърпан, кучета да лаят по него.*

КУЧЕ <ТО> И КОТКА <ТА> ЩЕ СПЯТ ЗАЕДНО. Много е студено, настъпил е голям студ, мраз. *— Грозен студ! — обърна се той към Ванко, който веднага отвърна: — Куче и котка ще спят заедно тая нощ!* М. Грубешлиева, През иглено ухо.

Още: **Котка и мишка ще спят заедно. Куче и котка ще пеят заедно.** *Диал.*

КУЧЕТА МЕ ДЪРПАТ. *Диал.* Студено ми е.

КУЧЕШКИ СИН. *Руг.* Вж. Кучи син. *Бе кучешки сине... ти всяка човещина си вкачил на пирона!* Ив. Вазов, Драски и шарки.

КУЧИ СИН. *Обикн. в обръщение. Руг.* Негодник, нехранимайко. *Кучи син беше тоя кмет!.. Не си гледаше работата, а само закачаше булките.* Д. Димов, Тютюн. *— Защо се унизихме пред тия мазници?... — Целта ни беше да дадат пари. Иначе с какво ще платим на тоя песоглавец, ключаря? Намерил кога да печели кучият син! — каза Кондарев.* Ем. Станев, Иван Кондарев. *Дядо Никола подскочи... замахна с ръка, та удари Христа по лицето. — Кучи сине, не ругай Исуса Христа!* К. Петканов, Омайно биле. *— Синът ти си доведе нова невеста...* [мижо Сали] *Оттатък не погледна момичето, а със свъсени вежди и пребледняло лице се изправи пред Ариф.— Какво си направил, бре кучи сине?... Нямаше ли деца, нямаше ли жена?* Б. Несторов, Ариф и Рамзина. *Една мисъл го проряза — хляба никой не ще познае, но ямурлука ще познаят всички. Това е ямурлукът на Иван Ефрейторов, укривал го е кучият му син. Доведете го да плати за съучастничество!* Й. Радичков, Горещо пладне.

Още: **Песи (сукин, магарешки, магарски, кучешки) син.** *Руг.*

КУЧКА И МАЧКА ЩЕ СА ЗАЕДНО. *Диал.* Вж. Кучка и мачка ще се гушат.

КУЧКА И МАЧКА ЩЕ СЕ ГУШАТ. *Диал.* Много е студено, настъпил е голям студ, мраз.

Още: **Кучка и мачка ще са заедно.** *Диал.*

КУЧКА С ПОГАЧА ЩЕ МИНЕ ПРЕЗ ПРЪСТИТЕ МУ. *Диал.* **1.** С широки пръсти е. **2.** Кривокрак е.

КЪДЕ (ДЕ) БИЕ БРАДВАТА МУ. *Обикн. във 2 и 3 л. След главно изр.* За какво намеква, за какво загатва, какво подмята. *Той* [Стефчов] *изрече иронически известния стих от бунтовната песен: „Къде си вярна, ти, любов народна?"... Мнозина разбраха къде биеше брадвата му и се спогледнаха знаменателно.* Ив. Вазов, Под игото.

Още: **Къде (де) бие топора му.**

КЪДЕ (ДЕ) БИЕ ТОПОРА МУ. *Обикн. във 2 и 3 л. След главно изр.* Вж. Къде бие брадвата му.

КЪДЕ ВИДИ БУНАР, ЗАМИЖИ С ОЧИ. *Диал. Подигр.* Пияница е.

КЪДЕ (ДЕ) ГО БИЕШ, КЪДЕ (ДЕ) СЕ ПУКА. **1.** Употребява се, когато се очаква или подготвя едно, а се случва или излиза съвсем друго.
2. Употребява се, когато някому се говори едно, а той разбира или се прави, че разбира, че се сеща съвсем друго. *Ясно е сега, защо съм бил неудобен за Станкул Нягулов. На него му е трябвал председател, който да пере кирливите му ризи. Хората цъкаха с език или мълчаливо клатеха глави. — Де го биеш, пък то де се пука — рече един.* Ст. Марков, Дълбоки бразди.

Още: **Къде (де) го чукаш, къде (де) се пука. Дека го чукаш, дека се пука.** *Диал.*

КЪДЕ (ДЕ) ГО БОЛИ. *Обикн. във 2 и 3 л. След главно изр.* Какво тревожи, мъчи, притеснява някого. *Силата на немците величаеше, въоръжената борба на народа преценяваше като безсмислица, а едновременно смяташе, че е добре, ако някой би попречил на властта да му вземе продуктите. С други думи, Митаров сам не знаеше къде го сърби и къде го боли.* Сл. Трънски, Неотдавна. *Разбирам аз къде те боли, но не мога да ти помогна.*● *Зная къде го боли.*

Още: **Къде го сърби.**

КЪДЕ (ДЕ) ГО СТИСКА БОТУША. *Обикн. във 2 и 3 л. След главно изр.* Какво тревожи, мъчи, притеснява някого. *Зная аз къде ги стиска ботуша тия там службашите около изпъденеия даскал, ама няма да ги огрее! — додаде* [кметът] *и се чукна с бакал Стоя.* А. Страшимиров, Някога.
Рядко: **Стиска ме ботуша.** Тревожи ме, мъчи ме, притеснява ме нещо.

Още: **Къде (де) го стиска чепика (обувката). Къде (де) го стиска калеврата (калеврицата).** *Диал.* **Къде (де) го стяга ботуша.**

КЪДЕ (ДЕ) ГО СТИСКА КАЛЕВРАТА. *Обикн. във 2 и 3 л. След главно изр. Диал.* Какво тревожи, мъчи, притеснява някого. *Разбирам аз къде го стиска калеврата — неприятно му е, че те повишиха.*

Още: **Къде (де) го стиска чепика (ботуша, обувката). Къде (де) го стяга калеврата.** *Диал.* **Къде (де) му стиска калеврицата.** *Диал.*

КЪДЕ (ДЕ) ГО СТИСКА ОБУВКАТА. *Обикн. във 2 и 3 л.След главно изр.* Какво тревожи, мъчи, притеснява някого.

Още: **Къде (де) го стиска чепика (ботуша). Къде (де) го стиска калеврата.** *Диал.* **Къде (де) му стиска калеврицата.** *Диал.* **Къде (де) му отрепва обувката.** *Диал.* **Къде (де) го стяга обувката.**

КЪДЕ (ДЕ) ГО СТИСКА ЧЕПИКА. *Обикн. във 2 и 3 л. След главно изр.* Какво тревожи, мъчи, притеснява някого. — *А-а, сетих се, къде те стиска чепикът! — каза му окръжният. — Донесоха ми, че не си признат за активен. . . Не може цяла България, бай Петко!* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено.

Рядко: **Стиска ме чепика.** Тревожи ме, мъчи ме, притеснява ме нещо, в лошо положение съм. *Той си каза: „Не могат без мене. Изглежда, че много ги стиска чепикът."* К. Калчев, Живите помнят.

Още: **Къде (де) го стиска ботуша (обувката). Къде (де) го стиска калеврата.** *Диал.* **Къде (де) му стиска калеврицата.** *Диал.* **Къде (де) го стяга чепика.**

КЪДЕ (ДЕ) ГО СТЯГА БОТУША. *Обикн. във 2 и 3 л. След главно изр.* Какво тревожи, мъчи, притеснява някого.

Още: **Къде (де) го стяга чепика (обувката). Къде (де) го стяга опинька (калеврата).** *Диал.* **Къде (де) го стиска ботуша.**

КЪДЕ (ДЕ) ГО СТЯГА КАЛЕВРАТА. *Обикн. във 2 и 3 л. След главно изр. Диал.* Какво тревожи, мъчи, притеснява някого. *„Гибелните последици от всесветската война. . . — народите не могат да понесат при стария обществен режим." „Ха! — сепна се Гашков, като че откри слабото място на своите противници. — Ето къде ги стяга калеврата!"* Г. Караславов, След ноември.

Още: **Къде (де) го стяга чепика (ботуша, обувката). Къде (де) го стиска калеврата.** *Диал.*

КЪДЕ (ДЕ) ГО СТЯГА ОБУВКАТА. *Обикн. във 2 и 3 л. След главно изр.* Какво тревожи, мъчи, притеснява някого.

Още: **Къде (де) го стяга чепика (ботуша). Къде (де) го стяга опинька (калеврата).** *Диал.* **Къде (де) го стиска обувката. Къде (де) му отрепва обувката.** *Диал.*

КЪДЕ (ДЕ) ГО СТЯГА ОПИНЪКА. *Обикн. във 2 и 3 л. След главно изр. Диал.* Какво тревожи, мъчи, притеснява някого. *Важното е работа да се свърши. А па Спас къде го стяга опинъкът, не знам, но много нещо на кестерме го е ударил.* Кр. Григоров, Танчо от Гороцвет.

Още: **Къде (де) го стяга чепика (ботуша, обувката). Къде (де) го стяга калеврата.** *Диал.*

КЪДЕ (ДЕ) ГО СТЯГА ЧЕПИКА. *Обикн. във 2 и 3 л. След главно изр.* Какво тревожи, мъчи, притеснява някого. — *Знам аз къде те стяга чепикът! — промърмори Трифон.* А. Гуляшки, Село Ведрово. — *Думайте сега — каза той, като ги гледаше една по една, — казвайте де ви стяга чепикът. . . че да си вървя. И мене ме чака работа!* К. Калчев, Семейството на тъкачите.

Още: **Къде (де) го стяга ботуша (обувката). Къде (де) го стяга калеврата (опинька).** *Диал.*

КЪДЕ ГО СЪРБИ. *Обикн. във 2 и 3 л. След главно изр.* Какво тревожи, мъчи притеснява някого. *Много добре зная къде го сърби.*

Още: **Къде (де) го боли.**

КЪДЕ (ДЕ) ГО ТРЕПЕ САМАРА. *Обикн. във 2 и 3 л. След главно изр.* Вж. Къде (де) му убива самара.

КЪДЕ (ДЕ) ГО ЧУКАШ, КЪДЕ (ДЕ) СЕ ПУКА. Вж. Къде (де) го биеш, къде (де) се пука.

КЪДЕ ДАВАТ ТАКА (ТЪЙ). Като възклицание за изразяване на възмущение, негодувание от нещо, което не е редно, което не бива да се допуска. *Слушай, бе драги — кипнах аз — къде дават тъй. Шофьорът да взема повече от директора?* Н. Дончев, Моят приятел. — *Той за една къща събирал пари пет години, а иска изведнъж да построи хангари, клуб, работилница. Къде дават така, бе момко?* В. Райков, Прекършено весло.

КЪДЕ ДА ЗАРЕЖЕМ. Употребява се, когато някой извърши нещо неочаквано, нещо, което нарушава навиците му. *Добре дошъл! Къде да зарежем, че си се наканил да ни навестиш.*
Още: **Да зарежем на вратата. Трябва да зарежем.**

КЪДЕ ДА ИДЕ В ЛЬОСАКА. *Диал.* Възклицание за изразяване на съжаление към изпаднал човек.
Още: **Къде да иде в тиклата.** *Диал.*

КЪДЕ ДА ИДЕ В ТИКЛАТА. *Диал.* Вж. Къде да иде в льосака.

КЪДЕ Е ИЛИЯ НА КИРИЯ. Вж. Къде е Киро на кирия.

КЪДЕ Е КИРО НА КИРИЯ и ДЕ ГО КИРО НА КИРИЯ. За подчертаване, че няма никаква сметка, никаква полза, изгода от някаква работа. *Нали дойдохме тук, уж за по-скоро, а нà, стана три дни как чакаме. Де го Киро на кирия?* Й. Йовков, Албена. *Ще спечелиш малко, но може да загубиш всичко. Къде е тук Киро на кирия?* Й. Гешев, Вик от тъмнината. *Партизаните, кандидати за летци, . . ., сигнализират на помощник-командира на въздушни войски. . . — Знаят си работата нашите. Иначе, къде е Киро на кирия?* Ас. Станоев, Първите.
От погов. Д е г о К и р о — н а к и р и я: т р и з а к а р а, д в е д о к а р а.
Още: **Къде е Илия на кирия. Къде Кольо на кирия.** *Диал.* **Къде е Кольова кирия.** *Диал.*

КЪДЕ Е КИРО — НА КИРИЯ: ДИСАГИТЕ СИ НА ГРЪБ НОСИ. *Диал.* За човек, който все уж работи, а пък все е сиромах и колкото повече време минава, толкова повече обеднява.

КЪДЕ Е КОЛЬОВА КИРИЯ. *Диал.* Вж. Къде е Киро на кирия.

КЪДЕ Е НА ПРАСЕТО ГЪДЕЛА. *След главно изр.* В какво се състои лесният, удобен начин за печалба, за преуспяване. *Дадох му срещу надница да ми трака машата, че той ми отвори очите къде е на прасето гъдела и ме отърва от „Бакиш".* Н. Хайтов, Диви разкази.

КЪДЕ ИДА, ТОП ХВЪРЛЯМ. *Диал.* Винаги и навсякъде върша пакости, правя скандали, чува се нещо лошо за мене.

КЪДЕ КОЛЬО НА КИРИЯ. *Диал.* Вж. Къде е Киро на кирия.

КЪДЕ (ДЕ) МЕРИХ, КЪДЕ (ДЕ) СЕ ПУКНА. Вж. Къде (де) мерих, къде (де) ударих. *Найден и Стойно влязоха в кръчмата. . . Край една от съседните маси седеше възрастен мъж и с помътен поглед се взираше в двамата по градски облечени пътници. . . — Гледайте, братя, нагледайте им се — протегна той към гостите ръката си, . . . — Къде мерихме, къде се пукна. Пак кръвопийци яздят народа.* В. Геновска, Седем години.

КЪДЕ (ДЕ) МЕРИХ, КЪДЕ (ДЕ) УДАРИХ. *Диал.* Исках да извърша едно, а извърших съвсем друго, обикн. по-лошо от това, което исках или се очакваше от мене.
Още: **Къде (де) мерих, къде (де) се пукна.**

КЪДЕ (ДЕ) МУ ОТРЕПВА ОБУВКАТА. *Обикн. във 2 и 3 л. След главно изр.* Какво тревожи, мъчи, притеснява някого. *Всякой знай самси де му отрепва обувката.* Поговорка.
Още: **Къде (де) го стиска (стяга) обувката.**

КЪДЕ (ДЕ) МУ СТИСКА КАЛЕВРИЦАТА. *Обикн. във 2 и 3 л. След главно изр. Диал.* Какво тревожи, мъчи, притеснява някого. *Турил е този синковец нещо на око. . . Ти не може ли тъй някак да го проумееш къде му стиска калеврицата?* П. Ю. Тодоров, Първите.

Още: **Къде (де) го стиска калеврата.** *Диал.* **Къде (де) го стиска чепика (ботуша, обувката).**

КЪДЕ (ДЕ) МУ УБИВА САМАРА. *Обикн. във 2 и 3 л. След главно изр. Диал.* Какво измъчва, притеснява някого, кое му е неприятно. *Щом и вие започнахте да се оплаквате, какво остава за другите — каза Костадин. . . — Всеки знае къде му убива самарът, Костадине.* Ем. Станев, Иван Кондарев.
Още: **Къде (де) го трепе самара.** *Диал.*

КЪДЕ СЕ НАМИРАШ. Дръж се прилично, както подобава, както е редно. — *Тишина! — извика председателят към публиката. . . Къде се намирате? Тука съд ли е или е панаир?* Д. Ангелов, На живот и смърт. — *Взе ли шест лева и да си гледаме работата? — Аз ще я* [пуйката] *заколя да си я изям,. . ., ама за шест лева не я давам. Къде се намираш!* Г. Краев, Сняг.

КЪДЕ (ДЕ) ТИ Е УМА. Защо не внимаваш, защо не мислиш, защо не разсъждаваш? (като укор към някого, който е разсеян и не се съсредоточава в това, което върши, или постъпва необмислено, глупаво). *Понякога тя дотолкова биваше разсеяна, че майка ѝ я гледаше продължително. . . и я гълчеше грижовно: — Срамота е, мари Стано! Де ти ума на тебе?* Г. Караславов, Обикновени хора. *Забравяш, мари Стоянке, забравяш много. . . Къде ти е ума?* Ив. Вазов, Службогонци.
По-рядко в 1 л. мин. вр.: **Къде (де) ми беше ума.** — *Имах аз сестра. Мома. Немаше ни седемнайсет години. Полякът, Меемед ага му викахме, почна да я задиря. В двора ни влиза, в къщи влиза по нея. Сега ми е чудно колко се плашехме сички ние тогава, къде ни беше и умът, и срамът. Не смейме нищо да му речем.* Д. Талев, Преспанските камбани.

КЪДЕ ТИ СА ОЧИТЕ. Не виждаш ли, не забелязваш ли какво става? (укор към някого, който се е загледал някъде или е зает с нещо и не забелязва какво става в момента или постъпва невнимателно). *И тебе ще убия — гъгнеше Бойчански. Ти си длъжна да я пазиш. Къде ти са очите? Под носа ти лежи с онзи мръсник.* Ив. Петров, Мъртво вълнение. *Какво трябваше да направя? Ако отида в щаба — ще ме подбере командирът: „Вие линия ли ще строите, или сватби ще правите?. . . Как допусна да се стигне дотам, къде ти са били очите?"* Кл. Цачев, Свят широк.
По-рядко в 1 л. мин. вр.: **Къде ми бяха очите.**

КЪДЕТО МЕ ЗАВЕЕ ВЯТЪРА. Неопределено къде, където се случи; някъде си. *Четиринайсет години като катунари се скитаме. . . Откъснахме се един път от гнездото си, па и до ден днешен се носим където ни завей вятърът.* Ив. Вазов, Драски и шарки.

КЪДЕТО (ДЕТО) МИ ВИДЯТ ОЧИ<ТЕ>. Без определена посока, където ми падне, където се случи; напосоки. *Помня този мрачен ден, защото тогава разкриха конспирацията в железопътното депо и аз трябваше да бягам от топлата квартира и да се спасявам където ми видят очите, преди полицията да блокира нашия квартал.* Н. Хайтов, Приключения в гората. *Той* [Петър Осоговец] *сбра в торбичката камъните, подаде ги на Зноба и рече: — Вземи ги, сбери от своето, що можеш, па бягай в Преслав, дето бягат всички; а оттам — дето ти очи видят!* Н. Райнов, Книга за царете. *Конете и говедата се уплашиха и хукнаха да бягат дето им видят очите.* Ст. Загорчинов, Ивайло.
Още: **Накъдето ми видят очите.**

КЪДЕ (КЪДЕТО, ДЕТО) ХОДЯ, ОРЛИ<ТЕ> ВОДЯ. *Диал.* **1.** Където отида, все пакости, злини правя; голям пакостник съм.
2. Много съм нечист.

КЪДЕТО (ДЕ, ДЕТО) ЧОВЕШКИ КРАК НЕ Е СТЪПВАЛ. За място, край — непристъпен, див. *Скитаха из чукари, където човешки крак не е стъпвал.*

КЪДЕ ХОДЯ, БРАНА ВЛАЧА. *Диал.* Където отида, все пакости, злини правя; голям пакостник съм.

КЪДЕ ЩЕ ВЪРВЯ. Вж. Къде ще ида. *Сегинка ще вземем казармите. Войниците, като видят накъде отива, ще се присъединят, къде ще вървят?* Ем. Станев, Иван Кондарев.

КЪДЕ ЩЕ ИДА. Ща не ща, ще отстъпя, ще се съглася да направя нещо. *Златан реши да не остави на мира нито едно началство, но да издейструва назначение на Ма-*

рена... Важното беше да им напипаш слабото място и да натиснеш... Къде ще идатѳ Т. Монов, Смърт няма. — *Е. Петров, ти сигурно имаш огън — кръвта ти кипи като на млад мъжкарче. А баща ти плати като поп, къде ще иде, а?... Колко сиромашки момичета са изгорили такива хубостници като тебе!* В. Нешков, Настъпление.

Още: **Къде ще вървя (ще отида, ще ходя).**

КЪДЕ (ДЕ) ЩЕ МУ ИДЕ КРАЯ. Вж. Къде (де) ще му излезе края. — *Истина, той я много биел... — Нека, нека. Нека познава човека си, жена му е най-после; сега навикнаха всички от нищо да оставят мъжете си... Къде ще му иде краят тъй?* Ив. Вазов, Една сцена.

КЪДЕ (ДЕ) ЩЕ МУ ИЗЛЕЗЕ КРАЯ. Какво ще стане, как ще свърши нещо (обикн. при изразяване на възмущение или опасение, че нещо ще свърши зле). *Много вирят нос младите! Не знам де ще му излезе краят.* Елин Пелин, Летен ден. *Ние никак не размислихме по-изтънко преди да въстанем, но да видим где ще да му излезе краят, заключи трети селянин.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания. *В днешните скъпи времена, ако на всяко спиране пампорът плаща по една жълтица, къде ще му излезе края?* А. Каралийчев, Птичка от глина. *И така стана Божил кмет. Отка е закметувал, пусто му кметство останало, цело село е пропищело!... Се на зло, се на патило, па не знам, къде ще му излезе края!* Мих. Георгиев, С тебешир и с въглен.

Още: **Къде (де) ще му отиде (иде) края.**

КЪДЕ (ДЕ) ЩЕ МУ ОТИДЕ КРАЯ и *по-рядко* **КЪДЕ (ДЕ) МУ ОТИВА КРАЯ.** Вж. Къде (де) ще му излезе края. — *Откак дойде твоят брат, ти не приличаш на себе си. Само аванси теглиш. Къде ще му отиде краят, един господ знае.* М. Грубешлиева, През иглено ухо. *Къде му отива краят, ще рекат, ако всеки, дето води воловете на баща си, стане разбойнишки главатар?* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.

КЪДЕ ЩЕ ОТИДА. Вж. Къде ще ида. — *А Чорни не иска да яде... Връща храната... — Ще прояде! — отвърна убедено Орешки. — Къде ще отиде!* П. Вежинов, Нашата сила.

КЪДЕ ЩЕ ХОДЯ. Вж. Къде ще ида. *Сега той* [Киро Тошавров] *бе доволен от мълчанието на Въкрил и намираше, че поведението му започва да става добро, приемливо. „Ще укротее, ще си легне на жегъла, къде ще ходи, какви ще ги дъвчи" — думаше си той!* Г. Караславов, Обикновени хора. — *Много е важно да го хванем жив и здрав... Ще ми помогнеш ли? — Къде ще ходя, че няма да помагам?* Ив. Аржентински, Сребърната пътека.

КЪЛЦАМ ЛУК НА ГЛАВАТА *на някого.* Измъчвам някого с непрекъснати натяквания, укори, кавги, скандали. — *Косата ми побеля от тях,* [синовете] *ти казвам... Само като им кажа, че ще ти пиша какъв лук кълцат на главата ми, мирясват. Ама за колко?* Г. Караславов, Обикновени хора. *Божана, горката, много ме ядосваше... Е-е, да знаеш, какъв лук ми кълцаше на главата!* Елин Пелин, Щъркови гнезда.

Още: **Кълцам сол на главата. Трия (чукам) лук на главата.**

КЪЛЦАМ СИ ЗЪБИТЕ <КАТО ПРАЗНА ВОДЕНИЦА>. *Диал.* Прекалено много говоря, и то обикн. празни приказки или без полза, безсмислено.

Още: **Тропам си (тропа си, трия си, клопам си) зъбите.** *Диал.*

КЪЛЦАМ СОЛ НА ГЛАВАТА *на някого.* Измъчвам някого с непрекъснати натяквания, укори, кавги, скандали. *На стари години рече човекът млада жена да си вземе. Ама ще видим кога ще му кълца сол на главата.* Т. Харманджиев, Крилато време. *Тръгвай, че ако старата ме зърне — край, ще кълца сол на главата ми до обед!* Др. Асенов, Изпити.

Още: **Чукам (трия, търкам, меля) сол на главата. Кълцам лук на главата.**

КЪЛЧА СИ ЕЗИКА и **КЪЛЧА ЕЗИК. 1.** Мъча се да говоря на чужд език, с който не съм добре запознат. *Аз също ломотя нещо на изкълчен българо-сръбски език... В първия момент едва не го набих — да ме кара да си кълча езика, ама после и аз започнах да се смея.* П. Незнакомов, Ако бях млад.

2. Мъча се да произнеса някоя трудна дума.

Още: **Чупя <си> език<а>.**

КЪРКЕЛ ЗА ВЕРУГА. *Диал.* За хора, които се държат заедно, които се защищават един друг.

КЪРША ВРАТ и **КЪРША СИ ВРАТА.** *Диал.* Махам се, отивам някъде далече. *Боян ще иде на приход у тях... Марин е млад и Неда е млада; ще работят, пък Боян ще си кърши врата!* Ил. Волен, Диви души.
Още: **Кърша си главата.** *Диал.*

КЪРША КЛЕЧКИ. *Диал.* Упорствувам, инатя се, не се съгласявам с някого за нещо. *Ставай, ще дойдеш, няма какво да кършиш клечки.*

КЪРША ПРЪСТИ и **КЪРША ПРЪСТИТЕ СИ.** Отчаян съм, не знам какво да правя, вайкам се за нещо (обикн. като давам външен израз на чувствата си със съответния жест). *Булките се мислят овдовели — гледат Пирин, пръстите си кършат.* Н. Вапцаров, Хайдушка.
Още: **Кърша ръце. Чупя пръсти. Троша си пръстите.** *Диал.*

КЪРША РЪЦЕ. Отчаян съм, не знам какво да правя, вайкам се за нещо (обикн. като давам външен израз на чувствата си със съответния жест). *После, като ги притиснем за нарядите, ще вземат да кършат ръце: — нас за семе не ни стига, а вие наряди искате!* А. Гуляшки, Село Ведрово. *Откъдето минеше, сподирваха я молби и стонове. Но тя беше глуха, вървеше и залиташе, пак се изправяше, кършеше ръце и хукваше нанякъде.* Д. Рачев, Светлина от север.
Още: **Кърша пръсти. Чупя ръце.**

КЪРША СИ ГЛАВАТА. *Диал.* Вж. **Кърша врат.** *Кърши си главата! Не искам да те видя повече!*

КЪСАЙ И (ПА) ХВЪРЛЯЙ. Направи жертви, за да се отървеш, да избягаш от нещо или от някого; ликвидирай изведнъж, решително и без колебание с нещо или с някого. *Разбереш ли, че твоят избраник не е подходящ за другар в живота, късай и хвърляй — казва народната мъдрост.* Т. Ангелова, Понякога женската гордост се плаща скъпо.
Още: **Кини пола, та хвърляй.** *Диал.*

КЪСАМ ДУШАТА *на някого или самост.* Вж. **Късам сърцето** *на някого.* — *Пей Едрей, пей Добромире! — извика Райко — па да става, каквото ще!... Звуците се откъсваха ту ниски, ту се издигаха и късаха душата със спотаен вопъл и сякаш не песен се пееше, не думи се отронваха из устата, а самото сърце нареждаше било и небило, чуто-недочуто, веднъж пожелано и пресечено като с нож, за да не се повтори никога.* Ст. Загорчинов, Ден последен.

КЪСА МИ Е ПАМЕТТА. Лесно и бързо забравям, не мога да помня. *Изглежда, че на тебе ти е къса паметта — толкова пъти ти повтарям едно и също, и не вземаш от дума.*
Още: **Имам къса памет. С къса памет съм.**

КЪСА МИ СЕ СЪРЦЕТО. Изпитвам голяма скръб; страдам, измъчвам се. *Бащата, като слушаше думите, които майката нареждаше една от друга по-жални, разплакваше се и сърцето му се късаше от мъка.* Елин Пелин, Ян Бибиян на луната. *Възварих билката, отче, ела да те водя. Сърцето ми се къса, като гледам как се мъчи чедото ми!* Д. Марчевски, Дошло е време. *Сърцето му се късаше от неутолен гняв и от някакъв непреодолим страх за Ния.* Д. Талев, Преспанските камбани. *Попариха се от това писмо и стрина Венковица и чичо Венко. Сърцето им се къса от мъка.* Т. Г. Влайков, Стрина Венковица и снаха ѝ. *Мина не мина месец, пристигна един камион с товарачи. — Ще вземаме киноапарата — казват — така ни е наредено... На нас ни се късат сърцата, ама се утешаваме: с това да остане, пак бива.* Г. Краев, Не е ваша работа.
Още: **Късам си сърцето.** *Диал.* **Топи ми се сърцето** /в 3 знач./. **Кине ми се сърцето.** *Диал.*

КЪСАМ НЕРВИТЕ *на някого.* Силно дразня, нервирам някого. *Знаех — това е моята хазяйка, старата сръбкиня Любица Петрова... Кротките ѝ добри очи ме подлудяваха, късаха нервите ми.* П. Вежинов, Нашата сила. *Ала ако* [немците] *се приближеха по откритата равнина към гарата или могилата, те представляваха отлична цел за картечницата. Шишко дебнеше именно този момент и търпението му късаше нервите на немския командир.* Д. Димов, Тютюн. *Сираков беше забравил нетърпението, с което той и моряците очакваха сушата — ... — за да се спасят от непоносимия страх от смъртта,..., който ги караше да умират мислено всяка секунда... и късаше нервите им* Н. Антонов, В открито море.

КЪСАМ ОТ ГОЛА ДУША. Пестя средства за някого или нещо, въпреки че съм крайно беден. *Тридесет и шест хиляди лева е броил. Късал ги е от гола душа, отгладувал ги е!* Г. Караславов, Сметки.
Още: **Деля (отделям) от гола душа.**

КЪСАМ ОТ ЗАЛЪКА *на някого.* Вземам от най-необходимото, от средствата за насъщната храна на някого. *Да свириш, когато знаеш, че късаш от залъка на детето, за да плащаш за уроци...* М. Грубешлиева, Грижи и радости. *— Бре, хей майчин сине, — и обърна се баща ми към въображаемата фигура на Хреля — че като си имал намерение да ме оставяш, защо не го направи това по-рано, та да не късам от залъка на децата си за тебе?* Ст. Чилингиров, Хлеб наш насущний.

КЪСАМ ОТ ЗАЛЪКА СИ. Пестя, като се лишавам от най-необходимото или от храна, за да имам средства за нещо. *Ще обърне ли внимание на Здравковото бръщолевене за някакъв лимон? Сега,..., когато работните хора късат от залъка си за утрешия по-хубав хал на децата си?* Цв. Ангелов, Честна дума.
Още: **Деля (отделям) от залъка си.**

КЪСАМ СИ КОСИТЕ (КОСАТА). 1. Изпитвам силна скръб за нещо (обикн. като давам външен израз на чувствата си със съответния жест). *Сред лято по двора около къщи складени снопи на купни чакат да се вършат, а отвън на чардака се простял на носило баща му, майка му си къса косата и нарежда.* П. Ю. Тодоров, Идилии. *Тя жена беше християнка. Горката! Тя плачеше и искаше да се убива... Аз я утешавах, като й описвах моите страдания; нъ тя не щеше да чуе нищо, само викаше и късаше косата си.* В. Друмев, Нещастна фамилия.
2. Горчиво съжалявам, разкайвам се за нещо. *Ще те прелъстят като нищо. Пък сетне, ако искаш, късай си косите, ако искаш, иди се удави.* Ст. Чилингиров, Първа жертва. *— Ще се оженя или ще се убия!... — Слушай! — ... — бива ли за такива глупости да се откажеш от висше образование?... — Опомни се, Шура! Ще си късаш косата един ден. Ще пропаднеш.* Г. П. Стаматов, Шурочка. *Тъй обиденото дете мечтае как ще се хвърли в реката и ще се удави и как майка му ще плаче над него, ще си къса косите и ще проклина себе си за своето лошо държане.* Л. Стоянов, Сребърната сватба на полковник Матов.
Още: **Скубя си косата (косите).**

КЪСАМ СИ СЪРЦЕТО. *Диал.* Изпитвам голяма скръб; страдам, измъчвам се. *— Стига, стига, бат Василе, недей плака, братко, не си късай сърцето, че си болнав.* Ил. Блъсков, Изгубена Станка. *„Докога, синко, ще плачеш, докога, чедо, ще жалиш / и ще си късаш сърцето, като ни гостба поглеждаш, / ни легло“.* А. Разцветников, Илиада (превод). *Други се обръщаха към посоката на своето село и жално-жално плачеха, че няма да го видят вече! Трети ги усмиряваха, да си не късат сърцето, защото така трябвало да стане.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания.
Още: **Къса ми се сърцето.**

КЪСАМ СЪРЦЕТО *на някого.* Причинявам скръб, мъка, болка на някого. *То* [населението] *имало злочестината да са въобрази, че и чалмата има човеческо сърце... да се умилостява, като види с очите си положението на затворените, удушените и стъпкани пред вратата дечица, другите изпоплашени, които заедно с нещастните си майки и сестри плачеле и късале сърцата на присъствующите.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания. *Само го чувала как жално вика майка си и плаче с глас. Това като че беше по-страшно и от крясъците, късаше ти сърцето.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.
Още: **Късам душата.**

КЪС БАДЖАК. *Диал.* Нисък човек.

КЪСИ МИ СА РЪЦЕТЕ. *Самост. или за нещо.* Не съм в състояние да направя нещо, не е по силите ми, по възможностите ми. *— Ти много да не знаеш, че... — Къси ти са ръцете за такава работа, брат. Затова по-добре не се заканвай — посъветва го Тинчо.* П. Проданов, Седмокласници. *— Но ако ни окупират? — Къси им са ръцете.* Г. Караславов, Габерови.

КЪСМЕТА МИ СВИРИ НА ТАМБУРА. *Диал.* Беден съм, злочестен съм.

От поверието, че късметите на хората са особени същества, които живеят в една пещера. Късметите на богатите работят дене и нощем, а на бедните — свирят на булгария и се веселят. (Кр. С. Стойчев, Тетевенски говор, СбНУ, XXXI, 1915, с. 157).

КЪСНО ЖИВЕЯ. *Обикн. във 2 и 3 л. Жарг. Ирон.* **1.** Научавам с голямо закъснение нещо или съобщавам като новина нещо, което отдавна е известно на всички. — *А къде е баща ти? С аламана? — Късно живеете — засмя се Клео. — Аламанът влезе в кооперацията. Сега татко е капитан на РеКе.* Ем. Манов, Бягството на Галатея.
2. Изоставам по начина на живота си и по възгледите си от съвременниците си. — *А-а, разбрах те аз още като не я свърши никаква и за Панчето! Така де, ама рекох,че като е за мен и за моята булка, но нейсе! Дон Кихот си ти, братче, смешен си! Късно живееш!* Н. Широв-Тарас, Смешно и горчиво.

КЪСО ГО ВЪРЖИ. *Диал.* Говори кратко и за най-същественото.
Още: **Връзвай / вържи го накъсо.** *Диал.* **Късо го режи** /във 2 знач./.

КЪСО ГО (Я) РЕЖИ. **1.** Действувай веднага, не отлагай, не протакай. *Трябва да се помисли. — Късо го режи. Тук много мислене не иска.* Елин Пелин, Земя.
2. Говори кратко и за най-същественото.
Още: **Късо го вържи** /към 2 знач./.

КЪСЬО МЕ ДЪРПА. *Диал.* Не ми стигат парите, живея в немотия.
Още: **Дърпа ме късия.** *Диал.*

КЪЩАТА БЕЗ БАДЖА. *Диал.* Почтителен, учтив човек.

КЪЩНО ПИЛЕ. Човек, който по-голямата част от времето си стои у дома си, който не обича да излиза от къщи. *Какво ще ходя навън да се блъскам из света и да мръзна. Аз съм къщно пиле.* П. Ю. Тодоров, Невеста Боряна.
Още: **Домашно пиле.**

КЬОРАВА МИ Е КОБИЛКАТА *за някъде. Диал.* Не ми се отива някъде. *За тамо кьорава му е кобилката.* Ст. Младенов, Български тълковен речник.
Още: **Сляпа ми е кобилката.** *Диал.* **Не ми вижда кобилката.** *Диал.*

КЬОРАВА СОФРА. *Диал.* Нещо, от което всеки взема колкото и когато му падне, без ред и сметка.

КЬОРАВА<ТА> НЕДЕЛЯ. Моментът, времето, когато някой, без много да мисли или да се колебае, решава да се ожени.
Още: **Кьорава<та> събота. Кьорава<та> сряда.** *Диал.* **Сляпа<та> неделя. Кокошата неделя.** *Диал.*

КЬОРАВА<ТА> СРЯДА. *Диал.* Моментът, времето, когато някой, без много да мисли или да се колебае, решава да се ожени.
Още: **Кьорава<та> събота (неделя).**

КЬОРАВА<ТА> СЪБОТА. Моментът, времето, когато някой, без много да мисли или да се колебае, решава да се ожени.
Още: **Кьорава<та> неделя. Кьорава<та> сряда.** *Диал.* **Сляпа<та> събота.**

КЬОРАВО И КЬОПАВО. *Пренебр.* Всички, включително и най-неспособните и негодните. *В нашия град кьораво и кьопаво да събереш надали ще излязат 11 000.* Ал. Константинов, Бай Ганьо.
Още: **Кьорав<о> и сакат<о>.** *Пренебр.*

КЬОРАВ<О> И САКАТ<О>. *Пренебр.* Всички, включително и най-неспособните и негодните. *Уважавам ония младежи, които бягат от чиновничеството. Днес кьорав и сакат службаш иска да стане, тъй ли?* Ив. Вазов, Службогонци. *Изразът „между дванайсет и един" е достатъчно ясен, за да накърни радостта ми. Вероятно това е приемният час, когато директорът допуска до светилището си и кьораво, и саката.* Б. Райнов, Няма нищо по-хубаво от лошото време.
Още: **Кьораво и кьопаво.** *Пренебр.* **Куцо (сляпо) и саката.** *Пренебр.*

КЮРА И МАРА. *Диал.* Всякакви, и поканени и непоканени. *Кюра и Мара доходаха.*

КЯР СЕ ПОКАЖУВА, СЕРМИЯТА НЕМА. *Диал. Подигр.* За човек, който се хвали, че търговията му върви добре, когато в същност губи.

Л

ЛАЗАРЕТСКИ ПЛЪХ. Войник, който често ходи и лежи в лазарета.

ЛАЗЯ ПО КОРЕМ. 1. Полагам извънредно големи усилия, за да постигна целта си; изнемогвам при извършване на нещо, което не е по силите ми. *По корем лазеше, но завърши докрай работата си.*
2. *Самост. или пред някого.* Държа се раболепно, унижавам се, угоднича пред някого, за да постигна целта си. *Лази по корем пред началника си.*
Още: **Влека се (пълзя) по корем. Влача се по корем** /в 1 и 3 знач./.

ЛАЗЯТ МЕ МРАВКИ. 1. Усещам тръпки, треперя от студ. — *Бре другарю, я се наметни, че като те гледам, мравки ме лазят. Или си се затоплил с нещо отвътре, а?* Ем. Манов, Ден се ражда.
2. Изпитвам силно чувство на страх, силно вълнение от нещо, съпроводено с потреперване.

ЛАЗЯТ МЕ ТРЪПКИ. 1. Студено ми е, изпитвам студ и треперя.
2. Изпитвам силно чувство на страх, силно вълнение от нещо, съпроводени с потреперване.

ЛАНИ БАБА ПРЪДНАЛА, СЕГА ЗАМИРИСАЛО. *Ирон. Вулг.* Употребява се, когато някой прави въпрос за нещо не своевременно, не когато то се е случило или го е засегнало, а тогава, когато всичко е отминало, свършило се е.
Още: **Лани баба пръднала, сега <му> засмърдело.** *Диал. Ирон. Вулг.* **Кога' баба пръднала, кога замирисало.** *Диал. Ирон. Вулг.*

ЛАНИ БАБА ПРЪДНАЛА, СЕГА <МУ> ЗАСМЪРДЕЛО. *Диал. Ирон. Вулг.* Вж. Лани баба пръднала, сега замирисало.

ЛАНИ СВИРЕНО, А СЕГА ИГРАЯТ. *Диал. Ирон.* Употребява се, когато някой прави въпрос за нещо не своевременно, не когато то се е случило или го е засегнало, а тогава, когато всичко е отминало, свършило се е.

ЛАНСКИЯ СНЯГ. *Пренебр.* Нещо ненужно, излишно, безсмислено. — *За какво става дума? — запита Белкин. — За ланския сняг — отговори Манол и започна да се киска.* К. Калчев, Живите помнят. *Очилатият господин,. . ., се обръща любезно към съседа си и чисто и просто го заприказва, да речем, за ланския сняг.* Св. Минков, Разкази в таралежова кожа.
Още: **Ланшния сняг.**

ЛАНШНИЯ СНЯГ. *Пренебр.* Вж. Ланския сняг.

ЛАПАМ ВЯТЪР. 1. Нищо не върша, бездействувам. *Така се дигнах аз, така,*/ *не съм лапал, кат вази ветър, / у мен бе всичко под ръка / и имаше си* raison d'être. Ив. Вазов, Практическият човек.
2. В тежко положение съм, нищо не получавам, ощетен съм. *Прехвърли още днес всичките си имоти върху Мина. Па нека Орцето лапа вятър.* Г. Белев, Патилата на едно момче.
Още: **Лапам мъглата** /към 1 знач./. **Лапам горняка** /към 2 знач./.

ЛАПАМ ГОРНЯКА. *Диал.* В тежко положение съм, нищо не получавам, ощетен съм. — *Леко ти е на тебе да се подбиваш, а питаш ли какво ми е? И имам, и нямам*

годеница. Къде се е видяло това? Стои и мълчи. С една реч, людете се радват на младостта си, а ти лапай горняка. М. Смилова, Друм се вие.
Още: **Лапам вятър** /във 2 знач./.

ЛАПАМ МУХИ<ТЕ>. 1. Губя си времето, без да върша нещо; бездействувам, безделнича. *Не оставяй момичетата да седят и да лапат мухите. Парици им се плащат.* Л. Каравелов, Маминото детенце. *Работата едва не стигаше до бой. Единият ожесточено ругаеше, а всезнаещото овчарче току повтаряше: аз чета, не лапам мухи!* Ив. Хаджимарчев, Овчарчето Калитко. *Напред! Вий спите тук и лапате мухите! Ще ви отпоря аз, проклетнице, ушите!* Ас. Разцветников, Тартюф (превод). *Кой те би по главата да идваш тук, защо не си седя на село? — Да лапам там мухите и кой откъде се отплесне само мен да псува ли?* В. Нешков, Настъпление.
2. Поради неопитност възприемам на доверие, безкритично всичко, което видя или чуя, проявявам наивност. *Нали ние, млади студентчета тогава, всякакви мухи лапахме.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Трябвало е будене за дълбоко заспалата петвековна рая — . . . Трябвало е най-после стряскане за тогавашните храни боже по-будни хора, които са лапали мухи с приказки върху „мурафетлика на ингилишките пампори", без да виждат черната пропаст, готова да погълне народа.* П. К. Яворов, П. Р. Славейков. *Той още лапа мухи.*
Още: **Гълтам мухи<те>** /към 1 знач./.

ЛАПАМ МЪГЛАТА. Нищо не върша; бездействувам. *Баща ми ми подаде една турска телеграма. . . Но какво беше смайването му, че аз не бях в състояние нито да я прочета? Той ми каза тъжно: — Ти си лапал мъглата в Пловдив, синко!* Ив. Вазов, Видено и чуто.
Още: **Лапам вятър** /в 1 знач./.

ЛАПВАМ / ЛАПНА ВЪДИЦАТА. 1. Влюбвам се, увличам се в някого. *Запознах се с едно момиче, и то веднага лапна въдицата.* П. Вежинов, Дни и вечери.
2. Оставям се да бъда измамен, излъган, изигран. *Когато мъжете излязоха от спалнята, лицето на Кальчев светеше, а Бобев се усмихваше снизходително. Невяна реши, че и този път мъжът ѝ е лапнал някоя въдица.* Ем. Манов, Ден се ражда.
Още: **Глътвам / глътна (захапвам / захапя, налапвам / налапам) въдицата.**

ЛАПВАМ / ЛАПНА ПЪТЯ *на някого. Диал.* Успявам да науча откъде е минал и накъде е отишъл някой, когото търся, преследвам, откривам следите му.

ЛАПВАМ <СИ> / ЛАПНА <СИ> ПЪТЯ. *Обикн. в св. вид. Диал.* Тръгвам, запътвам се нанякъде, отивам си. *Яж, Рилке, с лявата, а пък с дясната дръж юздата на баба Руса, защото нали я знаеш, като лапне пътя — иди я гони.* А. Каралийчев, Народен закрилник.

ЛАФ ДА НЕ СТАВА. *Жарг.* Безспорно, без съмнение; разбира се. — *Работата е много проста, ама искам да я свършиш, както трябва. — Лаф да не става — отвърна покорно Мързчината.* Ст. Чилингиров, Първа жертва.
Още: **Дума да не става** /във 2 знач./.

ЛАХАЛО МИ СЕ Е ОТ ГОЛЕМИТЕ ЛАХАНИ. *Диал.* Постигнах успех, сполучих в нещо.

ЛАЯ НА АБА. Приказвам напразно, безрезултатно. *Той смята, че води борба, / като си лай на аба.* Хр. Радевски, По Пушкина. *Минаха недели, месеци, Григор и Камен все си се гълчат, но пригоди ли им да турят крак на Чорбаджията, те са пак заедно; „Да не онемее Тасьова петел" — оживя на сърце и у Григора и у Камена. А Тасьо и нехае. „Лаят на аба", дума.* А. Страшимиров, Кочаловската крамола.
Още: **Лая на сукман.** *Диал.*

ЛАЯ НА СУКМАН. *Диал.* Вж. Лая на аба.

ЛАЯ СИ ХЛЯБА. *Обикн. с отриц.* Карам се с този, от когото зависи службата ми, прехраната ми. *И аз продължих. . . да си лая хляба и службата. . . Правеше ми удоволствие да разкрия някоя слабост, някоя нередност, да насоля с червен пипер техните носители, били те големи или по-малки началници.* Ив. Врачев, Излаях си хляба.

ЛЕБЕДОВА ПЕСЕН. *Книж.* Последното, предсмъртно, обикн. най-хубаво произведение на поет или художник, на някакъв творец; последна творческа изява. *И залавя се за своята автобиография... своята лебедова песен.* П. П. Славейков, Чужди литератури. *Няколко месеца преди смъртта си той* [Гьоте] *е разтърсен дълбоко от спора между Кювие и Жофруа Сент-Илер за еволюцията на видовете... Същинска негова лебедова песен е тъкмо статията от 1832 г. по тези актуални въпроси.* М. Арнаудов, Гьоте.

От народното поверие, че лебедът пее един път в живота си, преди смъртта си.

ЛЕВАК С ДВЕТЕ РЪЦЕ. Съвсем непохватен, несръчен човек. *Не мога да поправя бушоните, аз съм левак с двете ръце.*

ЛЕГНАЛ СЪМ КАТО БЕБЕР. *Диал.* Мързи ме да се помръдна.
Още: **Изтегнал съм се като бебер.** *Диал.*

ЛЕГНА МИ СЪРЦЕ НА МЯСТО [ЩЕ МИ ЛЕГНЕ СЪРЦЕ НА МЯСТО]. Много съм доволен, стана ми (ще ми стане) много драго, понеже се изпълни (ще се изпълни) някакво мое силно желание. *Дано, мисля си, да има насреща кафене, че да седна там поне веднъж, ... да погледна балкона с киченото халище, че да легне сърце на място.* Н. Хайтов, Шумки от габър.
Още: **Падна ми сърце на място. Дойде ми сърце на място** /в 1 знач./.

ЛЕЖА КАТО КОПОЙ. *Диал.* Мързи ме да се помръдна; бездействувам.

ЛЕЖА НА (ВЪРХУ) ГЪРБА *на някого* **и ЛЕЖА НА** *нечий* **ГРЪБ. 1.** Живея със средствата на някого без сам да работя. — *Не мога да лежа на гърба на баща си. Тука и да се включа в работа, какво мога да получа! — Прав си! — ... — Ама и млекар да те направиме, не иде!* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи. *Моята така се държи с него, като че ли не е мъж, а ламя стоглава. — Е, нали излизат заедно? — Излизат... Трябва аз да кресна, та да излязат... Като че е решила цял живот да лежи на гърба ми!* Б. Райнов, Господин Никой.
2. Използувам силите, труда на някого, използувам го да работи вместо мене. *Ако се оправят и започнат да работят — добре... Ако не... ако продължат и на палубата да се ежат, да сплетничат и да се опитват да лежат на чужд гръб... — още по-добре.* М. Иванов, Ще се сбъдне моята мечта. *Той излизаше вечер от завода уморен, но с приятното самочувствие, че е спечелил честно своя хляб и не лежи вече на гърба на колегите си.* В. Райков, Прекършено весло.
Още: **Тежа на гърба** /към 1 знач./.

ЛЕЖА НА (ПО) ГЪРБА СИ и **ЛЕЖА НА ГРЪБ.** Нищо не работя; бездействувам, лентяйствувам. *Имаше сто декара, чорбаджия беше и той. — Имах, имах, не отричам — ... — Ама с тия ръце съм ги работил, на гръб не съм лежал.* Ив. Петров, Нонкината любов. — *Нас ще ни освободи от турците... Русия, дедо Иван. Сами не ще можем. — Хм — изръмжа глухо Вардарски и се дръпна от ръката му. — Ти много накъсо я режеш: Дедо Иван. Лежи на гърба си и чакай.* Д. Талев, Преспанските камбани.

ЛЕЖА НА ЛАВРИТЕ СИ. *Книж.* Задоволявам се с постигнатото и не се стремя към нови успехи, към нови постижения.
Още: **Заспивам (почивам) на лаврите си.** *Книж.*

ЛЕЖА НА СМЪРТНО ЛЕГЛО. Намирам се в агония, умирам. *Дойчин забрави, че майка му лежи на смъртно легло.* К. Петканов, Златната земя. *Лъвът, всесилният вожд на животните, лежеше на смъртно легло.* Св. Минков, Призракът от Кендари.
Още: **На смъртно легло съм.**

ЛЕЖА НА ТАЯ (ТАЗИ) КЪЛКА. Надявам се, разчитам на нещо несигурно, без да предвиждам евентуални неприятни изненади. *Той лежи на тая кълка, но няма да го огрее, няма да получи мястото.*
Не леж<и> на тая (тази) кълка и лежи на тази (тая) кълка (с иронична интонация). Недей разчита на нещо, не се надявай напразно, няма да стане така, както очакваш (като предупреждение към някого). — *Отваряй си очите, момче!... Ако избяга, ти ще лежиш вместо него в дупката!... — Ка щяло пък да избяга!... — Както го вързахме — бълхите ще го изядат... — Ти на тая кълка не леж!... После да си нямаме неприятности.* П. Вежинов, Нашата сила. — *Нивите ми ще взема... На мен пак щял да ги върне, ама с техника...*

Лежи ти на тази кълка, чакай да ти падне от небето... Работа трябва, работа. Г. Караславов, На прав път.

Още: **Лежа на това ухо (ушенце). Лежа на тая (тази) страна.**

ЛЕЖА НА ТАЯ (ТАЗИ) СТРАНА. Вж. Лежа на тая (тази) кълка.

ЛЕЖА НА ТОВА УХО. Надявам се, разчитам на нещо несигурно, без да предвиждам евентуални неприятни изненади. *Зет им обещал да намери работа на брат ѝ, и те лежат на това ухо.*
Не лежи на това ухо и лежи на това ухо (с иронична интонация). Недей разчита на нещо, не се надявай напразно, няма да стане така, както очакваш (като предупреждение към някого). *— Иди ами... ти им си за баща — усили подканванията си сега баба Лалка. — Защо бе, мамо, нали пишат, че те сами ще дойдат — отвърна Минчо. — Лежи ти на това ухо — изкриви баба Лалка треперливи устни и се усмихна; — то тъй се само приказва. Чева ще си оставят току след сватба драгостите.* А. Страшимиров, Еснафка.

Още: **Лежа на това ушенце (на тази (тая) кълка (страна)). Спя на това ухо.**

ЛЕЖА НА ТОВА УШЕНЦЕ. Надявам се, разчитам на нещо несигурно, без да предвиждам евентуални неприятни изненади.
Не лежи на това ушенце и лежи на това ушенце (с иронична интонация). Недей разчита на нещо, не се надявай напразно, няма да стане така, както очакваш (като предупреждение към някого). *Недей чака той да те повика, не лежи на това ушенце, а иди сам лично да му разкажеш всичко.*

Още: **Лежа на това ухо (на тая (тази) кълка (страна)).**

ЛЕЖА СИ НА САБЯТА ДА ГО НЕ СРЕЖА. *Диал.* Казва се като отговор на въпрос към някого защо мълчи и не отговаря на нечии предизвикателства.

ЛЕЖИ МИ НА ДУШАТА. Нося отговорност за нещо, извършено от мене (обикн. престъпление, грях). *Много пакости, много обири и убийства лежали вече на душите на юнаците.* Ив. Вазов, Белимелецът.

ЛЕЖИ МИ НА ЕЗИКА. За художествено словесно произведение — лесно, плавно бивам произнасян при декламиране или при игра на сцена. *Пиесата е преведена добре — лежи ми на езика.*

ЛЕЖИ МИ НА СЪРЦЕ <ТО>. 1. *Нещо.* Измъчвам се от нещо, безпокоя се, тревожа се от нещо. *От широките му гърди се откърти тежка въздишка. Майка му... отиде при него, сложи ръка на рамото му. — Какво ти лежи на сърцето, сине?* К. Петканов, Омайно биле.
2. *Някой.* Обичам някого, влюбен съм в него, искам го. *Що години / Стоянка му лежа на сърце! Що тегло!* К. Христов. Младоженци.
3. *Със след. изр. със съюз* **да**. Силно желая нещо. *Лежало му е на сърце да стане духовник.* П. П. Славейков, Българска литература. *Но едно ми лежи на сърцето — да си наредя една голяма хубава ковачница.* Д. Спространов, Самообречените.

Още: **Тежи ми (тегне ми) на сърцето** /към 1 знач./.

ЛЕЖИ НА ГЪРБА МИ и ЛЕЖИ НА МОЯ ГРЪБ. Длъжен съм да се грижа за нещо, да се занимавам с нещо, да направя нещо. *Цялата работа лежи на Каменовия гръб.* Цв. Ангелов, Честна дума. — *Тя, баби, е дълга и широка. Приказала бих ти я, като искаш, ами трябва да се върви, че я виж, колко път лежи на гърба ни?* Т. Г. Влайков, Златко.

Още: **Лежи на ръцете ми. Тежи на гърба ми.**

ЛЕЖИ НА РЪЦЕТЕ МИ и ЛЕЖИ НА МОИТЕ РЪЦЕ. Длъжен съм да се грижа за нещо, да се занимавам с нещо, да направя нещо. *Наистина всичко сега лежи на твоите ръце. Но Здравко ще бъде край тебе, ще ти помага.* Цв. Ангелов, Честна дума.

Още: **Лежи на гърба ми.**

ЛЕКА МИ Е РЪКАТА. Лесно завършвам това, което съм започнал; върви ми, спори ми в работата. *Когато е да се учат младите коне, кака Иванка ще ги научи, ръката ѝ е лека.* Опитът на първенците — ТКЗС. *Дошъл съм да ви бъда първият купувач. Ръката ми е лека, кадемлия.* Д. Спространов, Самообречените.

Още: **Имам лека ръка. Добра ми е ръката.**

ЛЕК В ГЛАВАТА. Глупав. *Ти, братко, си лек в главата и не можеш да проумееш много работи.* Г. Иванов, Диалог.

ЛЕК КАТО ЧЕРЯСЛО ВЪВ ВЯТЪР. *Диал. Ирон.* Много тежък.

ЛЕПВАМ / ЛЕПНА *някакъв* **ЕТИКЕТ** *някому.* Окачествявам някого (обикн. несправедливо) като някакъв, изкарвам го един или друг. *Но върху челото на Кабзата беше лепнат вече етикетът „подстрекател“.* А. Гуляшки, Село Ведрово.

ЛЕПВАМ СЕ / ЛЕПНА СЕ КАТО РЕПЕЙ *за някого.* Непрекъснато и без стеснение нахално следвам някого навсякъде и му досаждам с присъствието си. *Какво си се лепнал за мене като репей? Старшината нали ти каза да вървиш и да си гледаш кокошките.* Кл. Цачев, Свят широк.

Още: **Залепям се / залепя се като репей.**

ЛЕПИ СЕ НА ГЪРБА МИ и ЛЕПИ СЕ НА МОЯ ГРЪБ. 1. Пълнея лесно, всичко, което изям, се отразява на теглото ми. *Яж, яж — как да ям, като се лепи на гърба ми, ще стана 100 кг.*

2. Няма да мога да се отърва от някаква работа, която временно отлагам или изоставям, ще бъда принуден да я свърша. *Губя си времето с разправии, а всичко от плана се лепи на гърба ми.*

ЛЕСЕН ОТ УМА. *Диал.* Несериозен, вятърничав.

ЛЕТИ МИ ОКОТО *към някого. Диал.* Милея, жадувам за някого.

ЛЕТЯ В ОБЛАЦИТЕ. *Книж.* **1.** Възприемам нереално действителността, неправилно виждам обстановката, нещата; фантазирам. — *Глупчо. Ти бе с размътен мозък, в облаците летеше. За тебе ли беше тя? Още от пръв поглед разбрах, че е интересчийка. Я да ти хвърля аз едни карти, че да видим къде ти е истинският късмет!* Сп. Йончев, Ах, тези карти.

2. Въобразявам си, че съм нещо повече, отколкото съм в действителност.

3. Непрактичен съм, не умея да се справям с битови въпроси.

Още: **Хвърча в облаците.** *Книж.* **Витая в облаците** /към 1 и 3 знач./. *Книж.* **Живея в облаците** /към 1 и 3 знач./.

ЛЕТЯЩ<ИЯ> ХОЛАНДЕЦ. *Книж.* Човек, който постоянно скита, не се задържа дълго на едно място.

От холандската легенда за моряка, който се бил заклел да заобиколи преграждащия пътя му нос, дори ако за това му бъде необходима вечност.

Още: **Хвърчащ<ия> холандец.** *Книж.*

ЛЕЯ КРОКОДИЛСКИ СЪЛЗИ. *Книж.* Лицемерно, неискрено съчувствувам някому, съжалявам някого или за нещо. *Край него омразните му буржоа тържествуваха; те кълняха комунарите и лееха крокодилски сълзи за разрушения Париж.* Ст. Дичев, За свободата. *Ще леят крокодилски сълзи за българския национален герой тия, които продадоха националните идеали на българския народ.* К. Ламбрев, Средногорски партизани.

От поверието, че крокодилът уж плачел, изяждайки жертвите си.

Още: **Роня (проливам) крокодилски сълзи.** *Книж.*

ЛИГИТЕ МИ ТЕКАТ. 1. Силно желая да ям, да изям нещо. *Очите им* [на хищниците] *блестяха настървено, а лигите течеха само при мисълта за бъдещия богат лов.* О. Василев, Дивата гора.

2. Силно желая да имам нещо, да получа нещо. *Лигите им текат за титли и декорации. Такива са навсякъде всички parvenus.* Ал. Константинов, До Чикаго и назад.

Още: **Точа лиги.**

ЛИЖА БОТУШИТЕ *на някого.* Държа се угоднически, сервилно пред някого, подмазвам се на някого; подлизурствувам. *Ще отида не да лижа ботушите на Батенберг, а да помогна на народа.* В. Геновска, Седем години.

Още: **Лижа краката (емениите, подметките).**

ЛИЖА ЗАДНИКА *на някого. Вулг.* Държа се угоднически, сервилно пред някого, подмазвам се на някого; подлизурствувам.

ЛИЖА ЕМЕНИИТЕ *на някого.* Държа се угоднически, сервилно пред някого, подмазвам се на някого; подлизурствувам. — *И ти си чорбаджийско ухо! И ти лижеш емениите на онези хайдутяги!* Й. Йовков, Чифликът край границата.
Още: **Облизвам емениите. Лижа ботушите (краката, подметките).**

ЛИЖА КАЛТА ОТ ПОДМЕТКИТЕ *на някого.* Държа се угоднически, сервилно пред някого, подмазвам се на някого; подлизурствувам.
Още: **Близка калта от подметките. Лижа праха от подметките.**

ЛИЖА КРАКАТА *на някого.* Държа се угоднически, сервилно пред някого, подмазвам се на някого; подлизурствувам. *Пред големците се превиваше като чърв, лижеше им краката. . . и те ти вярваха на всичките интриги, клевети и злорадстваха.* Мих. Георгиев, Бае Митар пророкът. — *Те на тебе ти лижеха краката, а като видяха дебелия край — ритнаха те! Това хора ли са?* П. Вежинов, Нашата сила.
Още: **Лижа ръцете (подметките, ботушите, емениите).**

ЛИЖА-МАЖА. Любезнича с някого поради користни съображения; лаская. *Като срещне някой по-силен човек лиже-маже, става по-тих от водата и по-нисък от тревата.* Г. Караславов, Между нас да си остане.

ЛИЖА ПОДМЕТКИТЕ *на някого.* Вж. Лижа ботушите *на някого. Докато ние си лгехме кръвта и гниехме в окопите, твоят баща седеше на топло в двореца и лижеше подметките на царя!* П. Вежинов, Далече от бреговете. — *Народът се дигна на въстание, а той — лиже подметките на тия убийци.* П. Велков, Стълба до небето.

ЛИЖА ПРАХА ОТ ПОДМЕТКИТЕ *на някого.* Държа се угоднически, сервилно пред някого, подмазвам се на някого; подлизурствувам.
Още: **Близка праха от подметките. Лижа калта от подметките.**

ЛИЖА РЪЦЕТЕ *на някого.* Държа се угоднически, сервилно пред някого, подмазвам се на някого; подлизурствувам. *И дето споменуваш за куче — мойто е сега досущ такова: трябва да лижа ръцете на моя, кажи го, господар, когато ме тъпче, и да го гледам сѐ в очите, та да ми подфърли кора хляб: — асъл куче!* Т. Г. Влайков, Неприятния гост.
Още: **Лижа краката. Близка ръцете.**

ЛИЖА САХАНА *на някого. Пренебр.* Държа се раболепно, лакейски; угоднича. *Не лижа саханът / на владиката. . . / Всичко изработвам / със мотиката.* Л. Каравелов, Нека ходя дрипав.

ЛИЖЕ МУ ЕЗИКА ПО ЗАДНИКА. *Вулг.* Обича много да приказва, има навик много да дрънка, което трябва и което не трябва. *И той много знае — лиже му езикът по задника.*

ЛИЗАЛА ГО КРАВА. Човек, чиято коса стърчи нагоре. *Знаеш ли, Тино, запомнила бях, че над лявата вежда косата му стърчи нагоре, дето казват: лизала го крава.* А. Каменова, Харитининият грях.

ЛИЗВАМ / ЛИЗНА ПЪТЯ. *Диал.* Тръгвам бързо.

ЛИМОН ЛИ ТИ ИЗСТИСКАХ НА НОСА. *Диал.* Като възклицание за изразяване на негодуване от някой, който се сърди, без да му е причинена някаква неприятност.

ЛИПОВА СЯНКА ЛИ СЪМ. *Диал.* Вж. Да не съм липова сянка.

ЛИПСВА МИ ЕДНАТА ДЪСКА. Безумен, луд, ненормален съм.
Още: **Липсва ми едната чивия. Не достига ми (не ми стига) една<та> дъска. Ексик ми е едната дъска в главата.**

ЛИПСВА МИ ЕДНАТА СЪБОТА. *Диал.* Безумен, луд, ненормален съм. *Самоуважаеми някои господия не обичат календарите, защото те служат за точно изброение*

на дните и месеците и по тях твърде лесно се намерва, че на някои от тях едната им събота липсува. П. Р. Славейков, Звездарски предвещания за година 1874.
Още: **Ексик ми е (не ми достига) една<та> събота.** *Диал.*

ЛИПСВА МИ ЕДНАТА ЧИВИЯ. Безумен, луд, ненормален съм.
Още: **Липсва ми едната дъска. Ексик ми е едната чивия.**

ЛИПСВАТ МИ СЕДЕМТЕ ГОДИНИ <В КЪЩИ>. Нямам добро домашно, семейно възпитание.

ЛИСИЦА НА ПАЗАР ИЗЛИЗА ЛИ. Вж. Лисица на пазар не излиза.

ЛИСИЦА НА ПАЗАР НЕ ИЗЛИЗА и **ЛИСИЦА НА ПАЗАР ИЗЛИЗА ЛИ. 1.** Употребява се, когато хитър човек не се явява там, където присъствието му не е удобно или е опасно. *Такива като Мангъра пият скрито. Лисицата на пазар не излиза.* Г. Краев, Сняг.
2. Употребява се, когато потаен човек се въздържа да заяви открито нещо, което знае или да изкаже своето мнение.
Още: **Що ще лисица на пазар. Лисица на пазар не ходи.**

ЛИСИЦА НА ПАЗАР НЕ ХОДИ и **ЛИСИЦА НА ПАЗАР ХОДИ ЛИ.** Вж. Лисица на пазар не излиза.

ЛИСИЦА НА ПАЗАР ХОДИ ЛИ. Вж. Лисица на пазар не ходи.

ЛИСИЦИ ДА ЛОВИШ. За много задимено място. *Ресторантът беше препълнен и задимен, лисици да ловиш, както казва народът.* Ив. Аржентински, Сребърната пътека. *Тя забравила яденето на печката, то загоряло, че като се напълнила кухнята с дим, вътре лисици да ловиш.*

ЛИЦЕ С (В, СРЕЩУ) ЛИЦЕ. 1. Непосредствено срещу някого, един срещу друг. *Предпазливо, дебнешком се приближаваха вълците от всички страни и спряха само на няколко крачки от глигана. Бяха осем или девет. Водачът беше застанал лице с лице срещу глигана и малко по-близко от другите.* Д. Калфов, Сърничката. *Следващата неделна утрин Евгени пак я срещна... Когато двамата се намериха лице срещу лице, на хубавите устни на девойката трепна едва доловима усмивка.* Д. Ангелов, На живот и смърт
2. В непосредствен контакт, досег, в непосредствени отношения с някого или нещо. *Процесът по обира на хазната неочаквано го срещна лице в лице с един нов свят, принадлежащ на хора, с каквито досега не бе имал работа.* Ст. Дичев, За свободата. *Тя стисна своя хладен пистолет. /. . ./ И пред смъртта, до днеска непозната, дойде лице с лице.* Бл. Димитрова, Лиляна.

ЛОВИ МИ ОКОТО. Харесва ми се, нрави ми се. *Море аз те знам тебе. Не те ли видях по-рано с Анковата. Катето ти ловеше окото.* Кр. Григоров, Раздолчани. *Говори се, че московецът щял да отвори пак война на султана. Не ми лови око тая работа.* Л. Стоянов, Бенковски. *Нещо не ми лови окото есенницата. Остана ниска на ръст.* Кр. Григригоров, Танчо от Гороцвет.
Още: **Хваща ми окото.**

ЛОВЯ БЪХ. *Диал.* **1.** Не казвам истината, не искам да призная нещо.
2. Отричам се от нещо.
Още: **Хващам (чиня) бъх.** *Диал.*

ЛОВЯ ВЯТЪР<А> В (С) РЕШЕТО и **ЛОВЯ ВЯТЪРА.** Занимавам се с празни работи, не върша нищо сериозно. — *Клетва дадох и клетва взех, защото не съм ловил вятър в решето — започна пак Момчил натъртено.* Ст. Загорчинов, Ден последен. *А после пак се запива и пак тръгва по азмаци и баири с пушката и кучето — да лови вятъра.* Д. Бозаков, Дълбоки снегове.

ЛОВЯ ЗВЕЗДИ С УСТАТА СИ. Умея да говоря много добре, да разказвам; сладкодумен съм. *Тия добри думи много се харесаха на събранието. Та тоя челяк лови звезди с устата си! Не, в неделя трябва да изберат Благодумова с Иванча.* Ив. Вазов, Нова земя.
Още: **С устата си звезди снемам (свалям).**

ЛОВЯ ЗМИИТЕ С ЛЮДСКИ РЪЦЕ. *Диал.* Използувам другиго при извършване на опасна и рискована работа, която ще ми донесе облага.

ЛОВЯ КОРЕН. За нещо — укрепвам се, задържам се, добивам голяма сила; трая. *В Сярско, казват, размирието не ловяло корен, защото умееш да пазиш казата си.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.
Още: **Хващам (пускам, пущам) корен<и>** /във 2 знач./. **Забивам корен.**

ЛОВЯ МОРЕТО В ШЕПА. Смятам, че всичко зная и мога, че съм в състояние да постигна всичко. *От сърце жалете онези, които цял ден кадят благовония пред своя собствен истукан: деца са те — деца, които ловят морето в шепа.* Н. Райнов, Богомилски легенди.

ЛОВЯ МУХИ. Губя си времето, без да върша нещо; бездействувам, безделнича.
Още: **Бера мухи.** *Диал.*

ЛОВЯ МЯСТО. *Диал.* За нещо — имам успех, резултат, постигам целта си. *— Имам една работа, тъкмо е за тебе... все ще донесе по трийсетина хиляди на година... — Слушай, свато! — погледна го недружелюбно Вълко, — подкупите всякъде не ловят място.* Г. Караславов, Селски истории.
Още: **Хващам място** /във 2 знач./.

ЛОВЯ ОКО<ТО>. Нравя се, харесвам се с външния си вид. *Пък и лични момци бяха — ..., а и третият, макар и мършав, ловеше око с ръста и хубостта си.* А. Дончев, Сказание за Самуил. *— Та съм ходил чак в Косово за тоя пусти и паметен мед! — За началник ли е? — ... — За началник е! — Да си купиш тогава пита. Пò лови окото.* Н. Хайтов, Диви разкази. *Манка облече новата рокля, която ѝ бе пратил зетят Илия. Не беше кой знае от колко скъпа басма, но десенът и кройката ловяха окото.* Кр. Григоров, Пролет в Черешово.
Още: **Хващам око (очи). Пълня окото (очи<те>).**

ЛОВЯ РИБА В МЪТНА ВОДА. Използувам някакви неуредици, бъркотии, за да извлека лична изгода, да получа облаги за себе си. *Въстаниците обезоръжиха войника и го затвориха в мазето, ... Такъв метеж бе тъкмо по вкуса на чичо Мартин, немирната му кръв закипя, наостри слух и се приготви да лови риба в мътна вода. Отдавна мечтаеше да си има карабина, промъкна се с други селяни в заставата, взе си една и си отиде.* Ив. Петров, Преди да се родя. *Опозицията раздуха и раздухва тия недоволства, за да лови риба в мътна вода.* Г. Димитров, Резултатите от изборите за Великото народно събрание. *— Вашият селски с униформата на Гуджев нали е при тях — ... — Аха, кой знае къде се разхожда като капитан някъде из България. По нас казват, че риба се лови в мътна вода, и право е. Ти какво мислиш да правиш, коя ще ловиш след войната?* В. Нешков, Настъпление.
Още: **Хващам риба в мътна вода.**

ЛОВЯ СЕ ЗА СЛАМКА<ТА>. Готов съм да се възползвам и от най-малката, съвсем несигурна и ненадеждна възможност, за да намеря изход от някакво тежко положение. *По-малко сякаш били кърджалиите из Тракия... Чудно, веднага му повярваха. Когато сърцето ти се свие от страх и лоша прокоба, ловиш се за сламка.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.
Още: **Хващам се (улавям се) за сламката.**

ЛОВЯ СЕ НА ВЪДИЦАТА *на някого или самост.* и **ЛОВЯ СЕ** *на нечия (някаква)* **ВЪДИЦА.** Оставям се да бъде измамен, подведен; повярвам в някаква хитро скроена измама или се оставям да бъда въвлечен в някаква несигурна, опасна работа. *— Предстоят ни важни събития, в странство трябва да имаме достойни представители. Мислите ли като мене? ... — Разбира се, разбира се. (...) Ба, не се ловя на таз въдица аз.* Ст. Л. Костов, Големанов. *Да слугувам на чорбаджиите, когато тук съм си господар? На въдицата на ходжите не се ловя.* Д. Сяров, Мед и желязо. *— Бай Герго не е давал храна, теснотия в тая стара кочина... — Ти не се лови на тая въдица! ... — Как порано тия свине родиха в същия тоя плетарник и при по-малко храна здрави прасета?* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи.
Още: **Хващам се / хвана се (улавям се / уловя се) на въдицата.**

ЛОВЯ С КОЛА ЗАЙЦИ. *Диал.* Върша работата си с хитрост, по лесен начин. *Но като за нас от долна ръка хора — остава ли кьораво, дордето са агите, които с кола зайци ловят? Както си пушат чибуците и си пият кафето по мендерите, извикат някой чорбаджия или поп, подържат го затворен и ето ти кьораво.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания.

От погов. Агите с кола ловят зайците.

ЛОША МИ Е БИЛА СРЕЩАТА. *Диал.* Няма да ми върви, няма да сполуча, ще претърпя неуспех.

ЛОШИ<ТЕ> ЕЗИЦИ. Хора, които съчиняват и разпространяват клюки, клевети; клеветници. *Лоши езици разправяха, че когато полкът им бил на почивка в Беломорието, Юрталана се поразшътал и докачил доста жълтици от изгладнелите богаташи по оня край.* Г. Караславов, Снаха.

Още: **Зли<те> езици.**

ЛОШО МИ СЕ ПИШЕ. Ще ми се случи нещо неприятно, ще си изпатя. *Аз затворих Росен в кухнята и му заповядах да стои там, че лошо му се пише.* П. Стъпов, Гласове от вековете. *Партизанският куршум е само за фашистите! — назидателно продължи комисарят. — Нашите куршуми са броени..., който ги пилее — лошо му се пише.* П. Вежинов, Нашата сила.

Още: **Зле ми се пише.**

ЛУДА КОЯНА. Вж. Луда Пройна.

ЛУДА ПРОЙНА. Силна, сърцата, бойка жена.

Още: **Луда Кояна.**

ЛУДИ ПОПЕ, ВИДЯ ЛИ МЕ КОМКАХ ЛИ СЕ. *Диал. Подигр.* Употребява се, когато някой неуместно пита другите за нещо, което се отнася до него и той трябва да го знае.

Още: **<Дядо> попе, видя ли ме комках ли се.** *Диал. Подигр.* **Мари жени (люде), видяхте ли ме комках ли се.** *Диал. Подигр.* **Кажи, дядо попе, аз комках ли се.** *Диал. Подигр.*

ЛУДО ПОЛУДЯЛО, ОГЪН ИЗГОРЯЛО. *Диал.* За лош човек.

ЛУК НОСЯ. *Диал.* Изглеждам много добре. *А, лук носи бебето.*

ЛУКОВА ГЛАВА[1]. **1.** *В отриц. изр. или след въпросит. изр. със съюз* **или**. Нещо нищожно, незначително, маловажно; нищожество. *Станах, па я хванах за косичката. „Чакай рекох, жено врачанска, да ти кажа кой дава хляба, ...; в тая къща тука мъж ли съм, или лукова глава.“* Н. п. Филипов, Разкази за ловеца. *— Това е недопустимо! — вълнуваше се Сърбинов. — Ние тук обществена сила ли сме, или лукова глава? Трябваше да ни попитат, трябваше да чуят и нашето мнение. Ние отговаряме за селото.* М. Марчевски, Героите на Белица. *— Стой! — извика младши лейтенант Стефанов и Василка така се изплаши, че за малко не изтърва чинията със салама. — Аз тук кум ли съм или лукова глава?... Пред кум вода се не гази!... Горчиво-о-о-о!* Кл. Цачев, Войници. *Твоят Жельо е комунист, само ние с борба и протести ще го изкараме от затвора... — Не знаете вие — клати глава чичо Марин. — Министър ми обеща, не лукова глава.* Г. Караславов, Измама. *— Не забравяйте, че сме революционери, а не лукова глава — успокояваше друг. — Търпение, момчета, търпение му е майката — казваше Боцман с басовия си глас.* К. Ламбрев, Средногорски партизани.

ЛУКОВА ГЛАВА[2]. *Диал.* Развален часовник.

ЛЪЖА ОКОТО (ОЧИТЕ). 1. Създавам невярно впечатление, че се намирам близко, на неголямо разстояние. *Планината лъжеше окото. Тя изглеждаше твърде близо, едва ли не под носовете им, а в същност беше далече.* Ем. Станев, През гори и води. *Тая чука отдолу лъже окото със своята близост, но нам ни требва цял час, докато се изкачим чрез много трудни лъкатушения до темето й.* Ив. Вазов, Великата рилска пустиня.
2. Външният ми вид създава впечатление, че съм хубав, доброкачествен, без в същност

да съм такъв. *Не ще да е далеч от тая, щом ѝ е сестра — макар на вид да лъже очите.* Ив. Вазов, Казаларската царица.
Още: **Залъгвам окото** /към 2 знач./.

ЛЪЖЛИВОТО ОВЧАРЧЕ. Човек, комуто никой не иска да повярва, при все че казва истината, защото преди това неколкократно е бил заловен в лъжа.

От народната приказка за овчарчето, което няколко пъти излъгало, че вълк напада овцете му, и когато това наистина станало и то викало за помощ, никой не се отзовал, тъй като вече не му вярвали.

ЛЪЖОВНИКА МИ Е В ДЖЕБА. *Диал.* Готов съм всяка минута да лъ̀жа, много лъ̀жа.

ЛЪСВАМ / ЛЪСНА КОСЪМА. Оправям се физически, телесно; напълнявам, наделявам, изглеждам добре. *Откак взех да ѝ слагам люцерна и фуражна ръж, изгуби кокала, лъсна косъма.* Ил. Волен, Между два свята.
Още: **Заглаждам / загладя (оглаждам / огладя) косъма.**

ЛЪСВАМ / ЛЪСНА ПЕТАЛАТА (ПЕТАЛИТЕ). *Обикн. в св. вид. Грубо.* Умирам.
Още: **Лъсват ми / лъснат ми петалата (петалите). Обръщам / обърна (мятам, мятвам / метна, хвърлям / хвърля) петалата (петалите).**

ЛЪСВАТ МИ / ЛЪСНАТ МИ ПЕТАЛАТА (ПЕТАЛИТЕ). *Обикн. в св. вид. Грубо.* Умирам. *Не се цупи, не се цупи, а се засмей, та да пекне слънце, че я виж Зехирят — в тоя се кара, с оня се ядосва, докато му лъснаха петалите. — Ама как? Умря ли?* Чудомир, Страх.
Още: **Лъсвам / лъсна петалата (петалите).**

ЛЪСНАЛ СЕ КАТО ТИГАН НА МЕСЕЧИНА. *Ирон.* Много чист, измит (казва се за човек, който обикн. ходи мръсен, когато по някаква случайност се измие).

ЛЪЩЯ КАТО ТИГАН НА МЕСЕЧИНА. *Подигр.* Много съм лъскав, блестя. *Отзад панталонът ми лъщеше от заседания като тиган на месечина, а ревматизмът ми, придобит от постоянното седене в разни президиуми, ме пощракваше.* Хр. Пелитев, Хапят ни охлювите.
Още: **Белея се като тиган на месечина.** *Подигр.*

ЛЮТА БИЛКА. *Диал.* Лош човек, сърдит.

ЛЯВА<ТА> ПЧЕЛА. *Диал.* Пъргав, енергичен, много работлив човек. *Майка ѝ беше лявата пчела.*

ЛЯГА / ЛЕГНЕ ВЪРХУ (НА) ПЛЕЩИТЕ МИ и ЛЯГА / ЛЕГНЕ ВЪРХУ (НА) МОИТЕ ПЛЕЩИ. Вж. Ляга / легне на главата ми. *Миторовица лежеше болна на легло. Къщната работа легна върху плещите на двете ѝ дъщери.* К. Петканов, Омайно биле. *След като целият партиен комитет беше арестуван на дванадесети септември, . . . , партийната работа легна върху плещите му.* Ем. Станев, Иван Кондарев. — *Цялата къща е легнала на плещите ми. Един гвоздей не чукваш вече.* Н. Каралиева, Неуловимият.

ЛЯГАМ / ЛЕГНА В ЗЕМЯТА. Загивам, умирам. *Мнозина актьори излязоха от строя, отидоха в килиите на затворите, легнаха без време в земята, посечени и простреляни по софийските улици.* А. Каралийчев, Птичка от глина.

ЛЯГАМ / ЛЕГНА В КАЛТА. *Обикн. в св. вид Диал.* Отказвам се категорично от нещо, защото не е по силите ми; предавам се.

ЛЯГА МИ / ЛЕГНЕ МИ БУЦА В ГЪРДИТЕ. Усещам тежест, изпитвам мъка от някакво силно и неприятно душевно преживяване.
Още: **Засяда ми / заседне ми буца в гърдите.**

ЛЯГА МИ / ЛЕГНЕ МИ НА СЪРЦЕ<ТО>. 1. *Обикн. в св. вид.* Влюбвам се в някого, обиквам някого. *Славка майци си отвръща: / Добри аз искам и любя, / Добри ми ѝ легнал на сърце / годи ме, мамо, за Добря, / жени ме, майко, за него.* Ц. Церковски, Касканджи Сандо и Славка. *Някои разправяха, че сестрата на Радан байрактар, Бояна, легнала на сърцето му — тя му била мъката.* М. Марчевски, Калофер войвода. *Бях се*

запознал с едно девойче: черничко, миличко. . .! Ходихме насам-натам и моята чернушка много ми лягаше на сърце. В. Чертовенски, Гуляй на открито.
2. *Обикн. в св. вид.* Много ми се харесва нещо, допада ми, нрави ми се. *В очите на Савча проблесна скрит копнеж. Виждаше се, че тоя занаят му е добре легнал на сърце.* Д. Немиров, Когато бях малък. *Затуй пък дъщеря му Хатте викнеше ли да пее — захласваше се всичко живо да я слуша. Легна ми на сърце тоя глас и аз, ергенинът, си рекох: тая ще бъде!* Н. Хайтов, Диви разкази.
3. *Диал. Само в несв. вид в 3 л. ед. ч.* За ядене — хваща се, има полза от него, личи. *Дружина, вярна, сговорна, / като ядете, пиете, / че ляга ли ви на сърце?* Народна песен.
Още: **Пада ми / падне ми на сърце<то>.**

ЛЯГАМ И СТАВАМ[1] *с нещо или някого.* **1.** Непрекъснато говоря, мисля, мечтая за нещо или някого, което (който) много ме интересува или засяга. *Божков беше стар адвокат . . . За Русия той душа даваше, с Русия лягаше, с Русия ставаше.* Г. Караславов, След ноември. *Оттогава на сербезлиите все името на Али Бекира им беше в устата; с него лягаха и ставаха, с него плашеха и се заканваха.* Н. Хайтов, Диви разкази. *Във връзка с това именно Цеци мислеше само за Дони и както се казва, с него лягаше, с него ставаше.* Г. Краев, Човещина.
2. Непрекъснато чета, пея нещо, което много ми се харесва, което ми е любимо. *Петнайсетгодишните гимназисти тогава лягаха и ставаха с песента „Смелость, друзья, не теряйте. . .“* К. Константинов, Път през годините. *Някои изследователи на Вапцаров и на творчеството му се мъчат да внушат, че Вапцаров лягал и ставал със стихотворенията на Маяковски.* Г. Караславов, Срещи и разговори с Н. Вапцаров.
Още: **Сядам и ставам** /към 1 знач./.

ЛЯГАМ / ЛЕГНА НА БРАШНО и **ЛЯГАМ СИ / ЛЕГНА СИ НА БРАШНОТО.** [*Често:* **Ще си легна на брашното**]. Смирявам се, укротявам се, принуждавам се да отстъпя и да върша това, което ми налагат. — *Ще легнат на брашно, женките! . . . — Погледнете картата. Германия е като въшка, а Русия като слон. Слон и въшка — ха, въшко, бори се!* М. Ягодов, Горун призори.
Още: **Сядам си / седна си на брашното. Лягам / легна на хляба си.**

ЛЯГАМ / ЛЕГНА НА КОЛЕНА. [*Често:* **Ще легна на колена**]. *Диал.* Смирявам се, укротявам се.

ЛЯГАМ / ЛЕГНА НА ПЪТ. *Обикн. в св. вид. Диал.* Успявам, сполучвам в нещо.
Още: **Лягам / легна на ход.** *Диал.*

ЛЯГАМ / ЛЕГНА НА ХЛЯБА СИ. [*Често:* **Ще легна на хляба си**]. Смирявам се, укротявам се, принуждавам се да отстъпя и да върша това, което ми налагат. *И той ще легне на хляба си.*
Още: **Лягам <си> / легна <си> на брашно<то>.**

ЛЯГАМ / ЛЕГНА НА ХОД. *Обикн. в св. вид. Диал.* Вж. Лягам / легна на път.

ЛЯГАМ / ЛЕГНА ПОД НОЖ. *Обикн.* за много хора или животни — бивам избит, посечен, изклан. *И тръгна стадо с агнета дребни, / върви и крета от път убито, / та сичко младо под нож да легне / за свети Герги — божи разбойник. . .* Хр. Ботев, Гергьовден.
Още: **Минавам / мина под нож.**

ЛЯГАМ СИ / ЛЕГНА СИ НА ГРЕХА. [*Често:* **Ще си легна на греха**]. *Диал.* Разбирам, покорявам се, примирявам се с нещо. *И заран, кога додат нови избори, ще им дам други кмет. И всички ще си легнат на греха.* Т. Г. Влайков, В село.

ЛЯГАМ СИ / ЛЕГНА СИ НА ЖЕГЪЛА. [*Често:* **Ще си легна на жегъла**]. Смирявам се, укротявам се. *Сега той бе доволен от мълчанието на Въкрил и намираше, че поведението му започва да става добро, приемливо. „Ще укротее, ще си легне на жегъла, къде ще ходи, какви ще ги дъвчи“ — думаше си той.* Г. Караславов, Обикновени хора.
Още: **Лягам си / легна си на ярема.**

ЛЯГАМ СИ / ЛЕГНА СИ НА КЪСМЕТА. Неочаквано получавам големи облаги, постигам успех, провървява ми извънредно много.
Още: **Падам си / падна си на късмета.**

ЛЯГАМ СИ / ЛЕГНА СИ НА ПАРЦАЛИТЕ. *Обикн. в св. вид.* Смирявам се, укротявам се, не смея да се противя; подчинявам се безропотно. *Деребеят Садредин вилнеел из Македония надлъж-нашир, като колел, палел, бесел. Чрез него младотурците са искали да всеят ужас сред българското население, „та да си легне на парцалите" — както открито пишели поникналите в Македония извън мяра шовинистични вестничета с необикновените имена: „Топ", „Куршум", „Сюнгю" („Щик").* Хр. Д. Бръзицов, Някога в Цариград.

ЛЯГАМ СИ / ЛЕГНА СИ НА ЯРЕМА. [*Често:* **Ще си легна на ярема**]. Вж. Лягам си / легна си на жегъла.

ЛЯГАМ *някъде,* **СТАВАМ** *някъде* и **ЛЯГАМ И СТАВАМ**[2] *някъде.* Намирам се постоянно, непрекъснато някъде. *Ходехме по нивите . . . работехме. Дойдеше ли жетва, там лягахме, там ставахме.* Й. Йовков, Жетварят. — *Има ли от селото някой да го е виждал? — . . . — Има си хас! — обади се мустакатият. — Та той у нас лягаше, у нас ставаше.* Г. Караславов, Приятели на Левски. *Цяла година ляга и става у леля си.* ●*Ляга и става в института.*

ЛЯГА / ЛЕГНЕ НА ГЛАВАТА МИ и **ЛЯГА / ЛЕГНЕ НА МОЯТА ГЛАВА. 1.** Става мое задължение отсега нататък да се грижа за някого. *Ти си ерген, нямаш никакви задължения, свободен си като птица и мислиш само за себе си, а я питай мене — жена и дете са легнали на главата ми.* Г. Караславов, Селски истории. — *Знае ли тя как се пътува с каруца? — И да знае, и да не знае — никакво ходене! — отсече решително Кръстевица. — Ще иде и ще се върне да ми легне и тя на главата, та да се чудя какво да я правя.* Г. Караславов, Обикновени хора.
2. Става мое задължение отсега нататък да се занимавам с нещо, да правя нещо. *Станах баба и на главата ми легнаха нови задачи.*
Още: **Ляга / легне на гърба (ръцете) ми. Ляга / легне върху (на) плещите ми.**

ЛЯГА / ЛЕГНЕ НА ГЪРБА МИ и **ЛЯГА / ЛЕГНЕ НА МОЯ ГРЪБ.** Вж. Ляга / легне на главата ми. *Освободи го началникът, на гърба му не легнаха нови задачи, заповеди.* М. Яворски, Хората се промениха.

ЛЯГА / ЛЕГНЕ НА РЪЦЕТЕ МИ и **ЛЯГА / ЛЕГНЕ НА МОИТЕ РЪЦЕ.** Вж. Ляга / легне на главата ми. *Тя е бедна девойка, баща ѝ е починал отдавна, майка ѝ е болнава и цялата къщна и полска работа е легнала на нейните ръце.* Кр. Григоров, Раздолчани.

М

МАГАРЕ ГИ ДРИСКА. *Вулг.* За пари — в голямо количество са; много са (употребява се, когато се подчертава, че някой лесно ги печели и не ги жали).

МАГАРЕТО УМИРА И САМАРА МУ ИЗГНИВА *донякога. Диал.* За подчертаване, че времето, моментът, за който се говори, е много далече. *Не се знае дали и догодина ще ми се осигури помещение за работа, дотогава магарето умира и самара му изгнива.*

МАГАРЕШКИ РАЙ. *Шег.* Затвор, тъмница. *Той влезе да се преоблече и ще отиде на участъка да освободи Мравката... — Благодаря, Владиков; щях да зъзна в магарешкия рай тая нощ.* Ив. Вазов, Хъшове. *— Къде? — попита той..., когато изминаха малката алея и излязоха пред лицето на дългото здание, гдето се помещаваха канцелариите и широкият кауш на север. — В магарешкия рай! — отговори с престорено продран глас този, който вървеше отзад.* Г. Караславов, Делегат. *Да полежиш в магарешкия рай.* П. Р. Славейков, Български притчи или пословици и характерни думи.

МАГАРЕШКИ СИН. *Обикн. в обръщение. Руг.* Вж. Магарски син. — *Мълчи, магарешки сине, и слушай какво ща да ти кажа, казал Нено и тупнал с кракът си.* Л. Каравелов, Мамината детенце. *Бре, магарешки сине! — изрева, като заклан вол Стоил и стана. — Събирай си устата, че ще разплача майка ти, знаеш ли?* Хр. Максимов, Забравени реалисти.

МАГАРСКИ СИН. *Обикн. в обръщение. Руг.* Негодник, нехранимайко. — *Коя мъка съм изял бе, магарски сине! — пресипнало извика той.* Й. Йовков, Жетварят. — *Лъжеш, магарски сине! — изрева баща му бесен.* Ив. Вазов, Чичовци. *Кьдя, кьдяяаа! Кьдя си ръгнал като кьорав... Ако ти държи, запали си ти гора, магарски сине, па си паси козите колкото щеш!* Чудомир, Кара Кольо.

Още: **Кучи (кучешки, песи, сукин, магарешки) син.** *Руг.*

МАЕ МИ СЕ ГЛАВАТА. **1.** Губя равновесие и ми е лошо.
2. Слисал съм се от работа, неприятности и под. и се чудя какво да предприема.

Още: **Вие ми се главата.**

МАЕ МИ СЕ СВЯТ. *Диал.* Губя равновесие и ми е лошо.

Още: **Мае ми се главата** /в 1 знач./. **Вие ми се свят** /в 1 знач./. **Върти ми се свят.** *Диал.*

МАЖА КАТРАН. *Диал.* Пакостя, вредя на някого. *Остана сирак на дванадесетата си година; ... опекуни и настойници — всичките до един изедници и доландърджии; отпреде му мазнят, отдире му мажат катран.* Мих. Георгиев, Бае Митар пророкът.

МАЖА ОЧИ. *Самост. или някому.* Двуличнича, лицемеря пред някого. *Тодор Кирков... се едно и също твърдеше: — Куча вяра са, братко, недейте ги вярва и слуша, очи мажат.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания.

МАЖА С ПАЧЕ ПЕРО *някого. Обикн. във въпросит. или отриц. изр. или в изр. с въпросит. интонация. Ирон.* Отнасям се извънредно внимателно и благосклонно към някого, дори и когато постъпките му не са за одобряване. — *Няма с паче перо да те*

мажат. Нека види, че овчарлъкът не е плитка река, та да я гази всеки. Кр. Григоров, Пролет в Черешово.

Още: **Гладя (поглаждам, погалвам) с паче перо.** *Ирон.*

МАЗЕН КАТО ТАРАЛЕЖ. *Диал. Ирон.* Много бодлив.

МАЗНА ГАНА. Неискрен, двуличен човек, който привидно е любезен, за да извлече лична облага. *Мазна Гана бей! — псуваше го Кузма Шопов. — Душицата ти с камук ще извади и пак за светец ще мине!* Г. Караславов, Сметки.

МАЗОЛИ МИ ИЗЛЯЗОХА НА УСТАТА. *Обикн. със следв. изр. със съюз* **да.** Омръзна ми, дотегна ми (употребява се при непрекъснато, безрезултатно повтаряне на нещо, обикн. когато съветват някого или го карат да направи нещо). *Пак не си е подредил бюрото, мазоли ми излязоха на устата да говоря и съветвам да се създаде ред в къщи.*

Още: **Пришки ми излязоха на устата.**

МАЙКА МУ МЕЧКА. Възклицание за израз на силно чувство — радост или недоволство. *Еле тази солунска митница — на сърцето ми е израснала, ваджията! Ех че келепир, майка му мечка!* Ал. Константинов, Разни хора, разни идеали. *Реката придошла, момчета-а-а-а! Придошла с децата си барабар, — море, майка му мечка!* Ц. Церковски, Театрални забавалки.

МАЙКА МУ СТАРА. *Грубо.* Възклицание, обикн. за израз на неприятно чувство — яд, недоволство. — *Не ми върви, майка му стара, и това си е!* В. Цонев, Едно време в Овча купел. *Хай, майка му стара, в тия банки нямат ли друга работа, ами си играят с лева, да не си знае човек сметката.* Ем. Станев, Иван Кондарев.

МАЙКА НА РОТАТА. *Жарг. Ирон.* Фелдфебел. — *Тъй вярно, господин фелдфебел, разбрах! — отговорил ключарят и незабавно изпълнил заповедта на майката на ротата.* Св. Трънски, Неотдавна.

МАЙКА ПЛАЧЕ. *Пренебр.* **1.** Некадърен или негоден, който не го бива никак, никакъв. — *А бе пиши там един ред, че благодарение на животновъдния ни бригадир... Той е един бригадир, майка плаче, ама нейсе, отназе с тебе да мине, Гано!* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи. — *Дали му хората власт, може да си прави, каквото ще. — Ама и вие имате една дружба, майка плаче. Бая стари цанковисти на бърза ръка станаха оранжеви.* В. Нешков, Настъпление.

2. Който е в окаяно положение, зле направен или в пълен безпорядък. *Къщата ѝ е майка плаче, неприбрана, непроветрена.* ● *Уши ми една дреха, майка плаче, широка, непочистена отвътре.*

МАЙКАТА ЩЕ РАЗГОНЯ [МАЙКАТА РАЗГОНИХ] *някому. Грубо.* Ще отмъстя (отмъстих) жестоко на някого (в бъд. вр. обикн. при закана за жестока разправа). *А щом премята Селим хан и влашкия войвода, какво остава за нас? Майката ни ще разгони до ден с някоя от тия свои хитрини.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.

Още: **Майчицата (мамицата, мамата, фамилията, соя) ще разгоня.** *Грубо.* **Майката ще разплача (ще разкатая).** *Грубо.*

МАЙКАТА ЩЕ РАЗКАТАЯ [МАЙКАТА РАЗКАТАХ] *някому. Грубо.* Ще отмъстя (отмъстих) жестоко на някого (в бъд. вр. обикн. при закана на жестока разправа). *Понякога:* **Разкатавам / разкатая майката** *някому. Грубо.* Държа се, разправям се с някого грубо, сурово, брутално. *Той е демагог! Дава им пари и ядене — всичко, но им разкатава майката.*

Още: **Майчицата (мамицата, мамата) ще разкатая.** *Грубо.* **Майката ще разплача (ще разгоня).**

МАЙКАТА ЩЕ РАЗПЛАЧА [МАЙКАТА РАЗПЛАКАХ] *някому. Грубо.* Ще отмъстя (отмъстих) жестоко за някого (в бъд. вр. обикн. при закана за жестока разправа). *— Вълко, наистина ли ще избиеш много турци, като се захване боя? — попитаха го лукаво дяволити войници. — Майките им ще разплача.* Ив. Вазов, Вълко на война. — *Вървете си кой откъдето е дошъл, че майките ще ви разплача! — И взе да хвърля камъни въз нас да го не наближаваме.* Н. Хайтов, Диви разкази.

Още: **Майчицата (мамицата, мамата, фамилията) ще разплача.** *Грубо.* **Майката ще разгоня (ще разкатая).** *Грубо.*

МАЙКИТЕ НИ НА ЕДНО СЛЪНЦЕ СА СУШИЛИ РИЗИТЕ СИ. *Диал. Ирон.* Не сме никак близки, не сме роднини. — *Нека най-напред бай Ставри да иде при него... да го поразприказва... — ... Иди ти! — Близки сте де — смънка Петелката и се отдръпна назад. — Ба, майките ни на едно слънце са сушили ризите си — отвърна троснато Ставри.* Г. Караславов, Изчадия адови.
Още: **<Моя майка и негова> на едно слънце си сушили дрехите.** *Диал. Ирон.*

МАЙКИТЕ НИ НА ЕДНО СЛЪНЦЕ СИ ПЕКЛИ ЗАДНИКА. *Диал. Ирон. Грубо.* Не сме никак близки, не сме роднини.

МАЙКО МИЛА. Възклицание, обикн. за израз на неприятно чувство или неприятна изненада. *Искаш да видиш тунела! ... Бялата ти риза ще стане катранена, майко мила!* Й. Гешев, Вик от тъмнината.

МАЙМУН СУРАТЛЍ. *Подигр.* Много грозен човек; грозотия. — *Ти бе! Маймун суратлѝ! Що си ми повлякъл тая кьорава кобила!* Д. Калфов, Жак Самаре.

МАЙСТОР ГИГО. *Ирон.* Вж. Майстор Груьо.

МАЙСТОР ГРУЬО. *Ирон.* Човек, който се старае да направи нещо, но не му се удава.
От погов. „Майстор Груьо вретенаря, от три бука — три вретена и едното нададено."
Още: **Майстор Гиго.** *Ирон.*

МАЙЧИЦАТА ЩЕ РАЗГОНЯ [МАЙЧИЦАТА РАЗГОНИХ] *някому. Грубо.* Ще отмъстя (отмъстих) жестоко на някого (в бъд. вр. обикн. при закана за жестока разправа).
Още: **Майката (мамицата, мамата, фамилията, соя) ще разгоня.** *Грубо.* **Майчицата ще разплача (ще разкатая).** *Грубо.*

МАЙЧИЦАТА ЩЕ РАЗКАТАЯ [МАЙЧИЦАТА РАЗКАТАХ]. *Грубо.* Ще отмъстя (отмъстих) жестоко на някого (в бъд. вр. обикн. при закана за жестока разправа).
Още: **Майката (мамицата, мамата) ще разкатая.** *Грубо.* **Майчицата ще разплача (ще разгоня).** *Грубо.*

МАЙЧИЦАТА ЩЕ РАЗПЛАЧА [МАЙЧИЦАТА РАЗПЛАКАХ] *някому. Грубо.* Ще отмъстя (отмъстих) жестоко на някого (в бъд. вр. обикн. при закана за жестока разправа). *Какво ми се присмиваш като маймуна, майчицата ти да разплача!* Г. Караславов, Ботев в светлината на нови цитати и аргументи. *Озъби се гневно беят, тръсна глава и насочи пушката си към тях. — Ама още ли сте тука, мари! Ей сега майчицата ви ще разплача.* Д. Талев, Илинден. — *Хайде — вика — да те женим, че ръката ме сърби да разплача майчицата на Руфатя! — Може да ме жениш — казах на дяда, — ..., но Руфатя няма да закачиш! Аз щѐ се разправям с Руфатя!* Н. Хайтов, Диви разкази.
Още: **Мамицата (майката, мамата, фамилията) ще разплача.** *Грубо.* **Майчицата ще разгоня (ще разкатая).** *Грубо.*

МАЛКИТЕ ЧАСОВЕ. *Шег.* Времето след полунощ. *Започнах често да се прибирам в малките часове.*

МАЛКИЯ ДЯВОЛ. Пакост, зло, беда, която не е много голяма (обикн. като се има пред вид, че е могло да стане нещо много по-лошо). *Чудомир попита има ли пострадали от стрелбата, ... — Малкият дявол е бил. Все пак да сме доволни, че сме застреляли само един поп.* Т. Пиндарев, Между двете очи.

МАЛКО ИСКАМ ДА ЗНАЯ. *Пренебр.* **1.** *Някого или за някого.* Никак не се интересувам от някого или какво мисли или ще каже някой; не желая да се занимавам с някого или да имам нещо общо с него. — *Не виждате ли, че хора ни гледат? — Нека ни гледат, малко искам да зная за хората.* К. Петканов, Вълнолом.
2. *Нещо или за нещо.* Не обръщам внимание на нещо, не ме засяга; не се интересувам. *Той малко иска да знае за нашите тревоги.*
Още: **Не (много) искам да зная.** *Пренебр.*

МАЛКО МЕ Е ГРИЖА. *Пренебр.* **1.** *За някого.* Никак не се интересувам от някого или какво мисли или ще каже някой; не желая да се занимавам с някого или да имам нещо общо с него. *Тя е болна, а него малко го е грижа за нея.*
2. *Самост. или за нещо.* Не обръщам внимание, не ме засяга. *Момъкът извади часовника, . . . и осветли циферблата. — Десет и половина часът, — каза той. — Малко ме е грижа, — изшушна Тотка. — Щастливите не питат за времето, — засмя се той.* Ив. Вазов, Пъстър свят. *Малко ме е грижа за твоето безпокойство.*●*Малко ме е грижа ще дойде ли или не.*
Още: **Не (много) ме е грижа.** *Пренебр.*

МАЛКО ЩРЕПЕЛЕ, А ГОЛЯМА ШАПКА. *Диал.* За човек малък, но юнак.

МАЛО И ГОЛЯМО. Всички. *Хорото се разтури и мало и голямо тръгна след преследвачите.* К. Петканов, Старото време. *А знаеше цял народ, че е биляр* [Петър Осоговец], *та мало и голямо се тълпеше при него.* Н. Райнов, Книга за царете. *В понеделник сутринта, денят на заминаването, Дойчиновци отново се изпразни. Мало и голямо излезе да изпрати стадата.* К. Петканов, Златната земя. *Той служеше много отдавна, познат беше на мало и голямо.* Й. Йовков, Жетварят.

МАЛЪК КАТО ПИПЕРКА. *Диал. Ирон.* Дребен на ръст, но хитър.

От приказката за Пиперко, който, изпратен да оре, влязъл в чужда нива и почнал да кани хората на чужда пшеница. (Из архива на Л. Каравелов, БАН, 1964, с. 401—402).

МАМА<ТА> СИ ТРАКА. *Жарг.* Бързо и лесно се справя с всичко, много е отворен; съобразителен и хитър. *Ожених се за едно момиче, мама си трака.*

МАМАТА ЩЕ РАЗГОНЯ [МАМАТА РАЗГОНИХ] *някому.* Ще отмъстя (отмъстих) жестоко на някого (в бъд. вр. обикн. при закана за жестока разправа). *Тоя проклетник мамата ни разгони.*
Още: **Мамицата (майката, майчицата, фамилята, соя) ще разгоня.** *Грубо.* **Мамата ще разплача (ще разкатая).** *Грубо.*

МАМАТА ЩЕ РАЗКАТАЯ [МАМАТА РАЗКАТАХ] *някому. Грубо.* Ще отмъстя (отмъстих) жестоко на някого (в бъд. вр. обикн. при закана за жестока разправа). *Ако ме измами, мамата му ще разкатая.*
Още: **Мамицата (майката, майчицата) ще разкатая.** *Грубо.* **Мамата ще разплача (ще разгоня).** *Грубо.*

МАМАТА ЩЕ РАЗПЛАЧА [МАМАТА РАЗПЛАКАХ] *някому. Грубо.* Ще отмъстя (отмъстих) жестоко на някого (в бъд. вр. обикн. при закана за жестока разправа).
Още: **Мамицата (майката, майчицата, фамилията) ще разплача.** *Грубо.* **Мамата ще разгоня (ще разкатая).** *Грубо.*

МАМИН ГЪРГАЛЧО. *Диал. Подигр.* Употребява се, когато някой страда за бъдещи, неслучили се беди.

От народната приказка за дъщерята на един селянин, която, носейки му храна на нивата, седнала да си почине на пътя и започнала да плаче и да се вайка: „Ох, Гъргалчо, ох, Гъргалчо“, защото си помислила, че един ден ще роди момченце на име Гъргалчо, което би могло да бъде случайно пребито от секирата, ако тя падне от водника.

Още: **Синко Гъргалчо.** *Диал. Подигр.*

МАМИНО ДЕТЕНЦЕ. *Пренебр.* Разглезен, разхайтен човек (обикн. младеж), който на умее да се справя с трудностите в живота. *Писарят извади от джеб листа с нарядите и надникна в него. — Нешьо Морунов. — Лошо. . . Маминото детенце! Да се извика.* Ив. Хаджимарчев, Овчарчето Калитко.
Още: **Мамино синче** /в 1 знач./.

МАМИНО СИНЧЕ. *Пренебр.* Разглезен и разхайтен човек (обикн. младеж), който не умее да се справя с трудностите в живота. *Френски колеж, частни уроци, тревоги, напътствия и най-сетне маминото синче завършва средното си образование.* Г. Караславов, Седмото отделение. *— А коя е тая Бистра? — Наша братовчедка — обясни Ванко. — Омъжиха я за едно мамино синче — офицерче. После се разведоха.* М. Грубешлиева, През иглено ухо. *Само Минка Станчева мълчеше. На Тъкачев тя гледаше като на мамино*

синче, като на самонадеяно и вманиачено момче, което е свикнало да го галят и да му угаждат. Г. Караславов, Обикновени хора.
2. Синковец, нехранимайко. *Един непрокопсаник оня ден котка обесил на крушата пред училището... как не му домиля мирното животинче... Мята се горкото... А той, маминото синче, се радва, хили се.* М. Марчевски, Героите на Белица.

Още: **Мамин син. Мамино детенце** /към 1 знач./.

МАМИН СИН. *Пренебр.* **1.** Разглезен и разхайтен човек (обикн. младеж), който не умее да се справя с трудностите в живота. *Мамин син, едно легло не може да оправи, всичко чака наготово.*
2. Синковец, нехранимайко. *Тоя мамин син се крие в Лалювите развалини. Ще го издебне и с един удар ще го смачка.* К. Петканов, Дамяновата челяд.

Още: **Мамино синче. Майчин син** /във 2 знач. към 2 знач./.

МАМИЦАТА ТИ <МРЪСНА>. *Руг.* Възклицание при закана или при изразяване на лошо, неприязнено отношение към някого. *Сухите му изцъклени очи диво се разгоряха, бясна злоба задави гърлото му и той изхлипа на пресекулки: — Ах мамицата им... мрьс... мръсната им мамица тяхна.* П. Вежинов, Втора рота.

Още: **Верицата ти <мръсна>.**

МАМИЦАТА ЩЕ РАЗГОНЯ [МАМИЦАТА РАЗГОНИХ] *някому. Грубо.* Ще отмъстя (отмъстих) жестоко на някого (в бъд. вр. обикн. при закана за жестока разправа). *Много често почна нашият даскал да снове в шубраците на Мързяновия дол и в Корията. Май че е време да окошарим вълка, за да бъде мирно стадото! — каза веднъж Синорникът на съветниците, които се спогледаха уплашено. — Какво се блещите, изтървем ли го в гората, мамицата ни ще разгони.* А. Каралийчев, Строители на републиката.

Още: Мамата (**майката, майчицата, фамилията, соя**) **ще разгоня.** *Грубо.* **Мамицата ще разплача (ще разкатая).**

МАМИЦАТА ЩЕ РАЗКАТАЯ [МАМИЦАТА РАЗКАТАХ] *някому. Грубо.* Ще отмъстя (отмъстих) жестоко на някого (в бъд. вр. обикн. при закана за жестока разправа).

Още: Мамата (**майката, майчицата**) **ще разкатая.** *Грубо.* **Мамицата ще разплача (ще разгоня).** *Грубо.*

МАМИЦАТА ЩЕ РАЗПЛАЧА [МАМИЦАТА РАЗПЛАКАХ] *някому. Грубо.* Ще отмъстя (отмъстих) жестоко на някого (в бъд. вр. обикн. при закана за жестока разправа). *Само да гъмне някой, мамицата му ще разплача!* Л. Стоянов, Холера. — *Да разтурва събранието ли? — Мръсник! — Тука ли е още, мамицата му да разплача! — Офейка!* Г. Караславов, Селски истории. — *Слушай! От къщи е пусната една... мръсотия — потърси той подходяща дума и натърти на нея, — ако си ти, да му мислиш, мамицата ти ще разплача.* Г. Караславов, Селски истории. *Всеки работеше за трима и си викаше едно: „Пада ти се, мискинино! Мамицата ти ще разплаче Фейзията!"* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.

Още: Майката (**майчицата, мамата, фамилията**) **ще разплача.** *Грубо.* **Мамицата ще разгоня (ще разкатая).** *Грубо.*

МАНДА БИВОЛ. *Диал.* Бавен, тромав, флегматичен човек.

МАНДА ПОЩА. *Подигр.* **1.** Човек, който действува изключително бавно; муден, разлечен човек. *Оборът бе почти готов и можеше с малко усилия да бъде завършен още през есента... но уви! Нашият управителен съвет се оказа такава манда поща, че това и досега не е станало.* В. Маринов, Черни мисли в ясна нощ.
2. *Диал.* Клюкар (клюкарка). *Дано тя не се научи за станалото, че е голяма манда поща, всички ще разберат какво се е случило.*

МАННА НЕБЕСНА. *Книж.* Голямо благо, получено даром. *От затоплената почва поникнали хиляди млади фиданки и буен младиняк... Но възрастните смърчове не седели мирни, полакомили се и те да грабнат от манната небесна и протегнали клони встрани... Аз сварих една драматична сцена: старците-скъперници се къпят в слънце, а в сянката съхнат младите фиданки.* Н. Хайтов, Писма от пущинаците.

От библейския разказ за храната, която бог давал всяка сутрин от небето на евреите, когато странствували из пустинята, за да търсят обетованата земя.

МАРИ ЖЕНИ, ВИДЯХТЕ ЛИ МЕ КОМКАХ ЛИ СЕ. *Диал. Подигр.* Употребява се, когато някой неуместно пита другите за нещо, което се отнася само до него и той трябва да го знае.

Още: **Мари люде, видяхте ли ме комках ли се?** *Диал. Подигр.* **Луди попе, видя ли ме комках ли се?** *Диал. Подигр.* **<Дядо> попе, видя ли ме комках ли се?** *Диал. Подигр.* **Кажи, дядо попе, аз комках ли се.** *Диал. Подигр.*

МАРИ ЛЮДЕ, ВИДЯХТЕ ЛИ МЕ КОМКАХ ЛИ СЕ. Вж. Мари жени, видяхте ли ме комках ли се.

МАРКО ТОТЕВ. Човек, който претърпява винаги несполука, на когото не върви.

По името на търновския гражданин М. Тотев, шегобиец и веселяк, за когото съгражданите му разказвали различни анекдоти за весели случки, свързани с различни дребни несполуки, по повод на които той имал обичай да казва: „На Марко Тотев все тъй ще се случи!"(Ст. Илчев, Опит за обяснение на някои поговорки, Български език, 1958, кн. 6, с. 517—518).

МАСЛО НАД ВОДАТА СЪМ. *Обикн. неодобр.* Надвивам, побеждавам, наддумвам, все съм прав.

МАХАМ (МАХВАМ / МАХНА) БУЛОТО. 1. *На нещо.* Разкривам, обикн. някаква непочтена постъпка, непочтени дела.
2. *На някого.* Показвам истинския лик на някого.

Още: **Вдигам / вдигна (снемам / снема, свалям / сваля, смъквам / смъкна) булото.**

МАХАМ ОПАШКА ЗА ВРАБЧЕ. *Диал.* Очаквам с нетърпение нещо, желая нещо. *Местата още не са разпределени и не се знае кога ще стане това, има да махаш опашка за врабче още доста време.*

МАХАМ СЕ (МАХВАМ СЕ / МАХНА СЕ) ОТ ГЛАВАТА *на някого.* [*Често:* **Махай ми се (махни ми се) от главата.** *Грубо.*]. Освобождавам някого от присъствието си, преставам да безпокоя някого, преставам да досаждам, да преча на някого или да му създавам грижи. [Нейко] *махна с ръка: — Махнете се от главата ми! От вас човек работата си не може да гледа, както трябва.* К. Петканов, Морава звезда кървава. *И сама поведе няколко от жените да им търси работа из махалата. Да стори добро — ..., но и да се махнат най-сетне тия люде от главата ѝ: прибра ги, а сега трябваше да им подава и по нещо за ядене.* Д. Талев, Преспанските камбани. — *А ти защо се бъркаш в душата ми, а?... Махай се от главата ми, че...* Ст. Чилингиров, Хлеб наш насущний. — *Оставете парите! — изкряска Димо. — Цветко, вземи си, колкото ти струват чашите и се махай от главата ми!* К. Петканов, Морава звезда кървава. — *Какво ти е, Стое, — тя все още гальовно го подвикваше, — да не ти е призляло нещо.. — Махни ми се от главата, остави ме сам, че не мога да гледам жив човек пред очите си — едва ли не я изруга Тенкин и я отпъди с ръка.* Кр. Григоров, Новодомци. *Бързам. Мене малко ма е еня за стоката ти. Дай ми, каквото ми трябва, че да се махна от главата ти.* Ст. Чилингиров, Първа жертва.

Още: **Махам се (махвам се / махна се) от очите.**

МАХАМ СЕ (МАХВАМ СЕ / МАХНА СЕ) ОТ ОЧИТЕ *на някого.* [*Често:* **Махай ми се (махни ми се) от очите.** *Грубо.* [Вж. Махам се от главата *на някого.* *Главният прокурор изкрещяваше да се маха от очите му и бедният човек излизаше вън объркан и безпомощен.* Г. Караславов, Танго. *Вместо да се махне от очите на татя, той се спре пред дюкяня и взе да си изтърсва напепелените панталони.* Ст. Чилингиров, Хлеб наш насущний. *Махни се от очите ми, мизернице! Значи и ти мислиш като него! Ти, която си се клела, че ме обичаш съвсем чисто..., се осмеляваш сега да ми подхвърляш като някоя перачка просташкия намек за женитба?* Св. Минков, Разкази в тарележова кожа.

МАХАМ СИ (МАХВАМ СИ / МАХНА СИ) ОТ (ИЗ) АКЪЛА *някого или нещо.* Преставам да мисля за някого или за нещо, отказвам се от някого или от нещо; забравям. *Махни от акъла си и момичето и цялата тая история, за да се успокоиш.*

Още: **Махам си (махвам си / махна си) от (из) главата** /в 1 знач./. **Махам си (махвам си / махна си) от (из) ума. Избивам си / избия си от (из) акъла. Изваждам си / извадя си (изкарвам си / изкарам си) от (из) акъла** /в 1 знач./.

МАХАМ СИ (МАХВАМ СИ / МАХНА СИ) ОТ (ИЗ) ГЛАВАТА *някого или нещо.* **1.** Преставам да мисля за някого или за нещо, отказвам се от някого или от нещо;

забравям. *Няма да се успокоиш, докато не махнеш от главата си тая глупава история.*● *Махай от главата си всякакви глупости и заработи сериозно.*
2. Освобождавам се от присъствието на някого, който не ми е приятен или от някаква неприятна, тежка работа. *Брат ѝ гледаше на нея като на воденичен камък. . . Единственият начин да я махне от главата си бе да ѝ намери някой подходящ жених.* Г. Караславов, Колеги. *Сега да си махна веднаж от главата тоя борч, та да не мисля за момчето.* Т. Г. Влайков, Житието на една майка. *Всъщност той отдавна желаеше да махне от главата ѝ тая „женска гад", която взема, а нищо не дава в семейството. Тая бе третата дъщеря, която Нико щеше да омъжи.* Ив. Петров, Мъртво вълнение. *Бързам да свърша тази работа, че да я махна от главата си.*

Още: **Махам си (махвам си / махна си) от (из) ума (акъла)** /към 1 знач./. **Избивам си / избия си из (от) главата** /към 1 знач./. **Изваждам си / извадя си (изкарвам си / изкарам си) от (из) главата** /в 1 знач. към 1 знач./.

МАХАМ СИ (МАХВАМ СИ / МАХНА СИ) ОТ (ИЗ) УМА *някого или нещо.* Преставам да мисля за някого или за нещо, отказвам се от някого или от нещо; забравям. — *Само тая няма да я бъде! — каза той със сдържана ярост. — Тая работа да си я махнете от ума.* П. Вежинов, Нашата сила.

Още: **Махам си (махвам си / махна си) от (из) главата** /в 1 знач./. **Махам си (махвам си / махна си) от (из) акъла. Избивам си / избия си от (из) ума. Изваждам си извадя си (изкарвам си / изкарам си) от (из) ума** /в 1 знач./.

МАХАМ <С> ОПАШКА. Докарвам се пред някого; подмазвам се, лаская. *Дълго маха с опашка, докато най-сетне се добра до по-висока служба.*

Още: **Клатя опашка. Въртя опашка** /в 1 знач./.

МАХАМ (МАХВАМ / МАХНА) <С> РЪКА *на нещо или на някого и самост.* Преставам да се грижа за нещо или за някого, да се старая да постигна нещо; преставам да се интересувам от нещо или от някого, изпадам в безразличие към нещо или към някого. *Веднъж или дваж в годината той като че махваше ръка на всичко, влизаше в някоя механа и пиеше с когото се случи.* Й. Йовков, Приключенията на Гороломов. *Много пъти исках да махна ръка на всичко, да ги оставя, но нямах сили.* Г. Райчев, Lustig. *Миналата му деятелност не беше го приготвила за сериозен труд и той махна с ръка на тоя план.* Ив. Вазов, Драски и шарки. *Три години под ред се зарича да си купи ботуши, а на четвъртата — махна с ръка. Не стигаха парите.* А. Гуляшки, МТ станция. *Махнах ръка и на теб, и на цял свят.* П. Ю. Тодоров, Страхил страшен хайдутин. *Как ще я даде на циганин, като е една за син, за дъщеря. Ами попът — цялото село ще стане. . . Ама кой каквото ще да вика — махне с ръка Калина.* П. Ю. Тодоров, Идилии. *Цар Петър бе махнал ръка на всичко: в ума му вилнееше мисъл, че всичко е предречено — и нищо не ще се поправи.* Н. Райнов, Книга за царете. *Отначало, при най-малък опит да разхубави лицето си или облеклото си, винаги срещаше укоризнения поглед на сестра си. Тя беше грешница, осъдена на вечно покаяние. А по-после и сама махна ръка — не мислеше нито как е облечена, нито какво ще кажат хората.* Г. Райчев, Сестрата.

МАХНАЛА ТЕ ЗЕМЯТА. *Обикн. във 2 и 3 л. Диал.* Да умреш.

МАЧКА И ПОГАНЕЦ ЩЕ ЛЕЖАТ НАЕДНО. *Диал.* Много е студено, настъпил е голям студ, мраз.

МАЧКИ ЛИ СТЕ ДОИЛИ. *Диал.* Като възклицание за изразяване на недоволство, че някой си губи времето или няма откъде да се вземе нещо.

МАЧКИ МЕ ЦИЦАЛИ. *Диал.* Отслабнал и погрознял съм, не ме бива.

МАЧКИНА ДУША. *Диал.* Женско дете, дъщеря.

МАША В РЪЦЕТЕ *на някого.* Човек, който бива използуван като оръдие за постигане на чужди цели. *Чуждо оръдие е. Напоследък съвсем се свърза с хората на княза. Сега е станал маша в ръцете на Хаджиенов, столичния кмет.* В. Геновска, Седем години. *Сиромах ли си, приятелю, спукана ти е работата. Все ще те лъжат, все на другите маша в ръцете ще си.* Елин Пелин, Щъркови гнезда. *Той вършеше онова, което му внушаваше или заповядваше Бойчански, и сега не се стесняваше да показва на другите, че е*

бил маша в чужди ръце. Ив. Петров, Мъртво вълнение. — *Така си мисли той: като си му аргатин, та и маша да му станеш. . . Ако ти е купил силата, за съзнанието да прощава.* Г. Караславов, Селски истории.

МЕД БЛИЖА И ПИРОНИ СЕКА. *Диал.* Умея да говоря много хубаво, съобразявайки се със случая. *Говоримият език има, както и литературният, свои талантливи майстори — разказвачи по рождение, какъвто е и бившият горски, . . . Езикът му е толкова гъвкав, че може, както се казва, и мед да ближе, и пирони да сече.* Н. Хайтов, Шумки от габър.

МЕД ДА КАПНЕ ДА ГО ОБЛИЖЕШ. *Диал.* За къща, дом — много добре почистен. *Стаята ѝ е мед да капне да го оближеш.*

МЕДЕЦ МИ ПАДА / ПАДНЕ НА СЪРЦЕТО. Извънредно много съм доволен от нещо, става ми много драго, извънредно приятно от нещо, чувствувам голямо задоволство. *Ех, медец ще ми падне на сърцето! Да помни до гроб Догановите.* Ив. Петров, Мъртво вълнение.

Още: **Мед (мехлем) ми пада / падне на сърцето.**

МЕД <И МАСЛО> МИ КАПНА НА СЪРЦЕТО [МЕД <И МАСЛО> ЩЕ МИ КАПНЕ НА СЪРЦЕТО]. Останах (ще остана) извънредно много доволен от нещо, много се зарадвах (ще се зарадвам) от нещо; почувствувах (ще почувствувам) голямо задоволство. *Като достигнах в ближната там долина и му ударих отгоре над треволигата една студена вода — мед и масло капна на сърцето ми!* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания.

Още: **Мехлем ми капна на сърцето. Мед ми падна на сърцето.**

МЕД И МАСЛО ЩЕ ПОТЕЧЕ [МЕД И МАСЛО ПОТЕЧЕ]. Ще настъпи (настъпи) голямо благоденствие и приятен и спокоен живот. *Уверявам, че ако се предадат заедно с оръжието си, секиму животът ще да бъде пощаден, башибозуците до един щели да бъдат изпратени на местата си — мед и масло щели да потечат.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания.

МЕД КУПУВА, МЪСТ ПРОДАВА. Употребява се за човек, зъл към другите, който прави добро само когато е в негова полза.

Още: **Мед купува, оцет продава.** *Диал.*

МЕД КУПУВА, ОЦЕТ ПРОДАВА. *Диал.* Вж. Мед купува, мъст продава.

МЕД МИ КАПЕ В (НА) ДУШАТА. Извънредно много съм доволен от нещо, става ми много драго, извънредно приятно от нещо; чувствувам голямо задоволство. *Мед му капеше в душата, когато чуеше слово за Съветския съюз.* А. Каралийчев, Строители на републиката.

Още: **Мед ми капе на сърцето. Мехлем ми капе на душата.**

МЕД МИ КАПЕ В УСТАТА. Много ми е сладко, вкусно (за някакъв плод или сладкиш и под). *Като ги* [крушите] *хапнеш, мед капе в устата ти.* А. Каралийчев, Лъжовен свят. *Една баница направила, мед ти капе в устата.*

МЕД МИ КАПЕ НА СЪРЦЕТО. Извънредно много съм доволен от нещо, става ми много драго, извънредно приятно от нещо; чувствувам голямо задоволство. *Слушаше стрина Колювица как хвалят дъщеря ѝ и мед капеше на сърцето ѝ.* Ив. Петров, Нонкината любов. *Аферим бе, Дячко! . . . хубаво им нахлузи кончето на тия думбазя! . . . А на чича Дяка мед му капе на сърцето.* Чудомир, Компетентът. *Снощи Манол сияеше, мед капеше на сърцето му, когато Христина започна да дрънка клюките из града и да се хвали с какво уважение сега гледали хората на тях.* Ем. Станев, Иван Кондарев.

Още: **Мед ми капе в (на) душата. Мед ми пада на сърцето. Мехлем ми капе на сърцето.**

МЕД МИ КАПЕ ОТ УСТАТА. 1. Много съм сладкодумен, приказвам, говоря приятно и увлекателно. *Жена не, амиукличка. Да ѝ се ненагледаш. Пък, добродушна, добродушна. . . мед капе от устата ѝ.* Ст. Чилингиров, В стария башин дом. *Поп Иван беше доволен от себе си, от аудиторията си, от вдъхновението, което го беше осенило. . . — Мед му капе от устата рече високо Ставри.* Г. Караславов, Изчадия адови.

2. Говоря с най-нежни думи на някого, като му засвидетелствувам своите добри чувства и внимание. *Като рече „По-добре ли си, бабо? Спиш ли спокойно?“ — мед му капеше от устата.* Н. Каралиева, Неуловимият.
3. Говоря за някого само хубави неща, ръководен от добри чувства към него. *Тъща му всеки ден наминаваше към тях и все принасяше по нещичко... и от него по-добър и по-мил зет като че нямаше. Като речеше „Танасчо“, мед капеше от устата ѝ.* Г. Караславов, Обикновени хора.

Още: **Мед ми тече (се лее) от устата.**

МЕД МИ ПАДА / ПАДНЕ НА СЪРЦЕТО. Извънредно много съм доволен от нещо, става ми много драго, извънредно приятно от нещо; чувствувам голямо задоволство.

Още: **Мед ми капе (капна) на сърцето. Медец (мехлем) ми пада / падне на сърцето.**

МЕД МИ СЕ ЛЕЕ ОТ УСТАТА. Вж. Мед ми капе от устата. *Като разказваше, мед ѝ се лееше от устата.*

МЕД МИ ТЕЧЕ ОТ УСТАТА. *Диал.* Вж. Мед ми капе от устата. *От устата му мед течеше, всекиго разплакваше с умните си и философски думи.* Ц. Гинчев, Ганчо Косерката.

МЕЖДУ ДВА ОГЪНЯ СЪМ. Положението ми е крайно тежко, застрашен съм от опасности или от неприятности от две страни, които обикн. са с противоположни интереси или изисквания. *Често Райчо се връщаше замислен... Той беше между два огъня. Сърбите смятаха, че в интерес на Сърбия е българите да се бият в Босна и Херцеговина, че там е нужна помощта им... — Не разбирам — упорито настояваше Райчо — в какво ще ви вреди нашата помощ, ако се бием и тук, и в България. Нали се бием срещу същия враг!* Д. Габе, Мълчаливи герои. *Сега аз съм в най-неизгодно положение. Не знам дали ме разбирате добре, но странно е да бъдеш между два огъня. — Време е вече да си изберете път.* В. Нешков, Настъпление.

Още: **Намирам се между два огъня /в 1 знач./.**

МЕЖДУ ДВА СТОЛА, ТА ДОЛЕ. *Диал.* Употребява се, когато някой остава излъган в стремежа си да спечели облаги от различни страни.

Още: **От два стола, та ни на един. От два стола, та в средата. От (между) два стола, та на земята.**

МЕЖДУ ЖИВОТА И СМЪРТТА СЪМ. За тежко болен човек — положението ми е много тежко, не се знае дали ще оздравея, дали ще оживея. *Няколко часа катастрофиралият беше между живота и смъртта.*

Още: **Намирам се / намеря се между живота и смъртта.**

МЕЖДУ НАС ДА СИ ОСТАНЕ. *Обикн. вметнато.* Да се запази в тайна (за нещо поверено интимно). *Понаминах тайничко и при няколко по-халтави съветници от опозицията, поприказвах с тях, покотках ги, пообещах туй-онуй и между нас да си остане, склониха да пуснат по едно гласче за мене.* Г. Караславов, Между нас да си остане. *— Ще ти кажа защо съм дошъл, ама между нас да си остане: пратиха ме от общината да видя дали не е тука.* Г. Караславов, Враг.

Още: **Между нас казано. Тук<а> да си остане.**

МЕЖДУ НАС КАЗАНО. *Обикн. вметнато.* Да се запази в тайна (за нещо поверено интимно). *Между нас казано, агрономът не ги учи на лошо, нали така?* А. Гуляшки, Село Ведрово. *Между нас казано, аз отдавна исках да вляза във връзка с някого и да работя... но нямам такива хора.* М. Грубешлиева, През иглено ухо. *Портиерина Григор (между нас казано: Гунчо от Блъснйчево) е още по-горд.* Ал. Константинов, От много ум.

Още: **Между нас да си остане.**

МЕЖДУ РЕДОВЕТЕ. Загатнато, казано ненаправо (обикн. за нещо написано). *Макар и да знаеха какво ще каже радиото, те се надяваха да доловят нещо между редовете.* Г. Караславов, Неверникът Тома.

МЕЖДУ СЦИЛА И ХАРИБДА. *Книж.* В крайно тежко положение, при което има опасност от две страни.

От названията на двете митически чудовища, намиращи се на двете страни на Месинския пролив, които поглъщали всички мореплаватели.

МЕЖДУ (НА) ЧЕТИРИ ОЧИ. Насаме с някого, тайно само между двама. *Адвокатът внимателно я* [жалбата] *прочете... После покани знатния си клиент в къщи, където двамата останаха на дълъг разговор между четири очи.* Ст. Марков, Дълбоки бразди. *Той смятал, че неговото мнение за положението на германците при Сталинград е честно и право,... Но те го препратили по-нагоре и го тикнали в затвора... Оттогава мъжете съвсем се спотаиха. Говореха си между четири очи или си казваха мненията само когато хората в групичката бяха много сигурни и изпитани.* Г. Караславов, Неверникът Тома. *Той извика машиниста на мелницата си в стаята за тайни съвещания и на четири очи му каза: — Знам, Евтиме, какво мислиш и какво вършиш, но не се страхувай от мене.* Ст. Марков, Дълбоки бразди. *В къщата на улица Раковски се е разиграла между четири очи кървавата драма.* М. Кремен, Романът на Яворов. *Нищо няма престъпно в това, че вие сте се интересували и питали за някое си лице... зная положително, че това лице не е равнодушно към вас. То отдавна иска да ви срещне и да поговори с вас на четири очи.* Н. п. Филипов, Разкази на ловеца. *Една сутрин дойде човек от околийския център и се отби при партийния секретар Тасе Стоичков. На четири очи той му съобщи, че се национализират всички фабрики.* Кр. Григоров, Танчо от Гороцвет.

МЕЖДУ ЧЕТИРИ СТЕНИ. Без досег с външния свят, на затворено място. *Работата между четирите стени на лабораторията не удовлетворява учения с будна обществена съвест.* в. Вечерни новини. *Аз младостта си не видях, живота си не познах между тези четири стени!* П. Ю. Тодоров, Невяста Боряна. *Честен и почтен човек при него не може да служи..., защото има работи, които ще трябва да стават между четири стени.* в. Пряпорец.

МЕЖДУ ЧУК<А> И НАКОВАЛНЯ<ТА>. В крайно тежко положение, при което има неприятности, беди или опасности от две страни с противоположни интереси или изисквания. *Не му завиждам... който княз и да дойде тук, ще бъде между чука и наковалнята.* В. Геновска, Седем години. *Майка му е непримирима... и Борис едва сега разбра колко тактично постъпва баща му, поставен между чука и наковалнята.* Г. Караславов, Обикновени хора. *— Слушай, тате — ... — Не се ли досещаш защо те пращат във Враца?..., до истинска война ще се стигне с Видин. А ти — на един ден път, в хралупата на звяра, между чук и наковалня! Как го мислиш това?* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.

МЕЗЕ В УСТАТА, ставам (съм, правя, направям). Предмет на постоянни шеги, подигравки (ставам или правя). — *Пак ти казвам, ако искаш, ела да живееш при нас — каза тя бързо и добави: да не ставаме мезе в устата на хората. Тук аз няма вече да се върна.* В. Геновска, Седем години. *Аз не съм го довела тука мезе на тебе в устата да бъде.* П. Ю. Тодоров, Невяста Боряна. — *Подиграват ме — още по-мрачно каза Иван. — Не искам да ставам мезе в устата на хората.* М. Марчевски, Тихо пристанище. *Ами, да ѝ я* [чинията] *дам неумита, че после да ме направи мезе в устата на цялата махала.* Ст. Чилингиров, Първа жертва.

МЕКА ГАНА. Мекушав и отстъпчив човек. — *Племенникът на Симо, а? Той ли те прати? — Не, не ме е пращал — уплаши се младежът. — Смее ли да го праща?.. — Добре, че сме меки Гани, та не го съдихме.* Н. Стефанова, Откриване на света. — *Че какъв командир е той! Мека Гана — на всички вярва, никому не ще да строши хатъра.* Г. Караславов, Обикновени хора.

Още: **Мека Мария. Милостива Гана.**

МЕКА МАРИЯ. Мекушав и отстъпчив човек. *Преместиха ме като за повишение в лавката. Но нали съм мека Мария, там ме съсипа вересията. На тоя — „до аванса", на оня — „до заплата" — събраха се такива два-триста лева, дойде ревизия и — хайде в село.* Н. Хайтов, Диви разкази. *Като си такава мека Мария, ще страдаш много.*

Още: **Мека Гана.**

МЕКИ МИ СА ОЧИТЕ. Мекушав съм, отстъпчив, добродушен. *Не можах да откажа, нали ми са меки очите.*

Още: **Имам меки очи.**

МЕКИ ОЧИ, МОКРИ ПОЛИ. За малодушен, мекушав, отстъпчив човек. *Добър другар, прекрасен човек, и на мравката път не може да мине. Както се казва, меки очи — мокри поли.* Ем. Манов, Ден се ражда.

МЕКО МИ Е СЪРЦЕТО. Много съм добър, добродушен. *Нали ѝ е меко сърцето, лесно се съгласи.*
Още: **Имам меко сърце.**

МЕКО СЪРЦЕ. Отстъпчив, добродушен човек. *Ей там, на дядовата Нойова нива жъне стрина Неделя. Пак тя реже постата... Работлива душица, меко сърце, светли очи, сякаш са две мъниста от биволски гердан.* А. Каралийчев, Вихрушка.

МЕЛИ МИ ВОДЕНИЦАТА. *Неодобр.* Прекалено много, непрекъснато говоря, дрънкам много съм бъбрив. *Евгени беше сигурен, че тези думи ще разярят полицаите и сега те ще го разстрелят без по-нататъшно бавене, но вместо гърмежи, той чу общ, развеселен смях: — О-хо-хо-хо!... Бре, па много си знаел, бре! Бре, па още му мели воденицата!* Д. Ангелов, На живот и смърт. — *Пре-ка-ляваш!... Пий си виното там и си мълчи. Много ти меле воденицата!* Г. Краев, Аз си знам.

МЕЛИ МИ ЧЕНЕТО. *Неодобр.* Прекалено много, непрекъснато говоря, дрънкам; много съм бъбрив. — *Хубавец си, пък много знаеш — прекъсна го нервиран Камен. — много ти меле ченето!* Й. Гешев, Вик от тъмнината.

МЕЛЯ КАТО ВЕТРЕНА МЕЛНИЦА. *Неодобр.* Прекалено много, непрекъснато говоря, и то обикн. празни приказки.
Още: **Меля като празна мелница.** *Неодобр.*

МЕЛЯ КАТО ВОДЕНИЧНО КРЕЧЕТАЛО. *Неодобр.* Прекалено много, непрекъснато говоря, и то обикн. празни приказки.

МЕЛЯ КАТО <ПРАЗНА> ВОДЕНИЦА. *Неодобр.* Прекалено много, непрекъснато говоря, и то обикн. празни приказки. *Стопли ме човекът, пък и ми се падна един чейнелия побратим... Цяла нощ меле като воденица, докато ми стъпи на клепките, та заспя.* Н. Хайтов, Съперници.
Още: **Дрънкам като <празна> воденица.** *Неодобр.* **Меля като празна мелница.** *Неодобр.* **Дрънча (тропам) като празна воденица.** *Диал. Неодобр.* **Хлопам като воденица.** *Диал. Неодобр.*

МЕЛЯ КАТО ПРАЗНА МЕЛНИЦА. *Неодобр.* Прекалено много, непрекъснато говоря, и то обикн. празни приказки.
Още: **Меля като празна воденица.** *Неодобр.* **Меля като ветрена мелница.** *Неодобр.*

МЕЛЯ С ЕЗИКА СИ. *Неодобр.* Прекалено много, непрекъснато говоря; много съм бъбрив. *Млъкни! Много мелиш с езика си, главата ми се наду от твоето непрекъснато бърборене.*

МЕЛЯ СОЛ НА ГЛАВАТА *на някого.* Измъчвам някого с непрекъснати натяквания, укори, кавги, скандали. *Да ти кажа — рече Танчо, — да не ми меле жената сол на главата всеки ден и всяка нощ, не бих се занимавал с тия работи.* Кр. Григоров, Танчо от Гороцвет. *Викай сега като луд, защото не щя да ме послушаш — започна тя може би за стотен път да мели сол по главата му. — Ти нямаш жена нея да послушаш, ами се влачиш по акъла на Пени, на Маринчо.* В. Нешков, Настъпление. — *И неконтролирано време имам, и услужливи приятели — само че никога не съм ги използувал. Дори Женя знае това, колкото и да ми мели сол на главата за вечните ми изневери.* Л. Дилов, Тръстиките. *Струваше им се, че ако шавнат, може да се навали нанякъде колата или да се поднесе и засуче, да пощръклее, че после синът им на тях ще меле сол на главата. „Вие станахте причина да строиш нова кола, колкото за една къща, заради едни нищо и никакви мотики."* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено.
Още: **Чукам (трия, кълцам, търкам) сол на главата.**

МЕЛЯТ МИ (МЕЛИ МИ) УСТАТА. 1. *Неодобр.* Прекалено много, непрекъснато говоря, дрънкам; много съм бъбрив. *Мелят ѝ устата по цял ден, как не се уморява!*
2. Приказвам, говоря. *Хората се размърдаха, а заедно с това и устата им взеха да мелят.* Ст. Загорчинов, Ден последен. *Пийнал, краката не го слушаха много и устата му мелеше повече от всеки други път, дори малко заекваше: — Дд... обре дд.. .ошел, дд.. .обре!* Ст. Загорчинов, Ивайло.

МЕНГИШ НА УХОТО. *Диал.* Поука от преживяна лична неприятност, от допусната грешка, която служи за назидание. — *Нищо, нищо — на ухото му менгиш. . . — Менгиш!. . Ще го поболи няколко деня, ще му премине и ще забрави всичко.* Ст. Чилингиров, Хлеб наш насущний. *Да ти е менгиш на ухото.*
Още: **Обица на ухото. Ушник на ухото.** *Диал.*

<МЕНЕ> ВЪЛЦИ МЕ ЯЛИ. Вж. <Мене> кучета ме яли. *Ох, мен ме вълци яли, току сина. . . сина дано е жив.* Сл. Красински, Бели нощи. — *Искам да кажа де, че бе редно да посрещнеш болярина и да му се поклониш, както подобава. Мене вълци ме яли!* Ст. Загорчинов, Ивайло.

МЕНЕ ГЛЕДА, ТЕБЕ ВИЖДА. *Подигр.* **1.** Кривоглед. *Взе една жена, мене гледа тебе вижда, грозна.*
2. *Диал.* Пиян.
Още: **Тебе гледа, мене вижда.** *Подигр.*

МЕНЕ ДРУГИ МИ МЕЛЯТ БРАШНО. *Диал.* Не се досещам, когато ми се говори отдалеко, със заобикалки.

<МЕНЕ> КУЧЕТА МЕ ЯЛИ. За себе си не се грижа, да става каквото ще с мене (понякога с отсянка на укор, възмущение). *Видя ли как ще умра! — . . . А мигар че ми е за мене! Мен кучета ме яли, аз съм видял и добро и лошо, ами ми е за децата.* Ил. Волен, Божи хора. *Пб ми е мила България, Димано. И аз ще замина. . . — Тъй, тъй, и ти замини. А нас тука кучета ни яли.* В. Геновска, Седем години. *Ти мене ме остави, аз съм от прост род, мене кучета ме яли.* Л. Стоянов, Сребърната сватба на полковник Матов. — *Дайте да трупаме пари, а народа — кучета го яли!* Л. Стоянов, Бенковски. *Хайде, чорбаджиите — кучета ги яли, на тях кооперативното не им е присърце.* А. Гуляшки, Златното руно.
Още: **<Мене> псета (вълци) ме яли.**

<МЕНЕ> ПСЕТА МЕ ЯЛИ. Вж. <Мене> кучета ме яли. *Хайде, мене псета ме яли, изхвърлиха ме на боклука, аз нищо не разбирам! — обидено говореше Ралчо. — Ама защо Петко нея взема, какво ти разбира Гана от породи!* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи.

МЕНЯВАМ СЕ КАТО ПРЕЗ МАРТА ВРЕМЕТО. *Диал.* Вятърничав, непостоянен съм.
Още: **Изменявам се като през марта времето.** *Диал.*

МЕНЯ СИ АКЪЛА (АКЪЛИТЕ). Не стоя твърдо на едно мнение. *Всичко е хубаво. . . но не зная как ще ни посрещне шивачът. Вижда ми се страхлив. . . — Нали сте се уговорили? — Уговорихме се, но ще да знаеш, хората си менят акълите.* Сл. Трънски, Неотдавна.

МЕРИХ В ПАТКА, А УДАРИХ ГАРГА. *Диал.* Излъган съм в очакванията си. *„Ех — рече си Кръстьо с тъга и омраза, — не беше той лъжица за нашата уста, ама нали сме прости — полъгахме се, мерихме в патка, а ударихме гарга. Това е."* Г. Караславов, Обикновени хора.

МЕРЯ ДУМИТЕ СИ. Говоря, като премислям внимателно всичко, което казвам. *Вълкрил не бързаше да отговаря на въпросите, които се посипаха от всички страни, но когато отговаряше, той мереше думите си, приказваше умно, уверено.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Не ви ли се струва, господин полковник, — каза той бавно, като си мереше думите — че може би в случая е по-хубаво да не знаем с какви сили разполагат немците.* П. Вежинов, Втора рота. *Вие, като редактор или като един от редакторите на тази газета, трябва да сте знаяли за тая гадост и съзнателно сте я допуснали, понеже тя среди на един ваш неприятел. . . Гласът на Канелова трепереше. — Господин Канелов, мерете хубаво думите си. . . Аз съм политически неприятел на господина Стремски, но не съм разбойник.* Ив. Вазов, Нова земя.
Още: **Премервам си (претеглям си) думите.**

МЕРЯ ДУМИТЕ СИ НА ГРАМ. Сдържан съм в приказките си; говоря малко, като обмислям всичко, което казвам. *Тя е открита като ясно небе. . . А Пинтезовците са хладни хора, думите си на грам мерят.* Ив. Петров, Нонкината любов.

МЕРЯ НА КОНЕЦ *някого.* Следя внимателно какво прави някой, дебна някого. *Черна борса май Станко бе вършил. . . А дядо Дойчин аха да изтърве нареда си. . . Бе*

се увлякъл по ума на кулаците... Да ти кажа, на конец те мерят. Кр. Григоров, Новодомци.

МЕРЯ ПАРИТЕ СИ С КАНТАР. Много съм богат. *Тя [Ния] криеше най-напред, че взема да работи чуждо — тя, щерката на Аврама Немтур, който мереше с кантар парите си.* Д. Талев, Преспанските камбани. *Съживи се Преспа през тия две недели, раздвижи се необикновено и още дълго след това се разказваше и повтаряше кой какво е видял и чул, какво е продал и купил. Каза се, че братя Бабулеви мерили с кантар парите си.* Д. Талев, Преспанските камбани.

МЕРЯ ПРИКАЗКИТЕ СИ. Вж. Меря думите си. *Откак разбра силата на казаната дума, откак видя и почувствува опасността, която всяка изречена дума крие, ти вече не ще можеш да разправяш весели лакърдии. Ще говориш и ще си мериш приказките.* Д. Мантов, Хайдушка кръв.

МЕРЯ ПЪТИЩАТА. *Диал.* Скитам без работа и без цел; миткам, шляя се. *Как не ти омръзна да мериш пътищата, залови се най-сетне за някаква работа.*

Още: **Меря улиците.**

МЕРЯ С АПТЕКАРСКИ ВЕЗНИ. *Книж. Неодобр.* Проявявам прекалена пресметливост или дребнавост в нещо, краен педант или сметкаджия съм. *Вече не ме занимаваше мъчителният въпрос за вината на моите близки, нямах желание да следя педантично и заядливо всяка тяхна дума и поглед, да меря с аптекарски везни степента на съжалението и покаянието им.* Л. Станев, Поглед от хълма.

МЕРЯ С АРШИН ГРОБА *на някого.* Дебна някого, за да го убия. *Но немецът е воювал дълго и се е изхитрил. Знае той, че зад някои от тия там храстчета или къртичини се спотайва непременно нашият брат и му мери с аршин гроба.* П. Вежинов, Втора рота.

МЕРЯ С ДВА АРШИНА. *Неодобр.* Вж. Меря с двоен аршин. *Въпросът е дребен само на пръв поглед. Но... получило се е така, че другарите в Сеновец мерят нещата с два аршина.* Н. Каралиева, Синята метличина. *Теофилакт с ревността на писател към писател и с придирчивостта на враг към врага си търси да открие всичко, каквото е написал Климент, дори и онова, което е само помислено или загатнато в потулени редове,... Но и тук мери с познатите два аршина. Онова, което Климент е написал за църквата, не бива да се премълчава. То ще прибави нова слава към Охридската архиепископия.* Н. Драгова, Климент Охридски.

МЕРЯ С ДВОЕН АРШИН. *Неодобр.* Преценявам по различен начин еднакви прояви на различни хора.

Още: **Меря с два аршина.**

МЕРЯ С ЕДИН <И СЪЩ> АРШИН и **МЕРЯ СЪС СЪЩИЯ АРШИН. 1.** Преценявам еднакво еднакви прояви на различни хора; не съм пристрастен.
2. Постъпвам с другите също така, както бих постъпил със себе си, не правя разлика между себе си и другите.

Още: **Меря с един кантар. Меря с една мярка.**

МЕРЯ С ЕДИН КАНТАР. 1. Преценявам еднакво еднакви прояви на различни хора; не съм пристрастен.
2. Постъпвам с другите също така, както бих постъпил със себе си, не правя разлика между себе си и другите.

Още: **Меря с един аршин. Меря с една мярка.**

МЕРЯ С ЕДНА МЯРКА. 1. Преценявам еднакво еднакви прояви на различни хора; не съм пристрастен.
2. Постъпвам с другите също така, както бих постъпил със себе си, не правя разлика между себе си и другите.

Още: **Меря с един аршин (кантар). Меря със същата мярка** /във 2 знач. към 2 знач./

МЕРЯ СЪС СВОЯ АРШИН *нещо.* Преценявам нещо крайно субективно, само от свое гледище. *Както навред, така и тук буржоазната класа мери нещата със своя аршин.* Г. Кирков, Работническата класа е революционна.

МЕРЯ СЪС СЪЩАТА МЯРКА. Постъпвам така, както с мене постъпват. 2. Постъпвам с другите така, както бих постъпил със себе си, не правя разлика между себе си и другите.
Още: **Меря с една мярка** /във 2 знач. към 2 знач./.

МЕРЯ УЛИЦИТЕ. Скитам без работа и без цел; миткам, шляя се. *Залюбиле са един в другиго и тръгнале да мерят улиците и полето.* Л. Каравелов, Маминото детенце.
Още: **Кръстосвам (мета) улиците. Меря пътищата.** *Диал.*

МЕРЯ ЯЙЦЕТО НА (СПОРЕД) ЗАДНИКА СИ. *Простореч. Грубо.* Преценявам добре възможностите си, имам ясна представа какво представлявам и се съобразявам с това в постъпките си.
Още: **Премервам яйцето на (според) задника си.** *Простореч. Грубо.*

МЕСОТО МИРИШЕ. *Ирон.* Употребява се, когато някой желае нещо и понеже не може да го има, представя го за лошо.

МЕТА УЛИЦИТЕ. Скитам без работа и без цел; миткам, шляя се.
Още: **Меря (кръстосвам) улиците.**

МЕТНАЛ СЪМ СЕ НА МАЙКА СИ. *Диал. Ирон.* Кьосе съм.

МЕХЛЕМ <И МЕД> МИ КАПЕ НА СЪРЦЕТО. Извънредно много съм доволен от нещо, става ми много драго, извънредно приятно от нещо; чувствувам голямо задоволство. *Вам. . . драго ви беше, а? Санким добре ви беше, мехлем и мед ви капеше на сърцето, като слушахте тоя хашлак да се подиграва с един чиновник!* Н. п. Филипов, Бирникът дошъл.
Още: **Мед ми капе на сърцето. Мехлем (мед) ми капе на душата. Мехлем ми пада на сърцето.**

МЕХЛЕМ МИ КАПЕ НА ДУШАТА. Извънредно много съм доволен от нещо, става ми много драго, извънредно приятно от нещо; чувствувам голямо задоволство.
Още: **Мехлем ми капе на сърцето. Мед ми капе на душата.**

МЕХЛЕМ МИ КАПНА НА ДУШАТА [МЕХЛЕМ ЩЕ МИ КАПНЕ НА ДУШАТА]. Останах (ще остана) извънредно много доволен от нещо, много се зарадвах (ще се зарадвам) от нещо; почувствувах (ще почувствувам) голямо задоволство. — *Браво, тъй те искам, господин началник!. . . Началникът се възрадва твърде много от тия думи и мехлем капна на душата му.* Ст. Чилингиров, Първа жертва.
Още: **Мехлем ми падна на душата. Мехлем ми капна на сърцето.**

МЕХЛЕМ МИ КАПНА НА СЪРЦЕТО [МЕХЛЕМ ЩЕ МИ КАПНЕ НА СЪРЦЕТО]. Останах (ще остана) извънредно много доволен от нещо, много се зарадвах (ще се зарадвам) от нещо; почувствувах (ще почувствувам) голямо задоволство.
Още: **Мехлем ми капна на душата. Мехлем ми падна на сърцето. Мед ми капна на сърцето.**

МЕХЛЕМ МИ ПАДА / ПАДНЕ НА СЪРЦЕТО. Извънредно много съм доволен от нещо, става ми много драго, извънредно приятно от нещо; чувствувам голямо задоволство. *Дядо Тома си пое дълбоко дъх, след това въздъхна облекчено. . . „Е, падна ми мехлем на сърцето!" — радваше се в себе си старецът.* Г. Караславов, Неверникът Тома. *А и той Вранколев, къде се изгуби, та не се вестява. . . На Стойчо му се искаше да го зърне отнякъде, та мехлем да падне на сърцето му.* Кр. Григоров, Новодомци.
Още: **Мед ми пада / падне на сърцето. Мехлем ми капе (капна) на сърцето. Мехлем ми пада / падне на сърчицето.**

МЕХЛЕМ МИ ПАДА / ПАДНЕ НА СЪРЧИЦЕТО. Извънредно много съм доволен от нещо, става ми много драго, извънредно приятно от нещо; чувствувам голямо задоволство. — *Кеф ми е Щърбавия да го видя вързан в каруцата! Мехлем ще ми падне на сърчицето.* Ем. Станев, Иван Кондарев.
Още: **Мехлем ми пада / падне на сърцето.**

МЕЧКА СЕ ЖЕНИ. Употребява се, когато едновременно вали дъжд и грее слънце.

МЕЧКА СТРАХ, МЕН НЕ <СТРАХ>. *Ирон.* Употребява се от този, който се е престрашил и предприема нещо рисковано. *Вървя към бараката и мисля, мисля, а*

краката. . . , все ме дърпаш назад. Най-сетне рекох: „Мечка страх, мен не страх!" и влязох в бараката. П. Незнакомов, Бяло и черно.

МЕЧКАТА НА ЛИСИЦАТА, А ЛИСИЦАТА НА ОПАШКАТА СИ. *Диал.* Употребява се, когато карат някого да свърши някаква работа, а той я прехвърля на другиго.

МЕШАМЕ СИ КАПИТЕ. *Диал.* Вж. Мешаме си шапките.

МЕШАМЕ СИ ШАПКИТЕ. Караме се, враждуваме. — *Виж какво, колега, най-добре ще е да не си мешаме шапките. . . Юцко е запазен периметър.* П. Вежинов, Втора рота.

Още: **Мешаме си капите.** *Диал.*

МИГАМ КАТО КУЧЕ ВЪВ ВОДЕНИЦА. Гледам виновно и не възразявам, когато ме съдят, корят за нещо или ме изобличават. *Да не се е отелила стринината крава?* *питал докторът и мигал като куче във воденицата.* Л. Каравелов, Маминото детенце.

Още: **Мигам като куче в лапавица** /в 1 знач./.

МИГАМ КАТО <КУЧЕ> В ЛАПАВИЦА. 1. Гледам виновно и не възразявам, когато ме съдят, корят за нещо или ме изобличават.
2. Нищо не казвам, като ми се карат, и давам вид, че не ме е грижа, че не се засрамвам. *Около 10—20 боси кадъни нападнали орача от всяка страна, който мигал като в лапавица.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания.

Още: **Мигам като куче във воденица** /към 1 знач./. **Примигвам като куче в лапавица.**

МИГАМ КАТО МИШКА В ТРИЦИ. Гледам виновно и не възразявам, когато ме съдят, корят за нещо или ме изобличават. *Кешиша гледаше смаян този незнаен противник, мигаше като мишка в трици и плюнката му в гърлото пресъхваше.* Г. Караславов, Стари вълци. *Мама. . . , отиде при кмета и го хвана за пеша на шубата: — Какво ровиш с калните си ботуши, бре?. . . Кметът се стъписа и я погледна учудено. — Какво мигаш като мишка в трици? Марш оттук! И тя го дръпна назад.* К. Калчев, При извора на живота.

Още: **Примигвам като мишка в трици.**

МИГАМ КАТО ПЛЪХ В БРАШНЕНИК. *Диал.* Гледам виновно и не възразявам, когато ме съдят, корят за нещо или ме изобличават.

МИГАМ НА ПАРЦАЛИ. Гледам смутено, в недоумение и не зная какво да кажа, обикн. когато съм виновен и ме корят или изобличават. *Босната и Костаки като зачесаха оня хубостник, началника, само бъзе и коприва го направиха. Безстрашливи хора, брей! А той само мига на парцали и сумти.* Ст. Чилингиров, Първа жертва. *Сега у нас е интересно! Баща ми фучи, че Евгени се е завърнал, майка ми го подиграва, а брат ми мига на парцали.* Н. Каралиева, Три дни от половин век.

МИЖИ ДА ТЕ ЛАЖЕМ. *Простореч.* Употребява се при явно изразяване на недоверие към думите на събеседника или по отношение на казаното от трето лице. *Сака ни се работата да е наш мурафет, ама. . . в дружеството не са будали; во такваа бела те не влегват! Оваа си е апачик турска работа! — Мижи да те лажем!* А. Страшимиров, Роби.

МИЛОСТИВА ГАНА. Мекошав и отстъпчив човек. — *Това е офицер. Барут! Ей такива обичам аз, само те могат да оправят тоя народ. Ротмистърът ми изглежда милостива Гана, но Балчев не го слуша.* Ем. Станев, Иван Кондарев. *Васил стои вън на пост и трепере, не смее да ме погледне в очите. Не му обърнах внимание — има милостиви Гани и между момчетата, знаеш.* Ем. Станев, Иван Кондарев.

Още: **Мека Гана.**

МИЛО ЗА (И) ДРАГО, давам. Най-скъпото и милото си, всичко (давам). *Учители нямаше и доколкото имаше добри учители — никой град или село не искаше да се лиши от тях, даваше мило и драго, за да ги задържи за себе си.* Д. Талев, Преспанските камбани. *Че това оръжие ли е, братя?. . . Стягайте се, съберете пари, давайте мило за драго — и ще купим!* Ст. Дичев, За свободата.

МИЛ СЕ У ПОВОДИЕТО. *Диал.* За човек — който постъпва непочтено; мръсник е.

МИНАВА-ЗАМИНАВА / МИНА-ЗАМИНА. Бързо свършва без каквито и да е последици, забравя се, без да остави следи. *Тя стана и поиска прошка за неволната си грубост. В гласа ѝ, в погледа и жестовете. . . имаше толкова нескривана мъка и угризение, че аз сам коленичих и също я молих за прошка. Случката мина-замина.* Г. Райчев, Lustig.

МИНАВАМ / МИНА В ИСТОРИЯТА. *Книж.* За факт с обществено значение — бивам забравен. *Строителството на социализма доведе до дълбоки изменения в бита и културата на населението. . . Невежеството и неграмотността минаха в историята. Мрежата от училища, средни и висши учебни заведения, научни и културни институти расте всяка година.* История за IX и X клас.

МИНАВАМ / МИНА В НАСТЪПЛЕНИЕ. Почвам да отправям нападки, обвинения, почвам да обвинявам. *— Ти не си виновен. Нека други да ти берат греха. — Кои са те, кажи ги? Само ти ли имаш заслуги? — побърза да мине в настъпление Матейчо. — Ох, ушите ми писнаха от твоите заслуги!* В. Нешков, Настъпление.

МИНАВАМ / МИНА В РЪЦЕТЕ *на някого.* Ставам притежание, владение на някого. *Съобщава се на селяните от Борово, че от днес държавната власт в цялата страна минава в ръцете на работническо-селското правителство.* Кр. Велков, Село Борово. *Той смяташе, че тази голяма сума за онова време, както и златото от пазвите, е минало в ръцете на Антица.* Й. Йовков, Чифликът край границата.

Още: **Преминавам / премина в ръцете.**

МИНАВАМ / МИНА <ГО> МЕТЪР. *Жарг.* Отървавам се, спасявам се от нещо неприятно. *Асен Стайков имаше слабост към самокритикуващите се. Само че рядко попадаше на такива. Но съдбата го дари и с тази радост. . . — Не съм съгласен с думите на другаря директор! — заяви. . ., Темков — Той пое цялата вина върху себе си. Но това е далече от истината. . . Прекият виновник за неблагополучията съм аз в качеството си на пръв заместник. . . „Какви доблестни мъже! — мислеше той* [Стайков]. . . *— Откровени докрай. А пък има хора, които се чудят къде е новият човек!“ — Минахме метър, другари! — каза той* [директорът], *като намигна.* Челкап Спасително средство.

МИНАВАМ / МИНА ГРАНИЦАТА (ГРАНИЦИТЕ) и МИНАВАМ / МИНА ВСЯКА ГРАНИЦА. *Неодобр.* **1.** *Самост.* Прекалявам в постъпките си или с думите си. *Дързостта на тоя тип минава всяка граница!. . Не мога да го понасям.* Д. Димов, Жени с минало. *Със своите грубости той мина всяка граница.* ● *Престани да се държиш така, с безсолните си шеги мина границите.*

2. *Самост.* Ставам прекален. *Ненавистта му към тях мина границите.* ● *Яростта ти минава всяка граница.*

3. *На нещо.* Излизам от нормите на нещо, не спазвам вече нищо. *На мене той не обръщаше никакво внимание, но що се отнася до другите, той съвсем лекичко навиваше гайките — явно се страхуваше да не мине границите на търпението.* П. Вежинов, Звездите над нас. *Държането му минава границите на позволеното.*

Още: **Преминавам / премина (престъпвам / престъпя, прехвърлям / прехвърля) границата (границите) и преминавам / премина (прехвърлям / прехвърля) всяка граница. Минавам / мина всякаква граница** /към 1 и 2 знач./. *Неодобр.*

МИНАВАМ / МИНА ВСЯКАКВА ГРАНИЦА. *Неодобр.* **1.** Прекалявам в постъпките си или в думите си.

2. Ставам прекален. *Някои от случките бяха смешни, други поразяваха с дързостта и нахалството на авторите си трети минаваха всякаква граница.* С. Северняк, Ветрило от сандалово дърво. *Шегите ти минаха всякаква граница.*

Още: **Минавам / мина границата и минавам / мина всяка граница** /в 1 и 2 знач./. *Неодобр.* **Преминавам / премина (прехвърлям / прехвърля, всякаква граница.** *Неодобр.*

МИНАВАМ / МИНА ЗА СМЕТКА *на някого.* Прехвърлям сумата за нещо върху някого, оставям го той да заплати. *Но бичметата. . . трябва да се платят!. . . — Ами ще ги минеш за сметка на станцията.* А. Гуляшки, МТ станция.

МИНАВАМ / МИНА ЗЕЛЕНКАТА. *Диал.* **1.** Изработвам по-голямата част от някаква работа, свършвам по-трудното.

2. Навлизам във втората половина от живота си (обикн. за човек над 35—40 г.).

От народния бит — тъкачките, преди да почнат да навиват на кросното, откъснат една хватка зелена трева бъзе или каквото им попадне под ръка и натриват опряната на кòла прежда. Това зелено петно или „зеленка" по-сетне при тъкането служи като знак, че е изтъкана половината от платното. (С. Спасова, За развоя на някои устойчиви съчетания в българския език, Бълг. език, VII, 1957, кн. 4, с. 340; Ст. Илчев, Опит за обяснение на някои поговорки, Бълг. език, VIII, 1958, кн. 6, с. 516).

МИНАВА МИ / МИНЕ МИ ВРЕМЕТО. Остарявам, застарявам. *Петият човек, дядо Йорго, който седеше с увиснала глава настрана, се отметна върху дългия хамбар край стената и захърка. Полякът го изгледа с продължителна насмешка, па като махна с ръка, рече: — Минало ти е времето, дядооо!* Елин Пелин, Летен ден. *Аз няма да се омъжвам. Като че ли вече ми мина времето.* Д. Кисьов, Щастието не идва само. *И за Неда често мислеше Лазар: станала бе мома за омъжване, времето ѝ минаваше.* Д. Талев, Преспанските камбани.

МИНАВА МИ / МИНЕ МИ ДУМАТА и *по-рядко* **МОЯТА ДУМА МИНАВА / МИНЕ.** Вслушват се в мнението, в съветите ми; изпълнява се това, за което се застъпвам; имам влияние, авторитет. *Петко разказа къде е ходил и какво е направил и те отново вярваха, че той всичко ще уреди. Че неговата дума навсякъде минава.* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи. *Нищо не става без приятели и връзки, мама му стара — . . . — Тук има пръст и Божин Шопски, минава му думата, ама и аз такива приказки му наслагах. . . , че бая ще ве позамисли, докато ми откаже.* В. Нешков, Настъпление. *Когато се застъпеше за някого, минаваше му думата.* ● *Този път думата ти не ще мине.* ● *В съвета неговата дума минава.*

Още: **Минава ми / мине ми приказката. Минава ми / мине ми лафа.** *Простореч.* **Чува ми се / чуе ми се (слуша ми се, тежи ми) думата. Хваща ми се / хване ми се думата.** *Диал.*

МИНАВА МИ / МИНЕ МИ ЛАФА. *Простореч.* Вж. Минава ми / мине ми приказката. *Хайде, драсни там две-три думички. . . на тебе няма да ти скършат хатъра. . . — Минава ти лафа — допълни бай Сандо.* Никман, Свиждане.

МИНАВА МИ / МИНЕ МИ ПРЕЗ ГЛАВАТА. 1. Преживявам, изживявам големи неприятности, нещастия; претеглям, изпащам. *Сеитбите ще прегорят, няма да изкласят. Но старите хора много са теглили. Какво не е минало през главите им.* К. Петканов, Старото време. — *Че аз право казах, какво, само името забравих. Извинете, господине, но напоследък толкова неща ми минаха през главата!* Ст. Дичев, За свободата. *Смеят се тие Тотовичини и подбиват се с нея, ама никой я не попитва, какво е минало през нейната глава и как го е тя пренела това нещо!* Т. Г. Влайков, Леля Гена. *Много е минало през главата ми и това ще мине.* К. Петканов, Старото време. *Той ме разпита де съм бил, откак съм излязъл от Долна махала. . . и аз му разправих всичко, що ми бе минало през главата.* П. Р. Славейков, Митрополията. *Дядо Хаджия, знаеш ли каква премеждa ми е минала през главата? Знаеш ли ти, че няма моето пиленце?* Л. Каравелов, Българе от старо време. **2.** Помислям си нещо, сещам се за нещо. *И в същия миг през главата на калпакчията мина като светкавица мисълта, че и той можеше да има магаре, стига да бе пожелал това.* Св. Минков, Призракът от Кендари. *Да, чудно нещо е войната!. . . , мислиш работи, които никога не са минавали през главата ти.* Д. Немиров, Другият. *Страшна мисъл мина през главата му.* Елин Пелин, Щъркови гнезда.

Още: **Минава ми / мине ми през ума** /към 2 знач./.

МИНАВА МИ / МИНЕ МИ ПРЕЗ РЪКАТА (РЪЦЕТЕ) и **МИНАВА / МИНЕ ПРЕЗ МОЯТА РЪКА (МОИТЕ РЪЦЕ). 1.** Извършвам, изработвам, направям, подготвям нещо. *Аз му подготвих Избраните съчинения. Всичко през моите ръце мина. Голяма работа му свърших.* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено. *Поизглеждам със задоволство дългата редица провиснали пред бърдото нишки. — Тие, всичките са минали се през моите ръце.* Т. Г. Влайков, Преживяното. *А майсторка беше кака Въла на погачите, както що беше майсторка и на баниците и на всичко, що мине през нейна ръка.* М. Георгиев, Меракът на чичо Денчо. — *Бай Нейко, виждаш ли туй, — каза ковачът и посочи чука си — туй е всичко. . . Я ми кажи, има ли кола, плуг, машина и каквото щеш друго, да не е минало през ръката ми?* Й. Йовков, Жетварят. *Всичко се залагаше на зелено, всичко през техните ръце* [на чорбаджиите] *минаваше.* Г. Караславов, Минало.

2. Работя, занимавам се с нещо, което ми е поверено за работа, контрол, запазване и под. *Какво не трябва да мине през ръцете му* [на Гьоте], *какво не е принуден да следи и да решава този строг към дълга си и загрижен за подобрение на учреждения и на народно стопанство в херцогството пръв чиновник!* М. Арнаудов, Гьоте. *Всеки ден ми минават*

през ръцете много книги за описване, подреждане или за раздаване. ● *Всички преписки минават през ръцете на колегата ми.* ● *Такива документи минават само през неговите ръце, той отговаря за документацията.*
3. В непосредствен досег, контакт съм с някого за известно време във връзка с някакъв вид работа, ангажимент и др. *Аз ти върнах парите — толкова бяха. И много, много не ме закачай, да не загубиш и главата си някой ден. Ти си храбрец, но мене не ме е страх. Много юнаци като тебе са минали през ръцете ми!* К. Петканов, Морава звезда кървава. *В края на краищата — мислеше той — те ще минат през ръцете на пристава. И да не са дотам свестни хора — приставът ще отговаря за тях.* П. Вежинов, Далече от бреговете. *Всички тези момчета са минали през ръцете на баща ми, всички той ги е учил.* ● *Ежедневно всякакви болни му минават през ръцете.*
4. Притежавам нещо за известно време (обикн. за пари или друг вид имущество). *Не че не са минали през ръката ми пари — минали са, ама думата ми е, че тамам когато ти потрябват, бръкнеш — няма.* Ал. Константинов, Разни хора, разни идеали. *Преди години много имоти и пари минаха през ръцете ми.* ● *Магазинът му бе пълен с какво ли не, през ръцете му минаваха всякакви скъпоценности, бижута, старинни монети, но след време фалира и всичко загуби.*
Още: **Преминава ми / премина ми през ръката (ръцете). Минава ми / мине ми през ръчичката.**

МИНАВА МИ / МИНЕ МИ ПРЕЗ РЪЧИЧКАТА. **1.** Извършвам, изработвам, направям, подготвям нещо. *Обичаше де плете и всички дрешки за детето минаваха през ръчичката ѝ.*
2. Работя, занимавам се с нещо, което ми е поверено за работа, контрол, запазване и под. *Всички разписки и други документи минават през ръчичката ми.*
3. В непосредствен досег, контакт съм с някого за известно време във връзка с някакъв вид работа, ангажимент и др. *Знаете ли калко такива учени и преучени, ходили по навън, по навътре, плямпат на чужди езици, са минали през ръчичката ми. Имаше между тях и добри момчета, ама имаше едни такива баш като вас хубостници.* В. Нешков, Настъпление.
4. Притежавам нещо за известно време (обикн. за пари или друг вид имущество). *Очакваше да минат доста пари през ръчичката му.*
Още: **Минава ми / мине ми през ръката (ръцете).**

МИНАВА МИ / МИНЕ МИ ПРЕЗ УМА. Помислям си нещо, сещам се за нещо. *Мисълта, че може да падне на бойното поле с разкъсани гърди или под тежките гъсеници на немския танк, нито за миг не минаваше през ума му.* П. Вежинов, Втора рота. *Ти си отдавна в партията, не ти ли е минавало през ума да станеш министър? — Защо да не стана?* Ст. Л. Костов, Големанов. — *Хубаво да знаеш, друг път с тебе не тръгвам! — А с кого ще тръгнеш?. . . — Не ти ли минава през ума, че някой ден може да останеш сама — без мене?* К. Петканов, Морава звезда кървава. *Никога през ум не му е минавало това. Човек рядко мисли за измяната на жена си, както и за смъртта.* Г. П. Стаматов, В кабинетна мъгла. *Минаваше ми през ума да си се върна в града, но като си помислих какво е, ако попаднеш в полицията, предпочетох тука да умра вместо в ръцете на жандарите.* Н. Хайтов, Приключения в гората. *Виж ти какви работи минават през ума на хората!* Й. Вълчев, Стъпала към небе. *Всичко туй забавляваше страшно много дявола. Минеше ли през ума на някой човек някоя добра мисъл, в огледалото се явяваше мигом обезобразеното ѝ отражение.* Св. Минков, Снежната царица и др. (превод).
Още: **Минава ми / мине ми през главата** /във 2 знач./. **Трекв**а **ми / трекне ми през ума.** *Диал.*

МИНАВА МИ / МИНЕ МИ ПРИКАЗКАТА. Вслушват се в мнението, в съветите ми; изпълнява се това, за което се застъпвам, имам влияние, авторитет. *И сега да отидем при войводата, пак моята приказка пд ще мине!* П. Ю. Тодоров, Първите. *А г-ца Войновска няма ли никаква заслуга? Тогава защо взе нея със себе си, а не отиде сам? Защото знаеше, че няма да ти мине приказката.* Ст. Чилингиров, Рибена кост.
Още: **Минава ми / мине ми думата. Минава ми / мине ми лафа.** *Простореч.*

МИНАВА МИ / МИНЕ МИ СЯНКА ПО ЛИЦЕТО. За момент ми се помрачава настроението от някаква неприятна мисъл, неприятно изживяване; добивам за кратко време мрачен израз. *Тя не изтича да види през плета, знаеше, че калугери са дошли да връчват манастирската дан. Нейният Иван е с тях. По лицето ѝ мина сянка и тя склони глава над торбата, която кърпеше.* М. Смилова, Друм се вие.

МИНАВАМ / МИНА КАТО ЧЕРВЕНА НИШКА. *Книж.* За мисъл, идея — господствувам, изпъквам ясно и последователно в нещо (обикн. в изложение, литературно произведение). *Като червена нишка през целия доклад, изнесен от първия секретар на ОК. . ., мина въпросът, как партийната организация се е подготвила и как организира провеждането на жътвата, вършитбата и предаването на държавните доставки.* в. Работническо дело.

По всяка вероятност води началото си от романа на Гьоте „Сродни натури" (Н. С. Ашукин, М. Г. Ашукина, Крилатые слова, с. 312).

Още: **Преминавам / премина като червена нишка.** *Книж.*

МИНАВАМ / МИНА КОНТРАБАНДА. Оставам незабелязан, като успявам да се измъкна от нещо неприятно или получавам нещо даром.

МИНАВАМ / МИНА МОСТА. Преодолявам най-трудното, най-опасното; спасявам се, отървавам се от нещо. *Тя* [инфлуенцата] *е отслабнала и почти се е изродила. . . Нали нямаме досега смъртен случай — то се вика: минали сме моста!* Д. Калфов, Епидемия. *Виждам. . . готов си всякак да ми кажеш, само да минеш моста, но няма защо да ми хвърляш думите на вятъра: нямам торове за торене на овес.* Н. Хайтов, По земята.

Вероятно от погов. Стани на дявола брат (ортак), доде минеш моста; Слушай дявола, доде минеш моста.

МИНАВАМ / МИНА НА ВТОРИ ПЛАН. *Книж.* Добивам второстепенно значение, не ми се отдава предишното уважение и внимание.

Още: **Минавам / мина на заден план.** *Книж.* **Оставам / остана на втори план.** *Книж.*

МИНАВАМ / МИНА НА ЗАДЕН ПЛАН. *Книж.* Добивам второстепенно значение, не ми се отдава предишното уважение и внимание.

Още: **Минавам / мина на втори план.** *Книж.* **Оставам / остана на заден план.** *Книж.*

МИНАВАМ ОТ ЕДНИ РЪЦЕ В ДРУГИ. 1. Последователно съм вземан ту от един, ту от друг за кратко време.

2. Последователно бивам използуван или оставам собственост ту на един, ту на друг. *Тази история започна преди близо тридесет години в едно малко планинско градче, което през Септемврийското въстание на два пъти бе минавало от едни ръце в други.* О. Бояджиев, Пътеките.

Още: **Минавам от ръка на (в) ръка.**

МИНАВАМ ОТ РЪКА НА (В) РЪКА. 1. Последователно съм вземан ту от един, ту от друг за кратко време. *Общо възбуждение — биноклите минаваха от ръка на ръка. . . Беше ирландският бряг.* Г. Белев, Какво видях в Америка.

2. Последователно бивам използуван или ставам собственост ту на един, ту на друг. *Нивите буренясват, минават от ръка в ръка, но синът остава, пуща корен за вечни времена.* К. Петканов, Дамяновата челяд. — *Втасахме я, ако почнем да се бием за една сюрреалистична бамбина. — Каква, каква? — Ей такава. . . Като преходно знаме на министерството — минава от ръце в ръце.* Кр. Белев, Ръцете от слонова кост. *Пазарлъците се водеха бързо, нервно. Овците, телетата и юнчетата минаваха от ръка на ръка, връщаха се пак на старте си места, гледаха тъпо и безучастно и чакаха нови купувачи.* Г. Караславов, Снаха.

Още: **Вървя (ходя) от ръка на (в) ръка. Минавам от едни ръце в други.**

МИНАВАМ / МИНА ПОД ВЕНЧИЛО. Оженвам се. *Тая Сара май-май царица скоро ще ни стане. . . — Само, казват, преди да мине под царско венчило, щели да я покръстят, християнка да стане.* Ст. Загорчинов, Ден последен. — *Наистина, с него ходела една жена, Ката се казвала, ама той минал под венчило с нея, както си му е редът.* Ст. Загорчинов, Ивайло.

Още: **Влизам / вляза (отивам / отида) под венчило.**

МИНАВАМ / МИНА ПОД НОЖ и **МИНАВАМ / МИНА ПОД НОЖА** *на някого.* Обикн. за много хора или животни — бивам избит, посечен, изклан. *Което можало да избяга нагоре при русите, избягало, което не могло — всичко минало под нож.* Г. Караславов, Освобождение. *Много хора бяха минали под ножа му и много жени бяха изпитали променливата му страст.* Й. Йовков, Старопланински легенди. *И той мина под ножа му.*

Още: **Лягам / легна под нож.**

МИНАВАМ / МИНА ПОД ОГЪН <И ПОД НОЖ>. Обикн. за населено място и жителите му — бивам напълно унищожен. *Една скорошна случка беше се врязала дълбоко в*

заметта му; цяло село, като много, много други беше минало под огън и под нож. Й. Йовков, Старопланински легенди. *Елхадж Али хвърлил войска, за да очисти разбойниците. Цяло Балчишко минало под огън.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.

МИНАВАМ / МИНА ПОКРАЙ УШИТЕ *на някого.* Бивам оставян без внимание (за нещо, което се говори или чете). *Всички слушаха това, което отдавна вече знаеха. Сега очакваха разкриване на фактически данни, а пламенните призиви на докладчика минаваха покрай ушите им.* К. Кръстев, Катастрофа.

МИНАВАМ / МИНА ПРЕЗ ЗАДНАТА ВРАТА. *Ирон.* Бивам приет да уча, да следвам някъде по незаконен начин, без изпит и класиране.

Още: **Влизам / вляза през задната врата.** *Ирон.*

МИНАВАМ / МИНА ПРЕЗ ИГЛЕНИ УШИ. Подложен съм на тежки изпитания, изживявам големи трудности. *Въпреки че формално негрите в САЩ имат еднакво избирателно право с белите, те трябва да минат през иглени уши, за да могат да упражнят това свое право.* в. Вечерни новини. *„Защо, защо се лъжем! Защо, господи, твоята истина минава винаги през иглени уши!" — стенеше в себе си Добета.* Й. Вълчев, Стъпала към небе.

Още: **Преминавам / премина (провирам се / провра се, промъквам се / промъкна се) през иглени уши.**

МИНАВАМ / МИНА ПРЕЗ ОГЪН И ВОДА *за някого* или *нещо.* Преживявам, прекарвам всякакви изпитания, трудности за някого или нещо. *Скоро ще види детето си, ще чуе гласеца му, ще види светлите му очички. О, през огън и вода би минала за него, за малкото през всички мъки!* Д. Талев, Илинден.

Още: **Преминавам / премина през огън и вода.**

МИНАВАМ / МИНА ПРЕЗ СТЪРГА<ТА>. Бивам подложен на различни изпитания, разследвания, проверки. *Поезия, проза, критика, драма — всичко мина през стъргата на техния съд.* Ив. Вазов, Нова земя. *„За срам — арестувахме Тюлев и го наложихме здравата! А този либерални разбойник трябваше да мине през стъргата!"* Г. Караславов, Обикновени хора. *Всички знаеха, че неколцина от арестантите бяха вече бити в помещенията на стражарите. Пък и сам Тюлев още през земеделското управление беше минал през тази „стърга".* Г. Караславов, Обикновени хора.

Още: **Преминавам / премина през стърга<та>.**

МИНАВАМ / МИНА ПРЕЗ ТРУПА *на някого.* Жертвувам някого, за да постигна целта си. *Безскрупулен и жесток, той беше готов на всичко, дори да мине през трупа на най-близкия си, но да получи желания пост.*

Още: **Преминавам / премина през трупа.**

МИНАВАМ / МИНА ПРЕЗ ТРУПОВЕ. Постигам целта си, без да се спирам пред нищо; проявявам се като крайно безскрупулен при осъществяване на целите си. *За да упражнят правото си, тези пет хиляди избиратели трябваше да минат през труповете на окръжния управител, окол. началник. . . , а след това пък да имат работа с няколко солдати.* Ал. Константинов, По „изборите" в Свищов. *За да вземе властта, той беше готов да мине през трупове.*

Още: **Преминавам / премина през трупове.**

МИНАВАМ / МИНА ПЪТ<Я> *някому.* **1.** Пресичам, преминавам пред някого, когато той върви, което се смята за израз на неуважение. *Никоя жена вече не смееше да му мине път, ако искаше купите ѝ със сено и жито да са далеч от кремъка и прахана му.* Ив. Хаджийски, Бит и душевност на нашия народ. *Обикалял бил* [Кара Танас] *по Долното поле, хайдутин голям станал, татарските султани пътя му не смеели да минат, шатрите си на връх Бакаджиците разпъвал, да се виждат от Ямбол и от Сливен и да трепери мало и голямо от силата му.* П. Константинов, Предание от изчезналия град.
2. Попречвам на някого да извърши нещо, спъвам работата му. *Засяхме сто декара ранни картофи и си правим сметка:. . . Две реколти от една площ — кой е като нас!. . . Но „Булгарплод" пак ни мина път: — Хич не ги вадете — рекоха, — пазарът е наводнен с картофи, не можем да ги изкупим.* Г. Краев, От нас да замине.

МИНАВАМ / МИНА РУБИКОН. *Книж.* Извършвам крайно смела постъпка, която има сериозни последици за мене, предприемам решителна стъпка. *Твоят адаш Александър е из римските гори, където постоянно си шепне: — Да стане или не? Да мина Рубикон или не?* Хр. Смирненски, Хладно писмо в топли дни.

От историческо събитие, описано от древните писатели Плутарх, Светоний и др. През 49 г. пр. н. е. Юлий Цезар, противно на законите, преминал р. Рубикон, северната граница на Италия, заедно с легионите си. Това събитие послужило за начало на гражданска война в Рим, вследствие на което Цезар завладял Рим и станал диктатор.

Още: **Преминавам / премина Рубикон.** *Книж.*

МИНАВАМ СИ / МИНА СИ ВРЕМЕТО. *Обикн. с някого. Неодобр.* В любовни връзки съм с някого, без да имам дълбоки чувства и сериозни намерения към него; забавлявам се с някого. *Искал си, значи, да си минаваш времето с мене и в края на краищата да ме захвърлиш като парцал.* Св. Минков, Разкази в таралежова кожа.

Още: **Преминавам си / премина си времето.** *Неодобр.*

МИНАВАМ СИ / МИНА СИ ПО РЕДА. **1.** Сполетява ме това, което става с всички други. *Димо се загърна с шинела... облегна се на окопа и тихо на себе си продума: — Тая бъркотия няма да има край, ами утре дано ме чукнат, та да си мина и аз по реда.* К. Петканов, Морава звезда кървава.
2. *Само в 3 л.* За някаква работа, събитие — свършвам се, извършвам се. *И тази работа си мина по реда.*

Още: **Отивам / отида по реда си** /във 2 знач./.

МИНАВАМ / МИНА <СУХ> МЕЖДУ КАПКИТЕ. *Неодобр.* Оставам незабелязан, успявам да се спася, да се измъкна от нещо неприятно. *Случи се тъй, че в първите месеци на немската окупация стопанството на Голям Крушко си остана незасегнато. Поуспокоен, той взе да се надява, че може и да мине някак си между капките, но не би.* Б. Обретенов, Сноп. *Времената се побъркаха и народът си прибра и антрацитната мина... и търговската му фирма, та чак в дранголника щеше да го окошари, да не бе бай Станчо такъв дявол, дето между капките минава сух.* Д. Атъпов, Кавичките. *Той не е лош..., но все се подмазва на учителите и гледа да мине между капките. Когато го вдигат по литература, той разтяга едни такива локуми за патриотизма на Ботев и как ние, младото поколение, трябвало да се учим от тоя патриотизъм, че почва да ти се повдига.* Ем. Манов, Моето първо лято. *Ние, да речем, туй лято не успяхме да се окървавим, ей тъй някак си минахме между капките.* В. Нешков, Настъпление.

Още: **Промъквам се / промъкна се между капките.** *Неодобр.*

МИНАВАМ / МИНА ТАВАНА. Надхвърлям възможната връхна точка на нещо, зарегистрирам изключителен успех (в състезание, учение и пр.). *Б. Георгиев отдавна е минал тавана на своите най-добри възможности.* П. Вежинов, До Мелбърн по въздух и море.

МИНАВА / МИНА ЧЕРНА КОТКА ПОМЕЖДУ НИ (МЕЖДУ НАС). Скарваме се, разсърдваме се заради нещо дребно, незначително. *Цял ред години го познавам аз... и макар помежду ни често да е минавала черна котка — ний сме си и до ден днешен интимни и добри приятели.* П. П. Славейков, Епически песни.

МИНАЛА СВАТБАТА И ТЪРСЯ НЕВЯСТАТА. *Диал. Ирон.* Върша нещо с голямо закъснение.

МИНАЛО ВЕЛИЧИЕ. *Ирон.* Лице, което е имало някога високо обществено положение или много добро материално състояние. *Така Левски е изграждал централизирана и дисциплинирана революционна организация в борба със своеглавието на минали величия, с техния непомерен егоцентризъм, който мъчно се е пречупвал пред императивния закон на новия етап.* Г. Бакалов, Васил Левски. *От разказа на синовете и дъщерите на минали величия, на бивши собственици на фабрики, ..., личи пагубното влияние на буржоазната идеология, на буржоазния морал.* в. Вечерни новини. *Баща му е минало величие, някога беше най-таченият в града като народен представител и кмет.*

МИНАЛО ПОКРАЙ КАДИЯТА. *Диал.* За ястие — опушено, окадено е.

По народната етимология сближение на гл. кадя със същ. кадия от турски (Ст. Младенов, Български тълковен речник, с. 981).

МИНАЛО ЩИРУ ВРЕМЕ. *Диал. Ирон.* Казва се на остарял човек, чиито желания не съответствуват на възрастта му. *Ревне ми са, искам да ма обичат, / но казват ми: щиру време минало" / Ревне ти са, но „дърто си харцало".* П. Р. Славейков, Дъртешка любов.

Още: **Преминало щиру време.** *Диал. Ирон.*

МИНАЛ ПРЕЗ ОГЪН <И ВОДА>. Който има голям опит, който е извънредно опитен, обигран, понеже е прекарал всякакви изпитания, трудности. *Радевите хора са юнаци, минали са през огън и вода.* Ив. Вазов, Иван Александър. *И да кажеш, че съм още неопитно хлапе! Не, минал съм през вода и огън, на всичките браилски хъшове съм оракул.* Ив. Вазов, Хъшове. *Колкото и да го упрекваше Емилия, че все още има някакви връзки с партизанки от отряда си, той беше невинен. Тя не разбираше чистата му дружба с тия момичета, минали през огъня заедно с него.* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи.

Още: **Преминал през огън и вода.**

МИНАЛ ПРЕЗ <СИТО И> РЕШЕТО и **МИНАЛ И ПРЕЗ ГОЛЯМО РЕШЕТО И ПРЕЗ МАЛКО РЕШЕТО.** Който има голям опит, който е извънредно опитен и обигран, понеже е прекарал всякакви изпитания, трудности. *Да не вярва човек — цял Крали Марко, наредил ордени като Суворова, минал през сито и през решето, дето се казва.* Й. Йовков, Пръстенът.

Още: **Преминал през сито и решето. Бил и в сито и в решето и бил и в голямо решето и в малко сито, бил в голямо и малко решето, бил в малко и голямо сито.** *Диал.* **Влизал и в сито и решето.** *Диал.*

МИНАЛ СЪМ ПРЕЗ ЧУКАНИТЕ. *Диал. Ирон.* Понапил съм се, понарязал съм се, поначукал съм се.

От названието на Чуканите — колиби в Еленско (П. Р. Славейков, Български притчи или пословици и характерни думи, I, с. 268).

МИНАЛ СЪМ, ТА НЕ СЪМ ЗАКАЧИЛ. *Ирон.* Не притежавам някакви положителни качества. *Хубав е, ами минал, та не закачил от хубостта.*

МИНА МЕ ВАЛЯКА. *Жарг.* **1.** Претърпях някаква неприятност, нещастие, несполука; зле си изпатих. *Трябваше по-рано да го мине валяка, та да се очовечи.*
2. *Обикн. във 2 и 3 л. Пренебр.* и *подигр.* За жена — позволила съм някому да бъде в интимни отношения с мене. *— У-у, Чубре, . . . — Как можеш да повярваш на тоя развратник ма? . . . — Дай ключа! Къде е ключа? — Взе си го! . . . — А-а, ти си му го дала. Свършено е и с тебе. И тебе те е минал валяка! . . . Гледаха я притихнала и не вярваха на очите си. . . . Само Жива я гледаше с едни очи, . . . А тя подразбираше, че се е повторило онова, което се случи и с нея в сеното. С усета си на жена, която е отдала всичко на един мъж в момент на слабост и замая, Жива долавяше по омекналите движения на Чубра, . . . , че Къната е покорил и нея.* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено.

Още: **Газй ме валяка** /към 1 знач./.

МИНА МИ В (НА) РЪКА<ТА>. Удаде ми се благоприятна възможност, за да се справя с някого. *Ах, да може да ми мине в ръка онзи разбойник, Пейова син, ще го науча.* Й. Йовков, Звездна вечер. *Клетва съм давал да пазя и ще ми минеш ти тая нощ на ръката, за да те науча, как се зян струва хорската мъка!* Ц. Церковски, Пъдар.

МИНА МИ ЗАЕК ПЪТ [ЩЕ МИ МИНЕ ЗАЕК ПЪТ]. *Диал.* Вж. Мина ми лисица път. *По едно време взе да се ядосва и за да не му създадем вълнения, дадох му да спечели тоя път, макар че редовно си го биех. Той зарадвано полегна на дивана. — Отървахме и тоя път кожата! Мина ми заек път! — каза предупредително и добави към нас: — Свърши се вече и със зайци, и с яребици!* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено.

МИНА МИ ЛИСИЦА ПЪТ [ЩЕ МИ МИНЕ ЛИСИЦА ПЪТ]. Не успях да постигна (няма да постигна), това, което желаех, което бях предприел (което ще предприема); претърпях неуспех, не сполучих (ще претърпя неуспех, няма да сполуча). *Лаком човек е Динето — земя колкото половината село, а пък за още ламти. Готви се да купува за селото, а си прави сметката да изоре целия кър. . . , но лисица ще му мине път.* К. Петканов, Старото време. — *И ти смяташе да намериш село без кучета, ама ти мина лисица път. Какъв „началник" беше, а сега те гони Минко Кузов! Дано ти дойде поне малко от малко ум в главата.* В. Нешков, Настъпление. *Дано лисица път да ти мине и да не заминеш.*

Още: **Мина ми котка път. Мина ми мечка (мачка, мишка, заек) път.** *Диал.*

МИНА МИ МАЧКА ПЪТ [ЩЕ МИ МИНЕ МАЧКА ПЪТ]. *Диал.* Вж. Мина ми лисица път.

МИНА МИ МЕЧКА ПЪТ [ЩЕ МИ МИНЕ МЕЧКА ПЪТ]. *Диал.* Вж. Мина ми лисица път. *Какво ще следваш сега? — Доктор мислеше да става, ама му мина мечка път.* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи.

МИНА МИ МИШКА ПЪТ [ЩЕ МИ МИНЕ МИШКА ПЪТ]. *Диал.* Не успях да постигна (няма да постигна) това, което желаех, което бях предприел (което ще предприема); претърпях неуспех, не сполучих (ще претърпя неуспех, няма да сполуча).

От народното поверие, че когато някое животно, особено мишка, лисица, мине път на някого, ще му се случи нещо лошо (Н. Геров, Речник на блъгарский язик, с. 414).

Още: **Пресече ми мишка път. Мина ми котка (лисица) път. Мина ми мечка (мачка, заек) път.** *Диал.*

МИНЕ МИ ПЪТ *някъде.* Случи ми се да мина отнякъде, през някое място. *Мина ми път оттука, та рекох да те попитам: ще тръгнеш ли с овците?* Г. Караславов, Кавалът плаче.

Още: **Падне ми път.**

МИНА МИ <ЧЕРНА> КОТКА ПЪТ [ЩЕ МИ МИНЕ <ЧЕРНА> КОТКА ПЪТ]. Не успях да постигна (няма да постигна) това, което желаех, което бях предприел (което ще предприема), претърпях неуспех, не сполучих (ще претърпя неуспех, няма да сполуча). *Опитах се и аз, като всички хора, да си създам някакъв свой живот, да се оженя и пр., но котка ми мина път и отведнъж пак се озовах в точката, в която бях през войната.* Ем. Станев, Иван Кондарев. — *Чакаше на телефона заповед да вдигнеш дружината срещу народа, но котка ти мина път.* Д. Кисьов, Щастието не идва само. *Няма що, добри удари се канеше да нанесе моята изобретателна сестра. . . Само че не биваше да бърза! Можеше да й мине котка път.* Л. Станев, Поглед от хълма. *„Хайде, Пени, няма ли да вървиш да гласуваш, май нещо ви мина черна котка път. Идвайте при нас, докато е време, че сетне ние ще се назландисваме. Ще въртите опашки да ви приемем при нас."* В. Нешков, Настъпление.

От народното поверие, че когато котка мине път на някого, ще му се случи нещо лошо.

Още: **Мина ми лисица път. Мина ми мечка (мачка, мишка, заек) път.** *Диал.* **Пресече ми котка път.**

МИНУТИТЕ МИ СА ПРЕБРОЕНИ. Съвсем малко ми остава да живея, скоро ще умра. *После запали цигара и съзна, че минутите му бяха преброени, но той не се развълнува от това.* Д. Димов, Тютюн. *Трима-четирима начело с един старец налитаха сякаш искаха да вдигнат каруцата като сноп с вилите си. Войниците с мъка ги удържаха, но не знам дали щяха да ги удържат, ако още тогава бяха узнали, че минутите на другоселеца са преброени.* Ст. Поптонев, Четвъртият го няма.

Още: **Дните (часовете) ми са преброени.**

МИРИЗЛИВО ЛАЙНО. *Вулг.* Човек с неприятен характер, който лесно се сърди.

МИРИША НА БЪЧВА. *Диал.* **1.** Голям пияница съм.
2. Много съм пил.

МИРИША НА ГРОБ. Много съм стар и немощен и скоро ще умра.

Още: **Мириша на земя (пръст).**

МИРИША НА ЗЕМЯ. Вж. Мириша на гроб.

МИРИША НА МЛЯКО. Още съм много млад, незрял и съвсем неопитен съм (употребява се и за възрастен за присмех).

МИРИША НА ПРЪСТ. Вж. Мириша на гроб.

МИРИШАТ МИ ЗЪБИТЕ НА МЛЯКО. Още съм много млад, незрял и съвсем неопитен.

Още: **Миришат ми зъбите на трева.** *Диал.* **Мирише (миришат) ми устата на мляко. Мирише ми душата на мляко.** *Диал.* **Вонеят ми зъбите на мляко.** *Диал.*

МИРИШАТ МИ ЗЪБИТЕ НА ТРЕВА. *Диал.* Още съм много млад, незрял и съвсем неопитен.

Още: **Миришат ми зъбите на мляко.**

МИРИШЕ МИ ДУШАТА НА МЛЯКО. *Диал.* Още съм много млад, незрял и съвсем неопитен.

Още: **Миришат ми зъбите на мляко. Мирише (миришат) ми устата на мляко.**

МИРИШЕ МИ ОЩЕ ВРАТА НА ГАЙДА. *Диал.* Запазил съм много от селските си навици и държане, макар че живея в град.

МИРИШЕ (МИРИШАТ) МИ УСТАТА НА МЛЯКО. Още съм много млад, незрял и неопитен. *Откъде-накъде тя, съвсем младо момиче, ще командува него — стария партиец? Устата ѝ още мирише на мляко, а седнала ум да му дава.* Д. Ангелов, На живот и смърт. *Добре, ама бащата на мойта севдичка се научил и взе, че ѝ забрани да ходи с мене, защото устата ми била миришела на мляко.* В. Чертовенски, Дъртешки работи. *Мене още устата ми на мляко миришеха, когато почнах да мисля за рожба.* Ст. Чилингиров, Рибена кост. *Пред стаята му охкаше, плачеше и псуваше Реджеб чауш... Тя, тя да му направи това! Устата ѝ още на мляко миришела, а дошло ѝ на ум и да пристава!... И на кого? За кого? За някакъв тенекеджийски чирак долу, в Топхането!* Д. Калфов, Хаджи Бекир.

Още: **Миришат ми зъбите на мляко. Мирише ми душата на мляко.** *Диал.* **Воият ми устата на мляко.** *Диал.*

МИРИШЕ НА БАРУТ. Има признаци за близка война или бунт, изглежда, че скоро ще избухне война, ще има бунт. *Желанието у бойците да нападат беше така голямо, щото те с нетърпение очакваха завръщането на Делчо... — Ето го — извикаха в един глас няколко души партизани. — Връща се жив и здрав — рече Велко. — Стягайте се, мирише на барут.* Сл. Трънски, Неотдавна. *Не разбираш ли, човече, че тука на барут мирише, а?... Портупеят си е сложил главата в торбата.* Д. Добревски, Бунтът на крайцера „Надежда". *Кавалерийският разред, ..., внезапно изскочи зад завоя и от каруците мнозина започнаха да слизат, да разберат какво става. Тревогата обхвана всички. — Бе те нямат ум, хърцойската им мамка!... — Казах ли ти аз, че мирише на барут — смееше се Андон.* Ем. Станев, Иван Кондарев.

МИРИШЕ НА ДУВАР. *Диал.* За вино — много е силно, бързо опива.

МИРНА МИ Е ГЛАВАТА. Запазвам си спокойствието, не си създавам или избягвам възможни неприятности. *Вачко съжаляваше, че се бе изказал против председателя си. Ако си бе мълчал, сега да му е мирна главата. Спокойно ще си гледа работата.* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи. *Мелетий тъже гледаше да бъде в добри отношения с мене, за да му бъде мирна и нему главата.* П. Р. Славейков, Български притчи или пословици и характерни думи. *Добре, че го отпратих сдобром, на дявола свещ запалих в черква, да ми бъде мирна главата.* Ив. Вазов, Вестникар ли? *След като замина, вече ми е мирна главата.*

МИР НА ПРАХА МИ. *Книж.* Обикн. като възклицание за изразяване на окайване; тежко ми.

МИРЯСВА МИ / МИРЯСА МИ ГЛАВАТА. Преставам да бъда обезпокояван, отървавам се от грижи, тревоги; успокоявам се. *— Остави, майко, Гюрга да прави каквото си иска и ти сама си карай както знаеш. — Да ви миряса главата в къщи веднаж!* Н. Ю. Тодоров, Самодива. *Изпратих децата на екскурзия, миряса ми главата.*

МИСЛЯ КАТО КУЧЕ НА ВЕЛИКИ ПОСТИ. Много умувам; нерешителен съм.

МИСЛЯ КАТО МАГАРЕ БЕЗ СЛАМА. В тежко положение съм; много съм загрижен, угрижен.

МИСЛЯ КАТО МИСИР ПРЕЗ ВЕЛИКИ ПОСТИ. Много съм угрижен, обезпокоен; тревожа се от нещо.

МИСЛЯ КАТО ПАТЕ В ДЪЖД. Чувствувам се много неприятно.

МИСЛЯ СЪС СОБСТВЕНАТА СИ ГЛАВА и МИСЛЯ С ГЛАВАТА СИ. Самостоятелен съм в разсъжденията си, имам свое мнение, становище, не се влияя от чуждото

мнение. — *Вие какво наричате тук нихилизъм? — . . . И това да мисли човек със собствената си глава?* В. Геновска, Седем години.
Още: **Мисля със собствения си мозък.**

МИСЛЯ СЪС СОБСТВЕНИЯ СИ МОЗЪК. Вж. Мисля със собствената си глава.

МИСЛЯ, ЧЕ ВСИЧКО, ЩО ХВЪРЧИ, СЕ ЯДЕ. *Ирон.* Неопитен, незрял, наивен съм и не възприемам реално нещата; фантазирам. — *Чуй ме, жено! Младите са с корави глави, мислят, че всичко, що хвърчи, се яде.* Ц. Лачева, Селският ангел.
Още: **Чини ми се, че щото хвърчи, сѐ се яде.** *Диал. Ирон.*

МИША ВЯРА. *Диал. Подигр.* Грък.

По обяснение от П. Р. Славейков (Български притчи или пословици и характерни думи, I, с. 269) от говора на гърките, който наподобявал църкането на мишките.

МИША ДУША, КОВАН ЗАЕК. *Диал.* Страхлив човек, страхливец. — *Друг един генерал, миша душа, кован заек, враг на нашия човек, попада в обкръжение-в-е. Като вижда, че работата става дебела, скъсва си пагоните, изгаря документите — ако ги пипнат немците, значи, не е никакъв генерал, а прост войник.* Н. Антонов, В открито море.

МИША ТУПУРДИЯ. *Пренебр.* Несериозни действия, които не заслужават внимание, не будят тревога. *В по-големите градове имало събрания против войната. . . — Ами дали това ще помогне? . . . — Кой знай. Слаба партия са тесните, от техните миши тупурдии Радославов няма да се уплаши.* Г. Караславов, Обикновени хора. — *Е, свърши се и с мишите тупурдии на комунистите! — възкликна с дълбоко самочувствие и с ядно съзнание за своите заслуги в това дело запасният полковник.* Г. Караславов, Обикновени хора.
Още: **Заешка тупурдия.** *Пренебр.*

МИШКА ВОДА. *Диал.* Изцяло омокрен.

МИЯ ГЛАВАТА НА МАГАРЕТО. Върша напълно безполезна работа.

МИЯ СЕ ДА ЯМ С ВЛАДИКАТА. *Диал. Ирон.* Обичам да ме виждат между големците.

МЛАД И ЗЕЛЕН. **1.** В съвсем крехка възраст. *Язък за младините ни — оплакваха се мнозина — да се затрием млади и зелени!* Л. Стоянов, Бенковски.
2. Неопитен, незрял. *Ще се научи на много неща, нищо че сега е още млад и зелен.* ● *Млад и зелен си още в тая работа.*

МЛАД СЪМ СИ ИЗГОРИЛ СВЕЩТА. *Диал.* Умен и практичен съм.

МЛАТЯ СЕ ПО МАКСИМ. *Диал.* Напразно работя.

МЛЕЧНА КРАВА. *Диал. Неодобр.* Човек, когото постоянно използуват материално.
Още: **Дойна крава.** *Неодобр.*

МЛЯКО И КРЪВ. Който е с румено лице, здрав и хубав. *Сестра ѝ беше едра, снажна, мляко и кръв.*

МЛЯКО ОТ БЯСНА КРАВА. Алкохол, ракия, мастика.

МНОГО ВОДА ИЗТЕЧЕ *отнякога* [**МНОГО ВОДА ЩЕ ИЗТЕЧЕ** *донякога*]. Много време измина (ще се измине) от (до) даден момент, много неща се промениха, се случиха (ще се променят, ще се случат). *Някога се бяха карали със Саиб за четниците в Русе; но оттогава много вода бе изтекла, Саиб бе спомогнал на Мидхад да отмъсти за Калиопа.* Ст. Дичев, За свободата. *Ех, много вода изтече оттогава. Хубаво е да се забравят обидите.* Ив. Вазов, Борислав. *Много вода изтече от оная нощ.* Ст. Станчев, На раздумка. *Отдавна не съм минавал къде Нишко. . . Ама за туй ще говорим после, много вода ще изтече дотогава.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. *Вие не сте от село, . . . , а какво ми е казал руснакът, не помня, много вода е изтекло оттогава.* Сл. Македонски, Една земя ми стига.
Още: **Много вода ще да помине.** *Диал.* **Колко вода изтече.**

МНОГО ВОДА ЩЕ ДА ПОМИНЕ *донякога. Диал.* Много време ще измине до даден момент, много неща ще се променят, ще се случат.
Още: **Много вода изтече.**

МНОГО ДА НЕ ЗНАЕШ. *Пренебр.* Не си позволявай да възразяваш. — *Ти много да не знаеш, че... — Къси ти са ръцете за такава работа, брат. Затова по-добре не се заканвай.* П. Проданов, Седмокласници.

МНОГО ДУМИ НА ВОДЕНИЦА <БИВАТ>. *Неодобр.* Вж. Много приказки на воденица<та> <биват>.

МНОГО ИСКАМ ДА ЗНАЯ. *Пренебр.* **1.** *Някого или за някого.* Никак не се интересувам от някого или какво мисли или ще каже някой; не желая да се занимавам с някого или да имам нещо общо с него. — *Мълчи да не те чуят съседите! ... — Нека ме чуят. И аз съм човек, който не ме харесва, да не ме взема. Много искам да зная за хората!* К. Петканов, Морава звезда кървава.
2. *Нещо или за нещо.* Не обръщам внимание на нещо, не ме засяга; не се интересувам. *Много иска да знае за моето спокойствие.* ● *Много иска да знае дали ще се разсърдя.*
Още: **Малко (не) искам да зная.** *Пренебр.*

МНОГО ЛАКАРДИИ НА ВОДЕНИЦА <БИВАТ>. *Неодобр.* Вж. Много приказки на воденица<та> <биват>.

МНОГО МЕ Е ГРИЖА. *Пренебр.* **1.** *За някого.* Никак не се интересувам от някого или какво мисли или ще каже някой; не желая да се занимавам с някого или да имам нещо общо с него.
2. *Самост. или за нещо.* Не обръщам внимание, не ме засяга.
Още: **Малко (не) ме е грижа.** *Пренебр.* **Много ми е зор.** *Пренебр.*

МНОГО МИ ВЛИЗА В ДЖОБА. *Пренебр.* Никак не ме засяга, не ме интересува. *Много ми влиза в джоба, че ще се разсърди.*
Още: **Много ми влиза в кесията.** *Пренебр.* **Не (какво) ми влиза в джоба.** *Пренебр.*

МНОГО МИ ВЛИЗА В КЕСИЯТА. *Пренебр.* Никак не ме засяга, не ме интересува. *Много ми влиза в кесията какво щял да си помисли.*
Още: **Много ми влиза в джоба.** *Пренебр.* **Не (какво) ми влиза в кесията.** *Пренебр.*

МНОГО МИ ВЛИЗА В РАБОТАТА. Не желая да се намесвам в нещо, не се интересувам от нещо, което не ме засяга. *Много ми влизат в работата всичките тия помии!* Ив. Вазов, Драски и шарки.
Още: **Какво (не) ми влиза <мене> в работа<та>. Що ми влиза в работата.** *Диал.*

МНОГО МИ Е ЗОР. *Пренебр.* **1.** *За някого.* Никак не се интересувам от някого или какво мисли или ще каже; не желая да се занивам с някого или да имам нещо общо с него.
2. *Самост. или за нещо.* Не обръщам внимание, не ме засяга.
Още: **Много ме е грижа.** *Пренебр.*

МНОГО ПРИКАЗКИ НА ВОДЕНИЦА<ТА> <БИВАТ>. *Неодобр.* Употребява се като подкана към някого да не говори излишни неща. *Баща ми го* [калфата] *изгледа строго над очилата си. — Много приказки на воденицата.* Ст. Чилингиров, Хлеб наш насъщний.
Още: **Много думи (лакардии) на воденица <биват>.** *Неодобр.* **Много приказки на пазара.** *Неодобр.*

МНОГО ПРИКАЗКИ НА ПАЗАРА. *Неодобр.* Употребява се като подкана да не се говорят излишни неща.
Още: **Много приказки на воденица<та>.** *Неодобр.*

МНОГО СБОР НА ПАНАИР. *Диал. Неодобр.* Употребява се като подкана да не се говорят излишни неща.

МНОГО СБОРОВЕ, ТОРБА ОРЕХИ. *Диал.* Употребява се при положени големи усилия за нищожен резултат.

МНОГО ТИ ЗДРАВЕ. *Пренебр.* **1.** Не ме интересува, че си отиваш; иди си, щом искаш. — *Аз изпълних своя дълг. Сбогом. — Много ти здраве — каза иронически кмета и като се обърна към нас, продължи прекъснатата си реч.* Ал. Константинов, Ех, че гуляй му дръпнахме.
2. Не ме интересува, какво правиш, не се засягам. *На третия ден вечерта влязох в кръчмата. Сватът Димитър седи там, ама не ме поглежда. Сърдит, значи. Е, много му здраве. И аз съм му сърдит.* П. Велков, Стълба до небето.

МНОГО ХЛЯБ ИМА ДА ЯМ. *Със следв. обстоят. изр. за време.* Много време ще измине до даден момент, когато ще стане, ще се случи нещо. — *Ба, много хляб има да ям, доде стана Момчил — издума той.* Ст. Загорчинов, Ден последен.

МНОГО ШАПКИ ЩЕ ОПУСТЕЯТ *донякога.* Много хора могат да измрат до определен момент.

Още: **Колко шапки ще опустеят. Колко калпаци (капи) ще опустеят.** *Диал.*

МНОГО ШУМ ЗА НИЩО. *Книж.* Незаслужено голямо внимание за нищожен факт. *Разбира се, изложбата, . . . , трябва добре да се обмисли, . . . , да не се търси само евтин ефект — да се създава много шум за нищо.* в. Работническо дело.

МНОГО ЩЕ ПОГЛЕЖДАМ КАТО ИЧЕРЕНИН ЗА СЛЪНЦЕ. *Диал.* Няма скоро да получа това, което желая, към което се стремя.

МОЕТО ОКО И ПРЕЗ РАМОТО ГЛЕДА. *Диал.* Много съм предпазлив.

МОЖЕ ДА МИСЛИ КОЛКОТО ОТ ЕДНАТА ДУПКА НА НОСА СИ ДО ДРУГАТА. *Диал. Пренебр.* Много е глупав.

МОИТЕ РЪЦЕ КРУШИ НЕ БЕРАТ. *Диал.* Употребява се като отговор към този, който се кани да бие някого.

МОКРИ ИВАН. *Диал.* Пияница, който обикн. се и понапикава.

МОКЪР В БЪЧВА ДА ВЛЯЗА, СУХ ЩЕ ИЗЛЯЗА. *Диал.* Голям пияница съм, много пия.

МОКЪР ДОШЪЛ, А КАЛЕН СИ ОТИШЪЛ. За човек, който не е станал по-добър, не се е променил.

МОЛЦИТЕ МУ ОПАСЛИ МУСТАКИТЕ. *Диал. Подигр.* Употребява се за кьосе.

МОМА ПОД КОРИТО. Девойка, която не може да се ожени, защото има по-голяма неомъжена сестра или по-голям неженен брат.

От приказката за Пепеляшка или от приказката за Златното момиче, в които се разказва, че мащехата скрила Пепеляшка (Златното момиче), като я захлупила под корито, за да не я види царският син и да не се ожени за нея. Вместо нея мащехата му дала своята по-грозна и по-голяма доведена дъщеря.

Този елемент в посочените приказки е свързан с народен обичай, според който девойка, която има по-голяма сестра, не може да се момее и да се омъжи преди сестра си. „В старо време захлупвали по-малката девица под корито, когато е дохождал момък да сглежда по-голямата, да не би, ако се случи да е по-хубава малката, да остане голямата." (Данни за такъв обичай дава Г. С. Раковски, Показалец, ч. I, Одеса, 1859, с. 96).

Момата ТРОШИ ПАНИЦИТЕ. *Диал.* (Момата) иска да се жени.

МОРЕТО Е ДО КОЛЯНО (КОЛЕНИ) ЗА МЕНЕ и **МОРЕТО МИ Е ДО КОЛЯНО (КОЛЕНИ).** *Обикн. във 2 и 3 л. Ирон.* Крайно самонадеян съм, вярвам, че мога да постигна всичко без затруднение. *Той беше един бърборко, един фантазьор и маниак. . . За него морето беше до колене.* Г. Караславов, Гост. *Аз когато бях момченце / младо и зелено, / за мен беше и морето / само до колено.* П. Р. Славейков, Малък и голям. *„Аджамия — викаше си той. — Какво да му речеш? До колене му морето. Нейсе, ще поумнее."* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. *Калчев добре познаваше тия самонадеяни и наперени момчета, за които морето е до колене. Особено в последно*

време, когато и той сам разбираше, че пред тях вече нямаше никаква благоприятна перспектива, поведението им му се струваше доста смешно. В. Нешков, Настъпление.
Понякога: **Морето е до коляно (колени).** *Самост. безл.* Леснопостижимо е. *Станкулов продължаваше разговора: — Е, морето не е до коляно, зная. Но нали от нас зависи.* М. Марчевски, Тихо пристанище. *Добрият човек не винаги е умен. Ония там са добри — . . . Но мислят, че морето е до колене. На всичко гледат със свои очила.* А. Гуляшки, МТ станция. *От древни още времена / ръжжи / на страстите ни псето/ и до колени е морето, / щом свиваш / леко колена.* К. Вълков, Мед от оса.

МОРСКИ ВЪЛК. *Книж.* Опитен моряк. *Той бил пътувал по всички паралели / и меридиани, / . . . / и решил, че като стар морски вълк / има за стар морски дълг / да изживее сетните си дни / сред зелените морски вълни.* В. Петров, Песничка за пазачите на фара.

МОТАЕ МИ СЕ В ГЛАВАТА. Зная нещо, но не мога в момента да си го припомня.
Още: **Мотае ми се в ума.**

МОТАЕ МИ СЕ В УМА. Вж. Мотае ми се в главата.

МОТАЕ МИ СЕ В УСТАТА. Зная нещо, но не мога в момента изведнъж да се сетя и да го кажа; малко остава напълно да си припомня нещо, което искам да кажа.
Още: **Мотае ми се на езика. Мотолеви ми се в устата.** *Диал.* **На (в) устата ми е** /в 1 знач./.

МОТАЕ МИ СЕ НА ЕЗИКА. Зная нещо, но не мога в момента изведнъж да се сетя и да го кажа; малко остава напълно да си припомня нещо, което искам да кажа.
Още: **Мотае ми се в устата. Плете ми се на езика.** *Диал.* **Виси ми (върти ми се) на езика** /в 1 знач./. **На езика ми е.**

МОТАЯ СЕ В КРАКАТА *на някого.* Навъртам се някъде без работа и преча на някого, който работи. *Когато чистя, предпочитам да съм сама, да не ми се мотае никой в краката.*
Още: **Плета се в краката.**

МОТОЛЕВИ МИ СЕ В УСТАТА. *Диал.* Зная нещо, но не мога в момента изведнъж да се сетя и да го кажа; малко остава напълно да си припомня нещо, което искам да кажа.
Още: **Мотае ми се в устата. Върти ми се в устата** /в 1 знач./. **На (в) устата ми е** /в 1 знач./.
МОЯ Е КРЪЧМАТА. Ще черпя следващия път.
От обичая при черпене в компания или на гости, в чиято чаша налеят последното вино, той да черпи следващия път.
Още: **У мене е кръчмата.**

МОЯ Е ПОСЛЕДНАТА ДУМА. 1. С решаващо значение съм за нещо, от мене зависи изходът на нещо.
2. Имам много голямо влияние в някаква област, най-напреднал съм.
Още: **Имам (казвам) последната дума** /към 2 знач./.

МОЯ И НЕГОВА МАЙКА ЖЕНИ. *Ирон.* Вж. Моя майка и негова <от> две жени <деца>.

МОЯ КЪСМЕТ ВЪВ ВЪРБА ГОЛА СВИРИ и **КЪСМЕТА МИ ВЪВ ВЪРБА ГОЛА СВИРИ.** *Диал.* Не съм щастлив, нещастен съм.

МОЯ МАЙКА И НЕГОВА НА ЕДНА РЕКА СИ ПРАЛИ РИЗИТЕ. *Диал. Ирон.* Не сме никак близки, не сме роднини.
Още: **На една река сме се прали.** *Диал. Ирон.* **На една река сме си прали дрехите.** *Диал. Ирон.*

<МОЯ МАЙКА И НЕГОВА> НА ЕДНО СЛЪНЦЕ СИ СУШИЛИ ДРЕХИТЕ. *Диал. Ирон.* Не сме никак близки, не сме роднини.
Още: **Майките ни на едно слънце са сушили ризите си.** *Диал. Ирон.*

МОЯ МАЙКА И НЕГОВА <ОТ> ДВЕ ЖЕНИ <ДЕЦА>. *Ирон.* Не съм никакъв роднина на някого.

Още: **Моя и негова майка жени.** *Ирон.*

МОЯТА <РАБОТА> Е НАДВЕ. Не съм сигурен дали ще извърша това, което се очаква от мене.

МОЯТА РАБОТА ЧЕЙРЕК ДО ДВАНАЙСЕТ. *Диал.* **1.** Скоро ще загубя от нещо, ще се опропастя, ще фалирам.
2. Скоро ще умра.

МРАВКИ ЛАЗЯТ ПО ГЪРБА МИ. Усещам тръпки, потреперпвам от студ, силно вълнение или уплаха. *Заковани и потресени замръзнахме пред Репиновата картина „Иван Грозни и синът му Иван“ . . . Мравки лазят по гърба ти, когато гледаш тая трагична сцена от средновековната руска история.* А. Каралийчев, Спомени.

Още: **Мравки лазят по кожата ми.**

МРАВКИ ЛАЗЯТ ПО КОЖАТА МИ. Вж. Мравки лазят по гърба ми. *Той беше зрител на едно светотатство. Усещаше, че мравки лазят по кожата му.* Ив. Вазов, Нова земя.

МРЪДВА МИ / МРЪДНЕ МИ АКЪЛА. Обезумявам, побърквам се. *„Ха — рече си, — такава била тя! Изклали са рода ѝ я моите, я други някои, обрали са я и сега е тръгнала да се жали и кълне. А пък, ако ѝ е мръднал акълът, може и нещо да си е наумила, какво ли не върши човек, когато му дойде до гуша.“* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.

Още: **Мръдва ми / мръдне ми чивията** /в 1 знач./. *Грубо.*

МРЪДВА МИ / МРЪДНЕ МИ ЧИВИЯТА. *Обикн. в св. вид. Грубо.* **1.** Обезумявам, побърквам се. *Несвързаните думи на ранения войвода вместо да го успокоят, още повече го объркаха. Ами ако му е мръднала чивията на даскала?* Д. Мантов, Хайдушка кръв.
2. Ставам като безумен от изживяване на някакво силно чувство. *Йотенцето. . . Какво прави Йотенцето? Казвай, ба Тодораке, зерем чивията ми ще мръдне! . . . Той не можеше да живее, ако я не види един ден или ако не получи много здраве по Тодоракя.* Д. Немиров, Братя. *Слушай, нали казваше, че у Цакови няма никой? А някакво дете се върти из двора. Я си представи, че ни усети, мръдне му чивията и се разпищи!* В. Андреев, Партизански разкази.

Още: **Мръдва ми / мръдне ми акъла** /към 2 знач./. **Изхвръква ми / изхвръкне ми чивията. Хвръква ми / хвръкне ми чивията** /в 1 и 2 знач./.

МРЪДВАМ / МРЪДНА С АКЪЛА СИ. Вж. мръдвам / мръдна с ума си.

МРЪДВАМ / МРЪДНА С УМА СИ. Обезумявам, побърквам се. *След тая случка той мръдна с ума си.*

Още: **Мръдвам / мръдна с акъла си.**

МРЪДНАЛ С АКЪЛА СИ. Вж. Мръднал с ума си.

МРЪДНАЛ С УМА СИ. Който не е съвсем нормален; побъркан.

Още: **Мръднал с акъла си.**

МРЪСЕН МИ Е ЗАДНИКА. *Грубо.* Имам някаква вина, замесен съм в нещо нечестно, непочтено; виновен съм за нещо.

Още: **Не ми е чист задника.** *Грубо.*

МУКОАПИЦА КУЧЕ. *Диал.* Мълчалив, но зъл, проклет човек.

МУХА ДА БРЪМНЕ ЩЕ СЕ ЧУЕ. Употребява се за подчертаване, че някъде е много тихо. *Всички ученици мълчаха и усърдно решаваха задачи, в класната стая беше така тихо, че муха да бръмне, ще се чуе.*

МУХИ БРЪМЧАТ В ГЛАВАТА МИ. Глупав, лекомислен, несериозен съм.

Още: **Бръмбари бръмчат в главата ми. Имам мухи в главата си.**

МУХИТЕ ПАЗАРУВАТ ИЗ УСТАТА МУ. *Диал. Подигр.* Обича много да приказва, много е бъбрив.

МУША СИ ГАГАТА *някъде.* Меся се там, където не трябва, нито е желано, или проявявам някакъв неоправдан, ненужен интерес към нещо. *Неприятен ми е този човек, муши си гагата и тук и там, всичко иска да разбере.*
Още: **Муша си носа. Бутам си (бъркам си, вра си, взвирам си, завирам си, мушкам си, навирам си, пъхам си, тикам си, увирам си) гагата.**

МУША СИ НОСА *някъде.* Меся се там, където не трябва, нито е желано, или проявявам някакъв неоправдан, ненужен интерес към нещо. *На колко е години? — Осемдесе, съвсем здрава, че е глуха не й пречи да бърбори и да си муши носа навред.* Ст. Л. Костов, Големанов.
Още: **Муша си гагата. Бутам си (бъркам си, вра си, възвирам си, завирам си, мушкам си, навирам си, пъхам си, тикам си, увирам си) носа.**

МУШВАМ СИ / МУШНА СИ ГАГАТА *някъде.* Намесвам се там, където не трябва, нито е желано, или проявявам някакъв неоправдан, ненужен интерес към нещо.
Още: **Мушвам си / мушна си носа. Бутвам си / бутна си (пъхвам си / пъхна си, тиквам си / тикна си, възвирам си / възвра си, завирам си / завра си, навирам си / навра си, увирам си / увра си) гагата.**

МУШВАМ СИ / МУШНА СИ НОСА *някъде.* Намесвам се там, където не трябва, нито е желано, или проявявам някакъв неоправдан, ненужен интерес към нещо.
Още: **Мушвам си / мушна си гагата. Бутвам си / бутна си (пъхвам си / пъхам си, тиквам си / тикна си, възвирам си / възвра си, завирам си / завра си, навирам си / навра си, увирам си / увра си) носа.**

МУШКАМ СИ ГАГАТА *някъде.* Меся се там, където не трябва, нито е желано, или проявявам някакъв неоправдан, ненужен интерес към нещо.
Още: **Мушкам си носа. Бутам си (бъркам си, вра си, възвирам си, завирам си, муша си, навирам си, пъхам си, тикам си, увирам си) гагата.**

МУШКАМ СИ НОСА *някъде.* Меся се там, където не трябва, нито е желано, или проявявам някакъв неоправдан, ненужен интерес към нещо. — *А ти — обърна се накрая рязко и към мене — навсякъде си мушкаш носа. Но ще паднеш в клопката, тогава зле ще си изпатиш.* П. Михайлов, Малката партизанка.
Още: **Мушкам си гагата. Бутам си (бъркам си, вра си, възвирам си, завирам си, муша си, навирам си, пъхам си, тикам си, увирам си) носа.**

МУШКАМ С ОСТЕН *някого.* Насила принуждавам някого да върши нещо (да работи, учи и пр.). *Никак не му се учеше, мушкаха го с остен и едва изкарваше тройки.*

МЪГЛА МЕ ВЛЕЧЕ ПО ЗЕЛЕНО УСОЕ. *Диал. Пренебр.* Несериозен съм, занимавам се с празни работи.

МЪЖКА ГАНА. Вж. Мъжка Драгана. *Тя пък да е някоя хубавица, ами мъжка Гана.* Ст. Ц. Даскалов, Селски души.

МЪЖКА ДАНА. Вж. Мъжка Драгана.

МЪЖКА ДОЙНА. *Диал.* Вж. Мъжка Драгана.

МЪЖКА ДРАГАНА. Жена с груба външност, буйна и с груб характер; мъжкарана.
Още: **Мъжка Гана (Дана, Дойна, Райка).**

МЪЖКА РАЙКА. Вж. Мъжка Драгана.

МЪКАТА МИ НАДВИВА. *Диал.* За девойка — успявам в женитбата си въпреки вродените си недостатъци поради това, че имам зестра.

МЪКНА НА ГЪРБА СИ *някого.* **1.** *Неодобр.* При обща работа върша работата на някого, който е негоден или мързелив. — *Да си дойде Тончо, па да ви каже... Не*

ща да му се бъркам, както и той на мене не се бърка. — Значи, строго разпределение на труда! — Ами да не е мъничък, та да го мъкна на гърба си! Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи.
2. Издържам, храня някого.
Още: **Носи на гърба си.**

МЪКНА СЕ В ОПАШКАТА. Изоставам в развитието си или в работата си; не отбелязвам никакъв напредък в нещо. *Отначало учението ѝ вървеше трудно, тя не беше достатъчно подготвена, трябваше много да се старае, да догонва, за да се не мъкне в опашката, а да върви пред другите.* в. Отечествен фронт. *Де Храаф обаче подчерта, че по въпроса за намаляването на международното напрежение и разоръжаването „Холандия за съжаление се мъкне в опашката, а повечето печатни органи на политическите партии в страната „все още са в плен на студената война."* в. Вечерни новини.
Още: **Влача се в опашката.**

МЪЛЧА КАТО ГРОБ. Не издавам нищо, пазя пълна тайна. — *Хайде да се чукнем и да забравим тая работа. Нямаш никаква сметка да я ровиш и раздухваш. От мене не се плаши — аз мълча като гроб.* К. Петканов, Дамяновата челяд. *Младен беше решил това още първия ден. „Камък говори ли, това са и Трифонците!" — казваха за тях, и ето — такъв се показа и той. Мълчеше като гроб.* Ст. Ц. Даскалов, Без межда.

МЪЛЧЕТЕ ДА КАЖЕ НАШ ИВАН. *Диал. Ирон.* За човек, който преваря да каже той, когато другите говорят.

МЪРДА МИ ЕДНАТА ДЪСКА. Ненормален, побъркан, безумен съм.
Още: **Хлопа ми едната <дъска>. Мърда ми едната чивия. Разклопала ми се е дъската.**

МЪРДА МИ ЕДНАТА ЧИВИЯ и **ЧИВИЯТА МИ МЪРДА.** Ненормален, побъркан, безумен съм.
Още: **Мърда ми едната дъска. Хлопа ми едната чивия.** *Диал.*

МЪРДАМ СЕ КАТО НА ВОДЕНИЦАТА ДОЛНИЯ КАМЪК. *Диал. Ирон.* Крайно ленив, муден съм.
Още: **Бързам като на воденицата долния камък.** *Диал. Ирон.* **Разбързал съм се като долния камък на воденица.** *Диал. Ирон.*

МЪРДАМ КАТО НА УМРЯЛО КУЧЕ ОПАШКАТА. *Диал.* Извънредно бавен, муден или мързелив, ленив съм.

МЪРЗИ МЕ ХЛЯБ ДА ЯМ. Изключително мързелив съм.

МЪРЛЯВ В РЪЦЕТЕ. *Диал.* Крадлив.

МЪРСЯ СИ РЪЦЕТЕ. Извършвам някакво непочтено, нечестно дело, престъпление или вземам участие в нещо нечестно, в някакво престъпление. *Не се бой, няма да си мърся ръката с такова цвете... Дотрябвал ми е твоят живот и твоята смърт.* Ив. Вазов, Ивайло. — *Къде е сега Стайко Угрипката? — Имай търпение, не бързай! Не ти позволявам да си мърсиш ръцете с неговата кръв. Той е моя жертва. Остави, аз да отмъстя за баща ти и за всички ви. — Аз самичък ще му откъсна шията, като на пиле!* К. Петканов, Преселници. *А после още повече се озлоби, когато ме оклеветиха в съда, че уж съм имал някаква работа с жена му... Глупости, аз ще си мърся ръцете с една пачавра.* К. Калчев, Семейството на тъкачите. — *Не трябваше да те карам да дереш стареца — каза той. — Ние, водачите, не бива да мърсим ръцете си с дребни неща.* А. Дончев, Време разделно.
Още: **Цапам си ръцете. Валям си ръцете.** *Диал.*

МЪРТВА ДУША. Човек, който не взема никакво участие в делата на колектива или е без каквито и да е интереси. *Ето дори и днес не се върна за заседанието, макар че е предупреден специално... Защо го преместиха тук? Само да ни пречи ли? На нас не ни трябват мъртви души.* Б. Райков, Прекършено весло.

МЪТНА ВОДА МЕ НОСИ. Занимавам се с празни, безрезултатни работи, несериозен, лекомислен съм; завеян съм.
Още: **Мътната ме носи. Мътницата ме носи.** *Диал.*

МЪТНА И КЪРВАВА. За някаква работа или ситуация — много тежка, заплетена и объркана, чийто изход не се вижда. *Ахмед ага подлъга дяда Ангела Кавлака и той. . . повярва и накара оръжените да си предадат оръжието. Тогава стана тя мътна и кървава. Нали з тюй казват хората: на разбойник вяра да нямаш!* А. Каралийчев, Топла ръкавичка. *Пък за изплащането на мястото — тя е мътна и кървава. . . По хиляда на годината.* Г. Караславов, Как бай Тричко Дръгникожов, народен учител и привърженик на мирното социално развитие, стана размирен елемент.
Още: **Мътна и поройна.** *Диал.*

МЪТНА И ПОРОЙНА. *Диал.* Вж. Мътна и кървава.

МЪТНАТА ДА ТЕ ВЗЕМЕ [МЪТНИТЕ ДА ТЕ ВЗЕМАТ], МЪТНАТА ЩЕ ТЕ ВЗЕМЕ [МЪТНИТЕ ЩЕ ТЕ ВЗЕМАТ] и МЪТНАТА ТЕ ВЗЕЛА [МЪТНИТЕ ТЕ ВЗЕЛИ]. *Обикн. във 2 и 3 л.* **1.** Възклицание за изразяване на недоволство, възмущение от някого. — *Да те вземе мътната, да те вземе, — каза Алекси, като махна ядосано с ръка нататък, отгдето се чу вълкът.* Й. Йовков, Чифликът край границата. *И аз хоп! — през кръста. Па тя като се извъртя, да я вземе мътната, че като ме цапароса по сурата. . . Остави се, потънах!* Ал. Константинов, Бай Ганьо. *„Само да свърша с гърците тука, и ще тръгна срещу Търново. Мътната да вземе и Иван-Асен, и куманина!"* Ст. Загорчинов, Ивайло. *Ударим ли татарите от три страни, както сме намислили, де ще мърдат пустите му поганци, мътната да ги вземе!* Ст. Загорчинов, Ивайло. *Изведнъж една мисъл се мярна в главата му, но тя бе толкова чудна, дори страшна, че Ивайло за миг престана да диша. „Как, как, какво беше, мътната да ме вземе?" — запита се той. Мисълта сякаш бе дошла отвън.* Ст. Загорчинов, Ивайло. — *По-сърчено, ще ви земат мътните, вкоченясва се човекът, как ще го облечем.* Й. Вълчев, Родихме се змейове.
2. Възклицание за изразяване на възторг, възхищение от някого. *Пък един кършен глас имаше, да я вземат мътните, като се засмее, къщата се тресе.* Ив. Петров, Нонкината любов. *Хубавица голяма беше, мътната да я вземе!*
Още: **Мътната (мътните) да (ще) те отнесе (отнесат, отвлече, отвлекат, завлече, завлекат).**

МЪТНАТА ДА ТЕ ЗАВЛЕЧЕ [МЪТНИТЕ ДА ТЕ ЗАВЛЕКАТ] и МЪТНАТА ЩЕ ТЕ ЗАВЛЕЧЕ [МЪТНИТЕ ЩЕ ТЕ ЗАВЛЕКАТ]. *Обикн. във 2 и 3 л.* Вж. Мътната да (ще) те вземе.

МЪТНАТА ДА ТЕ ОТВЛЕЧЕ [МЪТНИТЕ ДА ТЕ ОТВЛЕКАТ] и МЪТНАТА ЩЕ ТЕ ОТВЛЕЧЕ [МЪТНИТЕ ЩЕ ТЕ ОТВЛЕКАТ]. *Обикн. във 2 и 3 л.* Вж. Мътната да (ще) те вземе. *Делчо освободи предпазителя на пистолета. . . почака миг-два и се сети за условния израз: — Кой е закъсал за качамак, да го отвлече мътната.* З. Сребров, В пролетен разлив. *Чак до коридора го догони Гмурачката и като го блъсна по рамото, извика; — Казвайте сега за житото, гдето го влачеше реката. Мътните да ви отвлекат дано!* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи.

МЪТНАТА ДА ТЕ ОТНЕСЕ [МЪТНИТЕ ДА ТЕ ОТНЕСАТ] и МЪТНАТА ЩЕ ТЕ ОТНЕСЕ [МЪТНИТЕ ЩЕ ТЕ ОТНЕСАТ]. *Обикн. във 2 и 3 л.* Вж. Мътната да (ще) те вземе. *Можеш ли да мислиш, че аз браня еретиците? Еретиците да ги отнесе мътната, но боли ме за отроците.* М. Смилова, Друм се вие.

МЪТНАТА МЕ НОСИ. Занимавам се с празни, безрезултатни работи, несериозен, лекомислен съм; завеян съм.
Още: **Влече ме мътната. Мътна вода ме носи. Мътницата ме носи.** *Диал.*

МЪТНИЦАТА МЕ НОСИ. *Диал.* Занимавам се с празни, безрезултатни работи, несериозен, лекомислен съм; завеян съм.
Още: **Мътната (мътна вода) ме носи.**

МЪТЯ АКЪЛА *на някого.* Влияя зле на някого, като му внушавам вредни идеи и го отклонявам от правилния начин на мислене и действие; размирявам някого. *Пазете се*

правоверни от гяурина, не му давайте да дига глава срещу вас... Ех, ех... Що ми мътиш акъла, ходжа ефенди? Един е аллах за всички живи твари. Д. Талев, Преспанските камбани.
Още: **Мътя ума (главата, мозъка). Бъркам акъла.**

МЪТЯ ВОДАТА (ВОДИТЕ). 1. *На някого.* Умишлено създавам пречки, спънки в работата на някого, умишлено преча на преуспяването му; действувам във вреда на някого. *Дошъл си е Абрашев. Той не струва хас от професор Рогев, защото Рогев му мъти водата и смята един ден тук да се избира за депутат.* Ем. Станев, Иван Кондарев. — *Остави се, бай Гергане — изпухтя каруцарят, — лошо!... — Онез изедници пак ни мътят водата. — В цяло Лугово търся коси и син камък, а не мога да намеря.* К. Калчев, Живите помнят. *Браво, Порфире, като тебе ербап в Леново няма! Ни партиен секретар, ни председател на ТКЗС могат да ти мътят водата.* Н. Каралиева, Неуловимият. — *Истината е само тази: проявило се момчето както в миналото, така и сега, но сигурно е започнало да мъти водата на някой по-главен от него.* В. Нешков, Настъпление. — *Работата е само в това, че ти трябва да докажеш своята преданост, като ни помогнеш да демаскраме един елемент с не много чист косъм. Касае се за референта Методи Сокеров, който напоследък се е заел да ни мъти водите и да лови шарани в мътното.* Челкаш, Останки печални.
2. *Някъде.* Създавам бъркотии, размирици; размирявам. *„Аха, казва, тука и на противодържавни идеи мирише... Аз, казва, отдавна подозирах, че някой мъти водата тука.* П. Незнакомов, Бяло и черно. *Когато подуши, че народът се вълнува, Мандалей веднага оцени силата на Самуиловия замисъл... Един след друг неговите хора, пръснати по селата, му носеха вести, които говореха, че водата се мъти.* А. Дончев, Сказание за Самуил. *Моята статия няма да му* [на Големанов] *повреди, а по-скоро ще му помогне... Но там горе около кабинета водите много се мътят.* Ст. Л. Костов, Големанов. *Старейшината хвана поводите на коня, когато Кракра изскочи от конюшнята. — Къде? — При Теофил Цепенски! Кракра правилно отгатна, макар беглецът да не можеше да каже нищо определено, че нападателите са люде на цепенския кастрофилакт — той изпращаше такива отреди на българска земя, той мътеше водата по границата.* А. Дончев, Сказание за Самуил.
Още: **Размътвам / размътя водата.**

МЪТЯ ГЛАВАТА *на някого.* Влияя зле на някого, като му внушавам вредни идеи и го отклонявам от правилния начин на мислене и действие; размирявам. *Нашите басарбовци не са лоши хора. Сиромаси са, но са работни. Защо да ги оставяме на чорбаджиите да им вземат хала и на цанковистите да им мътят главите!* С. Северняк, От нашия кореспондент. *Хаирсъз челяк — изсъска Зулов... — Мъти главите на раята — и защо? Свобода иска, керата, харач на султана не ще да плаща.* М. Марчевски, Калофер войвода. *Не бъркайте главите на хората. Властта няма да ви дадем тъй, както си правите сметка. Което куче ни е залаяло, все е побесняло. Аз знам едно, че там, където е истината, там е силата. Затуй не мътете главите на хората, няма да я бъде, както искате.* В. Нешков, Настъпление.
Още: **Мътя ума (акъла, мозъка). Бъркам главата.**

МЪТЯ МОЗЪКА *на някого.* Влияя зле на някого, като му внушавам вредни идеи и го отклонявам от правилния начин на мислене и действие; размирявам. *То е късичко, бай Големанов,... само две минутки... — Важни държавни работи! Не ми мътете мозъка с вашите читалища.* Ст. Л. Костов, Големанов.
Още: **Мътя ума (главата, акъла).**

МЪТЯ УМА *на някого.* Влияя зле на някого, като му внушавам вредни идеи и го отклонявам от правилния начин на мислене и действие; размирявам. *Чорбаджиите не можеха да търпят новия учител, защото мътеше умовете на стари и млади.* Цв. Минков, Момчето от Загоричане. — *Не е хубаво това, Пантуше. Ти ще разделиш народа... — Тоя народ е сръбски и вече му мътите ума — започна да се гневи Кътърката.* Д. Талев, Илинден.
Още: **Мътя главата (акъла, мозъка). Бъркам (размътвам) ума.**

МЪЧА СЕ ДА ИЗКАРАМ ОТ ДВЕ БАБИ МОМА. *Диал. Ирон.* Полагам безполезни усилия за нещо неосъществимо.
Още: **Мъча се да изкарам от две баби невеста.** *Диал. Ирон.*

МЪЧА СЕ ДА ИЗКАРАМ ОТ ДВЕ БАБИ НЕВЕСТА. *Диал. Ирон.* Вж. Мъча се да изкарам от две баби мома.

МЯЗАМ НА ИЗСРАН ГЛИСТЕЙ. *Вулг.* Имам много лош вид, обикн. лош, болнав цвят на лицето.

Още: **Приличам на изсран глистей.** *Вулг.*

МЯРВА МИ СЕ / МЕРНЕ МИ СЕ В ГЛАВАТА. Помислям си за нещо. — *Дали не ще ме види? — мерна се в първия миг в главата на Сивушка.* О. Василев, Дивата гора.

МЯСТО МИ НЯМА. *Диал.* Засвидетелствува ми се голямо уважение, извънредно много съм зачитан. — *Ида у тях на гости, а той — място ми няма!" Аз казва — те обичам, бабо, като...* П. Велков, Стълба до небето.

МЯСТО ПОД СЛЪНЦЕТО. *Книж.* Възможност да живея по някакъв начин. *Търся място под слънцето.*

МЯТАМ (МЯТВАМ / МЕТНА) БУХАЛКАТА и **МЯТАМ (МЯТВАМ / МЕТНА) ЕДНА БУХАЛКА** *на някого.* Набивам някого. *Хората са наежени, само се чудят кому да си изкарат яда... — За нищо ще ти метнат бухалката! — додаде живо Гърмелов.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Като размисли, старият кръчмар се изплаши — ами ако някой нехранимайко метне една бухалка?* Г. Караславов, Обикновени хора.

Още: **Мятам (мятвам / метна) кютека.**

МЯТАМ (МЯТВАМ / МЕТНА) ВЪЖЕТО *някому.* Обесвам някого. *Мълчи, църковна метла, или ей-сега Халахойда и Стратимир ще ти метнат въжето... Стратимире, избери някой клон за тоя хубостник.* Ст. Загорчинов, Ден последен.

Още: **Окачвам (окачам) / окача въжето.**

МЯТАМ (МЯТВАМ / МЕТНА) КЬОТЕКА и **МЯТАМ (МЯТВАМ / МЕТНА) ЕДИН КЬОТЕК** *на някого.* Вж. мятам (мятвам / метна) бухалката *на някого.* — *Напръскай го със студена вода и го остави. Като му метнем един кьотек, и майчиното си мляко ще каже! — рече с ожесточение началникът и изсумтя.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Ще му метна кьотека, че дълго ще ме помни.*

МЯТАМ МУ (МЯТВАМ МУ / МЕТНА МУ) ЕДНА. Изпивам чаша спиртно питие.

Още: **Хвърлям му / хвърля му една.**

МЯТАМ МЪЛНИИ. Гледам гневно, свирепо. *Виолета тракаше нетърпеливо с токчетата си пред входа на ресторанта и мяташе мълнии към нас, задето се бавим.* К. Калчев, Двама в новия град. *А Фатма трепереше от ярост. Лицето ѝ бе станало сивожълто, очите ѝ мятаха мълнии.* Б. Несторов, Ариф и Рамзина.

Още: **Мятам светкавици.**

МЯТАМ (МЯТВАМ / МЕТНА) НА ТАВАНА *нещо.* Изоставям напълно нещо, преставам да се занимавам с нещо. — *Аз, свато, съм решил да метна тази пущина — политиката — на тавана, да си гледам интереса и търговийката, няма да ставам министър я.* В. Нешков, Настъпление.

МЯТАМ (МЯТВАМ / МЕТНА) ОКО *на нещо или някого.* Много харесвам нещо или някого и искам да го притежавам. *Май че му е метнала око... — превзето-сериозно каза Златан. — Как щяло да го не хареса... Журналист!* Т. Монов, Смърт няма.

Още: **Хвърлям / хвърля (удрям / ударя) око** /в 1 знач./. **Турям / туря око** /в 1 знач./. *Диал.*

МЯТАМ (МЯТВАМ / МЕТНА) ПЕТАЛАТА (ПЕТАЛИТЕ). *Обикн. в св. вид. Грубо.* Умирам.

Още: **Хвърлям / хвърля (обръщам / обърна, лъсвам / лъсна) петалата (петалите).** *Грубо.*

МЯТАМ (МЯТВАМ / МЕТНА) ПРИМКА НА ШИЯТА *на някого.* **1.** Обесвам някого. *Фашисткото правителство съвсем няма намерение да се помирява с нас, а гледа как по-лесно да метне примката на шията ни. Зер, вижда му се май трудничко да ни гони из горите, та предпочита да му идем на крака.* Д. Ангелов, На живот и смърт. *Арестантът погледна ранения си крак, ... и като мръдна злобно черните си мустаци, грубо отвърна: — Ще се разправяме при прокурора. Там ще ви питам защо нападате като разбойници мирни*

хора. — Мирни хора ли? Ех, твойта мамица, ако си ти, за който те вземам, сам ти мятам примката на шията. Ем. Станев, Иван Кондарев.
2. Подчинявам под властта си, заробвам някого.

МЯТВАМ / МЕТНА РЕЧ. *Диал.* **1.** Правя намек за нещо, подсещам, подхвърлям нещо, за да напомня.
2. *Някому.* Несправедливо приписвам на някого действия, които не е извършил. *Ивану са реч метнали / беда са го набедили / де е хватил турска мома / и напсувал турска майка.* Народна песен.

МЯТАМ СВЕТКАВИЦИ. Вж. Мятам мълнии. *Божил (мята светкавици към него, готов да се нахвърли и ругае през зъби).* Н. Хайтов, По земята.

МЯТАМ СЕ КАТО РИБА НА ПЯСЪК. Вж. Мятам се като риба на сухо. *Виждам, колко си тук... По цял ден те няма, ..., а баща ти тия дни се мята като риба на пясък!* Ст. Л. Костов, Големанов.

МЯТАМ СЕ КАТО РИБА НА СУХО. 1. Измъчван от силна физическа болка или от душевно страдание, непрекъснато се въртя на една или друга страна. *Беше тежко ранен в крака. А трябваше кое-как да го измъкна из селото... Та мислих през цялата нощ, като риба на сухо се мятах в леглото.* П. Михайлов, Под земята.
2. Изпаднал съм в крайно тежко положение и напразно, безуспешно търся изход от него. *Положението на германофашистките окупатори се влошавало с всеки нов ден... Управляващите прогермански кръгове в България започват да се мятат като риба на сухо.* Г. Караславов, Буря над Татрите.
Още: **Мятам се като риба на пясък. Премятам се като риба на сухо.**

МЯТАМ СИ (МЯТВАМ СИ / МЕТНА СИ) ВЪЖЕТО <НА ВРАТА>. 1. Обесвам се *На един стар като тебе от Горичево, вика, снаха му не му давала да яде. — Който не работи, рекла, не трябва да яде! И той си метнал въжето.* Ил. Волен, Между два свята. *Веднаж тя му заплака: — До гуша ми дойде! Иде ми да си метна въжето! Защо ме прибра?* Ил. Волен, Диви души.
2. Сам ставам причина да изпадна в лошо и подчинено положение; заробвам се.
3. Заемам се с опасна работа, рисковано дело и с това се излагам на смъртна опасност.
Още: **Слагам си / сложа си (турям си / туря си, турвам си / турна си, окачвам си, окачам си / окача си, премятам си / преметна си, нахлузвам си / нахлузя си) въжето на врата. Мятам си (мятвам си / метна си) въжето на шията. Мятам си (мятвам си / метна си) примка на врата.**

МЯТАМ СИ (МЯТВАМ СИ / МЕТНА СИ) ВЪЖЕТО <НА ШИЯТА>. 1. Обесвам се. *Снахите ме изпъдиха, бях решил да си метна въжето на шията и да увисна на върбата в Пенчината ливада, но ми досвидя.* Кр. Григоров, Новодомци.
2. Сам ставам причина да изпадна в лошо и подчинено положение; заробвам се.
3. Заемам се с опасна работа, рисковано дело и с това се излагам на смъртна опасност.
Още: **Слагам си / сложа си (турям си / туря си, турвам си / турна си, окачвам си, окачам си / окача си, нахлузвам си / нахлузя си) въжето на шията. Мятам си (мятвам си / метна си) примка на шията. Мятам си (мятвам си / метна си) въжето на врата.**

МЯТАМ СИ (МЯТВАМ СИ / МЕТНА СИ) ПРИМКА НА ВРАТА. 1. Обесвам се.
2. Сам ставам причина да изпадна в лошо и подчинено положение; заробвам се.
3. Заемам се с опасна работа, рисковано дело и с това се излагам на смъртна опасност.
Още: **Слагам си / сложа си (турям си / туря си, турвам си / турна си, окачвам си, окачам си / окача си, нахлузвам си / нахлузя си) примка на врата. Мятам си (мятвам си / метна си) примка на шията. Мятам си (мятвам си / метна си) въжето на врата.**

МЯТАМ СИ (МЯТВАМ СИ / МЕТНА СИ) ПРИМКА НА ШИЯТА. 1. Обесвам се.
2. Сам ставам причина да изпадна в лошо и подчинено положение; заробвам се. — *Целият град говори за твоята голяма любов... Не ми е чудно. Всички тия, като тебе, живеят с лъжливи представи за живота, с илюзиите си. Замотават се с железни мрежи, които сами си заплитат, сами си мятат примката на шията.* Д. Талев, Гласовете ви чувам.
3. Заемам се с опасна работа, рисковано дело и с това се излагам на смъртна опасност.
Още: **Слагам си / сложа си (турям си / туря си, турвам си / турна си, окачвам си, окачам си / окача си, нахлузвам си / нахлузя си) примка на шията. Мятам си (мятвам си / метна си) примка на врата. Мятам си (мятвам си / метна си) въжето на шията.**

Н

НА АБА, приказвам (дрънкам и под.). 1. Напразно, без да имам намерение да осъществя, да изпълня нещо. — *Давай тогава — вдигна се на пръсти Стойне и протегна ръка. . . — Като казах ще дам, значи ще дам — дръпна се Тиме. — Аз не приказвам на аба.* В. Ченков, С нови другари.
2. Без да съм проверил нещо. — *Приказваш на аба! — извъртя се презрително Киро Томавров. — Имали! Кои имат?* Г. Караславов, Обикновени хора.
3. Колкото да имам какво да кажа. — *Тежко ли е болна жената? — На умиране — ядоса се Васко. — Ти като не можеш да помогнеш, не дрънкай на аба.* В. Ченков, С нови другари.

НА (СЪС) *нечий* **АКЪЛ СЪМ.** Мисля, разсъждавам като някого, имам еднакво мнение с някого. *Вечер след работа, току се събират с Венко от Криворечките и Васил Сербезина. И чудо. . . Само с тях поразмени някоя дума. . . Дали за туй, че и те бяха на неговия акъл и си допадаха. . .* Кр. Григоров, Новодомци. *И ти мислиш като тях, и ти си на техния акъл.*
Още: **На (със)** *нечий* **ум съм.**

НА *някакъв* **АКЪЛ СЪМ.** Имам някакво мнение; разсъждавам по някакъв начин. *Той е сега на друг акъл.* ● *Все си е на същия акъл.*
Още: **На** *някакъв* **ум съм.**

НА АНГРО, говоря (приказвам). Преувеличено и обикновено без да съм запознат добре с нещо (говоря). *След Одрин Баба-ески му се сторил като скъпоценна карфица. . . Така че аз не лъжех дядото, не му говорех на ангро, когато се възхищавах от родния му Баба-ески.* Ат. Мандаджиев, Белият цвят на рибите. *Не приказвай на ангро, ами провери точно как стоят нещата.*
Още: **На едро.**

НА БАЛАМИТЕ ВОДА НОСИ. *Подигр.* За глупав човек, който се мисли за много умен. *И той е един умник, дето на баламите вода носи.*

НА БАНИЦАТА МЕКОТО, търся (зная). Лесното и най-изгодното (търся, зная). — *Защо пък ръководството да ни е криво? — . . . — когато самите ние се поразгащихме. . . Не виждам ли аз как търсим на баницата мекото и на работата лекото.* Сп. Йончев, Шепа дяволии. *Всеки търси на баницата мекото.*
Още: **На хляба мекото.**

НА БАНЯТА ПОД ПЛОЧИТЕ. *Диал. Пренебр.* Неизвестно къде (употребява се като отговор, когато някой пита къде се намира някой или нещо, а този, когото питат, не знае или не желае да каже). — *Къде ми е чантата? — На банята под плочите.*
Още: **На турската баня.**

НА БАХЧЕВАНДЖИЯ КРАСТАВИЦИ ПРОДАВАМ. *Диал. Ирон.* Уча на нещо някого, който е опитен и не се нуждае от поучаване. — *Ти, Запряне, друг път на бахчеванджия краставици да не продаваш!. . . Можеше и по-хитро да я нагласиш, но. . . нейсе. . . Дигай си стоката и — сбогом, със здраве. . .* Г. Караславов, Обикновени хора. *Зная какво да правя, не ме учи и на бахчеванджия краставици не продавай.*

Още: **На бахчеванджия праз продавам.** *Диал. Ирон.* **На краставичар краставици продавам.** *Ирон.* **На бостанджия краставици продавам.** *Диал. Ирон.*

НА БАХЧЕВАНДЖИЯ ПРАЗ ПРОДАВАМ. *Диал. Ирон.* Уча на нещо някого, който е опитен и не се нуждае от поучаване.
Още: **На бахчеванджия краставици продавам.** *Диал. Ирон.*

НАБИВАМ / НАБИЯ В ГЛАВАТА *на някого нещо.* Често повтарям и обяснявам нашироко някому нещо, за да го разбере и запомни; мъча се да вътлпя, да внуша някому нещо. *Водят го из музеите, показват му паметници, набиват му в главата всевъзможни исторически дати и имена.* Св. Минков, Другата Америка. — *Атанасе, очите си на четири да отваряме, ей! Ние в комитета все за туй приказваме. Осемдесет души са посветени в делото, повечето все мои ученици. Аз не ги изпущам из очи и всекиму набивам в главата: „Не казвй нищо ни на баща, нито на майка, нито на брат и сестра — никому!"* Д. Марчевски. Дошло е време. *Непрекъснато уча майсторите: „Набивайте в главите на тия момчета любов към мотора, към техниката!"* А. Гуляшки, МТ станция.
Още: **Натъпквам / натъпча в главата.**

НАБИВАМ / НАБИЯ В ОЧИТЕ *на някого нещо.* **1.** Настойчиво и досадно непрекъснато напомням на някого за нещо. *Известно време преди Девети септември Пурчел беше прислужник в общината и това именно Кирил му набиваше в очите.* Ст. Марков, Дълбоки бразди. *Омръзна ми да ми набива в очите заслугите си.*
2. Натяквам на някого за нещо. — *Колкото и да е мъчно и тежко, ще се мъчим, мамо, отговаряше Стоянка. Стига вече хората да ни набиват в очите: „Гладни мрат, пак отде се улавя мотиката не знаят."* Ил. Блъсков, Злочеста Кръстинка. *Наскоро от окръжния комитет пак бяха му напомнили за окъснялата масовизация. Все му набиваха в очите, че по отношение на тази най-важна задача околията е на последно място в окръга.* Ст. Марков, Дълбоки бразди.
Още: **Въвирам / въвра (навирам / навра) в очите** /в 3 и 4 знач./. **Тикам в очите. Бода в очите** /в 3 знач. към 2 знач./. **Увирам / увра в очите.** *Диал.*

НАБИВАМ / НАБИЯ ЗЪБИТЕ В МУЦУНАТА *някому. Обикн. в св. вид. Грубо.* Удрям силно, обикн. с юмрук някого. *Не ме ядосвай, че ще ти набия зъбите в муцуната.*

НАБИВАМ / НАБИЯ МЪГЛА *някому. Диал.* Успявам да се издигна много повече от някого и да бъда по-опитен от него. *Бай Калинко е дребен, един кърпел човек, ама води стопанство от 70 000 декара. . . — Бре тоя наш Калинко! Нищо човек, па наби мъгла на агрономите! По околните села бяха избрали агрономи и зоотехници за председатели, ама от време на време те току се юрваха при Калинко да питат за нещо си.* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено.

НАБИВАМ СЕ / НАБИЯ СЕ В ГЛАВАТА *на някого.* За нещо — натрапвам се на съзнанието; вътлпявам се. *Тази идея така се е набила в главата ми, че за нищо друго не мога да мисля.*
Още: **Набивам се / набия се в ума.**

НАБИВАМ СЕ / НАБИЯ СЕ В ОЧИ<ТЕ> *на някого или самост.* Лесно и бързо бивам забелязван, правя впечатление, налагам се на вниманието. *Нейде в ляво,. . ., се показа двуетажната къща на Кирил Матев. Тя се набиваше в очите и с покрива си от червени цигли, и с големите си прозорци.* Ст. Марков, Дълбоки бразди. *Вечерно време, когато тръгнехме по „Пиротска" да изпратим към къщи Христа. . ., без да щем се сепвахме, защото в очите ни се набиваше Централният затвор, зад чиито студени очи гаснеха стотици предани народни синове — комунисти.* А. Каралийчев, Спомени.
Още: **Бия в (на) очи. Хвърлям се / хвърля се (навирам се / навра се) в очи<те>. Падам / падна (удрям) в очи.**

НАБИВАМ СЕ / НАБИЯ СЕ В УМА *на някого.* Вж. Набивам се / набия се в главата *на някого. Ала на бай Пондя май се струваше, че дори и да бяха комисари, а не министри, той пак не би се плашил от испанското републиканско правителство. Защото разговорите на работниците незабелязано бяха се набивали в ума му и сега, когато всичко му се проясни отведнъж, той разбираше, че не е важно как ще се наричаш, а каква политика ще водиш.* Г. Караславов, Чиновническа история.

НАБИВАМ СИ / НАБИЯ СИ В ГЛАВАТА *нещо.* Добре разбирам и запомням нещо; втълпявам си, внушавам си. *Но ще ти кажа аз друго — набий си го ти във главата / — няма за тая девойка да дигна ръка да се бия / нито със тебе, ни с другиго.* Ас. Разцветников, Илиада (превод). *Тя си беше набила в главата, че всичко знае, че от всичко разбира.*

НАБИВАМ / НАБИЯ ЧЕМБЕРИТЕ. Съдя, коря някого, накарвам го да се вразуми, да се оправи. *Как са могли турците да довлекат толкова войска и башибозук, без караулните му нищичко да забележат. „Разхлабили са се, докато ме е нямало — мисли си войводата, — трябва да им набия чемберите".* Н. Хайтов, Шумки от габър.
Още: **Набивам / набия чивията.**

НАБИВАМ / НАБИЯ ЧИВИЯТА *някому.* Вж. Набивам / набия чемберите *някому. Държавата решила да харчи за рожбицата ти, човек да я прави, а ти: дайте си ми я в Могилица, да ми седи зад пармакльока у дома. . . Че бива ли така бе, аратлик? — набивал му чивията Кисима.* Н. Хайтов, Писма от пущинаците.

НАБИВАМ / НАБИЯ ШИЯ. Свиквам да върша нещо. *Ще се оправи, жено. . . Сега сме като новаците. . . Ще набием шия, като това по-ранишното юне, нали го знаеш. Криви браздата, кърчави се нагоре-надол, па тръгна. . .* Кр. Григоров, Новодомци.

НАБИРАМ СЕ КАТО СУКАР НА ОГЪН. *Диал.* Мъча се, наказвам се за нещо.

НАБИРАМ СЕ КАТО ЧЕРВЕЙ НА ДЪРВО. *Диал.* Мъча се, наказвам се за нещо.

НАБИТО ОКО. Способност, умение да схващам, забелязвам бързо нещо вследствие на много голям опит в някаква област. *А Игнат Витанов не беше човек, дето лесно раздаваше похвали, от неговото набито око не убягваше нито лошото, нито хубавото.* Кр. Григоров, Игличево. *Досега Чубра и без това минаваше за жена с набито око, нищо не избягваше от големите ѝ, търкалести очи.* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено. *Набито ми е окото и всичко виждам и преценявам.* ● *Ако си с набито око, ще откриеш много неща, които друг не би видял.*

НА БЛАГАТА, се намирам. *Диал.* В добро настроение (се намирам).

НА БОБ НА ЗЪРНО. 1. Нарядко, на места (обикн. за рядко поникнали посеви). *Парорийската обител. . . не приличаше на другите манастири и обители. . . Ту тук, ту там на боб на зърно се белееха малки килийки под сянката на някой бряст.* Ст. Загорчинов, Ден последен.
2. Рядко, малко. — *Жените са повече от мъжете — продума Ивайло. . . — Така е — отвърна Детко, — мъжете са на боб на зърно. Татарите им видяха работата.* Ст. Загорчинов, Ивайло.

НА БОГА ТАМЯН НЕ ДАВАМ. *Диал.* Голям скъперник съм. — *Ти нали си на баба Калцунка внуче. — Нейно съм. — Знам я аз. Оная очилатата, щърбата, дето не дава на бога тамян, знам я.* Ст. Ц. Даскалов, Бялата погача.
Още: **На дявола тамян не давам.** *Диал.*

НА БОЙНА НОГА. *Книж.* В пълна готовност за война, за борба или за осъществяване на нещо. *Цял взвод войска,. . ., литват в страшен галоп. . . Цялата околия бе потресена и дигната на бойна нога.* Й. Вълчев, Родихме се змейове. *На края на същата седмица Самуил Мокри замина за Воден, следван от петдесет души конни войници. Тръгна отново и с тая войнишка дружина отново беше на бойна нога.* Д. Талев, Самуил. *За реализиране програмата на Отечествения фронт се налагаше бързо и без протакане активизиране на съществуващите партийни и ремсови организации, поставянето им на бойна нога.* Сл. Трънски, Неотдавна. *Три години вече, от сутрин до среднощ, аз съм на бойна нога: водя непрекъсната борба с десетки явни и тайни врагове.* К. Константинов, Седем часът заранта. *Комунистите и тука развиват засилена деятелност, създават свои съмишленици, образуват групи, активизират ги и ги поставят на бойна нога.* Д. Ангелов, На живот и смърт.
Още: **На военна нога.**

НА БОСТАНДЖИЯ КРАСТАВИЦИ ПРОДАВАМ. *Диал. Ирон.* Уча на нещо някого, който е опитен и не се нуждае от поучаване.

Още: **На краставичар краставици продавам.** *Ирон.* **На бахчеванджия краставици продавам.** *Диал. Ирон.*

НА БРАДАТА МУ ЩЕШ НАМЕРИШ И ОТ БЪДНИ ВЕЧЕР ОТ МЕДА, И ОТ ВЕЛИКДЕН ОТ ЯЙЦЕТО. *Диал.* Употребява се за човек, който, когато яде, се капе.

Още: **На врата му щеш намериш и от Бъдни вечер от меда, и от Великден от яйцето.** *Диал.*

НАБРАЛА МИ СЕ Е ДУШАТА [НАБРА МИ СЕ ДУШАТА]. Много съм угрижен, притеснен. *Юрталана се надяваше, че още днес ще уредят всичко. Тя ще си иде с цяло богатство, пък и той ще си отдъхне след такова страшно напрежение. . . Набра му се душата, като вързан стои до този прозорец и чака кога ще хлопне вратата.* Г. Караславов, Снаха. *Наистина, войните и несгодите по бойните полета бяха го научили да търпи, но много му се е набрала душата, това не прилича нито на поход, нито на сражение.* Г. Караславов, Обикновени хора.

НАБРАЛА ПЪПКА. Нервен, избухлив човек. *Остави го, той е една набрала пъпка, с него не може да се говори.* ● *Не се занимавайте повече с тая набрала пъпка, че все вика.*

НАБРАЛ МИ Е КАТО ЗМИЯ НА ОПАШКАТА. *Диал.* Много съм разгневен, много ме е яд.

Свързва се с вярването, че змията си събира зехира, отровата на опашката.

НАБРАЛО МИ СЕ Е НА ДУШАТА. Струпали ми са се много неприятни изживявания, много мъка, притеснение, тревоги. *Тинка ще се поотпусне, ще си поизприкажe каквото ѝ се е набрало на душата, някой път ще и да си поплаче.* Т. Г. Влайков, Стрина Венковица и снаха ѝ.

НАБРАХ ЛЕЩАТА. *Диал.* Изплисках се, изцапах се с кал по крачолите отзад, като съм вървял.

НА БЪРЗА РЪКА. Набързо, за кратко време. *Еньо заведе булката си в новата къща, която, макар и недовършена, постегнаха на бърза ръка.* Елин Пелин, Земя. *Той хубаво помни и коравите залъци, хапнати на бърза ръка през страшните горещини по жетва, и тежестта на снопите, товарени рано сутрин.* Й. Йовков, Жетварят. *Сега прибойчани можеха да помислят и за хижите си в селото — . . . Правеха всичко на бърза ръка, временно, за да има де да се подслонят при дъжд и вятър, а после вече щяха да градят по-здраво.* Ст. Загорчинов, Ивайло. *На бърза ръка Ружа изчисти стаята.* К. Калчев, Семейството на тъкачите. *На бърза ръка и на безценица тате продаде ниви и ливади и плати наполовина поръчителството.* Г. Белев, Патилата на едно момче.

НАВАЖДАМ / НАВАДЯ ВОДА ОТ ДЕВЕТ ДЕРЕТА. *Диал.* Привеждам най-различни доводи и доказателства, за да докажа правотата на нещо или да убедя някого в нещо. *Наведох му вода от девет дерета, докато повярва, че аз съм прав.*

Още: **Наваждам / навадя вода от девет кладенци.** *Диал.* **Докарвам / докарам (донасям / донеса, нося) вода от девет дерета (кладенци).**

НАВАЖДАМ / НАВАДЯ ВОДА ОТ ДЕВЕТ КЛАДЕНЦИ. *Диал.* Вж. Наваждам / навадя вода от девет дерета.

НАВДИГАМ / НАВДИГНА КАМЪКА *някому. Диал.* Ставам причина с хвалбите си да се повиши самочувствието на някого, да се самозабрави. *Немойте му навдига камъка.*

НАВЕЖДАМ / НАВЕДА ВРАТ. *Самост. или пред някого, пред нещо.* Ставам покорен, смирен; подчинявам се, покорявам се. *Първата пушка изгърмя. Секи може да си представи като какво страшно действие трябаше да произведе тя на петстотин годишния роб, който се е научил само да мълчи, да не възразява, да ласкае и да навежда врат раболепно.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания. *Но горният фабрикант, . . ., изработил да му се затвори току-що отворената работилница. . . — Но аз няма да наведа врат. . .* Ив. Вазов, Видено и чуто.

Още: **Навеждам / наведа глава** /във 2 знач./. **Подвивам / подвия (превивам / превия, преклaням / преклоня, скланям / склоня, снемам / снема, скършвам / скърша, свивам / свия) врат.**

НАВЕЖДАМ / НАВЕДА ВРАТА *на някого.* Накарвам някого да ми се подчини, да стане покорен; сломявам непокорството, съпротивата, ината на някого; подчинявам, покорявам. *За екзархийския съвет трябва да станат нови избирания и „помирителната партия" (Кръстович, Балабанов и с-іе) ще да дойдат в сила и ще да наведат врата на народа пред фанариотската патриархана.* в. Знаме.
Още: **Навивам / навия (превивам / превия, свивам / свия) врата. Извивам / извия врата** /във 2 знач./. **Навеждам / наведа главата.**

НАВЕЖДАМ / НАВЕДА ГЛАВА. 1. Угрижвам се, отчайвам се, обезсърчавам се или се засрамвам. — *Какво си навел глава? Нещо угрижен ми се виждаш?* Ив. Вазов, Нора. *Днес цял народ навел глава мълчи, / в могъщ поток вестта го мрачна слива.* Н. Фурнаджиев, Велики дни.
2. *Самост. или пред някого, пред нещо.* Ставам или съм покорен, смирен; смирявам се, подчинявам се. *Той се възпротиви на немците, не наведе пред тях глава.* П. Вежинов, За честта на родината. — *Наистина, някои ще си кажат: „лошо е, навеждай си главата", но почти в цялото село, с изключение на Райко и хората около него, окайват интернираните и ненавиждат властта.* Хар. Русев, По стръмнините. *В Босна и Херцеговина се бият за свобода, само българите все още чакат, все още навеждат глави пред тираните. . .* П. Стъпов, Живот с надежда. — *Искам сичко да чуеш. Па ако имаш ум, може и да се совземеш. . . да неведеш малко глава, както си я дигнала срещу сички. . . Да си знайш местото. Жена си му, ама аз пък съм му майка.* Д. Талев, Преспанските камбани. *„Приимам покорно конеца си люти, / навеждам главата пред строгий ти съд."* Ив. Вазов, Легенди за Царевец. *Те всичките бяха навели главите, / — бе смазан злочестий народ. . . И в робско чернило наставаха дните, / че сдал се бе царския род.* К. Христов, Трепети.
Още: **Отпускам (отпущам) / отпусна (оборвам / оборя) глава** /към 1 знач./. **Навеждам / наведа врат** /към 2 знач./. **Прекланям / преклоня (свеждам / сведа, скланям / склоня) глава** /към 2 знач./. **Превивам / превия глава.** *Диал.* /към 2 знач./.

НАВЕЖДАМ / НАВЕДА ГЛАВАТА *на някого.* Накарвам някого да ми се подчини, да стане покорен; сломявам непокорството, съпротивата, ината на някого; подчинявам, покорявам. *Бейтула бей гневно захапа чубука си, когато чу отговора на Калофер. . . И той реши да наведе главата на непокорния.* М. Марчевски, Калофер войвода.
Още: **Навивам / навия главата. Навеждам / наведа врата.**

НАВЕЖДАМ / НАВЕДА НОСА *някому.* Накарвам някого да не се гордее, да не бъде надменен. *Аз днес на градежа му наведох носа — да се дига пред мене — няма да го оставя!* П. Ю. Тодоров, Зидари.

НАВЕЖДАМ / НАВЕДА ОЧИ <КЪМ (В) ЗЕМЯТА>. Отместям поглед от събеседника си и поглеждам надолу, обикн. поради засрамване.—*Ваша Цвета станала мома. . . — аз й се радвам, че кой знае, може и етърва да ми стане. Цвета наведе очи.* Елин Пелин, Земя. *Косан не посмея да продума, кимна с глава и наведе очи.* Й. Йовков, Старопланински легенди. *Добрян разбра и наведе очи, един неизказан срам запали в огън челото му.* Елин Пелин, Летен ден. *Глаушев погледна за миг жена си, която наведе очи засрамена от думите на учителя.* Д. Талев, Преспанските камбани. *Тя се изчерви, наведе очи в земята и не смееше никого да погледне.* Т. Г. Влайков, Дядовата Славчова унука.
Още: **Потапям / потопя очи <в земята>.**

НА ВЕЙКА МИ Е УМА. *Диал.* Много съм глупав, наивен, всичко вярвам, без да обмисля.

НА ВЕРЕСИЯ, говоря (приказвам и под.). Без да се съобразявам с фактите, без сериозни основания, без да се интересувам вярно ли е или не (говоря). *Как си позволява да говори така на вересия.* ● *Приказва на вересия.*

НА ВЕЯЛИЦА, приказвам. *Диал.* Необмислено и много, излишно (приказвам). *Не я слушай нея, тя си приказва на веялица.*

НАВИВАМ / НАВИЯ БУРМАТА *на някого.* Подкокоросвам някого да говори, да се разпали за нещо; подстрекавам. *Навива бурмата на другите, а той си мълчи и за нищо не се обажда.*

Още: **Навивам / навия пружината.**

НАВИВАМ / НАВИЯ ВРАТ. Не се подчинявам, не се съгласявам с нещо, упорствувам за нещо. — *Ще дам петстотин жълтици само да не се разваля погодбата. — Не! — навива врат бъдещият свекър.* Т. Харманджиев, Родове. — *Без пари да ми го дадат, па не го* [лозето] *зимвам! Но той нави врат и хем пари спечели, хем едно лозе стана, та не можеше да се мине през него, такова буйно, като гора.* Ст. Ц. Даскалов, Без межда.

Още: **Изкривявам / изкривя врат (криввам / кривна) врат.** *Диал.*

НАВИВАМ / НАВИЯ ВРАТА *някому.* Накарвам някого да ми се подчини, да стане покорен; сломявам непокорството, съпротивата на някого. — *Боньо е лесен, ами да навием веднъж врата на Гмуреца, доде сме с пресни сили!* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи. *„Ааа, видите ли, Ралчо и Костадин им навиха врата!" И ще плахуват хората, ще ги е страх от тях.* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи.

Още: **Извивам / извия врата** /във 2 знач./. **Превивам / превия (свивам / свия, навеждам / наведа) врата. Навивам / навия главата.**

НАВИВАМ / НАВИЯ ГАЙКИТЕ. Върша нещо постепенно, без да бързам, обикн. при постигането на някаква цел. *Разбира се, първата му работа беше да прибере парите ни — при това методично, без да ни дразни. На мене той не обръщаше никакво внимание, но що се отнася до другите, той съвсем лекичко навиваше гайките — явно се страхуваше да не мине границите на търпението.* П. Вежинов, Звездите над нас.

НАВИВАМ / НАВИЯ ГЛАВАТА *на някого.* Накарвам някого да ми се подчини, да стане покорен, сломявам непокорството, съпротивата на някого. *„Щом като можах да навия главата на такъв страшен човек като Кабзата — мислеше си той, — с другите ще е къде по-лесно!"* А. Гуляшки, Село Ведрово.

Още: **Навивам / навия врата. Навеждам / наведа главата.**

НАВИВА МИ СЕ ВЪЖЕТО. *Диал.* Вж. Навива ми се конеца.

НАВИВА МИ СЕ КОНЕЦА. Минават ми дните, остарявам и скоро ще умра. *На дядо Стойко му се навива вече конеца. Гледам го съвсем остаря.*

Още: **Навива ми се въжето.** *Диал.*

НАВИВАМ / НАВИЯ НА ПРЪСТ и НАВИВАМ СИ / НАВИЯ СИ НА ПРЪСТА [НАВИЛ СЪМ СИ НА ПРЪСТА]. *Неодобр.* **1.** *Нещо.* Непрекъснато и упорито повтарям, припомням едно и също нещо. *Рогев си е навил на пръста една песен и я повтаря във всяка сказка — говори против партиите.* Ем. Станев, Иван Кондарев. *Бати Кунчо, с тях цяла седмица да приказваш, на глава няма да излезеш. Те са си навили на пръста едно и само това плещят. Свършено — дадох дума, връщане няма.* В. Нешков, Настъпление. *Не стигаше, че тези неща не ми даваха мира, а сега Давид ще ги разчепква и ще ги навива на пръст.* Ем. Манов, Моето първо лято. *Тия думи ти се сториха познати,. . ., но изглежда — плъзнали се бяха покрай ушите ти — . . . Агрономът ги е запаметил, на пръста си ги е навил.* А. Гуляшки, МТ станция. // Непрекъснато повтарям някаква клюка, клевета. *Найден беше само навикан така. Веднъж взел палещник от чужда нива и все това ще навиваме на пръст.* Кр. Григоров, Пролет в Черешово.
2. *Някого.* Непрекъснато и упорито одумвам някого за нещо, злословя по адрес на някого. *Пък старата всичко искаше да знае, всичко я интересуваше. И тя реши да излезе, та сама да научи какво си приказват жените, кого навиват пак на пръсти.* Г. Караславов, Татул. *„Остави ги тез пусти прасета,. . . Няма ли в туй текезесе друга работа за тебе. Хората вече на пръст те навиха!"* Ив. Петров, Нонкината любов. *За еснафите стигаше някой да се отклонява от обикновените закони на човешката мисъл или чувство, за да бъде навит на пръст през целия си живот.* Ст. Чилингиров, Хлеб наш насъщний.

НАВИВАМ / НАВИЯ ПЕРКИТЕ *някому. Жарг.* Ставам причина някой да добие високо мнение за себе си, като прекалено изтъквам неговите положителни качества. *Нави ѝ перките, че добре се справя с езика и тя започна да не си пише домашните.* ● *Не ѝ навивай толкова перките, да не се надуе много.*

НАВИВАМ / НАВИЯ ПРУЖИНАТА *на някого.* Вж. Навивам / навия бурмата *на някого. Не се знае кой му навивал пружината, но важното е, че два месеца той не стъпил на работа и говорел какво ли не за кооператива.* Н. Хайтов, Писма от пущинаците. *Мълчаливите хора са такива: нищо не вършат, дремят и изведнъж, като им навиеш пружината, правят поразии.* Й. Гешев, Вик от тъмнината.

НА ВИЛИ И МОГИЛИ. Разхвърляно, неприбрано. *На гостите си да заколиш пиле, / я пък прасенце... Па на вили и могили / във къщи да не е.* К. Христов, Чеда на Балкана.

Още: **На вили и мотовили.**

НА ВИЛИ И МОТОВИЛИ. Вж. На вили и могили. *В къщи всичко на вили и мотовили, а тя седи и чете романи.*

НАВИРАМ / НАВРА В КАЛТА *някого.* Поставям някого в много лошо, унизително положение. *Ще докажа на тая пакостна гъркиня* [царицата], *че тоя свинарин може да навира в калта коронясани глави.* Ив. Вазов, Ивайло. *Тъмната реакция, разчистила пътя си, гордо издигна глава. Цели 8 години..., тя работи усърдно и юнашки под знамето на либерализма, додето най-сетне постигна целта си — да го навре в калта.* Г. Кирков, Под съд тирана и шайката му.

Още: **Стъпквам / стъпча в калта** /в 1 знач./.

НАВИРАМ / НАВРА В КОЗИ РОГ *някого.* **1.** Нахоквам жестоко някого. *Като разбра каква пакост е направил, навря го в кози рог, но той нищо не отговори.*

2. Отмъщавам си на някого, наказвам някого, като го поставям в затруднено, безизходно положение и го правя безсилен или безвреден. *Тебе в кози рог ще те навра, та да не се мъчиш да ми пречиш.*

Още: **Вкарвам / вкарам (натиквам / натикам, натъпквам / натъпча, вървам / върва) в кози рог. Навкарвам / навкарам в кози рог.** *Диал.*

НАВИРАМ / НАВРА В КУЧИ ГЪЗ *някого. Грубо.* **1.** Нахоквам жестоко някого. *Жена му, като го видя пак пиян, започна да вика и в кучи гъз го навря.*

2. Отмъщавам си на някого, наказвам някого, като го поставям в затруднено, безизходно положение и го правя безсилен или безвреден. *Беше му се заканил, че в кучи гъз ще го навре, ако продължава да го мами.*

Още: **Вкарвам / вкарам (завирам / завра, натиквам / натикам) в кучи гъз.** *Грубо.* **Навирам / навра на псетата в гъза.** *Грубо.*

НАВИРАМ / НАВРА В МИША ДУПКА *някого.* **1.** Нахоквам жестоко някого

2. Отмъщавам си на някого, наказвам някого, като го поставям в затруднено, безизходно положение и го правя безсилен или безвреден.

Още: **Вкарвам / вкарам (вървам / върва, завирам / завра, натиквам / натикам, напъхвам / напъхам, натъпквам / натъпча) в миша дупка. Навкарвам / навкарам в миша дупка.** *Диал.*

НАВИРАМ / НАВРА В НОСА *на някого нещо.* **1.** Съвсем отблизо показвам на някого нещо (обикн. някакъв документ) като доказателство за правотата, истинността на нещо. *— Казвам ти, имам протоколи... — Хартишки имаш! — тръсна глава Лазар. — ... Тия хитреци ще скрият зърното, за показ ще оставят някоя и друга шепа. Толкоз, ще кажат, се е родило. А вземете ни душата де! Така ще кажат! А ти им навирай книжките в носовете, ако си нямаш работа!* А. Гуляшки, Село Ведрово.

2. Казвам на някого някакъв факт, с който му доказвам нещо.

3. Настойчиво и досадно непрекъснато напомням на някого за нещо.

4. Натяквам на някого за нещо.

Още: **Вървам / върва (завирам / завра, тикам) в носа. Навирам / навра под носа** /към 1 знач./. **Навирам / навра в очите. Тиквам / тикна в носа** /към 1 и 2 знач./.

НАВИРАМ / НАВРА В ОРЕХОВА ЧЕРУПКА *някого.* Поставям някого в крайно неблагоприятно положение, отнемам му всякаква възможност за защита или съпротива. *Но аз го наврях в орехова черупка и го накарах да прибере първата си жена.* Ив. Вазов, Светослав Тертер.

Още: **Завирам / завра (натиквам / натикам, натъпквам / натъпча) в орехова черупка.**

НАВИРАМ / НАВРА В ОЧИТЕ *на някого нещо.* **1.** Съвсем отблизо показвам на някого нещо (обикн. някакъв документ) като доказателство за правотата, истинността на нещо. *— И къде си била? — На чешмата. Ето — отвърна тя и посочи, почти навря в очите му стомната.* П. Михайлов, Под земята. *Наврях му в очите разписката, за да се увери.* **2.** Казвам на някого някакъв факт, с който му доказвам нещо. *— Ти не ми навирай в очите какво се върши по другите краища!* А. Гуляшки, Село Ведрово. *— И с тях* [конете] *ще поминеш — утешаваше го жена му. — Виж колко къщи са без коне. Тогава Демир ѝ се сопна за първи път. — Стига си ми навирала в очите твоите бедняци.* А. Гуляшки, МТ станция. *Така например, ако актьорът играе недобре възпитан човек, който се секне с пръсти и плюе, дето свърне, той, актьорът, не трябва всяка минута да се секне и плюе, с което да навира в очите на зрителя: вижте, аз съм прост човек.* Ст. Грудев, Бележити българи. *Вие не ми навирайте в очите руския мужик. Той от памтивека си е такъв, безземлен. Не е свикнал свое да работи.* А. Гуляшки, МТ станция. *Вечерта бай Влади,. . . кротичко зашепна на ухото му,. . .: — Момчетата казват — навикваш ги много. . . — Като знаете, защо не сте ги научили на ред? Вие не ми навирайте в очите вашата практика.* А. Гуляшки, Село Ведрово.
3. Настойчиво и досадно непрекъснато напомням на някого за нещо. *— Стига сте навирали в очите ни заслугите си към нас — обаждаше се и заекът. — Заявявам ви, че не се нуждая от помощта ви. Имам сили да се разправя сам с враговете си.* Ем. Станев, През гори и води. *В нашия живот има много принципи, разсъждавах тогава аз, но някак си ние прекалено много ги навираме в очите на хората.* К. Калчев, Двама в новия град. *„Но с нелегалната работа се свърши,. . . — Стига си навирал в очите ни миналото! Дай да се разберем за настоящето.“* А. Гуляшки, МТ станция.
4. Натяквам на някого за нещо. *Флегматичен по природа, той мереше времето с копраля и за него закъснение от един-два дена не беше още никакво закъснение. Това нервираше Росинка и почти нямаше случай, при който тя да не навре в очите му тази негова бавност.* Д. Ангелов, На живот и смърт. *Искам да ме оставиш на мира! Чуваш ли? Да ме оставиш най-сетне на мира! И ти. . . И всички. . . Да не ми навирате постоянно в очите, че съм сакат. Че съм негоден за нищо.* В. Райков, Прекършено весло. *Де е зестрата на жена ми, де ѝ са алтъните?. . . — Таз зестра и тез алтъни току ги навираш в очите ми.* Й. Йовков, Чифликът край границата.

Още: **Въвирам / въвра в очите. Набивам / набия (тикам) в очите** /към 3 и 4 знач./. **Бода в очите** /в 3 знач. към 4 знач./. **Увирам / увра в очите** /към 3 и 4 знач./. *Диал.* **Навирам / навра в носа.**

НАВИРАМ / НАВРА НА ПСЕТАТА В ГЪЗА *някого. Грубо.* **1.** Нахоквам жестоко някого.
2. Отмъщавам на някого, наказвам някого, като го поставям в затруднено, безизходно положение и го правя безсилен или безвреден.

Още: **Навирам / навра в кучи гъз.** *Грубо.*

НАВИРАМ / НАВРА ПОД НОСА *на някого нещо.* Съвсем отблизо показвам на някого нещо (обикн. някакъв документ) като доказателство за правотата, истинността на нещо. *А тези пришки от какво са излезли? Да не би от твоята „дребна работа“ — той навираше под носа му ръцете си, по които още личаха следи от пришки.* П. Проданов, Седмокласници. *Трифон почервеня,. . .; после извади часовника си и го показа на Людмила. — Я скривай солницата си! — извика Бешемлията. — Какво току я навираш под носа ни!* А. Гуляшки, Село Ведрово. *Входът на ресторанта бе запречен от едрата и внушителна фигура на портиера. Напразно Маринкьов му обяснява кой е, напразно навира спортната си карта под носа му — човекът знаеше едно: „Покана! Нямаш ли покана, не можеш да влезеш!“* А. Мандаджиев, Отровният шип.

Още: **Въвирам / въвра (завирам / завра) под носа. Навирам / навра в носа** /в 1 знач./. **Тикам (тиквам / тикна) под носа** /в 1 знач./.

НАВИРАМ СЕ / НАВРА СЕ В МИША ДУПКА. Скривам се някъде на съвсем тайно място. *— Да се завирате в най-забутаното място! — . . . — И това ми било приятели! Наврели се в миша дупка!* С. Стратиев, Самотните вятърни мелници.

Още: **Завирам се / завра се (намъквам се / намъкна се, натиквам се / натикам се) в миша дупка.**

НАВИРАМ СЕ / НАВРА СЕ В ОЧИ<ТЕ> *на някого или самост.* Лесно и бързо бивам забелязан, правя впечатление, налагам се на вниманието. *Пинтата се преоблече,. . ., преобрази се като най-обикновен селянин. С войнишките дрехи ще се навира в очите на*

хората, а така никой няма да го загледа. Г. Караславов, Обикновени хора. *Трима младежи бяха завършили класно училище, но те и тримата учителствуваха в съседни села, та като започна войната, не се и мярнаха в родното си село, за да не се навират в очите на турските власти.* Г. Караславов, Освобождение. *А пък тебе като баджанак ще те съветвам за едно известно време да се махнеш от село, за да не се навираш в очите на общинарите!* Н. Хайтов, Диви разкази. *Той се смееше на преследванията и дори за ужас на мнозина комитетски люде сам търсеше случай да се навира в очите на властта.* Ст. Дичев, За свободата. *Напразно Филип търсеше случай да се навре в очите му, надяваше се баща му да го заговори, да пожелае някаква услуга.* П. Стъпов, Гласове от вековете. *Не е разумно да се навираме в очите на румънските крайбрежни власти — поклати глава Димитров.* А. Каралийчев, Наковалня и чук. *И се държеше настрани, „на разположение", без да се навира в очи.* Н. Антонов, В открито море. *Трябва да бъдеш по-бдителен. Някои работи просто се навират в очите, а ти не ги виждаш.* П. Вежинов, Втора рота. *Той нито веднъж не погледна Сърбина, но това не пречеше сиянието на бялата му риза да се навира постоянно в очите му.* Й. Радичков, Горещо пладне. *Каква ти книга, то се навираше всеки ден в очите ми, обземаше мислите и чувствата ми.* Кр. Григоров, Раздолчани.

Още: **Набивам се / набия се (хвърлям се / хвърля се) в очи<те>. Бия в (на) очи. Падам / падна (удрям) в очи.**

НАВИРАМ СЕ / НАВРА СЕ В УСТАТА НА ВЪЛКА. Постъпвам така, че сам се излагам на голяма опасност, която идва от страна на някого. — *За Маджарско тръгвам... Това вече не бе очаквала: Осман,..., сам се навираше в устата на вълка... — Ти ум имаш ли? Преди да стигнеш, ще те очистят.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. *Колачев връчил молба за разрешаване на утрешното събрание. Приставът прочел молбата и наредил да го арестуват. — Кой е решил това? —...— Кой го е карал да се навира сам в устата на вълка?* Г. Караславов, Обикновени хора.

Още: **Навирам се / навра се в устата на звяра. Въвирам се / въвра се (пъхам се, пъхвам се / пъхна се, напъхвам се / напъхам се) в устата на вълка.**

НАВИРАМ СЕ / НАВРА СЕ В УСТАТА НА ЗВЯРА. Постъпвам така, че сам се излагам на голяма опасност, която идва от страна на някого.

Още: **Въвирам се / въвра се (пъхам се, пъхвам се / пъхна се) в устата на звяра. Навирам се / навра се в устата на звяра.**

НАВИРАМ СЕ / НАВРА СЕ МЕЖДУ ТОЯГИТЕ. Сам си създавам неприятности, сам се поставям в неблагоприятно положение. *„Туй е най-мръсният капан, в който съм нагазвал... За един сераскерски сан се наврях между тоягите..."* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.

Още: **Навирам се / навра се между шамарите.**

НАВИРАМ СЕ / НАВРА СЕ МЕЖДУ ШАМАРИТЕ. Сам си създавам неприятности, сам се поставям в неблагоприятно положение. — *Любчо, хайде бе, докога ще чакам... (и като забелязва Антонов зад себе си, уплашено извиква) ха!... (После към Любчо.) Нагласихме се. — Патка. Казах ти! Не се навирай между шамарите.* К. Кюлюмов, Последният шанс.

Още: **Бутам се, бутвам се / бутна се между шамарите. Навирам се / навра се между тоягите.**

НАВИРАМ СЕ / НАВРА СЕ ПОД КОЖАТА *на някого. Диал. Неодобр.* Умишлено повлиявам на някого да постъпва, да действува по моята воля и в мой интерес, да ме слуша във всичко. *Тя успя така да му се навре под кожата, че той се отказа от дела си в нейна полза.*

Още: **Влизам / вляза (вмъквам се / вмъкна се) под кожата.** *Неодобр.*

НАВИРАМ СЕ / НАВРА СЕ ПОД НОСА *на някого.* Отивам много близо до някого, където мога да бъда видян; натрапвам се на вниманието на някого. — *Кой знае на каква кикимора ще налетя сега! — рече тъжно жена ми... — Твойта, казвам, е лесна, ами я си представи, ако се навре току под носа ми някой „благонадежден" екземпляр — просто трудов вестник не ще мога да прочета спокойно...* Г. Караславов, Как Генчо Завалията се болшевизира. *Войнишките постове не си правят труд да разберат накъде се движи забързалият офицер. Те знаят войнишката мъдрост — да не се навират под носа на началството за щяло и нещяло без заповед.* З. Сребров, Балванската битка.

Още: **Завирам се / завра се под носа.**

НАВИРАМ СИ / НАВРА СИ ГАГАТА *някъде.* Меся се, намесвам се там, където не трябва, нито е желано, или проявявам някакъв неоправдан, ненужен интерес към нещо. *Старата изтръпна. Тя поиска да каже нещо, но не можа, задуши я. Само мръдна с ръка, искаше като че да я дигне и за удар, и за проклятие. „Щяла съм да я уморя! Че ти толкова ли я жалиш, глупчо глупав!. . . Че защо си навираш гагата в работи, дето не ги знаеш и не ги разбираш. . .* Г. Караславов, Татул. *Той ходи навсякъде, защото трябва да знае всичко, когато ми докладва. . . — Подслушва. . . навира си гагата. . . къде дават по този начин?* Н. Антонов, В открито море. *Защо си навираш гагата там, където не ти е работа.*

Още: **Навирам си / навра си носа. Бутам си (бутвам си / бутна си, бъркам си, вра си, възвирам си / възвра си, завирам си / завра си, муша си, мушкам си, мушвам си / мушна си, пъхам си, пъхвам си / пъхна си, тикам си, тиквам си / тикна си, увирам си / увра си) гагата.**

НАВИРАМ СИ / НАВРА СИ НОСА *някъде.* Меся се, намесвам се там, където не трябва, нито е желано, или проявявам някакъв неоправдан, ненужен интерес към нещо. *— Но ти все пак не ми отговори на въпроса. . . Защо не си се омъжила досега, Машенка? — Слушайте! — неочаквано кипна Маша. — Аз не съм Машенка, а другарката Маша. И няма защо да си навирате носа в чуждите работи!. . .* М. Марчевски, Страх. *— Моля, без заплахи! Аз не ви се бъркам нито в търговията, нито в даскалълка. И желая и вие да не си навирате носа в моите работи.* М. Марчевски, Героите на Белица. *Всички се втурнаха към апартаментите. Оглеждаха дограмата, бравите. . . Навряха носовете си в банята, в кухнята и в хола.* Мих. Топалов, Стават и такива работи.

Още: **Навирам си / навра си гагата. Бутам си (бутвам си / бутна си, бъркам си, вра си, възвирам си / възвра си, завирам си / завра си, муша си, мушкам си, мушвам си мушна си, пъхам си, пъхвам си / пъхна си, тикам си, тиквам си / тикна си, увирам си увра си) носа.**

НАВИРВАМ (НАВИРЯМ) / НАВИРЯ ГЛАВА. 1. *Самост. или срещу (против) някого, нещо.* Проявявам неподчинение, непокорство, ставам непокорен; възбунтувам се, въставам. *Навири ли глава / роб — вири я за нож!. . . че роба няма право / . . . ни да се възмущава, / ни да въстава.* П. П. Славейков, Кървава песен. *Който е навирил глава срещу държавата — да му мисли. В тази държава има съд.* А. Каралийчев, Птичка от глина.
2. Ставам надменен, надут; възгордявам се, надувам се. *Снегът издайник, всяка диря по него се познава, не може човек да иде тояга да си отсече, поне за изборите да има, защото опозицията навирила глава, насреща й не се излиза.* Елин Пелин, Аз ти той. — *Навирил си глава ти, да видим де ще я изкараш твй! — клатеше глава огорчен той.* Ив. Петров, Нонкината любов.

Още: **Навирвам (навирям) / навиря нос** /във 2 знач. към 2 знач./. **Вирвам / вирна (вдигам / вдигна, надигам / надигна) глава. Повдигам / повдигна глава** /към 1 знач./.

НАВИРВАМ (НАВИРЯМ) / НАВИРЯ НОС. 1. Разсърдвам се. *Старият не обичаше Латинка и й търсеше цаката. Желязко разбираше — дори при най-малкото прегрешение той би навирил нос. . . Досега Латинка с нищо не беше се провинила.* Г. Караславов, Селски истории. — *Па и не слушат бе, братко, от дума не зимат. Кажеш му нещо, посъветваш го, а той навири нос, па си знае своето. . .* Хр. Максимов, Забравени реалисти.
2. Ставам надменен, надут; възгордявам се, надувам се. *А с Чамбазов не искаше дори да се види, защото, откак стана народен представител, бившият дърводелец беше навирил нос.* Г. Караславов, Обикновени хора. — *Пратеник ли? — просъска Герасим. — Че кога пък тоя горянин толкова много навири нос, че дори и пратеници започна да праща?* О. Василев, Зъб за зъб. *Тревогата завладя и войници, и школници, но най-вече школниците партизани. . . Свилите се до вчера офицери изведнъж навириха носове. Показаха зъбите си и неколцина школници, промъкнали се в партизанския випуск.* Ас. Станоев, Първите. *Успей ли — нос навири, / при неуспех — и друго знае той.* К. Христов, Чеда на Балкана.

Още: **Навирвам (навирям) / навиря глава** /във 2 знач. към 2 знач./. **Вирвам / вирна (вдигам / вдигна, надигам / надигна) нос** /към 2 знач./.

НАВИРВАМ (НАВИРЯМ) / НАВИРЯ ОПАШКА.[1] За жена или женско животно — държа се предизвикателно, давам повод да ме задирят. *Лоша или добра, дошла в къщата ти, не можеш я изгони — мислеше със злоба тя. — Ами да не вземе да навири опашка, каквато е хвърката и очите й все навън гледат, та да посрами и мъж, и семейство.* Ив. Петров, Нонкината любов. *Почти до една момите-майки гледат да се измъкнат, като оставят роденото на грижите на държавата. Хем детето да си е твое, хем друг*

да ти го отгледа... какво по-лесно? А ти, ни лук ял, ни на лук мирисал, навириш опашка, тръгваш по широкия свят и си живееш живота. Б. Болгар, Близнаците.

От послов. Дорде кучката не навири опашка, кучетата не тръгват подире ѝ.

НАВИРВАМ (НАВИРЯМ) / НАВИРЯ ОПАШКА[2] **и НАВИРВАМ СИ (НАВИРЯМ СИ) / НАВИРЯ СИ ОПАШКАТА.** *Диал.* Възгордявам се, не слушам никого.

Още: **Напърчвам / напърча опашка.** *Диал.*

НАВИРВАМ / НАВИРЯ РОГА. Почвам да действувам, както ми се иска и не се съобразявам с никого. *Болшевиките разбъркаха сметките на тия богаташи и затова английските и американските управници пак са навирили рога.* Г. Караславов, Подпис за мира.

НАВИРВАМ / НАВИРЯ УШИ. Съсредоточвам вниманието си, за да доловя със слуха си, да чуя нещо; започвам внимателно да слухтя. *Какво си навирил уши, няма да чуеш какво си приказваме.*

Още: **Наострям / наостря уши.**

НАВИРИЛ КРАКАТА. *Диал.* Вж. Навирил подкови.

НАВИРИЛ ПОДКОВИ. *Диал.* За кон — умрял.

Още: **Навирил краката.**

НАВИРЯМ / НАВИРЯ ПЪРЛИЦА. Самозабравям се. *Какво е навирил пърлица, никого не иска да слуша.*

НА ВИСОКО Е. *Ирон.* Не може да се постигне, не може да се получи.

НА „ВИ“ СЪМ *с някого.* Имам официални отношения с някого. *Тогава не бяхме близки с него, още бяхме на Ви.*

НАВКАРВАМ / НАВКАРАМ В КОЗИ РОГ *някого. Диал.* **1.** Нахоквам жестоко някого.
2. Отмъщавам си на някого, наказвам някого, като го поставям в затруднено, безизходно положение и го правя безсилен или безвреден. *Ще те навкарам в кози рог, че да ме помниш.*

Още: **Вкарвам / вкарам (навирам / навра, натиквам / натикам, натъпквам / натъпча, въвирам / въвра) в кози рог.**

НАВКАРВАМ / НАВКАРАМ В МИША ДУПКА *някого. Диал.* **1.** Нахоквам жестоко някого.
2. Отмъщавам си на някого, наказвам някого, като го поставям в затруднено, безизходно положение и го правя безсилен или безвреден.

Още: **Вкарвам / вкарам (въвирам / въвра, завирам / завра, навирам / навра, натиквам / натикам, напъхвам / напъхам, натъпквам / натъпча) в миша дупка. Накарвам / накарам у глухчова дупка.** *Диал.*

НА ВЛАКНО. *Диал.* На съвсем тънко, малко нещо. *Държи се на влакно.*

Още: **На косъм (конец)** /в 1 знач./.

НА ВЛАКНО ОСТАНА. *Със следв. изр. със съюз* да. *Диал.* Без малко, насмалко. *На влакно остана да загине.*

Още: **На косъм (конец) остана.**

НАВЛИЗАМ / НАВЛЯЗА В ГОДИНИ. Ставам възрастен; остарявам. *Вярно, че на млади години не иде да тръгнеш с ямурлук, ама кога човек навлезе в години, си требе да има един ямурлук.* Й. Радичков, Барутен буквар.

Още: **Влизам в години.**

НАВЛИЧАМ / НАВЛЕКА БЕЛЯ <НА ГЛАВАТА> *някому.* Създавам неприятности на някого, ставам причина някакви неприятности да сполетят някого. — *А пък ти, момко, като думаш за свободата, аз да ти кажа, че нашите момчетии само беля ще ни навлекат на главите.* Д. Марчевски, Дошло е време. *Като останаха насаме, Рубен рече:*

— Душа човек е твоят чичо, Мирчо. Да ти кажа, съвестно ми е, че може би ще им навлечем някоя беля. Ем. Коралов, Дъщерята на партизанина.
Още: **Докарвам / докарам (донасям / донеса, стоварвам / стоваря) беля <на главата>.**

НАВЛИЧАМ / НАВЛЕКА РАСОТО. Покалугерявам се. *Миналото взе да ми става мило-мило; почувствувах, че и само с него може да се живей... И тогава ми мина през ума да навлека расото.* Ив. Кирилов, Жерави.

НАВЛИЧАМ СИ / НАВЛЕКА СИ БЕЛЯ НА ГЛАВАТА и НАВЛИЧАМ СИ / НАВЛЕКА СИ БЕЛЯ<ТА>. *Самост. или с нещо, с някого.* Имам неприятности от нещо, с което съм се заел да върша или с което искам да помогна, да услужа на някого; сам си създавам неприятности с нещо или с някого. *— Прибери ме, християнино, — промълви през бликнали сълзи болният, — и аз съм българин... — Ами как да те прибера? Де да знам какъв си, що си?... — Какво да те правя? — спря пак човекът притеснен. — Отде да знам, че няма да си навлека някоя беля?* Д. Немиров, Братя. — *Ама на тебе ли остана бре, Киро, да оправяш султанската неразбория? Само беля на главата си ще навлечеш и на хората нова мъка ще докараш!* Д. Марчевски, Дошло е време. *Ако ли пък се случеше и ние да извъдим пилета, както правеха съседите ни, тогава си навличахме белята. Квачката прелиташе в чуждите дворове, пилетата се промъкваха през дупките на оградите и в края на есента я останеше някое от мамините „пиленца", я не.* Кр. Григоров, Новодомци. — *Боян и Катя все по градините кръстосват, ще си навлекат някоя беля.* М. Грубешлиева, През иглено ухо.
Още: **Вземам си / взема си (докарвам си / докарам си, турям си / туря си, турвам си / турна си) беля на главата и вземам си / взема си (докарвам си / докарам си, турям си / туря си, турвам си / турна си) беля<та>. Хващам си / хвана си (намирам си / намеря си) белята. Купувам си / купя си белята.** *Диал.*

НАВЛИЧАМ СИ / НАВЛЕКА СИ ГРЯХ НА ДУШАТА. Извършвам престъпление спрямо някого, прегрешавам спрямо някого, който е невинен. — *Не думай така, Тошо! — сепна се старата. — Болно ще да е момчето, не си навличай грях на душата.* Г. Караславов, Снаха.
Още: **Вземам си / взема си грях на душата.**

НА ВОДА, зная (научавам). Много добре, отлично (зная). *Но за мене беше ясно, че и тя забелязва кръпките. И макар да знаех урока си на вода, устните ми се слепиха, езикът ми се вдърви и не можах да отроня нито дума.* Кр. Григоров, Отново на училище.

НА ВОДАТА МАЛКО ВИНО ТУРЯ. *Диал.* Голям скъперник (е).

НА ВОДЕНИЦА. *Диал.* В пълно безредие, съвсем разбъркано. *Къщата около нея на воденица, а тя чете.*

НА ВОДЕНИЦА ПРАВЕН. *Пренебр.* Много приказлив, много бъбрив.
Още: **Роден на воденица.**

НА ВОДЕНИЦА СЪМ СЕ РОДИЛ. *Пренебр.* Обичам много да приказвам, много съм бъбрив, приказлив.

НА ВОЕННА НОГА. *Книж.* В пълна готовност за война, за борба или за осъществяване на нещо. *Ние започваме широка и смела въоръжена борба срещу властта, която борба скоро ще завърши с победа. Ето защо цялата партия е поставена на военна нога.* Хар. Русев, По стръмнините. *След историческото обръщение на Ким Ир Сен Централното ръководство на корейските профсъюзи излязло с позив към своите членове за преминаване на военна нога.* Г. Караславов, Пътеписи.
Още: **На бойна нога.**

НА ВРАТА МУ ЩЕШ НАМЕРИШ И ОТ БЪДНИ ВЕЧЕР ОТ МЕДА, И ОТ ВЕЛИКДЕН ОТ ЯЙЦЕТО. *Диал.* Употребява се за човек, който, когато яде, се капе.
Още: **На брадата му щеш намериш и от Бъдни вечер от меда, и от Великден от яйцето.** *Диал.*

НА ВРАТАТА. Съвсем близко или непосредно предстоящо. *Нещастието е на вратата, а ние нехаем.*
Още: **На прага.**

НА ВРАТАТА МАНДАЛОТО, НА ЦЪРКВАТА КЛЕПАЛОТО. *Ирон.* За съвършено различни неща, които изобщо не могат да се сравняват.

НА ВРЕМЕТО <СИ>. 1. Някога, много отдавна. *Виж Теодора, застаряла, повяхнала; а думат, че била на времето хубавица.* Ив. Вазов, Към пропаст. *Мъчно ми е, че изиграх на времето батя, че оставих децата му да гладуват.* Й. Йовков, Женско сърце. *На времето си е била най-личната къща в цялата околия.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Имал брат в Швейцария, сам пътувал много, живял един волен живот, бил на времето по върховете на живота, познавал се с големци, а сега се намирал на най-ниското стъпало.* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено.
2. Когато трябва да се извърши нещо; своевременно. *Всяко нещо на мястото си и всяка работа на времето си.* Ив. Вазов, Видено и чуто. *— Тъй я — кимна с укор глава Йончоолу — като не си опичахме ума на времето. Всяка работа е сладка с мярка, а ти се засили надолу с главата, мислеше, че тази пущина дъно няма.* В. Нешков, Настъпление.
Още: **С време** /към 2 знач./.

НА ВРЪБНИЦА В СРЯДА. *Жарг.* Никога. *— Кога ще стане това най-после? — На Връбница в сряда.*
Още: **На Марта в сряда.** *Жарг.*

НАВЪРЗВАМ СЕ / НАВЪРЖА СЕ НА ВРАТА *на някого. Диал.* **1.** Натрапвам се на някого да се грижи за мене, да ме издържа материално.
2. За жена — принудително заставям някого да се ожени за мене, натрапвам му се за съпруга. *Зинаида Матвеевна помнеше навярно по-добре словото му, отколкото сам той... Тя му се навързваше на врата сега, когато той имаше желание да бъде свободен.* Ив. Вазов, Епоха — кърмачка на велики хора.
Още: **Обесвам се / обеся се (окачвам се, окачам се / окача се, увисвам / увисна) на врата. Висвам / висна на врата** /към 1 знач./. *Диал.*

НАВРЪЩАМ ВОДА ВЪВ ВОДЕНИЦАТА *на някого. Диал.* Съзнателно или неволно подпомагам някого, служа на неговите интереси.
Още: **Наливам вода във воденицата.**

НАВСЪДЕ ТЕ ТЪРСИХ, ДЯДО ПОПЕ, САМО У ВАС НЕ ХОДИХ. *Диал. Ирон.* Казва се на някого, който е извършил много работа, но не е свършил най-главното.
Още: **Вред те търсих, попе, саде у вас не ходих.** *Диал. Ирон.*

НА ВСЯКА ГОЗБА МЕРУДИЯ. *Ирон.* Вж. На (във) всяка манджа мерудия.

НА ВСЯКА ДУМА КАПАК. Готов отговор (употребява се за бърз, остроумен отговор при спор, за умело направено възражение). *Не можеш да го наддумаш, той има на всяка дума капак.*

НА ВСЯКА КРАЧКА. 1. Навсякъде. *Враца,..., е останала доста назад: извънредно тесни, криви и кални улици,... и развалини на всяка крачка.* Ал. Константинов, София—Мездра—Враца. *Паметници от това славно минало ние виждаме на всяка крачка.* Кр. Кюлявков, Оградата се люшка.
2. Постоянно, непрекъснато. *И тъй на всяка крачка се срещат пречки непреодолими. Но животът е борба. Въоръжи се с търпение и чакай. На прав път ли си — ще успееш.* Елин Пелин, Аз ти той. *— Как — какво? Та това според тебе не е ли съмнително? Вместо да ти каже истината, той отново те е излъгал! Тоя човек на всяка крачка те лъже, а ти си готов да му вярваш!* П. Вежинов, Следите остават. *Морозов си припомни още за постоянните преследвания на полицията,... за глада и страданията, за опасностите, които са го съпровождали на всяка крачка в неговата нелегална дейност.* К. Ламбрев, Средногорски партизани.
Още: **На всяка стъпка.**

НА (ВЪВ) ВСЯКА МАНДЖА МЕРУДИЯ. *Ирон.* Човек, който се меси навсякъде, където трябва и където не трябва. *Край него на няколко пъти мина Илия Кавръков,...,*

и при всяко минаване премяташе извехтяла, очукана берданка. „Ето го и този тиквеник!" — . . . — И той — на всяка манджа — мерудия." Г. Караславов, Обикновени хора.
Още: **На (във) всяко гърне <и> мерудия. На (във) всяка гозба (чорба) <и> мерудия.** *Ирон.*

НА ВСЯКА СТЪПКА. Вж. На всяка крачка. *Душата им щеше изново да се трови пред вида на богатствата и великолепието, които на всяка стъпка им се мяркаха в хубавия румънски град.* Ив. Вазов, Немили недраги. *Види се, че е нужно да се доказва на всяка стъпка, че българина е роден само за изет.* Ал. Константинов, София—Мездра—Враца. *И кажете, че щастието не ни придружаваше на всяка стъпка: ние като знаехме само пътя през Кале-Дувър, който е най-скъпият път, примирихме се с разноските, които ще направим;. . . тук узнахме, че можем да идем за Лондон през Диеп-Нюхавен с* 40°/₀ *по-евтино, отколкото през Дувър.* Ал. Константинов, До Чикаго и назад.

НА ВСЯКА ЦЕНА. Непременно, безусловно. — *Слушай, бай Тодоре: аз тръгвам по-реката, а пък ти виж, намери го и му кажи, че съм дошъл — той знае. . . — А! Много добре! Намери го и му кажи, моля ти се. Ама непременно, на всяка цена!* Д. Калфов, Изпуща ли се такъв шаран. — *Върви! — казах аз. — И помни, че трябва на всяка цена да успееш.* П. Вежинов, Звездите над нас. *Но Матейчо нямаше търпение, той искаше на всяка цена да се прояви, да обърне внимание на отговорните хора.* В. Нешков, Настъпление.

НА (ВЪВ) ВСЯКА ЧОРБА <И> МЕРУДИЯ. *Ирон.* Вж. На (във) всяка манджа мерудия.

НА ВСЯКО ГЪРНЕ БЪРКАЛКА. *Диал. Ирон.* Вж. На всяко гърне похлупак.

НА ВСЯКО ГЪРНЕ ЗАХЛУПАК. *Ирон.* Вж. На всяко гърне похлупак.

НА (ВЪВ) ВСЯКО ГЪРНЕ <И> МЕРУДИЯ. *Ирон.* Човек, който се меси навсякъде, където трябва и където не трябва. *И ти, все ще се обадиш. На всяко гърне мерудия.* Й. Йовков, Албена. *Липсваше му моят опит и моите познания, но той компенсираше всичко това с някаква неукротима любознателност, с други думи, пъхаше си носа навсякъде и по израза на баба ми беше във всяко гърне мерудия.* П. Незнакомов, Ако бях млад. — *Сватанак, защо се правиш на дръж ми шапката — . . . Ама я рече! Като че разбираш руски, защо не си траеш? — А пък ти на всяко гърне мерудия, ама си ахмак — засегнато поклати глава Кутулата и започна да си свива цигара от вестник.* В. Нешков, Настъпление.
Още: **На (във) всяка чорба (манджа, гозба) <и> мерудия.** *Ирон.* **На (във) всяко гърне и пипер.** *Диал. Ирон.*

НА (ВЪВ) ВСЯКО ГЪРНЕ И ПИПЕР. *Диал. Ирон.* Човек, който се меси навсякъде, където трябва и където не трябва.
Още: **На (във) всяко гърне <и> мерудия.** *Ирон.*

НА ВСЯКО ГЪРНЕ КАПАК. *Ирон.* Вж. На всяко гърне похлупак.

НА ВСЯКО ГЪРНЕ МЕШАЛКА. *Диал. Ирон.* Вж. На всяко гърне похлупак.

НА ВСЯКО ГЪРНЕ ПОХЛУПАК. *Ирон.* Човек, който се меси навсякъде, където трябва и където не трябва. *Тя е ужасно любопитна, иска всичко да знае и е на всяко гърне похлупак.*
Още: **На всяко гърне капак (захлупак).** *Ирон.* **На всяко гърне мешалка (бъркалка, похлупка).** *Диал. Ирон.*

НА ВСЯКО ГЪРНЕ ПОХЛУПКА. *Диал. Ирон.* Вж. На всяко гърне похлупак.

НА ВТОРИ ПЛАН. *Книж.* На място, което няма първостепенно значение; на място с второстепенно значение, важност. *Ако аз се различавам в нещо от Благодумова и съм по-добър от него, то е, че. . . съм оттикнал на втори план личните сметки и интереси.* Ив. Вазов, Нова земя.
Още: **На заден план.** *Книж.*

НА ВТОРИ ПЛАН СЪМ. *Книж.* Имам второстепенно значение, важност. *Тази задача е на втори план и сега не се работи по нея.*
Още: **На заден план съм.** *Книж.* **Стоя на втори план.** *Книж.*

НА ВТОРО ПРИШЕСТВИЕ. *Ирон.* Никога. *Ще ти плати дълга си на второ пришествие.*

НА ВЪЖЕТА. 1. *В съчет. с* **вали.** Много изобилно, проливно. *През целия ден духаше силен вятър и валеше на въжета.*
2. *В съчет. с* **дъжд.** Пороен, проливен, много силен. *Дъждът беше на въжета и нямаше изгледи да спре скоро.*

НА ВЪЗДУХ. На открито, навън, всред природата. *Хората, в празнични дрехи, бяха на въздух излезли.* Ас. Разцветников, Херман и Доротея (превод). *Надвечер обичаше да излезе малко на въздух.* ● *Разходката на въздух освежава.*

НА ВЪЗНАК ЛЕЖА. *Диал.* Неправилно съм убеден в нещо.
Още: **На кълка лежа.** *Диал.*

НА ВЪЛКА В УСТАТА. На смъртна опасност, на гибел. *Димо не повярва на думите на капитана. Много ясно разбра лъжата,. . . Залъгват ги и ги водят на вълка в устата.* К. Петканов, Морава звезда кървава. *А вие момчета, мислете. Че де се е видело и чуло от къщата на Михал Карев току-така да излизат нашите синове направо на вълка в устата!* О. Бояджиев, Пътеките. *„Мамицата му поганска! — слепи за целия блясък на пашата, псуваха на ум стотината гяури. — Откъде се довлече да ни подкара на вълка в устата!“* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.

НА ВЪЛК НЕ МИГАМ. Не се страхувам от нищо, не се плаша от никаква опасност. *И тогава той ни каза: „Вие на вълк не мигайте, врат не превивайте!“* Ст. Станев, Под ясно слънце.

НА ВЪРБА. *Ирон.* Никога. — *Разправял им, че щяло да мине време, превратаджиите щели да се компрометират, щял да се роди нов Стамболийски и Земеделският съюз отново щял да дойде на власт. — Да се роди нов Стамболийски ли?—усмихна се иронично Въкрил. — На върба! — вметна троснато домакинът.* Г. Караславов, Обикновени хора. *На върба ще ми върне заема.*
Още: **На върболина.** *Ирон.*

НА ВЪРБОЛИНА. *Ирон.* Вж. На върба.

НАВЪРВИЛИ СМЕ СЕ КАТО В ГЛАДНО ПРОСЯЦИТЕ. *Диал.* Станали сме много, насъбрали сме се много.

<НА ВЪРХА> НА ЕЗИКА МИ Е. 1. Зная нещо, но не мога в момента изведнъж да се сетя и да го кажа; малко остава напълно да си припомня нещо, което искам да кажа. *Неведнъж в пристъп на злоба и отчаяние този въпрос беше изниквал пред Манев, затова и отговорът му беше сега на върха на езика му: — При една спокойна обстановка и главно без присъствие на руснаци у нас,. . ., тия господинчовци не биха останали в казармата и половин час.* В. Нешков, Настъпление.
2. Изпитвам силно желание да кажа нещо, но съзнателно го премълчавам. *Дамян се окашля; ще рече, искаше да добави нещо. — Кажи, що ти е на езика, Дамяне — обърна се Ивайло към него.* Ст. Загорчинов, Ивайло.
Още: **На (в) устата ми е. Върти ми се (виси ми) на езика. Мотае ми се на езика** /към 1 знач./. **Тежи ми на езика** /към 2 знач./. **Плете ми се на езика** /към 1 знач./. *Диал.* **Стои ми наврът езика** /към 1 знач./. *Диал.*

НА (ЗА) ВЯТЪР. *Остар.* Вж. На вятъра. *Снощната трескавица не беше като тъй на вятър.* Ив. Вазов, Под игото. *И как не ти омръзна, бре синко, тази пуста борба, тази пуста критика. Като си помисля що труд, що чудо си изхабил. . . и за какво! За вятър. . .* Ал. Константинов, Разни хора, разни идеали. *И прошение подадох, и ревах като говедо, и разни там — „стара майка, болна жена, дребни дечица“ — всичко на вятър.* Ал. Константинов, Разни хора, разни идеали.

НА ВЯТЪРА. Напразно, напусто, без полза, без смисъл. *Залегнали в горичката, борците пестят изстрелите си — не хвърлят куршумите на вятъра.* З. Сребров, Балванската битка. *Като видя, че никой го не слуша и че си приказва на вятъра, бае Крачун сплати пак Найденовото писмо.* Мих. Георгиев. От зло на по-зло. *Тъй лесно ли се*

печелят парите, та ги пилее на вятъра? К. Петканов, Старото време. *Оставяше пари, пращаше брашно, от време на време носеше я прясна риба, я нещо друго и все поръчваше на жена си да пести, да не харчи на вятъра и да гледа да свързва двата края.* Г. Караславов, Ленко. — *Разбойници! — викаше Киро. — Обирници! — На вятъра се дърлите! — рече Пинтов. — Само дето си чешете езиците.* Г. Караславов, Обикновени хора. — *Човек, който разбира от земеделие, не може да ме кара да сея на вятъра — кипна и Петър.* Ив. Петров, Нонкината любов.
Още: **На (за) вятър.** *Остар.*

НАГАЖДАМ / НАГОДЯ УХО. *Диал.* Мъча се да доловя със слуха си това, което се говори, пее, свири, или някакъв шум; ослушвам се. *Рашко Клинката помисли, че Дичо нагажда ухо да слуша песента на корените и сам долепи страна до пръстта.* К. Петканов, Без деца.
Още: **Давам / дам (надавам / надам) ухо** /в 1 знач./.

НА ГАРГИТЕ СЕЛЯМ ДАВА. *Диал.* Станал е съвсем слаб, измършавял е. *Тази болест съвсем го съсипа, на гаргите селям дава.*

НА ГЛАВА МЯСТО ПРАВЯ *някому.* Много уважавам, тача някого. *Тя свекъра си на глава място му прави.* ● *Той на глава място ти прави и няма да ти откаже.*

НА ГЛАВАТА МИ Е. 1. Длъжен съм да се грижа за издръжката на някого, да го храня. *Парцаливко се призна: „Истина, откраднах. Жена, деца и вам дал бог. Имам ги, на главата ми са. Тях нахраних. Откраднах, сгреших, добийте ме — направих го. . .“* Ц. Церковски, Правдата. — *Стопанинът ми е болен — продължи жената. — Цяла сюрия деца са на главата ми, та не знам какво ще правя.* Й. Йовков, Женско сърце.
2. Длъжен съм да се грижа, да работя за някого или нося отговорност за нещо. *Невъзможен човек е този директор. . . Ако той има време да ходи да стреля, на него не му е до стрелба. . . Цял град му е на главата!. . . Пияници, кражби, кавги, обири!* Кл. Цачев, Войници. *Отишла си, без някой да я погледне. Гана бе разбрала всичко и се ядосваше. — Хайде, Петко зает! Овце, жито, едно ли е на главата му! Ама ние защо седим на село!* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи. — *Добре, бива! Приберете го до утре. И без това не ни е само той на главата.* Б. Райнов, Дъждовна вечер. — *Леле, Петко, какъв си бил! Па не забравяш бе! — Петко слушаше възклицанията ѝ, като че бе ѝ донесъл някоя скъпа премяна. —Колко неща ти са на главата, а ти за моите гребени си мислил!* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи.
Още: **Имам на главата си** /към 1 знач./.

НА (НАД) ГЛАВАТА СЪМ *на някого.* Зорко бдя над заниманията на някого, като го ръководя и контролирам. *Ако майка му не беше на главата му, той едва ли би имал такъв успех в училището.*
Още: **Вися (седя, стоя) на (над) главата** /във 2 знач./.

НА ГЛАВИТЕ СИ СА. Има много хора, натъпкано е, наблъскано е. *В този влак са винаги на главите си, много хора пътуват с него.*

НА ГЛАДНО <СЪРЦЕ>. Когато съм гладен. *Че като нямаше какво да ям, на гладно сърце пиех ракия, дано заспя, защото не се заспива на гладно и на студа. . .* Ем. Станев, Иван Кондарев. *Тато,. . ., беше умен човек. От него съм чул да казва: и водата е вредна, когато я пиеш на гладно сърце.* Т. Харманджиев, Краят на едно детство.

<НАГЛЕД> КАТО ТИКВА НА ПЛЕТ. *Ирон.* Много грозен, неугледен. — *А бе тя наглед е като тиква на плет — рече директорът и се усмихна презрително.* Г. Караславов, Колеги. *Мома наглед като тиква на плет.* Поговорка. *Хубав наглед като тиква на плет.* Поговорка.

НАГОВАРЯМ ТИ, ЩЕРКО, СЕКВАЙ СЕ, СНАХО. *Диал.* Употребява се като намек за нещо, обикн. неприятно за този, за когото се отнася.

НА ГОЛА МЕШИНА КОБУРЕ. *Диал. Подигр.* Употребява се, когато някой няма най-необходимото, а иска или има нещо, без което може.
Още: **На гола мешина пищоле.** *Диал. Подигр.*

НА ГОЛА МЕШИНА ПИЩОЛЕ. *Диал. Подигр.* Употребява се, когато някой няма най-необходимото, а иска или има нещо, без което може.

Още: **На гол корем пищови.** *Подигр.* **На гола мешина кобуре.** *Диал. Подигр.* **На гол тумбак пищови.** *Подигр.* **На гол тулум пищови.** *Диал. Подигр.*

НА ГОЛИ РЕБРА ЧИФТЕ ПИЩОВИ. *Диал. Подигр.* Употребява се, когато някой няма най-необходимото, а иска или има нещо, без което може.

Още: **На гол корем чифте пищови.** *Подигр.* **На гол тумбак пищови.** *Подигр.* **На гол тулум пищови.** *Диал. Подигр.*

НА ГОЛ КАМЪК СЕ НАХРАНВАМ [НА ГОЛ КАМЪК ЩЕ СЕ НАХРАНЯ]. Няма да остана гладен; мога, умея да се справя с всяко положение. *Много е ачигьоз, на гол камък се нахранва.*

Още: **<И> на сух камък се нахранвам.**

НА ГОЛ КОРЕМ САБЯ. *Диал. Подигр.* Употребява се, когато някой няма най-необходимото, а иска или има нещо, без което може.

Още: **На гол корем пищов.** *Подигр.* **На гол корем строшен пищов (сребърни пищови).** *Диал. Подигр.*

НА ГОЛ КОРЕМ СРЕБЪРНИ ПИЩОВИ. *Диал. Подигр.* Употребява се, когато някой няма най-необходимото, а иска или има нещо, без което може.

Още: **На гол корем чифте пищов<и>.** *Подигр.* **На гол корем строшен пищов (сабя).** *Диал. Подигр.* **На гол тулум пищов<и>.** *Диал. Подигр.* **На гола мешина пищоле.** *Диал. Подигр.*

НА ГОЛ КОРЕМ СТРОШЕН ПИЩОВ. *Диал. Подигр.* Употребява се, когато някой няма най-необходимото, а иска или има нещо, без което може.

Още: **На гол корем чифте пищов.** *Подигр.* **На гол корем сребърни пищови (сабя).** *Диал. Подигр.* **На гол тулум пищов.** *Диал. Подигр.* **На гола мешина пищоле.** *Диал. Подигр.*

НА ГОЛ КОРЕМ <ЧИФТЕ> ПИЩОВ<И>. Употребява се, когато някой няма най-необходимото, а иска или има нещо, без което може. *— Театър у нас — това е на гол корем пищов, — все тъй иронично добави офицерът.* Т. Г. Влайков, Другари. *Сега столицата нощно време е мрачна, само тук-там, съвсем нарядко, мига по някой полуслял фенер. А пък снощи имаше илюминация! На гол корем пищов.* Ал. Константинов, Що значи „народът ликува". *Нова ограда, хубава градина, а читалищното здание вехто, изпокъртено. На гол корем, значи, чифте пищови.* Чудомир, Критик. *Това, дето ни предлагате, знаете ли що е? На голи кореми — чифте пищови. . . Рижовският кооператив,. . ., дето първи е подписал обещанието за двайсе и два лева на трудоден, не е като нашия, а гигант.* Н. Хайтов, Съперници.

Още: **На гол корем строшен пищов (сребърни пищови, сабя).** *Диал. Подигр.* **На гол тулум пищов<и>.** *Диал. Подигр.* **На гола мешина пищоле.** *Диал. Подигр.* **На голи ребра чифте пищови.** *Диал. Подигр.* **На гол тумбак пищови.** *Подигр.*

НА ГОЛ ТУЛУМ ПИЩОВ<И>. *Диал. Подигр.* Употребява се, когато някой няма най-необходимото, а иска или има нещо, без което може.

Още: **На гол корем пищов<и>.** *Подигр.* **На гол корем строшен пищов (сребърни пищови).** *Диал. Подигр.* **На гол тумбак пищови.** *Подигр.*

НА ГОЛ ТУМБАК ПИЩОВИ. *Подигр.* Употребява се, когато някой няма най-необходимото, а иска или има нещо, без което може. *Само Дочоолу,. . ., не дойде у нас да види велосипеда. но чухме, че бил казал: „На гол тумбак — пищови!"* К. Калчев, При извора на живота.

Още: **На гол корем пищови.** *Подигр.* **На гола мешина пищоле.** *Диал. Подигр.* **На голи ребра чифте пищови.** *Диал. Подигр.* **На гол тулум пищови.** *Диал. Подигр.*

НАГОРЕ ВИСОКО, НАДОЛУ ДЪЛБОКО. За много лошо, безнадеждно положение, когато отникъде не може да се очаква подкрепа, помощ. *Отговорът дойде сам на устата му: — Ще ида в четата. . . — Нагоре високо, надолу дълбоко. . . Като дойде човек дотам. . . Какво друго да правя. . .* Д. Талев, Илинден.

НА ГОРНАТА НОГА СТОЯ. *Диал.* Знатен, виден съм.

НА ГРАДУС. Пийнал и с повишено настроение. *Отивам в кръчмата, а той вече на градус.* Сл. Петроханов, Очакване. — *Добре намерил, сватанак. Седни де, седни — . . . — да заръчам едно вино. . . „Май вече е на градус — мислеше в това време Йончоолу".* В. Нешков, Настъпление.

НА ГРОЗДОБЕР, ще платя. *Диал.* Никога. *Той никога не връща пари, та и твоите ще ти ги плати на гроздобер.*
Още: **На лукобране.** *Диал.*

НА ГРЪСТИ ПЛАШИЛО. *Диал.* **1.** Много грозен човек (обикн. жена). *Станимака, Елинско са котило / хубостници кат' на гръстие плашило.* П. Р. Славейков, Фатура на жените.
2. Ненужен, без значение, непотребен човек. *Кендибаша, дето ми се зъби като кърт, в миша дупка ще го натъпча. Да не ме мисли, че съм на гръсти плашило.* Ц. Церковски, Свършило се житото.
Още: **Плашило у гръснице.** *Диал.* /към 1 знач./.

НА ГРЪЦКИТЕ КАЛЕНДИ. *Книж. Ирон.* Никога.

НА ГЪРБА *на някого* **и НА** *нечий* **ГРЪБ.** Използувайки средствата или труда, силите на някого. — *Та откъде толкова пари? — попита наивно и чистосърдечно тя. . . — Живеят на наш гръб, Станке! — каза тихо, но внушително и доверително Олга.* Г. Караславов, Обикновени хора. — *Само да се махнат веднъж от главата ми. — Ха, дано! Стига са се хрантутили на твой гръб. Че туй малко ли са харчове?* Ст. Л. Костов, Мъжемразка. *Той живее на моя гръб! На моя и на други като мене! Експлоатира ни!* Н. Антонов, В открито море. *Хиляди години наред те бяха живели на гърба на обезправените селяни, бяха трупали богатства.* П. Вежинов, За честта на родината. *И чак когато обърка хубаво работата, тогава я снеха. После назначиха Ганка. И тя същата история. И всичко туй на гърба на кооператорите.* Ив. Петров, Нонкината любов. — *Казвам ти — не може! Отде накъде ще срамим името на партизаните, ще ги правим на разбойници. Каквото им е трябвало, те са взели и са платили — не може ние да крадем на техен гръб.* П. Вежинов, Нашата сила. *Вождовете на племената и техните близки успели да придобият постепенно големи богатства и предимства. На тях вече била необходима много по-здрава власт, за да държат в подчинение останалите славяни, на чийто гръб се издигнали.* История за VII клас.

НА (ВЪРХУ) ГЪРБА СИ и НА СВОЙ ГРЪБ, изпитвам (почувствувам и др.). От личен опит, лично (изпитвам). *Ние не разискваме тук реферат по история и това, по което вие разсъждавате възвишено,. . ., аз съм го изпитала на гърба си.* Б. Райнов, Дъждовна вечер. *Никой от ония, които бяха изпитали на свой гръб войните, не искаше и да помисли за нова война.* К. Константинов, Път през годините. *Няма оръжие, по-остро от човешкото лукавство — той сега го усеща на своя гръб. Срещу подобен враг неговият меч е дървен меч, детска играчка.* Ст. Загорчинов, Ивайло. *Като партизанин Боцман бе изпитал върху гърба си най-суровите условия на партизанския живот.* К. Ламбрев, Средногорски партизани.
Още: **На собствен<ия си> гръб.**

НА ГЪРБА СИ ДА ПАДНЕ, ПАК НОСА СИ ЩЕ РАЗБИЕ. *Диал.* За човек, на когото никак не му върви, който е без късмет.

НА ГЪРБА СИ ЗАДЯВАМ *някого.* По-силен съм в сравнение с някого.

НА ГЪРЛОТО ТИ ДА ОСТАНЕ. *Руг.* Да ти преседне, да се задавиш, да не ти е добре от това, което ядеш (за изразяване на враждебно, неприязнено отношение към някого, когато яде). *И аз, нали е за амбиция, купих им не по едно агне, ами по цял овен им дадох, та не само печено ядоха, ами и сума саздърма оплюскаха, на гърлата им дано остане макар!* Г. Караславов, Между нас да си остане.

НАДАВАМ / НАДАМ ВОЙ *срещу някого или нещо и самост. Книж.* Изразявам силното си недоволство, възмущение от нещо или от някого. *Фашистката пропаганда нададе вой, че „европейската цивилизация" била изложена на опасност от „западната плутокрация" и „източното варварство".* В. Коларов, Против хитлеризма и неговите български

слуги. *Като им казаха, че трябва да останат още, те нададоха вой.* ● *Надават вой, че трябва да платят толкова много пари.*

НАДАВАМ / НАДАМ ДЪЛГАТА. *Диал.* Отивам някъде много надалече; побягвам.

НАДАВАМ / НАДАМ УХО (УШИ). 1. Мъча се да доловя със слуха си това, което се говори, пее, свири или някакъв шум; ослушвам се. *Всяка вечер, щом дядо Добри се прибере, Койка плахо надаваше ухо да чуе какво приказват с майка ѝ.* П. Ю. Тодоов, Идилии. *Тя час по час надаваше ухо, дано долови от нейде гласа на свирката му.* П. Ю. Тодоров, Идилии.
2. Съсредоточавам вниманието си и започвам да слушам внимателно обикн. това, което се говори; заслушвам се. *Двайсетина души бяха насядали в кръг, други бяха се наредили по-назад, трети се свиваха по миндерите и надаваха уши, за да не изтърват някоя по-интересна приказка.* Г. Караславов, Обикновени хора. *При радиото един ден се появи дори и Лазо Воденичаря. Целият набит с брашно... той се изправи мълком... и нададе ухо към новините.* Ил. Волен, Между два свята. *Мировият съдия като че взе да надава ухо и отпи по-голяма глътка от чашката.* Ас. Христофоров, Откровения.
3. *Обикн. на нещо.* Обръщам внимание на нещо, което се говори, поддавам се на чужди думи, приказки; вслушвам се. *Тя също бе дочула злобните приказки, които се разнасяха из града за нея... Тя едвам бе надала ухо с пренебрежение към людската злоба и завист.* Д. Талев, Преспанските камбани. *Чорбаджи Аврам не надаваше много ухо на благочестивите приказки на стария хаджия.* Д. Талев, Железният светилник.
Още: **Давам ухо. Нагаждам / нагодя ухо.** *Диал.* /към 1 знач./. **Удрям / ударя ухо.** *Диал.* /към 2 знач./.

НА ДВА КОЧА СЕНО НЕ МОГА ДА РАЗДЕЛЯ. *Диал. Пренебр.* **Вж.** На две магарета сено не мога да разделя. — *Видиш ли го чиширкото, на два кочa сено не може да раздели, ама да вика — знае... Все такива са.* Н. Хайтов, По земята.

НА ДВАМИНА КОЗИ КРАК. Употребява се, когато за малко нещо претендират мнозина и трябва да се раздели на всички.
Още: **На петима кози крак. На сто вълци кози крак.** *Диал.*

НА ДВЕ КРАЧКИ. *Самост. или от нещо.* Съвсем близо. — *Трифоне — ... — аз не мога да живея тук!... — Но как така ще живеем разделени?... — Градът е на две крачки, ще си дохождаш, когато пожелаеш.* Хар. Русев, По стръмнините. *Гороломов реши да отиде в общината, на две крачки от училището.* Й. Йовков, Приключенията на Гороломов. — *Елате с мене!... Нашето комендантство е на две крачки оттука.* Д. Димов, Тютюн. „*А може би като мене помни онази необикновена нощ и топлия вятър, който ни позволи да се разхождаме цяла нощ посред зима на две крачки от полюса, под носа на бурите?*" Н. Антонов, В открито море. *Училището му беше на две крачки от тях.*
Още: **На една крачка.**

НА ДВЕ МАГАРЕТА ИСКАМ ДА СЕ ВОЗЯ. *Диал.* Угоднича еднакво пред две противни страни. *Уж и ходжата беше против училището, убеждаваше селяните да не работят на постройката, пък един ден се разчу, че и той се запретнал да бърка вар... — На две магарета искаш да се возиш, ходжа, ама дѐ бакалъм!* В. Несторов, Светлина над Родопите.

НА ДВЕ МАГАРЕТА <КОШ> СЛАМА НЕ ЗНАЯ ДА РАЗДЕЛЯ. *Пренебр.* Вж. На две магарета сено не мога да разделя.

НА ДВЕ МАГАРЕТА <КОШ> СЛАМА НЕ МОГА ДА РАЗДЕЛЯ. *Пренебр.* Вж. На две магарета сено не мога да разделя. *Бе то нашите управници не ги бивало на две магарета слама да разделят.* Л. Стоянов, Холера. *Той на две магарета слама не може да раздели, та ще ти тълкува образи.* П. Незнакомов, След нас потоп.

НА ДВЕ МАГАРЕТА ПЛЯВА НЕ МОГА ДА РАЗДЕЛЯ. *Пренебр.* **Вж.** На две магарета сено не мога да разделя. — *Вече нищо няма да ми хортуваш за парите си. Ако искам, мога да ти ги върна, ама няма да ти ги върна... На две магарета плява не може да раздели, тръгнал сметка да ми иска.* Д. Немиров, Братя.

НА ДВЕ МАГАРЕТА СЕНО НЕ МОГА ДА РАЗДЕЛЯ. *Пренебр.* Не съм способен за нищо; некадърен, глупав съм. *Ганчо Заекът и Фачко Попчето чашата си не делят. . ., но не могат раздели на две магарета сено.* Ив. Вазов, Чичовци. *Нима ония са по-способни от мене? Не, никак не са способни. Ако искате да знаете, на две магарета сено не могат да разделят.* Н. Фол, Рушвет. — *Не гледаш ли ги къде са турците, бе, пък ние къде сме? На две магарета сено не разделят, опищяха света с фермани: тоя нападнал Филибе, оня направил бунт в София — помагайте, отървайте ни!* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.

Още: **На две магарета <кош> слама не мога (не зная) да разделя.** *Пренебр.* **На два коча сено не мога да разделя.** *Диал. Пренебр.* **На две магарета плява не мога да разделя.** *Пренебр.* **На три магарета плява не мога да разделя.** *Диал. Пренебр.*

НАДВЕ-НАТРИ. 1. Набързо. — *Синко, за какво мислиш? Ако си уморен, хапни надве-натри и иди си легни, ний, жените, ще чакаме братята ти.* К. Петканов, Хайдути. — *Щом е готово, сложи веднага трапезата да хапнем надве-натри.* К. Петканов, Златната земя. — *Оставяш си молитвите за нищо и никакво. — Как! Може ли, отче? Не ги оставям. . . Боже сохрани! — Оставяш ги, оставяш! Гледаш да претупаш надве-натри и да тичаш из горите за бурени. . .* Д. Немиров, Братя.
2. Небрежно. *Преди да прехвърли слънцето, обраха царевиците, нахвърляха ги надве-натри в колата и потеглиха към селото.* К. Петканов, Морава звезда кървава. *Разпитва по тънко, все иска да узнае до влакно, всичко! Понякой му отговори надве-натри, понякой вдигне рамене и промънка „не знам", а пък понякой го и изхока.* Мих. Георгиев, От зло на по-зло.

НАДВЕСИЛ СЪМ СЕ НАД РАБОТАТА *на някого. Диал.* Бъркам на работата на някого, помагам на противната страна да надвие.

НА ДВЕ ЯСЛИ <СИ> ВРЪЗВАМ КОНЯ. Извличам облаги от две страни. — *Твойта е добре. . . На две ясли връзваш коня. Ганьо прекарва длан през очилата си: — За сиромах човек една партия е малко. . .* С. Сивриев, Завръщане след бягство.

НАДВИЛ СЪМ СИ НА МАСРАФА [НАДВИХ СИ НА МАСРАФА]. Имам достатъчно средства, спечелил съм достатъчно, за да посрещна всичките си нужди и да харча, колкото искам. — *Ти, изглежда, си надвил на масрафа си, щом си дошъл да слушаш речи. — И още как!. . . Ти ела само да ни видиш на село! Не сме били никога по-добре!* Н. Каралиева, Разпети петък.

Още: **Надвил съм си (надвих си) на харча.**

НАДВИЛ СЪМ СИ НА ХАРЧА [НАДВИХ СИ НА ХАРЧА]. Вж. Надвил съм си на масрафа. *Друг път поп Никола го срещнал през пости, че носи пиле у дома си. — Гиди фармасонино! Гиди протестантино, заканил му се с бастуна той. — Надви си пак на харча, и завчас забрави Бога!* Чудомир, Скъпете ми времето. — *Хрумна ми една забележителна идея! Ако я възприеме, ще си надвие на харча! — Нали изкара алгебрата, защо се натискаш? — Не се натискам, а ми се ще да му помогна.* Др. Асенов, Изпити.

НАД ГРОБ СЪМ НАДНИКНАЛ. *Диал.* Много съм зле, скоро ще умра.

НАДДАВАМ / НАДДАМ ОПАШКА *на нещо. Диал.* Разказвайки, притурям от себе си нещо, което не е вярно, а е измислено от мене.

Още: **Казвам / кажа с опашка.**

НА ДЕВЕТ ВЪЛЦИ ЕДИН ПАЧИ КРАК. *Диал.* Употребява се, когато за малко нещо претендират мнозина и трябва да се раздели на всички.

Още: **На сто вълци кози крак.** *Диал.* **На три кучета един пачи крак.** *Диал.*

НА ДЕВЕТОТО НЕБЕ. чувствувам се (почувствувам се). Много добре, отлично, чудесно (се чувствувам). *Морозов изскочи от шубрака, ръкува се с дядо Петко и го покани да седне. Старецът се почувствува на деветото небе.* К. Ламбрев, Средногорски партизани.

Още: **На седмото (десетото) небе.**

НА ДЕВЕТОТО НЕБЕ СЪМ. Чувствувам се много доволен, щастлив. — *Друга на мое място днес, когато го посрещаха като един цар, би била на деветото небе от драгост, а аз сякаш планина имам въз мене.* Ив. Вазов, Ивайло.

Още: **На седмото (десетото) небе съм. На осмото небе съм.** *Диал.*

НА ДЕВЕТ СЕ КАЧИХ, НА ОСЕМ НЕ СЛИЗАМ. *Диал. Ирон.* Не умея да си правя сметката.

НА ДЕСЕТОТО НЕБЕ, чувствувам се (почувствувам се). Вж. На деветото небе.

НА ДЕСЕТОТО НЕБЕ СЪМ. Вж. На деветото небе съм. *На петата година моят син се научи да чете и аз бях на десетото небе.* Н. Каралиева. Неуловимият.

НАДИГАМ / НАДИГНА ГЛАВА. 1. *Самост. или срещу (против) някого, нещо.* Проявявам неподчинение, непокорство, ставам непокорен; възбунтувам се, въставам. — *И селската рая надига глава. Селяните бягат от чифлиците ни, тук, в града бягат, не се покоряват, свое искат.* Д. Талев, Преспанските камбани. *Това обаче няма да е винаги все тъй, едни или други земи, една или друга част от гяурите ще се пробуждат — те вече надигат глави!* Д. Мантов, Хайдушка кръв. *Тези, които идваха от източно Еленско, разправяха, че турците от Тузлука пак надигали глава.* В. Геновска, Седем години. *Езичеството надига глава. Струпва яростта си над духовенството.* Н. Драгова, Климент Охридски. *Българите нямаха оръжие. Пък и да имаха — кой смееше сега да надигне глава!* Г. Караславов, Освобождение. *В тези тежки и неспокойни дни, когато контрареволюцията надигаше глава, младите школници бяха на своя пост.* Ас. Станоев, Първите. **2.** Ставам надменен, надут; възгордявам се, надувам се. *Откакто забогатя, той много надигна глава.* ● *Не надигай толкова глава, не си повече от другите.*

Още: **Надигам / надигна нос** /към 2 знач./. **Вдигам / вдигна (вирвам / вирна, навирвам / навиря) глава. Повдигам / повдигна глава** /към 1 знач./.

НАДИГАМ / НАДИГНА НОС. Ставам надменен, надут; възгордявам се, надувам се. *Сестра ти като надигнала нос, никого не поглежда.*

Още: **Надигам / надигна глава** /във 2 знач./. **Вдигам / вдигна (вирвам / вирна) нос. Навирвам / навиря нос** /във 2 знач./.

НАДИГАМ / НАДИГНА ПЕРКИ и НАДИГАМ СИ / НАДИГНА СИ ПЕРКИТЕ. *Жарг.* Добивам високо самочувствие, започвам да си въобразявам, че много зная и умея да върша всичко; започвам да важнича. *Стига си надигал перки, не виждаш ли, че ставаш смешен.*

Още: **Надувам <си> / надуя <си> (вдигам <си> / вдигна <си>) перки<те>.** *Жарг.* **Вадя перки.** *Жарг.*

НАДИГАМ СИ / НАДИГНА СИ МУЦУНАТА. *Неодобр.* Възгордявам се. *Откакто поручикът го похвали веднъж, надигнал си е муцуната като пуяк!* Д. Калфов, Под южното небе.

НАДЛЪЖ И НАШИР. Във всички посоки, навсякъде. *Пълзнаха пъдари, пазванти и горски стражари, обходиха целия кър, кръстосваха надлъж и нашир корията.* Г. Караславов, Снаха. *Бивш актьор и скитник, вършил най-невъзможни работи, пребродил света надлъж и нашир.* Б. Шивачев, Испанска литература.

Още: **Надлъж и шир.**

НАДЛЪЖ И ШИР. Вж. Надлъж и нашир. *Неудържим възторг заля улиците надлъж и шир.* Ст. Дичев, За свободата.

НА ДНЕВЕН РЕД. *Книж.* За осъществяване, за извършване или за разрешаване в най-близко бъдеще. — *Ти ожени ли се?* — *отведнъж промени разговора Стоян Влаев.* — *На дневен ред. И за мене дойде кокошата неделя.* М. Яворски, Хората се промениха. *Когато Раковски влиза в обществения живот,. . ., на дневен ред бе въпросът за отделянето на българите в самостойна черква чрез откъсването им от гръцката патриаршия в Цариград.* Г. Бакалов, Г. С. Раковски.

НА ДОБЪР ТИ ЧАС. *Пренебр.* Върви си, махай се, където искаш не ме интересуваш. — *Волнодумие няма да позволим — викаше попът, пребледнял от яд, — който не желае да се вразуми, ето му пътя! На добър му час!* К. Калчев, Живите помнят. — *На Димитровден ще му пратя китка. Ако ще да я вземе, ако не ще — на добър му час!* К. Петканов, Без деца. *Комуто отърва — да слуша и вярва, комуто не отърва — на добър му час!* Г. Караславов, Делегат. — *Добре, на добър ти час! Никому няма да преча, но и на мене никой да не ми пречи.* М. Марчевски, Калофер войвода.

НА ДРАГО СЪРЦЕ. С удоволствие, с радост, без съпротива. *Нея всички я посрещаха със засмяно лице, всеки на драго сърце я вземаше в каруцата си, за да я заведе в града.* Й. Йовков, Приключенията на Гороломов. — *Добър ден, овчарю! — Дал бог добро, Манго! — Ще ме гостиш ли, овчарю, с копаня мляко, с паница сирене, с лъжица масълце? — Гостил бих те, Манго, на драго сърце, ама нямам.* Елин Пелин, Сила и хитрост. *Миналата неделя по нейно желание, с което се съгласих на драго сърце, излязохме на разходка над Борово, в планината.* Кр. Велков, Село Борово. *И наистина старецът се зае с голямо усърдие да търси вълчата бърлога. . . Старецът ме покани да го придружа и аз се съгласих на драго сърце.* Ем. Станев, Козелът. — *Слушай, Борис, ти си имаш работа, но ще трябва да ми помогнеш. . . — На драго сърце. Ето, да внеса тигана в бараката и тръгваме.* Б. Шивачев, Писма от Южна Америка.

НА ДРЕБНО НЯМАМ, А НА ЕДРО НЕ ОСТАНАХА. *Диал.* Употребява се, когато на шега искат да дарят някого.

НАДРОБЯВАМ / НАДРОБЯ *някаква* **ПОПАРА** и **НАДРОБЯВАМ / НАДРОБЯ ПОПАРАТА.** *Самост. или някому.* Причинявам някакви неприятности някому, създавам неприятно, объркано положение, обикн. с интриги, клевети. *Какво те тегли все към планината!. . . Такава попара надробихме, че назад и да искаме — не можем да се върнем!* П. Вежинов, Нашата сила. — *Боже, боже! — дигна глава старата. — Какво сме имали да патим с тази кучка проклета, никаква да се не види макар! — Ти я надроби таз попара! — рече Юрталана.* Г. Караславов, Снаха. — *Ти иди виж каква каша се гласи да забърка председателят — казва Демир. — Хубава попара ще ви надроби!* А. Гуляшки, МТ станция. *„Кой продаде овцете?" — „Ислям ага ги продаде, викам, а ги купи Хаджи Власи". . . За права бога е изял боя старият човек. Знаеха те: нямаше вина поп Стойко, попарата надробиха други — касапбашията и Хаджи Власи.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. *Чу и съседката на Желя, и една скрита злорадост се събуди в сърцето ѝ. В себе си тя вече беше уверена, че с Марийола е надробил началникът тая попара.* Ст. Чилингиров, Първа жертва.

Още: **Надробявам / надробя** *някакви* **трици. Дробя (сдробявам / сдробя, забърквам / забъркам, сварявам / сваря)** *някаква* **попара.**

НАДРОБЯВАМ / НАДРОБЯ *някакви* **ТРИЦИ.** *Самост. или някому.* Причинявам някакви неприятности някому, създавам неприятно, объркано положение, обикн. с интриги, клевети. *Банята се изпълни със смях, говор и закачки. Босната скочи, задръгна се по дебелите меса и викна: — Ей, солдатите преди нас са ни надробили някакви трици, ама да видим какво ще излезе от тях.* Ст. Чилингиров, Първа жертва.

Още: **Надробявам / надробя** *някаква* **попара (каша). Бъркам (забърквам / забъркам, объркваm / объркам, разбърквам / разбъркам)** *някакви* **трици.**

НАДУВАМ / НАДУЯ ГАЙДАТА. 1. Започвам да плача силно, с висок глас *Отчаях се пред безизходността и надух гайдата — подсмърчам, а сълзите текат по бузите ми.* П. Велков, Стълба до небето. *Нена се повайка насам-натам и наду гайдата към къщата на помощника.* Елин Пелин, Щъркови гнезда. *Тя го гледа, гледа, па току заплака. . . — Е, защо наду гайдата сега?* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено. *Една яковченка дойде да съобщи, че нощес убили бащата на едно момиче. Момичето ревна, че и другите надуха гайдите.* Ем. Станев, Иван Кондарев. — *Хлапе — рече той снизходително, — широко му около врата. — Нищо, довечера като го замъкнат в стражарското помещение, ще надуе гайдата — обади се Тюлев и кимна към младежа.* Г.Караславов, Обикновени хора.

2. *Само несв.* Плача силно, с висок глас. — *Седмаче е! — каза чичото. . . — надува гайдата от сутрин до вечер.* М. Грубешлиева, През иглено ухо.

НАДУВАМ / НАДУЯ ГЛАВАТА *на някого.* Ставам причина с постоянните си приказки, повтаряне на едно и също нещо или вдигане на голям шум някой да почувствува умора, главоболие. — *Иди при баба си да ти даде сведения. Е-ха, ще ме изкараш от нетърпение, много ме врънкаш. Главата ми наду, да ти се ощури макар. . .* Г. Краев, Аз си знам. *След като дни наред ми е надувал главата с петцифрени числа и аритметични действия, той се усмихва дяволито и минава на морзовата азбука.* Б. Райнов, Господин Никой.

НАДУВАМ / НАДУЯ ГЪРЛО и НАДУВАМ СИ / НАДУЯ СИ ГЪРЛОТО. 1. Започвам да викам, крещя или рева много високо. — *Олеле, Любчо се преби! Олелеее! — надухме гърла ние.* Ст. Ц. Даскалов, Бялата погача.

2. *Само несв.* Викам, крещя или рева много високо и продължително. *Беше едно ревливо бебе, по цял ден надуваше гърло.*
Още: **Дера <си> гърло<то>** /към 2 знач./.

НАДУВА МЕ / НАДУЕ МЕ СЛОБОДИЯ. *Пренебр.* Проявявам своеволие; своеволнича.

НАДУВА МИ СЕ / НАДУЕ МИ СЕ ГЛАВАТА <КАТО ШИНИК>. Чувствувам се много уморен от голям шум, разправии и не мога да възприемам нищо. *Публиката неистово реве. . . — Няма ли да тръгваме? — мръщи лице Младенов. — Наду ми се главата в тая лудница!* Б. Райнов, Господин Никой. *Децата по цял ден играят, викат, пеят и главата ми се надува като шиник.*
Още: **Става ми / стане ми главата като шиник.**

НАДУВАМ / НАДУЯ НОС. Разсърдвам се, нацупвам се. *И Нягул надул един нос, не му се приказва.* Й. Йовков, Албена. *Беше се намусила — надула нос, като камък мълчеше — проговаря ли камък, че и тя. . .* Б. Несторов, Ариф и Рамзина.

НАДУВАМ / НАДУЯ ПЕРКИ и НАДУВАМ СИ / НАДУЯ СИ ПЕРКИТЕ. *Жарг.* Добивам високо самочувствие, започвам да си въобразявам, че много зная и умея да върша всичко; започвам да важнича. *Недей да го хвалиш, ще го накараш да си надуе перките.*
Още: **Надигам <си> / надигна <си>(вдигам <си> / вдигна <си>) перки<те>.** *Жарг.* **Вадя перки.** *Жарг.*

НАДУВАМ / НАДУЯ ПЪРЛИЦА. Нацупвам се, муся се, сърдя се. *Кум се сърди, кум се дуе / . . . А кумица, а кумица / надула пърлица.* Народна песен.

НАДУВАМ / НАДУЯ ШУШОНИТЕ *някому. Жарг.* Излъгвам, измамвам някого.

НАДУЛА СЕ БЪЛХА ДА ИЗБЪЛВА СЛИВА. *Диал. Ирон.* За човек, който иска да извърши нещо, което не е по силите му.
Още: **Надула се бълха да изсере слива.** *Диал. Ирон. Грубо.*

НАДУЛА СЕ БЪЛХА ДА ИЗСЕРЕ СЛИВА. *Диал. Ирон. Грубо.* Вж. Надула се бълха да избълва слива.

НАДУЛА СЕ ЖАБА ДА НАДМИНЕ ВОЛА. *Диал. Ирон.* За човек, който иска да извърши нещо, което не е по силите му.
От Езоповата басня за жабата, която искала да стане голяма колкото вола и затова се надувала, докато накрая се пукнала.

НА ДУМИ. 1. Обещано, казано (обикн. се отнася за нещо, което в същност няма да се изпълни или няма да се осъществи). *Това дружество ще взема пари от банката и ще ги раздава тук без големи формалности и с малка лихва. . . Добре, но то е на думи само.* Й. Йовков, Жетварят. *А младежите защо са? Не общежитие, а палат да ти изградят,. . . — На думи лесно — въздъхна директорът. — Ти хора ми дай. Работна сила.* А. Гуляшки, МТ станция.
2. Привидно. *Курсът на решителна, непримирима борба срещу фашизма или съвсем не беше възприет, или беше възприет само на думи, без убеждение и воля за борба, без желание за действителна подготовка на Партията за такава борба.* Г. Димитров, Политически отчет на ЦК на БРП(к) пред V конгрес на Партията. *Обещава само на думи.*

НА ДЪЖД И НА ЛАПАВИЦА, приказвам. Лекомислено, без да мисля (приказвам). *—Хе, да имаше Любобратич, то друга работа тогава. . . и аз минувам под неговата команда — каза Хаджи Смион. Йордан го изгледа строго: — . . . Хаджи, ти приказваш на дъжд и на лапавица.* Ив. Вазов, Под игото.

НА ДЪЖД НА ВЯТЪР. *Диал.* Рядко, понякога. *Той беше лош ученик още от началото. . Идеше на лекциите на дъжд на вятър.* Ив. Вазов, Нова земя. *Той посещаваше на дъжд на вятър курсовете на правото: всичкото му време поглъщаше изучаването на социалистическата литература.* Ив. Вазов, Пъстър свят.
Още: **От дъжд на вятър.**

НАДЪЛГО И НАШИРОКО. С най-големи подробности, много подробно. *Разпитва ме надълго и нашироко за всичко и за всички.* М. Марчевски, Тихо пристанище. *Там Ян Бибиян надълго и нашироко му разправяше за приключенията, които е преживял.* Елин Пелин, Ян Бибиян на луната. *Твоят, тоест моят добър приятел, идва нощес и ние разговаряхме надълго и нашироко. Той ми направи някои признания, които трябва да знаеш.* Ем. Станев, Иван Кондарев.

НА ДЪНОТО ВРЯЛ И КИПЯЛ. *Диал.* Който има голям опит, който е извънредно опитен, обигран, понеже е прекарал всякакви изпитания, трудности. — *Кератията ще излезе или че е съвсем невинен, или пък че е някой дърт комита, на дъното врял и кипял.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания.

Още: **Врял и кипял.**

НА (В) ДЪНОТО СТОЯ *на нещо.* Подстрекавам, подбуждам да се извърши нещо лошо, нередно, във вреда на някого, като аз самият оставам скрит. *Той разбра веднага, че в дъното на тая проява стои мълчаливата Николина.* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи. *От това се вижда кой стои в дъното на отежнената обстановка в Европа и света.* в. Вечерни новини. *На дъното на всичко стои неговият враг.*

Още: **На (в) дъното съм.**

НА ДЪНОТО СЪМ *на нещо.* Вж. На дъното стоя *на нещо.* — *Мръсна жена! Тя е на дъното на тая история! Както мъжът ѝ по-рано подучи Гана да удари камбаната, та хората да си разграбят кравите, сега пък тая кулачка една се разтича да бие камбаната и направи за смях Петаците.* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи. — *Намъчена си — измънка Драган... — Та нали знаеш, бял ден не съм видяла от него!... Той е на дъното на всичко!...* Й. Гешев, Вик от тъмнината. *На дъното на тази история са неговите неприятели*

НА ДЪРВА ОТИШЪЛ, БРАДВАТА ЗАБРАВИЛ. *Диал.* Вж. На дърва отишъл, брадвата не взел.

НА ДЪРВА ОТИШЪЛ, БРАДВАТА НЕ ВЗЕЛ. *Диал.* Употребява се, когато някой забрави нещо важно, без което не може да свърши работата си.

Още: **На дърва отишъл, брадвата забравил.**

НАДЪРВИЛ ПАЛЦИТЕ. *Жарг.* Умрял.

НА ДЪРТ ГЪЗ, ЗЕЛЕН БЪЗ. *Подигр.* Употребява се, когато някой не се съобразява с напредналата си възраст, а постъпва или се облича по младежки.

Още: **На стар гъз, зелен бъз.** *Подигр.*

НА ДЪРТО ДУПЕ ДРЪНКАЛО. *Диал. Подигр.* Употребява се, когато някой не се съобразява с напредналата си възраст, а постъпва или се облича по младежки.

НА ДЪСЧЕНОТО СЕЛО. *Диал.* В гроба.

Произходът му се свързва с обичая да се заравят умрелите в дъсчен ковчег.

НАДЯВАМ / НАДЯНА УСМИРИТЕЛНА РИЗА *на някого. Книж.* Вземам решителни мерки срещу своеволията на някого. *Необходими са дружните усилия на многомилионната армия на мира, на всички народи, които не само да отстранят заплахата от нов световен конфликт, но и да надянат усмирителна риза на онези, които доближават горящия факел до бурето с барут.* в. Работническо дело.

Още: **Надявам / надяна усмирителна ризница.** *Книж.* **Слагам / сложа усмирителна риза.** *Книж.*

НАДЯВАМ / НАДЯНА УСМИРИТЕЛНА РИЗНИЦА *на някого. Книж.* Вземам решиелни мерки срещу своеволията на някого.

Още: **Надявам / надяна усмирителна риза.** *Книж.* **Слагам / сложа усмирителна ризница.** *Книж*

НАДЯВАМ / НАДЯНА ХОМОТ *някому.* **1.** Ограничавам свободата на някого, вземам го под властта си.
2. Оженвам някого.

Още: **Надявам / надяна юлар (ярем).**

НАДЯВАМ / НАДЯНА ЮЛАР *някому*. **1.** Ограничавам свободата на някого, вземам го под властта си.
2. Оженвам някого. — *Тука ми се крои някаква, но да видим, каква ще излезе. — Пфу, кроила ти се, — пренебрежително го прекъсна мама. Крои се, може би, нему — да му надянат юлара.* Ст. Чилингиров, Хлеб наш насъщний.
Още: **Турям / туря (слагам / сложа) юлар. Надявам / надяна хомот (ярем).**

НАДЯВАМ / НАДЯНА ЯРЕМ *някому*. Вж. Надявам / надяна хомот *някому*.

НА ДЯВОЛА КАМЪК В УШИТЕ. *Диал.* Вж. На дявола <му> куршум в ушите. *И пое работата Здравко: неделя-две, тъй потръгна, поспоря всичко. Но дяволът — камък в ушите му — не стои мирно, изтика и Здравка.* Ц. Церковски, Не отърва.

НА ДЯВОЛА <МУ> КУРШУМ В УШИТЕ. Възклицание, с което се изказва пожелание да не се случи нещо лошо. *Варна, ако не може да се гордее с миналото, може да се хвали с бъдещето — нейното честито местоположение ми казва това. Дай боже — на дявола му куршум в ушите.* Ив. Вазов, Живописна България. — *Оттам се завърнах сиромах и с разклатено здраве... готвех се за оня свят. — Стига де, на дявола му куршум в ушите.* Ив. Вазов, Казаларската царица. *И тука съм в пълно почти уединение, но чудната природа ли, друго ли настроение — аз съм по-благодарен сега, а понеже от вчера времето най-после стана хубаво — на дявола му куршум в ушите — аз съм даже весел.* Ив. Вазов, Писма до Евгения Марс.
Още: **На дявола камък в ушите.** *Диал.*

НА ДЯВОЛА ОПАШКАТА КЪРША. *Диал.* Умея да правя нещо много добре, изкусен съм в нещо. *Има големи смешници в нашето село, ама един има такъв... на дявола опашката кърши.* Н. п. Филипов, Разкази на ловеца.

НА ДЯВОЛА ОТ ЗАДНИЯ КРАК НАПРАВЕН. Такъв, който предизвиква почуда, удивление. *Тя твоята свирка, на дявола от задния крак е направена. Разплака ме ти хей, разплака ме мене, карай!* Й. Йовков, Чифликът край границата.

НА ДЯВОЛА ПИПЕР В ОЧИ. *Диал.* Възклицание, с което се изказва пожелание да не се случи нещо лошо.

НА ДЯВОЛА СЕ КЛАНЯМ. Лош, проклет, нечестен човек съм; върша нечестни дела.

НА ДЯВОЛА ТАМЯН НЕ ДАВАМ. *Диал.* Голям скъперник съм.
Още: **На бога тамян не давам.** *Диал.*

НА ДЯВОЛА ТОРБА КАМЪНИ. *Диал.* Възклицание за изразяване на пожелание да не се случи нещо лошо.

НА ДЯВОЛА ЦЪРВУЛИ ОБУВАМ. *Диал.* Голям хитрец съм, много съм хитър.

НА ДЯВОЛСКО СЕЛО ЧЕРКВА НЕ ПРАВЙ [ЩО ТИ ТРЯБВА ДА ПРАВИШ НА ДЯВОЛСКО СЕЛО ЧЕРКВА]. *Диал.* Не се залавяй с нещо, което може да ти донесе неприятност, от което може да си изпатиш.

НА ЕДИН АКЪЛ СЪМ *с някого* **[НА ЕДИН АКЪЛ СМЕ]. 1.** Имам еднакво мнение с някого (имаме еднакво мнение); мисля, разсъждавам еднакво с някого (мислим, разсъждаваме еднакво). *Колкото за момичето, сички бяха на един акъл със леля му Стойка. Само на стрина Вътовица не се вярваше, че дядо Славчо ще даде жадената си унучка на едно сираче. Ала другите надвиха.* Т. Г. Влайков, Дядовата Славчова унука. *И тем бе драго, че от утре ще почнат оранта, макар още да не бе минало на стрина Севета, че така стана и не можаха да са на един акъл бащата и сина...* Кр. Григоров, Новодомци. — *Мъж, мъж, ама не обичам аз мъж да ми се преплита из краката като котка. Намерете му работа, да се залиса там някъде. — Па да го направим кмет, — дума Янко. — Отстъпям му. И аз искам да съм по-свободен... като тебе. — На един акъл сме, Янко, — изсмя се Звезда, и зъбите ѝ блеснаха, и очите ѝ светнаха.* Елин Пелин, Аз ти той.
2. *Ирон.* Много си приличам с някого (много си приличаме), обикн. по необмислените си действия и постъпки. *Кольо Моряка млъкна, но ние всички гракнахме и полицаят се намери*

в небрано лозе. — Бре, вие синца сте на един акъл! — позасмя се той. К. Митев, През бури. *И двамата са на един акъл и все пакости правят.*
Още: **На същия акъл съм. На един ум съм.**

НА ЕДИН ДЪХ. Много бързо, наведнъж, без спиране. *Богдан изрече на един дъх всичко и спря да си почине.* Ст. Загорчинов, Ден последен. *Катя прочете писмото на един дъх.* М. Грубешлиева, През иглено ухо. *Той веднага притегли до себе си една чаша и я изпразни жадно, на един дъх.* Ст. Загорчинов, Легенда за Св. София. *Когато се обърна към Константин, ханът срещна възторжения му поглед. — Светли цезаре на България, смея ли да сложа в нозете ти моето преклонение? — рече на един дъх Константин.* Й. Вълчев, Стъпала към небе.
Още: **На един солук.**

НА ЕДИН КАНТАР ЩЕ ДОЙДЕМ. *Диал.* С еднакви недостатъци сме. *Не ми ги хвали, и двамата на един кантар ще дойдат.*
Още: **Едно сме на кантара.** *Диал.*

НА <ЕДИН> КОСЪМ. 1. На съвсем тънко, малко нещо. *Викнах на въжарите здраво да стискат, а пък аз пуснах краката си да плуват във водата,. . . Погледнах нагоре да видя какво става и тогава забелязах, че въжето,. . ., до половина се е протрило. Пукат вървите, вися, дето се вика, на косъм.* Н. Хайтов, Диви разкази.
2. Съвсем близко, непосредно. *Веднъж гониха половин час Зорка, кучето на Гурко. . . На няколко пъти Зорка беше на косъм, но в последния момент успяваше да се изплъзне от примките и скачаше в канала на реката.* С. Стратиев, Самотните вятърни мелници. *Можеше ли да загине за нищо човек, когато е на косъм от целта си?* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. *Едва сега той разбираше истинското значение на думите и се ужасяваше от огромната смелост, която години наред бе притежавал — беше се движил на косъм от смъртта или поне на косъм от султанския гняв.* Д. Мантов, Хайдушка кръв.
Още: **На конец. На влакно.** *Диал.* /към 1 знач./.

НА <ЕДИН> КОСЪМ ОСТАНА. *Със следв. изр. със съюз* да. Без малко, насмалко. *Защо това момиче, което на косъм беше останало да загине, стоеше пред него тъй спокойно и кафявите ѝ очи го гледаха радостно и занесено?* Й. Йовков, Старопланински легенди. *На един косъм остана да ни избият като кучета.* Ив. Вазов, Под игото.
Още: **На конец остана. На влакно остана.** *Диал.*

НА ЕДИН ЛАКЪТ МЯСТО. Съвсем близо, на малко разстояние. — *Къде ви е кръчмата?. . . — Хей там, в уличката. . . На един лакът място!* А. Антонов-Тонич, Как станах шампион.

НА ЕДИН СОЛУК. Вж. На един дъх. *Тая дълга молитва непознатият приятел я избърбори на един солук, гдето се е казало.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания.

НА ЕДИН УМ СЪМ *с някого* **[НА ЕДИН УМ СМЕ]. 1.** Имам еднакво мнение с някого; мисля, разсъждавам еднакво с някого (имаме еднакво мнение; мислим, разсъждаваме еднакво). *Двамата братя бяха винаги на един ум. . . Ицо, по-големият, мислеше и премисляше за двамата, а Миро бързаше да се съгласи с него.* Д. Талев, Преспанските камбани. — *Стани депутат от тука. . . — Аз реших това вече. . . — Браво! На един ум сме били.* Ив. Вазов, Нова земя. *Докле са на три ума овечките боляри. . . Ний сме пък на един ум: да се вдигнем — . . . — всички срещу болярите.* Ст. Загорчинов, Ивайло. *Бащата не беше на един ум с дядото. Той смяташе Любен да се изучи в Пловдивското гръцко училище, да се отрака и да стане по-късно тежък търговец.* А. Каралийчев, Каравелов в Пловдив.
2. *Ирон.* Много си приличам с някого (много си приличаме), обикн. по необмислените си действия и постъпки. *Дядо Руси не виждаше нищо лошо в това. „Млади хора са, мислеше си той, на един ум са, защо да не се събират?“* Й. Йовков, Старопланински легенди.
Още: **На същия ум съм. На един акъл съм.**

НА <ЕДИН> ХВЪРЛЕЙ КАМЪК. Недалеч, съвсем близо. *Хе там долу, комай на хвърлей камък, се простираше полето.* Хар. Русев, По стръмнините. *Тичахме, играехме, боричкахме се, а момичетата беряха цветя. И тъй до късно в следобедните часове, защото Пипиниерата се намираше само на хвърлей камък южно от високата сграда на френския колеж.* Ас. Христофоров, Откровения.

НА ЕДНА ДЪСКА *с някого.* Наравно с някого. *Той — „господин околийски началник!“ Не господин капитан, не дори господин Стоянов, а „господин околийски началник!“ Санким де — на една дъска с Начо Киндерев. . . на една дъска с разните простаци и селендури, които са управлявали околията.* Г. Караславов, Обикновени хора.

НА ЕДНА КРАЧКА. *Самост. или от нещо.* Съвсем близо. *Живея на една крачка от градината.*
Още: **На две крачки.**

НА ЕДНА КЪЛКА. Лесно, без да усетя. *На една кълка ще изкарам още една година за пенсия.*

НА ЕДНА РЕКА СМЕ СЕ ПРАЛИ. *Диал. Ирон.* Не сме никак близки, не сме никакви роднини.
Още: **Моя майка и негова на една река си прали ризите.** *Диал. Ирон.* **На една река сме си прали дрехите.** *Диал. Ирон.*

НА ЕДНА РЕКА СМЕ СИ ПРАЛИ ДРЕХИТЕ. *Диал. Ирон.* Вж. На една река сме се прали.

НА ЕДНО СЛЪНЦЕ СМЕ СЕ ПЕКЛИ. *Ирон.* Не сме никак близки, не сме никакви роднини. — *Не е дотам чужд: зълвата на неговия дядо е била стрина на лелята на баба ти. — На едно слънце се пекли!* Ив. Вазов, Службогонци.

НА ЕДНО СЛЪНЦЕ СМЕ СЕ ПОСКАЛИ. *Диал. Ирон.* Не сме никак близки, не сме никакви роднини.

НА ЕДНО СЛЪНЦЕ СМЕ ЯЛИ, НА ЕДНА МЕСЕЧИНА СПАЛИ. *Диал. Ирон.* Не сме никак близки, не сме никакви роднини.

НА ЕДРО, говоря (приказвам). Преувеличено, с преувеличение и обикн. без да съм запознат добре с нещо (говоря). *Лесно е да се говори на едро, но по-добре е всичко да се провери на място.*
Още: **На ангро.**

НАЕЖИЛ СЪМ СЕ КАТО ЕЖ. Вж. Наежил съм се като таралеж.

НАЕЖИЛ СЪМ СЕ КАТО ТАРАЛЕЖ. Измръзнал съм много, настръхнал съм от студ. *Излизай вече от морето, че си се наежил като таралеж.*
Още: **Наежил съм се като еж.**

НА ЕНТА СТЕПЕН. *Книж.* **1.** *След прил.* Извънредно много, крайно. *Планина човек — рече си той, ама глупав и шантав на ента степен. Взел да чисти кюнци, цапа се, мърси се, и то защо? Да не се мъчела бабата. И пари не иска.* Й. Гешев, Вик от тъмнината.
2. *След същ.* Извънредно голям, изключителен, безподобен. *Чудак на ента степен. Фантазьорка на ента степен.*

НА ЖАБА ХЪРЗУЛКА. *Диал. Ирон.* Употребява се, за да се изтъкне, че нещо не подхожда на някого, не му прилича, не му подобава.
От погов.: На коте ряпа и на жаба хързулка.

НАЖЕГАЛ МИ СЕ Е ВРАТА. *Диал.* Иска ми се нещо, решил съм се за нещо.

НА ЖИВОТ И СМЪРТ. **1.** *В съчет. с* **борба (война** и под.). Който е крайно ожесточен, който се води с всички сили и докрай. *Ние излизаме в борба на живот и смърт срещу немците и техните български агенти, за да запазим имота си от ограбване, селищата си от разрушение.* Хар. Русев, По стръмнините. *Великият руски народ, който някога беше победил непобедимата армия на Наполеон. . . почна да се готви за борба на живот и смърт.* Ем. Коралов, Дъщерята на партизанина. — *За пленници не ще остане време, боят ще бъде на живот и смърт — . . . — Или ний ще свършим с татарите, или те с нас.* Ст. Загорчинов, Ивайло. *Рано призори ги нападнахме и избихме почти до крак. На тяхно място се явиха две нови чети. . . Започна дълга борба на живот и смърт.* П. Вежинов,

Звездите над нас. *Няма точка за споразумение, няма дума за примирение! Има само борба — борба на живот и смърт!* Г. Кирков, Светата троица.
2. *Обикн. в съчет. с* **боря се (бия се, воювам).** Крайно ожесточено, докрай. *Есесовецът се бореше отчаяно — на живот и смърт, — но тясната дупка, в която се беше пъхнал, ограничаваше движенията му.* П. Вежинов, Нашата сила. *Уплахата на турците от московците бе голяма... Те знаеха, че войната е обявена и че две вери се бият на смърт и живот.* К. Петканов, Преселници. *От българска страна нямаше вече нито една годна пушка, неравният бой продължи на живот и смърт.* Д. Линков, За земята българска. *Той беше разбрал всичко в един миг... Дори не слушаше помощника си Игнат, който му разказваше от коя страна дошли зверовете, как прескочили, как Вълчо се борил с тях на живот и смърт.* С. Северняк, Ветрило от сандалово дърво.
3. *В съчет. с* **въпрос.** Който е от извънредно важно, решаващо значение. *Въпросът за хляба в този период беше въпрос на живот и на смърт.* Сл. Трънски, Неотдавна.

НАЖУЛВАМ (НАЖУЛЯМ) / НАЖУЛЯ ГЛАВАТА <СЪС САПУН> *някому.* Накарвам се на някого, нахоквам някого, обикн. като го изобличавам в нещо лошо.

НАЖУЛВАМ (НАЖУЛЯМ) / НАЖУЛЯ НОСА *на някого. Грубо.* Заслужено наругавам, нахоквам някого за негова простъпка; много се скарвам някому. — *Нажулих им носа за тяхното вагабонтско управление и избори.* Ив. Вазов, Казаларската царица.
Още: **Натривам / натрия (натърквам / натъркам) носа.** *Грубо.*

НАЗАД ВЪРВИ, НАПРЕД НЕ ВЪРВИ. *Диал.* За човек — много е твърдоглав, не склаля да направи нещо.

НАЗАД Е ВРАЧАНСКАТА ГЮРУЛТИЯ. *Диал.* По-късно ще се случи нещо неприятно, ще има някакъв скандал.

НА ЗАДЕН ПЛАН. *Книж.* На място, което няма първостепенно значение, на място с второстепенно значение, важност. *Трябва обаче да се съжалява, че авторът не е спрял достатъчно своето внимание върху образа на Шлосера... Между другите образи тоя герой е даден на заден план.* Ем. Петров, Живите помнят, роман от Камен Калчев (рецензия). *Освен това американските монополи, които все повече се насочват към Индия и Пакистан, се стремят да изместят на заден план английските империалисти.* в. Отечествен фронт. *Г. Стойчев се помъчи да пренесе образа на Исак на заден план, а на негово място да извади образа на Иванко.* Т. Стоянов, Против подценяването на драмата Иванко.
Още: **На втори план.** *Книж.*

НА ЗАДЕН ПЛАН СЪМ. *Книж.* Имам второстепенно значение, важност. *С това, което е на заден план, сега няма да се занимаваме.*
Още: **На втори план съм.** *Книж.* **Стоя на заден план.** *Книж.*

НАЗАЕМ ЛИ ВЗИМАШ. *Диал. Ирон.* Употребява се, когато някой донася нещо съвсем малко.

НА ЗЕЛЕНО, продавам (купувам, изяждам и др.). Предварително, преди да е дошло времето за нещо (продавам, купувам и др.) (обикн. за реколта и под.). — *Остави шегите настрана! — Е, щом искаш — продадох крушите на зелено. — Цвятко кимна с глава, прибра парите.* К. Петканов, Морава звезда кървава. *Всичко се залагаше на зелено, всичко през техните* [на чорбаджиите] *ръце минаваше.* Г. Караславов, Минало. — *Наш Вандо е казал да бъдеш награден и ти... — Ама като отворил уста Петко: „Той да е благодарен, че само го глобихме. Той си изяде наградата на зелено!“* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи.

Произходът е свързан с живота в българското село от недалечното ни минало. Често изпадналите в крайна немотия селяни, за да посрещнат някои свои наложителни нужди, продавали на безценица, обикновено през зимата, следващата „зелена“ реколта от нивите и градините си или жива стока на селските спекуланти.

Още: **На зеленица.** *Диал.*

НА ЗЕЛЕНИЦА. *Диал.* Вж. На зелено.

НА ЗЕМЯ<ТА> НЕ СТЪПВАМ. 1. *Диал.* Възгордял съм се, държа се надменно, надувам се.

2. Много съм радостен, много съм доволен от нещо. *Младата невеста на земята не стъпваше, цялата грееше от щастие.*

НА ЗМИИТЕ В УСТАТА ПЛЮЕ. Много е зъл, проклет.

НА ИГРА, вземам (правя). Несериозно (вземам, правя). *Всичко взема на игра, за нищо не иска да мисли.* ● *Направих го на игра, пък то стана хубаво.*

НАЙДОХ МЕКАТА ЖИЛКА *на нещо.* Дочаках най-удобния момент за нещо.

НАЙДОХ ПОХЛУПАК [ЩЕ НАЙДА ПОХЛУПАК] *на нещо.* Съумях (ще съумея) да дам сполучлив, остроумен отговор за нещо, веднага отвръщам на нещо. *„Бре, че вие, кай, сте оградили рая!" Ама и я му найдох похлупак: Раят е, казвам, според светците, байнов. Каквото оградиш, в такова ще седнеш.* Н. Хайтов, Писма от пущинаците.
Още: **Намерих похлупак.**

НАЙДОХ СИ МАЙСТОРА [ЩЕ СИ НАЙДА МАЙСТОРА]. Попаднах (ще попадна) на по-опитен от мене човек, който успя (ще успее)да се справи с мене и да ми даде заслуженото. *На другия ден из селото се разправяше, че някакъв войник нощес набил кмета. — Той ще си найде майстора! — заканваха се хората.* Г. Караславов, Обикновени хора. *— Германия обявила война на Съветския съюз! — рече момчето... Дядо Тома се усмихна с презрително изражение на старческото си лице. — Е, много шетаха по света тия шваби, ама най-сетне си найдоха майстора! — рече той.* Г. Караславов, Неверникът Тома.
Още: **Намерих си майстора** /в 1 знач./. **Намерих бача (кръстника) си.** *Диал.*

НАЙДОХ СИ МОСТРАТА [ЩЕ СИ НАЙДА МОСТРАТА]. *Диал.* За лошите ми дела и поведение някой човек като мене успя (ще успее) да ми отмъсти или да се справи с мене.

НА ЙОТА. Поне малко. *Такава е силата на познанието — тя ти дава да прозреш не само своята слабост, но и слабостта на другите, на света, в който живееш. А след като веднъж си ги видял, земаш да вярваш, че е във волята ти да промениш с нещо този сбъркан живот, да го изместиш поне на йота — от старото му, криво русло.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.

НА КАКВОТО ОНО СЪМ. *Диал.* Вж. На какъв (кой, тоя) ред съм. *— Той добре прави, дето иде да я повиди и да я поотмени... Че на каквото е оно сега тя, не ѝ е дип леко да кара с нас.* Т. Г. Влайков, Стрина Венковица и снаха ѝ.

НА КАКЪВ АКЪЛ СЪМ. Вж. На какъв ум съм.

НА КАКЪВ КРАЙ ЩЕ ИЗЛЯЗА. Какво ще стане с мене, какво ще ми се случи (обикн. за нещо лошо). *Ти му разправи без да помислиш на какъв край ще излезем. Бог да ти е на помощ.* Д. Немиров, Дело № 9.

НА КАКЪВ (КОЙ) РЕД ДОКАРВАМ / ДОКАРАМ *някого.* В какво положение ставам причина да изпадне някой. *Като си покорила мъжа си с тия сълзи, виж на кой ред го докара.* Р. Стоянов, Майстори.

НА КАКЪВ (КОЙ, ТОЯ) РЕД СЪМ. 1. *Диал.* За жена — бременна съм. *С изминуването на дни и недели Тинка сѐ повече напредваше в затрудняването... Като бе на тоя ред сега, Колчо се страхуваше да я пусне пак с возривачките на нивата.* Т. Г. Влайков, Стрина Венковица и снаха ѝ.
2. *Някой или нещо.* Намирам се в лошо положение, състояние. *— Каня ви, пък не виждам на кой ред е всичко тук. Разтворено като в плевник!* П. Ю. Тодоров, Самодива. *А тя от ден на ден става по-капризна. Не се вижда на кой ред е, ами все търси кисело мляко и си плеска лицето.* М. Грубешлиева, През иглено ухо.
Още: **На каквото оно съм.** *Диал.*

НА КАКЪВ УМ СЪМ. Какво мисля, какво кроя, какво възнамерявам да правя. *Ама, бай Стефане — стресна се Бори, — чакай да се разберем. Пращат ме, де да знам на какъв ум си.* Й. Вълчев, Стъпала към небе.
Още: **На какъв акъл съм.**

НА КАЛЕТО БЕГЛИК СЪМ ХОДИЛ. *Диал.* Много съм стар и отдавна помня.

Свързва се с времето, когато е градена Видинската крепост, където българи са ходили да работят безплатно (П. Гъбьов, Пословици и пословични изрази по говора във Видин, Велико Търново и др. — СбНУ, кн. XXV, 1909, с. 31).

НА КАЛЕТО КАМЪНИ ВЛАЧИЛО. *Диал. Ирон.* За месо от стар добитък; за старо месо.

Свързва се с времето, когато е градена Видинската крепост, където с добитък са карали камъни за строежа (П. Гъбьов, Пословици и пословични изрази по говора във Видин, Велико Търново и др.—СбНУ, кн. XXV, 1909, с. 31).

НА КАЛУГЕРО ДЕЦАТА ЗАПЛАКАЛИ. *Диал. Ирон.* Употребява се, за да се подчертае, че някой не го е грижа за нещо, че не се е разтревожил.

НА КАЛЪЧ. Накриво, косо. *Удари го на калъч.*

НА КАМЪК ТРЕВА ПОНИКВА / ПОНИКНЕ. Настава голямо плодородие. *Пък тая година, дето се казва — и на камък трева поникна.* Й. Йовков, Жетварят.

НАКАРАЛИ ВЪЛЯ, А ТОЙ МИЛЯ. *Диал.* Употребява се, когато някой трябва да свърши някаква работа, а той я прехвърля на другиго.

НАКАРАЛИ КОТКАТА НА РАБОТА, А ТЯ ОПАШКАТА СИ. Употребява се, когато някой трябва да свърши някаква работа, а той я прехвърля на другиго.

Още: **Накарали лисицата (кучето) на работа, а тя (то) опашката си. Казали (рекли) на котката, а тя на опашката си.**

НАКАРАЛИ КУЧЕТО НА РАБОТА, А ТО ОПАШКАТА СИ. Употребява се, когато някой трябва да свърши някаква работа, а той я прехвърля на другиго.

Още: **Накарали лисицата (котката) на работа, а тя опашката си. Казали (рекли) на кучето, а то на опашката си.**

НАКАРАЛИ ЛИСИЦАТА НА РАБОТА, А ТЯ ОПАШКАТА СИ. Употребява се, когато някой трябва да свърши някаква работа, а той я прехвърля на другиго.

Още: **Накарали кучето (котката) на работа, а то (тя) опашката си. Казали (рекли) на лисицата, а тя на опашката си.**

НАКАРАЛИ ЦАРСКАТА ДЪЩЕРЯ НА РАБОТА. *Подигр.* Употребява се, когато някой, като върши нещо, се рани, убие. — *Убодох се, като си шиех полата. — Накарали царската дъщеря на работа!*

НАКАРВАМ / НАКАРАМ В ШИШЕ ДА ПИКАЕ *някого. Диал. Вулг.* Поставям някого в много затруднено положение.

НАКАРВАМ / НАКАРАМ У ГЛУШЧОВА ДУПКА. *Диал.* **1.** Нахоквам жестоко някого.
2. Отмъщавам си на някого, наказвам някого, като го поставям в затруднено, безизходно положение и го правя безсилен или безвреден.

Още: **Навкарвам / навкарам в миша дупка.** *Диал.*

НА КАТА ЛЕЩА И ЗАБЯЛА. *Диал. Ирон.* Човек, който се меси навсякъде, където трябва и където не трябва.

НА КАТА МАНДЖА И ПИПЕР. *Диал. Ирон.* Човек, който се меси навсякъде, където трябва и където не трябва.

НА КВАДРАТ. Извънредно голям, в много голяма степен. *Глупости на квадрат*

НАКВАСВАМ СИ / НАКВАСЯ СИ ГЪРЛОТО. Пийвам малко вино или някакво друго алкохолно питие. *Почерпи нещо да си наквасим гърлото.*

Още: **Намокрям си / намокря си (намазвам си / намажа си, оплаквам си / оплакна си) гърлото.**

НАКЛАЖДАМ / НАКЛАДА НА ОГЪНЯ *някого* и **НАКЛАЖДАМ / НАКЛАДА** *на някакъв* **ОГЪН.** *Диал.* Докарвам някому беда, причинявам му неприятности. *Ей го тоя,*

дето иде с очилата. . . Като чекист ходи и дебне да накладе някого на огъня. Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено. *Но тя не познаваше други и се ядосваше, че му се довери. Страхуваше се да не я накладе на някой огън.* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено. *Я си ми кажи кой ме е наклал на тоя огън, че да ми вземе местото.* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено.

НАКЛАЖДАМ / НАКЛАДЯ РЕЧ. *Диал.* Пущам клюки, наклеветявам.

НА КНИГА, остава. Без приложение; формално. *„Пашо, ние сме въстанали против вас да браним народа си, когото измъчва турската власт. Издаде се Хатихумаюн, който признава нашите права наравно с вашите, само че написаното остава на книга."* М. Марчевски, Дошло е време. *За съжаление повечето решения останаха на книга само като добри намерения, без да се осъществят.*

НА КОГО (КОМУ) ГИ ПРОДАВАШ <ТИ> ТИЯ (ТЕЗИ). Вж. Не ми ги продавай тия.

НА КОЙ БОГ СЕ КЛАНЯМ. Какви възгледи имам, какви идеи споделям.
Още: **На кой господ се кланям.**

НА КОЙ (КАКЪВ) ГОСПОД СЕ КЛАНЯМ. Какви възгледи имам, какви идеи споделям. *Ето. . . онзи предприемач. . . На кой господ не се е кланял той, само и само да не бракуват неговите батакчийски доставки?* Ал. Константинов, Страст.
Още: **На кой бог се кланям. На кой (какъв) господ се моля (слугувам, служа).**

НА КОЙ (КАКЪВ) ГОСПОД СЕ МОЛЯ. Какви възгледи имам, какви идеи споделям. *А ето че след революцията в Русия изведнъж се видя кой на какъв господ се е молил. Като стане дума за Съветска Русия, тесните социалисти не дават прах да падне върху името ѝ. А чуят ли за съветската власт, широките социалисти змии и гущери започват да бълват.* Г. Караславов, Обикновени хора.
Още: **На кой (какъв) господ се кланям (слугувам, служа).**

НА КОЙ (КАКЪВ, НА ЧИЙ) ГОСПОД СЛУГУВАМ. Вж. На кой (какъв) господ се моля. *Ще ида да изпочукам муцуните на тия мръсници! Ще ги науча аз коя майка ги е раждала и на чий господ слугуват!* Г. Караславов, Обикновени хора.

НА КОЙ (КАКЪВ, НА ЧИЙ) ГОСПОД СЛУЖА. Вж. На кой (какъв) господ се моля.

НА КОЙ ДЯВОЛ СВЕЩ ПАЛЯ. Вж. На кой дявол се кланям.—*Ако бяхме я* [сватбата] *направили по Великден, сега нямаше да се чудиш на кой дявол свещ да палиш — започна дядо Атанас с неискрено мек тон и завърши с откровено сърдит: — А защо се колебаеш?* Т. Харманджиев, Родове.

НА КОЙ ДЯВОЛ СЕ КЛАНЯМ. С какви нечестни средства си служа, за да постигна това, което искам. *Де да знаеш на кой господ е служил и на кой дявол се е кланял.* М. Марчевски, Тайнствените светлини.
Още: **На кой дявол свещ паля.**

НА КОЙ <ЛИ> ЦАР НА ВРЕМЕТО. *Ирон.* Неизвестно кога, не се знае кога ще стане нещо (обикн. за нещо, което се мисли, че никога няма да стане). *На кой ли цар на времето и аз ще събера пари, за да купя апартамент.*

НАКОКОШИНИЛ СЪМ СЕ КАТО ЦАР ПЕРУШАН. *Диал.* Много съм горделив.
От приказката за някой си цар, който заради сторена от него неправда към някого бил наказан с това, че цялото му тяло обрасло с птичи пера (Кр. С. Стойчев, Тетевенски говор. Пословици.—СбНУ, XXXI, 1915, с. 150).

НА КОМАР БОТУШИ. *Диал. Ирон.* Употребява се, за да се изтъкне, че нещо не подхожда на някого, не му прилича, не му подобава.
От погов.: На коте ряпа, на комар ботуши.

НА КОНЕЦ. 1. На съвсем тънко, малко нещо. *Дръжи се на конец.*
2. Съвсем близко, непосредствено. *Колата мина на конец от пропастта.* ● *На конец е до чертата.*
Още: **На влакно.** *Диал.* /към 1 знач./. **На косъм.**

НА КОНЕЦ ОСТАНА. *Със следв. изр. със съюз* **да**. Без малко, насмалко. *На конец остана да се провали цялата работа.*
Още: **На косъм остана. На влакно остана.** *Диал.*

НА КОНСКИ<Я> ВЕЛИКДЕН. *Ирон.* Никога (за подчертаване, че нещо няма да стане, да се осъществи). — *А на тебе, бай Петко, върнаха ли сивия кон, дето го реквизираха миналата есен? Не са ли? — Не са ами! Ще го върнат на конския Великден! Хайдуци!. . .* К. Калчев, Живите помнят. — *А с вас щяха ли да подпишат благоприятен мир империалистите, по нас казват — на конски Великден.* В. Нешков, Настъпление.
Още: **Кога<то> дойде конски Великден.** *Ирон.*

НА КОН СЪМ <НЕ СЪМ ПЕШ>. *Диал.* Много съм добре. *Ако мога да свърша тази работа, на кон съм.*

НА (ПО) КОТЕ РЯПА. *Диал. Ирон.* Употребява се, за да се изтъкне, че нещо не подхожда на някого, не му прилича, не му подобава. *Бягай се оттука, хей келеш ченгене, му извика Демир-дишлията, то е на коте ряпа, хайде оттук.* Ц. Гинчев, Ганчо Косерката. — *Има ли и на мене много здраве? — Ами и на тебе — по коте ряпа! — изсмя се една от жените.* К. Петканов, Морава звезда кървава.
От погов.: На (по) коте ряпа, на комар ботуши. ● На коте ряпа и на жаба хълзулка.

НАКРАЙ ВРЕМЕ. В последния момент, към края на нещо, когато нещо вече свършва. *Толкова съм милял и жадувал за такова нещо, толкова съм обичал такъв живот. . . та сега накрай време — е че, вика се, над гроба съм надникнал, да зема да го разтура!* Т. Г. Влайков, Чичо Стайко.

НА КРАК (КРАКА). 1. Прав, без да сядам. *Пинтата си поръча чаша ракия. Той смяташе да я изпие на крак и да си върви.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Докато алагарят прехвърли седлата и юздите върху бодри коне, похапнах на крак.* Й. Вълчев, Стъпала към небе. *Най-напред се изпя руският химн, изслушан от публиката на крака.* Ив. Вазов, Пъстър свят.
2. Без да лягам на легло, като продължавам да работя. *Ето нà, ако искате да знаете, и аз самият съм болен като вас. Но както виждате, реших съм да я прекарам на крака!. . .* Д. Калфов, Епидемия. *Прекарах болестта на крак.*
3. Здрав, оздравял от тежка болест. *Лекарят приседна за малко край леглото. — Вървиш добре . . . скоро ще бъдеш на крака.* П. Вежинов, Нашата сила. — *Добра среща, песнопоецо! — рече усмихнато Дамян. — На крака си, виждам. Баба Митана те е излекувала.* Ст. Загорчинов, Ивайло. — *Накъде така изведнъж. . . — спря ме татко разтревожен. А очите му в това време се напълниха с умиление и сълзи, че съм вече здрава и на крака.* П. Михайлов, Малката партизанка.
4. Станал от сън; буден. *Утре нейната бригада щеше да вършее. . . Тя подвикна от портата: — Иванке, нали знаеш за утре. Рано-рано трябва да сме на крак.* Кр. Григоров, Игличево. *Пристигнахме в Самарци в най-ранно утро, но въпреки това цялото село бе вече на крак.* П. Вежинов, Нашата сила.
5. Напълно готов за действие, в очакване на нещо. *Ивайло нареди във всяка къща едни да будуват, докато другите спят. Така че всички прибойчани бяха на крака, щом се разчу за приближаването на татарите, и с оръжието, което държаха до себе си, можеха да им излязат веднага насреща.* Ст. Загорчинов, Ивайло. *Той известил своите въодушевени съселени, че Панагюрище е вече на крак.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания. *Особено в понеделник целият град беше на крак и всеки въоржен с каквото може: брадва, пищов, кама, нож, пушка и др., очакваше с нетърпение въстаниците.* Н. Голосманов, Ц. Гинчев и др. в спомените на съвременниците си. *Партизаните влязоха в селото привечер. Обезвредиха вражеските елементи и свикаха голям общоселски митинг. . . Населението едва сдържаше възторга си. Цялото село беше на крак.* К. Ламбрев, Средногорски партизани. *Народните маси са на крак.*
На крак. Бъдѝ готов! (Употребява се като призив за борба, за активни действия). *А там — из града, за разплата желязна / тълпите повел бе Спартак,/ и бурно ехтеше в нощта златозвездна: / „На крак, братя роби, на крак!“* Хр. Смирненски, Гладиатор. *Всичко годно за оръжие — на крак!* Й. Вълчев, Стъпала към небе.
6. Лично, сам. *Малцина бяха онези, що сами и на крака донесоха по някоя обсебена вещ или пък пазена под свой покрив кооперативна стока.* Б. Обретенов, Сноп. *Хайде, и дете харизвам. . . — Вие искахте да си вземете раненице, булка Стоянице —*

ето го на крака ти е доведено. Елин Пелин, Щъркови гнезда. *Ходя на крака да му дам нещо.* ● *Отидох на крака да му известя новината.*
Още: **На нога (нозе).** *Остар.* **От крак** /към 1 знач./.

НА КРАСТАВА ШИЯ ЖЕЛТИ ЖЕЛТИЦИ. *Диал.* За облекло, накит и под., които никак не приличат, не подхождат на някого.

НА КРАСТАВИЧАР КРАСТАВИЦИ ПРОДАВАМ. *Ирон.* Уча на нещо някого, който е опитен и не се нуждае от поучаване. *То когато е в поезия, не само гарга или чавка могат да турят, но и чучулиги, за да уйдише стихът. Ти на краставичар краставици не продавай.* Ив. Вазов, Хъшове.
Още: **На бахчеванджия (бостанджия) краставици продавам.** *Диал. Ирон.*

НА КРИВ ПЪТ СЪМ. 1. Постъпвам не така, както трябва, за да постигна някаква цел, към която се стремя; действувам погрешно, неправилно. *Не прави така, на крив път си, ще съжаляваш.*
2. Застъпвам неправилно, погрешно мнение, твърдя нещо невярно. *Спориха дали кобилата е агарянска или ромейска. — И двамата сте на крив път — намеси се третият конник.* Ст. Загорчинов, Ден последен.
Още: **На погрешен път съм.**

НАКРИВЯВАМ / НАКРИВЯ ВРАТ *някому. Диал.* Преставам да се интересувам от някого; пренебрегвам. *Сега сигурно си мисли, че ще може да я ожени за някой богат вдовец. Или ще я котка, докато я използва някак, и ще ѝ накриви врат.* Г. Караславов, Татул.

НАКРИВЯВАМ СИ / НАКРИВЯ СИ КАЛПАКА и НАКРИВЯВАМ / НАКРИВЯ КАЛПАК. Преставам да се тревожа за каквото и да е, да се грижа за нещо или да се интересувам от нещо; почвам да живея лек, безгрижен живот. *Па сетне оттегли се на Охридското езеро, дигни си една вила, па си накриви калпака.* Ал. Константинов, Разни хора, разни идеали. *Па спечелиш ли веднъж доверието — накриви си калпака: няма да усетиш даже, как ще ти тръгне работата наред.* Ал. Константинов, Разни хора, разни идеали. *Новите весели постройки все изглеждаха малко недовършени, недоправени. . . Чувствуваше се някак, че няма последното усилие, та стопанинът да накриви калпак, да се засмее и да викне: край!* А. Гуляшки, Златното руно. „*Способен — ще кажат, — нареди се. . . И ще вземат да те хвалят, да ти се подмазват. . . Докараш ли я до това положение, накривявай си калпака и си гледай кефа.*" Г. Караславов, Съвет.
Още: **Накривявам си / накривя си капата (шапката, феса).**

НАКРИВЯВАМ СИ / НАКРИВЯ СИ КАПАТА. Вж. Накривявам си / накривя си калпака. *Премести се сетне в града. . . Накупи си там къщи, дюкяни, дворове, заграби де що безстопанствени места имаше, писа ги на жена си и си накриви капата.* Г. Караславов, Общественик. *Работата ставаше сериозна. Ще се пръсне сега мълвата за любовта ѝ с него, а ако той утре си накриви капата и си замине? Тогава? Къде ще иде тя?* Г. Караславов, Обикновени хора.

НАКРИВЯВАМ СИ / НАКРИВЯ СИ ФЕСА. Вж. Накривявам си / накривя си калпака. *Да не бе се женил, той сега би си накривил феса.* Ив. Вазов, Драски и шарки. *Делията сметнал, че работата е свършена вече, та си накривил феса и си запял човекът.* Г. Караславов, На село.

НАКРИВЯВАМ СИ / НАКРИВЯ СИ ШАПКАТА. Вж. Накривявам си / накривя си калпака. *Има само една утеха: че плащането на бордюр и паваж става в течение на девет години. След девет години домопритежателят от крайнината може да си накриви шапката и да си гледа спокойствието.* Г. Караславов, Паваж. — *Майката му е това, дето ти казвам. Овърши си житото, прибери си го в хамбара, па си накриви шапката за до друга есен.* Кр. Григоров, Йото. *Има у нас хора, — които мислят, че сега, след като сключихме мира,. . ., можем да си накривим шапките и спокойно да се отдадем на своята всекидневна работа.* Г. Димитров, Предвижданията на нашата партия се потвърдиха блестящо.

НА КРУША ЛИ БЕШЕ. *Самост. или със следв. изр. със съюз* **че, та.** Казва се на някого, който се сети със закъснение да иска или каже нещо. *Ти тогава на круша ли беше, та не се обади, че искаш да отидеш там, когато питахме кой иска.*

НА КУКЛА, говоря (приказвам). *Диал.* Шеговито и иронично (говоря).

НА КУКОВДЕН. *Ирон.* Никога (за подчертаване, че нещо няма да се осъществи). *И ти вярваш, че онзи пияница ще се върне. Ще се върне той на куковден!* Й. Йовков, Старопланински легенди. — *Дръжте го тогава край полите си и да се прости с конете... — Ако не удържим властта, дружбашите ще ни смажат, като прашини ще ни тъпчат, пък ти ще видиш конете на куковден.* Ем. Станев, Иван Кондарев.
Още: **На куково лято. Кога<то> дойде куковден.** *Ирон.*

НА КУКОВО ЛЯТО. Никога (за подчертаване, че нещо няма да се осъществи). *Къде скитосва момчето, казвай! — Търсете го, викам, в гората... — Ще го хванем! — На куково лято, викам. Не се е родил още този, дето ще хване моето пиле.* Ив. Хаджимарчев, Овчарчето Калитко. — *Ще видим царски войски на куково лято. Никакви царски войски няма да отидат в Карвунската област, нито ги има сега.* Ст. Загорчинов, Ивайло.
Още: **На куковден.**

НА КУТИЙКИ. *В съчет. с* **глад (студ).** Извънредно голям, непоносим (глад, студ). *Настъпи глад на кутийки.* ● *Студ на кутийки.* ● *Мраз на кутийки.*

НА КУЦ<И> КРАК. Със скачане на един крак (за начин на ходене, обикн. при детска игра). *Ама коч, ти казвам! Заслужава на куци крак до бърчината да идеш да го видиш.* Н. Хайтов, Диви разкази. *Ако не бях кандидат-студентка, бих заподскачала на куц крак. Една безпричинна радост ме бе грабнала и ме носеше като перце из улицата и аз се чувствувах необикновено добра.* Ем. Манов, Моето първо лято.

НА КУЧЕ ДА ЗАМАХНЕШ, ЩЕ УДАРИШ *някого. Със следв. същ.* За подчертаване, че някой или нещо (изразено със следв. същ.) е в много голямо количество, много често се среща. *На куче да замахнеш, ще удариш полицай.*
Още: **На куче да хвърлиш, ще удариш.**

НА КУЧЕ ДА ХВЪРЛИШ, ЩЕ УДАРИШ *някого.* Вж. На куче да замахнеш, ще удариш *някого.*

НА КУЧЕТО ПОД ОПАШКАТА. На лошо, затънтено място. *Той уважението ми го има..., и ми даде ливадка, ама знаеш ли къде? На кучето под опашката, в пущинаците.* Н. Хайтов, Диви разкази.

НАКЪДЕ БИЯ. *Обикн. във 2 и 3 л. След главно изр.* Какво загатвам, какво подмятам какво искам да кажа. *И сега той изведнъж усети накъде бие с приказките си докторът* В. Геновска, Седем години. *Много му се искаше да чуе първите приказки за това момче да разбере накъде бият хорските съмнения.* Г. Караславов, Снаха. — *Да си бяхме стояли в Прибойна, по-добре щеше да е... — Който мисли така, да се върне назад. Прибойна не е далеч. Аз нищо няма да му река. Селяните разбраха накъде бие Ивайло и наведоха виновно глави.* Ст. Загорчинов, Ивайло. *Като те слушам, съвсем ми е ясно накъде биеш.* ● *Най-после разбра ли накъде бия.*

НАКЪДЕ ВЕЕ ВЯТЪРА. Вж. Накъде духа вятъра. *Разбрах аз накъде вее вятъра.*

НАКЪДЕ ДУХА ВЯТЪРА. Каква промяна се очаква във връзка със съществуващото в момента положение. — *Ех, рече той, — нека ви кажа, че вие сами не знаете накъде духа вятърът. Идете между ония на барикадата и чуйте какво те мислят.* Ст. Дичев, За свободата. — *Защо пък да не се запишем в ТКЗС-ето? ... — Та виж колко заможни стопани се записаха. Разбраха накъде духа вятърът, с новото се наредиха.* А. Гуляшки, МТ станция. — *Докога, бай Петко, само ти ще влачиш тия руна!... — Не видиш ли накъде духа вятърът? Целият окръжен народен съвет е бръснат...* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено.
Още: **Накъде вее вятъра.**

НАКЪДЕ ИЗБИВАМ / ИЗБИЯ. *Обикн. във 2 и 3 л. След главно изр.* Какво правя (обикн. нещо лошо, нещо прекалено), как се проявявам. *Той тоз даскал мене хич не ми харесва! Все много знае, все той отгоре като зехтин над вода! Де да видим накъде ще избие.* Д. Марчевски, Дошло е време. *Виждам аз накъде избива той от известно време.* ● *Разбрахте ли накъде изби тази работа.*

НАКЪДЕ ОТИВА ПРИКАЗКАТА. *След главно изр.* Какво се подмята, за какво се намеква. *Тате разбра накъде отива приказката и ми подаде табакерата си да му я предам.* Ст. Чилингиров, Хлеб наш насущний.

НАКЪДЕТО ДУХА ВЯТЪРА. Съобразно със съществуващите в момента условия, обстоятелства или създалото се положение (с оглед на някакво действие, обикн. за лична изгода). *Накъдето духа вятъра, натам насочи усилията си.*
Още: **<Според> както духа вятъра.**

НАКЪДЕТО ЗАВЕЕ ВЯТЪРА. Съобразно с условията, обстоятелствата, които ще се създадат (с оглед на някакво действие, обикн. за лична изгода). *Накъдето завее вятъра, натам се ориентирай.*
Още: **Накъдето задуха (повее) вятъра. <Според> както завее вятъра.**

НАКЪДЕТО ЗАДУХА ВЯТЪРА. Съобразно с условията, обстоятелствата, които ще се създадат (с оглед на някакво действие, обикн. за лична изгода).
Още: **Накъдето завее (повее) вятъра. <Според> както задуха вятъра.**

НАКЪДЕТО МИ ВИДЯТ ОЧИТЕ. Без определена посока, където ми падне, където се случи; напосоки. *Във време на въстанието аз се уплаших и търтих да бягам накъдето ми видят очите.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания.—*Не ми се седи в това диво село. Ще се махна накъдето очите ми видят, та никого да не гледам.* К. Петканов, Омайно биле. *Олекна ми малко чак като се врекох, че ако се върна довечера жив и здрав, утре — жената в колата и. . . накъдето ми видят очите.* Н. Хайтов, Съперници. *Прииска ми се да съм свободен!. . . Насилих прозореца, откъртих го с цялата рамка. Прекрачих и бях отново навън! Но сега накъде? Не мислих много. Накъдето ми видят очите.* Й. Гешев, Вик от тъмнината. — *Бягайте, палави зайчета! — извикало момчето на заешки език и те се пръснали, накъдето им видят очите.* А. Каралийчев, Топла ръкавичка.
Още: **Където (дето) ми видят очите.**

НАКЪДЕТО ПОВЕЕ ВЯТЪРА. Съобразно с условията, обстоятелствата, които ще се създадат (с оглед на някакво действие, обикн. за лична изгода).
Още: **Накъдето задуха (повее) вятъра. <Според> както повее вятъра.**

НА КЪЛКА ЛЕЖА. *Диал.* Неправилно съм убеден в нещо.
Още: **На възнак лежа.** *Диал.*

НА КЪРПА ДА ВЕЧЕРЯШ. *Обикн. във 2 и 3 л. Диал.* Да осиромашееш, да станеш съвсем беден, просяк.

НА КЪСИ ВЪЛНИ. Незаконно и на много висока цена (за покупка, продажба на търсена дефицитна стока). *С черно се занимавам: купувам, продавам на къси вълни — за черноборсовец ме имат.* З. Сребров, В пролетен разлив. *Намираше всякакви стоки, но само на къси вълни.*

Свързан е с военновременната обстановка през Втората световна война, когато в Германия е било строго преследвано слушането на радиостанции на къси вълни.

НА КЪСИЧКО СЪМ. Нямам достатъчно пари, в лошо материално положение съм. — *В какво затруднение — обиден опули очи Михо. — За сватбата, де, малко си бил на късичко. Нали знаеш, ще трябва това-онова, а пък, когато не стига. . .* К. Петканов, Без деца.

НА КЬОРАВАТА ПОЛИЦА. *Диал.* Употребява се като отговор на някого, който търси нещо и пита къде е, а то е пред очите му. — *Къде ли ми е чантата, никъде не я виждам. — На кьоравата полица.*

НА КЬОРАВИТЕ СМЕТКА ДАВАМ. *Диал.* Задремал съм и клюмам. *Много се изморявам през деня, та вечер не издържам до късно и на кьоравите сметка давам.*

НАЛАГАМ / НАЛОЖА ДЕБЕЛИТЕ. Изгубвам срам, ставам безсрамен. — *Прави лоши работи —. . . — безчестно живее. . . Наложила е дебелите, зачерни ми лицето. . . Нощем се върна у дома от караул да си легна, а нея я няма, излязла!* Ив. Вазов, Нова земя.

НАЛАГАМ / НАЛОЖА КОКАЛИТЕ *на някого.* Набивам, натупвам някого. — *Ако до утре не се махнеш, късно ще бъде!. . . — Ти пак помисли. По-добре е да вземеш някоя пара, вместо да ти налагам кокалите.* Д. Немиров, Дело № 9.

Още: **Намествам (наместям) / наместя кокалите. Насаждам / насадя кокалите.** *Диал.*

НАЛАГАМ / НАЛОЖА САМАРА *на някого. Диал.* Набивам, натупвам здравата някого.

Още: **Натъпквам / натъпча самара.** *Диал.* /в 1 знач./.

НА ЛАЙНОТО ГОРНАТА КОРА. *Вулг. Пренебр.* Човек, който има високо мнение за себе си и смята, че е повече от другите.

НА ЛАПАВИЦА, смея се. *Диал.* От време на време, с прекъсване (се смея).

НАЛАПВАМ / НАЛАПАМ ВЪДИЦАТА. 1. Влюбвам се, увличам се в някого. *Зад вратата в малката стая, явно е, ставаше обяснение в любов; обясняваха се тяхната дъщеря, Наташенка, и учителят от околийското училище Шчупкин. — Налапва въдицата! — шепнеше Пеплов, като трепереше от нетърпение и потриваше ръце.* А. П. Чехов, Несполука (превод).

2. Оставям се да бъда излъган, измамен, изигран. *Нали е глупав, те го лъжат, а той налапа въдицата.*

Още: **Лапвам / лапна (глътвам / глътна, захапвам / захапя) въдицата.**

НАЛАПВАМ / НАЛАПАМ ДУЛОТО. Вж. Налапвам / налапам пистолета. *И ако ги открият, те* [комунистите] *имат само един изход; да повалят повече убийци, преди да налапат дулото!* В. Андреев, Блокада.

НАЛАПВАМ / НАЛАПАМ ПИСТОЛЕТА. Самоубивам се, застрелвам се. *Беров научи, че комендантският капитан Вълков, като разбрал, че е късно да бяга, налапал пистолета.* Д. Кисьов, Щастието не идва само. *И тогава кастилските благородници налапаха пистолетите си и се самоубиха с последните куршуми между кадифените завеси на щаба си, за да не позволят на простолюдието да докосне аристократи.* Д. Димов, Осъдени души.

Още: **Налапвам / налапам дулото.**

НА ЛЕГЛО. Тежко болен. *Общо взето обаче, мъглата е вредна. Тя докарва грип и разни други болести и събаря на легло децата и старците.* И. Петров, Преди да се родя. *То било през войната. На вратата почукал немски офицер. „Дъщеря ви!" — рекъл той. „На легло е, господин офицер. . ." — отвърнала майката.* Сл. Македонски, Една земя ми стига.

НАЛЕПИЛ СЪМ СЕ КАТО КЪРЛЕЖ. *Диал.* **1.** Заловил съм се с някого и не мога да се отделя.

2. Хванал съм се с лоша работа и не се отказвам от нея, макар да има лоши последствия за мене.

Още: **Налепил съм се като репей.**

НАЛЕПИЛ СЪМ СЕ КАТО РЕПЕЙ. *Диал.* Вж. Налепил съм се като кърлеж.

НАЛИВАМ / НАЛЕЯ АКЪЛ <В ГЛАВАТА> *на някого. — Вие със Стоян би трябвало да му се поскарате — . . . За онова нещастие момичето не е виновно. А вие стоите и гледате сеир. — Не е баш така — възрази Димо. — Па и Петър не е дете, та да му наливаме акъл за такава работа.* Ем. Манов, Ден се ражда. *Трябва някой да му налее малко акъл в главата, да не прави вече глупости.*

НАЛИВАМ / НАЛЕЯ В ГЛАВАТА *на някого нещо.* **1.** Правя големи усилия някой да научи, да усвои някаква материя, да добие известни познания. *Тук се поочовечил, наши хора му налели туй-онуй в главата, ако не бил станал майстор, може би от него би излязъл добър другар.* Ем. Манов, Ден се ражда. *Имаше няколко ученика, с които се работеше по-трудно, и той се стараеше да им налее в главата всичко, което е необходимо за изпита.*

2. Старая се да убедя някого в нещо, да му внуша нещо. *Постоянно му наливаше в главата да внимава, да не се доверява на всекиго.*

Още: **Наливам / налея с фуния в главата** /към 1 знач./. **Наливам / налея в куфалницата.** *Пренебр.*

НАЛИВАМ / НАЛЕЯ В КУФАЛНИЦАТА *на някого нещо. Пренебр.* **1.** Правя големи усилия някой да научи, да усвои някаква материя, да добие известни познания. **2.** Старая се да убедя някого в нещо, да му внуша нещо. *И още от пелени взе да му отваря зъркелите и да му налива в куфалницата: ще бягаш от неуките, няма да си омешваш капата с простите!* Сп. Йончев, Приказка.

Още: **Наливам / налея в главата.**

НАЛИВАМ / НАЛЕЯ ВОДА В МЕЛНИЦАТА *на някого.* Съзнателно или неволно подпомагам някого, служа на неговите интереси. *Онези мълчаха, навели глави. Това е, самите събития наливаха вода в мелницата на султана, самите събития му даваха право да действува срещу вековните обичаи на империята.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. *Режимът се компрометира, разбойничеството налива вода в мелницата на опозицията.* Ем. Станев, Иван Кондарев. *Днешните им ученици съвършено съзнателно наливат вода в мелницата на тия, които искат да оприличат в емблемата на пречупения кръст човечеството за още хиляда години.* А. Гуляшки, Любов.

Още: **Наливам / налея вода във воденицата.**

НАЛИВАМ ВОДА В РЕШЕТО. Полагам напразни усилия за нещо неизпълнимо; върша работа, от която няма никакъв резултат.

Още: **Нося в (с) решето вода. Черпя вода в решето. Наливам вода в съд без дъно.**

НАЛИВАМ ВОДА В СЪД БЕЗ ДЪНО. Полагам напразни усилия за нещо неизпълнимо; върша някаква безполезна, безсмислена работа, от която няма никакъв резултат.

Още: **Наливам вода в решето.**

НАЛИВАМ / НАЛЕЯ ВОДА ВЪВ ВОДЕНИЦАТА *на някого.* Съзнателно или неволно подпомагам някого, служа на неговите интереси. *Тия, които не изпълняват законите на нова демократична България, наливат вода във воденицата на реакцията.* Г. Димитров, Задълженията на народните партизани. — *Ти, бате, наливаш вода в чужда воденица — смъмри го напътствено Киро, като останаха сами.* Г. Караславов, Обикновени хора. — *Да се цепя от царя ли, да бунтувам народа! — . . . А що ще стане с царството, с България? Или във воденицата на сръбкинята Неда да наливам вода?* Ст. Загорчинов, Ден последен.

Още: **Наливам / налея вода в мелницата. Навръщам вода във воденицата.** *Диал.*

НАЛИВАМ / НАЛЕЯ КАТРАН В ГЛАВАТА *някому. Диал.* Карам се на някого, мъмря го, коря го за нещо.

Още: **Наливам / налея катран в ушите (рогата).**

НАЛИВАМ / НАЛЕЯ КАТРАН В РОГАТА *някому. Диал.* Карам се на някого; мъмря го, коря го за нещо. *Снощи, като влязох в Белчовата ковачница да прибера наклепаните ралници, заварих и Даня. Тъкмо ковеше кумеца Славя. Налива му катран в рогата, а кумецът, каквато е шушумига, не знае какво да каже.* А. Каралийчев, Светлинката на Яковия трактор. — *Ти върви с добро, да не обърна другия край! — И в твоите рога ще налеят катран.* В. Нешков, Настъпление.

Още: **Наливам / налея катран в ушите (главата).** *Диал.* **Сипвам / сипя катран в рогата.** *Диал.*

НАЛИВАМ / НАЛЕЯ КАТРАН В УШИТЕ *някому. Диал.* Вж. Наливам / налея катран в главата *някому.*

НАЛИВАМ / НАЛЕЯ КОКАЛ. Ставам по-пълен, по-едър; наедрявам. — *Като ѝ* [на биволицата] *забъркваме всяка вечер брашънце, да видиш как ще налее кокал! — оправяше се Стоян Гърмодолеца пред жена си.* И. Волен, Между два свята.

НАЛИВАМ / НАЛЕЯ МАСЛО В ОГЪНЯ. 1. Подбуждам, подстрекавам още повече някого, за да извърши нещо. — *Ще се боря, докато капата ми падне от главата, но няма да се дам! Спасов наливаше масло в огъня: — Точно така! Трябва да се бориш!* М. Марчевски, Тихо пристанище. *Той знаеше, че войниците се готвят да напуснат фронта, и сам наливаше масло в огъня, но сега, след като денят бе определен, той се смути, обезпокои*

се. К. Петканов, Морава звезда кървава. *Върховете, окъпани в пурпур, ме поблазниха с дивната си гледка и в същата минута реших да отида на калето. Радков се опита да ме отклони: че било стръмно, диво,. . ., но вместо да ме отклони — наля масло в огъня. . . — Щом е тъй, вземи да го изпратиш — каза той на Манчика, — да не сбърка пътя.* Н. Хайтов, Шумки от габър.

2. Съдействувам, спомагам за изострянето на някакви неприязнени чувства, настроения. *Но тя виждаше, че не само той носи всичката отговорност за нещастието в тяхната къща, че и майка ѝ с характера си и грандоманията за своя род, с упоритостта и подозрителността си наливаше винаги масло в огъня.* Л. Стоянов, Сребърната сватба на полковник Матов. — *Вярно бе, нали алемдаринът, дядо му на Пазвантооглу, грабна на времето бащината ти леля? — Трай ти викам, и не наливай масло в огъня! Няма бащина и няма леля. Друга кръв е вече то. Душманска.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.

3. Разпалвам още по-силно някакво чувство у някого. — *Забрави тая кучка, сине, събери си ума най-сетне — утешаваше го тя. . . Ала тя наливаше масло в огъня. Колчем си спомняше за Нуринка, нещо сякаш го кълцваше в сърцето.* Хар. Русев, Под земята. *Как да му каже, че го обича, но няма да се омъжи за него? Защо да налива масло в огъня?* М. Марчевски, Калофер войвода. *Приятели, роднини, които се бяха вече научили, че не ме ще. . ., започнаха да ми приказват срещу нея. . . Те и не подозираха, че с това, дето се вика, наливат масло в огъня — унищожавайки Сладунка, те оставяха един влюбен в ужасяваща самота.* Ил. Волен, Между два свята.

Още: **Турям / туря масло в (на) огъня. Подливам / подлея масло на огъня.** *Диал.*

НАЛИВАМ ОТ ПУСТО В ПРАЗНО. Върша нещо напълно безполезно, напълно излишно. *Макар и да виждах ясно, че да вземеш в заем, за да плащаш дълг, е да наливаш от пусто в празно, все пак черният призрак на позора и разорението се беше скрил от очите ми.* Д. Немиров, Когато бях малък. *Ако не се сдобият с още едно кравенце до напролет, ще трябва пък сега да продават от нивата. . ., за да купят добиче. Все едно да наливаш от пусто в празно.* Кр. Григоров, Новодомци. — *Но това не пречи да мобилизираме хората — забеляза спокойно Пиронев. — Хората са си мобилизирани! — отвърна решително Прангов. — Няма защо да наливаме от пусто в празно.* Г. Караславов, Обикновени хора.

Още: **Преливам (изливам) от пусто в празно.**

НАЛИВАМ СЕ КАТО ДУПКА. Пия много алкохол, мога да изпия много алкохол. *Цяла бутилка мартини е малко прекалено за един скромен аперитив, обаче това не е обезпокояващо, когато имаш пред себе си партньор, който се налива като дупка.* Б. Райнов, Няма нищо по-хубаво от лошото време.

НАЛИВАМ / НАЛЕЯ С ФУНИЯ В ГЛАВАТА *на някого нещо.* Правя големи усилия някой да научи, да усвои някаква материя, да добие известни познания. *На слабите ученици учителят трябва да им налива с фуния в главата.*

Още: **Наливам / налея в главата** /в 1 знач./.

НАЛИВАМ / НАЛЕЯ УМ <В ГЛАВАТА> *на някого.* Уча, поучавам някого на нещо. *От двадесет и пет годишната си практика пишещият тези редове разбра, че съвсем глупаво е да мисли, че на другарите от Комитета ще им налива ум в главата.* В. Цонев, Лято иде.

Още: **Наливам / налея акъл <в главата>.**

НАЛИВАТ МИ СЕ / НАЛЕЯТ МИ СЕ ОЧИТЕ <С КРЪВ>. Силно се разгневявам, обхваща ме силен гняв. *Мльк, бе! — изрева Киро. Той се озъби като вълк, очите му се наляха с кръв.* А. Гуляшки, Златното руно. *От минута на минута повече се въодушевяват, очите им се наливат с кръв, лицата им приемат едно кръвнишко, диво, зверско изражение.* Ал. Константинов, До Чикаго и назад. — *В Гудеч бунт на словените! — скръцна със зъби исполинът. — Тѐ това ти е! — стисна зъби и Севар, а очите му се наляха с кръв.* Й. Вълчев, Стъпала към небе. *Глиганът стоеше разкрачен сред блатото, зяпнал от учудване. — Така ли! — надигна се той. Козината по гърба му настръхна като четка, а очите му се наляха с кръв.* П. Бобев, Гърбавата ела. — *. . . Ами как ще тръгнем? — Как, как! На куц крак ще тръгнем, ей така! . . . Черкезинът се не побираше в кожата си, от нищо му се наливаха очите.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.

НА ЛИНИЯ СЪМ. Дошъл е моят ред да направя, да извърша нещо или да бъда, да се явя някъде. — *Приготви се и утре ранички заминавай. Чу ли? — Чух, чух. . . Утре съм на линия.* К. Калчев, Живите помнят. *Ако мислиш, че си ме изиграл, имаш много здраве.*

Моите хора са на линия ей там, до вратата. Б. Райнов, Господин Никой. — *Добре — каза той. — Аз мога да ви разреша отпуска само до довечера. . . — Благодарим — поклати глава Алекси. — Утре ще сме на линия.* А. Гуляшки, Село Ведрово. *Чудно, къде е Киранов?. . . Има си хас да не се яви! Съвсем ще я оплескаме. . . Да, да, ето го и него — на линия!* К. Калчев, Живите помнят. — *Кога ти е изпита? — Утре съм на линия*

НА ЛИЦЕ СЪМ. 1. *Книж.* Съществувам или присъствувам, тук съм. — *Другарю командир, всички чинове в ядрото са на лице.* Г. Караславов, Проходът на младежта. — *Без тогова са седемдесет и двама души луди;. . . Ето ги: . . . сега неколцина са на лице.* Ив. Вазов, Драски и шарки. *Но при направената телефонна проверка служител на име Мито Стоименов не се оказа нито на лице, нито да е работил в плановия отдел.* М. Иванов, Колегата. *Защото по едно чудо, снощният народ в Свети Стефан е оцелял от клането и всичките са на лице.* Ив. Вазов, Драски и шарки.
2. *Диал.* Заемам видно, важно място, изтъкнат съм. *Добре се чувствуваше и Прангата. Наистина той не беше тъй на лице, както при другите кметове и думата му не се чуваше, както по-напред. Прекършен беше неговия чорбаджилък.* Т. Г. Влайков, В село.
3. *Книж.* За нещо — съществувам, има ме. *Документът беше на лице,. . . и двамата свидетели при поделбата,. . ., отдавна бяха се поминали.* Й. Йовков, Жетварят. *Всичко е на лице, за да можем през новата година окончателно да ликвидираме зловредните остатъци от фашистския режим.* Г. Димитров, Ключът за разрешаването на всички наши трудности е в наши ръце. *Фактите са на лице.*●*Сумата е на лице.*

НА ЛОВ ХОДИЛ, БЕЗ ПАЛЕ СЕ ВЪРНАЛ. *Диал. Ирон.* Употребява се, когато някой е направил нещо, без да има полза, без сметка.

НАЛОЖИЛ ВРАТ КАТО БИТОЛСКИ ПРОСЯК. *Диал.* За човек — силен, здрав, охранен.
Още: **Врата му като на битолски просяк.**

НА ЛУД АЛЕНО, НА ШАНТАВ ШАРЕНО. *Подигр.* Употребява се, когато някой е облякъл нещо, което съвсем не му прилича, подобава.

НА ЛУДО И ЧЕРВЕНКО. *Диал.* Употребява се за някой, който има нещо извън нормалното, има и белези, по които се познава.

НА ЛУКОБРАНЕ, ще платя. *Диал.* Никога. — *Плати ли ти борча си? — На лукобране ще ми го плати.*
Още: **На гроздобер.** *Диал.*

НАЛЯВО И НАДЯСНО. 1. По всички посоки. *Накъдето да погледнеш, наляво и надясно, очите не могат да се наситят на широката панорама от гори, долове.* Ем. Станев, Януарско гнездо. *Мишка, весела и пъргава, тичаше лудо наляво и надясно из зелената трева. . .* Й. Йовков, Балкан. *Ще вляза в пашовия конак с дреновицата, па като ще я завъртя наляво и надясно, само турци ще ми станат!* К. Петканов, Златната земя. — *Аз нали ти казвах, така се страхувам! — проплака гъркинята, като мяташе бързи погледи наляво и надясно. . .* Ст. Дичев, За свободата. // Навсякъде. *Пиленца чуруликат надясно и наляво.* Л. Каравелов, Маминото детенце.
2. С всекиго, пред всекиго, (на) всекиго. *Утре ще си тръгна за Ловеч. А там ще разправям наляво и надясно: ожених дъщеря си! Наредих я!* В. Геновска, Седем години. *Те се хвалеха наляво и надясно, че отрядът е разгромен, а неговите ръководители ранени и избити.* Сл. Трънски, Неотдавна. *Той вървеше след нея като сянка, прекосяваше големите стаи и се ръкуваше и запознаваше наляво и надясно.* М. Грубешлиева, Пред прага. *В Букурещ имало голямо оживление: пристигнал някой си Теофан Райнов и раздавал пари наляво и надясно. . .* Ст. Дичев, За свободата. *Той бе изкарал пред кръчмата си цяла бъчва с вино и щедро черпеше наляво и надясно.* Д. Ангелов, На живот и смърт.

НАЛЯГАМ СИ / НАЛЕГНА СИ ДРИПЕЛИТЕ (ДРИПЕЛА). [*Често:* **Налягай си дрипелите (дрипела)**]. Преставам да действувам или да се противопоставям; кротувам, мирувам, смирявам се. — *Истинският пожар ще пламне, когато пламне България — забележи господин Фратю. — Защо ще пламва България? Не ми трябва да пламне България. Да си налягаме дрипелите. Не видяхте ли оня ден каква каша пламна в Заара? — отговори намусено чорбаджи Димо.* Ив. Вазов, Под игото. *Но по едно време разбрах, че ако остана повече между тези людоеди, вътрешностите ми рискуват да се превърнат в разбит хайвер.*

Затова с остатъка от силите си поисках да се изтегля. Но не ме пуснаха. — Налягай си дрипела! — казаха. Сп. Йончев, Разхубавяване с брадва.
Още: **Налягам си / налегна си парцалите (дрипите).**

НАЛЯГАМ СИ / НАЛЕГНА СИ ДРИПИТЕ. [*Често:* **Налягай си дрипите**]. Преставам да действувам или да се противопоставям; кротувам, мирувам, смирявам се. *Все ще избие на една страна това, че Стана Иванина шари из село... Да имаше дете, да си налягa дрипите, а то...* М. Смилова, Друм се вие. — *Налягай дрипите си, все омразно, / каза му скоклестият хрът, / не се зъби, не се дърли напразно, / за смях не ставай на светът.* Ив. Вазов, Слон и мъниче.
Още: **Налягам си / налегна си парцалите (дрипелите). Свивам си / свия си дрипите.**

НАЛЯГАМ СИ / НАЛЕГНА СИ ПАРЦАЛИТЕ. [*Често:* **Налягай си парцалите**]. Преставам да действувам или да се противопоставям; кротувам, мирувам; смирявам се. *Ония сопотненци, като ги хвана бяс — ... „Дайте да се подигнем против турците!" Аз — парен каша духа — казвам им: „Стойте бе, налягайте си парцалите".* Ив. Вазов, Драски и шарки. *По това време българинът се считаше за виновен не само че е въстанал против държавата, но че имал и хубави мустаки. Ето защо аз си налягах парцалите, ударих го на самоунижение, додето имаше защо.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания. — *Боиле — обади се отново жената, която бе попитала Косара за запаса, — да се кача на кон и да ида при мъжа си, а? Знам къде е! — Я си налягай парцалите.* Й. Вълчев, Стъпала към небе. — *Ти ли си Тачее, ти ли си майка! Не виждам вече, синко, не чувам, чедо, и за нищо не ме бива. — Като не те бива, — мисля си — кой те е бил по главата да пътуваш? Защо си не налягаш парцалите в къщи, а?* Чудомир, Свако Тако Хопа. *Може да бяга само здравият, болният да си наляга парцалите.* Л. Стоянов, Холера. *Откакто го наказаха, вече си наляга парцалите.*
Още: **Налягам си / налегна си дрипите (дрипелите). Натискам си (свивам си / свия си) парцалите.**

НАЛЯГАТ МЕ / НАЛЕГНАТ МЕ БЪРЧИНИТЕ. *Диал.* Обхваща ме страх, тревога. *Тогава ми дойде на ума за кръвта и ме налегнаха бърчините. „Ей сега ще се хубаво разсъмне и ще надойдат ония да питат за кръв. Ами сетне?"* Н. Хайтов, Диви разкази.

НАЛЯЛ СЪМ СЕ КАТО ОБЛАК. *Диал.* Пиян съм.

НАМАЖЍ ВРАТАТА СЪС ЗЕХТИН ДА НЕ СКЪРЦА. *Диал.* **1.** Казва се на някого, когато искат да го накарат да си върви, да го изпъдят.
2. Казва се на някого, когато излишно пита какво да прави, а трябва да знае много добре какво да работи.

НАМАЗАХА С ТИКВА *някого. Диал.* Върнаха му годежа, разтуриха годежа.

НАМАЗВАМ / НАМАЖА ВЪЖЕТО. *Обикн. в бъд. и мин. вр.* Бивам обесен. *Далматинците помолиха Бенковски да вземе със себе си и другаря им Стефо, който нямаше паспорт и можеше лесно да намаже въжето „по погрешка".* Л. Стоянов, Бенковски. *Сестрите на падишаха бяха готови да се изядат без сол една друга, а мъжът на по-старата, след като бе довел баджанака си до изгнание, сам намаза въжето поради доносите на другия...* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. *Шакир бей сърдито угаси цигарата си. — Луда глава, ама ще намаже въжето.* Д. Спространов, Охридска пролет. — *Офейкаха двамцата, а ти ще намажеш въжето! — Ами... кой ще ми търси въже... Куршума.. и за тях по-бързо, и за мен по-лесно...* Н. Каралиева, Безумие.
Още: **Облажвам / облажа (омазвам / омажа) въжето.** *Диал.*

НАМАЗВАМ / НАМАЖА КОЛАТА. Давам подкуп, рушвет. *Да намажем колата, че иначе няма да ни услужат.*
Още: **Подмазвам / подмажа колата.**

НАМАЗВАМ / НАМАЖА ПРЪСТИТЕ *на някого. Диал.* Вж. Намазвам / намажа ръцете *на някого.*

НАМАЗВАМ / НАМАЖА РЪЦЕТЕ *на някого. Диал.* Давам подкуп на някого.
Още: Намазвам / **намажа пръстите.** *Диал.*

НАМАЗВАМ СИ / НАМАЖА СИ ГЪРЛОТО. Пийвам малко вино или друго алкохолно питие. — *Слушайте! Ама първо надигни тая шарена бъклица да си намажеш гърлото и да речеш: „На добър час да ни е, селяни, и бог да ни помага!"* Ст. Загорчинов, Ивайло.
Още: **Намокрям си / намокря си (наквасвам си / наквася си, оплаквам си / оплакна си) гърлото.**

НАМАЗВАМ / НАМАЖА С МЕД ДЖУКИТЕ *на някого. Диал.* Давам подкуп на някого.

НА МАЙМУН ДЕРЕ. *Пренебр.* Неизвесно къде, кой знае къде (употребява се като отговор, когато някой пита къде се намира някой или нещо, а този, когото питат, не знае или не желае да каже).

НА МАЙНАТА СИ. *Простореч.* Някъде си много далеч. *Кому ще разправя после, че не можело да настигне хаирсъзите, защото забили на майната си? Кой ще му повярва?* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. *„Да вървят, където щат! На майната си да вървят!" — натрапливо се въртеше в ума му.* Ем. Станев, Иван Кондарев. *Да изтърси направо на министъра си, че иска да го командироват на майната си само заради едни. . . чехли, някак си не е етично.* П. Незнакомов, Как обменихме опит със страната Луанда Турунда.

НА МАРТА В СРЯДА. *Жарг.* Никога. *Тя си мисли, че ще ида у тях на гости. Ще ида на Марта в сряда.*
Още: **На Връбница в сряда.** *Жарг.*

НА МЕНЕ ЛИ ЩЕ ГИ РАЗПРАВЯШ. *Пренебр.* Не ти вярвам, да не мислиш, че ти вярвам. — *На, бог ми е свидетел. . . — Слушай, бе Тинко! — изпъчи се изведнъж Аврадалията. — Ти на мене ли ще ги разправяш? От трийсет години ви знам — по-напред тейка ти, а от десетина години и тебе — ходите от село на село, зарязали сте си работата и ходите не така с голи ръце, ами с кола и волове, та толкова време само за манастира ли, бе чичовото, за вас така мъничко барем не отделяте ли, а?* Г. Караславов, Селски истории.
Още: **Кому ги разправяш.** *Пренебр.*

НА МЕНЕ СЕ ПАДА / ПАДНЕ КРЪЧМАТА. Ще черпя следния път. *На мене се падна кръчмата, у нас ще дойдете на гости.*

От обичая при черпене в компания или на гости — в чиято чаша налеят последното вино, той да черпи следващия път.

Още: **У мене остава / остане кръчмата. У мене е кръчмата. Моя е кръчмата.**

НАМЕРЍ ГОЛЯМ КАМЪК, ТА СИ УДАРЍ ГЛАВАТА. *Диал.* Потърси помощ от по-силен, по-влиятелен човек.

НАМЕРИЛА БАБА СКУБАНО, А ЧЕ ИСКА И ЩИПАНО. *Диал. Ирон.* Вж. Намерила баба хапано, ами иска и щипано.

НАМЕРИЛА БАБА ХАПАНО, АМИ ИСКА И ЩИПАНО. *Диал. Ирон.* За човек, който иска много, без да заслужава и това, което има. *Стремски тръгна подире му и се покачи по една много стръмна стълба с полуизгнили стъпала и влезе в стаята си. — Тази ли е най-добрата? — попита Стремски, като се озова в една котора, прашна и с паяжини по ъглите. . . Хаджията се задоволи да отговори с една вежлива, красноречива усмивка, която искаше да каже: „Намерила баба щипано, ами иска и хапано".* Ив. Вазов, Нова земя.
Още: **Намерила баба скубано, а че иска и щипано.** *Диал. Ирон.*

НАМЕРИЛА БУЛКАТА БРАДВАТА ЗАД ВРАТАТА. *Ирон.* Употребява се, когато някой казва, че е намерил нещо, а той го е взел оттам, където му е мястото.
Още: **Нашла булката брадвата зад вратата.** *Ирон.* **Намерила булката секирата (черяслото, метлата) зад вратата.** *Ирон.*

НАМЕРИЛА БУЛКАТА МЕТЛАТА ЗАД ВРАТАТА. *Ирон.* Вж. Намерила булката брадвата зад вратата.

НАМЕРИЛА БУЛКАТА СЕКИРАТА ЗАД ВРАТАТА. *Ирон.* Вж. Намерила булката брадвата зад вратата.

НАМЕРИЛА БУЛКАТА ЧЕРЯСЛОТО ЗАД ВРАТАТА. *Ирон.* Вж. Намерила булката брадвата зад вратата.

НАМЕРИЛ В ЦЪРКВА СВЕЩ. *Ирон.* Употребява се, когато някой изразява учудване, че нещо го има или го е намерил някъде, където е естествено да го има.

НАМЕРИЛИ СЕ <КАТО> КУКО И ПИПЕ. Сдружили се поради еднаквите си недостатъци.

НАМЕРИЛ КЛИНЕЦ, ТРЯБВАТ МУ ОЩЕ ПЕТНАЙСЕ И ЧЕТИРИ ПЕТАЛА, ТА КОН. *Диал. Ирон.* Употребява се, когато някой наивно си въобразява, че лесно ще получи, ще добие нещо, макар да няма условия за това.

НАМЕРИЛ ПЕТАЛО, ОЩЕ ТРИ, ТА КОН. *Диал. Ирон.* Употребява се, когато някой наивно си въобразява, че лесно ще получи, ще добие нещо, макар да няма условия за това.

НАМЕРИЛ СЪМ КРАВА, ТА (ДА) Я ДОЯ. Използувам беззащитен или лековерен човек и редовно вземам нещо от него.

НАМЕРИЛ СЪМ <ПРАЗНА> ЦЪРКВА ДА СЕ КРЪСТЯ. *Ирон.* Потърсил съм помощ от някого, на когото не може да се разчита. — *Фашистки мекерета и палачи,. . ., като въшки ще ви измачкаме. Толкова кръв изпихте от народа, толкова семейства разплакахте,. . ., и не мирясвате — . . . — Ама сте намерили църква да се кръстите.* В. Нешков, Настъпление.

Още: **Намерил съм <празна> църква да се прекръстя.** *Ирон.* **Нашъл съм църква да се кръстя (прекръстя).** *Диал. Ирон.*

НАМЕРИЛ СЪМ <ПРАЗНА> ЦЪРКВА ДА СЕ ПРЕКРЪСТЯ. Вж. Намерил съм <празна> църква да се кръстя.

НАМЕРИЛ СЪМ СЕЛО БЕЗ КУЧЕТА, ТРЪГНАЛ СЪМ БЕЗ СОПА. Станал съм дързък, превишил съм си правата и си позволявам всичко; своеволнича.

Още: **Намерил съм село без кучета, тръгнал съм без тояга.**

НАМЕРИЛ СЪМ СЕЛО БЕЗ КУЧЕТА <ТРЪГНАЛ СЪМ БЕЗ ТОЯГА>. Станал съм дързък, превишил съм си правата и си позволявам всичко; своеволнича. *Богдан ги изтласка на двора, посочи им конете и им заповяда: — Сега да ви видя гърба! И друг път да не сте припряли до селото, че главите ви ще взема. Намерили сте село без кучета, тръгнали сте без тояга!* К. Петканов, Хайдути. *Да се трепя из махалите тор да събирам по лопата, а той — в реката!. . . „Потрай, викам си, душо, намерил е той село без кучета и е тръгнал без тояга, ама де да видим“.* Н. Хайтов, Съперници. — *И ти смяташе да намериш село без кучета, ама ти мина лисица път. Какъв „началник“ беше, а сега те гони Минко Кузов! Дано да ти дойде поне малко ума в главата.* В. Нешков, Настъпление.

Още: **Намерил съм село без кучета, тръгнал съм без сопа. Нашъл съм село без кучета.** *Диал.* **Намерил съм стадо без кучета. Нашъл съм село без псета, пошъл съм без тояга.** *Диал.*

НАМЕРИЛ СЪМ СТАДО БЕЗ КУЧЕТА. Станал съм дързък, превишил съм си правата и си позволявам всичко; своеволнича. — *Или ще ни оставите да работим, или ще считаме, че изобщо ви няма. Както ви харесва! — Добре! — Досьо тръгна към вратата. — Мислиш, че си намерил стадо без кучета ли? Лъжеш се, господине!* А. Гуляшки, МТ станция.

Още: **Намерил съм село без кучета.**

НАМЕРИЛ СЪМ, ЧЕ (ТА) СЪМ ПРЕМЕРИЛ. Самозабравям се и искам повече от това, което имам, без да го заслужавам.

Още: **Намерил съм, че съм се прехласнал.** *Диал.* **Намерил съм, че (та) съм се насрал.** *Диал. Вулг.*

НАМЕРИЛ СЪМ, ЧЕ (ТА) СЪМ СЕ НАСРАЛ. *Диал. Вулг.* Вж. намерил съм, че (та) съм премерил.

НАМЕРИЛ СЪМ, ЧЕ (ТА) СЪМ СЕ ПРЕХЛАСНАЛ. *Диал.* Вж. Намерил съм, че (та) съм премерил.

НАМЕРИ МЕ НА (У) АМИН<А>. *Диал.* Свари ме, улучи ме в добро разположение и се възползува от това.
С отриц.: **Не ме намери у амина.** Не съм разположен да се карам; премълчавам. *Аз щях да дигна голяма патардия, ами ми беше лошо, не ме намери у амина.*

НАМЕРИХ КЛИН ДА СИ ЗАКАЧА ТОРБАТА. *Диал.* Направих грешка, че се залових с такъв човек или с такава работа (употребява се, когато някой претърпи неуспех, несполука).

НА МЕСЕЧИНА, ще видя (ще получа). *Ирон.* Никога (не ще видя). *Отидеш ли в гората, ни хляб, ни сол ще ти дам, а вино ще видиш на месечина.* Ст. Загорчинов, Ден последен.

НА МЕСЕЧИНКА ПОПРЕЛА, НА СЛЪНЧИЦЕ ПОСПАЛА. *Диал. Ирон.* За човек, който не умее правилно да си разпределя, да си организира времето и работи тогава, когато е най-неудобно и не трябва.
Още: **На свещица попрела, на слънчице поспала.** *Диал.* **На свещица поседела, на слънце поспала.** *Диал.*

НА МЕСО, стрелям. Направо в жив човек (стрелям). *Нощните въоръжени патрули кръстосваха вред из улиците с най-строга поръчка — да стрелят на месо.* Ив. Хаджимарчев, Овчарчето Калитко. *Нашите правила изискваха безусловно подчинение, иначе часовият имаше право да стреля на месо.* Сл. Трънски, Неотдавна. *Полицията ще ги разгони не само с коне и палки, но и с куршуми,. . . „Ще стреля на месо“.* Т. Генов, Освободената истина.

НАМЕСТВАМ (НАМЕСТЯМ) / НАМЕСТЯ КОКАЛИТЕ *някому.* Набивам, натупвам здравата някого. *Пази се, че ще ти наместя кокалите.*
Още: **Намествам (наместям) / наместя костите (ребрата). Налагам / наложа кокалите. Насаждам / насадя кокалите.** *Диал.*

НАМЕСТВАМ (НАМЕСТЯМ) / НАМЕСТЯ КОСТИТЕ *някому.* Набивам, натупвам здравата някого. *В Цветковата кръчма му казаха, че кметът се заканва да му намести костите, задето го е предал на бегълците.* К. Петканов, Морава звезда кървава.
Още: **Намествам (наместям) / наместя кокалите (ребрата).**

НАМЕСТВАМ (НАМЕСТЯМ) / НАМЕСТЯ РЕБРАТА *някому.* Вж. Намествам (наместям) / наместя костите *на някого. — Разкажи сега да видим, какви золуми си направил, чии ребра си намествал, та си хукнал да се криеш. . .* Д. Немиров, Братя.

НАМЕСТО ВЕЖДИ ДА СГЛАДЯ, ИЗБОДОХ ОЧИ. *Диал.* Въпреки стремежа си да направя нещо добро, навличам на себе си или другиму беда.
Още: **Вместо да изпиша вежди, извадих очи. <Вместо> да направя вежди, извадих (избодох) очи.** *Диал.* **Наместо вежди да сгладя, извадих очи.** *Диал.*

НАМЕСТО ВЕЖДИ ДА СГЛАДЯ, ИЗВАДИХ ОЧИ. *Диал.* Вж. Наместо вежди да сгладя, избодох очи.

НАМЕТНАЛ НА СВЕТИ АТАНАСА КОЖУХА. *Диал.* Облякъл лятно време зимна дреха.
Още: **Облякъл на свети Атанаса кожуха.** *Диал.*

НА МИНУТАТА. Веднага, незабавно, моментално. *А птичето изпискало към безумника: — О, безумни глупецо, аз не ти ли казах да помниш моите три поръки през целия си живот? А ти още на минутата ги забрави и ето как глупаво се измами. . .* Ц. Церковски, Поръките на едно птиче. *Кочо Чистеменски, на минутата още,. . ., заминал с кола за Перущица.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания. — *Печатницата, Веднага! Ганущ и Велко се заеха още на минутата с „отпечатването“ на вестник „Борба“.* Д. Ангелов, На живот и смърт.
Още: **На минутката (часа).**

НА МИНУТИ. От време на време, начесто. *На минути той махаше с длан и шепнеше на себе си.* Г. Караславов, Чудак.

НА МИНУТКАТА. Вж. На минутата. *Като разбрах, че идат сватовниците на леля, изтичах до в къщи на един дъх: „Бабо, идат!" — и на минутката се върнах при дядо и тате.* Ив. Петров, Леля се годява.

НАМИРАМ / НАМЕРЯ БАЧА СИ. *Диал.* Попадам на по-опитен човек от мене който успява да се справи с мене и да ми даде заслуженото.

Още: **Намирам / намеря кръстника си.** *Диал.* **Намирам си / намеря си майстора** /в 1 знач./.

НАМИРАМ / НАМЕРЯ КАПАК *на нещо.* Съумявам да дам сполучлив, остроумен отговор за нещо, веднага отвръщам на нещо. *Тя е една устата, на всичко намира капак.*

Още: **Намирам / намеря похлупак.**

НАМИРАМ / НАМЕРЯ КРАЯ *на нещо.* Узнавам, разбирам всичко за нещо, което не ми е било много ясно или е било объркано. *Все един ден някой ще намери края на тази работа и тогава ще се разбере кой е бил прав, и кой крив.*

Още: **Хващам / хвана (улавям / уловя) края** /във 2 знач./.

НАМИРАМ / НАМЕРЯ КРЪСТНИКА СИ. *Диал.* Вж. Намирам / намеря бача си.

НАМИРАМ / НАМЕРЯ НА ВСЯКО ГЪРНЕ ПОХЛУПАК. Винаги съумявам да дам сполучлив, остроумен отговор, мога веднага да отвърна, да отговоря.

Още: **Слагам / сложа на всяко гърне похлупак.**

НАМИРАМ / НАМЕРЯ ОБЩ ЕЗИК *с някого* **[НАМИРАМЕ / НАМЕРИМ ОБЩ ЕЗИК].** *Книж.* Стигам до разбирателство с някого (стигаме до разбирателство), до общо мнение, схващане. *Демократическа България и демократическа Гърция също ще намерят общ език, за да турят край на вековните ежби и положат началото на едно мирно сътрудничество в полза на двата народа.* В. Коларов, С перо и слово за българо-съветската дружба. — *Не бива да им се сърдя. Колкото хора — толкова и характери. Трябва да намерим някакъв общ език.* В. Бойчева, С голямо сърце.

НАМИРАМ / НАМЕРЯ ПОХЛУПАК *на нещо.* Съумявам да дам сполучлив, остроумен отговор за нещо, веднага отвръщам на нещо. *Много се бавихте ма, Гано! Това булка да беше, не щяхте толкова да я избирате. — Булката, ако я не бива, ще донесе срам само на мъжа си, а пък това е крава. . . за цялото село! — отвръщаше Гана. Мъжете избухваха в смях! — Пустата му Гана, на всяко нещо ще намери похлупак!* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи.

Още: **Намирам / намеря капак. Найдох похлупак.**

НАМИРАМ СЕ В ГЛУХА ЛИНИЯ. Отстранен съм, изолиран съм и не ми се дава възможност да се проявя, да напредна служебно или обществено. *От няколко години той беше на служба в провинцията, намираше се в глуха линия.*

Още: **Стоя (съм) в глуха линия.**

НАМИРАМ СЕ В ОБЯТИЯТА НА МОРФЕЯ. *Книж.* Спя дълбоко и спокойно.
В гръцката митология Морфей е бог на сънищата, син на бога на съня Хипнос.

Още: **В обятията на Морфея съм.** *Книж.*

НАМИРАМ СЕ / НАМЕРЯ СЕ В ЧУДО. Силно се изненадвам от нещо, смайвам се, слисвам се и не зная как да постъпя, как да се справя с нещо; изпадам в крайно затруднено положение. *Там отивах да пренощувам. . . Но кръчмарят ми обади сурово, че няма място; нямаше място за мене и в другите кръчми-ханища, дето питах. Намерих се в чудо.* Ив. Вазов, В недрата на Родопите. *Аз продължавах всяка нощ да бълнувам и плаша мама. Тя, горката, се беше намерила в чудо. Всички опити да ме излекува от тази коварна болест отиваха напусто.* Г. Белев, Патилата на едно момче. *Аз се намерих в чудо. Гледах кравата, която едва дишаше, опряла муцуна в един дъбов труп, гледах печалното лице на мама и ми стана жал за нея. . .* Кр. Григоров, Отново на училище. — *Пази*

Боже, някой да излезе от кабинета — като наскачат едни заслужили, достойни, способни, ще се намериш в чудо кого да избереш — кой от кой по-добър... Ст. Костов, Големанов.
Още: **Виждам се / видя се в чудо.**

НАМИРАМ СЕ / НАМЕРЯ СЕ <КАТО> В НЕБРАНО ЛОЗЕ. Неочаквано изпадам в крайно неудобно, неловко положение и се чудя как да постъпя; стъписвам се. *Кольо Моряка млъкна, но ние всички гракнахме и полицаят се намери в небрано лозе. — Брей, вие синца сте на един акъл! — позасмя се той.* К. Митев, През бури.
Още: **Виждам се / видя се (оставам / остана, попадам / попадна) <като> в небрано лозе. Хващам се / хвана се като в небрано лозе.** *Диал.*

НАМИРАМ СЕ / НАМЕРЯ СЕ КАТО КУЧЕ НА ВОДЕНИЦА. *Диал.* Извънредно много се изплашвам и не мога да намеря изход от неблагоприятното положение, в което съм изпаднал по моя вина (употребява се, обикн. когато някой е заловен при извършване на нещо нередно).
Още: **Забърквам се / забъркам се (сбърквам се / сбъркам се, объркввам се / объркам се) като куче на (във) воденица.** *Диал.*

НАМИРАМ СЕ / НАМЕРЯ СЕ МЕЖДУ ДВА ОГЪНЯ. 1. *Само в несв. вид.* **1.** Положението ми е крайно тежко, застрашен съм от опасности или неприятности от две страни, които обикн. са с противоположни интереси или изисквания.
2. Изпадам в крайно тежко положение, застрашен от опасности или неприятности от две страни. *Отпреде му се зададоха двама въстаници от далегледната стража, и той се намери между два огъня.* Ив. Вазов, Под игото.
Още: **Между два огъня съм** /към 1 знач./.

НАМИРАМ СЕ МЕЖДУ ЖИВОТА И СМЪРТТА. За тежко болен човек — положението ми е много тежко, не се знае дали ще оздравея, дали ще оживея. *Операцията беше тежка и оперираният два дни се намираше между живота и смъртта.*
Още: **Между живота и смъртта съм.**

НАМИРАМ СЕ НА КРЪСТОПЪТ. Двоумя се, не мога да реша какво да предприема или да избера. *В началото на тая година... България се намираше на голям съдбоносен кръстопът.* В. Коларов, Против хитлеризма и неговите български слуги.
Още: **Стоя на кръстопът.**

НАМИРАМ СЕ / НАМЕРЯ СЕ НАТЯСНО. 1. *Само в несв. вид.* Положението ми е трудно, тежко и съм принуден да направя нещо, което е против волята ми. *Каквото искат това ще правя, защото се намирам натясно.*
2. Изпадам в тежко, трудно положение и съм принуден да направя нещо, което е против волята ми. *С особена наслада разправяше той как хората на властта, намерили се натясно, го молели за пощада, обещавали му „златни планини" — „само да не стреля".* Ем. Манов, Пленено ято. — *Стой! Как смееш да правиш зло на тоя красив певец? Пусни го веднага! Лисицата се намери натясно и пусна петела.* Ив. Планински, Без стряха.

НАМИРАМ СЕ / НАМЕРЯ СЕ НА УЛИЦАТА. 1. *Само в несв. вид.* В тежко, бедствено положение съм, без подслон, жилище или без никакви средства за преживяване.
2. Изпадам в тежко, бедствено положение, без подслон, жилище или без никакви средства за преживяване. — *Ако не можеш да се откажеш от перашките маниери да говориш, ето ти вратата широко отворена... — Аз не искам да я обиждам, извини се Иванова първа, уплашена от мисълта да се намери на улицата.* Ив. Вазов, Казаларската царица.
Още: **На улицата съм** /към 1 знач./.

НАМИРАМ СЕ ПОД КЛЮЧ. Затворен, заключен съм.
Още: **Под ключ съм.**

НАМИРАМ СЕ ПОД <ПЪЛНА> ПАРА. Работя, върша нещо с голямо напрежение, най-усилено. *Летеше от село на село, устройваше събрания, даваше разпоредби... с една реч намираше се под пълна пара.* Л. Стоянов, Бенковски.
Още: **Под <пълна> пара съм.**

НАМИРАМ СЕ ПОД (НА) РЪКА *някому.* На разположение съм, мога всеки момент да бъда в помощ или да бъда използуван.
Още: **Под (на) ръка съм.**

НАМИРАМ СЕ ПОД ЧЕХЪЛ. За мъж — напълно съм подчинен на жена си, за всичко я слушам. *Човек, когато се намира под чехъл, тогава разбира какво нещо е свободата на ергенина.*
Още: **Под чехъл съм.**

НАМИРАМ СИ / НАМЕРЯ СИ БЕЛЯТА. *Самост. или с някого, с нещо. Обикн. в св. вид.* Имам неприятности от нещо, което съм се заел да върша или с което искам да помогна, да услужа на някого; сам си създавам неприятности с някого или с нещо. — *Коста е прав, Маноле. И аз взех да мисля, че не ни трябва мелница. Не ви ли стига другото? Ще си намерим белята с нея — никой не е харосал от воденичарство — заяви старата.* Ем. Станев, Иван Кондарев. *Намерих си белята с тебе. Всичко да видиш, всичко да разбереш.* П. Здравков, Незабравимо детство. *Направи добро, да си намериш белята.* Пословица.
Още: **Вземам си / взема си (докарвам си / докарам си, навличам си / навлека си, хващам си / хвана си) белята. Купувам си / купя си белята.** *Диал.*

НАМИРАМ СИ / НАМЕРЯ СИ МАЙСТОРА. *Обикн. в св. вид.* **1.** Попадам на по-опитен човек от мене, който успява да се справи с мене и да ми даде заслуженото. — *Хитрец си ти, ама си намери майстора! Тоя път няма да ти се размине. Какво търпиш, другарю председател? — викна Ралчо и махна с ръка. — Ще претърсваме, щом не я дава доброволно!* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи. — *Ако има борец, насреща ми да излезе!. . . — Гърче, ето ме! Дръж се здраво! — Понката излезе!. . . Ето излезе Понката. — Дръж се Понка! — Гърче, намери ли си майстора?* К. Петканов, Омайно биле. *Веднъж, като* [пазвантите] *бъркаха в пояса на един младеж, той подметна уж на шега: „Вие много не се престаравайте, защото ще си намерите майстора!“* Г. Караславов, Ленко. **2.** За нещо, което трябва да бъде извършено, за работа — попадам в опитни ръце. *По същата причина и забавих се да ви поздравя, тебе и Маджаров, с новото начинание. Аз съм вълне уверен, че и Българска сбирка ще докарате със същий. . . успех, както и Юридически преглед. Работата е намерила майстора си.* Ив. Вазов, Непубликувани писма.
Още: **Найдох си майстора.** *Диал.* /към 1 знач./. **Намирам / намеря бача (кръстника) си.** *Диал.* /към 1 знач./.

НАМИРАМ СИ / НАМЕРЯ СИ МЯСТОТО и **НАМИРАМ / НАМЕРЯ СВОЕТО МЯСТО.** Получавам работа, положение, които отговарят на възможностите и способностите ми. — *Кажи ми ти на мене — обърна се чичо Дичо — къде ни е на нас спасението, та с време да си намираме мястото. — В Работническата партия.* Г. Караславов, Как чичо Дичо се отказа. — *Правоверни! Всеки от вас да намери своето място в табурите на падишаха, всеки да намери другаря си и аллах няма да изостави своя народ.* Д. Талев, Преспанските камбани.

НА МНОГО ОГНЬОВЕ СЪМ СЕ ПЪРЛИЛ. Много съм преживял и препатил в живота си и затова съм опитен, хитър.

НАМОКРИХ ГАЩИТЕ [ЩЕ НАМОКРЯ ГАЩИТЕ]. *Подигр.* Силно се изплаших (ще се изплаша). *Голям герой се представяш, ама намокри гащите, като видя мечката.*
Още: **Боядисах (оцапах, напълних) гащите.** *Подигр.*

НАМОКРЯМ / НАМОКРЯ СИ ГЪРЛОТО. Пийвам малко вино или някакво друго алкохолно питие. *Когато го помолихме да ни изпее някоя от своите песни, трубадурът най-напред поиска да му поднесем чаша вино, за да си намокрел гърлото.* А. Каралийчев, Спомени.
Още: **Наквасвам си / наквася си (намазвам си / намажа си, оплаквам си / оплакна си) гърлото.**

НА МУСТАЦИТЕ СИ, говоря (приказвам и под.). Тихо, едва чуто и неразбрано. — *Нали си му вуйчо! — Не така, другари, приказвате си на мустаците. . . Друг?* Н. Хайтов, По земята. *Говори на мустаците си и нищо не може да му се разбере.*

НА МУШКАТА СЪМ *на някого.* Незаслужено съм гонен, преследван от някого. *Завалял дъжд и спряла работата на полето — аз съм бил виновен; кобила си хвърлила кончето или овца се загубила от стадото — пак аз съм на мушката му.* Б. Обретенов, Сноп.

НАМЪКВАМ СЕ / НАМЪКНА СЕ В МИША ДУПКА. Скривам се някъде на съвсем тайно място. *А от минохвъргачките,. . ., скриване няма. В миша дупка да се намъкнеш — и там ще те намери.* П. Вежинов, За честта на родината.

Още: **Завирам се / завра се (навирам се / навра се, натиквам се / натикам се) в миша дупка.**

НА МЪРТВА ГЛАВА ЮЗДА ТУРЯМ. *Диал.* Патил съм и се предпазвам и там, където е излишно.

НА МЯСТО. 1. Какъвто трябва да бъде; много добър. — *Ами да видите, сестри, учителката, ама тя била човек на място!. . . Къде ще се сетиме ние да научим децата си на такива хубави думи!. . . За добро е дошла тя между нас.* Д. Талев, Преспанските камбани. *Аз съм човек градинар, дето се вика. И в Добруджа развявах байрака, и в Пловдив съм бил, па и край Букурещ съм омиткал. Семейство не завъдих и моя градина нямам, ама пак мога да се похваля, че съм си майстор на място.* Г. Краев, Аз си знам. *Към Венци той питае добри чувства, беше казал веднъж, че е момче на място.* Ем. Манов, Моето първо лято. *Сетне тя, ако беше човек на място, как поне веднъж не се усъмни в Данчо Данев!* В. Нешков, Настъпление. *Ръководител на място.*
2. Напълно подходящ, уместен за даден случай. *Отговор на място.* ● *Мълчанието понякога е повече на място, отколкото многото приказки.*
3. Както трябва, когато трябва; напълно уместно, подходящо. *Едва тогава ще изрече дума след дума това, що е откърмил умът му, а словата му ще се редят тежки и на място.* М. Смилова, Друм се вие. — *Добър ден! — поздрави той с неочаквана любезност. — Мерси! — отговорих аз не съвсем на място.* Н. Хайтов, Шумки от габър. *Трябва да съм весел, любезен, да пия, но не много, да обмислям думите си и да не мълча, да ви отида, но нито с първите, нито с последните, защото всяка една постъпка, извършена не на място, би била повод за разни мнения сред ония, за които аз съм „падналият от високото“.* Ив. Венков, Хора край нас. *Той се обади на място и разясни случая.*

НА МЯСТОТО СИ СЪМ. Действувам, постъпвам, както трябва, както е необходимо. *Себе си Гърмелов смяташе за човек със здрав ум. . . и все пак, имаше часове, през които,. . . се питаше: — „Аджеба, тия хора ли са се изметнали или аз не съм на мястото си?“* Г. Караславов, Обикновени хора. — *То милицията, ако си беше на мястото, още кога да е спипан, но пак няма да му се размине.* В. Нешков, Настъпление.

НАМЯТАМ / НАМЕТНА РАСОТО. *Диал.* Ставам монах (монахиня) или свещеник, покалугерявам се или се запопвам.

Още: **Обличам / облека расото.**

НА НЕРОДЕН ПЕТКО КАПА СОШИЛИ. *Диал. Ирон.* Употребява се, когато предварително се правят приготовления и се кроят планове за нещо съвсем несигурно, за което не се знае дали ще се осъществи.

Още: **Петко (Иванчо) нероден, шапка му шият.** *Диал. Ирон.* **Нероден Петко, купили му капа.** *Диал. Ирон.*

НА НОВА СМЕТКА. Отново, пак. *На нова сметка се разболя.*● *На нова сметка заведе дело.*

НА НОГА (НОЗЕ). *Остар.* **1.** Прав, без да сядам. *Не знаеше що е почивка Гьоре Павлев. Дори когато малката чета се спираше да хапне по няколко залъка или край някой кладенец за вода, или да преспи, и това ставаше някак на нога.* Д. Талев, Илинден. *В кафенето влязоха нова група млади. Един из тия — цивилен, а с препасана сабя — . . . простря ръка и предложи да пият на нозе. Личеше от всичко, че се бяха запили.* Е. Страшимиров, Смутно време.
2. Без да лягам на легло, като продължавам да работя. *Прекарах болестта на нозе.*
3. Здрав, оздравял от тежка болест. *Много беше зле, но му мина и е вече на нозе.*
4. Станал от сън; буден. *И от това се разумява, защо портарете можат да спават само нощя, а деня не им е прощено ни една минута да заспят или да задремат, но всегда да са бодри и на нога.* Неофит Рилец, Описание болгарского священного монастиря Рилского. *Зора зори — и станът е отново на нозе.* Н. Райнов, Видения из древна България.
5. Напълно готов за действие, в очакване на нещо.
6. Лично, сам. *На нозе им донесоха скъпи дари.*

Още: **На крак (крака).**

НА НОЖ. 1. *Самост. или в съчет. с* **атака, бой, бия се** и под. В ръкопашна схватка чрез мушкане с нож или удар с приклад. *— Сега ще отворят портата и ще се хвърлят на нож — издума Петър и наистина, така стана.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. *Атака на нож.*
2. *В съчет. с* **посрещам** и под. Враждебно, неприязнено (посрещам). *Не щеш ли, там ме посрещна на нож подранилият Минкин Никола. „Къде е, вика ми той, магазинерът? Де го този Дивечки, гдето е определен да помага?* Б. Обретенов, Сноп. *— Какво бе? — посрещнаха го на нож разтревожените жени. — На̀ ти вода, па се махни с твоите пилета!* Ст. Ц. Даскалов, Земна светлина.

НА НОЖА МУ МУХА НЕ КАЦА. *Диал. Ирон.* Държи се високомерно, големее се.

НА НОЖ СЪМ *с някого.* В лоши отношения съм, враждувам с някого. *Свади, умразила — бог да упази! Димо Ненски кметлък гони. Младият поп и помощникът са на нож по сватовщина.* Ц. Церковски, Тъй е то. *Толкова пари съм пръснал да го издържам в града на учение, а той взе, че стана говедарин — едно нищо, гдето се вика. Та откакто стана това, на нож сме с него.* Б. Обретенов, Сноп. *— Да бях се отново родил, нямаше тъй да се обърна, както ти ме стори. С целия свят, дето на нож съм бил досега — ти ще ме сдобриш.* П. Ю. Тодоров, Змейова сватба.

НА НОМЕР. Пийнал и с повишено настроение. *Не го закачай, не виждаш ли, че е на номер.*

НА НОС, говоря. С носов изговор; носово. *Какво говориш на нос, да не си хремав.*

НА ОБЛАК. 1. *В съчет. с* **вали, преваля, е** и др. За кратко време, за малко. *— Ама то, ей на̀, ще престане... На облак е било... Летен дъжд.* Л. Александрова, Има едно щастие. *Преваля на облак.* ● *Когато вали на облак, не е за дълго.*
2. *В съчет. с* **дъжд.** Краткотраен. *Мина един дъжд на облак и пак се изясни.*

НА ОГНИЩЕТО ТИ ТРЕВА ДА ИЗНИКНЕ. *Диал. Обикн. за 2 и 3 л.* Да умреш и да ти запустее къщата?

НА ОГЪН И МЕЧ, подлагам. *Книж.* На пълно унищожение, разорение (обикн. населено място) (подлагам). *Като яростна вълна,..., се приближавали хунските пълчища на Атила. Не им устояли ни римските легиони, ни крепостните стени, които опасвали Сердика. И ето градът бил подложен на огън и меч.* Ив. Славчев, В. Дончев, София през вековете. *През войната неприятелят подложи на огън и меч много села и градове.*

НА ОКО. Приблизително, само с поглед (при определяне на измерение в пространството). *Когато неопитен човек дели на око една вертикална права наполовина, той почти винаги прави грешка, като посочва средата твърде високо.* Психология за X клас. *Определиха на око височината на дървото.*

НА ОНЯ (ОНЗИ) СВЯТ СЪМ. Умрял съм. *Още на брега той разказа, че ако не бил около мене, аз щял съм да бъда вече на онзи свят.* Д. Немиров, Когато бях малък. *Ти ме избави от явна смърт! Как да ти благодаря? — Мене не трябва да благодариш, рече Пометко, но на кучето си Глока, защото ако да не беше Глок, ти досега щеше да си на онзи свят...* В. Друмев, Нещастна фамилия.

НА (В) ОПАШКАТА СЪМ. Последен съм в някаква работа, начинание, изоставам. *— Ти, Горанов, мислиш ли за масовизацията? Не забравяй, че си на опашката в окръга!* Ст. Марков, Дълбоки бразди. *— Общо за двете десетдневки пак си на опашката! — по-тихо, сякаш на друг човек каза Младенов и отново повиши глас. — Партийният комитет ще ти иска отговорност. Ще те накажем!* Т. Монов, Смърт няма.
Още: **Стоя на опашката.**

НА ОСА (ОСИ) ПИКАЛ. *Диал. Пренебр.* Много ядосан, раздразнен, готов да се разсърди и да избухне по най-нищожен повод.

НА ОСМОТО НЕБЕ СЪМ. *Диал.* Чувствувам се много доволен, щастлив.
Още: **На седмото (деветото, десетото) небе съм.**

НАОСТРЯМ / НАОСТРЯ УШИ. Съсредоточавам вниманието си, за да доловя със слуха си, да чуя нещо; започвам внимателно да слухтя. *И Янко чуваше неговия разказ — как е хванал един вълк с капан. Той наостри уши и не изпусна нищо от разказа.* Ем. Станев, Повест за една гора. *Откъм леглото на младата жена се чу лек шум. Той наостри уши, тя значи също не бе спала.* К. Константинов, Седем часът заранта.
Още: **Навирвам / навиря уши.**

НА ОЧИ СЪМ. Наблюдаван, следен съм. — *Тоя голямец ще да е на очи, щом викаш, че е наказан. . . Затуй е опрял до тебе, затуй и толкова бакшиш ти е дал. Защото никой няма да вземе гяурина за турски ортак.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.

НАПАДАМЕ / НАПАДНЕМЕ КАТО ДЕЛИБАШИИ *нещо. Диал.* Вж. Нападаме / нападнеме като кърджалии нещо.

НАПАДАМЕ / НАПАДНЕМЕ КАТО КЪРДЖАЛИИ *нещо.* За голямо множество, за много хора — унищожаваме, изтребваме или изяждаме всичко докрай.
Още: **Нападаме / нападнеме като делибашии.** *Диал.*

НАПАДАМЕ / НАПАДНЕМЕ КАТО СКАКАЛЦИ *нещо.* За голямо множество, за много хора — унищожаваме, изтребваме или изяждаме всичко докрай.

НА ПАПУНЦИ, чакам. *Диал.* С нетърпение (чакам).

НА ПАРÀ СТЪПВА, ЗА ГРОШ ПИТА. *Диал.* За човек, който е беден, но въпреки това се големее.

НА ПАТЕРИЦА. На другия ден непосредствено след имения ден на някого. *Не можаха да отидат на гости на имения му ден и затова му отидоха на патерица.*

НА ПЕДАЛ СЪМ. Готов съм да действувам, да върша нещо.

НА ПЕТЕЛ ГРЕБЕН ЛИ СЪМ. Като възклицание за изразяване на възмущение от пренебрежително или невнимателно отношение към някого, незачитане на някого, с желание да се подчертае значимостта и важността му.

НА ПЕТИМА КОЗИ КРАК. Употребява се, когато за малко нещо мнозина претендират и трябва да се раздели на всички.
Още: **На двамина кози крак. На сто вълци кози крак.** *Диал.*

НАПИВАМ ЧАША. *Диал.* При пиене казвам дълга наздравица.

НАПИНЯМ СЕ КАТО РАК НА БЪРЗЕЙ. *Диал.* Напрягам се, мъча се, полагам големи усилия да направя нещо, при което срещам спънки, трудности.
Още: **Запрягам се (залавям се) като рак на бързей.** *Диал.*

НАПИПВАМ / НАПИПАМ ПУЛСА *на нещо. Книж.* Откривам най-същественото, най-характерното и жизнеспособното в нещо. *Нашият драматически писател все по-сигурно напипва пулса на нашия нов живот, мислите, чувствата, които вълнуват нашите нови хора.* Л. Тенев, За някои въпроси на най-новата драматургия.

НАПИШИ СИ НА ЧЕЛОТО. Внимавай, запомни нещо, имай пред вид нещо, съобразявай се с нещо. — *Не, Хаджи, аз няма вече да точа старото вино, аз казах да му залепят и канелките, и отдихалото. . . — Ти, свате, знай, че аз не ща да пия ново вино; аз не обичам новите вина; напиши си ти това на челото.* Л. Каравелов, Българе от старо време.
Още: **Пиши си го на челото.**

НА ПОГРЕШЕН ПЪТ СЪМ. 1. Постъпвам не така, както трябва, за да постигна някаква цел, към която се стремя; действувам погрешно, неправилно. *Мисълта, че е на погрешен път, че това, което е направил досега, не си е струвало труда и вълненията, помрачи всички други радости.* Ем. Манов, Ден се ражда.
2. Застъпвам неправилно, погрешно мнение, твърдя нещо невярно. *Не е така, както твърдиш, на погрешен път си.*
Още: **На крив път съм.**

НА ПОДВОИЦА МИ Е. *Диал.* Двоумя се, колебая се. *Щеш идеш ли в града? — На подвоица ми е.* Н. Геров, Речник на блъгарский язик.

НА ПОДСЪДИМАТА СКАМЕЙКА. *Книж.* Под съд, бидейки съден, обвиняван в нещо. *Бащата на Малина се оказа на подсъдимата скамейка в един шумен политически процес заедно с няколко други известни общественици.* Л. Дилов, Почивката на Боян Дарев. *Колкото и да е прост, тоя лекомислен мъж, когото суетната гордост не напуска и на подсъдимата скамейка, все пак знае какво да премълчи пред съда.* Ив. Унджиев, В. Левски (биография). *— Значи, на подсъдимата скамейка! Добре. Задавай въпроси! — Тя жлъчно се изсмя. — Защо не съм го поздравила ли? Просто от страх.* М. Грубешлиева, Пред прага. *— Забравих, че трябва да ходя и на друго място — слъга Дянко, но в ума си още веднъж се закани: „Пак ще те разприказвам, миличък, но пред всички, пред отряда. На подсъдимата скамейка!"* П. Проданов, Седмокласници.

НАПОИХ МИШКИТЕ [ЩЕ НАПОЯ МИШКИТЕ]. Плаках (ще плача) много, с изобилни сълзи. *Гледах един тъжен филм и напоих мишките.*

НА ПОПОВА КОЛЕДА. *Диал. Ирон.* Никога.

НА ПОПРИЩЕТО ЖИЗНЕНО В СРЕДАТА. *Книж.* Около тридесетгодишна възраст. *На петдесет да беше, също нямаше да те мъча — . . . Но ти си тъкмо на попрището жизнено в средата.* Ем. Манов, Бягството на Галатея.

Първият стих от произведението „Ад" на Данте. Отнася се за Данте, който е бил тогава (1300 г.) на 35 год. — възраст, както пише самият поет, когато разумът взема връх над страстите.

НА ПОРАЗИЯ. 1. *В съчет. със същ.* Извънредно голям; прекален. *— Само да даде господ хубаво време, — молеше се в себе си Геньо и гледаше небето. Отникъде не полъхваше ветрец, никъде не се мяркаше нито едно облаче. — Както се вижда, и утре ще имаме пек на поразия.* Г. Караславов, Селски истории. *А аз, пънкавя се, така и така — казвам, — синът — казвам, — докторът, е много болен. Лъжа на поразия. . . !* Б. Несторов, Ариф и Рамзина.

2. Извънредно много, прекалено. *Подгънали крака на миндера, свирачите свиреха на поразия. Над събуденото село ехтеше глухият тътен на тъпана, прорязван като с нож от пискливото извиване на зурлата.* Б. Несторов, Светлина над Родопите. *Когато валеше дъжд, през дъсчения таван протичаха весели чучурки. Майка му ругаеше на поразия и се чудеше къде по-напред да сложи паници, за да не се разкаля подът.* Хар. Русев, Под земята. *Харчеше на поразия. Колкото и да спечелеше, веднага ги прогуляваше.* Й. Гешев, Вик от тъмнината. *— Дели-Молла, по прякор Кеседжия, / със сабята си клал на поразия — / по кърищата сарп хайдутин бил.* Д. Подвързачов, Молла Кеседжия и сабята му. *А лисне ли дъжд, вали колкото вали отвън, па престане, а вътре си шурти, шурти — на поразия!. . .* Чудомир, Кондрат. *Покрай това — кой как могъл да докачи, сякъл гората на поразия — хайдушки и безмилостно.* Н. Хайтов, Писма от пущинаците. *Вали на поразия.* ● *Ям на поразия.*

3. Без полза, без резултат; нахалост. *Но лошото беше, че животното имаше три рани, а и тримата ненеци бяха гърмели на поразия и не се знаеше кой е улучил елена и кой е стрелял по чайките. . .* Ст. Волев, Младите столетници. *Отначало нашите бойци стреляха на поразия по тях, но без никакъв видим успех — стреляха повече за удоволствие, заради самата стрелба.* П. Вежинов, Нашата сила. *Бабата мляскаше,. . ., и разказваше своите истории с квартирантите, как разливали на поразия водата.* Сп. Йончев, Палчеви.

4. На лошо, на нещастие. *Под слънчевия пек земята се пропука. Из пресъхнали, покрити с жабуняк вади, жабите закуркаха, ще измрат за вода; шугави овце забляха по прегорените мери, завиха из село и кучета на поразия.* П. Ю. Тодоров, Мечкар. *На война ли е пак, на сиромашия ли, или е на поразия, ама едни светци се завъдили напоследък у нас, едни знахари и познавачи, да ти се замае главата.* Чудомир, Светецът. *Църковната камбана приплаква проточено жално, а Чониното куче, след нея, вие ли, вие на смърт и поразия.* Чудомир, Марковите глави. // За проклетия. *Баланът мислеше: на поразия сякаш, все нему се случват несрети.* А. Страшимиров, Есенни дни.

НА ПОСРАНИТЕ КРУШИ. *Диал. Ирон. Грубо.* На предишната работа (занаят и др.), поради липса на по-добра. *Бай Тодор напусна обущарството и захвана търговия, но не му провървя и пак на посраните круши се върна.*

НА ПОСТА СИ СЪМ. Съзнателно, ревностно изпълнявам задълженията си; бдя. *Всеки гражданин е длъжен да бъде на поста си — говореше той. В такова време да не*

бъдеш на поста си, значи бягство в лицето на неприятеля. Й. Йовков, Приключенията на Гороломов.
Още: **Стоя на поста си.**

НАПРАВЕНО ПРЕДИ ДЯДА АДАМА ДВЕ НЕДЕЛИ. *Диал.* Много старо, много отдавнашно.

НАПРАВИЛА СЪМ СЕ ВОДЕНИЧАРСКА ДЪЩЕРЯ. *Диал.* Напудрила съм се, набелила съм се.

НАПРАВИЛ ГРОША НА ЗОЛА. *Диал.* Загубил.

НА ПРАВИНА. *Диал.* Без вина, без причина. *Кажи Марко, твоите грехове. / — Я си имам големи грехове: / на правина люде съм загубил, / много майки я съм си изгорил.* Народна песен.

НАПРАВИХ ДУПКА В МОРЕТО [ЩЕ НАПРАВЯ ДУПКА В МОРЕТО]. *Ирон.* Усилията ми останаха (ще останат) без резултат; нищо не свърших (не ще свърша), нищо не постигнах (не ще постигна).
Още: **Направих дупка във водата. Пробих дупка в морето.**

НАПРАВИХ ДУПКА ВЪВ (НА) ВОДАТА [ЩЕ НАПРАВЯ ДУПКА ВЪВ (НА) ВОДАТА]. *Ирон.* Усилията ми, трудът ми останаха (ще останат) без резултат, нищо не свърших (не ще свърша), не постигнах (не ще постигна). *Мъчих се, трудих се и нищо не можах да постигна, дупка във водата направих.*
Още: **Направих дупка в морето.**

НАПРАВИХ ЗЕЛНИК. *Диал. Подигр.* Паднах на седалището си в калта и си изкалях задницата на дрехата (обикн. за дете).

НАПРАВИХ ПАРИ (ПАРА) [ЩЕ НАПРАВЯ ПАРИ (ПАРА)] *от нещо или самост.* Спечелих много (ще спечеля), забогатях (ще забогатея). *Когато срещаш Кожухарова, който завлече толкова хора и направи пари, не те ли хваща яд? — Хваща ме завист.* Д. Немиров, Бедния Лука. *Тази година баща ѝ пара направи от гроздето.* ● *Ще засеем нивите с маслодайни растения и ще направим пари.*
Още: **Ударих пара (пари).**

НАПРАВО В ОЧИТЕ *на някого.* **1.** Без заобикалки, без ни най-малко да се скрива истината; съвсем открито (обикн. когато се казва нещо неприятно някому). *Николай вече съжаляваше, че не каза истината. Дори беше съгласен да му я кажат направо в очите, да му се карат, да го хокат, но да не мълчи.* П. Проданов, Седмокласници. *„Я ти много да не скиториш, че Гана май ще си намери друг майстор"... После, тя втори път вече направо му рекла в очите: „Това дете май че ще прилича не на тебе, Тончо, ами на председателя на текезесето!"* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи.
2. Съвсем явно, съвсем открито пред самия човек, за когото се отнася. *Смеят му се направо в очите.*
Още: **Право в очите.**

НА ПРАВ ПЪТ СЪМ. 1. Постъпвам така, както трябва, за да постигна някаква цел, към която се стремя; действувам правилно. *Аз знам какво правя, аз съм на прав път. Бедното се събира около мене, надява се, чака.* Й. Йовков, Боряна. *Животът е борба. Въоръжи се с търпение и чакай. На прав път ли си — ще успееш.* Елин Пелин, Аз ти той.
2. Застъпвам правилно, вярно мнение, твърдя нещо вярно.

НАПРАВЯМ / НАПРАВЯ ВЯТЪР *някому. Обикн. в св. вид.* Похвалвам, поласкавам някого. *„Аз наистина трябва да се представя на новия началник. Това ще му направи добро впечатление. Дори и последният простак се чувствува поласкан, когато му направиш вятър..."* М. Марчевски, Тихо пристанище.

НАПРАВЯМ / НАПРАВЯ ГЛАВАТА. *Обикн. в св. вид.* Напивам се. *Седнали да се почерпят. Изпили една ока ракия. Продавачът направил главата.* А. Каралийчев, Народен закрилник. *Там Ручилото гълташе сливовицата, докато направи главата.* А. Каралийчев, Народен закрилник. *Кои са тия? Онзи пиеница... И дядо Власьо е при него. Ха! Много*

…ано направили главите. Й. Йовков, Албена. *Пиха във втори кубрик. . . Доведоха кърмчията Илийчо,. . . Той бързо направи главата, ухили се, извади окарината.* Н. Антонов, В открито море.
Още: **Курдисвам / курдисам главата.**

НАПРАВЯМ / НАПРАВЯ ГЪБА И КОПРИВА *някого. Обикн. в св. вид. Диал.* Нахоквам някого жестоко, накарвам му се много. *Хванаха ме нервите. Па го насолих, направих го гъба и коприва.* Ив. Вазов, Казаларската царица.
Още: **Направям / направя <на> бъзе и коприва.**

НАПРАВЯМ / НАПРАВЯ ДАРМАДАН. *Обикн. в св. вид.* **1.** Унищожавам, съсипвам или съвсем разбърквам. *Че и гората пали есенно време. . . Пролетес пък да вземе да натири стадото си накъм Чакъровите бобища на Мастунка, та ги направил дармадан!* Чудомир, Кара Кольо.
2. Изцапвам, развалям. *На мене да ги* [чистите дрехи] *дадеш, в един сахат време ще ги направя дармадан. До вечерта от лекета не можеш им разбра цвета.* Ст. Чилингиров, Първа жертва.
Още: **Направям / направя на дар дармадан.** *Диал.*

НАПРАВЯМ / НАПРАВЯ ДЕБЕЛИ ОЧИ. *Обикн. в св. вид.* Изгубвам срам, пресрамвам се. *Направи дебели очи и изпроси пари.*

НАПРАВЯМ / НАПРАВЯ ДУМА *за някого или нещо. Обикн. в св. вид.* Споменавам, казвам нещо за някого или нещо. — *Къде е чорбаджията ти, бре, шиле? — Отиде в града. — Лъжеш, магаре! Снощи нали бяхме заедно, не направи дума, че ще ходи до града.* Г. Караславов, Наслука. *Казълбаша направи дума за отиване* [на манастира] *преди десетина дни, но старата шавна неопределено с глава и измърмори: — Има време. . . ще видим.* Г. Караславов, Снаха.
Още: **Отварям / отворя дума** /във 2 знач./.

НАПРАВЯМ / НАПРАВЯ ДЪЛГА ФИЗИОНОМИЯ. *Обикн. в св. вид.* Придобивам недоволен, сърдит вид; нацупвам се, намусвам се. *Направи дълга физиономия, защото му беше неприятно, че го пренебрегват.*
Още: **Направям / направя кисела физиономия.**

НАПРАВЯМ / НАПРАВЯ <ДЪЛЪГ> НОС *някому. Обикн. в св. вид.* Дразня някого, като слагам до носа ръката си с разтворени пръсти. *След това той се метна на колата и направи нос на селяните, които се смееха.* Й. Йовков, Вечери в Антимовския хан.

НАПРАВЯМ / НАПРАВЯ ЕВАЛЛА *някому. Обикн. в св. вид.* Постаравам се да угодя някому, като извършвам нещо, което му е приятно. *Началникът се поусмихна подобострастно. Значи, сам Костаки иде да се примири с него, да му направи евалла. От туй по-хубаво — здраве.* Ст. Чилингиров, Първа жертва.
Още: **Сторвам / сторя евалла.**

НАПРАВЯМ / НАПРАВЯ ЖЪЛТО НА ГАЩИТЕ. *Обикн. в св. вид. Подигр.* Много се радвам за нещо. *Направи жълто на гащите, като му казаха, че му се е родил син.*

НАПРАВЯМ / НАПРАВЯ КАПИТАЛ *от нещо. Обикн. в св. вид. Книж.* Отдавам голямо значение на нещо, което в същност не заслужава. *Димитриева я погледна с внезапно омекнал поглед. — Не се ядосвай за грешката. Никой няма да направи от това капитал.* В. Райков, Прекършено весло.

НАПРАВЯМ / НАПРАВЯ КИСЕЛА ФИЗИОНОМИЯ. *Обикн. в св. вид.* Придобивам недоволен, сърдит вид; нацупвам се, намусвам се. *Когато му казаха, че няма да го вземат на екскурзията, той направи кисела физиономия.*
Още: **Направям / направя <дълга> физиономия. Направям / направя кисело лице.**

НАПРАВЯМ / НАПРАВЯ КИСЕЛО ЛИЦЕ. *Обикн. в св. вид.* Придобивам недоволен, сърдит вид; нацупвам се, намусвам се. *Дори когато Домна погледна за първи път Грозда, едва се сдържа да не направи кисело лице. Пред нея стоеше жена на нейния ръст, петнайсетина години по-възрастна, ала колко различна!* Б. Болгар, Близнаците.
Още: **Направям / направя кисела физиономия.**

НАПРАВЯМ / НАПРАВЯ КЮЛ КЮМЮР *някого. Обикн. в св. вид. Диал.* Съвсем очерням, опетнявам някого, като говоря за него лоши неща.

НАПРАВЯМ / НАПРАВЯ МАТ И МАСКАРА *някого. Обикн. в св. вид.* Нахоквам, нагрубявам жестоко някого и го опозорявам. — *Като отвориш едно гърло, мат и маскара ще ги направиш. Тъй е, ще ги питаш ти днешните кокалановци, дето управлението управляват, като се врекоха да направят мост за Сушица, де го моста им?* А. Каралийчев, Птичка от глина.

Още: **Направям / направя резил маскара.**

НАПРАВЯМ / НАПРАВЯ МИЛИ ОЧИ *някому. Обикн. в св. вид.* Постаравам се да угодя, да се харесам на някого с постъпките, поведението си пред него. *Той направи мили очи на съюзниците и в същото време не изпущаше ножа от ръката си.* Ем. Манов, Пленено ято.

НАПРАВЯМ / НАПРАВЯ <НА> БЪЗЕ И КОПРИВА *някого. Обикн. в св. вид.* Нахоквам някого жестоко, накарвам му се много. *Тука вече ще ударим на камък — предрече Пашон, когато влизаха в дома на пришелеца Дивечки. — Леле-мале! На бъзе и коприва ще ни направи оная, устатата.* Б. Обретенов, Сноп. *Иванчо беше вътрешно възхитен, че един „тракиец" направи бъзе и коприва всичките там.* Ив. Вазов, Нова земя. *Че като викнах на класната ѝ, направих я на бъзе и коприва. Що за педагогика — казвам — да покачвате децата по дърветата?* Н. Широв-Тарас, Смешно и горчиво. *Свикал на събрание партийната организация и — както разправят очевидци — направил председателя на бъзе и коприва.* А. Гуляшки, Златното руно.

Още: **Направям / направя гъба и коприва.** *Диал.*

НАПРАВЯМ / НАПРАВЯ НА ГРЪСТИ *някого. Диал. Обикн. в св. вид.* Набивам хубаво някого; пребивам го от бой.

НАПРАВЯМ / НАПРАВЯ НА ДАР ДАРМАДАН. *Обикн. в св. вид. Диал.* Вж. Направям / направя дармадан.

НАПРАВЯМ / НАПРАВЯ <НА> ДАУЛ *някого. Обикн. в св. вид. Диал.* Набивам жестоко някого, пребивам го от бой. — *Колко му ударихте на Кунчова. . . — А бе даул сте го направили? — изсмя се весело и гръмогласно един.* Ив. Вазов, Пъстър свят.

Още: **Направям / направя на тъпан.**

НАПРАВЯМ / НАПРАВЯ НА ДЪРМОН *някого или нещо. Обикн. в св. вид. Диал.*
1. Надупчвам на много места.
2. Прострелвам с много куршуми. *Я се погледни! В тия дрехи приличаш на чучула. Не на решето, а на дърмон ще те направят.* К. Петканов, Морава звезда кървава. — *Мечка ли? Де да беше мечка!. . . — Яшар отново се прегърби и прошепна: — Шумкари! Щяха да ме направят на дърмон.* Ив. Венков, Хора край нас.

Още: **Направям / направя на решето (решетка).**

НАПРАВЯМ / НАПРАВЯ НА КАЙМА. *Обикн. в св. вид.* 1. *Някого.* Набивам жестоко някого; пребивам, смазвам от бой. *Слушай — става той и свива юмруци. — Веднага си обирай крушите оттука и само да ми се мернеш вече по плажа, ще те направя на кайма!* Н. Широв-Тарас, Смешно и горчиво. *За миг пълното и отпуснато тяло на Петко се хвърли като топка напред, яките ръце сграбчиха за гушата Чорлавия. . . — Той ще ме учи! — дърлеше се Чорлавия. — Оставете ме да го направя на кайма! Аз него. . .* Й. Гешев, Вик от тъмнината.
2. *Някого или нещо.* Унищожавам напълно. *Нещастният се хвърлил под влака и той го направил на кайма.*

Още: **Направям / направя на кюфте (пихтия). Смлатвам / смлатя на кайма.** *Диал.* **Смилам / смеля на кайма.**

НАПРАВЯМ / НАПРАВЯ НА КЮФТЕ. *Обикн. в св. вид.* 1. *Някого.* Набивам жестоко някого; пребивам, смазвам от бой. *Дано имаш да ми дадеш от твоята една сушка* [прахан], *да си хвана огън. . . — Аз ще ти дам една, че да ти изгори и дрипите, — изревал Чакърът, подметнал го с копралята, че бой, че бой, — направил го на кюфте.* Чудомир, Кара Кольо.
2. *Някого или нещо.* Унищожавам напълно.

Още: **Направям / направя на кайма (пихтия).**

НАПРАВЯМ / НАПРАВЯ НА МАТРУША *някого. Обикн. в св. вид. Диал.* Набивам жестоко някого; пребивам, смазвам от бой. *Нека само се покажат тираните; на матруша ще ги направим.* Ив. Вазов, Под игото.

НАПРАВЯМ / НАПРАВЯ НА МОЗЪК *някого. Обикн. в св. вид. Диал.* Набивам жестоко някого, пребивам, смазвам от бой.

НАПРАВЯМ / НАПРАВЯ НА НИЩО <И НИКАКВО> ● *нещо. Обикн. в св. вид.* Развалям, съсипвам нещо напълно, повреждам го много. *Стрелата се отплесна силно назад. Толкова силно, че се отметна на 180 градуса и направи съоръженията върху задната платформа на нищо.* С. Северняк, От нашия кореспондент. *Погледни си роклята на какво прилича, направила си я на нищо и никакво.*

НАПРАВЯМ / НАПРАВЯ НА ПАЗВАНЧЕ *някого. Обикн. в св. вид. Диал.* Набивам жестоко някого; пребивам смазвам го от бой.

НАПРАВЯМ / НАПРАВЯ НА ПАПЕР *нещо. Обикн. в св. вид.* Съвсем разнебитвам, развалям нещо.

НАПРАВЯМ / НАПРАВЯ НА ПАСТЪРМА. *Обикн. в св. вид.* **1.** *Някого.* Набивам жестоко някого; пребивам, смазвам от бой. *Не ми отговаряй, че на пастърма ще те направя.*
2. *Някого или нещо.* Унищожавам напълно. — *Събирай си ума! Ако ни забележат агите, че се радваме, на пастърма ще ни направят.* Д. Талев, Преспанските камбани.
Още: **Направям / направя на пестил** /в 1 и 2 знач./. **Направям / направя на пита.**

НАПРАВЯМ / НАПРАВЯ НА ПЕСТИЛ. *Обикн. в св. вид.* **1.** *Някого.* Набивам жестоко някого, пребивам, смазвам от бой. *Само ако помислиш да ни издадеш, ще те направим на пестил! — закани се Веселин.* П. Вежинов, Следите остават. — *Чорбаджийски палаш! — казваха гласно някои и му мятаха зли и презрителни погледи... Имаха ли право те? Имаха. Иньк — той би ги направил на пестил, ако му кажеха така...* Г. Караславов, Селски истории. *В блъсканицата пада Дачко Граматика, смачкват го... — Кръстецът ми, ребрата ми... на пестил ме направиха...* П. Ю. Тодоров, Първите.
2. *Някого или нещо.* Унищожавам напълно. — *На кого ще стреляш, на кого ще стреляш? Искаш да ни направят на пестил ли?* Д. Ангелов, На живот и смърт. *Червената армия преследва по петите германците и здравата ги бъхти — на пестил ги направи вече...* М. Марчевски, Митко Палаузов.
3. *Нещо.* Измърсявам, изцапвам много нещо. *Вчера ти облякох роклята, днес вече си я направила на пестил, да не те гледа човек!*
Още: **Направям / направя на пастърма (пита)** /към 1 и 2 знач./. **Сторвам / сторя на пестил.** *Диал.* /към 1 и 2 знач./.

НАПРАВЯМ / НАПРАВЯ НА ПИТА. *Обикн. в св. вид.* **1.** *Някого.* Набивам жестоко някого; пребивам, смазвам от бой. *Освирепелите турци помислиха, че той говори нещо обидно за тях, затова злобно се нахвърлиха върху него с камъни — обезобразиха го и тялото му направиха на пита.* А. Дончев, Време разделно.
2. *Някого или нещо.* Унищожавам напълно. *Ако паднеш от такава височина, ще станеш на пита.*
Още: **Направям / направя на пестил** /в 1 и 2 знач./. **Направям / направя на пастърма.**

НАПРАВЯМ / НАПРАВЯ НА ПИХТИЯ. *Обикн. в св. вид.* **1.** *Някого.* Набивам жестоко някого; пребивам, смазвам от бой.
2. *Някого или нещо.* Унищожавам напълно. — *Мина автомобилът на сантиметри. Щеше да ни направи на пихтия... Вижте ми гърба. Има ли кръв?...* Ат. Мандаджиев, Белият цвят на рибите.
Още: **Направям / направя на кайма (кюфте). Смлатвам / смлатя на пихтия.** *Диал.*

НАПРАВЯМ / НАПРАВЯ <НА> ПРАХ И ПЕПЕЛ *нещо.* **1.** *Обикн. в св. вид.* Напълно разрушавам, напълно унищожавам нещо. *Прокламацията пък на Букурещкия комитет канеше да направим прах и пепел всичко, ама да се освободим.* Ив. Вазов, Под игото. *Петстотин милиона народ са. Ще скочат един ден да се нахвърлят върху Европа, та прах и пепел ще ни направят.* Й. Йовков, Милионерът. *Появява се враг опасен, страшен, който иска да нанесе убийствена рана на нашия народ, който иска да направи прах и пепел нашите досегашни грижи и трудове.* В. Друмев, Иванко.

2. *Диал.* Изпотрошавам, развалям нещо.
Още: **Превръщам / превърна в (на) прах и пепел** /към 1 знач./. **Обръщам / обърна в прах и пепел** /към 1 знач./. **Направям / направя <на> пух и прах** /в 1 знач. към 1 знач./.

НАПРАВЯМ / НАПРАВЯ <НА> ПУХ И ПРАХ. *Обикн. в св. вид.* **1.** *Нещо.* Напълно разрушавам, напълно унищожавам нещо. *Грубата действителност ще направи пух и прах вашите мечтания да работите в България.* Ив. Вазов, Нова земя. *Разбира се, още първият контакт със затвора направи на пух и прах всичките ми момчешки измишльотини. Изведнъж ми стана ясно, че вместо да се боря със самотата си, трябва да се съпротивявам на човешкото множество.* П. Вежинов, Звездите над нас.
2. *Някого.* Побеждавам, напълно сразявам някого. *Ще оголите държавата, ще озлобите народа, ще се дигнат като един и граждани, и селяни, ще ви направят на пух и прах.* Г. Караславов, Свърши се нашата. *В края на краищата един военен си е военен. Политически си остава неграмотен, мисли с количеството на пушките и патроните, надменно и презрително гледа на някаква тълпа — щял да я направи на пух и прах за няколко часа.* Ем. Станев, Иван Кондарев. — *Цариград е наш — . . . Бог не помага на некръстените. Ето ги — направихме ги пух и прах.* Й. Йовков, Песента на колелетата.
3. *Нещо или някого.* При спор — доказвам блестящо, че някой не е прав, че нещо не е вярно; сразявам го напълно с думите си. *Аз така му отговорих, че направих на пух и прах неговата теория.* ● *Посочих неоспорими факти и направих противника на пух и прах.*
Още: **Разбивам / разбия на (в) пух и прах** /към 1 и 2 знач./. **Направям / направя <на> прах и пепел** /в 1 знач. към 1 знач./.

НАПРАВЯМ / НАПРАВЯ НА РЕШЕТКА *някого или нещо. Обикн. в св. вид.* **1.** Надупчвам на много места.
2. Простреляам с много куршуми.
Още: **Направям / направя на решето. Направям / направя на дърмон.** *Диал.*

НАПРАВЯМ / НАПРАВЯ НА РЕШЕТО *някого или нещо. Обикн. в св. вид.* **1.** Надупчвам на много места. *Молците направиха роклята на решето.*
2. Простреляам с много куршуми. *Лежах пет месеца из болниците и, преди да стъпя здраво на краката си, изпратиха ме в Добруджа и там румънски шрапнел ме направи на решето.* К. Петканов, Морава звезда кървава. — *Илия, забрави ли, когато те направиха на решето при превземането на Скопие? — забеляза Стоил на старшията.* К. Петканов, Морава звезда кървава. *Развиделяваше се, а боят продължаваше все така ожесточено. Радиостанцията бе направена на решето от куршумите.* К. Ламбрев, Средногорски партизани.
Още: **Направям / направя на решетка. Направям / направя на дърмон.** *Диал.*

НАПРАВЯМ / НАПРАВЯ НА СОЛ *нещо. Обикн. в св. вид.* Счупвам, разбивам нещо на много дребни парчета. — *Ще й строша прозорците! — каза Тони. — На сол ще ги направя!* С. Стратиев, Самотните вятърни мелници. — *Длетото падна в умивалника и го направи на сол. Вие трябва незабавно да ми платите умивалника.* П. Вежинов, Специалист.

НАПРАВЯМ / НАПРАВЯ НА СОЛ И ВОДА *някого.* Остро се скарвам, наругавам някого, обикн. като го разобличавам, разкритикувам. *Жената кипна, чак до в къщи не проговори, а там ме направи на сол и вода. . . за нищо работа!* Ст. Брезински, Нищо работа.
Още: **Направям / направя на сол и пипер** /във 2 знач./.

НАПРАВЯМ / НАПРАВЯ НА СОЛ <И ПИПЕР> *някого. Обикн. в св. вид.* **1.** *Някого.* Унищожавам, погубвам жестоко. *Закани се на турците: — До един ще ги пречукам!. . На сол и пипер ще ги направя!* К. Петканов, Златната земя.
2. Остро се скарвам, наругавам някого, обикн. като го разобличавам, разкритикувам. *Аз през нощта като седнах, че като го нацапах в едно писмо до господина министра, направих го на сол.* Ал. Константинов, Разни хора, разни идеали.
Още: **Направям / направя на сол и вода** /към 2 знач./.

НАПРАВЯМ / НАПРАВЯ НА ТЪПАН *някого. Обикн. в св. вид.* Набивам жестоко някого, пребивам го от бой. *На тъпан ще те направя, ако пак ми донесеш двойка.*
Още: **Направям / направя на даул.** *Диал.*

НАПРАВЯМ / НАПРАВЯ НА ХАРМОНИКА *нещо. Обикн. в св. вид.* Набръчквам, смачквам много нещо. *Как лошо си седнала, та си си направила полата на хармоника.*

НАПРАВЯМ / НАПРАВЯ ПОКЛОН *някому. Обикн. в св. вид.* Изказвам някому уважението, почитта си. *По-големият брат посегна към касата — един обкован с желязо сандък, и извади оттам цяла шепа жълтици: — Ето ключ за секакви врати. И на швабски език ще те научи, секи швеба поклон ще ти направи.* Д. Талев, Преспанските камбани.

НАПРАВЯМ / НАПРАВЯ ПОЛИТИКА *някому. Обикн. в св. вид.* Извършвам нещо, с което се докарвам пред някого, за да постигна нещо, което зависи от него. *Какво ли си рече: „Белким ще остави малко пари, чакай да му направя малко политика. . .“* Г. Караславов, Споржилов.

НАПРАВЯМ / НАПРАВЯ ПЪТ[1] *някому.* **1.** Отдръпвам се и давам възможност на някого да мине пред мене. *Когато дядо Тома прекоси площада и стигна до редицата пред арката, хората, които така бяха сбити един в друг, че нямаше къде петолевка да падне, се събраха и му направиха път.* Г. Караславов, Неверникът Тома. *Народът се притисна, отместиха се, направиха път.* Д. Добревски, Бунтът на крайцера „Надежда“. — *Дами и господа, моля ви, направете път на Никола Рилски.* К. Петканов, Вълнолом. *Стоимен разсеяно се усмихна, направи му път да мине и го последва. В този кабинет Пиралков всякога влизаше със смесени чувства.* А. Наковски, Мария против Пиралков.
2. *Книж.* Давам възможност на някого да действува или да напредне в работата си. *Не ядене, чичовото, борба беше то, . . . Зер не се ли бориш, чакаш ли да ти направят път, . . . тъй и гладен щеше да си останеш.* Г. Караславов, Ех, сега да ми е.
Още: **Правя път** /към 1 знач./. **Давам / дам път** /в 1 и 2 знач./.

НАПРАВЯМ / НАПРАВЯ ПЪТ[2] *до някъде. Обикн. в св. вид.* Вж. Направям / направя пътека *до някъде. Мине се, какво се мине — при баба Тота!. . . Дето се вика, път направи между нас и между тази баба Тота.* И. Волен, Между два свята. *Излезе още към всичко, че уж той, след като вредил младата си булка да се запише и да следва за учителка, направил път. . . до града да настоява Кремена да се върнела на село.* Б. Обретенов, Сноп. *Найден направи път до Славкиното село. . . Хорските езици се развързаха, из Брестово тръгнаха слухове, превърнаха се в приказки.* К. Петканов, Омайно биле.

НАПРАВЯМ / НАПРАВЯ ПЪТЕКА *до някъде. Обикн. в св. вид.* Много често отивам някъде, за да посетя някого или да моля някого за нещо. — *Онзи, данъчният, пак идва — обади се мама тихо. — За седемдесет лева пътека направи до нас.* Ан. Михайлов, Децата на шивачката.
Още: **Направям / направя път.**[2]

НАПРАВЯМ / НАПРАВЯ РАБОТА<ТА> *някому за (с) някого.* Уреждам сърдечните отношения на някого; сватосвам. — *Добро, мари, кой ти направи работата с Богдана? — Кой ли? Дядо господ.* К. Петканов, Хайдути.

НАПРАВЯМ / НАПРАВЯ РЕЗИЛ МАСКАРА *някого. Обикн. в св. вид.* Нахоквам, нагрубявам жестоко някого и го опозорявам. *Подигнахме един кошер да видим що правят, пък те се впуснаха отгоре ни, та ни изпреядоха и ни направиха резил маскара.* Ц. Гинчев, Ганчо Косерката.

НАПРАВЯМ СЕ / НАПРАВЯ СЕ НА АМПЕ. *Обикн. в св. вид. Жарг.* Престорвам се, че нищо не знам или че нищо не разбирам. *Казах му, че нямам пари, а той се направи на ампе и не ми даде.*

НАПРАВЯМ СЕ / НАПРАВЯ СЕ НА ДВЕ И ПОЛОВИНА. *Обикн. в св. вид.* Престорвам се, че не разбирам, не зная или не съм забелязал нищо; престорвам се на наивен, на глупав. *Всичко чух, но се направих на две и половина.*
Още: **Направям се / направя се на три и половина.**

НАПРАВЯМ СЕ / НАПРАВЯ СЕ НА ДРЪЖ МИ ШАПКАТА. *Обикн. в св. вид. Жарг.* Престорвам се, че не разбирам нещо, че съм глупав, балама.

НАПРАВЯМ СЕ / НАПРАВЯ СЕ НА ИБРЯМБАШИЯ. *Обикн. в св. вид.* Престорвам се, че не разбирам, че не зная или не съм забелязал нещо; престорвам се на наивен, на глупав.

НАПРАВЯМ СЕ / НАПРАВЯ СЕ НА ТАПА. *Обикн. в св. вид. Жарг.* Престорвам се, че не разбирам, не зная или че не съм забелязал нещо; престорвам се на наивен, на глупав.

НАПРАВЯМ СЕ / НАПРАВЯ СЕ НА ТРИ И ПОЛОВИНА. *Обикн. в св. вид.* Вж. Направям се / направя се на две и половина.

НАПРАВЯМ СЕ / НАПРАВЯ СЕ НА УТРЕПАН. *Обикн. в св. вид. Жарг.* Престорвам се, че нищо не зная, не разбирам; престорвам се на наивен, на глупав. *Попитах го кога найпосле ще ми върне парите, а той се направи на утрепан.*

НАПРАВЯМ / НАПРАВЯ СЕЧЕНО *някому. Обикн. в св. вид.* **1.** Отказвам някому да извърша нещо или му попречвам да постигне нещо. *Върти се, усуква се, нямали места, стегнали ги отгоре... Плюх и си заминах. Ще ме търсят те мене, ама тогава аз ще им направя сечено.* П. Незнакомов. След нас потоп.
2. За машина, мотор и под. — неочаквано отказвам да работя, да действувам. — *Ти ли развали мотора? — със студен мъртвешки глас попита Милутин... — Да пукна, ако съм го пипнал!... И сутринта ми направи сечено — честна дума ви казвам.* П. Вежинов, Далече от бреговете.

НАПРАВЯМ СИ / НАПРАВЯ СИ ГЪРБА. *Диал.* Спечелвам много; обогатявам се.

НАПРАВЯМ СИ / НАПРАВЯ СИ КРИВО СМЕТКАТА. Оставам излъган в надеждите си за постигане на нещо. *Криво си си направил сметката, нищо няма да те огрее.*
Още: **Направям си / направя си погрешно сметката.**

НАПРАВЯМ СИ / НАПРАВЯ СИ ОГЛУШКИ. Престорвам се, че не съм чул или не съм разбрал, обикн. когато трябва да се извърши нещо. — *Да запаля обора, дето беше запрян, чу ли, това ми заповяда старецът —... Днеска не поисках, оглушки си направих, а утре, кой знае, невям ще го послушам!* Ст. Загорчинов, Ден последен. *Училищният звънец отдавна беше ударил, но учителите не го чуха. Или, по-право, чуха го, но си направиха оглушки.* Ст. Чилингиров, Рибена кост. — *Господин капитан, елате отгоре на чист въздух. Гуджев си направи оглушки. Отстрани се от камиона ядосан.* В. Нешков, Настъпление.

НАПРАВЯМ СИ / НАПРАВЯ СИ ПОГРЕШНО СМЕТКАТА. Вж. Направям си / направя си криво сметката.

НАПРАВЯМ СИ / НАПРАВЯ СИ ТОВАРА. *Обикн. в св. вид. Диал.* Спечелвам много; обогатявам се от нещо.
Още: **Направям си / направя си юка.** *Диал.*

НАПРАВЯМ СИ / НАПРАВЯ СИ УСТАТА *за нещо. Обикн. в св. вид.* Със заобикалки давам да се разбере, че много ми се иска нещо, загатвам, намеквам за нещо, което желая. *Той обясни, че не е важно каква роля играеш, а как я играеш... Панайот прие това тълкуване, но все пак си направи устата за ролята на Левски.* Г. Караславов, Театрален реализъм. *Ирина ги беше посрещнала враждебно още с пристигането им. За да спестят разноските в хана, те си направиха устата да нощуват в къщи, а това беше неудобно и я разгневи.* Д. Димов, Тютюн. — *Е Рале, — рече да си направи устата някой от кьта,... — толкоз пари ти начетоха на ръката, тъй току без черпня ли ще оставиш да мине?* П. Ю. Тодоров, Идилии. *Сърцето на Венка заби. След вечеря той помена..., за училище... На другия ден, когато отново си направи устата за училище, дядо му съвсем се разсърди: — Какво ти училище! Светът е пламнал на огън, пък той училище!* И. Волен, Радост в къщи. *Но ракията му се услади,..., на гърдите му припарваше само като си помислеше, че можеше да гаврътне още две-три чашки... Но не идеше да си направи устата, кой знай какво щеше да си помисли Станка.* Г. Караславов, Обикновени хора.
Още: **Правя си устата.**

НАПРАВЯМ СИ / НАПРАВЯ СИ ЮКА. *Обикн. в св. вид. Диал.* Спечелвам много; обогатявам се от нещо.
Още: **Направям си / направя си товара.** *Диал.* **Натоварвам си / натоваря си юка.** *Диал.*

НАПРАВЯМ / НАПРАВЯ СЪРЦЕ<ТО> *някому.* Изпълнявам желанието на някого. *Направи му ти нему сърцето, влез в механата му, почерпи се, похвали наредбата и пиенето му, та да ти е мирна главата.* Т. Г. Влайков, В село.

НАПРАВЯМ / НАПРАВЯ СЪС ЗЕМЯТА БАРАБАР *някого. Обикн. в св. вид. Простореч.* Вж. Направям / направя със земята равен. — *Данко бе, нашият комшия страшно много ми се пери, учен бил, честен бил и нам какви диботии. Да му теглим ли един калай? — Калай не, ами със земята барабар го направяме — заявява специалистът на псувните.* Ал. Константинов, Бай Ганьо.

НАПРАВЯМ / НАПРАВЯ СЪС ЗЕМЯТА РАВЕН *някого. Обикн. в св. вид.* Скарвам се много остро на някого, нахоквам го жестоко и го сразявам с думите си. *Само да ми го видят очите, със земята равен ще го направя. За баща ли ме има той или за безумен?* К. Петканов, Старото време.
Още: **Сравнявам / сравня (сривам / срина) със земята** /във 2 знач./. *Направям /* **направя със земята барабар.** *Простореч.*

НАПРАВЯМ / НАПРАВЯ ФАСОН<И> *някому. Обикн. в св. вид.* Разсърдвам се на някого и постъпвам така, та да разбере, че съм му сърдит. *Той е отишъл сам на кино, но като се върне, ще му направя фасон.*

НА ПРАГА. Съвсем близко или непосредно предстоящо. *Стягайте се, другари, да свършим работа, че зимата е на прага ни — обявява Данчо.* Н. Хайтов, Съперници.
Още: **На вратата.**

НАПРЕД Е ДЪЛБОКО, НАЗАД Е БЪРЗЕЙ. *Диал.* За много лошо, безизходно положение.

НА ПРЕДЕН ПЛАН. *Книж.* На място, което има първостепенно значение, важност. *Особено е важно във връзка с изборите да се издигнат на преден план големите задачи, които стоят пред нашия народ.* Г. Димитров, Напред против реакцията и фашизма.
Още: **На първи план.** *Книж.*

НА ПРЕДЕН ПЛАН СЪМ. *Книж.* Имам първостепенно значение, важност. *Сега на преден план са важните производствени задачи.* ● *Грижите за работниците трябва да са на преден план.*
Още: **Стоя на преден план.** *Книж.* **На първи план съм.** *Книж.*

НА ПРЕДНА ЛИНИЯ СЪМ. *Книж.* Върша най-отговорната, най-важната и тежка част от някаква работа, дейност. — *Та Елка не е ли трактористка? — Ти Елка остави! Тя е дъщеря на комунист. . . Комунистите са си по начало на предната линия.* А. Гуляшки, МТ станция. *ТКЗС в нашия окръг са на предна линия в провеждането на всички стопански мероприятия на правителството.* в. Работническо дело.
Още: **На първа линия съм.** *Книж.* **Стоя на предна линия.** *Книж.*

НАПРЕД ПИЛЕ, СЕТНЕ СВИНЯ. *Диал.* Казва се, когато някой в началото обича, хвали някого или нещо, а после го намразва.

НАПРЕД ПРОПАСТ, НАЗАД ВЪЛЦИ. *Диал.* За много лошо, безизходно положение.

НАПРЕД СВИНЯ, СЕТНЕ ПИЛЕ. *Диал.* Казва се, когато някой в началото мрази някого или нещо, а после го хвали и обиква.

НАПРЕД СТРЪМНО, НАЗАД ЯМА. *Диал.* За много лошо, безизходно положение.

НА ПРЕСЕКЛИЦА, смея се. От време на време (се смея).

НАПРИКАЗВАХМЕ СЕ ФРЕНСКИ. *Диал.* Карахме се.

НА ПРИКАЗКА, <си> остава (е). Без приложение; формално. *Инак нека си пеят за труда, нека да го възхваляват — нямам нищо против това. Само всичко да си остане на приказка. . .* Г. Караславов, Условия. *Всички дадени обещания и проекти си оставаха на приказки.*

НА ПРЪСТИ[1]. Тихо, безшумно (обикн. като стъпвам само на пръстите на краката си). *Затворих учебника и тихо, на пръсти, за да не ме чуят мама и баба, изскочих навън.* Ан. Михайлов, Децата на шивачката. *Тихо притвори бамбуковата врата, . . ., и се отдалечи*

на пръсти! Гр. Угаров, По следите на заточеника. — *Аз съм винаги на ваше разположение! — гордо заяви Киранов и внимателно, на пръсти, като че ли да не разбуди някого, напусна стаята.* К. Калчев, Живите помнят. *Дафина я последва на пръсти и седна до нея.* К. Петканов, Вълнолом.

НА ПРЪСТИ[2]. *В съчет. със* **зная (познавам** и др.). Много добре, в най-големи подробности, напълно (зная). *Тия работи ги зная на пръсти. . . питай ме. . . всичко зная.* Ив. Вазов, Хаджи Ахил. *Рефик размаха ръце: нека имат вяра, той самият е ходил по тия места с каруцата и ги знае на пръсти.* Ст. Дичев, За свободата. *Така, както обикаляха и наглеждаха по люцерните, които Гого знаеше на пръсти из целия кър, се намериха току над горния край на селото.* Г. Караславов, На село. *Старият човек познаваше на пръсти цялата околност.* П. Вежинов, В полето.

НАПРЯГАМ / НАПРЕГНА МИШЦИ. Полагам големи усилия да направя нещо, да извърша някаква работа. *Дойде по-голяма вълна и ненадейно го понесе далече от брега, ала той скоро се съвзе, напрегна мишци и макар да плуваше само с една ръка, успя да стигне до каменната стена.* Ал. Бабек, Малкият емигрант. — *Завържи се здраво! — викна бай Койо. — Готово — обади се след малко Милко и лагерният пазач напрегна мишци. Докато траеше изтеглянето, никой от лагерниците не проговори.* П. Проданов, Седмокласници. *Днес всеки е запретнал ръкави, напрегнал мишци, строи заводи, фабрики и язовири.* М. Марчевски, Тихо пристанище.

НАПУСКАМ (НАПУЩАМ) / НАПУСНА ТОЗИ (ТОЯ) СВЯТ и **НАПУСКАМ (НАПУЩАМ) / НАПУСНА СВЕТА.** Умирам. *Не дълъг е изминатият път. / Тъй млад съм още, но ако в тоя час / загинал бих — напуснал бих светът, / без да скърбя за нищо в него аз.* Н. В. Ракитин, Не сбъднаха се светлите мечти. *Рано напусна той тоз свят, загина на фронта.*

Още: **Ида си (заминавам си / замина си, отивам си / отида си) от този (тоя) свят.**

НАПЪВАМ СЕ КАТО ГЛАДЕН НА СЕРАН. *Диал. Вулг.* Заемам се с неща, които не са по силите ми.

НАПЪЛВАМ (НАПЪЛНЯМ) / НАПЪЛНЯ ГЛАВАТА *на някого.* **1.** Успявам да вразумя някого, да го убедя в нещо. — *Ха! Значи да я оставим да умре и после да я хвърлим на кучетата?! — разсърди се Миро. — Никакво хвърляне! — възразих му аз. — Оставям я за мене си, купувам я* [сърничката]*. . . Ще почна да я лекувам с фелдшера. И ако оцелее — добре, ако ли пък не я бъде — тогава какво? Вие не губите нищо! Ей че мъка видях, докато напълня главата на тоя коравосърдечен човек!* Д. Калфов, Сърничката. *Не трябва да те боли сърцето, ами иди й напълни главата, че няма да бъде нейната.* Ив. Вазов, Руска. *Остави го, докторе, и той е голям месондец. Чакай, аз ще го стигна и ще му напълня главата.* Й. Йовков, Милионерът. *Още тогава й виках да си каже какво е чула, ама тя жена нали е, мота се, доде другите й напълниха главата.* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи. *Тома Тъкачев се ядосваше още и затова, че не заговори направо и сериозно за писмото, което получи, а плещеше за пътищата, като че беше тръгнал на разходка, а не за да напълни главата на глупавия си син.* Г. Караславов, Обикновени хора.

2. *С нещо.* Внушавам, втълпявам някому нещо. *Дето си се бунтувал на школото, там е цяло безумство, както е още по-голямо безумство дивите работи, с които някой ти е напълнил главата.* Ив. Вазов, Нова земя.

Още: **Изпълвам (изпълням) / изпълня главата.** *Диал.* /към 1 знач./.

НАПЪЛВАМ (НАПЪЛНЯМ) / НАПЪЛНЯ ДУПКАТА. *Обикн. в св. вид. Простореч.* Умирам. — *Кой мисли там за имота си! — усмихна се тъжно Русин. — Всеки мисли за живота си. . . Като напълниш дупката, защо ти е имот. . .* Г. Караславов, Следноември. *Всички смятали, че ще напълня дупката, но слава богу, виждa се, че съм преминал моста. . .* Л. Стоянов, Холера.

Още: **Напълвам (напълням) / напълня трапа (хендека).** *Простореч.*

НАПЪЛВАМ (НАПЪЛНЯМ) / НАПЪЛНЯ ДУШАТА *някому.* Накарвам някого да изпита задоволство. *Изобилието и свежестта на плодовете, . . ., е тъй голямо, че замайва очите и напълва душата.* Н. Каралиева, Неуловимият. — *Върни се, булка, върни се, казъм! — започна да й се моли Пинтеза и очите му пак се напълниха със сълзи. . . Блага дума не се чува в къщата ми, откак си си отишла, за менe барем се върни, напълни душата*

ми на стари години. Да си дойдеш, слънце ще изгрее в къщата ми! Ив. Петров, Нонкината любов.

Още: **Напълвам (напълням) / напълня сърцето.**

НАПЪЛВА МИ СЕ (НАПЪЛНЯ МИ СЕ) / НАПЪЛНИ МИ СЕ ДУШАТА. Оставам приятно задоволен от нещо. *Като слушам приятна музика, напълва ми се душата.● Хубава изложба! Напълни ми се душата, като гледах картините.*

Още: **Напълва ми се (напълня ми се) / напълни ми се сърцето.**

НАПЪЛВА МИ СЕ (НАПЪЛНЯ МИ СЕ) / НАПЪЛНИ МИ СЕ СЪРЦЕТО. Вж. Напълва ми се / напълни ми се душата. *Пусни кокошките, вика, да им се порадвам! Пусна ги... Седи, седи, гледа, гледа, напълни му се сърцето... и се качи в колата да си иде!* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено.

НАПЪЛВАМ (НАПЪЛНЯМ) / НАПЪЛНЯ ОЧИТЕ (ОКОТО). *Самост. или на някого.* Много се харесвам, спечелвам одобрението с външния си вид; понравям се. *— Защото е на хорото — стъкнал се, пременил се — ще ти напълни очите. Я да го видиш у тях!* П. Ю. Тодоров, Самодива. *— А този, кой е? — Керим пехливан. — Богдане, видя ли го? — Е, напълни ли ти очите? — Жилав е като ремък.* К. Петканов, Хайдути. *— Ние го мислехме за шоп, . . ., ама сме се излъгали. Той трябва да е някой харамия, но се крие под бялата риза... — Не зная, но той ми напълни окото...* Ц. Гинчев, Ганчо Косерката.

Още: **Изпълвам (изпълням) / изпълня очите** /в 1 знач./.

НАПЪЛВАМ СИ (НАПЪЛНЯМ СИ) / НАПЪЛНЯ СИ ДЖОБА (ДЖОБОВЕТЕ). Забогатявам по нечестен начин; ставам богат, като печеля от чужд труд.

Още: **Напълвам си (напълням си) / напълня си кесията.**

НАПЪЛВАМ СИ (НАПЪЛНЯМ СИ) / НАПЪЛНЯ СИ КЕСИЯТА. Вж. Напълвам си (напълням си) / напълня си джоба (джобовете).

НАПЪЛВАМ СИ (НАПЪЛНЯМ СИ) / НАПЪЛНЯ СИ ОЧИТЕ. Вж. Напълват ми се/ напълнят ми се очите. *Поразходих се из града и погледах витрините, претъпкани с хубави стоки, напълних си очите.*

НАПЪЛВАМ СИ (НАПЪЛНЯМ СИ) / НАПЪЛНЯ СИ САМАРА. *Диал.* Обогатявам се.

НАПЪЛВАМ (НАПЪЛНЯМ) / НАПЪЛНЯ СЪРЦЕТО *някому.* Вж. Напълвам / напълня душата *някому. Монката разтвори листчето с бележките си, огледа още веднъж залата и с призивно звънък и властен глас започна:... — Да си жив и здрав, Мончо. Напълни ми сърцето, хубаво приказваш.* В. Нешков, Настъпление.

НАПЪЛВАМ (НАПЪЛНЯМ) / НАПЪЛНЯ ТРАПА. *Обикн. в св. вид. Простореч.* Умирам.

Още: **Изпълвам (изпълням) / изпълня (запълвам, запълням / запълня) трапа.** *Простореч.* **Напълвам (напълням) / напълня дупката (хендека).** *Простореч.*

НАПЪЛВАМ (НАПЪЛНЯМ) / НАПЪЛНЯ ХЕНДЕКА. *Обикн. в св. вид. Простореч.* Умирам.

Още: **Напълвам (напълням) / напълня дупката (трапа).** *Простореч.*

НАПЪЛВАТ МИ СЕ / НАПЪЛНЯТ МИ СЕ ОЧИТЕ. Оставам много доволен от нещо, което гледам, виждам; много ме задоволява нещо с външния си вид. *Хубава къща, хубава градина, цветя — напълниха ми се очите.*

Още: **Напълвам си (напълням си) / напълня си очите.**

НАПЪЛНИХ ГАЩИТЕ [ЩЕ НАПЪЛНЯ ГАЩИТЕ]. *Подигр.* Силно се изплаших (ще се изплаша). *Добре че е такъв мрак, оня ще напълни гащите от страх.* Й. Гешев, Вик от тъмнината. *Като видя баща си с голямата пръчка, момчето напълни гащите.*

Още: **Намокрих (боядисах, оцапах) гащите.** *Подигр.*

НАПЪНАЛА СЕ ПЛАНИНАТА, ТА РОДИЛА МИШКА. *Ирон.* Употребява се, когато след много усилия се получи много малък резултат.

Още: **Замъчила се планината, та родила мишка.** *Ирон.*

НА ПЪН МИ Е ГЛАВАТА. *Диал.* Предстои да бъда жестоко наказан; предстои ми смъртно наказание.

НА ПЪРВА ЛИНИЯ СЪМ. *Книж.* Върша най-отговорната, най-важната и тежка част от някаква работа, дейност. *Тук хората от комитета на Отечествения фронт трябва да бъдат на първа линия.* Хар. Русев, По стръмнините.
Още: **На предна линия съм.** *Книж.* **Стоя на първа линия.** *Книж.*

НА ПЪРВИ ПЛАН. *Книж.* На място, което има първостепенно значение, важност. *По-после той зе да се отпуща да изказва пред тях и своите политически възгледи, като изваждаше на пръв план своето русофилство.* Т. Г. Влайков, Каменов. *Създаването на типични образи става именно и преди всичко чрез такова изтъкване на пръв план, подчертаване, отделяне на типични общи черти в образа на живия, конкретен човек.* Психология за X клас. *Нуждата от синдикални организации поне за някои клонове от индустрията е,. . ., належаща. . . На пръв план в тая смисъл предстои да се направи нещо за печатарските работници, чието положение,. . ., е твърде незавидно.* Г. Кирков, Предстоящият конгрес.
Още: **На преден план.** *Книж.*

НА ПЪРВИ ПЛАН СЪМ. *Книж.* Имам първостепенно значение, важност. *Сега вече тази задача е на първи план.*
Още: **На преден план съм.** *Книж.* **Стоя на първи план.** *Книж.*

НАПЪРДЕЛИ ТИКВАТА. *Диал. Грубо.* В лоши отношения са; скарали се.

НАПЪРЧВАМ / НАПЪРЧА ОПАШКА. *Диал.* Възгордявам се, не слушам никого.
Още: **Навирвам (навирям) / навиря опашка.**[2]

НА (ПОД) ПЪТ И КРЪСТОПЪТ. Навсякъде (обикн. за нещо, което се среща, което е в голямо изобилие). — *Какво ще пиете да почерпите? — ни зададе такъв въпрос един нашенец,. . . Такива гостолюбци се срещат на път и кръстопът у нас.* А. Каралийчев, Спомени. *Те мътеха навсякъде, те му пречеха на път и кръстопът, те пъхаха пръти в колелетата му и не му даваха мира и спокойствие.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Алей се макът по полето, / по буйни ниви зрей плодът, / и слънчевата златна мрежа / трепти на път и кръстопът.* П. П. Славейков, Немски поети.
Още: **Под път и над път.**

НА ПЪТ СЪМ. *Обикн. със следв. изр. със съюз* **да.** Непосредствено ми предстои да извърша, да направя нещо. *Когато Боян говореше за грешката, която сестра му беше на път да извърши, на Гергин му мина през ума, че той сам е сторил някаква непоправима грешка.* Ем. Манов, Ден се ражда. *На път е да направи голямо откритие.*

НАПЪХВАМ / НАПЪХАМ БРЪМБАР (БРЪМБАРИ) В ГЛАВАТА *на някого.* Внушавам на някого някаква неприятна, натрапничава мисъл, която почва да го вълнува, смущава, тревожи; подстрекавам, подбуждам някого да извърши нещо. *За какво всъщност се тревожи той? Дали някой не му е надрънкал врели-некипели или сам е напъхал някой бръмбар в главата си?* Г. Караславов, След ноември.
Още: **Пускам (пущам) / пусна бръмбар (бръмбари) в главата.**

НАПЪХВАМ / НАПЪХАМ В МИША ДУПКА *някого.* **1.** Нахоквам жестоко някого. **2.** Отмъщавам си на някого, наказвам някого, като го поставям в затруднено, безизходно положение и го правя безсилен и безвреден. — *Как посмяха — крещи в изстъпление индивидът — да хвърлят кал върху мене, да ме оскърбяват, да тъпчат моя авторитет! Не, аз няма да допусна това! Аз ще ги напъхам в миша дупка, ще ги накарам да близват това, което са цапали!* П. Вежинов, Психически реакции у критикуваните.
Още: **Вкарвам / вкарам (въвирам / въвра, завирам / завра, навирам / навра, натиквам / натикам, натъпквам / натъпча) в миша дупка. Навкарвам / навкарам в миша дупка.** *Диал.*

НАПЪХВАМ СЕ / НАПЪХАМ СЕ В УСТАТА НА ВЪЛКА. Постъпвам така, че сам се излагам на голяма опасност, която идва от страна на някого. — *Замалко не се напъхах на вълка в устата. — Какво, аскер ли има къде Кричим?. . . — Кара Фейзията е в Кричим.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.
Още: **Навирам се / навра се (завирам се / завра се, въвирам се / въвра се, пъхам се, пъхвам се / пъхна се) в устата на вълка.**

НАПЯВАМ БЕЗ ПАТРАХИЛ. Излишно и безполезно повтарям едно и също или натяквам за едно и също.
Още: **Опявам го без патрахил.**

НАПЯЛО МИ СЕ Е НА ГЛАВАТА. *Диал.* Случи ми се някаква беда, неприятност; сполетя ме нещастие.

НА РАВНА НОГА. При еднакви условия, с еднакви права. *В консулатото престана всеки етикет и стеснение,. . . дипломати и българи се поставиха на равна нога.* Ив. Вазов, Нова земя. *С Никола Ковачев аз бях на равна нога и другарувах с него по разходки и „гуляи“.* Ив. Вазов, Видено и чуто. *Той се изпъчи още повече и вирна нагоре чипото си носле. Очите му светеха от радост и гордост, че и той е партизанин и е на равна нога с всички партизани в отреда.* Д. Ангелов, На живот и смърт. *„И всички глупави и надути като Риза бей!“ — мислеше си Абдурахман, доволен от мисълта за предстоящия разговор на равна нога с мюдюрина.* А. Христофоров, Ангария.

НАРАМВАМ / НАРАМЯ ПУШКА. Тръгвам на бой, на война. — *Като чухме, че сте дошли да освобождавате народа и искате всеки българин да нарами пушка, за която още не сме достойни, дойдохме да ви попитаме не е ли възможно да помогнем за тая народна работа с някоя пара?* Л. Стоянов, Бенковски. *Ах, мале — майко юнашка! / Прости ме и веч прощавай! / Аз вече пушка нарамих / и на глас пичам народен / срещу врага си безверни.* Хр. Ботев, На прощаване.

НА РАМО ДА СИ ГО НОСИШ *някого. Пренебр.* Ти се занимавай с него, не ми трябва, нищо не струва (за изразяване на пренебрежение, иронично отношение към положителното мнение на някого за нещо или някого). *Най-напред Дишо заприказва. Ротният командир, казва, вижда се, не е лошо. . . — Все по-добре си бяхме при стария командир. . . Тука, да ти кажа правото, господин поручик, неколцина се опънаха. Добър си е, рекоха, командира, пък тебе, ако ти харесва повече Личев — на рамо да си го носиш. . .* П. Вежинов, Втора рота. — *Значи Гьоре Станойков търсиш, а?. . . — Немаме такъв?. . . Не сме садили. . . — На рамо да си го носите вашия Гьоре!* А. Антонов-Тонич, Как станах шампион.

НАРЕЖДАМ СЕ / НАРЕДЯ СЕ МЕЖДУ ХОРАТА. Създавам си добро обществено и материално положение. *Защо му отнемат единичката възможност да се нареди между хората, да заживее като човек, като господар.* Г. Караславов, Селски истории.

НАРЕЖДАТ МИ СЕ / НАРЕДЯТ МИ СЕ ЗАЛЦИТЕ. Имам чувство на тежест от сухата храна, която ям. *Ядох само хляб и сирене, и залците ми се наредиха.*
Още: **Нареждат ми се / наредят ми се хапките.**

НАРЕЖДАТ МИ СЕ / НАРЕДЯТ МИ СЕ ХАПКИТЕ. Вж. Нареждат ми се / наредят ми се залците.

НАРЕКЛА СЕ БАБА ЗА БЪРДО. *Диал.* Употребява се, когато някой отиде някъде, само за да направи някоя пакост.

НА РИБЕНО ОКО. *Диал.* На слаб огън. *Като пържа яйцата на това рибено око, ще има да чакам цял час.*

НА РОГАЧ. *Диал.* Накуп, на едно място. *Войниците струпаха оръжието си на рогач и влязоха в черквата.* В. Геновска, Седем години.

НА РУКЛО. *Диал.* Вкупом, заедно. *Из пътя народът на рукло вървеше.* Ив. Вазов, Нова земя.

НА РЪКА. В брой. — *Ама тяхната* [на чиновниците] *е лесна: дойде тридесет и първо число и трак парата на ръка.* В. Нешков, Настъпление. *Получава всеки месец наема на ръка, а не по пощата.* ● *Взимам заплата на ръка 100 лв.*

НА РЪЦЕТЕ МИ Е. Изцяло само аз се грижа за някого или за нещо, само аз се занимавам с него. *От майка си е по-мъдра, цялата къща е на ръцете ѝ.* Д. Габе, Мълчаливи герои

НАРЯЗВАМ / НАРЕЖА КАТО ГОРЧИВА КРАСТАВИЦА *някого.* Вж. Нарязвам / нарежа като кисела краставица *някого. Мен след година ме нарязахте като горчива краставица за неудачите ми в „Шпексалам" и марш — директор на културния дом!* Н. Широв-Тарас, Смешно и горчиво.

НАРЯЗВАМ / НАРЕЖА КАТО КИСЕЛА КРАСТАВИЦА *някого.* Скарвам се остро на някого; нахоквам го. *Хванаха ме дяволите и го нарязах като кисела краставица: — Това, че не мога да те вредя за мерцедес, още не значи, че моята антифашистка дейност е „язък"!* Н. Хайтов, Диви разкази. *За строгостта — разбраха, че е прекалено строг... — Ще ни нареже като кисели краставици! — помисли си главният учител, след като го гледа десетина минути и се помъчи да предвиди кого ще ревизира най-напред.* Г. Караславов, Конкретен метод.

Още: **Нарязвам / нарежа като горчива краставица.**

НАСАЖДАМ / НАСАДЯ КОКАЛИТЕ *някому. Диал.* Набивам, натупвам здравата някого. *Ако не ме слушаш, хубаво ще ти насадя кокалите.*

Още: **Налагам / наложа (намествам, наместям / наместя) кокалите.**

НАСАЖДАМ / НАСАДЯ НА ГУРГОРОВИ ЯЙЦА *някого. Диал.* Вж. Насаждам / насадя на пачи яйца *някого.*

НАСАЖДАМ / НАСАДЯ НА ПАЧИ ЯЙЦА *някого.* Поставям някого в крайно неприятно положение; създавам някому големи неприятности. *Насади ни наш Трифон на пачи яйца! Знаеш ли каква бригада ми е дал? Половината — старци, другата половина — деца!* А. Гуляшки, Село Ведрово. *Двамата бяхте на конференцията, двамата отговаряте. Как тъй отстъпихте първенството? Уста имаш като хамбар, ще ви насадим на пачи яйца. Селото като научи, ще се разбунат хората като пчелен кошер.* Н. Каралиева, Синята метличина. — *Право са казали старите: „Глупак лозе копае, юнак вино пие!" Ама аз па хубаво насадих юнака на пачи яйца!* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено.

Понякога в селата слагат кокошки да мътят пачи яйца, тъй като дамашните патици, особено докато са млади, не се заседяват да мътят — у тях майчиният инстинкт е по-слабо развит, отколкото у кокошките. Лошо е положението обаче на кокошките, когато се излюпят патенцата и заплуват в реката, а кокошката-майка кряка отчаяно на брега (Ст. Илчев, Бълг. език, Опит за пояснение на някои поговорки, 1958, кн. 6, с. 514).

Още: **Насаждам / насадя на гургорови яйца.** *Диал.*

НАСАЖДАМ СЕ / НАСАДЯ СЕ НА ПАЧИ ЯЙЦА. Изпадам в крайно неприятно положение. *Пък за Иванка да не говорим. Тя се насади на пачи яйца, като взе смахнат даскал.* Ем. Станев, Иван Кондарев. *Още по-лошо ще бъде за теб, ако го заловят. Тогава ще те изкарат негов съучастник. — Ох, — тежко въздъхна Йончоолу, — добре се насадих сам на пачи яйца.* В. Нешков, Настъпление. *Понякога обаче и той се затюхкваше: „Ама ахмак излязох... Сам се насадих на пачи яйца, никой сега не ми е виновен... Нека да ме убият на фронта.* В. Нешков, Настъпление.

НА САМА ГЛАВА. *Диал.* Вж. На своя глава.

НА СВЕТА ПЕТКА В ТРЪНЕТО. *Диал. Ирон.* Неизвестно къде.

НА СВЕТИ МУК. *Ирон.* Никога. *Ще ти върне парите на свети Мук.*

НА СВЕЩИЦА ПОПРЕЛА, НА СЛЪНЧИЦЕ ПОСПАЛА. *Диал. Ирон.* За човек който не умее правилно да си разпределя, да си организира времето и работи тогава, когато е най-неудобно и не трябва.

Още: **На месечинка попрела, на слънчице поспала.** *Диал. Ирон.* **На свещица поседела, на слънце поспала.** *Диал. Ирон.*

НА СВЕЩИЦА ПОСЕДЕЛА, НА СЛЪНЦЕ ПОСПАЛА. *Диал. Ирон.* Вж. На свещица попрела, на слънчице поспала.

НА СВИНЯ ДАЙ НОВО КОРИТО. *Диал. Пренебр.* За човек, който, като си е облякъл новите дрехи, не ги пази, а ги изцапва, измърсява.

Още: **Разбира ти свиня от ново корито.** *Диал. Пренебр.*

НА СВИНЯ ЗВЪНЕЦ. *Ирон.* Излишно или неподходящо нещо за някого. *Ти ще си редактор! На свиня звънец. Можеш ли да пишеш?* Ив. Вазов, Службогонци.

От поговорката: П р и л и ч а м у к а т о н а с в и н я з в ъ н е ц и н а т и к в а о б р ъ ч.

НА СВИНЯ КЛАДЕНЧЕВА ВОДА. *Ирон.* Излишно или неподходящо нещо за някого. *Ама ние за това ви тука учим и плащаме на даскали, и за дърва, и за джамове, и за харти, та да ни лаете като кучета... На свиня кладенчева вода, и вам хаджи Енчо епитроп!* Ив. Вазов, Епитропът.

НА СВИНЯ КРОЙ ЧЕШИРИ. *Диал.* За човек, който, като си е облякъл новите дрехи, не ги пази, а ги изцапва, измърсява.

НА СВИСЛО, има. *Диал.* Много, в голямо количество, в изобилие (има). *Учители има тук на свисло, но потърси вестник, не можеш намери за лек.* Н. Геров, Речник на блъгарский язик.

НА СВОЙ КРАК. *Диал.* **1.** Който има самостоятелно, независимо положение; самостоятелен. *Ей го, шейсет и толкова годишен човек се помни, поминавала е челядта му и без султановите оризища. Но като гледаше навалицата, виждаше се, че поне половината от хората с празните чували допреди година-две са били и те на свой крак.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.
2. Самостоятелно.
Още: **На своя нога.** *Диал.*

НА СВОЯ ГЛАВА. Самостоятелно, без да се вслушвам в чуждо мнение, или без чужда помощ. — *Но ти ще слушаш леля си — ще ѝ помагаш в къщната работа и за всичко все до нея ще се допитваш. На своя глава нищо няма да правиш!* К. Петканов, Омайно биле. *Тъжно и тежко му бе и за това, че е болен и негоден за нищо, и за това, че децата му не го бръснеха и всичко вършеха на своя глава.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Не съм искал никакви пълномощия от нея, защото знам, че няма да ми ги даде. Ще действувам на своя глава.* К. Калчев, Двама в новия град. — *Братя, обични чеда на поробената родина, бъдете твърди и смели! Нищо на своя глава не вършете, а за всичко чакайте заповед!* М. Марчевски, Дошло е време. *„Ще ме накажат!“ — намуси се Алекси. — „И заслужено! Какво ще стане, ако всеки вземе да командува на своя глава, както той си иска?“* А. Гуляшки, Село Ведрово. *Бившият началник представи Спасов за назначение на своя глава, без да се допита до партийното бюро.* М. Марчевски, Тихо пристанище.
Още: **На сама глава.** *Диал.*

НА СВОЯ НОГА. *Остар.* Вж. На свой крак. *Баба Милкана им остави бащина къща и бащини ниви непокътнати, а отгоре туй оставила им тя и своите спечелени черни грошове. А и Боньо с козарството си навъди цяло стадце, та стана сега на своя нога домакин.* А. Страшимиров, Есенни дни. *Ако даровит човек дойде при вас, той ще бъде пак такъвзи, каквото сте и вий... — Може да сте най-добрите. Само той няма да се дигне на своя нога, няма да подкара и работите тъй, както той си мисли. Ще бъде покрай вас и всичко ще тече тъй, както си го знаем.* П. Ю. Тодоров, Първите.

НА СЕДМОТО НЕБЕ, чувствувам се (почувствувам се). Много добре, отлично, чудесно (се чувствувам). *Тя пита на френски как съм, как прекарвам времето... Аз се чувствувам на седмото небе.* Кр. Григоров, Раздолчани.

За произхода вж. На седмото небе съм.

Още: **На деветото (десетото) небе.**

НА СЕДМОТО НЕБЕ СЪМ. Чувствувам се много доволен, щастлив. *Така целият първи месец Паунов беше на седмото небе от радост. Зает всецяло със своето чувство, той нямаше време да се вгледа в онова, което ставаше в мене.* Г. Райчев, Мерзавец. — *Иванка реши окончателно да играе Луиза! —... Петканов радва ли се? — Той е на седмото небе.* К. Калчев, Живите помнят. *Монката е на седмото небе... Опива го и шеметът на височината, и скоростта на самолета.* Ас. Станоев, Първите. — *Щом болярката е добила близнета, и мъжки, боляринът ще е на седмото небе. Каквото му река за теб, това ще стане, не се бой!* Ст. Загорчинов, Ивайло. *Тя застава в средата и започва да играе, и то така прехласнато и с такава дълбока вяра, че публиката наистина започва да*

вюжда и замъци, и вълшебни гори. Бабите и леля Елена, разбира се, са на седмото небе. П. Незнакомов, Маргаритка и аз.

Произходът му е свързан със съчинението „За небето“ на древния гръцки философ Аристотел, където той обяснява устройството на небесния свод като състоящ се от седем неподвижни кристални сфери. За седем небеса се говори и в Корана (Н. С. Ашукин, М. Г. Ашукина, Крылатые слова, М. 1966, с. 421).

Още: **На деветото (десетото) небе съм. На осмото небе съм.** *Диал.*

НА СЕРМИЯ. Извънредно много. *Той е дебел, ама и яде на сермия.* ● *Биха го на сермия.*

НА СЛАБ УМ, намирам (сварвам, улучвам). В такъв момент, в такова положение, когато някой лесно може да се повлияе, да се подведе или съгласи на нещо (сварвам, намирам). — *Хи-и-и, на Змея да пристанеш! На този вонещ дъртак... На какъв слаб ум те намери?* П. Ю. Тодоров, Змейова сватба.

НА СМЕТКА. На изгодна цена; изгодно, износно. — *Колко души сте? — Четирима... „Малко са! — помисли момчето. — Няма да е на сметка!“ — Но ще платим добре! — каза човекът.* П. Вежинов, Далече от бреговете. — *И на сметка е. Де ще намерим толкова храна, квартира, лекарски грижи и бани? Навън излиза тройно и четворно по-скъпо!* Н. Каралиева, Неуловимият. *Купих къщата на сметка.*

НА *нечия* **СМЕТКА. 1.** При заплащане от някого. — *Вземете един файтон на моя сметка и веднага ми го* [розовото масло] *донесете...* Ст. Л. Костов, Големанов. *Фирмата достави на своя сметка нужните материали.*
2. Използувайки средствата или труда, силите на някого. *Цеков се чукаше с Матейчо, с Райна и докторшата, видимо доволен, че му се удаваше случай да погуляе на чужда сметка.* В. Нешков, Настъпление. *Горе в гостната също имаше кандидати за делегацията... някои — така, просто да се повозят с влак на чужда сметка.* Чудомир, Делегация. *Но не само фабрикантите на шаяк са хората, които в дадения случай богатеят на сметка на „народната“ индустрия.* Г. Кирков, Кой пие, а кой плаща?
3. *Остар.* По адрес на някого; за някого. *Захвърляха се остроти на сметка на четворицата клисурци, що бяха осъдени да застрелят циганина.* Ив. Вазов, Под игото. *Когато баща ѝ говореше за възможните клюки, той не знаеше, че те вече обикаляха из „махалата“ на Милкина сметка.* Ив. Вазов, Казаларската царица. *Подби шегите и язвителните остроти заваляха на сметка на нещастната девойка.* Ив. Вазов, Под игото.
Още: **За** *нечия* **сметка** /в 1, 2 и 6 знач./.

НА СМЪРТНО ЛЕГЛО СЪМ. Намирам се в агония, умирам. — *Бате — замоли се той, — нашата майка е на смъртно легло. Ела си да те види!* А. Каралийчев, Топла ръкавичка. *Не очаквах и не повярвах, че снахата на Емин е на смъртно легло... Може би някаква бърза простуда я повалила на легло, а Емин е погледнал с недоверие на нейната болест и не е повикал навреме лекар.* Л. Александрова, Има едно щастие. — *Научих се, че там ставали тревожни работи. Баща ми бил на смъртно легло.* Н. Райнов, Княз и чума.
Още: **Лежа на смъртно легло.**

НА СОБСТВЕН<ИЯ СИ> ГРЪБ, изпитвам (почувствувам и др.). От личен опит, лично (изпитвам). *И аз знам, че Злати Василев и Вощака са най-злите кучета на Саваков — изпитах го на собствен гръб.* Д. Ангелов, На живот и смърт. *Човек трябва да почувствува някои неща на собствения си гръб, за да ги разбере.*
Още: **На гърба си.**

НА СОЛ. На много дребни парчета. *Гладките чинии се изплъзваха подло из ръцете ѝ, стъклените буркани се разбиваха на сол.* Г. Райчев, Златният ключ.

НА СОПОР. *Диал.* Троснато. *Не ми отговаряй все на сопор.*

НАСОЧВАМ / НАСОЧА ОРЪЖИЕТО СИ *срещу някого. Книж.* Започвам борба срещу някого. *Насочиха оръжието срещу враговете на народа.*
Още: **Обръщам / обърна оръжието <си>.** *Книж.*

НА СПУКАНИ КРАКА ЖЪЛТИ ЧЕХЛИ. *Диал. Ирон.* Вж. На спукани пети жълти чехли.

НА СПУКАНИ ПЕТИ ЖЪЛТИ ЧЕХЛИ. *Диал. Ирон.* За нещо неподходящо (за облекло, накит и под.).
Още: **На спукани крака жълти чехли.** *Диал. Ирон.*

НАСРЕД ПЪТ. Без да бъде завършен. *Лошото е, че почти никога не са съгласни един с други, а патриархът — с нито един от двамата. И така нашите държавни работи стоят насред път...* Д. Рачев, Светлина от север. *Заряза работата си насред път.* ● *Като започнеш нещо, изкарай го до край, и не го оставяй насред път.*

НА СТАР ГЪЗ ЗЕЛЕН БЪЗ. *Подигр. Грубо.* Употребява се, когато някой не се съобразява с напредналата си възраст, а постъпва или се облича по младежки.
Още: **На дърт гъз зелен бъз.** *Подигр. Грубо.*

НА СТАРО ДУПЕ ВРЪНКАЛО. *Диал. Подигр. Грубо.* Употребява се, когато някой не се съобразява с напредналата си възраст, а постъпва или се облича по младежки.
Още: **На старо дупе хързулка.** *Диал. Подигр. Грубо.*

НА СТАРО ДУПЕ ХЪРЗУЛКА. *Диал. Подигр. Грубо.* Вж. На старо дупе врънкало.

НА СТЕНАТА (СТЕНИТЕ) / <СЯКАШ>, говоря (приказвам и др.). Без да ми се обръща внимание, без да се вслуша някой в думите ми; напразно, без полза. *Говорих му, съветвах го, но на стените сякаш говоря, не иска да се върне.* ● *Защо не си обуеш обувките! Не чуваш ли какво ти казвам! На стената ли говоря!*

НА СТО ВЪЛЦИ КОЗИ КРАК. *Диал.* Употребява се, когато за малко нещо мнозина претендират и трябва да се раздели на всички.
Още: **На девет вълци един пачи крак.** *Диал.* **На петима (двамина) кози крак.**

НА СТРАНАТА СЪМ *на някого.* Поддържам мнението на някого, защищавам го, обикн. при спор, разногласие. *Аз съм на тяхна страна, защото смятам, че са прави.*
Още: **Държа страната.**

НА СТРИГ МУХИ, ще платя. *Диал. Ирон.* Никога (няма да платя борча си).

НАСТРЪХВАТ МИ / НАСТРЪХНАТ МИ КОСИТЕ и НАСТРЪХВА МИ / НАСТРЪХНЕ МИ КОСАТА. Изпадам в ужас, обзема ме силен страх. *В това време до ушите му долитна задавен писък. Косите му настръхнаха. Облада го неизпитван страх.* Ст. Чилингиров, Първа жертва. *Аз айде още напред с фенера и кога го вдигнах и светнах с него в каруцата, косите ми настръхнаха. В каруцата лежеше убит Флоро.* Й. Радичков, Барутен буквар. *Като си спомня как те арестуваха два пъти преди Девети, косата ми настръхва.* Ив. Петров, Мъртво вълнение. *Изведнъж Смилашев се стъписа и косите му настръхнаха от страх.* Г. Караславов, При опит за бягство. *Тътенът беше приглушен от влагата и тишината, но все пак достатъчно страховит, за да ми настръхнат косите.* С. Северняк, Ветрило от сандалово дърво.
Още: **Щръкват ми / щръкнат ми (изправят ми се) косите.**

НАСТРЪХНАЛ СЪМ КАТО ОСА. Настроен съм враждебно, неприязнено.

НАСТРЪХНАЛ СЪМ КАТО ПРАСКОВА. *Диал.* Измръзнал съм.

НАСТЪПВАМ / НАСТЪПЯ КОТЕТО ПО (ЗА) ОПАШКАТА. Вж. Настъпвам / настъпя опашката на котката. — *Ненко-о, ти внимавай какво приказваш — да не настъпиш котето за опашката!* Н. Широв-Тарас, Смешно и горчиво.

НАСТЪПВАМ / НАСТЪПЯ ОПАШКАТА НА КОТКАТА. Засягам неприятен за някого въпрос. *Гатю млъкна. Той не очакваше, че името на сина му ще предизвика такъв обрат в разговора им. Той и не подозираше, че беше настъпил опашката на котката.* К. Калчев, Семейството на тъкачите. *Тя усещаше отдалеч злобните погледи на Гита и се чудеше как да се измъкне, без да настъпи опашката на котката.* К. Калчев, Семейството на тъкачите.
Още: **Настъпвам / настъпя котето по (за) опашката.**

НАСТЪПВАМ / НАСТЪПЯ ПО МАЗОЛА *някого.* Засягам някого на най-чувствителното му място с думите или постъпките си. — *Как си могъл да допуснеш, че работниците ще приемат да ги черпиш за Хитлер?. . . — Така ти си ги настъпил здравата по мазола. Като че ли не знаеш, че повечето от тях са червени. . .* Д. Ангелов, На живот и смърт. *Ти я настъпи по мазола, като ѝ говориш за женитба, нали знаеш, че е стара мома.*

НАСТЪПИЛ СЪМ ЗМИЯТА НА (ПО) ОПАШКАТА. *Диал.* Скарал съм се с човек, който може да ми навреди.

Още: **Настъпил съм на змия опашката.** *Диал.*

НАСТЪПИЛ СЪМ НА ЗМИЯ ОПАШКАТА. *Диал.* Вж. Настъпил съм змията на (по) опашката.

НАСТЪПИ МИ ЧАСА и *по-рядко* **НАСТЪПВА МОЯ ЧАС. 1.** Дойде момента, когато ще умра. „*И нека аз умра навръх на Планината. . . / Прощавайте — настъпва моят час!. . .*" Н. Райнов, Богомилски легенди.

2. Дойде решителният момент, когато ще действувам, ще се проявя в нещо важно. *Българският народ трябва сам да извоюва свободата си. . . Никой няма да си мръдне пръста за него, ако сам той не поиска своето право и не даде да се разбере, че и неговият час е настъпил.* Л. Стоянов, Бенковски.

Още: **Дойде (удари) ми часа.**

НАСТЪПИХ СИ ЕЗИКА. Много бързах, тичах. *Настъпихме си езиците, за да пристигнем навреме, а сега трябва да чакаме.*

НА СУХО ДЪРВО СЕ НАХРАНВАМ [НА СУХО ДЪРВО ЩЕ СЕ НАХРАНЯ]. Няма да остана гладен, мога, умея да се справя с всяко положение. *Не се тревожи за него, той на сухо дърво ще се нахрани.*

Още: **<И> на сух камък се нахранвам.**

НА СУХО МИ СВИРИ СВИРКАТА. *Диал.* Върша работа, от която няма никаква полза.

НА СЪРЦЕ<ТО> МИ Е. 1. *Някой.* Обичам някого, влюбен съм в него, искам го. *Тя му била на сърце, нея си взел — обади се Юрданица.* Ив. Петров, Мъртво вълнение. *Марийка мами думаше: / опустяли ти дарове, / кога ми не е млад Стоян, / млад Стоян, мамо, на сърце!* Народна песен.

2. *Нещо.* Силно желая нещо. *Златан имаше двама сина — Петър и Младен. Беше му на сърце да си има и женско чедо, но бог не му даде.* К. Петканов, Без деца. *Ако ти се случи, кога идваш за насам, шишенце или манерка под ръка, напълни ги с боза. Много я обичам тая пущина, че е блага. — Та това ли ти е на сърце? — зачудих се.* Н. Хайтов, Съперници.

3. *Нещо.* Мъчи ме, тревожи ме, безпокои ме нещо. *Поиска я някой, той го нахока, изпъди го и от срам, от мъка, момъкът забегне и хване гората. Днес един, утре други, докато се изредиха петима души. Последният бях аз. Събрахме се всички наедно — дружина хайдути. Знаехме какво е на сърцето ни и си мълчахме. Чухме, че Курта се жени.* Й. Йовков, Старопланински легенди. *А я попитай какво ѝ е на сърцето?* Ив. Вазов, Чичовци. *Яно, що ходиш, що кършиш ръцете? / Де ти е памет? Що е на сърце ти?* П. П. Славейков, Епически песни.

НА СЪЩИЯ АКЪЛ СЪМ *с някого* **[НА СЪЩИЯ АКЪЛ СМЕ]. 1.** Имам еднакво мнение с някого; мисля, разсъждавам като някого (имаме еднакво мнение; мислим, разсъждаваме еднакво). *Няма да се караме, и аз съм на същия акъл.*

2. *Ирон.* Много си приличам с някого (много си приличаме), обикн. по необмислените си действия и постъпки.

Още: **На един акъл съм. На същия ум съм.**

НА СЪЩИЯ УМ СЪМ *с някого* **[НА СЪЩИЯ УМ СМЕ]. 1.** Имам еднакво мнение с някого; мисля, разсъждавам като някого (имаме еднакво мнение; мислим, разсъждаваме еднакво). *Лесно е човек да се разбере с някого, когато и той е на същия ум като него.*

2. *Ирон.* Много си приличам с някого (много си приличаме), обикн. по необмислените си действия и постъпки. — *Що! В чаршията! Нийо!. . . Имате ли ум вие? — Аз го питах —*

каза Ния. — Лазар ще ни чака в дюкяна. . . — И той на същия ум! Що става с вас, вие загубихте веке и срам, и чест. Д. Талев, Преспанските камбани.
Още: **На един ум съм. На същия акъл съм.**

НА СЯНКА, забогатявам. Чрез тъмни, нечестни сделки, по непочтен начин (забогатявам). *Петър. . . решил е да забогатее на сянка и почнал да мери литър олио за килограм.* Ст. Станчев, На раздумка.

НА ТАКАВА БРАДА — ТАКЪВ БРЪСНАЧ. Употребява се, когато някой заслужено понася някакво лошо отношение или грубост. *— Уволниха ме — изпъшка Иван. . . Пада ти се! — извика Спаска разярена. — На такава брада — такъв бръснач!* М. Марчевски, Тихо пристанище.
Още: **На такава глава — такъв бръснач.**

НА ТАКАВА ГЛАВА СА МАЛКО ДВА КРАКА, <ИСКА ЧЕТИРИ>. *Ирон.* За много прост, много глупав човек.
Още: **Не била тази глава за два крака.** *Ирон.*

НА ТАКАВА ГЛАВА — ТАКОВА БРЪСНЕНЕ. Употребява се, когато някой заслужено понася някакво лошо отношение или грубост.
Още: **На такава глава — такъв бръснач. На такава глава — такъв брич.** *Диал.*

НА ТАКАВА ГЛАВА — ТАКЪВ БРИЧ. *Диал.* Вж. На такава глава — такова бръснене.

НА (ЗА) ТАКАВА ГЛАВА — ТАКЪВ БРЪСНАЧ. Употребява се, когато някой заслужено понася някакво лошо отношение или грубост. *— Пада им се, пада им се на ония еничери. . . — На ония глави такъв бръснач трябваше. . .* Ив. Вазов, Утро в Банки.
Още: **На такава глава — такъв брич. На такава глава — такова бръснене.** *Диал.* **На такава брада — такъв бръснач.**

НАТАПЯМ СИ / НАТОПЯ СИ РЪЦЕТЕ. Намесвам се в нещо и с това поемам отговорност. *„Какво пък, нека ме отзоват. Да се махна по-скоро оттук, щом никой не иска да си натопи ръцете. Ай, какво племе! Всеки бяга от отговорност, пък държавата, да се оправя сама. Подлеци!“* Ем. Станев, Иван Кондарев.

НАТАПЯМ СИ / НАТОПЯ СИ РЪЦЕТЕ В БЛАГИНАТА. Използувам някаква изгода, облага. *Завчера два часа ме убеждава, че ако в правителството дадат две кресла на негови съпартизани, те ще спасят и кабинета, и авторитета на вожда и България. . . За тях е важно едно, да натопят ръце в благината. . .* Н. Каралиева, Разпети петък.

НА ТАРГА ДА ТЕ ЗАНЕСАТ. *Диал. Обикн. за 2 и 3 л.* Да умреш или да се разболееш зле, та да не можеш сам да се движиш.

НА ТАЯ <ЛЪЖА> Й СЕ СКЪСИХА НОЗЕТЕ. *Диал.* Разкри се истината, узна се, че нещо е лъжа.

НА ТВОИ ДНИ. *Диал.* Покрай тебе, с твоя помощ, докато ти си жив и ми помагаш. *На твои дни да се помина и аз.* Н. Геров, Речник на блъгарский язик.

НАТЕГНАЛ МИ Е ГАЙТАНА. *Диал.* За жена — бременна съм.

НА̀ ТИ, ВЪЛКО, АГНЕ. *Диал.* За нещо, получено наготово, без труд.

НА̀ ТИ, ГОРО, ГОВЕДО. *Диал.* За нещо, получено наготово, без труд.

НАТИКВАМ / НАТИКАМ В ДУПКАТА. Пращам в затвора; запирам, затварям, задържам. *Влязох под кожата на Стефана, той изрина Драгана да се скита немил-недраг по чужбина и Петка натика в дупката.* Ал. Константинов, Тържеството на Велзевула.
Още: **Турям / туря в дупката.**

НАТИКВАМ / НАТИКАМ В КОЗИ РОГ *някого.* **1.** Нахоквам жестоко някого. **2.** Отмъщавам си на някого, наказвам някого, като го поставям в затруднено, безизходно положение и го правя безсилен, безвреден.

Още: **Вкарвам / вкарам (навирам / навра, натъпквам / натъпча, въвирам / въвра) в кози рог. Навкарвам / навкарам в кози рог.** *Диал.*

НАТИКВАМ / НАТИКАМ В КУЧИ ГЪЗ *някого. Грубо.* **1.** Нахоквам жестоко някого.
2. Отмъщавам си на някого, наказвам някого, като го поставям в затруднено, безизходно положение и го правя безсилен, безвреден. *Ако не беше Дачо, ей тия оттатък да са те натикали в кучи гъз.* Н. Хайтов, По земята. *Тръгвайте да платим на русите за Крим и Азов, да върнем на султана мюсюлманска земя!. . . Тръгвайте, бойци на Абдул Хамид хан, да натикаме русите в кучи гъз!* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.
Още: **Вкарвам / вкарам (завирам / завра, навирам / навра) в кучи гъз.** *Грубо.*

НАТИКВАМ / НАТИКАМ В МИША ДУПКА *някого.* **1.** Нахоквам жестоко някого.
2. Отмъщавам си на някого, наказвам някого, като го поставям в затруднено, безизходно положение и го правя безсилен, безвреден. *Червената армия разкъсала всички фронтове, сломила всяка съпротива, натикала ги в миша дупка и пипнала като в клещи триста хиляди хитлеристи. . .* Г. Караславов, Танго. — *Ще ти съдера ризата от бой! В миша дупка ще те натикам! Да помниш кога срещу Пантелея си бил!* А. Гуляшки, Село Ведрово. — *Ти ела с мене! — поведе го Василев. — Аз ще дигна по това убийство целия град на крак и ще натикам тия тук разбойници в миша дупка.* А. Страшимиров, Есенни дни. *Той вече не зачиташе никого. . ., псуваше стопаните, заканваше им се, че ще ги натика в миша дупка.* Г. Караславов, Обикновени хора. — *Мене всички ме следят, искат и ризата ми да вземат. Но бай ти Яни не е вчерашен. Охо! В миша дупка ще ви натикам аз!* П. Стъпов,Човекът от трамвая.
Още: **Вкарвам / вкарам (въвирам / въвра, завирам / завра, навирам / навра, напъхвам / напъхам, натъпквам / натъпча) в миша дупка. Навкарвам / навкарам в миша дупка.** *Диал.*

НАТИКВАМ / НАТИКАМ В ОРЕХОВА ЧЕРУПКА *някого.* Поставям някого в крайно неблагоприятно положение, отнемам му всякаква възможност за защита или съпротива.
Още: **Натъпквам / натъпча (навирам / навра, завирам / завра) в орехова черупка.**

НАТИКВАМ / НАТИКАМ В ШИШЕ *някого.* Поставям някого в крайно неблагоприятно, затруднено положение. *Вместо да ги пипнем здраво за гръцмуните и да ги натикаме в шише, ние им се доверяваме.* Г. Караславов, Обикновени хора.

НАТИКВАМ / НАТИКАМ НА ТОПЛО *някого.* Изпращам някого в затвора; затварям, запирам. — *Аз. . . за тия думи. . . На топло ще те натикам! — равнодушно каза пълният.* А. Наковски, Мария против Пиралков.

НАТИКВАМ СЕ / НАТИКАМ СЕ В МИША ДУПКА. Скривам се някъде на съвсем тайно място.
Още: **Завирам се / завра се (навирам се / навра се, намъквам се / намъкна се) в миша дупка.**

НА̀ ТИ КУКЛИТЕ, ДАЙ <СИ> МИ ПАРЦАЛИТЕ. *Шег.* Употребява се, когато някой иска да скъса отношенията си с някого.

НАТИРЯМ КУЧКАТА. Трудя се, мъча се, блъскам се. — *Хубава компания си намерил, наборе. Пък ти много ще има да натиряш кучката, железничарско плашило, дорде ти откъснат някъде главата.* Ем. Станев, Иван Кондарев.

НАТИСКАМ (НАТИСВАМ / НАТИСНА) КОПЧЕТО. Привеждам нещо в действие. *Мина доброто старо време, когато агресорите натискаха копчето на зловещата военна машина, а други изграждаха с костите си тяхното благополучие.* в. Работническо дело.

НАТИСКАМ ПЕДАЛА. 1. Действувам, командувам скрито, като оставям друг да действува явно; подстрекавам. *Той натисна педала, пък излезе, че другите са провалили избора.*
2. Правя усилия да постигна нещо, да свърша някаква работа.

НАТИСКАМ СИ ПАРЦАЛИТЕ. [Често; **Натискай си парцалите**]. Преставам да действувам или да се противопоставям; кротувам, мирувам, смирявам се. *И за какво и аз съм чакал досега? Защо съм търпял, защо съм си натискал парцалите?* Г. Караславов, Обикновени

хора. — *Едно не мога да разбера само: ти и за чорбаджия комай би минал, пък си тръгнал с аргатите и фукарите за комунизъм да се бориш... Виж батьо ти: натиска си парцалите човекът, гледа си рахатлъка и пет пари не дава...* Г. Караславов, Селски истории. *Техният* [на станимашките „помакоелинги"] *отпор е толкова брутален, че за известно време борците се стъписват. Някои от тях вече дават ухо на изобилните съвети,..., да си натискат парцалите и да не си развалят калимерата с гърците.* Н. Хайтов, Асеновград. *Тя чуваше неизречените думи на Пешо през пламналите му ожесточени очи, през неспокойните тънки устни: „Никой не ме е уплашил досега! И ти, Караджов, си натискай парцалите! Няма смисъл..."* Т. Монов, Смърт няма. — *Тук да си стоите, казвам!... Да си натискате парцалите тука...* Й. Йовков, Жетварят.
Още: **Налягам си (свивам си) парцалите.**

НАТИСНАЛ МЕ БИВОЛА. *Диал.* Налегнал ме е мързел, мързи ме.

НА „ТИ" СЪМ *с някого.* Близък съм с някого. *Аз съм на „ти" с него, пък ти ме питаш познавам ли го.*

НАТЛАПВАМ / НАТЛАПЯ *някого* **НА ГЛАВАТА** *някому. Диал.* Натрапвам някого да живее при някого или да го издържа, да го храни.
Още: **Тропвам / тропна на главата.**

НА ТЛЪСТО ДУПЕ ЛОЙ. *Диал. Грубо.* Употребява се, когато на богат човек му се подаряват, дават пари.

НАТОВАРЯМ СИ / НАТОВАРЯ СИ ЮКА. *Обикн. в св. вид. Диал.* Спечелвам много; обогатявам се от нещо
Още: **Направям си / направя си юка.** *Диал.*

НА ТОПА НА УСТАТА. В неблагоприятно положение, при което трябва да се поеме риска и отговорността за нещо неприятно, опасно или когато трябва да се понесе, изтърпи нещо. *Побегнаха ли кооператорите му напролет по печалба, него го викаха и ругаеха в управителния съвет, малко ли получеха хората му на трудоден, той излизаше на топа на устата.* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи. *Един вика „ще дойда", друг вика „ще дойда"..., а когато започна разпита, няма ни един! Кой уплашен, кому нещо в ръката пуснали и на топа на устата — само аз и попът.* Н. Хайтов, Диви разкази. *Станеше ли нещо с него, първо той — ходжата — щеше да пострада. Кой бе на топа на устата — ходжата.* Б. Несторов, Светлина над Родопите. — *Те не са таквиз хора, няма да блгат — каза пъдарят и недружелюбно погледна стражаря, като си помисли: „На тебе ти е лесно, утре ще си идеш в града под дебелата сянка, а аз ще остана тук на топа на устата."* М. Марчевски, Митко Палаузов. — *За какво оръжие приказвате! — разсърди се Кумю. — Оръжие имат военните, ама де ги военните — минат и си заминат. А тука ние сме на топа на устата...* Г. Караславов, Ленко.
Още: **Срещу устата на топа.**

НАТОПИ СИ ЦЪРВУЛИТЕ. *Диал. Грубо.* Махай се.

НА ТОПЛО. 1. На сигурна, безопасна и добра служба. *И през войната се нареди на топло — продължи Кръстьо. — Седя си в тила, барут не помириса, въшки не го ядоха...* Г. Караславов, Обикновени хора. *Гледай го ти, дангалак — работи му късметът и това си е. А може и свои хора да има горе, дето са го наредили на топло. Кой от нашите гарвани ще се застъпи за мен?* В. Нешков, Настъпление.
2. Удобно и сигурно, безопасно. *Хората ходиха на война, биха се, трепаха се, само него никой не закачаше — без граждански права човекът! Живееше си на топло, въртеше се около чуждите женички и сучеше мустак.* Г. Караславов, Общественик.

НА ТОПЛО СЪМ. Намирам се на сигурно, безопасно място и живея добре, имам добра, сигурна служба. *Той описа превземането на фронта Айджиолу от Одринската крепост... В същото време, подчерта ораторът, покойният бил на топло в някаква интендантска част в Ямбол.* Г. Караславов, Акранин.
Още: **Седя (стоя) <си> на топло.**

НАТОЧВАМ СИ / НАТОЧА СИ ЗЪБИТЕ *за нещо.* **1.** Приготвям се, нагласям се да ям нещо, обикн. такова, което много обичам. *Той си беше наточил вече зъбите за печено*

прасе, а добрите хора му дадоха да смъркне малко емфие! Л. Каравелов, Маминото детенце. *Ние сме наточили зъби, особено при вида на прислугата, която вече разнася яденето.* Л. Стоянов, Холера.
2. Надявам се, очаквам да получа нещо, да се сдобия с нещо, за което имам голямо желание. *Наточил си си зъбите за хубава служба, но няма да те огрее!*

НАТОЧВАМ СИ / НАТОЧА СИ МЕЧА. *Книж.* Вж. Наточвам си / наточа си ножа. — *Бъди готов! Наточи си меча! Ние ще ти сторим вест от Преслав. Ще проводим бързоходец, когато удари часа.* А. Каралийчев, Вихрушка.

НАТОЧВАМ СИ / НАТОЧА СИ НОЖА. *Книж.* Приготвям се за въоръжена борба. *Те бягаха тайно от загасените огнища на бунта и идваха във Влашко да наточат ножовете си за новия бой.* С. Северняк, От нашия кореспондент.
Още: **Наточвам си / наточа си меча.** *Книж.*

НАТРИВАМ / НАТРИЯ МУТРАТА *на някого. Грубо.* Наругавам, нахоквам някого за негова простъпка; много се скарвам някому. — *Ти и на събранието си се карал с Камен.* — *Канех се на това събрание хубаво да му натрия мутрата, ама хайде, мина.* Й. Гешев, Вик от тъмнината. *Ей така, натрий му мутрата, та да не се перчи много — учен бил, умен бил. . .* Г. Караславов, Спор. *Отде да го знам, че няма да ме причака някоя вечер — и без туй главата му е в торбата. Ще ми свети маслото като нищо. Ама спипам ли го в леговището му, малко ще им натрия мутрите.* В. Нешков, Настъпление.
Още: **Натривам / натрия носа (муцуната).** *Грубо.* **Натърквам / натъркам мутрата.** *Грубо.*

НАТРИВАМ / НАТРИЯ МУЦУНАТА *на някого. Грубо.* Наругавам, нахоквам някого за негова простъпка; много се скарвам някому. *То е тъй, синко — глупавият като се докопа до леснина, забравя теглото, ама добре, че има умни хора, да натрият муцуната на такива шашкъни.* В. Нешков, Настъпление.
Още: **Натривам / натрия носа (мутрата).** *Грубо.* **Натърквам / натъркам муцуната.** *Грубо.*

НАТРИВАМ / НАТРИЯ НОСА *на някого. Грубо.* Наругавам, нахоквам някого за негова простъпка; много се скарвам някому. *В същото време излиза и с остри дописки до вестника, дето люто натрива носа на Прангата.* Т. Г. Влайков, В село. *Защо, защо съм такъв колеблив — кореше се той сега. — Трябваше и Камен да нажуля, трябваше и други носове да натрия. . .* Й. Гешев, Вик от тъмнината. *Заран отивам в града, ще го видя, здравата ще му натрия носа — закани му се той, макар и да не вярваше, че ще може да му повлияе.* В. Нешков, Настъпление.
Още: **Натривам / натрия мутрата (муцуната).** *Грубо.* **Натърквам / натъркам (нажулвам, нажулям / нажуля) носа.** *Грубо.*

НА ТРИ КУЧЕТА ЕДИН ПАЧИ КРАК. *Диал.* Употребява се, когато за малко нещо мнозина претендират и трябва да се раздели на всички.
Още: **На девет вълци един пачи крак.** *Диал.*

НА ТРИ МАГАРЕТА ПЛЯВАТА НЕ МОГА ДА РАЗДЕЛЯ. *Диал. Пренебр.* Не съм способен за нищо; некадърен, глупав съм.
Още: **На две магарета плява не мога да разделя.** *Пренебр.*

НА ТРИЦИТЕ СКЪП, НА БРАШНОТО ЕВТИН. *Обикн. Ирон.* Който скъпи малоценното, а пилее ценното; който проявява неуместно скъперничество и неуместна разточителност. *Бай Тодор на брашното е евтин, на триците скъп. Свиди му се да даде една каруца да обслужва фермата. Фермата ще си плати сто пъти разноските за една каруца и ще донесе много печалба.* Ив. Петров, Нонкината любов.

НА ТРЪН ЗАДОЕН. Много нервен, опак, — сприхав. *Забравете си недоразуменията поне на сцената. Аз почти при всяка репетиция трябва да бъда и режисьор и мирови съдия. На трън задоени сте всички!* Ив. Вазов, Казаларската царица.

НАТУРВАМ СЕ / НАТУРЯ СЕ НА ГЛАВАТА *на някого.* Натрапвам се на някого да живея при него или да ме издържа, да ме храни. *Дойде от село, натури ми се на главата и лев не внася в къщи за храна.*
Още: **Тропвам се / тропна се (тупвам се / тупна се) на главата.**

НА ТУРСКАТА БАНЯ. *Пренебр.* Неизвестно къде, кой знае къде (употребява се като отговор, когато някой пита къде се намира някой или нещо, а този, когото питат, не знае или не желае да каже). — *Къде са тетрадките ми? — На турската баня.*
Още: **На банята под плочите.**

НА ТУРШИЯ ЛИ ЩЕ ПРАВЯ *нещо или някого.* Вж. Няма да правя туршия *нещо или някого.*

НАТЪПКВАМ / НАТЪПЧА В ГЛАВАТА *на някого нещо.* Често повтарям и обяснявам нашироко някому нещо, за да го разбере и запомни; мъча се да втълпя, да внуша някому нещо. — *Няма бог! — казва бавно и натъртено Нина. — Твоят Христос е бил най-обикновен човек... — Но нали чу какво са му натъпкали в главата!* С. Северняк, Ветрило от сандалово дърво.
Още: **Набивам / набия в главата.**

НАТЪПКВАМ / НАТЪПЧА В ЗЕМЯТА *някого.* **1.** Поставям някого в затруднено, безизходно или унизително положение. — *Зароби ни!... — пламна тя... Ще ни направи аргати... Ще ни натъпче в земята... да не можем пред хората да се покажем...* Г. Караславов, Сметки.
2. Нахоквам, наругавам жестоко някого. *Обърнеше ли се към хорото, където свекърът ѝ продължаваше да играе, чувствуваше, че се разтреперва,... Страхуваше се, че щом я забележи, той ще настръхне и веднага ще се затири насам, за да я натъпче в земята пред Станкул.* Ст. Марков, Дълбоки бразди.
Още: **Натъпквам / натъпча в калта.**

НАТЪПКВАМ / НАТЪПЧА В КАЛТА *някого.* Вж. Натъпквам / натъпча в земята *някого.* — *Господин Христо развалил годежа. По махалата всичките приказват. — Тая ваша Цонка ви натъпка в калта.* Ив. Вазов, Казаларската царица. *Сиромах видиш ли, натъпчи го в калта.* Поговорка.

НАТЪПКВАМ / НАТЪПЧА В КОЗИ РОГ *някого.* **1.** Нахоквам жестоко някого. **2.** Отмъщавам си на някого, наказвам някого, като го поставям в затруднено, безизходно положение и го правя безсилен, безвреден. — *Иван Голият ми разказваше, че дядо Страшимир е голям юнак, безстрашна душа, добър човек и умна глава. Истина ли е, чичо Цончо? — Истина е, синко, истина е! отговорил Цончо. — Ако всичките наши боляре да би били като него, то ние би натъпкали и турците, и гърците в кози рог.* Л. Каравелов, Тука му е краят. — *Да не ми е името Хаджи Андрея,..., ако не натъпча всекиго в кози рог!* П. Ю. Тодоров, Първите. — *Бихме ги, мамо... Бой, бой — в кози рог ги натъпкахме турчолята! — заразправя той на майка си.* Ц. Церковски, Кръвта вода не става. — *Анархистите тръбят наляво и надясно, че ни натъпкали в кози рог — каза обущарят.* Ем. Станев, Иван Кондарев.
Още: **Вкарвам / вкарам (навирам / навра, натиквам / натикам, въвирам / въвра) в кози рог. Навкарвам / навкарам в кози рог.** *Диал.*

НАТЪПКВАМ / НАТЪПЧА В МИША ДУПКА *някого.* **1.** Нахоквам жестоко някого. **2.** Отмъщавам си на някого, наказвам някого, като го поставям в затруднено, безизходно положение и го правя безсилен, безвреден. *Дядо Костадин не можеше да си намери място из двора от яд... Да би могъл, в миши дупки би ги натъпкал!* К. Петканов, Старото време. *Кендибаша, дето ми се зъби като къртт, в миша дупка ще го натъпча. Да не ме мисли, че съм на гръсти плашило.* Ц. Церковски, Свършило се житото. — *Тогава оплачете се където намерите за добре и ме оставете на мира. — И ще се оплача!... — В миша дупка ще ви натъпча аз! — тръсна се тя.* Г. Караславов, Селски истории. *Като вземем властта, кмет ще те направя... Потрай още седмица, две, доде изгоним богатите, в миша дупка да ги натъпчем...* Ив. Венков, Хора край нас.
Още: **Вкарвам / вкарам (въвирам / въвра, завирам / завра, навирам / навра, напъхвам / напъхам, натиквам / натикам) в миша дупка. Навкарвам / навкарам в миша дупка.** *Диал.*

НАТЪПКВАМ / НАТЪПЧА В ОРЕХОВА ЧЕРУПКА *някого.* Поставям някого в крайно неблагоприятно положение, отнемам му всякаква възможност за защита или съпротива. *Но Йотата му възразяваше твърде разумно и го застрашаваше, че ако иска, може да го натъпче в орехова черупка с доказателствата си.* Ив. Вазов, Чичовци. *Но я*

ги виж какви са усурили носове като пуйки. Сръбската победа ги натъпка в орехова черупка. Ив. Вазов, Хъшове.
Още: **Натиквам / натикам (навирам / навра, завирам / завра) в орехова черупка.**

НАТЪПКВАМ / НАТЪПЧА САМАРА *на някого. Диал.* **1.** Набивам, натупвам здравата някого.
2. Давам заслужен отговор някому, побеждавам го в спор; наддумвам. *Но когато виждаше баща ми, че той обезустя другарите му и се показва, че пò разбира от тях, вмесеше се в препирните им и натъпкваше му самара върху каквото и да бъдеше препирнята им.* П. Р. Славейков, Из незавършената автобиография.
Още: **Налагам / наложа самара** /към 1 знач./.

НАТЪПКВАМ / НАТЪПЧА УМА В ГЛАВАТА *на някого.* Накарвам някого да се вразуми, да постъпва разумно. *Че Илчовичината Цвета за него ли е?. . . Искаш ли аз да му натъпча ума в главата?* Елин Пелин, Земя.

НАТЪРКВАМ / НАТЪРКАМ ВРАТА *някому.* Нахоквам, наругавам някого.

НАТЪРКВАМ / НАТЪРКАМ ГЛАВАТА СЪС САПУН *някому. Диал.* Нахоквам, навиквам някого. *Той заслужава хубаво да му натъркам главата със сапун, задето не ме послуша и излезе.*

НАТЪРКВАМ / НАТЪРКАМ МУТРАТА *на някого. Грубо.* Наругавам, нахоквам някого за негова простъпка; много се скарвам някому. *Седнах да напиша биографията си още отпреди моето раждане само и само да докажа обратното на този човек и да му натъркам мутрата с неоспорими факти.* Ив. Петров, Преди да се родя.
Още: **Натърквам / натъркам носа (муцуната).** *Грубо.* **Натривам / натрия мутрата.** *Грубо.*

НАТЪРКВАМ / НАТЪРКАМ МУЦУНАТА *на някого. Грубо.* Наругавам, нахоквам някого за негова простъпка; много се скарвам някому. *От деня, в който надникна в стаята на младоженците и видя тесняшките вестници под дюшека на леглото, старият търсеше сгода да поприказва със сина си, за да му натърка муцуната.* Г. Караславов, След ноември
Още: **Натърквам / натъркам носа (мутрата).** *Грубо.* **Натривам / натрия муцуната.** *Грубо*

НАТЪРКВАМ / НАТЪРКАМ НОСА *на някого. Грубо.* Наругавам, нахоквам някого за негова простъпка; много се скарвам някому. *Сега, сега ще те лузна в зандана. . . — Ама не ще можеш да го лузнеш — каза със жлъчна усмивка дядо Славчо, у когото, като никога, беше се възбудило страстно желание да отвърне дяду Хаджию някак остро, да му натърка носа с нещо.* Т. Г. Влайков, Дядовата Славчова унука. *Зойка отдавна я беше претеглила на везните си и не веднъж бе ѝ натърквала носа, но нямаше какво да се прави. Подведомствен ли си, ще мълчиш.* Д. Немиров, Дело № 9. — *Но аз и без него ще се заема с тоя Станкулов. Ще се обадя, където трябва, и хубавичко ще му постеля. . . И на него лично ще му натъркам носа, да ме помни.* М. Марчевски, Тихо пристанище. *Знаят всеки пътник де е слязъл и как го викат. Как ще да натъркам носа на Цанка, тоя дивак!* Ив. Вазов, Утро в Банки. *Аз в честността ти сляпо вярвах, затуй и не взех от тебе документ за имота. С твоята честност исках да натъркам носовете на роднините си.* Д. Немиров, Възелът.
Още: **Натърквам / натъркам мутрата (муцуната).** *Грубо.* **Натривам / натрия (нажулвам, нажулям / нажуля) носа.** *Грубо.*

НАТЪРКВАМ / НАТЪРКАМ СОЛ НА ГЛАВАТА *на някого.* Наругавам, нахоквам някого за негова простъпка; много се скарвам някому. — *И всичко ще кажа на когото трябва. . . — Колкото за туй, и ние имаме на кого да кажем, не се безпокой. И ще кажем да ти натъркат сол на главата — закани се Савко.* М. Марчевски, Героите на Белица.

НА УГРИЗКИ, съм дошъл. *Диал.* Когато почти всичко е вече изядено на трапезата (съм дошъл).

НА УЛИЦАТА СЪМ. В тежко, бедствено положение съм, без подслон, жилище или без никакви средства за преживяване. *Те са на улицата, без близки и поддръжка.*
Още: **Намирам се на улицата** /в 1 знач./.

НА УМ и НА УМА СИ, казвам си (говоря си, мисля си, смятам и др.). На гласно, мислено (си казвам). *Миро развеждаше търговците от магазина към двете къщи*

и пак назад към магазина, а те ходеха между струпаните там сандъци,. . ., надзъртаха тук и там, искаха да видят, да попипат, смятаха и пресмятаха на ум или на глас. Д. Талев, Преспанските камбани. *Владиков хвана машинално един лист от „Свобода", и зе да прочита нещо на ума си.* Ив. Вазов, Немили-недраги. *Слушах го, слушах, па си рекох на ума: — Прав е човекът! Прав е! И остави това, ами все той черпи, та не може да му се възрази нищо.* Чудомир, Фотографът. *„Какво момиче"! — си каза на ума, като не снемаше поглед от нея.* Т. Г. Влайков, Стрина Венковица и снаха й. *Той потърси Хаджи Смиона,. . ., за да си излее яростта, а на учител Гатя се закани на ума си да напише една страшна сатира.* Ив. Вазов, Чичовци. *Без да го погледне, като мърдаше устните и смяташе нещо на ума си, Манолаки само простря дланта си срещу него да мъли.* Й. Йовков, Чифликът край границата. *Много рядко, само в изключително щастливи моменти, той се бе опитвал да си тананика на ум, но и тогава чувствуваше, че пее грешно.* П. Вежинов, Втора рота. *Най-сетне околийският училищен инспектор пристигна за ревизия. Отначало учителите стояха като вцепенени, . . . Но малко по малко започнаха да се съвземат, дори започнаха да съставят на ум планове за лекциите си.* Г. Караславов, Конкретен метод. — *Искаш ли, Фахри, да се уговорим нещо с тебе? — реших аз да насърча момченцето, като забелязах, че по смятане то се справя бързо на ум и с най-трудни задачи.* Л. Александрова, Има едно щастие.

НА (В) УМА МИ Е. Намислил съм, наумил съм си нещо, имам пред вид нещо. — *Но да оставим това настрана. . . Друго е на ума ми, друго искам аз да ти кажа.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Първо либе цвете да ми кичи; / първи думи на ум да му бъдат. / Първи думи, свидни разговори, / милно двама в привечер редили. . .* Ц. Церковски, Прокоба. — *В ума ми беше, ама нали съм жена — забравих.* Й. Йовков, Старопланински легенди.

Още: **Имам на ум<а> си** /в 1 знач./.

НА УМРЯЛО КУЧЕ НОЖ ВАДЯ. *Ирон.* Проявявам смелост, когато в същност няма никаква опасност; боря се срещу някого, който вече е безопасен. *Него го наказаха, уволниха, а още има някои, които го гонят и нападат. И те на умряло куче нож вадят.*

НА *нечий* **УМ СЪМ.** Мисля, разсъждавам като някого, имам еднакво мнение с някого. *И ти ли си на нейния ум, и ти ли ще ходиш под байряк?* Ив. Вазов, Под игото. — *А тия виждаш ли? И по-далеко са, няма да ни се тикат под носа и повече ще дадат. Затова ще ги заведа при Момчила, дано и той бъде на нашия ум!* Ст Загорчинов, Ден последен. *Оня и сега нямаше да ме остави на мира, ако Дойно не беше му светил маслото! — рече твърдо Лазаринка. — И ти ли, снахо? И ти ли си на неговия ум?* Елин Пелин, Летен ден. *Една мома, която стоеше близо до Цветана, обърна се към нея и каза й. — Видиш ли? И той е на твоя ум.* К. Величков, В тъмница. *Дойде, захленчи, дадеш му сто лева да си свърши работата, а той хем не ти върне парите, хем иде, та те обади на властта, че си вземал незаконна лихва. . ., ами и властта на техния ум, и властта! Глобяват те за едното чудо.* Г. Караславов, Развален свят.

Още: **На (с)** *нечий* **акъл съм.**

НА *някакъв* **УМ СЪМ.** Имам някакво мнение; разсъждавам по някакъв начин. *Ама, бай Стефане, — стресна се Бори — чакай да се разберем. Пращат ме, де да знам на какъв ум си.* Й. Вълчев, Стъпала към небе. *Сега той е вече на друг ум.* ● *Те са още на предишния си ум.*

Още: **На** *някакъв* **акъл съм.**

НА УМ СЪМ СТАНАЛ. *Диал.* Учудих се, много се изненадах. *Кога чули старците тия сборове от патрика, на ум всите бяха станали.* Н. Геров, Речник на блъгарский язик.

НА (В) УСТАТА МИ Е. 1. Зная нещо, но не мога в момента изведнъж да се сетя и да го кажа; малко остана напълно да си припомня нещо, което искам да кажа. — *Как беше името му? — На устата ми е, ще ти го кажа ей сега.*

2. Изпитвам силно желание да кажа нещо, но съзнателно го премълчавам. *Макар и четвърти клас, аз обичах да му слушам уроците и в по-горните. Особено по всеобща история. . . Веднъж той зададе въпрос на шестия клас: — С кой мир се свърши Трийсетгодишната война? Пита мнозина шестокласници, чака дълго време да отговори някой, но всички мълчаха. А на мене отговорът беше в устата! Аз търпях, търпях, но най-после не удържах. . . и като се подигнах, казах: — С Вестфалския мир!* Ив. Вазов, Видено и чуто.

3. Говоря, приказвам за нещо или повтарям едно и също нещо. *В продължение на три години тал злополучна фраза беше в устата на всички оттатък Дунава. Тя беше и славословие, и наздравица, и поздрав.* Й. Йовков, Летопис (1912—1918). *„Кака Цонка", „кака Цонка!" — и все това им е на устата...* Ив. Вазов, Казаларската царица. *Синът на Павли Сенебирлията хайдутин — ето кое беше в устата на всички.* Й. Йовков, Вечери в Антимовския хан. *Опасността, която грозеше търсения от полицията, скоро беше в устата на цялото село.* К. Ламбрев, Средногорски партизани.
4. *В мин. вр.* **На (в) устата ми беше.** Насмалко щях да кажа. — *Така ли ще се гледаме със скръстени ръце? — На устата ми беше! — приповдигна се Димитър. — Толкова време обикаляме като нерези... само жельд ли ще търсим?* Г. Караславов, Освобождение.
5. Всеки момент мога да дам израз на нещо (обикн. за смях). *Но и сега очите ѝ бързо-бързо се местеха, оглеждаха Агата, смееха се... Смехът на Минка беше на устата ѝ, но още не смееше да се отпусне.* Й. Йовков, Женско сърце.

Още: **Върти ми се в устата** /към 1 и 2 знач./. **Мотае ми се в устата** /към 1 знач./. **Мотолеви ми се в устата.** *Диал.* /към 1 знач./. **На езика ми е** /към 1 и 2 знач./.

НА УХО, говоря (казвам). Тайно, поверително (говоря). *Някои жени тръгнаха с нас, за да ни съобщят на ухо кои хора в селото са най-близки на властта.* Сл. Трънски, Неотдавна. *Ако някъде се събереха хора да вечерят и да се повеселят, приказваха на ухо или с половин глас и подозрително се озъртаха.* В. Геновска, Седем години.

НАУЧИЛА СЕ ПОПАДИЯТА КАК ДА ПОСРЕЩА ВЛАДИКАТА. *Диал. Ирон.* Употребява се, за да се подиграе някой, който се е научил да върши нещо, което в същност е постоянното му занимание.

НАУЧИЛО СЕ КУЧЕ ДА ГЛОЖДИ КОКАЛ. *Диал. Пренебр.* За човек, който е свикнал да получава облаги от някъде.

НАУЧИЛО СЕ (НАУЧИ СЕ) КУЧЕ НА БАЧИЯ. *Диал. Пренебр.* За човек, който е свикнал да получава облаги от някъде. — *Вън, и това е! — рипна една група отзад и му посочи вратата. — Научи ли се куче на бачия, това си е да се отучи. Или пък си ни дайте парите, па да ѝ пуснем кепенците и това е... Така Младен излезе от кооперацията с едно голямо черно петно на челото.* Ст. Ц. Даскалов, Без межда.

НАУЧИЛ СЕ ПОПЕЦ НА ДЖУРКАН БОБЕЦ. *Диал. Подигр.* Употребява се, когато някой е свикнал на нещо хубаво, а трябва да се откаже, да се лиши от него.
От погов. Научил се попец на джуркан бобец, довършил се бобец, отучил се попец.

НАУЧИЛ СЕ ПОП НА ВАРЕН БОБ. *Подигр.* Употребява се, когато някой е свикнал на нещо хубаво, а трябва да се откаже, да се лиши от него.
От погов. Научил се поп на варен боб, свършил се боб, отучил се поп.
Още: **Научил се поп на пражен (джуркан) боб.**

НАУЧИЛ СЕ ПОП НА ДЖУРКАН БОБ. *Подигр.* Вж. Научил се поп на варен боб.
От погов. Научил се поп на джуркан боб, свършил се боб, отучил се поп.

НАУЧИЛ СЕ ПОП НА ПРАЖЕН БОБ. *Подигр.* Вж. Научил се поп на варен боб.
От погов. Научил се поп на пражен боб, свършил се боб, отучил се поп.

НА УШИТЕ ЛИ СИ СЕДИШ. *Диал.* Укор към някого, който не е чул нещо, което му се говори. *На ушите ли си седиш, та не чуваш.*

НА ХАЙВАНИТЕ ХАКА НЕ ВЗЕМАМ. *Диал.* Не пия вода, а само вино.

НАХВЪРЛЯМ / НАХВЪРЛЯ КАТО ВЪГЛИЩА В МАЗЕ. Ям бързо и гълтам, без да дъвча. *Днес се притесних, че ще закъснея, и си нахвърлих яденето като въглища в мазе.*

НА ХИЛЯДАТА ПОЛОВИНАТА. *Ирон.* Употребява се като отговор на въпроса „какво мислиш?" при нежелание да се отговори.

НА ХИЛЯДАТА ПОЛОВИНАТА СА ПЕТСТОТИН И ОНИ НЕ СА У ТЕБЕ. *Диал. Подигр.* Казва се на умислен човек като подигравка, че много мисли, без да има защо.

НАХЛУЗВАМ / НАХЛУЗЯ ОГЛАВНИК *някому.* Заробвам, подчинявам. — *Времената, бате, сега са такива, че докато ти търсиш правдата, ще ти хързулнат една динена кора, ще ти нахлузят един оглавник, та докато свят светува не ще се оправиш.* Г. Караславов, Обикновени хора.

НАХЛУЗВАМ СИ / НАХЛУЗЯ СИ ВЪЖЕТО НА ВРАТА. 1. Обесвам се.
2. Сам ставам причина да изпадна в лошо и подчинено положение; заробвам се.
3. Заемам се с опасна работа, рисковано дело и с това се излагам на смъртна опасност.
Още: **Слагам си / сложа си (турям си / туря си, турвам си / турна си, окачам си, окачвам си / окача си, мятам си, мятвам си/ метна си, премятам си / преметна си) въжето на врата. Нахлузвам си / нахлузя си въжето на шията. Нахлузвам си / нахлузя си примка на врата.**

НАХЛУЗВАМ СИ / НАХЛУЗЯ СИ ВЪЖЕТО НА ШИЯТА. 1. Обесвам се.
2. Сам ставам причина да изпадна в лошо и подчинено положение; заробвам се.
3. Заемам се с опасна работа, рисковано дело и с това се излагам на смъртна опасност. *(„Заложници" — спомни си думите на Пазвантоглу, когато бе говорил за Фейзиевите бюлюци.) — Дали не е прав Кара Фейзи, че със свои ръце нахлузваме въже на шията си?"* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.
Още: **Слагам си / сложа си (турям си / туря си, турвам си / турна си, окачам си, окачвам си / окача си, мятам си, мятвам си/ метна си) въжето на шията. Нахлузвам си нахлузя си въжето на врата. Нахлузвам си / нахлузя си примка на шията.**

НАХЛУЗВАМ СИ / НАХЛУЗЯ СИ ПРИМКА НА ВРАТА. 1. Обесвам се.
2. Сам ставам причина да изпадна в лошо и подчинено положение; заробвам се.
3. Заемам се с опасна работа, рисковано дело и с това се излагам на смъртна опасност.
Още: **Слагам си / сложа си (турям си / туря си, турвам си / турна си, окачам си, окачвам си / окача си, мятам си, мятвам си / метна си) примка на врата. Нахлузвам си // нахлузя си въжето на врата. Нахлузвам си / нахлузя си примка на шията.**

НАХЛУЗВАМ СИ / НАХЛУЗЯ СИ ПРИМКА НА ШИЯТА. 1. Обесвам се.
2. Сам ставам причина да изпадна в лошо и подчинено положение; заробвам се.
3. Заемам се с опасна работа, рисковано дело и с това се излагам на смъртна опасност.
Още: **Слагам си / сложа си (турям си / туря си, турвам си / турна си, окачам си, окачвам си / окача си, мятам си, мятвам си / метна си) примка на шията. Нахлузвам си / нахлузя си примка на врата. Нахлузвам си / нахлузя си въжето на шията.**

НАХЛУЗИЛИ СА МИ КЮЛЯФА ДО РАМЕНЕТЕ. *Диал.* **1.** Принуден съм да изпълнявам тежки задължения.
2. Понесъл съм някаква загуба; навредили са ми в нещо.

НА ХЛЯБА МЕКОТО, търся (зная). Лесното и най-изгодното. — *Планът ще бъде изпълнен! — обявява инженерът... Зад тая надута тирада изплуват тънки сметчици. Инженерът вече има опит, инженерът знае къде е на хляба мекото.* Н. Тихолов, Дни като другите. *Все гледаме да си поугодим — на хляба мекото и на работата лекото.* Кл. Цачев, Свят широк.
Още: **На баницата мекото. На хляба средата.**

НА ХЛЯБА ПАПО ВИКАМ. Малък съм още. *Не може да помниш онова време, ти тогава на хляба папо викаше.*
Още: **На хляба папо казвам. На хляба папуци викам.** *Диал.*

НА ХЛЯБА ПАПО КАЗВАМ. Вж. На хляба папо викам.

НА ХЛЯБА ПАПУЦИ ВИКАМ. *Диал.* Вж. На хляба папо викам. *Тогаз ти на хляба викаше папуци.*

НА ХЛЯБА СРЕДАТА, търся. Лесното и най-изгодното (търся). *Хитър е той, все търси на хляба средата.*
Още: **На хляба мекото.**

НА ХЛЯБА *на някого* **СЪМ.** Хранен съм, издържан съм от някого или съм при него на работа. *Затворниците ги приеха повече от любезно... Представиха им се един по*

дин, кой бащите им познавал, кой добитъка им продавал, кой на техния хляб бил и пр. Зах. Стоянов, Записки по българските въстания.

НА ХОРОТО ИГРАЛ, ГАЙДА НЕ ВИДЯЛ. *Ирон.* За човек, който е пропуснал да извърши най-важното, или да забележи нещо очевидно.

Още: **Бил на хорото, не видял гайдата.** *Ирон.*

НА ЦЪРКВАТА ПРЕД ВРАТАТА ДА ТЕ ВИДЯ. *Обикн. за 2 и 3 л. Диал.* Дано станеш просяк; дано почнеш да просиш.

НА ЧАСА. Веднага, незабавно, моментално. *Консулът пак дигна сребърното звънче и позвъни. Пазачът влезе на часа.* Д. Талев, Гласовете ви чувам. *По-рано се сърдеше, плачеше, а сега само мълчи и гледа. Ще й се скарам, нищо няма да ми отговори. Каквото поискам, на часа ще го извърши.* К. Петканов, Без деца. *Той съобщи на Борис, че са пристигнали Честслав и Есхач. Борис подскочи и на часа тръгна към замъка.* Й. Вълчев, Стъпала към небе. *Дойде му на ума за пушката, която беше до главата му изправена, взе я, отвори прозореца и гръмна, но на часа друга пукна от южния край от селото, отговори му на огъня, и куршумът се заби в тавана над главата му. . .* Ц. Гинчев, Ганчо Косерката. *Ако стане нужда да ти потрябвам, извади го и духни в него — аз ще дойда на часа при тебе.* Н. Райнов, Княз и чума.

Още: **На минутата (минутката).**

НА ЧАС ПО ЗАЛЪК. *Диал.* Виж. На час по лъжичка.

НА ЧАС ПО ЛЪЖИЧКА. По малко в разстояние на дълго време, постепенно и по малко. — *Прочете ли книгата, ходи ли на кино? — Е, не може всичко изведнъж, на час по лъжичка.*

Още: **На час по залък.** *Диал.*

НА ЧАШКА. На почерпване с алкохолно питие. *Запознаваше ме с какви ли не хора — и добри жркачи, и разговорливи, . . Лошото бе, че аз не им допаднах. . . Намаляха и любознателността им,. . ., и желанието им да сядат с мене на чашка.* Ас. Станоев Първите.

НА ЧЕРВЕН ГЕРГЬОВДЕН. *Диал. Ирон.* Никога. *Ще стане богат на червен Гергьовден.*

НА ЧЕРНА БОРСА. Незаконно и на висока цена (при продажба на дефицитни стоки). *На всичко отгоре това момче върши и непозволена търговия. Продава крушките на черна борса.* Б. Болгар, Близнаците. *Партизаните му поискаха две радиолампи. . . Разбра Комитата всичко, но — ха де! — намери лампи, ако можеш. В града се продавали само на черна борса.* В. Ченков, По стръмното. *Матей беше уж собственикът* [на дюкяна], *а Йордан прибираше парите и продаваше на близките си платове на черна борса. Един ден се разкри всичко и Матей чука камъни на ловешката кариера три месеца.* Ив. Венков, Хора край нас.

Още: **На черно.**

НА ЧЕРНО. Вж. На черна борса. *На черно ще ги продам със затворени очи, барем пътя за трена да си платя.* В. Нешков, Настъпление. *През войната много стоки се купуваха само на черно.*

НА ЧЕРНОТО ВИКАМ БЯЛО. Вж. На черното казвам бяло.

НА ЧЕРНОТО КАЗВАМ БЯЛО. Съзнателно твърдя, че нещо, което очевидно е лошо, неправо, е добро, право; извъртам истината — *Аз не съм дошъл на тоя свят от рая, нито съм израснал в рай — каза той. . . — Но все пак на черното не мога да кажа бяло.* М. Марчевски, Тихо пристанище. *Нечестен човек е, на черното казва бяло, а иска да го уважавам.*

Още: **На черното викам бяло. Черното правя бяло.**

НАЧЕСВАМ / НАЧЕША ГЪРБА *на някого* **С БУКОВА ПРЪЧКА.** Вж. Начесвам / начеша гърба *на някого* <с дрянова пръчка>.

НАЧЕСВАМ / НАЧЕША ГЪРБА *на някого* **<С ДРЯНОВА ПРЪЧКА>.** Набивам, натупвам някого. *Ако направиш пак беля, хубаво ще ти начеша гърба с дрянова пръчка.*
Още: **Начесвам / начеша гърба с букова пръчка. Стоплям / стопля (сгрявам / сгрея) гърба.**

НАЧЕСВАМ СИ / НАЧЕША СИ КРАСТАТА. Задоволявам някаква своя страст към нещо или силното си желание за нещо. *Подхвърлих му не би ли могъл там да излиза и на лов. Не, там не може, каза той. Но имам голямо желание понякога да начеша тая стара краста.* Г. Караславов, Неосъществени планове. *Начесах арнаутската си краста и си тръгнах с радост на душата, че майсторското име не посрамих.* Н. Хайтов, Диви разкази. — *Станал съм пишман, и ще зарежа и дружба, и политика, и всичко. — Ох, де да можем! — удари с юмрук по масата Гешо. — Не можем, свато! Българин, докато не си начеше партизанската краста, не мирясва.* В. Нешков, Настъпление.

НА ЧЕТВЪРТИ КИЛОМЕТЪР, ще ида (съм, отивам и др.). В лудницата (ще ида, съм, отивам). *Много неприятности имам и както я карам, най-накрая ще ида на четвърти километър.* ● *Той разстрои нервите си и накрая завърши на четвърти километър.*
Води произхода си от обстоятелството, че софийската лудница се намира на т. н. „четвърти километър", т. е. на 4 километра от центъра на София.

НА ЧЕТИРИ <КРАКА>. Лазешком, с лазене. *И тъй като нагоре към къщата му започва стръмнина, почваше да си служи с ръце и вървеше на четири крака.* Й. Йовков, Вечери в Антимовския хан. *Щом се уверихме, че майката не е вътре, дядо Мирю влезе в пещерата на четири и след малко извади три слепи вълчета.* Ем. Станев, Козелът. *Цоню се развълнува: с кого да върви сега? И пропълзя на четири, — догони Данданата: да става що ще!* А. Страшимиров, Роби. *Беше гулял цяла нощ и сутринта се върна в къщи на четири крака.*

НА ЧИСТО СМЕ. [Често: **Да сме на чисто**]. Нямаме нищо скрито, неясно в отношенията си; наясно сме (обикн. като предупреждение, когато се уговоря нещо). — *Слушай, я ми кажи да сме на чисто. С народа ли си ти или чорбаджийски зет искаш да ставаш?* П. Ю. Тодоров, Първите. — *И на тебе, Колчо, па и на Цвятко — . . . — ще дам пари. Ама да сме на чисто — само срещу запис и ако поръчителят бъде кумът Божин.* Г. Белев, Патилата на едно момче.

НА ЧУЖДА ВРАТА СЪМ. Прехранвам се, препитавам се като ратай при някого. *Неговата вина. . . и причините да посети Парцалът биле следующите: бил овчар в едно село на чужда врата.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания.
Още: **Вися на чужда врата.**

НА ЧУЖД ГРОБ СЪЛЗИ РОНЯ. Тревожа се излишно, без нужда за чуждо нещастие.
Още: **Плача на чужд гроб (чужди гробища).**

НА ЧУЖДИ ГАЩИ УЧКУР НЕ СТАВАМ. Не искам да служа на чужди интереси.

НАША РАША. *Диал.* От същия тип, със същите недостатъци. *Тя и твоята приятелка е наша Раша.*

НАШЕ КУЧЕ. Човек, който проявява слабости, прищевки, но се търпи от някого, защото му е близък. *Много си ми разглезена и все ти угаждаме, ама нали си наше куче, ще те гледаме.*

НАШЕТО МАГАРЕ ОТ ТАЗ<И> ПЕСЕН УМРЯ. *Подигр.* Казва се, когато някой пее фалшиво, лошо.

НА ШИРОКА НОГА, живея. Богато, разполагайки с много пари (живея). *В града имаше къща, живееше на широка нога.* Й. Йовков, Ако можеха да говорят.

НАШИЯТ КАНТАР НЕ МЕРИ ПОВЕЧЕ. *Диал.* Казва се на този, който иска да му се даде нещо повече, по-тежко. отколкото му се пада.

НА ШКОДРАЛИТЕ ОТ ВРЕМЕТО. *Диал.* Много стар. Свързва се с дохождането на арнаути башибозуци във Видин (П. Гъбьов, Пословици и пословични изрази по говора във Видин, Търново и др. — СбНУ, XXV, 1909, с. 31).

НАШЛА БАБА, ТА ЗАШЛА. *Диал.* За човек, който се е самозабравил, недоволен е от това, което има и иска повече, без да го заслужава.

НАШЛА БУЛКАТА БРАДВАТА ЗАД ВРАТАТА. *Ирон.* Употребява се, когато някой казва, че е намерил нещо, а той го е взел оттам, дето му е мястото.

Още: **Нашла млада невеста секира зад вратата. Намерила булката брадвата (секирата, черяслото, метлата) зад вратата.**

НАШЛА МЛАДА НЕВЕСТА СЕКИРА ЗАД ВРАТАТА. *Ирон.* Вж. Нашла булката брадвата зад вратата.

НАШЛИ ПРИСОЙКИТЕ *на някого. Диал.* Издирили някого, който е откраднал; хванали крадеца.

НА ШУРЯ МИ ШУРОЛИНКАТА. *Пренебр.* Никакъв роднина, или съвсем далечен роднина. *Какво ми е той, на шуря ми шуролинката, не го и познавам.*

Още: **На шуря ми шуря, та негов шуря.**

НА ШУРЯ МИ ШУРЯ, ТА НЕГОВ ШУРЯ. *Пренебр.* Вж. На шуря ми шуролинката. *Той е на шуря ми шуря, та негов шуря, ама пак се обичаме.*

НАШЪЛ МИШ ДУПКА ЗА СЕБЕ И ОН ТИКВА ВЛАЧЕ. *Диал.* Вж. Нашъл миш дупка, па понел и тиква.

НАШЪЛ МИШ ДУПКА, ПА ПОНЕЛ И ТИКВА. *Диал.* Употребява се, когато някой получи или му се даде нещо, а той проявява нахалство и иска още.

Още: **Нашъл миш дупка за себе и он тиква влаче.** *Диал.*

НАШЪЛ СЪМ СЕЛО БЕЗ КУЧЕТА. *Диал.* Станал съм дързък, превишил съм си правата и си позволявам всичко; своеволнича. — *За тази паплач трябва нагайка, но... — Разпасали са се, нашли село без кучета.* Г. Караславов, Обикновени хора. — *Аргатинът ти, дума, станал един комунист — ешът му няма... Всяка вечер на събрания ходи... — Аз се чудех, защо не се свърта в двора, пък той света тръгнал да оправя... Будала! — Нашъл село без кучета...* Г. Караславов, Селски истории.

Още: **Намерил съм село без кучета. Нашъл съм село без псета, пошъл съм без тояга.** *Диал.*

НАШЪЛ СЪМ СЕЛО БЕЗ ПСЕТА, ПОШЪЛ СЪМ БЕЗ ТОЯГА. *Диал.* Станал съм дързък, превишил съм си правата и си позволявам всичко; своеволнича.

Още: **Намерил съм село без кучета, тръгнал съм без тояга. Нашъл съм село без кучета.** *Диал.*

НАШЪЛ СЪМ, ТА СЪМ ЗАШЪЛ. *Диал.* Самозабравил съм се и съм недоволен от това, което имам, а искам повече, без да го заслужавам.

НАШЪЛ СЪМ ЦЪРКВА ДА СЕ КРЪСТЯ. *Диал. Ирон.* Потърсил съм помощ или съвет от някого, на когото не може да се разчита.

Още: **Намерил съм <празна> църква да се кръстя (прекръстя). Нашъл съм църква да се прекръстя.** *Диал. Ирон.*

НАШЪЛ СЪМ ЦЪРКВА ДА СЕ ПРЕКРЪСТЯ. *Диал. Ирон.* Вж. Нашъл съм църква да се кръстя. — *Чухте ли?... Жапката ходил у Вълкови... Искал да го подкупи... — Мръс-ник! Той си мисли, че това е продажен земеделски съветник през сговористко време — да му купи две скумрии и готово!... Не е нашъл църква да се прекръсти.* Г. Караславов, Селски истории.

НА ЩИТА, сядам. *Диал.* Най-напред, начело (сядам).

НА ЮНАШКА ВЕРЕСИЯ. Без да плащам нещо и без да имам намерение да го платя. *Тия ядовити стрели, тия остри нападки и закани се поемаха от неговите копои, които на юнашка вересия пиеха в механата му.* Т. Г. Влайков, В село. *Живея на юнашка вересия.*

НАЯДЕ МЕ ЧЕРВЕЯТ. *Диал.* Накърни ми се работата, влоши ми се положението.

НА ЯКОТО ЗЪБ ОДИРА, НА МЕКОТО ЛАФ НЕ ПРАВИ. *Диал. Ирон.* Употребява се на присмех за човек, който съвсем не е смел, не е храбър.

НАЯЛА СЕ ВЪШКА, НАВИРИЛА ОПАШКА. *Диал. Подигр.* Употребява се, когато незначителен човек се е самозабравил от случайно постигнат успех или от нещо, което съвсем не е заслужавал.

НАЯЛА СЕ ВЪШКА НА ГЪРБА, ЧЕ ИЗПЪЛЗЯЛА НА ЧЕЛО. *Подигр.* Вж. Наяла се въшка, че излязла на чело.

НАЯЛА СЕ ВЪШКА, ЧЕ ИЗЛЯЗЛА НА ЧЕЛО. *Подигр.* Употребява се, когато незначителен човек се е самозабравил от случайно постигнат успех или от нещо, което съвсем не е заслужавал. — *Е, дядо Ганчо, какво прави квартирантът ти? — хилеха се те и си смигаха. .. — Ама нещо не те бръсне вече, а? — задяваха го от друг ъгъл на кръчмарницата. — Въшка! — отсичаше винаги с нескрита злоба дядо Ганчо. — Наяде се и излезе на челото.* Г. Караславов, Селски истории.
Още: **Наяла се въшка на гърба, че изпълзяла на чело.** *Подигр.*

НЕ БИЙ БОГА С КАМЪНИ. Не бъди неблагодарен. *Слушай ти — рече баба,. . . омръзнало ми е да ти подавам това пусто злато, а пък за мене да няма нищо. — Не бий бога с камъни — отговори спокойно старецът, — дал съм ти много, когато е било времето.* Й. Вълчев, Родихме се змейове.

НЕ БИЛА ТАЗИ ГЛАВА ЗА ДВА КРАКА. *Ирон.* За много глупав, много прост човек.
Още: **На такава глава са малко два крака <иска четири>.** *Ирон.*

НЕ БИЛО В ДУНЕ, ЧЕ (АМИ) В ПУНЕ. *Диал. Подигр.* Употребява се като възражение, за да се изтъкне, че щом нещо не е станало по-рано, когато му е било времето, сега съвсем няма да стане. — *Какво си се пременил, да не искаш да се харесаш на младите момичета. — Не било в дуне, че в пуне.*

НЕ БИЛО В МЛАДИЦА, АМИ В БЯЛА БРАДИЦА. *Диал.* Употребява се като възражение, за да се изтъкне, че щом нещо не е станало на младини, на старини съвсем няма да стане.

НЕ БИЛО В МЛЯКОТО, ТА <ЩЕ ДА Е> В СУРОВАТКАТА. *Диал.* Употребява се като възражение, за да се изтъкне, че щом нещо не е станало по-рано, когато му е било времето, сега съвсем няма да стане. *Когато стрина Венковица спомена за Гошо, чичо Венко с някаква безнадеждност отвърна: — То не било в млекото, та ще да е в суроватката!* Т. Г. Влайков, Стрина Венковица и снаха ѝ. *Ти да не сакаш да ме правиш тепърва бавач. . . Хоо, не било в млекото, та в суроватката. Ами току сядай при детето, да не играе дървен господ.* Ст. Ц. Даскалов, Селски души.

НЕ БИЛО В ПРЕСНАКА, ТА ЩЕ В ЦВЕКЛОТО. *Диал.* Употребява се като възражение, за да се изтъкне, че щом нещо не е станало по-рано, когато му е било времето, сега съвсем няма да стане.

НЕ БИЛО В ТИКВИ<ТЕ>, ЧЕ (А, ТА) В КРАТУНИ<ТЕ> <ЛИ>. Употребява се като възражение, за да се изтъкне, че щом нещо не е станало по-рано, когато му е било времето, сега съвсем няма да стане. — *След смъртта на оня пияндурин тя си взела храneниче — . . . — Оня ден това храниниче умряло. — Ще си вземе друго — . . . — Не било в тиквите, та в кратуните — . . . — Сега тя сигурно ще си се прибере тук.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Аз вярвам в германската наука и ви казвам, че сега германците ще покажат своята техника. . . — Не било в тиквите, та в кратуните — друсна рамене дядо Тома.* Г. Караславов, Неверникът Тома. — *Ех, додаде най-подир той, колкото така да заглади,. . . — като се отели кравата, ти виж да отгледаме телето, пък здраве да е само—*

аз пак ще се върна. . . — Не било в тикви, че в кратуни, отвърна дядо Милан и се усмихна сякаш сам в себе си — не ще те дочакам на този свят аз — на онзи белки. . . П. Ю. Тодоров, Нехранимайка.

Още: **Не било по череши, че (а, та) по тикви ли.**

НЕ БИЛО ПО ЧЕРЕШИ, ЧЕ (А, ТА) ПО ТИКВИ ЛИ. Вж. Не било в тикви<те>, че (а, та) в кратуни<те> <ли>.

НЕ БИЯ СТУДЕНО ЖЕЛЯЗО. *Диал.*Зная си работата; върша си работата, както трябва и когато трябва; не върша нещо напразно.

НЕ БЛИЖА ТОВА, ДЕТО (КОЕТО) СЪМ ПЛЮЛ. Не се отказвам, не се отмятам от това, което съм казал или обещал. *Аз съм сериозен и не ближа това, дето съм плюл, на мене може да разчиташ.*

Още: **Не лижа това, дето (което) съм плюл.**

НЕБО СЕ НА ДВЕ РАЗДЕЛЯ. *Диал.* Употребява се за нещо ужасно, нещо много лошо, греховно.

НЕ БРЪСНА ЗА <ЕДНА> ПАРА̀ *някого. Пренебр.* Не зачитам, не уважавам никак някого. *Само сградите на стопанството, дето издигнахме! Ни ново училище, ни съвет! Колко пъти аз долагах по-рано, никой не ме бръсне за пара.* Ст. Ц. Даскалов, Земна светлина.

НЕ БРЪСНА ЗА ЛУЛА ТЮТЮН *някого. Пренебр.* Не зачитам, не уважавам никак някого. — *Петко не ни бръсне за лула тютюн. Той ни е отлъчил веднъж за винаги и само с окръжния и с ЦК говори.* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи. *Босната сложи един стол пред вратата отвън — дюкянът е затворен — и се отправи към кметството. Но веднага съобрази и повика отдалеч Мощето. — Я ела сам с мене. Трябва ми един богат опълченец. Бедните и за лула тютюн не ги бръснат. Хайде, хайде, какво се потриваш! Аз ще разправям, каквото е, пък ти — каквото е било. . .* Ст. Чилингиров, Първа жертва. — *Хайде, хайде, услужи на Методи!. . . Генералът, обиден, се обърна към жена си: — Ами не го ли чуваш: запасните, санким, не ги бръснели за лула тютюн!* М. Грубешлиева, Пред прага.

НЕ БРЪСНА ЗА НИЩО *някого. Пренебр.* Не уважавам, не зачитам никак някого. — *Гледай го този приятел, млад, хубавец, здрав и читав. . . Не те бръсне за нищо, като кон, а вижда се, че е от нашата черга и той.* Кр. Велков, Село Борово. — *Освободили и Петър Клементиев. Каква е тая работа? — Че отде да знам? — вдигна рамене старшията. — Началството знае, него питай. Мен никой за нищо не ме бръсне.* М. Марчевски, Героите на Белица. *Да вземем например този Пандов. . . Критикува дори и партийния секретар, за нищо не го бръсне.* М. Марчевски, Тихо пристанище. — *Германците вече не ни бръснат за нищо. Отношенията са доста обтегнати.* Д. Димов, Тютюн.

НЕ БРЪСНА ЗА СЛИВА *някого. Пренебр.* Не зачитам, не уважавам никак някого. *И най-важното което е: бе никой няма страх от него, никой го не чува и не го бръснат за слива. Кой каквото си знае, това си прави, кой където си иска — там и отива.* Б. Обретенов, Сноп. „*Развали се народът през тези войни — . . . Едно време на заможния човек сваляха шапка през две улици, а сега и децата му не го бръснат за слива. . .*" Г. Караславов, Следноември. *Жандармерия фучи по селата,. . ., — прави блокади, привиква народеца да го разпитва, ама мене никой не ме бръсне за слива, ни ме привикват, ни ме питат.* Й. Радичков, Барутен буквар. *Цяла Румелия не бръснеше за слива султана, всеки главатар и размирен аян се бяха опълчили срещу Стамбул.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. — *Да обадим на мюдюрина — предложи Салчо. Еню го прекъсна: — Какво? На мюдюрина ли? Черкезите не го бръснат за слива.* П. Стъпов, Живот с надежда. *Лазаров ми е пръв приятел. И кмета, и старшията. . . А горските за слива не ги бръсна. . .* М. Марчевски, Героите на Белица.

НЕ БУТВАМ / БУТНА КОСЪМ ОТ ГЛАВАТА *на някого.* Оставям някого съвсем невредим, не му причинявам никакво зло. „*Колко комунисти пречукахме, а на такива грешници косъм от главата не бутнахме!*" *стисна в безсилие юмруци околийският началник.* Г. Караславов, Обикновени хора.

Още: **Не свалям / сваля косъм от главата.**

НЕ БЪРКАЙ ТРИЦИ. Не дрънкай глупости; не клевети. *Гдето ще рече, ти си видял, когато е избухнал огънят, чакай барем да кажа на бея, да те изпита... — Хаско, извикаха няколко цигани, не бъркай такива трици, че стига и ние няколко души да намигнем за тебе.* Ц. Гинчев, Ганчо Косерката.

Още: **Не яж трици.**

НЕ ВДИГАМ / ВДИГНА ГЛАВА и **НЕ ВДИГАМ / ВДИГНА ГЛАВАТА СИ.** *Самост. или от нещо.* Прекалено съм обременен с работа, много и непрекъснато съм зает с нещо. — *Какво, цяла неделя в училището,...; тук у дома — пак все над книгите. Не вдига глава.* Ив. Вазов, Драски и шарки. — *Тръгнах, щом се стъмни, а още преди зори требва да си бъда в село. Започнахме здраво жетвата, глава не можем да дигнем.* Д. Талев, Преспанските камбани. *Майките не можеха да дигнат глави от кърска работа, от зори до мрак се бъхтеха.* А. Каралийчев, Пътища далечни. *Гледаше как се трудят берачите и не сваляше очи от Яна. Тая женица не дигаше глава от лозите.* К. Петканов, Старото време. *Вечер от шетня не можеш глава да дигнеш.* М. Марчевски, Тихо пристанище. *Гледам ги как забиват ралото с усърдие в своите трънаци, как се бъхтят, глава не вдигат, кръст не изправят, а на нашето все се ленят.* М. Смилова, Друм се вие. *Баща ми,..., през годините 1907—1909 понякога не можеше да вдигне глава от дела и юридически спорове, запълващи голяма част от времето му.* Мих. Георгиев, Ц. Гинчев и др. в спомените на съвременниците си.

НЕ ВДИГАМ / ВДИГНА ОЧИ и **НЕ ВДИГАМ / ВДИГНА ОЧИТЕ СИ.** *Обикн. в несв. вид.* **1.** *От някого или нещо.* Непрекъснато, продължително гледам някого или нещо, обикн. защото ми харесва, защото ми е мило, или за да го наблюдавам, следя какво прави или какво става. *Вечер, като си легне Райна, тя седне до главата ѝ, па си не дига очите от нея и по цяла нощ не заспива.* Т. Г. Влайков, Дядовата Славчова унука.

2. *От нещо.* Занимавам се продължително, много време с нещо; чета, уча и др. почти непрекъснато. *Така залисан и погълнат от своята работа, чиновникът не вдигаше очи от масата.* Мих. Георгиев, С тебешир и с въглен. *Не вдигам очите си от учебниците.*

Още: **Не отделям / отделя (не откъсвам / откъсна) очи<те си>. Не свалям / сваля (не снемам / снема) очи<те> си>** /към 1 знач./.

НЕВЕРЕН ТОМА. *Книж.* Вж. Неверник Тома. — *Ако пламне навсякъде, то и аз ще нарамя пушката! Но ако не пламне навсякъде, а ние пламнем само? Това, казвам, да разберем... — Ще пламне! — Кой знае. — Ще пламне, Марко! Клетва искаш ли? — Не ща. — Та ти си неверен Тома!* Ив. Вазов, Под игото.

НЕВЕРНИК ТОМА. *Книж.* Човек, който мъчно може да бъде убеден в истинността на нещо и за всичко иска сам да провери. *Ще увеличим добивите двойно. Ориз и памук ще сеем по нашите места... — Ала дядо Ангел е неверник Тома.* Кр. Григоров, Отново на училище. *Миналата година такъв необорим факт представи пред неверниците Томовци маджарският именит романист Мориц Йокай.* П. Славейков, Българска литература.

От евангелския разказ за ученика на Христос — Тома, който, за да се увери, че Христос е възкръснал, сложил пръст в раната му.

Още: **Невярващ (неверен) Тома.** *Книж.*

НЕ ВЗЕМАМ / ВЗЕМА ОТ ДУМА. Не се вслушвам в съветите, които ми се дават, упорит съм, вироглав съм. — *Колко много се караме с него да не събира полиция у дома, да не шпионува, да си бъде с народа, а той не взема от дума!* К. Ламбрев, Средногорски партизани. — *Па и не слушат бе, братко, от дума не зимат. Кажеш му нещо, посъветвай го, а той навири нос, па си знае своето...* Хр. Максимов, Неслога, Забравени реалисти. *„Но царицата беше много упорита. Тя настояваше всеки ден: питие, та питие. Колкото и да повтарях, че не знам да правя такива питиета, тя не взимаше от дума."* Н. Райнов, Княз и чума. — *Какво не сме му приказвали, господин капитан. Не вземаше от думи. Нали е по-учен... Прости сме били, не сме разбирали.* Ем. Станев, Иван Кондарев. *Оставил си една жена, завила си сама юлара: ни от дума зема, ни иска от някого да знае.* П. Ю. Тодоров, Самодива.

По-рядко без отриц.: **Вземам / взема от дума.** *Рекох пак да го моля, дано земе от дума. Като ме зажули тоя старшия, та ме направи резил пред всичкия свят.* Н. п. Филипов, Разкази на ловеца.

Още: **Не вземам / взема от приказка. Не разбирам / разбера от дума.**

НЕ ВЗЕМАМ / ВЗЕМА ОТ ПРИКАЗКА. Вж. Не вземам / взема от дума. *Когато човек не иска да земе от приказка — думай му каквото щеш!* П. Ю. Тодоров, Зидари.

НЕ ВЗЕМАМ УСТА НАЗАЕМ. Мога винаги да намеря подходящ отговор, знам какво да отговоря, мога винаги да се защитя. *Тя е една устата, все намира какво да ти отговори — уста назаем не взема.*
Още: **Не търся (не искам) уста назаем. Не сакам уста назаем.** *Диал.*

НЕВИДЕЛИЦА ДА ХВАНЕШ. *Обикн. във 2 и 3 л. Диал.* Да отидеш и да се не върнеш дано (казва се на този, който своеволно отива, заминава някъде далеч).

НЕ ВИДЯ МИ СЕ СЯНКАТА. Уплаших се и побягнах безследно.

НЕ ВИЖДАМ / ВИДЯ БЛАГ ДЕН. *Диал.* Имам тежък, безрадостен живот, живея зле, в тежък труд. *Откакто се ожени за тоя негодник, благ ден не е видяла.*
Без отриц.: **Виждам / видя благ ден.** Доживявам честит, щастлив живот или някаква радост, успех в живота си. *Дано да даде господ и ти да видиш благ ден!*
Още: **Не виждам / видя бял ден.**

НЕ ВИЖДАМ / ВИДЯ БЯЛ ДЕН. Имам тежък, безрадостен живот; живея зле, в тежък труд. *Не е видял бял ден, не е познал ни една радост. Това е бил животът му до ден днешен!* Л. Стоянов, Сребърната сватба на полковник Матов. *И напъннаха се пак да плащат нивата на Ортамогила... Три години гладуваха, три години бял ден не видяха за хвърлей място.* Г. Караславов, Татул. *Три годин става, как се ожених. Бял ден не съм видяла.* Елин Пелин, Щъркови гнезда. *Умря подире и баща ми — доде ме отгледаш да порасна, бял ден не видя.* П. Ю. Тодоров, Самодива. *Тя е като птичка в кафез, никъде не ходи, няма развлечения, бял ден не вижда и все е тъжна.* Й. Гешев, Вик от тъмнината. *Не дай, господи, да тръгне поход, Котел не виждаше бял ден. Един паша седеше в Русчук, друг — в Едирне, а помежду им швъкаха аскери.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.
Без отриц.: **Виждам / видя бял ден.** Доживявам честит, щастлив живот или някаква радост, успех в живота си. *Доживяхме, боже, да видим бял ден. Честити сме биле да посрещаме български аскер... — говореха със сълзи на очите трогнатите селяни.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания. *Радваше се — и надяваше се, че и тя най-после..., ще види бял ден и ще заживее като хората.* Т. Г. Влайков, Стрина Радовица се вълнува. *—Дойде и нам бял ден да видим, с царица от наш род да се гордеем!* Ст. Загорчинов, Ден последен. *— Ето ти, кмете, шейната, бял ден да виждаш и добро да сторваш до века и до амина.* Й. Вълчев, Родихме се змейове.
Още: **Не виждам / видя благ ден.** *Диал.* **Не виждам / видя бял свят. Не виждам / видя бяло виделю.** *Диал.*

НЕ ВИЖДАМ / ВИДЯ БЯЛО ВИДЕЛО. *Диал.* Имам тежък, безрадостен живот; живея зле, в тежък труд. *Цял живот ме е ял, не съм видяла бяло видело от него. Стотинка пара не ми е дал на ръка.* Кр. Григоров, Раздолчани. *Да не видиш бяло видело.* Клетва.
Още: **Не виждам / видя бял свят (ден).**

НЕ ВИЖДАМ БЯЛО КУЧЕ. *Диал.* Мъртво пиян съм.

НЕ ВИЖДАМ / ВИДЯ БЯЛ СВЯТ. Имам тежък, безрадостен живот; живея зле, в тежък труд. *Сто дена бял свят да не види тоя, който го е казал!... Езикът му да изсъхне и да не може да продумне повече, дето е пуснал таз дума!* Б. Обретенов, Сноп. *„Откак помня... все тия разбойници управляват и все лъжат, че щяло да дойде по-добро. Няма да видим бял свят при тях."* Г. Караславов, Неверник Тома.
Без отриц.: **Виждам / видя бял свят.** Доживявам честит, щастлив живот или някаква радост, успех в живота си. *Да отгледа тя син от парче месо;... и сега, като стъпи на краката си и видя бял свят,... да земе той да се отдели от тях!* Т. Г. Влайков, Стрина Венковица и снаха й. *Как се надахме, че в старините си покрай тебе ще видим бял свят* Н. Марангозов, На повратки. *Ще се преборим и с татарите, и с болярите, та и ний, отроците, да видим бял свят.* Ст. Загорчинов, Ивайло.
Още: **Не виждам / видя бял ден. Не виждам / видя бяло видело.** *Диал.*

НЕ ВИЖДАМ / ВИДЯ ОТ ВЕЖДИ. *Подигр.* Много съм разсеян. — *Не видя ли книгата, беше на бюрото? Ти май не виждаш от вежди.*

НЕ ВИЖДАМ / ВИДЯ ПО-ДАЛЕЧ<Е> ОТ НОСА СИ. Много съм ограничен, не съм способен да вниквам по-дълбоко в нещата или ме занимават само неща, които непосредно ме засягат. *Ние се борим и за вас! — За нази ли? Накарахте ни да се пъхнем в миша дупка на Първи май! — Защото не виждате от носовете си по-далеч. Ние се борим против войната.* П. Здравков, Незабравимо детство. *А пък аз мисля. . ., че тази вечер Беров е малко нещо кисел. . . Тъй е, когато не искате да видите по-далече от носа си!* К. Петканов, Вълнолом. — *Нека да ме убият на фронта, барем голяма пенсия да получаваш. А ако ме очистят тук, ще вземеш на босия цървулите, сма за това се иска да ти работи пипето. А ти от носа си по-далеч не виждаш. . .* В. Нешков, Настъпление.

НЕВРАЛГИЧЕН ПУНКТ. *Книж.* Вж. Невралгична точка. *Вторият невралгичен пункт — алжирският гр. Оран, предизвиква внимание поради печалните събития, които се развиват там.* в. Отечествен фронт. *По тази линия има няколко невралгични пункта.*

НЕВРАЛГИЧНА ТОЧКА. *Книж.* **1.** Място, където се събират или кръстосват съобщителни линии, канали и под.
2. Основен, важен въпрос или гледище, теория, които представят източник на спорове, несъгласия. *Вашингтон следи с тревога събитията във Венецуела — една от невралгичните точки на Латинска Америка.* в. Вечерни новини. *А днес — тринадесет години след края на войната, германският въпрос продължава да бъде навралгичната точка в Европа.* в. Отечествен фронт.
Още: **Невралгичен пункт.** *Книж.*

НЕ ВРЪЗВАМ / ВЪРЖА КУСУР *някому или на нещо. Обикн. в несв. вид.* Отнасям се със снизхождение към недостатъците, слабостите на някого или на нещо; не му придирвам. *Ако съм продумал нещо повече, аз бях малко пиян. Ти ми не връзвай кусур.* Т. Г. Влайков, Дядовата Славчова унука. *Чинка ти много обича реда. . . — Ти не ѝ връзвай кусур. Тя не е толкова лоша, ама я кара малко по фелдфебелски.* М. Грубешлиева, През иглено ухо. *Наш Маринчо ще го женим тази есен, ти знаеш и Цвета, годеницата му, момичето на Гълъб Кацарски. Бедничко е, но и ние не сме богати, та кусур няма да си връзваме.* Д. Ангелов, На живот и смърт. *Койкина баща не е човек неразбран, няма да му върже кусур.* П. Ю. Тодоров, Несретник. — *Като те пухна по главата, саде горolоми ще стане!. . . — Не му вържи кусур, ваша милост — прошепна той на Горoломова.* Й. Йовков, Приключенията на Горoломов. *Не му връзвам кусур на работата, защото зная, че това е първият му опит.*
Без отриц.: **Връзвам / вържа кусур** *някому или на нещо.* Не одобрявам постъпките, поведението на някого или не харесвам, не одобрявам нещо. *Камен, бригадирът,. . . понякога им казваше: — Всички сте хаймани и карикатури, но от мене да мине. Ако почнем да си връзваме кусур, кой ще работи.* Й. Гешев, Вик от тъмнината. — *Ние, Въкриле, сме си свои хора. . . Ние и да си кажем някоя лишна приказка по политиката, не трябва да си връзваме кусур. . . То трябва между нас да си остане. . . да се забрави.* Г. Караславов, Обикновени хора. — *Танасе, свои сме си, хайде да се разберем мирно, братко, че добро няма да видиш. — Защо бре, Кунчо, какво лошо сторих? Ако приказвам, нали е само за добро, и ти ли ми връзваш кусур на приказките?* В. Нешков, Настъпление.
Още: **Не хващам / хвана кусур. Не връзвам / вържа махана.**

НЕ ВРЪЗВАМ / ВЪРЖА МАХАНА *някому или на нещо.* Отнасям се със снизхождение към недостатъците, слабостите на някого или на нещо; не му придирвам. *Разбрах, вие сте синовете на наш Леона. Беше християнин и да кажем за него по християнски: „Царство му небесно!" Влизайте, влизайте, не ми връзвайте махана, ако съм малко нескопосан за високи гости!* И. Вълчев, Стъпала към небе.
Още: **Не връзвам / вържа кусур.**

НЕ ВРЪЩАМ ДУМАТА *някому. Диал.* Върша всичко, каквото някой иска от мене, не му противореча, не му отказвам нищо. *Всички много го тачеха и никога не му връщаха думата.*

НЕ В ТИКВИ, А В КРАТУНИ. Все едно, еднакво. *Ние не го вземаме* [мястото] — *хладнокръвно отговори Чернев, а го отчуждаваме. — Все едно, не в тикви, а в кратуни.* К. Калчев, Живите помнят.

НЕ ВЯРВАМ НА ОЧИТЕ СИ и по-рядко **НЕ ВЯРВАМ ОЧИТЕ СИ.** Много съм изненадан, смаян от нещо, което виждам. *Гръм падна сякаш върху кърджалиите. Те*

гледат Инджe и не вярват очите си. Й. Йовков, Старопланински легенди. *Аз го гледах и се мъчех. Не вярвах на очите си. Този ли господин беше Алекс?* Вл. Полянов, По пътя. *— Нека ида аз, господин поручик. Дори не бях го забелязал между другите бойци, а ето че сега стоеше пред мен и чакаше със затаен дъх отговора ми. Просто не вярвах на очите си.* П. Вежинов, Нашата сила. *Отначало гостите не вярват на очите си и по лицата им засияват плахи усмивки, сякаш се страхуват да не са станали жертва на някаква оптическа измама.* Св. Минков, Разкази в таралежова кожа. „*Чух, че било несметно твоето богатство, ала не вярвах. А сега на очите си не вярвам*". Н. Райнов, Богомилски легенди.

НЕ ВЯРВАМ НА УШИТЕ СИ. Много съм изненадан, смаян от нещо, което чувам. *Иванов излезе на улицата смаян. Той не вярваше на ушите си! Той се мислеше пропаднал, вързан, пратен в Шумен, а вместо това го гонят оттука, дават му срок три часа, за да тръгне.* Ив. Вазов, Утро в Банки. *Селяните слушаха мълчаливо разговора между двамата и поглеждаха учудено по-младия, не вярвайки на ушите си.* Кр. Велков, Село Борово. *— Какво е това? — не вярваше на ушите си Телев. — Конспирация? Болшевишки теории? Боже мой! — хвана се за главата фабрикантът. Мишел, моят син, още юноша, заразен от болшевишки теории?* Г. Караславов, Противодържавен елемент.

НЕВЯРВАЩ ТОМА. *Книж.* Човек, който мъчно може да бъде убеден в истинността на нещо и за всичко иска сам да провери.

От евангелския разказ за ученика на Христос — Тома, който, за да се увери, че Христос е възкръснал, сложил пръст в раните му.

Още: **Неверник (неверен) Тома.** *Книж.*

НЕ ГИ КОПАЯ. Печеля с голям труд и усилия, не получавам наготово (за пари). *Купиш тетрадки, изпокъсаш им листовете, не ги изписваш и купуваш нови. Как може такова нещо, аз парите не ги копая!*

Още: **Не ги рина (не ги ровя) с лопата.**

НЕ ГИ РИНА С ЛОПАТА. Печеля с голям труд и усилия, не получавам наготово (за пари).

По-рядко без отриц.: **С лопата ги рина.** Имам много пари, много съм богат. *С лопата ги рине... Днес депутат, утре министър...* Ст. Л. Костов, Големанов.

Още: **Не ги ровя с лопата. Не ги копая.**

НЕ ГИ РОВЯ С ЛОПАТА. Вж. Не ги рина с лопата. *— Ами аз, Емиле, парите да не ги ровя с лопата, бе? — Чакай, бай Марине, аз не съм говорил на Лида за пари, а за приличен вид. Тя може да се облече още по-евтино и пак да има приличен вид.* Б. Райнов, Господин Никой.

НЕ ГО ИЗЯЛА МИШКАТА, АМИ МИШКИТЕ. *Диал.* Не един, а мнозина са виновни.

НЕ ГО ОПЯВАЙ БЕЗ ПАТРАХИЛ. *Пренебр.* Не говори със заобикалки; не го осуквай. *— Вие кажете, искайте, каквото искате от мене. Макар да доведа вързан Мидхад паша... Македонски бяга от глада, но не бяга от смъртта. Ако не сте го узнали още, толкова по-зле за вас... — Не го опявай без патрахил де — каза натъртено Владиков; — работата е сериозна.* Ив. Вазов, Немили-недраги.

НЕ ГРОШ, А ЧЕТИРИДЕСЕТ ПÀРИ. *Диал.* Все едно, еднакво.

НЕ ДАВАМ ВЪРБОВА ТРЕСКА *за някого или за нещо. Диал.* Никак не се интересувам или не се тревожа, вълнувам за някого или за нещо; напълно съм безразличен, нехая. *— Защо сте откраднали нашата лодка, а? — сопна се той. — За вашата лодка аз не давам една върбова треска — отвърна спокойно Кир.* Г. Караславов, Орлов камък.

НЕ ДАВАМ ДВЕ ПАРИ. *Самост. или за някого, за нещо.* Никак не се грижа, не се интересувам или тревожа, вълнувам; напълно съм безразличен към някого или нещо, нехая. *В средата им — отсрещният бръснар. / За него никой две пари не дава / и като джеба си го всеки там познава.* К. Христов, Чеда на Балкана. *Постъпваше както намери за добре и не даваше две пари за хората.*

Още: **Не давам пет пари. Не давам пукната (счупена, спукана) пара.**

НЕ ДАВАМ И ВОДА ДА ПИЕ *някому*. Притеснявам някого, като му възлагам непрекъснато работа и не му давам да си отдъхне; претрупвам някого с работа.

НЕ ДАВАМ / ДАМ И ДУМА ДА СЕ ИЗДУМА. Вж. Не давам / дам и дума да се каже. *И двамата млади и хубави, и двамата готови чудеса да правят и да се вземат, но лелята на Ширин не дава и дума да се издума за такова бедно момче като Ферхада.* Д. Немиров, Братя. *Въпросът бил: как да отиде там без баща си, който и дума не давал да се издума.* Н. Хайтов, Съперници. *Той решително отказа и не даде и дума да се издума повече за това.*

НЕ ДАВАМ / ДАМ И ДУМА ДА СЕ ИЗРЕЧЕ. Вж. Не давам / дам и дума да се каже. *Бащата не дава и дума да се изрече за училище и занаят.* И. Бурин, По неравни профили.

НЕ ДАВАМ / ДАМ И ДУМА ДА СЕ КАЖЕ. В никакъв случай не съм съгласен. *—Не дава и дума да се каже, нали?. . . Каквото решим ние, то ще бъде.* Й. Йовков, Чифликът край границата.

Още: **Не давам / дам и дума да се издума (се изрече, става / стане).**

НЕ ДАВАМ / ДАМ И ДУМА ДА СТАВА / СТАНЕ. Вж. Не давам / дам и дума да се каже. *Милко Добруджанчето го следеше и трепереше от желание да се метне на гърба му поне веднъж, но дядо Иван не даваше и дума да става.* А. Каралийчев, Строители на републиката. *Бащата почти бе склонен да даде съгласието си, но болната ѝ майка не даваше и дума да стане.*

НЕ ДАВАМ И ПЛЮНКАТА СИ *за някого* или *за нещо*. Никак не се грижа, не се интересувам или не се тревожа, вълнувам; напълно съм безразличен към някого или нещо, нехая.

НЕ ДАВАМ МУХА ДА БРЪМНЕ. Изисквам да се пази много голяма тишина. *Много хлопаш! — Ти пък не даваш муха да бръмне!* Ив. Вазов, Кандидати на славата. *Когато учеше, не даваше муха да бръмне.*

НЕ ДАВАМ НИ<ТО> ПЕТАК. *Самост.* или *за някого, за нещо*. Никак не се грижа, не се интересувам или тревожа, вълнувам; напълно съм безразличен към някого или нещо, нехая. *Може би за мойта слава / ти, сине мой, не дал би ни петак?* К. Христов, Песен на песните.

НЕ ДАВАМ ПЕТ ПАРИ. *Самост.* или *за някого, за нещо*. Никак не се грижа, не се интересувам или тревожа, вълнувам; напълно съм безразличен към някого или нещо, нехая. *Изучи си децата до едно, нареди ги, всички са инженери, доктори, адвокати, скубят от двайсе места, живеят си и пет пари не дават.* Г. Караславов, Общественик. *Не става ли и той студен, бездушен администратор като много други, които говорят за грижи към човека, а пет пари не дават за него?* М. Марчевски, Тихо пристанище. *Есенно време цялото селце отива на пазар в градеца, времето мокро и студено, от ония години се свивам в една излиняла полушубка, а сега вървя с ямурлука и пет пари не давам, че е студено и мокро.* Й. Радичков, Барутен буквар. *Овцете си кротуват, кучетата лочат трици от копанята и не дават пет пари.* Н. Хайтов, Диви разкази. *Едната му ръка държеше ведрото с бозата, а другата — гюмчето с водата. И върви спокойно. Пет пари не дава.* А. Каралийчев, Топла ръкавичка. — *Не говори по улицата така необмислено! — тихо го предупреди Петьо. — Ще привлечеш вниманието на полицията. — Пет пари не давам вече за нейното внимание! — замахна с ръка бащата.* Хар. Русев, По стръмнините. *Смееха се високо, гледаха насмешливо към мене, прошепваха си нещо, за да избухне по-голям смях. —„Охо — мисля си аз, — не ще ме ядосате! Пет пари не давам за вас!“* Д. Немиров, Когато бях малък. *Живее както намери за добре и не дава пет пари за никого.* ● *Пет пари не даваше за това, какво щели да кажат хората.*

Още: **Не давам две пари. Не давам пукната (счупена, спукана) пара.**

НЕ ДАВАМ / ДАМ ПИЛЕ ДА ПРЕХВРЪКНЕ *някъде*. Завардвам, пазя много строго някъде, правя невъзможен всякакъв достъп някъде. *А откъм дръвца тая година хората хич ги няма. Гората забранена, пък и горският се улучи лош човек, не дава пиле да прехвръкне нататък.* Елин Пелин, Аз ти той. — *А че как успяхте? Заобиколихте ли ги? — Няма, братле, откъде да ги заобиколиш. Нали виждаш какви са чукари — свили се над пътя, не дават*

пиле да прехвъркне. П. Вежинов, За честта на родината. *От девет години, откак турците отвлекли жена му и изклали синовете му, Караманол завардил два прохода — ... — та не давал пиле да прехвъркне.* А. Дончев, Време разделно.

Още: **Не давам / дам птичка да прехвъркне. Не пускам (пущам) / пусна пиле да прехвъркне.**

НЕ ДАВАМ / ДАМ ПРАХ ДА ПАДНЕ *върху (на, отгоре на) някого или нещо.* Грижа се за някого или за нещо извънредно много, пазя го от всичко лошо. *И никога няма да ѝ се скара, няма да даде прах да падне отгоре ѝ...* Ив. Петров, Нонкината любов. *— Друг не може така да ѝ помага! Аз и денем, и нощем ще си бъда при нея, братленце и няма да дам прах да падне на тия хубави добичета!* Ст. Ц. Даскалов, Ст ленските липи. *Тодора е кротка и паметна жена... — Зная вече, че не даваш прах да падне върху ѝ.* К. Петканов, Без деца. *Само че тя* [шапката] *за шумаците ли е! — говореше си той. Ще трябва да... купим сламена, пък тая за училището зимъс... И да я пази, прах да не падне на нея, с ръка да я не пипа.* Ил. Волен, Радост в къщи. *Той се беше привързал към гимназията и възпитаниците ѝ с предаността на овчарско куче. Гавазинът не даваше прах да падне върху тях.* Д. Спространов, Самообречените.

Още: **Не давам / дам прашинка да падне. Не оставям / оставя прах да падне.**

НЕ ДАВАМ / ДАМ ПРАШИНКА ДА ПАДНЕ *върху (на, отгоре на) някого или нещо.* Грижа се за някого или за нещо извънредно много, пазя го от всичко лошо. *В едно село живееха двама души: един мъж и една жена. Те си имаха една щерка, много я обичаха и не даваха прашинка да падне отгоре ѝ.* Народна приказка.

Още: **Не давам / дам прах да падне. Не оставям / оставя прашинка да падне.**

НЕ ДАВАМ / ДАМ ПТИЧКА ДА ПРЕХВЪРКНЕ *някъде.* Вж. Не давам / дам пиле да прехвъркне *някъде. В това време черковата Св. Арахангел и затворените в нея жертви били в апогеята на своето злощастие... Турците не давали птичка да прехвъркне около черковата.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания.

НЕ ДАВАМ ПУКНАТА ПАРА. *Самост. или за някого, за нещо.* Никак не се грижа, не се интересувам или тревожа, вълнувам; напълно съм безразличен към някого или нещо, нехая. *И тогава Чакъра, въпреки дребното си благополучие,..., въпреки малкия си имотец на село, съзна изведнъж, че той и стражарите, които сега щеше да поведе, бяха само жалки слуги на тази мафия, която не даваше ни пукната пара за живота им и гледаше само печалбите си.* Д. Димов, Тютюн. *Не давам пукната пара за мнението им.* ● *За тия хора той пукната пара не даваше.*

Още: **Не давам спукана (счупена) пара. Не давам пукнат грош. Не давам пет (две) пари.**

НЕ ДАВАМ ПУКНАТ ГРОШ. *Самост. или за някого, за нещо.* Никак не се грижа, не се интересувам или тревожа, вълнувам; напълно съм безразличен към някого или нещо; нехая. *Пукнат грош не давам аз за тебе и за твоите роднини.*

Още: **Не давам пукната пара.**

НЕ ДАВАМ СЛАДЪК ЗАЛЪК *някому. Диал.* Вж. Не давам / дам сладък къшей *някому.*

НЕ ДАВАМ СЛАДЪК КЪШЕЙ *някому. Диал.* Не оставям на спокойствие някого, непрекъснато безпокоя, тревожа някого.

Още: **Не давам сладък залък.** *Диал.*

НЕ ДАВАМ СПУКАНА ПАРА. *Самост. или за някого, за нещо.* Никак не се грижа, не се интересувам или тревожа, вълнувам; напълно съм безразличен към някого или нещо, нехая. *Не даваше спукана пара за здравето си, закъсняваше вечер, пиеше често.*

Още: **Не давам пукната (счупена) пара̀. Не давам пет (две) пари.**

НЕ ДАВАМ СЧУПЕНА ПАРА. *Самост. или за някого, за нещо.* Вж. Не давам спукана пара. *— Не си хаби приказките, Кондо, — рече Кондовица. — Панайотка не дава счупена пара за Костадиновия син.* Д. Немиров, Братя. *— Не, тате! Това няма да направя: Аз съм се клел! — Счупена пара не давам за твоята чапкънска клетва!* П. Стъпов, Живот с надежда. *Аз пък счупена пара не давам за адвокатските ти брътвежи!* К. Петканов, Вълнолом. *— Карай! И сърцето си има свои нужди... Счупена пара не давам за тия, дето ги отричат! Половин човеци са те.* А. Гуляшки, Село Ведрово. *— Вие обиждате с*

постъпката си гражданското съсловие и офицерското тяло... — Счупена пара не даваме нито за гражданското ви съсловие, нито за офицерското ви тяло! Ст. Л. Костов, Мъжемразка.

НЕ ДАВАТ ТУРЦИТЕ. *Диал.* Употребява се, когато някой отказва да направи нещо, като посочва съвсем неоснователна причина.

НЕ ДАЙ <СИ> БОЖЕ. *Самост. или със следв. изр. със съюз* **да.** Възклицание за изразяване на опасение от нещо лошо или нежелано; дано не стане, дано не се случи. *Изтегне се той между две купи сено и гълта озон..., а аз горе на стълбата и му пазя сянка с платнището. И не дай боже да задремеш горе и да му падне слънце на главата.* П. Незнакомов, Бяло и черно. *Сам той беше от село, при това сирак, близките му бяха селяни, хора прости и неуки, които никога не идваха в града. Тъй че почти всички съжаляваха повече нея, ако, не дай боже, би станало някое нещастие.* Л. Стоянов, Сребърната сватба на полковник Матов. *Нареди кой къде да палне огън, ако още нощес, не дай боже, ударят Карафейзиевите, та от село да пристигнат всички останали мъже.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. *Понякога разгръщаше и расото да види чист ли е подрасникът. И не дай боже да има я кир по калимявката, я кал по обувките!* Т. Харманджиев, Краят на едно детство.

НЕДЕЙ ДРЪНКА МЕНЧЕТО. *Диал.* Не говори много, и не намясто.
Още: **Недей хлопа менчето.** *Диал.*

НЕДЕЙ МИ ПРИСЯДА КАТО ЗЕЛЕНА КРУША. *Диал. Пренебр.* Не ми досаждай. *Млъкни най-после, недей ми присяда като зелена круша.*

НЕДЕЙ ХЛОПА МЕНЧЕТО. *Диал.* Вж. Недей дрънка менчето.

НЕДОДЯЛАНО ДЪРВО. *Пренебр.* Простак, дебелак. *С такива недодялани дърва като тях работа не може да се върши.*
Още: **Неодялано дърво.** *Пренебр.*

НЕДОЧУВАМ С ТИЛА. *Диал. Ирон.* Нарочно се обръщам, за да не чуя нещо.

НЕ Е БОЛКА ЗА УМИРАЛКА. *Ирон.* Вж. Не е болка за умиране. *Хич не бери кахър: не е болка за умиралка; тоя борч ще се изплаща кога и да е, няма си колай. Делото е назначено за 17 август — рече след малко Иван. — Има време.* Хр. Максимов, Кой ни е крив, Забравени реалисти.

НЕ Е БОЛКА ЗА УМИРАНЕ. *Ирон.* За нещо случило се, станало — не е голяма беда, не е толкова лошо, страшно. *А че си била сгодена, то не е болка за умиране.* К. Петканов, Омайно биле. *Ех, какво пък! Това не беше болка за умиране. Имах в книжката някоя и друга стотарка, ще си ушия един костюм и ще я смая.* А. Антонов-Тонич, Как станах шампион.
Още: **Не е болка за умиралка (умирачка).** *Ирон.*

НЕ Е БОЛКА ЗА УМИРАЧКА. *Ирон.* Вж. Не е болка за умиране. *Голям националист, родолюбец... Само едно... малко е лекомислен, гуляйджия... Това не е болка за умирачка.* К. Калчев, Живите помнят.

НЕ Е В ГРАДИНА НИКНАЛ, А Е В КОРИТО ПАДНАЛ. *Диал.* Употребява се, когато премного хвалят някого, като забравят, че и той е човек със свои слабости.

НЕ ЕДНО КУЧЕ ВИКАТ КАРАМАН. *Ирон.* Употребява се, когато някой се обажда или мисли, че нещо се казва по негов адрес, без това да го засяга или да се отнася за него.
Още: **Не едно куче викат (казват) Шаро.**

НЕ ЕДНО КУЧЕ ВИКАТ ШАРО. Вж. Не едно куче викат Караман.

НЕ ЕДНО КУЧЕ КАЗВАТ ШАРО. Вж. Не едно куче викат Караман.

НЕ Е ЗА ИЗТЪРВАВАНЕ. Вж. Не е за изхвърляне. *Бай Петровата дъщеря, докторе, не е за изтърваване. Малее, очите ѝ като маслинки.* А. Каралийчев, Народен закрилник.

НЕ Е ЗА ИЗХВЪРЛЯНЕ. Добър е, бива го. *При мене се освобождава едно секретарско място... Заплатата не е за изхвърляне.* Ем. Станев, Иван Кондарев. *Аз на неговите години гол из снега се въргалях да ми мине бясът. — И сега не си за изхвърляне — каза стринката. Я се поглеж какъв си се зачервил като пещник.* Ем. Манов, Ден се ражда.
Още: **Не е за изтърваване.**

НЕ Е ЗА МОИТЕ ЗЪБИ. *Диал.* Не мога да извърша нещо, не е по силите ми или способностите ми; не съм годен или подходящ за нещо.

НЕ Е ЗА МЪЖЕ. *Диал. Ирон.* За лошо, студено или дъждовно време (употребява се като подигравка към мъжете, които, когато нещо е лошо или някоя работа е тежка, смятат, че не е за тях и я оставят да я вършат жените).

НЕ Е ЗА ПРИКАЗВАНЕ. За нещо — много е лошо, много е грозно или е нередно. *— Добър ден, съседе, какво тъй си накичен по лицето? Да не си правил избори? — Тя моята не е за приказване, комшу, отвръща ми той, и пипа леко устната си.* Чудомир, Урок по история. *— Варим дрехите с пепел и си търкаме ръцете, ама изпира ли се! Без сапун не може — всичко сме захабили, всичко е мръсно, еле ризите... Остави, то не е за приказване!* Г. Караславов, Обикновени хора. *Видях непразни жени, които удряха с камъни коремите си, да убият чуждите деца. Видях страдания и кръв, които не са за приказване.* А. Дончев, Време разделно. *— Такава си е Найда, и Груйо беше такъв, такъв беше. То не е вече за приказване, ама не беше свестен, не беше.* А. Каменова, Харитининият грях. *Ха се обадиш нещо, ха те пратили или в мазето на общината, или чак в околийското, а пък там — не е за приказване.* П. Велков, Стълба до небето.
Още: **Не е за разправяне (приказка).**

НЕ Е ЗА ПРИКАЗКА. Вж. Не е за приказване. *А после,..., се понесоха открито какви ли не слухове — закачал момичетата, возел хубавите булки и все биел нататък, дето не е за приказка.* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено.

НЕ Е ЗА РАЗПРАВЯНЕ. Вж. Не е за приказване. *А бе, то, станала е една беля, ама да видим кой ще опере пешкира... Ох, не е за разправяне тя!* Б. Обретенов, Сноп.

НЕ Е КОНЕЦ ДА ГО СРЕЖЕШ. *Диал.* За работа, която е мъчна, и не може изведнъж да стане, да се извърши.

НЕ Е КОСЕНО, АМИ Е СТРИЖЕНО. Употребява се, когато някой опак човек упорито се инати за нещо, за което явно не е прав.

От приказката за една жена, която винаги отговаряла наопаки и казвала, че тревата е стрижена, а мъжът ѝ — че е косена. Мъжът от яд хвърлил жена си в реката, но тя, дори когато потъвала, не искала да признае, че ливадата е косена, ами си извадила ръката от водата и с пръсти му правела знак, че тревата е стрижена. (Л. Каравелов, Памятники народного быта болгар, с. 165).

Още: **Ни косено, ни стрижено.**

НЕ Е КРАЙ. Не е възможно, изключено е. — *„Не е край: таз поразия / Цеко я довлече; / Тоя човек чедото си / на дявола врече.* Ив. Вазов, Грамада. *„Блазе ѝ с хубост", казваха едни: / „Блазе, комуто на честта се падне" — / обаждаха се други. А с глава / посвиваха пък трети, век живели, / свят опознали — шепнейки изниско: / „Блазе ѝ.. Ех, кабил ни край не е / на хубаво да води тая хубост".* П. П. Славейков, Епически песни. *Той бе слушал в младини от един врачански чорбаджия,..., как паши и големци и френски мендизи казвали, че железница не е край да мине из устето; че милиони и милиони да се похарчат — на халос е...* Ив. Вазов, Видено и чуто. *Реката е доста голяма и не се минава къде да е, а на добрите бродове не е край да няма пусия.* П. Росен, В поле широко.

НЕ Е ЛУД, КОЙТО ИЗЯДА ЗЕЛНИКА. *Ирон.* Казва се за някого, който е получил някаква облага съвсем незаслужено.

От послов. Не е луд, който изяда зелника, а който му го дава.

НЕ Е ЛЪЖИЦА ЗА МОЯТА УСТА. Не е нещо, което мога да извърша, което е по силите или способностите ми; не съм годен или подходящ за нещо. *Стани писател! — Писател? То не е за моите уста лъжица.* Ив. Вазов, Пъстър свят. *Никой не вярва вече, че портите на Търново ще се отворят пред нас. А да се вземе Търново с пристъп, не е*

лъжица за устата ни. Ст. Загорчинов, Ивайло. *Палавата ми фантазия често ме караше да се виждам ту офицерин, ту учител, ту музикант от полковата музика. . . От мама и от татя знаех, че тия работи не били за нашата уста лъжица.* Ст. Чилингиров, Хлеб наш насущний. — *Познаваме го — обади се същият глас от дъното, — ама тази лъжица не е за неговите уста. . . — Стоянчо по-добре да гледа на дядо си конете, а не да се занимава с политика.* К. Калчев, Живите помнят.
Безлично: **Не е лъжица за всяка уста.** Не е нещо, което всеки може да извърши, за което всеки е годен. — *По радиото съобщиха — казва едно от момчетата — че времето ще бъде много хубаво. — Какво ти разбират в радиото от море — смее се подигравателно Маргаритка. — Морето, момченце, е тънка работа. То не е лъжица за всяка уста.* П. Незнакомов, Маргаритка и аз. *Приказки! Всяка глава не струва повече от един куршум. Впрочем какво разбира поетът. Солунското поле не е за всяка уста лъжица.* А. Страшимиров, Роби.

НЕ Е НИ ЗА СТИГА, НИ ЗА СРЕЩА. *Диал.* Лош човек е.

НЕ Е НИ ЗА УПРЯГАНЕ, НИ ЗА КАЧЕНЕ. *Диал.* Много е упорит, своенравен.

НЕ Е НИ ШУТО, НИ РОГАТО. *Диал.* Не е лош, добър е (казва се като снизходителна препоръка за някого).

НЕ Е ПОПАРА ДА Я ИЗСЪРБАШ. Не е проста, не е лесна работа. — *Банка ще ми основава! Туй чева не е попара да я изсърбаш — ръмжи под мустак Дочоолу.* Ал. Константинов, Бай Ганьо.

НЕ Е ПРЕЛА БАБА *за някого или нещо.* Вж. Не е прела майка ми.

НЕ Е ПРЕЛА МАЙКА МИ. *Диал.* **1.** *За някого.* Съвсем не ми е мил някой, не ми е близък, та да го жаля, да ме е грижа за него.
2. *За нещо.* Никакъв труд не съм положил за нещо, нищо не ми струва.
Още: **Не е прела баба.** *Диал.*

НЕ Е ПРИТУПАЛ ТЪПА́НА и **ПРИТРУПАЛ ЛИ Е ТЪПАНА.** Не е толкова належащо да се извърши веднага, в момента. *Но ний си приличаме като две капки вода по това, че тия лични сметки и интереси ме тласнаха да съединявам българите което много ми бе притрябвало, и за което. . ., не беше дотам притупал тъпанът. . ,* Ив. Вазов, Нова земя.
Още: **Не е тъпнал тъпана.**

НЕ Е С ДВЕ ГЛАВИ и **НИМА Е С ДВЕ ГЛАВИ.** *Диал.* Не е толкова страшен, не се боя от него, не може да ме уплаши.
Още: **Две глави не носи.** *Диал.*

НЕ Е СНЕЛ ПЕТЕЛА. *Диал. Подигр.* Употребява се при отказ да се даде някому нещо.

НЕ Е ТОВА <БАЩИНАТА ТИ> БАЧИЯ. *Диал.* Казва се на човек, който много яде.
Още: **Нима е това <Чалькова> бачия.** *Диал.*

НЕ Е ТЪПНАЛ ТЪПАНА и **ТЪПНАЛ ЛИ Е ТЪПАНА.** Вж. Не е притупал тъпана. — *Къде, къде! — вика жена ми. — Почакай да тупнем килима. — Да сме на чисто! — казвам. — Това е чисто женска работа. Освен това сега не е тъпнал тъпанът.* Г. Краев, Човещина.

НЕЖНА ПОЛОВИНА. *Шег.* Съпруга. *Самият му външен изглед съвсем не вдъхваше симпатия на американците и англичаните, а особено на нежната им половина.* Ал. Константинов, Бай Ганьо.

НЕ ЗАТИКАМ СИ УСТАТА. *Диал.* Постоянно говоря, голям бъбривец съм. *Не затикаш си устата по цял ден, от тебе мира няма.*

НЕ ЗНАЯ ДА ДАМ НА <ЕДНО> МАГАРЕ ВОДА. *Диал.* Не съм способен за нищо; некадърен, глупав съм.
Още: **Не зная да напоя магаре.** *Диал.*

НЕ ЗНАЯ ДА ЗИНА. *Диал. Пренебр.* Нямам никаква дарба да говоря. *Не знае да зине, а реч иска да държи.*

НЕ ЗНАЯ ДА НАПОЯ МАГАРЕ. *Диал.* Вж. Не зная да дам на <едно> магаре вода.

НЕ ЗНАЯ КЪДЕ (ДЕ) ДА ДЯНА *някого.* Старая се всякак да угодя на някого, да му окажа внимание като израз на уважение и почит или на голямата ми радост, че го виждам. *Този човек идеше като спасител и Игнатица не знаеше къде да го дене.* Г. Караславов, Селски истории.

Още: **Не зная къде (де) да турна (туря, сложа).**

НЕ ЗНАЯ КЪДЕ (ДЕ) ДА СЕ ДЯНА *от нещо и рядко самост.* Обхванат съм от някакво силно чувство (обикн. радост или мъка, срам). *Много останала доволна от писмото му — просто не знаела къде да се дене от радост и щастие. Радвала се, че постъпил в българско училище.* Цв. Минков, Момчето от Загоричане. *Не заспа само Марийола. Смътно предчувствие се загнезди в душата ѝ, и тя не знаеше де да се дене.* Ст. Чилингиров, Първа жертва. *През всичкото това време той пиеше със селяните. . . , пееше някакви си мръсни руски песни и на хорото пред всички щипеше булката си за бузите и я караше да не знае къде да се дене от срам.* Елин Пелин, Гераците. *Аз просто не знаех къде да се дяна от срам и угризение. . .* Г. Белев, Патилата на едно момче. *Aегиди рано посгодена! / Море де от мъка да се дена? / Харамия баш ке да се чина — / младо и зелено да погина!* К. Христов, На кръстопът.

НЕ ЗНАЯ КЪДЕ (ДЕ) ДА СЛОЖА *някого.* Старая се всякак да угодя на някого, да му окажа внимание като израз на уважение, почит или на голямата ми радост, че го виждам. *Те много ме обичат и като отида у тях на гости, не знаят къде да ме сложат.*

Още: **Не зная къде (де) да турна (туря, дяна). Не намирам място къде (де) да сложа.**

НЕ ЗНАЯ КЪДЕ (ДЕ) ДА ТУРНА (ТУРЯ) *някого.* Старая се всякак да угодя на някого, да му окажа внимание като израз на уважение, почит или на голямата ми радост, че го виждам. *Къде Петковден току си дойде и Здравко. Нарасъл, здрав, та напет — да му се не нагледаш. Радва се дядо Хаджи, не знае де да го турне.* Ц. Церковски, Не отърва. *Сприхав и начасничав човек беше Хаджият, понякога ще те посрещне тъй, че не знае къде да те тури, а понякога ще те нахока и ще те изпъди.* Й. Йовков, Старопланински легенди. *От благодарност възрадваният Исеин не знаеше къде да ме тури: дари ме с една пърчова кожа за постилане, след това с бели навои.* Н. Хайтов, Шумки от габър.

Още: **Не зная къде (де) да сложа (дяна). Не намирам място къде (де) да турна (туря).**

НЕ ЗНАЯ НА ЗЕМЯ<ТА> ЛИ СЪМ, НА НЕБЕ<ТО> ЛИ СЪМ. Много съм щастлив, много се радвам; много съм развълнуван от радостни преживявания. *А много са те, техните завистници, много са и много бъбрят. Нека, те ще млъкнат, щом като Цончо стане даскал, а Станка — даскалица. Не знае Станка, на земя ли е, на небе ли е. Момиче — радва се.* Ц. Церковски, Недоучил.

НЕ ЗНАЯ НА КОЙ БОГ ДА СЕ МОЛЯ. *Диал.* Съвсем безпомощен съм, нямам при кого да отида за помощ, подкрепа. *Съвсем съм се объркал вече, всичко направих и нищо не помогна, не зная вече на кой бог да се моля.*

Още: **Не зная на кой светец да се моля.**

НЕ ЗНАЯ НА КОЙ СВЕТЕЦ ДА СЕ МОЛЯ. Вж. Не зная на кой бог да се моля.

НЕ ЗНАЯ НИ БЛЕ. *Диал.* Нищо не мога, нищо не разбирам; пълен невежа съм в някаква област.

Още: **Не зная ни блях.** *Диал.*

НЕ ЗНАЯ НИ БЛЯХ. *Диал.* Вж. Не зная ни бле.

НЕ ЗНАЯ НИ БУКИ. Пълен невежа съм в някаква област.

НЕ ЗНАЯ НИ ДЕЛНИК, НИ ПРАЗНИК и **НЕ ЗНАЯ ДЕЛНИК ЛИ Е, ПРАЗНИК ЛИ Е.** Работя без почивка, неуморно, винаги съм много зает с работа. *Щом засъхнеха тухлите от единия край, нареждахме ги пирамидно, поръсвахме отгоре плява и толкоз.*

Не знаехме делник ли е, празник ли е. Гледахме само времето да е хубаво, да не вали и слънце да грее. Кр. Григоров, Отново на училище.
Още: **Няма за мене делник, празник.**

НЕ ЗНАЯ <НИ<ТО>> БЪКЕЛ *от нещо.* Пълен невежа съм в някаква област. *Бъкел не знае български, ама харно момче се види.* Й. Йовков, Предвестникът. *Изпитаха го и му писаха двойка, защото бъкел не знлеше от урока.*
Още: **Не разбирам <ни<то>> бъкел.**

НЕ ЗНАЯ ОТДЕ ПИКАЕ КОКОШКА. *Диал. Пренебр.* Много съм глупав, неопитен. *Да те гледа човек с каква дързост приказваш за по-горните, ще каже: цял княз Богориди, а не Борис Шамуров, който не знае още отде пикае кокошка!* Ив. Вазов, Нова земя.

НЕ ЗНАЯ <ОЩЕ> ДА СИ ОБЪРША НОСА. Малък и глупав, неопитен съм. *Не знае още да си обърше носа, а за големи работи приказва.*
Още: **Не зная <още> да си обърша сополите.**

НЕ ЗНАЯ <ОЩЕ> ДА СИ ОБЪРША СОПОЛИТЕ. Вж. Не зная <още> да си обърша носа.

НЕ ЗНАЯ СМЕТКА НА ПАРИТЕ СИ. *Неодобр.* Не умея да пестя, разточителен съм, пилея пари.

НЕ ЗНАЯ СМЕТКАТА НА ПАРИТЕ СИ. Много съм богат, голям богаташ съм. *Та за такъв го имат те него — за някакъв градски богаташ като ония, едновремешните, дето не знаеха сметката на парите си?* Г. Караславов, Къща с колони.

НЕ ЗНАЯ ХЛЯБА НА КАКВО ДЪРВО РАСТЕ. *Ирон.* Много съм глупав, неопитен.

НЕ ИДЕ У РЕД. *Диал.* Не става за нищо, негоден е.

НЕ ИЗЛИЗАМ / ИЗЛЯЗА ОТ ХАТЪРА *на някого. Диал.* Зачитам волята, желанието на някого, не отказвам да направя онова, което той иска.
Още: **Не разсипвам / разсипя (не разваля / развалям, не разтурям / разтуря) хатъра.** *Диал.* **Не строшавам / строша (не скършвам / скърша, не счупвам / счупя, не пречупвам / пречупя, не прекършвам / прекърша, не чупя, не троша, не кърша) хатъра.**

НЕ ИЗПРАВЯМ / ИЗПРАВЯ КРЪСТ. Непрекъснато работя най-усилено. *Гледам ги как забиват ралото с усърдие в своите трънаци, как се бъхтят, глава не вдигат, кръст не изправят, а на нашето все се ленят.* М. Смилова, Друм се вие.

НЕ ИЗПУСКАМ (ИЗПУЩАМ) / ИЗПУСНА ОТ (ИЗ, ИЗПОД) ОЧИ (ОКО) и **НЕ ИЗПУСКАМ (ИЗПУЩАМ) / ИЗПУСНА ОТ (ИЗ, ИЗПОД) ОЧИТЕ СИ.** *Някого или нещо.* **1.** Следя непрекъснато с поглед. *Гроздан забърза, . . . , но като го съзря, намали крачките си, остави го да върви пред него и не го изпущаше из очи.* Й. Йовков, Жетварят. *Седнал сега на една ниска пейчица пред един гроб, подпрял лакти на колене и сврял глава между двете си длани, той, прикрит зад храстите, . . . дебнеше и нито за миг не изпущаше от очи избраната си жертва.* Д. Калфов, Сок от мандарини.
2. Следя, наблюдавам непрекъснато поведението, държанието на някого или развитието, хода на нещо; надзиравам, контролирам. *Тодора изтръпна. Майка ѝ не я изпущаше от очи, най-внимателно я наблюдаваше.* К. Петканов, Без деца. *Колко права беше тя, когато казваше, че Марин е още дете, за което човек трябва да се грижи постоянно и да не го изпуща от очите си.* М. Марчевски, Тайнствените светлини. *— Подозрителни ми се виждат тия момчета, не ми харесват. — Напразно се безпокоите — спокойно отговори Кадир ефенди. . . — Не ги изпускам изпод око, моите хора са постоянно по петите им.* Д. Спространов, Самообречените. *Шефът нито за миг не ме изпускаше от очи и всеки път следеше в кой джоб пускам парите.* Б. Райнов, Дъждовна вечер.
Рядко без отриц.: **Изпускам (изпущам) / изпусна от (из, изпод) очи (око) и изпускам (изпущам) / изпусна от (из, изпод) очите си. 1.** Преставам да следя с поглед някого или нещо. *Досега гледах как чайките летят в небето, но вече ги изпуснах от очи.*
2. Преставам да надзиравам, контролирам някого или нещо. *Хората, изпуснал съм от око хората си! — беше се сепнал той.* А. Гуляшки, Село Ведрово.

НЕ ИЗРИЧАЙ НАПРАЗНО ИМЕТО ГОСПОДНЕ. Употребява се като шеговита закана към някого, когато той критикува лице с по-голяма власт.

Според седмата от десетте божи заповеди в Библията.

Още: **Не споменавай напразно името божие.**

НЕ ИСКАМ <И> ДА ЗНАЯ. *Пренебр.* **1.** *Някого или за някого.* Никак не се интересувам от някого или от това какво мисли или какво ще каже; не желая да се занимавам с някого или да имам нещо общо с него. *Но девойката продължаваше да се „крие" от него, както му се струваше, и от това му ставаше някак обидно. ето, той мисли за нея, а тя не иска и да го знае.* Д. Ангелов, На живот и смърт: *Не се боеше Йосиф да се движи и посред бял ден — срещата с Дойчина бе станала, а за турците и не искаше да знае. Турски потери обикаляха по-рядко по тия диви места, пък и не бяха страшни.* Д. Талев, Гласовете ви чувам. *Всякой него си гледа, а за другите не иска и да знае.* Елин Пелин, Гераците.
2. *Нещо или за нещо.* Не обръщам внимание на нещо, не ме засяга, не се интересувам. *Шета тя като вихрушка, никого не поглежда, за нищо не иска да знае.* Г. Караславов, Свърши се нашата. — *Царят си гледа Царевец, а болярите — своите кули. Що става по краищата на царството, никой не иска да знае.* Ст. Загорчинов, Ивайло.

Още: **Малко (много) искам да зная.** *Пренебр.*

НЕ ИСКАМ УСТА НАЗАЕМ. Мога винаги да намеря подходящ отговор, зная какво да отговоря, мога винаги да се защитя. *Не ме учи какво да кажа, как да отговоря, аз уста назаем не искам.*

Още: **Не искам чене назаем.** *Простореч.* **Не сакам уста назаем.** *Диал.* **Не търся (не вземам) уста назаем.**

НЕ ИСКАМ ЧЕНЕ НАЗАЕМ. *Простореч.* Мога винаги да намеря подходящ отговор, знам какво да отговоря, мога винаги да се защитя. *О, тя няма да иска чене назаем, ще знае какво да му каже.*

Още: **Не искам уста назаем.**

НЕ ИСКА НИ ХЛЯБ, НИ ВОДА. За нещо, което може да се пази дълго време, без да се полагат грижи за него. — *Защо ли купих този плат като няма да го шия.* — *Пази го — не иска ни хляб, ни вода.*

НЕКА Е КЪСКА, ЧЕ ДА Е НОВКА. *Диал.* Употребява се, когато някой мисли, че му говорят за това, което желае, а в същност става дума за съвсем друго нещо.

От приказката за една жена, на която мъжът купил от пазара гъска, и като го видели децата започнали да викат: „Мамо, тате носи гъска", а тя, тъй като отдавна чакала мъжът ѝ да ѝ купи нова риза, чула „тате носи късна" и отговорила с горните думи (П. Гъбьов, Пословици и пословични изрази (по говора във Видин, Търново и др.) — СбНУ, XXV, 1909, с. 35).

НЕКОСЕНА ЛИВАДА. *Ирон.* Наивен човек; балама. *От него нищо не очаквай. Той е некосена ливада.*

НЕ КУМУ КРАВАЙ, А КУМИ. *Диал. Ирон.* Казва се на този, който чака да донесат другиму да яде, та да яде и той.

НЕ КЪРША ДУМАТА НА ДВЕ *някому. Диал.* Винаги изпълнявам желанието, волята на някого; никога не му отказвам да изпълня това, което иска или заповядва. *Глезеше го много старият, думата му на две не кършеше.* Чудомир, Цанко.

Още: **Не троша думата на две.** *Диал.* **Не чупя (не правя, не скършвам, не прекършвам, не счупвам) думата на две.**

НЕ КЪРША ХАТЪРА *някому.* Зачитам волята, желанието на някого, не отказвам да направя онова, което той иска. *Нали ти сам си ми казвал, че те всякога ти връщали на поздрава? И те са големци като кмета. Той ще ги послуша. Голям човек на големи хатъра не кърши.* Ст. Чилингиров, Първа жертва. *И юзбашията ще дойде след един саат. . . И слушай, баш даскал ефенди: мене, да речеш, не ми трябват. . . Но да не кършат хатъра на юзбашията. Да го почакат. Да не го разлютим.* Д. Талев, Илинден. *Поканят ли го, той хатър не кърши: / яде, посръбва, пее и лудува. . .* Д. Подвързачов, Бай Влади. *Затуй ли ти, Латифе, хатъра не кърших. На тегло се наситих,*

а ти дума не рекох!... Сега без помощ как ще се живее — заплака тя с глас. Л. Александрова, Има едно щастие.

Още: **Не троша (не чупя, не строшавам, не скършвам, не счупвам, не пречупвам, не прекършвам) хатъра. Не разсипвам (не развалям, не разтурям) хатъра.** *Диал.* **Не излизам от хатъра.** *Диал.*

НЕ ЛИЖА ТОВА, ДЕТО (КОЕТО) СЪМ ПЛЮЛ. Не се отказвам, не се отмятам от това, което съм казал или обещал. — *Искаш ли си декларацията, Динко?* — ... — *Което съм плюл, няма да го лижа — кротко отвърна мъжът.* Н. Каралиева, Неуловимият.

Още: **Не ближа това, дето (което) съм плюл. Дето плюя не се обръщам да го лижа. Каквото плюя не <го> лижа.**

НЕ ЛЪЖЍ ЦАРСКАТА ЗЕМЯ. *Диал.* Казва се някому, който, както е клекнал, го дръннат и той падне на земята.

НЕ МЕ БИВА В ГАЙДА ДА ДУХНА. Много съм нескопосен, схванат, несръчен.

НЕ МЕ ДЪРЖАТ КРАКАТА. Съвсем съм отмалял, отпаднал, много ми е зле и нямам никакви сили. *Силите му от ден на ден го напущаха... Краката му не го държеха вече.* Елин Пелин, Гераците. *Как му се искаше и на него да грабне оръжието и да тръгне редом с младите да се бори за свободата на отечеството, ала не го държаха вече краката.* Д. Линков, За земята българска.

Още: **Не ме държат нозете. Не мога да се държа на краката си. Едва се държа на краката си.**

НЕ МЕ ДЪРЖАТ НОЗЕТЕ. Съвсем съм отмалял, отпаднал, много ми е зле и нямам никакви сили.

Още: **Не ме държат краката. Не мога да се държа на нозете си. Едва се държа на нозете си.**

НЕ МЕ Е ГРИЖА. *Пренебр.* **1.** *За някого.* Никак не се интересувам от някого или от това какво той мисли или какво ще каже; не желая да се занимавам с някого или да имам нещо общо с него. *Хич не ме е грижа, че ми се сърдиш.*
2. *Обикн. за нещо.* Не обръщам внимание, не ме засяга. *Не ме е грижа дали ме обичаш или не.*

Още: **Малко (много) ме е грижа.**

НЕ МЕ ЛОВИ КАЛЕМА. Не подлежа да бъда включен в някакъв списък, не съм вписан никъде. — *Викат ли те в запаса?* — *Мене не ме лови калема, минал съм 60-те години.*

Още: **Не ме хваща калема.**

НЕ МЕ ЛОВИ КАНТАРА. Много съм тежък, дебел, голям. *Кантарът не лови го! Помислете! / В очите свои тъй е той голям!* К. Христов, Последни пожари.

НЕ МЕЛЯ БРАШНО *с някого* **[НЕ МЕЛИМ БРАШНО].** Не се погаждам, не се сговарям с някого (не се погаждаме, не се сговаряме). *Там, в тази проклета община се бяха заврели хора, които никак не го обичаха... С никого от тях Герган не мелеше брашно.* К. Калчев, Живите помнят. — *Хайде, идвай, че моят хубавец и бай Димо нещо не мелят брашно.* Ем. Манов, Ден се ражда.
По-рядко без отриц.: **Меля брашно** *с някого. Хората спореха с него, сърдеха се, той им обясняваше, понякога ги навикваше, но, общо взето, всички намираха, че не е много строг и че с него ще се мели брашно.* Г. Караславов, Обикновени хора.

От пословицата Два остри камъка брашно не мелят.

НЕ МЕНЯВАМ ЧИСТО ЖИТО ЗА РЪЖ. *Диал.* Употребява се, когато не дават мома от по-добър род за ерген от по-долен род.

НЕ МЕ ПОБИРА / ПОБЕРЕ КЪЩАТА. Тясно ми е, не ми е достатъчно широко, обикн. за игрите, лудориите ми. *Децата бяха палави, и когато играеха, къщата не ги побираше.* ● *Какъвто е буен, не ще го побере къщата, като почне да палува.*

НЕ МЕ СВЪРТА НА ЕДНО МЯСТО. 1. Изпитвам силно безпокойство, вълнувам се от нещо и чувствувам необходимост да се движа, да изляза. *Тази новина разби спокойствието на Герган... И все пак не го свърташе на едно място. Новината не излизаше от главата му.* К. Калчев, Живите помнят. *Трябваше да почива, а не го свърташе на едно място. Мислеше за Васил.* М. Грубешлиева, През иглено ухо. *Не знам защо, нещо ме потиска и не ме свърта на едно място.* Ем. Станев, Иван Кондарев. *И понеже не го свърташе на едно място, той излезе и се запъти бързо към клуба на партията.* Г. Караславов, Обикновени хора.
2. С неспокоен нрав съм и чувствувам нужда от непрекъснато движение, промяна, не мога да се задържа на едно място или на една и съща работа. *Крум не беше някой развейпрах, луда глава, не беше от ония, дето не ги свърта на едно място.* Г. Караславов, На стража. *На бати си Върбан прилича Велко. Не го свърта на едно място.* Д. Марчевски, Дошло е време.

Още: **Не ме сдържа (не се свъртам) на едно място.**

НЕ МЕ СДЪРЖА НА ЕДНО МЯСТО. 1. Изпитвам силно безпокойство, вълнувам се от нещо и чувствувам необходимост да се движа. *Него не го сдържаше на едно място. Той прати да му докарат коня..., качи се и отиде да види купената нива.* Елин Пелин, Земя. *Мария изведнъж се промени — не я сдържаше на едно място. Излизаше, влизаше, навеждаше се да оправя постланата черга.* К. Петканов, Омайно биле. *Ненка го не сдържаше на едно място. Той бе сѐ неспокоен и малко възбуден. И щом превали слънцето, застяга се — тоя път някак по-грижливо от други път.* Т. Г. Влайков, Дядовата Славчова унука.
2. С неспокоен нрав съм и чувствувам нужда от непрекъснато движение, промяна; не мога да се задържа на едно място или на една и съща работа. *Стоя той през есента, прекара и зимата, но като се запролети, цъфна синият бъкалец и почна да му развява перчема беломорецът, взе да го не сдържа на едно място.* Чудомир, Бламът на старейшините.

Още: **Не ме свърта (не се сдържам) на едно място.**

НЕ МЕСТЯ КРАК *за някого.* Съвсем нищо не правя за някого, за негово добро, в негова полза. *Всички казаха: „Ние за Искрова само гласуваме, за другиго крак не местим. Ще идем да си гледаме работата".* Ив. Вазов, Искров и Райна.

НЕ МЕ СЪРБИ ТАМ, ДЕТО МЕ ЧЕШЕШ. Занимаваш ме с неща, които съвсем не ме интересуват в момента. *Не ме закачай, остави ме, не ме сърби там, дето ме чешеш.*

Още: **Де ме сърби, де ме чешеш. Чешеш ме там, дето не ме сърби.**

НЕ МЕ ХВАЩА КАЛЕМА. Вж. Не ме лови калема. *Аз вече съм на възраст и не ме лови калема за бригади.*

НЕ МЕ ХВАЩА МЯСТО. Не се спирам, не се застоявам на едно място, чувствувам необходимост да се движа, да излизам (обикн. поради безпокойство, тревога). *Не ми е мене сега толкова до работа, място не ме хваща веке от нетърпение, ама се трябва да се работи, пък и повеке хлеб ще е нужен тая година, нели чакаме гости.* Д. Талев, Преспанските камбани.

Още: **Не ме хваща седка.** *Диал.* **Не хващам място.**

НЕ МЕ ХВАЩА СЕДКА. *Диал.* Не се спирам, не се застоявам на едно място, чувствувам необходимост да се движа, да излизам (обикн. поради безпокойство, тревога). *Откакто разбрах, че още не са дошли, седка не ме хваща и ми се иска аз сама да отида да ги извикам.*

Още: **Не ме хваща място.**

НЕ МИ БИЕ БРАДВАТА НА ЕДНО МЯСТО. *Диал.* Непостоянен, непоследователен съм в постъпките си или в мнението си; не устоявам на дадената дума.

Още: **Не ми сече (удря) брадвата на едно място.** *Диал.* **Не ми бие топора (чука) на едно място.** *Диал.*

НЕ МИ БИЕ ТОПОРА НА ЕДНО МЯСТО. *Диал.* Вж. Не ми бие брадвата на едно място. *На него не може да се вярва, че не му бие топора на едно място.*

НЕ МИ БИЕ ЧУКА НА ЕДНО МЯСТО. Вж. Не ми бие брадвата на едно място. *На майка ти не й бие чука на едно място. Утре може да се отметне от това, което е казала.*

НЕ МИ ВИДИ КОБИЛКАТА *на (за) някъде. Диал.* Не ми се отива някъде. *Не му види кобилката нататък.*
Още: **Сляпа (кьорава) ми е кобилката.** *Диал.*

НЕ МИ ВЛИЗА В ДЖОБА. *Пренебр.* Никак не ме засяга, не ме интересува.
Още: **Не ми влиза в кесията.** *Пренебр.* **Много (какво) ми влиза в джоба.** *Пренебр.*

НЕ МИ ВЛИЗА В КЕСИЯТА. *Пренебр.* Никак не ме засяга, не ме интересува.
Още: **Не ми влиза в джоба.** *Пренебр.* **Много (какво) ми влиза в кесията.** *Пренебр.*

НЕ МИ ВЛИЗА В РАБОТА<ТА> и **ВЛИЗА ЛИ МИ В РАБОТАТА.** Не желая да се намесвам в нещо, не се интересувам от нещо, което не ме засяга. *Техните предумки — тая била такава, а оная еди-какво си рекла — мен ми не влизат в работа, та не бих и дала ухо на техните разговори.* Т. Г. Влайков, Леля Гена. *Ния влязла у сводницата заедно със свекърва си, а Брашнаров дошъл късно вечерта. Най-сетне влизаше ли в работата на Вардарски всичко това? Нека Ния Глаушева отива където си иска.* Д. Талев, Преспанските камбани. — *То не е да разправя човек... Ако взема да разправям..., ами не ми влиза в работа. Обичам да си мълча. Станало що станало.* Д. Немиров, Възелът. *Може би го бяха видяли на осветения прозорец с Ирина и изпитваха раздразнение. Но това не им влизаше в работата и трябваше да го преглътнат.* Д. Димов, Тютюн. *Христо попита: „От какво са тези пари?" Ти отговори: „От жито и зеленчук". Аз замълчах, защото не ми влизаше в работа да се меся. А истината я знаех.* Ст. Марков, Дълбоки бразди. — *Стари сметки има с нашия аян пашата, зная аз — продължаваше Иса, макар това никому да не влизаше в работа.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.
Още: **Много (какво) ми влиза <мене> в работа<та>. Що ми влиза в работата.** *Диал.*

НЕ МИ ВЛИЗА В СМЕТКИТЕ. 1. Не ме интересува, не ме засяга. *Казакът знаеше, че Елпезето имаше някакъв ученик в Пловдив, прахосник и хаймана... Чувал беше да приказват, че баща му напразно си харчел парите, но това не му влизаше в сметките.* Г. Караславов, Селски истории.
2. *Със следв. изр. със съюз* **да.** Нямам намерение, не възнамерявам да направя нещо. *Не влизаше в сметките ми да го каня на гости, но щом иска да ме види, нека заповяда.* ● *— Обадиха се по телефона, че те викат. — Виж това не ми влизаше в сметките.*

НЕ МИ ГИ ПРОДАВАЙ ТИЯ (ТЕЗИ) и **НА КОГО (КОМУ) ГИ ПРОДАВАШ <ТИ> ТИЯ (ТЕЗИ).** *Пренебр.* Не се опитвай да ме лъжеш и заблуждаваш, мене не можеш да излъжеш, не ти вярвам. *Подвеждаш властта и другарите,..., че си лежал в затвора като политически... Кому ги продаваш тия?* В. Нешков, Настъпление. *Спре ли се пък някой да се спрікаже с него — ... — Рале така ще изкриви око да го изгледа, като че с поглед да го изпитва. — Кому ги продаваш ти тези?... кого ще подиграваш?...* П. Ю. Тодоров, Идилии. *Не ми ги продавай ти тия, че са те поканили, ти сам си отишъл*
Още: **Другиму ги продавай тия (тези).** *Пренебр.*

НЕ МИ <ГО> ЛОВИ ОКО<ТО>. Не одобрявам някого или нещо, струва ми се недобър, лош или го смятам за несигурен, на който не може да се разчита. *В сърцето на тате се зароди недоверие към тоя човек... — Аз отдавна исках да ти кажа, че не ми го лови окото, ама на, все не смеех — каза мама.* Г. Белев, Патилата на едно момче. — *Говори се, че московецът щял да отвори пак война на султана. Не ми лови око тая работа.* Л. Стоянов, Бенковски. *Нему още изпърво му не ловеше окото тоя мъж, а сега пък, ако знае това чудо, — а той сè ще го знае — още повече трябва да му е омразен.* Т. Г. Влайков, Леля Гена.
Още: **Не ми <го> хваща око<то>.**

НЕ МИ ГОРИ РОГОЖЕНАТА. *Диал.* Не ме засяга, не се óтнася до мене, не ме е грижа.

НЕ МИ <ГО> ХВАЩА ОКО<ТО>. Вж. Не ми <го> лови око<то>. *В това време отсреща пристъпяше даскал Стефан. Той тихо приседна до него, гледа го няколко*

минути и рече: — Не ми харесваш, бате! ... — Не ми харесваш, викам. От няколко дена те гледам — хич не ми те хваща окото. Кажи ми какво те боли? Д. Немиров, Братя. — *Туй... думам... Апостол не си гледа работата, — изговори той с усилие... — Хич... Хич ми го не хваща окото... Ще загубим... Отидоха парите ми!* Д. Немиров, Братя. *Училището се е изпоразвалило, па и черквата трябва да се постегне, ала сегашното не ми го хваща око... не отиваме на добро...* Хр. Максимов, В село, Забравени реалисти.

НЕ МИ ДАВА СЪРЦЕ. *Обикн. със следв. изр. със съюз* да. Не мога да си позволя да извърша нещо, защото ми е жал, съвестно ми е. *Човек не беше убивал и никога не е мислил да убива. Не му е давало сърце и ръка да дигне срещу човека, макар да се е случвало няколко пъти.* Д. Талев, Гласовете ви чувам. — *Туй дърво, кипарисът, защо го не отсечеш? ... — Сърце не ми дава. Посади го някога покойната, гяурката, както казваш.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. — *За мене барем се върни, напълни душата ми на стари години... Нонка не ѝ даде сърце да го върне празен, стана ѝ мило за него и уклончиво каза: Ще си помисля, тате.* Ив. Петров, Нонкината любов. *След това като че се пречупи нещо у Раля. Ни му даваше сърце да се наддумва и да хитрува пред старите на кръчмата, нито пък да се шегува с момците по кладенци и хора.* П. Ю. Тодоров, От прозореца.

НЕ МИ ДОСТИГА ЕДНАТА ДЪСКА. Безумен, луд, ненормален съм.
Още: **Липсва ми (не ми стига) едната дъска. Ексик ми е едната дъска в главата.**

НЕ МИ ДОСТИГА ЕДНАТА СЪБОТА. *Диал.* Безумен, луд, ненормален съм.
Още: **Липсва ми (ексик ми е) едната събота.** *Диал.*

НЕ МИ ДЪРЖАТ КОКАЛИТЕ. Нямам сили, съвсем съм отпаднал. *Наистина той не можеше да работи вече, че беше му чукнала седемдесет и деветата годинка... А не му държеха вече кокалите, сили не му достигаха вече.* Г. Караславов, Неверникът Тома.

НЕ МИ Е НИ ОТ КЛИН, НИ ОТ КЕНАР. *Диал.* Нямам никакво отношение към нещо или някого, не ме засяга, не ме интересува.

НЕ МИ Е ОРАЛ И КОПАЛ НА НИВАТА. *Диал.* Не съм задължен нищо на някого, не го зная.

НЕ МИ Е ПО ГАЙДАТА. Не е по волята ми, не е според желанието ми. — *За председателя не важат доказателства... Решил е да ме махне. — Защо? — Не съм му, види се, по гайдата.* Н. Хайтов, По земята.
Още: **Не ми иде на гайдата.** *Диал.*

НЕ МИ Е ПЯЛ ПОП НА ГЛАВАТА. *Диал.* Не съм венчан в черква, не съм женен.

НЕ МИ Е ЧИСТА БОЯТА. *Диал.* За жена — водя неморален живот, развратна съм.
Още: **Не ми е чиста помията.** *Диал.*

НЕ МИ Е ЧИСТА ВЪЛНАТА. *Диал.* Вж. Не ми е чист восъка.

НЕ МИ Е ЧИСТА ПОМИЯТА. *Диал.* Вж. Не ми е чиста боята.

НЕ МИ Е ЧИСТА РАБОТАТА. Имам някаква вина, извършил съм нещо нечестно, непочтено. *Ако Манчо продаваше свое жито, нека си го продава. Но всички кооператори още не бяха получили аванс, а на Манчо значи не му е чиста работата.* Кр. Григоров, Иглишево. — *Много си спала, Иванке! Не ти е съвсем чиста работата, гостенин трябва да си имала кощес.* Ст. Марков, Дълбоки бразди. *Те и от по-напред подозираха, че работата на Деяна не е чиста, но особена сметка никой не сядаше да прави. Ех, задигнал е пет коли сено — голяма работа.* Г. Караславов, Селски истории. *Жена — самичка сред полето! ... Трябва да не ѝ е чиста работата.* Елин Пелин, Щъркови гнезда.

НЕ МИ Е ЧИСТ ВОСЪКА. *Диал.* Имам някаква вина, извършил съм нещо нечестно, непочтено. — *Как смяташ ти, дали тук има ятаци? ... — Кажи ги. — Най-първо засегнатите... А те се знаят кои са. После: и на бай Камен обущаря не му*

е чист восъкът, и на Стойчо Селимов. . . Все са стари комуняги. К. Калчев, Живите помнят. *— Я гледай ти — подаръци. Че защо? . . . Не ще да е чист восъкът на тоя кръчмарин, досети се околийският началник. Сигурно ще се домъкне за някоя услуга.* Г. Караславов, Обикновени хора.

Още: **Не ми е чисто брашното.** *Диал.* **Не ми е чиста вълната.** *Диал.*

НЕ МИ Е ЧИСТ ЗАДНИКА. *Грубо.* Имам някаква вина, извършил съм нещо нечестно, непочтено, виновен съм за нещо.

Още: **Мръсен ми е задника.** *Грубо.*

НЕ МИ Е ЧИСТ КОСЪМА. Имам някаква вина, замесен съм в нещо нечестно, непочтено. *В числото на тие депутации имаше и две стари бабички, от Мирково, българки, така също депутатки, които казваха, че са изпратени уж от своите съселени; но от собствените им думи се забележи, че техният косъм не е чист. . . С една реч, тие изпълняваха ролята на шпионки.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания. *Отговорът на Симоне Алварц още повече усили съмнението му — не му е чист косъмът.* Гр. Угаров, По следите на заточеника. *Аз съм сигурен, че косъмът на този Слановски не е чист. Може да не е идвал с войниците си тук, но при разпита на задържаните и при разстрела е взел участие.* В. Нешков, Настъпление. *При влизането на непознатия председателят и бай Гочо се спогледаха. Бай Гочо поповдигна вежди, което означаваше: „не му е чист косъмът!"* Ем. Робов, Страшно село.

НЕ МИ Е ЧИСТО БРАШНОТО. *Диал.* Вж. Не ми е чист восъка.

НЕ МИ ИДЕ НА ГАЙДАТА. *Диал.* Не е по волята ми, не е според желанието ми.

Още: **Не ми е по гайдата.** *Диал.*

НЕ МИ ИДЕ НА КАЛЪПА. *Диал.* Не е по волята ми, не е според желанието ми.

НЕ МИ ИЗЛИЗА / ИЗЛЕЗЕ ДУМА <ИЗ (ОТ) УСТАТА>. 1. Не проговарям, не казвам нищо, пазя тайна. *Чичо Семо си е наш човек, от него дума няма да излезе.* Д. Ангелов, На живот и смърт.
2. *Само несв. вид.* Мълча, не говоря, нищо не продумвам. *Той е един затворен човек, не му излиза дума из устата.*
По-рядко без отриц.: **Излиза ми / излезе ми дума из устата.** Неволно казвам нещо, което е трябвало да пазя в тайна. *Само ако ти излезе дума от устата, мисли му!*

НЕ МИ ИЗЛИЗА ОТ АКЪЛА. Вж. Не ми излиза от ума. *Ще нападнем преди съмване заставата. Там войниците са наплашени и объркани и няма да се съпротивяват. . . — Ех, тая застава! От първия ден още не ми излиза от акъла. С нея трябваше да почнем.* П. Здравков, Незабравимо детство.

НЕ МИ ИЗЛИЗА ОТ ГЛАВАТА. Вж. Не ми излиза от ума. *От главата му не излизаха последните неприятни новини.* К. Калчев, Живите помнят. *Стремях се . . . да не мисля за сцената в дирекцията, но какво да правя, когато тази сцена не ми излизаше от главата.* Ем. Манов, Моето първо лято. *Образът на младата неволница Кенике от татарския стан кой знае защо не излизаше от главата му. Струваше му се, че тя е жива и макар робиня на нойона Темир, също не го е забравила.* Ст. Загорчинов, Ивайло.

НЕ МИ ИЗЛИЗА ОТ УМА. Непрекъснато мисля за някого или за нещо, което силно ме е развълнувало, не мога да го забравя. *— Дядо Щиляне, спомняш ли си момчето? . . . — Ами туй, дето го застреляха по погрешка. . . — Все за него си мисля, сине — . . . — Хич не ми излиза от ума.* П. Вежинов, Звездите над нас. *Оттогава нейните черни очи с дълги мигли,. . . нейната тънка снага не излизаха от ума му.* Ив. Петров, Нонкината любов. *Напоследък едно нещо не излизаше от ума му: онова черноoко момиче с червения шал.* Й. Йовков, Чифликът край границата. *От ума му не излизаше снощният сън. Беше сънувал, че уби козела, уби го с един изстрел.* Ем. Станев, Козелът. *Много чумави видя отпосле Първан, а все този, първият, не му излизаше из ума.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. *По едно време чух как кучето изквича силно и разбрах, че пъдарят го е светнал с някой камък по главата. . . Не излизаше от ума ми този човек, не заглъхваше кучешкият лай.* К. Калчев, При извора на живота.

Още: **Не ми излиза от акъла (главата).**

НЕ МИ КЛАВАЙ НОЖИ БОДИ. *Диал.* Не ме обиждай, не ме оскърбявай дълбоко.

НЕ МИ ЛЯГА ПО КОРЕМА. Не ми харесва, не го обичам, не ми се нрави. *Помня, че една жена беше избягала един ден от мъжа си и бяха я довели при баща ми да я съди и да я кандардиса да се върне. — Що остави мъжа си, мари? — Не ми ляга по корема (т. е. не ми е по сърце). Баща ми се разсмя.* Ив. Вазов, Поетическа биография.

НЕ МИ МИГА (МИГВА / МИГНЕ) ОКОТО. 1. *От (пред) нещо, от някого или самост.* Не се страхувам, не се боя или не се уплашвам от нещо, от някого. *Димитър е храбър човек, безстрашен, окото му не мига пред нищо; беше на времето в Първата легия.* Ст. Дичев, За свободата. *Строг човек, ви казвам — окото му от нищо не мигаше. Раята закриляше и на бедните помагаше.* Г. Караславов, Кавалът плаче. — *Пък и Юрдекът е една беля, каквато няма друга в четата . . . Окото му пред нищо не мига.* П. Вежинов, Нашата сила. *Не ме гледай толкова малък — хич не ми мига окото от тебе.* Ст. Чилингиров, Хлеб наш насущний. *Ела с три парабела, ако искаш, хич окото ми няма да мигне! Аз ще те убия с презрение, варварин с варварин!* Св. Минков, Разкази в таралежова кожа.
2. Никак не се вълнувам, никак не се обезпокоявам. *Онзи ден докараха шестима, единият даже очаква смъртна присъда, но не му мига окото.* К. Калчев, Живите помнят. *Много ходите по света. Отвикнахте от дом и от черква. Гдето ви свари нощта — там ви е домът. Окото ви не мигва.* В. Геновска, Седем години. *Окото им не мига, че може да ги изпъдят най-позорно.*
3. Не се вълнувам, тревожа или не се разтревожвам от нещо, което извършвам. — *От македонец няма кой да те спаси. Има тука безработни арамии, дето за чувал брашно човека ще претрепи и окото му няма да мигне.* Н. Хайтов, Диви разкази. *Ще настоява, разбира се, за делба, няма да му мигне окото да измами собственото си дете, за да затули някоя дупка в объркамите си работи.* Ем. Станев, Иван Кондарев. *Потурите на кехаята, собственик на четирихилядно овче стадо, са кроени нашироко и със замах. Незнайният „терзия" не е мерил шаяка с аршин, а с лакти и окото му не е мигвало, че отивали само за дъното десетина лакти повече.* Н. Хайтов, Шумки от габър. *Окото ти не мига, като ме лъжеш.* ● *Не му мигна окото, когато го повали на земята.*
Още: **Не ми трепка (трепва / трепне) окото.**

НЕ МИНАВАМ / МИНА ПРИКАЗКАТА *на някого.* Винаги изпълнявам желанието, волята на някого, никога не му отказвам да изпълня това, което иска. *Обичат го всички, тачат го. Приказката му никой не минава, думата му на две не прави.* Г. Караславов, Без гроб.

НЕ МИ ПАДА ГЪРБА НА ЗЕМЯТА. Никога не признавам, че не съм прав, че съм постъпил зле или съм сгрешил.
Още: **Не падам / падна по (на) гърб<а> <си>.**

НЕ МИ ПЕЕ ПЕТЕЛЪТ. *Самост. и пред (при) някого или някъде.* Нямам влияние, авторитет, не ме слушат. *Кметът отиде по дяволите, Трифон се сви, мълчи, не се показва много-много пред хората. Не му пее вече петелът, свърши неговата.* П. Велков, Стълба до небето. *Само Минка Станчева е по-отворена, пò се бърка в политиката, ама тя повече около жените се навърта, при мъжете на нея не ѝ пее петелът.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Все съзаклятничим, все сме недоволни. Залъгваме се. Само при Симеон не ни пееше петелът, не ни даваше време да разпашем меч.* М. Смилова, Друм се вие. *С момците се Грозда надиграва, облог бие и често надвива. Само пред Герчо ѝ петело не пее.* Елин Пелин, Пижо и Пендо.
По-рядко без отриц.: **Пее ми петелът.** — *За Бориса, кайш. . . Че на Борис пее ли му още петелът там бе? Че кой го бръсне например за нещо?* К. Калчев, Семейството на тъкачите. *И докато има дребни стопани, които вярват, че все може да се върне старото време, дотогава на един Каравелов, на един Цанков винаги ще им пее петелът.* Г. Георгиев, Червен народен календар.

НЕ МИ ПРОДАВАЙ КРАСТАВИЦИ и **КОМУ ПРОДАВАШ <ТИЯ>(<ЗЕЛЕНИ>) КРАСТАВИЦИ.** Не се опитвай да ме лъжеш и заблуждаваш, мене не можеш да излъжеш. — *Та ти пътуваш за Добрич? — Да. — Кому ги продаваш тия краставици, господине?* Ив. Вазов, Утро в Банки. — *Как? Ти си избродил всичките дупки на планината и си видял*

бърлогите на мечките... Браво, Дончо, не продавай на дяда си попа краставици. Ив. Вазов, Искров и Райна. — *Аз съм дал честна реч, а честта е за мене най-скъпа от всичко. — По всичко се види, че имаш чест! ... Кому ти, мой брайно, продаваш тия зелени краставици?* Л. Каравелов, Хр. Ботев, Знаеш ли ти кои сме?
По-рядко без отриц.: **Продавам краставици** *някому. — Да ме прощаваш, ... ти тие краставици продавай ги на дяда поп Ставри. На Иванча недей казва.* Ив. Вазов, Чичовци.

НЕ МИ ПРОДАВАЙ ПЕЧЕНИ КИСЕЛИЦИ. *Диал.* Не се опитвай да ме лъжеш и заблуждаваш, не можеш да ме излъжеш.

НЕ МИ СЕДИ ЕЗИКА ЗАД ЗЪБИТЕ. Не мълча и казвам нещо, което не трябва; изказвам нещо. *Може би мнозина бяха вече чули от дядо Яким — на дядо Яким езикът не стоеше зад зъбите! — за бегълците от татарския плен.* Ст. Загорчинов, Ивайло.

НЕ МИ СЕ ЗАПИРА ЕЗИКА. Вж. Не ми спира езика. *Стѝга си приказвал, не ти се запира езика от два часа.*

НЕ МИ СЕ НАЙДЕ ПОЩУКА. *Диал.* Изчезнах, изгубих се, не се знае къде съм.
Още: **Няма ми пощука.** *Диал.*

НЕ МИ СЕЧЕ БРАДВАТА НА ЕДНО МЯСТО. *Диал.* Непостоянен, непоследователен съм в постъпките си или в мнението си; не устоявам на дадената дума. *На него не може много да му се вярва. Днес каже едно, утре друго. Не му сече брадвата на едно място.*
Още: **Не ми бие брадвата (топора, чука) на едно място.** *Диал.* **Не ми удря брадвата на едно място.** *Диал.*

НЕ МИ СПИРА ЕЗИКА. Много говоря, голям бъбривец съм. *По цял ден не ѝ спира езика, човек му се надува главата от приказките ѝ.*
Още: **Не ми се запира езика.**

НЕ МИ СТАВА НИ <ПО-> ТОПЛО, НИ <ПО-> СТУДЕНО [НЕ ЩЕ МИ СТАНЕ НИ ПО-ТОПЛО, НИ ПО-СТУДЕНО]. *Самост. и от нещо.* Положението ми никак не се променя от събитията, които стават, от това, че някой, нещо съществува или не. *Какво ли си думате пак вие: нека се грижат царете и болярите, нам ни по-топло, ни по-студено не ще стане. Ех, да можехте да видите как агарянците робе робят и ги водят на вериги за продан, друго щяхте да говорите!* Ст. Загорчинов, Ден последен. — *Като дойде ново правителство, прави нови избори. — Но на тебе от това не става ни по-топло, ни по-студено.* Ив. Вазов, Казаларската царица.
Още: **Не ми става по-топло.**

НЕ МИ СТАВА ПО-ТОПЛО [НЕ ЩЕ МИ СТАНЕ ПО-ТОПЛО]. Вж. Не ми става ни <по->топло, ни <по->студено. *От всички тези Хитлерови победи на нас, като търговци и индустриалци, съвсем няма да ни стане по-топло.* Д. Ангелов, На живот и смърт. *Въпросът — има ли бог? — беше вече излишен и безсмислен. Има ли или няма, от това нямаше да му стане по-топло.* Л. Стоянов, Сребърната сватба на полковник Матов.

НЕ МИ СТИГА ЕДНАТА ДЪСКА. Безумен, луд, ненормален съм.
Още: **Липсва ми (не ми достига) една<та> дъска. Ексик ми е едната дъска в главата.**

НЕ МИ СТИГА КРАТУНАТА. *Пренебр.* Глупав съм, мъчно разбирам, мъчно възприемам.
Още: **Не ми стига куфалницата (куфарицата).** *Диал. Пренебр.* **Стига ми пипето (пипката).** *Пренебр.* /във 2 знач./ **Стига ми глава<та> (ума, акъла)** /във 2 знач./.

НЕ МИ СТИГА КУФАЛНИЦАТА. *Диал. Пренебр.* Глупав съм, мъчно разбирам, мъчно възприемам. *Блазе му, че не му стига куфалницата.* П. Р. Славейков, Български притчи или пословици и характерни думи.
Още: **Куфалницата ми не досяга.** *Диал. Пренебр.* **Не ми стига куфарицата (кратуната).** *Диал. Пренебр.* **Стига ми пипето (пипката).** *Пренебр.* /във 2 знач./ **Стига ми глава<та> (ума, акъла)** /във 2 знач./.

НЕ МИ СТИГА КУФАРИЦАТА. *Диал. Пренебр.* Вж. Не ми стига кратуната.

НЕ МИ СТИСКА БЕРО. *Диал.* Вж. Не ми стиска задника.

НЕ МИ СТИСКА ЗАДНИКА. *Вулг.* Не смея, не се осмелявам.
Още: **Не ми стиска беро.** *Диал.*

НЕ МИ ТЕЖИ АКЪЛА. Вж. Не ми тежи главата.

НЕ МИ ТЕЖИ ГЛАВАТА. Не мисля, не разсъждавам много; лекомислен съм. *Тебе много не ти тежи главата, та може и тая глупост да направиш.*
Още: **Не ми тежи ума (акъла).**

НЕ МИ ТЕЖИ УМА. Вж. Не ми тежи главата.

НЕ МИ ТРАЕ СЪРЦЕ<ТО>. Нетърпелив съм, проявявам нетърпение; не мога да се сдържа да не направя нещо. *Ха така, Цоко, добре дошел. Виждаш, че народът не чака. Сърце му не трае, дето има една дума.* Кр. Григоров, Новодомци.

НЕ МИ ТРЕПКА (ТРЕПВА / ТРЕПНЕ) ОКОТО. 1. *От (пред) нещо, някого или самост.* Не се страхувам, не се боя или не се уплашвам от нещо, от някого *Това е жена, на която окото не трепва пред нищо.* Д. Димов, Жени с минало.
2. Никак не се вълнувам, никак не се обезпокоявам. *Десет зими съм изкарал тука с ватенката, десет началници съм сменил — окото ми не е трепнало.* Д. Цончев, Червени слонове. *Добър човек беше... — и юнак, храбрец! Като се загнездеше някъде с картечницата, че не му трепваше окото.* Чудомир, На погребение.
3. Не се вълнувам, тревожа или не се разтревожвам от нещо, което извършвам. *Ето на, велможи златни гривни купуват, кемер пернери ще изсипят, окото им няма да трепне.* М. Смилова, Друм се вие. *Не му трепна окото, когато лъже.* ● *Не им трепка окото, че вършат престъпление.*
Още: **Не ми мига (мигва / мигне) окото.**

НЕ МИ ТРЯБВА НА БАИР ЛОЗЕ и ЗАЩО (ЩО) МИ ТРЯБВА НА БАИР ЛОЗЕ. Не искам да се заемам с несигурна, рискована работа, която ще ми донесе неприятности, грижи, ядове. *Възмечтал веднъж отново за простор — нямах вече никакъв покой. ... Имаше минути, когато ми се струваше, че е вече твърде късно да се връщам в гората: „Що ми трябва на баир лозе? — съветваше ме един благоразумен глас."* Н. Хайтов, Писма от пущинаците. — *Стражата! — извика кметът... — Арестувайте ги — и той посочи към сцената. — Павльо, гледайте си работата, що ви трябва на баир лозе! — спря един селянин първия от пазвантите.* Г. Караславов, На линия. *Тук има цяла рота запасни офицери, а нито един за работа. Може би само двама-трима, и то с уговорки. Да, няма хора за работа. Всеки се свива и си мисли: що ми трябва на баир лозе?... Страхуват се хората.* М. Марчевски, Героите на Белица.
Без отриц.: **Защо (що) ми трябваше на баир лозе.** Съжалявам, че се залових с такава несигурна, рискована работа, която ми донесе толкова неприятности, ядове. — *Незапомнени студове са се появили, кмете, в Русия!... Стоиш на пост и ставаш на ледена статуя! Страшни студове... Защо им трябваше на нашите германци на баир лозе.* К. Калчев, Живите помнят. *Пък случваше се нищо да не продаде, та цели коли зеленчук отиваше на бунището. Пухтеше бай Кольо, топеше се от мъка, и от недояждане... — Бре, Кольо! Бре, глупчо! Що ти трябваше на баир лозе.* Г. Караславов, Съветски милионер.

НЕ МИ ТРЯБВА НА ЗДРАВА ГЛАВА КЕЛЯ и ЩО МИ ТРЯБВА НА ЗДРАВА ГЛАВА КЕЛЯ. Не желая да се заловя с нещо, което ще ми създаде неприятности, когато и без него мога да мина.
Без отриц.: **Що ми трябваше на здрава глава келя.** Съжалявам, че се залових, с нещо не така нужно, което ми създаде големи неприятности. *Защо купих тая изстисквачка, ето нà сега се повреди. Що ми трябваше на здрава глава келя.*

НЕ МИ ТРЯБВА ОТ ВЪЛК ЛОЙ. *Диал.* Не искам да се захващам с нещо, което може да ми донесе неприятности, от което може да си изпатя.

НЕ МИ ТРЯБВА ОТ МЕЧЕ КЕЧЕ. *Диал.* Вж. Не ми трябва от мечка ремък.

НЕ МИ ТРЯБВА ОТ МЕЧЕ УХО ЛЪЖИЧНИК и **ЩО МИ ТРЯБВА ОТ МЕЧЕ УХО ЛЪЖИЧНИК.** *Диал.* Не искам да се захващам с нещо, което може да ми донесе неприятности, от което може да си изпатя.

НЕ МИ ТРЯБВА ОТ МЕЧКА КОЖУХ. *Диал.* Вж. Не ми трябва от мечка ремък.

НЕ МИ ТРЯБВА ОТ МЕЧКА ПРИВОЙ и **ЩО МИ ТРЯБВА ОТ МЕЧКА ПРИВОЙ.** *Диал.* Вж. Не ми трябва от мечка ремък.

НЕ МИ ТРЯБВА ОТ МЕЧКА РЕМИЧКА. *Диал.* Вж. Не ми трябва от мечка ремък (ремик).

НЕ МИ ТРЯБВА ОТ МЕЧКА РЕМЪК (РЕМИК) и **ЗАЩО (ЩО) МИ ТРЯБВА ОТ МЕЧКА РЕМЪК (РЕМИК).** *Диал.* Не искам да се захвана с нещо, което може да ми донесе неприятности, от което може да си изпатя. *Я да си вървим ний. Не ти трябва от мечка ремък. Писаха ни за свидетели, ще налетим на друга беля.* Й. Йовков, Албена. *В ямата лежи старият Илия Топалов. — Не — викам аз — не! Грешка има! Ужасна грешка! — И ти ли имаш думата? — обажда се Лазар Ливадийски. — Стой си на задника. Не ти трябва от мечка ремик. — Но човекът е невинен!* Л. Стоянов, Холера. *„Хванахме ли те — ще рекат. — Нали уж все разправяше, че си се разкумил със Стоила. Какво дириш посред нощ в двора му. . .“ Не му трябваше на Манчо от мечка ремък. Да не е го досега учил все Стоил.* Кр. Григоров, Игличево. *Ние обичаме българите. Тук* [в Браила] *има даже българско училище и църква. Ако искате, ще ви заведа. . . — По-добре не ходи! — прошепна на български капитанът. Този приятел е добър човек, ама ако другите помислят, че си дошъл кой знае с каква цел — що ти трябва от мечка ремък?* П. Спасов, Хлябът на хората. *Не искам да попадна във вашия черен списък, не ми трябва от мечка ремък. Животът е хубав, приятен и не искам да си троша главата.* Д. Спространов, Самообречените.
Без отриц.: **Защо (що) ми трябваше от мечка ремък.** Съжалявам, че се залових с такава несигурна, рискована работа, която ми донесе толкова неприятности, ядове. *Напипа кутийката с патроните в пазвата си. „Жалко. . . Днес е вторият ден, а досега съм изстрелял само пет. . . Защо ми трябваше от мечка ремък? Сега всички ще ме подиграват, всички. . .“* Цв. Ангелов, Честна дума.
Още: **Не ми трябва от мечка ремичка.** *Диал.* **Не ми трябва от мечка кожух (привой, кече).** *Диал.*

НЕ МИ ТРЯБВА ОТ ТЪПАН ПАРСА. Не искам да се заемам с нещо, което може да ми донесе неприятности, от което може да си изпатя.

НЕ МИ ТРЯБВА ТАРАЛЕЖ В ГАЩИТЕ и **ЗАЩО (ЩО) МИ ТРЯБВА ТАРАЛЕЖ В ГАЩИТЕ.** Не искам да се занимавам или да имам нещо общо с човек, който ще ми донесе само тревоги и неприятности. — *Той ми разрешава, ала сетне ще има насаме калай! Не ми трябва таралеж в гащите!* Н. Хайтов, Диви разкази. *Не е ли по-добре утре да намине към милицията. . . Не е лошо властта да знае. . . Но Драган е най-добрият му работник, . . . ами ако го загуби? . . . Не му трябва таралеж в гащите.* Й. Гешев, Вик от тъмнината.
Без отриц.: **Защо (що) ми трябваше таралеж в гащите.** Съжалявам, че се наех да се занимавам или да имам нещо общо с човек, който ми донесе само тревоги и неприятности. *Що ми трябваше таралеж в гащите, та го викнах на работа при мене.*

НЕ МИ ТЪРПИ ТЪРПИЛОТО. *Диал.* Много съм нетърпелив.

НЕ МИ УВИРА / УВРИ АКЪЛА. *Неодобр.* Извънредно упорит съм и не искам да се вслушвам в никакви съвети, не се вразумявам и постъпвам както желая или реша. *Колко му приказвам, колко го съветвах и пак не му увира акъла да не прави глупости.*
По-рядко без отриц.: **Увира ми / уври ми акъла.** Ставам благоразумен; вразумявам се. *— Геро, я остави голямата политика. . . — На Шекера бавно му увира акълът, но ще уври.* Ем. Манов, Ден се ражда.
Още: **Не ми увира / уври ума (главата).** *Неодобр.* **Не ми увира / уври крантуната (тиквата, чутурата).** *Пренебр.*

НЕ МИ УВИРА / УВРИ ГЛАВАТА. *Неодобр.* Извънредно упорит съм и не желая да се вслушвам в никакви съвети, не се вразумявам и постъпвам както желая и реша. — *Ти*

тия дни говорил ли си му? — . . . — Говорих. . . От нищо не увира неговата глава. . . Малко са му били двайсет и петте години изгнание. В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. *Неговата глава лесно не увира, но аз, докато не го склоня, мира няма да му дам!* К. Петканов, Вълнолом. *Тате удря с юмрук на масата, че всичко звънти, ще падне. Той крещи на мама: — Виждаш ли, едно дете, а по-добре разсъждава! Само твоята глава не увира. Като си рекла мое, та мое! А кой работи толкова години? Какво направих аз от твоя имот? И знаеш с какъв труд! Нищо не съм пропилял.* В. Бончева, Анчето пише. *Слушай, Ванко, ако главата ти още не е увряла, ако ти е излишна на раменете, мене не бъркай! Аз съм бил и ще си остана винаги добър българин!* М. Грубешлиева, През иглено ухо. — *Що си седнал да си хабиш приказчицата, чорбаджи Петко? Главата му не увира.* П. Ю. Тодоров, Първите. *Явил се е един мошеник в селото ни — ни началник може да му внуши акъл, нито милицията може да се разправи с такъв дебелоглав. Неговата глава не увира от нищо, защото е букова. Не дори и букова, а мешова!* Н. Хайтов, Диви разкази. *По-рядко без отриц.*: **Увира ми / уври ми главата.** Ставам благоразумен; вразумявам се. — *Видиш ли, това ни е всичката реколта — рече леля. . . Да беше порекъл и ти на вуйчо си, дано му уври главата да се запише в стопанството.* Н. Тихолов, Дни като другите. *Днес беше при детето. Напоследък тя ходеше често при него и това беше хубаво — дебелата глава на старата трябваше да уври най-сетне.* С. Северняк, Ветрило от сандалово дърво. — *Е-е-е. . . сега увря ли ти главата? — изпъшкал бай Юрдан. . . — Ще уври, като изорем — запънал се Кольо. — Девет боя дано те заорат!* Н. Хайтов, Съперници.

Още: **Не ми увира / уври тиквата (кратуната, чутурата).** *Пренебр.* **Не ми увира / уври главата с кола (три товара) дърва.** *Диал. Неодобр.* **Не ми увира / уври акъла (ума).** *Неодобр.*

НЕ МИ УВИРА / УВРИ ГЛАВАТА С КОЛА ДЪРВА. *Диал. Неодобр.* Извънредно упорит съм и не искам да се вслушвам в никакви съвети, не се вразумявам и постъпвам както желая или реша.

Още: **Не ми увира / уври главата с три товара дърва.** *Диал. Неодобр.* **Не ми увира / уври главата.** *Неодобр.*

НЕ МИ УВИРА / УВРИ ГЛАВАТА С ТРИ ТОВАРА ДЪРВА. *Диал. Неодобр.* Вж. Не ми увира / уври главата с кола дърва.

НЕ МИ УВИРА / УВРИ КРАТУНАТА. *Пренебр.* Извънредно упорит съм и не искам да се вслушвам в никакви съвети, не се вразумявам и постъпвам както желая или реша. *По-рядко без отриц.*: **Увира ми / уври ми кратуната.** Ставам благоразумен, вразумявам се.

Още: **Не ми увира / уври главата (ума).** *Неодобр.* **Не ми увира / уври тиквата (чутурата).** *Пренебр.*

НЕ МИ УВИРА / УВРИ ТИКВАТА. *Пренебр.* Вж. Не ми увира / уври кратуната.

НЕ МИ УВИРА / УВРИ УМА. *Неодобр.* Вж. Не ми увира / уври акъла.

НЕ МИ УВИРА / УВРИ ЧУТУРАТА. *Пренебр.* Вж. Не ми увира / уври кратуната. *Гледах го такъв едър, здрав и ми се плачеше. Няма да излезе човек от този нехранимайко, думах си, няма да му уври чутурата.* Г. Караславов, Ами какво ли ще стане след година. *Бездушната студенина и свирепостта, които за момент бяха се спотаили, изплаваха отново и го обладаха. — Е, като не можеш да измислиш нищо, ще висиш тука като джигер, докато уври чутурата ти.* Г. Караславов, Обикновени хора.

НЕ МИ УДРЯ БРА̀ДВАТА НА ЕДНО МЯСТО. *Диал.* Непостоянен, непоследователен съм в постъпките си; не устоявам на дадената дума. — *Едни ми викат, че гръдна жаба, други — нерви; и на докторите брадвата не удря на едно място. Ако мене питаш — не ми е ни едното, ни другото.* Н. Хайтов, Съперници.

Още: **Не ми сече брадвата на едно място.** *Диал.* **Не ми бие брадвата (топора, чука) на едно място.** *Диал.*

НЕ МИ ХВАЩА ГЛАВАТА. Не възприемам, не схващам, не мога да разбирам. — *Лошо живее тукашният народ — рече замислен лейтенантът. . . — Мизерно, назадничаво. . . — Прост народ, бе другарю лейтенант! Не се учи, не му хваща главата!* Б. Несторов, Светлина над Родопите.

НЕ МЛАТЍ ВОДА ПО ЧУТУРА. *Диал.* Не го̀ворѝ празни приказки.

НЕ МОГА ДА ВЪРЖА ДВЕ НА ЕДНО. Не съм способен, не съм годен за никаква работа.

НЕ МОГА ДА ВЪРЖА <РЕМЪКА НА> ОБУВКИТЕ (ОБУЩАТА) *на някого.* Стоя много по-долу от някого по личните си качества и възможности, далеч съм превъзхождан от някого.

Още: **Не мога да вържа цървулите. Не съм достоен да вържа връзките на обувките (обущата). Не мога да обърна (изтрия) обувките (обущата).**

НЕ МОГА ДА ВЪРЖА ЦЪРВУЛИТЕ *на някого.* Стоя много по-долу от някого по личните си качества и възможности, далеч съм превъзхождан от някого. *Няма от него по-изкусен хирург да прави операции на железни каси. Протомайстор по занаята:. . . Наша милост цървулите не може да му върже.* Ив. Вазов, Хъшове.

Още: **Не мога да вържа обувките (обущата).**

НЕ МОГА ДА ГЛЕДАМ ХОРАТА В ОЧИТЕ и **НЕ МОГА ДА ГЛЕДАМ В ОЧИТЕ** *някого.* Изпитвам срам, срамувам се от някаква своя постъпка или от постъпката на близък човек. *И това я изпълваше с ужас. Не за това, че ще загуби поста си, а за това, че няма да може да гледа хората в очите.* К. Калчев, Семейството на тъкачите.

Още: **Не мога да погледна хората в очите и не мога да погледна в очите. Не смея да гледам хората в очите и не смея да гледам в очите.**

НЕ МОГА ДА ИЗТРИЯ ОБУВКИТЕ (ОБУЩАТА) *на някого.* Стоя много по-долу от някого по личните си качества и възможности, далеч съм превъзхождан от някого. *Я погледнете колко попове, даскале, чорбаджии и други умни хора, на които той обущата не може да изтрие, хванаха ги по дюгените им и къщята им.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания.

Още: **Не мога да вържа (обърна) обувките (обущата).**

НЕ МОГА ДА КАЖА ДВЕ ДУМИ. 1. Не умея да говоря, да се изказвам. *Не трябваше да го карат да държи слово, като го знаят, че две думи не може да каже.* **2.** *Самост. и за (по) нещо.* Нищо не казвам, нищо не отговарям. *Изпитаха го, но той не можа да каже две думи.* ● *По физика две думи не можах да кажа.*

Още: **Две думи на кръст не мога да кажа** /в 1 знач. към 1 знач./.

НЕ МОГА ДА КАПНА ВОДА НА МАЛКИЯ ПРЪСТ *на някого. Диал.* Вж. **Не мога да полея <вода> на малкия пръст** *на някого.*

НЕ МОГА ДА ОБЪРНА ОБУВКИТЕ (ОБУЩАТА) *на някого.* Стоя по-долу от някого по личните си качества и възможности, далеч съм превъзхождан от някого.

Още: **Не мога да обърна чехъла (чехлите). Не мога да вържа (изтрия) обувките (обущата).**

НЕ МОГА ДА ОБЪРНА ЧЕХЪЛА (ЧЕХЛИТЕ) *на някого.* Стоя много по-долу от някого по личните си качества и възможности, далеч съм превъзхождан от някого. *Нали избрахме Окръжен Съвет? Осем излязоха техни, четворица — наши. Накарахме да касират четворица от техните. . . Останахме четири техни и четири наши. . . Събрахме се да избираме Постоянна Комисия. Едного от техните разсилният не можа да го намери — сещате ли се? Ц. . . ц. . . ц. .! — цъка Дочоолу. — Какъв ти Бисмарк! Бисмарк не може ти обърна чехлите! — Чакай де, какво си видял ти още? Па най-после само немците ли да имат Бисмарк!* Ал. Константинов, Бай Ганьо.

Още: **Не мога да обърна обувките (обущата). Не съм достоен да обърна чехъла.**

НЕ МОГА ДА ОТКЪСНА. *Диал.* Много съм тъп, не ме бива.

НЕ МОГА ДА ПОВЯРВАМ НА ОЧИТЕ СИ. Много се изненадвам, смайвам от нещо, което виждам. *Като потърсихме училището и ни го показаха — не можахме да повярваме на очите си: истински обор с десетина грубо сковани чина, врата без панти и черна дъска.* Н. Стефанова, Романтично пътешествие.

НЕ МОГА ДА ПОВЯРВАМ НА УШИТЕ СИ. Много се изненадвам, смайвам от нещо, което чувам.

НЕ МОГА ДА ПОГЛЕДНА ХОРАТА В ОЧИТЕ и **НЕ МОГА ДА ПОГЛЕДНА В ОЧИТЕ** *някого.* Изпитвам срам, срамувам се от някаква своя постъпка или от постъпката на близък човек. *Парясница да остане... За срамотиите... Да не можем да погледнем хората в очите!* М. Грубешлиева, През иглено ухо.

Още: **Не мога да гледам хората в очите и не мога да гледам в очите. Не смея да погледна хората в очите и не смея да погледна в очите.**

НЕ МОГА ДА ПОЛЕЯ <ВОДА> НА МАЛКИЯ ПРЪСТ *на някого. Диал.* Стоя много по-долу от някого по личните си качества и възможности, далеч съм превъзхождан от някого.

Още: **Не мога да <се> напия вода на малкия пръст.** *Диал.* **Не мога да капна вода на малкия пръст.** *Диал.*

НЕ МОГА ДА СЕ ДЪРЖА НА КРАКА (КРАКАТА СИ). Съвсем съм отмалял; много ми е зле и нямам никакви сили. *Тропическата болест като че ли бе изцедила до капчица силите му,... Не му се ядеше, ръцете му трепереха и не можеше да се държи на крака.* Гр. Угаров, По следите на заточеника. — *Много съм слаб, господин докторе, не мога да се държа на крака.* Л. Стоянов, Холера. *Опрели се на рамката на един прозорец в коридора, старите не можеха вече да се държат на крака.* Д. Калфов, Сок от мандарини. *Винаги, когато имаш път при заместник-главния редактор, да молиш някого другиго да свърши работата. „Иди ти, моля ти се, че нещо ме свива стомах, не мога да се държа на краката си."* Б. Болгар, Близнаците.

Още: **Едва се държа на краката си. Не мога да се държа на нозе<те си>. Не ме държат краката.**

НЕ МОГА ДА СЕ ДЪРЖА НА НОЗЕ<ТЕ СИ>. Съвсем съм отмалял, отпаднал и нямам никакви сили. — *Умирам от глава,... — проплака Василица... Седни, седни, че и аз не мога да се държа на нозете си.* Д. Талев, Преспанските камбани.

Още: **Не мога да се държа на крака<та си>. Едва се държа на нозе<те си>. Не ме държат нозете.**

НЕ МОГА ДА СЕ МЕРЯ НА КУТРЕТО *на някого.* Стоя много по-долу от някого по личните си качества и възможности; далеч съм превъзхождан от някого. *Тая черна циганка какво ти е дала? Че тя е едно даскаличе диваненце, на кутрето ми не може да се мери. Я погледни, дивако, такава ли е тя?* Ем. Станев, Иван Кондарев.

Още: **Не мога да се меря на (с) малкия пръст. Не мога да стъпя на кутрето.**

НЕ МОГА ДА СЕ МЕРЯ НА (С) МАЛКИЯ ПРЪСТ *на някого.* Стоя много по-долу от някого по личните си качества и възможности, далеч съм превъзхождан от някого.

Още: **Не мога да се меря на кутрето. Не съм нито на малкия пръст. Не струвам колкото малкия пръст.**

НЕ МОГА ДА СЕ МЕРЯ С МИШЕНА *на някого.* Стоя много по-долу от някого по личните си качества и възможности, далеч съм превъзхождан от някого.

НЕ МОГА ДА <СЕ> НАПИЯ ВОДА НА МАЛКИЯ ПРЪСТ *на някого. Диал.* Вж. Не мога да полея <вода> на малкия пръст *на някого.*

НЕ МОГА ДА СЕ ОБЪРНА ОТ РАБОТА. Прекалено много съм зает, нямам отдих.

НЕ МОГА ДА СЕ ПОБЕРА В КОЖАТА СИ и **НЕ СЕ ПОБИРАМ / ПОБЕРА В КОЖАТА СИ. 1.** Много съм ядосан, разгневен и дълго не мога да се успокоя или примиря с нещо. *Той се не побираше в кожата си и не можеше да си прости унижението, в което се постави пред тоя нищожен Спасов и пред тая загубена мома.* Ив. Вазов, Пъстър свят. *Матросов, цял настръхнал, пламнал от гняв, не можеше да се побере в кожата си.* Гр. Угаров, По следите на заточеника. *През цялото време в съда аз не можех да се побера в кожата си от негодувание. Още с влизането си разбрах, че моята поръчка не беше изпълнена.* Д. Немиров, Дело № 9. *Аз не отбирам от сметки: аз съм отбирал, когато съм събирал, сега не отбирам — вика дядо Хаджи Личко и от яд не може да се побере в кожата си...* Ц. Церковски, Не отърва. *Ядосва се, дига кривак да ги удари, но те смушват магаретата и се отдалечават. Той рови крака из пътя, дига прах, не може да се побере в кожата си...* К. Петканов, Хайдути. *Но, да ти кажа ли, още не мога да се побера в кожата си, задето овреме не взехме мерки.* Ем. Манов, Ден се ражда. *И се чудиш,...*

защо са я заграбили и защо не дават всеки да си вземе, каквото му трябва. А какво му трябва на един човек, нали видиш. И те хваща яд за тия ежби. . ., и не можеш да се побереш в кожата си, като помислиш за тия войни, за тия харчове, за тия изтребления по хората. . . Г. Караславов, Урок.
2. Много съм развълнуван и не мога да се успокоя от някакво силно чувство, вълнение. *Какво ли ще покажат на простия народ, та от страх не ще може в кожите си да се побере!* Г. Караславов, Селски истории. — *Доктор Атанас Сталев, както съм известен на народа! — натърти той. — Аз, като ми казаха, че ще ставаш наш зет, ей тъй, не можах да се побера в кожата си от радост. Бравос, рекох си. Още един учен в нашата фамилия.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Мъжът ѝ не умрял от божия смърт. Тя го удушила, за да може свободно да си развява байрака, а пък Милкините роднини не можаха да се поберат в кожата си от обида.* К. Петканов, Омайно биле. *Те мислеха, че ще стори като Доча, че и той ще изостави тая работа. . . И като гледат сега, че тя тръгна и така бързо върви, не могат да се поберат в кожата си от завист.* Т. Г. Влайков, В село.

Още: **Едва се побирам / побера в кожата си.**

НЕ МОГА ДА СИ ЗАВЪРТЯ ЕЗИКА. Не умея, не мога да говоря. *Дебела глава! Една дума не може да каже. Не може да си завърти езика.* Й. Йовков, Женско сърце.

НЕ МОГА ДА СИ КАЖА ЗАГЛАВИЕТО. *Жарг.* Много съм уплашен, сащисан и нищо не мога да проговоря. *Не беше си прочел урока и като го вдигнаха на дъската, не можа да си каже заглавието.*

НЕ МОГА ДА СИ НАМЕРЯ МЯСТО и **НЕ СИ НАМИРАМ / НАМЕРЯ МЯСТО.** *Самост. и от нещо.* Обхванат съм от някакво силно чувство и не мога да се успокоя, да стоя спокойно. *Хората, които срещаха по улиците Кира, се заглеждаха в мрачното, траурно изражение на лицето му и клатеха съчувствено глава — някои от тях дори бяха уверени, че той не може да си намери място от скръб по загиналия брат.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Бях вече ученик в гимназията и веднъж си дойдох за ваканция.Мама място не си намираше от радост.* Кр. Григоров, Отново на училище. — *Ах, Ветче, да видиш само каква прекрасна книга намерих в библиотеката на баща ти!. . . Чуден роман, „Под игото“ от Иван Вазов. . . Откакто го зачетох, място не мога да си намеря от нетърпение час по-скоро да го свърша!. . .* Г. Русафов, И те са били деца. *Сега вече Момчил се готви за път. Не може да си намери място от радост.* З. Сребров, Момчил слиза от планината. — *Видях ви, като минахте край нас — каза тя. — Днес се отнесох лошо с вас и. . . със себе си. После не можах да си намеря място. . .* Ем. Манов, Бягството на Галатея. *Тази вечер не можах да си намеря място. Никъде не ме свърташе.*А. Каралийчев, Народен закрилник. *Кой ще защищава крадци? Но все пак тревогата я натискаше,. . ., не можеше да си намери място в къщи.* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено.

НЕ МОГА ДА СИ ОТВОРЯ ОЧИТЕ *от някого или нещо.* Непрекъснато съм обезпокояван от някого или извънредно много съм зает с нещо, което ми създава грижи, неприятности. *Не можем да отворим очите си от борчове.* Й. Йовков, Чифликът край границата. — *Пръждосай се, бе! Ама-да-а, не мога да си отворя очите от просяци.* П. Ю. Тодоров, Първите.

НЕ МОГА ДА СИ ОТВОРЯ УСТАТА. Не умея да говоря, да се изказвам. *Не може устата си да отвори, а ти го караш да изнася доклад.*

НЕ МОГА ДА СТЪПЯ НА КУТРЕТО *на някого.* Стоя много по-долу от някого по личните си качества и възможности; далеч съм превъзхождан от някого. *Тя беше ангел небесен, пред когото Беатриче можеше само ряпа да яде, а Лаура — да иде да реве някъде от яд,. . ., а в същност тя не може да стъпи на кутрето на Дафинка.* Я. Антов, Една мечка по-малко.

Още: **Не мога да се меря на кутрето.**

НЕ МОГА ДА УБИЯ ЕДНА МУХА. Тих, смирен съм. — *Блаженни нищи духом. . . Тия хора не могат уби една муха, не знаят да рекат „копче“. . . За тях само господ крепи света.* Ив. Вазов, Хаджи Ахил.

НЕ МОЖЕ И ДУМА ДА СТАВА *за нещо.* Напълно е невъзможно, изключено е (обикн. за реализирането, осъществяването на нещо). *Аз доста се чудех какво да занеса.*

Яйца нямаше, пилета също, а за пари и дума не можеше да става — никой нямаше да ми даде. Г. Белев, Патилата на едно момче. *Не можеше и дума да става за спане, не ни сдържаше и в стаята.* Й. Йовков, Светата нощ. — *Ако да знаехте колко съм щастлив... Не бих желал тази вечер да има край... И понеже не знаеше какво може още да каже, той смотолеви: — И в такъв случай, не може да става дума за някаква скука...* Г. Караславов, Танго. *Засега, разбира се, не може и дума да става за идването на Катя.* М. Грубешлиева, През иглено ухо. — *Можете ли да ми издействувате паспорт?...* — *Не, не може да става и дума за това.* Д. Димов, Тютюн.

НЕ МОЖЕ МЕ ОПРА НИ ДУНАВ. *Диал.* В много тежко състояние съм, не може да ми се помогне.

НЕ МОЖЕШ ДА МУ ЗАБИЕШ ГВОЗДЕЙ В ЗАДНИКА. *Диал. Грубо.* Голям скъперник (е).

НЕ МОЖЕШ ДА СЕ ОБЪРНЕШ С КРОСНО *някъде. Диал.* За помещение, стая — много малко, много тясно (е).

НЕ МОЖЕШ ОРЕХ МУ ИЗМЪКНА ИЗ (ОТ) РЪКАТА. *Диал.* Голям скъперник (е).

НЕ МУ ТРЯБВА ГРАД ДА ГО БИЕ. 1. *Диал.* За плод — узрял е и лесно пада. **2.** За човек — доста е пострадал, вече много е изпатил.

НЕ МЪТЯ ПИЛЕТА *с някого.* Не живея добре с някого. *Ех, мъчно ще живее в бъдеще. С майка си — как да е: женски разправии къде ги няма, но с Манол няма да мъти пилета.* Ем. Станев, Иван Кондарев.

НЕ НАМИРАМ / НАМЕРЯ ДУМИ. *Самост. или със следв. изр. със съюз* да. Не мога, обикн. поради силно вълнение, смущение, да изразя, да изкажа нещо, което чувствувам, мисля или искам да кажа. *Митруш наведе глава и замълча. Искаше да каже, че Спас е бил винаги прав досега, че той най-добре знае кога и какво трябва да се прави, но не намери думи.* Д. Добревски, Бунтът на крайцера „Надежда". — *Вашият адрес тъй дълбоко ме трогна, че не намирам думи да кажа нещо повече за себе си от това, което вий казахте.* Ст. Л. Костов, Големанов. *Не намирам думи да изкажа своята голяма благодарност.* ● *Не намирам думи за своята скръб.*

НЕ НАМИРАМ МЯСТО КЪДЕ (ДЕ) ДА СЛОЖА *някого.* Старая се всякак да угодя на някого, да му окажа внимание като израз на уважение и почит или на голямата ми радост, че го виждам. *Отначало не намираха място къде да ме сложат, черпиха*] *ме с цигари, хвалиха таланта ми, а след това... обърнаха другия лист.* М. Христов, Сменям професията си.
Още: **Не зная къде (де) да сложа. Не намирам място къде (де) да турна (туря).**

НЕ НАМИРАМ МЯСТО КЪДЕ (ДЕ) ДА ТУРНА (ТУРЯ) *някого.* Старая се всякак да угодя на някого, да му окажа внимание като израз на уважение и почит или на голямата ми радост, че го виждам.
Още: **Не зная къде (де) да турна (туря). Не намирам място къде (де) да сложа.**

НЕ НАПРАВИХ ДУМА [НЕ ЩЕ НАПРАВЯ ДУМА] *за нещо.* Не предявих (не ще предявя) никакви искания, претенции; не протестирах (не ще простестирам). *Нов доктор е, виках си, наш човек, за пари и дума няма да направи.* Г. Караславов, Общественик. *Тогава той не направи дума за наследството.*

НЕ НАСТЪПВАМ / НАСТЪПЯ МРАВКА. Много съм кротък, добродушен, благ, незлобив и отстъпчив. *Той винаги е внимателен и тих, мравка не би настъпил.* ● *Мъжът ѝ е скромен, тих, мравка не може да настъпи.*
Още: **Не настъпвам / настъпя мравучката.** *Диал.*

НЕ НАСТЪПВАМ / НАСТЪПЯ МРАВУЧКАТА. *Диал.* Вж. Не настъпвам / настъпя мравка.

НЕ НОСИ ЕПАРХИЯТА. *Диал.* Не мога да се простирам много с разноските си.

НЕ НОСЯ ЯЙЦА НА ГЪРБА. *Диал.* Тегля, страдам от някого, без да мога да се махна от него, да се отърва.

НЕНЧО ТИ КРИВ. *Подигр.* Употребява се, когато някой се оплаква от нещо и му се възразява, че той самият е крив за положението си.

НЕОДЯЛАНО ДЪРВО. *Пренебр.* Простак, дебелак.
Още: **Недодялано дърво.** *Пренебр.*

НЕ ОСТАВА / ОСТАНЕ ЗДРАВО МЯСТО ПО (НА) МЕНЕ. *Обикн. в св. вид.* Много жестоко съм бит; пребит съм. *Здраво място не остана по тях, а те продължаваха да ги налагат с камшик.*

НЕ ОСТАВА / ОСТАНЕ <И (НИ)> ПОМЕН *от някого или от нещо. Обикн. в св. вид.* Напълно изчезва, престава да съществува. — *Тия, които на живината му го гониха и клеха, виж измряха и помен от тях не остана.* П. Ю. Тодоров, Райският ключар. *Бомбардировката трая три часа. — Отивам си в къщи, гледам, гледам, уж същата улица, пък от нея и помен не останало.* М. Грубешлиева, През иглено ухо. *Насадили кюстендилски сливи и ябълки, буснала зелена трева между тях, та от пусталията не останало и помен.* Кр. Григоров, Отново на училище. *Ако те хванат, дръж се здраво. Голяма работа, че щели да те бият. Ние така ще ги ударим, че и помен няма да остане от тях.* Д. Ангелов, На живот и смърт. *Сам той четеше на другите най-строг морал — учеше войниците да вярват в бога, да почитат царя и църквата, — но сега от всичко това не беше останало ни помен.* Л. Стоянов, Сребърната сватба на полковник Матов.

НЕ ОСТАВАМ / ОСТАНА ДЛЪЖЕН *някому.* **1.** Отвръщам по същия начин, по който са постъпили с мене (обикн. лошо). *И изведнъж задният му* [на коня] *крак се издигаше, подковата блясваше във въздуха и последваше такъв удар, че ако улучеше човека, мъчно можеше да остане жив. Дядо Давид не оставаше длъжен и веднага острият връх на тежкия му чизъм се забиваше в ребрата на коня.* Й. Йовков, Песента на колелетата. *Янчо отново се измахна и този път успя да стовари пестника си върху главата на Васко, който също не му остана длъжен.* Т. Харманджиев, Родове. *Йозеф изпитва особена омраза към Кепъл, но и Кепъл не му остава длъжен. Двамата се дебнат като освирепели петли и постоянно търсят начини да се засегнат.* Г. Караславов, Сребърното часовниче. *Златан пръв поръча вино. Михо поръча второто шише да не му остане длъжен.* К. Петканов, Без деца. *Но попаднеш ли на учителка, като нашата химичка б-р-р. . . Но и ние вече не ѝ оставаме длъжни — през целия ѝ час шумим; изгърбваме се от кашляне, кихане и прочее.* Сп. Йончев, Как се става ангел.
2. Не допускам да бъда оборен, победен; веднага намирам достоен отговор като отпор (при спор, кавга). *Нашите парижани подхвърлят по някоя острота към съседната трапеза. . . Последните не остаят длъжни, и се почва дуел на остроти.* Ал. Константинов, До Чикаго и назад. — *Сече ти умът, Дамяне, като на трима византийци. . . Ала Дамян не остана длъжен на Ивайло за закачката. — Щом ми сече главата, току виж, царят я отсякъл. Царете обичат глупавите и послушни боляри, а не умните.* Ст. Загорчинов, Ивайло. *Никога не е бил по-долен от Михо и сега няма да му остане длъжен,и затова натърти думите си: — Какъвто е моят син, такава е и дъщеря ти!* К. Петканов, Без деца.

НЕ ОСТАВАМ / ОСТАНА <ПО-> НАЗАД *от някого.* Не допускам да бъда надминат от някого в някакво отношение, като се старая да имам същите успехи, придобивки или да правя всичко, което той прави. — *И вашето село,. . . дало един комита, колкото да не остане назад от другите села.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания. *Поръчаха си обуща и двамата беювци. . . и даже и чорбаджи Нестор — да не остане назад от съседа си Неджиб бея, — също си поръча.* Д. Немиров, Братя. *Всеки имаше какво да занесе, за да бъде трапезата по-разнообразна и по-богата: Босната — уйкулуци (ядки). . ; Костаки — някаква локмаруху и салата от чирози с копър. . . Другите не останаха назад.* Ст. Чилингиров, Първа жертва. — *Да, и ний сме имали столици, Марине. . . Плиска, Преслав. . . —и Търново! — рече поп Кръстьо, който не искаше да остане назад.* Ст. Дичев, За свободата. *По-рядко без отриц.:* **Оставам / остана <по-> назад.** — *Аз няма да ида. Кръстевица се наежи. — Може ли! — избухна тя. — Да останеш по-назад от батя си!. . . Срамота е, Стано!* Г. Караславов, Обикновени хора.

НЕ ОСТАВЯМ / ОСТАВЯ ЗДРАВО МЯСТО *по (на) някого или някому.* **1.** Хубаво набивам, напердашвам някого. *Здраво място няма да оставя по тебе, ако продължаваш да ми правиш бели.*
2. Жестоко, сурово се накарвам на някого; нахоквам. *Отговорих му както трябва, здраво място не му оставих.*

НЕ ОСТАВЯМ / ОСТАВЯ И КАЛТА ПОД (ИЗПОД) НОКТИТЕ *някому.* Безмилостно ограбвам някого; отнемам, вземам му всичко, което има. *Плячкосаха всичко, не оставиха на селяните и калта под ноктите.*

НЕ ОСТАВЯМ / ОСТАВЯ НИ ПЕПЕЛ НА ОГНИЩЕТО *някому. Диал.* Безмилостно ограбвам някого, отнемам, вземам му всичко, което има.

НЕ ОСТАВЯМ / ОСТАВЯ НИ СТАРАТА ШАПКА *някому. Диал.* Безмилостно ограбвам някого, отнемам му всичко, което има.

НЕ ОСТАВЯМ / ОСТАВЯ ПРАХ ДА ПАДНЕ *върху (на, отгоре на) някого или нещо.* Грижа се за някого или нещо извънредно много; пазя го от всичко лошо. *Ние всички ще ти слугуваме и няма да оставим прах да падне върху ти.* К. Петканов, Златната земя.
Още: **Не давам / дам прах да падне. Не оставям / оставя прашинка да падне.**

НЕ ОСТАВЯМ / ОСТАВЯ ПРАШИНКА ДА ПАДНЕ *върху (на, отгоре на) някого или нещо.* Грижа се за някого или нещо извънредно много; пазя го от всичко лошо.
Още: **Не давам / дам прашинка да падне. Не оставям / оставя прах да падне.**

НЕ ОТДЕЛЯМ / ОТДЕЛЯ ОЧИ и **НЕ ОТДЕЛЯ́М / ОТДЕЛЯ ОЧИТЕ СИ.** Вж. Не откъсвам / откъсна очи. *Аз се скривах в бурена пред тях и не отделях очи от къщата им — тя беше навътре в двора.* Ил. Волен, Между два свята. *Не отделя очи от чертежите.*

НЕ ОТКЪСВАМ / ОТКЪСНА ОЧИ и **НЕ ОТКЪСВАМ / ОТКЪСНА ОЧИТЕ СИ**
1. *От някого или нещо.* Непрекъснато, продължително гледам някого или нещо, обикн защото ми се харесва, защото ми е мило или за да го наблюдавам, следя какво прави, какво става. *Децата наоколо и не поглеждаха шарената битолска кочия с яйове и с три коня, а сгъстиха кръга си около него и не можеха да откъснат очи от необикновеното му облекло, от чудноватата му капела.* Д. Талев, Преспанските камбани. *Разпаленото му въображение рисуваше пред него картината, от която не можеше да откъсне очите си.* Ив. Вазов, Драски и шарки. *Тя не откъсваше очи от пътната врата и все ѝ се струваше, че Станкул пристига.* Ст. Марков, Дълбоки бразди. *Сърцето му биеше тъй силно, че не можеше да се владее. Тъпчеше на едно място, говореше несвързано и не откъсваше очи от Нонка.* Ив. Петров, Нонкината любов. *Тя седеше в ъгъла свита, жалка и страхливо гледаше детето... Тя не откъсваше очи от главицата, която безпомощно се поклащаше от люлеенето на колата.* Хар. Русев, Под земята.
2. *От нещо.* Занимавам се продължително, много време с нещо; чета, уча и др. почти непрекъснато. *Книгата беше много интересна и той не откъсваше очи от нея.*
По-рядко без отриц.: **Откъсвам / откъсна очи. 1.** Преставам да гледам някого или нещо. *Гледката беше тъй красива, че той с мъка откъсна очи от нея.*
2. Преставам да се занимавам с нещо. *На места се поспирваше, откъсваше от вестника очи и като гледаше подред всички присъстващи, със свои думи обясняваше нещо.* Ст. Марков, Дълбоки бразди.
Още: **Не отделям / отделя (не вдигам / вдигна) очи<те си>. Не свалям / сваля (не снемам / снема) очи<те си>** /към 1 знач./.

НЕ ОТ МИРА СЕГО, човек. *Книж.* Който изцяло е отдаден на отвлечена дейност и не го занимават делнични, ежедневни неща, грижи, радости, удоволствия (човек).
Води началото си от Евангелието — думи на Исус „царство мое не от мира сего".

НЕ ОТ ТОЯ СВЯТ, човек. *Книж.* Който изцяло е отдаден на отвлечена дейност и не го занимават делнични, ежедневни неща, грижи, радости, удоволствия (човек). *Хераклит Галилеев порасна и стана мъж... Беше човек не от тоя свят и не се интересуваше от нищо друго, освен от науката.* Св. Минков, Лунатик!.. Лунатик!
За произхода вж. Не от мира сего.

НЕ ПАДА / ПАДНЕ ВЛАКНО ОТ ГЛАВАТА МИ. Вж. Не пада / падне косъм от главата ми. *Против царя, против баща си и доброжелателя, който ни пази като двете си очи, влакно да не ни падне от главата.* Ив. Вазов, Под игото.

НЕ ПАДА / ПАДНЕ <И> КОСЪМ ОТ ГЛАВАТА МИ. *Обикн. в св. вид.* Оставам напълно невредим, здрав; никак не пострадвам, не ми се случва нищо неприятно. *— Е здрав съм, жив съм. . . — Както виждаш, косъм не е паднал от главата ми. А като свърши войната, ще ти доведа и снаха.* Д. Ангелов, На живот и смърт. *Без моя заповед косъм няма да падне от главите ви.* Ив. Вазов, Ивайло. *Може никой да не е бил съсечен, може от главата на никого и косъм да не е паднал, — какво от туй? Нали брат посяга за хляба на брата си?* Ст. Чилингиров, Хлеб наш насущний. *В името на княз Александър и Съединението,. . ., ви арестувам за неопределено време. Кълна се в това знаме — . . . — че косъм няма да падне от главата ви.* В. Геновска, Седем години.
Без отриц: **Пада / падне косъм от главата ми.** Пострадвам. *Груев каза: — Турчин или християнин, не пречи ли, не прави ли зло, и косъм не бива да падне от главата му!* Д. Талев, Илинден. *Не давам,. . ., косъм да падне от главата му.* Й. Йовков, Старопланински легенди.
Още: **Не пада / падне влакно от главата ми.**

НЕ ПАДАМ / ПАДНА ДОЛУ. 1. Боря се докрай, не отстъпвам, не се предавам. *Партизаните упорито се отбраняваха и не паднаха долу.*
2. Упорствувам и не искам да си призная грешката. *Той никога не пада долу и си мисли, че винаги е прав.*
3. Не отстъпвам от цената, която искам при продажба на нещо. *Като рече, че иска 10 000 за вилата и не падна долу.*

НЕ ПАДАМ / ПАДНА ПО (НА) ГРЪБ и НЕ ПАДАМ / ПАДНА ПО (НА) ГЪРБА СИ. Не признавам, че не съм прав, че съм постъпил зле или съм сгрешил. *Ти си дълбоко убеден в правотата на думите ми, ала от гордост или просто от някакво егоистично себелюбие не искаш да паднеш на гърба си.* Св. Минков, Водородният господин и кислородното момиче. *А вучевчани не падат по гръб. „Чакай — рекли му те, — ти не можеш тука да си чорбаджия. Плати си глобата, па тогава.“* Кр. Григоров, Пролет в Черешово.
Още: **Не ми пада гърба на земята.**

НЕ ПАДАМ ПО ГЪРБИНА У ТИНЯТА. *Диал.* Не могат да ме измамят; не се оставям да ме лъжат.

НЕ ПАДАМ <ПО>-ДАЛЕЧ *от някого.* Не се различавам много от някого; приличам си с някого (обикн. по лошите си качества). *И ти не падаш далеч от брата си, и на тебе не мога да разчитам.*●*Не му се присмивай, защото и ти не падаш по-далеч от него.*

НЕ ПАДАМ ПО-ДАЛЕЧ ОТ КОРЕНА СИ. Приличам на родителите си по някое свое качество или в постъпките си (обикн. за нещо лошо). *Ето че и Петър не падна по-далеч от корена си. Не знае ли той какъв труд е положила Нонка за фермата, че е оставила там душа и сърце!* Ив. Петров, Нонкината любов.
От послов. Крушката не пада по-далеч от корена си.

НЕ ПАДАМ / ПАДНА ПО-ДОЛУ. 1. Не допускам да бъда надминат от някого в някакво отношение, като се старая да имам същите успехи, придобивки или да правя всичко, което той прави. *„И ний работим, ама и тези синковци не падат по-долу, а-а, не падат по-долу, пипат синковците“.* Ал. Константинов, Бай Ганьо. — *Как е минал Суворов Алпите? Те са три пъти по-високи от вашия Балкан — отвърна един руснак. — Щом е минал той, и ние няма да паднем по-долу — прибавиха решително момчетата.* Д. Габе, Мълчаливи герои. *Сърбите подвикваха полушеговито, полузаядливо на своя земляк да държи здраво, а българите не падаха по-долу.* Ст. Загорчинов, Ден последен. *Но ако има вълк срещу мене, преди да го видя, той ще ме види. Човекът гледа, но и вълкът не пада по-долу.* К. Петканов, Без деца. *Като разправи, че бил ходил по църковни работи — . . . — оплака се от селяните: децата насъскали кучетата, а жените го заплашили с кобилици. Па и болярите не падали по-долу — де го гостили с кисел заешки лист посред лято, де при ратаите и песяците му отредили да спи.* Ст. Загорчинов, Ден последен.
2. *От някого или самост. Само в несв. вид.* Не притежавам в по-малка степен някакво качество (добро или лошо); еднакъв съм с някого. *Упорството на простия селянин бе*

твърдо като камък. Никаква молба не можеше да го смекчи. Но и упорството на момчето не падаше по-долу. Ив. Хаджимарчев, Овчарчето Калитко. *Излишно е да убеждавам читателя, че то беше много хубаво момиче. Разбира се, и аз не падах по-долу, бях много хубаво момче.* Й. Радичков, Барутен буквар. — *Че е умен, умен е, ала и по-голяма лисица от него няма. Пък ако е за алчност, не пада по-долу от болярина си.* Ст. Загорчинов, Ивайло. *Той по любопитство не падаше по-долу от Кона Крилатия.* Ив. Вазов, Чичовци. — *При мене вече мръвка не остана! — обадил се Голчо. — Бре! — опулил очи великанът. — И по ядене не падаш по-долу от мене, побратиме!* Ран Босилек, Радост.

НЕ ПАСА ТРЕВА. *Ирон.* Не съм толкова глупав, че да не се сещам, да не разбирам нещо; досетлив, хитър съм. — *Отде знаеш това? — извика Любица. — От хората, Любице. Те не пасат трева. Твоето поведение е обърнало внимание на хората.* Ив. Вазов, Нора. — *Като сме от Балкана, трева не пасем я!. . . Дядо ти на времето чак до Анадола е стигал. . .* З. Сребров, Момчил слиза от планината. — *По гласа го познавам каква е лисица. „Ние, бако — ще си каже, — такива не ги лапаме. Трева не пасем." Та отде ще знае,. . ., че не го лъжем, колкото да ни падне в ръчичките?* П. Вежинов, Нашата сила. — *Дума да няма — . . . — хитър е поганецът му. Ама и ние не сме пасли трева. Ще чакаме, ще видим.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. — *Бей, ама ти защо не кажеш, от коя си чета, а? — изрева колкото си можа Иван Кожухаринът. . . — Ти ако си хитър, то и ние не пасем трева.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания.
По-рядко без отриц.: **Паса трева.** Глупав, недосетлив съм, нищо не разбирам. *Баба си приказваше нещо на себе си. . . Тя спореше с политическия си приятел. Очевидно той беше я наскърбил. И сега тя му отвръщаше: — Ха. . . Само ти разбираш. . . Ние пасем трева. . .* К. Калчев, При извора на живота. *„Глупав и самонадеян простак! — с омраза помисли Спасов, — смята се за всезнаещ и мисли, че хората трева пасат."* М. Марчевски, Тихо пристанище.

НЕ ПИТАТ ТЕ НА КУТРО̀ СЕЛО СИ ГОВЕДАР. *Диал. Подигр.* Защо си даваш мнението за нещо, за което не те питат, не се меси в чужди разговори.

<НЕ> ПИША НА ГЪЗА СИ *някого или нещо. Вулг. Пренебр.* Никак не зачитам някого или нещо, не му обръщам внимание.

НЕ ПИША НА РАБОША СИ *някого. Диал.* Не зачитам някого за нищо, не му обръщам внимание. *Никого не ще да знае, никого не пише на рабоша си.* Л. Каравелов, Българе от старо време.

НЕ ПЛЮЯ СРЕЩУ ВЯТЪРА. Не се противопоставям на някого или нещо, не се противя (обикн. на по-силния), за да не си навлека неприятности. — *Аз съм по-умен, отколкото мислите, Кадиф ефенди. . . Срещу вятъра не плюя — ще падне върху лицето ми.* Д. Спро̀странов, Самообречените. *От малко-малко ако ме тачиш — не плюй срещу вятъра, детко! Не ритай сярата!* Н. Хайтов, Писма от пущинаците.

НЕ ПО ВРАТ, А ПО ШИЯ. Все същото, без разлика. — *Каза ли, че ще закъснее тази вечер? — Не, каза, че няма да се върне рано. — Не по врат, а по шия.*

НЕ ПОГЛЕЖДАМ НАЗАД. Не ме интересува това, което вече е минало за мене. *През заблуждения друм пробива / и води с мракове война, / но той назади не погледва, / не се повръща никой път: / хвърчи ил' пъпли — сѐ напредва / керванът на духът.* Ив. Вазов, Керванът.
Още: **Не се обръщам назад.**

НЕ ПОДВИВАМ / ПОДВИЯ КРАК. Работя непрекъснато, без никаква почивка, без да седна. *Пинтезката по цял ден не подвиваше крак. Мажеше, переше, чистеше.* Ив. Петров, Нонкината любов. *От къщи — на работа, от работа — в къщи, приведена над чуждо пране. Все тича, шета — крак не подвива.* Ив. Планински, Без стряха. *Жените през топлите дни крак не подвиват, през зимата предат и тъкат, везат и наплитат.* М. Смилова, Друм се вие. *Отвсякъде иде жежчава,. . ., но работата ни е такава, че преди да туря капака на фурната, не мога крак да подвия.* Й. Радичков, Барутен буквар. *Тези летни месеци бяха златни за овчарите на Матей кехая,. . . В тия месеци Матей кехая не подвиваше крак, осъмваше и замръкваше в полето.* П. Константинов, Предание от изчезналия град.
Рядко без отриц. Обикн. в св. вид.: **Подвивам / подвия крак.** Прекъсвам да работя; почивам си от тежък, уморителен труд. — *Ха-а, нищо няма — усмихна се малко виновно*

Гешо Моллов. — Ние само тъй, бистрим политика с баба Узуница. Ходих към долния край, пък рекох да подвия малко крак на приказка. В. Нешков, Настъпление.

Още: **Не подгъвам / подгъна (не сгъвам / сгъна, не превивам / превия) крак. Не подвивам / подвия нозе (нога).** *Диал.*

НЕ ПОДВИВАМ / ПОДВИЯ НОЗЕ (НОГА). *Диал.* Работя непрекъснато, без никаква почивка, без да седна. *Не оставяше да подвият нозе ни майка му, ни по-малката му сестра, която се унесе по него, прилепи се и бързаше да му угоди във всичко: постлаха в стаята му нов килим, донесоха му столове от гостната и някаква масичка.* Д. Талев, Преспанските камбани.

Още: **Не подвивам / подвия крак.**

НЕ ПОДГЪВАМ / ПОДГЪНА КРАК. Работя непрекъснато, без никаква почивка, без да седна. *Старецът наблюдаваше с мъка как младата му снаха от тъмно до тъмно не подгъваше крак.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Тази неуморима старица го учудваше. По цял ден тя не подгъваше крак, не скръстваше ръце, не сядаше.* Г. Караславов, Танго. *Дядо Иван и Ведена започнаха работа. Цяла сутрин не подгънаха крак, измориха се здравата.* Ст. Марков, Дълбоки бразди. *Полската работа беше на привършване... Но нашите пак не подгъваха крак по цял ден. Бързаха с някакво непознато досега радостно неспокойствие, хапваха сутрин няколко къшея хляб и все тичаха, тичаха.* Ив. Венков, Хора край нас. *Смоларите ми разказаха, че сутринта бил превалял слаб дъжд, нищо и никакъв дъжд, но това им създало достатъчно работа, за да не подгънат крак през целия ден.* Й. Радичков, Планинско цвете.

Рядко без отриц. Обикн. в св. вид.: **Подгъвам / подгъна крак.** Прекъсвам да работя; почивам си от тежък, уморителен труд. *А Киро бе вече първият човек в селото. И народен представител бе — имаше власт, можеше да помогне на децата й, и най-вече да помогне на Въкрила — да го нагласи на някоя харна служба, та край него и Станка да подгъне крак, да си отдъхне.* Г. Караславов, Обикновени хора.

Още: **Не подвивам / подвия (не сгъвам / сгъна, не превивам / превия) крак.**

НЕ ПОКАЗВАМ / ПОКАЖА ЛИЦЕ НА БЯЛ СВЯТ и **НЕ СИ ПОКАЗВАМ / ПОКАЖА ЛИЦЕТО НА БЯЛ СВЯТ.** Вж. Не показвам / покажа лице пред света.

НЕ ПОКАЗВАМ / ПОКАЖА ЛИЦЕ ПРЕД СВЕТА и **НЕ СИ ПОКАЗВАМ / ПОКАЖА ЛИЦЕТО ПРЕД СВЕТА.** Не се явявам пред хората. *Че като ти закачат едни звънчета, да тръгнат онези ми ти приказки: смях и веселби... Пък ти бари цяла година няма да можеш да покажеш лице пред света.* П. Ю. Тодоров, Първите.

Още: **Не <си> показвам / покажа лице<то> на бял свят.**

НЕ ПРАВИ ПАРИ. *Диал.* Не помага, безполезно е. *Той продължавал донейде да мучи още като животно, но като видял, че нищо не прави вече пари... проговорил.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания.

НЕ ПРАВЯ ДУМАТА НА ДВЕ *някому.* Винаги изпълнявам желанието, волята на някого, никога не му отказвам да изпълня това, което заповядва. *Па що е право — право, и селяните го почитаха, имаха му икрама и го слушаха — думата му на две не правеха.* Хр. Максимов, Забравени реалисти. *Обичат го всички, тачат го. Приказката му никой не минава, думата му на две не прави.* Г. Караславов, Без гроб. *— Аз думата ѝ на две няма да направя! — каза най-сетне той, като подтискаше мъката и съмнението си.* Ив. Петров, Нонкината любов.

Още: **Не чупя (не прекършвам, не скършвам, не счупвам) думата на две. Не кърша (не троша) думата на две.** *Диал.*

НЕ ПРАВЯ НИ<ТО> КРАЧКА *без някого.* Не предприемам нищо без знанието и одобрението на някого. *Комитетът на Отечествения фронт трябва утре да се легализира. Хората трябва да знаят неговия състав. А в събота ние не трябва да правим нито крачка без хората на Комитета.* Хар. Русев, По стръмнините.

НЕ ПРАВЯ ХАС *от нещо или от някого.* **1.** Не обръщам внимание на нещо или на някого, не ме интересува нещо или някой. *Дявол се е пъхнал в душите им, отче, дявол на дяволите. И от твоите молитви не правят хас вече, и тебе не те бръснат за слива.* Г. Караславов, Време.

2. Никак не одобрявам някого или нещо, като обикн. се старая да покажа неодобре-

нието си. *Тъщата хич не прави хас от тоя си зет.* ● *Аз си закъснявам често, ама майка ми не прави хас от тия неща.*

Още: **Не струвам хас.**

НЕ ПРЕВИВАМ / ПРЕВИЯ КРАК. Работя непрекъснато, без никаква почивка, без да седна.

Още: **Не подгъвам / подгъна (не сгъвам / сгъна, не подвивам / подвия) крак.**

НЕ ПРЕКЪРШВАМ / ПРЕКЪРША ДУМАТА <НА ДВЕ> *някому.* Винаги изпълнявам желанието, волята на някого, никога не му отказвам да изпълня това, което заповядва. *Кметът пратил сватове, но Неда хич и не искала да ги погледне. Думата му не прекършвал и приставът, как може едно вчерашно, и то бедняшко момиче да не я приеме.* М. Яворски, Хората се промениха.

Още: **Не скършвам / скърша (не счупвам / счупя, не чупя, не правя) думата на две. Не кърша (не троша) думата на две.** *Диал.*

НЕ ПРЕКЪРШВАМ / ПРЕКЪРША ХАТЪРА *на някого.* Зачитам волята, желанието на някого, не отказвам да направя онова, което той иска. *Като желаете всички, аз няма да ви прекърша хатъра, ама да се не маеме много; отгде ги пущат?* Ц. Гинчев, Ганчо Косерката. *Ще се мъчим полека-лека да се заглади тая работа. Мама, — ех не трябваше така — ама що да сторим? Ти гледай пак да ѝ не прекършваме хатъра — нали е майка?* Т. Г. Влайков, Стрина Венковица и снаха ѝ.

Още: **Не троша (не чупя, не кърша, не строшавам / строша, не скършвам / скърша, не счупвам / счупя, не пречупвам / пречупя) хатъра. Не разсипвам / разсипя (не развалям / разваля, не разтурям / разтуря) хатъра.** *Диал.* **Не излизам / изляза от хатъра.** *Диал.*

НЕ ПРЕЧУПВАМ / ПРЕЧУПЯ ХАТЪРА *на някого.* Вж. Не прекършвам / прекърша хатъра *на някого. Търпи, мълчи, гълтай и ти като мене — все да е на него по угодата някак, гледай да не му пречупиш хатъра.* П. Ю. Тодоров, Невяста Боряна.

НЕ ПУСКАМ (ПУЩАМ) / ПУСНА ПИЛЕ ДА ПРЕХВРЪКНЕ. Завардвам, пазя много строго някъде, правя невъзможен всякакъв достъп някъде. *На работа в предприятието остави само едната от балдъзите — . . ., а от футболистите — един-единствен. При това не голмайстора на отбора Грашката, не и Пешо Мацакуреца, който не пуска пиле да прехвръкне към нашата врата, та камо ли топката.* А. Антонов-Тонич, Метаморфоза.

Още: **Не давам / дам пиле да прехвръкне.**

НЕ РАЗБИРАМ <НИ<ТО>> БЪКЕЛ *от нещо.* Пълен невежа съм в някаква област. *„Тия бюрократи, каже,. . ., бъкел не разбират от електричеството, на тях ли, каже, шапка ще ида да клатя!"* Г. Караславов, Съвет. *От политика не разбирам нито бъкел.*

Още: **Не зная <ни<то>> бъкел.**

НЕ РАЗБИРАМ / РАЗБЕРА ОТ ДУМА. Не се вслушвам в съветите, които ми се дават, упорит съм, вироглав съм. *Пак се домъкнахте! Нали ви казах да си вървите. От дума вий не разбирате ли?* П. Ю. Тодоров, Змейова сватба. *Камшик, камшик! — викаше Манолаки — вий от дума не разбирате, вий добро не заслужавате.* Й. Йовков, Чифликът край границата. — *Аз казах всичко — отговори с отпаднал глас Герган, — какво повече да казвам. . . или искате да измислям. . . Чудни хора сте. . . От дума не разбирате. . .* К. Калчев, Живите помнят. *Този човек ми се пада по бройка,. . . Няма да си отиде! Не го пускам! Хайде, върви си ти! — Добре! — каза Очиларката и разтвори чантата си. — Тогава ще ви съставя акт и ще отида да извикам милиция! Щом като от дума не разбирате, аз знам и другояче!* Кл. Цачев, Войници.

Още: **Не вземам / взема от дума.**

НЕ РАЗВАЛЯМ / РАЗВАЛЯ ХАТЪР<А> *на някого. Диал.* Зачитам волята, желанието на някого, не отказвам да направя онова, което той иска. *Той открай си го обичаше; а пък откак беше стигнал и бе поел да помага в къщи, той още повече гледаше да му угажда и да му не разваля хатъра.* Т. Г. Влайков, Стрина Венковица и снаха ѝ. — *Пийте, г. А., — подканва от една страна М. . .ва и допълнева току-що изпразнената чаша. И г. А. не разваля хатъра на услужливата хазяйка и обръща чашата между устните си.* Ал. Константинов, Един неочакван годеж. *Ха! Коконо! Не искаш да шеташ? А ти знаеш ли, че тебе двайсет пъти те напъждам, а на Кърджи Османа хатър не развалям?* Ив. Вазов,

Руска. *Но ако непременно желаеш от мене нещо ново за 1000-летието на Бориса да влезе в Сбирката, намисли сюжет и кажи ми. На тебе хатър не развалям и съм готов да се покоря на веленията ти.* Ив. Вазов, Непубликувани писма.

Още: **Не разсипвам / разсипя (не разтурям / разтуря) хатър<а>.** *Диал.* **Не излизам / изляза от хатъра.** *Диал.* **Не строшавам / строша (не скършвам / скърша, не счупвам / счупя, не пречупвам / пречупя, не прекършвам / прекърша, не троша, не чупя, не кърша) хатъра.**

НЕ РАЗПНАХ БОГА И БОГА ЛИ РАЗПНАХ. Не съм извършил нещо непоправимо, нещо изключително осъдително. *Събка извика звънливо: — От гръцко робство избави българите цар Асен, а от турско робство ще ги избави цар Александър, от Русия!... Цялата зала утихна подир думите на ученичката. По много лица се изобрази недоумение и безпокойство... — Па какво сте такива втрещени? Бога ли разпна момичето? Казва си правото! И аз казвам, че цар Александър ще ни избави, не друг!* Ив. Вазов, Под игото.

НЕ РАЗСИПВАМ / РАЗСИПЯ ХАТЪР<А> *на някого. Диал.* Зачитам волята, желанието на някого, не отказвам да направя онова, което той иска. *Тога стана Мирче помалечек, / на майка си атър не разсипал, / и си явна своя бърза коня.* Народна песен.

Още: **Не развалям / развалям (не разтурвам / разтуря) хатър<а>.** *Диал.* **Не излизам / изляза от хатъра.** *Диал.* **Не строшавам / строша (не скършвам / скърша, не счупвам / счупя, не пречупвам / пречупя, не прекършвам / прекърша, не троша, не чупя, не кърша) хатъра.**

НЕ РАЗТУРЯМ / РАЗТУРЯ ХАТЪРА *на някого. Диал.* Зачитам волята, желанието на някого, не отказвам да направя онова,което той иска.*Да не разтура лели Гени хатъра, аз отидох.* Т. Г. Влайков, Леля Гена.

Още: **Не разсипвам / разсипя (не разваля / развалям) хатър<а>.** *Диал.* **Не излизам / изляза от хатъра.** *Диал.* **Не строшавам / строша (не скършвам / скърша, не счупвам / счупя, не пречупвам / пречупя, не прекършвам / прекърша, не троша, не чупя, не кърша) хатъра.**

НЕРДЕ ШАМ, НЕРДЕ БАГДАД. *Ирон.* Употребява се, когато се говори за едно, а някой започва разговор съвсем за друго или съвсем погрешно разбира това, за което става дума.

НЕРОДЕН ПЕТКО, КУПИЛИ МУ КАПА. *Диал. Ирон.* Употребява се, когато предварително се правят приготовления и се кроят планове за нещо съвсем несигурно, за което не се знае дали ще се осъществи.

Още: **На нероден Петко капа сошили.** *Диал. Ирон.* **Още Петко нероден, шапка му шият.** *Диал. Ирон.*

НЕ САКАМ УСТА НАЗАЕМ. *Диал.* Мога винаги да намеря подходящ отговор, знам какво да отговоря, мога винаги да се защитя.

Още: **Не търся (не вземам, не искам) уста назаем.**

НЕ СА МЕ ДЪРПАЛИ КУЧЕТАТА. *Диал.* **1.** Бива ме, хубав съм, привлекателен съм. **2.** Не съм скитал непозволено.

НЕ СА МЕ СУКАЛИ КОТКИТЕ. *Диал.* Бива ме, хубав съм, привлекателен съм.

НЕ СА МИ ВСИЧКИТЕ КОЗИ В ГЛАВАТА. *Диал.* Не съм добре със здравето си, не мога съвсем добре да разсъждавам.

НЕ СА МИ НА ЕДНО МЯСТО ВСИЧКИТЕ БРАТЯ. *Диал.* Вж. Не са ми накуп всичките братя.

НЕ СА МИ НАКУП ВСИЧКИТЕ БРАТЯ. *Диал.* Не съм весел.

Още: **Не са ми на едно място всичките братя.** *Диал.*

НЕ СА СТО ЧАВКИ, ЦАРО, А СА ДЕВЕТДЕСЕТ И ДЕВЕТ. *Диал.* За голяма лъжа, която някой взема за истина или за силно преувеличена истина.

НЕ СВАЛЯМ / СВАЛЯ КОСЪМ ОТ ГЛАВАТА *на някого*. Оставям някого съвсем невредим, не му причинявам никакво зло. *Баща ми наистина се излюпи в овчите кожи, скочи на крака и си пое работата, като че не бяха свалили косъм от главата му. Хората казваха, че бил се върнал от онзи свят.* Ив. Петров, Преди да се родя.

Още: **Не бутвам / бутна косъм от главата.**

НЕ СВАЛЯМ / СВАЛЯ ОЧИ и **НЕ СВАЛЯМ / СВАЛЯ ОЧИТЕ СИ** *от някого или нещо. Обикн. в несв. вид.* Непрекъснато, продължително гледам някого или нещо (обикн. защото ми се харесва, защото ми е мило или за да го наблюдавам, следя какво прави или какво става). *Той не сваляше очи от нея, следеше движенията на ръцете ѝ, оживеното ѝ лице, очите ѝ.* Д. Талев, Преспанските камбани. *Гошката също беше застанал пред палатката и не сваляше очи от палячото.* К. Петканов, Омайно биле. *Богдан стоеше скрит зад един трън на склона и наблюдаваше околността, не сваляше очи от пътищата.* К. Петканов, Хайдути. *Султана не отговори веднага, но и не сваляше очи от снаха си, като че ли се боеше да не я изпусне.* Д. Талев, Преспанските камбани. *А майка му не сваляше очи от него. Следеше всяко негово движение.* Ив. Петров, Нонкината любов.
По-рядко без отриц.: **Свалям / сваля очи.** Преставам да гледам някого или нещо. *Лалка се стресна от това прикосновение, свали очи от потона и ги впери в Рада.* Ив. Вазов, Под игото.

Още: **Не снемам / снема очи<те си>. Не вдигам / вдигна (не отделям / отделя, не откъсвам / откъсна) очи<те си>** /в 1 знач./.

НЕ СГЪВАМ / СГЪНА КРАК. Работя непрекъснато, без никаква почивка, без да седна. *Съсипали сме се от работа, цяла година не сме сгънали крак и... Тя не се доизказа.* Г. Караславов, За пръв път.

Още: **Не превивам / превия (не подвивам / подвия, не подгъвам / подгъна) крак.**

НЕ СЕ ВОЗЯ НА ТАЯ (ТАКАВА) КОЛА. Не съм съгласен да се заема с нещо, отхвърлям някакво предложение.

Още: **Не се качвам на тая (такава) кола.**

НЕ СЕ ДЕЛЯ ОТ АКЪЛА СИ. *Диал. Неодобр.* Упорит съм, не се вслушвам в чужди съвети, не се отказвам от това, което съм намислил. *Казвах ѝ аз да не заминава, ама тя нали не се дели от акъла си, не ме послуша.*

НЕ СЕДЯ НА ЕДИН КАРАР. *Диал.* Меня се, не оставам неизменен.

НЕ СЕ ЗНАЕ <НИ> КОЙ ПИЕ, <НИ> КОЙ ПЛАЩА. Съществува пълно безредие, анархия, никой не носи отговорност за това, което става. *Той можа отрано да разбере, че в тая държава не се знае кой пие, кой плаща; животът се нареждаше криво-ляво от само себе си, машината се движеше по инерция.* Л. Стоянов, Бенковски. *Поеми си работата. Всичко се пилее, руши се... Момчетата те обират. Станали са грабливи като орли. Всичко тука е с главата надолу. Не се знае кой пие, кой плаща.* Д. Немиров, Възелът.

НЕ СЕ КАЧВАМ НА ТАЯ (ТАКАВА) КОЛА. Вж. Не се возя на тая (такава) кола.

НЕ СЕ КРИЯ ЗАД ПРЪСТА СИ. Искрен съм, откровен съм, прям съм.

НЕ СЕ ЛОВЯ НА ТОВА ХОРО. Не искам да се заема с нещо, което ми е неприятно, трудно е или е рисковано. *Аз защо не се ловя на това хоро — дрезгаво се смее тате. — Трупат те, трупат те с работа, не можеш да се откачиш.* В. Бончева, Анчето пише.

НЕ СЕ НАМИРАШ У БАЩИНАТА СИ ВОДЕНИЦА. *Диал.* Казва се на човек, който много вика, говори високо.

НЕ СЕ ОБРЪЩАМ НАЗАД. Не ме интересува това, което вече е минало за мене, не се съобразявам с него.

Още: **Не поглеждам назад.**

НЕ СЕ ОЖЕНИЛ, ЧЕ НЯМАЛ МЯСТО ЗА ЛЮЛЯНЯ. *Диал. Ирон.* За човек, който прави много тънки сметки, преди да предприеме нещо.

НЕ СЕ СВЪРТАМ / СВЪРТЯ НА ЕДНО МЯСТО. 1. Изпитвам силно безпокойство, вълнувам се от нещо и чувствувам необходимост да се движа, да изляза. *Марин не се свърташе на едно място. Той току ставаше през нощта и тайно от майка си слизаше долу.* Ем. Коралов, Малкият въстаник. *Недялка влизаше и излизаше. Най-малкото ѝ дете гореше в треска и тя не се свърташе на едно място.* В. Геновска, Седем години. **2.** С неспокоен нрав съм и чувствувам нужда от непрекъснато движение, промяна, не мога да се задържа на едно място или на една и съща работа. *Дяволска сила кипеше в жилите му и не му даваше ни да спи, ни да се свърти на едно място.* Ив. Петров, Нонкината любов. — *Камъкът си тежи на мястото. Не вярвай ти, че може нещо пътно да излезе от човек, който не се свърта на едно място.* Р. Стоянов, Майстори.

Още: **Не ме свърта (не се сдържам / сдържа) на едно място.**

НЕ СЕ СДЪРЖАМ / СДЪРЖА НА ЕДНО МЯСТО. 1. Изпитвам силно безпокойство, вълнувам се от нещо и чувствувам необходимост да се движа. *Но тя нищо не можеше да чете, нито да се сдържи на едно място.* Й. Йовков, Чифликът край границата. *Касабов беше възбуден от изпитото вино и не се сдържаше на едно място.* Хар. Русев, Под земята. *Впрочем, сам Слави не се сдържаше на едно място. Той беше нетърпелив, часовете му се виждаха дълги.* Д. Немиров, Дело № 9.
2. С неспокоен нрав съм и чувствувам нужда от непрекъснато движение, промяна, не мога да се задържа на едно място или на една и съща работа.

Още: **Не ме сдържа (не се свъртам / свъртя) на едно място.**

НЕ СЕ СЕДИ НАСРЕЩА МИ. Много съм сърдит, разгневен и не търпя да ми противоречат. — *Не трябваше да се съгласяваш. Кога най-после ще си починеш?...— Какво да я правя, насреща ѝ не се седи.* А. Михайлов, Децата на шивачката.

НЕ СЕ ЧУ, НЕ СЕ ВИДЯ и **НИ<ТО> СЕ ЧУ, НИ<ТО> СЕ ВИДЯ.** За човек— безследно изчезна, отиде неизвестно къде. *Угадиха каква е работата, дигнаха го и не се чу и не се видя вече. Трябва в лудницата да го изпратиха...* Г. Караславов, Изчадия адови. — *Вардачите не се чуха, не се видяха, избягаха.* Ст. Загорчинов, Ивайло. *Синът им нито се чу, нито се видя.* Ил. Волен, Между два свята. *Уж всички здрави и годни мъже от болярското село и голяма част от долненци тръгнаха с него, а в последния миг де тоз, де онзи не се чу, не се видя.* Ст. Загорчинов, Ивайло. — *Ама го взеха запас още преди да почне войната. И той се затри с войската — ни се чу, ни се видя..* П. Вежинов, Звездите над нас.

НЕ СИ ВДИГАЙ КРАКАТА, ЧЕ НЯМАМ ПЕТАЛО ДА ТЕ КОВА. *Диал.* **1.** Казва се на човек, който се готви да иде някъде с другите.
2. Казва се на човек, който е сиромах, а се мери с богатите.

НЕ СИ ВДИГАМ / ВДИГНА ПРЪСТА, НЕ ВДИГАМ / ВДИГНА ПРЪСТ и *по-рядко* **НЕ СИ ВДИГАМ / ВДИГНА МАЛКИЯ ПРЪСТ.** *Самост. или за нещо, за някого.* Не полагам ни най-малко усилие да предприема, да извърша нещо, обикн. в полза на някого. — *Сега вече бабата е по-мила! — ... Тая, дето и пръст не е вдигнала за него, тя сега се слуша.* Т. Г. Влайков, Стрина Венковица и снаха ѝ. *Бог всякога е глух за жалбите на роба, / когато той търпи, въздиша и желай, / а сам не дига пръст за нищо и нехай / за своите нужди.* П. П. Славейков, Кървава песен. *За всичко вечно обещава — / окото му не мига. / Но после тъй си и остава — / той пръста си не вдига.* Кольо К.

Още: **Не <си> повдигам / повдигна (не <си> мърдам, мръдвам / мръдна, не <си> помръдвам / помръдна, не <си> шаввам / шавна) пръст<а> и не си повдигам / повдигна (не си мръдвам / мръдна, не си помръдвам / помръдна) малкия пръст.**

НЕ СИ ВЗЕМАМ / ВЗЕМА СБОРА НАЗАД. *Диал.* Устоявам на това, което съм обещал или твърдял, не се отказвам от това, което съм обещал.

НЕ СИ ВИДИ ЗАДНИКА. *Вулг. Пренебр. Със следв. изр. със съюз* **ами** *и др.* Не съзнава какъв е (за човек, който има големи недостатъци или лоши прояви, а без да се съобразява с това, предявява големи претенции или осъжда, критикува другите).

НЕ СИ В (У) ПРЪСТЕНИ. *Обикн. във 2 и 3 л. Диал.* Можеш и сам да свършиш някаква работа, не си сакат, нищо не ти пречи (обикн. като укор към някого). — *Ела ми запали печката. — Запали си я ти, не си у пръстени.*

Още: **Пръстени ли имаш на ръцете си.** *Диал.*

НЕ СИ ДАВАМ ЗЛО СЪРЦЕ. Не се ядосвам, не се дразня. — *Та да измекерува са го назначили, а? — . . . — Ех, така ще го кажем ние по нашенски. Ама то е нищо, лельо, ти недей си дава зло сърце.* Т. Г. Влайков, Стрина Радевица се вълнува.
Още: **Не си правя (не струвам) зло сърце.**

НЕ СИ ДАВАМ ИНАТА. *Диал.* Силно упорствувам, не отстъпвам, не се съгласявам с нещо. *За нашия сиромашлък само общото стопанство е спасение. . . Хич и не се дърпайте. . . Цялата младеж е на страната на новото. . . То и татко, както го гледам. . . Ама ти, майко, ината си не даваш. . .* Кр. Григоров, Новодомци.

НЕ СИ Е РАБОТА. *Диал.* Няма смисъл, безпредметно е, безсмислено е. *А да бързаме да им заведем комити, и това не си е работа, в тамошния затвор ги има с хиляди.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания.

НЕ СИ ЗАРЯЗВАМ МАГАРЕТО В КАЛТА. Пазя си интересите, умея да си защищавам интересите, да запазя това, което имам, което съм придобил. *Ако сцената отпреди час се разиграе наново, ще си отида! . . . — Но сега инициативата беше у Графа, а аз нямам навика да си зарязвам магарето в калта. . .* Др. Асенов, Изпити.
Още: **Не си оставям магарето в калта.**

НЕ СИ ЗНАЯ АКЪЛА. *Диал.* Забравям много, изкуфял съм.

НЕ СИ ЗНАЯ ГОДИНИТЕ. Много съм стар.

НЕ СИ ЗНАЯ ЧЕРГАТА. Не съзнавам положението си, големея се, надувам се, въпреки че съм беден. *Не си ли знае чергата, та се е накокошинила, като че ли е принцеса?* Д. Кисьов, Щастието не идва само.

НЕ СИ (НИМА СИ) КИХНАЛ НА БЪДНИ ВЕЧЕР, ТА ДА ТИ ГО ХАРИЖА. *Диал.* Казва се при отказ на някой, който иска да му се подари нещо.
От народния обичай да се подарява нещо на онзи, който пръв кихнел на Бъдни вечер. (Ст. Младенов, Български тълковен речник, с. 1025).

НЕ СИ МЪРДАМ (НЕ СИ МРЪДВАМ / МРЪДНА) ПРЪСТА, НЕ МЪРДАМ (НЕ МРЪДВАМ / МРЪДНА) ПРЪСТ и *по-рядко* **НЕ СИ МЪРДАМ (НЕ СИ МРЪДВАМ / МРЪДНА) МАЛКИЯ ПРЪСТ.** *Самост. или за нещо, за някого.* Не полагам ни най-малко усилие да предприема, да извърша нещо, обикн. в полза на някого. *Онзи, който сега спокойно седи и пръста си не мръдва за спасението на Телман, той поема върху себе си част от отговорността за неговата съдба.* Г. Димитров, Пред фашисткия съд. *Никой няма да си мръдне пръста за него, ако сам той* [българският народ] *не поиска своето право и не даде да се разбере, че и неговият час е настъпил.* Л. Стоянов, Бенковски. — *Не ти обещавам да ги освободя. Сега и брат ми да е арестуван, няма да си мръдна пръста и за него. Времето е такова. Или те, или аз.* В. Геновска, Седем години. *Не обичам равнодушните хора, които живеят с девиза „Що ми трябва на баир лозе“, презирам тези, които знаят какво трябва да се направи, за да се отстрани една злина, но не си мръдват пръста.* Ем. Манов, Ден се ражда. *Заканих му се: ще се оплача. — Оплачи се — развика се чифликчията — ако щеш на господя! На кого да се оплача? Тогава никой не си мърдаше пръста за такива като нас.* А. Каралийчев, Народен закрилник. *Отидох до центъра и проверих в пощата. Ако човек не отиде лично и не се намеси,. . ., никой не си мърда пръста. Оправих всичко и утре по обед записът ще е тук.* Ан. Павлов, Лудият от стая 17. *На гражданите не вярвам. Ние, селяните, изнесохме войната на плещите си, а на девети юни не си мръднахте пръста да ни помогнете.* Ем. Станев, Иван Кондарев. [Великите сили] *Ще оставят турците да изколят народа ни, да изгорят селата ни и няма да си мръднат и малкия пръст, както не го мръднаха, когато кюрдите, подстрекавани от Абдул Хамид, изклаха арменците.* Д. Спространов, Самообречените.
Още: **Не <си> помръдвам / помръдна (не <си> повдигам / повдигна, не <си> шаввам / шавна) пръст<а> и не си помръдвам / помръдна (не си вдигам / вдигна, не си повдигам / повдигна) малкия пръст.**

НЕ СИ НА ШАРЕНАТА КРАВА ТЕЛЕТО и **НИМА СИ НА ШАРЕНАТА КРАВА ТЕЛЕТО.** *Обикн. във 2 и 3 л. Диал. Ирон.* Казва се на човек, който иска да му дадат повече, отколкото дават на другите, за да му се изтъкне, че това не е редно. *Ти не*

си на шарената крава телето, че да ти дам средата на динята — казваше баща ми и разделяше средата по равно на всички.

НЕ СИ НА ШАРЕНАТА ОВЦА ШИЛЕТО. *Обикн. във 2 и 3 л. Диал. Ирон.* Казва се на човек, който иска да му дадат повече, отколкото дават на другите, за да му се изтъкне, че това не е редно.

НЕ СИ ОСТАВЯМ ДУМАТА В ПЕПЕЛТА. Не премълчавам, реагирам, когато ме засегнат. *Той ме обиди, но аз не си оставям думата в пепелта, и му казах всичко, което мисля за него.*

НЕ СИ ОСТАВЯМ КОЛАТА В КАЛТА. Пазя си интересите, умея да си защищавам интересите, да запазя това, което имам, което съм придобил. *И мога да те зарадвам — няма да минат десет дни и Дойчин ще се върне при нас. Аз съм стар, но не си оставям колата в калта.* К. Петканов, Златната земя.

Още: **Не си оставям магарето в калта.**

НЕ СИ ОСТАВЯМ КОНЯ В РЕКАТА. Пазя си интересите, умея да си защищавам интересите, да запазя това, което имам, което съм придобил.

НЕ СИ ОСТАВЯМ МАГАРЕТО В БАТАКА. Пазя си интересите, умея да си защищавам интересите, да запазя това, което имам, което съм придобил. *Бай Захари вика: „Ами винцето два пъти с вода го кръщаваш и пак за винце го даваш. Хем кръстник си значи, хем зевзек, дето на зевзеците пари за водата взема!“ Бай Захари, той, не си оставя магарето в батака...* Д. Бозаков, Дълбоки снегове.

Още: **Не си оставям магарето в калта (насред пътя).**

НЕ СИ ОСТАВЯМ МАГАРЕТО В КАЛТА. Пазя си интересите, умея да си защищавам интересите, да запазя това, което имам, което съм придобил. *О, тя е огън жена! Никога не си оставя магарето в калта. Заеме ли се с нещо — направя го.* М. Марчевски, Тихо пристанище.

Още: **Не си оставям магарето в батака (насред пътя). Не си оставям колата в калта. Не си зарязвам магарето в калта.**

НЕ СИ ОСТАВЯМ МАГАРЕТО НАСРЕД ПЪТЯ. Вж. Не си оставям магарето в батака.

НЕ СИ ОСТАВЯМ ЧЕПИКА В КАЛТА. Пазя си интересите, умея да си защищавам интересите, да запазя това, което имам, което съм придобил.

Още: **Не си оставям чехъла в калта.**

НЕ СИ ОСТАВЯМ ЧЕХЪЛА В КАЛТА. Вж. Не си оставям чепика в калта.

НЕ СИ ПЛЮВАМ НА РЪЦЕТЕ (НА РЪКА). *Диал.* **1.** Не се страхувам, смел съм, решителен съм.
2. Не се боя от работа, залавям се без колебание с трудни задачи.

Още: **Не си поплювам на ръцете (на ръка).** *Диал.*

НЕ СИ ПОВДИГАМ / ПОВДИГНА ПРЪСТА, НЕ ПОВДИГАМ / ПОВДИГНА ПРЪСТ и *по-рядко* **НЕ СИ ПОВДИГАМ / ПОВДИГНА МАЛКИЯ ПРЪСТ.** *Самост. или за нещо, за някого.* Не полагам ни най-малко усилие да предприема, да извърша нещо, обикн. в полза на някого. *Разпъва се родината на кръст, / героят не повдига нито пръст.* Ем. п. Димитров, В страната на розите.

Още: **Не <си> вдигам / вдигна (не <си> мърдам, мръдвам / мръдна, не <си> помръдвам / помръдна, не <си> шаввам / шавна) пръст<а> и не си вдигам / вдигна, не си мърдам (мръдвам / мръдна, не си помръдвам / помръдна) малкия пръст.**

НЕ СИ ПО-ГОЛЯМ ОТ ХЛЯБА. Казва се на човек, обикн. когато е нещо сърдит и не иска да яде, за да му се изтъкне, че не бива да постъпва така. — *Не чакай да те каня... не си по-голям от хляба... Аз последвах примера на стопанина и с апетит похапнах.* Ив. Аржентински, Сребърната пътека.

НЕ СИ ПОДАВАМ / ПОДАМ НОСА *някъде.* Не отивам, не се явявам, не се вестявам някъде. *Скрита в стаичката си, младата унгарка не подаваше дори носа си в кухнята.*

П. Вежинов, Втора рота. — *Какво правят познатите в София? Цяла година не съм си подавал носа натам!* А. Наковски, Мария против Пиралков. *Янков попита дали ли са жертви.— А, имаме двама ранени. То нищо, ами убиха едно момче, Ицката. Къщите ни пазят, но отпред е гола поляна, носа си не можеш да подадеш — отвърна четникът и поиска чаша вода.* Ем. Станев, Иван Кондарев.

Още: **Не си показвам / покажа носа.**

НЕ СИ ПОКАЗВАМ / ПОКАЖА ГЛАВАТА <НАВЪН>. Не излизам вън от къщи. *От потери главата си не можеш да покажеш...* Ив. Вазов, Под игото.

Още: **Не си показвам / покажа носа навън.**

НЕ СИ ПОКАЗВАМ / ПОКАЖА НОСА *някъде.* Не отивам, не се явявам, не се вестявам някъде. *Турците се оттеглили от само себе си и никакви Радецкови войски не са си показвали носа на Шипка.* Ив. Вазов, Българският Херкулесбад. *Това царщина ли е?... Не смееш да си покажеш носа извън града.* Ив. Вазов, Под игото. *Ония консерви от „парламента" не си показаха носовете на събранието. Крият се като лисици.* Ив. Петров, Мъртво вълнение. *Някой ден току виж над Соуджак се надвесил табор царска войска — трябваше да я посрещне достойно, та друг път да не смее царски субаш да покаже носа си в Чеч.* Л. Стоянов, Мехмед Синап.

Още: **Не си подавам / подам носа.**

НЕ СИ ПОКАЗВАМ / ПОКАЖА НОСА НАВЪН. Не излизам вън от къщи. *Тооо... едно време, ви казвам, не смей човек носа да си покаже навън.* Чудомир, Визита. *Вън трещи, гърми, излива се дъжд... Гадовете се скрили в дупките си, не смеят да си покажат носа навън, а ние тук си вършим спокойно работата.* К. Калчев, Живите помнят.

Още: **Не си показвам / покажа носа на улицата. Не си показвам / покажа главата навън.**

НЕ СИ ПОКАЗВАМ / ПОКАЖА НОСА НА УЛИЦАТА. Не излизам вън от къщи *Аз съм се затворил в къщи, не мога да си покажа носа на улицата.* Ал. Константинов „Малко сравнение".

Още: **Не си показвам / покажа носа навън.**

НЕ СИ ПОМРЪДВАМ / ПОМРЪДНА ПРЪСТА, НЕ ПОМРЪДВАМ / ПОМРЪДНА ПРЪСТ и *по-рядко* **НЕ СИ ПОМРЪДВАМ / ПОМРЪДНА МАЛКИЯ ПРЪСТ.** *Самост. или за нещо, за някого.* **Вж.** Не си повдигам / повдигна пръста. *Ако бе мислил и размислял Лазар върху тая скръбна, кървава случка преди година-две, би решил да събере общинарите,..., биха отишли при каймакамина да се застъпят за селяните; или би направила общината оплакване чак до пашата в Битоля. Минаха му и сега такива мисли, но той сам ги отхвърли: ... Ще ги посрещне каймакаминът и ще ги изпрати с празни приказки и обещания; няма да помръдне пръста си и пашата.* Д. Талев, Преспанските камбани. *Аз тях* [комунистите] *по ги уважавам от такива герои като вас, защото те се бият за тържеството на своите варварски идеи, а вие не си помръдвате пръста за цивилизацията и само се хвалите с чужда храброст!* Г. Караславов, Танго. *Оръжие, хляб... Не обеща ли твърде много Осман ага? Не, беше премислил хубаво: за по-малко от тази цена не би накарал никого от тях да си помръдне пръста.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. *Тоя деятелен мъж, който, щом веднъж почваше да работи, едва си лягаше да дремне, умееше също тъй да не помръдва пръст, щом трябваше само да се чака.* А. Дончев, Сказание за Самуила. *Той вярваше, че е започнала повсеместна революция, ала не смееше да излезе навън и да се присъедини към бунтарите. „И пръст да не помръдна за новата власт, тя пак ще ме обложи..."* Ив. Петров, Мъртво вълнение. — *Видя ли Хела? — Да, нищо и никаква звездица — каза Алек. — Изглежда, моіто момче, че не си струваше да бъхтаме толкова път заради нея... — Заради нея ли? — каза той. — Честна дума, Алек, заради нея не бих си помръднал и малкия пръст.* П. Вежинов, Сините пеперуди.

НЕ СИ ПОПЛЮВАМ В ПАЗВАТА. *Диал.* **1.** Не се страхувам, смел съм, решителен съм. *Мнозина казваха да иде някой при бирника и да му каже, че ако не иска да знае, че хората губят време, то за говедата да го е грях... Пратете някой, на който ще мине думата... Ще отидеш ли? Ще отиде, ще отиде! Он не си поплюва в пазвата! Бива го — изговориха в един глас мнозина.* Н. п. Филипов, Бирникът дошъл.
2. Не се боя от работа, залавям се без колебание с трудни задачи.

Още: **Не си поплювам на ръцете (на ръка).** *Диал.*

НЕ СИ ПОПЛЮВАМ НА РЪЦЕТЕ (НА РЪКА). *Диал.* **1.** Не се страхувам, смел съм, решителен съм. *Ламбо ходи из планините харамия с дружина и издебва Първана!... Но и Първан не си поплюваше на ръцете.* Ив. Вазов, Два врага. — *Има, мале, има отърване — смръщи вежди Сава. — Дано само доживеем да им видим края на проклетия чорбаджилък! — Ама ти, сине, не се отпущай много, че чорбаджиите не си поплюват на ръцете!* Д. Марчевски, Дошло е време. *Или брат му, на когото чергата още си стои в затвора, ще да е сторил това, или онзи, Скокльо, който също не си поплюва на ръцете и е готов на всичко за свата си.* Б. Обретенов, Сноп. — *Ако кркнеш, ще ти разпоря корема. — Кръчмарят, втрещен, погледна силяха. Той знаеше, че Графът си не поплюва на ръцете. И кротува като дете.* Ив. Вазов, Под игото.
2. Не се боя от работа, залавям се без колебание с трудни задачи. — *Почнали сте вършитба, а? — Почнахме, зер! — поглади брадичката си Трифон... Ами! Не си поплюваме на ръцете ние.* А. Гуляшки, Село Ведрово.
Още: **Не си поплювам в пазвата.** *Диал.* **Не си плювам на ръцете (ръката).** *Диал.*

НЕ СИ ПРАВЯ ЗЛО СЪРЦЕ *за нещо.* Не се ядосвам, не се дразня от нещо. *Да... накара ти мен, безразсъдния старец, да се замисля. Нали знаеш, аз не поимам живота толкова навътре, не си правя зло сърце за житейските неволи. А видиш ли, ти ме накара да се замисля.* А. Каменова, Харитининият грях.
Още: **Не си давам (не струвам) зло сърце.**

НЕ СИ ПРОСТИРАМ ДРЕХИТЕ НА ЕДНО СЛЪНЦЕ *с някого. Диал.* Никак не се обичам с някого, мразя го силно.

НЕ СИ ПУЩАМ ВЪЛНАТА. *Диал.* Скъперник съм.

НЕ СИ СЕ ИЗМИЛ НА ШОВРЪДАНЕТЕ. *Диал. Пренебр.* Казва се в отговор на никого, който иска нещо назаем или на вересия и му отказват.
Още: **Иди се измий на шовръданете.** *Диал. Пренебр.*

НЕ СИ СТРУВА ТРУДА и СТРУВА ЛИ СИ ТРУДА. *Със следв. изр. със съюз* **да.** Безсмислено е, излишно е, не заслужава. *Ако дойде смъртта, тя ще дойде където да е. Не си струва труда да се бяга от нея.* Кр. Белев, Запад. *Но за някакво съвсем малко зъбче не си струва труда да се плаче, драги Боби.* Елин Пелин, Зъбчето, което се клати. *Ах, бай Кондов, струва ли труда си... да отмъщаваш на един идиот!* Ив. Вазов, Под игото.
Още: **Не си чини труда.** *Диал.*

НЕ СИ ЧИНИ ТРУДА. *Диал.* **Вж.** Не си струва труда.

НЕ СИ ЧИНЯ ПАРИТЕ. *Диал.* За предмет, вещ — не съм хубав, не ме бива, не струвам.

НЕ СИ ШАВВАМ / ШАВНА ПРЪСТА и НЕ ШАВВАМ / ШАВНА ПРЪСТ. *Самост. или за нещо, за някого.* Не полагам ни най-малко усилие да предприема, да извърша нещо, обикн. в полза на някого. — *Изпразниха ми хамбарите, взеха ми хубавите коне, здравето ми взеха, а сега ме връщат при децата ми като палячо. Отсега нататък* [от войната] *да знаете, че нищо не ми трябва... Който иска да оре и да сее, аз пръста си няма да шавна.* К. Петканов, Морава звезда кървава.
Още: **Не <си> мърдам (не <си> мръдвам / мръдна, не <си> вдигам / вдигна, не <си> помръдвам / помръдна, не <си> повдигам / повдигна) пръст<а>.**

НЕ СКЪРШВАМ / СКЪРША ДУМАТА НА ДВЕ *някому.* Винаги изпълнявам желанието, волята на някого, никога не му отказвам да изпълня това, което заповядва. — *Ще прощаваш, Народний войводо; досега думата ти на две не съм скършил, ама този път не съм съгласен с тебе!* Ст. Дичев, За свободата.
Още: **Не счупвам / счупя (не прекършвам / прекърша, не чупя, не правя) думата на две. Не троша (не кърша) думата на две.** *Диал.*

НЕ СКЪРШВАМ / СКЪРША ХАТЪРА *на някого.* Зачитам волята, желанието на някого, не отказвам да направя онова, което той иска. *Види се, татко искаше да услужи на стария си познайник, та не му скърши хатъра. Прие сина му. И работата тръгна.* Д. Немиров, Когато бях малък. *Джапар взе кесията, но не изглеждаше да е убеден, а направи това колкото да не скърши хатъра на Сали Яшар.* Й. Йовков, Песента на

колелетата. — *Дърварски ум е моят! Е, няма да ти скършвам хатъра. Ще доходам* [в училище]. Л. Александрова, Има едно щастие. — *Ей, хора, слушайте! — подвикна закачливо Генчо. — Бай Костанди, ха-ха, ще обяви, че ни раздава имота си! . . . — А, няма да скършим хатъра на бай Костанди! — задяваха го със смях селяните.* П. Славински, Претворена земя. — *Е, даскал ефенди, ще дойдеш сега с мене в конака. Вика те каймакаминът за малко. — Как тъй — . . . Сега ли, посред нощ?! — За малко, даскал ефенди. Няма да скършиш хатъра на каймакамина.* Д. Талев, Преспанските камбани.
По-рядко без отриц: **Скършвам / скърша хатъра** *на някого.* Отказвам да изпълня желанието на някого, не правя онова, което той иска, не зачитам волята му. *Дочувам, че майка му не искала Нонето за снаха. . . Като знае това, Петър може да се стеснява да скърши хатъра на майка си.* Ив. Петров, Нонкината любов. *Много ѝ е криво за това! Ала може ли пък и хатъра на Колча да скърши.* Т. Г. Влайков, Стрина Венковица и снаха ѝ. *Това ни е целият достлук с морето! То така, а иди, че скърши хатъра на жената! Щом иска да плавам, значи, ще плавам!* Н. Антонов, В открито море.

Още: **Не троша (не кърша, не чупя, не строшавам / строша, не счупвам / счупя, не пречупвам / пречупя, не прекършвам / прекърша) хатъра. Не разсипвам / разсипя (не развалям / разваля, не разтурям / разтуря) хатър<а>**. *Диал.* **Не излизам / изляза от хатъра.** *Диал.*

НЕ СМЕЯ ДА ГЛЕДАМ ХОРАТА В ОЧИТЕ и **НЕ СМЕЯ ДА ГЛЕДАМ В ОЧИТЕ** *някого.* Изпитвам срам, срамувам се от някаква своя постъпка или от постъпка на близък човек. *След вчерашния скандал тя не смее да ме гледа в очите.*

Още: **Не смея да погледна хората в очите и не смея да гледам в очите. Не мога да гледам хората в очите и не мога да гледам в очите.**

НЕ СМЕЯ ДА ПОГЛЕДНА ХОРАТА В ОЧИТЕ и **НЕ СМЕЯ ДА ПОГЛЕДНА В ОЧИТЕ** *някого.* Изпитвам срам, срамувам се от някаква своя постъпка или от постъпка на близък човек. *Липо. . . не смееше да погледне баща си в очите.* Елин Пелин, Летен ден.

Още: **Не смея да гледам хората в очите и не смея да гледам в очите. Не мога да погледна хората в очите и не мога да погледна в очите.**

НЕ СНЕМАМ / СНЕМА ОЧИ и **НЕ СНЕМАМ / СНЕМА ОЧИТЕ СИ** *от някого* или *нещо. Обикн. в несв. вид.* Непрекъснато, продължително гледам някого или нещо (обикн. защото ми се харесва, защото ми е мило, или за да го наблюдавам, следя какво прави или какво става). *Прехласнати и упоени всички, / очите си не снемаха от нея.* П. П. Славейков, Епически песни. *Той* [Йосиф] *не снемаше очи от Нона, сякаш я разглеждаше и друго нещо си мислеше.* Й. Йовков, Чифликът край границата. *Антония пламна и като не можа да измисли какво да каже, сконфузено седна. И на целия салон стана ясно, че макар през цялото време да не бе снела очи от докладчика, тя не бе чула нито дума от доклада.* П. Льочев, Песента на белите платна. *Погледът му спря върху няколко кални кръгли петна на стената. И докато учениците четяха молитвата, той не сне очите си от тях.* Г. Караславов, Конкретен метод. *И той не сне очи от каруцата, докато тя не стигна в село и не изви с четирите си коня пред „чифлика“ на Чокоя.* Й. Йовков, Женско сърце.

Още: **Не свалям / сваля очи<те си>**. Не **отделям / отделя (не откъсвам / откъсна, не вдигам / вдигна) очи<те си>** /в 1 знач./.

НЕ СОСВАТ МИ ДЪСКИТЕ. *Диал.* Не съм нормален, луд съм, безумен съм.

НЕ СОСВАТ МИ НИ ЧЕРНИТЕ КАМЪНИ. *Диал.* Много съм алчен, всичко грабя от другите.

НЕ СПОМЕНАВАЙ НАПРАЗНО ИМЕТО БОЖИЕ. *Ирон.* Употребява се като шеговита закана към някого, когато той критикува лице с по-голяма власт.

Според седмата от десетте божи заповеди.

Още: **Не изричай името господне напразно.**

НЕ СТИГАМ ДО ПЪПА *на някого.* Не мога да се сравнявам с някого, превъзхождан съм значително от някого.

НЕ СТРОШАВАМ / СТРОША ХАТЪРА *на някого.* Зачитам волята и желанието на някого, не отказвам да направя онова, което той иска. — *Винаги съм те слушал като приказваш, бай Кьно, сега искам думата. . . — Дадено — рече ми той. — И два пъти*

да я поискаш, пак няма да ти строша хатъра... Кр. Григоров, Искам думата. *Примоли се пак, и този път не строшиха хатъра му — назначиха го домакин в стопанството.* Н. Нинов, Една шепа орехи. *Въпросът беше от значение, защото жена му обичала „хрупкаливите" картофи, а той беше въодушевен от желание да не строши хатъра ѝ.* Н. Хайтов, Съперници. *Тоя път щяха да изпратят харзувала до Салих бей в Истанбул, та той лично да го предаде в Дивани хумаюна. Беят нямаше да строши хатъра на самоковския първогражданин.* А. Христофоров, Ангария. *— Недей се трови! — казва ми жената. — Просто недей да мислиш за тия неща... Грижи се жената, значи, не бива хатъра ѝ да строша. — Добре! — казвам.* Н. Хайтов, Диви разкази.

Още: **Не скършвам / скърша (не счупвам / счупя, не пречупвам / пречупя, не прекършвам / прекърша, не троша, не чупя, не кърша) хатъра. Не разсипвам / разсипя (не развалям / разваля, не разтурям / разтуря) хатър<а>.** *Диал.* **Не излизам / изляза от хатъра.** *Диал.*

НЕ СТРУВАМ ДА СИ ПОДПРЕШ ВРАТНИКА С МЕНЕ. *Диал.* Съвсем съм негоден. *Брат му толкова неела, не струва да си подпреш вратника с него.*

НЕ СТРУВАМ ЗЛО СЪРЦЕ. Не се ядосвам, не се дразня от нещо.

Още: **Не си правя (не си давам) зло сърце.**

НЕ СТРУВАМ КОЛКОТО МАЛКИЯ ПРЪСТ *на някого.* Стоя много по-долу от някого по личните си качества и възможности, далеч съм превъзхождан от някого. *— Според вас да го оставим да загине ли? — А според тебе всички ли да загинем? — Какво ме интересуват всички! — ... — Всички ние не струваме колкото малкия му пръст.* П. Вежинов, Звездите над нас.

Още: **Не мога да се меря на (с) малкия пръст. Не съм нито на малкия пръст.**

НЕ СТРУВАМ НИ КАЛПАКА СИ. *Диал. Подигр.* Не ме бива, некадърен съм.

НЕ СТРУВАМ ХАС *от нещо или някого.* **1.** Не обръщам внимание на нещо или на някого, не ме интересува нещо или някой. *Само началникът на гарата не струваше хас от тия шеги, които засягаха до голяма степен неговото служебно достойнство, но той като беше умен и не дребнав, преструваше се, че не ги забелязва.* Ем. Станев, Януарско гнездо. *В нашия град ние, безвластниците, сме значителна сила, от която другарите комунисти не струват хас, особено за нашето влияние върху всички свободни умове.* Ем. Станев, Иван Кондарев.
2. Никак не одобрявам някого или нещо, като обикн. се старая да покажа неодобрението си. *Ожени се за бедно и добро момче, но майка ѝ не струваше хас.* ● *Аз се записах за екскурзията, но майка ми не струва хас от тия неща.*

Още: **Не правя хас.**

НЕ СТЪПВАМ (СТЪПЯМ) НА ГНИЛА ДЪСКА. Не се заемам с нещо несигурно, върша добре, резултатно работата си. *Не исках да давам напразно надежди... но, като изучих добре работата — ти знаеш, на гнила дъска аз не стъпвам — разбрах, че с малко пари много нещо ще излезе.* Ст. Л. Костов, Златната мина. *Дядо ти Ради си знае работата. Той не стъпва на гнила дъска.* А. Каралийчев, Народен закрилник.

Още: **Не стъпвам (стъпям) на чурук дъска.** *Диал.*

НЕ СТЪПВАМ (СТЪПЯМ) НА ЧУРУК ДЪСКА. *Диал.* Вж. Не стъпвам (стъпям) на гнила дъска.

НЕ СЧУПВАМ / СЧУПЯ ДУМАТА НА ДВЕ *някому.* Винаги изпълнявам желанието, волята на някого, никога не отказвам да изпълня това, което заповядва. *— Видиш ли го — посочи с ръка детето той, — думата ти на две няма да счупи.* Кь. Цачев, Горчив залък. *Към майка си,..., той се отнасяше с подобаваща почит и докато Янаки беше жив, нито веднъж не счупи думата ѝ на две.* А. Гуляшки, Златното руно. *Никой не смееше да му счупи думата на две.*

Още: **Не скършвам / не скърша (не прекършвам / прекърша, не чупя, не правя) думата на две. Не троша (не кърша) думата на две.** *Диал.*

НЕ СЧУПВАМ / СЧУПЯ ХАТЪРА *на някого.* Зачитам волята, желанието на някого, не отказвам да направя онова, което той иска. *На тумби тръгнахме за кръчмата и там изпихме по чашка вино, а сетне повторихме, за да не счупим хатъра на бай Нончо.* А. Гуляшки, Златното руно. *Не му счупиха хатъра, повикаха едно съседско момче, вързаха*

му бяла кърпа на ръкава и го пратиха да калесва. Ив. Петров. Нонкината любов. — *Рано в неделя на гости не се ходи. Каня ви всички в кръчмата. — Аа! . . Виж тая работа няма да стане! — . . . — Дойчин, днес няма н, да ми счупиш хатъра!* К. Петканов, Златната земя. — *Нямай кахър. Имам малко работа. Щом я свърша, ще отида. От мене я искай ти тая, твоята* [възстановяването на служба]. *С кмета сме добри достове и той няма да ми счупи хатъра.* Ст. Чилингиров, Първа жертва. — *Заповядай, заповядай! — закани го лейтенантът, като си поправяше облеклото. — Сега не е за гости, знам си аз, ала няма да ти счупя хатъра.* Б. Несторов, Светлина над Родопите.

Още: **Не строшавам / строша (не скършвам / скърша, не пречупвам / пречупя, не прекършвам / прекърша, не кърша, не троша, не чупя) хатъра. Не разсипвам / разсипя (не разваляж / разваля, не разтурям / разтуря) хатър<а>.** *Диал.* **Не излизам / изляза от хатъра.** *Диал.*

НЕ СЪМ БЕГА̀Л ПРЕД МЕЧКА. *Диал. Пренебр.* Нямам някаква особена заслуга.

НЕ СЪМ БИЛ БОГА С КАМЪНИ и **БОГА ЛИ СЪМ БИЛ С КАМЪНИ.** Не съм извършил непоправима грешка, че да страдам или да не заслужавам никакво внимание. *Няма нищо! Други зема / тази, що си нявга любил; / но и за теб моми има: / бога не си с камъне бил.* Хр. Ботев, Странник.

Още: **Не съм бил господа с камъни. Не съм гонил (не съм замерял) бога с камъни.**

НЕ СЪМ БИЛ ГОСПОДА С КАМЪНИ и **ГОСПОДА ЛИ СЪМ БИЛ С КАМЪНИ.** Не съм извършил непоправима грешка, че да страдам или да не заслужавам никакво внимание. *Не си бил господя с камъни — и за тебе ще се намери жена да те вземе.* Й. Йовков, Чифликът край границата.

Още: **Не съм бил бога с камъни. Не съм гонил (не съм замерял) господа с камъни.**

НЕ СЪМ БИЛКА ЗА МИРИСАНЕ. *Обикн. във 2 и 3 л. Диал.* Вж. Не съм цвете за мирисане. — *У-у, какъв ви е такъв никакъв бирникът. . . — Не гледайте, че е такъв, не се смейте — рече той — не е билка за мирисане — цяло село трепери от него.* Г. Райчев, Мерзавец.

НЕ СЪМ В ДУШАТА *на някого.* Не знам какво мисли някой. *Той прости ли ѝ за всички тези обиди? — Не знам, не съм в душата му.*

Още: **Не съм на сърцето.**

НЕ СЪМ ВИДЯЛ *някого* **ЧЕР ЛИ Е, БЯЛ ЛИ Е.** Не съм срещал никак някого *Преди девет години му беше дал Хаджията седемстотин лева да си купи телица и оттогава не го беше видял чер ли е, бял ли е.* Чудомир, В черковния двор.

НЕ СЪМ ВИКАЛ С КАРАМФИЛ *някого. Диал. Пренебр.* Съвсем не съм канил някого специално.

Без отриц. с иронична интонация: **Ще викам с карамфил някого.**

Произходът се свързва с народния обичай да канят за сватба или кръщене със стрък карамфилов цвят. (П. Гъбьов, Пословици и пословични изрази по говора във Видин Търново и др., СбНУ, XXV, 1909, с. 33).

НЕ СЪМ ВЧЕРАШЕН. Имам опит, не могат да ме излъжат. *Като дойде болярипът, те ще знаят що да му кажат. Не са вчерашни, знаят що да говорят.* Ст. Загорчинов, Ивайло. — *А пък тя обеща да се разходим тая вечер. — Обещава, ама не идва — придръпна Недялка шала на плещите си. — Не е вчерашна. Знае, че ти няма да се ожениш за нея.* В. Геновска, Седем години. *Тръгнах по дирите му, за да видя как ще прахоса някоя хилядарка, . . . Врях се, наблюдавах. Нищо. „Пази се синковецът — мислех си, — не е вчерашен.“* Г. Караславов, Очищение. — *Премина, а, не те ли усети Али ефенди? — . . . — Хрътки много! Ама аз не съм вчерашен! Накарах Хаджията и двамина другари да запалят огън при острова, нека натам позяпат заптиите. . . Той се радваше на хитрината си като дете.* Ст. Дичев, За свободата.

НЕ СЪМ ВЪРЗАЛ С ГОВНЯНО ВЪЖЕ *някого. Диал. Пренебр. Вулг.* Не задържам някого при себе си, не държа да остане при мене.

НЕ СЪМ ГОНИЛ БОГА С КАМЪНИ и **БОГА ЛИ СЪМ ГОНИЛ С КАМЪНИ.** Не съм извършил непоправима грешка, че да страдам или да не заслужавам никакво внимание.

Още: **Не съм гонил господа с камъни. Не съм бил (не съм замерял) бога с камъни.**

НЕ СЪМ ГОНИЛ ГОСПОДА С КАМЪНИ и **ГОСПОДА ЛИ СЪМ ГОНИЛ С КАМЪНИ.** Не съм извършил непоправима грешка, че да страдам или да не заслужавам никакво внимание.

Още: **Не съм гонил бога с камъни. Не съм бил (не съм замерял) господа с камъни.**

НЕ СЪМ ДЕВСТВЕН В УШИТЕ. Възрастен съм, опитен съм и не се стеснявам да слушам неща, свързани с интимния полов живот. *Разкажи мръсния виц, не съм девствен в ушите.*

НЕ СЪМ ДОСТОЕН ДА ВЪРЖА ВРЪЗКИТЕ НА ОБУВКИТЕ *на някого.* Стоя много по-долу от някого по личните си качества и възможности, далеч съм превъзхождан от някого.

Още: **Не съм достоен да развържа връзките на обувките. Не мога да вържа <ремъка на> обувките.**

НЕ СЪМ ДОСТОЕН ДА ОБЪРНА ЧЕХЪЛА *на някого.* Стоя много по-долу от някого по личните си качества и възможности, далеч съм превъзхождан от някого.

Още: **Не мога да обърна чехъла.**

НЕ СЪМ ДОСТОЕН ДА РАЗВЪРЖА ВРЪЗКИТЕ НА ОБУВКИТЕ *на някого.* Стоя много по-долу от някого по личните си качества и възможности, далеч съм превъзхождан от някого. — *Божи човек е той, грехота е да приказваш пред него така. — Човек като мене и като тебе — усмихна се недоверчиво Аврадалията. — Като мене и като тебе ли? — заклати се цял Тинко. — Ние не сме достойни да развържем връзките на обувките му... Знаеш ли как го тачат в манастира!* Г. Караславов, Селски истории.

Води началото си от Евангелието (Иоан, гл. I, 27): това са думи на Иоан Кръстител, с които той, извършвайки кръщение с вода, предупреждава, че след него ще дойде Христос.

Още: **Не съм достоен да вържа връзките на обувките. Не съм достоен да развържа вървите. Не съм достоен да развържа сандалите.**

НЕ СЪМ ДОСТОЕН ДА РАЗВЪРЖА ВЪРВИТЕ *на някого.* Стоя много по-долу от някого по личните си качества и възможности, далеч съм превъзхождан от някого.

Още: **Не съм достоен да развържа връзките на обувките. Не съм достоен да развържа сандалите.**

НЕ СЪМ ДОСТОЕН ДА РАЗВЪРЖА САНДАЛИТЕ *на някого.* Стоя много по-долу от някого по личните си качества и възможности, далеч съм превъзхождан от някого.

Още: **Не съм достоен да развържа връзките на обувките. Не съм достоен да развържа вървите.**

НЕ СЪМ ЗА ВРЕМЕТО СИ. Различавам се по навици, държане, разбирания от съвременниците си, изостанал съм от тях или съм ги изпреварил. *Баба Домница била една-а... имала си лула и пушела в ония времена, когато жената не знаела какво е да си покажеш носа вън от вратника. Ама баба Домница не била за времето си.* Б. Болгар, Близнаците.

НЕ СЪМ ЗАМЕРЯЛ БОГА С КАМЪНИ и **БОГА ЛИ СЪМ ЗАМЕРЯЛ С КАМЪНИ.** Не съм извършил непоправима грешка, че да страдам или да не заслужавам никакво внимание. *Ехей, какво си вирнал нос, погледни и насам. Ние да не сме бога с камъни замеряли!* Кр. Григоров, Раздолчани.

Още: **Не съм замерял господа с камъни. Не съм бил (не съм гонил) бога с камъни.**

НЕ СЪМ ЗАМЕРЯЛ ГОСПОДА С КАМЪНИ и **ГОСПОДА ЛИ СЪМ ЗАМЕРЯЛ С КАМЪНИ.** Не съм извършил непоправима грешка, че да страдам или да не заслужавам никакво внимание.

Още: **Не съм замерял бога с камъни. Не съм бил (не съм гонил) господа с камъни.**

НЕ СЪМ ИЗРАСЪЛ ЗА ЕДНА НОЩ. Не съм неопитен, зная как да постъпя обигран съм. *Мене те не могат да излъжат, не съм израсъл за една нощ.*

НЕ СЪМ ИЗЯЛ БАЩИНОТО ИМАНЕ *на някого. Диал.* Не съм причинил никаква неприятност, вреда, загуба на някого.

НЕ СЪМ КАНИЛ С <КОНСКА> БЪКЛИЦА *някого. Диал. Пренебр.* Съвсем не съм викал, не съм канил някого специално.

НЕ СЪМ КИТКА ЗА МИРИСАНЕ. *Обикн. във 2 и 3 л. Диал.* Лош съм, не съм добър, свестен човек. *На другия ден арестуваха Караивановчето. Сега него го нямаше на нивата, но и другите не бяха китка за мирисане.* Г. Караславов, По наклон.

Още: **Не съм цвете за мирисане. Не съм билка за мирисане.** *Диал.* **Не съм китка за помирисване.** *Диал.*

НЕ СЪМ КИТКА ЗА ПОМИРИСВАНЕ. *Обикн. във 2 и 3 л. Диал.* Лош съм, не съм добър, свестен човек.

Още: **Не съм китка за мирисане.** *Диал.*

НЕ СЪМ КОМКАН В (У) УШИТЕ. От малко разбирам, не съм глупав.

НЕ СЪМ КРЪСТЕН НАВРЕМЕ. *Диал.* Малко съм смахнат, затова да не ме закачат.

НЕ СЪМ НА ГРОБ КАМЪК [ДА НЕ СЪМ НА ГРОБ КАМЪК] и НА ГРОБ КАМЪК ЛИ СЪМ. Не съм нещо излишно, непотребно или безчувствено, заслужавам внимание. *Ние го* [бай Петър] *отминахме, защото знаехме, че не можем да вземем на босия цървулите. Тогава народният човек се дигна оскърбен: — Хей момчета, защо не спирате каруцата пред моя дом? Ами че аз да не съм на гроб камък? Хубава работа.* А. Каралийчев, Народен закрилник. *Хак му е. Два пъти да му отрежат шията, пак му е малко. Че тая България да не се освободи за него? Другите на гроб камък ли са?* Ст. Чилингиров, Първа жертва.

НЕ СЪМ НАМЕРИЛ НА ПЪТЯ. 1. *Нещо.* Ценя много нещо, скъпо ми е, спечелил съм го обикн. с много труд и усилия, и затова не желая то да бъде подценено или пренебрегнато. — *Ти пак ли си дошел за телето?* — ... — *Много си скъпчия — ние телето не сме го намерили на пътя.* Сл. Трънски, Неотдавна. — *Аз не съм намерил парите си на пътя, ча да ги раздавам току тъй!* А. Гуляшки, МТ станция. *Разбутваха с рамене пазарското гъмжило и подхвърляха думи пред всеки дюкян и сергия. Шеше им се да опре до бой, да не напуснат Брезник без патардия. Пък еснафите не бяха намерили стоката си на пътя, преглъщаха солените думи и си гледаха работата — мир да е.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. *Не съм си намерила здравето на пътя. Не мога да издържа на такова напрежение.*

2. *Някого.* Много обичам някого, държа много на него, и затова не желая той да бъде излаган на опасност, да се отнасят зле с него. *Не съм намерила на пътя детето си да го оставя при тая лоша учителка.*

Още: **Не съм намерил на улицата.**

НЕ СЪМ НАМЕРИЛ НА УЛИЦАТА *нещо или някого.* Вж. Не съм намерил на пътя нещо или някого. *Че аз да не съм си намерила детето на улицата? Искате да го убия ли? Тя ми боледува, горкичката.* П. Велков, Стълба до небето.

НЕ СЪМ НА СЕБЕ СИ. 1. Намирам се в безсъзнание, не съм в съзнание. *През цялата нощ болното дете не беше на себе си и едва призори съзнанието му се възвърна.*

2. В крайно възбудено състояние съм вследствие на някакво силно изживяване (радост, скръб, гняв и под.). *Изтичах пъргаво, не, по-скоро хвръкнах назад към редиците на нашия отряд. Не бях на себе си. Ушите ми непрестанно бучеха.* П. Михайлов, Малката партизанка. — *Такава гавра!... Такава обида на моето чувство за майчинство!... Стадо ловилнели, бездетни жени!... Унижение за тебе!... — Но, Оля, ти не си на себе си! Успокой се, за бога!* Б. Болгар, Близнаците. *През време на работата Цеца не беше на себе си. Ту диреше с очи Салчо и настръхваше, ако той се приближеше към машината на Домна. Ту ѝ се щеше да се изправи пред Домна и да кресне.* Б. Болгар, Близнаците. — *Ти не си на себе си. Чакай, тъй не бива. Не виждаш ли какво става, гълъбе? — успокояваше го Тержуманов. — Остави, моля ти се сега, не ги дразни...* Ем. Станев, Иван Кондарев.

3. Не съм в нормално душевно състояние, разстроен съм психически. *Гледам те, сине, нещо като че не си на себе си. Кажи, какво ти е? През миналата неделя беше увесил нос, сега пък се смееш, като че имане си намерил.* Д. Марчевски, Дошло е време. — *Тогава те мислехме само за френски агент. А сега разбрахме, че си и български! — Ти май не си на себе си — казвам тихо... Освен ако си го измислил съзнателно, за да ми отмъстиш за*

друго. Б. Райнов, Господин Никой. *Майката вдигна очи към изписания с резби таван, прекръсти се набожно и кротко замоли: — Ти, боже, не му се сърди... не е на себе си.* А. Гуляшки, МТ станция.

НЕ СЪМ НА СЪРЦЕТО *на някого.* Не знам какво мисли някой.
Още: **Не съм в душата.**

НЕ СЪМ НИ НА НЕБЕТО, НИ НА ЗЕМЯТА. Много съм развълнуван от радостни преживявания. *Бръчков, т. е. Станка, не беше ни на небето, ни на земята.* Ив. Вазов, Немили-недраги.
Още: **Не зная на земята ли съм, на небето ли съм.**

НЕ СЪМ НИТО НА КРАВАТА ОПАШКАТА, НИ НА БИКА РОГАТА. *Диал.* Не съм нито последен, нито пръв.

НЕ СЪМ НИТО НА МАЛКИЯ ПРЪСТ *на някого.* Стоя много по-долу от някого по личните си качества и възможности, далеч съм превъзхождан от някого.
Още: **Не мога да се меря на (с) малкия пръст. Не струвам колкото малкия пръст.**

НЕ СЪМ ОСТАНАЛ С ДЕСЕТ СИРАЧЕТА НА МЕГДАН. *Диал.* Не съм изпаднал в крайно бедствено, в безизходно положение.

НЕ СЪМ ПАДНАЛ НА УСТАТА СИ. *Диал.* Лесно намирам на всичко отговор; находчив съм.

НЕ СЪМ ПИКАЛ БЪКЛИЦА *за някого. Диал. Грубо.* Не се нуждая от някого и не го викам, не желая да дойде.
Още: **Ще напикам (напикал съм) бъклица.** *Диал. Грубо.*

НЕ СЪМ ПИЛ ЗАМОРЕН ВОДА. Разглезен съм, не съм се мъчил, трудил, а всичко ми е било наред и ми е идвало наготово.

НЕ СЪМ ПИЛ ТАТУЛ. *Диал.* Не съм луд.

НЕ СЪМ ПО ТАЯ ЧАСТ. Не ми е присъщо някакво увлечение (обикн. за някакъв порок, отрицателно качество). *— Гълтат ракии и коняци. — А ти защо не гълташ? — Не съм по тая част — казва Сънливото око. — Такова пиене не обичам.* Ем. Манов, Моето първо лято.

НЕ СЪМ ПРЕЛ ЦИГАНСКИ КЪЛЧИЩА *за нещо. Диал.* Не ми струва много, не ценя много нещо.

НЕ СЪМ РАСЪЛ В ГРАДИНА. Вж. Не съм расъл в саксия. *Преструваше се на светец. Само по книги, песни и билки божем се заплесваше, но не му вярваше Сурсувул, не беше расъл той в градина, познаваше ламтежа на людете.* М. Смилова, Друм се вие.

НЕ СЪМ РАСЪЛ В САКСИЯ. Познавам добре хората и живота, не съм наивен, не могат да ме излъжат. *Тия и тримата не бяха вчерашни: документи и следи не оставяха. Но Сираков също не е расъл в саксия; тези полковници хитлеристи, дето пристигнаха, уж като техници, инструктори, тези шушукания из кабинетите,..., всичко беше повече от ясно за мене специално.* Б. Райнов, Един човек се връща от миналото.
Още: **Не съм расъл в градина.**

НЕ СЪМ РЯЗАЛ ОТ УХОТО *на някого.* Не познавам добре някого, не помня лицето му, физиономията му.

НЕ СЪМ С АКЪЛА СИ. 1. Побъркан съм, луд съм, не съм нормален. *Горкото дете, то не е с акъла си.*
2. *Обикн. във 2 и 3 л.* Не постъпвам разумно, не съм разумен (употребява се при случаи, когато се постъпва неразумно или глупаво за изразяване на учудване, възмущение, укор).
Рядко: **С акъла си съм.** Не съм луд, разсъждавам нормално, трезво.
Още: **Не съм с ума си. С акъла си ли съм** /към 2 знач./.

НЕ СЪМ СВЕТИЛ СЪС СВЕЩ *някому. Диал.* Не мога да твърдя, че нещо, което съм чул за някого, е вярно, защото не съм очевидец.

НЕ СЪМ С ВСИЧКИЯ СИ <УМ>. 1. Побъркан съм, луд съм, не съм нормален. *Че той не е с всичкия си ум, в това ни най-малко не се съмняваха и никаква вяра не даваха на думите му.* Й. Йовков, Песента на колелетата. *Планина човек — рече си той, ама глупав и шантав на ента степен. . . Камен направи с ръка движение, което обикновено означава, че тоя, за когото става дума, не е с всичкия си ум.* Й. Гешев, Вик от тъмнината.
2. *Обикн. във 2 и 3 л.* Не постъпвам разумно, не съм разумен (употребява се при случаи, когато се постъпва неразумно или глупаво за изразяване на учудване, възмущение, укор). *И на когото кажеме, че ще вървиме пеш до Доспат, клати глава: „Тези не са с всичкия си."* Н. Стефанова, Романтично пътешествие. — *Какво правеше, когато искаше да имаш дете? — и Тодора я загледа вторачено. . . — Доре, ти не си с всичкия си ум, щом такива неща питаш! Да не си болна?* К. Петканов, Без деца.
Още: **Не съм с целия си <ум>. Не съм с ума си. С всичкия си (с целия си <ум>) ли съм** /към 2 знач./.

НЕ СЪМ СЕ НАМЕРИЛ НА ПЪТЯ. Жал ми е за самия мене, щадя се, не ще позволя да се отнасят зле с мене. — *И аз не съм на път намерен! — викаше той малко пийнал. . . — И мене ме е майка раждала.* Г. Караславов, Обикновени хора.
Още: **Не съм се намерил на улицата.**

НЕ СЪМ СЕ НАМЕРИЛ НА УЛИЦАТА. Вж. Не съм се намерил на пътя. *Не съм се намерила на улицата, та да трябва да понасям да ме обиждат и оскърбяват, не мога повече да издържа.*

НЕ СЪМ СЕ ОПАРИЛ В КАШАТА *на някого.* Не съм изпатил от някого, не съм пострадал от него. *Ти не си се опарил в кашата му, затуй така приказваш.*

НЕ СЪМ СИ ОБРИСАЛ ОЩЕ ЛИГИТЕ. *Диал. Пренебр.* Още съм съвсем млад, незрял. — *На тоя ли, дето не си е още обрисал лигите! Птю-ю-ю! — и плю въз него. — Никогаш няма, кай, да стана негова жена!* Н. Хайтов, Диви разкази.

НЕ СЪМ СИ ПОНЕЛ <СЪС СЕБЕ СИ> ТОРБИТЕ. *Диал.* Не говоря, мълча
Произходът се свързва с народната приказка, в която се казва, че човек си държал думите в торба. (П. Гъбьов, Пословици и пословични изрази (по говора във Видин, Търново и др.) СбНУ, XXV, 1909, с. 9).

НЕ СЪМ СИ ХВЪРЛИЛ ОЩЕ БУЛОТО. *Диал.* Не съм се показал какъв съм, не се знаят още намеренията ми.

НЕ СЪМ СЛАГАЛ / СЛОЖИЛ ЗАЛЪК В УСТА и **НЕ СЪМ СЛАГАЛ / СЛОЖИЛ ЗАЛЪК В УСТАТА СИ.** Не съм ял нищо. *Жена ми унищожаваше вече четвъртото парче надути кренвирши, а аз не бях сложил залък в устата си.* Г. Николов, Съдба.
Още: **Не съм слагал / сложил троха <хляб> в уста<та си>. Не съм турял / турил залък в уста<та си>.**

НЕ СЪМ СЛАГАЛ / СЛОЖИЛ ТРОХА <ХЛЯБ> В УСТА и **НЕ СЪМ СЛАГАЛ / СЛОЖИЛ ТРОХА <ХЛЯБ> В УСТАТА СИ.** Не съм ял нищо. *От три дни той не бе слагал троха в устата си.* Д. Димов, Тютюн. *Той беше превалил високата планина за три дни сред снежни бури и тъмата на страшните зимни нощи. . . И не беше сложил нито троха в устата си.* А. Христофоров, Ангария. — *Брат — ще ми каже той, — дай десетина лева да хапна нещо, втори ден не съм сложил троха хляб в устата си.* Г. Караславов, Очищение. — *От вчера сутрин не сме слагали троха в уста. Не можем да се свържем с нито един ятак.* Ем. Станев, Иван Кондарев.
Още: **Не съм слагал / сложил залък в устата си. Не съм турял / турил троха в устата си.**

НЕ СЪМ СЛЪНЦЕ ДА ОГРЕЯ *някого или някъде.* Не мога да се справя с нещо, не мога да помогна на някого (на всички). *Тайният агент Шаламанов си вършеше добре работата, но той не беше слънце да огрее навред, не можеше да надникне във всяка къща, да подслуша всеки разговор.* М. Марчевски, Героите на Белица.

НЕ СЪМ СОЛ ДА СЕ СТОПЯ. Не се боя от дъжд (употребява се, когато някой иска да излезе, въпреки че вали силен дъжд).

НЕ СЪМ СТОКА ЗА ВЗЕМАНЕ. *Диал.* Не съм годен, не ме бива.

НЕ СЪМ С ЦЕЛИЯ СИ <УМ>. **1.** Побъркан съм, луд съм, не съм нормален. **2.** *Обикн. във 2 и 3 л.* Не постъпвам разумно, не съм разумен (употребява се при случаи, когато се постъпва неразумно или глупаво за изразяване на учудване, възмущение, укор). *Минтане, тая вечер ти не си с целия си ум! За какви скумрии разправяш? Намерих две рибки в торбата и аз ги опекох на децата.* К. Петканов, Дамяновата челяд.

Още: **Не съм с всичкия си <ум>. Не съм с ума си. С целия си <ум> ли съм** /към 2 знач./.

НЕ СЪМ С УМА СИ. **1.** Побъркан съм, луд съм, не съм нормален. *Джандарът стана, отви камшика от ръката си и тръгна към него. На вратата изведнъж се показа Димитър Пендев и извика на турчина: — Ефенди, не го закачай, той не е с ума си. Луд е!* К. Петканов, Хайдути. *На волност го* [Балдуин] *тегли. Ала — ломят ли се решетки от челик? Не е с ума си — откакто влезе в кулата, лудее.* Н. Райнов, Видения из древна България. *— Кои „те"? — запита Теодосий и в душата си съвсем се опечали. „Господи, не си е с ума горкият!"* Ст. Загорчинов, Ден последен.
2. Не постъпвам разумно, не съм разумен (употребява се при случаи, когато някой постъпва неразумно или глупаво за изразяване на възмущение, учудване, укор). *— Как! — Илия скочи и се вгледа в Спас. — Ти, другарю, не си съвсем с ума си... Да работим! Бре... че защо да работим?* Д. Добревски, Бунтът на крайцера „Надежда". *— Ехе! — извика дебелият калугер — ако сам протосевастът му е дал кончето да шета нагоре-надолу и царя да хули и кори, то и Панчу май-май не е с ума си.* Ст. Загорчинов, Ден последен. *Рядко:* **С ума си съм.** Не съм луд, разсъждавам нормално, трезво. *— Ти, приятелю, да не си нещо побъркан? — С ума съм си аз — заклати все така уверено глава Примо.* Г. Караславов, Орлов камък.

Още: **Не съм с акъла си. Не съм с всичкия си (с целия си) ум. С всичкия си <ум> ли съм** /към 2 знач./.

НЕ СЪМ СЪС (ЗА) СВЕТА. **1.** Побъркан съм, луд съм, не съм нормален. **2.** *Обикн. във 2 и 3 л.* Не постъпвам разумно, не съм разумен (употребява се при случаи, когато се постъпва неразумно или глупаво за изразяване на учудване, възмущение, укор).

Още: **Със света ли съм** /към 2 знач./.

НЕ СЪМ ТУРЯЛ / ТУРИЛ ЗАЛЪК В УСТА и НЕ СЪМ ТУРЯЛ / ТУРИЛ ЗАЛЪК В УСТАТА СИ. Не съм ял нищо. *— Хайде да вечеряме, че както съм прегладнял — от обяд не съм турял залък в устата си.* Г. Райчев, Златният ключ.

Още: **Не съм турял / турил троха в устата си. Не съм слагал / сложил залък в устата си.**

НЕ СЪМ ТУРЯЛ / ТУРИЛ ТРОХА В УСТАТА СИ. Не съм ял нищо. *Горската пустош беше се отразила и на характера им: те бяха мълчаливи... и се хранеха с такова настървение, сякаш цял ден не бяха турялн троха в устата си.* М. Марчевски, Тайнствените светлини.

Още: **Не съм турял / турил залък в устата си. Не съм слагал / сложил троха <хляб> в уста<та си>.**

НЕ СЪМ ХВЪРЛИЛ КАМЪК *за някого, нещо* **ДА МЕ ЗАБОЛИ РЪКАТА.** *Диал.* Не ми е мил(о), не го ценя, защото не ми струва труд, не съм полагал грижи за него.

НЕ СЪМ ЦВЕТЕ ЗА МИРИСАНЕ. *Обикн. във 2 и 3 л.* Лош съм, не съм добър, свестен човек. *Старата Глаушица като че ли позна мислите ѝ, та рече: — Оная вещица, Уткага де, иначе не е цвете за мирисане, ама като си в нужда, не е срамно да потърсиш лек и колай от когото и да е.* Д. Талев, Преспанските камбани. *Нещо баща му не е цвете за мирисане. Цялото село Буково е писнало от него.* Кр. Григоров, Пролет в Черешово. *Аз не съм по човешките кожи, дядо... — Кой ви знае... нали сте търговци, не сте цвете за мирисане.* К. Калчев, Живите помнят. *Гледам аз адвокатите — не ми харесват, не са цвете за мирисане.* П. Незнакомов, Бяло и черно. *— Ти познаваш ли синовете на Редингота?... — Познавам най-малкия... — Е... Какво? — Нищо... Умно момче. — Умно, но за пакост!... — произнесе Чакъра... И останалите му братя не са цвете за мирисане.* Д. Димов, Тютюн.

Още: **Не съм китка (билка) за мирисане.** *Диал.*

НЕ СЪМ ЯЛ ЛУДОТО БИЛЕ. *Диал.* Не съм луд.

НЕ СЪМ ЯЛ ЛЮТО. Не бързам, не съм притеснен от нещо.

НЕ СЪРДЍ ГОСПОДА. Не се оплаквай, срамота е да се оплакваш (казва се на някого, който напразно се оплаква, защото положението му съвсем не е лошо, дори е много добро). — *Докато не знаеше дали ще влезе в българска филология, се вълнуваше какво ще стане, а като видя, че е приета, взе да казва: „не ми се харесва филология." А пък аз ѝ рекох — не сърди господа, какво като не влезе медицина, втора си в списъка за филология.*

НЕ ТЕ ПИТАМ ЗА КОЛКО ПАРИ ТИ Е КАПА̀ТА. *Диал. Подигр.* Защо си даваш мнението за нещо, за което не те питат; не се меси в чужди разговори.

НЕ ТЕ ПИТАМ КУКО ЛИ СИ, ПИПЕ ЛИ СИ. *Диал.* Не се интересувам кой си, какъв си, карам всички наред. *Ти пълниш петия десетак, човек като планина си станал, а не знаеш, че като заиграе голямата балтия, не те пита куко ли си, пипе ли си!* Н. Антонов, В открито море.

НЕ ТЕЧЕ, НО (АМА) КАПЕ. Употребява се, когато има малък, но редовен, постоянен приход. — *И платата там не е кой знай каква, не тече, но капе.* Г. Караславов, Обикновени хора.

Още: **Ако не тече, <то поне, сѐ> капе.**

НЕ ТИ Е РАБОТА. Възклицание. а) За изразяване на учудване, възхищение от нещо. —*Хубава кобилка, брей-й, не ти е работа! Ще речеш—мома за женене.* Ст. Загорчинов, Ивайло. „*Пържехме я в тиган. Турим в тиганя благинка, захлюпим го, а вотре нацъфне оная риба, напетелчи са — не ти е работа!*" Н. Хайтов, Шумки от габър. *Тази година по нашия край се навъдиха много зайци. . . И то ей такива големи, тлъстички едни. Не ти е работа!* Т. Ганчев, Народен контрольор.
б) За изразяване на неодобрение на нещо, възмущение от нещо. *Пък едни уста отвори — не ти е работа! Речеш ли ѝ нещо, завчас капак му похлупи отгоре.* Чудомир, Бламът на старейшините. *Баща ти е станал един лютив. . . не ти е работа! — фъфлеше Вацо.* Й. Вълчев, Стъпала към небе.

НЕ ТИ ТРЕБА НИ У СТИГА, НИ У СРЕЩА. *Диал.* Много е лош, не е хубаво да се събираш или срещаш с него.

НЕ ТРАЕ БАБА ДА ДУХА ХЛЯБА. *Диал.* За нетърпелив човек, който не може да изчака и бърза да действува.

НЕ ТРОША ДУМАТА НА ДВЕ *някому. Диал.* Винаги изпълнявам желанието, волята на някого, никога не му отказвам да изпълня това, което заповядва. *Така ѝ каза той, а неговата дума тя на две не трошеше. На своя глава тя не можеше да направи нищо.* Г. Караславов, Обикновени хора.

Още: **Не чупя (не прекършвам, не правя, не скършвам, не счупвам) думата на две. Не кърша думата на две.** *Диал.*

НЕ ТРОША ХАТЪРА *на някого.* Зачитам волята, желанието на някого, не отказвам да направя това, което той иска. *Но баща ми не даде да се отдума — като рече юридическия факултет, та юридическия факултет. Хайде, рекох, да не му троша хатъра.* Г. Караславов, Биография. — *Не ми се щеше да троша хатъра на братовчеда Кунчо — въздъхна Кутулата. — Поопитах се да се отърва някак си, ама не мина.* В. Нешков, Настъпление.

Още: **Не чупя (не кърша, не строшавам, не скършвам, не счупвам, не пречупвам, не прекършвам) хатъра. Не разсипвам (не развалям, не разтурям) хатър<а>.** *Диал.* **Не излизам от хатъра.** *Диал.*

НЕ ТЪРСЯ КОНЯ, А ПЕТАЛОТО. *Диал.* Не умея да видя значителното, важното, а се занимавам с дреболии.

НЕ ТЪРСЯ ТОПОРА, А ТОПОРИЩЕТО. *Диал.* Не умея да видя значителното, важното, а се занимавам с дреболии.

НЕ ТЪРСЯ УСТА НАЗАЕМ. Мога винаги да намеря подходящ отговор, знам какво да отговоря, мога винаги да се защитя. *Като ме зажули тоя старшия, та ме направи резил пред всичкия свят... Кога ми е на сгода, не търся уста назаем, ала тука... трай и нищо друго! В чуждо село бях.* Н. п. Филипов, Разкази на ловеца.
Още: **Не вземам (не искам) уста назаем. Не сакам уста назаем.** *Диал.*

НЕ УМИРАЙ МИ, МАГАРЧЕНЦЕ, ДО ЗЕЛЕНА ТРЕВИЦА. *Диал.* Казва се обикн. в отговор, когато съветват някого да изтърпи някакво лошо положение, като живее с надежда за по-добри дни, а той вече няма търпение да чака или не вярва, че ще доживее до по-добро бъдеще.

НЕ УЧИ БАБА КАК СЕ ДЕТЕ БАБИ. *Диал. Ирон.* Употребява се, когато някой дава съвети на човек много по-опитен и по-обигран от него, който по-добре знае как трябва да постъпи.

НЕ (НЕДЕЙ) УЧИ БАЩА СИ КАК СЕ ПРАВЯТ ДЕЦА. *Ирон.* Употребява се, когато някой дава съвети на човек много по-опитен и по-обигран от него, който по-добре знае как трябва да постъпи.
Още: **Не учи старец да прави деца.** *Диал. Ирон.*

НЕ УЧИ ДЯДА СИ ПОПА КАК СЕ ДЕЦА КРЪЩАВАТ. *Диал. Ирон.* Употребява се, когато някой дава съвети на човек много по-опитен и по-обигран от него, който по-добре знае как трябва да постъпи.

НЕ УЧИ СТАРЕЦ ДА МЪТИ ЯЙЦА. *Диал. Ирон.* Употребява се, когато някой дава съвети на човек много по-опитен и по-обигран от него, който по-добре знае как трябва да постъпи.

НЕ УЧИ СТАРЕЦ ДА ПРАВИ ДЕЦА. *Диал. Ирон.* Вж. Не (недей) учи баща си как се правят деца.

НЕ УЧИ СТАРЕЦ КАК СЕ КОЗИ ПАСАТ. *Диал. Ирон.* Употребява се, когато някой дава съвети на човек много по-опитен и по-обигран от него, който по-добре знае как трябва да постъпи.

НЕ ХВАЩАМ МЯСТО. *Диал.* Не се спирам, не се застоявам на едно място, чувствувам необходимост да се движа, да излизам (обикн. поради безпокойство, тревога).
Още: **Не ме хваща място.**

НЕ ХВАЩАМ / ХВАНА КУСУР *някому или на нещо.* Отнасям се със снизхождение към недостатъците, слабостите на някого или на нещо; не му придирвам. *Замфиро, не хващай кусур на стар човек... Хайде, мамо, да излезем, булката е сърдита.* Ив. Вазов, Нова земя.
Още: **Не връзвам / вържа кусур.**

НЕ ХВЪРЛЯМ / ХВЪРЛЯ КАМЪК В РЯДКА КАЛ. Не се заемам, не се залавям с нечестен, долен човек, който може да ме очерни, да ми навреди. *Бойчански не настоя. Реши да не хвърля камък в рядка кал.* Ив. Петров, Мъртво вълнение.
От послов. В рядка кал камък не хвърляй, защото ще те опръска.
Още: **Не хвърлям / хвърля камък в рядко лайно (говно).** *Вулг.*

НЕ ХВЪРЛЯМ / ХВЪРЛЯ КАМЪК В РЯДКО ГОВНО. *Вулг.* Вж. Не хвърлям / хвърля камък в рядка кал.
От послов. В рядко говно камък не хвърляй да те не напръска.

НЕ ХВЪРЛЯМ / ХВЪРЛЯ КАМЪК В РЯДКО ЛАЙНО. *Вулг.* Вж. Не хвърлям / хвърля камък в рядка кал.
От послов. В рядко лайно камък не хвърляй, ще те опръска.

НЕ ХОДИ МАРА САМА НА БАРА. *Диал.* Казва се, за да се изтъкне, че някой е опитен, че не върши нещо, което не трябва да се върши.

НЕ ХУЛЯ БОГА. [*Често:* **Да не хуля бога и защо (що) да хуля бога**]. Не се оплаквам, срамота е да се оплаквам, защото положението ми съвсем не е лошо, дори е много добро. *Но да не хуля бога: 24 октомври т. г. чрез най-величавия начин ме обезщети, той осветли с лъчезарно слънце облачното небе на моята късна есен.* Ив. Вазов, Автобиография. *Ама други са оние. Не че са някои лоши и проклети — защо да хуля бога! — ама не са и такива, дето да вървят, както аз ги наредя и да вършат, каквото аз им кажа.* Т. Г. Влайков, Чичо Стайко. *Ете, що да хуля бога... що е право — право: къщовник и половина.* Мих. Георгиев, Тошо. *— Да го поживи господ! Много е добър банът, каза друг. — Благодарни сме, не ни мачка, що да хулим бога — каза един стар отрок наполовина във военно облекло.* Ив. Вазов, Светослав Тертер. *— Мен все не ми върви. — Не хули бога, какво искаш — всичко ти е наред: имаш семейство, хубава работа, добри деца; какво искаш повече?*

НЕЧИСТА СИЛА. *Книж.* Зъл дух (според представите на суеверните). *Свети Христофор... помисли, че побеждаваният толкова пъти от него дявол е поискал да си отмъсти и е пратил всички нечисти сили да го преобразят на куче.* Елин Пелин, Аз ти той. *Зеленко повторно се увлече. Изпърво той заговори за странични неща, но пак във връзка с някакви магии и духове, за нечисти сили, талъсъми и тайнствени неща.* Ив. Хаджимарчев, Овчарчето Калитко.

НЕ ЧУЕ БАБА ЗА РАЗТУРЦИ. *Диал.* За човек, който е безгрижен и за нищо не се тревожи.

НЕ ЧУЛО КУКО ОЩЕ. *Диал.* Не е станалю готово, сурово е.

НЕ ЧУПЯ ДУМАТА НА ДВЕ *някому.* Винаги изпълнявам желанието, заповедта на някого, никога не му отказвам да изпълня това, което заповядва. *Без да имат кавги, без да имат разправии за нещо, той я остави. Да беше се карал, да беше недоволен от нещо, тя веднага щеше да се съгласи с него, нямаше да му чупи думата.* Б. Несторов, Ариф и Рамзина.

Още: **Не правя (не скършвам, не прекършвам, не счупвам) думата на две. Не кърша (не троша) думата на две.** *Диал.*

НЕ ЧУПЯ ХАТЪРА *на някого.* Зачитам волята, желанието на някого, не отказвам да направя онова, което той иска. *— Моля ти се, Пепи! — настоява Беба. — Направи ми това удоволствие! — А, госпожице, хатъра на булката никога се не чупи! Такъв е обичая! — казва наставнически бачо Димитър.* Св. Минков, Разкази в таралежова кожа.

Още: **Не троша (не кърша, не строшавам, не скършвам, не счупвам, не пречупвам, не прекършвам) хатъра. Не разсипвам (не развалям, не разтурям) хатър<а>.** *Диал.* **Не излизам / изляза от хатъра.** *Диал.*

НЕ ЩА ДА ЗНАЯ НИ КОЛКОТО ЕДНА МУХА *някого. Диал.* Никак не се интересувам за някого, не ме е грижа за него, не го зачитам.

НЕ ЩА, КУМЕ, ПЕЧЕНО ПРАСЕ. 1. *Диал. Ирон.* Казва се на човек, комуто предлагат някакво ядене, а той от срам се отказва от него.
2. *Ирон.* Употребява се за човек, който се отказва поради неудобство, срам от нещо, което видимо желае.

НЕ ЩА ПОПА, ЧЕ ТРОПА. *Диал. Ирон.* Употребява се, когато някой без причина отказва да направи нещо.

НЕ ЩЕ ГЕНЧО ПУШКА. 1. Употребява се, когато някой отказва да се заеме с някаква работа, която може да му донесе неприятности.
2. Употребява се за човек, който се отказва поради неудобство или други причини от нещо, което видимо желае.

Още: **Не ще Генчо пушка.**

НЕ ЩЕ ГЛЕДАМ СЕИР и СЕИР ЛИ ЩЕ ГЛЕДАМ *някому.* Няма да се церемоня с някого, ще накажа някого както заслужава. *— Чакай — казва — да видиш как се пасат говеда по чуждо... Ехей, кале иедно, човек убивам за тоя имот, та тебе ли сеир ще ти гледам.* Кр. Григоров, Отново на училище.

НЕ ЩЕ ДА ПАСЕ ТЕЛЦИ. *Диал.* Непоправимо лош е, няма да се вразуми, няма да се поправи и да заживее както трябва.

НЕ ЩЕ ЗАБИЯ КАЗЪК и КАЗЪК ЛИ ЩЕ ЗАБИЯ. Няма да живея вечно, ще умра.
Още: **Не ще забия кол. Не ще побия казък.**

НЕ ЩЕ ЗАБИЯ КОЛ <НА ТАЗИ ЗЕМЯ> и КОЛ ЛИ ЩЕ ЗАБИЯ <НА ТАЗИ ЗЕМЯ>. Няма да живея вечно, ще умра. *За да го отклони за малко, та след това наново да настъпи, тихо добави: — Ако ще се мре, поне славно да бъде. Никой няма да забие кол на тази земя.* В. Нешков, Настъпление.
Още: **Не ще побия кол <на земята>. Не ще забия казък.**

НЕ ЩЕ <И (НИ)> ДУМА. Безспорно, без съмнение, разбира се. *Не ще и дума, че раждането на човека е събитие от голямо значение.* Св. Минков, Разкази в таралежова кожа. — *Не ще и дума — съгласи се и дядо Давид. — След десетина деня като го тегля на сухо, ще го изкарам на пазаря.* Й. Йовков, Песента на колелетата. — *Тогава и ти ще пострадаш. — Не ще дума, чорбаджи.* Ив. Вазов, Една одисея из Делиорман. *После той беше станал неизразимо дързък, дързък до безумство. . . Не ще ни дума, че докторът беше по-силно угрижен.* Ив. Вазов, Под игото.
Още: **Дума да няма** /в 1 знач./.

НЕ ЩЕ КОТКА ЛОЙ. *Диал. Ирон.* Вж. Не ще котка мляко.

НЕ ЩЕ КОТКА МЛЯКО. *Ирон.* Употребява се, когато някой лицемерно заявява, че не харесва и не желае нещо, което в същност желае, но не може да го постигне или да го има. *Сведи глава и отмини. / Ти всичко туй ще разбереш, / но жалко. . . в рая — чак кога умреш. / Ах, ти, момиченце, ти здраво, яко, / не щяла котка мляко!. . .* М. Петканова, Царица Теодора.
Още: **Не ще котка сирене.** *Ирон.* **Не ще котка лой.** *Диал. Ирон.*

НЕ ЩЕ КОТКА СИРЕНЕ. *Ирон.* Вж. Не ще котка мляко.

НЕ ЩЕ КУМ ПЕЧЕНА КОКОШКА. *Ирон.* Употребява се, когато някой лицемерно заявява, че не харесва и не желае нещо, което в същност желае, но не може да го постигне или да го има. — *Моя Марийка, продължал кир Георги, се беше залюбила и молеше ме да я задома за тоя вагабонтин; но кукувицата не ми е изпила още мозъка. Озарана я годих за Ненча Тютюнджията, който е и богат, и прочут човек. Не ща аз вагабонти в къщата си! — Не ще кум печена кокошка, помислил Мидтат паша.* Л. Каравелов, Богатият сиромах.

НЕ ЩЕ ЛИСА ГРОЗДЕ, ЧЕ Е КИСЕЛО. *Диал. Ирон.* Употребява се, когато някой лицемерно заявява, че не харесва и не желае нещо, което в същност желае, но не може да го постигне или да го има.
От Езоповата басня за лисицата, която искала да яде грозде, но не можала да го достигне, защото било високо, и казала тогава: „Кисело е гроздето."
Още: **Кисело е гроздето. Не яде лиса грозде, че е кисело.** *Диал. Ирон.*

НЕ ЩЕ ЛИТНА ПО-ВИСОКО ОТ БОЯ СИ. Вж. Не ще надскоча боя си. — *Другарю председател. . . Стойчо Марков. . . — Стига си се дул като пуяк. Прибери си опашката. Няма да литнеш по-високо от боя си. Най-много да се пукнеш.* Н. Каралиева, Синята метличина.

НЕ ЩЕ МАНГО ПЕЧЕНО АГНЕ. *Диал. Ирон.* Употребява се, когато някой лицемерно заявява, че не харесва и не желае нещо, което в същност желае, но не може да го постигне или да го има.
Още: **Не ще Манго печено прасенце.** *Диал. Ирон.*

НЕ ЩЕ МАНГО ПЕЧЕНО ПРАСЕНЦЕ. *Диал. Ирон.* Вж. Не ще Манго печено агне.

НЕ ЩЕ МАЦА РИБА, АМА СЕ ОБЛИЗВА. *Диал. Ирон.* Употребява се, когато някой лицемерно заявява, че не харесва и не желае нещо, което в същност желае, но не може да го постигне или да го има.
Още: **Не ще мачка риба, че е високо закачена.** *Диал. Ирон.*

НЕ ЩЕ МАЧКА ПОГАЧКА. *Диал. Ирон.* Употребява се, когато някой лицемерно заявява, че не харесва и не желае нещо, което в същност желае, но не може да го постигне или да го има.

Още: **Не ще мачка риба.** *Диал. Ирон.*

НЕ ЩЕ МАЧКА РИБА, <ЧЕ Е ВИСОКО ЗАКАЧЕНА>. *Диал. Ирон.* Употребява се, когато някой лицемерно заявява, че не харесва и не желае нещо, което в същност желае, но не може да го постигне или да го има.

Още: **Не яде мачка риба, че е високо закачена.** *Диал. Ирон.* **Не ще маца риба, ама се облизва.** *Диал. Ирон.* **Не ще мачка погачка.** *Диал. Ирон.*

НЕ ЩЕ МЕ УМИЕ НИ БЯЛО МОРЕ. *Диал.* Нищо не може да ме оправдае, много съм виновен.

НЕ ЩЕ МИ ВЪРНАТ КИТКАТА. Няма да ми се развали работата, няма да ми попречат, ще успея.

От послов. Не ще ти върнат китката, ако и да е месници.

Още: **Не ще ми върнат пръстена. Не ще ми върнат стройниците.** *Диал.*

НЕ ЩЕ МИ ВЪРНАТ ПРЪСТЕНА и *Ирон.* **ЩЕ МИ ВЪРНАТ ПРЪСТЕНА.** Вж. Не ще ми върнат китката.

НЕ ЩЕ МИ ВЪРНАТ СТРОЙНИЦИТЕ. *Диал.* Вж. Не ще ми върнат китката.

НЕ ЩЕ МИ ПОЛЕЕ ДРОБ. *Диал.* Няма да ми свърши работата.

НЕ ЩЕ МИ ЧУКА ТЪПАН НА ГЛАВАТА. *Диал.* Глупав съм, не мога нищо да схвана, да разбера.

НЕ ЩЕ МРЪДНА КРАК и НЕ ЩЕ МРЪДНА КРАКА СИ *отнякъде.* Няма да напусна дадено място, няма да си отида отнякъде. — *Пребийте ни, ама крак няма да мръднем оттук — допълни той.* Ст. Загорчинов, Ден последен.

НЕ ЩЕ НАДСКОЧА БОЯ СИ. Не мога да направя нещо повече от възможностите си, трябва да се съобразявам със силите си. — *Та, какво рекохме? Накъде, а? — Все едно, боя си не ще надскочим. Поемайте надолу ви казвам, не сме тръгнали бабаитлък да показваме, ни да трупаме имане. А хлябът ще излезе всякак, дорде има пътища и хора.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.

Още: **Не ще литна по-високо от боя си.** *Диал.*

НЕ ЩЕ НЕНЧО ПУШКА. Вж. Не ще Генчо пушка.

НЕ ЩЕ ОМЕСЯ ПИТА ОТ ТУЙ БРАШНО. *Диал.* Не ще сполуча, не ще постигна нещо, не ще имам добър резултат.

НЕ ЩЕ ОСТАНА БЕЗ КУЧА ГРИЖА. *Диал.* Ще се погрижи някой и за мене.

НЕ ЩЕ ПОБИЯ КАЗЪК и КАЗЪК ЛИ ЩЕ ПОБИЯ. Няма да живея вечно, ще умра.

Още: **Не ще побия кол. Не ще забия казък.**

НЕ ЩЕ ПОБИЯ КОЛЕЦ и КОЛЕЦ ЛИ ЩЕ ПОБИЯ. Вж. Не ще побия кол <на земята.

НЕ ЩЕ ПОБИЯ КОЛ <НА ЗЕМЯТА> и КОЛ ЛИ ЩЕ ПОБИЯ <НА ЗЕМЯТА>. Няма да живея вечно, ще умра. *Нали в края на краищата няма да побия кол на земята? И аз ще умра.* Чудомир, Паметник.

Още: **Не ще побия кол на тоя свят. Не ще забия кол на тази земя. Не ще побия казък (колец).**

НЕ ЩЕ ПОБИЯ КОЛ НА ТОЯ СВЯТ (НА СВЕТА) и КОЛ ЛИ ЩЕ ПОБИЯ НА ТОЯ СВЯТ (НА СВЕТА). Няма да живея вечно, ще умра.

Още: **Не ще побия кол на земята.**

НЕ ЩЕ СЕ ВЪРНАТ СВАТОВЕТЕ и *Ирон.* **ЩЕ СЕ ВЪРНАТ СВАТОВЕТЕ.** *Диал.* Няма да ми се развали работата, няма да ми попречат, ще успея.

НЕ ЩЕ ЯДЕ ХАСАН БАНИЦА. *Диал.* Употребява се, когато няма изгледи някаква работа да завърши успешно.

НЕЩО ЗА ДУШАТА. Някаква музикална творба с приятна и леснодостъпна мелодия. *Хайде да изпеем нещо за душата.*

НЕЩО МИ ЛИПСВА. Не съм напълно нормален, побъркан, малоумен съм. *На тая жена нещо й липсва.*
Още: **Нещо не ми достига.**

НЕЩО МИ МЪРДА. Не съм напълно нормален, побъркан, малоумен съм.
Още: **Нещо ми хлопа.**

НЕЩО МИ ХЛОПА. Вж. Нещо ми мърда. *И аз съм дошъл да търся тука хаирсъзи — размишляваше си той, — тоя козел, чорбаджията, нещо му хлопа.* Ст. Дичев, За свободата.

НЕЩО НЕ МИ ДОСТИГА. Вж. Нещо ми липсва. *Защо му обръщаш внимание, защо се обиждаш, не виждаш ли, че нещо не му достига!*

НЕЩО ШУМНА В ШУМАТА. *Диал. Ирон.* За нещо незначително, за което напразно се говори. *Опозиционните кандидати проглушиха света с врява и телеграми, че върлували шайки из града... — А как е в действителност?—Нещо шумна в шумата, казва народната пословица. От една обикновена, всекидневна случка...., поискаха да направят капитал и постигнаха целта си.* в. България.

НЕ ЩЯЛА КУМИЦА — ОБЛИЗАНА ПАНИЦА и **НЕ ЩЯЛА КУМИЦАТА, А ОБЛИЗАЛА ПАНИЦАТА.** *Диал. Ирон.* За неискрен и алчен човек, който се преструва, че не иска нещо, а същевременно най-много се ползва от него.

НЕ ЩЯЛ МЪРТВИЯ ДА ВЛЕЗЕ В РАЙ. *Диал. Ирон.* За човек, който се преструва, че не желае нещо много хубаво, който привидно се отказва от някаква облага.

НЕ ЯДЕ КОТКА РИБА. *Диал. Ирон.* Употребява се, когато някой лицемерно заявява, че не харесва и не желае нещо, което в същност желае, но не може да го постигне или да го има.
Още: **Не яде мачка риба, че е високо закачена.** *Диал. Ирон.* **Не яде котка сметана.** *Диал. Ирон.*

НЕ ЯДЕ КОТКА СМЕТАНА. *Диал. Ирон.* Употребява се, когато някой лицемерно заявява, че не харесва и не желае нещо, което в същност желае, но не може да го постигне или да го има.
Още: **Не яде котана сметана.** *Диал. Ирон.* **Не яде котка риба.** *Диал. Ирон.*

НЕ ЯДЕ ЛИСА ГРОЗДЕ, ЧЕ Е КИСЕЛО. *Диал. Ирон.* Вж. Не ще лиса грозде, че е кисело.

НЕ ЯДЕ МАЧКА РИБА, ЧЕ Е ВИСОКО ЗАКАЧЕНА. *Диал. Ирон.* Употребява се, когато някой лицемерно заявява, че не харесва и не желае нещо, което в същност желае, но не може да го постигне или да го има.
Още: **Не яде котка риба.** *Диал. Ирон.* **Не ще мачка риба, <че е високо закачена>.** *Диал. Ирон.*

НЕ ЯЖ ТРИЦИ. Не дрънкай глупости, не клевети. — *Кажете бе, ако знае някой, каза битият циганин на българите, беят ще даде бакшиш. — На тебе нали ти даде, му отговори един млад българин. — Ти хем не яж трици, че стига ей сега само да смигна на бея.* Ц. Гинчев, Ганчо Косерката.
Още: **Не бъркай трици.**

НЕ ЯЛА КОТАНА СМЕТАНА. *Диал. Ирон.* Употребява се, когато някой лицемерно заявява, че не харесва и не желае нещо, което в същност желае, но не може да го постигне или да го има.
Още: **Не яде котка сметана.** *Диал. Ирон.*

НЕ ЯМ ВАКСА. *Жарг.* Не съм глупав, та да не разбера какво става, какво се върши; не могат да ме измамят. *Тя си мисли, че като се прави на наивна, та някой ще й повярва: хората не ядат вакса.*

НЕ ЯМ СЛАМА. *Диал.* Не съм глупав, та да не разбера какво става, какво се върши; не могат да ме измамят. *Боримечката не се излъга... — Боримечката не яде слама!... потвърди гръмогласно сам Боримечката.* Ив. Вазов, Под игото.

НЕ ЯМ ХОРА. *Ирон.* Не съм толкова страшен и лош, та да се страхуват от мене. *Чак сега стрина Севета се поотдръпна, попрехапа устни и се позамисли: — Па и там да не ядат хора.* Кр. Григоров, Новодомци.

НИ БОГУ, НИ СВЕТОГО. *Диал.* 1. *В съчет. с* **ходя (скитам се).** Безцелно, като безумен (ходя).
2. *В съчет. с* **говоря.** Глупаво, неуместно, неприлично (говоря).

НИ БОДКА, не струвам. Нищо (не струвам). — *Вашата полиция не струва ни бодка.* Ив. Вазов, Под игото. *Аз бих претърпял геройски, немишком, ако само моето сърце страдаеше; но тук е моето самолюбие. Но за нея ни едното, ни другото не струват ни бодка.* Ив. Вазов, Драски и шарки.

НИ БРЕЗНА, не ми остава. *Диал.*Съвсем нищо (не ми остава) (обикн. за пълна загуба на нещо).

НИ ВАРЕН, НИ ПЕЧЕН. *Диал.* Никакъв.

НИ В ГОРА ДРУЖИНА, НИ В СЕЛО ГИЗДИЛО. *Диал.* За необщителен човек, с когото мъчно може да се живее.

НИ ВЕСТ, НИ КОСТ *от някого.* Нищо не се знае за някой, който е заминал някъде, не е известно жив ли е или не. — *Ала Обрад не изтърпя всичко това. Изгуби се от селото една нощ... и оттогава ни вест, ни кост от него.* Ст. Загорчинов, Ден последен. *Сиротно чедо беше тя. Отколя / замина нейний татко по гурбет — / замина, и ни вест, ни кост от него.* П. П. Славейков, Епически песни. *Но когато Николина прекоси мегдана след два часа, заситнила сама покрай плета, а от Богдана нямаше ни вест, ни кост, Радич се обърка.* Н. Нинов, Една шепа орехи.

НИ В КЛИН, НИ В БОЧНИК. *Диал.* Вж. Ни в клин, ни в ръкав.

НИ В КЛИН, НИ В РЪКА. *Диал.* Вж. Ни в клин, ни в ръкав.

НИ В КЛИН, НИ В РЪКАВ. Неуместно, без връзка с това, което се говори или прави, без причина (за нещо казано или направено). *А после току изтърси ни в клин, ни в ръкав: — Ами наесен ще правим ли кърски седенки, бат Захари?* Ст. Марков, Дълбоки бразди. *Не щеш ли, и жената, ни в клин, ни в ръкав, се нахвърли въз мене.* Н. п. Филипов, Разкази на ловеца. — *Ако ти за мене подмяташ тези приказки, приятелю, питай сам Бърдоква дали съм лежал на гръб, или що... Ивайло досега мълчеше, но внимателно се вслушваше в думите на селяните. Доядя го на постника, че се намеси ни в клин, ни в ръкав, но не можеше да не каже истината.* Ст. Загорчинов, Ивайло. *С учудващо и замайващо красноречие Буби разкрива пред изумения домакин целта на своето посещение, като обкичва речта си с мъдри афоризми за жената, за любовта и за брака,... И вместо да спре и да млъкне най-сетне,..., намесва ни в клин, ни в ръкав името на Айнщайна.* Св. Минков, Разкази в таралежова кожа.
Още: **Ни в клин, ни в ръка (в бочник).** *Диал.*

НИ ВЛАКНО. *Диал.* Нищо, никак.

НИ ВОДА, НИ КИСЕЛИНА. *Диал.* Опак, неразбран човек. *Ти си ни вода, ни киселина.*

НИ ВРЕЛИ, НИ КИПЕЛИ. Празни, излишни приказки, глупости. — *Остави сега туй, —... Току ги дрънкаш и ти, ни врели, ни кипели.* Й. Йовков, Чифликът край границата. *И тръгнал е сега да плеще ни врели, ни кипели.* Т. Г. Влайков, В село. — *Целият*

град е рекъл аман от нея. . . подлуди женурята, знаеш. . . — Защо ви са, кай, мъжете, защо да им робувате и слугувате, зарежете ги, кай, и са борете за свобода. . . чуваш ли?. . за свобода. . . и други таквизинака ни врели, ни кипели. Ст. Л. Костов, Мъжемразка.
Още: **Ни вряло, ни кипяло.** *Диал.*

НИ ВРЯЛО, НИ КИПЯЛО. *Диал.* Вж. Ни врели, ни кипели.

НИ В ТЕЛЦИ, НИ В ГОВЕДА. *Диал.* Лишен от определена, характерна физиономия, черти, облик; неопределен, неясен.
Още: **Ни във воловете, ни в телците.** *Диал.*

НИ В ТУЙ, НИ В ОНУЙ ВРЕМЕ и **НИ В (ПО) ТОВА, НИ В (ПО) ОНОВА ВРЕМЕ.** **1.** В най-неудобен, най-неподходящ момент за извършване на нещо. *Алиш ефенди бе дошел в Лъджене да разбере като какви са тия хора, дошли от София ни в туй, ни в онуй време.* Ал. Константинов, През марта на Чепино. *Ставри се правеше на улав, когато Малкото попче ни в това, ни в онова време изповядаше на затулено някоя по-засукана невеста.* Г. Караславов, Изчадия адови.
2. Късно през нощта. *Посред нощ, ни в туй, ни в онуй време, когато бяхме заспали, за чудо голямо, до краката ни излая едно куче.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания. *Аз пък на ума ти се чудя! Чак откъде си се запътил ни по това, ни по онова време!* П. Стъпов, Живот с надежда.

НИ В ЧУВАЛА, НИ ВЪВ ВЪРЗАТКАТА. *Диал.* **1.** Никъде.
2. Не на място, не там, дето трябва да бъде.

НИ ВЪВ ВОЛОВЕТЕ, НИ В ТЕЛЦИТЕ. *Диал.* Вж. Ни в телци, ни в говеда.

НИ ГАСЍ, НИ ПА̀ЛИ. *Диал.* Вж. Ни гори, ни пали.

НИГДЕ НЕ МЕ ВЗЕМА. *Диал.* Не мога да се спра, да стоя на едно място, чувствувам нужда да се движа, да излизам.

НИ ГОРЍ, НИ ПА̀ЛИ. *Диал.* Човек с добър, благ характер е.
Още: **Ни гаси, ни пали.** *Диал.*

НИ ГЪК. Нищо не казвам, нищо не продумвам. *То* [Гърбавото] *беше наш връстник. Живееше някъде далеч, но често минаваше из нашата махала. . . Обикновено ние го улавяхме и го удряхме поред по гърбицата. Ще го пуснем чак когато се уморим. А то гледа мило, мило. . . по-мило, отколкото може да гледа човек. . . Този поглед!. . . И ни гък.* Ст. Чилингиров, В стария бащин дом. *Хашим ефенди се върна като попарен. Где стъпва — не вижда. Стражата му върви изотдалеч и ни гък.* П. Росен, В поле широко. // Мълчи, не продумвай, не казвай нито дума. *Мнозина се прекръстиха. Други подхванаха песен — тях войводата спря: — Вие ум имате ли? Ни гък!* Ст. Дичев, За свободата.

НИ ДВЕ, НИ ТРИ. *Диал.* Безцеремонно, нахакано, без стеснение. *Сербезинът, като всеки сербезин, ни две, ни три, извръща се и удря едно текме с крак на заптията.* Мих. Георгиев, Бае Митар пророкът.
Още: **Ни пет, ни шест.** *Диал.*

НИ ДУМА, НИ УМА. *Диал.* Никакъв отговор, пълно мълчание вместо отговор. *Аз наруших най-напред мълчанието помежду ни, като го попитах отгде е, но никакъв отговор не последва. Втори и трети път, същото питание, тоже никакъв отговор — ни дума, ни ума.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания. — *Мене ме е страх, кръстниче: те са куча вяра. И Дона Жечева не беше дала ни дума, ни ума на Селима, ама я грабна от хорото.* Ц. Гинчев, Ганчо Косерката.

НИ ЖИВ, НИ МЪРТЪВ. **1.** Силно изплашен, вцепенен от страх, от ужас. *Веднага от всички складове загърмяват пушки. . . Ужасна тревога! Мойше ни жив, ни мъртъв.* Ал. Константинов, Нещо шумолеше, ама какво беше. *Пред мен беше стринка Гинка, сякаш току-що се е канела да влезе. Очите ни се срещнаха неволно и мигом отмалях: тя ме гледаше със студен, като у мъртвец, поглед, устните ѝ бяха бледни и потреперваха. . . — Ела де, влез, заповядай — поканих я аз, ни жива, ни мъртва — поседни, ето стол.* Г. Райчев, Мерзавец.

2. В много тежко състояние; полужив. *На Доброромана домъчняло, дето наскърбил стареца, и хайде на колене — да го моли, че да го прости. Цяла нощ стоял така, а както стоял и заспал. На сутринта го намерили ни жив, ни мъртъв.* Ст. Загорчинов, Ден последен. *Намерили го ни жив, ни мъртъв. Едвам помръдва и диша.* Елин Пелин, Земя. *Арестуваха и бай Пондя. Разследваха го и след три дена го освободиха. Той, ни жив, ни мъртъв, се прибра у дома си и пак легна.* Г. Караславов, Чиновническа история.

Още: **Ни жив, ни умрял.**

НИ ЖИВ, НИ УМРЯЛ. Вж. Ни жив, ни мъртъв. *Тате скочи от постелята и отърча към хармана. И докато разберем що става, той извика: „Олеле, чумата ме утрепа!" А ние ни живи, ни умрели, побягнахме през задния вратник.* Г. Белев, Патилата на едно момче. *Първите дни Пеньо беше ни жив, ни умрял от страх. Знаеше си той греховете, но само околийският управител можеше да го издаде.* Г. Караславов, Съседи. *Клинката удари Дойчина по рамото и се наведе към ухото му. — Хайде, иди сега при Мита, че е ни жива, ни умряла!* К. Петканов, Златната земя. *Като малко дете веднъж намерил едно шише ракия на прозореца, надигнал го и го изпил цялото. Сетне паднал на пода в стаята като мъртвец. Видяла го майка му ни жив, ни умрял и почнала да плаче, да вие, та размирила махалата.* Кр. Григоров, Танчо от Гороцвет. *На двора срещна Биязката, поприведена, с бастунче, жълта, каквато си я знаеше от години, ни жива, ни умряла.* М. Яворски, Хората се промениха.

НИ ЗА ЧЕРВЕНО ДУКАТО. *Диал.* Никакъв. *Ние мислехме, че „Читалище" е изразходвало досега повече от 1000 жълтици за печат и за хартия, а народът ни не е добил от него полза ни за червено дукато.* Л. Каравелов, Хр. Ботев, Знаеш ли ти кои сме?

НИЗ ЕДНО ГЪРЛО ДВА ГЛАСА. *Диал.* За много хубаво пеене. *Я запей, моме, низ едно гърло два гласа.*

Още: **От едно гърло два гласа.**

НИ ЗРЯЛО, НИ ЗЕЛЕНО, думам. *Диал.* Глупаво (думам, говоря).

НИ ИЗЯДЕНО ЯЙЦЕ, не струвам. *Диал. Подигр.* Никак, нищо (не струвам).

НИКАКЪВ МЕ НЯМА. 1. Не идвам, не се връщам, не се вестявам, не се знае къде съм. *Излезе на двора и няколко пъти извика името на Селвета. След това се върна и рече на мъжа си: — Никаква я няма. Вдън земя е потънала.* К. Петканов, Дамяновата челяд. *Де се губите бе, приятели, та ви няма никакви?* Ст. Л. Костов, Големанов.
2. Не съм добре, нямам сили, отпаднал съм. *И наистина старата беше много отпаднала. А след тази инфлуенца никаква я нямаше. Едва се влачеше и все пъшкаше.* Г. Караславов, Татул.
3. *За нещо.* Не ме бива за нещо, неспособен съм, негоден съм. *И аз сам виждам, че не ми е мястото тука. Мене за работа никакъв ме няма.* П. Славински, Претворена земя.
4. Не се намесвам в нещо, нищо не правя във връзка с нещо, бездействувам, стоя безучастно. *Да минаваме за герои сега, а когато трябваше, никакви да ни няма, това не разбирам.* В. Нешков, Настъпление. *Ние се мъчим тука като грешни дяволи, а околийският комитет мълчи, няма го никакъв.* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено.

Още: **Хич ме няма** /в 1 и 2 знач. към 2 и 3 знач./. *Простореч.*

НИКНАТ КАТО ГЪБИ <СЛЕД ДЪЖД>. Появяват се, създават се бързо едно след друго в голямо количество. *Напоследък никнеха като гъби нови дружества за износ на тютюн.* Д. Димов, Тютюн. *В градчето се откриваха нови магазини, като гъби никнеха разни малки, мръсни, „икономически" гостилнички, сбутани сладкарнички и тесни кафенета.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Ереси, ереси, всеки ден нови, като гъби никнат.* Ст. Загорчинов, Ден последен.

Още: **Изникват / изникнат като гъби <след дъжд>.**

НИКОЕ <СИ> ВРЕМЕ. 1. Късно. — *Какво е станало ли? Това е станало на, че миткаш до никое време из сокаците, а на това отгоре и питаш.* Г. Караславов, Снаха. *Ти чакай вън до никое си време, а децата нека да заспиват гладни. На такъв ред ли ще учиш децата си?* К. Петканов, Хайдути.
2. Неудобен, неподходящ момент. *Кондукторът Павлов спря първите, които излизаха из помещението, и се развика, че сега е никое си време и е рано за почивка.* Д. Добревски, Бунтът на крайцера „Надежда".

Още: **Някое <си> време** /към 1 знач./.

НИКОЙ НЕ ТЕ БИЕ ПО ГЛАВАТА. Вж. Кой те бие по главата.

НИ КОСЕНО, НИ СТРИЖЕНО. *Диал.* Употребява се, когато някой опак човек упорито се инати за нещо, за което явно не е прав.

От приказката за една жена, която винаги отговаряла наопаки и казвала, че тревата е стрижена, а мъжът ѝ — че е косена. Мъжът от яд хвърлил жена си в реката, но тя дори когато потъвала, не искала да признае, че ливадата е косена, ами си извадила ръката от водата и с пръсти му правела знак, че тревата е стрижена. (Л. Каравелов Памятники народного быта болгар, с. 165).

Още: **Не е косено, ами е стрижено.**

НИ КОШ СЛАМА, не струвам. *Диал. Подигр.* Никак, нищо (не струвам).

НИ КУК, НИ КУКУРЕК. *Диал.* Нищо не е направено, не е подготвено във връзка с нещо, за което е трябвало вече да се работи, да се действува. *Великден идва, а ние ни кук, ни кукурек.* ● *Конгресът наближи, а ние ни кук, ни кукурек.*

НИ КУКУ, не рекох. *Диал.* Нищо, нищичко (не рекох). *Не му рече ни куку.*

НИ КЪРК, НИ КУКУРЕК. *Диал.* Нищо не продумвам. *Удари го, падна, па ни кърк, ни кукурек.* П. Гъбьов, Пословици и пословични изрази (по говора във Видин, Търново и др.).

НИ ЛУК ЯЛ, НИ НА ЛУК ВОНЯЛ. *Диал.* Вж. Ни лук ял, ни <на> лук мирисал.

НИ ЛУК ЯЛ, НИ <НА> ЛУК МИРИСАЛ. Преструвам се, че не съм извършил нещо, че не съм взел участие в нещо; правя се на невинен, прикривам се. *Събраха празните бутилки и ги замушиха някъде настрана. Събраха, наместиха и... ни лук яли, ни лук мирисали.* Н. п. Филипов, Разкази на ловеца. *Арестувани са четирима. От момчетата... Сега ги въртят на ръжен в затвора. Да разкрият работата, та да стигнат и до нас... Засега ние ни лук яли, ни на лук мирисали. Преструваме се на умрели.* Д. Талев, Гласовете ви чувам. *Скрил ги е* [парите] *някъде навън. Знай си ги де са, попоглежда изпод око и — ни лук ял, ни лук мирисал.* Й. Йовков, Боряна. // Преструвайки се, че не е извършил нещо, че не е взел участие в нещо; придавайки си невинен вид, изглед. *Той... сложи от огнището пепел и всичко пак така натъкми и нагласи, както си беше. Сетне се дръпна до тезгяха, ни лук ял, ни на лук мирисал.* Г. Караславов, Неслука. *Изпоядена от четене и овехтяла от атмосферни влияния книга. Отворих корицата, изцъклих очи, хлопнах я обратно, свих я във вестника, натиках я в храста и, ни лук ял, ни лук мирисал, отново се излегнах при другите двама.* Г. Узунов, Спирка Вишнева.
Още: **Ни лук ял, ни на лук вонял.** *Диал.*

НИМА ГО Е ЗАБЕЛЕЖИЛ ГОСПОД НА УХОТО. *Диал.* Казва се на човек, който се хвали, че господ му дава много имане като предупреждение, че това няма винаги да бъде все така.

НИМА ГО Е ЗАПИСАЛ ГОСПОД НА РАБОША СИ. *Диал.* Казва се на човек, който се хвали, че господ му дава много имане като предупреждение, че това няма винаги да бъде все така.

НИМА Е С ДВЕ ГЛАВИ. *Диал.* Вж. Не е с две глави.

НИМА Е ТОВА <ЧАЛЪКОВА> БАЧИЯ. *Диал.* Казва се на човек, който много яде.
Още: **Не е това <бащината ти> бачия.** *Диал.*

НИМА Е ХОРАТИЛ С БОГА. *Диал.* Възклицание, с което се изразява недоверие към думите, твърденията на някого, защото се смята, че той няма откъде да знае това, което твърди.

НИМА МИ Е В КЛИН ИЛИ В РЪКАВ. *Диал.* Казва се от онзи, от когото някой иска да му даде нещо или да му направи някаква услуга, за да изрази, че той съвсем не се смята длъжен да изпълни исканото.

НИМА СЕДИ С БОГА КОЛЯНО ДО КОЛЯНО. *Диал.* Възклицание, с което се изразява недоверие към думите, твърденията на някого, защото се смята, че той няма откъде да знае това, което твърди.

НИМА СИ НА ШАРЕНАТА КРАВА ТЕЛЕТО. *Диал. Ирон.* Вж. Не си на шарената крава телето.

НИ МЕД СЪМ ЯЛ, НИ СЪРЦЕ МЕ БОЛИ. *Диал.* Не се бъркам в работите на другите.

НИ МИ ВРЕКА, НИ МИ КРЕКА. *Диал.* Освободен съм от всякакви семейни задължения и грижи за деца. — *Много си подранил, бе даскале — . . . — Хайде мене не ме сдържа да спя, че челяд ми виси на шията, пък тебе ни ти врека, ни ти крека.* Кр. Григоров, Раздолчани.

НИ МОЙ, НИ ТВОЙ. *Диал.* За дреха — лошо ушита.

НИ НА ВРЪХ ИГЛА. Вж. Ни<то> на иглен връх. *Няма си ни на връх игла нещо.* Н. Геров, Речник на българский язик.

НИ НА (ПО) ДЪЖД, НИ НА (ПО) ВЯТЪР. *Диал.* Негоден, калпав, лош.

НИ НА ЗЪБ НЕ СЪМ ТУРИЛ. *Диал.* Нищичко не съм ял, не съм хапнал нищо.

НИ ОТ БЪЛХА ДРОБ, не давам повече. *Диал.* Нищо (повече не давам).

НИ ПАТЕ, НИ ГЪСЕ. *Диал.* Нещо, лишено от характерна форма и облик, което не може да се подведе към дадена категория; нещо неопределено.

НИ ПЕТ, НИ ШЕСТ. *Диал.* Безцеремонно, нахакано, без стеснение. *Дойде ли ѝ ред да прекопа нещо у бостана, а она се извърне, па ни пет, ни шест: това не съм работила, каже, ни у бащината си къща, па и тука нечем!* Мих. Георгиев, Рада.
Още: **Ни две, ни три.** *Диал.*

<НИ> ПОБИТ КОЛ <В ЗЕМЯТА>, нямам. Никакъв имот: къща, сграда и под. (нямам). *Тия чапкъни горят и правят прах и пепел, ама кое? — Чуждото. Те нямат кол побит тука.* Ив. Вазов, Под игото. *Хлапетии,. . ., нямат кол побит тук, изведнъж ги туриха нависоко, да бъдат министри и големци.* Ив. Вазов, Дядо Нистор.
Още: **Забит кол.**

НИ ПОВЕЧЕ, НИ ПО-МАЛКО. В същност, в действителност, именно.

НИ ПРОСЕНО ЗЪРНО, не давам. *Диал.* Нищо (не давам). *Изпрати я в града, като не ѝ даде ни просено зърно.*

НИ САМ, НИ ТАМ. *Диал.* **1.** В неопределена посока. *Напредните му живи очи се изцъклиле, гледат ни сам, ни там, и някак си сърдито.* Т. Г. Влайков, Седянка.
2. С неопределено положение. *Леля ти Гена, сирота, е сега вдовица при жив мъж. А това е по-лошо билѐ, отколкото да си е саалам вдовица. Вдовицата може, кога ѝ излезе добър късмет, и да се ожени пак. . . Ами това? — ни сам, ни там.* Т. Г. Влайков, Седянка.

НИ С БОГА, НИ С ПРИЛИКА. *Диал.* Нещо необикновено.

НИ СЕ ВОДИ, НИ СЕ КАРА. Опърничав, опак, неразбран. *Пари за обед ще даде в един часа след обед, винаги тъй е правил, после се сърди, че не е готово. Опак човек, ни се води, ни се кара.* Л. Стоянов, Сребърната сватба на полковник Матов. *А този, пенкьовският поп, питаме го за оръжие — мълчи, питаме го за фашисти в селото — пак мълчи, но не се и помръдва дори. . . — Брей, че говедо — прошепна ми бай Пешо, — ни се води, ни се кара.* Сл. Трънски, Неотдавна.
Рядко: **Ни се водя, ни се карам.** Много съм опърничав, опак, неразбран. *Беше ми мъчно за него. Но какво да правя, като характерът ми е отвратителен и аз ни се карам, ни се водя, както казваше баба, докато бе жива.* Ем. Манов, Моето първо лято.
Още: **Ни се води, ни се тера.** *Диал.*

НИ СЕ ВОДИ, НИ СЕ ТЕРА. *Диал.* Вж. Ни се води, ни се кара.

НИ СЀДИ, НИ ХО̀ДИ, разправям. *Диал.* Небивалици, измислици, лъжи (разправям).

НИ СЕРИ, НИ ОПЕРИ. *Диал. Вулг.* Глупости, щуротии. *Говори ни сери, ни опери.* Н. Геров, Речник на блъгарский язик.

НИСКО БРЪСНА, Безцеремонно и остро критикувам, разсипвам с критика; кастря.

НИСКО СТРИЖА. Майсторски лъжа.

НИ СЛАДИ́, НИ БЛАЖИ́. *Диал.* **1.** За ястие — безвкусно (е).
2. За човек — (не е) нито добър, нито лош, нито (е) за похвала, но не (е) и за укор.

НИ СРАМА, НИ ОЧИ и **НИ ТИ СРАМ, НИ ТИ ОЧИ.** *Диал.* Безсрамен, безочлив, нахален. — *Какъв свят се навъди, ни срама, ни очи... Това младите от никого страх си нямат.* Ем. Манов, Ден се ражда. *Изтъпани се някой път насред село, па като зине... Ни ти срам, ни ти очи... Пред цяло село говори.* Кр. Григоров, Новодомци.

НИ СУРОВО, НИ ПЕЧЕНО, излиза. *Диал.* Лошо изработен, лошо свършен, не както трябва (излиза). — *И те такива!... Едната — младата — желта..., а другата — каквото улови — ни сурово, ни печено излиза... Виж за думите ги има.* Ц. Церковски, Театрални забавалки.
По-рядко в съчет. с **не излиза (излазя).** Нищо (не излиза). *Работата ѝ така също не спореше. Каквото и да земе в ръцете си, то из него не излазя ни сурово, ни печено... А хората разказваха, че в младостта си тя е била пъргава, способна, весела и работна! Кой знае какъв потоп е произлязъл в нейната бедна глава!* Л. Каравелов, Главчо.

НИ СУХО, НИ СУРОВО. *Диал.* Нищо. *Аз мисла, че от него няма да се роди ни сухо, ни сурово.* Л. Каравелов, Маминото детенце.

НИСЪК МИ Е ТАВАНА. *Жарг.* С ограничен ум съм, с ограничени интереси и разбирания; ограничен, глупав съм.

НИ<ТО> КРАК, не остана (няма). **1.** Нито едно животно или птица от многото (не остана, няма). *В манастиря нямаше троха хляб, от кравите и козите не беше останало нито крак.* Й. Йовков, Старопланински легенди.
2. Нито един човек (не остана, няма). *Доколкото знам, турски войски нямаше в Кюстендил тогава... — Турци нямаше нито крак. Избягали бяха от по-напред.* Ив. Вазов, Драски и шарки.

<НИ<ТО>> ЛУЛА ТЮТЮН, не струвам. *Пренебр.* Никак, нищо (не струвам). *Трогнати сме от снизхождението на новите управници... Вашите бележки не струват нито лула тютюн. Вие сте далеч от нас, колкото небето от земята.* К. Ламбрев, Средногорски партизани. — *Приказки от старото, хубаво време, които днес не струват лула тютюн. Само със свобода ако се живееше, циганите щяха да бъдат най-щастливите.* К. Петканов, Дамяновата челяд. *Лула тютюн не струваха на баща ѝ наполеоните, които печелеше от оризищата в Тракия. Тогава животът беше задушен.* С. Северняк, От нашия кореспондент. *Само това искам да ти кажа, че живот без любов нищо не е. Лули тютюн не струва.* Елин Пелин, Земя.

НИ<ТО> МЕДА, НИ<ТО> ЖИЛОТО, не искам (не ща). Абсолютно нищо, нито добро, нито лошо (не искам). *И не ща на Дели Дима ни меда, ни жилото — от людска мъка проклето имане не искам!* З. Сребров, Печалбар. — *Ами бащината? Другиму ли да се падне? На оня, дето ще ти вземе службата.—Нека се падне! Не ща му ни меда, ни жилото на султана. От мираза на жената имам една нива. Ще вземем и ние оризище на кесим.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време. *Щеше му се да иде при Наня и да му каже: „Вземи си нивата, не ти ща нито меда нито жилото!“* Г. Караславов, Сметки. — *Защо да не ти приказвам, когато той дава на нашето жито най-добра цена? — Не му искам нито жилото, нито меда.* К. Петканов, Златната земя. — *Защо не отиде, тате? — съсухрена, съвсем побеляла, попита снахата. — Не им ща ни меда, ни жилото — сопна ѝ се дядо Костадин.* О. Бояджиев, Пътеките.

НИТО МИ Е НА ВЕЧЕРТА, НИТО МИ Е НА ОБЯДА. *Диал.* Не ми е никакъв, нямам полза от някого, нямам никакви отношения с някого.

НИ<ТО> НА ВЛАКНО. *Диал.* Никакъв, нито най-малък. *Нито на влакно грижа нямам, разбираш?* Ив. Вазов, Чичовци.

<НИ<ТО>> НА ИГЛЕН ВРЪХ. **1.** Никак, ни най-малко. *Но постите си бяха пости. През тях тя щеше да ти поднесе и царевичен хляб, и шепа сливи или ошаф, но да ѝ се обесиш на клепките, нямаше да ти даде на иглен връх нещо блажно.* Кр. Григоров, Великденски пости. *Пък и той, дъртлакът, как не беше се изменил в продължение на толкова години, нито на иглян връх. Същото лице, същата живост и пъргавост.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания.
2. *При отриц.* Нищо. *Не искам ни на иглен връх.* П. Р. Славейков, Български притчи или пословици и характерни думи. *Ни на иглен връх да не завъртиш!* Клетва.
Още: **Ни на връх игла.**

НИ <ТО> НА ЙОТА и **НИ <ТО> ЙОТА.** **1.** Никак, съвсем, нито най-малко. *Трябва да се държим здраво, дружно, да не допущаме да се разколебае нито на йота нашето народно единство.* Г. Димитров, Ръка за ръка напред и все напред, въпреки всичко. *— Лихвар, надписвач! — продължи началникът. . . — Господа, оставете за бога! — намеси се медикът. — Нещастието с това няма да го намалите ни на йота.* Н. п. Филипов, Разкази на ловеца. *„Комунистическата партия в Съединените щати — заявява в заключение Уилямсон — ще продължи борбата в защита на интересите на американската работническа класа и народа. Тя не ще отстъпи ни на йота от своите права без решителна борба“.* в. Работническо дело.
2. *Само* **Ни<то> йота** — нищо. *Аз от плана си ни йота не изменям, довечера в 7 ч. заминавам.* Й. Йовков, Милионерът.

Води началото си от Евангелието: „Ни една йота, или ни една черта няма да изчезне от закона, докато не се извърши всичко“ (Мат. 5, 18). Йота е название на буква от гръцката азбука, означаваща звук и, която понякога се пише като чертичка под някои гласни. Изпускането на тази чертичка, при все че няма значение за произношението, не се допуска. Смисълът на израза в Евангелието е, че не се допускат абсолютно никакви промени в закона (в религиозните предписания на Мойсей), че нито една буква или чертичка не могат да бъдат изменени или пропуснати.

НИ<ТО> НА КОСЪМ. **1.** Никак, ни най-малко. *Вие чухте одеве как се смееха драго ония господа около Веригарова, когато той им четеше стиховете?. . . Никому не хрумна, че насърчават една подлост, че опетняват едно момиче. . . Що им трябва да се възмущават?. . . Той не падна нито на косъм в уважението им.* Ив. Вазов, Нова земя. *— Същият си вироглавец, не си се променил ни на косъм. Нека бъде твоето.* Ст. Загорчинов, Ден последен.
2. Никакъв, ни най-малък. — *Ние сме в такова положение, че всичко трябва да пресмятаме и предвиждаме. . . с най-голяма точност. . . да, с най-голяма точност. . . ни на косъм отклонение.* Ст. Л. Костов, Златната мина.

НИ<ТО> НА КРАЧКА, не оставям. Никак, съвсем (не оставям някого). *Тъй се е влюбил този ден в мене, че не ме оставя ни на крачка.* Н. п. Филипов, Разкази на ловеца.

НИТО НА САНТИМ. Никак, ни най-малко. *Не иска да отстъпи нито на сантим от своето.*

НИ<ТО> <НА> СЛАМКА. *Диал.* Никак, ни най-малко.
Още: **Ни<то> <на> шушка** /в 1 знач./. *Диал.*

НИ<ТО> <НА> ШУШКА. *Диал.* **1.** Никак, ни най-малко. *Яли са досега хачеца на Панча, а пък нищо дом или дрешка не са му направиле. . . Ни шушка не пожалват момчето.* Т. Г. Влайков, Ратай.
2. *Само* **Ни<то> шушка.** Никакъв, нито най-малък. *Но не искам нито шушка подозрение да съществува у Стремски за мене, не искам нито за миг да помисли, че бих могъл да одобря писаното.* Ив. Вазов, Нова земя.
Още: **Ни<то> <на> сламка** /към 1 знач./.

НИ<ТО> РИБА, НИ<ТО> РАК и **НИ<ТО> РАК, НИ<ТО> РИБА.** Нещо, лишено от характерна форма и облик, което не може да се подведе към дадена категория; нещо неопределено. *Той винаги е обичал тези приумици на старите дърводелци. Дотегнало им да строят дъбови портали за дворците и решили да се пошегуват. И ето — нито риба, нито рак, и пак е хубаво!* Бр. Йосифова, Бирена чаша с монети. *Другите бяха все по-възрастни или дребни деца. Само аз бях нито риба, нито рак!* А. Христофоров, Откровения. *— Значи, фронтът, който ще образуваме в България, само за пред хората ще бъде антифашистки? — Не. . . не е съвсем така. . . — отвърна уклончиво Дафков. — Ни рак, ни*

риба, а? Тогава за каква идеология става дума тук, господа? Ив. Аржентински, Сребърната пътека.

НИ<ТО> СЪМ ОРАЛ, НИ<ТО> СЪМ КОПАЛ. Не съм се трудил, не съм се мъчил (употребява се, когато някой получава нещо наготово). *Тича Буби в банката да тегли парите, ала ето че един от чиновниците там помрачава изведнъж радостта му. Иска той,. . ., десет хиляди лева, а му отпускат осем хиляди. . . Разбира се, Буби не се отказва и от тях, защото нито е орал, нито е копал, но в душата му,. . ., остава някаква горчива утайка от тая явна гавра с великата идея на Шулце-Делича.* Св. Минков, Разкази в таралежова кожа. *Я го гледайте Лисицата! Та защо да са негови* [жълтиците]? *Нито е орал, нито копал, за да ги спечели.* К. Петканов, Старото време. — *Да усетим и ний нещо от тази аваджиска фалшификация! — Ще усетите, ще усетите, малко ли са сто хиляди? Ни орал, ни копал!* Ст. Л. Костов, Вражалец.

НИ<ТО> СЪМ ЧУЛ, НИ<ТО> СЪМ ВИДЯЛ. Преструвам се, че не знам нещо, което ми е много добре известно. — *Да кажем в конака! — викна някой от тълпата. — Ха, в конака. . . — обади се друг. — Много искат да знаят там! Кой го праща Арап ага да избива селяните по селата? Ето веке толкова клети души затри, а конакът си трай, ни чул, ни видел.* Д. Талев, Преспанските камбани.

НИ ХОДИ, НИ СЕДИ. *Диал.* Опак, неразбран, опърничав.

НИ ХЪК, НИ ГЪК. Нищо, нищичко не казвам. — *Ами — ами. Видя ли го? Млъкна, ни хък, ни гък. Хем той, дето е най-сърцат от всички.* П. Ю. Тодоров, Зидари. *Като зе да разправя онзи как простреляли Деяна — пресъхна му долнята устна. . . Млъкна, ни хък, ни гък.* П. Ю. Тодоров, Зидари.
Още: **Ни хък, ни мък.**

НИ ХЪК, НИ МЪК. Вж. Ни хък, ни гък. *„Така и така, казва, чух, че си имаш мъка на сърцето, син си загубила. . ." Аз ни хък, ни мък.* Ив. Аржентински, Сребърната пътека.

НИ ЦАРЮ ХАРАЧ, НИ БОГУ КОЛАЧ. *Диал.* Казва се за човек, който нищо не работи и е безполезен за обществото. *Той* [отец Никифор] *ненавиждал евреите именно за това, защото са евреи и защото техните прадеди са разпеле Христа; най-после, той ненавиждал циганете именно за това, защото това чудно племе не дава ни на царя харач, ни на бога колач.* Л. Каравелов, Децата не приличат на бащите си.

НИ ЧЕРВЕН БАН, не струвам (не чиня). *Диал.* Нищо (не струвам).

НИ ЧЕРНА, НИ БЯЛА, не казвам (не продумвам, не проговорвам и под.). Вж. Ни черно, ни бяло. *Щом стигна до гасачите, той* [Рашид] *не им каза ни черна, ни бяла, спря се и гледаше позеленял и начумерен, като че всичкият свят му беше крив.* Ц. Гинчев, Ганчо Косерката.

<НИ> ЧЕР<ЕН>, <НИ> БЯЛ, няма ме (не съм се явил и др.) Никакъв (ме няма). *От вчера го потириха и досега няма го чер, бял.* Ив. Вазов, Под игото. — *Какво ще правя сега, боже мой? И Бойчо го няма — не се е явил чер, бял.* Ив. Вазов, Под игото. *Къде беше, не те видях ни чер, ни бял.* ● *Детето на сина ми не ме ще ни черна, ни бяла.*

НИ ЧЕРНО, НИ БЯЛО, не казвам (не отговарям и под.). Съвсем нищо (не казвам). *Заптиите,. . ., като петли са разхождаха около портата и из двора. . . Аз стоях като гръмнат помежду им и не произнасях ни черно, ни бяло.* Зах. Стоянов, Записки по българските въстания.

НИЩ ДУХОМ. *Книж.* Човек, който е с ограничени интереси, стремежи, желания, с беден духовен живот. *Богатите сродници го провъзгласиха със съжаление за пропаднал интелигент. Макс не ги намрази, защото ги считаше нищи духом.* Д. Димов, Тютюн.
Води началото си от Евангелието.

НИЩО И НИКАКЪВ. Незначителен, нищожен, лишен от ценни качества. *Малко ли е то: да отиде на крака довчерашния устабашия,. . ., при един нищо и никакъв човек.* Ст. Чи-

лингиров, Хлеб наш насущний. *Нищо и никакво село беше Малово, ала се прочу изведнъж. Вече в цялата околия приказваха за него.* Кр. Григоров, Новодомци. *Рече му на туй момче пипето, макар да го гледаш нищо и никаква мушмула.* П. Вежинов, Звездите над нас. *Калинко застава всред тях. . ., и почва:—Ето го, вижте го! Това е нищо и никакво яйце! Просто яйце. Но колко неща трябва да се знаят за него!* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено.

НИЩО И ПОЛОВИНА. 1. Много малко, съвсем недостатъчно. *Какво са деветстотин яйца за нашето стопанство? Нищо и половина!* К. Николов, Чудното изобретение. **2.** Не такъв, какъвто трябва, лишен от ценни качества, недобър. *Мислеше го за истински капитан. А какво излезе? Нищо и половина — сякаш никога не е живял на море.* П. Вежинов, Далече от бреговете.

НИЩО НЕЩО. *Диал.* Много малък, незначителен. *Нищо нещо човек.* ● *Нищо нещо работа.*

НИЩО НЯМА — КЪЩА ГОРИ. *Диал.* За хладнокръвен човек.

НИЩО ПОДОБНО. Като възклицание за засилване на отрицанието, обикн. при отговор: съвсем не. *Вашето разбиране ме изненада. . . ако, разбира се, сам не сте художник? — Аз? Нищо подобно! — отвърна с погъделичкано самолюбие капитанът.* Г. Караславов Другари.

НИ ЮС, НИ ДОМУС. *Диал.* **1.** За човек, който нищо не продумва. **2.** За съвсем безобразен човек.

НОВА МОДА ШАНТИКЛЕР. Възклицание при изразяване на силна изненада от нещо неочаквано, странно, нещо, с което не сме съгласни. *Опсеменявали овцете! Нова мода шантиклер! — Абе Юмере, нямате ли — казвам — кочове, та вие ще опсеменявате овцете?* Н. Хайтов, Диви разкази.

НОВО ДВАЙСЕ<Т>. Възклицание за изразяване на силна изненада от нещо неочаквано, странно, нещо, с което не сме съгласни. *Отде накъде ще срамим ние името на партизаните, ще ги правим на разбойници. . . — Ха сега де! — възкликна смаян Юрдекът. — Ново двайсе! Това ли ти е работа — за тях да мислиш! Те, като ни изритаха от четата, за нас мислиха ли?* П. Вежинов, Нашата сила.

Води произхода си от игра на карти.

НОГА ЗА НОГА. *Диал.* Бавно, постепенно, стъпка по стъпка. *Нога за нога кума лиса се изчепила на двор.* Н. Геров, Речник на българский язик.

НОГАТА МИ НЕ СТЪПВА / СТЪПИ *някъде. Диал.* Не отивам, не ходя някъде. *Той. . . заяви високо: — Ногата на Илия не ще стъпи тук за даскал!* Цв. Минков, Момчето от Загоричене.

Още: **Крака ми не стъпва / стъпи.**

НОЕВ КОВЧЕГ. *Книж.* Помещение, натъпкано с различни по тип хора или животни. *А помните ли какви възхитени сборища се трупаха около първите пуснати трамваи, няколко дена наред натъпкани, като сардели, или като ноевия ковчег?* Ив. Вазов, Пъстър свят.

От библейската легенда за сандъка, в който Ной спасил от потопа семейството си и по една двойка от всички птици и животни.

НОЖИ БОДИ. *Диал.* Надумвания, натяквания.

НОЖ МИ ВИСИ НАД ГЛАВАТА. Намирам се в смъртна опасност.

НОЖ С ДВЕ ОСТРИЕТА. Нещо, което може да въздейства и благотворно, и лошо, да бъде и полезно, и вредно. *Като огледа стъкълцето, в което са седели червеникавите хапчета на „Пелентана“, каза: — Да, известно ми е това лекарство, но все пак то е нож с две остриета. Затова аз съм на мнение да се спре лечението с него.* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено. *Ясно се вижда двоякaта роля на йонизиращите лъчения — да бъдат едновременно ценен помощник и зъл враг на човечеството. Най-трагично личи тази двойствена*

роля, най-силно блесва този нож с две остриета в областта на злокачествените тумори Вл. Андреев, Атомната енергия и живата материя.

НОЗЕТЕ <МИ> НЕ МЕ ПОСЛУШАХА. От слабост или от вълнение не можах да се помръдна, да тръгна, да се движа. *Бачо Киро се стресна, и веднага ръката му стисна силно дръжката на ножа. . . — Няма никой! — успокои се сам и стана бързо, готов да бяга. Ала нозете не го послушаха.* Зл. Чолакова, Бачо Киро.

Още: **Краката ми не ме послушаха.**

НОЗЕТЕ МИ СЕ СКЪСИХА. *Диал.* Силно се изплаших.

НОКЪТ И МЕСО. *Диал.* Много близки приятели. *Отскоро станаха нокът и месо и все са си заедно.*

Още: **Живец и нокът.**

НОКЪТ НА ПРЪСТИ РАСТЕ. *Диал.* Употребява се, когато някой се оправдава, че не е виновен за това, което казва, защото то е факт.

НОМЕРА МИНАВА / МИНЕ. Успешно завършва нещо, хитро, изкусно замислено, с което се цели да се получат определени резултати. *При всяка игра съществува риск номерът да не мине. Отговорите ми могат да бъдат неуязвими и все пак да звучат тъй, че човекът отсреща да заключи: „Ти имаш непоклатима легенда. .., обаче това е все пак легенда."* Б. Райнов, Няма нищо по-хубаво от лошото време.

НОМЕР ЕДНО. *Книж.* **1.** *В съчет. с* **враг.** Най-опасен, най-голям (враг), който би трябвало да бъде обезвреден най-напред. *Лорд Линшам. . . Това беше секретарят на консервативната партия, един зъл, надменен старец, който само преди двадесет години предвещаваше гибелта на „Дейли Уоркър". . . — Та ти значи си враг номер едно на лорд Линшам — продължи той съвсем развеселен. . . — И все пак вестникът не спря да излиза нито един ден!* Б. Йосифова, Бирена чаша с монети. — *Господа, всеки, който употребява в тия дни понятия като жестокост, садизъм, подлост. . . е враг номер едно и подлежи на разстрел.* Н. Каралиева, Разпети петък.
2. *В съчет. със* **задача (проблем).** Най-главен, най-важен, който трябва да се изпълни най-напред; първостепенен. *Въпросът за спортсменството, за възпитанието на играчи и зрители е задача номер едно за нас.* в. Вечерни новини.

НОСА МИ НЕ СЕ СТИГА С ГОВНЯНА КЛЕЧКА. *Вулг. Ирон.* Вж. Носа ми не се стига с лайняна клечка.

НОСА МИ НЕ СЕ СТИГА С КЛЕЧКА. *Евфем. Ирон.* Прекомерно съм се възгордял, надул, държа се надуто, горделиво. *Той с право смяташе, че сега ще запуши устата на хлевоустите копривщенски псета, на хората от „голямото добрутро", чийто нос не се стигаше с клечка.* Л. Стоянов, Бенковски.

НОСА МИ НЕ СЕ СТИГА С ЛАЙНЯНА КЛЕЧКА. *Вулг. Ирон.* Прекомерно съм се възгордял, надул, държа се надуто, горделиво.

От погов. Навирил нос, не се стига с лайняна клечка.

Още: **Носа ми не се стига с говняна (посрана) клечка.** *Вулг. Ирон.*

НОСА МИ НЕ СЕ СТИГА С ПОСРАНА КЛЕЧКА. *Вулг. Ирон.* Вж. Носа ми не се стига с лайняна клечка.

НОСИ МИ ГЛАВАТА. Мога да изпия голямо количество алкохол, без да се напия; не се напивам лесно. — *Пий. — Главата ми не носи — усмихна се той и изпи и третата чаша.* М. Яворски, Хората се промениха.

Още: **Държи ми главата.**

НОСИ СЕ ВЪВ (ИЗ) ВЪЗДУХА. **1.** Говори се, мълви се. *Бяха смутните години от прехода на XIX към XX век,. . ., във въздуха още се носеше ехото от епохалния процес срещу Драйфус.* К. Константинов, Път през годините.
2. Предварително се усеща, чувствува възникването, появата на нещо.

НОСИ СИ МНОГОТО ЗДРАВЕ. *Диал. Пренебр.* Иди си.

НОСЯ АГУПСКО СЪРЦЕ. *Диал.* Много съм страхлив.

НОСЯ БАЙРАКА. Инициатор съм за някаква работа, дейност; вдъхновител съм, водач съм в нещо.
Още: **Нося знамето.**

НОСЯ В КРЪВТА СИ *нещо.* **1.** По рождение, по природа имам силна склонност към нещо, удава ми се лесно, имам усет за него и обичам да го върша.
2. За качество, проява — вродено ми е, имам го по природа, наследил съм го. *Тая жена носи покварата в жилите си и в кръвта си! Тя съвсем ще те обезличи!* Д. Калфов, Необоримият.
Още: **Имам в кръвта <си>. В кръвта ми е.**

НОСЯ ВОДА *някому.* **1.** Не съм чак толкова лош, негоден, колкото някой или нещо, който (което) е още по-лош (по-лошо), все пак по-добър съм от него. *А бе неговата жена вода му носи. Той е много по-лош.*● *Последната му книга вода носи на предишната, тя пък хептен не струваше.*
2. Бивам победен, надминат от някого. — *Ти да не мислиш, че ние ще се дадем лесно, а Весе?. . . — Ха да видим кой на кого ще носи вода! — със закана отвърна тя.* К. Кръстев, Катастрофа.

НОСЯ ВОДА В МОРЕТО. Върша нещо напълно безполезно, напълно излишно.

НОСЯ ВОДА ОТ ДЕВЕТ ДЕРЕТА. Привеждам най-различни доводи и доказателства, за да докажа правотата на нещо или да убедя някого в нещо.
Още: **Нося вода от девет кладенци (от деветдесет и девет реки). Докарвам (донасям) вода от девет дерета. Наваждам вода от девет дерета.** *Диал.*

НОСЯ ВОДА ОТ ДЕВЕТДЕСЕТ И ДЕВЕТ РЕКИ. Привеждам най-различни доводи и доказателства, за да докажа правотата на нещо или да убедя някого в нещо. *И Теодорий започна от деветдесет и девет реки да носи вода, за да убеждава татя, че по-добре ще стори, ако даде някому машината под наем, или ако я продаде.* Ст. Чилингиров, Хлеб наш насущний.
Още: **Нося вода от девет кладенци (дерета). Докарвам (донасям) вода от деветдесет и девет реки.**

НОСЯ ВОДА ОТ ДЕВЕТ КЛАДЕНЦИ. Привеждам най-различни доводи и доказателства, за да докажа правотата на нещо или да убедя някого в нещо.
Още: **Нося вода от девет дерета (от деветдесет и девет реки). Докарвам (донасям) вода от девет кладенци. Наваждам вода от девет кладенци.** *Диал.*

НОСЯ В (С) РЕШЕТО ВОДА. Полагам напразни усилия за нещо неизпълнимо; върша работа, от която няма никакъв резултат.
Още: **Наливам (черпя) вода в решето.** *Подигр.*

НОСЯ В СЪРЦЕТО СИ. 1. *Някого.* Обичам някого със съкровено, свято чувство. — *Слава на тебе, господи!. . . — Това, което ни си дал и всеки ден ни даваш ни кара да те носим в сърцата си като наш истински баща.* К. Петканов, Златната земя. *Алгара. . . мила, . . . мила. . . ти си. . . ти си. . . / Видях те. . . виждам те. . . На, ето, ето — / очите, устните, гласът ти — цяла, / каквато във сърцето си те нося / от онзи миг, когато ни напусна.* Г. Райчев, Еленово царство.
2. *Нещо.* Пазя свято нещо, бдя над него, милея за него. *Момчил, казва, в божията правда е повярвал и в сърцето си я носи.* Ст. Загорчинов, Ден последен.

НОСЯ ГОЛА ДУША. Съвсем беден съм, нищо нямам освен живота си. — *Седи тук! Ще ни усетят. — Що като усетят? Гола душа носим, за какво им е потрябвала? — За каквото и душицата на тия, ранените.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.

НОСЯ ДВЕ ДИНИ ПОД ЕДНА МИШНИЦА. Върша две работи в две различни области, изпълнявам две различни задължения. *Съчетал, значи, полезното с приятното. Кой не прави така в нашия задъхан век, където обикновено всеки носи по две дини под една мишница.* П. Незнакомов, Ако бях млад.
От послов. Две дини под една мишница не се носят.

НОСЯ ДУШАТА СИ В ЗЪБИТЕ. Много съм зле, много съм отпаднал, едва имам сили да живея.
Още: **Стискам душата си в (зад) зъбите. Държа душата си зад зъбите.**

НОСЯ ЗМИЯ В ПАЗВА<ТА СИ>. Грижа се за някого, смятам го за близък, без да подозирам, че той в същност ми е враг. *Някаква неприятна утайка бе останала в сърцето му от студения зъл поглед на есесовеца, нещо, което го караше да гледа към него с отвращение. Да го носи! Та носи ли се змия в пазва?* П. Вежинов, Втора рота. *Шакир бей приказваше нещо на едно заптие и сочеше твоята къща. Знам ли... — Знам аз, че нося змия в пазвата си — ... Нарочно го туриха у дома да ме следи.* Г. Караиванов, Юнашка майка.
Още: **Държа (крия) змия в пазвата си.**

НОСЯ ЗНАМЕТО. Вж. Нося байрака. *Бай Петър Дълбокият не беше от ония, които водят кервана, нито от другите, дето носят знамето. Той беше един обикновен човек.* А. Каралийчев, Строители на републиката.

НОСЯ КРИВИТЕ ДЪРВА *на някого.* Търпя неприятности, мъча се, страдам заради някого.

НОСЯ КРЪСТА СИ. Търпя безропотно мъки, страдания, живея тежкия си живот. *Много е тежко! Но какво да се прави, всеки носи кръста, който му е отреден.* А. Наковски, Мария против Пиралков. *Тя я утеши, ободри, подигна духа ѝ, да носи с търпение и кураж кръста си, додето съдбата ѝ се усмихне.* Ив. Вазов, Казаларската царица. — *Че защо пък да не го оженим? Всички знаят трагедията му с Минка. Щом той не е виновен за смъртта ѝ, щом е носил кръста си честно и щом по друга вина се е спасил от тоя черповой,..., защо да не си поживее сега?* Н. Каралиева, Синята метличина. — *Никой не може да помогне на другия — ... Ти сам оборваш словата си, Давиде... Щом се мъчиш да ми помогнеш... И аз зная, че всеки сам носи кръста си — остави ме да нося своя.* А. Дончев, Сказание за времето на Самуила.

Води произхода си от Евангелието. Според евангелиста Йоан Христос сам носел кръста, на който са го разпънали.

НОСЯ НА ГЪРБА СИ *някого.* **1.** *Неодобр.* При обща работа върша работата на някого, който е негоден или мързелив. — *Да, да, напущам! И нищо не е в състояние да промени решението ми, защото просто съм профан в тази работа, а вие сте си специалисти в нея и ми е съвестно да бъда между вас и да ви принуждавам да ме носите на гърба си!* Н. Широв-Тарас, Как станах началник и... обратно. — *Заплатата на дясното крило Фичко Пестила е много малка... — Да му дадем тогаз награда... — Няма как, другари... Не иде... Някои от работниците ще протестират... И без туй носят на гърба си цяла дузина футболисти.* Тонич, Трудовите постижения на дясното крило. *Отидох, седях десет дена, видях и прецених: в отдела са се намъкнали едни скици, които понятие си нямат от работата! Къде-е съм аз от тях, къде-е? Да остана, това значи да ги поема и да ги нося на гърба си, но тази няма да стане, жамѐ!* Н. Широв-Тарас, Как станах началник и... обратно.
2. Издържам, храня някого.
Още: **Мъкна на гърба си.**

НОСЯ НА РЪЦЕ *някого.* Грижа се много за някого, създавам му много добри условия за живот. *Тя* [Ния], *ако искаш да знайш, като царица си живей, моят син на ръце я носи.* Д. Талев, Преспанските камбани. *Като отидеш у онази богаташка къща, на ръце ще те носят.* Кл. Цачев, Горчив залък. — *Солиден, черноманест ще е той. И с добро материално положение. Помнете ми думата — той ще ви е късмета. На ръце ще ви носи.* Сп. Йончев, Ах, тези карти.

НОСЯ ПИЛЕШКО СЪРЦЕ. *Диал.* Много съм страхлив.
Още: **Имам пилешко сърце.** *Диал.*

НОСЯ ПРИПРЯНО СЪРЦЕ. Пъргав и нетърпелив съм.

НОСЯ С ВИЛА<ТА> ОРЕХИ. Полагам напразни усилия за нещо неизпълнимо; върша безполезна работа.
Още: **С вила орехи събирам. С вили орехи прибирам. С вили орехи хвъргам.** *Диал.*

НОСЯ СЕ КАТО НАРОДНА ПЕСЕН. *Жарг. Подигр.* Идвам, пристигам някъде бавно, тържествено. *Гледай го как се носи като народна песен.*

НОСЯ СЕ ОТ УСТА НА УСТА. 1. За слух, мълва — бързо се разпространявам, разгласявам. *В селото се носеше от уста на уста слухът, че председателката е много строга.* Н. Каралиева, С вяра в хората.
2. Много се говори за някого или за нещо. *Не само из околните села, дето Пинко обикаляше по просия, говореха за глухонемия — и тук името му се носеше от уста на уста.* Г. Караславов, Селски истории.

НОСЯ СИ ЖИТОТО В УСТАТА. Много съм зле и скоро ще умра.
Още: **Нося си коливото (пшеницата) в устата.**

НОСЯ СИ КОЛИВОТО В УСТАТА. Вж. Нося си житото в устата.

НОСЯ СИ ПШЕНИЦАТА В (У) ЗЪБИТЕ. Много съм зле и скоро ще умра.
Още: **Нося си пшеницата в устата.**

НОСЯ СИ ПШЕНИЦАТА В УСТАТА. Много съм зле и скоро ще умра.
Още: **Нося си пшеницата в зъбите. Нося си коливото в устата.**

НОСЯ СИ ТАМЯНА ПОД НОСА. *Диал.* Много съм зле и скоро ще умра.
Още: **Държа тамяна под носа си.** *Диал.* **Нося си тамяна у ушите.** *Диал.*

НОСЯ СИ ТАМЯНА У УШИТЕ. *Диал.* Много съм зле и скоро ще умра.
Още: **Нося си тамяна под носа.** *Диал.*

НОСЯ СТУДЕНО СЪРЦЕ. *Диал.* Немилостив, жесток човек съм.

НОСЯ ТРЪНЕН ВЕНЕЦ. *Книж.* Търпя, понасям големи мъки, страдания, подложен съм на тежки изпитания. *Ти живя като бунтуващ се и низвергнат бог и превърна годините си в столетия: носеше трънен венец, но в ръката си здраво държеше откраднатия горящ факел.* М. Кремен, Романът на Яворов.

НОСЯ ЧАЛМА НА ГЛАВАТА СИ. Консервативен съм в разбиранията и отношенията си към съпругата си. — *Ти нямаш правилно отношение към колективния труд и към жената. Носиш още чалма на главата си.* Ив. Петров, Нонкината любов.

НОСЯ ЯЙЦАТА НА ГЪРБА СИ. *Диал.* Болен съм.

НОЩНА ПТИЦА. *Пренебр.* Човек (обикн. млад), който води лек, разпуснат нощен живот.

НЯКОЕ <СИ> ВРЕМЕ. Късно. — *Ох — изпъшка пак. . . тя . . . да си ходя, че стана някое време!* Ст. Ц. Даскалов, Стубленските липи. *Вечер, като си легнат чичо Венко и децата, тя до някое си време ще седенкува.* Т. Г. Влайков, Стрина Венковица и снаха ѝ. *Дорде домакинът отключи и заключи, докато запише и отпише клинците — станало някое си време.* Н. Хайтов, Съперници.
Още: **Никое <си> време** /в 1 знач./.

НЯКОЙ И ДРУГ. Неголям на брой, неголямо количество, няколко. *В малко време скътахме някоя и друга парица.* Ив. Вазов, Драски и шарки. *Вмесва се предпазливо в разговора, за да каже някоя и друга духовита дума.* К. Величков, В тъмница. *Герган беше нажънал тази година от своите две ниви всичко дванадесет кръстци — твърде малко, . . . Но затова пък през целия работен сезон той ходи заедно с Илка да помага на съседите си, за което получаваше по някоя и друга крина жито.* К. Калчев, Живите помнят. *Скоро поручик Манев намери и на Бандерата работа — натовари го да образува самодейна трупичка и освен това да научи ротата на някоя и друга войнишка песен.* П. Вежинов, Втора рота.

НЯКОМУ ЩЕШ ГО НАКРИВИШ. *Диал.* Никого няма да засегнеш или да му причиниш неприятност с постъпките си.

НЯМА БУЛА ВРЕТЕНО. *Диал. Ирон.* Употребява се за човек, който не иска да работи, а се оправдава, че няма едно или друго нещо, нужно му за работата.

НЯМА ВЕК ДА ВЕКУВАМ. 1. Няма вечно да съм жив.
2. Няма вечно да съм в едно и също положение или вечно да бъда някъде. — *Щом му върви на детето — казваше тя, — няма да го оставим насред път. Па и да се разделим, та какво от туй. Няма век да векуваме сѐ заедно.* Кр. Григоров, Отново на училище.

НЯМА ГО МАЙСТОРА. Няма да стане така, няма да се случи така, не съм съгласен така да стане, не може. *Ти мислеше, че като се ожениш, всичко ще върви по твоята вода. Каквото кажеш, туй ще стане. Няма го майстора!* Ив. Петров, Нонкината любов. — *Ти търсиш пак да лапаш, без да работиш, ама няма го майстора!* Г. Караславов, Габерови. *Той това иска! Да се махнем, за да настани свои хора. Ама няма го майстора.* М. Марчевски, Тихо пристанище. *Ние с теб ще се трепем да отглеждаме зайци, а те — с джобовете, натъпкани с нечестно спечелени пари, да ни ядат зайците. Не, няма го майстора!* В. Цонев, Едно време в Овча купел. — *Миналия месец Кръчмарски ни изигра за оня партизанин, но сега — няма го майстора. Все те ще лапат, а ние ще гоним по чуките Михаля.* Кл. Цачев, Свят широк.

Води началото си от често употребявания израз от страна на занаятчийските и търговските помощници в миналото, когато някой клиент се обръщал за услуга към тях в отсъствие на „майстора", т. е. на съдържателя на работилницата или магазина, а те, тъй като нямали право да действуват самостоятелно, отказвали да свършат работата, защото „няма го майстора". (Ст. Илчев, Опит за обяснение на някои поговорки, Бълг. език, VIII (1958), кн. 6, с. 516—517).

НЯМА <ГО> ТОЗ ГОСПОД. Не ще бъде така занапред, както е било досега (употребява се при отказ да се направи нещо). *Други да работят за тебе, а ти да лежиш. Умря то, няма тоз господ!* Й. Йовков, Боряна.

НЯМА ДА ВАРЯ ЛЕЩА *с някого. Диал.* Няма да мога да се сработя с някого, няма да мога да живея в разбирателство, в съгласие с някого. *Тя... се усмихваше, както му се стори на него, подигравателно. „Не-е, с тия няма да варим леща" — изпъшка негласно той, докато я гледаше.* Д. Фучеджиев, Гневно пътуване.

НЯМА ДА ВАРЯ ЧОРБА *от нещо* и **ЧОРБА ЛИ ЩЕ ВАРЯ** *от нещо.* Съвсем не ми е нужно нещо, имам си от него в голямо или в достатъчно количество. *Тогаз един се сети, че видял Шайбата от цех № 3 да се върти нещо из цех №1, та може на него да му е затрябвал шублер и той да го е взел. Намерихме Шайбата... обаче той каза, че той лично имал два шублера и — чорба ли щял да вари от шублери, и не бил отишъл в цех № 1 за никакъв шублер.* Р. Иларионов, Мери ли точно шублерът?

НЯМА ДА ВИДЯ ЧЕТИРИ КРАКА У ЕДНО. Няма да се оженя.

НЯМА ДА ВИДЯ ЧУЖДА РЪКА НА ГЪРБА СИ. Няма да се оженя. *С този ум ти няма да видиш чужда ръка на гърба си.* П. Р. Славейков, Български притчи или пословици и характерни думи.

НЯМА ДА ГИ ВЪРЖА ДВЕ НА ЕДНО <МЯСТО>. *Диал.* Пилея, прахосвам парите си; не държа пари.

НЯМА ДА ЖИВЕЯ С КАМЪНИТЕ. *Диал.* Няма вечно да съм жив, да си поживея сега.
Още: **Няма да живея със Стара планина.** *Диал.*

НЯМА ДА ЖИВЕЯ СЪС СТАРА ПЛАНИНА. *Диал.* Вж. Няма да живея с камъните.

НЯМА ДА ИЗВРИ ВОДА. Нищо лошо няма да стане, да се случи (обикн. за изразяване на недоволство, че се изисква да се свърши много бързо някаква работа, без това да е наложително). *Няма да изври вода, ако не успея да свърша статията до края на месеца.*

НЯМА ДА МЕ БЪДЕ. Няма да оздравея, ще умра. — *Няма да ме бъде! — глухо простена тя. Аз съм половина човек.* Ив. Хаджимарчев, Овчарчето Калитко. *Той познаваше, че няма да го бъде, но търпеше гордо и чакаше смъртта.* Ив. Вазов, Немили-недраги. *Ще затворя очите си и все ще ми се привиди нещо. Ей нà, сега майка си видях, бог да*

я прости, съвсем я бях забравил... Значи няма да ме бъде. Така си е Момчилко. Ще се представя пред господа и пред праведния му съд. Ст. Загорчинов, Ден последен.

НЯМА ДА МИ ДАДАТ МЕДАЛ и **МЕДАЛ ЛИ ЩЕ МИ ДАДАТ.** Няма да ме похвалят, да ме наградят (за подчертаване, че някакво поведение или постъпка на някого няма да бъде оценено, макар да заслужава). *Защо толкова се трепеш, медал ли ще ти дадат като свършиш работата си в срок?*
Без отриц.: **Ще ми дадат медал [дадоха ми медал].** *С иронична интонация.*
Още: **Няма да ми окачат медал.**

НЯМА ДА МИ ОКАЧАТ МЕДАЛ и **МЕДАЛ ЛИ ЩЕ МИ ОКАЧАТ.** Вж. Няма да ми дадат медал.

НЯМА ДА МИ ОТКАПЯТ РЪЦЕТЕ. *Обикн. със следв. или предх. изр. със съюз* **ако като** *или след повел. изр.* Нищо няма да ми стане, няма никак да пострадам (ако извърша действието, означено в следващото или в предходното изречение). *Няма да ти откапят ръцете, ако си изпереш сама роклята.* ● *Измий поне веднъж чиниите, няма да ти откапят ръцете.*
Още: **Няма да ми паднат (да ми се изядат) ръцете.** *Ирон.*

НЯМА ДА МИ ПАДНАТ РЪЦЕТЕ. *Обикн. със следв. или предх. изр. със съюз* **ако, като,** *или след повел. изр.* Вж. Няма да ми откапят ръцете. *Няма да ти паднат ръцете, ако пренесеш този багаж, не е толкова тежък.* ● *Няма да ми паднат ръцете, ако занеса тази книга аз.*
Още: **Няма да ми се изядат (да ми откапят) ръцете.** *Ирон.*

НЯМА ДА МИ ПАДНЕ ВАРАКА. *Обикн. със следв. или предх. изр. със съюз* **ако, като** *или след повел. изр.* Няма да се накърни гордостта ми, достойнството ми (ако извърша действието, означено в следващото или в предходното изречение). *Помоли го да ти даде книгата, няма да ти падне варака.*
Рядко без отриц.: **Ще ми падне варака.** *С иронична интонация.*
Още: **Няма да ми падне златото.**

НЯМА ДА МИ ПАДНЕ ГЪЗА. *Диал. Вулг. Обикн. със следв. или предх. изр. със съюз* **ако, като** *или след повел. изр.* Няма да се преуморя, няма нищо да ми стане (ако извърша действието, означено в следващото изречение). *Няма да ми падне гъза, ако ида да свърша тази работа.* ● *Няма да ти падне гъза, като ми помогнеш.*

НЯМА ДА МИ ПАДНЕ ЗЛАТОТО. *Обикн. със следв. или предх. изр. със съюз* **ако, като** *или след повел. изр.* Вж. Няма да ми падне варака.

НЯМА ДА МИ ПАДНЕ УСТАТА. *Обикн. със следв. или предх. изр. със съюз* **ако, като** *или след повел. изр.* Вж. Няма да ми се изтрие устата.

НЯМА ДА МИ ПАДНЕ ШАНА и **ШАНА ЛИ ЩЕ МИ ПАДНЕ.** *Обикн. със следв. или предх. изр. със сюз* **ако, като** *или след повел. изр.* Няма да се накърни гордостта ми, достойнството ми (ако извърша действието, означено в следващото или в предходното изречение).

НЯМА ДА МИ ПАДНЕ ШАПКАТА. *Обикн. със следв. или предх. изр. със съюз* **ако, като** *или след повел. изр.* Няма да се унижа (ако извърша действието, означено в следващото или в предходното изречение). *Помогни ми да си сваля куфара, няма да ти падне шапката.*
По-рядко: **Ще ми падне шапката.** *С иронична интонация.*

НЯМА ДА МИ СЕ ИЗТРИЕ УСТАТА. *Обикн. със следв. или предх. изр. със съюз* **ако, като** *или след повел. изр.* Нищо няма да ми стане (ако кажа, попитам, отговоря нещо). *— Викаш му — не може така, момчето ми, иди до началствата, попитай ги, помоли им се ... От три-четири благи, хрисими приказки няма да ти се изтрие устата.* Г. Караславов, Свет.
Още: **Няма да ми падне устата. Няма да ми се изядат устата.**

НЯМА ДА МИ СЕ ИЗЯДАТ РЪЦЕТЕ. *Ирон. Обикн. със следв. или предх. изр. със съюз* **ако.** Нищо няма да ми стане, няма никак да пострадам (ако извърша дейст-

вието, означено в следващото или в предходното изречение). *Защо да не свърша и тази работа, няма да ми се изядат ръцете.* ● *Няма да ти сѐ изядат ръцете, ако изчистиш два прозореца.*

Още: **Няма да ми се изяде от ръцете.** *Ирон.* **Няма да ми паднат (да ми откапят) ръцете.** *Ирон.*

НЯМА ДА МИ СЕ ИЗЯДАТ УСТАТА. *Обикн. със следв. или предх. изр. със съюз* **ако, като** *или след повел. изр. Диал.* Вж. Няма да ми се изтрие устата.

НЯМА ДА МИ СЕ ИЗЯДЕ ОТ ПРЪСТИТЕ. *Обикн. със следв. или предх. изр. със съюз* **ако, като** *или след повел. изр. Диал. Ирон.* Нищо няма да ми стане, няма никак да пострадам (ако извърша действието, означено в следващото или в предходното изречение).

Още: **Няма да ми се изяде от ръцете.**

НЯМА ДА МИ СЕ ИЗЯДЕ ОТ РЪЦЕТЕ. *Обикн. със следв. изр. със съюз* **ако, като** *или след повел. изр. Диал. Ирон.* Нищо няма да ми стане, няма никак да пострадам (ако извърша действието, означено в следващото или в предходното изречение). *Помогни му, няма да ти се изяде от ръцете.* Н. Геров, Речник на блъгарский язик.

Още: **Няма да ми се изяде от пръстите.** *Диал. Ирон.* **Няма да ми се изядат ръцете.** *Ирон.*

НЯМА ДА МИ СЛОЖАТ ПОД ГЛАВАТА *нещо.* Няма вечно да имам нещо, ще го притежавам само докато съм жив (за неща, вещи, към които съм силно привързан, с които не искам да се разделя).

От погребалния обичай при главата на умрелия да се слага негова любима вещ или вещ, която е била постоянно с него.

НЯМА ДА НОСЯ В ГРОБА СИ *нещо* **и В ГРОБА СИ ЛИ ЩЕ НОСЯ** *нещо.* Няма вечно да имам нещо, ще го притежавам само докато съм жив (за неща, вещи, към които съм силно привързан, които много обичам и с които не искам да се разделя). *Стига си правил икономии, нека да си поживеем, няма да носиш в гроба си парите си.*

НЯМА ДА ОБЪРНЕ КОЛА НА ВОДЕНИЦА. *Диал.* Прахосник е, нищо няма да спести, нищо няма да има.

НЯМА ДА ПАДНЕ КОСЪМ ОТ ГЛАВАТА МИ. Ще остана невредим, няма да ми бъде причинено никакво зло. — *Предаде ли го? ... — Никой нищо не знае. Бъди спокойна. Всички са слепи и глухи. Всички немеят пред ловкостта на господин шпионина и пред твоите големи тайни. От главата на негова милост и косъм няма да падне.* К. Кюлюмов, Последният шанс.

НЯМА ДА ПРАВЯ ПОПАРА и ПОПАРА ЛИ ЩЕ ПРАВЯ *нещо или някого.* Съвсем не ми трябва нещо или някой; за какво ми е. *Ще ги подържат ден-два и ще ги пуснат. Няма да ги правят попара там... Старият, нали е изкуфял, дигнал нож, негова си работа. Мъжете ни какво са виновни?* Ив. Петров, Мъртво вълнение.

Още: **Няма да правя туршия.**

НЯМА ДА ПРАВЯ ТУРШИЯ и НА ТУРШИЯ ЛИ ЩЕ ПРАВЯ *нещо или някого.* Вж. Няма да правя попара *нещо или някого. Многажди Кръстевица уверяваше дъщеря си, че леля Жечка има много пари и че ги крие. „Защо ѝ са?" — питаше троснато. „На туршия ли ще ги прави?"* Г. Караславов, Обикновени хора.

НЯМА ДА ТЕ ХВАНАТ НА ХОРОТО. *Диал. Ирон.* Няма да те харесат, няма да те одобрят (казва се обикн. в реплика, когато някой изказва недоволство от нещо, което има, за да му се внуши, че постъпва неправилно). — *На курорт не мога да ида с тая рокля. — Е, няма да те хванат на хорото.*

НЯМА ДА ЧУЯ КУКУВИЦАТА. *Диал.* Много съм болен, скоро ще умра.

НЯМА ДА Я БЪДЕ <ТАЯ (ТАЗИ)> и НЯМА ДА ГО БЪДЕ <ТОВА>. 1. Няма да стане, няма да се осъществи. *Няма да го бъде, помнете ми думата. Не други, а хаджи Вълко ще даде дъщеря си на тогоз пиения Василча!* Й. Йовков, Старопланински

легенди. *Исках началото на нашия род да почне от мене, но няма да я бъде.* Ст. Чилингиров, Хлеб наш насъщний.
2. Няма да се допусне нещо да стане или да продължава така, както е. *Вие и миналата година така претупахте събранието... Но сега няма да го бъде!* К. Калчев, Живите помнят. *От вчера законен командир на четата е Червени... Само тая няма да я бъде! — каза той със сдържана ярост.* П. Вежинов, Нашата сила. *Той да умре, а те да живеят — виж, това няма да го бъде.* Л. Стоянов, Сребърната сватба на полковник Матов. *Дал съм му жена като цвят, той да дига ръка да я бие, а свекървата да я гризе като кокал. Ба, няма да я бъде таз.* Ив. Петров, Нонкината любов.

НЯМА ДВЕ МНЕНИЯ *по, за нещо. Книж.* Безспорно е, несъмнено е, така е. *Не може да се каже, че квартирата е луксозна. И все пак тука е по-добре, отколкото в дирекцията, какво ще кажете? По това нямаше две мнения.* Ем. Манов, Пленено ято.

НЯМА ДЖАН-ДЖИН. *Диал.* Безлюдно е, пусто е, няма нито един човек.

НЯМА ЖИВОТ ЗА МЕНЕ. Положението ми е много лошо и без изгледи да се подобри. *Ех, Васка, няма живот за тебе, братко, дорде носиш таз огърлица от двойки.* Ст. Загорчинов, Две писма.
Още: **Няма свят за мене.**

НЯМА ЗА МЕНЕ ДЕЛНИК, ПРАЗНИК. Работя без почивка, неуморно, винаги съм зает с работа. *Един ден не помня из мъжа си да се е спрял в къщи... Нямаше за него делник, празник.* П. Ю. Тодоров, Невяста Боряна.
Още: **Не зная ни делник, ни празник.**

НЯМА ЗА ЩО КУЧЕ ДА ГО ХВАНЕ. *Диал.* Голям сиромах е, голтак е.

НЯМА <И> ПОМЕН, НЯМА НИ<ТО> ПОМЕН и **НИ ПОМЕН. 1.** *От нещо.* Напълно е унищожено нещо, не е останала никаква следа от нещо, не личи, че то е съществувало. *Вечерта младоженецът се върнал в село и що да види: от колибата му няма помен.* А. Каралийчев, Топла ръкавичка. *Когато бурята утихна, от парахода нямаше помен.* А. Каралийчев, Приказен свят. *Заваляла дъжд, солта се топи... Когато най сетне дошли, какво да видят: под всяка талига локва, от солта ни помен!* Й. Йовков, Вечери в Антимовския хан.
2. *От някого.* Отишъл си е, изчезнал е неочаквано или изобщо не е дошъл, не се появява. *Мина близо цял час, а от стареца нямаше нито помен. Напразно се вслушвах в тишината да чуя стъпки.* П. Вежинов, Звездите над нас. *Когато се събудих сутринта, от него нямаше нито помен. Той бе станал още през нощта и бе заминал за позициите.* П. Вежинов, Нашата сила. *Вярваше, че ... ще извикат и него, и той да помогне с нещо. Но не! Вече толкова време ги чака, а от тях няма нито помен.* П. Проданов, Седмокласници.
3. *От нещо.* Обикн. за някакво качество, проява — напълно липсвам, не се срещам, няма ме. *От присъщата му при такива случаи шеговитост сега нямаше и помен.* П. Проданов, Седмокласници. *В тия помисли нямаше и помен от укор и от неприязън.* Ст. Загорчинов, Ден последен. *Тогава нямаше помен от грижа за младите книжовни работници и всички гладуваха поголовно.* А. Каралийчев, Спомени. *Не се стеснява никой, а приказва, / шегува се и от сърце се смей. / Принуденост? Натегнатост? Ни помен!* К. Христов, Чеда на балкана.

НЯМА КАК. 1. Не може да се постъпи другояче, трябва да се направи нещо (като израз на примирение с някаква необходимост). *Имах десет лева, ама ги дадох на Ваня. Нямаше как — на друго село отива, все могат да му потрябват.* Г. Караславов, Селски истории. *Бях в Стара Загора. Изведнъж иде хабер от с. Александрово, че разбойникът Коста Николов е там, та да ида да го пипна. Аз бая се подвоумих, ама нямаше как.* Хр. Радевски, Седмичен репортаж.
2. Не може да се очаква друг изход, друг развой на нещата; изключено е. *„Не може да не полудее, няма как" — завършваха разсъжденията на Челеби Мехмед върху неговия господар и приятел.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.

НЯМА КАКВО. Не може да се постъпи другояче, налага се да се направи нещо (като израз на примирение с някаква необходимост). *Немаше какво. Стойко и другаря му поеха от момичетата кюскиите.* Т. Г. Влайков, Седянка. *Заставам аз под прозореца*

и започвам с китарата — тихо, тихо... Нямаше какво, отвори прозореца, засмя се. Й. Йовков, Приключенията на Гороломов.

Още: **Няма що** /в 1 знач./.

НЯМА КАКВО ДА СЕ КАЖЕ. Възклицание за изразяване на възмущение от нещо нередно, лошо. *Работата беше свършена хубаво, няма какво да се каже.* Й. Йовков, Жетварят.

Още: **Няма що да се каже.**

НЯМА КЛЕЧКА ДА СИ ОБЪРШЕ ГЪЗА. *Диал. Вулг.* Беден е, но въпреки това се перчи.

НЯМА КОМИН ДА ПОДКАДЯ. *Диал.* Ленив и беден човек съм.

НЯМА КЪДЕ. По необходимост, по неволя. *Наскоро бяха изборите. Янко си даде гласовете на Ноно. Той се дърпа, кри се, кръшка, па най-после няма къде, хвана се. Всички гласуваха за него.* Елин Пелин, Аз ти той.

НЯМА КЪДЕ ДА МЪРДАМ. Въпреки желанието си не мога да се изплъзна от някакво задължение, не мога да не се подчиня, защото съм заставен от обстоятелствата. — *Слушай — каза Иванчо, — довечера сме на Габъра... Няма къде да мърдаш, ще дойдеш! Инак разваляме калимерата!* К. Калчев, Двама в новия град. — *Ако се свършат* [парите], *той пак ще даде. — Ще даде, знам, ама ти не бързай много, со сметка я карай, аз книга и молив ще взема, нема къде да мърдаш.* Д. Талев, Гласовете ви чувам.

Още: **Няма накъде да мърдам. Няма къде да шавам.**

НЯМА КЪДЕ ДА СЕ ОБЪРНЕШ. За много тясно помещение. *Спалнята беше натъпкана с предмети и ценни дреболии... така че двамата съпрузи нямаше къде да се обърнат.* Ем. Манов, Ден се ражда.

НЯМА КЪДЕ ДА ШАВАМ. Въпреки желанието си не мога да се изплъзна от някакво задължение, не мога да не се подчиня, защото съм заставен от обстоятелствата.

Още: **Няма накъде да шавам. Няма къде да мърдам.**

НЯМА КЪДЕ ИГЛА ДА ПАДНЕ. За място, гъсто изпълнено обикн. с хора, тълпа, множество.

Още **Няма къде игла да хвърлиш. Няма къде яйце да падне. Игла да хвърлиш, няма къде да падне.**

НЯМА КЪДЕ ИГЛА ДА ХВЪРЛИШ. За място, гъсто изпълнено обикн. с хора, тълпа, множество.

Още: **Игла да хвърлиш, няма къде да падне. Няма къде яйце да хвърлиш.**

НЯМА КЪДЕ ЯЙЦЕ ДА ПАДНЕ. За място, гъсто изпълнено обикн. с хора, тълпа, множество.

Още: **Няма къде яйце да хвърлиш. Яйце да хвърлиш, няма къде да падне. Няма къде игла да падне.**

НЯМА КЪДЕ ЯЙЦЕ ДА ХВЪРЛИШ. За място, гъсто изпълнено обикн. с хора, тълпа, множество.

Още: **Няма къде игла да хвърлиш.**

НЯМА ЛАБАВО. *Жарг.* Като възклицание, с което се прави констатация, че изискванията са големи, и че не е възможно да не се работи или да се постъпва нехайно, несериозно. — *Ще въоръжа с метри най-добрите стопани от кооператива. Те ще проконтролират работата ви. — Няма лабаво! — каза в шепата си Бакалчето и високо подсмъркна.* А. Гуляшки, МТ станция.

НЯМАЛА СИ БАБА БЕЛИЦА, <КУПИЛА СИ ПРАСЕНЦЕ>. Употребява се, когато някой придобие, купи, заеме се с нещо, без което би могъл да мине и което му струва големи грижи и неприятности. — *Вие си взехте кола? — Да, нямала си баба белица, купила си прасенце.*

Още: **Нямала <си> баба работа, та си купила прасенце. Нямала си баба белица, та си купила козица.**

НЯМАЛА СИ БАБА БЕЛИЦА, ТА СИ КУПИЛА КОЗИЦА. Вж. Нямала си баба белица, <купила си прасенце>.

НЯМАЛА СИ БАБА РАБОТА, ТА СИ КУПИЛА ПРАСЕНЦЕ. Вж. Нямала си баба белица, <купила си прасенце>.

НЯМАЛ СИ ДЯВОЛА РАБОТА, ТА ВЗЕЛ ДА СИ БАЦА ДЕЦАТА. *Диал. Пренебр.* Употребява се, когато някой върши неразумни, глупави, щури работи.

НЯМАМ... Фразеологизми с начален компонент **нямам**, които представят отрицателна форма на фразеологизми с начален компонент **имам**, вж. при фразеологизми с **имам...**

НЯМАМ АКЪЛ <В ГЛАВАТА СИ>. 1. Глупав съм. — *Ако няма акъл да схване защо бия яйцата, очи няма ли да види, че ще правя кейк?* Б. Несторов, Пантомима. **2.** *Обикн. във 2 и 3 л.* **Нямаш акъл и нямаш ли акъл.** Не постъпваш разумно, не си разумен (употребява се за изразяване на възмущение, укор, учудване, когато някой постъпва неразумно или глупаво).
По-рядко: **Имам акъл в главата <си>.** Не съм глупав, постъпвам разумно. *За да не губим време в извъртания, ще ти кажем най-напред какво ние знаем и тогава, ако имаш акъл в главата си, сам ще разбереш, че трябва да ни кажеш какво ти знаеш.* Б. Райнов, Господин Никой.
Още: **Нямам ум <в главата си>. Нямам мозък в главата си** /към 1 знач./.

НЯМАМ ВЕЧЕ ДУША. Много съм изморен, изтощен, обикн. от тежка работа или болест. — *Душа нямам веке... Каква си станала такава! Годеник ти е човекът, а ти не искаш и да го знаеш!* П. Стъпов, Живот с надежда.

НЯМАМ ВЕЧЕ У ЖИЛИТЕ МЪЗГА. Не съм вече млад; остарях.

НЯМАМ ВРЕМЕ. *Със следв. изр. със съюз* **да.** Не ми се иска, не желая, не мога да си позволя нещо. — *От вълци аз не се боя, приятелю, ами стана студено. Нямам време да настивам.* Елин Пелин, Летен ден.

НЯМАМ ГРАНИЦИ. За чувство и под. — достигам много висока степен в проявата си, много съм силен. *Радостта на децата нямаше граници!* П. Здравков, Незабравимо детство. *Превърнали се на живи мъртъвци, отслабнали, изтощени, ..., партизаните не губеха вяра. Тяхната любов към народа не отслабваше. Предаността им нямаше граници.* К. Ламбрев, Средногорски партизани. *Радостта на Христо нямаше граници.* К. Петканов, Старото време.

НЯМА МЕ ПО СВЕТА. *Диал.* Отличавам се с голямо своеобразие; особен съм, изключителен съм.

НЯМАМ ИДЕЯ. Не знам, съвсем не ми е известно. — *На колко години може да е тя? — Нямам идея.*
Още: **Нямам понятие.**

НЯМА МИ ПОЩУКА. *Диал.* Изчезнах, изгубих се, не се знае къде съм.
Още: **Не ми се найде пощука.** *Диал.*

НЯМАМ КОРИТО. *Диал.* Нямам по-голям брат ерген или по-голяма сестра мома, мога да се оженя или омъжа.

От приказките за Пепеляшка и за Златното момиче, в които се разказва, че мащехата скрива Пепеляшка (Златното момиче) под корито, за да не я види царският син и да не се ожени за нея. Вместо нея мащехата му дава своята по-грозна и по-голяма доведена дъщеря. Този елемент в посочените приказки е свързан с народния обичай, според който девойка, която има по-голяма сестра, не може да се момее и да се омъжи преди сестра си. „В старо време захлупвали по-малката девица под корито, когато е дохождал момък да сгледва по-голямата, да не би ако се случи да е по-хубава малката, да остане голямата" (Данни за такъв конкретен обичай дава Г. С. Раковски, Показалец, ч. I, Одеса, 1859, с. 96).

НЯМАМ КРАЙ. За качество, проява и под. — проявявам се в много висока степен. *Неговото скъперничество нямаше край.* Елин Пелин, Гераците. — *Най-после, разбери, омръзна ми всеки ден едно и също. Почакай, потърпи и, като му доде времето, ще*

узнаеш. Още малко остана. Но твоето женско нетърпение и любопитство край нямат. Ст. Л. Костов, Златната мина.

НЯМАМ ЛЕКА *за някого. Диал.* Казвам истината, не изкривявам истината заради интересите на някого.

НЯМАМ МИРКА. *Диал.* Вж. Нямам <си> мира. *Живеехме си мирно и тихо, а сега като че дяволът му влезе под кожата, нито минутка няма мирка.* Ем. Манов, Ден се ражда.

НЯМАМ МОЗЪК В ГЛАВАТА СИ. *Пренебр.* Глупав съм.
По-рядко: **Имам мозък в главата си.** Не съм глупав.
Още: **Нямам мозък в кратуната (тиквата) си.** *Пренебр.* **Нямам ум (акъл) в главата си** /в 1 знач./.

НЯМАМ МОЗЪК В КРАТУНАТА <СИ>. *Пренебр.* Глупав съм.
Още: **Нямам мозък в главата си** /в 1 знач./. *Пренебр.* **Нямам мозък в тиквата си.** *Пренебр.*

НЯМАМ МОЗЪК В ТИКВАТА СИ. *Пренебр.* Вж. Нямам мозък в кратуната <си>. *Мозък няма в твойта тиква!* Ив. Вазов, Немили-недраги.

НЯМАМ НЕРВИ. Не мога повече да издържам на силни душевни и нервни напрежения. — *Не, не са страхливи — каза той. — Ако бяха страхливи, нямаше да станат летци. — Ами що? — попита малко озадачен Чудото. — Нямат нерви — поясни сериозно старшият лейтенант.* П. Вежинов, Втора рота.

НЯМАМ НИ ДЕТЕ, НИ КОТЕ и НЯМАМ ДЕТЕ, НЯМАМ КОТЕ. 1. Бездетен съм. — *Нека си пеят, нека си казват! Какво ща да им права, когато нямаме ни дете, ни коте. Когато господ не дава, то хората трябва да мълчат, казала бабичката.* Л. Каравелов, Тука му е краят. *Само двама сме, аз и съпругата ми; нямаме ни дете, ни коте.* Г. Райчев, Златният ключ. — *Ехе! — утеши я майка й. — Та за това ли си се закахърила? Четири години Кундураджийкина Начовица нямаше ни дете, ни коте, че сетне като взеха да се тръшкат — всяка година и все момчета.* Г. Караславов, Снаха. **2.** Сам съм, не съм обвързан със задължения, грижи. *Други нищо не даваха... Можех ли да им се гневя аз, дето нямах ни дете, ни коте, щом тия люде утре щяха сами да подлагат ръка и да просят за децата си?* А. Дончев, Време разделно. *Нали знаеш, дома си нямам ни дете, ни коте, пък и Петър се е запилял по кръчмите.* О. Василев, Магията на баба Вуна.

НЯМАМ НИ ЕДНА ДЪСКА В ГЛАВАТА СИ. Ненормален, побъркан, безумен съм.

НЯМАМ НИ КУЧЕ, НИ КОТКА. *Диал.* **1.** Много съм беден.
2. Съвсем съм самотен.

НЯМАМ НИ СРАМ<А>, НИ ОЧИ. *Диал.* Безочлив, безсрамен, нахален съм. *А трябвало е да те побие. Ти нямаш ни срам, ни очи.* Л. Карвелов, Маминото детенце. *Старите хора говорят, че „магарещината ходи не по говедата, а по хората." Истина е така. Да ви опази господ от развалени и от безсовестни хора! Тие хора нямат ни срам, ни очи, ни чест, ни почтение... А какво можеха да му направат Станините брате и Станина майка? Улиците са общи, и секи може да ходи по тях свободно. Криви са гражданете, които дозволяваха на такъв един харсъзин да ходи из града им.* Л. Каравелов, Стана.

НЯМАМ НИЩО *с някого.* Вж. Имам нещо *с някого.*

НЯМАМ НИЩО ОБЩО *с някого или с нещо.* Вж. Имам <нещо> общо *с някого или с нещо.*

НЯМАМ ПОНЯТИЕ. Не знам, съвсем не ми е известно. — *Колко е часът? — Нямам понятие.*
Още: **Нямам идея.**

НЯМАМ РИЗА НА ГЪРБА СИ. Много съм беден.

НЯМАМ СИ АКРАНА. *Диал.* Изключително добър, хубав съм.

НЯМАМ СИ БЯЛА БОГА *от някого.* Постоянно съм обезпокояван, безпокоен от някого.

НЯМАМ <СИ> ДНИ. Много съм болен, малко ми остава да живея, скоро ще умра. *Кольо, мъжът ми, поприпечелваше някой лев... Но, нема си дни да поживее сиромахът.* Кр. Григоров, Новодомци.

НЯМАМ СИ <ДРУГА> РАБОТА. *Пренебр.* **1.** *Със следв. изр. със съюз* **та, че.** Съвсем не съм свободен и не мога да се занимавам с празни, безсмислени неща. *Нямам си друга работа, та ще се занимавам с това кой какво рекъл и казал.*
2. *В изр. със съюз* **ако, като, щом.** Свободен съм, мога да се занимавам с празни, безсмислени неща. *Ще пипнат най-напред мене и ще започнат разпити, огледи... Иди им разправяй как е станало, оправдавай се, ако си нямаш работа.* Г. Караславов, Снаха. *Пристъпвайки от крак на крак, ..., дългокракият Тончо мърмореше под носа си: — Взехме го в звеното, взехме си белята... — Надува се като фазан, а ти го чакай, ако си нямаш друга работа...* П. Проданов, Седмокласници. *Жената ... наведе очи да не гледа акта, който взех да пиша. Но шофьорът го прочете и каза: — Пиши, като си нямаш работа.* М. Топалов, 4 т. жена. *Ако си нямаш работа, разправяй му какво трябва да прави, ама той не те слуша.*

НЯМАМ <СИ> МИРА. Непрекъснато съм обезпокояван от нещо или от някого. *Аз моя Мильо от малък ако го бях подхванал, сега нямаше да ми прави такава беля, та мира да нямам в къщи.* Кл. Цачев, Горчив залък. *Видиш ли тая дъскорезница? Изгних в нея ... оглушах от тия писъци и на сън нямам мира, все трупи тикам, все тоя проклет трион слушам.* Г. Караславов, Урок.
Още: **Нямам мирка.** *Диал.*

НЯМАМ СИ НИЙДЕ НИКОГО. Сам-саменичък съм, нямам никакви близки. *Бай Драго ми каза, че била самичка и си нямала нийде никого, както и аз съм си нямал нийде никого.* К. Калчев, Двама в новия град. *Нареждаше, че на него му е добре вече — прибрал се в земята, — ами тя какво да прави сама с тези три дребни деца, като си няма нийде никого на белия свят.* Ил. Волен, На село през войната.

НЯМАМ СИ ПАХАТА. *Диал.* Изключително добър, хубав съм.

НЯМАМ СИ ПРИЛИКАТА. *Диал.* Изключително добър, хубав съм.

НЯМАМ <СИ> УМИТА ГЛАВА *от някого. Диал.* Не мога да се отърва от някого, който непрекъснато ми досажда с настойчивите си молби.

НЯМАМ СЪЛЗИ В ОЧИТЕ. *Диал.* Крайно беден съм.

НЯМАМ СЪРЦЕ *за нещо или със следв. изр. със съюз* **да.** Липсва ми желание или сила (да направя нещо). [Жените] *преди дъжда нямаха сърце за работа.* К. Петканов, Старото време. *Риза е като стар сляп кон, мъчно намира нов път. Ще върви той по своя утъпкан път — няма сърце за друго!* В. Полянов, Белият вятър. *Жак завърши добре основното училище, но даже майката нямаше сърце да се радва на това, защото... бе дочакала такъв срам, баща и син да се дебнат като врагове.* Б. Райнов, Дъждовна вечер.
Рядко: **Имам сърце.** *Със следв. изр. със съюз* **да.** В състояние съм, мога (да направя нещо). *— На, при твоето положение... — старецът мръдна рамене — имаш сърце да се смееш... — Ех, свато — рече той със сдържана въздишка, — та на фронта по-сигурен ли съм бил? А се смеех и там, и биля повече се смеех.* Г. Караславов, Обикновени хора. *„Знамение ви давам — ...: през трупове ще минете. А слабият през трупа на своя баща не ще има сърце да мине."* Н. Райнов, Богомилски легенди.

НЯМАМ ТРОХА ХЛЯБ. Крайно беден съм, без всякакви средства съм; гладувам. *Възмути се гласно, че се пилеят излишни пари за претоварване на стомаха, когато под студената завивка на зимата милиони нямат троха хляб.* К. Петканов, Вълнолом.
Още: **Хляб нямам да ям.**

НЯМАМ УМ <В ГЛАВАТА СИ>. 1. Глупав съм.
2. *Обикн. във 2 и 3 л.:* **Нямаш ум и нямаш ли 'ум.** Не постъпваш разумно, не си разумен (употребява се за изразяване на възмущение, укор, учудване, когато някой постъпва неразумно или глупаво). *Тя отново се приближава до ръба, разперва ръце, затваря очи и с едно уплашено хлъцване полита надолу. Тялото ѝ изчезва във водата, но след миг русата мокра глава се подава на повърхността и очите ме търсят разтревожено. Аз махам с ръка... — Ох, тези бащи, тези бащи! — въздишат жените — Ум нямат. Пък ако стане нещо, пак майките ще страдат.* П. Незнакомов, Маргаритка и аз. — *Мито, ти нямаш ум! Стига си плакала.* К. Петканов, Златната земя.
По-рядко: **Имам ум в главата <си>.** Не съм глупав.
Още: **Нямам акъл <в главата си>. Нямам мозък в главата си** /към 1 знач./.

НЯМАМ УМ ЗА ЕДНА ПАРА̀. *Пренебр.* Вж. Нямам ум за пет пари.

НЯМАМ УМ ЗА ПЕТ ПАРИ. *Пренебр.* Много съм глупав, постъпвам неразумно. *Холан и ти! — нахвърли се старата върху мъжа си. — Раздрънка се тук, стар човек, пък за пет пари ум нямаш.* Г. Караславов, Снаха.
Още: **Нямам ум за една пара.**

НЯМАМ ЦЕНА. Много съм хубав, имам много хубави и ценни качества. — *Славно момче е този Митко! А? Какво ще кажеш? — Цена няма! Играе белот като древен гръцки бог!* Т. Данаилов, Разочаровани. *Зъзнейки, ние бързо закусихме с чай, който сега нямаше цена, натоварихме и потеглихме за Мусала преди изгрев слънце.* Ив. Вазов, Мусала.

НЯМА МЪРДАНЕ. *Жарг.* Като възклицание за подчертаване, че е невъзможно неподчинението, изплъзването от някакво задължение, че трябва да се направи нещо дори и въпреки желанието. *Мислех да излъжа държавата, но, види се, мене си излъгах. Догодина повече ще засея, разбрах, че мърдане няма.* Кр. Григоров, В Сталийска махала.

НЯМАМ ЯЙЦЕ НА ГЪРБА СИ. *Диал.* Свободен съм, правя каквото си искам.

НЯМА НАКЪДЕ. Невъзможно е неподчинението, изплъзването от някакво задължение, обстоятелствата налагат да бъде направено нещо. *Противниците са по-силни. Пинтата вижда това, виждат го и другите фронтоваци, но се бият, кютят си, защото няма накъде.* Г. Караславов, Обикновени хора. *Много проста работа, ама никой не я разбира. Или, разбира я, но много късно — като нас. — А, тъй кажи — много късно, когато вече няма накъде.* Ст. Чилингиров, Хлеб наш насущний. *„Скачай, казва, оттук и си мълчи". „Дълбоко ли е?" — питам. „Четири метра" — казва. Четири метра са това, мисля си, не са малко... Особено положение! ... Ама нали няма накъде — решавам се и се хвърлям от тоя прозорец в тъмнината надолу.* М. Марчевски, Митко Палаузов. — *Ох! Жетвата, батьо Тошо, да не е по-лека от приматарлъка! То нашата наказия нийде я няма, ами... хванали сме се, няма накъде.* Г. Караславов, Снаха.

НЯМА НАКЪДЕ ДА МЪРДАМ. Въпреки желанието си не мога да се изплъзна от някакво задължение, не мога да не се подчиня, защото съм заставен от обстоятелствата. *Постави го пред секретаря в шах — нямаше накъде да мърда.* А. Гуляшки, Село Ведрово.
Още: **Няма къде да мърдам. Няма накъде да шавам.**

НЯМА НАКЪДЕ ДА ШАВАМ и **НЯМА НАКЪДЕ ДА СЕ ШАВА.** Въпреки желанието си не мога да се изплъзна от някакво задължение, не мога да не се подчиня, защото съм заставен от обстоятелствата. — *Да те запозная — ... — жена ми... — Е и кога... как така... — За хубавите работи няма защо да се чака — ... — Дойде ли сляпата неделя, няма накъде да се шава.* Г. Караславов, Обикновени хора.
Още: **Няма накъде да мърдам. Няма къде да шавам.**

НЯМА НИ КРАЙ, НИ КОНЕЦ. Продължава непрекъснато, не се свършва (при изразяване на досада, умора от нещо). *И аз препускам по цял ден, бягам като раздавач от бързата поща и няма ни край, ни конец.* Чудомир, Свако Тако хопа.

НЯМА НИ СТИГА, НИ СРЕЩА. *Диал.* Издигнал се човек, който се големее, държи се недостъпно.

НЯМА ПАПЕР *от нещо.* Обикн. за дреха — съвсем се е скъсала. *От палтото ми няма папер.*

НЯМА СВЯТ ЗА МЕНЕ. Положението ми е много лошо и без изгледи да се подобри. *Кълвяха го* [петлето] *не само кокошките, но и довчерашният му другар. — Това е да си победен... Няма свят за тебе!* Ст. Ц. Даскалов, Есенно сено.
Още: **Няма живот за мене.**

НЯМА СИ НИ ЕДНА. *Диал. След предпоставено изр.* Употребява се, за да се наблегне върху някаква констатация, обикн. неприятна. *Колко му говорих, не разбира, пуши си и си няма ни една.*

НЯМА СИ ХАС. *Диал.* Не е възможно, не е хубаво, не бива. *Ех, какво да правим сега, няма да се убием я — малко тараторец, малко лещица... всеки ден сардели да ядеш и то си няма хас.* Д. Немиров, Бедният Лука.

НЯМА ТАКЪВ ФИЛМ. *Жарг.* Употребява се, за да се изтъкне, че нещо няма да стане, да се осъществи, не е позволено или че нещо не е вярно.
Още: **Такъв филм не дават.** *Жарг.*

НЯМАШ ЛИ УСТА. *Самост. или със следв. изр. със съюз* **да.** Като възклицание при укоряване на някого, че мълчи, вместо да възрази или да обясни нещо; защо мълчиш? *Началникът заповяда и аз те карам! — отговаря стражарят ... Началникът като е сляп, та не вижда, ти нямаш ли уста да му кажеш?* Елин Пелин, Летен ден.

НЯМА ЩО. 1. Не може да се постъпи другояче, налага се да се направи нещо (като израз на примирение с някаква необходимост). *Няма що — и тая нощ ще трябва да се пази кукурузът.* Т. Г. Влайков, Преживяното.
2. Възклицание, с което се потвърждава нещо, изтъква се, че нещо безспорно е така; наистина, действително. *Добър лов, няма що! — каза тя и посочи приведените гърбове на движещите се пред тях немци.* Ив. Мартинов, Драва тече през славянски земи. — *То и твоята не е лесна: хубаво те посрещнахме от път, няма що.* В. Мутафчиева, Летопис на смутното време.
Още: **Няма какво** /към 1 знач./.

НЯМА ЩО ДА СЕ КАЖЕ. Възклицание за изразяване на възмущение от нещо нередно, лошо. *Отсега нататък, който отрок или парик е богомил, и болярската тлъка, и царската се удвояват... — Хубаво са го измислили, няма що да се каже! А като ни вземат всичко, хайде тогава събор — обади се предишният глас гневно.* Ст. Загорчинов, Ден последен.
Още: **Няма какво да се каже.**

ФРАЗЕОЛОГИЧЕН РЕЧНИК НА БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

ТОМ ПЪРВИ

НИЧЕВА, СПАСОВА-МИХАЙЛОВА, ЧОЛАКОВА

Художник *Т. Данов*
Худ. редактор *Д. Донков*
Техн. редактор *Д. Калинова*
Коректор *Й. Кицевска*

Изд. индекс 5078
Дадена за набор на 6. VIII. 1973 г.
Подписана за печат на 30. IV. 1974 г.
Формат 70/100/16 Тираж 20,150 ЛГ-III-9
Печ. коли 47,50 Изд. коли 56,53

Набрана и отпечатана в Печатницата на Издателството
на Българската академия на науките,
София 13, ул. 36
Поръчка 13